ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΟΜΟΣ Ε′ ΤΕΥΧΟΣ Α′.
31 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1881

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ
1881

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΤΑΜΑΤΙΟΥ Δ. ΚΡΙΝΟΥ. — Περὶ ἐπιστημονικοῦ προσδιορισμοῦ τῶν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων γνωσθέντων φυτῶν σ. 1.

ΙΑΚΩΒΟΥ ΔΡΑΓΑΤΣΗ. — Ἀθηνᾶ ἡ πρὸς τῷ Βαρβακείῳ (μετὰ πίνακος) σελ. 33.

Κ. ΔΙΓΕΝΗ. — Περὶ κολλητικῶν νοσημάτων καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν ὑγιεινὴν τῶν σχολείων, σ. 45.

Κ. ΠΑΠΑΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ. — Ἀρείου Πάγου παρακμὴ καὶ τέλος (Ἀπόστολος Παῦλος καὶ Διονύσιος ὁ Ἀρειοπαγίτης) σ. 50.

Ν. ΠΕΤΡΗ. — Ὁ *Ἐνδυμίων* τοῦ Βήκονσφιλδ σ. 60.

ΡΩΜΑΙΚΑΙ ΣΚΗΝΑΙ. Ὑπηρέτης μυλωθροῦ σ. 70.

ΤΙΜΟΛΕΟΝΤΟΣ ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ. — Ἡ Φυσικὴ κατ' οἶκον. — Ἀτμοσφαιρικὴ πίεσις (μετὰ τεσσάρων εἰκόνων) σ. 73.

Α. ΦΡΑΒΑΣΙΛΗ. — Τὸ παγωτὸν τῆς βασιλίσσης. Μυθιστορία ἰταλικὴ τοῦ Petruccelli della Gattina. — Κεφ. α' Μία καλὴ ἰδέα. — Κεφ. β' ὁ λοχίας *Τάκαμε θάλασσα* σ. 76.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ. — Ὁ Λέων τῆς Χαιρωνείας ὑπὸ Α. Καυταντζόγλου μετὰ σχήματος. — Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρία. — Γερμανικὴ σχολή. — *Εἰδήσεις*: Κεφαλὴ Ἀφροδίτης ἐκ Κύθνου. — Μουσεῖον Μυκώνου. — Ἐπιγραφαὶ Ὀρχομενοῦ. — Ἀνασκαφαὶ Μυρρίνης κτλ. σ. 86.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ σ. 95.

ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΚΗ ΑΠΟΨΙΣ ΤΟΥ 1880 σ. 96.

Ὁ πίναξ τῶν περιεχομένων θὰ διανεμηθῇ μετὰ τοῦ β' τεύχους διὰ τὴν ἐπελθοῦσαν ἀνακαίνισιν τοῦ τυπογραφείου, ἧς ἕνεκα καὶ τὸ παρὸν τεῦχος καθυστέρησεν.

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιστατεῖ ἐπιτροπὴ συγκειμένη ἐκ τῶν κκ. Εἰρηναίου Ἀσωπίου, Ἐμμανουὴλ Δ. Ῥοΐδου, Παναγιώτου Ι. Φέρμπου, Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου καὶ προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου κ. Τιμολέοντος Ἀργυροπούλου.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΟΜΟΣ Ε' 1881

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ
1881

'Αριθ. πρωτ. 651.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Πρὸς τοὺς κ. Γυμνασιάρχας

Ὁ ἐνταῦθα «Φιλολογικὸς Σύλλογος *Παρνασσός*» πρὸς ἄλλαις κοινωφελέσιν ἐργασίαις αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς ἐνισχύσεως τῆς ἐθνικῆς παιδεύσεως καὶ τῆς τῶν γραμμάτων προαγωγῆς καὶ διαδόσεως, ἤρξατο ἀπὸ ἑνὸς ἤδη ἔτους ἐκδίδων καὶ ἄξιον λόγου μηνιαῖον περιοδικὸν φιλολογικὸν καὶ ἐν γένει ἐπιστημονικὸν σύγγραμμα ὑπὸ τὸ ὄνομα **Παρνασσός**. Ἐκ τῶν ἄχρι τοῦδε ἐκδοθέντων τευχῶν αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων καταδεικνύεται ἡ χρησιμότης του. Ἐπιθυμοῦντες νὰ παράσχωμεν τὴν δυνατὴν ἡμῖν ὑποστήριξιν εἰς τὸ προκείμενον κοινωφελὲς ἔργον, συνιστῶμεν ὑμῖν τε καὶ τοῖς παρ' ὑμῖν κκ. καθηγηταῖς αὐτό, ἵνα γένωνται ὅσοι ἂν προαιρῶνται συνδρομηταὶ αὐτοῦ, ὅπως διὰ τούτου ἐνισχυθῇ ἡ ἔκδοσις αὐτοῦ.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 8 Ὀκτωβρίου 1877.

Ὁ ὑπουργὸς
Θ. Π. ΔΗΛΙΓΙΑΝΝΗΣ

Ἀριθ. πρωτ. 5133.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Πρὸς τοὺς κκ. γυμνασιάρχας καὶ σχολάρχας.

Καὶ ἄλλοθεν καὶ ἐκ τῆς ὑπ' ἀριθ. 651 ἐγκυκλίου τοῦ καθ' ἡμᾶς ὑπουργείου, τῇ 8 Ὀκτωβρίου 1877 ἐκδοθείσης, γνωρίζετε ὅτι ὁ ἐνταῦθα φιλολογικὸς σύλλογος *Παρνασσὸς* ἐκδίδει χάριν τῆς κοινῆς ὠφελείας, συμφώνως δὲ καὶ πρὸς τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ περιοδικὸν σύγγραμμα φερώνυμον τοῦ Συλλόγου. Ἐν τούτῳ καταχωρίζονται λόγου ἄξιαι διατριβαὶ καὶ ποικίλων γνώσεων πάροχοι σημειώσεις, ἔργα λογίων. Ἐπιθυμοῦντες χάριν τῆς ἐκ τῆς ἐκδόσεως αὐτοῦ ὠφελείας νὰ ἐνισχυθῇ κατὰ τὸ δυνατὸν αὐτό, ἐθεωρήσαμεν ὅτι συμβάλλεται ἱκανῶς εἰς τοῦτο ἡ ἐν αὐτῷ καταχώρισις διατριβῶν καὶ σημειώσεων ἀρχαιολογικῶν ἀνακαλύψεων, περὶ λειψάνων ἀρχαίων ἠθῶν καὶ ἐθίμων σωζομένων αὐτουσίως ἢ καὶ κατὰ τύπον καὶ παραλλαγὰς ἐν ταῖς νῦν συνηθείαις τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου, περὶ λέξεων καὶ ὅρων ἐν τῇ διαλέκτῳ τοῦ κοινοῦ λαοῦ διατηρουμένων ἐν τύπῳ παροιμιῶν ἢ ἀξιωμάτων. Ἡ διὰ περιοδικοῦ διακοίνωσις τοιούτων ἀντικειμένων, παρέχει ἀφορμὴν ἄλλως καὶ τοῖς λογίοις εἰς περαιτέρω ἐρεύνας καὶ ἐξιχνιάσεις τῶν φυλετικῶν σχέσεων τῶν διαφόρων κοινοτήτων καὶ τοῦ ἐθνικοῦ βίου, σώζει δὲ ταῦτα καὶ τοῦ ἐξαφανισμοῦ εἰς ὃν ὁ χρόνος καὶ ἡ ὁσημέραι ἐπισυμβαίνουσα μετατροπὴ τῆς βιώσεως τὰ καταδικάζει.

Οἱ προχειρούμενοι ἵνα καὶ οὕτω χρήσιμον τὴν φιλομουσίαν καὶ ἱκανότητα αὐτῶν καταστήσωσι θέλουσι στέλλει τὰ ἑκάστοτε εἰς γνῶσιν αὐτῶν περιερχόμενα ὁπωσδήποτε τοιαῦτα εὑρήματα κατ' εὐθεῖαν πρὸς τὴν ἐπιστασίαν τῆς ἐκδόσεως τοῦ οὑτωσὶ συσταινομένου περιοδικοῦ ὁ *Παρνασσός*.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 23 Ἰουνίου 1880.

Ὁ ὑπουργὸς
Ν. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ.

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιστατεῖ ἐπιτροπὴ συγκειμένη ἐκ τῶν κκ. Εἰρηναίου Ἀσωπίου, Ἐμμανουὴλ Δ. Ῥοΐδου, Παναγιώτου Γ. Φέρμπου, Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου καὶ προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου κ. Τιμολέοντος Ἀργυροπούλου.

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΕΡΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΥ

ΤΩΝ ΥΠΟ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΓΝΩΣΘΕΝΤΩΝ ΦΥΤΩΝ*

Προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ προεδρείου τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου νὰ ὁμιλήσω περὶ θέματός τινος, εὑρέθην κατ' ἀρχὰς εἰς ἀμηχανίαν, ἂν ἔπρεπε ν' ἀποδεχθῶ τὸ τοιοῦτον· διότι, ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν περιορισθεὶς εἰς μόνον τὰ φαρμακευτικά, δὲν εὕρισκον θέμα ἁρμόζον πρὸς τὰ τοῦ Συλλόγου κύρια ἔργα. Κατόπιν ὅμως παρετήρησα, ὅτι ἠδυνάμην νὰ εὐχαριστήσω τὸ προεδρεῖον, ἂν ἐνώπιον ὑμῶν ἐξεπλήρουν ὑπόσχεσιν δοθεῖσαν ὑπ' ἐμοῦ εἰς τὸ κοινὸν τῷ 1873 διὰ τοῦ τότε ὑπὸ τῆς Ἰατρικῆς Ἑταιρίας ἐκδιδομένου ἰατρικοῦ περιοδικοῦ συγγράμματος, τοῦ *Ἀσκληπιοῦ*.

Ἡ δοθεῖσα ὑπόσχεσις συνίστατο εἰς τὸ νὰ ἐκθέσω τὸν τρόπον, ὃν ἀπὸ μακρῶν χρόνων μεταχειρίζομαι εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν προσδιορισμὸν τῶν ὑλῶν, ἃς ὁ ἑλληνικὸς λαὸς μεταχειρίζεται σήμερον ὡς φάρμακα, καὶ ὧν τὰ πλεῖστα εἶναι φυτὰ ἐγχώρια ἢ προϊόντα αὐτῶν. Ἐκ τῆς μεθόδου ἐκείνης ἔλεγον ὅτι πολλὰ καὶ σπουδαῖα προκύπτουσιν ὠφελήματα, ὅταν ἡ περὶ ταῦτα ἔρευνα περιλάβῃ καὶ τὴν ἰατρικὴν αὐτῶν ἡλικίαν·

«Ἐπιτυγχάνεται πρῶτον ὁ ἐπιστημονικὸς προσδιορισμὸς πολλῶν φυτῶν, »ζώων καὶ ὀρυκτῶν, ἅτινα ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἀναφέρονται, καὶ ἑπομένως χο»ρηγεῖται εἰς τοὺς λεξικογράφους τῆς ἀρχαίας καὶ νεωτέρας ἑλληνικῆς »γλώσσης ὕλη δεδοκιμασμένη· διότι πάντα σχεδὸν τὰ κοινὰ τῶν φυτῶν »ὀνόματα, εἴτε ὡς λαχάνων, εἴτε ὡς φαρμάκων, εἴτε ἄλλως πως εἰς τὸν »λαὸν χρησίμων, ὅσῳ βάρβαρα πολλὰ ἐξ αὐτῶν καὶ ἂν φαίνωνται, εἶναι »αὐτὰ τὰ ἀρχαῖα ὀνόματα ὑπὸ τοῦ χρόνου καὶ τῶν περιστάσεων παρα»φθαρέντα· δεύτερον πλεῖσται ὅσαι ἀποδείξεις τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν γενεαλο»γίας ἀνευρίσκονται· διότι πᾶσα παρὰ τῷ λαῷ ὑπάρχουσα ἰατρικὴ γνῶσις, ἢ »πρόληψις, ἢ φαρμάκων δημωδῶν χρῆσις, εἶναι, ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, λείψανον »παρελθουσῶν ἐπιστημονικῶν δοξασιῶν ἢ γεγηρακυιῶν προλήψεων».

Ἐκ τῆς ἀναγνώσεως ταύτης βλέπετε, ὅτι ἡ ὑπόσχεσίς μου ἐκείνη συμ-

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ

φωνεῖ πρὸς μίαν τῶν σπουδαιοτέρων ἐργασιῶν, ἃς ὁ Σύλλογος ἡμῶν ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ συστάσεως ἀνέλαβεν, ἤτοι τὴν σπουδὴν τῆς καθ' ἡμᾶς ἑλληνικῆς γλώσσης. Πρὸς εὐκολωτέραν δὲ τῆς μεθόδου ταύτης κατάληψιν θέλω περιορίσει τὸ θέμα τῆς ὁμιλίας μου εἰς μόνον τὸν ἐπιστημονικὸν προσδιορισμὸν τῶν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων γνωσθέντων φυτῶν διὰ τῆς βοηθείας καὶ τῶν ὀνομάτων τοῦ λαοῦ κατὰ τόπους καὶ χρόνους καὶ τῆς ἐκ τούτου ὠφελείας εἴς τε τὴν ἐτυμολογίαν καὶ λεξικογραφίαν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης· περὶ τούτου δὲ θέλω πραγματευθῆ κατὰ τὴν ἀκόλουθον τάξιν.

Πρῶτον θέλω ἐκθέσει τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὅ τε λαὸς καὶ οἱ ἐπιστήμονες Ἕλληνες διέκρινον καὶ ὠνόμαζον τὰ εἰς αὐτοὺς γνωστὰ φυτά.

Δεύτερον θέλω εἰπεῖ πῶς οἱ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῶν ἐπιστημῶν ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ ἐνησχολήθησαν εἰς τὴν ἀνεύρεσιν τῶν ἑλληνικῶν φυτῶν, καὶ πῶς οἱ μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῶν νόμων, οἵτινες διέπουσι τὰς φυσικὰς συγγενείας τῶν φυτῶν, προσδιώρισαν ἐπιστημονικῶς αὐτά.

Τρίτον θέλω δείξει τὰ ἄτοπα, εἰς ἃ πολλάκις φέρει ὁ ἐκ μόνων τῶν περιγραφῶν ἐπιστημονικὸς προσδιορισμὸς τῶν φυτῶν καὶ ἡ κατάταξις αὐτῶν κατὰ τὸν ἐπιστημονικὸν μερισμὸν τῶν νεωτέρων, φέρων ὀλίγας ἀποδείξεις ἐκ μιᾶς τῶν οὕτω πως συνταχθεισῶν χλωρίδων, τῆς τοῦ κυρίου Βερνάρδου Λαγκάβελ.

Τέταρτον καὶ τελευταῖον θέλω ἐκθέσει, ὡς δείγματα τῆς ἐμῆς μεθόδου, ἱστορίας φυτῶν τινων, ἅτινα ἐξέλεξα πρὸς διττὸν σκοπὸν, πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ὑπεροχῆς τῆς ἐμῆς μεθόδου καὶ πρὸς βεβαίωσιν τῆς χρησιμότητος αὐτῆς εἴς τε τὴν ἐτυμολογίαν καὶ τὴν λεξικογραφίαν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἄρχομαι λοιπὸν τοῦ λόγου.

Τὰ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων γνωσθέντα φυτὰ εἰς δύο ὑπάγονται κατηγορίας, εἰς φυτὰ γνωσθέντα καὶ διακριθέντα ὑπὸ τοῦ λαοῦ, καὶ εἰς φυτὰ περιγραφέντα καὶ μερισθέντα ὑπὸ τῶν ἐπιστημόνων. Γνωρίζει δὲ καὶ διακρίνει ὁ λαὸς ἐκ τῶν πέριξ αὐτοῦ φυτῶν ἐκεῖνα μόνον, ὅσα χρησιμεύουσιν εἰς θεραπείαν τῶν ποικίλων αὐτοῦ ἀναγκῶν· ἐπειδὴ δὲ εἰς πᾶσαν διάκρισιν ἀκολουθεῖ καὶ ὄνομα, ἕπεται ἐκ τούτου ὅτι καὶ μόνα τὰ χρήσιμα ἔχουσιν ὄνομα, τῶν ἀχρήστων μενόντων ἀγνώστων καὶ ἀνωνύμων.

Διακρίνει δὲ ὁ λαὸς τὰ εἰς αὐτὸν γνωστὰ φυτὰ εἰς ἀθροίσματα συγγενῆ μερικὰ καὶ γενικὰ κατὰ τρόπον ἴδιον εἰς αὐτόν· ἄλλοτε μὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὸ σύνολον τῶν ἐξωτερικῶν χαρακτήρων αὐτῶν, ἄλλοτε δὲ ἕνα καὶ μόνον, ἀλλὰ τὸν ἐπιφανέστατον, καὶ κατ' αὐτὸν τὸν χαρακτηριστικώτατον· ἄλλοτε πάλιν ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ἀναγκῶν ἃς θεραπεύουσι, καὶ ἄλλοτε λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὰς δυνάμεις καὶ ἐνεργείας ἃς ἔχουσι· δίδει δὲ εἰς ταῦτα ὀνόματα, ἅτινα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὑπεμφαίνουσι τὸν λόγον τῆς διακρίσεως. Παραδείγματά τινα ἐκ τῶν εἰδῶν καὶ γενῶν τῶν φυτῶν τοῦ

ζῶντος ἑλληνικοῦ λαοῦ δύνανται νὰ καταστήσωσι σαφῆ καὶ τὸν τρόπον, καθ' ὃν ὁ λαὸς ἐν τῇ ἀρχαιότητι τοιαῦτα κατεσκεύασεν.

Τὸ γένος τῆς μολόχας, ὅπως ὑπὸ τοῦ λαοῦ εἶναι σήμερον κατηρτισμένον, περιλαμβάνει κυρίως τρία εἴδη, θεωρηθέντα συγγενῆ ἐκ τοῦ συνόλου τῶν χαρακτήρων τῶν φύλλων καὶ τοῦ ἄνθους· τὸ πρῶτον εἶναι ἡ κυρίως *μολόχα*, ἡ λεγομένη καὶ ἥμερος, ἥτις ὅμως φέρει συνήθως ἁπλοῦν τὸ ὄνομα τοῦτο ἄνευ προσδιορισμοῦ, διότι συνηθίζει ὁ λαὸς νὰ δίδῃ ἁπλοῦν ὄνομα εἰς τὰ εἴδη, ἅτινα χρησιμεύουσιν ὡς τύπος τῶν ἄλλων, ἤτοι ἐγνωρίσθησαν αὐτὰ πρῶτα, ἐνῷ εἰς τὰ μεταγενέστερα ἀποδίδει εἰς διάκρισιν ἐπίθετον, ἢ ὅπως τὸ λέγουσιν οἱ γραμματικοὶ ὀνοματικὸν προσδιορισμόν, ὅστις εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ εἴς τινας ἄλλας ἀποτελεῖ μετὰ τοῦ οὐσιαστικοῦ ὀνόματος σύνθετον ὄνομα, περιέχον τοὺς χαρακτηρισμοὺς τοῦ τε γένους καὶ εἴδους. Κατὰ τὸν τρόπον δὲ τοῦτον δεύτερον εἶδος μολόχας εἶναι ἡ *δενδρομολόχα*, ἥτις ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐλέγετο καὶ ἀγρία μαλάχη καὶ ἀλθαία, ὑπὸ τῶν κατόπιν δὲ καὶ *ἀσπρομολόχα*, καὶ περιλαμβάνει πᾶσαν μαλάχην εἰς δενδρῶδες μέγεθος ἀνυψουμένην. Τρίτον δὲ εἶδος εἶναι ἡ *μοσχομολόχα* τῶν Θετταλομαγνήτων.

Τὰ τρία ταῦτα εἴδη τῶν φυτῶν, ἅτινα ὁ λαὸς ὑπέταξεν εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ γένος τῆς μολόχας, περιλαμβάνουσι φυτὰ ἀνήκοντα εἰς πολλὰ ἄλλα γένη οὐχὶ μόνον τῆς τάξεως τῶν μαλαχοειδῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς γένος ἄλλης τάξεως.

Τὸ πρῶτον εἶδος, ἡ ἥμερος μολόχα, ἀπαρτίζεται ἐκ τριῶν ἐπιστημονικῶν εἰδῶν, τῆς **Malva rotundifolia, Malva sylvestris** καὶ **M. nicæensis**. Τὸ δεύτερον εἶδος, ἡ δενδρομολόχα, περιλαμβάνει τὴν **Althæa officinalis** καὶ **A. Rosea**, τὴν **Lavatera arborea** καὶ τὴν **Althæa Rosea**. Τὸ δὲ τρίτον, ἡ μοσχομολόχα, ἀνήκει εἰς τὴν τάξιν τῶν γερανοειδῶν, καὶ εἶναι τὸ κοινῶς λεγόμενον *ἀρμπαρόρριζα* (erba rosea), ὅπερ εἶναι τὸ τῶν φυτολόγων **Pelargonium roseum**.

Καλεῖ ὁ λαὸς *ἀγκαθωτὰ* φυτὰ ἢ *ἀγκάθια* πάντα τὰ φέροντα τὸν ἕνα καὶ μόνον χαρακτῆρα τὸν τῆς ἀκάνθης, καὶ ἐν τούτοις ἐν τῇ περιληπτικωτάτῃ ταύτῃ διακρίσει περιλαμβάνονται φυτὰ ἀνήκοντα εἰς πλείστας τάξεις φυτῶν μεγάλως διαφερούσας ἀπ' ἀλλήλων.

Εἰς τὸ γένος σιτάρι δὲν δυσκολεύεται νὰ ὑπαγάγῃ καὶ τὸ λεγόμενον *κόλιανδρον* (κορίαννον), καλῶν αὐτὸ *μοσχοσίτι*, διότι τὸ μέγεθος καὶ τὸ χρῶμα τῷ φαίνονται ὅμοια.

Καλεῖ *βρουνιαὶς* (βρυωνίας), *ἀβρουνιαὶς* καὶ *ὀβριαὶς* τοὺς λαχανευομένους τρυφεροὺς βλαστοὺς (ἀσπαράγους) φυτῶν τινων, τὰ ὁποῖα θεωρεῖ συγγενῆ, διότι λαχανευόμενα ὁμοιάζουσιν εἰς τὴν γεῦσιν, καὶ ἐν τούτοις τὰ φυτὰ ταῦτα δὲν ἀνήκουσιν οὔτε εἰς τὸ αὐτὸ γένος οὔτε εἰς τὴν αὐτὴν τάξιν· διότι ἐν Ἀθήναις, ἐν Τήνῳ καὶ ἐν Πελοποννήσῳ καλοῦνται *ἀβρουνιαὶς* οἱ βλαστοὶ τοῦ φυτοῦ, τοῦ ἐπιστημονικῶς λεγομένου **Tamus Communis**, ἐν ᾧ

ἐν Κρήτῃ φέρουσι τὸ ὄνομα τοῦτο οἱ βλαστοὶ τοῦ Smilax aspera, οἵτινες ἐν Θράκῃ, Κωνσταντινουπόλει, Μακεδονίᾳ καὶ Λακωνίᾳ λέγονται *σμιλάγγια*.

Παραλλαγή τις τοῦ ἡδυόσμου, ἡ mentha Sylvestris, varietas viridis, λέγεται ἐν Κρήτῃ, Νάξῳ καὶ ἀλλαχοῦ *βάλσαμον*, ὅπως ἐλέγετο καὶ κατὰ τὰς τελευταίας ἑκατονταετηρίδας τοῦ παρακμάζοντος ἑλληνισμοῦ, ἐν ᾧ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα τὸ ὄνομα βάλσαμον ἀπεδίδετο εἰς ἄλλο ξενικὸν φυτόν· ἡ δὲ παραλλαγὴ αὕτη τοῦ ἡδυόσμου ἀνυψώθη εἰς γένος, εἰς ὃ ὑπετάχθη ὑπὸ τὸ ὄνομα *κιτροβάλσαμον* ἢ ἀνέκαθεν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὀνομαζομένη μέλισσα, καὶ μελισσόφυλλον, νῦν δὲ *μελισσόχορτον*.

Καλεῖται ἐν Κρήτῃ *φλόμος*, ὅπως καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐκαλεῖτο τὸ αὐτὸ φυτόν, ὅπερ ἀνήκει εἰς τὸ γένος Verbascum, τὸ V. Sinuatum τῶν φυτολόγων, καὶ τὸ ὁποῖον ὡς ἐκ τοῦ σχήματος τῆς σπερματικῆς αὐτοῦ κορυνήσεως ὀνομάζεται καὶ μελισσανδρῶ, ἅπαν ὅμως τὸ λοιπὸν ἑλληνικὸν ὀνομάζει *φλόμον* οὐχὶ μόνον τὰ φυτά, ὅσα οἱ ἀρχαῖοι ἐκάλουν τιθυμάλους, ἀλλὰ καὶ πᾶν ἄλλο φυτόν, ὅπερ ναρκοῦν τοὺς ἰχθῦς χρησιμεύει εἰς εὔκολον αὐτῶν θήραν. Ὥστε τὸ τοῦ λαοῦ γένος τοῦ φλόμου περιλαμβάνει καὶ τὰ σπέρματα τὰ ἐκ τῶν Ἰνδιῶν κομιζόμενα καὶ προερχόμενα ἐκ φυτοῦ ὀνομαζομένου ἐπιστημονικῶς anamirtha cocculus, ἀνήκοντος δὲ εἰς τὴν τάξιν τῶν μηνοσπερμάτων.

Καλεῖ *θερμόχορτον*, ἐκ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, πᾶν φυτὸν εὔθετον εἰς θεραπείαν τῆς θέρμης, *λεβιθόχορτον* ἢ *μερμιγγοβότανον* πᾶν τὸ ἐκτινάσσον τοὺς τῆς κοιλίας σκώληκας.

Τὸ γινόμενον ὑπὸ τοῦ λαοῦ σήμερον ἐγίνετο καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Τὸ γένος τῆς ἀμπέλου περιελάμβανε φυτὰ ἔχοντα καυλὸν κληματώδη, φύλλα ἐσχισμένα καὶ καρπὸν εἰς ῥᾶγας· σιμὰ λοιπὸν τῆς οἰνοφόρου ἀμπέλου ἐτάσσοντο καὶ φυτὰ ἀνήκοντα εἰς τὴν κλάσιν τῶν βατραχικῶν, τὰ λεγόμενα ἄμπελος ἀγρία *(ἀγραμπελλίνα)*, ἄμπελος λευκή, ἄμπελος μέλαινα. Ὅτε δὲ ὁ Θεόφραστος ἐθεμελίωνε τὴν φυτολογικὴν ἐπιστήμην, εὗρε τὸ ὑπὸ τοῦ λαοῦ δημιουργημένον γένος τοῦ λωτοῦ περιλαμβάνον εἴδη φυτῶν διαφέροντα κατά τε τὰ φύλλα, τοὺς καυλούς, τὰ ἄνθη καὶ τοὺς καρπούς.

Τὸ ἀρχαιότατον γένος τοῦ ἐλλεβόρου περιεῖχε ἀνέκαθεν δύω εἴδη, τὸν μέλανα καὶ τὸν λευκόν· ἐν τούτοις τὰ δύω ταῦτα φυτά, ἅτινα οἱ ἀρχαῖοι ἔτασσον εἰς τὸ αὐτὸ γένος, οἱ ἐπιστήμονες τάσσουσιν αὐτὰ εἰς δύο ὀργανικῶς διαφέροντα τμήματα τοῦ βασιλείου τῶν φυτῶν, ἤτοι τὸν μὲν μέλανα εἰς τὰ δικοτυλήδονα, τὸν δὲ λευκὸν εἰς τὰ μονοκοτυλήδονα.

Ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ τρόπου τούτου τῆς κατατάξεως τῶν ὑπὸ τοῦ λαοῦ γνωσθέντων φυτῶν παρατηρεῖται, ὅτι καὶ τὰ ἀποδιδόμενα εἰς αὐτὰ ὀνόματα ἀλλάσσουσι μετὰ καιρὸν καὶ σημασίαν, μεταφερόμενα εἰς ἄλλα φυτά, ἢ καὶ ἀντικαθίστανται ὑπὸ νέων, μενόντων τῶν ἀρχαιοτέρων ἢ ἐντελῶς ἀχρήστων ἢ διατηρουμένων τοπικῶς ὡς γλῶσσαι.

Καὶ ταῦτα μὲν καθόσον ἀφορᾷ εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ λαοῦ διακρινόμενα καὶ ὀνομαζόμενα φυτά, εἰς ἃ ὑπάγονται καὶ τὰ μυθικὰ καὶ τὰ ὑπὸ τῶν ποιητῶν ποιητικῶς περιγραφέντα· ἄς ἔλθωμεν ἤδη καὶ εἰς τὰ ὑπὸ τῶν ἐπιστημόνων σπουδασθέντα καὶ μερισθέντα.

Ἡ σπουδὴ τῶν φυτῶν ἤρχισεν ἀπὸ τῶν εἰς τὴν ἰατρικὴν χρησίμων· πρῶτοι λοιπὸν οἱ ἰατροὶ καὶ ῥιζοτόμοι ἐγνώρισαν ταῦτα, καὶ πρῶτοι οὗτοι συνέγραψαν περὶ αὐτῶν· τὰς γνώσεις δὲ τούτων πρῶτος ὁ Ἀριστοτέλης καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ἰδίᾳ δὲ ὁ Θεόφραστος,ἀνύψωσαν ἐν Ἀθήναις εἰς ἐπιστήμην· μετὰ τὸν θάνατον δὲ τούτου καὶ τῆς ἱδρύσεως νέου ἐπιστημονικοῦ κέντρου ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἡ ἐπιστήμη τοῦ Θεοφράστου ἐξέλιπεν, ἀντ' αὐτῆς δὲ ἐπεκράτησεν ἡ σπουδὴ τῶν εἰς τὴν ἰατρικὴν χρησίμων φυτῶν, ἤτοι ἡ ἐπιστήμη τῶν βοτανικῶν φαρμάκων, ἥτις ἐξηκολούθησεν οὖσα τοιαύτη καὶ εἰς τὰς ἐπομένας ἑκατονταετηρίδας ἔν τε τῇ πρεσβυτέρᾳ καὶ τῇ νέᾳ Ῥώμῃ· τῶν δύω δὲ τούτων φάσεων τῆς φυτολογίας μέχρι τῆς ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ ἀναγεννήσεως τῶν ἐπιστημῶν περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν τὰ συγγράμματα δύο ἐκ τῶν κορυφαίων, ἤτοι τοῦ φυτολόγου Θεοφράστου καὶ τοῦ βοτανικοῦ (Herbarii, ῥιζοτόμου) καὶ φαρμακολόγου Διοσκορίδου.

Καὶ ὁ μὲν Θεόφραστος, ὁ διάσημος οὗτος τοῦ Ἀριστοτέλους μαθητὴς καὶ διάδοχος, θέτων τὰς βάσεις τῆς φυτολογικῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ μερισμοῦ τῶν φυτῶν, ἠκολούθησε τὴν αὐτὴν μέθοδον, ἣν καὶ ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ εἰς τὴν σπουδὴν τῶν ζώων. Τῶν φυτῶν τὰς διαφορὰς καὶ τὴν ἄλλην φύσιν, λέγει, πρέπει νὰ ἐξετάζωμεν κατά τε τὰ μέρη καὶ τὰ πάθη καὶ τὰς γενέσεις καὶ τοὺς βίους αὐτῶν, τὴν δ' ἱστορίαν ἢ κατὰ τὰ ἔξω μόρια καὶ τὴν ὅλην μορφήν, ἢ κατὰ τὰ ἐντὸς τὰ ἐκ τῶν ἀνατομῶν. Μὴ δυνηθεὶς ὅμως ν' ἀνεύρῃ ἐν τοῖς φυτοῖς κοινὰ μόρια, οἷα ἀνεῦρεν ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ ἐν τοῖς ζῴοις, τουτέστι τὸ δι' οὗ τὰ ζῷα λαμβάνουσι τροφὴν καὶ εἰς ὃ δέχονται αὐτήν, ἤτοι στόμα καὶ κοιλίαν, ἠναγκάσθη νὰ ἀναγνωρίσῃ ὡς οὐσιώδη ὄργανα τῶν φυτῶν τὰ μείζω καὶ ἐμφανῆ τῇ αἰσθήσει, τῶν μικρῶν καὶ ἀφανῶν εἰς τὴν ἡμετέραν αἴσθησιν ὄντων ἀγνώστων εἰς αὐτόν· διότι οὐδόλως ἐπῆλθεν εἰς τὸν νοῦν οὔτε τοῦ Θεοφράστου οὔτε τοῦ Ἀριστοτέλους νὰ μεταχειρισθῶσιν εἰς ἐνδυνάμωσιν τῆς ὀπτικῆς αἰσθήσεως τὴν λίθον, ἣν ἐπώλουν οἱ ἐν Ἀθήναις φαρμακοπῶλαι καὶ ἣν μετὰ βεβαιότητος οἱ δακτυλιογλύφοι μετεχειρίζοντο· ἐπὶ τῶν διαφορῶν δὲ μόνων τῶν ἐμφανῶν μορίων στηριζόμενος διέκρινε τὰ φυτὰ καὶ κατέταξεν αὐτὰ εἰς διάφορα ἀθροίσματα, οὐσιώδεις διαφορὰς θεωρῶν τὰς ἑξῆς:

Α' τὴν παρουσίαν ἢ ἀπουσίαν τῶν μορίων τῶν φυτῶν.

Β' τὴν ἀνομοιότητα καὶ ἀνισότητα αὐτῶν, καὶ

Γ' τὸ πῶς κεῖνται.

Καὶ ἡ μὲν ἀνομοιότης ὡρίζετο εἰς τὸ σχῆμα, τὸ χρῶμα, τὴν πυκνότητα, τὴν μανότητα, τὴν τραχύτητα, τὴν λειότητα καὶ τὰς ἄλλας ἰδιό-

τητας, καὶ δὴ καὶ εἰς τὴν ἐν τοῖς χυλοῖς διαφορὰν, ἡ δὲ ἀνισότης εἴς τε τὴν ὑπεροχὴν ἢ τὴν ἔλλειψιν, τὸ γὰρ μᾶλλον καὶ ἧττον ὑπεροχὴ καὶ ἔλλειψις, καὶ εἰς τὸ πλῆθος, ἤτοι τὸν ἀριθμὸν καὶ τὸ μέγεθος τῶν μορίων. Τὸ δὲ μὴ ὁμοίως κεῖσθαι συνίστατο εἰς τὴν θέσιν, ἣν τὰ μόρια κατέχουσι, καὶ τὴν τάξιν καθ' ἣν εἶναι διατεταγμένα ἐν τοῖς φυτοῖς· ἐν τέλει δὲ προσέθετο καὶ τὴν ἐξέτασιν τοῦ τόπου, ἐν ᾧ φύσει ἐγίνοντο, ἤτοι ἂν ἦσαν χερσαῖα ἢ ἔνυδρα.

Κατὰ τοὺς κανόνας τούτους ἐξετάσας τὰ φυτὰ καὶ εὑρὼν, ὅτι ἐν τοῖς δένδροις ὑπῆρχον ἅπαντα τὰ ὑπ' αὐτοῦ θεωρηθέντα κύρια ὄργανα, ἐνόμισεν, ὅτι δίκαιον ἦτο νὰ γίνῃ πρὸς αὐτὰ ἡ τῶν ἄλλων ἐπαναφορὰ, ἵνα ὁ μερισμὸς ὑπάρχῃ οἰκειότερος. Εὗρε λοιπὸν, ὅτι μερὶς φυτῶν ἐστερεῖτο τῶν σπουδαιοτέρων μορίων, δὲν εἶχον δηλαδὴ οὔτε ῥίζαν, οὔτε καυλὸν, οὔτε φύλλα, οὔτε ἄνθη, οὔτε καρπὸν, οὔτ' αὖ φλοιὸν ἢ μήτραν ἢ ἶνας, ἢ φλέβας, καὶ ταῦτα ἦσαν μύκης, ὕδνον, ἢ ὅπως ἀκριβέστερον ὁ συμμαθητὴς αὐτοῦ Φανίας καθώρισεν εἰπὼν, «τὰ δὲ οὐδὲ φέρει τὴν ἀνθίνην, οὐδὲ τῆς σπερματικῆς ἴχνος κορυνήσεως, οὐδὲ σπερματώσεως, οἷον μύκης, ὕδνον, πτερὶς, ἕλιξ». Τὰ δὲ λοιπὰ ἐμέρισεν εἰς τέσσαρας μεγάλας διαιρέσεις, ἃς ἐκάλεσε πρῶτα καὶ μέγιστα εἴδη, ἤτοι εἰς δένδρα, θάμνους, φρύγανα καὶ πόας, ταῦτα δὲ ὑποδιῄρεσεν εἰς ἄλλας κατωτέρας, ἃς ὠνόμασε μέγιστα γένη, ταῦτα δὲ εἰς ὅλα γένη, καὶ ταῦτα πάλιν εἰς γένη καὶ εἴδη.

Ἀλλ' ὁ μερισμὸς οὗτος τῶν φυτῶν καὶ τὰ ἐξ αὐτοῦ πηγάζοντα ἀθροίσματα δὲν ἀντιστοιχοῦσι πρὸς τὰ τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης, διότι τὸ γένος καὶ εἶδος τοῦ Θεοφράστου εἶχε σημασίαν λογικὴν τῶν δύο τούτων διακρίσεων καὶ οὐχὶ ἐπιστημονικήν· οὐδεμία δ', ὡς εἴδετε, διάκρισις ἐγένετο ὡς πρὸς τὴν σπουδαιότητα τῶν μορίων τῶν φυτῶν.

Ἡ ἄκανθα, ἥτις ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοφράστου ἐθεωρεῖτο ὥσπερ φύλλον, ἐχρησίμευσεν ὡς καὶ εἰς τὸν λαὸν εἰς ὑποδιαίρεσιν ἑνὸς τῶν μεγίστων αὐτοῦ εἰδῶν, τῶν φρυγανικῶν, εἰς δύο μέγιστα γένη, ἤτοι εἰς δύο κλάσεις, ὡς ἤθελεν εἰπεῖ τις σήμερον, τῶν ἀκανθικῶν καὶ ἀνακάνθων φυτῶν. Πλὴν τούτου ὁ Θεόφραστος, ἵνα γίνῃ ἴσως καταληπτότερος εἰς τὸ δισχίλιον ἀκροατήριόν του, διετήρησε τάξεις φυτῶν, ἃς ὁ λαὸς πρὸς τὴν χρῆσιν αὐτῶν ἀποβλέπων εἶχε δημιουργήσει· παράδειγμα τὰ στεφανωματικὰ, περιλαμβάνοντα πᾶν φυτὸν ποῶδες, φρυγανικὸν καὶ θαμνῶδες, χρησιμεῦον εἰς πλοκὴν στεφάνων. Ἐκ τῆς ἀναμίξεως ταύτης τῶν γενῶν τοῦ λαοῦ μετὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ δημιουργηθέντων ἐγεννήθη τοσαύτη σύγχυσις, ὥστε εἶναι ἀδύνατον νὰ διακρίνῃ τις πολλὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ μνημονευομένων φυτῶν, ἂν δὲν ἀναζητήσῃ αὐτὰ ἐν τῷ τόπῳ ἐν ᾧ φύονται, καὶ δὲν λάβῃ ἐπίκουρον τὴν μέθοδον καὶ τὰ ὀνόματα τοῦ λαοῦ ὑφ' οὗ ἐδημιουργήθησαν.

Ἐκ τῶν ῥηθέντων λοιπὸν ἐξάγεται, ὅτι ὁ τοῦ Θεοφράστου μερισμὸς ἦν ἓν τεχνητὸν σύστημα δημιουργηθὲν πρὶν ὁρισθῇ τὸ εἶδος καὶ γένος ἐπιστη-

μονικῶς, καὶ πρὶν γνωρισθῶσι τὰ κοινὰ μόρια τῶν φυτῶν καὶ θεωρηθῇ ἀναγκαία ἡ ἐκτίμησις τῆς ἀξίας τῶν χαρακτήρων αὐτῶν.

Ὁ δὲ Διοσκορίδης, ὅστις, ὡς εἴδομεν, ἦν βοτανικός, περιωρίσθη εἰς περιγραφὴν τῶν γενῶν καὶ εἰδῶν τῶν φυτῶν, ἅτινα ἦσαν εἰς ἰατρικὴν χρῆσιν, καὶ ὅπως εὗρεν αὐτὰ ὑπὸ τοῦ λαοῦ δημιουργηθέντα· ὑπέταξε δ' αὐτὰ εἰς ὁμογενείας, οὐχί, ὡς ὁ Θεόφραστος, ἐξετάζων κατά τε τὰ μέρη καὶ τὰ πάθη καὶ τὰς γενέσεις καὶ τοὺς βίους αὐτῶν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ὁμοιότητα ἢ ἀναλογίαν τῆς ἑαυτῶν ἐνεργείας, ἵνα μὴ διαζευχθῇ, ὡς ὁ ἴδιος λέγει, τῶν ὁμογενῶν ἡ δύναμις.

Αἱ περιγραφαὶ τοῦ Διοσκορίδου εἶναι ἐν πολλοῖς λεπτομερέστεραι τῶν τοῦ Θεοφράστου, καὶ δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν εὐκολώτερον εἰς ἀναγνώρισιν τῶν περιγραφομένων φυτῶν, διότι σκοπὸς αὐτοῦ ἦν νὰ καταστήσῃ ἀκριβεῖς γνώστας αὐτῶν τοὺς μέλλοντας ν' ἀναγνωρίσωσι καὶ συλλέξωσι ταῦτα ῥιζοτόμους καὶ ἰατρούς. «Τὸν βουλόμενον, λέγει, ἐν τούτοις ἐμπειρίαν ἔχειν δεῖ κατά γε τὴν ἀρτιφυῆ βλάστησιν ἐκ τῆς γῆς καὶ ἀκμάζουσι καὶ παρακμάζουσι παρατυγχάνειν.»

Μετὰ τὸν Διοσκορίδην ἦλθε Πάμφιλός τις ἰατρός, Ἀλεξανδρεύς, ὅστις κατέστρεψε πᾶσαν φυτολογικὴν καὶ ἰατρικὴν κατάταξιν τῶν φυτῶν. Διατρίβων οὗτος ἐν τῇ πρεσβυτέρᾳ Ῥώμῃ συνέγραψε πραγματείαν περὶ βοτάνων, τάξας αὐτὴν κατ' ἀλφαβητικὴν τάξιν. Τοῦτον ἐμιμήθη κατόπιν ὡς πρὸς τὴν κατάταξιν κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ ἀλφαβήτου καὶ ὁ Γαληνός, οὐχὶ ὅμως καὶ κατὰ τὴν περιγραφήν· διότι ὁ μὲν Γαληνὸς περιέγραψε ταῦτα κατ' ἐπιτομὴν ἐκ τοῦ Διοσκορίδου, ἐν ᾧ ὁ Πάμφιλος, ὡς λέγει αὐτὸς ὁ Γαληνός, «Εἰς μύθους γραῶν τινας ἐξετράπετο καί τινας γοητείας Αἰγυπτίας ληρώδεις ἅμα τισὶν ἐπῳδαῖς, ἃς ἀναιρούμενοι τὰς βοτάνας ἐπιλέγουσι· καὶ δὴ κέχρηται πρὸς περίαπτα καὶ ἄλλας μαγγανείας οὐ περιέργους μόνον, οὐδ' ἔξω τῆς ἰατρικῆς τέχνης, ἀλλὰ καὶ ψευδεῖς ἁπάσας.... εὔδηλος δ' ἐστιν κἀξ αὐτῶν ὧν γράφει γραμματικὸς ὢν καὶ μήθ' ἑωρακὼς τὰς βοτάνας ὑπὲρ ὧν διηγεῖται μήτε τῆς δυνάμεως αὐτῶν πεπειραμένος, ἀλλὰ τοῖς πρὸ αὐτοῦ γεγραφόσιν ἅπασιν ἄνευ βασάνου πεπιστευκώς. Οὗτος μὲν ἐξέγραψε βιβλία, πλῆθος ὀνομάτων ἐφ' ἑκάστῃ βοτάνῃ μάτην προστιθείς, εἶθ' ἑξῆς εἴ τις αὐτῶν ἐξ ἀνθρώπου μετεμορφώθη διηγούμενος, εἶτα ἐπῳδὰς καὶ σπονδὰς δή τινας καὶ θυμιάματα ταῖς ἐπὶ τούτων ἐκ τῆς γῆς ἀναιρέσεσι προσγράφων, ἑτέρας τε γοητείας τοιαύτας ληρώδεις...»

Τὸν Γαληνὸν ἐμιμήθησαν πάντες οἱ μετ' αὐτὸν περὶ ἁπλῶν βοτανικῶν φαρμάκων συγγράψαντες, ἤτοι παρεδέχθησαν τὴν κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ ἀλφαβήτου τάξιν καὶ τὴν περιγραφὴν κατ' ἐπιτομὴν ἐκ τοῦ Διοσκορίδου. Τὸ σύστημα τοῦτο ἠκολούθησαν κατὰ τὰς πρώτας ἑκατονταετηρίδας καὶ οἱ λεγόμενοι Βυζαντῖνοι, οἵτινες ἐν τῇ συνοπτικῇ αὐτῶν περιγραφῇ, ἥτις ἐξηκολούθει νὰ γίνηται εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικήν, παρενέθετον πρὸς εὐχε-

ρεστέραν κατάληψιν καὶ ὀνόματα ἐκ τῶν τῆς τότε γλώσσης τοῦ λαοῦ· ταῦτα δὲ ηὔξανον καθόσον πλειότερον ἀπεμακρύνοντο τῆς ἀρχαιότητος καὶ καθόσον ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ κατάστασις τοῦ λαοῦ ἐπὶ τὰ χείρω προέβαινεν. Ἐκτὸς δὲ τῆς τῶν ὀνομάτων μεταβολῆς καὶ ἀλλαγῆς ἤρχισε νὰ ἐπαναλαμβάνηται καὶ ὁ σχηματισμὸς τῶν βοτανικῶν γενῶν ἐκ τῆς ταὐτότητος τῆς ἐνεργείας. Παῦλος ὁ Αἰγινήτης λέγει· «Ἄλλη τις βετονικὴ καλουμένη, ἣν Διοσκουρίδης κέστρον ὀνομάζει, ἄλλοι δὲ ψυχότροφον, διὰ τὸ χαίρειν τοῖς ψυχροῖς τόποις, *μηδὲν ὅμοιον ἔχουσα τῇ προειρημένῃ πλὴν τῆς ἐνεργείας*».

Ὅτε δὲ θιασῶται τῆς ἑλληνικῆς παιδείας ἐγένοντο κατ' ἀρχὰς μὲν Σῦροι, κατόπιν δὲ Πέρσαι καὶ Ἄραβες καὶ μετ' αὐτοὺς οἱ ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ σχηματισθέντες νέοι λαοί, οἱ δὲ Ἕλληνες ἐμειοῦντο κατάτε τὰ ἄλλα καὶ κατὰ τὴν ἐπιστήμην τῶν βοτανικῶν φαρμάκων, τότε ἐφάνησαν καὶ συγγραφεῖς ἔχοντες τὰ μὲν ὀνόματα ἢ αὐτὰ τὰ ἑλληνικὰ παρεφθαρμένα, ἢ ἄλλα νέα ἀναμεμιγμένα μετὰ ξενικῶν καὶ βαρβάρων· τότε ἐδέησε νὰ ἐξακολουθήσῃ ἐντονώτερον ἡ ἐπὶ Ἀλεξανδρίνων ἀρξαμένη σύνταξις ἰατρικῶν καὶ βοτανικῶν γλωσσαρίων, ὧν τὰ μὲν ἦσαν ἐξηγητικὰ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν ὀνομάτων, ἅτινα εἰς τοὺς πολλοὺς καθίσταντο ὁσημέραι ἀκατάληπτα, τὰ δὲ ἐξηγητικὰ τῶν ξενικῶν καὶ βαρβάρων. Τοιαύτη δὲ εἶναι ἡ κατάστασις τῶν ἑλληνικῶν ὀνομάτων κατὰ τὴν δεκάτην τετάρτην ἑκατονταετηρίδα ἐν τῷ Δυναμερῷ Νικολάου τοῦ Μυρεψοῦ, ὥστε ὁ ἀναγινώσκων αὐτὸ θαυμάζει εὑρίσκων τὰ πλειότερα τῶν ὀνομάτων, τὰ ὁποῖα σήμερον ὁ λαὸς μεταχειρίζεται.

Καὶ ταῦτα μὲν οἱ Ἕλληνες, ἐνόσῳ εἰς αὐτοὺς ἔμενε καὶ τὸ τελευταῖον τεμάχιον γῆς, ἐν ᾗ ἠδύναντο ὁπωσδήποτε νὰ καλλιεργῶσι τὴν ὑπ' αὐτῶν δημιουργηθεῖσαν καὶ ἀναπτυχθεῖσαν ἐπιστήμην· μεταβῶμεν ἤδη καὶ εἰς τὴν νέαν δυτικὴν Εὐρώπην· διότι ἀπὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐντεῦθεν πᾶσα γνῶσις περὶ ἑλληνικῆς ἐπιστήμης ἀπὸ τῶν χωρῶν τούτων προέρχεται, καὶ αὐτὸς ὁ ἐπιστημονικὸς προσδιορισμὸς τῶν ἑλληνικῶν φυτῶν κατ' ἀκολουθίαν ἐκεῖθεν ἀναμένεται, διότι αὐτοὶ καὶ μόνοι μέχρι τοῦδε συστηματικῶς εἰς τοῦτο ἐνησχολήθησαν.

Τρία μεγάλα συμβεβηκότα συνετέλεσαν τὰ μέγιστα εἰς ταχυτέραν καὶ κανονικωτέραν ἀνάπτυξιν καὶ πρόοδον τῆς ἀπὸ πολλοῦ χρόνου ποικιλοτρόπως παρασκευαζομένης ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων καὶ ἐπιστημῶν. Τὰ τρία ταῦτα ἦσαν ἡ ῥηθεῖσα πτῶσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ εὕρεσις τῆς τυπογραφίας καὶ ἡ ἀνακάλυψις νέου κόσμου. Οἱ τότε φεύγοντες τὴν παντελῶς καταστραφεῖσαν Ἑλλάδα λόγιοι Ἕλληνες ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν παντὸς εἴδους ἑλληνικὰ χειρόγραφα, πρὸ πάντων δὲ συγγραφέων Ἑλλήνων τῆς δοκίμου ἐποχῆς· διότι καὶ ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ πολλῶν πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης χρόνων ἤρχισε συντονωτέρα

σπουδὴ τῶν συγγραφέων ἐκείνων, οἵτινες πανταχοῦ καὶ πάντοτε θέλουσι συντελεῖ εἰς τὴν ἐλευθέριον καὶ εὐγενῆ τοῦ λαοῦ μόρφωσιν.

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν λογίων ἐκείνων ἦν ὀλίγος, ἀλλ' οἱ ὀλίγοι ἐκεῖνοι ἄνδρες ἦσαν ἱκανοὶ νὰ ἐννοήσωσι καὶ διδάξωσι τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς καὶ νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν διάδοσιν αὐτῶν διὰ τῆς εὑρεθείσης τυπογραφίας, εἴτε μορφόνοντες ἑλληνιστὰς ἐκ τῶν ἐγχωρίων, εἴτε ἐπιστατοῦντες εἰς τὴν ἔκδοσιν αὐτῶν ἑλληνιστί, εἴτε καὶ μεταφράζοντες τούτους λατινιστί.

Πρῶτος λοιπὸν ὁ ἐκ Βενετίας ἑλληνιστὴς Ἑρμόλαος Βάρβαρος συνέγραψε σχόλια εἰς τὸν Διοσκορίδην, ὁ δὲ Ἕλλην Θεόδωρος ὁ Γαζῆς, ὅστις μετέφρασεν εἰς τὸ λατινικὸν τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους περὶ ζώων συγγράμματα, τὰ ὁποῖα ἐν διαστήματι 22 ἐτῶν, ἤτοι ἀπὸ τοῦ 1476—98, ἐξεδόθησαν ἐν μόνῃ τῇ Βενετίᾳ τετράκις, μετέφρασε καὶ τὰ φυτικὰ τοῦ Θεοφράστου, ἅτινα ἀπὸ τοῦ 1483 μέχρι τοῦ 1550 ἐξεδόθησαν πλέον ἢ ἑξάκις. Ἀλλὰ καὶ τότε οἱ περὶ τὰ φυτὰ ἀσχολούμενοι ἐπεδόθησαν τὸ κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν σπουδὴν τῶν εἰς τὴν ἰατρικὴν χρησίμων φυτῶν, κατόπιν ὅμως ἐπελήφθησαν τοῦ ἔργου τούτου καὶ ἄνδρες, οἵτινες, μὴ ἀνήκοντες εἰς τοὺς παῖδας τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἐνησχολοῦντο εἰς τὴν ἐν γένει φυτολογίαν· παράδοξον δέ τι συνέβαινε κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ἀναγεννήσεως· οἱ περὶ ταῦτα ἀσχολούμενοι ἐζήτουν ν' ἀνεύρωσι τὰ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων περιγραφόμενα φυτὰ ἐν τοῖς πέριξ αὐτῶν φυομένοις φυτοῖς· ἐννοεῖται δὲ ὁποία σύγχυσις ἐγένετο ἐν τοῖς προσδιορισμοῖς τῶν ἑλληνικῶν φυτῶν. Κατόπιν ὅμως ἡ ἐξ αὐτοψίας σπουδὴ τῶν φυτῶν καὶ ἡ ἀπεικόνισις αὐτῶν ἐπέφερον σωτήρια ἀποτελέσματα, διότι ἐνόησαν ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐξετάσωσι καὶ ἀνεύρωσι τὰ φυτὰ ἐν τοῖς τόποις ἐν οἷς ἐφύοντο· ἤρχισαν λοιπὸν ἀπὸ τοῦ μέσου τῆς ΙϚ' ἑκατονταετηρίδος νὰ μεταβάλλωσι τὸν τρόπον τῆς σπουδῆς αὐτῶν, καὶ ἄλλοι μὲν κατήρχοντο εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἐζήτουν ν' ἀνεύρωσι τὰ ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ Ἀράβων περιγραφέντα, ἄλλοι ἐπρομηθεύοντο ἐξ ἀποστολῆς φυτὰ ξηρὰ καὶ σπέρματα αὐτῶν, καὶ ἄλλοι ἐλάμβανον δι' ἐπιστολῶν πληροφορίας, καὶ οὕτω ἠδύναντο νὰ γράφωσι καὶ ἀπεικονίζωσιν αὐτὰ ἀληθέστερον ἢ πρότερον. Ἀλλ' ἡ μέθοδος ἣν ἠκολούθουν δὲν διέφερε τῆς μεθόδου ἣν εἶχον οἱ Ἕλληνες δημιουργήσει· ἑπομένως τὰ εἴδη καὶ γένη, εἰς ἃ ἔτασσον τὰ ἑλληνικὰ φυτά, ὀλίγον διέφερον τῶν ἑλληνικῶν εἰδῶν καὶ γενῶν.

Αἱ ἐξ αὐτοψίας ὅμως αὗται ἔρευναι, ἐξακολουθοῦσαι νὰ γίνωνται καὶ εἰς τὰ φυτὰ τῆς Εὐρώπης, τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῶν ἀνακαλυπτομένων νέων χωρῶν, κατέστησαν πασιφανῆ τὴν ἀνάγκην νέας μεθόδου δυναμένης νὰ ὁρίζῃ ἀκριβέστερον τὰς διαφορὰς αὐτῶν καὶ νὰ περιλάβῃ τὰ ἀνακαλυπτόμενα νέα φυτά· ὅθεν καὶ ἤρχισε πόλεμος κατὰ τῶν ἀρχαίων, συμφώνως ὅμως πρὸς τὰ δόγματα ἃ ἐπεκράτουν παρ' αὐτοῖς περὶ τῆς ἐπιδόσεως τῶν ἐπι-

ἐπιστημῶν· «Ἐκ τῆς τοῦ κινεῖν τὰ καθεστῶτα τόλμης, ἐπίδοσις γίνεται τῶν ἐπιστημῶν», ἀλλ' ἡ τιμὴ αὕτη τῆς ἀνακαλύψεως νέας μεθόδου ἐπεφυλάσσετο εἰς τὰς ἐπομένας ἑκατονταετηρίδας.

Περὶ τὰ τέλη τῆς ΙΖ' ἑκατονταετηρίδος πρῶτος ὁ Ἰταλὸς Κισαλπῖνός ἐξέδωκε σύγγραμμα περὶ φυτῶν, περιέχον σύστημα μερισμοῦ τῶν φυτῶν στηριζόμενον εἰς ἐπιστημονικὴν σπουδὴν τῶν μορίων αὐτῶν. Τὸ σύστημα τοῦτο ἦν πρακτικὴ ἐφαρμογὴ πρὸς μερισμὸν τῶν φυτῶν σπουδαίων ἀνακαλύψεων, ἃς οἱ πρὸ αὐτοῦ καὶ αὐτὸς πρὸ πάντων εἶχον κάμει. Ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ πολλαὶ τοῦ Θεοφράστου παρατηρήσεις, μὴ ἐκτιμηθεῖσαι δεόντως ὑπ' αὐτοῦ τούτου, ἀνυψώθησαν ὑπὸ τοῦ Καισαλπίνου εἰς ἐπιστημονικὰς ἀρχάς. Ἀλλ' ὅ,τι πλειότερον ὠφέλησε τὸν Καισαλπῖνον, ἦσαν αἱ κατὰ τὴν αὐτὴν ἑκατονταετηρίδα ὑπὸ δύω μεγάλων φυσιοδιφῶν γινόμεναι εἰς τὴν φυτολογίαν ἀνακαλύψεις· οἱ δύω οὗτοι φυσιοδίφαι ἦσαν ὁ Ἄγγλος Ῥαίη καὶ ὁ Ἑλβετὸς Γεσνῆρος, ἐξ ὧν ὁ μὲν πρῶτος ὥρισε ἐπιστημονικῶς τὸ εἶδος, εἰπὼν ὅτι ὑφίστατο εἰς τὴν παλιγγενεσίαν ἀτόμων ἀπαραλλάκτων, ὁ δὲ δεύτερος, ὅτι κύριοι χαρακτῆρες, ἐξ ὧν ἔπρεπε νὰ ἀθροισθῶσι τὰ εἴδη εἰς γένη, ἦσαν οἱ ἐκ τῶν μορίων τῆς παλιγγενεσίας, ἤτοι τῶν ἀνθέων, τῶν καρπῶν καὶ τῶν σπερμάτων λαμβανόμενοι.

Τὸ ἔργον τοῦ Καισαλπίνου, ἂν καὶ σπουδαιότατον, δὲν ἐξεπλήρου ὅμως καθ' ὁλοκληρίαν τὸν σκοπόν· διότι οὐδεμίαν ἀκριβῆ ἐκτίμησιν τῆς σχετικῆς ἀξίας τῶν χαρακτήρων τούτων ἔκαμεν, οὔτε συνέδεσε αὐτοὺς μετ' ἄλλων κοινῶς παραδεδεγμένων, ὡς συντελούντων εἰς εὐκρινῆ αὐτῶν κατάταξιν. Ἐνταῦθα δικαίως δύναταί τις νὰ ἐπιφωνήσῃ τὸ τοῦ Ξενοκράτους λόγιον:

«Οὗτοι ἀπ' ἀρχῆς πάντα θεοὶ θνητοῖς ὑπέδειξαν, ἀλλὰ χρόνῳ ζητοῦντες ἐφευρίσκουσιν ἄμεινον.»

Καὶ τῷ ὄντι μετὰ τὸν Καισαλπῖνον πλῆθος σπουδαίων ἀνδρῶν ἐξηκολούθησε σπουδάζον τὴν φύσιν τῶν φυτῶν, καὶ μόλις κατὰ τὴν ἐπομένην ἑκατονταετηρίδα, χρόνῳ ζητοῦντες, συνεπλήρωσαν τὸ ἔργον τοῦ Ῥαίη, τοῦ Γεσνήρου καὶ τοῦ Καισαλπίνου.

Οἱ συμπληρώσαντες τὸ μέγα τοῦτο ἔργον ἦσαν ὁ Σουηδὸς Λινναῖος καὶ οἱ Γάλλοι Ἰουσιεῖς. Ὁ πρῶτος ἐξ αὐτῶν, λαβὼν ἀφετηρίαν ὅσα καὶ ὁ Καισαλπῖνος, ἤτοι τὸν ὑπὸ τοῦ Ῥαίη δοθέντα ὁρισμὸν τοῦ εἴδους, ὃν ἐπεξέτεινεν, εἰπὼν ὅτι τὰ εἴδη ὑπάρχουσι τοιαῦτα, οἷα ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ ἀπ' ἀρχῆς ἐγένοντο, καὶ τὸ δόγμα τοῦ Γεσνήρου, ὅτι ἐν τοῖς ὀργάνοις τῆς καρποτοχίας πρέπει νὰ ζητηθῶσιν οἱ πρὸς διάκρισιν τῶν γενῶν χαρακτῆρες, ἐκλέγων δὲ καὶ ἐκ τῶν πολλῶν συγγραμμάτων τῶν μετὰ τὸν Καισαλπῖνον φυτολόγων τὸ χρήσιμον, ἐδημιούργησε νέον σύστημα, ὅπερ εἰσήγαγε τὴν εὐκρίνειαν εἰς τὰς διαιρέσεις καὶ περιγραφὰς τῶν φυτῶν· ὡς κορωνίδα δὲ τοῦ

συστήματος τούτου ἐπέθηκε καὶ σύστημα ὀνοματολογίας δυαδικὸν, συνιστάμενον δηλαδὴ εἰς τὴν χρῆσιν δύω λέξεων, ἑνὸς οὐσιαστικοῦ διὰ τὸ γένος, καὶ ἑνὸς ἐπιθέτου διὰ τὸ εἶδος· ὥρισε δὲ καὶ κανόνας τῆς ὀνοματολογίας ταύτης, ἐξ ὧν λαμβάνομεν τοὺς πρὸς τὸ θέμα ἡμῶν ἀναγκαίους.

Οὔτε τὸ γένος, οὔτε τὸ εἶδος πρέπει νὰ ὀνομάζηται διὰ μόνου τοῦ ἑνὸς ὀνόματος, ἀλλὰ πάντοτε καὶ διὰ τῶν δύο· ὄνομα εἴδους ἄνευ ὀνόματος τοῦ γένους εἶναι κώδων ἄνευ ῥόπτρου· κατὰ τὸν κανόνα τοῦτον δὲν δυνάμεθα ἐπιστημονικῶς νὰ ὀνομάσωμεν τὸν καρπὸν τῆς cassiæ fistutæ ἁπλῶς fructus cassiæ, ἤτοι καρπὸν κασίας, διότι τὸ γένος τῆς κασίας περιλαμβάνει πλέον τῶν 130 εἰδῶν, διὸ καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν ἀκριβῆ γνῶσιν περὶ τίνος κασίας πρόκειται.

Οὐδέποτε τὰ δύο ταῦτα ὀνόματα συγχωρεῖται νὰ συντεθῶσιν εἰς μίαν λέξιν, ὅπως γίνεται εἴς τε τὴν ἑλληνικὴν καὶ εἰς ἄλλας τινὰς γλώσσας· διότι, ἔλεγεν, **Distinctæ ideæ, distincta verba, distinctæ propositionese distincta mente profluunt à confusa autem, confusa omnia.**

Nomen genericum et specificum res diversissimæ, debet ideoque distinctæ tradi, nec confundi. Κατὰ τὸν κανόνα δὲ τοῦτον δὲν δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν φυτολογικῶς τὴν Filix mas ἀρρενοπτέριδα καὶ τὰ παρόμοια.

Διὰ τῆς γενικῆς ταύτης ἀναμορφώσεως τῆς περιγραφῆς, διαιρέσεως καὶ ὀνοματοθεσίας τῶν φυτῶν, ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ Λινναίου γλῶσσα παγκόσμιος, ἧς τὰ ὀνόματα εἶναι καταληπτὰ ὑπὸ παντὸς γνώστου τῆς φυτολογίας ἐν παντὶ τόπῳ καὶ πάντοτε.

Botanicus distinguitur ab idiota, eo, quod illi dare queat nomen huic, non alteri plantæ, applicabile, cuique, ubicunque demum terrarum, intelligibile.

Ἐν τῇ δημιουργίᾳ ὅμως τῆς ἐπιστημονικῆς ταύτης ὀνοματολογίας τὰ ἑλληνικὰ ὀνόματα τῶν φυτῶν ἐχρησίμευσαν ὡς οἱ ἀρχαῖοι ἑλληνικοὶ ἀνδριάντες εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα κατακτητὰς αὐτῶν Ῥωμαίους. Παρὰ τοῖς ἐν Εὐρώπῃ λαοῖς ἔμενεν ἐν χρήσει ὡς γραφομένη ἐπιστημονικὴ γλῶσσα ἡ λατινικὴ, ταύτης δὲ τὰ φυτικὰ ὀνόματα ἐδόθησαν εἰς τὰ γνώριμα εἰς αὐτοὺς φυτά· οὕτως ἡ παρ' ἡμῖν ἰτέα ἐλέγετο παρ' αὐτοῖς salix, ὁ παρ' ἡμῖν στρύχνος, solanum, καὶ οὕτω καθεξῆς. Ὅτε ὅμως ὁ Λινναῖος εὑρέθη ἐν ἀνάγκῃ νὰ δώσῃ, ὡς ἄλλος Ἀδὰμ ἐν τῷ παραδείσῳ, εἰς ἕκαστον φυτὸν τὸ ἐπιστημονικὸν καὶ παγκόσμιον αὐτοῦ ὄνομα, τότε ἔλαβε τὰ ἑλληνικὰ ὀνόματα καὶ ἔθεσεν ἀδιακρίτως εἰς αὐτά. Τὰ ἑλληνικὰ ὀνόματα ἰτέα, στρύχνος καὶ λοιπὰ ἐδόθησαν εἰς φυτὰ τῆς Ἀμερικῆς· τὸ ἑλληνικώτατον ὄνομα μελία, ὅπερ εἶναι ὄνομα τοῦ δένδρου, ὅπερ λέγεται ἐπιστημονικῶς Fraxinus ornus, κοινῶς δὲ *μελιὸς* καὶ *φράξος*, ἐδόθη εἰς τὸ κινεζικὸν δένδρον azedarach, τὴν κοινῶς λεγομένην *ἀγριοπασχαλιὰν* καὶ *μοσχοκαρφιάν*. Ἡ τῶν Ἑλλήνων δάφνη φέρει ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τὸ ὄνομα laurus nobilis, τὸ δὲ ὄνομα τοῦτο ὁ Λινναῖος μετέφερεν εἰς τὴν θυμελαίαν τῶν Ἑλλήνων, κα-

λέσας αὐτὴν Daphne, ἥτις φέρει σήμερον ἐν Κρήτῃ τὸ λαϊκὸν ὄνομα *χαμελαία*. Ἡ χρῆσις δ' αὕτη τῶν ἑλληνικῶν ὀνομάτων ἐγέννησε σύγχυσιν οὐχὶ μόνον εἰς τοὺς μεταφράζοντας ἐπιστημονικὰ ὀνόματα φυτῶν Ἕλληνας, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς Εὐρωπαίους ἐπιστήμονας, οἵτινες ἐνησχολήθησαν εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν προσδιορισμὸν τῶν ἑλληνικῶν φυτῶν.

Ἐν τῇ περιγραφῇ καὶ διακρίσει τῶν ὑπεράνω τοῦ γένους ἀθροισμάτων ὁ Λινναῖος ᾐσθάνθη τὴν ἀνάγκην ἐξευρέσεως νέου μερισμοῦ τῶν φυτῶν μᾶλλον ἁρμόζοντος πρὸς τὰς φυσικὰς αὐτῶν συγγενείας, καὶ ἀπεπειράθη τοῦτο, ἀλλ' ἡ ὀξυδέρκεια τῶν Ἰουσιέων ἀφήρπασε τὴν δόξαν ταύτην ἀπὸ τῶν χειρῶν αὐτοῦ.

Πρῶτος ὁ Βερνάρδος Ἰουσιεύς, ὡς ἔκ τινων ἔργων αὐτοῦ φαίνεται, ἐνόησεν, ὅτι πρὸς φυσικώτερον τῶν φυτῶν μερισμὸν ἔπρεπε νὰ ἐξετασθῇ καὶ ἡ σχετικὴ τῶν χαρακτήρων ἀξία. Ἀληθὴς ὅμως θεμελιωτὴς τῆς φυσικῆς λεγομένης μεθόδου εἶναι ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Ἀντώνιος Λ. Ἰουσιεύς· οὗτος ἐν συγγράμματι αὐτοῦ ἐκδοθέντι τῷ 1789 καὶ ἐπιγραφομένῳ Genera plantaram secundum ordines naturales disposita ἀνεκήρυξε καὶ ἐφήρμοσεν ἐφ' ὅλων τῶν τότε γνωστῶν φυτῶν τὸν νόμον τῆς σχετικῆς ἀξίας τῶν χαρακτήρων, κατὰ τὸν ὁποῖον οὗτοι δὲν ἔπρεπε νὰ ἀριθμῶνται, ὡς αἱ ψῆφοι, ἀλλὰ νὰ σταθμίζωνται· διότι πάντες δὲν ἔχουσιν ἴσην ἀξίαν· ὑπάρχουσι χαρακτῆρες, οἵτινες δεσπόζουσιν ἐπὶ ἄλλων, οὗτοι δὲ ἐπὶ ἄλλων κατωτέρων, καὶ οὕτως ἑφεξῆς· ὥστε ἐν τῇ φύσει ὑπάρχει ὑπαλληλία χαρακτήρων τῶν μὲν δεσποζόντων, τῶν δὲ ὑποκειμένων.

Κατὰ τὴν ἐπὶ δύο περίπου ἑκατονταετηρίδας διαρκέσασαν ἐπιστημονικὴν ταύτην ζήτησιν πρὸς εὕρεσιν τῶν νόμων, οἵτινες διέπουσι τὸν φυσικὸν μερισμὸν τῶν φυτῶν, οἱ ἐν Εὐρώπῃ φυτολόγοι δὲν ἔπαυσαν σπουδάζοντες τὰ φυτὰ τῶν ἀρχαίων καὶ μερίζοντες αὐτὰ κατὰ τὰς ἑκάστοτε ἐπικρατούσας μεθόδους τοῦ μερισμοῦ· ἄνδρες δὲ σπουδαῖοι κατῆλθον πρὸς τοῦτο εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐξέδωκαν βαρύτιμα συγγράμματα, ἄλλοι δὲ συνέγραψαν ἰδίας χλωρίδας εἰς ἕκαστον συγγραφέα, καὶ ἄλλοι ἀποταμόντες τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν ἐποχῶν τὴν τοῦ ἀκμάζοντος ἑλληνισμοῦ, συνέγραψαν χλωρίδας περιλαμβανούσας τὰ ὑφ' ὅλων ἐν γένει τῶν δοκίμων συγγραφέων ἀναφερόμενα φυτά, ἃς ἐκάλεσαν διὰ τοῦτο καὶ κλασικάς· ὑπελείπετο δὲ ἡ σύνταξις χλωρίδος τοῦ παρακμάζοντος ἑλληνισμοῦ, καὶ ταύτην συνέγραψε καὶ ἐξέδωκεν ἐν Βερολίνῳ τῷ 1866 ὁ γερμανὸς Β. Λαγκάβελ, διατάξας καὶ οὗτος τὰ φυτὰ κατὰ τὴν φυσικὴν λεγομένην μέθοδον.

Ἀλλ' ἐκ τῶν λεχθέντων ἐμάθομεν, ὅτι τὰ ἑλληνικὰ φυτά, γνωρισθέντα ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ἐμερίσθησαν καὶ ὠνομάσθησαν ὑπ' αὐτοῦ κατὰ μέθοδον ἰδίαν, ὅτι τὰ ἀθροίσματα καὶ τὰ τούτων ὀνόματα ἐσεβάσθησαν καὶ αὐτοὶ οἱ ἐπιστήμονες Ἕλληνες φυτολόγοι καὶ βοτανικοί, ὅτι ὁ μερισμὸς αὐτῶν διαφέρει καθ' ὁλοκληρίαν τοῦ νεωτέρου ἐπιστημονικοῦ προσδιορισμοῦ· διότι

τὰ ἑλληνικὰ εἴδη εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἄθροισμα πολλῶν εἰδῶν τοῦ αὐτοῦ γένους, πολλὰ δὲ γένη ἄθροισμα γενῶν τῆς αὐτῆς ἐπιστημονικῆς τάξεως ἢ καὶ ἄλλων τάξεων κατὰ πολὺ διαφερουσῶν ἀπ' ἀλλήλων. Τὸ εἶδος τῆς μαλάχης εἴδομεν ὅτι ἀπαρτίζεται ἐκ τριῶν τεσσάρων εἰδῶν τοῦ αὐτοῦ γένους, τοῦ malvæ τῶν ἐπιστημόνων, τὸ δὲ γένος τῆς μαλάχης, ἐκ πολλῶν γενῶν τῆς αὐτῆς τάξεως τῶν μαλαχοειδῶν καὶ τῶν γερανοειδῶν. Τὸ γένος τῆς δάφνης τοῦ Θεοφράστου περιελάμβανε τρία εἴδη, α) δάφνην τὴν κοινήν, ἥτις ἀνήκει εἰς τὸ γένος laurus τῶν νεωτέρων, ὅπερ ὑπάγεται εἰς τὴν τάξιν τῶν δαφνοειδῶν, αὕτη δὲ ἡ τάξις, εἰς τὰ δικοτυλήδονα φυτά· β) δάφνην τὴν ἀλεξανδρείαν, ἥτις, ὡς λέγουσιν, εἶναι τὸ Ruscus hypophyllum, τὸ ὑπαγόμενον εἰς τὴν φυλὴν τῶν ἀσπαραγηρῶν καὶ τὴν τάξιν τῶν λειριοειδῶν, ἥτις ἀνήκει εἰς τὰ μονοκοτυλήδονα· καὶ γ) δάφνην τὴν ποντίαν, ἥτις εἶναι φυτὸν θαλάσσιον, ἀνῆκον εἰς τὰ λανθανογόνα (cryptogama)· καὶ ἀντιστρόφως ἂν ἐξετάσωμεν μίαν κλάσιν φυτῶν ἐπιστημονικήν, τὴν τῶν κνιδικῶν τοῦ Βρογνιάρτου π.χ., εὑρίσκομεν ὅτι ἐν ταῖς πέντε τάξεσιν, ἐξ ὧν ἀπαρτίζεται, περιλαμβάνονται φυτὰ ὅλως διάφορα κατὰ τὸν μερισμὸν τῶν ἀρχαίων. Ἐν τῇ τάξει τῶν κνιδοειδῶν ἀνήκει ἡ κνίδη καὶ τὸ παρθένιον· ἐν τῇ τάξει τῶν ἀρτοκάρπων, φυτὰ τοῦ νέου κόσμου· ἐν τῇ τάξει τῶν μορεοειδῶν, ἡ μορέα καὶ ἡ συκῆ· ἐν τῇ τῶν πτελεοειδῶν, ἡ πτελέα καὶ ὁ λωτὸς τὸ δένδρον· ἐν δὲ τῇ τελευταίᾳ τῶν καννα6ιοειδῶν, ἡ κάνναβις καὶ τὸ ζυθόχορτον· ὥστε ὁ κατατάσσων τὰ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων γνωσθέντα φυτὰ κατὰ τὰ ἐπιστημονικὰ τῶν νεωτέρων μερίσματα κινδυνεύει, κατ' ἐμέ, νὰ διασπάσῃ τὰς συγγενείας τῶν φυτῶν, ὅπως οἱ ἀρχαῖοι ἐθεώρησαν αὐτάς· ἐν ᾧ, ἂν ταῦτα ταχθῶσι κατὰ τὸν μερισμὸν τοῦ Θεοφράστου καὶ Διοσκορίδου, καὶ ζητηθῶσιν αἱ ὑπάρχουσαι περιγραφαὶ καὶ οἱ σποράδην ἀναφερόμενοι ὑπὸ τῶν συγγραφέων χαρακτηρισμοί, λάβωμεν δὲ ἐν χερσὶν ὡς μίτον ὁδηγὸν τὰ ὀνόματα αὐτῶν, καὶ διελθόντες ὅλους τοὺς αἰῶνας φθάσωμεν εἰς τὰ σωζόμενα ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ λαοῦ ὀνόματα, πιστεύω, ὅτι ἄλλων μὲν τὸν ἐπιστημονικὸν ὁρισμὸν μετὰ βεβαιότητος θέλομεν ἐπιτύχει, ἄλλων δὲ μετὰ πολλῆς τῆς πιθανότητος θέλομεν προσεγγίσει. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ παρὰ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἐπιστημόνων Ἑλλήνων δοθέντα καὶ διδόμενα ὀνόματα δὲν ὁμοιάζουσιν, ὡς εἴδομεν, πρὸς τὰ ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης διδόμενα, ἀλλ' ὑπόκεινται εἰς τὰς αὐτὰς ἀλλοιώσεις καὶ μεταβολάς, εἰς ἃς ὑπόκεινται καὶ τὰ λοιπὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ὀνόματα, ταῦτα δὲ ὑπέστησαν τὴν ἐπὶ τὰ χείρω μεγαλειτέραν μεταβολὴν ἀπὸ τοῦ παρακμάζοντος ἑλληνισμοῦ καὶ ἐντεῦθεν, θέλω λάβει ὅρον συγκρίσεως τῆς ὑπ' ἐμοῦ ὑποδεικνυομένης μεθόδου πρὸς τὴν τῶν Εὐρωπαίων τὴν χλωρίδα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἤτοι τὴν ὑπὸ τοῦ κυρίου Λαγκάβελ ἐκδοθεῖσαν.

Τὸ σύγγραμμα τοῦτο εἶναι γεγραμμένον γερμανιστί· τὰ δὲ ὀνόματα τῶν φυτῶν κατὰ τὴν ἐπιστημονικὴν ὀνοματολογίαν λατινιστί, ἄρα εἶναι κα-

ταληπτὰ πανταχοῦ καὶ πάντοτε ὑπὸ παντὸς περὶ τὰ φυτικὰ ἀσχολουμένου· ἀλλά, μὴ ἀρκεσθεὶς εἰς τοῦτο, ἔλαβον παρὰ φίλης χειρὸς ὁλόκληρον μετάφρασιν αὐτοῦ, ὥστε ἐν πλήρει γνώσει καὶ τῶν μερικῶν παρατηρήσεων ἐπιχειρῶ τὸν ἔλεγχον αὐτοῦ.

Κατὰ τὴν μετάφρασιν ταύτην τὸ βιβλίον ἐπιγράφεται· «Βοτανικὴ τῶν μεταγενεστέρων Ἑλλήνων», ἤτοι ἀπὸ τῆς Γʹ μέχρι τῆς ΙΓʹ ἑκατονταετηρίδος, ὑπὸ τοῦ διδάκτορος κ. Β. Λαγκάβελ, εἰς 8ον, ἐν Βερολίνῳ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1866. Προηγήθη δὲ τοῦ συγγράμματος τούτου τὸν Μάρτιον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ὅμοιόν τι σύγγραμμα, ἐξαχθὲν ἐκ τοῦ γλωσσαρίου τοῦ Δουκαγγίου καὶ περιληφθὲν ἐν προγράμματι γυμνασίου τινὸς τῆς Γερμανίας, ὅπου ὁ κ. Λαγκάβελ ἦν τότε καθηγητής· μετὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν δύω ὁμοιοειδῶν τούτων συγγραμμάτων τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου Λαγκάβελ ὡς ἐκδότου σπουδαίων ἑλληνικῶν συγγραμμάτων ἀναγινώσκεται δὶς ἐν τῇ ἑλληνικῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Teubner· ταῦτα δὲ εἶναι τὰ «Περὶ τροφῶν» Συμεῶνος Σὴθ καὶ τὸ «Περὶ μορίων τῶν ζῴων» τοῦ Ἀριστοτέλους.

Τὰ ἐν τῷ συγγράμματι ἀναφερόμενα φυτὰ ἐτάχθησαν κατὰ τὸν ἐπιστημονικὸν μερισμὸν τῶν φυτῶν· κατ' ἀκολουθίαν προηγοῦνται τὰ ἐπιστημονικὰ ὀνόματα, ἕπονται παραπομπαὶ εἰς τὰ χωρία τῶν συγγραφέων, οἵτινες πρὸ αὐτοῦ ἐπραγματεύθησαν, καὶ κατόπιν τὰ συνώνυμα αὐτοῦ ὀνόματα· ἀρχίζει δὲ ἡ κατάταξις ἀπὸ τῶν ἐλλοβοκάρπων καὶ περατοῦται εἰς τὰς πτερίδας ἐν 128 σελίσι. Ἕπονται τούτων 8 ἄλλαι σελίδες περιέχουσαι προσθήκας καὶ διορθώσεις, ἤτοι μέχρι τῆς 133· ἀπὸ δὲ τῆς σελίδος ταύτης μέχρι τῆς 144 περιέχεται κατάλογος τῶν ἐν τῇ βίβλῳ περιεχομένων ἐπιστημονικῶν ὀνομάτων, καὶ ἀπὸ τῆς 145 μέχρι τῆς 207 περιέχεται κατάλογος τῶν ἑλληνικῶν ὀνομάτων, συμποσουμένων εἰς 4,510 ἐξ ὧν 314 μένουσιν ἄνευ παραπομπῆς ἐν τῷ κειμένῳ, ἤτοι ἄνευ ἐξηγήσεως.

Πρὶν εἰσέλθω εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν ἔλεγχον αὐτοῦ, νομίζω ἀναγκαῖον νὰ εἴπω, ὅτι δὲν προτίθεμαι ἐν δημοσίῳ ἀναγνώσματι νὰ διέλθω ὁλόκληρον τὸ σύγγραμμα τοῦτο, οὔτε νὰ εἰσέλθω εἰς φυτολογικὰς λεπτολογίας, ἀλλ' ἐκλέγων τινὰ ἐκ τῶν ἀπείρων αὐτοῦ σφαλμάτων, νὰ καταστήσω ἔνδηλα τὰ ἐλαττώματα τῆς μεθόδου τῆς ἐπιστημονικῆς κατατάξεως τῶν ἑλληνικῶν φυτῶν, ὅπως ἄχρι τοῦδε ἐγένετο, καὶ ἀμέσως νὰ μεταβῶ εἰς ἔκθεσιν τῆς διὰ τῶν ὀνομάτων ἀνιχνεύσεως τῶν ἑλληνικῶν εἰδῶν καὶ γενῶν, καὶ νὰ ἐφελκύσω ἐπὶ τῆς μεθόδου ταύτης τὴν προσοχὴν τῶν περὶ τὴν ἱστορίαν καὶ ἐτυμολογίαν τῆς καθ' ἡμᾶς ἑλληνικῆς γλώσσης ἀσχολουμένων, δεικνύων εἰς αὐτοὺς τὰς ὠφελείας ἃς δύνανται νὰ καρπωθῶσιν, ἂν εἰς τὸ ἔργον αὐτῶν ἐφαρμόσωσι ταύτην.

Ἠκούσατε πρὸ ὀλίγου, ὅτι ἡ Βυζαντιακὴ χλωρὶς τοῦ κυρίου Λαγκάβελ ἐξεδόθη ὀλίγους μῆνας μετὰ τὸ πρῶτον αὐτοῦ ἔργον· ἐννοεῖται δὲ ὅτι

τὸ δεύτερον εἶναι πλατυσμὸς τοῦ πρώτου, τοῦ ληφθέντος δηλαδὴ ἐκ τοῦ γλωσσαρίου τοῦ Δουκαγγίου. Εἴδετε δὲ, ὅτι μετὰ τὸν Διοσκορίδην ἐφάνη Πάμφιλός τις γραμματικὸς συγγράψας περὶ βοτανικῶν φαρμάκων, καὶ ὅτι οὗτος, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Γαληνοῦ, προσέθηκε ἀμάτην πλῆθος ὀνομάτων ἐφ' ἑκάστῃ βοτάνῃ.» Τὴν προσθήκην ταύτην τῶν ὀνομάτων ἐθεώρησαν οὐχὶ ματαίαν οἱ μεταγενέστεροι, καὶ παρενέβαλον καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Διοσκορίδην πλῆθος ἐξ αὐτῶν. Πάντα τὰ παρεμβληθέντα εἰς αὐτὸν ὀνόματα ἐθησαυρίσθησαν ἐν τῷ γλωσσαρίῳ τοῦ Δουκαγγίου ὡς ὀνόματα τῶν φυτῶν κατὰ τὸν παρακμάζοντα ἑλληνισμὸν, τὰ ὁποῖα ὅμως συχνότατα ἐξηγοῦνται οὐχὶ ὀρθῶς. Ὁ κύριος Λαγκάβελ, ἀντὶ νὰ λάβῃ τὰ συνώνυμα ταῦτα ὀνόματα ἐκ τοῦ Διοσκορίδου καὶ νὰ ὑποτάξῃ αὐτὰ εἰς τὰ ἐπιστημονικῶς τεταγμένα φυτὰ αὐτοῦ, ἔλαβεν αὐτὰ ἐκ τοῦ γλωσσαρίου τοῦ Δουκαγγίου, παραπέμπων δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ εἰς πάντα γράψαντα περὶ ἑλληνικῶν φυτῶν. Τοιοῦτον εἶναι τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ.

Ἐν σελίδι πρώτῃ τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ ἐτάχθησαν πέντε ξενικὰ φυτὰ, παράγοντα πέντε βοτανικὰ φάρμακα, ὧν τὰ πλεῖστα ἤρχισαν νὰ κομίζωνται εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τοῦ μεσαιῶνος καὶ ἐντεῦθεν· ταῦτα δὲ εἶναι πρῶτον τὸ παράγον τὸ ἐπὶ Θεοφράστου γνωστὸν ἀραβικὸν κόμμι, δεύτερον τὸ παράγον τοὺς ὀξυφοίνικας, ἤτοι τὸ κοινῶς *ταμαρίντι*, τρίτον τὸ ἐξ οὗ συλλέγεται ἡ σιναμικὴ, τέταρτον τὸ δίδον τὸν γλυκοκάλαμον, ἤτοι τὸν καρπὸν τῆς cassiae fistulae, καὶ πέμπτον τὸ χορηγοῦν τὸ κατ' αὐτὸν ἑρμοδάκτυλον. Τὰ συνώνυμα καὶ τῶν πέντε τούτων εἶναι ἐλλιπέστατα, τὰ δὲ τῶν ὀξυφοινίκων ἀπεδόθησαν ὅλα εἰς τὰ παρ' ἡμῖν γνωστὰ *δαμάσκηνα*.

Ἀπὸ δὲ τῆς δευτέρας σελίδος ἄρχεται ἡ καταγραφὴ τῶν ἑλληνικῶν φυτῶν, καὶ πρῶτον τοῦ ἑλληνικωτάτου ἀναγύρου· ὡς μεσαιωνικὰ δὲ ἑλληνικὰ ὀνόματα τοῦ φυτοῦ τούτου θέτει τὰ τοῦ δοκίμου ἑλληνισμοῦ, ἤτοι τὰ ἀνάγυρος καὶ ἀνάγυρις, καὶ τρίτον τὸ ὄνομα ὑπερστρόγγυλος, περὶ οὗ ἠδύνατο νὰ διδαχθῇ, ὅτι ἡ ἐξοβελισθεῖσα αὕτη λέξις ἐκ τοῦ κειμένου τοῦ Διοσκορίδου ὑπὸ τοῦ ὄντως σοφοῦ Sprengel οὐδέποτε ὑπῆρξεν, ὡς ἐσφαλμένως ἀναγινώσκεται ἐν τῷ γλωσσαρίῳ τοῦ Δουκαγγίου, συνώνυμος τοῦ ἀναγύρου· τὰ πλεῖστα δὲ συνώνυμα τοῦ φυτοῦ τούτου μετέφερεν ἐν σελ. 76 τοῦ αὐτοῦ συγγράμματος ὡς συνώνυμα τοῦ onopordon acanthium, ἤτοι διέσπασεν ἓν εἶδος ἑλληνικὸν εἰς δύο διάφορα ἐπιστημονικὰ, ὅπως καὶ ἄλλοι πρὸ αὐτοῦ ἔπραξαν.

Τρίτον μετὰ τὸν ἀνάγυρον ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι ἔρχεται τὸ genista acanthoclada, εἰς ὃ ἐπισωρεύει ὅλα τὰ ὀνόματα, ὅσα ἐδόθησαν εἰς τὴν calycotome villosa, ἥτις καὶ σήμερον ἐν Κρήτῃ φέρει τὸ ἀρχαῖον ὄνομα *ἀσπάλαθις*, ἐνῷ τὸ πρῶτον, ὡς θέλομεν μετ' ὀλίγον ἴδει, εἶναι ὁ ἐχινόπους τῶν ἀρχαίων.

Ἐν τῇ τρίτῃ σελίδι καταλέγει τὴν psoralea bituminosa, φυτὸν τῶν Ἀθη-

νῶν, ὅπερ δὲν ἐθεώρησα ἀναγκαῖον νὰ κάμω εἰς ὑμᾶς ἐξ αὐτοψίας γνωστὸν ὅπως τὰ προηγούμενα, διότι ὁ κ. Λαγκάβελ ἐνόμισεν, ὅτι διὰ τοῦ κύρους διεφθαρμένου χωρίου ὑπάρχοντος ἐν τῷ γλωσσαρίῳ τοῦ Δουκαγγίου ἠδύνατο νὰ ἀποδώσῃ εἰς αὐτὸ ὀνόματα ἐντόμων, θέσας ὡς συνώνυμα αὐτοῦ τὰ ὀνόματα λυσσομάμουδον καὶ κανθαρίς, ὀνόματα ἐντόμων κολεοπτέρων ἐκ τοῦ γένους Mylabris.

Ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι ὑπάρχει καὶ τὸ ἐπιστημονικὸν ὄνομα τῶν ἐρεβίνθων, τὸ cicer arietinum. Εἰς τοῦτο προσθέτει ὡς ὀνόματα συνώνυμα τὰς λέξεις τριχοβότανον καὶ ἀμπουσαλάτην· τὸ μὲν πρῶτον, διότι ἀπροσέκτως ἀναγνώσας τὸν Δουκάγγιον, ὅστις ἐν τῇ λέξει ῥέβινθος παραπέμπει εἰς τὴν λέξιν τριχοβότανον, ὅπου ὁ Δουκάγγιος, ἀφοῦ ἐξήγησεν, ὅτι τριχοβότανον εἶναι τὸ ἀδίαντον, ἤτοι τὸ κοινῶς λεγόμενον *πολυτρίχι*, προσθέτει εἰς μαρτυρίαν καὶ τὸ ἑξῆς χωρίον· «λαβὼν τριχοβότανον καὶ σέλιναν καὶ καλαμίνθην καὶ μέλι καὶ ῥεβίνθια μαῦρα». Ἐκ τούτου ὁ κ. Λαγκάβελ ἐνόμισεν, ὅτι ὅλα ταῦτα τὰ ὀνόματα ἦσαν συνώνυμα τῶν ἐρεβίνθων. Τὰ δὲ ἀμπουσαλάτην, ἢ κατὰ τὸν Φωτεινόν, αὐλικὸν φαρμακοποιὸν τῶν Ἑλλήνων ἡγεμόνων τῆς Μολδοβλαχίας καὶ συγγραφέα τῆς πρώτης ἑλληνικῆς φαρμακοποιίας, «ἀπτὶ-σαλατὶν», εἶναι ὄνομα τῶν λαθυρίδων, τῶν κοινῶς λεγομένων *χολοκουκκίων*, δραστικωτάτου καθαρσίου.

Ἐν σελ. 4 ὑπάρχει τὸ ἐπιστημονικὸν ὄνομα τῆς φακῆς, ὅπερ εἶναι τὸ Ervum lens. Ὁ κύριος Λαγκάβελ θέτει ὡς ὄνομα τοῦ παρακμάζοντος ἑλληνισμοῦ τὴν λέξιν πικνάδες, καὶ τοῦτο διὰ τί νομίζετε; διότι ὁ Δουκάγγιος ἐν λέξει: πικνάδες θέτει πρὸς ἐξήγησιν τὴν λέξιν lenticulæ (φακοί), ὑποκοριστικὸν τοῦ Lens-entis, σημαίνουσαν ἐνταῦθα τὰς κηλῖδας τοῦ προσώπου, αἵτινες, ἔχουσαι σχῆμα καὶ χρῶμα ὅμοια φακῆς, ὠνομάσθησαν διὰ τοῦτο φακοί, ἐξ οὗ καὶ ὁ ἔχων τοιαύτας Διοσκορίδης ἐπελέγετο Φακᾶς. Πρὸς περισσοτέραν δὲ πληροφορίαν προσθέτομεν, ὅτι ὁ Ἡσύχιος φέρει· «φακοί, περκνώματα, τὰ ἐπὶ τοῦ προσώπου ποικίλματα», ἐξ οὗ ἔγειναν καὶ αἱ πικνάδες τοῦ Δουκαγγίου.

Ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν περιεχομένων ἐν τῇ βίβλῳ ὀνομάτων θέτει καὶ τὰς λέξεις ἑλμιγγοβότανον καὶ ἑλμινθοβότανον, καὶ παραπέμπει μετὰ δισταγμοῦ εἰς τὴν λέξιν ἑρμιγγοβοός· ἀλλὰ τὴν λέξιν ταύτην θέτει ὡς συνώνυμον ὄνομα τῆς Erithræa centaurium, ἐν ᾧ τοῦτο εἶναι λέξις ὁμώνυμος ἀποδιδομένη εἰς φυτὰ ἔχοντα τὴν αὐτὴν ἐνέργειαν.

Ταῦτα καὶ μόνα ἀρκοῦσι, νομίζω, νὰ καταδείξωσιν ἀληθῆ ὅσα περὶ τῆς μεθόδου ταύτης προηγουμένως εἶπον, ὅτι δηλαδὴ διασπᾷ οὐχὶ μόνον κλάσεις, τάξεις καὶ γένη τῶν ἀρχαίων, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ εἴδη· ὅτι οὐδόλως συντελεῖ εἰς ἀνεύρεσιν φυτῶν ἀτελῶς περιγραφέντων ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, διότι στερεῖται τοῦ βοηθήματος τῶν κατὰ παράδοσιν σωζομένων ὀνομάτων ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ λαοῦ· περὶ δὲ τοῦ κ. Β. Λαγκάβελ, ἐπιχειρήσαντος νὰ

γράψη περὶ ὀνομάτων τῶν φυτῶν γλώσσης ἣν παντάπασιν ἠγνόει, οὐδὲν ἔχω νὰ εἴπω. Μένει ἤδη νὰ δείξω τήν τε ὑπεροχὴν τῆς ἐμῆς μεθόδου εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν προσδιορισμὸν τῶν ἑλληνικῶν φυτῶν καὶ τὴν χρησιμότητα αὐτῆς εἰς τοὺς ἀσχολουμένους εἰς τὴν ἐτυμολογίαν καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς καθ' ἡμᾶς ἑλληνικῆς γλώσσης, λαμβάνων θέμα αὐτὰ τὰ φυτά, διὰ τὰ ὁποῖα ἤλεγξα τὸν κ. Β. Λαγκάβελ.

Τὰς εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν γενομένας κατὰ χρόνους καὶ τόπους μεταβολὰς ἐνωρίτατα οἱ ἀρχαῖοι ἀντικείμενον μελέτης κατέστησαν, τὴν δὲ ἐκ τούτων ἀσάφειαν εἰς ἐξήγησιν τῶν παλαιοτέρων συγγραφέων προσεπάθησαν νὰ θεραπεύσωσι διὰ συναγωγῆς λέξεων, ἐν αἷς τὰς ἀνακεχωρηκυίας λέξεις διὰ τῶν κοινοτέρως εἰρημένων προσεπάθουν σαφῶς νὰ ἐξηγήσωσιν. «Ὅσα τοίνυν, λέγει ὁ Γαληνός, τῶν ὀνομάτων ἐν μὲν τοῖς πάλαι χρόνοις ἦν συνήθη, νυνὶ δ' οὐκέτι ἐστί, τὰ μὲν τοιαῦτα γλώσσας καλοῦσι καὶ ταύτας ἐξηγησόμενος ἔρχομαι.»

Ἀλλ' οἱ νεώτεροι, τὴν διηνεκῆ ταύτην τῶν γλωσσῶν ἀνακαίνισιν σπουδάσαντες, συνέστησαν τὴν γλωσσολογικὴν ἐπιστήμην, ἥτις τὰς εἰς τὰς γλώσσας συμβαινούσας μεταβολὰς κατέταξεν εἰς τρεῖς τάξεις:

Α'. εἰς ἀλλοίωσιν τῶν παλαιῶν στοιχείων, συμβαίνουσαν διττῶς περί τε τὰ γράμματα καὶ τὴν σημασίαν αὐτῶν.

Β'. εἰς φθορὰν τῶν παλαιῶν στοιχείων, γινομένην ἐπίσης διττῶς καὶ συνισταμένην κατ' ἀρχὰς μὲν εἰς ἐξαφάνισιν ὁλοκλήρων λέξεων, κατόπιν δὲ εἰς ἀπώλειαν γραμματικῶν τύπων καὶ διακρίσεων.

Γ'. εἰς γένεσιν νέων στοιχείων, γινομένων διὰ τῆς προσθήκης νέων λέξεων καὶ τύπων.

Κατὰ τὰς ὑπὸ τῆς γλωσσολογικῆς ἐπιστήμης ὁρισθείσας ταύτας μεταβολὰς θέλομεν ἐξετάσει συντόμως μέν, ἀλλὰ καὶ εὐλήπτως τὴν ἱστορίαν φυτῶν τινων, τῶν μὲν ἀναγεγραμμένων καὶ ἐξηγημένων ὑπὸ τοῦ κυρίου Λαγκάβελ, ἄλλων δὲ ἀναφερομένων ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν περιεχομένων καὶ μὴ ἐξηγημένων· ἀρχόμεθα δὲ ἀπὸ τῆς ἱστορίας τοῦ ἀναγύρου, φυτοῦ τῆς Μεσογαίου καὶ ἑλληνικωτάτου.

Τῷ ἔτει 411 πρὸ Χριστοῦ διδάσκων ὁ κωμικὸς Ἀριστοφάνης τὴν Λυσιστράτην ἔλεγεν ἐν αὐτῇ:

Καλονίκη.

πόθεν εἰσίν;

Λυσιστράτη.

Ἀναγυρουντόθεν.

Καλονίκη.

Νὴ τὸν Δία·
ὁ γοῦν Ἀνάγυρός μοι κεκινῆσθαι δοκεῖ.

Καὶ ὁ μὲν Ἀναγυροῦς ἦν δῆμος τῆς Ἀττικῆς, τὸ δὲ «κινεῖν τὸν ἀνάγυ-

ρον» παροιμία λεγομένη ἐπὶ τῶν κινούντων τινὰ ἐπὶ κακῷ ἑαυτῶν. Ἐκ τῶν ἀρχαίων σχολιαστῶν οἱ μὲν εἶπον, ὅτι ὁ δῆμος Ἀναγυροῦς ὠνομάσθη ἐξ Ἀναγύρου ἥρωος, ἡ δὲ παροιμία ἐλέγετο ἐκ τοῦ ὅτι ὁ τόπος ἦν βορβορώδης, ὅστις κινούμενος πολλὴν ἐποίει δυσωδίαν· οἱ δὲ ὅτι τὸ τοπικὸν ὄνομα Ἀναγυροῦς ἐδόθη ἀπὸ ἀναγύρου, λοχμώδους φυτοῦ ἀλεξικάκου ὄντος, ὃ τριβόμενον ὄζει καὶ δυσωδίαν ἐπιφέρει τῷ τρίβοντι.

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι διτταὶ ἦσαν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις αἱ σχέσεις τῶν ὀνομάτων τῶν φυτῶν μετὰ τῶν τόπων ἐν οἷς ἐφύοντο· τουτέστιν ἢ τὰ φυτὰ ἐλάμβανον τὸ ὄνομα τοῦ τόπου· οἷον, τὸ ἀκόνιτον ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ κώμης τινὸς τῶν Μαριανδυνῶν Ἀκόνης λεγομένης, ἐν ᾗ ἐφύετο· ἡ ῥίζα τῆς θάψου (κοινῶς *χρυσοξύλου*, *θάψου* δὲ ἐν Κύμῃ τῆς Εὐβοίας καὶ σήμερον λεγομένης) ἐλέγετο καὶ θρινάκια, διότι ἐφύετο ἐν Σικελίᾳ· ἡ πύξος (*πυξάρι* κοινῶς) ἐλέγετο καὶ ὠρύκιον ἐκ τῆς Ὠρύκου, Κρητικῆς πόλεως· ἢ συνέβαινε τὸ ἀντίστροφον, δῆμοι δηλ. ἐλάμβανον τὸ ὄνομα αὐτῶν ἐκ τοῦ ἐν αὐτοῖς πλεονάζοντος φυτοῦ, ὅπως καὶ μέχρι σήμερον ἐξακολουθεῖ γινόμενον· ἐκ τούτου τὰ ὀνόματα Ῥαμνοῦς (τὸ ἐν Κρήτῃ *Ῥαμνί*) ἐκ τῆς ἐν αὐτῇ φυομένης ῥάμνου· Κοτινοῦς ἐκ τοῦ κοτίνου (*κοστῖνοι* σήμερον ἐν Ἀττικῇ καὶ Μεγαρίδι)· Ἐρεικοῦσα διὰ τὰς ἐν αὐτῇ ἐρείκας (*ρεῖκι*)· Στύραξ (*Ἀστυράκι*, χωρίον ἐν Κρήτῃ) διὰ τοὺς στύρακας· *Θάψια* σήμερον παρὰ τὴν Κύμην διὰ τὴν ἐν αὐτῇ φυομένην θάψον, καὶ δὴ καὶ Ἀναγυροῦς, διὰ τὸν πλεονάζοντα ἐν αὐτῷ ἀνάγυρον. Ἡ ἱστορία τῶν δύο τούτων ὀνομάτων ἡνωμένων καθ' ὅλον τὸ μακρὸν διάστημα τὸ χωρίζον ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀριστοφάνους μέχρι σήμερον, ἤτοι 2290 ἔτη, θέλει δείξει ἂν οἱ ἐπιστημονικῶς σπουδάσαντες τὸν ἀνάγυρον εἶχον δίκαιον νὰ διασπάσωσιν αὐτὸν εἰς δύο εἴδη, καὶ τίνες ἐκ τῶν σχολιαστῶν τοῦ Ἀριστοφάνους εἶχον δίκαιον.

Τὸν ἀνάγυρον τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ὥρισαν οἱ νεώτεροι φυτολόγοι ὡς ὄντα τὸ φυτόν, ὅπερ ἐπιστημονικῶς λέγεται anagyris foetida L., οὐδεὶς δὲ εἰς τοῦτο εἶναι ὁ ἀντιλέγων. Τὸ θαμνῶδες τοῦτο φυτὸν ἔχει δύο σπουδαιότατα χαρακτηριστικά· εἶναι δυσῶδες καὶ ἔχει φύλλα ἐπ' ἄκρου αὐτῶν ἀκανθίζοντα· διὰ τοῦτο δὲ χρησιμεύει εἰς φραγμοὺς ἐν τῇ Μεσημβρινῇ Γαλλίᾳ. Ἀλλὰ τὰ ὀνόματα τὰ προκύψαντα ἐκ τῶν εἰς αὐτὸ γενομένων κατὰ χρόνους καὶ τόπους ἀλλοιώσεων, ἄλλα μὲν ἀπεδόθησαν εἰς ἄλλα φυτά, ὡς πρὸ ὀλίγου εἴπομεν, καὶ ἄλλα ἔμειναν ἄγνωστα καὶ ἀπροσδιόριστα.

Τριακόσια ἔτη μετὰ τὸν Ἀριστοφάνη Νίκανδρος ὁ Κολοφώνιος ἀναφέρει φυτὸν ὀνόγυρον, ὃν λέγει «ἐμπρίοντα»· μεταφέρομεν δ' ἐνταῦθα τοὺς δύο τούτου στίχους, διότι κατωτέρω θέλουσι χρησιμεύσει εἰς ἡμᾶς:

> Φράζεσθαι δ' ἐπέοικε χαμαιζήλοιο κονύζης
> Ἄγνου τε βρύα λευκά, καὶ ἐμπρίοντ' ὀνόγυρον.

Διακόσια μετὰ τὸν Νίκανδρον ἔτη ἀναγινώσκεται ἐν τῷ Διοσκορίδῃ ὄνομα

φυτοῦ λεγομένου θηλυκῶς: ἀνάγυρις-ιος, ἀποδιδόμενον εἰς φυτὸν, οὗ ἡ περιγραφὴ εἶναι ἡ ἑξῆς:

«Ἀνάγυρις, οἱ δὲ ἀνάγυρον, οἱ δὲ ἄκοπον, οἱ δὲ ἀγνάκοπον καλοῦσι, *θάμνος* ἐστὶ φύλλοις καὶ ταῖς ῥάβδοις προσεμφερὴς ἄγνῳ, δενδρώδης, βαρύοσμος ἰσχυρῶς· ἄνθος κράμβῃ ἐοικώς· καρπὸς ἐν κερατίοις μακροῖς, τὸ σχῆμα νεφρῶν, ποικίλος, στερεός.»

Διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου ἐξακολουθοῦσι ν' ἀναφέρωσι τὸ βοτανικὸν τοῦτο φάρμακον ὅ τε Γαληνὸς καὶ οἱ μετ' αὐτὸν Ὀρειβάσιος, Ἀέτιος καὶ Παῦλος ὁ Αἰγινήτης· ἱκανὰ δὲ ἔτη μετ' αὐτοὺς Σουΐδας ὁ λεξικογράφος λέγει τὰ ἑπόμενα:

«Ἀνάγυρος, δῆμος Ἀττικῆς καὶ ἄνθος ὃ τριβόμενον ὄζει, καὶ παροιμία ἐντεῦθεν, κινεῖς τὸν ἀνάγυρον... Οἱ δὲ καὶ ὀνόγυρον αὐτὸ φασίν.» Ἐν λέξει δὲ ὀνόγυρος ἐπαναλαμβάνει σχεδὸν τὰ αὐτὰ, ὅτι τριβόμενον ὄζει καὶ ὅτι λέγεται καὶ ἀνάγυρος· ἐν ἄλλοις λόγοις ὁ λεξικογράφος Σουΐδας θεωρεῖ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ φυτὸν τὸν ἀνάγυρον τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ τὸν ὀνόγυρον τοῦ Νικάνδρου.· Κατὰ τὴν αὐτὴν δὲ, φαίνεται, ἐποχὴν σχολιασταὶ τοῦ Νικάνδρου, θέλοντες νὰ ἐξηγήσωσι τὰ περὶ ἐμπρίοντος ὀνογύρου, λέγουσιν ὁ μὲν ταῦτα· «ὁ δὲ ὀνόγυρος ἔστιν εἶδος βοτάνης· ἐμπρίοντα δὲ τὸν ἀκανθώδη καὶ τραχὺν εἶπεν· πριονώδη γάρ ἐστι τὰ αὐτοῦ φύλλα»· ἄλλος δὲ μεταγενέστερος ἴσως τοῦ πρώτου παρενέβαλεν εἰς τὰ ἀνωτέρω καὶ τὰ ἑξῆς· «Καὶ ἀνάγυρος εἶδος θάμνου· καλοῦσι δὲ αὐτὸν οἱ μὲν ἀνάγυρον, οἱ δὲ ὀνόγυρον, οἱ δὲ ἄκοπον, οἱ δὲ ἀγνάκοπον, οἱ δὲ *ὀζόγυρον*»· ἀλλαχοῦ δὲ τῶν σχολίων ἀναγινώσκεται καὶ ἡ λέξις ὀνόγυρον εἰς οὐδέτερον γένος ὡς συνώνυμον τῆς χαμαιπίτυος, ἀλλ' ἐκ τοῦ Διοσκορίδου μανθάνομεν ὅτι ἡ χαμαίπιτυς ἔφερεν ἐν Πόντῳ τὸ ὄνομα ὀνόκυλον καὶ οὐχὶ ὀνόγυρον.

Ἐν χειρογράφῳ Κρητικῷ τοῦ ἔτους 1182, ἐκδοθέντι ὑπὸ τοῦ C. Hopf, ἀναφαίνεται καὶ τὸ τοπικὸν ὄνομα Ἀναγυροῦς, ὑποστὰν τὰς αὐτὰς φθογγικὰς ἀλλοιώσεις, ἃς, ὡς εἴδομεν, ὑπέστη τὸ φυτικὸν ὄνομα ἀνάγυρος, ἤτοι γράφεται Ἀζόγυρος·

«Οἱ δὲ Ἀργυρόπουλοι Ἁγιοστεφανῖται νὰ ἔχουν καὶ τὸ πρωτότωνε σύνορον ἀπὸ τοῦ Διγενῆ τὸ λιβάδι νὰ ἔλθῃ εἰς τοῦ χοῦ τὸ γεράκι νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸ Ζουδιανὸ αὐλάκι ἕως τοῦ ἀζογήρου τὰ μουργιά.» Μετὰ μίαν καὶ ἡμίσειαν ἑκατονταετηρίδα δύω συγγραφεῖς ἰατρικῶν βιβλίων, ὁ μὲν εἷς Ἰταλὸς, ὁ **Mathaeus Sylvaticus**, ἐν τοῖς πανδέκταις αὐτοῦ, γραφεῖσι τῷ 1317 ἐν τῇ Μεσημβρινῇ Ἰταλίᾳ, ἀναφέρει τὴν λέξιν **azogiros**· ὁ δὲ Ἕλλην ἰατρὸς **Ν. Μυρεψὸς**, συγγραφεὺς τοῦ 1335, ἐν τῷ Δυναμερῷ αὐτοῦ ἀναφέρει τὰ ὀνόματα ἀζόγυρος καὶ ἀζογυρέα, ἤτοι καὶ εἰς τὰ δύω γένη, ὅπως ἀνεγνώσαμεν καὶ ἐν τῷ Διοσκορίδῃ ἀνάγυρις καὶ ἀνάγυρος. Τοιαύτη ἦν ἡ ἱστορία τοῦ ἀναγύρου παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, ὅτε οἱ Εὐρωπαῖοι ἐπεχείρησαν τὴν σπουδὴν τῶν ἑλληνικῶν φυτῶν.

Ἐν ἀρχῇ τῆς ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων ἐν τῇ Δυτικῇ Εὐρώπῃ εἴδομεν ἐπικρατοῦσαν παρ' αὐτοῖς τὴν ἰδέαν, ὅτι ἔπρεπε νὰ εὕρωσιν ἐν τῷ Θεοφράστῳ καὶ Διοσκορίδῃ πάντα τὰ φυτά· μὴ εὑρόντες ὅμως ἐν τῷ Θεοφράστῳ τοῦ ἀττικοῦ τούτου φυτοῦ τὸ ὄνομα, ἐνόμισαν ὅτι τὸ ὄνομα κολουτέα, ὅπερ ἀναγινώσκεται ἐν αὐτῷ, ἦν τὸ ὄνομα τῆς ἀναγύριος τοῦ Διοσκορίδου. Κατόπιν ὅμως ἀνεγνώρισαν, ὅτι ὁ ἀνάγυρος καὶ ἡ ἀνάγυρις ἦσαν ἓν καὶ τὸ αὐτὸ φυτόν, ὅπερ ἐν μὲν τῇ Γαλλίᾳ ἔφερε τὸ κοινὸν ὄνομα bois-puant, ἐν δὲ τῇ Ἰταλίᾳ fava incurva, τὸ ὁποῖον ὑπὸ τῶν ἐπιστημόνων ὠνομάσθη anagyris foetida· περὶ τῶν ὀνομάτων ὅμως τῶν προκυψάντων ἐκ τῶν ἀλλοιώσεων τοῦ ὀνόματος ἀναγύρου καὶ ἀναγύριος, τουτέστι τοῦ ὀναγύρου καὶ ὀζογύρου, ὑπῆρξε μεγίστη σύγχυσις καὶ διαφωνία, ἥτις, ὡς εἴδομεν, ὑπάρχει καὶ ἐν τῇ χλωρίδι τοῦ κ. Β. Λαγκάβελ.

Περὶ μὲν τοῦ ὀνόματος ὀνογύρου ὁ κατὰ τὴν ΙϚ' ἑκατονταετηρίδα ζήσας Louigi Anguillara φυτολόγος, διδαχθεὶς καὶ τὰ ἑλληνικὰ παρὰ τῷ Ἕλληνι Κωνσταντίνῳ Κυδωνιώτῃ, ἐξέφερε γνώμην, ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο ἀνήκει εἰς τὸ ἐν τῷ Ἀθηναίῳ ἀναφερόμενον ὀνόπορδον, διότι ὁ σχολιαστὴς τοῦ Νικάνδρου ἐξηγῶν τὴν λέξιν ἐμπρίοντα, εἶπεν, ὅτι ἦν φυτὸν ἀκανθῶδες· ἀλλὰ μετὰ μίαν ἑκατονταετηρίδα ὁ πολὺς Σαλμάσιος ἐθεώρησε τὸ ὄνομα ὀνόγυρος προκύψαν ἐκ τοῦ ἀνάγυρις κατὰ διαλεκτικὸν ἰδιωτισμὸν τῶν Αἰολέων· νεώτερος δὲ φυτολόγος καὶ ἑλληνιστής, ὁ Σπρέγγελος, προσεπάθησε νὰ δώσῃ ἄλλην σημασίαν εἰς τό: ἐμπρίων, ἵνα πείσῃ ὅτι τὰ δύω ταῦτα ὀνόματα ἀνήκουσιν εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ φυτόν, ἀλλὰ δὲν κατίσχυσε νὰ πείσῃ ὅλους.

Περὶ δὲ τοῦ ὀνόματος: ἀζόγυρος, ἀζόγηρος καὶ ἀζοχοιρέα τοῦ Μυρεψοῦ, ὁ μὲν μεταφραστὴς αὐτοῦ Fuchsius, ὅστις ἔζη καὶ αὐτὸς κατὰ τὴν ΙϚ' ἑκατονταετηρίδα, ἐγνωμάτευσε διὰ τὸ πρῶτον μετὰ δισταγμοῦ νὰ *μεταβληθῇ* εἰς τὸ ἀνάγυρος, διὰ δὲ τὰ δύο ἄλλα ἐκήρυξε τὴν ἑαυτοῦ ἄγνοιαν· quem vero stirpem ἀζόγηρον, vocet divinari nequeo· οἱ δὲ μετὰ τοῦτον γλωσσογράφοι τοῦ παρακμάζοντος ἑλληνισμοῦ μετέγραψαν ἐν τοῖς ἑαυτῶν γλωσσαρίοις τοὺς δισταγμοὺς τοῦ Fuchsius, μὲ μόνην τὴν προσθήκην ὑπὸ τοῦ Μεουρσίου, ὅτι τὸ ἀζογυρέα, ὅπερ ἐν τοῖς χειρογράφοις τοῦ Μυρεψοῦ φέρεται ἀζοχοιρέα, πρέπει νὰ διορθωθῇ εἰς κιχορέα. Δὲν ἤθελον ἴσως γραφῆ ταῦτα ὑπὸ τῶν ἀνωτέρω, ἂν ὁ Βελώνιος, ὅστις τότε περιηγεῖτο τὴν Ἑλλάδα, ἤκουεν ἐν Κρήτῃ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ὅπως ἐπροφέρετο καὶ προφέρεται ὑπὸ τοῦ λαοῦ, *ἀζόγυρος*, καθὰ ἐκ τοῦ χειρογράφου ἐπληροφορήθημεν, καὶ οὐχὶ ἀνάγυρος, ὅπως ἤκουσεν αὐτὸ βεβαίως παρά τινος λογιωτάτου.

Περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος ὁ Ἰταλὸς Sestini, ἐπισκεφθεὶς τὴν νῆσον Τῆλον, κειμένην παρὰ τὴν νῆσον Σύμην, καὶ ἀκούσας τὸν ἀνάγυρον ὀνομαζόμενον ὑπὸ τῶν κατοίκων *ἀζόγυρον*, ἐνεθυμήθη καὶ ἐσημείωσεν, ὅτι καὶ ἐν Σικελίᾳ ἔφερε τὸ αὐτὸ ὄνομα azogyru λεγόμενος, ὅπως καὶ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τῶν πανδεκτῶν Ματθαίου.

Ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων περιηγητῶν καὶ συγγραφέων τῶν νεοελληνικῶν ἀναλέκτων μανθάνομεν, ὅτι τὸ φυτὸν τοῦτο καὶ ἐν Ἀργολίδι, καὶ ἐν Ζακύνθῳ, καὶ ἐν Κεφαλληνίᾳ, καὶ ἐν Λευκάδι, καὶ ἐν Κρήτῃ, καὶ ἐν Πάτμῳ φέρει περίπου τὸ αὐτὸ ὄνομα ἠλλοιωμένον, ἤτοι ποῦ μὲν *ἀζόγυρος*, ποῦ δὲ *ἀζόγερας*· ἐν Πάτμῳ δὲ *ζωγυρια*· ἐν Σύμῃ δὲ λέγεται *ἀνδροῖτας*, ἐν Κρήτῃ δὲ κατὰ μόνην τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σιπθορπίου, *ἀνδράβαρα*, καὶ ἐν Κύπρῳ *ἀγριοφασούλια*.

Περὶ δὲ τοῦ τοπικοῦ ὀνόματος Ἀναγυροῦς ὁ καὶ ἄχρι τοῦ νῦν διατηρῶν τὴν εὐφυΐαν, ἣν εἶχεν ἐν τῇ νεότητι αὐτοῦ, κ. Μ. Χουρμούζης, συγγραφεὺς τῶν Κρητικῶν, μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὑπάρχουσι δύω Ἀναγυροῦντες ἐν Κρήτῃ, εἰμὴ καὶ πλειότεροι, ὁ μὲν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Σελίνου καλούμενος *Ἀζογυρὲ* καὶ *Ἀζοῦρὲ*, ὁ δὲ ἐν ταῖς ἀνατολικαῖς ἐπαρχίαις *Ἀζογυριὰ* λεγόμενος. Τὸ αὐτὸ τοπικὸν ὄνομα σώζεται καὶ ἐν Σπέτσαις καὶ ἐν Ζακύνθῳ καὶ ἐν Λευκάδι καὶ ἀλλαχοῦ *Ἀζόγερας* λεγόμενον διὰ τοὺς ἐν αὐτοῖς φυομένους ἀζογύρους.

Ἂς ἔλθωμεν ἤδη καὶ εἰς τοὺς παρ' ἡμῖν περὶ αὐτοῦ ἐν τοῖς λεξικοῖς γράψαντας. Ὑπάρχει λεξικὸν ἑλληνικὸν, ἐν ᾧ, ἀφοῦ κατεχωρίσθη ἡ διαφορὰ μεταξὺ ἀναγύρου καὶ ὀνογύρου, ἣν, ὡς εἴδομεν, ἐπρότεινεν ὁ Louigi Anguilara, καὶ περιγράφεται ὁ ἀνάγυρος ὡς φυτὸν ὅμοιον πρὸς τὴν λυγαρέαν, προστίθεται ὅτι ἐν Ἀθήναις φέρει τὸ κοινὸν ὄνομα *ἀκονυζὸς*, καὶ γίνεται παραπομπὴ εἰς τὴν λέξιν κόνυζα, ἤτοι εἰς ὄνομα φυτοῦ ποώδους, ὅπερ, ὡς εἴπομεν, ὁ Νίκανδρος ὀνομάζει χαμαίζηλον, ἐνῷ ὁ ἀνάγυρος εἶναι *θάμνος*, ὅστις παλαιούμενος δενδροῦται· ἐκ δὲ τῆς κονύζης μᾶς παραπέμπει εἰς τὴν λέξιν ψύλλιον, ὅπερ ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ ὅτι εἶναι ἐκ τοῦ γένους τῶν ἐπιγειοφύλλων πεντανεύρων. Ἄλλος δὲ συγγραφεὺς γαλλο-ελληνικοῦ λεξικοῦ λέγει, ὅτι ὁ ἀνάγυρος, φυτὸν δυσῶδες τῆς Μεσογείου, εἶναι φυτὸν εὐῶδες τῆς Ἀμερικῆς. Συγγραφεύς δέ τις νεοελληνικῶν ἀναλέκτων, θέλων νὰ ἐτυμολογήσῃ τὸ τοπικὸν Ἀζόγυρος, ὅπερ γράφει Ἀζώηρος, λέγει ὅτι γίνεται ἐκ τοῦ α καὶ ζωηρός. Ἐσχάτως δὲ σπουδαῖος ἀνὴρ καὶ διακεκριμένος μεσαιωνοδίφης, ἐκδώσας εἶδός τι λεξικοῦ, μεταμορφώνει τὸν θάμνον τοῦ Διοσκορίδου εἰς φυτὸν παράσιτον ἐν σπαρτοῖς φυόμενον, καὶ λέγει ὅτι ἐν τῇ ἐπιστήμῃ φέρει ὄνομα Lathyrus aphaca, ἤτοι εἶναι τὰ *ἀγριολάθουρα* τοῦ λαοῦ.

Μεταβαίνομεν εἰς τὸ τρίτον μετὰ τὴν ἀνάγυρον ἑλληνικὸν φυτὸν τῆς χλωρίδος τοῦ κ. Β. Λαγκάβελ, Genista acanthoclada, ἢ ἐξελληνίζοντες αὐτὸ, σπάρτον τὸ ακορθάκανθον.

Ἀπὸ τοῦ φυτοῦ τούτου ἄρχεται καὶ τοῦ μακαρίτου Fraas ἡ κλασικὴ χλωρὶς, ἐν ᾗ σημειοῦται ὅτι τὸ φυτὸν τοῦτο εἶναι ἡ μέλαινα ῥίζα τοῦ Ἱπποκράτους καὶ ὁ σκορπίος τοῦ Θεοφράστου· ὁ δὲ κ. Λαγκάβελ, ὡς εἴδομεν, λέγει ὅτι εἶναι ὁ ἀσπάλαθος τῶν ἀρχαίων· ἀλλ' οὔτε τὰ τοῦ πρώτου, οὔτε τὰ τοῦ δευτέρου εἶναι βάσιμα διὰ λόγους οὓς παραλείπομεν σήμερον. Ἐπειδὴ τὰ ὑπὸ τοῦ λαοῦ γεννηθέντα καὶ ὀνομασθέντα φυτὰ εἶναι τὰ εἰς αὐτὸν χρή-

σιμα, τὸ δὲ φυτὸν τοῦτο ὂν φρυγανῶδες εἶναι χρήσιμον εἰς προσάναμμα καὶ θέρμανσιν τῶν κλιβάνων, ἂς ἐρωτήσωμεν τὸν ζῶντα ἑλληνικὸν λαόν, τί λέγει περὶ τούτου. Ἀπὸ Κρήτης μέχρι Τενέδου εἰς ὅλας τὰς νήσους τῆς τε Εὐρωπαϊκῆς καὶ Ἀσιατικῆς Ἑλλάδος, φέρει τὸ ὄνομα *ἀχινοπόδι*, *χινοπόδι* καὶ *σκινοπόδι*, ἐν δὲ τῇ Μεσημβρινῇ Πελοποννήσῳ λέγεται *στριγγλαφάνα*· ἅπας δὲ ὁ ἑλληνικὸς ἀγροτικὸς πληθυσμὸς γινώσκει ὅτι αἱ μέλισσαι, αἵτινες τρέφονται ἐξ ἄλλων σπάρτων, ἀποστρέφονται τοῦτο. Ἂς ἀνέλθωμεν ἤδη καὶ εἰς τοὺς παρελθόντας χρόνους, λαμβάνοντες ὡς μίτον εἰς τὴν ἔρευναν ἡμῶν τὰς πληροφορίας ταύτας. Ἐν τῷ λεξικῷ τοῦ Ἡσυχίου εὑρίσκομεν ὅτι λυκόφανον ἔλεγον οἱ Μεσσήνιοι τὸν ἐχινόποδα· προχωροῦντες ἀνωτέρω εὑρίσκομεν ἐν τῷ Πλινίῳ ὅτι αἱ μέλισσαι ἐκ παντὸς ἄνθους συλλέγουσι κηρόν, ἐξαιρουμένων τοῦ λαπάθου καὶ τοῦ ἐχινόποδος, ἐν δὲ τοῖς Συμποσιακοῖς τοῦ Πλουτάρχου ἀναγινώσκομεν τοὺς ἑξῆς στίχους: «Ὡς ἂν ἐχινόποδας καὶ ἀνὰ τριχείην ὄνωνιν φύονται μαλακῶν ἄνθεα λευκοΐων.» Τὰ πλειότερα τούτων ἐπέστελλε πρὸς τὸν Κλούσιον τῷ 1693 ὁ Ἰταλὸς ἰατρὸς Onorio Beli ἐκ Κρήτης, ὁδηγηθεὶς καὶ οὗτος ἐκ τοῦ παρὰ Κρησὶν σωζομένου αὐτοῦ ὀνόματος.

Ἐρχόμεθα ἤδη εἰς τὰ ὀνόματα ἑλμιγγοβότανον καὶ ἑλμινθοβότανον, περὶ ὧν μετὰ δισταγμοῦ μᾶς παραπέμπει εἰς τὸ ἑρμιγγοβοὸς, ὅπερ λέγει κατὰ Δουκάγγιον ὅτι εἶναι ἡ erythræca centaurium, ἤτοι τὸ κοινῶς λεγόμενον *θερμόχορτον*. Ἐκλέγω δὲ ταῦτα πρῶτον, ἵνα δείξω πόσον δύσκολον καθιστῶσι τὸν ἐπιστημονικὸν προσδιορισμὸν τῶν φυτῶν τὰ ὁμώνυμα ὀνόματα, ἅτινα ὁ λαὸς δίδει εἰς πολλὰ καὶ διαφέροντα ἀπ' ἀλλήλων φυτά, ἀλλ' ἔχοντα εἴτε ὁμοίαν ἢ ἀνάλογον χρῆσιν, εἴτε ὁμοίαν ἢ ἀνάλογον ἐνέργειαν, πρὸ πάντων ὅμως ὅπως εἰσέλθω εἰς τὸ κυριώτατον θέμα τοῦ ἀναγνώσματός μου, ἤτοι περὶ τῶν ὠφελειῶν, αἵτινες προκύπτουσιν εἴς τε τὴν ἐτυμολογίαν καὶ ἱστορίαν μιᾶς ἑκάστης τῶν λέξεων τῆς καθ' ὅμιλον λαλουμένης ἡμῶν γλώσσης.

Ἐν ἐπιστολῇ περὶ ἑλμίνθων τοῦ ἰατροῦ Α. Τραλλιανοῦ, ἀκμάσαντος τὴν ἕκτην μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδα, ἀναγινώσκεται κατὰ πρῶτον τὸ ὄνομα ἑλμινθοβότανον διδόμενον τετριμμένον (εἰς κόνιν). Ὅτε ἐπεχείρησα τὸν ἐπιστημονικὸν προσδιορισμὸν αὐτοῦ, ἐζήτησα πανταχοῦ νὰ εὕρω περιγραφήν τινα τούτου, ἀλλ' οὐδαμοῦ εὗρον· τότε ἠναγκάσθην νὰ καταφύγω εἰς τὸν λαόν· παρ' αὐτοῦ ἔμαθον, ὅτι ἀπὸ Ταινάρου μέχρι Μακεδονίας οἱ μὲν σκώληκες τῆς κοιλίας λέγονται *λεμίθαι* καὶ *λεβίθαι*, τὸ δὲ ἐκτινάσσον αὐτοὺς φάρμακον *λεμιθόχορτον* καὶ *λεβιθόχορτον*· ὅτι τοῦτο ἐν Πελοποννήσῳ, ἐν ταῖς Ἰονίοις νήσοις καὶ τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι συνίσταται εἰς ἄθροισμα θαλασσίων φυκῶν, ἐν δὲ Μακεδονίᾳ εἶναι τὰ σπερματικὰ κεφάλια φυτῶν ἀνηκόντων εἰς τὸ γένος τῆς ἀρτεμισίας τοῦ Λινναίου, ἤτοι τὰ κοινῶς «σεμεσάντο» λεγόμενα. Ἐν Κωνσταντινουπόλει καλεῖται *μερμιγγοβότανον*,

καὶ συλλέγεται κατὰ τὸν Φορσκώλιον ἐν τῷ τόπῳ, συνίσταται δὲ καὶ ἐνταῦθα εἰς ἄθροισμα φυκῶν, κατὰ δὲ τὸν Φωτεινὸν κομίζεται ἀπὸ τῶν Κυκλάδων νήσων καὶ ὀνομάζεται *μυρμηκοβότανον*. Τὸ αὐτὸ ὄνομα *μερμιγγοβότανον* λέγεται καθ' ὅλας τὰς νήσους τῆς Ἀσιατικῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν Ἰωνίαν, ἐν δὲ ταῖς Κυκλάσι νήσοις οἱ μὲν σκώληκες λέγονται *ρεβίγγοι*, τὸ δὲ φάρμακον *ρεβιγγοβότανον*. Ὁ Κοραῆς, γράφων ἐν τοῖς Ἀτάκτοις περὶ τῶν λέξεων μερμιγγοβότανον καὶ ἑρμιγγοβοὸς, τὴν μὲν πρώτην διορθώνει ὅπως καὶ ὁ Φωτεινὸς εἰς μυρμηκοβότανον, δικαιολογῶν τοῦτο, διότι τοὺς σκώληκας τῆς κοιλίας ὁ λαὸς παρωμοίασε πρὸς τοὺς μύρμηκας, τὸ δὲ ἑρμιγγοβοὸς ἀφίνει ἀνετυμολόγητον, ὁμολογῶν τὴν ἄγνοιαν αὐτοῦ· μὴ βλέπων δὲ ἐγὼ ἀρκούσας τὰς πληροφορίας ταύτας, ἠναγκάσθην νὰ καταφύγω εἰς τὸν λαὸν ἐκεῖνον ἐκ τῶν ἑλληνικῶν, ὅστις σώζει ὡς ἄλλη κιβωτὸς ὀνόματα τῆς γλώσσης, ἤθη καὶ ἔθη ἁπασῶν τῶν ἐποχῶν τοῦ μακροῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν βίου, ἀπὸ τῆς Ὁμηρικῆς δηλονότι ἐποχῆς μέχρι τῆς τελευταίας βυζαντιακῆς, ὁ δὲ λαὸς οὗτος εἶναι ὁ κρητικός. Ἐν Κρήτῃ οἱ σκώληκες τῆς κοιλίας λέγονται *ὁρμίγγοι* καὶ *ὁρμίκοι*, τὸ δὲ φυκῶδες ἄθροισμα, *ὁρμιγγοβότανον* καὶ *ὁρμικόχορτον*· ἐν χειρογράφῳ δὲ Κρητικῷ ἰατροσοφικῷ εὗρον ὀνομαζομένους αὐτοὺς *ὅρμιγγας*. Ταῦτα ἤρκουν εἰς ἐμὲ, ἐνθυμούμενον ὅτι ἡ λέξις ἑλπὶς ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ λαοῦ ἀλλοιωθεῖσα λέγεται ὀρπὶς, νὰ συνδέσω ὅλα ταῦτα τὰ ὀνόματα καὶ νὰ εὕρω τὴν ἐτυμολογίαν καὶ τῶν δύω λέξεων, ἣν ἠγνόει ὁ Κοραῆς, καὶ συνάμα νὰ εὕρω μίτον ἀναβάσεως εἰς τὰς παρελθούσας ἑκατονταετηρίδας. Ἓν ἔτος μετὰ τὴν ἔρευναν ταύτην εἶχεν ἐκδοθῆ ὑπὸ τοῦ ἀοιδίμου C. Daremberg συγγραφὴ ἔχουσα ἐπιγραφὴν «Notices et extrais des manuscrits medicaux . . . Paris 1850, ἐν ᾗ ἀνέγνων καὶ τὴν ἑξῆς ἐπιγραφὴν ἀνεκδότου ἰατρικοῦ συγγράμματος· «Πρὸς ἕλμινθας τὰ λεγόμενα παρὰ τῶν ἰδιωτῶν *ἑρμίγγια*.» Ἀλλ' ὅ,τι κατέστησε πλήρη τὴν ἐτυμολογικὴν σπουδὴν τοῦ ὀνόματος τούτου, ὑπῆρξεν ἡ ἔκδοσις ἐν τῇ ἑλληνικῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Teubner τριῶν βυζαντιακῶν συγγραμμάτων, πολυτίμων εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, τοῦ ἱερακοσοφίου, λέγω, τοῦ ὀρνεοσοφίου καὶ τοῦ κυνοσοφίου· ἐν αὐτοῖς εὗρον, ὅτι οἱ σκώληκες τῆς κοιλίας ἐλέγοντο: *ὁρμίκοι*, *μυρμῆκοι*, *ἑλμίγγια*, *ἑρμίγγια*, *ἕλμιγγες*, τὸ δὲ φάρμακον *ἑλμιγγοβότανον*, ὅπερ ἐν τῷ Μυρεψῷ φέρεται *μυρμηκόχορτον*. Ἐν τῷ Ἡσυχίῳ εὕρομεν ὅτι οἱ ἕλμινθες ἐλέγοντο λίμινθες, ἔν τισι δὲ τῶν σχολιαστῶν τοῦ Ἱπποκράτους καὶ ἄλλων Ἀλεξανδρίνων συγγραφέων ἀναγινώσκονται αἱ πλάγιαι πτώσεις ἕλμιγγας καὶ ἑλμίγγων, ἃς οἱ νεώτεροι ἐκδόται διορθώνουσιν εἰς ἕλμινθας καὶ ἑλμίνθων· ἐν δὲ τοῖς ὑπὸ τοῦ κ. A. Boucherie ἐκδοθεῖσι τῷ 1872 ἑρμηνεύμασιν, ἅτινα ἀποδίδει εἰς συγγραφέα τῆς δευτέρας ἑκατονταετηρίδος, ὅπερ ἴσως δὲν εἶναι πιθανὸν, εὕρομεν καὶ τὴν ὀνομαστικὴν ἕλμιγξ, ἐξηγουμένην διὰ τοῦ Lubricus.

Ἂν τὰ ὀνόματα ταῦτα θέσωμεν κατὰ τάξιν χρονολογικὴν, ἀρχόμενοι

ἀπὸ τῶν ἄνω, εὑρίσκομεν, ὅτι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις τρεῖς ὑπῆρχον σχηματισμοὶ τῆς λέξεως, ἥτις ἐχρησίμευεν ὡς ὄνομα τῶν σκωλήκων τῆς κοιλίας, ἡ ἕλμις, ἥτις παρὰ τοῖς Λατίνοις μετετράπη εἰς Vermis· ἡ ἕλμινς-ινθος, καὶ ἡ ἕλμιγξ-ιγγος· ὅτι αἱ ἀπ' αὐτῶν παραχθεῖσαι διὰ φθογγικῶν ἀλλοιώσεων λέξεις ὑπάγονται εἰς δύω σειράς, ὧν ἡ μὲν ἐκ τῆς ὀνομαστικῆς ἕλμις περιλαμβάνει τὰς λέξεις: λίμιθες τοῦ Ἡσυχίου καὶ τὰς *λεμίθας* καὶ *λεβίθας* τῶν Πελοποννησίων κτλ., ἡ δὲ ἐκ τῆς ἕλμινς-ινθος, τάς: ἕλμιγξ-ιγγος, ἑλμίγγια, ἑρμίγγια, δρμίγγοι, δρμίκοι, μερμίγγια, μερμῆκοι καὶ ῥεβίγγοι.

Ἀλλ' ὅσον εὐτυχεῖς ὑπήρξαμεν εἰς τὴν ἀνακάλυψιν τῶν φθογγικῶν ἀλλοιώσεων κατὰ χρόνους καὶ τόπους, ἄλλο τόσον ἀβέβαιοι, ἵνα μὴ εἴπω ἀτυχεῖς, εἰς τὴν ἀνακάλυψιν τῶν ὑλῶν, αἵτινες ἔφερον κατὰ τοὺς βυζαντιακοὺς χρόνους τὸ ὄνομα ἑλμινθοβότανον, ἑλμιγγοβότανον, ἑρμιγγοβοὸς καὶ μυρμηκόχορτον, διότι δυσκολώτατον εἶναι νὰ ἐξηγηθῶσιν ὁμώνυμα ὀνόματα ἄνευ περιγραφῆς ἢ χαρακτηρισμοῦ τινος τῶν πραγμάτων, ἅτινα τὰ φέρουσιν. Ἐν γλωσσαρίῳ τινὶ ὁ Δουκάγγιος ἀνέγνωσε, ἑρμιγγοβοός, κενταύριον, καὶ διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κοραῆς καὶ ὁ κ. Β. Λαγκάβελ ἠθέλησαν ν' ἀποδώσωσι τὸ ὄνομα τοῦτο ὡς συνώνυμον εἰς τὴν erythraea centaurium, ἤτοι εἰς κενταύριον τὸ μικρόν, ὅπερ εἶναι τὸ σημερινὸν *θερμόχορτον*· ἀλλὰ τοῦτο δὲν συμβιβάζεται μὲ τὴν φράσιν τοῦ Τραλλιανοῦ, «τρίψας πότιζε»· ἄλλως τε δὲ καὶ ἡ ἱστορία αὐτῶν τῶν κενταυρίων παρὰ τοῖς Βυζαντίνοις εἶναι ἀρκούντως περιπεπλεγμένη. Μόνη ἐλπὶς πρὸς ἐξακρίβωσιν τούτου εἶναι ἡ ἔκδοσις τῶν ἀνεκδότων βυζαντιακῶν χειρογράφων, οἷον τὸ τοῦ Daremberg, «Πρὸς ἕλμινθας τὰ λεγόμενα παρὰ τῶν ἰδιωτῶν ἑρμίγγια.»

Ἡ ἱστορικῶς ἀποδειχθεῖσα ἐτυμολογία τῶν λέξεων μερμιγγοβοτάνου καὶ ῥεβιγγοβοτάνου ἐκ τοῦ ἑλμινθοβοτάνου μὲ κατέστησε θαρραλεώτερον, καὶ θέλω σᾶς ἀναφέρει τὰ δύο ἄκρα φθογγικῶν-ἀλλοιώσεων μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς λέξεως.

Πρό τινων ἐτῶν, ἤτοι τῷ 1866, ὁ κ. Gustave Deville, ἀρχαῖος μαθητὴς τῆς ἐνταῦθα Γαλλικῆς σχολῆς, ἐξέδωκε γραμματικὴν τῆς τσακωνικῆς διαλέκτου· ἐν αὐτῇ ὑπάρχει καὶ μέρος ἐτυμολογικὸν τῶν τσακωνικῶν γλωσσῶν, ὅπου ἐν σελ. 35 ἀναφέρεται καὶ ἡ λέξις *ἀόρατε*, χρησιμεύουσα εἰς παράστασιν πράγματος ὑψηλοτάτου, προσθέτει δέ, ὅτι τὸ αὐτὸ ὄνομα *ἀόρατος* δίδεται ἐν Κύπρῳ εἰς τὴν κέδρον, καὶ ἐτυμολογεῖ καὶ τὰ δύο ἐκ τοῦ α καὶ ὅρος. Ἀφίνω τὸ τσακωνικὸν ὄνομα, ὅπερ εἶναι τὸ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων τὸ *ἀθεώρατος*, ἤτοι ὑψηλότατος, καὶ ἔρχομαι εἰς τὴν κυπριακὴν λέξιν· πράγματι εἶδός τι κέδρου ἐν Κύπρῳ φέρει τὸ ὄνομα *ἀόρατος*, ὅπερ ὁ συγγραφεὺς τῶν Κυπριακῶν θεωρεῖ ὡς μετάφρασιν τῆς λέξεως ἄρκευθος, σημαινούσης καὶ αὐτῆς τὰ κεκρυμμένα καὶ ἑπομένως ἀόρατα πράγματα· ἀλλ' οὐδεμία τῶν ἐτυμολογιῶν τούτων εἶναι ἀληθής. Τὸ ὄνομα *ἀόρατος* προῆλθεν ἐκ τῶν φθογγικῶν ἀλλοιώσεων τῆς λέξεως *βράθυ*. Ἀλλ'

ἴσως ἐκπλήττεσθε ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τούτῳ, καὶ ἐν τούτοις τὸ πρᾶγμα εἶναι βεβαιότατον· ἀκούσατε καὶ θέλετε πεισθῆ.

Ἐν συγγραφῇ, ἐκδοθείσῃ τῷ 1855 ἐν Παρισίοις ὑπὸ τοῦ κ. Albert Gaudry, καὶ ἐπιγραφομένῃ Recherches Scientifiques en Orient, ἀναγινώσκεται ἐν σελίδι 201, ὅτι ἐν τῇ Κυπριακῇ ἱστορίᾳ τοῦ Στεφάνου Λουζιγνιανοῦ, ἐκδοθείσῃ τῷ 1572, ἀναφέρεται ὅτι μεταξὺ τῶν πρὸς θέρμανσιν χρησίμων δένδρων ἦσαν καὶ οἱ βόρατοι, ὄντες ὅμοιοι σχεδὸν πρὸς τοὺς κέδρους (vorats qui sont presque semblables aux cyprès)· ἐν δὲ τῷ γλωσσαρίῳ τοῦ Δουκαγγίου ὑπάρχει λέξις *βοράτη* μὲ ἐξήγησιν, κέδρος μεγάλη καὶ ἀγρία κυπάρισσος, καὶ περικοπὴ ἐκ συγγραφέως λέγουσα· «Ἦν γὰρ περὶ τὸν τόπον χόρτος πολύς, καὶ δένδρα ἑστῶτα ἀρκεύθινα καὶ βοράτινα.» Ἐν δὲ τῇ λέξει *βοστάτη* ἐπαναλαμβάνεται τὸ αὐτό, ὅτι δηλαδὴ εἶναι κέδρος μεγάλη ἢ ἀγρία κυπάρισσος· ἐν χειρογράφῳ δὲ ἰατρικῷ γλωσσαρίῳ κειμένῳ παρ' ἐμοὶ ἀναγινώσκεται: βόρατος κέδρος μεγάλος ἤτοι ἀγρία κυπάρισσος. Ἐν δὲ τῇ λέξει *βράθυ* ὑπάρχει ἡ ἐξήγησις, *τὰ ἄγρια κυπαρίσσια*. Ἄς ἴδωμεν τί λέγει τώρα ὁ Διοσκορίδης περὶ τοῦ φυτοῦ τούτου. Βράθυ, ἔνιοι βάραθρον καλοῦσι, παρεμβεβλημένα δὲ συνώνυμα ἀναγινώσκονται, οἱ δὲ βάρυτον, οἱ δὲ βάρον, Ῥωμαῖοι ἕρβα σαβίνα· ἂν τάξωμεν δὲ ταῦτα κατὰ χρονολογικὴν τάξιν, εὑρίσκομεν τὰ ἑξῆς· Βράθυ, βάραθρον, βάρυτον, βάρον, βοράτη, βόρατος, ἀόρατος. Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὰς μεταβολὰς τῶν ὀνομάτων τῶν φυτῶν ἐκ τῶν φθογγικῶν ἀλλοιώσεων καὶ τῆς ἐκ τῶν ὁμωνύμων ὀνομάτων δυσκολίας· ἂς ἔλθωμεν ἤδη καὶ εἰς τὰς μεταβολὰς αὐτῶν τὰς ἐκ τῆς ἀλλοιώσεως τῆς σημασίας αὐτῶν.

Εἶχεν ἐκδοθῇ τῷ 1837 ἡ ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς Ἑλλάδος πρώτη ἑλληνικὴ φαρμακοποιΐα, ἐν ᾗ ἀνέγνωσα, ὅτι καὶ οἱ συντάκται αὐτῆς εἶχον ἀναγράψει τὴν ἐν Εὐρώπῃ τότε ὑπάρχουσαν ἐσφαλμένην γνώμην, ὅτι ὁ ὑγρὸς στύραξ ἐκομίζετο ἐξ Ἀμερικῆς, παραγόμενος ἐκ τοῦ liquidambar styraciflua· κατὰ προτροπὴν δὲ ἑνὸς τῶν συντακτῶν τῆς ῥηθείσης φαρμακοποιΐας, πρὸς ὃν εἶχον ἀνακοινώσει ὅσα περὶ αὐτοῦ ἐγνώριζον, συνέταξα διατριβὴν καὶ ἀνέγνωσα αὐτὴν τῷ 1838 ἐνώπιον τῆς τότε συσταθείσης Φαρμακευτικῆς Ἑταιρίας· κατόπιν ἐπελήφθην σπουδαιότερον τῆς ἐρεύνης ταύτης, καὶ κατώρθωσα τῷ 1841 νὰ ὁρίσω ἀκριβῶς τὴν βοτανικὴν γένεσιν, τὴν ἰατρικὴν ἡλικίαν αὐτοῦ καὶ τὸ ὄνομα ὅπερ ἔφερε παρὰ τοῖς ἀρχαίοις· κατώρθωσα δὲ τὰ δύω τελευταῖα μεταχειρισθεὶς τὴν μέθοδον τῶν κοινῶν ὀνομάτων κατὰ τόπους καὶ χρόνους.

Τὸ δένδρον, ἐξ οὗ σκευάζεται ὁ ὑγρὸς στύραξ, φέρει ἐν Καρίᾳ καὶ Λυκίᾳ κοινὸν ὄνομα τὸ *ζυγία*, τὸ δὲ ἐξ αὐτοῦ παραγόμενον βάλσαμον λέγεται *ζυγάλαδον*, ἤτοι εἶναι τὸ ζυγέλαιον, ὅπερ ὁ κ. Λαγκάβελ ἀφῆκεν ἀνεξήγητον.

Ἂν σήμερον, ὅτε ὁλόκληρος ἡ ἱστορία τοῦ ὑγροῦ στύρακος εἶναι συμ-

πεπληρωμένη, θελήσωμεν ν' ἀναβῶμεν τοὺς παρελθόντας αἰῶνας κρατοῦντες ἐν χερσὶ τὸν μίτον τῶν ὀνομάτων κατὰ χρόνους καὶ τόπους, εὑρίσκομεν, ὅτι τὸ δένδρον ἐλέγετο ἐπὶ Ν. Μυρεψοῦ ζυγία, τὸ δὲ βάλσαμον αὐτοῦ ζυγέας δάκρυον, ὅπερ ὁ Fuchsius ἀνέγνωσε λυγέας δάκρυον, ὅτι τῷ 1113—1115 ὁ Ῥῶσσος πρεσβύτερος Tver, διερχόμενος τὴν Λυκίαν, μᾶς πληροφορεῖ, ὅτι τὸ δένδρον τοῦτο ἐλέγετο καὶ τότε ζυγία· ἐν δὲ ἀρχαιοτέροις συγγράμμασιν ἀναγινώσκομεν, ὅτι ζυγία ἐλέγετο καὶ τὸ παραγόμενον βάλσαμον, Zygia id est styrax liquidus. Τὸ ὄνομα τοῦτο φέρει καὶ ἐν τοῖς συγγράμμασι τῆς Σαλερνιτανῆς σχολῆς ὁ ὑγρὸς στύραξ· τέλος φθάνομεν εἰς Παῦλον τὸν Αἰγινήτην, ὅστις ὀνομάζει αὐτὸν ζυγίνην ῥητίνην· τὴν ῥητίνην δὲ ταύτην ὁ λατῖνος μεταφραστὴς αὐτοῦ μετέφρασε διὰ τοῦ resina acerna, ἤτοι ῥητίνη σφενδάμνου, διότι ὁ Θεόφραστος ὀνομάζει ζυγίαν ἓν εἶδος σφενδάμνου, ὅπερ ἐφύετο ἐν Μακεδονίᾳ. Ἀγνοῶ πῶς μετέφρασε τὸ χωρίον τοῦτο ὁ ἄγγλος μεταφραστὴς αὐτοῦ· βεβαίως ὅμως θὰ τὸ μετέφρασεν ἐσφαλμένως, διότι ἠγνόει ὅτι τὸ ὄνομα ζυγία τοῦ Θεοφράστου εἶχεν ἀπολέσει τὴν ἀρχαίαν σημασίαν αὐτοῦ, ὅπερ ἀγνοοῦντες καὶ οἱ λεξικογράφοι δὲν ἐθησαύρισαν ἄχρι σήμερον ἐν τοῖς ἑαυτῶν λεξικοῖς καὶ ταύτην τὴν σημασίαν.

Μένει ἤδη ν' ἀναφέρω παραδείγματα τῆς φθορᾶς παλαιῶν τῆς γλώσσης στοιχείων καὶ τῆς γενέσεως νέων ἐν τῇ φυτολογίᾳ· ἠδυνάμην ν' ἀναφέρω ἀρκετά, ἀλλὰ σπεύδων νὰ τελειώσω τὴν ἐμὴν ὁμιλίαν ἀρκοῦμαι εἰς ἓν μόνον παράδειγμα. Ὁ Γαληνὸς ἀναφέρει, ὅτι ὁ Ἱπποκράτης μνημονεύει που φυτὸν ὀνομαζόμενον βοάνθεμον· τοῦτο ἐπὶ Διοσκορίδου ἐλέγετο βούφθαλμον, ἐπὶ δὲ Γαληνοῦ χρυσάνθεμον, καὶ κατὰ τὸν παρακμάζοντα ἑλληνισμὸν ἔλαβε τὸ ὄνομα *μανήλιδα*, ὅπερ σήμερον σώζεται ἐν Κρήτῃ καὶ δίδεται εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Λινναίου ὀνομασθὲν chryssanthemum coronarium.

Ἐκ τῶν συντόμως πρὸς ὑμᾶς ἐκτεθέντων πιστεύω, ὅτι πάντες ἐπείσθητε ὅτι ἡ μέθοδος ἣν ὑπέδειξα εἶναι ἡ καταλληλοτάτη εἰς βεβαίαν ἢ καὶ κατὰ προσέγγισιν πιθανωτέραν ἀνεύρεσιν τῶν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων μνημονευομένων φυτῶν, καὶ ἑπομένως δυναμένη νὰ παρασκευάσῃ ὕλην δεδοκιμασμένην εἰς λεξικογραφίαν· ὅτι ἐφαρμοζομένη ἡ μέθοδος αὕτη καὶ εἰς τὰ λοιπὰ στοιχεῖα τῆς γλώσσης, ἥτις λαλεῖται σήμερον καθ' ὅμιλον, δύναται νὰ συντελέσῃ εἰς ἀληθεστέραν ἐτυμολογίαν καὶ ἱστορίαν μιᾶς ἑκάστης τῶν λέξεων αὐτῆς· ὅτι ἐκ τῆς διττῆς ταύτης μελέτης, ἥτις εἶναι ἡ βάσις τῆς γλωσσολογίας, θέλει διαφωτισθῇ ἡ ἱστορία καὶ ἡ ἐθνολογικὴ σύστασις τοῦ ἔθνους ἡμῶν.

Ἀλλ' ἵνα ταῦτα κατορθωθῶσιν, ἀνάγκη νὰ ἔχωμεν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν τὰ κείμενα, ἐξ ὧν νὰ ἀρυώμεθα τὰ διδόμενα· ταῦτα δὲ δὲν δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν, ἂν μὴ ὑπάρξῃ συμμαχία τις πρὸς τοὺς ἐν Εὐρώπῃ σπουδαστὰς τῆς καθ' ἡμᾶς Ἑλληνικῆς καὶ τῆς τοῦ παρακμάζοντος ἑλληνισμοῦ

ΑΘΗΝΑ Η ΠΡΟΣ ΤΩι ΒΑΡΒΑΚΕΙΩι

γλώσσης· ἡμεῖς μὲν νὰ συλλέγωμεν, ἀλλὰ μεθοδικώτερον, οὐχὶ ὡς ζῶντα μνημεῖα ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ ὡς ζῶντα στοιχεῖα τῆς γλώσσης τοῦ λαοῦ, τὰς κατὰ τόπους λέξεις καὶ γλώσσας αὐτῆς· οἱ δὲ ἐν Εὐρώπῃ νὰ ἐκδίδωσι καθ' ὅλην τὰ βυζαντινὰ χειρόγραφα.

Ἂν ὁ Σύλλογος ἡμῶν θέλει νὰ ἐργασθῇ σκοπιμώτερον εἰς τὴν σπουδὴν τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης, ἔχει ἐνώπιον αὐτοῦ στάδιον εὐρύτατον καὶ γόνιμον.

Σ. Δ. Κρῖνος

ΑΘΗΝΑ Η ΠΡΟΣ ΤΩι ΒΑΡΒΑΚΕΙΩι

Ἀπό τινων ἡμερῶν αἱ Ἀθῆναι, αἱ ἀπὸ τοσούτων ἐτῶν θαυμάζουσαι ἐν ἐρειπίοις τὸ ἐνδιαίτημα τῆς θεότητος ἐκείνης, ἣν ἔταξαν ἄλλοτε ἔφορον καὶ προστάτιδα ἑαυτῶν, ἔσχον τὸ εὐτύχημα νὰ παραστῶσι μάρτυρες τῆς γεννήσεως τῆς Ἀθηνᾶς, οὐχὶ πλέον ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ πατρός, ἀλλ' ἐκ τῶν σπλάγχνων τῆς μητρός, χάρις εἰς τὴν ὑποχώρησιν τῆς μητρὸς Γῆς, τῆς μεγάλης γενετείρας, εἰς τὸ κτύπημα οὐχὶ πλέον τοῦ πελέκεως τοῦ Ἡφαίστου, ἀλλὰ τῆς ἐκ τῶν ἀνακτόρων τούτου εἰς χεῖρας ἁπλοῦ ἐργάτου περιελθούσης ἀξίνης· ἀπό τινων ἡμερῶν φιλοξενοῦσι καὶ πάλιν ἕτερον καλὸν δεῖγμα τῆς παραστάσεως τῆς θεᾶς τῆς σοφίας, προσθέσασαι καὶ τοῦτο εἰς τὰ ἤδη ὑπάρχοντα. Εὐθὺς τότε διὰ βραχυτάτων ἤγγειλα τὰ κατὰ τὸ ἀνευρεθὲν ἔργον· ἔκτοτε δὲ μόλις νῦν ἔτυχον καιροῦ καταλλήλου εἰς ἡσυχαιτέραν μελέτην καὶ ἀντιγραφὴν τῶν κατ' αὐτό, ἅτινα ἐπιχειρῶ ἐνταῦθα δι' ὅλης τῆς ἀκριβείας νὰ διεξέλθω, ἀναγράφων πρῶτον μὲν τὰ κατὰ τὴν περιγραφὴν αὐτοῦ τὴν τεχνικήν, εὐθὺς δ' ἔπειτα, τὰ κατὰ τὴν παράστασιν, τὴν κατὰ χρόνους προσέλευσιν τοῦ ἔργου, τὴν διατήρησιν, τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ καὶ ἀξίαν.

Α'. Τεχνικὴ περιγραφή.

Γνωστὸν ἐγένετο ἤδη ὅτι τὸ ἄγαλμα ἀνευρέθη κατὰ τὴν ἰσοπέδωσιν τῆς πρὸς τὴν βορείαν τοῦ Βαρβακείου Λυκείου πλευρὰν διόδου, ὑπὸ βάθος ἐλάχιστον. Ὕψος ἔχει ἀπὸ τοῦ ἄκρου τοῦ λόφου τῆς κόρυθος, μέχρις ἄκρας τῆς βάσεως 1,05, βαίνει δ' ἐπὶ βάσεως τετραγωνικῆς περίπου ὕψους 0,10, πλάτους 0,40, πάχους 0,30. Εἰκονίζεται δὲ διὰ τοῦ ἀγάλματος τούτου ἡ Ἀθηνᾶ ἱσταμένη καὶ στηριζομένη μὲν ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ποδός, τὸν δ' ἀριστερὸν ὑπεγείρουσα καμπτόμενον πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ στηριζόμενον ἐλαφρῶς ἐπὶ ἄκρων τῶν δακτύλων, τῇ δεξιᾷ Νίκην ἔχουσα, τὴν δ' ἀριστερὰν ἀνα-

παύουσα ἐπὶ τῆς κυκλοτεροῦς ἀσπίδος, ἡδὺ καὶ ἤρεμον πρὸς τὰ πρόσω ἀποβλέπουσα, καὶ μετά τινος χάριτος, ἴσως βεβιασμένης πως τὰ χείλη διαστέλλουσα.

Ἡ κεφαλὴ καλύπτεται ὑπὸ περικεφαλαίας κρυπτούσης ὄπισθεν τὸν αὐχένα ὅλον καὶ ἐν μέρει καὶ κατὰ τὰ πλάγια. Ἡ περικεφαλαία αὕτη ἔφερεν ἄνω τὸν συνήθη κόσμον, Σφίγγα δηλονότι ἐν μέσῳ, ἧς περιεσώθη τὸ πλεῖστον, ἐκτὸς τῆς δεξιᾶς πτέρυγος (ἡ ἀριστερὰ καὶ ἡ κεφαλὴ σώζονται ἀποκεκομμέναι). Ὑπὲρ τὴν Σφίγγα ὑψοῦτο λόφος *ἱππιοχαίτης* σωθεὶς ἀποκεκομμένος ἀπὸ τῆς θέσεώς του καὶ εἰς τρία τεμάχια, καὶ φέρων ἐρυθρὸν χρωματισμὸν ἐπὶ τῶν ἐπ' αὐτοῦ ἐγκεχαραγμένων γραμμῶν, τῶν εἰκονιζουσῶν βεβαίως τὰς σειρὰς τῶν τριχῶν, ἐξ ὧν συνέκειτο, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων δὲ αὐτοῦ τῶν παραλλήλων τοῦ σχήματος τῆς περικεφαλαίας κοσμητικῶν γραμμῶν ὅμοιον φέρει χρῶμα.

Ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῆς Σφιγγὸς ὑπῆρχον οἱ γρύπες ὧν διεσώθη ἀποκεκομμένος ὁ ἀριστερὸς, τοῦ δὲ δεξιοῦ ἐπὶ τῆς περικεφαλαίας οἱ ἄκροι πόδες. Παρὰ τοὺς γρύπας καὶ πρὸς τὸ ἔξω ἑκατέρου μέρους δύο λεπτὰ πρὸς τὰ ἐμπρός, κυρτούμενα καὶ κυκλικῶς πρὸς τὰ ἔσω ἐν συστροφῇ εἰς ὀξὺ ἀπολήγοντα σώματα, ἴσως τὰ *φάλαρα*. Ὄπισθεν ὁμοίως ἑκατέρου τῶν γρυπῶν καὶ ἀπ' αὐτῶν που ἀρχόμενα ἕτερά τινα ἐλαφρῶς καμπυλούμενα λεπτὰ σώματα, ὧν τὸ ἕτερον, τὸ ὄπισθεν τοῦ ἀριστεροῦ γρυπὸς, σώζεται ἐπὶ τῆς ὄπισθεν ὑπὸ τὴν περικεφαλαίαν ἐξερχομένης κόμης ἀναπαυόμενον, τὸ δ' ἕτερον ἀποκεκομμένον· καὶ ταῦτα δ' ἴσως δύναταί τις *φάλαρα* νὰ ὀνομάσῃ καὶ τὸ ὅλον κατὰ ταῦτα *κόρυθα τετραφάληρον*. Καλῶς δ' εἰργασμένος τυγχάνει καὶ ὁ φάλος, τὸ γεῖσον δηλ. τῆς περικεφαλαίας τὸ ὑπὲρ τὸ μέτωπον, ὅπερ βραχὺ λίαν ἀφίνεται, κατὰ συνήθειαν μᾶλλον Ῥωμαϊκήν.

Τὸ πρόσωπον διετηρήθη ἄριστα. Ἔνθεν καὶ ἔνθεν παρὰ τὰ ὦτα φαίνεται ἱκανὸν τῆς κόμης μέρος, κιτρίνου χρώματος ἐπίχρωσιν φέρον, βαθείας δὲ τὰς χωριζούσας γραμμὰς ἢ μᾶλλον τὰς ἐκ τῆς συστροφῆς ὀπάς. Οἱ ὀφθαλμοὶ ἦσαν κεχρωσμένοι, διατηρεῖται δὲ τὸ χρῶμα εἰς ἀμφοτέρους, μάλιστα δ' ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ, ὅστις καὶ ἐπὶ τῶν βλεφάρων τὰς βλεφαρίδας φέρει δι' ἐρυθρῶν μικρῶν γραμμῶν εἰκονισμένας, καὶ ἔσωθεν τὸ πάχος αὐτῶν τῶν βλεφάρων χρώματι ὁμοίως ἔχει περιγεγραμμένον· καὶ ἐπὶ τοῦ βολβοῦ δὲ διὰ γραμμῆς κυκλικῆς ἐρυθρᾶς χωρίζεται ἡ ἶρις, ἥτις εἶναι κεχρωσμένη χρώματι κιτρίνῳ, εἰς δὲ τὸ κέντρον ἡ κόρη διὰ βαθέος κυανοῦ χρώματος δηλοῦται.

Ἐπὶ τοῦ ἠρέμα ὀγκουμένου παρθενικοῦ τῆς θεοῦ στήθους ἐπιβέβληται ἡ αἰγὶς ἡ φολιδωτὴ, κοσμουμένη ὑπὸ ὄφεων ἐν συμπλέγματι κατὰ συμμέτρους ἀποστάσεις περὶ αὐτήν. Δύο ὄφεις, ὡσεὶ φύλακες, κοσμοῦσι τὸ ὑπεσχισμένον πρὸς τὸ μέσον τοῦ στήθους ἄνοιγμα τοῦ φοβεροῦ τούτου ὅπλου, ὀλίγον δ' ὑπὸ τούτους καὶ ἐν μέσῳ τοῦ στήθους τὸ Γοργόνειον προσβέλ-

λει τὴν ὄψιν, οὗ αἱ ὀφρύες καὶ τὰ περὶ τὴν κεφαλὴν ἐρυθρά. Οἱ δ' ἐν σειρᾷ πέριξ διαθέοντες ὄφεις εἰσὶν ἕνδεκα τὸν ἀριθμόν, πέντε πρὸς τὴν ἀριστερὰν τῆς θεοῦ πλευρὰν καὶ ἓξ πρὸς τὴν δεξιάν.

Ἐπὶ τῆς οὕτω κατεσκευασμένης αἰγίδος κατέρχονται ἔνθεν καὶ ἔνθεν ἀπὸ τῶν ὤμων ἀνὰ δύο ἑκατέρωθεν πλόκαμοι μεθ' ἱκανῆς εἰργασμένοι λεπτότητος κίτρινον φέροντες χρωματισμόν.

Ὑπὸ τὴν αἰγίδα ταύτην ἀναβέβληται ἡ Ἀθηνᾶ χιτῶνα, ἀχειρίδωτον, ἐπιτρέποντα τὴν ἀπόλαυσιν τῆς γυμνῆς καλλονῆς τῶν ἄριστα εἰργασμένων βραχιόνων, ποδήρη ἐφ' οὗ εἶναι ἐπιβεβλημένον ἱμάτιον ἀχειρίδωτον ὁμοίως, ἐζωσμένον περὶ τὴν ὀσφὺν διὰ ζώνης εἰς δύο ἀντωποὺς ὄφεις ἀποληγούσης καὶ σχηματιζόμενον παρὰ τὸν δεξιὸν καὶ ἀριστερὸν βραχίονα εἰς κόλπους, ἐκεῖ μᾶλλον καταπίπτοντας πρὸς τὴν ὀσφὺν καὶ κάτωθεν αὐτῆς. Τὸ ἐπίβλημα τοῦτο φθάνει μέχρι που τῶν μηρῶν, σχιζόμενον πρὸς τὴν δεξιὰν πλευρὰν εἰς τέσσαρας κανονικῶς καὶ συμμετρικῶς εἰς πτυχὰς καταπιπτούσας καὶ εἰς κομβίον μικρὸν ἀποληγούσας ἄκρας, ὧν αἱ δύο μικρότεραι μέχρι τῶν μηρῶν διήκουσιν, αἱ δ' ἕτεραι μέχρις ἐδάφους καταπίπτουσι.

Τοῦ χιτῶνος αἱ πτυχαὶ βαρεῖαι καὶ ξηραὶ καθέτως καταπίπτουσιν ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ποδὸς (δύο μὲν ἐπὶ τούτου καὶ δύο ἔνθεν καὶ ἔνθεν). Κατὰ τὸ τέλος τῆς καταπτώσεως τῶν πτυχῶν ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ τούτου ποδὸς παρατηρεῖταί τι ἄξιον σημειώσεως, ὅτι δηλαδὴ ἀποτόμως τέμνεται τὸ τέρμα αὐτῶν μόλις ἐγγίσωσι τὸν πόδα, ἐν ᾧ τὸ μῆκος ἄλλως τοῦ χιτῶνος ἀπῄτει πτυχώσεις τινάς, (ὡς φαίνεται καὶ ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ποδός,) ἵνα οὕτως ἔλθῃ εἰς ἀνάλογον θέσιν πρὸς τὰς πτυχὰς τὰς ἔνθεν καὶ ἔνθεν τοῦ δεξιοῦ καταπιπτούσας μέχρις ἐδάφους. Ὁ δ' ἀριστερὸς ποῦς μεγάλην παρουσιάζει τὴν ἐπ' αὐτοῦ ποικιλίαν τῆς ἐργασίας, φέρων καὶ τὴν λεπτότητα τῆς κινήσεως ἀποτετυπωμένην ἐπὶ τῶν πτυχῶν, καὶ τὴν ἐπιτυχῆ διαγραφὴν τοῦ σώματος ὑπὸ τὸ ἔνδυμα, ἐπὶ δὲ τούτοις καὶ τὸ βάρος καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν τὴν χαρακτηρίζουσαν τὴν ἄλλην ἐνδυμασίαν διὰ βαρείας καταπιπτούσης ἀπὸ τοῦ κεκαμμένου γόνατος πτυχῆς.

Ἡ ὄπισθεν ὄψις εἶναι ἥκιστα ἐπιμεμελημένη. Ἐπὶ τῆς ῥάχεως καταπίπτει ἡ κόμη, ἡ εἰς πλοκάμους ἔμπροσθεν διατεθειμένη, ἀνεξέργαστος. Ὁμοίως ἀνεξέργαστος καὶ ἡ κατὰ τὰ ὄπισθεν τῆς αἰγίδος ἐπιφάνεια, φέρουσα μόνον ἑκατέρωθεν ἐπὶ τῶν ὠμοπλατῶν ἀνὰ μίαν ἐξοχὴν ἐν εἴδει κομβίου μικροῦ. Καὶ τὸ ἐπίβλημα δὲ καὶ ὁ χιτὼν καὶ ἡ συνέχουσα τὰς πρὸς τὸ μέσον διευθυνομένας πτυχὰς ζώνη ἀμελῶς ὅλως κατὰ τὸ αὐτὸ εἰργασμένα· αἰτία δὲ τούτου, ὅτι ἡ θεὸς προσέκειτο ἴσως τοίχῳ τινὶ τοῦ ἐν ᾧ ἵδρυτο οἰκοδομήματος.

Διὰ τῆς δεξιᾶς τεταμένης πρὸς τὰ πρόσω ἐκράτει Νίκην πτερωτὴν ὕψους 0,15, ἐνδεδυμένην χιτῶνα ποδήρη καὶ ἱμάτιον ἐρριμμένον περὶ τὴν ὀσφὺν

ἔμπροσθεν καὶ ὄπισθεν καὶ συνερχόμενόν ἐπὶ τοῦ πήχεως τῆς γυμνῆς ἀριστερᾶς δι' ἧς εἶχέ τι, δόρυ ἢ μᾶλλον δᾷδα. Τὸ ἀποκεκομμένον τῆς δεξιᾶς ἀπὸ τοῦ καρποῦ εὐτυχῶς ἐσώθη· ἐκράτει δι' αὐτῆς στέφανον οὗ ἡ ἀρχὴ φαίνεται σαφῶς.

Ἡ κεφαλὴ τῆς Νίκης ἀποκεκομμένη δυστυχῶς δὲν ἀνευρέθη ἔτι· ἐλπὶς ὅμως ὑπάρχει ν' ἀνευρεθῇ καὶ αὕτη χάρις εἰς τὴν ἐπιμονὴν τὴν παντὸς ἐπαίνου ἀξίαν τοῦ Δημάρχου, ὃν εἴδομεν καὶ αὐτὸν αὐταῖς χερσὶν ἐρευνῶντα ἐκεῖ ὅπου ἐξακολουθεῖ ἔτι ἡ ἔρευνα τοῦ τόπου, ἐφ' οὗ εὑρέθη ἡ Ἀθηνᾶ. Τῶν πτερύγων τῆς Νίκης διεσώθη μόνη ἡ ἀριστερὰ ἐν τεμαχίοις. Τῆς δὲ δεξιᾶς τὸ ἥμισυ ἔκπαλαι ἔλειπε, προστεθειμένον ἴσως ἐξ ἄλλου τεμαχίου, ὡς ἡ ὁμαλὴ τῆς τομῆς αὐτοῦ ἐπιφάνεια δεικνύει καὶ αἱ ἀπ' αὐτῆς διεσταυρωμέναι ἀβαθεῖς χαραγαί, αἱ πρὸς ὀργανικὴν σύνδεσιν κεχαραγμέναι. Ἀμφότεραι αἱ πτέρυγες φέρουσιν ὄπισθεν πρὸς τὴν ῥίζαν δύο μελαίνας γραμμὰς ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω.

Ἡ χεὶρ ἡ φέρουσα τὴν Νίκην εἶνε ἐλλιπὴς κατὰ τοὺς τρεῖς ἀπὸ τοῦ μέσου καὶ ἑξῆς δακτύλους, οἵτινες ἦσαν ἐξ ἑτέρου τεμαχίου προσκεκολλημένοι καὶ ὁ λιχανὸς δ' εἶνε ἀποκεκομμένος, ἀλλ' ἀνευρέθη, μετὰ δὲ τούτου καὶ ἡ τελευταία τοῦ μέσου φάλαγξ. Περὶ τὸν καρπόν, ὅπου τὰ στρώματα τοῦ λίθου φέρουσι χρῶμα κίτρινον, ἀποκοπεῖσα εἶχεν ἤδη τὸ πάλαι συγκολληθῇ διὰ γόμφου σωζομένου ἔτι, ἐγγὺς δὲ τούτου καὶ ἐπὶ ταύτης, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς ἑτέρας χειρὸς ἔφερεν ὡς ψέλλιον ἀνὰ ἕνα μικρὸν ὄφιν συνεστραμμένον, μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ κάτω προτεταμένην καὶ τὴν οὐρὰν πρὸς τὰ ὄπισθεν, ἐπὶ δὲ τοῦ ὄφεως τούτου, ἢ τοῦ ψελλίου φαίνεται καὶ πάλιν τὸ κίτρινον χρῶμα, ὅπερ ἦτο βεβαίως ἡ βάσις τῆς ἐπιχρυσώσεως. Σαφῶς δὲ ἡ ἐπιχρύσωσις φαίνεται καὶ νῦν καθαρὰ ἐπὶ τοῦ καρποῦ τῆς χειρὸς τῆς βασταζούσης τὴν Νίκην καὶ παρὰ τὸν ὄφιν τὸν πρὸς τοῦτο τῆς χειρὸς ἀποβλέποντα.

Ἡ ὅλη δεξιὰ χεὶρ ἐπιτηδείως ἐστηρίχθη ὑπὸ τοῦ τεχνίτου ἐπὶ κιονίσκου ὕψους 0,45 κατὰ τὴν ἀριστερὰν τῷ ὁρῶντι ἔξω γωνίαν. Δυστυχῶς ὅμως ἡ ἀξίνη τοῦ σκαφέως προσκρούσασα ἐπί τε τοῦ κιονίσκου καὶ τῆς χειρός, ταύτην μὲν ἀπὸ μέσου τοῦ βραχίονος ἀπέκοψεν, οὕτως ὅμως ὥστε δυνατὴ ὑπάρχει ἡ συγκόλλησις, ἐκεῖνον δὲ εἰς τρία τμήματα διῄρεσεν.

Ἡ ἀριστερὰ χεὶρ ἀναπαύεται ἀφελῶς ἐπὶ τῆς ἀσπίδος τῆς πάντοσ' ἐΐσης (ὁπωσδήποτε καὶ ἂν ἑρμηνεύηται τοῦτο), ἥτις βαίνει ἐπὶ ὑποστηρίγματος, ἤτοι ἐξοχῆς 0,04 ὕψους, ἀφεθείσης ἐπὶ τῆς βάσεως. Ἡ ἀσπὶς ἔχει ἄντυγα πλάτους 0,03, μεθ' ἣν ὑψοῦται κυρτουμένη ἡ λοιπὴ αὐτῆς ἐπιφάνεια. Ἐπὶ τοῦ κέντρου ἀκριβῶς τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τῆς ἀσπίδος εἶνε ἐξειργασμένη ἐν ἐλαφρῷ ἀναγλύφῳ πτερωτὴ

»γοργείη κεφαλὴ δεινοῖς πελώρου
»δεινή τε σμερδνή τε Διὸς τέρας αἰγιόχοιο.

φέρουσα ἐρυθρὰν γραφὴν καὶ συντετελεσμένη τὰ ἐκ τῆς γλυφῆς ἀπολειφθέντα διὰ τῆς γραφίδος, ὡς δεικνύεται εὐθὺς ὑπὸ τὸ πρόσωπον, ἐκεῖ ὅπου συνέρχονται συνήθως δύο ἀνάγλυφοι ὄφεις, ἔνθα ἀντὶ τούτου φαίνονται δι' ἐρυθροῦ χρώματος γεγραμμένοι.

Ἀκριβῶς ἀντικρὺ ἔσωθεν ὑπάρχει τὸ τῆς ἀσπίδος ὄχανον, ὅπερ ἐξέχει ἀπὸ τοῦ ἐπιπέδου αὐτῆς 0,06, ἔχει δὲ πλάτος 0,05 καὶ κοσμεῖται κατὰ τὸ πέρας τοῦ πλάτους αὐτοῦ ἑκατέρωθεν ὑπὸ γραμμῆς δηλωτικῆς τῶν ῥαφῶν τοῦ δέρματος, ἐξ οὗ ὑποτίθεται κατεσκευασμένον. Ἀπέχει δὲ τοῦ σώματος τῆς θεοῦ ἡ ἀσπὶς 0,08 καὶ στηρίζεται δι' ἐπίτηδες ἀφεθέντος τεμαχίου τοῦ λίθου ὀλίγον ὄπισθεν τοῦ ἀριστεροῦ μηροῦ. Βεβλαμμένον ἐτύγχανεν ἱκανὸν μέρος τῆς ἄντυγος τῆς ἀσπίδος ἐκ τῶν ὄπισθεν, εὐτυχῶς ὅμως καὶ τὰ τεμάχια ταῦτα ἀνευρεθέντα συμπληροῦσι τὸν ὅλον κύκλον τῆς οὕτω καλῶς διατηρουμένης καὶ διδακτικωτάτης ταύτης ἀσπίδος.

Μεταξὺ τῆς ἀσπίδος ταύτης καὶ τοῦ σώματος τῆς θεοῦ ἐν πολλαῖς σπείραις τεχνικωτάταις, *δεινὸν ἰδέσθαι* ἑλίσσεται ὁ δράκων ὁ ἱερός, ὁ οἰκουρὸς ὄφις, πέντε κατ' ἀντίθετον φορὰν καμπὰς ἀποτελῶν, καὶ τὴν μὲν κεφαλὴν (στηριζομένην ἐπί τινος ἐπίτηδες ἀφεθείσης ὀφιοειδοῦς ἐξοχῆς, ἐπὶ τῆς ἄντυγος τῆς ἀσπίδος) ἰσχυρὰν προβάλλων λεπιδωτὴν τὰ ἄνω, καὶ τείνων ἱκανῶς ἔξω τοῦ ἐμπρὸς ἀνωτέρου μέρους τοῦ κύκλου τῆς ἀσπίδος διὰ δὲ τῆς τρίτης πρὸς τὰ ὀπίσω καμπῆς τοῦ σώματος διαπερῶν τὴν οὐρὰν καὶ σχηματίζων τὸν πέμπτον ἑλιγμὸν ἀναπαύει αὐτὴν ἐπὶ τῶν ὄπισθεν μερῶν τῆς βάσεως. Σημειωτέον δ' ὅτι καὶ ἐφ' ὅλου σχεδὸν τοῦ σώματος τοῦ ὄφεως διαφαίνεται χρωματισμὸς ἐρυθρός.

Τῶν ποδῶν τῆς Ἀθηνᾶς φαίνονται μόνον τὰ ἄκρα οὐχὶ τελείως ἐξειργασμένα, ἴσως διότι τὸ ἄγαλμα ἀπὸ ταπεινοτέρου ὁρώμενον δὲν παρεῖχε τὴν ὄψιν τούτων· ἔφερε δὲ ὑπ' αὐτοὺς πέδιλα ἱκανῶς παχέα.

Ἡ βάσις ἐφ' ἧς στηρίζεται τὸ ὅλον φέρει ἄνω μὲν γεῖσον μικρὸν ἐκ ταινίας καὶ κυματίου, κάτω δ' ἐπίσης τερματίζεται ὁμοίως, πλὴν αἱ ἄλλαι πλευραὶ εἶνε ἐντελῶς ἀκόσμηται.

Τοιαύτη ἡ τοῦ ὅλου διαγραφή.

Β'. Παράστασις, κατὰ χρόνους προέλευσις, διατήρησις, ἀξία τοῦ ἀγάλματος.

Εὐθὺς ἀπὸ τοῦ πρώτου βλέμματος πᾶς τις προσβλέπων τὸ ἄγαλμα καὶ γνωρίζων τὰ κατὰ τὰ ἔργα τοῦ μεγάλου τῆς ἀρχαιότητος γλύπτου πρώτην ἐντύπωσιν δέχεται, ἀμέσως διὰ τῆς φαντασίας ἀνέρχεται ἐκεῖ ἐπάνω εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ξηροῦ, τοῦ ἀποκρότου ἐκείνου βράχου, ἐφ' οὗ συνηντήθη τὸ μεγαλεῖον τοῦ παλαιοῦ τῶν Ἀθηναίων δήμου, ἡ δύναμις τῆς

θελήσεως τοῦ διευθύναντος τὴν φιλοκαλίαν αὐτοῦ υἱοῦ τοῦ Ξανθίππου, ἡ ὑψίστη ἐπίτασις τῆς καλλιτεχνικῆς διανοίας, τοῦ βράχου ἐκείνου ἐπὶ τῶν ξηρῶν ὑψωμάτων τοῦ ὁποίου ἔστη ὅ,τι καλὸν παρήγαγεν ἡ τέχνη, ἐνεφανίσθη δὲ ἡ δύναμις τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας ἐν ὅλῳ αὐτῆς τῷ ὕψει. Ἐκεῖ ἐν τῷ διὰ τοσούτων αἰώνων περισωθέντι ἡμῖν καὶ ἀπὸ τῆς κάτω πόλεως πανταχόθεν συνόπτῳ μεγάλῳ τῆς Ἀθηνᾶς ναῷ, ἐν τῷ Παρθενῶνι ὑπῆρχε τὸ ἕτερον τῶν ἔργων τῶν δοξασάντων τὸν Φειδίαν, τῶν γνωστῶν εἰς ἡμᾶς ἐκ περιγραφῶν παρὰ τοῖς συγγραφεῦσι τοῖς μετὰ σεβασμοῦ καὶ ἐκπλήξεως ἀναφέρουσι τὴν δύναμιν τῆς τέχνης μεθ' ἧς ἦσαν ἀμφότερα ἐξειργασμένα.

Ἐν τῇ σηκῷ τοῦ Παρθενῶνος, ἐπὶ βάσεως εὐρυτάτης, ἧς τὰ ἴχνη φαίνονται καὶ σήμερον, ἔβαινεν ἡ Παρθένος τοῦ Φειδίου. Ὁ τεχνίτης ἐν τῇ παραστάσει τοῦ ἀγάλματος αὐτοῦ ταύτῃ κατώρθωσε νὰ στήσῃ ἔξοχον δεῖγμα τοῦ μεγαλείου τοῦ ἐκθρέψαντος αὐτὸν δήμου, νὰ ἱδρύσῃ λαμπρὸν μνημεῖον τοῦ ὕψους, τῆς προόδου τῆς γλυφίδος κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Τὸ μέγα τοῦτο ἔργον περισωζόμενον διὰ τῶν αἰώνων ἐγένετο ἀφορμὴ μιμήσεων, λίαν ὅμως μεμακρυσμένων, ὡς φαίνεται, καὶ κατὰ τὴν δύναμιν τῆς τέχνης καὶ κατὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἐν τούτῳ μετὰ φιλοκαλίας διάθεσιν καὶ κατὰ τὰς μερικὰς δὲ παραστάσεις. Αἱ μιμήσεις δ' αὗται φέρουσι πάντοτε καὶ τὴν ἐπίδρασιν τῶν χρόνων, καθ' οὓς ἐτελέσθησαν, τοῦτο δὲ μία τῶν κυριωτέρων αἰτιῶν τῆς ἀπομακρύνσεως αὐτῶν ἀπὸ τοῦ πρωτοτύπου τοῦ διασωζομένου μὲν (πλὴν ἐλλιπεστάτου ἕνεκα τῶν ἁρπαγῶν τῶν πολυτίμων αὐτοῦ μερῶν ἀπὸ τοῦ τέλους ἤδη τοῦ Ε' αἰῶνος π.Χ.) μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὅτε λέγεται ὅτι κατεστράφη. Μία τῶν πολλῶν ἀπομιμήσεων τοῦ μεγάλου τούτου ἔργου ἐθεωρήθη εὐθὺς ἀνευρεθεῖσα ἡ ὑπ' ἐξέτασιν, ὡς ἓν ἐκ τῶν πολλῶν βεβαίως ἀντιγράφων τῶν κατὰ διαφόρους χρόνους γενομένων καὶ μόλις ἰδέαν παρεχόντων τοῦ ἀριστουργήματος ἐκείνου. Ἀλλ' ὁποῖον τοῦτο καὶ ὁποῖον τὸ πρὸ ὀλίγου ἀνευρεθέν;

Γνωστὴ ὑπάρχει ἡ μεταξὺ τοῦ μεγαλεπιβόλου ἐν Ἀθήναις *δημαγωγοῦ* καὶ τοῦ δήμου διεγερθεῖσα ἅμιλλα περὶ τῆς κατασκευῆς τοῦ ἀγάλματος τῆς Πολιούχου θεότητος τῶν Ἀθηνῶν, ἧς ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ οὕτω λαμπρὰ κατασκευὴ τοῦ ἀγάλματος τῆς Παρθένου, ὅτε, κατά τινα τοῦ δήμου ἐνδοιασμὸν ἐπὶ τῶν τῆς δαπάνης, ἔδειξεν ὁ Περικλῆς, ἀποσυρομένου τοῦ δήμου, ὅτι ἀνελάμβανεν αὐτὸς ταύτην, ἤρκει μόνον νὰ ἐπετρέπετο αὐτῷ νὰ δηλώσῃ τοῦτο διὰ τῆς τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἀναγραφῆς. Διὰ τῆς ἐπιμονῆς ταύτης ἐξειργάσθη ὁ Φειδίας χρυσελεφαντίνην τὴν Θεόν. Ἐν τῇ ἀπεικονίσει τῆς θεότητος, τῆς συμβολικῶς παριστώσης τὴν ἀνωτάτην ἐπίπνοιαν τῆς σοφίας, ἔφθασεν ὁ μεγαλουργὸς γλύπτης εἰς βαθμὸν ἀπίστευτον ἐξάρσεως, διετύπωσεν ἡ ἔξοχος διάνοια τοῦ ἀριστοτέχνου τοῦ κατορθώσαντος νὰ ἐπισπάσηται εἰς τοιοῦτον βαθμὸν τὸν θαυμασμὸν τῶν ἰδόντων

καὶ τὸ ἕτερον αὐτοῦ μεγαλούργημα, τὸν ἐν Ὀλυμπίᾳ Δία, ὥστε δικαίως νὰ λέγωσιν

»Ἢ Θεὸς ἦλθ' ἐπὶ γῆν ἐξ οὐρανοῦ εἰκόνα δείξων,
Φειδία, ἢ σὺ γ' ἔβης τὸν Θεὸν ὀψόμενος.»

διετύπωσεν, ἐστερεοποίησεν, οὕτως εἰπεῖν, τὴν ὑψίστην ἰδέαν, ὑφ' ἣν εἶναι δυνατόν ποτε νὰ παριστᾷ ἐν ἑαυτῷ ὁ ἄνθρωπος ὅ,τι ὑψηλὸν λατρεύει, ὅ,τι θεωρεῖ ὡς τὸ τελευταῖον ὅριον τοῦ σεβασμοῦ, τῆς λατρείας· διετύπωσε δ' αὐτὸ οὕτως, ὥστε νὰ τεθῶσιν ἀκριβῶς ὅρια ἀνυπέρβλητα εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα, νὰ προβληθῇ ὑπόδειγμα φέρον ἅπαντα τὸν χαρακτῆρα τοῦ λαοῦ ἐκείνου, δαπάνῃ τοῦ ὁποίου ἐστήθη, διατυπωθέντα διὰ τῆς συναντήσεως δύο ἐξόχων διανοιῶν, τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ Φειδίου.

Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις φέρεται ἤδη ὅτι «Φειδίας ἐδημιούργησεν Ἀθηνᾶν, οὐδὲν τῶν Ὁμήρου ἐπῶν φαυλοτέραν» (κατὰ Μάξιμον τὸν Τύριον). Ἐκ τούτου συνάγεται ὅτι ὁ τὴν ὑψίστην ἰδέαν τῆς ἀνυπερβλήτου παραστάσεως ἐν ἑαυτῷ ζωηρὰν ἔχων τεχνίτης, παραλαβὼν ἐν τῇ ἀποτυπώσει τῆς ἰδέας ταύτης πάνθ' ὅσα ἐφέροντο δημιουργηθέντα ὑπ' ἄλλων ἀετῶν ἐν ταῖς τέχναις, κατώρθωσε νὰ ἐνδύσῃ καὶ πλάσῃ τὴν ἰδέαν αὐτοῦ ταύτην διὰ τῆς πληρώσεως ὅλων τῶν ἀπαιτήσεων τῶν καθ' αὑτόν. Οὕτω δὲ διὰ τῆς παραθέσεως τοῦ χωρίου ἐκείνου, ἐν ᾧ ἀμίμητος ὁ Ὅμηρος ἐν τῇ ἐπιχρώσει τῇ τεχνικῇ ἐνδύει τὴν Ἀθηνᾶν αὐτοῦ καὶ παρουσιάζει πάνοπλον, ἅμα δὲ καὶ τῆς ἀφηγήσεως τῶν μετὰ ταῦτα ἰδόντων τὸ ἄγαλμα, ἀλλὰ καὶ περιγραψάντων διὰ πλείστων, δύναταί τις νὰ σχηματίσῃ ἐπαρκῆ τῆς ὅλης παραστάσεως ἰδέαν.

Ἀφήσωμεν τὸν Ὅμηρον διὰ τῶν πολλῷ ἰσχυροτέρων οἱασδήποτε γραφίδος λέξεών του νὰ ἐπιδείξῃ ἡμῖν τὴν εἰκόνα ἣν δι' οὕτω ζωηρῶν ἔγραψε τῶν χρωμάτων :

«Ἡ δὲ χιτῶν' ἐνδῦσα, Διὸς νεφεληγερέταο
»τεύχεσιν ἐς πόλεμον θωρήσσετο δακρυόεντα·
»Ἀμφὶ δ' ἄρ' ὤμοισι βάλετ' αἰγίδα θυσανόεσσαν
»δεινήν, ἣν πέρι μὲν πάντη φόβος ἐστεφάνηται·
»ἐν δ' Ἔρις, ἐν δ' Ἀλκή, ἐν δ' ὀκρυόεσσα Ἰωκή,
»ἐν δέ τε γοργείη κεφαλὴ δεινοῖο πελώρου
»δεινή τε σμερδνή τε, Διὸς τέρας αἰγιόχοιο.
»Κρατὶ δ' ἐπ' ἀμφίφαλον κυνέην θέτο τετραφάληρον,
»χρυσείην, ἑκατὸν πολίων πρυλέεσσ' ἀραρυῖαν.
»Ἐς δ' ὄχεα φλόγεα ποσὶ βήσετο. Λάζετο δ' ἔγχος
»βριθύ, μέγα, στιβαρόν, τῷ δάμνησι στίχας ἀνδρῶν
»ἡρώων, τοῖσίν τε κοτέσσεται ὀβριμοπάτρη».

Κατὰ ταῦτα καὶ μάλιστα κατὰ τὴν ἀκριβῆ τοῦ Παυσανίου περιγραφὴν δύναταί τις νὰ ἔχῃ ἰδέαν τοῦ ὅλου. Κατὰ τὴν περιγραφὴν ταύτην τὸ ἄγαλμα εἰκόνιζε τὴν Ἀθηνᾶν ὀρθίαν, ἐνδεδυμένην χιτῶνα ποδήρη μετὰ

τῆς αἰγίδος φερούσης ἐν μέσῳ τὴν κεφαλὴν τῆς Μεδούσης ἐξ ἐλέφαντος, ἔχουσαν ἐν τῇ ἑτέρᾳ μὲν τῶν χειρῶν Νίκης ἄγαλμα πηχῶν τεσσάρων, τῇ δ' ἑτέρᾳ δόρυ· παρὰ τοὺς πόδας ἔκειτο ἀνεγειρόμενος δράκων (ὅστις κατὰ τὸν μῦθον τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τῶν τοῦ Κέκροπος θυγατέρων εἰκόνιζε τὸν Ἐριχθόνιον) καὶ χρυσῆ ἀσπίς. Ἡ κεφαλὴ ἔφερε περικεφαλαίαν κεκοσμημένην ὑπὸ Σφιγγὸς ἐν μέσῳ, (συμβόλου τοῦ ὕψους τοῦ πνεύματος, τῆς σοφίας, ἢ κατ' ἄλλους διὰ τούτου ὁ τεχνίτης, συμβιβάζων τὰς τῆς τέχνης παραδόσεις, ἠθέλησε νὰ διατηρήσῃ τὴν περὶ Αἰγυπτιακῆς καταγωγῆς τῆς λατρείας τῆς θεᾶς ἰδέαν) καὶ δύο γρυπῶν ἔνθεν καὶ ἔνθεν. Ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τῆς ἀσπίδος εἶχεν ἐξεργασθῆ ὁ Φειδίας Ἀμαζονομαχίαν, ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς Γιγαντομαχίαν, ἐπὶ τοῦ πάχους τῶν πεδίλων Κενταυρομαχίαν, ἐπὶ δὲ τῆς βάσεως Πανδώρας γέννησιν. Τὰ γυμνὰ τοῦ ἀγάλματος ἦσαν ἐξ ἐλέφαντος, τὰ δὲ λοιπὰ· ἐκ χρυσοῦ, ὃν εἶχε κατασκευάσῃ περιαιρετὸν ὁ τεχνίτης, καὶ τοῦτο ἔσωσεν αὐτὸν κατηγορίας ὑπεξαιρέσεως, ἧς ἀπηλλάγη, μὴ δυνηθεὶς ὅμως νὰ διαφύγῃ καὶ ἑτέραν κατηγορίαν, διότι ἐν τῇ ἐπὶ τῆς ἀσπίδος Ἀμαζονομαχίᾳ παρέστησε μεταξὺ τῶν ἀγωνιζομένων καὶ τὸν φίλον του Περικλέα καὶ ἑαυτὸν δ' ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ ἥλου, οὗ ἀφαιρουμένου, ἐλύετο τὸ ὅλον τοῦ ἀγάλματος· τούτου ἕνεκα ῥιφθείς, ὡς λέγεται εἰς τὸ δεσμωτήριον ἀπέθανεν ὑπὸ νόσου ἢ δηλητηρίου.

Τοιαύτη ἡ τοῦ Φειδίου. Κατὰ ταύτην κατεσκευάσθησαν ἔκτοτε πλεῖσται ἐν ἀναγλύφοις ἢ ὁλογλύφοις οἷα ἡ ἐν Ῥώμῃ, ἡ ἐν Νεαπόλει, καὶ ἄλλαι ἐλλιπεῖς ἄγαν διασωζόμεναι μάλιστα τὴν κεφαλὴν καὶ τὰ ἄκρα τὰ ἄνω. Ὁμοιότητα μεγάλην πρὸς τὴν ἄνω περιγραφεῖσαν, ἔχει τὸ πρὸ εἴκοσι καὶ ἑνὸς ἐτῶν κατὰ τὴν Πνύκα ἀνευρεθὲν μικρὸν ἄγαλμα (τὸ ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ ὑπουργείου νῦν εὑρισκόμενον, καί τοι ἡ παράστασις ἡ ὅλη τούτου εἶνε κατὰ πολλὰ ἐλλιπής· φέρει ὅμως τὰ κύρια σημεῖα, γλυφὰς δηλ. ἐπὶ τῆς ἀσπίδος (ἐφ' ὧν διακρίνεται ὁ Φειδίας) καὶ τῆς βάσεως ἐν μικρογραφίᾳ, ὅπως καὶ τὸ ὅλον, τὸν δράκοντα ἔσωθεν καὶ ἐν γένει πάντα τὰ τάσσοντα αὐτὸ εἰς τὴν θέσιν ἀντιγράφου ἐν σμικρῷ τῆς μεγάλης Ἀθηνᾶς τοῦ Φειδίου.

Ἡ δὲ τῇ 18 τοῦ μηνὸς τούτου ἀνευρεθεῖσα ἐγγὺς τοῦ Βαρβακείου, ἡ διὰ μακρῶν ἤδη περιγραφεῖσα φέρει καὶ αὐτὴ καθ' ὅλα, ὡς ἐκ τῆς ἀφηγήσεως φαίνεται, τὸν τύπον τῆς Παρθένου, τῆς ἐν τῷ Παρθενῶνι, ἐξειργασμένη οὖσα ἐπὶ μαρμάρου λευκοῦ τῆς Πεντέλης καὶ ἐν πολλοῖς δεικνύουσα πολλὰ τὰ διδακτικὰ οἷον τὸ τοῦ χρωματισμοῦ καὶ τῶν ἄλλων μερῶν καὶ τῶν ὀφθαλμῶν, δι' οὗ μάλιστα ἅπαξ ἔτι καὶ ἡ συνήθεια αὕτη ἀσφαλίζεται καὶ εἰς τὸ πιστὸν τῆς ἀντιγραφῆς εἷς ἔτι λόγος προστίθεται διὰ τῆς ἐν τῷ δεξιῷ ὀφθαλμῷ ποικιλίας τοῦ χρώματος, ἀπομιμουμένης οὕτω τὴν ἐκ διαφόρων πολυτίμων λίθων παραδιδομένην κατασκευὴν αὐτῶν ἐν τῷ πρωτοτύπῳ, ἐξ οὗ καὶ ἐπὶ τῆς διατηρήσεως τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ ἀγάλ-

ματος τῆς κατὰ χρόνους δύναταί τις νὰ κρίνῃ. Τὴν περικεφαλαίαν φέρει ὁμοιοτάτην, κατεσκευασμένην ἀναλόγως τῆς κατὰ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς κατεσκευάσθη τὸ ἄγαλμα χρήσεως, χωρὶς νὰ παραληφθῇ τὸ παλαιότερον ὑπόδειγμα, ἐπὶ δὲ τούτοις λίαν διδακτικὴν ἰδίᾳ διὰ τὰ τέσσαρα φάλαρα τὰ δύο κατὰ τὰ πλάγια ἐν εἴδει ἀσπιδισκίων προέχοντα ἢ ὤτων καὶ δύο πρὸς τὰ ὄπισθεν ἀποτείνοντα ἐν εἴδει κοσμήματος, ὥστε δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι εἶνε ἐξειργασμένη κατὰ τό:

«Κρατὶ δ' ἐπ' ἀμφίφαλον κυνέην θέτο τετραφάληρον».

Ἀλλὰ μήπως «*ἀμφ' ὤμοισι*» δὲν φέρει τὴν αἰγίδα τὴν «*θυσανόεσσαν, δεινήν*»; τί δ' ἄλλο δηλοῦται διὰ τοῦ Ὁμηρικοῦ:

«πέρι μὲν πάντῃ φόβος ἐστεφάνωται»

ἢ πῶς ἄλλως ἠδύνατο νὰ δείξῃ καὶ ὁ Φειδίας καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὁ ἀντιγράψας τοῦτον πολὺ μετὰ ταῦτα τὴν ἰδέαν ταύτην τοῦ φόβου, ἢ διὰ τῆς παρατάξεως τῶν περὶ τὴν αἰγίδα ἄκραν συστρεφομένων δρακόντων; Ὑπάρχει δὲ καὶ ἡ

«γοργείη κεφαλὴ δεινοῖς πελώρου
»δεινή τε σμερδνή τε»

οἱονεὶ ὑπὸ τῶν ὄφεων φρουρουμένη καὶ τούτους, ὅ ἐστί, τὸν φόβον, προβάλλουσα ὡς πρῶτον ὅπλον.

Τὸ μόνον, ὅπερ δὲν ἀναφέρεται ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς τοῦ Φειδίου Ἀθηνᾶς, εἶνε ὅ ἐπὶ τῶν πήχεων ἐγγὺς τοῦ καρποῦ φέρει ψέλλια, ἢ μᾶλλον οἱ δύο ὄφεις οἱ δίκην ψελλίων, μετὰ δύο ἢ τρεῖς συστροφὰς τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸν καρπὸν τείνοντες. Τοῦτο εἶνε ἴσως προσθήκη τοῦ ἀντιγραφέως, διότι δὲν εἶνε δυνατόν, ἐὰν ὑπῆρχε τοιοῦτο κόσμημα νὰ μὴ ἀνέφερεν αὐτὸ ὁ Παυσανίας, ἢ ἄλλως πιθανὸν νὰ ὑπῆρχεν ἀλλ' οὐχὶ πλέον ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Παυσανίου, μετὰ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἐγένετο ἡ ἀντιγραφή, τὰς Ἀθήνας ἐπισκεψαμένου.

Ἐκ τῆς παραθέσεως τῆς περιγραφῆς τοῦ ἀντιγράφου τούτου πρὸς τὸ πρωτότυπον καταφαίνονται ἐλλείψεις τινὲς τοῦ πρώτου. Δὲν ὑπῆρχε λ. χ. ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ὄψεων τῆς ἀσπίδος γλυφή τις, καὶ κατὰ τοῦτο ἀπολείπεται ἡ νῦν εὑρεθεῖσα Ἀθηνᾶ τῆς κατὰ τὸ 1859 κατὰ τὴν Πνύκα, ὅπως καὶ κατὰ τὴν ἔλλειψιν τῆς ἐπὶ τῆς βάσεως ἀναγλύφου παραστάσεως, ἥτις, ὡς εἴδομεν, δὲν ὑπάρχει ὁμοίως. Ἐὰν εἶχε δόρυ καὶ πῶς ἦτο διατεθειμένον, τοῦτο ἄδηλον, τοὐλάχιστον ἐκ τῆς κατασκευῆς τοῦ ἀγάλματος, μὴ φέροντος σημεῖον ὀργανικῆς συνοχῆς πρὸς τοιοῦτόν τι ὅπλον καὶ ἐξ ἄλλης ὕλης, ἐὰν ὑποτεθῇ, ὅπως συνήθως γίνεται, πεποιημένον. Μᾶλλον ὅμως κλίνει τις νὰ πιστεύσῃ, ὅτι δὲν ὑπῆρχε τοιοῦτον ἐκ τῆς ὅλης διαθέσεως τῆς παραστάσεως, ἐν ᾧ σαφῶς τὸ πρωτότυπον λέγεται ὑπὸ τοῦ

Παυσανίου, ὅτι «ἐν τῇ ἑτέρᾳ» (ὁποτέρα ἀμφισβητεῖται) «δόρυ ἔχει». Διὰ τί καὶ κατὰ τοῦτο ὁ τεχνίτης δὲν παρηκολούθησεν, ὡς ἐκ τοῦ πράγματος τοὐλάχιστον φαίνεται, τὸ πρωτότυπον (καὶ θὰ ἦτο λαμπρὰ ἡ λύσις αὕτη τῆς περὶ τῆς θέσεως τοῦ δόρατος ἀμφισβητήσεως) ἄδηλον ὅλως, ἀνῆκον πλέον εἰς τὴν φαντασίαν αὐτοῦ, εἰς τὸν κύκλον τῆς ἰδιοφυΐας του, ἴσως ἐπιθυμήσαντος νὰ μεταβάλῃ πως καὶ παρουσιάσῃ καὶ ἴδιόν τι ἐν τῇ οὐχὶ πρωτοτύπῳ ἰδέᾳ, ἣν ἀνέλαβε ν' ἀποτυπώσῃ. Τούτου δ' ἕνεκα, νομίζω, οὐχὶ πρὸς τοῖς ποσὶν ἡ ἀσπὶς κεῖται, ἀλλ' ἐτέθη εἰς ἣν θέσιν ἦτο τὸ δόρυ.

Τἆλλα πάντα ἡ Νίκη, ὁ ὄφις, ἡ ὅλη στάσις οὕτω σαφῶς ἐδηλώθησαν ὡς ὁμοίως ἔχοντα ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε, ὥστε περιττὸν θεωρῶ πάντα περαιτέρω λόγον. Ἄξιον δὲ μόνον σημειώσεως ὑπάρχει ὅτι διὰ τοῦ ἀγάλματος τούτου λύεται βεβαίως τὸ περὶ τῆς θέσεως τῆς Νίκης ζήτημα, προστιθεμένου τοῦ ἀπεικάσματος τούτου ὡς τοῦ ἰσχυροτέρου τῶν λόγων διὰ τοὺς τάσσοντας ἐπὶ τῆς δεξιᾶς χειρός.

Ὡς πρὸς τὴν κατὰ χρόνους προέλευσιν τοῦ ἔργου δύναταί τις νὰ παραθέσῃ πρῶτον τὰς ἐπὶ τοῦ ὅλου καὶ τὰς κατὰ μέρος παρατηρήσεις οὕτω δὲ νὰ ἐξενέγκῃ γνώμην ὁπωσδήποτε ἀσφαλῆ. Τὸ ἔργον φαίνεται συνδυάζον χαρακτηριστικὰ δύο διαφόρων ἐποχῶν, ὅ ἐστι φαίνονται συνενούμενα ἐπ' αὐτοῦ δυσδιακρίτως τὰ σημεῖα τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἡ τέχνη ἤκμαζεν ἔτι, καὶ τὰ τῆς ἐπιδράσεως τῶν χρόνων καθ' οὓς ἐξετελέσθη τὸ ἄγαλμα, προαγγελλούσης μείζονα κατάπτωσιν. Ἡ ἐργασία εἶνε λίαν ἐπιμεμελημένη, μάλιστα δ' ἐπὶ τῶν γυμνῶν μερῶν, ἀλλὰ ξηρὰ καὶ βαρεῖα πολλαχοῦ, ὡς π. χ. εἰς τὸν σχηματισμὸν τῶν ξηροτάτων ἐνίοτε πτυχῶν τοῦ χιτῶνος, αἵτινες καίπερ βαθύτατα εἰργασμέναι, δὲν ἐμποιοῦσι τὴν ζητουμένην διὰ τούτου κατὰ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους λεπτότητα, ὅλως διάφορον ταύτης αἴσθησιν παρέχουσαι. Ἐσημειώθη δ' ἤδη καὶ ἡ ἀσυγχώρητος δυσαναλογία ἐπὶ τῶν ἐπὶ τοῦ ἄκρου δεξιοῦ ποδὸς καταπιπτουσῶν τοιούτων. Εἰκονιστικὸν τῶν χρόνων ὁμοίως τυγχάνει καὶ τὸ λίαν ταπεινὸν τοῦ μετώπου καὶ ἡ κατασκευὴ τῆς οὕτως ἀποτελούσης τοῦτο περικεφαλαίας, ἡ βαθεῖα ἐργασία ἡ παρατηρουμένη ἐπὶ τῶν ἔνθεν καὶ ἔνθεν τοῦ προσώπου τριχῶν τῆς κεφαλῆς, ὁ ἀπειρίαν τινὰ ὑποδηλῶν χρωματισμὸς τῶν ὀφθαλμῶν, ἡ ὅλη ἐργασία τοῦ ἀγαλματίου τῆς Νίκης καὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν τοῦτο ἵσταται ἐπὶ τῆς χειρὸς τῆς Ἀθηνᾶς, τὰ μετὰ χάριτος μέν τινος ἀλλὰ βεβιασμένης ἢ μᾶλλον ζητουμένης τοιαύτης ἀνοιγόμενα χείλη καὶ ἡ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἑτέρου αὐτῶν, τοῦ κάτω, τομὴ ἡ βαθυτέρα τοῦ δέοντος, τὸ λίαν βαρὺ καὶ ἀπεστρογγυλωμένον τῆς ἐργασίας τοῦ λαιμοῦ καὶ δυσκίνητον, αἱ χαραγαὶ αἱ δηλωτικαὶ τῶν φαλάγγων τῶν δακτύλων ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς δεξιᾶς χειρός· ἐπὶ δὲ τούτοις πᾶσιν ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἀφίεται ἀνεξέργαστον τὸ ὄπισθεν τοῦ ἀγάλματος, ἢ κυρίως εἰπεῖν ὁ τρόπος τῆς ἐργασίας τοῦ ἀνεξεργάστου ὄπισθεν μέρους τῶν ἐνδυμάτων, ἄνωθεν ἕως

κάτω χαρακτηριζομένων μέν, ἀλλ' ἀμελέστατα καὶ τερματιζομένων ἀποτόμως εἰς εὐθεῖαν ἄνευ τέχνης τινός, καὶ ὁ κίων δὲ ὁ μικρὸς ὁ χάριν τῆς τεχνικῆς οἰκονομίας ὑπὸ τὴν χεῖρα τὴν δεξιὰν ὑποβληθείς, ὅστις ὅσον καὶ ἂν κρύπτηται ὑπὸ τὴν ὁπωσδήποτε λεπτοτέραν τῆς χειρὸς ἐργασίαν, προδίδεται ὑπὸ τῆς βάσεως μάλιστα αὐτοῦ.

Ταῦτα πάντα ἀκριβῶς ἐξεταζόμενα πείθουσιν ὅτι τὸ ἔργον δὲν ἔχει θέσιν ἐν τοῖς περιόδοις τῆς ἀκμῆς τῆς τέχνης, ἀλλ' ὅτι πρέπει νὰ ταχθῇ ἐντεῦθεν ταύτης. Ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ ἄλλα τινὰ σημεῖα δι' ὧν τίθενται ἀσφαλέστερον οἱ χρόνοι αὐτοῦ, δι' ὧν ἀποσύρεται πέραν τῆς τελείας καταπτώσεως καὶ δύναται νὰ ταχθῇ εἰς τοὺς χρόνους τῆς ἁπλῆς πρὸς τὰ κάτω τροπῆς, τὴν περίοδον δηλαδὴ ἐκείνην ἥτις διατηροῦσα τὰ τῶν παλαιοτέρων χρόνων συναναμίγνυσι ταῦτα ὅλως δυσδιακρίτως πολλάκις μετὰ τῆς ἐπιδράσεως τῶν καθ' αὐτήν, ἤτοι εἰς μίαν τῶν περιόδων τῶν *μεταβατικῶν* ὑπὸ τῆς τέχνης καλουμένων. Τοιαῦτα δὲ ἀπὸ παλαιοτέρας ἐργασίας διατηρούμενα χαρακτηριστικὰ εἶνε τὸ ἐντύπωσιν ἐμποιοῦν συμμετρικὸν περίγραμμα τοῦ ὅλου, αἱ ὡραῖαι τούτου κατὰ μέρος γραμμαί, ἰδίᾳ κατὰ τοὺς γυμνοὺς βραχίονας, ἡ ὅλη ἐκτέλεσις, ἡ ἐπιτυχία τῆς ἠρέμου κλίσεως τοῦ ποδὸς τοῦ ἀριστεροῦ καὶ ὁ ἐπ' αὐτοῦ σχηματισμὸς τῶν ἐπικολλωμένων πτυχῶν.

Ταῦτα πάντα μετὰ τῶν προειρημένων συνδυαζόμενα τάσσουσι κατὰ τοὺς χρόνους τὸ ἄγαλμα εἰς χρόνους Ῥωμαϊκούς, καὶ δὴ ἐκείνους καθ' οὓς ἤκμαζε μὲν ἔτι ἡ τέχνη μεταγγιζομένη εἰς Ῥώμην, καὶ διετήρει ἔτι τὸν Ἑλληνικὸν χαρακτῆρα, διεμορφοῦτο ὅμως κατὰ τὴν ἐπίδρασιν τοῦτο τότε βίου· τοιοῦτοι δὲ οἱ κατὰ τὸ τέλος τοῦ πρώτου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ δευτέρου μ. Χ. αἰῶνος.

Διετηρήθη δ' εὐτυχῶς ὑπὸ τὰ χώματα σῶον καθ' ὅλα, παθὸν βλάβας τινὰς ἐκ τῆς ἀπὸ τῆς θέσεώς του καταπτώσεως κατὰ τὰ λεπτότερα μέρη τὰ περὶ τὴν περικεφαλαίαν, τοὺς μικροὺς περὶ τὴν αἰγίδα δράκοντας, τὴν ἄντυγα τῆς ἀσπίδος, τὴν Νίκην, τοὺς δακτύλους τῆς δεξιᾶς. Τούτων ὅμως τὰ πλεῖστα ἀνευρέθησαν ἤδη. Τὴν δεινοτέραν πληγὴν ὑπέστη ὑπὸ τῆς διαχωρισάσης κατὰ μέσον που τὸν βραχίονα τὴν χεῖρα τὴν δεξιὰν ἀξίνης τοῦ σκαφέως καὶ τὸν ἐφ' οὗ αὕτη ἀνεπαύετο μικρὸν κίονα εἰς τρία μέρη. Ἡ περὶ τὸν καρπὸν τῆς δεξιᾶς φθορὰ εἶναι παλαιοτέρα θεραπευθεῖσα διὰ γομφώσεως κατιωμένης νῦν, ἀπὸ τῆς ὁποίας μετεδόθη ἔσωθεν ὁ κίτρινος χρωματισμὸς διὰ τῶν μορίων τοῦ λίθου ὁ παρατηρούμενος κατ' ἐκεῖνο τοῦ λίθου.

Ἡ καταστροφὴ τῆς νικηφόρου δεξιᾶς τῆς θεοῦ ἐθεωρήθη ὡς κακὸς δι' οὓς διερχόμεθα νῦν καιροὺς οἰωνός, ἔστω ὅμως ἡμῖν δίδαγμα μᾶλλον τοῦ ὅτι ἡ σύνεσις, ἧς ἀντιπρόσωπος ἡ εὑρεθεῖσα θεότης δὲν χορηγεῖ τὴν χεῖρα εἰς τοὺς μὴ κινοῦντας τὴν ἑαυτῶν, ἔστω καὶ ἅπαξ ἔτι ὑπομνηστικὸν τοῦ «*Σὺν Ἀθηνᾷ καὶ χεῖρα κίνει*».

Ἡ δ' ἀξία τοῦ ἀγαλματίου οὐ σμικρὰ διὰ τὴν θέσιν τῶν χρόνων, ἐξ ὧν προέρχεται, τὴν ἀκριβεστέραν γνῶσιν τοῦ πρωτοτύπου, ὅθεν ὡς ἐδείχθη, εἴληπται, τὴν λύσιν πλέον τὴν ὁριστικὴν τῆς θέσεως τῆς Νίκης. Μερικώτερον δὲ λίαν ὠφέλιμον καὶ χρήσιμον τὸ ἔργον εἰς κατανόησιν ἀκριβῆ πολλῶν τοῦ ὁπλισμοῦ μερῶν, οἷον τῆς κόρυθος καὶ τῆς πλήρους σωζομένης ἀσπίδος ὧν λίαν διδακτικὴ ἡ ἀκριβὴς ἔρευνα καὶ μελέτη.

Τὰ τῆς ὅλης ἐργασίας ἐσημειώθησαν ἤδη ἐν τῇ κατὰ χρόνους κατατάξει τοῦ ἔργου· ἀξία ὅμως ἰδίας προσοχῆς ἡ ἐπιμέλεια, ἣν ἔδειξεν ὁ τεχνίτης εἰς τὴν μέχρι ἀπάτης ἀπολέκνσιν τοῦ προσώπου καὶ ἐν γένει τῆς κεφαλῆς καὶ τῶν γυμνῶν βραχιόνων. Ἐπὶ τούτου δὲν κρίνω ἀνάξιον λόγου νὰ προσημειώσω γνώμην ἥν τις τῶν ἐπισκεψαμένων τὸ ἄγαλμα ἀπεφήνατο ὅτι δηλ. ἐπειδὴ τὸ ἔργον θεωρεῖται μιμούμενον τὴν Ἀθηνᾶν τὴν ἐν τῷ Παρθενῶνι ἢ ἀντίγραφον ταύτης, ἐκείνης δὲ τὰ γυμνὰ ἦσαν ἐξ ἐλέφαντος, ὁ ἀντιγράψας ἠθέλησεν ἐπὶ τοῦ ἁπλοῦ λίθου διὰ τῆς ποικιλίας τῆς ἐργασίας ν' ἀποδώσῃ τὴν κατασκευὴν τοῦ ἀρχετύπου. Καὶ τοῦτο μὲν δικαιολογεῖ κάλλιστα τὰ γυμνὰ τοῦ ἀγάλματος, ἀλλὰ περὶ τῆς περικεφαλαίας τί ῥητέον; ὥστε φαίνεται ὅτι τοῦτο εἶναι μᾶλλον συνήθεια ἐν τῇ τέχνῃ, καθ' οὓς ἐτελέσθη τὸ ἔργον χρόνους ἢ καὶ ἴδιος τοῦ ἐξεργασθέντος τεχνίτου τρόπος ἐργασίας.

Τοιαύτη ἡ Ἀθηνᾶ, ἣν ἐχαιρέτισαν πρό τινος μετὰ τηλικούτου διαφέροντος αἱ Ἀθῆναι, ἥτις εἶδε καὶ πάλιν τὸ φῶς. Τοιοῦτο τὸ ἄγαλμα ἐκεῖνο ἀπὸ τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ ὁποίου διατρέχων τις τοὺς αἰῶνας δύναται νὰ σχηματίσῃ, ἐν νῷ τὴν ὑπάτην λαμπηδόνα, εἰς ἣν ἔφθασεν ἐν τῇ τοῦ Παρθενῶνος ἡ δύναμις τῆς διανοίας τοῦ Φειδίου. Ὁ μεγαλοπρεπέστατος τῶν πάλαι Ἀθηναίων δῆμος ἔταξεν ὡς ἐπίσκοπον τῆς πόλεως τὴν παράστασιν τῆς ἰδέας ἐκείνης, ἧς ὑψηλότερον δὲν ἠδύνατο νὰ φθάσῃ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ἢ μᾶλλον τὴν ἔνταπιν ἐκείνην τοῦ ὕψους τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἥτις μόνον διὰ τῆς ἰδέας τῆς θεότητος δύναται ν' ἀποτυπωθῇ. Τὴν παράστασιν ταύτην δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐκφράσῃ μετὰ μείζονος μεγαλοφυΐας, ἥτις σύμπασα ἀντεπροσωπεύθη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς συναντήσεως τῶν μεγαλουργῶν ἐκείνων, τῶν δαιμονίων πνευμάτων, ἢ διὰ τῆς ἀπεργασίας καλλιτεχνήματος, ἐν ὅλῃ τῇ λαμπρότητι εἰκονίζοντος τὸ μεγαλεῖον, τὸ ἀξίωμα τῆς πόλεως τῆς ἐπιζητησάσης πρῶτον προστάτιδα ἀνάλογον τοῦ ὕψους αὐτῆς, εἶτα δὲ στησάσης αὐτὴν ἀξίαν ἑαυτῆς, ὡς ἀντιπρόσωπον τῶν ἰδεῶν τῶν παρὰ τοὺς πόδας αὐτῆς ἀναστρεφομένων, ὡς ἔμβλημα ἑνιαῖον τῶν φωνῶν τῶν ἀπὸ τῶν πέριξ ἱερῶν λόφων ἠχουσῶν. Ἐὰν πολλὰ πολλῷ ὑποδεέστερα ἐν τῇ τέχνῃ ἔργα ἔσχον τὸ πάλαι πολλὰς τὰς ἀπομιμήσεις, εὐρυτάτην τὴν διὰ τῆς ἀντιγραφῆς διάδοσιν, ἐὰν πολλάκις πολλὰ τούτων ἐπαναληφθέντα κατέστησαν ἡμῖν γνώριμα πολλὰ τῆς τέχνης ὑποδεέστερα σημεῖα, κατὰ πολὺ μείζονα λόγον τὰ ἀριστουρ-

γήματα τῆς καλλιτεχνίας κατίσχυσαν νὰ ἐπιβληθῶσι καὶ ἐπὶ τῶν μετὰ ταῦτα, ἐξόχως δὲ μεταξὺ τούτων τὰ ἔργα τοῦ ἐργαστηρίου ἐκείνου, ὅπερ ἐκλέϊσε τὰς Ἀθήνας, μάλιστα δὲ τούτων ἡ Ἀθηνᾶ, ἧς τοσαῦτα ὁμοιώματα ὑπῆρχον καὶ τοσαῦτα περιεσώθησαν, ὥστε μόνη ἡ ἀπαρίθμησις τούτων δύναται νὰ παράσχῃ ἰδέαν τῆς ἀγάπης ἣν ἔδειξαν οἱ Ἀθηναῖοι πρὸς τὴν προσφιλῆ αὐτοῖς ὑψηλὴν σημασίαν τοῦ ὀνόματος τῆς Πολιούχου θεότητος αὐτῶν.

Καὶ εὐλόγως· διότι τίς ἄλλη ἔκφρασις τοῦ ὑψιτενοῦς τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, ἠδύνατο νὰ ἐκδηλώσῃ ὅ,τι ἐζήτει ὁ Περικλῆς, ὡς ἀντιπρόσωπος τῶν Ἀθηνῶν, τίς ἄλλη ἐκτὸς τῆς παραστάσεως τῆς θεότητος τῆς σοφίας καὶ ταύτης ἐν ὅλῃ τῇ ἠρεμίᾳ, ἐν ὅλῃ τῇ ἡσύχῳ καλλονῇ, ἐν ὅλῃ τῇ ἐπιβλητικωτάτῃ προσηνείᾳ, δι' ὅλων τῶν μέσων τῆς λαμπρότητος· τίς ἄλλη ὡραιοτέρα συνάντησις ἠδύνατο νὰ ἐπινοηθῇ τῆς καθ' ἑκάστην ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς Ἀκροπόλεως τελουμένης χάρις τῇ ὑψηλῇ τοῦ Φειδίου διανοίᾳ; Οἷον ὕψος ἰδέας! Οἵα ἐπίνοια! Οἷον ὡραῖον διὰ τὰς Ἀθήνας ἔμβλημα! Ἐκεῖ ἡ Ἀθηνᾶ ἀπὸ τοῦ ἐν τῷ ἀδύτῳ αὐτῆς ἕδους ἐχαιρέτιζεν, ἔσωθεν ἀσμένως προσβλέπουσα τὸν ἀπὸ τῶν νώτων, τοῦ ἀντικρὺ πρὸς Α. κειμένου λόφου ἠρέμα προβαίνοντα Φοῖβον, τὴν Λύκην ἀφ' ἧς καὶ τοὔνομα ἡ πέτρα ἐκείνη φέρει, ἐκεῖ ἐτελεῖτο ὁ ἀσπασμὸς τοῦ *Φωτὸς* καὶ τῆς *Σοφίας*.

Ἐν Πειραιεῖ τῇ 22 Δεκεμβρίου 1880.

Ἰάκ. Χ. Δραγάτσης
καθηγητὴς τοῦ ἐν Πειραιεῖ Γυμνασίου.

ΠΕΡΙ ΚΟΛΛΗΤΙΚΩΝ ΝΟΣΗΜΑΤΩΝ

ΚΑΘ' ΟΣΟΝ ΑΦΟΡΑ ΤΗΝ ΥΓΙΕΙΝΗΝ ΤΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ

Ὁ νομάρχης Παρισίων κατιδὼν τοὺς κινδύνους οὓς διατρέχουσι τὰ παιδία ἐν τοῖς σχολείοις ἐκτεθειμένα εἰς τὰς κολλητικὰς νόσους ἐζήτησε τὸ παρελθὸν ἔτος ἀπὸ τὸ ἀνώτερον ὑγειονομικὸν συμβούλιον τῆς Γαλλίας τὴν σύνταξιν ἐγχειριδίου περιέχοντος σαφῶς καὶ συντόμως τὴν ἀπαρίθμισιν τῶν παθήσεων τούτων καὶ τὰ πρῶτα συμπτώματα δι' ὧν ἀναγνωρίζομεν αὐτάς. Τὸ ἐγχειρίδιον τοῦτο διενεμήθη κατ' αὐτὰς εἰς τὰ γαλλικὰ σχολεῖα. Ἐπειδὴ δὲ ὡς ἐκ τῶν καθημερινῶς καὶ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πόλει ἀναπτυσσομένων μολυσματικῶν νόσων περὶ ὧν τοσοῦτος φόβος κατέχει τὰς οἰκογενείας μεγίστην εὐθύνην περιβάλλονται οἱ διευθύνοντες τὰ σχολεῖα, ἐκρίναμεν καλὸν νὰ μεταφράσωμεν ἐν περιλήψει τὰς κυριωτέρας τῶν καλλί-

στων τούτων ὁδηγιῶν ὅπως χρησιμεύσωσι κατά τι καὶ παρ' ἡμῖν.

Τὸ πλεῖστον τῶν νοσημάτων τούτων καὶ ἰδιαιτέρως ἐκείνων ἀπὸ τῶν ὁποίων μεγίστη ἀνάγκη ὑπάρχει νὰ προφυλάττωμεν τοὺς παῖδας, ἕνεκα τῆς ταχυτάτης πορείας καὶ τῆς δυνάμεως τῆς μεταδόσεως αὐτῶν, παρουσιάζουσιν εὐτυχῶς ἐν ἀρχῇ κοινοὺς χαρακτῆρας, οἵτινες, ἐλλείψει διαγνωστικοῦ ὡρισμένου, ἐπιτρέπουσιν, ὅπερ πρὸ πάντων ἐνδιαφέρει, ν' ἀναγνωρίσωμεν τὴν ὠφέλειαν τοῦ ἀποχωρισμοῦ τῶν προσβληθέντων ὑπὸ τῶν νόσων τούτων παίδων. Νομίζομεν ὅθεν συμφέρον ν' ἀπευθύνωμεν μίαν λέξιν πρὸς τὰς μητέρας οἰκογενειῶν περὶ τῶν πρώτων σημείων τῶν κολλητικῶν νοσημάτων.

Θὰ ἐξετάσωμεν α') τοὺς ἐξανθηματικοὺς πυρετούς· β') τὰς κολλητικὰς νόσους ἐχούσας τὰ κύριά των συμπτώματα πρὸς τὰς πεπτικὰς ὁδούς. γ') τὴν κοκκίτιδα βῆχα προσβάλλουσαν τὰς ἀερίους ὁδούς· δ') τὰς κολλητικὰς φλεγμονὰς τῶν ὀφθαλμῶν· ε') τὰς ἕνεκα παρασίτων παθήσεις· ς') τέλος τὰ νοσήματα ἐκεῖνα ἅτινα δύνανται νὰ μεταφερθῶσι διὰ τῆς συναφείας ἢ διὰ τοῦ τρόμου.

Ἐξανθηματικοὶ Πυρετοί.

Εὐλογία. Τὸ παιδίον πυρέσσει, ἐμεῖ, ἀλγεῖ κατὰ τὰς νεφρικὰς χώρας· μετὰ δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας ἀποφαίνεται ἐπὶ τοῦ προσώπου πρῶτον ἐξάνθησις παρουσιάζουσα κοιλίδας μᾶλλον ἢ ἧττον πολυαρίθμους, αἵτινες εἰσὶ μόλις ἐξέχουσαι καὶ αἵτινες μετασχηματίζονται κατόπιν εἰς φλυκταίνας ἐχούσας κατὰ τὸ κέντρον αὐτῶν ἐντύπωσιν ὀμφαλοειδῆ. Ἐπάναγκες καθίσταται, ὅπως τὰ λέπια τῶν φλυκταινίδων αὐτῶν ἐντελῶς ἀφανισθῶσι, πρὶν ἢ τὸ ἀσθενὲς παιδίον τεθῇ ἐκ νέου εἰς ἐπαφὴν μὲ τὰ ἄλλα παιδία καὶ ἀφοῦ λάβῃ πολλὰ χλιαρὰ λουτρά.

Ἀνεμοευλογία. Τὸ νόσημα τοῦτο ἄνευ βαρύτητος προηγεῖται, ἐνίοτε, ἀλλ' οὐχὶ σταθερῶς, διὰ πυρετοῦ. Βλέπομεν νὰ ἀναφαίνωνται εἰς τὰ διάφορα μέρη τοῦ σώματος κοιλίδες ῥοδόχροοι ἐκδηλούμεναι ὑπὸ διαδοχικῶν ἐξανθήσεων καὶ μεταμορφούμεναι πάραυτα εἰς μεγάλας φυσαλλίδας ὅσον μικροῦ ἐρεβίνθου τὸ μέγεθος, πεπληρωμένας ὑγροῦ διαφανοῦς ὅπερ καθίσταται ἀργότερα θολὸν ἢ αἱματοβαφὲς καὶ ἀπολήγει εἰς λέπια ἅπερ ἀπαντῶμεν πάντοτε εἰς τὰς τρίχας.

Ἱλαρὰ ἢ κοινῶς *ἱλερη.* Τὸ παιδίον καταλαμβάνεται ὑπὸ κακουχίας καὶ πυρετοῦ. Πταρνίζεται, οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ εἰσὶν ἐρυθροί, δακρυρροοῦντες ἐνίοτε, ἔχει διάρροιαν καὶ αἱμοστάξεις ἐκ τῆς ῥινός. Ἐντὸς ὀλίγου ὁ πώγων, τὸ πρόσωπον, εἶτα ὅλον τὸ σῶμα σχεδὸν καλύπτεται ἀπὸ μικρὰς ῥοδοχρόους κοιλίδας ὁμοιαζούσας τοῖς δήγμασι τῶν ψύλλων.

Ὀστρακιά. Ὡς ἐν τῇ ἱλαρᾷ, ὑπάρχει ἐν ἀρχῇ κακουχία, πυρετὸς ἀλλὰ

μᾶλλον ἔντονος· τὸ δέρμα εἶναι ξηρὸν καὶ καῖον. Ὑπάρχει πονόλαιμος καὶ ἔμετος. Ἡ ἐξάνθησις γίνεται πολλῷ ταχυτέρα ἢ ἐν τῇ ἱλαρᾷ, δηλ. συγχρόνως ἅμα ἀναφανῇ ἡ πρώτη κακουχία. Ἡ ἐξάνθισις αὕτη εἶναι ὁτὲ μὲν γενικὴ, ὁτὲ δὲ διατεθειμένη εἰς πλάκας ἐφ' ὅλων τῶν σημείων τοῦ σώματος. Ἔχει τὴν ἐρυθρότητα σμεούρου (framboise), φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως ἄμορφος, ἀλλ' ἐάν τις τὴν παρατηρήσῃ πλησιέστερα διαβλέπει μέγαν ἀριθμὸν μικρῶν ἐρυθρῶν σημείων μᾶλλον ἢ ἧττον ἐξεχόντων προσομοιαζόντων μικραῖς κεγχροειδέσι φυσαλίσιν. Ἐὰν πιέσῃ τις ὀλίγον τὰς ἀρθρώσεις πρὸ πάντων ἐκείνας τῆς πυγμῆς ἀπεργάζεται πόνους προσομοιάζοντας τοῖς ῥευματικοῖς. Οὐδεμία ἄλλως τε νόσος ὁμοιάζει ἧττον πρὸς ἑαυτὴν, ὅσον ἡ ὀστρακία, ὁτὲ μὲν παρουσιαζομένη ἐν τῇ ἄκρᾳ καλοηθίᾳ, ὁτὲ δὲ ἐν φρικώδει βαρύτητι· ἐνίοτε δὲ τοσοῦτον διαφεύγει, ὥστε δὲν ἔχει τις τὸ δικαίωμα νὰ βεβαιώσῃ τὴν ὕπαρξίν της κατὰ τὴν ἐποχὴν ἔνθα ἡ ἐπιδερμὶς αἴρεται ὑπὸ εὐρειῶν πλακῶν πρὸ πάντων εἰς τὰς χεῖρας καὶ πόδας.

Ἡ ὀστρακία εἶναι νόσος κολλητικωτάτη, παρετηρήθη δὲ ὅτι παιδία μετὰ ἓξ ἑβδομάδας ἀπὸ τῆς ἀσθενείας των μετέδοσαν ταύτην εἰς τοὺς μικροὺς συντρόφους των.

Παρωτίδες. Αἱ παρωτίδες κοινῶς *μαγουλίκες* ἔρχονται αἰφνηδίως ἢ μετά τινων ἡμερῶν κακουχίαν καὶ πυρετόν. Τὸ παιδίον παραπονεῖται ἀπὸ δυσκολίαν κατὰ τὴν ἄρθρωσιν τῆς σιαγόνος, εἶτα ἐπέρχεται ἐξόγκωσις ἀρκετὰ μεγάλη ἣν ἐκλαμβάνουσι πολλάκις ὡς οἴδημα. Ἡ ἐξόγκωσις αὕτη διακρίνεται τοῦ οἰδήματος διὰ τῆς ἐλλείψεως τοῦ πόνου τῶν ὀδόντων καὶ διότι ἁλίσκεται τὸν λαιμὸν πρὸς τὰ ὀπίσω ἢ ὑποκάτω τῆς σιαγόνος. Εἶναι σπάνιον νὰ ἴδῃ τις ἑκατέρωθεν τὰς παρωτίδας ἁλωθείσας συγχρόνως, γενικῶς ἁλίσκονται ἀμφότεραι ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλην.

Συγχρόνως μὲ τὴν ἐξόγκωσιν τῆς σιαγονικῆς χώρας βλέπει τις πάντοτε νὰ προσβάλλωνται ἄλλα μέρη τοῦ σώματος κατηλειμένα ὑπὸ ἀδένων τινῶν. Αἱ ἐπιδημίαι τῶν παρωτίδων δὲν εἶναι σπάνιαι εἰς τὰ ἐκπαιδευτικὰ καταστήματα.

Νοσήματα κολλητικὰ μὲ τὰ πρωτεύοντα συμπτώματα ἐπὶ τῶν πεπτικῶν ὁδῶν.

Ἑλκώδης στοματῖτις. Εἶναι ἑλκώσεις λευκόφαιοι, αἱμόφυρτοι, τείνουσαι νὰ καταλάβωσιν ἔκτασιν καὶ βάθος, ἀναπτυσσόμεναι εἰς τὸ χεῖλος τῶν οὔλων ἔστιν ὅτε δὲ καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν παρειῶν, τῶν χειλέων καὶ τοῦ ὑπερῴου ἱστίου. Ἡ δυσώδης ὀσμὴ τῆς ἀναπνοῆς εἶναι χαρακτηριστικωτάτη κατὰ τὴν ἑλκώδη στοματίτιδα.

Ψευδομεμβρανώδης ἢ διφθερικὴ κυνάγχη. Χαρακτηρίζεται διὰ τῆς ἀναπτύξεως εἰς τὸ ὀπίσθιον τοῦ λαιμοῦ ἐπὶ τῶν ἀμυγδαλῶν ψευδομεμβράνης

φχιᾶς ἢ λευκωπῆς, ἐνίοτε μελανοειδοῦς τεινούσης νὰ καταλάβῃ τὰ γειτνιάζοντα μέρη καὶ ἰδίως τὸν λάρυγγα ἔνθα ἐγκαθιστᾷ τὴν ὑμενεγόνον λαριγγίτιδα ἢ κρούπ. Τὸ παιδίον αἰτιᾶται κατ' ἀρχὰς μικράν τινα δυσκολίαν καταπῖνον καὶ εἶναι βραχνόφωνον. Τὰ δύο αὐτὰ συμπτώματα ἐπιβάλλουσι τὴν ἐπισκόπισιν τοῦ ὀπισθίου μέρους τοῦ λαιμοῦ μετὰ προσοχῆς καὶ τέλος τὴν ἀμέσως ἀπομόνωσιν τῶν προσβληθέντων παιδίων ὑπὸ τῆς ψευδομεμβρανώδους κυνάγχης. Εἰς τὴν περίστασιν ταύτην εὑρίσκομεν τοὺς ἀδένας ἐξογκωμένους ὄπισθεν τῆς γωνίας τῆς σιαγόνος, ἐνίοτε δὲ παμμεγέθη ἐπαύξησιν τῶν γειτνειαζόντων μερῶν τοῦ λαιμοῦ. Μετὰ ταῦτα παρατηρεῖται ἔμφραξις τῆς ῥινὸς μετὰ ῥύσεως μᾶλλον ἢ ἧττον ἀφθόνου, ἀποδεικνύοντα ὅτι αἱ ψευδεῖς μεμβράναι κατέλαβον καὶ τὰς ῥινικὰς κοιλότητας.

Σπάνιον εἶναι τὸ κροὺπ νὰ μὴ προηγῆται ἀπὸ ψευδομεμβρανώδη κυνάγχην, τουτέστιν ὁ λάρυγξ νὰ ἁλίσκηται αἰφνιδίως ὑπὸ τῶν ψευδομεμβρανῶν κατὰ τὸν ὀπίσθιον τοῖχον τοῦ λαιμοῦ, αἵτινες μεταβαίνουσιν εἰς τὰς ἀερίους ὁδοὺς στενοῦσι καὶ ἀποκλείουσιν αὐτὰς ἐπιφέρουσαι τὴν ἀσφυξίαν.

Δὲν πρέπει νὰ συγχέηται τὸ κροὺπ τὸ ὁποῖον ἐναντίον τῆς γνώμης τῶν ξένων ἐν τῇ ἰατρικῇ προσώπων, ἔχει βραδεῖαν πορείαν καὶ προϊοῦσαν, μὲ τὸ ψευδοκρούπ. Τὸ ψευδοκροὺπ ἄρχεται βιαίως, ἡ βὴξ εἶναι θορυβώδης, ἐνῷ ἐκείνη τοῦ κροὺπ ἐσβεσμένη, ἡ φωνὴ μένει καθαρὰ, εἰς δὲ τὸ κροὺπ εἶναι βραχνώδης. Τέλος τὸ ψευδοκροὺπ δὲν παρουσιάζει ψευδομεμβράνας, καὶ εἶναι ἄνευ βαρύτητος καὶ μὴ κολλητικόν.

Δυσεντερία. Ἡ δυσεντερία τὴν ὁποίαν δὲν πρέπει νὰ συγχέωμεν μὲ τὴν διάρροιαν, συνίσταται εἰς τὴν συχνὴν ἀνάγκην τῆς ἀποπατήσεως· ἀλλὰ τὸ παιδίον δὲν ἀποβάλλει ἢ βλένναν αἱμόφυρτον. Ἐπειδὴ ἡ δυσεντερία εἶναι κολλητικὴ, τὸ παιδίον δὲν πρέπει νὰ ποιῇ τὴν ἀνάγκην του εἰς μέρος συχναζόμενον ὑπὸ ἄλλων προσώπων.

Τυφοειδὴς πυρετός. Ὁ τυφοειδὴς πυρετὸς δὲν ἔρχεται ἀμέσως· προηγεῖται ἐλάττωσις τῆς ὀρέξεως καὶ τῶν δυνάμεων, τὸ παιδίον εἶναι περίλυπον καὶ καταβεβλημένον, εἶτα εἰσβάλλει ὁ πυρετὸς, ὅστις εἶναι συνεχὴς, μεγάλη κεφαλαλγία, νάρκη, ζάλαι, ἡμικόφωσις, δυσκολία νὰ ἵσταται ὄρθιον, ἐπιστάξεις ἐκ τῆς ῥινὸς, κώλικες, διάῤῥοια, βὴξ ξηρὰ, ἐξόγκωσις τῆς κοιλίας, γλῶσσα ῥυπαρὰ ἐρυθρὰ εἰς τὴν κορυφὴν καὶ εἰς τὰ χείλη αὐτῆς.

Κοκκῖτις.

Μεταξὺ τῶν παθήσεων αἵτινες προσβάλλουσιν εἰδικῶς τὰς ἀερίους ὁδοὺς εἶναι μόνη ἡ κοκκῖτις ἥτις μεταδίδεται διὰ τῆς συναφείας μετὰ μεγάλης εὐκολίας· δὲν πρέπει δὲ νὰ πιστεύηται ὅτι εἶναι πολὺ εὔκολον νὰ ἀναγνωρίζῃ τις τὴν κοκκίτιδα ἐν ἀρχῇ διότι αὕτη ἄρχεται ἀπὸ ἁπλῆς καταῤῥοῆς μετὰ βράγχους. Πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν ἐν τούτοις ὅτι ἡ βὴξ πρὸ πάν-

των γίνεται κατὰ παροξυσμούς, δύναται ὅμως νὰ ἀμφιβάλλῃ τις ἐπὶ τοῦ διαγνωστικοῦ ἐπὶ πολλὰς ἑβδομάδας. Ἡ κοκκῖτις βεβαιωθεῖσα παρουσιάζει παροξυσμοὺς πολυαριθμοτέρους τὴν νύκτα ἢ τὴν ἡμέραν. Κατὰ τὸ μεταξὺ τοῦ παροξυσμοῦ διάστημα ἡ βὴξ σχεδὸν ἐλλείπει. Ὅταν τὸ παιδίον θὰ καταληφθῇ ἀπὸ τὸν παροξυσμόν, δοκιμάζει κακουχίαν, παλαίει κατὰ τῆς βηχός, ἥτις αἴφνης ἐκρήγνυται διὰ ταχέων τιναγμῶν χωροῦσα μέχρις ἀπολύτου πνιγμονῆς. Εἶτα τὸ παιδίον προσπαθεῖ δι' ἀναπνοῆς συριζούσης σπασμωδικῶς, ἣν ὀνομάζουν ἀναληπτικὴν καὶ βήχει ἔτι ὀλίγον, μετὰ ταῦτα μεσολαβεῖ στιγμὴ ἀναπαύσεως· δεύτερος παροξυσμὸς ἐπέρχεται μετὰ τὸν ὁποῖον τὸ παιδίον ἀποχρέμπτει παχείας βλέννας νηματοειδεῖς, ἐνίοτε δὲ αὗται ἀποδίδονται μετὰ τῶν τροφῶν διὰ τοῦ ἐμέτου. Ἡ ἀπόχρεμψις αὕτη θέτει τέρμα εἰς τὸν παροξυσμόν.

Ἡ κοκκῖτις δύναται νὰ ἐπιπλεχθῇ μὲ βαρέα φαινόμενα ἐνίοτε θανάσιμα. Δέον λοιπὸν νὰ ἀπομονώσωμεν τὰ προσβεβλημένα παιδία.

Κολλητικαὶ φλεγμοναὶ τῶν ὀφθαλμῶν.

Καταῤῥοϊκὴ ὀφθαλμία, ἡ πυοῤῥοϊκὴ ὀφθαλμία, εἰσὶν ἀμφότεραι λίαν κολλητικαί. Ἡ πυοῤῥοϊκὴ ὀφθαλμία δύναται νὰ ἐπιφέρῃ ταχέως τὴν ἀπώλειαν καὶ τῶν δύο ὀφθαλμῶν. Αἱ δύο αὗται ὀφθαλμίαι, αἵτινες προσβάλλουσι πρὸ παντὸς τὰ νέα παιδία, δύνανται νὰ μεταφερθῶσι καὶ εἰς τοὺς ἐνήλικας. Ἀναγνωρίζει τις ταύτας ἐν τῇ παραγωγῇ ἀπὸ τὴν ἄφθονον ἔκκρισιν τὴν πυώδη ἢ πυορροϊκήν, ἥτις ἐκφεύγει μεταξὺ τῶν βλεφάρων ἅτινα εἰσὶν ἐρυθρὰ καὶ ἐξοιδηκότα. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἄλλαι παθήσεις τῶν ὀφθαλμῶν δύνανται νὰ παρουσιάσωσι τοὺς αὐτοὺς χαρακτῆρας· ἀλλ' ἡ ἔκκρισις εἶναι πολλῷ ἀφθονοτέρα εἰς τὴν καταῤῥοϊκὴν ὀφθαλμίαν καὶ τὴν πυοῤῥοϊκήν.

Νόσοι κολλητικαὶ παρασιτικαί.

Αὗται περιλαμβάνουσι τὴν ψώραν καὶ τὴν κνύον κοινῶς κασίδα. Ἡ ψῶρα εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς παρουσίας ὑπὸ τὴν ἐπιδερμίδα ζώου καλουμένου acarus scabiei ἢ sarcopte τοῦ ἀνθρώπου. Χαρακτηρίζεται ἀπὸ μικρὰς φυσαλίδας διαφανεῖς παραγούσας ζωηρὸν κνισμόν. Ἀ εὑρίσκουσι ταύτας πρὸ πάντων εἰς τὰς χεῖρας, εἰς τὸ διάμεσον τῶν δακτύλων καὶ εἰς τὰς πυγμάς· ἀναχωρεῖ ἐκ τῶν μικρῶν αὐτῶν φυσαλιδίων σειρά τις, ὅπερ εἶναι τὸ ἴχνος γραμμῆς, ἣν τὸ θῆλυ ἀνασκάπτει ὑπὸ τὴν ἐπιδερμίδα. Ἡ ψώρα κολλᾶται πρὸ πάντων ἐν καιρῷ νυκτός· δέον λοιπὸν νὰ κοιμῶνται μόνα τὰ ὑπὸ ταύτης προσβληθέντα παιδία.

Ἡ κνύος ἢ κασίδα εἶναι τριῶν εἰδῶν: Ἡ κηρώδης κνύος, ἡ καθαρὰ λεγομένη κνύος, ἡ τριχοφάγος (tonsurante) καὶ ἡ φαλακρώδης ἢ φαλάκρα· ταύτας δὲν θὰ περιγράψωμεν ἐνταῦθα, ἀρκούμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι καὶ αἱ τρεῖς προκύπτουσιν ἐκ τῆς παρουσίας κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ σώματος καὶ ἰδιαι-

τέρως τοῦ τριχωτοῦ δέρματος, φυτικῶν παρασίτων ἀναγνωριζομένων διὰ τοῦ μικροσκοπίου. Μεταδίδονται ἀπὸ ἀτόμου εἰς ἄτομον μέσῳ σπόρου ὀνομαζομένου spores ἢ spornes. Ἡ κνύος εἶναι ἐξόχως κολλητικὴ καὶ μεταδίδεται διὰ τῶν κεκρυφάλων, τῆς ψήκτρας καὶ κτενίων.

Κολλητικότης τῆς ἀπομιμήσεως καὶ φρίκης.

Ἡ ἐπιληψία εἶναι νόσος ἐγκεφαλικὴ χαρακτηριζομένη ὑπὸ προσβολῶν ἐπανερχομένων κατὰ διαλείμματα μᾶλλον ἢ ἧττον ἀπομεμακρυσμένα. Αἱ προσβολαὶ αὗται εἰσὶ μᾶλλον ἢ ἧττον αἰφνήδιοι, ὁτὲ μὲν πλήττουσιν ὡς κεραυνοί, ὁτὲ δὲ προηγοῦνται ὑπ' αἰσθήματος διαφέροντος κατὰ τὸ ἄτομον. Αὗται ὁρίζουσι δύο μορφάς· μίαν ἐλαφρὰν ἐπιληπτικὴν σκοτοδινίαν, ἢ αὔραν, ἄλλην ἔντονον σπασμωδικὴν προσβολήν. Ἄνευ περιγραφῆς τῶν δύο αὐτῶν μορφῶν τῆς ἐπιληψίας θὰ εἴπωμεν ὅτι αὗται μεταδίδονται εἰς τὰ παιδία, τῶν ὁποίων τὸ νευρικὸν σύστημα εἶναι λίαν εὐερέθιστον διὰ τῆς ὄψεως μόνον μιᾶς προσβολῆς. Δέον λοιπὸν νὰ ἀποχωρίζωμεν τὰ προσβληθέντα παιδία. Ἡ προσβολὴ τῶν νεύρων εἶναι ἔτι πάθησις σπασμωδικὴ ὀλιγώτερον βαρεῖα προσβάλλουσα πρὸ πάντων τὰς κόρας. Χαρακτηρίζεται ὑπὸ γενικῆς ταραχῆς, φωνῶν, κλαυμάτων, βιαίων κινήσεων. Ἡ προσβολὴ τῶν νεύρων εἶναι κολλητικὴ ἐπίσης, καὶ ὀφείλει τις νὰ ἀπομακρύνῃ τῶν ἄλλων παιδίων τὰς μικρὰς κόρας τὰς προσβεβλημένας.

Ὁ χορὸς τοῦ ἁγίου Γουῒ ἢ χορία συνίσταται εἰς τὴν παραγωγὴν ἀκουσίων κινήσεων ἀνωμάλων δυναμένων νὰ καταλάβωσιν ὅλον τὸ σῶμα ἢ νὰ περιορισθῶσιν εἰς τὰ μέλη, τὸν λαιμὸν ἢ τὸ πρόσωπον. Δύναται ἐπίσης νὰ μεταφερθῇ εἰς βαθμόν τινα διὰ μιμήσεως. Εἶναι καλὸν νὰ ἀποτρέπωμεν τὴν εἰς τὸ σχολεῖον φοίτησιν τῶν προσβεβλημένων παίδων ἐκ τῆς χορίας. Τῷ ὄντι παιδία λίαν ἀπομιμητικὰ παρήγαγον ἀπὸ περίγελων τὰς προσβολὰς ταύτας, περὶ ὧν εἴπομεν ἀνωτέρω καὶ δύνανται νὰ λάβωσι τὴν συνήθειαν ταύτην.

Κ. Λιγενῆς

ΑΡΕΙΟΥ ΠΑΓΟΥ ΠΑΡΑΚΜΗ ΚΑΙ ΤΕΛΟΣ *

(ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΠΑΥΛΟΣ ΚΑΙ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ Ο ΑΡΕΙΟΠΑΓΙΤΗΣ)

Αἱ Ἀθῆναι ἐπὶ τοῦ Περικλέους ἔφθασαν εἰς τὸ ὕπατον σημεῖον τῆς ἀκμῆς αὐτῶν. Ὁ Πελοποννησιακὸς ὅμως πόλεμος, διαρκέσας ἐπὶ τριάκοντα ἔτη, καὶ τοσαύτην ἐπενεγκὼν μεταβολὴν ἐν Ἀθήναις, ἐκλόνισε τὰ θεμέ-

* Αἱ ὀλίγαι αὗται σελίδες ἀποτελοῦσι τὸ ΙΑ' καὶ τελευταῖον κεφάλαιον πραγματείας Ὁ Ἄρειος Πάγος ἐν ταῖς ἀρχαίαις Ἀθήναις, ἧς ὁ «Παρνασσὸς» ἐδημοσίευσε καὶ ἕτερον κεφάλαιον, τὸ Δ', καὶ ἥτις ἐκδίδοται κατ' αὐτὰς ὁλόκληρος.

λια τῆς ἰσχύος καὶ δόξης αὐτῶν. Καὶ ἀνέλαβον μὲν αὖθις καὶ διῆγον ἐν προόδῳ, ἀλλὰ πάλιν ἡ ἀκάθεκτος καὶ ἀπαρέγκλιτος φορὰ τῶν πραγμάτων ἐνέπλεξε τοὺς Ἀθηναίους εἰς πολλοὺς καὶ ἐνδελεχεῖς ἀγῶνας, μέχρις ὅτου ἡ ἐν Χαιρωνείᾳ μάχη ἠμαύρωσε διὰ παντὸς τὴν εὔκλειαν τῆς λαμπρᾶς πόλεως. Ὁ δὲ περίφημος λέων τῆς Χαιρωνείας ἐστήθη μετ' ὀλίγον ὡς σημεῖον δόξης μὲν διὰ τοὺς ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγωνισαμένους, ἀλλὰ καὶ στερήσεως τῆς αὐτονομίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ 338 π. Χ. καὶ ἐφεξῆς. Ἔκτοτε ἡ Ἑλλὰς οὐδέποτε πλέον ὑπῆρξεν αὐτόνομος· ἂν δέ ποτε ἀπήλαυεν ἐλευθερίας τινὸς φαινομενικῆς, ἐσωτερικῶς ὅμως καὶ κατὰ βάθος ἐστερεῖτο τοιαύτης. Μετέδωκε μὲν διὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου τὰ φῶτα αὐτῆς μέχρι τοῦ Γάγγου καὶ πέραν τῶν πυραμίδων, ἀλλ' αἱ Ἀθῆναι τοῦ Περικλέους ἠμαυρώθησαν πλέον. Ἐν τῇ Πνυκὶ δὲν ἠκούοντο Δημοσθένεις, οὐδ' ἐν τῷ Διονυσιακῷ θεάτρῳ Αἰσχύλοι, οὐδ' ἐν τῷ Ἀρείῳ Πάγῳ Λυσίαι. Τὸ πολίτευμα αὐτῶν ἐνοθεύθη· ἀντὶ δὲ νὰ πείθωνται εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ Περικλέους, ἔκυπτον εἰς τὸ βλέμμα τοῦ Μονάρχου. Οὕτως ἐβίου ἡ Ἑλλὰς ἐν τῷ μέσῳ ἀκμῆς καὶ παρακμῆς ἐπὶ δύο περίπου αἰῶνας, μέχρις ὅτου κατέφθασεν ἡ ρωμαϊκὴ δυναστεία, αὐτὴ δὲ ἀνεκηρύχθη τῷ 145 π. Χρ. ρωμαϊκὴ ἐπαρχία. Αἱ δὲ Ἀθῆναι, ἐστερημέναι ἰσχύος καὶ πολιτικοῦ φρονήματος, ἤκμαζον μόνον ὡς σχολεῖον φιλολογίας, φιλοσοφίας καὶ καλλιτεχνίας. Ἕνεκα τῶν ἀρχαίων μνημείων καὶ τῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν αὐτῆς, κατέστη ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν τὸ κέντρον τῆς παιδείας, φοιτωμένη ὑπὸ τῶν Ρωμαίων, εἰς οὓς μετέδιδε δαψιλῶς τοὺς προγονικοὺς θησαυρούς.

Ὁ Ἄρειος Πάγος κατὰ τὸ μακρὸν διάστημα τοῦτο ἠκολούθει τὴν γενικὴν κατάστασιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐξέπιπτεν ὁσημέραι τῆς ὑψίστης θέσεως αὐτοῦ ὡς πολιτικὸν σῶμα, διότι ἐξέλιπεν ἀπ' αὐτοῦ ἡ αὐτενέργεια, καὶ ἠμαυρώθη ἡ λαμπρὰ ἀτμόσφαιρα τῆς δημοκρατίας, ἐν ᾗ ἐσελάγιζον αἱ πτέρυγες αὐτοῦ. Ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ διαφορὰ τῆς ἐποχῆς ταύτης πρὸς τὴν τῆς ἀκμῆς τῶν Ἀθηνῶν ἐπέδρα καὶ εἰς τὸν Ἄρειον Πάγον, οὗ τὰ μέλη ἐλάμβανοντο ἐκ τοῦ ἠλλοιωμένου φυράματος τῆς Ἀθηναϊκῆς κοινωνίας. Ἡ δημοκρατία εἶχεν ὑπερεκχειλίσει καὶ ἡ ἀριστοκρατία, εἰς ἣν ὤφειλε τὸ μέγα κλέος αὐτοῦ ὁ Ἄρειος Πάγος εἶχε καμφθῇ. Αἱ ἀρχαῖαι ἕξεις τῶν μελῶν αὐτοῦ ἐξηλείφοντο ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλην. Ἡ σκυθρωπότης καὶ στεγνότης τῶν Ἀρειοπαγιτῶν ἐθραύσθη, τὰ ἤθη καὶ τούτων ἐξελύθησαν καὶ διεπλάσθησαν κατὰ τὴν πίεσιν τῆς περὶ αὐτοὺς κοινωνικῆς ἀτμοσφαίρας. Ὁ Ἀθήναιος διέσωσεν ἱστορικόν τι, ἀναγόμενον εἰς τὴν τρίτην ἴσως π. Χ. ἑκατονταετηρίδα, καὶ μαρτυροῦν περὶ τῆς ἐκπτώσεως καὶ τοῦ φρονήματος καὶ τῆς ἠθικῆς τῶν Ἀρειοπαγιτῶν, οἵτινες δὲν ἴσχυον οὔτ' ἐδικαιοῦντο πλέον νὰ ἐξελέγχωσι τὴν διαγωγὴν τῶν πολιτῶν καὶ νὰ τιμωρῶσιν αὐτούς, ἀφοῦ οἱ ἴδιοι δὲν εἶχον τὴν δύναμιν νὰ συγκρατῶσιν ἑαυτούς, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν λόγων τούτων: «Εἰς τοσοῦτον δ' ἀσωτείας ἐλη-

λύθη καὶ Δημήτριος ὁ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως ἀπόγονος, ὥς φησιν Ἡγήσανδρος, ὥστε Ἀρισταγόραν μὲν ἔχειν τὴν Κορινθίαν ἐρωμένην, ζῆν δὲ πολυτελῶς. Ἀνακαλεσαμένων δ' αὐτὸν τῶν Ἀρειοπαγιτῶν καὶ κελευόντων βέλτιον ζῆν, «Ἀλλὰ καὶ νῦν—εἶπεν—ἐλευθερίως ζῶ· καὶ γὰρ ἑταίραν ἔχω τὴν καλλίστην καὶ ἀδικῶ οὐδένα, καὶ πίνω Χῖον οἶνον καὶ τἄλλ' ἀρκούντως παρασκευάζομαι, τῶν ἰδίων μου προσόδων εἰς ταῦτ' ἐκποιουσῶν. Οὐ καθάπερ ὑμῶν ἔνιοι δεκαζόμενος ζῶ καὶ μοιχεύων». Καὶ τῶν τὰ τοιαῦτα πραττόντων καὶ ἐπ' ὀνόματός τινος κατέλεξε. Ταῦτα δ' ἀκούσας Ἀντίγονος ὁ βασιλεὺς θεσμοθέτην αὐτὸν κατέστησεν».[1] Ἀλλαχοῦ δ' ἀναφέρει ὁ αὐτὸς ὅτι «παρεσίτει τῇ Φρύνῃ Γρυλλίων εἷς ὢν τῶν Ἀρειοπαγιτῶν».[2] Καὶ ἐπὶ τέλους οἱ Ἀρειοπαγῖται ἐγένοντο ἥρωες κωμῳδίας.[3]

Τῷ 50 ἔτει π. Χρ. ὁ Κικέρων παραγγέλλει ἐκ Ρώμης τῷ Ἀρείῳ Πάγῳ νὰ ἐκδώσῃ ψήφισμα καὶ παρακαλέσῃ τὸν Κράτιππον, περιπατητικὸν φιλόσοφον, ὑπάρξαντα διδάσκαλον τοῦ Κικέρωνος καὶ φίλον, νὰ μένῃ ἐν Ἀθήναις καὶ νὰ διδάσκῃ, ἅτε κοσμῶν τὴν πόλιν. «Κρατίππῳ δὲ τῷ περιπατητικῷ [ὁ Κικέρων] διεπράξατο μὲν Ρωμαίῳ γενέσθαι παρὰ Καίσαρος ἄρχοντος ἤδη, διεπράξατο δὲ τὴν ἐξ Αρείου Πάγου βουλὴν ψηφίσασθαι καὶ δεηθῆναι μένειν αὐτὸν ἐν Ἀθήναις καὶ διαλέγεσθαι τοῖς νέοις ὡς κοσμοῦντα τὴν πόλιν»[4]. Ἐπὶ τοσοῦτον εἶχεν ἐκπέσει τῆς ὑψηλῆς περιωπῆς, ἐφ' ἧς ἄλλοτε ἵστατο ὁ Ἄρειος Πάγος ὡς πολιτικὸν σῶμα βουλευόμενον περὶ τῶν ὑψίστων συμφερόντων τῆς πολιτείας καὶ σχεδὸν διοικοῦν αὐτήν. Ἀλλ' ὡς ἐγκληματικὸν δικαστήριον διετήρησεν ἐπὶ πολὺ τὴν ὑπόληψιν αὐτοῦ, ὡς πληροφορούμεθα ἔκ τινος ἱστορικοῦ τεμαχίου τοῦ Aul. Gelli. Ὁ Dolabella, γαμβρὸς τοῦ Κικέρωνος, ἐγένετο ἀνθύπατος τῆς Ρώμης ἐν Συρίᾳ περὶ τὸ 40 π. Χ. Ὁ Gellius ἱστορεῖ: «Κατὰ τὴν ἀνθυπατίαν τοῦ Δολαβέλλα ἐν Ἀσίᾳ ἤχθη αὐτῷ γυνή τις ἐκ Σμύρνης, ἥτις εἶχε δηλητηριάσει κρύφα τὸν σύζυγον καὶ τὸ τέκνον αὐτῆς. Καὶ ὡμολόγει μὲν τὸ ἑαυτῆς ἔγκλημα, ἀλλ' ἰσχυρίζετο ὅτι δικαίως προέβη εἰς τοῦτο, διότι οἱ δηλητηριασθέντες σύζυγος καὶ υἱὸς εἶχον φονεύσει ἐκ προμελέτης τὸ ἐξ ἄλλου γάμου τέκνον αὐτῆς, οὗ ἐξύμνει τὴν ἀθωότητα καὶ τὴν ἀρετήν. Ἀφοῦ τὸ γεγονὸς τῆς δηλητηριάσεως ἐβεβαιώθη, ὁ Δολαβέλλας ὑπέβαλε τὴν ὑπόθεσιν εἰς τὴν κρίσιν τοῦ περὶ αὐτὸν συμβουλίου. Ἀλλ' ἐκ τῶν συμβούλων οὐδεὶς ἐτόλμησε ν' ἀποφανθῇ περὶ τοσούτῳ λεπτῆς ὑποθέσεως. Ἦτο δυνατὸν ν' ἀφεθῇ ἀτιμώρητον ὡμολογημένον ἔγκλημα δηλητηριάσεως συζύγου καὶ τέκνου; Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου οἱ δύο ἐκεῖνοι κακοῦργοι δὲν ἦσαν ἄξιοι τῆς τιμωρίας, ἣν ὑπέστησαν; Ὁ ἀνθύπατος ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει παρέπεμψε τὴν ὑπόθε-

1 Ἀθήν. Δ' 167.
2 Ἀθήν. ΙΓ' 60.
3 Ἀθήν. Θ'. 405.
4 Πλούτ. Κικ. XXIV.

σιν εἰς τοὺς ἐν Ἀθήναις Ἀρεοπαγίτας, ὡς εἰς δικαστὰς μᾶλλον ἐμπείρους καὶ πλείονα βαρύτητα κεκτημένους. Οἱ Ἀρεοπαγῖται ἀκροασάμενοι τῆς ὑποθέσεως, παρήγγειλαν τῷ τε κατηγόρῳ καὶ τῇ κατηγορουμένῃ νὰ ἐμφανισθῶσιν ἐκ δευτέρου ἐνώπιον αὐτῶν ἐντὸς ἑκατὸν ἐτῶν. Τοιούτῳ τρόπῳ δὲ ἀπέφυγον ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ ἀναγνωρίσωσιν ὡς νόμιμον τὴν παρὰ τοὺς νόμους πρᾶξιν τῆς φαρμακείας, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ τιμωρήσωσιν ἔνοχον ἀξίαν συγγνώμης»[1].

Τὸ ἱστορικὸν τοῦτο ἂν μὴ δεικνύῃ ἐξιδιασμένην δικανικὴν ἱκανότητα τοῦ Ἀρείου Πάγου, μαρτυρεῖ ὅμως περὶ τῆς καλῆς φήμης ἧς τὸ δικαστήριον ἐκεῖνο ἀπήλαυεν εἰς τόσῳ μεμακρυσμένας χώρας, καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς ἀλλοφύλοις, οἷος ἦν ὁ Δολαβέλλας. Ἐπίσης ὁ Κικέρων, ὀλίγα ἔτη πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἀποθανών, ποιεῖται ἐπανειλημμένως μνείαν τοῦ Ἀρείου Πάγου, ἐξ οὗ εἰκάζομεν ὅτι τὸ σῶμα τοῦτο ἔσωζεν ἔτι ἀξίαν τινά. Ἐπίσης ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Τακίτου ὁ Ἄρειος Πάγος τηρῶν ἰσχύν τινα καὶ τῷ 18 μ. Χρ. ἔτει, ὅτε κατεδίκασεν ἐπὶ κιβδηλίᾳ καὶ ἀπάτῃ Θεόφιλόν τινα, εἰ καὶ ὁ προστάτης αὐτοῦ Πείσων παντοίοις τρόποις προσεπάθησε νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου ἀθώωσιν αὐτοῦ[2]. Ἔτη τινὰ μετὰ ταῦτα, ἤτοι κατὰ τὸ 52 μ. Χρ. ὁ Ἄρειος Πάγος ἀναφαίνεται καὶ αὖθις ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἀλλ' ἀναφαίνεται πειρώμενος μετ' ἀγωνίας, ὡς εἰπεῖν, νὰ δώσῃ τὴν ἐσχάτην ἀναλαμπὴν αὐτοῦ, ὡς σβεννυμένη λυχνία.

Ἐὰν νέοι φιλόσοφοι, ἢ ῥήτορες, ἢ ἄλλοι διδάσκαλοι ἤρχοντο ἄλλοθεν εἰς Ἀθήνας, ὁ Ἄρειος Πάγος κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀκμῆς αὐτοῦ ἐδοκίμαζεν αὐτοὺς καὶ ἐξήλεγχεν, ἐξετάζων ὁποῖον ἦν τὸ φιλοσοφικὸν σύστημα ἑκάστου, ἢ ἡ διδασκαλία, ἣν ἤρχετο νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὴν πόλιν. Ἐὰν δ' εὕρισκε ταῦτα ἀντιβαίνοντα εἰς τὰ κείμενα ἀπηγόρευεν αὐτοῖς τήν τε διδασκαλίαν καὶ τὴν ἐν τῇ πόλει διαμονήν.

Ἐπὶ τῆς τοιαύτης δικαιοδοσίας τοῦ Ἀρείου Πάγου ἐστηρίχθη καὶ ἡ ἐξέλεγξις, εἰς ἣν ὑπεβλήθη ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ὅτε περιερχόμενος καὶ διδάσκων τὸν θεῖον λόγον ἔφθασε καὶ εἰς Ἀθήνας. Οἱ κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν ἦσαν μέχρι δεισιδαιμονίας φιλόθρησκοι καὶ πιστοὶ εἰς τὰς παραδόσεις τῆς πατροπαραδότου καὶ ἐπαγωγοῦ θρησκείας αὐτῶν. Ἐν προηγουμένῳ κεφαλαίῳ εἶπον ὅτι τὴν ἐπίβλεψιν τῶν τοιούτων εἶχεν ὁ Ἄρειος Πάγος.

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐκδιωχθεὶς ἐκ Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων μετέβη εἰς Βέρροιαν, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ καταζητηθεὶς ὑπὸ τῶν αὐτῶν διωκτῶν ὡδηγήθη ὑπὸ τῶν συναποστόλων αὐτοῦ Σίλα καὶ Τιμοθέου εἰς παραλίαν πόλιν, ὅθεν ἐπιβὰς πλοίου ἔπλευσεν εἰς τὸν Πειραιᾶ καὶ ἐκεῖθεν ἀνῆλθεν εἰς τὴν περιφημοτέραν τότε μετὰ τὴν Ῥώμην πόλιν, τὰς Ἀθήνας. Αἱ Ἀθῆναι, κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, 52 μ. Χ., εἶχον μὲν ἐκπέσει τῆς ἀρ-

1 Aulus Gellius N. A. XII, 8.
2 Τακίτ. Χρον. 2.55. Γεωργ. Κωνσταντινίδου Ἱστ. τῶν Ἀθηνῶν 72.

χικῆς εὐκλείας καὶ δόξης αὐτῶν ὡς πρὸς τὴν ἰσχὺν καὶ τὸ πολίτευμα, ἀλλ' ἐτήρουν ἔτι, ὡς ἄρτι εἶπον, εἰς οὐ μικρὸν βαθμὸν τὴν ἐπιρροὴν αὐτῶν ὡς πρὸς τὴν εἰδωλολατρικὴν θρησκείαν καὶ τὰ γράμματα. Εἰ καὶ ὑποτελεῖς ἤδη τῇ Ρώμῃ, οὐχ ἧττον ἐπεβάλλοντο αὐτῇ διὰ τῶν δύο τούτων δυνάμεων. Τότε δ' ἐπηλήθευε τὸ ὑπὸ τοῦ Ὀρατίου ῥηθέν:

«Graecia capta ferum victorem cepit et artes
Intulit agresti Latio. . . . .»

Ὁ Παῦλος ἐν Ἀθήναις διατρίβων φαίνεται ὅτι ἐσκόπει ἢ νὰ μὴ διδάξῃ, ἢ τοὐλάχιστον νὰ περιμείνῃ τὴν ἄφιξιν τοῦ Τιμοθέου καὶ Σίλα, ἵνα προσλάβῃ αὐτοὺς συνεργοὺς εἰς τὴν σοβαρὰν ἀποστολήν του. Πλὴν δὲν ἠδυνήθη ν' ἀναστείλῃ τὸν ζῆλον αὐτοῦ ἐνώπιον τῆς εἰδωλολατρικῆς πλημμύρας ἣν εἶχεν ὑπὸ τὰς ὄψεις αὐτοῦ [1]. Τοῦτο ἐξάγεται ἐξ αὐτῆς τῆς ἁγίας Γραφῆς, ἐκ τῶν «Πράξεων τῶν Ἀποστόλων», βιβλίου περιέχοντος ἐν περιλήψει τὴν ἐνέργειαν ὅλων τῶν ἐνταλθέντων τὴν διάδοσιν τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ.

Ἰδοὺ οἱ λόγοι τοῦ ἱεροῦ βιβλίου:

«Ἐν δὲ ταῖς Ἀθήναις ἐκδεχομένου αὐτοὺς [τὸν Σίλαν καὶ Τιμόθεον] τοῦ Παύλου, παρωξύνετο τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ θεωροῦντι κατείδωλον οὖσαν τὴν πόλιν. Διελέγετο μὲν οὖν ἐν τῇ συναγωγῇ τοῖς Ἰουδαίοις καὶ τοῖς σεβομένοις καὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ κατὰ πᾶσαν ἡμέραν πρὸς τοὺς παρατυγχάνοντας. Τινὲς δὲ τῶν Ἐπικουρείων καὶ τῶν Στωϊκῶν φιλοσόφων συνέβαλλον αὐτῷ· καί τινες ἔλεγον: «Τί ἂν θέλοι ὁ σπερμολόγος οὗτος λέγειν;» οἱ δέ: «Ξένων δαιμονίων δοκεῖ καταγγελεὺς εἶναι», ὅτι τὸν Ἰησοῦν καὶ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ εὐηγγελίζετο. Ἐπιλαβόμενοί τε αὐτοῦ ἐπὶ τὸν Ἄρειον Πάγον ἤγαγον λέγοντες: «Δυνάμεθα γνῶναι τίς ἡ καινὴ αὕτη ἡ ὑπὸ σοῦ λαλουμένη διδαχή; ξενίζοντα γάρ τινα εἰσφέρεις εἰς τὰς ἀκοὰς ἡμῶν. Βουλόμεθα οὖν γνῶναι, τί ἂν θέλοι ταῦτα εἶναι.» Ἀθηναῖοι δὲ πάντες καὶ οἱ ἐπιδημοῦντες ξένοι εἰς οὐδὲν ἕτερον ηὐκαίρουν, ἢ λέγειν τι καὶ ἀκούειν καινότερον» [2].

Ἤχθη λοιπὸν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐπὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ ἔστη ἐνώπιον πλήθους πολλοῦ. Ἀλλὰ δὲν ἐξάγεται ἐκ τῆς ἀφηγήσεως ταύτης ὅτι ἤχθη ἐκεῖ ἵνα δικασθῇ, ἢ ἵν' ἀπολογηθῇ διὰ τὰ νέα δόγματα — *τὰ ἐπίθετα ἱερὰ*—ἅτινα εἰσῆγε· μᾶλλον δύναταί τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι, μὴ ὑφισταμένης πλέον τῆς αὐστηρότητος τῶν νόμων, οὐδὲ τῆς σοβαρότητος τῶν Ἀρεοπαγιτῶν καὶ τῆς δικαιοδοσίας αὐτῶν ἐπὶ τῶν τοιούτων ζητημάτων, ὁ Ἀπόστολος ὡδηγήθη ἐκεῖ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐκ περιεργείας, διότι ὡς αὐτὴ ἡ ἀφήγησις λέγει, οἱ Ἀθηναῖοι περὶ οὐδὲν ἕτερον ἠσχολοῦντο, ἢ εἰς τὸ νὰ λέγωσιν, ἢ ἀκούωσι νεώτερόν τι ἐν τῇ ἀγορᾷ. Κατὰ τὴν συνή-

1 Ὅρα πραγμ. τοῦ ἐν Σμύρνῃ καθηγητοῦ κ. Κουρνιάκτου ἐν «Σωτῆρος» φυλ. Γ' 1880.
2 Πράξ. Ἀποστ. ΙΖ'. 16—22.

θειαν δὲ ἣν εὕρισκον ἐν τοῖς νόμοις, διότι προὔκειτο περὶ ἐξετάσεως νέας θρησκείας, ὁ δ' Ἄρειος Πάγος ἦν ὁ ἁρμόδιος τόπος, ὡδηγήθη εἰς αὐτὸν ὁ Ἀπόστολος· ἢ ἄλλως ἀνεβιβάσθη ἐκεῖ, διότι τὸ χωρίον ἦν ἐξέχον καὶ ἐπιφανὲς καὶ ἐξ αὐτοῦ λαλῶν ἠδύνατο ν' ἀκούηται ὑπὸ πλειόνων ἀκροατῶν. Ἀφοῦ δὲ «ἐπελάβοντο αὐτοῦ» διδάσκοντος ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἥτις ἔκειτο ὑπὸ τὸν Ἄρειον Πάγον πρὸς Ν. τὸ φυσικώτερον καὶ εὐκολώτερον ἦν νὰ «ἀγάγωσιν αὐτὸν ἐπὶ τὸν Ἄρειον Πάγον», ὡς τὸν κατὰ φύσιν καὶ θέσιν προσφορώτερον τόπον [1]. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ζήτημα τῆς διδαχῆς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ἐν Ἀθήναις δὲν ἀμοιρεῖ σπουδαιότητος καὶ ὡς πρὸς τὴν πρώτην εἰσαγωγὴν τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας ἐν Ἑλλάδι, καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐντεῦθεν γενομένην διάδοσιν αὐτῆς, δὲν κρίνω περιττὸν νὰ συνεχίσω τὴν διήγησιν τοῦ Ἀποστόλου Λουκᾶ (τοῦ συγγραφέως τῶν «Πράξεων τῶν Ἀποστόλων») διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ λόγων. Εἰσὶ δὲ οἱ λόγοι οὗτοι οἱ πρῶτοι κατὰ πρῶτον ἐκ τοῦ Ἀρείου Πάγου ἀκουσθέντες περὶ τῆς νέας θρησκείας καὶ ἐπενεγκόντες μετὰ τὴν πάροδον τοῦ ὡρισμένου καιροῦ ἀποτέλεσμα τοσούτῳ ἐκπληκτικὸν διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Εὐρώπην, καὶ τὸν κόσμον σύμπαντα.

«Σταθεὶς δὲ ὁ Παῦλος ἐν μέσῳ τοῦ Ἀρείου Πάγου, ἔφη: «Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, κατὰ πάντα ὡς δεισιδαιμονεστέρους ὑμᾶς θεωρῶ· διερχόμενος γὰρ καὶ ἀναθεωρῶν τὰ σεβάσματα ἡμῶν, εὗρον καὶ βωμὸν ἐν ᾧ ἐπεγέγραπτο **Ἀγνώστῳ Θεῷ.** Ὃν οὖν ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦτον ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν. Ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ. Οὗτος οὐρανοῦ καὶ γῆς Κύριος ὑπάρχων οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ, οὐδὲ ὑπὸ χειρῶν ἀνθρώπων θεραπεύεται προσδεόμενός τινος, αὐτὸς διδοὺς πᾶσι ζωὴν καὶ πνοὴν καὶ τὰ πάντα· ἐποίησέ τε ἐξ ἑνὸς αἵματος πᾶν ἔθνος ἀνθρώπων, κατοικεῖν ἐπὶ πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, ὁρίσας προτεταγμένους καιροὺς καὶ τὰς ὁροθεσίας τῆς κατοικίας αὐτῶν· ζητεῖν τὸν Κύριον εἰ ἄρά γε ψηλαφήσειαν αὐτὸν καὶ εὕροιεν, καίτοι γε οὐ μακρὰν ἀπὸ ἑνὸς ἑκάστου ἡμῶν ὑπάρχοντα, ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν, ὡς καί τινες τῶν καθ' ὑμᾶς ποιητῶν εἰρήκασι· *Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν.*[2] Γένος οὖν ὑπάρχοντες τοῦ Θεοῦ, οὐκ ὀφείλομεν νομίζειν χρυσῷ, ἢ ἀργύρῳ ἢ λίθῳ χαράγματι τέχνης καὶ ἐνθυμήσεως ἀνθρώπου, τὸ θεῖον εἶναι ὅμοιον. Τοὺς μὲν οὖν χρόνους τῆς ἀγνοίας ὑπεριδὼν ὁ Θεός, τανῦν παραγγέλλει τοῖς ἀνθρώποις πᾶσι πανταχοῦ μετανοεῖν, διότι ἔστησεν ἡμέραν ἐν ᾗ μέλλει κρίνειν τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν ἀνδρὶ ᾧ ὥρισε, πίστιν παρασχὼν πᾶσιν, ἀναστήσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν». Ἀκούσαντες δὲ ἀνάστασιν νεκρῶν, οἱ μὲν ἐχλεύαζον, οἱ δὲ εἶπον· «Ἀκουσόμεθά σου πάλιν περὶ τούτου». Καὶ οὕτως ὁ Παῦλος ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ μέσου αὐτῶν. Τινὲς δὲ ἄνδρες κολληθέντες αὐτῷ

1 Τῆς ἐν Ἀρείῳ Πάγῳ διδασκαλίας τοῦ Ἀποστόλου Παύλου εὑρίσκεται ὡραία εἰκὼν ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Δημαρχείου Ἀθηνῶν γραφεῖσα ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ ζωγράφου Θειρσίου.

2 Ἀράτου Φαινόμενα 5.

ἐπίστευσαν· ἐν οἷς καὶ Διονύσιος ὁ Ἀρειοπαγίτης καὶ γυνὴ ὀνόματι Δάμαρις καὶ ἕτεροι σὺν αὐτοῖς».[1] Ὅτι λοιπὸν δὲν εἶχε δικαστικὴν χροιὰν ἡ ἐν Ἀρείῳ Πάγῳ συνάθροισις περὶ τὸν Παῦλον ἐξάγεται ἐξ αὐτῶν τῶν λόγων οὓς παρέθεσα. Ὁ Ἀπόστολος ἀπευθύνεται πρὸς «ἄνδρας Ἀθηναίους» καὶ οὐχὶ πρὸς δικαστάς». Πιθανὸν νὰ παρίστατο, νὰ συνεδρίαζε μάλιστα καὶ τὸ δικαστήριον, ὁ δὲ Παῦλος, ἵνα δώσῃ γενικώτερον χαρακτῆρα εἰς τὴν ὁμιλίαν αὐτοῦ, ἀποτείνεται πρὸς τὸ κοινὸν καὶ οὐχὶ πρὸς τοὺς δικαστάς, χαρακτῆρα διδαχῆς καὶ οὐχὶ ἀπολογίας. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑπῆρχον ἐκεῖ δικασταί, ἦσαν ἀνίσχυροι νὰ πράξωσιν ὅ τι οἱ προκάτοχοι αὐτῶν. Πιθανὸν μάλιστα νὰ ἔφερον τὸ ὄνομα τοῦ Ἀρεοπαγίτου ὡς τίτλον κοινωνικὸν καὶ οὐχὶ ὡς τίτλον σπουδαίου καὶ ὑψηλοῦ ἀξιώματος. Ἔπειτα μετὰ τὸ τέλος τῆς ὁμιλίας αὐτοῦ «ὁ Παῦλος ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ μέσου αὐτῶν», ἀνενόχλητος καὶ ἀκαταζήτητος.

Ἔρχεται εἰς τὴν πόλιν ξένος ἄνθρωπος, ἐπαγγελλόμενος νέον θρησκευτικὸν σύστημα, οὐ μόνον διάφορον καὶ ἀσύμφωνον πρὸς τὸ ἐπικρατοῦν, ἀλλὰ ἀπειλοῦν ν' ἀνατρέψῃ πρόρριζον αὐτό· ὁ ἄνθρωπος δ' οὗτος τυγχάνει ὢν ἀλλοεθνής, ἐν οὐδεμιᾷ τῶν τότε γνωστῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν σπουδάσας, οὐδ' ἀνήκων εἰς τοὺς Στωϊκοὺς ἢ τοὺς Ἐπικουρίους ἢ τοὺς Περιπατητικοὺς καὶ ἐν τούτοις, ὁ Ἄρειος Πάγος, ὁ τόπος, ὁ βράχος πλέον καὶ οὐχὶ τὸ ἐκεῖ συνεδριάζον σῶμα, μόλις προετιμήθη ἄλλου μέρους, ἵνα ἐπ' αὐτοῦ οὐχὶ *ἀπολογηθῇ* ἀλλὰ *διδάξῃ* ὁ «καταγγελεὺς τῶν ξένων δαιμονίων». Ὁ δὲ νεωτεριστὴς οὗτος, ὁ ξένος, ὁ τόπον ἀσεβῶν, ἀντὶ νὰ κρατηθῇ ὑπὸ τῶν Ἀρειοπαγιτῶν ὅπως τιμωρηθῇ, καταδικαζόμενος εἰς θάνατον, ὡς ἄλλοτε ὁ δαιμόνιος Σωκράτης, ὅστις τὸν αὐτὸν θεὸν προεκήρυττεν, ἢ τοὐλάχιστον ἀποπεμπόμενος, ἥλωσε τὴν συνείδησιν ἑνὸς τῶν μελῶν τοῦ δικαστηρίου τούτου. Διονύσιος ὁ Ἀρειοπαγίτης, ἀνὴρ σοφώτατος, καὶ περὶ τὰ τῆς θρησκείας τῶν Ἑλλήνων ἐμβριθής, ἐπίστευσεν εἰς τὴν διδαχὴν τοῦ Παύλου, καὶ βαπτισθεὶς ὑπ' αὐτοῦ ἔλαβε τὸ χάρισμα τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ μετ' ὀλίγον ἐγένετο δεύτερος ἐπίσκοπος, διαδεξάμενος τὸν φίλον καὶ διδάσκαλον αὐτοῦ Ἱερόθεον, χειροτονηθέντα Α', ἐπίσκοπον ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων.

Ἡ περίστασις τῆς ὑπὸ Διονυσίου τοῦ Ἀρειοπαγίτου ἀποδοχῆς τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἐν Ἀρείῳ Πάγῳ συνδέεται λίαν στενῶς ἀφ' ἑνὸς μὲν μετὰ τοῦ ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ κηρύγματος τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, καὶ ἀφ' ἑτέρου μετὰ τῆς τελευταίας περιόδου τῆς ἱστορίας τοῦ ὑπερτάτου δικαστηρίου, τοῦ ἐν Ἀρείῳ Πάγῳ· διὰ τοῦτο δὲν κρίνω περιττὸν νὰ παραθέσω τινὰ περὶ τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρειοπαγίτου.

Οὗτος γεννηθείς, τῷ ἐννάτῳ ἔτει ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως ἔζη κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ἐπισκέψεως τῶν Ἀθηνῶν καὶ διε-

1 Πραξ. Ἀποστ. ΙΖ' 22—34.

τέλει ὢν τότε Ἀρειοπαγίτης. Κατήγετο δ' ἐκ γένους περιφανοῦς καὶ πρωτεύοντος ἐν τῇ πόλει, ὡς πολλοί τε ἄλλοι μαρτυροῦσιν, ἰδίᾳ δ' ὁ ἐγκωμιαστὴς αὐτοῦ Μιχαὴλ Σύγγελος, ὅστις λέγει «Οὗτός ἐστιν ὁ τῶν καθ' Ἑλλάδα λογάδων καὶ εὐπατριδῶν εὐκλεέστατος καὶ τῆς Ἀρειοπαγίτιδος Βουλῆς ἐξοχώτατος».[1] Ἐπίσης ὁ ἱερὸς ποιητὴς Θεοφάνης ἀναφέρει· «Οὗτος πλούτῳ καὶ δόξῃ καὶ συνέσει καὶ σοφίᾳ τῶν ἁπάντων ὑπερέχων, τῶν ἐν τῷ Ἀρείῳ Πάγῳ βουλευτῶν εἷς ἦν».[2] Ἐκοσμεῖτο δὲ διὰ ἐμβριθοῦς καὶ βαθυτάτης παιδείας ὡς πρὸς τὰ δόγματα τῶν διαφόρων φιλοσοφικῶν σχολῶν, τῶν ἀκμαζουσῶν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, οἷον τῶν Ἐπικουρείων, τῶν Στωϊκῶν καὶ ἄλλων, ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν τῆς ἀττικῆς διαλέκτου, τὴν ρητορικήν, καὶ τὴν ἀστρονομίαν. «Οὗτός ἐστιν ὁ κατὰ πᾶσαν ἐπιστήμης λογικῆς ἰδέαν τελειότατος, Στωϊκῶν τε καὶ Ἐπικουρείων καὶ τῶν ἄλλων φιλοσόφων φιλοσοφώτατος, καὶ τῶν ἀττικιζόντων καὶ γραμματικευομένων ἀττικώτατός τε καὶ τεχνικώτατος, καὶ ρητόρων ρητορικώτατος καὶ τῶν περὶ τὴν ἀστρονομίαν καταγινομένων θεωρητικώτατος, καὶ ταῖς λοιπαῖς ἐγκυκλίοις παιδεύσεσιν ἀκριβέστατος».[3]

Περὶ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἤκμαζον ἐν Αἰγύπτῳ τὰ γράμματα καὶ ἡ παιδεία, διότι ὁ ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου μεταφυτευθεὶς ἑλληνισμὸς ἔδιδεν ἤδη ἀγλαοὺς καρποὺς καὶ ἐν ἄλλοις μὲν μέρεσιν, ἐξόχως δ' ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἣν οἱ Πτολεμαῖοι κατέστησαν κέντρον πάσης σοφίας. Διὰ τοῦτο ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς πόλεσι τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Μ. Ἀσίας ἐπεκράτει παρὰ τοῖς λογίοις καὶ πλουσίοις ἡ ἐπιθυμία νὰ ἐπισκέπτωνται τὴν Αἴγυπτον, ἵνα συναναστραφῶσι τοῖς ἐκεῖ σοφοῖς. Ἐκ τοῦ πόθου τούτου ἑλκυνόμενος καὶ ὁ Διονύσιος ἀπῆρεν εἰς Αἴγυπτον μετὰ τοῦ φίλου αὐτοῦ Ἀπολλοφάνους τοῦ σοφιστοῦ, ἐν ἡλικίᾳ ἐτῶν εἴκοσι καὶ πέντε.[4] Ἐνῷ δὲ ἀμφότεροι οὗτοι διέτριβον ἐν Ἡλιουπόλει, αἴφνης συμβαίνει ἔκλειψις ἡλίου παρὰ τοὺς φυσικοὺς νόμους, καθ' ἣν ἐποχὴν δὲν ἦτο *συνόδου χρόνος*, κατὰ τὴν γλῶσσαν τῶν ἀστρονόμων· διότι ὁ μὲν ἥλιος ἦν εἰς τὸ μεσουράνιον, ἡ δὲ σελήνη εὑρίσκετο ὀλίγον τι ὑπὲρ τὸν ὁρίζοντα κατ' ἀνατολάς. Αἴφνης δὲ ἡ σελήνη παρὰ τὴν φυσικὴν πορείαν αὐτῆς προβᾶσα, ἐπεπρόσθησε τοῦ ἡλιακοῦ δίσκου, ἀρξαμένη ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ ἄκρου αὐτοῦ. Ἐπέμεινε δὲ ἡ σελήνη καλύπτουσα τὸν ἥλιον ἀπὸ τῆς ἐννάτης ὥρας μέχρις ἑσπέρας, ὅτε ὑποστρέψασα ἐξῆλθε τοῦ ἡλιακοῦ δίσκου δι' ἐκείνου τοῦ σημείου, δι' οὗ καὶ εἰσῆλθε, καὶ ἐπανέλαβε τὴν ἐν τῷ ὁρίζοντι φυσικὴν καὶ κανονικὴν θέσιν αὐτῆς.[5] Ὁ Ἀπολλοφάνης τότε θαυμάζων, ὡς καὶ ὁ Διονύσιος, ἐπὶ τῷ ὑπερφυεῖ γεγονότι εἶπε πρὸς τοῦτον :

1 Μιχ. Σύγγελος Ἐγκώμ. Διον. Ἀρεοπαγ.
2 Μηναῖα τῆς Ἑλλ. Ἐκκλ. Ὀκτωβρ. γ'.
3 Μιχ. Σύγγελος αὐτ.
4 Μάξιμος, Σχόλ. εἰς ι' ἐπιστολὴν τοῦ Διονυσίου.
5 Γεωργ. Παχυμέρη Παράφρασις εἰς τὴν ἐπιστολὴν Ζ' τ. Διον. Ἀρεοπαγ.

Ταῦτα, ὦ καλὲ Διονύσιε, θείων πραγμάτων ἀμοιβαί.[1] Ὁ δὲ Διονύσιος «ἐπὶ τῷ παραδόξῳ σφόδρα τεθηπὼς καὶ τὴν ἀνθρωπείαν ὑπερβεβηκὼς γνῶσιν, κατανοήσας τὸ γεγονός: *Ἄγνωστος, ἔφη, πάσχει θεός, δι' ὃν τὸ πᾶν ἐζόφωταί τε καὶ σεσάλευται.*[2] Καὶ παραχρῆμα τὸν χρόνον, καθ' ὃν τουτὶ τὸ παγκόσμιον ἐτετέλεστο τεραστούργημα, τεκμηριωσάμενος ἐτήρει παρ' ἑαυτῷ, τοὐντεῦθεν διαγγελλούμενον καραδοκῶν».

Ἐπανελθὼν ἐξ Αἰγύπτου ὁ Διονύσιος ἀνεμίχθη εἰς τὰ κοινὰ πράγματα τῆς πολιτείας καὶ ἐτιμήθη διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ Ἀρεοπαγίτου καὶ τῆς προεδρείας τοῦ δικαστηρίου ἐκείνου ἕνεκα τῆς ἀρετῆς καὶ παιδείας αὐτοῦ. Ὁ ἐγκωμιαστὴς τοῦ Διονυσίου λέγει ὅτι οὐδεὶς ἀγνοεῖ τὰς Ἀθήνας, «ὅθεν οὗτος ὥρμητο καὶ οὗ δικαστηριότατος προηγέτης, καὶ τῶν ἐν Ἀρείῳ Πάγῳ δικαστῶν ἐχρημάτιζε προὔχων καὶ πρόκριτος...... ἀφ' ὧν ἐστὶ τεκμήρασθαι καὶ τὸ τῶν προγόνων αὐτοῦ πρωτεῖον καὶ ἔντιμον καὶ διαβόητον· οὐ γὰρ ἂν παρ' Ἀθηναίοις τοῖς ἀγερώχοις εἰς ἀρχὴν προῆκτο τοσαύτην, εἰ μὴ πρὸς τῇ σοφίᾳ καὶ τῇ τῶν φρενῶν εὐκοσμίᾳ, σωφροσύνῃ τε καὶ δικαιοσύνῃ καὶ ἀνδρείᾳ καὶ τῇ περιβλέπτῳ τοῦ γένους ὑπεροχῇ κατηγλάϊστο».

Παρεκάθητο λοιπὸν καὶ ὁ Διονύσιος ἐν τοῖς Ἀρειοπαγίταις, ὅτε ὁ Παῦλος ἐκήρυξεν ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν τὸν Χριστόν. Ἀκούσας δὲ ὅτι οὗτος ὁ Θεὸς εἶναι ὁ τὰ πάντα ποιήσας καὶ τὰ πάντα δυνάμενος πράττειν, ἀνεμνήσθη τοῦ ἐκτάκτου φαινομένου, ὅπερ εἶδε πρὸ ἐννεακαίδεκα ἐτῶν καὶ ἀδιστάκτως ἀπεδέξατο τὴν νέαν θρησκείαν μετὰ τῆς ἑαυτοῦ οἰκογενείας, διότι ἡ Δάμαρις, κατά τινας ἐξηγητάς, ἦν ἡ σύζυγος αὐτοῦ. Ἐβαπτίσθη δὲ ἀμέσως ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου καὶ ἐγένετο ὁ δεύτερος ἐπίσκοπος τῶν Ἀθηνῶν.

Ὁ Διονύσιος συνέγραψε πολλὰ περὶ πολλῶν· ἐν ἅπασι δὲ τούτοις ἔχει θέμα τὴν νέαν θρησκείαν. Ἔργα αὐτοῦ σώζονται τὰ ἑξῆς: Περὶ τῆς οὐρανίας ἱεραρχίας· περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας· περὶ θείων ὀνομάτων· περὶ μυστικῆς Θεολογίας, καὶ Ἐπιστολαὶ XI. «Ὅσα γε μὴν συνεγράψατο θεωρίᾳ καὶ νοήμασι καὶ φράσει ἐξόχῳ πάντη καὶ ἀμιγῆ ταῖς, ὅσαι κατ' ἀνθρώπους ἐφάνησαν, τοῦτον ἔχουσι τὸν τρόπον· κλπ.» [3]. Πλείονα ὅμως ἐγράφησαν παρ' ἄλλων πολλῶν περὶ αὐτοῦ, θαυμαζομένου ἀνέκαθεν διὰ τὴν παιδείαν, τὸν νοῦν, τὴν πίστιν εἰς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν καὶ διὰ τὸν ζῆλον, ὃν ἔδειξε πρὸς διάδοσιν αὐτῆς ἀνὰ πᾶσαν τὴν Εὐρώπην.[4]

Ἀπέθανε δὲ εἰς ἡλικίαν 90 ἐτῶν ἐν Ἀθήναις μαρτυρικὸν θάνατον ὑπὲρ τῆς θρησκείας, ὡς λέγουσι τινὲς τῶν ἱερῶν συγγραφέων.[5] Οἱ Καθολικοὶ χριστιανοὶ τιμῶσιν αὐτὸν ἰδιαιτέρως· ἵδρυσαν δὲ οἱ συμπολῖται ἡμῶν δυ-

1 Διονυσ. Ἀρεοπαγ. Ἐπιστολὴ πρὸς Πολύκαρπον III.

2 Σουίδ. ἐν λ. «ἀνέκαθεν» καὶ «Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγ.», Μιχ. Σύγγελος αὐτ.

3 Νικηφόρος ἐν βίῳ Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου.

4 Ὅρα Ἑλληνικῆς Πατρολογίας τόμος III καὶ IV.

5 Κ. Κοντογ. Ἱστορ. τ. Πατέρων «Διονύσιος Ἀρεοπαγίτης».

τικοὶ ἐν Ἀθήναις ναὸν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Διονυσίου. Τῇ εἰσηγήσει δὲ καὶ χορηγίᾳ τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων τελεῖται ἐν Ἀθήναις τῇ 3ῃ Ὀκτωβρίου ἑκάστου ἔτους τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ μεγαλοπρεπῶς. Ναὸς τῶν ὀρθοδόξων ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Διονυσίου μέγας ἢ κεντρικὸς δὲν ὑπάρχει σήμερον ἐν τῇ πόλει. Ὑπῆρχε πρότερον ὑπὸ τὸν λόφον τοῦ Ἀρείου Πάγου τοιοῦτος, οὗ νῦν μόνον τὰ θεμέλια σώζονται, ὡς εἶπον ἐν τῷ Β' κεφαλαίῳ τῆς πραγματείας ταύτης. Ἐπίσης ὑπῆρχεν ἐκεῖ καὶ οἰκία τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν.

Μετὰ τὴν ἀναγκαίαν ταύτην παρέκβασιν περὶ Ἀποστόλου Παύλου καὶ Διονυσίου τοῦ Ἀρειοπαγίτου, ἐπανέρχομαι εἰς τὸν Ἄρειον Πάγον. Οἱ Ρωμαῖοι, τοὐλάχιστον οἱ πλεῖστοι τῶν αὐτοκρατόρων καὶ ἀνθυπάτων, ἐσεβάσθησαν τὰς Ἀθήνας καὶ ἐπειράθησαν ν' ἀπονείμωσιν αὐταῖς πᾶν εἶδος τιμῆς καὶ πᾶν δεῖγμα εὐνοίας. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα δὲν ἴσχυον ν' ἀναστείλωσι τὴν ἔκλυσιν τῆς πολιτείας τοῦ Ἀθηναϊκοῦ λαοῦ οὔτε νὰ ἐμπνεύσωσιν αὐτῷ ἦθος καὶ φρόνημα. Καὶ ἐν ᾧ ἐν τῇ πόλει ἤκμαζόν πως τὰ γράμματα καὶ αἱ ἐπιστῆμαι, ἡ πολιτικὴ κατάστασις ἔβαινε κατὰ κρημνῶν. Πᾶς Ρωμαῖος αὐτοκράτωρ ἢ ἄλλος ἰσχυρὸς ἀνεκηρύσσετο *Εὐεργέτης τῆς πόλεως* ἢ *Στρατηγός*, ἢ *Ἀρεοπαγίτης*. Ὁ δὲ Ἄρειος Πάγος οὐδὲν ἄλλο ἔπραττεν ἢ ν' ἀναγράφῃ εὐεργέτας καὶ προστάτας:

«Ἡ ἐξ Ἀρείου Πάγου βουλὴ καὶ ὁ δῆμος Γερμανικὸν Καίσαρα».

«Ἀγαθῇ τύχῃ Ἡ ἐξ Ἀρείου Πάγου βουλὴ καὶ ὁ Δῆμος Γερμανικὸν Καίσαρα».

«Ἡ βουλὴ ἡ ἐξ Ἀρείου Πάγου καὶ ὁ Δῆμος, Γέλλιον Ροτίλιον Λοῦπον ἀνθύπατον, ἀρετῆς ἕνεκα καὶ εὐνοίας».

καὶ ἄπειροι ἄλλαι τοιαῦται [1].

Ὑπό τινων αὐτοκρατόρων ἀπενεμήθη τῷ Ἀρείῳ Πάγῳ εὐρύτης τῆς δικαιοδοσίας αὐτοῦ ἐπὶ διαφόρων ἐνεργειῶν· ἀλλὰ τοῦτο ἔπραττον ἐκεῖνοι εἴτε πρὸς ἰδίαν τιμήν, διότι καὶ αὐτοὶ ἦσαν Ἀρειοπαγῖται, εἴτε πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν ἰδίων σκοπῶν, διότι μετεχειρίζοντο τὸν Ἄρειον Πάγον ὄργανον αὐτῶν. Οὕτω δὲ θνησιβιῶν πάντοτε ὁ Ἄρειος Πάγος ἔφθασε μέχρι σχεδὸν τοῦ τέλους τοῦ Δ' αἰῶνος. Τῆς ἐποχῆς ἐκείνης (ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων Γρατιανοῦ καὶ Θεοδοσίου, 380 μ. Χρ.) εἶναι ἡ ἑξῆς ἐπιγραφή:

Τὸν λαμπρότατον
ἀνθύπατον τῆς Ἑλλάδος
Ρούφιον Φῆστον καὶ Ἀρε-
οπαγείτην ἡ ἐξ Ἀρεοπάγου
Βουλὴ καὶ ἡ βουλὴ
τῶν τριακοσίων καὶ ὁ
δῆμος ὁ Ἀθηναίων εὐνο-
ίας ἕνεκα καὶ εὐεργε-
σίας τῆς περὶ τὴν πόλιν
ἀνέστησεν. Προνοοῦντος
Φλαβίου Πρυλάδου. 2

1 Ὅρα Boech. Corp. Inscript. Gr. ἀριθ. 313, 315, 316, 317. 370, 379, 381, 415, 414, 416, κλπ.

2 Ioan. Meursius Areop. V.

Ἔκτοτε δ' ἐξέλιπεν ἐντελῶς, ὡς ἀναφέρει ὁ Θεοδώρητος, ἐπίσκοπος Κύπρου, γράψας περὶ τὰ τέλη τῆς Δ' ἑκατονταετηρίδος μ. Χρ. «Καὶ ἀπέσβη μὲν τῶν πολυθρυλήτων νομοθετῶν ἡ μνήμη, οἱ δὲ Ρωμαίων νόμοι τὰς τῶν Ἑλλήνων ἰθύνουσι πόλεις. Καὶ ἀργεῖ παρ' Ἀθηναίοις ὁ Ἄρειος Πάγος καὶ ἡ Ἡλιαία καὶ τὸ ἐπὶ Δελφινίῳ δικαστήριον καὶ ἡ τῶν 500 βουλὴ καὶ οἱ Ἕνδεκα καὶ οἱ Θεσμοθέται καὶ ὁ τοῦ ἐνιαυτοῦ Ἄρχων κλπ.»[1].

Μὴ εὑρίσκοντες ὅμως ἄλλην μεμαρτυρημένην συνεδρίασιν τοῦ Ἀρείου Πάγου μετ' ἐκείνην ἥτις ἐγένετο ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, θεωροῦμεν ταύτην τελευταίαν, τὸ δὲ περιώνυμον ἐκεῖνο δικαστήριον καταργηθὲν ἔκτοτε· διότι πᾶσα ἡ μετὰ ταῦτα ὕπαρξις τοῦ Ἀρείου Πάγου μέχρι τοῦ 380 μ. Χρ. ἦν μαρασμώδης καὶ οἱονεὶ κακόζηλος καὶ βεβιασμένη ἀπομίμησις τοῦ λαμπροῦ τῆς λαμπρᾶς ἐποχῆς τῆς Ἀθηναϊκῆς πολιτείας δικαστηρίου.

Σήμερον ἐκ τοῦ «σεμνοτάτου» καὶ «ἁγιωτάτου» ἐκείνου δικαστηρίου ὅπερ ὑπῆρξεν ἐπὶ δεκαπέντε περίπου αἰῶνας, δηλαδὴ ὅσον οὐδεμία σχεδὸν ἄλλη ἀρχὴ ἢ ἐξουσία ἐν τῷ κόσμῳ, περισώζονται ὁ γυμνὸς βράχος αὐτοῦ καὶ τὸ ἔντιμον ὄνομα ἀπονεμηθὲν εἰς τὸ ὑπέρτιμον καὶ ἄξιον τοῦ ὀνόματος τούτου ἀνώτατον δικαστήριον τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος[2].

Κ. Ν. Παπαμιχαλόπουλος

Ο ΕΝΔΥΜΙΩΝ ΤΟΥ ΒΗΚΟΝΣΦΗΛΔ.

Ἐπειδὴ περὶ τοῦ περιωνύμου πολιτικοῦ μυθογραφήματος τοῦ Βηκονσφηλδ πολύς, ὡς εἰκός, καὶ παρ' ἡμῖν ἐγένετο ὁ λόγος, δὲν νομίζομεν ἀπόσκοπον ν' ἀναγράψωμεν τὰ σημειωδέστερα τῶν ὑφ' ἡμῶν ἀνεγνωσμένων.

Ὁ *Ἐνδυμίων* τοῦ Βηκονσφηλδ οὐδὲ τὸ παράπαν καταλέγεται εἰς τὰ κατὰ τὴν Ἑσπερίαν Εὐρώπην ἀρίγνωτα ἱστορικὰ μυθιστορήματα, ἅτε ὢν πολι-

1 Θεοδώρητος Ἑλλην. Παθημ. Θ'.

2 «Διὰ τοῦ ὀρθοῦ παραδείγματός του [ὁ Ἄρειος Πάγος] καὶ διὰ τῆς σοβαρότητος τῆς κρίσεώς του, ὡς λαμπὰς φωτίζουσα τὸν ναὸν τῆς Δικαιοσύνης, ἀβιάστως ἐφείλκυσε τὴν προσοχὴν ὅλων εἰς τὸ ὀρθὸν καὶ ἀκριβές· ὥστε δὲν χρεωστεῖ τὴν ὑπεροχήν του εἰς μόνην τὴν ἀνωτέραν αὐτοῦ θέσιν, διότι ὅπου καὶ ἂν ἵσταταί τις γειτνιάζει πρὸς τ' ἁμαρτήματα, ἀλλ' εἰς ὀφειλόμενον εἰς τὸν ὀρθῶς κρίνοντα σέβας». (Π. Καλλιγᾶ Σύστημα Ρωμ. Δικαίου, Τόμ. Α'. Ἐκδ. Β'. «Περὶ Ἑρμηνείας».)

«Κατὰ τὸν ἡμέτερον δικαστικὸν ὀργανισμόν, τὸ δικαστήριον τοῦ Ἀρείου Πάγου ἱδρύθη κυρίως πρὸς τήρησιν τῆς τοῦ νόμου ἑνότητος καὶ τῆς πρὸς τὴν διαχείρισιν αὐτοῦ δικαστικῆς ὁμονοίας.... Ἡ ἐμβριθὴς λύσις τῶν ὑποβαλλομένων αὐτῷ ζητημάτων, ἡ μαρτυροῦσα τὴν πεφωτισμένην αὐτοῦ προσπάθειαν, τοῦ νὰ περιποιήσῃ εἰς τὴν ὀρθὴν τοῦ νόμου ἔννοιαν τὸ προσῆκον αὐτῇ κράτος, καθίστησι τὸ ἀνώτατον τοῦτο δικαστήριον πολύτιμον ὁδηγὸν τῶν κατωτέρων δικαστῶν». (Π. Παπαρρηγοπούλου Τὸ ἐν Ἑλλάδι ἰσχύον ἀστυκὸν δίκαιον, τόμ. Δ'. σελ. 132.)

-τικὸν *μυθογράφημα*. Εἶναι εὐσύνοπτος ἀφήγησις τῶν μεγάλων ἐν τῇ πολιτικῇ ἀνατροπῶν, αἵτινες συνέβησαν ἐν Ἀγγλίᾳ ἀπὸ τῆς τελευτῆς τοῦ Κάνιγκ μέχρι τοῦ ἔτους 1859, ἤγουν περιόδου, ἐν ᾗ τὸν ὑπὲρ τῆς κυρίως διηγήσεως στενώτατον μίτον παρέχουσιν αἱ τύχαι τοῦ εἰς πάντα τὰ πολιτικὰ γεγονότα περιπλεγμένου οἴκου τοῦ σὶρ Οὐΐλλιαμ **Φερράρ**. Ἐντεῦθεν μετὰ πνευματώδους ἐπιτυχίας ὁ Δισραέλης ἐκφεύγει τὸν ἐν τούτῳ ἐνυπάρχοντα κίνδυνον, ἐν τῷ εἰσάγειν δῆλον ὅτι ἱστορικὰ πρόσωπα δρῶντα καὶ ἀγορεύοντα, ὅπερ ἐνδελεχῶς συνεφέλκεται σπουδαίας διαφωνίας, ἂν δέον νὰ εἰσάγῃ τις αὐτὰ ἁπτόμενα παντελῶς τῶν τυχῶν τῶν ἐξευρημένων μυθογραφικῶν μορφῶν, ἢ ψιλῶς νὰ ἐμφανίζῃ αὐτὰ ὅπως ἀποφαίνωνται τὴν ἑαυτῶν γνώμην. Ἐν τῷ Ἐνδύμιωνι ἐμφαίνεται ἀλήθεια καὶ ποίησις, συγκεκραμένη ἐν μάλιστα πρωτοτύπῳ καὶ εὐστόχῳ τρόπῳ. Αἱ ἱστορικαὶ μορφαί, ἃς ὁ Δισραέλης εἰσάγει ἐκ πρώτης ὄψεώς εἰσιν εὐδιάγνωστοι καὶ ὁ ἀναγνώστης γινώσκει παραχρῆμα τὸ ὡς πρότυπον ὑποκείμενον, εἰ καὶ αὗται ἐν χρόνῳ καὶ ἐν δευτερευούσαις περιστάσεσι ποικιλοτρόπως μεταβάλλονται κατὰ τὴν χρείαν τῆς ἀφηγήσεως. Οὕτως ἐν παραδείγματι κατὰ τὸ ἔτος 1848 ἀποθνήσκει ὁ λόρδος Ῥοεχάμπτων, ἐν ᾧ ἀπεικονίζεται ὁ Πάλμερστων καὶ ὁ κόμης Δε-Φερρὺλ (ᾧ παρέχεται τὸ πρότυπον ὁ πρίγκιψ Βίσμαρκ) πρεσβευτὴς τῆς Πρωσσίας ἐν Λονδίνῳ κατὰ τὸ 1842, ἀγωνίζεται ἐν μεγάλῳ ἱππικῷ ἀγῶνι, καθ' ὃν κατανικᾷ πάντας τοὺς ἀνταγωνιστάς. Ἀλλ' ἐν τῷ ἱππικῷ τούτῳ ἀγῶνι ὁ Βηκονσφῆλδ ἱστορεῖ τὴν πραγματικὴν πάλην, ἣν ἐπάλαισε μέχρι τέλους ὁ λόρδος Οὐελιγκτὼν καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Ναπολέων (ἤτοι ὁ πρίγκιψ Φλωρεστὰν, οὗ τὸ πρωτότυπον καλεῖται πρίγκιψ Λουδοβῖκος Ναπολέων) ὅστις ποιεῖται ἐπιτυχῆ ἀπόβασιν καὶ μετὰ ταῦτα ἀναβαίνει ἐπὶ τὸν θρόνον. Ἡ δ' ἐπωνυμία τοῦ Ἐνδυμίωνος ὡς πολιτικοῦ μυθογραφήματος ὑποσημαίνει, ὅτι ἐν αὐτῷ προεξάρχει τὸ πολιτικὸν τοῦ μυθογραφικοῦ. Καὶ δὴ ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ἥρωες καὶ ἡρωΐδες τῆς διηγήσεως ἐξυπηρετοῦσι τῇ πολιτικῇ. Καὶ ἂν τὸ ῥωμαντικὸν στοιχεῖον ἔν τινι μυθιστορήματι εἰκονίζει τὸν ἔρωτα, δυνατὸν εἰπεῖν, ὅτι ἐνταῦθα ἡ πολιτικὴ προτάσσεται τῷ ἔρωτι. Ἰστέον ὅμως, ὅτι ὁ ἔρως εἶναι τὸ ὄργανον, δι' οὗ ἥρως καὶ ἡρωῒς τοῦ μυθογραφήματος (ἤγουν τὸ δίδυμον ζεῦγος Ἐνδυμίων καὶ Μύρα), ἐργάζονται εἰς πραγμάτωσιν τῶν πολιτικῶν αὐτῶν βουλῶν. Οὐδ' εἶναι τοῦτο τὸ κύριον, ὅτι δῆλα δὴ ὁ Ἐνδυμίων κατανικηθέντων κωλυμάτων τινῶν εἰσδύει εἰς τὸν σύνδεσμον, τὸν ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὴν κλίσιν τῆς καρδίας του, ἀλλὰ τὸ κυριωδέστατον, ὅτι καθίσταται πρωθυπουργός, ἅμα δὲ νυμφεύεται καὶ τὴν ἐκ πολλοῦ χρόνου ἐρωμένην. Ὁ δὲ μετὰ χεῖρας ἀναλαμβάνων τὸ φιλοπόνημα τοῦ Δισραέλη μετὰ προσδοκιῶν οἵας συνήθως ἔχει περὶ τοιούτων δημιουργημάτων τῆς φαντασίας, ἐνίοτε καθορᾷ ἑαυτὸν κωμικῶς ὅσον διεψευσμένον. Οὕτως ὁ σὶρ Οὐΐλλιαμ Φερρὰρ ὁ τοῦ Ἐνδυμίωνος πατὴρ, ὁ ἐν τῷ πρώτῳ μέρει πρωταγωνιστῶν, παρι-

στάνεται ἅπαξ πολὺ καταβεβλημένος, καὶ οἴκαδε ἄπελπις πορευθεὶς ἐγκατακλείεται ἐν τῇ ἰδίᾳ βιβλιοθήκῃ καὶ ἐπὶ μακρὸν καλύπτων τὸ πρόσωπον διὰ τῶν χειρῶν μελετᾷ κακά. Πλὴν ἀλλ ὅμως οὐδεμία ἐρωτικὴ ἀνία κατισχύει ἐνθάδε, τὸ δὲ πρᾶγμα ἁπλοῦν, ἁπλούστατον. «Ὁ λόρδος Οὐελλιγκτὼν δὲν κατώρθωσε τὸν σχηματισμὸν ὑπουργείου, ἅτε ἐν τῇ τῶν Κοινοτήτων Βουλῇ ἀποδεκτῆς γενομένης τῆς προτάσεως τοῦ Ἐδριγκτὼν, καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὁ Φερρὰρ δὲν γίνεται ὑπουργός». Ἄλλοτε πάλιν ἀναγινώσκεται, ὅτι τῷ Ἐνδυμίωνι ἐγχειρίζεται δελτίον παρὰ ῥαδινῆς χειρὸς δεσποίνης, δι' οὗ καλεῖται νὰ πορευθῇ εἰς ὡρισμένον τόπον, ὅπου ἡ δέσποινα ἔποχος ἀναμένει ἐκεῖνον. Ἡ δέσποινα ἐν τούτοις ὑπονοεῖται ἡ λαίδη Μοντφόρτ, ἣν ἀγαπᾷ ἐκεῖνος ἀξιούμενος καὶ παρ' αὐτῆς τῶν ἴσων. Καὶ ὄντως αὕτη εἶναι, ἐντειλαμένη ἵνα προσλάβωσι τὸν Ἐνδυμίωνα εἰς τὴν ἁμαξάμαξαν παρ' ἑαυτῇ· τὸ δὲ συμβαῖνον δὲν εἶναι παντάπασιν ἐρωτικὴ σκηνὴ ἀλλ' ἡ μεγάλη αὕτη ἐκ τῶν Οὐΐγγων δέσποινα λέγει πρὸς τὸν Ἐνδυμίωνα «Τὸ Κοινοβούλιον μέλλει νὰ διαλυθῇ, ὀφείλετε νὰ εἰσέλθητε εἰς τὸ νέον τοιοῦτο!» Καὶ πρὸς αὐτὸν νομίζοντα, ὅτι στερεῖται τῶν εἰς τὸ τοῦτο μέσων ἀποκρίνεται ἐκείνη. Τὰ μέσα δέον ὅπως ἐξευρεθῶσιν, ὑμεῖς δ' ὀφείλετε εὐσταθῶς νὰ ἐπιχειρήσητε ὅπως προσέλθητε εἰς τὸ Κοινοβούλιον, διότι πάντα τὰ ἐν τῷ κόσμῳ ἤρτηνται ἐκ τῆς ὑμετέρας βουλήσεως· ἢ ἐκ τῶν γυναικῶν, προσεπάγει ὁ Ἐνδυμίων, ἀνθ' οὗ θέλει παράσχει τὰ τεκμήρια τὸ ἀντίζηλόν του πολιτικὸν στάδιον, ὅπερ πάλιν εἶναι ἀντήχησις τοῦ σταδίου τοῦ Δισραέλη. Εἰ δ' ὁ ἥρως τοῦ μυθιστορήματος, ὁ τὴν ἐπωνυμίαν Ἐνδυμίων σχὼν ἔκ τινος τῶν μητρόθεν προγόνων (ὅστις ὑπηρέτει ἐν τῇ αὐλῇ Καρόλου τοῦ Α',) δεικνύει διαφέρουσαν πολιτικὴν ἐπιδεξιότητα, τοῦτο ἐμφανίζεται ὡς ἑρμηνεία τοῦ *Δαρβινείου νόμου* περὶ τῆς κληρονομίας τῶν ἰδιοτήτων ἐκείνων, αἵτινες ἐκτήθησαν ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς ὑφισταμένων σχέσεων. Ὁ Ἐνδυμίων δῆλα δὴ ὁρμᾶται ἐξ οἴκου, ὅστις ἐκ πολλῶν γενεῶν ἀσχολεῖται περὶ τὴν ὑπηρεσίαν τῆς πολιτείας καὶ πολιτικῶς ἐνεργεῖ· διότι ὁ πάππος αὐτοῦ, υἱὸς καὶ αὐτὸς πολιτικοῦ ὅπως πότ' ἂν ᾖ διαπρεποῦς, ἐκ νεότητος κατεστάθη ὑπάλληλος τοῦ θησαυροφυλακείου, ἔνθα ἐν ὀλίγοις ἔτεσι, διὰ τὰς γνώσεις καὶ τὴν ταχεῖαν ἀντίληψιν ἐκτήσατο αὐθεντίαν περὶ τὰ οἰκονομικὰ καὶ ἐξ ἀρχιαγγελαρίου θησαυροφυλακείου προήχθη εἰς ἰδιαίτερον ἐκείνου γραμματέα. Ὁ δὲ Δισραέλης μετὰ σφοδρᾶς ζέσεως περιγράφει τὰ τῆς σχέσεως τοῦ ὑπουργοῦ πρὸς τὸν ἑαυτοῦ γραμματέα ἐκφράζων, ὅτι ἐξαιρουμένης τῆς μεταξὺ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς σχέσεως οὐδεμία ἄλλη ὑπάρχει, ἐν ᾗ ἀπαιτεῖται τηλικοῦτος βαθμὸς πιστότητος, ἐν ᾗ ἀναγκαίως τηλικαύτη ἐπιείκεια ἐνασκεῖται καὶ τηλικαύτη συμπάθεια δέον νὰ προσυπάρχῃ. Ἡ ταὐτότης τῶν συμφερόντων, αἱ ἀέννaοι δυσχέρειαι, αἵτινες δέον κοινῇ νὰ καταvικῶνται, ἡ ἐναλλαγὴ νίκης καὶ ἥττης ἀναπτύσσουσι τὸ πειθήνιον, καὶ εἶδός τι ἐνθουσιασμοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ νεαροῦ γραμματέως

ὑπὲρ τοῦ προϊσταμένου αὐτοῦ καὶ πᾶς συνετὸς ὑπουργὸς θέλει ἀποδεχθῇ αὐτὸν καὶ ἔχει ὑπ' ὄψει καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. Ὁ νέος αὐτὸς διορισμὸς ἀνέῳξε τῷ Φερρὰρ τὸν πυλῶνα τοῦ μεγάλου κόσμου. Ἐντεῦθεν ταχέως ἐφειλκύσατο τὴν προσοχὴν τοῦ Πὶτ καὶ δεκτὸς γενόμενος εἰς τὸ Κοινοβούλιον κατεστάθη εἰς ὑψηλὴν καὶ σπουδαίαν θέσιν. Σύμβουλος ὅμως τοῦ στέμματος δὲν ἐγένετο καὶ κατηνάλωσε τὸν ἐνεργὸν πολιτικὸν βίον ἐν τοῖς ὑστάτοις ἔτεσι τῆς κυβερνήσεως τοῦ λόρδου Λιβερπούλ. Τῷ δ' ἰδίῳ υἱῷ ἐκληροδότησε τὴν μάλιστα ἐπιμεμελημένην ἀγωγὴν, ἀποβλέπων διηνεκῶς εἰς τὸ πολιτικόν του στάδιον καὶ ηὐτύχησε νὰ ἐπίδῃ αὐτὸν ἀνακηρυσσόμενον πρῶτον μαθητὴν ἐν Ἔτων καὶ Ὀξωνίᾳ. Καὶ μόλις οὗτος ἐπεράτωσε τὰς πανεπιστημιακὰς σπουδὰς παρεκάθησεν ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ, ἑνὸς τῶν παλαιῶν συναδέλφων τοῦ πατρὸς παραχωρήσαντος ἐκείνῳ πρὸς ἰδίαν διάθεσιν ἐκλογικόν τι διαμέρισμα. Καὶ δὴ καὶ ὁ νεώτερος Φερρὰρ, διέπρεψεν ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ καὶ ταχέως κατασταθεὶς γραμματεὺς τοῦ Πανεπιστημίου προείλετο τὸν ἰδιώτην βίον ἅμα τοῦ Κάνιγγος ἀνελθόντος εἰς τὴν πρωθυπουργίαν, διότι ὡς Τόρυς ἐξήρτα τὴν τύχην του ἐκ τῆς εἰς τὴν ἐξουσίαν προσδοκίμου ἐπανόδου τοῦ δουκὸς Οὐελλιγκτών. Εἶτα συνεζεύχθη τὴν δεσποινίδα Κάρεϋλ ἀνεψιὰν δουκίσσης τινὸς καὶ κόσμημα τῆς κοινωνίας, κατανικήσας δοῦκα, διότι παρίστανεν ἄνθρωπον προοδευτικὸν, ὅστις ἡμέραν τινὰ, ἔμελλε νὰ καταστῇ ὁ πρώτιστος. Τοῦτο τοὐλάχιστον προὐτίθετο ἡ πρώτη τῶν Τόρυων δέσποινα, ᾗ ὁ Δισραέλης ἐν τῷ ἰδιοφυεῖ αὐτοῦ τρόπῳ προσένειμε τὴν ἐπωνυμίαν Ζηνοβίαν. Ἡ δὲ Ζηνοβία αὕτη τὰ μάλα ἐνδιαφερομένη διὰ τὸν Φερρὰρ καὶ κοινῇ μετὰ τῆς φιλοδόξου συζύγου του ἐργαζομένη εἰς τὴν προσωτέρω προαγωγὴν τοῦ σὶρ Οὐΐλλιαμ, εἶναι τὰ μάλιστα συντηρητικὴ, ἀποτροπιαζομένη τοὺς Οὐΐγγους, διότι οὗτοι, ὡς ἀπεφαίνετο, ἤθελον νὰ παραδώσωσιν ἡμῖν Βοναπάρτας. Τὴν κοινὴν γνώμην ἡρμήνευεν ὥς τι ἰταμὸν, διότι οὐδεμία ἄλλη δύναται νὰ ὑπάρχῃ ἢ, ἡ τοῦ ἀνωτάτου ἄρχοντος καὶ τῶν δύο βουλῶν. Οὐδ' ἠμπόρει νὰ καθησυχάσῃ ἑαυτὴν, δι' ἣν ἐκύρωσεν ἔγκρισιν ἐν ὥρᾳ ἐλευθερίου τυφλώσεως ὁ λόρδος Λιβερπούλ, τοῦ σιδηροδρόμου εἰς Μαγχεστρίαν καὶ Λιβερπούλ, ἐλυπεῖτο δὲ διὰ τὴν κατάργησιν τῶν κινητῶν φορείων καὶ ἐβδελύσσετο τὸ φωταέριον. Καὶ ἔν τινι μεγάλῳ δουκὶ τῆς Ῥωσσίας, ὡς αὐθεντικῷ καὶ ὀρθοδόξῳ ἐκπροσώπῳ τῶν ὑγιαινουσῶν ἀρχῶν, ἐνορᾷ τὸ ἰδιῶδες αὐτῆς καὶ μετὰ τὴν πτῶσιν τῶν Τόρυων ἀπέρχεται εἰς Βιένναν ὅπως διάγῃ ἐν κοινωνίᾳ νόμων καὶ τάξεως. Αὕτη λοιπὸν ἡ ἀγαπῶσα τοὺς νέους ἐκείνους, ὅσοι ἐλπίζουσι νὰ καταστῶσιν ὑπουργοὶ, παρορμᾷ τὸν Φερρὰρ, ὅστις ὀνομάζεται ἐξ ἀπορρήτων σύμβουλος, ἅμα τῇ εἰς τὴν ἐξουσίαν ἀνόδῳ τοῦ Γοδερὶχ Οὐελλιγκτών, ἀτυχῶς ὅμως δὲν καθίσταται ὑπουργὸς, ἀλλὰ λαμβάνει θέσιν περιωρισμένην παρὰ τῇ κυβερνήσει. Ἐν δὲ τῇ κοινωνίᾳ πρωταγωνιστεῖ πως μετὰ τῆς καλλιπαρείου συζύγου του, κέκτηται μεγαλο-

πρεπὲς ἱπποστάσιον καὶ δίδει λαμπρὰ γεύματα, ὥστε ὁ λόρδος Πομερώθ, μετὰ πολυτελὲς δεῖπνον ἐκφράζει τὴν εὐχαρίστησιν τοῦ ὅτι τοσοῦτον διαπρεπεῖ ἀνδρὶ διηυκόλυνε τὴν εἰς τὸ Κοινοβούλιον εἴσοδον. Δίδυμον ζεῦγος ἤγουν Ἐνδυμίων καὶ ἡ Μύρα, γεννῶνται ἐκ τοῦ γάμου, τέκνα ἐξαιρέτου καλλονῆς καὶ φανταστικῶς ἠμφιεσμένα ὡς ἡ μάμμη των. Μετ' ἄριστόν τι παρατιθεμένων τῶν τραγημάτων εἰσαχθεὶς ὁ ὀκταετὴς Ἐνδυμίων καὶ ἐρωτηθεὶς παρά τινος τῶν συνδαιτυμόνων πότε ἔμελλε νὰ φοιτήσῃ εἰς σχολεῖον ἀποκρίνεται «μετὰ δύο ἔτη θὰ μεταβῶ εἰς Ἐτών, ὁπόθεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ εἶτα εἰς τὸ Κοινοβούλιον». Τὸ δὲ κοράσιον, πρὸς ὃ ἀστεϊζόμενος εἷς τῶν φίλων τοῦ οἴκου προὐβάλετο γάμον, ἀπεκρίνατο «δὲν πιστεύω, ὅτι θὰ συνοικήσω τινί, μὴ καταλεγομένῳ εἰς τὴν βουλὴν τῶν λόρδων». Ἀλλ' ἅμα τῇ μεγάλῃ μεταβολῇ, ἣν ἐπήνεγκε τὸ ἔτος 1832, ὅτε δῆλον ὅτι δὲν ἀπέβη ἐφικτὸν τῷ Οὐελλιγκτὼν ὁ σχηματισμὸς ὑπουργείου, τὸ ἔργον τῆς μεταρρυθμίσεως ἀποφαίνει τὴν ἐπίδρασιν αὐτοῦ καὶ οἱ Τόρεις ὁριστικῶς ἐκχωροῦσιν ἣν κατεῖχον θέσιν, τελευτᾷ καὶ ἡ δόξα τοῦ οἴκου Φερράρ. Διὰ τὸν οἶκον αὐτὸν περαίνεται τό γε νῦν τὸ πολιτικὸν στάδιον καὶ πράγματι χωρεῖ εἰς καταστροφὴν καὶ ὑπὸ οἰκονομικὴν ἔποψιν. Ὅθεν ἡ περιφανὴς αὕτη οἰκογένεια ἐξαναγκάζεται ν' ἀπέλθῃ εἰς ἀπωτέραν κατοικίαν ἐν τῷ Βερκσχίρ. Ὁ δὲ παῖς Ἐνδυμίων δὲν δύναται νὰ διατρίβῃ μακρότερον ἐν Ἐτών. Ὁ πατὴρ λοιπὸν ἀφιεροῦται εἰς τὴν ἀνατροφὴν ἐκείνου, ἡ δὲ Μύρα ἀνατρέφει αὐτὴ ἑαυτήν.

Εἰ καὶ κατὰ τὰ τέως ἀναγεγραμμένα, ἐσβέσθη ἡ λαμπηδὼν τοῦ περιφανοῦς οἴκου Φερρὰρ οὐδὲν ἧττον ἔτι ἅπαξ ὑποφώσκει αὐτῷ ἐλπίς, ὅτε κατὰ τὸ ἔτος 1834 ὁ λόρδος Γρέϋ παραιτεῖται, καὶ ἡ Ζηνοβία πιστεύει, ὅτι θριαμβεύει ἅτε τοῦ βασιλέως μεταπεμπομένου τὸν δοῦκα τοῦ Οὐελλιγκτών. Κυρίως ὑπὸ τῆς ἑαυτοῦ γυναικὸς ἀναπεισθεὶς συμπραττούσης καὶ τῆς Μύρας σπεύδει ὁ Φερρὰρ εἰς τὸ ἄστυ, ὅπου ὁ Οὐελλιγκτὼν προσήνεγκεν αὐτῷ θέσιν ἐν τῷ ὑπουργείῳ καὶ ἣν ἐλπίζει μὲν νὰ λάβῃ, ἀλλ' ὁ τοῦ ὑπουργείου σχηματισμὸς ἀποτυγχάνει διὰ τὴν ἄρνησιν τοῦ Πὴλ πρὸς συμμετοχήν. Ἡ δὲ μακρὰ σειρὰ τῶν τύψεων τοῦ συνειδότος χαλαροῖ τὸ θάρρος καὶ τὰς φυσικὰς δυνάμεις τῆς φιλοδόξου καὶ περὶ τὰ ὑψηλὰ σπουδαζούσης δεσποίνης Φερράρ, ἥτις ἐκμετρεῖ τὸ ζῆν εὐθὺς μετὰ τὸν ἀποχωρισμὸν τοῦ υἱοῦ της ἔχοντος μικρὰν θέσιν ἐν Λονδίνῳ. Αὐτόθι ὁ Ἐνδυμίων καταλύει παρὰ τῇ οἰκογενείᾳ Ῥώδνεϋ, τῇ καὶ πρώην καὶ νῦν ἤδη τῷ οἴκῳ Φερρὰρ ἀφοσιωμένῃ. Σημειωτέον ὅτι ἡ δέσποινα Ῥώδνεϋ εἶναι καὶ αὐτὴ καλλονὴ καὶ ὅλως κατὰ τὸν συρμόν, ἡ δ' αὐταδέλφη της Ἰμώγεν ἄντικρυς ἐπιτερπὲς πλάσμα ἢ *θαυμάσιον χρῆμα*, ὥς τις τῶν παλαιῶν ἐπωνόμαζε τὴν Σαπφώ, ἢ *ἀλγηδὼν ὀμμάτων*. Δὲν πιστεύει τις ἐν τούτοις, ὅτι ὁ ἡμέτερος ἥρως ἤθελε ῥιφθῆ εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ ἔρωτος· διότι οὗτος ἐπιμελούμενος τοῦ ἰδίου ἔργου διατρίβει ἄλλως μόνον περὶ πολιτικὰς μελέτας, γίνεται

έταῖρος συλλόγου συζητικοῦ διαφόρων ἀντικειμένων ἔνθα πρῶτον ἄρχεται τῶν δημοσίων ἀγορεύσεων. Αἱ συσκέψεις τοῦ συλλόγου αὐτοῦ (Κλοὺβ) ἱστοροῦνται μετὰ πολλῆς τῆς εὐτραπελίας καὶ ἡ θυμικὴ στάσις, ἐν ᾗ ὁ Ἐνδυμίων διατελεῖ πρὸ τῆς εἰς τὸ ῥητορικὸν βῆμα παρόδου, περιγράφεται ἀκριβῶς κατὰ τὴν ἄλλως συνήθειαν τῶν μυθιστοριογράφων, ὁπόταν ὁ ἥρως των διατελεῖ ὢν ἐν τῇ πρώτῃ ἐκδηλώσει τοῦ ἔρωτος ἢ ἐν τῇ ἀποῤῥήτῳ συνεννοήσει. Παρὰ μὲν τῷ Βαῤῥῷ κατὰ τὴν κοινὴν ἑστίασιν, ἐν δὲ τῷ τεϊοποσίῳ παρὰ τοῖς κκ. Ῥώδνεϋ (οἵτινες κατοικοῦντες ἐν μεγάρῳ, τὸ ἀξιολογώτατον τούτου μέρος ἐκμισθοῦσι πλείστοις τῶν ἐπιφανῶν), ὁ Ἐνδυμίων γνωρίζει πολλὰ διαφέροντα πρόσωπα, ἤγουν τὸν κ. Ἰάβετ ῥιζοσπάστην τὸν κύριον Βάρβε συγγραφέα, οὗ τὰς μυθογραφίας οὐδέποτε ἀναγινώσκει «διότι ἡ τῶν ἀνθρώπων αἴσθησις εἶναι παντελῶς κακὴ» ὡς συνείθιζε νὰ ὑποδηλοῖ, ἐξ ἧς ὅμως περιελθούσης εἰς τὸν ἡμερήσιον τύπον, γίνεται ὁ πρῶτος τῶν ἡμετέρων ἀνταποκριτῶν· τὸν κ. Σεϋμοὺρ Χὶκς, ὅστις τὴν ὅλην πολιτικὴν ἐπανάγει εἰς κοινωνικὰς ἐπιδράσεις καὶ εἶναι εὐδαιμονέστατος, ὁπόταν κληθῇ εἰς ὑπουργικὴν ἑσπερίδα· τὸν κ. Τρενχὸρδ, τὸν ἄνδρα τῶν ἀμοιβαίων ὑποσχέσεων, τὸν νομίζοντα, ὅτι δὲν εἶναί τις πρακτικός, ἐὰν παραμένῃ λογικός· τὸν κ. Οὐαλδεχέρ, ὅστις εἰ καὶ προσεχῶς θὰ γείνῃ μέλος τῆς ἐν τῷ βασιλείῳ Βουλῆς τῶν Ὁμοτίμων, ἐν τοσούτῳ κατοικεῖ παρὰ τοῖς Ῥώδνεϋ ἐν τῷ δευτέρῳ πατώματι καὶ ἐρᾷ τῆς ὡραίας Ἰμώγεν. Ἕκαστον τῶν προσώπων τούτων διαγράφει ὁ συγγραφεὺς μετὰ τηλικούτου πνεύματος, ὥστε δὲν ἁρμόζει παντάπασι νὰ γίνηται λόγος περὶ ἐξαντλήσεως τῶν δυνάμεων τοιούτου συγγραφέως οἷος ὁ Δισραέλης, ὡς δὴ ἔναγχός που ἀνεγνώσθη. Τοὐναντίον ὁ ἀναγνώστης πιστεύει, ὅτι ὡς πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὸν πλοῦτον τῶν ἐννοιῶν ὁ Ἐνδυμίων οὐδενὸς τῶν προτέρων ἔργων τοῦ Δισραέλη ὑστερεῖ. Οὐδὲν τῶν μεγάλων ζητημάτων μένει ἀνεξέταστον καὶ οὐ μόνον ἐξετάζονται μεθ' ὑπερβαλλούσης πρωτοτυπίας, ἀλλὰ καὶ ἐν βραχείᾳ καὶ ἄνευ ἀξιώσεων μορφῇ. Δὲν παρατηρεῖ τις τὸν σκοπὸν καὶ ἐντεῦθεν δὲν διατίθεται δυσαρέστως ἢ ἀποκναίεται, ὅπερ ἐπὶ μυθογραφημάτων εἶναι τὸ χείριστον. Δύο ἄλλαι προσωπικότητες, ὧν ἑκάστη ἐκπροσωπεῖ ἕνα τύπον, παρεστάθησαν πρότερον ὡς γειτονικαὶ τοῦ Φεῤῥὰρ κατὰ τὸν ἀγρόν, τουτέστιν ὁ Θορνβερὺ ὁ τὸν Ῥιχάρδον Κόβδεν ἀπεικονίζων, ἐναντίος τῶν ἐπὶ τῶν σιτηρῶν δασμῶν, ὁ Φρεϊχένδλερ ἐχθρὸς τῶν μονίμων στρατῶν καὶ ὁ Νίγελ Πενρουδδὼκ, ὁ υἱὸς πνευματικοῦ τῆς ὑψηλῆς ἐκείνης ἐκκλησιαστικῆς τάσεως, ἥτις προσπελάζει εἰς τὸν καθολικισμόν, ὡς δὴ μετὰ ταῦτα ἀσπάζεται τὸ ῥωμαϊκὸν θρήσκευμα, προχειρίζεται καρδινάλις καὶ ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ Πάπα ἐπανέρχεται εἰς Ἀγγλίαν (ἀριδήλως ὁ καρδινάλις Μάνιγκ). Τώρα δ' ἤθελε νὰ καταστῇ ὑποχείριος τῇ Μύρᾳ, ἥτις ὅμως ἀπωθεῖται αὐτὸν πρὸς ἀμοιβαίαν ἀμφοτέρων εὐτυχίαν. Καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν ὑστάτην ἀπά-

την διὰ τὸν σὶρ Οὐΐλλιαμ Φερρὰρ, ὅστις παρεκτὸς τούτου ἀπὸ τοῦ θανάτου τῆς συζύγου ἠθικῶς κατατεθλιμμένος τελευτᾷ δι' αὐτοκτονίας. Ὅτι δ' ἡ γυνή του ὑπῆρξε δι' αὐτὸν, ἤτοι τὸ σκέπον καὶ προστατευτικὸν στοιχεῖον, τοῦτο γίνεται ἡ Μύρα διὰ τὸν Ἐνδυμίωνα. Ὅτε αὕτη ἀπώλετο τὴν μνηστείαν τοῦ νεαροῦ ἅμα καὶ ἐνθουσιαστικοῦ πνευματικοῦ, ἐξέφρασε τάδε: «Ἡ ζωή μου εἶναι ἀφωσιωμένη τῷ Ἐνδυμίωνι, ὑπάρχει μυστικὸς δεσμὸς μεταξὺ ἡμῶν, ὁρμώμενος ἐκ τῶν περιστάσεων τῆς ἡμετέρας γεννήσεως. Καὶ ἐν ὅσῳ ζῶ, θέλω νὰ ἐργάζωμαι καὶ νὰ σκέπτωμαι μόνον ὑπὲρ αὐτοῦ». Καὶ τελευταῖον ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Ἐνδυμίωνα αὐτὸν ἐπὶ τῷ νεκρῷ τοῦ πατρός· «Ἡ θέλησίς μου συγκεντροῦται εἰς ἓν καὶ μόνον τέρμα τοῦ ὑπηρετεῖν σοί. Ἐγεννήθης ἐπὶ μεγαλείῳ καὶ ὀφείλεις νὰ ἐπιτύχῃς τοῦ μεγαλείου (ἤγουν νὰ καταστῇς μέγας). Ἡ πεποίθησίς μου εἶναι εὐσταθὴς περὶ τοῦ ὅτι τις ἐπιτυγχάνει πάντων ὅσων τὴν κτῆσιν ἐπιδιώκει μετὰ σπουδαίας βουλήσεως». Ἡ Μύρα οὕτως ἀναλαμβάνει ἀποστολὴν, καὶ ὁ πάππος αὐτῆς λέγει τάδε ὡς πρὸς τὸν Κάνιγκ· «Ὁ ἔχων ἀποστολὴν δὲν γίνεται ἄφαντος πρὶν πληρώσῃ αὐτήν». Ἡ Μύρα δῆλον ὅτι περὶ πλείστου ἐποιεῖτο ὅπως ἐπανακτήσηται ἣν θέσιν ποτὲ κατεῖχεν ὁ οἶκός της, εἰ καὶ τό γε νῦν πολὺ ἀπέχει, διότι ἡ ἔνδεια ἐξαναγκάζει αὐτὴν νὰ εἰσαχθῇ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ βαθυπλούτου τραπεζίτου Νεϋχάτελ ὡς σύντροφος τῆς μόνης θυγατρός του Ἀνδριάνης. Σημειωτέον, ὅτι οἱ Νεϋχάτελ εἶναι ἡ οἰκογένεια τοῦ πρεσβυτέρου Ἰὰμ Ῥοτσχίλδ, ὅστις ἐγένετο τῶν ἀνθρωπίνων ἔμπειρος, φιλόστοργος πατὴρ καὶ φιλόσοφος καθόλου. Καὶ ἡ σύζυγός του ὡς μήτηρ αἰσθηματικῶς στενάζει διὰ τὸν ἴδιον πλοῦτον καὶ ὅσον συχνὰ ἐνδέχεται ἐπιτρέπει ἔξοδον τοῖς μαγείροις καὶ τοῖς ἄλλοις ὑπηρέταις, ἵν' ἀριστήσῃ μόνη πλευρία (κοτολέτας), ἡ δὲ θυγάτηρ, ἡ ἄγαν φιλητικὴ, δὲν ἀποτολμᾷ ν' ἀγαπήσῃ ἄνθρωπον, διότι σφόδρα δυσπιστεῖ, ὅτι πᾶσαι αἱ θεραπεῖαι, ἢ περιποιήσεις ἀξίζουσι μόνον διὰ τὸν πλοῦτόν της, ἄλλως *ὑπερέχουσα καλλονὴ* (transcendent beauty). Εἰς τὸν κύκλον τοῦτον εἰσερχόμενος καὶ ὁ Ἐνδυμίων γνωρίζει πρῶτον μὲν τὸν λόρδον Ῥοεχάμπτων (ἤτοι τὸν Παλμεστρῶν), ἕνα τῶν κρατίστων πολιτικῶν τοῦ τόπου, θαμίζοντα παρὰ τοῖς Νεϋχάτελ· εἶτα τὸν πρίγκιπα Φλωρεστὰν, ἕνα τῶν μνηστήρων ᾧ ἐνέτυχεν παρὰ τοῖς Ῥώδνεϋ ὡς συνταγματάρχῃ Ἀλβέρτῳ καὶ ἐν ᾧ προσώπῳ πιστῶς ὅσον εἰκονίζεται ὁ Γ' Ναπολέων. Ἀμφότεροι, τουτέστιν ὁ πρίγκιψ Φλωρεστὰν καὶ ὁ λόρδος Ῥοεχάπτων διατρέφουσιν ἤρεμον συμπάθειαν πρὸς τὴν Μύραν, εἰ καὶ ὁ κόσμος ὑπολαμβάνει τὸν δεύτερον ὡς ἐραστὴν τῆς Ἀνδριάνης. Ἐπὶ δὲ τῷ ἀκούσματι τῆς εἰς τὴν Μύραν ἀφοσιώσεως αὐτοῦ χαίρουσι διαφερόντως ἡ μήτηρ Νεϋχάτελ, ἡ προτιμῶσα νὰ συζεύξῃ τὴν ἰδίαν θυγατέρα μετὰ πνευματικοῦ τινος τῆς κώμης, καὶ ἡ Ἀνδριάνα αὐτή. Ἡ δὲ Μύρα ἀποτείνεται πρὸς τὸν Ἐνδυμίωνα «Ἡ ταπείνωσις ἡμῶν παρῆλθε, τὸ δι' ὃ ἐστέναξα καὶ ἐδεήθην ἐπετεύχθη, βλέπω

μέγα μᾶλλον ἐνώπιόν μου καίπερ σπουδαιότερον, *στάδιον ὑπὲρ σοῦ*».Ἐντεῦθεν δ Ἐνδυμίων καθίσταται πρῶτον γραμματεὺς ἑνὸς τῶν ὑπουργῶν τοῦ στέμματος καὶ ἐν τοῖς περιτελλομένοις ἐνιαυτοῖς ἐμελέτησε πολλά, ἀναστραφεὶς πολὺ πρὸς τὸν Βερτὺ Τρεμαὶν, μέγαν θιασώτην τοῦ Βενθὰμ καὶ τῆς *ἐπωφελοῦς φιλοσοφίας* (ἧς σκοπὸς τὸ ὠφέλιμον). Κατὰ μὲν τὸν Δισραέλην εἷς ἕκαστος τῶν νέων ὤφειλε νὰ διατρίβῃ περὶ τὸν Βενθὰμ, ἂν ἠβούλετο νὰ ἰδιοποιηθῇ ἐμβριθῆ καὶ ὀξυδερκῆ διάνοιαν, ὁ δὲ φίλος Ἐνδυμίων κατελέγετο εἰς τὴν νέαν σχολὴν, ἥτις διανοεῖται νὰ ἐπευθύνῃ τὸν κόσμον ἐπὶ τῇ βάσει ἀφῃρημένων, ἀξιωμάτων καὶ ἣν ὁ συγγραφεὺς σκωπτικῶς ἐπονομάζει *ἐλευθερόφρονα σχολὴν*, οὐδεμίαν εὐκαιρίαν παραλείπων νὰ διατρανοῖ ἔνθεν μὲν τὴν ἀπέχθειαν πρὸς τὸ σύστημα αὐτὸ τοῦ *ἐπωφελοῦς* (utilitarismus), ἔνθεν δὲ τὴν περιφρόνησιν ἀφῃρημένων ἀρχῶν. Δι' αὐτὸν ἡ φαντασία εἶναι τὸ σθεναρώτατον πολιτικὸν παρόρμημα καὶ ὁ εἰς τὴν φαντασίαν τῶν ἀνθρώπων ἔκκλησιν ποιούμενος ἀναφαίνεται νικητὴς (ὅπερ καὶ ἐκ τῶν προγενεστέρων του μυθογραφημάτων κατάδηλον ἐγένετο). Τὸν ἐξωτερικὸν ἄνθρωπον ὁ Ἐνδυμίων διεπιστεύσατο τῇ τέχνῃ τοῦ μεγάλου ῥάπτου Βιγὼ, τοῦ ἐξ ἴσου ἀναστρεφομένου ἐν τῇ οἰκίᾳ Ῥώδνεϋ. Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος μορφὴ δὲν τάσσεται εἰς τὰς ἐλάχιστα πρωτοτύπους, ἐξ ὧν ὁ συγγραφεὺς ἄγει εἰς τὸ μέσον, τουτέστι διανοητικὸς, φιλόσοφος ῥάπτης διισχυριζόμενος ὅτι «τὸ ἐξωτερικὸν παράστημα ἑνὸς ἀνθρώπου δέον νὰ ὁμοφωνῇ τῇ κλήσει καὶ τῇ ἐσωτερικῇ αὐτοῦ οὐσίᾳ», ὅστις πρὸς τὸν νεαρὸν λόρδον Α. λέγει «ὀφείλετε ν' ἀποφασίσητε, ἂν προαιρεῖσθε, νὰ στοιχῆτε τοῖς ἴχνεσι τοῦ Βύρωνος, ἢ τοῖς τοῦ Κάνιγκ, ἄλλως δὲν δύναμαι νὰ σᾶς ἐνδύσω. Πολιτικὸς ἀνὴρ κατὰ τὴν νῦν ἐποχὴν δέον νὰ ἔχῃ σοβαρὸν ἐξωτερικόν· τὰ ἐνδύματα δὲν ἀναδεικνύουσι μὲν τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ συντελοῦσι πρὸς τὸν σκοπόν του». Γνωστὸν, ὅτι ὁ Δισραέλης κατέχει πάντα τὰ μυστήρια τῆς ῥαπτικῆς καὶ ὁ κ. Βιγὼ χρησιμεύει αὐτῷ ὡς φωνητικὸς αὐλός. Ἅπαξ ἡ Μύρα διὰ τῆς τῶν γυναικῶν προαισθήσεως ἐμαντεύσατο τῷ Ἐνδυμίωνι «ὅτι θὰ εὕρισκε φίλους ἐν τῷ κόσμῳ, οἱ ἄριστοι ὅμως φίλοι του θὰ ἦσαν γυναῖκες». Ἡ μαντεία πληροῦται, διότι παρὰ τὴν ἰδίαν ἀδελφὴν ὁ Ἐνδυμίων εὑρίσκει ταχέως καὶ ἄλλας γυναῖκας, αἵτινες ἐνδιαφέρονται ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ δὴ ἔτι μᾶλλον δραστικῶς ἅπτονται τοῦ βίου του. Καὶ ἡ μὲν ὡραία Ἰμώγεν εἶναι αὐτῷ ἀφωσιωμένη, καὶ ἡ πλουσιωτάτη ἐν Ἀγγλίᾳ κληρονόμος, ἡ αἰσθηματικὴ Ἀνδριάνα, ἠρέμα ἐνθεάζει ἐπ' ἴσης ὑπὲρ αὐτοῦ, ἀλλὰ τούτῳ ὑπάρχει προωρισμένον τι ἀνώτερον. Ἔν τινι τῶν μεγαλοπρεπῶν ἐκείνων συμποσίων, ἅτινα συνείθιζον νὰ δίδωσιν οἱ Νεϋχάτελ, παρήχθη τῇ Λαίδῃ Μόντφορτ, τῇ περιωνύμῳ Βερεγκαρίᾳ, τῇ βασιλίδι τῆς συναναστροφῆς, τῷ δαιμονίῳ ἐκείνῳ πνεύματι τῶν Οὐΐγγων, ἤτοι τῷ Οὐϊγγικῷ ἀντιτύπῳ τῆς τοριστικῆς Ζηνοβίας. Ἡ Λαίδη Μοντφόρτ ἐγένετο ἡ πρωτίστη φίλη τοῦ λόρδου Ῥοεχάμπτων, ἣν αὐτὸς οὗτος ὀνομάζει «τὴν

ὑστάτην τῶν κατακτήσεών του», ὅπερ οὐδὲ τὸ παράπαν παρεκώλυσεν αὐτὴν ὅπως ἐργασθῇ πρότερον εἰς σύνδεσμον τοῦ εὐγενοῦς λόρδου μετὰ τῆς Ἀνδριάνης. Καὶ ὅτε ὁ λόρδος Ῥοεχάμπτων διακρουόμενος τοῦτο, ἐνόμιζεν ἑαυτὸν ηὐχαριστημένον ἅτε ἐκτιμώμενον ὑπὸ τῆς δεσποίνης Μοντφόρτ, ἀπεκρίνατο αὕτη· «Τοῦτο εἶναι μὲν εὐπρεπές, ἀλλ' οὐχὶ πρακτικὸν ἵνα δύνησθε νὰ ἐνατενίζητε εἰς τὴν ἐμὴν πιστότητα, ἀλλὰ θέλω νὰ σᾶς ἴδω ἡγέτην τῆς πολιτείας, διότι καὶ δι' εὐφυΐας καὶ διὰ πάσης ἀπαραιτήτου δεξιότητος εἶσθε πεπροικισμένος, προσδεῖσθε ὅμως πλούτου». Καὶ αἱ τέσσαρες προηριθμημέναι γυναικεῖαι μορφαί, ἃς ὁ Δισραέλης ἐμφανίζει ἡμῖν, κατ' ἐξοχὴν δ' ἡ δέσποινα Μοντφόρτ καὶ ἡ Μύρα ἀφορμῶνται ἀπὸ τῆς ἰδέας, ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὐδὲν ἄλλο δέον νὰ ἐπιδιώκῃ, ἢ δύναμιν. Ἡ Μύρα ὀρθότατα λέγει πρὸς τὸν ἀδελφόν της· «Ὁ γάμος εἶναι σπουδαῖον ὄργανον ἐν τῇ χειρί, καὶ ὡς ἡ Λαίδη Μοντφόρτ ἠβούλετο ὅπως συζεύξῃ τὸν λόρδον Ῥοεχάμπτων σὺν τῇ Ἀδριάνῃ, οὕτω προὐτίθετο μετέπειτα ἡ Μύρα (καὶ ὑπὸ τῶν αὐτῶν λόγων ἐλαύνεται ἡ Βερεγκαρία) νὰ συνδέσῃ τὸν Ἐνδυμίωνα μετὰ τῆς Ἀνδριάνης. Ἐν τούτοις ὡς ἐπὶ τοῦ λόρδου Ῥοεχάμπτων τὸ διὰ τὴν Μύραν ἐνδιαφέρον ἦσαν πλάγιοι πολιτικοὶ σκοποί, καὶ οὐχὶ ἡ Ἀνδριάνα ἀλλ' ἡ Μύρα ἐγένετο ἡ Λαίδη Ῥοεχάμπτων, οὕτω συνέβη ταὐτὸ μετὰ ταῦτα καὶ ἐπὶ τοῦ Ἐνδυμίωνος, ὅστις ταχέως ἐδεσμεύθη ὑπὸ τῆς Λαίδης Μοντφόρτ καὶ περὶ συνδέσμου μετὰ τῆς Ἀνδριάνης καὶ παρὰ πάσας τὰς προτάσεις τῆς ἀδελφῆς καὶ τὰ ἐν τῷ μεταξὺ ὑπὸ τῆς Ἀνδριάνης ὑπὲρ αὐτοῦ πραχθέντα δὲν ἤθελε παντελῶς ν' ἀκούσῃ. Διότι καὶ αὕτη ἐξ ἐνδιαφέροντος ὑπὲρ αὐτοῦ ἐν τῷ πολιτικῷ του σταδίῳ κραταιῶς ἐνήργησε κατὰ τὴν κρίσιμον ὥραν. Ἡ μεγάλη συμφορὰ ἐν τῇ ἐξωτερικῇ πολιτικῇ ἐπηκολούθησεν ἀπροσδόκητος, διότι ἡ τριπλῆ συμμαχία εἶναι γεγονός, τὰ δ' ἀγγλικὰ στρατεύματα ἐνίκησαν καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν ἔν τε τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ ἐν Συρίᾳ, διότι ἡ ὑλικὴ κατάστασις ἀνὰ τὸ βασίλειον ἐχώρει ἀπὸ μηνὸς εἰς μῆνα ἐπὶ τὸ χεῖρον. Ἡ Ἀντι-Κόρνλιγα κρούει ἐπὶ τὴν θύραν, καὶ ὅτι ὁ σὶρ Ῥοβέρτος Πὴλ προτείνει ἀνθυπουργικὴν διάλυσιν τοῦ Κοινοβουλίου, τὸ ὑπουργεῖον κερδαίνει τὸ ζήτημα κατὰ μίαν ψῆφον πλειονότητος. Ἐντεῦθεν ἐπιτάσσονται νέαι ἐκλογαί, ὅτε ἐγχωρεῖ ἡ ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς παρούσης διατριβῆς προμνημονευθεῖσα σκηνὴ μεταξὺ τοῦ Ἐνδυμίωνος καὶ τῆς Λαίδης Μοντφόρτ. Ἐπειδὴ δ' ὁ Ἐνδυμίων στερεῖται τῶν ἀπαιτουμένων ὑλικῶν πόρων ἵνα ὑποστῇ τὸν ἐκλογικὸν ἀγῶνα καὶ δὲν ἐμπορεῖ νὰ παραιτήσηται καὶ τὴν κυβερνητικὴν θέσιν, ἐὰν ἐκλεχθῇ, αἴφνης ἐξ ἀγνώστου χειρὸς λαμβάνει ὁμολογίαν εἰκοσακισχιλίων λιρῶν ἐπιγεγραμμένην εἰς τὸ ἴδιον ὄνομα. Καὶ νομίζει μὲν ἀποστείλασαν τὸ ποσὸν αὐτὸ τὴν Λαίδην, ἔπειτα ὅμως ἀπεδείχθη ὅτι ἦτο ἡ Ἀνδριάνα. Παρεκτὸς τούτου καὶ δεύτερον κώλυμα δέον ν' ἀρθῇ, καὶ δὴ παρέρχεται ἡ Ἰμώγεν (τανῦν Λαίδη Βούμαρις) ὡς κατὰ φαντασίαν νύμφη, ὁρίζουσα ἕδραν ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ πρὸς διάθεσιν τοῦ

Ἐνδυμίωνος, περὶ ἧς ἕδρας ἔχει τὴν ἐξουσίαν ὁ σύζυγος ἐκείνης. «Ἠξεύρετε, ἀποτείνεται αὕτη πρὸς τὸν Ἐνδυμίωνα, ὅτι ἐν τῶν ὀνείρων μου ὑπῆρξε νὰ σᾶς ἴδω ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ». Ἡ ἀγαθὴ Βερεγκαρία ὀρθοτονεῖ τὰς πρὸς ἐκεῖνον φράσεις της, ἀλλὰ καὶ αὕτη ὑπὸ τὴν πέπλον τῆς πολιτικῆς. Προφανῶς ὁμολογεῖ αὕτη πρὸς τὴν Μύραν, ὅτι δέον νὰ ἔχῃ φίλον, παντελῶς ὅμως πολιτικὸν ἄνδρα, καὶ προσεπάγει ὅτι εὑρίσκει τὸν Ἐνδυμίωνα ἀντάξιον τῆς φιλίας της, προτιθεμένη νὰ διενεργήσῃ τὴν ἄνοδον αὐτοῦ εἰς τὴν προεδρίαν τοῦ ὑπουργείου. Τό γε νῦν γίνεται ὑποκαγκελάριος. Ἤδη ἡ Μύρα ἐκλιπαρεῖ αὐτὸν ἐπὶ μᾶλλον ὅπως νυμφευθῇ τὴν Ἀνδριάναν καὶ οὕτω διαμένῃ διαρκῶς ἐν τῷ τόπῳ. «Ὁ πτωχὸς πατήρ μου δὲν ἔχει ζυγόν». Κατὰ τὴν ἐκλογὴν συζύγου δέον νὰ μὴ χειραγωγήσωσιν αὐτὸν ῥωμαντικὰ αἰσθήματα, ἀλλὰ λόγοι ἀφορῶντες εἰς τὸ κράτος, ᾧ εἶναι διαπεπιστευμένος ἐκ παίδων. Δύναμις καὶ αὖθις δύναμις δέον νὰ ἦναι τὸ τέρμα του!

Ἐν σιγῇ παρατρέχοντες τὰ ἄλλα ἐπεισόδια τοῦ μυθιστορήματος τούτου, ὅπερ καὶ διὰ τὸν συγγράψαντα καὶ διὰ τὸ περιεχόμενον ἤγειρε καὶ παρ' ἡμῖν πολὺ τὸ διάφορον ἐπιλέγομεν, ὅτι πολλοῦ ἄξια εἶναι τὰ ἑξῆς ἐπεισόδια: α') τὸ μεταξὺ Βερεγκαρίας καὶ τοῦ κόμητος Φερρὼλ (καθ' ὃ ὁ πρίγκιψ Βισμὰρκ ὀφείλει ν' ἀρκῆται εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Δισραέλη διαγραφὴν) β') ὁ δραματικῶς ἱστορούμενος θάνατος τοῦ λόρδου Ῥοεχάμπτων ἐν τῷ ἰδίῳ σπουδαστηρίῳ, ὅστις θάνατος ὑπομιμνήσκει τὸ τέλος τοῦ Φέλιξ Σβαρτζενβέργ· γ') ἡ ἐκβάσεων ἀνάμεστος ἐκστρατεία τοῦ πρίγκιπος Φλωρεστὰν πρὸς ἐπανάκτησιν τοῦ θρόνου τοῦ πατρός του καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἡ ὡραία σκηνὴ ἀνὰ μέσον Φλωρεστὰν καὶ Μύρας, τῆς γυναικὸς δηλ. τῆς μετ' αὐτοκρατορικοῦ πνεύματος καὶ συμπαρέδρου τοῦ θρόνου τοῦ Φλωρεστάν. Καὶ ὁ λόρδος Μοντφὸρτ ἀποθνήσκει ἐξαπιναίως καὶ δὴ αἴρεται πᾶν πρόσκομμα τῆς συζεύξεως τοῦ Ἐνδυμίωνος τῇ Βερεγκαρίᾳ. Πλὴν ἀλλ' ὅμως ἡ Ἀνδριάνη γίνεται Λαίδη τοῦ Οὐαλδερσχὰρ λαμβάνουσα ἀνωνύμως ἀποσταλέντα εἰς αὐτὴν ὡς νυμφικὸν δῶρον τὸν νοερῶς πολυτελέστατον κόσμον, ὅστις προέρχεται παρὰ τῆς βασιλίσσης Μύρας, ἀποδιδούσης ὅ,τι ποτὲ ἡ Ἀνδριάνα ἔπραξεν ὑπὲρ τοῦ Ἐνδυμίωνος. Ὅθεν ἡ Μύρα ἐπλήρωσε τὴν ἀποστολήν της, ὁ οἶκος Φερρὰρ ἀποστίλβει ἐν φαεινοτάτῃ αἴγλῃ καὶ ὅ,τι αἱ δύο μεγάλαι γυναῖκες ἀπαύστως διισχυρίσθησαν «ὅτι δηλ. ἡ σοβαρὰ βούλησις τοῦ ἀνθρώπου τὰ πάντα δύναται» καταφαίνεται ὀρθόν.

Σημειωτέον ὅτι οἱ τὸ πολύκροτον αὐτὸ πολιτικὸν μυθογράφημα τοῦ Βηκονσφὴλδ βιβλιογραφήσαντες (ὧν τὰ ἀναγεγραμμένα ἔχομεν ὑπ' ὄψει εἰς φῶς προάγοντες τὴν ἐργασίαν ταύτην) ἀνευρίσκουσιν ἐν αὐτῷ ἔνδειαν ἐντεταμένης περιπετείας καὶ οὐχὶ ἱκανῶς σπουδαίαν τὴν προσωπικότητα τοῦ ἥρωος ἐν ἀντιβολῇ πρὸς τὰς δύο γυναικείας μορφὰς, τοῦ ἥρωος αὐτοῦ τοῦ οὐδὲ τὸ παράπαν δρῶντος, ἀλλ' ὡς τὸ πλεῖστον καθ' ἑαυτὸν εἰσαγομένου ὡς δρῶντος. Ἀντισήκωμα ὅμως τούτων ἔστω τὸ πνεῦμα, ὅπερ ἐπανθεῖ ἐν τῷ ἀρτιφανεῖ αὐτῷ φιλοπονήματι τοῦ Δισραέλη.

Ν. Πετρῆς

ΡΩΜΑΪΚΑΙ ΣΚΗΝΑΙ

ΥΠΗΡΕΤΗΣ ΜΥΛΩΘΡΟΥ

Ὁ μυλωθρὸς Κόϊντος Κοϊντιλιανὸς ἐπανῆλθεν ὡς συνήθως μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου οἰνοβαρὴς καὶ δύστροπος εἰς τὸν μυλῶνα αὐτοῦ καὶ εὐθὺς δι' ἀποτόμου ὕφους ἤρξατο προσαγορεύων τὸν ὑπηρέτην του ὅστις στρέφων τὸν μῦλον ἤλεθε τὸν σῖτον.

— Ἀσίνιε, ζῷον ὀκνηρόν. Ἀκόμη δὲν ἐτελείωσες; Ὁ σάκκος εἶναι πλήρης καὶ ἐν τούτοις ἀπὸ πρωΐας ἐργάζεσαι.

Ὁ δυστυχὴς ὑπηρέτης οὐδὲν ἀπεκρίνατο, ἀπομάξας δὲ τὸν ἱδρῶτα ἀπὸ τοῦ προσώπου ἤρξατο καὶ πάλιν ἐπιπόνως στρέφων τὸν μῦλον ἀλλ' ὁ οἰνοβαρὴς μυλωθρὸς ἐξοργισθεὶς ἐκ τῆς σιωπῆς του ἤρξατο κραυγάζων μετ' ὀργῆς.

— Σ' ἐρωτῶ τί ἔκαμνες;—Ἔ! Οὐδέν μοι λέγεις; Ἀνόητε. Θὰ κατέλιπες τὸ ἔργον σου καὶ χαίνων παρὰ τῇ θύρᾳ θὰ ἤκουες τῶν διαβατῶν τοὺς λόγους, ἵνα ἐπαναλάβῃς αὐτοὺς κατόπιν εἰς τοὺς συντρόφους σου τῶν ἀγυιῶν. Ἄκουσον καὶ ἔστω ὁ λόγος οὗτος ὁ τελευταῖος. Ἐργάζου, ἄλλως, Ἀσίνιε, κακὸς κακὸν θὰ ἔχῃ τέλος. Λέγε σὺ μεγαληγορῶν ὅτι ταχέως θὰ πλουτήσῃς καὶ θὰ γείνῃς ἀνώτερος καὶ τῶν συγκλητικῶν καὶ ὅτι οἱ ἀριστοκρατικοὶ θὰ σπεύδωσιν εἰς συναναστροφήν σου. Ταῦτα εἶναι λόγοι κενοί. Ἐπαναλάμβανε καθ' ἑκάστην ὅτι ὢν πλούσιος ἄλλοτε ἀπώλεσας τὸν πλοῦτον ἐξ ἀτυχῶν περιστάσεων. Ἀλλ' εἶσαι υἱὸς δούλου, ἄθλιε· ἐγὼ ἐγνώρισα τὸν πατέρα σου. Ὁ Ἀσίνιος πλούσιος καὶ τιμώμενος! Ἀστεῖον. — Ἔλα Ἀσίνιε, στρέφε τὸν μῦλον· ἄλλως ἡ ῥάβδος βαρεῖα θὰ ἐπιπέσῃ κατὰ σοῦ.

Καὶ ἤθελε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ ἔνδον δωμάτιον ὅτε·

— Μὰ τὴν Δήμητρα, ἀνακράζει, τί βλέπω ἐκεῖ μεταξὺ τῶν σάκκων; Πάπυρον καὶ γραφίδα; Τί; γράφεις λοιπόν, πανάθλιε, ἀντὶ νὰ στρέφῃς τὸν μῦλον; Καὶ ποῦ ἔμαθες τὴν γραφήν; καὶ τί γράφεις; Τώρα θὰ ἴδῃς. Ἐκεῖ εἰς τὴν ἑστίαν καλὸν ἀναθρώσκει τὸ πῦρ καὶ τὰ γραφέντα ὑπὸ σοῦ εἶναι ἄξια αὐτοῦ. Εἰς τὸ πῦρ αἱ ἀνοησίαι τοῦ Ἀσινίου.

— Μὴ τὰ καύσῃς, μὴ πρὸς Διός, ἐκραύγαζε κλαυθμυρίζων ὁ δοῦλος.

Καὶ σπεύσας ἁρπάζει τὸ δέμα τοῦ παπύρου ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ Κοϊντιλιανοῦ ὅστις ἦτο ἕτοιμος νὰ τὸ ῥίψῃ εἰς τὴν ἑστίαν.

— Σ' ἔχω μισθώσει διὰ νὰ μὲ ὑπακούῃς, ἐφώνησεν ὁ Κοϊντιλιανός· σὺ δὲ παρακούεις. Ἔξω τάχιστα· σὲ διώκω καὶ ποτὲ πλέον νὰ μὴ ἐπανίδω τὴν γελοίαν σου μορφὴν ἐδῶ, διότι, μὰ τὴν Κυβέλην, θὰ μετρήσω τὰ πλευρά σου μὲ τὴν ῥάβδον.

— Φεύγω, εἶπεν ὁ νέος· καὶ ἀποτινάξας τὸ ἄλευρον ἀπὸ τῆς κόμης καὶ τοῦ βραχέος χιτῶνος ἐξῆλθεν ἀγνοῶν ποῦ νὰ φέρῃ τὰ βήματά του.

Παρέκειτο ἡ οἰκία τοῦ Μάρκου Ἀντωνίου Πρίσκου, δημοσίου κήρυκος ὅστις ἔχαιρε φήμην ἀγαθοῦ πολίτου. Εἰς τὴν οἰκίαν τούτου εἰσῆλθεν ὁ πρῴην ὑπηρέτης τοῦ μυλωθροῦ.

— Χαῖρε, Πρῖσκε. Μετ' ὀλίγον ἡ νὺξ θέλει καλύψει τὰ πάντα διὰ τοῦ σκοτεινοῦ πέπλου της. Ὁ Κοϊντιλιανὸς μ' ἐδίωξε καὶ ἀγνοῶ ποῦ νὰ κατευθυνθῶ. Δέξαι με κἂν διὰ τὴν νύκτα ταύτην. Εἶμαι ὀλιγαρκής. Ὀλίγον ἄρτον δός μοι ἐξ ἐκείνου ὃν ἀπορρίπτεις εἰς τὸν κῦνα τὸν φύλακα τῆς οἰκίας· θὰ κοιμηθῶ δ' ἐκεῖ εἰς τὸν κῆπον ὑπὸ τὸν αἴθριον οὐρανὸν καὶ πιστεύω ὅτι θὰ κοιμηθῶ ὡς ὕπατος.

— Δὲν ἔχει τόπον ὁ Πρῖσκος διὰ τοὺς ὀκνηρούς. Διὰ νὰ σὲ ἀποβάλῃ ὁ Κοϊντιλιανός, κακόν τι τῷ ἔπραξας. Φύγε ταχέως· δὲν δύναμαι νὰ σὲ βοηθήσω, διότι εἶσαι ἐλεεινός.

— Ἀλλ' ὅμως πεινῶ, προσεῖπεν ὁ νέος, καὶ πρέπει νὰ φάγω. Τί νὰ κάμω τοιαύτην ὥραν. Ἆ θεοί! διατί καταλείπετε ἀπροστάτευτον οὕτως ἕνα θνητόν; Ἀλλ' ὄχι. Δόξα τοῖς θεοῖς! Εἶμαι νέος, καὶ κατέχω τὸ δῶρον τῆς ποιήσεως ὅπερ μοὶ ἐδώρησαν. Θὰ ζήσω. Χαῖρε, Πρῖσκε. Καὶ ταῦτα εἰπὼν ἐξῆλθεν εἰς τὴν ὁδόν.

Ὅμιλος βαδιζόντων ἀνθρώπων διήρχετο κατ' ἐκείνην τὴν στιγμήν. Ἦτο ὁ Κάτων ἔχων πυρρὰν τὴν κόμην καὶ γλαυκοὺς τοὺς ὀφθαλμούς, περιεστοιχισμένος δ' ὑπὸ νέων οἵτινες μετὰ σεβασμοῦ ἔσπευδον πρὸς αὐτόν.

— Χαῖρε, Κάτων, προσεῖπεν ὁ Ἀσίνιος στὰς πρὸ αὐτοῦ.

— Χαῖρε καὶ σύ, δοῦλε, ἐπεῖπεν ὁ Κάτων.

— Δὲν εἶμαι δοῦλος· εἶμαι υἱὸς ἀπελευθέρου καὶ ῥωμαῖος πολίτης.

— Χαῖρε υἱὲ ἀπελευθέρου καὶ ῥωμαῖε πολῖτα, εἶπεν ἐκ νέου ὁ Κάτων.

— Ὁ ῥωμαῖος πολίτης πεινᾷ, Κάτων. Δὸς αὐτῷ ἄρτον.

— Ὁ ῥωμαῖος πολίτης ἂς κερδήσῃ ἄρτον ἐργαζόμενος.

— Ἀλλ' ὁ μυλωθρὸς παρ' ᾧ εἰργαζόμην μ' ἐδίωξεν.

— Ὕπαγε εἰς ἄλλον.

— Ἐβαρύνθην τὸν μύλον.

— Μάθε ἄλλην τέχνην.

— Τὴν συμβουλήν σου ἐξετέλεσα ἤδη. Γράφω κωμῳδίας. Ἔχω μίαν ἣν σήμερον μόλις ἐτελείωσα.

— Κωμῳδίαν! Σὺ κωμῳδοποιός; ἀνέκραξεν ὁ Κάτων γελῶν ἐνῷ συγχρόνως ἀπὸ κορυφῆς μέχρι ποδῶν ἐξήταζε τὸν ξένον εἰς ὃν ἀστείαν παρεῖχεν ὄψιν ὁ βραχὺς καὶ ὑπ' ἀλφίτων κατάλευκος χιτών.

— Κάτων, ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ κρίνεις τοὺς ἀνθρώπους; Ἂν τοῦτο, ἀπατᾶσαι. Μή τοι τὸν γλυκὺν τῶν Ἑσπερίδων καρπὸν δὲν περικαλύπτει πικρὸς φλοιός, καὶ ἡ ὡραία τῆς ἐλαίας σὰρξ δὲν κρύπτει σκληρὸν πυρῆνα;

— Πῶς καλεῖσαι; ἠρώτησεν ὁ Κάτων οὗ τὸ ἐνδιαφέρον ἐκίνησεν ἡ εὐπαρρησίαστος τοῦ νέου γλῶσσα. Ἤρξατο δὲ ἀνελίσσων τὸν πάπυρον.

— Ὁ μυλωθρὸς μ' ἐκάλει πάντοτε Ἀσίνιον (ὀνάριον). καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο μὲ γινώσκουσιν οἱ γείτονες.

Οἱ περὶ τὸν Κάτωνα νέοι εἰς ἄσβεστον ἐπεδόθησαν γέλωτα, ὅστις ὅμως οὐδόλως ἐθορύβησε τὸν ξένον..

— Ἀλλ' ὁ πατήρ μου μ' ὠνόμαζε Μάρκον Ἄκκιον Πλαῦτον (πλατύπουν) ἕνεκα τοῦ σχηματισμοῦ τῶν ποδῶν μου.

Ζωηρότεροι γέλωτες ὑπεδέξαντο τὸ νέον τοῦτο παράδοξον ὄνομα.

Ἀλλ' ὁ Κάτων δὲν ἐγέλα. Ἐπὶ τοῦ προσώπου του παρήρχετο κατὰ μικρὸν τὸ κατ' ἀρχὰς ἀναφανὲν εἰρωνικὸν μειδίαμα καὶ ὑπὸ θαυμασμοῦ ἅμα καὶ ἐκπλήξεως ἤρξατο καταλαμβανόμενος. Ὁ πάπυρος ὃν ἀνεγίνωσκε, περιεῖχε τὰς πρώτας σκηνὰς τοῦ ἀριστουργήματος τῆς ῥωμαϊκῆς κωμῳδίας, τοῦ *Ἀμφιτρύωνος*.

Ἀνέγνω ὀλίγον καὶ ἀποδυθεὶς τὸν μανδύαν ἐκάλυψε δι' αὐτοῦ τοὺς ὤμους τοῦ μυλωθροῦ, τὸν ἠσπάσθη καὶ τείνων αὐτῷ τὴν χεῖρα,

«Μάρκε Ἄκκιε Πλαῦτε, τῷ εἶπεν. Ἐλθὲ παρ' ἐμοὶ καὶ εἰς τὴν οἰκίαν μου θὰ σὲ δεχθῶμεν ὡς ἐμπρέπει εἰς μέγαν ποιητήν, Νέοι, ἀποκαλύφθητε καὶ χαιρετίσατε τὸν ποιητὴν τῶν *Μεναίχμων* καὶ τῆς *Αὐλουλαρίας*. Πένης ὢν καὶ ἄσημος κατώρθωσεν ἐκ τοῦ ἀφανοῦς νὰ συγκινήσῃ τὰς καρδίας ἡμῶν καὶ καταπολεμῶν τὴν κακίαν νὰ κινήσῃ τὴν ἡμετέραν ἀγάπην πρὸς πᾶν ἀγαθὸν καὶ ἐνάρετον. Ἀσπάσθητε αὐτὸν μετὰ σεβασμοῦ.»

Καὶ οἱ νεανίαι περιεστοίχισαν τὸν Πλαῦτον καὶ ἠσπάσαντο, εὐλαβῶς αὐτὸν χαιρετίζοντες. Συνείποντο δ' αὐτῷ τε καὶ τῷ Κάτωνι, οἵτινες συνεβάδιζον κρατούμενοι ἀπὸ τῶν χειρῶν.

— Ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ μεγαλοφυΐα συμβαδίζουσιν, ὑπεψιθύρισεν ὁ νεαρὸς τότε Καικίλιος.

— Ἀλλ' ἡ μεγαλοφυΐα, προσεῖπεν ὁ Πλαῦτος, ἔστρεφε πρό τινος τὸν μῦλον διὰ ν' ἀποζῇ.

— Τίς οἶδε, μὴ καὶ ἡ ἀρετή, ὑπέλαβεν ὁ Κάτων, μεταμεληθῇ ποτὲ ὅτι δὲν ἔστρεφε καὶ αὐτὴ τὸν μῦλον.

Μετὰ χρόνον βραχὺν ἀπὸ τοῦ θεάτρου τοῦ Μαρκέλλου ἐν Ῥώμῃ ἐδιδάσκετο ὁ *Ἀμφιτρύων*, ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Κάτωνος. Ἡ κωμῳδία ζωηρῶς ἐπεδοκιμάσθη, ὁ δὲ ποιητὴς ἐπευφημήθη ἐπανειλημμένως.

Αἴφνης ἐκ μιᾶς τῶν γωνιῶν τοῦ θεάτρου ἠκούσθη φωνὴ ἀνακράζουσα:

— Εἶχες δίκαιον, Ἀσίνιε, νὰ λέγῃς ὅσα ἔλεγες. Σὺ εἶσαι μέγας καὶ ἐγὼ εἶμαι ζῷον.

Ταῦτα ἔκραξεν ὁ μυλωθρὸς Κόϊντος Κοϊντιλιανὸς παριστάμενος εἰς τὸν θρίαμβον τοῦ πρώην δούλου του Μάρκου Ἀκκίου Πλαύτου.

Ἐκ τοῦ γερμανικοῦ

Η ΦΥΣΙΚΗ ΚΑΤ' ΟΙΚΟΝ

ΑΤΜΟΣΦΑΙΡΙΚΗ ΠΙΕΣΙΣ

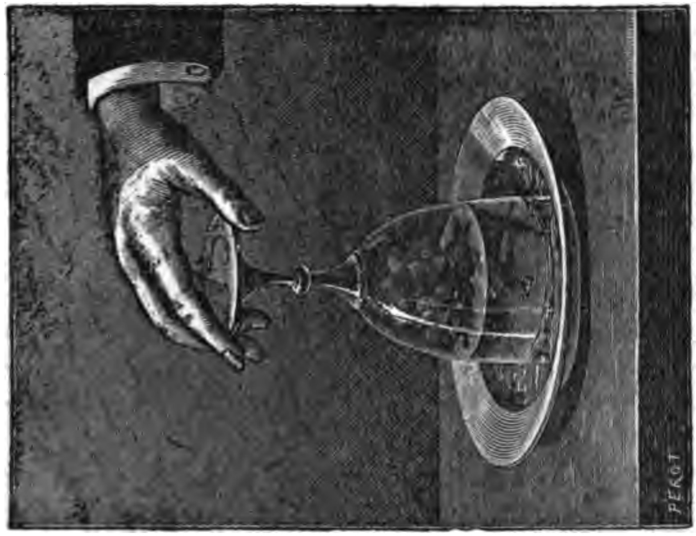
Τὰ πλεῖστα τῶν πειραμάτων τῆς φυσικῆς, ἅτινα ἀπ τοῦσι συσκευὰς πολυπλόκους καὶ λίαν δαπανηρὰς δύνανται εὐχερῶς νὰ ἐκτελεσθῶσι διὰ μικρᾶς δαπάνης καὶ δι' ἁπλουστάτων σκευῶν, ἅτινα πάντα ἔχει τις καθ' ἑκάστην ἀνὰ χεῖρας. Καὶ οὐ μόνον τὰ τῆς βαρύτητος καὶ τῆς θερμότητος φαινόμενα δύνανται οὕτω νὰ ἐρευνηθῶσιν ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ εἰς τὴν ὀπτικὴν καὶ τὸν ἠλεκτρισμὸν ἀναγόμενα. Οὕτω διὰ δίσκου μεταλλικοῦ, διὰ τεμαχίου χονδροῦ χάρτου καὶ διὰ δύο κοινῶν ποτηρίων δύναταί τις νὰ παρασκευάσῃ πλήρη ἠλεκτρικὴν μηχανὴν καὶ νὰ συσσωρεύσῃ ἐπὶ τοῦ δίσκου ἀρκοῦσαν ποσότητα ἠλεκτρικῆς, ἱκανῆς νὰ παράξῃ ζωηρὸν ἠλεκτρικὸν σπινθῆρα ὅταν θίξωμεν τὸν δίσκον διὰ τῆς χειρὸς ἡμῶν. Σειρὰν τοιούτων πειραμάτων θέλομεν ἐκθέσει ἀρχόμενοι ἀπὸ τῆς ἀτμοσφαιρικῆς πιέσεως.

Γνωστὸν ὅτι ἡ ἀτμόσφαιρα ἡ περιβάλλουσα τὴν γῆν πιέζει τὰ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας αὐτῆς κείμενα σώματα καὶ τὴν ἐπιφάνειαν τῶν ὑγρῶν· δυνάμει δὲ τῆς πιέσεως ταύτης συγκρατεῖται μετέωρος ἡ ὑδραργυρικὴ στήλη ἐν τῷ βαρομέτρῳ, ἥτις χρησιμεύει ὡς μέτρον τῆς ἀτμοσφαιρικῆς πιέσεως. Τὴν πίεσιν ταύτην δυνάμεθα νὰ ἀποδείξωμεν λαμβάνοντες φιάλην πεπληρωμένην ὕδατος πωματίζοντες αὐτὴν διὰ τοῦ ἀντίχειρος καὶ ἀναστρέφοντες ἐν λεκάνῃ ἐμπεριεχούσῃ ὕδωρ. Ἀποσύροντες τὴν χεῖρα βλέπομεν ὅτι τὸ ὕδωρ δὲν ἐκρέει ἐκ τῆς φιάλης, διότι τὸ βάρος του ἀντισταθμίζεται διὰ τῆς ἀτμοσφαιρικῆς πιέσεως, ἥτις δύναται νὰ συγκρατήσῃ οὕτω μετέωρον στήλην ὕδατος ὕψους 10 περίπου μέτρων. Δυνάμεθα ὅμως νὰ ἀποδείξωμεν τὴν ἀτμοσφαιρικὴν πίεσιν ἔτι ἐναργέστερον διὰ τοῦ ἑξῆς ἁπλουστάτου πειράματος. Λαμβάνομεν ποτήριον, ὅπερ πληροῦμεν ὕδατος μέχρι τῶν χειλέων ἐπιθέτομεν φύλλον χάρτου καὶ τὸ ἀνατρέπομεν ὡς δείκνυται ἐν τῷ σχήματι (σχ. 1). Τὸ ὕδωρ δὲν καταπίπτει ἕνεκα τῆς ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω ἐπὶ τοῦ χάρτου ἐπιφερομένης ἀτμοσφαιρικῆς θλίψεως.

Ἂν ἐντὸς κοινοῦ πινακίου θέσωμεν ὕδωρ, ἐπὶ δὲ τοῦ ὕδατος τεμάχιον φελλοῦ καὶ ἐπὶ τούτου τεμάχια χάρτου καὶ ἀναφλέξωμεν αὐτά, ἀμέσως δὲ ἐπιθέσωμεν κοινὸν ποτήριον βλέπομεν μετ' ὀλίγας στιγμὰς τὸ ὕδωρ ἀνερχόμενον ἐν τῷ ποτηρίῳ (σχ. 2), διότι ἕνεκα τῆς καύσεως τοῦ χάρτου ἀπερροφήθη μέρος τοῦ ὀξυγόνου, μέρος δὲ τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ ἀέρος ἐξῆλθε κατὰ τὰς πρώτας στιγμὰς ἕνεκα τῆς ἐκ τῆς θερμότητος ἐπελθούσης διαστολῆς τοῦ ἀέρος. Ὁ ὄγκος τοῦ ἐγκεκλεισμένου ἀέρος ἑπομένως ἠλαττώθη ἡ δὲ ἀτμοσφαιρικὴ πίεσις ὠθεῖ τὸ ὕδωρ εἰς τὸ ποτήριον.

Τὸ αὐτὸ φαινόμενον δυνάμεθα νὰ παράξωμεν καὶ κατ' ἄλλον τρόπον.

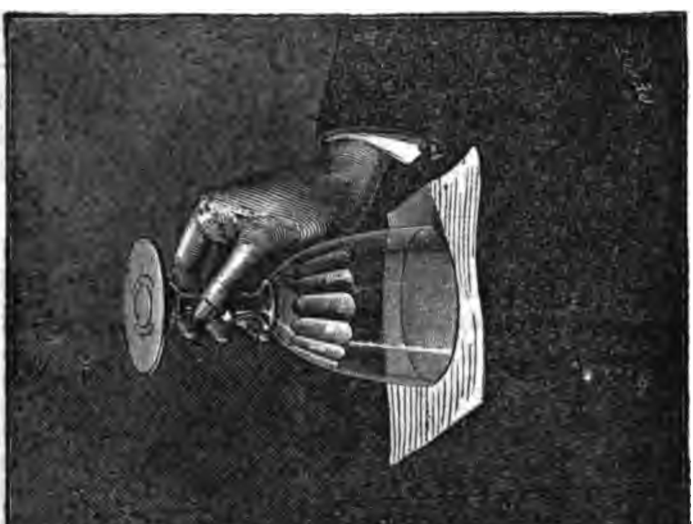
Ἐντὸς φιάλης εἰσάγομεν τεμάχια χάρτου τὰ ὁποῖα ἀναφλέγομεν προηγουμένως. Μετά τινας στιγμὰς πωματίζομεν τὸ στόμιον τῆς φιάλης δι' ὠοῦ καλῶς ἑψηθέντος, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἀφῃρέσαμεν τὸ κέλυφος, ἐπιθέτοντες

Σχῆμα 2

Ἀνύψωσις τοῦ ὕδατος ἐν ποτηρίῳ ἕνεκα τῆς ἀτμοσφαιρικῆς πιέσεως.

αὐτὸ οὕτως ὥστε ἑρμητικῶς νὰ κλείσῃ τὴν ὀπήν (σχ. 3). Ἕνεκα τῆς καύσεως τοῦ χάρτου σχηματίζεται εἶδος κενοῦ ἐν τῇ φιάλῃ, ὁ ἐγκεκλεισμένος ἀὴρ κατέστη ἀραιότερος, ἡ δὲ ἀτμοσφαιρικὴ θλῖψις πιέζει ἔξωθεν

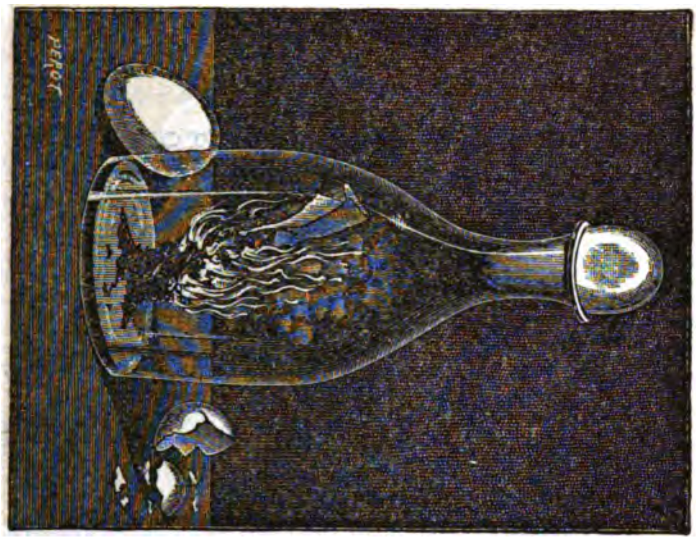

Σχῆμα 1

Ποτήριον πλῆρες ὕδατος ἀνεστραμμένον καὶ κεκλεισμένον διὰ φύλλου χάρτου, ὅπερ συγκρατεῖ ἡ ἀτμοσφαιρικὴ πίεσις.

τὸ ὠόν, τὸ ὁποῖον ἐπιμηκύνεται λαμβάνον τὸ σχῆμα τοῦ λαιμοῦ τῆς φιάλης, κατέρχεται βραδέως καὶ τέλος εἰσδύει καθ' ὁλοκληρίαν, παράγον ψόφον ἕνεκα τῆς εἰσροῆς τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ ἀέρος.

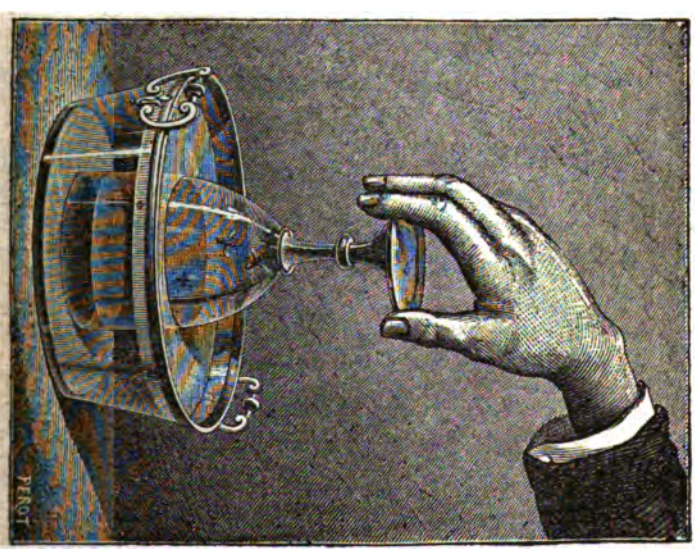
Ὅταν καταβιβάζηται ὁ κώδων τοῦ δύτου ἐν τῷ ὕδατι, ὁ ἐγκεκλεισμένος ἀὴρ συμπιέζεται, ἐλαττοῦται τὸν ὄγκον καὶ ὕδωρ εἰσέρχεται ἐν μέρει ἐντὸς τοῦ κώδωνος ἕνεκα τῆς ἀτμοσφαιρικῆς πιέσεως εἰς ἣν προστίθεται

Σχῆμα 3

Ὠὸν σκληρὸν ἄνευ κελύφους εἰσερχόμενον ἐν τῇ φιάλῃ ἕνεκα τῆς ἀτμοσφαιρικῆς πιέσεως.

καὶ ἡ πίεσις τοῦ ὕδατος ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ κώδων ἐνεβαπτίσθη. Τοῦτ' αὐτὸ δυνάμεθα νὰ ἐκτελέσωμεν εὐχερῶς εἰσάγοντες δύο ἢ τρεῖς μυίας ἐν ποτηρίῳ, ὅπερ ἀνατρέπομεν ἐν λεκάνῃ ἐμπεριεχούσῃ ὕδωρ καὶ πιέζοντες καταβιβάζομεν μέχρι τοῦ πυθμένος τῆς λεκάνης (σχ. 4). Οὕτω βλέπομεν ὅτι αἱ μυῖαι ἐξακολουθοῦσι ζῶσαι καὶ ἀναπνέουσαι.

Σχῆμα 4

Πείραμα τοῦ κώδωνος τοῦ δύτου ἐκτελούμενον διὰ ποτηρίου καὶ διὰ λεκάνης ἐμπεριεχούσης ὕδωρ.

Τ. Α. Ἀργυρόπουλος

ΤΟ ΠΑΓΩΤΟΝ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ

ΜΥΘΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΙΤΑΛΟΥ

PETRUCCELI DELLA GATTINA

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΜΙΑ ΚΑΛΗ ΙΔΕΑ

Ὁ κὺρ Ζοῦγκος, κατακλιθεὶς περὶ τὴν ἕκτην ὥραν τῆς ἑσπέρας, ἀφυπνίσθη περὶ τὴν δευτέραν ὥραν τῆς πρωΐας.

Ὁ κὺρ-Ζοῦγκος ἔτριψε τοὺς νυσταλέους ὀφθαλμούς του, ἐχασμήθη δὶς μετὰ δεινοῦ πατάγου, ὑπετονθόρισεν ἐν *Πάτερ ἡμῶν* ὅπερ οὔτε ἰταλικὸν οὔτε λατινικὸν ἦτο, ἔθεσεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τὸν νυκτερινόν του σκοῦφον, ὅστις περιώριζεν ὁπωσδήποτε τοὺς μέλανας βοστρύχους τῆς ἀντάρτιδος κόμης του, ἤκουσεν ἐν ἀγανακτήσει τοὺς παταγώδεις ῥογχαλισμοὺς τῆς συζύγου του, καὶ ἀνέμενε τὸν κτύπον τοῦ ὡρολογίου τῆς γειτονικῆς ἐκκλησίας. Μετά τινας στιγμὰς πράγματι, τὸ ὡρολόγιον ἐσήμανε τὴν 2αν τῆς νυκτός.

— Δύο ἡ ὥρα! — εἶπεν.— Εἶναι λοιπὸν αἰώνιοι αὗται αἱ νύκτες;— καὶ ἐχασμήθη ἐκ νέου μεθ' ὅσου καὶ πρὶν θορύβου.

Ὁ κὺρ Ζοῦγκος εἶχε γεννηθῇ μὲ τὸ ἔνστικτον τῆς χειρουργικῆς· ἀλλ' αἱ κακαὶ περιστάσεις εἶχον καταντήσει αὐτὸν ἁπλοῦν κουρέα. Τὸ πνεῦμά του ἦτο φύσει ὀξυδερκὲς καὶ καθαρόν· ἀλλ' ἡ ἔλλειψις ἀγωγῆς εἶχε μεταβάλει αὐτὸ εἰς γῆν ἄγονον καὶ τραχεῖαν, εἰς ἣν οὐδέποτε τὸ ἄροτρον εἶχε δυνηθῇ νὰ εἰσχωρήσῃ.

Ὁπωσδήποτε, ὁ κὺρ Ζοῦγκος ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς ἥσυχος ἄνθρωπος, ἂν καὶ ἐπίστευεν ὅτι ἡ ἀνάπτυξις εἶνε δυστυχὲς δῶρον τοῦ Πλάστου, ὁ καταβιβρώσκων σάρξ τοῦ παρόντος αἰῶνος, ὅστις τὰ πάντα ἐξετάζει, ἀπὸ τῶν συγχωροχαρτίων τοῦ Πάπα μέχρι τῆς ἐλαστικότητος τῶν ποδῶν τοῦ ψύλλου.

Ἐμίσει λοιπὸν τοὺς πεπαιδευμένους, τὰς ἐφημερίδας, τὸν *καρβοναρισμὸν* (κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην οἱ δημοκρατικοὶ ἐκαλοῦντο carbonari), τοὺς Γάλλους, τὴν κομψότητα, τὴν καλλονήν, τὰ ἄνθη, τὸ ἔαρ, πᾶν τέλος τὸ ἀποπνέον φῶς καὶ ἁρμονίαν. Ἠγάπα τοὐναντίον, τὴν βαρεῖαν καὶ θυελλώδη ἀτμόσφαιραν, τοὺς χωροφύλακας, τοὺς τελώνας, τὴν ἀσχημίαν, τὰ ἔρρινα

ᾄσματα τῆς Ἐκκλησίας του, τοὺς καλογήρους, τὴν τεσσαρακοστήν, τὸ γύλον καὶ ἐρυθρὸν πρόσωπον τοῦ ἐφημερίου, τὸ ὁποῖον ἐξύριζε τυφλοῖς ὄμμασι, καί, τέλος, μέχρι δεισιδαιμονίας, ἐλάτρευε τὰ ἑπτὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ μυστήριον τοῦ γάμου ἔχει τι τὸ ὑλικώτερον τῶν ἄλλων, ἀπεφάσισε καὶ ἐνυμφεύθη.

Ἡ κυρὰ Φρόσω, ἀφ' ἧς ἐγεννήθη, ἦτο προωρισμένη νὰ συμπληρώσῃ τὴν εὐτυχίαν του καὶ νὰ γείνῃ ἡ *οἰκοκυρά* του.

Ἡ Φρόσω ἦτο κόρη τοῦ κρεοπώλου τοῦ χωρίου. Καλὴ χριστιανή.... προσευχομένη ἑκάστην ἡμέραν ὅσον πάντες ὁμοῦ οἱ Ἀμερικανοὶ δὲν προσεύχονται καθ' ὅλον τὸ ἔτος. Τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ περιεστρέφετο πάντοτε ἐν τῷ στόματι αὐτῆς ὁμοῦ μετὰ τεμαχίου μαστίχης. Ἦτο μικρὰ τὸ ἀνάστημα καὶ παχεῖα, τριχωτὴ τὴν παρειάν, προβάλλουσα ῥῖνα μακροτέραν τῆς τοῦ ἁγίου Καρόλνυ, κεκοσμημένη μὲ ὀφθαλμοὺς μικροὺς καὶ νυσταλέους, καὶ δέρμα χρώματος ἐτρουσκικοῦ ἀγγείου, ἀντὶ ποικιλμάτων φέρον στίγματα εὐλογίας.

Ἀλλ' ὁ κὺρ Ζοῦγκος ἠδιαφόρησε πρὸς ὅλα ταῦτα· ματαιότης ματαιοτήτων! — Τὴν ἐνυμφεύθη, καὶ ἀμφότεροι ἀνέλαβον τὴν καλλιέργειαν τῆς ἀμπέλου τοῦ Κυρίου.

Ὁ Θεὸς ηὐλόγησε τοὺς ἐργάτας τούτους, καὶ μετὰ ἐννέα μῆνας ἀπέκτησαν ὡραῖον πιθικίδιον. Ἀλλὰ δυστυχῶς ἐσταμάτησαν εἰς τὸν πρῶτον σταθμόν· ὁ Θεὸς τοὺς ἐτιμώρησε διὰ μιᾶς τῶν χειρίστων πληγῶν τοῦ Φαραῶ, τῆς στειρώσεως..... πρὸς μεγάλην ἔκπληξιν τοῦ ἐφημερίου.

Ὁ κύριος Βροῦτος, ὁ υἱός των, ἦτο ἀκριβῶς δεκαοκταέτης ὅτε ἄρχεται ἡ ἱστορία αὕτη.

Ὁ κὺρ Ζοῦγκος, ἀφυπνισθεὶς τοσοῦτον ἐνωρὶς καὶ μὴ δυνάμενος νὰ ἐπαναλάβῃ πάλιν τὸν ὕπνον ἤρχισε νὰ σκέπτηται.... ἂς εἴπωμεν νὰ σκέπτηται.... ἀλλ' ὁ ἀγαθὸς κουρεὺς εἶχε τὴν συνήθειαν νὰ ὁμιλῇ κατὰ μόνας, ὡς ἄνθρωπος ἔχων ἐλευθέραν τὴν συνείδησιν.

— Αἴ, καλά, κὺρ Ζοῦγκε, φίλε μου, — ἐψιθύριζεν — τελείωσε τοὺς λογαριασμούς σου καὶ τακτοποίησον τὰς ἐργασίας τῆς ἡμέρας. Σήμερον εἶνε τρίτη. Εἶνε λοιπὸν ἡ σειρὰ τοῦ ξυρίσματος τοῦ συμβολαιογράφου, τῆς κυρίας Δημαρχίνας καὶ τοῦ κατηραμένου ἐκείνου *Τἄκαμε-θάλασσα* (Sacco-e-Fuoco). Ἐὰν ἡ κ. Ζωή — ὁ Θεὸς νὰ τὴν συγχωρήσῃ, ὅπου μὲ αὐτὰ τὰ μουστάκιά της ἔλαβεν ὄνομα τὸ ὁποῖον δὲν ὑπάρχει εἰς τὸ μαρτυρολόγιον — ἐὰν ἡ κ. Ζωὴ δὲν ἔχει πονοκέφαλον, ἐὰν ἔδειρε τὰ ἑπτὰ παιδιά της καὶ ἐθώπευσε τοὺς ἑπτὰ γάτους, ἐντὸς ἡμισείας ὥρας θὰ τὴν ξυρίσῃς. Ἔπειτα θὰ ὑπάγῃς νὰ φλεβοτομήσῃς τὸν βοῦν τοῦ Γιακουμῆ, ὅστις θὰ ἔκαμνε καλλίτερα νὰ ἐφλεβοτομεῖτο αὐτὸς ὁ ἴδιος, ὁ μεθύστακας! Ἔπειτα θὰ βάλῃς τὸ ἐκδόριον εἰς τὸ μουλάρι τοῦ Σπύρου. Ἐκεῖ πλησίον εἶνε ἡ Ἐκκλησία· εἰσέρχεσαι λοιπὸν καὶ βοηθεῖς εἰς τὴν λειτουργίαν

τὸν Παπα-Γιάννη, ὅστις λειτουργεῖ ἴσα ἴσα ὅταν οἱ ἄλλοι πηγαίνουν νὰ γευματίσουν. Ἄχ! ὁ δεσπότης ἔπρεπε νὰ φροντίσῃ! Κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ὑπάρχουν μόνον οἱ ποντικοί, οἵτινες χορεύουν γύρω εἰς τὸ ράσο τοῦ Παπᾶ-Γιάννη, καὶ δυὸ τρεῖς ἐπαῖται, οἱ ὁποῖοι μετροῦν τὰ τεμάχια τοῦ ἄρτου μὲ τὰ ὁποῖα τοὺς ἐλέησαν.—Ἔπειτα, ἔπειτα.... ἂς ἴδωμεν..... Δὲν μένει τίποτε ἄλλο, νομίζω. Ὁ Παπᾶ-Δημήτρης ἀνεχώρησεν εἰς Νεάπολιν διὰ μίαν ὑπόθεσίν του».

Ὁ κύρ-Ζοῦγκος ἀνέπνευσεν, εἶτα ἐπανέλαβεν.

— Παῦσε, λοιπόν, εὐλογημένη, τοὺς ῥογχαλισμούς σου!—καὶ ταῦτα λέγων ἐφιλοδώρει ἐλαφρὰ γρονθοκοπήματα εἰς τὴν σύζυγόν του. — Παῦσε λοιπόν! Ταράττεις τὰς μελέτας μου, τὰς φιλοσοφικάς μου σκέψεις, ὡς θὰ ἔλεγεν ὁ κὺρ Τιμόθεος. Ἆ! αὐτοὶ οἱ καρβονάροι δὲν φροντίζουν πλέον διὰ τὰ γένειά των, καὶ ὁμιλοῦν μασωνικά. Ὁ Θεὸς νὰ τοὺς πληρώσῃ, ἀφοῦ δὲν μὲ ἀφίνουν πλέον νὰ τοὺς ὑπηρετῶ! — Λοιπὸν ἀνεχώρησεν εἰς Νεάπολιν καὶ θὰ ἴδῃ τὸν φιλάργυρον ἀδελφόν μου, τὸν κὺρ Νῶε, ὅστις ἐκεῖ κάτω ἀνακατόνεται πάντοτε μὲ τὴν Ἐκκλησίαν.

Ἐνταῦθα ὁ μονόλογος τοῦ κουρέως διεκόπη ἐκ κρότου ἀκουσθέντος εἰς τὸ παρακείμενον δωμάτιον. Ἦτον ὁ Βροῦτος, ὅστις, ὀνειρευόμενος ὅτι ἔπαιζε τὸν *πηδηκτό*, εἶχε κρημνισθῇ ἀπὸ τῆς κλίνης.

— Ἆ, εἶπεν ὁ κὺρ Ζοῦγκος, πῶς τὸ ἀγαπῶ αὐτὸ τὸ κακόπαιδο! Εἶνε ἔξυπνο καὶ ὅταν κοιμᾶται. Πηδᾷ ὡς φελλὸς φιάλης ζύθου. Τίς θὰ ἔλεγε ποτὲ ὅτι αὐτὴ ἡ χονδρὴ φώκια, ἡ ὁποία φυσᾷ πλησίον μου, συνειργάσθη μετ' ἐμοῦ εἰς τὴν γέννησιν τοῦ ἀγγέλου τούτου;

Ἐνταῦθα ὁ κὺρ Ζοῦγκος ἐσιώπησε, διότι πληθὺς ἰδεῶν ἀορίστων, ζωηρῶν, συγκεχυμένων, πολυχρώων, κατέκλυσαν ὡς σμῆνος πτηνῶν, τὴν κεφαλήν του.

Ὁ Βροῦτος—τὸ λέγω συμπεσόντος τοῦ λόγου — ἦτο ὡραῖος παῖς, ἐρυθρὸς ὡς ῥοδάκινον, κρύπτων ὑπὸ τὸ κάλυμμα ἀγγελικῆς ἀπαθείας καὶ ἐνίοτε ἐντελοῦς ἠλιθιότητος, πνεῦμα ζωηρόν, ἑτοιμότητα, καί τινας πρωτοφανεῖς κλίσεις. Ἦτο μοσχομάγκα ὑπὸ μορφὴν ἁγίου. Ἐφαίνετο Ὀλλανδὸς μονοκόμματος, ἀλλά, ὡσὰν διὰ μηχανισμοῦ, μετεβάλλετο αἴφνης εἰς παιδίον ἰδιότροπον, πονηρόν, πεισματῶδες, προδίδον ὅμως πάντοτε ἀπροσδοκήτους λάμψεις εὐφυΐας.

Ὁ κουρεύς, βουρβωνιστὴς εἰς τὸ ἔπακρον, τὸν εἶχε καλέσει Βροῦτον ἐξ ἀντιπαθείας πρὸς τὸν Μουρᾶ. Ἡ μήτηρ, ἂν καὶ πολὺ εὐλαβής, δὲν εἶχε δυνηθῇ νὰ τὸν καταπείσῃ νὰ γείνῃ Ἀναγνώστης· ὁ Βροῦτος ἤθελε νὰ φέρῃ τὸ ξῖφος καὶ νὰ γείνῃ στρατιώτης.

Ὁ κὺρ Ζοῦγκος λοιπὸν ἐσκέπτετο ὁποῖον στάδιον ἔμελλε νὰ ἐκλέξῃ διὰ τὸν υἱόν του, διότι τὸ στρατιωτικὸν ἐφαίνετο αὐτῷ λίαν ἐπικίνδυνον.

Καὶ ἐξηκολούθησε μονολογῶν:

— Ἡ κυρὰ Φρόσω δὲν θὰ κατορθώσῃ ποτὲ νὰ κάμῃ τὸν Βροῦτον Ἀναγνώστην. Ὅταν ἐγὼ φλεβοτομῶ, ἐκεῖνος συμμαζεύεται εἰς ἕνα κάθισμα καὶ λαμβάνει τὸ ὕφος ἀνθρώπου ὁ ὁποῖος γνωρίζει περισσότερα ἀπὸ ἐμέ: μοῦ κάμνει ἐντύπωσιν ἡ ἀτάραχη καὶ ἥσυχη ματιά του. Ἔγραψε ποίημα εἰς τὴν μίτραν τοῦ ἐπισκόπου, ἄλλο εἰς τὸ πόδι ποῦ ὁ διδάσκαλός του ἐξέχασε δὲν ἠξεύρω ποῦ ὅταν ἀκολουθοῦσε τὸν Ναπολέοντα. Ἐργολαβεῖ μὲ ὅλας τὰς νέας τοῦ χωρίου, βλασφημεῖ ὡς πυροσβέστης, σπάει τὰ ὑαλιὰ ὅλων τῶν καταστημάτων, ῥίπτει τοὺς λίθους ὡς ἄγγελος, γνωρίζει τὰ λατινικά του ὡς καλὸς Βενεδικτῖνος, καπνίζει σὰν γεροναύτης, ἀνοίγει τὰς κεφαλὰς τῶν συμμαθητῶν του, δέρεται εἰς τὸ σχολεῖον τακτικῶς δὶς τῆς ἡμέρας, ὁμιλεῖ γαλλικὰ σὰν Τοῦρκος. . . . καὶ ὅλα αὐτὰ — ὁ Θεὸς νὰ τὸν κάμῃ λόρδον — δὲν μοῦ φαίνονται συμπτώματα Ἀναγνώστου. Νὰ τὸν κάμω εἰσαγγελέα; . . . ἀλλ' ὁ ἄθλιος ἔχει ζωηρὰν τὴν φαντασίαν· φαρμακοποιόν; . . . ἀλλ' εἰξεύρει γράμματα καὶ ἐννοεῖ τὰ λατινικά. — Καλόγηρον; ἀλλὰ ἔχει ἀρκετὴν τάσιν πρὸς τὸ ἁμάρτημα. Δικηγόρον; προτιμᾷ νὰ δώσῃ τὰ ἰδικά του παρὰ νὰ ἁρπάζῃ τὰ τῶν ἄλλων. Θὰ ἠμποροῦσα ἴσως νὰ τὸν κάμνω ἀρχιτέκτονα. . . . ἔχει τὴν μανίαν νὰ κρημνίζῃ, καὶ μοῦ κατέστρεψεν ὅλην τὴν οἰκίαν. . . ἀλλ' ὁ δάσκαλος λέγει ὅτι δὲν ἠξεύρει μαθηματικά. Ἤθελα νὰ τὸν κάμω τραγουδιστήν, διότι ἡ φωνή του εἶνε ἡ πλέον ἀξεκούρδιστη τοῦ κόσμου, ἀλλ' αὐτὸ δὲν εἶνε καλὸ ἐπάγγελμα διὰ κοινόν, τὸ ὁποῖον σφυρίζει ὅταν πρέπει νὰ χειροκροτήσῃ καὶ ἐνθουσιάζεται ὅταν χρειάζεται ποδοκρότημα. . . δὲν λογαριάζω δὲ τὴν ἐφημεριδογραφίαν. Θὰ ἀπεφάσιζον σχεδὸν νὰ γίνῃ κωμικός, διότι, ὅταν λέγει τὸ μάθημά του τραγουδεῖ καὶ φωνάζει σὰν ψωμοζήτης μὲ τὴν λύραν του. . . ἀλλὰ μὲ τὸ ἐπάγγελμα αὐτὸ θὰ γείνῃ ἀληθινὸς ψωμοζήτης. Ὅσον δὲ διὰ τὸ ἰδικό μου τοῦτο οὔτε λόγος νὰ γίνεται. Ὁ Βροῦτος τόσην ἀντιπάθειαν ἔχει πρὸς τὸ νερὸ καὶ τὸ σαποῦνι, ὥστε προτιμᾷ νὰ ἀφήσῃ τὴν μύτην του μελανωμένην ὅλην του τὴν ζωήν. Δὲν βλέπω ἄλλο δι' αὐτὸν παρὰ νὰ γένῃ ἰατρός. Τὸ αἷμα δὲν τὸν τρομάζει καθόλου· ποτὲ δὲν τὸν εἶδα νὰ λυπῆται διὰ τὸν θάνατον κανενός. Λέγει ψεύματα μ' ὅσην εὐκολίαν ἡ μητέρα του τὸ *Πάτερ ἡμῶν*· εἶνε σοβαρὸς καὶ ὁμιλεῖ ὀλίγα· ποτὲ δὲν ἐπῆγεν εἰς Ἐκκλησίαν· εἶνε χαρτοπαίκτης, ἔχει σῶμα διαβολεμένον καὶ ὡραῖον πρόσωπον, εἶνε τεμπέλης . . . . τὸ μέλλον του λοιπὸν εἶνε πλέον ἀποφασισμένον.

Καταληφθεὶς ὑπὸ τῆς καλλίστης ταύτης ἰδέας, ὁ κὺρ Ζοῦγκος ἐγείρεται, ἐνδύεται, θέτει ἀναστρόφως τὸν ἐπενδύτην του, λησμονεῖ τὸν λαιμοδέτην, ἀναστρέφει τὰς χειρίδας μέχρι τοῦ ἀγκῶνος, λαμβάνει τὸν πῖλόν του, τὴν λεκάνην, τὰ ξυράφιά του, ὀλίγην ἀράχνην, καὶ ἀπέρχεται.

Ἀνατέλλοντος τοῦ ἡλίου, ὁ πρῶτος ξυραφισμὸς ἐτίμα τὸν πώγωνα τοῦ διδασκάλου. Ἀκολουθήσωμεν αὐτόν, ἢ μᾶλλον, ἂς προτρέξωμεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Ο ΛΟΧΙΑΣ ΤΑΚΑΜΕ ΘΑΛΑΣΣΑ

Ἦτο υἱὸς πτωχοῦ δικολάβου τῆς κωμοπόλεως.

Ὁ πατὴρ τὸν εἶχεν ἀποστείλει εἰς τὸ σχολεῖον τινὸς πρῴην Ἰησουίτου. ὅστις ἐπέστρεψεν εἰς τὸ χωρίον μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ μοναστηρίου του. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος—πλήρης εὐθύτητος καίτοι Ἰησουίτης—εἶχε διδάξει αὐτὸν πᾶν ὅ,τι διδάσκεται συνήθως εἰς τὰ σχολεῖα τῶν Ἰησουιτῶν. Ὁ νεανίας λοιπὸν ἐγίγνωσκε κάλλιστα τὴν λατινικήν, τὴν ἑλληνικὴν καὶ τὴν ῥητορικήν· κατεσκεύαζε σαπφικὰς καὶ πινδαρικὰς ᾠδὰς πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγίου Λουδοβίκου καὶ τῆς Θεοτόκου· ἤξευρε καί τινα γαλλικά, διότι ὁ ἅγιος διδάσκαλός του εὑρίσκετο εἰς μοναστήριον τῆς Γαλλίας ὅτε τὸ τάγμα του διελύθη ὑπὸ τῶν ἐπαναστατικῶν νόμων. Ἐγίνωσκεν ἐκ στήθους πάντα τῆς ῥητορικῆς τὰ σχήματα καὶ τῆς λογικῆς τοὺς σωρείτας—καὶ ἂς λέγουν ὅτι οἱ Ἰησουῖται οὐδὲν ὠφέλιμον διδάσκουσιν.

Ὁ Πέτρος Κολίνης — ὁ ἤδη λοχίας *Τάκαμε θάλασσα* εἶχεν ὑποστῆ ἑπτάωρον συζήτησιν ἐπὶ τοῦ θέματος *ἐὰν δύναταί τις ν' ἀπαγχονίζηται ἐν Ρώμῃ καθ' ἣν στιγμὴν νυμφεύεται ἐν Παρισίοις, καὶ ἐὰν ὁ ἅγιος Ἀντώνιος ἠδύνατο νὰ ζητήσῃ ὀλίγων στιγμῶν ἄδειαν παρὰ τοῦ ἐν Παδούῃ ἀκροατηρίου του ἵνα παρευρεθῇ εἰς τὴν ἀνασκολόπισιν τοῦ πατρός του ἐν Λισσαβώνῃ*. Πάντα ταῦτα εἶχε λύσει καταφατικότατα, τῇ βοηθείᾳ ἑλληνικῶν τε καὶ λατινικῶν κειμένων.

Ἀλλά, πρωΐαν τινὰ ὁ αἰὼν ἠγέρθη αἰφνιδίως μὲ παραδόξους τινὰς ἰδέας.

Ἀντὶ τοῦ κώδωνος, ὅστις ἐσήμαινε τὴν λειτουργίαν, ἠκούσθη ὁ κρότος τοῦ τυμπάνου προσκαλοῦντος εἰς τὴν ἐπιστράτευσιν· ἀντὶ τῶν κραυγῶν *Ζήτω ὁ Βασιλεύς!* ἠκούετο *Ζήτω τὸ Ἔθνος!*

Ὁ Πέτρος Κολίνης ἀλλάσσει τότε τὸ ῥάσον διὰ στολῆς κυανῆς μετ' ἐρυθρῶν ἐπιρραμμάτων, τὸ περιτραχήλιον τοῦ ἱερέως διὰ δυσειδοῦς δερματίνου περιλαιμίου, τὴν λογικὴν καὶ τὴν ῥητορικὴν διὰ τῆς λόγχης καὶ τοῦ ξίφους, καὶ τὸ *Πάτερ ἡμῶν* διὰ μυρίων βλασφημιῶν. Ὁ στρατὼν ἀντικατέστησε τὴν ἐκκλησίαν καὶ ὁ ἱερεύς, μετασχηματισθεὶς εἰς στρατιώτην, ἀνεχώρησεν εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης. Χαῖρε, προσφιλὲς χωρίον· χαῖρε, ὦ ὁλόκληρον ἱερατικὸν μέλλον· χαίρετε, συγγενεῖς καὶ γλυκεῖα ὀκνηρία· χαίρετε, ὦ προσφιλέστατα ἀντικείμενα καὶ συνήθειαι τῆς νεανικῆς ἡλικίας! Ἡ πατρὶς καλεῖ τὸν Πέτρον Κολίνη· καὶ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τὰ ἀνδρεῖα τέκνα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος δὲν ἔπαιζον μὲ τὸ ὄνομα καὶ τὸ αἴσθημα τῆς Πατρίδος.

Ὁ Πέτρος, καίτοι στρατιώτης, ἦτο πάντοτε ὁ εὐλαβὴς χριστιανός. Πρὶν

ἡ ῥίψῃ θανατηφόρον κατά τινος βολήν, προέταττεν εὐλογίαν in articulo mortis· πρὶν ἢ λογχίσῃ, ἔλεγε *συγχώρησον, ἐν Χριστῷ ἀδελφέ μου*· ἐπέθετε φίλημα ἐπὶ τῶν παρειῶν νεάνιδος συνοδευόμενον ὑπὸ καλλίστης τινὸς συμβουλῆς, καί, πρὶν ἢ βλασφημήσῃ, ἐψιθύριζε πάντοτε *εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον εἰς τοὺς αἰῶνας !*

Ἀλλ' ἡ χριστιανικὴ καὶ ἁγία αὕτη φύσις δὲν διετηρήθη ἐπὶ μακρόν. ὁ Πέτρος τοσοῦτον ταχέως προώδευσε, τοσοῦτον συνεμορφώθη πρὸς τὸ νέον αὐτοῦ ἐπάγγελμα, ὥστε μετά τινας μῆνας ἦτο ὁ πρωτοτυπότατος βλάσφημος τοῦ στρατοῦ, ἀκριβῶς διότι ἐγίνωσκε τὴν θεολογίαν. Μετὰ τὸν πόλεμον ὁ Πέτρος Κολίνης ἦτο ἁπλοῦς λοχίας, καίτοι ἡ ἔκτακτος ἀνδρεία του ἀπέδειξεν αὐτὸν εἰκοσάκις ἄξιον τῶν ἐπωμίδων τοῦ ταγματάρχου. Ἠκολούθησε τὸν Γαλλικὸν στρατὸν ὅτε κατέλιπε τὴν Νεάπολιν κατὰ τὸ 1799, καὶ παρευρέθη εἰς τοὺς πολέμους τῆς Ὑπατείας καὶ τῆς Αὐτοκρατορίας. Ὅτε δὲ ὁ Καμβρὼν εἶπε τὸν πασίγνωστον ἐκεῖνον λόγον του καὶ ὁ Ναπολέων ἀπεμονώθη εἰς Ἁγίαν Ἑλένην, οἱ Βουρβόνοι τῆς Γαλλίας διέλυσαν τὸν στρατόν. Ὁ Πέτρος συνέλεξε τότε τὰ ἐναπομείναντα μέλη τοῦ σώματός του καὶ ἐπανέκαμψεν εἰς Νεάπολιν.

Ἀλλά, φεῦ! ὁ δυστυχὴς οὔτε δι' ἐμβαλοματὴς ἦτο ἱκανὸς...... ἡ ἀριστερὰ χεὶρ αὐτοῦ εἶχεν ἀπομείνει εἰς τοὺς πάγους τῆς Μόσχας· οὔτε διὰ ταχυδρόμος.... σφαῖρά τις, κατὰ τὴν ἐν Βατερλὼ μάχην, τῷ εἶχεν ἀφαιρέσει τὸ ὑπόδημα μετὰ τοῦ περιεχομένου· οὔτε διὰ κατάσκοπος τῆς κυβερνήσεως..... ὁ βασιλεὺς δὲν ἤθελε οὐδὲ νὰ τὸν ἴδῃ ἐνώπιόν του! Τῷ ἀπέμεινεν οὐχ ἧττον ἡ γλῶσσα, ἵνα κραυγάζῃ, ἡ δεξιὰ χεὶρ ἵνα μαστιγόνῃ, μνημονικὸν ἀρκετὰ συγκεχυμένον καὶ ὀκνηρία, παροιμιώδης πλέον γενομένη· ἠδύνατο λοιπὸν εἰσέτι νὰ γείνῃ δημοδιδάσκαλος, ἀφοῦ εἶχεν ὑπερπηδήσει τὰ ἐκκλησιαστικὰ κωλύματα καὶ ἀποσοβήσει τὰς ὑπονοίας τοῦ θρόνου. Ἀπηρνήθη τὸν Ναπολέοντα, ἐπεδόθη εἰς τὴν θρησκείαν, καὶ διεδραμάτισε καλῶς τὸ μέρος του.

Οἱ μαθηταὶ οὐδὲν ἐμάνθανον, ἦσαν χαρτοπαῖκται καὶ ἔτρεχον εἰς τὰς ἐξοχάς, ἵνα κλέψωσι τοὺς καρποὺς ἀπὸ τῶν δένδρων. Οἱ μεγαλήτεροι αὐτῶν ἀνεγίνωσκον, ἀλλὰ σκανδαλώδη βιβλία· ἠσπάζοντο ἐν τούτοις εὐλαβῶς τὰς χεῖρας τῶν ἀνωτέρων των, ὑπηρέτουν τὸν ἱερέα εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς λειτουργίας, ἠκολούθουν τὰς λιτανείας, ἐμιαούριζον τὸ *Ὡσαννὰ ἐν τοῖς Ὑψίστοις....*, ἐχαιρέτιζον τὸν σεβασμιώτατον ἀρχιεπίσκοπον ὁσάκις τὸν ἀπήντων, ἔλεγον τὸ *Πάτερ ἡμῶν* λατινιστί, καὶ οἱ ἅγιοι πατέρες, ὁ θρόνος καὶ ἡ ἐκκλησία διεκήρυττον τὴν ὑψηλὴν εὐαρέσκειάν των.

Τοῦτο ὅμως δὲν συνέβη καὶ εἰς τὸν υἱὸν τοῦ κουρέως. Ὁ διδάσκαλος ἐβασάνισε νοῦν, συνεκέντρωσε πᾶσαν γνῶσιν, ἥτις ἐναπέμενεν ἐν τῇ μνήμῃ του, πᾶν ὅ,τι εἶχεν ἴδει καὶ μάθει κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐν Εὐρώπῃ περιπλανήσεώς του, πᾶν ὅ,τι ἀνεγίνωσκεν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, καὶ ἐστίβασε ταῦτα

πάντα ἐν τῇ κεφαλῇ τοῦ Βρούτου, τῇ βοηθείᾳ καὶ τῶν συνεχῶν ῥαβδισμῶν.

Ὁ Βροῦτος ἐγίνωσκεν ἑπομένως τὴν λατινικήν, τὴν μεταφυσικήν, τὴν νέαν ἱστορίαν καὶ τὴν γεωγραφίαν, ὡς ἠδύνατο νὰ τὸν διδάξῃ αὐτὴν ἄνθρωπος περιηγηθεὶς πολλὰς χώρας... καὶ ἔψελλιζε καὶ τὴν γαλλικήν.

Πρέπει λοιπὸν νὰ ἐκπλαγῇ τις ἐὰν τὰ μαθήματα τοῦ διδασκάλου ἔβραζον ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ τοῦ μαθητοῦ ὡς τὰ πολυάριθμα συστατικὰ τῆς σούπας τῆς κυρὰ Φρόσως; Ὁ κὺρ Ζοῦγκος λοιπὸν δὲν εἶχεν ἄδικον λέγων ὅτι ὁ υἱός του δὲν ἦτον ἐκ τοῦ ὑφάσματος ἐξ οὗ κατασκευάζει τις τοὺς Ἀναγνώστας.

Ὁ κουρεύς, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, εἰσῆλθε παρὰ τῷ διδασκάλῳ.

Ἡ οἰκία τοῦ πρώην λογίου ἦτο ἐντελῶς παρημελημένη· ἀπέπνεέ τι δριμύτερον τῆς πτωχίας. Ἠσθάνετό τις τὴν δυστυχίαν ἥτις ὑποφέρει ὑποκύπτουσα μετ' ἀπαθείας καὶ περιφρονήσεως. Ὁ κονιορτὸς ἐκάλυπτε τὰ ἔπιπλα, καὶ οἱ ἱστοὶ τῆς ἀράχνης ἐφηπλοῦντο ἐπὶ τῶν τοίχων ἐν εἴδει ταπήτων. Παρεῖχε τὴν εἰδεχθεστάτην εἰκόνα τῆς πτωχίας, ἀλλὰ πτωχίας ἥτις παλαίει κατὰ τῆς δυστυχίας μεθ' ἡρωϊσμοῦ.

Ὁ καπνὸς τῆς καμίνου, ὅστις προετίμα μᾶλλον νὰ διαχέηται ἐν τῇ αἰθούσῃ, ἢ νὰ ὑψοῦται διὰ τῆς καπνοδόχου πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν νεφῶν, εἶχεν ἐπιθέσει στρῶμα μαλακὸν καὶ στίλβον ἐπὶ τῶν δοκῶν καὶ τῶν τοίχων, οἵτινες ἐφαίνοντο ὡς ἐκ δείπνου κατασκευασθέντες. Ἦτο πένθιμος εἰκών, τάφος μᾶλλον, ἢ κατοικία ζῶντος πλάσματος. Ὁ οἶκος ἐφόρει τὸ πένθος τοῦ κατοικοῦντος αὐτόν.

Δι' ἰσογαίου εἰσόδου εἰσήρχετό τις εἰς εὐρεῖαν αἴθουσαν, ἥτις ἐχρησίμευε συγχρόνως εἰς ὑποδοχήν, σχολεῖον, ἑστιατόριον, ἐργαστήριον, εἰς πάντα τέλος, πλὴν τοῦ κοιτῶνος. Ἐντὸς τῆς αἰθούσης ταύτης ἦτο τεθειμένον εἶδός τι παραπετάσματος φέροντος εἰς τὸ βάθος μικρὰν θυρίδα κοινωνοῦσαν πρὸς στενωτάτην τινὰ ἀτραπόν. Ἐν τῇ ὀπῇ ταύτῃ ἐκοιμᾶτο ὁ δύσμοιρος λογίας.

Ἐν τῇ αἰθούσῃ παρετηροῦντο ξύλινά τινα καθίσματα, θρανίον μέγα μετ' ἐρείσματος τοσοῦτον ὑψηλοῦ ὥστε νὰ χρησιμεύῃ ὡς ἀλεξήνεμον ἐκ τοῦ μέρους τῆς πρὸς τὴν θύραν ἑστίας, καὶ μία μεγάλη τράπεζα. Εἶτα ἑρμάριον μετὰ τεθραυσμένων ὑελωμάτων, βιβλία τινα, φιάλαι, καί τινα συντρίμματα μαγειρικῶν ἀγγείων. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα ἦσαν παμπάλαια, ἀκάθαρτα, παραμεμορφωμένα καὶ συνταξιοῦχα. Ἦτο ἀνάγκη χειρὸς γυναικός, τῆς χειρὸς ἐκείνης, ἥτις δίδει εἰς πάντα ζωήν, φῶς, νεότητα μειδίαμα.

Ἡ γυνὴ εἶνε ἠώς, φωτίζει.

Ὁ λογίας ἔφερε πολιτικὴν ἐνδυμασίαν· ζεῦγος προκατακλυσμιαίων περισκελίδων ἐξ ὑφάσματος ἄλλοτε φαιοῦ, περιστήθιον μέλαν, κομβωμένον μέχρι λαιμοῦ, καὶ ἐπὶ πάντων τούτων ἐπενδύτην ἐκ τοῦ ὑφάσματος ἐξ οὗ κατασκευάζουν τὰ καλογερικὰ ῥάσα. Τὴν κεφαλὴν ἐκάλυπτεν ἐξ

ἰδιοτροπίας δι' Ἑλληνικοῦ φεσίου. Οὐδέποτε ἡ ψήκτρα εἶχε διαφθείρει τὴν παρθενίαν τῆς ἐνδυμασίας του, ἥτις ἀπέπνεεν ὀσμὴν καπνοῦ.

Τρία τινὰ εὑρίσκοντο ἀλληλοδιαδόχως ἐν τῷ στόματι τοῦ διδασκάλου, ἡ καπνοσύριγξ, φιάλη οἰνοπνεύματος καὶ βλασφημία τις ἐν οἱᾳδήποτε τῶν εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν. Οἱ ὀδόντες του ἦσαν μέλανες καὶ στερεοὶ ὡς χάλυψ. Τὸ πρόσωπόν του πεποικιλμένον ὑπὸ ἐρυθρῶν καὶ φαιῶν στιγμάτων, οἱ ἐρυθροὶ ὀφθαλμοί του ἐξήστραπτον ὡς ἄνθρακες πεπυρακτωμένοι. Δάσος τριχῶν ὑπολεύκων καὶ ἀγρίων ὠρθοῦντο ὑπὲρ τὴν κεφαλήν του ὡς ἡ φρικώδης κόμη τῆς Μεδούσης. Ὦτα ὑπερμεγέθη ἐξεῖχον ὡς δύο *κογκάρδαι*, ἐκ τῶν πλαγίων τοῦ φεσίου του. Εἶχε τὸ πωγώνιον τῆς ἀγαθότητος καὶ τὰ χείλη τῆς φιληδονίας. Ἐὰν αἱ παθήσεις, αἱ στερήσεις, οἱ κόποι, τὰ πνευματώδη ποτά, αἱ φροντίδες, αἱ ἀμφιβολίαι, δὲν ἤθελον καταστρέψει τὴν ἀρρενωπὴν καὶ ἤρεμον ἐκείνην μορφήν, ὁ λοχίας ἤθελεν εἶναι ἄνθρωπος ὄχι ἀντιπαθητικός· ὡς ἦτο ὅμως, δὲν ἦτο εἰμὴ ἐρείπιον. Τῇ πέμπτῃ τῆς πρωΐας ἐγείρετο πάντοτε, ἐβηματίζεν, ἢ μᾶλλον περιέτρεχε βιαίως τὴν αἴθουσαν, ἔχων τὰς χεῖρας ὄπισθεν, συρίζων καὶ σκεπτόμενος Κύριος οἶδε τί. Παρατηρητὴς ἐμβριθὴς ἤθελεν εὐκόλως μαντεύσει ὅτι ἐν τῷ κρανίῳ τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου ὑπῆρχέ τι μυστηριῶδες ἀδιαλείπτως ταράττον αὐτό. Ἐάν τις ἤθελεν ἐρευνήσει τὸ στῆθός του κάτωθεν τοῦ λινοῦ ὑποκαμίσου, ἤθελε παρατηρήσει ὅτι ὁ γηραιὸς στρατιώτης ἐνέκρυπτε καλογηρικὸν ἐγκόλπιον, ὅπερ ἠσπάζετο κατακλινόμενος καὶ ἀφυπνιζόμενος.... ἀλλ' ἦτο πράγματι φυλακτήριον τοῦτο;

Ὁ κουρεὺς ἐπαρουσιάσθη λοιπὸν εἰς τὸν ἀπόμαχον, τὸν ὁποῖον ἠγάπα, πρῶτον διότι ἐδίδασκε τὸν υἱόν του, δεύτερον διότι τὸν προσεκάλει συχνάκις ἵνα τῷ προσφέρῃ ῥακίον, οἰνόπνευμα, κονιάκ, ζῦθον καὶ ὅ,τι ἄλλο εἶχε καὶ ἔπειτα διότι δὲν ἄφινε τὸν οἶνόν του νὰ γηράσῃ καὶ ἐχάριζε μαστίχην εἰς τὴν γυναῖκά του νὰ μασσᾷ.

Τὸ πρόσωπον ὅμως τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου παρώργιζε τὸν κουρέα· τυλώδες, διάτρητον ποῦ μὲν ὑπὸ τοῦ μυδροβόλου, ποῦ δὲ ὑπὸ τοῦ ξίφους ἢ τῆς λόγχης, ἦτο ἀδύνατον νὰ ξυρισθῇ χωρὶς νὰ κατακοπῇ καὶ καλυφθῇ ὑπὸ ἀραχνῶν, καθὼς αἱ κηλῖδες τῆς μελάνης καλύπτουσι τὸ τετράδιον ἀμελοῦς μαθητοῦ.

Ἀφοῦ ὁ κουρεὺς κατέθεσε ἅπαντα τὰ ἐργαλεῖα του καὶ ἤρχιζε νὰ ξυραφίσῃ τὸν λοχίαν·

— Πρέπει λοιπὸν νὰ γνωρίζητε, διδάσκαλε—εἶπεν—ὅτι...

— Ὦ! ποῦ νὰ πᾷς 'στὸν διάβολον!—ἐφώναξεν ὁ λοχίας δίδων γρόνθον εἰς τὴν κοιλίαν τοῦ κουρέως,—τί κάμνεις αὐτοῦ; μὲ τὸ πριόνι μὲ ξυραφίζεις σήμερον;

— Τί λέγεις, κὺρ λοχία; πόσον ἀνυπόμονος εἶσαι!—ἀπήντησεν ὁ κουρεὺς ἀναπνέων,—εἶσαι ἀληθὴς Ἄγγλος... Ὦ τί ζῷον ποῦ εἶμαι! Εἶχα

λάβῃς ἀντὶ τοῦ ξυραφίου σας, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον μεταχειρίζομαι ὅταν φλεβοτομῶ τοὺς ἵππους . . . Πταίει ἐκείνη ἡ χονδρογυναῖκα, ἡ Φρόσω, ἡ ὁποία τὸ εἶχε βάλει εἰς τὴν θήκην. Ἀλλ' ἰδέτε αὐτὸ ἐδῶ εἶναι τὸ ἰδικόν σας· δὲν θὰ ἀπατηθῶ πλέον.

— Ἐμπρὸς λοιπὸν, ἂς ἀκούσωμεν τὰς εὐχαρίστους ἀγγελίας τὰς ὁποίας μᾶς φέρεις σήμερον. Ἀλλὰ πρόσεξε νὰ μὴ τὰ χάσῃς. Ὁμίλησον στρατιωτικῶς. «*Γενναῖοι στρατιῶται, τεσσαράκοντα αἰῶνες θεῶνται ὑμᾶς ἐκ τοῦ ὕψους τῶν πυραμίδων τούτων!*» καὶ παρευθὺς μία νίκη ἐκερδίζετο, ἓν βασίλειον κατεκτᾶτο. Τί γίγαντες! γίγαντες! — ἀνέκραξεν ὁ ἀγωνιστὴς διὰ φωνῆς συγκεκινημένης.

— Θὰ σᾶς ἀκούσω, κὺρ λοχία. Ἀπεφάσισα λοιπὸν ὁ υἱός μου νὰ γείνῃ ὁ καλήτερος ἰατρὸς τῆς ἐπαρχίας.

— Ἔλα δά!

— Μάλιστα, κύριε, ὁ πρῶτος ἰατρὸς τῆς Βασιλικάτας.

— Ἆ! χά! χά!

— Μὴ γελᾷς, κὺρ λοχία, διότι σὲ ἔκοψα τώρα εἰς δύο μέρη.

— Ἰατρός; ὁ ἰατρὸς εἶναι ὁ στρατιώτης τῆς μεταφυσικῆς.

— Τί λέγεις; λοιπὸν, διδάσκαλε, αὐτὸ τὸ παληόπαιδο εἶναι μία χαρά.

— Pravo maiorem, uego minoren, θὰ ἀπήντα ὁ Ἰησουΐτης μου. Ἀλλὰ, κάμε ὀλίγον ἀργότερα, διάβολε· δὲν εἶμαι ἐγὼ ἵππος νὰ μὲ βάλῃς ἐκδόρια.

— Λέγετε, κὺρ λοχία; ἀλλ' ἐὰν μ' ὁμιλῆτε εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν βαπτισμένων χριστιανῶν, θὰ ἦτο καλλίτερα. Δὲν ἔχω καμμίαν ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς Ἰησουΐτας . . . ὁμιλοῦν κινέζικα.

— Ἔλεγον λοιπὸν ὅτι ἐπιδοκιμάζω τὸ ἐπάγγελμα τοῦτο, ἀλλά. . . . 'στὸ διάβολο! ξύριζε ὀλίγον ἐλαφρότερα, καὶ πρόσεχε τὸ αὐτί μου. Ἐτελείωσα πολεμῶν μὲ τὰ τηλεβόλα καὶ ἤδη μάχομαι κατὰ τῶν ξυραφίων. Εἰς τὸ ἑξῆς θὰ ἀφήσω τὴν γενειάδα μου.

— Δὲν ἔλειπε παρὰ αὐτὸ διὰ νὰ σᾶς φυλακίσουν ὡς *καρβονάρον*.

— Λέγω λοιπὸν ὅτι μοὶ φαίνεται πῶς ὁ υἱός σου εἶναι ἐκ τῆς ζύμης ἐξ ἧς γίνεται ἕνας καλὸς ἰατρός . . . Ἀλλὰ πῶς σοὶ ἦλθε ἡ ἰδέα ὅτι ὁ υἱός σου ἔχει τὰ ἀναγκαῖα τοῦ ἰατροῦ προσόντα;

— Ἆ, ἰδοὺ, κὺρ λοχία· πρῶτον πάντων διότι δὲν ἠξεύρω τί νὰ τὸν κάμω ἐὰν δὲν τὸν κάμω ἰατρόν.

— Εἶναι ἀποχρῶν λόγος—ἀπήντησεν ὁ λοχίας ἐρρίνως, διότι ὁ κουρεὺς ἐκράτει αὐτὸν ἐκ τῆς ῥινὸς κατ' ἐκείνην τὴν στιγμήν.

— Secundo διότι ἐπὶ τέλους πρέπει νὰ κάμῃ κἄτι, εἰ δ' ἄλλως θ' ἀποθάνῃ τῆς πείνης.

— Σωστά· καὶ σὺ ὁμιλεῖς ὡς ἡ Λογική.

— Tertio διότι ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν ἔχει πᾶν ὅ,τι ἀπαιτεῖται δι' ἰατρόν..

— Jure de dieu πῶς μὲ τυραννεῖς σήμερον.

— Quarto ἐπὶ τέλους...

— Ἐπὶ τέλους, ἐπὶ τέλους, atqui δὲν εἶναι καλὸς διὰ τίποτε, ergo εἶνε καλὸς διὰ τὴν ἰατρικήν. Ἰδοὺ τί ἐσκέπτετο καὶ εἷς τυμπανιστὴς τοῦ συντάγματός μου, ὅστις ἐγκατεστάθη εἰς Αἴγυπτον ἵνα ἐξασκήσῃ αὐτόθι τὸ ἐπάγγελμα τοῦτο. Πηγαίνετε λοιπὸν εἰς τὸν διάβολον σὺ καὶ ὁ υἱός σου, καὶ κάμε τον καὶ δήμιον ἂν θέλῃς, διότι μοῦ εἶναι ὅλως ἀδιάφορον. Ἐγὼ δὲν ἔχω πλέον τίποτε νὰ τὸν διδάξω· τὸν ἐδίδαξα τὰ τελευταῖα μαθήματα τῆς γενναιότητος, τῆς τιμιότητος καὶ τῆς αὐταπαρνήσεως· ἐτελείωσα, καλὴ νύκτα. Θὰ ἐπεθύμουν νὰ τὸν ἔβλεπον στρατιώτην, ἀλλὰ σὺ τὸν θέλεις ἰατρόν· κτυπᾶτε λοιπὸν τὴν κεφαλήν σας..... Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἔχεις καὶ τὸ δίκαιόν σου, διότι τὴν σήμερον ὁ στρατιώτης ὁμοιάζει τὸν χωροφύλακα, εἶναι κατάσκοπος, χαῖρε!

Ὁ λοχίας προσεπάθει ὅσον οἷόν τε νὰ φαίνεται χυδαῖος, σχολαστικὸς, καὶ ἀγροῖκος, ἵνα μὴ διεγείρῃ τὸν φθόνον, καὶ ὡς ἐκ τούτου τὰς εἰς τὴν ἀστυνομίαν καὶ τὸν ἐπίσκοπον καταγγελίας τῶν κακεντρεχῶν συμπολιτῶν του. Διὰ τοῦτο ὁμιλῶν τοιουτοτρόπως ἐχαιρέτισε καὶ τὴν ἐπὶ τῆς τραπέζης φιάλην, ἐξ ἧς ἐρρόφησεν ὀλίγον. Εἶτα προσέφερεν ἓν λάκτισμα εἰς τὰ ὀπίσθια τοῦ κουρέως, ἐδίωξεν αὐτὸν καὶ ἤρχισε περιερχόμενος τὴν αἴθουσαν συρίζων. Ἐφαίνετο συγκεκινημένος.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ κὺρ Ζοῦγκος, εὐχαρεστηθεὶς ἐκ τῆς ἐπιδοκιμασίας τοῦ διδασκάλου, ἐπορεύθη ἵνα ξυρίσῃ καὶ τοὺς ἄλλους πελάτας του καὶ νὰ διακηρύξῃ παντοῦ τὴν κλίσιν τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀνακαλύψει παρὰ τῷ υἱῷ του.

Εἶτα περὶ τὴν μεσημβρίαν ἐπανῆλθεν εἰς τὸν οἶκόν του. Συγχρόνως ἐπανήρχετο καὶ ὁ Βροῦτος.

Ὅτε τὸ γεῦμα ἐτελείωσεν, ὁ κὺρ Ζοῦγκος ἔνευσε διὰ τῆς χειρὸς νὰ μὴ ἐγερθῇ τις τῆς θέσεώς του καὶ ὡμίλησεν.

Ἐφαίνετο ὡς ἡ Εἱμαρμένη ὁμιλοῦσα.

«Ἀναδιφήσαντες τὰ ληξιαρχικὰ βιβλία καὶ πεισθέντες ὅτι ἤδη εἶσαι δεκαοκτέτης· παρατηρήσαντες ἔπειτα τὸν φορολογικὸν κατάλογον καὶ ἰδόντες ὅτι ἡ οἰκογένειά μας οὐδεμίαν κατέχει σελίδα ἐν τῷ χρυσῷ ἐκείνῳ βιβλίῳ, ἐν δὲ τῷ χρηματοφυλακείῳ μας μὴ εὑρόντες πλέον τῶν 150χιλ.ταλλήρων τὰ ὁποῖα εἶναι τὸ μόνον στήριγμα τῶν γηρατείων ἐμοῦ καὶ τῆς γραίας μητρός σου· ἀκούσαντες τὴν γνώμην τοῦ διδασκάλου σου, τοῦ ἐπισκόπου, τοῦ συμβολαιογράφου, τῆς μαίας, τοῦ ἀλλαντοπώλου καὶ τοῦ συντέκνου Γρηγόρη τοῦ ἀρτοπώλου, ἀπεφασίσαμεν νὰ διατάξωμεν καὶ διατάττομεν α') ὅτι πρέπει κὺρ Βροῦτε, νὰ σπουδάσῃς τὴν ἰατρικήν· β') ὅτι θὰ ἀναχωρήσῃς εἰς Νεάπολιν καὶ θὰ ὑπάγῃς εἰς τὸν θεῖόν σου, ὅστις σοῦ εἶναι πάντοτε ἀφωσιωμένος εἰς τὸ τέλος ἑκάστης ἐπιστολῆς του· γ') ὅτι θ' ἀναχωρήσῃς ἐντὸς ὀκτὼ ἡμερῶν, καὶ ὅτι σὺ γρηὰ στρίγλα δὲν θὰ κάμῃς καμμίαν παρατήρησιν.»

— Θὰ ἀναχωρήσῃς ἐντὸς ὀκτὼ ἡμερῶν, κὺρ Ζοῦγκε, καὶ σὺ γρηὰ στρίγλα Φρόσω, δὲν θὰ κάμῃς καμμίαν παρατήρησιν», ἀπήντησεν ὁ ἀτάραχος νεανίας, ἀπομιμούμενος τὴν φωνὴν καὶ τὰς χειρονομίας τοῦ πατρός του καὶ σπογγίζων τὴν ῥίνα διὰ τῆς χειρός.

Ἡ πτωχὴ σύζυγος πράγματι οὐδὲ λέξιν ἐξεστόμισεν· ἀλλ' ἐστέναζε· τὸ ἐρυθρὸν καὶ χονδροειδὲς πρόσωπόν της ὠχρίασεν, οἱ ὀφθαλμοί της ἀνελύθησαν εἰς δάκρυα καὶ ἐπαφέθη εἰς λυγμούς. Ἐρρίφθη εἰς τὴν ἀγκάλην τοῦ ἀπαθοῦς υἱοῦ της καὶ κατησπάζετο αὐτόν.

Ὁ Βροῦτος ὑποκύψας εἰς τὰς παραφόρους ταύτας μητρικὰς περιπτύξεις τὴν ἐθεώρει, οὐχ ἧττον ἀπορῶν καὶ μετὰ συγκεκινημένης καρδίας. Ἀφοῦ παρετήρησε μετά τινας στιγμὰς τὴν σκηνὴν ταύτην, ὁ κὺρ Ζοῦγκος ἀνύψωσε τοὺς ὤμους, καὶ ἐξῆλθε ψελλίζων : «Πόσον ἀνόητος εἶναι ἡ φύσις».

Μετὰ ὀκτὼ ἡμέρας, αἱ διαταγαὶ τοῦ χουρέως εἶχον ἐκτελεσθῆ. Ὁ νεανίας ἀνεχώρησεν, ἀφοῦ ἀπεχαιρέτισεν ὅλους τοὺς συμπολίτας του ἕνα ἕνα, οἵτινες ἐδώρουν εἰς αὐτόν, ὁ μὲν κομφέτα καὶ σακχαρωτά, ὁ δὲ περιλαίμιον ἢ ῥινόμακτρον, ἄλλος ὕφασμα δι' ὑποκάμισα. Πάντες δὲ τῷ ηὐχήθησαν κατευόδιον.

Ὁ Βροῦτος ἀνεχώρησε λίαν πρωΐ. Ὁ κὺρ Ζοῦγκος ἔστη πρὸ τοῦ κατωφλίου τοῦ καταστήματός του, ἀκολουθῶν αὐτὸν διὰ τῶν ὀφθαλμῶν, ἕως οὗ δὲν ἐφαίνετο πλέον καὶ εἶπε :

— Τί θὰ ἀπογείνῃς ἄρά γε εἰς τὰς χεῖρας τοῦ φιλαργύρου κὺρ Νώε ;

Α. Φραβασίλης

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΝ ΧΑΙΡΩΝΕΙΑ ΛΕΟΝΤΟΣ

Τὴν ἑπομένην περὶ τοῦ ἐν Χαιρωνείᾳ Λέοντος ἀνακοίνωσιν τοῦ ἡμετέρου ἀρχιτέκτονος Λυσάνδρου Καυταντζόγλου, μέλους ἐπιτίμου καὶ ἀντεπιστέλλοντος τοῦ βασιλικοῦ καθιδρύματος τῶν Βρεταννῶν ἀρχιτεκτόνων, γενομένην πρὸς τὸν καθηγητὴν Donaldson πρώην πρόεδρον τῆς βασιλικῆς ἀγγλικῆς τῶν ἀρχιτεκτόνων Ἀκαδημίας καὶ δημοσιευθεῖσαν ἀγγλιστὶ ἐν τοῖς Transactions τοῦ 1879—80 ὑπὸ σελ. 197, μεταφράσαντες μεταδίδομεν τοῖς ἀναγνώσταις τοῦ «Παρνασσοῦ» :

Ἀξιότιμε φίλε καὶ συνάδελφε,

Σπεύδω νὰ μεταδώσω ὑμῖν εἰδήσεις πολλοῦ λόγου ἀξίας ἀφορώσας εἴς τε τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ εἰς τὴν τέχνην. Γινώσκετε καλῶς τὸν Λέοντα τῆς Χαιρωνείας ἀποτελούμενον ἐκ λίθων διαφόρων τεμαχίων ἐσωτερικῶς κοίλων καὶ διὰ σιδήρου συνδεομένων. Αἱ πλεῖσται τῶν μέχρι τοῦδε ὑπὸ τῶν περιηγητῶν γενόμεναι περὶ αὐτοῦ περιγραφαὶ εἶνε λελανθασμέναι καὶ ἀνακριβεῖς, καί τινες μάλιστα ἐξ αὐτῶν ἀναφέρουσιν, ὅτι ὁ Λέων

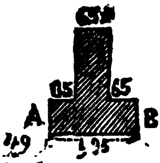
κατεθραύσθη διὰ πυρίτιδος, ἐνῷ τοὐναντίον, φαίνεται ὅτι συνετρίβη (κατασκευασθεὶς μετὰ τὸν ἐνταφιασμὸν τῶν πεσόντων) ἕνεκα τῆς κακῆς κατασκευῆς τοῦ κρηπιδώματος καὶ τῆς κακῆς ἐξ εὐθραύστων λίθων ποιότητος τοῦ ὑλικοῦ ἐξ οὗ τὸ κριπίδωμα σύγκειται. Γινώσκετε ἐπίσης ὅτι ἡ ἡμετέρα ἀρχαιολογικὴ ἑταιρία ἀπεφάσισε ν' ἀνεγείρῃ τὸν Λέοντα ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου αὐτοῦ κρηπιδώματος, οὗτινος διετηρεῖτο μόνον τὸ ὑπὸ τὴν γῆν μέρος· ἀλλὰ πρὶν ἢ γείνῃ ἔναρξις τοῦ ἔργου διετάχθησαν ἀνασκαφαὶ πέριξ τοῦ βάθρου (ὅπερ τότε ἐνομίζετο ὡς ἀποτελοῦν ἕν τι ὅλον) καὶ ὅπερ ἀνηγέρθη ὡς τιμητικὸν μνημεῖον εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος πεσόντας γενναίους ἥρωας. Ἡ προκαταρκτικὴ ὅμως αὕτη ἐργασία ἀπεκάλυψεν ὅτι τὸ βάθρον τοῦ Λέοντος ἀπετέλει οὐσιῶδές τι μέρος παραλληλογράμμου περιβόλου ἔχοντος μῆκος μὲν 23.50 Γαλλ. μέτρων, πλάτος δὲ 14,92. Ἡ ἑταιρία τότε διέταξεν ὁλοκλήρου τῆς περιφερείας τοῦ περιβόλου τὴν ἀνασκαφήν, ἥτις διεξήχθη μετ' εὐλαβείας ὑπό τινος τῶν ἐφόρων καθαρίζοντος τὸ ἔδαφος πρὸς τὰ χαμηλότερα τοῦ βάθρου καὶ ἔτι βαθύτερον πέριξ τῆς βάσεως. Ἀλλ' οὐδὲν ἤχθη εἰς φῶς, ἐκτὸς ἐξ μικρῶν ἀντηρίδων ἐπὶ τὰς τρεῖς ἐσωτερικὰς πλευρὰς τοῦ περιβόλου. Οὐδεμία φαίνεται εὐλογοφανὴς αἰτία διὰ τὴν θέσιν ταύτην τῶν ἀντηρίδων (ἐκτὸς ἐὰν αὗται ἐδείκνυον τὰς θέσεις τῶν σωμάτων τῶν πεσόντων συμμάχων, τοῦτο ὅμως εἶναι ἁπλῆ τινῶν εἰκασία). Ἡ ἀρχαιολογικὴ ἑταιρία δαπανήσασα ἑπτακισχίλια φράγκα διὰ τὴν ἐπιχείρησιν ταύτην ἀπεθαρρύνθη ἐκ τῆς ἐλλείψεως πάσης ἀνακαλύψεως ἀντισταθμιζούσης τὴν γενομένην δαπάνην, ἀφοῦ καὶ τὰ κεφάλαια ἄλλως ἦσαν λίαν δυσανάλογα πρὸς τὰ ἀνὰ χεῖρας ἔργα, καθόσον τὰ ἔξοδα ἔχουσι πολὺ ὑπερβῆ τὸν προϋπολογισμόν. Ἐν τούτοις ἡ ἑταιρία ἀπεφάσισεν ἐπὶ τοῦ παρόντος πρὶν ἢ ἀναλάβῃ τὴν ἐπανόρθωσιν αὐτοῦ τοῦ Λέοντος νὰ ἐξετάσῃ καὶ ἐξακριβώσῃ τὰ σωζόμενα αὐτοῦ μέρη, νὰ ἐρευνήσῃ τὴν στερεότητα τῶν θεμελίων καὶ νὰ ἐξετάσῃ εἰς τὸ παρακείμενον χωρίον, ἐὰν ἦτο δυνατὸν νὰ εὑρεθῶσιν ἐκεῖ τεμάχιά τινα τῶν κοσμημάτων τοῦ βάθρου[1]. Τοῦτο ὅμως ἀπεδείχθη φροῦδον καὶ

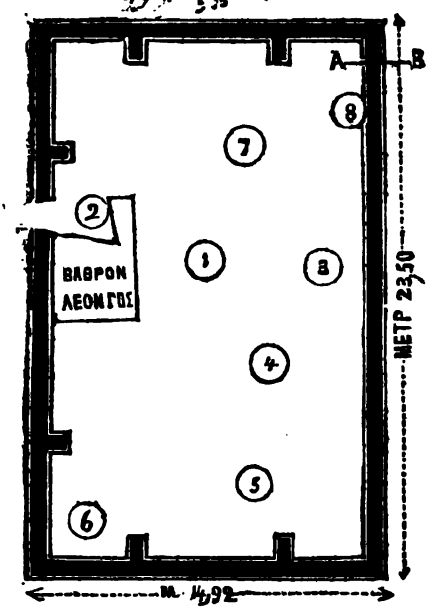
1. Ὁ λέων φαίνεται καθήμενος ἐπὶ τῶν ὀπισθίων αὐτοῦ ποδῶν. Ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ συνίσταται ἐξ ἑνὸς λίθου ὡς εἶναι καὶ τὰ ἄλλα τεμάχια τὰ ἀποτελοῦντα τὸ σῶμα. Ἡ ἔκφρασις τοῦ προσώπου δὲν εἶναι τοσοῦτον εὐγενὴς — τὸ στόμα λίαν εὐρὺ — ἐν γένει δὲ τὸ πρόσωπον δὲν εἶναι τοσοῦτον καλὸν ὡς τῶν λεόντων τοῦ γείσου τοῦ Παρθενῶνος. Οὐδὲν τὸ προσπεποιημένον (manuered) ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, ἐκτὸς τῶν ὀφθαλμῶν, οἵτινες δὲν φαίνονται διόλου φυσικοί, καθόσον τὸ κοῖλον αὐτῶν ἐξέχει. Οἱ μῦς καὶ τὰ ὀστᾶ ὁμοιάζουσι πρὸς τὰ τῶν ἐν Παρθενῶνι λεόντων, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι τὰ ἐν τῷ Παρθενῶνι εἶναι ταπεινότερα. Ἡ χαίτη εἶναι ἐλευθέρα καὶ ῥέουσα τὰ δὲ ὦτα μόλις ὁρατά. (Σημειώσεις ἐκ τοῦ χειρογράφου ἡμερολογίου τοῦ T. L. Wolfe).

Ἡ Χαιρώνεια καλουμένη ἤδη Κάπραινα κεῖται ἐν πεδιάδι ἓξ μίλια μακρὰν τῆς Λεβαδείας ἔνθα τὸ μαντικὸν ἄντρον τοῦ Τροφωνίου, εἰς ἀπόστασιν δέκα λεπτῶν ἀπὸ τῆς Καπραίνης, εὑρίσκονται τὰ λείψανα τοῦ λέοντος, ὅστις ἀναμφιλόγως ἐσχημάτιζε τὸ μόνον κόσμημα καὶ ἐπιτάφιον τοῦ τύμβου τῶν γενναίων Θηβαίων, ὧν ὁ θάνατος ὑπῆρξε τὸ τελευταῖον πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τῆς πόλεως των αἷμα καὶ παρέδωκε εἰς τὸν Φίλιππον τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος.—Σημ. ἐκ τοῦ χειρογράφου ἡμερολογίου Τ. Λ. Δόναλδσων 1820.

ἀπέδειξεν ὅτι οὐδεμία ἐντεῦθεν περαιτέρω ὑπῆρχεν ἐλπίς, ὡς ὁ ἔφορος κ. Σταματάκης ἐξέθηκεν, ὅτε ἐξήτασε τὸ ἔδαφος ἔτι κατωτέρω τοῦ χαμηλοτάτου στρώματος τοῦ βάθρου ἀνωφελῶς. Εἰς τὸν κ. Φυτάλην, ἕνα τῶν καλλιτέρων γλυπτῶν τῶν Ἀθηνῶν, ἀνετέθη ὅπως ποιήσῃ εἰς τὸ μέρος τοῦτο πληρεστέρας ἀνιχνεύσεις ἰδίως εἰς τὸ τεχνητὸν ἔδαφος τοῦ βάθρου διὰ νέων δοκιμῶν ἔτι βαθύτερον εἰς τὸ μέσον τοῦ περιβόλου, διότι δὲν ἠδυνάμεθα

Τομὴ τοῦ τοίχου περιβόλου

Ἰχνογράφημα τοῦ ἐν Χαιρωνείᾳ πολυανδρίου.

νὰ πεισθῶμεν ὅτι ὁ ἔφορος κ. Σταματάκης ὡμίλει ὀρθῶς βεβαιῶν ὅτι τὸ βάθρον ἦν ἱδρυμένον ἐπὶ βάσεως μὴ στερεᾶς. Πράγματι δὲ κατόπιν ὁδηγιῶν ἃς ἔλαβεν ὁ κ. Φυτάλης, ἀνορύξας φρέατια 18 δακτύλους κατωτέρω τῶν πρώτων ἀνορύξεων ἀνεκάλυψεν ὀστᾶ καὶ κρανία. Ἀνωρύχθησαν τότε καὶ ἕτερα φρέατια εἰς ἓξ διάφορα σημεῖα καὶ σκελετοὶ εὑρέθησαν τεθαμμένοι παραλλήλως ὁ εἷς ἐπὶ τοῦ ἑτέρου καὶ κεκαλυμμένοι ὑπὸ ὑπομελαίνης γῆς, προερχομένης πιθανῶς ἐκ τῆς ἀποσυνθέσεως τῶν πτωμάτων καὶ ἐκ τῆς ἰσχυρᾶς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους προσκολλήσεως τῶν σκελετῶν. Εἰς ἓν τῶν φρεατίων τούτων ἀνευρέθη σιδηρᾶ λόγχη καὶ στλεγγίς. Εἰς ἄλλα ὑπῆρχον τεμάχια σφαιριδίων ἐξ ἐλέφαντος καὶ χαλκοῦ. Μετὰ τὴν ἀπροσδόκητον ταύτην ἀνακάλυψιν, ἥτις ἀποδεικνύει, ὅτι ὁ περίβολος οὐδὲν ἕτερον ἦτο ἢ τὸ πολυάνδριον, εἰς ὃ εἴ-

χθν ἐνταφιασθῆ τὰ λείψανα τῶν ἐν τῇ μάχῃ τῆς Χαιρωνείας πεσόντων ἡρώων, ὁ κ. Φυτάλης ἐπέστρεψεν ἀμέσως ὅπως ἐκθέσῃ τὰς ἐρεύνας του ταύτας καὶ ὅπως λάβῃ πληρεστέρας ὁδηγίας. Ἐπιτροπὴ συνοδευομένη ὑπὸ τοῦ κ. Φυτάλη, ἐξαπεστάλη ἀμέσως ὑπὸ τῆς ἑταιρίας λαβοῦσα διαταγὴν νὰ διεξαγάγῃ τακτικῶς τὰς ἀνασκαφάς. Ἑπομένως ἐλπίζομεν νὰ εὕρωμεν πλεῖστα ἄξια λόγου ἀντικείμενα μεταξὺ τῶν σκελετῶν καὶ πιθανῶς καὶ ἐπιγραφὴν δηλοῦσαν ἀκριβῶς τὴν ἐποχὴν τῆς ἱδρύσεως τοῦ μνημείου, διότι μέχρι τοῦδε οὐδεμία τοιαύτη ἐπιγραφὴ ἀνεκαλύφθη. Ἀλλ' ἐβεβαιώθημεν ὅτι ὁ περίφημος Λέων τῆς Χαιρωνείας ἀπετέλει μέρος τοῦ μνημείου τῶν πεσόντων ἡρώων.

Δυστυχῶς δὲν ἠδυνήθην νὰ παρευρεθῶ ἐγὼ αὐτὸς εἰς τὰς ἐργασίας ταύτας, πάσχων κάπως ἐκ τοῦ φοβεροῦ τούτου χειμῶνος, ὅστις κατέκαυσε τὰς ἡμετέρας πορτοκαλλέας καὶ προὐξένησε μεγάλην φθορὰν εἰς τὰ ἐλαιόδενδρα καὶ εἰς αὐτὰς ἔτι τὰς ἀμπέλους μας. Ἐλπίζω ὅτι πρῶτος θὰ λάβητε γνῶσιν περὶ τῶν ἡμετέρων Χαιρωνικῶν ἀνακαλύψεων καὶ παρακαλῶ ὑμᾶς ν' ἀνακοινώσητε αὐτὰς εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τῶν Βρεττανῶν ἀρχιτεκτόνων. Θέλω δὲ ἀμέσως γνωστοποιήσει ὑμῖν, ἐὰν γείνωσι καὶ ἄλλαι περαιτέρω σπουδαῖαι ἀνακαλύψεις. Λέγω πρὸς τούτοις ὑμῖν ὅτι ὁ κ. Κοντόσταυλος, πρόεδρος τῆς ἡμετέρας ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας διωρίσθη πρὸ μικροῦ πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδος ἐν Λονδίνῳ, ὅστις ἀπολαύει πλείστης τιμῆς ἐνταῦθα καὶ εἶναι ἄκρος ὀπαδὸς τῆς φιλελευθέρου πολιτικῆς τοῦ μεγάλου ὑμῶν Κάνιγγος.[1]

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 29 Ἀπριλίου 1880.

Ὁ ἀφωσιωμένος ὑμῖν φίλος
Α. Καυταντζόγλους

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ.

Τὴν 18 Ἰανουαρίου ἐγένετο ἐν μιᾷ τῶν αἰθουσῶν τοῦ ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου ἡ α'. ἐτησία συνέλευσις τῶν μελῶν τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας. Ἀπόντος τοῦ προέδρου κ. Α. Κοντοσταύλου τοὺς ἑταίρους προσεφώνησεν ὁ ἀντιπρόεδρος κ. Ἰω. Φιντικλῆς μεθ' ὃ ὁ γραμματεὺς κ. Στ. Α. Κουμανούδης ἐξέθηκε τὰ ἐπὶ τὸ ἔτος 1880 ὑπὸ τοῦ συμβουλίου τῆς ἑταιρίας πεπραγμένα.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐξηκολούθησεν ἐπί τινα χρόνον ἡ καὶ πέρυσιν ἐπαναληφθεῖσα ἀνασκαφὴ τοῦ παρὰ τὸ Δίπυλον ἀρχαίου περιβόλου τῶν Ἀθηνῶν, ἐγένετο δ' ἔρευνα ἐν Ναυπλίῳ εἰς τοὺς παρὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ

1. Οἱ ἐν τῷ ἰχνογραφήματι τοῦ πολυανδρίου ἀριθμοὶ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, δηλοῦσι τὰ ἀνορυχθέντα φρεάτια. Τὸ παρὰ τὸ βάθρον ὄρυγμα ἐγένετο κατόπιν διὰ νὰ ἐξερευνηθῇ τὸ θεμέλιον αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον εἶνε λίαν βεβλαμμένον. Τὰ θεμέλια τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου τοῦ περιβόλου εἶνε λίαν πλατέα, διότι τὸ ἔδαφος δὲν εἶνε στερεόν.

Παλαμηδίου σωζομένους προϊστορικούς τάφους, περὶ ὧν ἐγκαίρως ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῷ *Παρνασσῷ* εἰδήσεις. Ἐπεχειρήθη δ' ἐν Πειραιεῖ ἡ ἀνασκαφὴ τῶν δύο τῆς πόλεως ταύτης θεάτρων, ὧν τὸ μὲν πρὸς τῇ Ζέᾳ κατὰ τὸ ἥμισυ σχεδὸν ἀπεκαλύφθη, τὸ δὲ πρὸς τῇ Μουνυχίᾳ ἀνεσκάφη ἐπίσης ἐφ' ἱκανόν. Καὶ τὰ κατὰ ταύτην τὴν ἀνασκαφὴν γινώσκουσιν οἱ ἀναγνῶσται τοῦ *Παρνασσοῦ* ἐκ τῶν ἐπανειλημμένων ἐκθέσεων τῶν δημοσιευθεισῶν ἐν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἰακ. Δραγάτση εἰς ὃν ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος καὶ ἡ τιμὴ τῆς ἀνευρέσεως τοῦ ἑτέρου τῶν θεάτρων.

Ἡ ἑταιρία προτιθεμένη νὰ ἀναστηλώσῃ τὸν ἐν Χαιρωνείᾳ καταπεπτωκότα διάσημον λέοντα προέβη εἰς ἀνασκαφὰς ἐν τῷ περιβόλῳ αὐτοῦ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Π. Σταματάκη, περὶ ὧν ἐν καιρῷ ἐγράφησαν ἐνταῦθα τὰ δέοντα.

Ἡ ἑταιρία προέβη εἰς ἐπισκευὰς ἀρχαίων μνημείων πολλοῦ λόγου ἀξίας ἐξ ὧν ἀναφέρομεν τὴν τοῦ ναοῦ τῆς Σουνιάδος Ἀθηνᾶς, οὗ ὁ προτελευταῖος πρὸς δυσμὰς κίων ἐκ θυέλλης μετά τινων τμημάτων τοῦ ἐπιστυλίου καταπεσὼν ἀνεστυλώθη πάλιν διορθωθέντων συνάμα καὶ στερεωθέντων καὶ ἄλλων τινῶν μερῶν τοῦ οἰκοδομήματος· καὶ τὴν τοῦ ἐν Βάσσαις τῆς Φυγαλείας ναοῦ τοῦ Ἐπικουρείου Ἀπόλλωνος, ἀριστουργήματος τοῦ Ἰκτίνου ἀπὸ πολλοῦ δεομένου ὑποστηρίξεως καὶ ἐπισκευάσεως.

Ἐν τοῖς ὑπὸ τῆς ἑταιρίας ἀγορασθεῖσιν ἀντικείμενον διαπρέπει τὸ ἐξ Ὀρχομενοῦ ἀρχαϊκὸν ἄγαλμα ἀνδρὸς ἐν χειρὶ κρατοῦντος ἀκρίδα.

Ἐπιμελείᾳ καὶ δαπάναις τῆς ἑταιρίας κατεσκευάσθησαν αἱ ἀναγκαῖαι θῆκαι καὶ ἐτοποθετήθη δεόντως ἡ αἰγυπτιολογικὴ συλλογὴ τοῦ κ. Ἰωάν. Δημητρίου ἡ γενναίως εἰς τὸ ἔθνος δωρηθεῖσα, ἥτις προσεχῶς ἐκτίθεται εἰς θέαν. Περιελήφθησαν δ' ἐν τῇ Μυκηναίᾳ συλλογῇ, κατασκευασθεισῶν νέων θηκῶν, τὰ ἐν τοῖς παναρχαίοις τάφοις τοῦ Μενιδίου καὶ τοῦ Ναυπλίου εὑρεθέντα λείψανα, ἅτινα ἔχουσι πολλὴν τὴν ὁμοιότητα πρὸς τὰ τῶν Μυκηνῶν.

Ἐν δὲ τῇ β' ἐτησίᾳ συνελεύσει οἱ ἑταῖροι προέβησαν εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ νέου συμβουλίου. Καὶ πρόεδρος μὲν ἐξελέχθη ὁ κ. Εὐθ. Καστόρχης, ἀντιπρόεδρος ὁ κ. Σ. Φιντικλῆς, γραμματεὺς ὁ κ. Σ. Α. Κουμανούδης καὶ ταμίας ὁ κύριος Π. Γιαννόπουλος. Σύμβουλοι δὲ οἱ κκ. Λ. Καυταντζόγλους, Σ. Δραγούμης, Ιω. Εὐστρατιάδης, Σ. Σωτηρόπουλος, Δ. Σεμιτέλος, Κ. Μυλωνᾶς καὶ Δ. Κοκκίδης.

ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Συνεδρία τῆς 27 Νοεμβρίου.

Ὁ κ. *Kaibel*, Περὶ τῶν Περγαμηνῶν εὑρημάτων.

Συνεδρία τῆς 10 Δεκεμβρίου.

Ὁ κ. *Kaibel*, Περὶ Ἀθηναϊκῶν ἐπιγραφῶν.

Ὁ κ. *Λάγγε*, Περὶ τῶν τελευταίων εὑρημάτων τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀνασκαφῶν.

Ὁ κ. *Καῖλερ*, Περὶ ἀττικῶν ἀργυρῶν νομισμάτων τῆς ἐποχῆς τῆς μεταβάσεως τῆς τέχνης.

Συνεδρία τῆς 24 Δεκεμβρίου.

Ὁ κ. *Λάγγε*, Περὶ τοῦ ἐπ' ἐσχάτων εὑρεθέντος ἀγάλματος τῆς Παρθένου Ἀθηνᾶς.

Συνεδρία τῆς 7 Ἰανουαρίου.

Ὁ κ. *Καῖλερ*, Περὶ τῶν ἐν Περγάμῳ ἀνασκαφῶν.

Ὁ κ. *Ὄβεργ*, Περί τινων ἐν Περγάμῳ εὑρεθέντων γλυπτικῶν ἔργων.

Ὁ κ. *Γιέρνστετ*, Περὶ τῆς ἐν Σεβαστουπόλει εὑρεθείσης ἐπιγραφῆς τοῦ Διοφάντου.

Συνεδρία τῆς 22 Ἰανουαρίου.

Ὁ κ. *Σχλίεμαν*, Περὶ τῶν ἐν Ὀρχομενῷ ἀνασκαφῶν.

Ὁ κ. *Καββαδίας*, Περί τινος ἐν Κύθνῳ εὑρεθείσης μαρμαρίνης κεφαλῆς τῆς Ἀφροδίτης.

Ὁ κ. *Λάγγε*, Περὶ τοῦ τύπου τῆς Προμάχου Ἀθηνᾶς.

Τὰ περιεχόμενα τοῦ κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας ἐκδοθησομένου δ' τεύχους τοῦ ε' ἔτους τοῦ περιοδικοῦ τῆς σχολῆς εἶναι τὰ ἑξῆς: Τὸ μνημεῖον τοῦ Πορφυρίου ὑπὸ *Μόρτδμαν*.—Περὶ τῶν ἐν τῇ Ἀκροπόλει γενομένων ἀνασκαφῶν κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1880. Β'. ὑπὸ *Βόν*.—Αἱ ὑπὸ τοῦ κ. Βὸν ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς τῆς Ἀκροπόλεως εὑρεθεῖσαι ἐπιγραφαὶ ὑπὸ *Καῖλερ*.—Περὶ τῆς βάσεως τῆς Ἀθηνᾶς Ὑγιείας ὑπὸ *Βόν*.—Ἐπιγραφαὶ Μιλήτου, Πριήνης καὶ Ἀφροδισίας ὑπὸ *Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως*.—Περὶ Ἀθηνᾶς καὶ Μαρσύου ὑπὸ *Σέβελ*.—Περὶ Ἀθηναϊκοῦ καταλόγου ὀνομάτων τοῦ δ' αἰῶνος ὑπὸ *Λόλλιγκ*.—Πανὸς ἀγαλμάτιον ὑπὸ Κ. Δ. Μυλωνᾶ.—Ἀνάγλυφον ἀμαζόνων ἐκ Πατρῶν ὑπὸ *Γοῦρλιττ*.—Κορμὸς Ἀθηναϊκὸς ὑπὸ *Καῖλερ*.—Ἡ Ἀθηνᾶ Παρθένος ὑπὸ *Λάγγε*.—Εἰκόνες ἀγγείων ἐκ Καμείρου ὑπὸ *Λαῖσκε*.—Ἀνάλεκτα.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Ἡ βορεία πτέρυξ τοῦ κατὰ τὴν ὁδὸν Πατησίων ἐθνικοῦ ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου ἀπεπερατώθη· προσεχῶς δὲ μετακομίζονται εἰς αὐτὴν τὰ λίθινα μνημεῖα τῆς ἐν τῷ Βαρβακείῳ συλλογῆς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας.

—Ἡ ἐφορία τοῦ Μετσοβείου Πολυτεχνείου ἐν ᾧ εἶναι ἐκτεθειμένη ἡ συλλογὴ τῶν Μυκηναίων ἀρχαιοτήτων καὶ ἔνθα ἐκτεθήσεται προσεχῶς καὶ ἡ αἰγυπτιολογικὴ συλλογὴ τοῦ κ. Ἰω. Δημητρίου φιλοτίμως παρεχώρησε τῇ ἀρχαιολογικῇ ἑταιρίᾳ ζητηθείσας καὶ ἄλλας αἰθούσας, εἰς ἃς θέλει με-

τακομισθῇ πρὸς εὐπρεπῆ ἔκθεσιν ἡ ἐν τῷ Βαρβακείῳ προσωρινῶς ἀποτεθειμένη συλλογὴ τῆς ἑταιρίας, ἥτις ἕνεκα τῆς πολλῆς στενοχωρίας δὲν ἦτο πρεπόντως ἐκτεθειμένη, οὗ ἕνεκα πολὺς ὑπὸ πολλῶν ἐγένετο λόγος.

—Εὐχαρίστως μαθόντες κοινοποιοῦμεν ὅτι συνεπείᾳ τῶν γενησομένων προσεχῶς τροποποιήσεων καὶ μεταθέσεων τῶν ἐν τοῖς διαφόροις μουσείοις ἀποτεθειμένων ἀρχαιοτήτων, ὁ ὑπουργὸς τῆς Παιδείας σκέπτεται ὅπως διορίσῃ γενικὸν διευθυντὴν τῶν ἐν Ἀθήναις μουσείων ὑπὸ τὴν ἐφορείαν καὶ ἐπιμέλειαν τοῦ ὁποίου θέλουσιν ὑποταχθῇ πᾶσαι αἱ ἐν Ἀθήναις συλλογαί.

— Ἐν τῷ χωρίῳ Βασιλικὰ Ἀνώγεια τῆς Κρήτης κειμένῳ μεταξὺ Ἡρακλείου καὶ Ῥεθύμνου καὶ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Καινουρίου ἀνευρέθησαν πέντε μαρμάρινοι σαρκοφάγοι φέροντες ἀνάγλυφα καλῆς τέχνης.

— Ἐν τῷ χωρίῳ Ξυλικοὶ τοῦ δήμου Δρυμίας τῆς ἐπαρχίας Λοκρίδος, εὑρέθησαν τάφοι περιέχοντες ὅπλα καὶ ἀρχαῖα ἀγγεῖα.

— Ἡ κεφαλὴ περὶ ἧς ὁ κ. Π. Καββαδίας ὡμίλησεν ἐν τῷ αὐτοκρατορικῷ γερμανικῷ ἰνστιτούτῳ ὡς ἐμφαίνεται ἐν τοῖς πρακτικοῖς, εὑρέθη πρό τινων μηνῶν ἐν Κύθνῳ, σήμερον δ' εὑρίσκεται κατατεθειμένη ἐν Σύρῳ ἐν ἰδιωτικῇ συλλογῇ φιλαρχαίου. Τὸ μέγεθος αὐτῆς εἶναι κατὰ 1/3 περίπου μικρότερον τοῦ φυσικοῦ, ὁ δὲ τύπος τοῦ προσώπου καὶ ἡ διάταξις τῆς κόμης μετὰ τῆς ἐπ' αὐτῆς μικρᾶς στεφάνης, ἔτι δ' ἡ ἔξοχος καλλονὴ καὶ ἡ εὐγενὴς σύναμα καὶ θεία ἔκφρασις δεικνύουσιν ὅτι εἶναι κεφαλὴ Ἀφροδίτης. Καί τοι δ' ἡ κόμη δὲν εἶναι ἐντελῶς ἐξειργασμένη, ἐν τῷ λαιμῷ δ' ὑπάρχει σκληρὰ ἐγκοπὴ τοῦ δέρματος, οὐχ ἧττον ἡ ἔξοχος καὶ διαπρεπὴς ἐργασία καὶ τὸ εὐγενὲς καὶ γενναῖον περίγραμμα ἀποφαίνουσιν αὐτὴν ἔργον τῆς Δ' ἑκατονταετηρίδος, ἤτοι τῆς ἀκμῆς τῆς ἑλληνικῆς τέχνης. Ἔχει δ' ἱκανὴν ὁμοιότητα πρὸς τὴν κεφαλὴν τῆς Ἀφροδίτης τῆς Μήλου προέρχεται δι' ἴσως καὶ αὕτη ἐκ τοῦ αὐτοῦ πρωτοτύπου ἀποτελοῦσα μίαν τῶν διαφόρων μεσαζουσῶν βαθμίδων, ἃς δείκνυσιν ὁ τύπος οὗτος τῆς Ἀφροδίτης ἀπὸ τοῦ ἀγνώστου πρωτοτύπου μέχρι τῆς Ἀφροδίτης τῆς Μήλου. Ὑπάρχουσι δὲ καὶ ἄλλαι τοιαῦται κεφαλαὶ πρὸς ἃς αὕτη δύναται νὰ παραβληθῇ.

— Κατὰ σημείωσιν τοῦ νομισματογνώμονος τοῦ ἐθνικοῦ νομισματικοῦ μουσείου κ. Ἀχ. Ποστολάκα ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου 1879 μέχρι τοῦ παρόντος Ἰανουαρίου εἰσῆλθον ἐκ δωρεῶν εἰς τὸ νομισματικὸν μουσεῖον 1364 νομίσματα, νομισματόσημα καὶ σύμβολα, ἐξ ὧν χρυσᾶ 4, ἀργυρᾶ καὶ ἐκ κράματος 368, ἐκ νικελίου 15, χαλκᾶ καὶ ὀρειχάλκινα 880, μολύβδινα 74, ἐκ κασσιτέρου 19, ἐκ σιδήρου 1, ἐξ ἰβονίτου 3.

— Ἐκ τῶν ἐν τῷ νεοσυστάτῳ Μουσείῳ Μυκώνου τῶν Δηλιακῶν ἀρχαιοτήτων, ὅπερ τελευταίως κατέταξεν ὁ ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Π. Καββαδίας, διακρίνονται ἐν μὲν τοῖς πλαστικοῖς ἔργοις τῆς ἀρχαϊκῆς τέχνης 1) παναρχαιον κολοσσιαῖον εἴδωλον Ἀρτέμιδος, πρωτοφανὲς καὶ πολύτιμον ἔργον διὰ τὴν καλλίστην αὐτοῦ διατήρησιν, διὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ δι'

ἣν φέρει ἀρχαιοτάτην ἐπιγραφὴν βουστροφηδὸν γεγραμμένην, ἐξ ἧς φαίνεται ὅτι ἀφιέρωσεν αὐτὸ εἰς τὴν Ἀρτέμιδα Ναξία τις γυνὴ Νικάνδρη τοὔνομα, 2) πτερωτὴ Ἄρτεμις ἔργον καλλίστης διατηρήσεως καὶ ἐπιμεμελημένης τέχνης, μεγίστην ὁμοιότητα ἔχον πρὸς τὰ ἀνάγλυφα τῶν μετοπῶν τοῦ ἐν Σελινοῦντι ἀρχαιοτάτου ναοῦ· 3) πέντε ἀρχαϊκὰ ἀγάλματα Ἀρτέμιδος μεγάλην ὁμοιότητα ἔχοντα καὶ οἱονεὶ ὡς ὑπόδειγμα χρησιμεύσαντα πρὸς τὴν ἐν Πόμπηΐα εὑρεθεῖσαν ἀρχαΐζουσαν Ἄρτεμιν, 4) κεφαλὴ πωγωνοφόρος ἡ καλλίστη καὶ σπουδαιοτάτη τῶν μέχρι τοῦδε εὑρεθεισῶν ἐν Ἑλλάδι ἀρχαϊκῶν κεφαλῶν. Ἐκ δὲ τῶν ἔργων τῆς ἀκμαζούσης τέχνης διαπρέπει σύμπλεγμα παριστὰν τὸν Ἅδην ἁρπάζοντα τὴν Περσεφόνην ἐκ τοῦ μέσου τῶν ἀκολούθων αὐτῇ νυμφῶν, ἐνῷ αὗται κατεπτοημέναι τρέχουσι τῇδε κἀκεῖσε καὶ σπεύδουσι πρὸς βοήθειαν τῆς ἁρπαζομένης. Ἔτι δ' ὑπερμεγέθης κεφαλὴ γυναικὸς φερούσης πέπλον ἐπὶ κεφαλῆς καὶ ἐχούσης κατὰ τἄλλα μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ κεφαλὴν τῆς Νιόβης. Ἐκ δὲ τῶν τῆς παρακμαζούσης τέχνης διακρίνονται κεφαλὴ Πτολεμαίου τοῦ Α' καλλίστης ἀλεξανδρινῆς ἐργασίας, γυναικεῖος ῥωμαϊκὸς ἀνδριὰς ὁμοιάζων ἐντελῶς τῇ γνωστῇ ἐν Πομπηΐᾳ εὑρεθείσῃ Ῥωμαίᾳ νεάνιδι, καὶ ἀνάγλυφον παριστὰν πάνθηρα σπαράσσοντα ἵππον. Ἐν τοῖς χαλκοῖς διακρίνεται ἀγαλμάτιον ἀνδρὸς ἀρχαιότατον ὁμοιάζον ἐντελῶς πρὸς τοὺς ἐν Ὀλυμπίᾳ εὑρεθέντας ἡνιόχους, τρεῖς μικροὶ ταῦροι, ἱππάριον καὶ διάφορα ἐλάσματα μετὰ λεπτοτάτων καὶ ὡραιοτάτων κοσμημάτων. Τέλος μεταξὺ τῶν πηλίνων διακρίνεται πανάρχαιον γυναικεῖον εἴδωλον, ἵπποι ἀρχαίας τέχνης καὶ λύχνοι μετ' ἐγγλύφων παραστάσεων.

— Ὁ κ. Ἐρρῖκος Σχλιέμαν, ἐπιστείλας εἰς τὸ ἀγγλικὸν Ἀθήναιον μακρὰν ἔκθεσιν περὶ τῶν ἐν Ὀρχομενῷ ἀνασκαφῶν, δημοσιευθεῖσαν ἐν τῷ φύλλῳ τῆς 1ης Ἰανουαρίου, ἐδημοσίευσε καὶ τὰς ἑξῆς δύο βυζαντιακὰς ἐπιγραφὰς αἵτινες εἶχον ἤδη πρότερον παρατηρηθῇ ὑπὸ προγενεστέρων περιηγητῶν ἐν τῇ κατὰ τὴν Σκριποῦν μονῇ τῆς Παναγίας, ἀλλ' αἵτινες δὲν εἶχον, ὅσον γνωρίζομεν, δημοσιευθῇ μέχρι τοῦδε.

Ἡ μὲν αὐτῶν ἔχει ὧδε κατὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ κ. Σχλιέμαν:

«Ἐκαλιέργεσεν τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Παύλου τοῦ ἀποστόλου Λέον πανεύφιμος βασηληκὶς πρωτοσπαθάριος καὶ ἐπὴ τὸν ὑκιακὸν ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ ἀφέσεως τῶν πολλῶν αὐτοῦ ἁμαρτηῶν ἔτει ἀπὸ κτήσεος κόσμου ἑξακισχιλιοστὸ τριακοσιοστῷ ὀγδοηκοστῷ Β.»

Ἡ δ' ἑτέρα ἐπιγραφὴ ἐδημοσιεύθη ὡς ἑξῆς:

«Ἐκαλιέργησεν τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Πέτρου τοῦ κωρυφέου τῶν ἀποστόλων Λέον ὠ πανεύφιμος βασιλικὸς προτοσπαθάριος καὶ ἐπὴ τῶν ὑκηακῶν ὑπὲρ λύτρου καὶ ἀφέσεως τῶν πολλῶν αὐτοῦ ἁμαρτηὸν ἐπὴ Ἰγνατήου τοῦ ὑκουμενικοῦ πατρηάρχου ἀμήν.»

Ἀγνοοῦμεν κατὰ πόσον τὰ ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς ταύταις ἐνυπάρχοντα

ὀρθογραφικὰ λάθη εἶναι πταίσματα τοῦ λιθοξόου ἢ παρεισέφρυσαν κατὰ τὴν ἔκδοσιν. Ὁπωσδήποτε περὶ τῶν ἐπιγραφῶν τούτων θὰ γείνῃ ἄλλοτε μακρότερος λόγος ἐν τῷ *Παρνασσῷ*.

— Κατά τινα ἐπ' ἐσχάτων προχείρως συνταχθεῖσαν στατιστικὴν ἡ δαπάνη τῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνασκαφῶν ἀνῆλθεν εἰς τὸ μέγα ποσὸν 1,100,000 φράγκων. Ἄλλων ἀνασκαφῶν γενομένων κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἡ δαπάνη συμποσοῦται ὡς ἑξῆς: Αἱ τοῦ κ. Βοὺδ ἐν Ἐφέσῳ ἐστοίχισαν 600,000 φρ. αἱ τοῦ κ. Σχλίεμαν ἐν Τροίᾳ 100,000, αἱ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας ἐν τῷ Ἀσκληπιείῳ 150,000, αἱ τοῦ κ. Καραπάνου ἐν Δωδώνῃ 200,000 αἱ τοῦ κ. Ρεγιὲ ἐν Μιλήτῳ 75,000 αἱ τοῦ κ. Ὁμὸλ ἐν Δήλῳ 15,000, αἱ τοῦ κ. Χούμαν ἐν Περγάμῳ 120,000.

— Ὁ κ. Σαλομὼν Ῥάϊναχ ἑταῖρος τῆς ἐνταῦθα Γαλλικῆς σχολῆς μετέβη εἰς τὴν ἀρχαίαν Μύρριναν ὅπως προβῇ εἰς ἀνασκαφὰς ἀρχαίων τάφων ἐν τῷ ἐκεῖ κτήματι τοῦ κ. Βαλτατζῆ. Ἐν τοῖς ἀνασκαφεῖσι τάφοις ἀνευρέθησαν ἱκανὰ πήλινα εἰδώλια ὡς τὰ τῆς Τανάγρας. Αἱ ἀνασκαφαὶ γίνονται δαπάνῃ τῆς Γαλλικῆς κυβερνήσεως καὶ θὰ διαρκέσωσι μέχρι Μαρτίου.

— Ἀπεβίωσεν ἐν Καΐρῳ ὁ διάσημος Αἰγυπτιολόγος Μαριέττ-βέης, ὁ ἱδρυτὴς τοῦ μουσείου τοῦ Βουλάκ, ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημείας τῶν ἐπιγραφῶν καὶ γραμμάτων. Ὁ Μαριέττ-βέης συνέγραψε πλεῖστα ὅσα συγγράμματα ἐπὶ τῆς ἀρχαίας Αἰγύπτου, ἐποιήσατο δὲ πλείστας ἀρχαιολογικὰς ἀνακαλύψεις, ἰδίως ἐν τοῖς ἐρειπίοις τοῦ ναοῦ τοῦ Σεράπιδος καὶ ἐν Μέμφιδι. Ὁ νεκρὸς αὐτοῦ ἐτάφη ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ ἐν Βουλὰκ μουσείου. Ὡς διάδοχος αὐτοῦ λέγεται ὁ κ. Μασπερό.

— Ἐν τῷ κέντρῳ τῆς μεγάλης αἰθούσης τοῦ Βρεττανικοῦ μουσείου ἐξετέθη γύψινον ἐκμαγεῖον τῆς κεφαλῆς τοῦ Λέοντος τῆς Χαιρωνείας.

— Τὸ ἐν Νεαπόλει Ἐθνικὸν Μουσεῖον ἀπέκτησεν ἐπ' ἐσχάτων τέσσαρα ὀρειχάλκινα ἀγαλμάτια ἄξια λόγου εὑρεθέντα ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς τῆς Πομπηΐας. Καὶ τὸ μὲν παριστάνει τὸν Ἔρωτα φέροντα ἐπὶ τῶν ὤμων δελφῖνα ἐκ τοῦ στόματος τοῦ ὁποίου ἀνέβρυε πίδαξ ὕδατος. Τὸ ἄγαλμα τοῦτο ἔχον ὕψος ἑξήκοντα ἑκατοστομέτρων ἀνάγεται εἰς τοὺς καλοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους. Τὰ δὲ τρία ἄλλα ἀγάλματα, ἅτινα εἶνε μικρότερα καὶ ὧν τὸ κυριώτατον παριστάνει τὴν Ἀφθονίαν, εὑρέθησαν ἔν τινι ναοειδεῖ κόγχῃ.

— Εἰδήσεις ἐκ τῆς μικρᾶς πόλεως τῆς νοτίου Ἰταλίας Ostuni, ἥτις κεῖται οὐ μακρὰν τοῦ Βρενδησίου, ἀγγέλλουσι τὴν αὐτόθι εὕρεσιν ἐκτεταμένης ἀρχαίας νεκροπόλεως. Καὶ εἶχον μὲν εὑρεθῇ τάφοι τινὲς ἤδη τῷ 1845 μετὰ καί τινων μεσαιωνικῶν ἐπιγραφῶν· ἀλλὰ νῦν οἱ εὑρεθέντες τάφοι εἶνε πάμπολλοι ἐνέχοντες πλὴν τῶν νεκρῶν ἀγγεῖα, καὶ παντοῖα ἄλλα κτερίσματα.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ.

Τὸν λήξαντα μῆνα ἀνεγνώσθησαν αἱ ἑξῆς διατριβαί.

Τοῦ κ. Κωνστ. Παπαμιχαλοπούλου τακτικοῦ μέλους *Περὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου ἐν ταῖς ἀρχαίαις Ἀθήναις.*

Τοῦ κ. Σπ. Παπαγεωργίου τακτικοῦ μέλους *Περὶ Ὑπατίας τῆς Ἀλεξανδρινῆς φιλοσόφου.*

Τοῦ κ. Ἀχιλλέως Παράσχου τακτικοῦ μέλους *Ἀνέκδοτοι ποιήσεις.*

Ὁ κ. Σπ. Παπαγεωργίου ἤρξατο τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος *περὶ τοῦ βίου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.*

Διελθόντος ἐξ Ἀθηνῶν τοῦ κ. **Bargeon** κατέχοντος ἕνα τῶν τελειοτέρων φωνογράφων, ἡ ἐφορεία ἐσκέφθη ὅπως τῇ ἀρωγῇ αὐτοῦ δοθῇ δημόσιον μάθημα περὶ φωνογράφου. Τὸ μάθημα τοῦτο ἐδίδαξεν ὁ κ. Τιμ. Ἀργυρόπουλος ἀναπτύξας τὴν συσκευήν, ὁ δὲ κ. Bargeon ἐξετέλεσεν ἐπ' αὐτῆς διάφορα πειράματα. Ἕνεκα δὲ τῆς μεγάλης αἰτήσεως εἰσιτηρίων τὸ μάθημα τοῦτο ἐπανελήφθη.

Τὸ ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας ἀνεγνώρισε τὴν ὑπὸ τοῦ Συλλόγου συστᾶσαν πρακτικὴν δημοτικὴν σχολήν.

Ἀπεβίωσεν ὁ **Κωνσταντῖνος Βατικιώτης** γενικὸς πρόξενος τῆς Ἑλλάδος ἐν Θεσσαλονίκῃ ἐπίτιμον μέλος τοῦ Συλλόγου ἀπὸ τοῦ 1876.

Μέλη τῆς ἐφορείας τῆς πρακτικῆς δημοτικῆς σχολῆς ἐξελέχθησαν οἱ κκ. Κ. Διγενής, Σ. Παπαγεωργίου καὶ Κ. Μαρῖνος. Κοσμήτωρ δὲ τῆς σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων ὁ κ. Γ. Φιλάρετος

Προσελήφθη ὡς διδάσκαλος ἐν τῇ πρακτικῇ δημοτικῇ σχολῇ ὁ κ. Ι. Λασπόπουλος ἀπόφοιτος τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ διδασκαλείου.

Ἀπὸ τῆς 1 Σεπτεμβρίου μέχρι τῆς 29 Ἰανουαρίου καὶ ταύτης συμπεριλαμβανομένης ἐκοιμήθησαν ἐν τῷ ὑπνωτηρίῳ τῆς σχολῆς τῶν ἀπόρων 5028 παῖδες. Ὁ μέσος ὅρος τῶν κοιμηθέντων ἦν τὸν Σεπτέμβριον 24, τὸν Ὀκτώβριον 27, τὸν Νοέμβριον 30, τὸν Δβριον 40 καὶ τὸν Ἰανουάριον 42.

Ἐξελέχθησαν μέλη τακτικὰ οἱ κκ. Ν. Δημαρᾶς καὶ Θ. Γεννάδης, ἀντεπιστέλλοντα δ' οἱ κκ. Σ. Ῥάϊναχ καὶ Γ. Λαφφόν.

ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΚΗ ΑΠΟΨΙΣ ΤΟΥ 1880.

Κατὰ τὰς ὑπὸ τοῦ ἀστεροσκοπείου Ἀθηνῶν εὐμενῶς ἀνακοινωθείσας ἡμῖν εἰδήσεις τὸ μετεωρολογικὸν ἔτος 1880 παρουσίασε τὰ ἑξῆς φαινόμενα ἐν Ἀθήναις.

Ἡ μέση βαρομετρικὴ θλῖψις τοῦ ἔτους ἦν χμ. 752,96 ἡ αὐτὴ περίπου τῆς τοῦ 1879 ἥτις ἦν 752,68. Καὶ ἡ μεγίστη μὲν θλῖψις ἦν τὴν 28 Φεβρουαρίου (767,91) ἐλαχίστη δὲ τὴν 2 Φεβρουαρίου (742,30). Πᾶσαι δ' αἱ παρατηρήσεις αὗται εἶναι ἀνηγμέναι εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης καὶ εἰς θερμοκρασίαν 0 τοῦ ὑδραργύρου.

Ἡ μέση θερμοκρασία τοῦ ἔτους ἦτο εἰς βαθμοὺς τῆς ἑκατονταβάθμου διαιρέσεως (Κελσίου) 17,70, ἐλάσσων κατὰ ἕνα καὶ ἥμισυν βαθμὸν περίπου τῆς περυσινῆς ἥτις ἦν 19,08. Ἡ διαφορὰ αὕτη ἐν τῷ μέσῳ ὅρῳ εἶναι λίαν ἐπαισθητή. Καὶ ἡ μεγίστη μὲν θερμοκρασία ἦν τὴν 24 Ἰουλίου (37,6), ἡ δ' ἐλάσσων τὴν 15 Μαρτίου (—6,6).

Ἡμέραι καταπτώσεως ὕδατος εἴτε ὡς βροχῆς, εἴτε ὡς χιόνος, εἴτε ὡς ὁμίχλης καὶ δρόσου ἦσαν 108 ἀπέναντι 103 τοῦ 1879. Ἐκ τούτων βροχῆς 76, χιόνος 11, δρόσου 19 καὶ ὁμίχλης 2. Τὸ δὲ ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 335,49 ἀπέναντι 489,49 χμ. τοῦ 1879. Ὥστε τὸ ἔτος δὲν ἦν πολὺ βροχερόν.

Ἡμέρας ἀστραπῶν ἐν συνόλῳ ἔσχομεν 38 βροντῶν 14 καὶ πάγου 14.

Ἄνεμοι δ' ἔπνευσαν κατὰ 162 ἡμέρας ΝΔ. 30Ν. 5ΝΑ. 11Α. 131ΒΑ. 15Β. 7ΒΔ. 5Δ. Ὥστε ὡς πάντοτε ἐπεκράτησαν ἄνεμοι οἱ ΒΑ καὶ ΝΔ, οἱ τελευταῖοι μάλιστα πλειότερον.

Θερμότεροι μῆνες τοῦ ἔτους ἦσαν ὡς συνήθως ὁ Ἰούλιος καὶ Αὔγουστος μὲ τὴν συνήθη θερμοκρασίαν 29,03 ὁ πρῶτος καὶ 27,39 ὁ δεύτερος, εἰ καὶ καθ' ἕνα βαθμὸν ἥσσονα τοῦ συνήθους. Ὁ Ἰανουάριος ὁ συνήθως ψυχρότερος μὴν παρουσίασε μέσην θερμοκρασίαν 5,51 καὶ ἐλαχίστην — 2,2, ἥτις παραβαλλομένη πρὸς τὴν μέσην θερμοκρασίαν τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1879 ἥτις ἦν 10,09 εἶναι κατὰ 5 βαθμοὺς σχεδὸν μικροτέρα.

Ἀλλὰ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ὁ Μάρτιος παρουσίασεν ἔκτακτον ψῦχος καὶ τοιοῦτον οἷον ἀπὸ 22 ἐτῶν ἐν γένει δὲν ᾐσθάνθημεν ἐν Ἀθήναις, δηλ. —6,6 (τὴν 15). Ἡ ἐν τοιαύτῃ προκεχωρημένῃ ἐποχῇ ἐπάνοδος τοῦ χειμῶνος δὲν εἶναί τι κοινὸν ἐν Ἀθήναις. Οὕτω τῷ 1856 ἔπεσεν ἄφθονος χιὼν καί τοι μὲ οὐχὶ τόσῳ ταπεινὴν θερμοκρασίαν τὴν 16 Ἀπριλίου.

Ταπειναὶ δὲ θερμοκρασίαι ὡς ἡ τοῦ παρελθόντος Μαρτίου παρουσιάσθησαν ἐν Ἀθήναις τῷ 1857 τὸν Δεκέμβριον (—6,8), τῷ 1858 τὸν Ἰανουάριον (—5,7) καὶ τῷ 1874 τὸν Μάρτιον (—5,8). Ταπεινοτέρα δὲ ταύτης καὶ ἀξιομνημόνευτος τῷ 1850 τὸν Ἰανουάριον (—10).

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

Συμπληρουμένου ἤδη καὶ τοῦ τετάρτου ἔτους τοῦ Παρνασσοῦ ἡ τῆς ἐκδόσεως αὐτοῦ ἐπιστατοῦσα ἐπιτροπὴ κρίνει ἀναγκαῖον ν' ἀναγγείλῃ εἰς τοὺς φιλομούσους, τοὺς διὰ τῆς συνδρομῆς αὐτῶν συντελοῦντας εἰς τὴν διάδοσιν αὐτοῦ, ὅτι ἀπὸ τοῦ ἀρχομένου πέμπτου ἔτους 1881 θὰ ἐπενεχθῶσι βελτιώσεις τινές, ἃς τεσσάρων ἐτῶν πεῖρα ὑπηγόρευσε. Καὶ δὴ πλὴν ἄλλων τεχνικῶν βελτιώσεων ἀπαραιτήτων, οἷον τῆς ἀνακαινίσεως τῶν τυπογραφικῶν στοιχείων κλπ., ἡ ἐκλογὴ καὶ ποικιλία τῆς ὕλης θὰ ἦνε τοῦ λοιποῦ τοιαύτη, ὥστε, κατὰ τὴν ὑπὸ πολλῶν ἐκφερομένην εὐχήν, νὰ κατασταθῇ ὁ Παρνασσὸς προσιτώτερος καὶ χρησιμώτερος καὶ εἰς εὐρύτερον κύκλον φιλομούσων· συχνότερον δὲ θὰ καταχωρίζωνται εἰκόνες καὶ σχέδια, ὧν τὴν ὠφέλειαν οὐδεὶς ὁ μὴ ἀνομολογῶν.

Ἵνα δὲ ἀνετώτερον κατορθωθῶσι ταῦτα ἦτο ἀνάγκη καὶ πλείονος χώρου· δι' αὐτὸ δὲ καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν τυπογραφικῶν φύλλων, ἐξ ὧν σύγκειται ἕκαστον τεῦχος ηὐξήθη ἀπὸ πέντε εἰς ἕξ. Καὶ διὰ τὴν αὔξησιν ταύτην καὶ τὰς λοιπὰς βελτιώσεις, ὧν ἕνεκα θὰ αὐξηθῶσιν, ὡς εἰκός, καὶ αἱ δαπάναι τῆς ἐκδόσεως, μάλιστα δὲ διὰ τὸ εὔκολον τῆς ἀποστολῆς, προσετέθη μία ἔτι δραχμὴ εἰς τὴν τιμὴν τῆς ἐν Ἑλλάδι συνδρομῆς ὁριζομένην εἰς δραχμὰς νέας ἤτοι φράγκα δεκαπέντε.

Ἡ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐκδόσεως τοῦ Παρνασσοῦ ἐκδηλωθεῖσα πρὸς αὐτὸν ἀγάπη καὶ προθυμία τῶν φιλομούσων ἔν τε τῇ Ἑλλάδι καὶ τῇ ἀλλοδαπῇ ἐνισχύει τὴν ἐπιτροπὴν εἰς τὸ ἔργον αὐτῆς.

Ἡ ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ «Παρνασσοῦ» ἐπιτροπὴ

Τ. Ἀργυρόπουλος, Πρόεδρος
Εἰρ. Ἀσώπιος
Ἐμμ. Ῥοΐδης
Παναγιώτης Ἰω. Φέρμπος
Σπ. Π. Λάμπρος.

Διὰ συνδρομὰς ἀπευθυντέον πρὸς τὸν ἐκδότην κ. Σαράντην Π. Οἰκονόμον (ἐν ὁδῷ Ἀθηνᾶς παρὰ τῷ Τελωνείῳ). Διὰ πληροφορίας δὲ καὶ καταχωρίσεις πρὸς τὸν κ. Π. Ι. Φέρμπον γραμματέα τῆς ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιτροπῆς (ἐν τῷ καταστήματι τοῦ Συλλόγου ὁδὸς Νομισματοκοπείου ἀριθ. 4).

Ἐν ταῖς Ἐπαρχίαις ἀπευθυντέον διὰ συνδρομὰς καὶ καταχωρίσεις τοῖς γραφείοις τῶν ὑπὸ τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ συντηρουμένων Σχολῶν τῶν Ἀπόρων Παίδων, ἐν δὲ τῷ ἐξωτερικῷ παρὰ τοῖς ἀνταποκριταῖς τοῦ Συλλόγου.

Ὁ Παρνασσὸς ἐκδίδοται τὸ τέλος ἑκάστου μηνός

ΤΙΜΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΠΛΗΡΩΤΕΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ἐν Ἑλλάδι δραχμαὶ νέαι ἤτοι φράγκα	15
Ἐν τῇ Ἀλλοδαπῇ	20

Ἔξω τῶν Ἀθηνῶν εἰς οὐδένα στέλλεται ὁ Παρνασσὸς ἐὰν μὴ προαποσταλῇ ἡ συνδρομή.

Σώματά τινα τοῦ Α' Β' Γ' καὶ Δ' τόμου τοῦ Παρνασσοῦ εὑρίσκονται καὶ πωλοῦνται ἐν τῷ τυπογραφείῳ Παρνασσῷ.

Αἱ συνδρομαὶ τῶν ἐπαρχιῶν γίνονται δεκταὶ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια τῆς Ἐθνικῆς καὶ Ἰονικῆς Τραπέζης. Τοῦ δ' ἐξωτερικοῦ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια γαλλικὰ καὶ ἰταλικά.

Παρόραμα. Ἐν σελ. 31 στίχῳ 7 ἐν τῇ διατριβῇ τοῦ κ. Σ. Κρίνου ἀνάγνωθι κυπαρίσσους ἀντὶ κέδρους.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΟΜΟΣ Ε' ΤΕΥΧΟΣ ΙΒ'.
28 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1881

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ
1881

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΠΥΡ. Κ. ΠΑΠΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ. — Ἡ λειτουργικὴ τῶν ἐν Ἀνατολῇ ἐκκλησιῶν σ. 97.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Γ. ΠΕΤΡΙΔΟΥ. — Περὶ τῶν ἐν Σύρᾳ σχολείων σ. 112.

ΝΕΟΚΛΕΟΥΣ ΚΑΖΑΖΗ. — Σοφισταὶ καὶ Σωκράτης σ. 124.

ΙΑΚ. Χ. ΔΡΑΓΑΤΣΗ. — Πινάκια Κορινθιακὰ (μετὰ δύο πινάκων) σ. 134.

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΔΡΑΓΟΥΜΗ. — Φυσικὴ κατ' οἶκον. — Ἀδράνεια (μετὰ πέντε εἰκόνων) σ. 139.

Κ. Λ. ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ. — Ῥωσικὰ περὶ Ἑλλάδος ἔγγραφα νῦν τὸ πρῶτον εἰς τὴν ἑλληνικὴν μεθερμηνευόμενα σ. 143.

ΑΙΜΙΛΙΟΥ ΚΑΣΤΕΛΑΡ. — Τὸ κοιμητήριον τῆς Πίσας σ. 153.

Α. ΦΡΑΒΑΣΙΛΗ. — Τὸ παγωτὸν τῆς βασιλίσσης μυθιστορία Πετρουτσέλλη δελλὰ Γαττίνα. — Κεφ. γ'. ὁ κὺρ Νῶε. — Κεφ. δ'. ὁ φοιτητής. — Κεφ. ε'. τὸ μὲν παράθυρον κλείει ἡ δὲ θύρα ἀνοίγει σ. 170.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ. — Γερμανικὴ Σχολή. — Εἰδήσεις σ. 183.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ. σ. 186.

ΣΥΜΜΙΚΤΑ. — Διόρθωσις Σοφοκλέους Ἀντιγόνης ὑπὸ Α. Πάλλη. — Ἡ ἐν Παρισίοις διεθνὴς ἔκθεσις τῶν ἐφαρμογῶν τοῦ ἠλεκτρισμοῦ ὑπὸ Τ. Α. Α. — Ἐργασίαι Gardthausen σ. 186.

ΧΡΟΝΙΚΑ. — Φιλολογία. — Τέχναι καὶ ἐπιστῆμαι. — Ἀπογραφικὰ σ. 188.

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιστατεῖ ἐπιτροπὴ συγκειμένη ἐκ τῶν κκ. Εἰρηναίου Ἀσωπίου, Ἐμμανουὴλ Δ. Ῥοΐδου, Παναγιώτου Ι. Φέρμπου, Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου καὶ προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου κ. Τιμολέοντος Ἀργυροπούλου.

Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ
ΤΩΝ ΕΝ ΑΝΑΤΟΛΗ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ

I

Ἡ μελέτη τῆς λειτουργικῆς τῶν ἐν Ἀνατολῇ ὀρθοδόξων καὶ μὴ ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἔχει πολλαπλοῦν τὸ διάφορον ὑπὸ θεολογικὴν ἔποψιν, πλὴν τῆς φιλολογικῆς αὐτῆς ἀξίας. Διὰ τῆς μελέτης ταύτης μελετᾶται ἡ λειτουργικὴ τῆς ἀρχαίας καθόλου Ἐκκλησίας, αὐτὴ ἡ χριστιανικὴ ἀρχαιότης, διότι πολλαὶ τῶν κατὰ τὴν Ἀνατολὴν Ἐκκλησιῶν ὀρθοδόξων καὶ ἑτεροδόξων ἔμειναν ἀνέκαθεν ἀμετάβλητοι κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος τῶν τελετῶν, ὁμοιάζουσαι τὰ ὄστρακα, τὰ πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων ἐπὶ τῶν βράχων προσκεκολλημένα. Ἡ μελέτη ἰδίως τῆς τελέσεως τοῦ Μυστηρίου τῆς Εὐχαριστίας παρέχει τῷ ὀρθοδόξῳ θεολόγῳ ἐπιχειρήματα κατὰ τῶν ἐν τῇ Εὐχαριστίᾳ εἰσαχθεισῶν καινοτομιῶν τοῦ Προτεσταντισμοῦ. Γνωστὸν εἶναι προσέτι, ὅτι ἡ Ἀνατολὴ καθόλου ἐν τῇ Εὐχαριστίᾳ ἐτήρησε τὸν ἀποστολικὸν τύπον μᾶλλον ἢ ἡ Δύσις, καίτοι ἀμφότεραι, ἥ τε ὀρθόδοξος Ἀνατολὴ καὶ ἡ ὀρθόδοξος Δύσις, συνεφώνουν κατὰ τὰ σπουδαιότερα σημεῖα τῆς λειτουργίας. Ἡ πιστοτέρα αὕτη τήρησις τοῦ ἀποστολικοῦ τύπου ἔτι καταφανεστέρα γίνεται ἐν τῇ μελέτῃ τῆς λειτουργικῆς τῶν ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν· Αἱ ἐν Ἀνατολῇ Ἐκκλησίαι ἐπίσης βλέπομεν ὅτι ἑκάστη τῇ ἰδίᾳ ἐθνικῇ διαλέκτῳ ἐλάτρευε τὸ θεῖον ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, ἐναντίον τῆς παρὰ τῆς παπικῆς ἐκκλησίας εἰσαχθείσης καινοτομίας τῆς διὰ τῆς νεκρᾶς λατινικῆς γλώσσης λατρείας.

Δὲν θέλομεν ἐρευνήσῃ ἐνταῦθα τὴν λειτουργικὴν πασῶν τῶν ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν· θέλομεν μόνον περιορισθῇ εἰς ἐκείνας, αἵτινες διακρίνονται διὰ τὴν χρῆσιν ἐν αὐτῇ διαλέκτων ἀνηκουσῶν εἰς τὴν *σημιτικὴν* οἰκογένειαν, ὡς οὖσαι ἐκκλησίαι λαῶν *σημιτικῆς* καταγωγῆς. Ὑπὸ τὴν ἔκφρασιν ταύτην περιλαμβάνομεν τοὺς Σύρους ὀρθοδόξους ἢ Μελχίτας, τοὺς Ἰακωβίτας, τοὺς Μαρωνίτας, τοὺς Νεστοριανούς, τοὺς Κόπτας, τοὺς Αἰθίοπας.

Πηγὴ δὲ πρωτίστη τῆς μελέτης τῆς λειτουργικῆς τῶν ἐν Ἀνατολῇ Ἐκκλησιῶν εἶναι βεβαίως οἱ ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ ἀποκείμενοι χειρόγραφοι κώδικες, οἱ πλουτίζοντες τὰς διαφόρους βιβλιοθήκας, ἰδίως δὲ τὰς τῆς Ῥώμης, τοῦ Λονδίνου καὶ τῶν Παρισίων. Πολλὰ τῶν ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ πόλει χειρογράφων ἡμεῖς αὐτοὶ ἠρευνήσαμεν. Ἡ ἐν Παρισίοις δημοσία βιβλιοθήκη περιέχει πλείονας τῶν τριακοσίων σημιτικῶν κωδίκων, ὧν οἱ 120 πε-

ρίπου ἀνάγονται εἰς τὴν λειτουργικήν· πλοῦτον ἐπίσης μέγαν Ἀραβικῶν καὶ Αἰθιοπικῶν χειρογράφων περιέχει ἡ αὐτὴ βιβλιοθήκη. Τῶν ἐν Παρισίοις, Λονδίνῳ καὶ Βατικανῷ ἀνατολικῶν χειρογράφων, ἰδίᾳ τῶν θρησκευτικῶν, πολλοὶ ἐδημοσιεύθησαν ἤδη, ἱκανὰ δὲ καὶ ἀξιόλογα συνέγραψαν περὶ αὐτῶν οἱ ὁπωσοῦν ἀρχαιότεροι Assemani καὶ ὁ Ἀββᾶς S. Renaudot, ὁ S. Morinus, ὁ Trambelli καὶ πρό τινων ἐτῶν (1863) ὁ Denzinger. Πλὴν ἀλλ' ὅμως πολλὰ μένουσιν ἀκόμη τὰ ἀνέκδοτα καὶ ἐπομένως ἄγνωστα χειρόγραφα, ὧν ἡ δημοσίευσις ἔτι μᾶλλον γίνεται ἀναγκαιοτέρα, ὑπὸ φιλολογικὴν ἰδίως ἔποψιν, διὰ τὴν ἐν τοῖς τελευταίοις χρόνοις γιγαντιαίαν ὤθησιν ἐν τῇ σπουδῇ τῶν ἀνατολικῶν γλωσσῶν.

Εἰσερχόμενοι εἰς τὸ θέμα ἡμῶν, ἴδωμεν πρῶτον τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Σύρων ὀρθοδόξων ἢ *Μελχὶτ* λεγομένων. Καὶ δὴ πρῶτον περὶ τῆς *ὑμνολογίας* αὐτῶν.

Παρὰ Σύροις εὑρίσκομεν ἀπὸ τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων ὑμνολογίαν ἐθνικὴν ἐν χρήσει· οἱ ὕμνοι αὐτῶν εἰσὶ γεγραμμένοι ἐν τῷ λεγομένῳ *ἐφραιμικῷ ῥυθμῷ*, οὕτω καλουμένῳ ἀπὸ Ἐφραὶμ τοῦ Σύρου, ὅστις περὶ τὰ μέσα τοῦ Δ' αἰῶνος πολλοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ὕμνους ἔγραψε, κατ' ἀντίθεσιν τῶν ἑτεροδόξων ὕμνων τῶν ὑπὸ τῶν αἱρετικῶν, Βαρδασάνη καὶ τοῦ υἱοῦ Ἁρμονίου γραφέντων. Περὶ τοῦ ἐφραιμικοῦ ῥυθμοῦ πραγματεύεται ἡ συριακὴ φιλολογία· ἀρκεῖ ἐνταῦθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ ἐφραιμικὸς στίχος, ὡς καὶ πᾶσα ἡ ποίησις ἡ συριακή, μέτρον ἔχει τὸν διάφορον ἀριθμὸν τῶν συλλαβῶν, ὅστις δὲν εἶναι προσδιωρισμένος ἐν τῇ ποιήσει τῶν Σύρων. Ὁ ἐφραιμικὸς στίχος ἔχει 5 ἢ 7 συλλαβάς. Ὁμοιοκαταληξίας κατὰ κανόνα οἱ Σύροι δὲν ἔχουσιν ἐν τῇ ποιήσει των· τὰ ἀπαντώμενα ταύτης παραδείγματα εἰσὶν ἐκ συμπτώσεως. (Ὅρα πλειότερα παρὰ A. Hahn, Bardesanes, gnostic. Syrorum prim. hymnolog. Lipsiæ 1819). Οἱ Συριακοὶ θρησκευτικοὶ ὕμνοι ἀποτελοῦσιν ἓν τῶν σπουδαιοτάτων μερῶν τῆς συριακῆς φιλολογίας, ἥτις, κυρίως εἰπεῖν, εἶναι χριστιανική. Ἐν τούτοις ὁ σύνδεσμος τῆς συριακῆς ἐκκλησίας πρὸς τὴν ἑλληνικὴν καὶ ἡ ἐπικράτησις τῆς δευτέρας ἐν Ἀνατολῇ κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους μετέφερε πᾶσαν σχεδὸν τὴν ἑλληνικὴν ὑμνολογίαν εἰς τὴν συριακὴν ἐκκλησίαν. Οὕτω βλέπομεν τὴν ἑλληνικὴν ὑμνολογίαν τὴν ἀπὸ τῶν πρώτων αἰώνων μέχρι τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ μεταφραζομένην καὶ πάντοτε ἐν χρήσει ἐν τῇ συριακῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἡ ὀκτώηχος τοῦ ὑμνογράφου τούτου, τὰ Μηναῖα, ἡ Παρακλητική, τὸ Τριῴδιον, τὸ Πεντηκοστάριον εἰσὶ παρὰ τοῖς Μελχίταις Σύροις ἐν μεταφράσει. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τὰς ἑλληνικὰς ὀνομασίας τῶν ὕμνων διατηροῦσιν, οἷον θεοτοκία, ᾠδαί, καθίσματα, ἐξαποστειλάρια (11 τὸν ἀριθμόν), προκείμενα δίστιχα, ἀπολυτίκια κτλ. Ὅτι οἱ παρ' αὐτοῖς ὀκτὼ ἦχοι βάσιν ἔχουσι τοὺς ὀκτὼ ἤχους, τοὺς καὶ πρότερον μὲν ὑπάρχοντας, ἐπὶ δὲ τοῦ Δαμασκηνοῦ διακανονισθέντας, οὐδεμία ἀμφιβολία.

Ἐὰν ὅμως οἱ ὀκτὼ ἦχοι παρὰ τοῖς Σύροις εἶναι οἱ ὀκτὼ ἦχοι ὡς ἐκανονίσθησαν ὑπὸ τοῦ Δαμασκηνοῦ, δὲν δυνάμεθα ν' ἀποφανθῶμεν. Οἱ περὶ τὸ θέμα τῆς ἡμετέρας ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἀσχολούμενοι θὰ εἶχον εὐρύτατον στάδιον ἐνεργείας, μελετῶντες τὴν τῶν Σύρων ἐκκλησιαστικὴν μουσικήν, ἥτις ὑποθέτομεν, καὶ διὰ τὴν ἐν αὐτῇ χρῆσιν τῶν ὀκτὼ ἤχων, καὶ διὰ τὸ στάσιμον σχετικῶς τῆς συριακῆς ἐκκλησίας, ὡς καὶ τῶν λοιπῶν τῆς Ἀνατολῆς ἐκκλησιῶν, δὲν θ' ἀπομακρύνεται πολὺ τῆς ἀρχαίας ἐκκλησιαστικῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς. Ἐκ τοῦ ὅτι οἱ Σῦροι ἔχουσι μετάφρασιν οὐ μόνον τῶν ἰδιομέλων ἀλλὰ καὶ τῶν προσομίων καὶ εἱρμῶν, γεννᾶται ἐρώτησις ἡ ἑξῆς. Γνωστοῦ ὄντος, ὅτι τὰ προσόμια καὶ οἱ εἱρμοὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας κατὰ ἕνα μόνον ὡρισμένον τρόπον ψάλλονται, ἐξάγεται ἆρά γε ἐντεῦθεν, ὅτι οἱ Σῦροι ἔψαλλον καὶ ψάλλουσιν αὐτοὺς κατὰ τὸν τρόπον τῆς ἀνατολικῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς; Εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην ἀπαντῶμεν, ὅτι ἡ μετάφρασις δὲν εἶναι τόσον πιστή, ὥστε καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἑλληνικῶν λέξεων καὶ τῶν συλλαβῶν καὶ αὐτὸν τὸν τονισμὸν νὰ περιέχῃ. Οὐδὲ εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ τοῦτο ἐν τῇ συριακῇ γλώσσῃ, ἥτις ὡς πᾶσαι αἱ σημιτικαί, οὔτε τὴν ποικιλίαν τοῦ τονισμοῦ οὔτε τὸ πολυσύλλαβον τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἔχει.

Εὐνόητον ὅτι, ἐὰν οἱ ὀρθόδοξοι Σῦροι ἔχουσι μετάφρασιν τῆς ἑλληνικῆς ὑμνολογίας, πολὺ μᾶλλον ἔχουσι τὸ Ἑορτολόγιον τῆς καθόλου ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸ Τυπικὸν τῶν ἀκολουθιῶν διατηροῦσι μὲ ἀσημάντους μεταβολάς. Οὕτω λοιπὸν αἱ ἑορταὶ καὶ ἡ τάξις τῶν ἐπ' ἐκκλησίας ἀκολουθιῶν τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, τῆς Μ. ἑβδομάδος, τοῦ Πάσχα μέχρι τῆς Πεντηκοστῆς, τῶν Χριστουγέννων καὶ Ἐπιφανείων, αἱ παραμοναὶ τῶν Μ. ἑορτῶν καὶ αἱ Συνάξεις δὲν διαφέρουσι τῶν τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας. Αἱ *παραμοναὶ* μάλιστα ἐτήρησαν ἐν τῇ συριακῇ καὶ αὐτὸ τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα, ὡς καὶ ἄλλα ἐκκλησιαστικὰ ὀνόματα πλεῖστα παρ' αὐτοῖς ἐτηρήθησαν, γραφόμενα ἁπλῶς συριακοῖς γράμμασιν.

Τὸ *Εὐχολόγιον* ἐπίσης τῶν Μελχιτῶν εἶναι αὐτὸ τὸ Εὐχολόγιον ὡς διεμορφώθη ἐν τῇ καθολικῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ· ὥστε αἱ ἀκολουθίαι τῶν Κατηχουμένων καὶ τοῦ Βαπτίσματος, τοῦ Ἀρραβῶνος καὶ τοῦ Γάμου, τῆς Χειροτονίας, τοῦ Εὐχελαίου, τοῦ Μ. Ἁγιασμοῦ, τῶν τεθνεώτων καὶ αἱ εἰς διαφόρους περιστάσεις εἰσὶν οἷαι καὶ ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἐκκλησίᾳ, ὥστε περιττὸν κρίνομεν νὰ ποιήσωμεν ἐκτενέστερον περὶ αὐτῶν λόγον. Ἀξιοσημείωτον ὅμως νομίζομεν, ὅτι ἐν ταῖς ἀκολουθίαις ὑπὲρ τῶν ἐξ αἱρέσεων ἐπιστρεφόντων, τῶν μὲν *ἀρειανῶν* διετάσσετο ἡ *ἀναβάπτισις*, τῶν δὲ Νεστοριανῶν καὶ Ἰακωβιτῶν γίνεται ἁπλῶς καὶ μόνη ὁμολογία πίστεως δημοσίᾳ, ἐν ᾗ οὗτοι ἀποτάσσονται τῇ αἱρέσει αὐτῶν. Ἐπίσης σημειωτέον ὅτι αἱ *εὐχαὶ τῆς Πεντηκοστῆς* διαφέρουσιν ὀλίγον τῶν ἑλληνικῶν εὐχῶν. Ἡ ἑορτὴ ἄλλως καὶ ἀκολουθία αὕτη ἐτήρησεν ἐν τῇ συριακῇ τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα *Γονυκλισία*.

Μεταβαίνοντες νῦν εἰς τοὺς αἱρετικοὺς, παρατηροῦμεν ὅτι τῶν *Σύρων Ἰακωβιτῶν* τὸ ἑορτολόγιον καὶ ἡ ὑμνολογία ἀποδεικνύουσιν ὅτι, καί τοι οὗτοι ὡς αἱρετικοὶ μονοφυσῖται ἀπεχωρίσθησαν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, διετήρησαν ὅμως κατὰ μέγα μέρος τὴν πρὸ τῆς αἱρέσεως ὑμνολογίαν, παρέλαβον δὲ καὶ μετὰ ταῦτα παρὰ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας τινά. Τοῦτο δὲν φαίνεται οὐδόλως παράδοξον εἰς τὸν γινώσκοντα, ὅτι ἐν τοῖς ἀρχαιοτέροις χρόνοις διαφορὰ μεταξὺ ἐκκλησιῶν παρὰ τὰ δόγματα ἢ τὸ πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἐπέφερε καὶ πλήρη ἄρσιν πάσης σχέσεως μεταξὺ τῶν διαφωνούντων. Λόγον ποιούμενοι ἐνταῦθα περὶ τῆς λειτουργικῆς τῶν Ἰακωβιτῶν καὶ τῶν ἄλλων ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς βεβαίως δὲν περιλαμβάνομεν τοὺς νεωτέρους χρόνους. Ἡ λειτουργικὴ αὐτῶν ὑπέστη καί τινας μεταβολὰς, ἀφ' ὅτου μάλιστα ἀνεμίχθη εἰς τὰς Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς ἡ Ῥώμη μετὰ τῶν Ἱεραποστόλων. Οἱ ῥηθέντες σωζόμενοι κώδικες δὲν εἶναι νεώτεροι τοῦ ΙΖ' αἰῶνος· πολλοὶ αὐτῶν εἰσὶν ἀρχαιότατοι, ὥστε παρουσιάζουσιν εἰκόνα τῆς λειτουργικῆς μέχρι τοῦ τέλους τοῦ Μεσαιῶνος περίπου. Ἔκ τινος χειρογράφου τῆς ἐν Παρισίοις Βιβλιοθήκης (Cod. Syr. 155) βλέπομεν παρὰ τοῖς Ἰακωβίταις οὖσαν ἐν χρήσει μετάφρασιν πολλῶν ἀκολουθιῶν καὶ ὕμνων τοῦ ἑλληνικοῦ Μηνολογίου· ἡ μετάφρασις ἄλλως αὕτη διαφέρει ἐν πολλοῖς οὐ μόνον περὶ τὰς λέξεις ἀλλὰ καὶ περὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν τροπαρίων, καὶ περιέχει καὶ μεταβολὰς δογματικὰς σπουδαίας, προδιδούσας χεῖρα μονοφυσιτικὴν, σκοπίμως παραχαράττουσαν. Ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 148 χειρογράφου τῆς αὐτῆς βιβλιοθήκης μανθάνομεν ὅτι οἱ Ἰακωβῖται ἐτήρησαν καὶ τὴν τῶν ὀκτὼ ἤχων διαίρεσιν, ὡς οἱ Σῦροι Μελχῖται. Τὸ αὐτὸ χειρόγραφον 148 περιέχει ὕμνους ἀντιστοιχοῦντας πρὸς τὰ ἡμέτερα *καθίσματα*. Ἐπίσης ἀπαντῶμεν καὶ *ἀντίφωνα*. Τὸ *Τυπικὸν* ὁμοίως ἐν πλείστοις ὁμοιάζει τῷ τῶν ὀρθοδόξων· οὕτω παρ' αὐτοῖς ἀπαντῶμεν τὴν ἀκολουθίαν τῶν Μ. Ὡρῶν τῇ Μ. Παρασκευῇ, τῇ δὲ Μ. Πέμπτῃ τὸν Νιπτῆρα καὶ τὴν εὐλόγησιν τοῦ Μύρου, ὡς παρὰ τοῖς ὀρθοδόξοις. Ἐκ τοῦ παρισιανοῦ κώδικος *Βὴθ-Γαζὸ* (θησαυρὸς εὐχῶν), οὗ ὅμοιον καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑσπερίας ἀπόκειται, ἡ τάξις τῶν τελετῶν παρὰ τοῖς Ἰακωβίταις γίνεται κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἐν Μεσοποταμίᾳ ἁγίων Πατέρων. Ἡ ἀκολουθία τοῦ γάμου γίνεται κατὰ τὸν τύπον τοῦ *Ἰακώβου* τοῦ *Ἐδέσσης*· ἀναπολοῦσι δὲ αἱ τοῦ γάμου εὐχαὶ καὶ ἡ τάξις ἐν γένει τὴν ἑλληνικὴν σχετικὴν ἀκολουθίαν, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν, ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον ἀναγινώσκεται ἐκ τοῦ Ματθαίου (ΙΘ'. 1—13), καὶ ὅτι ἀντιθέτως πρὸς τὸν τύπον τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἡγεῖται τὸ ἀποστολοευαγγέλιον καὶ ἕπεται ἡ τῶν νεονύμφων στέψις. Ἡ τοῦ Βαπτίσματος ἀκολουθία φέρει τίτλον ἐν τοῖς χειρογράφοις τῶν Παρισίων, «Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Βαπτίσματος παραδοθεῖσα παρὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ (;) τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ καὶ διατυπωθεῖσα κατὰ τὰς παραδόσεις Κλήμεντος μαθητοῦ τοῦ ἀποστόλου Πέτρου, ὑπὸ τοῦ πα-

τρὸς ἡμῶν κυρίου Σεβήρου πατριάρχου Ἀντιοχείας καὶ *μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ* παρὰ Ἰακώβου ἐπισκόπου Ἐδέσσης». Περίεργον δὲ ὅτι οἱ Ἰακωβῖται κατὰ τοὺς σωζομένους κώδικας ἄλλας εὐχὰς εἶχον εἰς βάπτισιν πολλῶν ὁμοῦ, καὶ ἄλλας εἰς βάπτισιν ἑνὸς μόνον· καὶ πάλιν διαφέρουσι κατά τι ἀπ' ἀλλήλων αἱ εὐχαὶ εἰς βάπτισιν ἄρρενος καὶ αἱ εἰς βάπτισιν θήλεος. Ἐν τῇ Χειροτονίᾳ ἀξιοσημείωτον ὅτι ὁ μέλλων ἱερωθῆναι ἐποίει ὁμολογίαν γεγραμμένην εἰς *Καρσουνί*[1], κατὰ τὴν διάταξιν Ἰακώβου, τοῦ μητροπολίτου Μαρτυρουπόλεως ἐν Μεσοποταμίᾳ. Οἱ Ἰακωβῖται εἶχον καὶ ἰδιαιτέρας τάξεις κληρικῶν, τοὺς Περιοδευτὰς καὶ τὰς Διακονίσσας ὡς πολλαχοῦ τῆς ἀνατολῆς ὑπῆρχον. Ἡ τάξις ἐπὶ τῇ Κουρᾷ μοναχῶν, ἥτις ἐτήρησε τὴν ἑλληνικὴν λέξιν *Σχῆμα* γίνεται κατὰ τὴν παράδοσιν τοῦ Μ. Ἀντωνίου (;), ἐκ τοῦ αἰγυπτιακοῦ εἰς τὸ συριακὸν μεταφρασθεῖσα, ὡς γέγραπται ἐν τοῖς χειρογράφοις. Ἡ εἰς ἀρραβῶνα Εὐχὴ αὐτῶν ὁμοιάζει τῇ ἑλληνικῇ «Κύριε . . . ὁ τῷ παιδὶ τοῦ Πατριάρχου Ἀβραάμ».—Ἡ τοῦ Εὐχελαίου ἀκολουθία διαιρεῖται εἰς 7 στάσεις· ἀπόδειξις πιθανῶς ὅτι ὑπὸ 7 ἱερέων ἐτελεῖτο, ὡς ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἡ Νεκρώσιμος ἀκολουθία ψάλλεται κατὰ τὴν τάξιν Ἐφραὶμ τοῦ Σύρου καὶ Ἰακώβου ἐκ Σαρούγ· ἁπαντῶσι δὲ παρ' Ἰακωβίταις νεκρώσιμοι ἀκολουθίαι πλειότεραι τῆς μιᾶς· οὕτως ὁ ἐν Παρισίοις Κῶδιξ 126 περιέχει ἄλλην εἰς διάκονον, ἄλλην εἰς γυναῖκα καὶ ἄλλην εἰς ἄνδρα. Ἐν τῷ Εὐχολογίῳ τῶν Ἰακωβιτῶν εὑρίσκομεν καὶ εὐχὴν ὑπὲρ τῶν μετανοούντων ἐκ τῆς αἱρέσεως τῶν Ἰουλιανῶν καὶ τῆς ἐν Χαλκηδόνι Συνόδου, ἣν οἱ Ἰακωβῖται, ὡς γνωστόν, ἀπέρριπτον· ἔτι δὲ καὶ πλῆθος εὐχῶν ἐπὶ διαφόροις περιστάσεσιν· οὕτω π. χ. εὐχὴν τοῦ ἀναθεματίσαντος ἑαυτὸν ἢ ἄλλον, ἄλλην ἱερέως ἀναθέματι ὑποπεσόντος, ἄλλην ὑπὲρ τοῦ μετὰ μουσουλμάνου σοδομήσαντος, ὑπὲρ παιδοκτόνου μητρός, ὑπὲρ τοῦ προσβαλόντος μονὴν ἢ ναόν. Ἔκ τινος εὐχῆς τῆς Κυριακῆς τῶν Βαΐων μανθάνομεν ὅτι καὶ οἱ Ἰακωβῖται τὴν ἡμέραν αὐτὴν διένεμον ἐπ' ἐκκλησίας κλάδους ἐλαίας. Τῇ Μ. Δευτέρᾳ ἀνεγινώσκετο εὐχὴ ἐπὶ τῷ τέλει τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, ἤ, κατὰ τὴν ἰακωβιτικὴν ἔκφρασιν, ἐπὶ τῇ αἰσίᾳ ἀφίξει *εἰς τὸν λιμένα (δελιμάνι)*. Ἀξιοσημείωτος διαφορὰ ἐν τῷ ἑορτολογίῳ τοῦ Τριῳδίου τῶν Ἰακωβιτῶν εἶναι ἡ ἑξῆς. Τῇ μὲν α' Κυριακῇ τῶν Νηστειῶν τελεῖται μνεία τοῦ ἐν Κανᾷ θαύματος τοῦ Κυρίου· τῇ β' ἑορτάζεται Ἰάκωβος ὁ Σαρούγ, τῇ γ' ὁ ἅγιος Λεόντιος, τῇ δ' ἑορτάζονται οἱ ἀσκηταὶ Μακάριος καὶ Μάξιμος καὶ τῇ ε' οἱ Προφῆται. Κατά τι δὲ ἐν Παρισίοις χειρόγραφον (Cod. syr. 172) ἡ ε'. ἑβδομὰς τῶν Νηστειῶν ἐλέγετο *ἑβδομὰς τῶν θαυμάτων*, τῇ δὲ ϛ.

1 Τοῦ ὅρου τούτου ἐπανειλημμένως θὰ κάμωμεν χρῆσιν κατωτέρω. Καρσουνὶ λέγεται ἡ ἀραβικὴ γλῶσσα γεγραμμένη μὲ γράμματα συριακά. Τοῦτο ἐποίουν συνήθως οἱ Σύροι· ἐπίσης καὶ οἱ Μαρωνῖται, καὶ οἱ Ἰουδαῖοι ἀπὸ τοῦ δεκάτου αἰῶνος προτιμῶν γράφοντες τὴν ἀραβικήν, ἥτις εἶχεν ἤδη εἰσχωρήσῃ εἰς τὴν θρησκείαν, νὰ μεταχειρίζωνται τὸ ἐθνικόν των ἀλφάβητον. Εὐνόητον ὅτι ἐν ταῖς σημιτικαῖς γλώσσαις, ὡς συγγενέσι, δυνάμεθα νὰ μεταχειριζώμεθα τὰ γράμματα τῆς μιᾶς πρὸς γραφὴν ἑτέρας.

Κυριακῇ ἐτελεῖτο ἡ μνήμη τῶν ἁγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων, καὶ τῇ δ'. Κυριακῇ μνεία ἐτελεῖτο τοῦ Αὐγάρου καὶ τῶν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἰησοῦ ἀνταλλαγεισῶν ἐπιστολῶν κατὰ τὴν γνωστὴν παράδοσιν. Ἑορταί τινες τῶν Ἰακωβιτῶν ἐτήρησαν καὶ τὰ ἀρχῆθεν ἑλληνικὰ ὀνόματα· οὕτω π. χ. ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου, ἑορταζομένη καὶ παρ' αὐτοῖς τῇ 15 Αὐγούστου, φέρει ὀνομασίαν ἑλληνικήν, *μετάστασις*.

Γνωστὸν ὅτι ταῖς ἐνεργείαις τῶν Παπῶν πολλοὶ τῶν ἐν Ἀνατολῇ Ἰακωβιτῶν ἐγένοντο Οὐνῖται. Τῶν Οὐνιτῶν τούτων ἡ ὑμνολογία καὶ τὸ τυπικὸν τῶν ἀκολουθιῶν εἶναι ὅλως διάφορα, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ κώδικος τῶν Παρισίων (ἀριθ. 158), ὅστις φέρει τίτλον συριακοῖς γράμμασι τὴν ἑλληνικὴν λέξιν *Πίναξ*,(πίναξ δηλ. τῶν ὕμνων καὶ εὐχῶν, εὐχολόγιον, brevriarium). Νοεῖται ὅτι ἡ Ῥώμη, ἅμα κατώρθωσε νὰ ὑποτάξῃ ἑαυτῇ τοὺς οὐνίτας τούτους, προσεπάθησε νὰ ἐξαλείψῃ ἐκ τῆς Ἐκκλησίας αὐτῶν καὶ πᾶν ὅ,τι ἀνεμίμνησκε τὴν ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν, ἧς ποτε ἦσαν μέλη.

Τοσαῦτα περὶ Ἰακωβιτῶν. Τῶν δὲ Νεστοριανῶν ἡ ὑμνολογία ἀκολουθεῖ ὅλως ἰδιόρρυθμον τύπον καὶ τὸ Τυπικόν των ἰδίαν τάξιν, καὶ κατ' ἐλάχιστα ὁμοιάζουσι τῇ ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ. Οἱ ὕμνοι αὐτῶν εἰσὶ ποιήματα, γεγραμμένα εἰς ρυθμὸν ἐφραιμικόν, περὶ οὗ ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος. Οἱ ὕμνοι οὗτοι ἀποτελοῦσι σπουδαῖον μέρος τῆς συριακῆς φιλολογίας, εἰσὶ δ' ἐν αὐτοῖς ἐγκατεσπαρμέναι νεστοριαναὶ δοξασίαι. Ἡ ἔρευνα αὐτῶν ἀνάγεται μᾶλλον εἰς τὴν συριακὴν φιλολογίαν, διὸ ἀποφεύγομεν νὰ ποιήσωμεν ἐνταῦθα ἐκτενῆ λόγον περὶ αὐτῶν. Τινὲς τῶν ὕμνων τῶν Νεστοριανῶν εἰσὶν ὀρθόδοξοι καὶ προφανῶς ἀρχαῖοι, ἀποδίδονται δὲ Ἐφραὶμ τῷ Σύρῳ.

Τῶν Αἰθιόπων καὶ Μαρωνιτῶν ὀλίγιστοι ὕμνοι σώζονται· τὰ σωζόμενα χειρόγραφα περιέχουσι μᾶλλον εὐχὰς διαφόρους· ὥστε πολλὰ δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν περὶ αὐτῶν. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἀπέχουσι τῆς ἑλληνικῆς ὑμνολογίας, ἔχουσιν ὅμως πολλὰ ἐν τῇ Λειτουργικῇ αὐτῶν μαρτυροῦντα τὴν ἐκ τῆς καθόλου ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καταγωγὴν αὐτῶν, ἧς ἀπεχωρίσθησαν. Ἐν τῷ Εὐχολογίῳ τῶν Μαρωνιτῶν ἀξιοσημείωτον εἶναι, ὅτι ἄλλη ἀκολουθία ὁρίζεται εἰς βάπτισιν ἄρρενος καὶ ἄλλη εἰς βάπτισιν θήλεος· ἄλλη πάλιν εἰς βάπτισιν ἑνὸς μόνον, καὶ ἄλλη ἐπὶ πολλῶν ὁμοῦ, ὡς οἱ Ἰακωβῖται ποιοῦσιν.

Ἰδιόρρυθμον εἶναι ἐν πλείστοις καὶ τὸ ἑορτολόγιον τῶν Νεστοριανῶν. Ἐκ τοῦ ἐν Παρισίοις Cod. Syr. 183 ἐξάγομεν ὅτι αἱ Κυριακαὶ ἀπὸ τῶν Χριστουγέννων εἶχον τὴν ἑξῆς τάξιν: Α' καὶ Β' κυριακὴ τῶν Χριστουγέννων· εἶτα Α', Β', Γ', Δ', Ε', Ϛ', Ζ', καὶ Η', τῶν Ἐπιφανείων. Ἀπὸ τῆς Λαμπρᾶς ἤγοντο κατὰ σειρὰν Α', Β', Γ', Δ', Ε', καὶ Ϛ', κυριακὴ τοῦ Πάσχα—εἵπετο ἡ Κυριακὴ μετὰ τὴν Ἀνάληψιν. Ἀπὸ ταύτης ἤρχιζεν ἡ Α'. Ἑβδομὰς καὶ Κυριακὴ τῶν Ἀποστόλων, εἵποντο δὲ ἡ Β'. κ.λ. μέχρι τῆς Ζ'. Κατόπιν εἵπετο ἄλλη

σειρά, Α' *Κυριακὴ τοῦ Θέρους*, Β', Γ', κ.λ. μέχρι τῆς Ζ'. Μετὰ ταῦτα ἤγοντο ἡ Α', Β', καὶ Γ'. Κυριακὴ τοῦ Ἠλία. Ἡ ἑπομένη ἐλέγετο Δ' τοῦ Ἠλία ἢ καὶ Α' τῆς Εὑρέσεως τοῦ Σταυροῦ—εἵποντο δὲ ἡ Ε' καὶ Ζ' τοῦ Ἠλία. Μετὰ τὰς Κυριακὰς τοῦ Ἠλία ἤρχοντο αἱ Κυριακαὶ τοῦ Μωϋσέως, Α', Β', Γ', Δ', καὶ Ε'. Τέλος εἵπετο ἡ *Κυριακὴ τῶν Ἐγκαινίων*. Ἂν οἱ σήμερον σωζόμενοι ὀλίγιστοι ἐν Ἀνατολῇ ὀπαδοὶ τοῦ Νεστορικνισμοῦ (λεγόμενοι τοὐλάχιστον οὕτω) τὴν αὐτὴν τάξιν ἀκολουθοῦσιν, ἀγνοοῦμεν.

Τῶν ἐν Αἰγύπτῳ Κοπτῶν τέλος ἡ Ἐκκλησία δὲν ἀνέπτυξε πολὺ τὴν ὑμνολογίαν· οὐχ' ἧττον ἡ ὑμνολογία των μαρτυρεῖ τὴν ἐκ τῆς Ἀλεξανδρινῆς Ἐκκλησίας καταγωγὴν αὐτῆς. Ἡ τῶν Κοπτῶν Ἐκκλησιαστικὴ γλῶσσα περιέχει πλῆθος μέγα ἑλληνικῶν ὅρων καὶ ἐκφράσεων. Αὐτὸ τὸ *Εὐχολόγιον* τῶν Κοπτῶν λέγεται *Καλόκι*, λέξις παρεφθαρμένη ἐκ τῆς ἑλληνικῆς. Ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ ἀρραβωνοστεφανώματος τῶν Κοπτῶν αἱ ἑλληνικαὶ εὐχαὶ «Κύριε . . . ὁ τῷ παιδὶ τοῦ πατριάρχου Ἀβραὰμ» καὶ «ὁ Θεὸς ὁ ἄχραντος» εἰσὶ σχεδὸν μεταπεφρασμέναι, μὲ ὀλίγας διαφοράς. Ἐν τῇ Χειροτονίᾳ (ἥτις ἐτήρησε ἐπίσης τὸ Ἑλληνικὸν ὄνομα παρεφθαρμένον, *Sartoria)* ἡ Εὐχὴ «ἡ θεία χάρις, ἡ πάντοτε τὰ ἀσθενῆ θεραπεύουσα κ.λ.» εἶναι κατὰ λέξιν σχεδὸν μεταπεφρασμένη. Τὰ αὐτὰ ἠδυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν καὶ περὶ ἄλλων εὐχῶν καὶ ἀκολουθιῶν τῶν Κοπτῶν.

II

Διελθόντες τὰ μᾶλλον ἀξιοσημείωτα ἐκ τῆς ἀρχαιοτέρας Λειτουργικῆς τῶν ἐν Ἀνατολῇ Ἐκκλησιῶν, ὅπως παρουσιάζουσιν αὐτὴν ἰδίως οἱ ἐν Ἑσπερίᾳ ἀποκείμενοι χειρόγραφοι κώδικες, ἐπεφυλάχθημεν ὅπως ἐν τέλει ποιήσωμεν λόγον περὶ τοῦ οὐσιωδεστάτου μέρους αὐτῆς, τοῦ κέντρου, οὕτως εἰπεῖν, ὅλης τῆς Τελετουργικῆς, δῆλα δὴ τῆς τελέσεως τοῦ Μυστηρίου τῆς Εὐχαριστίας. Ἐν τοῖς ἑπομένοις θέλομεν πραγματευθῇ περὶ τῆς *Λειτουργίας* πασῶν ὁμοῦ τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς, ὅπως οἱ ἀναγνῶσται εὐχερεστέραν ἔχωσι τὴν σύγκρισιν ἀλλήλων. Καὶ δὴ ἀρχόμεθα ἀπὸ τῶν Σύρων.

Ἡ Λειτουργία παρὰ Σύροις, ὀρθοδόξοις τε καὶ ἑτεροδόξοις, φέρει τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα *Ἀναφορά*. Διετήρησαν δὲ οἱ Σῦροι, ὡς καὶ οἱ Ἄραβες, οὐ μόνον τὸν γενικὸν τύπον τῆς λειτουργίας τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας ἀλλὰ καὶ πολλὰς ἑλληνικὰς ὀνομασίας ἐν αὐτῇ. Τὸ πλῆθος τῶν ἑλληνικῶν τούτων λέξεων ἀδύνατον εἶναι νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα χάριν παραδείγματος ὅμως ἀναφέρομέν τινας· οὕτω π. χ. οἱ Σῦροι λέγουσι *Βῆμα* τὸ ἅγιον Βῆμα — τὸ στιχάριον, *koutino* (כּוּתִינָא) παραφθορὰ τοῦ χιτώνιον· οἱ Ἄραβες λέγουσιν αὐτὸ *tourla* (תוּנִיָה), κατὰ συγκοπήν· τὸ ὠράριον λέγεται *ourofo* (אוּרָרִיא) κ.τ.λ. Περιττὸν νὰ σημειώσωμεν ὅτι αἱ ἐν Ἀνα-

τολῇ Ἐκκλησίαι ὀρθόδοξοι καὶ ἑτερόδοξοι ἔχουσι τὰ αὐτὰ σχεδὸν ἱερὰ σκεύη ὅσα καὶ ἡ ἑλληνική, ὧν τινα ἐπίσης φέρουσιν ἑλληνικὰ ὀνόματα. Ὁ ἄρτος τῆς Εὐχαριστίας ὑπὸ τῶν Ἀράβων λέγεται *Βουρσοὺρ* (בּוּרְסוּן) λέξις πιθανώτατα προσελθοῦσα ἐκ παραφθορᾶς τοῦ *ἀπαρχή*· ἡ λέξις *ἀπαρχὴ* τοὐλάχιστον συνεχέστατα ἀπαντᾷ παρὰ Κόπταις.

Περὶ τῶν Μελχὶτ ἤτοι τῶν ὀρθοδόξων Σύρων δὲν θεωροῦμεν ἀναγκαῖον νὰ πραγματευθῶμεν διὰ μακρῶν, διότι, ὡς ὀρθόδοξοι, ἔχουσι τὰς τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἑλληνικὰς γνωστὰς λειτουργίας ἐν Συριακῇ μεταφράσει, τοῦ τε Βασιλείου καὶ τοῦ Χρυσοστόμου.

Οἱ *Ἰακωβῖται* ἀρχῆθεν διετήρησαν τὰς παλαιὰς Λειτουργίας τῶν Μελχιτῶν, ὥστε καὶ μετὰ τὸν χωρισμὸν αὐτῶν ἀπὸ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ πολλοὺς χρόνους ἐτέλουν τὰ Μυστήρια καὶ τὴν Λειτουργίαν ὡς καὶ οἱ ὀρθόδοξοι Σῦροι, τηροῦντες οὐ μόνον τὴν οὐσίαν ἀλλὰ καὶ τὸν τύπον τῶν ὀρθοδόξων λειτουργιῶν. Μετὰ τῶν ὀρθοδόξων συνεφώνουν ἀνέκαθεν οἱ Ἰακωβῖται περὶ τῆς ἀρχαιότητος τῆς λεγομένης Λειτουργίας τοῦ Ἰακώβου (Κυρίλ. Κατηχ. Μυσταγ. ά. 3), ἣν τιμῶσιν ἐξόχως καὶ πιστεύουσιν, ὡς ἅπαντες οἱ Σῦροι, ὅτι εἶναι ἔργον αὐτοῦ τοῦ Ἀποστόλου. Καὶ ὅτι μὲν ἡ Λειτουργία ἐκείνη εἶναι ἀρχαιοτάτη, ἀναμφίβολον· ὅτι ὅμως εἶναι ἔργον αὐτοῦ τοῦ Ἀποστόλου, ὅπως ἔχει τανῦν τοὐλάχιστον, εἶναι ἀπαράδεκτον, καὶ διὰ ἄλλους λόγους καὶ μάλιστα διότι περιέχει λέξεις καὶ ἐκφράσεις ἀγνώστους τῇ ἀποστολικῇ ἀρχαιότητι.

Σὺν τῷ χρόνῳ δὲ εἰσήχθησαν παρὰ τοῖς Ἰακωβίταις καὶ ἄλλαι πολλαὶ *Λειτουργίαι*, ἔργα Ἰακωβιτῶν Διδασκάλων, αἷς ἐχρῶντο οἱ Ἰακωβῖται. Τοιαύτας Λειτουργίας γινώσκομεν ἐκ τῶν χειρογράφων *τριάκοντα καὶ ἓξ* τὸν ἀριθμόν· τινὲς αὐτῶν εἰσὶ ψευδεπίγραφοι, πολλαὶ εἰσὶν ὀρθόδοξοι, οὐδεμίαν ἑτερόδοξον ἔκφρασιν περιέχουσαι, τινὲς τέλος περιέχουσιν ἐκφράσεις συμφώνους ταῖς τῶν Ἰακωβιτῶν δοξασίαις. Αἱ λειτουργίαι αὗται εἰσὶν αἱ ἑξῆς:

1) Ἐπιτομὴ τῆς Λειτουργίας Ἰακώβου, γενομένη παρὰ Γρηγορίου *Καθολικοῦ* τῆς Ἀνατολῆς. (Ὁ τίτλος *Καθολικοῦ* παρὰ Σύροις εἶναι κατώτερος μὲν τοῦ Πατριάρχου, ἀνώτερος δὲ τοῦ Μητροπολίτου). Ταύτης *ἓν μόνον* χειρόγραφον σώζεται, τὸ ὑπ' ἀριθ. 733 τῶν Παρισίων, ἄριστα καὶ εὐαναγνώστως γεγραμμένον, ὡς ἡμεῖς αὐτοῦ ἀντελήφθημεν.

2, 3 καὶ 4) λειτουργίαι τρεῖς φέρουσαι τὸ ὄνομα τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου. Αὗται, πρὸ πολλοῦ γνωσταί, ἐδημοσιεύθησαν ἐν Ρώμῃ ἐν τῷ Missale Chaldaicum.

5) Λειτουργία Ἰωάννου τοῦ Ἀποστόλου, προφανῶς ψευδεπίγραφος, ἔργον πιθανῶς Ἰωάννου τινὸς Πατριάρχου τῶν Ἰακωβιτῶν, παρ' οὗ τὸ ὄνομα ἔλαβε. Σημειωτέον ὅτι Ἰωάνναι παρὰ Σύροις ἀπαντῶσι πλεῖστοι.

6) Μάρκου τοῦ Ἀποστόλου. Διαφέρει αὕτη τῆς γνωστῆς ἑλληνικῆς Λει-

τουργίας, τῆς φερούσης τὸ ὄνομα τοῦ Εὐαγγελιστοῦ (δημοσιευθείσης τὸ πρῶτον ἐν Παρισίοις ὑπὸ Ἰωάννου Κανονικοῦ)· βάσις ὅμως ταύτης ἐκείνη ἐχρησίμευσε.

7 καὶ 8) Δύο Λειτουργίαι τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων. Ἡ μία τούτων διαφέρει λίαν κατὰ τὰ διάφορα χειρόγραφα. (Ὅρα τὸ Miss. Chaldaicum ὅπου ἐδημοσιεύθη).

9) Λειτουργία *Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου*, ἐπισκόπου Ἀθηνῶν. Τὸν Ἀρεοπαγίτην οἱ Ἄραβες καλοῦσι *Βαουλοῦσι*, (*Παύλου* μαθητήν). Κατὰ τὴν γνώμην πολλῶν, ἡ Λειτουργία αὕτη εἶναι ἔργον Διονυσίου Βαρσαλίβι, ὀνοματοῦ Ἰακωβίτου Ἐπισκόπου Ἀμίδου, περὶ οὗ κατωτέρω. Ὅτι φέρει τὸ ὄνομα τοῦ Ἀρεοπαγίτου, οὐδὲν παράδοξον· συνείθιζον οἱ Σῦροι ν' ἀποδίδωσιν εἰς γνωστοὺς μεγάλους διδασκάλους τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἔργα, ὧν οἱ συγγραφεῖς, μεταγενέστεροι, ἦσαν ὁμώνυμοι ἐκείνων, ὅπως τὰ ἔργα ἀποκτήσωσι μεῖζον κῦρος.

10) Κλήμεντος Ἐπισκόπου Ῥώμης, ψευδεπίγραφος προφανῶς.

11) Ἰγνατίου Ἐπισκόπου Ἀντιοχείας καὶ μάρτυρος.

12) Ἰουλίου πάπα Ῥώμης.

13) Εὐσταθίου Ἀντιοχείας, τοῦ μετασχόντος τῆς Α'. ἐν Νικαίᾳ Συνόδου.

14 καὶ 15) Δύο λειτουργίαι Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Αὗται εἰσὶ διάφοροι τῆς γνωστῆς ἑλληνικῆς λειτουργίας· περίεργον ἐν τούτοις ὅτι ἄρχονται διὰ τῶν λέξεων ἐκείνης «Κύριε, ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ», ἐκ τῆς εὐχῆς μετὰ τὴν Μ. εἴσοδον. Ἡ πρώτη καὶ ἀρχαιοτέρα φαίνεται ἔκ τινων ἐκφράσεων καὶ λέξεων ὅτι διετυπώθη κατὰ τὴν ἑλληνικήν. Ἡ δευτέρα εἶναι προφανῶς νεωτέρα, πιθανώτατα ἔργον Ἰωάννου τοῦ Ἐπισκόπου τῆς Χαρρὰν, ἕδρας ἐπισκοπικῆς τῶν Ἰακωβιτῶν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας. Ἀπεδόθη τῷ Χρυσοστόμῳ, δι' ὃν λόγον, ὡς ἐρρέθη, ἡ ἄλλη ἀπεδόθη τῷ Ἀρεοπαγίτῃ.

16) Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας.

17) Θωμᾶ Ἡρακλείας. Ἡ Λειτουργία αὕτη ἔχει τὸ ἀξιοπερίεργον, ὅτι αἱ εὐχαὶ ἄρχονται κατὰ ἀλφαβητικὴν τάξιν τῶν συριακῶν στοιχείων. Ὁ αὐτὸς Θωμᾶς ἔγραψε καὶ ψαλμοὺς κατ' ἀλφαβητικὴν σειράν.

18) Βὰρ—Κηφᾶ, μονοφυσίτου, ἀκμάσαντος, ὡς λέγεται, τὸν δέκατον αἰῶνα.

19) Ἰωάννου τοῦ μεγάλου Πατριάρχου. Ἡ Λειτουργία αὕτη λέγεται καὶ τῶν *ἁγίων Διδασκάλων*, διότι περιέχει εὐχὰς, γραφείσας παρ' ἀποστόλων καὶ ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν, — τούτων τοὐλάχιστον φέρουσι τὸ ὄνομα—, λίαν παρὰ τοῖς μονοφυσίταις τιμωμένων, οἷον, Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου, Ἰωάννου τοῦ Ἀποστόλου, τῶν 12 Ἀποστόλων, Κλήμεντος Ῥώμης, Ἰουλίου Ῥώμης, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Ἰγνατίου Ἱερομάρτυρος, Φιλοξένου Ἱεραπόλεως, Διονυσίου, Ἐλεαζάρου, καὶ Ἰωάννου Πατριάρχου, οὗ καὶ τὸ ὄνομα φέρει. Τίς οὗτος ὁ

Ἰωάννης, δύσκολον νὰ ἀποφανθῶμεν, δι' ἔλλειψιν ἱστορικῶν εἰδήσεων, τὴν δυσκολίαν δ' ἐπαυξάνει τὸ ὅτι πλεῖστοι Ἰωάνναι παρ' Ἰακωβίταις ἀπαντῶσι. Πιθανῶς εἶναι ὁ Ἰωάννης Βὰρ—Σουσὰν, γνωστὸς συγγραφεὺς Ὁμιλίας τινὸς ἀπολογητικῆς τῆς χρήσεως τοῦ ἅλατος, ἐλαίου καὶ σίτου δι' ὧν κατασκευάζουσι τὸν ἄρτον τῆς Εὐχαριστίας οἱ Ἰακωβῖται.

20) Φιλοξένου Ἱεραπόλεως, ἣν οἱ Σῦροι Μαβούγε καλοῦσι. Τὸν Φιλόξενον, Νικηφόρος ὁ Κάλλιστος ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ Ἱστορίᾳ (ις'. 27) λέγει Πέρσην τὸ γένος, πρώην δοῦλον. Παρευρεθεὶς ἐν τῇ ἐν Χαλκηδόνι Συνόδῳ πολλῶν ταραχῶν ἐγένετο πρόξενος, καὶ μάλιστα κατὰ τοῦ Φλαβιανοῦ Ἀντιοχείας. Ὁ αὐτὸς λέγεται καὶ Ξενάγιας, ὄνομα οὐχὶ περσικὸν, ὡς ὁ Νικηφόρος νομίζει, ἀλλ' ἑλληνικὸν (=ξένος). Πέτρος ὁ Κναφεὺς ἐπίσης καλεῖ αὐτὸν Φιλόξενον.

21) Τοῦ αὐτοῦ Φιλοξένου. Ἡ Λειτουργία αὕτη εἶναι μὲν διάφορος τῆς ἀνωτέρω τὰς ἐκφράσεις, ὁμοία δὲ τὴν ἔννοιαν.

22) Σεβήρου Ἀντιοχείας, τοῦ γνωστοῦ αἱρετικοῦ. Ταύτης φαίνεται μικρὰν χρῆσιν ἐποιοῦντο οἱ Ἰακωβῖται, διότι ἐν ὀλιγίστοις χειρογράφοις σώζεται.

23) Διοσκούρου Ἀλεξανδρείας, τοῦ γνωστοῦ αἱρετικοῦ.

24) Ἰακώβου Βαραδάϊ, ὃν οἱ Ἕλληνες Βαραδάτον ἐκάλουν, ὁ δὲ Νικηφόρος (ιή. 25) καὶ Ζάνζαλον προσαγορεύει. Εἶναι ὁ γνωστὸς μαθητὴς τοῦ Σεβήρου καὶ ἡγέτης τῶν παρ' αὐτοῦ ὀνομασθέντων Ἰακωβιτῶν. Περιέχει αὕτη ἐκφράσεις ἀντικειμένας τῇ περὶ τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων διδασκαλίᾳ τῶν ὀρθοδόξων καὶ τῇ διδασκαλίᾳ τῶν Νεστοριανῶν.

25) Ἰακώβου Σαρούγου, ἐπισκόπου πόλεως μικρᾶς, *Βάτναι* καλουμένης, ἢ *Βάτνη* κατὰ Προκόπιον, ὀλίγον τῆς Ἐδέσσης ἀπεχούσης. Παρὰ Σύροις εἶναι ὀνομαστὸς ἐκ διαφόρων ὁμιλιῶν καὶ θεολογικῶν ἔργων, ἔτι σωζομένων. Ἀξιοσημείωτον ὅτι ἐν τῇ Λειτουργίᾳ αὐτοῦ ἡ ἐπίκλησις τοῦ ἁγίου Πνεύματος μεγάλην ὁμοιότητα ἔχει πρὸς τὴν ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἐπίκλησιν «Ἔτι προσφέρομέν σοι κ.λ.»

26) Ἰακώβου Ἐδέσσης, ἀκμάσαντος περὶ τὸ 680 μ. Χ. Πλὴν τῆς Λειτουργίας σώζονται ἐν τῷ Νομοκάνονι τῶν Σύρων Ἰακωβιτῶν καὶ ἄλλα θεολογικὰ ἔργα τοῦ αὐτοῦ.

27) Ἰωάννου τοῦ Ἀκοιμήτου. Εἴπομεν ἀνωτέρω ὅτι πολλοὶ Ἰωάνναι ἀπαντῶσι παρ' Ἰακωβίταις· ἡ τῆς ἀντιοχικῆς Ἐκκλησίας ἱστορία ἄλλως εἶναι ἡ μᾶλλον πασῶν σκοτεινή· διὰ τοῦτο οὐδὲν περὶ αὐτοῦ βέβαιον δυνάμεθα εἰπεῖν, ἢ ὅτι ἦν Πατριάρχης Ἀντιοχείας. Λέγεται ὁ αὐτὸς καὶ *Κατίβ* (ܟܬܝܒܐ) τίτλος ἢ ἐπίθετον ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸ ἑλληνικὸν Σύγκελλος. *Ἀκοίμητοι* ἐλέγοντο μοναχοί τινες Ἕλληνες, οἷς ἐπεβάλλετο ὑπὸ τῶν καθεστώτων αὐτῶν ὕπνος βραχυχρόνιος κατὰ περιτροπὴν, ἕνεκα τῶν ἐπ' ἐκκλησίας συνάξεων, γενομένων καθ' ὅλας τὰς ὥρας τῆς νυκτός. Τὸ ὄνομα τὸ Ἐλ-

ληνικὸν ἐτήρησαν καὶ οἱ Σύροι (ἀκούμι, אקוימי). Ἡ Λειτουργία Ἰωάννου τοῦ Ἀκοιμήτου διά τε τὸ ἀρχαϊκὸν ὕφος τῆς γλώσσης καὶ τὴν ὑγιᾶ περὶ Μυστηρίων διδασκαλίαν φαίνεται οὖσα ἀρχαία.

28) Ἰωάννου υἱοῦ Μαάδνι. Οὐδὲν ἄλλο περὶ τοῦ συγγραφέως γνωστόν, ἢ ὅτι ὑπῆρξε πατριάρχης Ἀντιοχείας.

29) Ἰγνατίου Ἀντιοχείας. Ὁ αὐτὸς ἀλλαχοῦ καλεῖται καὶ Ἰωσὴφ ἐνὸς Βαχήβ. Τὸ ὕφος τῆς Λειτουργίας του εἶναι ἀνθηρότατον καί πως ρητορικὸν καὶ περιέχει πολλὰ ἐπίθετα καὶ συνώνυμα. Ταῦτα δεικνύουσι τὴν λειτουργίαν ἔργον πολὺ νέον.

30) Διονυσίου, ἐπισκόπου Καρδοὺ (νήσου). Ἄγνωστον ποίαν νῆσον οἱ Σῦροι ἐκάλουν *Καρδού*· γνωστὸν μόνον, ὅτι τὸ ὄρος τῆς Ἀρμενίας Ἀραρὰτ ἐλέγετο κατόπιν καὶ Καρδού. Ἄγνωστος καὶ ὁ συγγραφεύς.

31) Ἰωάννου Βασώρ. Ἴσως εἶναι οὗτος ὁ παρ' Ἕλλησι Βωστρηνὸς λεγόμενος.

32) Μιχαὴλ Ἀντιοχείας. Ἡ Λειτουργία αὕτη εἶναι προφανῶς νεωτέρα, πρῶτον μὲν διότι δὲν σώζεται ἐν ἀρχαίοις κώδιξι, δεύτερον δέ, δὲν γνωρίζομεν Ἀντιοχείας Πατριάρχην Μιχαὴλ πρὸ τοῦ Σεβήρου οὐδένα, οὐδὲ ἄλλον Μιχαὴλ καθόλου πλὴν τοῦ περὶ τὸ 1190 ἀκμάσαντος ἰακωβίτου. Ἴσως μάλιστα ἡ παροῦσα Λειτουργία εἶναι ἔργον αὐτοῦ τούτου. Ἀξιοσημείωτον ὅτι αὕτη, ὡς καὶ ἡ τοῦ Θωμᾶ Ἡρακλείας, περιέχει εὐχὰς ἀρχομένας κατ' ἀλφαβητικὴν τάξιν τῶν συριακῶν γραμμάτων.

33) Ματθαίου τοῦ καλουμένου Ποιμένος. Ἡ λειτουργία δεικνύει τὸν συγγραφέα Ἰακωβίτην. Οὐδεμίαν ἄλλην εἴδησιν πέρὶ αὐτοῦ ἔχομεν.

34) Ἰωάννου Βαρσουσάν.

35) Σήξτου, πάπα Ῥώμης. Ἡ Λειτουργία αὕτη κατέχει τὴν α΄. σειρὰν δημοσιευθεῖσα μετά τινων ἄλλων ἐν τῷ Missale Syriacum.

36) Βασιλείου τοῦ Μεγάλου. Ἡ Λειτουργία αὕτη, σωζομένη ἐν ὀλιγίστοις κώδιξιν, ἀποδίδεται παρ' ἄλλων Γρηγορίῳ τῷ Θεολόγῳ, ἐπειδὴ ἔχει ὁμοιότητα πρὸς τὴν ἑτέραν λειτουργίαν τὴν ἐπιγραφομένην τῷ Γρηγορίῳ. Σημειωτέον ὅτι ἔν τισι κώδιξιν ἐπιγράφεται ὡς ἔργον αὐτοῦ τοῦ Γρηγορίου, οὐχὶ τοῦ Βασιλείου. Οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι εἶναι αὐτὴ ἡ ἑλληνικὴ γνωστὴ λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου, ἧς ἀποτελεῖ μετάφρασιν. Ἡ ἑλληνικὴ ὅμως, σημειωτέον, εἶναι πληρεστέρα καὶ ἐκτενεστέρα τῆς συριακῆς.

37) Διονυσίου, ἐπισκόπου Ἀμίδου, ἀρχαίας παρὰ τὸν Τίγριν πόλεως, ἥτις καὶ Καραμὶτ τουρκιστὶ λέγεται, (δηλ. *καρὰ ἀμίδ*=μαύρη ἀμίδ). Ὁ αὐτὸς Διονύσιος λέγεται καὶ Βαρσαλίβ· ἔζησε δὲ παρὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΒ' αἰῶνος, ἀπολογητὴς τῶν Ἰακωβιτῶν γενόμενος διὰ πολλῶν συγγραφῶν.

38) Γρηγορίου Ἀβουλφαγὰρ, τοῦ καὶ Βὰρ — Χεβραίου λεγομένου. Ὁ Βαρ—Χεβραῖος, ἢ Βαρεβραῖος, εἶναι εἷς τῶν ἐπισημοτέρων σύρων συγγραφέων· ἐγεννήθη ἐν Μιτυλήνῃ τῷ 1225, ἦν δὲ ἀνεψιὸς τοῦ Πατριάρχου

Μιχαὴλ ἐξ ἀδελφοῦ. Λέγεται καὶ *Μόφριαν* τῆς Ἀνατολῆς, ἤτοι Διδάσκαλος. Ἡ πολυμάθεια τοῦ Βαρεβραίου ἦν καὶ παρὰ τοῖς Ἄραψι γνωστή. Πολλὰ εἰσὶ τὰ συγγράμματα αὐτοῦ, ὧν διακρίνονται ἡ συριακὴ γραμματική, ἡ Ἱστορία τῶν Δυναστειῶν, ὁ Θησαυρὸς τῶν Μυστηρίων. Ἡ Λειτουργία εἶναι προφανῶς ἔργον γνήσιον ἔκ τε τῆς γλώσσης καὶ τοῦ ὕφους βεβαιουμένη.

Αὗται εἰσὶν αἱ γνωσταὶ τῶν Ἰακωβιτῶν Λειτουργίαι ἢ Ἀναφοραί· τινὲς τῶν ὁποίων εἰσὶν ἔργα γνήσια ὧν φέρουσι τὸ ὄνομα, τινὲς δὲ ψευδεπίγραφοι, ὁποῖαι π.χ. τοῦ Ἰγνατίου, Σήξτου, Διοσκούρου καὶ ἄλλαι, ὡς ἡ ἐπιμεμελημένη ἔρευνα αὐτῶν δεικνύει. Τινὲς αὐτῶν ἐδημοσιεύθησαν ἐν Ῥώμῃ, παπικῷ ζήλῳ· ἀλλ' οἱ λατῖνοι, κατὰ τὸ σύνηθες, ἐνόθευσαν αὐτάς, εἰσαγαγόντες παραλλαγὰς εἰς τὴν ἐπίκλησιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἢ εἰς τοὺς λόγους τοῦ Ι. Χριστοῦ. Πολλαὶ δὲ ἀπόκεινται ἀνέκδοτοι ἐν Παρισίοις, Λονδίνῳ, Ῥώμῃ καὶ ἀλλαχοῦ. Ὁ τύπος πασῶν τῶν ἰακωβιτικῶν λειτουργιῶν εἶναι περίπου ὁ αὐτός. Ὁ ἱερεὺς ἐν πρώτοις προσκομίζει τὰ Δῶρα ἐν τῇ ἱερᾷ προθέσει, *ἄρτον*, *οἶνον* καὶ *ὕδωρ*. Ἀρχομένης τῆς Λειτουργίας ἐκφωνεῖ εὐχὰς πρὸ τῆς ἁγίας Τραπέζης· μετὰ τοῦτο λαμβάνει χώραν ἡ Μ. Εἴσοδος, ἐν ᾗ μεταφέρονται τὰ Δῶρα ἀπὸ τῆς Προθέσεως εἰς τὴν Τράπεζαν. Ἕπεται ὁ Τρισάγιος Ὕμνος, εἰς ὃν οἱ Ἰακωβῖται, σημειωτέον, ὡς καὶ οἱ Κόπται παρεισήγαγον τὸ «ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς»—Δοξολογία—Ψαλμοὶ ἐκ τῆς Π. Δ. καὶ ὕμνοι χριστιανικοὶ ἐν στίχοις κατὰ τὸ ἐφραιμικὸν μέτρον. Ἀναγινώσκεται τὸ Ἀποστολοευαγγέλιον συριστὶ καὶ ἀραβιστί. Ἐκφωνοῦνται ὑπὸ τοῦ Ἱερέως Εὐχαὶ καὶ ὑπὸ τοῦ Διακόνου τὰ Εἰρηνικά. Μετὰ ταῦτα ψάλλεται συριστὶ τὸ τῆς Νικαίας Σύμβολον—μεθ' ὃ ἄρχεται ἡ κυρίως Ἀναφορά. Ἄρχεται δὲ διὰ τοῦ φιλήματος τῆς Εἰρήνης, μεθ' ὃ ὁ ἱερεὺς, σφραγίζων τῷ Σταυρῷ τὸν λαὸν, μεταδίδει αὐτῷ «τὴν χάριν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς καὶ τὴν Κοινωνίαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος». Ὁ Διάκονος ἐκφωνεῖ «ἄνω σχῶμεν τὰς καρδίας· εὐχαριστήσωμεν τῷ Κυρίῳ», ὁ δὲ Ἱερεὺς ἀναγινώσκει εὐχαριστηρίους εὐχάς· ὁ λαὸς ψάλλει τό, ἅγιος ἅγιος ἅγιος Κύριος κ. λ. Ὁ ἱερεὺς μετὰ τὰς Εὐχαριστηρίους ἀναγινώσκει εὐχὴν Αἰνέσεως. Ἡ εὐχὴ αὕτη εἶναι διάφορος ἐν ταῖς διαφόροις λειτουργίαις, συντομωτέρα ἢ μακροτέρα. Ἐκφωνεῖ μετὰ τοῦτο ὁ Ἱερεὺς τὸ «Λάβετε, φάγετε κ.λ.», ὁ δὲ λαὸς ἀπαντᾷ, ψάλλων, «τὸν θάνατόν σου, Κύριε, καταγγέλλομεν καὶ τὴν ἀνάστασίν σου ὁμολογοῦμεν». Ἕπεται ἡ Ἐπίκλησις τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι τινὲς μὲν τῶν κωδίκων ἔχουσι *ποιήσῃ* (τὸν ἄρτον κ.λ.), τινὲς δὲ *μεταβάλῃ* (נשלחף) *Σουχλαφά*, συρ: = μεταβολή· κατὰ τὰ λοιπὰ ἡ ἐπίκλησις τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὁμοιάζει τῇ ἐν τῇ ἑλληνικῇ Λειτουργίᾳ τοῦ Ἰακώβου. Κατάλληλον κρίνομεν ἐνταῦθα νὰ σημειώσωμεν ἐπίσης, ὅτι ἀξιοσημείωτος διαφορὰ τῶν Ἰακω-

διτῶν εἶναι ὅτι ὁ *ἔνζυμος* ἄρτος, ὃν μεταχειρίζονται κατασκευάζεται ἅλατι ἅμα καὶ *ἐλαίῳ*. Ὑπὲρ τῆς χρήσεως ταύτης σώζεται καὶ ἀπολογητικὴ ὁμιλία Ἰωάννου τοῦ Ἀντιοχείας. Περιττὸν νομίζομεν νὰ σημειώσωμεν, ὅτι ἡ παρὰ τοῖς Ἰακωβίταις ἀρχῆθεν χρῆσις οὐχὶ ἀζύμου ἀλλ' ἐνζύμου ἄρτου, δεικνύει κατὰ τῶν λατίνων τὴν χρῆσιν τῶν ἀρχαίων Ἐκκλησιῶν καὶ αὐτῶν τῶν αἱρετικῶν.

Μετὰ τὸν ἁγιασμὸν τῶν δώρων ἕπεται ἡ τῶν Διπτύχων ἀνάγνωσις, ἐν οἷς μνεία γίνεται τῶν τε ἁγίων καὶ τῶν τεθνεώτων. Διαφορὰ σπουδαία ἐνταῦθα εἶναι, ὅτι οἱ Ἰακωβῖται παρενέβαλον ἐν τοῖς Διπτύχοις φράσεις δηλωτικὰς τῆς αἱρέσεώς των, μνημονεύουσι δὲ τῶν ἰακωβιτῶν διδασκάλων. Μετὰ τὰ Δίπτυχα καί τινας ἐκφωνήσεις ἕπεται τὸ *Πάτερ ἡμῶν*, τὸ ὁποῖον ἀρχίζει ὁ Ἱερεὺς καὶ τελειοῖ ὁ λαός. (Ὁμοιόν τι γίνεται νῦν καὶ παρὰ τοῖς Καθολικοῖς). Μετὰ τὴν ἐκφώνησιν «τὰ ἅγια, τοῖς ἁγίοις», διαμελίζεται ὁ ἄρτος καὶ ἐμβάπτεται εἰς τὸ Ποτήριον, μεταλαμβάνει ὁ ἱερεὺς καὶ μεταδίδωσι τῷ κλήρῳ πρῶτον καὶ εἶτα τῷ λαῷ *διὰ τῆς Λαβίδος*, (τὸ ὄνομα *λαβὶς* ἐτήρησεν ἡ συριακὴ γλῶσσα). Μετὰ τὰς εὐχαριστηρίους εὐχὰς ἕπεται ἡ ἀπολύουσα τὴν συνάθροισιν τελευταία Εὐλογία τοῦ ἱερέως.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω βλέπει τις τὴν ὁμοιότητα τοῦ τύπου τῆς Ἰακωβιτικῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸν τῆς Ὀρθοδόξου, ὅσον ἀφορᾷ τὰ οὐσιώδη μέρη τῆς Λειτουργίας.

Τῶν δὲ *Κοπτῶν* τρεῖς ἔχομεν Λειτουργίας, φερούσας τὰ ὀνόματα τοῦ Μ. Βασιλείου, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καὶ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας. Ἡ ἀποδιδομένη αὐτοῖς καὶ τετάρτη Λειτουργία σώζεται ἐν ὀλίγοις κώδιξι καὶ εἶναι ἀτελής, καὶ παρὰ τῶν πλείστων λέγεται οὖσα ἐπιτομὴ τῆς τοῦ Κυρίλλου. Ἀρχαιότερος κῶδιξ τῶν Λειτουργιῶν τούτων εἶναι ὁ τοῦ Σκαλιγέρου λεγόμενος. Αἱ τῶν Κοπτῶν λειτουργίαι εἰσὶ γεγραμμέναι εἰς τὴν κοπτικὴν ἢ αἰγυπτιακὴν διάλεκτον, τὴν μείνασαν ἐν χρήσει ἐν Αἰγύπτῳ καὶ μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Μωαμεθανῶν, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ μὲν ὀλιγώτερον, ἕνεκα τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ, πλειότερον ὅμως ἐν τοῖς κατὰ τὴν ἄνω Αἴγυπτον χωρίοις. Ἡ ἀραβικὴ ἐπιδρομὴ δὲν ἴσχυσε νὰ ἐκδιώξῃ τὴν παλαιὰν τῶν κατοίκων διάλεκτον, τηρηθεῖσαν ὡς γλῶσσαν ἱεράν. Ἡ τοῦ Γρηγορίου Λειτουργία ἔχει ὁμοιότητα μεγάλην πρὸς τὴν λεγομένην *Ἀναφορὰν* τοῦ *Μάρκου*. Τῆς τοῦ Κυρίλλου Λειτουργίας ὑπάρχει καὶ ἀραβικὴ μετάφρασις. Περίεργον ὅτι κώδικές τινες τῆς τοῦ Βασιλείου λειτουργίας ἔχουσι πρὸ τῆς Μεταλήψεως *Ὁμολογίαν* Πίστεως, ἣν ἀπήγγελλον οἱ κοινωνοῦντες. Τοιαύτην *Ὁμολογίαν* πρὸ τῆς Κοινωνίας εἶχον πᾶσαι αἱ Λειτουργίαι τῶν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Αἰθιοπίᾳ Ἐκκλησιῶν.

Αἱ τῶν Κοπτῶν Λειτουργίαι, ὡς καὶ αἱ ἄλλαι τῆς Ἀνατολῆς, δεικνύουσιν, ὅτι πρότυπον εἶχον τὰς ἑλληνικὰς Λειτουργίας, ὧν πολλοὺς ὅρους

παρέλαβον. Τοιαῦται ἑλληνικαὶ λέξεις εἰσὶ π. χ. Bitarschil (בטרשיל) = ἐπιτραχήλιον· aradion = ἱερατεῖον· abvosfora (אברספורא) = προσφορά· πιτουπτικὸν = Δίπτυχον κ. λ. Ἡ κοινωνία παρὰ Κόπταις ἐγίνετο τῇ λαβίδι (belabidin, בלאבידין). Ἰδίως δὲ τῶν Κοπτικῶν Λειτουργιῶν ἐχρησίμευσεν ὡς πρότυπον ἡ ἑλληνικὴ Λειτουργία, ἡ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Μάρκου λεγομένη, ἧς χρῆσις ἐν τῇ ἀλεξανδρινῇ Ἐκκλησίᾳ ἐγίνετο. Παραβολὴ ταύτης πρὸς τὴν Κοπτικὴν τοῦ Κυρίλλου δεικνύει, ὅτι ἀμφότεραι διαιροῦνται εἰς δύο μέρη, γενικόν, οὕτως εἰπεῖν, καὶ εἰδικόν. Ἐπίσης εἰς δύο μέρη διαιρεῖται καὶ ἡ τοῦ Βασιλείου, ἥτις εἶναι καὶ ἡ ἀρχαιοτέρα πασῶν, ἐν πολλοῖς κώδιξι τῶν Παρισίων καὶ ἀλλαχοῦ ὑπάρχουσα. Τῆς τοῦ Γρηγορίου ἀπ' ἐναντίας ὀλίγοι κώδικες σώζονται· περιέργως δὲ ἔν τισι τούτων φέρει τὸ ὄνομα οὐχὶ τοῦ Γρηγορίου, ἀλλὰ τοῦ Πατριάρχου Σεβήρου.

Πλὴν τῆς Αἰγύπτου, ἡ Κοπτικὴ Λειτουργία ἦν ἐν χρήσει καὶ ἐν *Κύπρῳ*, ὡς δεικνύει ὁ ἐν Νικωσίᾳ εὑρεθεὶς κῶδιξ, τανῦν Cod. Reg. 3023 τῶν Παρισίων. Ὅτι ἐν Κύπρῳ ὑπῆρχον καὶ Σῦροι καὶ Κόπται καὶ ἀλλαχόθεν γινώσκομεν· (ὅρα Assemani, Bibliotheca Orientalis· Τ. Α'. σ. 171 κ ἑ)· ὅτι ὅμως ἐν Κύπρῳ ὑπῆρχεν Ἐκκλησία ὑποκειμένη τῷ θρόνῳ τῆς Ἀλεξανδρείας, ὡς αἱ ἐν Αἰγύπτῳ κοπτικαί, οὐδαμόθεν ἄλλοθεν βεβαιοῦται.

Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πλὴν τῶν Κοπτικῶν λειτουργιῶν ἦν ἐν χρήσει καὶ ἡ Αἰθιοπικὴ, ἥτις καθόλου συμφωνεῖ τῇ Κοπτικῇ τοῦ Βασιλείου. Ἡ αἰθιοπικὴ λειτουργία εἶναι ἐν γένει ἡ πρώτη δημοσιευθεῖσα ἐκ τῶν ἀνατολικῶν λειτουργιῶν, ἔτει 1548 ἐν Ῥώμῃ. Σημειωτέον δ' ἐνταῦθα ὅτι οἱ Αἰθίοπες χριστιανοὶ πλὴν ταύτης ἐχρῶντο καὶ ἐννέα ἄλλαις Λειτουργίαις· ἡ χρῆσις ὅμως αὐτῶν ἦν σπανία. Ἄξιαι λόγου ἰδιαιτέρου εἰσὶ δύο ἐξ αὐτῶν· ἡ φέρουσα τὸ ὄνομα τοῦ Εὐαγγελιστοῦ *Ἰωάννου*, ἥτις διάφορος τυγχάνει τῆς τῶν Ἰακωβιτῶν, ἣν ἀνωτέρω ἀναφέρομεν, ἑπομένη μᾶλλον τῷ τύπῳ τῆς ἀλεξανδρινῆς ἐκκλησίας, καὶ ἡ *Διοσκούρου* λεγομένη, δημοσιευθεῖσα ἐν Λονδίνῳ ἔτει 1666. Αὕτη περιέχει ἔν τινι εὐχῇ τὴν ἔκφρασιν «ἐκ πνεύματος ἁγίου καὶ τῆς παρθένου σαρκωθέντα καὶ γεννηθέντα (τὸν Ι. Χ.) γεννήσει σαρκικῇ οὐ φανταστικῇ». Ἀφαιρουμένων προσθηκῶν τινων πιθανῶς μεταγενεστέρων, ἡ λειτουργία αὕτη εἶναι ἀρχαία λίαν, ἴσως τοῦ πέμπτου αἰῶνος.

Παρὰ τοῖς Νεστοριανοῖς τρεῖς εὑρίσκομεν λειτουργίας ἐν χρήσει. Πρώτη εἶναι ἡ τῶν *Δώδεκα Ἀποστόλων* λεγομένη, ἣν οἱ Νεστοριανοὶ τῷ ἀποστόλῳ Ἀδαίῳ ἢ Θαδδαίῳ καὶ τῷ Μάρῃ ἀποδίδουσιν. Ὁ Θαδδαῖος, κατὰ τὴν γνωστὴν παράδοσιν, εὐηγγελίσατο ἐν Ἐδέσσῃ καὶ ἐχριστιάνισε τοὺς ἐν Μεσοποταμίᾳ. Ἡ Λειτουργία αὕτη εἶναι βεβαίως λίαν ἀρχαία, ὡς ἔκ τε τῆς γλώσσης καὶ τῶν τύπων μαρτυρεῖται· ἐξ αὐτῆς δὲ, ἁπλουστέρας, προῆλθον, φαίνεται, αἱ ἄλλαι. Εἶναι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἡ παλαιὰ λειτουργία τῆς Συριακῆς ἐκκλησίας. Πλὴν ταύτης καὶ ἕτεραι δύο ἔχουσι

κῦρος παρὰ Νεστοριανοῖς, ἡ τοῦ *Νεστορίου* καὶ ἡ *Θεοδώρου* τοῦ *Μοψουεστίας*. Ἡ πρώτη εἶναι προφανῶς ἔργον μεταγενέστερον. Τὸν Χριστὸν καλοῦσιν ἀμφότεραι *Ναὸν τῆς Θεότητος*, τὴν δὲ Θεοτόκον *Μητέρα Χριστοῦ* (οὐδαμοῦ Θεοτόκον). Ἡ δὲ τοῦ Θεοδώρου Μοψουεστίας περιέχει φράσεις τινας, νεστοριανισμοῦ ὄζούσας· οὕτω π. χ. εὐχή τις λέγει τὸν Ι. Χ. «λαβόντα δούλου ὁμοίωμα, τέλειον ἄνθρωπον ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ ἀθανάτου καὶ θνητοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ἑνώσαντα αὐτὸ ἑαυτῷ ἐν δόξῃ καὶ ἰσχύϊ καὶ τιμῇ». Ἐξαιρουμένων τῶν διαφορῶν τούτων, αἱ τρεῖς λειτουργίαι κατὰ τὰ λοιπὰ δὲν περιέχουσιν οὐδαμοῦ κακοδόξους ἐκφράσεις. Ἡ Ἐπίκλησις τοῦ ἁγίου Πνεύματος φέρει τὸν τύπον τῆς ἀρχαίας καθολικῆς Ἐκκλησίας.

Παρὰ τοῖς Βυζαντίνοις ὀλιγίστας γνώσεις ἀπαντῶμεν περὶ τῆς τῶν Νεστοριανῶν Τελετουργικῆς· εἶναι διὰ τοῦτο ἀπορίας ἄξιον, διότι συνῴκουν αὐτοῖς ἐν Συρίᾳ. Μόνος σχεδὸν ὁ Λεόντιος λέγει περὶ τοῦ Θεοδώρου, ἀναφερόμενος εἰς τὴν Λειτουργίαν αὐτοῦ «τολμᾷ καὶ ἕτερον κακόν, τῶν εἰρημένων οὐ δεύτερον. Ἀναφορὰν γὰρ σχεδιάζει ἑτέραν παρὰ τὴν πατρόθεν ταῖς ἐκκλησίαις παραδεδομένην, μήτε τὴν τῶν ἀποστόλων (;) αἰδεσθείς, μήτε τὴν τοῦ Μ. Βασιλείου, ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι συγγραφεῖσαν, λόγου τινὸς κρίνων ἀξίαν. Ἐν ᾗ ἀναφορᾷ βλασφημιῶν, οὐ γὰρ εὐχῶν, τὴν τελετὴν ἐπλήρωσεν». Ἡ ῥηθεῖσα Λειτουργία, πλὴν τῆς ὑποδειχθείσης, οὐδεμίαν ἄλλην κακοδοξίαν περιέχει· ἡ τοῦ Λεοντίου ἄρα ἔκφρασις «βλασφημιῶν *ἐπλήρωσεν*» δεικνύει ἢ τὸ πομπῶδες τοῦ ὕφους καὶ τὸν κατὰ τῶν αἱρετικῶν φανατισμὸν τῶν Βυζαντίνων ἢ ὅτι ὁ Λεόντιος δὲν εἶχεν ἀναγνώσῃ τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ἀναφορὰν (εἰμὴ εἶχεν ἄλλην ὑπ' ὄψιν, ὅπερ ἀπίθανον λίαν). Ἡ μαρτυρία τοῦ Λεοντίου ἄλλως εἶναι μικρᾶς ἀξίας, ὡς γράφοντος πολὺ μεταγενεστέρως. Ποίαν δὲ *ἀποστόλων λειτουργίαν* νοεῖ, εἶναι ἀβέβαιον· ἐὰν νοεῖ τὴν ἄνω ῥηθεῖσαν, τότε δείκνυται ἡ ἀρχαιότης αὐτῆς.

Περὶ τῶν Μαρωνιτῶν ἐν τέλει σημειοῦμεν ὅτι εἶχον ἐν χρήσει τὴν Λειτουργίαν, ἣν ἔγραψεν ὁ Ἰωάννης Μάρων, ὁ πατριάρχης καὶ ἡγέτης αὐτῶν περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Η'. ἢ τὰ τέλη τοῦ Ζ'. αἰῶνος. Πλὴν ταύτης εἶχον δευτέραν τὴν τοῦ Εὐσταθίου Ἀντιοχείας, ᾗ καὶ οἱ Ἰακωβῖται ἐχρῶντο.

Τοσαῦτα περὶ τῆς Τελετουργικῆς καὶ ἰδίᾳ τῆς λειτουργίας τῶν ἐν Ἀνατολῇ ἐκκλησιῶν κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους. Ἐὰν ἡ ἔρευνα τῶν ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν τοῖς ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ χρησιμεύει μᾶλλον πρὸς φιλολογικὸν σκοπόν, δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας ἡ τοιαύτη ἔρευνα ἔχει μεῖζον τὸ διάφορον. Εἶναι ἔρευνα τῶν Ἐκκλησιῶν, *θυγατέρων ἀμέσων* τῆς Ἑλληνικῆς, οὕτως εἰπεῖν, ὧν ἡ ἀρχαιότης συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ἀρχαιότητος τῆς μητρὸς Ἐκκλησίας· εἶναι ἔρευνα τῆς ἱστορίας καὶ φιλολογίας λαῶν ὁμόρων τῷ ἑλληνικῷ, ὧν ἡ τύχη ἀμοιβαίως ἐπέδρασεν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας συνεταυτίσθη.

Σπυρ. Κ. Παπαγεώργιος.

ΤΩ ΚΥΡΙΩ ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ ΥΠΟΥΡΓΩ.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΣΥΡΑ ΣΧΟΛΕΙΩΝ

Α

Ὁ μετὰ τὴν ἐπιθεώρησιν τῶν ἐν τῷ Ἀργολικῷ πεδίῳ σχολείων τὰ ἐν Σύρῳ ἐπισκεπτόμενος, ὅπως ἐκφέρῃ περὶ αὐτῶν γνώμην δικαίαν καὶ ἀπλανῆ, ἀνάγκη, περιελὼν τὰς ἐκ τῆς ἀντιθέσεως πρώτας ἐντυπώσεις, νὰ ἐρευνήσῃ τὰ τῆς ἀντιθέσεως αἴτια καὶ νὰ ἐκτιμήσῃ τὴν πραγματικὴν τῶν σχολείων προκοπὴν καθ' ἑαυτὰ καὶ ἄνευ ὅρου συγκρίσεώς κρινομένων, διασταθμώμενος ἐπιμελῶς τὰ ἀπὸ τῆς ἁρμονικῆς συνθέσεως τῶν κοινωνικῶν στοιχείων ἐξαιρετικῶς πρακτικὰ τῶν ἐργασιῶν τοῦ σχολείου αἴτια.

Τῶν κατά τε πληθυσμὸν καὶ πλοῦτον ὅλως ἀνίσων δύω δήμων τῆς Σύρου ὁ μὲν τῆς ἄνω περιλαμβάνει τοὺς ἰθαγενεῖς τῆς νήσου, ἀμφὶ τὸν κωνοειδῶς ὑψούμενον ἀπότομον βράχον οἰκοῦντας ἐν πυκναῖς καὶ κλιμακηδὸν ἐκτισμέναις οἰκίαις ἀπὸ τῆς πλατείας βάσεως μέχρι τῆς ὑπὸ μεγαλοπρεποῦς δυτικοῦ ναοῦ στεφανουμένης τοῦ κώνου ἄκρας. Οἱ Δυτικοὶ ἤδη τὸ δόγμα δυστυχεῖς οὗτοι Ἕλληνες, μεταλλάξαντες, ὡς ἔοικε, τὸ πάτριον θρήσκευμα ὑπὸ τὰς πιέσεις καὶ τὴν εὐσεβῆ σκληρότητα τῶν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας εὐλαβῶν τυχοδιωκτῶν τῶν ἀπὸ τῆς Δυσμικῆς Εὐρώπης ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ κατακλυσάντων τὴν Ἀνατολήν, κρατοῦνται ἐν σκοτεινῇ ἀμαθείᾳ καὶ δεισιδαιμονίᾳ ὑπὸ τὸν πνευματικὸν κλοιὸν τοῦ δυτικοῦ κλήρου ἀκίνητοι ἐν τῇ ὁδῷ τοῦ πολιτισμοῦ, ἀπὸ τῆς καλλιεργείας τῶν πετρωδῶν καὶ ἀχαρίστων τῆς νήσου ἀγρῶν, ὧν εἰσὶν ἰδιοκτῆται, τὰ τοῦ βίου πάνυ γλίσχρως πορίζόμενοι καὶ ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ τὴν ἀμοιβὴν τῆς ἐν τῇ πενίᾳ ἐγκαρτερήσεως καὶ τοῦ ἀπὸ τῶν αἱρετικῶν ὀρθοδόξων ἑκουσίου κοινωνικοῦ χωρισμοῦ των προσδοκῶντες. Κατ' ἀλήθειαν δ' εἶναι οἴκτου ἄξιοι οἱ ἀναξιοπαθοῦντες οὕτω φιλόπονοι καὶ πραότατοι τὸ ἦθος συμπολῖται ἡμῶν, οἱ Ταντάλου δίκην πενόμενοι παρὰ τὴν πηγὴν τοῦ πλούτου καὶ τὴν ἀφθονίαν τῶν κοινωνικῶν ἀγαθῶν τῆς Ἑρμουπόλεως, καὶ οἰκτρὰν ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς Ἑρμουπολίτας καὶ ἀκριβῆ δι' αὐτῆς ἔννοιαν παρέχοντες τῆς ὑπὸ τὴν κληροκρατίαν ὀπισθοδρομήσεως τῆς ἀνθρωπότητος ἐπὶ τοσούτους αἰῶνας!

Ὁ δ' ἕτερος τῶν Ἑρμουπολιτῶν δῆμος ἀποτελεῖται ἐκ τῶν μιγάδων ἐποίκων, ὅσους φεύγοντας τὴν μάχαιραν βαρβάρου κατακτητοῦ ἀπὸ τῶν νήσων μάλιστα τοῦ Αἰγαίου καὶ τῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας τὸ πρῶτον ἡ ἐλπὶς τῆς σωτηρίας συνήγαγε, καὶ ὅσους ἡ μετὰ τὴν ἐθνικὴν ἡ-

μῶν ἀποκατάστασιν ἀναπτυχθεῖσα ἐμπορικὴ ἀκμὴ τῆς καλῶς καὶ ἐπικαίρως τῇ ἀνταλλαγῇ τῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως προϊόντων κειμένης νήσου ἀπὸ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος προσείλκυσε. Τούτων πλήθει καί μάλιστα πλούτῳ διαπρέπουσιν οἱ συνετοὶ καὶ δραστήριοι Χῖοι, οἱ τοῦ Κερδῴου πολύπειροι λάτρεις, ὧν οὐκ ὀλίγοι ἀπὸ τῆς Σύρου τὰς πρώτας τοῦ πλούτου ἀφορμὰς σχόντες, διεσπάρησαν ἔπειτα κατὰ τὰς ἐμπορικὰς τῆς Ἰταλίας, Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας πόλεις, καὶ ἐγένοντο σὺν τῷ χρόνῳ κύριοι τοῦ τῆς Ἀνατολῆς ἐμπορίου, καὶ μέχρι τῶν Ἰνδιῶν τὰς ἐργασίας αὐτῶν ἐπεκτείναντες. Ἔπειτα δὲ καὶ οἱ ἀπὸ τῆς μεγαλωνύμου τοῦ Πέλοπος γῆς εὔστροφοι καὶ εὐφυεῖς Μωραῖται οἱ πανταχοῦ διακριθέντες ἐπὶ ἀκαταπονήτῳ δραστηριότητι καὶ εὐτραπέλῳ δεξιότητι ἐν παντὶ βιωτικῷ ἐπιτηδεύματι. Κατάδηλον δὲ γίνεται τῷ ξένῳ ἡ τῶν ὑπερεχόντων τούτων στοιχείων ἅμιλλα καὶ ἀντιφιλοτιμία καὶ ἐκ τοῦ σφοδροῦ πολιτικοῦ ἀνταγωνισμοῦ κατὰ τὰς δημοτικὰς μάλιστα ἀρχαιρεσίας. Μαρτυρεῖται δ' ἐκ τῆς ἱστορίας, ὅτι τῶν μεταναστευόντων ἀτόμων καὶ λαῶν συνήθως μέγιστος εἶναι ὁ ὀργασμὸς πρὸς τὴν πρόοδον καὶ ἡ ἐπίδοσις ἐν παντὶ σταδίῳ τοῦ πρακτικοῦ καὶ θεωρητικοῦ βίου, ἀναπτυσσομένης τῆς ἐμφύτου δραστηριότητος καὶ ἐξ ἄλλων μὲν αἰτίων, ἀλλὰ μάλιστα ἐκ τῶν ἀναγκῶν, ὅσας ἡ στέρησις πάντων τῶν ἐν τῇ πατρίῳ γῇ καταλειφθέντων ἀγαθῶν γεννᾷ ἐν τῇ ξένῃ, καὶ ἐκ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ πρὸς ξένους, καὶ ἐκ τῆς πρὸς τούτους ἐν ἀντιθέσει καὶ ἀντιφιλοτιμίᾳ ἐπιμιξίας καὶ τοῦ συγχρωτισμοῦ.

Οὕτως οἱ ἐπήλυδες καὶ μιγάδες τῆς Ἑρμουπόλεως κάτοικοι ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ κατέστησαν τὴν Ἑρμούπολιν κέντρον βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου τῆς ὅλης Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀνατολῆς καὶ δευτερεύουσαν τοῦ Βασιλείου πόλιν, ἀνεγείραντες οἰκοδομὰς πολυτελεῖς καὶ ἀναπτύξαντες πάντα τὰ κοινωνικὰ ἀγαθά, ἐφ' οἷς χαίρει ὑποκάρδιον χαρὰν πᾶς Ἕλλην ἐπισκεπτόμενος τὴν πλουσίαν καὶ χαρίεσσαν ταύτην πόλιν, ἐν ᾗ ἐν μέτρῳ δικαίῳ μεταλαμβάνουσι τῶν ἀναπτυχθέντων οὕτω κοινωνικῶν ἀγαθῶν πᾶσαι αἱ κοινωνικαὶ τάξεις ἐν ἁρμονίᾳ καὶ ἀγάπῃ συμβιοῦσαι. Ὁ ἐργάτης, ὁ ναυπηγός, ὁ ναύτης, ὁ κηπουρὸς καὶ ὁ ἀποχειροβίωτος οἰκογενειάρχης μετέχει τῶν κοινωνικῶν ἀγαθῶν οὐχ ἧττον τοῦ Τραπεζίτου, τοῦ ἐμπόρου, τοῦ πλοιάρχου, τοῦ ἐπιστήμονος, καὶ οὕτω πληροῦται ὁ ἀπαραίτητος ὅρος τῆς κοινωνικῆς εὐημερίας, ἡ δ' εὐπορία κατ' ἀναλογίαν διαχυνομένη πανταχοῦ συγκρατεῖ καὶ συσφίγκει τὰς κοινωνικὰς μονάδας· διότι ὁ ἐργοστασιάρχης, ὁ ἔμπορος κατανοεῖ οὐχ ἧττον τὴν χρησιμότητα τοῦ χειρώνακτος πρὸς τὸ ἑαυτοῦ ἐπιτήδευμα ἢ ὁ ἀποχειροβίωτος τὴν ἀνάγκην τοῦ κεφαλαιούχου πρὸς τὴν ἑαυτοῦ συντήρησιν καὶ εὐτυχίαν. Τεχνικώτερος δ' ἢ φυσικώτερος ὁ βίος τοῦ ἐμπορικοῦ καὶ βιομηχάνου λαοῦ τῆς Σύρου εἶναι ἀπηλλαγμένος, ὡς εἰκός, τῶν τραχυτήτων καὶ ἀνωμαλιῶν, ὅσας παρὰ τοῖς γεωργικοῖς καὶ ποιμαντικοῖς πληθυσμοῖς τῆς ἄλλης

Ἑλλάδος ἀναπνύσσει ἡ σποράδην οἴκησις, ἡ κατὰ τῆς φύσεως διηνεκὴς πάλη, καὶ ἡ κατὰ τοὺς ἀγροὺς καὶ τὰ ὄρη μονήρης διαβίωσις ἡ ὑπερτρέφουσα τὸν ἀγροῖκον ἐγωϊσμόν, καὶ μάλιστα ἔνθα τὸ ἄτομον στερεῖται τὸ παράπαν σχολικῆς ἢ θρησκευτικῆς καὶ κοινωνικῆς παιδαγωγήσεως τῆς ἀποξεούσης τὴν μονογνωμοσύνην καὶ λεαινούσης τὰς τοῦ χαρακτῆρος τραχύτητας. Ἐν τοιαύτῃ κανονικώτατα ἡρμοσμένῃ κοινωνίᾳ τὸ σχολεῖον δύναται νὰ ἐπιδράσῃ τελεσφορώτερον οὐδενὸς τῶν διδακτικῶν μέσων οὐδὲ τῶν λοιπῶν τῆς κανονικῆς λειτουργίας του ἀπαραιτήτων ὅρων στερούμενον, ἤτοι ἐπαρκοῦς διδακτικοῦ προσωπικοῦ, καταλλήλου διδακτηρίου, τῶν χρησίμων διδακτικῶν σκευῶν καὶ ὀργάνων καὶ μάλιστα διὰ τῆς τακτικῆς φοιτήσεως καὶ τῆς κατ' οἶκον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον κανονικῆς ἐργασίας τοῦ μαθητικοῦ.

Ἐκ μόνης δὲ τῆς διδακτικῆς ἀνικανότητος καὶ ὀλιγωρίας εὐεξελέγκτου διὰ τοῦτο καθισταμένης θὰ ἐξηγεῖτο ἡ τυχὸν τοῦ σχολείου ἀκαρπία καὶ δυστυχία ἐν τοιαύταις κοινωνίαις.

Ὁ δῆμος Ἑρμουπολιτῶν εἰσπράττων κατ' ἔτος περὶ τὰς 600 χιλιάδας δραχμῶν, χορηγεῖ δαψιλῶς πρὸς συντήρησιν τριῶν δημοτικῶν σχολείων ἀρρένων, πέντε σχολείων θηλέων, ὧν τὰ δύο νηπιαγωγεῖα, καὶ ἑνὸς ἀνωτέρου Παρθεναγωγείου ἐκ τεσσάρων τάξεων ἀντιστοίχων ταῖς τοῦ Ἀρσακείου· φοιτῶσι δ' ἐν τοῖς σχολείοις τούτοις περὶ τοὺς 2045 παῖδας, ὧν οἱ 890 μαθηταί, οἱ δὲ 1155 μαθήτριαι. Πλὴν τούτων φοιτῶσιν ἐν δεκαοκτὼ ἰδιοσυντηρήτοις δημοτικοῖς σχολείοις ἐν οἷς διδάσκουσι διδασκάλισσαι, 868 παῖδες ἑκατέρου φύλου καὶ τῶν εὐπορωτέρων οἰκογενειῶν, ὧν οἱ 510 μαθηταί, οἱ δὲ 358 μαθήτριαι· ὥστε οἱ ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις τῆς Ἑρμουπόλεως φοιτῶντες παῖδες συμποσοῦνται εἰς 2910, ὧν οἱ 1400 ἄρρενες, οἱ δὲ 1512 θήλεις. Ἂν δὲ κατὰ προσέγγισιν ὑποτεθῇ ὁ μόνιμος πληθυσμὸς τῆς Ἑρμουπόλεως 28 χιλ. ἡ ἀναλογία τῶν μαθητῶν πρὸς τοὺς κατοίκους ἔχει ὡς 10 : 100· πλήν, ἂν συνυπολογίσῃ τις καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς σχολείοις φοιτώντων Ἑρμουπολιτῶν, οἵτινες θὰ ὑπερβαίνωσι τοὺς τετρακοσίους. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ὁ λόγος δὲν αὐξάνει οὐσιωδῶς. Ἀλλ' ἡλίκη ἡ διαφορὰ πρὸς τὴν ἀναλογίαν τῶν φοιτώντων παίδων ἐν τοῖς σχολείοις Ἄργους! Καὶ ὅμως ἡ ἀναλογία αὕτη τῶν ἐν Ἑρμουπόλει μαθητῶν πρὸς τοὺς κατοίκους δὲν ἤθελε φανῇ λίαν ἀγαπητὴ τῷ ἐνθυμουμένῳ ὅτι οἱ κάτοικοι Ἑρμουπόλεως κατὰ τὸ πλεῖστον ἔμποροι, βιομήχανοι ἢ ἐργάται καὶ βίον κανονικὸν διάγουσι, καθ' ὃν πληροῦνται ἀνέτως πᾶσαι αἱ βιωτικαὶ χρεῖαι, καὶ τῆς βοηθητικῆς τῶν παίδων ἐργασίας ἥκιστα χρῄζουσιν οὔτε πρὸς συλλογὴν καρπῶν οὔτε πρὸς φύλαξιν κατὰ τοὺς ἀγροὺς τῶν γεωργικῶν κτηνῶν ἢ ποιμνίων, οὔτε πρὸς ἄλλο τι τοιοῦτον ἠναγκασμένοι νὰ ἐπασχολῶσιν αὐτούς· ὥστε ἔδει νὰ ἦναι ὁ λόγος τῶν φοιτώντων πρὸς τοὺς κατοίκους τοὐλάχιστον 15 : 100. Καὶ ὅ-

μως ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀριθμῶν ἐξάγεται, ὅτι δὲν πέμπουσι πάντες τοὺς παῖδάς των εἰς τὸ σχολεῖον ἀπὸ τοῦ ἕκτου μέχρι τοῦ δωδεκάτου τῆς ἡλικίας των ἔτους. Ἀπόδειξις καὶ τοῦτο, ὅτι πολὺς εἰσέτι θὰ παρέλθῃ χρόνος, μέχρις οὗ ἡ εἰς τὸ σχολεῖον τακτικὴ τῶν παίδων φοίτησις καταστῇ ἀνάγκη παντὸς οἴκου ἄφευκτος, ὡς παρ' ἄλλοις λαοῖς, οὐχὶ τόσῳ ὑπὸ τῆς πολιτείας ἐπιβαλλομένη ὅσῳ τοῖς γονεῦσι καθ' ἑαυτοὺς ὡς καθῆκον συνειδητή. Πρὸς διάδοσιν καὶ ῥίζωσιν ὀρθῆς παρὰ τῷ ἡμετέρῳ λαῷ ἐννοίας περὶ τῆς τοῦ σχολείου μορφωτικῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἀνθρωπιστικῆς αὐτοῦ ἐπενεργείας καθιστώσης τὸν παῖδα ὑγιὲς τῆς οἰκογενείας, τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς πολιτείας μέλος καὶ παρεχούσης αὐτῷ καὶ παραγωγικὴν πλούτου δύναμιν μεγάλην καὶ ἔντιμον θέσιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ, χρεία ἦτο ἐκκλησία καὶ ἡ πολιτεία ἀπὸ κοινοῦ νὰ ἐργασθῶσιν ἐπιμελῶς μετὰ προνοίας καὶ ἀνενδότως ἐπὶ μακρὸν ἔτι χρόνον, ἀφοῦ ἐν Σύρῳ δὲν κατενοήθη εἰσέτι οὐδ' ἐγένετο παρὰ πᾶσιν ἀσπαστὴ ἡ ἀλήθεια αὕτη, ὥστε ἡ τῶν μαθητευομένων πρὸς τὸν πληθυσμὸν τῶν κατοίκων ἀναλογία εἶναι τόσῳ μικρά. Ὡς πᾶσα ἀλήθεια καὶ πᾶν ἠθικὸν ἀξίωμα, ἵνα ἀποκτήσῃ κῦρος καθολικὸν καὶ κατασταθῇ ἐν τῇ κοινωνικῇ συνειδήσει ἀποδεκτὸν καὶ ἀσπαστὸν ὡς ψυχολογικὴ τῆς κοινωνίας ἀνάγκη χρεία μακρῶν πόνων, οὕτω καὶ ἡ περὶ τῆς ἀξίας τοῦ σχολείου ὀρθὴ καὶ καθολικὴ κοινωνικὴ εὔνοια εἶναι δυσαπόκτητος καὶ μάλιστα παρὰ λαῷ ἀρτίως ἀπὸ μακραίωνος δουλείας ἐξελθόντι καὶ κατατρυχομένῳ ἀτυχῶς ὑπὸ τῶν τῆς δουλείας δορυφόρων τῆς πενίας καὶ τῆς ἀπαιδευσίας. Παρὰ τοῖς τοιούτοις λαοῖς αἱ ἀκτῖνες τῆς ἀληθείας εἰσὶ τὸ κατ' ἀρχὰς δυσαντίβλεπτοι, ὡς τοῖς ὑπὸ χρονίας ὀφθαλμίας νοσοῦσιν αἱ ἡλιακαί. Καὶ διὰ τοῦτο ἐν ἀρχῇ πάσης ἀναγεννωμένης κοινωνίας τὰ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τοῦ πολιτισμοῦ βήματα ὁμολογοῦνται βραδέα ὑποσκάζοντα καὶ ἀσταθῆ καὶ πρὸ τοῦ ἐλαχίστου προσκόμματος κλονιζόμενα· μεγάλοι δὲ εὐεργέται οἱ ὑποβοηθοῦντες καὶ ὑποστηρίζοντες ταύτας καὶ τὴν ὁδὸν προλεαίνοντες. Ὁ Ἐπίσκοπος, ὁ Ἱερεύς, ὁ Νομάρχης, ὁ Ἔπαρχος, ὁ Δικαστής, ὁ Δήμαρχος καὶ ὁ Διδάσκαλος ἀνάγκη κατανοοῦντες ταῦτα καὶ συναισθανόμενοι τὰς ὑπεχρεώσεις τῆς ἀποστολῆς των μετὰ τοῦ ἀξιώματος νὰ λαμβάνωσιν ὡς σύνθημα ἐν τῇ λειτουργίᾳ των τὸ ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου ἀντηχοῦν σήμερον κέλευσμα «*πόλεμος κατὰ τῆς ἀμαθείας διὰ τοῦ σχολείου*»· ἄλλως ἐπὶ μακροὺς ἔτι χρόνους τὸ ἑλληνικὸν θὰ διαιρῇ ἀποτόμως ἡ τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ πλούτου ἀνισορροπία εἰς τάξεις λαϊκὰς ἀμαθῶν, πενήτων καὶ ταλαιπώρων, εὐπλανήτων καὶ εὐαπατήτων ἐν τῇ πνευματικῇ σκοτίᾳ, καίπερ μεσουρανοῦντος τοῦ Συνταγματικοῦ Ἡλίου, καὶ εἰς τάξεις λογιωτάτων καὶ εὐπορούντων καὶ πάντα τὰ κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ ἀγαθὰ ἀπολαμβανόντων ἐν ὀνόματι καὶ κατ' ἐντολὴν ἀμαθοῦς λαοῦ χειροκροτοῦντος μὲν ἐπὶ τούτῳ ἀλλὰ καὶ εὐαλώτου ὑπὸ τῆς δημαγωγίας καὶ

διὰ τοῦτο ἐπικινδύνου ἐν τῇ ἐλαχίστῃ κοινωνικῇ ἢ πολιτικῇ ἀνωμαλίᾳ. Συντελεστικώτατον δ' ἔσται πρὸς ἐξέγερσιν τοῦ πρὸς τὸ Σχολεῖον ἐνδιαφέροντος τοῦ λαοῦ ἡ ἐκ τῶν ἐνόντων ἐξωραΐσις τοῦ διδακτηρίου καὶ ἡ ἐσωτερικὴ ἐνίσχυσις αὐτοῦ διὰ παρασκευῆς διδασκάλων δυναμένων καὶ βουλομένων τὸ μὲν νὰ καθιστῶσι κατάδηλον τὴν τοῦ Σχολείου ἀξίαν διὰ τῆς ταχείας καὶ αἰσθητῆς μορφώσεως καὶ προαγωγῆς τῶν εἰς αὐτὰ φοιτώντων, τὸ δὲ νὰ ἐξηγῶσι διὰ γλώσσης ἐπαγωγοῦ πειστικῆς πρὸς τοὺς γονεῖς ἐν ταῖς μετ' αὐτῶν συνδιατριβαῖς τὰ ἀγαθὰ τοῦ Σχολείου· ἐφ' ὅσον ἔχομεν ἀνικάνους καὶ ὀλιγώρους διδασκάλους καὶ διδακτήρια ῥυπαρά, σκοτεινὰ καὶ ἠρειπωμένα, οἱ δὲ ἐν αὐτοῖς φοιτῶντες παῖδες μετὰ πολυετῆ μαθητείαν μόλις μανθάνουσι νὰ ἀναγινώσκωσι μηχανικῶς ἐκστηθίζοντες ἀκατανόητα βιβλία, ἐπὶ τοσοῦτον καὶ ἡ ἀδιαφορία τῶν γονέων θὰ ἐπιτείνηται, ἐλαχίστην κρινόντων τὴν ζημίαν τῶν μὴ φοιτώντων εἰς τοιαῦτα σχολεῖα τέκνων των. Πολλαχοῦ καὶ οὐχὶ παρ' ὀλίγων γονέων παραινουμένων παρ' ἐμοῦ νὰ στέλλωσι τὰ τέκνα των εἰς τὸ σχολεῖον ἤκουσα μετὰ λύπης «ἰδοὺ οἱ παῖδες τοῦ δεῖνος καὶ δεῖνος πέντε ἢ ἓξ ἔτη φοιτῶσι μάτην εἰς τὸ σχολεῖον· προτιμῶμεν νὰ ἐργάζωνται ἐπὶ μικρᾷ ἀμοιβῇ ἔν τινι ἐργοστασίῳ ἢ νὰ συλλέγωσιν οἱ παῖδές μας τοὺς καρποὺς καὶ νὰ βοηθῶσιν ἡμᾶς εἰς τὸν ἀγρὸν παρὰ νὰ κάθηνται ἀργοῦντες ἐν τῷ σχολείῳ.»

Β'

ΣΧΟΛΕΙΑ

Ἐν τῷ κεντρικῷ τῆς Ἑρμουπόλεως σχολείῳ τῶν ἀρρένων φοιτῶσι τριακόσιοι τεσσαράκοντα μαθηταί, διδασκόμενοι ὑπὸ τοῦ διευθύνοντος τὸ σχολεῖον γηραιοῦ διδασκάλου . . . ὑπὲρ τὰ πεντήκοντα ἤδη ἔτη διδάσκοντος, καὶ διὰ τὴν ἐπιμέλειαν καὶ χρηστότητα γενικοῦ σεβασμοῦ ἀπολαύοντος, καὶ ὑπὸ τριῶν δημοδιδασκάλων . . . Οἱ ἐν τῷ δημοτικῷ τούτῳ ὡς καὶ εἰς τὰ λοιπὰ σχολεῖα φοιτῶντες κατὰ τὸ πλεῖστον εἰσὶ τέκνα ἐργατῶν ἀποχειροβιώτων, ἐν τοῖς βυρσοδεψίοις, τοῖς ναυπηγείοις καὶ τοῖς λοιποῖς ἐν Ἑρμουπόλει ἐργοστασίοις ἐργαζομένων ἐπὶ ἡμερομισθίῳ τεσσάρων μέχρις ἓξ δραχμῶν, καὶ μικρεμπόρων ἢ μεταπρατῶν· ὀλίγοι δὲ παῖδες τῶν ἀνωτέρων κοινωνικῶν τάξεων φοιτῶσιν εἰς τὰ δημοσυντήρητα σχολεῖα προτιμώντων τῶν γονέων τὰ ἰδιοσυντήρητα, διότι ἐν αὐτοῖς τυγχάνουσιν, ὡς εἰκός, ἐπιμελεστέρας διὰ τὸ ὀλιγοπληθὲς τῶν μαθητῶν διδασκαλίας, καὶ διότι οἱ ἠθικοὶ κατ' αὐτοὺς κίνδυνοι ἐκ τοῦ συγχρωτισμοῦ τοσούτων παίδων πάσης τάξεως φαίνονται ὀλιγώτεροι.

Ἐν τῷ σχολείῳ τούτῳ οἱ ἐν βιβλίοις ἀναγινώσκοντες ἑκατὸν τεσσαράκοντα ἑπτὰ μαθηταὶ εἰσὶ διῃρημένοι εἰς τέσσαρας ὑπαλλήλους κατὰ

βαθμὸν τάξεις. Ἐν ἑκάστῃ τάξει διδάσκει συνδιδακτικῶς πάντα τὰ μαθήματα εἷς τῶν τεσσάρων διδασκάλων. Οἱ λοιποὶ μαθηταὶ τοῦ Ἀλληλοδιδακτικοῦ λεγομένου τμήματος διδάσκονται ποτὲ μὲν συνδιδακτικῶς, ποτὲ δὲ ἀλληλοδιδακτικῶς ἀνάγνωσιν μὲν ὑπὸ . . ., γραφὴν ὑπὸ . . . τὴν δὲ Ἀριθμητικὴν καὶ τὴν Ἱερὰν Ἱστορίαν ὑπὸ . . . ἄνευ ὡρισμένης τάξεως καὶ ἄνευ κανόνος τινὸς καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μηχανικῶς, ἥκιστα νοούντων τῶν μαθητῶν τοῦ κατωτάτου τούτου τμήματος τὰ διδασκόμενα μαθήματα. Ἀπόδειξις, ὅτι ἡ Ἀλληλοδιδακτικὴ μέθοδος καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς πολυπληθέσι σχολείοις, ἐν οἷς ὑπάρχει διδακτικὸν προσωπικὸν ἐπαρκές, λεληθότως καταργεῖται, κατὰ μικρὸν γενομένων καταφανῶν τῶν φοβερῶν αὐτῆς ἐλαττωμάτων τῶν τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ ἤθους φθαρτικῶν ὡς ἐκ τοῦ νεκροῦ μηχανισμοῦ, ἐξ οὗ οὔτε αἱ πνευματικαὶ δυνάμεις δύνανται νὰ ἀναπτυχθῶσιν ἀργοῦσαι παντελῶς ἐφ' ὅσον διδάσκουσι παῖδες ἑρμηνευταὶ καὶ δὲν ἐξεγείρονται διὰ μεθοδικῆς διδασκαλίας ἐμπείρου διδασκάλου, εὐμηχάνως κινοῦντος τὸ ἐνδιαφέρον τῶν παίδων, ἐφελκύοντος τὸ παρατηρητικόν, καὶ προκαλοῦντος πάσας τὰς ψυχικὰς δυνάμεις εἰς αὐτενέργειαν, δι' ἧς ἀσκούμεναι ἀναπτύσσονται ἐναρμονίως καὶ κρατύνονται· οὔτε ἠθικὴ μόρφωσις καὶ χαρακτῆρος διάπλασις δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῇ ἐκ τῆς ἐν πνευματικῷ σκότει καὶ ἀκινησίᾳ πολυώρου καὶ ἀκάρπου τοῦ παιδὸς ἐνασχολήσεως. Ἀλλ' ἐν τοῖς συνδιδακτικοῖς τμήμασι καὶ μάλιστα τοῖς δυσὶν ἀνωτέροις ἡ διδασκαλία τῶν μαθημάτων γίνεται κάπως ζῶσα καὶ καρποφόρος. Οἱ παῖδες καὶ ἀνεγίνωσκον ἐν ἐπιγνώσει καὶ ἔγραφον καθ' ὑπαγόρευσιν ἄνευ πολλῶν σφαλμάτων καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις μαθήμασιν ἐπεδείξαντο πρόοδον ἀγαπητὴν σχετικῶς πρὸς τὴν τῶν διδασκάλων διδακτικὴν ἀνεπάρκειαν, διότι πλὴν τοῦ . . . . οὗ ἡ πολυχρόνιος πεφωτισμένη πεῖρα ἱκανῶς ἀναπληροῖ τὴν ἔλλειψιν συστηματικῆς παιδαγωγικῆς μορφώσεως, ὁ μὲν . . ., διδάσκαλος ἀναγνωρισθεὶς πρὸ τριῶν ἐτῶν, καίπερ νοήμων, χρηστὸς καὶ ἀφωσιωμένος εἰς τὸ ἔργον του στερούμενος καὶ διδασκαλικῆς μορφώσεως καὶ πείρας πολυετοῦς, ἐλλείπει περὶ τὴν διδακτικὴν ἱκανότητα. Οἱ δύο ἕτεροι . . ., μαθηταὶ ἀρχαῖοι τοῦ παλαιοῦ διδασκαλείου, καί περ ἐπιμελεῖς, στεροῦνται ἐπαρκῶν γνώσεων, καὶ ἐθισθέντες κατὰ τὴν πολυετῆ ὑπηρεσίαν των ἐν τῇ μηχανικῇ διδασκαλίᾳ, ἀδύνατον ἤδη νὰ κινηθῶσι καὶ νὰ ἀπομάθωσι διδακτικὰς ἕξεις ὀλεθρίας καὶ ἀσυμβιβάστους πρὸς τὰς νεωτέρας τῆς διδακτικῆς βάσεις, ὅσον καὶ ἂν πρὸς τοῦτο ἐξαναγκασθῶσιν· ὥστε ἀναγκαῖον εὐθὺς ὡς παρασκευασθῶσιν ἐν τοῖς διδασκαλείοις διδάσκαλοι νὰ μετατεθῶσιν οὗτοι εἰς ὀλιγοπληθέστερα σχολεῖα, ἐν οἷς ἔσονται, ὡς εἰκός, ὀλιγώτερον βλαπτικοὶ κατὰ τὸν ὀλίγον χρόνον καθ' ὃν θὰ δυνηθῶσι νὰ ὑπηρετῶσιν, ὄντες περὶ τὸ τέρμα τοῦ σταδίου των. Ἂν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ . . . . πεπειραμένου, χρηστοῦ καὶ εὐπαιδεύτου διδασκάλου ἐτάσσοντο δύο ἢ τρεῖς

διδάσκαλοι ἐκ τοῦ νέου διδασκαλείου, μοὶ φαίνεται, ὅτι θὰ ἠδύναντο νὰ συνεργασθῶσιν ἐν ἁρμονίᾳ καὶ νὰ προβιβάσωσι τοῦ κεντρικοῦ τούτου σχολείου τὰς ἐργασίας, διότι ὁ . . . . . τοιαύτην ἔχει ἠθικὴν μόρφωσιν καὶ ἀγάπην πρὸς τὸ ἔργον, ὥστε θὰ περιορισθῇ ἀφ' ἑαυτοῦ εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ ἀνωτάτου Συνδιδακτικοῦ τμήματος καὶ τὴν διεύθυνσιν, ἀφίνων ἐλευθέρους νὰ ῥυθμίσωσι τὸ λοιπὸν σχολεῖον οἱ νεώτεροι ὑπὸ τὴν πατρικὴν αὐτοῦ διεύθυνσιν κατὰ τὸ ἐν τῷ Διδασκαλείῳ Πρότυπον διαιροῦντες αὐτὸ εἰς τέσσαρας τάξεις, ὑποδιῃρημένας εἰς παράλληλα τμήματα, καὶ διδάσκοντες συνδιδακτικῶς πάντα τὰ μαθήματα.

Ἐν δὲ τῷ . . . ἐν Ἑρμουπόλει δημοτικῷ σχολείῳ τῶν ἀρρένων διδάσκονται διακόσιοι εἴκοσι τρεῖς μαθηταὶ ὑπὸ τοῦ διευθύνοντος ἀρχαίου πρωτοβαθμίου δημοδιδασκάλου . . . . μετροῦντος ὑπηρεσίαν πέντε καὶ τριάκοντα ἐτῶν, καὶ δύο βοηθῶν, τοῦ πρωτοβαθμίου δημοδιδασκάλου, μαθητοῦ τοῦ παλαιοῦ Διδασκαλείου καὶ τοῦ τριτοβαθμίου . . . Καὶ ἐν τούτῳ τῷ σχολείῳ τὰ συνδιδακτικὰ τμήματά εἰσιν ἰσάριθμα τοῖς διδασκάλοις, ὧν ἕκαστος διδάσκει ἀνὰ ἕν. Ἐν δὲ τῷ ἀλληλοδιδακτικῷ τμήματι, ἐν ᾧ οἱ πλείους τῶν μαθητῶν, διδάσκονται πάντα τὰ μαθήματα ὑπὸ τοῦ νεωτέρου καὶ ἀπειροτέρου, ἵνα μὴ ἀθετηθῇ ἡ κακῶς νοουμένη ἱεραρχία, εἰς ἣν θυσιάζεται ἡ προκοπὴ ἑκατὸν πεντήκοντα παίδων.

Μετὰ λύπης δ' ὁμολογῶ ὅτι τὸ σχολεῖον τοῦτο δυστυχεῖ ὡς πρὸς τὴν πρόοδον ἐν τοῖς μαθήμασι καὶ κατὰ τὸ μέτρον τῆς μηχανικῆς διδασκαλίας κρινόμενον. Ἡ ἐγκύκλιος τοῦ ὑπουργείου περὶ ἀναγνώσεως κατ' ἐπίγνωσιν, περὶ ἀναπτύξεως τῶν μαθημάτων, περὶ διδασκαλίας τοῦ θρησκευτικοῦ μαθήματος ἡ ἐν τοῖς ἑτέροις σχολείοις τῶν ἀρρένων κατὰ τὸ πλεῖστον ἐφαρμοσθεῖσα, ἐν τούτῳ οὐδόλως ἐφηρμόσθη. Ἂν καὶ πολλὰ ἤλπιζον ἐκ τῆς νοημοσύνης καὶ πολυετοῦς πείρας τοῦ τε . . . καὶ τοῦ πρωτοβαθμίου δημοδιδασκάλου . . . ἠπατήθην. Οἱ μαθηταὶ τῶν δύο ἀνωτέρων συνδιδακτικῶν τμημάτων ἀνεγίνωσκον μηχανικῶς ὀλίγα νοοῦντες ἐκ τοῦ ἀναγινωσκομένου Εὐαγγελίου, καὶ τῶν ἀπὸ μνήμης ἀπαγγελλομένων θρησκευτικῶν μαθημάτων, τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας καὶ Γεωγραφίας. Περὶ τοῦ ... οὐδένα ποιοῦμαι λόγον, περιοριζόμενος νὰ προτείνω κατ' ἐπιείκειαν τὴν μετάθεσίν του εἴς τι σχολεῖον μικροῦ χωρίου, ἐν ᾧ ἐνδεχόμενον νὰ εὐδοκιμήσῃ ἔχων ὀλιγίστους μαθητάς, διότι ἡ ἐκ τῆς ἀνικανότητός του μεγίστη δυστυχία τοῦ πολυπληθεστάτου ἀλληλοδιδακτικοῦ τμήματος τοῦ σχολείου τούτου μὲ κατέθλιψεν. Ἤθελον προτείνει τὴν τιμωρίαν τῶν δύο πρώτων διδασκάλων, διότι περὶ τοῦ τρίτου ἐνδεχόμενον νὰ ἀμφισβητηθῇ τὸ δίκαιον τοῦ καταλογισμοῦ, ἂν μὴ ηὐλαβούμην τὴν πολυετῆ διδασκαλικὴν ὑπηρεσίαν των, καὶ μὴ ἐπειθόμην ὅτι μετὰ τὰς παρατηρήσεις μου θὰ φιλοτιμηθῶσι, καθ' ἃ μοὶ ὑπεσχέθησαν.

Τὸ ἕτερον τῶν ἀρρένων σχολεῖον εἶναι ἰδιόρρυθμον, διότι ἐν αὐτῷ δι-

δάσκει εἷς καὶ μόνος διδάσκαλος ἀπὸ τριάκοντα καὶ ἑπτὰ ἐτῶν ὑπηρετῶν ἀρχαῖος πρωτοβάθμιος ... ἑκατὸν πέντε μαθητὰς διῃρημένους εἰς τέσσαρας συνδιδακτικῶς παρ' αὐτοῦ διδασκομένας τάξεις, ὧν ἡ ἐσχάτη ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν ἑβδόμην καὶ ὀγδόην τάξιν, ἡ δ' ἀνωτάτη πρὸς ἀνώτατον Συνδιδακτικὸν τμῆμα κοινοῦ δημοτικοῦ σχολείου, καὶ μία διδάσκαλος ... ἑκατὸν δέκα ἄρρενα νήπια ἡλικίας τεσσάρων μέχρις ὀκτὼ ἐτῶν, κατὰ τὴν νηπιαγωγικὴν μέθοδον, προάγουσα ὅμως τὰ μεγαλείτερα τὴν ἡλικίαν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν μέχρι τῶν βιβλίων, καὶ ἐν τῇ Γραφῇ, τῇ Ἀριθμητικῇ καὶ τῇ Ἱερᾷ Ἱστορίᾳ ὡσαύτως, ὥστε νὰ κατατάσσωνται ἐν τῇ κατωτάτῃ τῶν ὑπὸ τοῦ πατρός της διδασκομένων τμημάτων ἐν τοῖς παρακειμένοις χωριστοῖς δωματίοις τοῦ αὐτοῦ διδακτηρίου· οὕτως καὶ ἐν τῷ σχολείῳ τούτῳ κατηργήθη ἡ ἀλληλοδιδακτικὴ μέθοδος ἀπὸ πολλοῦ ἤδη χρόνου. Εὐθὺς δ' ὡς εἰσέλθῃ τις ἐν τῷ σχολείῳ Κουκουλᾶ κατ' ἀλήθειαν ἀντιλαμβάνεται τὴν μορφωτικὴν ἐπίδρασιν τῆς ἐν αὐτῷ ζώσης διδασκαλίας ἐπὶ τοῦ ἤθους τῶν μαθητῶν. Ὅπου δὲν ὑπάρχουσιν ἡμικύκλια καὶ ἑρμηνευταὶ καὶ διδασκαλία μηχανική, ἐκεῖ τὰ πρόσωπα τῶν παίδων φαιδρύνονται, ἀπὸ δὲ τῶν ὀφθαλμῶν των ἀκτινοβολεῖται χαρά, ἣν ἐνεργάζεται, ὡς εἰκός, ἐν ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν ἡ τῶν διδασκομένων μαθημάτων κατανόησις καὶ ἡ ἀντίληψις τῶν δι' αὐτῶν μεταδιδομένων ἀληθειῶν καὶ τῶν ἀναπτυσσομένων ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ἐκδηλώσεων τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ καλοῦ τῶν ἐκ τῆς φύσεως ἢ τῆς Ἱστορίας εἰλημμένων. Μεγίστη δ' ἡ ἀξία τῆς χαρᾶς ταύτης τῶν παίδων ὑποθαλπομένης ἐν τῷ σχολείῳ καὶ ἔτι μείζων ἡ παιδαγωγικὴ αὐτῆς δύναμις· διὰ τῆς χαρᾶς ταύτης ἐκκρούεται ὁ ἐκ τοῦ ἐν τῷ σχολείῳ περιορισμοῦ ὄχλος, ὑποτρέφεται ὁ τοῦ εἰδέναι ἔμφυτος ἔρως, καὶ ἅπτεται δι' αὐτῆς λαμπρότερον καὶ μυστηριῶδες τῆς συνειδήσεως φῶς, δι' οὗ αἱ παραστάσεις καὶ ἔννοιαι καὶ αἱ σχέσεις αὐτῶν καθιστῶνται εὐαντίληπτοι καὶ σαφεῖς. Ἡ τῆς παιδικῆς ἡλικίας χαρὰ εἶναι οὐράνιος πνευματικὴ θαλπωρή, ὑφ' ἣν αἱ ψυχικαὶ καὶ σωματικαὶ δυνάμεις ἀναπτύσσονται καὶ κρατύνονται. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ πάνσοφος δημιουργία εὐλαβέστατα περιεφρούρησε καὶ ἠσφάλισε τὴν τῶν παίδων χαράν, ἣν τόσῳ ἀφιλανθρώπως καὶ ἀσπλάγχνως λυμαίνεται συνήθως παρ' ἡμῖν τὸ σχολεῖον, ἡ νεκρὰ διδασκαλία καί που καὶ ἡ πολυθρύλητος διδασκαλικὴ ῥάβδος. Ἐν δὲ τῷ πίνακι γράψαντες οἱ μαθηταὶ καθ' ὑπαγόρευσιν ἐκ τῆς καθωμιλημένης, ἐλάχιστα ἡμάρτανον· καὶ ἐν τῇ καλλιγραφίᾳ ἦσαν ἱκανῶς ἠσκημένοι· ὁ Κουκουλᾶς εἶναι νοήμων καὶ ἔμπειρος διδάσκαλος, ἐνωρὶς δ' αἰσθανθεὶς τὸ βάρος τῶν τοῦ πνεύματος δεσμῶν τὸ ἐκ τῆς ἀλληλοδιδακτικῆς, τῆς κρατούσης ἐν παντελεῖ ἀκινησίᾳ τὸ πνεῦμα, ὡς ἡ Αἰγυπτιακὴ τέχνη τὸ σῶμα, κατὰ μικρὸν καὶ λίαν ἐντέχνως ἐφρόντισε νὰ ἀπαλλαγῇ τούτων χωρὶς νὰ φανῇ ἀθετῶν τὸν ἰσχύοντα ὁδηγόν, διότι πρόχειρον ἔχει πρόβλημα πρὸς δικαιολογίαν, ὅτι αἱ μὲν παρ' αὐτοῦ διδασκόμεναι τάξεις εἶναι τὰ συνδιδα-

κτικὰ ἀνώτερα τμήματα τοῦ ὅλου παρ' αὐτοῦ διευθυνομένου σχολείου, οὗ τὰς κατωτέρας τάξεις διδάσκει ἡ θυγάτηρ του. Καὶ ἐν τῷ τμήματι δὲ τούτῳ τῷ ὑπὸ τῆς φιλοπόνου καὶ δραστηρίου . . . . διδασκομένῳ, ἡ διδασκαλία γίνεται ἐπιμελὴς καὶ εὐμέθοδος καὶ ἱκανῶς κάρπιμος, ἂν καὶ δὲν ἐπαρκεῖ μόνη εἰς τὴν διδασκαλίαν τοσούτων παίδων, ἀλλ' ὑπερπηδῶνται τὰ ὅρια καὶ παραβαίνονται καὶ οἱ ὅροι τοῦ νηπιαγωγείου, διότι ἐν αὐτῷ διδάσκονται οἱ παῖδες ἐν βιβλίοις ἀνάγνωσιν. Πρὸς ἄρσιν δὲ τῆς ἰδιορρυθμίας τοῦ σχολείου Κουκουλᾶ τῆς ἀντιβαινούσης καὶ πρὸς τὰ κείμενα, καὶ πρὸς μείζονα ὠφέλειαν, ἀνάγκη τὸ μὲν νηπιαγωγεῖον νὰ μετατεθῇ εἰς ἕτερον διδακτήριον, εἰς δὲ τὸ σχολεῖον νὰ προστεθῶσιν εἷς ἢ δύω διδάσκαλοι ἐκ τῶν ἀπὸ τοῦ νέου διδασκαλείου· οὕτως ἤθελε καταρτισθῇ ἓν πλῆρες σχολεῖον ἀρρένων κατὰ τὸ δυτικὸν μέρος τῆς Ἑρμουπόλεως, ἐν ᾧ συνδιδακτικῶς διδασκόμενοι οἱ παῖδες κατὰ τὸ τοῦ διδασκαλείου πρότυπον ἤθελον ἀσυγκρίτως προκόπτει. Πρὸς δὲ τὸν ἀρχαῖον δημοδιδάσκαλον . . . . προτείνω νὰ ἐκφρασθῇ ἡ εὐαρέσκεια τοῦ ὑπουργείου διὰ τὴν μετὰ ζήλου ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων του. Ἐν τῷ σχολείῳ τούτῳ πρὸς τοῖς ἄλλοις μὲ εὐηρέστησεν ἡ εὐκοσμία καὶ ἡ καθαριότης καὶ εὐπρέπεια τῶν μαθητῶν ἐνδεδυμένων πάντων κατ' ἀπαίτησιν τοῦ διδασκάλου ἐξωτερικὸν χιτῶνα λιτὸν καὶ ὑφάσματος εὐωνοτάτου, ὅστις καλύπτει πάντα τοῦ παιδὸς τὰ ἐνδύματα, καὶ τὰς οὐχὶ σπανίας παρὰ τοῖς παισὶ τοῦ λαοῦ διαρραφὰς αὐτῶν ἢ τὰς ἐπανειλημμένας ἀτέχνους ἀποπείρας πρὸς ἐπούλωσιν αὐτῶν διὰ συρραφῆς ῥακῶν, ὧν ἡ θέα τῷ τε ὀφθαλμῷ καὶ τῇ καρδίᾳ ἐστὶν ἀλγεινή, ὡς στυγνῆς πενίας καὶ κακοδαιμονίας εἰδεχθὴς τεκμηρίωσις.

ΣΧΟΛΕΙΑ ΘΗΛΕΩΝ

Περιττὸν κρίνω ἰδίᾳ περὶ ἑκάστου τῶν τριῶν ἐν Ἑρμουπόλει σχολείων τῶν θηλέων νὰ διατρίψω, διότι ἐν πᾶσιν ὡς καὶ ἐν τῷ τῆς Ἄνω Σύρου, ὁ αὐτὸς ἐπικρατεῖ ῥυθμός, ἡ αὐτὴ μέθοδος καὶ ἡ αὐτὴ σχεδὸν διδακτικὴ ἱκανότης τῶν διδασκουσῶν· καὶ ἂν που δὲ εὗρον διαφοράς, ταύτας θέλω σημειώσει ἐν τῷ συνημμένῳ τῇ παρούσῃ πίνακι. Ἐν μὲν τῷ πρώτῳ δημοτικῷ σχολείῳ τῶν θηλέων διδάσκουσι τρεῖς διδασκάλισσαι, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ καὶ τρίτῳ ἀνὰ τέσσαρες· παρ' ἑκάστῳ δὲ σχολείῳ διορίζεται ὑπὸ τοῦ δημάρχου ἐπιμελήτρια, ἥτις χρησιμεύει καὶ ὡς διδάσκαλος ἐργοχείρων, ἐπὶ μηνιαίῳ μισθῷ δραχμῶν τεσσαράκοντα. Πλὴν τῶν τριῶν διευθυντριῶν ...., ἐχουσῶν διδακτικήν τινα ἱκανότητα ἐμπειρικὴν ὅλως, πᾶσαι αἱ λοιπαὶ διδασκάλισσαι τῶν σχολείων τούτων ὑστεροῦσι καὶ κατὰ τοῦτο καὶ κατὰ τὰς γνώσεις οὔτε θεωρητικῶς διδαχθεῖσαι ἐπαρκῶς οὔτε πρακτικῶς ἀσκηθεῖσαι ἐν τῷ ἔργῳ. Καὶ τὰ σχολεῖα ταῦτα τῶν θηλέων

ὡς τὰ τῶν ἀρρένων διαιροῦνται εἰς ἀλληλοδιδακτικὸν τμῆμα, τὸ ἀσυγκρίτως πολυπληθέστερον, καὶ τὸ συνδιδακτικὸν ὑποδιαιρούμενον εἰς τμήματα τρία ἢ τέσσαρα κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν διδασκαλισσῶν, ὧν ἑκάστη διδάσκει ἀνὰ ἓν πάντα τὰ μαθήματα ἐν ἰδιαιτέροις μικροῖς δωματίοις παρακειμένοις τῇ μεγάλῃ τοῦ σχολείου αἰθούσῃ ἐχούσῃ ὡς καὶ ἐν τοῖς τῶν ἀρρένων σχῆμα παραλληλογράμμου, ἐν ᾗ τὸ ἀλληλοδιδακτικόν. Τὸν δὲ ἀριθμὸν τῶν ἐν ἑκάστῳ συνδιδακτικῷ τμήματι διδασκομένων ὁρίζει μᾶλλον ὁ χῶρος τοῦ δωματίου ἢ αἱ τῶν διδασκομένων κορασίων γνώσεις. Ἐν τοῖς ἀνωτέροις συνδιδακτικοῖς τμήμασι καὶ ἰδίως ἐν τῷ ἀνωτάτῳ, ἐν ᾧ διδάσκει ἡ διευθύνουσα, φαίνεται προκοπή τις κατὰ ποσόν, ἰδίως τῶν ἀπὸ μνήμης ἀπαγγελλομένων μαθημάτων, Γραμματικῆς, Κατηχήσεως, Γεωγραφίας κτλ. καὶ διότι διδάσκει κἄπως ἐμπειροτέρα καὶ φιλοτιμοτέρα διδάσκαλος, καὶ διότι τὰ κοράσια εἶναι μεγαλειτέρας ἡλικίας, καὶ μάλιστα διότι τὸ τμῆμα τοῦτο χρησιμεῦον κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν τῶν δημοσίων ἐξετάσεων, καθ' ἣν συνέρχονται ἀκροαταὶ καὶ ἡ Ἐφορεία ὡς δεῖγμα καὶ μέτρον τῆς προόδου τοῦ ὅλου σχολείου καὶ διὰ τοῦτο συγκεντρώνει τὴν προσοχὴν πασῶν τῶν διδασκουσῶν. Αἱ διευθύνουσαι φιλοτιμοῦνται ἐν τῇ διδασκαλίᾳ καὶ φαίνονται ἀγωνιζόμεναι, ὡς ἑκάστη ἔχει δυνάμεως καὶ ἐμπειρίας, ἀλλ' ἡ περὶ τὴν διδασκαλίαν ἀμεθοδία καὶ ἡ ἀνεπάρκεια τῶν γνώσεων ματαιοῦσι τὰς προσπαθείας των· διὰ τοῦτο οὔτε ἐπὶ τῶν ὑφισταμένων δύνανται νὰ ἐπιβληθῶσιν ἐφελκύουσαι διὰ τῆς ὑπεροχῆς τὸν σεβασμὸν αὐτῶν,οὔτε καρποὺς νὰ παραγάγωσιν ἀξιολόγους· ἡ διδασκαλεία των εἶναι μηχανική, ἐλλείπει ἡ εὐμέθοδος τοῦ διδασκομένου μαθήματος ἀνάπτυξις ἡ ὑποβοηθοῦσα τὴν κατανόησιν, καὶ ἐξεγείρουσα τὸ ἐνδιαφέρον καὶ ἐφελκύουσα τὴν προσοχὴν τῶν μαθητριῶν· ἐπιμένουσι κυρίως εἰς τὴν μετάδοσιν τῶν μηχανικῶν ἐμπειριῶν τῆς Ἀναγνώσεως, Γραφῆς καὶ Ἀριθμητικῆς καὶ τὴν ἐκστήθισιν τῶν βιβλιαρίων τῶν ἄλλων μαθημάτων· συνήθως ἄνευ ἐπιγνώσεως τῶν φωνῇ γεγωνυίᾳ καὶ ῥάγδην ἀπαγγελλομένων λέξεων, ἢ μετ' ἀμυδρᾶς ἐνιαχοῦ καὶ διὰ τοῦτο εὐκόλως ἀμαυρουμένης ἀντιλήψεως τῶν ἐννοιῶν· αἱ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ καλοῦ ἐκδηλώσεις ἐγ τῇ φύσει καὶ τῇ Ἱστορίᾳ, αἵτινες διὰ προσηκούσης διδασκαλίας ἀποκαλυπτόμεναι πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ παιδὸς συγκινοῦσι καὶ καταθέλγουσι τὴν ἁπαλὴν καρδίαν καὶ τὸν πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἔρωτα ὑπεκκαίουσι καὶ εἰς τὴν τοῦ χαρακτῆρος διαμόρφωσιν τελεσφορώτατα ἐπιδρῶσιν, εἰσὶν ἥκιστα συνειδηταὶ παρὰ τῶν τοιούτων διδασκαλισσῶν, περιοριζομένων δι' ἀπειρίαν εἰς τὸν ἁπλοῦν ἐξαναγκασμὸν πρὸς ἐκστήθισιν τῶν μαθημάτων καὶ τὴν ἄχαριν ἐπανάληψιν ξηρῶν συμβουλῶν καὶ ἐντολῶν οὐχὶ ὡς πορισμάτων ἀπὸ τοῦ καθημερινοῦ μαθήματος συναγομένων ἀλλ' ὡς ἱεροκήρυκος ἐπιταγῶν *«νὰ ἦσθε ἐπιμελεῖς· νὰ ἀγαπᾶτε τὸν Θεόν· νὰ προσεύχεσθε· πρέπει νὰ ἦσθε καθαραί· αἱ καλαὶ μαθήτριαι ἐπιμελοῦνται· δὲν ἀτακτοῦσι· πρέπει νὰ σέ-*

θησθε τοὺς γονεῖς σας· νὰ ἦσθε σεμναί, καὶ τὰ παρόμοια. Ἰδοὺ περὶ τί στρέφεται μονοτόνως ἡ ἠθικὴ διδασκαλία ἐν τοῖς τοιούτοις σχολείοις· ἀλλ' ὁ σπόρος τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας δὲν βλαστάνει οὐδὲ καρποφορεῖ ῥιπτόμενος οὕτως ἐν ἀσυγκινήτῳ καὶ ψυχρᾷ καρδίᾳ. Ὡς κατὰ τὴν φυσικὴν σποράν, ἵνα ἡ βλάστησις ᾖ ζωηρὰ καὶ καρποφόρος, ἀνάγκη νὰ καλλιεργηθῇ πρότερον ἐπιμελῶς ὁ ἀγρός, οὕτω καὶ ἐν τῇ ἠθικῇ σπορᾷ δέον νὰ παρασκευασθῇ ἡ καρδία διὰ συγκινήσεώς τινος καὶ κατανύξεως, ἣν ἐνεργάζεται καὶ διεγείρει, ὡς εἰκός, ἡ εὐμέθοδος διδασκαλία τῶν μαθημάτων τῶν τε θρησκευτικῶν καὶ τῶν ἀπὸ τῆς φύσεως οὐχ' ἧττον ἢ ἀπὸ τῆς Ἱστορίας εἰλημμένων καὶ κατὰ τοὺς κανόνας τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης διατετυπωμένων. Ἀλλὰ πρὸς τοιαύτην διδασκαλίαν εἰσὶν ὅλως ἀπαράσκευοι αἱ διδασκάλισσαι αὗται καὶ θεωρητικῆς διδασκαλίας καὶ πρακτικῆς ἀσκήσεως στερούμεναι. Διὰ τοῦτο, ἂν καὶ ὁμολογεῖται μείζων ἡ τῆς γυναικὸς διδασκάλου μορφωτικὴ δύναμις, διότι καὶ ἡ πραότης τοῦ ἤθους καὶ ἡ γλυκύτης τῆς φωνῆς καὶ ἡ αἰσθητικωτέρα τῆς φύσεως ἀντίληψις καὶ τὸ βάθος καὶ ἡ ἰσχὺς τῶν συναισθημάτων ἑρμηνευομένων διὰ γλώσσης ἐπαγωγοῦ δραστικώτερον ἐπὶ τῆς ψυχῆς τοῦ παιδὸς ἐπιδρῶσιν, ὅμως ἐκ τῶν ἀτελειῶν τούτων τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ οὔτε ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις οὔτε ἡ ἠθικὴ μόρφωσις οὔτε ἡ μετάδοσις τῶν στοιχειωδῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων τῶν εἰς τὸν βίον χρησίμων ἐπιτυγχάνεται ἐν τοῖς σχολείοις τῆς Ἑρμουπόλεως, ἀφ' ὧν τὰ κοράσια ἐξέρχονται μετὰ πολυετῆ διδασκαλίαν μόνα ἐφόδια πρὸς τὸν βίον ἀποκτήσαντα τὴν ἐμπειρίαν τῆς Ἀναγνώσεως, Γραφῆς καὶ τῶν τεσσάρων τῆς Ἀριθμητικῆς πράξεων καὶ ἀσυναρτήτους τινὰς καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον συγκεχυμένας ἢ ἀνακριβεῖς θρησκευτικάς, γεωγραφικὰς καὶ ἱστορικὰς γνώσεις. Τοιοῦτοι οἱ τῶν συνδιδακτικῶν τμημάτων καρποί. Περὶ δὲ τοῦ ἀλληλοδιδακτικοῦ τί νὰ εἴπω; ἑκατὸν πεντήκοντα ἢ καὶ πλείονα συνήθως πάσης ἡλικίας κοράσια συνωστίζονται ὡς ἐν τοῖς τῶν ἀρρένων ἐν τῷ *ἔξω* καλουμένῳ σχολείῳ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ *ἔσω*, τὸ συνδιδακτικόν, διῃρημένα εἰς τάξεις καὶ διδασκόμενα ἀλληλοδιδακτικῶς ἐν ἡμικυκλίοις Ἀνάγνωσιν καὶ Ἀριθμητικὴν ὑπὸ τῶν ἑρμηνευτριῶν καὶ Γραφὴν μηχανικὴν ἐν τοῖς θρονίοις δι' ἀπομιμήσεως τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων· ὁρίζεται δὲ εἰς τὰς μαθητρίας τῶν ἀνωτέρων αὐτοῦ τάξεων διὰ σημείου μολυβδοκονδύλου τὸ κατ' οἶκον μάθημα ἀναγνώσεως, ὅπερ πᾶσαν πρωΐαν ἐξετάζουσιν αἱ ἐπιμελέστεραι τῶν διδασκαλισσῶν ἀκούουσαι τὰ μικρὰ κοράσια μηχανικῶς συνδέοντα τὰ γράμματα εἰς συλλαβὰς καὶ ταύτας εἰς λέξεις, ἐν ᾧ αἱ ἀμελέστεραι οὔτε τοῦτο πράττουσι· τοῦτο ἀπαράλλακτα γίνεται καὶ εἰς τὰ ἀλληλοδιδακτικὰ τμήματα τῶν σχολείων τῶν ἀρρένων. Περὶ ἀναπτύξεως τῶν πνευματικῶν δυνάμεων, περὶ μορφωτικῆς ἐπιδράσεως τῶν μαθημάτων, περὶ καλλιεργείας τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος, περὶ ἀσκήσεως τοῦ παρατηρητικοῦ καὶ τοῦ

κριτικοῦ τῶν παίδων, καὶ διανοίξεως τῶν πνευματικῶν αὐτοῦ ὀφθαλμῶν ἐν τοιούτοις σχολείοις οὐδεὶς δύναται νὰ γίνῃ λόγος, ἀφοῦ ἐν αὐτοῖς βασιλεύει διδασκαλία μηχανικὴ ἀποναρκοῦσα τὸ πνεῦμα καὶ πωροῦσα τὴν καρδίαν. Οὐδὲ περὶ τοῦ νηπιαγωγείου τοῦ διευθυνομένου ὑπὸ τῆς . . . διδασκούσης μετὰ δύω βοηθῶν περὶ τὰ ἑκατὸν εἴκοσι νήπια ἑκατέρου φύλου ἔχω νὰ ἀναφέρω εὐάρεστα· διότι πλὴν τῶν κινήσεων καὶ τῶν μηχανικῶς ἐπαναλαμβανομένων ὑπὸ τῶν νηπίων λέξεων ἢ ᾀσματίων οὐδὲν ἕτερον μορφωτικὸν τοῦ ἤθους ἐν αὐτῷ. Τὰ μεγαλείτερα οὐ μόνον ἀνεγίνωσκον εἰς βιβλία ἀλλὰ καὶ τὸν Γεροστάθην ἐκράτουν ἀνὰ χεῖρας τὰ ταλαίπωρα. Αἱ δύω βοηθοὶ ὅλως περιτταί· διὰ τί νὰ μὴ μετατεθῇ ἡ ἑτέρα τοὐλάχιστον ἐν τῷ Νηπιαγωγείῳ τῷ προσηρτημένῳ τῇ Σχολῇ τοῦ Κουκουλᾶ; τὸ ἐν ἄνω Σύρῳ ἓν σχολεῖον τῶν ἀρρένων, ἐν ᾧ φοιτῶσι περὶ τοὺς ἑκατὸν παῖδες, δυτικοὶ τὸ δόγμα, στερεῖται διδασκάλου· διδάσκει δ' ἐν αὐτῷ εἷς δυτικὸς ἱερεὺς ἀναπληρῶν τὴν ἔλλειψιν διδασκάλου. Περὶ διορισμοῦ διδασκάλου ἐν τῷ σχολείῳ τούτῳ ἀνάγκη νὰ ληφθῇ ὅτι τάχιστα πρόνοια.

Κατὰ ταῦτα τὰ ἐν Ἑρμουπόλει σχολεῖα μ' ὅλας τὰς ἐξαιρέτως εὐτυχεῖς κοινωνικὰς περιστάσεις καὶ τὰ δαψιλῆ χορηγήματα τοῦ πλουσίου τούτου δήμου ἥκιστα ἀνταποκρίνονται εἰς τὰς σημερινὰς ἀξιώσεις τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὰς κοινωνικὰς ἀνάγκας τοῦ τόπου· τὸ δὲ γενικὸν τοῦτο συμπέρασμα ἔρχεται εἰς κύρωσιν τοῦ Γαλλικοῦ ἀξιώματος: **tant vaut l'écol tant vaut le maître** καὶ εἰς ἐνίσχυσιν τῶν προτάσεων, ἃς ἔσχον τὴν τιμὴν νὰ ὑποβάλω ὑμῖν, κ. Ὑπουργέ, ἐν τῇ περὶ τῶν ἐν Ἀργολίδι σχολείων ἐκθέσει μου. Οὐδὲν προὐργιαίτερον ἐπιβάλλουσιν ἡμῖν τὰ πράγματα ἢ νὰ σπεύσωμεν ἐκ παντὸς τρόπου πρὸς βελτίωσιν τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ· τὸ μὲν διὰ συστάσεως καὶ προσηκούσης ὀργανίσεως διδασκαλείων ἀρρένων καὶ θηλέων, τὸ δὲ διὰ μορφώσεως ἱκανοῦ ἀριθμοῦ ἐμπείρων ἐπιθεωρητῶν, δι' ὧν θέλομεν ἀφ' ἑνὸς ἀσκήσει τοὺς ὑπάρχοντας, ἀφ' ἑτέρου ἐπιτηρεῖ τοὺς ἀπὸ τῶν νέων διδασκαλείων διδασκάλους. Χωρὶς τούτων οὐδέν ἐστι γενέσθαι τῶν δεόντων πρὸς προαγωγὴν τῶν ἐργατιῶν τῶν ἡμετέρων σχολείων. Ἐπιφυλασσόμενος νὰ ὑποβάλω ἰδιαιτέραν ἔκθεσιν περὶ τοῦ ἐν Ἑρμουπόλει ἀνωτέρου Παρθεναγωγείου, καταλήγω εὐχόμενος ἐπὶ τῆς Ὑμετέρας Ὑπουργίας νὰ τεθῶσιν ἀρχαὶ βελτιώσεως τῆς διδασκαλίας δι' ἐπισήμου καταργήσεως τῆς Ἀλληλοδιδακτικῆς μεθόδου καὶ δι' ἀποστολῆς ἱκανῶν σπουδαστῶν εἰς Γερμανίαν πρὸς σπουδὴν τῶν παιδαγωγικῶν καὶ τῶν νέων διδακτικῶν μεθόδων, ἵνα χρησιμεύσωσιν ἰδίως ὡς ἐπιθεωρηταί. Οὕτω δ' εὐελπιστῶ ὅτι τὸ 1880 ἔτος ἔσται ἐν τῇ νέᾳ Ἱστορίᾳ τοῦ Ἔθνους ἀξιομνημόνευτον διὰ δύω ἐθνοσωτείρας τῆς Κυβερνήσεως ἀποφάσεις, τὴν κατήργησιν τῆς πολυστενάκτου δεκάτης καὶ τῆς ἐπαράτου ἀλληλοδιδακτικῆς μεθόδου, ὧν ἡ μὲν στειρωτικὴ τῶν ὑλικῶν, ἡ δὲ τῶν

πνευματικῶν τοῦ λαοῦ δυνάμεων, ἀπειργάζοντο δι' ἀλληλεπιδράσεως τὴν παντελῆ αὐτοῦ κακοδαιμονίαν καὶ τὴν τοῦ φρονήματος κατάπτωσιν.

Τῶν ἰδιοσυντηρήτων σχολείων ἄξιον ἰδιαιτέρας μνείας κρίνω τὸ ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις φιλολογικοῦ συλλόγου *Παρνασσοῦ* φιλανθρώπως συντηρούμενον ἑσπερινὸν τῶν ἀπόρων παίδων ὑπὸ τὴν πατρικὴν καὶ πεφωτισμένην ἐπίβλεψιν ἐπιτοπίου ἐφορείας, ἧς προεδρεύει ὁ εὐπαίδευτος διευθυντὴς τῆς ἱερατικῆς σχολῆς κ. Μεθόδιος Ἀναστασόπουλος ἀνὴρ ζηλωτὴς τῶν καλῶν καὶ κληρικὸς σεβάσμιος. Ἐν τῷ ἀσύλῳ τούτῳ συνερχόμενοι κατὰ τὰς ἑσπερινὰς ὥρας ὀγδοήκοντα ἄποροι παῖδες, στιλβωταὶ ὑποδημάτων, μελανωταὶ τυπογραφείου κλ. διδάσκονται διῃρημένοι εἰς τρεῖς τάξεις ὑπὸ τριῶν διδασκάλων χριστιανικὴν διδασκαλίαν, Ἀνάγνωσιν, Γραφὴν καὶ Ἀριθμητικήν, καὶ ἠθικῶς μορφούμενοι παρασκευάζονται ὑγιᾶ τῆς κοινωνίας μέλη. Εἰκότως δὲ δύνανται νὰ θεωρηθῶσι τὰ τοιαῦτα σχολεῖα κατ' ἐξοχὴν *λαϊκά*, ἐν οἷς παῖδες ἐστερημένοι πάσης μορφωτικῆς ἐπικουρίας ἀπὸ τοῦ οἴκου παιδαγωγοῦνται ὑπὸ τὴν θερμὴν στοργὴν τοῦ φιλανθρωποτάτου τούτου συλλόγου. Ἐν τοῖς τοιούτοις παιδαγωγείοις εὕρηται τὸ ἰδανικὸν τῆς *χριστιανικῆς ἀγάπης* καὶ τῆς τῶν Ἑλλήνων *φιλανθρωπίας*. Δὲν ἐλεεῖ τόσῳ ὁ ἅπαξ τὸν πεινῶντα χορταίνων ἢ τὸν γυμνὸν περιβάλλων, ὅσῳ ὁ τὸ ἄφθαρτον καὶ ἀναπαλλοτρίωτον κατὰ τῆς πείνης καὶ τῆς ἄλλης κακοδαιμονίας ἠθικὸν φυλακτήριον κατὰ τὴν ἁπαλὴν ἡλικίαν παρέχων, τὴν ἠθικὴν δηλαδὴ μόρφωσιν καὶ δι' αὐτῆς τὴν ἠθικὴν ἐλευθερίαν. Εὐτυχεῖς αἱ κοινωνίαι παρ' αἷς μείζω ἡ περὶ τὴν *ὑγιεινὴν* φροντὶς ἢ περὶ τὴν ἰατρικὴν καὶ μείζω ἡ πρὸς ἵδρυσιν σχολείων τῶν ἀπόρων τάξεων ἢ περὶ *δεσμωτηρίων* καὶ *πτωχοκομείων* δαπάνη.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 18 Ἰουνίου 1880

Δ. Γ. Πετρίδης

Γενικὸς Ἐπιθεωρητὴς τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως.

ΣΟΦΙΣΤΑΙ ΚΑΙ ΣΩΚΡΑΤΗΣ

Πάντων χρημάτων μέτρον ἄνθρωπος

Ἅπασα ἡ διδασκαλία τῶν σοφιστῶν συνοψίζεται καθ' ὁλοκληρίαν ἐν τῷ ἀξιώματι τούτῳ. Τὸ ὑποκείμενον, ἡ προσωπικὴ τουτέστιν ἐκτίμησις, εἶνε τὸ κριτήριον πάντων τῶν πραγμάτων· ἡ ἀρχὴ αὕτη κατὰ πρῶτον υἱοθετουμένη ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἐνῷ κατέστησεν αὐτὸ ἀνεξάρτητον ἀπὸ πάσης ἐξωτερικῆς ἐπιδράσεως, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου παρεπλάνησεν εἰς τὸν δισταγμὸν καὶ εἰς τὴν ἄρνησιν, ἥτις ἀνατρέψασα

πάντα τὰ ἠθικὰ καὶ κοινωνικὰ καθεστῶτα, ἐπήνεγκεν ἐπὶ τέλους τὰ γνωστὰ ἀποτελέσματα ἐν τῷ βίῳ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἀληθές ἐστι πᾶν τὸ φαινόμενον ὡς τοιοῦτον εἰς τὴν προσωπικὴν τοῦ ἀνθρώπου κρίσιν, ἀδιάφορον καὶ ἂν διατελεῖ αὕτη ἐσκοτισμένη ἐκ διαφόρων ἀφορμῶν καὶ γεγονότων· *ἀρετή*, *ἦθος*, *δίκαιον* εἶνε τοιαῦτα, οὐχὶ πράγματι, ὡς πλανωμένη φρονεῖ κατὰ παράδοσιν ἡ κοινὴ τῶν ἀνθρώπων συνείδησις, ἀλλ' ἐπειδὴ τυγχάνουσιν ὡρισμένα ὑπὸ θετικοῦ τινος νόμου, τουτέστιν ὑπὸ τῆς αὐθαιρέτου τοῦ ὑποκειμένου βουλήσεως, ὡς μέτρου πάντων χρημάτων. Οὕτως ἀνελύοντο ἅπαντα τὰ κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ ζητήματα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, διότι ἡ σοφιστικὴ διδασκαλία ἦτο πρακτικὴ κατ' ἐξοχήν, μὴ ἐξερχομένη τῶν ἀναγκῶν καὶ τῶν ἀπαιτήσεων τῆς συγχρόνου κοινωνίας· διημφισβητεῖτο πᾶσα ἰδέα θεότητος, θρησκείας, καταγγελλομένη ὡς ἐπίνοια τοῦ ὑποκειμένου, ὡς ἐκφοβισμοῦ μέσῳ αὐτῇ χρωμένου, πᾶσα ἰδέα ὑψηλοτέρας ἠθικῆς τάξεως καὶ ἀνεγνωρίσθη ὡς ὑπερτάτη ἀρχὴ τὸ *μηδέν*· τὸ ἀτομικὸν συμφέρον, ἡ *χρησιμοθηρία*, ἀνηγορεύθη ὁ πρώτιστος γνώμων καὶ τὸ καθολικὸν μέτρον τῶν ἐν τῷ βίῳ πράξεων· τέρμα δὲ πάσης τοῦ ἀνθρώπου σκέψεως ἡ ἐπιτυχία τῆς θεραπείας φιλαύτων ὁρμῶν, καὶ ταύτην τὴν διὰ παντὸς μέσου ἐπιτυχίαν ὑπέσχετο ἡ σοφιστικὴ διδασκαλία.

Οὐδὲν φύσει δίκαιον ἢ ἄδικον διὰ τὸν σοφιστήν· ἀμφότερα εἶνε παραγόμενα κοινῆς συνθήκης· μέτρον δὲ τούτων ὁ ἄνθρωπος. «Τὸ δίκαιον καὶ τὸ αἰσχρὸν οὐ φύσει, ἀλλὰ νόμῳ». Οὐδὲν ἀγαθὸν ἢ κακόν, ἀλλὰ μόνον ἀτομικὸν συμφέρον καὶ μή. Ὁ νόμος δὲν ἔχει ὑπερτέραν καταγωγήν, δὲν εἶνε ἔργον τῆς θεότητος, οὐδ' ἀπορρέει ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως· εἶνε κατὰ συνθήκην ἀνθρώπινον πλάσμα, προσκαίρου τινὸς σκοποῦ χάριν γενόμενον. Καλλικλῆς, εἷς τῶν δοκιμωτάτων σοφιστῶν, δογματίζει παρὰ τῷ Γοργίᾳ τοῦ Πλάτωνος, ὅτι «οἱ τιθέμενοι τοὺς νόμους οἱ ἀσθενεῖς ἄνθρωποί εἰσι καὶ οἱ πολλοί. Πρὸς αὐτοὺς οὖν καὶ τὸ αὐτοῖς *συμφέρον* τοὺς νόμους τίθενται... ἐκφοβοῦντες τοὺς ἐρρωμενεστέρους τῶν ἀνθρώπων καὶ δυνατοὺς ὄντας πλέον ἔχειν, ἵνα μὴ αὐτῶν πλέον ἔχωσιν, ὡς αἰσχρὸν καὶ ἄδικον τὸ πλεονεκτεῖν.... Ἐὰν δέ γε φύσιν ἱκανὴν γένηται ἔχων ἀνήρ, πάντα ταῦτα ἀποσεισάμενος καὶ διαρρήξας καὶ διαφυγών, καταστήσας τὰ ἡμέτερα γράμματα... καὶ νόμους... ἐπαναστὰς ἐφάνη δεσπότης ἡμέτερος ὁ δοῦλος καὶ ἐνταῦθα ἐξέλαμψε τὸ τῆς *φύσεως δίκαιον*»[1]. Καὶ διὰ τίνος τέχνης αἱ θεωρίαι αὗται θέλουσι πραγματωθῇ ἐν τῷ βίῳ, καὶ τίνι τρόπῳ ὁ *ἥσσων λόγος ἔσται κρείττων*; διὰ τῆς ρητορικῆς! διὰ τῆς ἐπιτηδείας παραστάσεως τοῦ ἀληθοῦς ὡς ψευδοῦς, τοῦ ἀγαθοῦ ὡς κακοῦ, καὶ τἀνάπαλιν· αὕτη μόνη εἶνε ἡ ἀληθὴς ἐπιστήμη καὶ τέχνη, ἡ δυναμένη ν' ἀναδείξῃ καὶ νὰ προαγάγῃ ἐν τῇ κοινωνίᾳ τὸν κατέχοντα τὰ μυστήρια αὐτῆς ἄνδρα· ὁ γέρων Στρεψιάδης, βεβαρημένος ὑπὸ τῶν χρεῶν, ἕνεκα τῶν παρεκ-

1 Γοργ. 483, 484.

τροπῶν τοῦ υἱοῦ του, ἀποστέλλει αὐτὸν πρὸς σοφιστήν, ὅπως ἐκδιδαχθῇ τὰ μέσα τῆς μὴ πληρωμῆς τῶν πιστωτῶν τοῦ πατρός. Τοιαύτη ἦτο ἡ θλιβερὰ φήμη καὶ ἡ ὀλεθρία ἐπίδρασις τῶν σοφιστῶν περὶ τοὺς χρόνους ἐκείνους· αἱ *Νεφέλαι* τοῦ Ἀριστοφάνους εἶνε ἡ ὑψίστη παράστασις τῆς νόσου ταύτης τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος.

Ὁποῖα τὰ περὶ ἀγαθοῦ καὶ δικαίου φιλοσοφήματα τῶν σοφιστῶν, τοιαῦτα καὶ τὰ περὶ πολιτείας. «Τοὺς δέ γε σοφούς τε καὶ ἀγαθοὺς ῥήτορας ταῖς πόλεσι τὰ χρηστὰ ἀντὶ τῶν πονηρῶν δίκαια δοκεῖν εἶναι ποιεῖν· ἐπεὶ οἷα γ' ἐν ἑκάστῃ πόλει δίκαια καὶ καλὰ δοκῇ, ταῦτα καὶ εἶναι αὐτῇ, ἕως ἂν αὐτὰ νομίζῃ» ὡσαύτως: «οὐκοῦν καὶ περὶ πολιτικῶν καλὰ μὲν καὶ αἰσχρὰ καὶ δίκαια καὶ ἄδικα καὶ ὅσια καὶ μή, οἷα ἂν ἑκάστη πόλις οἰηθεῖσα θεῖται νόμιμα αὐτῇ, ταῦτα καὶ εἶναι τῇ ἀληθείᾳ ἑκάστῃ, καὶ ἐν τούτοις μὲν οὐδὲν σοφώτερον οὔτε ἰδιώτην ἰδιώτου, οὔτε πόλιν πόλεως εἶναι»[1]. Γνωστὸς πολιτικὸς συγγραφεὺς καὶ θεωρητικὸς τῆς σχολῆς, μεγάλου κύρους ἀπολαύων, ἦτο ὁ Πρωταγόρας. Διογένης ὁ Λαέρτιος μνημονεύει συγγράμματος αὐτοῦ περὶ *Πολιτείας*, ἀπὸ τοῦ ὁποίου, κατὰ φήμας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὁ Πλάτων ἤντλησε κατὰ μέγα μέρος τὴν ὕλην τῆς Πολιτείας του. «Ἣν πολιτείαν Ἀριστόξενός φησι σχεδὸν ἐν τοῖς Πρωταγόρου γεγράφθαι ἀντιλογικοῖς»[2]. Εἰς τὸν Πρωταγόραν ὡσαύτως ἀποδίδοται ἡ νομοθεσία τῆς ἑλληνικῆς ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἰταλίᾳ πόλεως τῶν Θουρίων, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶνε ἱστορικῶς ἀσφαλές· πιθανώτατον δὲ ὅτι ἡ νομοθετικὴ αὐτοῦ ἐνέργεια περιωρίσθη μόνον εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν ὑφισταμένων ἤδη νόμων τοῦ Λοκροῦ νομοθέτου Χαρώνδα[3].

Ἡ κριτικὴ τάσις, μέχρις ἀρνήσεως προβᾶσα ἐπὶ τέλους, ὑφ' ἣν ἡ σοφιστεία ὑπέβαλλε πάντα θεσμόν, παρέσχεν ἀφορμὴν εἰς τὴν κοπίδα τῆς διαλεκτικῆς αὐτῆς δεινότητος νὰ προσβάλῃ πολλοὺς ὀλεθρίους θεσμοὺς τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας. Σοφιστὴς εἶνε ὁ πρῶτος κατὰ τοῦ θεσμοῦ τῆς δουλείας ἐκβαλὼν κραυγὴν ἀποδοκιμασίας, ὁπότε τὰ ἐξοχώτατα καὶ ἐλευθερώτατα τῶν πνευμάτων τῆς ἐποχῆς, ὁ Σωκράτης, ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης, οὐ μόνον ἀπεδέχοντο τὸν θεσμὸν τοῦτον, ἀλλὰ καὶ συνηγόρουν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ὑπὲρ αὐτοῦ, ὡς ἀναποφεύκτου ὅρου τῆς κοινωνικῆς τάξεως· οὕτως Ἀλκιδάμας, εἷς τῶν μαθητῶν τοῦ Λεοντίνου σοφιστοῦ Γοργίου, κατέλιπε τὸ ἀκόλουθον ἐπίγραμμα, τὴν πρώτην κατὰ τῆς δουλείας διαμαρτύρησιν τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως: «ἐλευθέρους ἀφῆκε πάντας Θεός, οὐδένα δοῦλον ἡ φύσις πεποίηκεν»· ἀλλὰ τοιαῦτα σποραδικὰ φαινόμενα δέον ν' ἀποδοθῶσιν ἴσως εἰς τὸ ἀρνητικὸν μᾶλλον τῆς αἱρέσεως ταύτης πνεῦμα, ἢ εἰς πραγματικὴν πεποίθησιν καὶ εἰλικρινῆ συνείδησιν

1 Θεαίτητος. 167, 172.
2 Δ. Λαέρτ. III, 38.
3 «Καὶ Θουρίοις νόμους γράψαι» (Δ. Λαέρτ. IX, 50).

τῶν αἰωνίων καὶ ἀπαραβάτων δογμάτων τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου, ξένων ἔτι καὶ ἀκατανοήτων ἐν τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ, καθ' ἣν ἤκμαζεν ἡ σοφιστικὴ διδασκαλία.

Δὲν ὑπάρχει κατὰ τοὺς σοφιστὰς ἀνωτέρα τις ἠθικὴ διάταξις ἐν τῷ κοινωνικῷ διακόσμῳ· *ἡ ἰσχὺς ἀποτελεῖ τὸ δίκαιον*· ψυχρὰ λογική, διαπνέουσα δι' ὅλου αὐτῶν τοῦ συστήματος, ἀναμιμνήσκει τὰς τολμηροτέρας θεωρίας τῶν συγχρόνων κοινωνιστικῶν συστημάτων· ἡ κοινωνία ἐκείνη ἀληθῶς ἤρξατο νοσοῦσα, ὡς νοσεῖ ἑκάστη κοινωνία, ἀπαρνηθεῖσα πᾶσαν ἠθικὴν ἀρχήν, καὶ καταληφθεῖσα ὑπὸ τοῦ διαλυτικοῦ ἐκείνου ἀτομισμοῦ, ὅστις εἶνε ὁ θάνατος τῶν κοινωνιῶν, καὶ ὅστις τοσοῦτον ἀπαισίως συνοψίζεται ἐν τῷ τοῦ Πρωταγόρου: *χρημάτων πάντων μέτρον ἄνθρωπος*. Οὐδέν ἐστιν ἀληθές, ἀγαθόν, δίκαιον ἀπολύτως· σχετικαὶ μόνον τοῦ ἠθικοῦ βίου κατηγορίαι ἔχουσι κῦρος, ἐνόσῳ εἶνε παραγόμενα τῆς ἑκάστοτε βουλήσεως. Ἐν τῇ πολιτικῇ αὐτῶν θεωρίᾳ ὑπὲρ οὐδενὸς ἀποφαίνονται ἀπολύτως πολιτειακοῦ συστήματος· πᾶν πολίτευμα εἶνε λογικόν, ἀγαθὸν χρήσιμον, καθ' ὅσον φέρει τὴν σφραγῖδα τοῦ καθεστῶτος, ἀδιάφορον δ' ὑπὸ ποῖον τύπον ὑφίσταται καὶ ὑπὸ ποίας περιστάσεις ἐγεννήθη. Ἡ ἰσχὺς ἀποτελεῖ τὸ δίκαιον· καὶ δίκαιον εἶνε τὸ πολίτευμα ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον κέκτηται ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν ἰσχύν. Μοναρχία, ὀλιγαρχία, δημοκρατία ἦσαν δι' αὐτοὺς τύποι ἀδιάφοροι, οὐδεμίαν ἔχοντες πραγματικὴν σημασίαν. Καὶ ἐντεῦθεν κατανοοῦμεν τὴν δημοτικότητα τῶν σοφιστῶν ἐν ταῖς ἀρχαίαις πολιτείαις, διότι ὑπ' οὐδεμιᾶς οὗτοι ἐμπνεόμενοι εὐρυτέρας ἀρχῆς ἠνείχοντο καὶ ἐδικαιολόγουν τὸ καθεστώς, ἤρκει μόνον ὅτι τοῦτο ἐκέκτητο ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸ δῆθεν κῦρος τῆς νομιμότητος. Τὴν ἀνωτάτην ἀρχὴν τῆς πολιτείας καταλαμβάνει ὁ ἰσχυρός, ὁ δυνηθεὶς ἐν τῇ διηνεκεῖ πάλῃ τῶν ἀτομικῶν συμφερόντων νὰ θριαμβεύσῃ κατὰ παντὸς ἀντιθέτου στοιχείου· ἡ ἀποθέωσις λοιπὸν τῆς βίας καὶ τῆς τυραννίδος ἐν πάσῃ πολιτικῇ μορφῇ ἦτο τὸ τελευταῖον ῥῆμα τῆς πολιτικῆς αὐτῶν θεωρίας. Ἡ πολιτεία δὲν ἀπορρέει κατὰ τοιαύτην διδασκαλίαν ἀπὸ αἰωνίου τινὸς φυσικοῦ νόμου, τὸ δὲ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου εἶνε τὸ ἀληθές, τὸ μόνον δίκαιον· οὕτως ὁ τυχὼν κυβερνήτης, ὁ ἔχων τὴν δύναμιν ἔχει ἅμα καὶ τὸ δίκαιον. Τοιαύτη ἡ πολιτικὴ αὐτῶν ὁμολογία, πολιτικὴ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ὁμολογία τῆς ἀρξαμένης ἤδη πτώσεως τῆς Ἑλλάδος, ἧς τὸ ἐπιφανέστατον σύμπτωμα ὑπῆρξεν ὁ πελοποννησιακὸς πόλεμος καὶ αἱ κατόπιν συνέπειαι τῆς μεγάλης ἐκείνης καταστροφῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος.

Ἡ σοφιστική, ἐν τῇ πρώτῃ αὐτῆς ἀκμῇ καὶ περιόδῳ, ὑπῆρξε μία τῶν ἐκδηλώσεων τῆς πνευματικῆς ἐκείνης ἐν Ἑλλάδι ἐξεγέρσεως καὶ ζωῆς, ἥτις ποικίλως διατυπωθεῖσα ἀρξαμένη δὲ ἀπὸ τοῦ ἕκτου π. Χ. αἰῶνος, ἐν διαστήματι ὀλίγων δεκαετηρίδων ἐδημιούργησε καὶ προήγαγε πᾶν ὅ,τι γενναῖον καὶ μέγα ἐλάμπρυνε τὰς σελίδας τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας· ἐγκαι-

νισθεῖσα διὰ τῆς ἰωνικῆς σχολῆς, ἀνεπτύχθη ταχέως εἰς αὐτοτελὲς σύστημα, ἀρνηθεῖσα τοὺς θεοὺς καὶ τὰς παραδόσεις τῆς δημοτικῆς συνειδήσεως καὶ δημιουργήσασα νέον ἠθικὸν κόσμον. Ὁ Δημόκριτος καὶ ὁ Ἡράκλειτος, ὁ Ἀναξαγόρας καὶ ὁ Σωκράτης, τὸ μὲν ἀμφιβάλλοντες, τὸ δ' ἀρνούμενοι τοὺς Θεοὺς τῆς πόλεως καὶ πᾶν τὸ διεκδικοῦν κῦρος καὶ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ὁ μὲν ἀναγορεύων δημιουργικὴν ἀρχὴν τοῦ παντὸς τὸ πῦρ, ὁ δὲ ἀνακηρύττων τὴν θεωρίαν τῶν ἀτόμων ὡς κοσμολογικὸν δόγμα, ὁ τρίτος τιθέμενος τὸν νοῦν ὡς ἀρχὴν τὰ πάντα διήκουσαν, ὁ τέταρτος, ἐπικαλούμενος νέον θεὸν, τὸ δαιμόνιον αὐτοῦ, καὶ ἀμφιβάλλων διὰ τοῦ γνωστοῦ δόγματος *ἓν οἶδα ὅτι οὐδὲν οἶδα*, εἶνε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον συντηρητικοὶ ἢ ἄκροι ἀντιπρόσωποι τῆς αὐτῆς πνευματικῆς κινήσεως, ἧς τὰ ἔσχατα συμπεράσματα ἐξεδηλώθησαν διὰ τῆς ἀθεϊστικῆς, ἀνατρεπτικῆς καὶ μηδενιστικῆς τῶν τελευταίων σοφιστῶν διδασκαλίας. Ἐν ἁπάσῃ ταύτῃ τῇ ἱστορικῇ κινήσει εἷς καὶ ὁ αὐτὸς σκοπὸς διαφαίνεται: ἡ κριτική, ἡ ἀμφιβολία, ἡ ἄρνησις, σαλεύουσαι τὰ θεμέλια τῆς ἀρχαίας παραδόσεως, ὁ πόλεμος κατὰ τῆς θεολογικῆς αὐθεντίας· ἐν τῇ συγκρούσει δὲ τῶν δύο τούτων τάσεων περιστρέφεται ἡ ἐποχὴ ἐκείνη· ἡ θεολογία καταδιώκει τὸν Ἡράκλειτον, καταδικάζει τὸν Ἀναξαγόραν, θανατοῖ τὸν Σωκράτη καὶ φυγαδεύει τὸν Ἀριστοτέλη· ἀλλὰ πίπτει καὶ αὕτη ἐπὶ τέλους ἐν μέσῳ τῶν ἐρειπίων τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς κοινωνίας.

Οὕτως ἐθριάμβευσεν ἡ σοφιστική· ἀλλ' ἡ ἀρχή, ἀφ' ἧς ἀπέρρεεν ἡ ἰσχὺς αὐτῆς, ἡ αὐτοσυνειδησία τοῦ πνεύματος καὶ αἱ τάσεις αὐτοῦ πρὸς πᾶν τὸ ῥηξικέλευθον καὶ μέγα ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ὀλίγον παρεκτραπεῖσα τοῦ μέτρου, ἐμπιστευθεῖσα ὑπεράγαν εἰς ἑαυτήν, ἀφηνίασε καὶ διασπάσασα πάντα χαλινὸν τῆς κρίσεως, προέβη εἰς τὸ μὴ περαιτέρω. Ὑπὸ τὸν λαμπρὸν πολιτισμὸν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἔσχεν ἔξοχον ἐπίδοσιν καὶ λάμψιν, ἀλλ' ἄκρατος εἰς ἑαυτὴν πεποίθησις ἐξώθησεν αὐτὴν εἰς τὰ τελευταῖα τοῦ ἐγωϊσμοῦ ὅρια. Πάντων χρημάτων μέτρον ἄνθρωπος· οὐδὲν ἐκτὸς αὐτοῦ ἀληθές· τὰ πάντα ὑφίστανται ἐξαρτώμενα ἀπὸ τοῦ ὑποκειμένου, τοῦ ἀλανθάστου τούτου τῶν πάντων κριτηρίου. Ἐν τῇ πνευματικῇ ταύτῃ μέθῃ ἠξίου *τὸν ἥττονα λόγον κρείττω ποιεῖν*· ἐπαγωγὸν δίδαγμα ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις, ὁπότε ἡ δημοκρατία, καταλαβοῦσα τὰ σκῆπτρα τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας, κατέστησε τὴν πολιτείαν ἕρμαιον τῆς διαλεκτικῆς σειρῆνος τῶν δημαγωγῶν καὶ τῶν ῥητόρων, οἵτινες τοσοῦτον συνετέλεσαν εἰς τὴν πτῶσιν τῆς ἀρχαίας πολιτείας.

Εὐτυχῶς ἡ τοιαύτη διδασκαλία δὲν εἶχε κατισχύσει ἀμέσως τῶν πνευμάτων. Εὑρέθη ἀνὴρ ἐκ τῆς αὐτῆς σχολῆς προελθών, ἀλλ' ἰδανικωτέρας ἐν τῷ φιλοσοφικῷ καὶ πολιτικῷ αὐτοῦ σταδίῳ τάσεις ἐκδηλώσας, δι' ἴσης μετὰ τῶν σοφιστῶν δυνάμεως λόγου πεπροικισμένος καὶ ἀκατάβλητος τὸ φρόνημα, κατορθώσας νὰ σταματήσῃ ἐπί τινα χρόνον τῆς ἀρξαμένης δια-

φθορᾶς τὸ ἀκάθεκτον ρεῦμα· ἀλλὰ τὸ δηλητήριον εἶχεν ἀπορροφηθῆ ἤδη· ἡ ἑλληνικὴ νεότης εἶχεν ὑποκύψει εἰς τὰ θέλγητρα καὶ τὰς παγίδας τῆς σοφιστικῆς τέχνης· ἔκτοτε σημαίνονται τὰ ἀποτελέσματα τῆς πτώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος· κατόπιν τοσαύτης ζειδώρου ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ἐνεργείας, ἡ ἐθνικὴ συνείδησις εὑρέθη καχεκτικὴ καὶ φθισιῶσα· ὀλίγος χρόνος ἀκόμη, καὶ ἡ Ἑλλὰς ἔκειτο χαμαὶ, ἀφοῦ κατὰ τῆς νόσου ταύτης οὔτε ὁ Σωκράτης, οὔτε ὁ Πλάτων, οὔτε ὁ Ἀριστοτέλης κατώρθωσαν ν' ἀντεπεξέλθωσιν, οὔτε νὰ ἐπικρατήσωσι τῆς διαλεκτικῆς σειρῆνος ἑνὸς Γοργίου, ἑνὸς Πρωταγόρου. Οὕτως ἡ σοφιστικὴ, ἀφ' οὗ κατὰ πρῶτον ἐξήγειρε τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα, ἀποκαλύψασα αὐτῷ νέους ὁρίζοντας, καταχρασθεῖσα ἔρριψεν αὐτὸ μετ' ὀλίγον εἰς τὸν δισταγμὸν καὶ τὴν ἄρνησιν, εἰς τὴν αὐτοκτονίαν τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς κοινωνίας. Ἀλλὰ μεταβῶμεν εἰς τὸν Σωκράτη, τὴν ἰδεωδεστάτην ταύτην παράστασιν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος.

Ὁ Ἀριστοφάνης, σατυρίζων ἐν ταῖς «Νεφέλαις» τοὺς σοφιστὰς, ἀνεβίβασεν ἐπὶ τῆς σκηνῆς τὸν Σωκράτη, ὡς περὶ τὴν φυσικὴν ἀσχολούμενον φιλοσοφίαν, «ἀεροβατοῦντα καὶ περιορῶντα τὸν ἥλιον», τοῦθ' ὅ,περ καὶ ὁ Πλάτων ἐν τῷ Φαίδωνι παρίστησιν αὐτὸν λέγοντα, ὡς «νέος ὢν θαυμαστῶς ἐπεθύμησε ταύτης τῆς σοφίας, ἣν δὴ καλοῦσι περὶ φύσεως ἱστορίαν»· ἐν τούτοις ὁ Σωκράτης δύναται νὰ ὁρισθῇ ὡς ὁ κατ' ἐξοχὴν πατὴρ τοῦ πρακτικοῦ μέρους τῆς φιλοσοφίας, ὁ πρῶτος καταστήσας αὐτὴν διακεκριμένον τμῆμα τῆς ἐπιστήμης ταύτης, ἀρυόμενος ἐξ αὐτῆς πορίσματα διὰ τὴν κοινωνίαν, κατὰ δὲ τὸν Κικέρωνα καταβιβάσας τὴν φιλοσοφίαν ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ καὶ εἰσαγαγὼν αὐτὴν εἰς τὰς κατοικίας τῶν ἀνθρώπων. Ἡ φυσικὴ φιλοσοφία ὑπῆρξε προπαίδεια διὰ τὸν ἀναμορφωτὴν φιλόσοφον, ὅστις ἀποστολὴν τῆς φιλοσοφίας ἐφρόνει οὐχὶ τὴν περὶ κενὰ μεταφυσικὰ ζητήματα ἀσχολίαν, ἀλλὰ τὴν μελέτην καὶ ἀνάλυσιν τῶν ἠθικῶν καὶ κοινωνικῶν προβλημάτων, τὸν τρόπον, δι' οὗ ἠδύνατο νὰ δημιουργήσῃ χρηστοὺς καὶ ἐναρέτους ἀνθρώπους καὶ πολίτας. Ἦτο ἀληθῶς μεγάλη τόλμη, ἀλλὰ καὶ μεγάλη πρόοδος διὰ τὴν ἐποχὴν ἡ χειραφεσία αὕτη, δι' ἧς ἐστρέφετο ἤδη ἡ προσοχὴ τῆς κοινωνίας καὶ ἡ μελέτη ἀπὸ τῶν ὑπερφυσικῶν εἰς τὰ ἀνθρώπινα.

Οὐδὲν ὡρισμένως συνέγραψεν ὁ Σωκράτης, δικαίως ἄρα δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν μετὰ τοῦ Cousin, ὅτι δὲν ὑπάρχει σωκρατικὸν φιλοσοφικὸν σύστημα, ἀλλὰ μόνον σωκρατικὸν πνεῦμα. Καὶ ἀληθῶς τὸ πνεῦμα τοῦτο πληροῖ ἅπασαν τὴν ἐποχὴν ὡς καὶ τοὺς πλησίον αὐτῆς ἱσταμένους· ἡ προφορικὴ αὐτοῦ διδασκαλία εἶχέ τι τὸ ἔμπνουν, τὸ προφητικὸν, γοητεῦον μᾶλλον καὶ παρασῦρον, ἢ διδάσκον κατὰ τὴν στενὴν καὶ συνήθη τῆς λέξεως ἔννοιαν· ἡ διδασκαλία δὲ αὕτη διετυπώθη ἐν ὀνόματι αὐτοῦ ὑπὸ τῶν δύο μαθητῶν του, τοῦ Ξενοφῶντος καὶ τοῦ Πλάτωνος. Τοῦ πρώτου ὁ Σω-

κράτης εἶνε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ ἀληθὴς σοφὸς τῶν Ἀθηνῶν, οἷος κατ' ἐξοχὴν διετυπώθη ἐν τοῖς *Ἀπομνημονεύμασιν*, ἐνῷ παρὰ τῷ Πλάτωνι ἐξιδανικεύθη καθ' ὁλοκληρίαν, ἀπολέσας τὸν θετικὸν τύπον δημοτικοῦ τῶν Ἀθηνῶν ρήτορος καὶ παραμορφωθεὶς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον εἰς ἀνατολικὴν φυσιογνωμίαν, πολλῶν πλατωνικῶν ἰδεῶν ἀποδοθεισῶν ἄνευ λόγου εἰς τὸ σωκρατικὸν πνεῦμα.

Τὴν ἔννοιαν τοῦ δικαίου διετύπωσεν ὁ Σωκράτης καθαρώτερον παντὸς ἄλλου τῆς ἀρχαιότητος φιλοσόφου, καθὰ συνάγεται ἐκ τῶν περὶ αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος παραδεδομένων· οὐχὶ δὲ ἀδίκως ἐπεκλήθη ὑπό τινων ἐκ τῶν νεωτέρων πατὴρ τοῦ φυσικοῦ δικαίου. Δίκαιον εἶνε τὸ σύνολον τῶν νόμων τῶν διεπόντων τὰς πολιτικὰς κοινωνίας. *Φημὶ γὰρ ἐγὼ τὸ νόμιμον δίκαιον εἶναι* ἔλεγεν ὁ Σωκράτης· τὴν δὲ ἐπιστήμην τοῦ δικαίου *τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἄλλην πᾶσαν ἀρετὴν σοφίαν εἶναι*. Διττοὶ εἶνε οἱ νόμοι τῆς πολιτείας: *οἱ πολιτικοὶ νόμοι*, οἱ ὑπ' ἀνθρώπων τεθειμένοι, συνεπῶς μὴ ἔχοντες κῦρος αἰώνιον, καὶ οἱ *ἄγραφοι νόμοι*, οἱ ἐν τῇ συνειδήσει τῶν ἀνθρώπων ὑπάρχοντες, καὶ ὧν πρώτη ἀρχὴ εἶνε οἱ Θεοί. Τούτους δὲ τοὺς ἀγράφους νόμους, ὧν τὴν παράβασιν αὐστηρῶς ἐκδικεῖται ἡ φύσις, νομιμοποιεῖ διὰ τοῦ κύρους αὐτῆς ἡ πολιτεία, καθιστῶσα πολιτικοὺς νόμους. Ἐν πάσῃ πολιτείᾳ ὑπέρτατοι ἄρχοντες ὀφείλουσι νὰ ἦνε οἱ νόμοι· καλλίστη πολιτεία εἶνε ἡ εὐνομουμένη, ἡ δὲ μὴ τοιαύτη τυραννεῖται. «Βασιλείαν δὲ καὶ τυραννίδα ἀρχὰς μὲν ἀμφοτέρας ἡγεῖτο εἶναι, λέγει ὁ Ξενοφῶν, διαφέρειν δὲ ἀλλήλων ἐνόμιζε· τὴν μὲν γὰρ ἑκόντων τε τῶν ἀνθρώπων καὶ κατὰ νόμους τῶν πόλεων ἀρχὴν βασιλείαν ἡγεῖτο, τὴν δὲ ἑκόντων τε καὶ μὴ κατὰ νόμους, ἀλλ' ὅπως ὁ ἄρχων βούλοιτο, τυραννίδα· καὶ ὅπου μὲν ἐκ τῶν τὰ νόμιμα ἐπιτελούντων αἱ ἀρχαὶ καθίστανται, ταύτην τὴν πολιτείαν ἀριστοκρατίαν ἐνόμιζεν εἶναι, ὅπου δ' ἐκ τιμημάτων πλουτοκρατίαν, ὅπου δ' ἐκ πάντων δημοκρατίαν»[1].

Ἡ ἀρετὴ εἶνε ἡ βάσις καὶ ἡ ἀφετηρία πάσης σοφίας καὶ δικαιοσύνης, κατὰ συνέπειαν καὶ πάσης πολιτείας· ἡ ὑπὸ ἀρετὴν βιοῦσα πολιτεία τῶν πολιτειῶν ἐστιν ἡ ἀρίστη, σκοπὸν καὶ τέλος τῆς ζωῆς αὐτῆς καὶ ἐνεργείας ἔχουσα οὐχὶ τὴν ἀτομικὴν ἱκανοποίησιν καὶ εὐχαρίστησιν τοῦ ὑποκειμένου, ἀλλὰ τὸ γενικὸν ἀγαθόν, οὗ προσηκόντως ἐπιτυγχανομένου, κατορθοῦται ὡσαύτως καὶ ἡ ἠθικὴ εὐδαιμονία καὶ τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς πολιτείας.

Τὸν ἁρμονικὸν τοῦτον μεταξὺ πολιτείας καὶ ἀτόμου σύνδεσμον, ὃν διέλυε διὰ τῶν ἀρνητικῶν αὐτῆς θεωριῶν ἡ σοφιστική, ἀνακηρύττουσα τὸ ἄτομον καὶ τὸ συμφέρον αὐτοῦ ἀρχὴν καὶ τέλος πάσης ἀπόψεως ἠθικῆς, προσεπάθει νὰ ἐπανορθώσῃ ὁ Σωκράτης· ἐντεῦθεν ἡ ζωηρὰ αὐτοῦ συμμετοχὴ εἰς τὰ τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας. Ἂν οἱ σοφισταὶ ἐδογμάτιζον ὅτι ἡ πολιτεία εἶνε θετικὸν καθ' ὁλοκληρίαν γεγονός, τυχαῖον προϊὸν τῆς βου-

1 Ἀπομνημονεύματα IV, 6, 12.

λήσεως τοῦ ἀτόμου, θεσμὸς βίαιος, καταναγκαστικῶς τοὺς ἀνθρώπους συνδέων, συνεπῶς ἔρριπτον τὸν σπόρον τῆς περιφρονήσεως πρὸς πᾶν καθεστώς, ὁ Σωκράτης ἀπέδιδεν εἰς τὴν πολιτείαν ἀνωτέραν καταγωγήν, ἐθεώρει αὐτὴν ὑπερτέραν ἠθικὴν τάξιν, προωρισμένην νὰ συνδέῃ τοὺς πολίτας πρὸς ἀλλήλους· οὗτοι δὲ οἱ ἠθικοὶ θεσμοὶ ἐν τῇ πολιτείᾳ εἶνε οἱ νόμοι, οὓς οὐδεὶς τῶν ἀγαθῶν πολιτῶν δικαιοῦται νὰ διαρρήξῃ, ἀποστάτης κατ' αὐτῶν κηρυττόμενος. Συνεπὴς πρὸς τὰς ἀρχὰς ταύτας ὁ Σωκράτης, φρονῶν ὅτι ὁ δίκαιος καὶ ἐνάρετος οὐχὶ λόγῳ ἀλλ' ἔργῳ εἶνε τοιοῦτος, ἕτοιμος καθ' ἑκάστην στιγμὴν νὰ παράσχῃ τεκμήριον τῆς ἀρετῆς αὐτοῦ, ἥτις εἶνε ἡ εἰς τοὺς νόμους τελεία ὑπακοή, ἀνθίσταται εἰς τὸν φίλον αὐτοῦ Κρίτωνα, παροτρύνοντα αὐτὸν ν' ἀποδράσῃ τῆς εἱρκτῆς, διαφθειρομένων τῶν φυλάκων δι' ἀργυρίου, καὶ ἐπάγεται αὐτῷ τοιαῦτα: «Λέληθέ σε ὅτι μητρός τε καὶ πατρὸς καὶ τῶν ἄλλων προγόνων ἁπάντων τιμιώτερόν ἐστιν ἡ πατρὶς (ἡ πολιτεία) καὶ σεμνότερον καὶ ἁγιώτερον καὶ ἐν μείζονι μοίρᾳ καὶ παρὰ θεοῖς καὶ παρ' ἀνθρώποις τοῖς νοῦν ἔχουσι, καὶ σέβεσθαι δεῖ καὶ μᾶλλον ὑπείκειν καὶ θωπεύειν πατρίδα χαλεπαίνουσαν ἢ πατέρα, καὶ ἢ πείθειν ἢ ποιεῖν ἃ ἂν κελεύῃ, καὶ πάσχειν, ἐάν τι προστάττῃ ποιεῖν, ἡσυχίαν ἄγοντα, ἐάν τε τύπτεσθαι, ἐάν τε δεῖσθαι, ἐάν τε εἰς πόλεμον ἄγῃ τρωθησόμενον ἢ ἀποθανούμενον, ποιητέον ταῦτα, καὶ τὸ δίκαιον οὕτως ἔχει, καὶ οὐχὶ ὑπεικτέον οὐδὲ ἀναχωρητέον, οὐδὲ λειπτέον τὴν τάξιν, ἀλλὰ καὶ ἐν πολέμῳ καὶ ἐν δικαστηρίῳ καὶ πανταχοῦ ποιητέον ἃ ἂν κελεύῃ ἡ πόλις καὶ ἡ πατρίς, ἢ πείθειν αὐτὴν ᾗ τὸ δίκαιον πέφυκε, βιάζεσθαι δ' οὐχ ὅσιον οὔτε μητέρα οὔτε πατέρα, πολὺ δὲ τούτων ἔτι ἧττον τὴν πατρίδα;»[1].

Τοιαύτη διὰ βραχέων ἡ πολιτεία τοῦ Σωκράτους, θεωρία ἅμα καὶ πρᾶξις, ἔξοχόν τι ἠθικὸν ὄν, ὑπέρτερον ἐφημέρου γεγονότος ἢ προσωπικῆς συλλήψεως, τὸ ἀρχαιότατον καὶ σοφώτατον τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, καθὰ ἀποκαλεῖ αὐτὴν ἐν τοῖς Ἀπομνημονεύμασιν. Αὕτη δὲ ἡ πολιτεία, ἐν τῇ εὐρυτέρᾳ καὶ ὑψηλοτέρᾳ αὐτῆς ἐννοίᾳ, ὅπως ἀληθὴς ᾖ καὶ ἀξία τοῦ προορισμοῦ αὐτῆς, ὤφειλε νὰ ἦνε περιωρισμένη οὐχὶ ἐντὸς ὡρισμένων γεωγραφικῶν ἢ ἐθνολογικῶν ὁρίων, ἀλλὰ νὰ περιλαμβάνῃ ἐν τῇ ἐννοίᾳ αὐτῆς ὁλόκληρον τὴν ἀνθρωπότητα. Οὕτω κατὰ πρῶτον εὑρίσκομεν παρὰ τῷ Σωκράτει τὴν γενναίαν ἰδέαν τοῦ *κοσμοπολιτισμοῦ*, καθ' ἣν ὁ ἀληθὴς ἄνθρωπος δὲν ἀνήκει εἰς μίαν μόνον πόλιν, ἢ εἰς ἓν μόνον ἔθνος, ἀλλ' εἰς ἅπασαν τὴν ἀνθρωπότητα. Ἀναγινώσκομεν ἐν τῷ *Ἐγχειριδίῳ τοῦ Ἐπικτήτου*: «Σωκράτης μηδέποτε πρὸς τὸν πυνθανόμενον, ποδαπός ἐστιν, εἰπεῖν ὅτι Ἀθηναῖος ἢ Κορίνθιος, ἀλλ' ὅτι κόσμιος·» ὁ δὲ Πλούταρχος λέγει ὡσαύτως: «ὁ δὲ Σωκράτης βέλτιον, οὐκ' Ἀθηναῖος οὐδὲ Ἕλλην, ἀλλὰ κόσμιος εἶναι φήσας». Ἰδέα, ἥτις ἔμελλε βραδύτερον νὰ ῥιζοβολήσῃ εὐρύτερον κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Στωϊκῶν, ἀλλ' ἥτις ἥκιστα κατενοήθη ὑπὸ

1 Κρίτων 51.

τῶν φιλοσόφων τῆς ἀρχαιότητος, μὴ δυνηθέντων νὰ ὑψωθῶσιν ὑπεράνω τῶν προλήψεων τῆς ἐποχῆς, θεωρούσης τὸν ξένον ὡς ἐχθρὸν, στερούμενον πάντων τῶν δικαίων καὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου[1].

Τελοῦσα τὸν ἠθικὸν αὐτῆς σκοπὸν ἡ πολιτεία, δέον νὰ διέπηται ὑπὸ ἀγαθῶν νόμων, νὰ ἔχῃ δὲ ὄργανα τοῦ σκοποῦ αὐτῆς λειτουργοὺς δοκίμους. Εἰς τὴν νόσον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὁπότε πᾶν μειράκιον, διδαχθὲν ἐν ταῖς σχολαῖς τῶν σοφιστῶν τὸν ἥττονα λόγον κρείττω ποιεῖν, ὁπότε πᾶς ἰδιώτης ἠξίου νὰ διέπῃ τὰ τῆς πολιτείας, ὁ Σωκράτης ἐφρόνει ὅτι ὤφελε νὰ προσενέγκῃ κατάλληλα φάρμακα, συνιστῶν κατ' ἐξοχὴν τὴν *πολιτικὴν παίδευσιν* εἰς τοὺς ἀξιοῦντας πολιτεύεσθαι. Ἂν ἡ πολιτεία εἶνε τὸ σοφώτατον καὶ τιμιώτατον τῶν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ δημιουργημάτων, οἱ λειτουργοὶ αὐτῆς καὶ οἱ ἱεροφάνται πρέπει νὰ ἦνε οἱ ἄριστοι ἐν τοῖς ἀνθρώποις δυνάμενοι οὐ μόνον νὰ γινώσκωσι κατὰ θεωρίαν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐξασκῶσιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ τὴν ἐπιστήμην ταύτην, ἣν βραδύτερον ἔμελλεν ὁ Πλάτων ν' ἀποκαλέσῃ βασιλικήν. Εἶνε ὑποθῆκαι αἰωνίων ἀληθειῶν, πρακτικῆς πολιτικῆς χρυσᾶ ἔπη, ἅτινα ἕκαστος ὀφείλει νὰ μελετᾷ καὶ νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψει, ἀξιῶν νὰ διευθύνῃ τὰ τῆς πολιτείας, ὅσα ὁ Σωκράτης ἔλεγεν εἴς τινα τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ νεανίαν, ἀξιοῦντα ὅπως ἄρξῃ τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων: «Οὐχ ὁρᾷς ὅτι κιθαριστῶν μὲν καὶ χορευτῶν καὶ ὀρχηστῶν οὐδὲ εἷς ἐπιχειρεῖ ἄρχειν μὴ ἐπιστάμενος, οὐδὲ παλαιστῶν, οὐδὲ παγκρατιαστῶν, ἀλλὰ πάντες ὅσοι τούτων ἄρχουσιν, ἔχουσι δεῖξαι, ὁπόθεν ταῦτα ἔμαθον, ἐφ' οἷς ἐφεστᾶσι, τῶν δὲ στρατηγῶν (τῶν διεπόντων τὰ τῆς πολιτείας) οἱ πλεῖστοι αὐτοσχεδιάζουσιν; . . . ἀλλὰ μέντοι οὐδ' ἂν τὸν ἑαυτοῦ ποτε οἶκον καλῶς τις οἰκήσειεν, εἰ μὴ πάντα μὲν εἴσεται, ὧν προσδέεται, πάντων δὲ ἐπιμελόμενος ἐκπληρώσει· ἀλλ' ἐπεὶ ἡ μὲν πόλις ἐκ πλειόνων ἢ μυρίων οἰκιῶν συνέστηκε, χαλεπὸν δέ ἐστιν ἅμα τοσούτων οἴκων ἐπιμελεῖσθαι, πῶς οὐχ ἕνα, τὸν τοῦ *θείου*, πρῶτον ἐπειράθης αὐξῆσαι; δέεται δὲ κἂν μὲν τοῦτον δύνῃ καὶ πλείοσιν ἐπιχειρήσεις, ἕνα δὲ μὴ δυνάμενος ὠφελῆσαι, πῶς ἂν *πολλούς* γε δυνηθείη; ὥσπερ εἴ τις ἓν τάλαντον μὴ δύναιτο φέρειν, πῶς οὐ φανερὸν, ὅτι πλείω γε φέρειν οὐδ' ἐπιχειρητέον αὐτῷ; . . . Εἰ οὖν ἐπιθυμεῖς εὐδοκιμεῖν τε καὶ θαυμάζεσθαι ἐν τῇ πόλει, πειρῶ κατεργάζεσθαι ὡς μάλιστα τὸ εἰδέναι ἃ βούλει πράττειν . . . εὔηθες γάρ ἐστι τὸ οἴεσθαι τὰς μὲν ὀλίγου ἀξίας τέχνας μὴ γίγνεσθαι σπουδαίους ἄνευ διδασκάλων ἱκανῶν, τὸ δὲ προεστάναι πόλεως, πάντων ἔργων μέγιστον ὄν, ἀπὸ ταὐτομάτου παραγίγνεσθαι τοῖς ἀνθρώποις»[2]. . . .

Ὁ βίος τοῦ Σωκράτους, ἡ ἐμφάνεια αὐτοῦ καὶ ἡ δρᾶσις ἐν τῇ ἑλληνικῇ κοινωνίᾳ, ἐν μέσῳ τῶν κρισιμωτάτων αὐτῆς στιγμῶν, ἡ δίκη αὐτοῦ καὶ ἡ καταδίκη εἶνε ἓν τῶν τραγικωτάτων, ἀλλὰ καὶ διδακτικωτάτων ἅμα γεγο-

1 Hildenbrandt's Geschichte und System der Rechts und Staatsphilosophie 1, 88.
2 Ἀπομνημονεύματα III, IV.

νότων τῆς ἱστορίας. Δὲν εἶνε ἀντικείμενον τοῦ παρόντος ἡ ἔρευνα, ἂν κατὰ τοὺς ὑφισταμένους νόμους, δικαίως ἢ ἀδίκως, κατεδιώχθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων. Προνομιοῦχον ρηξικέλευθον πνεῦμα, νέους ὑποδεῖξαν ἠθικοὺς ὁρίζοντας εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, εὗρε τὸν Γολγοθᾶν ἀντὶ πάσης ἀμοιβῆς· καὶ δὲν ἦτο οὔτε ὁ πρῶτος, οὔτε ὁ τελευταῖος τῶν μαρτύρων τῆς ἰδέας ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἀλλ' ὅ,τι προσήκει νὰ παρατηρηθῇ ὧδε, πρὸς τελειοτέραν κατανόησιν τῶν ἑπομένων, εἶνε ὅτι ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ δὲν κατεδιώχθη ὁ Ἀθηναῖος πολίτης, ὁ καινὰ δαιμόνια εἰσάγων σοφός, ἀλλ' ἡ δι' αὐτοῦ ἀποκαλυπτομένη ἰδέα. Ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Σωκράτους ἐξεδηλοῦτο ἤδη ἡ σύγκρουσις δύο ἀντιπάλων δυνάμεων, τοῦ παλαιοῦ καὶ τοῦ νέου κόσμου, ἐφ' ἧς ἔμελλε νὰ ἐξέλθῃ νέα πραγμάτων τάξις οὐ μόνον ἐν τῇ ἑλληνικῇ κοινωνίᾳ, ἀλλὰ καὶ καθ' ἅπασαν τὴν ἀνθρωπότητα. «Ἡ εἱμαρμένη αὐτοῦ, λέγει ὁ Ἕγελος, δὲν εἶνε μόνον ἡ προσωπικὴ αὐτοῦ, ἀτομικὴ ρωμαντικὴ εἱμαρμένη, ἀλλ' ἡ εὐρεῖα ἠθικὴ καὶ τραγικὴ εἱμαρμένη, ἡ τραγῳδία τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Ἑλλάδος ἡ τραγῳδία, ἡ ἐν αὐτῷ τελουμένη. Δύο ἀντίθετα δίκαια συγκρούονται ἀλλήλοις, τὸ ἐν συντριβόμενον ἐπὶ τοῦ ἑτέρου· οὕτως ἀπόλλυνται ἀμφότερα, ἀλλ' ἀμφότερα δικαιολογοῦνται, οὐ μόνον διότι τὸ μὲν εἶνε δίκαιον, τὸ δ' ἕτερον ἄδικον, ἀλλὰ διότι ἡ μία μὲν δύναμις ἐκπροσωπεῖ τὸ θεῖον δίκαιον, ἡ δ' ἑτέρα τὸ ἐξίσου θεῖον δίκαιον τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς ἐπιστήμης· εἶνε ὁ καρπὸς τοῦ δένδρου τῆς γνώσεως τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ πονηροῦ, τουτέστι τοῦ δημιουργικοῦ λόγου, ἡ καθολικὴ ἀρχὴ τῆς φιλοσοφίας διὰ τοὺς μέλλοντας χρόνους». [1]

Οὕτω, διὰ τῆς τραγικῆς ταύτης καταστροφῆς ἐνεκαινίζετο νέα περίοδος ἐν τῷ βίῳ, οὐ μόνον τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, ἀλλὰ καθόλου τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ Σωκράτης ἐλάμβανε τὸ κώνειον, ἀλλὰ τὸ δαιμόνιον αὐτοῦ ἀπεκάλυπτεν εἰς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα νέους, ἀγνώστους τέως κόσμους, οἵτινες τοσοῦτον θαυματίως ἔμελλον ἐντὸς βραχυτάτου χρόνου νὰ διατυπωθῶσι διὰ τῶν δύο Διοσκούρων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος — τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους. [2]

Νεοκλῆς Καζάζης

---

1 Hegel's Gesch. der Philos. Zw. Theil—103.
2 Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ προσεχῶς ἐκδοθησομένου συγγράμματος «Φυσικοῦ Δικαίου».

ΠΙΝΑΚΙΑ ΚΟΡΙΝΘΙΑΚΑ

Ἐγγὺς τῆς παλαιᾶς Κορίνθου καὶ πρὸς τὸ νότιον τοῦ Ἀκροκορίνθου μέρος, παρὰ τὸν χειμάρρουν «*Πεντεσκούφη*», κατὰ τὴν ῥίζαν που τῆς ἀπὸ τοῦ ὁμωνύμου βράχου πρὸς αὐτὸν κλιτύος, ἀνευρέθησαν πρὸ δύο ἐτῶν ὑπὸ χωρικῶν τυμβωρύχων ἐν σωρῷ κατασκευάσματά τινα ἐκ πηλοῦ, ἐν εἴδει πλακῶν τετραγωνικοῦ σχήματος, φέροντα εἰκόνας τὰ πλεῖστα ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ὄψεων, ἔστι δ' ἃ καὶ ἐπὶ τῆς ἑτέρας μόνης, τῆς δευτέρας ὅλως ἀκοσμήτου ἀπολειπομένης καὶ τὸ φυσικὸν τῆς ὕλης, ἐξ ἧς εἶχον κατασκευασθῇ, χρῶμα φερούσης.

Πολλὰ τούτων εὑρέθησαν σῶα, ἄλλα ἐν τεμαχίοις, οὐκ ὀλίγων δ' ἐλάχιστα μέρη περιεσώθησαν. Δυστυχῶς ὅμως, ἕνεκα τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐνεργοῦνται αἱ ἀνασκαφαί, ἢ μᾶλλον ἕνεκα τῆς ἐπιτεινομένης καθ' ἑκάστην συλήσεως τῶν μερῶν ἐκείνων (περὶ ἧς ἄλλοτε ἐν ἐκτάσει ἔγραψα ἐν τῇ τῶν Φιλομαθῶν ἐφημερίδι), δὲν δύναταί τις ἀκριβῶς νὰ πληροφορηθῇ περὶ τοῦ χώρου τῆς ἀνευρέσεως, τὰ μάλιστα συμβάλλοντος εἰς περαιτέρω τῶν πλακῶν τούτων ἑρμηνείαν καὶ ἴσως ἴσως ἓν τῶν κυριωτάτων βοηθημάτων ὄντος εἰς ἀκριβῆ τῆς χρήσεως αὐτῶν ὁρισμόν. Ἐκτὸς τούτου καὶ τὸ τοπογραφικῶς ἀσαφὲς τῶν τε ἐν τῇ παλαιᾷ Κορίνθῳ καὶ πέριξ αὐτῆς, ὑπὸ τῶν συλήσεων τούτων ἐπισκοτισθέν, οὐδεμίαν δύναται νὰ παράσχῃ βοήθειαν ἐπὶ τῶν σχετικῶν πρὸς τὸν τόπον παραστάσεων τῶν ἐπὶ τῶν πλακῶν τούτων. Διὸ καίπερ μεταβὰς τότε ἐκ Ν. Κορίνθου ἐπὶ τόπου, δὲν κατώρθωσα νὰ ἐξακριβώσω τί ὡρισμένον περὶ τῆς κατὰ τόπον διαθέσεως αὐτῶν, ὡς ἐπικαλυφθέντος καὶ πάλιν τοῦ χώρου ἔνθα εἶχον εὑρεθῇ, ἄλλου δ' ἄλλην παρέχοντός μοι εἴδησιν, ὥστε νὰ μὴ δυνηθῶ νὰ ἐξαγάγω ἂν ἐν τάφῳ (διότι καὶ τοῦτο ἐλέγετο) ἀνευρέθησαν ἢ ἁπλῶς ἐν τοῖς χώμασιν, ὥστε ἀπέμεινεν ὡς κύριον χαρακτηριστικὸν τοῦ σκοποῦ δι' ὃν ἦσαν πεποιημένα ταῦτα ἡ *κατασκευὴ καὶ αἱ ἐπ' αὐτῶν παραστάσεις*.

Εἶπον, ἤδη ὅτι τὰ ἀνευρεθέντα ἐν Κορίνθῳ ταῦτα ἀντικείμενα εἶνε πλάκες λεπταὶ ἐν σχήματι τετραγωνικῷ· πολλὰ τούτων ἔχουσι σχῆμα ὀρθογωνίου τετραγώνου, καὶ τὰ περισσότερα φέρουσι κατὰ τὰς δύο ἄνω γωνίας ὀπὰς πρὸς ἐξάρτησιν, διὸ καὶ ἡ παρατηρουμένη τῆς πλακὸς λεπτότης. Ἔπειτα αἱ παραστάσεις, ἐκείνων τοὐλάχιστον ἃ εἶδον, εἶνε θεότητός τινος καὶ ὄπισθεν σκηνῆς τινος τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, ἢ ἀμφοτέρωθεν ὁμοίως τοιαύτης σκηνῆς, ἔστιν ὅτε μετ' ἐπιγραφῆς ἀναθηματικῆς ἢ μετὰ τοῦ ὀνόματος μόνου τοῦ εἰς ὃν ἀνῆκεν ἡ πλάξ. Ταῦτα τὰ ἐκ τῆς κατασκευῆς καὶ τῶν παραστάσεων χαρακτηριστικά, ἀρκούντως δεικνύουσι τὸν σκοπὸν καὶ τὴν χρῆσιν τῶν ἀντικειμένων τούτων, τάσσοντα ἀσφαλέστατα ταῦτα

εἰς τὰ ἀναθηματικὰ ἔργα· δύναταί τις δηλ. νὰ εἴπῃ ἀσφαλῶς, ὅτι ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν εἶδός τι ἀναθήματος, συνήθους κατὰ τὴν Κόρινθον, ἀναρτωμένου διὰ τῶν σημειωθεισῶν ὀπῶν εἰς ὡρισμένον τῶν ναῶν, ἐν οἷς ἀνέκειντο, μέρος, εἰς ἐκδήλωσιν εὐχῆς ἀπὸ μέρους τοῦ ἀφιεροῦντος ἢ καὶ εὐχαριστίας.

Εἶνε πάντα κατεσκευασμένα ἐκ πηλοῦ ἀργιλλώδους γῆς ἐντοπίας, χρώματος ἐρυθοκιτρίνου, ἐφ' οὗ διὰ μέλανος καὶ ἰοβαφοῦς, ἐπί τινος δὲ καὶ λευκοῦ, εἰσὶ πεποιημέναι αἱ εἰκόνες καὶ τὰ γράμματα. Ἐκ τῆς τομῆς ἑκάστου τούτων καὶ τῆς ἐπὶ ταύτης σχηματιζομένης γραμμῆς, ἔτι δὲ καὶ ἐκ τοῦ ἀνωμάλου τῆς πλάσεως τοῦ πηλοῦ ἔν τισι φαίνεται, ὅτι προηγουμένως παρεσκευάζετο μεγάλη μάζα τοῦ πηλοῦ καὶ διὰ καταλλήλου ἐργαλείου λεπτυνομένη διεχωρίζετο ἔπειτα, διὰ μαχαίρας ἴσως, εἰς τετράγωνα. Ὁμοιάζουσι δὲ καθ' ὅλα ἐκ πρώτης ὄψεως πρὸς τὰς μικρὰς εἰκόνας τὰς ἀναρτωμένας τὴν σήμερον ἐν τοῖς χριστιανικοῖς ναοῖς πρὸς ταῖς ὑπαρχούσαις μεγάλαις. Τοιαύτην δέ τινα εἶχον βεβαίως τὴν σχέσιν καὶ τὰ ἀναθήματα ταῦτα πρὸς τὰ μείζονα ἀγάλματα, ὧν βεβαίως ὑπῆρχον καὶ αἱ διὰ τῆς γλυπτικῆς ἐν ἀναθήμασιν ἀπομιμήσεις, πρὸς ἃς ὅμως δὲν ἐξήρκουν οἱ πόροι τῶν ἀνθρώπων τῶν κατωτέρων τάξεων, διὸ προσέφευγεν εἰς τὸ ἁπλούστερον καὶ ἧττονος δαπάνης τοῦτο μέσον εὐχῆς. Ὅτι δὲ τῶν κατωτέρων τάξεων ἀναθήματα ἦσαν ταῦτα βεβαιοῦσιν αἱ ἐπ' αὐτῶν γραφαί, αἵτινες ξυλοκόπους καὶ λιθοτόμους καὶ ἀγγειοπλάστας εἰκονίζουσιν.

Ἐκ τῶν πολλῶν εὑρεθέντων τοιούτων τεμαχίων μόλις τρία κατώρθωσα νὰ ἀπεικονίσω, ἀρκοῦσαν παρέχοντα καὶ τῶν λοιπῶν ἰδέαν, καὶ διὰ τὰς παραστάσεις καὶ διὰ τὴν τέχνην καὶ διὰ τὰ γράμματα καὶ τὴν διάθεσιν αὐτῶν.

A

Ἡ πρώτη τούτων (Πίναξ Β', ἀρ. 1.) μῆκος μὲν ἔχουσα $0,13^1/_2$ πλάτος δὲ $0,10^1/_2$ περίπου εἰκονίζει σκηνὴν λατόμων τέσσαρα ἐργαζόμενα πρόσωπα περιλαμβάνουσαν. Δεξιᾷ τῷ δρῶντι, ἐντὸς τοῦ περιθέοντος τὸ ὅλον περιγράμματος ἐν εἴδει πλαισίου προέχει κοιλανθεὶς ἤδη ὁ βράχος ὁ ἀποτελῶν τὴν δεξιὰν πλευρὰν τοῦ λάκκου ἐν ᾧ ἡ σκηνή. Εὐθὺς ἔμπροσθεν τούτου καὶ πρὸς αὐτὸν μετὰ προσοχῆς ἐστραμμένος ἀνὴρ γενειῶν, μακρὰν φέρων κόμην, μετ' ἰσχύος διαβεβηκότα ἔχων τὰ σκέλη καὶ τὸν μὲν δεξιὸν πόδα μέχρις εὐθυγραμμίας πρὸς τὰ ὄπισθεν καὶ μέσα περίπου τῆς ὅλης παραστάσεως ἐντείνων, τὸν δ' ἀριστερὸν, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἄκρα περιζώματος καταπίπτει μεταξὺ τοῦ ἀνοίγματος τῶν ποδῶν, στηρίζων ἰσχυρῶς κεκαμμένον καὶ κατὰ γωνίαν ὀξεῖαν ἐπὶ τῶν πρὸς τὰ κάτω ἐξεχουσῶν ἀνωμαλιῶν τοῦ ἀποκοπέντος βράχου, αἴρει διὰ τῶν χειρῶν ἣν ἀπὸ ἄκρου τοῦ στυλεοῦ ἔχει μεγάλην σφῦραν. Ὄπισθεν τούτου καὶ κατὰ μέ-

σην που τὴν εἰκόνα δεύτερος, ἐπὶ ταὐτὸ ἐστραμμένος ἀγένειος οὗτος, ὀκλάζων διὰ τοῦ ἀριστεροῦ τὸν δὲ δεξιὸν πόδα πρὸς τὰ ὀπίσω τείνων, ἀποκρυπτόμενον ἀπὸ μέσης τῆς κνήμης ὑπὸ τῆς περαιτέρω παραστάσεως, προσπαθεῖ νὰ ἀναλάβῃ κόφινον πρὸς ὃν ὑπὸ τοῦ βάρους φαίνεται ἐπικεκυφώς. Τῇ μὲν ἀριστερᾷ, ὀλίγον πρὸ τοῦ στήθους φαινομένῃ, ἔχει τὰς δύο ἀπὸ τῶν χειλέων τοῦ κοφίνου προσηρμοσμένας μεγάλας λαβάς, τῇ δὲ δεξιᾷ ἣν ἔχει ἐπὶ τοῦ πρὸς αὐτὸν ἄκρου τοῦ κοφίνου ὑποβοηθεῖ τὴν ὑπέγερσιν αὐτοῦ. Μετὰ τούτους κατὰ τὴν ἀντίθετον τούτων ἀμφοτέρων ἵσταται τρίτος γενειῶν, ὅστις παραδίδει κόφινον εἰς τέταρτον ἐπὶ τοῦ ἐνταῦθα ἑτέρου χείλους τοῦ λάκκου ἐπικύπτοντα. Ἡ τρίτη αὕτη μορφὴ ἀνατείνει μὲν τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸν τέταρτον, ἔχει δὲ τὴν μὲν ἀριστερὰν ἐπὶ τῶν χειλέων τοῦ κοφίνου διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς κάτωθεν ὑποβοηθεῖ τὴν ἄρσιν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς πέτρας ἀποτεθειμένου. Εἶνε ἐντελῶς γυμνὸς ὁ τρίτος οὗτος, ὡς καὶ ὁ πρὸ αὐτοῦ καὶ ὁ μετ' αὐτόν. Τὰ σκέλη ἔχει διαβεβηκότα, στηρίζεται δ' ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ποδὸς, ἐν ᾧ διὰ τοῦ ἀριστεροῦ, κεκαμμένου ὀλίγον καὶ διερχομένου πρὸ τοῦ μηροῦ τοῦ δεξιοῦ ποδὸς τοῦ ἑτέρου καὶ ὄπισθεν τῆς κνήμης τοῦ ὀκλάζοντος ἀριστεροῦ τοῦ αὐτοῦ, ἱκανὸν τοῦ τε ποδὸς καὶ τῆς ὀσφύος ἐκείνου ἀποκρύπτει μέρος.

Ὁ δὲ ἐπὶ τοῦ χείλους τοῦ λάκκου τέταρτος ἀγένειος, κύπτει πρὸς τὸν τρίτον τοῦτον, ἵνα ἀναλάβῃ τὸν ἐκεῖ πρὸ τοῦ ποδὸς τοῦ ἀριστεροῦ κρατούμενον κόφινον, ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας ἐν μικρᾷ ἀποστάσει ἀπ' ἀλλήλων ἐπὶ τῆς ἀντιθέτου αὐτῷ ὄψεως τοῦ κοφίνου. Ἐκ τοῦ δεξιοῦ ποδὸς αὐτοῦ μόλις μέρος τοῦ μηροῦ φαίνεται ἀποκοπτομένου τοῦ λοιποῦ ὑπὸ τῆς ἐκεῖ τερματιζομένης παραστάσεως· ὁ ἀριστερὸς, ἐφ' οὗ στηρίζεται ἀπὸ τοῦ μέσου τῆς κνήμης κρύπτεται ὄπισθεν τοῦ κοφίνου, τούτου δ' αἱ λαβαὶ δὲν φαίνονται, διότι ὑποτίθεται ὅτι ἦσαν οὕτω κατεσκευασμέναι, ὥστε ἀφιέμεναι νὰ καταπίπτωσιν. Ἀλλ' οὔτε γραμμαὶ δηλωτικαὶ τῆς κατασκευῆς τοῦ ὅλου ἐπὶ τούτου τοῦ κοφίνου φαίνονται, ὡς ἐπὶ τοῦ ἐν μέσῳ.

Ὁ βράχος ὁ ἀποτελῶν τὴν ἀριστερὰν τοῦ λάκκου πλευρὰν φαίνεται χρησιμεύων ὡς κάθοδος εἰς τὸ λατομεῖον, διότι ἐπ' αὐτοῦ κεκλιμένην ἔχοντος τὴν ἐπιφάνειαν, φαίνονται τρεῖς ἐν συμμέτρῳ ἀποστάσει ἐξοχαὶ ἀφεθεῖσαι ἐπίτηδες ἐπὶ τῆς κεκλιμένης αὐτοῦ ἐπιφανείας.

Ἐν μέσῳ τῆς ὅλης παραστάσεως καὶ ὡσεὶ συμπληρωτικὸν τοῦ ὄπισθεν τῆς πρώτης καὶ τρίτης μορφῆς ἀφινομένου χώρου κατέρχεται κρεμάμενος διὰ δύο ταινιῶν ἄδηλον πόθεν ἀμφορεὺς μετὰ χειλέων πλατέων καὶ πώματος καὶ βάσεως λίαν στενῆς. Τὸ ἀγγεῖον τοῦτο παρατηρούμενον συχνὰ ἐπὶ ὁμοίων παραστάσεων, καὶ οὕτως ἀνεξαρτήτως τῆς ἄλλης εἰκόνος, δὲν δύναται νὰ ὑπολάβῃ τις εἰκῇ ὡς ἁπλοῦν διάκοσμον.

Αἱ παραστάσεις πᾶσαι φέρουσι τὸ αὐστηρὸν τοῦ ἀρχαϊκοῦ ῥυθμοῦ· αἱ γραμμαὶ τοῦ περιγράμματος ὀξεῖ ὀργάνῳ ἐγκεχαραγμέναι· τὸ γένειον κατὰ

τὸν ὡρισμένον τόπον εἰς σφηνοειδὲς ἀπολῆγον, ἡ κόμωσις μακρὰ ὡς συνήθως· οἱ ὀφθαλμοὶ κατὰ μέτωπον ἀποβλέποντες ἐν ᾧ τὸ πρόσωπον ἐν κατατομῇ· τὸ δὲ σχῆμα τούτων στρογγύλον μετὰ τῆς δι' ἁπλῆς γραμμῆς ὑποδηλώσεως τῶν κανθῶν· τὸ χρῶμα μέλαν ἐρυθροβαφές, ἐνιαχοῦ δ' εἰς τὸ ἰόχρουν ἀποκλίνει.

Ὄπισθεν ἡ πλὰξ ἔφερε παράστασιν συνήθη λίαν ἠμελημένην καὶ τὸ πλεῖστον ἐφθαρμένην, ἱππέως χαμηλοῦ ἐπὶ ὑψηλοῦ καθ' ὑπερβολὴν ἵππου μετὰ πτηνοῦ, γλαυκὸς ἴσως, πρὸ αὐτοῦ πετομένης.

Β

Ἡ δευτέρα πλὰξ (Π. Γ' ἀρ. 2) δὲν διεσώθη ὁλόκληρος ἀλλὰ κατὰ τὸ ἥμισυ περίπου, ἐπαρκῶς ὅμως δεικνύουσα τὰ καθ' ἣν φέρει παράστασιν. Τὸ σωζόμενον τοῦτο μέρος εὐθὺ σχεδὸν τετμημένον τὰ κάτω, μῆκος μὲν ἔχει 0,9 $^1/_2$, πλάτος δὲ 0,7 $^1/_2$.

Ἐντὸς πλαισίου καὶ πάλιν μετά τινος χάριτος ἐπὶ τοῦ προσώπου αὐτοῦ καὶ γαλήνης ἐπικεχυμένης ἵσταται ὁ θεὸς τῶν θαλασσῶν, πρὸς τὰ δεξιὰ τῷ δρῶντι ἀποβλέπων, στέμματι ἀναδεδεμένος τὴν κόμην, τρία ἄνωθεν τοῦ μετώπου φύλλα δίκην κοσμημάτων φέροντι. Ἡ πλουσία αὐτοῦ κόμη διασχίζεται εἰς τρεῖς βοστρύχους γενναίους, ὧν δύο μὲν ἐγγὺς ἀλλήλων ἐπὶ τοῦ ὤμου τοῦ δεξιοῦ καταπίπτουσιν, ὁ δ' ἕτερος ἐπὶ τοῦ στήθους κατὰ τὸν δεξιὸν μαστὸν κατέρχεται. Ὁ χαρακτὴρ τοῦ προσώπου αὐτοῦ κατὰ τὸν ἀρχαϊκὸν ῥυθμόν, αἱ γραμμαὶ αὐστηραί. Ἀναβέβληται χιτῶνα μετὰ βραχειῶν χειρίδων μέχρι μέσου τοῦ βραχίονος καθικνουμένων καὶ κυματοειδεῖς γραμμὰς φερουσῶν εἰς δήλωσιν τῆς ὕλης, ὡς γίνεται καὶ ἐπὶ τῶν ἀναγλύφων. Ἐπὶ τοῦ χιτῶνος εἶνε ἐπιβεβλημένον ἱμάτιον ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου ὄπισθεν κατὰ τὴν ῥάχιν κατερχόμενον καὶ περὶ τὴν ὀσφὺν στρεφόμενον καταπίπτει ἔπειτα ἐπὶ πήχεως τῆς παρατεταμένης ἀριστερᾶς· οὕτω δ' ἀφίεται ἀκάλυπτον ὑπὸ τοῦ ἱματίου του ὁλόκληρον τὸ δεξιὸν μέρος τοῦ κορμοῦ μέχρις ὀσφύος. Διὰ τῆς γυμνῆς δεξιᾶς κατὰ γωνίαν ὀρθὴν σχεδὸν κεκαμμένην κρατεῖ τὴν πλαγίως πρὸς τὰ ἐμπρὸς κεκλιμένην καὶ μέχρι τῆς γωνίας τοῦ περιγράμματος ἐξικνουμένην τρίαιναν. Τὴν δ' ἀριστερὰν ἡσύχως προτείνει πλαγίως ἔμπροσθεν τῆς δεξιᾶς μετὰ συνηνωμένων τῶν δακτύλων, ὡσεὶ ἠρεμίαν ἐπιβάλλων καὶ καθησυχάζων, δεικνύων δ' οὕτω τῷ θεατῇ τὴν παλάμην. Τῆς τριαίνης αἱ αἰχμαὶ εἶνε περιέργως κατεσκευασμέναι, ὡς ὑπὸ τριῶν ὀξέων φύλλων ἐπιτεθειμένων καὶ διὰ τοῦ κατὰ μέσον κειμένου συνδεομένων ἀποτελούμεναι· εἰς δήλωσιν δὲ τῆς συνενώσεως ταύτης φέρει τὸ μέσον τοῦτο φύλλον μικρὰν ἐν μέσῳ διὰ χρώματος ἐπανάληψιν τοῦ ὅλου ἐξωτερικοῦ σχήματος. Ὁ χιτὼν ἔχει χρῶμα ἰοβαφές, ὅμοιον ἡ τῆς κόμης ταινίας, μέλαν δὲ τὸ ἱμάτιον.

Μεταξὺ ἄκρας τῆς τριαίνης καὶ τοῦ προσώπου, ἀναγινώσκεται γράμμασιν ἀρχαϊκοῖς ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ ΠΟΤΕΔΑΝ. Καὶ ὀλίγῳ δὲ κατωτέρω τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς ὑπῆρχεν ἄλλη ἐπιγραφή, ἧς ἐφθαρμένη πως ἡ ἀρχὴ ἕνεκα ἀποξέσεως μικρᾶς κατ' ἐκεῖνο τῆς πλακός. Ἐν τούτοις διακρίνονται τὰ γράμματα (κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴν πάντοτε γραφὴν) ΙΓ καὶ ἀρχὴ Ο ἴσως, μεθ' ὃ εἶνε ἀποκεκομμένη ἡ πλάξ.

Ὄπισθεν τὸ πινάκιον τοῦτο οὐδεμίαν παράστασιν εἶχε, πρὸς δὲ τὰς δύο ἄνω ἄκρας φέρει ὀπὰς δύο τὰς συνήθεις.

Ὅμοιον τῷ δευτέρῳ τούτῳ πινακίῳ ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Gazette archéologique ὑπὸ τοῦ κ. O. Rayet μετά τινων ὅμως διαφορῶν· διότι ἐπὶ τῆς ἀπεικονίσεως ἐκείνης ἡ κόμη τοῦ Ποσειδῶνος εἶνε ἁπλῶς πρὸς τὰ ὄπισθεν ἐρριμμένη ἄνευ ὑποδιαιρέσεως, ἔπειτα ἐκεῖ κρατεῖ στέφανον ἐν ᾧ ἐνταῦθα τὴν ἑτέραν ἔχει ἐλευθέραν· ἡ τρίαινα ἐκείνη ἁπλῆ ὅλως καὶ κατὰ τὸ συνηθέστατον σχῆμα· τὸ χρῶμα τοῦ χιτῶνος ἐπ' ἐκείνης λευκόν, ἐπὶ ταύτης τῆς παραστάσεως ἰοβαφές· ἡ ἐπιγραφὴ εἶνε ὄπισθεν τοῦ θεοῦ καὶ ἀντὶ ΠΟΤΕΔΑΝ ὑπάρχει ΠΟΤΕΙΔΑΝ· τελευταῖον ἐπ' ἐκείνου μὲν ὑπάρχει καὶ ὄπισθεν παράστασις, ἐπὶ δὲ τούτου οὐχί.

Ἡ ἀποτεθραυσμένη πρὸς τὰ κάτω ἐπιγραφὴ θὰ ἀνέφερε βεβαίως τὸν ἀναθέντα, ὅπως καὶ ἐν τῇ ὑπὸ Rayet δημοσιευθείσῃ. Οὐδόλως δὲ παράδοξον νὰ ἦνε ὁ αὐτὸς ἐκεῖνος· διότι πρὸ τοῦ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐπιγραφῇ Ι φαίνεται ὅτι ὑπῆρχε γράμμα τι ἀπαλειφθέν, τὸ δὲ μετ' αὐτὸ δὲν διακρίνεται ἀκριβῶς, ἕνεκα φθορᾶς κατὰ τὸ ἄκρον αὐτοῦ, ἂν ἦνε Γ ἢ Ν· μετὰ δὲ τοῦτο ἔρχεται ἀναμφισβητήτως Ο.

Γ

Τοῦ ὑπὸ τὸν ἀριθμὸν 3 (Π. Γ') δημοσιευομένου τεμαχίου ἡ ἀξία ἔγκειται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ, διότι δυστυχῶς δὲν διεσώθη ἄλλο μέρος. Φαίνεται ὅτι εἶνε ἡ ἄνω δεξιὰ γωνία τοῦ ὅλου, ἐφ' ἧς βουστροφηδὸν ἀναγινώσκεται τὸ ὄνομα τοῦ ἀναθέντος, ὃν τακτέον ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ἀγγειογράφων, διότι αὐτὸς καὶ ἔγραψε κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν ἔχουσαν ὧδε:

ΜΙΛΟΝΙΔΑϟ ΕΓΡΑΦϟΕΝ ΑΝΕΘΕΚΕ.

Ἐκτὸς τῶν ἐνταῦθα σημειωθέντων πινακίων τούτων ἐξεδόθησαν τρία ἔτη (μετὰ τοῦ προσημειωθέντος ἤδη τέσσαρα) ὑπὸ τοῦ κ. Rayet φέροντα παραστάσεις τοῦ καθ' ἡμέραν βίου. Πρὸς τούτοις ὅμως καὶ ἄλλα διεξέφυγον ἐκ τῆς Κορίνθου τότε, ἄγνωστον ποῦ διευθυνθέντα, ὧν τινά, ὡς ἤκουσα, ἔφερον καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος τὴν παράστασιν καὶ τὸ ὄνομα. Οὕτω δὲ προστίθεται καὶ δευτέρα θεότης πρὸς τῇ δὶς ἤδη ἐμφανισθείσῃ, ὑπὸ τῆς εὑρέσεως τῆς ὁποίας δυσχερεστέρα καθίσταται ἡ λύσις τοῦ ζητήματος τοῦ τόπου ἔνθα ἀνέκειντο. Ἐὰν ἦτο ναός, ὁποτέρας τῶν θεοτήτων ἦτο ἄρά

γε; Ἐπειδὴ ὅμως τὸ τὸν Ἀπόλλωνα, ὡς ἐλέγετο, φέρον τοῦτο πινάκιον, οὐδαμοῦ ἐφάνη, ἴσως δ' ἦτο καὶ ἀπάτη, καὶ ἐπειδὴ δὶς ἤδη ἐνεφανίσθη ὁ Ποσειδῶν ἐπὶ τῶν τοιούτων κατασκευασμάτων, δέχεταί τις μετὰ λόγου, ὅτι εἰς ναὸν τούτου ταῦτα ἀνήκουσιν, ἄλλως τε καὶ ἕνεκα τῆς σχέσεως πρὸς τὴν ἐν τῇ χώρᾳ ἐν ᾗ εὑρέθησαν λατρείας τοῦ Ποσειδῶνος. Ποῦ ὅμως ἦτο ὁ ναὸς οὗτος; πῶς εὑρέθησαν συνεσωρευμένα τὰ πινάκια ταῦτα ἐκεῖ ὅπου εὑρέθησαν; ταῦτα εἶνε ζητήματα εἰς ἃ μόνη ἡ *σκαπάνη* δύναται μετὰ μεγίστης ἐπιτυχίας ἴσως, νὰ ἀπαντήσῃ.

Ἐν Πειραιεῖ τῇ 15 Φεβρουαρίου 1881.

Ἰάκ. Χ. Δραγάτσης

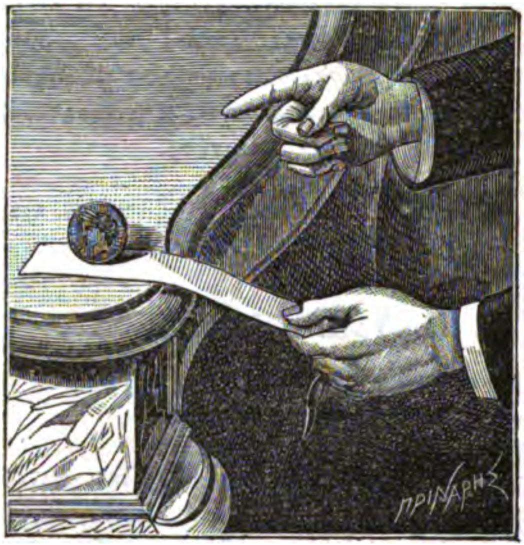
Η ΦΥΣΙΚΗ ΚΑΤ' ΟΙΚΟΝ

ΑΔΡΑΝΕΙΑ

Ἡ καθ' ἡμέραν πεῖρα καὶ παρατήρησις διδάσκει ἡμῖν ὅτι ἡ ὕλη δὲν μεταβάλλει ἀφ' ἑαυτῆς καὶ ἄνευ ἐξωτερικῆς αἰτίας κατάστασιν. Οὕτω π. χ. σῶμα ἠρεμοῦν ἄνευ αἰτίας τινὸς ἐξωτερικῆς δὲν τίθεται εἰς κίνησιν, οὔτε δὲ σῶμα κινούμενον παύει, ἄνευ ἐξωτερικῆς αἰτίας, νὰ κινῆται. Τὸ τελευταῖον τοῦτο φαίνεται κατὰ πρώτην ἔποψιν ὅτι δὲν εἶνε ἀληθές· διότι βλέπομεν ὅτι πᾶσα κίνησις τῶν ἐπὶ τῆς γῆς σωμάτων ἐπὶ τέλους μηδενίζεται. Οὕτω π. χ. ἡ κίνησις σφαίρας ἐπὶ τραπέζης κυλινδουμένης ὀλίγον κατ' ὀλίγον μηδενίζεται, ἡ δὲ σφαῖρα ἐπανέρχεται εἰς ἠρεμίαν. Τοῦτο ὅμως δὲν συμβαίνει ἄνευ ἐξωτερικῆς αἰτίας· δύο δὲ εἶναι αἱ αἰτίαι αἵτινες μηδενίζουσι τὴν κίνησιν ταύτην· ἡ τριβὴ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας, ἐφ' ἧς ἡ σφαῖρα κινεῖται, καὶ ἡ ἀντίστασις τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ ἀέρος. Ἡ ἰδιότης αὕτη τῶν σωμάτων τοῦ νὰ μὴ μεταβάλλωσι δηλ. κατάστασιν ἀφ' ἑαυτῶν ὀνομάζεται *ἀδράνεια*. Τὰ ἐξωτερικὰ αἴτια τὰ ὁποῖα μεταβάλλουσι τὴν κατάστασιν τῆς ὕλης, τὰ ὑπερνικῶντα δηλ. τὴν ἀδράνειαν, κυρίως δὲ τὰ θέτοντα σῶμά τι εἰς κίνησιν, ἢ μηδενίζοντα, ἢ ἀλλοιοῦντα τὴν κίνησιν αὐτοῦ, ὀνομάζονται δυνάμεις. Διὰ νὰ τεθῇ λοιπὸν σῶμά τι εἰς κίνησιν ἀνάγκη ἐξωτερικῆς τινος αἰτίας ἤτοι δυνάμεως, διὰ νὰ μηδενισθῇ ἡ κίνησις αὐτοῦ ἀνάγκην ἐπίσης δυνάμεώς τινος. Ὅπως δὲ ὑπερνικηθῇ ἡ ἀδράνεια τῶν σωμάτων ἀνάγκη καὶ παρελεύσεως χρονικοῦ τινος διαστήματος.

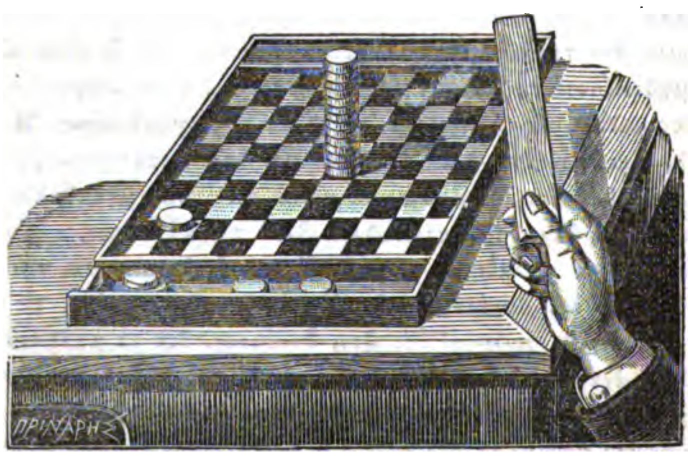
Λαμβάνομεν ταινίαν ἐκ χάρτου καὶ θέτομεν αὐτὴν ἐπὶ τραπέζης, οὕτως ὥστε νὰ ἐξέχῃ αὐτῆς κατὰ τὰ $^2/_3$ περίπου, ἔπειτα στήνομεν ἐπὶ τῆς ταινίας ταύτης νόμισμά τι, π.χ. ἀργυροῦν πεντόδραχμον ἢ χαλκοῦν δεκάλεπτον ἐπὶ τῆς περιφερείας αὐτοῦ ὡς παριστᾷ τὸ σχῆμα5, καὶ ἕλκομεν μετὰ ταχύτητος πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς τὴν χαρτίνην ταινίαν· ἡ ταινία ὀλι-

σθαίνει κάτωθεν τοῦ νομίσματος τὸ δὲ νόμισμα μένει ἀκίνητον ἐπὶ τῆς τραπέζης ἂν καὶ μικροτάτη δύναμις ἀρκεῖ ν' ἀνατρέψῃ αὐτό. Ἡ δύναμις λοιπὸν ἥτις ἐπενήργησεν ἐπὶ τοῦ νομίσματος, ἤτοι ἡ τριβὴ τοῦ

Σχῆμα 5

χάρτου, δὲν ἔσχε τὸν καιρὸν καὶ δὲν κατώρθωσε νὰ ὑπερνικήσῃ τὴν ἀδράνειαν αὐτοῦ καὶ νὰ θέσῃ αὐτὸ εἰς κίνησιν ἢ νὰ τὸ ἀνατρέψῃ. Τὸ πείραμα τοῦτο δύναταί τις νὰ ἐκτελέσῃ καὶ κατὰ διαφόρους ἔτι τρόπους. Δύναταί

Σχῆμα 6

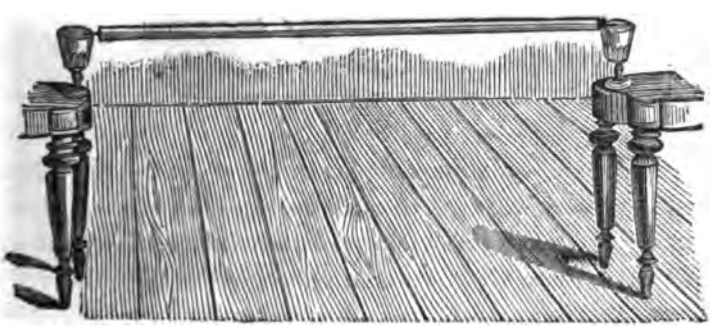
τις ν' ἀντικαταστήσῃ π. χ. τὸ νόμισμα διὰ ποτηρίου πλήρους μέχρι στεφάνης· ἑλκομένης τῆς ταινίας μετὰ ταχύτητος τὸ ποτήριον μένει ἀκίνητον καὶ οὐδὲ σταγὼν ὕδατος χύνεται.

Λαμβάνομεν φιάλην καὶ θέτομεν ὑπὲρ τὸ στόμιον αὐτῆς τὴν ἐκ χάρτου ταινίαν, ἐπ' αὐτῆς δὲ καὶ ἀκριβῶς ἄνωθεν τοῦ στομίου τῆς φιάλης νόμισμά τι· ἕλκομεν καὶ πάλιν τὴν ταινίαν μετὰ ταχύτητος· τὸ νόμισμα κατὰ

Σχῆμα 7

τὴν περίπτωσιν ταύτην πίπτει ἐντὸς τῆς φιάλης, ὅθεν ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ νόμισμα οὐδόλως μετεκινήθη ἀπὸ τῆς θέσεως αὐτοῦ. Κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν καὶ τῶν τριῶν ἀνωτέρω περιγραφέντων πειραμάτων δέον ἡ ἐκ

Σχῆμα 8

χάρτου ταινία νὰ κινηθῇ μετὰ ταχύτητος, ἄλλως, ἂν δηλ. σύρωμεν βραδέως τὴν ταινίαν, τὸ πείραμα ἀποτυγχάνει, διότι ἡ κίνησις τοῦ χαρτίου

μεταδίδεται εἰς τὰ ἐπ' αὐτοῦ νομίσματα ἢ τὸ πλῆρες ὕδατος ποτήριον.

Ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς στηρίζεται τὸ πείραμα τὸ παριστάμενον ἐν τῷ σχήματι 6. Ἂν σχηματίσωμεν στήλην ἐκ τῶν πεσσῶν τῆς *Δάμας* δυνάμεθα νὰ ἀφαιρέσωμεν ἐκ τοῦ μέσου τῆς στήλης ταύτης διὰ κανόνος μικροῦ πάχους κινοῦντες αὐτὸν μετὰ ταχύτητος, ἕνα πεσσὸν χωρὶς ν' ἀνατρέψωμεν τὴν στήλην. Ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐπίσης ἀρχῆς στηρίζεται καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ σχήματος 7 παριστάμενον πείραμα. Ἐπὶ τραπέζης κεκαλυμμένης δι' ὑφάσματός τινος θέτομεν ἡμίδραχμον, ἐπὶ τοῦ ἡμιδράχμου δὲ τούτου θέτομεν ἀνεστραμμένως ποτήριον, τὸ ὁποῖον στηρίζομεν ἐπὶ δύο χαλκῶν δεκαλέπτων, ὡς παριστᾷ τὸ σχῆμα, ἔπειτα δὲ ξέομεν διὰ τοῦ ὄνυχος τὸ καλύπτον τὴν τράπεζαν ὕφασμα, τὸ νόμισμα ἄρχεται κινούμενον πρὸς τὸν ἐκτελοῦντα τὸ πείραμα καὶ ἐξέρχεται ἔξω τοῦ ποτηρίου.

Σχῆμα 9

Τὰ κατωτέρω περιγραφόμενα πειράματα (σχῆμα 8 καὶ 9) ἀποδεικνύουσιν ὅτι, ὄχι μόνον τὰ σώματα καθ' ἑαυτά, ἀλλὰ καὶ τὰ μόρια, ἐξ ὧν συνίστανται τὰ σώματα, εἶναι ἀδρανῆ καὶ ὅτι ἵνα μεταδοθῇ ἡ κίνησις ἀπὸ μορίου εἰς μόριον σώματός τινος, ὅπως ὑπερνικηθῇ δηλ. ἡ ἀδράνεια αὐτῶν, ἀνάγκη παρελεύσεως χρονικοῦ τινος διαστήματος.

Λαμβάνομεν ῥάβδον τινὰ π. χ. τὴν ξυλίνην λαβὴν σαρώθρου, ἐμπήγομεν εἰς ἑκάτερον τῶν ἄκρων αὐτῆς καρφίδα καὶ στηρίζομεν τὴν ῥάβδον διὰ τῶν καρφίδων ἐπὶ δύο ποτηρίων τὰ ὁποῖα θέτομεν ἐπὶ δύο ἑδρῶν, ὡς πα-

ριστᾷ ἡ εἰκών, ἔπειτα δὲ δι' ἑτέρας ἰσχυρᾶς ῥάβδου καταφέρομεν μετὰ μεγίστης ταχύτητος καὶ δυνάμεως κτύπημα περὶ τὸ μέσον τῆς ῥάβδου, ἡ ῥάβδος θραύεται χωρὶς νὰ θραυσθῶσιν ἢ νὰ πάθωσι τὸ παραμικρὸν τὰ ποτήρια. Ἐνταῦθα θραύεται ἡ ῥάβδος καὶ ἀποχωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων τὰ περὶ τὸ μέσον τῆς ῥάβδου μόρια προτοῦ μεταδοθῇ ἡ κίνησις εἰς τὰ πρὸς τὰ ἄκρα μόρια. Ἂν τὸ κτύπημα ἐπὶ τῆς ῥάβδου εἶναι ὀλιγώτερον ταχύ, ὑπάρχει κίνδυνος νὰ θραυσθῶσι τὰ ποτήρια.

Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον σφαῖρα τουφεκίου ῥιπτομένη ἐκ μικρᾶς ἀποστάσεως καὶ προσβάλλουσα ὑελοπίνακα παραθύρου δὲν θραύει αὐτὸν ἀλλὰ σχηματίζει στρογγύλην ὀπήν, ἐν ᾧ ἂν ἡ σφαῖρα ἐρρίφθη ἐκ μεγαλειτέρας ἀποστάσεως, ἤτοι προσβάλλει τὸν ὑελοπίνακα μετὰ μικροτέρας ταχύτητος, θραύει αὐτὸν καθ' ἁπάσας τὰς διευθύνσεις.

Ἐὰν ἐξαρτήσωμεν ἀπὸ τῆς ὀροφῆς διὰ νήματος ξυλίνην σφαῖραν κάτωθεν δὲ τῆς σφαίρας προσηλώσωμεν ἕτερον ὅμοιον νῆμα καὶ ἑλκύσωμεν αὐτὸ μετὰ ταχύτητος, ὡς παριστᾷ ἡ εἰκών, θραύεται τὸ νῆμα τὸ πρὸς τὸ κάτω μέρος τῆς σφαίρας, διότι προτοῦ μεταδοθῇ ἡ κίνησις διὰ τῶν μορίων τῆς σφαίρας εἰς τὸ ἄνω νῆμα ἐπέρχεται ὁ ἀποχωρισμὸς τῶν μορίων τοῦ κάτω νήματος. Ἀπ' ἐναντίας ἂν ἡ ἕλξις ἡ ἐξασκουμένη ἐπὶ τοῦ κάτωθεν τῆς σφαίρας νήματος εἶναι βραδεῖα θραύεται τὸ ἄνω νῆμα, διότι ἐπ' αὐτοῦ ἐκτὸς τῆς ἕλξεως ἐπενεργεῖ καὶ τὸ βάρος τῆς σφαίρας. Ε. Δ.

ΡΩΣΙΚΑ ΠΕΡΙ ΕΛΛΑΔΟΣ ΕΓΓΡΑΦΑ

ΝΥΝ ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΝ ΜΕΘΕΡΜΗΝΕΥΟΜΕΝΑ

ΙΑ' [1]

ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΑΛΕΞΙΟΥ ΟΡΛΟΒ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΔΕΛΦΟΝ ΑΥΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΝ ΟΡΛΟΒ.[2]

Ἐν Ἐνετίᾳ.

Ἐνταῦθα εὗρον πολλοὺς ὁμοδόξους οἵτινες ποθοῦσι νὰ καταταχθῶσιν ἐν ταῖς τάξεσιν ἡμῶν καὶ νὰ ὑπηρετήσωσιν ἐν τῷ παρόντι κατὰ τῶν Τούρκων ἀγῶνι. Πολλαχόθεν ὡσαύτως ἔμαθον ὅτι τὸ Μαυροβούνιον ὡς καὶ αἱ πέριξ αὐτοῦ χῶραι αἱ ὑποτελεῖς τῇ Ὀθωμανικῇ αὐτοκρατορίᾳ καὶ πρεσβεύουσαι τὸ ὀρθόδοξον δόγμα, θέλουσιν ἀναλάβει τὰ ὅπλα, δι' ὃ καὶ ἀγγέλλω ὑμῖν ὅτι πρὸς πραγμάτωσιν τούτου θέλω πράξει πᾶν τὸ δέον. Κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην ἀδυνατοῦμεν ἄλλως νὰ ἀνάψωμεν τοσοῦτον ἰσχυρὰν πυρκαϊὰν ἐν τοῖς σπλάγχνοις τῆς ἐχθρικῆς χώρας, ἢ διακόπτοντες τὴν προσαγωγὴν τῶν τροφίμων ἢ καὶ διαιροῦντες τὴν στρατιὰν τοῦ ἐχθροῦ. Ἐὰν δὲ ἐπιληφθῶμεν τῆς

1 Ἴδε Παρνασσοῦ τόμ. Α' 1877 σελ. 915-921, Β', 1878 σελ. 459-464 καὶ 708-712.
2 Ἴδε καὶ τὴν ἐν τῇ ἑπομένῃ σελ. 144 διεξοδικὴν σημείωσιν α'.

ἐκστρατείας ταύτης, φρονῶ ὅτι προτιμότερον εἶνε νὰ διευθυνθῶμεν κατ' εὐθεῖαν πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπως ἀπελευθερώσωμεν πάντας τοὺς ὀρθοδόξους καὶ εὐσεβεῖς τοῦ βαρέως ζυγοῦ ὃν φέρουσιν, ὅπως ὁ αὐτοκράτωρ Πέτρος ὁ Μέγας εἶπε: «*Τοὺς ἀπίστους δὲ Μωαμεθανοὺς νὰ ἐκδιώξωσιν εἰς τὴν πεδιάδα καὶ τὰς ἐρήμους στέπας, τῆς τέως ἀμμώδους αὐτῶν χώρας. Ἐνταῦθα δὲ θέλει ἀναλάμψει ἡ εὐσέβεια καὶ θέλομεν δοξάσει τὸν Παντοδύναμον ἡμῶν Θεόν*». Οὐδόλως δὲ φρονῶ ὅτι πρέπει νὰ καταβάλω μέγαν κόπον πρὸς ἐξέγερσιν τοῦ λαοῦ τούτου κατὰ τῶν Τούρκων καὶ ὑπόταξιν εἰς τὰς προσταγάς μου. Εἶνε ἀνδρεῖοι, ἀγαπῶσιν ἐμὲ καὶ τοὺς συναδέλφους μου ὡς ὁμοδόξους. Ἐγὼ θέλω ἐκστρατεύσει ἐκ τῆς μιᾶς πλευρᾶς, αὐτοὶ δὲ ἐκ τῆς ἑτέρας. Αὕτη εἶνε ἡ γνώμη μου, ἐὰν ἐγκρίνητε αὐτὴν τότε πρέπει νὰ ἀκολουθήσωμεν τὸ παράδειγμα τοῦ αὐτοκράτορος Πέτρου τοῦ Μεγάλου νὰ στείλωμεν πρὸς αὐτοὺς προκήρυξιν ἐκ μέρους τῆς αὐλῆς θωπευτικὴν δι' ἀντιπροσώπου ἀγαθοῦ, ἀξίου καὶ χαίροντος πλήρη ἐμπιστοσύνην. Νὰ φυλαττώμεθα δὲ πάσει δυνάμει τὴν Καισαρικὴν αὐλήν, καθότι ἐξ ἰδίων μου παρατηρήσεων καὶ συνδιαλέξεων ἐξήγαγον τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ αὐλὴ αὕτη εἶνε οἱ αἴσχιστοι ἡμῶν ἐχθροί. Πολλάκις ἐπὶ τούτῳ ἀπέστελλον ἀνθρώπους ὅπως ἐκμάθωσι τὴν γνώμην τοῦ τε ἁπλοῦ λαοῦ καὶ τῆς ἐμπορικῆς τάξεως, συνεπέρανα δὲ ὅτι ἅπαντες, τολμῶ εἰπεῖν, ποθοῦσι τὴν ἧτταν τοῦ στρατοῦ ἡμῶν, οὐδεὶς δέ, φρονῶ, φθονεῖ τοσοῦτον τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν δόξαν τοῦ ἡμετέρου ἔθνους ὅσον αὐτοί.

Ἀλέξιος Ὀρλὼβ

Σημ. Α'. Τὴν ἀνωτέρω ἐπιστολὴν ὡς καὶ τὰς λοιπὰς καταχωρισθησομένας περαιτέρω περὶ τῆς εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐκστρατείας τῶν Ῥώσων ἀρύομαι ἐκ τοῦ κατ' αὐτὰς ἐκδοθέντος τεύχους τῆς πολυτιμοτάτης *Ἱστορίας τοῦ Ῥωσικοῦ Ἔθνους* ὑπὸ τοῦ ἄρτι ἀποβιώσαντος καθηγητοῦ τοῦ ἐν Μόσχᾳ Πανεπιστημίου διασήμου ἱστοριογράφου Σολοβιὸβ. Αἱ ἐπιστολαὶ αὗται κέκτηνται μεγίστην σημασίαν ὀφείλομεν δὲ μεγίστην χάριν τῷ διασήμῳ τούτῳ ἱστορικῷ καθ' ὅτι δύο μέχρι τοῦδε ἱστοριογράφοι τῆς Ῥωσίας ὁ Σολοβιὸβ καὶ ὁ Κοστομάροβ ἐπωφελήθησαν τῶν ἀπεράντων ἐν Ῥωσίᾳ ἀρχαίων, τῷ Σολοβιὸβ δὲ ὀφείλομεν, ἐπαναλαμβάνω, τὴν ἀποκάλυψιν τῶν ἱστορικῶν τούτων κειμηλίων ἅτινα τίς οἶδε ἐὰν δὲν ἤθελον μείνῃ ἐν τῷ σκότει ἐς ἀεί! Οὐχὶ περιττὸν δὲ κρίνω καί τοι κατεχώρισα ἤδη ἐν τῷ *Παρνασσῷ* πολλὰ περὶ τούτου ἔγγραφα νὰ παραθέσω ἐνταῦθα καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ ῥηθέντος ἱστορικοῦ μνημονευόμενα περὶ τοῦ πολυθρυλήτου τούτου *Σχεδίου* τῆς εἰς Πελοπόννησον ἐκστρατείας τόσον μᾶλλον καθότι παρέχουσι λεπτομερεστέρας εἰδήσεις πολυτιμοτάτας εἰς τὴν ἐπὶ Τουρκοκρατίας Ἐθνικὴν ἡμῶν Ἱστορίαν. «Ἡ ἐκστρατεία εἶχε σχεδιασθῆ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐξ Ἑλλάδος κομισθεισῶν εἰδήσεων ὑπὸ διαφόρων πλη-

ρεξουσίων κατὰ τὸ 1763 ἔτος ἅμα ἀρξαμένου τοῦ ἐκ μέρους τῆς Πύλης κινδύνου ἕνεκα τῆς εἰς τὰ Πολωνικὰ ἀναμίξεως αὐτῆς, ὁ δὲ κόμης Ὀρλὸβ ἀπέστειλε πρὸς τὸ *Σπαρτιατικὸν Ἔθνος* δύο Ἕλληνας τὸν Ἐμμανουὴλ Σάρρον καὶ τὸν ἀξιωματικὸν τοῦ πυροβολικοῦ Παπάζογλουν. Ὁ Σάρρος ἐπέστρεψεν ἐκ τῆς περιοδείας αὐτοῦ τὸν Μάϊον τοῦ 1765 κομίζων εἰδήσεις ὅτι τὸ Σπαρτιατικὸν ἔθνος πρεσβεῦον τὸ χριστιανικὸν ὀρθόδοξον δόγμα καί τοι ζῶν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει, οὐδέποτε ὅμως ὑπετάχθη τοῖς Τούρκοις καὶ δὲν φοβεῖται αὐτοὺς ἀγωνιζόμενος κατ' αὐτῶν ἐν τοῖς ὄρεσι καὶ τοσοῦτον ὀχυραῖς θέσεσιν, ὥστε οἱ Τοῦρκοι ἀδυνατοῦσι νὰ πλησιάσωσιν αὐτούς. Ἅμα οἱ Ἕλληνες ἤκουσαν παρὰ τοῦ Σάρρου τὴν πρότασιν νὰ λάβωσι τὰ ὅπλα ἐν περιπτώσει πολέμου μεταξὺ Ῥωσίας καὶ Τούρκων, αὐθωρεὶ οἱ ἄρχοντες αὐτῶν καὶ ὁπλαρχηγοὶ συνεκρότησαν μεγάλην συνέλευσιν καὶ ἀνήγγειλαν ὅτι εἶνε ἕτοιμοι νὰ ἀγωνισθῶσι μετὰ δυνάμεων οὐκ ὀλίγων κατὰ τῶν Τούρκων ὡς ἐχθρῶν τῆς ὀρθοδόξου χριστιανικῆς θρησκείας. Ἕλλην δέ τις Μπενάκης πλούσιος καὶ σεβάσμιος εὐπατρίδης ἔλεγεν ἐν τῇ συνελεύσει ὅτι ἀθέλει ἐξεγείρει καὶ τοὺς Λακεδαιμονίους Ὀθωμανοὺς ὑπηκόους, ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ὅσα μέρη τύχωσι τῆς προστασίας τῆς Αὐτοκρατείρας τῆς Ῥωσίας. Ὑπάρχει εἰσέτι λαὸς ἐλεύθερος, Ἕλληνες ὡσαύτως οἰκοῦντες ἐν τῇ μεγάλῃ ἐπαρχίᾳ Καρσμήρᾳ,(;) οἱ ὁπλαρχηγοὶ ἐγώ, ὁ Σταθᾶς, ὁ Μπουκουβάλας, ὁ Μακρόπουλος, ὁ Ζῆδρος καὶ λοιποὶ ὀρθόδοξοι, οἵτινες ποθοῦντες νὰ τύχωσι τῆς ἀνεξαρτησίας, θέλουσιν ἐξεγερθῇ μετὰ μεγίστης χαρᾶς κατὰ τῶν Τούρκων καὶ δύνανται νὰ προσκαλέσωσι πολλοὺς ἑτέρους Ἕλληνας. Ὑπάρχει εἰσέτι ἡ ἐπαρχία Χειμάρρα ἣν οἰκεῖ λαὸς ἐλεύθερος, καλούμενοι Μικροὶ Ἀλβανοὶ (λαλοῦσι δὲ Ἑλληνιστὶ) καὶ οἵτινες οὐδέποτε ὑπετάχθησαν τοῖς Τούρκοις, πρεσβεύουσι δὲ τὸ ὀρθόδοξον Ἑλληνικὸν δόγμα, εἶνε ἱκανοὶ νὰ ἀγωνισθῶσι κατὰ τῶν Τούρκων μετὰ πολλῶν δυνάμεων, καὶ ἐξ ὧν ὁ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως διατηρεῖ τάγμα ὅλον». Ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ταύταις ὁ Σάρρος καὶ ὁ Παπάζογλους ἦσαν ἀντιπρόσωποι καὶ ἐνέπλησαν ἐλπίδων τοὺς κατοίκους αὐτῶν, ἰσχυριζόμενοι ὅτι ἐὰν ἡ Ῥωσία ἀναλάβῃ τὸν κατὰ τῆς Τουρκίας ἀγῶνα, ἅπαντες οὗτοι ὁμοθυμαδὸν θέλουσιν ἐξαναστῇ κατὰ τῆς Πύλης καὶ ἑνωθῇ ἔν τινι τόπῳ, καθ' ὅτι ἡ ἀπόστασις μεταξὺ τῶν ἐπαρχιῶν τούτων δὲν εἶνε μείζων τῶν 150 βερστίων. «Κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην, ἔγραφεν ὁ Σάρρος, τολμῶ νὰ δώσω ὑμῖν τὴν συμβουλὴν νὰ ἀποσταλῶσιν εἰς τὴν Μεσόγειον κατὰ τῶν Τούρκων δέκα ῥωσικὰ πολεμικὰ πλοῖα, ἐφ' ὧν νὰ φορτωθῶσιν ἀρκετὰ τηλεβόλα, ἅτινα ἅμα ἰδόντες οἱ Ἕλληνες θὰ δράμωσι νὰ ἑνωθῶσι μετὰ τῶν Ῥώσων, πλὴν δὲ τούτου οἱ Ῥῶσοι ἔχουσιν ἴδια οὐ σμικρᾶς χωρητικότητος πλοῖα, ἅτινα ὅμως ἐπάναγκες νὰ ἐξοπλισθῶσι διὰ τηλεβόλων, αὐτοὶ δὲ οἱ Ἕλληνες εἶνε μάχιμοι καὶ ἀνδρεῖοι». Ὁ Ὀρλὸβ ἐνεχείρισε τῷ Σάρρῳ ἔγγραφον ἰδιοχείρως γεγραμμένον

ὡς ἑξῆς. «Διὰ τοῦ παρόντος ἐγγράφου πιστοποιῶ ὅτι ὁ Ἐμμανουὴλ Σάρρος ἐστάλη παρ' ἐμοῦ ὡς ἐπίτροπος εἰς τὸ Ὀθωμανικὸν κράτος τῷ 1763 ἔνθα καὶ ἐξεπλήρωσε τὸ ἀνατεθὲν αὐτῷ ἔργον εὐσυνειδήτως».

Ὁ Ἄγγλος πρεσβευτὴς Κατκάρτ ἐν ταῖς πρὸς τὸ Βρετανικὸν Ἀνακτοβούλιον ἀνακοινώσεσιν αὐτοῦ κατέλιπε περιγραφὴν συνδιαλέξεως ἣν ἔσχε μεθ' ἑνὸς τῶν ἐπιτρόπων τούτων, ὅστις ἀφηγεῖτο αὐτῷ ὅτι κατ' ἀρχὰς ἡ Αὐτοκράτειρα καὶ οἱ ὑπουργοὶ εὗρον τὸ σχέδιον λίαν δύσκολον ἔπειτα ὅμως ἐπεμελήθησαν τῆς ἐκτελέσεως αὐτοῦ μετὰ μεγίστης ζέσεως. Ἐν Πελοποννήσῳ κατὰ τοὺς λόγους τοῦ ἐπιτρόπου, ὑπάρχουσι πολλοὶ λιμένες, πολλοὶ ναυτικοί, ὀλίγοι Τοῦρκοι καὶ μικραὶ προφυλάξεις. Οἱ Ἕλληνες διψῶσι νὰ τύχωσι τῆς ἐλευθερίας, μικρὰ δὲ βοήθεια δύναται νὰ χορηγήσῃ αὐτοῖς τὸ μέσον νὰ τύχωσιν αὐτῆς, διὰ δὲ τῆς ὀχυρώσεως τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου νὰ προστατεύσωσιν αὐτήν. Ἡ Ἀλβανία, ἡ Ἤπειρος, ἡ Ζάκυνθος, ἡ Κεφαλληνία καὶ αἱ παρακείμεναι νῆσοι θὰ ἀκολουθήσωσι τὴν πορείαν τῆς Πελοποννήσου. Ἡ Κρήτη νὰ ἐξαναστῇ εἶνε δύσκολον, διότι ἔχει πολλὰ τουρκικὰ φρούρια, εἶνε δυνατὸν ὅμως νὰ ὀχυρωθῶσι μία ἢ δύο νῆσοι τοῦ Ἀρχιπελάγους καὶ διὰ τοῦ μέσου τούτου νὰ παρακωλυθῇ ἡ διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου τροφοδοσία τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ Ἕλληνες ἔχουσι πλείστας ὅσας ἀφορμὰς καὶ σπουδαίας αἰτίας νὰ φέρωνται δυσμενεῖς πρὸς τὴν Ὀθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν, ἐν τούτοις προτιμῶσιν αὐτὴν παρὰ τὰς Καθολικὰς Δυνάμεις, καθ' ὅτι οἱ Τοῦρκοι διακρίνονται ἐπὶ πλειοτέρᾳ ἀνεξιθρησκείᾳ· οἱ Ἕλληνες οὐδέποτε ἠθέλησαν νὰ ἀνήκωσι τῇ Αὐστρίᾳ καὶ δὲν ἀγαπῶσι πολὺ τὴν Γαλλίαν».

ΙΒ'

ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ ΤΗΣ Β' ΤΩι ΑΛΕΞΙΩι ΟΡΛΟΦ.

Ἐν Πετρουπόλει τῇ 29 Ἰανουαρίου 1770.

Ἐγὼ αὐτὴ ἤδη συνῳδὰ τῇ προτάσει τοῦ ἀδελφοῦ ὑμῶν, προὐτιθέμην νὰ κατενέγκωμεν τῷ ἐχθρῷ σπουδαῖον τραῦμα ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδος ἔν τε τῇ χερσονήσῳ αὐτῆς καὶ ἐν ταῖς νήσοις τοῦ Ἀρχιπελάγους, νῦν δὲ λαβοῦσα παρ' ὑμῶν λεπτομερεστέρας πληροφορίας περὶ τῆς πραγματικῆς προθυμίας τῶν αὐτόθι ἐθνοτήτων ἵνα ἐπαναστασήσωσι κατὰ τῆς Πύλης, πολλῷ μᾶλλον ὑποστηρίζομεν τὴν τοιαύτην ἡμῶν πρόθεσιν, τούτου δὲ ἕνεκα ἔχουσα πλήρη πεποίθησιν τῇ ὑμετέρᾳ ἀφοσιώσει, τῇ δραστηριότητι καὶ τῇ θερμῇ ὑμῶν προθυμίᾳ τοῦ νὰ καταστῆτε ὠφέλιμος υἱὸς καὶ πολίτης τῆς πατρίου γῆς, εὐχαρίστως ποθοῦμεν τῇ ἰδίᾳ ἡμῶν βου-

λήσει νὰ ἀναθέσωμεν καὶ ἐμπιστευθῶμεν ὑμῖν τὴν παρασκευήν, διοργάνωσιν καὶ διεκπεραίωσιν τῆς ἐκστρατείας ταύτης. Ἰδίως ὀφείλετε νὰ ἔχητε πρὸ ὀφθαλμῶν ὡς βάσιν τῆς ὅλης ἐπιχειρήσεως, ὅτι ἡ μεμονωμένη ἐξέγερσις ἑκάστης ἐθνότητος πρὶν ἑτοιμασθῶσιν εἰς τοῦτο αἱ λοιπαί, δύναται ν' ἀποβῇ ὑμῖν βλαβερὰ καθ' ὅτι οὐδεμία ἐξ αὐτῶν κατ' ἰδίαν εἶνε τοσοῦτον ἰσχυρὰ ὥστε νὰ δυνηθῇ νὰ ἐπιχειρήσῃ τι ἀνώτερον ἁπλῆς εἰσβολῆς καὶ οὕτως εἰπεῖν ἐφημέρου λεηλασίας τῆς γείτονος χώρας. Ἑπομένως ἑκάστη τοιαύτη εἰσβολή, μὴ ἐπιφέρουσα σπουδαίαν ζημίαν τῷ ἐχθρῷ, πολλῷ δὲ ἧττον προξενοῦσα αὐτῷ εὐνοϊκόν τι εἰς ἡμᾶς ἀποτέλεσμα, ἀποτελεῖ τὸν κύριον ἡμῶν σκοπόν, ἤθελε μόνον χρησιμεύσει εἰς τὸ νὰ κινήσῃ τὴν προσοχὴν τῶν Τούρκων ὅπως ἐπισπεύσωσι τὴν ἄμυναν δι' ἀναγκαίων προφυλάξεων κατὰ πάσης ἐν τῷ μέλλοντι τοιαύτης εἰσβολῆς· καθ' ὅτι ἁπανταχοῦ θὰ εἶνε αὐτοῖς εὐκολώτερον νὰ παύωσι τὴν ἀνάφλεξιν ἁπλοῦ σπινθῆρος ἢ νὰ σβέσωσι κατόπιν ὁλόκληρον πυρκαϊάν. Ἐπὶ τῇ βάσει δὲ ταύτῃ πρώτη καὶ κυρία φροντὶς ὑμῶν ἔσται νὰ κατορθώσητε τὴν πλήρη ὁμόνοιαν καὶ συνεννόησιν ἁπάντων τῶν αὐτόθι ἐθνοτήτων ἢ τοῦ πλείστου μέρους αὐτῶν, ἐμπνέοντες αὐτοῖς τοῦτο διὰ τῆς ἀποδείξεως τοῦ ἀμοιβαίου αὐτῶν συμφέροντος καὶ διὰ τῆς ἐλπίδος τῆς κοινῆς ἐκ τοῦ ἐπαχθοῦς ζυγοῦ τῶν ἀπίστων ἀνεξαρτησίας, ἰδίως δὲ διὰ τοῦ κοινοῦ εἰς πάντα ὀρθόδοξον χριστιανὸν καθήκοντος τῆς προστασίας τῆς ἁγίας ἐκκλησίας καὶ αὐτῆς τῆς εὐσεβείας, νὰ ἐνεργήσητε ἅπαντα τὰ μέτρα καὶ τὰς παρασκευὰς ὑμῶν ἐν πλήρει μυστικότητι, οὕτως ὥστε νὰ λάβωσι τὰ ὅπλα ὅσον τὸ δυνατὸν ὁμοθυμαδὸν ἢ ἡ μία ἐθνικότης εὐθὺς μετὰ τὴν ἑτέραν, μετ' αὐτῶν δὲ πανταχόθεν δι' ἰσχυρῶν καὶ συνηνωμένων δυνάμεων καὶ οὐχὶ μικρῶν καὶ διεσκορπισμένων ἑκάστης ἐθνικότητος ὁμάδων, αἰφνιδίως νὰ γείνῃ ἡ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἐπίθεσις ἐπὶ τῇ βάσει προηγουμένου σχεδίου ποῦ καὶ τίνι τρόπῳ νὰ διεξαγάγητε τὰς ἐχθροπραξίας καὶ ἐν τίνι θέσει νὰ εὕρητε ἀσφαλὲς εἰς ἡμᾶς στρατηγεῖον οὐ ἄνευ φρονῶ ὅτι εἶνε ἀδύνατον νὰ ἐναποταμιεύσητε τὰς ἀναγκαίας τῇ στρατιᾷ ἡμῶν τροφάς, καὶ ὅπερ θέλει χρησιμεύσῃ ἐνίοτε ὡς ἀσφαλὲς ἄσυλον ἐν περιπτώσει καταδιώξεως ἡμῶν ὑπὸ ἰσχυροτέρου ἐχθρικοῦ σώματος.

Αἰκατερίνη Β'

ΙΓ'

ΕΚΚΛΗΣΙΣ

ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ ΤΗΣ Β' ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ

Ἐλέῳ Θεοῦ Ἡμεῖς Αἰκατερίνη Β' κτλ. Ἀναγγέλλομεν εἰς ἁπάσας τὰς Ἑλληνικὰς καὶ Σλαυικὰς ἐθνότητας τὰς πρεσβευούσας τὸ ὀρθόδοξον δόγμα καὶ κατοικούσας ἔν τε τῇ Χερσονήσῳ καὶ ταῖς νήσοις τοῦ Ἀρχιπελάγους.. Ἀξία μεγίστης λύπης εἶνε ἡ κατάστασις τῶν διασήμων τούτων ἐπὶ ἀρχαιό-

τητι καὶ εὐσεβείᾳ ἐθνοτήτων, ἐν ᾗ διάγουσιν αὗται νῦν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς Ὀθωμανικῆς Πύλης. Ἡ ἔμφυτος τῶν Τούρκων θηριωδία καὶ τὸ ὑπὸ τῆς θρησκείας αὐτῶν ὑπαγορευόμενον μῖσος πρὸς τοὺς χριστιανούς, συμβάλλουσιν ἀμφότερα εἰς τὸ νὰ ἐπιφέρωσι μυρία δεινὰ εἴς τε τὰς ψυχὰς καὶ τὰ σώματα τῶν χριστιανῶν οὐχὶ μόνον τῶν ὑπηκόων καὶ ὑποδεδουλομένων αὐτοῖς ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν γειτόνων ἐθνοτήτων, καθ' ὅτι ἡ κακεντρέχεια τῶν Ἀγαρηνῶν οὐδένα ἄλλον χαλινὸν ἔχουσα πλὴν τοῦ φόβου εἶνε ἀπεριόριστος. Ἡ Ὀθωμανικὴ Πύλη κατὰ τὴν συνήθη αὐτῇ δυσμένειαν πρὸς τὴν ὀρθόδοξον ἡμῶν ἐκκλησίαν, βλέπουσα τὰς προσπαθείας ἃς καταβάλλομεν ὑπὲρ τῆς θρησκείας καὶ τοῦ νόμου ἡμῶν οὕτινος τὴν προαιώνιον ὑπεροχὴν προσεπαθήσαμεν νὰ ἑδραιώσωμεν διὰ τῶν συνθηκῶν, ὑπεροχὴν ἥτις κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἀφηρέθη παρ' αὐτῆς βιαίως, πνέουσα ἐκδίκησιν, καταφρονήσασα ἅπαντα τὰ ἐθνικὰ δίκαια καὶ αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν, πρὸς τοῦτο δὲ κατὰ τὴν ἔμφυτον αὐτῆς ἀπιστίαν ἀθετήσασα τὴν μετὰ τῆς αὐτοκρατορίας ἡμῶν συναφθεῖσαν αἰώνιον εἰρήνην ἀνέλαβεν ἀδικώτατον καθ' ἡμῶν πόλεμον καὶ τούτου ἕνεκεν ἠνάγκασε καὶ ἡμᾶς νὰ προστρέξωμεν εἰς τὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ δωρηθὲν ἡμῖν ὅπλον. Αὕτη εἶνε ἀκριβῶς ἡ περίστασις ἐκείνη καθ' ἣν οἱ ὑπὸ τὸν ζυγὸν στενάζοντες χριστιανοὶ θέλουσιν ὑποκύψει εἰς πλείονα δεινά. Λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὴν λυπηρὰν ταύτην κατάστασιν τῶν εὐσεβῶν τούτων τέκνων τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ, συζητοῦμεν καὶ ἐπιθυμοῦμεν πάσαις δυνάμεσι νὰ προσπαθήσωμεν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας καὶ τῆς εὐημερίας αὐτῶν. Ἀρκεῖ μόνον κατὰ τὰς ἐχθροπραξίας νὰ συμπράττωσι τῷ ἡμετέρῳ στρατῷ. Συμβουλεύομεν ἅπασιν αὐτοῖς ἐν γνώσει καὶ ἑκάστῳ ἰδιαιτέρως νὰ ἐπωφεληθῶσι τῶν συμφερουσῶν αὐτοῖς περιστάσεων τοῦ παρόντος ἀγῶνος, πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ ζυγοῦ καὶ ἀνεξαρτησίαν λαμβάνοντες τὰ ὅπλα ἁπανταχοῦ καὶ ἔνθα δυνηθῶσι κατὰ τοῦ γενικοῦ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐχθροῦ, καὶ προσπαθοῦντες νὰ ἐπιφέρωσιν αὐτῷ παντοίαν βλάβην καὶ διὰ τῆς ὁδοῦ ταύτης νὰ συντείνωσιν εἰς τὴν πραγμάτωσιν τῆς κοινῆς ἀγαθῆς ἐπιχειρήσεως καὶ εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν τύχην, ἧς ἡ θεμελιώδης καὶ διὰ τὸν μέλλοντα χρόνον θέλει στερεωθῆ ἱερῶς καὶ ἀπαρεγκλίτως κατὰ τὴν σύναψιν τῆς πρὸς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην εἰρήνης, ὅταν ὁ ὑψηλόφρων ἀντίπαλος θὰ ἀναγκασθῇ νὰ αἰτήσῃ παρ' ἡμῶν αὐτήν. Ἡ μεγίστη εὐχαρίστησις ἡμῶν ἔσται νὰ ἴδωμεν τὰς χριστιανικὰς ἐπαρχίας ἀπολελυτρωμένας τῆς ἀφορήτου δουλείας καὶ τὰς ἐθνότητας ὑπὸ τὴν αἰγίδα ἡμῶν ἀκολουθούσας τὰ ἴχνη τῶν προγόνων αὐτῶν, δι' ὃ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι δὲν θέλομεν ἀρνηθῆ παρέχοντες αὐταῖς πάντα τὰ μέσα, χορηγοῦντες αὐταῖς τὴν ἡμετέραν προστασίαν καὶ συμπάθειαν πρὸς συντήρησιν ἁπασῶν τῶν ὠφελειῶν ἐκείνων ἃς θέλουσι πορισθῇ διὰ τῶν πολεμικῶν αὐτῶν ἄθλων κατὰ τὸν ἀγῶνα ἡμῶν τοῦτον ἐναντίον τοῦ ἀπίστου ἐχθροῦ.

Αἰκατερίνη Β'

ΙΔ'

ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΠΡΙΓΚΙΠΟΣ ΟΡΛΟΒ ΤΗι ΑΥΤΟΚΡΑΤΕΙΡΑι ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗι ΤΗι Β'.

Πλὴν τῶν φρουρίων καὶ τῶν μεγάλων πόλεων Τριπόλεως, Κορίνθου καὶ Πατρῶν καί τοι ἅπασα ἡ Πελοπόννησος ἐκαθαρίσθη, αἱ δυνάμεις μου εἶνε τοσοῦτον ἀσθενεῖς, ὥστε οὐ μόνον δὲν ἐλπίζω νὰ καταστῶ κύριος ἁπάσης τῆς Πελοποννήσου, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τὰς κατακτηθείσας χώρας ἀμφιβάλλω ἐὰν δυνηθῶ νὰ διατηρήσω. Ἡ *δειλία τῶν τε Ἑλλήνων καὶ Μανιατῶν* καταστρέφει πᾶσαν ἐλπίδα μου, ἡ ἐκ τῆς ἀγνοίας δὲ τῆς γλώσσης προερχομένη ἀταξία, ἔτι μᾶλλον μὲ ἀπελπίζει. Τὸ ἄριστον ἐξ ὧν δύναμαι νὰ πράξω ἔσται ἡ κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν ὀχύρωσίς μου, ἡ ἀνάφλεξις τοῦ πυρὸς ἁπανταχοῦ ὅσον ἤδη ἐγένετο τοῦτο ἐν Πελοποννήσῳ, ἡ διακοπὴ πάσης μεταφορᾶς τροφίμων εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἡ διὰ τοῦ στόλου ἐπίθεσις. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἔσται δύσκολον ἐὰν μὴ ἔλθῃ ὅσον τάχιον ὁ Ἔλφινστον. Οἱ ἐγχώριοι κάτοικοι εἶνε κόλακες, ἀπατεῶνες, ἄστατοι, θρασεῖς καὶ δειλοὶ παραδεδομένοι εἰς τὸ χρῆμα καὶ εἰς τὴν λείαν οὕτως ὥστε οὐδεὶς δύναται νὰ ἀναχαιτίσῃ τὸ πάθος αὐτῶν τοῦτο. Εὐπιστία καὶ ἀπρονοησία, φόβος καὶ ἐκ μόνης τῆς ἐκφωνήσεως τοῦ ὀνόματος *Τοῦρκος* ἀποτελοῦσιν ὡσαύτως τὰ προτερήματα τῶν ὁμοδόξων ἡμῶν. Πρεσβεύουσι τὸ θρήσκευμα διὰ τῶν χειλέων μόνον, οὐδ' ἁπλοῦν ἴχνος τῆς Χριστιανικῆς ἀρετῆς ἔχοντες ἐνδομύχως. Εἰθισμένοι νὰ διάγωσι βίον ἄτακτον, μισοῦντες πᾶσαν εὐταξίαν καὶ ἀγνοοῦντες τίνι τρόπῳ νὰ ἀσκηθῶσιν εἰς αὐτήν, εὑρίσκονται αἰωνίως ἐν μεγίστῃ ταραχῇ πνεύματος. Ἡ δουλεία καὶ ὁ τουρκικὸς ζυγὸς ἐν οἷς ἐγεννήθησαν καὶ ἀνετράφησαν ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ παχυλὴ ἀμαθία κατακυριεύουσιν αὐτῶν. Ἕνεκα πάντων τούτων τῶν αἰτιῶν ἀπώλεσα πᾶσαν ἐλπίδα τοῦ νὰ δυνηθῶ νὰ παρέξω αὐτοῖς πρὸς κοινὴν αὐτῶν εὐημερίαν, βίον ἐπὶ σταθερῶν βάσεων ἱδρυμένον.

Ὀρλὸβ

ΙΕ'

ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ ΤΗΣ Β' ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΡΙΓΚΙΠΑ ΟΡΛΟΒ

Καί τοι κατείδομεν νῦν ὅτι ἡ ἐκστρατεία τῆς Πελοποννήσου δὲν παρήγαγε τὰ ποθούμενα ἀποτελέσματα συνῳδὰ τῇ ἡρωϊκῇ αὐτῆς ἐνάρξει ἔ-

νεκα τῆς φυσικῆς τῶν Ἑλλήνων δειλίας, εὐπιστίας καὶ προδοσίας, οἵτινες ἰδίως παρὰ τὴν Μεθώνην τοσαῦτα ἀτοπήματα διέπραξαν, ἐν τούτοις μεγάλως χαίρω ἀκούουσα παρ' ὑμῶν ὅτι ἅπαντες οἱ ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν ὑμῶν ὑπηρετήσαντες μαχηταὶ ἀπὸ τῶν κατωτάτων μέχρι τῶν ἀνωτάτων, ἀνδρείως, θερμῶς καὶ μετὰ μεγίστου ζήλου ἐξεπλήρουν τὸ καθῆκον τῶν γνησίων υἱῶν τῆς πατρίδος, ἕνεκα δὲ τοῦ προτερήματος αὐτῶν τούτου, θέλομεν ἐν τῷ μέλλοντι ἀποβλέπει εἰς αὐτοὺς μετὰ μεγίστης προσοχῆς. Ἀφοῦ δὲ οἱ Ἕλληνες τῆς Πελοποννήσου τόσον κακῶς ἠκολούθησαν τὸ παράδειγμα τῆς ἀνδρείας, τῆς γενναιότητος καὶ τῆς εὐσταθείας ὑφ' ἧς ὑμεῖς γενικῶς ἐποδηγετεῖσθε καὶ δὲν ἤθελον νὰ τύχωσι τῆς ἐκ τοῦ ζυγοῦ ἀνεξαρτησίας, ἕνεκα τῆς ἰδίας αὐτῶν δειλίας, ἀπιστίας καὶ ἀπάτης *λίαν συνετῶς καὶ ὀρθῶς (!!) ἐπράξατε ἐγκαταλιπόντες αὐτοὺς τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν τύχῃ*, στρέψαντες τὰς θαλασσίας ὑμῶν δυνάμεις κατὰ τῆς διὰ θαλάσσης προσβολῆς τοῦ ἐχθροῦ. Εἴπατε τῷ πρίγκιπι Γεωργίῳ Δολγορούκωβ ὅτι ἡ ἡμέρα τῆς παρὰ τὴν Μεθώνην μάχης καί τοι ὑπῆρξεν ἀτυχής, ὁπωσδήποτε ὅμως ἡ ἱκανότης καὶ ἡ ἀνδρεία αὐτοῦ ἔπραξε πᾶν ὅ τι ἠδύναντο νὰ πράξωσι καὶ ἑπομένως ἡ ἡμέρα αὐτὴ ἐνεποίησεν αὐτῷ δόξαν.

Αἰκατερίνη Β'

Σημ. Β'. Ταῦτα ἔγραφεν ἡ περιώνυμος Αὐτοκράτειρα τῆς Ρωσίας καὶ τοιαύτην πεποίθησιν εἶχε περὶ ἡμῶν πεισθεῖσα βεβαίως εἰς τοὺς λόγους τοῦ πρίγκιπος Ὀρλὼβ μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς εἰς Πελοπόννησον ἐπαράτου ταύτης τῷ Ἑλληνισμῷ ἐκστρατείας, ἥτις τοσαῦτα κακὰ προὐξένησε εἰς τοὺς δυστήνους ἐν Τουρκίᾳ ἐν γένει οἰκοῦντας τότε Ἕλληνας. Ἰδοὺ λόγου χάριν ἀκριβῶς ὅτε ἐγράφετο ὁ κατὰ τῶν Ἑλλήνων πανηγυρικὸς οὗτος τῆς αὐτοκρατείρας τῆς Ρωσίας, τί ἔγραφον αἱ *ἐπίσημοι εἰδήσεις τῆς Πετρουπόλεως* (Σὰντ Πετερβούρσκιγια Βεδομόστι. 1770 ἀριθμ. 39). «Ἡ τῆς αἰσίας ἀφίξεως τῆς Ρωσικῆς στρατιᾶς εἰς Πελοπόννησον ἀγγελία προὐξένησε τοῖς Τούρκοις βαρεῖαν αἴσθησιν ἡ δὲ *τῶν Ἑλλήνων διαγωγὴ τοσοῦτον ἐξηρέθησεν αὐτούς, ὥστε τὸ Διβάνιον ἐξητήσατο παρὰ τοῦ Σουλτάνου ἄδειαν νὰ κατασφάξωσιν ἅπαντας τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἕλληνας. Ὁ ἀριθμὸς τῶν σφαγέντων ἀνέρχεται εἰς πενταχισχιλίους, ἐσώθησαν δὲ ἐκεῖνοι μόνον οἵτινες ἐπρόφθασαν νὰ εὕρωσιν ἄσυλον ἐν ταῖς οἰκίαις τῶν ξένων πρεσβευτῶν*». Ἡ αὐτὴ ἐφημερὶς ἐν ἑτέρῳ φύλλῳ (1770 ἀριθ. 49) λέγει: «Τὴν αὐτὴν τύχην ὑπέστησαν οἱ Ἕλληνες καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσιν οὗ ἕνεκα ἠναγκάσθησαν νὰ μεταναστεύσωσιν. Ὁ βέης τῆς Τύνιδος διέταξεν ἵνα ἅπαντες οἱ ἐν τῷ κράτει αὐτοῦ οἰκοῦντες *Ἕλληνες ἔμποροι συλληφθῶσι*, τὰ δὲ ἐμπορεύματα αὐτῶν νὰ δημευθῶσι. Ὁ δὲ πασᾶς τῆς Κρήτης φοβούμενος μήπως καὶ οἱ ἐν τῇ νήσῳ Ἕλληνες μιμηθῶσι τοὺς Μανιάτας καὶ Μαυροβουνίους, προσέλθωσι δὲ πρὸς τοὺς Ρώσους ἐὰν οὗτοι ποιήσωσιν ἀπόβασιν ἐν Κρήτῃ, διέταξε *νὰ κατασφάξωσιν αὐτοὺς ἅπαντας ἀνηλεῶς*».Κατα-

λείπων πᾶσαν ἐπεξήγησιν καὶ συζήτησιν τοῦ λυπηροῦ τούτου θέματος διὰ τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ πληροῦντος ἀγανακτήσεως πάντα γνήσιον Ἕλληνα, σπεύδω νὰ προσθέσω ἐνταῦθα τὴν γνώμην αὐτοῦ τοῦ Ῥώσου διασήμου ἱστοριογράφου Σολοβιὸβ ἐκ τοῦ τελευταίου τόμου τῆς *Ἱστορίας τοῦ Ῥωσικοῦ ἔθνους* ἐξ οὗ ἀρύομαι ὡς προεῖπον τὰ σπουδαῖα ταῦτα ἱστορικὰ ἔγγραφα. Ἰδοὺ τί λέγει ὁ σοφὸς οὗτος Μοσχοβίτης. «Πᾶν αἴτιον ἐπερρίφθη ἐπὶ τοῦ τραχήλου τῶν Ἑλλήνων· ἀλλ' ὁ ἱστοριογράφος ὀφείλει νὰ διανείμῃ αὐτὸ καὶ ἀποδώσῃ γνωστὴν μερίδα εἰς τοὺς κατηγόρους. Ἐν Πετρουπόλει διεπράχθη σφάλμα· λίαν ὅμως φυσικῶς ἵνα διασκεδάσωσι τὰς Ὀθωμανικὰς δυνάμεις ὡς καὶ κατενέγκωσιν ἰσχυρότερον κατὰ τοῦ ἐχθροῦ τραῦμα καὶ ἐξασφαλισθῶσι κατὰ μελλούσης αὐτοῦ ἐπιδρομῆς καὶ ἵνα ἀποκτήσωσι δόξαν ἐπὶ τῇ ἀπελευθερώσει τῶν χριστιανῶν καὶ τῶν ἀπογόνων τῶν ἡρώων, ὧν τὰ ὀνόματα ἀνεφέροντο ἑκάστοτε ὑπὸ τῶν πεπαιδευμένων ἀνδρῶν, ἀνέλαβον τολμηρὰν ἐπιχείρησιν νὰ ἐξεγείρωσι τὸν χριστιανικὸν πληθυσμὸν τῆς Τουρκίας ὅπως ἐπαναστατήσῃ κατὰ τῆς Πύλης. Ἡ ἐπιχείρησις ἐσχεδιάσθη ἀπρονοήτως ἄνευ βεβαίας ἐλπίδος αἰσίας ἐκβάσεως· οἱ ἀποσταλέντες ἐκεῖ πληρεξούσιοι ἔλεγον ἀλήθειαν, ἀγγέλλοντες τὴν ἑτοιμότητα τῶν χριστιανῶν πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ βαρέος καὶ ἀπεχθοῦς ζυγοῦ· ὤφειλον ἐν τούτοις νὰ ἐκμάθωσι μετὰ πλειοτέρας λεπτομερείας καὶ ἀκριβείας τὰ μέσα τῶν χριστιανῶν, τά τε ἠθικὰ καὶ τὰ ὑλικά. Ὡς συνήθως, ὅτε ἐπιχείρησίς τις συζητεῖται μακρόθεν, αἱ λεπτομέρειαι ἀφανίζονται, συγχέονται, παρίστανται δὲ μόνον τὰ ἐναργέστατα καὶ σαφέστατα στοιχεῖα· ἡ δοξασία τοῦ ὑπάρχοντος πόθου πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ ζυγοῦ, ἡ ὁμοδοξία, καὶ τὰ τοιαῦτα, παριστῶσι τὴν γνώμην ὑπὸ ῥοδόχροα στοιχεῖα ὅτι δηλαδὴ ἀρκεῖ νὰ παρουσιασθῇ τις καὶ ὁ λαὸς εἶνε πρόθυμος νὰ ὑποδεχθῇ τοὺς ἀπελευθερωτὰς ἀδελφικαῖς ἀνοικταῖς ἀγκάλαις, θὰ δείξῃ θαύματα ἀνδρείας καὶ θὰ θυσιάσῃ τὸ πᾶν πρὸς ἀνεξαρτησίαν τῆς Πατρίδος. Ἐν τούτοις παρελείφθη τὸ ἐλάχιστον ζήτημα: τίνι τρόπῳ δῆλον ὅτι θὰ συνεννοῶνται οἱ ἀδελφοὶ κατὰ τὸ θρήσκευμα; Ἡ Αἰκατερίνη συνεβούλευε τῷ Ὀρλὸβ νὰ φέρεται προσεκτικῶς, νὰ ὀχυρωθῇ κατ' ἀρχὰς ἐν ταῖς παραλίοις πόλεσι καὶ νὰ μὴ ῥιψοκινδυνεύῃ τὰς μικρὰς αὐτοῦ κατὰ γῆν στρατιωτικὰς δυνάμεις, πρὶν ἢ ἀποτελέσῃ πληθὺν ἐγχωρίου στρατιᾶς. Ἡ Αἰκατερινη ἀπῄτει ὁμόθυμον γενικὸν κίνημα, παρεκώλυε τὰ μονομερῆ κινήματα. Ἐν τούτοις ὤφειλον πρῶτον νὰ μάθωσιν ἦτο ἆρά γε αὐτάρκης ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἑλλάδος ἵνα ἐνεργήσῃ ὁμοθυμαδόν; Ἡ Ἑλλὰς ὑπὸ τῆς φύσεως διῃρέθη εἰς μικρὰς ἐπαρχίας, κεχωρισμένας ἀπ' ἀλλήλων καὶ πεπροικισμένας δι' ἀνεπαρκῶν μέσων πρὸς διατροφήν, οὗ ἕνεκα καὶ οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἀναγκάζονται νὰ ἀποβλέπωσι πρὸς τὰ ἔξω καὶ ἐπιζητῶσι δραστηριότατα πόρον ζωῆς ἐν τῇ θαλάσσῃ. Ἡ ἀρχαία ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ὑπέκυψεν εἰς τοὺς φυσικοὺς τούτους ὅρους, ὤφειλε δὲ νὰ ὑποκύψῃ εἰς αὐτοὺς τούτους καὶ ἡ νεωτέρα. Νὰ

συνδράμῃ τις ἔθνος ἐν τῇ δυστυχίᾳ αὐτοῦ, νὰ συνδράμῃ αὐτὸ πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἀνεξαρτησίας εἶνε ἔργον λίαν ἐπίπονον· ἡ σύγκρουσις ἔσται ἄφευκτος ἕνεκα τῶν διαφόρων βαθμίδων τῆς ἀναπτύξεως, τῆς διαφορᾶς τῶν δυνάμεων. Τὸ ἔθνος τὸ προστατεῦον εἶνε μᾶλλον ἀνεπτυγμένον, ἰσχυρότερον, τούτου δὲ ἕνεκα καθίσταται ποδηγέτης, ἐπίτροπος, ἀπαιτῶν παρὰ τοῦ ἀσθενεστέρου, τοῦ ποδηγετουμένου, ὑπακοὴν εἰς τὰ φρονήματα αὐτοῦ· ἀλλ' ὁ κατώτερος κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν λαὸς δὲν ἐννοεῖ τὰ φρονήματα ταῦτα, ἔχων ἰδίας δοξασίας, ἴδια φρονήματα, ἐνίοτε στενότατα, δυσάρεστα· ἀλλὰ τί ποιητέον; Οἱ Ἕλληνες ἐναπέθεσαν τὰς ἐλπίδας αὐτῶν εἰς τὴν ἀρωγὴν τῶν Ῥώσων, αὐθωρεὶ ἔσπευσαν πρὸς τὰ ἀσήμαντα ῥωσικὰ στρατιωτικὰ σώματα· ἀλλ' ὅτε οἱ Τοῦρκοι ἤρξαντο ἐπιτιθέμενοι μετὰ δυνάμεων ὑπερτέρων, ἐτράπησαν εἰς φυγήν, καθ' ὅτι ἐστεροῦντο τῶν περὶ στρατιωτικῆς τιμῆς γνώσεων, ἐποδηγετοῦντο δὲ ὑπὸ τῆς πεποιθήσεως ὅτι οἱ Ῥῶσοι ὀφείλουσι νὰ συνδράμωσιν αὐτούς, καὶ οὐχὶ αὐτοὶ οὗτοι νὰ σφάζωνται ὑπὸ τῶν Τούρκων, διότι τοῦτο ἠδύναντο νὰ πάθωσι καὶ ἄνευ τῆς ἀρωγῆς τῶν Ῥώσων. Ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ἰδίως βλάπτει ἡ διαφορὰ ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ἀρωγῆς καθ' ὅτι ὁ ἰσχυρότερος καὶ ὁ ἀσθενέστερος ἀπαιτοῦσιν ὡς εἰκός, παρ' ἀλλήλων πλείονα τῶν ὅσων δύνανται καὶ θέλουσι παράσχει. Οἱ Ἕλληνες οἱ συναγωνιζόμενοι τῷ Ὀρλὼβ *δὲν ἦσαν δειλοί*, ἀλλ' ἕνεκα τῶν στοιχείων τοῦ βίου αὐτῶν δὲν ἦσαν ἱκανοὶ νὰ διεξαγάγωσιν ἀγῶνα ἐπιθετικόν, μάχην ἐν ἀναπεπταμένῳ πεδίῳ· ἦσαν ἀνδρεῖοι, ἀκαταδάμαστοι ἐν τῇ διεξαγωγῇ ἀμυντικοῦ ἀγῶνος, ἐν τῇ ἀμύνῃ τῶν τεχνητῶν ἢ φυσικῶν ὀχυρωμάτων· ἐν τούτοις τὸ σπουδαῖον τοῦτο γεγονὸς δὲν εἶχε ληφθῆ ὑπ' ὄψιν. Ὁ Ὀρλὼβ γράφει ὅτι ἡ δουλεία τῶν Ὀθωμανῶν κατέλιπε λυπηρὰ ἴχνη ἐπὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν Ἑλλήνων· ἀλλ' ἵνα γείνῃ τοῦτο καταφανὲς ἦτο πάντῃ περιττὸν νὰ ὑπάγῃ τις εἰς Πελοπόννησον. Ἠδύνατό τις καὶ ἐν Λιβόρνῳ καὶ ἐν Πετρουπόλει ὢν νὰ καταλήξῃ εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο. Οἱ Ῥῶσοι ἐξεπλάγησαν μάλιστα βλέποντες τοὺς Ἕλληνας σφάζοντας τοὺς Τούρκους· ἀλλὰ μήπως κατὰ τὰς γνωστὰς σχέσεις τῶν Τούρκων μετὰ τῶν χριστιανῶν ἠδύναντο νὰ γεννηθῶσι μεταξὺ αὐτῶν συμφωνίαι καὶ στερεωθῶσι νόμοι ἐπεξειργασμένοι ὑπὸ πεπαιδευμένων χριστιανικῶν ἐθνῶν; Βλέπων ἐνώπιόν του τὸν αἴσχιστον αὐτοῦ ἐχθρὸν καὶ δεσπότην ὁ Ἕλλην ἐλησμόνει τὸ πᾶν. Οὐ μόνον ἡ ἄγνοια τῆς γλώσσης ἀλλὰ καὶ ἡ *κακὴ συνεννόησις* ἀπετέλουν τὸ κύριον μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Ῥώσων πρόσκομμα. Ἅπαξ ὑπαρχουσῶν τοιούτων διαφορῶν μεταξὺ δύο ἐθνοτήτων, εἶνε λίαν δύσκολον νὰ βοηθήσωσιν ἀλλήλους· ὀφείλει ὁ πρῶτος ἐρχόμενος εἰς βοήθειαν νὰ εἶνε κατὰ πάντα ἕτοιμος, νὰ εἶνε πλήρης παιδαγωγικῆς ὑπομονῆς καὶ ἠρεμίας. Ἐκ τούτου ὅμως δὲν ἕπεται ὅτι ὀφείλει δειλῶς νὰ ὑποχωρῇ πρὸ τῶν ἀναφυομένων προσκομμάτων, ὧν τὴν λύσιν ἀπαιτοῦσι τὰ ὑψηλότερα ἐθνικὰ συμφέροντα· τούτου ἕνεκα πρὸ τῆς λύσεως

αὐτῶν ὀφείλουσι νὰ προπαρασκευασθῶσι διὰ τῆς βαθείας ἐκμαθήσεως τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ ἐνεστῶτος, καὶ ἑπομένως νὰ μὴ ταράσσωνται ὑπ' οὐδενός. Ἀλλ' ὦμεν ἧττον αὐστηροὶ πρὸς τοὺς Ῥώσους τοῦ ΙΗ' αἰῶνος· διότι κατὰ πρῶτον ἤδη ἐπεχείρουν». Ταῦτα παρατηρεῖ ὁ κλεινὸς οὗτος ἱστοριογράφος περὶ τῶν ὁμοεθνῶν αὐτοῦ καὶ πιστεύω οὐδεὶς ἀμεροληπτότερον αὐτοῦ ἠδύνατο νὰ γράψῃ. Πρὸς χαρακτηρισμὸν εἰσέτι τῶν διασήμων τούτων Μοσχοβιτῶν τῶν λαβόντων μέρος ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Ὀρλὼβ οὐχὶ περιττὸν κρίνω νὰ παραθέσω καὶ τὰ ἑξῆς γράμματα πρὸς τὸν πρίγκιπα Ὀρλὼβ παρὰ τοῦ ναυάρχου Σπυρίδοφ μετὰ τὴν καθυπόταξιν τῶν νήσων τοῦ Ἀρχιπελάγους. «Ἐκ τῆς *καθυποτάξεως τῶν Ἑλλήνων* οὐδὲν φρονῶ θὰ ὠφεληθῶμεν τοὐναντίον δὲ ζημιούμεθα διατρέφοντες τοὺς πένητας. Φρονῶ ὅτι κατὰ τὴν ὑπογραφὴν τῆς εἰρήνης ἡ Ῥωσία *ὤφειλε νὰ ἀπαιτήσῃ τὴν προσάρτησιν τῆς νήσου Πάρου. Ἐὰν πωλήσωμεν* τὴν νῆσον ταύτην μετὰ τοῦ λιμένος Ναούσσης καὶ τῆς Ἀντιπάρου εἴτε εἰς τοὺς Γάλλους εἴτε εἰς τοὺς Ἄγγλους, οὗτοι καί τοι κατέχουσιν ἐν τῇ Μεσογείῳ πολλοὺς λιμένας *ἤθελον ὅμως δώσει δι' αὐτὴν εὐχαρίστως πολλὰ ἑκατομμύρια λιρῶν*». Βλέπετε φρονήματα ἀνδρῶν ἀναλαβόντων τότε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν δυσμοίρων Ἑλλήνων!...

Κ. Α. Παλαιολόγος.

ΤΟ ΚΟΙΜΗΤΗΡΙΟΝ ΤΗΣ ΠΙΣΑΣ

Ὑπὸ ΑΙΜΥΛΙΟΥ ΚΑΣΤΕΛΑΡ

Δὲν ἐπίστευόν ποτε, ὅτι ὑπῆρχεν ἐπὶ τοῦ κόσμου πόλις νεκροφανεστέρα τῆς Τολέδης· ἀλλὰ καὶ δὲν εἶχον ἰδεῖ τὴν Πίσαν. Οὐχ ἧττον ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο τούτων λαμπρῶν συνοικίσεων εἶνε μεγάλη. Ἐν Τολέδῃ μὲν παρὰ τὰ ἄριστα διατετηρημένα κτίρια, οἷα ἡ Μητρόπολις, ὑπάρχουσιν οἰκοδομαὶ σχεδὸν κατεστραμμέναι, ὡς παραδείγματος χάριν ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου (Saint-Jean-des-Rois) καὶ τὸ ἀνάκτορον Καρόλου τοῦ Ε'. Τὰ ἐρείπια λοιπὸν ἐνταῦθα λυπητηρὰ λυπητηρὰ δικαιολογοῦσι τὴν ἐρημίαν. Ἀλλ' ἐν Πίσῃ τοὐναντίον πάντα τὰ διάφορα μνημεῖα τῆς ἀρχαιότητος ἵστανται ἀκατάπτωτα, ἐπιμελῶς διατετηρημένα, τινὰ μὲν ἐπικεχρισμένα καὶ ἀνακαινισθέντα ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἐπισκευῶν, ἄλλα δὲ κεχρωματισμένα διὰ ζωηροτάτων χρωματισμῶν. Καὶ ὅμως ἡ ἐρημία εἶνε ἀπερίγραπτος. Νομίζει τις, ὅτι τὰ παλάτια ἐκεῖνα ἀναμένουσι τοὺς κατοίκους αὐτῶν, ἕτοιμα εἰς ὑποδοχήν, ἀλλ' ὅτι οἱ κάτοικοι δὲν ἔρχονται. Ἐσταμάτησα τὴν ἡμέραν τῆς ἀφίξεώς μου κατὰ Μάϊον ἐπὶ τῆς γεφύρας τοῦ

Ἄρνου περὶ τὴν δευτέραν τὸ ἀπομεσήμερον· καὶ ἤμην μόνος, σᾶς βεβαιῶ, μονώτατος, σχεδὸν τείνων νὰ πιστεύσω, ὅτι ἡ ἀπέραντος πόλις ὅλη ἦτο δι' ἐμὲ ἀποκλειστικῶς προωρισμένη. Δι' ἐγωϊστὴν ἡ θέσις ἦτο λαμπρά. Λυπηρόν, λυπηρότατον τὸ βλέπειν τοὺς δύο εὐρεῖς ἐκείνους στοίχους τῶν μνημείων, τῶν κομψοτάτων οἰκιῶν ἑκατέρωθεν, τὰς διαφόρους γεφύρας, τὰ εὐρέα πεζοδρόμια, τὴν ἄκραν καθαριότητα, τὸν ποταμὸν πέραν, τὸν οὐρανὸν χαρὰν θεοῦ, τὰ πυκνόφυλλα δένδρα λικνιζόμενα ὑπὸ δροσερᾶς θαλασσίας αὔρας, πάντα ταῦτα, καὶ ζῶσαν ψυχὴν καμμίαν, κανένα ἄλλον ἐκτὸς ἐμοῦ ἐκεῖ τὴν ὥραν ἐκείνην, εἰς τὴν μεγάλην ἐκείνην θέσιν, κανένα ἄλλον ὅπως ἀποθαυμάσῃ τὰς τόσας καλλονάς. Ξένος τις ἐστοιχημάτισέ ποτε, ὅτι θὰ περιέλθῃ τὴν Πίσαν ὅλην ἔφιππος καὶ δὲν θὰ συναντήσῃ ψυχήν· ἐστοιχημάτισε καὶ ἐκέρδησε τὸ στοίχημα. Οἱ Ῥῶσοι καὶ οἱ Ἄγγλοι ὧν τοὺς πνεύμονας διέρρηξε τὸ ψῦχος τοῦ βορρᾶ καταφεύγουσιν εἰς Πῖσαν ἵνα ζήσωσί τινας ἡμέρας, σκεπαζόμενοι ὑπὸ μὲν τῶν ὀρέων κατὰ τῶν βορείων ἀνέμων, ὑπὸ δὲ τῆς ἐρημίας κατὰ τῶν μεγάλων συγκινήσεων. Ἐντεῦθεν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν συναντᾶτε κόρας ὡραιοτάτας ἐχούσας τὴν ζέσιν ἐκείνην καὶ τὴν λάμψιν τῶν ὀφθαλμῶν τὴν ἰδιάζουσαν εἰς τοὺς φθισικούς, συνοδευομένας ὑπό τινων μελῶν τῆς ἑαυτῶν οἰκογενείας κατηφῶν, σοβαρῶν, ὡςεὶ παραπεμπόντων κηδείαν καὶ θρηνούντων ἤδη τὸ ἀνήκεστον τοῦ θανάτου τραῦμα. Πᾶσαι δ' αὗται αἱ ἰδιότητες ὁμοῦ συντελοῦσιν εἰς τὴν γενικὴν κατήφειαν τῆς πόλεως, ἥτις ὀρθῶς ἀπεκλήθη ἡ νεκρὰ Πῖσα.

Καὶ ὅμως ὑπῆρξέ ποτε χρόνος ὅτε αἱ ἐλευθερίαι αὐτῆς κατέπληξαν τὴν Ἰταλίαν· χρόνοι ὅτε ἡ θάλασσα ἔφερε μέχρι τῶν πυλῶν αὐτῆς τοὺς φόρους τῆς Κορσικῆς καὶ τῆς Σαρδηνίας· ὅτε αἱ τριήρεις αὐτῆς μετέφερον τοὺς σταυροφόρους εἰς Ἀσίαν, ἀποκομίζουσαι ἐκεῖθεν τὸν χρυσόν, τὸν ἐλέφαντα καὶ τὴν πορφύραν· ὅτε οἱ πολῖται αὐτῆς ἐπεκούρουν εἰς τοὺς αὐτοκράτορας τῆς Γερμανίας κατὰ τῶν παπῶν τῆς Ῥώμης καὶ εἰς τοὺς κόμητας τῆς Βαρκελῶνος κατὰ τῶν Μαύρων τῆς Μαϊόρκας· ὅτε οἱ πειραταὶ ἐφοβοῦντο τὴν δύναμιν αὐτῆς· ὅτε οἱ Σαρακηνοὶ ἔτρεμον μέχρι τῶν ἀκτῶν τῆς Ἀφρικῆς πρὸ τῆς λαμπηδόνος τῶν λογχῶν της καὶ ὅτε οἱ στῦλοι καὶ τὰ μάρμαρα ἅτινα ἡ Πῖσα ἀπεκόμιζεν ἐκ μακρῶν θαλασσοποριῶν ἀπετέλουν οἱονεὶ τὸ τροπαῖον τῆς πρώτης τῶν τεχνῶν νίκης. Τότε οἱ τελευταῖοι τῶν Βυζαντίνων ψηφοθετῶν διήνθιζον διὰ λαμπρῶν ψηφίδων τὰ τόξα τῶν μνημείων της· τότε οἱ πρῶτοι ζωγράφοι οἱ ἐπινοήσαντες τὰς εἰκαστικὰς τέχνας ἐζωοποίουν τοὺς τοίχους καὶ τὰς μονάς της διὰ θρησκευτικῶν εἰκόνων· τότε οἱ Ἰουδαῖοι ἐπλήρουν αὐτὴν τοῦ πλούτου των, προστατευόμενοι ὑπὸ τῶν ἀνεξιθρήσκων τῆς πόλεως νόμων· τότε Νικόλαος καὶ Ἰωάννης οἱ Πισαῖοι κατεργαζόμενοι τὸν λίθον ἐτεχνάζοντο τὰ λευκὰ ἐκεῖνα ἀγάλματα ἅτινα ἠδύναντο νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς τὰ πρῶτα ὄνειρα νέας ἐποχῆς ἐμπνεύσεων καὶ προφοιβάζοντες τὴν ἐπερχομένην νέαν ἰδέαν πρὸ τῆς ἐμφανί-

σεως ἔτι αὐτῆς ὡμοίαζον πρὸς τὰ πτηνὰ τὰ ἐκ τοῦ σκότους ἀγγέλλοντα τῆς ἡμέρας τὴν ἀνατολήν. Ἐκ τῆς ἐλευθερίας τῆς Πίσας ἐγεννήθη τὸ ἐμπόριον αὐτῆς, ἐκ τοῦ ἐμπορίου ὁ πλοῦτός της, ἐκ δὲ τοῦ πλούτου αἱ τέχναι αὐτῆς καὶ ἐπιστῆμαι. Αἱ μηχαναὶ τοῦ Βουσκέττα ἀνύψουν κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα φορτία παμμέγιστα, ὧν τὸ βάρος μόνη ἡ νεωτέρα μηχανικὴ θὰ ἠδύνατο νὰ ὑπερνικήσῃ. Τὰ ἐλαφρὰ ἐκεῖνα τῆς πόλεως σκάφη τὰ ἔχοντα χαρίεντα λατινικὰ ἱστία ἔφερον τὸν Ι' αἰῶνα ὑφάσματα μεταξωτά, ἅτινα ὡς ἐκ τῆς λάμψεως, τοῦ χρώματος καὶ τῆς προελεύσεως ἐξωμοιοῦντο πρὸς ἀκτινοέσσας ἐμφανίσεις τῆς ἀρχαίας Ἰνδίας ἐν τῷ μέσῳ τοῦ σκότους τῶν μέσων αἰώνων. Οἱ χαλκοῖ τῆς Αἰγύπτου ὄφεις εἱλίσσοντο περὶ τοὺς ἐκ γρανίτου κίονας αὐτῆς καὶ οἱ γρῦπες τῆς Ἑλλάδος ἀνέπτυσσον τὰς πτέρυγας αὐτῶν παρὰ τοὺς βυζαντιακοὺς τραπεζοφόρους. Χιλιάδες ἐργατῶν ἔβριθον ἐν τῷ λιμένι της ἐν ᾧ αἱ ἀρχαὶ τῆς ἐλευθερίας ἐπλήρουν τοὺς κώδικας αὐτῆς. Ἀλλ' ἡ μὲν δημοκρατία ἔθανεν, ἡ δὲ Πῖσα εἶνε πτῶμα. Διὰ τοῦτο δ' ἀναμφιβόλως τὸ πρῶτον αὐτῆς μνημεῖον εἶνε νεκροταφεῖον. Ἐν τῷ ἀφηλίῳ τῆς λαμπηδόνος αὐτῆς ἡ Πῖσα προησθάνθη τὸ μέλλον της καὶ ᾠκοδομήσατο τὸ κτίριον ὅπερ ἔμελλε τὰ μάλιστα νὰ συναρμόζηται πρὸς τὴν θλιβερὰν αὐτῆς μέλλουσαν ἱστορίαν, λέγω τὸ Campo Santo. Τὴν ψυχὴν φέρων κατατεθλιμμένην ὑπὸ τῶν σκιῶν τοῦ θανάτου, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἐρημικῆς ταύτης πόλεως ἔνθα μόνη ἀντηχεῖ ἡ κίνησις τῆς ποντιάδος αὔρας, μετέβην εἰς ἐπίσκεψιν τοῦ μεγαλοπρεποῦς τούτου μνημείου οὗ ἡ θέα μοι ἐπεφύλασσε πολλὰς συγκινήσεις καὶ διδάγματα πολλά. Ἡ θέσις ἔνθα εὑρίσκεται τὸ κοιμητήριον εἶνε ἡ ἐρημοτάτη τῆς πόλεως. Μάτην τὰ ὑψηλὰ τῆς Πίσας ὄρη ὑψοῦσι τὰς γλαυκὰς αὐτῶν κορυφὰς εἰς τὸν αἰθέρα ὁρίζοντος λαμπροῦ· μάτην τὸ χλοερὸν ἔαρ, ποικιλλόμενον ὑπὸ ἀνθέων, χρυσαλίδων καὶ καλιῶν καλύπτει διὰ τοῦ πλούτου του καὶ αὐτὰς τὰς γυμνὰς πέτρας τῶν πυργίσκων τῶν τειχῶν· μάτην πολυτελέστατον Βαπτιστήριον, ἐγγύτατα τοῦ Campo Santo καὶ παρεμφερὲς πρὸς στρογγύλην ἔξαρσιν ναοῦ ὑποχθονίου ἐπιδεικνύει τὰς δίκην τριχάπτων διαφανεῖς ἀντηρίδας του· μάτην ὁ λευκὸς ἐπικλινὴς πύργος, στῦλος γιγάντειος, σκορπίζει τοὺς ὀξεῖς ἤχους τῶν κωδώνων του ἐν ᾧ ἐκ τῆς μητροπόλεως, κεκοσμημένης διὰ κειμηλίων ἀπειροπληθῶν, ἀκούονται ὕμνων ψαλμῳδίαι· μάτην τὰ πάντα πειρῶνται νὰ ἐξεγείρωσι τὴν ἰδέαν τῆς ζωῆς. Ἀπ' ἐναντίας ἡ ἁπανταχοῦ φυομένη κνίδη ἐν τῇ ἀτέρμονι ταύτῃ ἐρήμῳ ἀνακαλεῖ καὶ ἐμπνέει τὴν θλιβερὰν ἰδέαν τοῦ θανάτου.

Τὸ κοιμητήριον εἶνε οἰκοδόμημα μέγα, αὐστηρόν, τοὺς μὲν τοίχους ἔχον ὑψηλούς, στενὰς δὲ τὰς πύλας· φαίνεται λάρναξ μαρμαρίνη διὰ λαὸν ὁλόκληρον. Οἱ Φαραὼ τῆς Αἰγύπτου, οἱ Καίσαρες τῆς Ῥώμης, οἱ σατράπαι τῆς Ἀνατολῆς ἀνήγειραν πυραμίδας, φρούρια, ὄρη ἵνα κρύψωσι τοὺς σκώληκας ὑφ' ὧν ἔμελλε νὰ διαβρωθῇ ἡ βύσσος αὐτῶν καὶ τὸ σῶμα· ἀλλ' ἐκ

τῶν ὑπερηφάνων τούτων οἰκοδομημάτων, ἐν οἷς οἱ δεσπόται διαιωνίζουσι διὰ παντὸς ἐν τῷ θανάτῳ τὴν ὑπεροπτικὴν ἑαυτῶν κατὰ τὸν βίον μόνωσιν, οὐδὲν δύναται νὰ παραβληθῇ κατὰ τὴν χάριν καὶ τὸ κάλλος πρὸς τὴν ὑστάτην ταύτην κατοικίαν πολιτῶν οἵτινες ἐναγκαλίζονται ἀλλήλους καὶ συναναμίγνυνται ἐκεῖ κάτω ἐν τῇ αἰωνιότητι, ὧν τὰ ὀστᾶ τὰ ἐψυχραμμένα καὶ κεχωρισμένα ὑπὸ τοῦ τομοῦ δρεπάνου ἀποπνέουσι τὴν αὐτὴν θέρμην καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸν ὅν ποτε αἱ ζῶσαι ἐλεύθεροί των καρδίαι. Τὸ ἐξωτερικὸν τοῦ κτιρίου εἶνε ἁπλούστατον· θὰ ἔλεγες ὑπερμεγέθη λάρνακα ἐξ ἑνὸς καὶ μόνου λίθου λελαξευμένην. Αἱ ἀπόψεις τοῦ θανάτου παρέχουσιν εἰς ἅπαντα τἀντικείμενα τῆς ζωῆς ἔκτακτόν τι μεγαλεῖον.

Ὁσάκις ὁ ἄνθρωπος ἠθέλησε νὰ ἐκφράσῃ τὸν θάνατον ἐξέφρασε τὴν ἀθανασίαν. Μάτην δὲ παρέστησε τὴν λοισθίαν αὐτοῦ ὥραν ὡς τὴν θλῖψιν τῶν θλίψεων καὶ τὸ τελευταῖον αὐτοῦ ἄσυλον ὡς τὴν σκιὰν τῶν σκιῶν· ἀντὶ τούτων πάντων ἐν αὐτῷ τῷ βάθει τοῦ κενοῦ τάφου, ἐν τῷ κόλπῳ τῆς βαραθρώδους ἀβύσσου ἐπιφαίνεται πάντοτε τὸ μυστηριῶδες φῶς νέας ζωῆς. Ἐξεύρομεν πάντες ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ἡ μικρογραφία αὕτη τῆς ὅλης πλάσεως, τὸ ὀρυκτὸν τοῦτο τὸ ὑποκείμενον εἰς τοὺς νόμους τῆς βαρύτητος καὶ ἔχον περιωρισμένην τὴν ἔκτασιν, τὸ φυτὸν τὸ χρῇζον ἀέρος, ὕδατος καὶ φωτός, τὸ ζῷον τοῦτο τὸ γεννώμενον καὶ τρεφόμενον ὡς καὶ τἄλλα θηλαστικά, ὁ μικρόκοσμος οὗτος οὗ ἡ σφαιρικὴ κεφαλὴ ἀναπαριστᾷ τὴν σφαῖραν τῶν οὐρανῶν, οἱ δὲ ἀστραπηβολοῦντες ὀφθαλμοὶ ἀντανακλῶσι τῶν ἀστέρων τὸ φῶς, ὁ ἄγγελος οὗτος ὁ ἐξετάζων πέρα τῶν χρόνων καὶ χώρων τὰς ἀρχετύπους ἰδέας ἐν τῇ ἑαυτῶν ἀγνότητι, ἰδέας ὧν τὰ πράγματα τοῦ κόσμου τούτου εἶνε αἱ σκιαὶ καὶ μόναι, ὁ μέγας μουσικὸς τῶν κόσμων, ὁ μέγας ἱερεὺς καὶ τῶν ποιητῶν ὁ μέγιστος ὁ ἐκ τῶν καθ' ἕκαστα ἐξάγων τοὺς γενικοὺς νόμους καὶ ἐκ τῆς εὐτελοῦς ὕλης ἀποκαθαίρων τὴν ἄψαυστον οὐσίαν τοῦ πνεύματος, ὁ ἐγγράφων ἐν τῇ ψυχῇ του τὸν ὕμνον τῶν σφαιρῶν, ὁ κατορθῶν νὰ ἐμποιήσῃ εἰς τὴν φύσιν διὰ τῆς σκέψεώς του οἱονεὶ τὴν συνείδησιν ἑαυτοῦ· ἐξεύρομεν, λέγω, ὅτι ὁ τοιοῦτος ἄνθρωπος δὲν ἠδύνατο νὰ ἐνταφῇ ὁλόκληρος ὑπὸ ὀλίγας δράκας ἀργίλου χωρὶς νὰ συνθάψῃ ἐνταὐτῷ τὴν πλάσιν ὅλην.

Καὶ ὅμως δὲν ὑπάρχει μνημεῖον ἐκφράζον τὴν ἰδέαν τοῦ χάους κάλλιον τοῦ παραλληλογράμμου τούτου, ἀκανονίστου ὡς ἡ αἰωνία ἀντίφασις τοῦ θανάτου. Ἔχομεν πάντες ὑπὸ τοὺς ἡμετέρους πόδας οἱονεὶ τινα σκοτεινὴν ἄβυσσον ῥοφῶσαν, ὡς ἡ ἔρημος τὰς σταγόνας τῆς βροχῆς, τὰς στιγμὰς τῆς ζωῆς ἡμῶν. Κατοικοῦμεν πάντες ἐπὶ κοιμητηρίου. Ἡ γυμνότης αὕτη τοῦ ἐξωτερικοῦ τοῦ Campo Santo, ἡ μονοτονία αὕτη, ἡ ἁπλότης αὕτη εἶνε ἡ γυμνότης, ἡ μονοτονία, ἡ ἁπλότης τοῦ θανάτου. Ὅταν ἀνοίγηται ἡ πύλη, νομίζεις ὅτι εἶνε αὐτὴ ἡ πύλη τῆς αἰωνιότητος. Τὸ ψῦχος τῶν θόλων τούτων φαίνεται ἀπολιθοῦν σε, ἡ σιγὴ τῶν χώρων τούτων

στεροῦσά σε τῆς δυνάμεως τοῦ λόγου. Ἐγὼ δὲ ἤμην μόνος[1], μονώτατος ὡσεὶ νεκρὸς ἐγκαταλελειμμένος ἐν τῷ τάφῳ του.

Ἄπατρις ὢν καὶ ἀνέστιος κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου, ἠρώτων ἐμαυτὸν μὴ τὸ ταξίδιον τοῦτο παρίστανε συμβολικῶς τὴν ὁριστικήν μου περιοδείαν, μὴ ἡ στιγμιαία αὕτη εἴσοδος εἰς τὸ κοιμητήριον δὲν ἦτο ἡ πρόωρος ἐξεικόνισις τῆς ἡμέρας καθ' ἣν οἱ ἄνθρωποι ἀναλαμβάνοντές με θά με ρίψωσιν εἰς τάφρον τινά, ἵνα μὴ τὰ δυσώδη μιάσματά μου δηλητηριάσωσι τὸν ἀέρα ὃν ἀναπνέουσιν. Ὁ νεκροθάπτης, ἱστάμενος πρὸ τῆς πύλης, μ' ἐκάλει νὰ εἰσέλθω. Αἱ θλιβερώταται τῶν ἰδεῶν προσέβαλον τὸν ἐγκέφαλόν μου, ὁ δὲ θόρυβος ἀξίνης σκαπτούσης τάφους νέους καὶ ὁ τῶν κλειδῶν ἃς ἐκίνει ὁ νεκροθάπτης προσέκρουσαν ἀπαισίως εἰς τὸ οὖς μου. Ἀλλ' ὅμως εἰσῆλθον ἀναλογιζόμενος ὅτι ὁ θάνατος εἶνε ἐπ' ἴσης φυσικὸς ὡς ὁ βίος καὶ ὅτι τὸ φέρετρον εἶνε ἡ κοιτὶς τῆς αἰωνιότητος. Καὶ ἡ μεγάλη πύλη ἐκλείσθη ὀπίσω μου.

Ἂν, ὡς πιστεύω καὶ ἐλπίζω, μετὰ θάνατον μεταβαίνομεν ἀπὸ τοῦ κόσμου τούτου εἰς ἄλλον βελτίω, δυσκόλως θά μοι ἐμποιήσῃ ἡ απότομος αὕτη μεταλλαγὴ τοιαύτην ἐντύπωσιν ὡς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κοιμητηρίου τῆς Πίσας. Ἐθεώρουν μετὰ τέρψεως τοὺς ὑψηλοὺς θόλους τοὺς κεκοσμημένους διὰ ξύλων πολυτίμων, τοὺς μακροὺς τοίχους τοὺς διὰ παντοίων συνθέσεων χρωμάτων λελαμπρυσμένους· τὰς γωνιοκορύφους καὶ ὑπερμέτρως ὑψηλὰς θυρίδας περιλαμβανομένας μὲν ὑπὸ κιονίσκων ἐλαφρῶν, ἐπιστεφομένας δὲ ὑπὸ κομψῶν ῥοδάκων· τὰς κυπαρίσσους, τὰς ῥοδωνιάς, τὸν κισσὸν, τὸ αἰγόκλημα κινοῦντα μεταξὺ τῶν θυρίδων ἐπιχαρίτως τοὺς κλάδους των πλήρεις ζωῆς καὶ ποιητικῶν ψιθύρων, τοὺς ἀπειροτέχνους τάφους τῶν μοναστικῶν χρόνων ἀνέχοντας τὸν σταυρὸν, παρὰ τοὺς περικαλλεῖς τάφους τῶν κλασικῶν χρόνων τοὺς ὑπὸ νυμφῶν καὶ Φαύνων πεπληρωμένους· τὸ βακχικὸν ἐκ παρίου λίθου κύπελλον, ἐφ' οὗ ἔλαμπον οἱ ἱερεῖς ἐκ τῆς ἀπὸ τῆς ἀμπέλου μέθης, παρὰ τὴν Μητέρα τῆς ὀδύνης κρατοῦσαν ἐν τοῖς κόλποις τὸν υἱὸν καὶ μεθύουσαν ἐκ τῶν δακρύων τῆς ἀγωνίας καὶ ἐκ τῆς θεωρίας τοῦ θανάτου· τὰ τρόπαια τῶν σταυροφοριῶν ἡνωμένα μετὰ τῶν ῥωμαϊκῶν ἀναθημάτων· τὰς ζωφόρους τῶν ἑλληνικῶν ναῶν ἀναμεμιγμένας πρὸς τὰ ἐπιστύλια τῶν βωμῶν τοῦ δεκάτου αἰῶνος· τὰς προτομὰς τῶν χιλιάρχων τῆς Ῥώμης, οἷος ὁ Βροῦτος, ὑπὸ τὰς λευκὰς πτέρυγας τοῦ μαρμάρου τὰς προελθούσας ἐκ σμίλης χριστιανικῆς· τὰ κατὰ γῆς ἀγάλματα ἅτινα κεῖνται ἐκτάδην ἐπὶ τῶν πλακῶν ὡσεὶ μεταβιβαζόμενα πρὸς τὸν αἰώνιον ὕπνον καὶ τἀγάλματα τὰ ἱστάμενα ἐπὶ τῆς ἐξ ἀν-

1 Ἡ βίβλος τοῦ Καστελὰρ ἐξ ἧς ἐλήφθη τὸ περὶ τοῦ κοιμητηρίου τῆς Πίσας κεφάλαιον τοῦτο βάσιν ἔχει τὴν περιοδείαν τοῦ ἐπιφανοῦς Ἱσπανοῦ ἐν Ἰταλίᾳ μετὰ τὴν ἱσπανικὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1866 ὅτε συναγωνισθεὶς καὶ ἡττηθεὶς ἠναγκάσθη νὰ περιέρχηται τὴν ξένην μέχρι τοῦ 1868, ὅτε ἐγένετο ὁριστικῶς ἡ ἔξωσις τῆς Ἰσαβέλλας, ἀποφεύγων οὕτω τὴν κατ' αὐτοῦ προγραφεῖσαν εἰς θάνατον καταδίκην.

θρωπείων ὀστῶν βάσεώς των ἅτινα ὑψοῦνται, στεφόμενα ὑπό τινος ἰδέας, πρὸς τὴν ἀθανασίαν· τὰς παρθένους, τοὺς ἁγίους, τοὺς πατριάρχας, τοὺς σοφούς, τὰ Σεραφείμ, τὰ Χερουβείμ, τοὺς χοροὺς τῶν μακάρων, τοὺς δαίμονας, τοὺς διαβόλους πλέοντας ἐν τῇ πολυχρόῳ ἀτμοσφαίρᾳ τῶν γιγαντείων τοιχογραφιῶν αἵτινες καλύπτουσι τοὺς τοίχους πάντας· χάος δυσεξερεύνητον ἐν ταῖς τέσσαρσι ταύταις γοτθικαῖς στοαῖς, χάος ἐφ' ὃ διωλίσθαινον τὴν στιγμὴν ἐκείνην ὁ ἦχος τοῦ κώδωνος ὅστις ὡμοίαζε πρὸς τὴν σάλπιγγα τοῦ ἀγγέλου καὶ ὁ πάταγος τῆς ἀξίνης, ὃν ἠδύνασο νὰ ἐκλάβῃς ἀντὶ τῆς ἀπαντήσεως τῶν νεκρῶν ἀνοιγόντων τὸν ἑαυτῶν τάφον πρὸς ταύτην τὴν κλῆσιν, χάος ἔνθα πάντες οἱ αἰῶνες, πάντες οἱ πολιτισμοὶ εὑρίσκονται ἐν ἀταξίᾳ ἐπὶ τῶν λειψάνων κόσμου ἠρειπωμένου. Εἶνε τὸ ὅλον εἰκὼν τῆς κοιλάδος τοῦ Ἰωσαφὰτ κατὰ τὴν ὑπάτην ὥραν τῆς δευτέρας παρουσίας.

Καὶ ὅμως οὐδὲν εἶνε κανονικώτερον τοῦ χάους τούτου μόλις συνέλθῃς ἐκ τῆς πρώτης ἐντυπώσεως. Τὸ ὅλον συναποτελοῦσι τέσσαρες τοῖχοι, τέσσαρες στοαί, τέσσαρες στοῖχοι θυρίδων γωνιοκορύφων, μία αὐλὴ ἐν τῷ μέσῳ, ἓν προσευκτήριον ἀπέναντι τῆς κυρίας πύλης καὶ μία ἐκκλησία ἐν τῷ μέσῳ τῆς μικρᾶς ἐκ δεξιῶν στοᾶς. Ἐν τῷ ἐδάφει τῆς αὐλῆς ἄνθη καὶ φύλλα βλαστάνουσιν ἐν γονιμότητι θαυμαστῇ, κατὰ δὲ τὰ ἄκρα τέσσαρες μεγάλαι κυπάρισσοι πυκνόφυλλοι καὶ σκοτεινοπράσινοι φαίνονται ὑψούμεναι εἰς τὸν οὐρανόν, ἵνα ἀνακομίσωσιν ἐκεῖσε ἐκ τοῦ νεκροταφείου τὰς εὐχαριστίας τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν, τῶν φυτῶν, εὐγνωμονούντων ἐπὶ τῇ θρεπτικῇ τροφῇ ἣν παρέχουσιν αὐτοῖς οἱ νεκροί. Ἐν Ἰταλίᾳ ὑπάρχουσιν ὀλίγιστα κτίρια γοτθικοῦ ῥυθμοῦ, ἡ δ' ἀρχιτεκτονικὴ αὕτη τῶν μέσων αἰώνων δὲν ἠδυνήθη νἀποδιώξῃ τὴν αἰώνιον εἰδωλολατρείαν τὴν ἐρριζωμένην ἐν τῇ χώρᾳ τῶν τεχνῶν. Φαίνεται ὅτι ὅτε οἱ ἀρχιτέκτονες προετίθεντο νὰ ὑψώσωσι τὴν γωνιοκόρυφον μητρόπολιν τὴν ἀπολήγουσαν ἐπ' ὀξύ, ὡς τὸ σύμπαν εἰς τὴν ἑνότητα τοῦ θεοῦ, φαίνεται, λέγω, ὅτι αἱ θεότητες ἔστενον ἐκ τοῦ βάθους τῶν ῥυάκων ἢ ἐκ τοῦ φλοιοῦ τῶν δένδρων, ἵν' ἀναγκάσωσιν αὐτοὺς νὰ ἐξακολουθήσωσι τοὺς ἀρχαίους κίονας τοὺς ἐστεμμένους ὑπ' ἀνθέων ὡς οἱ ἀθάνατοι αὐτῶν κρόταφοι. Ἠδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ γοτθικὴ αὕτη ἀρχιτεκτονικὴ εἶνε ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς σκέψεως καὶ οὐχὶ ἡ τῆς φαντασίας, ὅτι εἶνε ἡ ἐνδομυχοῦσα σκέψις μᾶλλον ἢ τὸ πλαστικὸν πνεῦμα· διὰ τοῦτο δὲ δὲν δύναται νὰ εἶνε ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Ἰταλίας. Τὸ κοιμητήριον τῆς Πίσας εἶνε μὲν γοτθικόν, ἀλλ' ἅπασαι αἱ τέχναι συνηδελφώθησαν ἐν τῷ κόλπῳ του, ἐπειδὴ ὀλίγον ἔμελε τοῖς Ἰταλοῖς ἂν τάφος τις παρίστανε τοὺς ἐθνικοὺς μύθους τοὺς ὑπὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ καταπολεμηθέντας. Ἤρκει νὰ ἦτο ὡραῖος καὶ ἔθετον αὐτὸν ἐν τῷ κοιμητηρίῳ των καὶ ἐπλήρουν αὐτὸν χριστιανικῶν ὀστῶν. Ἡ μήτηρ τῆς κομήσσης Ματθίλδης, τῆς κατ' ἐξοχὴν καθολικῆς ἐκείνης γυναικός, τῆς φίλης

τῶν κακῶν, τῆς φιλοχριστοτάτης ἡρωΐνης, ἀναπαύεται ἐν σαρκοφάγῳ ἐφ' οὗ εὕρηται ἐπιγεγλυμμένη ἡ Φαίδρα. Ἡ Ἄρτεμις ἀσπάζεται τὸ μέτωπον τοῦ Ἐνδυμίωνος ἀποκεκοιμημένου ἐφ' ἑνὸς τῶν μαρμάρων τοῦ κοιμητηρίου. Αἱ ἐθνικαὶ προτομαὶ ἐνταῦθα ἐφάπτονται τῶν εἰκόνων τῶν ἁγίων. Οἱ λύχνοι οὓς διατηρεῖ ἡ θρησκεία φωτίζουσι τὸ πρόσωπον τοῦ Βρούτου. Παρὰ δὲ τὸν σαρκοφάγον ἐφ' οὗ ὁ ἱππότης τῶν μέσων αἰώνων ἑνόνει τὰς χεῖράς του καὶ κλίνει τὰ γόνατά του ὑψοῦται ὁ Αὔγουστος Ἀγρίππας, ὁ ἱδρυτὴς τοῦ Πανθέου ἐκείνου εἰς ὃ κατέφυγον τὸ ὕστατον οἱ ἀρχαῖοι θεοί. Βακχίς τις κοιμᾶται τὸν ὕπνον τῆς μέθης ἐγγὺς ἔχουσα τὸ κύπελλον κενὸν κάτω τοῦ τοιχογραφήματος τοῦ παριστῶντος τὰς σκληραγωγίας τοῦ κοινοβίτου παρὰ τὸν τάφον ἐξ οὗ κρέμαται ὁ ἐκ λευκῶν ῥόδων στέφανος ὁ ἀφιερωμένος εἰς τὴν ἀθωότητα καὶ ἔνθα ὁ φύλαξ ἄγγελος ἀναπτύσσει τὰς πτέρυγάς του ὡς ἵνα καλύψῃ καλιάν.

Ὁ ἀγαθὸς Ποιμὴν ὁ περικεκλεισμένος ἐν ταῖς κατακόμβαις τῶν μαρτύρων καὶ ἐπιγεγλυμμένος ἐπὶ τάφου ὃν ἔβρεξαν διὰ τῶν δακρύων αὐτῶν οἱ πρῶτοι Χριστιανοὶ ἄγει τὰ ποίμνιά του εἰς τὴν ποίμνην τῆς ἐκκλησίας καὶ βήματά τινα παρεκεῖ εὑρίσκεις ἀνάγλυφον, οὗ οἱ Τρίτωνες ἀνῆκόν ποτε εἰς τὴν συνοδίαν τοῦ Ποσειδῶνος ἐν τοῖς μυχοῖς τοῦ Ὠκεανοῦ, ὅτε ἡ φύσις δὲν εἶχεν ἔτι ἀποδυθῇ τοὺς θεούς της. Ὁ Μελέαγρος θηρεύει οὐ μακρὰν τοῦ βωμοῦ, ἐφ' οὗ δέεται Ἑρρῖκος ὁ Ζ'. Ἐπί τινος κιονοκράνου βλέπομεν τὴν Μαρίαν πλήρη μυστηρίου καὶ μονονοὺ πρὸ τῶν ποδῶν αὐτῆς ἀγάλματα τυρρηνικὰ ἀποπνέοντα τὴν ἀλήθειαν τοῦ βίου. Ὁ γλύπτης **Della Robbia** ἔχει αὐτόθι Παρθένον ἐξ ὀπτῆς γῆς ἀνακαλοῦσαν τὴν βυζαντιακὴν Παναγίαν, ἐπί τινος δὲ στύλου ἐκ λίθου αἰγυπτιακοῦ λάμπει παρ' αὐτὴν κεφαλὴ Ἀχιλλέως. Ἀνδρέας ὁ Πισαῖος ἐτόρευσε τοὺς Εὐαγγελιστὰς καὶ τοὺς Προφήτας μεθ' ὅλης τῆς καθολικῆς αὐστηρότητος, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὀργίων τῶν παριστανομένων ἐπὶ ἄλλων ἀναγλύφων ἐν ὅλῃ τῇ ἑλληνικῇ ἡδονῇ. Ἐδῶ μὲν βλέπεις αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας ἐπὶ τοῦ θρόνου του· ἐκεῖ ἀραβικὸν ἱππόγρυπα· ἀπώτερον Ἀφροδίτην παριστῶσαν συμβολικῶς τὸν ἔρωτα ἐν τῷ κράτει τοῦ θανάτου. Ὦ ναί, οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι εἰξευρον διά τινος καλλιτεχνικῆς, ὑπερανθρώπου μαντείας ὅτι πᾶσαι αἱ γενεαί, ὅτι πᾶσαι αἱ ἡλικίαι συμφιλιοῦνται ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ θανάτου. Οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι εἰξευρον ὅτι οἱ ἀγωνισταὶ οἱ πεσόντες ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, οἱ μισοῦντες ἀλλήλους καὶ καταρώμενοι ὑπὸ σημαίας πολεμίας ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ἑνοῦνται ἐκεῖ ἄνω, ἐν ταῖς χώραις τῶν ἄστρων. Οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι εἰξευρον ὅτι οἱ ταλαίπωροι θνητοὶ δύνανται νὰ ἐξωθήσωσιν ἀλλήλους ἀπὸ τῆς ζωῆς, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀπὸ τοῦ θανάτου. Κατακόψατε τὸν πολέμιον, σκορπίσατε εἰς τὸν ἄνεμον τὴν σποδὸν αὐτοῦ· ἀλλ' εἰς μάτην, ἐπειδὴ τὰ ἄτομα αὐτοῦ μένουσιν ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ τῆς καθολικῆς ζωῆς, ἐν τῷ ἀπείρῳ κόλπῳ τῆς φύσεως, καὶ αὔριον ἴσως τὰ τέ-

κνα ἡμῶν θὰ ῥοφήσωσιν αὐτὰ καὶ θά τα φέρωσιν ἐν τῇ καρδίᾳ των. Ἀλλὰ τοιαῦτα εἶνε τὰ μέσα τῶν ἀνθρώπων ὥςτε οὐδὲ θέλουσι κἂν τὴν εἰρήνην τοῦ θανάτου. Καὶ ὅμως ἐπὶ τῇ θέᾳ τοῦ κοιμητηρίου τῆς Πίσας ἐσκεπτόμην πρὸ τούτων τῶν νεκρῶν πασῶν τῶν γενεῶν καὶ τῶν μνημείων τούτων πασῶν τῶν ἡλικιῶν, ὅτι, ὡς τὰ σώματα ἡμῶν ἐνέχουσι μόρια πάντων τῶν ὄντων καὶ ἡ συνείδησις ἡμῶν ἔχει ἰδέας πασῶν τῶν γενεῶν, ὁμοίως ἐν τῷ βίῳ ἡμῶν πάντες οἱ αἰῶνες ἔχουσι τὸ μέρος των, καὶ ὅτι οὐδὲν ὑπάρχει οὕτω μωρὸν καὶ ἐναντίον πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ὡς ὁ χωρισμὸς ἡμῶν ἀπὸ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἕνεκα τῶν πίστεων αὐτῶν, ἐνῷ ὄντες τέκνα πάντων τῶν χρόνων, ἄτομα τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος ἔχομεν πνεῦμα, ὅπερ πρὶν ἢ φθάσῃ εἰς τὸ παρὸν αὐτοῦ πλήρωμα, διῆλθε διὰ τῶν βωμῶν τῶν ὑπολαμβανομένων ὡς τῶν δυςειδαιμονεστάτων, λέγω τὸ κελτικὸν μνημεῖον, τὸν βωμὸν τῶν ἐφεστίων θεῶν, τὰς αἰγυπτιακὰς πυραμίδας καὶ τὰς βαβυλωνιακὰς σφίγγας, ὡς οἱ μεγάλοι ποταμοὶ διαβρέχουσι κοίτας πάγου, λίθου καὶ πηλοῦ, πρὶν ἐκβάλωσιν εἰς τὸν Ὠκεανόν.

Τὸ νεκροταφεῖον τῆς Πίσας εἶνε τὸ ἀληθὲς κοιμητήριον ὅλου λαοῦ, τὸ ἀληθὲς Πάνθεον τῶν μέσων αἰώνων. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ ἰδέα τοῦ θανάτου διακατεῖχε τὰ πνεύματα μᾶλλον τῆς ζωῆς. Τὸ Campo Santo ἦτο ἡ αἰωνία πόλις· ὁ Ἅδης καὶ τὸ Πουργατόριον ἐποποιία· τὸ ἰωβιλαῖον μέγας τις συνεταιρισμὸς τῶν φυλῶν καὶ ἡ Σταυροφορία ὁ ἱερὸς πόλεμος. Οἱ μέσοι αἰῶνες ῥέπουσι καθ' ὁλοκληρίαν περὶ τάφον. Τῶν Πισαίων οἱ ἰσχυρότατοι καὶ πλουσιώτατοι ἐναυπήγησαν τὴν λέμβον αὐτῶν, ὕφηναν τὰ ἱστία των καὶ ἔπλευσαν πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν Συρίαν, ἵνα φθάσωσιν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ἵνα, μετὰ μυρίας μάχας, μετ' ἐπιδρομὰς κινδυνωδεστάτας, πεφορτισμένοι τὸ βάρος τῆς παμμεγέθους αὐτῶν πανοπλίας καὶ φέροντες τὸν σταυρὸν ἐπὶ τοῦ στήθους, ἀνακαλύψωσιν ἐν μέσῳ τῶν ἀντικατοπτρισμῶν τῆς ἐρήμου ὑπ' οὐρανὸν φλογώδη, ἐπὶ λόφων διαπύρων τὸν τάφον τοῦ Χριστοῦ, συγκεκαλυμμένον ἐν ταῖς συστροφαῖς ἀνέμου ὁμοίου πρὸς πυρκαϊὰν διαβιβρώσκουσαν, καὶ τέλος ἵν' ἀποθάνωσι κατόπιν ἐν τῇ γῇ τῇ καθαγιασθείσῃ ὑπὸ τῶν δακρύων τοῦ Κήπου τῶν Ἐλαιῶν καὶ ὑπὸ τοῦ αἵματος τοῦ Γολγοθᾶ. Ἀλλ' οἱ πολῖται οἱ μένοντες ἐν Ἰταλίᾳ ἤθελον ὁμοίως νὰ μετάσχωσι τοῦ πλεονεκτήματος τούτου καὶ νὰ κοιμηθῶσιν ἐν τῇ γῇ τῆς ἐπαγγελίας ἀναμιγνύοντες τὴν σποδὸν αὐτῶν πρὸς τὴν σποδὸν τῶν προφητῶν· ἡ δὲ δημοκρατικὴ ἰσοπολιτεία δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνεχθῇ προνόμια ἐν τῷ θανάτῳ. Τὸ μέγα ἐμπόριον τῆς Πίσας ἐπήνεγκε τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς εὐχῆς τῶν κατοίκων, ὁ δὲ στόλος εἰςέπλευσεν εἰς τὸν λιμένα φέρων πολύτιμον φορτίον χώματος ἱεροσολυμιτικοῦ. Ἡ γῆ δ' αὕτη περικαλύπτει ἔτι καὶ τανῦν τὰ ὀστᾶ τῶν Πισαίων. Καὶ ἄλλοτε μὲν ἦτο βορωτάτη διαλύουσα ἐντὸς εἴκοσι καὶ τεσσάρων ὡρῶν τὰ λείψανα τὰ εἰς τὸν κόλπον αὐτῆς ἐμπιστευόμενα ὡςεὶ ἦτο γῆ πυρίνη. Ἀλλὰ καίτοι τὸ πλεῖστον τῶν

ἀλάτων τῶν διενεργούντων τὸ θαῦμα τοῦτο ἐξητμίσθη ἀφαρπαζόμενον ὑπὸ τῶν πτερύγων τῶν αἰώνων, οὐχ ἧττον ἡ γῆ αὕτη ἀναλίσκει τὸ πτῶμα ἐντὸς τεσσαράκοντα καὶ ὀκτὼ ὡρῶν κατὰ τὸν σοφὸν Βαλερύ. Ἐγὼ δ' ἐθεώρουν αὐτὴν ἐν ἐκστάσει, καλυπτομένην ὑπὸ πέπλου χλόης μαλακῆς, ἐφ' ἣν ἐφαίνετο πεσοῦσα βροχὴ ῥόδων· τὸ βατόμωρον ἐξήπλου ἁπανταχοῦ τοὺς ἀκανθώδεις κλάδους του καὶ νέφη χρυσαλίδων λευκῶν μοὶ ἐνεποίουν τὴν ἐντύπωσιν ψυχῶν παιδικῶν λουομένων ἐν τοῖς ἀρώμασιν ἐκείνοις καὶ πινουσῶν τὸν γλυκὺν χυμὸν τῶν φυτῶν ἐκείνων ἅτινα ἐξήρτων τοὺς στεφάνους καὶ τὰς φυλλάδας τῆς ζωῆς ἐπὶ τὴν κατοικίαν τῶν νεκρῶν. Γῆ, ἁγία γῆ τῶν Ἱεροσολύμων ἣν πατεῖ ὁ πούς μου, σύ, σὺ ἐγέννησας τὴν ἰδέαν τοῦ θεοῦ ἀφ' οὗ πρῶτον ἐνέκλεισας αὐτὴν μακρὸν χρόνον ἐν τῷ κόλπῳ σου· ἵνα ὁ νέος κόσμος ἀναπαυθῇ ὑπὸ τὴν σκιὰν αὐτῆς· σὺ συνέλεξας τῶν προφητῶν τὰ ὀστᾶ τἀνάψαντα τὴν πίστιν ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ συνειδήσει· ἐκ τοῦ σοῦ πηλοῦ ἐσχηματίσθη ἡ κοιτὶς τοῦ ἡμετέρου πολιτισμοῦ καὶ ὁ θεῖος ἐκεῖνος μάρτυς ὁ θυσιασθεὶς ἐπὶ τῶν ὀρέων σου ἵνα ἐλευθερώσῃ τὸν κόσμον ἐκ τῆς δουλείας καὶ τοῦ ἀτίμου ζυγοῦ τῆς εἱμαρμένης σὲ κατέστησεν ἐπ' ἴσης γόνιμον καὶ ἐπίσης ἱερὰν ὡς τὰ σπέρματα τοῦ μαρτυρίου. Γῆ τῶν Ἱεροσολύμων, ὅστις δή ποτέ σε πατήσῃ, ἔστω φιλόσοφος ἢ Χριστιανός, Ἰουδαῖος ἢ καθολικός, ἄνθρωπος τοῦ παρελθόντος ἢ τοῦ μέλλοντος, πρέπει νὰ αἰσθάνηται ἑαυτὸν βαθέως συγκεκινημένον, ἐπειδὴ κατέχεις, ὦ γῆ ἀθάνατος, κατέχεις μέρος σπουδαῖον ἐν τῇ ζύμῃ τοῦ καθ' ἡμᾶς βίου.

Ἀλλ' ἐξέλθωμεν τῆς αὐλῆς καὶ μεταβῶμεν εἰς ἐπανάβλεψιν τῆς στοᾶς ἵνα θεωρήσωμεν αὐτῆς οὐχὶ τοὺς τάφους, ἀλλὰ τὰς ζωγραφίας. Οἱ Ἰταλοὶ εἶνε οὐσιωδῶς καλλιτέχναι, οὐδ' ἐννοοῦσι ποσῶς πῶς δύναταί τις τέχνη νὰ ζήσῃ μεμονωμένη καὶ καθ' ἑαυτήν. Ποιοῦνται δὲ χρῆσιν ἐν τοῖς μνημείοις αὐτῶν τῆς τε γλυπτικῆς καὶ ζωγραφικῆς, πληροῦντες αὐτὰ στίχων καὶ ἐπιγραφῶν ἵνα μετέχωσι σκέψεως, ἔπειτα δὲ μουσικῆς, ἵνα ψάλλωσι. Τὸ κοιμητήριον τῆς Πίσας ᾠκοδομήθη τὸν ΙΓ' αἰῶνα· δὲν πρέπει νά το λησμονῶμεν. Ἵνα δὲ κατανοήσωμεν αὐτὸ καλῶς, πρέπει νὰ κατανοήσωμεν τὸν αἰῶνά του, ἐπειδὴ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ οὐδέποτε ἀπόλλυσι τὸν συμβολικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα, μάλιστα ἐν τοῖς θρησκευτικοῖς μνημείοις. Ὁ δὲ ΙΓ' αἰὼν ἄρχεται μὲν ὢν ὁ αἰὼν τοῦ καθολικισμοῦ, τελευτῶν δὲ εἶνε ὁ αἰὼν τῆς αἱρέσεως. Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ὑπεραίρεται μετὰ τῆς πίστεως κατὰ τὰς ἀρχάς, ἐγκολποῦται δὲ τὴν σκέψιν κατὰ τὰ τέλη τούτου τοῦ αἰῶνος. Ἀρχομένου τοῦ αἰῶνος βλέπομεν Ἰννοκέντιον τὸν Γ' ἔχοντα κειμένην πρὸ τῶν ποδῶν αὐτοῦ τὴν ἀνθρωπίνην συνείδησιν καὶ γονυπετῆ πρὸ τῶν βωμῶν του τὴν Εὐρώπην· τελευτώσης δὲ τῆς ἑκατονταετηρίδος Βονιφάτιος ὁ Η' δέχεται κατὰ τῆς παρειᾶς τὸ ῥάπισμα τῶν λαϊκῶν καὶ ἀπορρήγνυται ὑπὸ λύσσης ἐν τῇ ἀδυναμίᾳ του. Ἐν τῇ ἱσπανικῇ Καστέλλᾳ Φερδινάνδος ὁ Γ', ὅστις ἠξιώθη νὰ καταταχθῇ ἐν τοῖς ἁγίοις, ἀνοίγει τὴν

αἰῶνα τοῦτον ὃν κλείει Ἀλφόνσος ὁ Ι' ὅστις ἐγένετο ἄξιος νὰ ἐγγραφῇ ἐν τοῖς φιλοσόφοις. Πέτρος Β' ὁ Ἀραγώνιος γεννᾶται ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς ἐκκλησίας, αὐξάνει ἐν τῷ κόλπῳ αὐτῆς καὶ κατὰ τὸν βίον αὐτοῦ συμβάλλεται εἰς μάχην κατὰ τῶν ἀπίστων ἐν Ναβὰς, ἀλλὰ θνήσκει μαχόμενος ὑπὲρ τῶν αἱρετικῶν ἐν Μυρέτῳ. Αἱ ἀπότομοι αὗται μεταλλαγαὶ εἶνε γενικὸς νόμος τοῦ αἰῶνος. Ἰάκωβος Α' ὁ Ἀραγώνιος κατακτᾷ χάριν τῆς ἐκκλησίας γαίας ἐπὶ γαιῶν, ὁ δὲ Πέτρος ὁ Β' ἀποσπᾷ τιμάρια ἀπὸ τοῦ Πάπα. Οἱ ἅγιοι οἱ διευθύναντες τὰς σταυροφορίας καὶ τοὺς στρατοὺς αὐτῶν ἐνεργοῦσι μετ' οὐ πολὺ θαύματα κατὰ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Πάπα πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Γερόνης. Οἱ ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ πόλεμοι παύουσιν. Ἡ ἀραβικὴ ἐπιστήμη ἐπικρατεῖ τῶν θεολογικῶν ἐπιστημῶν. Ἡ ἀμφιβολία ὑπολισθαίνει εἰς τὸ πνεῦμα, ἡ εἰρωνεία εἰς τὴν φιλολογίαν, τὸ αἴσθημα τῆς φύσεως ὑπεισέρχεται εἰς τὴν τέχνην. Οὕτως ἡ ἀνθρωπίνη συνείδησις ἀπὸ τῆς περιόδου τῆς πίστεως εἰσῆλθεν εἰς τὴν περίοδον τῆς σκέψεως.

Ἐννοεῖτε νῦν διὰ τίνα λόγον τὸ κοιμητήριον τῆς Πίσας ὑπῆρξεν οὕτως ἀνεξίθρησκον; Θεωροῦντες τὰς στοὰς αὐτοῦ καὶ τὰς ζωγραφίας βλέπομεν οἱονεὶ δύο ἡμισφαίρια τοῦ χρόνου. Τὰ τόξα διεπνεύσθησαν ὑπὸ μιᾶς ἰδέας, ὑπὸ ἄλλης δέ τινος οἱ τοῖχοι. Ἐν ἐκείνοις μὲν εὑρίσκομεν τὸν γοτθικὸν ῥυθμὸν, ἐνταῦθα δὲ προαγγέλλεται ἄπωθεν ἡ Ἀναγέννησις. Οὐδέποτε εἶνε δυνατὸν νὰ συγγραφῇ ἡ ἱστορία τῶν τεχνῶν, χωρὶς νὰ χαιρετισθῇ τὸ κοιμητήριον τοῦτο ὡς μία τῶν κοιτίδων αὐτῶν, ὡς δὲν εἶνε δυνατὴ ἡ εἴσοδος εἰς τὸ ἐσωτερικὸν αὐτοῦ χωρὶς νὰ ἐκκληθῶσιν οἱ αἰῶνες τῆς οἰκοδομήσεως αὐτοῦ. Καὶ δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐκκληθῶσιν οἱ αἰῶνες οὗτοι χωρὶς νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν μνήμην τὸ ὄνομα Νικολάου τοῦ Πισαίου, ὅστις γεννηθεὶς ἐν τῷ κόλπῳ τῶν χρόνων τοῦ μυστικισμοῦ ἀποθνήσκει ἐν τῷ κόλπῳ τῶν νέων χρόνων. Μεταξὺ τῆς κοιτίδος αὐτοῦ καὶ τοῦ τάφου ὑπάρχουσι δύο κόσμοι, ἐπειδὴ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἤλλαξε φάσιν κατὰ τὰ ἑβδομήκοντα καὶ ἓν ἔτος καθ' ἃ ἔζησεν οὗτος ὁ ἀνήρ. Ἀλλ' ἐκεῖνος, προαισθανθεὶς τὴν μεταλλαγὴν ταύτην, προανήγγειλε τὴν παρακμὴν τοῦ μυστικισμοῦ. Οἱ μὲν γονεῖς αὐτοῦ καὶ διδάσκαλοι ἔτασσον αὐτὸν νὰ κλίνῃ τὸ γόνυ καὶ νὰ συνδέῃ τὰς χεῖρας πρὸ τῶν βυζαντιακῶν εἰκόνων τῶν μεστῶν τῆς φρίκης τῆς δευτέρας παρουσίας, ἀλλ' ἐκεῖνος ἀργότερον προσήνεγκε τὴν λατρείαν αὐτοῦ εἰς τὰ ἑλληνικὰ πλάσματα τὰ ἀκτινοβολοῦντα ὑπὸ κάλλους, τὰ ἀγέρωχα ὡς ὁ πολιτισμὸς ἐκεῖνος ὁ οὐσιωδῶς ἀνθρώπινος καὶ θηλάσαντα τοὺς γονίμους μαστοὺς τῆς ἐλευθερίας. Ὁ Νικόλαος ἐγεννήθη τὸ ἔτος 7 τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος καὶ ἀπέθανε τὸ ἔτος 78. Ἂν ἤθελον νὰ ἐκφράσω τὴν ἐποχὴν ταύτην διά τινος συμβόλου, ἤθελον ἐκλέξει ἓν τῶν ἀγαλμάτων ἐκείνων, πάντες δ' ἤθελον ἰδεῖ ὅτι ἡ μυστικὴ σκέψις πλανᾶται ἔτι ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν, ἀλλ' ὅτι οἱ ἑλληνικοὶ τύποι ἀναπτύσσονται ἤδη ἐπὶ τῶν σωμάτων αὐτῶν, ὡς τὸ νεκρὸν φυτὸν, ποτισθὲν ὑπὸ δρόσου

προσφάτου, κοσμεῖται ὑπὸ καλύκων. Ὁ δὲ Ἰωάννης ὁ Πισαῖος, ὁ ἀρχιτέκτων τοῦ κοιμητηρίου, γλύπτης καὶ αὐτός, βλέπει διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ Νικολάου. Συγκρίνατε τὰ ἔργα τῶν δύο τούτων μεγαλοφυῶν ἀνδρῶν πρὸς τὰ γιγάντεια ψηφοθετήματα καὶ τὰς παραδόξους ζωγραφίας τὰς εὑρισκομένας ἐν τῇ ἐγγύτατα τοῦ κοιμητηρίου ἱδρυμένῃ μητροπόλει καὶ αἵτινες ἐκομίσθησαν ἐκ Βυζαντίου ἢ ἐγένοντο ὑπὸ καλλιτεχνῶν Βυζαντίνων. Αἱ παρθένοι, οἱ ἅγιοι, οἱ ἄγγελοι τοῦ Βυζαντίου ἐνέχουσιν ἔκφρασιν τρόμου ὑψηλοῦ, ἀλλ' ἅμα καὶ τὴν ψυχρότητα καὶ τὴν αὐστηρότητα τοῦ θανάτου· αἱ δὲ παρθένοι, οἱ ἅγιοι, τὰ ἀγάλματα τοῦ Νικολάου καὶ Ἰωάννου τῶν Πισαίων ἀντέχονται ἤδη τῆς ἑλληνικῆς γαλήνης καὶ τελειότητος. Ὁ κόσμος τῆς φύσεως ἀναπετάννυται εἰς τὴν πνοὴν τοῦ νέου πνεύματος. Ἡ ἀνθρωπίνη καλλονὴ ἐγκαταλείπει τὸ σάβανον τῆς μοναστικῆς καλλονῆς ἐν τῷ σκοτεινῷ βάθει τῶν μοναστηρίων. Τὰ μάρμαρα ταῦτα εἶνε τὰ τρόπαια τῶν μαχῶν τοῦ πνεύματος ἢ μᾶλλον τὰ τρόπαια τῶν νικῶν αὐτοῦ.

Ἐν ᾧ δὲ ὁ Νικόλαος καὶ ὁ Ἰωάννης κατειργάζοντο τοὺς λίθους ἵνα τυποπλαστήσωσιν ἀγάλματα καὶ οἰκοδομήσωσι κοιμητήρια, νεαρώτατός τις βοσκός, φύλαξ μικροῦ ποιμνίου, ἐσκιαγράφει ἐπὶ τῆς ἰλύος, τῆς κόνεως ἢ τῆς ἄμμου περιέργους εἰκόνας. Ὁ Τοσκανὸς οὗτος ποιμὴν ἔμελλε νἀποβῇ ὁ πατὴρ τῆς γραφικῆς, ὁ Giotto, οὗ ἡ δόξα πληροῖ ὅλον τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα. Ὁ ἔξοχος οὗτος ἀνὴρ εἶνε διὰ τὴν γραφικὴν ὅ τι Νικόλαος ὁ Πισαῖος διὰ τὴν γλυπτικήν, τὸ δὲ δαιμόνιον αὐτοῦ ἐνέκλειεν ἤδη τοὺς πρώτους χαρακτῆρας τοῦ δαιμονίου τοῦ Ῥαφαήλ. Οἱ βραχίονες τῶν ὑπ' αὐτοῦ γραφέντων ἁγίων εἶνε ἔτι σκληροί, τὰ σώματα γωνιώδη καὶ προμήκη, οἱ πόδες δύσμορφοι ὡς εἰ μὴ ἠδύναντο νὰ στηριχθῶσιν ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλ' αἱ κεφαλαὶ εἶνε μεσταὶ ἀγαθοθελείας, αἱ δὲ ὄψεις ἀποπνέουσι τὴν χάριν ἐκείνην ἧς οὐδέποτε ἐξίκοντο ἐν τῷ ἀπελπισμῷ αὐτῶν οἱ Βυζαντῖνοι τεχνῖται, τὴν χάριν ἐκείνην τὴν θυγατέρα τῆς πνευματικῆς γαλήνης καὶ δίδυμον ἀδελφὴν τῆς ἐλπίδος. Βλέπετε ἐντεῦθεν ὅτι ἂν τὰ ὑπὸ τοῦ Giotto σχεδιασθέντα σώματα ἀνήκουσιν ἀκόμη εἰς τὴν γῆν τῶν χρόνων του, αἱ κεφαλαὶ ἐγγίζουσιν ἤδη εἰς τὸν οὐρανὸν τῶν νέων χρόνων. Αἱ φυσιογνωμίαι αὗται θωπεύονται ὑπὸ τῆς πρωϊνῆς αὔρας καὶ πλημμυροῦνται ὑπὸ τοῦ φωτὸς τῆς αὐγῆς, ὁ δὲ καλλιτέχνης ἐγκολυμβήσας ἐν τοῖς κόλποις τῆς φύσεως εὗρεν ἐν αὐτοῖς τὴν ἀθάνατον ἔμπνευσιν καὶ ἡ γραφὶς αὐτοῦ εἶνε νέα διάνθησις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ἴδετε τὸν ὑπ' αὐτοῦ γραφέντα Ἰὼβ ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ἐκείνου τοίχου. Σβέννυται ὡς ἡ ἀνάμνησις τῶν ἡμερῶν ἐκείνων, διαλύεται ὡς ἡ πίστις ἡ ἐμπνέουσα αὐτόν, διαβλέπεται ἐντὸς νέφους μακρυνοῦ, ἀπωτάτου· ὁ ἄνεμος καὶ ἡ ἐργασία φθείρουσιν αὐτὸν συγχρόνως ἐπὶ τοῦ τοίχου, ἀσχημισθέντος καὶ ἐσπιλωμένου ὑπὸ νεωτέρων ἐπισκευῶν. Ὁμοιάζει πρὸς τὰς φανταστικὰς ἐκείνας εἰκόνας ἃς ἀποτελοῦσι τὰ νέφη φωτιζόμενα ὑπὸ τοῦ δυομένου ἡλίου. Ὁ Ἰὼβ οὗτος

εἶνε μετανοῶν ὅςτις παραπονεῖται κατὰ τοῦ Θεοῦ χωρὶς νὰ τολμᾷ νὰ καταρασθῇ αὐτοῦ· οἱ ἄπιστοι φίλοι του περιστοιχίζουσιν αὐτόν, αὐτὸς δ' εὑρίσκεται μεταξὺ τοῦ διαβόλου, ἐμπνέοντος τρόμον καὶ ἔχοντός τι τὸ δάιτειον, καὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἀγγέλου, πρᾴου καὶ ὡραίου, *κολυμβῶντος* ἤδη ἐν ὁρίζουσι φωτεινοῖς. Οὐκ οἶδα διὰ τί ἡ ἐφθαρμένη αὕτη τοιχογραφία ἐφάνη μοι οὖσα τὸ σύμβολον, ὅπερ εἶχε σχεδιάσει χωρὶς νά το σκέπτηται καί το θέλῃ, ὁ Giotto ἤ τις ἄλλος τῶν συγχρόνων αὐτοῦ περὶ τῆς κριτικῆς καὶ ἐκτάκτου θέσεως τοῦ αἰῶνός των, μεταξὺ τοῦ δαίμονος τοῦ Τιμαριωτισμοῦ, ὅςτις ἐπάλαιεν ἵνα ζήσῃ, καὶ τοῦ ἀγγέλου τῆς Ἀναγεννήσεως, ὅςτις προέβαλλε τότε μόλις εἰς τὸ φῶς τῆς ἡμέρας.

Ἀγνοῶ διὰ τίνα λόγον τὸ νεκροταφεῖον τοῦτο εἶνε δι' ἐμὲ τὸ κατ' ἐξοχὴν κοιμητήριον τῶν μέσων αἰώνων. Μαθητής τις τοῦ Fra Angelico, τοῦ μυστικοῦ ἐκείνου, οὗ ὁ ὀφθαλμὸς ἀντικατώπτριζεν ἀγγέλους καὶ χερουβείμ, αἱ δὲ χεῖρες ἐζωγράφιζον τὸν Χριστὸν ἢ τὴν Παναγίαν ἐν μέσῳ πάντοτε θερμῶν προσευχῶν καὶ δακρύων, μαθητής τις τοῦ ὑψηβάτου μοναχοῦ τούτου, ὅςτις ἔγραφε γονυπετής, ἐκληροδότησεν ἡμῖν χαρίεσσάν τινα εἰκόνα ἐν ταῖς ὑπερμεγέθεσι τοιχογραφίαις δι' ὧν ἐκόσμησε σχεδὸν ὅλην τὴν δυτικὴν στοὰν τοῦ κοιμητηρίου, εἰκόνα ἥτις ἠδύνατο μόνον νὰ γεννηθῇ ἐν χρόνοις σαρκικωτέροις καὶ ἥτις παριστᾷ τὴν πρὸς τὰ μυστήρια τῆς φύσεως ἀπέραντον περιεργίαν. Παριστάνει δ' ἡ εἰκὼν αὕτη τὸν Νῶε γυμνὸν καὶ μεθύοντα κατὰ γῆς καὶ πρὸ αὐτοῦ κόρην νεαράν, καλύπτουσαν μὲν τὴν ὄψιν ταῖς χερσὶν, ἀλλὰ διαβλέπουσαν διὰ τῶν ὑπανοιγομένων δακτύλων μετ' ἀπολαύσεως τὸ θέαμα τῆς γυμνότητος. Ὁ Fra Angelico θὰ ἤθελε καταρασθῇ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Gazolli. Ἀλλ' ἔχει ἐπέλθει ἡ νέα ἡλικία, ἡ ἡλικία τῆς ἀναγεννήσεως τῆς φύσεως τῆς τέως ἐπαράτου· ἡ ἡλικία τῆς ἐξεγέρσεως τῶν τέως κατεσβεσμένων αἰσθήσεων, ἡ ἡλικία καθ' ἣν ὁ Φαῦνος μέλλει ἐκ νέου νὰ πατήσῃ τοὺς ἀγροὺς διὰ τοῦ διχαλωτοῦ αὐτοῦ ποδὸς καὶ νὰ στέψῃ ἐκ νέου τὰ κέρα διὰ στεφάνων κισσοῦ· ἡ ἡλικία καθ' ἣν αἱ νύμφαι θὰ παραδοθῶσιν ὁλόγυμνοι εἰς τὰ φαιδρὰ ὄργια τῆς ὑπάρξεως ἐπὶ κλίνης ῥόδων· ἡ ἡλικία καθ' ἣν οἱ ῥύακες μέλλουσι νὰ ψιθυρίσωσιν ὕμνον νέων Ἐκλογῶν· ἡ ἡλικία καθ' ἣν ἐκ τοῦ κόλπου τῆς πριαπικῆς παραφορᾶς πασῶν τῶν ἀπολαύσεων καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἐξεγέρσεως πασῶν τῶν ἀρχαίων θεοτήτων θὰ γεννηθῇ νέος Προμηθεύς, οὐχὶ δεσμώτης οὗτος, ὅςτις θὰ σχίσῃ τὸν Ὠκεανὸν καὶ θὰ ἀνακαλύψῃ νέον κόσμον, ὅςτις θὰ εἴπῃ εἰς τὴν γῆν ακινήθητιο καὶ θὰ ὑποχρεώσῃ αὐτὴν νὰ στρέφηται ἐν μέσῳ τοῦ ἀπείρου, ὅςτις θὰ συλλάβῃ τοὺς ἀστέρας διὰ τοῦ τηλεσκοπίου του, ὡς ὁ θηρευτὴς τὰ πτηνὰ διὰ τοῦ ἰξοῦ, καὶ θὰ ἀναγκάσῃ αὐτοὺς νὰ προσέρχωνται πρὸς στάθμισιν εἰς τὴν χεῖρά του καὶ νὰ μορμυρίζωσιν εἰς τὸ οὖς του τἀπόκρυφα τοῦ οὐρανοῦ.

Ναί· τὸ κοιμητήριον τοῦτο εἶνε ἡ διαθήκη τῶν μέσων αἰώνων καὶ νο-

μίζω ὅτι βλέπω ἐν τοῖς τοίχοις τούτοις τὸν τελευταῖον ἀποχαιρετισμὸν καὶ τὴν τελευταίαν ἐμφάνισιν τῶν χρόνων οἵτινες προηγήθησαν τῶν ἡμετέρων, ὡς τὸ χάος προηγεῖται τοῦ φωτός. Ἐν πάσαις ταῖς φιλολογίαις οἱ μέσοι αἰῶνες ἀναπαριστῶσι κατὰ τὴν παρακμὴν αὐτῶν τὴν ὄρχησιν τοῦ θανάτου. Τὸ δὲ μελαγχολικὸν τοῦτο πλάσμα δὲν ἠδύνατο νὰ λείπῃ ἀπὸ τοῦ κοιμητηρίου τῆς Πίσας καὶ ἀπὸ τοῦ ἀθανάτου οὐρανοῦ τῶν ζωγραφιῶν αὐτοῦ τῶν ἱστορηθεισῶν κατὰ τὸν ΙΔ' καὶ ΙΕ' αἰῶνα. Ὁ Orcagna, ὁ μέγας Orcagna εἶνε ὁ ζωγραφήσας αὐτόθι τὴν ὄρχησιν τοῦ θανάτου. Θεωρήσατε ταύτην, ἀναλογίσθητε τἆλλα μνημεῖα ἅτινα ἔρθητε ἰδόντες καὶ θὰ εὕρητε τὴν ὅλην γενεαλογίαν τῆς τέχνης. Ὁ τάφος ἐν ᾧ ἀναπαύεται ἡ ἡγεμονὶς Βεατρίκη εἶνε σχεδὸν ἡ κοιτὶς τῆς νέας ἰδέας. Νικόλαος ὁ Πισαῖος ἐμελέτησεν αὐτήν, ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Ἰωάννης, ὁ ἀρχιτέκτων καὶ γλύπτης τοῦ κοιμητηρίου, ἐμελέτησε τὰ ἔργα τοῦ πατρός του, ὡς ἀργότερον Ἀνδρέας ὁ Πισαῖος τὰ τοῦ Ἰωάννου καὶ ὁ Orcagna τὰ τοῦ Ἀνδρέου. Μετὰ τὸν Orcagna θὰ ἔλθῃ ὁ Ghiberti, ὅστις θὰ τορεύσῃ τὰς πύλας τοῦ βαπτιστηρίου τῆς Φλωρεντίας, θριαμβευτικὰς πύλας τῆς Ἀναγεννήσεως, ἃς ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος ἀπεκάλει τὰς πύλας τοῦ Παραδείσου. Ἐπὶ τῶν πυλῶν δὲ τούτων οἱ μεγάλοι καλλιτέχναι θὰ ἔλθωσι νὰ μελετήσωσι τὴν σχεδιογραφίαν. Μετὰ δὲ τὴν μακρὰν ταύτην καὶ ἔνδοξον πλάσιν ἡ τέχνη θἀνελάβῃ ὕπαρξιν, ἑπομένων μετὰ τοὺς Βενετοὺς καὶ Πισαίους ψηφοθέτας τῶν ἑξῆς καλλιτεχνῶν, τοῦ Κιμαβούη, Νικολάου τοῦ Πισαίου, τοῦ Giotto, Ἰωάννου τοῦ Πισαίου, τοῦ Orcagna, τοῦ Ghibertii, τοῦ Masaccio, τοῦ Λεονάρδου da Vinci, τοῦ Μιχαὴλ Ἀγγέλου, τοῦ Ῥαφαήλ. Ἀθάνατον πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου! Οὐδέποτε ὑπῆρξας οὕτω μέγα ὡς μετὰ τὴν εὕρεσιν τοῦ ἀνθρωπίνου τύπου, τῆς πλαστικῆς καλλονῆς, κατόπι προσπαθειῶν ἐκτάκτων, μετὰ τρεῖς ὅλους αἰῶνας σκληραγωγίας, νηστείας καὶ μετανοίας.

Ἡ τοιχογραφία τοῦ Orcagna εἶνε ἡ τοιχογραφία τοῦ θανάτου. Τὸ διάγραμμα εἶνε ἀκόμη ἐσφαλμένον, τὰ σώματα ἀκόμη δυσανάλογα, ἡ ἄποψις λείπει ἀκόμη, ἀλλ' αἱ ὄψεις ἔχουσιν ἔκφρασιν ὑψηλήν, ψυχὴν ἧς ἡ ἀκτινοβόλος ἰδέα λάμπει ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ φωτίζει τὰ μέτωπα. Ἀριστερᾷ ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἔφιπποι ἐν σκευαῖς ἐπισήμοις σταματῶσι πρὸ τριῶν βασιλέων, ὧν ὁ μὲν ἔθανεν ἐσχάτως καὶ εἶνε ἐξωδηκώς, ὁ δὲ εὕρηται ἐν διαλύσει καὶ κατατρώγεται ὑπὸ τῶν σκωλήκων καὶ ὁ τρίτος εἶνε ἤδη σκελετὸς κατεσκληκώς. Εἶνε ἀδύνατον νὰ παραστήσω τὴν φρίκην ἣν ἐμπνέει ἡ θέα τῶν τριῶν τούτων πτωμάτων ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πλήθους τῶν εἰς πλούσια ὁλοσηρικὰ καὶ διφθέρας ἐγκεκορδολυμένων ἱππέων, τῶν δεσποινῶν τῶν φερουσῶν κεκρύφαλον πολυτελῆ, τῶν κυνῶν καὶ θηρευτικῶν ἱεράκων, πάντων τῶν δειγμάτων βίου ἐπιδεδομένου εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ τὴν ἡδονήν. Ἐν τῷ κέντρῳ δὲ γέροντες ἀσθενεῖς, μελλοθάνατοι ἐπικαλοῦνται τὸν θάνατον διὰ κραυγῶν μεγάλων καὶ διὰ λέξεων ἃς ὁ ζωγράφος ἐχά-

ραξεν ἵν' αὐξήσῃ τὸ ἐκφραστικὸν αὐτῶν· o morte medicina d'ogni pena «ὦ θάνατε, θεραπεία πάσης ὀδύνης». Ἀλλ' ὁ θάνατος οὐδαμῶς εἰσακούει αὐτῶν, ἀπομακρυνόμενος δὲ ἀπὸ τῶν εὐχομένων τὴν ἔλευσίν του, πληγόνει τοὺς λησμονοῦντας αὐτὸν καὶ εἰσέρχεται φέρων τὸ κοπτερὸν αὐτοῦ δρέπανον εἰς δάσος εὐφρόσυνον, ὑφ' οὗ τὴν σκιὰν ἀναπαύονται δύο ἐρασταὶ θεωροῦντες ἀλλήλους ἐν ἐκστάσει ὑπὸ τὸν ἦχον τοῦ μονοχόρδου τοῦ τρουβαδόρου ψάλλοντος τὴν θυμηδίαν τοῦ πάθους καὶ περιβαλλόμενοι ὑπ' ἀνθέων καὶ ἐρωτιδέων. Ἐκεῖ κάτω ἐπὶ ὄρους ὑψηλοῦ οἱ μετανοοῦντες δέονται ὑπὲρ πάντων, ἀλλ' ἐν τῷ βάθει βασιλεῖς, εὐπατρίδαι, ἀκόλουθοι, νεανίσκοι, ἐπίσκοποι ἐκπνέουσιν ἐν συγχύσει ἀπεριγράπτῳ, αἱ δὲ ψυχαὶ αὐτῶν γίνονται δεκταὶ εἴτε ὑπὸ τῶν ἀγγέλων εἴτε ὑπὸ τῶν δαιμόνων, ἐχόντων φρικτὴν μὲν τὴν ὄψιν, πτέρυγας δὲ νυκτερίδος. Γίνεται οὕτω φανερὸν ὅτι οἱ μοναστικοὶ χρόνοι ἀπολήγουσιν, αἱ δὲ ψυχαὶ ἃς ἀπάγουσι κατὰ προτίμησιν οἱ δαίμονες εἶνε αἱ τῶν μοναχῶν. Παρὰ δὲ τὴν τοιχογραφίαν ταύτην εὕρηνται, ὡς συμπλήρωμα αὐτῆς, ἡ δευτέρα παρουσία καὶ ὁ Ἅδης.

Καὶ αὐτοὶ οἱ ἰδόντες τὸ σίξτειον παρεκκλήσιον θὰ συγκινηθῶσιν ὑπὸ τῆς ὀργῆς τοῦ Ἰησοῦ, τῆς τρυφερᾶς στοργῆς τῆς δεομένης Μαρίας, τῆς θλίψεως τῶν καταδεδικασμένων καὶ τῆς ἐκστάσεως τῶν μακάρων, ὑπὸ τῆς ἀμφιβολίας τοῦ Σολομῶντος, ὅστις ἐξερχόμενος τοῦ τάφου καὶ τινάσσων τὴν μακραίωνα κόνιν τῶν βλεφάρων του ἀγνοεῖ ἂν εἶνε εἱμαρμένα αὐτῷ τὰ οὐράνια ὕψη ἢ αἱ ὑποχθόνιοι ἄβυσσοι, ὑπὸ τοῦ δαίμονος τῆς ἐκδικήσεως, ὅστις δραττόμενος ἀπὸ τῆς κόμης ἐξακοντίζει εἰς τὸ αἰώνιον σκότος μοναχὸν παρεισδύσαντα μεταξὺ τῶν μακάρων, καὶ ὑπὸ τοῦ δαίμονος τοῦ ἐλέους ὅστις ἄγει πρὸς τὴν μακαριότητα νεκρὸν κοσμικὸν ἤδη ἀποπεπλανημένον μεταξὺ τῶν κεκολασμένων, ὑπὸ τῆς γυναικὸς τῆς δακνούσης τὰς χεῖρας αὐτῆς ἐξ ἀπελπισίας πρὸ τοῦ χάσματος τῆς βαθυτάτης αἰωνιότητος καὶ τοῦ πρεσβύτου, ὅστις πίπτει πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ Ἰησοῦ ἵν' ἀναμνήσας αὐτῷ τὰ ἴδια ἔργα, ἐπικαλεσθῇ τὴν θείαν χάριν, ὑπὸ τοῦ φύλακος ἀγγέλου τοῦ ἐν τῷ μέσῳ τῆς εἰκόνος, ὅστις κατηφὴς καὶ ὑπ' ἀμυθήτου κατεχόμενος λύπης διὰ τῶν μεγάλων αὐτοῦ καὶ βαθέων ὀφθαλμῶν ἐν οἷς κυματίζεται ἰδεῶν καταιγὶς θεωρεῖ κρημνιζομένας ὡς καταρράκτην χολῆς εἰς τὸν Ἅδην, εἰς πελάγη μολύβδου λυωμένου, τὰς ψυχὰς ἃς μάτην εἶχε πειραθῇ νὰ ἀποτρέψῃ ἀπὸ τῆς κακίας ἐπὶ τῆς γῆς καὶ νὰ ἀπαλλάξῃ διὰ τῶν δεήσεών του ἀπὸ τῆς δικαίας ὀργῆς τοῦ θεοῦ κατὰ τὴν ὑψίστην ὥραν τῆς κρίσεως. Εἶνε τὸ ὅλον τρομερὰ ἐποποιία φρίκης καὶ ἀδημονίας, ἥτις ὁμοιάζει ἀληθῶς ἐπάνω τούτων τῶν τάφων, ἐν τῷ ἀσύλῳ τούτῳ τοῦ θανάτου, πρὸς τὴν τελευταίαν ἡμέραν τοῦ κόσμου.

Καὶ ὅμως ὁ βλέπων πάσας ταύτας τὰς ζωγραφίας ἀναγνωρίζει ὅτι παρῆλθον μὲν οἱ μυστικοὶ χρόνοι ἤδη, ἀλλὰ δὲν ἔφθασαν ἀκόμη τῆς Ἀναγεννήσεως αἱ ἡμέραι. Ἐν οὐδεμιᾷ εἰκόνι, ἐν οὐδενὶ τῶν ἀπείρων προσώπων

τῶν γεγραμμένων κατὰ τούτων τῶν τοίχων ἐνυπάρχει ἡ ἰδεογραφία τοῦ Fra-Angelico ἢ ἡ φυσιογραφία τοῦ Βουοναρόττη· τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας οὔσης πάλης τινὸς μεταξὺ τῆς ἰδέας καὶ τῆς ἀληθείας, ἐπὶ τῶν πινάκων τούτων βλέπομεν τὴν μὲν ἰδέαν ἐξατμιζομένην, ἀλλὰ μὴ ἀντικαθισταμένην ὑπὸ τῆς ἐν φύσει ἀληθείας. Βλέπομεν μὲν σβεννύμενον τὸ μυστικὸν πνεῦμα, ἀλλὰ μὴ ἀναπληρούμενον ὑπὸ τῆς λατρείας τοῦ ἀνθρωπίνου ὀργανισμοῦ δι' ἧς οἱ καλλιτέχναι τῆς Ἀναγεννήσεως ἀπέβησαν μεγάλοι ζωγράφοι καὶ μεγάλοι γλύπται. Ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος ὥρμα πρὸς τὰ πτώματα μετὰ τῆς ὀρέξεως ὑαίνης, μελετῶν αὐτὰ καὶ ἀποτυπόνων ἐν τῷ πνεύματι αὐτοῦ ἕκαστον τῶν ὀστῶν. Ἡ μελέτη τοῦ γυμνοῦ σώματος ἦτο ἡ προσφιλεστάτη αὐτῷ μελέτη ὡσεὶ ἐβούλετο νἀποδώσῃ εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν ἀθωότητα τῆς Ἐδέμ. Ἀλλὰ τῆς ἀνατομίας ἀπαγορευομένης κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας, οἱ δύστηνοι τεχνῖται τοῦ δεκάτου τετάρτου καὶ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος δὲν ἠδυνήθησαν νὰ μελετήσωσι τὸ ἡμέτερον σῶμα, αἱ δὲ ἀνθρώπιναι μορφαὶ αἱ ὑπ' αὐτῶν πλασθεῖσαι εἶνε ἐμπεφυλακισμέναι ἐν τοῖς ἐνδύμασιν αὐτῶν ὡς ἐν σάκκῳ ἢ σαβάνῳ. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἀκόμη παρὰ πολὺ ζωηρὰν τὴν μνήμην τοῦ ἰδίου παραπτώματος καὶ ἐντεῦθεν φρίσσει πρὸ τοῦ ἰδίου σώματος, τῆς αἰωνίας ταύτης σκιᾶς τῆς ἁμαρτίας. Ἀλλὰ καίπερ κατεχόμενον ὑπὸ τοιαύτης ὀλιγοθυμίας ὑπονοοῦμεν αὐτὸν ἀναμένοντα οὐχ ἧττον νέαν τινὰ ἰδέαν. Ἐντεῦθεν αἱ μορφαὶ τοῦ κοιμητηρίου τῆς Πίσας ἐμφανίζονται οἱονεὶ ἀμφιγνώμονες ἐπὶ τῆς φλιᾶς δύο ἐποχῶν καὶ ἔχουσί τι τὸ παρεμφερὲς πρὸς τὸ λυκαυγές. Τὸ κάτω κάτω τῆς γραφῆς, ἂν ἐξετάσωμεν τὴν ἀνθρωπίνην ἱστορίαν, θὰ ἴδωμεν ὅτι τοιαύτη εἶνε ἡ εἱμαρμένη τῶν ἀνθρώπων ἁπάντων. Ἅπαντες πράγματι καταθάπτουσι μοιραίως τὰς ἡμισείας τῶν ἰδεῶν ἃς ἔμαθον καὶ τὰς ἡμισείας τῶν προσφιλῶν τῆς ὑπάρξεως ἐπιθυμιῶν· ἅπαντες παρασύρονται ὑπὸ τοῦ ἀπεράντου ῥεύματος τῶν πραγμάτων οὐκ εἰδότες τὸ πόθεν, ἅπαντες ἀναγκάζονται εἰς τὸν μόχθον τῆς ἀναπλάσεως οὐκ εἰδότες τὸ διὰ τί· ἅπαντες ἐγκαταλείπουσι κατὰ τὴν διασταύρωσιν τῆς ὁδοῦ τὴν ἀθωότητα τῆς παιδικῆς ἡλικίας, τὸ πάθος τῆς νεότητος, τὴν πίστιν τῆς κοιτίδος· ἅπαντες κλίνουσι καταβεβλημένοι ὑπὸ σωρείαν ὀνείρων, ὅθεν ἐκδιώκοντες αὐτοὺς διὰ τοῦ ποδὸς οἱ μεταγενέστεροι ῥίπτουσιν εἰς βόθρον καὶ ἀναδέχονται κατ' ἀέναον ἐπανάληψιν τοὺς αὐτοὺς ἡρακλείους ἄθλους καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς αὐτῆς τραγῳδίας τῆς οὐδεμίαν ἐχούσης καταστροφήν.

Καὶ πιστεύετε ὅτι ὁ θάνατος εἶνε καταστροφή; Ἐγὼ οὐδέποτε ἐπίστευσα τὸ τοιοῦτον. Ἂν ἦτο τοῦτο ἀληθές, τὸ σύμπαν θὰ εἶχε πλασθῇ πάντως πρὸς ὄλεθρον, ὁ δὲ θεὸς θὰ ἦτο παιδίον κτίσαν τοὺς κόσμους δίκην φρουρίου χαρτίνου χάριν μόνης τῆς εὐχαριστήσεως ἣν ἔμελλε νὰ προξενήσῃ ἡ κατάρριψις αὐτοῦ. Τὸ φυτὸν καταναλίσκει τὴν γῆν, ὁ βοῦς καὶ τὸ πρόβατον καταβιβρώσκουσι τὸ φυτόν, ἡμεῖς δὲ τὸν βοῦν καὶ τὸ πρό-

βατον· ἀλλ' ὄντα ἀόρατα, καλούμενα θάνατος ἢ χάος, καταβιβρώσκουσιν ἡμᾶς αὐτούς. Ἐν τῇ κλίμακι τοῦ βίου τοιαῦτα πλάσματα εἰς οὐδὲν ἄλλο χρησιμεύουσιν ἢ εἰς τὸ νὰ καταβρωθῶσιν ὑπὸ ἄλλων. Τὸ δὲ σύμπαν εἶνε πολύπους ὑπερμεγέθης, ὑπερμεγέθη ἔχων στόμαχον ἤ, ἂν θέλετε εἰκόνα ἐκκριτωτέραν, φέρετρον ἐφ' οὗ καίει ὁ ἥλιος ὡς λαμπὰς νεκρώσιμος καὶ ἱδρύεται ἡ εἱμαρμένη ὡς ἄγαλμα αἰώνιον. Οἱ μὲν γεννῶνται καρτερικοὶ ἐπειδὴ ἔχουσιν ἀφθόνους τοὺς χυμούς, οἱ δὲ ἥρωες ἐπειδὴ ἔχουσιν αἷμα πολύ, οἱ μὲν μελετητικοὶ ἐπειδὴ ἔχουσι πολλὴν χολήν, οἱ δὲ ποιηταὶ ἐπειδὴ τὰ νεῦρά των εἶνε πολυκίνητα, ἀλλ' ἅπαντες θνήσκουσιν ἐκ τῶν ἐγγενῶν αὐτοῖς ἰδιωμάτων καὶ ἅπαντες ζῶσιν ἐφ' ὅσον διαρκοῦσι τὰ σπλάγχνα αὐτῶν, ἡ καρδία, ὁ ἐγκέφαλος, ὁ νωτιαῖος αὐτῶν μυελός, μέλλοντες ἐν τέλει ἅπαντες νὰ ἐπαναπέσωσιν εἰς τὸ χάος. Ὅ τι ἡμεῖς νομίζομεν ἀρετὰς ἢ κακίας, εἶνε τάσεις τοῦ ὀργανισμοῦ· ὅ τι νομίζομεν πίστιν εἶνε ὀλιγώτεραι σταγόνες αἵματος ἐν ταῖς φλεψί, πλείων τις ὑγρότης ἐν τῷ ἥπατι ἢ πληθώρα φωσφορικῶν ἀτόμων ἐν τοῖς ὀστοῖς· ὅ τι νομίζομεν ἀθανασίαν εἶνε πλάνη, μόνον δὲ βέβαιον καὶ ἀληθὲς εἶνε ὁ θάνατος, ἡ δ' ἀνθρωπίνη ἱστορία εἶνε παρέλασις σκιῶν αἵτινες διέρχονται ὡς νυκτερίδες μεταξὺ ἡμέρας καὶ νυκτὸς ἵνα πέσωσιν ἅπασαι, ἡ μὲν μετὰ τὴν δέ, εἰς τὴν σκοτεινήν, ἀόριστον, ἀβόλιστον ἐκείνην ἄβυσσον ἥτις καλεῖται ἄπειρον καὶ εἶνε ἡ μόνη ἀτμόσφαιρα τοῦ σύμπαντος.

Ἀλλ' οὐχί, οὐχί, δὲν δύναμαι νὰ πιστεύσω πάντα ταῦτα. Τἀνθρώπινα κακὰ οὐδέποτε θὰ κατορθώσωσι νὰ μαυρώσωσιν ἐν τῇ ἐμῇ ψυχῇ τὰς θείας ἀληθείας. Ὡς δὲ διακρίνω τὸ ἀγαθὸν ἀπὸ τοῦ κακοῦ, οὕτω διακρίνω τὸν θάνατον ἀπὸ τῆς ἀθανασίας. Πιστεύω εἰς τὸν θεὸν καὶ εἰς θεορασίαν ἐν κόσμῳ τινὶ βελτίονι. Ἀφίνω δ' ἐδῶ κάτω τὸ σῶμά μου ὡς πανοπλίαν καταπονοῦσάν με, ἵνα συνεχίσω τὴν ἀπέραντόν μου ἀνάβασιν πρὸς τὰς ὑψηλὰς κορυφὰς τὰς περιαυγαζομένας ὑπὸ τοῦ αἰωνίου φωτός. Εἶνε μὲν ὁ θάνατος ἀληθής, ἀλλ' εἶνε καὶ ἡ ψυχή· κατὰ δὲ τῆς πραγματικότητος ἥτις θέλει νά με περικαλύψῃ ὑπὸ τὸν μολύβδινον αὐτῆς μανδύαν, ἔχω τὴν ἰδέαν, καὶ κατὰ τῆς μοιροπιστίας, ἥτις θέλει νά με δεσμεύσῃ διὰ τῶν ἁλύσεών της, ἔχω τὴν ἰσχὺν τῆς ἐλευθερίας. Ἡ ἱστορία εἶνε ἀνάστασις. Εἶχον μὲν συγχώσει οἱ βάρβαροι τἀρχαῖα ἑλληνικὰ ἀγάλματα, ἀλλ' ἰδοὺ βλέπομεν αὐτὰ ζῶντα ἔν τινι κοιμητηρίῳ, γεννῶντα γενεὰς ὅλας ἀθανάτων καλλιτεχνῶν διὰ τοῦ ἀσπασμοῦ τῶν ψυχρῶν αὐτῶν λιθίνων χειλέων. Ἡ Ἰταλία ἦτο νεκρά, ὡς ἡ Ἰουλιέττα, ἑκάστη δὲ γενεὰ κατέρριπτε δρᾶκα γῆς ἐπὶ τοῦ πτώματός της καὶ προσέθετεν ἓν ἄνθος ἐπὶ τοῦ νεκρικοῦ αὐτῆς στεφάνου, καὶ ὅμως ἡ Ἰταλία ἀνέστη· καὶ σήμερον μὲν οἱ τύραννοι ψάλλουσι τὸ Dies irae ἐπὶ τῶν πεδίων ἐφ' ὧν εἶνε διεσκεδασμένα τὰ μέλη τῆς Πολωνίας, ἀλλὰ θὰ ἴδωμεν ἐρχομένην τὴν ἀνθρωπότητα καὶ συλλέγουσαν τὰ ὀστᾶ ἅτινα ἐκσαρκίζουσι διὰ τῶν χαλυβδίνων

αὐτῶν ῥαμφῶν οἱ γῦπες τῆς Νεύας, τὴν δὲ Πολωνίαν ἀναγεννωμένην ὡς ἄγαλμα τῆς πίστεως φέρουσαν τὸν σταυρὸν ἐν χερσὶν ἐπὶ τῶν παλαιῶν αὐτῆς βωμῶν. Ἠσθάνθην πάντοτε ἐν τοῖς νεκροταφείοις τὴν πνοὴν τῆς ἀθανασίας, αἰσθάνομαι δ' αὐτὴν ἔτι μᾶλλον ἐν τῷ κοιμητηρίῳ τούτῳ τῆς Πίσας ἐν ᾧ ὑπερβλύζει ἡ ζωὴ καὶ ἐγκατοικοῦσι πλεῖστα ὄντα ἀθάνατα ἀποσταλάζοντα τὴν ἔμπνευσιν καὶ φέροντα τὴν ἀθανασίαν, ὡς οἱ κορμοὶ τῶν γηραιῶν δρυῶν ἀποστάζουσι μέλι ὅταν κατοικίζωσιν αὐτὰς τῶν μελισσῶν τὰ γένη.

Ἡ νὺξ ἔπιπτεν ἐφ' ἡμᾶς ἀνεπαίσθητος, ὁ δὲ νεκροθάπτης διέκοψε τὸ ἔργον του καὶ τὴν σκαφήν. Ὁ φύλαξ προσῆλθε καλῶν με νὰ ἐξέλθω· ἀλλ' ἐξητησάμην παρ' αὐτοῦ τὴν χάριν νά με ἀφήσῃ μίαν ἔτι ὥραν ἐν τῷ κόλπῳ τῆς νυκτὸς καὶ τῶν σκιῶν. Ἤλπιζον νὰ βυθισθῶ εἰς τὴν κατήφειαν τοῦ ἀπείρου καὶ νὰ προλησμονήσω ἐμαυτὸν ἐν τῷ χώρῳ τούτῳ τῆς αἰωνίου σιγῆς καὶ ἀναπαύσεως ἐν ᾧ ἐγκοιμῶνται πολλαὶ λησμονημέναι γενεαί. Ἔμεινα δὲ στηριζόμενος ἐπί τινος τάφου, κλίνων τὸ μέτωπον ἐπὶ τὸ μάρμαρον μιᾶς τῶν θυρίδων καὶ προσηλόνων τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπὶ τὴν εἰκόνα τοῦ θανάτου καὶ τὰς τολμηρὰς παραστάσεις τῆς δευτέρας παρουσίας, ἃς ἐφώτιζον αἱ τελευταῖαι τοῦ λυκόφωτος ἀκτῖνες, καραδοκῶν τὰς μεγαλειτέρας ἀνίας ἃς ἔμελλε νά μοι ἐμπνεύσῃ τὸ νύκτιον σκότος. Ἀλλ' ἀντὶ τούτου δροσερὰ αὔρα προσπνεύσασα μ' ἀπέσπασεν ἀπὸ τῶν στυγνῶν μου φαντασιῶν· τοῦ Μαΐου τἄνθη ἀνήγειραν τὰς στεφάνας των τὰς τέως βεβαρημένας ὑπὸ τοῦ ἡλιακοῦ καύματος, ἄρωμα δὲ ὀξὺ, μεθυστικόν, ζωοπάροχον διεχύθη εἰς τοὺς ἀέρας· αἱ πυγολαμπίδες ἤρξαντο κινούμεναι μεταξὺ τῶν σκιῶν τοῦ μοναστηρίου καὶ τῶν στοίχων τῶν τάφων ὡς ἀστέρες διάττοντες, ἐν ᾧ ἡ πανσέληνος ὑψοῦτο ἐκ τοῦ ὁρίζοντος εἰς τὸν αἰθέρα, καλύπτουσα διὰ τῆς ἀργυρᾶς της σκέπης τὸ μέτωπον τῶν ἐπιταφίων ἀγαλμάτων, ἀηδὼν δέ τις, κρυπτομένη ἐν τῷ πυκνῷ φυλλώματι τῶν μελαινῶν κυπαρίσσων, ἔψαλλε τὸ ἐρωτικόν της ᾆσμα ὡς κῶμον πρὸς τοὺς ἀποιχομένους καὶ δέησιν πρὸς τὸν θεόν.

ΤΟ ΠΑΓΩΤΟΝ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ *

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ο ΚΥΡ ΝΩΕ

Κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα ἡ κοινωνικὴ ζωολογία παρήγαγε ζῶόν τι οὕτινος τὸ εἶδος ἤθελεν ἐντελῶς λησμονηθῇ ἐὰν δὲν ἐμνημονεύετο ὑπὸ τῆς κωμῳδίας... τὸ ζῶον τοῦτο ἦτο ὁ ἐξ Ἀμερικῆς θεῖος.

Σήμερον οἱ θεῖοι καταλείπουσι πλειότερα χρέη ἢ κληρονομίας, δίδουσιν εὐκολότερον συμβουλὰς ἢ χρήματα εἰς τοὺς ἀνεψιοὺς τῶν ὁποίων καπνίζουσι τὰ σιγάρα καὶ ἐργολαβοῦσι τὰς ἐρωμένας· τρέφονται δ' ἐκ τῆς τραπέζης αὐτῶν, καὶ πορίζονται χρήματα ἐκ τοῦ πουγγίου των. Ἐὰν ὅμως ὁ ἄγαμος θεῖος ἦνε φιλάργυρος, εἶνε ἀκόμη ἄγνωστος θεὸς ὁ ὑπομειδιῶν ἐν τῷ μέλλοντι, εὐτυχής τις ἐλπὶς, ἐρωτύλον βλέμμα τοῦ πεπρωμένου· καὶ πολλὰ νεανικὰ σφάλματα διορθοῦνται, πολλὰ σχέδια ἀποκαλύπτονται πρὸ τοῦ φωτὸς τούτου τῆς μακρόθεν προσνευούσης τύχης.

Ὁ κὺρ Νῶε, ὁ θεῖος τοῦ Βρούτου, ὡμοίαζεν ὀλίγον ὅλους τοὺς θείους. Εἶχεν ἔλθει εἰς Νεάπολιν παῖς ἔτι μετὰ μιᾶς ἅρπας ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ ἐπαιτῶν ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς μουσικῆς. Ἀφοῦ ἐπορίσθη χρήματά τινα ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πατρίδα του ἵνα ἐπιδοθῇ εἰς τὸ ἐμπόριον τοῦ τυροῦ. Ὁ Θεὸς ηὐνόησε τοὺς πόθους καὶ τὴν εὐσέβειάν του· ὁ κὺρ Νῶε ἀποκατέστη εἰς Νεάπολιν, ὅπου τὸν εὑρίσκομεν νεωκόρον εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Ματθαίου.

Ὁ ἐφημέριος τῷ εἶχε παραχωρήσει δύο μικρὰ δωμάτια εἰς τὸ ἕβδομον πάτωμα, ἅτινα ἔβλεπον ἐπὶ στενῆς τινος καὶ ῥυπαρᾶς ἀτραποῦ.

Τῷ ἐφιλοδώρει ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν παλαιόν τι ῥάσον καὶ τῷ ἐπλήρωνε δέκα τέσσαρας δραχμὰς κατὰ μῆνα. Ὁ ἐφημέριος ἦτο μεγαλόδωρος, διότι ὁ κὺρ Νῶε ἐξετέλει τὰς μικρὰς παραγγελίας τῆς αὐτοῦ σεβασμιότητος.

Τὰ δύο δωμάτια ἐν οἷς κατῴκει ὁ νεωκόρος ἐστεροῦντο ἐπίπλων ἀλλ' ἦσαν πλήρη κανδηλῶν, εἰκόνων ἁγίων καὶ ἐντόμων· ὁ ἀὴρ ὃν ἀνέπνεέ τις ἐκεῖ ἐπροξένει ναυτίαν.

Ὁ νεωκόρος ἦτο μικρόσωμος, ἀλλ' ἡ φύσις τῷ εἶχε δαψιλεύσει δύο μεγαλοπρεπεῖς ὕβους ἐπὶ τῆς ῥάχεως. Εἶχε τὴν κεφαλὴν βυθισμένην εἰς τὸν λαιμὸν, τὸν λαιμὸν εἰς τὸ στῆθος, τὸ στῆθος εἰς τὴν κοιλίαν, τὰ πάντα πίπτοντα ἐπὶ τῶν μηρῶν· οὗτοι δὲν διεκρίνοντο ἀπὸ τῶν κνημῶν, αἵτινες ἐχάνοντο ἐντὸς δύο παμμεγίστων ὑποδημάτων, τὰ ὁποῖα τῷ εἶχε

* Ἴδε προηγούμενον τεῦχος σελ. 76.

προσφέρει ἱερεύς τις ὅστις κατὰ τὸν χειμῶνα ἐφόρει πολιτικά. Ὁ Κὺρ Νῶε λοιπὸν ὡμοίαζε τηλεσκόπιον κεκλεισμένον. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἦτο καὶ φαλακρός.

Ὁ κὺρ Ζοῦγκος τῷ εἶχε γράψει περὶ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ υἱοῦ του.

Καὶ πράγματι τέσσαρας ἡμέρας μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ Μολιτέρνου ἀναχώρησίν του ὁ Βροῦτος ἔφθασε παρὰ τῷ θείῳ του. Τὸ ἁμάξιον τὸ ὁποῖον τὸν εἶχε φέρει μέχρι τῆς θύρας εἶχε προσκαλέσει εἰς τὰ παράθυρα ὅλους τοὺς γείτονας. Παρευθὺς ἐκοινολογήθη ὅτι ἦτο ἀνεψιὸς τοῦ νεωκόρου, καί τινες ὑποχρεωτικαὶ γυναῖκες (ὡς εἶνε ἐν γένει αἱ Νεαπολίτιδες) ἔσπευσαν εἰς τὸ ἕβδομον πάτωμα ἵνα εἰδοποιήσωσι τὸν θεῖόν του.

Τοῦτο μαθὼν ὁ κὺρ Νῶε διέκοψε τὴν ἐργασίαν του(ἔπλεκε κνημίδας)καὶ ἀνέβη ἐπὶ καθίσματος διὰ νὰ τεθῇ ἐν ἰσοσταθμίᾳ πρὸς τὸν Βροῦτον, οὗτινος ἡ κεφαλὴ ὑψοῦτο ἓξ πόδας ἀπὸ τοῦ ἐδάφους. Ὁ Βροῦτος ἀνεγνώρισεν αὐτὸν ἄνευ δυσκολίας, ἤνοιξε τοὺς βραχίονας καὶ τὸν ἐνηγκαλίσθη μετὰ τόσης ἰσχύος, ὥστε ὁ δυστυχὴς κὺρ Νῶε ὀλίγον ἔλειψε νὰ πνιγῇ.

Ὁ κὺρ Ζοῦγκος εἶχε συμβουλεύσει τὸν υἱόν του νὰ ἦνε θωπευτικὸς πρὸς τὸν θεῖον.

Ὁ Βροῦτος ἦτο πρόθυμος νὰ ἐπαναλάβῃ τὰς φιλοφρονήσεις του, ἀλλ' ὁ κὺρ Νῶε τὸν ἐθεώρει διὰ πεφοβισμένων ὀφθαλμῶν, καὶ διὰ νευμάτων τὸν παρεκάλεσε νὰ ἡσυχάσῃ· παρατηρῶν δ' αὐτὸν ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν ἐψιθύρισε σιωπηλότατα· «ἀπαράλλακτος μὲ τὸν πατέρα του, ζῶον».

— Ναὶ φίλτατε θεῖε, εἶπεν ὁ Βροῦτος εἶμαι τῆς αὐτῆς οἰκογενείας,—ζῶον.

Ὁ κὺρ Ζοῦγκος εἶχε παραγγείλει εἰς τὸν Βροῦτον νὰ μὴ ψευσθῇ ποτὲ καὶ νὰ μὴ ἀντιλέγῃ εἰς τὸν θεῖον.

— Οἱ γονεῖς του εἶνε καλά;

— Πάντοτε οἱ αὐτοὶ θεῖέ μου· ὁ μὲν πατήρ μου κουρεύει, φλεβοτομεῖ μεταδίδων νέα εἰς τὸ χωρίον, ἡ δὲ μήτηρ μου ἀναμασσᾷ δέκα λεπτῶν καθ' ἡμέραν μαστίχην, καὶ χίλια Πάτερ ἡμῶν διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἁμαρτωλῶν.

— Οἱ καλοί μου φίλοι τοῦ Μολιτέρνου μὲ ἐνθυμοῦνται ἀκόμη; τί λέγουσι περὶ ἐμοῦ;

— Οἱ μὲν ὅτι εἶσθε ἀμαθὴς εἰς τὸ τετράγωνον, ἄλλοι ὅτι εἶσθε ἀμίμητος κωδονοκρούστης, ὁ πατήρ μου ὅτι εἶσθε φιλάργυρος, ἡ δὲ μήτηρ μου σᾶς θεωρεῖ ἅγιον. Ἐγὼ δὲ θὰ σᾶς εἴπω τὴν γνώμην μου, ἅμα γνωρισθῶμεν καλλίτερα.

— Αὐθάδη! εἶπεν ὁ νεωκόρος, καὶ παρετήρησε μετὰ προσοχῆς τὸν νεανίαν· ἠξεύρεις, ἀνεψιέ μου, ὅτι μ' ἀρέσκεις;

— Ἀφήσατε πρῶτον νὰ δειπνήσωμεν, καὶ βλέπετε, εἶπεν ὁ Βροῦτος.

Τοῦτο δὲν ηὐχαρίστησε βεβαίως τὸν κὺρ Νῶε καὶ δὲν κατόρθωσε νὰ

τὸ ἀποκρύψῃ. Ὅλοι οἱ ἐπαρχιῶται ἀνεψιοὶ εἶνε ὅμοιοι, εἶπεν· ἔχουσι καλὰς διαθέσεις, καὶ σφοδρὰν πεῖναν. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι αἱ καλαὶ διαθέσεις παρέρχονται ἀλλ' ἡ πεῖνα μένει.

— Δὲν βλέπω νὰ ἔχῃς κιβώτια μαζύ σου, εἶπεν. Ἔχεις ἐνδύματα ;

— Οἱ γονεῖς μου μισοῦσι τὸν πληθυντικὸν ἀριθμόν.

— Χρήματα δέ ;

— Διαψεύδω διαρρήδην τοὺς φιλοσόφους ὑποστηρίζοντας ὅτι ἡ φύσις ἀποστρέφεται τὸ κενόν.

— Ἔχεις τοὐλάχιστον βιβλία ;

— Τίποτε, θεῖε· ἀλλ' εἶνε καὶ περιττὸν νὰ κάμητε κατάλογον. Καθὼς μὲ βλέπετε, ἀντιπροσωπεύω ὁλόκληρον τὴν οἰκογένειάν μας· ἔχω τὴν μὲν καρδίαν πλήρη ἐλπίδων, τὴν δὲ κεφαλὴν σχεδίων, καὶ τὸν στόμαχον πείνης.

Καὶ ἐνῷ ὁ θεῖος ἐσκέπτετο, ἤρχισε νὰ ᾄδῃ.

Ἔχω . . . ἀέρα 'στὸ πουγγί μου!
Μά, αὐτὸ δὲν μοῦ στοιχίζει
Ὅλη ἡ γῆ εἶνε δική μου,
Κ' ἡ καρδιά μου πάντα ἐλπίζει.

— Εἶσαι καὶ ποιητής ; εἶπεν ὁ κὺρ Νῶε ἀναστενάζων.

Ἐνῷ ὁ νεωκόρος ἐφρόντιζε διὰ τὸ δεῖπνον, ὁ Βροῦτος ὑπῆγε πρὸς τὸ παράθυρον διὰ ν' ἀναπνεύσῃ καὶ ἐθεώρει τὸν οὐρανόν. Φαιδρὸς καγχασμός, προερχόμενος ἐκ τοῦ ἀπέναντι παραθύρου τὸν ἔφερε πάλιν εἰς τὴν γῆν. Ὁ Βροῦτος εἶδεν, ἠρυθρίασε καὶ ἔτεινε τὴν κεφαλὴν διὰ νὰ ἴδῃ καλλίτερον. Ὁ γέλως ἐξηκολούθει ἠχηρῶς καὶ νεανικὴ τις φωνὴ ἠκούσθη λέγουσα :

— Τώρα ἦλθεν ἀπὸ τὴν Καλαβρίαν νά, ὅτι ἦλθε.

— Ἀρχίσαμεν ! εἶπεν ὁ κὺρ Νῶε καὶ πλησιάσας τὸν ἀνεψιόν του τὸν ἔσυρεν ἐκ τοῦ παραθύρου καὶ τὸ ἔκλεισεν.

Ὁ Βροῦτος ἦτο τεταραγμένος καὶ σκεπτικός

Τὴν ἐπαύριον ὁ κὺρ Νῶε ἐφρόντισε νὰ τὸν ἐνδύσῃ, διότι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ τὸν στείλῃ εἰς τὸ σχολεῖον ἢ ἀλλαχοῦ μὲ τὴν ἐνδυμασίαν ἣν εἶχε φέρει ἐκ τοῦ Μολιτέρνου. Τὸν ὡδήγησε λοιπὸν εἴς τινα Ἑβραῖον μεταπράτην, ὅστις τὸν ὑπηρέτησεν ὡς φίλος, δηλαδὴ ἀκριβὰ καὶ κακά. Ὁ τίμιος Ἑβραῖος ἔδωκεν εἰς τὸν Βροῦτον ἕνα παλαιὸν ἐπενδύτην, ὅστις εἶχε χρησιμεύσει ποτὲ ὡς ἐπίσημος στολὴ εἰς κλητῆρα ἀλλάσσοντα συχνότερον τὰς συζύγους του ἢ τὰ φορέματά του. Προσέθηκε περιστήθιον οὗτινος τὸ ὕφασμα ἀφοῦ εἶχε διαλάμψει ἄλλοτε ὡς ἑορτάσιμον φόρεμα μιᾶς χορευτρίας, καὶ κοσμήσει μετέπειτα τὸ κάθισμα ἑνὸς κυμβαλιστοῦ, ἐπέπρωτο νὰ διακριθῇ ἐπὶ τοῦ στήθους τοῦ νέου ἐπαρχιώτου. Αἱ περισκελίδες, τὰ ὑποδήματα, τὰ πάντα ἐν ἑνὶ λόγῳ εἶχον τὴν γενεαλογίαν καὶ ἱστορίαν των.

Ὁ Βροῦτος ὅμως ἐνεδύθη αὐτὰ χωρὶς νὰ ἐπιδείξῃ τινὰ δυσαρέσκειαν. Ὁ δὲ κὺρ Νῶε, βλέπων αὐτὸν ἐστολισμένον εἶπε μετὰ εὐαρεσκείας εἰς τὴν γηραιὰν ὑπηρέτριάν του· — «Πῶς σοὶ φαίνεται Χελώνη, ὁ ἀνεψιός μου;»

. . . .

Ὁ Βροῦτος εἰσήρχετο εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ βίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ο ΦΟΙΤΗΤΗΣ.

Δὲν θὰ περιγράψωμεν λεπτομερῶς τὰ τοῦ πανεπιστημιακοῦ βίου τοῦ Βρούτου. Ἐγράφησαν τόσα πολλὰ περὶ τῶν φοιτητῶν ἀφ' ἧς ὁ Κάϊν καὶ ὁ Ἄβελ ἐφοίτων εἰς τὸ σχολεῖον, ὥστε ἀποβαίνει ἤδη περιττὸν νὰ ποικίλωμεν τὸ θέμα τοῦτο.

Κατὰ τὰς ἡμέρας, μέχρι τῶν ὁποίων ἀνατρέχομεν, ὁ βίος τοῦ ἐν Νεαπόλει φοιτητοῦ ἦτο ἀθλιέστατος. Διατελῶν ὑπὸ αὐστηρὰν ἐκκλησιαστικὴν καὶ ἀστυνομικὴν ἐποπτείαν, ἐπιτηρούμενος ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως καὶ ἐξαναγκαζόμενος νὰ συχνάζῃ εἰς τὴν λειτουργίαν καὶ τὴν ἐξομολόγησιν ὑπὸ τῶν χωροφυλάκων.... ἰδοὺ τί ἦτο τότε ὁ Νεαπολίτης φοιτητής.

Οὐδείς, ἄλλως τε, ἐφρόντιζεν ἂν ἐμελέτα ἢ ὄχι· καὶ ἐὰν ἐμελέτα, ἦτο σημεῖον ὅτι ἤθελε νὰ μάθῃ καὶ ὅτι προσεπάθει νὰ ἐννοήσῃ. Λοιπὸν ἦτο ἐπικίνδυνον ὂν διὰ τὴν κυβέρνησιν· ἓν μόνον βῆμα χωρίζει τὸ ἐννοεῖν ἀπὸ τὸ μισεῖν τὸν δεσποτισμόν. Τὸ διακρίνον τὸν εὐπειθῆ ὑπήκοον ὑπῆρξε πανταχοῦ καὶ πάντοτε ἀμάθεια ὑποκριτική, ὡς ἡ τῶν καλογήρων.

Τὸ ἀστυνομικὸν ἔγγραφον τῆς ἐν Νεαπόλει διαμονῆς, ἡ ἀπόδειξις τῆς τακτικῆς φοιτήσεως εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸ ἐξομολογητήριον, αἱ πληροφορίαι ἃς ὁ διευθυντὴς τῆς ἀστυνομίας ἐζήτει συχνάκις ἀπὸ τοὺς καθηγητάς, ἦσαν τόσοι δεσμοὶ (χωρὶς νὰ συμπεριλάβωμεν τοὺς κατασκόπους) οἵτινες ἐκράτουν τὸν φοιτητὴν ἐντὸς σκοτεινοῦ δωματίου, ἐν ᾧ οὐδεμία ἀπέπνεε πνοὴ ἐλευθερίας, πατρίδος, τιμῆς, ἐγωϊσμοῦ.

Ὁ ἥλιος τῆς Νεαπόλεως ἐπέχεε σκότη, ὁ οὐρανὸς αὐτῆς ἀποκτήνωσιν καὶ χαμέρπειαν. Τὰ ὅρια τοῦ βασιλείου ὡμοίαζον σιδηροῦν κλωβόν, ἐντὸς τοῦ ὁποίου διεπληκτίζοντο ὀκτὼ ἑκατομμύρια ψυχῶν σεσηπυιῶν.

Ἡ μὲν θρησκεία ἦτο ἡ νάρκη τῆς πολιτικῆς, ἡ δὲ πολιτικὴ ὁ φυσητὴρ βόας τῆς θρησκείας, καὶ μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀνηλεῶν τυράννων ὁ φοιτητὴς ἐμαραίνετο, ἡ δὲ ψυχή του ἀπεβλακοῦτο.

Αἱ πρῶται ἐντυπώσεις τοῦ Βρούτου, ἅμα ἀπεκδυθέντος πρὸ τούτου τοῦ βίου ὑπῆρξαν τρομεραί. Ἀπὸ τῆς ἀκηδείας τῶν γονέων καὶ τοῦ διδασκάλου, μετέπεσεν εἰς τὴν πανοῦργον ἐποπτείαν τοῦ ἱερέως καὶ τοῦ κατα-

σκόπου, ἀπὸ τὸν Βολταῖρον εἰς τοὺς Ἰησουίτας, ἀπὸ τοῦ πατριαρχικοῦ καὶ ἀφελοῦς βίου τοῦ χωρίου του, εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ Νεαπολιτικοῦ πολιτισμοῦ, εἰς τοὺς χλευαστικοὺς σαρκασμοὺς τῶν συμφοιτητῶν του. Τὰ πάντα τὸν ἠνώχλουν κατ' ἀρχάς. Ἦτο ὡς ἄνθρωπος κοιμώμενος γυμνὸς ἐπὶ ἀκανθῶν. Συνεκρούσθη λοιπὸν μὲ τὴν ἀστυνομίαν, μὲ τὸν ἀρχιερέα, μὲ τὸν κὺρ Νῶε, μὲ τὴν Χελώνην· ἐκινδύνευσε δὶς ἢ τρὶς νὰ καταπατηθῇ ὑπὸ τῶν ἁμαξῶν, ἐλησμόνησε νὰ χαιρετήσῃ τὸν βασιλέα διαβαίνοντα, διέκοπτε τοὺς καθηγητὰς κατὰ τὰς παραδόσεις των· ἦτο φυτὸν μὴ δυνάμενον νὰ ἐγκλιματισθῇ ἐν μεγαλουπόλει.

Ὁ ἐφημέριος τοῦ θείου του τὸν εἶχε συστήσει εἰς τὸν καθηγητὴν Κοζεντίνην βαθὺν καὶ ἐπίμονον παρατηρητήν, ὅστις, θέλων νὰ ἐμβαθύνῃ πολὺ εἰς τὰς αἰτίας τῶν πραγμάτων, κατέληξεν εἰς τὸ μηδέν. Καὶ εἰς τὰ μαθήματά του, ἀφοῦ ἐξηρεύνα διὰ θαυμασίου διαλεκτικῆς πάντα τὰ γεγονότα, ὅλας τὰς δοξασίας, πάσας τὰς ἀρχάς, κατέληγε πάντοτε εἰς τὴν ἀμφιβολίαν καὶ ἄρνησιν.

Τοῦτο ἐφόβισε τὸν Βροῦτον. Κάλλιον νὰ μὴ μελετᾷ τις διόλου, ἔλεγεν, ἢ νὰ μελετᾷ ὅπως καταλήξῃ εἰς τὸ «*ἓν οἶδα ὅτι οὐδὲν οἶδα*». Τὸ ὡρισμένον εἶνε μᾶλλον ἄγνωστον καὶ δυσερεύνητον τοῦ ἀορίστου.

Καίτοι ἀπογοητευμένος ὁ Βροῦτος ἐξηκολούθησεν οὐχ ἧττον φοιτῶν εἰς τὴν παράδοσιν τοῦ ἐνδόξου καθηγητοῦ. Καὶ μάλιστα αἱ ὧραι τῶν εὐγλώττων τούτων παραδόσεων ἦσαν δι' αὐτὸν ὧραι γοητείας.

Μιᾷ ἡμέρᾳ ἐπιστρέφων οἴκαδε, ἔλαβε παρὰ τῆς Χελώνης ἐπιστολὴν ἐκ Μολιτέρνου προερχομένην. Ὁ λοχίας *τάκαμε θάλασσα* τῷ ἔγραφε τὰς ἑξῆς μυστηριώδεις γραμμάς.

Ἀγαπητὲ Βροῦτε,

«Ἐὰν ἐν τῷ μέσῳ τῶν διασκεδάσεων τῆς Βαβυλῶνος ταύτης ἐνθυμεῖσαι ἐνίοτε τὸν «πτωχόν σου διδάσκαλον, ὅστις τοσάκις σὲ ἔδερνε εὐχαρίστως, κάμε του μίαν μικρὰν «χάριν. Ὕπαγε εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ Ἡλίου ζήτησε τὸν ἀριθμὸν 28, ἀνάβα εἰς τὸ τέταρ«τον πάτωμα καὶ εὑρὲ τὴν Ἰωσηφίναν. Τρυγόνα εἰς τὴν ἀριστερὰν θύραν. Θὰ τῇ εἴ«πῃς ὅτι σὲ στέλλω ἐγώ· τὴν ἀφῆκα ἐκεῖ ὅταν ἀνεχώρησα ἐκ Νεαπόλεως τῷ 1814 «διὰ τὸν πόλεμον. Θὰ μοὶ γράψῃς τὰ πάντα. Ἡ ἔρημος, ἥτις ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη ἁπλοῦ«ται περὶ ἐμέ, δὲν ἔφθασε μέχρι τῆς ψυχῆς μου. Ἐρώτησε, εὑρέ, δημιούργησε τέλος »τὴν Ἰωσηφίναν.

«Ἦτο ἐκεῖ τῷ 1814, ἐννόησες; Πήγαινε, παιδί μου, καὶ γράψον μοι μακρὰν ἐπιστολήν. Ἔσο τίμιος, μελέτα καὶ ἀγάπα, τὸν γηραιὸν διδάσκαλόν σου

Πέτρον Κολίνην».

Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐξέπληξε τὸν Βροῦτον, ὅστις δὲν ἐννόησε τίποτε. Ὁ λοχίας εἶχε γράψει τοὐλάχιστον ἑκατὸν ὁμοίας ἐπιστολὰς ἀπευθυνομένας εἰς τὸν ἀριθμὸν 28 τῆς ὁδοῦ τοῦ Ἡλίου, εἰς τοὺς φίλους του, εἰς τοὺς συμ-

πατριώτας του. Εἶχε δώσει ὁμοίαν ἐντολὴν εἰς ἕκαστον συμπατριώτας ἀπερχομένους εἰς Νεάπολιν. Πάντες τῷ εἶχον δώσει τὴν αὐτὴν ἀπάντησιν, ἀλλ' ὁ λοχίας δὲν ἤθελε νὰ πεισθῇ. Εἴκοσιν ἔτη δι' αὐτὸν ἦσαν μία στιγμή. Ὁ βίος του συνεκεντροῦτο εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Αὐτὸς ὅστις ἐπὶ δεκαπέντε ὁλόκληρα ἔτη, εἶχε περιέλθει τὴν Εὐρώπην ὅλην, παρέστη εἰς τοσαύτας μάχας, διῆλθε τόσας περιπετείας, τόσους ἔρωτας, τόσας νύκτας, ὑπὸ τὸ πῦρ τῶν τηλεβόλων, ὑπὸ τὸν παγετὸν τῆς Ῥωσσίας, ὁ ἄνθρωπος οὗτος δὲν ἐνεθυμεῖτο παρὰ μίαν μόνην ὥραν τοῦ βίου του καὶ διὰ μόνην τὴν ὥραν ἐκείνην ἔζη ὡς ἐὰν ἡ ὥρα ἐκείνη ἦτο χθές.

— Διάβολε, διάβολε, εἶπεν ὁ Βροῦτος, ὁ λοχίας μου νεανίζει. Ψαρεύει τὰς παλαιὰς γνωριμίας τοῦ 1814. Τὸ χρονόμετρόν του πηγαίνει πολὺ ὀπίσω.

Κατεβρόχθισε βιαίως τὰ φασόλιά του χωρὶς κἂν νὰ ἐκβάλῃ τὸν πῖλόν του καὶ ἔτρεξεν εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ Ἡλίου.

Εἰς τὴν αὐλὴν δὲν ὑπῆρχε θυρωρός. Οἱ Παρίσιοι δὲν εἶχον προσφέρει ἀκόμη εἰς τὴν Νεάπολιν τὸ δῶρον τοῦτο. Ὁ Βροῦτος ἀνέβη εἰς τὸ τέταρτον πάτωμα καὶ ἐκτύπησεν εἰς τὴν ἀριστερὰν θύραν τῆς σκοτεινῆς καὶ ἀκαθάρτου οἰκίας. Ἡ θύρα ἦτο ἡμίκλειστος. Οὐδεμία ἀπάντησις. Ἔκρουσε πάλιν. Ἡ σιωπὴ ἐξηκολούθει· εἰσῆλθε.

Τὸ παράδοξον δωμάτιον, εἰς τὸ ὁποῖον εὑρέθη, ἦτο κενὸν κατ' ἐκείνην τὴν στιγμήν, ἀλλ' ἔβλεπέ τις ὅτι ἦτο κατῳκημένον. Μία χύτρα ἔβραζεν εἰς τὴν ἑστίαν, ἀσφαλὲς σημεῖον ὅτι ὁ οἰκοκύρης εἶχε διακοπῇ ἐνῷ ἡτοίμαζε τὸ δεῖπνόν του, καὶ ὅτι ἤθελεν ἐντὸς ὀλίγου ἐπιστρέψει. Ὁ Βροῦτος ἐκάθησε καὶ ἐθεώρησε τὰ παράδοξα ἔπιπλα τοῦ δωματίου. Εἰς τὴν μίαν πλευρὰν ὑπῆρχεν εἶδός τι σκηνῆς ἐκ φαιοῦ λινοῦ· εἰς τὴν ἄλλην στρῶμά τι ἐρριμένον χαμαὶ ἄνευ σινδόνης· πλησίον τοῦ παραθύρου ἐν τραπέζιον πλῆρες ἀκαθαρσίας καὶ δύο ἢ τρία καθίσματα ἀχύρινα τῶν ὁποίων κατ' ἐλάχιστον ἔλειπεν ἀνὰ εἷς πούς. Εἰς τὸν ἀπέναντι τοῖχον ἐστηρίζετο ἑρμάριον πλῆρες τεμαχίων ὑφάσματος παντὸς χρώματος καὶ εἴδους, ἀπὸ τὸ κοινὸν λινὸν μέχρι τοῦ χρυσοϋφάντου βελούδου. Πέριξ τοῦ δωματίου, κατατεταγμέναι κατὰ σειρὰς ἐκρέμαντο δύο ἢ τρεῖς ἑκατοστύες κουκλῶν παντὸς μεγέθους καὶ σχήματος. Ὅλα τὰ πρόσωπα τῆς ἀνθρωπίνης κωμῳδίας παρίσταντο ἐκεῖ, ὁ Παλιάτσος καὶ ὁ Ναπολέων, ἡ Παναγία καὶ ὁ διάβολος, ὁ μεγιστὰν καὶ ὁ κλέπτης, ὁ στρατιώτης καὶ ὁ Ἰησουΐτης.

Ὁ Βροῦτος ἐθεώρει ἔκπληκτος τὴν φαντασμαγορίαν ταύτην, ὅτε εἰσῆλθεν ὁ κάτοικος τοῦ δωματίου ἐκείνου, κομίζων πινάκιον ὀσπρίων· χωρὶς δὲ νὰ εἴπῃ λέξιν τινὰ πρὸς τὸν Βροῦτον, ἔτρεξε πρὸς τὸ τηγάνιον τοῦ ὁποίου τὸ ὕδωρ ἐχύνετο βράζον. Ὁ Βροῦτος συγκεχυμένος, ἀφηρημένος καὶ ὠθούμενος ὑπὸ τῆς ἀνάγκης νὰ εἴπῃ τι, ἠρώτησεν·

— Εἶσθε σεῖς ἡ κυρία Ἰωσηφίνα Τρυγόνα;

Ὁ ἄνθρωπος ὁ οὕτως ἐρωτηθεὶς ἔστρεψε ζωηρῶς τὴν κεφαλήν, παρετήρησεν ἀτάραχος τὸν νέον καὶ ἀπήντησε σοβαρώτατα.

— Ἐγὼ εἶμαι μάλιστα.

Ὁ Βροῦτος, ἀφυπνισθεὶς ἀπὸ τὴν ἐμπαικτικὴν ταύτην ἀπάντησιν, παρετήρησεν ὅτι ὁ συνομιλῶν μετ' αὐτοῦ ἦτο γερόντιον πεντήκοντα περίπου ἐτῶν, ἰσχνόν, ὠχρόν, μὲ ὑπερμεγέθη κεφαλὴν καὶ τρίχας λευκὰς καὶ ἀτάκτους, μὲ ἐπενδύτην ἀγνώστου χρώματος τρυπημένον εἰς τοὺς ἀγκῶνας, ἐρυθρὸν περιλαίμιον καὶ ὀφθαλμοὺς φωτοβόλους.

— Συγχωρήσατέ μοι εἶπεν ἐπὶ τέλους ὁ Βροῦτος ἐρυθριῶν. Ἤμην ἀφηρημένος. Ἦλθον διὰ νὰ σᾶς ζητήσω πληροφορίας περὶ τῆς Ἰωσηφίνας.

— Ἐὰν ἐπιθυμεῖτε τὴν αὐτοκράτειραν Ἰωσηφίναν, τὴν σύζυγον τοῦ Ναπολέοντος, σᾶς τὴν παρουσιάζω ἀμέσως· ἄλλην δὲν γνωρίζω, παιδί μου.

— Αὐτὴ τὴν ὁποίαν ζητῶ, εἶπεν ὁ Βροῦτος, κατῴκει τὸ δωμάτιον τοῦτο κατὰ τὸ 1814.

— Ἐὰν δὲν ἔχετε νεωτέρας εἰδήσεις, φίλε μου, σᾶς συμβουλεύω ν' ἀπευθυνθῆτε εἰς τὸν διάβολον, ἢ εἰς τὴν ἀστυνομίαν.

— Εἰς τὸν διάβολον ναί, ἂν μοὶ δίδετε τὴν διεύθυνσίν του, ἀλλ' εἰς τὴν ἀστυνομίαν ὄχι.

— Χά, χά, φαίνεται ὅτι δὲν ἔχετε καλὰς σχέσεις μὲ τὴν ἀστυνομίαν ἀλλὰ δὲν πειράζει, ἂς ὁμιλήσωμεν περὶ τῆς Ἰωσηφίνας τοῦ 1814. Ὁμιλεῖτε σοβαρά, παιδί μου;

— Ἀναγνώσατε τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, ἀπήντησεν ὁ Βροῦτος, ἐγχειρίζων αὐτῷ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ λοχίου.

Ὁ κὺρ Γαβριὴλ προσήλωσε τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπὶ τοῦ Βρούτου ὡσεὶ προσβεβλημένος—δὲν ἐγνώριζε νὰ ἀναγινώσκῃ—καὶ ἀπήντησεν.

— Ἀργότερα, δὲν εἶνε ἀνάγκη ν' ἀναγνώσω τὴν ἐπιστολήν. Ἐπιτρέψατέ μοι πρὸ πάντων νὰ σᾶς εἴπω ὅτι κατοικῶ τὸ δωμάτιον τοῦτο πρὸ ἐννέα ἢ δέκα ἐτῶν, καὶ ὅτι πρὸ ἐμοῦ εἶχεν αὐτὸ Σικελὸς φοιτητὴς ὅστις ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πατρίδα του. Ἀπὸ τὸ ὑπόγειον μέχρι τοῦ τελευταίου πατώματος οἱ κάτοικοι ἤλλαξαν τοὐλάχιστον ἑξάκις ἀπὸ τοῦ 1814, καὶ οἱ παλαιότεροι χρονολογοῦνται μόλις ἀπὸ τριῶν ἐτῶν. Ἐὰν ἐπιθυμεῖτε πληροφορίας περὶ τῆς κυρίας ταύτης δὲν θὰ τὰς λάβητε ἐδῶ, πιστεύσατέ μοι. Ἐὰν θέλετε ὅμως, ἐρωτᾶτε τὴν.....

— Περιττόν, ἀφοῦ σεῖς δὲν ἠξεύρετε τίποτε. Θὰ ἤμην ὅμως πολὺ εὐχαριστημένος ἐὰν ἠδυνάμην νὰ κάμω τὴν μικρὰν ταύτην χάριν εἰς τὸν διδάσκαλόν μου.

— Ἀλλὰ περὶ τίνος πρόκειται, ἐπὶ τέλους; ἠρώτησεν ὁ κὺρ Γαβριήλ.

— Ἠξεύρω ὅσα καὶ σεῖς. Πιθανῶς περὶ μιᾶς γυναικὸς τὴν ὁποίαν ὁ λοχίας ἠγάπα κατὰ τὸ 1814 καὶ ἐνθυμεῖται ἀκόμη, καλῶς φαίνεται.

— Μὲ αὐτὰς τὰς πληροφορίας, παιδί μου, δὲν θὰ εὕρωμεν τέλος, οὔτε

σεῖς οὔτ' ἐγὼ, οὔτε ὁ δήμαρχος, οὔτε ὁ ἐφημέριος, καὶ ἴσως οὔτε ἡ ἀστυνομία.

— Ἰωσηφίνα; Ἰωσηφῖναι εὑρίσκονται πολλαὶ καὶ πανταχοῦ. Τρυγόνα; Τρυγόνες καὶ τρυγονάκια πετοῦν εἰς ὅλα τὰ δάση. Εὑρὲ τὸν φύλλον ὅστις σὲ ἐδάγκασε προχθές. Καὶ ἔπειτα ἀπαιτεῖται καιρὸς, ὑπομονὴ, χρήματα, καὶ ἐπιμονή .... 1814; Διάβολε! Θὰ ἀπέθανε τετράκις τοὐλάχιστον ἡ κυρία Λοχίου, ἢ θὰ ἔγεινε κυρία ταγματάρχου.

— Ἀδύνατον, εἶπεν ὁ Βροῦτος κατηφής.

— Μοῦ ἔρχεται μία ἰδέα, ἀνέκραξεν ὁ κὺρ Γαβριὴλ κτυπῶν τὸ μέτωπόν του καὶ παρατηρῶν μετὰ προσοχῆς νευρόσπαστά τινα κρεμάμενα ἐπὶ τοῦ τοίχου. Πῶς ὀνομάζεται ὁ Λοχίας σας;

— Τάκαμε θάλασσα.

— Ὡραιότατα! λαμπρά! Στοιχηματίζω ὅτι ἐπολέμησεν εἰς τὴν Ῥωσίαν μὲ τὸν πρίγκηπα Εὐγένειον καὶ τὸν Μουρά.

— Ἦτο εἰς τὴν Ῥωσίαν, παρευρέθη εἰς τὸ Βατερλώ. Ἀπώλεσε μίαν χεῖρα καὶ μίαν κνήμην, ἀλλὰ δὲν ἠξεύρω τίποτε περὶ τοῦ πρίγκηπος Εὐγενείου οὔτε περὶ τοῦ Μουρά. Ὁ Λοχίας οὐδέποτε ὁμιλεῖ περὶ ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἀναμνήσεών του.

— Ὡραῖα, ὡραῖα! Τί συγκίνησις, τί κόσμος, τί χειροκροτήματα. Νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸν πόλεμον διὰ τὴν πατρίδα του, ἀφίνων τὴν γυναῖκα καὶ τὴν κόρην του, καὶ μετὰ τὸν πόλεμον νὰ εὕρῃ τὴν γυναῖκα ἀποθανοῦσαν ἀπὸ τὴν πεῖναν καὶ τὴν κόρην ἀπατηθεῖσαν. Ζητεῖ ἀπὸ τὸν ἀπαταιῶνα νὰ τὴν νυμφευθῇ. Ἀδύνατον, αὐτὸς εἶνε πλούσιος καὶ εὐγενὴς, αὐτὴ ὡραία καὶ τίποτε ἄλλο.... Προσκαλεῖ τὸν φαῦλον αὐτὸν εἰς μονομαχίαν..... Ὡραιότατα. Ἡ ἀστυνομία φυλακίζει τὸν πατέρα καὶ δίδει εἰς τὴν κόρην ἓν δίπλωμα....

— Μὰ σεῖς ἀεροβατεῖτε, κύριέ μου, οὐδὲν τοιοῦτον συμβαίνει, ἀπολύτως τίποτε.

— Σιωπὴ, σιωπὴ, ἐξηκολούθησεν ὁ κὺρ Γαβριὴλ, δὲν ἐννοεῖτε ὅτι μὲ ἓν τοιοῦτον δρᾶμα θὰ κάμω τέσσαρας παραστάσεις τὴν ἡμέραν· ὅτι θὰ γείνω πλούσιος, ὅτι ὅλη ἡ Νεάπολις θὰ θελήσῃ νὰ ἴδῃ *Τὸν λοχίαν τάκαμε θάλασσα*; Ὅτι ὅλοι θὰ καταρασθῶσι τὸν μαρκήσιον Φλορίντον; Οὕτω πῶς θὰ ὀνομάσω τὸν ἀπαταιῶνα τῆς Ἰωσηφίνας. Λαμπρότατον, παιδί μου, σᾶς εὐχαριστῶ, σᾶς εὐχαριστῶ. Θὰ ἔχητε ἐλευθέραν τὴν εἴσοδον εἰς τὸ θέατρόν μου καὶ εἰς τὰς πρώτας θέσεις μάλιστα.

Ὁ Βροῦτος ἔκπληκτος οὐδὲν ἐννόει καὶ ὑπελάμβανε ταῦτα ὡς ὄνειρον.

— Μὲ συγχωρεῖτε, κύριέ μου, εἶπε. Ποῖος εἶσθε σεῖς ὅστις μοῦ ἁρπάζετε τὸν λοχίαν καὶ τὴν κόρην του διὰ νὰ κάμητε δὲν ἠξεύρω τί; Σᾶς ἀπαγορεύω νὰ ἐγγίσητε τὸν λοχίαν μου, ἄλλως θὰ τελειώσωμεν κακά.

Ὁ κὺρ Γαβριὴλ ἤρχισε νὰ γελᾷ καὶ ἀπήντησεν. Ἡσυχάσατε, παιδί μου,

ἐγὼ εἶμαι ὁ κὺρ Γαβριήλ. Πᾶσα ἡ Νεάπολις γνωρίζει τὸν δὸν Γαβριὴλ τὸν διευθυντὴν τοῦ θεάτρου τῆς Δόννα Πέππας.[1] Στοιχηματίζω ὅτι μὲ ἠκούσατε πολλάκις εἰς τὸν Μῶλον, εἰς τὸ κινητὸν θέατρόν μου τῶν νευροσπάστων, ὅτι ἐγελάσατε πολλάκις διὰ τὰ ἀστεῖά μου, καὶ ὅτι ποτὲ δὲν μοῦ ἐδώσατε πεντάρα. Ἀλλὰ δὲν πειράζει, ἀφήσατέ με ἥσυχον τώρα· ἐμπιστευθῆτέ μου τὸν λοχίαν σας, καὶ σᾶς ὑπόσχομαι ὅτι θὰ προσπαθήσω νὰ εὕρω τὰ ἴχνη τῆς Ἰωσηφίνας σας· δυστυχῶς ἔχω πολλοὺς λογαριασμοὺς μὲ τὴν ἀστυνομίαν, ἕνεκα τοῦ ἐπαγγέλματός μου. Γνωρίζω ὅλους τοὺς ὑπαστυνόμους καὶ θὰ πληροφορηθῶ περὶ τῆς ἡρωΐδος μας. Δώσατέ μου ὅμως ἀκριβεστέρας πληροφορίας. Γράψατε εἰς τὸν λοχίαν σας, καὶ φέρατέ μοι τὴν ἀπάντησίν του.

Ἡ σύμβασις αὕτη ἤρεσεν εἰς τὸν Βροῦτον.

— Καλά, εἶπε, θὰ ἐπιστρέψω. Ἀλλὰ μὲ τὴν συμφωνίαν ὅτι δὲν θὰ σημειώσητε τὸ ὄνομα τοῦ λοχίου μου ἐπὶ τῶν προγραμμάτων σας πρὶν μάθω τὸ μέρος ἐφ' οὗ θὰ πρωταγωνιστήσῃ. Διάβολε! Δὲν θέλω νὰ τὸν παραστήσητε οὔτε ὡς βλᾶκα οὔτε ὡς αἱμοβόρον. Ἂν τὸ μάθῃ θὰ μᾶς σπάσῃ τὰ πλευρὰ καὶ τῶν δύο.

— Μὴ φοβῆσαι παιδί μου. Ὅταν μὲ γνωρίσῃς καλλίτερα θὰ ἴδῃς ὅτι ἡ συμβουλή σου εἶνε περιττή.

— Ἐκτὸς τούτου δὲν μοῦ ἀρέσει νὰ κάμητε τὴν Ἰωσηφίναν ν' ἀποθάνῃ. Μοῦ ἔρχεται μία ἰδέα.

— Λέγε, παιδί μου, λέγε εἶπεν ὁ δὸν Γαβριὴλ ἀνυπομονῶν.

— Ὄχι· μοῦ ἦλθε μία σκέψις καλλιτέρα.

— Τί.

— Au revoir, θὰ σοὶ τὸ εἴπω ἄλλοτε.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

ΤΟ ΜΕΝ ΠΑΡΑΘΥΡΟΝ ΚΛΕΙΕΙ Η ΔΕ ΘΥΡΑ ΑΝΟΙΓΕΙ

Ὁ Βροῦτος εἶχεν ἐπιστρέψει εἰς τὴν οἰκίαν λίαν τεταραγμένος. Αἱ ὀλίγαι ἐκεῖναι φράσεις τοῦ κὺρ Γαβριὴλ ἦσαν ἡ μυστηριώδης κλεὶς, ἡ ἀνοίξασα ἀγνώστους τῆς ψυχῆς του κρύπτας.

Εἶνε βέβαιον ὅτι ἡ παρημελημένη παιδεία του, ἡ πολυπράγμων καὶ ἐπιπολαία, ἀλλ' οὐχ ἧττον ἐγκυκλοπαιδική, ἡ παιδεία ἐκείνη, τὴν ὁποίαν ὤφειλεν εἰς ἀρχαῖον στρατιώτην μελετήσαντα τὴν γεωγραφίαν διὰ τῶν μαχῶν, τὰ μνημεῖα διὰ τῶν τηλεβόλων, καὶ ἐκμαθόντα τὰς γλώσσας ἐν

1 Τὸ δημοτικώτερον τῶν θεάτρων τῆς Νεαπόλεως. Ἐν αὐτῷ αἱ παραστάσεις γίνονται τρὶς καὶ τετράκις τῆς ἡμέρας.

τοῖς στρατῶσι καὶ τοῖς χαμαιτυπείοις, ἡ ἰδιόρρυθμος ἐν ἑνὶ λόγῳ καὶ ἠμελημένη παιδεία τοῦ Βρούτου εἶχε σπείρει εἰς τὴν ψυχήν του δόσιν τινὰ ποιήσεως, τῆς ὁποίας καὶ αὐτὸς ἠγνόει τὴν ὕπαρξιν.

Ἐπιστρέψας οἴκαδε, πρῶτον ἤδη ἐννόησεν ὅτι τὸ δωμάτιον τοῦ θείου του ἦτο δυσῶδες καὶ ὅτι τὰ ξενιζόμενα ζῶα ἀνέπνεον τὸ ἥμισυ τοῦ ἀέρος. Δὲν εἰξεύρω πῶς τὸ κατόρθωσεν, ἀλλ' εἶνε βέβαιον ὅτι, δύο ἡμέρας μετὰ τὴν ἄφιξίν του, οἱ κόνικλοι τοῦ νεωκόρου ἐψήνοντο ἡσύχως εἰς τὴν χύτραν τῆς Χελώνης, τὰ ἐντὸς τοῦ κλωβίου καναρία εἶχον γείνει θῦμα τῆς γαλῆς, ἥτις, φοβουμένη τὴν τιμωρίαν, εἶχεν ἐξαφανισθῆ· ὁ δὲ κύων, ἀναζητῶν τὴν κλέπτριαν, δὲν εἶχεν ἐπιστρέψει πλέον. Αἱ ὄρνιθες ἦσαν σιωπηλαὶ καὶ περιδεεῖς, ὥστε ἡ Χελώνη φοβουμένη μήπως ἦναι ἀσθενεῖς, ἀπεφάσισε νὰ τὰς σφάξῃ. Ἡ Χελώνη — καὶ τοῦτο εἶνε τὸ θαυμασιώτερον—ἡμέραν τινὰ ἐπιχειρεῖ τὸ μέγα συμβεβηκὸς νὰ λάβῃ σάρωθρον καὶ νὰ καθαρίσῃ τὴν οἰκίαν, νὰ πλύνῃ τὸ πάτωμα καὶ νὰ ἀφήσῃ διὰ τῶν παραθύρων τὸν ἥλιον, ἀσυνείθιστον εἰς τοιαύτας περιποιήσεις, νὰ εἰσέλθῃ θριαμβευτικῶς εἰς τὰ δυστυχῆ ἐκεῖνα δωμάτια.

Δύο ἡμέραι ἤρκεσαν διὰ τὴν τοιαύτην μεταμόρφωσιν. Καὶ τίνος ἦτο κατόρθωμα ;

Τοῦ Βρούτου, ὅστις, ὅτε ὁ κὺρ Γαβριὴλ τῷ εἶπε·—«Θὰ κάμω ἓν δρᾶμα».—Τῷ ἀπεκρίθη· «Ἔχω μίαν ἰδέαν καλλιτέραν».

Καὶ ποία ἦτο ἡ ἰδέα αὕτη ;

Ὁ Βροῦτος δὲν ὑπῆγεν εἰς τὸ σχολεῖον. Ἐζήτησε τὴν ἔμπνευσιν εἰς τὴν παραλίαν, εἰς τὸν βασιλικὸν κῆπον, καὶ τὸ Παυσίλυπον ὑπὸ τὸ φῶς τῆς πανσελήνου. Ἀλλ' ἡ ἰδέα δὲν ἦλθε.

Ἀφοῦ δὲν τὴν εὗρε οὕτως, ἔμεινε κλινήρης τὴν ἐπαύριον ἐλπίζων τοιουτοτρόπως νὰ ἐμπνευσθῇ. Ἐπὶ τέλους ἀνυπομονῶν ἠγέρθη καὶ περιῆλθε τὸ δωμάτιον, οὗτινος τὸ παράθυρον ἦτο ἀνοικτόν. Προσεποιεῖτο ὅτι παρετήρει τὸν οὐρανόν, ὡς ἐὰν ἐκεῖθεν περιέμενε τὴν ἔμπνευσιν, ἀλλὰ πράγματι ἐθεώρει τὴν ὡραίαν νεάνιδα ἥτις εἰργάζετο παρὰ τῷ ἀπέναντι παραθύρῳ, τῆς ὁποίας ἦτο δυνατὸν καὶ τὴν ἀναπνοὴν ν' ἀκούῃ.

Αἴφνης παρατηρεῖ τὴν νεάνιδα στρέψασαν ζωηρῶς πρὸς τὸ βάθος τοῦ δωματίου καὶ ἀκούει τὸν κρότον θύρας ἀνοιγομένης καὶ κλειομένης. Ἤκουσε καί τινα λαλοῦντα. Συγχρόνως δέμα τι ἀσπρορούχων ἐναπετέθη ἐπὶ τῶν γονάτων τῆς κόρης.

— Λοιπόν, μητέρα, ἐρωτᾷ αὕτη μετ' ἀνυπομονησίας.

— Τίποτε, ἠκούσθη φωνή τις ἔσωθεν.

— Πῶς τίποτε, ἀπαντᾷ ἡ κόρη ἀνοίγουσα τὸ δέμα.

— Τίποτε ! Τίποτε ! ὁ θεὸς νὰ τὴν τιμωρήσῃ τὴν κακοῦργον.

— Ἀλλ' ἐπὶ τέλους διατί μοὶ ἐπιστρέφεις τ' ἀσπρόρουχα ;

— Διατί ; Διότι ἡ ἀθλία μοὶ εἶπε, ῥίπτουσα αὐτὰ χαμαί, ὅτι αὐτοὶ

εἶνε κόμητες, καὶ ὅτι σὺ ἐκέντησας ἐπὶ τῶν μανδυλίων καὶ τῶν ὑποκαμίσων τούτων στέμμα βαρώνου. Ἐννόησες τώρα;

— Ἀλλὰ τὸ σχέδιον;

— Τὸ σχέδιον ἦτο ἐπὶ τοῦ μανδυλίου δοθὲν ὑπὸ τῆς βασιλίσσης· αὐτοὶ δὲ καθὼς μοὶ εἶπεν ἡ θαλαμηπόλος, εἶνε βαρῶνοι εἰς τὴν αὐλὴν καὶ κόμητες εἰς τὴν πόλιν. Ἰδοὺ νέον σχέδιον καὶ ἄρχισε ἐξ ἀρχῆς.

— Καὶ δὲν σ' ἐπλήρωσε;

— Ὁ Θεὸς νὰ τῆς τὰ πληρώσῃ. Τοὺς παρεκάλεσα κλαίουσα νὰ μοὶ δώσωσιν ἀκόμη ἐργασίαν. Τόρα πρέπει νὰ χαλάσῃς ὅ,τι ἔκαμες καὶ νὰ κεντήσῃς ἔπειτα στέμμα ὅμοιον πρὸς τὸ νέον σχέδιον. Ἐννόησας;

— Καὶ ἐν τῷ μεταξύ;

— Πεινᾷς, δὲν πειράζει. Θέλεις νὰ ὑπάγω νὰ ζητήσω; Ἀγνοεῖς, ὅτι, οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ δὲν ἐννοοῦν ὅτι ὑπάρχουν ὅμοιοί των, οἵτινες πεινῶσιν; Ἀλλὰ οἱ σκύλοι καὶ αἱ γαλαῖ των περιφρονοῦν πλέον τὸν ἄρτον· τὰ ἀριστοκρατικὰ ἐκεῖνα ζῶα ἀγνοοῦν τὴν πεῖναν. Καὶ εἶνε δυνατὸν νὰ ὑπάρχωσι δύο γυναῖκες αἵτινες πρὸ τριάκοντα ὀκτὼ ὡρῶν δὲν ἔφαγον παρὰ δέκα λεπτῶν ψωμί. Αὐτὰ εἶνε ψεύματα τὰ ὁποῖα λέγουν οἱ πτωχοί. Σὺ δὲ πείνα ὅσον θέλεις πρέπει νὰ ἐργασθῇς, διότι οἱ κύριοι βιάζονται.

— Ἐγὼ μητέρα ὑποφέρω; εἶπεν ἡ κόρη μετὰ συγκεκινημένης φωνῆς, ἐγὼ ἀδιαφορῶ· βλέπεις ὅτι τραγῳδῶ τὴν Λίνδαν καὶ τὸν Τροβατόρον. Ἀλλὰ σύ;

— Ὄχι, ὄχι, μὰ τὴν Παναγίαν δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐξακολουθήσῃ αὐτό. Ἄφησε ἅπαξ διὰ παντὸς ὅλας τὰς ἰδιοτροπίας τῆς κεφαλῆς σου καὶ τὰς τύψεις τοῦ συνειδότος.

— Διατί μοὶ λέγεις αὐτὰ μητέρα;

— Διατί; Ἂς ἐξηγηθῶμεν ἐπὶ τέλους, Ἑλένη. Ἡ ἀθλία αὐτὴ ζωὴ δὲν δύναται πλέον νὰ ἐξακολουθήσῃ. Ἐνόσῳ ἠδυνάμην νὰ σὲ ζήσω ποτὲ δὲν ὀπισθοχώρησα, δὲν ἐφοβήθην τίποτε, ἔγεινα καὶ ὑπηρέτρια ἀκόμη. Τώρα εἶμαι πεντηκοντοῦτις, δὲν ἀξίζω πλέον τίποτε. Καὶ ἐγὼ δὲν ἤμην γεννημένη διὰ νὰ ὑπηρετῶ, ἀλλά, βλέπεις, τὸ ἔκαμα. Τώρα πρέπει σὺ νὰ ζήσῃς ἐμέ· εἶσαι δεκαοκτὼ ἐτῶν.

— Καὶ ἐγώ, μητέρα μου, ἐπιθυμῶ πολὺ νὰ ἐργασθῶ· ἡμέραν καὶ νύκτα δὲν κουράζομαι.

— Ἀνοησίαις! Ἡ ἐργασία εἶνε ἡ μήτηρ τῆς πείνης καὶ μάμμη τῆς ἀθλιότητος. Ὁ Θεὸς δὲν ἔπλασε τὴν ὡραιότητα διὰ νὰ ἐργάζηται, καθὼς δὲν ἔπλασε τὸ ἄνθος διὰ νὰ μαγειρεύηται. Ἡ κυρία Μαριγώ, τὴν ὁποίαν ἐγνώρισα ἐρωμένην ὑποδηματοποιοῦ, εἶνε σήμερον κυρία βουλευτοῦ, καὶ δὲν μὲ γνωρίζει πλέον. Ἡ κυρία Φαννή, κατὰ τὸ 1824 ἦτο σύζυγος ἑνὸς καφφεπώλου, καὶ τώρα ἔχει σύνταξιν ὡς χήρα ἐπάρχου. Ἐγὼ μόνον, ἡ ὡραιοτέρα ἀπὸ ὅλας καὶ τὴν ὁποίαν αὐταὶ ἐζήλευον, ἔπεσα, καὶ ἀπὸ πτώ-

σεως εἰς πτῶσιν ἐκυλίσθην μέχρι τοῦ βάθους εἰς τὸ ὁποῖον εὑρισκόμεθα σήμερον. Νὰ πεινᾷς, δὲν εἶνε τίποτε· νὰ κρυόνῃς, τίποτε καὶ αὐτό· νὰ δέρεσαι καὶ περιφρονῆσαι ὡς ἄχρηστον πρᾶγμα τίποτε, νὰ ζητῇς ἐλεημοσύνην, καὶ αὐτὸ δὲν εἶνε τίποτε, τίποτε, τίποτε.

— Μητέρα !

— Δὲν εἶνε τίποτε, σοὶ λέγω ἡ συνήθεια μετριάζει ὅλας τὰς δυστυχίας, ἀναπνέει τις εἰς τὸν οὐρανὸν ὡς ὁ ἀετὸς, καὶ εἰς τὰ ὑπόγεια ὡς οἱ τυφλοπόντικοι· ἀλλ' ὅ,τι εἶνε τὸ τρομερὸν, εἶνε νὰ ἐνθυμῆσαι ὅτι ὑπῆρξες ἄλλοτε ὡραία, εὐτυχὴς, σεβαστὴ, νὰ αἰσθάνησαι τὸ καλὸν καὶ τὸ ὡραῖον, τὴν τιμὴν καὶ τὸν ἔρωτα, τὴν πολυτέλειαν καὶ τὴν ἀρετὴν, καὶ νὰ γνωρίζῃς ὅτι ἔχασες τὰ πάντα ἀνεπιστρεπτεί. Ἄχ ! ἂς ἤμην μόνον δεκαὲξ ἐτῶν !

— Ἐγὼ εἶμαι δεκαοκτὼ, μῆτερ, καὶ ὑποφέρω ὑπομένουσα καὶ ψάλλουσα. Κάμε καὶ σὺ τὸ ἴδιον.

— Ὄχι μὰ τὸν Θεὸν, ὄχι. Ἄκουσόν με καλὰ, Ἑλένη. Ἐγὼ σὲ εἶχον βάλει ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς τύχης καὶ σὺ ἀπεποιήθης.

— Ποίαν μητέρα ;

— Τὸ θέατρον.

— Ἄχ ! χορεύτρια εἰς τὸ San Carlo ;

— Χορεύτρια εἰς τὸ San Carlo δὲν γίνεται ὅποια θέλει. Μήπως νομίζεις ὅτι σ' ἔβαλα ἐκεῖ διὰ νὰ ἦσαι χορεύτρια καὶ νὰ σὲ βλέπω ἀπόψε μὲν βασίλισσαν, αὔριον δὲ χωρικὴν, καὶ μεθαύριον στρίγγλαν ; Ἀνοησίαις· καὶ πρωταγωνίστρια ἐὰν ἦσο δὲν θὰ ἤμην ἀκόμη εὐχαριστημένη.

— Ἀλλὰ τότε ;

— Τότε.... Ἡ σκηνὴ διὰ κόρην ὡραίαν, ὡς σὺ, εἶνε ὡς ὁ βωμὸς διὰ τὴν Παναγίαν καὶ τὰ νέφη διὰ τοὺς ἀγγέλους. Ἐκεῖ λατρεύονται.

— Ἐκεῖ ἀγοράζονται καὶ πωλοῦνται, μητέρα! ἀνεφώνησεν ἡ κόρη ὠργισμένη.

— Ἀνόητη ! Καὶ τί ; ἤθελες νὰ χαρίζεσαι ;

— Μητέρα, εἶνε περιττὸν νὰ ἀνατρέξωμεν εἰς τὸ παρελθὸν, εἶπεν ἡ Ἑλένη ἡσύχως. Ἤμην δύο μῆνας εἰς τὸ San Carlo καὶ ἠξεύρεις τί μοῦ συνέβη. Γνωρίζεις τὰς ἀχρείας καταδρομὰς τὰς ὁποίας ὑπέφερα, τὰς προσβολὰς, τὰς ἀτίμους προσφοράς... Ὄχι δὲν θὰ ἐπιστρέψω ἐκεῖ πλέον.

— Ἐπιστρέφω τώρα ἀπὸ τὴν κυρίαν Τεσσάρη, τὴν ἰσχυρὰν βασίλισσαν τοῦ θεάτρου Fiorentini, ἡ ὁποία μοῦ ὑπεσχέθη ἀπὸ σήμερον μίαν θέσιν διὰ σὲ εἰς τὸ θέατρον. Προσφέρεται νὰ σὲ ἐκπαιδεύσῃ, νὰ σοὶ ἐμπιστευθῇ μικρά τινα μέρη, καὶ νὰ σοῦ δίδῃ ἓν φράγκον τὴν ἡμέραν ἐὰν μελετᾷς. Ἤθελεν ἀπάντησιν πρὸ τῆς μεσημβρίας..... εἰς τὰς δέκα τῇ ἀπήντησα ὅτι δέχεσαι.

— Ποτέ !

—Χὰ χά, ποτέ; Ἐσκέφθης καλῶς,κόρη μου; Δεκαοκτὼ ἐτῶν,μὲ τοιούτους ὀφθαλμούς, μὲ τοιοῦτον σῶμα, μὲ τὴν κόμην αὐτήν, μὲ τοιαύτην λευκότητα, μὲ τόσην μελῳδίαν εἰς τὴν φωνήν, μὲ στόμα καὶ ὀδόντας ἀγγέλου, μὲ χεῖρας καὶ πόδας βασιλίσσης, μὲ ὅλα αὐτὰ τὰ προτερήματα, νὰ ἐργάζησαι τεσσαράκοντα ὥρας καὶ νὰ μένης νηστικὴ τεσσαράκοντα ὀκτώ.... Ἐσκέφθης καλά;

— Ποτέ!

— Σκέφθητι κόρη μου, ὅτι ὑπεσχέθην. Σκέφθητι ὅτι ὁ Θεὸς δὲν θέλει νὰ ἀφήνης ἀποθνήσκουσαν τῆς πείνης τὴν μητέρα σου, ὅταν δύνασαι νὰ τῆς δώσης ὄχι μόνον ἄρτον, ἀλλὰ πλούτη καὶ τροφήν, ὄχι μόνον τὴν ζωήν, ἀλλὰ τοὺς θριάμβους καὶ τὸν παράδεισον. Σκέφθητι Ἑλένη· τὰ δεκαοκτὼ ἔτη παρέρχονται. Εἰς τὰ εἴκοσι τὸ ῥόδον καταπίπτει, εἰς τὰ τριάκοντα μαραίνεται. Ὁ καιρὸς ἀνήκει εἰς τὸν μέγιστον τοκογλύφον, τὸν Θεόν. Ὅστις δὲν ἐμπορεύεται χρεωκοπεῖ. Σὺ φοβεῖσαι τὰς προσφοράς, ἐγὼ τὰς ἀποποιήσεις· σὺ τρέμεις πρὸ τῶν θυρῶν αἵτινες ἀνοίγονται διὰ ν' ἀφήσωσι τὴν ἅμαξάν σου νὰ περάσῃ, ἐγὼ πρὸ τῶν θυρῶν αἵτινες κλείονται πρὸ τοῦ προσώπου μου. Μία παληογυναῖκα τῆς ὁποίας ἡ θαλαμηπόλος λέγει χίλια κακά, μοῦ ῥίπτει κατὰ προσώπου τὰ ἐργόχειρά σου καὶ μὲ διώκει· καὶ ἐγὼ δὲν γνωρίζω τὴν γεῦσιν τοῦ ἄρτου πρὸ δύο ἡμερῶν. Μὰ τὴν Παναγίαν δὲν δύναται νὰ διαρκέσῃ τοῦτο. Ἑλένη, ἀπόψε θὰ παραστήσῃς διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὸ Fiorentini.

— Οὐδέποτε, μητέρα, σοὶ τὸ εἶπον καὶ σοὶ τὸ ἐπαναλαμβάνω.

— Ἔτσι αἴ; ἐφώναξεν ἡ γραῖα, χωροῦσα ὀργίλως πρὸς τὸ παράθυρον ὅπου εὑρίσκετο ἡ θυγάτηρ της.

Ὁ Βροῦτος ἀπὸ τὸ παράθυρόν του δὲν εἶχε χάσει οὔτε μίαν λέξιν ἀπὸ τὸν διάλογον ἐκεῖνον. Ἡ μὲν Ἑλένη, ἐστραμμένη πρὸς τὴν μητέρα της, δὲν εἶχε σκεφθῆ ὅτι ἠδύνατό τις νὰ τὰς ἀκούσῃ, ἡ δὲ μήτηρ, ἐκ τοῦ βάθους τοῦ δωματίου δὲν εἶχε παρατηρήσει τὸν νεανίαν. Ὅτε ἐπροχώρησε πρὸς τὴν κόρην της, τὰ βλέμματά της διεσταυρώθησαν μὲ τὰ βλέμματα τοῦ Βρούτου, ὅστις ἂν καὶ τὴν εἶχε ἰδεῖ συχνά, κατ' αὐτὴν τὴν στιγμήν, σχεδὸν δὲν τὴν ἀνεγνώριζεν.

Ἡ μέγαιρα αὕτη, μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς πλήρεις αἵματος καὶ χολῆς, τὰ χείλη ὠχρά, μὲ τὴν ἄτακτον καὶ λευκὴν κόμην, ἐπήδησε πρὸς τὴν θυγατέρα της, μὲ τοὺς ὄνυχας προτεταμένους. Ἐνεποίει φρίκην. Βλέπουσα τὸν Βροῦτον ὀπισθοδρόμησεν, ἔπειτα μὲ ἓν πήδημα ἔτρεξε πρὸς τὸ παράθυρον καὶ τὸ ἔκλεισεν.

Ὁ Βροῦτος ἐφρικίασε. Τὸ αἷμα ἐσωρεύθη εἰς τὴν καρδίαν του δὲν ἀνέπνεε πλέον.

Ἠκολούθησε στιγμὴ σιωπῆς. Εἶτα ἠκούσθη ὀξεῖα κραυγή. Συγχρόνως

δὲ ἡ θύρα τοῦ δωματίου ἠνοίχθη, μειλίχιος δέ τις φωνὴ ἠρώτησε· «Κυρὰ δὲν μοῦ δίδετε φωτιὰ διὰ τὸ σιγάρον μου;»

Ὁ Βροῦτος ἐστράφη καὶ εἶδε τὸν Γαβριὴλ νεύοντα πρὸς αὐτόν.

Ἡ Χελώνη τῷ ἔδωκε φωτιά, καὶ ὁ κὺρ Γαβριὴλ εὐχαριστήσας τὴν γραῖαν ἀνεχώρησεν.

Ὁ Βροῦτος ἔμεινεν εἰσέτι λεπτά τινα ταλαντευόμενος· ἔπειτα τὸν ἠκολούθησε κατερχόμενον τὴν κλίμακα. Ὁ κύριος Γαβριὴλ τῷ εἶπε χαμηλοφώνως.

— Οἱ κύνες ἀνεῦρον τὰ ἴχνη.

— Τίνος;

— Σιωπή.

Δ. Φραδασίλης

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

(Συνεδρία τῆς 4 Φεβρουαρίου)

Ὁ κ. *Καΐλερ*, Περὶ τοῦ ποιητοῦ Φαιδίμου καί τινος ὑπ' αὐτοῦ ποιηθέντος ἐπιγράμματος.

Ὁ κ. *Λάγγε*, Περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ ἰωνικοῦ ῥυθμοῦ ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ.

(Συνεδρία τῆς 18 Φεβρουαρίου)

Ὁ κ. *Τρέϋ*, Περὶ τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ θησαυροῦ τῶν Μεγαρέων καὶ τοῦ δυτικοῦ ἀετώματος τοῦ αὐτόθι ναοῦ τοῦ Διός.

Ὁ κ. *Σπυρ. Λάμπρος*, Περὶ τῆς χρησιμότητος τῆς μεσαιωνικῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ φιλολογίας πρὸς τὴν ἱστορίαν τῶν ἀρχαίων μνημείων καὶ ἰδίως περὶ τῆς ὑπὸ Καισαρίου Δαπόντε περιγραφῆς τοῦ ἐν Σάμῳ Ἡραίου κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Μετακομιζομένης τῆς ἐν τῷ Βαρβακείῳ συλλογῆς τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας εἰς τὸ Μετσόβειον Πολυτεχνεῖον προεκηρύχθη ὅτι αὕτη δὲν εἶνε προσιτὴ εἰς τὸ κοινόν. Καὶ ἡ ἐν τῷ Πολυτεχνείῳ δὲ συλλογὴ τῶν Μυκηναίων ἀρχαίων ἔσται προσιτὴ μόνον τὸ Σάββατον ἀπὸ ὥρας 2—4 μ. μ.

— Ἡ Ἀρχαιολογικὴ ἑταιρία λίαν προσεχῶς θέλει προβῇ ἐν Τανάγρᾳ εἰς ἀνασκαφὰς ἀρχαίων τάφων ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Π. Σταματάκη. Προτίθεται δὲ νὰ ἱδρύσῃ ἐν Θήβαις μουσεῖον

εὐπρεπὲς πάντων τῶν ἐν Τανάγρᾳ εὑρεθέντων ἀρχαίων ἀντικειμένων, ἅτινα προσωρινῶς κεῖνται ἐναποτεθειμένα ἐν οἴκῳ ἰδιωτικῷ.

— Ἐξαγορασθεισῶν ἤδη τῶν πλείστων τῶν ἐν Ἐλευσῖνι οἰκιῶν, αἵτινες κεῖνται ἐπὶ τοῦ περιβόλου τοῦ ναοῦ τῆς Δήμητρος, πρόκειται μετ' οὐ πολὺ νὰ ἀρχίσωσιν αὐτόθι αἱ ἀνασκαφαὶ αἵτινες ἀπὸ τοσούτου χρόνου ἀναμένονται ὑπὸ τῶν ἀρχαιολόγων.

— Συζητουμένου ἐν τῇ Βουλῇ τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ ὑπουργείου τῆς παιδείας ἀπεφασίσθη ὅπως τὰ ἐν Ἀθήναις μουσεῖα μένωσιν ἀνοικτὰ καθ' ἑκάστην, συνεπῶς δὲ προσετέθη πίστωσις διὰ δύο βοηθοὺς ἐν αὐτοῖς. Ἐλέχθη δ' ὅπως διὰ νόμου κανονισθῇ καὶ θέσις εἰδικοῦ ἐφόρου τῶν μουσείων.

— Ὁ διευθυντὴς τοῦ ἀρχαιολογικοῦ τμήματος τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου κ. Νεύτων ἀπέστειλε πρὸς τὸν δήμαρχον Ἀθηναίων φιλόφρονα ἐπιστολὴν εὐχαριστήριον ἐπὶ ταῖς ἀποσταλείσαις φωτογραφίαις τοῦ ἀγάλματος τῆς πρὸς τῷ Βαρβακείῳ Ἀθηνᾶς. Ὁμοίως δ' ἀπέστειλεν αὐτῷ καὶ τὴν ἐν τῇ μηνιαίᾳ συνεδρίᾳ τῆς ἑταιρίας τῶν Φιλαρχαίων ἀναγνωσθεῖσαν ἔκθεσιν αὐτοῦ, καθ' ἣν ἀποφαίνεται ὅτι τὸ ἄγαλμα εἶναι τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ.

— Τὸ δημοτικὸν συμβούλιον τοῦ δήμου Ἀθηνῶν ἐδωρήσατο τὸ ἄγαλμα τῆς πρὸς τῷ Βαρβακείῳ Ἀθηνᾶς τῇ ἀρχαιολογικῇ ἑταιρίᾳ μετὰ κομψῆς βάσεως. Τὸ ἄγαλμα ἐξετέθη ἤδη ἐν τῷ ἐθνικῷ ἀρχαιολογικῷ μουσείῳ τῷ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Πατησίων.

— Αἱ ἀνασκαφαὶ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἔληξαν, ὁ δὲ διευθυντὴς αὐτῶν κ. Γ. Τρόϋ ἀφίκετο εἰς Ἀθήνας κομίζων τὸν κατάλογον τῶν διπλῶν καὶ ὁμοίων ἀντικειμένων ἅτινα κατὰ τὴν συμβασιν ἡ Ἑλλὰς δικαιοῦται νὰ προσενέγκῃ τῇ Γερμανίᾳ πρὸς ἀνάμνησιν τῶν ἀπὸ κοινοῦ γενομένων ἐργασιῶν. Ἡ σημείωσις τῶν διπλῶν τούτων περιλαμβάνει εἴκοσι μὲν ἀντικείμενα λίθινα, δισχίλια δὲ περίπου πήλινα, σιδηρᾶ καὶ χαλκᾶ. Συγχρόνως ἡ Γερμανικὴ κυβέρνησις ἔγραψε πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν περὶ τῆς ληπτέας φροντίδος πρὸς τοποθέτησιν τῶν εὑρημάτων τῆς Ὀλυμπίας, ὑποδηλοῖ δ' ὅτι ἐπιθυμία τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας εἶναι ὅπως τὸ Ὀλυμπιακὸν μουσεῖον ἱδρυθῇ ἐν Ἀθήναις.

— Τὸ ὑπουργεῖον τῆς παιδείας συνεκρότησεν ἐπιτροπὴν ἐκ τῶν κκ. Ι. Εὐστρατιάδου ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων, Ε. Καστόρχη προέδρου τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας καὶ Κ. Μυλωνᾶ ὑφηγητοῦ τῆς ἀρχαιολογίας, ἥτις μεταβαίνουσα εἰς Ὀλυμπίαν θέλει παραβάλει τὰ ὡς ὅμοια καὶ διπλᾶ προτεινόμενα ὑπὸ τῆς γερμανικῆς κυβερνήσεως.

— Παρὰ τὸν Ὠρωπὸν ἠγγέλθη ὅτι ἀνευρέθη πανάρχαιος τύμβος ὅμοιος μὲ τὸν ἐν Μενιδίῳ ἀνευρεθέντα. Ὁ ἀντιπρόεδρος τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας κ. Σ. Φιντικλῆς μετέβη πρὸς ἐπιτόπιον ἔρευναν.

— Καθὰ ἐδήλωσεν ὁ ὑπουργὸς τῆς παιδείας πρὸς τὴν βουλὴν ἡ ἀρχαιο-

λογικὴ ἑταιρία προτίθεται νὰ ἐξακολουθήσῃ ἰδίαις δαπάναις τὰς ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνασκαφὰς ἅμα πληρωθῶσιν αὐτῇ τὰ ὀφειλόμενα ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως. Πρὸς τοῦτο δ' ἐτέθη πίστωσις ἐν τῷ προϋπολογισμῷ.

— Ἐν Λαμψάκῳ ἀνευρέθη ἐπιγραφὴ τῶν ἀρχῶν τοῦ Β'. πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος ἀναφερομένη εἰς ἀπογόνους τοῦ Θεμιστοκλέους, ὧν ὁ εἷς ὁμώνυμος ἐκείνῳ, ὁ δ' ἕτερος ὁμώνυμος ἑνὶ τῶν υἱῶν του τῷ καὶ ἄλλοθεν γνωστῷ Κλεοφάντῳ. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη δημοσιευθεῖσα ἐκ χαρτίνου ἀπὸ τοῦ λίθου ἐκτύπου ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Σ. Α. Κουμανούδη ἐν τῷ δ'. τεύχει τοῦ Θ'. τόμου τοῦ Ἀθηναίου (σ. 312) ἠγοράσθη τελευταίως ὑπὸ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας καὶ παρακατετέθη προσωρινῶς ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ Βαρβακείου. Ὁ λίθος εἶναι δυστυχῶς πολὺ βεβλαμμένος τὴν ἐπιφάνειαν, εἶναι δὲ καὶ τεθραυσμένος εἰς δύο μεγάλα τεμάχια καὶ τρίτον μικρόν. Ἡ ὑπόθεσις δὲ τοῦ ἐπ' αὐτοῦ ψηφίσματος εἶναι ὑπηρεσίαι ἃς ἐν καιροῖς χαλεποῖς διὰ τὸν ἑλληνισμὸν, ἐπὶ τοῦ Ῥωμαίου ὑπάτου Τίτου Φλαμινίνου προσήνεγκον εἰς τὴν πατρίδα των Λάμψακον οἱ τοῦ Θεμιστοκλέους ἀπόγονοι πρεσβεύσαντες.

— Ἐν Παλαιστίνῃ ἀνεκαλύφθη τελευταίως ἄγαλμα Διὸς φυσικοῦ μεγέθους ὅπερ μετεκομίσθη εἰς τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει μουσεῖον.

— Παρὰ τὴν συνοικίαν Βάθεια τῶν Ἀθηνῶν ἐργάται σκάπτοντες θεμέλια οἰκίας ἀνεῦρον νεκρικὸν κίονα φέροντα τὴν ἐπιγραφὴν ΗΔΙΣΤΗ.

— Ἐντολῇ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως, ὁ ἐν Σμύρνῃ πρόξενος τῆς Μεγάλης Βρεττανίας κ. Denis ἤρξατο ποιῶν ἀνασκαφὰς ἐν ταῖς ἀρχαίαις Σάρδεσι.

— Καθὰ ἀγγέλλεται ὁ κ. Βοὺδ ὁ γνωστὸς ἀνασκαφεὺς τῆς Ἐφέσου προτίθεται νὰ συνεχίσῃ τὰς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἀνασκαφάς του.

— Ὁ ὀβελίσκος τῆς Κλεοπάτρας, ὅστις μετὰ τὸν εἰς Λονδῖνον κομισθέντα, ἐδωρήθη ὑπὸ τοῦ ἀντιβασιλέως τῆς Αἰγύπτου τῇ Ἀμερικῇ μετεκομίσθη ἤδη ἄνευ ἀπευκταίου καὶ ἐστήθη ἐν Νέᾳ Ὑόρκῃ εἰς τὸ Central park. Ὁ ὀβελίσκος οὗτος εἶναι ἐξ ἐρυθροῦ γρανίτου.

— Τὸ ὑπὸ τοῦ κ. Σχλίεμαν δωρηθὲν τῇ Γερμανίᾳ μέρος τῆς Τρῳαδικῆς συλλογῆς ὅπερ ἦτο τέως ἐκτεθειμένον ἐν τῷ ἐν Λονδίνῳ μουσείῳ τῷ καλουμένῳ South Kensington μετεκομίσθη ἤδη εἰς τεσσαράκοντα κιβώτια εἰς Βερολῖνον. Προσωρινῶς κατετέθη εἰς τὸ νέον μουσεῖον τῶν τεχνῶν, μέχρι τῆς ἀποπερατώσεως τοῦ νῦν ἱδρυομένου ἐθνολογικοῦ μουσείου, ἐν ᾧ θέλει ἐκτεθῇ.

— Ἐν τῇ τελευταίᾳ συνεδρίᾳ τῆς 12)24 Φεβρουαρίου τῆς ἐν Λονδίνῳ Ἑταιρίας πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν ἀνεγνώσθησαν αἱ ἑξῆς διατριβαί· ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Μαχάφφυ «τὰ ἐν Ὀλυμπίᾳ εὑρήματα,» ὑπὸ τοῦ κ. Μάϊερς «περὶ πεντάθλου», ὑπὸ τοῦ αἰδεσίμου κυρίου Χὶξ «περί τινος ἐπιγραφῆς ἐξ Ἁλικαρνασσοῦ», ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου τῆς Λίγκολν «περὶ τῆς τοποθεσίας τῆς Δωδώνης» ὑπὸ τοῦ κ. Ἰακώβου Φέργουσσον «περὶ τοῦ Ἐρεχθείου,»

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ.

Ὁ Σύλλογος συνεκρότησε τὴν 26 Φεβρουαρίου τὴν τακτικὴν αὐτοῦ μηνιαίαν συνεδρίαν.

Ἐψηφίσθη ἵνα παραχωρηθῇ εἰς τὴν κυβέρνησιν ἕνεκα τῶν ἐκτάκτων τῆς πατρίδος ἀναγκῶν τὸ χρησιμεῦον ὡς ὑπνωτήριον τῶν ἀπόρων παίδων κατάστημα περιέχον 75 κλίνας.

Εἰς τὴν ἐν Νέᾳ Πικέρνῃ ἀποικίαν τῶν Ἑλληναλβανῶν ἐνέσκηψε δεινὴ ἡ νόσος ἐγκεφαλονωτιαία μηνιγγῖτις ἐξ ἧς ἔθανον 27 ἐν διαστήματι ὀλίγων ἡμερῶν. Ἅμα πληροφορηθέντες τοῦτο οἱ κοσμήτορες τῆς ἐν Πάτραις σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων,οἷς εἶναι ἀνατεθειμένη ὑπὸ τοῦ Συλλόγου καὶ ἡ ἐποπτεία τῶν ἑλληναλβανῶν ἐποιήσαντο παραστάσεις τῷ νομάρχῃ ὅστις ἐτηλεγράφησε τὰ δέοντα τῇ κυβερνήσει. Οὕτω δ' ἀπεστάλη ἰατρὸς μετὰ φαρμάκων, ὁ δὲ Σύλλογος ἐψηφίσατο βοήθημα ἔκτακτον 300 δραχμῶν.

Συνήφθησαν σχέσεις τῇ αἰτήσει αὐτοῦ μετὰ τοῦ ἐν Χίῳ συλλόγου ὁ »Καλὸς Ὁδηγός».

Διὰ τοῦ κ. Ἕκτορος Ψύχα ὁ ἐν Μαγχεστρίᾳ κ. Ἰω. Μαυρογορδάτος καὶ ἡ κ. Μαριέττα Μαυρογορδάτου ἀπέστειλαν τῷ Συλλόγῳ διὰ τὴν σχολὴν τῶν ἀπόρων παίδων Ἀθηνῶν δρ. 1922.30.

Ἡ μονὴ τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ ἐν Βοιωτίᾳ ἀπέστειλεν ὑπὲρ τῆς αὐτῆς σχολῆς δρ. 50, τὸ δὲ δημοτικὸν συμβούλιον Ἀθηνῶν δρ. 200.

Προσελήφθη διδάσκαλος τοῦ Β'. τμήματος τῆς σχολῆς Ἀθηνῶν ὁ κ. Παν. Παπαευσταθίου..

ΣΥΜΜΙΚΤΑ

Σοφοκλέους Ἀντιγόνης διόρθωσις. — *Στίχος* 800,

ἄμαχος γὰρ ἐμπαίζει θεὸς Ἀφροδίτα

Ἀντὶ τοῦ *ἐμπαίζει*, ὅπερ εἶνε φανερῶς παρεφθαρμένον, γραπτέον *ἐνστάζει*, τουτέστι *τὸν ἵμερον*. Πρβ. Εὐρ. Ἱππ. 525 «Ἔρως, ὃ κατ' ὀμμάτων *στάζεις πόθον*». Ἡροδ. Θ, 3 «ἀλλά οἱ δεινός τις *ἐνέστακτο ἵμερος* τὰς Ἀθήνας δεύτερα ἑλεῖν». Πλουτ. Ἀγησ. 71 «ἔκνιζεν αὐτὸν ὁ τοῦ παιδὸς *ἔρως ἐνεσταγμένος*».

Ἀλ. Πάλλης.

* *
*

Ἡ ἐν Παρισίοις διεθνὴς ἔκθεσις τῶν ἐφαρμογῶν τοῦ ἠλεκτρισμοῦ.—Τὴν 1 Αὐγούστου τρ. ἔτους θέλει γείνει ἔναρξις ἐν Παρισίοις διεθνοῦς ἐκθέσεως τῶν ἐφαρμογῶν τοῦ ἠλεκτρισμοῦ, τοῦ κλάδου τούτου τῆς Φυσικῆς ὅστις ἔκαμε καταπληκτικὰς ὄντως προόδους κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη. Ἐν τῇ ἐκθέσει ταύτῃ θέλουσι γείνει δεκτὰ ἐκθέματα ἀναγόμενα εἰς τὴν παραγωγὴν καὶ μετάδοσιν τῆς ἠλεκτρικῆς, εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ἠλεκτρισμοῦ πρὸς μετάδοσιν τοῦ ἤχου καὶ τῆς φωνῆς, εἰς τὴν τηλεγραφικήν, εἰς τὴν παραγωγὴν θερμότητος, εἰς τὸν φωτισμὸν δι' ἠλεκτρικοῦ φωτός, εἰς τοὺς ἠλεκτρικοὺς φάρους, εἰς τὰ ἠλεκτρικὰ σήματα. Ὡσαύτως ἐφαρμογὴ τοῦ ἠλεκτρισμοῦ εἰς τοὺς σιδηροδρόμους, εἰς τὰ μεταλλεῖα, εἰς τὴν ναυτικὴν καὶ στρατιωτικὴν τέχνην, εἰς τὴν γαλβανοπλαστικήν, εἰς τὴν ἠλεκτροχημείαν, εἰς τὴν παραγωγὴν καὶ μετάδοσιν κινούσης δυνάμεως διὰ τοῦ ἠλεκτρισμοῦ, εἰς τὰς μηχανὰς ἐν γένει, εἰς τὴν ὡρολογοποιΐαν, εἰς τὴν ἀστρονομίαν, εἰς τὴν γεωδαισίαν, εἰς τὴν μετεωρολογίαν, εἰς τὴν ἰατρικὴν καὶ εἰς πάσας τὰς τέχνας ἐν γένει, πρὸς δὲ καὶ εἰς τὴν οἰκιακὴν χρῆσιν. Ἔτι δ' εἰς τὰ ἀλεξικέραυνα, εἰς τοὺς μαγνήτας καὶ εἰς τὰς πυξίδας.

Ἡ ἔκθεσις αὕτη θέλει γίνει ἐν τῷ μεγάρῳ τῆς Βιομηχανίας, ἐν τοῖς Ἠλυσίοις πεδίοις. Ἤρξαντο δ' ἤδη αἱ προπαρασκευαστικαὶ ἐργασίαι, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐν τῇ πρώτῃ θέσει, καταλέγεται ὁ ἠλεκτροκίνητος σιδηρόδρομος, ὅστις ἀναχωρῶν ἐκ τῆς πλατείας τῆς Ὁμονοίας θὰ διελαύνῃ τὰ Ἠλύσια πεδία καὶ θὰ καταλήγῃ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ μεγάρου τῆς ἐκθέσεως.

Δεύτερον ζήτημα, περὶ τὸ ὁποῖον ἤδη καταγίνονται, εἶναι ὁ φωτισμὸς τοῦ τε μεγάρου καὶ τῶν πέριξ δι' ἠλεκτρικοῦ φωτός. Ἑξακόσιοι λαμπτῆρες ὅλων τῶν συστημάτων θέλουσι χρησιμεύσει πρὸς φωτισμὸν τοῦ καταστήματος, μικρὸν δὲ θέατρον θέλει ἱδρυθῇ ἐν τῷ μεγάρῳ καὶ αἴθουσα ἐπιστημονικῶν ἑσπερίδων φωτισθησομένων δι' ἠλεκτρικοῦ φωτὸς καθ' ὁλοκληρίαν.

Τρίτον ζήτημα ἐπίσης σπουδαῖον ἔσται ἡ μετάδοσις τῶν ἤχων καὶ τῆς φωνῆς διὰ τοῦ ἠλεκτρισμοῦ. Πάντα τὰ συστήματα τῶν τηλεφώνων θέλουσι τοποθετηθῇ ἐν πλήρει λειτουργίᾳ, ὅπως ἀνευρεθῇ τὸ τελειότερον τῶν συστημάτων. Ἐν τῷ μεγάλῳ θεάτρῳ τοῦ μελοδράματος θέλουσι τοποθετηθῇ τηλεφωνικαὶ συσκευαὶ εἰς συγκοινωνίαν μὲ τηλεφωνικοὺς δείκτας ἐν τῷ μεγάρῳ τῆς ἐκθέσεως, δι' ὧν οἱ ἐν τῇ ἐκθέσει θὰ δύνανται νὰ ἀκροῶνται τοῦ ἐν τῷ θεάτρῳ παριστανομένου μελοδράματος. Θέλομεν ἐξακολουθήσει περιγράφοντες πᾶν ὅ,τι περίεργον καὶ θαυμαστὸν θέλει τοποθετηθῇ ἐν τῇ πρώτῃ ταύτῃ παγκοσμίῳ ἐκθέσει τῆς ἠλεκτρικῆς.

Τ. Α. Α.

* *
*

Ἐργασίαι Gardthausen. — Ὁ ἐν Λειψίᾳ καθηγητὴς τῆς γραφογνωσίας Gardthausen λαβὼν ἄδειαν ἀπουσίας κατὰ τὸν χειμερινὸν ἑξάμηνον, μετέβη εἰς Σινᾶ καὶ Αἴγυπτον πρὸς ἐξέτασιν τῶν αὐτόθι ἑλληνικῶν κωδίκων. Ἡ βιβλιοθήκη τῆς ἐν Σινᾷ μονῆς τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης παρέσχεν εἰς τὸν φιλόπονον χειρογραφοδίφην πολλὴν ὕλην μελέτης ἀπὸ ἀνατολῆς ἡλίου μέχρι δύσεως. Περιέχει χειρόγραφα πολλὰ καὶ παλαιά, ἀλλὰ δυστυχῶς τὰ πλεῖστα θεολογικά. Καὶ ὑπὸ μὲν γραφογνωστικὴν ἔποψιν ἡ ἔρευνα ὑπῆρξεν ἐπωφελεστάτη· ἀλλὰ τὰ εὑρεθέντα ἄξια ἐκδόσεως ὑπῆρξαν ὀλιγώτερα καὶ κατώτερα τῶν προσδοκιῶν αὐτοῦ. Ἐργασθεὶς ἐπὶ ἕνα καὶ ἥμισυν μῆνα ἀπετέλεσε πλήρη κατάλογον τῶν χειρογράφων τούτων ὡς καὶ τῶν ἀποκειμένων ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Καΐρου καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἐπιστρέφων δι' Ἑλλάδος εἰς Γερμανίαν ὁ κ. Gardthausen ἐπεσκέψατο ἐπὶ βραχὺ καὶ τὴν ἐν Πάτμῳ βιβλιοθήκην τὴν ὑπὸ τοῦ κ. Σακελλίωνος ἄριστα διευθυνομένην καὶ ἐξήτασέ τινας τῶν αὐτόθι κωδίκων. Σκοπεῖ τὴν δημοσίευσιν τῶν συνταχθέντων καταλόγων, εἰς οὓς θὰ προστεθῶσι τὰ περιεργότερα δείγματα τῆς γραφῆς τῶν σιναϊτικῶν κωδίκων ἐν πίναξιν. Ὁ φιλόπονος καθηγητὴς γράφων ταῦτα προσθέτει ὅτι τὴν κατάστασιν τῆς σιναϊτικῆς βιβλιοθήκης εὗρεν οἵαν περιγράφει τὴν τῶν ἀθωνικῶν ὁ κ. Σ. Λάμπρος.

ΧΡΟΝΙΚΑ

Φιλολογία. — Ἐν Βεγγάλῃ τῶν Ἰνδιῶν ἐξεδόθη τόμος ποιήσεων ὑπὸ λογίας κυρίας Βεγγαλαίας ὀνομαζομένης Πρασαναμάγια Δάβυ. Ἐκ τῶν ποιημάτων τὰ μὲν εἶναι πρωτότυπα, τὰ δὲ μεταφράσεις τοῦ Κοῦπερ καὶ τοῦ Βύρωνος. Μεταξὺ τῶν πρωτοτύπων τινὰ διακρίνονται διὰ τὸ ὕψος τῶν ἰδεῶν καὶ διὰ τὰ πατριωτικὰ αἰσθήματα αὐτῶν.

— Μεγαλοπρεπὴς ἔκδοσις ἑτοιμάζεται ὑφ' ἑνὸς τῶν πρωτευόντων Γάλλων ἐκδοτῶν τῆς Ἱερουσαλήμ, μετ' ἐκτεταμένης περιγραφῆς τοῦ τόπου καὶ χρωμολιθογραφιῶν καὶ ἀπεικονισμάτων πολυπληθῶν.

— Ὑπὸ τοῦ ἐν Λειψίᾳ καθηγητοῦ Arndt εὑρέθη χειρόγραφον περιέχον τὸ πρῶτον σχέδιον ἑνὸς τῶν δραμάτων τοῦ Γκαῖτε ὅπερ μετ' οὐ πολὺ θέλει δημοσιευθῆ.

— Ἀνευρέθη ἐν Ὁλλανδίᾳ ἔν τινι βιβλιοθήκῃ ἡ ἀφήγησις τοῦ δευτέρου ταξειδίου τοῦ διασήμου θαλασσοπόρου Βάσκο Δεγάμα ὁλλανδιστὶ γεγραμμένη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου· περὶ τοῦ ταξειδίου τούτου ἐλάχισται ὑπῆρχον μέχρι τοῦδε εἰδήσεις.

— Ἤρξαντο ἐν Παρισίοις ἐκδιδόμενοι ὑπὸ τοῦ κ. Ἰωσὴφ Ῥαίναχ οἱ λό-

γοι καὶ αἱ πολιτικαὶ ὁμιλίαι τοῦ Γαμβέττα ἀπὸ τῆς 14 Νοεμβρίου 1868 ὅτε ἤρξατο τοῦ δικηγορικοῦ αὐτοῦ σταδίου. Ἐξεδόθη ἤδη ὁ Α'. τόμος.

— Καθ' ὑπόμνημα δημοσιευθὲν ἐν Ἀμερικῇ ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ κολλεγίου Harvard ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις τῆς Ἀμερικῆς ὑπάρχουσι 360 πανεπιστήμια ἢ κολλέγια ἄλλως καλούμενα. Ἐκ τούτων εἴκοσι μόλις ἀριθμοῦσι βίον ὑπερεκατοντούτη, τὰ δὲ λοιπὰ ἱδρύθησαν ἐσχάτως. Ἐκ τούτων τὰ μὲν εἶναι δι' ἄρρενας τὰ δὲ διὰ θήλεις καὶ ἄλλα μικτά.

— Ἐν Παρισίοις τὴν 27 Φεβρουαρίου ἑωρτάσθη δημοτελῶς ἡ ὀγδοηκονταετηρὶς τῆς γεννήσεως τοῦ Βίκτωρος Οὐγώ.

— Λίαν προσεχῶς δημοσιεύεται ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Ταλλεϋράνδου μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου ΙΗ', διαρκοῦντος τοῦ ἐν Βιέννῃ συνεδρίου.

— Ἐν συντόμῳ διαστήματι ἀπ' ἀλλήλων τὴν 21 καὶ 28 τοῦ λήξαντος Ἰανουαρίου ἀπέθανον ἐν Ῥωσίᾳ, ὁ μὲν ἐν Πετρουπόλει ὁ δ' ἐν Μόσχᾳ, δύο τῶν διασημοτέρων αὐτῆς μυθιστοριογράφων, ὁ μὲν Πισσέμσκιη ἡλικίας 60 ἐτῶν ὁ δὲ Δοστοϊέβσκιη ἡλικίας 57 ἐτῶν. Τοῦ μὲν Δοστοϊέβσκιη τὰ γνωστότερα μυθιστορήματα ἐξ ὧν μεγάλως ἐξετιμήθη ἐν Εὐρώπῃ εἶναι τὰ ἐπιγραφόμενα: *Ἀναμνήσεις τοῦ Κατέργου*, *Ἔγκλημα καὶ Τιμωρία*, *οἱ Δαίμονες*, καὶ οἱ *ἀδελφοὶ Καραμαζώφ*. Τοῦ δὲ Πισσέμσκιη τὰ γνωστότερα μυθιστορήματα εἶναι τὰ ἐπιγραφόμενα *Χίλιαι ψυχαί*, *οἱ Φραμμασόνοι*, *ἐν τῇ καταιγίδι*. Ἀμφότεροι οἱ μυθιστοριογράφοι οὗτοι εἶναι ὀπαδοὶ τῆς φυσιοκρατικῆς σχολῆς ἧς πολὺ αὐτῶν κατόπιν ἐν Γαλλίᾳ ἀρχηγὸς ἐγένετο ὁ Αἰμίλιος Ζολά.

— Τὸ δημοτικὸν συμβούλιον Παρισίων ἐψηφίσατο τὴν σύστασιν ἐν τοῖς νοσοκομείοις καὶ τοῖς θεραπευτηρίοις τῶν Παρισίων βιβλιοθηκῶν πρὸς χρῆσιν τῶν ἀσθενῶν.

— Ἐν Φλωρεντίᾳ ἀνεκαλύφθη ἐπ' ἐσχάτων βιβλιάριον ἐπιγραφόμενον Uffizio della Vergine καὶ περιέχον διαφόρους προσευχάς, ὅπερ ἐτυπώθη τῷ 1679 ἐν τῷ τυπογραφείῳ τῶν Junta. Εἶνε τοῦτο τὸ μικρότατον τῶν γνωστῶν βιβλίων, συνιστάμενον ἐξ ἑνὸς καὶ μόνου τυπογραφικοῦ φύλλου δεδιπλωμένου εἰς 256 σελίδας, ἔχει δὲ πλάτος μὲν τριῶν ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου, μῆκος δὲ πέντε.

— Ὁ λόρδος Βήκονσφιλδ ἔλαβεν ἀμοιβὴν διὰ τὴν ἄλλως ἀποτυχοῦσαν αὐτοῦ τελευταίαν μυθιστορίαν, τὸν Ἐνδυμίωνα, 10000 λιρῶν στερλινῶν. Ἰταλικόν τι περιοδικὸν ἀναγράφον τὴν εἴδησιν ταύτην ἐκφέρει τὴν παρατήρησιν «250,000 φράγκα! Ἐν Ἰταλίᾳ ἀντὶ τούτου τοῦ ποσοῦ θὰ ἦτο δυνατὴ ἡ ἀγορὰ 250 μυθιστοριῶν καὶ ἴσως καλλιτέρων». Ἐν ᾧ δ' ἐν Ἀγγλίᾳ ὁ Ἐνδυμίων στοιχίζει 31 $^1/_2$ σελίνια, ἐν Ἀμερικῇ, ἐκτυπωθεὶς ἐντὸς μόνον 55 ὡρῶν ὑπὸ τοῦ ἐν Νέᾳ Ὑόρκῃ ἐκδοτικοῦ καταστήματος Harper τιμᾶται μόνον ἀντὶ 15 cents, ἤτοι μόλις τῶν τριῶν τετάρτων τοῦ σελινίου

— Ἐν Γερμανίᾳ ἐξεδόθησαν τῷ 1880 βιβλία 14,941 τῷ δὲ 1879 ἔφθασαν μόνον εἰς 14,179.

— Ἐπισήμως ἐγένετο δεκτὸς ἐν τῇ γαλλικῇ Ἀκαδημείᾳ ὁ νέος ἀκαδημειακὸς Μάξιμος Δουκὰμ (Maxime Du Camp) εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ ἀποβιώσαντος ἀκαδημειακοῦ Σαὶν-Ῥενὲ-Ταγιανδιέ, ὃν ὑπεδέξατο κατὰ τὰ εἰθισμένα ὁ ἀκαδημειακὸς φιλόσοφος Καρό. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ τῆς ὑποδοχῆς αἱ γαλλικαὶ ἐφημερίδες δημοσιεύουσι τὸ ἑξῆς περίεργον ἀνέκδοτον. Ὁ Μάξιμος Δουκὰμ ἐδημοσίευσε τῷ 1855 συλλογὴν ποιημάτων, Chants modernes, ἐν τῷ προλόγῳ τῶν ὁποίων ἀνομολογεῖ τὴν κατάπτωσιν τῆς γαλλικῆς Ἀκαδημείας καὶ ζητεῖ οὐδὲν ἧττον ἢ τὴν διάλυσιν «τῆς ἀνωφελοῦς ταύτης ἑταιρίας τῶν φλυάρων». «Ἰδέτε, ἀναφωνεῖ ἐν τῷ προ»λόγῳ του ὁ Μάξιμος Δουκὰμ, ἡ Ἀκαδήμεια εἶναι προσκεκολλημένη εἰς »τὴν λατρείαν τῶν ἀρχαίων· ποῖον εἶναι τὸ κείμενον τοῦ τελευταίου βρα»βείου ποιήσεως ὅπερ ἀπένειμεν αὐτή; Ἡ *Ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν*». Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην εἶχε δώσει ἡ Ἀκαδήμεια ὡς κείμενον ποιήματος ἐπὶ τῇ κατὰ τὸ 1853 γενομένῃ ἀνακαλύψει ὑπὸ τοῦ Γάλλου Beulé τῆς εἰσόδου τῶν προπυλαίων, ἥτις τότε λίαν ἐξετιμήθη ὑπὸ τοῦ ἀρχαιολογικοῦ κόσμου. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι ἐκ τῶν διαγωνισθέντων ποιημάτων ἐβραβεύθη τὸ τῆς κυρίας Λουΐζης Κολλέ.

* *
*

Τέχναι καὶ ἐπιστῆμαι. — Αἱ προκαταρκτικαὶ ἐργασίαι πρὸς κατασκευὴν ὑποβυθίου σιδηροδρομικῆς σήραγγος μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας ἐν τῷ πορθμῷ τοῦ Καλαὶ δύναταί τις εἰπεῖν ὅτι ἤχθησαν εἰς πέρας, αἱ δὲ γενόμεναι βυθομετρήσεις τῆς Μάγχης ἀπέβησαν λίαν εὐάρεστοι ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς καλῆς ἐκβάσεως τοῦ ἔργου. Προσεχῶς λοιπὸν ἄρχονται αἱ ὁριστικαὶ ἐργασίαι· ἡ ὑποβύθιος σήραγξ θὰ ἔχῃ μῆκος 36 χιλιομέτρων, θὰ ἦναι δὲ κατὰ μέσον ὅρον 70 μέτρα ὑπὸ τὸ ἔδαφος τοῦ πορθμοῦ. Ἡ ἁμαξοστοιχία ἀναχωροῦσα ἐκ Παρισίων θὰ φθάνῃ εἰς Sangatte πλησίον τοῦ Καλαί, ἐκεῖ θὰ βυθίζηται ὑπὸ τὴν γῆν καὶ κατόπιν ὑπὸ τὴν Μάγχην καὶ ἀνερχομένη βαθμηδὸν θὰ φθάνῃ εἰς ἁγίαν Μαργαρίταν 6 χιλιόμετρα μακρὰν τοῦ Δούβρου.

— Ἤρξαντο αἱ ἐργασίαι τῆς τομῆς τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ Παναμᾶ.

— Εἰς ὅλον τὸν κόσμον ὑπάρχουσιν 118 ἀστεροσκοπεῖα, ἤτοι 84 ἐν Εὐρώπῃ, 2 ἐν Ἀσίᾳ, 2 ἐν Ἀφρικῇ, 27 ἐν Ἀμερικῇ καὶ 3 ἐν Ὠκεανίᾳ. Ἐν Εὐρώπῃ ἡ Πρωσία ἀριθμεῖ τὰ πλεῖστα 29 τὸν ἀριθμόν, ἔπειτα ἡ Ῥωσία ἔχουσα 19, ἡ Ἀγγλία 14, ἡ Ἰταλία 9, ἡ Αὐστρία 8, ἡ Γαλλία 6, ἡ Ἑλβετία 4, ἡ Σουηδία 3 κλ. Τὸ ἀρχαιότερον ἀστεροσκοπεῖον εἶναι τὸ τοῦ Ὀλλανδικοῦ Λουγδούνου ἱδρυθὲν τῷ 1632, ἔπειτα ἔρχονται τὰ τῆς Κοπενάγης (1637), Παρισίων (1667), Greenwich (1675). Τὸ ἀρχαιότερον ῥω-

σικὸν ἀστεροσκοπεῖον εἶναι τὸ τῆς Μόσχας ἱδρυθὲν τῷ 1750. Τὸ πρῶτον ἀμερικανικὸν ἀστεροσκοπεῖον εἶναι τὸ τοῦ 'Ρίου-'Ιανείρου ἱδρυθὲν τῷ 1780, κατόπιν δὲ τὸ τοῦ Χικάγου ἱδρυθὲν τῷ 1822.

— 'Απεβίωσεν ὁ διάσημος γάλλος μαθηματικὸς Μιχαὴλ Chasles μέλος τῆς 'Ακαδημείας τῶν ἐπιστημῶν καὶ καθηγητὴς τῆς ἀνωτέρας γεωμετρίας ἐν τῇ σχολῇ τῶν ἐπιστημῶν ἐν Παρισίοις. 'Εξέδωκε σύγγραμμα περὶ τῆς ἀνωτέρας γεωμετρίας τὸ ὁποῖον κατὰ διαταγὴν τῆς βασιλικῆς 'Ακαδημείας τοῦ Λονδίνου μετεφράσθη ἀγγλιστὶ καὶ ἔκτοτε διεδόθη ἀπανταχοῦ.

— 'Εδημοσιεύθησαν ἐν Παρισίοις στατιστικαὶ παρατηρήσεις περὶ τῆς κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος προσβολῆς τῶν ἀμπέλων ἐν Γαλλίᾳ ὑπὸ τῆς φυλλοξήρας. Παρετηρήθη δὲ περιέργως ὅτι ἡ φυλλοξήρα ἠλαττώθη ἐπαισθητῶς, εἰς δὲ τὰ περίχωρα τῆς Αὐενιῶνος ἔνθα τὸ προπαρελθὸν ἔτος εἶχε ποιήσει καταστροφὰς ἀνεφάνη ἐλαχίστη. Τίς ἡ αἰτία τῆς μειώσεως ταύτης τοῦ κακοῦ; ἀγνοεῖται· ἀλλ' ὅμως μελετᾶται νῦν τὸ ζήτημα, μὴ αἰτία ὑπῆρξεν ἡ κατάκλυσις τῶν ἀμπελώνων ὑπὸ τῶν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐπελθουσῶν πλημμυρῶν.

— Τὸ Conservatoire des Arts et Metiers διοργανίζει κατ' ἔτος ἐν Παρισίοις δημοσίας ἐκθέσεις, ἐν αἷς παρουσιάζει εἰς τὸ κοινὸν τὰς νεωτέρας ἐφευρισκομένας μηχανὰς καὶ τὰς διαφόρους ἐφαρμογὰς αὐτῶν. 'Εν τῇ ἐφέτος πρό τινων ἑβδομάδων ἀρξαμένῃ ἐκθέσει διαρκούσῃ ἔτι ἐξετέθησαν πλὴν ἄλλων ἡ διατρυπήσασα τὴν σύραγγα τοῦ ὄρους τοῦ ἁγίου Γοθάρδου μηχανή, τὸ σύστημα τοῦ κ. Λενοὰρ τῆς διὰ τοῦ φωταερίου κινήσεως τῶν μηχανῶν, ὅπερ σήμερον εἰς τοσαύτας ἐφηρμόσθη βιωφελεῖς χρήσεις, τὸ σύστημα τῶν πνευματικῶν σωλήνων δι' ὧν κυκλοφοροῦσιν αὐτομάτως ἐν Παρισίοις ὑπογείως κιβώτια περιέχοντα τηλεγραφήματα χάριν ταχυτέρας διανομῆς, καὶ ψήκτρα μηχανικῶς κινουμένη δι' ἀτμοῦ πρὸς καθαρισμὸν τῶν ἵππων, ἣν σήμερον μεταχειρίζεται ἡ ἑταιρία τῶν Λεωφορείων οἰκονομοῦσα οὕτως ἑκατοντάδας χειρῶν. 'Εν τῇ αὐτῇ ἐκθέσει παρουσιάζονται ὑπὸ τοῦ κ. Molteni αἱ νεώτεραι ὑπ' αὐτοῦ ἐπενεχθεῖσαι βελτιώσεις ἐν τῇ δι' ὀξυδρικοῦ φωτὸς γενομένῃ προβολῇ φωτεινῶν ἀντικειμένων.

* *
*

'Απογραφικά. — Τὸ ποσὸν τῆς παραγωγῆς τῶν οἴνων κατὰ τὸ 1880 ἀνῆλθεν ἐν Γαλλίᾳ εἰς τὸ ποσὸν τῶν 29,677,472 ἑκατολίτρων καὶ εἶναι ἀνώτερον κατὰ 4 ἑκατομμύρια τῆς παραγωγῆς τοῦ 1879. 'Αλλ' ὅμως παραβαλλομένη ἡ παραγωγὴ αὕτη πρὸς τὸν μέσον ὅρον τῆς κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν παραγωγῆς εἶναι κατωτέρα κατὰ 22,000,000 ἑκατόλιτρα.

— 'Εδημοσιεύθη περίεργος ἀπογραφὴ τῶν κατοικιδίων ζώων ἐν ἁπάσῃ τῇ Εὐρώπῃ. Κατὰ ταύτην ἡ Εὐρώπη κέκτηται ἐν συνόλῳ 51,500,000 ἵππους. 'Η 'Ρωσία ἔχει 16 ἑκατομμύρια, ἔπειτα ἔρχεται ἡ Γαλλία ἥτις ἔχει 2,700,000 καὶ κατόπιν ἡ Πρωσσία, 'Αγγλία, Αὐστρία. Αἱ 'Ηνωμέναι πολι-

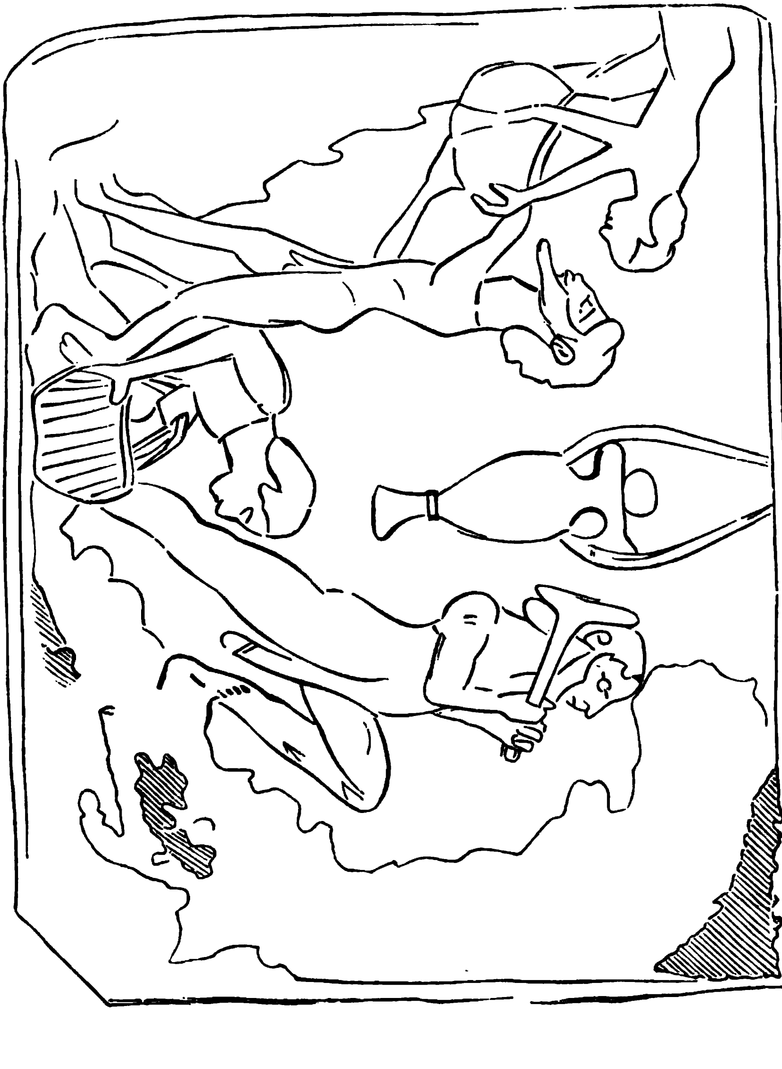
τεῖαι τῆς Ἀμερικῆς ἔχουσι 10,900,000. Βόας ἐν γένει ἡ Εὐρώπη ἀριθμεῖ 89,000,000 ἐξ ὧν ἡ Ῥωσία 22 ἑκατομ., ἡ Γαλλία 11 καὶ κατόπιν ἡ Αὐστρία, Ἀγγλία κλ. Αἱ Ἡνωμέναι πολιτεῖαι τῆς Ἀμερικῆς ἔχουσι 35 ἑκατομμύρια. Πρόβατα εὑρίσκονται ἐν Εὐρώπῃ 194 ἑκατομμύρια, ἐξ ὧν 46 ἑκατ. ἐν Ῥωσίᾳ, 29 ἐν Ἀγγλίᾳ, 25 ἐν Γαλλίᾳ καὶ 19 ἐν Πρωσσίᾳ. Ἐν ταῖς Ἡνωμέναις πολιτείαις τῆς Ἀμερικῆς ὑπάρχουσι 38 ἑκατομμύρια. Χοίρους τέλος τρέφει ἡ Εὐρώπη 42,500,000 ἐξ ὧν ἡ Ῥωσία κατέχει 10 ἑκ., ἡ Γαλλία 5 καὶ ἡ Αὐστρία 6. Αἱ δ' ἡνωμέναι πολιτεῖαι τῆς Ἀμερικῆς 34,500,000.

— Τῷ 1827 τὸ ἐμπόριον τοῦ λιμένος τῆς Μασσαλίας παρουσίαζεν εἰσαγωγὴν καὶ ἐξαγωγὴν 500,000 τόνων, τῷ 1869 πρὸ τοῦ πολέμου παρουσίαζεν εἰσαγωγὴν καὶ ἐξαγωγὴν 3,000,000 τόνων, τῷ δὲ 1880 ἀνῆλθεν εἰς 3,795,000 τόννων.

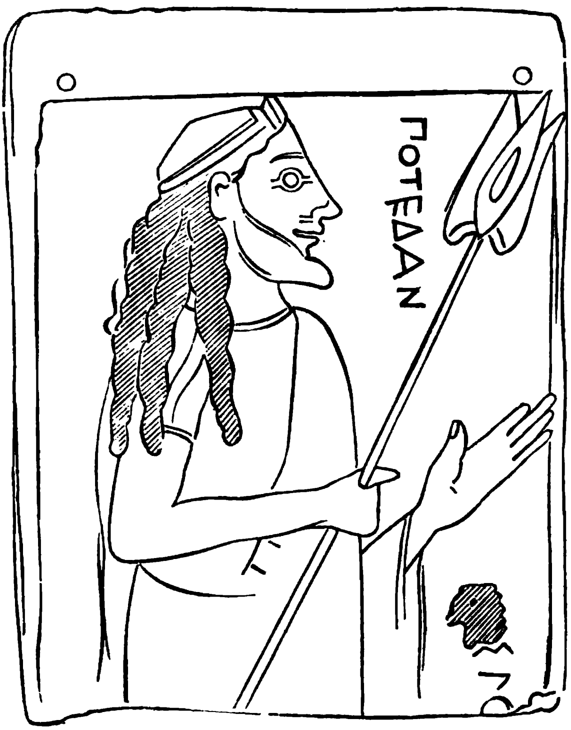
— Κατὰ πρόσφατον στατιστικὴν τὰ ἐν Γαλλίᾳ σχολικὰ ταμιευτήρια ἀνήρχοντο εἰς 10,440 διανενεμημένα ἐν ἑβδομήκοντα καὶ μιᾷ ἐπαρχίαις. Ὁ ἀριθμὸς τῶν εἰς αὐτὰ καταβαλόντων τὰς μικράς των οἰκονομίας παίδων ἦν 224,280, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὰ τριάκοντα ἑκατοστὰ τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν μαθητῶν τῶν φοιτώντων εἰς τὰ σχολεῖα, ἐν οἷς ἱδρύθησαν ταμιευτήρια. Τὰ ἐν τοῖς ταμιευτηρίοις δὲ τούτοις κατατεθειμένα ποσὰ ἀνήρχοντο εἰς 3,602,621.

— Κατὰ τὴν τελευταίαν ἀπογραφὴν τὴν γενομένην ἐν ταῖς ἡνωμέναις πολιτείαις τῆς Ἀμερικῆς, ὁ πληθυσμὸς αὐτῶν ηὔξησεν ἐντὸς δεκαετίας κατὰ 12 ἑκατομμύρια κατοίκων. Τῷ 1870 ὁ πληθυσμὸς ἀνήρχετο εἰς 38,555,983, ἤδη δ' ἀνέρχεται εἰς 50,152,559. Δεκαεννέα πολιτεῖαι ἔχουσι πληθυσμὸν ἄνω τοῦ ἑκατομμυρίου, εἴκοσι δὲ πόλεις ἄνω τῶν ἑκατὸν χιλιάδων. Ἐκ τῶν πολιτειῶν ἡ ἔχουσα μείζονα πληθυσμὸν εἶναι ἡ τῆς Νέας Ὑόρκης ἔχουσα 5,083,173 κατοίκους, ἐκ τῶν πόλεων δ' ὁμοίως ἡ Νέα Ὑόρκη ἔχουσα πληθυσμὸν 1,206,590.

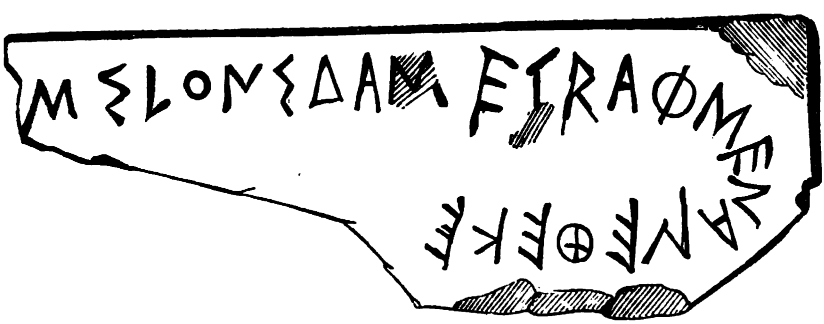
— Κατὰ προσφάτως δημοσιευθεῖσαν ἱστορικὴν καὶ γεωγραφικὴν περιγραφὴν τῆς ἐπαρχίας Σαράντα Ἐκκλησιῶν ὑπὸ τοῦ κ. Μελισσηνοῦ Χριστοδούλου ὁ ὅλος πληθυσμὸς τῆς ἐπαρχίας ταύτης ἀνέρχεται εἰς 107,174 κατοίκους, ἐξ ὧν Ἕλληνες μὲν 53,594, Βούλγαροι 31,648, Τοῦρκοι 20,190, Ἀθίγγανοι 1,002 καὶ Ἑβραῖοι 740. Ἐν ἁπάσῃ τῇ ἐπαρχίᾳ ὑπάρχουσι σχολεῖα ἑλληνικὰ 59 μὲ 3,878 μαθητὰς καὶ 66 διδασκάλους, διὰ τὰ ὁποῖα δαπανῶνται 2,074 λίραι Τουρκικαί. Τῶν σχολείων τούτων τὰ πλεῖστα εἶναι δημοτικά. Βουλγαρικὰ σχολεῖα ὑπάρχουσιν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ 6 μὲ 460 μαθητὰς καὶ 6 διδασκάλους μὲ δαπάνην ἐτησίαν 230 λιρῶν τουρκικῶν, Τουρκικὰ σχολεῖα 8 μὲ μαθητὰς 350 καὶ διδασκάλους 8 καὶ ἑβραϊκὰ σχολεῖα 3 μὲ μαθητὰς 153 καὶ 6 διδασκάλους.

Πινάκια Κορινθιακά Εἰκ. 1.

Πινάκια Κορινθιακά Εἰκ. 2.

Πινάκια Κορινθιακά Εἰκ. 3.

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΝ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΠΟΣΤΑΛΕΝΤΑ

Ὁ Ἄρειος Πάγος ἐν ταῖς ἀρχαίαις Ἀθήναις, ὑπὸ Κωνστ. Ν. Παπαμιχαλοπούλου, διδάκτορος τὰ νομικά. Ἐν Ἀθήναις τύποις «Παρνασσοῦ» 1881, εἰς 8ον σελ. α'.—ιϛ' 120. Τιμᾶται δραχ. ν. 2.

Διάλογοι τοῦ περιφήμου στρατηγοῦ τῆς ἀρχαιότητος Φωκίωνος τοῦ Ἀθηναίου περὶ πολιτείας καὶ ἀρετῆς ὅτι οἰκειότατον τὸ ἠθικὸν πρὸς τὸ πολιτικὸν ἐκδοθέντες τὸ πρῶτον Γαλλιστὶ ὑπὸ Γαβριὴλ Βοννάνη Μάβλη μεταφρασθέντες δὲ εἰς τὴν ἡμετέραν διάλεκτον ὑπὸ τοῦ ὁμογενοῦς Ἰωάννου Κασκάμπα. Ἀνατυποῦται ἤδη ὑπὸ Ἰω. Δ. Παπαϊωάννου ἐν Ἀθήναις, ἐκ τοῦ τυπογραφείου Νικολάου Ῥουσοπούλου 1880, εἰς 8ον σελίδες 68.

Ἱερὰ ἱστορία πρὸς χρῆσιν τῶν δημοτικῶν σχολείων μετὰ εἰκόνων· παλαιὰ διαθήκη, ὑπὸ Ἰγνατίου Μοσχάκη ὑφηγητοῦ τῆς Θεολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ καὶ καθηγητοῦ τοῦ διδασκαλείου. Ἐν Ἀθήναις βιβλιοπωλεῖον ὁ «Κοραῆς» Ἀνέστη Κωνσταντινίδου 1881, εἰς 8ον σελίδες 86.

Λογοδοσία τοῦ συμβουλίου τοῦ ἐν Ἀδριανουπόλει Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου τοῦ ἔτους 1878—1879. Ἀναγνωσθεῖσα ὑπὸ τοῦ προέδρου Κ. Ζ. Σακελλαρίου. Ἀθήνησι τύποις Ἀνδρέου Κορομηλᾶ 1880, εἰς 8ον σελίδες 10.

Δευτέρα εἰκὼν δικαιοσύνης, ἤτοι δίκη ἐνώπιον τοῦ Ἀρείου Πάγου κατὰ τῶν σεβαστῶν διατάξεων τελευταίας βουλήσεως τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων ἀειμνήστου καὶ μεγάλου εὐεργέτου Ἀλεξάνδρου Ἀθ. Μπαμπαγιώτου, διαθέσαντος τὴν ἑαυτοῦ περιουσίαν εἰς συντήρησιν τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἐν Σύρῳ ἱδρυθέντος «Ὀρφανοτροφείου ἀδελφῶν Μπαμπαγιώτου», καὶ κατὰ τῆς ἀποφάσεως τῶν ἐν Ἀθήναις ἐφετῶν ἀποδούσης τὴν ἰσχὺν καὶ τὸν σεβασμὸν αὐτῶν, σκανδαλωδῶς καταπατηθεισῶν ὑπὸ τοῦ δημάρχου κ. Βαφιαδάκη καὶ τῶν ἄλλων μελῶν τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου τοῦ φιλανθρωπικοῦ ἱδρύματος. Ἐν Ἑρμουπόλει Σύρου 1880, εἰς 8ον σελίδες 59.

Ὁ Πολίτης Στρατιώτης ἤτοι στρατολογικαὶ μελέται ὑπὸ Ἀντωνίου Γ. Πετρίτση. Ἐν Ἑρμουπόλει Σύρου τύποις «Πατρίδος» 1880, εἰς 8ον σελίδες 114.

Διὰ συνδρομὰς ἀπευθυντέον πρὸς τὸν ἐκδότην κ. Σαράντην Π. Οἰκονόμον (ἐν ὁδῷ Ἀθηνᾶς παρὰ τῷ Τελωνείῳ). Διὰ πληροφορίας δὲ καὶ καταχωρίσεις πρὸς τὸν κ. Π. Ι. Φέρμπον γραμματέα τῆς ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιτροπῆς (ἐν τῷ καταστήματι τοῦ Συλλόγου ὁδὸς Νομισματοκοπείου ἀριθ. 4).

Ἐν ταῖς Ἐπαρχίαις ἀπευθυντέον διὰ συνδρομὰς καὶ καταχωρίσεις ἐν τοῖς γραφείοις τῶν ὑπὸ τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ συντηρουμένων Σχολῶν τῶν Ἀπόρων Παίδων, ἐν δὲ τῷ ἐξωτερικῷ παρὰ τοῖς ἀνταποκριταῖς τοῦ Συλλόγου.

Ὁ Παρνασσὸς ἐκδίδοται τὸ τέλος ἑκάστου μηνός

ΤΙΜΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΠΛΗΡΩΤΕΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ἐν Ἑλλάδι δραχμαὶ νέαι ἤτοι φράγκα	15
Ἐν τῇ Ἀλλοδαπῇ	20

Ἔξω τῶν Ἀθηνῶν εἰς οὐδένα στέλλεται ὁ Παρνασσὸς ἐὰν μὴ προαποσταλῇ ἡ συνδρομή.

Σώματά τινα τοῦ Α' Β' Γ' καὶ Δ' τόμου τοῦ Παρνασσοῦ εὑρίσκονται καὶ πωλοῦνται ἐν τῷ τυπογραφείῳ Παρνασσῷ.

Αἱ συνδρομαὶ τῶν ἐπαρχιῶν γίνονται δεκταὶ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια τῆς Ἐθνικῆς καὶ Ἰονικῆς Τραπέζης. Τοῦ δ' ἐξωτερικοῦ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια γαλλικὰ καὶ ἰταλικά.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΟΜΟΣ Ε' ΤΕΥΧΟΣ Γ'.
31 ΜΑΡΤΙΟΥ 1881

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ
1881

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ν. ΠΕΤΡΗ.—Ὁ Γυιζῶτος ὡς πολιτικὸς ἅμα καὶ συγγραφεὺς ἐξεταζόμενος σ. 193.

ΜΙΧ. ΙΔΡΩΜΕΝΟΥ.—Ἡ πατρὶς Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως σ. 209.

ΙΩ. Γ. ΦΡΑΓΚΙΑ. — Τῶν ἐρώτων τοῦ Ὀβιδίου βιβλίον Α'. Ἐλεγεῖα Α' καὶ Β'. (ἐλευθέρα ἔμμετρος μετάφρασις) σ. 216.

ΚΩΝΣΤ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ.—Ὁ Μωρέας σ. 220.

ΜΑΡΓ. Δ. ΔΗΜΙΤΣΑ.—Τῆς ἐν Μακεδονίᾳ Ἠδωνίδος ἀνέκδοτοι ἐπιγραφαὶ τρεῖς σ. 222.

ΑΡΙΣΤ. Κ. ΣΠΑΘΑΚΗ.—Περὶ τῆς κατ' Ἀριστοτέλη παιδείας σ. 226.

ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΥ. — Πρόχειρά τινα περὶ τῶν πηγῶν τῆς ἀθηναϊκῆς ἱστορίας κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας σ. 244.

Ι. ΠΟΥΣΚΙΝ. — Ἀνέκδοτον ἐπεισόδιον τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἐν Ῥωσίᾳ σ. 254.

ΕΜΜ. ΔΡΑΓΟΥΜΗ.—Φυσικὴ κατ' οἶκον. Ἰσορροπία ὑγρῶν. Σώματα ἐμβαπτιζόμενα ἐν ὑγρῷ (μετὰ τεσσάρων εἰκόνων) σ. 262.

Α. ΦΡΑΒΑΣΙΛΗ.—Τὸ παγωτὸν τῆς βασιλίσσης τοῦ Πετρουτσέλη κεφ. ς' Οἱ κύνες τοῦ κὺρ Γαβριὴλ σ. 267.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ.—Πειραϊκαὶ ἀρχαιότητες ὑπὸ *Ἰακώβου Δραγάτση*. Ἐπιγραφαὶ Καλαβρύτων ὑπὸ *Ἀ'. Πετρίδου*.—Εὑρήματα ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ *Σ. Κ. Σ.*—Εἰδήσεις σ. 274.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ.—σ. 282.

ΣΥΜΜΙΚΤΑ.—Homo sum ὑπὸ *Κ. Λαμπρέλλου*.—Ὁ χειμὼν τοῦ 1880—1881—Αἱ τίλφαι τῶν βιβλίων.—Ἠλεκτρικὸς χάρτης σ. 283.

ΧΡΟΝΙΚΑ.—Φιλολογία.—Τέχναι καὶ ἐπιστῆμαι.—Καλαὶ τέχναι.—Διάφορα σ. 287.

———

Ἕνεκα ἀσθενείας τοῦ συντάττοντος τὸν λεπτομερῆ πίνακα τοῦ παρελθόντος ἔτους, οὗτος θέλει διανεμηθῇ ἐντὸς τοῦ προσεχοῦς μηνός.

———

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιστατεῖ ἐπιτροπὴ συγκειμένη ἐκ τῶν κκ. Εἰρηναίου Ἀσωπίου, Ἐμμανουὴλ Δ. Ῥοΐδου, Παναγιώτου Ι. Φέρμπου, Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου καὶ προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου κ. Τιμολέοντος Ἀργυροπούλου.

Ο ΓΥΙΖΩΤΟΣ ΩΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ

ΑΜΑ ΚΑΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΥΣ ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟΣ

Ὅ,τι ὁ μεγαλεπίβολος ἀρχικαγκελάριος τῆς γερμανικῆς αὐτοκρατορίας πρίγκιψ Βισμάρκ πρὸ τῶν κατὰ τὴν Γερμανίαν μεγαλουργημάτων συνείθιζε νὰ λέγῃ περὶ ἑαυτοῦ «ὅτι εἶναι ὁ τὰ μάλιστα ἀπεχθὴς τῷ τόπῳ», τοῦτο εἴκοσιν ἔτη πρότερον ἐπ' ἴσης διϊσχυρίζετο περὶ ἑαυτοῦ ἄλλος πολιτικὸς ἀνήρ. Καὶ πράγματι οὐδεὶς τῶν Γάλλων ὑπουργῶν ἤξευρε νὰ διακατέχῃ τὴν ἐξουσίαν ἐπὶ μακρότατον, ἀλλὰ καὶ κατ' οὐδενός, ἴσως τούτου ἕνεκα, ἴσχυσε τοιοῦτο μέτρον ὀργῆς καὶ ἀπεχθείας, ἢ κατ' αὐτοῦ, οὐδὲ κατ' αὐτοῦ τοῦ Πολινιὰκ, ὅςτις ἵνα ἐνσπείρῃ τοιαύτην ἀπέχθειαν ἦτο πάντως ἀσήμαντος καὶ μικρός. Πλὴν ἀλλ' ὅμως ἡ διάθεσις αὕτη παρῆλθε καὶ ὅτε ὁ Γυιζῶτος ἔτει 1874 ἐξεμέτρησε τὸ ζῆν, μόλις ὑπεσημάνθη ἐν τῷ ἡμερησίῳ τύπῳ τῆς Γαλλίας ἀπήχησις τοῦ φρονήματος ἐκείνου, ὅπερ ἐν ταῖς δειναῖς ἡμέραις τοῦ Φεβρουαρίου 1848 ἀπήτησεν ἐπὶ πίνακι τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ πεπτωκότος ἤδη ὑπουργοῦ (δηλ. τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου). Πάντων ἕνεκα τούτων ἡ κρίσις περὶ Γυιζώτου ὡς ἀνθρώπου καὶ ὡς πολιτικοῦ ἀνδρὸς παρέμεινε πολὺ διάφορος καὶ ἀμφίβολος. Καὶ εἶναι μὲν τ' *ἀπομνημονεύματα* τοῦ Γυιζώτου βαρύτιμος συμβολὴ ἀμφοτέρων (τουτέστι καὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολιτικοῦ), ἀλλ' ἔνθεν μὲν λήγουσιν εἰς τὸ ἔτος 1848, ἔνθεν δὲ διατρίβουσιν ἀποκλειστικῶς περὶ τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν αὐτοῦ, ὡς ὑπουργοῦ, καὶ ἑπομένῳ τῷ λόγῳ δὲν διαχέουσι φῶς ἐπὶ τὸ ἐσωτερικὸν δημιουργεῖον καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ μεγάλου ἀνδρός. Ἐπὶ τούτῳ μέμφονται τὸ φιλοπόνημα τῆς δεσποίνης Οὒϊτ, τῷ γένει Γυιζώτου, οὗ ἡ ἐπιγραφὴ «ὁ Γυιζῶτος ἔν τε τῷ ἑαυτοῦ οἴκῳ καὶ μετὰ τῶν ἰδίων φίλων» (1787—1874),[1] ἐξ οὗ καὶ ἐκ τῶν περὶ αὐτοῦ τούτου γεγραμμένων ἀρυόμεθα τὴν ὕλην εἰς τόδε τὸ βιογράφημα. Ἡ μόνη δῆλον ὅτι ἐπιζῶσα θυγάτηρ του Γυιζώτου, ἡ δέσποινα Οὒϊτ παρέχεται τῷ ἀναγνώστῃ συμβολὴν οἰκογενειακὴν καὶ ἠθογραφίαν, καταλεγομένην εἰς τὰ πολλοῦ ἄξια τοιουτότροπα συγγράμματα, ὅσα ἐν ταῖς τελευταίαις δεκαετηρίσιν ἀνέφηνεν ἡ γαλλικὴ φιλολογία. Ἀναμφισβητήτως ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος συγγραφὴ εἰ καὶ μὴ ἐκπεπονημένη κατὰ τὸ δόγμα τοῦ ἀθανάτου Τακίτου «sine ira et studio» γνωρίζει τῷ ἀναγινώσκοντι τὸν Γυιζῶτον, ὅπως τὰ μάλιστα εὐά-

1 Mad. de Witt, née Guizot. Monsieur Guizot dans la famille et avec ses amis (1787-1874). Paris. Libr. Hachette et Cie 1880, p. 364 εἰς 8ον.

ριθμοι διέγνωσαν αὐτὸν, κ' ἐντεῦθεν καθίσταται πλείστου ἀξία, καὶ διὰ τὴν περὶ Γυιζώτου κρίσιν ὡς πολιτικοῦ ἅμα καὶ συγγραφέως. Ἰστέον δ' ὅτι οὕτω συμπεπλεγμένος χαρακτὴρ ἀνδρὸς, κατ' ἐπίφασιν πάνυ ψυχροῦ καὶ διακρουστικοῦ ἀποβαίνει οὐχὶ τοσοῦτον εὔκριτος. Αὐτὸς οὗτος ἐδόξαζεν, «ὅτι ἡ εἰκὼν ἡ μονιμοποιηθεῖσα ἐν τῇ φαντασίᾳ τῶν πλείστων Γαλατῶν καὶ ἣν ὡς εἰπεῖν ὁ Ἐρνέστος Ρενὰν ἅπαξ διεκανόνισεν, εἶναι ἡμαρτημένη, εἶναι μύθευμα, αὐτὸς δὲ δὲν εἶναι τὸ τραγικὸν πρόσωπον, τὸ ἔρημον, τὸ ἐντεταμένην ἔχον τὴν διάνοιαν, ὅπερ θὰ καταστῇ εἶδός τι συναξαρίου, ψευδὲς, ὡς πάντα τὰ μυθολογήματα». Ἂς ἴδωμεν λοιπὸν πῶς ὑπέγραψε τὸν ὅλον βίον τοῦ ἀξιομνημονεύτου πατρὸς ἡ φιλόστοργος θυγάτηρ.

Ὁ Φραγκῖσκος Πέτρος Γουλιέλμος Γυιζῶτος ἐγεννήθη τῇ 4 Ὀκτωβρίου 1787 ἐν Ρήμοις πατρόθεν καὶ μητρόθεν ἀπρὶξ ἐχόμενος τοῦ καλβινισμοῦ. Καὶ ὁ μὲν πατήρ του Ἀνδρέας Φραγκῖσκος Γυιζῶτος, εὐφυὴς δικηγόρος ὑπέστη τὸν ἐπὶ τοῦ ἰκριώματος θάνατον ἔτει 1794 ὡς θιασώτης τῆς παλαιᾶς τάξεως, ἡ δὲ νεαρὰ χήρα, ἡ ἀναντιλέκτως σπανίας ψυχικῆς ἅμα δυνάμεως καὶ ἐνεργείας γυνὴ, εὐθαρσῶς ἀπεδύθη εἰς τὸν τοῦ βίου ἀγῶνα καὶ σπουδαίως ἐπιμεληθεῖσα τῆς ἀγωγῆς τῶν δύο υἱῶν της ἀπεδήμησεν εἰς Γενεύην χάριν βελτίονος παιδεύσεως. Τὸ τραγικὸν ὅμως τέλος τοῦ συζύγου τοσοῦτον διεσάλευσε τὴν καρδίαν της, ὥστε εἴκοσι συνεχῆ ἔτη διῆγε τὰς νύκτας κλαίουσα «ὀκτὼ μόνον ἔτη ἐπιγείου εὐδαιμονίας καὶ τὰ λοιπὰ δάκρυα καὶ οἰμωγαί» (ἴδ. σ. 120 Βιογρ.) Καὶ τοὺς γόους αὐτῆς ἀπέκρυπτεν ἀπὸ τῶν ἰδίων τέκνων, ὑπὲρ ὧν τῆς ἀγωγῆς καὶ τῶν ἐγγόνων ἀφιέρωσε τὸν ὅλον βίον, ὅστις ἐγένετο ἱκανῶς μακρὸς, ὥστε νὰ ἐπίδῃ τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν πτῶσιν τοῦ πρεσβυτέρου αὐτῆς υἱοῦ. Ὅτε δ' ὁ Γυιζῶτος τῇ α'. Μαρτίου 1848 τὴν τοῦ θαλαμηπόλου στολὴν φορῶν παρηκολούθησε τῷ εὐπατρίδι Φλεϊσμάννῳ ἐκ Παρισίων εἰς Βρυξέλλας καὶ αὐτόθεν ἔφυγεν εἰς Ἀγγλίαν, ἡ τοῖς ἔτεσι προβεβηκυῖα μήτηρ ᾐσθάνετο ἑαυτὴν ἱκανῶς σθεναρὰν ὅπως συμπαρακολουθήσῃ ἐκείνῳ εἰς Λονδῖνον, ᾧ ὀλίγας ἡμέρας ὕστερον συνέτυχεν ἐν Βρόμπτων (τῇ 31 Μαρτίου). Τὰς ἀρετὰς τῆς ἀρχαϊκῆς αὐτῆς δεσποίνης συγκεφαλαιοῦται ὁ κύριος Σαιμπέβ λέγων, «νομίζω, ὅτι, ἔτι βλέπω αὐτὴν φοροῦσαν τὴν παλαιὰν πατροπαράδοτον στολὴν καὶ πεπροικισμένην διὰ τῶν ἰσχυρῶν καὶ βαθύνων τύπων, αὐστηρὰν ἅμα καὶ πραεῖαν ὑπομιμνήσκουσαν τὰς δεσποίνας τοῦ Πὸρτ-Ρουάλ. Παραπλησίῳ τῷ τρόπῳ εἰκονίζει αὐτὴν καὶ ὁ κ. Α. Σχέφφερ λέγων «ὅτι ἡ γηραιὰ αὕτη γυνὴ ἐκόσμει τὴν αἴθουσαν τοῦ ὑπουργοῦ υἱοῦ της παριστῶσα τὴν εἰκόνα πιστῆς ἁπλότητος καὶ τῶν ἀρετῶν ἐκείνων, αἵτινες ἀκμάζουσιν ἐν τοῖς διωγμοῖς καὶ τῇ ἐρήμῳ». Ἔτει 1805 ὁ Γυιζῶτος μετέβη εἰς Παρισίους πρὸς ἔναρξιν τῶν ἐν τῇ νομικῇ σχολῇ μελετῶν. Αἱ δ' αὐτόθεν εἰς τὴν ἰδίαν μητέρα ἐπιστολαὶ ἀποπνέουσιν αὐστηρότητα *καθαριστῶν*,[1]

1 Αἱρέσεως διαμαρτυρομένων ἐν Ἀγγλίᾳ.

ἔν τε τοῖς θρησκευτικοῖς καὶ ἠθικοῖς ἀξιώμασι καὶ οὐδὲν ἴχνος εὕρηται ἐν αὐταῖς τῆς, ὡς εἰκός, ἐκ τῆς μαθητικῆς ἡλικίας, συνήθους ἐπιπολαιότητος. Πρὸς τούτοις καὶ μετέπειτα εἴχετο γνώμης, ὅτι ἡ διάθεσις αὕτη τῷ νεανίᾳ, τῷ εἰς τὸν βίον εἰσαγομένῳ, εἶναι αἱρετωτέρα, ἢ τοὐναντίον. Καὶ ὅτ' ἐνώπιον αὐτοῦ ἔψεγον νέους ἐπὶ ἄκρᾳ σοβαρότητι καὶ μισαλλοδοξίᾳ «ἄφετε αὐτούς, ἔλεγε, διότι τοῖς λείπεται καιρὸς εἰς κολασμὸν τῶν τοιούτων παθῶν». Σημειωτέον, ὅτι ὁ Γυιζῶτος ἐνωρὶς ἔγνω, ὅτι τὸ μέλλον του ἐπερείδεται ἐπ' ἄλλῃ σφαίρᾳ, ἢ ἐπὶ τῇ εἰθισμένῃ τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου. Καὶ ὁ πρώην Ἑλβετὸς πρεσβευτὴς Στάπφερ ἐπέρρωσε τὴν τάσιν τοῦ νεανίου πρὸς ἱστορικὰς ἅμα καὶ καλλιλογικὰς σπουδάς, ὧν πρώτιστος καρπὸς προήχθη εἰς φῶς ἡ τοῦ Γίββωνος μεθερμήνευσις μετὰ τῶν ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐποχῇ ἐριτίμων σημειώσεων. Παρεκτὸς τούτου σχολάζων καὶ περὶ τὴν γερμανικὴν φιλολογίαν συνῆψε ταχέως γραμματολογικὰς σχέσεις, καὶ περὶ πολλοῦ ἐποιοῦντο αὐτὸν καθόλου οἱ ἐπὶ τὴν γραμματολογίαν ἐπιδρῶντες ἄνδρες, οἷοι ὁ τῆς γαλλικῆς Ἀκαδημείας γραμματεὺς Συάρδ καὶ ὁ Ἀββᾶς Μορελλέ. Ἐντεῦθεν ἀνεφύχθησαν ἀμέσως καὶ ἐλευθέρως αἴθουσαι ὡς ἡ τῆς κομίσσης d'Houdetot, τῆς πάλαι ποτὲ φίλης τοῦ Ρουσσὼ καὶ ἡ τοῦ πρίγκιπος Ταλλεϋράνδου, τῷ νεαρῷ Γυιζώτῳ, ὅςτις ἐν τούτοις τὴν ὑψίστην ἐπὶ τῆς γῆς εὐδαιμονίαν εὗρε πολὺ ταχέως συζυγεὶς τὴν πνευματώδη δεσποινίδα de Meulan, πρὸς ἣν συνεσχετίσθη ἕνεκα γραμματολογικῶν συμφερόντων καὶ ἥτις ἀνήκουσα εἰς ἀρχαῖον γένος νομιμοφρόνων, ἐπειρᾶτο ὅπως καλύψῃ τὴν καταστροφὴν τοῦ οἴκου αὐτῆς ἐκ τοῦ προϊόντος τῆς γραφίδος. Παραχρῆμα λοιπὸν μετὰ τὸν γάμον ὁ Γυιζῶτος τῇ εὐνοίᾳ τοῦ Φωντάνου, κατεστάθη καθηγητὴς τῆς νεωτέρας ἱστορίας εὐγνωμονικῶς ἀποδεξάμενος θέσιν παρασχομένην αὐτῷ καὶ τῇ συνοδῷ τοῦ βίου του ἀσφαλέστερον τὰ πρὸς τὸ ζῆν, πλὴν ἀλλ' ὅμως ἐν τῷ εἰσιτηρίῳ λόγῳ οὐδὲ τὸ παράπαν ἐγκατέμιξε τὸ εἰωθὸς καὶ ὡρισμένον ἐγκώμιον τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ δὲ Φωντάνης κατ' ἀνάγκην ηὐχαριστεῖτο φρονῶν, ὅτι οἱ προτεστάνται οὗτοι ἦσαν ὑπὲρ τὸ δέον ἰδιογνώμονες. Τὸ ἔτος 1814 διήνυσεν ὁ Γυιζῶτος ὡς γενικὸς γραμματεὺς ἐν τῷ ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν ὑπουργείῳ ὑπὸ τὸν Ἀββᾶν Μοντέσκιον, ᾧ συνέστησεν ἐκεῖνον ὁ Ρουὲ Κολλάρδ, ἐπειδὴ προὐτίθεντο διὰ τοῦ διορισμοῦ ἑνὸς προτεστάντου καὶ ἐλευθερόφρονος νὰ παράσχωσιν ἐγγύησιν ὑπὲρ ἐλευθεροφρονούσης ὁμάδος. Καὶ αἱ 100 μὲν ἡμέραι ἔθεσαν τέρμα ταχὺ εςς τὴν εἰρημένην θέσιν, ἀλλ' ἀπ' αὐτῆς χρονολογεῖται ἡ εἴσοδος τοῦ Γυιζώτου εἰς τὰ πολιτικά, παρ' ᾧ ὅσῳ ἐνωρὶς ἀνεφύη ἡ εἰς τὸ πολιτικὸν στάδιον κλίσις, τόσῳ ἰσχυρὰ καὶ ἡ ἀγάπη πρὸς τὰς πολιτικὰς μελέτας καὶ ἡ πολιτική του εὐφυΐα (ingenium politicum) ἐξεδηλώθη ἔτι ἰσχυρότερον. Ἡ δὲ «Μελαγχολία» ἣν ὁ Ἀλβέρτος Δύρερ ἐξύμνησεν ἐν τῷ ἀθανάτῳ αὐτοῦ S t i c h (ποιήματι σημαίνοντι *Νυγμόν*) ὡς τὴν κρηπῖδα τῶν ἐπισκέψεως ἑδραζομένων σπουδῶν, δὲν ἦτο

παντάπασιν ἰδιότης τοῦ Γυιζώτου μὴ σκοπουμένης τῆς ὅλης σοβαρᾶς τάσεως τοῦ βίου του. Τῷ νεανίᾳ Γυιζώτῳ διέφερε μᾶλλον ὁ ἄνθρωπος, ἢ ἡ φύσις. Δὲν θὰ διήνυον, λέγει που (ἴδ. σ. 80), 20 μίλια ἵνα ἴδω ὡραῖον τόπον, πάντως ὅμως χίλια πρὸς ὄψιν διαπρεποῦς ἀνδρός. Τὴν καθαρῶς ἐπιστημονικὴν ἀσχολίαν παρέβαλε μετὰ ταῦτα πρὸς τὴν ἀτόπειραν τοῦ βούλεσθαι περιπατεῖν μετὰ δεδεμένων ὀφθαλμῶν. Ἡ μὲν γυμνὴ καὶ καθαρὰ ἔννοια εἶναι τυφλὴ καὶ διαμαρτάνει τῆς ὁδοῦ ταχέως, ἡ δ' ἐνέργεια εἶναι ἀπαραίτητος, ἵνα μὴ ἡ σκέψις ἀποβῇ ἄλογος. Ἡ ὑπὸ τῆς δεσποίνης Γυιζώτου ἐπισκόπησις τῶν δύο ὄψεων αὐτοῦ (ἐν σ. 83) συνᾴδει τέλεον πρὸς τὸ ἐπιπολάσαν τοῦτο πολιτικὸν πνεῦμα, οὐχὶ δ' ὀλιγώτερον καὶ τ' ἀξιώματα, ἅτινα ὁ Γυιζῶτος ὑποσημαίνει ἔν τινι ἐπιστολῇ εἰς τὸν δοῦκα τοῦ Βρολὺ (σελ. 135) «ἵνα εἰςδύσῃ τις εἰς τὸ κοινόν, ὀφείλει νὰ φέρηται ὡς ἡ γαλῆ, ὁπόταν θέλῃ νὰ εἰσέλθῃ εἰς θύραν τινά, ἤτοι νὰ κύπτῃ καὶ νὰ γίνηται ἰσχνός, ὅπερ ἐστὶ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ (condititio siue qna non). Δυςφορῶ καὶ ἐξοργίζομαι ἐνίοτε καὶ ὅμως ὑποβάλλομαι μᾶλλον τῷ ὅρῳ αὐτῷ, ἢ ν' ἀφιστῶμαι τῆς *ἐνεργείας*. Διὰ τοῦτο ἐπιφυλάσσω ἐμαυτῷ τὴν πλήρη ἐλευθερίαν καὶ τὴν ὑπερήφανον μόνωσιν τοῦ ἀληθοῦς μου στοχασμοῦ διὰ τὰς ἠρέμους ἡμέρας τοῦ γήρως μου». Καὶ ἄλλοτε πάλιν ἀποφαίνεται (σ. 212) «φύσει αἰσθάνομαι ἐμαυτὸν παρορμώμενον εἰς ἐνέργειαν, καὶ δὴ εἰς παντοίαν δραστικότητα, ἥν τινα θὰ ἠδύναντο αἱ περιστάσεις νὰ μοὶ ἐπιβάλωσιν». Ὁ Γυιζῶτος δὲν διετέλεσεν ἐπὶ μακρὸν φίλος τῆς παλινορθώσεως. Ἐπανελθόντος τοῦ βασιλέως ἐγένετο γενικὸς γραμματεὺς τοῦ ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης ὑπουργείου, ἣν ὅμως λειτουργίαν ταχέως αὖθις παρητήσατο ἵν' ἀναλάβῃ ἐκ νέου τὴν καθηγεσίαν. Ἔτει 1818 ὀνομασθεὶς σύμβουλος τῆς ἐπικρατείας ζωηρῶς μετέσχε καὶ ὡς τοιοῦτος καὶ ὡς συγγραφεὺς (Du gouvernement représentatif et de l'état actuel de la France[1] καὶ τοῦ «Essai sur l' histoire et l'état de l'instruction publique en France»[2] ἅτινα ἀμφότερα ἐδημοσιεύθησαν ἔτει 1816) τῆς ἱδρύσεως τοῦ συνταγματικοῦ συστήματος. Εἶτα τὸ ὑπουργεῖον Δεκὰζ μηνὶ Ἰουλίῳ τοῦ 1819 κατέστησεν αὐτὸν διευθυντὴν τοῦ ἐμπορικοῦ τμήματος ὑπὸ τὸν ὑπουργὸν τῶν ἐσωτερικῶν, παρασχὸν αὐτῷ τὴν εὐκαιρίαν τοῦ ἐκμαθεῖν τὸν μηχανισμὸν τῆς γαλλικῆς διοικήσεως καὶ ὑπὸ ταύτην τὴν ἔποψιν. Ὅτε μετὰ τὸν φόνον τοῦ δουκὸς Βέρρ διὰ τοῦ κ. δε—Σέρρ ἡ ἀντιπολίτευσις ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τῶν κοινῶν, ἐποιήσαντο ἐκποδὼν ἀπὸ τοῦ συμβουλίου τῆς ἐπικρατείας τοὺς κκ. Ῥοϋὲ Κολλὰρδ, δε-Βαράντ, Ἰόρδαν καὶ Γυιζῶτον ὅστις ἀπὸ τοῦ νῦν συνωστίζεται ἐν τῇ ἀντιπολιτεύσει. Ἔτει 1822 κλεισθείσης τῆς αἰθούσης τῶν παραδόσεών του ἐνέκυψεν αὖθις εἰς γραμματολογικὰς μελέτας. Καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1827 ἐδημοσιεύθησαν οἱ δύο πρῶτοι τόμοι τῆς ὀνομαστῆς Histoire

1 Τῆς ἀντιπροσωπικῆς κυβερνήσεως καὶ τῆς ἐνεστώσης καταστάσεως τῆς Γαλλίας.

2 Καὶ τοῦ δοκιμίου τῆς ἱστορίας καὶ τῆς καταστάσεως τῆς δημοσίας παιδεύσεως ἐν Γαλλίᾳ.

de la Révolution d' Angleterre καὶ ἔτει 1828 ἀνέλαβε τὴν σύνταξιν τῆς Revue Française. Τὸ δ' ὑπουργεῖον Μαρτινιὰκ ἀπεπειράθη τότε νὰ ἐγκαινίσῃ φιλελεύθερον σύστημα, προσενεγκὸν τῷ μὲν Ρουὲ-Κολλὰρδ τὴν προεδρίαν τῆς βουλῆς, τῷ δὲ Γυιζώτῳ ἀποδὸν τὸν τίτλον συμβούλου τῆς ἐπικρατείας, ἐπιτρέψαν ἅμα αὐτῷ καὶ τῷ Κουζίνῳ (τῷ περιωνύμῳ δῆλον ὅτι μεταφράστῃ τοῦ Πλάτωνος παρὰ Γαλάταις καὶ διαπρεπεῖ καθόλου φιλοσόφῳ) καὶ τῷ Βιλεμαίνῳ τὴν ἐπανάληψιν τῶν πανεπιστημιακῶν ἀκροάσεων. Ἐντεῦθεν τὰ δύο ἑπόμενα ἔτη συναποτελοῦσι τὴν λαμπηδόνα τῆς δραστικότητος τοῦ Γυιζώτου ὡς δημοσίου διδασκάλου, καὶ αἱ μετὰ ταῦτα δημοσιευθεῖσαι, αἱ τότε ἐνώπιον πολυαρίθμου ἅμα καὶ ἐκλεκτοῦ κοινοῦ ἀπαγγελθεῖσαι ἀκροάσεις «περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ ἐν Γαλλίᾳ» ἐμπεδοῦσι κατ' ἐξοχὴν τὴν φήμην αὐτοῦ ὡς λογίου. Περὶ τοὺς αὐτοὺς καιροὺς εὐημέρησεν ὅπως ἀποκαταστήσῃ τὴν διὰ τὴν τελευτὴν τῆς πρώτης συζύγου ἐπιταραχθεῖσαν κατ' οἶκον εὐδαιμονίαν διὰ δευτέρου εὐτυχοῦς συνοικεσίου μετὰ τῆς ἀνεψιᾶς τῆς ἀποιχομένης, ἤγουν τῆς δεσποινίδος Ἐλίσης Διλλών. Ἡ δὲ δευτέρα αὕτη σύζυγος δὲν ὑστέρει τῆς πρώτης τὴν ἐκμόρφωσιν τοῦ λογικοῦ καὶ τῆς καρδίας καὶ ἐξ ἴσου ἀφωσιωμένη ταῖς μελέταις καὶ τῷ συγγράφειν διετέλεσε πιστὴ καὶ πνευματώδης συνεργάτις τοῦ συζύγου. Καὶ ἐκ μὲν τοῦ πρώτου γάμου ὁ Γυιζῶτος ἔσχεν υἱόν, Φραγκῖσκον τοὔνομα, ὅστις ἐν ἀκμαιοτάτῃ ἡλικίᾳ ἐτελεύτησεν· ἐκ δὲ τοῦ δευτέρου ἐκτήσατο δύο θυγατέρας Παυλίναν καὶ Ἐρριέταν καὶ υἱὸν Γουλιέλμον.

Τὸ ἔτος 1830 ἀνεβίβασε τὸν Γυιζῶτον παραχρῆμα ἐπὶ τὸν κολοφῶνα, εἰς ὃν ταχύτατα ἔσπευδεν ἀπὸ τῆς πρώτης μετοχῆς εἰς τὰ πολιτικά. Οὐδὲν δὲ τὸ παράδοξον, ἂν ἐν τῇ προκειμένῃ βιογραφίᾳ εὕρηνται πολὺ δυσμενεῖς ὑποσημάνσεις ὡς πρὸς τὴν κυβέρνησιν Καρόλου τοῦ Ζ', (τοῦ χριστιανικωτάτου ἐκείνου ἡγεμόνος, ᾧ ἡ πατρὶς ἡμῶν πολλὰ ὀφείλει). Τὸ ἐκ τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου ἀνέκδοτον, ἐν ᾧ ὁ κ. Πεϋρωνὲ ὡμίλησε περὶ μέτρων «μετριοπαθείας καὶ νομιμότητος» τεκμηριοῖ τὸν βασιλέα (λέγει ὁ Γυιζῶτος σ. 121) ἐν τῇ γνωστῇ αὐτοῦ ἐκτυφλώσει καὶ αὐταπάτῃ. Τὴν δ' ἀνατροπὴν τῆς βουρβωνικῆς κυβερνήσεως ὁ Γυιζῶτος ὑπελάμβανεν ἁπλοῦν ἐπακόλουθον τῆς ἑαυτῶν ἀδεξιότητος, γράφων ὡς λόγιον τῆς ἱστορίας τῶν πεντεκαίδεκα αὐτῶν ἐτῶν τὰς ῥήσεις τοῦ Ὀμὲρ Ταλὼν «διὰ τὰ βασίλεια τῆς γῆς ταύτης δὲν ὑπάρχουσι κρίσιμοι ἡμέραι καὶ ἔτη· ἡ εὐτυχία των οὐδαμῶς ἤρτηται ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τῶν ἀστέρων· τὸ πνεῦμα καὶ ἡ τύχη των εἶναι μοναδικὴ καὶ μόνη, ἤτοι ἡ ἀγαθὴ, ἢ φαύλη των διοίκησις». Ἡ μετοχὴ ἐν τούτοις τοῦ Γυιζώτου εἰς τὴν πτῶσιν τῆς παλαιοτέρας βασιλικῆς δυναστείας φαίνεται κατὰ τὴν ἔκθεσιν τῆς ἰδίας θυγατρὸς παντελῶς ἀσήμαντος. Καὶ αὐτὸς οὗτος ἐν τοῖς «Ἀπομνημονεύμασιν» ἐκφράζεται ὁμοίῳ τῷ τρόπῳ. Ὁ Γυιζῶτος δηλαδὴ (κατὰ τὰ ἀπομνημονεύματα

ταῦτα) ὑπέστρεφεν ἐκ Ῥήμων, ὅτε τῇ 26 Ἰουλίου ἐν Πουϊλλὺ ἤκουσε τὰ διατάγματα τοῦ Πολινιὰκ, ἅμα δὲ καὶ τὴν τῆς ἐπαναστάσεως ἔκρηξιν. Καὶ μόλις ἐν Παρισίοις ἀφικόμενος (κατὰ τὴν 27 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς) ἔλαβεν ἐπιστόλιον παρὰ τοῦ Κασιμὶρ-Περιέ, καλοῦν ἐκεῖνον εἰς σύσκεψιν. Ἀπὸ τοῦδε ὁ Γυιζῶτος πρωταγωνιστεῖ ἐν ταῖς κινήσεσι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ παραχρῆμα ὡς ὑπουργὸς τῶν ἐσωτερικῶν παρὰ τῷ Λουδοβίκῳ Φιλίππῳ, τρεῖς ὅμως μῆνας μετέπειτα παρητήσατο τὴν ὑπουργίαν μετὰ τοῦ Περιὲ καὶ τοῦ δουκὸς Βρολὺ, διότι ἦσαν τὰ συντηρητικὰ στοιχεῖα τοῦ ὑπουργείου παραχωρήσαντα τὴν ἕδραν τῷ κ. Λαφὶτ καὶ τοῖς τούτου ἑταίροις. Ἀλλὰ δὲν ἠδύνατό τις νὰ περιμένῃ, ὅτι ὁ ἀνὴρ, ὅςτις ἔμελλε νὰ ἦναι μακρὰ ἔτη ἡ ψυχὴ τῆς κυβερνήσεως τοῦ Ἰουλίου, ἤθελε κρίνει αὐτὴν ταύτην καὶ τὸν ἡγέτην αὐτῆς ἄλλως, ἢ πολλὰ εὐνοϊκῶς. Ἡ ἔτει 1830 ἐπὶ τὸν θρόνον ἀνάβασις τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου κατά γε τὸν Γυιζῶτον κριτὴν ἐδωροφόρησε τῇ Γαλλίᾳ ὀκτωκαίδεκα ἔτη εἰρήνης καὶ ἀγαθὴν καὶ ἐλευθέραν κυβέρνησιν. Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς ἐπιστέλλει εἰς τὸν δοῦκα τοῦ Βρολὺ «εὑρισκόμεθα ἐν τῷ αἰῶνι τῆς ἐθνικῆς ὀρθοφροσύνης» (bon sens national). «Ὀφείλει τις καὶ μὴ ὁρῶν αὐτὴν νὰ πιστεύῃ εἰς τὴν ὕπαρξίν της, ὡς εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ, χωρὶς νὰ ἐννοῇ αὐτόν· *οὗτος* ἀποκαλύπτεται ἐκ τῶν ἰδίων ἔργων». Ἐντεῦθεν τοῖς ὀκτωκαίδεκα αὐτοῖς ἔτεσι τῆς εἰρήνης δύναταί τις νὰ προςνέμῃ τὸ δίκαιον, μὴ ἀλλογνοῶν ἐν τούτοις ἡλίκον ἀμέτρητον δυστύχημα ἐγένετο ἡ τοῦ 1830 ἐπανάστασις καὶ μὴ διαψεύδων τὴν ἀνὰ πᾶσαν τὴν Γαλλίαν διαφθορὰν, ἥτις ἔσχε τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τῆς δεσποτείας τῆς ἐλευθερόφρονος μέσης τάξεως (bourgeoisie) μάλιστα ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Γυιζώτου. Καὶ ὁμολογουμένως μὲν ὁ Γυιζῶτος, πολὺ ὀλιγώτερον συμμετέσχε τῶν ἐν ἔτει 1830 ἡμερῶν τοῦ Ἰουλίου, ἢ ὅσον ὁ Θιέρσος καὶ ὁ Βενιαμὶν Κωστάν. Ἂν μὴ ὅμως ὁ Γυιζῶτος ἐπέβαλε χεῖρα ἐπὶ τὸν θρόνον τῶν Βουρβώνων, ὁπόσον μείζων θὰ ἦτο ἡ ὑπηρεσία του, ἂν ἠγγυᾶτο ὑπὲρ τῆς ἀπειλουμένης δυναστείας. Ἐνθάδε ὄντως ἁρμόττει τὸ ὑπὸ τοῦ κ. Ταὶν ῥηθέν· «ὑποκειμένου τοῦ λόγου περὶ πολιτικῆς, προτιμότερον εἶναι νὰ συνεχίζῃ τις, ἢ νὰ ποιῆται ἀρχήν». Ἀναμφισβητήτως ὁ Γυιζῶτος ἀπεκαλύπτετο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ὁ ἡγέτης τοῦ συντηρητικοῦ στοιχείου τῆς κυβερνήσεως τοῦ Ἰουλίου. Καὶ ἐκ τῶν δύο ψυχῶν αὐτῆς ἡ μὲν τοῦ Γυιζώτου ἦτο ἡ συγκρατοῦσα, ἡ δὲ τοῦ Θιέρσου ἡ διασπῶσα. Ἐντεῦθεν ἄσμενος παρετήρησεν, ὅτι ἡ κυβέρνησις μετὰ τὴν ὀχλαγωγίαν τῆς 6 Ἰουνίου 1832 κατεπειγόντως ἐλάμβανε σπουδαῖα μέτρα. «Κυβέρνησις ἄνευ κανόνων, δοξάζει ὁ Γυιζῶτος, εἶναι ἀδύνατος, ὡς πάλιν Κυβέρνησις ἄνευ συνέσεως. Κάρολος ὁ δέκατος ἔπεσε δι' ἔλλειψιν συνέσεως· ταλαντευόμεθα ἐλλείποντος κανόνος. Τὰ νῦν ἀπαιτεῖται κανὼν καὶ εὐβουλία. Μετὰ τῆς 6 Ἰουνίου, ὡς λέγουσιν ἐν τῷ προαστείῳ τοῦ ἁγίου Γερμανοῦ, ἀνέλαβεν ὁ βασιλεὺς τὸ στέμμα (ἴδ. σ. 134)». Πολὺ σπουδαία καὶ

ἀξιομνημόνευτος ἐγένετο ἡ τοῦ Γυιζώτου ἐνέργεια κατέχοντος τὸ χαρτοφυλάκιον τοῦ ὑπουργοῦ τῆς δημοσίας παιδεύσεως πρῶτον μὲν ἔτει 1833, εἶτα ἀπὸ τοῦ 1836—1839. Εἰς τὸ 1833 τίθεται ὁ ὑπ' αὐτοῦ ἐπεξειργασμένος νόμος περὶ προκαταρκτικῆς παιδείας, νόμος μέχρι τοῦ νῦν ἐπιδρῶν. Ἡ δὲ δευτέρα ὑπ' αὐτοῦ διεύθυνσις τοῦ ὑπουργείου τῆς ἐκπαιδεύσεως διαπρέπει ἐπὶ σειρᾷ γραμματολογικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν ἐργασιῶν, ἃς ὡς ὑπουργὸς προὐκάλει, ἢ ὑπεστήριζεν. Καὶ δὴ εἰς τὴν ἀρχεδουλίαν αὐτοῦ ὀφείλεται ἡ ἐπίδοσις τῶν παλαιογραφικῶν καὶ ἱστορικῶν μελετῶν, ὡς πρὸς τὴν école des chartes καὶ ἡ μείζων ἔκτασις καὶ ἐμβάθυνσις, ὡς καὶ τὸ ἔγκριτον ἔργον τοῦ δε-Βαιλλὺ Elements de paléographie ἐξεπονήθη τῷ κελεύσματι τοῦ Γυιζώτου. Ἡ ἱστορία τῆς Γαλλίας καὶ αἱ πρὸς αὐτὴν σχετικαὶ ἔρευναι καὶ δημοσιεύσεις ὀφείλουσι τὴν ἰδίαν ἀνάπτυξιν εἰς τὴν ὑπερβάλλουσαν αὐτοῦ παρόρμησιν. Καὶ ὁπόσον ὀλίγον ὡς ὑπουργὸς τῆς παιδείας στενόκαρδος καὶ προσωποληπτικὸς ἐνεδείκνυτο ἐπὶ ἐνθαρρύνσεως ἐπιστημονικῶν σπουδῶν, διατρανοῖ τὸ ζωηρὸν ἐνδιαφέρον πρὸς τὰς τεχνοϊστορικὰς μελέτας τοῦ Ρείου. Εἰ καὶ οὗτος ὡς διαπρύσιος βασιλόφρων ἅμα πεσόντος τοῦ δεκάτου Καρόλου παρῃτήσατο τὴν δημόσιον ὑπηρεσίαν, οὐδὲν ἧττον ὁ Γυιζῶτος ὑπουργὸς ὢν δὲν ὤκνησεν, ὅπως ἐφοδιάσῃ ἐκεῖνον διὰ τῶν μέσων, ἅτινα καθίστων δυνατὴν τὴν εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν ἀποδημίαν του. Καὶ οὕτως πάλιν μὴ σκοπουμένης τῆς πολιτικῆς ἀλλοφροσύνης διέσωζε μέγαν τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην πρὸς τὸν Γυιζῶτον. Παρὰ τὴν δραστικότητα ταύτην ἐν τῷ ειδικῷ ὑπουργείῳ ὁ Γυιζῶτος ἐνδελεχῶς συνηγόρει ἐν τῇ βουλῇ ὑπὲρ τῶν προνομίων τῆς συνταγματικῆς μοναρχίας, ἅτινα σὺν τοῖς πολιτικοῖς φίλοις Ροϋὲ-Κολλάρδ, Περιὲ καὶ Βρολὺ ἤλπιζε νὰ ἐμπεδώσῃ ἐν Γαλλίᾳ. Πῶς δὲ διενοεῖτο τὸ πρᾶγμα, ἐκφράζει ἔν τινι ἐπιστολῇ τοῦ ἔτους 1836 διὰ τῶν λέξεων τοῦ Πασχὰλ «la multitude qui ne se réduit pas à l' unité, est confusion; l' unité qui n' est pas multitude, est tyrannie» ἡ πληθὺς ἡ μὴ ἐπαναγομένη εἰς τὴν ἑνότητα, εἶναι σύγχυσις, ἡ δ' ἑνότης ἡ μὴ οὖσα παντάπασι πληθὺς, εἶναι τυραννία, ὅπερ ἔστω τὸ ἀληθὲς λόγιον τῆς συνταγματικῆς μοναρχίας (ἴδ. σ. 178). Ἐνόμιζε δ' ἐν ᾧ ὑπερεμάχει τοῦ συστήματος τούτου ὡς τοῦ ἀρίστου, ὅτι τοιαύτη κυβέρνησις δὲν εἶναι ἀναμάρτητος. Ἀλλ' ἅπαξ εἶπεν (σ. 242) «ἡ ἀντιπροσωπικὴ κυβέρνησις εἶναι, ὡς ἡ τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου, καὶ πλημμελεῖ μὲν αὕτη, ἀλλ' ἐπανορθοῖ τὰ ἑαυτῆς ἁμαρτήματα». Ἐν ἄλλαις λέξεσι κατὰ τὸν Γυιζῶτον, ἡ συνταγματικὴ μοναρχία φέρει ἐν ἑαυτῇ τὸ ἐπανορθωτικὸν τῶν ἰδίων ἐλαττωμάτων. Πλὴν ἀλλ' ὅμως ἡ ιε', συνταγματικὴ μοναρχία δὲν παρέσχεν ἐν Γαλλίᾳ τὸν περὶ τούτου ἔλεγχον!

Ἅμα τῇ κατὰ τὸ 1840 προαγωγῇ τοῦ Γυιζώτου εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ ὑπουργείου καὶ ὑπουργοῦ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ἐπληρώθη ἡ ἐν τῷ βίῳ αὐ-

τοῦ φιλοδοξία. Διαφοροτρόπως κρίνεται ὁ Γυιζῶτος κατὰ τὰ ὀκτὼ ἔτη, ἐν οἷς ὡς ἡγέτης ἔσχε μετὰ χεῖρας τὰς τύχας τῆς Γαλλίας. Ὁ τὴν προτομὴν αὐτοῦ βλέπων ἐπὶ τῆς εἰκόνος ἐκείνης, τῆς ἐν τῷ παρεκκλησίῳ τοῦ Νεϋλλὺ ἥτις παριστάνει τὸν θάνατον τοῦ δουκὸς τῆς Ὀρλεάνης, ἄγεται νὰ πιστεύσῃ, ὅτι ἡ ψυχρὰ αὕτη λελογισμένη φυσιογνωμία, ἥτις κατ' ἐπίφασιν ἄμοιρος ἀνθρωπίνης συγκινήσεως μόνον μετὰ τοῦ πολιτικοῦ διαλογισμοῦ ἐμφανίζεται εἰς τὴν ἐπιθανάτιον κλίνην τοῦ δυστήνου διαδόχου τοῦ θρόνου, δύναται ν' ἀνήκῃ ἀποκλειστικῶς εἰς ἄνδρα δαπανώμενον εἰς τὰς πολιτικὰς σκέψεις, περιορῶντα τὴν κωμῳδίαν τῶν ἀνθρωπίνων πλανῶν καὶ παθημάτων. Καὶ ὅ,τι μὲν μνημονεύει ἡ τοῦ Γυιζώτου θυγάτηρ, ἴσια ἴσια ἐκ τῆς περιόδου ταύτης ἀντιφωνεῖ τοῖς περὶ τῆς ἀνωτέρω εἰκόνος εἰρημένοις. Ἀλλ' ὅμως τοὐναντίον διατείνονται, ὅτι ὁ Γυιζῶτος καὶ εἰς τὸ ἔπακρον τῆς πολιτικῆς δυνάμεως μεταρσιωθεὶς τὴν ἀληθῆ εὐδαιμονίαν τῆς ζωῆς ἀνεζήτει οἴκοι ἐν τῇ πρὸς τὴν πεφιλημένην σύζυγον ἀγάπῃ καὶ ἐν τῇ ἀνατροφῇ καὶ ἀγωγῇ τῶν ἰδίων τέκνων. Καὶ δὲν ἀπαναίνεται μὲν τὴν φιλαρχίαν (διότι λέγει ἐν σελ. 147 «ἀγαπῶ τὴν ἐξουσίαν ἅτε φιλῶν τὴν πάλην»), ὅμως οὐδὲ τὸ παράπαν δαπανᾶται εἰς τὴν φιλοδοξίαν αὐτήν. Περὶ πλέον ἐκ τῶν εἰς τὴν ἰδίαν γυναῖκα καὶ τὰ τέκνα ἐπιστολῶν συνάγεται ἡ μέχρι τῶν καθέκαστα μετ' αὐταπαρνήσεως ἐπιμέλεια τῆς οἰκίας καὶ τῆς οἰκογενείας, ἡ ἀπαράβλητος χαρὰ ἐπὶ τῇ εὐλογίᾳ τῆς κατ' οἶκον εὐδαιμονίας, ἀρεταί, αἵτινες ἀδύνατον νὰ ἐνοικῶσιν ἐν τῇ ψυχῇ ἀνδρός, ἐν οὗ τῇ ὑπάρξει ἡ πολιτικὴ φιλοδοξία ἅμα καὶ φιλαρχία ἀποτελοῦσι τὸν κύριον σκοπὸν (fin mot) τῇ δημοσίᾳ θέσει οὐδὲν συμφέρον τοῦ οἴκου σφαγιάζεται, οὐδὲν τῶν τῆς σωτηρίας καὶ τοῦ θρησκευτικοῦ μέλλοντος τῆς οἰκογενείας, διότι ἀνὰ μέσον τῶν σπουδαιοτάτων πολιτικῶν ἀσχολιῶν εὕρισκεν ὁ πατὴρ (ἤγουν ὁ Γυιζῶτος) καιρὸν ν' ἀκριβολογῆται ἐν τῇ πρὸς τὰ τέκνα ἐπιστολογραφίᾳ, νὰ συμμετέχῃ τῶν μελετῶν καὶ ἀνέσεων αὐτῶν, νὰ ἐπισκοπῇ ὀξυδερκῶς ὅσον τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῶν καὶ νὰ ἐπιδοκιμάζῃ τὰς ἀγαθὰς αὐτῶν ἰδιότητας καὶ ἐπανορθοῖ τὰς μὴ τοιαύτας. Παραβλητέα κρίνεται ἐνθάδε τοῦ λόγου ἡ ἐπιστολή, ἣν ἔτει 1839 ἐπιστέλλει εἰς τὴν ἰδίαν θυγατέρα Ἑρριέταν (σ. 191) περὶ τῶν ἐπιστολῶν της καὶ ἡ ἐγκάρδιος χαρά, μεθ' ἧς ὑποδηλοῖ πᾶσαν πρόοδον τοῦ πρεσβυτέρου υἱοῦ του, καὶ ἡ βαθεῖα λύπη, ἀλλὰ καὶ καρτερία, μεθ' ἧς ὑποφέρει τὰς δυσημερίας, οἷον τὴν ἔτει 1833 τελευτὴν τῆς δευτέρας συζύγου. Καὶ ὅτε τὸ ἔτος 1848 ἐξέωσεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς πολιτικῆς παλαίστρας, ὑπέστρεψεν ἄνευ λύπης καὶ μέμψεων εἰς τὴν οἰκιακὴν εὐδαιμονίαν, τὴν ἀναμένουσαν αὐτὸν καὶ ὁμολογεῖ μετ' ἀπαραμίλλου εἰλικρινείας, ὅτι ἡ πολιτικὴ δὲν ἠδυνήθη νὰ πληρώσῃ τὴν καρδίαν του, καὶ ὅτι τὴν εὐτυχίαν του δύναται νὰ εὑρίσκῃ μόνον «par ses affections et au sein de ses affections». «διὰ τῶν διαθέσεών του καὶ ἐν τῷ κόλπῳ τῶν διαθέσεών του». Καὶ

πᾶσαν εὐπραγίαν ἐν οὐδεμιᾷ μοίρᾳ ἐτίθετο, ἂν αἱ διαθέσεις τῷ ἔλειπον. Ἡ ζωὴ ὑπάρχει ἐν τῇ καρδίᾳ, καὶ ἡ καρδία ἐν τῇ οἰκογενείᾳ· «Si ses affections lui manquaient la vie est dans le coeur, et le coeur est dans la famille». Ὅτι δὲ ταῦτα δὲν ἦσαν κεναὶ φράσεις τεκμήριοῖ πᾶσα ἡ ἀλληλογραφία, ἡ ὅλη ἐνέργεια τοῦ ἀνδρὸς ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ οἴκου καὶ ἡ περιπαθὴς φροντὶς περὶ ἀνατροφῆς τῶν ἐγγόνων του, οὓς μέρος τι αὐτὸς ἀνέτρεφε. Καὶ τὸ εἰρημένον γεγονὸς καὶ τὸ ἄλλο ἐκεῖνο, συνᾴδει ὅτι ἄνευ ἀξιολόγου περιουσίας καὶ μετὰ τῆς φειδωλῆς οἰκονομίας διάγων κατέλιπε τὴν δημόσιον λειτουργίαν. Τύποι τοιοῦτοι πάνυ χαρακτηριστικοὶ δέον νὰ ἐξαίρωνται κατ'ἀντιβολὴν πρὸς τὴν διαγωγὴν τῶν ἐπὶ τοῦ Ναπολέοντος πολιτικῶν ἐκείνων ἀνδρῶν,οἵτινες τὴν σφόφιγγα τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν ἀνεζήτουν ἐν τῇ ἀχαλινώτῳ ἀπολαύσει καὶ ἀσυνειδήτῳ κτήσει ἑκατομμυρίων... Ὁ Γυιζῶτος αὐτὸς ἔκρινε τὴν δημόσιον ἐνέργειαν καὶ τὴν πτῶσίν του ἔν τινι ἐπιστολῇ πρὸς τὴν φίλην του δεσποινίδα Ἀουστίνην ὡς ἑξῆς· «εἷς τῶν ἐπιφανεστέρων ἱπποτῶν σας, ὁ δοὺξ τοῦ Ὀρμόνδ, ἔλεγε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ υἱοῦ του, τοῦ λόρδου Ὀσσώρυ, *Ὁ υἱός μου εἰ καὶ τεθνεὼς μοὶ εἶναι αἱρετώτερον παντὸς ἄλλου βιοῦντος*. Τοῦτο λέγω καὶ ἐγὼ περὶ τῆς παρελθούσης εὐδαιμονίας μου. Ἐν τῷ δημοσίῳ βίῳ μου μὲ κατηξίωσεν ὁ Θεὸς ὅπως ἐξυπηρετήσω τρία μεγάλα πράγματα, «*τὴν ἀγωγὴν τοῦ λαοῦ, τὴν ἵδρυσιν ἐλευθέρας κυβερνήσεως καὶ τὴν διατήρησιν τῆς εἰρήνης*». Ἐκ τῶν τριῶν δ' ἐξηριθμημένων πραγμάτων τὸ μὲν τρίτον ἀπέβη μοι εὐτυχῶς καὶ ὑπὲρ πᾶσαν προσδοκίαν, τὰ δὲ δύο ἄλλα φαίνονται μὲν ἤδη νῦν προσκρούοντα, ἀλλ' ἴσως ὀλιγώτερον, ἢ ὅσον φαίνονται.

Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1849, ὅτε ὁ Γυιζῶτος ἐκ τῆς καθόδου ὑπέστρεψεν εἰς Ἀγγλίαν, διέτριβεν ὡς τὸ πλεῖστον ἐν τῇ μικρᾷ ἐπαύλει παρὰ τὸ Χιζιὲ ἐν Νορμανδίᾳ, ὅπερ ἀγροτικὸν κτῆμα ἐκ τριακονταετοῦς φειδοῦς ἠγόρασε καὶ ὃ κατέστη τὸ κέντρον εὐδαίμονος κατ' οἶκον βίου, μάλιστα ἐξ ὅτου αἱ τοῦ Γυιζώτου δύο θυγατέρες (Παυλίνα καὶ Ἐρριέτα) συνεζεύχθησαν ἡ μὲν τὸν κ. Κορνέλην, ἡ δὲ τὸν κ. Κοράδον δε-Οὺϊτ, καὶ τὸν γηραιὸν πολιτικὸν περιεστοίχιζεν ἱλαρὰ πληθὺς ἐγγόνων. Καὶ δὲν εἶναι μὲν αἴθριος τόπος ἡ γλῶσσα αὕτη τῆς Νορμανδίας καὶ μετὰ τῶν ζοφερῶν ἀκτῶν καὶ τοῦ σπανίως ἀνεφέλου οὐρανοῦ, ἀλλὰ χώρα πολὺ ἐπιτηδεία ὅπως τὸν μακρότερον ἐκεῖ διαμένοντα καλέσῃ εἰς ἐπιστροφὴν αὐτοῦ ἑαυτοῦ. Αὐτόθι συνέγραψεν ὁ Γυιζῶτος τὰ «Ἀπομνημονεύματα» τὸ ὕστατον μεγαλούργημα τῶν ἐν τῷ βίῳ του καὶ τὸ κατὰ τὴν Γαλλίαν πολυανάγνωστον βιβλίον «Histoire de France racontée à mes petits enfants». Ὡς πρὸς δὲ τὰ πολιτικὰ γεγονότα ἐπολιτεύετο μᾶλλον ὡς ἀμέτοχος θεατής. Καὶ ἡ γνώμη αὐτοῦ περὶ προσώπων καὶ γεγονότων τῶν μετὰ τὸ 1848 δύο ἑπομένων δεκαετηρίδων εἶναι παντελῶς ἀντικειμενική, ἢ ὅταν συνειθίζει νὰ ἦναι ἐπὶ πεπτωκότων πολιτικῶν μεγαλείων. Καὶ δὲν εἶναι μὲν ἀπολύτως πολέμιος

τῆς δημοκρατίας, καί τοι ὑπερβαλλόντως ἀποδιδοὺς τὸ πρωτεῖον τῇ συνταγματικῇ μοναρχίᾳ, ἠξεύρει ὅμως, ὅτι καὶ ἡ δημοκρατία κατὰ τὰς καιρικὰς περιστάσεις ἐμπορεῖ νὰ ἦναι «ἀγαθὴ καὶ ὡραία πολιτικὴ μορφή», καὶ προςωπικῶς ἤθελεν ἐξοικειοῦσθαι πρὸς αὐτήν. Ἀλλ' ἔχεται γνώμης, ὅτι ἡ μορφὴ αὕτη τῶν τῆς πολιτείας ἀξιοῖ διάνοιαν μᾶλλον ὑγιαίνουσαν καὶ πλείονας ἀρετάς, ἢ ὅσας κέκτηνται οἱ Γάλλοι, καὶ ἐάν, λέγει, τὰ νῦν (ἤγουν ἔτει 1849) ἔχωμεν τὴν δημοκρατίαν, αἰτία τούτου, ὅτι ἐκ τῶν πνευματικῶν αὐτῶν προτερημάτων κεκτήμεθα οὐχὶ πολλά, ἀλλ' ἐλάχιστα (πρβ. σελ. 282). Περὶ δὲ τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς τελευτῆς αὐτοῦ (τῇ 26 Αὐγούστου 1850) κρίνει ὧδε· «ὁ κόσμος εὐαρίθμους εἶδεν οὕτως ἀγαθοὺς βασιλεῖς, ἡ δὲ κυβέρνησίς του ὑπῆρξε ἡ εὐεργετικωτέρα, ἣν ἔσχε ποτὲ ἡ Γαλλία κα' πιθανῶς ἕξει ποτέ», (πρβ. σελ. 281). Περὶ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1789 ἀποφαίνεται εὐνοϊκώτερον τοῦ Μονταλεμβέρτου ἐν τῷ περιωνύμῳ λόγῳ τῆς ἀποδοχῆς του εἰς τὴν Ἀκαδήμειαν (Discour de réception à l'Académie), εἰς ὃν ἐκ καθήκοντος ἀπεκρίνατο ὁ Γυιζῶτος τῇ 5 Φεβρουαρίου 1852 «Μὴ σκοπουμένων, λέγει, τῶν συμφορῶν καὶ τῶν πλανῶν τῆς ἐπαναστάσεως ἐπεκράτησαν οὐδὲν ἧττον ἔτει 1789 αἱ ἀγαθαὶ προθέσεις καὶ οὐδεὶς τὰ νῦν θὰ προείλετο τὴν ἐπάνοδον τοῦ πρὸ τοῦ 1789 καθεστῶτος». Ἀπόδειξις τῶν κατ' ἐπικράτησιν ἀγαθῶν συνεπειῶν τοῦ γεγονότος (δηλ. τῆς ἐπαναστάσεως) ἀναγινώσκεται ἐν σ. 291. Καὶ τὴν μὲν ἐγκαίνισιν τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος εἰς τὴν Αὐστρίαν χαιρετίζει (σ. 329) ὡς μέγα καὶ πολλὰ ἐπαγγελλόμενον μήνυμα· περὶ δὲ τῆς καθαιρέσεως τῆς κοσμικῆς δεσποτείας τοῦ Πάπα οὐδὲν ἐκφράζει. Καὶ ὡς προτεστάντης δυςκόλως μὲν ἀπεδέχετο τὸ Dominium temporale (τὴν μακρὰν κυριαρχίαν), ὅμως μνημονεύει εὐφυᾶ ἐπιστολὴν τοῦ Δουδάν, ἐν ᾗ λέγεται «δὲν ἠξεύρω πῶς οἱ λογικοὶ ἄνθρωποι δὲν κατανοοῦσιν, ὅτι Πάπας ἄνευ κράτους εἶναι ἓν τῶν μᾶλλον ἐπικινδύνων ὄντων ἐν τῇ κτίσει. Ὁπόταν οἱ χάρτινοι ἀετοὶ δὲν ἔχωσιν οὐρὰν ἱκανῶς βαρεῖαν, πίπτουσι πρηνεῖς». Ὁ σκεπτικὸς λοιπὸν Δουδὰν διενοήθη ἐπὶ τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ συνῳδὰ τῷ σκεπτικῷ Θιέρσῳ, ὅτε οὗτος συνεβούλευσε τῷ Λουδοβίκῳ Ναπολέοντι ὅπως ἀποκαταστήσῃ τὴν κοσμικὴν ἐξουσίαν τοῦ Πάπα. Τὰ δὲ γερμανικὰ πράγματα διορᾷ ὁ Γυιζῶτος, ὡς εἰκός, διὰ τῶν γαλλικῶν διοπτρῶν. Τὸ ἀναποφάσιστον καὶ ἀδεξιότατα ὑπολαμβάνει κατὰ τὴν πασιθρύλητον φράσιν τῆς «Ἐφημερίδος» ὡς *τὰ σημεῖα τῶν καιρῶν*. Οὐδεὶς ἐπίσταται τί βούλεται, τὰ πάντ' ἀφίνει νὰ γίνωνται καὶ μόνον (οὕτως ἐπιστέλλει ἔτει 1864 εἰς τὸν Βαράντ «ὁ Βισμάρκ ἔχει τὴν ὄψιν ἀληθοῦς φιλοδόξου, ἐπιδιώκοντος σκοπόν τινα, ἐπειδὴ συνέλαβεν αὐτὸν καὶ βούλεται τὴν πραγμάτωσιν, ἀλλ' οὔτ' ἔμφρων, οὔτ' ἔντιμος (sic) εἶναι, ἀλλ' εἶναί τις (σ. 334). Κατ' ἀκολουθίαν καὶ πρὸς τὴν Γερμανίαν τοῦ 1870 δὲν δύναται νὰ ἐνδείκνηται ἐπιεικής. Καὶ θεωρεῖ μὲν

τὴν διαγωγὴν τοῦ Ναπολέοντος ἀνάρμοστον, ἀλλὰ δὲν ἐννοεῖ πῶς ἡ Πρωσσία ὑπὲρ τὴν ἀξίωσιν τῆς Γαλλίας ἠδύνατο νὰ ἦναι τοσοῦτον ἐξηρεθισμένη, ὥςτε νὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον. «Ὁποτέρα τῶν δύο κυβερνήσεων, ἢ λαῶν, εἶναι ἡ μᾶλλον ἐστερημένη εὐβουλίας καὶ ἠθικοῦ αἰσθήματος; ἀληθῶς θὰ ἠμηχάνουν ν' ἀποφασίσω» (σ. 343). Ἐντεῦθεν καταμανθάνει τις ὁπόσον δυςχερὲς εἶναι καὶ πνεῦμα τοιοῦτον, οἷον τὸ τοῦ Γυιζώτου, ν' ἀπεκδυθῇ τὴν ἐθνικὴν ἐμπάθειαν. Εἰς δὲ τὴν ἔτει 1873 ἐνεργηθεῖσαν συγχώνευσιν (Fusion) ἣν ὁ Ἐρρῖκος πέμπτος ἔμελλε νὰ ἐπαναγάγῃ εἰς τὸν θρόνον τῶν πατέρων του, δὲν πιστεύει πολύ. Καὶ πρὸς τὸν κόμητα Σαμβὸρδ ἐμφανῶς ἀπιστεῖ ἐπάγων τάδε· «οὗτος δὲν εἶναι ὁ χαρακτὴρ τῶν ἀνθρώπων τῆς ἡμετέρας ἐποχῆς» (πρβ. σ. 359). Περὶ δὲ τοῦ Ναπολέοντος τοῦ Γ', οὐδεμία κρίσις τοῦ Γυιζώτου εὕρηται ἐν τῇ περὶ ἧς ὁ λόγος συγγραφῇ. Ἀρίγνωτος εἶναι μόνον ἡ φράσις, ἣν ἔτει 1851 ἐξήνεγκε περὶ αὐτοῦ «c'est une médiocrité méconnue» εἶναι παρεγνωρισμένη μετριότης. Καὶ ὅμως κατὰ τὸ β'. ἔτος τῆς δευτέρας αὐτοκρατορίας διέκειτό πως φιλικώτερον πρὸς αὐτόν. Τοῦ ἐπεισοδίου αὐτοῦ μέμνηται ἡ βιογράφος ἐν ἑνὶ στίχῳ, ἀναμφισβητήτως ἄκουσα, ἐπειδὴ τοῦτο ἐγένετο ἡ ὑστάτη ἀπάτη τοῦ πατρός της. Ἡ δ' ἐλευθέριος χρονολογία ἡ ἐγκαινισθεῖσα ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν πολιτικῶν τοῦ ἀντικαίσαρος Ρουὲ καὶ τοῦ ὑπουργείου Ὀλλιβιέρου, ἐξήγειρεν ἔν τισι τὴν ἐλπίδα, καθ' ἣν ἡ αὐτοκρατορία δυνατὸν νὰ μετασχηματισθῇ εἰς συνταγματικὴν μοναρχίαν· ἄντικρυς πλάνη, ἥτις ἐπελάθετο τῆς συστάσεως τῆς αὐτοκρατορίας καὶ παρεῖδε τὰ συμπτώματα τοῦ μαρασμοῦ ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Γ'. Ναπολέοντος. Ὁ Γυιζῶτος τότε προθύμως ἀνέλαβε τὴν προεδρείαν ἐπιτροπείας, ἥτις ἔμελλε νὰ μεταρρυθμίσῃ τὴν ἐν Γαλλίᾳ γυμναστικὴν καὶ πανεπιστημιακὴν παίδευσιν. Ἦτο αὕτη ἡ τελευταία πρᾶξις τοῦ Γυιζώτου ἐν τοῖς δημοσίοις πράγμασιν, ἣν ἀξιοθαυμάστως ἐπλήρωσε καὶ μετὰ νεαροῦ ἐνθουσιασμοῦ ὁ ἤδη τὸ 83 ἔτος τῆς ἡλικίας τότε ἄγων πρεσβύτης, προςφυὲς πάνυ ὑπολαβὼν ὅπως διαγνῷ καὶ τὰ παρὰ Γερμανοῖς κείμενα κατά γε ταύτην τὴν τάσιν. Τηλικοῦτον λοιπὸν μακρὸν βίον διαγαγών, οἷος ἐπεκλώσθη αὐτῷ, ἐπεῖδεν, ὡς εἰκός, ἀναρίθμους τῶν συνεργατῶν καὶ φίλων πρὸ αὐτοῦ εἰς τὸν τάφον καταβαίνοντας. Τούτων ὁ Ρουὲ-Κολλὰρδ καὶ ὁ Κασιμὶρ-Περριὲ ἦσαν οἱ πρῶτοι πολιτικοὶ φίλοι του, ὧν τὴν εἰς τοὺς οὐρανοὺς μετάστασιν ἀπωδύρετο ὁ γηραιὸς Γυιζῶτος. Μετ' αὐτοὺς ἔρχονται κατ' ἐξοχὴν ἡ δούκισσα τοῦ Βρολὺ, ἡ ἡγεμονὶς Λιέβεν (ἴδ. σελ. 311), ὁ λόρδος Ἀβερδῖνος (σ. 323), ὁ Βιτὲ (τελευτήσας τῇ 6 Ἰουνίου 1873 ἴδ. σελ. 355) καὶ τελευταῖον ὁ δοὺξ Βίκτωρ δε-Βρολὺ, οὗ ὁ θάνατος οὐ πόρρω ἀπεῖχε ἐκείνου. Τῇ 17 Νοεμβρίου τοῦ 1835 ἐπέστελλεν εἰς τὴν δούκισσαν τοῦ δε-Βρολὺ Αὐγούσταν δε-Στάελ, τουτέστι τῇ ἐπετείῳ ἡμέρᾳ τοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1827 ἀποθανόντος ἀδελφοῦ της «Θὰ καταστῶ ἀγα-

πητὴ φίλη παλαιὰ θνητότης (old mortality), ἡ καρδία μου εὑρίσκεται μετὰ τῶν νεκρῶν, δέον ν' ἀναζητῶ τὰς χρονολογίας, τοὺς τόπους, ν' ἀφαιρῶ τὴν ἐπὶ τῶν τάφων χλόην, νὰ ἐγείρω τὴν πλάκα καὶ νὰ χαιρετίζω αὐτοὺς διαπορευόμενος» σ. 758. Οὐδεὶς δὲ τῶν ἔκπαλαι συναδέλφων καὶ πάντων τῶν πολιτικῶν φίλων συνεδέετο αὐτῷ σφικτότερον, ἢ ὅσον ὁ τῇ 25 Ἰανουαρίου 1870 τὸ ζῆν ἐκμετρήσας δοὺξ δε-Βρολὺ καὶ ὑπερηφάνως διεφύλαττε τὴν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Ἀλβέρτου δε-Βρολὺ κομισθεῖσαν παράγραφον ἐκ τῆς διαθήκης τοῦ φίλου του «ὑπολαμβάνω τὴν ἡμετέραν μακρὰν φιλίαν ὥς τι τῶν μᾶλλον βαρυτίμων, ἃ ὁ Θεὸς ἐπεδαψίλευσέ με». Καὶ συχνὰς ἡμέρας μετὰ ταῦτα δὲν ἠδύνατο ν' ἀπαλγήσῃ τὴν ζημίαν τοιούτου φίλου. Οὐδὲν δὲ τὸ παράδοξον, ὅτι βλέπων περὶ ἑαυτὸν τηλικαύτας ἀπωλείας, καθίστατο ἔτι μᾶλλον ἀπράγμων ἀπολοφυρόμενος τὴν τελευτὴν τῶν διαπρεπῶν ἀνδρῶν. «Ὁ τόπος, λέγει ἐν σ. 357, δὲν σπανίζει ἀγαθῶν καὶ χρηστῶν λειτουργῶν, ἀλλὰ τὰ ὡραῖα ἅμα καὶ σπάνια κοσμήματα οἴχονται καὶ δὲν βλέπω ἐξ αὐτῶν ἄλλα νέα ἀνιστάμενα». Τοῦ Βαρὰντ ὁ θάνατος ὁ ἔτει 1866 ἐπισυμβὰς καὶ τοῦ Δουχατὲλ τὸ νόσημα βαθέως διεσάλευσαν τὴν καρδίαν του καὶ ὅμως δὲν ἐκφέρει τὸ «βίος ἀβίωτος» (ἢ τὴν Σωκρατικὴν ῥῆσιν «οὐ λυσιτελεῖ ζῆν»), ὡς ἡ δύστηνος ἐκείνη βασίλισσα, ἡ ἀναφωνοῦσα «ἀλλ' αἰσθάνομαι οἶκτον ἄμετρον δι' ὅ,τι πρέπει νὰ ὑποφέρῃ τις καὶ ν' ἀπολέσῃ» ἴδ. σ. 338. Ὑστάτη πληγὴ ἐπεφυλάχθη αὐτῷ, ἡ τελευτὴ τῆς δευτεροτόκου θυγατρός του, ἧς τινος μικρὸν πρὸ αὐτοῦ ἐσβέσθη ὁ βίος. Ἀπὸ τοῦ νῦν ἐπιτείνεται ἡ βαρυθυμία αὐτοῦ καὶ ἐν τῇ ὑποκαρδίῳ ὀδύνῃ του γράφει ποτὲ «Ὑπάρχουσιν ἐν τῷ Ὠκεανῷ ἄβυσσοι, ἔνθα οὐδὲ τὸ παράπαν εἰσδύουσιν αἱ ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου, ὅστις καταυγάζει καὶ θερμαίνει τὴν ἐπιφάνειαν αὐτῶν. Πρὸς τοῦτο μὲν δύναται νὰ παραβληθῇ ἡ ψυχικὴ ἡμῶν κατάστασις, πλὴν ἀλλ' ὅμως ἐγὼ ἀγαπῶ ἀείποτε τὸν ἥλιον» (σ. 330).

Ἐν τοιᾷδε διαθέσει καὶ ἐν πάσαις ταῖς βιοτικαῖς δοκιμασίαις προεξάρχει ἡ θρησκευτικὴ πεποίθησις τοῦ Γυιζώτου, ὅστις καθ' ἅπαντα τὸν βίον καθομολογεῖ ἑαυτὸν χριστιανὸν *καλβινιστὴν* καὶ μάλιστα ἐν ταῖς γνωρίμοις Meditations (Μελέταις) διατρανοῖ τὴν ἰδίαν ἀφοσίωσιν εἰς τὴν ὁμολογίαν τῆς ἐκκλησίας του. Ἐν τούτοις τὸν χριστιανισμὸν ἐθεώρει πολλῷ μᾶλλον ἐκ τῆς ἠθικῆς, ἢ ἐκ τῆς δογματικῆς ἀπόψεως καὶ ἐλάτρευεν αὐτὸν πρὸ πάντων ὡς ἓν τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν θεσμίων, οὗ ἡ ἀναγκαιότης καὶ σωτήριος ἐπίδρασις ἐπέλαμψεν αὐτῷ καὶ ὡς ἀνθρώπῳ καὶ ὡς πολιτικῷ. Ἔτει 1830 ἔπεμψεν ἐπιστολὴν εἰς τὴν δευτέραν του σύζυγον, ἥτις ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην εἶναι ἄντικρυς *πίστεως ὁμολογία*. «Οὐδεὶς (ἀναγινώσκεται ἐν ἐκείνῃ), οὐδὲ σὺ αὐτή, δύναται νὰ πιστεύῃ εἰς τὴν πρόνοιαν μᾶλλον ἐμοῦ, οὐδεὶς δύναται νὰ ἦναι ἀπὸ καρδίας ἀφωσιωμένος τῇ θείᾳ βουλήσει πλέον ἐμοῦ. Ἐξ ὅτου ὅμως αἱ δοξασίαι μου ἐν τῇ ὡριμωτέρᾳ ἡλικίᾳ

ἠλλοιώθησαν καὶ αἱ ἰδέαι μου κατέστησαν ἔμπεδοι, τὸ βλέμμα μου ἀπετάθη κυρίως εἰς τὸ ὅλον τῶν πραγμάτων, εἰς τὴν τύχην τῆς ἀνθρωπότητος, εἰς τὴν πρόοδον, εἰς τοὺς νόμους καὶ τὸ τέρμα τῆς ἐκτυλίξεώς των. Ἐπειδὴ πρὸ πάντων μοὶ κατεδηλώθη ἡ παρέμβασις τοῦ Θεοῦ, ἔγνων ἀκαταμαχήτως τὴν ἔννοιαν καὶ τὴν βούλησιν τοῦ ὑπερτάτου ὄντος. Αὐτὸν εὑρίσκω ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ κόσμου ἐξ ἴσου ἀσφαλῆ, ὡς ἐν τῇ τῶν ἀστέρων κινήσει. Ἐνορῶ τὸν Θεὸν ἐν τοῖς νόμοις, τοῖς ρυθμίζουσι τὴν πρόοδον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους τοσοῦτον ἐμφανῶς, τοσοῦτον παρόντα, μάλιστα κατὰ τὴν ἐμὴν ἔποψιν ἔτι φανερώτερον, ἢ ἐπὶ τῶν κανονιζόντων τὸν ἀνατέλλοντα καὶ δυόμενον ἥλιον. Καὶ ὑποκειμένου μὲν τοῦ λόγου περὶ τῶν προθέσεων τοῦ Θεοῦ ὡς πρὸς ἕνα ἕκαστον ἡμῶν, αἰσθάνομαι ἐμαυτὸν ἐν σκοτίᾳ καὶ ταπεινοῦμαι πίστεως ἀνάμεστος. Ὑποκειμένου ὅμως τοῦ λόγου περὶ τῶν προθέσεων τοῦ Θεοῦ ὡς πρὸς τὸ ἀνθρώπινον γένος, βλέπω ἐμαυτὸν ἁπανταχόθεν καταλαμπόμενον τῷ φωτί, θεῶμαι καὶ προσεύχομαι» (σ. 117 κ. ἑ.). Εὐνόητον, ὅτι ὁ Γυιζῶτος ἐπι τοιαύτης ἐκδοχῆς τοῦ κόσμου καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ ὤφελε νὰ κατέχῃ ἀνωτέραν καὶ ἐκτενεστέραν ἄποψιν, ἢ ὅσον οἴκοθεν ἠμπόρει νὰ ἐμφυσήσῃ αὐτῷ ἡ στενόχωρος ἐκδοχὴ τῆς ὁμολογίας του. Καὶ ὄντως ᾐσθάνετο τοῦτο, ἐντεῦθεν ἡ ἔνστικτος αὐτοῦ ἀποστροφὴ πρὸς δογματικὰς ἔριδας καὶ θεωρίας. Τὰς διαφόρους μεγάλας ἐκκλησίας νομίζει μέρη τοῦ ὅλου, αἵτινες ἅπασαι ἐν τῷ εἴδει αὐτῶν εἶχον τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἄδικόν των. Ἀνὴρ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς πείρας τοῦ Γυιζώτου, μονονουχὶ ἐνενηκοντούτης, δὲν ἦτο δυνατὸν ἐν τῇ πρὸς τὸν κόσμον συνεπαφῇ καὶ ἀπιστίᾳ αὐτοῦ νὰ μὴ προσπελάσῃ εἰς ἐνδοιασμὸν καὶ νὰ μὴ ἀνατείλῃ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ζητήματι περὶ τῆς ἀληθείας τῆς θρησκείας, ἣν ἐκληροδότησαν αὐτῷ οἱ πατέρες του. Οὐ μόνον δὲ τὸ σύγγραμμά του αἱ «Μελέται», ἀλλ' ἔτι μᾶλλον ἀξιομνημόνευτός τις ἐπιστολὴ εἰς τὸν Βιτὲ (ἀπὸ χρονίας 24 Ἰουλίου 1868 ἐν σ. 232) ἐμφαίνουσι τὸ πῶς ὁ Γυιζῶτος ἀπηλλάγη τῶν ἐσωτερικῶν τούτων ἀγωνιῶν, «Ἐνθουσιάζω, ἐπιστέλλει, εἰς τὸν προμνημονευθέντα πνευματωδέστατον ἀκαδημαϊκόν, ὅτι ἡ ἐμὴ θεωρία «περὶ τῆς χριστιανικῆς ἀγνοίας» (l' ignorance chrétienne) ἀρέσκει ὑμῖν. Κατ' ἐμὴν ἰδέαν τοῦτο εἶναι τὸ νεώτατον ἅμα καὶ σπουδαιότατον πάντων τῶν ἐν τῇ ἐμῇ βίβλῳ κεφαλαίων, ἅτε χειραγωγοῦν τὴν ὀρθὴν ὁδὸν πρὸς ἐπίλυσιν τῶν μεγάλων ζητημάτων, ἅτινα τὰ νῦν παραβαροῦσι πάντα τὰ πνεύματα. Ἐμμένω εἰς τὸν τίτλον «l'ignorance chrétienne» τὸν μόνον ἐκδηλοῦντα τὸ ἐμὸν διανόημα, ἐπειδὴ ἡ «χριστιανικὴ ταπείνωσις» (humilité chrétienne) κατέστη ὁ ὅρος τῆς καθοσιώσεως, μὴ ἀντιστοιχῶν τῷ ὑπ' ἐμοῦ ὑποτεθέντι. Ἐντεῦθεν ἡ ἐμὴ πεποίθησις τείνει εἰς τοῦτο «ὅτι ὁ χριστιανὸς τὸ «πῶς» (le comment), τὴν ἐπιστημονικὴν ἑρμηνείαν δῆλον ὅτι τῶν μεγάλων γεγονότων τῆς ἀποκαλύψεως οὔτε γινώσκει, οὔτε μέλλει νὰ μάθῃ. Τὸ ἀνα-

γνωρίζειν τὸ γεγονὸς ἄνευ τοῦ ἑρμηνεύειν αὐτό ἐστιν ἡ χριστιανικὴ πίστις. Τὴν ἔννοιαν αὐτὴν ἐφήρμοσε κατὰ τὸν διττὸν τρόπον εἰς τὸν Χριστὸν καὶ εἰς τὴν Τριάδα. Καὶ ἀμφότερα μὲν τὰ γεγονότα εἶναι βέβαια καὶ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου κυρούμενα, πᾶσαι δ' αἱ ἀπόπειραι τοῦ συστηματοποιῆσαι αὐτά, τουτέστι τοῦ ἑρμηνεῦσαι αὐτὰ ἐπιστημονικῶς, εἰσὶ μάταιαι καὶ ἡμαρτημέναι. Καὶ ἀνομολογεῖ μὲν ὁ Γυιζῶτος, ὅτι δι' αὐτοῦ ποιεῖται ἐκποδὼν δόγματά τινα συνόδων καί τινα θεολογικὰ συστήματα, ἀλλ' ὀφείλει τις νὰ ἐκλέξῃ μεταξὺ τῆς πίστεως (l' affirmation divine) καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιστήμης». Καὶ συνῳδὰ μὲν τῇ ἀποφάνσει ταύτῃ φαίνεται ὅτι ὁ Γυιζῶτος ἀσπάζεται τὴν ἄποψιν τοῦ Αὐγουστίνου καὶ Ἀνσέλμου ἰδιοποιούμενος τὸ «credo ut intellegam»[1] καὶ τὸ «intellectus sequitur fidem»,[2] ἤγουν τὸ ἀπόφθεγμα τῶν θεολόγων τούτων, πλὴν ἀλλ' ὅμως ὁ τὰς θρησκευτικὰς διατριβὰς καὶ τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Γυιζώτου ἀναγνούς, θέλει συλλάβει ταχέως ἄλλην συναίσθησιν. Ὁ Γυιζῶτος εὐλαβούμενος τὰς εἰδικῶς δογματικὰς καὶ θεωρητικὰς ἐρεύνας ἀποφεύγει αὐτάς. Αἰσθάνεται τὸ ἀδύνατον τοῦ ἐξηγεῖσθαι διὰ τοῦ δόγματος τῆς ἐκκλησίας του, μάλιστα δὲ διὰ τοῦ δόγματος τῆς χάριτος καὶ τοῦ πεπρωμένου τοῦ Καλβίνου ἐπ' ἴσης παραιτουμένου μετὰ δέους τὴν ἀκρίβειαν τῶν χριστιανικῶν ὁμολογιῶν καὶ δὴ καὶ τὰς βάσεις καθόλου τῆς χριστιανικῆς θεολογίας. Σημειωτέον, ὅτι ἡ τοῦ περιδόξου Νεάνδρου ἐκδοχὴ τῆς θεολογίας ἐπέδρασεν ἐπὶ τὸν Γυιζῶτον, ἐν οὗ τῇ οἰκίᾳ ἡ ἱστορία ἐκείνου[3] ἀνεγινώσκετο ἐπιμελῶς, καὶ μάλιστα ἡ πρώτη του σύζυγος συνέγραψεν ἄρθρον περὶ τοῦ τότε δημοσιευθέντος συγγράμματος τοῦ Νεάνδρου. Μετὰ τοῦ περιστατικοῦ τούτου συνάπτεται καὶ ἡ ἐνδόμυχος ἀποστροφὴ τοῦ Γυιζώτου πρὸς δογματικοὺς ἀφορισμοὺς καὶ διαπραγματεύσεις. Ἐν δὲ τοῖς ὑστάτοις ἔτεσι τοῦ βίου του πρωταγωνιστεῖ ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ γαλλικοῦ προτεσταντισμοῦ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἅμα καὶ συνοδικὴ δραστικότης τοῦ Γυιζώτου, ὅςτις ἐθεωρεῖτο ὁ ἐνεργὸς ἐκπρόσωπος τῆς ὀρθοδόξου τάσεως ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Ἀθανάσιον Coquerel, καὶ πρὸς τὴν φατρίαν, ἥτις ἀντεστοίχει εἰς τὸν ἐν Γερμανίᾳ προτεσταντικὸν σύλλογον. Ἀλλὰ καὶ ἐνθάδε ἡ ἄποψις τοῦ Γυιζώτου ἦτο πόρισμα μόνον τῆς πολιτικῆς του... Τοῦ Γυιζώτου τὸ πολιτικὸν ἔνστικτον ἐνεῖδε σαφῶς, ὅτι ἡ ἐπὶ τῷ συμφέροντι τῆς ἀνθρωπότητος ἀπαιτηθεῖσα ὕπαρξις «μιᾶς ἐκκλησίας» ἀδύνατον ἀπέβαινε νὰ ἦναι διαρκὴς μετὰ τῆς ἀριστερᾶς τῶν Προτεσταντῶν καὶ ἐντεῦθεν οἴκοθεν τῷ ἐδόθη ἡ θέσις ἐν τῇ δεξιᾷ. Καὶ ὁ υἱός του ὡς τμηματάρχης τοῦ προτεσταντισμοῦ ἐν τῷ ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὑπουργείῳ σχετικῶς τοῦ ἐσωτερικοῦ, ὁ τὴν αὐτὴν τάσιν τῷ πατρὶ ἐκπροσωπῶν, ἐξηναγκάσθη ἤδη νῦν, ὅτε ἐπικρατοῦ-

1 Πιστεύω ἵνα ἐννοῶ.
2 Ἡ κατανόησις παρακολουθεῖ τῇ πίστει.
3 Ἤγουν ἡ Geschichte der Christlichem Religion (ἱστορία τῆς χριστιανικῆς θρησκείας.

σιν αἱ ἀντίθετοι θεωρίαι, νὰ πχραιτήσηται τὴν θέσιν. Πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ὅλης εἰκόνος (ἣν σκιαγραφοῦμεν ἐν τῇδε τῇ διατριβῇ), ἐπιλέγομεν, ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἐπεβίω ἐν τῷ Γυιζώτῳ τὸν πολιτικὸν ἄνδρα, καὶ ὅμως δικαίως ὁ Σαὶντ-Βὲβ ἀπεφήνατο τὴν γνώμην ἔν τινι τῶν «ἑβδομαδιαίων τῆς δευτέρας» «Causeries du lundi». «Ὁ Γυιζῶτος εἶναι μᾶλλον ἐνιαῖος πολιτικὸς χαρακτήρ, ἢ γραμματολόγος· διότι ἡ γραμματολογία καὶ ἡ συγγραφὴ οὐδέποτ' ἐγένοντο αὐτῷ σκοπὸς, ἀλλὰ μέσον. Ἐντεῦθεν ἤρτητο ὁ τρόπος του, τοῦ ἐργάζεσθαι διὰ μιᾶς, ἢ ὁμοῦ. Οἷον, ἂν ὅτι βιβλίον τι ἦτο συγγεγραμμένον, δὲν ἀνελάμβανε τὸν κόπον νὰ λεάνῃ, καὶ βελτιώσῃ αὐτὸ, ἢ θωπεύσῃ, ὡς ἐκφράζει ὁ Σαὶντ-Βὲβ, ἀλλ' ἐπεδίδοτο εἰς ἄλλο. Καὶ τὸ ἀγγλικὸν λόγιον the time is money (ὁ χρόνος εἶναι χρυσὸς), ἀληθεύει ὑπὲρ πάντα ἄλλον ὡς πρὸς αὐτόν. Ὅθεν οὔτε περὶ αὐτοῦ τούτου, οὔτε περὶ τοῦ Θιέρσου, ὅς τις ἐπ' ἴσης ἐνήρξατο τοῦ πολιτικοῦ σταδίου ἀπὸ τῆς συγγραφῆς, δύναται νὰ ῥηθῇ ὅ,τι ὁ Ναπολέων ποτὲ ἐπέστελλεν εἰς τὸν ἀδελφόν του Ἰωσήφ, βασιλέα τότε τῆς Νεαπόλεως· «Vous vivez trop avec des lettrés et des savants. Ce sont des conquetes avec lequelles il faut entretenir un commerce de galanterie, et dont il ne faut jamais songer à faire ni sa femme, ni son ministre». Ὁ Γυιζῶτος ὡς ῥήτωρ ἐξεταζόμενος καταλέγεται εἰς τοὺς ἐπιφανεστάτους, οὓς ἔχει ν' ἀναδείξῃ τὸ γαλλικὸν κοινοβούλιον. Καὶ ὁ μὲν Θιέρσος ἠγόρευε τάχιον καὶ εὐστροφώτερον, τοῦ δὲ Βερρυὲ καὶ Μονταλεβέρτου ἡ εὔροια ἦτο βροντωδεστέρα καὶ δεινοτέρα, ὁ Γυιζῶτος ὅμως ὑπερέβαλεν ἅπαντας κατὰ τὴν θαυμασίαν ἐκείνην τέχνην ἅτε ἀγορεύων μετὰ λελογισμένης ἠρεμίας καὶ αὐθεντίας. Οἱ λόγοι αὐτοῦ ἀναγινώσκονται μᾶλλον καθ' ὑπόστασιν καὶ δύναμιν, ἢ κατὰ τὸ ἐμπαθὲς, διότι τὸ ῥητορικὸν πάθος ἐπήνθει πρὸ πάντων ἐν τῷ φλογερῷ αὐτοῦ βλέμματι, ἐν τοῖς σχήμασι καὶ ἐν τῇ ὑποκρίσει. Ἐνθάδε τοῦ λόγου ἀναφύεται τὸ ζήτημα, τίς ἡ αἰτία, δι' ἣν ἀπέτυχε τὸ ἔργον τοῦ Γυιζώτου, ἀνδρὸς διὰ τηλικαύτης εὐφυΐας πεπροικισμένου, δι' ἐξόχου πολιτικοῦ πνεύματος καὶ οὗ ὁ βίος διετέλεσε παντελῶς ἄμεμπτος. Ἐν τούτοις ὁμολογητέον, ὅτι τὰ προτερήματα ἑνὸς ἀνθρώπου παράκεινται ἐγγύτατα τῶν ἁμαρτημάτων αὐτοῦ. Τὸ ἀσφαλὲς καὶ τὸ ἤρεμον, μεθ' ὧν ἠγόρευεν ἀπὸ τοῦ πολιτικοῦ βήματος καὶ ἅτινα χαρακτηρίζουσι τὸν ὅλον βίον αὐτοῦ, συνεδέετο τὰ μάλιστα ἐνδομύχως μετὰ τῆς δογματικῆς του φύσεως καὶ μετέδιδεν αὐτῷ εἶδός τι κενοδοξίας, ἣν εἰκόνιζεν ἐν ταῖς λέξεσιν «ὅ,τι ἔμαθε τὴν πρωΐαν (ἤτοι ἀπὸ μιᾶς ὥρας), φαντάζεται, ὅτι γινώσκει ἀπ' αἰώνων»[1] Εἰς τοῦτο συνίστατο ἡ πηγὴ τῆς ἀνεπιτυχίας. Τὸ λάθος του ἐπήγαζεν ἐκ τοῦ μυδαλέου δογματισμοῦ τοῦ πράττειν συνῳδὰ ταῖς ἅπαξ ἑδραιωθείσαις ἰδέαις, ἀντὶ τοῦ κατανοεῖν τὸ ἔθνος καὶ ἀντὶ τοῦ ἔχειν πρὸ ὀμμάτων μάλιστα τὸν χαρακτῆρα τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ, παρ' ᾧ κατὰ τὸν La Roche-

1 Ce qu'il sait de ce matin il a l' air de le savoir de toute éternité.

foucauld *τὰ πάντα δυνατά εἰσιν* (tout arrive en France). Ἰσχυρὰ δόσις ἰδιογνωμοσύνης κατά γε τοῦτο παρέβλαπτεν αὐτόν. Τὸν σημειωδέστερον τοῦτον τύπον οὐδ' αὐτὸς ὁ Γυιζῶτος διαψεύδει· διότι, ὅτε τὴν ἀηδίαν τοῦ χρόνου κατηνάλισκον εἰς τραπεζοκινήσεις καὶ πιλοκινήσεις (ἔτει 1854), καὶ ἡ πριγκίπισσα de Beauvau μετά τι ἄριστον παρὰ τῷ ἐν Λονδίνῳ Ροτσχίλδ παρεκάλεσε τὸν Γυιζῶτον νὰ τῇ δώσῃ τὸν πῖλόν του πρὸς ἐπίδειξιν τῆς τέχνης της «ὁ πῖλός μου δὲν θὰ κινηθῇ ποτέ, ἀπεκρίνατο ἐκεῖνος, διότι διῆλθε τὸν βίον του ἐπὶ τῆς κεφαλῆς μου» ἴδ. σ. 300. Ἐν δὲ τῷ λόγῳ αὐτοῦ, ὃν ἐδημοσίευσεν ἔτει 1850 «περὶ τῆς ἐν Ἀγγλίᾳ ἐπαναστάσεως» ἀνερευνῶν τὸ αἴτιον τῆς πτώσεως τοῦ Κλαρενδῶν τεκμαίρεται ὧδε· «Ἀπέδωκαν τὴν πτῶσιν τοῦ Κλαρενδῶν εἰς τὰ ἐλαττώματα τοῦ χαρακτῆρός του καὶ εἴς τινα λάθη, ἢ ἀποτυχίας τῆς πολιτικῆς του ἔν τε τῷ ἐσωτερικῷ καὶ τῷ ἐξωτερικῷ. Παραγνωρίζουσι τὸ μέγεθος τῶν περιστάσεων, αἵτινες ἀποφασίζουσι τὴν τύχην τῶν ἐξόχων ἀνδρῶν. Ἡ θεία πρόνοια ἡ ἐπιβάλλουσα αὐτοῖς ἔργον τοσοῦτον ἐπίπονον, δὲν προςφέρεται πρὸς αὐτοὺς μετὰ τοσαύτης δριμύτητος, ὥςτε νὰ μὴ τοῖς συγχωρῇ ἀδυναμίας καὶ νὰ τοὺς ἀνατρέπῃ εὐχερῶς... Ὁ Κλαρενδῶν ἐπλανήθη ὡς πρὸς τὴν ἐποχήν του· ἠλλογνόησε τὴν αἴσθησιν τῶν μεγάλων γεγονότων, ἅτινα συνέβησαν ἐπ' αὐτοῦ». Τὸ δὲ περὶ τοῦ Ἄγγλου πολιτικοῦ λεγόμενον θέλει ὁ Γυιζῶτος ἀναντιλέκτως νὰ εἴπῃ καὶ περὶ ἑαυτοῦ «οὐχὶ τὰ λάθη του, ἀλλ' ὁ ὅλος ἀστερισμὸς τῶν πραγμάτων, ὡς ἀποφαίνεται, αἱ βουλαὶ τῆς θείας προνοίας προὐκάλεσαν τὴν πτῶσίν του». Ὁ αὐτὸς δογματισμὸς χαρακτηρίζει τὸν Γυιζῶτον καὶ ὡς ἱστορικόν· ἐπειδὴ καὶ ἐν τοῖς προτέροις καὶ τοῖς ἐπιγενεστέροις ἱστοριογραφήμασιν αὐτοῦ ἐπιφαίνεται ἰδιοφυὴς φιλοσοφία τῆς ἱστορίας, ἥτις τὴν ἀνάπτυξιν τῶν πραγμάτων ἑρμηνεύει ἐπὶ τῇ βάσει μονίμων ἰδεῶν καὶ προορᾷ τὸ ἀπαραίτητον αὐτῶν. Ἡ μέθοδος δ' αὕτη τοῦ ψέγειν τὴν ἱστορίαν δὲν εἶναι ἄγνωστος καὶ κατὰ τὴν Γερμανίαν. Καὶ ὅσον μεγαλοπρεπῶς καὶ ἂν θέλωσι νὰ μεταχειρίσωνται αὐτήν, εἶναι παρεκτροπή. Διὸ οὐχὶ ἀπεικότως ὁ Σαὶντ-Βὲβ ἐφαρμόζει ἐπὶ τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος μέθοδον τὰς φράσεις τοῦ Μονταὶν «ὑπάρχουσιν ἱστοριογράφοι βουλόμενοι ν' ἀναμασσῶνται ἡμῖν τὰ τεμάχη»· qui veulent nous mâcher les morceaux. Πρὸ τοῦ ἀποχωρισμοῦ τοῦ Γυιζώτου ἡ βιογράφος ἐπαναρρίπτει βλέμμα ἐπ' αὐτὸν ὡς ἄνθρωπον καὶ παρὰ τὸ *ἀφιλοκερδὲς τοῦ χαρακτῆρος* (*χρημάτων ἀδωρότατος*, ὡς ἠθέλομεν εἰπεῖ κατὰ θουκυδίδειον ἔκφρασιν) τὸ ἀπέριττον καὶ τὸ αὐστηρὸν τῆς διαίτης καὶ τὴν καθοσίωσιν εἰς τὴν εὐδαιμονίαν, ἣν παρεῖχεν αὐτῷ ὁ οἶκός του, ἐξαίρει καὶ τὴν εὔορκον πλήρωσιν τῶν καθηκόντων του καὶ τὴν σοβαρὰν ἅμα καὶ ἐμβριθῆ ἐκδοχὴν τοῦ βίου. Ἐν τῇ ὥρᾳ τοῦ κινδύνου ὀφείλει ἕκαστος κατὰ τὸν Γυιζῶτον νὰ ἐμμένῃ ἐν τῇ θέσει αὐτοῦ, τιμῆς ἕνεκα, καὶ ἐὰν μὴ τὸ καθῆκον ἀπαιτῇ τὸ τοιοῦτον. Ὅτε λοιπὸν τῆς χολέρας ἐνσκηψάσης εἰς Παρισίους (ἔτει 1832)

ἅπαντες ᾤχοντο ἀπιόντες, παρέμεινεν αὐτὸς μετὰ τῆς συζύγου του, ἅτε ἀπαξιώσαντες νὰ ἐγκαταλείψωσι τὸν ἄπορον λαὸν (ὅςτις, ὡς εἰκὸς, δὲν ἠδύνατο ν' ἀποδημήσῃ) ἐν τοιούτῳ δεινῷ (πρβ. σ. 130).[1] Τὰ παθήματα τοῦ λαοῦ,καὶ κατ' ἐξοχὴν ἡ ψυχικὴ πάθησις τοῦ ἀνθρώπου, συνεκίνουν τὸν κατ' ἐπίφασιν παγετώδη ἄνθρωπον πλέον, ἢ ὅσον ᾐσθάνετό τις... «Ὅσον μᾶλλον προχωρῶ, τόσον μᾶλλον ἑδραιοῦμαι ἐν τῇ πεποιθήσει μου, ὅτι ἐπὶ πάντων τῶν πραγμάτων, ἐν τῇ εἰκονίσει τῶν ἐξωτερικῶν σκηνῶν τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς τῆς ψυχῆς, ἡ φαντασία τῶν ἀνθρώπων λείπεται ὑπὸ τὴν πραγματικότητα. Ὑπάρχει μυριάκις πλεῖον πάθος ἐν καρδίᾳ ἀληθῶς συγκεκινημένῃ ἢ ἐν τῷ περιπαθεστέρῳ μυθογραφήματι. Μυριάκις ὑπάρχουσι πλείονα παρεμπίπτοντα καὶ σκηναὶ ἔν τινι πραγματικῷ συμβεβηκότι, ἃς δυςκόλως ὁ Οὐγὼ καὶ ὁ Δουμᾶς ἤθελον δυνηθῆ νὰ κατατάξωσιν εἰς μελόδραμα.

Ἡ γραμματολογία εἶναι ὠχρὰ ἀντανάκλασις τοῦ βίου καὶ ἡ εὐδαιμονία καὶ δυστυχία, ἣν παρέχει ὁ Θεός, ὑπερβαίνουσιν ἀπειράκις ὅ,τι ὁ ἄνθρωπος κατορθοῖ νὰ εἰκονίσῃ». πρβ. σ. 136. Καὶ ὁ μὲν Πασχὰλ προεῖπεν, ὅτι θ' ἀποθάνῃ μόνος (je mourrai seul !), ὁ δὲ Γυιζῶτος καίτοι ἐτελεύτα ἐν ταῖς ἀγκάλαις τῶν ἰδίων τέκνων, ἠδύνατό πως νὰ λέγῃ «ὅτι ἀπέθνησκε μεμονωμένος», διότι ἡ Γαλλία, ἣν ἔτει 1874 ἀπεχωρίζετο τὸν αἰώνιον ἀποχωρισμόν, κατέστη ἀλλοία τῆς ἐν ᾗ διεβίω καὶ εἰργάσατο ὑπὲρ αὐτῆς. Μεθ' ὑποκαρδίου λύπης θὰ ἐπηρώτα ἑαυτὸν «τί ἀπέγειναν οἱ συντηρητικοὶ οἱ ἐλευθερόφρονες ὄντως, καὶ οἱ ἐλευθερόφρονες οἱ ἔτι συντηρητικοὶ διατελοῦντες ;» Ἴσως ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ ἐγένετο συνάντησις τῶν στοχασμῶν αὐτοῦ πρὸς τοὺς τοῦ παλαιοῦ ἀντιπάλου του Θιέρσου «La république sera conservative, on elle ne sera pas».[2]

Ν. Πετρῆς

Η ΠΑΤΡΙΣ ΕΥΓΕΝΙΟΥ ΤΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΕΩΣ

Ἐν τῇ περὶ Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως πραγματείᾳ τῇ πρό τινων ἐτῶν ὑπὸ Νικολ. Ἱερέως Κατραμῆ, τοῦ νῦν ἀρχιεπισκόπου Ζακύνθου, ἐκδοθείσῃ,[3] ἐπεχείρησεν ὁ συντάκτης ν' ἀποδείξῃ ὅτι οὐχ ἡ Κέρκυρα ἀλλ' ἡ Ζάκυνθος ἦν ἀληθῶς τοῦ Εὐγενίου πατρίς, ἀρυόμενος τὸ συμπέρασμα ἐξ ἐπισήμων

1 Οὕτως ἔπραξαν ἄλλοι τε τῶν ἐν Ἀθήναις κατὰ τὴν ἔφοδον τῆς χολέρας ἔτει 1855 καὶ ὁ ἀοίδιμος καὶ πολύκλαυστος Νικ. ὁ Δραγούμης ὁ ἀκαμάτως καὶ φιλητικῶς ὑπὲρ τοῦ λαοῦ ἐργαζόμενος.

2 Ἡ δημοκρατία ἔσεται συντηρητική, ἢ οὐκ ἔσεται παντάπασιν.

3 Ἱστορικαὶ διασαφήσεις ἐπὶ τῆς πατρίδος Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως ἀρχιεπ. Σλαβωνίου καὶ Χερσῶνος, 1854.

τινων ἐγγράφων καὶ σημειώσεων. Τῇ πεποιθήσει δὲ ταύτῃ ἐμμένων καὶ ἐν τοῖς ἀρτίως ὑπ' αὐτοῦ δημοσιευθεῖσι *φιλολογικοῖς ἀναλέκτοις Ζακύνθου*,[1] ἐπανέρχεται εἰς τὸ προσφιλὲς θέμα ὑπομιμνήσκων τὰ τῆς προτέρας αὐτοῦ πραγματείας ἐπιχειρήματα, «ὅπως μὴ παραλειφθῇ λέγει ἐκ τῶν βιογραφουμένων Ζακυνθίων, τὸ κλεινὸν καὶ ἀθάνατον ὄνομα τοῦ μεγάλου τῆς τε ἐκκλησιαστικῆς καὶ ἑλληνικῆς φιλολογίας φωστῆρος».[2]

Εὐνόητος βεβαίως ἀποβαίνει ἐν προκειμένῳ ὁ ἄκρος τοῦ Ζακυνθίου ἱεράρχου πατριωτισμός· ἀλλὰ μεθ'.ὅλον τὸν δίκαιον πρὸς αὐτὸν σεβασμὸν φρονοῦμεν ὅτι πόρρω δυστυχῶς τῆς ἱστορικῆς ὑπελείπετο ἀκριβείας.

Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις καὶ μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῆς πραγματείας τοῦ ἀξιοῦντος αὐτὸν συμπολίτην, οὐχ ἧττον διέμεινεν, ὡς ἦν ἀπὸ γενετῆς, Κερκυραῖος. Τὴν ἄμεσον καὶ πληρεστάτην τῆς κερκυραϊκῆς αὐτοῦ ἰθαγενείας ἀπόδειξιν σφραγίζουσι πλεῖστα καὶ ἀναμφίλεκτα ἱστορικὰ γεγονότα ὧν τὴν θετικὴν μαρτυρίαν ποσῶς οὐκ ἰσχύουσιν ἐξασθενῆσαι τὰ εὐφυῆ ἄλλως τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ζακύνθου ἐπιχειρήματα, οὐδ' ἃ ὑπὲρ τῆς γνώμης αὐτοῦ ἐπάγεται συμπεράσματα.

Οἱαδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ πατρὶς τῶν γεννητόρων τοῦ Εὐγενίου, παρὰ πάντων τῶν περὶ αὐτοῦ συγγραψάντων διαβεβαιοῦται ὅτι αὐτὸς ἐγεννήθη ἐν Κερκύρᾳ τῷ 1716 κατὰ τὴν ἀξιομνημόνευτον ἐκείνην ἡμέραν τῆς ια'. Αὐγούστου,καθ' ἣν ἡ νῆσος ἀπὸ τῆς πολιορκίας τῶν ὀθωμανῶν ἀπηλλάγη, διὸ καὶ ὠνομάσθη Ἐλευθέριος.[3] Ἐπεδείκνυε δ' ἡμῖν ποτε ὁ ἀείμνηστος φίλος Ἀνδρέας ὁ Μουστοξύδης τὸ πρὸς τὴν ἀνάβασιν τοῦ παλαιοῦ τῆς Κερκύρας φρουρίου κατάλυμα ἔνθα τὸ πρῶτον εἶδε τὸ φῶς ὁ μέλλων μετ' οὐ πολὺ νὰ διαλάμψῃ ὡς μέγιστος φωστὴρ τοῦ ἑλληνισμοῦ κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα.

Οὔτε τυχαίως καὶ καθ' ἁπλῆν συγκυρίαν ὡς ὑπολαμβάνει ὁ Σ. ἀρχιεπίσκοπος Ζακύνθου, ἐγεννήθη ὁ Εὐγένιος ἐν Κερκύρᾳ, καθότι εἶχεν αὐτόθι συγγενεῖς ἐγγυτάτους, ὡς μαρτυροῦσιν αἵτε περισωζόμεναι αὐτοῦ πρὸς ἐκείνους ἐπιστολαὶ καὶ τὰ πρὸς αὐτοὺς ἀποστελλόμενα ἐνθύμια.[4] Καὶ

1 Ἐν Ζακύνθῳ 1880.

2 Σελ 302 ἑπ.

3 Βιογραφία Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως ἐν τῇ τῶν ἀνεκδότων αὐτοῦ συγγραμμάτων συλλογῇ ὑπὸ Γ. Αἰνιᾶνος. Ἐν Ἀθήναις 1838. Τόμος Α'. σελ. θ'.—Ἀναμνήσεις καὶ εἰκόνες, Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις καὶ Νικηφόρος ὁ Θεοτόκης ὑπὸ Ἀλ. Στούρζα. Μετάφρ. ὑπὸ Κ. Γ. Σούτσου. Ἐν Ἀθήναις 1858.—Νεοελληνικὴ φιλολογία ὑπὸ Κ. Σάθα. Ἐν Ἀθήναις 1868.—Ἐπιστολὴ Νεοφύτου τοῦ Καυσοκαλυβίτου Εὐγενίῳ Ἱεροδιακόνῳ Κερκυραίῳ τῷ Βούλγαρι ἐξ Ἄθωνος 1758 προτασσομένη τοῦ εἰς τὸ Δ'. τῆς γραμματικῆς Θεοδ. τοῦ Γαζῆ ὑπομνήματος ἐκδοθέντος τῷ 1768.

4 Ὅρα ἐν «Φοίνικι» περιοδικῷ Κερκύρας τοῦ 1853 τὴν Γ'. τῶν ἀνεκδότων ἐπιστολῶν Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως σ. 252 καὶ τὴν ζ', ἐν τῷ «Ἐρανιστῇ» Κερκύρας τοῦ 1858 σ. 403 δι' ἧς ἀπέστελλε τὴν εἰκόνα αὐτοῦ καί τινα τῶν παρ' αὐτοῦ ἐκδοθέντων βιβλίων τῷ ἐν Κερκύρᾳ συγγενεῖ Λαυρεντίῳ Παραμυθιώτῃ.

ἐπὶ τέλους αὐτὴ τοῦ Εὐγενίου ἡ διαθήκη δι' ἧς καταλείπει κληροδοτήματα τοῖς υἱοῖς Σπυρίδωνος Βαλσάμου τοῦ χρηματίσαντος λογιστοῦ τοῦ ἐπὶ Ἑνετῶν ἐν Κερκύρᾳ φρουράρχου· καὶ πρῶτον μὲν μνημονεύει τοῦ καταλειπομένου κληροδοτήματος διὰ τὰς δύο ὁμιλίας τὰς ἐν τῷ ναῷ τοῦ πολιούχου Κερκύρας ἁγίου Σπυρίδωνος γινομένας κατ' ἔτος, εἶτα δὲ τοῦ ὡσαύτως καταλειφθέντος εἰς τὴν ἐν Ζακύνθῳ ἐκκλησίαν τῆς Φανερωμένης, ὅπου, ὡς ἀναφέρει ὁ Σεβ. Κατραμῆς, ἡ μήτηρ τοῦ Εὐγενίου ἐτάφη.[1]

Οὐ μόνον δ' ἐν Κερκύρᾳ ὁ Εὐγένιος ἐγεννήθη, ἀλλὰ καὶ αὐτόθι προεπαιδεύθη μαθητεύσας παρὰ τῷ ἐν Κερκύρᾳ ἱεροδιδασκάλῳ Ἱερεμίᾳ τῷ Καββαδίᾳ,[2] εἶτα τὰς σπουδὰς συμπληρώσας ἐν Ἰωαννίνοις, ὅθεν μετέβη πρὸς ἐπιστημονικὴν τελειοποίησιν εἰς τὴν ἑσπερίαν, καθ' ἃ ἐν τῇ ὑπὸ Γ. Αἰνιᾶνος βιογραφίᾳ τοῦ ἀνδρὸς ἱστορεῖται.[3]

Τὴν ἐν Κερκύρᾳ προπαίδειαν αὐτοῦ προσεπιμαρτυρεῖ αὐτὸς ὁ Εὐγένιος, ἐν ἐπιστολῇ τοῦ 1775 πρός τινα ἐν Κερκύρᾳ συγγενῆ ἀπευθυνομένῃ, ἐν ᾗ τὴν ἀξίαν τοῦ ἀρχαίου αὐτοῦ διδασκάλου ἐξαίρων, περιπαθῶς αὐτοῦ μνημονεύων καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν ἐγκάρδιον εὐγνωμοσύνην διατρανῶν γράφει: «Ἀναγγείλατε τὰ κατ' ἐμὲ πάντα εἰς τὸν ἀγαπητὸν διδάσκαλόν μου κὺρ Ἱερεμίαν· ἂν ἤτο νεώτερος ἤθελα τολμήσω νὰ τὸν προσκαλέσω νὰ ἔλθῃ πρὸς ἐμὲ διὰ νὰ συζητήσωμεν καὶ νὰ τὸν ἔχω βοηθὸν εἰς τὸ φορτίον ὁποῦ ἀνεδέχθην, καὶ ὁδηγίαν καὶ φῶς. Ἡ οἰκία μου ἱκανὴ εἶναι νὰ περιθάλψῃ τὸ γῆράς του· οὐδὲν ἔργον ἐπίπονον δὲν ἤθελεν ἔχει· καὶ ἂν ἔχῃ καί τινα συγγενῆ καὶ θεράποντα, δὲν ἤθελαν λείψει καὶ ὑπὲρ τούτων τὰ ἱκανά· ἡ ἐπαρχία μου δὲν εἶναι εἰς κλίμα τραχὺ καὶ κατεψιγμένον, ἡ θέσις εἶναι δέκα βαθμοὺς κατωτέρα τῆς Πετρουπόλεως, ὅπου ἐγὼ ἕως τοῦ νῦν διέτριβον, ὥστε τὸ κλίμα εἶναι εὔκρατον, ὁ ἀὴρ ὑγιεινός, ἡ γῆ εὔφορος... ἀλλὰ τί μάταιον ὁποῦ ζητῶ τὰ σχεδὸν ἀδύνατα. Τοῦτο τὸ μέρος τῆς ἐπιστολῆς μου δὲν σᾶς ἀρέσει, καὶ ἂν ἡ Κέρκυρα ἤκουε τὸ πρόβλημά μου χωρὶς ἄλλο ἤθελε μὲ καταρασθῇ. Ὡς τόσον τὸν ἀσπάζομαι ἀπὸ βάθους καρδίας, τὸν καλόν μου αὐτὸν διδάσκαλον, καὶ ἰδοὺ αὕτη ἡ ἐπιστολή μου ἔστω καὶ πρὸς αὐτὸν διὰ νὰ μὴν εἰπῇ πῶς δὲν τὸν ἔγραψα».[4]

Ἐν τούτοις ὁ Σ. ἀρχιεπίσκοπος Ζακύνθου εὑρίσκει ὅτι ὁ μὲν πατὴρ τοῦ Εὐγενίου νυμφεύσας τὴν ἀδελφὴν κατέθηκε τὰ περὶ τοῦ γάμου συμβόλαια ἐν ἔτει 1718 παρά τινι συμβολαιογράφῳ Ζακύνθου· ἡ δὲ μήτηρ τοῦ Εὐ-

1 Ὅρα ἐν τῇ τῶν ἀνεκδότων συγγραμμάτων τοῦ Εὐγενίου συλλογῇ ὑπὸ Γ. Αἰνιᾶνος τόμ. Α'. σ. λς'.

2 Τούτου σώζεται ἤδη σπάνιον βιβλίον ἐν Λειψίᾳ ἐκδοθὲν τῷ 1766 ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Ἄνθη νεοθαλῆ καὶ νεόδρεπτα ἐκ τοῦ λειμῶνος τοῦ κατὰ Κέρκυραν κοινοῦ φροντιστηρίου», ἐν ᾧ λόγος πανηγυρικῶς προτέτακται τοῦ διδασκάλου εἰς τὸ γενέσιον τῆς Θεομήτορος· ἕπονται δὲ ποιημάτια τῶν αὐτοῦ μαθητῶν.

3 Σελ. ιγ'. τόμ. Α'. τῆς ὑπὸ Αἰνιᾶνος συλλογῆς τῶν ἀνεκδ. συγγραμ. τοῦ Εὐγενίου.

4 Ἐν Φοίνικι περιοδικῷ Κερκύρας σ. 252 ἐπιστολὴ Γ'.

γενίου ἐτάφη τῷ 1721 ἐν τῷ ναῷ τῆς Φανερωμένης· ὅτι τὸ πρώην ὄνομα τοῦ Εὐγενίου *Ἐλευθέριος* ἀνεγράφη τῷ 1735 ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ ἀδελφάτου τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας καὶ ὅτι πατρικός τις θεῖος τοῦ Εὐγενίου διὰ τῆς ἀπὸ 1737 διαθήκης αὐτοῦ τῷ ἐκληροδότει οἶκόν τινα καὶ ἀγρὸν ἐν Ζακύνθῳ, ἅπερ δι' ἐπιδιαθήκης εἶτα ἑτέρῳ κατέλιπεν, ὡς ἤδη τοῦ Εὐγενίου ἱεροδιακόνου καὶ σχολαρχοῦντος ἐν Ἰωαννίνοις μὴ ἔχοντος βοηθείας ἀνάγκην[1] περιέρχεται εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι παῖς ἔτι ὁ Εὐγένιος ἐπιστρέψας μετὰ τῶν γονέων ἀπὸ Κερκύρας εἰς Ζάκυνθον διαρκῶς ἔμεινεν ἐν Ζακύνθῳ μέχρι τοῦ ἔτους 1735 ὅτε ἐκεῖθεν ἐπεστάλη ἵνα σπουδάσῃ εἰς Ἰταλίαν.[2]

Ἀλλ' οἱ τοιοῦτοι συμπερασμοὶ οὐ μόνον ἀντίκεινται εἰς ὅσα περὶ τῶν ἐν Κερκύρᾳ καὶ Ἰωαννίνοις σπουδῶν τοῦ Εὐγενίου καὶ τῆς ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ τελειοποιήσεως αὐτοῦ διὰ συνδρομῆς τινων ἐξ Ἰωαννίνων ἐμπόρων οἱ βιογράφοι τοῦ ἀνδρὸς βεβαιοῦσιν.[3] Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν λόγων αὐτοῦ τοῦ Εὐγενίου ἀνασκευάζονται, ὃς ἐπιστέλλων συγγενεῖ τινι ἐν Κερκύρᾳ καὶ συνιστῶν ὅπως *καλὴν καὶ σπουδαίαν ἀνατροφὴν* δώσῃ εἰς τοὺς μικροὺς αὐτοῦ ἀνεψιούς, ἐπάγει· «Ἐγὼ ἐγεννήθην πτωχὸς καὶ ἠπορημένος. Οἱ γονεῖς μου δὲν μοῦ ἄφησαν μίαν τρίχα· ὁ πατήρ μου καὶ ἡ μήτηρ μου ἐγκατέλιπόν με μὲ μίαν μετρίαν ἀνατροφήν, καὶ μίαν παντοτεινὴν ὄρεξιν μαθήσεως, ὄχι μόνον δὲν μὲ ἄφησαν νὰ πεινάσω, οὐδὲ νὰ διψήσω, ἀλλὰ καὶ μὲ κατέστησαν ἔνδοξον καὶ πλούσιον ὑπὲρ ὃ ἄξιος εἰμί».[4]

Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅμως τῆς ἐν Κερκύρᾳ γεννήσεως καὶ τῆς αὐτόθι ἀγωγῆς καὶ παιδεύσεως τοῦ Εὐγενίου, καὶ παρὰ τὴν ἐξαιρετικὴν ἀγάπην ἣν καὶ ἐπιστέλλων καὶ διατιθέμενος μέχρι θανάτου αὐτὸς ἐξεδήλου ὑπὲρ τῆς Κερκύρας καθὸ ἰδίας πατρίδος, ὑπάρχει πρᾶξις ἐπίσημος τῇ ἐλευθέρᾳ αὐτοῦ προαιρέσει συντελεσθεῖσα καὶ πανηγυρικῶς, ὡς εἰπεῖν διαβεβαιοῦσα τὴν κερκυραϊκὴν αὐτοῦ ἰθαγένειαν, τουτέστιν ἡ εἰς τὴν ἱερωσύνην προαγωγὴ καὶ χειροτονία τοῦ Εὐγενίου. Ἀφ' ἑνὸς βέβαιον εἶναι ὅτι κατὰ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κανόνας οὐ μόνον αὐστηρῶς ἀπαγορεύεται ἡ παρ' ἐνορίαν χειροθεσία, ἀλλὰ καὶ κηρύττεται ἄκυρος,[5] γνωστὸν δ' ἀφ' ἑτέρου ὅτι ἐπὶ Ἑνετῶν ἡ Ζάκυνθος καὶ ἡ Κεφαλληνία ὑπήγοντο εἰς τὴν διοίκησιν ἑνὸς ἀρχιεπισκόπου τὴν καθέδραν αὐτοῦ ἔχοντος ἐν τῇ τελευταίᾳ[6] ἐνῷ ἡ Κέρκυρα ἀπὸ τῆς τῶν Ἀνδηγαυῶν δυναστείας περὶ τὸ 1266, στερηθεῖσα τῆς ὀρθοδόξου αὐτῆς μητροπόλεως ἠκολούθει διοικουμένη ὑπὸ ἁπλοῦ ἀρχιπρεσβυ-

1 Φιλολ. ἀνάλεκτα Ζακύνθου σ. 383 ἑπ.
2 Αὐτόθι, σ. 388.
3 Ὅρα ἀνωτέρω σημ. 3 σελ. 211.
4 Ἐν «Φοίνικι» περιοδ. Κερκύρας σ. 252 ἐπιστολὴ Γ'.
5 Κανὼν Ἀποστ. λε'.—Β'. Οἰκουμ. Συνόδ. κανὼν 6'.—Ἀντιοχ. συνόδ. καν. ιγ'. καὶ κ6'.
6 Ἑρμ. Λούντζη περὶ τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τῆς Ἑπτανήσου ἐπὶ Ἑνετῶν Ἀθήνησι, 1856 σ. 137.

τέρου (πρωτοπαπᾶ) μὴ ἔχοντος ἐξουσίαν τοῦ χειροτονεῖν.[1] ὥστε οἱ θέλοντες ἱερωθῆναι ὑπεχρεοῦντο ὅπως λαμβάνωσι τὴν χειροθεσίαν παρὰ τοῦ μητροπολίτου Ἰωαννίνων καθὸ ἐξάρχου Κερκύρας, ἢ κατ' ἐπιτροπὴν αὐτοῦ παρά τινος τῶν ὑπ' αὐτὸν ἐπισκόπων.[2] Ἂν ὁ Εὐγένιος ἐθεώρει ἑαυτὸν Ζακύνθιον ὑπεχρεοῦτο κανονικῶς νὰ ἐπιζητήσῃ τὴν χειροτονίαν αὐτοῦ παρὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου, τοιοῦτος δὲ πράγματι κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν διετέλει ἐν Κεφαλληνίᾳ Σεραφεὶμ ὁ Ἄνινος (1732—1745).[3] Ἀλλὰ Κερκυραῖος ὢν ὁ Εὐγένιος ἔδει ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Ἰωαννίνων χειροτονηθῆναι, ὡς καὶ ἐχειροτονήθη ἱεροδιάκονος περὶ τὸ 1738,[4] καλῶς γινώσκων ὅτι ἄλλως ἡ χειροτονία αὐτοῦ θὰ ἦτο ἀντικανονικὴ καὶ ἄκυρος.[5]

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω μαρτυριῶν περὶ τῆς πατρίδος τοῦ Εὐγενίου φέρομεν ἔτι μίαν, τὴν *ὁμολογίαν αὐτὴν* δῆλον ὅτι τοῦ ἰδίου Εὐγενίου. Ὅτε οὗτος μετέβη εἰς Γερμανίαν, τῇ 25 Μαΐου τοῦ ἔτους 1765 ἐγγραφεὶς ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν φοιτητῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Χάλλης, ὅπως ἀκροασθῇ τοῦ μαθηματικὰ διδάσκοντος Συγνέρου, ἐγράφη Corcyrensis, ὡς ἔτι καὶ νῦν φαίνεται ἐν τῷ καταλόγῳ.[6] Αὐτὸς ὁ Εὐγένιος λοιπὸν ἐθεώρει ῥητῶς καὶ ἐπισήμως αὑτὸν Κερκυραῖον· δυνάμεθα δὲ νὰ ἐφαρμόσωμεν ἐνταῦθα τὸ εὐαγγελικὸν «τί ἔτι χρείαν ἔχομεν μαρτυρίας; αὐτὸ γὰρ ἠκούσαμεν ἀπὸ τοῦ στόματος αὐτοῦ». Καὶ τῳόντι ἡ ὁμολογία αὕτη αὐτοῦ τοῦ Εὐγενίου εἶναι τόσον ἰσχυρά, ὥστε σχεδὸν καθιστᾷ πάσας τὰς λοιπὰς περιττάς.

Ἀπέναντι τῶν θετικῶν καὶ ἀναμφισβητήτων τούτων γεγονότων καὶ ἀποδείξεων περὶ τοῦ ὅτι ὁ Εὐγένιος καὶ ἐγεννήθη καὶ τὴν ἀγωγὴν αὐτοῦ ἔλαβεν ἐν Κερκύρᾳ, καὶ Κερκυραῖον ἑαυτὸν ἐθεώρει, ὡς ἦτο δι' ὅλους τοὺς λόγους, τί πλέον σημαίνει ἄν, ὡς ὁ Σ. ἀρχιεπίσκοπος Ζακύνθου ἀναφέρει, ὁ Γουζέλης, ὁ Κοντονῆς, ὁ Δημ. Κομοῦτος καὶ ἄλλοι Ζακύνθιοι ἐφιλοτιμοῦντο νὰ καλῶσι τὸν μακρὰν τῶν Ἰονίων Νήσων ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ διατρίβοντα Εὐγένιον *συμπολίτην*, κατὰ τὴν γενικωτέραν τῆς λέξεως ἐκδο-

1 A. Marmora storia di Corfù p. 216. Λούντζη ἐν τῇ ἀνωτέρω συγγραφῇ, σελ. 110. Ὑπόμνημα Ἀθανασίου Κερκύρας 15]27 Ἀπριλίου 1847 (Memorandum a S. E. Lord Seaton L. A. Commissionario redato dal Cav. A. Mustoxidi.) Ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς Δ'. συνόδου τῆς Η'. Ἰουνίου Βουλῆς, σ. 247 ἑπ.

2 Πρβ. Φιλ. ἀνάλ. Ζακύνθ. σ. 79 ἐν σημ.

3 Φιλολ. ἀνάλεκτα Ζακύνθου σ. 78.

4 Αὐτόθι σ. 384 καὶ βιογρ. Εὐγεν. τοῦ Βουλγ. ὑπὸ Αἰνιᾶνος ἐν τῇ συλλογῇ τῶν ἀνεκδότων συγγραμ. τόμ. Δ'.

5 Ὁ Εὐγένιος διέμεινεν ἱεροδιάκονος μέχρι γήρατος, ὅτε προσκληθεὶς εἰς Πετρούπολιν καὶ εἰς τὴν ἐπίμονον ἐνδοὺς ἀπαίτησιν τῆς αὐτοκρατείρας Αἰκατερίνης ἐδέξατο τὴν ἀρτισύστατον ἀρχιεπισκοπὴν Σλαβωνίου καὶ Χερσῶνος, προχειρισθεὶς ἱερεὺς ἐν Μόσχᾳ τῇ 30 Αὐγούστου καὶ ἀρχιερεὺς τῇ 1 Ὀκτωβρίου τοῦ 1775 ἔτους. (ὅρα ἐν Φοίνικι περιοδικῷ Κερκύρας ἐπιστολὰς ἀνεκδ. τοῦ Εὐγενίου Α'. Β'. Γ'. καὶ Δ'. σ. 249 ἑπ. καὶ 306.

6 Ὀρθόδοξος Ἑλλὰς Ἀνδρον. Δημητρακοπούλου Λειψίᾳ 1872 σ. 189.

χὴν, ἤτοι *συμπατριώτην*, ἕτεροι δὲ ὡς ὁ Ἀμπελακίων Οἰκονόμος Ἀναστάσιος καὶ ὁ Θεόφιλος Καΐρης, ἑπόμενοι ἐκείνοις ὠνόμασαν Ζακύνθιον τὸν Εὐγένιον. Ἔχομεν τοὐναντίον τὴν μαρτυρίαν ἐπιφανῶν Κερκυραίων, τῷ Εὐγενίῳ συγχρόνων, *Κερκυραῖον* καλούντων καὶ χαρακτηριζόντων αὐτὸν ἐν ἐπισημοτάταις μάλιστα περιστάσεσιν. Ἐν τῷ λόγῳ ὃν ὁ Κερκυραῖος ἰατροφιλόσοφος Λάζαρος Μόρδος ἀπήγγειλεν, ἐνώπιον τῆς Ἑπτανησιακῆς Γερουσίας ληγούσης τῆς ΙΗ'. ἑκατονταετηρίδος, μνημονεύει ἔτι ζῶντος τοῦ Εὐγενίου, τιθεὶς τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν κατὰ τὸν αὐτὸν αἰῶνα ἐξόχων τῆς Κερκύρας ἀνδρῶν ἤδη ἀποιχομένων.[1]

Ἀποβιώσαντος δὲ τοῦ Εὐγενίου ἐν ἔτει 1806, Ἀντώνιος ὁ Ῥοδόσταμος εὐπατρίδης καὶ ἱστοριογράφος Κερκύρας,ἐδημοσίευεν ἐν τῷ τότε αὐτόθι ἐκδιδομένῳ περιοδικῷ «Mercurio letterario» (Λογίῳ Ἑρμῇ) λατινικὴν αὐτοῦ ἐλεγείαν τῶν Φαιακίδων Μουσῶν in funere Eugemi Bulgari Corcirensis ἐπιγραφομένην.[2] Καὶ ταὐτοχρόνω; ἡ Ἑπτανησιακὴ Γερουσία διὰ ψηφίσματος αὐτῆς ἀπὸ 11 Αὐγούστου 1806 ἐντολὴν ἔδιδεν Ἀνδρέᾳ μὲν τῷ Μουστοξύδῃ ἵνα συνθέσῃ καὶ ἀπαγγείλῃ, τὸ ἐγκώμιον τοῦ μεταστάντος κλεινοῦ συμπολίτου, τοῖς δὲ Κερκυραίοις ἀριστοτέχναις Παύλῳ τῷ Προσαλέντῃ καὶ Δημητρίῳ Πιέρῃ ἵνα φιλοτεχνήσωσιν ἀριπρεπὲς τῷ ἀνδρὶ μνημεῖον.[3] Ἐν τούτοις, εἰ καὶ παρόντων κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν διασήμων Ζακυνθίων ἔν τε τῇ Γερουσίᾳ καὶ ἐν ἄλλοις ὑψηλοῖς ἀξιώμασιν ἑτέρων δὲ Ζακυνθίων διαπρεπόντων ἐν λόγοις καὶ γράμμασι,[4] παράδοξον καὶ παντελῶς ἀνεξήγητον θὰ ἦτο, ἂν ὁ Εὐγένιος ἀληθῶς ἦν Ζακύνθιος, πῶς οὐδεὶς ἐκείνων ἐπεχείρησε νὰ διεκδικήσῃ ἀπέναντι τῶν Κερκυραίων τὴν Ζακυνθίαν τοῦ ἀνδρὸς καταγωγὴν καὶ πατρίδα, οὐδεὶς δ' ἐνεθυμήθη τότε νὰ ἐγκωμιάσῃ τὸν συμπολίτην, ἀλλὰ μόνον Κερκυραῖοι ἀνελάμβανον καὶ εἰς Κερκυραίους ἀνετίθετο τοῦ πατριωτικοῦ καθήκοντος ἡ ἐκπλήρωσις. Καὶ ἡ σιωπὴ αὕτη τῶν ἄλλως φιλοτιμοτάτων Ζακυνθίων εὐγλώττως ἐπιμαρτυρεῖ ὅτι καὶ αὐτοὶ ἀναμφισβητήτως Κερκυραῖον συνωμολόγουν τὸν

1 Orazione secolare recitata in pien Senato della serenissima Repubblica delle sette Isole sotto gli auspizii del Cav. Comendatore Sp. G. Teotochi principe e preside meritissimo. — Li 13 Decembre 1800 s. V. del med. fis. Lazzaro De Mordo, in Corfù, 1803. nella pubbl. stamperia con permissione. ὅρα σελ. XX.

2 Τόμ. Β'. σ. 175 ἑπ.

3 Mercurio Letterario opera periodica di Filergo Feace tom, 2 Tipogr. nazionale di Corfù p. 175.

4 Γ. Κόμ. Μοτσενῖγος διετέλει τότε πληρεξούσιος ἀπεσταλμένος τῆς Ῥωσίας ἐν Κερκύρᾳ Ἀντών. δὲ Κομοῦτος πρόεδρος τῆς γερουσίας (αὐτόθι σ. 147.)—Ἰωάννης Σικοῦρος πρύτανις Κερκύρας, Διονύσ. Ῥώμας διάδοχος αὐτοῦ ἐν τῷ ἀξιώματι. (ὅρα Monitore settinsulare N. XXVI τοῦ 1803) Ἀναστ. Φλαμπουριάρης γραμμ. τῆς γερουσίας. (ὅρα Le tre Constituzioni σ. 80 καὶ 120 ἑπ. Corfù. 1849, ὑπὸ Ν. Β. Μάνεση τοῦ διατελέσαντος δημάρχου Κερκύρας εἰς ὃν αἱ ἀνωτέρω εἰδικαὶ πληροφορίαι ὀφείλονται· Πέτρος Ἀνδρέας Μερκάτης, ὁ λεγόμενος κύκνος Ζακύνθου οὗπερ ᾠδαί τινες ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῷ μνημονευθέντι περιοδικῷ τόμ. Β'. σ. 149 καὶ 189 ἑπ.

Εὐγένιον, οἷος καὶ παρ' ἰδιώταις καὶ παρὰ ταῖς ἀρχαῖς ἐν τῇ Ἑπτανησιακῇ κοινωνίᾳ ἐν γένει ἀνεγνωρίζετο.

Ἢ μήπως ἐξ ὧν ὁ Σ. ἀρχιεπίσκοπος Ζακύνθου ἀφηγεῖται ὅτι ἔγραφεν ὁ μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας Φιλάρετος Μιχαλίτσης ἐπιστέλλων τῷ ἱερεῖ Δημητ. Βαλσάμῳ, δὲν ἐξάγεται τοὐναντίον ἀπὸ τῶν πρὸς αὐτὸν ὁμιλιῶν καὶ παραπόνων τοῦ Εὐγενίου ὅτι οὗτος ἐθεώρει ἑαυτὸν ξένον παντελῶς τῆς Ζακύνθου μεθ' ἧς, ὡς ἔλεγεν *οὐδὲν πλέον συνέδεεν αὐτὸν οὔτε πατρικὸν οὔτε μητρικὸν χρέος ἀφ' οὗ οἱ γονεῖς του ἀπέθανον.*[1] Κατὰ τί δὲ ποσῶς συμβάλλει ἂν ὁ σύγχρονος τῷ Εὐγενίῳ ἰατροφιλόσοφος Ἰω. Δονᾶς, τὸ πασίγνωστον εἰδὼς καὶ ἀναμφισβήτητον γεγονὸς ὅτι ἐν Κερκύρᾳ ὁ Εὐγένιος ἐγεννήθη πρὸς δόξαν τοῦ συμπολίτου αὐτοῦ ἀναφέρει, ἐν τῇ πρὸς τὸν Ἀββᾶν Κομπανιόνην ἀπολογητικῇ ἐπιστολῇ, ὅτι περὶ τῆς *γεννήσεως* τοῦ Εὐγενίου ἐφιλονείκουν οὐ μόνον ἡ Ζάκυνθος ἀλλὰ καὶ ἡ Πελοπόννησος καὶ ἡ Κρήτη.[2]

Οἱ ἄνδρες τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς, καθ' Ὅμηρον, ἐπὶ τῷ γένει αὐτῶν ἐναβρύνοντο, καὶ οἱ Ἑβραῖοι ἐν ταῖς γενεαλογίαις τὸ πάλαι μάλιστα ἐνησμένιζον. Ἀλλ' ὁ Ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν ἐπιστέλλων πρὸς Τίτον παρήγγελλεν ἵν' ἀποφεύγῃ ὡς ἀλυσιτελεῖς τὰς περὶ τὰς γενεαλογίας ἔρεις καὶ συζητήσεις.[3] Ἀφ' ὅτου μάλιστα τὰ χριστιανικὰ ἤθη ἀνύψωσαν τὴν ἀνθρωπίνην ἀτομικότητα, καὶ μόνον εἰς τὴν προσωπικὴν ἀρετὴν καὶ τὰς ἰδίας ἑκάστου πράξεις ἀναγνωρίζουσι τὴν ἀληθῆ τοῦ ἀνθρώπου ἀξίαν, καλῶς ἐννοεῖται ὁπόσον μικρὰ ἀληθῶς σημασία ἀπέμεινεν εἰς τὰς μελέτας περὶ τὴν ἐξερεύνησιν καὶ τὰς διενέξεις πρὸς διεκδίκησιν τοῦ γένους καὶ τῆς ἰδιαιτέρας πατρίδος καὶ αὐτῶν τῶν περιφανεστέρων ἀνδρῶν. Οὐχ ἧττον, χάριν μόνον ἱστορικῆς ἀκριβείας ὁμολογητέον ὅτι ὁ Εὐγένιος ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν μαρτυρεῖται Κερκυραῖος εἰ καὶ ἐκ Ζακύνθου φαίνεται πατρόθεν καταγόμενος,[4] καὶ ὅτι εἰς τὰ θετικὰ γεγονότα τ' ἀποδεικνύοντα πατρίδα αὐτοῦ τὴν Κέρκυραν δέον νὰ ὑποχωρήσῃ τὸ ἐκ μόνης τῆς τῶν γονέων καταγωγῆς προβαλλόμενον τεκμήριον.

Ἴσως, πρὸς διαλλαγὴν, ἤθελέ τις προτείνει τὸν ἐπίκοινον χαρακτηρισμὸν ὃν ἀπέδωκε τῷ Εὐγενίῳ ὁ ἱεροκῆρυξ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας Ἰωάσαφ

1 Φιλολ. ἀνάλεκτα Ζακύνθου σ. 386.

2 Αὐτόθι, σ. 385.

3 Κεφ. Γ'. § 9.

4 Αὐτὸς ὁ Εὐγένιος ἐπιστέλλων ἐκ Πετρουπόλεως τῇ 7)18 Ἰουλίου 1775 πρὸς τὸν αἰδ. ἱερέα Δημήτριον, ἠρώτα «ἂν ἀπὸ τὸ περίφημόν μας καψογαϊδούρικο γένος τῶν Βουλγαράτων εὑρίσκεται ἐν Ζακύνθῳ κανένας ἄρρην. (Ἐπιστ. Δ'. ἐν «Φοίνικι» Κερκύρας, σελ. 249.) Λανθάνεται ἄρα ὁ κ. Σάθας λέγων ὅτι «καὶ ζῶντος τοῦ Εὐγενίου εἶχον ἀναφυῆ διενέξεις περὶ τῆς πατρίδος αὐτοῦ. καὶ ὅτι ὁ πανιερώτατος ὡσεὶ ἀρεσκόμενος ἐπὶ τῇ θρυλλουμένῃ ἐκ τοῦ περιφανοῦς ἐν Κερκύρᾳ ὁμωνύμου οἴκου καταγωγῇ, οὐδεμίαν ἔδωκε διασάφησιν. (Νεοελ. Φιλολ. σ. 566.)

ὁ Κορνήλιος, καλέσας αὐτὸν *τῆς Κερκυρο-Ζακύνθου ἐρίτιμον βλάστημα.*[1] Ἀλλὰ τότε ἔπρεπε νὰ παρηγορηθῇ τις ὅτι καὶ ὁ παμβουλγαρισμὸς δὲν ἐφαντάσθη εἰσέτι νὰ οἰκειοποιηθῇ καὶ τὸν Εὐγένιον, καθὸ φερωνύμως μάλιστα τὴν φυλὴν Βούλγαρον.

Ἐν Κερκύρᾳ. **Μιχ. Στεφ. Ἰδρωμένος.**

ΤΩΝ ΕΡΩΤΩΝ ΤΟΥ ΟΒΙΔΙΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΕΛΕΓΕΙΑ ΠΡΩΤΗ

ΥΠΟΘΕΣΙΣ

Αἰτία τῆς μεταβάσεως τοῦ ποιητοῦ ἀπὸ τῆς ἡρωϊκῆς εἰς τὴν ἐρωτικὴν ποίησιν.

Ἕτοιμος ἤμουν μὲ βαρὺ καὶ σοβαρὸ τὸν τόνο
νὰ ψάλω ὅπλα καὶ στρατοὺς καὶ φοβεροὺς πολέμους,
κ' εἶχα διαλέξει μάλιστα καὶ ταιριαστοὺς τοὺς στίχους
ὅλους μὲ ἴσαις συλλαβαῖς 'σὰν στίχους τοῦ Ὁμήρου.
Δὲν 'ξεύρω πῶς συνέβηκε καὶ τό 'μαθε ὁ ἔρως,
ἐγέλασε, καὶ 'στὰ κρυφὰ μιὰ συλλαβὴ μοῦ κλέφτει.
Ποιὸς σ' ἔδωκε τὴν ἄδεια, παιδὶ παραλυμένο,
καὶ 'πᾶς κι' ἀνακατόνεσαι 'ς τοῦ κόσμου τὰ τραγούδια;
Ὅλοι ἐμεῖς οἱ ποιηταὶ λατρεύομε ταῖς Μούσαις
ἢ μὴ τυχὸν ἐνόμισες πῶς εἴμεθα 'δικοί σου;
Μήπως ἀκούσθηκε ποτὲ νὰ πάρῃ νὰ φορέσῃ
ἡ Ἀφροδίτη τῆς ξανθῆς τῆς Ἀθηνᾶς τὰ ὅπλα,
ἢ ν' ἀνεμίσῃ ἡ Ἀθηνᾶ τὴ φλόγα τὴ 'δική σου;
Ποιὸς θὰ ἰδῇ τὴ Δήμητρα νὰ βασιλεύῃ μόνη
ἀπάνω 'ς τὰ 'ψηλὰ βουνὰ τὰ κατα δασωμένα,
ἢ τὴν Παρθένα τὴ θεὰ μὲ τὴ χρυσῆ φαρέτρα
ποιὸς θὰ τὴν 'δῇ 'στὸ ἄροτρο σιμὰ νὰ παραστέκῃ,
καὶ δὲν θὰ παραξενευθῇ καὶ δὲν θὲ ν' ἀπορήσῃ;
Ἂς πάρῃ τότε τὸ λοιπὸν ὁ Ἄρης μία λύρα
καὶ μία λόγχη σουβλερὴ ὁ ξανθομάλλης Φοῖβος!
Ἀφοῦ, παιδί μου, ὁλόκληρο τὸν κόσμο κυριεύῃς
καὶ 'ς τὴ 'δική σου δύναμι ἄλλη καμμιὰ δὲ 'βγαίνῃ,
τί 'πᾶς κι' ἀνακατόνεσαι εἰς ταῖς δουλειαῖς τῶν ἄλλων;

1 Φιλολ. ἀνάλ. Ζακύνθου, σ. 386.

Αἴ; δὲν σοῦ φθάν' ἡ δόξα σου παρὰ μοῦ θέλεις κι' ἄλλη;
Νὰ 'ξηγηθοῦμε: ποιὰ θαρρεῖς πῶς ἔχεις ἰδικά σου;
Ἔχεις 'ς τὴν ἐξουσία σου τὰ τέμπη τοῦ Ἑλικῶνος;
Ἄλλο δὲν μένει νὰ μᾶς 'πῇς παρὰ πῶς κι' ὁ Ἀπόλλων
'μπροστά σου μόλις πιὰ κρατεῖ τὴ λύρα του 'ς τὰ χέρια.
Δὲν εἶχα γράψει 'ς τὸ χαρτὶ καλὰ καλὰ ἀκόμα
τὸν πρῶτο στίχο 'ποῦ ἄρχιζε τὸ νέο ποίημά μου,
καὶ νά τον καὶ μὲ σταματᾷ καὶ κόφτει τὴν ὁρμή μου.
Ἀνώφελα τοῦ φώναζα καὶ τοῦ παραπονιούμουν
πῶς ἡ 'δική μου ἡ δουλειὰ δὲν εἶναι τὰ τραγούδια·
νὰ ψάλω δὲν ἐσκόπευα τὰ εὔμορφα τ' ἀγόρια
οὔτε κοπέλλαις μὲ μακρυὰ μαλλιὰ νὰ τραγουδήσω.
Τέτοια καὶ ἄλλα ἔλεγα, παράπονα ἀκόμα·
μὰ ἐκεῖ ὅπου τὰ ἔλεγα, ἔξαφνα λύνει ἐκεῖνος
μὲ μία τὴ φαρέτρα του, 'παίρνει κάμποσα βέλη,
ἑτοιμασμένα ἐπίτηδες νὰ 'μποῦνε 'ς τὴν καρδιά μου
καὶ δυνατὰ τεντόνοντας τὸ εὐλύγιστό του τόξο,
'ς τὸ γόνατό του περαστό: — Νά, 'πάρε, ποιητή μου,
μοῦ εἶπε, 'πάρε το αὐτὸ γιὰ νὰ τὸ τραγουδήσῃς.
Ἀλλοίμονο, ἀλάθευτη 'ποῦ εἶχε τὴ σαΐτα,
ἀλλοί, τὸ ἄσπλαχνο παιδί! Ἔχω φωτιὰ 'στὸ στῆθος
καὶ βασιλεύει ὁ ἔρωτας μὲς 'ς τὴ φωτιὰ μονάχος.
Μὲ δεκαπέντε συλλαβαῖς λοιπὸν κ' ἐγὼ θὰ ψάλω,
ἀφοῦ τὸ θέλει καὶ καλὰ ὁ Ἔρως, τί νὰ γίνῃ!
Ἔχετε 'γειὰ στρατεύματα καὶ πόλεμοι καὶ ὅπλα
μὲ τὸ βαρὺ τὸ μέτρο σας, τὸν σοβαρὸ τὸν τόνο!
Καὶ σύ, καλή μου σύντροφε, ἀγαπημένη Μοῦσα,
βάλε στεφάνι ἀπὸ μυρτιὰ νεόκοπη, ἀνθισμένη,
'ς τὸ μέτωπό σου τὸ ξανθό, κ' ἑτοίμαζέ μου στίχους.

ΕΛΕΓΕΙΑ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΥΠΟΘΕΣΙΣ

Περιγραφὴ τοῦ θριάμβου τοῦ ἔρωτος

Ἄχ, ποιὸς μοῦ ἔκαμε σκληρὸ 'σὰν πέτρα τὸ κρεβάττι;
Γιατί ὅλο φεύγει καὶ γλιστρᾷ 'στὴ γῆ τὸ πάπλωμά μου;
Γιατί μ' ἐφάνηκε μακρυὰ ἡ νύχτα μου 'σὰν χρόνος,
καὶ δὲν ἐκλεῖσαν μιὰ στιγμὴ τ' ἀνύστακτά μου μάτια;
Πῶς μοῦ πονοῦν τὰ κόκκαλα, βαρειὰ ἀποσταμένα;
Ἔρωτας νἆναι;... Ἀδύνατο! θὲ νά τον αἰσθανόμουν.

Μὴν τύχῃ κι' ἄρχισε κρυφὰ τριγύρω νὰ μὲ ζώνῃ,
καὶ νὰ μὲ βλάψῃ μὲ κρυφὴ γυρεύει πανουργία;
Ναί, χωρὶς ἄλλο εἶν' αὐτό. Βαθειὰ μὲς 'στὴν καρδιά μου
εἶναι 'μπηγμέν' ἀσάλευτα τὰ σουβλερά του βέλη.
'Πῆρε τὸ στῆθός μ' ὁ σκληρὸς καὶ τό 'καμε 'δικό του,
καὶ τώρα βασιλεύει αὐτὸς μονάχος ἐκεῖ μέσα.
Τί νὰ τοῦ κάμω; Νὰ δεχθῶ τὴ φλόγα 'ποῦ μὲ καίει,
ἢ πόλεμο καλλίτερα νὰ προτιμήσω πρέπει,
κ' ἔτσι ν' ἀνάψω τὴ φωτιὰ ἀντὶς γιὰ νὰ τὴ σβύσω;
Ἂς ὑποφέρω· γίνεται 'λαφρότερο τὸ βάρος,
ὅταν κάνεὶς μ' ὑπομονὴ καὶ τέχνη τὸ σηκόνη.
Ἔπειτα κύτταξε νὰ 'δῇς τὴ φλόγα τῆς λαμπάδας:
ὅσο περισσότερο τὴ σεῖς, τόσο κ' ἐκείνη ἀνάφτει·
τὴν παραιτεῖς ἀκίνητη, καὶ σβύνει μοναχή της.
Τὰ βώδια ὅπου ζεύγονται πρώτη φορὰ 'ς τ' ἀλέτρι
τὰ δέρνουν περισσότερο γιὰ τὸ πολύ τους πεῖσμα
παρ' ὅσο δέρνουν τὰ παληὰ τὰ μαθημένα βώδια
ποῦ χαίρονται νὰ περπατοῦν ἀφ' τὸ ζυγὸ ἀποκάτω.
Ὅσο πιὸ ἄγριο τ' ἄλογο κλωτσᾷ καὶ πεισματόνει,
τόσο 'ς τὸ στόμα πιὸ βαρὺ τοῦ βάζουν χαλινάρι·
μὰ ὅταν πετᾷ χαρούμενο 'ς τὸ κρότο τοῦ πολέμου,
μόλις θυμᾶται πῶς κρατεῖ τὸ χαλινὸ 'στὸ στόμα.
Ἔτσι κι' ὁ Ἔρωτας πολὺ πιὸ ἄσπλαχνα πληγόνει
ἐκείνους ποῦ τὸν διώχνουνε καὶ ποῦ τὸν πολεμοῦνε,
παρὰ ὁποῦ τὸν προσκυνοῦν καὶ τὸ 'ξομολογοῦνται.
Λοιπὸν κ' ἐγὼ τ' ὁμολογῶ, κ' ἐγὼ τὸ φανερόνω,
πῶς μ' ἔχεις, ἔρωτα, κ' ἐμὲ σφιχτὰ ἀλυσσοδεμένο:
Μ' ἐνίκησες, τετέλεσται! τὸ χέρι μου σοῦ δίνω.
Ἂς παύσῃ πιὰ ὁ πόλεμος· εἰρήνη καὶ ἀγάπη.
Τὰ πρῶτ' ἂς τὰ ξεχάσωμε· συχωρεμένα νἆναι.
Ἔπειτα δὰ ἐπάνω σου δὲν πρέπει νὰ τὸ πάρῃς·
μ' εὑρῆκες δίχως ἅρματα κι' ἀρματωμένος ἦσουν.
Στόλισε τώρα τὸ λοιπὸν μὲ μύρτους τὰ μαλλιά σου
καὶ ζέψε τῆς μητέρας σου τὰ ἄσπρα περιστέρια
'ς τὸ ἁμάξι τὸ ἐναέριο, ὅπου θὰ σοῦ χαρίσῃ,
καθὼς σοῦ πρέπει εὔμορφο, ὁ Ἄρης ὁ μητρυιός σου.
Μέσα 'ς αὐτὸ θὲ νὰ σταθῇς 'σὰν ἥρωας ὁλόρθος,
καὶ μέσα 'ς ταῖς ζητωκραυγαῖς καὶ 'στὴ πομπὴ τοῦ κόσμου,
θὲ νὰ προστάζῃς τὰ πουλιὰ ὅπου θὰ σὲ σηκόνουν
μ' ἕνα σου νεῦμα μοναχὸ ποῦ θέλεις νὰ σὲ φέρουν.

Κατόπι σου θ' ἀκολουθοῦν τῆς τελετῆς στολίδι,
οἱ νέοι 'ποῦ και σκλάβοι σου κ' ἡ σκλάβαις σου κοπέλλαις,
καὶ τελευταῖος ἀπ' αὐτοὺς, τὸ ὑστερνό σου θῦμα,
ἐγὼ θὰ σὲ ἀκολουθῶ μὲ τὴν πληγὴ 'ς τὸ στῆθος.
Κ' ἡ Φρόνησι θὲ νἄρχεται 'πισθάγκωνα δεμένη,
καὶ μὲ σκυφτὴ τὴν κεφαλὴ ἡ 'Εντροπὴ μαζῆ της,
καὶ ὅ,τι ἀντιστέκεται 'ς τοῦ Ἔρωτος τὰ ὅπλα.
Ὅπου προβάλῃς γύρω σου τὰ πάντα θὰ σὲ τρέμουν,
κι' ὁ κόσμος ὅλος ἀψηλὰ σηκόνοντας τὰ χέρια:
«Ζήτω ὁ Ἔρως!» μὲ φωνὴ θὰ τραγουδῆ μεγάλη.
Τὰ Χάδια θὰ σ' ἀκολουθοῦν πιστοὶ ὑπασπισταί σου,
καὶ θἄρχωνται μαζῆ μ' αὐτὰ τὸ Λάθος καὶ ἡ Τρέλλα·
γιατί αὐτὰ δὲν φεύγουνε ποτὲ τὴν συντροφιά σου·
σοῦ εἶν' ἀχώριστα παντοῦ· εἶναι τὸ στράτευμά σου·
μ' αὐτὸ κι' ἀνθρώπους καὶ θεοὺς νικᾷς καὶ κυριεύεις.
χωρὶς αὐτὸ ἐχάθηκε ἡ δύναμί σου ὅλη.
Καὶ θὰ σὲ 'δῇ ἡ μητέρα σου ἀφ' τὴν κορφὴ τοῦ 'Ολύμπου
μὲ περιφάνεια καὶ χαρὰ καὶ θὰ σὲ χαιρετίσῃ,
καὶ ἄφθονα τριαντάφυλλα θὰ πάρῃ νὰ σὲ ῥάνῃ.
Σὰν ἥλιος θὲ ν' ἀστράφτουνε ἀφ' τὰ πολλὰ διαμάντια
τὰ εὔμορφά σου τὰ μαλλιὰ, κι' ὁλόχρυσος ὁ ἴδιος
μέσα σ' ὁλόχρυση ἅμαξα θὰ σχίζῃς τὸν ἀέρα.
Καὶ ὅμως, σὲ γνωρίζω ἐγώ! πολλαῖς καρδιαῖς καὶ τότες
θὰ κάψῃς μὲ ταῖς φλόγαις σου ἐκεῖ 'ποῦ θὰ διαβαίνῃς.
Ζερβὰ δεξιὰ λαβωματιαῖς πολλαῖς θὲ νὰ μοιράσῃς.
Τὤχουν τὰ βέλη σου ἔμφυτο νὰ μὴ 'μπουροῦν νὰ πάψουν·
θὲς ἢ δὲν θὲς, λαβόνουνε χωρὶς νὰ σ' ἐρωτήσουν·
κι' ἀκόμα καὶ μὲς τὸ νερὸ ἡ φλόγα σου φλογίζει.
Ἔτσι, παρόμοια πομπὴ καὶ ὁ Βάκχος ἔχει κάμει,
'σὰν ἐκυρίευσε τὴ γῆ τοῦ ποταμοῦ τοῦ Γάγγη·
μόνο μὲ μία διαφορὰ πῶς τὸ 'δικό σου ἁμάξι
θὲ νὰ τὸ σέρνουνε πουλιὰ καὶ ὄχι ἄγριαις τίγρεις.
'Αφοῦ λοιπὸν θἄχῃς κ' ἐμὲ 'σὰν σκλάβο 'στὴν πομπή σου,
ὅσο 'μπορεῖς προσπάθησε μὴν τύχῃ καὶ τὴ χάσῃς
τὴ δύναμι ποῦ σ' ἔδωκε ἀπάνω μου ἡ νίκη.
Πάρε παράδειγμα νὰ 'δῇς τοῦ Καίσαρος ταῖς νίκαις,
μὲ τ' ὅπλο ἐκεῖνο 'ποῦ νικᾷ, μ' αὐτὸ τὸ ἴδιο πάλι
τοὺς νικημένους στέκεται καὶ τοὺς ὑπερασπίζει.
Γι' αὐτό 'ναι καὶ τὰ ὅπλα του παντοῦ εὐτυχισμένα.

(Μετεφράσθησαν ἐλευθέρως ἐκ τῆς Λατινικῆς) 'Ιω. Γ. Φραγκιάς

Ο ΜΩΡΕΑΣ

Συνοψίζομεν ἐν ὀλίγοις τὰς ἐσχάτως γενομένας νεωτέρας ἐρεύνας περὶ τοῦ ὀνόματος τούτου, περὶ οὗ τοσαῦτα προετάθησαν ἐπὶ τρεῖς ἑκατονταετηρίδας ἐτυμολογικὰ δοκίμια.

Ὁ κ. Σάθας ἀνεζήτησε τὴν λύσιν τοῦ αἰνίγματος, ἐν τῇ ἀντιπαραστάσει τοῦ ὀνόματος «Μωρέας» πρὸς δύο τοπικὰ τῆς Ἤλιδος ὀνόματα, τὴν ἀρχαίαν πόλιν Μαργάλαν ἢ Μάργανα καὶ τὸ σημερινὸν ἰχθυοτροφεῖον Μουργιᾶ.[1] Ἡ οἰκειότης τῶν ὀνομάτων Μωρέας καὶ Μουργιᾶ, ὑποδεικνύει κατ' αὐτόν, ὅτι τὸ ἰχθυοτροφεῖον εἶναι λείψανον (vestige) πόλεως ἥτις ἐκαλεῖτο Μωρέας. Ἐκ τῆς πόλεως ταύτης ὠνομάσθη ἡ Ἦλις Μωρέας,, καὶ ἐκ τῆς Ἤλιδος κατόπιν ἅπασα ἡ Πελοπόννησος. Ἐπειδὴ δὲ ἡ πόλις Μωρέας ἔκειτο ἀκριβῶς ἐν ᾧ χώρῳ ἡ ἀρχαία πόλις Μαργάλα, ἕπεται ἐκ τούτου ὅτι ἡ καταγωγὴ τοῦ σημερινοῦ ὀνόματος τῆς χερσονήσου ἀνατρέχει μέχρι τῶν κλασικῶν χρόνων τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας. Ὁ συλλογισμὸς οὗτος ἐρείδεται κυρίως ἐπὶ τοῦ γεγονότος ὅτι κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ὑπῆρξεν ἐν Ἤλιδι πόλις καλουμένη Μωρέας· διότι ἄνευ τούτου ἡ ἀσθενὴς ἄλλως συνήχησις τῆς Μαργάλης καὶ τοῦ Μουργιᾶ ἠδύνατο νὰ ἐκληφθῇ ὡς τυχαία.

Ἀλλ' ὑπῆρξεν ἆρά γέ ποτε ἐν Ἤλιδι πόλις καλουμένη Μωρέας; Καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ μέσου αἰῶνος οὐδεὶς ὑπωπτεύθη τὴν ὕπαρξιν αὐτῆς, οὔτε ἱστορικός, οὔτε χρονογράφος, οὔτε γεωγράφος, οὔτε περιηγητής. Ὁ κ. Σάθας ἐνόμισεν ὅτι διέκρινε τὴν σκιὰν αὐτῆς ἐντὸς δύο στίχων τοῦ *προλόγου τοῦ βιβλίου τῆς Κουγκέστας*, τοὺς ὁποίους ἐσχολίασεν ὡς ἑξῆς: «Ἐν τῷ Προλόγῳ τὸ ὄνομα Μωρέας, *ἅπαξ μόνον* ἀναφερόμενον, σημαίνει πόλιν μᾶλλον ἢ χώραν». Παρατηρητέον πρὸ πάντων ὅτι *τὸ βιβλίον τῆς Κουγκέστας τῆς Ῥωμανίας καὶ τοῦ Μωρέως* διαιρεῖται εἰς δύο μέρη. Ὁ *Πρόλογος* περιέχει ἐπίτομον ἔκθεσιν τῆς τετάρτης σταυροφορίας, καὶ μετὰ τοῦτον ἔρχεται τὸ κείμενον τῆς κυρίας ἐπιβολῆς τῶν χρονικῶν ἐπιγραφόμενον: «*Τὸ πῶς οἱ Φράγκοι ἐκέρδαισαν τὸν τόπον τοῦ Μωραίως*». Ἐν τῷ τελευταίῳ τούτῳ μέρει τὸ ὄνομα τοῦ Μωρέως ἀναφέρεται καθ' ἑκάστην σχεδὸν σελίδα. Τοσοῦτον συχνὴ αὐτοῦ μνεία δὲν ἠδύνατο φυσικῷ τῷ λόγῳ νὰ γίνῃ ἐν τῷ Προλόγῳ· οὐδὲν ἧττον μνημονεύεται καὶ ἐν αὐτῷ *τρίς*· πρῶτον εἰς τοὺς δύο στίχους οὓς μόνους ἔκρινεν εὔλογον νὰ παραθέσῃ ὁ συγγραφεύς·

'Σ τὸν Ποντικὸν ἐπιάσασι τὰ κάτεργα λιμιόνα
ὅπου ἔνι γὰρ εἰς τὸν Μορηὰν κάστρον λαμπρὸν ὑπάρχει.

Ἔπειτα εἰς τὸν ἀμέσως ἑπόμενον στίχον·

1 Monuments relatifs à l' histoire de Grèce. Paris 1880 Τόμ. Α', σελ. XXVIII—XXXVIII τοῦ προοιμίου.

'Εκεῖ ἦτον ὁ μισὲρ Τζεφρὲς αὐθέντης τοῦ Μωρέως.

Καὶ πάλιν περὶ τὰ τέλη τοῦ προλόγου·

"Εσωσαν 'ς τὴν Μονοβασιὰν ἐκεῖ ἀπεσχολάσαν
'Εξέβησαν εἰς τὸν Μορεὰν . . . . .

Ὁ ἀποδίδων εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Μωρέως ἐνταῦθα τὴν ἔννοιαν πόλεως μᾶλλον ἢ χώρας, καὶ ἰδίως πόλεως κειμένης ἐν τῇ Ἤλιδι, ἀξιοῖ ὅτι ὁ χρονογράφος λέγει τὰ παραδοξότερα τῶν πραγμάτων· ὅτι ὁ καταπλεύσας εἰς Μονεμβασίαν, ἀπεβιβάζετο εἰς τὴν Ἤλιδα· ὅτι ὁ Γοδοφρέδος, ἀντὶ νὰ ἦναι πρίγκηψ τῆς Πελοποννήσου, δὲν ἦρχεν εἰμὴ μιᾶς μόνης πόλεως· ὅτι ἡ πόλις τοῦ Ποντικοῦ ἔκειτο εἰς τὴν πόλιν τοῦ Μωρέως, ἐνῷ αὐτὸς ὁ κ. Σάθας τοποθετεῖ τὴν τελευταίαν ταύτην ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ Ποντικοῦ καὶ τῆς 'Ωλένης. 'Εν τούτοις ὁ χρονογράφος ἐφρόντισε νὰ μᾶς ἐνθυμίζῃ ἐκ διαλειμμάτων τί ἐννοεῖ διὰ τοῦ ὀνόματος Μωρέας, λέγων: «*Ὅλης τῆς Πελοπόννησος, ὅσον κρατεῖ ὁ Μορέας, ὅλης τῆς Πελοπόννησος, τὸν λέγουσι Μορέαν*».

Μετὰ τὸ βιβλίον τῆς Κουγκέστας ἔρχεται ἡ μαρτυρία μοναχοῦ τινος τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, ὅστις εἶπέ που περὶ ἑαυτοῦ ὅτι *ἦτο ἐκ τῆς ἐκκλησίας 'Ωλένης τοῦ Μοραίου*.[1] 'Εκλαμβάνοντες ἐνταῦθα τὸν Μωρέαν ὡς πόλιν, περιπίπτομεν αὖθις εἰς τὸ ἀλλόκοτον γεγονὸς τῆς ἐκκλησίας τῆς πόλεως 'Ωλένης κειμένης ἐν τῇ πόλει τοῦ *Μοραίου*, ὅπερ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποδέχεται ὁ συγγραφεύς, ἀφοῦ ὡς εἴδομεν τοποθετεῖ τὸν *Μορέαν* αὐτοῦ μεταξὺ 'Ωλένης καὶ Ποντικοῦ. 'Αλλὰ ἀπὸ τῶν μαρτυριῶν τούτων, αἵτινες οὐδὲν μαρτυροῦσι, μεταβαίνομεν εἰς παράθεσιν σπουδαιοτέρας.

Κατὰ τὸν ἐν τῇ δεκάτῃ τρίτῃ ἑκατονταετηρίδι Ἄραβα γεωγράφον Ἴβν-Σαΐδ «ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Μωρέως κεῖται ἡ ὁμώνυμος πόλις, ἥτις εἶναι πρωτεύουσα αὐτοῦ». 'Ενταῦθα ἔχομεν τελευταῖον πόλιν ῥητῶς κατονομαζομένην Μωρέας· ἀλλὰ τὸ δεινὸν εἶναι ὅτι ὁ Ἴβν-Σαΐδ, βεβαιοῖ ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον τοῦ ὅ,τι ἠθέλησε ν' ἀποδείξῃ ὁ κ. Σάθας. Ὁ τελευταῖος οὗτος ὁμιλεῖ περὶ πόλεως ἐν τῇ Ἤλιδι κειμένης, ὁ δὲ ἄραψ γεωγράφος ἀξιοῖ ὅτι ἡ πόλις Μωρέας ἔκειτο ἐν τῷ κέντρῳ τῆς χερσονήσου. Πῶς δὲ νὰ πιστεύσωμεν εἰς τὴν ὕπαρξιν τοιαύτης πόλεως, εἴτε ἐν Ἤλιδι, εἴτε ὁπουδήποτε ἀλλοῦ τῆς Πελοποννήσου, ἐνῷ ἴχνος αὐτῆς δὲν εὑρίσκομεν οὔτε εἰς τὸ βιβλίον τῆς Κουγκέστας, τὸ ὁποῖον ἱστορεῖ λεπτομερέστατα τὰ κατὰ τὸ πριγκηπάτον τῆς 'Αχαΐας, καὶ παρατίθησιν ὀγδοήκοντα καὶ ἑπτὰ ὀνόματα πόλεων αὐτῆς, καὶ ἐπαρχιῶν, καὶ ποταμῶν, καὶ ὀρέων, οὔτε εἰς τὸν ἄραβα γεωγράφον 'Εδρισὶ ὅστις ἀκμάσας ἐν τῇ δωδεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι, κατέλιπεν ἡμῖν γεωγραφικὸν ἔργον ἀσυγκρίτως ἀνώτερον τῆς συγγραφῆς τοῦ ὁμογενοῦς αὐτοῦ.[2]

1 Ἔν τινι χειρογράφῳ τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου
2 Παρί. ἑλλην. ἱστορία τόμ. Α'. σελ. 163.

Ἡ ὑπὸ τοῦ κ. Σάθα προταθεῖσα λύσις, προεκάλεσεν ἄλλην. Ὁ κ. Ζαχαρίας von Lingenthal, ὁ περιώνυμος σχολιαστὴς τῆς *Ἐκλογῆς τῶν νόμων*, δὲν παραδέχεται, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, ὅτι ὑπῆρξέ ποτε πόλις Μωρέας, νομίζει ὅμως ὅτι ὁ κ. Σάθας, ἀναζητήσας ἐν τῇ Ἤλιδι τὴν ἀρχὴν τοῦ ὀνόματος τούτου, ἀντιπαρῆλθε πλησιέστατα τῆς ἀληθείας. Τὸ ὄνομα τοῦτο, λέγει, ἐκφέρεται εἰς τὰ ἀρχαιότατα μνημεῖα διὰ τοῦ τύπου Amorea, l' Amorée· τὸ δὲ Amorea, εἶναι ἐπίθετον τῆς Κάτω Ἤλιδος, *ἀνόρειος*, *ἀμόρειος* (*Ἦλις*), ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὴν κοίλην Ἤλιδα τῶν κλασικῶν χρόνων.[1]

Ἡ προτεραιότης τοῦ τύπου Amorea ἐπιστώθη ἀποχρώντως ὑπὸ τοῦ κ. Ζαχαρίου von Lingenthal· ἀλλ' ἔδει προσέτι νὰ βεβαιωθῇ ὅτι τὸ ὄνομα, *ἀνόρειος*, *ἀμόρειος*, ἦτον ἐν χρήσει παρὰ τοῖς κατοίκοις τῆς χώρας ὅτε ἀφίκοντο αὐτόθι οἱ Φράγκοι· διότι μόνον τούτου τεθέντος δυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν διατί οἱ ξένοι προετίμησαν αὐτὸ παντὸς ἄλλου. Δυστυχῶς τὸ γεγονὸς τοῦτο οὐδόλως ἀποδεικνύεται.

Συμπεραίνων λέγω, ὅτι ἡ Σφὶγξ αὕτη δὲν εὗρεν ἔτι τὸν Οἰδίποδα αὐτῆς.

(Ἐκ τοῦ Bulletin de Correspondance hellénique τοῦ μηνὸς Φεβρουαρίου 1881.)

Κ. Παπαῤῥηγόπουλος

ΤΗΣ ΕΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΗΔΩΝΙΔΟΣ

ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΤΡΕΙΣ

Πᾶσα ἡ μεταξὺ τοῦ Στρυμόνος καὶ Νέστου ποταμοῦ πρὸς νότον ἐκτεινομένη χώρα, ἔκπαλαι οἰκουμένη ὑπὸ διαφόρων βαρβάρων θρᾳκικῶν φύλων ἐκαλεῖτο Ἠδωνίς, Ἠδωνικὴ καὶ χώρα τῶν Ἠδωνῶν, οἵτινες πρότερον οἰκοῦντες ἐν Μυγδονίᾳ καὶ ἐκδιωχθέντες ὑπὸ τῶν πρώτων βασιλέων τοῦ Μακεδονικοῦ κράτους Τημενιδῶν, ἐγκατεστάθησαν ἐνταῦθα.[2] Ταύτης δέ, ἀρχῆθεν μὲν Θρᾳκικῆς οὔσης, ὑπὸ δὲ τοῦ Φιλίππου προσαρτηθείσης εἰς τὸ Μακεδονικὸν κράτος, διέκριναν οἱ ἀρχαῖοι δύο μέρη ἰδιαίτερα φέροντα ὀνόματα, τὴν Πιερίαν ἢ ὀρθότερον Νέαν Πιερίαν, ἐκτεινομένην εἰς τὴν παραλίαν καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο λαβοῦσαν ἐκ τῶν Πιέρων, οἵτινες, ὡς οἱ Ἠδωνοὶ ἐκ τῆς Μυγδονίας ἐξελαθέντες ἐκ τῆς ἀρχικῆς Πιερίας τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου ὑπὸ τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας, κατέφυγον εἰς τοῦτο τὸ μέρος, καὶ τὴν Φυλλίδα ἐκτεινομένην μεταξὺ τῆς Κερκινίτιδος λίμνης, τοῦ

1 Deutsche Litteraturzeitung, 1880, N. 6. σ. 196 p. ἑξ.

2 Ἡ παρὰ τῷ ἐπιτομεῖ τοῦ Στράβωνος (ἀποσπ. 11) διάκρισις Ἠδωνῶν καὶ Ἠδώνων ἄλογος φαίνεταί μοι καὶ δικαίως ὡς τοιαύτη κατακρίνεται ὑπὸ τοῦ Ἀβελίου (Maked. p. 68), καὶ Ταφελίου (Fragm. Strab. p. 10).

Παγγαίου ὄρους καὶ τοῦ Ἀγγίτου ποταμοῦ,[1] καὶ οὕτω κληθεῖσαν κατὰ τὴν μυθολογίαν ἐκ τῆς Φυλλίδος, θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῆς Θρᾴκης, ἣν εἰς γάμον ἔλαβε μετὰ τῆς χώρας Ἀκάμας ὁ τοῦ Θησέως υἱός, καὶ ἐπειδὴ οὗτος ἀκολούθως κατέλιπεν αὐτὴν ἀπίστως, κρεμασθεῖσα αὕτη εἰς τὰς Ἐννέα Ὁδούς, κατηράσθη τοὺς Ἀθηναίους καὶ ὡς ἐκ τούτου ἔπειτα συνέβη ἡ πολλαπλῆ συμφορὰ αὐτοῖς.[2] Πόλεις δὲ ἀνήκουσαι τῇ Ἠδωνίδι ἀναφέρονται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων αἱ ἀκόλουθοι, αἱ Ἐννέα Ὁδοί, οὕτω κληθεῖσα κατ' ἀρχὰς ἐκ τῶν ἐννέα ὁδῶν, αἵτινες ἐκ διαφόρων πόλεων ἐρχόμεναι συνεκεντροῦντο καὶ διεσταυροῦντο ἐν αὐτῇ, εἶτα δὲ τῷ 437 π. Χ. καταληφθεῖσα ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, δὶς πρότερον ἀποκρουσθέντων καὶ ἀποικισθεῖσα μετωνομάσθη Ἀμφίπολις ὡς περιβαλλομένη ἐκ δύο βραχιόνων τοῦ Στρυμόνος καὶ περιτετειχισμένη· αἱ Κρηνίδες, λαβοῦσα τοὔνομα ἐκ τῆς ἀφθονίας τῶν ἐν αὐτῇ ἀναβλυζόντων πηγαίων ὑδάτων καὶ Φίλιπποι μετονομασθεῖσα ὑπὸ τοῦ Φιλίππου, ὀχυρώσαντος καὶ κατακοσμήσαντος αὐτήν, φημιζομένην διὰ τὰ πλούσια μέταλλα τοῦ χρυσοῦ· ἡ Δραβῆσκος κειμένη μεταξὺ τοῦ Ἀγγίτου καὶ Νέστου ποταμοῦ, ἔνθα νῦν κεῖται ἡ πόλις Δράμα πρὸς Β. τῶν Φιλίππων· ἡ Μύρκινος κειμένη ἐν τῇ ΝΑ γωνίᾳ τῆς Καρκινίτιδος λίμνης καὶ ἐπίσημος διὰ τὰ περὶ τοῦ Ἱστιαίου καὶ Ἀρισταγόρου στορούμενα· ἡ δευτέρα καὶ ἐπισημοτέρα τῆς προηγουμένης Δραβῆσκος κειμένη πρὸς μεσημβρίαν τῆς ἐκβολῆς τοῦ Ἀγγίτου, ἔνθα νῦν κεῖται χωρίον τι, γνωστὴ τοῖς ἀρχαίοις διὰ τὴν καταστροφὴν δεκακισχιλίων Ἀθηναίων ὑπὸ τῶν Ἠδωνῶν τῷ 466 π. Χ. ὁ Φάγρης κειμένη πρὸς ἀνατολὰς τῆς Ἠϊόνος καὶ ἀρχῆθεν μὲν ὑπὸ τῶν Ἠδωνῶν οἰκουμένη, εἶτα δὲ ὑπὸ τῶν Πιέρων καταληφθεῖσα· ἡ Ἀπολλωνία κειμένη ἐν τῇ παραλίᾳ, ὡσαύτως καὶ ἡ Γαληψός, Οἰσύμη, Δάτον, Νεάπολις, Πέργαμος καὶ Πίστυρος κείμεναι ἐν τῇ ἀνατολικῇ παραλίᾳ τοῦ Στρυμονικοῦ κόλπου καὶ φημιζόμεναι διὰ τὴν θέσιν, εὐφορίαν, καὶ ἀφθονίαν τῶν μετάλλων.[3]

Τοιαύτη μὲν οὖν ἦν τὸ πάλαι ἡ Ἠδωνὶς καὶ τοσαύτας εἶχε πόλεις ἤτοι χώρα χρυσοῦχος καὶ χρυσοφόρος, εὔπολίς τε καὶ πολύπολις ἣν καὶ ἕνεκα τῶν πολλῶν φυσικῶν πλεονεκτημάτων κατέστη τὸ μῆλον τῆς ἔριδος μεταξὺ τῶν Θρᾳκῶν καὶ Περσῶν βασιλέων, μεταξὺ τῶν Ἀθηναίων, Λακεδαιμονίων καὶ τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας μεχρισοῦ ὁ Φίλιππος προ-

1 Ἐνταῦθα παρατηρῶ ὅτι ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας μνημονεύων τῆς χώρας (713) «Ἡ δὲ γῆ αὕτη ἡ περὶ τὸ Πάγγαιον οὖρος καλέεται Φυλλίς, κατατείνουσα τὰ μὲν πρὸς ἑσπέρην ἐπὶ ποταμὸν Ἀγγίτην ἐκδιδόντα εἰς τὸν Στρυμόνα, τὰ δὲ πρὸς μεσημβρίαν τείνουσα πρὸς αὐτὸν τὸν Στρυμόνα» ἐσφαλμένως τίθησι τὸν μὲν Ἀγγίτην πρὸς δυσμάς, τὸν δὲ Στρυμόνα πρὸς ἀνατολάς, ἐνῷ ἀμφότεροι οἱ ποταμοὶ διατηροῦντες καὶ νῦν ἔτι τὰ ὀνόματα Στρούμα καὶ Ἀγγίστα πᾶν τοὐναντίον μαρτυροῦσι. Εἰς τὴν αὐτὴν ἀπάτην περιέπεσε καὶ Μύλλερος (Maked p. 7) ὡς ἀλλαχοῦ ἀποδείξω.

2 Περὶ τῶν μυθευομένων Τζετζ. εἰς Λυκόφρ. Κασσ. στ. 495 Ὑγιν. μυθ. 59,243.

3 Ovid. Heroid. 2. Justin. 2,6. Σχολ. Αἰσχιν. σ. 754. Boehnecke Forsch. p. 107.

σήρτησεν εἰς τὸ κράτος αὐτοῦ καὶ χίλια τάλαντα ἐπορίζετο κατ' ἔτος ἐκ τῶν μεταλλείων τοῦ διατέμνοντος τὴν χώραν Παγγαίου ὄρους. Ἐν ταύτῃ τῇ χώρᾳ ἐπὶ πολὺ χρόνον γενναίως καὶ ἀπεγνωσμένως ἠγωνίσθησαν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ὁ βασιλεὺς τῶν Ἠδωνῶν Πιττακὸς καὶ ὁ ἀνδρεῖος Βάγης, ὃς ἵνα μὴ περιπέσῃ εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν πρῶτον μὲν σφάξας τὰ τέκνα, τὴν γυναῖκα, τὰς παλλακὰς καὶ τοὺς οἰκέτας ἔρριψεν εἰς τὴν πυράν, εἶτα δὲ διασκορπίσας εἰς τὸν Στρυμόνα τὸν χρυσὸν καὶ ἄργυρον ἐρρίφθη καὶ αὐτὸς εἰς αὐτήν. Ἐνταῦθα ἐγεννήθησαν καὶ πολλοὶ λόγιοι ἄνδρες, φιλόσοφοι, ἱστορικοὶ καὶ καλλιτέχναι οἷον Ζωΐλος ὁ Ὁμηρομάστιξ ἐπικληθείς, Φίλιππος ὁ Ἀμφιπολίτης, Δημήτριος ὁ φιλόσοφος φίλος τοῦ Πλάτωνος, Ἑρμαγόρας ὁ Στωϊκός, Δάμιππος ὁ Πυθαγόρειος, Πυθαγόρας ὁ τοῦ Ἀπολλοδώρου ἀδελφὸς καὶ Πάμφιλος ὁ περιώνυμος ζωγράφος καὶ διδάσκαλος τοῦ Ἀπελλοῦ καὶ Παυσίου, πολλὰ καὶ διάφορα φιλοπονήσαντες συγγράμματα. Ἐνταῦθα γενομένης τῆς μεταξὺ τοῦ Ὀκταβιανοῦ καὶ τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ Βρούτου καὶ Κασσίου μάχης κατελύθη ἡ ρωμαϊκὴ δημοκρατία καὶ ἐξέπνευσεν ἡ ἐλευθερία τῆς Ῥώμης, ἐνταῦθα τέλος ὁ Ἀπόστολος Παῦλος τῷ 53 μ. Χ. ἐκήρυξε τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὴν πρώτην συνέστησε χριστιανικὴν κοινότητα, πρὸς τὴν ὁποίαν ἀκολούθως ἔγραψε καὶ τὴν γνωστὴν πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολήν.

Νῦν δὲ ἐρημία, βαρβαρότης καὶ τυραννία βασιλεύει ἐν αὐτῇ, οἰκουμένῃ κατὰ κώμας καὶ χωρία ὑπὸ διαφόρων βαρβάρων φύλων. Διότι τῶν πολυαρίθμων ἀρχαίων πόλεων δύο μόνον νέαι πόλεις ὑπάρχουσιν, ἡ Καβάλλα παραλία ἐμπορικὴ πόλις κειμένη παρὰ τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Νεαπόλεως καὶ ἡ Δράμα μεσόγειος ἐν τῇ θέσει τῆς μικρᾶς καὶ ἀσήμου Δραβήσκου. Κωμοπόλεις δὲ ἐπισημότεραί εἰσι τὸ Ἀλιστράτιον κείμενον πρὸς δυσμὰς καὶ οὐ μακρὰν ἀπέχον τῆς Δράμας καὶ τὸ Πράβιον κείμενον ἐν τῇ μεσογείῳ πρὸς δυσμὰς περὶ τὸ Ἀλιστράτιον καὶ ἡ Δράμα ἑκατέρωθεν δύο ὥρας ἀπέχουσα τῆς Καβάλλας καὶ πιθανώτατα ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας Περγάμου κειμένη· κῶμαι δὲ ἡ Ἐλευθερούπολις τανῦν Ἐλευθεραὶ ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων καλουμένη ΝΔ τῆς Καβάλλας κειμένη ἐν τῇ παραλίᾳ καὶ τὸ Δοξάτον πρὸς βορρᾶν τῶν Φιλίππων καὶ πρὸς νότον τῆς Δράμας ἐπί τινος παραποτάμου τοῦ Ἀγγίτου ποταμοῦ, καλουμένου Κουρου-Δερέ, ἕδρα τοῦ ἐπισκόπου Ἐλευθερουπόλεως, (Ξηροποτάμου) κείμενον. Ἡ κώμη αὕτη ἔχουσα παρθεναγωγεῖον, δημοτικὸν σχολεῖον καὶ ἑλληνικὸν καὶ φιλεκπαιδευτικὸν σύλλογον ὑπὸ ἀρχαιολογικὴν ἔποψιν σπουδαιοτέρα πασῶν τῶν λοιπῶν κωμῶν καὶ τῶν μνημονευθεισῶν ἔτι κωμοπόλεών ἐστιν.[1] Διότι οἱ φιλόμουσοι τῶν κατοίκων αὐτῆς, ὑπὸ ζήλου διαπύρου πρὸς συλλογὴν ἀρχαίων μνημείων

[1] Περὶ τούτων ἰδίᾳ καὶ ἐν γένει περὶ τῆς Ἠδωνίδος ἴδε «Περιήγησιν τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ἐπαρχιῶν Δράμας, Ζίχνης καὶ Ἐλευθερουπόλεως ὑπὸ Ν. Γ. Φιλιππίδου», ἐν «Παρνασσοῦ» τόμ. Δ', σελ. 123. Σημ. Ἐπ.

φλεγόμενοι, συνέστησαν ἰδιαίτερον σύλλογον, ὀνομάσαντες αὐτὸν «Ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρίαν» ἀσχολουμένην εἰς τὴν συλλογὴν λέξεων ἀρχαίων, φράσεων, παροιμιῶν, ᾀσμάτων, νομισμάτων καὶ ἐπιγραφῶν, ὧν τινα πεμφθέντα μοι ἐδημοσίευσα ἐν τῷ περιοδικῷ «Παρνασσός». Ἕνεκα δὲ τῶν φιλαρχαίων τούτων αἰσθημάτων τῆς Ἑταιρίας δικαίως τὸ ἀρχαιολογικὸν καὶ φιλολογικὸν τμῆμα τοῦ πρὸ δύο ἐτῶν συγκροτηθέντος ἐνταῦθα Συνεδρίου τῶν ἑλληνικῶν συλλόγων ἀπένειμε τὸν πρῶτον ἔπαινον τῇ εἰρημένῃ ἑταιρίᾳ ἵνα ἐνισχύσῃ καὶ ἐμψυχώσῃ τὴν πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ ἔργου προθυμίαν αὐτῆς καὶ προκαλέσῃ καὶ ἄλλους συλλόγους εἰς τὴν ἀπομίμησιν τῆς ἐν Δοξάτῳ ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας. Ταύτης τοίνυν τῆς μικρᾶς καὶ ἀρτισυστάτου ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας, ὡς ὀάσεώς τινος ἐν μέσῳ τῆς ἐρημίας καὶ βαρβαρότητος ἱδρυθείσης, ἐπισυνάπτω τρεῖς ἐπιτυμβίους ἐπιγραφάς, ἀρτίως πεμφθείσας μοι πρὸς δημοσίευσιν.

Α'.

ΒΑϹΙΕΛΑϹ ΒΙΘΥΟϹΜΟϹ
ΙΔΩΝΙΩ ΒΑϹΙΕΛΟΥ
ΤΩ ΙΔΙΩ ΥΙΩ ΤΕΛΕΥΤΗϹΑΝΤΙ
ΕΤΩΝ ΙΗ ΚΑΙ ϹΟΥϹΑ ϹΥΜΒΙΩ
ΙΔΙΑ ΖΩΝ ΕΠΟΙΗϹΑ
ΜΝΕΙΑϹ ΧΑΡΙΝ.

Β'.

ΔΗΜΗΤΡΙΟϹ
ͰΩΤΗΡΙΧΟΥ
Ι ΙΝΙΟϹ ΕΤΩΝ
Κ· ΕΝΘΑΔΕ
ΚΕΙΤΑΙ ϹΩΤΗ
Ρ] . ΙΧΟϹ ΤΩ
ΑΔΕΛΦΩ

Γ'.

Τ. Φ. ΛΕΡΜ . . . .
ΜΝΕΙΑϹ ΧΑ . . . .
ΦΙΛΟΥϹ ϹΥ . . . .
ΤΑϹ ΤΗΚ . . . .
ΚΕΝΕΥΝ . . . . . .

Περὶ δὲ τοῦ τόπου τῆς εὑρέσεως ὀλίγας μόνον λέξεις σημειοῖ ἡ ἑταιρία τάς δε «Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐπιτυμβίων ἐπιγραφῶν, ἀντιγραφεισῶν ἀπὸ λίθων, ἡ μὲν πρώτη εὑρέθη ἔν τινι ὀθωμανικῷ χωρίῳ, ὑπὸ τὴν ἀκρόπολιν τῶν Φιλίππων κειμένῳ καὶ καλουμένῳ Ῥαχτσᾷ. Ἡ δὲ ἄλλη ἐντετοιχισμένη εὑρέθη ἔν τινι τουρκικῷ σοφᾷ παρὰ τὴν δεξιὰν ἄκραν τῆς ἀπὸ Δράμας εἰς Καβάλλαν ἀγούσης. Εἶνε δὲ ἐπιγεγραμμέναι γράμμασι τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων ἐπὶ λίθων σκληρῶν τετραγώνων». Περὶ δὲ τῆς τρίτης οὐδὲν λέγεται.

Μ. Γ. Δήμιτσας

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΚΑΤ' ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Ἀριστοτέλης, ὁ μέγιστος τῆς ἀρχαιότητος φιλόσοφος, ὁ περιλαβὼν ἐν τῇ εὐρυτάτῃ αὐτοῦ διανοίᾳ ἁπάσας τὰς περὶ τῶν ὄντων γνώσεις, ὁ συναγαγὼν ἐπιμελῶς τὴν ἁπανταχοῦ διεσπαρμένην τοῦ ἐπιστητοῦ ὕλην καὶ συναρθρώσας αὐτὴν τεχνηέντως καὶ ἀναγαγὼν αὐτὴν εἰς σύστημα ἰδανικὸν περικαλλέστατον καὶ θαυμασιώτατον, ὁ μετ' ἀξιοθαυμάστου βαθυνοίας παρακολουθήσας τὰς φιλοσοφικὰς θεωρίας καὶ μετὰ μεγίστης ὀξυνοίας ἀναλύσας καὶ ἀνατεμὼν ἅπαντα τὰ ζητήματα μικρὰ καὶ μεγάλα, ὁ τὸ φιλοσοφικὸν αὐτοῦ σύστημα ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν γνώσεων ἐποικοδομήσας, ὁ ἐν τῇ φιλοσοφικῇ αὐτοῦ ἐρεύνῃ τὴν ἀντίθετον τῷ Πλάτωνι ὁδὸν ἀκολουθήσας, ἀρξάμενος οὐχὶ ἐκ τῶν ἰδεῶν πρὸς τὰ πράγματα, ἀλλ' ἐκ τῶν πραγμάτων πρὸς τὰς ἰδέας, ὁ πατὴρ καὶ τελειωτὴς τῆς λογικῆς ἐπιστήμης καὶ ἔνδοξος τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου παιδαγωγός, ἐν τῷ κύκλῳ τῶν φιλοσοφικῶν αὐτοῦ ἐρευνῶν περιέλαβεν ὡς καὶ ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ, ὁ δαιμόνιος Πλάτων,[1] καὶ τὸ *περὶ παιδείας* ζήτημα. Διογένης ὁ Λαέρτιος μνημονεύει ἴδιον *περὶ παιδείας* σύγγραμμα τοῦ Ἀριστοτέλους. Τὸ σύγγραμμα ὅμως τοῦτο ὡς καὶ ὁ *προτρεπτικός*, ὁ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ μὲν Λαερτίου μνημονευόμενος,[2] εἰς τὸν αὐτὸν δὲ ἴσως παιδαγωγικὸν κύκλον ὑπαγόμενος, δυστυχῶς δὲν περιῆλθον μέχρις ἡμῶν ὅπως καὶ ἄλλα ἔξοχα τοῦ αὐτοῦ φιλοσόφου πονήματα ἐξηφανίσθησαν κακῇ μοίρᾳ ὑπὸ τοῦ πανδαμάτορος χρόνου. Ἐκ τῶν νῦν ὅμως σωζομένων συγγραμμάτων καὶ ἰδίως ἐκ τῶν *Πολιτικῶν καὶ Ἠθικῶν Νικομαχείων* θέλομεν πειραθῇ νὰ καταδείξωμεν διὰ βραχέων τὰς *θεμελιώδεις περὶ παιδείας ἀρχὰς* καὶ καθόλου τὸ *παιδαγωγικὸν σύστημα* τοῦ Ἀριστοτέλους, ὅπερ στηρίζεται ἐπὶ τῶν θεωριῶν αὐτοῦ περί τε τοῦ σκοποῦ τοῦ *ἀνθρωπίνου βίου* καθόλου καὶ τῆς *πολιτείας* ἰδίᾳ.

1 Περὶ τοῦ παιδαγωγικοῦ συστήματος τοῦ Πλάτωνος ἐγράψαμεν ἰδίαν πραγματείαν ἐν τῷ ὁμωνύμῳ περιοδικῷ τόμ. Α', σελ. 33

2 Διογ. Λαερτ. 5, 12.

Α'.) *Περὶ ἀνθρώπου.*

Ὁ ἄνθρωπος, τὸ *αἰσθητικώτατον* πάντων τῶν ζώων,[1] διακρίνεται αὐτῶν κατ' Ἀριστοτέλη οὐ μόνον κατὰ τοῦτο ὅτι αὐτὸς μὲν κέκτηται *λογικὸν*, ἐκεῖνα δὲ δουλεύουσι ταῖς ἑαυτῶν *ὁρμαῖς*·[2] αὐτὸς μετείληφεν *ἀναμνήσεως*, ἐκείνων δὲ μόνον τινὰ ἐκοινώνησαν *μνήμης* τινός·[3] ἀλλὰ καὶ κατὰ τόδε, ὅτι αὐτὸς μόνος ἔτυχε γλώσσης, ἤτοι λόγου προφορικοῦ, πρὸς δήλωσιν τοῦ συμφέροντος καὶ τοῦ βλαβεροῦ, αὐτὸς μόνος ἔχει συναίσθησιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου, καὶ μόνος αὐτὸς δύναται νὰ ἐκφράσῃ δι' ἐνάρθρου φωνῆς πάντα τὰ ἠθικὰ ἐκεῖνα στοιχεῖα, ὧν κοινωνοῦντες ἀπαρτίζομεν *οἰκίαν* καὶ *πόλιν*.[4] Ἐπειδὴ δὲ ἡ *πόλις*, φύσει πρώτη οὖσα καὶ τέλος πασῶν τῶν κοινωνιῶν, εἶναι αὐταρκεστάτη πρὸς τὸ *εὖ ζῆν*,[5] ἕπεται ὅτι καὶ «*ὁ ἄνθρωπος φύσει πολιτικὸν ζῶον*» εἶναι, ἤτοι φύσει προώρισται νὰ συζῇ καὶ εὐδαιμονῇ μετὰ τῶν ὁμοίων ἀνθρώπων,[6] «*ὁ δὲ ἄπολις διὰ φύσιν καὶ οὐ διὰ τύχην ἤτοι φαῦλός ἐστιν ἢ κρείττων ἢ ἄνθρωπος*,[7] ἢ ὁ μὴ δυνάμενος κοινωνεῖν ἢ μηθὲν δεόμενος δι' αὐτάρκειαν οὐδὲν μέρος πόλεως, ὥστε ἢ θηρίον ἢ θεός».[8]

Β'.) *Περὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου.*

Ὁ ὕψιστος σκοπὸς τοῦ ἀνθρωπίνου βίου κεῖται κατ' Ἀριστοτέλη ἐν τῇ *εὐδαιμονίᾳ*,[9] ἥτις, οὐδενὸς ἐνδεὴς οὖσα, ἀλλ' αὐτάρκης καὶ μόνον δι' ἑαυ-

1 Περὶ ζώων μορίων βιβλ. 2, κεφ. 17.

2 «Οὐθὲν γάρ, ὡς φαμέν, μάτην ἡ φύσις ποιεῖ, λόγον δὲ μόνον ἄνθρωπος ἔχει» (Πολιτ. 1,2 σ. 1253.). Καὶ «τὰ γὰρ ἄλλα ζῷα οὐ λόγου αἰσθανόμενα, ἀλλὰ παθήμασιν ὑπηρετεῖ» (Αὐτ. 1,5.).

3 «Μνήμης μὲν καὶ διδαχῆς πολλὰ (τῶν ζώων) κοινωνεῖ, ἀναμιμνήσκεσθαι δὲ οὐδὲν ἄλλο δύναται πλὴν ἄνθρωπος» (Περὶ ζώων ἱστορ. 1, 1. Παρβλ. καὶ περὶ μνήμης καὶ ἀναμνήσεως 2.)

4 «Ἡ μὲν οὖν φωνὴ τοῦ λυπηροῦ καὶ ἡδέος ἐστὶ σημεῖον, διὸ καὶ τοῖς ἄλλοις ὑπάρχει ζώοις· μέχρι γὰρ τούτου ἡ φύσις αὐτῶν ἐλήλυθεν ὥστε αἰσθάνεσθαι τοῦ λυπηροῦ καὶ ἡδέος καὶ ταῦτα σημαίνειν ἀλλήλοις· ὁ δὲ λόγος ἐπὶ τῷ δηλοῦν ἐστι τὸ συμφέρον καὶ τὸ βλαβερόν, ὥστε καὶ τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἄδικον. Τοῦτο γὰρ πρὸς τ' ἄλλα ζῷα τοῖς ἀνθρώποις ἴδιον, τὸ μόνον ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ καὶ δικαίου καὶ ἀδίκου καὶ τῶν ἄλλων αἴσθησιν ἔχειν· ἡ δὲ τούτων κοινωνία ποιεῖ οἰκίαν καὶ πόλιν» (Πολτ. 1,2,σ.1253.)

5 Οἰκονομικῶν 1, 1.

6 «Φύσει μὲν οὖν ἡ ὁρμὴ ἐν πᾶσιν ἐπὶ τὴν τοιαύτην κοινωνίαν» (Πολιτ. 1. 2.)

7 Αὐτόθι.

8 Αὐτόθι.

9 Ἠθικ. Νικομ. 1, 2 καὶ 5 ἐκδ. Imm. Bekkeri.

τὴν καὶ οὐχὶ χάριν ἄλλου τινὸς ἐπιζητουμένη,[1] ἀποβαίνει *τέλειον τοῦ ἀνθρώπου ἀγαθόν*, οὗπερ οὗτος,ὡς ζῶον πολιτικόν, ἐπιθυμεῖ νὰ κοινωνῇ μετὰ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων.[2] Εἶναι δὲ *εὐδαιμονία*, κατ' Ἀριστοτέλη, *ἐνέργεια τῆς ψυχῆς κατ' ἀρετὴν τελείαν*,[3] ὡς τοιαύτη δὲ φέρει τὴν ἡδονὴν ἐν ἑαυτῇ.[4] Κατὰ ταῦτα λοιπὸν τὰ ἀπαρτίζοντα τὴν εὐδαιμονίαν στοιχεῖα εἶναι δύο, ἤτοι *τελεία ἀρετὴ καὶ ἀληθὴς ἡδονή*· τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἐσωτερικῶς στενότατα συγγενεύουσι πρὸς ἄλληλα. *Εὐδαίμων* ἄρα κατ' Ἀριστοτέλη μόνον ἐκεῖνος εἶναι, ὅστις, κατ' *ἀρετὴν πράττων*, τὴν ἀληθεστάτην συναισθάνεται ἡδονήν.[5] Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι εἰς τὴν εὐδαιμονίαν συντρέχουσι καί τινα ἐξωτερικὰ ἀγαθά· ταῦτα ὅμως δὲν εἶναι ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ,οὐδὲ ποιεῖ κακοδαίμονα τὸν κατ'ἀρετὴν πράττοντα ἡ ἔλλειψις αὐτῶν.[6]

Ἀρετὴν δὲ λέγων ὁ Ἀριστοτέλης ἐννοεῖ οὐχὶ τὴν τοῦ σώματος, ἀλλὰ τὴν τῆς ψυχῆς.[7] Ἐπειδὴ δὲ ἡ ψυχὴ συνίσταται ἐκ δύο μερῶν, γνωστικοῦ καὶ ὀρεκτικοῦ, «ὧν τὸ μὲν ἔχει λόγον καθ' αὑτό, τὸ δὲ οὐκ ἔχει μὲν καθ' αὑτό, λόγῳ δ' ὑπακούειν δυνάμενον»,[8] ἕπεται ὅτι καὶ αἱ ἀρεταὶ τῆς ψυχῆς κατ' Ἀριστοτέλη εἶναι δύο εἰδῶν, ἤτοι *διανοητικαὶ* καὶ *ἠθικαί*.[9] Ἐπειδὴ δὲ ὁ νοῦς ἢ ὁ λόγος εἶναι θεῖόν τι ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἤτοι τὸ ἰδίως αὐτὸν ἐξανθρωπίζον καὶ ἀποθεοῦν, ἕπεται ὅτι αἱ *διανοητικαὶ ἀρεταὶ* εἶναι πολλῷ ὑψηλότεραι καὶ εὐγενέστεραι τῶν ἠθικῶν. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται ὅτι καὶ ἡ *εὐδαιμονία* κατ' Ἀριστοτέλη εἶναι οὐχὶ σωματική, ἀλλὰ *ψυχική*, καὶ ὅτι ἡ *τελεία εὐδαιμονία*· κεῖται ἐν τῇ ὑψηλοτέρᾳ τῆς ψυχῆς ἐνεργείᾳ, ἤτοι ἐν ταῖς διανοητικαῖς ἀρεταῖς.[10] Ἐκ τῶν διττῶν ἀρετῶν «ἡ

1 «Δῆλον ὅτι τὴν εὐδαιμονίαν τῶν καθ' αὑτὰς αἱρετῶν τινα θετέον καὶ οὐ τῶν δι' ἄλλο· οὐδενὸς γὰρ ἐνδεὴς ἡ εὐδαιμονία, ἀλλ'αὐτάρκης (Αὐτόθι 10, 6.)». Καὶ «ταύτην (τὴν εὐδαιμονίαν) αἱρούμεθα ἀεὶ δι' ἑαυτὴν καὶ οὐδέποτε δι' ἄλλο» (Αὐτόθι 1, 5.)

2 «Τὸ γὰρ τέλειον ἀγαθόν, αὔταρκες εἶναι δοκεῖ· τὸ δ' αὔταρκες λέγομεν οὐκ αὐτῷ μόνῳ τῷ ζῶντι βίον μονώτην, ἀλλὰ καὶ γονεῦσι καὶ τέκνοις καὶ γυναικὶ καὶ ὅλως τοῖς φίλοις καὶ πολίταις» (Αὐτ. 1, 5, καὶ 9, 9.)

3 Ἠθικ. Νικ. 1, 13. — «Διὰ τὴν τῆς ψυχῆς ἀρετὴν ἄρα εὖ ζήσομεν· τὸ δέ γε εὖ ζῆν καὶ εὖ πράττειν οὐθὲν ἄλλο ἢ τὸ εὐδαιμονεῖν λέγομεν· τὸ ἄρα εὐδαιμονεῖν καὶ ἡ εὐδαιμονία ἐν τῷ εὖ ζῆν ἐστι, τὸ δ' εὖ ζῆν ἐν τῷ κατὰ τὰς ἀρετὰς ζῆν» (Ἠθ. μεγ. 4.)

4 Ἠθικ. Νικομ. 1, 8.

5 Ἠθικ. Νικ. 10, 6.

6 Ἠθικ. Νικ. 7, 14. 10, 10. Πολιτ. 4 (ἢ 7), 13 σ. 1332. 5 (8), 2. Ῥητορ. 1, 5.

7 Ἠθικ. Νικ. 1, 13. — 8 Πολιτ. 4 (7), 14, σ. 1333.

9 Ἠθ. Νικ. 1, 13.

10 «Εἰδ' ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία κατ' ἀρετὴν ἐνέργεια, εὔλογον κατὰ τὴν κρατίστην· αὕτη δ' εἴη τοῦ ἀρίστου· εἴτε δὴ νοῦς τοῦτο, εἴτε ἄλλο τι, ὃ δὴ κατὰ φύσιν δοκεῖ ἄρχειν καὶ ἡγεῖσθαι καὶ ἔννοιαν ἔχειν περὶ καλῶν καὶ θείων· εἴτε θεῖον ὂν καὶ αὐτό, εἴτε τῶν ἐν ἡμῖν τὸ θειότατον,ἡ τούτου ἐνέργεια κατὰ τὴν οἰκείαν ἀρετὴν εἴη ἂν ἡ τελεία εὐδαιμονία· ὅτι δ' ἐστὶ θεωρητική, εἴρηται» (Αὐτ. 10, 7. Πρβλ. καὶ 10, 8.)

μὲν *διανοητικὴ* τὸ πλεῖστον ἐκ διδασκαλίας ἔχει καὶ τὴν γένεσιν καὶ τὴν αὔξησιν, διόπερ ἐμπειρίας δεῖται καὶ χρόνου· ἡ δὲ *ἠθικὴ* ἐξ *ἔθους* περιγίγνεται, ὅθεν καὶ τὸ ὄνομα ἔσχηκεν μικρὸν παρεγκλίνον ἀπὸ τοῦ ἔθους».[1] Ἐντεῦθεν γίνεται φανερὸν ὅτι οὐδεμία τῶν ἀρετῶν οὔτε φύσει, οὔτε παρὰ φύσιν ἐγγίγνεται ἡμῖν· ἀλλ' ἡμεῖς ἐκ φύσεως ἐπλάσθησαν πρὸς παραδοχὴν αὐτῶν, τελειούμενοι διὰ τοῦ ἔθους.[2] Ἐὰν λοιπὸν *ἀρετὴ* ἦναι λογική τις καὶ δι' ἀσκήσεως ἐνισχυομένη ἐνέργεια, μὴ ἀπᾴδουσα εἰς τὴν φύσιν ἡμῶν, ἕπεται ὅτι τρεῖς ὅροι ἀπαιτοῦνται ὅπως γίνωμεν *ἀγαθοὶ* ἄνθρωποι, ἤτοι *φύσις*, *ἔθος*, ἢ *ἕξις* καὶ *διδαχὴ* ἢ λόγος.[3] Ἡ τριπλῆ αὕτη συνδρομὴ συνᾴδει καὶ πρὸς ὅσα ὅ,τε Ἀριστοτέλης καὶ ἄλλοι ἀπαιτοῦσι πρὸς πλήρωσιν οἱασδήποτε πράξεως.[4] Οἱ τρεῖς οὗτοι ὅροι καὶ ἰδίως ἡ *ἕξις* καὶ ἡ *διδαχὴ* (διότι ἡ φύσις οὐκ ἐκ τῶν ἐφ' ἡμῖν) ἀποτελεῖ τὴν *παιδείαν*.[5]

Γ'.) *Περὶ παιδείας καθόλου.*

Ἡ *παιδεία* κατ' Ἀριστοτέλη ἔχει μὲν ῥίζας πικρὰς, φέρει ὅμως καρποὺς γλυκεῖς. Αὕτη ἐν μὲν ταῖς εὐτυχίαις εἶναι κόσμος, ἐν δὲ ταῖς ἀτυχίαις καταφυγή· ὁ δὲ ἔχων ταύτην διαφέρει τοῦ μὴ ἔχοντος ὅσῳ ὁ ζῶν τοῦ τεθνηκότος.[6] Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ πολιτείᾳ προώρισαι νὰ ζήσῃ καὶ ζῇ, καὶ μόνον ἐν αὐτῇ δύναται νὰ τύχῃ τῆς ἀληθοῦς εὐδαιμονίας, τὸ αὐτὸ τέλος μετὰ τῶν ἄλλων πολιτῶν ἐπιδιώκων, διὰ τοῦτο καθῆκον τῆς πολιτείας εἶναι νὰ μορφώσῃ ἀγαθοὺς πολίτας, παρέχουσα εἰς πάντας τὴν αὐτὴν μὲν παιδείαν, συνᾴδουσαν ὅμως πρὸς τὸν ἑαυτῆς χαρακτῆρα.[7] Ἐκ τῆς τοιαύτης παιδείας ἀποκλείει ὁ Ἀριστοτέλης τοὺς δούλους, θεωρῶν αὐτοὺς ἐστερημένους ἐλευθέρας προαιρέσεως, ἀπαραιτήτου οὔσης πρὸς ἀρετὴν καὶ τῆς τοῦ βουλεύεσθαι δυνάμεως.[8] Περὶ δὲ τῆς παιδεύσεως τοῦ *θήλεος*

1 Ἠθ. Νικ. 2, 1.

2 «Οὔτε ἄρα φύσει οὔτε παρὰ φύσιν ἐγγίνονται αἱ ἀρεταί, ἀλλὰ πεφυκόσι μὲν ἡμῖν δέξασθαι αὐτὰς, τελειουμένοις δὲ διὰ τοῦ ἔθους» (Αὐτ. 2, 1.)

3 «Γίνεσθαι δ' ἀγαθοὺς οἴονται οἱ μὲν φύσει, οἱ δὲ ἔθει, οἱ δὲ διδαχῇ· τὸ μὲν οὖν τῆς φύσεως δῆλον ὡς οὐκ ἐφ' ἡμῖν ὑπάρχει, ἀλλὰ διά τινος θείας αἰτίας τοῖς ὡς ἀληθῶς εὐτυχέσιν ὑπάρχει· ὁ δὲ λόγος καὶ ἡ διδαχὴ μή ποτε οὐκ ἐν ἅπασιν ἰσχύῃ ἀλλὰ δέῃ προδειργάσθαι τοῖς ἔθεσι τὴν τοῦ ἀκροατοῦ ψυχὴν κτλ. (Ἠθ. Νικ. 10, 10,) Πρβλ. καὶ Πολιτ. 4, (7), 13.

4 Ποιητ. 1. Μετὰ τὰ φυσ. 8, 5. Πλάτ. Φαῖδρ. 269—Πλούτ. περὶ παιδ. ἀγ.

5 «Τὰ μὲν γὰρ ἐθιζόμενοι μανθάνουσι, τὰ δ' ἀκούοντες» (Πολιτ. 4 (7) 13.)

6 Διογ. Λαερτ. 5, 17—19.

7 «Ἐπεὶ δ' ἓν τὸ τέλος τῇ πόλει πάσῃ, φανερὸν ὅτι καὶ τὴν παιδείαν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἀναγκαῖον εἶναι πάντων καὶ ταύτης τὴν ἐπιμέλειαν εἶναι κοινὴν καὶ μὴ κατ' ἰδίαν» (Πολ. 5, (8), 1.)

8 «Ὁ μὲν γὰρ δοῦλος ὅλως οὐκ ἔχει τὸ βουλευτικόν» (Αὐτ. 1,13.) Πρβλ. καὶ 1,4.

γένους, εἰς δ ἀποδίδει μὲν τὴν ὕπαρξιν τοῦ *βουλευτικοῦ*, θεωρεῖ ὅμως αὐτὸ *ἄκυρον*,[1] οὐδένα λόγον ποιεῖται ὁ Ἀριστοτέλης, ἀρκεῖται δὲ μόνον νὰ καταδείξῃ τὰς ἀρετάς, αἵτινες πρέπει νὰ κοσμῶσι τὴν γυναῖκα, ἤτοι σώματος μὲν *κάλλος* καὶ *μέγεθος*, ψυχῆς δὲ *σωφροσύνην* καὶ *φιλεργίαν* ἄνευ *ἀνελευθερίας*.[2] Ἐπειδὴ δὲ ἓν τῶν σπουδαιοτάτων πρὸς παίδευσιν στοιχείων εἶναι τὸ *ἔθος* ἢ ἡ *ἕξις*, ἕπεται ὅτι «νόμοις δεῖ τετάχθαι, κατ' Ἀριστοτέλη, τὴν τροφὴν καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα, οὐκ ἔσται γὰρ λυπηρὰ συνήθη γενόμενα».[3] Ὁ νομοθέτης, ἔχων ὑπ' ὄψει ὅτι ὁ σωματικὸς βίος τοῦ ἀνθρώπου ἐμφανίζεται πρὸ τοῦ ψυχικοῦ καὶ ἐκ τῶν ψυχικῶν δυνάμεων τὸ *ὀρεκτικὸν* (ἤτοι τὸ ἄλογον μέρος τῆς ψυχῆς) ἐμφανίζεται πρὸ τοῦ *γνωστικοῦ* (ἤτοι τοῦ λογικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς), πρέπει νὰ κανονίσῃ καὶ διατάξῃ πρῶτον μὲν τὰ ἀφορῶντα τὴν *ἐπιμέλειαν τοῦ σώματος*, εἶτα δὲ τὰ ἀφορῶντα τὴν ρύθμισιν τῆς *ὀρεκτικῆς δυνάμεως*, μετὰ δὲ ταῦτα τὴν διαμόρφωσιν τοῦ *γνωστικοῦ*, ἤτοι τοῦ *νοῦ* καὶ τοῦ *λόγου*, ὅστις κατ' Ἀριστοτέλη εἶναι *τέλος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως*.[4] Οἱ παιδευόμενοι νέοι τρία τινὰ κατ' Ἀριστοτέλη ὀφείλουσι νὰ μάθωσιν, ἤτοι 1) τὰ *ἀναγκαῖα ἐκ τῶν πρὸς τὸν βίον χρησίμων* (ἀποκλειομένων τῶν βαναύσων ἔργων, τῶν πρὸς τὰς χρήσεις καὶ τὰς πράξεις τῆς ἀρετῆς ἄχρηστον ἀπεργαζομένων τὸ σῶμα τῶν ἐλευθέρων ἢ τὴν ψυχὴν ἢ τὴν διάνοιαν), 2) τὰ *ἄγοντα πρὸς τὴν ἠθικὴν ἀρετήν*, καὶ 3) *τὰ πέραν τούτων, τουτέστι τὰ ὑπηρετοῦντα εἰς τὰς ὑψίστας θεωρητικὰς σπουδὰς* ἢ συντελοῦντα εἰς ἄσκησιν τῶν διανοητικῶν ἀρετῶν.[5]

Ὁ Ἀριστοτέλης ὁρίζει *τρεῖς* κυρίας περιόδους τῆς παιδείας, ὧν ἑκάστη περιλαμβάνει χρονικὸν διάστημα ἑπτὰ ἐτῶν· ἤτοι τὴν ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ τέκνου μέχρι τοῦ 7 ἔτους, τὴν ἀπὸ τοῦ 7 μέχρι τοῦ 14, ἤτοι μέχρι τῆς ἡβικῆς ἡλικίας, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ 14 μέχρι τοῦ 21. Καὶ μέχρι μὲν τοῦ 7 ἔτους οἱ παῖδες κατ' Ἀριστοτέλη δὲν πρέπει νὰ μανθάνωσιν εἰμὴ μόνον νὰ βλέπωσι καὶ ν' ἀκούωσι·[6] ἀπὸ δὲ τοῦ 7 μέχρι τοῦ 14 πρέπει νὰ μανθάνωσι καὶ νὰ γυμνάζωνται ἐν ταῖς εὐκολωτέραις ἀσκήσεσιν·[7] ἀπὸ δὲ τοῦ 14 μέχρι μὲν τοῦ 17, ἤτοι ἐπὶ τρία ἔτη, νὰ παιδεύωνται μόνον ἐν τῇ

1 Πολιτ. 1,13,5.
2 Ῥητορ. 1, 5.
3 Ἠθ. Νικ. 10, 10.
4 «Ὥσπερ δὲ τὸ σῶμα πρότερον τῇ γενέσει τῆς ψυχῆς, οὕτω καὶ τὸ ἄλογον τοῦ λόγον ἔχοντος· φανερὸν δὲ καὶ τοῦτο· θυμὸς γὰρ καὶ βούλησις, ἔτι δὲ ἐπιθυμία καὶ γενομένοις εὐθὺς ὑπάρχει τοῖς παιδίοις, ὁ δὲ λογισμὸς καὶ ὁ νοῦς προϊοῦσιν ἐγγίγνεσθαι πέφυκε· διὸ πρῶτον μὲν τοῦ σώματος τὴν ἐπιμέλειαν ἀναγκαῖον εἶναι προτέραν ἢ τὴν τῆς ψυχῆς, ἔπειτα τὴν τῆς ὀρέξεως, ἕνεκα μέν τοι τοῦ νοῦ τὴν τῆς ὀρέξεως, τὴν δὲ τοῦ σώματος τῆς ψυχῆς» (Πολιτ. 4, (7), 15.)
5 Πολιτ. 5, 8, 2.
6 Πολιτ. 4, (7), 17.
7 Αὐτ. 5, (8), 4.

μουσικῇ καὶ νὰ τυγχάνωσιν ἐπιστημονικῆς παιδεύσεως· ἀπὸ δὲ τοῦ 17 μέχρι τοῦ 21 ἔτους νὰ καθυποβάλλωνται εἰς τραχυτέρας ἀσκήσεις καὶ εἰς ὡρισμένην δίαιταν, συντελοῦσαν ἔνθεν μὲν εἰς περιστολὴν τῆς γενετησίου ὁρμῆς, ἔνθεν δὲ εἰς πρόσκτησιν πολεμικῆς δεξιότητος καὶ σωματικῆς καρτερίας. Καθόλου δ' εἰπεῖν ἀπαγορεύει ὁ Ἀριστοτέλης τὴν σύγχρονον ἄσκησιν τῆς τε διανοίας καὶ τοῦ σώματος, ὡς παρακωλύοντος τοῦ μὲν τὴν τοῦ ἑτέρου αὔξησιν.[1]

Δ'.) *Περὶ γάμου καὶ τεκνοποιΐας.*

Περὶ σωματικῆς ἀγωγῆς τὸν λόγον ποιούμενος ὁ Ἀριστοτέλης ἄρχεται ἀπὸ τῆς συνάψεως τοῦ γάμου, ὃν θεωρεῖ γινόμενον «*οὐ μόνον τῆς τεκνοποιΐας χάριν, ἀλλὰ καὶ τῶν εἰς τὸν βίον*» συντελούντων.[2] Εὐτυχεῖς γάμους καὶ παραγωγοὺς καλῶν παίδων θεωρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης τοὺς γινομένους ἐν καταλλήλῳ ἡλικίᾳ. Κατάλληλον δὲ πρὸς γάμον ἡλικίαν θεωρεῖ διὰ μὲν τοὺς ἄνδρας τὸ 37 ἔτος, διὰ δὲ τὰς γυναῖκας τὸ 18. Ἡ τῆς τεκνοποιΐας λειτουργία πρέπει νὰ ἐξακολουθῇ κατ' αὐτὸν ἀκμαζούσης τῆς ἡλικίας, ἤτοι μέχρι τοῦ πεντηκοστοῦ ἔτους, οὐχὶ δὲ περαιτέρω· «τὰ γὰρ τῶν πρεσβυτέρων ἔκγονα, καθάπερ τὰ τῶν νεωτέρων, ἀτελῆ γίνεται καὶ τοῖς σώμασι καὶ ταῖς διανοίαις, τὰ δὲ τῶν γεγηρακότων ἀσθενῆ».[3] Ὁ Ἀριστοτέλης, προσδιορίζων τὴν σχέσιν μεταξὺ ἀνδρὸς καὶ γυναικός, ἀποφαίνεται ὅτι ἡ γυνὴ δὲν πρέπει νὰ κατέχῃ θέσιν δουλικὴν ὡς πρὸς τὸν ἄνδρα. Ὁ ἀνὴρ καὶ ἡ γυνὴ πρέπει νὰ συμπληρῶσιν ἀλλήλους οὐ μόνον φυσικῶς, ἀλλὰ καὶ ἠθικῶς. Τούτων ὁ μὲν προώρισται πρὸς τὴν ἔξω προμήθειαν, ἡ δὲ πρὸς τὴν ἔσω διατήρησιν.[4] Εἰς τὸν ἄνδρα ὅμως ἁρμόζει ἡ ἐπὶ τῆς οἰκογενείας ἡγεμονεία· «τὸ γὰρ ἄρρεν φύσει τοῦ θήλεος ἡγεμονικώτερον».[5] Ὁ ἀνὴρ πρέπει νὰ φέρηται πρὸς τὴν γυναῖκα οὐχὶ δεσποτικῶς, ἀλλ' ἀριστοκρατικῶς,[6] διότι καὶ ἡ γυνὴ ἔχει θέλησίν τινα καί περ ἀσθενεστέραν τῆς τοῦ ἀνδρός.

Αἱ ἐγκυμονοῦσαι γυναῖκες πρέπει νὰ μεταλαμβάνωσι κατ' Ἀριστοτέλη ἰσχυρᾶς τροφῆς καὶ νὰ κινῶνται καθ' ἡμέραν, πορευόμεναι πρὸς τιμὴν τῶν θεοτήτων ἐκείνων, αἵτινες ἐφορῶσι τὰ τῆς γεννήσεως. Πᾶσα πνευματικὴ ἀσχολία πρέπει νὰ ἀπαγορεύηται εἰς τὰς ἐγκύους γυναῖκας ἕνεκα τῆς ἐπιβλαβοῦς αὐτῆς ἐπὶ τὰ ἔμβρυα ἐπενεργείας.[7] Ἡ μήτηρ ἔχει τοιαύτην σχέ-

1 Πολιτ. 5, (8) 4.
2 Ἠθικ. Νικ. 8, 14.
3 Πολιτ. 4, (7), 16.
4 Πολιτ. 1,2. 3,4.
5 Αὐτ. 1,12.
6 Ἠθικ. Νικ. 8,12.
7 Πολιτ. 4, (7) 17.

σιν ὡς πρὸς τὰ ἔμβρυα, οἷαν τὸ ἔδαφος πρὸς τὰ φυτά, ὡς δὲ τὸ ἔδαφος ἐπιδρᾷ ἐπὶ τὰ φυτά, οὕτω καὶ ἡ μήτηρ ἐπὶ τὸ κυοφορούμενον.[1]

Ὁ Ἀριστοτέλης, κανονίζων τὰ περὶ τὴν τῶν παίδων γέννησιν, ἀποφαίνεται ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν τέκνων πρέπει νὰ ἦναι ὡρισμένος· τὰ δὲ πέραν τοῦ ἀριθμοῦ τούτου κυοφορούμενα πρέπει νὰ ὑφίστανται ἄμβλωσιν ἐν τῷ μητρικῷ σώματι «πρὶν αἴσθησιν ἐγγενέσθαι καὶ ζωήν».[2] Ἡ σκληρὰ αὕτη γνώμη τοῦ ἐξόχου φιλοσόφου, ἐπιτρέποντος τὴν τοῦ ἐμβρύου ἐξάμβλωσιν, στηρίζεται μὲν ἐπὶ οἰκονομολογικῶν θεωριῶν, δικαιολογεῖται δέ πως ἐκ τῆς σφαλερᾶς αὐτοῦ παραδοχῆς ὅτι τὰ ἔμβρυα δὲν ἔχουσιν αἴσθησιν καὶ ζωήν. Ὡσαύτως σκληρὰ καὶ ἡ ἑτέρα τοῦ ἡμετέρου φιλοσόφου γνώμη, σπαρτιατικῆς τραχύτητος ὄζουσα, καθ' ἣν τὰ πεπηρωμένα βρέφη πρέπει ν' ἀποκλείωνται τῆς τροφῆς, ὡς ἄχρηστα δῆθεν τῆς πολιτείας μέλη.[3]

Ε'.) *Περὶ τῆς φύσεως τῶν παίδων.*

Ὁ παῖς, ἐν ὅσῳ μένει ἐν τῇ γαστρὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ κεκλεισμένος, ἔχει τὸν ἑαυτοῦ βίον ὅμοιον πρὸς τὸν τοῦ φυτοῦ·[4] μετὰ δὲ τὴν γέννησιν αὐτοῦ ἄρχονται ἐμφανιζόμενα ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ ἴχνη τῶν μελλουσῶν μεγάλων δυνάμεων. Τὰ παιδία ὡς καὶ τὰ θηρία ῥέπουσι πρὸς τὸν ἄλυπον βίον καὶ τὰς ἡδονάς·[5] ἀμφότερα τὰ ζῶα ταῦτα ἑκουσίως μὲν ἐνεργοῦσιν, ἀλλ' ἄνευ προαιρέσεως ἤτοι λόγου,[6] διὸ οὐδὲ δύνανται νὰ ὀνομασθῶσιν *ἐνάρετα*, ἑπομένως καὶ *εὐδαίμονα*.[7]

Ἐν τῇ νεότητι ὁ ἄνθρωπος κατ' Ἀριστοτέλη μανθάνει εὐκολώτερον ἢ ἐν τῇ μετὰ ταῦτα ἡλικίᾳ· διότι τὸ πνεῦμα αὐτοῦ δὲν εἶναι εἰσέτι βεβαρυμένον ἐκ πολλῶν ἐντυπώσεων· ἐννοεῖ ὅμως καλλίτερον ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ πρεσβυτέρᾳ ἡλικίᾳ, διότι ἐν ταύτῃ μάλιστα παραγίνεται τὸ ὄργανον τῆς ψυχῆς ἤτοι ὁ νοῦς.[8]

1 Αὐτ. 4, (7) 16.

2 Αὐτόθι.

3 «Περὶ δὲ ἀποθέσεως καὶ τροφῆς τῶν γινομένων ἔστω νόμος μηδὲν πεπηρωμένον τρέφειν» (Πολιτ. 4 (7), 16).

4 «Τὰ γοῦν φυτὰ τοιαύτης τινὸς ἔοικε μετέχειν ζωῆς, ὥσπερ καὶ τὰ παιδία, καὶ γὰρ ταῦτα κατὰ τὴν πρώτην ἐν τῇ μητρὶ γένεσιν πεφυκότα μὲν διατελεῖ, καθεύδοντα δὲ τὸν πάντα χρόνον» (Ἠθ. Εὐδημ. 1, 5).

5 Ἠθικ. Νικομ. 7, 13.

6 «Τοῦ μὲν γὰρ ἑκουσίου καὶ παῖδες καὶ τὰ ἄλλα ζῶα κοινωνεῖ· προαιρέσεως δὲ οὔ· οὐ γὰρ κοινὸν ἡ προαίρεσις καὶ τῶν ἀλόγων» (Αὐτ. 3, 4.)

7 Αὐτόθι 1. 10.

8 «Διατί πρεσβύτεροι μὲν γινόμενοι μᾶλλον νοῦν ἔχομεν, νεώτεροι δὲ ὄντες θᾶττον μανθάνομεν;—ὁ νοῦς τῶν φύσει οὐχ εὐθύς, ἀλλ' ἐπὶ γήρως ἡμῖν μάλιστα παραγίνεται κτλ.» (Προβλ. 30, 5.)

Ὁ βίος τῶν παίδων εἶναι ἐστραμμένος πρὸς τὸ μέλλον, ὅπερ παρίσταται εἰς αὐτοὺς πλήρες ἐλπίδων, ἀντιθέτως πρὸς τὸν βίον τῶν πρεσβυτέρων, τῶν στερουμένων τοιούτων ἐλπίδων. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται τὸ εὐκίνητον καὶ ἀνήσυχον τοῦ νεανικοῦ βίου καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς τῶν παίδων τερπνῆς ἐνασχολήσεως.[1]

ς'.) *Περὶ τῆς μεταξὺ παίδων καὶ γονέων σχέσεως.*

Οἱ γονεῖς ἀγαπῶσι τὰ ἑαυτῶν τέκνα ὡς ἴδια αὐτῶν ἔργα ἢ ὡς ἑαυτούς·[2] κατ' ἐξοχὴν δὲ «αἱ μητέρες φιλοτεκνότεραι· ἐπιπονωτέρα γὰρ ἡ γέννησις καὶ μᾶλλον ἴσασιν ὅτι αὐτῶν.[3] Οἱ γονεῖς, μεμνημένοι ὅτι τὰ τέκνα εἶναι ποιήματα αὐτῶν, ἀγαπῶσι ταῦτα πλειότερον ἢ ὅσον ἀνταγαπῶνται παρ' αὐτῶν».[4] Ὅτι ἡ ἀγάπη τῶν γονέων εἶναι φυσικὴ καὶ οὐχὶ ἰδιοτελὴς ἀποδεικνύεται ἐκ τούτου ὅτι αἱ μητέρες φιλοῦσι μὲν τὰ ἑαυτῶν τέκνα, «ἀντιφιλεῖσθαι δὲ οὐ ζητοῦσι».[5] Ὅπως δὲ πᾶσα ὑπερβολὴ ἀποφευκτέα, οὕτω καὶ ἡ ἀγάπη τῶν γονέων πρὸς τὰ τέκνα πρέπει νὰ ἦναι μεμετρημένη.[6]

Ἡ σχέσις μεταξὺ πατρὸς καὶ τέκνων ἀποτελεῖ τὴν εἰκόνα τῆς βασιλικῆς κυβερνήσεως, καθ' ὅσον ὁ βασιλεὺς πρέπει νὰ φέρηται πρὸς τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ ὡς ὁ πατὴρ πρὸς τὰ ἑαυτοῦ τέκνα.[7] Ἡ πατρικὴ ὅμως κυβέρνησις ὑπερτερεῖ τῆς βασιλικῆς κατὰ τὸ μέγεθος τῶν εὐεργετημάτων· διότι ὁ πατὴρ εἶναι οὐ μόνον ὁ παροχεὺς τῆς ζωῆς, τοῦ πολυτιμοτάτου τῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ καὶ ὁ παιδαγωγὸς τοῦ παιδός·[8] φύσει δὲ ἔχει ἀρχικὴν ἐξουσίαν ὁ πατὴρ ἐπὶ τῶν υἱῶν,[9] οἵτινες κτήματα αὐτοῦ εἶναι.[10]

Οἱ παῖδες ἀγαπῶσι τοὺς ἑαυτῶν γονεῖς, ὡς λαβόντες παρ' αὐτῶν τὴν

1 «Ἅμα δὲ καὶ δεῖ τοὺς παῖδας ἔχειν τινὰ διατριβὴν—οὐ γὰρ δύναται τὸ νέον ἡσυχάζειν» (Πολιτ. 4, (7) 6.)

2 «Πάντες ἀγαπῶσι μᾶλλον τὰ αὐτῶν ἔργα, ὥσπερ οἱ γονεῖς καὶ οἱ ποιηταί» (Ἠθ. Νικ. 4,1,20).—«Γονεῖς μὲν τέκνα φιλοῦσιν ὡς ἑαυτούς.» (Αὐτόθι 8,14,20.)

3 Αὐτόθι 9,7,20.

4 «Ὁ οὖν πατὴρ εὐνοεῖ πως πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ ὄντα ποίημα, τῇ μνήμῃ καὶ ἐλπίδι ἀγόμενος, διὸ μᾶλλον φιλεῖ ὁ πατὴρ τὸν υἱόν, ἢ ὁ υἱὸς τὸν πατέρα» (Ἠθικ. μεγ. 2,12). — «Μᾶλλον συνῳκείωται τὸ ἀφ' οὗ τῷ γεννηθέντι, ἢ τὸ γεννώμενον τῷ ποιήσαντι κτλ.» (Ἠθικ. Νικ. 8,14,15.)

5 Αὐτ. 8,9,30.

6 «Φαῦλαι δὲ καὶ φευκταὶ αὐτῶν εἰσὶν αἱ ὑπερβολαί» (Αὐτ. 7,6,10.)

7 «Ὁμοιώματα δ' αὐτῶν καὶ οἷον παραδείγματα λάβοι τις ἂν καὶ ἐν ταῖς οἰκίαις· ἡ μὲν γὰρ πατρὸς πρὸς υἱεῖς κοινωνία βασιλείας ἔχει σχῆμα· τῶν τέκνων τῷ πατρὶ μέλει.—Πατρικὴ γὰρ ἀρχὴ βούλεται ἡ βασιλεία εἶναι» (Αὐτ. 8,12,5.)

8 «Τοιαύτη δὲ καὶ ἡ πατρική, διαφέρει δὲ τῷ μεγέθει τῶν εὐεργετημάτων· αἴτιος γὰρ τοῦ εἶναι, δοκοῦντος μεγίστου εἶναι καὶ τροφῆς καὶ παιδείας» (Ἠθικ. Νικ. 8, 13, 2.)

9 «Φύσει τε ἀρχικὸν πατὴρ υἱῶν» (Αὐτόθι.)

10 Ἠθικ. Νικ. 5, 10. Ἠθικ. μεγ. 34.

αἰτίαν τῆς ὑπάρξεως,[1] καὶ θεωροῦσι τὴν τούτων ἐπιμέλειαν κρείσσονα τῆς ἑαυτῶν καὶ τιμῶσιν αὐτοὺς ὡς θεούς,[2] εἰ καὶ οὐδέποτε δύνανται νὰ πληρωθῶσιν ἐπαξίως αἱ πρὸς τούτους εὐεργεσίαι οὐ μόνων τῶν γονέων, ἀλλὰ καὶ τῶν διδασκάλων.[3]

Ἐν τῇ τῶν παίδων ἀγωγῇ τὸ ἔργον τῶν γονέων εἶναι μεμερισμένον· διότι εἰς μὲν τὸ πατρικὸν ἔργον ἁρμόζει ἡ διδασκαλία, εἰς δὲ τὸ τῆς μητρὸς ἡ σωματικὴ ἐπιμέλεια.[4]

Ζ'.) *Περὶ σωματικῆς τῶν παίδων ἀγωγῆς.*

Περὶ σωματικῆς τῶν παίδων ἀγωγῆς τὸν λόγον ποιούμενος ὁ Ἀριστοτέλης ἄρχεται ἀπὸ τῆς τῶν βρεφῶν τροφῆς· καταλληλοτάτην δὲ τροφὴν τῶν γεγεννημένων καὶ παραδεδεγμένων παίδων καὶ χρήσιμον πρὸς τὴν τοῦ σώματος δύναμιν καὶ ἀποφυγὴν νοσημάτων θεωρεῖ τὴν τοῦ *γάλακτος*.[5] Τὴν δὲ χρῆσιν τοῦ οἴνου ἀπαγορεύει εἰς τὴν μικρὰν ἡλικίαν, ὡς ἐπαγομένην ἀσθενείας εἰς τοὺς παῖδας.[6] Πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ βρεφικοῦ σώματος καὶ ἀποφυγὴν τῆς τούτου ἀργίας συνίστησιν ὁ Ἀριστοτέλης τὴν χρῆσιν μετρίων κινήσεων· πρὸς ἀποφυγὴν δὲ τῆς τῶν μελῶν διαστροφῆς συνίστησι τὴν χρῆσιν μηχανικῶν τινων ὀργάνων. Ὡσαύτως καὶ τὴν παιδιόθεν χρῆσιν τῆς ψυχρολουσίας ὁ αὐτὸς φιλόσοφος θεωρεῖ λυσιτελεστάτην εἰς ἐπίρρωσιν τοῦ παιδικοῦ σώματος.[7] Πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν, ἔτι δὲ καὶ πρὸς τέρψιν τῶν παίδων συνίστησιν ὁ αὐτὸς φιλόσοφος τὰς *παιδιάς*. Πρέπει δὲ αἱ παιδιαὶ νὰ ἦναι οὐχὶ *ἀνελεύθεροι*, οὐδὲ *ἐπίπονοι*, οὐδὲ *ἀνειμέναι*· νὰ παριστῶσι δὲ ὡς τὰ πολλὰ ὑποθέσεις τῶν διαφόρων ἐπαγγελμάτων, εἰς ἃ κατόπιν οἱ παῖδες, ἄνδρες γενόμενοι, θέλουσιν ἐπιδοθῇ.[8] Τὴν γνώμην ταύτην τοῦ ἡμετέρου φιλοσόφου ἐπωφεληθέντες οἱ νεώτεροι παραθέτουσιν ἐνώ-

1 «Οἱ γονεῖς μὲν γὰρ στέργουσι τὰ τέκνα, ὡς ἑαυτῶν τι ὄντα· τὰ δὲ τέκνα τοὺς γονεῖς, ὡς ἀπ' ἐκείνων τι ὄντα» (Αὐτ. 8, 14.

2 «Δόξειε δ' ἂν τροφῆς μὲν γονεῦσι δεῖν μάλιστα ἐπαρκεῖν ὡς ὀφείλοντας, καὶ τοῖς αἰτίοις τοῦ εἶναι κάλλιον ὂν ἢ ἑαυτοῖς εἰς ταῦτ' ἀπαρκεῖν καὶ τιμὴν δὲ γονεῦσι καθάπερ θεοῖς» (Αὐτ. 9, 2).

3 Αὐτόθι 8, 16. 9,1.

4 «Οὕτω προσῳκονόμηται ὑπὸ τοῦ θείου ἑκατέρου ἡ φύσις τοῦ τε ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικός. — Καὶ περὶ τέκνων τὴν μὲν γένεσιν κοινήν, τὴν δὲ ὠφέλειαν ἴδιον· τῶν μὲν γὰρ (γυναικῶν) τὸ θρέψαι, τῶν δὲ (ἀνδρῶν) τὸ παιδεῦσαι ἐστιν» (Οἰκον. 1, 3.)

5 «Φαίνεται δὲ — ἡ τοῦ γάλακτος πληθύουσα τροφὴ μάλιστα οἰκεία τοῖς σώμασι» (Αὐτ. 4, (7), 17.

6 Αὐτόθι.

7 Πολιτ. 4, (7) 17.

8 «Διὸ τὰς παιδιὰς εἶναι δεῖ τὰς πολλὰς μιμήσεις τῶν ὕστερον σπουδαζομένων». (Αὐτόθι.)

πιον τῶν παίδων διάφορα ἀθύρματα, παριστῶντα ἀντικείμενα τῶν διαφόρων ἐπαγγελμάτων. Ἐν τοῖς τοιούτοις ἀθύρμασι καὶ ταῖς τοιαύταις παιδιαῖς ἀνακαλύπτεται συγχρόνως καὶ ἡ φυσικὴ κλίσις, τουτέστιν ὁ προορισμὸς ἑκάστου παιδὸς, οὗτινος ἡ εὕρεσις ἀποτελεῖ τὸ σπουδαιότατον μέλημα τοῦ παιδαγωγοῦ. Μεταξὺ τῶν συντελούντων εἰς τὴν ἄσκησιν καὶ αὔξησιν τοῦ παιδικοῦ σώματος κατατάσσει ὁ Ἀριστοτέλης καὶ τὰς παιδικὰς διατάσεις καὶ τοὺς κλαυθμούς· διὸ καὶ ἀπαγορεύει τὴν ἐπίσχεσιν αὐτῶν.[1]

Η'.) *Περὶ ἠθικῆς μορφώσεως.*

Ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ κατ' Ἀριστοτέλη ἐρείδεται ὡς τὰ πολλὰ ἐπὶ τοῦ ἐθισμοῦ, τούτου ἕνεκα ὅσῳ καλλιτέρα εἶναι ἡ ἠθικὴ ἄσκησις ἔν τινι πόλει, τοσούτῳ καλλιτέρα εἶναι καὶ ἡ τύχη αὐτῆς.[2] Ὁ νόμος οὐδεμίαν δύναμιν ἔχει ἄνευ τοῦ εἰς τὴν ἀρετὴν ἐθισμοῦ. Ἡ ἠθικὴ μόρφωσις εἶναι τοσούτῳ μᾶλλον ἀναγκαία, ὅσῳ μείζων εἶναι ἡ διανοητικὴ μόρφωσις. Ὁ διανοητικῶς μεμορφωμένος ἀποβαίνει τοσούτῳ μᾶλλον ἀδικώτερος καὶ θηριωδέστερος, ὅσῳ πλέον ἐλαττοῦται ἠθικῆς μορφώσεως. Ἡ ἀνεπτυγμένη διάνοια ἄνευ ἠθικῆς μορφώσεως ἀποβαίνει φοβερὸν ὅπλον πρὸς βλάβην τῶν ἄλλων.[3] Πάντα τὰ ἀγαθὰ καὶ αὐτὰ τὰ ὠφελιμώτατα (πλὴν τῆς ἀρετῆς), οἷον ἡ σωματικὴ εὐεξία, ἡ ὑγίεια, ὁ πλοῦτος καὶ τὰ λοιπὰ, δύνανται νὰ τραπῶσι πρὸς ὠφέλειαν μὲν ἐάν τις μεταχειρισθῇ αὐτὰ δικαίως, πρὸς βλάβην δὲ, ἐὰν μεταχειρισθῇ ἀδίκως.[4]

Ἡ ἠθικὴ μόρφωσις τῶν παίδων πρέπει νὰ ἄρχηται πρωΐμως, ἤτοι ἀπὸ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν οὗτοι ἀνατρέφονται ἐν τῇ οἰκογενείᾳ. Ἡ μετὰ τῶν δούλων ἀναστροφὴ, ἡ διήγησις λόγων καὶ μύθων ἀπρεπῶν,[5] ἡ θέα καὶ ἡ ἀκρόασις ἀνελευθέρων καὶ αἰσχρῶν ἀντικειμένων, πρέπει αὐστηρῶς ν' ἀπαγορεύωνται εἰς τοὺς παῖδας.[6] Πᾶσα αἰσχρολογία κατ' Ἀριστοτέλη πρέπει νὰ ἐξορίζηται ἐκ τῆς πόλεως· «ἐκ τοῦ γὰρ εὐχερῶς λέγειν ὁτιοῦν τῶν

1 «Τὰς δὲ διατάσεις τῶν παίδων καὶ κλαυθμοὺς οὐκ ὀρθῶς ἀπαγορεύουσιν οἱ κωλύοντες ἐν τοῖς νόμοις· συμφέρουσι γὰρ πρὸς ἄσκησιν, γίνεται γὰρ τρόπον τινὰ γυμνασία τοῖς σώμασι» (Πολιτ. 4, (Ϡ 7), 17.

2 «Ἀεὶ δὲ τὸ βέλτιον ἦθος βελτίονος αἴτιον πολιτείας» (Πολιτ. 5, (8,) 1. Προβλ. Αὐτ. 2, 5. 3, 11.

3 Προβλημ. 29, 7.

4 «Τοῦτό γε κοινὸν κατὰ πάντων τῶν ἀγαθῶν πλὴν ἀρετῆς, καὶ μάλιστα κατὰ τῶν χρησιμωτάτων, οἷον ἰσχύος, ὑγιείας, πλούτου, στρατηγίας· τούτοις γὰρ ἄν τις ὠφελήσειε τὰ μέγιστα χρώμενος δικαίως καὶ βλάψειε, ἀδίκως» Ῥητορ. 1, 1 σ. 1355.

5 Πολιτ. 4, (7), 17.

6 »Ἐπισκεπτέον δὲ τοῖς παιδευομένοις τὴν τούτων διαγωγὴν τήν τ' ἄλλην καὶ ὅπως ὅτι ἥκιστα μετὰ δούλων ἔσται·—εὔλογον οὖν ἀπελαύνειν ἀπὸ τῶν ἀκουσμάτων καὶ ὁραμάτων τῶν ἀνελευθέρων καὶ τηλικούτους ὄντας» (Αὐτόθι.)

αἰσχρῶν, γίνεται καὶ τὸ ποιεῖν σύνεγγυς».[1] Οἱ παῖδες κατὰ τὸν αὐτὸν φιλόσοφον πρέπει ἐνωρὶς νὰ ἐθίζωνται «χαίρειν καὶ λυπεῖσθαι οἷς δεῖ, ἡ γὰρ ὀρθὴ παιδεία αὕτη ἐστίν».[2] Ἠθικὴ ἐπιμέλεια τῶν παίδων δεῖται μεγίστης προσοχῆς καθ' ὃν χρόνον μάλιστα ἀναπτύσσεται παρ' αὐτοῖς ἡ γενετήσιος ὁρμή, ἤτοι κατὰ τὸ 14 ἔτος τῆς ἡλικίας· ἐὰν κατὰ τὴν ἡλικίαν ταύτην περιστχλῶσιν αἱ ἐπιθυμίαι, εἰς ἃς φύσει ῥέπουσιν οἱ παῖδες,[3] θέλουσιν ἀποβῆ σώφρονες καὶ κατὰ τὰς ὕστερον ἡλικίας, ἐὰν ὅμως ἀφεθῶσιν ἀχαλίνωτοι εἰς τὰς ἑαυτῶν ἐπιθυμίας, θέλουσιν ἀποβῆ κατόπιν ἀκολαστότεροι.[4] Αἱ ἐπιθυμίαι τῶν νέων πρέπει νὰ ἦναι μέτριαι καὶ ὀλίγαι, κανονιζόμεναι ὑπὸ τοῦ *λόγου*, μεθ' οὗ πρέπει νὰ συμφωνῇ τὸ *ἐπιθυμητικόν*.[5]

Μεταξὺ πασῶν τῶν *ἀρετῶν*, ἐν αἷς πρέπει νὰ ἀσκῶνται οἱ νέοι, διαπρέπουσιν ἡ *ἀνδρία*[6] καὶ ἡ *σωφροσύνη*.[7] Ἐπειδὴ δὲ ἡ *ἀρετὴ* οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ «μεσότης δύο κακιῶν, τῆς μὲν καθ' ὑπερβολήν, τῆς δὲ κατ' ἔλλειψιν»,[8] ἕπεται ὅτι ὥσπερ τὰς ἐλλείψεις τῶν μνημονευθεισῶν τούτων ἀρετῶν, ἤτοι τὴν *δειλίαν* καὶ τὴν *ἀναισθησίαν*, οὕτω καὶ τὰς ὑπερβολάς, ἤτοι τὴν *θρασύτητα* καὶ τὴν *ἀκολασίαν*, πρέπει ν' ἀποφεύγωμεν· «φθείρεται γὰρ ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ ἀνδρία ὑπὸ τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἐλλείψεως, ὑπὸ δὲ τῆς μεσότητος σώζεται».[9]

Ἐκ τῶν ἄλλων ἀρετῶν ἄξιαι συστάσεως πρὸς ἠθοποίησιν τῶν παίδων θεωροῦνται παρὰ τοῦ Ἀριστοτέλους ἡ *αἰδώς*, ἡ *ὑπακοὴ* καὶ ἡ *φιλία*. Ἐκ τούτων δὲ ἡ μὲν *αἰδώς*, ἤτοι ὁ φόβος τῆς ἀδοξίας, εἶναι ἕξις τις ἢ μᾶλλον πάθος, ἁρμόζον τῇ *νέᾳ ἡλικίᾳ*, ἣν προφυλάσσει ἀπὸ τοῦ ἁμαρτάνειν·[10] ἡ δὲ *ὑπακοὴ* θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ὡς ἀρετή, ἐν ᾗ πρέπει ν' ἀσκῶνται πάντες οἱ πολῖται, οἵ τε ἀρχόμενοι καὶ οἱ μέλλοντες νὰ ἄρξωσι, διότι ὁ μέλλων καλῶς ἄρχειν (καὶ πᾶς πολίτης ἔχει ἐν τούτῳ δικαίωμα)[11]

1 Αὐτόθι.

2 «Περὶ ἡδονὰς γὰρ καὶ λύπας ἐστὶν ἡ ἠθικὴ ἀρετή· διὰ μὲν γὰρ τὴν ἡδονὴν τὰ »φαῦλα πράττομεν· διὰ δὲ τὴν λύπην, τῶν καλῶν ἀπεχόμεθα· διὸ δεῖ ἦχθαί πως εὐθὺς »ἐκ νέων, ὡς ὁ Πλάτων φησιν, ὥστε χαίρειν τε καὶ λυπεῖσθαι οἷς δεῖ· ἡ γὰρ ὀρθὴ παι»δεία αὕτη ἐστίν» (Ἠθικ. Νικ. 2, 2).

3 «Κατ' ἐπιθυμίαν γὰρ ζῶσι καὶ τὰ παιδία· καὶ μάλιστα ἐν τούτοις ἡ τοῦ ἡδέος ὄρε»ξις» (Ἠθικ. Νικ. 3, 15).

4 Περὶ ζώων ἱστορ. 7, 1.

5 «Διὸ δεῖ μετρίας αὐτὰς (τὰς ἐπιθυμίας) εἶναι καὶ ὀλίγας καὶ τῷ λόγῳ μηδὲν ἐναν»τιοῦσθαι.—ὥσπερ γὰρ τὸν παῖδα δεῖ κατὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ παιδαγωγοῦ ζῆν, οὕτω »καὶ τὸ ἐπιθυμητικὸν κατὰ τὸν λόγον κτλ.» (Ἠθικ. Νικ. 3, 15).

6 Αὐτ. 3, 11.

7 Αὐτ. 13, 3.

8 Αὐτ. 1, 5.

9 Αὐτ. 2, 1.

10 Ἠθικ. Νικ. 4, 15.

11 «Φανερὸν ὅτι διὰ πολλὰς αἰτίας ἀναγκαῖον πάντας ὁμοίως κοινωνεῖν τοῦ κατὰ »μέρος ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι» (Πολιτ. 4 (7), 14).

πρέπει πρότερον νὰ ἐθισθῇ εἰς τὸ καλῶς ἄρχεσθαι, ἤτοι εἰς τὴν *ὑπακοήν*·[1] ἡ δὲ *φιλία* (ἡ ἐρειδομένη ἐπὶ τῆς μετὰ τῶν ἀγαθῶν ἀνθρώπων ἀναστροφῆς) ἀσκητέα, ὡς προφυλάττουσα κατὰ τὸν αὐτὸν φιλόσοφον τοὺς νέους ἀπὸ πολλῶν ἁμαρτημάτων.[2] Πολλῶν δὲ φιλιῶν ὑπαρχουσῶν μόνη ἡ ἐπὶ τῆς ἀρετῆς στηριζομένη εἶναι κατ' Ἀριστοτέλη *μόνιμος* καὶ *τελεία*· καὶ *μόνιμος* μὲν εἶναι ἡ τοιαύτη φιλία, διότι καὶ ἡ ἀρετή, ἐφ' ἧς ἐρείδεται, εἶναί τι μόνιμον· εἶναι δὲ *τελεία*, διότι περιλαμβάνει ἅπαντα τὰ πλεονεκτήματα, ἅτινα ἕκαστον τῶν ἄλλων τῆς φιλίας εἰδῶν περιλαμβάνει, ἤτοι τό τε ὠφέλιμον καὶ τὸ *ἡδὺ* καὶ τὰ ἄλλα.[3]

Θ'.) *Περὶ διανοητικῆς ἀναπτύξεως*

Ὅπως πρὸς ἠθοποίησιν τῶν παίδων ἀπαιτεῖται κατ' Ἀριστοτέλη πρώϊμος ἄσκησις καὶ ἕξις πρὸς τὴν ἀρετήν, ἀρχομένη ἀπὸ τῆς μιμήσεως τοῦ παρὰ τῶν ἄλλων πραττομένου ἀγαθοῦ, οὕτω καὶ ἡ πρώτη διανοητικὴ ἀνάπτυξις τῶν παίδων, ἢ αἱ πρῶται μαθήσεις ἄρχονται κατὰ τὸν αὐτὸν φιλόσοφον ἀπὸ τῆς μιμήσεως τῶν δρωμένων ἢ ἀκουομένων.[4] Ὁ Ἀριστοτέλης, πραγματευόμενος περὶ τῶν διδακτέων εἰς τοὺς νέους ἀντικειμένων, τῶν συντελούντων εἴς τε τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν ἐπιτυχίαν ἀρίστου βίου, ἀναφέρει τέσσαρά τινα ἐν χρήσει ὄντα παρὰ τοῖς τότε Ἕλλησιν, ἤτοι *γραμματικὴν* (γράμματα), *γυμναστικήν*, *μουσικήν*, καὶ τὴν παρά τισι *γραφικήν*, ὧν τὴν μὲν *γραμματικὴν* καὶ *γραφικὴν* ἐδίδασκον ὡς χρησίμους οὔσας πρὸς τὸν βίον καὶ πολυχρήστους· τὴν δὲ *γυμναστικὴν* ὡς συντείνουσαν πρὸς ἀνδρίαν· τὴν δὲ *μουσικήν*, ἡδονῆς χάριν καὶ καλῆς τοῦ χρόνου διανύσεως.[5] Πλὴν τούτων ὁ Ἀριστοτέλης συνίστησι καὶ τὴν σπουδὴν τῆς *μαθηματικῆς*, *ῥητορικῆς*, *διαλεκτικῆς καὶ πολιτικῆς*. Τὰς περὶ τῶν μαθημάτων τούτων θεωρίας τοῦ Ἀριστοτέλους ἐκτιθέμεθα ἐνταῦθα διὰ βραχέων ἀρχόμενοι ἀπὸ τῆς *γυμναστικῆς*, ἐφ' ἧς ἐρείδεται ἡ διανοητικὴ ἀνάπτυξις.

1 «Τόν τε γὰρ μέλλοντα καλῶς ἄρχειν ἀρχθῆναί φασι δεῖν πρῶτον» (Αὐτόθι).

2 Ἠθικ. Νικ. 8, 1. Προβλ. καὶ 9, 9. Ῥητορ. 1, 4. Ἠθικ. Εὐδημ. 7, 1—15. Ἠθικ. μεγ. 1, 11.

3 Ἠθικ. Νικ. 8, 3.

4 «Τό τε γὰρ μιμεῖσθαι σύμφυτον τοῖς ἀνθρώποις ἐκ παίδων ἐστί, καὶ τούτῳ διαφέρουσι τῶν ἄλλων ζῴων ὅτι μιμητικώτατόν ἐστι καὶ τὰς μαθήσεις ποιεῖται διὰ μιμήσεως τὰς πρώτας» (Ποιητ. 4).

5 «Ἔστι δὲ τέτταρα σχεδόν, ἃ παιδεύειν εἰώθασι, γράμματα καὶ γυμναστικὴν καὶ μουσικὴν καὶ τέταρτον ἔνιοι γραφικήν· τὴν μὲν γραμματικὴν καὶ γραφικὴν ὡς χρησίμους πρὸς τὸν βίον οὔσας καὶ πολυχρήστους, τὴν δὲ γυμναστικήν, ὡς συντείνουσαν πρὸς ἀνδρίαν· τὴν δὲ μουσικὴν ἤδη διαπορήσειεν ἄν τις· νῦν μὲν γὰρ ὡς ἡδονῆς χάριν οἱ πλεῖστοι μετέχουσιν αὐτῆς· οἱ δ' ἐξ ἀρχῆς ἔταξαν ἐν παιδείᾳ διὰ τὸ τὴν φύσιν αὐτὴν ζητεῖν—μὴ μόνον ἀσχολεῖν ὀρθῶς, ἀλλὰ καὶ σχολάζειν δύνασθαι ὀρθῶς» (Πολιτ. 5 (8), 3).

1) *Περὶ γυμναστικῆς.*

Δύο εἴδη σωματικῶν ἀσκήσεων παραδέχεται ὁ Ἀριστοτέλης, ἤτοι τὴν *γυμναστικὴν* καὶ τὴν *παιδοτριβικήν*· τούτων «ἡ μὲν ποιάν τινα ποιεῖ τὴν ἕξιν τοῦ σώματος, ἡ δὲ τὰ ἔργα»[1] ἤτοι ἡ μὲν παρέχει εἰς τὸ σῶμα ὑγίειαν καὶ κάλλος, ἡ δὲ καθιστᾷ αὐτὸ ἐπιτήδειον πρὸς ἐργασίαν βιωτικὴν καὶ πολεμικήν. Ἐκ τῆς γυμναστικῆς ἀσκήσεως ἀποκλείει ὁ Ἀριστοτέλης τήν τε *ἀθλητικὴν ἄσκησιν*, ὡς λωβωμένην «τά τε εἴδη καὶ τὴν αὔξησιν τῶν σωμάτων»,[2] καὶ τὴν ἐπὶ τὸ θηριωδέστερον ἐκτραχύνουσαν τὸ σῶμα *Λακωνικὴν ἄσκησιν*. Κατ' αὐτὸν «τὸ καλὸν ἀλλ' οὐ τὸ θηριῶδες δεῖ πρωταδωνιστεῖν». Ἐν ταῖς γυμναστικαῖς ἀσκήσεσι μέχρι μὲν τῆς ἥβης κουφότερα γυμνάσια πρέπει κατ' Ἀριστοτέλη νὰ προσφέρωνται εἰς τοὺς παῖδας, ὡς τῶν βαρυτέρων ἐμποδιζόντων τὴν αὔξησιν·[3] μετὰ παρέλευσιν δὲ τριῶν ἀπὸ τῆς ἥβης ἐτῶν, καθ' ἃ οἱ νέοι περὶ ἄλλα μαθήματα πρέπει ν' ἀσχολῶνται, πρέπει ἐπιπονώτεραι ἀσκήσεις νὰ προσάγωνται, ὁπότε παύονται αἱ διανοητικαὶ ἀσχολίαι, «ἅμα γὰρ τῇ τε διανοίᾳ καὶ τῷ σώματι διαπονεῖν οὐ δεῖ· τοὐναντίον γὰρ ἑκάτερος ἀπεργάζεσθαι πέφυκε τῶν πόνων, ἐμποδίζων, ὁ μὲν τοῦ σώματος πόνος τὴν διάνοιαν, ὁ δὲ ταύτης τὸ σῶμα».[4]

Αἱ σωματικαὶ ἀσκήσεις, καλῶς γινόμεναι, παρέχουσιν οὐ μόνον ὑγίειαν, ἀλλὰ καὶ *κάλλος* εἰς τὸ σῶμα. Τὸ σωματικὸν δὲ τοῦτο κάλλος εἶναι κατ' Ἀριςοτέλη διάφορον εἰς τὰς διαφόρους ἡλικίας· «νέου μὲν—κάλλος τὸ πρὸς τοὺς πόνους χρήσιμον ἔχειν τὸ σῶμα τούς τε πρὸς δρόμον καὶ πρὸς βίαν, ἡδὺν ὄντα ἰδεῖν πρὸς ἀπόλαυσιν, διὸ οἱ πένταθλοι κάλλιστοι, ὅτι πρὸς βίαν καὶ πρὸς τάχος ἅμα πεφύκασιν· ἀκμάζοντος δὲ πρὸς μὲν πόνους τοὺς πολεμικούς, ἡδὺν δὲ εἶναι μετὰ φοβερότητος· γέροντος δὲ πρὸς μὲν πόνους τοὺς ἀναγκαίους ἱκανόν, ἄλυπον δὲ διὰ τὸ μηδὲν ἔχειν ὧν τὸ γῆρας λωβᾶται».[5] Ἡ δὲ ἀγωνιστικὴ τοῦ σώματος ἀρετὴ σύγκειται κατ' Ἀριστοτέλη «*ἐκ μεγέθους καὶ ἰσχύος καὶ τάχους*· καὶ γὰρ ὁ ταχὺς ἰσχυρός ἐστιν· ὁ γὰρ δυνάμενος τὰ σκέλη ῥιπτεῖν πως καὶ κινεῖν ταχὺ καὶ πόρρω *δρομικός*, ὁ δὲ θλίβειν καὶ κατέχειν *παλαιστικός*, ὁ δὲ ὦσαι τῇ πληγῇ *πυκτικός*, ὁ δ' ἀμφοτέροις τούτοις *παγκρατιαστικός*, ὁ δὲ πᾶσι *πένταθλος*».[6] Τοιαύτης οὔσης τῆς γυμναστικῆς ὁ Ἀριστοτέλης θεωρεῖ ἀξίας ἐπιτιμήσεως τὰς κακίας τοῦ σώματος, τὰς δι' *ἀγυμνασίαν* καὶ ἀμέλειαν προσγινομένας.[7]

1 Πολιτ. 5 (8), 3.
2 Αὐτόθι 5 (8), 4.
3 Αὐτόθι.
4 Αὐτόθι.
5 Ῥητορ. 1, 5.
6 Αὐτόθι.
7 Ἠθικ. Νικ. 3, 7.

2) *Περὶ μουσικῆς.*

Μεταξὺ πασῶν τῶν τεχνῶν σποδαιοτέρας θεωρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης ἐκείνας, αἵτινες παριστῶσιν ἀκουστόν τι· διότι αὗται κατ' ἐξοχὴν ἐμποιοῦσιν ἦθος, ἔκφρασις οὖσαι τοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐσωτερικοῦ.[1] Εἰς τὰς τέχνας ταύτας συγκαταλέγεται ἡ *μουσική*, ἡ διὰ τῶν ῥυθμῶν αὐτῆς καὶ ἁρμονιῶν ἀπομιμουμένη τὰς ἐσωτερικὰς τῆς ψυχῆς διαθέσεις καὶ τούτου ἕνεκα μεγάλως αὐτὴν συγκινοῦσα.[2]

Ἡ μουσικὴ ἀσκητέα κατ' Ἀριστοτέλη οὐχὶ ὡς ἔργον τι χρήσιμον καὶ ἀναγκαῖον, ἀλλ' ὡς παίδευμα ἐλεύθερον καὶ καλόν,[3] συντελοῦν οὐ μόνον πρὸς τερπνὴν τοῦ τῆς ἀναπαύσεως χρόνου διάνυσιν (πρὸς τὴν ἐν τῇ σχολῇ διαγωγήν),[4] ἀλλὰ καὶ πρὸς ἠθοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου[5]. Ἐπειδὴ δὲ αἱ ἐν χρήσει οὖσαι ἁρμονίαι καὶ ῥυθμοὶ ὡρισμένας τῆς ψυχῆς διαθέσεις παριστῶσιν, αἵτινες ἐπαναλαμβάνονται ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ τὴν μουσικὴν ἀκροωμένου[6], διὰ τοῦτο ἐν τῇ τῶν νέων παιδείᾳ ἐκεῖνα τὰ ὄργανα, ἐκεῖνα τὰ μέλη καὶ ἐκείνας τὰς ἁρμονίας πρέπει κατ' Ἀριστοτέλη νὰ μεταχειριζώμεθα, ἅπερ συντείνουσι πρὸς ἠθοποίησιν αὐτῶν. Κατὰ ταῦτα ἀποδοκιμάζει μὲν ὁ ἡμέτερος φιλόσοφος τὴν χρῆσιν τοῦ αὐλοῦ, ὡς ἧττον ἠθοποιοῦ καὶ ὡς παρακωλύοντος τὴν μετὰ τῆς αὐλήσεως σύγχρονον ᾠδήν,[7] συνίστησι δὲ τὰς δωρικὰς ἁρμονίας καὶ τὰ δώρια μέλη, ἅτινα τὸ μέσον κατέχουσι μεταξὺ τῶν *ὀδυρτικωτέρων* καὶ *μαλακωτέρων* ἢ ἀνειμένων·[8]

1 Προβλημ. 19, 17.

2 Πολιτ. 5 (8), 7.

3 «Ὅτι μὲν τοίνυν ἔστι παιδεία τις (ἡ μουσική), ἣν οὐχ ὡς χρησίμην παιδευτέον »τοὺς υἱεῖς, οὐδ' ὡς ἀναγκαίαν, ἀλλ' ὡς ἐλευθέριον καὶ καλήν, φανερόν ἐστιν». (Πολιτ. 5 (8), 3).

4 Αὐτόθι.

5 «Ἐκ μὲν οὖν τούτων φανερὸν ὅτι δύναται ποιόν τι τὸ τῆς ψυχῆς ἦθος ἡ μουσικὴ »παρασκευάζειν· εἰ δὲ τοῦτο δύναται ποιεῖν, δῆλον ὅτι προσακτέον καὶ παιδευτέον ἐν »αὐτῇ τοὺς νέους» (Πολιτ. 4 (7), 5).

6 «Ἐν δὲ τοῖς μέλεσιν αὐτοῖς ἔστι μιμήματα τῶν ἠθῶν, καὶ τοῦτό ἐστι φανερόν· εὐ»θὺς γὰρ ἡ τῶν ἁρμονιῶν διέστηκε φύσις ὥστε ἀκούοντας ἄλλως διατίθεσθαι καὶ μὴ »τὸν αὐτὸν ἔχειν τρόπον πρὸς ἑκάστην αὐτῶν, ἀλλὰ πρὸς μὲν τὰς ἐνίας ὀδυρτικωτέ»ρως καὶ συνεστηκότως μᾶλλον, οἷον πρὸς τὴν μιξολυδιστὶ καλουμένην, πρὸς δὲ τὰς μα»λακωτέρως τὴν διάνοιαν, οἷον πρὸς τὰς ἀνειμένας· μέσως δὲ καὶ καθεστηκότως μάλι»στα πρὸς ἑτέραν, οἷον δοκεῖ ποιεῖν ἡ δωριστὶ μόνη τῶν ἁρμονιῶν, ἐνθουσιαστικοὺς δὲ »ἡ φρυγιστί» (Πολιτ. 4 (7), 5).

7 «Οὔτε γὰρ αὐλοὺς εἰς παιδείαν ἀκτέον οὔτε ἄλλο τεχνικὸν ὄργανον, οἷον κιθάραν »κἂν εἴ τι τοιοῦτον ἕτερόν ἐστιν, ἀλλ' ὅσα ποιήσει αὐτῶν ἀκροατὰς ἀγαθοὺς ἢ τῆς »μουσικῆς παιδείας ἢ τῆς ἄλλης κτλ.» (Πολιτ. 4 (7), 5),

8 «Πρὸς παιδείαν—τοῖς ἠθικοῖς τῶν μελῶν χρηστέον καὶ ταῖς ἁρμονίαις ταῖς τοιαύ»ταις, τοιαύτη δὲ ἡ δωριστὶ κτλ.» (Πολιτ. 5 (8), 7). Πρβλ. καὶ 4 (7), 5.

δὲν ἀποκλείει ὅμως καὶ τὴν χρῆσιν πάσης ἑτέρας μουσικῆς[1] τρεῖς ὅρους τηρούσης, ἤτοι «τό τε μέσον καὶ τὸ δυνατὸν καὶ τὸ πρέπον».

3) *Περὶ γραμματικῆς*.

Ἡ γραμματικὴ (τὰ γράμματα) προσελήφθη κατ' Ἀριστοτέλη εἰς τὴν παιδείαν ὡς χρησιμεύουσα οὐ μόνον πρὸς χρηματισμὸν καὶ πρὸς οἰκονομίαν, ἀλλὰ καὶ πρὸς μάθησιν καὶ πρὸς πολλὰς πολιτικὰς πράξεις[2]. Ἐπὶ τῆς βάσεως ταύτης ἐρειδόμενος ὁ Ἀριστοτέλης ἐξέτεινε τὸν κύκλον τῶν γραμματικῶν γνώσεων καὶ κατέβαλε τὰς βάσεις οὐ μόνον τῆς ὑψηλοτέρας *γραμματικῆς* ἀλλὰ καὶ τῆς *ῥητορικῆς*, *ποιητικῆς*, *φυσικῆς ἱστορίας* καὶ τῶν λοιπῶν ἐπιστημῶν.

Ἐν ταῖς γραμματικαῖς τοῦ Ἀριστοτέλους θεωρίαις[3] ἐπίσημον κατέχει θέσιν τὸ *περὶ ἑρμηνείας* σύγγραμμα αὐτοῦ, ὅπερ στενότατα συνάπτεται μετὰ τοῦ φιλοσοφικοῦ αὐτοῦ συστήματος. Ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ, ὁρμώμενος ὁ ἡμέτερος φιλόσοφος ἐκ τῆς θεωρίας ὅτι ἡ γλῶσσα εἶναι ἔκφανσις τοῦ πνεύματος καὶ ὅτι πᾶσα λέξις εἶναι σύμβολον τῶν ἐν τῇ ψυχῇ πνευματικῶν καταστάσεων[4], καὶ χωρῶν ἀπὸ τῶν πρώτων καὶ ἁπλῶν στοιχείων τῆς γλώσσης πρὸς τὰ συνθετώτερα καὶ τέλος πρὸς αὐτὸν τὸν λόγον, κατατίθησι ἑδραιότατα τῆς γραμματικῆς ἐπιστήμης θεμέλια.

Ἐν τῇ γραμματικῇ συμπεριλαμβάνεται καὶ ἡ *ῥητορική*, ἥτις κατ' Ἀριστοτέλη εἶναι «δύναμις περὶ ἕκαστον τοῦ θεωρῆσαι τὸ ἐνδεχόμενον πιθανόν»[5]. Αὕτη οὐ μόνον *πρὸς τὸν λόγον* ἀνάγκη εἶναι νὰ ἀποβλέπῃ «ὅπως »ἀποδεικτικὸς ἔσται καὶ πιστὸς»[6], ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ τε τοῦ λέγοντος καὶ τοῦ ἀκροωμένου.[7] Ὁ Ἀριστοτέλης κατὰ τὰ τρία εἴδη

1 «Ἔτι δὲ εἴ τίς ἐστι τοιαύτη τῶν ἁρμονιῶν, ἣ πρέπει τῇ τῶν παίδων ἡλικίᾳ διὰ »τὸ δύνασθαι κόσμον τ' ἔχειν ἅμα καὶ παιδείαν, οἷον ἡ λυδιστὶ φαίνεται πεπονθέναι »μάλιστα τῶν ἁρμονιῶν, δῆλον ὅτι τούτους ὅρους τρεῖς ποιητέον εἰς τὴν παιδείαν, »τό τε μέσον, τὸ δυνατὸν καὶ τὸ πρέπον» (Πολιτ. 5 (8), 7).

2 «Διὸ καὶ τὴν μουσικὴν οἱ πρότερον εἰς παιδείαν ἔταξαν οὐχ ὡς ἀναγκαῖον—οὐδ' ὡς »χρήσιμον, ὥςπερ τὰ γράμματα πρὸς χρηματισμὸν καὶ πρὸς οἰκονομίαν καὶ πρὸς μά»θησιν καὶ πρὸς πολιτικὰς πράξεις πολλάς» (Πολιτ. 5 (8) 3).

3 Τὸ γραμματικὸν σύστημα τοῦ Ἀριστοτέλους εὑρίσκεται ὡς πρὸς μὲν τὴν ῥητορικὴν ἐν τῷ 20 κεφαλαίῳ τῆς Ποιητικῆς· ὡς πρὸς δὲ τὴν λογικὴν ἐν ταῖς Κατηγορίαις καὶ τῷ περὶ Ἑρμηνείας. Θεωρίας τινὰς περὶ γλώσσης, συντάξεως καὶ χαρακτῆρος λόγου ἐξεδήλωσεν ἔν τε τῇ Ῥητορικῇ, τοῖς Τοπικοῖς, τοῖς Σοφιστικοῖς ἐλέγχοις, τοῖς Προβλήμασι καὶ τοῖς Ἠθικοῖς, τοῖς πλεῖστον συμβαλλομένοις εἰς τὴν συνωνυμικήν.

4 «Τὰ ἐν τῇ φωνῇ τῶν ἐν τῇ ψυχῇ παθημάτων σύμβολα» (Περὶ ἑρμην. 1).

5 Ῥητορ. 1, 2.

6 Αὐτόθι 2, 1.

7 Ῥητορ. 2, 1.

τῶν ἀκροατῶν, ἤτοι τοῦ *ἐκκλησιαστοῦ, δικαστοῦ* καὶ *θεωροῦ* παραδέχεται καὶ τρία γένη ῥητορικῶν λόγων, οἷον τὸ *συμβουλευτικόν, δικανικὸν* καὶ *ἐπιδεικτικόν*· καὶ ἴδιον «*συμβουλῆς* τὸ μὲν *προτροπή*, τὸ δὲ *ἀποτροπή*·— »*δίκης* δέ, τὸ μὲν *κατηγορία*, τὸ δ' *ἀπολογία*· — ἐπιδεικτικὸν δὲ τὸ μὲν »*ἔπαινος*, τὸ δὲ *ψόγος*· *χρόνοι* δὲ ἑκάστων τούτων εἰσὶ τῷ μὲν συμβου- »λεύοντι ὁ *μέλλων*, — τῷ δὲ δικαζομένῳ ὁ *γενόμενος*, τῷ δὲ ἐπιδεικτικῷ »κυριώτατος ὁ παρών· — *τέλος* δὲ ἑκάστοις τούτων ἕτερόν ἐστι, — τῷ »μὲν συμβουλεύοντι τὸ *συμφέρον* καὶ *βλαβερόν*, τοῖς δὲ δικαζομένοις τὸ »*δίκαιον* καὶ τὸ *ἄδικον*·— τοῖς δ' ἐπαινοῦσι καὶ ψέγουσι τὸ καλὸν καὶ τὸ αἰσχρόν.[1] Ὁ Ἀριστοτέλης συνίστησιν εἴς τε τὸν μέλλοντα συμβουλεύειν τὰ δέοντα τῇ πόλει καὶ καθόλου τοῖς πολιτευομένοις τὴν γνῶσιν οὐ μόνον τῶν πολιτικῶν ἐπιστημῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς *γεωγραφίας* καὶ *ἱστορίας*.[2] Ταύτης ὅμως φιλοσοφικωτέραν καὶ σπουδαιοτέραν θεωρεῖ τὴν *ποίησιν*· διότι ἡ μὲν *ἱστορία* ἀναφέρει τὰ «*γενόμενα*», ἡ δὲ ποίησις, «*οἷα ἂν γένοιτο*»· καὶ «ἡ μὲν ποίησις μᾶλλον τὰ καθόλου, ἡ δὲ ἱστορία τὰ καθ' ἕκαστον »λέγει»[3]. Τούτου ἕνεκα ἡ ἀνάγνωσις τῶν ποιητῶν ἀποβαίνει κατ' Ἀριστοτέλη ὠφελιμωτέρα τῆς τῶν λογογράφων.

Ἡ ἀφθονία τῶν μαθητέων ἀντικειμένων ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸν πολυΐστορα Ἀριστοτέλη ὅπως συστήσῃ τὴν *μνημονικὴν* τέχνην ὡς βοηθητικὸν μέσον πρὸς μάθησιν. Τῆς *μνήμης* διακρίνει ὁ ἡμέτερος φιλόσοφος τὴν *ἀνάμνησιν*, ἥν, ὡς συλλογιστικήν τινα ἐνέργειαν θεωρῶν καὶ τούτου ἕνεκα μόνον τῷ ἀνθρώπῳ ἰδιάζουσαν, ἐξαρτᾷ ἐκ τοῦ νόμου τῆς τῶν ἐννοιῶν συναρτήσεως, καθ' ὃν ἡ μία ἔννοια ἕλκει τὴν ἑτέραν[4].

4) *Περὶ γραφικῆς.*

Ἡ *γραφικὴ* κατ' Ἀριστοτέλη προςελήφθη παρά τινων ἐν τῇ τῶν νέων παιδείᾳ ὡς χρήσιμος *πρὸς τὸν βίον* καὶ *πρὸς τὸ κρίνειν τὰ τῶν τεχνιτῶν*

1 Ῥητ. 1, 2.—Οὐκ ἀπὸ σκοποῦ θεωροῦμεν καὶ ταῖς παρούσαις περιστάσεσι ἀνάρμοστον νὰ σημειώσωμεν ἐνταῦθα τὰ πέντε ἀντικείμενα, περὶ ἃ πρέπει κατ' Ἀριστοτέλη νὰ περιστρέφηται ὁ συμβουλευτικὸς λόγος· «ταῦτα δ' ἐστι περί τε πόρων καὶ πολέμου »καὶ εἰρήνης, ἔτι δὲ περὶ φυλακῆς τῆς χώρας καὶ τῶν εἰςαγομένων καὶ ἐξαγομέ- »νων, καὶ περὶ νομοθεσίας». (Ῥητορ. 1, 4). Ἡ μελέτη τῶν ἀντικειμένων τούτων, θαυμασίως ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου φιλοσόφου ἀναπτυσσομένων, συνιστᾶται τοῖς παρ' ἡμῖν πολιτευομένοις.

2 «Ὥστε δῆλον ὅτι πρὸς μὲν τὴν νομοθεσίαν αἱ τῆς γῆς περίοδοι χρήσιμοι (ἐντεῦ- »θεν γὰρ λαβεῖν ἔστι τοὺς τῶν ἐθνῶν νόμους), πρὸς δὲ τὰς πολιτικὰς συμβουλὰς αἱ »τῶν περὶ τὰς πράξεις ἱστορίαι· ἅπαντα δὲ ταῦτα πολιτικῆς, ἀλλ' οὐ ῥητορικῆς ἔργον »ἐστίν» (Ῥητορ. 1, 4).

3 Ποιητ. 1, 9.

4 Περὶ μνήμης καὶ ἀναμνήσεως.

ἔργα κάλλιον[1]· ἤτοι προσελήφθη ὅπως καταστήσῃ μὲν τοὺς ἐν αὐτῇ ἀσκουμένους ἱκανοὺς ὥστε νὰ μὴ ἀπατῶνται ἐν τῇ τῶν οἰκιακῶν πραγμάτων ἐκτιμήσει, προαγάγῃ δὲ καὶ ὀξύνῃ αὐτῶν τὴν τοῦ καλοῦ αἴσθησιν ὥστε νὰ δύνανται κάλλιον νὰ κρίνωσι τὰ τῶν τεχνιτῶν ἔργα. Ἀλλ' εἰ καὶ τὸ ἠθικὸν στοιχεῖον τῆς γραφικῆς εἶναι πολλῷ ἀσθενέστερον τοῦ τῆς μουσικῆς,[2] ὅμως δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται ὅλως διάφορος κατ' Ἀριστοτέλη ἡ ὑπὸ τῶν νέων πρόςβλεψις ἐπὶ τούτου ἢ ἐκείνου τῶν τεχνικῶν ἔργων, ὡς τῶν μὲν φθειρόντων, τῶν δὲ προαγόντων τὸ ἦθος[3].

5) *Περὶ μαθηματικῆς.*

Ἡ *μαθηματική*, ἣν ὁ Πλάτων σπουδαιότατον κλάδον τῆς τῶν παίδων διδασκαλίας θεωρεῖ, παρ' Ἀριστοτέλει ὑποδεεστέραν θέσιν κατέχει, ὡς μηδεμίαν ἄμεσον σχέσιν μετὰ τῆς ἠθικῆς ἔχουσα[4]. Ἡ ἐπιστήμη αὕτη κατὰ τὸν Σταγειρίτην, ὡς ὁρμωμένη ἐξ ἀφῃρημένων ἐννοιῶν, οὐχὶ δὲ ἐξ ἀρχῶν ἐμπειρικῶν, καθίστησι μὲν τὸν παῖδα μαθηματικόν, οὐχὶ δὲ καὶ *φρόνιμον, σοφὸν* ἢ *φυσικόν*[5]. Ἡ διαφωνία αὕτη τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους ἐν τῇ ἐκτιμήσει τῆς ἀξίας τῆς μαθηματικῆς ἐπιστήμης ἔχει τὴν βαθυτέραν αὐτῆς αἰτίαν ἐν τῇ διαφορᾷ τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων, καθ' ἣν ὁ μὲν Πλάτων παραδέχεται τὴν ἀλήθειαν κειμένην ἐν τῷ *ὑπερφυσικῷ κόσμῳ τῶν ἰδεῶν*, οὐχὶ δὲ ἐν τῇ *πραγματικότητι τοῦ πεπερασμένου κόσμου*, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης παραδέχεται ὅτι ὁ πραγματικὸς κόσμος δὲν εἶναι ἁπλῶς *φαινόμενόν τι*, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐν αὐτῷ ὡς καὶ ἐν τῇ ἐμπειρίᾳ ἐνυπάρχει *ἀλήθεια*, ὅπερ καθιστᾷ λίαν ἀναγκαίαν τὴν ἀκριβεστέραν ἔρευναν τοῦ πραγματικοῦ καὶ ἐμπειρικοῦ κόσμου. Ἐκ τῆς ἐμπειρίας ταύτης ὁρμώμενος αὐτὸς ὁ Ἀριστοτέλης ἐσπούδαζε νὰ καταμάθῃ τὴν ποικιλίαν αὐτῆς καὶ ἀναβῇ εἰς τὴν ὑψηλοτέραν αὐτῶν πνευματικὴν ἑνότητα.

1 «Τὴν μὲν γραμματικὴν καὶ γραφικὴν ὡς χρησίμους πρὸς τὸν βίον οὔσας καὶ »πολυχρήστους» (Πολιτ. 5 (8), 3). — Δοκεῖ δὲ καὶ γραφικὴ χρήσιμος εἶναι πρὸς τὸ »κρίνειν τὰ τῶν τεχνιτῶν ἔργα κάλλιον» (Αὐτόθι).

2 Αὐτόθι.

3 «Δεῖ μὴ τὰ Παύσωνος θεωρεῖν τοὺς νέους, ἀλλὰ τὰ Πολυγνώτου κἂν εἴ τις ἄλλος »τῶν γραφέων ἢ τῶν ἀγαλματοποιῶν ἐστιν ἠθικός» (Πολ. 5 (8), 5.)

4 «Ἐν μὲν γὰρ ταῖς ἄλλαις τέχναις καὶ ταῖς βαναύσοις αὐταῖς, οἷον ἐν τεκτονικῇ »καὶ σκυτικῇ, διότι βέλτιον ἢ χεῖρον λέγεσθαι πάντα — τὰς δὲ μαθηματικὰς οὐ- »δένα ποιεῖσθαι λόγον περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν» (Μετὰ τὰ φυσ. 1, 2).

5 «Γεωμετρικοὶ μὲν νέοι καὶ μαθηματικοὶ γίνονται καὶ πρὸς τὰ τοιαῦτα, φρόνι- »μος δ' οὐ δοκεῖ γίνεσθαι· αἴτιον δ' ὅτι τῶν καθ' ἕκαστά ἐστιν ἡ φρόνησις, ἃ γίνεται »γνώριμα ἐξ ἐμπειρίας — μαθηματικὸς μὲν παῖς γένοιτ' ἄν, σοφὸς δ' ἢ φυσικὸς »οὔ — ὅτι τὰ μὲν δι' ἀφαιρέσεώς ἐστιν, τῶν δ' ἀρχαὶ ἐξ ἐμπειρίας· κτλ.» (Ἠθικ. Νικ. 6, 9).

6) *Περὶ διαλεκτικῆς.*

Ἡ *διαλεκτική*, ἣν ὁ Ἀριστοτέλης συνῆπτε μετὰ τῆς *ῥητορικῆς*[1], εἶναι *τέχνη τοῦ ἐκ τῶν δεδογμένων (ἐξ ἐνδόξων) συλλογίζεσθαι* περὶ ἑκάστου προτεθέντος προβλήματος, μηδεμιᾶς ὑπολειπομένης ἀντιλογίας.[2] Αὕτη κατ' αὐτὸν τριπλῆν ἔχει τὴν ὠφέλειαν· ἤτοι συντελεῖ εἰς ἄσκησιν τῆς διανοίας, εἰς ἐπωφελεῖς μετὰ τῶν ἄλλων ἐντεύξεις καὶ εἰς ἐκμάθησιν τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν πρὸς ῥαδίαν διάγνωσιν τοῦ ἀληθοῦς ἀπὸ τοῦ ψευδοῦς.[3] Αὕτη διανοίγει τὴν ὁδὸν εἰς ὑψηλοτέρας θεωρίας καὶ διδάσκουσα τὰς ἀληθεῖς ἀρχὰς ἑκάστου ἀντικειμένου[4] ἀντιθέτως πρὸς τὴν *σοφιστικήν*, τὴν εἰς τὸ *συμβεβηκὸς* μόνον, οὐχὶ δὲ εἰς τὴν οὐσίαν τῶν ὄντων ἀναφερομένην,[5] προετοιμάζει τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν μεταφυσικὴν ἢ πρὸς αὐτὴν τὴν φιλοσοφίαν. Ἡ διαλεκτική, ἐρευνῶσα καὶ δοκιμάζουσα, ἀποκαλύπτουσα τὰς δυσκολίας καὶ ἀντιλέγουσα καὶ ὑποστηρίζουσα, καταδείκνυσι τὴν ἀλήθειαν, πρὸς ἣν πέντε ἄγουσιν ὁδοὶ ἤτοι ἡ *τέχνη*, ἡ *ἐπιστήμη*, ἡ *φρόνησις*, ἡ *σοφία* καὶ ὁ *νοῦς*.[6]

7) *Περὶ πολιτικῆς.*

Πολιτικὴ εἶναι κατ' Ἀριστοτέλη ἡ τελειοτάτη πασῶν τῶν ἐπιστημῶν, διότι ὁ σκοπὸς αὐτῆς εἶναι τὸ ὕψιστον ἀγαθὸν ἤτοι ἡ εὐδαιμονία, καὶ διότι αὕτη εἶναι τὸ τέρμα πασῶν τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιτηδεύσεων.[7] Ἐπειδὴ δὲ οἱ νέοι ἕνεκα τῆς μικρᾶς αὐτῶν ἡλικίας δὲν ἔχουσιν ἐπαρκῆ ἐμπειρίαν ποριζομένην διὰ μακροῦ χρόνου, διὰ τοῦτο ἡ *πολιτική*, ὡς ἐμπειρικὴ ἐπιστήμη, ἰδιάζει οὐχὶ εἰς τὴν ἄπειρον νεανικὴν ἡλικίαν, ἀλλ' εἰς τὴν ἔμπειρον ἀνδρικήν.[8] Ἕτερος λόγος δικαιολογῶν τὸ ἀνωφελὲς τῆς εἰς τοὺς

1 Ῥητορ. 1, 2.

2 Τοπικ. 1, 2.

3 «Ἔστι δὴ πρὸς τρία (χρήσιμος ἡ διαλεκτική), πρὸς γυμνασίαν, πρὸς τὰς ἐντεύξεις, »πρὸς τὰς κατὰ φιλοσοφίαν ἐπιστήμας κτλ.» (Τοπικ. 1, 2).

4 «Ἔστι δὲ ἡ διαλεκτικὴ πειραστική, ὧν ἡ φιλοσοφία γνωριστική» (Αὐτόθι, πρβλ. καὶ 1, 14).

5 «Περὶ τὸ συμβεβηκὸς γὰρ αὕτη μόνη (ἡ σοφιστική) πραγματεύεται· διὸ Πλάτων »οὐ κακῶς εἴρηκε, φήσας τὸν σοφιστὴν περὶ τὸ μὴ ὂν διατρίβειν». (Μετὰ τὰ φυσ. 11, 8).

6 Ἠθ. Νικ. 6, 3.

7 «Ἀλλὰ μὴν ἥ γε πολιτικὴ βελτίστη δύναμις, ὥστε τὸ τέλος αὐτῆς ἂν εἴη ἀγα»θὸν» (Ἠθικ. Μεγ. 1,2).—«Ἐπειδὴ πᾶσα γνῶσις καὶ προαίρεσις ἀγαθοῦ τινος ὀρέγε»ται, τί ἐστιν οὗ λέγομεν τὴν πολιτικὴν ἐφίεσθαι καὶ τί τὸ πάντων ἀκρότατον τῶν »πρακτῶν ἀγαθῶν—τὴν γὰρ εὐδαιμονίαν καὶ οἱ πολλοὶ καὶ οἱ χαρίεντες λέγουσιν »κτλ.» (Ἠθικ. Νικ. 1, 2) πρβλ. καὶ Πολιτ. 4 (7), 3.

8 «Διὸ τῆς πολιτικῆς οὐκ ἔστιν οἰκεῖος ἀκροατὴς ὁ νέος· ἄπειρος γὰρ τῶν κατὰ τὸν »βίον πράξεων» (Ἠθικ. Νικ. 1, 2).

νέους διδασκαλίας τῆς πολιτικῆς, εἶναι ὅτι ταύτης σκοπὸς εἶναι ἡ *πρᾶξις*, οὐχὶ δὲ ἡ *γνῶσις*· τούτου ἕνεκα ματαίως αὐτῆς καὶ ἀνωφελῶς ἀκούσεται ὁ νέος «τοῖς πάθεσι ἀκολουθητικὸς ὤν».[1] Κατ' Ἀριστοτέλη, ὅπως ὁ ἰατρὸς ἐπιδεῖται φυσιολογικῶν γνώσεων, οὕτω καὶ ὁ πολιτικὸς ἐπιδεῖται ψυχολογικῶν ἐν ταῖς πολιτικαῖς αὐτοῦ σπουδαῖς[2].

Τοιαῦται, εἶναι αἱ ἀρχαὶ καὶ τοιοῦτος ὁ τρόπος τῆς *κατ' Ἀριστοτέλη παιδείας*. Ὁ δαιμόνιος οὗτος φιλόσοφος, ὅστις ἀποτελεῖ τὴν συγκορύφωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἑλληνικῆς σοφίας, οὐ μόνον ἐξέφρασεν ἐν ταῖς παιδαγωγικαῖς αὐτοῦ θεωρίαις πᾶν ὅπερ τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ἠδυνήθη νὰ ἐφαρμόσῃ ἐν τῇ τῶν παίδων ἀγωγῇ, ἀλλὰ καὶ ὑπέδειξε πᾶν ὅπερ ὁ ἑλληνισμὸς ἠθέλησε μὲν νὰ ἐφαρμόσῃ ἐν αὐτῇ, δὲν ἠδυνήθη ὅμως νὰ πραγματώσῃ. Ὁ Ἀριστοτέλης ἐν ταῖς παιδαγωγικαῖς αὐτοῦ θεωρίαις περιλαβὼν τάς τε ἠθικὰς καὶ ψυχολογικὰς ἀρχάς, καὶ τὸ ὕψιστον τέρμα τῆς ἀνθρωπίνης μορφώσεως θέμενος ἐν τῇ πρὸς τὸ θεῖον ἐξομοιώσει τελουμένῃ διὰ τῆς βαθμιαίας ἀναπτύξεως τῶν τε σωματικῶν καὶ ψυχικῶν τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεων, κατέθηκε τὰς αἰωνίους βάσεις τῆς φυσικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀγωγῆς καὶ τούτου ἕνεκα δικαίως ἐπωνομάσθη *πατὴρ τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης*.

Ἀριστείδης Κ. Σπαθάκης

ΠΡΟΧΕΙΡΑ ΤΙΝΑ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΜΕΣΟΥΣ ΑΙΩΝΑΣ ΚΑΙ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

Α΄.

Ἠθέλομεν πλανηθῆ τὰ μέγιστα πιστεύοντες ὅτι ἠδυνάμεθα νἀναπλάσωμεν ζῶσαν τὴν ἱστορίαν τῆς ἡμετέρας πατρίδος κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας διὰ μόνης τῆς ἀναγνώσεως καὶ τοῦ ὑπομνηματισμοῦ τῶν Βυζαντίνων καὶ τῶν ἐπιγενεστέρων ἱστοριογράφων. Οὐ μόνον πλεῖστα γεγονότα θὰ ἔμενον τότε ἄγνωστα ἡμῖν, ἀλλά, τὸ κυριώτατον περὶ πολλῶν συμβάντων ἤθελεν ἐπικρατήσει ἀντίληψις μονομερὴς καὶ ἀτελής, ἂν μὴ συνεπληροῦντο αἱ εἰδήσεις τῶν ἱστοριογράφων δι' ἄλλων πηγῶν ἀμεσωτέρων, οἷα τὰ ἔγ-

1 «Ἔτι δέ, τοῖς πάθεσιν ἀκολουθητικὸς ὤν, ματαίως ἀκούσεται καὶ ἀνωφελῶς» »ἐπειδὴ τὸ τέλος ἐστὶν οὐ γνῶσις, ἀλλὰ πρᾶξις» (Αὐτόθι).

2 «Δεῖ τὸν πολιτικὸν εἰδέναι πως τὰ περὶ ψυχήν, ὥςπερ καὶ τὸν τοὺς ὀφθαλμοὺς »θεραπεύσοντα καὶ πᾶν σῶμα». (Ἠθικ. Νικ. 1, 13).

γραφα τὰ γεννηθέντα κατ' αὐτὴν τὴν τέλεσιν τῶν ἱστορικῶν γεγονότων καὶ αἱ ἐπιγραφαί, τὰ νομίσματα, τὰ δημώδη ᾄσματα, ἵνα περιορισθέντες εἰς ταῦτα μὴ καταγράψωμεν ἐνταῦθα ἀκριβῆ κατάλογον τῶν πρώτων καὶ ἀμέσων πηγῶν τῆς ἱστορίας, τοῦθ' ὅπερ δὲν εἶνε τοῦ παρόντος.

Ἵνα δὲ περιορισθῶμεν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἡ μεσοχρόνιος ἱστορία τῆς πόλεως ταύτης, ἂν ἤθελεν ἀφορμηθῇ ἀπὸ μόνων τῶν ἐν ταῖς ἑτοίμοις ἱστοριογραφίαις τῶν Βυζαντίνων καὶ τῆς Δύσεως ἐγκατεσπαρμένων ἱστορημάτων, ἔμελλε νὰ ὁμοιάζῃ πρὸς παλαιὰν μουσειακὴν εἰκόνα, ἧς αἱ ψηφῖδες αἱ πλεῖσται ἐκσπασθεῖσαι ὑπὸ τῶν ὀδόντων τοῦ χρόνου ἀφῆκαν ἀραιὸν καὶ ἀσυνάρτητον πίνακα μόλις που διαχρωννύμενον ὑπὸ λίθων πρὸς ἀλλήλους ἀσυνδέτων. Ἵνα δὲ ἡ εἰκὼν ἀποβῇ πλήρης, ἀνάγκη νὰ συγκομίσωμεν ὁθενδήποτε τὰς ἐκπεσούσας ψηφῖδας.

Ἐν τοῖς πρώτοις τακτέα ἡ μελέτη τῶν ἐν τοῖς διαφόροις ἀρχείοις σωζομένων ἐγγράφων. Ἡ ἱστορία τῆς ἁλώσεως τῆς πόλεως ὑπὸ τοῦ Μοροζίνη θὰ ἀπέβαινεν ἀτελεστάτη, ἂν μὴ ἐμελετῶντο προσηκόντως τὰ πλούσια ἔγγραφα τἀποκείμενα ἐν τοῖς ἀρχείοις οὐ μόνον τῆς Βενετίας, ἀλλὰ καὶ τῆς Βρουνσβίκης, τοῦ Ἀννοβέρου, τοῦ Λυνεβούργου καὶ τῶν ἄλλων πόλεων ὅθεν κατήγοντο οἱ τὴν στρατιὰν τοῦ Βενετοῦ συναποτελοῦντες Γερμανοὶ μισθωτοί. Περὶ δὲ τῆς καταστάσεως τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα ἤθελεν ὑπάρξει ἄγνοια σχεδὸν πλήρης, ἂν μὴ ἐσώζετο ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ Ἀκομινάτου, πλὴν ἄλλων εἰδήσεων, ἡ πρὸς Ἀλέξιον τὸν Γ' ἀναφορὰ τῶν ὑπὸ τῶν πραιτώρων καὶ εἰςπρακτόρων τοῦ Βυζαντίου ταλαιπωρουμένων Ἀθηναίων. Πρὸς δὲ διαφώτισιν τοῦ οἰκογενειακοῦ καὶ κοινωνικοῦ τῶν πολιτῶν βίου κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶνας παρὰ μὲν τῶν μεγαλεπηβόλων ἱστοριογράφων ἐλάχιστα θὰ διδαχθῶμεν, ἅτινα δὲν ἀρκοῦσι νὰ συμπληρώσωσιν οὔτε τῆς προφορικῆς παραδόσεως αἱ σαλευόμεναι ἀναμνήσεις, οὔτε τῶν περιηγητῶν αἱ ἀόριστοι καὶ πολλάκις ἐπὶ παρανοήσεων βασιζόμεναι περιγραφαί· ἀνάγκη δὲ νὰ καταφύγωμεν εἰς τὴν ἐπισταμένην μελέτην τῶν ἀρχειακῶν ἐγγράφων, τῶν προικοσυμφώνων, τῶν διαθηκῶν, τῶν ἄλλων συμβολαίων, ἐν οἷς ἀπεικονίζεται ὡς δι' ἀλγεβρικῶν τύπων ὁ βίος τῆς μεσοχρονίου ἀττικῆς οἰκογενείας. Εὐτυχῶς δὲ πάμπολλα τῶν τοιούτων ἐγγράφων, ἀπαρτίζοντα τὸν παλαιὸν *κώδικα* τῶν πρὸ τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος Ἀθηνῶν, διεσώθησαν ἐν σώματι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοὐλάχιστον τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ἄλλα δὲ ἀπόκεινται ἐν οἰκογενειακοῖς ἀρχείοις, ἀποτελοῦντα βάσιν ἀξιόλογον μελετῶν ἱστορικῶν καὶ κοινωνικῶν.

Τὸ αὐτὸ ῥητέον ἐν πολλῷ μείζονι βαθμῷ περὶ τῆς σημασίας τῶν ἀρχειακῶν ἐγγράφων διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν ἐν τοῖς σκοτεινοῖς χρόνοις τῶν μέσων αἰώνων, ἥτις μόνον δι' ἐκτεταμένων ἐρευνῶν ἐν τοῖς εὐρωπαϊκοῖς ἀρχείοις, μάλιστα δὲ τοῖς τῆς Βενετίας καὶ Φλωρεντίας, ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ. Ἀλλὰ τὰ δημόσια ἰταλικὰ μητρῷα δὲν εἶνε τὰ μόνα

ἄξια ἐξερευνήσεως. Ἀρκείτω νὰ σημειώσω ὅτι ἐν ἰδιωτικῷ δυςπροσίτῳ ἀγγλικῷ ἀρχείῳ σώζεται ἐν πολλοῖς τόμοις ἡ ἀλληλογραφία σχεδὸν ὁλόκληρος τοῦ φλωρεντιακοῦ οἴκου τῶν Ἀτσαγιολῶν, ὅςτις ἐδέσποσε τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τοῦ 1387 μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων ἁλώσεως.

Πολλὰ δὲ θὰ ἐξαγάγωμεν διδακτικώτατα περὶ τῆς ἱστορίας πορίσματα ἐκ τῆς μελέτης τῶν νομισμάτων καὶ τῶν ἐπιγραφῶν. Τὰ ἐπὶ τῶν νομισμάτων ἐπιγεγραμμένα ὀνόματα διασαφηνίζουσι πολλάκις ἱστορικὰ γεγονότα, καὶ ἄλλως δὲ ἡ ἔρευνα περὶ τῆς τέχνης, τοῦ κράματος, τοῦ πλήθους ἢ τῆς σπάνιος τῶν νομισμάτων παρέχει τὸ ἐνδόσιμον εἰς ἱστορικὰς κρίσεις καὶ γνώσεις περὶ τῆς ἐν διαφόροις χρόνοις καταστάσεως τῶν πραγμάτων. Τὰ δὲ μολυβδόβουλλα οὐ μόνον τὴν ἱστορικὴν ὀνοματολογίαν πλουτίζουσι πολλαχῶς, ἀλλὰ καὶ γνωρίζουσιν ἡμῖν ποικιλίαν πραγμάτων ἄλλοθεν ἐντελῶς ἀγνώστων. Τοιοῦτό τι συμβαίνει καὶ περὶ τὰς ἐπιγραφάς. Ἐπιφανέστατον δὲ δεῖγμα τοῦ πλουτισμοῦ τῶν ἱστορικῶν γνώσεων δι' ἐπιγραφῶν ἔστωσαν ὅσα μανθάνομεν περὶ τῆς ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Δ' ἀποστασίας τῶν Ἀθηνῶν τῆς ὑπὸ τοῦ Βαράγγου Χαρὰλδ κατασταλείσης, συμβὰν ὅπερ οὐδεὶς τῶν Βυζαντίνων ἱστοριογράφων ἀναφέρει. Οὕτω δὴ διὰ τῶν μολυβδοβούλλων καὶ τῶν ἐπὶ τῶν Προπυλαίων, τοῦ Παρθενῶνος, τοῦ Θησείου καὶ τῆς παλαιᾶς βυζαντιακῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Νικοδήμου ἐγγεγλυμμένων ἐπιγραφῶν γνωρίζεται ἡ ἱστορία τῆς ἐπισκοπῆς Ἀθηνῶν καὶ διασαφηνίζεται πολλαχῶς ἡ τύχη τῶν ἀρχαίων ἐκείνων μνημείων ἐπὶ τῶν χριστιανικῶν χρόνων. Καὶ ἠμφισβητήθη μέν πως τούτων τῶν ἐπιγραφῶν ἡ γνησιότης ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ Γερμανοῦ μεσαιωνοδίφου Χὸπφ, ἀλλ' εἶνε ὅμως ἀναντίρρητον ὅτι τὰ ἐν αὐταῖς φαινόμενά τινα ἀσυμβίβαστα πρὸς τὰς ἄλλοθεν περὶ Ἀθηνῶν γνωστὰς εἰδήσεις δὲν πρέπει νὰ ζητήσωμεν νὰ ἐξοικονομήσωμεν διὰ τῆς ἁπλῆς κηρύξεως αὐτῶν ὡς νόθων. Ὑπάρχουσι δὲ πλὴν τούτων τῶν ἐπιγραφῶν, ἃς πρῶτοι ἀνέγνωσαν ὁ μακαρίτης Πιττάκης καὶ ὁ ἄλλοτέ ποτε ἐν Ἀθήναις Ῥῶσος ἀρχιμανδρίτης Ἀντωνῖνος, καὶ ἄλλαι τινές, τέως ὅλως διαλαθοῦσαι, ὅσον γέ μοι γνωστόν, τὴν ὀξυδέρκειαν τῶν περὶ τὰ τοιαῦτα σχολαζόντων, ἐπιγραφαὶ ἢ μᾶλλον γλυφαὶ μικρογράμματοι, δυςδιάγνωστοι καὶ περίπλοκοι, ἐπὶ πολλῶν ἀρχαίων μνημείων χαραχθεῖσαι κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας καὶ περιέχουσαι πολλὰ καὶ ποικίλα περὶ τῶν μεσαιωνικῶν καὶ τουρκοκρατουμένων Ἀθηνῶν. Ἐν τῷ *λιθίνῳ* τούτῳ *χρονικῷ* τῆς πόλεως ὁτὲ μὲν ἀναγράφονται εἰδήσεις ἀφορῶσαι εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀθηναϊκῆς ἐκκλησίας, ὁτὲ δὲ σημειώσεις περὶ τῆς κτίσεως μεσαιωνικῶν μνημείων, περὶ τῆς καταστάσεως αὐτῶν τῶν ἀρχαιοτήτων ἐφ' ὧν εἶνε κεχαραγμέναι αἱ ἐπιγραφαί. Ἐπί τινος τῶν κιόνων τοῦ Θησείου ἔχομεν ἀναγραφὴν λοιμικῶν νόσων· στῦλος δέ τις τῶν τοῦ Ὀλυμπιείου περιέχει ἐν ὑψηλῷ τυμπάνῳ καὶ οἱονεὶ ἐν ἀποκρύφῳ μονονοὺ πλήρη τὸν κατάλογον

τῶν ὑπὸ τοῦ Χασεκῆ ἀπαγχονιζομένων. Τὸ δὲ περιεργότατον εἶνε ὅτι αἱ ἐπιλίθιοι αὗται σημειώσεις δὲν εἶνε ἄσχετοι πρὸς τὰ ἐν χειρογράφοις σωζόμενα χρονικὰ τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας, ἀλλὰ φαίνονται ἐκεῖναι ὡς ἀπαρτίζουσαι τὴν κυριωτάτην τούτων πηγήν.

Χρησιμεύουσι δὲ καὶ ταῦτα τὰ ἐν παλαιοῖς χειρογράφοις ἀναγεγραμμένα χρονικὰ καὶ τὰ οἰκογενειακὰ ὑπομνήματα οὐχ ἧττον τῶν ἄλλων προμνημονευθεισῶν πηγῶν εἰς διαλεύκανσιν τῆς ἀθηναϊκῆς ἱστορίας τῶν παρελθόντων αἰώνων. Τοιοῦτο χρονικὸν εἶνε τὸ ὑπ' ἐμοῦ δημοσιευθὲν πρό τινων ἐτῶν ἔκ τινος κώδικος μιᾶς τῶν ἐν Ὀξωνίῳ βιβλιοθηκῶν[1]. Χρονικὸν ἄλλο, ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας καὶ σχὸν τύχας περιεργοτάτας, οὐκ ὀλίγον δὲ συντεῖναν εἰς τοὺς ἰσχυρισμοὺς τοῦ Φαλλμεράγερ, εἶνε τὸ ὑπὸ τοῦ Βενιζέλου, ὡς φαίνεται, γραφὲν ὅπερ ἤδη ἐνωρὶς ἐξέδωκεν ἐν μέρει ὁ Περραιβὸς ἐν παραρτήματι τῆς Ἱστορίας τοῦ Σουλίου καὶ Πάργας, ἀποσιωπήσας τὸν συγγραφέα·[2] τοῦ χρονικοῦ δὲ τούτου τὸ σπουδαιότατον μέρος ἐξεδόθη μετὰ ταῦτα τῷ 1869 ἐκ τῶν χειρογράφων τοῦ Πιττάκη[3]. Ὑπόμνημα δὲ περιεργότατον περὶ τῶν χρόνων τῆς τοῦ Χατζῆ-Ἀλῆ ἢ Χασεκῆ τυραννίδος φαίνεται ὂν τὸ γραφὲν ὑπὸ τοῦ πατρὸς τοῦ κ. Γεωργίου Σκουζέ, οὗ ἀπόσπασμα μικρὸν ἐδημοσιεύθη ἄλλοτε ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Γ. Τερτζέτη καὶ ὅπερ εὐχῆς ἔργον εἶνε νὰ δημοσιευθῇ ποτε καθ' ὁλοκληρίαν.

Τέλος δὲ πρέπει νὰ μνημονεύσωμεν ἄλλην τινὰ πηγὴν τῆς ἱστορίας τῶν τουρκοκρατουμένων Ἀθηνῶν, λέγω τὰ δημώδη ᾄσματα, ὧν ἰδιορρυθμότατα καὶ περιεργότατα εἶνε δίστιχά τινα, σκωπτικὰ συνήθως ἢ δηκτικὰ ἐπιγράμματα περὶ γεγονότων τῆς ἡμέρας. Τοιαῦτά τινα, διασωζόμενα ἀκόμη ἐν τῇ μνήμῃ τῶν πρεσβυτέρων ἐκ τῶν ἐπιζώντων αὐτοχθόνων, πρέπει ταχέως νἀναγραφῶσιν, ἐπειδὴ περιέχουσιν εἰδήσεις ἢ κρίσεις περὶ συγχρόνων συμβάντων, μελλούσας νὰ χρησιμεύσωσι σπουδαίως εἰς τὸν θέλοντα νἀναπλάσῃ τὴν ζωντανὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως ἐν τῷ παρελθόντι.

Συμπληρωματικὸν δὲ βοήθημα πρὸς ἄντλησιν ἱστορικῶν εἰδήσεων περὶ τῶν Ἀθηνῶν κατά τε τοὺς μέσους αἰῶνας, μάλιστα δ' ἐπὶ Τουρκοκρατίας, εἶνε αἱ διηγήσεις καὶ περιγραφαὶ τῶν περιηγητῶν. Ἀλλ' ἡ χρῆσις τοῦ βοηθήματος τούτου πρέπει νὰ γίνηται μετὰ προφυλάξεως μεγίστης. Ἠθέλομεν περιπέσει εἰς ἱστορικὸν σφάλμα ἂν τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Ἄραβος γεωγράφου Ἐδρισῆ τῷ 1153 περὶ πολυανθρωπίας καὶ καλλονῆς τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἐθεωροῦμεν ὡς ἀπαρεγκλίτως ἰσχύοντα περὶ τῆς πόλεως ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἀκομινάτου μετὰ τὴν ἐπελθοῦσαν ἅλωσιν ὑπὸ τῶν Νορ-

1 Ἀθηναίου τόμ. Ϛ'. σ. 438 κ. ἑ.

2 Ἐπιτομὴ περὶ τῆς τῶν Ἀθηνῶν πολιτείας ἐν Ἱστορίᾳ Σουλίου καὶ Πάργας. Ἐν Βενετίᾳ. 1815. τόμ. Β' σ. 95 κ. ἑ.

3 Ἐπαμ. Σταματιάδου, οἱ Καταλάνοι ἐν τῇ Ἀνατολῇ, σ. 267-327.

μαννῶν καὶ τὰς μεσευσάσας ἄλλας συμφοράς. Αἱ δύο βραχεῖαι περὶ τῶν ἀθηναϊκῶν μνημείων κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα ὑπομνήσεις ἀνωνύμων τοπογράφων, αἱ γνωσταὶ ὡς Anonymus Viennensis καὶ Anonymus Parisinus ἀπὸ τῶν βιβλιοθηκῶν ἐν αἷς ἀπόκεινται τὰ χειρόγραφα ἐξ ὧν ἐξεδόθησαν τὰ κείμενα ταῦτα, εἶνε μεσταὶ ἀνακριβείας καὶ ἀσαφείας, ἀποφαινούσης τὴν μὲν χρῆσιν αὐτῶν ἐπισφαλῆ, τὴν δ' ἱστορικὴν λυσιτέλειαν πάνυ σμικράν.[1]

Εἰς δὲ τὴν ζωηρὰν ἐξεικόνισιν τῆς ἐξωτερικῆς ὄψεως τῶν ἀρχαίων μνημείων καὶ ἄλλων τῆς πόλεως μερῶν κατὰ τὴν μεσοχρόνιον ἐποχὴν τὰ μέγιστα συντελοῦσιν αἱ εἰκόνες καὶ τὰ σχεδιογραφήματα τὰ διαγραφέντα κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους. Τοιούτων εἰκόνων ὁλόκληρον σειρὰν ἐδημοσίευσεν ὁ Γάλλος De Laborde ἐν τῇ ἀξιολόγῳ αὐτοῦ συγγραφῇ. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι δὲν εἶνε ἅπασαι αὗται αἱ εἰκόνες οὔτ' ἐξ ἴσου ἐπιτυχεῖς οὔτ' ἐξ ἴσου ἀξιόπιστοι, καθ' ὅσον εἶχον τέχνης ἢ αὐτοψίας οἱ διαγράψαντες αὐτάς, ἀλλ' οὐχ ἧττον πολλὰ διδασκόμεθα ἐξ αὐτῶν πρὸς ἱστορικὴν ἀνοικοδόμησιν τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶνας. Δύναται δὲ ἡ σειρὰ τῶν τοιούτων παραστατικῶν εἰκόνων καὶ νὰ πλουτισθῇ ἐπαισθητῶς δι' ἐπιμελοῦς ἐξερευνήσεως τῶν πλουσίων συλλογῶν σχεδιογραφημάτων ἐν τοῖς εὐρωπαϊκοῖς μουσείοις, οἷαι [illegible] ἡ τῶν Παρισίων, ἡ τοῦ Λονδίνου καὶ ἡ τοῦ Βερολίνου. Καὶ ἐξεδόθησαν δ' ἐπ' ἐσχάτων πράγματι δύο τοιαῦτα νέα σχέδια τῆς Ἀκροπόλεως,[2] ἴσως δὲ καὶ ἐν ἀττικοῖς ἢ ἄλλοις ἑλληνικοῖς οἴκοις περισώζονταί που τοιαῦται εἰκόνες τῶν παλαιοτέρων Ἀθηνῶν, αἵτινες, ὅσον καὶ ἂν ὦσιν ἀτελῶς ἐξειργασμέναι, δύνανται νἀποβῶσι χρήσιμοι εἰς τὸν ἱστοριογράφον.

Ἄλλως παρὰ τῶν ἀλλογενῶν περιηγητῶν τῶν γραψάντων καὶ περὶ Ἀθηνῶν πολλὰ δυνάμεθα νὰ μάθωμεν καὶ παραλάβωμεν, ἐπειδὴ πολλοὶ λόγιοι ἐπεσκέψαντο τὴν πόλιν τῆς Παλλάδος ἤδη ἀπὸ τοῦ ΙΕ' αἰῶνος, ὅτε ἦλθεν αὐτόσε ὁ ἐπίσκοπος Ἀγκῶνος Κυριακός. Εἴμεθα δ' ἠναγκασμένοι νὰ προσφεύγωμεν εἰς τὰς παρ' αὐτῶν περιγραφὰς τῆς πόλεως καὶ τὰ ἱστορήματα περὶ τῶν τυχῶν αὐτῆς καὶ τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων τῶν ἐν αὐτῇ οἰκούντων, ἐπειδὴ εἶδον τὴν πόλιν καὶ ἔγραψαν περὶ αὐτῆς ἐν χρόνοις καθ' οὓς ὀλίγα γνωρίζομεν περὶ τῶν Ἀθηνῶν. Ἀλλ' ὁπόση περίσκεψις καὶ κριτικὴ προσοχὴ πρέπει νὰ καταβληθῇ περὶ τὴν χρῆσιν τῶν παρ' αὐτῶν ἀναγεγραμμένων διηγήσεων δύναται νὰ γείνῃ δῆλον δι' ἑνὸς καὶ

1 Τοὺς Ἀνωνύμους τούτους τοπογράφους εὑρίσκει νῦν ὁ βουλόμενος προχείρως ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ Curt Wachsmuth, Die Stadt Athen im Alterthum. Leipzig. 1874 σελ. 731 κ. ἑ.

2 Τὸ ἕτερον τῶν σχεδιογραφημάτων τούτων ἐξεδόθη κατὰ τὸ ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ Λούβρου πρωτότυπον τοῦ 1686 ὑπὸ τοῦ κ. Χρήστου Παπαγιαννάκη ἐν τῇ Gazette archéologique τῶν Παρισίων τοῦ ἔτους 1875, ἐν Πίν. VIII. Ἴδ. καὶ τὸ ἐξηγητικὸν ἄρθρον ἐν σ. 26 κ. ἑ. Τὸ δ' ἄλλο ὑπὸ τοῦ F. v. Duhn ἐκ τοῦ ἔτους 1670 ἐν ταῖς Mittheilungen des deutschen archäologischen Instistutes. 1877. σ. 38 κ. ἑ. Ἴδ. πίν. II.

μόνου χαρακτηριστικοῦ παραδείγματος. Εἷς τῶν ἀρίστων περιηγητῶν, ὁ κατὰ τὴν δεκάτην ἑβδόμην ἑκατονταετηρίδα τελευτῶσαν ἐλθὼν εἰς Ἀθήνας Γάλλος Spon, ῥητῶς διισχυρίζεται ὅτι ὁ πρὸ αὐτοῦ περὶ τῆς πόλεως ἰδίαν γράψας βίβλον La Guilletière ἑπτὰ μόνον ἡμέρας εἶχε μείνει ἐν Ἀθήναις. Καὶ ὅμως οὗτος πλεῖστα ἀναγράφει ἄλλοθεν ἄγνωστα, ἐν οἷς καὶ μακρὰν διήγησιν περὶ τῆς ἐπὶ τοῦ σουλτάνου Μωχαμέτη τοῦ Γ' ἐξ εὐνοίας πρὸς τὴν περικαλλῆ Ἀθηναίαν χανούμισσαν Βασιλικὴν εὐμενοῦς ἐξαρτήσεως τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τοῦ κισλὰρ-ἀγᾶ.[1] Ἡ διήγησις δ' αὕτη διαφωνεῖ οὐσιωδῶς πρὸς τὸ βενιζέλειον χρονικόν, ὅπερ μαρτυρεῖ ὅτι «εὐθέως τὴν προσήλωσεν εἰς τὸ χαρέμι, τουτέστι εἰς τὴν βασιλικὴν γυναικωνῖτιν εἰς τὴν διαυθέντευσιν τοῦ ἀρχιευνούχου».[2]

Τοιαῦται εἶνε συλλήβδην καὶ προχείρως ἐξεταζόμεναι αἱ κυριώτεραι πηγαὶ τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ ἐπὶ τῆς Τουρκοκρατίας. Μόνον διὰ τῆς ἀκριβοῦς αὐτῶν μελέτης καὶ κριτικῆς ἐπεξεργασίας θὰ κατορθωθῇ ἡ συγγραφὴ ἀξίας λόγου ἱστορίας τῶν μεσαιωνικῶν καὶ τουρκοκρατουμένων Ἀθηνῶν· αἱ δὲ μέχρι τοῦδε γενόμεναι ἀπόπειραι ὡς μὴ στηριχθεῖσαι εἰς τοιαύτην εὐσυνείδητον ἐπιστημονικὴν ἐργασίαν ἀπεδείχθησαν πρόωροι καὶ μικροῦ λόγου. Κυριώτατον δ' ἔργον τῶν σημερινῶν χρόνων εἶνε ἀκόμη, ἕως πολλὰ δημοσιευθῶσιν ἔτι ἀνέκδοτα καὶ παρασκευασθῇ ἡ ἱστορικὴ ὕλη, ἡ κατὰ μονογραφίας διαπραγματευσις μερῶν τῆς ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις ἀθηναϊκῆς ἱστορίας καὶ ἡ κατ' ὀλίγον ἔκδοσις καὶ χρησιμοποίησις τῆς παρουσιαζομένης νέας ὕλης.

Β'.

Εἰς τὰ ἀνωτέρω γραφέντα προχείρως περὶ τῆς φύσεως καὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐξερευνήσεως τῶν πηγῶν τῆς ἀθηναϊκῆς ἱστορίας ἐπιτραπήτω νὰ προςθέσω ὀλίγα περί τινος ἐπ' ἐσχάτων ἐκδοθείσης οὐκ ἀσήμου πηγῆς ἀναφερομένης εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἅλωσιν τῶν Ἀθηνῶν. Εἶνε δ' αὕτη ποίημα ἐπιγραφόμενον *περὶ τῆς ἀναλώσεως καὶ τῆς αἰχμαλωσίας ἣ γέγονεν ὑπὸ τῶν Περσῶν εἰς Ἀττικὴν Ἀθήνα* καὶ ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ ἐν Πετρουπόλει ὁμογενοῦς καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου κ. Γαβριὴλ Δεστούνη, ἐκ τοῦ αὐτοῦ κώδικος τῆς ἐν Πετρουπόλει αὐτοκρατορικῆς βιβλιοθήκης (ἀρ. CCII) ἐξ οὗ ὁ αὐτὸς ἐξέδωκε τῷ 1877 τὸ περίεργον περὶ Ἀρμούρη ἐπύλλιον.[3]

Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ποιημάτιον, ἀποτελούμενον ἐκ μόνων ἑξήκοντα καὶ

1 La Guilletière, Athènes ancienne et nouvelle. Paris. 1675 σ. 163 κ. ἑ.

2 Σταματιάδου, οἱ Καταλάνοι σ. 267.

3 Περὶ τῆς ἀναλώσεως καὶ τῆς αἰχμαλωσίας ἣ γέγονεν ὑπὸ τῶν Περσῶν εἰς Ἀττικὴν Ἀθήνα. Ποίημα τῆς ἐποχῆς τῆς τουρκικῆς καταχτήσεως, ἐκδοθὲν, ῥωσσιστὶ μεταφρασθὲν καὶ διερμηνευθὲν παρὰ Γαβριὴλ Δεστούνη. Ἐν Πετρουπόλει 1881 εἰς 8 σελ. VI, καὶ 9.

εννέα στίχων, ορθώς εχαρακτηρίσθη υπό του εκδότου ως *θρήνος*. Άλλά δεν πρέπει να νομισθή ότι ανήκει εις την σειράν των καθαρώς δημωδών εκείνων ποιήσεων δι' ών ο ελληνικός λαός εθρήνησεν ότέ μέν την άλωσιν της βασιλευούσης, ότέ δέ την της Τραπεζούντος.[1] Πολύ δέ μάλλον είνε το στιχούργημα τούτο έργον υπό ανδρός ούχ όλως απαιδεύτου συνταχθέν ήδη βραχύν χρόνον μετά το συμβάν όπερ πραγματεύεται και περισωθέν εις ημάς ουχί διά της προφορικής από γενεάς εις γενεάν παραδόσεως, αλλά διά καταγραφής συγχρόνου προς την σύνταξιν αυτού. Ανάλογα δ' έμμετρα θρηνωδήματα έχομεν και άλλα, οίον τον *θρήνον περί Ταμυρλάγγου*[2] και τον του Έμμ. Γεωργιλλά περί του θανατικού της Ρόδου.[3] Ως εν εκείνοις, επικρατεί και εν τούτω τω ποιήματι ή ρητορική χροιά, ούτως ώςτε αι εν αυτώ περιπλεκόμεναι ιστορικαί ειδήσεις δεν εκφράζονται σαφώς και διαρρήδην, αλλά περιβάλλονται τον αυτόν χαρακτήρα της άλλως ασαφούς σοφιστικής εκφράσεως. Ούχ ήττον το ποίημα τούτο χρησιμεύει διττώς εις αύξησιν των ημετέρων γνώσεων περί του συμβάντος όπερ υπόκειται ως βάσις αυτού· επειδή πρώτον μέν παρέχει ημίν την ψυχολογικήν εκτίμησιν των ιδεών και αισθημάτων άτινα κατείχον την καρδίαν των Αθηναίων κατά τας θλιβεράς ημέρας της μοιραίας αλώσεως, δεύτερον δέ μεταδίδει ημίν οπωςδήποτε ιστορικάς τινας ειδήσεις, συμπληρούσας τα άλλοθεν ημίν γνωστά περί τούτου του συμβάντος. Και περί μέν του χρόνου καθ' όν εγράφη το ποίημα δυνάμεθα να εξαγάγωμεν ασφαλές πόρισμα εκ των εξής δύο στίχων αυτού·

> Άρχήν αιχμαλωτίσασιν Λεγουρικού το μέρος,
> δεύτερον τρίτον ήλθασι εις τον αυτόν τον τόπον.

Επειδή δέ Λεγουρικόν είνε κατά πιθανώτατον λόγον, ως ορθώς αποδεικνύει ο εκδότης, το εν τη Επιδαυρία την σήμερον καλούμενον Λιγουριό, εξάγομεν εντεύθεν την εξής χρονολογικήν σειράν. Διά μέν του πρώτου στίχου εμφαίνεται πάντως ή εκπολιόρκησις των πελοποννησιακών πόλεων υπό του σουλτάνου Μωχαμέτη, καί τοι δεν εννοούμεν τον λόγον δι' όν ή Άργολίς δηλούται διά ταύτης της εκφράσεως και γίνεται μνεία της αλώσεως μέρους άλλως μή αναφερομένου εν ταίς μέχρι τούδε γνωσταίς πηγαίς. Έν δέ τω άλλω στίχω ο γινόμενος λόγος περί δευτέρας και τρίτης αλώσεως των Αθηνών αναφέρεται βεβαίως εις την οριστικήν εκπολιόρκησιν της πόλεως υπό του στρατηγού Όμάρ και την εις την πόλιν επέλευσιν αυτού του Μωχαμέτη. Άλλ' επειδή ο μέν σουλτάνος δίς μετέβη εις Πελοπόννησον, το θέρος του 1458 και τω 1460 ότε απεφάσισε να

1 Ίδ. περί των τοιούτων δημοτικών ασμάτων την εισαγωγήν της εμής Collection de romans grecs εν σελ. XV.

2 Guil. Wagner, Carmina graeca medii aevi σ. 28 κ. έ.

3 Αύτ. σ. 32 κ. έ.

προβῇ ὁριστικῶς κατὰ τῶν Παλαιολόγων, δὶς δὲ μετέβη καὶ εἰς Ἀθήνας, τὸ μὲν πρῶτον τελευτῶντος τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1458 μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ὀμὰρ ἐκπολιόρκησιν τῆς πόλεως, δεύτερον δὲ ἐν ἔτει 1460 μετὰ τὴν ὁριστικὴν ὑποταγὴν τῆς Πελοποννήσου, ἄπορον καθίσταται ἂν τὴν πρώτην ἢ τὴν δευτέραν τῶν μεταβάσεων τούτων τοῦ Μωχαμέτη εἰς τὴν Πελοπόννησον ὑποδηλοῖ ὁ πρῶτος τῶν προμνημονευθέντων στίχων καὶ ἂν διὰ τῶν λέξεων *δεύτερον τρίτον ἦλθασι* ἐννοεῖται ἡ ὁριστικὴ ὑπὸ τοῦ Ὀμὰρ ἐκπολιόρκησις τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἡ πρώτη τῷ 1458 εἰς Ἀθήνας ἔλευσις τοῦ Μωχαμέτη ἢ μᾶλλον ἡ πρώτη καὶ δευτέρα ἐπιδρομὴ τοῦ σουλτάνου. Κλίνω νὰ πιστεύσω μᾶλλον τὸ δεύτερον τοῦτο, βλέπων ὅτι ἐν τῷ ποιήματι πικρὸς γίνεται λόγος περὶ τῆς δῃώσεως καὶ αἰχμαλωσίας τῶν Ἀθηνῶν. Κατὰ τὸν ἀνώνυμον θρηνῳδὸν οἱ Τοῦρκοι, εἰσελάσαντες εἰς τὴν πόλιν, ἐφόνευσαν μὲν τοὺς ἱερεῖς τοῦ ὑψίστου, τοὺς γέροντας καὶ τοὺς προὔχοντας, ἔφθειραν δὲ γυναῖκας καὶ παῖδας, ἐνέπρησαν δὲ τοὺς οἴκους, ἐμίαναν τὰς ἐκκλησίας, ἐμόλυναν τὰς εἰκόνας. Ἀλλὰ τοιαύτας ὠμότητας δὲν μαρτυροῦσιν αἱ μέχρι τοῦδε γνωσταὶ πηγαὶ ὡς συμβάσας εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Οὐδὲ παρέστη τοιαύτη τις ἀνάγκη, ἐπειδὴ ὁ μὲν Ὀμὰρ παρέλαβε τὴν πόλιν διὰ συνθήκης παρὰ τοῦ τελευταίου δουκὸς Φραγκίσκου Ἀτσαγιόλη μετὰ διετῆ σχεδὸν πολιορκίαν τῆς Ἀκροπόλεως, ὁ δὲ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1458 ἐπισκεφθεὶς τὴν πόλιν Μωχαμέτης οὐ μόνον δὲν προςηνέχθη σκληρῶς πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς ὑποταγείσης πόλεως, ἀλλὰ καί, καταγοητευθεὶς ἐκ τῆς νέας αὐτοῦ κτήσεως, παρέσχεν ἤδη ἀμέσως, ὡς φαίνεται, ἱκανὰ προνόμια εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἀλλ' ὅτε ὁ σουλτάνος μετέβη τὸ δεύτερον εἰς τὴν πόλιν τῷ 1460, ἐπιστρέφων ἐκ τῆς ἐπιμονωτέρας αὐτοῦ δευτέρας στρατείας ἐπὶ τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν ψυχὴν ἔχων προςωχθισμένην ὑπὸ τῶν τελευταίων αὐτόθι ἀγώνων, οὐδαμῶς εἶνε παράδοξον ἂν ἐπέδειξε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἅπαν τῆς βαρβαρικῆς αὐτοῦ ἰσχύος τὸ κράτος. Καὶ δὲν μαρτυροῦνται μὲν οὐδὲ κατὰ ταύτην τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Μωχαμέτη ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν τοιαῦται βιαιοπραγίαι οἵας ἀναφέρει τὸ προκείμενον ποίημα, ἀλλὰ τὰ ἤδη γνωστὰ γεγονότα ἐπιτρέπουσιν ἡμῖν, ἢ ὀρθότερον ἐπιβάλλουσιν ἀναγκαστικῶς, εἰς τὴν δευτέραν ταύτην ἐπίσκεψιν τοῦ Μωχαμέτη νἀποδώσωμεν τὰ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ θρηνῳδούμενα δεινὰ τῶν Ἀθηναίων. Διότι ὁ σουλτάνος ἐπιστρέφων εἰς τὴν προσφιλῆ αὐτῷ κτῆσιν δὲν εὕρισκε τοὺς Ἀθηναίους οὕτω πιστοὺς ὑπηκόους, ὅσον ἠδύνατο νἀναμένῃ ἐκ τῆς προτέρας αὐτοῦ πρᾳείας πρὸς ἐκείνους συμπεριφορᾶς. Καὶ τοῦτο συνέβαινεν ἐπειδὴ αἱ ῥίζαι ἃς βαθείας ἤδη ἐπὶ ἑπτὰ ὅλας ἐτῶν δεκάδας εἶχε καταβάλει ἐν τῇ χώρᾳ ἡ δυναστεία τῶν Ἀτσαγιολῶν δὲν ἠδύναντο οὕτω ταχέως νὰ ἐκσπασθῶσι. Καὶ δὴ ὁ τελευταῖος τῶν Ἀτσαγιολῶν Φράγκος, ὅςτις συνῳδὰ ταῖς πρὸς τὸν Ὀμὰρ συνθήκαις εἶχεν ἀναγκασθῇ νὰ περιορισθῇ εἰς τὴν Βοιωτίαν, ζῶν ἐν Θήβαις ὡς ὑπο-

τελὴς τῆς Πύλης διενήργει τὴν εἰς τὰς Ἀθήνας κάθοδον, ὁ δὲ σουλτᾶνος μεταβὰς εἰς Ἀθήνας ἠναγκάσθη διὰ παντὸς τρόπου νὰ καταστείλῃ τὴν ὑπὲρ τοῦ ἐκπτώτου δουκὸς παρασκευαζομένην συνωμοσίαν. Ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν ἀναφέρεται ἐν τοῖς ἄλλοις, ὅτι τότε ἀπεκομίσθησαν ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν δέκα τῶν ἐπιφανεστάτων πολιτῶν, ὁ δὲ δοὺξ Φραγκῖσκος, κελευσθεὶς νὰ μεταβῇ πρὸς τὸν Ζάγανον, ἔτυχεν οἰκτροῦ παρ' αὐτῷ θανάτου[1]. Κατὰ πιθανώτατον ἄρα λόγον εἰς τὰ πρὸς ἄμυναν κατὰ τῆς μελετωμένης καθόδου τοῦ Ἀτσαγιόλη ληφθέντα αὐστηρὰ μέτρα καταλεκτέαι καὶ αἱ ὠμότητες ἃς περιγράφει τὸ ποίημα τοῦ πετρουπολιτικοῦ κώδικος.

Ἐκ δὲ τῶν ἄλλων ἅτινα διδάσκει ἡμᾶς τὸ ποίημα τοῦτο ἄξια λόγου εἶνε τὰ κατὰ τὴν γεωπονικὴν σημασίαν τῶν περὶ τὴν Ἀκαδήμειαν τόπων οἵτινες καλοῦνται Σωπόλια ἐν τῷ στιχουργήματι, οὗ ὁ ποιητὴς παριστᾷ τὴν πόλιν διὰ τῶν ἑξῆς στίχων θρηνοῦσαν τὴν δήωσιν τῶν ὀπωροφόρων ἐκείνων τόπων καὶ τὸν αἰχμαλωτισμὸν τῶν αὐτοὺς γεωργούντων·

«Ὦ Σωπολιάταις μου καλοὶ ποῦ νά σας καταντήσουν,
ὦ γεωργοὶ παμφούμιστοι εἰς ἅπαντα τὸν κόσμον,
τοὺς εἶχα φοῦμος κ' ἔπαινος εἰς ὅλον μου τὸ κράτος,
τοὺς τρέφοντας τὸ κράτος μου ἀπὸ παντὸς πραγμάτους
τοὺς ζήσαντας ἐλεύθερα μετὰ χαρᾶς μεγάλης.
Τώρα σκλάβοι ἐκλήθησαν καὶ εἰς Περσίαν ὑπάγουν».
Πάλιν Ἀθήνα ὀδυρμοὺς ἐκ βάθους ἀναπέμπει·
«[ὦ] δένδρη μου πανώραια καὶ τίς νὰ σᾶς ἀρδεύσῃ;
Τίς νὰ ῥαβδίσῃ τὸν καρπὸν ὡραῖον τὸν ἰδικόν σας;
Τίς νὰ ποιῇ τὸ ἔλαιον, τὴν ἀρτυσίαν τοῦ κόσμου,
τὴν λυχνεψίαν τοῦ φωτὸς καὶ φωταυγίαν τοῦ σκότους;
[Ὦ] παραδείσια μου τερπνὰ, καὶ τίς νά σας γεργεύῃ,
ἄρουραί [μου] ἐξάκουσται, καὶ τίς νά σας τρυγήσῃ;
Ἡ γῆς μου ἡ πολύσπορος, τίς νά σε κατασπέρνῃ;
Τοὺς γεωργοὺς ἐπῆράν τους τὸ περσικὸν τὸ γένος
καὶ ἔρημόν σε ἄφηκαν ἀπὸ παντὸς πραγμάτου,
ζωή μου ἡ παμπλούμιστη, χρυσῆ καὶ κοσμημένη.
Οὕτως καὶ σὺ Σωπόλιον ὀπώρας γεμισμένον[2].

Ἐκ τῶν στίχων τούτων βλέπομεν ὅτι μεγίστην ὁ θρηνῳδὸς τῶν Ἀθηνῶν ἀπέδιδε σημασίαν εἰς τοὺς γεωργοὺς τῶν Σεπολίων, ἅτινα κατὰ τὸν

1 Λαόνικος Χαλκανδύλης σ. 483 ἐκδ. Βόννης.

2 Εἰς τὸ κείμενον, ὡς ἐνταῦθα δημοσιεύεται, ἐπηνέχθησαν ὀλίγαι μόνον μεταβολαί, ἰδίως περὶ τοὺς τονισμοὺς τῶν ἐγκλιτικῶν καὶ ἐγκλινομένων. Τὴν δὲ κυριωτάτην διόρθωσιν ἐποίησα ἐν στ. 53 γράψας τίς νὰ ποιῇ τὸ ἔλαιον ἀντὶ τοῦ παρὰ Δεστούνῃ τίς νὰ πιῇ τὸν ἔλαιον. Πρβλ. τὸ τοῦ Ζυγομαλᾶ παρὰ Κρουσίῳ (Turcogr. σ.95) «Τούτων τῶν ποταμῶν τοῖς ὕδασιν ποτίζουσιν οἱ Ἀθηναῖοι τὰ δένδρα τῶν ἐλαιῶν, χιλιάδες ὄντα πολλαί, καὶ ἔλαιον ποιοῦσι, δι' οὗ Κωνσταντινούπολις καὶ ἄλλαι πόλεις ἐξαρκοῦνται».

ΙΕ' αἰῶνα ὀνομάζει ἐκεῖνος Σωπόλια. Ταῦτα δ' εὑρίσκομεν τελευτῶντος ἤδη τοῦ ΙϚ' αἰῶνος ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ Ζυγομαλᾶ πρὸς τὸν ἐν Τυβίγγῃ σοφὸν Κρούσιον λεγόμενα ἐπ' ἴσης Σωπόλια, ὥςτε εἰκάζομεν ὅτι ὁμοίως ἦτο γνωστὴ αὐτῷ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἡ διὰ τοῦ ω προφορά. Ἰδοὺ δὲ τὰ γραφέντα ὑπὸ τοῦ Ζυγομαλᾶ, λαλοῦντος περὶ τῆς γλώσσης τῶν συγχρόνων Ἀθηναίων· «μέλλουσι γὰρ εἰπεῖν ὄρα ὦ εὐτυχὲς καὶ ἀντὶ τούτου λέγουσι *γιαπᾶ καλότυχε*, τὰ σῦκα *σοῦκα* λέγουσι, τὸν βάτραχον *παχαχᾶν* καὶ ἄλλα γελοῖα· τὴν στολὴν *σολὴν*, τὰ ἔξω τῆς πόλεως προαύλια, ἃ ἐξοπόλια ἔδει λέγειν, *Σοπόλια* λέγουσιν[1].» Καὶ δὲν ἐξεύρω μὲν ἂν τὸ ἐν τούτοις ὑπὸ τοῦ Ζυγομαλᾶ ὑποδηλούμενον ἔτυμον τοῦ ὀνόματος Σωπόλια ἔχει ὀρθῶς· ἀλλὰ πάντως ἡ εὕρεσις τοῦ ἐτύμου τῆς λέξεως πρέπει νἀφορμηθῇ ἐκ τῆς διὰ τοῦ ω ἀρχαιοτέρας γραφῆς τοῦ ὀνόματος. Ὥςτε κατὰ ταῦτα δὲν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὀρθὴν τὴν πρό τινων ἐτῶν προταθεῖσαν ὑπὸ τοῦ κ. Χρήστου Νικολαΐδου Φιλαδελφέως ἄλλως εὐφυᾶ γνώμην, καθ' ἣν ἡ λέξις Σεπόλια γραπτέα διὰ τοῦ αι καὶ ἐξηγητέα ὡς προελθοῦσα ἐκ τῶν [εἰ]ς *αἰπόλια*, ὡς ἐν τοῖς χρόνοις τῆς φραγκικῆς καὶ τουρκικῆς κατακτήσεως προῆλθον τὰ Στανκῶ-εἰς τὴν Κῶ, Σετίνα-εἰς Ἀθήνα, Σταμποὺλ εἰς τὴν Πόλιν καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα[2].

Τοιοῦτον δι' ὀλίγων τὸ ἄξιον λόγου τοῦτο στιχούργημα ὅπερ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς σπουδαία συμπληρωματικὴ πηγὴ εἰδήσεων περὶ τῆς ἁλώσεως τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως τῆς πόλεως ἐν τοῖς χρόνοις καθ' οὓς ἐτελέσθη αὕτη.

Ἐγένετο δὲ ἡ ἔκδοσις μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας, καίτοι ὁ κῶδιξ ἐν ᾧ περιέχεται τὸ ποίημα εἶνε λίαν ἀμελῶς γεγραμμένος καὶ τὸ κείμενον καθίσταται πολλαχοῦ σχεδὸν ἀδιάγνωστον. Καὶ τῷ μὲν φιλοπόνῳ κ. Δεστούνῃ εὐγνωμονοῦμεν ἐπὶ τῷ μικρῷ τούτῳ, ἀλλὰ φιλίῳ δώρῳ, εὐχόμενοι ἵνα ἐκ τῶν χειρογράφων τῆς ἐν Πετρουπόλει βιβλιοθήκης καὶ ἄλλα δημοσιεύσῃ σπουδαῖα ἀνέκδοτα ἀναφερόμενα εἰς τὴν μεσοχρόνιον τοῦ ἔθνους φιλολογίαν καὶ ἱστορίαν. Εὐελπιστοῦμεν δὲ ὅτι καὶ ἄλλων ὁμογενῶν θὰ τραπῶσιν αἱ μελέται μετὰ ζήλου ἐπὶ τὴν εὕρεσιν καὶ ἐπεξεργασίαν τῶν πηγῶν τῆς ἀθηναϊκῆς ἱστορίας κατὰ τὸ ἀνωτέρω διὰ βραχέων διαχαραχθὲν σχέδιον, ἵνα καταστῇ ποτε δυνατὴ ἡ συγγραφὴ ἀξιοσπουδάστου ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τῆς ἁλώσεως ὑπὸ τοῦ Ῥωμαίου Σύλλα μέχρι τῆς ἀνακηρύξεως τῆς πόλεως εἰς πρωτεύουσαν τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος.

Σπυρ. Π. Λάμπρος.

1 **Crusius**, Turcograecia σ. 99.
2 **Ἐφημερὶς** τῆς 17 Νοεμβρίου 1875.

ΕΠΕΙΣΟΔΙΟΝ ΤΟΥ ΕΜΦΥΛΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΕΝ ΡΩΣΙΑι

ΑΝΕΚΔΟΤΟΝ ΔΙΗΓΗΜΑ ΤΟΥ ΠΟΥΣΚΙΝ

Ἡ κόρη τοῦ λοχαγοῦ, ἓν ἐκ τῶν ὡραιοτέρων ἱστορικῶν διηγημάτων τοῦ Ῥώσου συγγραφέως καὶ ποιητοῦ Πούσκιν, ἠξιώθη εὐρωπαϊκῆς φήμης καὶ μετεφράσθη εἰς διαφόρους εὐρωπαϊκὰς γλώσσας. Κύριον θέμα αὐτοῦ ἔχει τὴν στάσιν τοῦ Κοζάκου Πουγάτσεφ ἐπὶ τῆς μεγάλης Αἰκατερίνης. Τὸ κατωτέρω ἐπεισόδιον τοῦ διηγήματος αὐτοῦ ἐμποδισθὲν ὑπὸ τῆς ῥωσικῆς λογοκρισίας δὲν ἐδημοσιεύθη καὶ ἐσχάτως εὑρέθη μεταξὺ τῶν χειρογράφων τοῦ συγγραφέως.

Ὁ συνταγματάρχης μου Ζουρὶν ἔλαβε διαταγὴν νὰ διαβῇ τὸν Βόλγαν καὶ νὰ βαδίσῃ κατὰ τῆς Σιμβίρσκ, ἐν ᾗ ἐξετείνετο ἤδη ἡ πυρκαϊὰ τῆς στάσεως. Ἤμην πλήρης χαρᾶς διότι ἐσκεπτόμην ὅτι θὰ ἦτο δυνατὸν οὕτω νὰ ὑπάγω εἰς τὸ χωρίον μου, νὰ ἐναγκαλισθῶ τοὺς γονεῖς μου καὶ νὰ ἐπανίδω τὴν μνηστήν μου Μαρίαν Ἰβανόβνα. Ἐχοροπήδων ὡς παιδίον καὶ ἐπανελάμβανον καταφιλῶν τὸν Ζουρίν· εἰς Σιμβίρσκ, συνταγματάρχα μου, εἰς Σιμβίρσκ.

Ἐφθάσαμεν εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Βόλγα καὶ τὸ σύνταγμά μας ἐστάθμευσεν εἰς τὸ χωρίον Ν....... Τὴν ἐπομένην πρωΐαν ἔδει νὰ διαπορθμεύσωμεν τὸν ποταμόν. Ὁ πάρεδρος τοῦ χωρίου μ' ἐπληροφόρησεν ὅτι ἐκεῖθεν τοῦ ποταμοῦ ὅλα τὰ χωρία ἦσαν ἐπαναστατημένα καὶ ὅτι ὀρδαὶ τοῦ Πουγάτσεφ ἐλυμαίνοντο τὴν χώραν.

Ἡ εἴδησις αὕτη μὲ ἀνησύχησε. Τὸ χωρίον ὅπερ ἦτο ὑπὸ τὴν κατοχὴν τοῦ πατρός μου ἔκειτο τριάκοντα βέρστια ἐκεῖθεν τοῦ Βόλγα. Ἤθελον παντὶ τρόπῳ νὰ διέλθω τὸν ποταμὸν καὶ ἀνεζήτουν ἤδη πορθμέα. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου ἦσαν πάντες ἁλιεῖς καὶ πλοιάρια ὑπῆρχον πολλά. Ἀνεκοίνωσα τὸ σχέδιόν μου τῷ Ζουρίν.

— Φυλάχθητι, μοὶ εἶπεν· εἶναι ἐπικίνδυνον νὰ μεταβῇς μόνος. Περίμεινον μέχρι τῆς πρωΐας. Θὰ διέλθωμεν οἱ πρῶτοι τὸν ποταμὸν καὶ θὰ μεταβῶμεν εἰς ἐπίσκεψιν τῶν γονέων σου μετὰ πεντήκοντα Οὐσσάρων οὓς θὰ παραλάβωμεν μεθ' ἡμῶν χάριν προφυλάξεως.

Ἀλλὰ δὲν μὲ ἐκλόνισε. Τὸ πλοιάριον ἦν ἕτοιμον καὶ οἱ δύο αὐτοῦ κωπηλάται ἔλαβον εὐθὺς τὰς κώπας.

Ἡ νὺξ ἦν ὡραία· ἡ σελήνη ἔλαμπεν ἐπὶ καθαρωτάτου οὐρανοῦ καὶ ὁ βαθύρρους ποταμὸς ἐκύλιε μὲ ἤρεμον ταχύτητα τὰ ὕδατά του. Τὸ πλοιάριόν μας ἐκυλινδεῖτο ἡσύχως καὶ ἀθορύβως ὑπεξέφευγεν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν βαθέων ῥευμάτων. Δὲν εἶχε παρέλθει ἡμίσεια ὥρα καὶ ἤδη εἴχομεν φθάσει εἰς τὸ ἥμισυ τοῦ ποταμοῦ. Ἤρχισα νὰ ῥεμβάζω ὅτε αἴφνης οἱ κωπηλάται ἤρξαντο ψιθυρίζοντες χαμηλῇ τῇ φωνῇ.

— Τί τρέχει; τοὺς ἠρώτησα.

— Ὁ Θεὸς τὸ γνωρίζει. Ἀπεκρίθησαν ἀμφότεροι παρατηροῦντες πρὸς τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν.

Ἠκολούθησα διὰ τῶν ὀφθαλμῶν μου τοὺς ἰδικούς των καὶ παρετήρησα ἐν μέσῳ τῆς ὁμίχλης κἄτι τι κατερχόμενον τὸν Βόλγαν. Διέταξα τοὺς κωπηλάτας νὰ σταματήσωσι διὰ νὰ προσεγγίσῃ τὸ ἄγνωστον ἐκεῖνο ἀντικείμενον ὅπερ ἐξηκολούθει προχωροῦν.

— Τί νὰ ἦναι; ἔλεγον οἱ κωπηλάται. Οὔτε ἱστία, οὔτε ἱστοί.

Τὴν στιγμὴν ἐκείνην νέφος ἐκάλυψε τὴν σελήνην, καὶ τὸ παράδοξον ἐκεῖνο ἀντικείμενον ἐγένετο σκοτεινότερον. Ἦν σχεδὸν ἐγγὺς ἡμῶν καὶ οὐδὲν ἠδυνάμην νὰ νοήσω. Αἴφνης ἡ σελήνη ἐξῆλθε τῶν νεφῶν καὶ ἐφώτισε τρομερὸν θέαμα.

Ἀγχόνη ἐστημένη ἐπὶ σχεδίας κατήρχετο τὸν ποταμὸν καὶ ἔσπευδε πρὸς ἡμᾶς. Τρία σώματα ἦσαν ἀνηρτημένα ἐπ' αὐτῆς. Κατελήφθην ὑπὸ ἀκατανικήτου περιεργείας· ἤθελον κατὰ πάντα τρόπον νὰ ἴδω τὰ πρόσωπα τῶν ἀπαγχονισθέντων. Κατὰ διαταγήν μου οἱ κωπηλάται ἐσταμάτησαν τὴν σχεδίαν διὰ τῶν κωπῶν των καὶ ἡ πρῷρα τοῦ πλοιαρίου μας προσέκρουσεν ἐπ' αὐτῆς. Ἐπήδησα εὐθὺς καὶ εὑρέθην πρὸ τῶν δύο δοκῶν τῆς ἀγχόνης. Ἡ σελήνη ἐφώτιζεν ἀπλέτως τὰ παραμεμορφωμένα πρόσωπα τῶν ἀτυχῶν καταδίκων. Ὁ εἷς αὐτῶν ἦν γηραιὸς Τσουβάκος, ὁ δεύτερος νεαρὸς καὶ γενναῖος Ῥῶσος χωρικὸς ὡσεὶ εἰκοσαέτης. Ἅμα ὅμως προσεῖδον τὸν τρίτον δὲν ἠδυνήθην νὰ κρατήσω κραυγὴν οἴκτου. Ἦτον ὁ Βάγκα, ὁ δυστυχὴς κοζάκος μου Βάγκα, ὅστις ἐξ ἀπερισκεψίας κατετάχθη μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν τοῦ Πουγάτσεφ. Ὑπὲρ τὰς κεφαλάς των ἦν προσηρτημένος πίναξ μελανὸς φέρων ἀναγεγραμμένας λευκοῖς γράμμασι τὰς δύο ταύτας λέξεις: *Ἀντάρται καὶ λῃσταί.*

Ἐπήδησα ἐκ νέου εἰς τὸ πλοιάριόν μου οὗτινος οἱ κωπηλάται μὲ ἀνέμενον ἀδιάφοροι. Ἡ σχεδία ἀφεθεῖσα ἐλευθέρα ἀνέλαβε τὴν πορείαν της μετὰ τῆς κινητῆς ἀγχόνης, ἣν ἐπὶ μακρὸν ἔτι διέκρινα ἐν τῷ σκότει. Τὴν ἔχασα ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου καθ' ἣν στιγμὴν τὸ πλοιάριόν μου ἀφίκετο εἰς τὴν ἀπέναντι βραχώδη καὶ ἀπότομον ὄχθην. Ἐπλήρωσα γενναίως τοὺς κωπηλάτας, ὧν ὁ ἕτερος μὲ ὡδήγησεν εἰς τὸν πάρεδρον τοῦ χωρίου. Οὗτος κατ' ἀρχὰς μὲ ὑπεδέχθη ἀποτόμως, ἀλλὰ μετά τινας λόγους οὓς ὁ ὁδηγός μου τῷ ἐψιθύρισε κρύφα ἐγένετο φιλοφρονέστερος. Παραυτα ἡτοιμάσθη ἡ *τρόϊκα* καὶ ἔδωκα διαταγὴν νὰ μὲ ὁδηγήσωσιν εἰς τὸ χωρίον.

Καλπάζοντες ἠκολουθοῦμεν τὴν μεγάλην ὁδόν· διερχόμενοι χωρία κοιμώμενα. Ἐφοβούμην μὴ τυχὸν συλληφθῶ καθ' ὁδὸν διὰ τοῦτο ἐκτὸς τῆς γραπτῆς διαταγῆς τοῦ συνταγματάρχου Ζουρὶν ἐπρομηθεύθην καὶ ἄδειαν τοῦ Πουγάτσεφ. Ἀλλ' οὐδένα ἀπηντήσαμεν καὶ ὑποφωσκούσης τῆς ἠοῦς εὑρέθην πρὸ τοῦ ἐκ κέδρων δάσους ὅπερ ἔκρυπτε τὸ χωρίον μας. Διέταξα

τὸν ἁμαξηλάτην νὰ μαστιγώσῃ τοὺς ἵππους καὶ μετὰ ἓν τέταρτον τῆς ὥρας εἰσηρχόμην εἰς τὸ χωρίον.

Ἡ πατρική μου οἰκία ἦτο εἰς τὸ πέρας τῆς ὁδοῦ καὶ οἱ ἵπποι ἔτρεχον ἀπὸ ῥυτῆρος ὅτε παρετήρησα ὅτι ὁ ἁμαξηλάτης ἤρξατο νὰ τοὺς κρατῇ.

— Τί τρέχει; ἀνεφώνησα ἀνυπόμονος.

— Φραγμός, αὐθέντα, ἐν τῇ ὁδῷ, ἀπεκρίθη ὁ ἁμαξηλάτης μόλις κρατῶν τοὺς ἀφηνιάσαντας ἵππους.

Καὶ ὄντως εἶδον φραγμὸν κατὰ πλάτος τῆς ὁδοῦ καὶ παρ' αὐτὸν χωρικὸν ὡπλισμένον μὲ χονδρὴν ῥάβδον φυλάττοντα ὡς σκοπόν. Ὁ χωρικὸς μὲ ἐπλησίασε καὶ ἐκβάλλων τὸν σκοῦφόν του, μοὶ ἐζήτησε τὸ διαβατήριόν μου.

— Τί τρέχει; τὸν ἠρώτησα. Διατί αὐτὸς ὁ φραγμὸς καὶ τί φυλάττεις;

— Εἴμεθα ἐπαναστατημένοι, πατέρα, μοὶ εἶπε ξύων τὴν κεφαλήν.

— Ποῦ εἶναι οἱ αὐθένται σου; τὸν ἠρώτησα μὲ σφοδρὰν συγκίνησιν.

— Ἆ! οἱ αὐθένται μας; Οἱ αὐθένται μας εἶναι εἰς τὸν σιτοβολῶνα.

— Πῶς εἰς τὸν σιτοβολῶνα;

— Ὁ Ἀνδρούκας ὁ βοηθὸς τοῦ παρέδρου μας τοὺς ἔκλεισε καὶ τοὺς ἔδεσε μάλιστα διότι θὰ τοὺς ὁδηγήσῃ εἰς τὸν πατέρα μας τὸν τσάρον.

— Θεέ μου! Καλὲ ἄνοιξε γλήγορα τὴν θύραν τοῦ φραγμοῦ.

Ἐπειδὴ ὁ χωρικὸς ἐδίσταζεν, ἐπήδησα ἀπὸ τῆς ἁμάξης καὶ δίδων εἰς αὐτὸν σφοδρὸν κτύπημα πυγμῆς τὸν ἀπώθησα καὶ ἀνοίξας δρόμον διέταξα τὸν ἁμαξηλάτην νὰ μὲ ὁδηγήσῃ ταχέως εἰς τὸν σιτοβολῶνα.

Δύο χωρικοὶ ὡπλισμένοι ὁμοίως μὲ ῥάβδους ἐφύλαττον τὴν θύραν. Ἔσπευσα πρὸς αὐτοὺς κραυγάζων νὰ μοὶ ἀνοίξωσιν. Ἡ θέα μου πρέπει νὰ ἦτο φοβερά, διότι ἔφυγον ῥίπτοντες τὰς ῥάβδους των. Προσεπάθησα νὰ θραύσω τὴν θύραν καὶ νὰ βιάσω τὸ κλεῖθρον· ἀλλ' ἡ θύρα ἦν δρυΐνη καὶ τὸ κλεῖθρον στερεόν.

Τὴν στιγμὴν αὐτὴν νεκρὸς χωρικὸς ἐξῆλθε τῆς οἰκίας καὶ μὲ ἠρώτησε μὲ αὔθαδες ὕφος πῶς ἐτόλμων νὰ θορυβῶ.

— Ποῦ εἶναι ὁ Ἀνδρούκας; ἀνέκραξα· νὰ μοῦ τὸν φέρουν εὐθύς.

— Ἐγὼ εἶμαι ὁ Ἀνδρέας Ἀθανάσιτζ καὶ ὄχι Ἀνδρούκας, ἀπεκρίθη ὑπερηφάνως. Καὶ σὺ ποῖος εἶσαι; τί θέλεις;

Ἀντὶ πάσης ἀπαντήσεως τὸν ἔλαβον ἀπὸ τοῦ τραχήλου καὶ σύρας αὐτὸν μέχρι τῆς θύρας τοῦ σιτοβολῶνος ἤρχισα νὰ τὸν ξυλοκοπῶ. Ὁ Ἀνδρούκας βλέπων ὅτι εἶχε νὰ κάμῃ μὲ δυνατὸν ἄνθρωπον ἔλαβε τὴν κλεῖδα ἐκ τοῦ θυλακίου του καὶ ἤνοιξε τὸν σιτοβολῶνα. Διέβην τὸ κατώφλιον καὶ ἐν γωνίᾳ ἀμυδρῶς φωτιζομένῃ ὑπὸ φεγγίτου ἀνεγνώρισα τὸν πατέρα μου καὶ τὴν μητέρα μου δεδεμένους μὲ σχοινία τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας. Ἐνηγκαλίσθην αὐτοὺς χωρὶς νὰ προφέρω λέξιν, καὶ ἐκεῖνοι δ' ἐσιώπων παρατηροῦντές με μετὰ συγκινήσεως, διότι τρία ἔτη στρατιωτικοῦ βίου μὲ παρήλ-

λαξαν τόσον πολὺ ὥστε δὲν ἠδυνήθησαν νὰ μὲ ἀναγνωρίσωσιν. Αἴφνης ἤκουσα φωνὴν προσφιλῆ καὶ γνωστήν μοι.

— Πέτρε Ἄνδρεϊτζ σὺ εἶσαι;

Ἐστράφην καὶ εἶδα εἰς τὴν ἄλλην γωνίαν τὴν Μαρίαν Ἰβανόβνα ὁμοίως δεδεμένην. Ἔμεινα ἐμβρόντητος. Ὁ πατήρ μου δὲ ὅστις τότε μὲ ἀνεγνώρισεν ἔβαλε φωνὴν χαρᾶς.

— Καλημέρα Πετρούτσα, καλημέρα, μοὶ εἶπεν. Ἰδού σε τέλος· ἂς ἔχῃ δόξαν ὁ Θεός.

Η μήτηρ μου ὁμοίως ἀναγνωρίσασά με ἤρχισε κλαίουσα.

— Πετρούτσα παιδί μου, πῶς εἶσαι; πῶς ὁ Θεὸς σὲ ἔφερεν ἐδῶ;

Ἔκοψα εὐθὺς μὲ τὸ ξῖφός μου τὰ σχοινία καὶ ἤθελον νὰ τοὺς ἐξαγάγω τῆς φυλακῆς των, ἀλλὰ φθάσας εἰς τὴν θύραν εὗρον αὐτὴν ἐκ νέου κεκλεισμένην.

— Ἀνδρούκα, ἀνέκραξα, ἄνοιξε.

— Μάλιστα, ἐπεῖπεν ὁ βοηθὸς τοῦ παρέδρου ἔξωθεν. Μεῖνε καὶ σὺ μέσα. Τώρα θὰ σοῦ δείξω πῶς κτυποῦν τοὺς ὑπαλλήλους τοῦ Τζάρου.

Παρετήρουν μετὰ προσοχῆς ἁπανταχοῦ τοῦ σιτοβολῶνος μήπως εὕρω διέξοδον.

— Μάτην κοπιᾶς, εἶπεν ὁ πατήρ μου. Κατεσκεύασα καλῶς τὸν σιτοβολῶνά μου καὶ δὲν ἀφῆκα οὐδαμοῦ οὐδὲ τὴν παραμικρὰν ὀπὴν διὰ τὸν φόβον τῶν κλεπτῶν.

Ἡ μήτηρ μου ἥτις ἐχάρη διὰ τὴν ἐπάνοδόν μου κατ' ἀρχάς, ἤρξατο νῦν ἀπελπιζομένη διότι καὶ ἐγὼ θὰ μετεῖχον τῆς καταστροφῆς τῆς ὅλης οἰκογενείας. Ὅσον ἀφορᾷ ἐμέ, ἤμην ἥσυχος, διότι εὑρισκόμην πλησίον τῶν γονέων μου καὶ τῆς φιλτάτης μου Μαρίας. Εἶχον τὸ ξῖφός μου καὶ δύο πιστόλια· ἠδυνάμην κάλλιστα νὰ ὑποστῶ πολιορκίαν μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ζουρίν. Ἀνεκοίνωσα τὰς ἐλπίδας μου εἰς τοὺς γονεῖς μου καὶ ἡσύχασα οὕτω τοὺς φόβους των.

Εὐχαριστημένοι οὕτω ἐπὶ τῇ εὐτυχεῖ συνενώσει ἡμῶν ἀνεκοινοῦμεν ἀλλήλοις τὴν χαράν μας καὶ ἐν ταῖς οἰκογενειακαῖς ἡμῶν ὁμιλίαις διῆλθον ἀνεπαισθήτως δύο ὧραι.

Αἴφνης περὶ τὴν μεσημβρίαν κραυγαὶ καὶ θόρυβος ἐξήγειραν ἡμᾶς τοῦ ῥεμβασμοῦ.

— Τί τρέχει; ἀνέκραξεν ὁ πατήρ μου. Μήπως ἔφθασεν ὁ συνταγματάρχης σου;

— Ἀδύνατον, εἶπεν, πρὸ τῆς ἑσπέρας ταύτης δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ φθάσῃ.

Ὁ θόρυβος ηὔξανεν ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμήν. Ἐσημαίνετο τὸ ἀνακλητήριον, ἔφιπποι δὲ καλπάζοντες διέβαινον ἀκαταπαύστως. Τότε ἀνὰ μέσον στενοῦ φεγγίτου ἐφάνη ἡ φαιὰ κεφαλὴ τοῦ Βάσιλιτζ τοῦ πιστοῦ ἡμῶν δούλου, ὅστις διὰ φωνῆς κλαυθμηρᾶς ἀνέκραξεν·

— Ἀνδρέα Πέτροβιτζ αὐθέντα καὶ πάτερ μου, Μαρία Ἰβανόβνα, δυστυχία. Οἱ κακοῦργοι εἰσῆλθον εἰς τὸ χωρίον. Καὶ γνωρίζεις Πέτρε Ἀνδρεϊτζ τίς τοὺς ὁδηγεῖ; Ὁ Σβάβριν. Εἴθε τὸ κακὸν πνεῦμα νὰ τὸν τιμωρήσῃ.

Εἰς τὸ ἀπαίσιον αὐτὸ ὄνομα ἡ Μαρία ὠχρίασε.

— Ἄκουσον Βάσιλιτζ, τῷ εἶπον· στεῖλε κἀνένα ἔφιππον ἐκεῖθεν τοῦ ποταμοῦ καὶ εἰδοποίησον τὸν συνταγματάρχην μου περὶ τοῦ κινδύνου ὃν διατρέχομεν.

— Ἀλλὰ τίνα νὰ στείλω, αὐθέντα; Ὅλοι, καὶ αὐτὰ τὰ μικρὰ παιδιὰ ἐπανέστησαν καὶ κατέλαβον τοὺς ἵππους πάντας. Ὦ αὐθέντα! εἰσῆλθον εἰς τὴν αὐλήν· ἔρχονται εἰς τὸν σιτοβολῶνα.

Φωναὶ πολλαὶ ἀντήχησαν πρὸς τῆς θύρας. Ἔκαμα σημεῖον πρὸς τὴν μητέρα μου καὶ τὴν Μαρίαν νὰ ἀποσυρθῶσιν εἰς μίαν γωνίαν καὶ σύρων τὸ ξῖφός μου ἐστηρίχθην εἰς τὸν τοῖχον παρὰ τὴν θύραν. Ὁ πατήρ μου ἔλαβε τὰ πιστόλιά μου τὰ ἡτοίμασε καὶ ἐτοποθετήθη παρ' ἐμοί.

Τὸ κλεῖθρον ἔτριξεν, ἡ θύρα ἀνεῴχθη καὶ ἐφάνη ἡ κεφαλὴ τοῦ Ἀνδρούκα. Τὸν ἐκτύπησα διὰ τοῦ ξίφους καὶ ἔπεσεν ἐμπρὸς ἀποκλείων τὴν εἴσοδον. Συγχρόνως ὁ πατήρ μου ἐπυροβόλησε διὰ τοῦ ἑνὸς πιστολίου. Τὸ πολιορκοῦν ἡμᾶς πλῆθος ἀπεσύρθη βλασφημοῦν. Ἔσυρα τὸν πληγωθέντα ἐντὸς καὶ ἔκλεισα τὴν θύραν.

Ἔσχον τὸν καιρὸν νὰ παρατηρήσω ὅτι ἡ αὐλὴ ἦν πλήρης ἀνδρῶν ὡπλισμένων μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀνεγνώρισα τὸν Σβάβριν.

— Μὴ φοβῆσθε, εἶπον πρὸς τὰς γυναῖκας. Ὑπάρχει ἀκόμη ἐλπίς. Καὶ σὺ πάτερ μὴ ῥίψῃς τὴν τελευταίαν μας βολήν.

Ἡ μήτηρ μου γονυπετὴς προσηύχετο, ἡ δὲ Μαρία ἵστατο παρ' αὐτῇ ἀκίνητος καὶ ἀποφασιστική. Ἔξωθεν ἠκούοντο ἀπειλαί, βλασφημίαι, καὶ ὕβρεις. Ἱστάμην ἕτοιμος παρὰ τῇ θύρᾳ νὰ κατακόψω τὸν πρῶτον ὅστις ἤθελεν ἐμφανισθῇ.

Αἴφνης ἡσυχία μεγάλη ἐγένετο καὶ ἤκουσα τῆς φωνῆς τοῦ Σβάβριν καλοῦντός με ὀνομαστί.

— Ἐδῶ εἶμαι, ἀπεκρίθη.

— Παραδόθητι. Πᾶσα ἀντίστασις εἶναι ματαία. Φείσθητι τῶν γηραιῶν γονέων σου. Τὸ πεῖσμα εἰς οὐδὲν ὠφελεῖ· δὲν θὰ μοῦ διαφύγητε.

— Δοκίμασε, προδότα.

— Ἆ! μὴ νομίζῃς ὅτι θὰ ἐκθέσω ἀδίκως τοὺς ἀνθρώπους μου. Θὰ διατάξω νὰ πυρπολήσωσι τὸν σιτοβολῶνα, καὶ τότε θὰ ἴδωμεν τί θὰ κάμῃς, ἀνδρεῖέ μου. Πηγαίνω νὰ δειπνήσω, σὺ δ' ἐν τῷ μεταξὺ ἐπάνελθε εἰς κρείττονας σκέψεις. Θὰ ἐπανέλθω συντόμως. Μαρία Ἰβανόβνα, θὰ ἦσαι εὐχαριστημένη πιστεύω μὲ τὴν συντροφίαν τοῦ ἱππότου σου.

Ὁ Σβάβριν ἀπεμακρύνθη ἀφεὶς φρουρὰν πρὸ τοῦ σιτοβολῶνος. Ἐσιωπῶ-

μεν· ἕκαστος ἡμῶν ἀνεκίνει σκέψεις ἃς ἐφοβεῖτο νὰ ἀνακοινώσῃ τοῖς λοιποῖς. Τὸ κατ' ἐμὲ προσεπάθουν νὰ ἀναλογισθῶ τὸ αἴτιον τοῦ μίσους τοῦ Σβάβριν. Δὲν ἐσκεπτόμην δι' ἐμὲ καὶ τοὺς γονεῖς μου τόσον ὅσον διὰ τὴν Μαρίαν. Ἐγνώριζον ὅτι ἡ μήτηρ μου ἦν λίαν ἀγαπητὴ παρὰ τοῖς ὑπηρέταις αὐτοῖς καὶ τοῖς χωρικοῖς. Οὗτοι ἠγάπων καὶ τὸν πατέρα μου καίτοι αὐστηρὸν ὄντα, διότι ἦτο δίκαιος καὶ ἐγίνωσκε τὰς ἀληθεῖς αὐτῶν ἀνάγκας. Ἡ στάσις αὐτῶν ἦν πλάνη στιγμιαία, μέθη, καὶ οὐχὶ τὸ ἀποτέλεσμα ἀπεχθείας ἐπὶ μακρὸν χρόνον κρυπτομένης. Ὥστε θὰ τοῖς παρεῖχον τὴν χάριν. Ἀλλ' ἡ Μαρία! ποίαν τύχην ἐπεφύλαττεν αὐτῇ ὁ μιαρὸς ἐκεῖνος. Δὲν ἐτόλμων νὰ σταματήσω εἰς τὴν σκέψιν ταύτην καὶ ἡτοιμαζόμην, ὁ Θεὸς νὰ μὲ συγχωρήσῃ, νὰ τὴν φονεύσω μᾶλλον ἢ νὰ τὴν ἴδω εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ τέρατος τούτου.

Δύο ἔτι ὧραι παρῆλθον. Ἐν τῷ χωρίῳ ἠκούοντο ᾄσματα μεθυσμένων, καὶ οἱ φύλακες ἡμῶν ζηλεύοντες αὐτούς, ἐξεδικοῦντο καθ' ἡμῶν ὑβρίζοντες καὶ ἀπειλοῦντες. Τέλος μεγάλη κίνησις ἐγένετο ἐν τῇ αὐλῇ καὶ ἠκούσαμεν ἐκ νέου τῆς φωνῆς τοῦ Σβάβριν.

— Ἔ λοιπόν, ἐσκέφθητε; Παραδίδεσθε οἰκειοθελῶς;

Οὐδεὶς ἀπεκρίθη.

Τότε ἠκούσαμεν τὸν Σβάβριν διατάττοντα νὰ κομίσωσιν ἄχυρα, καὶ μετ' ὀλίγας στιγμὰς αἱ λάμψεις τοῦ πυρὸς ἐφώτισαν τὸν σκοτεινὸν σιτοβολῶνα, ὁ δὲ καπνὸς ἤρξατο εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας.

Τότε ἡ Μαρία μὲ ἐπλησίασε καὶ λαμβάνουσά με ἀπὸ τῆς χειρός.

— Ἀρκεῖ, μοὶ εἶπε, δι' ἐμὲ δὲν πρέπει νὰ ἀπολεσθῇς σύ τε καὶ οἱ γονεῖς σου. Ὁ Σβάβριν θὰ μὲ ἀκούσῃ· ἄφες με νὰ ἐξέλθω.

— Ποτέ, ἀνέκραξα. Ἀγνοεῖς τί σε περιμένει;

— Δὲν θὰ ἐπιζήσω εἰς τὴν ἀτιμίαν μου, ἀπήντησεν ἐκείνη μετὰ θάρρους. Ἀλλ' ἴσως θὰ σώσω οὕτω τὸν σωτῆρά μου καὶ τὴν οἰκογένειαν ἥτις τόσον γενναίως περιέσωσε τὴν πτωχὴν ὀρφανήν. Χαῖρε Ἀνδρέα Πέτροβιτζ· χαῖρε, κυρία. Ὑπήρξατε δι' ἐμὲ πλέον ἢ εὐεργέται. Εὐλογήσατέ με. Καὶ σύ, Πέτρε Ἄνδρεϊτζ, ἔσο ἥσυχος.

Ἐκάλυψε τὸ πρόσωπόν της καὶ ἐξερράγη εἰς λυγμούς.

— Ἔλα ἀρκεῖ, Μαρία, ἀνέκραξεν αἴφνης ὁ πατήρ μου. Τίς ποτε θὰ σὲ ἀφήσῃ νὰ ὑπάγῃς μόνη πρὸς τοὺς λῃστάς; Μεῖνε ἥσυχος καὶ σίγα. Ἂν θ' ἀποθάνωμεν θ' ἀποθάνωμεν ὅλοι ὁμοῦ.

— Παραδίδεσθε; ἀνεφώνει ἔξωθεν ὁ Σβάβριν· μετὰ πέντε λεπτὰ θὰ ἦσθε ὅλοι ἐψημένοι.

— Δὲν παραδιδόμεθα, κακοῦργε, ἀνέκραξε ὁ πατήρ μου.

Ἡ ἀρρενωπὴ αὐτοῦ φυσιογνωμία καίτοι πλήρης ῥυτίδων ἀπέπνεε θάρρος ἐνεργείας, ὅπερ καὶ ἐμὲ αὐτὸν ἐξέπληξεν· οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἔλαμπον ὑπὸ τὰς φαιὰς αὐτοῦ ὀφρῦς.

Καὶ στρεφόμενος πρὸς ἐμέ· Ἰδοὺ ἡ στιγμὴ μοὶ εἶπεν. Ἀπώθησε δὲ τὴν θύραν ἥτις ἀνεώχθη εὐρεῖα. Τὸ πῦρ εἰσῆλθεν εὐθὺς καὶ κατέλαβε τὰ ἄνω μέρη τοῦ σιτοβολῶνος πλήρη ξηρῶν ἀχύρων. Ὁ πατήρ μου ἐπυροβόλησε μὲ τὸ ἄλλο πιστόλιον καὶ διῆλθε τὴν οὐδὸν τῆς θύρας κράζων «Ἀκολουθεῖτέ με». Ἔλαβον τὴν Μαρίαν καὶ τὴν μητέρα μου ἀπὸ τῶν χειρῶν καὶ ἔσπευσα ἀκολουθῶν αὐτόν. Εἶδον τὸν Σβάβριν κείμενον κατα γῆς. Ὁ πατήρ μου τὸν εἶχεν ἐπιτύχει. Τὸ πλῆθος τῶν πολιορκούντων ὅπερ εἶχεν ὀπισθοδρομήσει πρὸ τῆς βιαίας ἡμῶν ἐξόδου συνηθροίσθη ἐκ νέου. Ἔπληττον ἔτι μὲ τὸ ξῖφός μου δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀλλὰ λίθος κτυπήσας με κατὰ μέσον τὸ στῆθος μὲ ἀνέτρεψε καὶ μὲ ἀφῆκεν ἐπὶ στιγμὴν ἀναίσθητον. Μόλις συνῆλθον εἶδον τὸν Σβάβριν αἱματόφυρτον κείμενον χαμαὶ καὶ τοὺς ἐμοὺς περὶ αὐτὸν πάντας.

Μὲ ὑπεβάσταζον, ἐνῷ πανταχόθεν μᾶς περιεκύκλου πλῆθος χωρικῶν καὶ κοζάκων. Ὁ Σβάβριν ὠχρότατος ἐπίεζε τὴν πληγὴν αὐτοῦ. Τὸ πρόσωπόν του ἐξέφραζε μῖσος ἅμα καὶ ὀδύνην. Ἤγειρε βραδέως τὴν κεφαλήν, μοὶ ἔρριψε βλέμμα περιφρονήσεως καὶ διὰ φωνῆς διακεκομμένης.

— Νὰ κρεμασθῇ, εἶπεν, αὐτός. . . . καὶ ὅλοι. . . . ὄχι αὐτή.

Τὸ πλῆθος ἐρρίφθη ἐφ' ἡμᾶς καὶ μᾶς ἔσυρε πρὸς τὴν πύλην τοῦ ἁμαξοστασίου διὰ νὰ μᾶς κρεμάσῃ, ὅτε αἴφνης μᾶς ἀφῆκαν καὶ διεσκορπίσθησαν τῆδε κἀκεῖσε. Τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἀνεφάνη ὁ Ζουρὶν ἐπὶ κεφαλῆς ἴλης οὐσσάρων τρεχόντων ἀπὸ ῥυτῆρος μὲ τὰ ξίφη ἀνεσπασμένα.

Οἱ χωρικοὶ διεσκορπίσθησαν οἱ δὲ οὐσσάροι τοὺς κατεδίωκον καὶ τοὺς ᾐχμαλώτιζον. Ὁ Ζουρίν, ἐπήδησεν ἀπὸ τοῦ ἵππου, ἐχαιρέτισε τὸν πατέρα μου καὶ τὴν μητέρα μου μετὰ σεβασμοῦ καὶ μοῦ ἔθλιψεν ἰσχυρῶς τὴν χεῖρα.

— Ἔφθασα ἐγκαίρως, δὲν εἶναι ἀληθές· εἶπεν. Ἆ! ἰδοὺ ἡ μνηστή σου, προσέθηκεν ὑποδεικνύων μοι τὴν Μαρίαν, ἥτις ἠρυθρίασεν.

Ἡ μήτηρ μου τὸν ἠσπάσθη ἀποκαλοῦσα αὐτὸν ἄγγελον σωτῆρα, ὁ δὲ πατήρ μου τὸν ηὐχαρίστησε μετὰ συγκινήσεως καὶ τὸν παρεκάλεσε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν οἰκίαν.

Ὁ Ζουρὶν διερχόμενος πρὸ τοῦ Σβάβριν ἠρώτησε ποῖος ἦν ὁ τραυματίας ἐκεῖνος.

— Ὁ ἀρχηγὸς τῶν στασιαστῶν, εἶπεν ὁ πατήρ μου μεθ' ὑπερηφανείας ἀρχαίου στρατιωτικοῦ· ὁ Θεὸς ὡδήγησε τὴν γηραιάν μου χεῖρα καὶ τὸν ἐπλήγωσα.

— Εἶναι ὁ Σβάβριν, εἶπον τῷ Ζουρίν.

— Ἆ! ὁ Σβάβριν. Εἶμαι εὐχαριστημένος διὰ τὴν συνάντησιν. Οὐσσάροι συλλάβετέ τον καὶ συστήσατε εἰς τὸν ἰατρὸν νὰ ἐπιμεληθῇ πολὺ τῆς πληγῆς του, διότι πρέπει νὰ παρουσιασθῇ πρὸ τοῦ στρατοδικείου τοῦ Καζάν. Εἶναι εἷς τῶν ἀρχηγῶν καὶ αἱ καταθέσεις του ἔσονται ἐνδιαφέρουσαι.

Ὁ Σβάβριν ἠνέωξε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ μετὰ κόπου καὶ ἐπὶ τοῦ ἀπαισίου προσώπου του οὐδὲν ἄλλο διεκρίνετο ἢ ὁ πόνος. Οἱ οὐσσάροι τὸν μετήνεγκον ἐξηπλωμένον ἐπὶ μανδύου.

Εἰσήλθομεν εἰς τὴν οἰκίαν πλήρη ἀναμνήσεων τῆς παιδικῆς μου ἡλικίας. Οὐδὲν εἶχε παραλλάξει· ὁ Σβάβριν εἶχε φεισθῆ αὐτῆς καὶ δὲν τὴν ἐλεηλάτησεν.

Οἱ ὑπηρέται δὲν εἶχον μετάσχει τῆς στάσεως. Παρέστησαν εἰς τὸν προθάλαμον, ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Βάσιλιτζ θριαμβεύοντα. Οὗτος μόλις μοὶ ὡμίλησεν ἐκ τοῦ φεγγίτου, ἔτρεξεν εἰς τὸν σταῦλον, ἀνέβη ἐπὶ τοῦ ἵππου τοῦ Σβάβριν καὶ ἐπωφελούμενος τῆς γενικῆς ταραχῆς κατώρθωσε νὰ ἐκφύγῃ καὶ νὰ τρέξῃ ἀπὸ ῥυτῆρος πρὸς τὸν ποταμόν. Εὗρε τὸ σύνταγμα ἐν ἀναπαύσει, ἀλλ' ἤδη ἐντεῦθεν τοῦ Βόλγα, ὃν μόλις εἶχε διαβῆ. Ὁ Ζουρὶν μαθὼν τὸν κίνδυνον ὃν διετρέχομεν διέταξεν ἔφοδον καὶ χάριτι θείᾳ ἔφθασεν ἐγκαίρως.

Οἱ οὐσσάροι ἐκόμισαν πολλοὺς αἰχμαλώτους, οὓς ἐνέκλεισαν ἐν τῷ σιτοβολῶνι ἐν ᾧ ἡμεῖς ὑπέστημεν τὴν πολιορκίαν. Ἐγὼ κεκμηκὼς ἤδη διότι καθ' ὅλην τὴν νύκτα εἶχον ἀγρυπνήσει ἐξηπλώθην ἐπὶ τῆς κλίνης καὶ ἐκοιμήθην βαθύτατα.

Τὸ ἑσπέρας συνήχθημεν ὅλοι ἐν τῇ αἰθούσῃ περὶ τὸ *σαμοβάρ* καὶ ὡμιλοῦμεν εὐθύμως περὶ τῶν παρελθόντων ἤδη κινδύνων. Ἡ Μαρία προσέφερε τὸ τέϊον, ἐγὼ δὲ παρ' αὐτὴν ἱστάμενος προσέβλεπον αὐτὴν ἀδιακόπως. Ἡ ἑσπέρα αὕτη ἦν μία τῶν ὡραιοτέρων τῆς ζωῆς μου.

Τὴν πρωΐαν τῆς ἐπαύριον ἀνήγγειλαν τῷ πατρί μου ὅτι οἱ χωρικοὶ συνήχθησαν ἔξω τῆς πατρικῆς οἰκίας «κομίζοντες τὰς κεφαλάς των» τουτέστι μετανοοῦντες καὶ ὑποτασσόμενοι. Ὁ πατήρ μου ἐφάνη εἰς τὸν ἐξώστην, ἐπὶ τῇ θέᾳ δ' αὐτοῦ πάντες οἱ χωρικοὶ ἐγονυπέτησαν.

— Ἔ λοιπὸν ἀνόητοι, τοῖς εἶπε, τί διαβολοϊδέα σᾶς ἦλθε νὰ ἐπαναστατήσητε;

— Εἴμεθα ἔνοχοι αὐθέντα, ἀπεκρίθησαν ὅλοι μιᾷ φωνῇ.

— Ἔνοχοι, ἔνοχοι! Κάμνετε ἀνοησίας καὶ ἔπειτα δαγκάνετε τὰ δάκτυλά σας. Ἔλα σᾶς συγχωρῶ διότι εἶμαι εὐχαριστημένος ὅτι ὁ Θεὸς μὲ ἠξίωσε νὰ ἐπανίδω τὸν υἱόν μου. Καλά· γνωρίζετε τὴν παροιμίαν ὅτι ἡ σπάθη δὲν κόπτει ποτὲ τὴν κεφαλὴν ἥτις ὑποκλίνεται.

— Εἴμεθα ἔνοχοι, ἀνέκραξαν πάλιν οἱ χωρικοί.

— Ἔλα πηγαίνετε τώρα. Εἶναι καλοκαιρία καὶ πρέπει νὰ ἐμβάσητε εἰς τὰς ἀποθήκας τὰ ἄχυρα. Σηκωθῆτε καὶ ταχέως ἐπ' ἐργασίαν.

Οἱ χωρικοὶ ἠγέρθησαν καὶ μετέβησαν ἐπὶ τὸ ἔργον ὡς νὰ μὴ εἶχε τίποτε μεσολαβήσει.

Ἡ πληγὴ τοῦ Σβάβριν δὲν ἦτο θανάσιμος· τὸν εἶδον ἐκ τοῦ παραθύρου

καθ' ἣν στιγμὴν τὸν ἐτοποθέτουν εἰς φορεῖον ἵνα τὸν μετενέγκωσιν ὑπὸ φρουρὰν εἰς Καζάν.

Ὁ Ζουρὶν ἐπρόκειτο ν' ἀναχωρήσῃ τὴν ἐπαύριον, ἐγὼ δ' ὤφειλον νὰ τὸν ἀκολουθήσω μεθ' ὅλην τὴν ἐπιθυμίαν ἣν εἶχον νὰ μείνω παρὰ τοῖς γονεῦσί μου. Μετέβην παρ' αὐτοῖς καὶ γονατίσας κατ' ἔθος πρὸ αὐτῶν ἐζήτησα νὰ εὐλογήσωσι τὸν μετὰ τῆς Μαρίας γάμον μου. Μὲ ἀνήγειραν καὶ ἐναγκαλισθέντες με μοὶ ἔδωκαν τὴν συναίνεσίν των. Ἦλθε καὶ ἡ Μαρία ἣν ηὐλόγησαν ἐπίσης.

Τὴν ἐπαύριον τὸ σύνταγμά μου ἀνεχώρησεν. Ἀπεχαιρέτησα πάντας. Ἡ δὲ Μαρία πρώτην ταύτην φορὰν μὲ ἠσπάσθη δημοσίᾳ.

(Ἐκ διασκευῆς κατὰ τὸ ῥωσικόν.)

Η ΦΥΣΙΚΗ ΚΑΤ' ΟΙΚΟΝ

ΙΣΟΡΡΟΠΙΑ ΥΓΡΩΝ — ΣΩΜΑΤΑ ΕΜΒΑΠΤΙΖΟΜΕΝΑ ΕΝ ΥΓΡΩ

Ὅπως ὑγρόν τι εὑρίσκηται ἐν ἰσορροπίᾳ δέον ἡ ἐπιφάνεια αὐτοῦ νὰ ἦναι ἐπίπεδος καὶ ὁριζοντία· καὶ ἀληθῶς βλέπομεν ὅτι πάντοτε τῶν ἠρεμούντων ὑγρῶν ἡ ἐπιφάνεια εἶναι ἐπίπεδος καὶ ὁριζοντία, ἂν δὲ διὰ μικρᾶς κινήσεως ἀγγείου ἐν ᾧ ὑπάρχει ὕδωρ ἢ ἕτερόν τι ὑγρὸν προκαλέσωμεν κυματοειδῆ κίνησιν τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὑγροῦ, καταστήσωμεν δηλ. τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ μὴ ἐπίπεδον, βλέπομεν ὅτι ἡ κίνησις τοῦ ὑγροῦ ἐξακολουθεῖ μέχρις ὅτου ἡ ἐπιφάνεια ἀποκατασταθῇ πάλιν ἐπίπεδος. Ἂν δὲ μετὰ προσοχῆς κλίνωμεν τὸ περιέχον τὸ ὑγρὸν ἀγγεῖον βλέπομεν ὅτι ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ὑγροῦ ἀλλάζουσα θέσιν ὡς πρὸς τὸ ἀγγεῖον ἐξακολουθεῖ οὖσα πάντοτε ὁριζοντία, ἂν δ' ἐπαναφέρωμεν ταχέως τὸ ἀγγεῖον εἰς τὴν προτέραν αὐτοῦ θέσιν βλέπομεν ὅτι ἡ κίνησις τοῦ ὑγροῦ ἐξακολουθεῖ μέχρις ὅτου ἡ ἐπιφάνεια αὐτοῦ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν προτέραν αὐτῆς ὁριζοντίαν θέσιν.

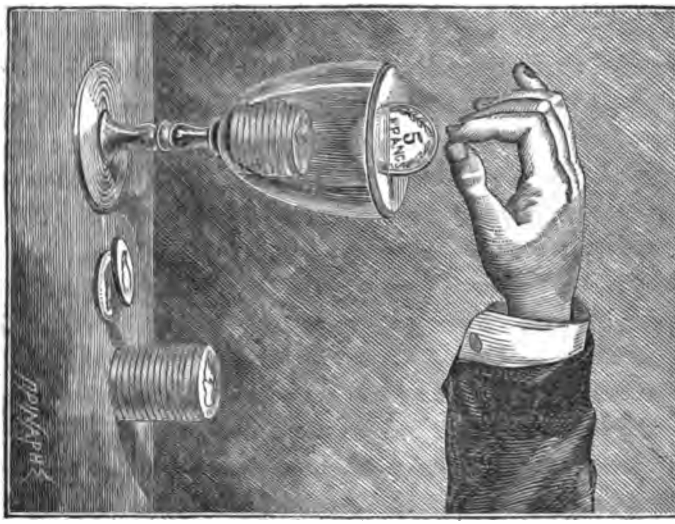
Λαμβάνομεν ποτήριον τὸ ὁποῖον πληροῦμεν ὕδατος μέχρι στεφάνης, ῥίπτομεν δὲ ἐντὸς αὐτοῦ μετὰ μεγίστης προσοχῆς, ὡς παριστᾷ ἡ εἰκὼν 10 νομίσματα, παρατηροῦμεν δὲ ὅτι δυνάμεθα νὰ ῥίψωμεν ἐντὸς τοῦ ποτηρίου, τὸ ὁποῖον ἦτο πλῆρες μέχρι χειλέων, ἀρκετὸν ἀριθμὸν νομισμάτων, χωρὶς νὰ ἐκχυθῇ οὐδὲ σταγὼν ὕδατος, ἡ δὲ ἐπιφάνεια τοῦ ὕδατος λαμβάνει σχῆμα καμπύλον ὡς παριστᾷ ἡ εἰκών. Τὸ πείραμα τοῦτο φαίνεται ὅτι ἀντιστρατεύεται εἰς τ' ἀνωτέρω περὶ ἰσορροπίας τῶν ὑγρῶν λεχθέντα καθ' ἃ ἵνα ἠρεμῇ ὑγρόν τι δέον ἡ ἐπιφάνεια αὐτοῦ νὰ ἦναι ἐπίπεδος. Ἡ ἀντίφασις ὅμως εἶναι μόνον κατὰ τὸ φαινόμενον, διότι ἐν τῷ περιγραφέντι πειράματι ἐκτὸς τῆς βαρύτητος ἐπενεργεῖ ἐπὶ τοῦ ὑγροῦ καὶ ἡ ἕλξις τῶν

παρειῶν τοῦ ἀγγείου, ἤτοι τῶν μορίων τῆς ὑάλου ἐπὶ τῶν τοῦ ὕδατος, αὕτη δὲ ἐμποδίζει τὸ ὕδωρ νὰ ἐχυθῇ τοῦ ἀγγείου καὶ εἶναι ἡ αἰτία δι' ἣν σχηματίζεται περὶ τὸ χεῖλος τοῦ ἀγγείου ἡ ἐν τῇ εἰκόνι φαινομένη συσσώρευσις τοῦ ὕδατος ἥτις ἀποτελεῖ οἱονεὶ πρόχωμα, κατὰ τῆς ἐκροῆς τοῦ ὕδατος.

Σῶμά τι ἐμβαπτιζόμενον ἐντὸς τοῦ ὕδατος ὑφίσταται πίεσιν καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις, ἥτις εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὸ βάθος μέχρι τοῦ ὁποίου βυθίζεται τὸ σῶμα. Λαμβάνομεν τὸν ὑάλινον σωλῆνα λαμπτῆρος προσαρμόζομεν εἰς τὸ ἄκρον αὐτοῦ δίσκον ἐκ παχέως χάρτου, τὸν ὁποῖον ἐξαρτῶμεν ἐκ νήματος, ὡς παριστᾷ ἡ εἰκὼν 11, καὶ κρατοῦντες διὰ τῆς χειρὸς τὸ νῆμα τεταμένον τηροῦμεν τὸν δίσκον προσκεκολλημένον ἐπὶ τῶν χειλέων τοῦ σωλῆνος, καὶ ἐμβαπτίζομεν τὸν σωλῆνα μετὰ τοῦ χαρτίνου δίσκου ἐντὸς ἀγγείου ὕδατος. Ἐὰν τώρα ἀφήσωμεν τὸ νῆμα βλέπομεν ὅτι ὁ δίσκος δὲν καταπίπτει, ἀλλὰ μένει προσκεκολλημένος ἐπὶ τῶν χειλέων τοῦ σωλῆνος κρατούμενος ἐκεῖ ὑπὸ τῆς κάτωθεν πρὸς τὰ ἄνω πιέσεως τοῦ ὕδατος, ἥτις δὲν ἰσορροπεῖται ὑπὸ πιέσεως ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω διότι ἐντὸς τοῦ σωλῆνος δὲν ὑπάρχει ὕδωρ, τὸ ὁποῖον νὰ παράγῃ τὴν πίεσιν ταύτην. Ἡ ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω πίεσις εἶναι τόσον μεγάλη ὥστε καὶ ἂν ἐντὸς τοῦ σωλῆνος χύσωμεν ἠρέμα καὶ μετὰ προσοχῆς ὕδωρ τὸ βάρος τοῦ ὕδατος δὲν καταρρίπτει τὸν χάρτινον δίσκον· τότε δὲ μόνον ὁ δίσκος οὗτος καταπίπτει, ὅταν ἐντὸς τοῦ σωλῆνος χύσωμεν τοσοῦτον ὕδωρ ὥστε ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ὕδατος ἐντὸς αὐτοῦ νὰ φθάσῃ εἰς τὸ αὐτὸ ὕψος πρὸς τὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὕδατος ἐκτὸς τοῦ σωλῆνος.

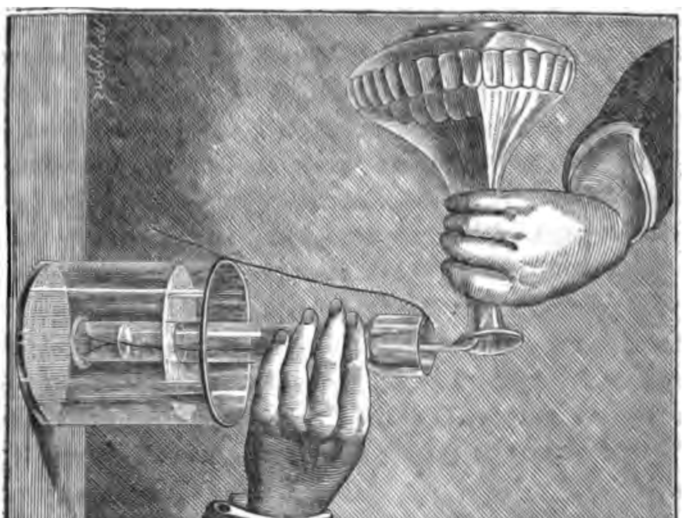
Ἐὰν ἐμβαπτίσωμεν σῶμά τι ἐντὸς τοῦ ὕδατος ἡ κάτω ἐπιφάνεια αὐτοῦ, ἥτις εἶναι βαθύτερον βεβυθισμένη ἐντὸς τοῦ ὕδατος πιέζεται ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω περισσότερον ἢ ὅσον πιέζεται ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τοῦ σώματος ἥτις εἶναι ὀλιγώτερον βεβυθισμένη ἐντὸς τοῦ ὕδατος ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω, ὥστε ἡ πίεσις τοῦ ὕδατος ἐπὶ τοῦ σώματος ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω δὲν ἰσορροπεῖται διὰ τῆς πιέσεως ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω, ἥτις εἶναι μικροτέρα τῆς πρώτης κατὰ τοσοῦτον καθ' ὅσον ἡ κατωτέρα ἐπιφάνεια τοῦ σώματος κεῖται βαθύτερον τῆς ἀνωτέρας, ἢ ἀκριβέστερον ἡ ὑπεροχὴ τῆς ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω πιέσεως πρὸς τὴν ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω εἶναι ἴση πρὸς τὸ βάρος ὄγκου ὕδατος ἴσου πρὸς τὸν ὄγκον τοῦ ἐμβεβαπτισμένου σώματος. Ἂν λοιπὸν τὸ βάρος τοῦ ἐμβεβαπτισμένου σώματος εἶναι μεγαλείτερον τοῦ βάρους ἴσου ὄγκου ὕδατος, ἢ ὡς κοινῶς λέγεται ἂν τὸ σῶμα εἶναι βαρύτερον τοῦ ὕδατος θέλει κατέλθει πρὸς τὸν πυθμένα τοῦ ἀγγείου, ἂν τὸ σῶμα ἦναι ἐλαφρότερον τοῦ ὕδατος θέλει ἀνέλθει πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ καὶ ἓν μέρος αὐτοῦ θέλει ἐξέλθει ἐκτὸς τοῦ ὕδατος οὕτως ὥστε ὄγκος ὕδατος ἴσος πρὸς τὸν ὄγκον τοῦ ἐντὸς τοῦ ὕδατος μένοντος μέρους τοῦ σώματος νὰ ἦναι ἴσος κατὰ τὸ βάρος μὲ τὸ βάρος τοῦ

ὅλου σώματος, ἂν δὲ τὸ βάρος τοῦ σώματος εἶναι ἴσον μὲ τὸ βάρος ἴσου ὄγκου ὕδατος ἂν δηλ. τὸ σῶμα δὲν εἶναι οὔτε βαρύτερον οὔτε ἐλαφρότερον τοῦ ὕδατος τότε τὸ σῶμα μένει εἰς οἱονδήποτε βάθος τεθῇ ἐντὸς τοῦ ὕδα-

Σχῆμα 10

τος. Ἐν γένει δὲ τὸ ἐντὸς ὑγροῦ τινος ἐμβαπτιζόμενον σῶμα ἀπόλλυσιν ἀπὸ τοῦ βάρους αὐτοῦ τοσοῦτον ὅσον εἶναι τὸ βάρος τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἐκτοπιζομένου ὕδατος.

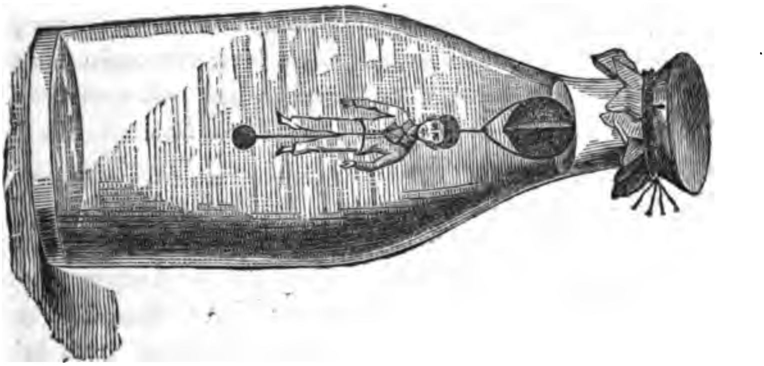

Σχῆμα 11

Ἡ εἰκὼν 12 παριστᾷ πείραμα κατὰ τὸ ὁποῖον παρουσιάζονται καὶ αἱ τρεῖς περιπτώσεις τῆς ἰσορροπίας τῶν ἐντὸς ὑγροῦ τινος ἐμβαπτιζομένων σωμάτων. Ἵνα ἐκτελέσωμεν τὸ πείραμα τοῦτο λαμβάνομεν κάρυον χω-

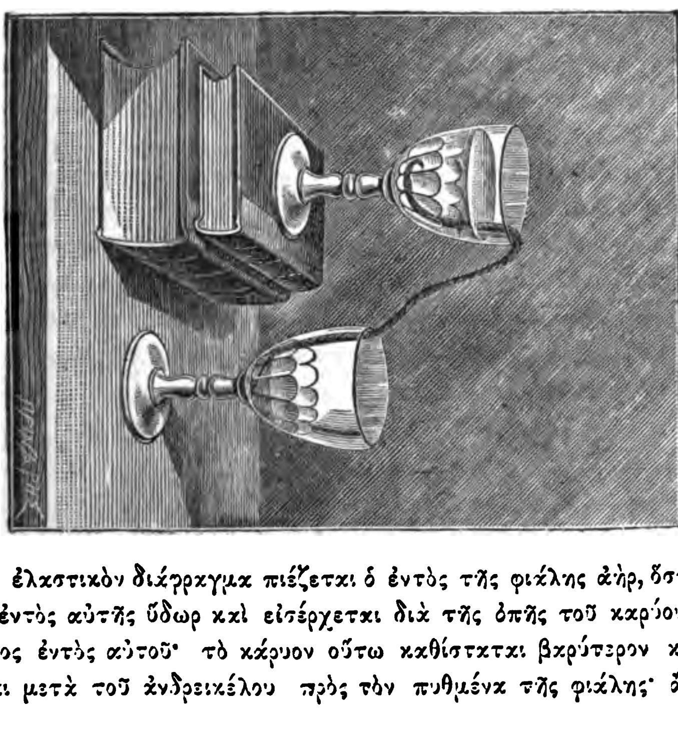
ρίζομεν εἰς δύο τὸ κέλυφος αὐτῶν καὶ ἀφαιροῦμεν τὴν ἔσωθεν σάρκα συγκολλῶμεν τὰ δύο ἡμίση τοῦ κελύφους δι' ἱσπανικοῦ κηροῦ ποιοῦμεν ὀπὴν πρὸς τὸ κάτω μέρος αὐτοῦ καὶ ἐξαρτῶμεν ἀπὸ τοῦ κενοῦ καρύου μικρὸν

Σχῆμα 12

ἀνδρείκελον καὶ βάρος τι οὕτως ὥστε ἐμβαπτιζομένου τοῦ ὅλου ἐντὸς ὕδατος νὰ ἐξέχῃ τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ μόνον μικρὸν μέρος τοῦ καρύου. Θέτομεν τὸ κάρυον μετὰ τοῦ ἀνδρεικέλου ὡς παριστᾷ ἡ εἰκὼν ἐντὸς φιάλης καὶ κλείομεν τὸ στόμιον αὐτῆς διὰ φύλλου ἐλαστικοῦ κόμμεος (caoutchouc) τὸ ὁποῖον ἐντείνομεν ἐπὶ τοῦ στομίου περιδένοντες διὰ νήματος περὶ τὸν λαιμὸν τῆς φιάλης. Ἂν πιέσωμεν νῦν διὰ τοῦ δακτύλου τὸ τε-

Σχῆμα 13

ταμένον ἐλαστικὸν διάφραγμα πιέζεται ὁ ἐντὸς τῆς φιάλης ἀήρ, ὅστις πιέζει τὸ ἐντὸς αὐτῆς ὕδωρ καὶ εἰσέρχεται διὰ τῆς ὀπῆς τοῦ καρύου ποσόν τι ὕδατος ἐντὸς αὐτοῦ· τὸ κάρυον οὕτω καθίσταται βαρύτερον καὶ κατέρχεται μετὰ τοῦ ἀνδρεικέλου πρὸς τὸν πυθμένα τῆς φιάλης· ἂν ἄρω-

μεν τὴν ἐπὶ τοῦ διαφράγματος πίεσιν τὸ εἰσελθὸν ἐν τῷ καρύῳ ὕδωρ ὠθούμενον ὑπὸ τοῦ ἐν αὐτῷ ἀέρος ἐξέρχεται καὶ τὸ κάρυον ἀνέρχεται εἰς τὴν προτέραν αὐτοῦ θέσιν. Δυνάμεθα νὰ κανονίσωμεν οὕτω πως τὴν πίεσιν ἐπὶ τοῦ ἐπὶ τοῦ στομίου τῆς φιάλης διαφράγματος ὥστε νὰ κρατήσωμεν τὸ κάρυον μετὰ τοῦ ἀνδρεικέλου αἰωρούμενον εἰς οἱονδήποτε βάθος τῆς φιάλης, τοῦτο δὲ συμβαίνει διότι εἰσέρχεται ἐντὸς τοῦ καρύου τοσοῦτον ὕδωρ ὥστε τὸ βάρος αὐτοῦ μετὰ τοῦ ἀνδρεικέλου καὶ τοῦ προσθέτου βαριδίου καθίσταται ἴσον πρὸς τὸ βάρος ὄγκου ὕδατος ἴσου πρὸς τὸν ὄγκον τῶν τριῶν τούτων ἀντικειμένων ὁμοῦ.

Πασίγνωστόν ἐστιν ὅτι ὁ σίδηρος καὶ ὁ χάλυψ εἶναι βαρύτερος τοῦ ὕδατος, καὶ ὅμως ἂν λάβωμεν κοινὴν βελόνην χρίσωμεν αὐτὴν διὰ λιπώδους οὐσίας ἢ τρίψωμεν μόνον μεταξὺ τῶν δακτύλων, ἐφ' ὧν ὑπάρχει πάντοτε λεπτὸν στρῶμα λιπώδους τινὸς οὐσίας καὶ ἔπειτα θέσωμεν αὐτὴν μετὰ προσοχῆς ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὕδατος, βλέπομεν ὅτι ἡ βελόνη δὲν καταβυθίζεται ἀλλὰ μένει ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας. Τοῦτο φαίνεται ὅτι ἀντίκειται εἰς ὅσα ἀνωτέρω εἴπομεν περὶ τῶν ἐν ὑγροῖς ἐμβαπτιζομένων σωμάτων. Ἐνταῦθα ὅμως ὡς καὶ κατὰ τὸ πείραμα τὸ παριστάμενον ὑπὸ τῆς εἰκόνος 11 ἐπενεργοῦσιν αἱ ἀτομικαὶ δυνάμεις ἐκεῖ μὲν τῆς ὑάλου καὶ τοῦ ὕδατος, ἐνταῦθα δὲ τοῦ λίπους καὶ τοῦ ὕδατος· τὸ ὕδωρ ἀπωθεῖται ἀπὸ τῆς γειτονείας τῆς βελόνης καὶ σχηματίζεται περὶ αὐτὴν κοίλωμά τι ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὕδατος ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐπιπλέει ἡ βελόνη, τοῦτο δὲ διότι τὸ βάρος τοῦ οὕτως ὑπὸ τῆς βελόνης ἐκτοπιζομένου ὕδατος εἶναι μεγαλείτερον τοῦ βάρους τῆς βελόνης. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον διάφορα ζωΰφια βαδίζουσιν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὕδατος χωρὶς οὐδόλως νὰ βυθίζωνται ἐντὸς αὐτοῦ.

Ἐνταῦθα δυνάμεθα ν' ἀναφέρωμεν καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ σχήματος 13 εἰκονιζόμενον πείραμα. Λαμβάνομεν δύο ποτήρια τὸ ἐν πλῆρες ὕδατος καὶ τὸ ἕτερον κενὸν καὶ θέτομεν τὸ πρῶτον ὑψηλότερον τοῦ δευτέρου, βυθίζομεν δὲ ἐντὸς τοῦ πρώτου ταινίαν ὑφάσματός τινος ἢ τεμάχιον θρυαλλίδος διαβεβρεγμένον τοῦ ὁποίου τὸ ἕτερον ἄκρον ἀπολήγει εἰς τὸ κενὸν ποτήριον, ὡς παριστᾷ ἡ εἰκών· τὸ ὕδωρ ὀλίγον κατ' ὀλίγον διὰ τῆς θρυαλλίδας μεταβαίνει ἀπὸ τοῦ πλήρους εἰς τὸ κενὸν ποτήριον.

ΤΟ ΠΑΓΩΤΟΝ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ϛ'. *

ΟΙ ΚΥΝΕΣ ΤΟΥ ΚΥΡ-ΓΑΒΡΙΗΛ.

Ὁ κὺρ-Γαβριὴλ ὡδήγησε τὸν Βροῦτον εἰς καφφενεῖόν τι τῆς ὁδοῦ Speranzella. Εἰσῆλθε πρῶτος καὶ ἐκάθησεν. Ἐκτύπησε δὲ διὰ τῆς χονδρᾶς ῥάβδου του τὴν τράπεζαν.

— Εἰς τὰς διαταγάς σας, ἐξοχώτατε, ἀπήντησεν ἐκ τοῦ βάθους τοῦ καφφενείου ἀνυπόδητος καὶ ἡμίγυμνος ὑπηρέτης.

— Βλάκα, εἶπεν ὁ κὺρ-Γαβριὴλ, ἐπειδὴ ἴσως εἶχε προσβληθῆ ἐκ τοῦ τίτλου τῆς ἐξοχότητος. Ἕνα ποτῆρι νερὶ, μία φωτιὰ καὶ τὴν ἐφημερίδα.

— Ἀμέσως, ἐξοχώτατε, ἐξηκολούθησεν ἀτάραχος ὁ ὑπηρέτης.

— Δὲν ἐτελείωσα ζῶον... Καὶ ἕνα καφφέ.

— Διὰ τὸν κύριον ἕνα καφφέ.

Καὶ στρεφόμενος πρὸς τὸν Βροῦτον· πῶς νὰ ἦνε, τὸν ἠρώτησε.

— Μὲ ῥῶμι.

— Ἕνα καφφὲ μὲ ῥῶμι, ἐφώναξεν ὁ ὑπηρέτης, καὶ μετ' ὀλίγα λεπτὰ τὸν ἔφερεν.

Ὁ Βροῦτος εἶχε ζητήσει μόνον ἕνα καφφὲ μὲ ὀλίγο ρῶμι. Ἀλλ' ὁ καφφὲς αὐτὸς εἶχε ἐπὶ τὸ μεγαλοπρεπέστερον ἡμίσειαν δωδεκάδα μυιῶν. Ἀφοῦ ὁ ὑπηρέτης ἀπεμακρύνθη ὁ κὺρ-Γαβριὴλ ἥναψε τὴν πίπαν του καὶ προσέφερε σιγάρον εἰς τὸν Βροῦτον.

— Εὐχαριστῶ, εἶπεν οὗτος. Εἰπέτε μου, ἀνεκαλύψατε τίποτε;

— Μικρὰ πράγματα ἀλλ' εἴμεθα ἐπὶ τὰ ἴχνη.... Ἴσως....

— Ἐὰν ἤμεθα ἐπὶ τὰ ἴχνη, οὔτε ὁ διάβολος θὰ μᾶς ἐμποδίσῃ νὰ προχωρήσωμεν.

— Οὔ, ὑπετονθόρισεν ὁ κὺρ-Γαβριὴλ, ὅταν ὁ Ἀνοιχτομάτης σταματᾷ οὔτε ὁ διάβολος αὐτὸς δύναται νὰ προχωρήσῃ.

— Πρὸ πάντων, φίλτατε κὺρ-Γαβριὴλ, τί ἐστιν Ἀνοιχτομάτης;

— Ἡσύχασε, παιδί μου, δὲν εἶνε οὔτε πρόεδρος δικαστηρίου οὔτε ἅγιος. Εἶνε ἁπλοῦς ὑπαστυνόμος τὸν ὁποῖον ἀπαντῶ καθ' ἡμέραν εἰς τὸ καφφενεῖον τῆς προκυμαίας ὅπου ἐπιτηρεῖ ἐμὲ καὶ τοὺς ἄλλους πελάτας. Ὁμιλεῖ μὲ ὅλους καὶ περὶ ὅλων, περὶ τῆς Κίνας, τοῦ κομήτου, τοῦ μεταξοσκώληκος καὶ τῆς Βελγικῆς ἐπαναστάσεως. Οἱ πλοίαρχοι, οἵτινες ἔρχονται πανταχόθεν εἰς ἐκεῖνο τὸ καφφενεῖον, δὲν ἠξεύρουν τὰ μισὰ ἀφ' ὅσα

* Ἴδε προηγούμενον τεῦχος σ. 170.

ἠξεύρει ὁ Ἀνοιχτομάτης. Ὁμιλεῖ ὅλας τὰς γλώσσας, καὶ γνωρίζει ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Νομίζω ὅτι ἦτο ἄλλοτε πειρατής.

— Δὲν τὸ πιστεύω, εἶπεν ὁ Βροῦτος. Ὁ πειρατὴς κλέπτει καὶ φονεύει, ἀλλὰ δὲν γίνεται ποτὲ κατάσκοπος.

— Κάθε πρᾶγμα ἔχει τὰς ποικιλίας του, παιδί μου. Ἀδιάφορον, ἐγὼ τὸν γνωρίζω πρὸ δέκα ἐτῶν· τοῦ προσέφερα ἓν παγωτὸν, καὶ τῷ διηγήθην τὴν ὑπόθεσιν τοῦ λοχίου καὶ τῆς Ἰωσηφίνης.

— Παγωτόν ; Μπᾶ! ὁ πειρατὴς δὲν πίνει παρὰ ῥῶμι.

— Ὁ Ἀνοιχτομάτης πέρνει ἀπὸ ὅλα ὅταν δὲν τοῦ κοστίζουν τίποτε.

Ἀφοῦ μὲ ἤκουσε προσεκτικῶς ἐπί τινα λεπτὰ, ἐσκέφθη ὀλίγον, ἐξήγαγεν ἐκ τοῦ θυλακίου ῥυπαρόν τι χαρτοφυλάκιον, καὶ ἔγραψε σημειώσεις τινάς. Ἔπειτα μοὶ εἶπεν. Θὰ ἔλθῃς νὰ μ' εὕρῃς ἐδῶ αὔριον—σήμερον δηλαδὴ—καὶ θὰ ἴδωμεν ἂν δυνάμεθα νὰ κάμωμεν τίποτε.

— Ἐπῆγες λοιπόν ;

— Ἀπ' ἐκεῖ ἔρχομαι.

— Καὶ τί σοὶ εἶπε ;

— Τίποτε· τῷ προσέφερα ἕνα καφφὲ μὲ ἓν ποτῆρι ῥῶμι καὶ συνώδευσα ἀκολουθῶν αὐτόν.

— Ἐκ σεβασμοῦ βέβαια.

— Κατὰ διαταγήν του. Ὁ Ἀνοιχτομάτης περιπατεῖ πάντοτε μόνος. Γνωρίζει τοὺς πάντας ἀλλὰ δὲν θέλει πλησίον του κανένα.

— Ἀπὸ ὑπερηφάνειαν ἢ ἀπὸ ἐντροπήν ;

— Ἐρώτησε τὸν ἴδιον ἅμα τὸν ἴδῃς. Ἐπήγαμεν λοιπὸν εἰς τὴν ἀστυνομίαν, αὐτὸς ἐμπρὸς, ἐγὼ ὀπίσω· ἀνέβημεν μέχρι τοῦ τελευταίου πατώματος καὶ ἐσταματήσαμεν εἰς θύραν ἐφ' ἧς ἦτο γεγραμμένον «Γενικὸν Ἀρχεῖον».

— Ἀρχίζω νὰ ἐννοῶ, εἶπεν ὁ Βροῦτος.

— Εἶνε ἡλίου φαεινότερον, ἀλλὰ ὁμολόγησε ὅτι οὔτε σὺ, οὔτε ἐγὼ δὲν τὸ εἴχομεν σκεφθῆ. Ὁ Ἀνοιχτομάτης ἤνοιξε καὶ εἰσῆλθε.

— Νὰ περιμένω ἐδῶ ; τὸν ἠρώτησα.—Ὄχι ἔλθε μετ' ἐμοῦ, μοὶ εἶπε. Θέλω νὰ σοὶ ἀποδείξω ὅτι ὅταν ὁ Ἀνοιχτομάτης ὑπόσχεται κρατεῖ τὸν λόγον του. Ὁ θυρωρὸς τὸν ἐγνώριζε. Διήλθομεν σκοτεινόν τινα διάδρομον πλήρη παλαιῶν καὶ κεκονιαμένων φακέλλων, καὶ εἰσήλθομεν εἰς δωμάτιον ἐν τῷ βάθει.

— Ἰδοὺ ἐγὼ, κύριε κόμη, εἶπεν ὁ Ἀνοιχτομάτης ἀποκαλύπτων εὐσεβάστως τὴν κεφαλήν.

Ὁ κόμης ἦν ἀνθρωπάριον ἰσχνὸν ἔχων τρόπους γυναικείας εὐπροσηγορίας.

— Συνεκέντρωσα ὅ,τι σᾶς χρησιμεύει, ἀπήντησεν ὁ κόμης ἐγερθεὶς καὶ διευθυνόμενος πρὸς τὸ ἀνάκλιντρον, ἐφ' οὗ καθήμενος προσεκάλεσε πλησίον του τὸν Ἀνοιχτομάτην. Ἐγὼ ἔμεινα ὄρθιος. Ὁ κόμης ἀφοῦ ἐννόησεν ὅτι

αἱ πληροφορίαι τὰς ὁποίας ἐζητοῦμεν, μ' ἐνδιέφερον πολὺ, μοὶ ἔδειξε κάθισμα πλησίον τοῦ ἀνακλίντρου ἵνα καθίσω. Ἔκτοτε μετ' ἐμοῦ μόνον ὡμίλει. Καὶ νομίζω μάλιστα ὅτι τὸ αἴσθημα τῆς ἀποστροφῆς τὸ ὁποῖον διέκρινα ὅτε ὡμίλει πρὸς τὸν Ἀνοιχτομάτην, κατεπραΰνετο ὅτε ἀπετείνετο πρὸς ἐμέ. Δὲν ἦτο πλέον ὁ ἀνώτερός μου, δὲν ἦτο ὁ ἀστυνόμος, ὅστις ὡμίλει πρὸς ὑποδεέστερόν του κλητῆρα· ἦτο ὁ εὐγενὴς, ὅστις προσέφερεν ὑπηρεσίας εἰς ἕνα δυστυχῆ.

— Ὁ κόμης σου, ἐὰν δὲν ἦτο κόμης, μὲ τοιαύτας ἀρχὰς θὰ ἦτο ἀδύνατον, ἀγαπητέ μου Δὸν Γαβριὴλ, νὰ διατηρήσῃ τὴν θέσιν του.

— Ὁ κόμης λοιπὸν ἔλαβε μέγαν φάκελλον κεκονιαμένων ἐγγράφων καὶ ἀνοίγων αὐτὸν μὲ ἠρώτησεν·

— Ἠξεύρετε τίς ἦτο αὕτη ἡ Ἰωσηφίνα Τρυγόνα ;

— Ὄχι, κύριε, ἀπήντησα, ἐπεφορτίσθην παρ' ἄλλου ἵνα ζητήσω πληροφορίας περὶ αὐτῆς.

— Καλά ! τότε ἂς ἀρχίσωμεν κατὰ τάξιν, εἶπεν ἐκεῖνος.

«Κατὰ τὸ ἔτος 1813 τὸ μοναστήριον τῆς Παναγίας τῆς *Κωνσταντινουπόλεως* εἶχεν ἐρημωθῇ ὑπὸ τοῦ Ἰωακεὶμ Μουρά. Ἐν τῷ μοναστηρίῳ τούτῳ εὑρίσκετο μοναχή τις, ἀγνοῶ ἐκ τίνος πόλεως τῆς Βορείας Ἰταλίας, γραῖα, ἔχουσα παρ' αὐτῇ ὡς ὑπηρέτριαν δεκαεξαετῆ παρθένον. Ἡ κόρη αὕτη εἶχεν εἰσέλθει εἰς τὸ μοναστήριον ὅτε ἦγε τὸ τρίτον ἢ τέταρτον ἔτος. Οὐδὲν ἄλλο ἐνεθυμεῖτο ἢ ὅτι εἶχέ ποτε ὁδοιπορήσει ἐπί τινας ἡμέρας ἐφ' ἁμάξης μετά τινος γυναικός. Ἡ ἀστυνομία ὑπωπτεύθη ὅτι ἦτο συγγενὴς τῆς γραίας ἐκείνης μοναχῆς.

«Ἦτο ἡ Ἰωσηφίνα, ἥτις κατόπιν ἐκλήθη Τρυγόνα, ἀγνοῶ διατί.

«Ἡ γραῖα μοναχὴ ἐκαλεῖτο Σεραφίνη ἐν τῷ μοναστηρίῳ, καὶ Ἰουλία Ἀλδόσση ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Διαλυθέντος τοῦ μοναστηρίου ἡ Σεραφίνη καὶ ἡ Τρυγόνα ἐνοικίασαν δωμάτιον πλησίον τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Ἰωσὴφ καὶ ἀπέζων ἐκ τῆς μικρᾶς συντάξεως τῆς γραίας, ἐξ ὀλίγων χρημάτων, ἅτινα εἶχεν αὕτη οἰκονομήσει, καὶ ἐκ τοῦ προϊόντος τῶν ἐργοχείρων ἅτινα ἡ νεᾶνις Ἰωσηφίνα κατεσκεύαζε διά τινας κυρίας, αἵτινες διετήρουν ἔτι ἐν κρυπτῷ πίστιν πρὸς τοὺς Βουρβόνους. Ἐδῶ ὁ Ἀνοιχτομάτης ἐτόλμησε νὰ διακόψῃ τὸν κόμητα, καὶ εἶπεν·

— Οἱ πιστοὶ μένουσι πάντοτε ἐν τῷ κρυπτῷ. Μόνον οἱ ἀποστάται ἔχουσι τὸ θράσος νὰ ἀποκαλύπτωνται καὶ διὰ τοῦτο ἀπαγχονίζονται.

Ὁ κόμης παρετήρησε τὸν Ἀνοιχτομάτην ἀσκαρδαμυκτεὶ καὶ χωρὶς ν' ἀπαντήσῃ ἐξηκολούθησεν·

— Αἱ δύο γυναῖκες ἔζησαν τοιουτοτρόπως ἐντίμως ἐπί τινας μῆνας. Ἀλλ' ἀπέναντι αὐτῶν κατῴκει νέος ἀξιωματικὸς τοῦ ἱππικοῦ, ὅστις εἶχεν ἀπολέσει τὸν βραχίονα, καὶ περὶ τοῦ ὁποίου περιττὸν εἶνε νὰ προσθέσωμεν ἄλλο.

— Μὲ συγχωρεῖτε, κύρις κόμη, ὑπέλαβον· μήπως ἦτο ὁ λοχίας Πέτρος Κολίνης ὁ ἐπικληθεὶς «Τά 'καμε θάλασσα».

Ὁ κόμης μὲ παρετήρησε καὶ εἶτα ἐξηκολούθησεν·

— Αὐτὸς ἦτο. Ὁ Πέτρος Κολίνης ἦτο λοχίας ἐν τῷ Νεαπολιτικῷ στρατῷ κατὰ τὸ 1799. Ἀλλ' ἦτο συνταγματάρχης καὶ βαρῶνος ἐν τῷ στρατῷ τῆς Γαλλίας.

«Οἱ Γάλλοι ἰατροὶ τὸν εἶχον ἀποστείλει εἰς Ἴσκιαν ἵνα ἰαθῇ ἐκ τῶν πληγῶν. Ὁ συνταγματάρχης εἶδε τὴν Ἰωσηφίνην, ἠράσθη αὐτῆς, καὶ ἀπέμεινεν εἰς Νεάπολιν. Ἀλλ' ἐπειδὴ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ὁ καιρὸς ἔσπευδεν, ὁ συνταγματάρχης Κολίνης ἀπήγαγε τὴν Ἰωσηφίνην καὶ ὡδήγησεν αὐτὴν εἰς δωμάτιόν τι τῆς ὁδοῦ τοῦ Ἡλίου ἵνα τὴν διατηρῇ κρυφίως ἐκεῖ. Μετά τινα χρόνον ἡ Ἰωσηφίνα ἦτο ἔγκυος. Ἀκριβῶς κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας ὁ Ναπολέων ἀπεβιβάζετο εἰς Κάννας καὶ ὁ πόλεμος ἐπανήρχιζε.

«Μιᾷ ἡμέρᾳ ἡ Ἰωσηφίνα ἔλαβεν ἐπιστολὴν παρὰ τοῦ συνταγματάρχου, δι' ἧς τῇ ἀνήγγειλε τὴν ἀναχώρησίν του εἰς τὸ στρατόπεδον ἔνθα ὁ Ναπολέων ἐκάλει ὅλους τοὺς ἀνδρείους του. Ὁ Βαρῶνος ἀφῆκεν αὐτῇ πᾶν ὅ,τι εἶχεν, ὑποσχεθεὶς ἢ νὰ ἐπανέλθῃ στρατηγός, ἢ ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει νὰ μὴ ἐπανέλθῃ πλέον. Διότι ἐφαίνετο δυσηρεστημένος ἐκ τῆς θέσεως καὶ ἐκ τοῦ μισθοῦ τοῦ συνταγματάρχου, ἀφοῦ ἀπέκτησεν ἐρωμένην καὶ θυγατέρα.

— Καὶ ἐκράτησε τὴν ὑπόσχεσίν του; ἠρώτησα τὸν κόμητα.

— Οὐχὶ ἐντελῶς μοὶ εἶπεν. Ἐπανῆλθεν εἰς Νεάπολιν μετὰ δεκαοκτὼ μῆνας, μὲ μίαν κνήμην ὀλιγώτερον, ἀλλὰ πάντοτε συνταγματάρχης.

«Ὁ Ναπολέων μετὰ τὴν μάχην τοῦ Βατερλὼ δὲν ηὐκαίρησεν ἴσως ἵνα ὀνομάσῃ αὐτὸν στρατηγὸν καὶ κόμητα. Ὁ συνταγματάρχης Κολίνης εἶχε σχετισθῇ μετὰ τοῦ Μουρά. Ἦτο φίλος τοῦ πρίγκηπος Εὐγενίου. Οἱ Βουρβόνοι τῆς Γαλλίας ἕνεκα τούτου τὸν ἀπέβαλον ἀπὸ τὰς τάξεις των. Ὅτε δ' ἦλθεν εἰς Νεάπολιν ἡ κυβέρνησις τοῦ Βασιλέως Φερδινάνδου, δὲν ἠθέλησε νὰ τῷ ἀναγνωρίσῃ εἰμὴ τὸν βαθμὸν τοῦ λοχίου, τὸν ὁποῖον εἶχε λάβει ἐν τῷ βασιλικῷ στρατῷ ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Μάκ. Ὁ συνταγματάρχης ἐξέφρασε δι' αὐτὸ τὰ παράπονά του. Ὁ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν, ἐσύστησεν αὐτὸν εἰς τὸν πρίγκηπα τῆς Κανόσης, ὅστις τὸν ἐφυλάκισε. Τὸ ἐλεγκτικὸν συνέδριον οὐδέποτε ἐτακτοποίησε τὴν σύνταξίν του· ὁ δὲ συνταγματάρχης ἀπηξίωσε νὰ τὴν ζητήσῃ πλέον· εἰς οὐδένα δ' ἔκτοτε ὡμίλησε περὶ τῆς ὑποθέσεώς του, καὶ ὑπεσχέθη νὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ λοχίου· Ἐξῆλθε τῆς φυλακῆς μετὰ δύο ἔτη καὶ ἐξεσφενδονίσθη εἰς τὴν ἐπαρχίαν.

— Συνταγματάρχης καὶ Βαρῶνος! ἀνέκραξεν ὁ Βρούτος. Ἆ τὸν ἄθλιον! οὐδέποτε μοὶ ὡμίλησε περὶ τούτου.

— Ναὶ ἔχεις δίκαιον, εἶπεν ὁ κὺρ-Γαβριήλ. Ἀλλ' ἐπανέλθωμεν εἰς τὸν

κόμητα. Ὅτε ὁ συνταγματάρχης ἐπανῆλθεν, ἀμέσως ἐζήτησε πληροφορίας περὶ τῆς ἐρωμένης καὶ τῆς θυγατρός του. Ἀλλ' οὐδετέραν ἠδυνήθη νὰ ἐπανεύρῃ.

— Δὲν εἶνε ἰδικόν του σφάλμα, καθότι πρὸ δεκαοκτὼ ἐτῶν τὰς ζητεῖ, εἶπον ἐγὼ πρὸς τὸν κόμητα.

— Οὐδόλως ἀμφιβάλλω, ἀπήντησεν οὗτος. Δύο μῆνας μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ συνταγματάρχου, ἡ Ἰωσηφίνα ἔδωκε ζωὴν εἰς θυγάτριον. Τὰ ὀλίγα σκοῦδα ἅτινα τῇ εἶχεν ἀφήσει ὁ ἐραστής της, ἐδαπανήθησαν ταχέως. Ἐπανῆλθε παρὰ τῇ γραίᾳ Σεραφίνῃ, παρὰ τὸν ἅγιον Ἰωσήφ. Μετ' ὀλίγας ἑβδομάδας ἡ γραῖα ἀπέθανε καὶ ἡ Ἰωσηφίνα ἀπέμεινε μόνη, ἄνευ χρημάτων, ἄγνωστος ἐν τῷ κόσμῳ μεθ' ἑνὸς θυγατρίου. Δὲν γνωρίζω καλῶς τὰ οἰκογενειακὰ τῆς γυναικὸς ἐκείνης. Ἡ ἀστυνομία, δὲν φροντίζει περὶ τῶν ψυχικῶν περιπετειῶν καὶ τῆς κοινωνικῆς πάλης· τοῦτο εἶνε ἔργον τοῦ Θεοῦ.

«Μετ' οὐ πολύ, ἐξέθεσε μιᾷ ἡμέρᾳ τὸ θυγάτριόν της πρὸ τοῦ ναοῦ τῆς Εὐαγγελιστρίας, μετ' ἐπιστολῆς, ἐν ᾗ ὑπέσχετο ὅτι ἤθελε τὸ παραλάβει, μόλις ἡ τύχη τῇ ἤθελέ πως μειδιάσῃ, καὶ ὁ Θεὸς τὴν εὐσπλαγχνισθῇ.

«Μετὰ ταῦτα συνέβη πᾶν ὅ,τι συνήθως συμβαίνει εἰς ὅλας τὰς νέας καὶ ὡραίας γυναῖκας, αἵτινες ὑποπεσοῦσαι εἰς τὸ πρῶτον σφάλμα, ἀπεμονώθησαν ξέναι πρὸς πᾶσαν ἐργασίαν, καὶ ἐκτεθειμέναι εἰς τοὺς πειρασμούς, εἰς τὰς ἀνάγκας καὶ τὰς συνεπείας τῆς νεότητος καὶ τοῦ κάλλους. Κατ' ἀρχὰς προσεφέρθη, κατόπιν ἐπωλήθη.

— Ἐνθυμοῦμαι, εἶπεν ὁ Ἀνοιχτομάτης.

— Ἅπασα ἡ δυστυχὴς καὶ ῥυπαρὰ αὕτη ἱστορία, ἐξηκολούθησεν ὁ κόμης, ἐκτίθεται εἰς τὸν φάκελλον τοῦτον τῶν ἐγγράφων κατατεθεῖσα παρ' αὐτῆς τῆς Ἰωσηφίνης καὶ ἄλλων, καὶ συνταχθεῖσα ὑπό τινος ἀνακριτοῦ ὅστις ἐδίκαζε φοιτητὴν φονεύσαντα Ἑλβετὸν ἀξιωματικόν, διότι οὗτος ἤθελε νὰ ἁρπάσῃ τὴν Ἰωσηφίνην ἔν τινι καταγωγίῳ.

— Πράγματι, προσέθηκεν ὁ Ἀνοιχτομάτης· ὁ φοιτητὴς ἔσυρε τὸ ἐγχειρίδιον ἐκ τῆς ῥάβδου του, ὁ δ' ἀξιωματικὸς τὸ ξίφος. Ἡ μονομαχία ἔλαβε χώραν ὑπὸ τὴν λάμψιν τοῦ φανοῦ «Τῆς Παναγίας τῶν δακρύων», ζωγραφημένης ἐπὶ τοῦ τοίχου τῆς ἐντίμου ἐκείνης κατοικίας. Ὁ ἀξιωματικὸς ἐφονεύθη.

— Ἀκριβῶς, ἐξηκολούθησεν ὁ κόμης· ἡ Ἰωσηφίνα ἐφυλακίσθη διότι αὐτὴ εἶχεν ἐξερεθίσει τὸν φοιτητὴν κατὰ τοῦ ἀξιωματικοῦ τὸν ὁποῖον ἀπεστρέφετο. Μετά τινα χρόνον ἐξήχθη τῆς φυλακῆς, ἔτρεξεν ἀπὸ ὁδοῦ εἰς ὁδόν, ἀπὸ οἰκίας εἰς οἰκίαν, καὶ τέλος εἰσῆλθε κακὴν κακῶς εἰς τὸ νοσοκομεῖον τῆς «Παναγίας τῆς πίστεως». Ἐκεῖ τὴν περισυνήγαγε ἀγαθός τις Ἐφημέριος. Μετά τινα χρόνον ὅμως ἡ Ἰωσηφίνα βαρυνθεῖσα τοὺς αὐστηροὺς κανόνας εἰς τοὺς ὁποίους τὴν ὑπέβαλλεν ὁ Ἐφημέριος πρὸς ἐξι-

λασμόν της καὶ περιφρονοῦσα τὴν ἐργασίαν, ἀνελήφθη μιᾷ πρωΐᾳ ἐκ τοῦ κελλίου τοῦ φιλανθρώπου ἱερέως κλέψασα καί τινα ἀργυρᾶ ἀντικείμενα, χωρὶς νὰ γνωρίζῃ τις περὶ αὐτῆς τι. Ἡ πιστοποίησις τοῦ ἐφημερίου περὶ τῆς φυγῆς της, εἶνε ἡ τελευταία εἴδησις, ἥτις ἀναφέρεται εἰς τὴν γυναῖκα ταύτην. Ἀληθὲς εἶνε ὅτι μῆνας τινὰς πρότερον, εἶχε παραλάβει τὴν θυγατέρα της ἐκ τοῦ Ὀρφανοτροφείου, ἐν τῷ ὁποίῳ μετὰ τὸ Βρεφοκομεῖον διέμενε.

— Πόσων ἐτῶν ἦτο τότε;

— Δώδεκα ἐτῶν.

— Καὶ ἡ ἀστυνομία δὲν τὴν ἐπανεῦρε πλέον; Ἐγὼ ἀπουσίαζον κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.

— Νομίζω, ἀπήντησεν ὁ κόμης, ἐν τοῖς ἀρχείοις δὲν ὑπάρχει ἄλλο ἴχνος αὐτῆς. Τὴν ἐζητήσαμεν πανταχοῦ καὶ τὴν ζητοῦμεν ἀκόμη ἕνεκα τῆς κλοπῆς.

— Τότε ἀπέθανεν ἢ ζῇ ὑπὸ νέον ὄνομα, ἐὰν δὲν κατέφυγεν εἰς ἐπαρχίαν τινὰ παρετήρησεν ὁ Ἀνοιχτομάτης.

— Πιθανὸν εἶπεν ὁ κόμης ψυχρῶς, καὶ ἠγέρθη.

Τοῦτο ἐσήμαινε ὅτι αἱ πληροφορίαι τὰς ὁποίας εἶχε νὰ μᾶς δώσῃ εἶχον ἐξαντληθῆ, καὶ ὅτι ὠφείλομεν νὰ τὸν ἀφήσωμεν ἐλεύθερον. Τὸν ηὐχαρίστησα, προσέφερα μίαν δραχμὴν εἰς τὸν θυρωρὸν, καὶ ἰδού με.

Ὁ Βροῦτος μετὰ μικρὰν σιωπὴν εἶπε.—Τοῦτο δὲν ἀρκεῖ· μία γυνὴ δὲν ἐξατμίζεται ὡς σταγὼν ὕδατος πρὸ τοῦ Ἡλίου.

— Θὰ ἦνε νεκρὰ, μετανοοῦσα ἢ μετημφιεσμένη, εἶπεν ὁ Ἀνοιχτομάτης. Ἰδοὺ τρεῖς ὁδοὶ δι' ὧν πρέπει νὰ φθάσωμεν εἰς τὸ ἄγνωστον. Ὁ ἀποθνήσκων ἀφίνει ἴχνη.

— Ναὶ, ἀλλὰ ὁ μεταβάλλων ὄνομα δὲν ἀφίνει. Καὶ αὐτὴν τὴν ὁδὸν ἀκριβῶς ἐκλέγει ὁ ἐπιθυμῶν νὰ διαφύγῃ τὴν ἀστυνομίαν.

— Ἀλλὰ τότε τί θὰ κάμωμεν;

Ὁ κὺρ-Γαβριὴλ ἔξεσε τὴν κεφαλήν του, ἐξέπεμψε νέφος καπνοῦ καὶ προσέθηκεν ἡσύχως. Ἄκουσον, παιδί μου, ἐὰν ἡ γυνὴ αὕτη ἀπέθανεν ἢ μετεμελήθη, ὁ συνταγματάρχης σου δὲν ἔχει τίποτε πλέον νὰ κάμῃ, εἶνε χαμένη δι' αὐτόν.

— Λοιπόν; προσέθεσεν ὁ Βροῦτος μετ' ἀνυπομονησίας.

— Λοιπὸν, ἐξηκολούθησεν ὁ κὺρ-Γαβριὴλ, πρέπει νὰ βεβαιώσωμεν ἓν μόνον πρᾶγμα, ὅτι δηλαδὴ δὲν εἶνε εἰς Νεάπολιν.

— Ἀλλ' ἂν ἡ ἀστυνομία δὲν γνωρίζει τι περὶ αὐτῆς καὶ παραιτεῖται πάσης ἀναζητήσεως, πῶς θὰ κατορθώσωμεν ἡμεῖς νὰ τὴν ἀνακαλύψωμεν; Μήπως γνωρίζεις κανένα Χριστόφορον Κολόμβον;

— Τίς οἶδε! τόσῳ μᾶλλον καθόσον ὑπάρχει καὶ ἓν κοράσιον.

— Πῶς; πῶς;

— Ἰδοὺ πῶς σκέπτομαι· γυνὴ ἥτις φεύγει ἐκ τοῦ ἀσύλου τῆς μετα-

νοίας κλέπτουσα καὶ πράγματά τινα, ἀποφασίζει τοῦτο ἢ διὰ νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴν Αὐλὴν, ἢ διὰ νὰ ἐπαίρηται ἐν τῇ ὁδῷ τῆς Κιάγιας ἐπὶ ὀχήματος φέροντος οἰκόσημον.

— Εἶνε ἀληθές.

Γυνὴ ὡραία καὶ νέα ἀκόμη ἡ ὁποία ἐγκαταλείπει τὸ κελλίον, ἀποδεικνύει ὅτι ἐβαρύνθη τὴν μεταμέλειαν, ἡ ὁποία δὲν τὴν εἶλκε.

— Λοιπόν;

— Λοιπὸν ἀφοῦ ἡ ἀστυνομία ἔχασε τὰ ἴχνη της, καὶ ἡ ἀστυνομία ἐνδιαφέρεται νὰ μάθῃ ποῦ κρύπτεται ἡ κλέπτρια, σημαίνει ὅτι ἡ Ἰωσηφίνα ζῇ ἀφανῶς μετὰ τῆς θυγατρός της ἔν τινι κρύπτῃ.

— Τοῦτο δὲν εἶνε φυσικὸν συμπέρασμα· τίς οἶδε ἐὰν νέος τις ἐφημέριος τὴν κατήχησε πάλιν.

— Ὄχι, εἶπεν ὁ Δὸν Γαβριὴλ, ἡ δωδεκαέτις θυγάτηρ της καταστρέφει τὴν ὑπόθεσιν ταύτην· ἐὰν ἦτο δεκαεξαέτις ἠδυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν κάτι τι ἄλλο.

— Εἶνε δεκαοκτὼ ἐτῶν σήμερον, μοὶ φαίνεται.

— Ναὶ, ἀλλὰ μὴ προτρέχωμεν. Πρέπει νὰ εὕρωμεν, ὡς καὶ οἱ κυνηγοὶ τὰ πρῶτα ἴχνη, καὶ ἔπειτα νὰ προχωρήσωμεν.

— Λοιπόν.

— Λοιπὸν, ὑπάρχει, φίλτατέ μου, ἀστυνομία τις ὑπερβαίνουσα πάσας τὰς ἀστυνομίας τοῦ κόσμου.

— Ποία;

— Ἡ ἀστυνομία τοῦ Πάπα.

— Ἀλήθεια! εἶπεν ὁ Βροῦτος μετὰ θαυμασμοῦ. Ἐννόησα.

— Τότε εἴμεθα σύμφωνοι. Ἡ γυνὴ ἔχει ἀνάγκην, καὶ ἂν δὲν πιστεύῃ, τῆς θρησκείας διὰ νὰ κρυβῇ καὶ νὰ ζήσῃ· αἱ τοιαῦται ὑπάρξεις ἐκεῖ καταλήγουσι πάντοτε. Αἱ γυναῖκες δὲν ζῶσιν ἢ ἐκ δύο πραγμάτων μόνον· ἐκ τῆς ἀρετῆς ἀθλίως, καὶ ἐκ τῆς ἁμαρτίας ἐνίοτε καλῶς, πάντοτε ὅμως κάλλιον ἢ ἐκ τῆς ἀρετῆς. Πρέπει λοιπὸν ὁ ἐφημέριος τοῦ θείου σου νὰ γράψῃ εἰς τοὺς δώδεκα συναδέλφους του τῶν δώδεκα τμημάτων τῆς Νεαπόλεως ἵνα ἐρωτήσωσι τοὺς πνευματικοὺς τῶν ἐκκλησιῶν περὶ τῆς ἐν λόγῳ Ἰωσηφίνης Τρυγόνος ἢ ἄλλης τινὸς γυναικὸς διελθούσης τοιαύτας περίπου περιπετείας· πρέπει ἐπὶ τέλους, νὰ ἐνεργήσωμεν ἀμέσως, ὁ ἐφημέριος τοῦ θείου σου νὰ ἀποταθῇ εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον ὅπως κατορθώσῃ νὰ συμπληρώσῃ τὰς πληροφορίας τῆς ἀστυνομίας· μετὰ ταῦτα ἔσο ἥσυχος, ἐντὸς δύο ἢ τὸ πολὺ τριῶν ἑβδομάδων θὰ λάβῃς τὸ πιστοποιητικὸν τοῦ θανάτου τῆς Ἰωσηφίνης ἢ τὸν ἀριθμὸν τοῦ διαβατηρίου της, ἢ ἐπὶ τέλους τὴν διεύθυνσίν της.

Ὁ Βροῦτος ἠγέρθη καὶ ἐν ἐνθουσιασμῷ, ἐνηγκαλίσθη τὸν Κὺρ Γαβριὴλ, ὅστις ὑπέστη ἡρωϊκῶς τὰς φιλοφρονήσεις ταύτας καὶ ἐξηκολούθησεν·

— Ἐτήρησα τὸν λόγον μου. Τώρα εἶνε ἡ σειρά σου. Εἰπέ μου τὴν ἰδέαν σου περὶ τῆς κωμῳδίας.

— Ἔχω καλλιτέραν πρότασιν, φίλτατε κὺρ Γαβριὴλ, ἀπήντησεν ὁ Βροῦτος. Σοῦ δίδω τὴν ἰδέαν τῆς κωμῳδίας διὰ τὰς κούκλας σου, καὶ ζητῶ τὴν συνεργασίαν σου εἰς τὸ δρᾶμα τὸ ὁποῖον ἑτοιμάζω διὰ τὸ θέατρον Fiorentini.

— Ὀνειρεύεσαι παιδί μου;

— Ναὶ, ἐν δρᾶμα καὶ μία καλὴ πρᾶξις.

Α. Φραδασίλης

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΠΕΙΡΑΙ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ

Καθαριζομένων πρό τινος τῶν περὶ τὸ στόμιον τοῦ λιμένος Πειραιῶς μερῶν ἔξωθεν τῶν φανῶν καὶ πρὸς τῇ δεξιᾷ τῷ εἰσιόντι ἀκτὴν ἀπεσύρθησαν ἐκ τοῦ πυθμένος τῆς θαλάσσης εἴκοσι καὶ τρία τεμάχια παλαιῶν μνημείων, ἀνήκοντα εἰς τοὺς ἐπιτυμβίους καλουμένους λίθους καὶ φέροντα γλυφὰς ἀναλόγους καὶ ἐπιγραφάς. Ἄγνωστον πῶς εὑρίσκοντο τοσαῦτα τεμάχια ἐκεῖ καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὅλως ἄγνωστος καὶ ἡ προέλευσις καὶ ὁ τόπος ἐν ᾧ ἀρχικῶς ἵδρυντο. Ὁπωσδήποτε συσσώρευσις τοιαύτη θραυσμάτων τῶν πλεῖστον μεγαλειτέρων μνημείων ὑποδεικνύει ματαίωσιν ἄδηλον διὰ τίνα λόγον, τῆς ἐξαγωγῆς τῶν ἀντικειμένων τούτων, τίς οἶδεν ὑπὸ τίνων συναθροισθέντων εἰς ἀπεμπόλησιν πρὸ πολλοῦ βεβαίως χρόνου· διότι πάντα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον φέρουσιν ἐκ τῆς πολυχρονίου ἐν τῷ ὕδατι διαμονῆς ἀπολιθώσεις οὐ σμικρὰς καὶ ξένας ἐν τεμαχίοις ἐπ' αὐτῶν ἀδιασπάστως προσκεκολλημένας ὕλας.

Τινὰ τῶν τεμαχίων τούτων εἰσὶν ἁπλαῖ στῆλαι ἐν εἴδει πλακὸς μετὰ κυματίου ἄνω καὶ ταινίας, φέρουσαι ἁπλῆν τὴν ἐπιγραφὴν, ἄλλαι φέρουσιν ἀετωμάτιον τὸ σύνηθες, ἄλλαι ἀκράνθεμον καὶ ἄλλαι ἀνάγλυφον παράστασιν. Ἐκτὸς τούτων ἄλλα τεμάχια εἶνε λείψανα μειζόνων μνημείων σηκομόρφων, ἓν δὲ ἀνήκει εἰς λουτροφόρον. Κατὰ τὴν σειρὰν ταύτην κατατάσσω ἐνταῦθα τὰ κυριώτερα τούτων κατατεθέντων ἤδη ἐν τῷ Μουσείῳ Πειραιῶς.

Α'. Στῆλαι ἁπλαῖ ἐνεπίγραφοι.

Τοιαῦται εἶνε τρεῖς πλακόμορφοι. Ἡ πρώτη τούτων μήκους 0,50, πλάτους 0,19 καὶ πάχους 0,15 φέρει ἁπλῶς ὡς διακόσμησιν ἄνω κυμάτιον καὶ

ταινίαν ὑπὲρ τοῦτο, εἶνε μαρμάρου λευκοῦ καὶ ἔχει εὐθὺς μετὰ τὸ κυμάτιον καὶ στενωτάτην μεταβατικὴν ταινίαν τὴν ἐπιγραφὴν

ΣΑΛΑΜΙΝΙΟΣ

δι' ἐλαφρῶν χαρακτήρων ἐγκεχαραγμένην, κατωτέρω δὲ καὶ εἰς 0,06 ἀπόστασιν ἀπὸ ταύτην τὸ ὄνομα

ΦΙΛΩΝ

διὰ βαθυτέρων πως γραμμάτων.

Ὁμοία ταύτῃ πλὴν τεθραυσμένη τὰ κάτω, φέρει κυμάτιον διάφορόν πως τοῦ τῆς πρώτης καὶ ταινίαν ὑπὲρ τοῦτο ἡ ἔχουσα ἐπιγραφὴν ἀμελέστερον ἐγκεχαραγμένην τήνδε:

ΑΙΣΧΡΙΩΝ
ΦΙΛΙΣΚΟ
ΚΝΙΔΙΟΣ

Ὁ λίθος ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφὴ λευκὸς μῆκος μὲν ἔχων 0,23, πλάτος 0,20 καὶ πάχος 0,04.

Ἐπὶ πλακὸς μαρμάρου λευκοῦ ὁμοίως ἀλλὰ τετμημένης τά τε ἄνω καὶ κάτω καὶ κατ' ἀκολουθίαν μὴ παρεχούσης τὸν πρὸς τὰ ἄνω τερματισμὸν, μήκους δὲ 0,30 καὶ πλάτους 0,20 μετ' ἐπιμελείας εἰργασμένη ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφὴ

ΕΥΚΤΗΜΩΝ
ΜΕΘΩΝΑΙΟΣ

Β'. Στῆλαι μετ' ἀετωματίου ἢ καὶ ἀκρανθέμου.

Τρεῖς τοιαῦται ὁμοίως δύναται νὰ καταλεχθῶσιν ἐνταῦθα καὶ τὰ τεμάχια τετάρτης μείζονος καὶ καλλιτέρας πασῶν.

Τοιαύτη ἡ ἐπὶ μαρμάρου φαιοῦ μετὰ κυματίου καὶ ἀκρωτηρίων ἐπὶ τοῦ ἀετωματίου, μήκους 0,50, πλάτους 0,32 καὶ πάχους 0,09 φέρουσα τήνδε τὴν ἐπιγραφήν.

ΜΕΝΩΝ
ΣΙΝΩΠΕΥΣ

Ἐπὶ τοῦ κυματίου τῆς πλακὸς ταύτης σώζονται ἴχνη φυλλώματος χρώματι ἀναγεγραμμένου, ὅπερ δηλοῖ ὅτι καὶ ἡ παράστασις, ἣν βεβαίως θὰ ἔφερε, χρώματι ἦτο ἐπειργασμένη· εἰς τοῦτο δὲ πείθει καὶ ὁ ἱκανὸς ἀπολειπόμενος κάτωθεν τῆς ἐπιγραφῆς χῶρος.

Ὁμοία ταύτῃ ἑτέρα μήκους 0,36 πλάτους 0,43 καὶ πάχους 0,12 ἐκ μαρμάρου φαιοῦ μετ' ἀκρωτηρίων, ὧν τὸ δεξιὸν μεθ' ἱκανοῦ μέρους τῆς ταινίας τῆς πτέρυγος τοῦ ἀετοῦ ἐφθαρμένον. Ἡ ἐπὶ ταύτης ἐπιγραφὴ ἔχει ὧδε:

ΕΠΙΚΡΑΤΗΣ
ΚΑΛΛΙΟΥ
ΠΡΟΣΠΑΛΤΙ[ΟΣ

Ἐν τῷ τρίτῳ στίχῳ τὰ γράμματα εἶνε κατεστραμμένα ἀπὸ μὲν τοῦ 7—9 ἀπὸ τῶν μέσων καὶ ἑξῆς, τοῦ Ι μάλιστα μόνη ἡ ἀρχὴ φαίνεται, τὰ δὲ δύο τελευταῖα καὶ ὅλως ἐλλείπουσιν. Ἐπὶ τῆς πλακὸς ταύτης διακρίνει τις ἀρχὴν ἀναγλύφου μόλις ὑποφαινομένην πρὸς τὰ ἀριστερά, ἀναγλύφου συγκαταστραφέντος τῷ ἀποκοπέντι μέρει τῆς στήλης.

Τρίτην ὁμοίαν ταχτέον ἐνταῦθα τὴν μὴ φέρουσαν μὲν ἀέτωμα ἀλλὰ ἁπλοῦν ἀκράνθεμον ἄνευ γλυπτικοῦ κόσμου ἐπειδὴ γραφικῶς ἴσως ἦτο διακεκοσμημένη· ἔχει ὕψος 0,27, πλάτος 0,23 καὶ πάχος 0,06 καὶ ἐπιγραφὴν δι' ἐλαφρῶν χαρακτήρων ἀμελῶς πως ἐγκεχαραγμένην τήνδε:

ΣΩΤΗΡΙΔΗΣ
ΧΡΗΣΤΟΣ.

Ἐνταῦθα τέλος πρέπει νὰ ταχθῇ καὶ τεμάχιον ὁμοίας στήλης μήκους 0,41, πλάτους 0,36, καὶ πάχους 0,09 λευκοῦ λίθου φέρον ἐπιγραφὴν καλοβὴν γράμμασι καλοῖς Ρωμαϊκοῖς.

ΠΟΣΕ . . . .
ΧΡΗΣ[Τ]ΟΣ

Μετὰ δὲ ταύτην δύο διπλοῦς ῥύδακας, ὧν μόνον ἡ ἔξω στεφάνη εἰς φύλλα εἶνε διῃρημένη. Ὀλίγον κατωτέρω τῶν ῥοδάκων καὶ εἰς ἀπόστασιν 0,14 ἀπὸ τῆς πρώτης ἐπιγραφῆς λίαν ἐλαφρῶς ἐγκεχαραγμένον ὑπάρχει τὸ ὄνομα.

ΘΕΙΟΦΙΛΗ

Τὸ τεμάχιον τοῦτο καὶ ὡς ἐκ τοῦ πάχους του καὶ ὡς ἐκ τῆς κατασκευῆς καὶ ὡς ἐκ τοῦ λίθου, ἔτι δὲ καὶ ὡς ἐκ τῶν γραμμάτων φαίνεται ἀπετέλει μετὰ δύο ἑτέρων λειψάνων στήλης μεγάλης, ἤτοι τοῦ ἀριστεροῦ καὶ ἄνω μέρους ἀκρανθέμου ὡραίου μεγάλου, οἷόν που τὸ κατὰ τὸν ἔξω Κεραμεικὸν ἐν Ἀθήναις εὑρεθὲν καὶ ἀφορμὴ τῆς περαιτέρω σκαφῆς ἐκεῖ γενόμενον. Τὸ κάτω ἀριστερὸν τοῦτο μέρος τοῦ ἀκρανθέμου διατηροῦν καὶ μικρὸν τῆς στήλης μέρος διέσωσε τοῦ πρώτου στίχου ἐν τέλει τὸ γράμμα Υ.

Γ'. Στῆλαι μετ' ἀναγλύφων.

Πρώτη τοιαύτη ἡ μῆκος μὲν 0,37, πλάτος 0,45 καὶ πάχος 0,10 ἀποτεθραυσμένη τὰ κάτω. Αὕτη ἄνω μὲν φέρει ἐν ἐλαφρῷ ἀναγλύφῳ τὸ σύνηθες γλυπτικὸν κόσμημα μεθ' ὃ ταινία παρακολουθουμένη ὑπὸ κυματίου· εὐθὺς δ' ὑπὸ τοῦτο γράμμασι Ρωμαϊκοῖς τὴν ἐπιγραφήν.

ΝΙΚΑΣΩ ΛΙΓΙΝΑΙΑ
ΦΑΝΙΣ ΕΥΜΑΡΟΣ
ΑΙΓΙΝΗΤΟ

ἐπὶ τοῦ πρώτου στίχου τῆς ὁποίας τὸ ἕβδομον γράμμα Λ ἐσφαλμένως ἀντὶ Α εἶνε γεγραμμένον.

Ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν ἐν πλαισίῳ ὑπάρχει ἐν ἐλαφρῷ ἀναγλύφῳ παράστασις συνήθης· δεξιᾷ μὲν γέρων μέχρι στέρνου φαινόμενος (ἐπειδὴ εἶνε τεθραυσμένος ὁ λίθος) ἀποβλέπων πρὸς τὰ ἀριστερὰ πρὸς γυναῖκα ἧς μόνη ἡ κεφαλὴ φαίνεται καὶ πάλιν ἕνεκα τῆς ἀποκοπῆς τοῦ λίθου.

Ἄνευ ἀκρανθέμου καὶ ἐπιγραφῆς εἶνε ἑτέρα τις στήλη μήκους 0,40, πλάτους, 0,43 καὶ πάχους 0,10 φέρουσα ἄνω ἐπὶ κυματίου καὶ ταινίας ἐν σειρᾷ τέσσαρας ἀκροκεράμους. Ὑπὸ τὸ κυμάτιον καὶ εἰς 0,08 ἀπόστασιν ἀπ' αὐτοῦ σώζεται τὸ πλεῖστον καλοῦ ἀναγλύφου μετὰ τέχνης εἰργασμένου ἐντὸς ἀβαθοῦς πλαισίου παραστάσεως συνήθους· γυνὴ καθημένη πρὸς τὰ δεξιὰ ἀποβλέπουσα καὶ λύπην μεγάλην ἐμφαίνουσα ἐπὶ τοῦ ὀλίγου πρὸς τὰ κάτω νεύοντος προσώπου, φέρουσα χιτῶνα καὶ ἱμάτιον ὅπερ μετὰ χάριτος ἐκτείνουσα ὑπεγείρει τῇ δεξιᾷ κεκαμμένῃ εὐθὺ πρὸς τὰ ἄνω πρὸ τοῦ προσώπου, ἐν ᾧ ἡ ἀριστερὰ πίπτει πλαγίως ἐπὶ τῶν μηρῶν ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ πρὸς τὸν δεξιόν. Πρὸ τῆς γυναικὸς νεανίας τεθλιμμένην δεικνύων τὴν ὄψιν νάρθηκα κρατεῖ ἀνοικτὸν τῇ προτεταμένῃ ἀριστερᾷ ἐν ᾧ ἡ δεξιὰ ἀνατεταμένη ὑψοῦται παρὰ τὴν δεξιὰν παρειὰν προέχουσα ἀπὸ τοῦ ἱματίου δι' οὗ εἶνε περιβεβλημένος, καὶ φαίνεται ὅτι εἶχέ τι καὶ διὰ ταύτης ἀλλὰ δυσδιάκριτον ἐπειδὴ εἶνε ἐφθαρμένη. Δυστυχῶς τὰ ἀπὸ τοῦ μέσου περίπου ἀμφοτέρων τῶν μορφῶν ἐφθαρμένα, σὺν τούτοις δ' ἐλλείπει καὶ ἡ ἐπιγραφὴ ἥτις κατωτέρω τοῦ ἀναγλύφου βεβαίως θὰ ἔκειτο.

Σηκομόρφου δὲ μνημείου μέρος βεβαίως ἀπετέλει τεμάχιον λίθου λευκοῦ μήκους 0,48, πλάτους 0,43 καὶ πάχους 0,07. Ἔφερε παραστάδας τὸ σηκόμορφον τοῦτο μνημεῖον, ὧν σώζεται μέρος μόνον τῆς δεξιᾶς, ἐπὶ τούτων δ' ἐπιστύλιον καὶ ὑπὲρ αὐτὸ ἀκροκεράμους· ἀντὶ δ' ἀκρανθέμου εἶνε ἀναγεγλυμμένη ἡ συνήθης τῆς Σειρῆνος παράστασις ἐν ἐλαφρῷ ἀναγλύφῳ, τυπτούσης τῇ ἀριστερᾷ τὸ στῆθος τῇ δ' ἑτέρᾳ τὴν κόμην τιλλούσης. Ἐν τῷ σωζομένῳ μέρει τοῦ σηκοῦ δεξιᾷ τῷ ὁρῶντι φαίνεται πρὸς τῇ παραστάδι κεφαλὴ γυναικὸς ἠφανισμένη τὸ πλεῖστον καλὴν ὅμως σώζουσα τὴν κατατομὴν καὶ πρὸς ἀριστερὰ ἀποβλέπουσα, καλύπτρᾳ δὲ κεκαλυμμένη τὸ πλεῖστον τῆς κόμης. Ἐν μέσῳ κατὰ μέτωπον βλέπων φαίνεται μέχρι στέρνου ἀνὴρ γενειῶν, οὗ ἡ κεφαλὴ προεξέρχειὑπὲρ τὸν σηκὸν καὶ ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου· οὗτος ἀναβάλλεται ἱμάτιον ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου κατερχόμενον καὶ περὶ τὴν ὀσφὺν ἑλισσόμενον, γυμνὸν δ' ὅλον τὸ δεξιὸν καταλεῖπον. Ἡ ἄκρα ἀριστερὰ ἅπτεται τοῦ γενείου. Περαιτέρω κεφαλὴ νεανίου θλῖψιν μεγάλην ἐκφράζουσα ἐπαυξανομένην διὰ τῆς ἁπτομένης τῆς δεξιᾶς παρειᾶς ἄκρας δεξιᾶς· καὶ ἡ κεφαλὴ τούτου παρακύπτει ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου, ὅπερ κατὰ τὸν ἀριστερὸν μέρος ὀλίγον τεθραυσμένον καὶ ἐπὶ

τοῦ ὁποίου φαίνονται διακοπτόμενα, ὡς εἴρηται ὑπὸ τῶν προεξεχουσῶν κεφαλῶν τὰ ἑξῆς γράμματα:

. . ΣΜΑΝ (θέσις κεφαλῆς νεανίου) ΚΟΣ

(θέσις κεφαλῆς ἀνδρὸς) ΚΙΝΩΠΗΣΩΣΤΡΑΤΟ

Τελευταῖον ἐνταῦθα πρέπει νὰ ταχθῇ καὶ τεμάχιον λουτροφόρου, ἀκριβῶς ἐκεῖνο τὸ μέρος ὅπερ ἔφερε τὴν παράστασιν, μήκους 0,50 μείζονος πλάτους 0,30. Ἐπ' αὐτοῦ ἡ συνήθης σκηνή. Γυνὴ ἐν μέσῳ ἐπὶ ἕδρας ἄνευ ἀνακλίσεως πρὸς ἀριστερὰν ἀποβλέπουσα μετὰ χιτῶνος καὶ ἱματίου, κατεστραμμένα ἔχουσα τὰ κάτω ὀλίγον κατωτέρω τῶν γονάτων, ἀναπαύουσα τὴν ἐντὸς τοῦ ἱματίου ἀριστερὰν ἐπὶ τῶν μηρῶν τῇ δ' ἑτέρᾳ δεξιουμένη νέον ἐξ ἀριστερῶν πρὸς αὐτὴν χωροῦντα καὶ γυμνὰ τὰ μέχρι τῶν μαστῶν κατὰ τὸν δεξιὸν ἔχοντα· ὄπισθεν τῆς γυναικὸς ἕτερος γενειῶν καὶ πρὸς ταύτην τὴν κεφαλὴν στρέφων, ἐν ᾧ τὸ σῶμα μᾶλλον πρὸς τὸν θεατὴν ἀποβλέπει, τὴν μὲν ἀριστερὰν διὰ τοῦ ἱματίου ὅλην κεκαλυμμένην ἔχει περὶ τὴν ὀσφὺν ἐμπρός, ὑπὲρ δ' αὐτὴν ἀναπαύει τὴν γυμνὴν δεξιάν. Ὑπὲρ τὴν παράστασιν ταύτην τὰ ὀνόματα κατὰ σειρὰν

ΠΛΑ[Τ]ΩΝ ΗΔΥΛΗ ΠΛΑΤΩΝ: Χ . . .

Ἡ ἐργασία τοῦ ὅλου ἐλαφρὰ καὶ ἱκανῶς ἐπιμεμελημένη.

Ἐκτὸς τούτων ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα τινὰ τεμάχια ἥττονος ἀξίας, ἀποτελοῦντα μέρη ἄλλων μνημείων, πλὴν ἤδη λίαν ἐφθαρμένα ἢ κεκολοβωμένα.

Δὲν πρέπει ὅμως νὰ μὴ ἀναφέρω ἐνταῦθα τεμάχιον δυστυχῶς μόνον ἀπολειφθὲν ἀπὸ μείζονος παραστάσεως καὶ ἱκανὴν τήν τε τέχνην καὶ ἐπιμέλειαν μαρτυροῦν. Εἶνε τοῦτο ἀνάγλυφος κεφαλὴ γέροντος φαλακροῦ σχεδὸν φυσικοῦ μεγέθους κατὰ μέτωπον προσβλέπουσα καὶ ἀναπαυομένη ἠρέμα ἐπὶ τῆς ὑπὸ τὸν βαθὺν πώγωνα φαινομένης ἄκρας δεξιᾶς ἥτις ἐστηρίζετο ἐπὶ βακτηρίας. Ἐπὶ τοῦ ὀλίγου σωζομένου μέρους τοῦ δεξιοῦ καὶ τοῦ πλείονος τοῦ ἀριστεροῦ φαίνεται καὶ τὸ ἁπλοῦν τοῦ γέροντος ἱμάτιον. Ἀξία προσοχῆς ἐπὶ τούτου ἡ χάρις καὶ ἡ ἠρεμία ἡ ἐκφραζομένη διά τε τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τῶν μεθ' ἡδύτητος ὑπανοιγομένων χειλέων. Ἡ ῥὶς εἶνε ἀποτετριμμένη.

Πρὸς τοῖς ἄνω εὑρήμασι καὶ ἐγγὺς τοῦ χώρου τῆς εὑρέσεως αὐτῶν ἀνεσύρθησαν καὶ δέκα ἄλλοι λίθοι πυραμιδοειδῶς εἰργασμένοι μεγέθους ποικίλλοντος ἀπὸ 0,62—0,87. Τὰ πειραμιδοειδῆ ταῦτα κατασκευάσματα πάντα φέρουσιν ὀπὴν κυλινδρικήν, κατὰ τὸ ἄνω στενώτερον τῆς πυραμίδος, συνδέουσαν δύο ἀντικειμένας ἕδρας αὐτῆς. Τὰ ἑπτὰ δὲ τούτων φέρουσι καὶ ὀπὴν κάθετον πρὸς ταύτην ἀπὸ τῆς ἄνω ὁριζοντίως τετμημένης ἐπιφανείας τοῦ λίθου· τῶν δευτέρων δὲ τούτων ὀπῶν αἱ μὲν εἶνε κυλινδρικαὶ αἱ δὲ ἐπιμήκεις ὀρθογωνίου τετραγώνου σχῆμα ἔχουσαι. Ὡς ἐκ

τοῦ ὄγκου καὶ τῆς κατασκευῆς αὐτῶν καὶ τοῦ βάρους τοῦ λίθου ὄντος σκληροτάτου, δικαίως ὠνομάσθησαν ἄγκυραι, δύσκολον ὅμως ὑπάρχει νὰ διακριθῶσιν οἱ χρόνοι εἰς οὓς ἀνήκουσι καὶ ἰδιαιτέρας μελέτης ἄξιον.

Ἐν Πειραιεῖ τῇ 11 Μαρτίου 1881.

Ἰάκ. Χ. Δραγάτσης.

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΚΑΛΑΒΡΥΤΩΝ

Ὁ τὴν Ἑλλάδα νῦν περιηγούμενος, Δόκτωρ τοῦ ἐν Μαδρίτῃ Πανεπιστημείου, μέλος τῆς Γεωγραφικῆς Ἑταιρίας, κλ. κ. Saturninus Ximenes, ἀποστέλλει ἡμῖν πρὸς δημοσίευσιν τὰς ἑξῆς ἐπιγραφάς.

Α΄.

ΕΥΠ/// Η L///	ΑΝΕΡΩC>
ΕΥ ΝΟΙΔΑ	ΑΥΡ·ΑΡΚΑΔΙΩΝΕΩΤΑΔ///
ΖΩ///ΜΟΕΚΟΡΙΝΘΟΥ	ΑΥΡ·ΕΩΤΑΔΗC >
ΟΝΗ///ΕΙΦΟΡΟC///	ΚΛ·ΝΕΙΚΟCΤΡΑΤΟC
ΕΝΟΜΕΝΗC///Ζ	ΙΟΥΛ·ΟΙΕΙΒΑΤΗC
ΕΜΙΟCΚΩ///Ν ΗC	ΙΟΥΛ·ΑΛΕΞΑΝΔΡΟC
///ΜΦΟΡΟCΕΥ///Ο	ΑΥΡ·///ΘΑΜΟC·ΕΥΚΑΡΠΟ
///ΝΡΔΑΛΑC	ΑΥΡ·CΕΜΝΟC
Ρ///ΜΟΕCΥΜ///ΡΟ	ΑΥΡ·ΑΛΕΞΑΝΔΡΟC>
	ΑΥΡ·ΕΥΟΛΟC·ΙΕΡΩΝ

Ἀμφότεραί εἰσιν ἐφ' ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ λίθου, κειμένου ἐπί τινος παραθύρου τοῦ ναοῦ τῆς Μονῆς «*Ἁγίου Ἀθανασίου*» ἐν τῷ δήμῳ Λευκασίας τῆς Ἐπαρχίας Καλαβρύτων καὶ ἔχουσι 0,75 μῆκος καὶ 0,45 πλάτος ἀνήκουσι δὲ εἰς τὴν ἀρχαίαν Κλειτορείαν.

Ἡ δὲ μονὴ αὕτη τὸ κεῖται εἰς τὸ ὄρος «*Φίλια*» ἄνωθεν τῆς θέσεως τῆς καλουμένης «*Ζαγορίτσας*», ἔνθα ὑπάρχουσι τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Κλειτορείας ἐξ ἧς ἅπαντες οἱ λίθοι, οἱ χρησιμεύσαντες εἰς τὴν ἀνέγερσιν τοῦ καὶ αὖθις ἀνοικοδομηθέντος εἰρημένου ναοῦ.

Ἀπέναντι τῆς ἀρχαίας Κλειτορείας πρὸς τὸ β. κεῖται χωρίον, καλούμενον «*Κάρνεσι*», εἰς τοῦ ὁποίου τὴν ἐκκλησίαν ὑπάρχει ἐν τῇ ἁγίᾳ Τραπέζῃ λίθος ἐκ μαρμάρου λευκοῦ, ἐφ' οὗ ὑπάρχει ἐπιγραφὴ ἀρκετὰ μεγάλη· ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ ἱερεῖς δὲν ἐπέτρεψαν τῷ κ. Σατουρνίνῳ τὴν ἀνάγνωσιν, μένει ἄγνωστον τὸ περιεχόμενον· ὡσαύτως δὲ καθὰ λέγει ὁ σοφὸς Δόκτωρ, οὐδὲ εἰς τὰ μέλη τῆς ἐν Ἀθήναις Γερμανικῆς Σχολῆς ἐπετράπη νὰ ἀναγνώσωσιν αὐτήν, ὅτε μετέβησαν νὰ ἴδωσιν εἰς Κλειτορείαν τὸ νεωστὶ ἀνακαλυφθὲν περίφημον ἐκεῖνο ἄγαλμα περὶ οὗ ὁ πολὺς λόγος ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Τύπῳ.

Β'.

+ΤΟΝΔΕΝΕΟΝΕΠΕΠΟΙΗΚΕΙ
ΠΑΙCΙΟCΟΘΕΙΟC
ΕΥΘΙΜΙΟCΤΑΥΤȢCΥΓΓΟΝΙΔΗC
ΟΘΥΤΗC
ΕΤΑΧΠΒ

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη διασώζεται εἰς τὸ Μοναστήριον «*Ἁγία Ἐλεοῦσα*» ἐν τῷ δήμῳ Μυρτουντίων πλησίον εἰς τὰ λουτρὰ, τὰ λεγόμενα «*Αἴντζι*», ὧν μίαν ὥραν ἀπέχει.

Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Δόκτωρος Σκτουρνίνου οἱ δύο μοναχοὶ οἱ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ μνημονευόμενοι, Παΐσιος ὁ θεῖος καὶ ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Εὐθύμιος, ἦσαν λόγιοι ἄνδρες, καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα μαθηταὶ τῆς περιφήμου Σχολῆς τῆς Δημητσάνης, *τῆς τοῦ Φιλοσόφου ἐπικαλουμένης*, καὶ τὰ φῶτα κατὰ πᾶσαν τὴν Πελοπόννησον διαχεούσης κατὰ τὰς ζοφερωτάτας ἐποχὰς τοῦ Μεσαιῶνος.

Δ. Πετρίδης σχολάρχης Κυπαρισσίας

ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΕΝ ΡΩΜΗ

Ἐκ διαφόρων ἐκθέσεων διαλαμβανουσῶν περὶ τῶν ἐσχάτως γενομένων ἐν Ρώμῃ ἀρχαιολογικῶν ἐργασιῶν, ἀναγράφομεν τὰ ἑξῆς:

Ὀρυττομένων τῶν τάφρων φρουρίου νῦν κτιζομένου ἐπὶ τοῦ λεγομένου monte Mario παρὰ τὴν Ρώμην ὄχι μακρὰν τοῦ μέρους, ὁπόθεν διήρχετο ἡ Via triumphalis, ἀνεφάνη καὶ ἄλλος ὑπόγειος νεκρικὸς θάλαμος εἰς βάθος ὑπὸ τὴν γῆν πέντε ἢ ἕξ περίπου μέτρων. Ὁ θόλος εἶχε καταπέσει· ὅλον δὲ τὸ ὑπόγειον οἰκοδόμημα ἔχει μῆκος μὲν μέτρων 4, πλάτος δὲ 3,56 καὶ φαίνεται ἤδη ἐν παλαιοῖς χρόνοις συληθὲν, ὡς δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ ἐκ τῶν καλπῶν, αἵτινες εὑρέθησαν ἀνεστραμμέναι ἢ ἀτάκτως κείμεναι καὶ τῶν σαρκοφάγων, ὧν ἔλειπον τὰ σώματα. Οὐδὲ ἓν ἀξίας εὕρημα ἐγένετο ἐν τῷ ὑπογείῳ. Οἱ τοῖχοι φαίνεται ὅτι εἶχόν ποτε γραφάς· καὶ δὲν σώζεται μὲν νῦν αὐτῶν οὐδὲν ἴχνος, ἀλλ' ὑπάρχει προφανὲς τῆς ποτὲ ὑπάρξεως αὐτῶν τεκμήριον. Διότι εὑρέθησαν κατὰ γῆς μικρὰ γύψου πλακίδια ἐζωγραφισμένα, τὰ ὁποῖα βεβαίως ἀπὸ τῶν τοίχων θὰ ἔχωσιν ἀποσπασθῆ καὶ καταπέσει, πιθανότατα ἐκ τῆς ὑγρασίας.

Ἐπὶ ἑκάστης τοῦ ὑπογείου πλευρᾶς κεῖται ἀνὰ εἷς σαρκοφάγος ἄνευ πώματος καὶ ἐπιγραφῆς, οὐχὶ δὲ καὶ οἱ τέσσαρες ἐκ τοῦ αὐτοῦ λίθου, ἀλλ' εἷς μὲν μαρμάρινος, ὁ δεύτερος ἐκ πεπερίου καὶ οἱ δύο ἄλλοι ἐξ ἄλλου ἐγχωρίου λίθου. Εἰς τὸ βάθος τοῦ ὑπογείου, ἀριστερὰ τῷ εἰσερχομένῳ, ὑψοῦται

ἐπὶ ἐκτισμένου τετραγώνου θόλος γωνιώδης (ogival), ὕψους μέτρων 1,30, κοῖλος τὰ ἔσω καὶ εἰς δύο ἄνισα πατώματα διῃρημένος, ἐν τῷ ἑτέρῳ δὲ τούτων εὑρέθη κρανίον πλῆρες, κείμενον ἐπὶ τῶν πλίνθων.

Ἐν τῷ μέσῳ ὑπῆρχον δύο τετράγωνοι ὑδρίαι νεκρικαί, ὧν ἡ μὲν φέρει ἐπιγραφὴν, γράμμασι τῶν καλῶν χρόνων λέγουσαν: *Μινικία Μαρκέλλα, Φουνδανοῦ θυγάτηρ, βιώσασα ἔτη δώδεκα, μῆνας ἕνδεκα καὶ ἡμέρας ἑπτά.* Ἔχει δ' ἡ ὑδρία αὕτη καὶ τάδε τὰ σήμαντα· ἀετὸν ἐν μέσῳ δύο ῥόδων ἐπὶ τοῦ μετωπίου, ἐπὶ δὲ τῶν πλευρῶν φιάλην (pateram) καὶ σταμνίον (urceolum). Ἡ δὲ ἄλλη ὑδρία, ἐφ' ἧς εἶναι σεσημασμένος δάφνης στέφανος, ἔχει ἐπιγραφὴν λέγουσαν *Στατωρία Μαρκέλλα, Μάρκου θυγάτηρ.*

Καὶ ἀλλαχοῦ δέ, ἐκτὸς τούτου τοῦ ὑπογείου, εὑρέθησαν νεκρικαὶ ἐπιγραφαὶ, ἐν αὐταῖς δ' ἀναφέρονται *Νικομήδης* καὶ ἡ rarissima αὐτοῦ σύζυγος *Τοκκία Παρακία*, ὁ *Σέξτος Κούριος Εὐσέβιος*, ἡ τοῦ αὐτοκράτορος Νερούα ἀπελευθέρα *Κοκκηία Κωγκορδία Οὐρανία*, ἀναγραφομένη ὡς Sanctissima uxor, αἱ δύο αὐτῆς θυγατέρες *Οὐϊβιανὴ* καὶ *Ρενάτη* κτλ. Σ. Κ. Σ.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Ἡ ἀρχαιολογικὴ ἑταιρία ἐπεχείρησε νὰ ἐρευνήσῃ τὸν παρὰ τὸ Βαρβάκειον τόπον ὅπου εὑρέθη τὸ γνωστὸν ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς. Ἐκ τῆς ἐρεύνης ταύτης παρήχθη εἰς φῶς ἓν τῶν λειπόντων μερῶν τοῦ ἀγάλματος τὸ δεξιόθεν ἐπὶ τοῦ κράνους ζῶον ἀνέχον τὸν ἕνα τῶν δευτερευόντων λόφων ἐν ἀρίστῃ καταστάσει διατηρούμενον. Τὸ ζῶον δ' εἶναι ἵππος πτερωτὸς τέλειος ὡς ὁ γερμανὸς Λάγγε ὀρθῶς εἶχεν ὑποθέσει περιγράψας τὸ ἄγαλμα.

— Ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ ἐξακολουθούσης τῆς σκαφῆς ἀνευρέθησαν λείψανα οἰκοδομῆς καὶ τοῖχος ὅμοιος πρὸς τοὺς πρώτους ἐκείνους εὑρεθέντας. Εἷς τούτων φέρει ἐρυθρὸν ζωηρὸν χρωματισμόν.

— Ἐπανῆλθεν ἐξ Ὀλυμπίας ἡ ἀποσταλεῖσα ἐπιτροπὴ ὅπως παραβάλῃ τὰ διπλᾶ καὶ ὡς ὅμοια προτεινόμενα ὑπὸ τῆς Γερμανικῆς κυβερνήσεως. Καθὰ μανθάνομεν ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη συναινούντων καὶ τῶν Γερμανῶν ἐπιτρόπων περιώρισεν εἰς ὀκτακόσια τὰ εἰς τὴν Γερμανικὴν κυβέρνησιν δοθησόμενα ἀντικείμενα. Ἡ δ' αἴτησις περὶ ἀποστολῆς τῶν νομισμάτων εἰς Βερολῖνον ἀπερρίφθη· θέλουσι δὲ καθαρισθῆ καὶ ἐξετασθῆ ἐνταῦθα, καὶ τὰ διπλᾶ ἐκ τούτων θὰ δοθῶσι τῇ Γερμανικῇ κυβερνήσει.

— Ὁ πανάρχαιος τύμβος ὅστις ἀνηγγέλθη ὑπάρχων ἐν Ὠρωπῷ μετ' ἐπιτόπιον ἔρευναν εὑρέθη ὢν ἁπλῶς πύργος μεσαιωνικὸς ἀνάξιος προσοχῆς.

— Ἀπεστάλη εἰς Ἐπίδαυρον ὁ ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Π. Καββαδίας ὅπως καθαρίσῃ τὸ ἀρχαῖον θέατρον τὸ παρὰ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ, εἰς ὃ θέλει ποιήσει ἀνασκαφὰς ἡ Ἀρχαιολογικὴ ἑταιρία.

— Ὁ κ. Ἐρ. Σχλίμαν καὶ ἡ κυρία ἀνεχώρησαν εἰς Ὀρχομενὸν μετὰ τοῦ γενικοῦ ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Π. Εὐστρατιάδου ὅπως ἐξακολουθήσωσι τὰς ἀπὸ τοῦ χειμῶνος διακοπείσας ἀνασκαφάς.

— Ἐν Σερίφῳ ἐντὸς τοῦ παρὰ τὴν πόλιν κειμένου κτήματος τοῦ Δημητρίου Κοτζίκου ἀνευρέθη ἄγαλμα ἀρχαιοτάτης ἐποχῆς, ὡραῖον ὡς λέγουσι, παρίστανον γυναῖκα κρατοῦσαν διὰ τῆς χειρὸς αὐτῆς τὸν ἕνα τῶν μαστῶν καὶ οἱονεὶ θηλάζουσαν.

— Κατὰ τὴν κατασκευὴν τῆς ἀπὸ Ἀγρινίου εἰς Κραβασαρὰν ὁδοῦ, διερχομένης διὰ τῆς ἀρχαίας Στράτου, ἀνεκαλύφθη εἰς βάθος μικρὸν ἀρχαῖον κτίριον, πιθανώτατα ναός, ὅθεν ἐξήχθησαν ἤδη ὑπὸ τῶν ἐργατῶν πλάκες τινὲς καὶ ὀγκόλιθοι.

— Ὁ κ. Κωνσταντῖνος Καραπάνος ἐξελέχθη ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημείας τῶν ἐπιγραφῶν καὶ τῶν γραμμάτων εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ ἀποβιώσαντος Ἰταλοῦ ἀρχαιολόγου Κουϊρίνου Βισκόντη.

— Ἐν Κορσικῇ ἀνεκαλύφθησαν θέρμαι Ῥωμαϊκαὶ ἐν ταῖς ὁποίαις εὑρέθησαν καὶ νομίσματα ἀναθηματικὰ χαλκᾶ. Ἐπὶ ἑνὸς τῶν νομισμάτων τούτων παρίσταται ἡ Θεὰ Ὑγεία. Τὰ νομίσματα ταῦτα εἶναι περίεργα καὶ ὑπὸ ἀρχαιολογικὴν ἔποψιν καὶ ὑπὸ χημικὴν ἕνεκα τῆς ὑπὸ τῶν θερμῶν ὑδάτων ἀλλοιώσεως αὐτῶν.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ.

Ὁ Σύλλογος συνεκρότησε τὴν μηνιαίαν αὐτοῦ συνεδρίαν τὴν 30 λήξαντος μηνός.

Τὸν λήξαντα μῆνα ἀνέγνωσαν διατριβὰς οἱ κκ. Ἀριστείδης Σπαθάκης τακτικὸν μέλος *περὶ τῆς κατ' Ἀριστοτέλη παιδείας* καὶ ὁ κ. Ἰω. Μεσολωρᾶς ὁμοίως τακτικὸν μέλος *περὶ τῶν κατὰ καιροὺς σχέσεων τῶν ὀρθοδόξων μετὰ τῶν διαμαρτυρομένων.*

Ἡ ἐν Λονδίνῳ ἑταιρία πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῶν ἑλλ. σπουδῶν ἐν Ἀγγλίᾳ ἀπέστειλε τῷ Συλλόγῳ τὰ τελευταίως ἐκδοθέντα πρακτικὰ αὐτῆς.

Βαρὺς εἰς θανάτους μελῶν τοῦ Συλλόγου ὑπῆρξεν ὁ Μάρτιος. Δύο ἀντεπιστέλλοντα μέλη ὁ ἐν Λευκάδι σχολάρχης **Ἰω. Σταματέλος** καὶ ὁ ἐν Μασσαλίᾳ καθηγητὴς **Σπυρίδων Γρυπάρης**, ἓν ἐπίτιμον ὁ ἐν Κερκύρᾳ ἀρχιμανδρίτης **Φώτιος Καντᾶς** καὶ ἓν τακτικὸν ὁ **Ἀριστείδης Κ. Δόσιος** κατέλιπον πένθος ἄφθιτον τῷ Συλλόγῳ. Ὁ Ἰω. Σταματέλος ἦν τακτικὸς συνεργάτης τοῦ περιοδικοῦ τοῦ Συλλόγου, ὁ δὲ Ἀριστείδης Δόσιος ὅτε διέτριβεν ἐν Ἀθήναις πολλάκις ἐτίμησε τὸ βῆμα τοῦ Παρνασσοῦ.

ΣΥΜΜΙΚΤΑ

HOMO SUM.—Συνήθως ἀναφέρεται στίχος τις τοῦ Τερεντίου ἐκ τῆς αὐτοῦ κωμῳδίας· «Ἑαυτὸν τιμωρούμενος». (Πραξ. Α', σκηνὴ Α', ς' 25).

Homo sum; nihil humani me alienum puto.

«Ἄνθρωπος εἰμί, οὐδὲν τῶν ἀνθρωπίνων ἐμοὶ λογίζομαι ξένον» δίδεται δὲ αὐτῷ ὑψίστη σημασία πρὸς ἣν ὁ Τερέντιος δὲν ἀπέβλεπεν ὁλοτελῶς. Ἂς ἐξετάσωμεν τὸ πῶς.

Γέρων τις Χρέμης ἀγροτικὸς γαιοκτήμων μετ' ἀδιακρισίας τινός, ἀλλὰ καὶ καλοκἀγάθου περιεργείας, καταγίνεται ὑπὲρ τὸ δέον περὶ πράγματος κατ' οὐδὲν ἐνδιαφέροντος αὐτῷ, περὶ τῶν ὑποθέσεων τοῦ γείτονος αὐτοῦ Μενεδήμου. Οὗτος παρατηρεῖ αὐτῷ λέγων· «—Φαίνεται ὅτι αἱ ὑποθέσεις σου σὲ ἀφίνουν μεγάλην εὐκαιρίαν, ὥστε νὰ καταγίνεσαι περὶ τῶν ὑποθέσεων τῶν ἄλλων μεθ' ὧν οὐδένα ἔχεις λόγον ὅπως ἀνακατευθῇς».'Αλλ' ὁ Μενέδημος τὸν ἀποκρίνεται μὲ τὸ γνωστὸν αὐτὸ Homo Sum κτλ. ὅπερ δηλοῖ «ἄνθρωπος δὰ εἶμαι καὶ ἐγὼ καὶ δὲν μένω ἀδιάφορος εἰς τὸ τί πράττουσιν οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι· διὰ τοῦτο ἔλαβα τὴν ἐλευθερίαν νὰ σ' ἐρωτήσω πῶς ἔχουσι τὰ πράγματά σου». Τοῦτο τὸ ἀφελὲς καὶ ἀπέριττον τοῦ λατινικοῦ διαλόγου, ἡ καλοκἀγαθος ἀδιακρισία ἑνὸς γείτονος παρεστάθη ὡς ὑπέροχος ἀποκάλυψις τῆς λατινικῆς περινοίας, ὡς εἶδός τι διακηρύξεως τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου (déclaration des Droits de l' homme) περιλαμβανομένων ἐν τῇ δεκάδι τῶν λέξεων τούτων. Εἰς οὐδὲν τῶν τοιούτων ἀπέβλεπεν ὁ Τερέντιος ἀλλ' εἰς τὸ ὅτι ἐδείξαμεν ἐνθάδε. Οὕτω δὲ ἐννόει τὸν στίχον τοῦτον καὶ ὁ Κικέρων ἀναφέρων αὐτὸν καὶ παρατηρῶν· Est enim difficilis cura rerum alienarum (de off. I. 9). «Δυσχερὴς γάρ ἐστι ἡ τῶν ξένων ὑποθέσεων φροντίς.»

Πρῶτος ὁ Σενέκας παρήλλαξεν εὐστόχως τὸ νόημα τοῦ στίχου τούτου πρὸς τὴν κοινῶς τανῦν φερομένην σημασίαν· ἀλλ' ὁ Σενέκας ἦτον ἔμπλεως τῶν διδαγμάτων τῆς στωϊκῆς φιλοσοφίας ἑπομένως καὶ τῶν ἑλληνικῶν ἰδεῶν ἐξ ὧν βρίθουσι τὰ συγγράμματα αὐτοῦ. Τοιούτων δὲ φιλανθρωπικῶν διακηρύξεων γέμουσιν αἱ κωμῳδίαι τοῦ Μενάνδρου[1] καὶ τῶν πολλῶν ἄλλων κωμικῶν ποιητῶν τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ.

Εἰ δὲ καί τις ἀπαραιτήτως θέλει ἕν τι Homo sum ῥωμαϊκῆς καθαυτὸ παραγωγῆς, πρέπει νὰ τὸ ζητῇ ἐν τῷ ἰδίῳ τόπῳ αὐτοῦ παρὰ τῷ Ἰουβενάλῃ (Σατυρῶν IV 288). Ἰδοὺ τί ἐν τῇ ἐποχῇ αὐτοῦ ἀντιτάττει ἡ σεμνὴ ματρώνα καὶ σύζυγος τοῦ Civis romanus Sum πρὸς τοὺς ἐλέγχους αὐτοῦ συλλαβόντος αὐτὴν ἐπ' αὐτοφώρῳ μοιχαλίδα.

1 Ὅρα Etude sur la Comedie Grecque par Guillaume Guizot. Nouv. Edit. 1866 p. 264-5.

. . . Olim convenerat (inquit)
ut faceres tu quod velles; nec non ego possem
indulgere mihi. Clames licet et mare coelo
confundas: Homo sum.

«Ἄλλοτε σύμφωνοι ἐμείναμεν νὰ κάμῃς ὅ,τι θέλεις, ὁμοίως καὶ ἐγὼ ὅ,τι μὲ ἀρέσει. Φωνακόπα λοιπὸν, ἀνακάτονε θάλασσαν καὶ οὐρανὸν, *ἄνθρωπος εἶμαι καὶ ἐγώ.*» Suum cuique tribuere, ἑκάστῳ ἀποδοτέον τὸ οἰκεῖον.

Κυριακὸς Λαμπρύλλος

* * *

Ὁ χειμὼν τοῦ 1880—1881.— Ὁ χειμὼν κατὰ τὰς μετεωρολογικὰς παρατηρήσεις περιλαμβάνει τοὺς μῆνας Δεκέμβριον, Ἰανουάριον καὶ Φεβρουάριον. Ὁ λήξας δὲ χειμὼν ἦν ἐκ τῶν ἠπιωτάτων. Ἰδοὺ κατὰ τὰς ὑπὸ τοῦ Ἀστεροσκοπείου Ἀθηνῶν εὐμενῶς ἀνακοινωθείσας ἡμῖν παρατηρήσεις τίνα παρουσίασε φαινόμενα ἐν Ἀθήναις.

Ἡ μέση μὲν αὐτοῦ βαρομετρικὴ θλῖψις ἦν 751,74 χμ. ἀπέναντι 756,37 τοῦ χειμῶνος τοῦ παρελθόντος ἔτους. Καὶ μεγίστη μὲν τὴν 25 Ἰανουαρίου (764,47) ἐλαχίστη δὲ τὴν 9 Φεβρουαρίου (735,51). Ἡ μέση θλῖψις τῶν τριῶν μηνῶν ἦν

Δεκέμβριος	754,49
Ἰανουάριος	750,34
Φεβρουάριος	750,41

Ἡ μέση θερμοκρασία τῶν τριῶν μηνῶν εἰς βαθμοὺς τῆς ἑκατονταβάθμου διαιρέσεως (Κελσίου) ἦν 10,36 ἀπέναντι 7,81 τοῦ παρελθόντος ἔτους, διαφορὰ λίαν ἐπαισθητὴ ἐν τῷ μέσῳ ὅρῳ. Καὶ μεγίστη μὲν ἦν τὴν 16 Ἰανουαρίου (21,1) ἐλαχίστη τὴν 23 Φεβρουαρίου (0,8). Ἡ μεγίστη θερμοκρασία πέρυσι ἦν 20,9 ἡ δ' ἐλαχίστη — 2,2. Ἡ μέση θερμοκρασία τῶν τριῶν μηνῶν καὶ τῶν δύο ἐτῶν ἦν ἐν ἀντιπαραβολῇ ὡς ἑξῆς

	ἐφέτος	πέρυσι
Δεκέμβριος	10,88	8,01.
Ἰανουάριος	11,71	5,51.
Φεβρουάριος	8,50	8,94.

Ἡμέρας βροχῆς ἔσχομεν 31, δρόσου δὲ 13 καὶ τὸ ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος ἀνέρχεται εἰς 224,50 χμ. Πέρυσι τὸ ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος ἦν 102,87 ὥστε ὁ χειμὼν ἐφέτος ἦν λίαν βροχερός.

Χιόνος καὶ πάγου οὐδεμίαν ἔσχομεν ἡμέραν, ἀστραπῶν τρεῖς καὶ βροντῶν μίαν.

Ἄνεμοι ἐπικρατέστεροι ἦσαν ὡς πάντοτε οἱ ΒΑ καὶ οἱ ΝΔ. Ἔπνευσαν δὲ 24 μὲν ἡμέρας ΝΔ' 10 Ν' 1 ΝΑ' 40 ἡμέρας ΒΑ' 7 ΒΔ' 2 Β. Ἔτι δὲ 4 ἡμέρας Δ καὶ 1 Α.

Αἱ τίλφαι τῶν βιβλίων. — Ὁ καθηγητὴς κ. Westwood ἀνέγνω τελευταίως ἐν τῇ Βρεττανικῇ ἑταιρίᾳ περίεργον ὑπόμνημα περὶ τῶν ἐντόμων ἅτινα καταστρέφουσι τὰ βιβλία καὶ ἐν γένει τὰ ἔντυπα.

Οἱ σκώληκες τῆς Aglossa pinguinalis καὶ ἑνὸς εἴδους Depressaria καταστρέφουσι συνηθέστερον τὰ βιβλία πλέκοντες τοὺς ἱστοὺς αὐτῶν μεταξὺ τῶν τόμων καὶ κατατρώγοντες τὸν χάρτην διὰ νὰ σχηματίσωσι τὰ κουκούλια αὐτῶν. Ὁ σκώληξ ὁμοίως τοῦ Cheyletus eruditus ἀπαντᾶται ἐνίοτε ἐν τοῖς βιβλίοις τοῖς διατηρουμένοις εἰς ὑγρὸν μέρος καὶ κατατρώγει τὸν χάρτην. Μικρὸν κολεόπτερον (Hypothenemus eruditus) σκάπτει στενὰς στοὰς ἐν τοῖς καλύμμασι τῶν βιβλίων καθὼς καὶ ἡ Lepisma saccharina ἥτις συνήθως εὑρίσκεται ἐν τοῖς ἑρμαρίοις τῶν οἰκιακῶν προμηθειῶν. Τὸ μικρὸν τοῦτο ἔντομον ἔχει περιέργους συνηθείας· κατατρώγει τὸ λευκὸν μέρος τοῦ χάρτου καὶ καταλείπει τὸ τετυπωμένον· τοῦτο δὲ παρετηρήθη, ὅτι εἰκόνος ξυλογραφικῆς τετυπωμένης κατέφαγεν ὅλα τὰ λευκὰ μέρη καὶ κατέλιπε τὰ διὰ μελάνης τετυπωμένα. Καὶ οἱ λευκομύρμηκες δ' ἐν τοῖς θερμοῖς κλίμασι κατατρώγουσι τὰ βιβλία, ὡς καὶ οἱ βλάπται (blattes).

Ἀλλὰ κυρίως τὰ ἔντομα τὰ γνωστὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα ὡρολόγια τοῦ θανάτου εἶδος τοῦ γένους Anobium, ποιοῦσι τὰς μεγαλητέρας καταστροφὰς διατρυπῶντα οὐ μόνον τὰ καλύμματα τῶν βιβλίων ἀλλὰ καὶ τὰ βιβλία αὐτά. Ἀναφέρεται παράδειγμα εἰκοσιοκτὼ τόμων εἰς φύλλον τεθειμένων ὁμοῦ ἐν βιβλιοθήκῃ, οἵτινες τόσον ἐντελῶς διετρυπήθησαν ὑπὸ τοῦ σκώληκος τούτου ὥστε ἠδυνήθησαν νὰ διαπεράσωσι θώμιγγα ἐν τῇ ὀπῇ καὶ νὰ ὑπεγείρωσιν ὅλους τοὺς οὕτω διατρυπηθέντας τόμους.

Πρὸς καταστροφὴν τῶν ἐντόμων τούτων συμβουλεύουσι τὴν διὰ βενζίνης, χλωροφορμίου, φαινικοῦ ὀξέος, τερεβινθίνης, ἀποβράσματος κολοκύνθης, κουασσίας ἢ νωπῶν καρυδίων ἐπίβρεξιν τῶν βιβλίων. Ὁμοίως καὶ ἡ ἐπίδρασις ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις ἀτμοῦ θείου καιομένου ὠφελεῖ πολὺ καὶ καταστρέφει τὰς τίλφας.

* *
*

Ἠλεκτρικὸς χάρτης. — Ὁ χάρτης εἶναι καλὸς ἀγωγὸς τοῦ ἠλεκτρισμοῦ καὶ εὐκολότερον παντὸς ἄλλου σώματος ἠλεκτρίζεται διὰ τῆς τριβῆς. Ἁπλοῦν φύλλον χάρτου γραφῆς ἂν τριβῇ διὰ μαλλίνου τινὸς ὑφάσματος ἢ καὶ τῆς χειρὸς ἁπλῶς ἀποκτᾷ ἠλεκτρικὰς ἰδιότητας, προσκολλᾶται ἐπὶ τῆς τραπέζης καὶ παράγει μικροὺς σπινθῆρας ὁρατοὺς ἐν τῷ σκότει. Ἀλλ' αἱ ἰδιότητες αὗται εἶναι ἀσθενεῖς. Φυσικός τις Γάλλος τελευταίως συμβουλεύει τὰ ἑξῆς ἵνα ἀποκτήσῃ ὁ χάρτης μεγάλην ἠλεκτρικὴν δύναμιν. Ἀναμιγνύομεν εἰς ἴσας δόσεις θειϊκὸν ὀξύ, τὸ κοινῶς βιτριόλιον, μετὰ νιτρικοῦ ὀξέος, ἐν τῷ μίγματι δὲ τούτῳ ἐμβαπτίζομεν χάρτην ἐπί τινα λεπτά, κατόπιν δ' ἐξάγομεν αὐτὸν τὸν ἐκπλύνομεν καλῶς μὲ ἄφθονον ὕδωρ καὶ τὸν ξηραίνομεν. Ἂν κατόπιν λάβωμεν τὸν χάρτην τοῦτον

καὶ τὸν ἐπεκτείνωμεν ἐπὶ κηρωτοῦ ὑφάσματος, τρίψωμεν δὲ ζωηρῶς διὰ τῆς χειρὸς ἢ κάλλιον διὰ φλανέλλας, ἐξάγομεν ἐξ αὐτοῦ ζωηροὺς σπινθῆρας δι' ὧν δυνάμεθα νὰ πληρώσωμεν λουγδονικὴν λάγηνον, νὰ θέσωμεν πῦρ εἰς τὸ πιστόλιον τοῦ Βόλτα καὶ ἐν γένει νὰ ἐκτελέσωμεν πάντα τὰ ἐν τοῖς φυσικοῖς ἐργαστηρίοις ἐκτελούμενα πειράματα τοῦ ἠλεκτρισμοῦ. Ὁ ἀναγκαῖος πρὸς τοῦτο χάρτης πρέπει νὰ ἦναι ἐλαφρός, κάλλιστος δὲ εἶναι ὁ Σουηδικὸς χάρτης ὃν μεταχειρίζονται εἰς τὰ διυλιστήρια.

ΧΡΟΝΙΚΑ

Φιλολογία.—Ἡ ἀνάπτυξις τῶν διαφόρων γλωσσῶν αἵτινες ὁμιλοῦνται ἐν Εὐρώπῃ εἶναι ἡ ἑξῆς. Ἡ ἀγγλικὴ ἥτις ἐν ἀρχῇ τοῦ αἰῶνος ὡμιλεῖτο ὑπὸ 22,000,000 ψυχῶν ὁμιλεῖται σήμερον ὑπὸ 90 ἑκατομμυρίων· ἡ ῥωσικὴ ὑπὸ 63 ἑκατομμυρίων ἀντὶ 30· ἡ γερμανικὴ ὑπὸ 66 ἑκατομμυρίων ἀντὶ 38· ἡ γαλλικὴ ὑπὸ 46 ἑκατομμυρίων ἀντὶ 34· ἡ ἱσπανικὴ ὑπὸ 44 ἑκατομμυρίων ἀντὶ 32· ἡ Ἰταλικὴ ὑπὸ 30 ἑκατομμυρίων ἀντὶ 18· ἡ πορτογαλλικὴ ὑπὸ 13 ἑκατομμυρίων ἀντὶ 8. Ἔχομεν λοιπὸν αὔξησιν διὰ μὲν τὴν ἀγγλικὴν 310 τοῖς %, διὰ τὴν ῥωσσικὴν 110 τοῖς % διὰ δὲ τὴν γερμανικὴν 70 τοῖς %, διὰ τὴν ἱσπανικὴν 36 τοῖς %, καὶ διὰ τὴν γαλλικὴν ὁμοίως 36 τοῖς %.

—Αἱ δημαρχίαι τῶν διαφόρων διαμερισμάτων τῶν Παρισίων συνέστησαν δημοτικὰς βιβλιοθήκας πρὸ τριῶν ἐτῶν ὧν ἡ χρῆσις ἐπαυξάνει καθ' ἑκάστην. Κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος 17 βιβλιοθῆκαι τοιαῦται ἐλειτούργησαν, ὑπὲρ τοὺς ἑκατονταπισχιλίους δ' ἀναγνώστας ἐφοίτησαν ἐν αὐταῖς. Αἱ δεκαεπτὰ αὗται βιβλιοθῆκαι περιέχουσι σήμερον 60,000 τόμων ἀπέναντι 38,276 οὓς εἶχον κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1879. Δέχονται δὲ τοὺς ἀναγνώστας ἐν αὐταῖς, ἀλλὰ καὶ δανείζουσι βιβλία δωρεὰν καταβαλλομένης χρηματικῆς ἐγγυήσεως ὑπὸ τοῦ λαμβάνοντος βιβλία κατ' οἶκον. Δύο μάλιστα τῶν βιβλιοθηκῶν τούτων ἡ τοῦ Β'. καὶ τοῦ ΙϚ'. διαμερίσματος δανείζουσι κατ' οἶκον καὶ τεμάχια μουσικῆς φωνητικῆς τε καὶ ὀργανικῆς.

—Ὁ γνωστὸς Γάλλος συγγραφεὺς Ἐδμόνδος Ἀβοῦ ἐπώλησε τὸ εἰς αὐτὸν ἀνῆκον μερίδιον τῆς ἐφημερίδος *Ὁ ΙΘ' αἰών* ἀντὶ ἑνὸς καὶ ἡμίσεως ἑκατομμυρίου φράγκων. Διατηρεῖ δὲ πάντοτε τὸν τίτλον ἀρχισυντάκτου τοῦ φύλλου τούτου.

—Ἀπεβίωσεν ἐν Παρισίοις ὁ Ἀδόλφος Joanne ὁ γνωστὸς ἐκδότης καὶ συγγραφεὺς τῶν περιφήμων ὁδηγῶν τῶν γνωστῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, οἵτινες σήμερον ὑπερβαίνουσι τοὺς 120.

—Ὡσαύτως ἐν Παρισίοις ἀπεβίωσεν ὁ γάλλος γεωγράφος Εὐγένειος Κορταμβὲρ εἰς ἡλικίαν 74 ἐτῶν, ὅστις ἐξέδοτο πολλὰ γεωγραφικὰ συγγράμματα.

* *
*

Ἐπιστῆμαι καὶ τέχναι.—Τὴν 9 προσεχοῦς Ἰουνίου θὰ ἑορτασθῇ ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ ἑκατονταετηρὶς τοῦ Γεωργίου Στέφενσον τοῦ πρώτου κατασκευαστοῦ ἀτμαμαξῶν. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ἀγγλική τις ἐφημερὶς δημοσιεύει τὰς ἑξῆς λεπτομερείας. Ἡ πρώτη ἀτμάμαξα τοῦ Στέφενσον διέτρεχε μόλις 50 χιλιόμετρα τὴν ὥραν καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ σύρῃ βάρος ἀνώτερον τῶν 13,000 χιλιογράμμων. Σήμερον μία ἀτμάμαξα ταχεῖα δύναται νὰ διατρέξῃ καὶ μέχρις 100 χιλιομέτρων τὴν ὥραν καὶ νὰ σύρῃ βάρος μέχρι καὶ 600,000 χιλιογράμμων. Ἐν Γαλλίᾳ σήμερον αἱ ταχύτεραι ἁμαξοστοιχίαι αἵτινες εἶναι αἱ μεταξὺ Παρισίων καὶ Ἄβρης, Παρισίων καὶ Λυὼν καὶ Παρισίων καὶ Βορδιγάλλων διατρέχουσι 65-70 χιλιόμετρα τὴν ὥραν· ἐν Ἀγγλίᾳ δ' αἱ ταχύτεραι ἁμαξοστοιχίαι, ὧν κυριώτεραι αἱ μεταξὺ Δούβρου καὶ Λονδίνου καὶ μεταξὺ Λιβερποὺλ καὶ Μάντζεστερ διατρέχουσιν 76—80 χιλιόμετρα. Ἐν Γερμανίᾳ ἡ μεταξὺ Σπανδάου καὶ Στένδαλ ἁμαξοστοιχία, ἥτις εἶναι ἡ ταχυτέρα διατρέχει 75 χιλιόμετρα. Ἐν Ἀμερικῇ τέλος ἡ μεταξὺ Φιλαδελφείας καὶ Νέας Ὑόρκης τελευταίως διοργανισθεῖσα γραμμὴ διατρέχεται ὑπὸ τῆς ἁμαξοστοιχίας ἄνευ οὐδενὸς σταθμοῦ κατὰ λόγον 79 χιλιομέτρων τὴν ὥραν.

* *
*

Καλαὶ τέχναι. —Ἡ ἐν *Βράχοις Παναγία* τοῦ Ἰταλοῦ διασήμου ζωγράφου Λεονάρδου δὲ Βίντζη ἀνήκουσα εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ λόρδου Σουφφόλκ, ἠγοράσθη ὑπὸ τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου ἀντὶ 225,000 φράγκ.

—Ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων τῇ λεγομένῃ τοῦ Μαζαρίνου ἀνευρέθησαν δύο χειρόγραφα καθ' ἃ ὁ διάσημος Ἰταλὸς ζωγράφος καὶ ἀρχιτέκτων Λεονάρδος δὲ Βίντζη ἀπὸ τοῦ 1472 μέχρι τοῦ 1483 ἐποχὴν ἄγνωστον τοῦ βίου αὐτοῦ, διέμενεν ἐν Αἰγύπτῳ ὡς ἀρχιτέκτων εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Σουλτάνου. Κατὰ τὰ χειρόγραφα ταῦτα φαίνεται ὅτι ὁ Λεονάρδος δὲ Βίντζη ἠσπάσθη τὸν Ἰσλαμισμόν. Ἐπὶ τῶν χειρογράφων τούτων μεγάλη νῦν συζήτησις ἠγέρθη μεταξὺ τῶν καλλιτεχνῶν καὶ φιλολόγων.

—Ὁ διάσημος Βέλγος ζωγράφος Εὐγένιος Verboeckhoven ἀπεβίωσε κατ' αὐτὰς ἐν ἡλικίᾳ ὀγδοήκοντα δύο ἐτῶν. Ἦν κυρίως γνωστὸς ὡς ζωγραφῶν ζῶα, δημοτικώτατος δὲ κατέστη ὁ πίναξ αὐτοῦ ὁ παριστὰς πρόβατα καταληφθέντα ὑπὸ χιόνος. Κατ' ἀρχὰς ἐζωγράφει λέοντας καὶ τίγρεις, τοσοῦτος δ' ἦν ὁ πόθος του ὅπως σπουδάσῃ ἐκ τοῦ πλησίον τὰ ζῶα ταῦτα, ὥστε εἰσῆλθε ποτὲ ἐν αὐτῷ τῷ κλωβῷ αὐτῶν ἐν τῷ θηριοτροφείῳ καὶ ἐζωγράφησεν ἐν μεγίστῃ ἡσυχίᾳ ὑπερήφανον λέοντα ὅστις τὸν ἐθεώρει ἀτάραχος. Τὸν λέοντα τοῦτον ἔσχεν ὡς ὑπόδειγμα ὁ τεχνίτης ἐν τῇ ζωγραφίᾳ τοῦ πίνακος τοῦ παριστάντος τὸν Βέλγον λέοντα θραύοντα τὰς ἁλύσεις του ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1830.

—Τὸ ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν ὑπουργεῖον τῆς Γαλλίας ἀπηύθυνεν ἐγ-

κύκλιον πρὸς ἅπαντα τὰ συντάγματα ἵνα ἀναφέρωσιν ἕκαστον ἐπὶ τίσι στρατιωτικοῖς κατορθώμασιν ἰδίᾳ διέπρεψεν ἀπὸ τοῦ 1790, καθότι θὰ παραγγελθῶσι πίνακες ἀναφερόμενοι εἰς τὸ κατόρθωμα τοῦτο, οἵτινες θὰ ἀναρτηθῶσιν εἰς τὰς αἰθούσας ἐν αἷς συνέρχονται οἱ ἀξιωματικοὶ τῶν συνταγμάτων τούτων.

— Ἐν Παρισίοις πρόκειται νὰ ἱδρυθῇ μουσεῖον ἐθνικὸν τῶν καλῶν ἐν γένει τεχνῶν. Τὸ ἐπὶ τούτου νομοσχέδιον ὑπεβλήθη ἤδη εἰς τὰς βουλάς.

— Ἐν προσφάτῳ πωλήσει εἰκόνων ἐν Παρισίοις δύο εἰκόνες ὁ *Σταθμὸς* τοῦ ζωγράφου Μεϊσσονιὲ καὶ ὁ *Ἄγγελος* τοῦ Μιλὲ ἐπωλήθησαν ἐκεῖνος μὲν ἀντὶ 125,000 φρ. οὗτος δ' ἀντὶ 160,000.

* *
*

Διάφορα. — Τὸ ἐν Ἔσσεν μέγα κατάστημα χυτηρίου κανονίων τὸ ὁποῖον ἀνήκει εἰς τὸν κ. Ἀλφρέδον Κρούππ ὑπῆρχεν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ αἰῶνος τούτου. Ἀπὸ τοῦ 1826 διηυθύνετο ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ Κρούππ ὅστις ἀνέλαβεν αὐτὸ ἀγοράσας ἀπὸ τοῦ 1848. Τῷ 1810 εἶχεν ὀλιγωτέρους τῶν ἑκατὸν ἐργατῶν, σήμερον δὲ 8,680, ἂν δ' εἰς τούτους προσθέσωμεν τοὺς ἐργάτας τῶν μεταλλωρυχείων καὶ τοὺς ἐν ταῖς ὑψηλαῖς καμίνοις, οἵτινες ἐργάζονται μὲν διὰ τὸ χυτήριον ἀλλὰ μακρὰν τῆς περιμέτρου του, ὁ ὅλος ἀριθμὸς τῶν ἐργατῶν ἀνέρχεται εἰς 15,780. Ἔχει δὲ τὸ κατάστημα 1542 χυτήρια, 294 ἀτμοκινήτους λέβητας, 82 ἀτμοκινήτους σφύρας ὧν μία 50000 χιλιογράμμων, 310 ἀτμομηχανὰς συγκεντρούσας δύναμιν 12,000 ἵππων καὶ 1622 διαφόρους μηχανὰς καὶ ἐργαλεῖα. Ἡ καθημερινὴ κατανάλωσις ἀνέρχεται τῶν μὲν γαιανθράκων εἰς 3,000,000 χιλιόγραμμα, τοῦ ὕδατος εἰς 13,000 κυβικὰ μέτρα, τοῦ φωταερίου εἰς 17,000 κυβικὰ μέτρα. Κέκτηται προσέτι τὸ κατάστημα σιδηροδρόμους 41 χιλιομέτρων μήκους, οὓς διατρέχουσι 41 ἀτμάμαξαι καὶ 537 ἅμαξαι. Ἀπὸ τῆς κατασκευῆς του δὲ τὸ χυτήριον κατεσκεύασε 18,000 κανόνια.

— Ἡ μεγαλειτέρα γέφυρα τοῦ κόσμου εἶναι ἡ τελευταίως ἀποπερατωθεῖσα ἐν Ρωσίᾳ ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Βόλγα μήκους 1270 μέτρων. Ἡ κατασκευὴ αὐτῆς ἀρξαμένη ἀπὸ τοῦ 1877 διήρκεσε τρία ὁλόκληρα ἔτη καὶ ἐστοίχισε 18 ἑκατομμύρια φράγκων. Ἡ γέφυρα ὑποβαστάζεται ὑπὸ 13 ὑπερμεγέθων τόξων τὸ δὲ δι' αὐτὴν καταναλωθὲν ποσὸν σιδήρου ἀνέρχεται εἰς 6,552 τόνους.

— Ἐν Φινλανδίᾳ οἱ λύκοι εἶναι ἀπειρόπληθεῖς· ὑπολογίζεται ὅτι τῷ 1879 μόνον ἐποιήσαντο καταστροφὰς ὑπερβαινούσας τὰ 15 ἑκατομμύρια ῥουβλίων· κατέφαγον 529 ἵππους, 1984 ταύρους, βόας καὶ δαμάλεις, 10100 πρόβατα, 445 χοίρους, 291 αἶγας, 1,4570 ἐλάφους καὶ δυστυχῶς καὶ ἱκανὰ παιδία.

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΝ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΠΟΣΤΑΛΕΝΤΑ

Διάφοροι γραφαὶ εἰς τὸ κείμενον τοῦ Γοργίου τοῦ Πλάτωνος συλλεγεῖσαι ἐκ τοῦ περγαμηνοῦ κώδικος τοῦ ΙΓ'. αἰῶνος ὑπὸ Α. Παπαδοπούλου τοῦ Κεραμέως. Ἐν Σμύρνῃ τύποις Ν. Α. Δαμιανοῦ. 1880, εἰς 8 σελ. 15.

Ἀνεκδότων συμμίκτων τεῦχος πρῶτον περιέχον Ἐπιστολὴν πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Παϊσίου Α'. πρὸς Νίκωνα πατριάρχην Ῥωσσίας, 1652—1653. Ἐπιστολὴν Μακαρίου τοῦ Πατρικίου πρὸς Σέρβαν, Γ. Ἰακνούλη κανόνα ἰαμβικὸν εἰς τὴν Ὑπαπαντήν. Νῦν πρῶτον ἐκδίδονται ὑπὸ Α. Παπαδοπούλου τοῦ Κεραμέως. Ἐν Σμύρνῃ, τυπογραφεῖον Α. Ι. Στυλιανοπούλου 1880, εἰς 8 σελ. 27.

Περὶ τῆς Λάρνακος τοῦ Κοψέλου (μετὰ τριῶν πινάκων) ὑπὸ Ἰωάννου Παντάζίδου ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ Θ', τόμου τοῦ Ἀθηναίου.) Ἀθήνησιν ἐκ τοῦ τυπογραφείου «Ἑρμοῦ» παρὰ τὴν ὁδὸνΜουσῶν ἀριθ. 2. 1880, εἰς 8 σελ. 47.

Λόγος ἐκφωνηθεὶς κατὰ τὴν ἔναρξιν τῶν δημοσίων ἐξετάσεων τοῦ ἐν Χίῳ γυμνασίου τῇ 24 Ἰουνίου 1880 ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Ζησίμου Τυπάλδου. Τύποις Γυμνασίου 1880, εἰς 8 σελ. 47.

Λόγος περὶ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ἐκφωνηθεὶς τῇ 24 Ἰουνίου 1880, ἡμέρα τῶν ἐξετάσεων τῆς ἐν Ἑρμουπόλει ἱερατικῆς σχολῆς, ὑπὸ τοῦ Μεθοδίου Παπανικολοπούλου διευθυντοῦ αὐτῆς. Ἐν Ἑρμουπόλει, τύποις «Προόδου» 1880, εἰς 8 σελ. 28.

Ἀγγέλου Σιγάλα Ἐνέργειαι πρὸς κατάταξιν ἐθελοντῶν, λόγοι παραινετικοὶ καὶ διάφορα ἀτομικὰ καὶ οἰκογενειακὰ ἔγγραφα. Ἀθήνησι ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῆς «Παλιγγενεσίας» 72—Ὁδὸς Βορρᾶ—72. 1880, εἰς 8 σελ. 46.

Ποικίλη Στοά. Ἐτήσιον ἡμερολόγιον ἔτος Α'. 1881 ὑπὸ Ἰωάν. Α. Ἀρσένη τῇ συμπράξει πολλῶν λογίων. Ἐν Ἀθήναις τυπογραφεῖον «Ἑλληνικῆς Ἀνεξαρτησίας» 1880 εἰς 8 σελ. 264.

Κανονισμὸς τοῦ νομικοῦ συλλόγου Σόλωνος. Ἀθήνησιν ἐκ τοῦ τυπογραφείου «Ἑρμοῦ» (παρὰ τὴν ὁδὸν Μουσῶν ἀριθ. 2). 1880, εἰς 8 σελ. 20.

Τὸ ἐν Τουρίνῳ τῆς Ἰταλίας τρίτον διεθνὲς τῆς ὑγιεινῆς συνέδριον ὑπὸ τοῦ ἰατροῦ Ἰω. Χ. Βάμβα ἀντιπροσώπου τῆς ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως καὶ ἀντιπροέδρου τοῦ Δ' τμήματος τοῦ συνεδρίου. Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου Ν. Γ. Πάσαρη. 1881, εἰς 12 σελ. 22.

Παιδαγωγικαὶ μελέται, ἤτοι λόγοι ἐκφωνηθέντες ἐν τῷ Ζαππείῳ κατὰ τὴν διανομὴν τῶν βραβείων ὑπὸ Καλλιόπης Κεχαγιᾶ διευθυντρίας τοῦ Ζαππείου Παρθεναγωγείου ἀδείᾳ τοῦ ὑπουργείου τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως. Ἐν Κωνσταντινουπόλει. 1880, τύποις Βουτυρᾶ καὶ Σας εἰς 8 σελ. 305.

Γεωργίου Δροσίνη, Ἱστοὶ ἀράχνης. Ἐν Ἀθήναις, ἐκ τοῦ τυπογραφείου Ἀνδρέου Κορομηλᾶ. 1880, εἰς 8 σελ. 92.

Διὰ συνδρομὰς ἀπευθυντέον πρὸς τὸν ἐκδότην κ. Σαράντην Π. Οἰκονόμον (ἐν ὁδῷ Ἀθηνᾶς παρὰ τῷ τελωνείῳ). Διὰ πληροφορίας δὲ καὶ καταχωρίσεις πρὸς τὸν κ. Π. Ι. Φέρμπον γραμματέα τῆς ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιτροπῆς (ἐν τῷ καταστήματι τοῦ Συλλόγου ὁδὸς Νομισματοκοπείου ἀριθ. 4).

Ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἀπευθυντέον διὰ συνδρομὰς καὶ καταχωρίσεις ἐν τοῖς γραφείοις τῶν ὑπὸ τοῦ *Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ* συντηρουμένων σχολῶν τῶν Ἀπόρων Παίδων, ἐν δὲ τῷ ἐξωτερικῷ παρὰ τοῖς ἀνταποκριταῖς τοῦ Συλλόγου.

Ὁ Παρνασσὸς ἐκδίδοται τὸ τέλος ἑκάστου μηνός.

ΤΙΜΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΠΛΗΡΩΤΕΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ἐν Ἑλλάδι δραχμαὶ νέαι ἤτοι φράγκα	15
Ἐν τῇ Ἀλλοδαπῇ	20

Ἔξω τῶν Ἀθηνῶν εἰς οὐδένα στέλλεται ὁ *Παρνασσὸς* ἐὰν μὴ προαποσταλῇ ἡ συνδρομή.

Σώματά τινα τοῦ Α' Β' Γ' καὶ Δ' τόμου τοῦ *Παρνασσοῦ* εὑρίσκονται καὶ πωλοῦνται ἐν τῷ τυπογραφείῳ *Παρνασσῷ*.

Αἱ συνδρομαὶ τῶν ἐπαρχιῶν γίνονται δεκταὶ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια τῆς Ἐθνικῆς καὶ Ἰονικῆς Τραπέζης. Τοῦ δ' ἐξωτερικοῦ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια γαλλικὰ καὶ ἰταλικά.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΟΜΟΣ Ε' ΤΕΥΧΟΣ Δ'.
30 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1881

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ
1881

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ν. ΔΗΜΑΡΑ. Λεσχηνία Ῥωμαΐστοῦ ὑπὸ Rud. von Jhering. σ. 289.

ΒΗΣΣΑΡΙΩΝΟΣ ΤΟΥ ΝΕΑΜΟΝΙΤΟΥ. Ἀνδρόνικος καὶ Ἀθανασία ἱστορικὸν συναξάριον σ. 322.

ΙΩ. Γ. ΦΡΑΓΚΙΑ. Ἐκ τῆς θείας κωμῳδίας τοῦ Δάντου ᾠδὴ α΄. ἐκ τῆς κολάσεως σ. 332.

ΙΑΚ. Χ. ΔΡΑΓΑΤΣΗ. Κορινθιακαὶ ἀρχαιότητες σ. 337.

Κ. ΔΙΓΕΝΗ. Περὶ τριχίνων καὶ τριχινώσεως σ. 342.

Α. ΦΡΑΒΑΣΙΛΗ. Τὸ παγωτὸν τῆς Βασιλίσσης τοῦ Πετρουτσέλη della Galina· κεφ. ζ΄. ποῦ ἄγουσιν αἱ καλαὶ πράξεις· κεφ. η΄. ἡ μετάνοια τοῦ μεθύσου σ. 350.

Ε. ΔΡΑΓΟΥΜΗ. Φυσικὴ κατ' οἶκον. Δυνάμεις. Βαρύτης. Κέντρον βάρους. Ἰσορροπία σ. 364.

Μ. Π. ΛΑΜΠΡΟΥ. Ἱστορικαὶ σφραγῖδες σ. 366.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ. Γερμανικὴ σχολή. Ἀνασκαφαὶ Ὀρχομενοῦ. Εὑρήματα ἐν Πομπηΐᾳ. Εἰδήσεις σ. 369.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ. σ. 373.

ΧΡΟΝΙΚΑ. Φιλολογία. Τέχναι καὶ ἐπιστῆμαι. Συνέδρια καὶ ἐκθέσεις. Ἀπογραφικὰ σ. 374.

Εἰκόνες καὶ πίνακες.

1. Πανομοιότυπον Ἀκτινικῆς ἐπιγραφῆς σ. 340.
2. Ἕτερον πανομοιότυπον σ. 341
3. Τριχὶς θήλεια πλήρης.)
4. Μέρος μυὸς περιέχοντος τριχῖνας) σ. 343.
5. Τὸ αὐτὸ ὑπὸ μεγέθυνσιν 80.)
6. Τρία σχέδια πειραμάτων ἰσορροπίας σ. 364 καὶ 365.

Πίναξ ε΄. Δύο ἀγγεῖα κορινθιακά.

Πίναξ ς΄. Ἱστορικαὶ σφραγῖδες.

Σὺν τῷ παρόντι τεύχει διανέμεται καὶ ὁ πίναξ τῶν περιεχομένων τοῦ Δ΄. ἔτους.

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιστατεῖ ἐπιτροπὴ συγκειμένη ἐκ τῶν κκ. Εἰρηναίου Ἀσωπίου, Ἐμμανουὴλ Δ. Ῥοΐδου, Παναγιώτου Ι. Φέρμπου, Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου καὶ προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου κ. Τιμολέοντος Ἀργυροπούλου.

ΛΕΣΧΗΝΙΑ ΡΩΜΑΙΣΤΟΥ

ΥΠΟ

RUD VON IHERING

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΣΥΝΤΑΞΙΝ ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ *

Μοὶ ὑπεμνήσατε πάλιν πρὸ μικροῦ ὑπόσχεσιν, ἣν εἶχον δώσει ὑμῖν πρὸ ἐτῶν, μικρὸν πρὸ τῆς ἐκ Βιέννης ἀναχωρήσεώς μου ἐν μιᾷ τῶν συνεντεύξεων ἐκείνων ἐν τῇ «Χρυσῇ νήσσῃ», δι' ὧν ἡ «Νομικὴ ἑταιρία» κατώρθου νὰ ἐπιφέρῃ τόσον ἐπιτυχῶς τὴν ἰσορροπίαν μεταξὺ τοῦ κοινωνικοῦ καὶ τοῦ νομικοῦ βίου, ὑπόσχεσιν δηλ: τοῦ νὰ χορηγήσω ὑμῖν πραγματείαν διὰ τὰ «Νομικὰ φύλλα». Τὸ πᾶν ἠδυνάμην νὰ ὑποσχεθῶ ἐν τῇ εὐθυμίᾳ ἐκείνῃ, ἥτις εἶχεν ἀπαλλάξει τὴν ψυχήν μου ἀπὸ τῆς πιέσεως τῆς νομικῆς ἐπιστήμης.'Αλλ' οἱ ὑπισχνούμενοι εὐκόλως κέκτηνται ἐξ ἑτέρου κατὰ κανόνα τὴν εὐτυχῆ ἰδιότητα τῆς ταχείας λήθης,—καὶ οὕτως ἡ φύσις ἰσοσταθμίζει τὴν μεταξὺ τῆς καλωσύνης των καὶ τῆς ἀνικανότητός των πρὸς ἐκτέλεσιν ὑπάρχουσαν διαφορὰν — ἡ δὲ δοθεῖσα ὑμῖν τότε ὑπόσχεσίς μου εἶχεν ἐντελῶς λησμονηθῇ μέχρι τῆς ὑμετέρας ὑπομνήσεως. Οὕτως ἐγείρονται αἱ ψυχαὶ πρὸ μακροῦ ἤδη παρελυληθεισῶν ὑπάρξεων ἐκ τοῦ τάφου καὶ παρουσιάζουσί τινι συναλλαγματικήν, ἣν εἶχεν ἐκδώσει ἐν εὐθυμίᾳ διατελῶν — Τὴν συναλλαγματικὴν ταύτην ἐξοφλῶ νῦν.

'Αλλὰ δέον νά μοι ἐπιτρέψητε νὰ πράξω τοῦτο συμφώνως πρὸς τὸν τόπον καὶ τὰς περιστάσεις ἐν ᾧ καὶ ὑφ' ἃς ἡ ὑπόσχεσις αὕτη ἐδόθη. *Ὑπεσχόμην* ἐν τῇ «χρυσῇ νήσσῃ» καὶ ἐν τῇ «χρυσῇ νήσσῃ» *ἐκπληρώσω* τὴν ὑπόσχεσίν μου, ἤτοι φανταζόμενος, ὅτι παρακάθημαι ὑμῖν ἐκεῖ καὶ ἔχων ποτήριον οἴνου συζητῶ μεθ' ὑμῶν περὶ νομικῶν πραγμάτων, ἐν ἄλλοις λόγοις θέλω *φλυαρήσει*, ὑμεῖς δὲ δημοσιεύετε τὴν *φλυαρίαν* ταύτην ἐν τοῖς »Νομικοῖς φύλλοις» ἐφ' ὅσον ἀρέσκει ὑμῖν.

Ὁ τίτλος ὑφ' ὃν χορηγῶ ὑμῖν τὴν πραγματείαν μου, «Λεσχηνία Ρωμαΐστου», καθ' ὅσον οἶδα, οὐδέποτε εἰσέτι ἐγράφη, φρονῶ δ' ὅτι ὑπὸ τοιοῦτον τίτλον εἰσάγω νέον φιλολογικὸν τύπον διὰ νομικὰς πραγματείας. Ὁ τύπος οὗτος εἶναι ἡ ἐπιφυλλιδογραφία ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς νομικῆς, ὁ δὲ χαρακτηρισμὸς οὗτος θέλει παράσχει τὸ ἀφελὲς καὶ τὴν εὐχέρειαν τοῦ ὁ-

* Ἡ πραγματεία αὕτη κατεχωρίσθη ἐν τοῖς «Iuristische Blätter» νομικῷ περιοδικῷ ἐκδιδόμενον ἐν Βιέννῃ.

λως αὐτοσχεδίου προφορικοῦ λόγου, θέλω νὰ *φλυαρήσω* — ἕκαστος δ' εἶναι κύριος νὰ μὴ ἀκούσῃ.

Γινώσκετε νῦν, ἔντιμοι κύριοι, ὅτι αἱ λεσχηνίαι αὗται δὲν δύνανται ν' ἀξιῶσι νὰ κατατάσσωνται ἐν τοῖς δέλτοις τῆς φιλολογίας· ἐκπληροῦσι τὸν προορισμὸν αὐτῶν παρέχουσαι τοῖς ὑμετέροις ἀναγνώσταις παροδικὴν ἀναψυχὴν ἢ ὤθησιν πρὸς ἰδίας σκέψεις· δὲν προωρίσθησαν ὅπως χρησιμεύσωσι τοῖς γερμανοῖς καθηγηταῖς, πρὸς παραπομπὴν — ἀνατέλλουσι καὶ δύουσι στιγμιαίως, τόσῳ δι' ἐμέ, σκοποῦντα τὴν ταχεῖαν ἀναγραφὴν αὐτῶν, ὅσῳ καὶ διὰ τὸν ἀναγνώστην μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν.

Τοῦτο δὴ τὸ συνάλλαγμα συνάπτω μεθ' ὑμῶν· τὴν ἄδειαν τοῦ νὰ φλυαρήσω κατ' ἀρέσκειαν καὶ αὐτοσχεδίως.

Πρὸς ἀποφυγὴν παρεξηγήσεως ἐν τούτοις ὀφείλω νὰ παρατηρήσω ἐκ τῶν προτέρων, ὅτι δὲν σκοπῶ νὰ γράψω ἀστεϊσμοὺς ἐπὶ νομικῶν ἀντικειμένων, δὲν προτίθεμαι νὰ θεραπεύσω τὴν jurisprudentia jocosa ὡς πρότερον ἐκαλεῖτο μέρος τι τῆς νομικῆς ἐπιστήμης, ἐν τῷ ὁποίῳ πᾶς ἀληθῶς εὐαίσθητος, μᾶλλον ἀπέβαλλε τὴν διάθεσιν πρὸς γέλωτα ἢ ἐγέλα. — Ἀπώλεσα σχεδὸν ἤδη τὸ εὐτράπελλον, ἕνεκα τῆς σπουδαιότητος τῶν ἀντικειμένων, περὶ ἃ ἐν τοῖς τελευταίοις ἔτεσιν ἠσχολήθην καὶ τῆς ἀτμοσφαίρας, τῆς ἐπικαθημένης τῇ σεμνῇ Georgia Augusta,[1] ὅπως δήποτε δὲ τὸ μικρὸν πρὸς οἰκιακὴν χρῆσιν ἀπομεῖνάν μοι δὲν εἶναι κατάλληλον πρὸς δημοσίευσιν. Ὅθεν οἱ ἀναγνῶσται ὑμῶν ὀφείλουσι νὰ προπαρασκευασθῶσι πρὸς γεῦσιν συνήθους ρωμαϊκῆς τροφῆς, ἀναμιμνησκόμενοι ἐκ τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ αὐτῶν βίου τῶν παραδόσεων τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου, ἵνα δυνηθῶσι κάλλιον νὰ φαντασθῶσι τὰ ἑπόμενα.

Διὰ τῶν ἀνωτέρων μετήγαγον ὑμᾶς τε καὶ τοὺς ὑμετέρους ἀναγνώστας ἐπὶ τῆς προσηκούσης ἐπιφανείας τῶν ἐλπίδων ἢ μᾶλλον τῆς ἀπελπισίας, καὶ φρονῶ, ὅτι διὰ τῆς προσθήκης «Ρωμαϊστοῦ» κατέστρεψα ἐκ θεμελίων πᾶσαν τυχὸν ἕνεκα τῆς ἑτέρας λέξεως «Λεσχηνία» ἀναφυεῖσαν ἐλπίδα περὶ εὐαρέστου διασκεδάσεως, «Ρωμαϊστὴς *Λεσχηνεύων*»! τί φρονεῖτε περὶ «ἐλέφαντος *ὀρχουμένου*»;

Ἀξιοπαρατήρητόν ἐστιν, ὅτι διὰ τὸν διδάσκοντα συστηματικῶς, τὸ *σύστημα* καὶ αἱ διαιρέσεις ἐπὶ τέλους καθίστανται ἀναπόφευκτος ἀνάγκη, δευτέρα φύσις· ὡς γινώσκετε, πᾶς ρωμαϊστὴς συνίσταται κυρίως ἐκ δύω ἡμίσεων· δογματικοῦ καὶ ἱστορικοῦ, ἂν δὲ ἡ ἰδιοσυγκρασία τοῦ ἀνθρώπου ἐκτείνεται καὶ ἐπὶ τῶν προϊόντων αὐτοῦ, βεβαίως καὶ τὰ προϊόντα τοῦ ρωμαϊστοῦ θέλουσι φέρει τὸν διπλοῦν αὐτὸν χαρακτῆρα· ἑπομένως διὰ πᾶν προϊόν μου ἕξετε δύω θήκας: δογματικὴν καὶ ἱστορικήν. Ἱστορικήν; ἐρωτᾶτε κινοῦντες τὴν κεφαλήν· γινώσκω, τί τοῦτο σημαίνει· οἱ ἀναγνῶσται τῶν «Νομικῶν φύλλων» εἰσὶ κυρίως πρακτικοί· πρὸς τί δι' αὐτοὺς ἡ ἱστορία τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου;

1 Οὕτω καλεῖται τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Γοττίγκης, ἐν ᾧ διδάσκει ὁ συγγραφεύς.

Ἐν τούτοις ἀποτολμῶ, διότι τὸ ἀπεφάσισα, νὰ ἀνυψώσω τὴν ἱστορίαν τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου παρὰ τοῖς ὑμετέροις ἀναγνώσταις. Οὐχὶ διὰ τεχνητῶν μέσων, δι' ὧν, ὡς γνωστόν, καὶ τὰ μᾶλλον ἄνοστα ἐδέσματα μεταβάλλουσιν γεῦσιν. Τῆς ἐπεξεργασίας προσηκόντως γιγνομένης, οὐ δεῖται τοιούτων τεχνητῶν μέσον ἡ ἱστορία τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου. Καὶ ναὶ μὲν προσηκούσης ἐπεξεργασίας δέονται πάντα ἐν τῷ κόσμῳ καὶ αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος δεῖται προσηκούσης θεραπείας, ἐν τούτοις αἰτία τῆς τόσῳ μικρᾶς ἑλκυστικῆς δυνάμεως τῆς ἱστορίας τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου εἶναι, κατ' ἐμέ, μόνη ἡ ἔλλειψις προσηκούσης ἐπεξεργασίας. Ἂν ἵππος ἱππεύηται ὑπὸ χωλοῦ ἀναβάτου ἢ ὡραία παρθένος κρύπτεται ἐντὸς σάκκου, δὲν δύναταί τις ν' ἀπαιτήσῃ τὴν παραγωγὴν καλῶν ἐντυπώσεων. Ἂν ἀντὶ τοῦ χωλοῦ ἀναβάτου ὅμως ἐπιβῇ Οὐσχρος, τὸν δὲ σάκκον ἀντικαταστήσωσιν ὡραῖα ἐνδύματα, οὐδόλως ἀμφιβάλλω, ὅτι θέλομεν ἐνθουσιασθῇ καὶ διὰ τὸν ἵππον καὶ διὰ τὴν παρθένον. Διὰ τὴν ἐπεξεργασίαν τῆς ἱστορίας τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου ἔχω ἰδίαν μέθοδον, παρεκκλίνουσαν τῆς ἐπικρατούσης, καὶ ὅμως ἐκτιμηθεῖσαν. Κατ' ἀρχὰς κατεπολεμήθη ἤ, ὀρθότερον, κατεπολεμήθησαν τὰ δι' αὐτῆς ἐξαχθέντα συμπεράσματα· ἐν τῷ παρόντι κατέπεσε κατά τι ἡ ἀντίστασις, τὸ δὲ βιβλίον, ἐν ᾧ ἐφήρμοσα τὴν μέθοδόν μου, «Τὸ πνεῦμα τοῦ Ρωμαϊκοῦ δικαίου» εὗρεν ἀγοραστάς· ἐκ τούτου δὲν θέλω μὲν νὰ ἐξαγάγω τὸ ὀρθὸν τῆς μεθόδου μου, ἀλλ' ὅπως δήποτε δι' αὐτῆς προσεκτήσατο ἡ ἱστορία τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου πολλοὺς φίλους, ἐν ᾧ δὲν δύναται νὰ καυχηθῇ ἐπὶ τούτῳ καὶ ἡ ἀντίθετος. Μέχρι τοῦδε ἐτήρησα αὐτὴν ὑπὸ ἐχεμυθίαν καὶ ἐχρησάμην αὐτῇ δι' ἐμαυτόν· νῦν, φρονῶ, ἐπῆλθεν ὁ χρόνος τῆς ἐπ' ὠφελείᾳ καὶ ἀγαθῷ τῶν ἄλλων δημοσιεύσεως.

Τὸ κύριον προαπαιτούμενον ἐν τῇ μεθόδῳ ταύτῃ εἶναι καλὸν *σιγάρον*, οὔτε βαρὺ οὔτε ἐλαφρὸν καὶ ἀνάκλιντρον. Ἀφ' οὗ δὲ κορεσθῇ τις ὑλικοῦ ἐκ τῶν πηγῶν τῆς ἱστορίας τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου, καὶ κλείσῃ τὴν θύραν πρὸς ἀποτροπὴν πάσης διακοπῆς, ἀνάπτων τὸ σιγάρον κατακλίνεται ἐπὶ τοῦ ἀνακλίντρου, ἔχων τοὺς πόδας εἴτε ἐξηπλωμένους εἴτε ἐστηριγμένους ἐπὶ τοῦ ἑτέρου τοῦ ἀνακλίντρου ἄκρου· ἐν τοιαύτῃ θέσει ὤν, ἀφαιρεῖται τις βυθιζόμενος εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους, λησμονῶν πάντα τὰ περὶ αὐτὸν καὶ ἑαυτόν. Φαντάζεται λοιπὸν ὅλαις δυνάμεσιν, ὅτι ἔζησεν ἐν τοῖς ἀρχαίοις ἐκείνοις χρόνοις καὶ ὅτι ἐνεφανίσθη πάλιν ἐκ παραδόξου ἰδιοτροπίας τῆς φύσεως διὰ τῆς μετεμψυχώσεως, ὡς ὑφηγητὴς ἢ καθηγητὴς τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου ἐν τούτῳ ἢ ἐκείνῳ τῷ Πανεπιστημίῳ, ὅτι ἐν ἀρχῇ ὑπῆρξεν ρωμαῖος τῶν ἀρχαίων χρόνων, αἱ δὲ μικραὶ γνώσεις, ἃς κέκτηται ἐκ τῶν βιβλίων περὶ τῶν χρόνων ἐκείνων, εἶναι τὸ ἔσχατον λείψανον τῶν ἀναμνήσεων αὐτοῦ, ἅς τινας νῦν πρόκειται νὰ καταστήσῃ διὰ τῆς ἐργασίας ζωηροτέρας. Ἀφ' οὗ δέ τις ἐπί τινα χρόνον ὀνειρευθῇ οὕτως μὲ ἀνοικτοὺς ὀφθαλμούς, αἱ ἀναμνήσεις τῶν ἀρχαίων χρόνων ἐξεγείρονται πά-

λιν, ἡ εἰκὼν ἀναδύει πάλιν ἐκ τοῦ βάθους τῆς ψυχῆς, (ἐκ τῶν δωμάτων τοῦ «ἀσυνειδήτου») καὶ κατοπτρίζεται ἐν τοῖς νέφεσι τοῦ καπνοῦ, ἅτινα ἐκτοξεύει πρὸ ἑαυτοῦ· βλέπει ἑαυτὸν βαδίζοντα ἐν ταῖς ἀγυιαῖς τῆς ἀρχαίας Ρώμης καὶ ἐκτελοῦντα ὅλα τὰ ὡραῖα ἀντικείμενα τῆς ἱστορίας τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου—mancipatio, in iure cessio, γάμον μετὰ manus, in jus vocatio κτλ. Ἀπίστευτον καταντᾷ, πόσα δύναταί τις νὰ μάθῃ δι' ἑνὸς καὶ μόνου σιγάρου. Ἀλλὰ φυσικῷ τῷ λόγῳ ὀφείλει νὰ καπνίζῃ ὡς δεῖ, καὶ τοῦτο δὴ ἀγνοοῦσί τινες. Διὸ οὐδὲν βλέπουσι καίπερ ἀνάπτοντες σιγάρον καὶ κατακλινόμενοι καὶ παράγουσι μὲν σφοδρὰ νέφη καπνοῦ, σφοδρότερα ἢ πολλοὶ ἄλλοι ἐκ τῶν καπνιζόντων *καλῶς*, ἀλλ' οὐδεμίαν εἰκόνα διορῶσιν ἐν αὐτοῖς· ἐκ τούτου δ' ἰσχυρίζονται, ὅτι οὐδ' ἄλλος τις κέκτηται τὴν δύναμιν ταύτην, ἢ ὅτι, ἄν τις ὑποστηρίζῃ τὸ ἐναντίον, αἱ εἰκόνες οὐδὲν ἄλλο εἰσίν, ἢ ἀποκυήματα τῆς διὰ τοῦ καπνοῦ ἐξαφθείσης φαντασίας του, ἅτινα ἡ ἐπιστήμη ὀφείλει νὰ ἀποκρούσῃ διαμαρτυρομένη—ἱστορικὴ ἀγυρτεία, διότι ὅπου λήγουσιν αἱ πηγαί, λήγει καὶ ἡ ἐπιστήμη· ἐν ᾧ ἐγὼ ὑποστηρίζω, ὅτι ἴσα ἴσα ἐκεῖθεν ἄρχεται αὕτη· μένω πιστὸς τῷ καπνίσματι

Ἔχω εἰσέτι ἐν τῷ κιβωτίῳ μου ἄφθονον προμήθειαν σιγάρων· θέλω ἀνάπτει ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἓν ἐξ αὐτῶν καὶ μεταδίδει ὑμῖν, ὅ,τι εἶδον. Τὰς δ' ἀνακοινώσεις ταύτας ἀποκαλῶ «Εἰκόνας ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου». Εἶναι ὡραῖος τίτλος καὶ ὡς τοιοῦτος καὶ μόνον ἄξιος προσοχῆς τινος, πρὸ πάντων δι' ἀντικείμενον κεκτημένον τόσῳ ἀμφίβολον ἑλκυστικὴν δύναμιν, ὡς ἡ ἱστορία τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου. Δὲν ἐννοῶ δὲ διατί οἱ ἐπιστήμονες ἀφίεμεν τοὺς ὡραίους τίτλους ὑπὲρ τῶν ἀποκλειστικῶς φιλολόγων, παρ' οἷς ὁ τίτλος, πλὴν ἄλλων, ἀποτελεῖ τὸ μόνον νέον καὶ τερπνὸν ἐκ τοῦ ὅλου ἔργου. Τὸ εὐτυχὲς ἔνστικτόν μου μοὶ κατέστησε γνωστὴν τὴν ἀξίαν τοῦ καλοῦ τίτλου ἐνωρίς, οἱ δὲ τίτλοι τῶν ἔργων μου συνέτειναν οὐκ ὀλίγον πρὸς διάδοσιν καὶ κοινοποίησιν αὐτῶν. Φαντάσθητε, τὸ «Πνεῦμα τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου» ὑπὸ τὸν τίτλον «Περὶ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς σημασίας κτλ.» ἢ «δοκίμιον ἀνευρέσεως τῶν χαρακτηριστῶν ἀρχῶν κτλ.» ἢ τὸν «Ἀγῶνα περὶ τὸ δίκαιον» ὑπὸ τὸν τίτλον «Περὶ τῆς ἠθικῆς ὑποχρεώσεως τοῦ ἰδιώτου πρὸς ἐπιδίωξιν τῶν δικαιωμάτων του κτλ.» Τίς ἤθελε δυνηθῇ ν' ἀπομνημονεύσῃ τοιοῦτον τίτλον; Ἡ δὲ σχολαστικότης ἡ κρυπτομένη τυχὸν ἐν ἀφθονίᾳ ἐν τῷ βιβλίῳ, δὲν πρέπει νὰ δείκνυται ἐν τῷ τίτλῳ, ὁ τίτλος πρέπει νὰ φέρῃ τὰς ἰδιότητας στρατιωτικοῦ προστάγματος— βραχύς, ἀκριβής, ὡρισμένος, κατηγορηματικός· πρέπει νὰ ᾖ φιλολογικὸν πρόσταγμα ἐκτοξευόμενον εἰς τὸν κόσμον.

Εἴθε νὰ εἶχον καλὸν τίτλον καὶ διὰ τὴν δευτέραν κλάσιν τῶν ἔργων μου ἀφορῶσαν, ὡς γινώσκετε, εἰς ἀντικείμενα δογματικὰ ἢ πρακτικά. Ματαίως ἐμόχθησα πρὸς εὕρεσιν προκλητικοῦ χαρακτηρισμοῦ· βοηθήσατέ μοι! Τίς ὁ κατάλληλος χαρακτηρισμὸς τῆς δευτέρας κλάσεως τῶν ὑπὸ τὴν ἐπι-

γραφὴν «Λεσχηνία Ρωμαΐστοῦ» ἔργων; Ζητήματα, θέματα, λεσχηνία περὶ ἀντικειμένων τοῦ ἰσχύοντος ρωμαϊκοῦ δικαίου ἢ τῶν πανδεκτῶν; ἀδύνατον! «Ἀναμνήσεις ἐκ τῶν πανδεκτῶν»; εἶναι καλόν· ἠχεῖ εὐγενῶς, εἶναι καὶ ἄξιον ἑσπερίδων, ζωγραφεῖ τὸν πλούσιον διακεκριμένον ἄνθρωπον, ὅστις διαρκῶς φέρει ἀρκετὰ χρήματα ἐφ' ἑαυτοῦ, ἐν ᾧ ὁ πτωχὸς διάβολος ὀφείλει πρῶτον νὰ δανεισθῇ ἔνθεν κἀκεῖθεν μετὰ μόχθου ἢ νὰ θίξῃ τὰ κεφάλαιά του. *Ἀναμνήσεις* χύνονται ἐκ τοῦ θυλακίου καὶ ἐν τούτοις ἀπομένει ἱκανὸν ὑπόλοιπον. Ἀλλ' ἡ ἐκ τῆς λέξεως ταύτης κομψὴ ἐντύπωσις αἴρεται ἐντελῶς διὰ τοῦ «Πανδεκτῶν». Μετὰ τῶν πανδεκτῶν οὐδὲν δύναται νὰ συμβιβασθῇ ἐκ τῶν ἀπαιτούντων κομψότητα.—«Πραγματεῖαι, συστήματα» κτλ; συμβιβάζονται, ἀλλὰ καὶ ἡ λέξις «ἰδέαι» εἶναι πάρα πολύ. Οὐδὲν ἄρα ἀπομένει μοι ἢ νὰ ἀφαιρέσω τὴν λέξιν «Πανδεκτῶν».

Ἐν ᾧ γράφω ὅμως, ἀνευρίσκω τὴν προσήκουσαν λέξιν. «Ζητήματα ἐκ τοῦ παρόντος» δέον νὰ καλῆται τὸ ἔργον. Ἱστορία τοῦ δικαίου εἶναι παρελθόν, τὸ ἀντίθετον τοῦ παρελθόντος εἶναι τὸ παρόν, ἑπομένως! ἀντὶ τῆς λέξεως «εἰκόνες» ἥτις βεβαίως δὲν ἁρμόζει, τίθημι «Ζητήματα» ἅτινα ἐγείρουσι τὸ ἐνδιαφέρον πάντων, προκαλοῦσιν ἰδίαν δραστηριότητα, συμμετοχὴν εἰς τὴν λύσιν των. Ὁ ἀναγνώστης αἰσθάνεται, ὅτι εἶναι ἀπαραίτητος· ἄνευ αὐτοῦ ἀδύνατον.

Τὸ ὄνομα ὅπερ μέλλει νὰ φέρῃ τὸ μέλλον τέκνον εὑρέθη, ἐλλείπει δ' ἔτι μικρόν τι, τὸ τέκνον αὐτό. Εἰμὶ περίεργος νὰ ἴδω ποίαν ὄψιν ἕξει· αἰσθάνομαι ἐμαυτὸν ὡς μητέρα πρὸ τοῦ τοκετοῦ· ἔσται ἄρρεν, θῆλυ, ὡραῖον, ὑγιές, ἰσχυρόν, ἀδύνατον, δυσειδὲς — τέρας; Κύριος οἶδεν· ὅπως δήποτε οὐκ ἔσται μεγάλη ἡ ἀπώλεια, ἂν τὸ ἀρτιγενές, ἅμα ἐξελθὸν εἰς τὸν κόσμον, ἀποχωρισθῇ πάλιν εὐθὺς αὐτοῦ· μένω δὲ πιστὸς τοῖς αἰσθήμασιν ἀστόργου πατρός, οὐδὲν αἰσθανόμενος ἐπὶ τῇ σκέψει τοῦ ἀμέσως ἐπελευσομένου ἀποχωρισμοῦ.

Θέλω ἀποστέλλει ὑμῖν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν χειρόγραφα, ὁτὲ μὲν διὰ ταύτην, ὁτὲ δὲ δι' ἐκείνην τὴν κλάσιν. Μεταχειρίσθητε αὐτὰ κατὰ τὰς περιστάσεις· ἅμα τῶν ἀναγνωστῶν κορεσθέντων τῶν «Εἰκόνων ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου» ἀφ' ἧς ἀρχόμεθα, τιμῶντες, ὡς εἰκός, τὸ παρελθόν, δότε αὐτοῖς χάριν ποικιλίας «ζητήματά» τινα «ἐκ τοῦ παρόντος» καὶ πάλιν ἐκ τῶν πρώτων καὶ οὕτως καθεξῆς.

Διὰ τούτων κλείω τὴν πρώτην μου ἐπιστολὴν· χαίρω ἤδη ἀναλογιζόμενος τοὺς μορφασμοὺς τῶν ἐκπλησσομένων προσώπων τῶν σοβαρῶν ἀναγνωστῶν τοῦ ὑμετέρου περιοδικοῦ, ἅμα τῇ θέᾳ τοῦ ἄρθρου τούτου, οὕτινος ἡ ἐντύπωσις ἔσται ἴσως ἡ αὐτή, πρὸς ἣν ἤθελον αἰσθανθῆ τὰ τέκνα ταῦτα τῆς Θέμιδος βλέποντα κατὰ τὴν εἴσοδόν των εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ δικαστηρίου πλῆθος παραλελυμένων προσωπιδοφόρων· «πῶς οὗτοι ἐνταῦ-

θα; τίς ἠνέῳξε τὰ ἱερὰ δώματα τῆς Θέμιδος εἰς τοιοῦτον συρφετόν; κύριοί μου, ὑμῖν ἀπόκειται ν' ἀπαντήσητε εἰς τοῦτο· διότι tu l'as voulu, George Dandin.

Α'.

Εἰκόνες ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου.

Εἰκόνας ὑπεσχόμην ὑμῖν· ἡ δ' ἐκ τῆς λέξεως ταύτης ἀναδύουσα ἐλπὶς ἀποσβέννυται πάλιν εὐθὺς διὰ τῆς προσθήκης *ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου*. Ἀμφιβάλλω δ' ἂν πᾶς ὁ εἰδώς τι ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου αἰσθανθῇ ἀλλοίαν τινὰ συγκίνησιν τοῦ ἀναμένοντος νὰ ἴδῃ εἰκόνας ἐξ ἀνθρακοπωλείου ἢ βιβλιοθήκης — εἰκόνες φαιαί, ἐπὶ φαιοῦ δαπέδου ἄνευ ἀνοικτῶν χρωμάτων, ἄνευ ζωηρῶν σκηνῶν, ληφθεῖσαι ἐκ τοῦ νεκροταφείου τοῦ δικαίου—διότι τί ἄλλο εἶναι ἡ ἱστορία τοῦ δικαίου!— τάφοι, σταυροί, μνημεῖα, ἡμιφανεῖς ἐπιγραφαί. Ἑπομένως συλλάβετε ὅσον ἔνεστι ἐλάσσονας ἐλπίδας. Τοῦτο μόνον ἐσκόπουν νὰ ὑποδείξω διὰ τοῦ ὀνόματος ἐκείνου, ὅτι δὲν μέλλω νὰ λάβω ἐκ τῆς ἱστορικῆς μου συλλογῆς καὶ ἀποσπῶν νὰ μεταδώσω μεμονωμένας σημειώσεις, ἀνακέρματα, ἅτινα καθ' ἑαυτὰ οὐδὲν ἐνδιαφέρον παρέχουσιν, ἀναλαμβάνοντα τὴν ἀξίαν αὐτῶν μόνον ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ δυναμένου νὰ χρησιμοποιήσῃ αὐτὰ ἐν συνδέσμῳ πρὸς ἄλλα, ἀλλ' ὅτι προτίθεμαι νὰ παράσχω ὑμῖν αὐτοτελῆ, στρογγύλα ἀντικείμενα· φιλῶ τὸ ἔντακτον καὶ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ· ὅθεν κατήρτησα διὰ τὸν εἰδικὸν κλάδον μου λαμπρὰν συλλογήν, ἐφ' ᾗ χαίρω ἐν στιγμαῖς ἀθυμίας.

Μέρος τῆς συλλογῆς ταύτης ἀνήκει τῇ καθημερινῇ νομικῇ φιλολογίᾳ καὶ τὸ μέρος τοῦτο ἐστὶ τὸ ἀφθονώτατον, ἐνδιαφέρουσα εἰσφορὰ διὰ τὴν συλλογὴν τῶν ἀνθρωπίνων πλανῶν. Κατ' ἐμὴν γνώμην, ὡς ὁ ἀνατόμος δὲν περιορίζεται συλλέγων μόνον κανονικὰ στοιχεῖα ἐκ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ἀλλὰ συλλέγει καὶ τὰ παρὰ φύσιν καὶ καταρτίζει συλλογὴν παθολογοανατομικήν, οὕτως καὶ ἑκάστη ἄλλη ἐπιστήμη ὀφείλει νὰ καταρτίζῃ τὴν παθολογοφιλολογικὴν συλλογὴν αὐτῆς· διὸ ὑπερηφανεύομαι ἐπὶ τῇ συλλογῇ, ἣν κατήρτισα ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς νομικῆς ἐπιστήμης. Πιθανὸν δ' ἂν ἀπαιτεῖτε, ἀνακοινώσω ὑμῖν τι ἐκ ταύτης. Πλὴν τῆς πλουσίας λείας ἣν ἀντλῶ ἐκ τῆς ἡμετέρας νομικῆς φιλολογίας, ὀφείλω χάριτας καὶ εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ δίκαιον, μετὰ δύο μερῶν τοῦ ὁποίου θέλετε σχετισθῇ προσεχῶς. Φέρουσι ἐν τῇ συλλογῇ μου τοὺς ἀριθμοὺς 1 καὶ 2, καὶ τὴν ἐπιγραφὴν *Ἡ παγὶς τοῦ ἀρχαίου κληρονομικοῦ δικαίου* καὶ *ἡ παγὶς τῆς ἀρχαίας πολιτοδικονομίας*. Πλὴν δὲ τούτου ὑπάρχει ὑπ' ἀριθμὸν 3 τὸ νομικὸν perpetumm mobile, ὁ μᾶλλον ἄξιος προσοχῆς καὶ θαυμαστότατος ἐκ τῶν

νομικῶν μηχανισμῶν καὶ ἐν πάσει περιπτώσει τὸ πολυτιμότατον τῶν τεμαχίων τῆς συλλογῆς μου· ἐπειδὴ ὅμως ἀνήκει τοῖς πανδέκταις, δὲν δύναμαι εἰσέτι νὰ τὸ προσφέρω ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ δικαίου.

Λαμβάνω ἐκ τῆς συλλογῆς μου πρῶτον τὴν πρώτην *Παγίδα* ἵνα ἐξηγήσω ὑμῖν τὴν κατασκευήν της· ἀλλὰ διὰ τὴν ἑσπέραν ταύτην δέον νὰ πιέσητε τὴν ὑμετέραν περιέργειαν, διότι δὲν δύναμαι ν' ἀντικρύσω ταύτῃ ἄνευ λυπηροῦ τινος συναισθήματος ἐπὶ τῷ ἐξιτήλῳ τοῦ ὡραίου καὶ καλοῦ ἐν τῷ κόσμῳ,—ἡ παγίς μου μὲ καθιστᾷ ἐλεγειακὸν — καὶ οὕτως διατεθειμένος χρήζω κουφίσεως, ἧς ἐλπίζω, νὰ τύχω διὰ τοῦ ἑπομένου ἐλεγείου.

I.

Τὸ δικαίωμα καταλήψεως ἀδεσπότων τὸ πάλαι καὶ νῦν.

Ἐλεγεῖον Ρωμαϊστοῦ

Ἔχω τὴν ἀτυχῆ, ἰδιότητα νὰ συγκρίνω πάντα τὰ συμβαίνοντά μοι, τὸ ἴδιον πρὸς τὸ ἀλλότριον, τὸ πάλαι πρὸς τὸ νῦν· ἀτυχῆ δὲ λέγω, καθ' ὅσον τὸ ἀποτέλεσμα τῆς συγκρίσεώς μου δὲν εἶναι πάντοτε εὐχάριστον, τοῦ σκέπτεσθαι προτιμῶ τὴν ἀπόλαυσιν. Ἡ πρὸς σύγκρισιν τάσις μου δὲν περιορίζεται ὅμως ἐν τοῖς ἀφορῶσιν εἰς ἐμὲ προσωπικῶς· ἐκτείνεται ἐπὶ παντὸς τοῦ ἐντυγχανοντός μοι· οὐδὲν ἔστιν ἀσφαλὲς ἐνώπιόν μου, πλουσιωτάτην δὲ λείαν παρέχει μοι φυσικῷ τῷ λόγῳ ὁ εἰδικός κλάδος μου καὶ σχεδὸν οὐδὲν ἀντικείμενον ἐκ τῶν φυομένων ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τούτου ἀφῆκα ἄνευ συγκρίσεως. Οὕτως συνέκρινα τὸ ἀρχαῖον πρὸς τὸ νεώτερον ρωμαϊκὸν δίκαιον, ἐπιζητήσας τὸν σαφηνισμὸν τοῦ ἀντικειμένου τούτου χάριν ἐμαυτοῦ τε καὶ ἄλλων· — τοῦτο ὑπῆρξεν ἡ ἀφορμὴ τοῦ «*Πνεύματος τοῦ Ρωμαϊκοῦ δικαίου.*» — καὶ τὸ ὑμέτερον δίκαιον πρὸς τὸ ρωμαϊκόν. Καὶ ἐνταῦθα κατέληξα εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ παρὸν δὲν δύναται ν' ἀντικαταστήσῃ τὸ παρελθὸν ἔν τισι ζητήμασι — προκειμένου περὶ ἀγωγῆς ἀποζημιώσεως ἐν παραδείγμ. προτιμῶ ρωμαῖον δικαστήν. Ἰδίως ὅμως ἁρμόζει τοῦτο διὰ τὸ ἀντικείμενον τοῦ παρόντος ἐλεγείου: — *Τὸ δικαίωμα τῆς καταλήψεως ἀδεσπότων*· ἐταστικὸν βλέμμα θέλει διακρίνει ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ δικαίου μετὰ λύπης, ὅσον ἀφορᾷ εἰς εἰς τὸ δυνατὸν δωρεὰν κτήσεως, ἀξίαν οἴκτου ὀπισθοδρόμησιν, καί τοι ἡ τοιαύτη κτῆσις πεπροίκισται κατὰ τοὺς ψυχολόγους διὰ τῶν μεγίστων θελγήτρων. Πόσον ἄφθονα ἐφόδια εἶχον οἱ ρωμαῖοι διὰ ταύτην, καὶ πόσον μακρὸς ὁ κατάλογος τῶν ἀδεσπότων, πόσον εὐρὺς ὁ κύκλος τῆς καταλήψεως ἐν τῷ ρωμαϊκῷ δικαίῳ. Ἅπαντα τὰ ἄγρια ζῶα, τὰ πτηνά, οἱ ἰχθῦς, τὰ τετράποδα,

ἢ ὡς αἱ πηγαὶ ἐκφράζονται,[1] ἅπαντα τὰ ζῶα τὰ γεννώμενα ἐν τῷ ὕδατι, ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς (in coelo. . . nascuntur), ὑπάγονται ὑπὸ τὴν ἀπόλυτον ἐξουσίαν τοῦ θηρευτοῦ· καὶ ἡ φύσις αὐτὴ ὥρισεν οὕτως οὕτως ὁρίζει τὸ φυσικὸν δίκαιον, ὅπερ εἰσῆλθε συγχρόνως μετὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν κόσμον.[2] Τότε βεβαίως ὁ κυνηγὸς, ὁ ὀρνιθοθήρας, ὁ ἁλιεὺς ἦσαν ἄξιοι φθόνου. Καὶ ἤλεκτρον, μαργαρῖται, πολύτιμοι, λίθοι, ἀνῆκον τῷ εὑρέτῃ — ἠδύνατό τις νὰ γείνῃ ἑκατομμυριοῦχος ἄνευ τοῦ ἐλαχίστου κεφαλαίου. Καὶ πάντες οἱ καρποὶ τῶν δασῶν καὶ οἱ μήκυτες, οἵτινες πρὸ μικροῦ ἐγένοντο ἐν Πρωσσίᾳ ἀντικείμενον νομοθετικῆς ἐνεργείας, οὐδόλως ἀπησχόλουν τοὺς τότε ρωμαίους. Καὶ ὁ θησαυρὸς αὐτὸς, πρὸς ὃν ἐν πολλοῖς ἔθνεσι τὸ δημόσιον νῦν τείνει ἀπλήστους χεῖρας, ὅπως ἀφαιρέσῃ αὐτὸν ἀπὸ τοῦ εὐτυχοῦς (ἀτυχοῦς τῷ ὄντι) εὑρέτου, παρέμενε τότε τούτῳ καί τῷ κυρίῳ τοῦ ἀγροῦ.

Ὁ δὲ στρατιώτης διὰ τῆς occupatio bella ; ὁ ἐχθρὸς ἐστερεῖτο πάσης ἀπὸ τοῦ δικαίου προστασίας, πᾶν ὅ,τι κατεῖχεν, ἀνῆκε τῷ ἀνδρείῳ στρατιώτῃ, τῷ ἁρπάζοντι αὐτό· ὁ στρατιώτης ὤφειλε μόνον νὰ *λάβῃ* αὐτό.[3] ἐν ᾧ ὅμως γράφω τὴν λέξιν Kriegen ἀνακαλύπτω γλωσσικήν τινα σύμπτωσιν ὅλως νέαν καὶ πάνυ βαθεῖαν· ἐνθυμεῖσθε βεβαίως, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ρωμαῖοι κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Γαΐου,[4] ἐθεώρουν τὴν λείαν, anecctio, κατὰ τὴν σημερινὴν νομικὴν γλῶσσαν) ὡς τὸν κράτιστον τρόπον ἀποκτήσεως κυριότητος, ἐγὼ δὲ διαβλέπω ἀπ' ἀρχῆς ἐν τούτῳ ἰδιάζοντά τινα τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι. Νῦν ἐκ συμπτώσεως ἀνακαλύπτω, συνδυάζων τὴν λέξιν Kriegen πρὸς τὴν occupatio bellica, ὅτι οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι ἐσκέπτοντο ὡς πρὸς τοῦτο ὡς οἱ ἀρχαῖοι Ρωμαῖοι· λίαν πιθανῶς, ἐνταῦθα ὑπολανθάνει ἀρχαῖός τις τρόπος τοῦ σκέπτεσθαι τῆς ἰνδογερμανικῆς φυλῆς. Τὸ Kriegen ἐν τῇ σημασίᾳ τοῦ capere, nanciscі πηγάζει ἐτυμολογικῶς ἀπὸ τοῦ Krieg bellum· Kriegen ἄρα σημαίνει ἀρχικῶς *διὰ πολέμου κτᾶσθαι* (bello capere) ἡ occupatio bellica τῶν Ρωμαίων ἐκφράζεται διὰ μιᾶς ἀντὶ δύω λέξεων. Οἱ ἐξωτερικοὶ τύποι τοῦ πολέμου ἐλεπτύνθησαν προϊόντος τοῦ χρόνου· τὸ ὑπαίθριον πεδίον ἀντικατέστη δι' ἐστεγασμένων χώρων, διὰ χρηματιστηρίων, ἐργαστηρίων κτλ. τὸ βαρὺ ὁρμητικὸν ξῖφος τῶν ἡμετέρων προγόνων ἀντικατέστη διὰ τοῦ ἐλαφροῦ καλάμου· ἡ χαλυβδίνη γραφὶς ἐτηρήσεν εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀρχαιότητος τὴν ἀρχαίαν ὕλην, ἐν ᾧ διὰ τῆς

1 § 12 J· de R. D. (2. 1).

2 § 41 τ eod.

3 Ἐνταῦθα ὁ συγγραφεὺς χρῆται λογοπαιγνίῳ· Kriegen λαμβάνειν καὶ Krieg πόλεμος· ἐπὶ τῆς ὁμοιότητος δὲ τῶν ῥιζῶν τῶν δύο τούτων λέξεων ἐποικοδομεῖ ὁλόκληρον τὸν προκείμενον παράγραφον· οὐδὲ κἂν ἐπεχείρησα νὰ μεταγλωττίσω τὰς λέξεις ταύτας δι' ἀναλόγων τυχὸν ἐν τῇ ἑλληνικῇ ὁμοφθόγγων· τῷ δὲ ἀμοίρῳ τῆς γερμανικῆς ἀναγνώστῃ ἀρκεῖ ἡ παράθεσις τῶν ἀντιστοίχων ἑλλην. λέξεων.

4 IV 16 maxime enim sua esse credebant, quae ex hostilus cepissent.

ἐκ πτεροῦ καὶ ἡ ἀνάμνησις αὕτη κατεστράφη, καὶ διὰ τοῦτο ἡ μὲν πρώτη εἶναι ἡ μᾶλλον ἁρμόζουσα ταῖς συναλλαγαῖς, ἡ δὲ δευτέρα τῇ διαχύσει αἰσθημάτων καί τισι κλάδοις τῆς φιλολογίας. Ἐπὶ τέλους καὶ ἡ ἔννοια τοῦ *ἐχθροῦ* μετεβλήθη, ἤτοι ἐξετάθη ἀναλόγως· ἐχθρὸς εἶναι πᾶς ὁ *ἔχων* τι καὶ παρ' οὗ δυνάμεθα νὰ *λάβωμεν* (Kriegen) τι· ἡ νεωτέρα μορφὴ διὰ τὸ δίκαιον του πολέμου.

Ἐν παρόδῳ, προκειμένου περὶ τῆς ἀναλόγου ταύτης ἐπεκτάσεως τῆς ἐννοίας τοῦ *ἐχθροῦ* ἀναμιμνήσκομαι παραλληλισμοῦ τινος, καὶ δὴ σχέσιν ἔχοντος πρὸς τὴν Αὐστρίαν καὶ προϊόντος τῆς ἐν Βιέννῃ διαμονῆς μου. Ὑπάρχει παρ' ὑμῖν καθίδρυμά τι ἱδρυθὲν παρά τινος ἀρχαίου ρέκτου ὑπὸ τὸν πρίγκηπα Εὐγένειον ὑπὲρ αὐστριακῶν ἀπομάχων ἐκ τῶν τουρκικῶν πολέμων. Ὁ ἀνὴρ ἐθεώρησε τοὺς πρὸς τὴν Τουρκίαν πολέμους ὡς σύνηθές τι διὰ τὴν Αὐστρίαν, περιοδικῶς ἐπαναλαμβανόμενον κακόν, μετὰ τῆς αὐτῆς βεβαιότητος ὡς ἡ χάλαζα, αἱ πλημμύραι, ἡ ἀφορία· εἶχε δὲ πληρέστατα δίκαιον διὰ τὴν ἐποχήν του. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως οἱ πρὸς τὴν Τουρκίαν πόλεμοι ἀπώλεσαν διὰ τὴν Αὐστρίαν, ἵνα ὁμιλήσω ὡς διδάσκαλος τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου, τὸ *δογματικὸν* αὐτῶν ἐνδιαφέρον. Δὲν ἔχει δέ τις ἀνάγκην νὰ κέκτηται τὴν ἰδιότητα τῆς Πυθίας, ὅπως γινώσκῃ, ὅτι Αὐστρο-Τουρκικὸς πόλεμος εἶναί τι ἤδη ἀπηρχαιωμένον. Τί γίνεται ὅμως τώρα τὸ καθίδρυμα ἐκεῖνο; θέλει ὑπάρχει αἰωνίως, ἐπισωρεῦον τόκους ἐπὶ τόκων ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ὠφελείας τινός; Ὁ ρωμαϊστὴς ἔχει πρόχειρον τὴν ἀπάντησιν, διότι τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον παρέχει αὐτῷ τὸ μέσον νὰ καταστήσῃ τὸ καθίδρυμα βιώσιμον, δηλ. προσφυὲς πάντοτε τῇ ἐποχῇ. Τὸ *πλάσμα* (fictio)—μὴ ὑπαρχόντων ἀληθινῶν Τούρκων ὡς πολεμίων, πλάττομεν τοιούτους· οὕτως νομοθετεῖται π. χ. ὅτι οἱ Ρῶσσοι ἐκληπτέοι ἀντὶ Τούρκων, ἤ, ἂν τοῦτο θεωρηθῇ ὕποπτον, ἀπονέμεται τῇ κυβερνήσει τὸ δικαίωμα νὰ χαρακτηρίζῃ ἑκάστοτε τὸν ἐχθρὸν ὡς *Τοῦρκον*. Τοιούτῳ τρόπῳ ἡ λέξις «Τοῦρκος» ἤθελε καταστῇ νομικὸς ὅρος, ἐξακολουθῶν νὰ ὑπάρχῃ ἐν τῷ δικαίῳ καὶ μετὰ τὸν ἐξαφανισμὸν τῶν ἀληθινῶν Τούρκων ἐξ Εὐρώπης ἢ ἐκ τοῦ κόσμου.

Ὁποία δ' ἡ ἐκ τούτου χαρὰ διὰ τὸν ρωμαϊστήν, μὴ δεόμενον πλέον παραδειγμάτων ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ ῥωμαϊκοῦ δικαίου, ἵνα καταστήσῃ σαφῆ τὴν ἔννοιαν τοῦ *πλάσματος* καὶ αὐτὸ δὲ τὸ παράδειγμα τοῦ Γαΐου περὶ ἀλλοδαπῶν ὑποτιθεμένων ὡς ρωμαίων ἤθελεν εὕρει τὴν ἡσυχίαν του. Ἐν τούτοις τὸ παράδειγμα τοῦτο παρέχει μέγα ἐνδιαφέρον, ἀρκεῖ νὰ ἐκτεθῇ δεξιῶς. Προκειμένου νὰ κινηθῇ ἡ ἀγωγὴ περὶ κλοπῆς ὑπὲρ ἢ κατὰ ἀλλοδαποῦ, ἔδει κατὰ Γάϊον (IV 37) νὰ ἐκληφθῇ οὗτος ὡς πολίτης Ρωμαῖος, ἤτοι κατὰ τὴν νομικὴν γλῶσσαν ἡ κλοπὴ εἶναί τι ἐθνικόν, ὁ ἀλλοδαπὸς οὐδὲ νὰ κλέψῃ οὐδὲ νὰ κλαπῇ δύναται. Ὅτε ἀλλοδαπός τις ἐπέμπετο ἐν Schilda εἰς τὴν ἀγχόνην, οἱ αὐτόχθονες διεμαρτυρήθησαν λέγοντες, ὅτι ἡ

ἀγχόνη εἶναι δι' ἑαυτοὺς καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν, πᾶς δὲ ἀλλοδαπὸς θέλων ν' ἀπαγχονισθῇ ὀφείλει πρῶτον νὰ ἀποκτήσῃ τὴν ἰθαγένειαν! Κατὰ τὴν γνώμην λοιπὸν ταύτην καὶ πᾶς ἀλλοδαπὸς ἐν Ρώμῃ βουλόμενος νὰ κλέψῃ ἢ νὰ κλαπῇ ὤφειλε προηγουμένως νὰ ἀποκτήσῃ τὴν ρωμαϊκὴν ἰθαγένειαν· οἱ ρωμαῖοι ὅμως ἐχρῶντο ἐπιτυχῶς τῷ *πλάσματι*.

Ἀλλ' ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν occupatio bellica τῶν Ρωμαίων, τὸν ἀρχαιότατον τρόπον ἀποκτήσεως κυριότητος. Ἐν Ρώμῃ τῷ ὄντι ἦτο λαμπρὸν τὸ στρατιωτικὸν στάδιον, καὶ πολλῷ λαμπρότερον τοῦ ἐπαγγέλματος τῶν θηρευτῶν, ὀρνιθοθηρῶν καὶ ἁλιέων· ἐκεῖ ἐφηρμόζετο τὸ ἐν τῇ «Λευκῇ Κυρίᾳ·»

«O welche Lust soldat zu sein».

διότι, ὁλόκληρος ὁ κόσμος ἐκτὸς τῆς Ρώμης, ἀνῆκε τῷ στρατιώτῃ καὶ ἔδει εἰσέτι, ἐλαχίστου ἤτοι τῆς πραγματικῆς ἀποκτήσεως τῶν θησαυρῶν, οἵτινες δυνάμει ἀνῆκον αὐτῷ. Αἰσθάνομαι πάντοτε λύπην διδάσκων τὰ τοῦ peculium castrense καὶ δὴ ὁσάκις ἐν τοῖς ἀκροαταῖς μου ὑπάρχουσι filii familias milites· ὑποδείκνυνται αὐτοῖς ἅπαντα τὰ ὡραῖα πράγματα, ἅτινα δύνανται νὰ λάβωσι λεία, δῶρα τοῦ βασιλέως καὶ τῆς βασιλίδος κτλ. καὶ ταῦτα ἐλαττοῦσι τὴν ὄρεξιν αὐτῶν, ἐν ᾧ εἰσὶν ἁπλαῖ παγίδες, ὡς μόνον δὲ πρακτικὸν καὶ πολύτιμον στοιχεῖον ἀπομένει ἡ κληρονομία πλουσίας συζύγου.

Πλὴν τῶν πολυαρίθμων κινητῶν πραγμάτων, ἅτινα μέχρι τοῦδε ἀνέγραψα, ὑπάρχουσι κατὰ ρωμαίους καὶ ἀκίνητά τινα, ἅτινα δύναταί τις ὅλως ἀμισθεὶ ν' ἀποκτήσῃ. Πάντοτε αἰσθάνομαι χαρὰν ἐν τῇ μελέτῃ τοῦ μέρους τούτου τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου, ὄχι ἕνεκα τῶν δυνατῶν πρακτικῶν ἀποτελεσμάτων, δυστυχῶς οὐδόλως ὑπάρχουσι! — ἀλλὰ μᾶλλον ἕνεκα τῶν ἱστορικῶν θελγήτρων, διότι φαντάζομαι τὴν ἐν τῇ ψυχῇ ἀρχαίου ρωμαίου διαλάμπουσαν χαρὰν ἐπὶ τοιαύταις κτήσεσι. Τοιαῦτα ἀκίνητα εἰσίν, ἡ insula in flumine nata (νῆσος ἐν ποταμῷ ἀναδύσασα) καὶ ὁ alveus derelictus (ἐγκαταλειφθεῖσα κοίτη) — δύω λιχνεύματα διὰ τὸν διδάσκοντα πανδέκτας. Οἱ ἄμεσοι γείτονες ἀποκτῶσι ταῦτα τόσῳ εὐκόλως, ὥστε οὐδὲ καταλήψεως δέονται, τὸ δίκαιον δωρεῖται αὐτοῖς ταῦτα ἄνευ ἀνάγκης μόχθων· ἐν παρόδῳ δ' εἰρήσθω, ἐσκέφθητέ ποτε, διατί οἱ ρωμαῖοι ἐν ἀμφοτέραις ταῖς περιπτώσεσι δὲν ἐφήρμοσαν τὸ δίκαιον τῆς καταλήψεως ἀδεσπότων, καί τοι περὶ ἀδεσπότων πρόκειται; φαντάσθητε ὅμως τί ἡ ἐφαρμογὴ τούτου ἤθελε ἐπενέγκει, τὴν διαπάλην ἐν τῷ ὕδατι, καὶ δὴ πρὸ τῆς ἐντελοῦς ἀναδύσεως τῆς νήσου ἢ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς κοίτης ἀπὸ τοῦ ὕδατος — καί, διαρκουσῶν εἰσέτι τῶν ὠδίνων τῆς φύσεως· φαντάσθητε τὰς ἀποπείρας χρήσεως ἐμβρυολκοῦ ἕνεκα τῆς βραδυτῆτος τοῦ τοκετοῦ, καὶ θέλετε ἐννοήσει πῶς οἱ ρωμαῖοι ὑπῆρξαν τοσούτῳ σώφρονες καὶ ἀπέκλεισαν ἐντεῦθεν τὴν occupatio.

Ἐξ ἑτέρου ἐπὶ τῆς insula in mari nata (νήσῳ ἐν θαλάσσῃ ἀναδυσάσῃ), ἡ θεωρία περὶ ἀδεσπότων ἐφαρμόζεται πλήρης, ἡ νῆσος ἀνήκει τῷ πρώτῳ καταλαβόντι. Εἶναι τι ὑψηλὸν νὰ βλέπωμεν τὴν θεωρίαν ταύτην ἐφαρμοζομένην ἐν ἀνοικτῷ πελάγει, ἐπὶ ἀρτιφανοῦς νήσου, ἐν ᾧ ἀρνούμεθα αὐτὴν ἐπὶ τῶν δύω ἐκείνων περιπτώσεων ἐν τῇ ξηρᾷ. Λυπηρὸν δ' ὅτι ἡ ἀξία τῆς παχαρωρήσεως τὰ μάλιστα μειοῦται διὰ τῆς παρατηρήσεως τοῦ νομοδιδασκάλου, quod raro accidit (ὅπερ σπανίως συμβαίνει).

Τὸ τελευταῖον ἐν τῇ τάξει τῶν ἀκινήτων ὁ ager desertus (ἔρημος ἀγρὸς) δὲν εἶναι τι ἄξιον πολλοῦ λόγου, διότι ὁ καταλαμβάνων, ἵνα καταστῇ κύριος, ὀφείλει προηγουμένως νὰ καλλιεργήσῃ αὐτὸν μετὰ μόχθου, πάλιν δὲ καὶ μετὰ τὴν καλλιέργειαν καὶ μετὰ τὴν ἐκχέρσωσιν καὶ μετὰ τὴν ἐκρίζωσιν τῶν ἀκανθῶν καὶ τριβόλων καὶ τὴν λίπανσιν δὲν εἶναι τις ἀσφαλής. Ὁ τέως κύριος χαίρων νῦν ἐπὶ τῇ βελτιώσει τοῦ ἀγροῦ του προβαίνει εἰς τὴν διεκδίκησιν αὐτοῦ· ἀπὸ πολλοῦ ἤδη, ἐπείσθην, ὅτι οὐδέποτε θέλω καλλιεργήσει agrum desertum.

Ἐνταῦθα περατοῦνται τὰ περὶ ἀκινήτων· ἀλλὰ τὸ κάλλιστον ἀφῆκα τελευταῖον, ἤτοι τὴν κατάληψιν κληρονομικῶν πραγμάτων. Κατέχει ἀναμφιβόλως τὴν πρώτην θέσιν μεταξὺ τῶν δυνατῶν περιπτώσεων τῆς occupatio· διὰ ταύτης ἀνέρχεται ἡ ἔννοια τῆς occupatio εἰς τὸ ἰδεῶδες non plus ultra, εἰς τοιοῦτον ὕψος, ὥστε ἡ διαφορὰ μεταξὺ κινητῶν καὶ ἀκινήτων, ἣν ἡ ἔννοια αὕτη, ἵνα ὁμιλήσωμεν κατὰ τὴν γλῶσσαν τοῦ Hegel, δὲν εἶχε καταβάλει ἐπὶ τῶν ἄρτι ἐκτεθεισῶν βαθμίδων τῆς διαλεκτικῆς αὐταναπτύξεως, ἀπὸ τῆς περιωπῆς ταύτης ὡς φάσμα παρίσταται. Χρυσός, ἄργυρος, πολύτιμα ἀντικείμενα παντὸς εἴδους, κτήνη, ἄμπελοι, οἰκίαι, ὁλόκληρα τιμάρια, πᾶν ὅτι δύναταί τις νὰ εὕρῃ ἐν τῇ κληρονομίᾳ, ὑπόκεινται εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ βουλομένου ν' ἀποκτήσῃ ταῦτα, δὲν εἶναι κλοπή,—rerum hereditarium furtum non fit — οὐ πέφυκε κλοπὴ κληρονομικῶν πραγμάτων, λέγει ὁ κανών. Ἡ μόνη διαφορὰ πρὸς τὰς λοιπὰς περιπτώσεις τῆς occupatio συνίστατο εἰς τοῦτο. Ὁ καταλαμβάνων δὲν ἀπέκτα τὴν κυριότητα παρευθύς, ἀλλ' ἐδεῖτο νομῆς ἐνιαυσίου, ἣν βεβαίως μετὰ χαρᾶς ἀνελάμβανε.

Ἐννοεῖτε, διατί ἐπεφυλαξάμην τὸ εἶδος τοῦτο τῆς καταλήψεως ὡς ἔσχατον, μετ' αὐτὸ τὰ λοιπὰ φαίνονται ἀνούσια. Νῦν ἀπομένει ἡμῖν ἔτι ἡ μετάβασις ἀπὸ τῆς πλουσίας ταύτης τραπέζης τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου, ἐν ᾗ τὰ ἐδέσματα ἡμιλλῶντο πρὸς ἄλληλα, ἀπὸ τοῦ τρυφηλοῦ τούτου συμποσίου τῶν ἀδεσπότων εἰς τὸν πενιχρὸν ζωμὸν τοῦ σημερινοῦ δικαίου, ἐν ᾧ οὐδὲν σχεδὸν εὑρίσκομεν ἐκ τῆς ἀρχαίας μεγαλοπρεπείας. Ἅπασαι αἱ θέσεις τῆς τραπέζης ἀνήκουσι τῇ κυριότητι, οὐδεμία ὑπάρχει διὰ τὸ ἀδέσποτον, δύναται νὰ παρίσταται ὄρθιον, ὡς ἁπλοῦς παρατηρητὴς καὶ νὰ περιμένῃ μέχρις οὗ ἡ κυριότης ἀπορρίψῃ ὀστοῦν τι ἄχρηστον αὐτῇ. Παρῆλθεν ἡ

ποίησις τῆς occupatio ἡ πεζότης τῆς κυριότητος,—κυριότητος τοῦ ἀδηφάγου, κατέστρεψε τὸ πᾶν. Ἡ insula in flumine ὡς καὶ ἡ inmari nata ἀνήκουσι τῇ ἐπικρατείᾳ,ἐπίσης καὶ ὁ alveus derelictus ὡς ἀντικείμενον τῆς ἰδιωτικῆς occupatio παρέμεινε μόνον ἐν τοῖς βιβλίοις — ἐπεθύμουν νὰ μάθω πότε συνέβη ἡ τελευταία occupatio· καταλέγονται μεταξὺ τῶν τεταριχευμένων ἐννοιῶν τῶν νομικῶν μας μουσείων—μούμιαι, παρασκευάσματα ἐν οἰνοπνεύματι — δι' αὐτὰ ἰσχύει, ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς εἶπε περὶ τοιούτου τινὸς λειψάνου κατὰ τὴν ἐποχήν του, περὶ τοῦ domininm ex jure Quiritium Nec umqnam videtur nec ın rebus apparet, sed vacuum est et superflum verbum (L. un. Cod. de nudo jure 7 25).—Εἰσέτι ἀπομένει λοιπὸν ὁ ager desertus. Πλὴν εἴθε νὰ εὑρίσκετό τις σήμερον ὅπως ἀναστήσῃ αὐτόν. Τὸ κατ' ἐμὲ οὐδέποτε ἤκουσά τι περὶ τοιαύτης περιπτώσεως.

Οὕτως ἀφανίζονται ἅπαξ ἅπαντα τὰ ἀκίνητα ἀπὸ τῆς σκηνῆς. Ἡ ἐπὶ τούτῳ λύπη θὰ ἦτο μικρά, ἂν τοὐλάχιστον παρέμενον τὰ κινητά. Ἀλλὰ καὶ ταῦτα ἀπέρχονται ἀλληλοδιαδόχως· ἀναμιμνήσκεταί τις δὲ τῆς «Συμφωνίας ἀποχαιρετισμοῦ» τοῦ Heydn, ἐν ᾗ ἕκαστον μέλος τῆς ὀρχήστρας κατὰ σειρὰν ἀπέρχεται σβεννύον τὴν λυχνίαν του. Ἡ usucapio pro herede lucrativa—ἡ occupatio bellica—ἡ ἐλευθέρα ἁλιεία καὶ θήρα—ἡ ἐλευθέρα ἀναζήτησις ἠλέκτρου, ὀρυκτῶν κτλ. — ἐν τισιν ἐπικρατείαις καὶ αὐτὸς ὁ θησαυρὸς — σωρὸς ἐσβεσμένων λυχνιῶν, γενικὸν σκότος! Ὅπου καὶ ἂν στραφῇ ὁ ἄνθρωπος, προσκρούει τῇ ἰδιωτικῇ κυριότητι, κραζούσῃ αὐτῷ: «Μὴ περαιτέρω». Καὶ ἐπὶ τοῦ ἐχθροῦ αὐτοῦ ἐκτείνει τὴν αἰγίδα αὐτῆς,οἱ χρυσοῖ χρόνοι τῆς λείας παρῆλθον καὶ αὐτὸ τὸ κυνήγιον τὸ κατὰ τὸ jus naturae τῷ καταλαβόντι ἀνῆκον ὑπήχθη διὰ τοῦ θετικοῦ δικαίου ὑπὸ τοὺς κανόνας τῆς κυριότητος· τὸ δ' ἀδέσποτον κληρονομικῶν πραγμάτων οὐδ' ἐννοεῖ κἂν ἡ ἡμετέρα ἐποχή,καὶ ἴσως οἱ κοινωνισταὶ ἐπαναφέρωσιν αὐτό. Τὸ δάσος μόνον ἦν εἰσέτι ἐλεύθερον, ἐκεῖ ἠδύναντο τὰ παιδία νὰ εὑρίσκωσι τοὺς ἀγρίους καρπούς των, ἡ οἰκοδέσποινα τοὺς ἀναγκαίους μύκητας, καὶ ὁ σύζυγος τὸν δασοφύλακα πρὸς πόσιν ποτηρίου οἴνου. Ταῦτα ἐξέλιπον παρ' ἡμῖν ἐν Πρωσίᾳ· οὐδ' αὐτὸ δὲ τὸ δικαίωμα τῶν παιδίων φυλάττεται πλέον. Ἀπώλεσα τὴν πρὸς τὸ δίκαιον ἀγάπην· λέγω ὡς ὁ ξυλουργὸς ἐν τῇ «Μαρίᾳ τῇ Μαγδαληνῇ» τοῦ Hebbel· «*δὲν ἐννοῶ πλέον τὸν κόσμον*», εἴθε νὰ μὴ ἐδίδασκον ρωμαϊκὸν δίκαιον, ἐφ' ἑκάστης ρωμαικῆς occupatio δέον νὰ θέσω σταυρόν. Mortuus est, καὶ νὰ συμβουλεύσω τοὺς ἀκροατάς μου νὰ μὴ ἐπιχειρήσωσι τὴν ἐξάσκησιν αὐτῆς, ἅτε προσκρούσοντες τῷ ποινικῷ νόμῳ. Ἡ ποίησις ἐξηφανίσθη ἐκ τοῦ δικαίου, ἐκφέρω δὲ τὸ παράπονον τοῦ Schiller ἐν τοῖς «Θεοῖς ἐν Ἑλλάδι» μὲ μικρὰν παραλλαγήν·

Schöne welt wo bist du? O. so kehre
Wieder doch zurück, Recht der Natur
Ach nur in der Märchenwelt der Lehre

Lebt noch deine fabelhafte Spur
Ausgestorben trauert das Gefilde
Keine Beute zeigt sich meinem Blick
Selbst ben Beeren, Pilzen, Wilde,
Ruft das Recht: die Hand zurück.

Τὸ κείμενον ἔχει·

Schöne welt, wo bist du? — Kehre wieder
Holdes Blüther alter der Natur
Ach, nur in dern Teenlaud der Lieder
Lebt noch deine fabelhatte spur.
Aus ges torden tranert das go filde
Keine Gott heit reigt sich mainem Blick
Ach, von jenem lebenmarnem Bilde
Blieb der sihatten noch zurcick.

II

Ἡ παγὶς τοῦ ἀρχαίου κληρονομικοῦ δικαίου.

Δύναμαι ἄρά γε νὰ πιστεύσω, ὅτι αἱ γνώσεις, ἃς κέκτησθε ἐκ τοῦ Πανεπιστημίου περὶ τῆς usucapio pro herede lucrativa τοῦ ἀρχαίου κληρονομικοῦ δικαίου διατηρῶνται εἰσέτι ἐν τῇ μνήμῃ ὑμῶν; ἐπὶ τῶν ἐκ τοῦ Πανεπιστημίου γνώσεων συμβαίνει τὸ ἀντίστροφον ἢ ἐπὶ τῶν ἄλλων πραγμάτων. ὅσῳ μικροτέρα ἡ χρῆσις, τόσῳ ταχυτέρα ἡ ἀπώλεια· δύνανται ἑπομένως νὰ χαρακτηρισθῶσιν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ res, quae usu consumuntur (διὰ τῆς χρήσεως καταναλισκόμενα) ὡς res quae non usu (διὰ τῆς ἀχρησίας) consumuntur vel minu untur. Θὰ μοὶ ἐπιτρέψητε ἄρα νὰ ἀποπειραθῶ τὴν ἀναζωπύρωσιν τῆς ὑμετέρας μνήμης.

Αἱ πηγαί, ἐπὶ κεφαλῆς ὁ Γάϊος (II· 52—58. III, 201), παρέχουσιν ὑμῖν τὴν ἑπομένην εἰκόνα. Θανόντος τινὸς ἄνευ sui heredes (ἀναγκαίων κληρονόμων) ὁ πρῶτος τυχὼν ἠδύνατο νὰ καταλάβῃ τὰ κληρονομιαῖα πράγματα, ἄνευ διαπράξεως furtum (κλοπῆς). Μόνον οἱ ἤδη εὑρισκόμενοι ἐν τῇ νομῇ κληρονομικῶν πραγμάτων τοῦ θανόντος δὲν ἠδύναντο νά μεταλλάξωσι τὰς ὑπαρχούσας σχέσεις τῆς νομῆς ἢ ὅπως οἱ Ρωμαῖοι λέγουσι, τὸν ὑπάρχοντα ἀλλοῖον *τίτλον* εἰς *τίτλον* pro herede (nemo sibi ipse causam mutare potest) ἤτοι ἡ ἀπόκτησις τῆς νομῆς κληρονομικῶν πραγμάτων ἔδει νὰ φέρῃ ἐξωτερικὰ ὁρατὰ δείγματα, ὁ ἐγγύτατος τῶν κληρονόμων ἔδει νὰ γινώσκῃ, τίς εἶχε τὴν νομὴν καὶ ἑπομένως τίς εἶναι ὁ ἐναγόμενος. Πρὸς τοῦτο ἐχορηγεῖτο αὐτῷ ἐνιαύσιος προθεσμία· παρελθούσης δὲ ταύτης εἴτε ἕνεκα βραδείας ὑπεισελεύσεως εἴτε βραδείας κινήσεως τῆς ἀγωγῆς, ἐπήρχετο ἀπώλεια τῆς δίκης, οἱ νομεῖς καθίσταντο διὰ τῆς usucapio pro herede κύριοι, καὶ οὐχὶ μόνον κύριοι, ἀλλὰ καὶ *κληρονόμοι*. Ὡς ἀντικείμενον δηλ. τῆς χρησικτησίας ἐθεωροῦντο οὐχὶ τὰ πράγματα καθ' ἑ-

αυτά, ἀλλ' ἡ *κληρονομία* αὐτὴ ὡς ὁμὰς καὶ αὐτὴ ἐχρησιδεσπόζετο, διὸ καὶ τὰ ἀκίνητα καί περ ὑποβεβλημένα εἰς διετῆ παραγραφὴν ἐχρησιδεσπόζοντο δι' ἑνὸς καὶ μόνου ἔτους νομῆς. Διὰ τῆς ὑπεισελεύσεως καὶ τῆς ἀποκτήσεως τῆς νομῆς τῆς κληρονομίας ὑπὸ τοῦ κληρονόμου ἀπεκλείετο τὸ *δικαίωμα πρὸς κατάληψιν* ὡς ἀποκαλῶ αὐτό·[1] ὁ ἅρπαξ ἔτι δ'έπραττε furtum, ὡς καὶ ὑπαρχόντων sui heredes.

Ταῦτα πρὸς ἁπλῆν σκιαγράφησιν τοῦ θεσμοῦ, ὡς παρίσταται ἐν ταῖς πηγαῖς. Ὑπάρχουσι ζητήματά τινα ἄλυτα, ἀνάξια μερίμνης ἐνταῦθα, διότι, ἐπαναλαμβάνω, δὲν σκοπῶ νὰ ἀναπτύξω ὑμῖν τὰ τῆς usucapio pro herede, ἀλλὰ μόνον τὴν γνώμην μου ἐπὶ παραδόξου τινος μέρους τοῦ θεσμοῦ τούτου, ὅπερ, ἐφ' ὅσον οἶδα, μένει εἰσέτι ἀνερεύνητον.

Ὁ Γάϊος προστίθησιν ἓν μόνον, τὸν νομοθετικὸν σκοπὸν τοῦ θεσμοῦ· ἐρωτᾷ διατί τὸ ἀρχαῖον δίκαιον παρεδέχθη τοσοῦτον ἀνόσιον θεσμὸν (tam improba possesio et usucapio) καὶ ἀποκρίνεται: ἵνα πιέσῃ τοὺς καλουμένους εἰς τὴν κληρονομίαν νὰ ὑπεισέλθωσι ταχέως, τόσον πρὸς συμφέρον τῶν δανειστῶν, ὅσον καὶ πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν sacra (θυσιῶν).

Διὰ τῶν ἀνωτέρω ἐξηντλήσαμεν πᾶσαν τὴν ὑπάρχουσαν ἱστορικὴν ὕλην, ἀνάπτω νῦν σιγάρον — γινώσκετε, τίνος ἕνεκα.

Θαυμάζω τὴν ἐπίδρασιν ἰσχυρῶν τινων καπνισμάτων. Ἐν ταῖς νεφέλαις διορῶ τὸν Γάϊον — ὑψηλὸν, τραχὺν, ἔχοντα φακίδας ἐπὶ τοῦ μετώπου — καὶ πρόσωπον δημοδιδασκάλου.

Καπνίζω ἔτι μικρὸν καὶ ἄρχομαι τῆς μετ' αὐτοῦ ὁμιλίας·

— Εἶσθε ὁ Γάϊος ;

— Μάλιστα.

— Δὲν εἰξέρω, ἂν πρέπῃ νὰ ἀποκαλῶ ὑμᾶς οὕτως· εἷς τῶν νεωτέρων νομομαθῶν[2] ἰσχυρίσθη, ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο εἶναι κακὸν ἢ, ὡς λέγεται συνήθως, παρώνυμον (*παρατσοῦκλι*) δι' οὗ ἀπεκάλουν ὑμᾶς οἱ σπουδασταὶ, ὡς σήμερον εἴθισται διὰ τοὺς ἀγαπητοὺς διδασκάλους.

— Οἱ σπουδασταί ; δὲν σᾶς ἐννοῶ.

— Οἱ ὑμέτεροι ἀκροαταὶ, οἱ ἀκροώμενοι παρ' ὑμῖν τὰς εἰσηγήσεις καὶ οἱ μεταδόντες ὑμῖν τὰς παραδόσεις σας.[3]

1 Οἱ ρωμαῖοι χρῶνται τῇ λέξει occupare οὐ μόνον ἐπὶ τῆς ἀποκτήσεως τῆς κυριότητος ἀδεσπότων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς ἰδιοποιήσεως ἀλλοτρίων, εἴτε ἐν κατοχῇ ἄλλου διατελούντων εἴτε μή· ὅρα l. 4 § 8 de A. P. (41. 2) domum a latronibus occupatam, l, 3 § 8 quod legat (43. 3) quod quis legatorum nomine occupavit.)

2 Dernburg. Αἱ εἰσηγήσεις τοῦ Γαΐου ἐκ τοῦ 161 ἔτους μ. χ. ἐν Χάλλῃ 1869. Σελ. 96· «ὄνομα τῇ κοινῇ γλώσσῃ» ἀνῆκον Σελ. 97 «Καὶ πῶς ἄλλως δύναται νὰ ἐξηγηθῇ εὐκολώτερον ἡ διὰ τοῦ κυρίου ὀνόματος προσφώνησις ἢ διὰ τῆς συνηθείας τῶν σπουδαστῶν, ὧν τὴν διδαχὴν ἐσκόπουν κυρίως οἱ νομικοί; προσεφώνουν τὸν λαμπρὸν διδάσκαλόν των, ὡς οἱ φίλοι ἀλλήλους, οὕτως ἐμνημόνευον αὐτοῦ ἐν τοῖς κύκλοις των, καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο ἐνεφύτευσαν ἐν ταῖς ἑπομέναις γενεαῖς τῶν σπουδαστῶν καὶ τῶν βιβλιοπωλῶν».

3 Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ ἄνω συγγραφέως.

— Παραδόσεις ; τί έννοεῖτε ;

— Τὰς γραπτὰς σημειώσεις, καθ' ὑπαγόρευσιν ἢ κατ' ἰδίαν κρίσιν.

— Οἱ ἀκροαταί μου συνείθιζον νὰ ἀκούωσι καὶ ὄχι νὰ γράφωσι.

— Λοιπὸν ἀπὸ στήθους παράδοσις! ἄρα τὰ Institutionum comentarii quatuor εἶναι συγγραφή ;

— Ναί, ἰδική μου· εἶναι εἰσέτι γνωστά ; νομίζω, ὅτι ἔχω συγγράψει πρὸ μακροῦ.

— Πρὸ ἑπτακοσίων ἐτῶν περίπου· ἀφ' ἧς ὅμως, ἀξιότιμε κύριε, ἀνευρέθητε ὑπὸ τοῦ Niebuhr ἐν Βερόνῃ, εἶσθε δι' ἡμᾶς τοὺς ρωμαϊστὰς ὁ ἐπιούσιος ἄρτος.

— Τοὺς ρωμαϊστάς ; πάλιν δὲν ἐννοῶ.

— Ρωμαϊσταὶ εἰσὶν οἱ νεώτεροι διάδοχοι ὑμῶν. Ἡμεῖς οἱ Γερμανοί, εὑρίσκεσθε νῦν ἐν μιᾷ τῶν ὡραιοτάτων γερμανικῶν πόλεων, ἐν Βιέννῃ, ἐν τῇ «*Χρυσῇ Νήσῳ*»—καλλιεργοῦμεν τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον ὡς καὶ οἱ ὑμέτεροι συμπατριῶται κατὰ τὴν ἐποχήν σας· ρωμαϊσταὶ δὲ καλοῦνται οἱ διδάσκοντες αὐτὸ ἐν ταῖς νομικαῖς σχολαῖς καθηγηταί· καὶ ἐγὼ αὐτὸς λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ παρουσιάσω ὑμῖν ἐμαυτὸν ὡς τοιοῦτον, διότι παραρίδω κατ' ἔτος εἰσηγήσεις καὶ Πανδέκτας.

— Εἴμεθα λοιπὸν συνάδελφοι ; χαίρω πολὺ ἐπὶ τῇ γνωριμίᾳ, κύριε συνάδελφε· γνωρίζετε λοιπὸν τὰς εἰσιγήσεις μου ;

— Ὡς σᾶς εἶπον, εἶναι ὁ ἐπιούσιος ἡμῶν ἄρτος·—πολλὰ ἐμάθομεν ἐξ αὐτῶν — εὐγνωμονοῦμεν ἐπὶ τούτῳ — ἀλλὰ δυστυχῶς ὑπάρχουσι πολλὰ χάσματα ἐν τῷ χειρογράφῳ—οἱ γηραιοὶ καλόγηροι μετεχειρίσθησαν ὑμᾶς ἀπηνῶς—ἐπιθέντες χριστιανὸν ἅγιον, τὸν ἅγιον Ἱερώνυμον ἐφ' ὑμῶν—δι οὗ κατέστρεψαν πολλὰ — καὶ μετὰ ταῦτα Bluhme, ἤ, ὅπως κατόπιν τῇ συμβουλῇ τοῦ Puttkamer ἐγράφετο ἄνευ h, ὁ Blume ἐπιχειρήσας τὴν συμπλήρωσιν τῶν χασμάτων. Ἡ παρ'ὑμῶν λοιπὸν πλήρωσις τῶν κενῶν ἔσται ἡ μεγίστη τῶν ἐκδουλεύσεων δι' ἡμᾶς.

— Θὰ σκεφθῶ· πρὸς τὸ παρὸν οὐδὲ διάθεσιν, οὐδὲ καιρὸν ἔχω. Τί ὅμως σᾶς ἠνάγκασε νὰ μὲ καλέσητε ἐκ τοῦ ᾅδου ;

— Θέλω νὰ σᾶς ἐρωτήσω περὶ τῆς usucapio pro herede lucrativa. Ἡ ὑμετέρα διδασκαλία ἐπὶ ταύτης ἔχει μεγίστην ἀξίαν· σαφηνίζει πολλὰ ἐκ τοῦ ἀρχαίου δικαίου. Ἀλλὰ—συγγνώμην, ἡ ὑμετέρα γνώμη περὶ τῆς νομοθετικῆς ἐννοίας τοῦ θεσμοῦ δὲν μοὶ φαίνεται ὀρθή.

— Διατί ;

— Ἂν θέλητε νὰ μοὶ ἐπιτρέψητε, ἔντιμέ μου διδάσκαλε καὶ κύριε, θὰ σᾶς ἐκθέσω τὴν γνώμην μου.

— Λέγετε !

— Ἡ ὑμετέρα γνώμη περὶ τῆς νομοθετικῆς ἐννοίας τοῦ θεσμοῦ πηγάζει ἐκ τῆς ἑξῆς προϋποθέσεως. Ὑπῆρξε ἐποχὴ καθ' ἣν τὸ κληρονομικὸν

δίκαιον, καίπερ ἤδη ἐντελῶς μεμορφωμένον, ἐστερεῖτο τῆς usucapio pro herede. Τότε ἐνόησαν πάντες τὸ ἐκ τῆς ἀνοικείου ἀναβολῆς τῆς ὑπεισελεύσεως τῆς κληρονομίας κακόν· οἱ κληρονόμοι οὐδόλως περιωρίζοντο διὰ προθεσμίας, ἐν ᾗ περιπτώσει δὲν εἶχε θέσει ὁ διαθέτης cretio, συνέφερε δ' αὐτοῖς ἡ ἀναβολὴ αὕτη, ἅτε συνεπάγουσα τὴν ἑτέραν, τῆς καταβολῆς τῶν κληροδοτημάτων, ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν καρπῶν καὶ τῆς πληρωμῆς τῶν sacra Δὲν ὑποφέρεται ἡ κατάστασις αὕτη, εἶπον οἱ δανεισταί, θέλομεν τὰ χρήματά μας, ἡμεῖς δὲ, προσέθηκαν οἱ ἱερεῖς (pontifices), θέλομεν τὰ sacra μὴ ἐπιτρέποντα μακρὰν διακοπήν· τὸν χορὸν δὲ τοῦτον ὑπεβοήθουν κληροδόχοι τε καὶ ὑποκατάστατοι. Τότε συνῆλθον οἱ πατέρες τοῦ ἔθνους καὶ συνεσκέφθησαν: τί χρὴ δρᾷν; Ἂν ἐζήτουν τὴν συμβουλὴν ἡμῶν τῶν δύω, θὰ ὑπεδεικνύομεν αὐτοῖς τὸ ὀρθὸν μέτρον. Ὁρίσατε προθεσμίαν διὰ τὴν ὑπεισέλευσιν τῆς κληρονομίας, θὰ ἀπεκρινόμεθα, παραγγείλατε τῷ Πραίτορι νὰ θέσῃ tempus ad de liberandum ἢ spatium deliberandi, κατὰ τὴν σημερινὴν γλῶσσαν, ἐπὶ ἀπειλῇ ἀπωλείας τῆς κληρονομίας, (τοῦθ' ὅπερ ἔπραξε κατόπιν ὁ πραίτωρ ἄνευ τοιαύτης ἐντολῆς κατ' αἴτησιν τῶν ἐνδιαφερομένων), καὶ ἐπιβάλετε χάριν τῶν ὑπὲρ τῶν sacra ἐνδιαφερομένων pontifices ποινὴν χρηματικὴν καταβληθησομένην εἰς τὸ ἱερὸν ταμεῖον καὶ ἀναβιβαζομένην κατὰ μῆνα, καὶ θὰ ἴδητε πόσον θὰ μεταβληθῶσι τὰ πράγματα.

Ἀλλὰ τὸ Conclusum τῶν πατέρων τοῦ ἔθνους ἦν διάφορον. Εἰσάγομεν τὴν usucapio proherede lucrativa, εἶπον, καὶ δι' αὐτῆς χορηγοῦμεν παντὶ τῷ τυχόντι τὴν ἄδειαν, νὰ καταλάβῃ τὰ κληρονομικὰ πράγματα, καὶ ἐν περιπτώσει νέας ἀποχῆς τοῦ κεκλημένου εἰς τὴν κληρονομίαν πέραν τοῦ ἔτους, νὰ καθίσταται κύριος καὶ συγχρόνως κληρονόμος· περιφρονουμένη δ' ὑπὸ τοῦ κληρονόμου ἡ κληρονομία, καθίσταται ἀδέσποτος καὶ ἕρμαιον τοῦ τυχόντος.

Καλῶς ἡρμήνευσα τὴν ὑμετέραν γνώμην μέγα διδάσκαλε;

— Ναί.

— Ἐπιτρέψατέ μοι λοιπὸν μίαν ἐρώτησιν. Ἔχετε ἰδιαιτέρας πληροφορίας περὶ τῆς πορείας ταύτης τῶν πραγμάτων;

— Ἠκολούθησα τὴν διδασκαλίαν τοῦ Βάρρωνος.

— Τὸ ἐνόησα· αὐτὸς ἔγραψε πολλὰ παράδοξα!

— Εἴσθε . . . ἀλλὰ λησμονῶ, ἵνα μεταχειρισθῶ τὴν κατάλληλον στροφὴν τοῦ ὑμετέρου Bismark, *οἱ κοινωνικοὶ τύποι* μοὶ ἀπαγορεύουσι τὴν ἁρμόζουσαν ἀπάντησιν. Θέλετε νὰ ἰσχυρισθῆτε, ὅτι γινώσκετε ἀντικείμενα τῆς ῥωμαϊκῆς ἀρχαιολογίας κάλλιον τοῦ Βάρρωνος, ὃν ὁλόκληρος ἡ Ῥώμη καὶ ζῶντα καὶ μετὰ θάνατον τόσον ἐξύμνησεν, ὃν ὁ μὲν Κικέρων ὡς diligentissimus investigator antiquitatis, ὁ δὲ Κουιντιλιανὸς ὡς vir Romanorum eruditissimus ἀναγνωρίζουσι;

— Ἀπὸ τοῦ Niebuhr ὅμως ἐχειραφετήθημεν. Ὁ Βάρρων αὐτὸς ἠδύνατο νὰ διδαχθῇ πολλὰ παρ' ἡμῶν, τὴν κτίσιν τῆς Ρώμης π. χ. γινώσκομεν πολλῷ κάλλιον αὐτοῦ. Καὶ ὑπερέχει μὲν ἡμῶν κατὰ τὸ ποσὸν τῆς ὕλης, ἀλλ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν μέθοδον ὑπερέχομεν ἡμεῖς· διὰ τῆς μεθόδου δὲ ταύτης εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ διδάξωμεν τὸν Βάρρωνα, Φέστον, Λίβιον, καὶ τοὺς λοιπούς, ὧν τὰ ὀνόματα δὲν ἐνθυμοῦμαι, καὶ ἐπὶ τέλους καὶ ὑμᾶς αὐτόν. Ἡ μέθοδος αὕτη εἶναι ἡ *κριτικοϊστορική*, ἣν δὲν δύναμαι πρὸς τὸ παρὸν νὰ ἀναπτύξω, ἀναβάλλων τοῦτο εἰς ἄλλην περίστασιν, ἂν λάβω τὴν τιμὴν νὰ σᾶς ἴδω πάλιν.

Στρεφόμενος νῦν εἰς τὴν ὑμετέραν γνώμην περὶ τῆς καταγωγῆς καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς usucapio pro herede lucrativa τολμῶ νὰ ἰσχυρισθῶ καὶ κατὰ πρόσωπον, ὅτι εἶναι ἐσφαλμένη. Ἡ διδασκαλία ὑμῶν φέρει ἐπὶ τοῦ μετώπου τὸν τύπον τῆς ἱστορικῆς ἀνακριβείας, ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἐξηγήσεων, ἐκείνων, αἵτινες ἀνήκουσι σήμερον εἰς τοὺς ὀρθολογιστάς.

— Πάλιν νέον ὄνομα, ὅπερ δὲν ἐννοῶ, τί σημαίνει;

— Μὴ μὲ παρεξηγήσετε· δὲν δύναμαι νὰ ἀπαντήσω ὑμῖν νῦν περὶ τούτου, διότι τὸ σιγάρον μου πλησιάζει πρὸς τὸ τέλος καὶ ἐπιθυμῶ πρὶν καῇ ἐντελῶς νὰ περάνω τὰ τῆς usucapio pro herede. Θὰ *κρίνω* τὴν γνώμην σας καὶ ἴσως ἐκ τῆς *κρίσεως* ἐννοήσετε καὶ τί σημαίνει ὀρθολογιστής· θὰ τὸ πράξω δὲ μετὰ τῆς αὐτῆς παρρησίας ὡσεὶ εἶχον ἐνώπιόν μου σπουδαστάς.

Συγχέετε σκοπὸν καὶ ἀποτέλεσμα. Τὸ *ἀποτέλεσμα* τῆς ὑπάρξεως κλεπτῶν εἶναι ἡ κατασκευὴ κλείθρων ὑπὸ τῶν τιμίων ἀνθρώπων, οὐδεὶς δ' ἰσχυρίσθη, ὅτι ἐφευρέθη ἡ κλοπὴ χάριν τῶν κλείθρων. Οὐδόλως δὲ διαφέρει τούτου ὁ ἰσχυρισμὸς ὑμῶν, ὅτι ἡ usucapio pro herede ἐπενοήθη χάριν τῆς ἐπιταχύνσεως τῆς ὑπεισελεύσεως τῆς κληρονομίας — τοῦτο ἦν τὸ *ἀποτέλεσμα* καὶ οὐχὶ ὁ *σκοπός*. Ἡ κλοπὴ δὲν ἐπινόημά τινος, παρήχθη ἀφ' ἑαυτῆς, οὕτως δὲ καὶ οἱ ὑμέτεροι πρόγονοι δὲν περιέμενον πρόκλησιν ἐκ μέρους τοῦ δικαίου, ὅπως καταλάβωσι κληρονομίαν ἄνευ κληρονόμου, ἐλάμβανον ὅ,τι ἠδύναντο — καὶ ἐγίνωσκον καλῶς τὸ ἔργον των.

— Παρακαλῶ, σεβάσθητε τοὺς προγόνους μου, ἐξ ἄλλου δ' ὁ ὑπαινιγμὸς ὑμῶν ἀπέτυχεν ἐντελῶς, καθόσον οἱ πρόγονοί μου δὲν ὑπῆρξαν ρωμαῖοι· ὁ Θεόδ. Mommsen ἀπέδειξεν ὅτι ὑπῆρξα ἐπαρχιώτης νομικός·[1] ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν ὅμως, παρατηρῶ, ὅτι ὅσα εἴπετε ἀναφέρονται εἰς τὴν πραγματικὴν ἐκτέλεσιν τῆς καταλήψεως, εἰς τὴν *κατάληψιν* αὐτὴν κληρονομικῶν πραγμάτων, ἐν ᾧ ἐγὼ λαλῶ περὶ τῆς *νομικῆς* (θεωρητικῆς) μορφῆς τοῦ θεσμοῦ, περὶ τῆς μορφῆς δι' ἧς περιέβαλεν αὐτὴν τὸ δίκαιον, περὶ τῆς Usucapio (χρησικτησίας) ἤτοι τῆς ἀποκτήσεως κυριότητος καὶ κληρονομικοῦ δικαιώματος.

1 Jahrbücher des gem. deutschen Rechts. III Σελ. 1 καὶ ἑπ.

— Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἤθελον νὰ καταλήξω. Ἴσα ἴσα, ἐν αὐτῷ κεῖται ἡ ἀναίρεσις τῆς γνώμης ὑμῶν. Ἂν τὸ ἀρχαῖον δίκαιον ἐσκόπει διὰ τῆς usucapio pro herede μόνον νὰ παρωθήσῃ τοὺς κεκλημένους πρὸς τὴν ὑπεισέλευσιν τῆς κληρονομίας, ἤρκει ἡ ἀτιμωρητεὶ ἐπιτρεπομένη ἰδιοποίησις τῶν κληρονομικῶν πραγμάτων, πειρατεία κατ' ἐμὴν γνώμην, — ὅταν ὅμως τὸ πλοῖον φοβῆται πειρατὰς καταφεύγει ταχέως εἰς λιμένα — καὶ ὅπως δήποτε θὰ ἐπετρέπετο ἡ χρησικτησία τῶν κληρονομικῶν *πραγμάτων* μόνον, ἀνεξήγητον δ' ὅλως ἐστί, διατί ἐπετράπη καὶ ἡ χρησικτησία τῆς *κληρονομίας* ἤτοι ἡ ἀπόκτησις τῆς ἰδιότητος τοῦ κληρονόμου· ἰδοὺ ποῦ ἔγκειται ἡ σπουδαιότης· ἀλλὰ περὶ τούτου οὐδὲν εἴπετε· πῶς ἐξηγεῖτε αὐτό, Γάϊε ; ἀποκρίθητε.

—Ἀρκούντως ἐβασανίσθην ἐλεγχόμενος καὶ ἐρωτώμενος ὡσεὶ ὑποχρεούμην νὰ ὑποβληθῶ εἰς ἐξετάσεις. Δὲν εἴχετε ἀνάγκην νὰ μοὶ εἴπητε, ὅτι εἶσθε καθηγητὴς καὶ δὴ ἐν Γερμανίᾳ, ἐν τῇ χώρᾳ τῶν βαρείων βαρβάρων. Ἤθελον ἐννοήσει τοῦτο εὐθὺς ἐκ τοῦ τόνου τῆς φωνῆς σας καὶ τοῦ πολλοῦ οἴνου καὶ δὴ ἀκράτου, ὃν ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ἐπίετε. Προτιμῶ νὰ διακόψω τὴν συνδιάλεξιν, θὰ φροντίσω δὲ νὰ μὴ ἐπαναληφθῇ. Μὴ μὲ περιμένετε λοιπὸν πλέον καὶ ἂν ἀνάψητε δέκα σιγάρα.

Οὕτως εἶπε καὶ ᾤχετο ἀπιών.

Ἡ λύτρωσις ἀπὸ τῆς στενοχωρίας εἶναι λαμπρόν· μὴ δυνάμενός τις ν' ἀπαντήσῃ ἀπέρχεται καὶ πρὸς ἀποχαιρετισμὸν ρίπτει ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ δυσαρέστου ἐρωτητοῦ ὕβριν—οἱ ὑπουργοί μας ἂς λάβωσι τοῦτο ὑπ' ὄψιν διὰ τὰς ἐνοχλητικὰς ἐπερωτήσεις ἐν ταῖς βουλαῖς· ὑμεῖς ὅμως κύριε συντάκτα θὰ ἀνομολογήσητε, ὅτι ἐν ὁλοκλήρῳ τῇ μετὰ τοῦ Γαΐου ὁμιλίᾳ μου οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἐξῆλθον τῶν ὁρίων τῆς ἐπιστημονικῆς συζητήσεως ἢ τῶν τύπων τῆς καλῆς ἀγωγῆς. Ἀλλ' αὐτὸς ὁ Γάϊος ἦν εὐαίσθητος ὡς ἡρωϊκὸς ὑψίφωνος.

Ἐξακολουθῶ νῦν τὴν ὁμιλίαν μου μεθ' ὑμῶν· θὰ ἐπείσθητε ὅτι ἡ γνώμη τοῦ Γαΐου περιέχει ἐν ἑαυτῇ τὴν ἀναίρεσιν καὶ τοῦτο αἰσθανόμενος ἐξηφανίσθη. Ἀλλὰ τὸ σιγάρον μου ἐσβέσθη· πυρεῖα, παρακαλῶ, ἰδοὺ καπνίζω πάλιν. Συγχωρήσατέ μοι ἐπί τινα λεπτά. Διορῶ ἀμυδρᾶς σκιᾶς εἰκόνος, γίνονται ζωηρότεραι, σαφέστεραι· ἰδοὺ ἐπεφάνη ἡ εἰκών.

Εὑρίσκομαι ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις μετὰ τῶν ἀρχαίων Ρωμαίων. Ἀπέθανέ τις ἄγαμος καὶ ἄτεκνος, ὁ ἐγκατάστατος κληρονόμος, ἐν διαθήκῃ, συνταχθείσῃ πρὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ λαοῦ, ἄπεστιν ἐν στρατοπέδῳ. Ἄρχεται ἡ σύλησις τῆς οἰκίας του, ἕκαστος ὁ κεναῖς ταῖς χερσὶν εἰσερχόμενος, ἐξέρχεται ἔχων αὐτὰς πλήρεις, δανεισταὶ — κληροδόχοι — γείτονες — φίλοι — εἶναι ἡ ἐποχὴ τοῦ interregnum (μεσοβασιλείας) διὰ τὴν κυριότητα, καλουμένην σήμερον ὑπὸ τοιαύτην μορφὴν **hereditas jacens** — ἕκαστος δ' ἐπωφελεῖται τούτου.

Ἀνχμιγνύομαι εἰς τὸ πλῆθος.

— Πῶς τολμᾶτε νὰ λάβητε ὅλα αὐτά, λέγω, εἶσθε ἀληθὴς συμμορία κλεπτῶν, τὰ πράγματα δὲν ἀνήκουσιν ὑμῖν, ἐπιλαμβάνεσθε ἀλλοτρίας ἰδιοκτησίας.

— Ἀλλοτρίας ἰδιοκτησίας; φαίνεσαι,ὅτι εἶσαι ἀλλοδαπός. Μὴ ὑπάρχοντος ἰδιοκτήτου πῶς θὰ ὑπάρξῃ κυριότης; μὴ ὑπάρχοντος μονάρχου, ποῦ τὸ δικαίωμα αὐτοῦ; Ὁ ἐγκατάστατος δύναται νὰ ἐπιστρέψῃ ἐκ τῆς ἐκστρατείας καὶ νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν ἀναστροφὴν τῶν ληφθέντων· πρὸς τὸ παρὸν δὲν εἶναι ἐδῶ. Συμβαίνει παρ' ὑμῖν ἄλλως; Ἂν πλοῖον τι ἐξοκείλῃ εἰς τὰς ἀξένους ὄχθας ὑμῶν δὲν τρέχετε καὶ ὑμεῖς νὰ λάβητε, ὅ,τι δύνασθε; Τοῦτο καλεῖται παρ' ὑμῖν δίκαιον τοῦ λῄζεσθαι οὕτως συμβαίνει καὶ παρ' ἡμῖν —τὸ ἡμέτερον δίκαιον—τὰ κληρονομικὰ πράγματα κυλίονται ἀδέσποτα ἐπὶ τῶν κυμάτων.

— Αλλὰ τί ὠφελεῖσθε λαμβάνοντες αὐτά; θὰ τὰ ἀποδώσητε τῷ κληρονόμῳ, ὅταν ἐπιστρέψῃ.

— Ναὶ ἀλλ' ἡ ἐπιστροφή του εἶναι εἰσέτι τὸ μέγα ζήτημα· νῦν εὑρίσκεται πρὸ τοῦ ἐχθροῦ· ἴσως φονευθῇ, ἴσως αἰχμαλωτισθῇ, καὶ ἂν ἐπὶ τέλους ἐπανέλθῃ δὲν εἶναι βέβαιον ὅτι θὰ ὑποχρεωθῶμεν ἐπιστρέψωμεν αὐτά.

— Δυνάμει τίνος δικαιώματος θὰ κρατήσητε αὐτά; γινώσκω τὸ ὑμέτερον δίκαιον, γινώσκω, ὅτι δὲν δίδεται καθ' ὑμῶν ἡ actio furti, διότι τὸ δίκαιον ὑμῶν λίαν φρονίμως δὲν παρεδέχθη ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ furtum, ἀλλὰ λησμονεῖτε τὴν hereditatis petitio.

— Τότε ἂς ἐξοφλήσῃ πρῶτον τὰς ἀπαιτήσεις μου· εἰμὶ δανειστὴς τοῦ τεθνεῶτος, οὐδεὶς δύναται νὰ μὲ μεμφθῇ μεριμνῶντα περὶ ἐξασφαλίσεώς μου, ἐπιζητοῦντα ἀσφάλειαν, ὡς ὑμεῖς λέγετε.

— Σὺ δέ, εἶσαι ἐπίσης δανειστής;

— Ὄχι, ἀλλὰ κληροδόχος τῶν πραγμάτων, ἅτινα ἔλαβον καὶ ἅτινα δὲν θὰ ἐπιστρέψω.

— Ἀλλ' ὀφείλεις, νὰ ἐπιστρέψῃς αὐτά· ὑπόκεισαι τῷ interdictum quorum legatorum.[1]

—Τοιοῦτον interdictum εἶναι ἀνύπαρκτον· συγχέεις τὰς διαφόρους περιόδους τῆς ἱστορίας τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου. — Ἡ πρόοδος εἰσέτι δὲν εἶναι τόσον μεγάλη.

— Σὺ δέ, εἶσαι δανειστὴς ἢ κληροδόχος;

— Ὄχι· ἔλαβον ἁπλῶς, ἄνευ τινὸς δικαιώματος τὰ ἀντικείμενα ταῦτα ἀναμένω δὲ τὴν φυσικὴν πορείαν τῶν πραγμάτων· ἐπὶ τέλους τὸ χείριστον ἐξ ὅσων δυνατὸν νὰ μοὶ συμβῶσιν, εἶναι νὰ ὑποχρεωθῶ εἰς τὴν ἀπόδοσιν.

1 l. 4 § 2 Quod leg (43. 3) Ut quod quis legatorum nomine non ex voluntate heredis occupavit' id restituat heredi.

Χάρις τῷ θεῷ, ἡ εἰκὼν ἠφανίσθη· δὲν ἠδυνάμην νὰ ἀνθέξω πλέον ἐν τῷ μέσῳ τοιούτου λαοῦ.

Νέα εἰκὼν ἀναφαίνεται· ἡ σκηνὴ ἐπίσης ἐν Ρώμῃ ἀλλὰ χιλιατηρίδας τινὰς βραδύτερον, ἐν τῷ Βατικανῷ. Ἀπέθανεν ὁ Πάπας, θὰ τὸ πιστεύσητε; μόλις ἔκλεισε τοὺς ὀφθαλμούς, σπεύδουσιν ἅπαντες οἱ ἐν τῷ ἀνακτόρῳ καὶ λαμβάνουσιν ὅ,τι ἕκαστος δύναται, ἐρωτήτας δέ: τίνι δικαιώματι; ἔλαβον τὴν ἀπάντησιν: Δυνάμει τοῦ δικαίου τῆς συλήσεως.[1]

Ἄξιοι τῶν προγόνων ἀπόγονοι!

Ἐρρέτω ἡ εἰκών! ἀδιαφορῶ διὰ τὴν νεωτέραν ἐποχήν, διὰ τὸ δίκαιον τοῦ ληΐζεσθαι καὶ τῆς συλήσεως, θέλω νὰ μάθω τί ἀπέγεινεν ἡ usccapio pro herede lucrativa.

Τὸ σιγάρον ἐκτελεῖ τὸ καθῆκόν του. Διορῶ νέαν εἰκόνα, ἐκ τῆς μετὰ τὴν δωδεκάδελτον ἐποχῆς. Συνάθροισιν νομομαθῶν, μεταξὺ δ' αὐτῶν καὶ λίαν γνωστὰ πρόσωπα· ὁ Ἄππιος Κλαύδιος καὶ ὁ γραφεὺς αὐτοῦ Φλάβιος, ἐκεῖνος μὲν ὁ συγγραφεύς, οὗτος δ' ὁ ἐκδότης τοῦ jus flravianum,[2] Σπουδαῖόν τι συμβαίνει· ἀκούσωμεν.— Ὁ λαὸς ἐσύλησε πάλιν ὁλόκληρον κληρονομίαν, λέγει ὁ εἷς—ἀποκαλούμενος ὑπὸ τῶν ἄλλων ὕπατος Λ. Βολούμνιος — πρέπει νὰ δοθῇ ἓν πέρας εἰς αὐτὰς τὰς συλήσεις.

Εἶναι δικαίωμα πηγάζον ἀπὸ τῆς βαρβαρότητος τῆς ἀρχαίας ἐποχῆς, μὴ συμβιβαζόμενον πρὸς τὰς ἰδέας τῶν προοδευτικῶν χρόνων μας, τοιούτῳ τρόπῳ δὲ οὐδόλως δύναται νὰ ὑπάρχῃ κανονικὴ ἐξομάλυνσις τῶν κληρονομικῶν ὑποθέσεων, ἕκαστος λαμβάνει αὐτοβούλως· ἅμα δὲ προσερχόμενος ὁ κληρονόμος ὀφείλει νὰ συλλέξῃ πάντα ἔνθεν κἀκεῖθεν, ἐν ᾧ ἐξ ἑτέρου ἅμα ὑπεισελθὼν ἐνέχεται εὐθὺς τοῖς δανεισταῖς. Δὲν ὑποφέρεται πλέον! Θὰ προτείνω, ὡς ὕπατος, νόμον εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ λαοῦ, καθ' ὃν αἱ-

1 Περὶ τοῦ ἀρχαίου τὴν καταγωγὴν δικαίου ἐπὶ τῆς κληρονομίας τῶν κληρικῶν, ἰδὲ τὴν πραγματείαν τοῦ Friedberg ἐν τῇ Real-Encyelopädie für protetantische Theolgie und Kirche. Τόμ. 14 Σελ. 683—688. » Οὕτως παρήχθη ἐνωρὶς ἡ συνήθεια νὰ καταλαμβάνωσι τὴν κληρονομίαν τοῦ θανόντος κληρικοῦ οἱ ἐπιζῶντες ὡς ἀντιπρόσωποι δῆθεν τῆς κληρονομούσης ἐκκλησίας, ἕνεκα τούτου διατάσσει ἡ ἐν Χαλκηδόνι Σύνοδος· (α. 451) non liceat clericis post mortem episcopi rapere res pertinentes ad eum ἡ δὲ τῆς Ἰλέρδας (α. 524) occumbente sacerdote expectoratoque affectu totaque disoveritate posthabita immaniter quae indomo pontificali rederiuntur invaduntet abradunt sciplinae. Οἱ ἡγημόνες τῆς δύσεως ἐμιμήθησαν κατόπιν τοὺς κληρικοὺς καὶ ἀντεποιήσαντο καὶ αὐτοὶ τὸ δικαίωμα τοῦτο· more praedonum debachantes. crudeliter abducentes animalia universa ete, ὡς ὁ Ἰννοκεύτιος εἶπε. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ σύνοδος τῆς Breslau ἐν ἔτει 1276 εἰς τοῦτο κατέληξε! qnod in rebus eeclesiae furtum reputatur sagasitas, rapina probitas, et violentia fortitudo. Καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ρώμῃ τῇ ἁγίᾳ χώρᾳ, καὶ ἐπ' αὐτῆς ταύτης τῆς κληρονομίας τοῦ Πάπα ἐξησκήθη, ὡς τὸ Concilium Romanum τοῦ 901 λέγει, ἡ scelestissima consuetudo τοῦ δικαίου τούτου ὑπό τε λαϊκῶν καὶ κληρικῶν ἀπὸ κοινοῦ· ἐπίσης καὶ αἱ Πάπαι βραδύτερον ἀντεποίησαντο αὐτό· πλείονα ἰδὲ ἐν τῇ πραγματείᾳ τοῦ Friedberg.

2 Ὁ τρόπος τῆς ἐκδόσεως ταύτης ἴσως εἶναι γνωστὸς ὑμῖν ἐκ τῶν παραδόσεων τῆς ἱστορίας τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου «subreptum librum Populo dedit λέγει ὁ Παμπώνιος (l. 2 § 7 de

ρεται τὸ δικαίωμα καταλήψεως, καὶ ἑκάστη περαιτέρω ἐξάσκησις αὐτοῦ ἀποτελεῖ furtum.

— Δὲν συμφωνῶ πρὸς ὑμᾶς, κραταιότατε κύριε συνάδελφε, ἀπαντᾷ ὁ Appius Claudius.[3] Ὁ λαὸς δὲν θ' ἀποδεχθῇ τὴν πρότασιν ὑμῶν· ἐξῳκειώθη ἤδη ἀπὸ αἰώνων καὶ καταλογίζει αὐτὸ ἐν τοῖς νομίμοις ἰδιώμασιν αὐτοῦ, ἅτινα εἰσὶ σεβαστὰ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς μοναρχικοῖς κράτεσιν ἐν σχέσει πρὸς κατακτηθείσας ἐπαρχίας, πόσον μᾶλλον ἐν τοῖς δημοκρατουμένοις. Ἂς ἀφήσωμεν τὴν εὐχαρίστησιν ταύτην τῷ λαῷ, ἀλλ' ἂς καταστήσωμεν αὐτὴν τοσοῦτον ἁλμυρὰν, ὥστε νὰ ᾖ ἄγευστος. Ἀκολουθήσωμεν τὴν αὐτὴν ὁδὸν τῆς lex Furia testamentaria. Ὅτε δηλ. κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ νόμου τούτου ἠναγκάσθησαν, ἀντιτιθέμενοι τῷ κανόνι τῆς δωδεκαδέλτου uti legassit super pecunia tutelave suae rei, ita jus esto, νὰ ὁρίσωσι τὸ ἀνώτατον ποσὸν διὰ τὸ μέγεθος τῶν κληροδοτημάτων, ἀφῆκαν μὲν ἄθικτον τὸν κανόνα, ὑπέβαλον δὲ τῷ ἀποδεχομένῳ τὴν καταβολὴν κληροδοτήματος πέραν τοῦ νομίμου ποσοῦ ποινὴν τοῦ τετραπλασίου τοῦ ὑπερβάλλοντος — ὁ νόμος ἐσώθη καὶ ὁ σκοπὸς ἐπληρώθη. Οὕτως πράξωμεν καὶ νῦν. Ἀφίεμεν ἄθικτον τὸν παλαιὸν θεσμὸν, — ἀποδεχόμεθα τὴν γνώμην τοῦ λαοῦ.

O. J. (1 2). Ἡ πρώτη ἀποδεδειγμένη περίπτωσις τῆς κλεψιτυπίας ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἐπωφελοῦμαι τῆς περιστάσεως νὰ καταστήσω προσεκτικοὺς ἅπαντας τοὺς ἐξετάζοντας ἱστορίαν τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου ἐπὶ τοῦ ὡραίου τούτου, μέχρι τοῦ νῦν παροραθέντος ζητήματος «Τίς ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος παραποιητὴς διανοητικῆς ἰδιοκτησίας ἐν τῷ κόσμῳ;» Ὁ Γναῖος Φλάβιος, «πρβλ τὸν γερμανικὸν II. N. τῆς 14 Ἰουνίου 1850 § 4 «ὁ τεχνητὸς πολλαπλασιασμὸς συγγραφῆς ἄνευ ἀδείας τοῦ δικαιούχου, καλεῖται κλεψιτυπία (μετατύπωσις) καὶ τιμωρεῖται... ὡς τεχνητὸς πολλαπλασιασμὸς θεωρεῖται καὶ ἡ ἀντιγραφὴ, γιγνομένη ἀντὶ τῆς τυπώσεως». Διὰ τοιαύτης ἀντικαταστάσεως ἐξῆλθε τῆς δυσχερείας ὁ Flavuis ἐλλείψει τύπου κατὰ τὴν ἐποχήν του. Ὁ Wenig-Ingenheim, ὁ ἐκδότης τῶν παραδόσεων τοῦ Heyse, ἃς ἐδημοσίευσε ἰδίῳ ὀνόματι ὡς «Σύστημα τοῦ κοινοῦ ἀστυκοῦ δικαίου», subreptum librum populum dedit, δὲν ἔσχε τὰς δυσχερείας τοῦ Flavius, διότι ἤρκεσεν ἓν μόνον ἀντίγραφον τῶν παραδόσεων· τὰ λοιπὰ ἦσαν ἔργον τοῦ στοιχειοθέτου. Εἶχε τὴν λεπτότητα νὰ ἀφιερώσῃ τὸ ἔργον τῷ κυρίως συγγραφεῖ, κατὰ τὸν ὀρθὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ Mordstadt» ὡς ἡ μαῖα τίθησι τὸ νεογνὸν εἰς τὴν ἀγκάλην τοῦ πατρός». Τὰς ἑπομένας ἐκδόσεις τοῦ βιβλίου δὲν παρεδέχθη ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ δικαστηρίου τῶν ἐφετῶν Heyse οὗ προήδρευεν ἐν Lûbek, δὲν ἀνεγνώρισε πλέον τὸ ἔργον ὡς ἴδιον, διότι ὁ Wening Jngenheim παρεκκλίνων τῆς πορείας τοῦ προκατόχου του δὲν ἠδυνήθη ν' ἀντιστῇ εἰς τὸν πειρασμὸν καὶ προσέθηκε καί τινα ἴδια, ἐνῷ ὁ Flavius ἀντέστη ἀποτελεσματικῶς nec de suo quicquam adjecit libro l. 2 § 7 de O J 1 2. Αὕτη εἶναι ἡ μόνη διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύω, ἐν τοῖς λοιποῖς ἐπικρατεῖ τοσαύτη ὁμοφωνία ὥστε δυνάμεθα νὰ ἀποκαλέσωμεν τὸν μὲν Wening Jngenheim ἡμέτερον Flavius, τὸν δὲ Flavius ρωμαῖον Wening ἀμφότεροι ἐξυπηρέτησαν σπουδαίως τὸν κόσμον («gratum id fuit munus populo l. 2 § 7 eodem), διότι ὁ Appius Clautius καὶ ὁ Heyse, ὅστις ἁμιλλᾶται πρὸς τοὺς ἀρχαίους Ρωμαίους, δὲν ἠρέσθησαν νὰ δημοσιεύσωσι τὸ ἔργον των αὐτοπροσώπως ἐχρήσαντο ἄλλῃ χειρὶ ὅπως παραδώσωσιν αὐτὸ εἰς τὸν κόσμον· ἐν ἀμφοτέραις ταῖς περιστάσεσιν ὠνομάσθη τὸ ἔργον οὐχὶ ἀπὸ τοῦ συγγραφέως, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ παρασχόντος τὴν τελευταίαν ὑπηρεσίαν· καὶ ἐν ἀμφοτέραις ταῖς περιστάσεσιν ἐπῆλθεν ἡ ἀμοιβή· ὁ Flavius ἐγένετο tribunus plebis ἐν Ρώμῃ ὁ Wening Jngenheim καθηγητὴς ἐν Μονάχῳ.

3 Ἐκ τούτου ἐξάγεται ὅτι, ἡ σκηνὴ συμβαίνει ἐν ἔτει 446, καθ' ὃν κατὰ Λίβ. 9. 42, ὁ Appius Claudius καὶ L. Volumnius ἦσαν ὕπατοι.

Τὰ κληρονομικὰ ἀντικείμενα, τὰ μήπω καταληφθέντα ὑπὸ τοῦ κληρονόμου εἰσὶν ἀδέσποστα· μακάριος ὁ λαμβάνων. Οὐ μόνον, ἀλλὰ προβαίνομεν: καὶ αὐτὴ ἡ *κληρονομία* ἐστὶν ἀδέσποστος. Κατ' ἀκολουθίαν ὁ καταλαμβάνων αὐτὴν γίγνεται μετ' ἐνιαυσίαν χρῆσιν κληρονόμος διὰ χρησικτησίας. Ὑπαγάγωμεν τὴν κληρονομίαν ὑπὸ τὰ ceterae res τῆς δωδεκαδέλτου, δι' ἃ ὁ νόμος ἐθέσπισεν ἐνιαύσιον παραγραφήν

— Ἀλλ' ἡ κληρονομία δὲν εἶναι πρᾶγμα καὶ μάλιστα ἐνσώματον, Ἄππιε.

— Παρακαλῶ μή με διακόπτετε, Ποστούμιε· ἡμεῖς οἱ νομικοὶ ἔχομεν ἤδη ὑπαγάγει τὴν manus ἐπὶ τῆς γυναικὸς ὑπὸ τὰ ceterae res, καίπερ ἀνήκουσαν τῇ τάξει τῶν δικαιωμάτων, ἄρα ἡ ἐπέκτασις τῆς ἐννοίας τῶν res ἐπὶ δικαιωμάτων ἔχει παρελθόν. Δι' αὐτῆς χαρακτηρίζομεν τὰ δικαιώματα res incorporales, ὡς κληθήσονται μετὰ μίαν χιλιετηρίδα[1] καὶ οὕτως τελειόνει ἡ ὑπόθεσις.

Μαντεύετε δὲ, κύριοι μου, τί διὰ τούτου σκοπῶ. Εἰς τὸν χρησιδεσπόσαντα γενόμενον *κληρονόμον* μεταβαίνουσι τὰ χρέη καὶ τὰ sacra, ἅτινα ἐνδιαφέρουσι κυρίως τοὺς σεβασμιωτάτους Pontifices, ἐπὶ τῆς συναινέσεως τῶν ὁποίων ἀποδίδω ἰδιάζουσαν βαρύτητα.

— Συμφωνοῦμεν πληρέστατα, ἀπήντησαν οἱ κληρικοί.

— Χαίρω πολὺ — ἤμην ἐκ τῶν προτέρων πεπεισμένος περὶ τούτου· ἔχετε νὰ κάμητε παρατήρησίν τινα, Βαλέριε ; Ἡ συμβουλὴ ἀνδρὸς, τετράκις περιβληθέντος τῷ ὑπατικῷ ἀξιώματι,[2] ἔχει μεγίστην ἀξίαν δι' ἡμᾶς.

— Ἤθελον νὰ παρατηρήσω μόνον, ὅτι ὀλίγας ἐλπίδας δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν περὶ ἐπιτυχίας τῆς ἡμετέρας προτάσεως. Ὁ λαὸς θὰ ἐννοήσῃ τοὺς σκοποὺς ἡμῶν καὶ οἱ δήμαρχοι, οἵτινες ἤδη πολλάκις ἀνέτρεψαν καὶ τὰ λεπτότατα σχέδιά μας, θέλουσι παρεμβῆ.

— Οὐδόλως προὐτιθέμην νὰ φέρω πρότασιν τῷ λαῷ. Εἶναι ζήτημα ἀποκλειστικῶς τῶν νομικῶν, καὶ δὲν ἔχομεν ἀνάγκην τοῦ λαοῦ καὶ τῶν δημάρχων· ἀνήκει τῇ interpretatio τῆς δωδεκαδέλτου, οὔσῃ, ὡς οἶδε πᾶς νομικὸς ἐκ τοῦ ἐγχειριδίου τοῦ Παμπωνίου,[3] τιμαρίῳ τῶν Pontifices καὶ τῶν κληρικῶν. Εἰς τὸν λαὸν θὰ παραστήσωμεν τὸ πρᾶγμα, ὡς μεγάλην παραχώρησιν, παραχωροῦμεν τοῖς καταλαμβάνουσι πλέον ἢ τῶν ὅσων μέχρι τοῦ νῦν εἶχον, ἀποκτήτει πλὴν τῆς κυριότητος καὶ κληρονομικὸν δικαίωμα,— τί περισσότερον θέλουσι.

— Γνήσιον δῶρον Δαναῶν, ἠκούσθη λέγουσα φωνή τις, εὐθὺς πάλιν σιγήσασα, ἅμα λαβόντος τὸν λόγον τοῦ πρώην δικτάτορος Παπιρίου.

— Εἶσαι ἀμίμητος, Ἄππιε Κλαύδιε, οὐδεὶς ἐξ ἡμῶν δύναται νὰ φθάσῃ

1 § 2 J. dereb. corp. (2. 2).
2 Λ(6. 9. 41).
3 (l. 1. § 5. 6. de O. J. 12.)

τὴν πανουργίαν σου, νομίζω δ' ὅτι ἀντὶ νὰ διαφυλάξωμεν τὸ ὄνομα «Πανοῦργος» διὰ τὸν δισέγγονόν σου Σέξτον Αἴλιον Παῖτον, ὅστις θέλει συγγράψει τὸ jus Aelianum καὶ θέλει κληθῆ Catus (πανοῦργος),[1] κάλλιον εἶναι νὰ τιτλοφορήσωμεν σὲ δι' αὐτοῦ.

— Ἐγὼ ἐνδιαφέρομαι μόνον διὰ τὴν ὑπόθεσιν, ἀπεκρίνατο ὁ Ἄππιος. Ἐν τούτοις δὲν ἐπέρανα εἰσέτι τὴν δικαιολογητικὴν ἔκθεσιν τῆς προτάσεώς μου, ἀπομένει καὶ ἕτερος λόγος ἰσχυρός. Γινώσκετε, κύριοί μου, ὅτι συχνότατα οἱ κληρονόμοι ἀναβάλλουσι τὴν δήλωσίν των ἐπὶ τὸ δυνατὸν, πρὸς ἀποφυγὴν οὐ μόνον τῆς καταβολῆς τῶν χρεῶν καὶ τῶν κληροδοτημάτων ἀλλὰ καὶ, ἀναγκάζομαι νὰ μνημονεύσω τοῦ πονηροῦ καὶ βεβήλου πνεύματος τῆς ἐποχῆς,— τῆς ἐκπληρώσεως τῶν πρὸς τοὺς θεοὺς καθηκόντων. Καὶ τοῦτο τὸ κακὸν ἀποτρέπομεν νῦν. Ἂν λοιπὸν καὶ ἄνευ δηλώσεως κατέχωσιν ἐπὶ ἓν ἔτος τὴν κληρονομίαν, κατὰ τὴν πρότασίν μου, ὑπόκεινται εἰς πάσας τὰς ὑποχρεώσεις τῶν κληρονόμων, χωρὶς νὰ ὑποχρεῶνται οἱ ἐνάγοντες νὰ ἀποδείξωσι τὴν ὑπεισέλευσιν. Καὶ δὴ, κύριοί μου, ὡς γινώσκετε ἔκ τινων ὀνομαστῶν περιπτώσεων τῶν τελευταίων ἐτῶν, ποῖαι αἱ συνέπειαι τῆς διεκδικήσεως κληρονομίας ὑπὸ τοῦ ἐγγυτάτου κληρονόμου προσερχομένου μετὰ πολλὰ ἔτη, ὅτε ἤδη ἡ ἀπόκτησις τῆς κληρονομίας ταύτης παρὰ τοῦ καταλαβόντος ἐθεωρεῖτο ἀσφαλεστάτη· ἐν τῷ μεταξὺ τὰ πλεῖστα τῶν πραγμάτων ἐπωλήθησαν, τὰ χρέη ἐπληρώθησαν αἱ ἀπαιτήσεις εἰσεπράχθησαν καὶ αἴφνης ἐμφανίζεται ὁ ἀληθὴς κληρονόμος ἀλήτης ἄχρι τοῦδε καὶ ἀπαιτεῖ τὴν ἀποκατάστασιν ὅλων. Κύριοί μου εἶναι ἀνυπόφορον· ὁ δικαιοῦχος ὀφείλει νὰ προσέρχηται ἐγκαίρως, ἄλλως ἀμελῶν ἀπόλλυσι τὸ δικαίωμά του, διότι δὲν δυνάμεθα νὰ γείνωμεν φύλακες αὐτοῦ· τὰ δικαιώματα δὲν ἀνέχονται ἀπραξίαν.

— Εἶναι ὅμως ἄδικον διὰ τοὺς αἰχμαλώτους, ἀντεῖπον ἐγώ.

Ὁλόκληρος ἡ συνέλευσις ἐστράφη τότε, καὶ κατενόησα πόσον ἀσεβῶς προσηνέχθην.

— Δῆλόν ἐστι, εἶπέ μοι ὁ ῥήτωρ, στραφεὶς, ὅτι ὑμεῖς, μηδόλως ἄλλως δικαιούμενος νὰ λάβητε τὸν λόγον, εἶσθε ἀλλοδαπός. Ἡ περίπτωσις αὕτη, ἣν ἀναφέρετε, συμβαίνει παρ' ἡμῖν σπανιώτατα· διότι ἢ οἱ συγγενεῖς τοῦ αἰχμαλώτου δύνανται καὶ βούλονται νὰ πληρώσωσι τὰ λύτρα, καὶ οὕτως ἐπιστρέφει εὐθὺς, ἢ ὄχι καὶ τότε οὐδέποτε ἐπανέρχεται. Καθ' ὅλον τὸν βίον μου ἅπαξ μόνον παρουσιάσθη τοιαύτη περίπτωσις, ὁ δὲ μετὰ πολλὰ ἔτη ἐπανελθὼν αἰχμάλωτος ἦν Πληβεῖος, κατορθώσας διὰ πανουργίας νὰ δραπετεύσῃ. Δὲν δυνάμεθα δὲ χάριν τόσῳ σπανίων περιπτώσεων καὶ δὴ προκαλουμένων μόνον παρὰ τῆς κατωτάτης βαθμίδος τῆς plebs, νὰ απόσχωμεν τῶν μέτρων τούτων· λάβετε τὸν κόπον νὰ ἀναγνώσητε τί ὁ Κέλ-

1 Varro de ling. lat VII 46. Catus Aeluis sextus non,ut aiunt, sapiens, sed acutus· ἐνταῦθα μανθάνομεν καὶ τὴν συγγένειαν τοῦ Aelius πρὸς τὸν Appius.

σος ἐν ταῖς l. 4 καὶ 5 de leg. (1. 3) λέγει: Ex his, quae forte uno aliquo casu videri possunt, jura non constituuntur. Nam ad eo potius debet aptari jus, quae et frequenter et facile. quam qnae per raro eveniunt, καὶ ἐκ τούτου θὰ ἐννοήσητε τὸ ἡμέτερον ἀξίωμα. Ἄλλως τε καὶ ὁ Πραίτωρ δύναται νὰ ἀναλάβῃ βραδύτερον τὴν ὑπόθεσιν καὶ νὰ χορηγήσῃ τῷ αἰχμαλώτῳ τὴν restituito propter absentiam, πρὸς τὸ παρὸν εἶναι πρόωρον, εὑρισκόμεθα εἰσέτι ἐν ἔτει 447 ἀπὸ κτίσεως Ρ. καὶ ὁ Παίτωρ δὲν δικαιοῦται νὰ χορηγῇ τοιαῦτα μέσα.

—Ἀδύνατον, ἀντήχησε πανταχόθεν, ἄλλως καταστραφήσεται ἡ τάξις ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Ρ. Δ.

— Οὐδὲν ἔχω πλέον νὰ προσθέσω, εἶπεν ὁ Ἄππιος, ἔχει τις τὸν λόγον; οὐδείς· ἡ πρότασις τίθεται εἰς ψηφοφορίαν. . . . βλέπω ὅτι ἐγένετο δεκτὴ παμψηφεί. . . χαίρω, θὰ ἔχῃ καλὰ ἀποτελέσματα. Λύεται ἡ συνεδρίασις, ἐπιτρέψατε ἐν τούτοις νὰ διέλθῃ ὁ γραφεύς μου Φλάβιος τὰ πρακτικά. Φλάβιε, ἀνάγνωθι.

Μετὰ ταῦτα ἐλύθη ἡ συνεδρίασις καὶ βλέπω, ὅτι καὶ τὸ σιγάρον μου ἐτελείωσε. Πρὶν ἀνάψω αὐτὸ, πάλιν καὶ προκαλέσω νέαν εἰκόνα, ἐπωφελοῦμαι τῆς διακοπῆς, ἵνα κάμω παρατηρήσεις τινὰς, ἐφ' ὅσων ἤκουσα.

Ἐνῷ ἤμην μάρτυς τῆς σκηνῆς ἐκείνης, συνέλαβον τὴν ἰδέαν νὰ ὁμιλήσω ὑμῖν περὶ τῆς πονηρίας τοῦ ἀρχαίου ρωμαϊκοῦ δικαίου. Τῷ ὄντι ἦσαν πονηροὶ ἄνθρωποι οἱ ἀρχαῖοι Ρωμαῖοι νομοδιδάσκαλοι· πᾶσα ἅμιλλα πρὸς αὐτοὺς ἤθελεν εἶσθαι ματαία· δέον νὰ μεταβῇ τις εἰς τὴν βόρειον Ἀμερικὴν ὅπως εὕρῃ ὁμοίους· γνήσιος ἀμερικανὸς δικηγόρος δύναται νὰ ἀπατήσῃ δέκα ἐκ τῶν ἡμετέρων καὶ ἑκατὸν καθηγητάς. Τὸ τέχνασμα, ᾧ ἐχρήσατο ὁ Ἀπ. Κλαύδιος, ὅπως ἐξουδετερώσῃ τὸ ἐπιβλαβὲς τοῦ ἀρχαίου θεσμοῦ, ἀναμιμνήσκει μοι τὸ μέσον, δι' οὗ παρακωλύεται ἡ χρῆσις τοῦ διὰ τεχνικὰ ἔργα ἢ τὴν γεωργίαν προωρισμένου ἅλατος ἐν ταῖς οἰκίαις· μίγνυται μετ' ἄνθρακος ἢ ἄλλης τινὸς οὐσίας, ἵνα ἡ γεῦσις αὐτοῦ καταστραφῇ, ἐν ἄλλοις λόγοις, κατὰ τὸν τεχνικὸν ὅρον, τὸ ἅλας *ἐκφυλίζεται* Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον οἱ νομικοὶ *ἐξεφύλιζον* τὴν κατάληψιν κληρονομικῶν πραγμάτων καὶ ἐμερίμνησαν, ὥστε ὅλα *νὰ εὕρῃ ἐν αὐτῷ τρίχα*[1] ἐν αὐτῇ· ὡς ἐπίτασιν δὲ τῆς φράσεως ταύτης, δυναμένην ἴσως νὰ χρησιμεύσῃ καὶ ἐνταῦθα, ἤκουσα τὴν λέξιν «φενάκην». Ἤκουσα αὐτὴν παρά τινος εὐτραπέλου κυρίου, γνωρίσαντος τὸν συζυγικὸν βίον ὑπὸ τὴν εἰδεχθῆ αὐτοῦ μορφήν, καὶ μόλις μετὰ τὸν θάνατον τῆς συζύγου του ἐπανευρόντος τὴν ἀπὸ πολλοῦ ποθουμένην ἡσυχίαν καὶ οἰκιακὴν εἰρήνην καὶ ἀποκρούοντος πᾶσαν πρότασιν δευτέρου γάμου διὰ τῆς ἑξῆς στερεοτύπου φράσεως «εὗρον *τρίχα* ἐν τῷ γάμῳ καὶ ὄχι μόνον τρίχα, ἀλλ' ὁλόκληρον φενάκην».

1 Ein Haar finden ἀπαντᾷν δυσκολίας, κινδύνους κτλ· μετέφρασα τὴν φράσιν ἐπὶ λέξει ἕνεκα τῶν ἐν τῷ κειμένῳ ἑπομένων.

Θὰ μ' ἐρωτήσητε ἴσως, ἂν ἡ *θρὶξ* αὕτη ὑπῆρξεν εὐθὺς ἀπ' ἀρχῆς ἐν τῇ usucapio proherede lucrativa· ἀπαντῶ θαρραλέως· ὄχι! Ἡ ἐφαρμογὴ τῆς usucapio ἐπὶ τῆς ἀσωμάτου κληρονομίας περιέχει ἐν ἑαυτῇ τοσαύτην ὡριμότητα καὶ εὐστροφίαν τῶν νομικῶν θεωριῶν, ὥστε δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι προϊὸν τῶν ἀρχαίων χρόνων. Καὶ αὐτὸς ὁ Σενέκας ἔτι διώρα ἐν αὐτῇ μεγάλην νομικὴν λεπτολογίαν.[1]

Πρὶν νομικός τις συλλάβῃ τὴν ἰδέαν νὰ μετενέγκῃ τὴν ἔννοιαν τῆς χρησικτησίας ἀπὸ τῶν ὁρατῶν ἀντικειμένων ἐπὶ τοῦ ἁπλῶς ὑποθετικοῦ καὶ ἐπὶ τῆς καθαρᾶς θεωρίας στηριζομένου, τῆς *κληρονομίας* ὑπὸ τεχνικὴν νομικὴν σημασίαν ἤτοι τῆς *κληρονομικῆς ἰδιότητος*, ἔδει νὰ ὦσιν ἤδη πρὸ πολλοῦ μεμορφωμέναι ἐντελῶς αἱ δύω ἔννοιαι, τῆς κληρονομίας καὶ τῆς χρησικτησίας· ἡ δὲ ἀνωτέρω μεταφορὰ εἶναι προϊὸν χρόνου, καθ' ὃν αἱ ἀφῃρημέναι νομικαὶ σκέψεις εἶχον ἀποκτήσει τὴν δέουσαν μόρφωσιν καὶ σταθερότητα.

Ἆρα ἂν ὁλόκληρος ὁ θεσμός, ὑφ' ὃν ἐννοῶ τὸν συνδυασμὸν τῆς occupatio καὶ τῆς usucapio, ἐστὶ προϊὸν οὐχὶ τῶν ἀρχαίων χρόνων ἀλλὰ τῆς νομικῆς ἐπιστήμης, δυοῖν θάτερον συνέβη: ἢ ὁ θεσμὸς τὸ πρῶτον εἰσήχθη ὑπὸ τῶν νομομαθῶν, ἢ ἐπῳκοδομήθη ἐπὶ τοῦ ἤδη προϋπάρχοντος κορμοῦ τῆς occupatio τῇ προσθήκῃ ἁπλῶς τῆς usucapio ὡς κλῶνος. Τὸ πρῶτον εἶναι ἡ γνώμη τοῦ Γαΐου, περὶ ἧς ἀπεφηνάμην ἤδη· ἁπλῆ σκέψις, φρονῶ, δύναται νὰ πείσῃ πάντας περὶ τοῦ ἐσφαλμένου τῆς γνώμης ταύτης. Κατ' αὐτὴν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ὁ ρωμαϊκὸς λαὸς ἐσέβετο τὸ δικαίωμα τῶν καλουμένων εἰς τὴν κληρονομίαν, ἕκαστος δ' ἠπίστατο, ὅτι οὐδόλως δικαιοῦται νὰ ἐπιληφθῇ ἀλλοτρίας κληρονομίας, ἄλλως διέπραττεν furtum. Προϊόντος τοῦ πολιτισμοῦ εἰσήχθη ἡ occupatio καὶ usucapio pro herede, δηλ. ἀπενεμήθη τὸ δικαίωμα τῆς συλήσεως μηκέτι θεωρουμένης ὡς furtum, καὶ ταῦτα πάντα πρὸς μόνον τὸν σκοπόν, ὃν ἠδύναντο νὰ ἐπιτύχωσι δι' ἄλλης ὁδοῦ, καὶ ἀσφαλέστερον καὶ εὐκολώτερον. Ἡ γνώμη τοῦ Γαΐου οὐδόλως ὑστερεῖ κατὰ τὸ παράλογον τῆς γνώμης, ἣν τυχὸν ἤθελεν ἐκφέρει ἀδαὴς τῆς ἱστορίας νομομαθής, εὑρίσκων ἐν μνημείοις τοῦ 18 αἰῶνος τὸ *δίκαιον τοῦ ληΐζεσθαι τοὺς ναυαγοὺς* καὶ ἰσχυριζόμενος ὅτι τὸ δίκαιον τοῦτο εἰσήχθη τὸ πρῶτον τὸν 18 αἰῶνα, ἅτε μὴ τυχὼν εἰδήσεων ἐξ ἀρχαιοτέρων χρόνων. Ἀλλὰ τὸ δικαίωμα τοῦτο τῶν ἡμετέρων προγόνων καὶ τὸ δίκαιον τῆς καταλήψεως παρὰ ρωμαίοις ἦσαν λείψανα τῶν ἀξέστων ἀρχαίων χρόνων.

Ἂν ὅμως ὁ θεσμὸς οὐδὲ τῇ ἀρχαιότητι, οὐδὲ τῇ ἐποχῇ τῶν νομομαθῶν ἀνήκῃ, ἀπομένει ἡ τρίτη αὕτη γνώμη, ἡ κατ' ἐμὲ μόνη πιθανή:

1 Seneca de beneficiis VI 5 Iureconsultorum istae acutae ineptiae sunt qui hereditatem negant usucapi posse· sed ea quae in hereditate sunt tanquam quid aliud sit hereditas quam ea quae in hereditate sunt.

ἤτοι *διάφορος χρόνος ἀναπτύξεως τῶν δύω μερῶν τοῦ θεσμοῦ*. Τούτων τὸ μέν, ἡ ἀζήμιος ocupatio τῶν κληρονομικῶν πραγμάτων (μεθ' ἧς ἴσως συνεδέετο ἡ χρησικτησία τῆς κυριότητος) ἀποτελεῖ τὸν ἀρχικὸν κορμὸν τοῦ θεσμοῦ, οὖσα λείψανον τῆς ἀρχαιότητος, τὸ δέ: ἡ χρησικτησία τῆς κληρονομικῆς ἰδιότος περιέχει νέαν προσθήκην.

Ἀλλ' οὐδόλως προτίθεμαι νὰ διαμφισβητήσω τὴν ὕπαρξιν καὶ ἄλλων αἰτίων, πλὴν τῶν ἐκτεθέντων ὑπὸ τοῦ Απ. Κλαυδίου, ἤτοι τῆς ἐκφοβίσεως ἐπὶ τῇ ἰδιοποιήσει ἀλλοτρίων πραγμάτων· τὰ αἴτια ταῦτα εἰσὶν ἰδίως ἡ πρόθεσις πρὸς ὅσον οἷόν τε ταχυτέραν ἄρσιν ἀμφιβόλων ἀξιώσεων, καὶ ὁ μετριασμὸς τῶν στενῶν ὁρίων τῆς ἀρχαίας ἐξ ἀδιαθέτου διαδοχῆς, πλειστάκις ἐπιφερούσης παντελῆ ἔλλειψιν κληρονόμων· διὰ τοῦ θεσμοῦ τούτου ἠδύναντο καὶ οἱ ἐξ αἵματος συγγενεῖς (cognati) νὰ γείνωσι κληρονόμοι· Ἡ δὲ γνώμη μου κυρίως εἶναι, ὅτι ἡ κατάληψις τῆς κληρονομίας ἠπειλεῖτο διὰ τῆς ὑποχρεώσεως πρὸς ἀπότισιν τῶν χρεῶν αὐτῆς. Ἡ ὑποχρέωσις διὰ τὰ χρέη καὶ τὰ sacra ἦν ὅλως φυσικὴ συνέπεια τῆς κληρονομικῆς ἰδιότητος.

Οὐδόλως δὲ περιορίζεται τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ἐν τῇ περιπτώσει τῆς μὴ ἀποδοχῆς τῆς κληρονομίας ἐκ μέρους τῶν κληρονόμων, ἄρα καὶ ἀποδεξαμένων αὐτῶν δύναται νὰ ἐπέλθῃ, οὐδ' ὁ καταλαμβάνων γίγνεται κληρονόμος μόνον διὰ τὸ ποσὸν τῆς ἀξίας τῶν καταληφθέντων πραγμάτων· τοῦτο ἀντιβαίνει πρὸς τοὺς θεμελιώδεις κανόνας τοῦ κληρονομικοῦ δικαίου, καθ' οὓς ἡ ἔκτασις τῆς κληρονομικῆς ἰδιότητος δὲν ρυθμίζεται κατὰ τὴν ἀξίαν τῶν κληρονομικῶν πραγμάτων. Ἄρα ὁ καταλαμβάνων καὶ ἐλάχιστον μέρος τῆς κληρονομίας ὑπέκειτο τοῖς δανεισταῖς καὶ τοῖς pontifices δι' ὁλόκληρον τὸ ποσὸν τῶν χρεῶν καὶ τῶν sacra.

Ἡ κληρονομία καθίστατο λοιπὸν noli me tangere (μή μου ἅπτου), ἀοράτως ὠχυρωμένη, καὶ ἐνίοτε ἰσχυρότερον ἢ διὰ τῆς actio furti. Ὁ κλέπτης ἠδύνατο νὰ προΐδῃ τὸ μέτρον τῆς ποινῆς ἐν περιπτώσει ἀνακαλύψεως ἐν μὲν τῇ μεγίστῃ ἀτυχίᾳ τὸ τετραπλάσιον τῆς ἀξίας τοῦ κλαπέντος, ἄλλως δὲ τὸ διπλάσιον. Ὁ καταλαμβάνων ὅμως καὶ τὸ εὐτελέστατον τῶν κληρονομικῶν πραγμάτων, ἐκινδύνευε νὰ πληρώσῃ αὐτὸ δι' ὁλοκλήρου τῆς περιουσίας του.

Δὲν εἶναι περιττὴ πᾶσα περαιτέρω ἀνέλιξις τοῦ μηχανισμοῦ τοῦ ἀρχαίου κληρονομικοῦ δικαίου; Τὰ κληρονομικὰ πράγματα ἦσαν τὸ δέλεαρ, ἡ δὲ κληρονομικὴ ἰδιότης τὸ ἄγκυστρον.

Ἀλλὰ δὲν ὑπῆρχε μόνον ὁ κίνδυνος αὐτός· ἡ usucapio pro herede ἦν πανοῦργος θεσμὸς καὶ ἕκαστος ὤφειλε νὰ προσέχῃ· ἐκινδύνευε νὰ συλληφθῇ ἐπ' αὐτοφόρῳ παρὰ τῶν συγγενῶν ἢ τῶν δανειστῶν καὶ οὐδόλως θὰ ἐδικαιοῦτο νὰ μεμψιμοιρήσῃ ἀποδιωκόμενος κακῶς ἔχων καὶ ἴσως ἀντὶ πραγμάτων λαμβάνων πληγὰς καὶ οἰδήματα. Καὶ ἐπιτυγχάνων δὲ τῆς συ-

λήσεως ἐν μέρει πάλιν ἐκινδύνευε νὰ ὑποστῇ ζημίαν, διότι ἂν ὁ κληρονόμος ἐν ἀγνοίᾳ τῆς καταλήψεως ὑπεισήρχετο εἰς τὴν κληρονομίαν καὶ προέβαινεν εἰς τὴν κατάληψιν, οὐ μόνον δὲν θὰ ἤρκεῖτο εἰς τὴν ἁπλῆν ἀπόδοσιν, ἀλλὰ καὶ θὰ κατήγγελε τὸν ἅρπαγα ἐπὶ κλοπῇ. Καὶ ἂν μὲν συνελάμβανεν αὐτὸν ἐπ' αὐτοφόρῳ, ἡ κλοπὴ θὰ ἦτο furtum manifestum, εἰ δὲ μὴ, furtum nec manifestum· ἐν τῇ πρώτῃ περιπτώσει ὑπέκειτο ὁ κλέπτης τῇ ποινῇ τοῦ τετραπλασίου, ἐν τῇ δευτέρᾳ τῇ τοῦ διπλασίου. Ἀμφιβάλλω δὲ, ἂν ἠδύνατο νὰ ἀπαλλαγῇ ἰσχυριζόμενος ἄγνοιαν τῆς ὑπεισελεύσεως καὶ τῆς νομῆς τοῦ κληρονόμου.[1] Ὁ φόβος ἐκδιώξεως ραβδισμῶν, μωλώπων-τὰ duplum quadruplun-ἐνοχὴ δὲ τὰ χρέη καὶ τὰ sacra—ἦν τῷ ὄντι δυσανάλογος κίνδυνος χάριν τῆς usucapio pro heredə. Ὁ Γάϊος ἀποκαλεῖ αὐτὴν lucrativa-ἐν πλείςαις περιπτώσεσίν ἐςιν ἀξία τοῦ ὀνόματος luctuosa.

Ἴσως δὲ τὸ μέγεθος τῆς αὐστηρότητος καὶ τοῦ κινδύνου κατέστρεψε τὸν ἀρχαῖον τοῦτον θεσμὸν, ὡς καὶ τόσους ἄλλους ἀπατηλούς. Ὁ Γάϊος διδάσκει, ὅτι βραδύτερον ἡ usucapio περιωρίσθη μόνον ἐπὶ τῶν κληρονομικῶν πραγμάτων, μὴ συνεπάγουσα τὴν ἀπόκτησιν τῆς κληρονομικῆς ἰδιότητος. Οὐδὲν δὲ προστιθέμενος ὡς δικαιολογητικὸν λόγον τῆς μεταβολῆς ταύτης, παρίστησι αὐτὴν ἀποτέλεσμα ἐπιστημονικῶν σκέψεων (postea creditum ipsa hereditates usucapi non pose)· ἀλλ' ἐπέτυχε τόσον, ὅσον καὶ ἀνωτέρω προκειμένου περὶ τοῦ αἰτίου τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ θεσμοῦ.

Διὰ τῆς μεταλλαγῆς ταύτης ὁ θεσμὸς ἀνῆλθεν εἰς τὴν ὑψίστην ἀκμήν· ἦν ὁ χρυσοῦς αἰὼν διὰ τὴν usucapio pro herede· τῷ ὄντι δ' ἀξία τότε τοῦ τίτλου lucrativa· ἤρκει τὸ δυνατὸν τῆς πραγματικῆς καταλήψεως, ἥτις οὐδενὸς κληρονόμου ἐντὸς τοῦ ἔτους προσερχομένου συνεπήγετο τὴν ἐντελῶς ἀζήμιον ἀπόκτησιν τῶν πράγματων. Ταύτην δὲ τὴν κατάστασιν εἶχον ὑπ' ὄψιν ἐν τῷ *ἐλεγείῳ* μου περὶ τοῦ ἀδεσπότου· ἐννοεῖτε νῦν τὸν ἐνθουσιασμόν μου ὑπὲρ τῆς usucapio pro herede lucrtivaa· ἐν τῇ νεανικῇ μου ἡλικίᾳ οὐδεὶς ἄλλος θεσμὸς ἐξήγειρε τοσοῦτον τοὺς πόθους μου, ἐπεθύμουν νὰ χρησιδεσπόσω pro herede !

Ἀλλὰ τὸ ὡραῖον εἶναι βραχὺ ἐν τῷ κόσμῳ. Ἡ διεφθαρμένη ἐποχὴ τῶν αὐτοκρατόρων δὲν ἠδύνατο νὰ ἐννοήσῃ τὸν ἀφελῆ καὶ συνετὸν χαρακτῆρα τῆς usucapio pro herede lucrativa· ἀνέγραψε τὴν ἰδιοποίησιν ἀλλοτρίων κληρονομικῶν πραγμάτων ὡς κλοπὴν ὑπ' ἄλλον τίτλον ὡς crimen expilatae hereditatis καὶ οὕτως ἀπέπτη διὰ παντὸς ἀπὸ τοῦ ρωμαϊκοῦ ἐδάφους θεσμὸς, ἐξ ἀρχαιοτάτων χρόνων καταγόμενος, καὶ ὅστις καίπερ δὶς μετεβληθεὶς, διετηρήθη ἐπὶ πολὺ ἐπιμόνως τε καὶ μετὰ τῆς χαρακτηριζούσης τοὺς ρωμαϊκοὺς θεσμοὺς καρτερίας.

1 Ἡ ἐναντία γνώμη σχετικῶς πρὸς τὴν πλάνην μετὰ τὸν θάνατον τοῦ διαθέτου ἐν l. 83 pr. de furt. (47. 3) δυσκόλως θὰ ἐλαμβάνετο ὑπ' ὄψιν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων νομοδιδασκάλων τί θὰ συνέβαινεν ἐπιτρεπομένων τοιούτων δικαιολογιῶν;

Ἐκ τινος χωρίου τοῦ Κικέρωνος,[1] δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν μετ' ἀσφαλείας καὶ ἄλλην τινὰ φάσιν τῆς ἀναπτύξεως τοῦ θεσμοῦ ἐπὶ τοῦ πε-

1 de leg. XIX. 47. sed iuris consulti,siue erroris obiciundi causa, quo plura et difficiliora scire videantur,siue,quod similius ueri est, ignoratione docendi, nam non solum scire aliquid artis est, sed quaedan ars etiam docendi, saepe, quod positum est in una cognitione, id in infinitan dispertiuntur· uelut in hoc ispo genere, quam magnum illud Scaeuolae faciunt Pontifices ambo et eidem juris peritissimi. 'saepe', inquid Publi filius, 'ex patre andiui, pontificem bonum neminem esse nisi qui ius ciuile cognosset,' totumne? quid ita? quid enim ad pontificen de iure parietum aut aquarum aut ullo omnino nisi eo, quod cum religione coniunctum est? id autem quantulum est. de sacris, credo, de uotis, de feriis et de sepulchris ot si quid eius modi est. cur igitur haec tanta facimus, cum cetera perparua sint, de sacris autem, qui locus patet latius, haec sit una sententia, ut conseruentur semper et deinceps familiis prodantur et, ut in lege posui, perpetua sint sacra. 48. 'hoc post pontificum auctoritate consecuta sunt. ut ne morte patris familias sacrorum memoria occideret, iis essent ea adiuncta, ad quos eiusdem morte pecunia uenerit. hoc uno posito, quod est ad cognitionem disciplinae satis, innumerabilia nascuntur, quibus implentur iuris consultorum libri. quaeruntur enim, qui astringantur sacris. heredum causa iustissima est; nulla est enim persona, quae ad uicem eius, qui e uita emigrarit, propius accedat. deinde, qui morte testamentoue eius tantundem capiat quantum omnes heredes· id quoque ordine; est enim ad id quod propositum est, adcommodatum. tertio loco, si nemo sit heres, is, qui de bonis, quae eius fuerint, quom moritur, usu ceperit plurimum possidendo. quarto, qui, si nemo sit. qui ullam rem ceperit, de creditoribus eius plurimum seruet. 49. extrema illa persona est, ut is, si qui ei, qui mortuus sit, pecuniam debuerit neminique eam soluerit, proinde habeaur quasi eam pecuniam ceperit. XX Haec nos à Scaeuola didicimus· non ita descripta sund ad antiquis. nam illi quidem his uerbis docebant, tribus modis sacris adstringi· hereditate, aut si maiorem partem pecuniae capiat aut, si maior pars pecuniae legata est, si inde quippiam ceperit 50. sed pontificem sequamur. uidetis igitur omnia pendere ex uno illo, quod pontifices cum pecunia sacra coniungi uolunt isdemque ferias et caerimonias adscribendas putant. atque etiam dant hoc Scaeuolæ, quom est partitio, ut, si in testamento deducta scripta non sit ipsique minus ceperint, quam omnibus heredibus relinquatur, sacris ne alligentur in donatione hoc idem secus interpretantur, et quod pater familias in eius donatione, qui in ipsius potestate est, adprobauit, ratum est, qnod eo insciente factum est, si id is non adprobat, ratum non est. 51. his praespositis quaestiunculae multae nascuntur, quas qui unde nascuntur intellegat non si ad caput referat, per se ipse facile perspiciat, ueluti, si minus quis cepisset, ne sacris alligaretur, et post de eius heredibus aliquis exegisset pro sua parte id quod ab eo, qnoi ipso heres esset, praetermissum fuisset, eaque pecunia non minor esset facta cum superiore exactione, quam heredibus omnibus esset relicta, qui eam pecuniam exegisset, solum sine coheredibus sacris alligari quin etiam cauent, ut qui plus legatum sit, quam sine religione capere liceat, is per aes et libram heredes testamenti soluat, propterea quod eo loco res est ita soluta hereditate quasi ea pecunia legata non esset. XXI. 52. Hoc ego loco multisque aliis quaero a uobis, Scaeuolae, pontifices maximi et homines meo quidem iudicio acutissimi, quid sit quod ad ius pontificium quodam modo tollitis. nam sacra cum pecunia pontificum auctoritate, nulla lege coniuncta sunt; itaque si uos tantum modo pontifices essetis, pontificalis maneret auctoritas, sed quod idem iuris ciuilis estis peritissimi, hac scientia illam eluditis placuit P. Scaeuolae et Ti Coruncanio, pontificibus maximis, itemque ceteris, eos, qui tantumdem caperent, quantum omnes heredes, sacris alligari habeo ius pontificium 53. quid huc accessit ex iure ciuili partitionis caput scriptum caute, ut centum nummi deducerentur· inuenta est ratio, cur pecunia sacrorum molestia liberaretur. quit si hoc, qui testamentum faciebat canere noluisset admonet iuris consultus hic quidem ipse Mucius, Pontifix, idem

δίου τοῦ ἱεροῦ δικαίου. Χάριν τῆς ὑποχρεώσεως τοῦ χρησιδεσπόζοντος πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν sacra ὥρισάν τι οἱ Pontifices, (ἀγνοοῦμεν,ἂν ἀπὸ πρώτης ἀρχῆς κατὰ τὴν μεταβολὴν τῆς usucapio pro herede ἢ βραδύτερον,ὅπως δήποτε ὅμως ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ἕκτου αἰῶνος ἀπὸ κτίσεως Ρωμαίων, διότι ὁ Κικέρων μνημονεύει τοῦ Coruncanius).[2] παρεκκλίνον τῶν ὑπὸ τῶν νομοδιδασκάλων ὡρισμένων ἀξιωμάτων περὶ τῆς νομικῆς καταστάσεως τοῦ κληρονόμου. Κατὰ τοὺς ὁρισμοὺς τούτους τῶν Pontifices ἐνείχετο ὁ χρησιδεσπόζων διὰ τὰ sacra μόνον ἐν ἐλλείψει κυρίως κληρονόμου, ἐν περιπτώσει δὲ πλειόνων χρησιδεσποσάντων,μόνον ὁ καταλαβὼν καὶ χρησιδεσπόσας τὸ πλεῖςον. Καὶ δὲν δυνάμεθα μὲν νὰ ὁρίσωμεν ποῖαι περιςάσεις ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν ἐνταῦθα, οὐχ ἧττον ὅμως ὁρῶμεν, ὅτι οὐδόλως ἐφηρμόσθησαν αἱ ἀρχαὶ τοῦ κοσμικοῦ δικαίου, διότι κατ' αὐτὸ ἐνείχοντο ἅπαντες οἱ κληρονόμοι εἰς τὰ χρέη, ἄρα καὶ ἐνταῦθα ἔδει νὰ ἐνέχωνται ἅπαντες οἱ χρησιδεσπόσαντες καὶ οὐχὶ μόνον ὁ τὸ πλεῖςον μέρος τῆς κληρονομίας καὶ τοῦτο ἐξ ἑτέρου οὐ μόνον ἐν ᾗ περιπτώσει οὐδεὶς τῶν κληρονόμων ὑπεισῆλθεν,ἀλλὰ καὶ ἂν ἅπαντες, διότι καὶ οἱ χρησιδεσπόσαντες ἐλογίζοντο νῦν ὡς κληρονόμοι,ὁ δὲ νόμος οὐδεμίαν ἐποιεῖτο διάκρισιν μεταξὺ κληρονόμων ἐκ διαθήκης, ἐξ ἀδιαθέτου ἢ δι' usucapio· ἡ δὲ μόνον ἐν ἐλλείψει παντελεῖ κληρονόμων ἐπιβαλλομένη τοῖς χρησιδεσπόζουσιν ἐνοχὴ δὲν ἐκφράζεται μὲν ρητῶς ἐν τῷ τὴν σειρὰν τῶν ὑποχρέων διὰ τὰ sacra περιέχοντι κανονισμῷ τῶν Pontifices πλὴν ἐξάγεται ἐκ τῆς τάξεως, ἣν κατέχουσιν οὗτοι, τεθειμένοι μετὰ τοὺς κληρονόμους·[3] Ἀλλ' ἡ διάταξις αὕτη περὶ τῆς ὑποχρεώσεως τοῦ τὸ πλεῖστον χρησιδεσπόσαντος ἠδύνατο πολλάκις νὰ προκαλέσῃ ἔριδας ἐν τῇ ἐφαρμογῇ. Τίς ἐχρησιδέσποσε τὸ πλεῖστον; Οὐχ ἧττον μόνον ὁ καθόλου τοὺς ἀρχαίους Ρωμαίους ἀγνοῶν παραδεχθήσεται, ὅτι οἱ Pontifices, συντάξαντες ἰδίαις χερσὶ τὸν κανονισμὸν ἠδύναντο νὰ ὑποπέσωσιν εἰς τοιοῦτον σφάλμα, ἐπιβάλλοντες ἀπόδειξιν, ἥτις καί περ ἐνίοτε μὴ οὖσα ἀδύνατος, οὐχ ἧττον πλειστάκις ἤθελε παράσχει πράγματα. Διὸ ἄλλως ἑρμηνευτέος ὁ κανο-

to minus eapiat quam omnibus heredibus relinquatur, qnibus par dicebant qni cepisset, adstringi rursus liberatur. hoc uero nihil ad pontificium ius set e medio est iure ciuili, ut per aes et libram heredem testamenti soluant. et eodem loco res sit quasi ea pecunia legata non esset si is cui legatum est, stipulatus est id ipsum, quod legatum est, nt ea pecunia ex stipulatione debeatur, sitque ea non mortis causa capta doctum hominem sane. 84. cuius fuit Accius perfamiliaris sed mensem, credo, extremun anni, ut ueteres Februarium, sic hic Decembrem sequebatur. hostia autem maxima paientare, pietatis esse adiunctum putabat.

2 Ὁ πρῶτος Pontifex ἐκ τῆς τάξεως τῶν Πληβείων ἀκμάσας περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 6 αἰῶνος καὶ ἐν τοῖς νομοδιδασκάλοις τῶν χρόνων ἐκείνων καταλεγόμενος ὑπό τοῦ Pomponius ἐν 1. 2 Δ. orig. jur. Cl. 2.

3 Ἐν μὲν τῇ πρώτῃ ἐκδόσει κατέχουσι τὴν δευτέραν τάξιν (si majorem partem pecuniae capiat usu) ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ τὴν τρίτην (qui de bonis usu ceperit plurimum possidendo), ἡ διαφορὰ αὕτη στερεῖται ἐνταῦθα πάσης σημασίας.

νισμός. Τὸ βάρος τῆς ἀποδείξεως ἐπεβάλλετο οὐχὶ τοῖς Pontifices, ἀλλὰ τῷ ὑπ'αὐτῶν καταδιωκομένῳ,δυναμένῳ νὰ λυτρωθῇ ἀπὸ τῶν χειρῶν των, μόνον ἐπὶ τῇ ἀποδείξει, ὅτι ἄλλος ἐστὶν ὁ τὸ πλεῖστον χρησιδεσπόσας. Ἡ διεξαγωγὴ αὕτη ἦν παρεμφερὴς τῇ potioris nominatio τοῦ νεωτέρου δικαίου τῆς ἐπιτροπείας, ἀνατιθεμένης τῷ ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος ὑποχρεουμένῳ πρὸς ἀποδοχὴν τῶν βαρῶν τοῦ ἐπιτρόπου τῆς ἐξευρέσεως τοῦ ἐγγυτέρου συγγενοῦς. Ἡ τοιαύτη δὲ λύτρωσις—ὡς ἡ τῶν βασιλικῶν μαρτύρων ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ τοῦ judex ἐν ταῖς ρωμαϊκαῖς quæstiones—δύναται νὰ ὀνομασθῇ καταλλήλως *ἀμοιβὴ καταδότου*. Διὰ τοῦ μέσου τούτου ἀπεκαλύπτοντο τὰ συμβάντα ἐπὶ καταλήψεώς τινος κληρονομίας, ὁ μὲν κατήγγελλε τὸν δὲ, ἡ σύλληψίς τινος ἐχορήγει τὸν μίτον δι' οὗ τὰ λοιπὰ ἔβαινον ἀφ' ἑαυτῶν· ὁ κανονισμὸς δ' οὗτος καί περ προωρισμένος μόνον τοῖς sacra, ὠφέλει οὐχ ἧττον οὐ σμικρὸν καὶ τοῖς δανεισταῖς. Ἑκάστη καταγγελία ἐδώρει αὐτοῖς νέον ὀφειλέτην, ἡ δ' οἱονεὶ ἐπίσημος ἀνάκρισις περὶ τῆς ὑπάρξεως τῶν κληρονομικῶν πραγμάτων, ἡ ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου τῶν Pontifices διεξαγομένη, ἐχορήγει αὐτοῖς τὰς ἀναγκαίας ἀποδείξεις καὶ πρὸς διεξαγωγὴν τῆς πολιτικῆς δίκης. Νέα ἀποκαλύπτεται ἐνταῦθα πανουργία τοῦ ἀρχαίου δικαίου, ἓν τῶν πολλῶν παραδειγμάτων, ἀλάνθαστος τὸ ἀποτέλεσμα καὶ ἀκαταμάχητος· διότι, τίς ἠδύνατο νὰ παρακωλύσῃ τοὺς Pontifices ἀπὸ τῆς δηλώσεως καὶ ἐφαρμογῆς τῶν κρατίστων κατ' αὐτοὺς μέσων πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ὑπὸ τὴν φυλακὴν αὐτῶν τεθειμένων sacra; Καὶ πάλιν ἐνταῦθα βλέπομεν τὴν πανουργίαν ὑπὸ τὴν τήβενον τῆς φιλανθρωπίας καὶ τῆς πραότητος! Τοῦτο ὅμως ἦν προσφυέστερον τῇ πραότητι ἤ, ἡ περιφρόνησις τῶν ἀσημάντων πραγμάτων.

Ἡ νεωτέρα ἔκδοσις τοῦ κανονισμοῦ ἐκείνου τῶν Pontifices περιεῖχε καὶ ἄλλο τι, ἐπίσης οὐδόλως μέχρι τοῦ νῦν νοηθέν· ὑπεχρέου τιθέμενος αὐτὸν, εἰς τετάρτην τάξιν καὶ ἐκεῖνον, qui de creditoribus plurimun servet. Τίς ἡ ἔννοια τῆς διατάξεως ταύτης; ἡ ὑποχρέωσις ἐκτελέσεως τοῦ sacra παρὰ τοῦ τὸ πλεῖστον λαμβάνοντος δανειστοῦ; ἀδύνατον· διότι οὗτος ἐλάμβανε τὸ προσῆκον κατὰ τὴν ἀνάλογον διανομὴν, ἄρα τὸ πλεῖστον, ἐὰν τὰς πλείστας ἀπαιτήσεις εἶχεν· ὑποχρεουμένου δ' ἕνεκα τοῦ μείζονος τούτου ποσοῦ καὶ εἰς τὴν τέλεσιν τῶν sacra,πολλάκις τῇ πρώτῃ ἀπωλείᾳ, ἐκ τῆς κατ'ἀναλογίαν μόνον ἀποτίσεως τῶν χρεῶν,ἤθελε προστεθῇ καὶ ἑτέρα καὶ ἴσως ὁ μέγιστος τῶν δανειστῶν ἀντὶ νὰ λάβῃ τι ἤθελεν ὑποχρεωθῇ νὰ καταβάλῃ καὶ ἐξ ἰδίων ὑπὲρ τῶν sacra. Τούτου ἕνεκα ὁ Savigny προέτεινε διόρθωσίν τινα τοῦ κειμένου: ἀντὶ qui de creditoribus plurimum servet, προτείνει qui creditoribus plurimum servet ἤτοι ὑποχρεοῦται ὁ bonorum emptor ὁ προσενεγκὼν τοῖς δανεισταῖς τὸ μέγιστον ποσὸν καὶ ἀποκτήσας τὴν κληρονομίαν. Ἀλλὰ τὸν Savigny διέλαθεν, ὅτι τοιούτῳ τρόπῳ τὰ sacra ἐπεβάρυνον πάλιν τοὺς δανειστὰς διότι ὁ bonorum emptor ἤθελεν ὑπολο-

γίσει καὶ τὴν δι' αὐτὰ ἀπαιτουμένην δαπάνην καὶ ἤθελεν ἀφαιρέσει αὐτὴν ἀπὸ τῆς προσφορᾶς του, ὡς πράττουσι συνήθως σήμερον οἱ μισθωταὶ τῶν ἐμμέσων φόρων.

Τὸ πρᾶγμα εἶναι ἁπλούστατον, παράδειγμά τι ἀρκεῖ· ἀποθνήσκει τις ἐν Ρώμῃ, οὗτινος ἡ περιουσία κατὰ πᾶσαν πιθανότητα δὲν ἐξαρκεῖ πρὸς πληρωμὴν τῶν χρεῶν καὶ διὰ τοῦτο ἐγκαταλειμπάνεται παρὰ τῶν κληρονόμων, τί πράττουσιν οἱ δανεισταί ; βεβαίως δὲν σταυρόνουσι τὰς χεῖρας. Τὸ συνετώτατον πάντων ἤθελεν εἶσθαι νὰ λάβωσιν ἀπὸ κοινοῦ μέτρα ἐξασφαλιστικά, διορίζοντες φερέγγυον φύλακα (οἱονεὶ magister, ὡς ὁ τοῦ πραιτωρικοῦ δικαίου, per quam bona veneant Γάϊος III 79). Ἴσως ὅμως εἷς τῶν δανειστῶν ἐσκέφθη ἄλλως,[1] πειρώμενος νὰ φροντίσῃ μόνον περὶ ἑαυτοῦ καὶ νὰ καταλάβῃ πράγμαμα πρὸς ἐξασφάλισίν του — servare[2]. Ποῖα τὰ ἐκ τοῦ δικαίου κατ' αὐτοῦ μέσα ; ἔδει ἀναμφιβόλως ἀπωστικοῦ τινος μέτρου. Ἀλλ' ὁποίου; Τῆς ἀπονομῆς τῆς κληρονομικῆς ἰδιότητος, κατὰ τὰ παραδεδειγμένα περὶ τῶν κοινῶν χρησιδεσποζόντων ; δὲν ἥρμοζε· ἡ occupatio ἐγίγνετο ἐνταῦθα οὐχὶ pre herede ἀλλ' οὕτως εἰπεῖν pro creditore, δὲν ἐσκόπει ὁ καταλαμβάνων νὰ πλουτίσῃ ἐκ τῆς ἀλλοτρίας κληρονομίας· ἐνέχυρον μόνον πρὸς ἀσφάλειαν ἐλάμβανε καὶ τὸ ἐνέχυρον ἠδύνατο νὰ λύσῃ ὁ πρῶτος ὑπεισερχόμενος τὴν κληρονομίαν. Ἐν τούτοις ἔδει νὰ ἀποτραπῇ καὶ πρὸς τοῦτο ὥρισαν οἱ pontifices, ὅτι ἐκεῖνος qui de plurimum servet» ὑπόκειται εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν sacra. Ἐκ τούτου νέα ἐπίδρασις τοῦ ἱεροῦ δικαίου ἐπὶ τοῦ κοσμικοῦ ἐπήγασεν, ἣν εὐγνωμόνως ἀπεδέξατο τὸ δεύτερον, καὶ οὕτως ἀνενγράφη ὁ κανών. «Ὅστις μονεμερῶς καταταλαμβάνει τὴν κληρονομίαν τοῦ ὀφειλέτου του, κινδυνεύει νὰ ὑποβληθῇ εἰς τὴν δαπάνην τῶν sacra, ἐν περιπτώσει δὲ πλειόνων τοιούτων δανειστῶν ἐνέχεται ὁ τὸ πλεῖστον καταλαμβάνων».

Δὲν ἐξητάζετο δὲ ἂν ὁ σκοπός του ἐξεπληρώθη· καὶ εὐθὺς πάλιν ἀποβάλλων τὴν νομὴν τῶν ληφθέντων ἔμενεν ἐν τῇ παγίδι, τοῦ κανόνος μὴ ἀφορῶντος εἰς τὸν qui servaverit ἀλλὰ τὸν qui servet· τὰ μετέπειτα οὐδόλως ἐλαμβάνοντο ὑπ' ὄψει. Διὰ τοῦτο ἦτο περιττὴ καὶ ἡ παρέλευσις ἔτους, ὡς ἐν τῇ usucapio pro herede ἄλλως τε καὶ διότι τὸ δίκαιον οὐδόλως ἀνεγνώριζεν usucapio pro creditore ὡς ἐσφαλμένως παραδέχεται ὁ Leist (ἐν τῇ συνεχίσει τῶν Πανδεκτῶν τοῦ Glück Βιβλ. 37 καὶ 39 Μέρος 1 Σελ. 202 Ἐρλάγγῃ 1870).

Ἂν λοιπὸν εἷς τῶν δανειστῶν κατελάμβανέ τι ἐκ τῆς κληρονομίας καὶ δὲν ἠδύνατο ν' ἀποδείξῃ ὅτι ἄλλος τι κατέλαβε μεῖζον ποσόν, οὗτος κα-

1. Ἡ περίπτωσις ἀναφέρεται ἐν τοῖς Πανδέκταις l. 95 § 8 de solut (46. 3).

2. Ἡ τοιαύτη σημασία τοῦ «servare» εἶναι γνωστή. Ὑπομιμνήσκω τὴν cautio legatorum servandorum causa, τὴν missio creditorum rei servandae causa. l. 1 l. 8 Lnib ex e. (42. 4). l. § Si quis amissa (29. 5). . . crediti servandi causa venisse in possessioenem).

θίστατο ὁ is qui plurimum servet. Ἂν ὅμως καὶ ἕτεροι εἶχον κατάλαβει ἠνοίγετο αὐτῷ ἡ ἀνωτέρω περιγραφεῖσα ὁδὸς τῆς καταδόσεως πρὸς ἐπίρριψιν τῶν βαρῶν εἰς τοὺς πλέον καταλαβόντας. Τοιούτῳ τρόπῳ διευκρινίζετο ἡ ὑπόθεσις καὶ οἱ τίμιοι δανεισταὶ ἐμάνθανον ποῦ κεῖνται τὰ κληρονομικὰ πράγματα καὶ ποῦ ἔδει νὰ στραφῶσι — τὸ ἱερὸν δικαστήριον ἐχορήγει αὐτοῖς τὰς *διευθύνσεις*.

Οὐδόλως ὅμως θέλω ἐρίσει πρὸς τοὺς μὴ παραδεχομένους τὴν ἄνω ἐκτεθεῖσαν ἐπίδρασιν τοῦ ἱεροῦ δικαίου ἐπὶ τοῦ κοσμικοῦ, ἔν τε τῇ usucapio pro herede καὶ τῇ pro creditore, ὡς *ἀποτέλεσμα* καὶ ἰσχυριζομένους, ὅτι ἦτο *σκοπὸς* ἢ *πρόθεσις*,διότι ἡ ἔρις ἔσται ἄγονος. Τὸ κατ' ἐμὲ παραδέχομαι τὸ πρῶτον· πλὴν γινώσκων, ὅτι μᾶλλον δύναμαι νὰ τύχω τῆς ἀποδοχῆς τῆς γνώμης μου διὰ τῆς διαφωνίας ἢ διὰ τῆς συναινέσεως τῶν νομομαθῶν, ἀποδέχομαι τὸ τελευταῖον καὶ ἀναμένω νὰ διδαχθῶ τὸ ὀρθότερον παρὰ τοῦ πρώτου συγγράψοντος περὶ τῆς usucapio pro herede. Εἴθε ἀπ' ἀρχῆς νὰ ἐφερόμην οὕτως,ἅπασαι αἱ καινοτομίαι ἤθελον γείνει ἀποδεκταί,ἂν προσεποιούμην, ὅτι καταπολεμῶ αὐτὰς δημοσιευμένας δῆθεν ὑπ' ἀγνώστου τινός.

Τὸ σιγάρον μου ἐτελείωσεν· ἀναγκάζομαι νὰ περάνω τὸν λόγον.

Ἀλλ' ἔχω ἔτι τι, ὅπερ δέον νὰ ἀνακοινώσω ὑμῖν, ἅτε περικλεῖον ἐπικύρωσιν τοῦ ἰσχυρισμοῦ μου περὶ τοῦ ἀπατηλοῦ χαρακτῆρος τῆς usucapio pro herede lucrativa. Ἀντίγραφον ἐσχάτως ἀνακαλυφθέντος μνημείου τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχαιολογίας καὶ σχέσιν ἔχοντος πρὸς τὸν θεσμὸν τοῦτον.

Τὸ παρελ. ἔτος (1879) ἀνεκαλύφθη ἐν Βατικανῷ φύλλον τι τοῦ Codex Rescriptus περιέχον τὸν 137 ψαλμὸν καὶ φέρον διττὴν γραφήν, ἕτερον κείμενον ὑπὸ τὸ ψαλμὸν ὑποκρύπτον, ὅπερ μετὰ τὴν δέουσαν ἐργασίαν ἀπεκατέστη· διαλαμβάνει πρὸς τοῖς ἄλλοις μοναδικὸν τεμάχιον ἐκ συλλογῆς ὕμνων καὶ ᾀσμάτων ρωμαϊστὶ γεγραμμένης. Τὸ τεμάχιον τοῦτο, φέρον τὸν ἀριθμ. 34, ἐπιγράφεται «carmen creditorum debitoris sine herede defuncti.»

Ἐκ παραδόξου συμπτώσεως ἀμφότερα τὰ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ φύλλου κείμενα ὁμοιάζουσιν ἀλλήλοις τόσῳ κατὰ τὴν ἔννοιαν, ὥστε ἠδύνατό τις νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι τὸ ἓν ἐγράφη κατ' ἀπομίμησιν τοῦ ἑτέρου· ὅπως δήποτε ἡ ὁμοιότης τῶν δύω πρώτων στίχων εἶναι καταπληκτική· ἐν δὲ τῷ χειρογράφῳ καλύπτουσιν καὶ ἐξωτερικῶς ἀλλήλους· μόνη διαφορὰ ὑπάρχει, καθόσον τὸ μὲν ὑποκείμενον εἶναι παιάν, τὸ δ' ἐπικείμενον θρῆνος τῶν ἐν Βαβυλῶνι αἰχμαλωτισθέντων Ἰουδαίων.

Παρατίθημι καὶ τοὺς πρώτους στίχους τοῦ ψαλμοῦ, πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ὁμοιότητος· ἡ μετάφρασις τοῦ συμπληρωθέντος λατινικοῦ κειμένου, οὔπω δημοσιευθέντος, εἶναι ἐλευθέρα.

Ψαλμὸς 137 Θρῆνος τῶν Ἰουδαίων.

1 Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος, ἐκεῖ ἐκαθίσαμεν καὶ ἐκλαύσαμεν ἐν τῷ μνησθῆναι ἡμᾶς τῆς Σιών.

2 Ἐπὶ ταῖς ἰτέαις ἐν μέσῳ αὐτῆς ἐκρεμάσαμεν τὰ ὄργανα ἡμῶν.

Ὕμνος 34 Παιὰν τῶν δανειστῶν.

1 Ἐμένομεν οἶκοι ἐν σιγῇ καὶ ἀγωνίᾳ· ἐλεύσεται ὁ κληρονόμος, ὅπως ὑπεισέλθῃ τὴν κληρονομίαν καὶ ἀποτίσῃ τὰ χρέη αὐτῆς;

2 Κατέθημεν τὰ χρεωστικὰ εἰς τὸ στερεὸν κιβώτιον,[1] ἵνα ὦσιν ἀσφαλῆ καὶ πρόχειρα ἐν ἀνάγκῃ.

3 Ἀλλ' οὐδεὶς ὁ ἐρχόμενος, οὐδεὶς ὁ ὑπεισερχόμενος τὴν κληρονομίαν, οὐδὲ testamento, οὐδ'ab intestato, διότι πάντες γινώσκουσιν,ὅτι οὐδὲν ὑπάρχει ἀσφαλὲς ἐν αὐτῇ.

4 Οὐδὲ bonorum possessio ἐπεφάνη που,[2] οὐδ' ἡ σύζυγος χάριν τῆς bonorum possessio unde vir et uxor, ἡ ἐσχάτη ἐλπὶς τῶν ἀπηλπισμένων.

5 Τότε προσῆλθεν ὁ ἀνὴρ, ὁ ἐμπεσούμενος εἰς τὴν παγίδα,[3] ὅπως λυτρώσῃ ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ἀνάγκης.

6 Εἶδε τὸ ἄροτρον τοῦ ὀφειλέτου ἡμῶν, τοῦ ἀπομάκτου, ἐν ἀπραξίᾳ ἐπὶ τοῦ ἀγροῦ, ὅπερ ἡμεῖς ἀφήκαμεν ἐκεῖ δολίως.[4]

7 Καὶ ἤρεσεν αὐτῷ τοῦτο καὶ ἀπεφάσισε νὰ λάβῃ αὐτὸ ἐν πρώτῃ εὐκαιρίᾳ.

8 Καὶ νυκτὸς ἐπιγενομένης καὶ σκότους βαθέος ἐπορεύσατο ἐκεῖσε καὶ ἔλαβεν αὐτὸ καὶ ἀπέκρυψεν αὐτὸ ἐν τῷ σταύλῳ ὑπὸ τὴν φορβήν.

9 Ὁ δὲ κατάσκοπος ἡμῶν,[5] ὃν ἐθέμεθα ἐκεῖ, διατρυπᾷ τὴν ἐρεβώδη νύκτα διὰ τῶν γλαυκῶν ὀφθαλμῶν καὶ ἀναγγέλει ἡμῖν τὸ συμβάν.

10 Ἡμεῖς δ' ἠκούσαμεν αὐτοῦ καὶ ἐκρύψαμεν τὴν ἀγγελίαν ἐν τῇ ἀσφαλεῖ ἀποθήκῃ τῆς καρδίας, μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ καταλλήλου πρὸς ἄνοιξιν αὐτῆς χρόνου.

11 Σιγῶντες ἐκαθήμεθα, οὐδόλως κινούμενοι καὶ ἀναμένοντες τὴν παρέλευσιν ἔτους.[6]

1 Ἐκεῖ ἐτίθεντο κατὰ Γάϊον III 131· οἱ δανεισταὶ ἔχουσιν ὑπ' ὄψιν ἐνταῦθα βεβαίως τὰ nomina arcaria.

2 Ἐντεῦθεν ἐξάγεται, ὅτι ὁ ὕμνος ἀνήκει τοῖς χρόνοις τῆς ἀναπτύξεως τοῦ jus honorarium ἴσως τῷ 7 ἢ 8 αἰῶνι ἀπ. κτ. Ρ.

3 Ἐλευθέρα μετάφρασις τὸ κείμενον φέρει· in laquaeos incidere.

4 Ἐν τῷ κειμένῳ scientes bolo malo.

5 Speculator ἐντεῦθεν ἐξάγεται, ὅτι οἱ Ρωμαῖοι ἐνίοτε ἐτίθεντο φυλακήν· ἐν τῇ l. 51 de poss (41.2) ὑπάρχει custodia χάριν σωροῦ ξύλων.

6 Προφανῶς τοῦ annus usucapionis διαφαίνεται ἡ πανουργία τῶν δανειστῶν, ἀφιεμένων ἀνενόχλητον τὸν χρησιδεσπόζοντα.

12 «Μοὶ ἐκλάπη ἄροτρον, ὑπὸ τὴν φορβὴν ὁ Γάϊος ἀπέκρυψεν αὐτό· ζητῶ αὐτὸ φέρων πινάκιον καὶ περίζωμα».[1]

13 Οὕτως ἐλάλησεν ὁ κατάσκοπος, ἡμεῖς δ' ἠκολουθήσαμεν ὡς μάρτυρες.

14 Καὶ ἐξήχθη τὸ ἄροτρον ἐκ τῆς φορβῆς καὶ δὲν ἀνῆκε τῷ κατασκόπῳ, καὶ αὐτὸς οὗτος ἀνεγνώρισε τὴν πλάνην του. «Σὺ εἶ ὁ κύριος, σὺ ἐκτήσω αὐτὸ νομίμως· κληρονόμος γὰρ τοῦ Στίχου ἐγένου.

15 «Οὕτως ὁρίζει τὸ δίκαιον, ἀνεκράξαμεν ἅπαντες ἐν χορῷ, καὶ σὺ εἶ ὁ ὀφειλέτης ἡμῶν, ἰδοὺ τὰ χρεωστικά».

16 «Χαῖρε τρὶς καὶ τετράκις, ὅτι ὁ κληρονόμος εἶ· χαίρωμεν, ὅτι ἀνευρέθη ὁ κληρονόμος, χαίροι δὲ μάλιστα ὁ σοφὸς ἀνήρ, ὁ ἐκ τῶν μυχῶν τοῦ νοῦ αὐτοῦ τὴν usucapio pro herede lucrativa τῷ κόσμῳ ἐδωρήσατο».

Οὕτως περατοῦται ὁ παιάν, προτείνω δὲ ν' ἀποκαλέσωμεν αὐτὸν *Κληρονομικὸν ψαλμὸν* ἤ, *Τὸ ᾆσμα τῆς παγίδος τοῦ ἀρχαίου κληρονομικοῦ δικαίου.*

Νικόλαος Ι. Δημαρᾶς ὑφηγητής

ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ ΚΑΙ ΑΘΑΝΑΣΙΑ

ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΣΥΝΑΞΑΡΙΟΝ

Α'

Ἦτο ἡ πρώτη Κυριακὴ τοῦ Αὐγούστου τοῦ 540 μετὰ Χριστόν. Ἅμα τῇ πρωΐᾳ συνωθοῦντο οἱ χριστιανοὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ εἰς τὸ *Μαρτύριον* τοῦ ἁγίου Ἰουλιανοῦ. Εἶχε διαδοθῇ ὅτι τὴν Κυριακὴν ἐκείνην ἔμελλε νὰ ὁμιλήσῃ αὐτὸς ὁ Πατριάρχης γέρων πεπαιδευμένος ἅμα καὶ σεβάσμιος, καὶ πάντες ἔσπευδον νὰ ἀκούσωσι τὴν ὡραίαν αὐτοῦ διδασκαλίαν. Ἡ ἀναγνωσθεῖσα τοῦ Εὐαγγελίου περικοπὴ ἦτο ἐκ τοῦ ιθ'. κεφαλαίου τοῦ Ματθαίου,καθ' ἣν ἐρωτήσαντός τινος τὸν Ἰησοῦν «τί ἀγαθὸν ποιήσω, ἵνα ἔχω ζωὴν αἰώνιον» ἐκεῖνος ἀπεκρίθη «τήρησον τὰς ἐντολάς· εἰ δὲ θέλεις τέλειος εἶναι, ὕπαγε,πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα καὶ δὸς πτωχοῖς. Εὐθὺς μετὰ τὴν τοῦ Εὐαγγελίου ἀνάγνωσιν ἀπὸ τοῦ θρόνου ἠκούσθη ἡ μειλίχιος φωνὴ τοῦ Πατριάρχου,πρὸς ὃν πάντες ἠτένισαν. Τὸ Εὐαγγέλιον ἀνέπτυξε διὰ λόγου,

1 Πρόκειται περὶ τῆς ἐπισήμου κατ' οἶκον ἐρεύνης ἐν τῷ furtum lance et licio conceptum Γάϊ III 192.193. Καὶ ἐνταῦθα ὑπάρχει κατὰ βάθος πανουργία. Κατ' οἶκον ἔρευνα μετὰ τὴν κατάληψιν κληρονομικῶν πραγμάτων ἦν ἀδύνατος μὴ διαπραττομένου διὰ ταύτης furtum ἠδύνατο ὅμως νὰ ἐνεργηθῇ χάριν κλοπιμαίων πραγμάτων διὸ ὁ κατάσκοπος ἀγγέλλει, ὅτι τὸ ἄροτρον ἀνῆκεν αὐτῷ.

ἀπηλλαγμένου μὲν ἐζητημένων φράσεων, ἀλλὰ πλήρους πειθοῦς ἣν μόνον ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ πεῖρα τοῦ κόσμου δύνανται νὰ ἐμπνεύσωσιν.

Ἐάν τις, καθ' ἣν ὥραν ἐδίδασκεν ὁ Πατριάρχης ἔστρεφε τὰ βλέμματα πρὸς τὴν ἀριστερὰν τοῦ Ναοῦ παρὰ τὸν Νάρθηκα πύλην ἤθελε παρατηρήση ὄπισθεν τοῦ παρακειμένου τάφου τοῦ Μάρτυρος Ἰουλιανοῦ ἄνδρα τριακοντούτη περίπου, ἀκροώμενον μετὰ προσοχῆς. Ἦν ὁ Ἀδρόνικος, Ἀντιοχεὺς τὴν πατρίδα, χρηματιστὴς τὸ ἐπάγγελα καὶ ὑπέρπλουτος. Παρ' αὐτῷ ἵστατο ἡ σύζυγος αὐτοῦ Ἀθανασία, γυνή, ἧς τὸ μεσημβρινὸν κάλλος ἡμιλλᾶτο πρὸς τὴν τιμίαν σεμνότητα. Πρὸ αὐτῶν ἵσταντο, ἐσταυρωμένας ἔχοντα τὰς ἁβρὰς μικρὰς χεῖρας, τὰ δίδυμα αὐτῶν τέκνα, ὁ Ξάνθος καὶ ἡ Μελανία. Δὲν ἦσαν τὰ παιδία ἐκεῖνα ἀνθρώπινοι μορφαί· ἔλεγες, ἦσαν μικροὶ ἄγγελοι ἀπ' οὐρανοῦ καταπτάντες καὶ παρὰ τὸν τάφον τοῦ Μάρτυρος ἀναπαυόμενοι. Καὶ περίεργον· αἱ μορφαὶ αὐτῶν παρίστων ἀκριβῶς τὸ ἐναντίον ἢ ὅ,τι τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἐδήλουν. Τὴν σιτόχρουν κεφαλὴν τοῦ Ξάνθου ἐκόσμουν μαῦροι ὀφθαλμοὶ καὶ κατάμαυρος κόμη, τῆς Μελανίας τὸ λευκὸν πρόσωπον καὶ τοὺς γαλανοὺς ὀφθαλμοὺς ἐστεφάνουν βόστρυχοι χρυσοῖ καὶ ἁπαλοὶ ὡς μέταξα. Ἐὰν ὁ Ραφαὴλ ἔβλεπε τὰς δύο αὐτὰς κεφαλὰς ἤθελε βεβαίως τὰς ζωγραφήσει ἀναπαυομένας ἐπὶ τῶν νεφελῶν ὑπὸ τοὺς πόδας τῆς Σιξτείας Παναγίας.

Τοῦ Πατριάρχου ἡ ὁμιλία ὅσον προέβαινεν, ἐπὶ μᾶλλον προσείλκυε τὴν προσοχὴν τοῦ Ἀνδρονίκου, ὅστις σπανίως εἶχεν ἀκροασθῇ τοιαύτης διδασκαλίας· ἐάν τις ἀκριβέστερον παρετήρει αὐτὸν ἤθελε τὸν ἴδη στιγμήν τινα ἀνυψοῦντα τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὰ ἄνω, εἶτα δὲ δάκρυα καταλείβοντα τὰς ἀνδρικὰς αὐτοῦ παρειὰς καὶ τὴν κεφαλὴν τέλος πίπτουσαν, ὡς ὑπὸ βάρος, ἐπὶ τοῦ στήθους. Μετὰ τὸ πέρας τῆς Λειτουργίας, ἀπερχόμενος τοῦ Ναοῦ, διένειμε τοῖς τὴν πύλην περικυκλοῦσι πτωχοῖς τὰ χρήματα τοῦ βαλαντίου του μέχρι τοῦ τελευταίου κοδράντου.

Ἐπανῆλθεν οἴκαδε σύννους· ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς Ἀθανασίας ἐφαίνετο ἐμποιήσας ἰσχυρὰν ἐντύπωσιν ὁ λόγος τοῦ Πατριάρχου. Πρῶτος ὁ Ἀνδρόνικος ἔλυσε τὴν σιωπήν.

— Ἀθανασία, πῶς σοὶ ἐφάνη τὸ σημερινὸν Εὐαγγέλιον;

— Θαυμάσιον! Τῳόντι ὁ εἰσδύων εἰς τὸ ἀλληγορικὸν πνεῦμα τῶν λόγων τοῦ Σωτῆρος δύναται καὶ ἐν αὐτῷ τῷ κόσμῳ νὰ ᾖ εὐτυχὴς καὶ ἄλλους νὰ καταστήσῃ εὐτυχεστέρους καὶ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν νὰ σώσῃ.

— Τί ἀλληγορικὸν πνεῦμα; παρετήρησε μετὰ θαυμασμοῦ ὁ Ἀδρόνικος· μήπως πρόκειται περί τινος παραβολῆς;

— Δὲν πρόκειται περὶ παραβολῆς τινος, ἀλλὰ δὲν δύνασαι νὰ ἰσχυρισθῇς ὅτι τοῦ Σωτῆρος ἡ συμβουλή, νὰ διανείμωμεν ὁλόκληρον τὴν περιουσίαν ἡμῶν τοῖς πτωχοῖς, πρέπει νὰ νοηθῇ κατὰ γράμμα.

— Ἐννοεῖται, εἶπεν ὁ Ἀδρόνικος· ἄλλως τε δὲν ὑποχρεοῦταί τις πρὸς

σωτηρίαν αὐτοῦ νὰ τὸ πράξῃ· ἀρκεῖ πρὸς τοῦτο ἡ τήρησις τῶν ἐντολῶν. Δὲν διδάσκουσι δὲ οἱ διδάσκαλοι τῆς ἡμετέρας ἐν Ἀντιοχείᾳ Κατηχητικῆς Σχολῆς, ἀπὸ τοῦ πατρὸς Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ἰδίως, ὅτι τὴν ἀλληγορικὴν ἑρμηνείαν δὲν πρέπει νὰ ἐφαρμόζωμεν πάντοτε ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ; Δὲν ἀντιτιθέμεθα μάλιστα κατὰ τοῦτο ἡμεῖς οἱ Ἀντιοχεῖς πρὸς τοὺς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, τοὺς ἀναζητοῦντας παντοῦ τὴν ἀλληγορίαν καὶ τὴν συμβολικὴν ἑρμηνείαν. Ἡ διήγησις τοῦ Εὐαγγελιστοῦ, ἐπειδὴ δὲν ἐκτίθεται ὡς παραβολὴ, ἀλλὰ ὡς γεγονὸς ἱστορικὸν, κατὰ γράμμα ὀφείλει νὰ νοηθῇ. Τοῦτο δὲ κατέδειξε καὶ ὁ Πατριάρχης ἐν τῇ θαυματίᾳ, ὅπως τὴν ὠνόμασες, κατηχήσει.

— Ἀλλὰ, σύζυγε· θέλεις λοιπὸν καὶ ἡμεῖς νὰ διανείμωμεν τὴν περιουσίαν μας τοῖς πτωχοῖς;

— Οὐχὶ, ἀπήντησεν εἰλικρινῶς ὁ Ἀνδρόνικος· δὲν ἔχω τὸ θάρρος νὰ ἀντιμετωπίσω τοιαύτην τελειότητα, ἀλλὰ, ἂν θέλῃς, δυνάμεθα νὰ πράξωμέν τι προσεγγίζον εἰς αὐτήν. Ὁ θεὸς ἐδωρήσατο ἡμῖν πολλὰ ἀγαθά. Ἔργον εὐάρεστον τῷ θεῷ θὰ πράξωμεν, ἂν διανείμωμεν εἰς τρία ἴσα μέρη τὸν ἡμέτερον πλοῦτον· καὶ τὸ μὲν ἓν χαρίσωμεν τοῖς πτωχοῖς, τὸ ἄλλο δανείζωμεν ἄνευ τόκου τοῖς ἔχουσι χρείαν, διὰ δὲ τοῦ τρίτου ἐργαζώμεθα πρὸς οἰκονομίαν τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων.

Ἡ Ἀθανασία ἐσιώπησεν ἐπὶ μικρόν. Κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν ὁ Ξάνθος εἰσῆλθεν εἰς τὸ δωμάτιον, ἐν ᾧ οἱ σύζυγοι διελέγοντο, κρατῶν τὸ βιβλίον τῶν ψαλμῶν, καὶ «μῆτερ, λέγει, πόσον παράδοξοι μοὶ φαίνονται αὐτοὶ οἱ στίχοι τοῦ Δαβὶδ, «πλούσιοι ἐπτώχευσαν καὶ ἐπείνασαν, οἱ δὲ ἐκζητοῦντες τὸν Κύριον οὐκ ἐλαττωθήσονται παντὸς ἀγαθοῦ εἶναί ποτε δυνατὸν οἱ πλούσιοι νὰ πεινάσωσιν».

Ἡ Ἀθανασία δὲν ἠδυνήθη νὰ κρατήσῃ πλέον ἑαυτῆς. «Ἀνδρόνικε, εἶπε περιπτυσσομένη αὐτὸν, ἐνίκησας, γεννηθήτω, ὡς εἶπας».—«Τὰ δύο τέκνα, ἀρκοῦσιν ἡμῖν, προσέθηκεν ὁ Ἀδρόνικος· ἂς ζήσωμεν τοῦ λοιποῦ ὡς ἀδελφοὶ ἐν σωφροσύνῃ, ἐν προσευχῇ καὶ ἐλεημοσύνῃ».

Ἀμ' ἔπος, ἅμ' ἔργον. Τὴν ἐπομένην οἱ σύζυγοι προσεκάλουν τοὺς ἐνδεεῖς εἰς τὸν οἶκόν των καὶ παρεῖχον αὐτοῖς ὅσων ἐδέοντο.

Β'

Τὰ παιδία ηὖξανον ἤδη καὶ σὺν τῇ ἡλικίᾳ ἀνεπτύσσετο καὶ τὸ κάλλος αὐτῶν καὶ τὸ πνεῦμα· ἦσαν ὅλα χαρὰ, ὅλα ζωή· χαρὰ τῶν γονέων, χαρὰ τῶν φίλων. Οὐδὲν θελκτικώτερον τοῦ νὰ βλέπῃ τις τὴν Μελανίαν νὰ τρέχῃ ἐπὶ τῶν πρασίνων πεδιάδων καὶ πηδῶσαν νὰ διώκῃ τὰς χρυσαλλίδας, περὶ δὲ τὸ ροδόχρουν καὶ ἐρωτύλον πρόσωπόν της τοὺς ξανθοὺς βοστρύχους ἀνεμιζομένους ἐπιχαρίτως ὑπὸ τοῦ ἀέρος. Ὅσον ἀφορᾷ τὸν Ξάνθον, οὗτος κα-

τεγίνετο εἰς ἔργα σοβαρὰ, προηλείφετο εἰς τὴν στρατείαν, ἀσκούμενος μετὰ τῶν ὁμηλίκων περὶ τὰς λόγχας καὶ τὸ τόξον.

Ἀλλὰ δεινὴ μιασματικὴ νόσος προσέβαλε τὸν Ξάνθον. Ὡς δὲ πάσης αὐτοῦ εὐτυχίας μετ' ἀσπασμῶν ἔκαμνε κοινωνὸν τὴν ἀδελφὴν, οὕτω καὶ τὴν νόσον διὰ φιλήματος μετέδωκεν αὐτῇ παρακαθημένῃ παρὰ τὴν κλίνην. Δυστυχὴς μῆτερ! σοὶ ἐπεφυλάσσετο νὰ κλείσῃς τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ θνήσκοντος Ξάνθου, καὶ νὰ ἀκούσῃς τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἡμέραν τοὺς σπαραξικαρδίους λόγους τῆς Μελανίας, «μῆτερ, εἶπε τοῦ Ξάνθου νὰ μὲ περιμείνῃ· θέλω νὰ ὑπάγωμεν μαζὴ εἰς τὸν ὡραῖον ἐκεῖνον κῆπον· θὰ ἦμεθα ἀσφαλεῖς ἐκεῖ, θὰ συμπαίζωμεν, καὶ ἐλθὲ νὰ μᾶς εὕρῃς». Καὶ τὴν ἰδίαν ἐκείνην νύκτα ἄγγελος συμπαρέλαβε καὶ τὴν ψυχὴν τῆς Μελανίας.

Ἡ κηδεία τῶν δύο μικρῶν ὑπῆρξε θλιβερωτάτη· αὐτὸς ὁ Πατριάρχης προηγεῖτο τῆς σοροῦ. Καὶ ὁ μὲν Ἀδρόνικος, ὡς ἀνὴρ ἐγένετο κρείττων ἑαυτοῦ, τῆς λύπης κυριευσάσης· ἀλλ' ἡ Ἀθανασία, γυνὴ καὶ μήτηρ, δὲν ἠδυνήθη ν' ἀντιστῇ ὑπὸ τὸ ἀφόρητον βάρος τῆς ὀδύνης· ὅτε δὲ ὁ νεκρώσιμος χορὸς ἤρξατο ψάλλων τὸν τελευταῖον ἀσπασμὸν οἱ λυγμοὶ τῆς μητρὸς κατεσπάραζον τὴν καρδίαν πάντων τῶν παρισταμένων καὶ αὐτοῦ τοῦ γηραιοῦ Πατριάρχου.

Μετὰ τὸν ἐνταφιασμὸν τῶν παιδίων τὸν μὲν Ἀνδρόνικον συμπαρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ ὁ Πατριάρχης εἰς τὸ πατριαρχεῖον πρὸς παρηγορίαν. Ἀλλ' ἡ Ἀθανασία παρὰ τὸν τάφον τῶν τέκνων της καθεσθεῖσα καὶ ὀλοφυρομένη, δὲν ἤθελε νὰ ἐξέλθῃ πλέον τοῦ Μαρτυρίου· «ἐδῶ θέλω συναποθάνει καὶ ἐγὼ, ἔλεγεν· ἐδῶ θέλω ἐνταφιασθῇ μετὰ τῶν τέκνων μου».

Ἐπῆλθεν ἡ νύξ· ὁ κάματος καὶ ὁ θρῆνος τῆς ἡμέρας ἐδωρήσαντο αὐτῇ ὕπνον. Ἐστήριξε τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τοῦ χώματος τοῦ τάφου καὶ οὕτως ἀπεκοιμήθη. Τίς ἀμφιβάλλει, ὅτι, μετὰ τὰς τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐντυπώσεις, δὲν ἤθελεν ἴδῃ κατ' ὄναρ τὰ τέκνα της; Τῇ ἐφάνη ὅτι εὑρίσκετο πρὸ τοῦ περιβόλου τοῦ Μαρτυρίου, παρὰ τὸν πυλῶνα τοῦ ὁποίου ἵστατο ἐν σχήματι μοναχοῦ ὁ μάρτυς Ἰουλιανός. «Τί ἔχεις, γύναι, καὶ κλαίεις; ἐρωτᾷ αὐτήν· τί διαταράττεις τὴν ἡσυχίαν τῶν ἀπολαυόντων ἐνταῦθα τρυφῆς ἀνεκλαλήτου;»—«Μή με ἀπώσῃς τὴν δούλην σου, κύριε· ἀπήντησεν ἡ Ἀθανασία· ὁ πόνος καὶ ἡ θλῖψίς μου εἰσὶν ἄμετρα, διότι, δύο μόνα τέκνα ἔχουσα, ἀμφότερα ἔθαψα σήμερον. —«Μὴ κλαῖε, εἶπεν ὁ Μάρτυς· διότι τὰ τέκνα σου ζῶσι». Καὶ τοῦτο λέγων ἠνέῳξε τὸν πυλῶνα, καὶ ἔδειξεν αὐτῇ τὸν τοῦ ναοῦ περίβολον. Ἡ Ἀθανασία ἔμεινεν ἔκθαμβος· ὁ περίβολος ὡμοίαζε τὸν γνωστὸν κῆπον, ἐν ᾧ ἡ Μελανία χθὲς ἤθελε νὰ συμπαίξῃ μετὰ τοῦ Ξάνθου, διέφερε μόνον καθ' ὅ,τι ἄπλετον καὶ ἀνέσπερον φῶς κατεφώτιζεν αὐτὸν, χρυσοπτέρυγοι δὲ ἀνθρώπινοι μορφαὶ περιΐπταντο ἐν αὐτῷ. Ἐκεῖ πλῆθος πολὺ παιδίων ἔπαιζον καὶ ἐχόρευον, ᾄδοντα χαροπῶς. Μεταξὺ τῶν τρυφερῶν ἐκείνων ὑπάρξεων διακρίνει ἡ Ἀθανασία τὴν χρυσίζουσαν κε-

φαλὴν τῆς λευχειμονούσης Μελανίας,καὶ παρ' αὐτῇ τὸν μικρὸν Ξάνθον, ἐπίσης λευχειμονοῦντα.Ἡ φωνὴ τῶν τέκνων της φθάνει εἰς τὰ ὦτά της.Ὁρμᾷ, θέλει νὰ ἐναγκαλισθῇ αὐτά, ἀλλὰ . . . ὁ πυλὼν κλείεται, ὁ μοναχὸς γίνεται ἄφαντος καὶ αὐτὴ ἐξυπνᾷ.

Ἠδυνάτει νὰ πιστεύσῃ ὅτι ὠνειρεύθη. Ἡ λύπη της μετεβλήθη ἀμέσως εἰς χαράν· «λοιπὸν ζῶσι τὰ τέκνα μου ἐν οὐρανοῖς· ζῶσι! πρὸς τί ἐγὼ νὰ κλαίω ;» Στραφεῖσα δ' ἐζήτει τὸν μοναχὸν ἐκεῖνον· μόλις δὲ ἰδοῦσα τὸν ἔν τινι γωνίᾳ τοῦ ναοῦ κοιμώμενον θυρωρὸν, ἐπείσθη, ὅτι οὐδεὶς οὔτε εἰσῆλθεν οὔτε ἐξῆλθεν αὐτοῦ, καὶ ὅτι τὸ ὅραμα ἦτο ὄνειρον. Τὴν ὥραν ἐκείνην, πλήρης φόβου καὶ χαρᾶς, σπεύδει πρὸς τὸν σύζυγον. «Ἀνδρόνικε, λέγει, τὰ τέκνα ἡμῶν ζῶσι· τί ἔτι περιμένομεν ; δὲν ἀκούεις τὴν φωνὴν τοῦ πατρὸς ἡμῶν καὶ τῶν τέκνων ἡμῶν λέγουσαν· «πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα καὶ δὸς πτωχοῖς· δεῦτε πρός με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς» ;

Ὁ Ἀνδρόνικος προθύμως ἀπεδέξατο τοὺς λόγους τῆς Ἀθανασίας καὶ ἀπεφάσισε μετ' αὐτῆς νὰ περιβληθῇ τὸ μοναχικὸν ἔνδυμα καὶ μακρὰν τῆς τύρβης τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἐπὶ γῆς θορύβου νὰ εὕρωσι τὴν ἀποπτᾶσαν εὐδαιμονίαν.

Ἀποφασίσαντες τοῦτο διεμοίρασαν τὸ πλεῖστον τῆς περιουσίας αὐτῶν τοῖς πτωχοῖς,ἠλευθέρωσαν τοὺς πολυπληθεῖς δούλους καὶ τὰς δούλας αὐτῶν, ἀφῆκαν τὸ ὑπόλοιπον τῆς περιουσίας ὅπως ἀνεγερθῇ ἐν Ἀντιοχείᾳ νοσοκομεῖον καὶ ξενὼν τῶν μοναχῶν καὶ ἐνδεῶν, καὶ λαβόντες μεθ' ἑαυτῶν ὀλίγα δηνάρια, ἐξῆλθον νύκτωρ τῆς πόλεως Ἀντιοχείας μόνοι.

Ἡ νὺξ ἐκείνη ἦτο εἴπερ τις μαγευτική· τὸ φῶς τῆς πρὸς τὴν δύσιν κλινούσης σελήνης ἠργύρου τὰ πάντα λευκάργυρα· τὴν βαθεῖαν ἠρεμίαν τῆς νυκτὸς διέκοπτεν ἡ μονότονος τῆς γλαυκὸς κραυγή. Ἡ Ἀθανασία μόλις συνεκράτει τὰ θαλερὰ αὐτῆς δάκρυα· ἐλυπεῖτο οὐχὶ τόσον διότι ἐγκατέλειπε τὸν κόσμον, ὅσον διότι ἄφινεν ἐν τῷ Μαρτυρίῳ τὸ ἥμισυ τῆς καρδίας αὐτῆς. Αἴφνης, ὑπὸ πόνου ἀκαταβλήτου κυριευθεῖσα, ἐστράφη πρὸς τὰ ὀπίσω. Τῶν οἰκοδομῶν τῆς πόλεως ἐδέσποζε τὸ Μαρτύριον,οὗ ὁ λευκὸς τροῦλλος ἔτι λευκότερος ἐφαίνετο ὑπὸ τὸ σεληναῖον φῶς. Ἐκεῖ. . . . ἐκεῖ ἦσαν τεθαμμένα ! Κραυγὴ ὀδύνης ἐξῆλθε τῶν στέρνων αὐτῆς· ὁ Ἀνδρόνικος μετὰ τρυφερότητος ὑπεστήριξεν αὐτὴν καὶ «γύναι, τῇ εἶπε, θάρρει καὶ πίστευε». Δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ πρῶτον αὐτῆς θάρρος καὶ τὰ δάκρυα αὐτῆς ἀπομάξασα, ἐβάδισε μετὰ τοῦ Ἀνδρονίκου πρὸς τὰ ἐμπρός.

Γ'

Ἀπεφάσισαν νὰ κατευθυνθῶσι πρὸς τὴν ἁγίαν Γῆν, τὰ Ἱεροσόλυμα, τὸν τόπον ἐκεῖνον, παρ' οὗ ἠδύναντο ν' ἀρυσθῶσι μείζονα παρηγορίαν. Καθ'

ὁδὸν βαίνοντες συνήντησαν πολλοὺς πατέρας καὶ μοναχοὺς, μεθ' ὧν ἐπεσκέφθησαν πάντας τοὺς ἱεροὺς τόπους, τὴν Βηθλεὲμ, τὸν Ἰορδάνην, τὸ Θαβὼρ, τὸν Γολγοθᾶν, τὸν Πανάγιον Τάφον. Ὅσην εὐλάβειαν ἐνέπνεον οἱ τόποι ἐκεῖνοι, τόσην μελαγχολίαν ἐνεποίουν τὰ μεγαλοπρεπῆ τοῦ Ναοῦ καὶ τῶν τειχῶν τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐρείπια· ἡ ἐρήμωσις αὐτῶν, μονονουχὶ φωνὴν ἀφιεῖσα, συνέχιζε τὸν θρῆνον τοῦ Ἱερεμίου.

Ἐγκαταλιπόντες τὴν Παλαιστίνην ἀπῆλθον ἀμφότεροι εἰς Αἴγυπτον, ἧς ἡ ἔρημος ἀπὸ Ἀντωνίου καὶ Μακαρίου εἶχε συνοικισθῆ ὑπὸ ἀσκητῶν, ὧν οἱ διαπρεπέστεροι *καθηγηταὶ τῆς ἐρήμου* ὠνομάσθησαν.

Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐν Αἰγύπτῳ διεφημίζετο ἐπὶ ἀσκήσει καὶ ἀρετῇ ὁ ἀββᾶς Δανιήλ. Τοῦτον ἠθέλησαν πρῶτον νὰ ἐπισκεφθῶσι. Κατῴκει ὁ ἀββᾶς Δανιὴλ ἐπὶ κορυφῆς λοφίσκου τινὸς, ὃν ἐσκίαζον κυπάρισσοι καὶ φοίνικες. Τὸ μικρὸν κελλίον του ἦτο πλινθόκτιστον· ἦτο μᾶλλον ἄθυρμά τι ἢ κατοικία· τὸ ὕψος αὐτοῦ ἦτο τόσον, ὥστε ἀνὴρ ὑψηλὸς δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ εἰσέλθῃ,ἀλλ' ὤφειλε νὰ ἵσταται πρὸ τῆς μόνης αὐτοῦ θυρίδος, ἥτις καὶ ὡς πύλη καὶ ὡς παράθυρον ἐχρησίμευεν. Ὁ Ἀββᾶς Δανιὴλ, γέρων λευκόθριξ, οὗ ὁ πώγων, εἰς δύο αἰχμὰς ἀπολήγων, ἔπιπτε μέχρι τῆς ζώνης αὐτοῦ ἐκάθητο πρὸ τῆς θυρίδος ἀπέναντι τοῦ δύοντος ἡλίου καὶ ἀνεγίνωσκε χαμηλῇ τῇ φωνῇ τὴν Θ' ὥραν.

— «Πάτερ εὐλόγησον» ἠκούσθη αἴφνης φωνὴ λέγουσα ἐκ τῶν πλαγίων. Στραφεὶς ὁ Ἀββᾶς εἶδε τὸν Ἀνδρόνικον καὶ τὴν Ἀθανασίαν. «Ὡς εὖ παρέστητε ἀδελφοί· ὁ θεὸς εὐλογῆσαι ὑμᾶς». Σιγὴ διεδέχθη τοὺς λόγους τούτους, μεθ' ὃ ἡ προσευχὴ ἐξηκολούθησε.

Μετὰ τὸ πέρας αὐτῆς ὁ Ἀββᾶς Δανιὴλ παρέθηκε τὸ λιτὸν δεῖπνον· ἄρτον ξηρὸν, ἰσχάδας, φοίνικας καὶ ὕδωρ.—«Πόθεν ἔρχεσθε, ἀδελφοί, ἠρώτησεν ὁ Ἀββᾶς Δανιὴλ, καὶ ποῦ πορεύεσθε; — Ἐξ Ἀντιοχείας, πάτερ, ἀπήντησεν ὁ Ἀνδρόνικος, ποθοῦμεν δὲ τὸν βίον τῆς ἀσκήσεως καὶ ἤλθομεν ἐξαιτούμενοι τὴν ὁδηγίαν καὶ εὐλογίαν ὑμῶν.» — «Ὄντως καλὸν ἔργον καὶ μακάριον ἐξελέξασθε, παρετήρησεν ὁ Ἀββᾶς Δανιήλ». Εἶτα προσέθηκεν· «Ἑκουσίᾳ τῇ γνώμῃ προσέρχεσθε, ἢ ἔκ τινος ἀνάγκης ἢ βίας;»—«Οὐχί.» — «Ἀποτάσσεσθε τῷ κόσμῳ καὶ τοῖς ἐν τῷ κόσμῳ, κατὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου;» — «Ναί». — «Ὑπομένετε πᾶσαν θλῖψιν καὶ στενοχωρίαν τοῦ μονήρους βίου;» — «Ναί». — «Φυλάττετε ἑαυτοὺς ἐν παρθενίᾳ καὶ σωφροσύνῃ καὶ εὐλαβείᾳ;»— Ὁ Ἀνδρόνικος ἐσιώπησεν ἐπί τινας στιγμὰς, εἶτα ἀπήντησε «ναὶ πάτερ· θέλομεν ζήσει τοῦ λοιποῦ ἐν σωφροσύνῃ καὶ εὐλαβείᾳ» —Ἡ Ἀθανασία κατεβίβασε πρὸς τὴν γῆν τοὺς ὀφθαλμοὺς, λεπτὸν ἐρύθημα ἐκάλυψε τὰς παρειὰς αὐτῆς,ἐνῶ ὁ Ἀββᾶς ἀτενῶς προσβλέψας τὸν Ἀνδρόνικον ἐπανέλαβε τὴν ἐρώτησιν «φυλάττετε ἑαυτοὺς ἐν παρθενίᾳ καὶ σωφροσύνῃ καὶ εὐλαβείᾳ;» —«Εἴμεθα σύζυγοι» ἀπήντησεν

μετά τινα δυσταγμὸν ὁ Ἀνδρόνικος. Καὶ τότε ἀμφότεροι διηγήθησαν αὐτῷ τὸν πρότερον αὐτῶν βίον.

Ὁ Δανιὴλ δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐπιδοκιμάσῃ τὴν ἀπόφασιν αὐτῶν οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐσκέφθη περὶ τοῦ κατηλληλοτέρου τρόπου τῆς ἀποκαταστάσεώς των.

Ἐν Αἰγύπτῳ ἤκμαζε μοναστήριον γυναικεῖον, τῶν Ταβεννησιωτῶν, τὸ ὁποῖον διεφημίζετο ἐπ' ἀρετῇ καὶ ἀσκήσει τῶν μοναζουσῶν. Εἰς ἐκεῖνο προώρισεν ὁ Ἀββᾶς Δανιὴλ τὴν Ἀθανασίαν. Ὁ Ἀνδρόνικος συγκατετέθη νὰ μείνῃ παρ' αὐτῷ.

Τὴν πρωΐαν τῆς ἐπομένης Κυριακῆς εἶχον συνέλθῃ εἰς τὸν ναὸν τοῦ Κοινοβίου τοῦ ὁσίου Παύλου, δύω ὥρας τῆς Ἀλεξανδρείας ἀπέχοντος, πάντες οἱ ἀδελφοὶ τῶν πέριξ σκητῶν καὶ κοινοβίων, ἐπὶ τῇ προσκλήσει τοῦ Ἀββᾶ Δανιήλ. Ὁ Ἀνδρόνικος καὶ ἡ Ἀθανασία ἔμελλον νὰ περιβληθῶσι τὸ μοναχικὸν ἔνδυμα.

Ἡ λειτουργία ἤρχισε. Καθ' ὅλον τὸ διάστημα αὐτῆς ὁ Ἀνδρόνικος παρίστα συμπαθῆ εἰκόνα τοῦ μετανοοῦντος Τελώνου. Ἡ δὲ Ἀθανασία, ἦν ὠχροτάτη τὸ πρόσωπον, αἱ δὲ παγετώδεις χεῖρες ἐμαρτύρουν τὴν σφοδρὰν αὐτῆς συγκίνησιν. Μετὰ τὴν τελετὴν τῆς κουρᾶς ὁ Ἀνδρόνικος καὶ ἡ Ἀθανασία περιεβλήθησαν τὰ μοναχικὰ ἐνδύματα καὶ μετὰ τὸ πέρας τῆς λειτουργίας παρεκάθησαν μετὰ τῶν λοιπῶν ἀδελφῶν ἐν κοινῇ τραπέζῃ.

Ὁ ἀποχωρισμὸς τοῦ Ἀνδρονίκου ἀπὸ τῆς Ἀθανασίας ὑπῆρξε σπαραξικάρδιος. Ἠσπάσαντο τὸν τελευταῖον ἐγκόσμιον ἀσπασμόν, μὲ τὴν σταθερὰν ἀπόφασιν νὰ μὴ ἐπανίδωσι πλέον ἀλλήλους. Καὶ ἡ μὲν Ἀθανασία ἀπῆλθεν εἰς τὴν μονὴν τῶν Ταβεννησιωτῶν, ὁ δὲ Ἀνδρόνικος ἔμεινε παρὰ τῷ Ἀββᾷ Δανιήλ.

Δ'

Παρῆλθον δώδεκα ἔτη. Ὁ Ἀνδρόνικος διετήρει ἔτι τὴν προτέραν αὐτοῦ ἀνδρικὴν εὐρωστίαν, μόνος δὲ ὁ πώγων αὐτοῦ ἐμαρτύρει, λευκάζων ἤδη, ὅτι εὑρίσκετο εἰς τὸ μεταίχμιον τῆς ἀνδρικῆς καὶ τῆς πρεσβυτικῆς ἡλικίας. Ἡμέραν τινὰ θερινὴν παρεκάλεσε τὸν Ἀββᾶ Δανιὴλ ὅπως τῷ δώσῃ ἄδειαν νὰ μεταβῇ καὶ πάλιν εἰς Ἱεροσόλυμα. Ὁ Ἀββᾶς εὐχαρίστως ἀπέλυσεν αὐτόν. Λαβὼν τὴν ὁδοπορικὴν αὐτοῦ ῥάβδον καὶ τὴν πήραν ἔλαβεν τὴν ὁδὸν τὴν διὰ τῶν πεδιάδων τῶν ὑπὸ τοῦ Νείλου ἀρδευομένων. Τὴν ἐπομένην ἡμέραν τὸ καῦμα ἦτο ἀφόρητον· δὲν εἶχε φθάσῃ ἔτι ὁ Ἥλιος εἰς τὸ ζενὶθ αὐτοῦ καὶ ἡ ἔρημος καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἄγονος πεδιὰς ἀνέδιδε φλόγας. Κεκοπιακὼς ἐκ τῆς ὁδοιπορίας καὶ τοῦ καύσωνος ὁ Ἀνδρόνικος ἔστρεψε πέριξ αὐτοῦ τὰ βλέμματα, ὅπως ἀνακαλύψῃ που σκιάν. Ἀλλὰ πλησίον μὲν οὐδεμία ὑπῆρχεν· εἰς τὸ ἀπώτατον ὅμως τοῦ ὁρίζοντος ση-

μεῖον, ἐφάνη αὐτῷ, ὡς ἂν εἶδε ὑψουμένας κυπαρίσσους. Ἡ ἀπόστασις ἦτο μεγάλη· ὤφειλε λοιπὸν νὰ διατρέξῃ ὅλον ἐκεῖνο τὸ διάστημα.

Ἔφθασε μετὰ κόπον πολὺν εἰς τὸ ποθούμενον σημεῖον. Ἐκεῖ ἔθαλλε τῳόντι οἰκογένεια κυπαρίσσων, δύο ἄβραι θυγατέρες κυπάρισσοι παρὰ γηραιὰν μητέρα ἔρριπτον ἱκανὴν σκιὰν ἐπὶ τοῦ καίοντος ἐδάφους. Παρὰ τὴν ρίζαν ὑπῆρχε λίθος μέγας καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἀνεπαύθη ὁ Ἀνδρόνικος.

Ἰδοὺ μετά τινας στιγμὰς ἀγένειος μοναχὸς διηυθύνετο πρὸς τὴν κυπάρισσον, κάθιδρως καὶ κεκμηκὼς ἐπίσης. Πλησιάσας προσηγόρευσε τὸν Ἀνδρόνικον ὅστις τὸν ἀντεχαιρέτισεν, ἐγείρας τοὺς ὀφθαλμούς, ἀλλ' ὁ ξένος μικροῦ δεῖν ἀφῆκε κραυγήν. Ὁ μοναχὸς ἐκεῖνος ἦν ἡ Ἀθανασία, ἥτις ἀπήρχετο καὶ αὐτὴ εἰς Ἱεροσόλυμα φέρουσα ἔνδυμα ἀνδρικὸν μοναχοῦ, καὶ μετονομασθεῖσα Ἀθανάσιος. Καὶ ἡ μὲν Ἀθανασία ἀνεγνώρισε τὸν Ἀνδρόνικον· ὁ δὲ Ἀνδρόνικος δὲν ἐγνώρισε τὴν Ἀθανασίαν, ἐπειδὴ τὸ κάλλος αὐτῆς εἶχε μαρανθῇ ἐκ τῆς πολλῆς ἀσκήσεως, τὸ δὲ ὡς γάλα λευκὸν αὐτῆς πρόσωπον εἶχε μεταβληθῇ εἰς ὑπομέλαν.

«Ποῦ πορεύεσαι ἀδελφέ;» εἶπεν ἡ Ἀθανασία μόλις κρατοῦσα ἑαυτῆς καὶ καθεσθεῖσα παρ' αὐτῷ οὕτως, ὥστε νὰ μὴ τὴν βλέπῃ κατὰ πρόσωπον.— «Πρὸς τοὺς ἁγίους Τόπους» ἀπήντησεν ἐκεῖνος. — «Ἐκεῖ μεταβαίνω καὶ ἐγώ». —«Θέλεις νὰ ὁδεύσωμεν ὁμοῦ; » ἠρώτησεν ὁ Ἀνδρόνικος. Ὁ Ἀθανάσιος ἐσίγησεν ἐπί τινας στιγμάς, εἶτα ἀπήντησε «ναί, ὅπως θέλεις, πλὴν ὑπὸ τὸν ἑξῆς ὅρον νὰ περιπατήσωμεν οὕτως, ὡς ἂν μὴ ἤμεθα ὁ εἷς παρὰ τὸν ἕτερον· νὰ μὴ ἀνταλλάξωμεν καθ' ὁδὸν οὐδὲ λέξιν». — «Ἔστω, ἂς ὑπάγωμεν σιωπῶντες», εἶπεν ὁ Ἀνδρόνικος. Μετ' ὀλίγον ἐκείνη πάλιν ἠρώτησεν αὐτόν. «Δὲν εἶσαι μαθητὴς τοῦ Ἀββᾶ Δανιήλ; » — «Ναί.»— «Δὲν ὀνομάζεσαι Ἀνδρόνικος;»—«Ναὶ»—«Αἱ εὐχαὶ τοῦ γέροντος νὰ συνοδεύσωσιν ἡμᾶς εἰς τὴν ὁδοιπορίαν», εἶπεν ὁ Ἀνδρόνικος μετὰ θαυμασμοῦ ἀτενίσας πρὸς στιγμὴν τὸν ἀγένειον μοναχὸν Ἀθανάσιον.

Ἡμέρας ἱκανὰς διήρκεσεν ἡ ἱερὰ πορεία, καθ' ἃς οὐδὲ λέξιν ἀντήλλαξαν οἱ συνοδοιπόροι. Προσεκύνησαν τοὺς ἁγίους Τόπους καὶ ἐπανῆλθον σιωπῶντες εἰς Ἀλεξάνδρειαν.

— «Θέλεις, ἀδελφέ, νὰ συγκατοικήσωμεν εἰς ἓν κελλίον», ἠρώτησεν ἡ Ἀθανασία τὸν Ἀνδρόνικον, ὅτε ἀφίκοντο εἰς Ἀλεξάνδρειαν.—«Ὡς θέλεις, μείνωμεν» ἀπεκρίθη ὁ Ἀνδρόνικος· «πλὴν ἐπεθύμουν πρῶτον νὰ ὑπάγω πρὸς τὸν Ἀββᾶ Δανιήλ, ὅπως ζητήσω παρ' αὐτοῦ τὴν ἄδειαν καὶ εὐχήν». — «Ὕπαγε. Γινώσκεις τὴν κώμην Ὀκτωκαιδέκατον; Ἐκεῖ θέλω σὲ περιμένει. Καὶ ἂν ὑπομένῃς νὰ μείνῃς μετ' ἐμοῦ σιωπῶν, καθὼς ὡδεύσαμεν μέχρις Ἱεροσολύμων καὶ ἐκεῖθεν ἐπεστρέψαμεν, καλῶς ἐστίν, ἐλθέ· εἰ δὲ μὴ πορεύου εἰς εἰρήνην».

Τὴν νύκτα ἐκείνην ἀνέλαβεν ὁ Ἀνδρόνικος τὴν πρὸς τὸν Ἀββᾶ Δανιὴλ ἄγουσαν, ἅμα δὲ τῇ πρωΐᾳ, ἦτο παρ' αὐτῷ. Τῷ ἀφηγήθη τὴν μετὰ τοῦ

ἀδελφοῦ Ἀθανασίου συνάντησιν καὶ τὸν ὅρον ὃν τῷ ὑπέβαλεν, ἐὰν ἐπεθύμει νὰ συγκατοικήσῃ αὐτῷ. Ὁ Δανιὴλ ἐσκέφθη ἐπὶ μικρόν. «Ἐκ τῶν λόγων σου, εἶπε, νοῶ ὅτι εἰς ὕψιστον βαθμὸν ἀρετῆς καὶ τελειότητος ἀνῆλθεν ὁ ἀδελφὸς Ἀθανάσιος, διότι, ὡς φαίνεται, εἶναι ἀληθῶς μοναχὸς, ὁποῖος πρέπει νὰ ἦναι». Καὶ ἐπιθεὶς τὴν δεξιὰν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἀνδρονίκου, ηὐχήθη. «Θοῦ, Κύριε, φυλακὴν τῷ στόματί του καὶ θύραν περιοχῆς περὶ τὰ χείλη του». Καὶ οὕτως ἀπέλυσε τὸν Ἀνδρόνικον ὅστις διηυθύνθη εἰς Ὀκτωκαιδέκατον.

«Λοιπὸν; . . » ἠρώτησεν ἡ Ἀθανασία, ἅμα ἰδοῦσα αὐτόν.—«Ἐσκλήρυνας τοῦ αἰτήσασθαι, ἀπήντησεν ὁ Ἀνδρόνικος, ὥς ποτε ὁ Ἠλίας τῷ Ἐλισσαιέ· πλὴν γεννηθήτω, ὡς ἠθέλησας».

Ἡ Σκήτη τοῦ Ὁσίου Παύλου ἐδέχετο μεθ' ἡμέρας τρεῖς τοὺς ἀδελφοὺς Ἀνδρόνικον καὶ Ἀθανάσιον. Ἡ Ἀθανασία οὐδόλως ἐφοβεῖτο ν' ἀναγνωρισθῇ, ἀφοῦ αὐτὸς ὁ σύζυγός της δὲν τὴν ἀνεγνώρισε.

Ε'

Δώδεκα ἄλλα ἔτη παρῆλθον· καὶ παρῆλθον ὡς ἡμέρα μία ἡ χθές· διότι τὸν βίον καθιστῶσιν ἀφορήτως ἀτελεύτητον οἱ βιοτικοὶ κλύδωνες, τὸν γαλήνιον ὅμως βίον, τὸν ἀπηλλαγμένον σφοδρῶν ἐγκοσμίων τρικυμιῶν, διαπλέομεν ἠρέμα καὶ ἀνεπαισθήτως.

Οἱ βιογράφοι τοῦ Ἀνδρονίκου καὶ τῆς Ἀθανασίας βεβαιοῦσιν, ὅτι δώδεκα ἔτη συνέζησαν, χωρὶς νὰ ἀναγνωρίσῃ ὁ Ἀνδρόνικος τὴν σύσκηνον σύζυγον αὐτοῦ. Ἂν ἐτήρησαν τὸν ὅρον τῆς αὐστηρᾶς σιωπῆς, οὐδὲν λέγουσι τοῦτο μόνον ἀναφέρουσιν ὅτι συνεχῶς ἤρχετο εἰς ἐπίσκεψιν αὐτῶν ὁ Ἀββᾶς Δανιὴλ, συνωμίλει μετ' αὐτῶν καὶ προτρέπων τὰ ἄριστα ἀπήρχετο.

Ὁ ὅρος τῆς διαρκοῦς σιωπῆς μὴ ξενίσῃ ποσῶς τὸν ἀναγνώστην. Ἡ ἀφασία ἐθεωρεῖτο ὑπό τινων μοναχῶν τοῦ μεσαιῶνος ὡς ἡ ὑψίστη ἀρετὴ, ἔχομεν δὲ παραδείγματα πολλῶν ἀνθρώπων, ἐπιβαλόντων ἑαυτοῖς τὴν παρὰ φύσιν ταύτην ποινὴν καὶ ἄσκησιν. Ὑπῆρχε μάλιστα κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ τάγμα τι μοναχῶν, οὗ λείψανα ἔτι καὶ νῦν, σώζονται ἐν Γαλλίᾳ, τὸ τῶν *Τραππιστῶν* ὀνομαζόμενον, οἵτινες ἐπέβαλλον ἑαυτοῖς αὐστηρῶς πλήρη ἀφασίαν.

Ἡμέραν τινὰ ἔτυχεν ὁ Ἀββᾶς Δανιὴλ ἐπισκεπτόμενος αὐτούς· τοῦ ἡλίου δὲ κλίνοντος πρὸς τὴν δύσιν, ἀπεχαιρέτισεν αὐτοὺς καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὸ κελλίον του. Μόλις εἶχεν ἀναπαύσῃ τὰ κατεσκληκότα μέλη του ἐπὶ τῆς ψιάθου, καὶ κρούει τις ἔξωθεν τὴν θύραν. Ἀνοίγει καὶ βλέπει ἀπροσδοκήτως τὸν Ἀνδρόνικον. Δὲν προέφθασε νὰ ἐρωτήσῃ αὐτόν. «Ὁ ἀδελφὸς Ἀθανάσιος, λέγει ὁ Ἀνδρόνικος, πάτερ, ἀσθενεῖ βαρέως καὶ . . . . » — καὶ ἐνταῦθα διεκόπη ὑπὸ προφανοῦς ὀδύνης. Ὁ γέρων ἠγέρθη καὶ λαβὼν τὴν

βακτηρίαν αὐτοῦ ἠκολούθησε τὸν 'Ανδρόνικον. 'Ελθόντες εὗρον τοὺς ἀδελφοὺς τῆς σκήτης ἀγρυπνοῦντας καὶ ἐπησχολημένους παρὰ τὴν κλίνην τοῦ ἀδελφοῦ 'Αθανασίου, πάσχοντος ὑπὸ σφοδροῦ πυρετοῦ. Ὅτε προσέβλεψεν αὐτοὺς ἡ 'Αθανασία, ἤρχισε νὰ κλαίῃ· τὰ δάκρυα αὐτῆς καταλείβοντα τὰς ἰσχνὰς παρειάς της καθύγραινον τὸ ἀχύρινον προσκεφαλαιόν της. «'Αντὶ νὰ χαίρῃς, διότι θὰ μεταβῇς εἰς συνάντησιν τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ, σὺ κλαίεις;» εἶπεν ὁ Δανιὴλ, προσπαθῶν νὰ κρύψῃ τὴν συγκίνησίν του.—«Δὲν κλαίω δι' ἐμὲ, ἀπήντησεν ἡ ψυχορραγοῦσα,ἀλλὰ διὰ τὸν ἀδελφὸν 'Ανδρόνικον. Μίαν δὲ ἐντολὴν ἔχω πρὸς σὲ, πάτερ, ἣν ἐπεθύμουν νὰ κοινοποιήσω πρὸς σὲ μόνον».

Οἱ ἀδελφοὶ, τοῦ 'Ανδρονίκου μὴ ἐξαιρουμένου, νοήσαντες ἀπεχώρησαν.—«Μόλις ἀποθάνω εἶπεν ἐκείνη, μετὰ φωνῆς τρεμούσης καὶ ἀγωνιώδους,ἐρεύνησον παρὰ τὴν κεφαλήν μου, καὶ θὰ εὕρῃς πινακίδιον γεγραμμένον. 'Ανάγνωθι αὐτὸ καὶ δὸς κατόπιν καὶ τῷ ἀδελφῷ 'Ανδρονίκῳ».—«Οὐδὲν ἕτερον ἔχεις νὰ παραγγείλῃς;»—«Οὐδέν» καὶ ἡ κεφαλὴ αὐτῆς κατέπεσε βαρεῖα.

Ἤρχιζε νὰ ὑποφώσκῃ ἡ ἡμέρα. Οἱ 'Αδελφοὶ τῆς σκήτης ἐτέλεσαν τὴν Μυσταγωγίαν, καθ' ἣν ἡ 'Αθανασία κατανενυγμένη ἐκοινώνησε τῶν Μυστηρίων. Μετὰ τὴν Κοινωνίαν ἡ ψυχορραγοῦσα κατέπεσεν εἰς χαύνωσιν· τὸ πρόσωπον αὐτῆς ἦτο εἴπερ ποτε ἱλαρόν. Πρὸς στιγμὴν εἶτα ἐφάνη ἀναζήσασα, συνεκέντρωσεν ὅλας τὰς δυνάμεις αὐτῆς, προσεπάθησε νὰ ἀνακαθίσῃ ἐπὶ τῆς ψιάθου, ἀλλὰ κατέπεσε, τραυλίζουσα ἀκαταλήπτους τινὰς λέξεις.

Ἡ ἡμέρα ἦν ἤδη τελεία· ὁ ἑωσφόρος ἀστὴρ ἔκλινε πρὸς τὴν δύσιν αὐτοῦ ἐν τῷ ὁρίζοντι, ἐνῷ συγχρόνως ἕτερος ἀστὴρ ἔδυεν ἐν τῇ σκήτῃ τοῦ ὁσίου Παύλου.

Δύο μοναχοὶ ἐτάχθησαν, ὅπως ἀποσπογγίσωσι τὸ λείψανον μεθ' ὕδατος χλιαροῦ καὶ ἐκβαλόντες τὰ παλαιὰ ἱμάτια ἐνδύσωσιν αὐτὸ ὅλως καινουργῆ. Αἴφνης ὁ ἕτερος μοναχὸς ἀναπηδᾷ ἀνακαλύψας ὅτι ὁ ἀδελφὸς 'Αθανάσιος ἦτο γυνή. Περίτρομος σπεύδει πρὸς τὸν 'Αββᾶ Δανιὴλ «πάτερ ἠδυνήθη μόνον νὰ εἴπῃ αὐτῷ καὶ προσέκοψε· δὲν ἠξεύρω, ἀλλὰ . . . ἔρχου καὶ ἴδε!»

'Εννεὸς ἔμεινεν ὁ γέρων· ἀλλ' ἀμέσως ἐνθυμηθεὶς, «ἀνασηκώσατε, εἶπε, τὸ προσκεφάλαιον». Καὶ εὑρέθη πινακίδιον ἐφ' οὗ ἦν γεγραμμένον. «Οὓς ὁ θεὸς συνέζευξεν ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω! Μέμνησο, 'Ανδρόνικε, διὰ βίου τῶν ὄντων, ἃ ἐπὶ γῆς μόνα ἠγάπησας, τῆς συζύγου σου καὶ τῶν τέκνων ἡμῶν· ἀποκόμιζε παρηγορίαν ἐκ τῆς μνήμης αὐτῶν, καὶ ἐνδυναμοῦ ἐν τῇ προσευχῇ. 'Αθανασία».—«'Αδελφὲ,εἶπε στραφεὶς πρὸς τὸν 'Ανδρόνικον, λάβε καὶ ἀνάγνωθι». Μὲ ἓν βλέμμα διέτρεξεν αὐτὸ ὁ 'Ανδρόνικος καὶ τότε πλέον ἡ ἀνθρωπίνη φύσις δὲν ἠδυνήθη νὰ κρατήσῃ ἑαυτῆς. 'Ερρίφθη ἐπὶ τῆς νεκρᾶς,ἀνελύθη εἰς δάκρυα καὶ μετὰ λυγμῶν κατεφίλει τὰ ψυχρὰ χείλη καὶ τοὺς ἡμικλείστους ὀφθαλμοὺς αὐτῆς. . . .

Ἐνέδυσαν αὐτὴν καινουργὲς παλλίον, ὃ περιέζωσαν μὲ λωρίον, καὶ ὑπέδυσαν τοὺς πόδας αὐτῆς μὲ νέα σανδάλια, ἔρραψαν δ' αὐτὴν κατὰ τὰ μοναχικὰ ἔνθιμα ἐντὸς μανδύου. Λαμπὰς ἀνήφθη παρὰ τὴν κεφαλὴν καὶ θυμίαμα ἐκαίετο παρὰ τοὺς πόδας τῆς νεκρᾶς.

Τὴν ἐπομένην λίαν πρωΐ, κατὰ πρόσκλησιν τοῦ Ἀββᾶ Δανιὴλ συνήρχοντο εἰς τὴν Σκήτην τοῦ ὁσίου Παύλου πάντες οἱ πατέρες, οἱ κατοικοῦντες τὴν ἐσωτέραν ἔρημον, ὅλη ἡ Λαῦρα καὶ αἱ Μοναὶ τῆς Ἀλεξανδρείας, μέγα μέρος τῆς πόλεως καὶ ὅλη ἡ Σκήτη εἰς ἐνταφιασμὸν τῆς Ἀθανασίας. Οἱ ἀδελφοὶ πάντες ἔφερον κατ' ἔθος λευκὰ ἱμάτια καὶ ἐκράτουν βαΐα φοινίκων καὶ κλάδους ἐλαίας.

Ὄπισθεν τῆς Κόγχης τοῦ Ναϊδρίου εἶχεν ἀνοιχθῆ τάφος. Ἐκεῖ κατεβίβασαν τὴν Ἀθανασίαν μετὰ τὴν νεκρώσιμον ἀκολουθίαν.

Μετ' οὐ πολὺ σωρὸς χώματος καὶ ξύλινος μέλας σταυρὸς ἐδείκνυον τὸν τάφον, τὸν παραλαβόντα τὴν εὐγενῆ ἐκείνην ὕπαρξιν.

. . . .

Ὀκτὼ ἡμέρας μετὰ ταῦτα ὁ Ἀνδρόνικος ἐν τῇ σκήτῃ τοῦ ἁγίου Παύλου ἐξέπνεεν ἐν ταῖς ἀγκάλαις τοῦ Ἀββᾶ Δανιήλ, ἡ δὲ ψυχὴ αὐτοῦ μετέβη πρὸς συνάντησιν τριῶν προσφιλῶν ὄντων, τῆς Ἀθανασίας, τοῦ Ξάνθου καὶ τῆς Μελανίας.

ς'

Ἡ ἐκκλησία κατέγραψε τὰ ὀνόματα τοῦ Ἀνδρονίκου καὶ τῆς Ἀθανασίας ἐν τῷ Καταλόγῳ τῶν Ὁσίων, ἑορτάζουσα αὐτοὺς τῇ 9 Ὀκτωβρίου, εἰς δὲ τὴν μνήμην αὐτῶν ἀφιέρωσε τὸ ἑξῆς δίστιχον.

»Σύσκηνον Ἀνδρόνικος Ἀθανασίαν
»Κόσμῳ τ' ἐν ἀσκήσει τε κἂν πόλῳ ἔχει».

Βησσαρίων ὁ Νεαμονίτης.*

---

* Σημ. Ἐπ. Τὸ συναξάριον τοῦτο ἐγράφη πρό τινος χρόνου ὑπὸ λογίου μοναχοῦ τῆς ἐν Χίῳ Νέας Μονῆς, ὅστις κατ' ἄλλας τοιαύτας ἐκκλησιαστικὰς διηγήσεις ἀπέστειλε εἰς τὴν διεύθυνσιν τοῦ Παρνασσοῦ. Μετὰ τὴν μοιραίαν καταστροφὴν τῆς πολυτλήμονος νήσου καὶ τὴν κατερείπωσιν καὶ τῆς περιπύστου ταύτης μονῆς, ἀγνοοῦμεν μὲν τὴν τύχην τοῦ συγγραφέως, παραδίδομεν δ' ὅπως δήποτε μετὰ πίστεως τοῖς ἀναγνώσταις τὰς ἱστορικὰς αὐτοῦ ἐκκλησιαστικὰς διηγήσεις.

ΕΚ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΚΩΜΩΔΙΑΣ ΤΟΥ ΔΑΝΤΟΥ

ΩΔΗ Α′.

ΕΚ ΤΗΣ ΚΟΛΑΣΕΩΣ

Ὁ ποιητὴς ἀποπλανηθεὶς εἰς σκοτεινότατον δάσος ἐμποδίζεται ὑπὸ θηρίων ν' ἀναβῇ ἐπὶ λόφον· ἀλλὰ φθὰς ὁ Βιργίλιος ὑπόσχεται αὐτῷ ὅτι θὰ τῷ δείξῃ τὰς βασάνους τῆς Κολάσεως καὶ τὸ Καθαρτήριον καὶ ὅτι τελευταῖον ἡ Βεατρίκη ἤθελεν ὁδηγήσει αὐτὸν εἰς τὸν Παράδεισον. Ὁ Δάντης δεχθεὶς ἀκολουθεῖ τῷ Βιργιλίῳ.

Ἤμουν φθασμένος 'ς τὰ μισὰ τοῦ δρόμου τῆς ζωῆς μας,
κ' ἔξαφνα παρετήρησα πῶς ἔχασα τὸν δρόμο
καὶ 'ς ἕνα δάσος σκοτεινὸ εὑρέθηκα μονάχος.
Ἄ! εἶναι πρᾶμμα δύσκολο γιὰ νὰ τὸ παραστήσω
πῶς ἦτον ἄγριο καὶ πυκνὸ κι' ἀπὸ γκρεμνοὺς γεμάτο.
Ἀκόμα τὸ θυμίζομαι κι' ἀνατριχιάζω ὅλος.
Τὴ φρίκη 'ποῦ αἰσθάνομαι γιὰ νὰ τὸ παραστήσω
μόλις 'μπορεῖ καὶ τὴν περνᾷ ἡ φρίκη τοῦ θανάτου·
μὰ γιὰ νὰ ψάλω τὸ καλὸ ποῦ ἐκεῖ μέσα 'βρῆκα,
πρέπει προτήτερα νὰ εἰπῶ[1] τί ἄλλο εἶδ' ἀκόμα.
Τόσο βαρὺς ἐσκέπαζε τὰ μάτια μου ὁ ὕπνος
τὴν ὥρα 'ποῦ 'μακρύθηκα ἀπὸ τὸν ἴσιο δρόμο,
ποῦ νὰ 'ξηγήσω δὲν 'μπορῶ 'ς τὸ δάσος πῶς ἐμβῆκα.
Μὰ ὕστερα, σὰν ἔφθασα 'ς τὴ ῥίζα ἑνὸς λόφου,
ἐκεῖ 'ποῦ ἐτελείονε τὸ σκοτεινὸ λαγκάδι·
'ποῦ μ' εἶχε σφίξει τὴν καρδιὰ βαθειὰ ἀπὸ τὸ φόβο,
ἐσήκωσα τὰ μάτια μου 'ψηλὰ 'ς τὸ λόφο ἀπάνω,
κ' εἶδα τὴ ράχι του ἔξαφνα καὶ ἦταν στολισμένη
μὲ ταῖς ἀχτίδαις ταῖς χρυσαῖς τοῦ ἄστρου τῆς ἡμέρας
ποῦ δείχνει μὲ τὴ λάμψι του τὸν δρόμο 'στοὺς ἀνθρώπους.
Εἶδα τὸ φῶς κι' ἀνάσανα γιὰ 'λίγο ἀπὸ τὸ φόβο,
γιατὶ ὡς ἐκείνη τὴ στιγμὴ τὸ ἄγριο τὸ σκοτάδι,
'ποῦ σχίζοντας ἐπέρασα μὲ τόση ἀγωνία,

1 Ἡ ἐν τῷ στίχῳ τῆς δημώδους γλώσσης συνίζησις δύο φωνηέντων εἰς μίαν συλλαβήν, εὐχρηστοτάτη καὶ σχεδὸν ἀπαραίτητος οὖσα ἐν τῇ ἰταλικῇ ποιήσει, εἰς τὸ εὔηχον τῆς ὁποίας τὰ μέγιστα συμβάλλει, φρονῶ ὅτι δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐλάττωμα.

κρατοῦσε σφαλιχτὸ σφιχτὰ τὸν τρόμο 'ςτὴν καρδιά μου.
Ὡσὰν ἐκεῖνον 'ποῦ σωθῇ ἀπὸ τὴν τρικυμία,
κι' ἀφοῦ πατήσῃ τὴ στεριὰ μὲ τὴ ψυχὴ 'ςτὸ στόμα,
στρέφεται 'πίσω κι' ἀπ' ἐκεῖ κυττᾷ λαχανιασμένος
τὴ λυσσασμένη θάλασσα καὶ τὴν ἀνεμαλλιάρα,
ἔτσι κ' ἐμένα τὴ στιγμὴ ἐκείνη ἡ ψυχή μου,
'ποῦ ἀπὸ τὸν ἀγῶνα τὸν πολὺ ἐλίγονε ἀκόμα,
ἐστράφηκε γιὰ νὰ ἰδῇ τὸ πέρασμα ἐκεῖνο
ὅπου κανένας ζωντανὸς δὲν πέρασεν ἀκόμα.
'Εκεῖ, ἀφοῦ ἀνάσανε τὸ σῶμά μου ἀπ' τὸν κόπο,
'κίνησα πάλι ν' ἀνεβῶ τὴν ἔρημη τὴ ράχι
μὲ πάτημα προσεκτικὸ καὶ μὲ ἀργὸ τὸ βῆμα.
Μὰ ἐκεῖ 'ποῦ μόλις ἄρχισα τἀνήφορο νὰ παίρνω,
νὰ καὶ πετάγετ' ἔξαφνα σὰν ἀστραπὴ 'μπροστά μου
μιὰ τίγρις ἄγρια, παρδαλή, ὀγλήγορη 'σὰν βέλος
καὶ ἀλαφριὰ 'ποῦ ἔλεγες πῶς δὲν πατεῖ 'ςτὸ χῶμα.
'Εστάθηκε ἀντίκρυ μου, μ' ἔβλεπε μέσ' 'ςτὰ μάτια
ἀκίνητη καὶ μ' ἔφραζε τὸ πέρασμά μου τόσο,
ποῦ στράφηκα πολλαῖς φοραῖς γιὰ νὰ γυρίσ' ὀπίσω.
Εἶχε περάτει ἡ αὐγὴ κ' ἀνέβαινε ὁ Ἥλιος
κι' ἀνέβαινε 'ςτὸν οὐρανὸ μαζῇ μὲ τἄλλα τἄστρα,
ὅσα τὸν ἐσυντρόφευαν τὴν ἅγια ἐκείνη 'μέρα,
'ποῦ ὁ πατέρας μας θεὸς ἔδωκε κατὰ πρῶτο
τὴν κίνησι καὶ τὴ ζωὴ 'ςτὸν εὔμορφό του κόσμο.
Ἡ ὥρα ἐκείν' ἡ πρωϊνὴ ἡ ἄνοιξη ἐκείνη
μ' ἐκάμανε κ' ἐκύτταζα μὲ μιὰ κρυφὴ ἐλπίδα
τὸ δέρμα ἐκεῖνο τοῦ θεριοῦ τ' ὡμορφοπλουμισμένο.
Μὰ ὅταν εἶδα νὰ φανῇ κ' ἕνα λιοντάρι ἐμπρός μου,
μ' ἔπιασε τρόμος κ' ἔχασα κ' ἐκείνη τὴν ἐλπίδα.
Μὲ τὸ κεφάλι ἀψηλά, μὲ λυσσασμένη πεῖνα,
ὅπου θαρροῦσες κ' ἔτρεμε τριγύρω του ὁ ἀέρας,
ἐρχοῦνταν κατεπάνω μου κ' ἐσίμονε ὁλοένα.
Καὶ εἶδ' ἀκόμα νὰ φανῇ μιὰ λύκαινα πατέκει,
ξερὴ πετσὶ καὶ κόκκαλο, καὶ ὅμως ἐφαινόνταν
πῶς καὶ τὸν κόσμο νὰ 'τρωγε τὸν κόσμο θὰ 'πεινοῦσε.
Εἶχε πολλαῖς καρδιαῖς πολλαῖς 'ςτὸν κόσμο πικραμέναις.
Τόση τρομάρα ἔβγαζε ἡ ἄγρια της ἡ ὄψι,
'ποῦ σάν την εἶδ' ἀντίκρυ μου ἐδείλιασ' ἡ ψυχή μου
κ' ἔχασα τὴν ἐλπίδα μου γιὰ ν' ἀνεβῶ 'ςτὸ λόφο.
Ὡσὰν ἐκεῖνον 'ποῦ διψᾷ νὰ θησαυρίζει πλούτη,

καὶ 'σὰν τοῦ τύχῃ ἔξαφνα σὲ μιὰ στιγμὴ νὰ χάσῃ,
κλαίει καὶ κάθε σκέψι του εἶναι καϋμὸς καὶ πίκρα,
τὸ ἴδιο μ' ἔκαμε κ' ἐμὲ τἀνήμερο θηρίο,
γιατὶ ὅσο πλησίαζε σιγὰ σιγὰ κοντά μου,
κ' ἐρχοῦνταν καταπάνω μου μ' ἔδιωχνε πρὸς τὰ 'πίσω
πάλι, 'ςτὸ μέρος τὸ βαθὺ 'ποῦ δὲν 'γελοῦσ' ὁ Ἥλιος.
Κ' ἐκεῖ ποῦ μέσ' 'ςτῆς ρεμματιᾶς τὸ βάθος ἐκυλοῦσα
καὶ 'ςτὸ σκοτάδι τὸ βαθὺ, ἔξαφνα νὰ καὶ βλέπω
καὶ μοῦ παρουσιάζεται μπροστὰ 'ςτοὺς ὀφθαλμούς μου
μία μορφὴ ἀκίνητη καὶ ἄλαλη ἀνθρώπου
'ποῦ τόση ὥρα ἔστεκε χωρὶς νὰ βγάλῃ ἄχνη
ὥστ' ἐφαινόνταν 'σὰν σκιὰ ἀνθρώπου 'πεθαμμένου.
Ὅταν τὸν εἶδα 'ςτὴ φρικτὴ ἐκείνη ἐρημία,
«Σπλαχνίσου με, τοῦ 'φώναξα, ἐσὺ ὅ,τι κι' ἂν ἦσαι,
ἢ φάντασμα χωρὶς ζωὴ, ἢ ἄνθρωπος μὲ σῶμα.»
'Ετότες μ' ἀποκρίθηκε: «Ἄνθρωπος πιὰ δὲν εἶμαι,
μοῦ εἶπε, ἤμουν μιὰ φορά. Εἶχα γονιοὺς Λομβάρδους,
καὶ εἶχαν καὶ οἱ δύο τους τὴ Μάντοβα πατρίδα.
'Σ τοῦ 'Ιουλίου Καίσαρος 'γεννήθηκα τὰ χρόνια,
ἂν καὶ ἀργὰ, 'ςτὰ τέλη του, καὶ ἔζησα 'ς τὴ Ῥώμη
ὅταν 'βασίλευ' ὁ καλὸς ὁ Αὔγουστος, κι' ὁ κόσμος
'πίστευε ἀκόμα 'ςτοὺς θεοὺς τοὺς ψεύτικους ἐκείνους.
Ἤμουν ποιητὴς καὶ ἔψαλα τὸ τέκνο τοῦ 'Αγχίση,
τὸ φρόνιμο καὶ δίκαιο Αἰνεία, ὅπου ἦλθε
ἀπὸ τὴν Τροία ὕστερα, ἀφοῦ ἔγινε στάχτη
τὸ Ἴλιο τὸ περήφανο, ἡ 'ξακουσμένη πόλι.
'Στὸ λόφο τὸν χαρούμενο γιατὶ δὲν ἀνεβαίνεις,
ποῦ 'βρίσκεται κάθε λογῆς χαρὰ καὶ εὐτυχία ;»
«Ὦ ! σύ 'σαι ὁ Βιργίλιος λοιπόν ; 'Εσὺ εἶσ' ἐκείνη
ἡ ἄφθονη κι' ἀστείρευτη πηγὴ ὅπου ξεχύνει
τὸν ποταμὸ τὸ διάπλατο τῆς τόσης εὐγλωττίας ;»
τοῦ ἀπεκρίθηκα ἐγὼ μὲ 'ντροπαλὴ τὴν ὄψι.
«Ὦ φῶς τῶν ἄλλων ποιητῶν, τιμὴ καὶ στολισμέ των,
δέξου νὰ μὲ βοηθήσουνε σὲ τούτη μου τὴν ὥρα
ἐκείν' ἡ πολυχρόνια μελέτη μου κ' ἡ ἀγάπη
ποῦ εἶχα 'ςτὰ βιβλία σου γιὰ νὰ τὰ μελετήσω
Ὁ δάσκαλός μου εἶσ' ἐσὺ, σὺ εἶσ' ὁ ποιητής μου·
τὴ γλῶσσα 'κείνη τὴ γλυκειὰ, τὸ εὔμορφο τὸ ὕφος,
'ποῦ μ' ἔδωκε τόση τιμὴ, τὸ 'πῆρ' ἀπὸ τὰ σένα.
Δές τὸ θηρίο τἄγριο 'ποῦ μ' ἔστρεψε ὀπίσω·

βοήθησέ με, σῶσέ με, σοφὲ ἐξακουσμένε,
γιατὶ μοῦ κρυόνει τὸ αἷμά μου 'σταῖς φλέβαις ἀπ' τὴ φρίκη».
«Πρέπει νὰ στρέψῃς ἀπ' ἐδῶ, νὰ 'πάρῃς ἄλλο δρόμο,»
μοῦ ἀπεκρίθηκεν αὐτὸς, 'σὰν μ' εἶδε δακρυσμένο.
«Αὐτὸ τὸ ἄγριο τὸ θεριὸ, 'ποῦ σ' ἔκαμε νὰ τρέμῃς,
κρατεῖ κλειστὸ τὸ δρόμο του, κι' ἂν καμωθῇ κανένας
πῶς θὰ περάσῃ ἀπ' ἐδῶ, ἀλλοίμονο 'ς ἐκεῖνον!
τὸν τυραννεῖ τόσο φρικτὰ 'ποῦ τὸν ἐξολοθρεύει.
Τόσο ἡ φύσις τὸ 'πλασε κακοποιὸ καὶ ἄγριο,
'ποῦ τίποτε τὴν πεῖνά του τὴ φοβερὴ δὲν φράζει
καὶ περισσότερο πεινᾷ 'σὰν φάγῃ παρὰ πρῶτα.
Δὲν ἀπομένει μοναχό· ἑνόνεται μὲ ἄλλα
ζῶα πολλὰ, 'ποῦ πιὸ πολλὰ θὰ γίνοντ' ὁλοένα,
ὡς νἄλθῃ τὸ λαγωνικὸ σκυλὶ ποῦ θὰ τὸ κάμῃ
ἀπὸ τὸν πόνο τὸ βαθὺ νὰ πέσῃ νὰ ψοφήσῃ.
Δὲν θὲ νὰ τρώγῃ χώματα καὶ μέταλλα ἐκεῖνο,
ἀλλὰ σοφία καθαρὰ καὶ ἀρετὴ κι' ἀγάπη
'Σ τὸν τόπον ποῦ' ἀναμεσῆς 'ς τὸ Φέλτρο καὶ 'στὸ Φέλτρο,
ἐκεῖ κι' αὐτὸ θὰ γεννηθῇ κι' αὐτὸν θἄχῃ πατρίδα.
Θὰ γεννηθῇ καὶ ἀπ' αὐτὸ θὰ εὕρῃ σωτηρία
ἡ 'Ιταλία ἡ φτωχὴ ὅπου γιὰ τὄνομά της
ἀπέθανεν ἀπ' ταῖς πληγαῖς ἡ εὔμορφη παρθένα
Καμίλλη κι' ὁ Εὐρύαλος κι' ὁ Νῖσος καὶ ὁ Τύρνος.
Θὲ νἄλθῃ και ἀπὸ παντοῦ θὰ διώξῃ τὸ θηρίο
ὡς νὰ τὸ κλείσῃ ὅπως πρὶν 'στὴν κόλασι τὴ μαύρη,
ὅπου ὁ Φθόνος τὸ 'συρε καὶ τὸ 'βγαλ' ἔξω πρῶτος.
Γι' αὐτὸ σοῦ λέγω, καὶ θαρρῶ τὸ λέγω γιὰ καλό σου,
ἔρχου μαζῇ μου· ὁδηγὸς ἐγὼ θὲ νὰ σοῦ γίνω
νὰ σὲ γλυτώσω ἀπ' ἐδῶ, περνῶντάς σε ἀπὸ τόπο
αἰώνιο καὶ φοβερό. 'Σ τὸν τόπο αὐτὸν θ' ἀκούσῃς
τ' ἀπελπισμένα οὐρλιάσματα τῶν παλαιῶν ἐκείνων
ψυχῶν 'ποῦ βασανίζονται καὶ κάθε μιὰ φωνάζει
δεύτερος θάνατος νὰ 'λθῇ γιὰ νὰ τὴν ἀναπαύσῃ.
Θὰ 'δῇς αὐτοὺς 'ποῦ καίονται μὲς 'στὴ φωτιὰ, καὶ ὅμως
εὐχαριστιοῦνται μέσα 'κεῖ γιατ' ἔχουν τὴν ἐλπίδα
πῶς θὲ νὰ ἔλθῃ 'νας καιρὸς ὅπου κι' αὐτοὶ θὰ 'πᾶνε
μαζῇ μὲ ταῖς μακάριαις ψυχαῖς νὰ ἑνωθοῦνε.
Ἂν καὶ 'ς ἐκείναις ὕστερα ζητήσῃς γιὰ ν' ἀνέβῃς,
θὲ νὰ 'βρεθῇ μία ψυχὴ ἁγιώτερη ἀπὸ 'μένα,
καὶ τότε φεύγωντας ἐγὼ μαζῇ της θὰ σ' ἀφήσω.

Ὁ Βασιλεὺς ὁ ὕψιστος ποῦ ἔχει 'κεῖ ἐπάνω
τὸ θρόνο του δὲν δέχεται 'ςτὴν πόλι του κανένας
ποτὲ νὰ ἔμβῃ ἔχωντας ἐμένα ὁδηγό του,
γιατὶ δὲν ὑποτάχθηκα 'ςτὸ νόμο του 'σὰν 'ζοῦσα.
Εἶν' ἡ πρωτεύουσά του ἐκεῖ, ὁ ἀψηλός του θρόνος,
μὰ ἡ ἐξουσία του παντοῦ. Ἄχ! τρὶς εὐτυχισμένος
ὅποιος ἐκεῖ ἀξιώθηκε κ' ἐμπόρεσε ν' ἀνέβῃ!»
Τότε τοῦ εἶπα: «Ἄκουσε, ποιητή μου, σ' ἐξορκίζω
'ς αὐτὸν ἐκεῖνον τὸ θεὸ 'ποῦ δὲν ἔχεις γνωρίσει,
γιὰ νὰ σωθῶ ἀπ' τὸ κακὸ 'ποῦ βρίσκομαι κι' ἀπ' ἄλλα
ἀκόμη πιὸ χειρότερα, θέλησε νὰ μὲ φέρῃς
ἐκεῖ ποῦ εἶπες, νὰ ἰδῶ τὴ θύρα τ' Ἁγίου Πέτρου
κι' αὐτοὺς ποῦ τοὺς παράστησες 'ςὲ τόση ἀπελπισία.»
Εἶπα, ἐκίνησεν αὐτὸς, κ' ἐπῆρα 'γὼ κατόπι.

(Μετεφράσθη ἐκ τοῦ Ἰταλικοῦ πρωτοτύπου.)

Ἐν Ἑρμουπόλει, 1881.

Ἰω. Γ. Φραγκιᾶς

ΚΟΡΙΝΘΙΑΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ

Καθ' ἑκάστην σχεδὸν κατὰ τὴν ἐν Κορίνθῳ διαμονήν μου ἐπὶ ἔτος ὅλον πολλὰ προσεφέροντό μοι εἰς θέαν τῆς παλαιᾶς τέχνης ἔργα ἐκ τῆς ἀρχαίας προερχόμενα πόλεως, πολλὰ δὲ καὶ ἐν ἰδιωτικαῖς εἶδον ἐκεῖ συλλογαῖς (διότι δυστυχῶς, ἐν ᾧ ὅλα τὰ μουσεῖα ἐπλούτισεν ἡ Κόρινθος μάλιστα διὰ τῶν ἀγγείων αὐτῆς, οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ἄθροισμα, οὐδὲ ἴχνος δημοσίας καὶ τῆς μικροτέρας συλλογῆς ἠδυνήθη νἀποκτήσῃ), πλὴν ὀλίγα τούτων κατώρθωσα μέχρι τοῦδε νὰ περιγράψω, ἐπειδὴ καὶ τὴν θέαν αὐτῶν ὀφείλω εἰς τὴν ἐπὶ τῷ ὅρῳ τούτῳ ἐπίδειξιν, ἅτε φοβουμένων συνήθως τῶν κατόχων τὴν, οὐκ' οἶδ' ὅπως, διαδοθεῖσαν καταδίωξιν τῆς ἀρχῆς, ἰδέαν ἣν μάτην ἐπειράθην νὰ ἀποβάλω ἀπ' αὐτῶν καταδεικνύων ἁπλῶς τὴν δίωξιν μόνης τῆς τυμβωρυχίας καὶ εἰς τὴν ξένην ἀπεμπολήσεως ἵνα οὕτω καὶ ἐγὼ πλείω μελετῶ ἐκ τῶν ὑπαρχόντων ἐν συλλογαῖς, ἃς ἄλλως δυσκόλως βλέπει τις, καὶ τῷ ἀρχαιολογικῷ μουσείῳ περισσότερα εἰς ἀγορὰν προσφέρωνται. Ἀλλὰ καὶ τὰ πλεῖστα τῶν παρουσιαζομένων τότε ἢ κοινά τινα ἐτύγχανον καὶ λόγου μικροῦ ἀνάξια, ἢ μικρᾶς σχετικῶς πρὸς ἄλλα ἀξίας, ἀποδιδομένης εἰς αὐτὰ μείζονος τοῦ ἁρμόζοντος προσοχῆς ὑπὸ τῶν ὅλως ἀπείρως πρὸς τὰ τοιαῦτα ἐχόντων, καὶ ἐν ἀπορίᾳ ἀκουόντων τὴν διάψευσιν τῆς ἰδέας ἣν περὶ τῶν ἀντικειμένων τούτων εἶχον καὶ ὀργιζομένων δὲ πολλάκις κατὰ τοῦ ἀπροκαλύπτως γνώμην ἀποφαινομένου.

Ἐν τούτοις πολλὰ τῶν προσελθόντων μοι ἐπὶ μακρότερον οἴκοι τηρῶν κατώρθωσα καὶ νὰ ἀπεικονίσω ἐν οἷς τά τε προεκδοθέντα πινάκια καὶ τὰ δύο ἐνταῦθα παρατιθέμενα ἀγγεῖα, εὐμενῶς παραχωρηθέντα μοι ὑπὸ τοῦ συναδέλφου κ. Α. Βενιζέλου (πῖναξ ε'.)

Ἐπειδὴ δὲ ἐκ τῶν Κορινθιακῶν εὕρηνται ἔτι παρ' ἐμοὶ καί τινες ἐπιγραφαὶ εἰς συμπλήρωσιν τοῦ περὶ τῶν Κορινθιακῶν λόγου παρατίθεμαι καὶ ταύτας ἐνταῦθα ὡς ἀνεκδότους.

Α'. Δύο ἀγγεῖα

Τὸ ἕτερον τούτων ἀρ. 1 εἶνε λήκυθος, ἧς τὸ ἄνω ἀποκεκομμένον ἀπὸ μέσου τοῦ λαιμοῦ, ὕψος ἔχουσα 0,17 φέρουσα δὲ παράστασιν 0,09, μέλαιναν ἐπὶ ἐρυθρᾶς βάσεως. Τὸ περίεργον ἐπὶ ταύτης εἶνε ἡ ἀνάμιξις τῶν παραστάσεων αἱ ὁποῖαι ἀπαντῶσι παρὰ ταῖς παλαιοτέραις μετὰ τῶν παρὰ ταῖς νεωτέραις καὶ μάλιστα ταῖς φερούσαις τὸ ὄνομα τῶν Ἀττικουργῶν. Γνωστὸν δηλ: ὑπάρχει ὅτι ἐπὶ μὲν τῶν παλαιοτέρων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπάρχουσι μυθικὰ στερεότυπα ἀπεικονίσματα, ἢ ἁπλαῖ ἄνευ σημασίας παραστάσεις ἱππέων ἢ ὁπλιτῶν κ.τ.τ. ἐπὶ δὲ τῶν νεωτέρων, τῶν Ἀττικουργῶν μάλιστα ἡ παράστασις ἀείποτε εἶνε νεκρικὴ, πολλὰς δὲ τὰς ποικιλίας δεχομένη, ὡς μέχρι τοῦδε ἐπὶ τοιούτων ἀγγείων ἐδείχθη. Ἐπὶ τῆς ὑπ' ἐξέτασιν ὅμως ληκύθου συνένωσίς τις ἀμφοτέρων ὑπάρχει ὡς δῆλον γενήσεται ἐκ τῆς ἑξῆς περιγραφῆς τῆς εἰκόνος.

Πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ μέσου τῆς ὅλης παραστάσεως ἐπὶ τριῶν βαθμίδων χαμηλῶν ἵδρυται στήλη ἢ πλὰξ μᾶλλον φέρουσα ἐπίκρανον ἢ εἶδος γείσου, τὸ δὲ σῶμα διὰ τεσσάρων ῥαβδώσεων λευκῷ χρώματι δεδηλωμένον ἔχουσα. Διὰ τοῦ αὐτοῦ χρώματος εἶνε ἀποκεχωρισμέναι καὶ αἱ βαθμῖδες τῆς βάσεως. Ἀπὸ ταύτης ἀριστερᾷ τῷ ὁρῶντι εἶνε τὸ κέντρον τῆς παραστάσεως. Ὂν τερατόμορφον, κεφαλὴν βοὺς ἔχον, ὁ Μινώταυρος βεβαίως, κατάκειται πρὸς τὴν στήλην ἀποβλέπον, τὴν ἀριστερὰν ὄπισθεν ταύτης ἐκτεῖνον, τῇ δὲ δεξιᾷ τὸν πόδα ἀνδρὸς ἑτέρου παρ' αὐτῷ κατὰ τὸ γόνυ περιβάλλον καὶ πρὸς ἑαυτὸ στρέφον. Τὰ κάτω τούτου ὅλως ἀσαφῆ ὑπὸ τοῦ χρωματισμοῦ ἀποβαίνουσιν. Ἐγγὺς τούτου καὶ ἀριστερᾷ τῷ ὁρῶντι ἀνὴρ ἐστραμμένος τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸν Μινώταυρον, διὰ δὲ τῶν χειρῶν ἀμφοτέρων ἰσχυρῶς ἐχόμενος τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ. Ὁ ἀνὴρ φέρει κόμην πλουσίαν, εἶνε δ' ἐνδεδυμένος θώρακα δηλούμενον διὰ λευκῶν ταινιῶν κατὰ τὸν λαιμὸν καὶ περὶ τὸν ὦμον τὸν ἀριστερὸν ὡς καὶ διὰ τεσσάρων τοιούτων καταπιπτουσῶν ἀπὸ τῆς ὀσφύος περὶ τοὺς μηροὺς καὶ τὰς πτυχὰς τοῦ ὑπὸ τὸν θώρακα ζώματος δηλουσῶν. Οἱ πόδες, ὧν ὁ μὲν δεξιὸς ἀσφαλῶς στηρίζεται ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ὁ δ' ἀριστερὸς ὡς ἐν κινήσει ὑπεγείρεται, βαίνουσι πρὸς τὰ ἀριστερά.

Ὄπισθεν τοῦ ἀνδρὸς καὶ πρὸς αὐτὸν χωροῦσα μορφὴ γυναικεία, ὡς δηλοῦται ἐκ τῶν γυμνῶν μερῶν λευκῷ χρώματι ἀπεικονισμένων τῇ μὲν ἀριστερᾷ ὑψοῖ στέφανον ὑπὲρ τὸν δεξιὸν τοῦ ἀνδρὸς ὦμον τῇ δὲ δεξιᾷ προτεταμένῃ δυσδιάκριτόν τι προσφέρει, ταινίας ἴσως καὶ ξίφος οὗ ἡ λαβὴ φαίνεται σαφῶς λευκῷ χρώματι ἀπεικονισμένη. Εἶνε δ' ἡ γυνὴ περιβεβλημένη χιτῶνα καὶ ἱμάτιον ποδῆρες, πολύπτυχον ὄπισθεν μέχρι τῶν μηρῶν καὶ ἀπὸ τῆς ἀριστερᾶς μέχρι τῶν κνημῶν ἔμπροσθεν κατερχόμενον.

Ὡς συμπληρωτικὴ τῆς ἀναλογίας τῆς ὅλης παραστάσεως καὶ μᾶλλον εἰς ἑτέραν παράστασιν τὴν νεκρικὴν τῆς στήλης ἀνήκουσα προσέρχεται πρὸς τὴν στήλην ταύτην ἐκ δεξιῶν γυνὴ πολύπτυχον καὶ αὕτη φοροῦσα ἱμάτιον καὶ τὴν μὲν δεξιὰν πρὸς τὴν κόμην ἀνατείνουσα, τῇ δ' ἀριστερᾷ ἁπλῶς τὸ ἱμάτιον περὶ τὴν ὀσφὺν συνέχουσα.

Ἀπὸ τῆς βάσεως τῆς στήλης πρὸς τὰ ἄνω καὶ ὄπισθεν τῆς δευτέρας ταύτης γυναικός, ὅπως καὶ μεταξὺ τοῦ προσώπου τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς στήλης ταύτης ἐκτείνονται οἱ συνήθεις ἐπὶ τοιούτων παραστάσεων κλάδοι κισσοῦ ἢ ἀμπέλου.

Τῶν εἰκόνων ἁπασῶν ὁ χαρακτὴρ ἀρχαϊκός, αἱ ὄψεις συγκεχυμέναι, τὸ δὲ περίγραμμα πολλαχοῦ δὲ καὶ ἄλλαι γραμμαὶ ὀξεῖ πεποιημέναι ὀργάνῳ.

* * *

Τὸ δ' ἕτερον τῶν σημειωθέντων ἀγγείων ἀρ. 2, εἶνε κυρίως τμῆμα μόνον τοιούτου ἀναγομένου εἰς εἶδος τῶν *ῥυτῶν* καλουμένων καὶ διαφόρους μορφὰς εἰς τὸ ἄκρον ἐχόντων. Τὸ τεμάχιον ἔχει μῆκος 0,15 καὶ περίμετρον μείζονα 0,26, εἰκονίζει δὲ λαμπρὰν κριοῦ κεφαλήν, λευκῷ χρώματι κεχρωσμένην καὶ αὐτὴν καὶ τὰ ἐπιτηδείως ἄγαν συνεστραμμένα κέρατα. Οἱ ὀφθαλμοὶ ζωηρότατοι διατηροῦνται διὰ μέλανος ἀπεικονισμένοι χρώματος ἡ δ' ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ ὑπὲρ τὰ κέρατα ἀρχομένη ἐλαφρὰ τρίχωσις φέρει ἴχνη ἐπιχρυσώσεως.

Τὸ ἀγγεῖον ὅλον μετὰ τὴν κεφαλὴν ταύτην ἔφερεν ἄλλον κόσμον, οὗ μέρος διασώζεται, δὲν εἶχεν ὅμως εἰς τὸ κάτω ἄκρον ὀπὴν ἂν καὶ ἐκ τοῦ σχήματος αὐτοῦ εἰς τὰ ῥυτὰ δύναται νὰ ταχθῇ.

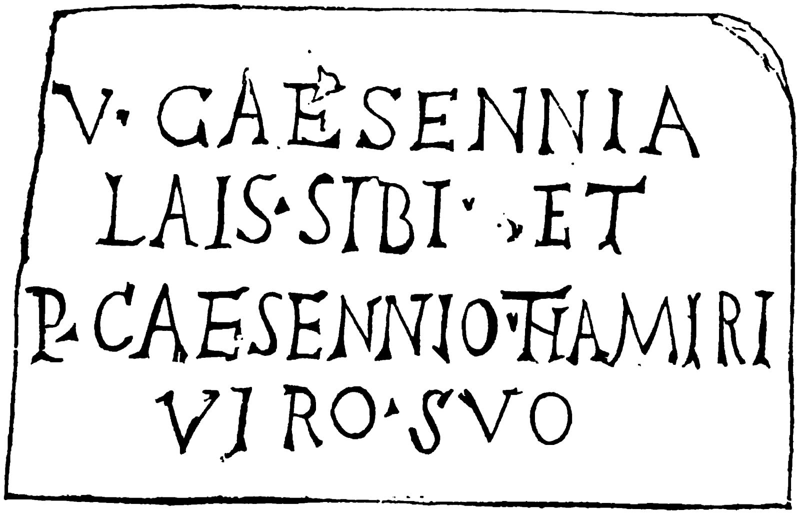
Β'. Τρεῖς ἐπιγραφαί.

1 Μετὰ πολλοὺς κόπους καὶ συχνὰς ἀποπείρας κατώρθωσα τῇ μεσιτείᾳ τοῦ διδασκάλου ἐν παλαιᾷ Κορίνθῳ, δι' ὃν λόγον ἀνέφερα ἀνωτέρω, νὰ ἴδω τὴν εὐθὺς ἐνταῦθα ἀποτυπουμένην ἐπιγραφήν, ἣν ὑπολαμβάνων ἔξοχόν τινα ἀπέκρυπτεν ὁ κάτοχος Δ. Χριστοδῆμος, εἷς τῶν κυριωτέρων τυμβωρύχων, ὡς μετὰ ταῦτα ἔμαθον.

Εἶνε δ' αὕτη ἐπὶ πλακὸς 0,67 μήκους, 0,39 πλάτους καὶ 0,04 πάχους, περίεργος δ' ἡ θέσις ἐν ᾗ εὑρέθη, ἐξ ἧς κάλλιστα δύναται οὐχὶ πλέον

ἐπιτυμβία ἀλλ' ἐντυμβία νὰ κληθῇ. Ὁ προσημειωθεὶς δηλ: Χριστοδῆμος, ἀφ' οὗ εὗρε κατὰ τὰ πρὸ τῆς πόλεως ὑψώματα καὶ τὴν θέσιν «Ἀλώνια τοῦ Κιαμήλμπεη» διὰ τοῦ τρυπάνου του [1] ἐν μέσῃ τῇ ὁδῷ τάφον, ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ ἀνοίγει αὐτὸν καὶ μετὰ τὸν καθαρισμὸν εὗρε πρὸς τὸ μέρος ὅπου ὑπῆρχεν ἡ κεφαλή, ὡς μέρος τοῦ ὑποστρώματος, τὴν πλάκα, τὰ δὲ γράμματα ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ τάφου πρὸς τὰ ἔσω διευθυνόμενα· διότι ὁ λίθος μετὰ καὶ ἑτέρου συναπετέλει κατὰ μῆκος οὕτω τεθειμένος τὸ πλάτος τοῦ κατ' ἐκεῖνο τὸ μέρος ὑποστρώματος τοῦ τάφου, ὅστις ἦτο πλινθόκτιστος Ρωμαϊκός.

Ἔχει δ' ἡ ἐπιγραφὴ πανομοιοτύπως ὧδε:

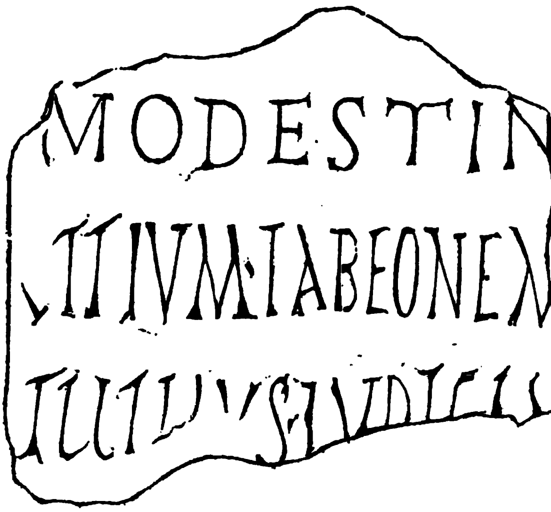
Ἤτοι:

V(aleria. Caesennia
Lais· sibi. et
P(ublio. Caesennio Thamiri
viro. suo

1 Δὲν κρίνω ἀνάξιον λόγου ἐνταῦθα ἵνα κατανοηθῇ ἡ χρῆσις τοῦ τρυπάνου τοῦ ἀναφερομένου, μάλιστα δ' ἕνεκα ἐσφαλμένων εἰδήσεων σημειωθεισῶν ἐν τῇ Παλιγγενεσίᾳ πρό τινος, νὰ σημειώσω δύο λέξεις ἐπὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἰχνηλατοῦσι τοὺς τάφους συστηματικῶς πλέον ἐν Κορίνθῳ, παραπέμπων εἰς τὰ πλείω περὶ τούτου ἄλλοτε ἐν τῇ ἐφημ. τῶν Φιλομαθῶν γεγραμμένα μοι. Οἱ πλεῖστοι δηλ: τῶν χωρικῶν ἔχουσι τρύπανα δύο ἓν μέγα, δύο που μέτρων, τὸ δ' ἕτερον μικρότερον. Διὰ τοῦ δευτέρου τούτου ἀνοίγουσι μετὰ τὰ λεγόμενα πρωτοβρόχια ὀπὰς ὅπου ὑπονοοῦσιν ὅτι ὑπάρχει τι ὑπὸ γῆς, ὀπὰς εἰς ἃς εἰσάγουσιν ἔπειτα τὸ πρῶτον, τὸ μεῖζον. Εὐθὺς ὡς εὕρῃ ἀντίστασιν τὸ τρύπανον ἐξάγουσιν αὐτὸ ἵνα ἐκ τῶν κατὰ τὸ ἄκρον ἀποληφθέντων ἰχνῶν διακρίνωσι τὸ εἶδος τοῦ λίθου, ἐφ' οὗ προσέκρουσεν· εἶτα ποιοῦνται τὴν αὐτὴν ἀπόπειραν κατὰ διαφόρους διευθύνσεις ἐν ἀποστάσει τινὶ ἀπὸ τοῦ πρώτου σημείου μέχρις οὗ βεβαιωθῶσιν ὅτι εἰς τάφον ἐσταμάτησε τὸ τρύπανον καὶ οὕτω προβαίνουσιν εἰς περαιτέρω ἐρεύνας.

Ὁ λίθος ἔκπαλαι εἶνε ἀποτεθραυσμένος κατὰ τὸ ἀριστερὸν μέρος καὶ τὴν δεξιὰ ἄνω γωνίαν. Ἐν τῷ τρίτῳ στίχῳ καὶ τῷ ὀνόματι Thamiri τὸ T καὶ H εἶνε εἰς ἓν συνηνωμένα.

2. Λατινικῆς ἐπιγραφῆς τεμάχιον εὗρον ἐν τῷ περιστόῳ τῷ πρὸς B τοῦ ἐν Κορίνθῳ ναοῦ τῆς Παναγίας συναποτελοῦν μετὰ καὶ ἄλλων λίθων τὸ ἔδαφος τοῦ περιστόου καὶ μῆκος μὲν 0,23 ἔχον πλάτος δὲ 0,17, ἐλλιπέστατον ὅμως, ὅπερ εἰς μελέτην παρατίθεμαι τόδε, ἀνῆκον, ὡς φαίνεται εἰς τιμητικόν τι βάθρον.

3. Τελευταῖον παρὰ τὰ ἐρείπια τοῦ ναοῦ τῆς Χαλινίτιδος Ἀθηνᾶς, ἐν ναΐσκῳ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ὅστις, εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, πολλὰ καλύπτει ἔν τε τοῖς τοίχοις καὶ τῷ δαπέδῳ μάρμαρα, ζητητέα τὰ πλεῖστα, ἅτε εἰς σκάνδαλον ἐκ τοῦ σχήματος κινοῦντα, εὗρον ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ βήματος πλάκα ἐπιτύμβιον μέρος τοῦ ἐδάφους ἀποτελοῦσαν, κεκαλυμμένην ὅλως ὑπ' ἀσβέστου, φέρουσαν ἀέτωμα ἄνω μετ' ἀκρωτηρίων, ἐν δὲ τῷ ἀετώματι ἀναγεγλυμμένην λουτροφόρον. Τὸ ὕψος τῆς στήλης 0,51 τὸ πλάτος 0,43. Φέρει δὲ ἐπιγραφὴν εἰς τέσσαρας στίχους (ὧν οἱ δύο πρῶτοι ἐπὶ ταινίας ὀλίγον ἐξεχούσης τῆς λοιπῆς ἐπιφανείας) τήνδε:

ΔΟΜΕΤΙΑ ΦΙΛΙΠΑ
ΚΑΙΛΟΥΚΙΟΥ ΔΟΜΕΤΙΟΥ
ΛΟΥΚΙΟΥ ΥΙΟΣ ΦΑΛΕΡΝΑ
ΣΑΤΟΡΝΙΛΑ ΑΠΟΛΛΩΝΙΣ

Τὰ τοῦ τελευταίου στίχου γράμματα εἶνε ἀμελῶς ἐξειργασμένα καὶ

ούχὶ ὅπως τὰ τῶν προτέρων, ὅπως συνέβαινεν ἐπὶ τῶν τοιούτων κατὰ μετὰ ταῦτα προσθήκην ἐπιγραφῶν.

Καὶ ἄλλα δὲ περισώζονται λείψανα ἐπιγραφῶν τῇδε κἀκεῖσε ἐν τοίχοις καὶ οἰκοδομαῖς, ἀλλ' ἀνάξια λόγου ὡς ἔχουσι περισωθῆ. Ἓν τοιοῦτο, ἢ μᾶλλον ὁλόκληρος ἐπιγραφὴ Λατινιστὶ γεγραμμένη εἶνε μία τῶν βαθμίδων τῆς μητροπόλεως τῆς παλαιᾶς Κορίνθου, κατὰ τὴν κλίμακα τὴν ἄγουσαν εἰς τὴν γυναικωνίτιδα τοῦ ναοῦ, ἀποτριβεῖσα δυστυχῶς ἐξ ὁλοκλήρου ὡς ἐκ τῆς θέσεώς της, ἐπειδὴ εἶχε τὸ ἀτύχημα νὰ ἔχῃ ἐστραμμένην τὴν ὄψιν πρὸς τὸν ἀναβαίνοντα καὶ χαιρετίζηται ὑπὸ τῶν ποδῶν αὐτοῦ.

Ἐκτὸς τούτων καὶ πρὸ πολλοῦ γνωστὰ ἀντικείμενα καὶ ἐπιγραφαὶ ἀκεραιότεραι σωζόμεναι καλὸν εἶνε ὅπως καὶ ἄλλοτε ἐσημείωσα, νὰ συναθροισθῶσιν εἰς τὴν νέαν πόλιν, ὅπως χρησιμεύσωσιν ὡς πυρὴν τοὐλάχιστον μείζονος συλλογῆς, ἥτις καὶ ἀναγκαιοτάτη ἄλλως τυγχάνει διὰ τὴν πόλιν ταύτην, καὶ πρὸς ἣν πεποίθαμεν ὅτι καὶ οἱ κατέχοντες ἰδίας συλλογὰς θὰ φανῶσι χρησιμώτατοι, ἄλλως τε καὶ ἐπειδὴ θὰ ὑποστηρίξωσιν αὐτοὶ οὗτοι ἐν ἐκ τῶν μέσων τῆς ἀναπτύξεως τῆς πόλεως αὐτῶν, θὰ παράσχωσιν οὐ σμικρὰν τὴν ὠφέλειαν τήν τε ἠθικὴν καὶ τὴν ὑλικὴν εἰς τόπον, ὅστις ὁμολογουμένως σχετικῶς μάλιστα πρὸς τὴν θέσιν ἣν κατέχει ἔμεινε πολὺ ὀπίσω. Ἀλλὰ καὶ ἐκ μέρους τῆς κυβερνήσεως ἀνάγκη νὰ ληφθῇ φροντὶς πλειοτέρα ἵνα μὴ παραπονώμεθα συχνὰ κατὰ τῆς τυμβωρυχίας, ἀπὸ τῶν χειρῶν τῆς ὁποίας δι' ἀνασκαφῶν τακτικῶν κατ' ἔτος, δύνανται νὰ διαφύγωσι πολλά, ἀφ' οὗ ἄλλως δι' ὅλης τῆς αὐστηρότητος οὐ μόνον δὲν καταστέλλεται ἀλλὰ καὶ θρασυτέραν ἐγείρει τὴν κεφαλὴν καὶ διαρπάζει πλεῖστα εὐχερέστατα διὰ τοῦ τρόπου τούτου δυνάμενα νὰ περιέλθωσιν εἰς χεῖρας τὰς ἁρμοδίας.

Ἐν Πειραιεῖ, τῇ 15 Ἀπριλίου 1881.

Ἰάκ. Χ. Δραγάτσης.

ΠΕΡΙ ΤΡΙΧΙΝΩΝ ΚΑΙ ΤΡΙΧΙΝΩΣΕΩΣ

Ἐπειδὴ πολὺς κατ αὐτὰς ἐγένετο λόγος καὶ ἐν Εὐρώπῃ, ἰδίως ἐν Γαλλίᾳ, καὶ παρ' ἡμῖν περὶ τῆς νόσου τριχινώσεως βαρύτατα παρουσιαζούσης τὰ συμπτώματα αὐτῆς καὶ πάντοτε σχεδὸν ἀποληγούσης εἰς θάνατον, αἴτιον δὲ ἐθεωρήθη ταύτης πάντοτε ἡ βρῶσις τῶν χοιρείων κρεάτων καὶ ἰδίως τῶν ταριχευτῶν, δὲν κρίνομεν ἀπὸ σκοποῦ νὰ μεταφέρωμεν εἰς τὰς στήλας τοῦ Περιοδικοῦ ὁ Παρνασσὸς, ἀκριβῆ περιγραφὴν τῆς νόσου ταύτης καὶ τὰ περὶ ταύτης ὑγιεινὰ παραγγέλματα ἵνα οὕτω συστήσωμεν καὶ παρ' ἡμῖν τὴν δέουσαν προφύλαξιν καὶ προσοχὴν ὁσάκις πρόκειται νὰ γείνηται χρῆσις τῶν τοιούτων κρεάτων καὶ ἰδίως τῶν εἰσαγομένων ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ.

«Ἐν ἔτει 1832 ὁ Hilton καθηγητὴς τῆς ἀνατομίας ἐν τῷ Νοσοκομείῳ Guy's ἐν Λονδίνῳ εὗρεν εἰς ἄνθρωπον ἡλικίας 70 ἐτῶν καὶ θανόντα ἐκ

1

2

3

1 Τριχὶς θήλεια πλήρης.—2 Μέρος μυὸς περιέχοντος τριχῖνας.—3 Μέρος μυὸς περιέχοντος τριχῖνας ὑπὸ μεγένθυσιν 80.

καρκίνου μέγα ἀριθμὸν μικρῶν ᾠοειδῶν σωμάτων ἐπιμήκων, ἑνὸς χιλιομέτρου Τὰ σώματα ταῦτα ἦσαν ἐναποτεθειμένα εἰς τοὺς θωρακικοὺς μῦς καὶ εἰς

τοὺς λοιποὺς τοῦ θώρακος, διαφανῆ ἐν τῷ μέσῳ, καὶ ἀδιαφανῆ εἰς τὰ ἄκρα· ἐξετασθέντα δὲ ὑπὸ τὸ μικροσκόπιον παρουσιάσθησαν ἄνευ ὀργανώσεως, ἔκειντο εἰς τὰ διάμεσα τῶν μυϊκῶν ἰνῶν, τῆς μεγαλητέρας αὐτῶν διαμέτρου διευθυνομένης παραλλήλως τῶν μυῶν. Τὰ σώματα ταῦτα θεωρηθέντα ὑπὸ τοῦ Hilton ὡς μικροὶ κυστίκερκοι, ἦσαν λίαν πιθανῶς κύστεις τριχῖνος. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ὁ Wormald καθηγητὴς καὶ οὗτος τῆς ἀνατομίας ἐν τῷ Νοσοκομείῳ τοῦ Ἁγίου Βαρθολομαίου παρετήρησεν ὅτι οἱ μῦς τινων πτωμάτων ἦσαν κατεσπαρμένοι ὑπὸ μικρῶν λευκοφαίων κηλίδων· ὁ Paget φοιτητὴς τότε ἐν τῷ αὐτῷ νοσοκομείῳ παρατηρήσας ὁμοίαν περίστασιν ἐπὶ τοῦ πτώματος Ἰταλοῦ, ἐσκέφθη ὅτι αἱ κηλῖδες παράγονται ἀπὸ μικρὰ ἐνδόζωα. Τῆς γνώμης αὐτοῦ ἐπαληθευσάσης, τεμάχια προσβεβλημένων μυῶν ἐξητάσθησαν ὑπὸ τοῦ Κ. Owen, ὅστις μελετήσας τὸν ὀργανισμὸν τῶν σκωλήκων αὐτῶν ἀπεκάλεσε ταῦτα trichina spiralis, λέξις ἑλληνική, σημαίνουσα θρὶξ—νημάτιον.

Ἡ τριχὶς ἐστὶ σκώληξ νηματοειδὴς μήκους ὀγδόου χιλιομέτρου μέχρις ἑνὸς χιλιομέτρου ἄνευ γεννητικῶν ὀργάνων ἢ ἐφοδιασμένη διὰ τοιούτων ἀλλ' εἰς ἀτελῆ κατάστασιν καὶ ἑπομένως ἀνικάνων πρὸς παραγωγήν. Κατὰ πολλοὺς παρατηρητὰς εἶναι πεπροικισμένη δι' ἀξιοπαρατηρήτου βιωσιμότητος. Περικλείεται σταθερῶς ἐντὸς κύστεως ἧς κατέχει περίπου τὸ τρίτον, στρεφομένη σπυροειδῶς καὶ σχηματίζουσα δύο τρεῖς ἢ καὶ τέσσαρας στροφάς· εἶναι συνήθως μονήρης, σπανίως δύο καὶ πολλῷ σπανιώτερον ἀπαντῶνται τρεῖς σκώληκες ἐν τῇ αὐτῇ κύστει.

Εἰς τὸν Wirchow ὀφείλονται αἱ πρῶται γνώσεις ἀναφορικῶς ὡς πρὸς τὴν γενεαλογίαν τῆς τριχῖνος. Ὁ δὲ Leukart μῆνας τινὰς μετὰ τὸν ἔξοχον καθηγητὴν τοῦ Βερολίνου τὰς συνεπλήρωσεν· ὁ Zenker καθηγητὴς ἐν Δρέσδῃ κατώρθωσε νὰ καταστήσῃ γνωστὴν ἡμῖν τὴν ἱστορίαν τοῦ ἰδιαιτέρου αὐτοῦ παρασίτου. Κατὰ τὸν Κ. Megnin ἡ τριχὶς παρουσιάζει ἀνατομικῶς καὶ φυσιολογικῶς τρεῖς φάσεις ἢ περιόδους. Α'.) Τὴν ἐμβρυακὴν μορμωειδῆ κατὰ τὴν ὁποίαν ἐκτελοῦνται αἱ μετανασteύσεις. Β'.) Τὴν νυμφικὴν ἢ μυώδη κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ μὴ παραγωγὸς σκώληξ μένει ἐγκεκλεισμένος εἰς κῦστιν ἐν τῷ μέσῳ τῶν μυϊκῶν δεσμίδων. Γ'.) Τέλος τὴν τῆς ἐπωάσεως τοῦ φύλου ἢ τοῦ ἐφήβου, συμβαίνουσαν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἐντέρου. Τὰ δύω φῦλα διακρίνονται ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ καὶ τὸ θῆλυ μετρᾷ τότε τρία ἢ τέσσαρα χιλιόμετρα, τὸ δὲ ἄρρεν τὸ ἥμισυ σχεδὸν τοῦ μήκους τούτου. Ἡ φάσις ἡ μᾶλλον ἐνδιαφέρουσα τῆς ζωῆς τῶν παρασίτων εἶναι ἡ τελευταία.

Παρὰ τοῖς μαστοφόροις ἡ ἐν τῷ ἐντερικῷ σωλῆνι ἀνάπτυξις τῶν τριχίνων γίνεται ὡς ἀκολούθως. Ὅταν τὸ τριχινωμένον κρέας καταποθῇ παρὰ τοῦ ζώου καὶ φθάσῃ εἰς τὸν στόμαχον ὁ γαστρικὸς χυμὸς διαλύει τὴν κῦστιν καὶ ἐλευθερώνει τὴν τριχῖνα. Ἐνίοτε ἡ κῦστις διέρχεται ἄθικτος εἰς

τὰ ἔντερα,ἔνθα διενεργεῖται μόνον ἡ διάλυσις τῶν περικαλυμμάτων αὐτῆς· τέλος κύστεις κεκαλυμμέναι ὑπὸ μυϊκῶν ἱστῶν δύνανται νὰ ἀποβληθῶσιν ἀνέπαφοι μετὰ τῶν ὑποχωρημάτων καὶ δὲν καθίστανται ἧττον ἐπιδεκτικαὶ ἀναπτύξεως ἢ ἐν ἄλλῳ ὀργανισμῷ. Ἡ τριχὶς ἀποκατασταθεῖσα ἐλευθέρα ἐν τῷ ἐντερικῷ σωλῆνι ἀποβάλλει τὴν σπειροειδῆ μορφήν της, μεγεθύνεται καὶ καθίσταται ἔφηβος,γεννητικὴ καὶ γόνιμος. Τὰ θήλεα εὑρίσκονται πρὸς τὰ ἄρρενα ἐν ἀναλογίᾳ θ; 1. Εἰκοσιτέσσαρας ὥρας μετὰ τὴν ἄφιξίν των ἐν τῷ ἐντερικῷ σωλῆνι σημεῖα τινα τοῦ γεννητικοῦ συστήματος ἀναφαίνονται ἤδη πρὸς τὸ ἐξωτερικὸν ὀπίσθιον, τὴν δευτέραν ἡμέραν τὸ σύστημα αὐτὸ εἶναι σχεδὸν τέλειον, τὴν τρίτην τὰ ὠὰ πληροῦσι μέρος τῆς ὠοθήκης, τὴν τετάρτην τὰ ἔμβρυα ταῦτα τίθενται εἰς κίνησιν καὶ ἡ πρόεσίς των διενεργεῖται τὴν ἐπαύριον, ἵνα ἐξακολουθήσῃ ἐπὶ πολλὰς ἑβδομάδας. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐμβρύων προερχόμενος ἀπὸ ἓν θῆλυ εἶναι ἀληθῶς ἔκτακτος· ἐμέτρησαν 800, δύναται δὲ ἓν θῆλυ νὰ ὠοτοκήσῃ μέχρι 10,000 κατὰ τὸν Leucart. Τὰ ἔμβρυα ὅταν γεννηθῶσι δὲν μένουσι εἰς τὰ ἔντερα, ἐγκαταλιμπάνουσι ταῦτα, καὶ ἐγκαθίστανται εἰς τὸν μυϊκὸν ἱστὸν διερχόμενα δὲ τοὺς ἱστοὺς ἀποχωρίζουν τὰς ἶνας χωρὶς νὰ ἀφήσωσιν ἴχνη τῆς διαβάσεώς των. Ἡ μετανάστευσίς των εἶναι τοσοῦτον ταχεῖα, ὥστε μόνον ὀκτὼ ἡμέρας μετὰ τὴν χρῆσιν τοῦ τριχινωμένου κρέατος εἴς τινας κονίκλους, ὁ ἰατρὸς de Pierre Santa εἶδε παρ' αὐτοῖς ἔμβρυα ἅτινα εἶχον ἤδη κατακλύσει τὰς μυϊκὰς ἶνας. Ἀλλὰ ποίαν ὁδὸν ἀκολουθοῦν οἱ σκώληκες οὗτοι ἵνα φθάσωσιν εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον ; Ὡς λέγει ὁ Κ. Megnin τοῦτο εἰσέτι δὲν ὡρίσθη, οἱ μὲν φρονοῦσιν ὅτι τὰ ἔμβρυα διέρχονται διατρυπῶντα τὰ ἐντερικὰ τοιχώματα φθάνουσι δὲ εἰς τὸ κοιλιακὸν κῦτος καὶ ἐκ τούτου φέρονται εἰς τοὺς κοιλιακοὺς καὶ ὀσφυακοὺς μῦς εἰς τὸ διάφραγμα, ἢ μᾶλλον περιπλανῶνται μεταξὺ τῶν φυλλωμάτων τοῦ μεσεντερίου καὶ φθάνουσιν οὕτω εἰς τοὺς μῦς, τέλος ἄλλοι λαμβάνουσι τὴν ὁδὸν τῶν λυμφατικῶν ἐκτὸς τῶν αἱματοφόρων ἀγγείων· τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι τὸ γέννημα τῶν τριχίνων ὠθούμενον ὑπὸ ἀκαταμαχήτου δυνάμεως φθάνει εἰς τοὺς μῦς καὶ πρὸ πάντων εἰς ἐκείνους τῆς ζωϊκῆς οἰκονομίας ἢ τοὺς ἑκουσίους. Εἶπον τινὲς ὅτι ποτὲ ἡ τριχὶς δὲν μεταναστεύει εἰς τὸν μυϊκὸν ἱστὸν τῆς καρδίας, ἐν τούτοις ὁ Wirchow εὗρεν αὐτὴν ἐκεῖ. Οἱ συχνότερον προσβαλλόμενοι μῦς εἰσὶν οἱ κοιλιακοί, οἱ διαφραγματικοί, οἱ μεσοπλεύριοι, οἱ τοῦ αὐχένος, τοῦ λάρυγγος, τοῦ φάρυγγος, τοῦ ὀφθαλμικοῦ βολβοῦ καὶ τέλος τῶν μελῶν. Αἱ τριχῖνες εἶναι ἧττον πολυπληθεῖς ὅσῳ πλείω ἀπομακρύνονται τοῦ κέντρου, πολυπληθέστεραι εἰσὶ παρὰ τὴν ἔκφυσιν τῶν τενόντων ἢ εἰς τὸ μέσον καὶ πρὸ πάντων εἰς τὸ ἄλλο ἄκρον. Ὁ ἀριθμὸς τῶν τριχίνων τῶν περιλαμβανομένων εἰς τοὺς μῦς εἶναι τεράστιος. Ἓν χιλιόγραμμον κρέατος χοίρου κατὰ τὸν Colin περιλαμβάνει περίπου πέντε ἑκατομμύρια τριχῖνας.

Πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως ὑπὸ Zenker τῆς μεταδόσεως τῆς τριχῖνος ἐκ τοῦ χοίρου εἰς τὸν ἄνθρωπον ὁ Lerdy κατὰ τὸ 1847 ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις τῆς Ἀμερικῆς εὗρε τὸν σκώληκα τοῦτον παρὰ τῷ χοίρῳ. Ὁ Vogel ἐν Giessen κατὰ τὸ 1847 εὗρεν εἰς ὅλους τοὺς μῦς γαλῆς τριχῖνας, ἐν Γοττίγγῃ εἶδεν ἐν τῷ αὐτῷ ζώῳ εἰς ὅλους τοὺς μῦς τοῦ ἑκουσίου συστήματος.

Αἱ τριχῖνες παρὰ τῷ χοίρῳ εἰσὶ κοιναὶ ἐν Ἀμερικῇ. Ἤδη ἐν ἔτει 1874 ὁ Roper εὗρεν ὅτι τὰ χοιρομήρια μεταφερόμενα ἐκ τῶν Ἡνωμένων κρατῶν εἰς τὴν Γερμανίαν περιεῖχον τριχῖνας ἐν ἀναλογίᾳ 3:5 ἐπὶ τοῖς 100 τοῦ προϊόντος τοῦ τόπου των. Ἐν Ἀγγλίᾳ αἱ τριχῖνες παρὰ τῷ χοίρῳ εἰσὶν ἔτι πλέον σπάνιαι, ἀλλ' ἐν Γερμανίᾳ ὁ ἀριθμὸς τῶν χοίρων ἐν οἷς εὗρον τὰ παράσιτα ταῦτα εἶναι μέγιστος. Τῷ ὄντι ἐν Πρωσσίᾳ ὁ ἀριθμὸς τῶν δήμων τῶν χορηγούντων τριχινωμένους χοίρους ἀνέβη κατὰ τὸ 1878 εἰς 488 καὶ κατὰ τὸ 1879 εἰς 714. Ἐν Στοκχόλμῃ κατὰ στατιστικὴν δημοσιευθεῖσαν κατὰ τὸ 1875 εὗρον ἐπὶ 5,500 χοίρων ἐξετασθέντων 5 ἐπὶ τοῖς 100 περιέχοντας τριχῖνας. Κατὰ τὸ 1878 τὰ παράσιτα ταῦτα ἀνευρέθησαν εἰς κρέατα πωλούμενα λιανικῶς εἰς Μιλάνον, Νεάπολιν, Νοβάρραν, Βρεσκίαν Πλακεντίαν, Ῥώμην καὶ Βενετίαν. Ἐν Ἰσπανίᾳ ἡ αὐτὴ ἐξακρίβωσις ἐν Βαρκελόνῃ κατὰ τὸ 1879.

Οἱ μύες οἱ προσβεβλημένοι ἐκ τῶν σκωλήκων τούτων εἰσὶν ἔτι πολυπληθέστεροι. Παρετήρησαν τὴν νόσον ἐν Δρέσδῃ, Βιέννῃ, Μοραβίᾳ. Ἐν Παρισίοις οἱ ἰατροὶ Goujon καὶ Legros ἐπὶ 32 μυῶν τῶν ὑπονόμων ἐξετασθέντων ἀνεῦρον τριχῖνας δίς.

Παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ τὰ πρῶτα γνωστὰ περιστατικὰ παρετηρήθησαν ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν Γερμανίᾳ, εἰς Βερολῖνον· ὁ Wirchow εὗρε κατὰ τὸ 1859 ἓξ ἕως ἑπτὰ φορὰς τριχῖνας ἐν διαστήματι ὀκτὼ μηνῶν. Κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν ὁ Zenker ἐν Δρέσδῃ εὗρε ταύτας τετράκις ἐπὶ 36 αὐτοψιῶν. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης παρετήρησαν εἰς διαφόρους τόπους τῆς Γερμανίας μέγαν ἀριθμὸν ἐπιδημιῶν τριχινώσεως ἐπενεγκουσῶν πολλὰ θύματα. Ἐν Γαλλίᾳ ὁ ἰατρὸς Goujon ἐπὶ 267 πτωμάτων τῶν ἀμφιθεάτρων τῶν Παρισίων ἀπὸ τῆς 7ης Ἀπριλίου μέχρι τῆς 6ης Ἰουλίου οὐδ' ἅπαξ εὗρε τὴν τριχῖνα.

Ἐξ ὅλων τῶν ζώων ἅτινα χρησιμεύουσιν ὡς τροφὴ τοῦ ἀνθρώπου, ὁ χοῖρος εἶναι ὁ μᾶλλον ἐκτεθειμένος ἕνεκα τῆς ἀδδηφαγίας καὶ τοῦ εἴδους τῆς ζωῆς του εἰς τὴν προσβολὴν ὑπὸ τῶν τριχίνων καὶ δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἐκ τοῦ ζώου αὐτοῦ ὁ ἄνθρωπος δέχεται γενικῶς ταύτας. Τὸ ὠμὸν κρέας τῶν ἀλλάντων, τὸ ὠμὸν χοιρομήριον εἰσὶ μέσον εὔκολον μεταφορᾶς τῶν παρασίτων αὐτῶν ἐκ τοῦ χοίρου εἰς τὸν ἄνθρωπον. Τὰ ἀποτελέσματα δὲ τῆς τριχινώσεως ἀναφαίνονται παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ ἐν ἀρχῇ τῆς παθήσεως. Εἰσὶ βλάβαι ἐντερικαὶ ἢ μυϊκαί. Περὶ τὴν τρίτην ἢ τετάρτην ἡμέραν αἱ ἐντερικαὶ αὗται βλάβαι ἐκδηλοῦνται: ἀπώλεια τῆς ὀρέξεως, κακουχία, δίψα, κόπωσις, ἀφοδεύσεις μᾶλλον ἢ ἧττον ἐπανειλημμέναι διάρ-

ροια, πυρετός, περὶ τὴν ὀγδόην ἡμέραν ὁ πυρετὸς αὐξάνει, τὸ πρόσωπον καθίσταται ἐξοιδηκός, ἡ δίψα εἶναι λίαν ζωηρά, ἡ γλῶσσα καὶ τὰ χείλη ἀποξηραίνονται καὶ καθίστανται μέλανα, οἱ ἱδρῶτες εἰσὶν ἄφθονοι, ἡ διάνοια μένει ἄθικτος· εἶναι ἡ ἐποχὴ τῆς ἐκκολάψεως τῶν ἐμβρύων. Περὶ τὴν 15ην ἡμέραν ὅταν τὰ ἔμβρυα εἰσδύσωσιν εἰς τὰ τοιχώματα τοῦ κορμοῦ καὶ εἰς τὰ μέλη, πόνοι ῥευματοειδοῦς μορφῆς καταλαμβάνουσι τοὺς μῦς, καθίστανται δὲ οἱ πόνοι οὗτοι ἀφόρητοι· ἡ κατάποσις δυσκολεύεται, ἡ φωνὴ ἐξασθενεῖ, τὰ οὖρα ἀποβαίνουσι σπάνια, ἡ ἀϋπνία εἶναι διαρκής, παρατηροῦνται οἰδήματα εἰς τὰς κνήμας, ὕδρωψ τῆς κοιλίας, οἱ μῦς πρήσκονται καὶ λαμβάνουσιν ἐλαστικότητα ὁμοίαν ἐκείνης τοῦ καουτζοῦ, ἀναφαίνονται ἐπὶ τοῦ δέρματος δοθιῆνες ἢ κεγχροειδὴς ἐξάνθησις· τέλος ἡ δίψα καθίσταται ἄσβεστος,ἐπακολουθεῖ μανία καὶ μετὰ ἓξ ἑβδομάδας ἢ δύο μῆνας ἐπέρχεται ὁ θάνατος.

Δύνανται νὰ ἐπέλθωσι κατὰ τὴν πορείαν τῆς νόσου βαρεῖαι ἐπιπλοκαὶ ἐπὶ τοῦ θώρακος, ὡς πνευμονία, πλευρῖτις, γενικευμένη βρογχῖτις. Προσθέσωμεν ὅτι ἐσύγχισαν συχνότατα, καὶ τοῦτο ἐννοεῖται, τὴν τριχίνωσιν πρὸς τὸν τυφοειδῆ πυρετόν.

Ἡ θεραπεία ἣν προβάλλουσι κατὰ τῆς νόσου ἐν ἀρχῇ καὶ ὅταν αἱ τριχῖνες ὑπάρχωσιν εἰς τὰ ἔντερα, εἶναι ἐνδεδειγμένη κατὰ φυσικὸν λόγον· νὰ καταστρέψωμεν τὰ παράσιτα διὰ τῶν καθαρτικῶν καὶ ἀνθελμιντικῶν. Ἀλλὰ μετὰ παρέλευσιν πέντε ἢ ὀκτὼ ἑβδομάδων πᾶσα φαρμακεία διευθυνομένη πρὸς τὸν ἐντερικὸν σωλῆνα εἶναι ματαία. Τῷ ὄντι ἡ ἰατρικὴ τότε ἀδυνατεῖ νὰ προσβάλῃ τὰς τριχίνας καὶ ματαίως μετεχειρίσθησαν διαδοχικῶς τὰ ὀξέα, τὰ ἀλκάλια, τὸν δευτεροχλωροῦχον ὑδράργυρον, τὸν φωσφόρον, τὸ θεῖον, τὴν καφουράν, τὴν διττοχρωμικὴν πότασσαν, τὸ θειϊκὸν ὑπεροξείδιον τοῦ σιδήρου, τὴν γλυκερίνην, τὴν βενζίνην, τὸ οἰνόπνευμα, τὸ φαινικὸν ὀξύ, τὸ ψῦχος,τὴν θερμότητα,τὸν ἠλεκτρισμὸν κτλ.Ἐπὶ προφυλακτικῶν λοιπὸν μέσων δέον νὰ περιορισθῶμεν. Τοῦτο ἠννόησεν ἡ ἰατρικὴ Ἀκαδημία καταγινομένη ἐπὶ τοῦ σοβαροῦ τούτου ζητήματος ἐν μιᾷ τῶν τελευταίων αὐτῆς συνεδριάσεων ἐπὶ τῇ περιστάσει τῆς εἰσαγωγῆς ἐν Γαλλίᾳ ἀρκετὰ μεγάλης ποσότητος τριχινωμένων κρεάτων ἐκ τῆς Ἀμερικῆς.

Ὁ Κ. Laboulbène ἀφηγήθη τὴν ἱστορίαν μικρᾶς τινος ἐπιδημίας τριχινώσεως παρατηρηθείσης κατὰ τὸ 1878 ἐν Crepy-en-Valois· δέκα ἑπτὰ ἄτομα ἐπὶ εἴκοσι φαγόντων ἐκ τοῦ κρέατος χοίρου προσβεβλημένου ὑπὸ τριχίνων κατελήφθησαν ὑπὸ φαινομένων ἰδιαιτέρους τυφοειδοῦς πυρετοῦ καὶ ἐκ τῶν ἀτόμων τούτων νέα κόρη ἀπέθανεν.

Ἠρωτήθη πῶς ὁ χοῖρος μιανθεὶς ἠδυνήθη νὰ κολλήσῃ τὴν νόσον, τοῦ ζώου ἀγορασθέντος ἀπὸ τόπου ἔνθα οὐδὲν ἐκ τοῦ εἴδους τούτου εἶχε προσβληθῆ ὑπὸ τριχινώσεως ; Ποτὲ οἱ χοῖροι οὓς ἐφόνευε καθ' ἕκαστον ἔτος ὁ ἔμπορος δὲν εἶχον παρουσιάσει τοὺς χαρακτῆρας τῆς νόσου. Ἀλλὰ ὁ περὶ

οὗ ὁ λόγος χοῖρος ἐτοποθετήθη εἰς ἀποθήκην τῆς ὁποίας ἡ στέγη καὶ τὸ ἐσωτερικὸν ἐπεσκέπτοντο ὑπὸ ποντικῶν προσελκυομένων ὑπὸ τῶν ἀκαθαρσιῶν γείτονος κρεωπώλου ὅστις ἔρριπτε πολλάκις ἐκεῖ ἐν τῇ αὐλῇ ὑπολείμματα ζώων.

Εἶναι γνωστὸν πρὸ πολλοῦ ὅτι οἱ ποντικοὶ συχνότατα προσβάλλονται ὑπὸ τριχινώσεως· ὁ Κ. Vulpian εὗρε μῦς τῶν ὑπονόμων λυμαινομένους ὑπὸ τῶν παρασίτων τούτων καὶ τελευταῖον εἰς τὸ σφαγεῖον τῆς Βοστώνης ἐπὶ 51 μυῶν εὗρον 39 προσβεβλημένους ὑπὸ τριχινώσεως καὶ ἐπὶ 60 μυῶν συλληφθέντων εἰς πλεῖστα ἱπποστάσια τῆς αὐτῆς πόλεως, μὴ περιέχοντα δὲ χοίρους, ἕξ εἶχον τριχῖνας. Εἶναι λοιπὸν λίαν πιθανὸν κατὰ τὸν Κ. Laboulbène ὅτι ὁ χοῖρος τοῦ Crepy-en-Valois μετέδωκε τὴν τριχίνωσιν εἰς τὰ δεκαεπτὰ ἄτομα τὰ φαγόντα τὸ κρέας αὐτοῦ ἧττον ἑψημένον καὶ ὅτι τὸ ζῶον τοῦτο τὴν εἶχε λάβει ἀπὸ μύα προσβεβλημένον.

Ὁ κ. Laboulbène ἠναγκάσθη νὰ ἐπαναλάβῃ ὅτι τὸ μέσον τὸ καθιστὸν ἀβλαβὲς τὸ τριχινωμένον κρέας εἶναι ἡ ἀρκετὴ ἕψησις,ὅπως ἡ θερμοκρασία τοῦ κεντρικοῦ μέρους μεγάλων τεμαχίων ἢ τμημάτων φθάσῃ 75 βαθμοὺς ἑκατοντοβάθμου. Συνιστᾷ ἐν ταυτῷ τὴν διοργάνωσιν μέτρων δημοσίου ὑγιεινῆς καὶ κυρίως ἐπιθεώρησιν γενικὴν τῶν ὑπόπτων κρεάτων μέσῳ τοῦ μικροσκοπίου.

Πάντες συμφωνοῦσι σχεδὸν ἐπὶ τῆς ἐπιδημίας τοῦ Crepy-en-Valois. Ἀλλ' ὁ κ. Bouillaud ἤχθη νὰ παραδεχθῇ ὅτι περίπτωσις μοναδικὴ ἀπολήξασα εἰς θάνατον δύναται νὰ ἀποδοθῇ εἰς τυφοειδῆ πυρετόν. Εἶναι δὲ εὔκολον νὰ συγχύσῃ τις τὸν τυφοειδῆ πυρετὸν μὲ τὴν τριχίνωσιν ὅταν δὲν γείνῃ νεκροψία.

Ὁ κ. Jules Guérin ἐρωτᾷ ποία δύναται νὰ ἦναι ἡ ἀρχὴ τῆς τριχινώσεως παρὰ τοῖς ζώοις. Ἐὰν παραδεχθῶμεν ὅτι οἱ μῦες τὴν μεταδίδουσι ποῦ λοιπὸν νὰ τὴν ζητήσωμεν; Ὁ κ. Colin (d' Alfort) ἀποκρίνεται ὅτι εἶναι νόσημα ἀνταλλαγῆς· ὁ μῦς τὴν δίδει εἰς τὸν χοῖρον, διατί ἆρά γε δὲν λαμβάνει; Διατί ὁ μῦς ὁ τρεφόμενος ἐκ τῶν ὑπολειμμάτων καὶ τῶν περιττωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν τριχινωμένων ζώων δὲν θὰ μεταδώσῃ οὕτω τὸ νόσημα;

Ὁ κ. Leroy de Méricourt ἀποκρούει τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, φρονῶν μᾶλλον ὅτι οἱ μῦες εὑρίσκουσι τὴν τριχῖνα εἰς τὰ μικρὰ ἔντομα τὰ ὁποῖα κατατρώγουσιν. Νομίζει δ' ἄλλως τε ὅτι ἡ τριχίνωσις δὲν εἶναι ἴσως τόσον σπανία ὅσον τὴν ὑποθέτουσιν ἐν Γαλλίᾳ. Προσεπάθησε βεβαίως νὰ ἀποδείξῃ κατὰ τὸ 1865 τὴν ταὐτότητα λίαν πιθανῆς ἐπιδημίας ἀποδοθείσης εἰς τὴν ἀκροδυνίαν μετὰ τριχινώσεως. Ἡ ἀκροδυνία ἥτις ἐπεκράτησεν ἐπιδημικῶς κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἐν Παρισίοις καὶ ἐν τοῖς πέριξ τῶν Παρισίων χαρακτηρίζεται ὑπὸ πεπτικῶν διαταραχῶν, διαταράξεων νευρικῶν καὶ τοῦ δερμικοῦ ἢ βλεννογόνου συστήματος. Δέον μάλιστα νὰ εἴπω-

μεν ὅτι ἡ φύσις τῆς νόσου ταύτης δὲν ἐγνώσθη εἰσέτι· ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ, ὡς παρετήρησεν ὁ κ. Bouley ἀφ' ὅτου τὰ συμπτώματα τῆς τριχινώσεως ἐγνώσθησαν καλῶς τοῖς ἰατροῖς, δὲν ἀναφαίνεται ἡ λίαν ἐξαιρετικῶς παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ ἐν Γαλλίᾳ, ἐνῷ τὸ νόσημα εἶναι κοινότατον ἐν Γερμανίᾳ ἔνθα τρώγουσι τὸ κρέας τοῦ χοίρου ὠμόν. Καθόσον ἀφορᾷ τὸ πρακτικὸν μέσον τοῦ προσδιορισμοῦ τοῦ βαθμοῦ τῆς ἑψήσεως κατὰ τὸ ὁποῖον ὀφείλουσι νὰ ὑποβληθῶσι τὰ τριχινωμένα κρέατα ἵνα καταςαθῶσι ἀβλαβῆ, ὁ κ. Colin (d' Alfort) ἠρεύνησε κατὰ τὸ 1866 τὸ ἀντικείμενον τοῦτο. Προπαρασκευάσας ἔψησε σειρὰν τεμαχίων τριχινωμένου χοίρου καὶ εἶδεν ὅτι εἰς τὰ ἐξωτερικὰ μέρη τῶν τεμαχίων αἱ τριχῖνες ἐφονεύθησαν διὰ τῆς ἑψήσεως, ἐνῷ εἰς τὰ κεντρικὰ μέρη ἅτινα ἦσαν ὀλίγον ἐρυθρωπὰ αἱ τριχῖνες ἦσαν ἔτι ζῶσαι καὶ ἐκινοῦντο μετ' εὐστροφίας. Γνωματεύει ὅτι ἡ ἕψησις οἵα διενεργεῖται εἶναι ἀρκετὴ νὰ ἀποκτείνῃ τὰς τριχῖνας. Κατ' αὐτὸν λοιπὸν δέον νὰ ὑποβάλωμεν τὸ κρέας εἰς βράσιν ἐπὶ πολλὰς ὥρας. Διὰ τὰ ἑψημένα ἅτινα ἐσθίουσι συνήθως αἱμοστάζοντα ἡ ἐπιφάνεια τοῦ κρέατος ἐκτεθειμένη οὖσα εἰς τὸ πῦρ φθάνει τὴν θερμοκρασίαν τῶν 80 — 100⁰ εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι παρ' ἡμῖν τὰ χοίρεια ἐσθίονται λευκὰ καὶ οὐχὶ αἱμοστάζοντα. Ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ εἰς ὅλα τὰ στρώματα τοῦ κρέατος, ἡ θερμοκρασία ὑπῆρξεν ἀνωτέρα τῆς φονευούσης τὰς τριχῖνας. Τὸ παρατεταμένον ἁλάτισμα τὸ ὁποῖον κατέλαβεν ἅπασαν τὴν πυκνότητα τοῦ κρέατος παράγει τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα. Τὸ ἴδιον συμβαίνει διὰ τῆς θερμῆς καπνίσεως ἐπὶ 24 ὥρας τοὐλάχιστον, ἐνῷ κάπνισμα ψυχρὸν πολλῶν ἡμερῶν τὰς ἐγκαταλείπει ἔτι ζώσας. Ὑπάρχουσιν ὅμως καί τινες οἵτινες φρονοῦσιν ὅτι ἀποκτείνονται αἱ τριχῖνες καὶ εἰς τοὺς ἀλλάντας τοὺς παρασκευασθέντας διὰ καπνίσματος ψυχροῦ καὶ διατηρουμένους ἐπὶ πολὺν καιρόν. Ἐπειδὴ δὲ ἀβεβαιότητες δύνανται νὰ ὑφίςανται ἐπὶ τὰ προερχόμενα ἐκ τοῦ ἐμπορίου κρέατα καὶ τὴν μᾶλλον ἢ ἧττον ἐπιμεμελημένην παρασκευήν, τὰ διάφορα εἴδη τοῦ χοιρείου κρέατος ἁλατισμένου ἢ καπνιστοῦ εἶναι φρόνιμον νὰ ὑποβάλλωνται εἰς ἕψησιν ὡς τὰ νωπὰ κρέατα.

Ὡς εἶπεν ὁ Κ. Bouley τὸ κακὸν προέρχεται ἐκ τῶν μεγάλων ἐργαστηρίων τῆς Ἀμερικῆς, ἅτινα δέχονται καθ' ἑκάστην ἀγέλας ὁλοκλήρους χοίρων καὶ οὓς μηχαναὶ μεταβάλλουσιν ἀμέσως εἰς ὅλα τὰ εἴδη τῆς ἀλλαντοποιΐας. Καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν τριχινώδη μόλυνσιν τὰ ἐργαστήρια ταῦτα οὐδέποτε ὑπεβλήθησαν εἰς οὐδεμίαν ἐπιτήρησιν. Ἀφοῦ δὲ ἡ Ἀμερική, λέγει ὁ Κ. Bouley, δείκνυται τόσον ὀλίγον ἔμφροντις τῶν ἐγγυήσεων ἃς ὀφείλουν νὰ προσφέρωσι τὰ τῆς τροφῆς προϊόντα δι' ὧν πληροῖ τὴν εὐρωπαϊκὴν ἀγοράν, ἀναγκαῖον ἔσεται νὰ ληφθῶσιν αὐστηραὶ προφυλάξεις παρ' ἡμῶν. Ἐξ ἄλλου ὁ Κ. Depaul ἐζήτησε τὴν ἀπόλυτον ἀπαγόρευσιν τῶν Ἀμερικανικῶν χοιρείων κρεάτων. Πρὸς δικαίωσιν τῶν κ. Bouley καὶ Depaul ἡ γαλλικὴ ἐπίσημος ἐφημερὶς τῆς 19 Φεβρουαρίου περιέχει διάταγμα ἀπα-

γορεῦον τὴν εἰσαγωγὴν χοιρείων ταριχευτῶν κρεάτων προερχομένων ἐκ τῶν ἡνωμένων ἐπικρατειῶν τῆς Ἀμερικῆς. Τὸ τοιοῦτον ὅμως μέτρον κρίνεται λίαν ὑπερβολικὸν καθ' ὅσον θέλει ἐπιφέρει μεγάλην σύγχυσιν εἰς τὰς ἐμπορικὰς σχέσεις καὶ ἑπομένως ζημίαν περὶ τὴν διατροφὴν τῶν μὴ εὐπορούντων ἀνθρώπων. Ἐὰν δέ τις σκεφθῇ ὅτι ἀπὸ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν χοιρείων ταριχευτῶν κρεάτων ἐξ Ἀμερικῆς δὲν παρετηρήθη οὐδεμία περίπτωσις τριχινώσεως παρ' ἡμῖν,κατ' ἀνάγκην θὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ἕψησις τῶν τοιούτων κρεάτων οἵαν τὴν ἐφαρμόζουν ἐν Γαλλίᾳ, προφυλάττει ἐκ τοῦ κινδύνου. Ἀριθμὸς ὡρισμένος ἐφημερίδων λησμονουσῶν, ὅτι ὁ καταναλωτὴς τρομάζει λίαν εὐκόλως ἐπὶ τῶν ἀλλοιώσεων τῶν τροφίμων, δημοσιεύουσι διηγήσεις καὶ ὑπομνήματα μᾶλλον ἢ ἧττον φανταστικά, προκειμένου περὶ τριχινώσεως, τὰ ὁποῖα μέγα ἄδικον ἐπιγεννῶσιν εἰς τὴν Παρισινὴν ἀλλαντοποιΐαν. Δέον δὲ νὰ μάθωσι καλῶς ὅτι ἀπὸ τοῦ 1866 οὐδεμία περίπτωσις τριχινώσεως παρουσιάσθη παρὰ τοῖς χοίροις γαλλικῆς φυλῆς, πρὸς δὲ οὐδεὶς ἀγνοεῖ ὅτι διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν ἀλλάντων τῶν Παρισίων δὲν εἰσέρχονται ἀποκλειστικῶς ἢ κρέατα προερχόμενα ἐκ τῶν διαμερισμάτων τῆς Sarthe, τῆς Νορμανδίας, τῆς Βρετανίας, τοῦ Poitou καὶ πωλούμενα εἰς τὴν ἀγορὰν τῆς Villette. Τὰ ζῶα αὐτὰ σφαζόμενα ἐν τοῖς σφαγείοις τῶν Παρισίων ὑπὸ τὴν φροντίδα ἀγρύπνου διοικήσεως καὶ ἐπιμελοῦς τῆς δημοσίου ὑγείας καὶ ὑπὸ τὴν ἐπαγρύπνισιν ὑγιεινοῦ συμβουλίου προσφέρουν ὅλην τὴν ἀσφάλειαν τοῖς καταναλωταῖς καὶ δὲν δύνανται νὰ συγχισθῶσι μὲ τὰ τεταριχευμένα κρέατα εἰσαγωγῆς ἀλλοδαπῆς τῆς Γερμανίας ἢ Ἀμερικῆς».

Κ. Διγενής

ΤΟ ΠΑΓΩΤΟΝ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'. *

ΠΟΥ ΑΓΟΥΣΙΝ ΑΙ ΚΑΛΑΙ ΠΡΑΞΕΙΣ

Οἱ δύο φίλοι ἐξῆλθον τοῦ καφενείου, ὁ μὲν κὺρ Γαβριὴλ τὰς χεῖρας ἔχων συμπεπλεγμένας ὄπισθεν, ὡσεὶ δυσηρεστημένος, ὁ δὲ Βροῦτος σκυθρωπὸς καὶ ἐν ἀφαιρέσει. Περιεπάτουν οὕτως, ἀγνοοῦντες ποῦ διηυθύνοντο καὶ χωρὶς νὰ λαλῶσιν, ἕως οὗ ἔφθασαν εἰς τὴν προκυμαίαν. Ὁ κὺρ Γαβριὴλ διέκοψε πρῶτος τὴν σιωπήν.

— Θὰ μοῦ ἐμπιστευθῇς ἐλπίζω τώρα τὴν καλὴν πρᾶξιν τὴν ὁποίαν ἔχεις κατὰ νοῦν καὶ ἔπειτα θὰ μοῦ διηγηθῇς τὰ ἄλλα.

— Ἃς ἀρχίσωμεν ἀπὸ τὰ ἄλλα. Ἡ καλὴ αὕτη πρᾶξις εἶνε ἀκόμη ἐλπίς τις καὶ διὰ τὸ παρὸν μυστήριον μόνον.

* Ἴδ. σελ. 266.

— Ἀφοῦ ἦνε μυστήριον, ἀπήντησεν ὁ κὺρ Γαβριὴλ, χωρὶς νὰ κρύψῃ τὴν δυσαρέσκειάν του, σέβομαι αὐτό. Φύλαξέ το, καὶ δὲν ἔχῃς ἀνάγκην ἐμοῦ......

— Κύρ-Γαβριὴλ, μὴ κοπιάζῃς ἀδίκως δὲν θὰ τὸ μαντεύσῃς. Εἰς πτωχήν τινα νεάνιδα, τὴν ὁποίαν μόνον ἐξ ὄψεως γνωρίζω, ὑπεσχέθησαν ὅτι ὡς παρουσιασθῇ δρᾶμα εἰς τὸ Fiorentini ἔχον κατάλληλον δι' αὐτὸν πρόσωπον θὰ τὴν προσλάβωσιν ἀμέσως. Ἐπιθυμῶ νὰ γράψω ἐγὼ τὸ πρόσωπον τοῦτο καὶ θὰ θέσω ὡς ὅρον τῆς παραστάσεως τοῦ δράματός μου τὴν πρόσληψιν τῆς νεάνιδος. Ἰδοὺ τὸ μυστικόν μου.

— Ἐννοῶ ὅλην τὴν φιλανθρωπίαν τῆς εἰκασαέτιδος καρδίας σου καὶ τὴν ἐπιδοκιμάζω. Ἐξακολούθει.

— Σήμερον, φίλτατε Κὺρ-Γαβριὴλ, δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμέν τι περὶ πλέον, διὰ τὸν ἁπλούστατον λόγον, ὅτι δὲν ἔχομεν κατὰ νοῦν οὔτε τὴν ἰδέαν τοῦ δράματος ἐφ' οὗ θὰ συνεργασθῶμεν.

— Εἶνε ὡραία ἡ μέλλουσα ἠθοποιὸς τῆς ὁποίας μέλλεις νὰ γίνῃς προστάτης;

— Δι' ἐμὲ ναὶ, ἀλλὰ δὲν πρόκειται περὶ τούτου.

— Τόσω χειρότερον. Ἐὰν ἦτο ὡραία εἶμαι βέβαιος ὅτι ἐντὸς δέκα πέντε ἡμερῶν ἡ ὑπόθεσις θὰ ἐτελείωνε.

— Θὰ τελειώσῃ ὅπως δήποτε. Εἰς αὔριον, φίλτατε Κὺρ-Γαβριήλ.

Τὴν ἐπαύριον τῷ ὄντι, ἀκριβὴς ὡς παιδίον εἰς ὃ ὑπεσχέθησαν σακχαρωτὸν, ὁ Βροῦτος ἐπανεῖδε τὸν Γαβριὴλ,καὶ τῷ ἔφερε τὸ δρᾶμα ἐν σχεδίῳ.

Ὁ Βροῦτος εἶχεν ἀναγνώσει σποραδικῶς ἄνευ ὅμως προσοχῆς τινος, ἀθλίας τινὰς τραγῳδίας, καὶ εἰς τοῦτο περιωρίζετο πᾶσά του γνῶσις περὶ δραματικῆς τέχνης. Οὐδέποτε εἶχε σκεφθῆ νὰ γράψῃ οὐ μόνον τραγῳδίαν ἢ κωμωδίαν, ἀλλ' οὐδ' ἁπλῆν νεκρολογίαν, ἢ εἰδοποίησιν διὰ τὴν τετάρτην σελίδα ἐφημερίδος.Ἀφ'ἧς ὅμως τὸ αἴσθημα τοῦτο κατέλαβεν αἴφνης τὴν καρδίαν του καὶ τὴν κεφαλήν του, ὁ νοῦς του ἐγένετο ἀνάστατος, καὶ ἰδοὺ ὁ Βροῦτος ἱππεύων τὸν ἔνδοξον Πήγασον τοῦ Σαιξπήρου.

Ὁ Κὺρ-Γαβριὴλ ἦτο ἐμπειρότερος αὐτοῦ. Πρὸ εἴκοσιν ἐτῶν ἐσύχναζεν εἰς τὰ θέατρα, πρὸ δέκα πέντε δ' αὐτοσχεδίαζε κωμῳδίας τὰς ὁποίας παρίστανε μὲ τὰς κούκλας του· ἦτο χωρὶς νὰ τὸ γνωρίζῃ ἔξοχός τις νοῦς, ὅστις ἐστερεῖτο καλλιεργείας μόνον καὶ παιδεύσεως ἵνα ἐκπλήξῃ τὸν κόσμον. Ἦν εὔγλωττος καὶ τρυφερὸς καὶ τολμητίας ἀκόμη καὶ εἰς τὰς σοβαροτέρας κωμῳδίας. Τὸ κοινὸν διεσκέδαζεν ὁσάκις ὑπεκρίνετο τὸν δημώδη Πουλτζινέλαν. Πόσον μεγαλοπρεπῶς καὶ ἀγερώχως διεδραμάτιζε τὸ μέρος του ὁσάκις ἀνελάμβανε τὸ πρόσωπον ἱππότου τινὸς Καρόλου τοῦ μεγάλου! Ὁ Κὺρ-Γαβριὴλ ἐγνώριζεν ὅλα τὰ μυστήρια τῆς δραματικῆς τέχνης. Τῷ ἔλειπε μόνον ἡ συναρμολόγησις, ἡ ἀρετὴ ἐκείνη, ἥτις ἀ-

πλοῦν κωμῳδὸν ἢ διευθυντὴν θεάτρου μεταβάλλει εἰς Πλαῦτον, Μολιέρον; Καλδερὸν ἢ Σαιξπῆρον.

Ὁδηγόν του εἶχε τὸ ἔνστικτον μόνον καὶ τοῦτο τῷ ἤρκει.

Ὁ Κὺρ-Γαβριὴλ ἤκουσε λοιπὸν τὴν ἰδέαν τοῦ Βρούτου, καὶ ἐμελέτησεν αὐτὴν μετὰ πλειοτέρας σκέψεως ἀφ' ὅσον τὰ δράματα τὰ ὁποῖα καθημερινῶς συνέταττε διὰ τὰς κούκλας του, διεσκεύασε δ' αὐτὴν κατὰ σκηνὰς καὶ πράξεις. Ὁ δὲ Βροῦτος, ὁ μᾶλλον λόγιος ἐκ τῶν δύο — διότι ὁ Κὺρ-Γαβριὴλ οὔτε τὸ ὄνομά του νὰ γράψῃ ἤξευρεν — ἀνέλαβε τὸ μέρος τῆς συγγραφῆς.

Ὁ Κὺρ-Νῶε, ὅστις παρηκολούθει τὸν Βροῦτον γράφοντα ἀπὸ πρωΐας μέχρι νυκτὸς, τὸν ἠρώτησε πρὸς τί καταστρέφει τόσον χαρτί.

— Ἑτοιμάζομαι διὰ τὰς ἐξετάσεις, ἀπεκρίθη ἐκεῖνος, καὶ ἐκθέτω κατ' ἐρωτήσεις καὶ ἀποκρίσεις τὴν περιτονίτιδα.

— Μπά! ἡ ἀσθένεια τοῦ ἀφέντη, εἶπεν ἀφελῶς ἡ Χελώνη σταυροκοπουμένη.

Ὁ νεωκόρος ἡσύχασεν. Ὁ Βροῦτος ἐτελείωσε τὸ δρᾶμα, τὸ ἀντέγραψεν ἐπὶ ὡραίου κιτρίνου χάρτου, καὶ τὸ ἀνέγνωσεν εἰς τὸν κὺρ-Γαβριήλ. Οὗτος ἠθέλησε νὰ φέρῃ τινας παρατηρήσεις, τὰς ὁποίας ὁ Βροῦτος ἀπέκρουσε διὰ τῶν κανόνων τοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ τὸ δρᾶμα ἐθεωρήθη ἀριστούργημα.

Ἀλλὰ τότε ἀκριβῶς ἤρχιζον τὰ προσκόμματα: ἡ παράστασις.

— Πρὸ πάντων εἶπεν ὁ κὺρ-Γαβριὴλ πρέπει νὰ ἐνδυθῇς κάπως καλλίτερον. Μὲ τοιαύτην ἐνδυμασίαν θὰ σὲ ἐκλάβωσι πτωχὸν, καὶ κατὰ συνέπειαν ἀνίκανον δι' ὁτιδήποτε.

— Δυστυχῶς εἶμαι, εἶπεν ὁ Βροῦτος καὶ ἐστέναξε.

— Διὰ τοῦτο ἴσα ἴσα πρέπει νὰ μὴ φαίνεσαι. Θὰ παρουσιασθῇς εἰς τὸν διευθυντὴν τοῦ θεάτρου νὰ τῷ ὑποβάλῃς τὸ δρᾶμά σου. Θὰ ἀπευθυνθῇς ἔπειτα εἰς τὴν λογοκρισίαν. Ὁ εἷς τῶν κριτῶν εἶναι θεολόγος, ὅστις, ἐν παρενθέσει, οὐδέποτε ἀνέγνωσε κωμῳδίαν οὔτε εἰσῆλθεν εἰς θέατρον.

— Φοβούμενος ἴσως τὰς πνευματικὰς ἁμαρτίας.

— Ὄχι, ὁ δὸν Γαϊτάνος δὲν ἔχει πνεῦμα ἀλλὰ κοιλίαν μόνον. Ὁ θεολόγος οὗτος θὰ μεταβιβάσῃ τὸ δρᾶμα εἰς ἄλλον κριτὴν, ὅστις κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα ἦτο ποιητής.

— Καὶ τώρα τί εἶνε;

— Ἠλίθιος· ὁ δεύτερος οὗτος κριτὴς θὰ ἀναφέρῃ περὶ τοῦ δράματος εἰς τοὺς ὑπουργοὺς τῶν ἐσωτερικῶν καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν, καὶ εἰς τὸν πρωθυπουργὸν ὅστις θὰ ὁμιλήσῃ εἰς τὸν βασιλέα.

— Ὁ δὲ βασιλεὺς θὰ εἴπῃ τίποτε εἰς τὸν πνευματικόν του;

— Πολὺ πιθανόν· διότι μία κωμῳδία ἀφορᾷ καὶ τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν ἐκκλησίαν. Ἐπὶ τέλους θὰ σταλῇ εἰς τὴν ἐπιτροπὴν τοῦ θεάτρου, καὶ ἐκ

ταύτης όριστικῶς εἰς τὸν διευθυντήν. Τότε θὰ πληρώσῃς διὰ νὰ ἀντιγραφῶσι τό τε δρᾶμα καὶ τὰ διάφορα μέρη αὐτοῦ· θὰ περιμείνῃς ἑβδομάδας καὶ μῆνας ἕως οὗ γείνῃ δεκτὸν, ἔπειτα ἄλλον τόσον χρόνον ἵνα συγκατανεύσωσιν οἱ ὑποκριταὶ νὰ δεχθῶσι τὰ ἀνατεθέντα αὐταῖς μέρη. Ἀλλὰ τὰ βάσανα δὲν ἐτελείωσαν, διότι ἔρχεται τὸ στάδιον τῆς μελέτης, καὶ ἕως οὗ ἑτοιμασθῶσιν οἱ ἠθοποιοὶ θὰ παρέλθῃ ὄχι ὀλίγος χρόνος. Θὰ φιλοδωρήσῃς τὸν ὑποβολέα, τοὺς ὑποκριτὰς, καὶ τὰς ὑποκριτρίας, καὶ ἐπὶ τέλους θὰ εὐδοκήσουν νὰ παραστήσωσι τὸ δρᾶμά σου.

— Θὰ εὐδοκήσουν ;

— Πῶς ; Μήπως περιμένεις καὶ ἀνταμοιβήν ;

— Καὶ ἔπειτα δὲν μᾶς μένει τίποτε ἄλλο ; ἠρώτησεν ὁ Βροῦτος σοβαρῶς.

— Δὲν ἠξεύρω καλὰ καλὰ, εἶπεν ὁ κὺρ-Γαβριὴλ ξύων τὴν κεφαλήν του. Ἐδῶ βλέπεις, δὲν ἐνθαρρύνουσι παρὰ πολὺ τὸ ἐθνικὸν θέατρον.

Οἷος δήποτε ἄλλος, πρὸ τῶν δυσχερειῶν τούτων, θὰ ἐφοβεῖτο καὶ θὰ ὑπεχώρει πρὸ τόσων ὀχληρῶν διατυπώσεων· ὁ Βροῦτος ὅμως δὲν ἐκλονίσθη· αἱ δυσχέρειαι τὸν ἐχαροποίουν.

Προκαταβάλλων ὀλίγα χρήματα, τὰ ὁποῖα τῷ ἐδάνεισεν ἡ Χελώνη, ἔλαβε παρά τινος ῥάπτου παλαιόν τι ἔνδυμα ἐπὶ πιστώσει.

Πᾶν ὅ,τι ὁ κὺρ Γαβριὴλ τῷ εἶχε προείπει ἦν ἀκριβές.

Ὁ διευθυντὴς τοῦ Fiorentini Πρεπιάνης ἐχασμᾶτο μᾶλλον ἢ ὡμίλει. Παρουσιάσθη εἰς τὸν κριτὴν θεολόγον, δὸν-Γαϊτάνον. Ἡ ὑπηρέτρια ἦτον ἑτοίμη νὰ τὸν ἀποπέμψῃ, ὅτε ὁλόκληρος στρατιὰ παιδίων ἤρχιζε νὰ φωνάζῃ·

— Εἰσέλθετε, κύριε, θὰ εἰδοποιήσωμεν τὸν θεῖον.

Ὁ Βροῦτος εἰσῆλθε. Μετὰ ἡμίσειαν ὥραν ἐνεφανίσθη ὁ δὸν-Γαϊτάνος. Ἔφερε δίοπτρα ἐπὶ τῆς ῥινός· εἶχε πρόσωπον στερούμενον πάσης ἐκφράσεως· ἠλίθιον μειδίαμα εἰς τὰ χείλη, κόμην μελανὴν καὶ λευκὸν ὑπογένειον, τοῦθ' ὅπερ ὁ Βροῦτος ἐξήγησε, σκεπτόμενος ὅτι τοῦ ἀγαθοῦ ἐκείνου ἀνθρώπου εἶχον ἐργασθῆ πλειότερον οἱ σιαγόνες ἢ ὁ νοῦς. Ὁ δὸν-Γαϊτάνος, ἀφ' οὗ πρότερον ἐχασμήθη, τὸν ἠρώτησεν εἰς τί ἠδύνατο νὰ τῷ χρησιμεύσῃ. Ὁ Βροῦτος τῷ ἔδειξε τὸ τετράδιον.

— Ἄ, πρόκειται περὶ δράματος;

— Μάλιστα, κύριε.

— Εἶνε κωμικόν ;

— Ὄχι, τραγῳδία.

— Θὰ ἦνε τῆς νέας σχολῆς βέβαια ! Καὶ καλεῖται ;

— Ἱπποκράτης.

— Καλά· ἀποθνήσκουν πολλοί ;

— Μία γυνὴ καὶ αὐτὴ ἐκ φθίσεως.

— Ἄ, ἡ φθίσις εἶνε νόσος ἀπηγορευμένη· εἶνε πολὺ τραγικὸν τέλος καὶ συγκινεῖ πολύ.

— Ἀλλ' αὐτὴ ἡ γυνὴ δὲν δύναται ν' ἀποθάνῃ παρὰ ἐκ φθίσεως.

— Τόσῳ χειρότερον, παιδί μου. Ἀποκρούω τὸ δρᾶμα. Εἶνε τὸ σύστημά μου καὶ διὰ τοῦτο ἴσα ἴσα ἐπαρασημοφορήθην.

— Αἴ τότε ἂς ἦνε φθισικὴ μέχρι τῆς τετάρτης πράξεως, κατὰ δὲ τὴν πέμπτην ἂς ἀποθάνῃ ἀπόπληκτος.

— Ἂ ἔτσι δά! εὖγε! Φαίνεται ὅτι εἶσαι πεπαιδευμένος καὶ ἔξυπνος νέος.

— Ἡ καλωσύνη σας ἐξοχώτατε.

— Μήπως μεταχειρίζεσαι εἰς τὸ δρᾶμα σου τὰς λέξεις *Θεός*, *ἐλευθερία*, *πατρίς*, *Ἰταλία*.

— Ὄχι, κύριε· μετεχειρίσθην πάντοτε τὰς λέξεις *ὕψιστος*, *κυβέρνησις*, *ἐπαρχία*, *Πελοπόννησος*. Συγχωρήσατε ἐὰν μοῦ ἐξέφυγε κἄπου ἡ λέξις eziandio (εἰσέτι).

— Διάγραψέ την. «Οὐ λήψει τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ». Γνωρίζεις τὸ δεκαήμερον;

— Βέβαια· ἀνέγνωσα χιλιάκις τὸν κὺρ Ἰωάννην.

— Τὸν ἅγιον Ἰωάννην θέλεις νὰ εἴπῃς, — προσέθεσεν ὀργίλως ὁ Δὸν Γαϊτάνος, ὅστις, ἀφηρημένος ὢν ἢ παρασυρόμενος ἐκ τῆς συνηθείας τῶν ἀναγνώσεών του, ἔλεγε *δεκαήμερον* ἀντὶ *δεκαλόγου* καὶ ἐξέλαβε τὸν Ἰωάννην Βοκάκιον ἀντὶ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου.

— Ποῖος ἅγιος Ἰωάννης;

— Ἔχεις δίκαιον, δὲν τὸ εἶπεν ὁ ἅγιος Ἰωάννης, ἀλλ' ὁ ἅγιος Ματθαῖος.

— Συγγνώμην, κύριε, δὲν ἤξευρα ὅτι ὁ ἅγιος Ματθαῖος εἶνε ὁ συγγραφεὺς τοῦ δεκαημέρου.

— Ἀρκεῖ, ἀρκεῖ, διέκοψεν ἀποτόμως ὁ κὺρ Γαϊτάνος. Καὶ ποῦ λαμβάνει χώραν ἡ σκηνή;

— Ἐν καφφενείῳ τινὶ τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν.

— Καὶ πῶς ὁμιλεῖ ὁ Ἱπποκράτης σας.

— Δι' ἀφορισμῶν.

— Ὑπάρχουν αἱ τρεῖς ἑνότητες;

— Λείπει ἡ τοῦ τόπου.

— Ὤ, καὶ αὐτὴ ἡ νέα σχολή σας! Καλὰ εἶπεν ὁ μαρκήσιος Πουότι ὅτι μετὰ τὰς κωμῳδίας τοῦ Αἰσχύλου, οἱ νεώτεροι δὲν παρήγαγον, εἰμὴ *κοροφέξαλα*.

— Τί θὰ εἰπῇ *κοροφέξαλα*; ἠρώτησε μετὰ παιδικῆς ἀφελείας ὁ Βροῦτος. Ὁ δὸν-Γαϊτάνος μὴ θεωρῶν ἀναγκαῖον νὰ ἀναπτύξῃ λεπτομερῶς τὸ νεολόγημά του ἠρκέσθη νὰ ἐρωτήσῃ·

— Ὑπάρχουν φαρμακίαι;

— Ὁ Ἱπποκράτης ἤθελε νὰ φαρμακευθῇ διὰ νιτρικοῦ ὀξέως ἀλλὰ σκεπτόμενος ὡριμώτερον μετέβαλε ἰδέαν.

— Καλά· ὑπάρχουν γυναῖκες;

— Μία καλόγρηα καί τινες ἄλλαι.

— Δὲν ὑπάρχουν ἀπαγωγαὶ, ἔρωτες, σκάνδαλα;

— Τίποτε ἀπὸ αὐτὰ κύριε.

— Καλὰ, ἐξηκολούθησεν ὁ δον-Γαϊτάνος. Ἐπειδὴ σήμερον οἱ ἄνθρωποι τρέχουσι μᾶλλον εἰς τὸ θέατρον ἢ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, πρέπει νὰ προσπαθήσωμεν νὰ προξενήσωμεν ἀηδίαν εἰς τοὺς θεατὰς, οἵτινες οὕτω δὲν θὰ συχνάζουν οὔτε εἰς τὴν μίαν οὔτε εἰς τὸ ἄλλο. Τοὐλάχιστον ὡς παρατηρεῖ ὀρθότατα ὁ δεσπότης, δὲν θὰ πράξωσιν ἁμαρτίας πνευματικάς. Τὸ θέατρον εἶνε σχολὴ διαφθορᾶς, καὶ πᾶσα καθολικὴ ἀποστολικὴ καὶ ῥωμαϊκὴ κυβέρνησις πρέπει νὰ κλείσῃ τὰς γεένας τοῦ Σατανᾶ, ἐὰν θέλῃ νὰ ἔχῃ ὑπηκόους εὐσεβεῖς.

— Μὴ ἀμφιβάλλετε περὶ τούτου.

— Ὑπάρχουσιν ὄργανα, κώδωνες, ἐκκλησίαι;

— Ναὶ, κύριε· ἡ ἐκκλησία τῆς ἁγίας Κλάρας, τῆς ὁποίας οἱ κώδωνες μόνον ἀκούονται ἐπὶ σκηνῆς ὅταν ὁ πρέσβυς τῆς Πρωσσίας νυμφεύεται τὴν κόρην τοῦ Ἱπποκράτους.

— Μονομαχίαι, ξενοδοχεῖα;

— Ναὶ, τὸ ξενοδοχεῖον τῆς Ῥώμης, ὅπου κάθηνται οἱ στρατιῶται τοῦ αὐτοκράτορος Δαρείου. Μονομαχίας ὅμως δὲν ἀναφέρω ἐπειδὴ ἡ κυβέρνησις τὰς ἀπαγορεύει.

— Εὖγε! Βλέπω ὅτι εἶσθε νέος ὀξύνους.

Ταῦτα δὲ λέγων, ὁ δον-Γαϊτάνος ἤνοιξε τὸ χειρόγραφον, ἐμέτρα τὰ φύλλα του, ἀναγινώσκων γραμμάς τινας ἐνιαχοῦ, καὶ ἐξηκολούθει ὁμιλῶν·

— Παρατηρῶ ἐν τῷ δράματι σας διάλογον πολὺ φυσικὸν, μεγάλην ἱστορικὴν ἀκρίβειαν, καὶ πιστὴν ἀπεικόνισιν τῶν ἠθῶν. Φαίνεται ὅτι ἐμελετήσατε ἐπισταμένως τὴν ἀρχαιότητα. Ἂν δὲν ἔλειπεν ἡ ἑνότης τοῦ τόπου! Διὰ τὴν ἔλλειψιν ταύτην ἔπρεπε νὰ ἀποκρούσω τὸ δρᾶμα, ἀλλὰ, χάρις εἰς τὴν ὑπόθεσιν, παραβλέπω καὶ τὸ ἐπιδοκιμάζω. Πηγαίνετε ἀλλ' ἐστὲ βέβαιος ὅτι θὰ σᾶς ἀποδοκιμάσωσιν ἐπειδὴ τὸ κοινὸν δὲν ἔχει αἴσθησιν τοῦ ὡραίου καὶ τοῦ καλοῦ.

— Νομίζετε ὅτι......

— Αἶ διάβολε, δὲν τὸ βλέπετε καὶ σεῖς; Τὸ κοινὸν ἐνθουσιάζεται μὲ τὰ δράματα τοῦ Βίκτωρος Οὐγγὼ καὶ τοῦ Σαιξπήρου καὶ κοιμᾶται μὲ τὰ δράματα τοῦ Βεντινιάνη καὶ τοῦ Καμπάνια.

Τὸ δρᾶμα τοῦ Βρούτου καὶ τοῦ κὺρ Γαβριὴλ ἐπεδοκιμάσθη καθ' ὁλοκληρίαν ὑπὸ τῶν κριτῶν.

Ὁ Βροῦτος παρουσίασεν αὐτὸ εἰς τὸν διευθυντὴν τοῦ θεάτρου. Ὁ Πρεπιάνης ἀπεπειράθη νὰ τὸ ἀναγνώσῃ καὶ τὸ ἔρριψε μακράν. Ὁ ἠθοποιὸς Μαρκιόνης εἰσελθὼν εὗρεν αὐτὸν ἔξω ἑαυτοῦ, νομίζοντα ὅτι ἤθελον νὰ τὸν ἐμπαίξωσι.

— Νὰ ἐμπαίξῃ ἐμέ, ἀνέκραξεν ὀργίλως, ἐμὲ ὅστις τριάκοντα ὅλα ἔτη ἀσχολοῦμαι εἰς τὰ θεατρικά; Θὰ ῥίψω εἰς τὸ πῦρ τὸ ἐλεεινὸν αὐτὸ τετράδιον καὶ θὰ πνίξω τὸν συγγραφέα του ἂν τολμήσῃ νὰ ἔλθῃ νὰ μάθῃ τὴν τύχην του.

Ὁ Μαρκιόνης ἔλαβε τὸ δρᾶμα κατ' οἶκον, τὸ ἀνέγνωσε καὶ αὐτὸς καὶ τὴν ἐπιοῦσαν ἐπανῆλθε φαιδρὸς παρὰ τῷ Πρεπιάνῃ. Ὁ μέγας ἠθοποιὸς εἶχε ἀνακαλύψει τι τὸ ὁποῖον καὶ οἱ συγγραφεῖς αὐτοὶ δὲν εἶχον ἐνοήσει.

— Φίλε μου, ἀνέκραξεν ὁ Μαρκιόνης περιχαρής, ἐνῷ εἰσήρχετο εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ Πρεπιάνη· εἶνε ἀριστούργημα!

— Πῶς, ἠρώτησεν ὁ Πρεπιάνης συνοφρυούμενος.

— Μάλιστα, μάλιστα, ἀριστούργημα· οἱ συγγραφεῖς, ἐν καλῇ τῇ πίστει γράφοντες δράμα, συνέθεσαν τὴν ἐκφραστικωτέραν σάτυραν τοῦ ῥωμαντισμοῦ.

— Φαίνεται, Μαρκιόνη, ὅτι ἔχεις πολλὴν διάθεσιν νὰ ἀστειευθῇς σήμερον.

— Μὰ τοὺς θεοὺς τοῦ Ὁμήρου, ὄχι· ὅπως καὶ ἐν Γαλλίᾳ, καὶ τὸ γνωρίζεις καλῶς, ἀνθεῖ καὶ παρ' ἡμῖν ἡ μεταξὺ κλασικῶν καὶ ῥωμαντικῶν συζήτησις. Τὸ πᾶν ἐξαρτᾶται λοιπὸν ἐκ τῆς στιγμιαίας ἀντιλήψεως τοῦ κοινοῦ, καὶ τῆς προσοχῆς τῶν ἠθοποιῶν κατὰ τὴν παράστασιν τοῦ ἔργου. Ἐὰν τὸ κοινὸν ἐννοήσῃ τὴν εἰρωνείαν, θὰ ἔχωμεν ἐπιτυχίαν φρενήρη· ἐὰν ὅμως λάβῃ τὸ πρᾶγμα ὑπὸ σοβαρὰν ἔποψιν, ἀποτυχίαν πρωτοφανῆ εἰς τὰ χρονικὰ τοῦ θεάτρου. . . . .

Ὁ Ἱπποκράτης παρεστάθη.

Τὸ θέατρον ἦτο πλῆρες· οἱ ἠθοποιοὶ ἐπέτυχον.

Περὶ νεαρᾶς τινος μάλιστα ὑποκριτρίας ἐμορφώθη εὐνοϊκωτάτη πεποίθησις, ἐλέγετο δὲ ὅτι ἦτο ἀδελφὴ ἐρωμένη, ἢ μελλόνυμφος ἑνὸς τῶν δύο συγγραφέων. Ἦτο μαθήτρια τῆς Τεσσάρη καὶ ἐκαλεῖτο Ἑλένη Μινούτολο, κατὰ τὸ θεατρικὸν πρόγραμμα. Ὁ Μαρκιότης ἔκρινε κάλλιστα. Οἱ συγγραφεῖς προσέφερον δρᾶμα, ἀλλ' οἱ θεαταὶ ἐχειροκρότουν κωμῳδίαν. Ἐπὶ τρεῖς ὥρας τοὺς κατεῖχεν ἄκρατος ἱλαρότης. Ὁ Βροῦτος καὶ ὁ δὸν-Γαϊτάνος, ἔκπληκτοι, συνεννοοῦντο διὰ τῶν βλεμμάτων. Οὐδὲν ἠδύναντο νὰ ἐννοήσωσιν. Ὁ τραγικὸς ἔλεος, ὁ ὁποῖος ἐνόμιζον ὅτι ἤθελε ἐρεθίσει τὸν δακρυφόρον ἀδένα, ἔθετε τοὐναντίον εἰς παλμικὴν κίνησιν τὸ διάφραγμα τῆς κοιλίας.

Δὲν ἀναλύομεν τὸ δραματικὸν τοῦτο προϊόν, τὸ ὁποῖον μετὰ τοσούτου ζωηροῦ ἐνδιαφέροντος ὑπεδέξατο ἡ ἐποχὴ ἐκείνη, ἡ ὁποία ἄλλως τε ἦτο τοσοῦτον αὐστηρὰ διὰ τὰ πνευματικὰ ἔργα.

Ὅτε οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Πρωσσίας παρουσιάσθησαν εἰς τὸν Ἱπποκράτην, ὅστις εὐχαρίστως ἔπινε τὸν καφφέ του καὶ ἀνεγίνωσκεν ἐφημερίδα ἐν καφφενείῳ τινι τῶν Ἀθηνῶν, τοῖς προσέφερε σιγάρα τῆς Ἀβάνας. Οἱ ἀπεσταλμένοι ἤρχοντο νὰ ἱκετεύσωσι τὸν μέγαν ἰατρὸν νὰ ἐμβολιάσῃ τὰς Πρωσσίδας χορευτρίας. Οὗτος δὲ τοῖς λέγει.

— «Ἔχω ἀρκετὰς τοιούτου εἴδους ἀπασχολήσεις μὲ τὰς χορευτρίας τῆς πατρίδος μου, τὰς ὁποίας διακρίνει καὶ πλειότερον κάλλος. Κάτω οἱ ξένοι!»

Τὸ θέατρον ἦτο ἀνάστατον ἐκ τῶν ἐπευφημιῶν· οἱ δύο συγγραφεῖς ἐκλήθησαν ἐπὶ σκηνῆς.

Γενικαὶ ἐπευφημίαι συνώδευσαν τὴν λέξιν «Ἄθλιε,» δι' ἧς ἐφιλοδώρησε τὸν ἐραστὴν τῆς κόρης ὁ ἀντίπαλός του, ὡς καὶ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Καμποβάσσου ὑπαστυνόμου ὅστις ἐμποδίζει τὴν μελετωμένην μονομαχίαν των.

Ἡ αὐτὴ ἐνθουσιώδης ὑποδοχὴ παρηκολούθησε καὶ τὴν σκηνὴν καθ' ἣν τίς οἶδε πῶς, οἱ δύο ἀντερασταὶ ἀνεγνώρισαν ὅτι ἦσαν ἀδελφοί.

Ἐν ἑνὶ λόγῳ αἱ ἐπευφημίαι ὑπῆρξαν ἀδιάκοποι, καὶ τὸ ᾆσμα τῆς Ἑλένος ἐπανελήφθη, ἐνθουσιάσαν τὸ θέατρον σύμπαν.

Οἱ συγγραφεῖς δὲν ἠδύναντο νὰ συνέλθωσιν ἐκ τῆς ἐκπλήξεως ἣν διήγειρεν αὐτοῖς ἡ ἀπροσδόκητος αὕτη ἐπιτυχία.

Οἱ τῆς κλασικῆς σχολῆς κριτικοὶ ἠρνήθησαν τὰς ἀρετὰς τοῦ δράματος. Ὁ Βροῦτος ὡς ἐκ τούτου ἔπεμψε τοὺς μάρτυράς του εἰς ἐφημεριδογράφον, ὅστις ἀπεποιήθη τὴν μονομαχίαν, ἰσχυριζόμενος ὅτι ἐδικαιοῦτο νὰ φρονῇ ὅτι ἡ θυγάτηρ τοῦ Ἱπποκράτους δὲν ἔπρεπε νὰ ἔχῃ κρινολῖνον. Ἀλλ' ὁ Βροῦτος τῷ ἐφιλοδώρησε ῥαπίσματα, ὁποίων ἠξιώθη καὶ ἄλλος κριτικὸς παραδεχόμενος ὅτι κατὰ τὴν μεμακρυσμένην ἐκείνην ἐποχὴν δὲν ὑπῆρχον τηλεβόλα, καὶ ἐξήρθωσε τὴν σιαγόνα τρίτου, ὅστις τὰ πάντα εἶχεν εὕρει ἄριστα, ἐκτὸς ὅτι ὁ Ἱπποκράτης δὲν ὡμίλει Ἑλληνιστί.

Ἡ ἀστυνομία παρενέβη καὶ ὁ Βροῦτος ἐφυλακίσθη.

Ἡ Ἑλένη Μινούτολο, δὲν ἐνόησεν ὅτι ὁ Βροῦτος εἶχε γράψει τὸ ἀριστούργημα τοῦτο μόνον καὶ μόνον δι' αὐτήν, καὶ ἑπομένως ὅτι τῷ ὤφειλε τὴν εἴσοδόν της εἰς τὴν σκηνήν.

Ἐκ τῆς φυλακῆς ἐκείνης ὁ δυστυχὴς Βροῦτος μόλις μετὰ εἴκοσι πέντε ἡμέρας ἠδυνήθη νὰ ἐξέλθῃ μετ' ἀγωνιώδεις προσπαθείας τοῦ ἀρχιεπισκόπου, τοῦ ἐφημερίου καὶ τοῦ κὺρ-Νῶε. Ἐν αὐτῇ ἀνεφάνη ἡ πρώτη ῥυτὶς τοῦ προσώπου του.

. . . .

Τὴν ἐπιοῦσαν τῆς παραστάσεως ἔκρουσε τὴν θύραν τῆς Ἑλένης ἀπεχθὴς μέγαιρα, φέρουσα ἐπιστολὴν τοῦ Μαρκησίου δὲ Βιάνο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Η ΜΕΤΑΝΟΙΑ ΤΟΥ ΜΕΘΥΣΟΥ

Ἡ ἐπιτυχία τοῦ Βρούτου δὲν ηὐχαρίστησε τὸν θεῖόν του· μαθὼν ὅτι ὁ ἀνεψιός του δὲν ἐφοίτα εἰς τὸ πανεπιστήμιον καὶ τὰ νοσοκομεῖα, ἀλλὰ συναναστρέφετο μετὰ φαύλων καὶ ὀκνηρῶν νεανιῶν, ἀπεφάσισε νὰ τὸν ἀποστείλῃ πάλιν εἰς Μολιτέρνον. Ὁ Βροῦτος ἀπελογήθη, παρεκάλεσε καὶ ὑπεσχέθη νὰ διορθωθῇ. Ὁ κὺρ Νῶε ἐνέδωκε καὶ τὸν συνεχώρησεν, ἀφοῦ προηγουμένως ἔλαβε τὸν λόγον του ὅτι εἰς τὸ ἑξῆς θὰ ἐπιδοθῇ ἐντελῶς εἰς τὴν σπουδὴν τῆς ἰατρικῆς.

— Ναί, εἶπεν ὁ Βροῦτος, ἀλλ' ὑπὸ δύο ἀπαρχιτήτους ὅρους

— Ἄ ! διαπραγματευόμεθα. Καλά, ἂς ἀκούσωμεν τοὺς ὅρους.

— Πρῶτον νὰ μοὶ δώσητε τὰ ἀναγκαιοῦντα χρήματα διὰ τὴν ἀπόκτησιν τοῦ πτυχίου τῆς ἰατρικῆς.

Ὁ κὺρ Νῶε ἐστέναξε βαθέως ἀλλὰ δὲν ἀπήντησε.

— Δεύτερον, ἐξηκολούθησεν ὁ Βροῦτος, νὰ μοῦ ἐξασφαλίσητε πελατείαν.

— Ὅσον δι' αὐτά, ὁ Θεὸς βοηθός· ἀπήντησεν ὁ κὺρ Νῶε.

Καὶ ἔδωκε τὰ χρήματα.

Τοῦ Βρούτου τὰ ἐνδύματα εἶχον ἐκτεθῇ εἰς χλευασμούς. Ὡς ἠσθάνθη ἐν τῷ θυλακίῳ βάρος ἱκανὸν ταλλήρων, ὡς πρώτη ἰδέα τῷ ἐπῆλθε ν' ἀγοράσῃ κομψοτέραν ἐσθῆτα. Ἀπέκρουσεν ὅμως τὸν πειρασμόν, ἤ, κάλλιον εἰπεῖν, ἔκαμε σύμβασιν μετ' αὐτοῦ, ἠγόρασε δηλ. ἓν ζεῦγος πτερνιστήρων κιτρίνας χειρίδας καὶ μαστίγιον μὲ ἀργυρᾶν ἐπιλαβίδα. Αὐτὰ ὅμως ὑπῆρξαν ἡ αἰτία τοῦ ὀλέθρου του.

Οἱ πτερνιστῆρες κατέστησαν καταφανεστέραν τὴν ἀθλιότητα τῶν ὑποδημάτων του· ἠγόρασε λοιπὸν ἄλλα κομψὰ καὶ ἐστιλβωμένα. Ἀλλὰ τὰ ὑποδήματα ἐφώναζον κατὰ τοῦ πεπαλαιωμένου πανταλονίου του, καὶ ὁ Βροῦτος ἠναγκάσθη ν' ἀγοράσῃ ἄλλο καινουργές. Τὸ νέον πανταλόνιον ἐπανεστάτησε κατὰ τοῦ περιβοήτου πολυχρώμου περιστηθίου του, καὶ νέον περιστήθιον ἐκ μαύρου πικὲ τὸ ἀντικατέστησε. Τὸ περιστήθιον ὅμως δὲν ἠθέλησε νὰ συμφιλιωθῇ μὲ ἐπενδύτην δεικνύοντα τοὺς ὀδόντας ὡς γηραιὰ Ἀγγλὶς Μίς· ἐδέησε λοιπὸν ὁ Βροῦτος νὰ προμηθευθῇ μέλανα ἐπενδύτην καταλληλότερον. Μετὰ ταῦτα, ἠδύνατο νὰ παραλείψῃ ὡραῖον περιλαίμιον καὶ νέον πῖλον ;

Ἐν ἑνὶ λόγῳ, τὰ χρήματα τοῦ διπλώματος μετεβιβάσθησαν σχεδὸν ὅλα εἰς τὰ θυλάκια τῶν ἐμπόρων, καὶ ὁ Βροῦτος, ἐγκαυχώμενος εἶπε·

— Θὰ ἴδωμεν εἰς τί θὰ ἀπολήξωσιν ὅλ' αὐτά.

Τῷ ἔμειναν εἰσέτι τάλληρά τινα. Ἠγόρασε μίαν σιγαροθήκην διὰ τὸν

ἑαυτόν του, μίαν ῥάβδον διὰ τὸν θεῖόν του, ἓν ῥινόμακτρον διὰ τὴν Χελώνην, ἔδωκεν ἓν πεντόφραγκον εἰς πτωχόν τινα, συνέπιεν εἰς τὸ οἰνοπωλεῖον μὲ τὸν κὺρ Γαβριὴλ καὶ ἐπέστρεψεν οἴκαδε ἔχων τὰ θυλάκια τοῦ νέου πανταλονίου του ξηρὰ ὡς ἡ Ἐρυθρὰ θάλασσα καθ' ἣν στιγμὴν οἱ Ἑβραῖοι ἀπεφάσισαν νὰ τὴν διαβῶσιν.

Εἶνε ἀδύνατον νὰ παραστήσῃ τις τὴν ἔκπληξιν καὶ τὸν φόβον τοῦ προσώπου τοῦ κὺρ Νῶε, ὅταν εἶδε τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ ἀνεψιοῦ του. Ἐνόησεν ἀμέσως τὴν τύχην τῶν χρημάτων του. Αἱ τρίχες του ὠρθώθησαν ἐκ φρίκης καὶ ὁ δυστυχὴς οὐδεμίαν κατώρθωσε νὰ εὕρῃ ἔκφρασιν ἵνα ἐκδηλώσῃ τὴν ἀγανάκτησίν του. Ὁ δὲ Βροῦτος, πλησιάσας αὐτὸν θωπευτικῶς τῷ εἶπε μετὰ σοβαρότητος·

— Ἀγαπητέ μοι θεῖε, δότε μοι τὴν εὐχήν σας· ὑπανδρεύομαι.

Ἅμα τῇ ἀπροσδοκήτῳ ταύτῃ εἰδήσει ὁ κὺρ Νῶε ἐπήδησεν εἰς τὸν λαιμὸν τοῦ Βρούτου καὶ θὰ τὸν ἐστραγκάλιζεν ἐὰν οὗτος δὲν τὸν ἐλάμβανεν ἡσύχως ἐκ τῶν χειρῶν, ἀναγκάζων αὐτὸν νὰ καθήσῃ.

— Χελώνη, εἶπεν, ἕνα ποτῆρι νερὸ διὰ τὸν θεῖον.

— Τὰ χρήματα; ἠρώτησεν ὁ νεωκόρος μετὰ φωνῆς σπασμωδικῆς.

— Τὰ χρήματα! Τί χρήματα; Ἃ τὰ ἰδικά σας. . . . . . . Errupit, excessit, evasit, λέγει ὁ Κικέρων· defluere extemplo γράφει ὁ Πλαῦτος.

Ἡ ὀργή, ἡ ἀγανάκτησις, ἡ λήθη, ὀλίγου δεῖν ἔπνιγον τὸν κὺρ Νῶε.

Οἱ ὀφθαλμοί του ἐπληρώθησαν αἵματος καὶ χολῆς.

— Ἔξω τοῦ σπητιοῦ μου, ἀσεβέστατε, κλέπτα, σπάταλε, ἐφώναζεν. Ὁ ἱδρὼς τοῦ προσώπου μου, αἱ οἰκονομίαι μου, ὁ καρπὸς τεσσαράκοντα ἐτῶν λιτανειῶν καὶ δεήσεων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ νὰ καταστραφῇ ἐντὸς ὀλίγων λεπτῶν παρ' ἑνὸς ἀθλίου! ἔξω, ἔξω, σκύλε, νὰ μὴ σὲ ἰδοῦν πλέον τὰ μάτιά μου ἢ δὲν ἠξεύρω τί θὰ γείνῃ.

— Θεῖέ μου, sanum externuat ire, λέγει ἡ σχολὴ τοῦ Σαλέρνου, ἀπήντησεν ὁ Βροῦτος μετ' ἀγγελικῆς γλυκύτητος σταυρόνων τὰς χεῖρας ἐπὶ τοῦ στήθους.

— Ἔξω λοιπόν, ζῶον, ἐξηκολούθει φωνάζων ὁ κὺρ Νῶε, περιστρεφόμενος ἐπὶ τοῦ καθίσματος καὶ κτυπῶν τοὺς πόδας.

— Μὰ ποῦ θέλετε νὰ ὑπάγω ἐπὶ τέλους; νὰ γίνω Τοῦρκος;

— Πήγαινε νὰ γείνῃς δήμιος, διότι εἶσαι ἤδη ἄξιος τῆς ἀγχόνης. Νὰ μὲ κλέπτῃς τόσον ἀναιδῶς!

— Χελώνη, εἶπεν ὁ Βροῦτος, ἓν ἄλλο ποτῆρι νερὸ τοῦ θείου. Ἄφησε τὰς προσευχάς σου καὶ φέρε τὴν εἰρήνην μεταξὺ τοῦ Κρέοντος καὶ τοῦ Οἰδίποδος, Χελώνη.

Ὁ κὺρ Νῶε ἐξεπλήσσετο διὰ τὴν τόσην ψυχραιμίαν καὶ ἀναισχυντίαν τοῦ ἀνεψιοῦ του. Δὲν ἀπήντησε πλέον, ἀλλ' οἱ σπασμοὶ τοῦ προσώπου του ὡμίλουν ἀντ' αὐτοῦ.

Ὁ Βροῦτος τότε καθήσας πλησίον αὐτοῦ εἶπε·

— Καὶ τώρα ἂς ὁμιλήσωμεν ὀλίγον.

Ὁ κὺρ Νῶε, τὸν ἐθεώρει διὰ κεραυνοβόλων βλεμμάτων σιωπῶν· ὁ δὲ Βροῦτος ἐξηκολούθησε·

— Προσέχετε τώρα κὺρ Νῶε, διότι δὲν ὁμιλῶ πλέον ἐγώ, ἀλλ' ἡ αὐτοῦ σεβασμιότης ὁ καρδινάλιος τῆς Νεαπόλεως· αὐτὸς σᾶς ἐρωτᾷ.

— «Κὺρ Νῶε, ἔχετε ἄλλον ἀνεψιὸν ἀπὸ τὸν ὡραῖον τοῦτον νεανίαν;

— «Ὄχι σεβασμιώτατε.

— «Ἠξεύρετε, κὺρ Νῶε, ὅτι μοὶ φαίνεται νέος, ὅλος πνεῦμα καὶ μετριοφροσύνη παρέχων χρυσᾶς ἐλπίδας διὰ τὸ μέλλον;

— «Εὐχαριστῶ ταπεινῶς τὴν σεβασμιότητά σας, διὰ τὴν καλήν της αὐτὴν ἰδέαν.

— «Κὺρ Νῶε σεῖς εἶσθε γέρων.

— «Δυστυχῶς σεβασμιώτατε....

— «Δὲν εἶσθε πλούσιος, κὺρ Νῶε.

— «Πτωχότατος ὡς καλόγηρος, ἐξοχώτατε.

— «Δὲν δύνασθε ἐπὶ πολὺν ἀκόμη καιρὸν νὰ διάγητε τὸν ἀγωνιώδη τοῦτον βίον, ἐγειρόμενος εἰς τὰς πέντε τῆς πρωΐας, ψάλλων λιτανείας, σαρόνων τὴν ἐκκλησίαν, κρούων τοὺς κώδωνας, ὑπηρετῶν τὸν ἐφημέριον καὶ τὴν οἰκονόμον του, περιπλανώμενος καὶ ἀναπνέων τὸ πλεῖστον τῆς ἡμέρας τὴν ψυχρὰν καὶ δυσώδη ἀτμοσφαῖραν τῆς ἐκκλησίας μας.

— «Ἡ σεβασμιότης σας ὁμιλεῖ ὡς ὁ Θεὸς τοῦ Ἀβραὰμ καὶ τοῦ Ἰακώβ.

— «Ἔχετε ἀνάγκην ἀπὸ κανένα ὅστις νὰ φροντίσῃ περὶ τοῦ γήρατός σας κὺρ Νῶε;

— «Βεβαίως, σεβασμιώτατε.

— «Καὶ αὐτὸς βεβαίως θὰ ἦνε ὁ ἀνεψιός σας;

— «Δὲν ἀμφιβάλλω διόλου, σεβασμιώτατε· ὁ ἀνεψιός μου ἔχει ἀγαθὴν καρδίαν καὶ εὐγενῆ αἰσθήματα.

— «Πρέπει λοιπὸν νὰ τῷ εὕρητε τέχνην τινα ἢ ἐπιστήμην, νὰ τὸν καταστήσητε ἐν ἑνὶ λόγῳ ὠφέλιμον καὶ εἰς τὸν ἑαυτόν του καὶ εἰς τοὺς ἄλλους.

— «Σπουδάζει ἰατρικήν, σεβασμιώτατε.

— «Καλά· ἂν καὶ ὁ ἰατρὸς εἶνε συνήθως περιττόν τι πρᾶγμα, ὅπως σχεδὸν πάντοτε εἶνε ἀσεβής.

— «Ἡ σεβασμιότης σας ὁμιλεῖ ὡς ὁ σοφὸς Σολομών.

— «Σκεφθῆτε δέ, κὺρ Νῶε, ὅτι ὁ ἰατρὸς πρέπει νὰ ἔχῃ ἀσθενεῖς.

— «Εἶμαι εἰς τὰς διαταγὰς τῆς σεβασμιότητός σας.

— «Ἔχει καλῶς, ἀλλὰ φίλτατε, κὺρ Νῶε πρέπει ὅλοι οἱ ἀσθενεῖς νὰ θεραπευθῶσι ἀπὸ τὸν ἀνεψιόν σας.

— «Αἴ, ἐξοχώτατε, ἡ θεία πρόνοια καὶ ὁ ἐφημέριος θὰ μᾶς βοηθήσῃ.

—«Καλὰ κὺρ Νῶε, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ λογαριάζωμεν μόνην τὴν θείαν πρόνοιαν, ἡ ὁποία ἔχει τόσας καὶ τόσας φροντίδας καὶ μάλιστα εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην, καθ' ἣν οἱ καρβονάροι ἀνεστάτωσαν ὅλον τὸν κόσμον.

— «Τὸ αὐτὸ λέγω καὶ ἐγώ, σεβασμιώτατε.

— «Λοιπὸν διὰ νὰ ἔχῃ τις ἀσθενεῖς πρέπει νὰ ἐμπνέῃ ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς πελάτας του.

— «Ὁμιλεῖτε ὡς εὐαγγέλιον, σεβασμιώτατε.

— «Τώρα, φίλτατε κὺρ Νῶε, πῶς θέλετε οἱ καλοπληρωταὶ πελάται οἵτινες εἶνε καὶ σπανιώτατοι, νὰ ἐκτιμήσωσιν ἕνα νεανίαν ὅστις φαίνεται ὡς ἀπόμαχος κλητήρ, μὲ ὑποκάμισσον λερὸν καὶ πρόστιχον καὶ ἔνδυμα ἔχον ἀξίαν ἀρχαιολογικήν;

— «Ἀλήθεια, ἐξοχώτατε.

— «Κὺρ Νῶε, ἡ πτωχεία εἶνε μισητή· οἱ πλούσιοι τὴν ἀποφεύγουσιν. Ὁ ἀνεψιός σας λοιπόν, μὲ τὴν προκατακλυσμιαίαν του ἐνδυμασίαν οὐδέποτε θὰ ἔχῃ προθύμους πελάτας.

— «Ἀλλ' ἐξοχώτατε, ἡμεῖς εἴμεθα πτωχοί.

— «Τόσῳ μᾶλλον κὺρ Νῶε, πρέπει νὰ τὸ κρύψητε. Εἰς τὸν Ῥοτσίλδ ἐπιτρέπεται νὰ φορέσῃ σχισμένον ἐπανωφόριον,καὶ μάλιστα εἶνε τιμή του· ἀλλὰ διὰ τὸν Βροῦτον δυστυχία. Ἀντὶ νὰ εὕρῃ πελάτας, θὰ ἔχῃ, χωρὶς περὶ τούτου νὰ ἦνε βέβαιος, ἀνθρώπους οἵτινες ἐξ οἴκτου θὰ τὸν ἐλεῶσι· καὶ νὰ δυσπιστῆτε,πάντοτε κὺρ Νῶε, πρὸς τοὺς ἐλεήμονας, διότι σπάνιοι εἶνε οἱ πράττοντες τοῦτο ἐξ αἰσθήματος.

— «Τί πρόκειται λοιπὸν νὰ γείνῃ σεβασμιώτατε;

— «Νὰ φανῆτε πλούσιοι καὶ νὰ ἦσθε μετριόφρονες· νὰ φανῆτε ἰσχυροὶ καὶ νὰ ἦσθε φιλάνθρωποι· νὰ φανῆτε σοφοὶ καὶ νὰ μὴ κάμετε κατάχρησιν.

— «Ἀλλά, σεβασμιώτατε. . . . .»

—Αἴ, ἀρκεῖ, ἀρκεῖ· διέκοψε τότε ὁ κὺρ Νῶε αὐτός, ὀλίγον ἡσυχώτερος· παρέστησας τὴν σεβασμιότητά του νὰ ὁμιλῇ ὡς δικηγόρος καὶ ἐμὲ ὡς καλόγηρος, ἀλλ' ἀπατᾶσαι, ἀπατᾶσαι πολύ, σοὶ τὸ λέγω ἐγώ· ὅλα αὐτὰ εἶνε ἐφεύρεσις ἰδική σου ἀχρεῖε. Θέλεις νὰ μὲ ἀπατήσῃς πάλιν διὰ νὰ μοῦ ἀφαρπάσῃς νέα τάλληρα, ἀλλὰ κάμνεις τοὺς λογαριασμοὺς χωρὶς τὸν οἰκοκύρην.

— Λογαριάζω ὅτι θὰ πληρώσητε τὸ πτυχίον μου ἰδοὺ τὸ πᾶν.

— Ποτέ.

— Δὲν τὸ πιστεύω, θεῖέ μου, δὲν ἔχετε τὴν φλέβα τῆς κακίας.

Τὴν ἐπαύριον ὁ κὺρ Νῶε κατέβαλε μόνος τὰ διὰ τὸ δίπλωμα τοῦ Βρούτου χρήματα.

Τέσσαρες μῆνες παρῆλθον ἵνα ἀποδειχθῇ ὅτι ὁ Βροῦτος ἦτο υἱὸς τοῦ κὺρ Ζούγκου καὶ τῆς κυρᾶς Φρόσως, ὅτι ἦτο πιστὸς ὑπήκοος καὶ εὐσεβὴς

χριστιανὸς, ὅτι ἐσύχναζεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν πᾶσαν κυριακὴν καὶ τὰς λοιπὰς ἑορτασίμους ἡμέρας, ὅτι ἐξωμολογεῖτο καὶ ἐκοινώνει, ὅτι δὲν ἔτρωγε κρέας τὴν Παρασκευὴν καὶ τὸ σάββατον, ὅτι οὐδένα εἶχε φονεύσει, οὐδέποτε συνωμότησε κατὰ τοῦ βασιλέως, οὐδ' ἀνέγνωσε ἀπηγορευμένα βιβλία, οὐδέποτε εἶχε συναποτελέσει μέρος φιλελευθέρων ἑταιριῶν . . . Ἐπὶ τέλους ἔγεινε δεκτὸς εἰς τὰς ἐξετάσεις.

Ἀλλὰ χωρὶς ποτὲ νὰ μελετήσῃ πεπροικισμένος δι' ἰσχυρᾶς μνήμης κατώρθωσεν ἐκ μόνον τῶν παραδόσεων τοῦ εὐφραδοῦς καθηγητοῦ του Κοζεντίνη νὰ γείνῃ ἐπιστήμων χωρὶς καὶ αὐτὸς νὰ τὸ ἐννοήσῃ, καὶ νὰ γείνῃ περισσότερον ἐπιστήμων ἀπὸ τοὺς ἐξεταστάς του.

Ὥστε ἔλαβε τὸ πτυχίον του.

Τὸ πτυχίον εἶνε διὰ τὸν φοιτητὴν ὅτι ὁ σύζυγος διὰ τὴν κόρην· ἡ φιλοδοξία τοῦ βίου του, ἡ ἐλπὶς ἐν ἐγρηγόρσει, τὸ διηνεκὲς ὄνειρον, τὸ συνταράσσον τὸν ὕπνον του, πρὶν ἢ τὸ λάβῃ· κατόπιν..... ἓν τίποτε.

Δ. Φραβασίλης

Η ΦΥΣΙΚΗ ΚΑΤ' ΟΙΚΟΝ

ΔΥΝΑΜΕΙΣ—ΒΑΡΥΤΗΣ—ΚΕΝΤΡΟΝ ΒΑΡΟΥΣ—ΙΣΟΡΡΟΠΙΑ

Ὅταν ἐπί τινος σώματος ἠρεμοῦντος καὶ τοῦ ὁποίου ἡ κίνησις ὑπ' οὐδεμιᾶς αἰτίας κωλύεται, ἐφαρμόσωμεν δύναμίν τινα τὸ σῶμα τοῦτο θέλει κινηθῇ κατὰ τὴν διεύθυνσιν καθ' ἣν ἐνεργεῖ ἡ δύναμις αὕτη. Ἂν ἀντὶ μιᾶς δυνάμεως ἐφαρμόσωμεν ἐπὶ τοῦ ἐν λόγῳ σώματος δύο δυνάμεις ἴσας καὶ ἐνεργούσας κατ' ἀντιθέτους διευθύνσεις, τὸ σῶμα θέλει μείνει ἀκίνητον· οὕτως ἂν ζεύξωμεν π. χ. ὄπισθεν καὶ ἔμπροσθεν ἁμάξης τινὸς ἀνὰ ἕνα ἵππον, ἑκάτερον ἰσοδύναμον πρὸς τὸν ἕτερον, καὶ ἕλκοντας μετὰ τῆς αὐτῆς ἐντάσεως ἡ ἅμαξα θέλει μείνει ἀκίνητος δηλ. θέλει *ἰσορροπεῖ*. Ἂν ἡ ἑτέρα τῶν δύο ἐν λόγῳ δυνάμεων εἶναι μεγαλειτέρα ἤτοι ἐντατικωτέρα, ἢ, προκειμένου περὶ τῆς ἁμάξης, ὁ ἕτερος τῶν ἵππων εἶναι ἰσχυρότερος τότε τὸ σῶμα ἢ ἡ ἅμαξα θέλει κινηθῇ κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῆς μεγαλειτέρας δυνάμεως, ἢ τοῦ ἰσχυροτέρου ἵππου. Εἶναι δὲ φανερὸν ὅτι μέρος τῆς μεγαλειτέρας δυνάμεως ἐξουδετεροῦται ὑπὸ τῆς μικροτέρας, ἤτοι ἀσθενεστέρας δυνάμεως. Ἀντὶ δὲ τῶν δύο τούτων δυνάμεων δυνάμεθα ν' ἀντικαταστήσωμεν ἑτέραν δύναμιν ἐνεργοῦσαν κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῆς ἰσχυροτέρας δυνάμεως καὶ ἴσην πρὸς τὴν διαφορὰν τῶν ἐντάσεων τῶν δύο δυνάμεων. Ἡ δύναμις αὕτη ὀνομάζεται *συνισταμένη* τῶν δύο ὑπ' αὐτῆς ἀντικαθισταμένων δυνάμεων. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον δυνάμεθα ν' ἀντικαταστήσωμεν ἀντὶ δύο δυνάμεων ἐνεργουσῶν οὐχὶ ἀντιθέτως πρὸς ἀλλήλας, ἀλλὰ κατὰ διευθύνσεις ἀπο-

τελούσας γωνίαν τινά, ἑτέραν τινὰ δύναμιν ἔχουσαν μέσην τινὰ διεύθυνσιν τῆς ὁποίας ἡ ἔντασις πλησιάζει πρὸς τὸ ἄθροισμα τῶν ἐντάσεων τῶν δύο δυνάμεων καθ' ὅσον αἱ διευθύνσεις τῶν δύο δυνάμεων εἶναι μᾶλλον παράλληλοι. Ἂν αἱ δύο δυνάμεις αἱ ἐπενεργοῦσαι ἐπὶ σώματος τινὸς εἶναι παράλληλοι καὶ ἐνεργῶσι κατὰ τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν, τότε ἡ συνιςαμένη αὐτῶν εἶναι ἴση πρὸς τὸ ἄθροισμά των καὶ ἐνεργεῖ κατὰ τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν. Ἀντὶ π. χ. δύο μικρῶν καὶ ἀσθενῶν ἵππων ἐζευγμένων εἰς ἅμαξάν τινα καὶ συρόντων αὐτὴν πρὸς τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν δυνάμεθα νὰ ζεύξωμεν ἕνα ἵππον ἰσχυρὸν τοῦ ὁποίου ἡ ἰσχὺς ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ ἄθροισμα τῆς τῶν δύο ἀσθενῶν, τὸ δ' ἀποτέλεσμα θὰ ἦναι τὸ αὐτό. Ἀλλ' ὁ ἰσχυρὸς ἵππος δὲν πρέπει νὰ ζευχθῇ εἰς τὴν θέσιν ἑνὸς ἐκ τῶν ἀσθενῶν ἵππων, ἀλλὰ ζευγνύεται καὶ σύρει τὴν ἅμαξαν ἐκ τοῦ μέσου τοῦ προσθίου μέρους αὐτῆς. Δὲν εἶναι ἀδιάφορον τὸ σημεῖον τοῦ σώματος εἰς ὃ ἐπενεργεῖ ἀπ' εὐθείας δύναμίς τις ἤτοι *τὸ σημεῖον τῆς ἐφαρμογῆς τῆς δυνάμεως*, ἀλλὰ δέον νὰ ὁρίζεται ἀκριβῶς, ὅπως ὁρισθῇ ἀκριβῶς καὶ ἡ ἐνέργεια τῆς δυνάμεως ἐπὶ σώματός τινος.

Ὅ,τι μέχρι τοῦδε εἴπομεν περὶ δύο δυνάμεων καὶ τῆς συνισταμένης αὐτῶν, ἰσχύει καὶ προκειμένου περὶ πολλῶν δυνάμεων. Καὶ ἀληθῶς ἂν δυνάμεθα ν' ἀντικαταστήσωμεν δύο δυνάμεις διὰ μιᾶς μόνης παραγούσης τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα ὡς καὶ αἱ δύο ἀρχικαὶ δυνάμεις, δυνάμεθα ν' ἀντικαταστήσωμεν καὶ πολλὰς δυνάμεις διὰ μιᾶς μόνης ὀνομαζομένης ἐπίσης συνισταμένης αὐτῶν καὶ παραγούσης τὸ αὐτὸ ὡς αἱ πολλαὶ δυνάμεις ἀποτέλεσμα. Διότι ἐκ τῶν πολλῶν δυνάμεων ἀνὰ δύο δύνανται ν' ἀντικατασταθῶσι διὰ μιᾶς δυνάμεως καὶ οὕτως ὁ ἀριθμὸς τῶν δυνάμεων ἐλαττοῦται κατὰ τὸ ἥμισυ, πάλιν δὲ ἀνὰ δύο ἐκ τῶν δυνάμεων τούτων δύνανται ν' ἀντικατασταθῶσι διὰ μιᾶς δυνάμεως, καὶ οὕτω δυνάμεθα νὰ φθάσωμεν εἰς μίαν δύναμιν, ἥτις εἶναι ἡ *συνισταμένη* πασῶν τῶν ἀρχικῶν δυνάμεων.

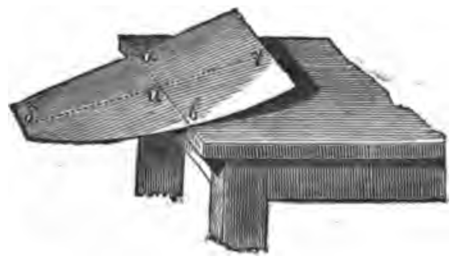
Ὅταν ἐπὶ σώματός τινος ἐνεργῶσι πολλαὶ παράλληλοι καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν δυνάμεις ἡ συνισταμένη εἶναι ἴση πρὸς τὸ ἄθροισμα τῶν δυνάμεων αὐτῶν καὶ ἔχει διεύθυνσιν τὴν αὐτὴν πρὸς τὴν τῶν συνιστασῶν αὐτὴν δυνάμεων.

Γνωστὸν τοῖς πᾶσιν εἶναι ὅτι ἂν ἀφήσωμεν σῶμά τι ἐλεύθερον θέλει κινηθῇ πρὸς τὴν γῆν καὶ θέλει καταπέσει ἐπ' αὐτῆς. Ἡ κίνησις αὕτη παράγεται βεβαίως ὑπὸ δυνάμεώς τινος διότι οὐδὲν σῶμα κινεῖται ἢ ἡ κίνησις αὐτοῦ μεταβάλλεται ἢ μηδενίζεται ἂν μὴ ἐπενεργήσῃ ἐπ' αὐτοῦ δύναμίς τις. Ἡ δύναμις ἥτις παράγει τὴν πρὸς τὴν γῆν κίνησιν τῶν σωμάτων εἶναι ἡ ἕλξις τῆς γῆς ἥτις ὀνομάζεται *βαρύτης*. Ἡ ἕλξις ὅμως τῆς γῆς ἤτοι ἡ βαρύτης δὲν ἐπενεργεῖ ἐφ' ἑνὸς σημείου τῶν σωμάτων, ἐνεργεῖ ἐφ' ὅλων τῶν σημείων, ἐφ' ὅλων τῶν μορίων αὐτοῦ. Ἤτοι ἡ βαρύτης

ἐνεργεῖ ἐπὶ παντὸς σώματος ὡς παράλληλοι δυνάμεις ἐφηρμοσμέναι ἐφ' ἑκάστου τῶν μορίων αὐτοῦ. Ἡ συνισταμένη τῶν δυνάμεων τούτων εἶναι ἴση πρὸς τὸ ἄθροισμα πασῶν τούτων τῶν δυνάμεων, ὀνομάζεται δὲ *βάρος* τοῦ σώματος. Τὸ *βάρος* λοιπὸν σώματός τινος ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μορίων τῶν συνιστάντων τὸ σῶμα καὶ ἐκ τοῦ βάρους ἑκάστου αὐτῶν.

Ἡ συνισταμένη αὕτη τῶν ἐφ' ἑκάστου μορίου τοῦ σώματος ἐνεργουσῶν δυνάμεων ἔχει σημεῖόν τι ἐφαρμογῆς ὅπερ ὀνομάζεται *κέντρον βάρους* τοῦ σώματος. Ὅταν τὸ σῶμα ὁμοειδὲς ὂν ἔχῃ σχῆμα ῥάβδου ἰσοπαχοῦς καθ' ὅλον τὸ μῆκος αὐτῆς τὸ κέντρον βάρους αὐτοῦ εὑρίσκεται εἰς τὸ μέσον, ὅταν ἔχῃ σχῆμα κύκλου ἢ σφαίρας εἰς τὸ κέντρον, ὅταν ἔχῃ σχῆμα παραλληλογράμμου εἰς τὸ σημεῖον ὅπου συναντῶνται αἱ διαγώνιοι αὐτοῦ κλπ.

Ἂν λοιπὸν εἰς τὸ κέντρον τοῦ βάρους τοῦ σώματος ἐφαρμόσωμεν δύναμιν ἴσην καὶ ἀντίθετον πρὸς τὸ βάρος αὐτοῦ ἢ ἂν ὑποστηρίξωμεν τὸ σημεῖον τοῦτο, τὸ σῶμα δὲν θέλει καταπέσει πρὸς τὴν γῆν. Οὕτω π. χ. ἂν λάβωμεν σανίδα ἔχουσαν σχῆμα κυκλικὸν καὶ στηρίξωμεν τὸ κέντρον αὐτῆς, ὅπερ ὡς ἀνωτέρω εἴδομεν εἶναι καὶ τὸ κέντρον τοῦ βάρους αὐτῆς, ἐπὶ αἰχμῆς ῥάβδου τινὸς ἡ σανὶς δὲν θὰ καταπέσῃ πρὸς τὴν γῆν, ἀλλὰ θὰ εὑρίσκηται ἐν *ἰσορροπίᾳ*. Ἀλλ' ἵνα ἰσορροπῇ σῶμά τι δὲν εἶναι ἀπό-

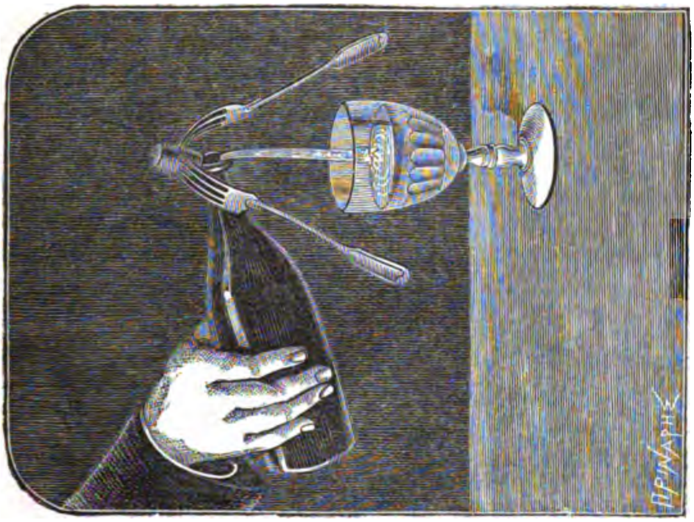

Σχ. 14

λυτος ἀνάγκη ὅπως ὑποστηριχθῇ ἀκριβῶς τὸ κέντρον βάρους αὐτοῦ, ὅπως δηλ. τὸ ὑποστήριγμα ἐφαρμοσθῇ ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου, ἀρκεῖ καὶ ἂν τὸ ὑποστήριγμα εὑρίσκεται ἐπὶ τῆς αὐτῆς μετὰ τοῦ κατακορύφου κέντρου τοῦ βάρους. Οὕτω π. χ. κυλινδρικὸν σῶμα τοῦ ὁποίου τὸ κέντρον τοῦ βάρους εὑρίσκεται εἰς τὸ μέσον τοῦ ἄξονος αὐτοῦ, δηλ. εἰς τὸ μέσον τῆς γραμμῆς, ἥτις ἑνώνει τὰς δύο παραλλήλους κυκλικὰς βάσεις αὐτοῦ ἰσορροπεῖ καὶ ἂν ὑποστηριχθῇ τὸ κέντρον τῆς βάσεως αὐτοῦ, ὅπερ εὑρίσκεται κατακορύφως ὑπὸ τὸ κέντρον τοῦ βάρους, ὅταν ὁ κύλινδρος ἵσταται ὀρθός. Ἐκφράζομεν δὲ τοῦτο συνήθως λέγοντες ὅτι σῶμά τι ἰσορροπῇ ὅταν ἡ ἀπὸ τοῦ κέντρου τοῦ βάρους αὐτοῦ φερομένη κατακόρυφος ἀπαντᾷ τὸ ὑποστήριγμα αὐτοῦ.

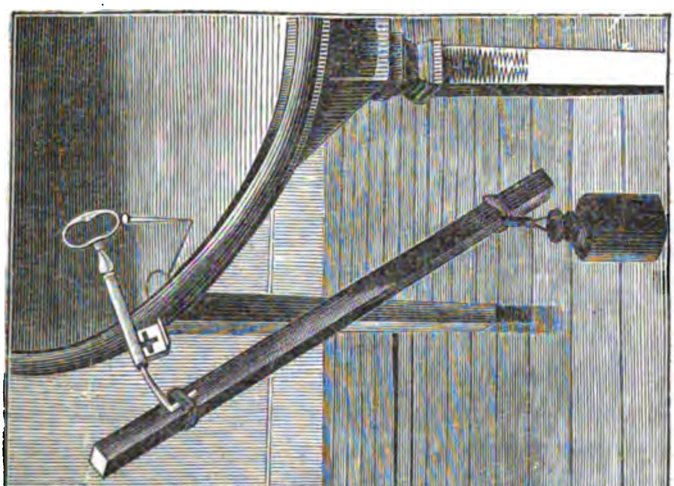
Μετὰ τὰ ὀλίγα ταῦτα μεταβαίνομεν εἰς τὴν ἐξήγησιν τῶν παρατεθειμένων εἰκόνων.

Ἡ εἰκὼν 14 παριστᾷ μέθοδον καθ' ἣν δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν τὸ κέντρον βάρους σώματός τινος θέτομεν τὴν ἐν τῇ εἰκόνι παρισταμένην σανίδα, ἢ

Σχ. 15

ἔλασμα, ἢ ὅμοιόν τι σῶμα εἰς τὸ χεῖλος τραπέζης οὕτως ὥστε, ὡς δεικνύει ἡ εἰκὼν νὰ εὑρίσκεται ἐν ἰσορροπίᾳ στηριζόμενον μόνον ἐπὶ τῆς κόψεως τῆς τραπέζης καὶ χαράττομεν ἐπὶ τοῦ σώματος γραμμὴν αβ ἀκολου-

Σχ. 16

θοῦσαν τὴν ἐφαπτομένην τοῦ σώματος κόψιν τῆς τραπέζης· θέτομεν πάλιν τὸ σῶμα κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἀλλ' ἐν ἄλλῃ θέσει ἐν ἰσορροπίᾳ καὶ χαράττομεν δευτέραν γραμμὴν γδ ὁμοίαν· τὸ σημεῖον κ ὅπου αἱ δύο αὗται γραμμαὶ συναντῶνται εἶναι τὸ κέντρον τοῦ βάρους τοῦ σώματος. Τοῦτο δὲ διότι

οὐδὲ κατὰ τὴν πρώτην οὐδὲ κατὰ τὴν δευτέραν περίπτωσιν ἠδύνατο τὸ σῶμα νὰ ἰσορροπῇ ἂν τὸ ὑποστήριγμα δὲν ἔκειτο κάτωθεν· τοῦ κέντρου τοῦ βάρους δηλ. ἐπὶ τῶν χαραχθεισῶν γραμμῶν, ἄρα λοιπὸν ἐπειδὴ τὸ κέντρον τοῦ βάρους κεῖται καὶ ἐπὶ τῆς μιᾶς καὶ ἐπὶ τῆς ἑτέρας τῶν γραμμῶν κεῖται κατ' ἀνάγκην ἐπὶ τοῦ σημείου τῆς συναντήσεως αὐτῶν. Ἂν τὸ σημεῖον τοῦτο στηρίξωμεν ἐπὶ ῥάβδου τινὸς τὸ σῶμα θέλει ἰσορροπεῖ.

Αἱ εἰκόνες 15 καὶ 16 παριστῶσι περιέργους περιπτώσεις ἰσορροπίας. Ἵνα ἐκτελέσωμεν τὸ ἐν τῇ εἰκόνι 16 παριστώμενον πείραμα λαμβάνομεν πῶμα φιάλης ἐκ φελλοῦ καὶ ἐμπήγομεν εἰς αὐτὸ δύο περόνια, ἔπειτα δὲ στηρίζοντες τὸν φελλὸν ἐπὶ τοῦ στομίου τῆς φιάλης δυνάμεθα νὰ κλίνωμεν τὴν φιάλην ὅπως κενώσωμεν αὐτήν, ὡς δεικνύει ἡ εἰκών, χωρὶς νὰ καταπέσῃ τὸ ὑπὸ τῶν περονῶν διατετρυπημένον πῶμα. Τὸ πείραμα τοῦτο δύναταί τις νὰ ἐκτελέσῃ καὶ κατ' ἄλλους πολλοὺς τρόπους, τοὺς ὁποίους μόνος δύναται νὰ ἐφεύρῃ.

Ὅπως ἐκτελέσωμεν τὸ ἐν τῇ εἰκόνι 15 παριστάμενον πείραμα λαμβάνομεν κλεῖδα εἰς τὴν ὀπὴν αὐτῆς ἐμπήγομεν γωνιώδη ἧλον, ὡς τὸν τῆς εἰκόνος, δένομεν αὐτὸν ἐπὶ κανόνος ξυλίνου εἰς δὲ τὸ ἄκρον τοῦ κανόνος κρεμῶμεν βάρος τι· ἔπειτα ἐμπήγομεν εἰς τὸ ἄκρον τραπέζης καρφίδα ἔχουσαν πλατεῖαν κεφαλὴν καὶ στηρίζομεν ἐπ' αὐτῆς τὴν κλεῖδα ἥτις φέρει πάντα τὰ λοιπὰ σώματα βλέπομεν δὲ ὅτι τὸ σύστημα τοῦτο τῶν σωμάτων ἰσορροπεῖ. Τοῦτο συμβαίνει, διότι τὸ κέντρον τοῦ βάρους τοῦ ἐν λόγῳ συστήματος τῶν σωμάτων κεῖται ἐπὶ τῆς αὐτῆς κατακορύφου μετὰ τῆς κεφαλῆς τῆς καρφίδος ἐφ' ἧς στηρίζεται τὸ σύστημα τοῦτο.

Ε. Δ.

ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΣΦΡΑΓΙΔΕΣ

Περιεργοτάτην σειρὰν ἀποτελοῦσιν αἱ σφραγῖδες ἀπὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 καὶ ἐντεῦθεν, ὧν ἀρκετὰ πλουσίαν συλλογὴν κατέχει ὁ πατήρ μου, ἱκανὰς δ' ἐδημοσίευσε τὸ περιοδικὸν *Ἑστία*.

Τὸ προσωρινὸν πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος τὸ ψηφισθὲν κατὰ τὴν ἐν Ἐπιδαύρῳ πρώτην ἐθνικὴν συνέλευσιν ὁρίζει ἐν τοῖς παραρτήμασι § ργ΄. «ἡ σφραγὶς τῆς Διοικήσεως φέρει σημεῖον χαρακτηριστικὸν τὴν Ἀθηνᾶν μετὰ τῶν συμβόλων τῆς φρονήσεως» καὶ τὸν τύπον τοῦτον εἶχον αἱ σφραγῖδες καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τοὺς πρώτους μῆνας τῆς ἐλεύσεως τοῦ Κυβερνήτου. Κατὰ δὲ τὴν συνεδρίασιν τῆς 2 Αὐγούστου 1829 τῆς ἐν Ἄργει ἐθνικῆς τετάρτης τῶν ἑλλήνων συνελεύσεως ἐνεκρίθη παμψηφεὶ ὅπως ἡ Κυβέρνησις ἐνεργήσῃ τὴν περὶ τὰς σφραγῖδας μεταρρύθμισιν συμφώνως πρὸς τὸ ὑπ' ἀρ. 62 ἔγγραφον τοῦ Κυβερνήτου καθ' ὃ «ἡ σφραγὶς

τοῦ Κράτους θὰ φέρῃ τὸν τύπον τοῦ νομίσματος» εἶχε δ' ἤδη γίνει δεκτὸν ὅτι ὁ τύπος τοῦ νομίσματος «θὰ φέρῃ τὸν μυθολογικὸν φοίνικα ἔχοντα ἐπὶ κεφαλῆς τὸ σημεῖον τοῦ Σταυροῦ καὶ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς ἡλιακὰς ἀκτῖνας, κάτωθεν δὲ τὸ ἔτος 1821».

Ἐκ τῶν δημοσιευομένων σήμερον ὑπ' ἐμοῦ σφραγίδων (Πίναξ ϛ'.) ἡ ὑπ' ἀριθ. 1 εἶναι τοῦ Μινιστερίου τοῦ πολέμου καὶ ἀνάγεται εἰς τὸ ἔτος 1822. Ἰδοὺ δὲ τί περὶ ταύτης ἐπιστέλλει μοι ὁ σεβαστὸς φίλος κ. Α. Μάμουκας.

«Δύο Σώματα ἢ δύο δυνάμεις ἀπετέλουν τὴν πρώτην ἐν τῇ Ἑλλάδι κατασταθεῖσαν ἐν ἔτει 1822 προσωρινὴν κυβέρνησιν· τὸ βουλευτικὸν καὶ τὸ ἐκτελεστικόν. Καὶ τὸ μὲν βουλευτικὸν συνίστων οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν, τὸ δὲ ἐκτελεστικὸν συνιστάμενον ἐκ πέντε μελῶν, ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς συνελεύσεως ἐκλεγομένων εἶχε παρ' ἑαυτῷ ὀκτὼ ὑπουργοὺς ὑπ' αὐτοῦ διοριζομένους τὸν τῶν ἐξωτερικῶν τὸν καὶ ἀρχιγραμματέα τῆς ἐπικρατείας τιτλοφορούμενον, τὸν τῶν ἐσωτερικῶν, τὸν τῆς οἰκονομίας, τὸν τοῦ δικαίου, τὸν τοῦ πολέμου, τὸν τοῦ Ναυτικοῦ, τὸν τῆς θρησκείας καὶ τὸν τῆς ἀστυνομίας. Οἱ ὑπουργοὶ οὗτοι ὠνομάζοντο Μινίστροι καὶ κατ' ἀκολουθίαν τὰ ὑπουργεῖα Μινιστέρια». Εἰς ταύτην τὴν ἐποχὴν τοῦ 1822 ἔτους ἀνήκει ὑπ' ἀρ. 1 σφραγίς. Διὰ διατάγματος δὲ ἐκ δοθέντος ὑπὸ τοῦ ἐκτελεστικοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ τὴν 15 Ἰανουαρίου 1822 διωρίσθησαν οἱ ὀκτὼ μινίστροι· μινίστρος δὲ τοῦ πολέμου ἐγένετο ὁ Νότης Μπότσαρης.

Ἡ ὑπ' ἀρ. 2 σφραγὶς ἐκ τῆς ἐπὶ τοῦ Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος Ἰωάννου Καποδίστρια ἐποχῆς ἀνήκει εἰς τὴν γενικὴν γραμματείαν τῆς ἐπικρατείας. Μετὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Κυβερνήτου ὑπὸ τῆς ἐν Ἑρμιόνῃ κατ' ἀρχὰς καὶ κατόπιν ἐν Τροιζῆνι συνελθούσης τρίτης συνελεύσεως, κατεστάθη τριμελὴς ἐπιτροπὴ τῇ 6 Ἀπριλίου 1827 ἐκ τῶν Γεωρ. Μαυρομιχάλη, Ἰω. Μηλαήτη καὶ Ἰωαννούλη Νάκου ἐντολὴν ἔχουσα τὸ κυβερνᾷν τὴν πολιτείαν ἀντὶ τοῦ Κυβερνήτου μέχρι τῆς ἐλεύσεως αὐτοῦ. Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη διὰ τῆς ὑπ' ἀρ. 6 διακηρύξεώς της ἐκδοθείσης ἐν Πόρῳ τὴν 30 Μαΐου 1827 ὥρισε κατὰ τὸν § 127 τοῦ πολιτεύματος τοὺς γραμματεῖς τῆς ἐπικρατείας ἤτοι ἕνα ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν, ἕνα ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν καὶ τῆς ἀστυνομίας, ἕνα ἐπὶ τῆς οἰκονομίας, ἕνα ἐπὶ τῶν πολεμικῶν, ἕνα ἐπὶ τῶν ναυτικῶν καὶ ἕνα ἐπὶ τοῦ δικαίου καὶ τῆς παιδείας. Κατὰ τὴν αὐτὴν διακήρυξιν «ἕκαστος τῶν γραμματέων τῆς ἐπικρατείας ὀφείλει νὰ ἔχῃ σφραγῖδα ἰδιαιτέραν διὰ τῆς ὁποίας θέλουν σφραγίζεσθαι τὰ ἀνήκοντα εἰς τὸν κλάδον ἑκάστου διατάγματα τῆς ἀντικυβερνητικῆς ἐπιτροπῆς ὡς καὶ αἱ ἰδιαίτεραι τῆς γραμματείας διαταγαί».[1] Γενικὸς γραμματεὺς δὲ τῆς ἐπικρατείας ἐπιφορτισθεὶς τὰς ἐξωτερικὰς ὑποθέσεις διωρίσθη ὁ Γεώργιος Γλαράκης.

Ἡ ὑπ' ἀρ. 3 σφραγὶς ἀνήκει εἰς τὸ σῶμα τοῦ Πανελληνίου. Ὁ Κυβερνήτης ἅμα ἀφιχθεὶς εἰς Ἑλλάδα συνέστησε συμφώνως τῷ ὑπὸ στοιχεῖον ΝΗ'.

1 Πρβλ. Δ. Μάμουκα τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος τόμος δέκατος σ. 9 καὶ 10.

ἀπὸ 28 Ἰανουαρίου 1828 νόμῳ τῆς Βουλῆς διὰ τοῦ ἀπὸ Αἰγίνης ἐκδοθέντος τὴν 20 Ἰανουαρίου 1828 πρώτου ψηφίσματος τὸ *Πανελλήνιον* «ὅπερ ἔχον μέλη εἴκοσι ἑπτὰ μετέχει μετὰ τοῦ Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος τῶν ἔργων καὶ τοῦ ὑπευθύνου τῆς Κυβερνήσεως». Τὸ Πανελλήνιον διὰ τοῦ Β'. ψηφίσματος τῆς ἐν Ἄργει τετάρτης συνελεύσεως χρονολογουμένου ἀπὸ 22 Ἰουλιου 1829 διελύθη καὶ ἀντικατέστη διὰ τῆς *Γερουσίας* ἥτις ὁμοίως ἀπετελεῖτο ὑπὸ' εἴκοσι ἑπτὰ μελῶν[1].

Ἡ ὑπ' ἀρ. 4 σφραγὶς ἀνήκει εἰς τὴν διοικητικὴν ἐπιτροπὴν τῆς Ἑλλάδος. Ὡς γνωστὸν μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Κυβερνήτου τὴν γενομένην τὴν 27 Σεπτεμβρίου τοῦ 1831 κατεστάθη ὑπὸ τῆς Γερουσίας ἀμέσως κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ § ιγ'. τοῦ Β'. ψηφίσματος τῆς ἐν Ἄργει δευτέρας συνελεύσεως διοικητικὴ ἐπιτροπὴ τριμελὴς συνισταμένη ὑπὸ τῶν Αὐγουστίνου Α. Καποδίστρια (προέδρου),Θεοδώρου Κολοκοτρώνη καὶ Ἰωάνου Κωλλέτου. Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη παρεδέξατο τὸν τόπον τὸν ὁρισθέντα ὑπὸ τοῦ Καποδιστρίου διὰ τὰς σφραγῖδας ἀλλ' ἀντικατέστησε, τὸ ἔτος 1821 διὰ τοῦ ἔτους 1831 ὅπερ ἦτο τὸ τῆς συστάσεως αὐτῆς.

Ἀλλὰ μικρὸν μετὰ τὴν σύστασιν τῆς ἐπιτροπῆς ταύτης ἡ ἐν Ἄργει συνελθοῦσα τὸ 1831 καὶ ἐν Ναυπλίῳ κατόπιν τῷ 1832 περατώσασα τὰ ἔργα της πέμπτη ἐθνικὴ συνέλευσις ἀνέθηκε διὰ τοῦ β'. ψηφίσματός της ὑπὸ ἡμερομηνίαν 8 Δεκεμβρίου τὴν κυβέρνησιν εἰς τὸν τέως πρόεδρον τῆς διοικητικῆς ἐπιτροπῆς Αὐγουστῖνον Α. Καποδίστριαν ὑπὸ τὸν τίτλον ὁ πρόεδρος τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως.

Ἰδοὺ τὸ ἐν λόγῳ ψήφισμα:

Ψήφισμα Β'.

Ἡ ἐθνικὴ Ε'. τῶν ἑλλήνων συνέλευσις

. . . .

Ψηφίζει

Ἄρθρον 1.......

Ἄρθρον 2. Τὰ δύο μέλη τῆς διοικητικῆς ἐπιτροπῆς παύουν ἀπὸ τῆς σήμερον τῶν κυβερνητικῶν χρεῶν των καὶ ἡ νομοτελεστικὴ ἐξουσία τοῦ Κράτους ἐμπιστεύεται εἰς μόνον τὸν πρόεδρον αὐτῆς κύριον Α. Α. Καποδίστριαν ὑπὸ τὸ ὄνομα *Πρόεδρος τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως*.

Ἐξεδόθη ἐν Ἄργει τὴν 8 Δεκεμβρίου 1831.

(ἕπονται αἱ ὑπογραφαὶ)

Εἰς τὸν πρόεδρον λοιπὸν τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως Αὐγουστῖνον Καποδίστριαν ἀνήκει ἡ ὑπ' ἀρ. 5 σφραγίς, ἥτις εἶναι ὁμοία ἐκείνης τῆς διοικητικῆς ἐπιτροπῆς τῆς Ἑλλάδος, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι τὸ ἔτος 1831

1 Πρβλ. Α. Μάμουκα. Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος τόμος ΙΑ'. σ. 145 καὶ 387—389.

ἀντικατέστη καὶ πάλιν διὰ τοῦ 1821 ὡς ἐν ταῖς σφραγῖσι τοῦ Καποδιστρίου.

Τέλος ἡ ὑπ' ἀρ. 6 σφραγὶς ἀνήκει εἰς τὴν μετὰ τὸν μῆνα Μάρτιον τοῦ 1832 ἔτους ἐποχήν, ὅτε ἀποχωρήσαντος τοῦ Αὐγουστίνου Καποδίστρια νέα τάξις πραγμάτων ἐπῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀνακηρυχθείσης τῆς Ἑλλάδος εἰς βασίλειον καὶ τοῦ Ὄθωνος Α'. ἐκλεχθέντος βασιλέως αὐτῆς αἱ σφραγῖδες μετερρυθμίσθησαν, μέχρι δὲ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ὄθωνος ἔφερον πέριξ μὲν τὴν ἐπιγραφὴν «Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος» ἐν τῷ κέντρῳ δὲ τὸ ὄνομα ἑκάστης ἀρχῆς. Ὁμοίαν τῇ ὑπ' ἀρ. 6 σφραγῖδι τῆς ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν γραμματείας τῆς ἐπικρατείας εἶχον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν των καὶ αἱ λοιπαὶ γραμματεῖαι τῆς ἐπικρατείας τοῦ Κράτους μὲ μόνην τὴν ἐναλλαγὴν τοῦ ἰδιάζοντος ἑκάστῃ ὀνόματος.

Μιχ. Π. Λάμπρος

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Συνεδρία τῆς 4]16 Μαρτίου

Ὁ κ. *Καῖλερ*, Περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ ἀττικοῦ στόλου κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου.

Ὁ κ. *Λόλλιγγ*, Περὶ τῶν τοπογραφικῶν ἀνακαλύψεων τοῦ κ. Weber κατὰ τὸ ὄρος Σίπυλον.

Ὁ κ. *Λάγγε* ἐπιδεικνύει τὴν φωτογραφίαν κεφαλῆς τινος Σεράπιδος.

Συνεδρία τῆς 18]30 Μαρτίου

Ὁ κ. *Δέρπφελδ*, Περὶ τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀνασκαφῶν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος.

Ὁ κ. *Πούργολδ*, Περί τινος ἐν Ὀλυμπίᾳ εὑρεθείσης ἐπιγραφῆς.

Ὁ κ. *Τρόϋ*, Περὶ ὀλυμπιακῶν ἀγαλμάτων.

Συνεδρία τῆς 1]13 Ἀπριλίου

Ὁ κ. *Δέρπφελδ*, Περὶ τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ θησαυροῦ τῶν Σικυωνίων.

Ὁ κ. *Πούργολδ*, Περὶ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ θησαυροῦ τῶν Σικυωνίων.

Ὁ κ. *Λατισέφ*, Περὶ τῆς λατρείας τοῦ Ἄμμωνος ἐν Ἀθήναις.

Ὁ κ. *Δέρπφελδ*, Περὶ τῆς ἐσωτερικῆς διαθέσεως τῶν μερῶν τοῦ Παρθενῶνος.

Ὁ κ. *Βόρμανν*, Παρατηρήσεις περὶ τοῦ Ἐρεχθείου.

Συνεδρία τῆς 15]27 Ἀπριλίου

Ὁ κ. *Καῖλερ*, Καταθέτει φωτογραφίας ὀλυμπιακῶν καὶ ἀθηναϊκῶν ἔργων τῆς γλυπτικῆς, δωρηθείσας ὑπὸ τοῦ κ. Ῥωμαΐδου.

Ὁ *αὐτὸς* κατατίθεται τὴν συγγραφὴν τοῦ κ. Rhein. Kekulé περὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἑρμοῦ τοῦ Πραξιτέλους.

Ὁ *αὐτός*, Περὶ τοῦ νομίσματος τῶν ἐν Δήλῳ κληρούχων.

Ὁ κ. *Λόλλιγγ*, Περί τινος ἐπιγραφῆς ἀναθηματικῆς πρὸς τοὺς ἐν Σαμοθράκῃ θεούς.

Ὁ κ. *Λάγγε*, Περὶ τῆς ὑπὸ Παυσανίου περιηγήσεως τοῦ Ἐρεχθείου.

ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΟΡΧΟΜΕΝΟΥ

Ὡς ἀνηγγείλαμεν τὸν λήξαντα μῆνα ὁ κύριος Ἐρ. Σχλίμαν καὶ ἡ κυρία εἶχον μεταβῆ εἰς Ὀρχομενὸν μετὰ τοῦ γενικοῦ ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων ὅπως ἐξακολουθήσωσι τὰς ἀπὸ τοῦ χειμῶνος διακοπείσας ἀνασκαφάς. Κατά τινα ἔκθεσιν τῆς κυρίας Σχλίμαν δημοσιευθεῖσαν ἐν τῇ *Ἐφημερίδι* αἱ ἀνασκαφαὶ ἤρξαντο τὴν 31 Μαρτίου διὰ τῆς ἐκκαθαρίσεως τοῦ θαλάμου τοῦ εὑρεθέντος ἐν τῷ θησαυροφυλακίῳ τοῦ Μινύα. Ἡ κυρία Σχλίμαν γράφει τὰ ἑξῆς.

«Ὁ θάλαμος οὗτος εἶνε κεκομμένος ἐντὸς φυσικοῦ βράχου ἔχοντος ὕψος μ. 2,15, μῆκος μ. 3,78 καὶ πλάτος μ. 2,78. Αἱ πέριξ πλευραὶ αἱ ἐν τῷ βράχῳ κεκομμέναι τοῦ θαλάμου καλύπτονται ὑπὸ τοίχων μ. 1,50 πάχους ἐξ ἀνίσων πετρῶν κατεσκευασμένων, ἐπὶ τῶν τοίχων δὲ τούτων ὑπῆρχεν ὀρθομαρμάρωσις ἐκ πλακῶν ἐστολισμένων ὑπὸ ἀρχαϊκωτάτων ἀναγλύφων· ὀλίγαι δυστυχῶς πλάκες μαρτυροῦσι τὴν ὀρθομαρμάρωσιν ταύτην, ἀφαιρεθεῖσαι ἅπασαι σχεδὸν ἐν ἀρχαιοτάτῃ ἐποχῇ. Ἐκ τῆς ὀρθοπλακώσεως ταύτης εὑρέθησαν μόνον δύο πλάκες δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν τῆς θύρας μαρτυροῦσαι τὸ μεγαλοπρεπὲς τοῦτο ἔνδυμα.

Ἡ ὀροφὴ σύγκειται ἐκ τεσσάρων πλακῶν ἐστολισμένων ὑπὸ ἀναγλύφων προϊστορικῆς ἐποχῆς ἐχόντων ἀσσυριακὸν χαρακτῆρα· καὶ αἱ μὲν δύο ἐκ τῶν τεσσάρων πλακῶν, ἡ μὲν καὶ πλησιάζουσα πρὸς τὸ ἀνώφλιον καὶ ἡ ἑτέρα πρὸς τὸ τέρμα τοῦ θαλάμου, ἔχουσι πάχος μ. 0,22 πλάτος μ. 0,79 καὶ μῆκος μ. 4,55· αἱ δὲ δύο ἄλλαι αἱ ἐν τῷ μέσῳ κείμεναι ἔχουσι τὸ ἴδιον μὲν μῆκος, πλὴν πάχος μ. 042 καὶ πλάτος μ. 1,16.

Τὸ ὅλον ἔδαφος τοῦ θαλάμου, ὡς καὶ ὅλον τὸ θησαυροφυλάκιον καὶ ὁ δρόμος αὐτοῦ, εἶνε λίαν τεχνηέντως κεκομμένα ἐντὸς τοῦ βράχου, καὶ ἀποτελεῖ ὁμαλὴν τὴν στρῶσιν· ὥστε ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς ταύτης ἐφανερώθη, ὅτι ὁ ἄνωθεν περιγεγραμμένος θάλαμος κεῖται ἐντελῶς ἐν τῇ ἰδίᾳ θέσει ὡς ὁ ἐντὸς τοῦ θησαυροφυλακείου τοῦ Ἀγαμέμνονος ἐν Μυκήναις· πλὴν ἐκεῖνος μὲν εἶνε κεκομμένος ἐντὸς τοῦ βράχου καὶ ἄνευ οὐδενὸς ἑτέρου στολίσματος, ἐνῷ οὗτος ἐν τῷ θησαυροφυλακείῳ τοῦ Μινύα ἐν Ὀρχομενῷ, καίπερ κεκομμένος ἐντὸς τοῦ βράχου, κοσμεῖται ὅμως ὑπὸ τῆς ὀρθομαρμαρώσεως

τῶν λαμπρῶν ἀρχαϊκῶν ἀναγλύφων, πρὸς τούτοις δὲ ὑπὸ τῆς μεγαλοπρεποῦς ἐκείνης ὀροφῆς, τῆς φερούσης τὰ θαυμάσια ἀρχαϊκὰ στολίσματα τῆς γνωστῆς προϊστορικῆς τέχνης.

Αἱ πλάκες αὗται τῆς ὀροφῆς εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο νὰ μετατεθῶσιν εἰς Ἀθήνας, διότι τοιαῦτα ἀνεκτίμητα ἔργα τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς δὲν βλέπομεν οὐδαμοῦ ἐν Ἑλλάδι· ἕνεκεν τῆς ἐλλείψεως σιδηροδρομικῆς συγκοινωνίας ὀλίγοι δύνανται νὰ σπουδάσωσι τὰ κειμήλια ταῦτα τῆς τέχνης ἐν Ὀρχομενῷ. Εἶμαι βεβαία, ὅτι πλεῖστοι ἤθελον συρρεύσει, ὅπως σπουδάσωσι ἐκεῖ τὰς ἀρχαιότητας, πλὴν ἀναλογιζόμενοι ὅτι οὔτε ἐν Θήβαις οὔτε ἐν Λεβαδείᾳ ὑπάρχει μέσον διανυκτερεύσεως, δυσκόλως θὰ ἀποφασίσωσι τὴν ἐκδρομὴν ταύτην».

ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΕΝ ΠΟΜΠΗΙΑι

Ἐκ τῆς κατὰ τὸν παρελθόντα μῆνα Μάρτιον ἀρξαμένης νὰ ἐκδίδηται ἐν Νεαπόλει ἀρχαιολογικῆς ἐφημερίδος *Πομπηΐας*,[1] σημειοῦμεν περὶ τῶν ἐν τῇ ὁμωνύμῳ πόλει τῶν μέχρι τῆς 10 Μαρτίου ε. ν. γενομένων εὑρημάτων τὰ ἑξῆς:

Εὑρέθη μία οἰκία, ἐν τινι δωματίῳ τῆς ὁποίας ὑπάρχουσι τέσσαρες ἄξιαι λόγου καὶ καλῶς διατετηρημέναι τοιχογραφίαι, ἀλλὰ τοιαῦται ὥστε νομίζεις ὅτι εἶναι μᾶλλον παρῳδίαι οὕτως εἰπεῖν τῶν θεμάτων, τὰ ὁποῖα παριστάνουσιν.

Ἡ πρώτη ἀπεικάζει τὸν Ὕλαν, καθ' ἣν ὥραν, ἐνῷ ἐλάμβανεν ὕδωρ ἀπὸ τῆς πηγῆς, ἐγένετο ἀνάρπαστος ὑπὸ τῶν νυμφῶν. Ἐν τῇ δευτέρᾳ φαίνεται ὁ δούρειος ἵππος πομπευόμενος ὑπὸ τῶν χαιρόντων καὶ ἀλαλαζόντων Τρώων· μακρὰν φαίνεται φεύγουσα ἡ Κασσάνδρα. Ἡ τρίτη παριστάνει τὸν μῦθον τῆς Ἀρτέμιδος, ἡ δὲ τετάρτη τὸν Περσέα μέλλοντα νὰ λυτρώσῃ τὴν δεσμῶτιν Ἀνδρομέδαν. Τὸ τέρας τὸ παραφυλάττον τὴν ἡρωΐδα, χύνει ἄφθονον ὕδωρ ἐκ τῶν μυκτήρων, εἶναι δὲ ἐξειργασμένον ἐπιμελέστερον ἢ τἄλλα τῆς τοιχογραφίας ταύτης μέρη.

Ἐν ἄλλῳ δὲ μικροτέρῳ δωματίῳ διεσώθη μία μὲν τοιχογραφία ἀρίστης ὡσαύτως διατηρήσεως ἀπεικάζουσα τὸν Ἄρην καὶ τὴν Ἀφροδίτην, ἑτέρα δύο γυναῖκας, ὧν ἡ μὲν κρατεῖ λόγχην καὶ ῥιπίδα, ἡ δὲ δύο λόγχας καὶ ἄνδρα ἀσπιδοφόρον. Κατὰ γῆς φαίνονται αἱ χαλκαῖ αὐτοῦ κνημῖδες. Ὑπάρχει δ' ἐκεῖ πρὸς τούτοις καὶ τεμάχιον τοιχογραφίας, ἐν ᾗ εἰκονίζεται ὁ Ἕκτωρ.

Τέλος εὑρέθη καὶ οἰκία ἧς ἡ εἴσοδος εἶναι βεβαίως πρὸς τὸ μήπω ἀνασκαφὲν μέρος. Ἔχει δ' ἡ οἰκία αὕτη πλουσιωτάτην τὴν διακόσμησιν. Ὑπάρχουσιν ἐκεῖ δύο κιονίσκοι ἐξ αἰγυπτιακῆς ἀργίλλου, οἵτινες θὰ ἐχρησίμευον

1 Pompéi, Revue illustrée d' archéologie populaire et industrielle et d' art.

βεβαίως ὥς τινες βάσεις, εἶναι δ' ἑκάτερος δι' ἀναγλύφων κεκοσμημένος καὶ εἰκόνων κεφαλῶν φιλοσόφων, αἵτινες εἶναι σπουδαιότατον εὕρημα καὶ ἕνεκα τῆς σπάνεως τῶν τοιούτων εἰκόνων καὶ διὰ τὸ κρυσταλλικὸν κυανοῦν σμάλτον ποικίλων ἀποχρώσεων, ὅπερ περιβάλλει αὐτάς.

Καὶ δύο ἀγαλμάτια εὑρέθησαν, Ἡρακλέους καὶ γυναικὸς περιβεβλημένης πολυπτυχώτατον ἱμάτιον. Ἔν τινι δωματίῳ τῆς αὐτῆς οἰκίας τοιχογραφία τις ἀπεικάζει τὸν Πολύφημον βόσκοντα τὸ ποίμνιόν του καὶ διακρίνοντα τὴν Γαλάτειαν ἐπὶ ἵππου θαλασσίου, ὅστις εἶναι ἀκριβέστατα ἐξειργασμένος. Σημειωτέον δ' ὅτι εἰς πάσας σχεδὸν τὰς σωζομένας παραστάσεις τῆς Γαλατείας, ἡ νηρηὶς παρίσταται ἐπὶ δελφῖνος. Εὑρέθη ἐν ἄλλῃ τοιχογραφίᾳ καὶ Ἄρτεμις λουομένη καὶ ἀπειλοῦσα τὸν Ἀκταίωνα.

Σ. Κ. Σ.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Λίαν ταχέως ἄρχονται αἱ ἀνασκαφαὶ ἐν Ἐλευσῖνι ὑπὸ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας.

— Ἐν Τανάγρᾳ ἤρξαντο αἱ ἀνασκαφαὶ τάφων δαπάναις τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Π. Σταματάκη. Ἠνεῴχθησαν τριάκοντα περίπου τάφοι, εὑρέθησαν δὲ πάμπολλα πήλινα ἀγαλμάτια τινὰ τῶν ὁποίων περιεργότατα. Λεπτομερὴς περὶ τῶν ἀνασκαφῶν τούτων ἔκθεσις θέλει δημοσιευθῇ ὑπὸ τοῦ κ. Σταματάκη ἐν τῷ *Ἀθηναίῳ*.

— Ἡ κατάταξις τῶν συλλογῶν ἐν ταῖς αἰθούσαις τοῦ Μετσοβείου Πολυτεχνείου ἀποπερατοῦται μετ' ὀλίγας ἡμέρας οὕτω δὲ τοῦ λοιποῦ θὰ ὦσιν εὐπροσιτότερα τὰ μουσεῖα καὶ ἐν ἑνὶ χώρῳ συνηνωμένα. Εἰς τὰς δύο αἰθούσας τὰς δεξιὰ τῷ εἰσερχομένῳ εἰς τὸ ἀνώτερον κεντρικὸν ἵδρυμα τοῦ πολυτεχνείου κατετάχθησαν πάντα τὰ ἐκ πηλοῦ ἔργα ὡς καὶ τὰ ἀντικείμενα ἐκ χαλκοῦ κα' σιδήρου τὰ ἀποτελοῦντα μέχρι τοῦδε τὴν ἐν τῷ Βαρβακείῳ συλλογὴν τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας, τῶν λιθίνων μετενεχθέντων εἰς τὴν νέαν οἰκοδομηθεῖσαν πτέρυγα τοῦ νέου μουσείου. Εἰς δὲ τὴν πρὸς ἀριστερὰ αἴθουσαν πλησίον τῆς συλλογῆς τῶν Μυκηναίων ἀρχαιοτήτων κατετάχθη ἡ Αἰγυπτιολογικὴ συλλογὴ ἡ δωρηθεῖσα ὑπὸ τοῦ κ. Ἰωάννου Δημητρίου.

— Ἔφορος τοῦ ἐν Πειραιεῖ δημοτικοῦ ἀρχαιολογικοῦ μουσείου τοῦ ἐν τῷ γυμνασίῳ τῆς πόλεως διωρίσθη ὑπὸ τοῦ δημάρχου Πειραιῶς ὁ αὐτόθι καθηγητὴς καὶ ἡμέτερος συνεργάτης κ. Ἰάκ. Χ. Δραγάτσης.

— Αἱ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ κ. Σολομῶντος Ῥάϊναχ διενεργούμεναι ἀνασκαφαὶ ἐν Ἀλῆ-Ἀγᾷ παρὰ τὴν ἀρχαίαν Μυρρίνην προήγαγον εἰς φῶς ἄξια λόγου πήλινα εἰδώλια καὶ συμπλέγματα ἐκ πηλοῦ πολλῆς ἀξίας. Ἰ-

κιναὶ δεκάδες τάφων ἠνεῴχθησαν τελευταίως δὲ τὰς ἀνασκαφὰς ἐπεσκέφθη καὶ ὁ διευθυντὴς τῆς ἐνταῦθα Γαλλικῆς σχολῆς κ. Παῦλος Φουκάρ.
— Αἱ ἀνευρεθεῖσαι ἐν Αἰγύπτῳ νέαι πυραμίδες εἶναι τέσσαρες καὶ ἀνήκουσιν ἡ μὲν εἰς τὸν Πάπυ Ράμερυ κατὰ τὴν ἐπ' αὐτῆς ἱερογλυφικὴν ἐπιγραφήν· οὗτος δ' εἶναι πιθανῶς ὁ ὑπὸ τοῦ Μανέθωνος μνημονευόμενος βασιλεὺς Φίωψ Β'. τῆς ἕκτης δυναστείας. Ἡ ἑτέρα ἀνήκει εἰς τὸν διάδοχον τοῦ βασιλέως τούτου καὶ υἱὸν αὐτοῦ Μερένρα καὶ ἡ τρίτη εἰς τὸν Οὔνα τὸν τελευταῖον βασιλέα τῆς πέμπτης δυναστείας· περὶ τῆς τετάρτης πυραμίδος δὲν ἐγένετο ἔτι γνωστὸν εἰς τίνα ἀνήκει.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Τὴν 27 λήξαντος μηνὸς ἐγένετο ἡ τακτικὴ συνεδρία τοῦ Συλλόγου. Τοῦ ὑπουργείου τῶν στρατιωτικῶν ἐπιστρέψαντος τὸ παραχωρηθὲν αὐτῷ ὑπνωτήριον τῶν ἀπόρων παίδων ὁ Σύλλογος πρὶν ἢ χρησιμοποιήσῃ αὐτὸ καὶ πάλιν δι' ὃν ὥρισται σκοπὸν προσήνεγκεν εἰς τὴν ἐπιτροπὴν τῶν Χίων τὰς αἰθούσας αὐτοῦ ἵνα προσωρινῶς ἐγκαταστῶσιν οἱ ἐκ τῆς πανωλεθρίας τῆς νήσου καταφυγόντες ἐνταῦθα.

Ἡ ἐν Σύρῳ σχολὴ τῶν ἀπόρων παίδων ἐζήτησε τὴν ἄδειαν τοῦ Συλλόγου ὅπως προβῇ εἰς τὴν ἀγορὰν ἰδίου αὐτῆς καταστήματος. Ὁ Σύλλογος προθύμως παρέσχε τὴν ἄδειαν ταύτην ἀποφανθεὶς ὅτι τὸ ἐν λόγῳ κατάστημα ἔσται περιουσία τῆς σχολῆς Σύρου ἐν ᾗ δὲ περιπτώσει αὕτη ἤθελε τυχὸν διαλυθῇ ὁ Σύλλογος θέλει διαθέσει αὐτὸ ὑπὲρ φιλανθρωπικοῦ τινὸς ἱδρύματος τοῦ δήμου Ἑρμουπόλεως.

Ὁ Σύλλογος προθύμως ἐδέξατο τὴν αἰτηθεῖσαν συναφὴν σχέσεων μετὰ τῆς ἐν Λονδίνῳ ἑταιρίας πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν Ἀγγλίᾳ. Ἐδέξατο δ' ὁμοίως καὶ τὴν αἴτησιν αὐτῆς ὅπως καταστῇ ὁ ἀνταποκριτὴς τῆς ἀγγλικῆς ἑταιρίας ἐν Ἑλλάδι. Μετὰ προφορικὴν δ' ἀνάπτυξιν τοῦ κ. Ἰω. Γενναδίου ἐδέξατο καὶ τὴν ἑτέραν πρότασιν ὅπως ἡ ἀγγλικὴ ἑταιρία συνιστᾷ εἰς τὴν ἐφορείαν τοῦ Παρνασσοῦ τὰ ἑκάστοτε ἐν Ἑλλάδι κατερχόμενα μέλη αὐτοῦ ἅτινα οὕτω θέλουσι λαμβάνει ἀκριβεῖς γνώσεις καὶ πλήρη ἰδέαν τῆς καταστάσεως τῆς χώρας ἡμῶν. Ἡ ἀγγλικὴ ἑταιρία ἀνέλαβε μετὰ πολλῆς εὐγενείας τὴν αὐτὴν ὑποχρέωσιν καὶ διὰ τὰ εἰς Ἀγγλίαν μεταβαίνοντα μέλη τοῦ Παρνασσοῦ.

Τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα ἐγένετο ἐν ἑνὶ τῶν παριλισσίων κήπων τὸ ἐτήσιον γεῦμα τῶν μαθητῶν τῆς σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων. Ὡς συνήθως διάφοροι φιλάνθρωποι προσήνεγκον ποσὰ ὑπὲρ τοῦ γεύματος τούτου.

Ὁ Σύλλογος συνῆψε σχέσεις τῇ αἰτήσει αὐτοῦ πρὸς τὸν ἐν Σύρῳ δικηγορικὸν Σύλλογον.

Γενομένων τῶν ἀρχαιρεσιῶν τοῦ Συλλόγου διὰ τὸ ἀπὸ προσεχοῦς Σε-

πτεμβρίου ἀρχόμενον ιζ'. ἔτος ἐξελέχθησαν ἐπίτιμος πρόεδρος ὁ κ. Κωνσταντῖνος Παπαρρηγόπουλος τακτικὸς πρόεδρος ὁ κ. Τιμολέων Ἀργυρόπουλος, ἀντιπρόεδροι οἱ κκ. Σ. Δουρούτης καὶ Α. Προβιλέγιος, γενικὸς γραμματεὺς ὁ κ. Μ. Π. Λάμπρος, εἰδικοὶ γραμματεῖς οἱ κκ. Α. Α. Ῥαγκαβῆς καὶ Κ. Φάραγγας, ταμίας ὁ κ. Σπ. Κωνοφάος, ἐπιμελητὴς τῆς βιβλιοθήκης ὁ κ. Π. Ι. Φέρμπος καὶ διευθυντὴς τοῦ ἀναγνωστηρίου ὁ κ. Σ. Κ. Παππαγεωργίου. Ἔφορος τῆς ἐν Ἀθήναις σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων ὁ κ. Φ. Παρασκευαΐδης καὶ κοσμήτορες οἱ κκ. Κ. Βάμβας, Γ. Δουρούτης, Στ. Ναύτης, Ἰγν. Μοσχάκης, Κ. Παπαμιχαλόπουλος καὶ Ι. Μεσολωρᾶς. Διευθυντὴς τῆς πρακτικῆς δημοτικῆς σχολῆς ὁ κ. Ε. Δραγούμης καὶ μέλη τῆς ἐφορείας αὐτῆς οἱ κκ. Ν. Δημαρᾶς, Σπ. Π. Λάμπρος καὶ Α. Λιακόπουλος. Ἐλεγκταὶ δ' οἱ κκ. Ν. Μαλτζινιώτης, Ν. Φιλιππίδης καὶ Δ. Ι. Φέρμπος.

Καὶ τὸν λήξαντα μῆνα ὁ θάνατος ἀμείλικτος ἐπέπεσεν ἐπὶ μέλη τοῦ Συλλόγου. Ἀπεβίωσεν ὁ **Ἰω. Πέσσας** συνταγματάρχης ἐπίτιμον τοῦ Συλλόγου μέλος ἀπὸ τοῦ 1866, ὁ **Ἰω. Θεοδωρίδης** ἰατρὸς ἐν Σέρραις ἐπίτιμον ὁμοίως μέλος ἀπὸ τοῦ 1876 καὶ ὁ **Κωνστ. Βερσῆς** προσφιλὲς τακτικὸν μέλος ἐργασθὲν πολλάκις ὑπὲρ τοῦ Συλλόγου.

ΧΡΟΝΙΚΑ

Φιλολογία. — Ὁ γνωστὸς ἐκδότης ὁδηγῶν Γερμανὸς Βαίδεκερ ἑτοιμάζει νέον ὁδηγὸν τῆς Ἑλλάδος οὗ τὴν σύνταξιν ἀνέθηκε τῷ κ. Λόλλιγγ ἑταίρῳ τῆς ἐνταῦθα γερμανικῆς σχολῆς.

— Τὰ καταστήματα Ἀνδρέου Κορομηλᾶ ἑτοιμάζουσι πρὸς ἔκδοσιν τὰ ἑξῆς βιβλία. — 1) Γλωσσικαὶ παρατηρήσεις ἀναφερόμεναι εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Κ. Σ. Κόντου ἐκ φύλλων τυπογραφικῶν τριάκοντα. 2) Συναγωγὴ λέξεων ἀθησαυρίστων ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς λεξικοῖς ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Σ. Α. Κουμανούδη. Ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ προστίθενται ὑπερπεντακισχίλιαι ἑλληνικαὶ λέξεις. 3) Τὰ ἅπαντα τοῦ κ. Ἀχιλλέως Παράσχου εἰς τρεῖς τόμους. Ἔτι δ' ἀνατυποῦσι τὸν κατάλογον τῶν πρώτων ἐπισκόπων καὶ πατριαρχῶν τοῦ Ζαχαρίου Μαθᾶ.

— Κατά τινα στατιστικὴν ἐκδοθεῖσαν ἐν τῇ *Οὐγγαρικῇ Ἐπιθεωρήσει* ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν Οὐγγαρίᾳ τῷ 1880 ἐκδοθέντων βιβλίων ἀνέρχεται εἰς 1975, ὧν 1604 γεγραμμένα οὐγγαριστί, 371 δὲ ἐν ξέναις γλώσσαις.

— Ἐν Ἱσπανίᾳ τοσοῦτον εἶνε διαδεδομένη καὶ ἀγαπητὴ ἡ συνήθεια τῶν ταυρομαχιῶν ὥστε ἐκδίδονται περὶ τῶν κατ' αὐτὰς πολλὰ εἰδικὰ περιοδικὰ καὶ ἐφημερίδες. Πλεῖσται δὲ δημοσιεύσεις ἀνάγονται εἰς τὴν τέχνην τοῦ ταυρομαχεῖν. Ἐπ' ἐσχάτων δ' ἐξεδόθησαν ἐν Μαδρίτῃ δύο περίεργοι καὶ διὰ τοὺς περὶ τὰ ταυρομαχικὰ καταγινομένους ἀξιόλογοι συγγραφαί,

ὧν ἡ μὲν ἐπιγραφομένη «Efemérides Taurinas por Leop. Vazquez y Rodriguez» εἶνε χρονολογικὸν βιβλίον περιέχον τὰ σπουδαιότατα τῶν μετὰ τῆς ταυρομαχίας συνδεομένων γεγονότων ἡ δὲ «La Tauromaquia ὁ arte de torear por José Delgado» εἶνε σύγγραμμα τεχνικὸν καταδεικνύον τὰ σημεῖα εἰς ἃ πρέπει νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχήν του ὁ ταυρομάχος καὶ περιέχον τὰ πορίσματα τῆς πείρας γηραιοῦ ἀγωνιστοῦ μεταδιδόμενα εἰς νεωτέρους ὁμοτέχνους.

— Ἡ ἐν Μαδρίτῃ Ἀκαδήμεια τῶν ἐπιστημῶν ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς διακοσιοετηρίδος τοῦ Καλδερῶνος πλὴν τοῦ γνωστοῦ, καὶ παρ' ἡμῖν τελεσθέντος διεθνοῦς ποιητικοῦ ἀγῶνος, ὥρισεν ἴδιον ἆθλον ὑπὲρ τοῦ ἀρίστου συγγράμματος τοῦ πραγματευομένου τὰς ὑφισταμένας σχέσεις μεταξὺ τοῦ Magico Prodigioso τοῦ Καλδερῶνος καὶ τοῦ Φάουστ τοῦ Γκαῖτε.

— Παρὰ τῷ ἐκδότῃ Ernest Leroux δημοσιευθήσεται κατὰ μῆνα Μάϊον συλλογὴ ἐπιγραφομένη «Collection des contes et chants populaires» περιέχουσα παραμύθια νεοελληνικά, σλαβικά, βρεττανικά, σερβικά, ἀλβανικά, σικελικά, τουρκικὰ καὶ ἄλλα. Ἡ συλλογὴ αὕτη μέλλει νὰ περιλάβῃ πολλοὺς τόμους. — Οἱονεὶ δὲ συμπλήρωμα ταύτης τῆς συλλογῆς θεωρητέα ἡ ὑπὸ τοῦ ἐκδότου Maisonneuve ἀγγελλομένη δημοσίευσις ἐν πολλοῖς τόμοις σειρᾶς περιλαμβανούσης τὴν μικρὰν φιλολογίαν διαφόρων λαῶν, ἤτοι παροιμίας, ἐκφράσεις, αἰνίγματα, ᾀσμάτια, μύθους κτλ. Ὡς πρῶτος τόμος δημοσιεύεται προσεχῶς. «Ἡ προφορικὴ φιλολογία τῆς Ἄνω Βρεττανίας ὑπὸ Παύλου Sébillot.» Ἕπονται δὲ «Αἰγυπτιακοὶ μῦθοι» ὑπὸ Maspero — «Δημοτικὴ ποίησις τῆς Γασκωνίας» ὑπὸ Bladé — «Βασκικὴ δημώδης φιλολογία ὑπὸ Vinson — «Νεοελληνικοὶ λόγοι καὶ μῦθοι» ὑπὸ Legrantd.

* *
*

Τέχναι καὶ ἐπιστῆμαι. — Περίεργος ἐφαρμογὴ τοῦ τηλεφώνου ἐγένετο κατ' αὐτὰς ἐν Liége τοῦ Βελγίου. Εἰδοποιῶν τις κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἡμέρας τὸ κεντρικὸν τηλεφωνικὸν γραφεῖον δύναται νὰ ἐξυπνηθῇ οἵαν δήποτε ὥραν ὁρίσῃ. Ὅταν ἔλθῃ ἡ ὥρα αὕτη ἠλεκτρικὸς κώδων ἀντηχεῖ καὶ δὲν σταματᾷ εἰμὴ ὅταν εἰδοποιήσῃ ὁ συνδρομητὴς ὅτι ἠγέρθη τῆς κλίνης.

— Ἀπό τινος χρόνου ἐφηρμόσθη ἐν Γαλλίᾳ κατὰ τῶν φθισικῶν ἡ διὰ τοῦ πετρελαίου θεραπεία. Τοὺς ἀσθενεῖς ὑποβάλλουσιν εἰς τὴν ἐπιρροὴν τῶν ἀτμῶν τοῦ πετρελαίου ἐν τοῖς κατεργαζομένοις αὐτὸ ἐργοστασίοις, παρέχουσι δ' αὐτοῖς καὶ ἐσωτερικῶς δύο καθ' ἑκάστην κοχλιάρια.

— Ἡ αἰτία τῆς ἀσθενείας τῶν ἐν ταῖς σήραγξιν ἐργαζομένων ἀνεκαλύφθη τέλος ὑπὸ τοῦ ἰατροῦ Giaccone ἐν τῇ σήραγγι τοὺς ὅρους τοῦ ἁγίου Γοθάρδου. Εὑρέθη διὰ μικροσκοπικῶν παρατηρήσεων ὅτι ἀναπτύσσονται ἐν τοῖς ἐντοσθίοις αὐτῶν σκώληκες ἐκ τῶν ἀγχυλοστόμων κατατρώγοντες τὰ ἔσω. Εὐτυχῶς καὶ τὸ ἀντιφάρμακον εὑρέθη.

Συνέδρια, ἐκθέσεις.— Ἀπὸ τῆς 1 Ἰουνίου μέχρι τῆς 15 Ἰουλίου παρόντος ἔτους θέλει ἀνοίξει ἐν Βερσαλλίαις ἔκθεσις ἀντικειμένων τῆς ἀρχαίας καὶ μεσαιωνικῆς τέχνης.

— Κατὰ τὴν τελευταίαν συνεδρίασιν τῆς Βερολιναίας ἀνθρωπολογικῆς ἑταιρίας ὁ καθηγητὴς κ. Βίρχοβ ἀνήγγειλεν ὅτι ἀνθρωπολογικὸν συνέδριον θέλει συνέλθει ἐν Τιφλίδι τὸ φθινόπωρον τοῦ παρόντος ἔτους ἀπὸ τῆς 20 Σεπτεμβρίου μέχρι τῆς 4 Ὀκτωβρίου. Ἡ τοπικὴ ρωσικὴ διοίκησις καταβάλλει τὰ ἔξοδα τοῦ συνεδρίου.

— Τὸ ε' συνέδριον τῶν ἀνατολιστῶν θέλει συνέλθει ἐφέτος ἐν Βερολίνῳ ἀπὸ τῆς 12 μέχρι τῆς 17 Σεπτεμβρίου. Πρόεδρος αὐτοῦ ὡρίσθη ὁ καθηγητὴς Δίλμαν καθηγητὴς τῶν ἀνατολικῶν γλωσσῶν. Συγχρόνως μετὰ τοῦ συνεδρίου τῶν ἀνατολιστῶν θέλει συνέλθει ἐν Βερολίνῳ συνέδριον μεταρρυθμιστῶν τῆς ὀρθογραφίας ὅπερ θέλει συζητήσει καὶ εἰ δυνατὸν λύσει τὰ ἑξῆς τρία ζητήματα α) τὸν σχηματισμὸν κοινοῦ ἀλφαβήτου διὰ τὴν Εὐρώπην β) κοινοῦ ἀλφαβήτου διὰ τὴν Ἀνατολὴν καὶ γ) παγκοσμίου ἀλφαβήτου.

* *
*

Ἀπογραφικά. — Κατὰ τὴν Βέρνῃ ἐκδιδομένην τηλεγραφικὴν ἐφημερίδα ἐν ἔτει 1879 ὑπῆρχον τηλεγραφεῖα 9292 ἐν Γερμανίᾳ, 9077 ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις τῆς Βορείου Ἀμερικῆς, 5336 ἐν Ἀγγλίᾳ, 5184 ἐν Γαλλίᾳ, 2500 ἐν Αὐστρίᾳ, 2326 ἐν Ῥωσίᾳ μετὰ τῶν ἀσιατικῶν κτήσεων, 2231 ἐν Ἰταλίᾳ, 1104 ἐν Ἑλβετίᾳ, 980 ἐν Οὑγγαρίᾳ, 759 ἐν Σουηδίᾳ, 708 ἐν Βελγίῳ 386 ἐν ταῖς Κάτω Χώραις καὶ 358 ἐν Ἱσπανίᾳ. Τὰ τηλεγραφικὰ σύρματα κατεῖχον ἔκτασιν ἐν Ἀμερικῇ 375, 556 χιλιομέτρων, ἐν Ῥωσίᾳ 143,796 ἐν Αὐστρίᾳ 90,999, ἐν Ἰταλίᾳ 84,100 ἐν Οὑγγαρίᾳ 52,918, ἐν Ἱσπανίᾳ 40,052, ἐν Σουηδίᾳ 29,026, ἐν Βελγίῳ 23,512, ἐν Ἑλβετίᾳ 16,007 καὶ ἐν ταῖς Κάτω Χώραις 13,954. Τέλος εἰσεπράχθησαν ἐκ τηλεγραφημάτων ἔτει 1879 ἐν Ἀμερικῇ 63,914,472 φράγκα, ἐν Ἀγγλίᾳ 36,312,230 φράγκα, ἐν Γαλλίᾳ 23,029,835, ἐν Ῥωσίᾳ 22,498,053· ἐν Γερμανίᾳ 19,548,749· ἐν Ἰταλίᾳ 7,963,640· ἐν Αὐστρίᾳ 7,757,920· ἐν Ἱσπανίᾳ 4,001,959· κατωτέρω δὲ τῶν 4 ἑκατομμυρίων φράγκων αἱ εἰσπράξεις τῶν λοιπῶν κρατῶν Σουηδίας, Βελγίου Κάτω Χωρῶν καὶ Ἑλβετίας.

— Ἐκ τῶν κρατῶν τῆς Γερμανικῆς Ὁμοσπονδίας ἡ Βαυαρία παρουσιάζει αὔξησιν τοῦ πληθυσμοῦ σχετικῶς μείζονα· ἀριθμοῦσα τῷ 1875 κατοίκους 5, 022, 390, τῷ 1880 κατὰ τὴν γενομένην ἀπογραφὴν εἶχε 5, 271,516 ὥστε ἡ ἀναλογία τῆς αὐξήσεως εἶναι 5 μέχρι 7 1/2 τοῖς 0/0· ὁ ἀνώτατος ὅρος τῆςαὐξήσεωςεἶναι ἐν τῇ ἄνω Βαυαρίᾳ καὶ τῇ περιοχῇ τοῦ Μονάχου.

1

2

3

4

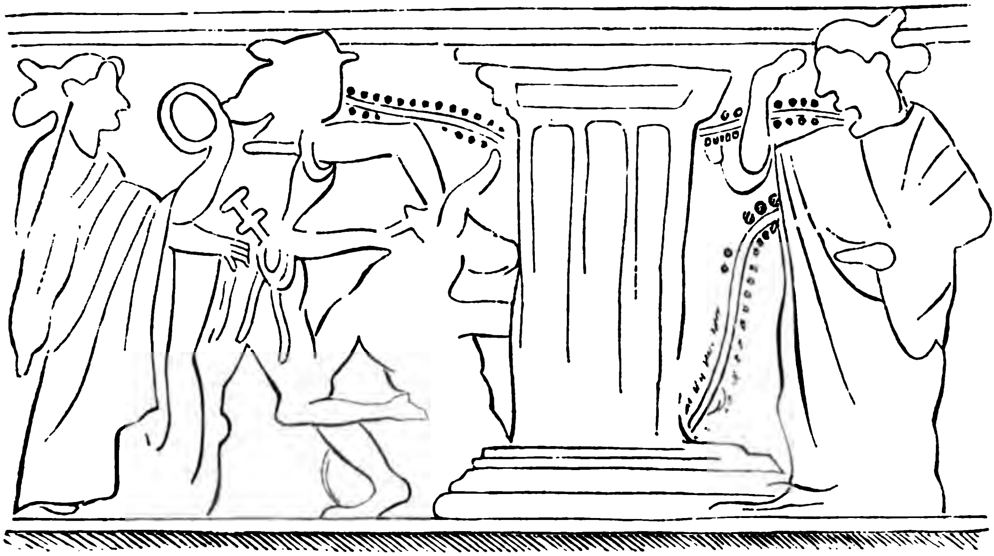

5

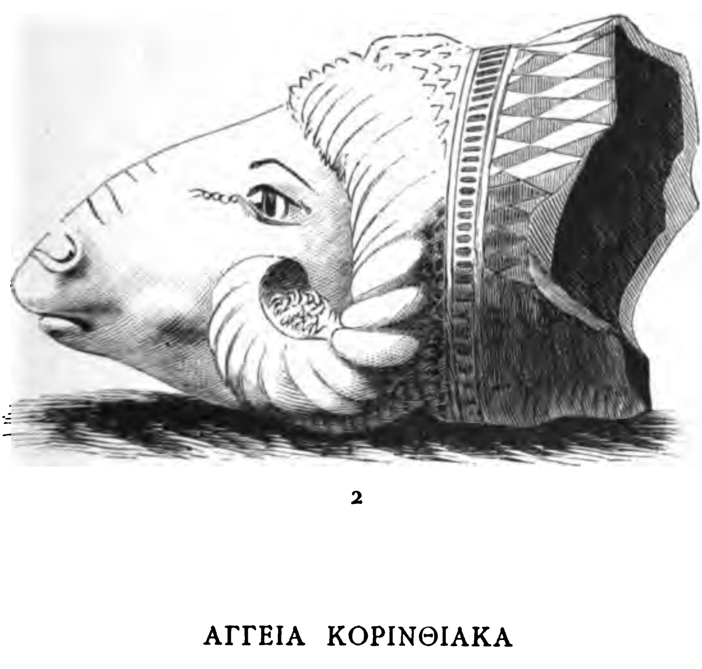

6

ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΣΦΡΑΓΙΔΕΣ

1

2

ΑΓΓΕΙΑ ΚΟΡΙΝΘΙΑΚΑ

Ἀθήνησιν ἐκ τοῦ τυπογραφείου Ἀνδρέου Κορομηλᾶ 1881—Β', 64.

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΝ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΠΟΣΤΑΛΕΝΤΑ

Περὶ τῆς ἀληθοῦς πατρίδος τοῦ ἐξόχου καλλιτέχνου Παιωνίου ὑπὸ Μαργαρίτου Γ. Δήμιτσα διευθύντοῦ ἑλληνικοῦ ἐκπαιδευτηρίου καὶ καθηγητοῦ τῆς γεωγραφίας ἐν τῷ Ἀρσακείῳ. Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου Σ. Π. Ἰασεμίδου. 1881 εἰς 12ον σελ. 24.

Ἱερεμίου τοῦ Β' καὶ τῶν διαμαρτυρομένων θεολόγων τῆς Βυρτεμβέργης. Τὰ γράμματα περὶ τῆς Αὐγουστείας ὁμολογίας (1576—1581) διατριβὴ ἐπὶ ὑφηγεσίᾳ ὑπὸ Ἰωάννου Ε. Μεσολωρᾶ Δ. Φ. καὶ καθηγητοῦ. Ἀθήνησι. Τυπογραφεῖον «ὁ Παλαμήδης» 28. Ὁδὸς Ἁγίου Μάρκου 28. 1881. Εἰς 12ον σελ. 60.

Παιδικὴ Βιβλιοθήκη πρὸς χρῆσιν τῶν δημοτικῶν σχολείων· βιβλίον δεύτερον. Μῦθοι ὑπὸ Α. Κ. Χούμη, Ἔκδοσις δευτέρα. Ἐν Ἑρμουπόλει-Σύρου Ι. Κ. Χούμης βιβλιοπώλης — ἐκδότης. 1880. Εἰς 8ον σελ. 104.

Ἰουλίου Βέρν. Ἓν συμβὰν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς τρομοκρατίας μυθιστόρημα μεταφρασθὲν ὑπὸ Α. Κ. Χ. Ἐν Ἑρμουπόλει Σύρου. Ἰωάννης Κ. Χούμης βιβλιοπώλης—ἐκδότης. 1880. Εἰς 8ον σελ. 43χ.

Παιδικὴ βιβλιοθήκη πρὸς χρῆσιν τῶν δημοτικῶν σχολείων. Βιβλίον πρῶτον. Διηγήματα ὑπὸ Α. Κ. Χούμη. Ἔκδοσις τετάρτη. Ἐν Ἑρμουπόλει Τύποις «Ἀστέρος τῶν Κυκλάδων» 1880 εἰς 8 σελ. 24.

Τὰ ὑπὸ τοῦ ἐπικούρου τῶν ἐν πολέμῳ τραυματιῶν Συλλόγου πεπραγμένα ἀπὸ τῆς 1 Ἰανουαρίου μέχρι τῆς 31 Δεκεμβρίου 1880. Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου Θρ. Παπαλεξανδρῆ (ὄπισθεν τῶν ἁγίων Θεοδώρων ἀριθ. 7) 1881 εἰς 12, σελ. 17.

Πραγματεία περὶ εὐθύνης τῶν ἡγεμόνων καὶ τῶν ὑπουργῶν ὑπὸ Ἰωάν. Ἀραβαντινοῦ διδάκτορος τῆς νομικῆς καὶ δικηγόρου ἐν Ἀθήναις. — Ἐν Ἀθήναις, τύποις Ι. Κουβέλου καὶ Α. Τρίμη. Ὁδὸς Πραξιτέλους ἀριθ. 11, 1881 εἰς 8 σελ. 376.

Δημοτικὴ Βιβλιοθήκη Θεσσαλονίκης. Ἀστυγραφία Θεσσαλονίκης, ἤτοι τοπογραφικὴ περιγραφὴ τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ Μιχαὴλ Χατζῆ Ἰωάννου. Ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἐκ τοῦ τυπογραφείου «Ἡ Μακεδονία» Θάνου καὶ Βασιλειάδη 1881 εἰς 12 σελ. 114.

Κατάλογος τῶν ἐν τοῖς καταστήμασιν Ἀνδρέου Κορομηλᾶ εὑρισκομένων βιβλίων. Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου Ἀνδρέου Κορομηλᾶ 1881 εἰς 12 σελ. 63.

Πρακτικὰ μαθήματα μελισσοκομίας διδαχθέντα ἐν τῷ Παρισιανῷ κήπῳ τοῦ Λουξεμβούργου ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ P. H. Hamet μεταφρασθὲν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Κ. Βαρβάτη ἐπιμελείᾳ καὶ δαπάνῃ Σπ. Α. Παυλίδου· ἐκδοθέντα ἀναλώμασι τῆς ἐπὶ τῆς ἐμψυχώσεως τῆς ἐθνικῆς βιομηχανίας ἐπιτροπῆς. Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ ἐθνικοῦ τυπογραφείου 1880 εἰς 8 σελ. 235.

Ὁμήρου Ὀδύσσεια ἔμμετρος μετάφρασις Ἰακώβου Πολυλᾶ τεῦχος τέταρτον περιέχον τὰς ῥαψῳδίας τ—ω. Ἐν Ἀθήναις, τύποις «Ἑλληνικῆς Ἀνεξαρτησίας 1881 εἰς 12 σελ. 85.

Διὰ συνδρομὰς ἀπευθυντέον πρὸς τὸν ἐκδότην κ. Σαράντην Π. Οἰκονόμον (ἐν ὁδῷ Ἀθηνᾶς παρὰ τῷ τελωνείῳ). Διὰ πληροφορίας δὲ καὶ καταχωρίσεις πρὸς τὸν κ. Π. Ι. Φέρμπον γραμματέα τῆς ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιτροπῆς (ἐν τῷ καταστήματι τοῦ Συλλόγου ὁδὸς Νομισματοκοπείου ἀριθ. 4),

Ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἀπευθυντέον διὰ συνδρομὰς καὶ καταχωρίσεις ἐν τοῖς γραφείοις τῶν ὑπὸ τοῦ *Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ* συντηρουμένων σχολῶν τῶν Ἀπόρων Παίδων, ἐν δὲ τῷ ἐξωτερικῷ παρὰ τοῖς ἀντιπροσωπευταῖς τοῦ Συλλόγου.

Ὁ Παρνασσὸς ἐκδίδοται τὸ τέλος ἑκάστου μηνός.

ΤΙΜΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΠΛΗΡΩΤΕΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ἐν Ἑλλάδι δραχμαὶ νέαι ἤτοι φράγκα	15
Ἐν τῇ Ἀλλοδαπῇ	20

Ἔξω τῶν Ἀθηνῶν εἰς οὐδένα στέλλεται ὁ *Παρνασσὸς* ἐὰν μὴ προαποσταλῇ ἡ συνδρομή.

Σώματά τινα τοῦ Α' Β' Γ' καὶ Δ' τόμου τοῦ *Παρνασσοῦ* εὑρίσκονται καὶ πωλοῦνται ἐν τῷ τυπογραφείῳ *Παρνασσῷ*.

Αἱ συνδρομαὶ τῶν ἐπαρχιῶν γίνονται δεκταὶ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια τῆς Ἐθνικῆς καὶ Ἰονικῆς Τραπέζης. Τοῦ δ' ἐξωτερικοῦ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια γαλλικὰ καὶ ἰταλικά.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΟΜΟΣ Ε' ΤΕΥΧΟΣ Ε'.
31 ΜΑΙΟΥ 1881

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ
1881

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΔΗΜΑΡΑ. Λεσχηνία Ῥωμαΐστοῦ ὑπὸ Ῥουδ. Ἴέριγγ (τέλος) σ. 377.

Κ. Δ. ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ. Ὁ ἐν τῇ νοτίῳ Ῥωσίᾳ Ἑλληνισμὸς ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς σ. 409.

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΓΕΩΡΓΑΝΤΑ (ὑποστρατήγου). Τὸ σπήλαιον τοῦ Ὀδυσσέως Ἀνδρούτσου σ. 420.

Α. Α. ΡΑΓΚΑΒΗ. Ὁ Μαρῖνος Φαλιέρος ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ τῷ μύθῳ ὑπὸ Π. Γ. Μολμέντη σ. 426.

ΕΜΜ. ΔΡΑΓΟΥΜΗ. Φυσικὴ κατ' οἶκον. — Κεντρόφυξ δύναμις. — Ὑγραὶ μεμβράναι σ. 434.

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ. Δημώδη παραμύθια Θήρας 1) ὁ Ἀθάνατος 2) τὰ δώδεκα λαφάκια σ. 438.

ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΥ. Ὁ Ἰησοῦς τοῦ Πανσελήνου σ. 445.

Α. ΦΡΑΒΑΣΙΛΗ. Τὸ παγωτὸν τῆς βασιλίσσης μυθιστορία τοῦ Πετρουτσέλη δελλὰ Γατίνα. Κεφ. θ' Δόκιμος ἰατρός. Κεφ. ι' Κἄτι τι. Κεφ. ια' Ὅλο καὶ καλλίτερα σ. 453.

[illegible]ΟΓΙΚΑ. Ἀρχαιολογικὰ ἐκ Ῥώμης ὑπὸ Σ. Κ. Σακελλαροπούλου [illegible] Εἰδήσεις. σ. 463—470.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ. σ. 470.

ΣΥΜΜΙΚΤΑ. Τὸ ἔαρ τοῦ 1881.—Τὰ θύματα τῆς Χίου σ. 471.

Εἰκόνες καὶ σχέδια

Πίναξ Δ'. Ὁ Ἰησοῦς τοῦ Πανσελήνου μετὰ χρωμάτων

Πειράματα δύο κεντρόφυγος δυνάμεως σ. 436.

Πειράματα δύο ὑγρῶν μεμβρανῶν σ. 437.

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιστατεῖ ἐπιτροπὴ συγκειμένη ἐκ τῶν κκ. Εἰρηναίου Ἀσωπίου, Ἐμμανουὴλ Δ. Ῥοΐδου, Παναγιώτου Ι. Φέρμπου Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου καὶ προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου κ. Τιμολέοντος Ἀργυροπούλου.

ΛΕΣΧΗΝΙΑ ΡΩΜΑΙΣΤΟΥ

ΥΠΟ

RUD VON IHERING

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΣΥΝΤΑΞΙΝ ΤΩΝ «ΝΟΜΙΚΩΝ ΦΥΛΛΩΝ»*

Μὲ ἐρωτᾶτε, ἂν ἐκωφάθην· μικροῦ δεῖν· ἐδειλίασα καὶ δὲν τολμῶ πλέον νὰ ἐξακολουθήσω τὴν Λεσχηνίαν μου κατὰ τὰ ἄχρι τοῦδε. Ἤκουσα ὅτι προσέκρουσα κύκλοις τισὶ καὶ δὴ ἔχω ἄμεσον δεῖγμα τούτου ἐκ Πράγης ἐπιρρίπτον μοι μέγα ἄδικον. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ δημιουργὸς τοῦ δείγματος τούτου ἀπέκρυψε τὸ ὄνομά του ὑπὸ τὴν ἀόριςον ὑπογραφὴν «Πολλοὶ τέως ἀναγνῶσται τῶν «Νομικῶν Φύλλων», ἀδυνατῶ ἐντελῶς ν' ἀπαντήσω αὐτῷ ἰδιαιτέρως καὶ ἑπομένως δράττομαι τῆς παρούσης εὐκαιρίας, ὅπως πληροφορήσω αὐτόν, ὅτι δὲν κατοικῶ ἐν Giessen ἀλλ' ἐν Göttingen καί, ἂν τὸ ἐκεῖ ταχυδρομεῖον μὴ ἐγίνωσκε τὸν τόπον τῆς κατοικίας μου κάλλιον αὐτοῦ, δὲν ἤθελον λάβει τὴν ἐπιστολήν του καὶ ἤθελον στερηθῆ τῆς γνώσεως τῆς ἐντυπώσεως, ἣν παρήγαγεν ἡ Λεσχηνία μου τοῖς τέως ἀναγνώσταις τοῦ ὑμετέρου φύλλου ἐν Πράγῃ. Ὁ ἐπιστέλλων, ὁ ἐν ὀνόματι πάντων τούτων λαμβάνων τὸν λόγον, εἶναι λίαν διατεθειμένος νὰ μὲ λυπήσῃ, ἡ δὲ ἐπιστολὴ αὐτοῦ ἤθελεν εἶσθαι ἀμίμητος, ἂν τὸ εὐτράπελόν του ἐξισοῦτο πρὸς τὴν διάθεσίν του. Ἀλλὰ κατὰ τὸ δεῖγμα, ὅπερ μοὶ παρέσχεν, ἐννοῶ διατί οὐδόλως ἀρέσκει αὐτῷ ἡ «Λεσχηνία» μου· τὸ αὐτὸ θὰ συνέβαινε καὶ εἰς ἐμέ, ἂν ἐκρυπτόμην ὑπὸ τὸ δέρμα του. Ἀναμιμνήσκομαι ἐνταῦθα ἀπαντήσεώς τινος δοθείσης ὑπό τινος εὐτραπέλου, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ὕβριζον ἕτερον ἀποκαλοῦντες αὐτὸν ψευδευλαβῆ,[1] ἂν εἶχον τοιαύτην κεφαλήν, εἶπε, θὰ ἀπηγχονιζόμην ἐπίσης. Ἂν εἶχον καὶ ἐγὼ τοιαύτην κεφαλήν, οἵαν ὁ ἐκ Πράγης ἀνώνυμος ἐπιστολογράφος, ὁ κόσμος θὰ ἦτο ἐξησφαλισμένος κατὰ πάσης «Λεσχηνίας» μου.

Δὲν ἤθελον δὲ λάβει τὸ πρᾶγμα ὑπὸ τόσῳ σπουδαίαν ἔποψιν ἄνευ τῆς ὑπογραφῆς ἐκείνης, ἐμφαινούσης τὴν συμμετοχὴν πάντων τῶν ἐν Πράγῃ ὑμετέρων συνδρομητῶν· αἰσθάνομαι τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἀπαλλάξω ὑμᾶς τοῦ κινδύνου ἀπωλείας τοσούτων συνδρομητῶν. Πρέπει νὰ σκεφθῆτε ὡριμότερον. Οἱ ὑμέτεροι συνδρομηταὶ ἀπαιτοῦσιν ἑβδομαδιαίαν προσφορὰν

* Ἴδε σελ. 289.

1 Kopfhänger, ἡ ἑπομένη ἀπάντησις στηρίζεται ἐπὶ τῆς κατ' ἰδίαν σημασίας τῶν δύο λέξεων Kopf—κεφαλή, Hänger—ἀπαγχονιστής.

σοβαρᾶς νομικῆς ὕλης, ὑμεῖς δ' ὀφείλετε νὰ ἐκτελῆτε τὰς ἐπιθυμίας των. Ἂν λοιπὸν θέλητε, ὡς ἐξάγω ἐκ τῆς ἐπιστολῆς ὑμῶν, νὰ ἐξακολουθήσω πέμπων ὑμῖν Λεσχηνίας, πρέπει χάριν τοῦ ὑμετέρου συμφέροντος καὶ τῆς ἱκανοποιήσεως ἀμφοτέρων τῶν κύκλων τῶν ὑμετέρων ἀναγνωστῶν, ὧν ὁ μὲν ἐπιμένει ἀπαιτῶν τὴν αὐτὴν πρὸς τὴν ἄχρι τοῦδε ὑπάρχουσαν ὕλην, ὁ δὲ ἀρέσκεται καὶ εἰς τὴν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἀνάγνωσιν ἐλαφροτέρων ἀντικειμένων, πρέπει, λέγω, νὰ μεταχειρισθῆτε τὸ ἔσχατον τῶν ὑπολειπομένων μέσων καὶ νὰ δημοσιεύητε ἕκαστον ἀριθμὸν τῶν «Νομικῶν φύλλων» ὑπὸ δύο μορφάς· τὴν μὲν *μετὰ*, τὴν δ' *ἄνευ* τῆς «Λεσχηνίας». Διὸ παρακαλῶ ὑμᾶς θερμῶς ὑπὲρ τῆς ἀποδοχῆς τῆς προτάσεώς μου ταύτης, μὴ οὔσης πρωτοφανοῦς· ὑπῆρξεν ἐποχή, καθ' ἣν μία τῶν προκριτωτάτων ἐφημερίδων τῆς Γερμανίας ἐξεδίδετο ὑπὸ δύο μορφάς, τὴν μὲν διὰ τὴν Αὐστρίαν ὑπὸ τὸν Μέττερνιχ, πραεῖαν, ἄκακον, ἀβλαβῆ· τὴν δὲ ἧττον περιδεῆ δι' ὁλόκληρον τὸν λοιπὸν κόσμον. Καὶ ἡ ἱστορία δ' αὐτὴ τῆς φιλολογίας περιέχει παραδείγματα, καθ' ἃ ἀντίτυπα τοῦ αὐτοῦ βιβλίου εἶχον δημοσιευθῆ ὑπὸ διαφόρους μορφὰς χάριν ὡρισμένων προσώπων. Συγγραφεύς τις ἐπιθυμῶν νὰ ἀφιερώσῃ τὸ ἔργον αὐτοῦ πλείοσιν, ἀλλά, κατὰ τὴν γλῶσσαν τῶν νομικῶν, οὐχὶ ἑκάστῳ pro rata (συμμέτρως) ἀλλ' in solidum (εἰς ὁλόκληρον), ἔλυσε τὸ κατὰ τὸ φαινόμενον ἄλυτον τοῦτο πρόβλημα, διὰ τῆς μεταλλαγῆς τοῦ φύλλου τῆς ἀφιερώσεως ἀναλόγως τοῦ λαμβάνοντος αὐτὸ προσώπου. Ἡ ἐπιτυχία ὅμως τῆς λύσεως ταύτης, ἐξήρτηται ἐκ τῆς παντελοῦς ἀγνοίας τῶν correi (συνδανειστῶν) τούτων. Πλὴν ὑμεῖς οὐδένα διατρέχετε κίνδυνον ἐκ τῆς διπλῆς ἐκδόσεως. Ἀναγγείλατε αὐτὴν δημοσίᾳ καὶ ἄφετε τὴν ἐκλογὴν τοῖς συνδρομηταῖς.

Ἡ ἐπιστολή μου περατοῦται ἐνταῦθα· νῦν μεταβαίνομεν ἀμφότεροι εἰς τὴν «Χρυσῆν νῆσσαν» καὶ συνεχίζομεν τὴν ὁμιλίαν, ὁ δὲ τυχὸν σπουδαιότερός πως χαρακτὴρ αὐτῆς ἀποδοτέος τῇ ψυχικῇ πιέσει, ὑφ' ἣν εἰσέτι διατελῶ ἕνεκα τῶν λόγων τοῦ ἀνωνύμου ἐπικριτοῦ.

III

Πλούσιος καὶ πένης ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Πολιτικῇ Δικονομίᾳ τῶν Ρωμαίων.

Ἐκπλήττεσθε ἐπὶ τῇ θέᾳ θέματος ἀλλοίου τοῦ προαγγελθέντος διὰ τὴν προσεχῆ συνέντευξιν ἡμῶν· μοὶ ὑπομιμνήσκετε, ὅτι τὸ δεύτερον τεμάχιον τῆς νομικῆς συλλογῆς μου ὑπεσχόμην ὑμῖν ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ παγὶς τῆς Πολιτικῆς Δικονομίας». Ἀφῆκα αὐτὴν οἴκοι, φοβηθεὶς τὴν κατάχρησιν· ἄλλως τε καὶ οἱ ὑμέτεροι ἀναγνῶσται δέονται ἀναψυχῆς, μετὰ τὰς ἐκ τῆς ἑτέρας παγίδος ἐντυπώσεις. Ἀλλ' ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω, ὅτι οἱ ἀνα-

γνῶσται ἐξηπατήθησαν διὰ τοῦ παιᾶνος τῶν δανειστῶν· οὐδὲ λέξις ἀληθεύει ἐξ αὐτοῦ, ὡς ἐν τῷ μεταξὺ ἔμαθον. Εἶναι ὅμοιον πρὸς τὰ ἔργα τοῦ Σιμωνίδου καὶ ἄλλας παραποιήσεις, ὧν θύματα ὑπῆρξαν καὶ πολλοὶ πεπαιδευμένοι· δὲν ἠπατήθην ἄρα ἐγὼ μόνον. Μὲ ἠρώτησαν πολλαχόθεν ποῦ εὕρηται τὸ λατινικὸν κείμενον τοῦ παιᾶνος, ἂν ἐτυπώθη ἤδη ἢ ἂν πρέπει νὰ περιμένωσιν ἔτι ἐπὶ πολύ, μέχρις οὗ ὁ Bruns διὰ νέας ἐκδόσεως τῶν fontes juris Romani antiqui καταστήσῃ αὐτὸ κοινὸν κτῆμα. Αἱ ἐρωτήσεις αὗται ὤθησάν με πρὸς ἔρευναν, ἧς τὸ δυσάρεστον ἀποτέλεσμα ἀνακοινῶ ὑμῖν ἄνω. Κρῖμα! Πόσον ὡραῖον θα ἦτο, ἂν ὁ παιὰν ἦν γνήσιος. Οὐχ ἧττον μὴ μεταβάλλετε ἰδέαν περὶ τῆς γνώμης μου ὡς πρὸς τὴν usucapio pro herede lucrativa, ἧς μέγα στήριγμα ὑπῆρξεν ὁ παιὰν οὗτος. *Ἠδύνατο* νὰ ᾖ γνήσιος, ἅτε κεκτημένος ἐσωτερικὰ στοιχεῖα *γνησιότητος*· εἶναι δὲ κρείσσων δοκιμῶν τινων πρὸς συμπλήρωσιν χασμάτων ἐν ταῖς πηγαῖς καὶ περιέχει ἐν ἑαυτῷ ἱκανῶς τὸ πιθανόν, ὅπως ἀντικρύσῃ καὶ ταῖς ὑπὸ τῶν δοκιμωτέρων διδασκάλων γενομέναις ἀποπείραις.

Νῦν ἀρξώμεθα τοῦ ἡμετέρου θέματος!

«Πλούσιος καὶ πένης ἐν τῇ ἀρχαίᾳ πολιτικῇ δικονομίᾳ τῶν Ρωμαίων;» ἀπορεῖτε· «οὐδέποτε ἠκούσαμέν τι περὶ τοιαύτης διαφορᾶς ἐν τῷ ἀρχαίῳ δικαίῳ ἢ μὴ ὑπῆρχεν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ δικονομίᾳ δίκαιον διάφορον, δίκαιον ἀναλόγως τῆς περιουσίας τῶν διαδίκων;» Δικαίως ἐκπλήττεσθε, οὐδ᾽ ἐγὼ ἤκουσά τί ποτε περὶ τοιούτου θέματος· εἶναι ἰδική μου ἀνακάλυψις, ὡς ἔλεγεν Ὁλλανδός τις ἐν Karlsbad, ἐμφανισθεὶς εἰς τὸ δημόσιον κεκοσμημένος δι᾽ ἐντελῶς ἀγνώστου παρασήμου καὶ τοσοῦτον ἐξεγείρας τὴν κοινὴν περιέργειαν, ὥστε ἐτόλμησέ τις νὰ ἐρωτήσῃ αὐτόν, τίνος ἔθνους ἦν τὸ παράσημον. Ἐφεύρεσις ἰδική μου, ἀπήντησε. Γινώσκετε τὴν πηγὴν ἐξ ἧς ἀντλῶ τὰς ἀνακαλύψεις μου· τὸ σιγάρον μου. Δὲν χρειάζομαι δὲ σιγάρον Havana· ἀρκεῖ πρὸς τὸν παρόντα σκοπὸν ἐκ τῶν συνήθων· πλὴν ἐκεῖνο εἶναι γραφικώτερον· τὰ ἑπόμενα ὅμως βαίνουσιν ὅλως φυσικῶς καὶ ἀπαιτοῦσι μόνον ἁπλῆν σκέψιν. Ἀλλὰ φυσικῷ τῷ λόγῳ πρέπει νὰ κέκτηταί τις τὴν ἱκανότητα ν᾽ ἀναγινώσκῃ τὰ διάστιχα ἐν ταῖς πηγαῖς· ὅ,τι ἀνακοινώσω ὑμῖν ματαίως θὰ ἀναζητήσητε ἐν ταῖς τετυπωμέναις λέξεσιν· ἴσα ἴσα δέ, διότι οὐδεὶς εἰσέτι ἐπειράθη ν᾽ ἀναγνώσῃ τὰ διάστιχα ταῦτα, ἔμεινε τὸ ἀνωτέρω θέμα ἄγνωστον μέχρι τοῦ νῦν. Πλὴν ἐλπίζω ὅτι θὰ ἀνυψώσω αὐτὸ νῦν τόσον, ὥστε οὐδεὶς ἐφεξῆς θὰ ἀντιπαρέλθῃ αὐτὸ ἀπαρατηρητί. Ἂν δὲ τὸ κέρδος, εἰς ὃ ἐκ τῆς πραγματείας μου ταύτης ἀφορῶ συνίστατο ἁπλῶς ἐν τῇ ἐξηγήσει παροραθέντος ἄχρι τοῦ νῦν μέρους τῆς ἀρχαίας δικονομίας, ἤθελον πραγματευθῆ ἴσως τὸ θέμα μου ἐνώπιον ἀναγνωστῶν πρὸ πάντων ἐκ τῆς τάξεως τῶν νομικῶν τῆς Αὐστρίας· ἀλλὰ τὸ πρὸς τὴν πραγματείαν ταύτην ἐνδιαφέρον ὑπερβαίνει πολὺ τὰ ὅρια τῆς

πολιτικῆς δικονομίας, ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐν γένει ἱστορίαν τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου καὶ δὴ εἰς τὴν διαμάχην τῶν πατρικίων καὶ πληβείων.

Τὸ πεδίον, ἐν ᾧ ποιοῦμαι τὴν ἔρευναν, ἀνήκει τῇ ἀρχαίᾳ διαδικασίᾳ· περὶ τῆς ἰδιαζούσης φύσεως ταύτης παραλείπω νὰ εἴπω πολλὰ ἐνταῦθα, ἅτε ἀπαιτούσης ἰδιάζουσαν ἐντελῶς ἐπεξεργασίαν.[1] Γινώσκετε βεβαίως, ὅτι ἡ διαδικασία αὕτη συνίστατο εἰς τὴν αὐστηρὰν ἐφαρμογὴν τοῦ nulla actio sine lege ἤ, ὡς ἀποκαλῶ αὐτὴν ἐν τῇ ἀνωτέρω παραπομπῇ, εἰς τὴν *ἀναφορικὴν τοῦ νόμου* μέθοδον· κατὰ τὸν κανόνα τοῦτον ἑκάστη ἀπαίτησις ἠδύνατο νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ δικαστηρίου μόνον ἔχουσα ἐφόδιον αὐτὰς τὰς λέξεις τοῦ νόμου.

Ἡ ἀρχαία διαδικασία περιεῖχε κατὰ Γάϊον πέντε εἴδη ἀγωγῶν, ὧν δύο μόνον πρὸς τὸ παρὸν δεόμεθα· τὴν legis actio sacramento καὶ τὴν per manus injectionem. Ἀγνοῶν, ἂν ἐνθυμῆσθε αὐτὰς ἀκόμη ἐκ τῶν παραδόσεων τοῦ Πανεπιστημίου, δὲν κρίνω περιττὸν νὰ διαλάβω τινὰ χάριν τοῦ σκοποῦ, ὃν ἐνταῦθα προεθέμην.

Καὶ πρῶτον περὶ τῆς legis actio sacramento· ἀπετέλει τὸν κανονικὸν τύπον τῆς ἀρχαίας διαδικασίας, generalis erat κατὰ Γάϊον, ἐφαρμοζομένη ἐν ἐλλείψει ἄλλης πανταχοῦ. Ἡ ἀγωγὴ αὕτη εἶχεν ὡς ἰδιάζον τὸ sacramentum, τὸ στοίχημα, καταβαλλόμενον ὑπὸ τοῦ ἡττωμένου ἐν τῇ δίκῃ, καὶ ἀνερχόμενον εἰς 500 μὲν ἄσσους, τοῦ ἀντικειμένου τῆς δίκης τιμωμένου τοὐλάχιστον χιλίων ἄσσων, εἰς 50 δὲ ἕνεκα κατωτέρου ποσοῦ. Τυπικῶς μὲν περιεστρέφετο ἡ δίκη περὶ τοῦ ἀληθοῦς τοῦ στοιχήματος, ἤτοι τίνος ἦν τὸ sacramentum justum — τίνος injustum καὶ οὐχὶ περὶ τὴν οὐσίαν τῆς δίκης· παρεμφερὴς πρὸς τὸ τῆς formula ἐν τῇ actio praejudicialis, ἔνθα ἡ δίκη διεξήγετο ὑπὸ τὸν τύπον στοιχήματος καὶ ὁ δικαστὴς ἐπίσης ἐμμέσως ἀπεφάσιζεν ἐπὶ τῆς οὐσίας, ἀμέσως δὲ μόνον περὶ τοῦ στοιχήματος διαγιγνώσκων. Ἀλλ' ἐπὶ μὲν τοῦ στοιχήματος τῆς formula τὸ ποσὸν ἀπεδίδετο τῷ νικῶντι διαδίκῳ, ἦτο τόσῳ εὐτελές, ὥστε ἀνεφαίνετο ἡ ἀληθὴς, πρὸς μόνην τὴν διεξαγωγὴν τῆς δίκης ἀπαραίτητος σημασία αὐτοῦ, ἐπὶ δὲ τῆς legis actio sacramento συνέβαινε διάφορόν τι. Τὸ ποσὸν ἀπεδίδετο οὐχὶ τῷ ἀντιδίκῳ ἀλλὰ τῷ aerarium (δημοσίῳ ταμείῳ) κατὰ Γάϊον (IV. 13) in publicum cedebat. Ἡ ἀρχικὴ μορφὴ ἐξ ἧς ἔλαβε τὸ sacramentum τὸ ὄνομα τοῦτο συνίςατο κατ' ἐμὴν γνώμην εἰς τὴν κατάθεσιν τοῦ ποσοῦ ἐν τῷ ἐκκλησιαστικῷ ταμείῳ χάριν θρησκευτικῶν σκοπῶν· ἡ πρωτίστη αὕτη χρῆσις ῥητῶς ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Festus·[2] ἔχοντες δ' ὑπ' ὄψιν καὶ τὸν Βάρρωνα,[3] δυνάμεθα, φρονῶ, νὰ ἀποκαταστήσωμεν ἐντελῶς τὴν

1 Ὅρα τὸ «Πνεῦμα τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου» Μέρος Β' Τμῆμα Α' Σελ. 631—663 τῆς Γ'. ἐκδόσεως.

2 Festus, sub sacramentum consumebatur id in rebus divinis.

3 De lingua latina V. 180.

ἀρχαίαν μορφὴν τῆς ἀγωγῆς, ἤτοι παραδεχόμενοι τὴν ὑπὸ τῶν διαδίκων κατάθεσιν τοῦ ποσοῦ in sacrum ἢ ad pontem δηλ. ad pontem sublicium τὴν ἕδραν τῶν Pontifices. Ἐκ τούτων μόνῳ τῷ νικῶντι ἀνεστρέφετο ἡ κατάθεσις. Κατὰ τὴν νεωτέραν μορφὴν, ἣν ἔχει ὁ Γάιος πρὸ ὀφθαλμῶν, τὸ sacramentum δὲν κατετίθετο πλέον ἀρχομένης τῆς δίκης, ἀλλὰ παρείχοντο μόνον ἐγγυηταὶ (praedes) ὑπὸ τῶν διαδίκων· μετὰ δὲ τὸ πέρας τῆς δίκης, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Festus, εἰσέπραττον τὸ ποσὸν οἱ triumviri capitales συμφώνως τῇ lex Papiria καὶ ἀπέδιδον αὐτὸ τῷ aerarium.

Τὸ διττὸν τοῦτο τῆς μορφῆς τοῦ sacramentum: ἡ ἄμεσος κατάθεσις καὶ ἡ μετέπειτα εἴσπραξις προηγουμένης τῆς ἐγγυοδοσίας, ἐστὶ προϊὸν τῆς βαθμιαίας ἀναπτύξεως τοῦ θεσμοῦ, ἐμφανιζομένου ὑπὸ μὲν ἐκείνην ἐν τοῖς ἀρχαίοις, ὑπὸ δὲ ταύτην ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις. Καὶ περὶ τούτου συμφωνοῦσιν ἅπαντες σχεδὸν οἱ ἱστορικοὶ, πλὴν τοῦ Huschke, οὗτινος τὴν ἐναντίαν γνώμην ὀψόμεθα παρακατιόντες· κρίνω δὲ περιττὴν τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τῶν τὴν γνώμην ταύτην ὑποστηριζόντων λόγων. Ὁ εἰδὼς κατά τι τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου, οὐδόλως ἀμφιβάλλει περὶ τοῦ χρόνου, εἰς ὃν ἀποδοτέα ἑκατέρα τῶν μορφῶν θεσμοῦ τινος, ὧν ἡ μὲν θρησκευτικὴ ἢ ἱερὰ, ἡ δὲ βέβηλος ἢ κοσμική. Γλωσσικῶς πιστοποιεῖται ἡ ἀρχικὴ μορφὴ τῆς ἀγωγῆς ταύτης δι' αὐτῆς τῆς λέξεως sacramentum. Τούτῳ συνᾴδει καὶ ἡ μαρτυρία περὶ τῆς διαθέσεως τοῦ ποσοῦ εἰς θρησκευτικοὺς σκοποὺς καὶ τῆς εἰσπράξεως αὐτοῦ διὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχόντων, τῶν Pontifices· ὅπως δήποτε δ' ἐκτιμωμένης τῆς γνώμης μου, καθ' ἣν ἡ legis actio sacramento ἀρχικῶς διεξήγετο ἐνώπιον τοῦ ἱεροῦ δικαστηρίου, ρηταὶ μαρτυρίαι ὑπάρχουσιν ἐν ταῖς πηγαῖς[1] περὶ τῆς μεγάλης συμμετοχῆς τῶν Pontifices ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις εἰς τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ὑπάρξεως ἱερᾶς περιόδου τῆς νομικῆς ἐπιστήμης πρὸ τῆς βεβήλου. Ἀπὸ τῆς πρώτης ἐπήγασεν ἡ legis actio sacramento ὑπὸ τὴν ἀρχικὴν αὐτῆς μορφὴν, ἣν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν νεωτέραν, ὑφ' ἣν παρίσταται ἐν ταῖς εἰσηγήσεσι τοῦ Γαΐου, δυνάμεθα νὰ καλέσωμεν *θρησκευτικήν*. Ἡ δὲ πρόοδος ἀπὸ τῆς μιᾶς μορφῆς εἰς τὴν ἑτέραν ἐχαρακτηρίζετο οὐ μόνον διὰ τῆς εἰς διάφορα ταμεῖα καταθέσεως (ἐκκλησιαστικὸν ταμεῖον — aerarium) καὶ τῆς φυσικῆς συνεπείας, τῆς παρὰ διαφόρων ἀρχόντων εἰσπράξεως, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ χρόνου τῆς καταθέσεως· (ἀρχὴ—πέρας τῆς δίκης). Κατ' ἐμὴν γνώμην, ἡ ἐπικρατοῦσα ἐλαχίστου ποιεῖται τὴν ἐσχάτην ταύτην διαφορὰν, διορῶσα ἐν αὐτῇ μεταβολὴν μόνον τοῦ τρόπου τῆς εἰσπράξεως καὶ οὐχὶ καὶ τοῦ τῆς διαθέσεως. Τὰ ἐκ τοῦ sacramentum εἰσοδήματα ἀνῆκον κατ' ἐμὲ ἀπὸ τῆς μεταλλαγῆς ταύ-

1 L. 2 § 6 de o j 12....... Omnium tamen harum et interpretandi scientia et actiones apud collegium pontificum erant, ex quibus constituebatur, quis quoquo anno praeesset privatis.

της τῇ ἐπικρατείᾳ — in publicum cedebat κατὰ Γάϊον. — Πρὸς τοῦτον δὲ συμφωνεῖ καὶ ὁ Βάρρων (ad aerarium redibat) μὲ μόνην τὴν διαφορὰν, ὅτι παραδέχεται τοῦτο διὰ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς τὸ ποσὸν εἰσεπράττετο ὑπὸ τῶν Pontifices, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ὀρθὸν, διότι ἄλλως μένει ἀνεξήγητον πῶς χρήματα καταναλισκόμενα εἰς θρησκευτικοὺς σκοποὺς (Festus: consumebatur id in rebus divinis) ἀφῃροῦντο ἀπὸ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ταμείου κατατιθέμενα εἰς τὸ δημόσιον. Ἑπομένως δυνάμεθα ν' ἀποκαλέσωμεν τὴν μετάβασιν ταύτην τοῦ sacramentum ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν pontifices εἰς τὸν πραίτωρα οἱονεὶ ἐκλαΐκευσιν τοῦ sacramentum.

Τί παρώθησε τὸ κράτος πρὸς τοιαύτην μεταβολήν; βεβαίως οὐχὶ ἡ πρόθεσις πλουτισμοῦ εἰς βάρος τῆς ἐκκλησίας, καθόσον ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ παμμεγέθη ἔσοδα τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους κατὰ τὴν ἀκμὴν τῆς δημοκρατίας ἦν τὸ ἐκ τῶν sacramenta πηγάζον τοσούτῳ μικρὸν, ὥστε οὐδόλως ἠδύνατο νὰ ἐφελκύσῃ τὴν ἀπληστίαν αὐτοῦ. Ὑπάρχει ἀναγκαίως ἄλλη τις αἰτία. Ἠδυνάμεθα νὰ διαγνώσωμεν αὐτὴν ἐν τῇ μεταβολῇ τοῦ δικαίου, τὴν κατὰ τὰς μαρτυρίας τῶν πηγῶν ἕνα περίπου αἰῶνα μετὰ τὴν δωδεκάδελτον ἐπελθοῦσαν, ἤτοι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς χειραφετήσεως αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ σωματείου τῶν pontifices. Ἡ ἀφαίρεσις ἄρα τῶν δικονομικῶν τύπων ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν Pontifices συνεπηγάγετο καὶ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ ἐκ τῶν sacramenta εἰσοδήματος. Ἀλλὰ καὶ ἄνευ τῆς ἐλαχίστης προθέσεως πρὸς παραγνώρισιν τοῦ ὑπάρξαντος δεσμοῦ μεταξὺ τῆς *ἐκλαϊκεύσεως* τοῦ δικαίου καὶ τῆς διαφόρου εἰσπράξεως καὶ χρήσεως τοῦ sacramentum, δὲν δύναμαι νὰ θεωρήσω αὐτὸν ἱκανὸν πρὸς σαφηνισμὸν τῆς μεταβολῆς ταύτης. Διατί ἀντικατέστη ἡ ἄμεσος πρὸ τῆς δίκης κατάθεσις τοῦ sacramentum διὰ τῆς ἐγγυοδοσίας; Τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι ἐντελῶς ἀνεξάρτητον τῆς μεταβολῆς ἐκείνης. Ἀλλὰ τὸ ζήτημα τοῦτο ἔμεινεν ἄλυτον μέχρι τοῦ νῦν, ἀρκουμένων τῶν ἡμετέρων ἱστορικῶν ἐν τῇ ἁπλῇ ἀναγραφῇ τοῦ γεγονότος ἄνευ ἀναζητήσεως τῶν αἰτίων. Ἐν τούτοις τὸ ζήτημα δὲν εἶναι ἐντελῶς ἀσήμαντον. Ἐλπίζω δ' ὅτι προσεχῶς καταδείξω ὑμῖν τὴν ἄπειρον αὐτοῦ σημασίαν διὰ τὴν κοινωνίαν.

Ἐξαντλήσας τὴν πρὸς τὸν σκοπόν μου ἀπαιτουμένην ἱστορικὴν ζύμην τῆς legis actio sacramento, στρέφομαι νῦν τῇ legis actio per mannus injectionem.

Ὁ διαμφισβητῶν χρέος βεβαιούμενον διὰ δικαστικῆς ὁμολογίας ἢ διὰ τοῦ Nexum, ἤτοι συμφωνίας ἐπὶ παρουσίᾳ ζυγοστάτου (libripens) καὶ πέντε μαρτύρων, πρὸς ὃ ἐξισοῦτο καὶ τὸ legatum per damnationem, ἐν ἑνὶ λόγῳ καὶ κατὰ τὴν παρ' ἡμῖν ἔκφρασιν, χρέος ἐκ συναλλαγματικῆς, δὲν ἠδύνατο νὰ παραστῇ αὐτοπροσώπως, ἀλλ' ὤφειλε νὰ διορίσῃ vindex ὑποχρεούμενον ἐπίσης ἐν περιπτώσει ἥττης εἰς τὴν πληρωμὴν τοῦ ποσοῦ τῆς δίκης πρὸς ποινὴν ἐπὶ τῇ ἐπεμβάσει αὐτοῦ εἰς τὰ δικαιώματα τοῦ δανειστοῦ. Οὕ-

τως εἶχεν ἡ ἀρχικὴ μορφὴ ἐν τῇ legis actio ταύτῃ, πρόδρομος τῆς μετέπειτα πρὸς ποινὴν τοῦ ἀρνουμένου ἐπιβαλλομένης πληρωμῆς τοῦ διπλασίου (ubi lis crescit inficiando in duplum.)

Ἡ actio legis per manus injectionem καὶ ἡ sacramento ἄρα συνέπιπτον ἐν τῇ ἐπιβολῇ ποινῆς κατὰ τοῦ ἡττωμένου εἴτε ἐν bona εἴτε ἐν mala fides διατελοῦντος. Κατὰ Ρωμαίους ὁ ἡττώμενος ἔδει νὰ τιμωρηθῇ ὡς ἔνοχος ἄνευ ἀνάγκης ἄλλης ἀποδείξεως, ἐπὶ μόνῃ τῇ ἥττῃ.[1] Ἀλλ' ἡ ποινὴ αὕτη ἐπεβάλλετο τῷ ἡττωμένῳ πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς ψυχικῆς ταραχῆς τοῦ ἀντιδίκου, ἐκλαμβάνοντος τὴν διαμφισβήτησιν τῶν δικαιωμάτων του ὡς ἀπόπειραν καταστροφῆς καὶ ἔστι προσφυὴς τῷ κοινῷ συμφέροντι. Διότι τὸ κοινὸν ἐνδιαφέρεται σπουδαίως ὑπὲρ τοῦ περιορισμοῦ τῶν δικῶν, τῶν μαστιζουσῶν κυρίως τὰς κατωτάτας ἐν ἀγριότητι καὶ ἀγροικίᾳ διατελούσας τάξεις καὶ ὑποκρυπτουσῶν τοὺς μεγίστους κινδύνους διὰ τὴν πρόοδον αὐτοῦ· ἔρις καὶ διχόνοια, κακὸν ὅλων τῶν χρόνων καὶ ὅλων τῶν χωρῶν, φθεῖρον εἰς μάτην δυνάμεις ἀλλαχοῦ ὠφελίμους, ἐστὶν ἰδιαζόντως ἐπικίνδυνα δι' ἐποχήν, ὡς ἡ περὶ ἧς πρόκειται, τοῦ πυρὸς τῆς διχονοίας μὴ περιοριζομένου ἐν στενῷ κύκλῳ, ἀλλὰ φθείροντος καὶ καταναλίσκοντος καὶ πέραν τοῦ κύκλου τῆς δίκης διακείμενα πρόσωπα, φίλους, συγγενεῖς, ἑταίρους καὶ ἀπειλοῦντος τὴν καταστροφὴν μείζονος ἐκτάσεως. Παρ' ἡμῖν αἱ δίκαι συνήθως διεξάγονται μόνον μεταξὺ τῶν διαδίκων μὴ θιγομένων ἑτέρων προσώπων καί περ ἐγγυτάτων. Αἱ σημεριναὶ δίκαι ὁμοιάζουσι μολυσματικαῖς νόσοις. Ἀλλ' ἐν τοῖς ἀξέστοις χρόνοις, ἐν οἷς ἡ ἔρις καθ' ἑαυτὴν ἔχει καὶ τὸ ψυχολογικὸν θέλγητρον τοῦ ἀχαλινώτου τῆς ἰδίας ἰσχύος, τῆς χρήσεως τῶν φυσικῶν δυνάμεων προκαλούσης τὴν κατάδειξιν τῆς τόλμης καὶ τοῦ χαρακτῆρος, μονομαχίας ἐν τῷ δικαστηρίῳ, ἐν οἷς χρόνοις ἡ κυρία ἀποστολὴ τοῦ δικαίου πρὸ πάντων ἐν τῷ δαμασμῷ τοῦ ἀτομισμοῦ συνίσταται καὶ τῷ περιορισμῷ τῶν ἀγρίων ὀρέξεων τοῦ πλήθους, ἐν τοιούτοις χρόνοις καὶ αὐτὴ ἡ ὑπὸ δικονομικοὺς τύπους διεξαγομένη ἔρις ὑποκρύπτει ἐν ἑαυτῇ κίνδυνον, τόσῳ γνωστὸν ἡμῖν, ὅσῳ ὁ «μαῦρος θάνατος» τοῦ μεσαίωνος· τὸν κίνδυνον φθοροποιοῦ λοιμοῦ, ἐκτεινομένου πέραν τῆς ἑστίας αὐτοῦ καὶ διαγράφοντος μέγαν κύκλον, οὕτως ὥστε μία καὶ μόνη δίκη καθίσταται γενικὴ συμφορά. Ἕνεκα τούτων δέονται οἱ τοιοῦτοι χρόνοι ἰσχυροῦ ἀντιρρόπου κατὰ τῆς φιλοδικίας. Τὰ δ' ὑπὸ τοῦ δικαίου πρὸς τοῦτο λαμβανόμενα μέτρα κατέχουσι τὴν αὐτὴν θέσιν πρὸς τὰ παρ' ἡμῖν ὑγειονομικά, τὰ σκοποῦντα τὴν περιστολὴν τοῦ λοιμοῦ καὶ δύνανται νὰ κληθῶσιν *ὑγειονομικὰ τῆς δικονομίας μέτρα*.

Ἐκ τῆς ἀπόψεως ταύτης ὁρμώμενοι δυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν τὸν σκοπὸν τῶν δικονομικῶν ποινῶν, ἃς δὲν δύναταί τις νὰ καλέσῃ *ἔξοδα*

1 Λεπτομερῆ δικαιολόγησιν τῆς ἀρχῆς ταύτης ὅρα ἐν τῷ Schuldmoment im röm. Privatrecht von Jhering. Giessen 1867.

τῆς δίκης ἕνεκα τῆς πραγματικῆς ποιότητος αὐτῶν, τῶν ἀπαντωσῶν ἐν τοῖς πλείστοις τῶν οὔπω μορφωθέντων δικαίων. Σκοποῦσι τὴν διὰ τοῦ χρήματος ἀποτροπὴν ἀπὸ τῶν δικῶν, τὴν τιμωρίαν ἐπὶ τῷ διὰ τῆς δίκης τὴν κοινωνίαν ἀπειλοῦντι κινδύνῳ. Τὰ ἑξῆς δὲ παραδείγματα ἐκ τῆς δωδεκαδέλτου αἴρουσι καὶ τὴν ἐλαχίστην ἐπὶ τούτου ἀμφιβολίαν. Ὁ νόμος ἐπέβαλλε ποινὴν 25 ἄσσων ἐπὶ τῇ ἐκκοπῇ ἀλλοτρίων δένδρων, καὶ τῇ κοινῇ ἐξυβρίσει, ἐπὶ δὲ τῇ *θραύσει* ὀστῶν (os fractum) 300 μὲν ἄσσους προκειμένου περὶ ἐλευθέρου, 150 δὲ δούλου ὄντος τοῦ παθόντος· ἐν τῇ legis actio sacramento ὅμως τὸ ποσὸν τοῦ σταιχήματος δι' ἀντικείμενον τιμώμενον 1000 ἢ πλέον ἄσσων ἀνήρχετο εἰς 500 καὶ ἐν τῇ legis actio per manus injectionem ἡ ποινὴ ἦν ἴση πρὸς τὸ ποσὸν τῆς δίκης καὶ ἠδύνατο πολλάκις νὰ ὑπερβῇ κατὰ πολὺ τὰς ἀκριβῶς ὁριζομένας ὑπὸ τοῦ νόμου ποινάς. Προστίθημι ἔτι δύω διατάξεις τὴν καταγωγὴν ἐξ ἐκείνων τῶν χρόνων ἑλκούσας. Τὸ πρόβατον τῆς multa ἐξετιμήθη 10 ἄσσων διὰ τῆς lex Aternia Tarpeja (300 ἀ. κτ. Ρ.), ὁ βοῦς 100, ἴσως εὐτελῶς πλὴν ἀναλόγως πρὸς τὴν τότε ἀξίαν τοῦ χρήματος.

Πλὴν τοῦ *οἰκονομικοῦ* ἀποτρεπτικοῦ τούτου μέτρου ὑπῆρχε καὶ *ἠθικὸν* ἐν τῷ ρωμαϊκῷ δικαίῳ: ὁ ὅρκος (juramentum calumniae). Θὰ ἀνομολογήσητε, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ρωμαῖοι καὶ δεόντως ἐξετίμησαν καὶ εἰκότως ἀπέτρεπον τοὺς κατὰ τῆς κοινωνίας ἐκ τῆς φιλοδικίας πηγάζοντας κινδύνους. Ἡ ἀπόφασις πρὸς ἔναρξιν δίκης ἐν Ρώμῃ ἀπῄτει σπουδαίαν σκέψιν. Ὁ Ρωμαῖος προετίμα νὰ θραύσῃ τὰ ὀστᾶ τοῦ ἀντιπάλου του, νὰ ραπίσῃ καὶ νὰ παίσῃ αὐτὸν, διότι ἀποτίων 300 ἢ 25 ἄσσους ἦν ἐλεύθερος. Ἀλλ' ἡ κίνησις δίκης ἦν πολλῷ μᾶλλον ριψοκίνδυνος. Τὸ sacramentum καὶ ἐπὶ ἐλαχίστου ἀντικειμένου ἀνήρχετο εἰς 50 ἄσσους, πλὴν δὲ τούτου ἔδει νὰ καταβληθῇ ἀμέσως τοῖς *μετρητοῖς*. Ἡ ἄμεσος αὕτη τοῖς μετρητοῖς καταβολὴ ἔχει μεγίστην σπουδαιότητα οὔπω δυστυχῶς ἱκανῶς ἐκτιμηθεῖσαν.

Προκειμένου περὶ δαπάνης ὑπάρχει μεγίστη διαφορὰ μεταξὺ τῆς ἀμέσου καταβολῆς καὶ τῆς πιστώσεως. Ὑμεῖς δ' ὡς πρακτικοὶ ἐπίστασθ' ὅτι, ἂν οἱ πελάται ὑπεχρεοῦντο νὰ προκαταβάλωσιν ἅπαντα τὰ ἔξοδα τῆς δίκης, τὰ ἀπαιτούμενα μέχρι τῆς τελικῆς αὐτῆς ἀποπερατώσεως, οἱ πλεῖστοι αὐτῶν ἤθελον σκεφθῆ περισσότερον πρὶν κινήσωσιν ἀγωγήν. Πολλοὶ οὐδόλως δύνανται νὰ φαντασθῶσι τὸ πιθανὸν ποσὸν τῶν δαπανῶν τούτων, δὲν ἔχουσι συνείδησιν τοῦ ποσοῦ, περὶ ὃ ἐρίζουσιν—ὁ ἀρχαῖος Ρωμαῖος ἐγίνωσκεν αὐτὸ ἀκριβῶς.

Καὶ πάλιν ἡ γνῶσις πολλῷ διαφέρει τῆς καταβολῆς. Ὁ γινώσκων μόνον ἐλπίζει ἐπὶ τὸ μέλλον, πλὴν πᾶσα τοιαύτη ἐλπίς ἐστιν ἀδύνατος παρὰ τῷ καταβάλλοντι ἀμέσως· τὸ παρὸν ἐκτείνει τὴν χεῖρα καὶ δὲν ἀρκεῖται εἰς ἐλπίδας. Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ πολιτικῇ δικονομίᾳ τῶν Ρωμαίων τὸ χαρτοπαίγνιον ἐγίνετο τοῖς μετρητοῖς, αἱ καταθέσεις κατεβάλλοντο ἐν ἀρχῇ

τῆς δίκης, αἱ δικονομικαὶ ποιναὶ ἵσταντο, ἐπιτρέψατέ μοι τὴν φράσιν, ἐν τῇ εἰσόδῳ, οὐχὶ ἐν τῇ ἐξόδῳ τοῦ ναοῦ τῆς θέμιδος. Ἱεροκῆρυξ τις ἐξύμνει τὴν θείαν πρόνοιαν τάξασαν τὸν θάνατον ἐν τῷ πέρατι καὶ οὐχὶ ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ βίου. Ἐν τῇ δικονομίᾳ ὑπόκειταί τις τῷ πειρασμῷ νὰ ἐξυμνήσῃ τὸ πνεῦμα τοῦ νομοθέτου, τάξαντος τὰς ποινὰς ἐξ ἀντιθέτου ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς δίκης.

Ἐρωτᾶτε ἴσως, μὴ ἀστειεύωμαι. Εἰλικρινῶς ὄχι· εἴωθα ν' ἀπονέμω τὸ δίκαιον ἅπασι τοῖς μέρεσι θεσμοῦ τινος, εἰσέρχομαι εἰς λεπτομερείας ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐν συνειδήσει τοῦ μονομεροῦς, ναὶ, νὰ ἐρῶμαι οὕτως εἰπεῖν αὐτοῦ, ὡσεὶ μόνον περὶ αὐτοῦ ἠσχολούμην. Καὶ ἐν τοῖς ἑπομένοις τὸ αὐτὸ συμβαίνει, τὰ προηγούμενα λησμονοῦνται — συμβαίνει ἄλλως τοῖς ἐρῶσι;—καὶ οὕτως εἰμὶ βέβαιος, ὅτι οὐδὲν ἀδικῶ. Οὕτως ἔπραξα καὶ ἐνταῦθα. Ἀνέπτυξα τὰ πλεονεκτήματα τῆς καταστάσεως ταύτης ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε πᾶς ὁ παρακολουθήσας με δύναται νὰ πιστεύσῃ ὅτι οὐδὲν ἐν τῷ κόσμῳ θεωρῶ τελειότερον, ἐφεξῆς ὅμως ὄψεσθε, ὅτι δὲν παρεῖδον καὶ τὸ ζοφερὸν μέρος αὐτῆς.

Δίδωμι τὸν λόγον ἀρχαίῳ τινὶ Ρωμαίῳ ἐκ τοῦ τετάρτου αἰῶνος ἀπὸ κτίσεως Ρώμης καὶ ἐκ τῆς τάξεως τῶν Πληβείων. Ἀπαιτεῖται μόνον ὀλίγον κάπνισμα, ἵνα παρουσιασθῇ.

Ἡ σκηνὴ ἐν τῷ Forum πρὸ τοῦ Πραίτορος. Ὁ Πληβεῖος ἐμφανίζεται ὡς ἐνάγων συνοδευόμενος ὑπὸ Πατρικίου, ὃν ἐκάλεσεν εἰς τὸ δικαστήριον διὰ τῆς in jus vocatio. Τοῦ ἐνάγοντος διατελοῦντος ἐν ἐκστρατείᾳ καὶ ἀπολέσαντος τὸν πατέρα αὐτοῦ, ἐπιλαμβάνεται γείτων τις, ὁ νῦν ἐναγόμενος, τῆς περιουσίας τοῦ θανόντος καὶ ἀρνεῖται τὴν ἀπόδοσιν τῷ ἐπανελθόντι υἱῷ. Ἡ ἄρνησις προὐκάλεσε δίκην, ἐν ᾗ μετὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἰσχυρισμῶν τοῦ ἐνάγοντος ἄρχεται μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ πραίτορος ὁ ἑξῆς διάλογος, καθ' ὃν οἱ λόγοι τοῦ Πραίτορος, ἕνεκα τῆς ἐπισημότητος αὐτῶν τίθενται ἐνταῦθα ἐν εἰσαγωγικοῖς.

— «Τίς ἡ ἀξία τῶν κτημάτων; ἄνω ἢ κάτω τῶν 1000 ἄσσων;»

— Τοὐλάχιστον 1500.

— «Ὀφείλεις λοιπὸν νὰ καταθέσῃς προηγουμένως παρὰ τοῖς Pontifices 500 ἄσσους· ὕπαγε κατάβαλε τὸ ποσὸν καὶ ἐπάνελθε μετὰ τῆς ἀποδείξεως· ἄλλως δὲν ἄρχομαι τῆς ἐρεύνης ἐπὶ τῆς ἀγωγῆς σου».

— Εἶναι ἀδύνατον. Ποῦ θὰ εὕρω ἐγὼ, τόσον πτωχὸς, 500 ἄσσους ἀφ' οὗ καὶ ἡ περιουσία μου κατακρατεῖται ὑπὸ τοῦ ἐνάγοντος;

— «Ἰδικός σου λογαριασμός· ἄνευ προηγουμένης καταθέσεως τοῦ ποσοῦ δὲν δύναται νὰ προχωρήσῃ ἡ δίκη».

— Ἀλλ' ἡ ἀπαίτησίς μου εἶναι σαφὴς καὶ ἀσφαλής. Οἱ μάρτυρες ἐνόρκως ἐπιβεβαιώσουσιν ἑκάστην λέξιν μου· ὁ ἐναγόμενος ἀναμφιβόλως ἡττηθήσεται καὶ ἑπομένως ὑποχρεωθήσεται εἰς τὴν καταβολὴν τοῦ sacramentum.

— «Αὐτὰ λέγουσιν ὅλοι· ἐγὼ δὲν δύναμαι νὰ πράξω ἄλλως· εἰμὶ δεδεσμευμένος· πρόσφυγε πρὸς τοὺς ἁγίους πατέρας καὶ πιθανὸν νὰ σὲ ἀπαλλάξωσι τῆς καταθέσεως».

Ἡ σκηνὴ μεταφέρεται εἰς τὴν Pons sublicius πρὸ τοῦ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐπιτετραμμένου τὰς δικαστικὰς ὑποθέσεις Pontifex· πρόκειται πάλιν περὶ τῆς καταθέσεως τοῦ sacramentum καὶ ὁ ἐνάγων αἰτεῖται τὴν ἀπαλλαγήν του, ἅτε μὴ δυνάμενος νὰ εὕρῃ μετρητά.

— Πλούσιος ἢ πένης ἀδιάφορον· πάντες εἰσὶν ἴσοι ἐνώπιον τοῦ νόμου.

— Ὡραία ἰσότης! ὅ,τι διὰ τὸν πλούσιον εἶναι σχεδὸν μηδέν, εἶναι ἀνυπέρβλητον πρόσκομμα διὰ τὸν πένητα· ἰσότης! τὸ ἐπιτιθέναι τὸ αὐτὸ βάρος ἐπὶ τοῦ μειρακίου, οἷον ἐπὶ τοῦ ἀνδρὸς—ἡ κατάθεσις 500 ἄσσων ἐπενοήθη ὑπὸ τῶν πλουσίων ὅπως καταστῇ ἀδύνατος δι' ἡμᾶς τοὺς δυστυχεῖς ἡ κίνησις ἀγωγῆς.

— Πρόσεχε, μὴ ὕβριζε τοὺς νόμους τῆς Ῥώμης, ἄλλως θὰ τιμωρηθῇς. Ἐγὼ δικαιοῦμαι νὰ ἐφαρμόζω μόνον αὐτούς· ἄλλοι νομοθετοῦσι.

— Πίστωσόν με διὰ τοὺς 500 ἄσσους· δὲν ὑπάρχει κίνδυνος, ἡ δίκη μου εἶναι ἀσφαλής.

— Οἱ θεοὶ δὲν πιστόνουσι, διαπραγματεύονται πάντοτε τοῖς μετρητοῖς· οὐδὲν δύναμαι νὰ πράξω, τὰ ἱερὰ βιβλία μοὶ τὸ ἀπαγορεύουσι. Δανείσθητι.

— Πόθεν; δὲν ἔχω τοὐλάχιστον τὴν κληρονομίαν, διότι περὶ αὐτῆς πρόκειται.

Ταῦτα εἰπὼν ἀπῆλθεν ὁ ἄνθρωπος. Ὁ δὲ φιλάνθρωπος Pontifex μεταβαίνει μετὰ μεσημβρίαν πρὸς τὸν ἐναγόμενον, ἐξάδελφόν του, καὶ διηγεῖται αὐτῷ τὰ συμβάντα.

— Ὁ ἀντίδικός σου δὲν δύναται νὰ καταθέσῃ τὸ sacramentum· συγχαίρω σοι ἐπὶ τῇ ὁριστικῇ ἀποκτήσει τοῦ ἀγροῦ, χάρις εἰς ἡμᾶς καὶ τὴν σοφὴν διάταξιν περὶ sacramentum· δώρησον λοιπὸν ἀνθ' ὅλων τούτων ἕνα τῶν βοῶν σου τῇ ἐκκλησίᾳ.

— Βεβαιότατα· θ' ἀποδείξω τὴν εὐγνωμοσύνην μου—αὐτὸ ἀπαιτεῖ τὸ ἐμπόριον τοῦτο.

Τὸ δρᾶμα καταστρέφεται. Ὁ πτωχὸς δὲν δύναται νὰ εὕρῃ χρήματα καὶ ὁ πλούσιος κρατεῖ τὸν ἀγρόν. Ἐφαρμόζεται ὁ ἐν τῷ *Νάθαν* μῦθος περὶ τοῦ πλουσίου καὶ τοῦ προβάτου τοῦ πτωχοῦ καὶ δὴ κατ' ἐπανάληψιν. Οἱ ἡμέτεροι ἱστορικοὶ οὐδὲν τὸ δεινὸν ἐν τῇ καταθέσει ταύτῃ τοῦ sacramentum διορῶσιν· οὐδεὶς αὐτῶν, ἐξ ὅσων οἶδα, ᾐσθάνθη τὴν ἐλαχίστην στενοχωρίαν. Οἱ θεωρητικοὶ ἀντιπαρέρχονται εὐκόλως ταῦτα ἀρκούμενοι εἰς τὴν ἀναγραφὴν τῶν προαπαιτουμένων διὰ τὴν ὕπαρξιν ἢ ἐνάσκησιν ἀπαιτήσεώς τινος *φαντάζονται* μόνον αὐτόν,—φρονοῦντες ὅτι *φαντασία* καὶ *ὕπαρξις* εἰσὶν ἓν καὶ τὸ αὐτό· ἡ δὲ φιλοσοφία περὶ *ταὐτότητος* οὐδαμοῦ δια-

λάμπει τόσον, ὅσον ἐπὶ τῶν θεωρητικῶν νομικῶν—θέμα πρὸς μελέτην ἐν τῷ μέλλοντι.

Ἀλλ' ἐν τῇ σκληρᾷ πραγματικότητι τὰ πράγματα δυστυχῶς βαίνουσιν ἄλλως καὶ τὸ εὐτελέστατον δικαίωμα ναυαγεῖ πολλάκις ἕνεκά τινος τῶν προαπαιτουμένων, ὅπερ ὁ θεωρητικὸς οὐδεμιᾶς προσοχῆς ἠξίωσε. Πεντακόσιοι ἄσσοι *φανταστικῶς* εἰσὶ μηδέν, πλὴν *πραγματικῶς* κατηραμένον ποσόν. Ἀξιοθαύμαστον δ' ὄντως δοκίμιον τῆς ἱκανότητος ταύτης τῶν θεωρητικῶν περὶ τὴν ἱκανοποίησιν αὐτῶν διὰ τῆς *φανταστικῆς* ὑπάρξεως παρέχει εἷς τῶν πρώτων ἱστορικῶν — δύναταί τις μετὰ θάρρους νὰ εἴπῃ, ὁ πρώτιστος, ὁ Huschke,[1] φρονῶν ἁπλούστατα, ὅτι ἡ κατάθεσις τοῦ sacramentum δὲν ἐπεβάλλετο ὑπὸ νόμου ἐν Ῥώμῃ, ἀλλὰ κατετίθετο *αὐτοπροαιρέτως* ὑπὸ τῶν διαδίκων, ὅπως πιστοποιηθῇ ἡ πεποίθησις ἐπὶ τὸ δίκαιον τοῦ sacramentum.

Χάριν τῶν ἀγνοούντων τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως τούτου ἀναγράφω, ὅτι κατέστησε τὸ ὄνομά του ἀθάνατον διὰ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ Bovigus, ζώου ἀφανισθέντος κατόπιν, οὐδὲν ἐγκαταλιπόντος πρὸς ἀνάμνησιν τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ ἴχνος, πλὴν οὐχ ἧττον *ἀναγκαίως* ὑπάρξαντος ἕνεκα *λογικῶν* αἰτίων. Ὁ Huschke ἐν τῷ «Πολιτεύματι τοῦ Σερβίου Τυλλίου» (Χαϊδελβέργῃ 1838) καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι *δι' ἑκάστην* τῶν πέντε κλάσεων τοῦ πολιτεύματος τούτου ὑπῆρχεν ἀντίστοιχον κτῆνος, ἀνῆκον τοῖς res mancipi, οὕτως ὥστε ἑκάστη κλάσις εἶχεν ἴδιον, ὡς οἱ τέσσαρες Εὐαγγελισταί. Δυστυχῶς οἱ Ῥωμαῖοι γινώσκουσι μόνον τέσσαρα τοιαῦτα κτήνη· πλὴν τί πρὸς τὸν Huschke; τὴν ἔλλειψιν ἀναπληροῖ διὰ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ πέμπτου, ὅπερ, ἀναγνωρίζων τὸ *λογικῶς* ἀπαραίτητον, τάσσει ἐν τῇ τάξει τῶν πλασμάτων τοῦ θεοῦ (σελ. 252-254) καὶ ζωγραφίζει ζωηρῶς. Ἡ *λογικὴ* ἀνάγκη τῆς ὑπάρξεως τούτου στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀνάγκης, ἣν ὁ ἀροτριῶν ἔχει νὰ βαδίζῃ παρὰ τῷ βοΐ, νὰ ἐλαύνῃ αὐτὸν καὶ νὰ διοικῇ τὸ ἄροτρον καὶ ὅτι ἡ κίνησις αὕτη δέον νὰ ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, διότι ἄλλως ἡ πλάσις ἤθελεν ἔχει ἐξέλθει ἀτελὴς ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ θεοῦ·—δυστυχῶς ὅμως δὲν λύει καὶ τὸ ζήτημα, ἂν καὶ ἡ ὑλοτομία, ἡ ἀρτοποιΐα, ὁ καθαρισμὸς τῶν ὑποδημάτων κτλ. ἀρχικῶς ἐξετελοῦντο δι' ἰδιαιτέρων ζώων. Τὴν αὐτὴν ἀνακούφισιν ἐδικαιοῦτο ν' ἀπαιτήσῃ καὶ ὁ ἀστὸς καὶ ἂν ἡ τοιαύτη πλάσις ὑπῆρξέ ποτε, λυπηρόν, ὅτι ἀπωλέσαμεν ὡραίαν συλλογὴν κατοικιδίων ζώων ἀπαλλασσόντων τὸν ἄνθρωπον τῆς σωματικῆς κινήσεως· ὡς ὁ χωρικός, ἐδικαιοῦντο ν' ἀπαιτήσωσι τοιοῦτο ζῶον καὶ οἱ ὑλοτόμοι, ἀρτοποιοί, ὑποδηματοποιοί· ὅπως δήποτε, ὁ ἀγρότης ηὐτύχησε νὰ κατέχῃ τοιοῦτον ζῶον ἀπαλλάσσον τὸν ἄνθρωπον τῶν τριῶν ἐκείνων σωματικῶν κινήσεων (τοῦ βαίνειν παρὰ τῷ βοΐ—τοῦ ἐλαύνειν τοῦτον—καὶ τῆς διοικήσεως τοῦ ἀρότρου) καὶ ἀφιέμενον αὐτῷ

[1] Die multa und das sacramentum. Λειψίᾳ, 1874 σελ. 441.

μόνον τὴν *θεωρητικὴν* διεύθυνσιν τῆς ἐργασίας. Τὸ ζῶον διηύθυνε τὸν βοῦν *πιθανῶς* διὰ προβοσκίδος καὶ ὀδόντων. τὸ ἄροτρον ἐκρατεῖτο *ἀναμφιβόλως* δι' ἰσχυρᾶς οὐρᾶς, ἐν ᾧ ὁ ἄνθρωπος ἐκάθητο ἐπὶ τῆς ἐπὶ τούτῳ ἁπαλῆς ἕδρας. Συμπληρωτικῶς (σελ. 716) ἀνακοινοῖ, ὅτι ἡ γνώμη καθ' ἣν κατὰ τὴν τελευταίαν πλάσιν ὁ Bovigus ἐκράτει τὸ ἄροτρον διὰ τῆς οὐρᾶς μετὰ ἐπανειλημμένας ἐρεύνας ἀποδεικνύεται πεπλανημένη, φρονῶν νῦν μᾶλλον, ὅτι ὑπῆρχεν ἰδιαίτερος προμυκτὴρ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον καὶ πρὸς ἀπόδειξιν τούτου φέρει ὅλως σαφεῖς κερδοσκοπικοὺς λόγους.

Ἐγνωρίσατε ἤδη ἀρκούντως τὰ κατὰ Huschke, δὲν ἀπορεῖτε ἐπὶ τῇ γνώμῃ του, καθ' ἣν οἱ Ρωμαῖοι αὐτοπροαιρέτως κατέβαλλον τὸ sacramentum· ὁ πιστεύων εἰς τὸν Bovigus εὐκόλως πιστεύσει καὶ εἰς αὐτό. Ἀλλ' ὁ μὴ δυνάμενος νὰ ᾖ τόσῳ εὔπιστος θὰ ἐκφράσῃ ἀμφιβολίας· εἶναι πιθανόν, ὅτι ἀρχαῖος Ρωμαῖος ἄνευ ἀνάγκης ἤθελεν ἀπαλλοτριωθῇ τῆς κατοχῆς χρημάτων; Οὐδ' ὁ πλουσιώτατος, ἄλλως τε καὶ ἕνεκα τῶν τόκων, οὓς ἤθελεν ἀπολέσει, διότι ὁ ναὸς δὲν κατέβαλλε τόκους. Ἀλλὰ τί πρὸς τὸν Huschke οἱ τόκοι, οὓς οἱ διάδικοι ἤθελον ἀπολέσει ἀσκόπως; Καὶ ὅ,τι οὐδ' ὁ πλουσιώτατος ἔπραττε, ἠδύνατο νὰ πράξῃ ὁ πένης; Ἀλλ' ἀπὸ τῆς περιωπῆς, ἀφ' ἧς ὁ Huschke ἐξετάζει τὴν ἱστορίαν τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου, πᾶσα διαφορὰ μεταξὺ πλουσίου καὶ πένητος εἶναι ἀνύπαρκτος, κατεβλήθη ἐντελῶς, πᾶν τὸ γήϊνον, τὸ πραγματικῶς ὑπάρχον, εἶναι ἀλλότριον τῆς περιωπῆς ταύτης, μόνον *ἔννοιαι τοῦ δικαίου* ὑπάρχουσι δι' αὐτήν, ἀσαφῆ ὄντα, κατοικοῦντα πέραν τῶν νομικῶν σκέψεων καὶ λουόμενα ἐν τῷ αἰθέρι. Εἴη εὐλογημένον τὸ πνεῦμα, ὅπερ ἡδόμενον ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν ἐννοιῶν τούτων ἀποβάλλει πᾶσαν φροντίδα περὶ τῶν *ἔνθεν* τοῦ νομικῶς σκέπτεσθαι! εἴθε νὰ μὴ κατέλθῃ ἐπὶ τὴν γῆν καὶ ν' ἀπολεσθῇ μετ' αὐτῶν ἐν τοῖς οὐρανίοις δώμασιν, ἐν οἷς οἰκεῖ, καὶ νὰ μὴ λαλῇ περὶ πρακτικῶν ἀντικειμένων. Ἀλλ' ὅπως μὴ ὦμεν ἄδικοι, δέον νὰ μνημονεύσωμεν καὶ ἄλλου τινὸς λόγου τοῦ Huschke οὐχ ἧττον τῆς ἄνω γνώμης πρωτοτύπου. Αὐτῷ ὀφείλομεν τὴν ἀνακάλυψιν περὶ μεταστάσεως τῶν διαδίκων εἰς τὴν τάξιν τοῦ homo sacer, ἅμα ἐγειρόντων τὴν legis actio sacramento (σελ. 367). Τῆς δὲ καταστάσεως ταύτης τῶν homo sacer ἀπηλλάσσοντο ἐν περιπτώσει ἥττης, μόνον διὰ τῆς προηγουμένης καταθέσεως τοῦ sacramentum. Καὶ τῷ ὄντι ἡ ἐπὶ τοιούτῳ σκοπῷ κατάθεσις ἦν ἀπαραίτητος. Τὸν homo sacer, ἤτοι τὸν *ἀνόσιον* κακοῦργον, οὗ τινος τὸ ἔγκλημα ἐβόα πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ ἦν ἀνώτερον πάσης ποινῆς, ἠδύνατο νὰ φονεύσῃ ὁ τυχών.[1] Ἀλλ' ὁ Huschke οὐδόλως λύει τὸ ζήτημα, πῶς ὁ homo sacer τῆς πολιτικῆς δικονομίας ἐξησφαλίζετο κατὰ τῶν φονέων πρὸ τοῦ πέρατος τῆς δίκης καὶ τῆς καταβολῆς τοῦ sacramentnm. Οὐδὲν φυσικώτερον διὰ τοὺς πρακτικοὺς Ρω-

1 Ρητῶς μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ Διονυσίου II 10. Πλείονα ὅρα ἐν τῷ «Πνεύματι τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου» I σελ. 279—287 (1 ἐκδ.)

μαίους ἢ νὰ φονεύσωσιν εὐθὺς τὸν ἀντίδικον, ἀφοῦ οὐδεμία ποινὴ ὑπῆρχε ἐπὶ τούτῳ. Ἀνταξία τῆς γνώμης τοῦ Huschke εἶναι ἡ περὶ νύμφης ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ρώμῃ, ἐριζούσης πρὸς τὴν πενθερὰν αὐτῆς καὶ κηρυσσομένης κατὰ τὴν ἀνακάλυψιν ἑτέρου τινὸς συγγραφέως[1] ἐπίσης sacra—ὁ τυχὼν δύναται νὰ φονεύσῃ αὐτὴν, ἡ δὲ πενθερὰ οὐδόλως ὑπεχρεοῦτο νὰ φροντίζῃ περὶ τούτου. Ἀληθῶς φρικιᾷ τις ἀναλογιζόμενος τὴν τοιαύτην θέσιν τῆς γυναικὸς ἐν Ρώμῃ·—ἔρις μετὰ τῆς πενθερᾶς ἐτιμωρεῖτο διὰ τοῦ θανάτου! ἐπεθύμουν νὰ γνωρίσω τὴν ἁγίαν ἐκείνην νύμφην, ἥτις δύναται νὰ ἀποφύγῃ τὸν τοιοῦτον κίνδυνον.

Ἀλλ' ἐῶμεν τὴν φιλόνεικον νύμφην καὶ ἐπανέλθωμεν εἰς τὸν ἡμέτερον πένητα. Φρονῶ ὅτι ἀρκούντως κατέδειξα διὰ τῶν ἀνωτέρω πόσον ἡ διεξαγωγὴ δίκης ἦν αὐτῷ δυσχερὴς διὰ τῆς legis actio sacramento· νῦν πράττω τὸ αὐτὸ ὅσῳ ἀφορᾷ καὶ εἰς τὴν l. a. per manus injectionem.

Τὸ ποσὸν τῆς κατὰ τοῦ ἡττωμένου ποινῆς ἦν τόσῳ μέγα ἐν τῇ ἀγωγῇ ταύτῃ, ὥστε ὁ πτωχὸς ἠδύνατο νὰ προβῇ εἰς δίκην μόνον ἐπὶ ἀπαιτήσεως οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ἐπιδεχομένης ἀμφιβολίαν. Ἐν τῇ legis actio sacramento διεκινδύνευε μόνον 50 ἄσσους, τοῦ ποσοῦ τῆς δίκης μὴ ὑπερβαίνοντος τοὺς χιλίους, ἀλλ' ἐν τῇ προκειμένῃ, ποσὸν ἴσον πρὸς τὸ τῆς δίκης. Πλὴν τούτου καὶ ἕτερόν τι καθίστα τὴν θέσιν τοῦ ἐνάγοντος δυσχερεστέραν. Ἐν τῇ l. a. sacramento ὁ κίνδυνος ἦν κοινὸς, ἐν δὲ τῇ per manus injectionem μονομερής· ἡττώμενος ὁ ἐνάγων ἀπεπέμπετο ἁπλῶς τοῦ δικαστηρίου, παρὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἰσότητος, καθ' ἣν ἔδει νὰ ὑπόκηται καὶ αὐτὸς εἰς τὴν ποινὴν τοῦ διπλασίου, δι' ἧς ἠπειλεῖτο ὁ ἐναγόμενος ἢ ὁ Vindex αὐτοῦ. Περὶ τῆς ἐλλείψεως παντὸς κινδύνου κατὰ τοῦ ἐνάγοντος δὲν ὑπάρχει μὲν ρητὴ μαρτυρία, ἀλλ' ἐξάγεται οὐ μόνον ἐκ τῆς σιγῆς τῶν πηγῶν, ἀλλὰ καὶ διότι ὁ δανειστὴς παριστάμενος ὡς ἐνάγων τοῦ Vindex καὶ τούτου τὴν καταδίκην αἰτούμενος δὲν ἠδύνατο κατὰ τὰς βάσεις τῆς πολιτικῆς δικονομίας τῶν Ρωμαίων νὰ καταδικασθῇ, ὡς καὶ ἐν ταῖς περιπτώσεσιν ἐκείναις τῆς νεωτέρας πολιτικῆς δικονομίας, αἵτινες οὐδὲν ἄλλο εἰσὶν ἢ τροποπε-

1 M. Voigt. Ueber die leges regiae Leipzig 1876 σελ. 41—45. Ὁ Festus s. v. ploraro ἔχει τόδε τὸ χάσμα si nurus...... sacra divis parentum estod. Τὸ χάσμα τοῦτο συμπληροῖ ὁ Voigt ὡς ἐν τῷ κειμένῳ ἐκτίθεται, δικαιολογῶν τὴν συμπλήρωσιν ταύτην, διὰ τῆς ἀπολύτου ἀνάγκης τῆς δι' αὐστηρῶν ποινῶν διατηρήσεως ὑποταγῆς τῆς νύμφης πρὸς τὴν πενθεράν. Ἀλλ' ἐν τῇ συμπληρώσει ταύτῃ εἶναι ἀτυχὴς θέλων νὰ ἐκφράσῃ κατὰ τρόπον ὅσον οἷόν τε ἀρχαϊκώτερον τὴν ἔριδα ταύτην καὶ λαμβάνων τὴν ὑπὸ τοῦ Festus (Paulus Diaconus) ἐπεξηγουμένην λέξιν ombulare συμπληροῖ τὸ κείμενον οὑτωσί: si nurus Socerui ombulassit. Ὁ Festus ἐπεξηγεῖ τὴν λέξιν ταύτην οὕτως· adversum alios ambulare et quasi ambulanti se opponere, ἤτοι συναντᾶσθαί τινι, ἑπομένως διὰ τῆς συμπληρώσεως τοῦ Voigt ἑκάστη νύμφη ἤθελεν εἶσθαι ἀξιόποινος συναντῶσα τὴν πενθεράν· ἡ θέα αὐτῆς ἤθελεν εἶσθαι διὰ τὴν νύμφην, οἵα ἡ τοῖς Γοργοῦς ἢ τῆς Μεδούσης καὶ ἡ νύμφη ἤθελεν ἀναγκάζεσθαι ἐν Ρώμῃ ν' ἀποφεύγῃ διαρκῶς τὴν πενθερὰν—μέτρον προφυλακτικὸν, κατάλληλον ἄλλως καὶ διὰ τὰς σημερινὰς νύμφας.

ποιημένη μορφὴ τῶν ἀντικειμένων τῆς manus injectio καὶ καθ' ἃς ἐπεβάλλετο ἕνεκα τῆς ἀρνήσεως ἡ ποινὴ τοῦ διπλασίου (ubi lis inficiando crescit in duplum). Ἡ κατάστασις τῶν διαδίκων ἦν παρὰ πάντα δικονομικὸν κανόνα ἐντελῶς ἄνισος, χορηγηθείσης μεγάλης ἰσχύος τῷ ἐπιτιθεμένῳ. Πρακτικῶς ἦν τὸ αὐτὸ πρὸς τὴν ὑπεροχὴν τοῦ πλουσίου, τοῦ κεφαλαιούχου, τοῦ *δανειστοῦ*, ἐπὶ τοῦ πένητος, τοῦ *δανειζομένου*. Ὁ κεφαλαιοῦχος ἐβάδιζε λείαν πρὸς τὴν δικαιοσύνην ὁδὸν, ὁ πένης ἀκανθώδη. Ὁ πλούσιος ἠδύνατο ἄνευ τοῦ ἐλαχίστου κινδύνου νὰ ἐπιδιώξῃ ἀπαίτησιν ἀμφίβολον ἢ ἐντελῶς ἀνύπαρκτον διὰ τῆς manus injectio· οἱ μέγιστοι κίνδυνοι ἐβάρυνον τὸν πένητα. Ἐν τῇ per manus injectionem ἀνέρχεται ἡ δυσμένεια τοῦ δικαίου κατὰ τοῦ πένητος εἰς τὸ ὕψιστον αὐτῆς σημεῖον. Ποία ἡ ἀφορμή ; Ἀντικείμενον τῆς l. a. sacramento ἦσαν κυρίως κυριότης, κληρονομικαὶ ἀπαιτήσεις, οἰκογένεια, ἐλευθερία, καὶ διὰ τοῦτο ἐκράτει μέτρον τι· διὰ τὴν περὶ ἐλευθερίας μάλιστα δίκην κατεβάλλετο τὸ κατώτατον ποσὸν ἐκ 500 ἄσσων καίτοι ὁ ἐλεύθερος ἢ ὁ δοῦλος ἦσαν τυχὸν ἀνωτέρας ἀξίας. (Γάϊ. IV 14). Ἡ manus injectio εἶχεν ὡς ἀντικείμενον τὴν ἐξασφάλισιν τῶν χρηματικῶν συναλλαγῶν, διὸ πᾶσα φειδὼ ἐξέλειπε. Πρόκειται περὶ τῶν σκοπῶν τοῦ Ρωμαίου τοκογλύφου, τοῦ βρυκόλακος[1] ἐκείνου ἐν τῇ ρωμαϊκῇ κοινωνίᾳ, οὗ τινος ἡ ἀπανθρωπία καὶ ἡ ἀπληστία μαρτυροῦνται τόσῳ ἀφθόνως καὶ ὅστις ἀπέκτησε διά τινος manus injectio μίαν τῶν τόσων ἐνεδρῶν, ἃς ἐποιεῖτο κατὰ τῶν ἀτυχῶν θυμάτων του.

Ἐν ἑνὶ μόνῳ ἀντικειμένῳ τῆς legis actio ταύτης ἦν ἡ θέσις τοῦ πένητος κατὰ τὰ φαινόμενα κρείσσων ἢ ἐν τῇ legis actio sacramento· δὲν ἀπῃτεῖτο κατάθεσις. Πλὴν τοῦτο μόνον φαινομενικῶς. Κατώτερός τις ὑπάλληλος ὑπελόγισε μεταξὺ τῶν γραφικῶν ἐξόδων νέον τινὰ πῖλον, ὃν ἠγόρασε κατὰ τὸν διορισμὸν νέου προϊσταμένου· οὗτος ἀπέσβεσεν αὐτὸν, ἀλλὰ τὸ προσεχὲς ἔτος ὁ πῖλος ἀνεφάνη πάλιν· ὁ προϊστάμενος ἀπήλειψεν αὐτὸν πάλιν καὶ ὑπέδειξε τῷ ὑφισταμένῳ σοβαρῶς τὸ ἀπρεπές. Τῷ ἐπιόντι ὁ πῖλος ἔλειπεν· «Ἰδοὺ ἀκριβὴς λογαριασμὸς, παρετήρησεν ὁ προϊστάμενος, ὁ πῖλος δὲν φαίνεται πλέον.» Ναὶ, ἀλλ' *ὑπάρχει*, ἐξοχώτατε, καὶ δὲν βλέπετε αὐτόν. Οὕτως ἐκρύπτετο ἡ τοῖς μετρητοῖς κατάθεσις καὶ ἐν τῇ legis actio per manus injectionem, ἀλλ' ἦν ἀόρατος. Ἀκολουθήσωμεν τῷ ὀφειλέτῃ ζητοῦντι vindex—ὁ πῖλος ἐμφανισθήσεται.

[1] Vampyr.=Χιμερικόν τι ὂν, νεκρὸς, ἐξερχόμενος τοῦ τάφου νυκτὸς, κατὰ τὴν δεισιδαιμονίαν τοῦ λαοῦ καὶ ῥυζάνων τὸ αἷμα τῶν ζώντων ἐκ τοῦ λαιμοῦ καὶ τῆς κοιλίας, μεθ' ὃ ἐπανέρχεται εἰς τὸν τάφον καταλείπων ἴχνη αἱματηρά. Τὰ θύματά του ὠχριῶσι, φθίνουσι καὶ θνήσκουσιν ἐκ φθίσεως, ἀλλὰ πρὸς ἀμοιβὴν ἀπολαύουσι καὶ ταῦτα τοῦ αὐτοῦ προνομίου ἐπὶ τῶν ζώντων καὶ δὴ τὴν αὐτὴν τοῦ θανάτου των νύκτα. Συνήθως ἀρέσκονται εἰς τὸ αἷμα συγγενῶν καὶ φίλων. Ἡ δεισιδαιμονία αὕτη ὑπάρχει κυρίως ἐν Πολωνίᾳ, Οὑγγαρίᾳ. Σιλεσίᾳ, Αὐστρίᾳ, Ἀγγλίᾳ καὶ Λοραίνῃ, ὡς πρὸς τοὺς ἐπὶ μαγείᾳ ἢ ἄλλοις παρεμφερέσιν ἐγκλήμασι κατηγορουμένους. Σ. Μ.

Ὁ vindex ἡττώμενος ἠνείχετο καὶ ἑπομένως ἀπήτει ἐγγυήσεις παρὰ τοῦ πελάτου του. Καὶ διὰ μὲν τὸν πλούσιον ἐξήρκει ἡ ὑπόσχεσις, ὑπὲρ τοῦ πτωχοῦ πατρικίου ἐμερίμνα ἡ Gens, ἀλλ' ὁ πτωχὸς Πληβεῖος; Κρούει πολλὰς θύρας, ἴσως δὲ καὶ τὰς τῶν νομοδιδασκάλων, ἀλλὰ πανταχοῦ λαμβάνει τὴν ἀπάντησιν «Ἄνευ προκαταβολῆς δὲν ἀναλαμβάνω τὴν δίκην σου, ἂν ἡττηθῶμεν, κατ' ἐμοῦ στραφήσεται ὁ δανειστής».

— Ἀλλ' ἀδύνατον νὰ ἡττηθῶ· οὐδένα διατρέχεις κίνδυνον.

— Τὸ γινώσκω κάλλιόν σου, ἀλλὰ μὰ τὸν θεὸν καὶ τὴν δικαιοσύνην οὐδὲν ἀδύνατον—ὑπάρχουσι τόσα παραδείγματα.

— Σοὶ δίδω ἐγγυητάς.

— Δὲν δύναμαι νὰ δεχθῶ τοῦτο· τί; ὡς ἀμοιβὴν τῆς ἐκδουλεύσεώς μου νὰ ὑποβληθῶ εἰς δίκας, ἵνα λάβω τὰ χρήματά μου; Ἐννοεῖς τὸ ἀσυμβίβαστον. Ἀλλὰ διατί οἱ φίλοι σου, δεχόμενοι νὰ γείνωσιν ἐγγυηταί, δὲν σοὶ δίδουσι χρήματα;

— Στεροῦνται καὶ αὐτοί.

— Διὰ τοῦτο δὲν δέχομαι αὐτούς.

Τὸ ἀποτέλεσμα ἄρα συνέπιπτε πρὸς τὸ τῆς **legis actio sacramento.** *Ἄνευ μετρητῶν οὐδεμία δίκη.* Τὸ ἄνωθι ἀξίωμα nulla actio sine lege κατωπτρίζετο ἐν τῇ nulla actio sine assibus. Ἐπείσθητε βεβαίως περὶ τοῦ κατ- αλλήλου τῆς ὑπὸ τοῦ κατωτέρου ὑπαλλήλου δοθείσης ἀπαντήσεως. Ναί, ἀλλ' *ὑπάρχει*, ἐξοχώτατε καὶ δὲν βλέπετε αὐτόν.

Ἑπομένως καὶ ἐν τῇ ἀγωγῇ ταύτῃ ὑπάρχει κατ' οὐσίαν κατάθεσις διαφέρουσα κατὰ τὸ πρόσωπον τοῦ λαμβάνοντος· πλὴν διὰ τὸν διάδικον ἡ διαφορὰ αὕτη ἦν ἀσήμαντος ἐντελῶς. Ὅ τε Pontifex καὶ ὁ Vindex ἀπήτουν *χρήματα.*

Περὶ τῶν πρακτικῶν ἀποτελεσμάτων τῆς διαρρυθμίσεως ταύτης. Οὐδὲν ἔχω ἀνάγκην νὰ προσθέσω. Ὁ μὴ ἔχων μετρητὰ ἀποκλείεται, ὅθεν ταῦτα εἰσὶν ἀπαραίτητα, οὐδόλως δὲ ἐπιδρᾷ ἡ ἐλπὶς περὶ ἀναλήψεως ἐπὶ τῆς ἀπορίας· φαντασθῶμεν ἰδιωτικήν τινα πινακοθήκην ἢ κῆπον ἀνοιγόμενον τῇ κοινῇ χρήσει ἐπὶ καταβολῇ δικαιώματος εἰσόδου 100 ἢ πλέον φράγκων ἐπιστρεφομένων ἅμα τῇ ἐξόδῳ τοῦ καταβαλόντος αὐτά. Ἀναπόφευκτον ἀποτέλεσμα τοῦ ὅρου τούτου ἔσται ὁ ἀποκλεισμὸς πολλῶν θαμώνων τῶν τοιούτων τόπων, οἱ ἐργάται καὶ αἱ τροφοὶ ἤθελον ἐκλείψει καὶ οὐδεὶς ἀμφιβάλλει, ὅτι ὁ ἀληθὴς σκοπὸς τοῦ ὅρου τούτου καίπερ ὑπὸ τὸ κάλυμμα τῆς ἐξασφαλίσεως τῶν ἀνθέων, εἶναι ὁ ἀποκλεισμὸς τῶν πενήτων. Ἀντὶ δὲ τῆς φανερᾶς ἀπαγορεύσεως ἐπιβάλλεται εἴσοδος, ἧς ἡ καταβολὴ ἀδύνατός ἐστι τοῖς πτωχοῖς καὶ τοῦτο ἀρκεῖ πρὸς ἀποκλεισμὸν αὐτῶν ὡς καὶ ἡ τιμὴ τῆς πρώτης θέσεως ἐν τῷ σιδηροδρόμῳ ἢ τῶν μεγάλων ξενοδοχείων. Οὕτως καὶ οἱ Ρωμαῖοι σκεπτόμενοι ἐπέβαλον τὰ μετρητὰ ὡς ὅρον ἀπαραίτητον πρὸς διεξαγωγὴν δίκης—ὁ ὅρος οὗτος οὐδὲν ἦν κώλυμα διὰ

τὸν πλούσιον, πλὴν μέγιστον διὰ τὸν πένητα. Ὁ δὲ σκοπὸς ὅλων τούτων, ὑποστηρίζω, ἦν ἡ ἐνίδρυσις πλεονεκτημάτων ἐν τῇ δίκῃ ὑπὲρ τοῦ πλουσίου.

Μὴ εἶμαι λίαν ἀπαισιόδοξος; Γνωρίσατέ μοι λοιπὸν τοὺς Ρωμαίους. Συναναστρέφομαι ἤδη ἀπὸ τεσσαράκοντα ἐτῶν μετ' αὐτῶν καὶ φρονῶ, ὅτι ἐξέμαθον ἤδη τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι παρ' αὐτοῖς. Ἅπασα ἡ ἀρχαιότης ἀπαστράπτει ἐκ παραπόνων τῶν πληβείων κατὰ τῆς πιέσεως τῶν πατρικίων καὶ τῆς αὐθαιρεσίας τῶν τῇ τάξει τούτων ἀνηκόντων ἀρχόντων. Ἡ ὑπερβολικὴ πίεσις ἀνῆλθε σὺν τῇ δημοκρατίᾳ μετὰ τὴν πτῶσιν τῶν φυσικῶν προστατῶν τῆς plebs, τῶν βασιλέων, ἡ πίεσις ἐπήνεγκε τὴν seccesio in montem sacrum, τὴν στάσιν ταύτην κατὰ τὴν σημερινὴν γλῶσσαν,—ἀρχαιοτάτην ἐν ταῖς ἱστορικῶς ἀποδεδειγμέναις· ἡ δόξα τῆς ἐπινοήσεως τῶν στάσεων ἀνήκει ἀναγκαίως τοῖς ὄνοις, οἵτινες, καθ' Ἡρόδοτον, ἐφήρμοσαν αὐτὴν τὸ πρῶτον κατὰ τὴν κτίσιν τῆς Βαβυλῶνος ἀρνηθέντες τὰς ὑπηρεσίας αὐτῶν ἕνεκα τῆς ὑπερβολικῆς φορτώσεως. Τὸ μέσον ἐπέτυχε καὶ ἐν Ρώμῃ, ὡς ἐν Βαβυλῶνι, οἱ πατρίκιοι ἐνέδωκαν, ἀλλ' ἐπανελήφθη δὶς πάλιν, διότι αἱ κατὰ τῆς χρηματικῆς πιέσεως τῶν πενήτων παρὰ τῶν πλουσίων, κατὰ τῆς ἀπηνείας τοῦ δικαίου, τῆς ἐκτελέσεως καὶ τῆς μεροληψίας τῶν ἐκ τῆς κλάσεως τῶν πατρικίων ἀρχόντων αἰτιάσεις ἦσαν ἀτελεύτητοι Ἡ δωδεκάδελτος ἐσκόπει νὰ ἀποστερήσῃ τοὺς ἄρχοντας τῆς ἀνέτου κρύπτης, ἣν ἐκέκτηντο διὰ τῆς ἀβεβαιότητος τοῦ ἀγράφου δικαίου,[1] πλὴν παρέμειναν αὐτοῖς ἀρκοῦντα μέσα πρὸς συνέχισιν τῆς ἀρχαίας διαγωγῆς. Ἡ ἐπικρατοῦσα θέσις τοῦ σωματείου τῶν Pontifices, ὡς πρὸς τὴν γνῶσιν τοῦ δικαίου, τὸ μονοπώλιον τῶν ἐξ ἐπισήμου πηγῆς γνώσεων αὐτῶν, ἡ ἀνυπόφορος νομικὴ φυλετικὴ πίεσις, ἣν ἐξήσκουν διὰ τούτου ἐπὶ τοῦ λαοῦ, διετηρήθησαν καὶ πέραν τοῦ αἰῶνος τῆς δωδεκαδέλτου. Οὐχ ἧττον παρέμεινε καὶ ἡ ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης ἱκανὸν χρόνον εἰσέτι ταῖς χερσὶ τῶν πατρικίων, περὶ δὲ τῆς αὐθαιρέτου χρήσεως αὐτῆς, παρὰ τὴν δωδεκάδελτον, μαρτυρεῖ ἡ ἐπ' αὐτοφόρῳ αὐθαίρετος πρᾶξις τοῦ δεκάνδρου Ap. Claudius ἐν τῇ γνωστῇ δίκῃ τῆς Βιργινίας.

Ἀναλογιζόμενος λοιπὸν πάντα ταῦτα καὶ ἕτερα, ἅτινα παραλείπω ἵνα μὴ ἀπόσχω πολὺ τοῦ θέματός μου, φαντάζομαι τοὺς ἀρχαίους χρόνους, τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι, τὰς τάσεις τῆς ἀνωτάτης τάξεως τῆς κοινωνίας ἐν Ρώμῃ, ὑπὸ τοιαύτην μορφήν, ὥστε οὐδ' ἡ ἐλαχίστη ἀμφιβολία μοὶ μένει περὶ τοῦ ἀληθοῦς σκοποῦ καὶ τῆς προθέσεως τῆς ἄνω περιγραφείσης διαδικασίας. Ὁ εὑρίσκων παρὰ ἀποδεδειγμένῳ λαθροθήρᾳ πυροβόλον ὅπλον εὐχερέστατα ἐννοεῖ τὸν σκοπὸν αὐτοῦ.— δὲν ἔχει αὐτὸ χάριν μικρῶν στρουθίων ἢ σκοποβολῆς· τὸν δ' ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ρώμῃ λαθροθήραν ἐ-

1 L. 2 § 3 de O. J. (12) incerto jure § 4 Postea ne diutius id fieret, placuit auctoritate decemviros constitui.

γνώρισα ἱκανῶς—ὁ ἀληθὴς προορισμὸς τοῦ ὅπλου, ὅπερ παρ' αὐτῷ ἀνευρίσκω, μοὶ εἶναι ἐπίσης γνωστός.

Διὰ τῆς παραβολῆς ταύτης ἤνεγκον τὸ ἀπασχολοῦν με ζήτημα εἰς τὴν κατάλληλον αὐτοῦ θέσιν. Οὐδὲν χωρίον τῶν πηγῶν παρέχει μοι ἄμεσον ὑποστήριγμα τοῦ ἰσχυρισμοῦ μου περὶ τοῦ προορισμοῦ τῆς ἀρχαίας διανομίας, ἤτοι τῆς παροχῆς πλεονεκτημάτων τῷ πλουσίῳ. Ἀλλ' ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὸ τεκμήριον ἀντικαθιστᾷ, ὡς καὶ ἐν τῇ δίκῃ, τὴν ὁμολογίαν, καὶ τοιαύτη περίπτωσις ὑπάρχει ἐνταῦθα—ἀπόδειξις διὰ τεκμηρίων.

Ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐπραγματεύθην δύω ἐκ τῶν πέντε εἰδῶν τῶν ἀγωγῶν, τῶν ἀναφερομένων ὑπὸ τοῦ Γαΐου. Τί συνέβαινεν ἐν τοῖς ἑτέροις τρισίν; Ἴσως ἐξουδετεροῦσι τὴν ἀνωτέρω σκιαγραφίαν. Πιθανῶς παρεῖχον τῷ πένητι τὸ μέσον πρὸς ἐπιδίωξιν τῶν δικαιωμάτων του ἄνευ μετρητῶν καὶ ἄνευ κινδύνου.

Ἀποχωρίζω πρῶτον τὴν legis actio per condictionem, ἀναβάλλων τὴν ἐπ' αὐτῆς ἔρευναν· ἀπομένουσιν εἰσέτι δύω ἡ legis actio per pignoris capionem καὶ ἡ per judicis postulationem.

Περὶ τῆς τελευταίας οὐδὲν μαρτύριον παρέχει ἡμῖν ὁ Γάϊος, τὸ χειρόγραφον ὑπάρχει χασματικόν· ἀπομένει ἄρα ἡμῖν μόνη ἡ *εἰκασία*—θελκτικὸν πεδίον διὰ τὴν ὀξύνοιαν καὶ τὴν μαντικὴν δύναμιν τοῦ ἱστορικοῦ. Ἡ γνώμη μου, ἂν ἐνδιαφέρῃ ὑμᾶς εἶναι: ἡ ἀγωγὴ αὕτη προώρισται δι' ἀντικείμενα, ἐν οἷς δὲν ἐπρόκειτο περὶ τῆς ὑπάρξεως ἢ μὴ τῆς ἀπαιτήσεως, ἐν οἷς ὁ δικαστὴς δὲν ἀπεφάσιζε περὶ τοῦ *ναὶ* ἢ *ὄχι*, ἀλλ' ἐν οἷς ἀντικειμένοις ὁ δικαστής, προϋποτιθεμένης τῆς ἀληθοῦς ὑπάρξεως τῆς ἀπαιτήσεως ἀπεφάσιζε περὶ τοῦ *ποσοῦ* ἢ τῆς *μορφῆς*, ὑφ' ἣν ἔμελλε νὰ πραγματοποιηθῇ. Δύω συγκληρονόμοι π.χ. ἐπικαλοῦνται δικαστικὴν διανομὴν (judicium familiae erciundae), δύω συγκύριοι διανομὴν τοῦ ἐπικοίνου κτήματος (judicium comunni dividundo), δύω γείτονες τὸν προσδιορισμὸν τῶν ὁρίων (judicium finium regundorum). Ἥρμοζεν ἡ legis actio sacramento; ὁ ἡττώμενος ὑποβάλλεται τῇ ποινῇ 50 ἢ 500 ἄσσων. Ἀλλὰ τίς ὁ ἡττώμενος ἐνταῦθα, ἀφοῦ οὐδέτερος ὁ ἰσχυριζόμενός τι μὴ ὁμολογούμενον καὶ ὑπὸ τοῦ ἑτέρου, ἀμφότεροι δὲ τὴν αὐτὴν ἐπίκλησιν ποιοῦνται πρὸς τὸν δικαστήν, *διάνειμον*. Πῶς θὰ ἐδικαιολογεῖτο ἡ τιμωρία τοῦ ἑτέρου ἢ ἀμφοτέρων; ἐδέοντο ἄρα ἑτέρας ἀγωγῆς, τοιαύτη δ' ὑπῆρξεν ἡ legis actio per judicis postulationem. Καὶ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις φέρουσιν ἔτι τὸ ὄνομα judicia αἱ τρεῖς ἄνω ἀγωγαί, διαφυλάξασαι οὕτω τὴν ἀνάμνησιν τῆς legis actio per judicis postulationem. Τὸν judex ἄρα δυνάμεθα ν' ἀποκαλέσωμεν ἐνταῦθα δικαστὴν ἄνευ ποινῆς—ὁ judex οὗτός ἐστιν ἀδάπανος.

Ἑτέρα περίπτωσις, ἀνήκουσα ἀναμφιβόλως τῇ legis actio per judicis postulationem, ὑπάρχει τὸ membrum ruptum τῆς δωδεκαδέλτου. Ὁ νόμος ὁρίζε· ni cum eo pacit talio esto. Ὁ τύπος, ὑφ' ὃν ὁ ἐνάγων διετύπου τὴν ἀ-

παίτησίν του, δὲν ἠδύνατο νὰ ἦναι ἡ legis actio sacramento, καθ' ὅτι μὴ ὑπάρχοντος ἀντικειμένου *περιουσίας* ἐν τῇ δίκῃ, ἔλειπεν ἡ βάσις πρὸς ἐκτίμησιν τοῦ ποσοῦ τοῦ sacramentum. Καὶ μετὰ τὴν διὰ τῆς πρακτικῆς τῶν δικαστηρίων ἀντικατάστασιν τῆς talio διὰ παρὰ τοῦ δικαστοῦ προσδιοριστέας χρηματικῆς ποινῆς[1] δὲν ἠδύνατο ν' ἀνταλλάξωσιν αὐτὴν πρὸς τὴν legis actio sacramento· διότι οἱ διάδικοι εἶχον δικαίωμα ἐκ τοῦ νόμου ὑπὲρ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἄλλης. Ὑποτίθημι δ' ὅτι τῆς ἀγωγῆς ταύτης, ἐγίγνετο χρῆσις καὶ ἐν τῇ τῆς περὶ κλοπῆς δίκῃ, ἐπιφερούσης κατὰ τὸ ἀρχαιότερον δίκαιον ἐν μὲν τῷ furtum manifestum ἀπώλειαν τῆς ἐλευθερίας, ἐν δὲ τῷ nec manifestum τὴν ἀπώλειαν τοῦ διπλασίου τῆς ἀξίας τοῦ κλαπέντος· στήριγμα δὲ τῆς ὑποθέσεώς μου ταύτης διορῶ ἐν τῇ παραδόξῳ συνθέσει τῆς intentio τῆς formula ἐν τῇ actio furti περιεχούσης οὐχὶ τὸ dare oportere, ἅτε ἀναγκαίου ὄντος αὐτῷ τοῦ προσδιορισμοῦ τοῦ ποσοῦ, ἀλλ' ἀορίστως τὸ damnum pro fure decidere oportere, δι' οὗ ἡ διὰ τὸν προσδιορισμὸν τοῦ sacramentum ἀπαραίτητος δήλωσις τοῦ ποσοῦ τῆς δίκης κατ' ἀρχὴν παρελείπετο. Ἀλλὰ διὰ τῶν περιπτώσεων τούτων δὲν ἐξαντλεῖται τὸ πεδίον τῆς legis actio ταύτης. Ἡ δωδεκάδελτος περιέχει σειρὰν ὁλόκληρον ἀπαιτήσεων, ἀποκλειουσῶν διὰ τῆς φύσεως αὐτῶν τὸ sacramentum· π. χ. τὴν actio pluviae arcendae, de glande legenda, de arboribus caedendis, damni infecti, actio noxalis, de pauperie, δι' ἃς ἀκαταλλήλων οὐσῶν τῶν actio per pignoris capionem καὶ per manus injectionem ἀπέμεινεν ἡ per judicis postulationem. Ἐν ταῖς ἀποπείραις πρὸς καταρτισμὸν τοῦ κειμένου τῆς δωδεκαδέλτου ἅπασαι αὗται αἱ ἀπαιτήσεις κατατάσσονται ἐν τῷ VII πίνακι, ἐν δὲ τῷ VIII τὰ ἀδικήματα. Πιθανῶς ἀμφότεροι οἱ πίνακες ἀνῆκον τῇ legis actio per judicis postulationem καὶ ὅτι οἱ tres arbitri κατὰ τὴν ἐν τῇ δωδεκαδέλτῳ σημασίαν (διαφέρουσαν οὐσιωδῶς τῆς τῶν arbitria τοῦ νεωτέρου δικαίου) ταὐτίζονται πρὸς τὸν judex τῆς legis actio per judicis postulationem καὶ πρὸς τοῦτο συντρέχει πολὺ καὶ ἀπὸ πολλοῦ ἤδη χρησιμοποιηθεῖσα ῥῆσίς τις τοῦ Valerius Probus· ἐν ταῖς πανδέκταις αἱ περὶ διανομῆς ἀγωγαὶ εἰσὶ τεταγμέναι (βιβλ. X) μεταξὺ ἀγωγῶν τινων ἐξ ἀδικήματος (βιβλ. IX, XI) ἐπὶ τούτου δ' ἐστήριξε πρὸ πολλῶν ἐτῶν ὁ Hefter τὸ βαθύνουν συμπέρασμά του περὶ τῆς δικονομικῆς ταὐτότητος αὐτῶν. Ἕτερον στήριγμα τοῦ συμπεράσματος τούτου εἶναι, ὡς ἤδη καὶ ἕτεροι παρετήρησαν[2] ἡ πρὸ τῶν ὑποθετικῶν ἀντικειμένων τῆς legis actio per judicis postulationem (βιβλ. IX XI) τάξις τῶν ἀντικειμένων

1 Gellius XX 1 § 38. Nam si reus, qui depecisci noluerat, judici talionem imperanti non parebat, aestimata lite judex hominem pecuniae damnata atque ita.... severitas legis ad pecuniae multam redibat.

2 Leist. Versuch einer Geschichte der röm. Rechtssysteme. Rostock u. Schverin 1850. Σελ. 36—37.

τῆς legis actio sacramento (κληρονομικαὶ ἀγωγαὶ βιβλ. V ἀγωγαὶ περὶ κυριότητος VI ἀγωγαὶ δουλειῶν VII VIII) καὶ ἡ μετ' αὐτὰς θέσις τῶν condictiones (βιβλ. XII καὶ XIII) ἤτοι τῶν ἀντικειμένων τῆς νεωτέρας τῶν λοιπῶν legis actio per condictionem.

Συμπεραίνω: Ἡ legis actio per judicis postulalionem εἶχεν ἰδιάζον, ἀκριβῶς ὡρισμένον πεδίον ἐνεργείας καὶ δὲν ἐξήρτητο ἀπὸ τῆς βουλήσεως τῶν διαδίκων νὰ μεταχειρισθῶσι ταύτην ἀντὶ τῆς legis actio sacramento. Ἡ ἀντικατάστασις αὕτη ἤθελε στερήσει τὸ ἐκκλησιαστικὸν ταμεῖον εἰσοδημάτων ἐκ τοῦ sacramentum καὶ φυσικῷ τῷ λόγῳ οἱ Pontifices δὲν ἐπέτρεπον τοῦτο.

Τὸ πλεονέκτημα τοῦτο τῆς ἐλλείψεως δικονομικῶν ποινῶν ἦν κοινὸν καὶ τῇ legis actio per pignoris capionem. Ἔν τισιν ἀπαιτήσεσιν ὁ ἐνάγων ἐδικαιοῦτο νὰ λάβῃ τι ὡς ἐνέχυρον ἰδίᾳ βουλήσει ἐκ τῆς περιουσίας τοῦ ἐναγομένου. Διαμφισβητοῦντος δὲ τούτου τὴν ἐνεχυρίασιν ἐπήρχετο δίκη καλουμένη legis actio per pignoris capionem, ἐν ᾗ ὁ λαβὼν τὸ ἐνέχυρον παρίστατο ὡς ἐνάγων, ὑποστηρίζων τὴν ἀπαίτησίν του καὶ ἐξαιτούμενος τὴν καταδίκην τοῦ ἐναγομένου.[1] Καὶ ἐνταῦθα οὐδεμία ὑπῆρχε ποινὴ κατὰ τοῦ ἡττωμένου. Ἀλλ' ἡ ἔννοια αὕτη—καὶ τοῦτο εἶναι λίαν χαρακτηριστικὸν—περιωρίζετο ἐν ἀπαιτήσεσι στρατιωτικαῖς, θρησκευτικαῖς καὶ δημόσιον χαρακτῆρα φερούσαις, ἀποκλειομένων ἐντελῶς τῶν ἀναγομένων εἰς τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον.[2]

Μόνον προκειμένου ἐμμέσως περὶ τοῦ συμφέροντος τοῦ κράτους ἢ τῆς θρησκείας καταπίπτει ἡ αὐστηρότης· αἱ συνήθεις ἰδιωτικαὶ ἀπαιτήσεις δὲν ἀπολαύουσι τοῦ εὐεργετήματος τούτου. Ἡ δὲ διαφορὰ αὕτη καταδείκνυσι τὸν σκοπὸν τῶν δικονομικῶν ποινῶν. Ἡ ὁδὸς καθίστατο σκολιὰ μὲν διὰ τὸν ἰδιώτην, λεία δὲ διὰ τὴν θρησκείαν καὶ τὸ κράτος. Ἐφηρμόζετο ἡ αὐτὴ διαφορὰ ὡς ἐν τῇ legis actio per manus injectionem, ἔνθα ἅπασα ἡ ὀργὴ ἐπέπιπτε κατὰ τοῦ ὀφειλέτου.

Ταῦτα πρὸς σκιαγράφησιν τῆς ἀρχαίας πολιτικῆς δικονομίας, δύνασθε καὶ ὑμεῖς νῦν ν' ἀποφανθῆτε κατὰ πόσον δύναταί τις ν' ἀμφιβάλλῃ περὶ τοῦ σκοπίμου τῆς τοιαύτης διαρρυθμίσεως, τεινούσης πρὸς τὸν ἀποκλεισμὸν τῶν πενήτων ἀπὸ τοῦ δικαστηρίου· τὸ κατ' ἐμέ, δὲν δύναμαι νὰ παραιτηθῶ τὴν πεποίθησιν ταύτην. Ἡ ἕξις τοῦ νὰ διορῶ πανταχοῦ τοῦ ἀρχαίου ρωμαϊκοῦ δικαίου πρόθεσιν, ὑπολογισμούς, δολιότητα, πανουργίαν, ὀπισθο-

1 Περὶ τῆς γνώμης ταύτης τοῦ συγγραφέως ἰδὲ τὸ «Πνεῦμα τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου» I σελ. 158—162 (ἔκδ. 4). Ἡ πρᾶξις τῆς ἐνεχυριάσεως καθ' ἑαυτὴν οὐκ ἦν legis actio δηλ. δὲν ἀπετέλει δίκην· ἂν ὁ ἐναγόμενος ἔλυε τὸ ἐνέχυρον, οὐδόλως ἐπήρχετο legis actio.

2 Gai. IV 27—28 ἐν παραδείγμ. εἰρήσθωσαν ἡ ἀπαίτησις τοῦ στρατιώτου διὰ τὸν μισθὸν (aes militare) ἢ τὴν φορβὴν (aes hordearium), ὧν ἕνεκα ἐπετρέπετο ἡ ἀπαίτησις κατ' ἀνικάνων πρὸς ἄλλας ὑπηρεσίας προσώπων: χηρῶν ἐπιτροπευομένων καὶ ἡ ἀπαίτησις τοῦ δημοσίου διὰ τοὺς φόρους.

βουλίαν καὶ παγίδας κατέστη δι' ἐμὲ δευτέρα φύσις. Ἡ εὐσεβὴς ἐμπιστοσύνη μεθ' ἧς ἠτένιζον τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον καὶ ἀντελαμβανόμην τῶν πραγμάτων, ὡς μοὶ παρουσιάζοντο ἐξωτερικῶς, ἠφανίσθη προϊόντος τοῦ χρόνου καὶ νῦν ἐν ἑκάστῳ βήματι ἐρωτῶ: τί κρύπτεται ὑπὸ τὸν θεσμὸν τοῦτον; κατὰ κανόνα δὲ εὗρον πάντοτέ τι ὑποκρυπτόμενον. Σκέπτομαι νὰ γράψω ποτὲ χάριν ὑμῶν πραγματείαν περὶ τῆς πανουργίας τοῦ ἀρχαίου ρωμαϊκοῦ δικαίου καὶ οὕτως θέλετε τύχει εὐκαιρίας, ὅπως ἐκτιμήσητε τὸ ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ὀρθὸν τῆς γνώμης μου. Πρὸς τὸ παρὸν δὲν δύναμαι δυστυχῶς ν' ἀντλήσω ἐκεῖθεν ἐπιχειρήματα καὶ δέον νὰ ὑπομείνω τὴν ἀπαντῶσαν ἀπιστίαν, ἄνευ τῶν προαπαιτουμένων πρὸς ἀφοπλισμὸν αὐτῆς· ἐν τούτοις ἀποκρούω ἐκ τῶν προτέρων δύω ἀντιρρήσεις ἀναμφιβόλως ἐπελευσομένας.

Ἡ πρώτη ἐστί: καὶ ἀλλαχοῦ ὑπάρχει τὸ μέγεθος τοῦτο τῶν ἐξόδων τῆς δίκης καίτοι οὐδεὶς τοιοῦτος σκοπὸς ὑποκρύπτεται, ὡς π. χ. ἐν Ἀγγλίᾳ. Ἐκεῖ τὰ ἔξοδα τῆς δίκης ὑπερβαίνουσι πάντα ὑπολογισμόν. Περίπλοκοι δ' ὑποθέσεις δύνανται νὰ καταστρέψωσι μεγάλην περιουσίαν, ὁ δὲ μὴ κεκτημένος βαλάντιον ὑπέρπληρω λιρῶν στερλινῶν δύναται νὰ ζῇ μὲν ἐν πολυτελείᾳ ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐν δικαστηρίοις—ἡ δίκη εἶναι ἀντικείμενον πολυτελείας ἑκατομμυριούχων· ἡ πίεσις δ' αὕτη τῶν δικαστικῶν ἐξόδων δείκνυται διὰ τῆς ὑπάρξεως σωματείου ἐντελῶς παρ' ἡμῖν ἀγνώστου καὶ ἱκανῶς διαφωτίζοντος τὴν κατάστασιν τοῦ δικαίου ἐν Ἀγγλίᾳ, τῶν «Νομικῶν Συλλόγων πρὸς βοήθειαν ἀπόρων ἀλλοδαπῶν». Ἐν τούτοις οὐδεὶς δύναται νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι τὸ μέγεθος τῶν δικαστικῶν ἐξόδων ἐν Ἀγγλίᾳ ἐπενοήθη πρὸς ἀποκλεισμὸν τῶν πενήτων. Πῶς δὲ δικαιολογεῖται ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος διὰ τὴν ἀρχαίαν πολιτικὴν δικονομίαν τῶν Ρωμαίων; Ἡ ἀντίρρησις αὕτη ἤθελεν εἶσθαι ἀκαταμάχητος, ἂν ἤντλουν τὴν ἀνωτέρω γνώμην μου ἐκ μόνων τῶν ἔργῳ γιγνομένων ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τῶν ρωμαίων δικονομίᾳ. Καὶ δὲν προτείνω μόνον τὰ δικαστικὰ ἔξοδα καθ' ἑαυτά, τὸ ἰδιάζον πεδίον ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ρώμῃ, ἐφ' οὗ ἀπαντῶσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἱστορικὴν βάσιν καὶ τὴν σφαῖραν, ἐξ ἧς ὁρμώμενος διορῶ ἐν αὐτοῖς τὸν σκοπὸν τοῦτον· ἡ γνώμη μου ἔχει βάσιν τὴν ὑπ' αὐτῶν τῶν Ρωμαίων μαρτυρουμένην. ὡς καθ' ὡρισμένους κανόνας γιγνομένην οἰκονομικὴν κάρπωσιν τῶν πενήτων παρὰ τῶν πλουσίων.

Ἡ δευτέρα δυνατὴ ἀντίρρησις εἶναι, ὅτι ἡ ἀρχαιοτάτη καταγωγὴ τῆς legis actio sacramento ἀποδεικνύει τὴν παντελῆ ἔλλειψιν δολίας προθέσεως· βεβαίως! Ἀλλὰ δι' αὐτῆς δὲν ἀποκλείεται, ὅτι μόνον ὁ προσδιορισμὸς τοῦ ποσοῦ ἐν τῇ δωδεκαδέλτῳ ἢ ἐν προηγουμένοις νόμοις δὲν ἐγένετο ἐπὶ δολίῳ σκοπῷ. Ἀντὶ 50 καὶ 500 ἄσσων, ἠδύναντο νὰ ὁρισθῶσι 10 καὶ 50. Φερούσης δέ, ὡς ἀλλαχοῦ πειρῶμαι ν' ἀποδείξω,[1] καὶ θρησκευτικὸν

1 Πνεῦμα ρωμ. δικ. I σελ. 302 καὶ ἐπ.

χαρακτῆρα τῆς legis actio ταύτης, μένει ἀνεξήγητον τί κοινὸν μεταξὺ ἐκκλησίας καὶ ποσοῦ. Πρὸς τί δὲ ἡ προκαταβολή; Τίνος ἕνεκα ὁ Vindex ἐν τῇ legis actio per manus injectionem καὶ ἡ ὑπέρμετρος ποινὴ τοῦ διπλασίου;

Τὸ ἕτερον ζήτημα περὶ τῆς ἄνω ῥηθείσης σκοπιμότητος τῶν ὑπερόγκων ἐξόδων τῆς ἀρχαίας πολιτικῆς δικονομίας δύναμαι νὰ παρίδω πρὸς στιγμὴν, πλὴν οὐχὶ καὶ τὸ περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων.

Ἵνα ἐννοήσωμεν καλῶς τοῦτο, ἀναλογισώμεθα τὰ ἀποτελέσματα τῆς διαγραφείσης ἤδη ῥυθμίσεως τῶν δύω ἀγωγῶν· ἐξετάσωμεν οὐχὶ τὸ ἄτομον καθ' ἑαυτὸ, ἀλλὰ τὸ πλῆθος ἐν ὅλῳ, τὴν ἐπίδρασιν τῆς δικονομίας ἐπὶ τῆς διανομῆς τῶν κτημάτων, ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐμφανίσεως τῆς κυριότητος, ἐν ἑνὶ λόγῳ ἐξετάσωμεν τὸ ζήτημα ὑπὸ οἰκονομολογικὴν ἔποψιν.

Ἐν τῷ τυχηρῷ παιγνίῳ Roulette ἡ *τράπεζα* ἀναγκαίως ἐπικρατεῖ ἐν περιπτώσει μακρᾶς τοῦ παιγνίου διαρκείας· ὁ παίκτης (ἐννοῶ τὸ σύνολον τὸν παίκτην in abstracto) ὑποκύπτει, καθότι ἡ Roulette εἶναι τοιούτῳ τρόπῳ διερρυθμισμένη, ὥστε ἡ τράπεζα ἔχει τὸ *λευκὸν* πλέον ἢ οἱ παῖκται ὑπὲρ ἑαυτῆς. Ὁ λαὸς συγκρίνει τὸ τυχηρὸν παίγνιον πρὸς δίκην, ὁμιλεῖ περὶ *κέρδους* καὶ *ἀπωλείας* οἱ δὲ νομικοὶ γινώσκομεν,ὅτι ἡ σύγκρισις αὕτη ἐστὶν εὔλογος. Ἐν πάσῃ χώρᾳ, ἔνθα ἡ ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης εἶναι ὀρθῶς ὠργανισμένη καὶ ὁ δικαστικὸς κλάδος ἠθικὸς, αἱ προσωπικαὶ σχέσεις τῶν διαδίκων καὶ ἡ κοινωνικὴ θέσις αὐτῶν οὐδόλως ἐπιδρῶσιν—οὐδέτερος τῶν διαδίκων ἔχει τὸ *λευκὸν* τῆς Roulette ὑπὲρ ἑαυτοῦ—πλούσιος καὶ πένης, ἐπίσημος καὶ μὴ εἰσὶν ἴσοι καὶ δὴ ὁ πένης κεκτημένος τὸ εὐεργέτημα τῆς πενίας ὑπερέχει. Τοῦτο ἐκράτει καὶ ἐν Ρώμῃ ἐν περιπτώσει ἰσότητος τῶν διαδίκων, πένης πρὸς πένητα, πλούσιος πρὸς πλούσιον, ἦσαν ἐντελῶς ἴσοι· καὶ τὰ ὅπλα, ἐκεῖ μὲν ἐλαφρὰ, ἐνταῦθα δὲ βαρέα, ἦσαν ἐπίσης τῆς αὐτῆς δυνάμεως. Ἀλλὰ κατὰ τὴν δίκην πένητος κατὰ πλουσίου διέφερε τὸ πρᾶγμα, ὁ πλούσιος (in abstracto) εἶχε τὸ *λευκὸν* ὑπὲρ αὐτοῦ, ἀντίδικος ὢν πένητος, ὡς δ' ἡ τράπεζα τῆς Roulette διὰ τούτου, οὕτως καὶ ὁ πλούσιος ἐξησφαλίζετο διὰ τῆς δικονομίας καὶ ἤδη ἀνέπτυξα ἀνωτέρω πῶς. Ἐν ἀμφιβόλοις περιπτώσεσιν ὁ πλούσιος ἠδύνατο νὰ παίξῃ εὐκόλως, ὁ πένης ὅμως μετὰ σκέψεις πολλὰς, δι' ἐκεῖνον ἡ ἀπώλεια τοῦ sacramentum ἦν ἀσήμαντος· δυνάμεθα ἄρα νὰ εἴπωμεν μετὰ πεποιθήσεως, ὅτι ἐν ἀμφιβόλοις δίκαις ἡ κατάθεσις τοῦ sacramentum ἀπήρτιζε τὸ *λευκὸν* τῆς Roulette· καὶ τῇ δυσχερείᾳ ταύτῃ συνέτρεχεν ἡ ἑτέρα, ἡ ἄμεσος τοῖς μετρητοῖς καταβολή. Ἐν τῷ ρωμαϊκῷ χαρτοπαιγνίῳ ἔπαιζον, ὡς ἔφθημεν ἰδόντες, μόνον τοῖς μετρητοῖς—ἀλλ' ὁ μὲν πλούσιος εἶχε τὰ χρήματα ἐν τῷ θυλακίῳ, ὁ δὲ πένης ἔδει νὰ μεριμνήσῃ περὶ αὐτῶν, ὀφείλων ἐν ἀποτυχίᾳ νὰ παραιτηθῇ τὴν δίκην—καὶ ἕτερον *λευκὸν* ὑπὲρ τοῦ πλουσίου.

Ὅπως δ' ἐπιτευχθῇ τὸ δυσάρεστον τῷ πένητι ἀποτέλεσμα, οὐδόλως ἦν χρεία μεροληψίας τοῦ, ἄλλως πατρικίου, ἄρχοντος ἢ τῆς κακοβουλίας τοῦ

ἐκ πατρικίων νομοδιδασκάλων καὶ Pontifices ἀποτελουμένου συμβουλίου, ὡς οὐδ' ἐν τῇ Roulette κακοηθείας τῆς τραπέζης. Ὁ μηχανισμὸς ἦν τόσῳ τέλειος, ὥστε τὸ ἀποτέλεσμα ἦν ἀναπόδραστον παρ' ὅλην τὴν τιμιότητα καὶ τὴν καλὴν θέλησιν τῶν ἐπιτετραμμένων—ὁ ἄδικος καὶ κακοήθης *ὀργανισμὸς* ἀντικαθίστα τὸ *πρόσωπον*. Ἡ δ' ἀνισότης τῶν ὅπλων ἐπιφέρει τὴν ἧτταν τοῦ τὸ χεῖρον κεκτημένου, καίτοι αἱ λοιπαὶ δυνάμεις εἰσὶν ὅμοιαι. Ἡ σιωπὴ τῶν πηγῶν ἐπὶ τοῦ ὀλεθρίου τούτου ἀποτελέσματος, παραβλητέου πρὸς ἀνεξάντλητον ἀντλίαν, ἴσως φανήσεται παράδοξος. Καίτοι τοσαῦτα παρέχουσιν ἡμῖν μαρτύρια τῆς ἐνδείας καὶ ἐλεεινότητος τῶν πενήτων, τῆς πιέσεως καὶ ἐκγυμνώσεως αὐτῶν διὰ τῶν πλουσίων, καί τοι ἀναφέρουσι καὶ τὰ πρὸς τοῦτο μέσα, ἰδίως δὲ τὸ μέγεθος τῶν τόκων καὶ τὴν *προσωπικὴν* ἐκτέλεσιν, σιγῶσιν ἐντελῶς ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου θέματος. Δὲν ᾐσθάνετο ἄρα τὴν πίεσιν ταύτην ὁ λαός; δὲν ὑπῆρχε παντάπασι; δὲν εἶχε συνείδησιν αὐτῆς; ἡ ἀπάντησις εἰς τὰς ἐρωτήσεις ταύτας καθίσταται εὐχερὴς μετὰ τὰ ἀνωτέρω. Τὸ κατ' ἐμὲ πέποιθα, ὅτι ἐν Ρώμῃ οὐ μόνον ἦν γνωστὸν τὸ κακὸν τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἐφ' ἱκανὸν χρόνον μία τῶν ἀφορμῶν δυσαρεσκείας τῶν Πληβείων, ὅθεν ἀναγκαίως ἕπεται, ὅτι κατέστη ἀντικείμενον πάλης διὰ τοὺς tribunus plebis καὶ τὰς ἀναμορφωτικὰς προτάσεις αὐτῶν. Κατέληξα εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἐν Ρώμῃ ἠγέρθη ποτὲ ζήτημα ἀναμορφώσεως τῆς πολιτικῆς δικονομίας οὐχὶ ἕνεκα νομικῶν λόγων, ὡς παρ' ἡμῖν, ἀλλ' ἕνεκα *κοινωνικῶν*, λυθὲν δι' αὐτῆς τῆς ἀναμορφώσεως, ἀποτελούσης τὸ δεύτερον μέρος τοῦ θέματός μου.

Μέχρι τοῦδε ἐχαρακτήρισα τὴν ἀντίθεσιν τῶν τάξεων, ἧς χάριν ὑπῆρχεν ὁ ἀνωτέρω ὀργανισμός, ὡς ἀντίθεσιν πενήτων πρὸς πλουσίους. Ἀλλὰ γινώσκετε βεβαίως, ὅτι ἡ ἀντίθεσις αὕτη δὲν ταυτίζεται μετὰ τῆς τῶν πληβείων πρὸς τοὺς πατρικίους. Ἀπ' ἀρχῆς σχεδὸν ὑπῆρχον ἐν Ρώμῃ πλούσιοι πληβεῖοι καὶ πτωχοὶ πατρίκιοι φρονῶ· ἐν τούτοις, ὅτι μόνον οἱ πτωχοὶ πληβεῖοι ἔπασχον ἐκ τῆς πολιτικῆς δικονομίας. Ὁ πτωχὸς πατρίκιος ἀπήλαυε διὰ τῆς Gens προστασίας κατὰ παντὸς κινδύνου ἀπωλείας τῆς δίκης ἕνεκα τῶν δαπανῶν. Ἑπομένως, κατ' ἐμὴν γνώμην, τὸ ἐγερθὲν ζήτημα περὶ ἀναμορφώσεως τῆς δικονομίας ἦν καθαρῶς ζήτημα τῶν Πληβείων· διὸ δὲν πρέπει ν' ἀπορήσωμεν βλέποντες, ὅτι οἱ tribuni διεξήγαγον αὐτό.

Τὸ ζήτημα τοῦτο περιεῖχε δύω τινά: τὴν *πίστωσιν* ἀντὶ τῆς ἀμέσου καταβολῆς, καὶ τὴν ἀπάλειψιν ἢ τὸν μετριασμὸν τῶν δικονομικῶν ποινῶν.

Ὁ Festus (s. v. sacramentum) διεφύλαξεν ἡμῖν τὸ ὄνομα νόμου τινός, διορίσαντος νέους ἄρχοντας τοὺς triumviri capitales πρὸς εἴσπραξιν τῶν sacramenta. Ὁ νόμος ἐκαλεῖτο lex Papiria, προταθεὶς ὑπὸ τοῦ tribunus plebis Papirius. Ἡ ἱστορία τοῦ νόμου τούτου ἀμφισβητεῖται· τὸ μόνον ὅμως βέβαιον ἐστίν, ὅτι εἰσήχθη μετὰ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τοῦ Praetor peregrinus

(507 ἀπὸ κτ. Ρ.) καὶ τοῦτο ἀποδείκνυται διὰ τῆς ἀναθέσεως τῆς διεξαγωγῆς τῶν ἐνιαυσίων ἐκλογῶν οὐχὶ τῷ Praetor ἁπλῶς, ἀλλὰ τῷ Praetor qui inter cives jus dicit, ἤτοι τῷ Praetor urbanus. Παραλείπων τὰς διαφόρους γνώμας ἀνακοινῶ μόνον τὴν ἐμήν.

Ἄδηλον ὑπάρχει, ἂν ἡ lex Papiria αὐτὴ εἰσήγαγε καὶ τὴν *πίστωσιν* ἢ μόνον τὴν ἕνεκα τῆς ὑπαρχούσης ἤδη *πιστώσεως* καταστᾶσαν ἀπαραίτητον νέαν ἀρχὴν τῶν triumviri capitales. Ἐγὼ παραδέχομαι τὸ πρῶτον, ἅτε μὴ δυνάμενος νὰ νοήσω, πῶς οἱ Ρωμαῖοι νομοθέται καινοτομήσαντες διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς πιστώσεως, δὲν συνεπλήρωσαν τὸ ἔργον αὐτῶν διὰ τῆς τῶν ταύτῃ ἀναγκαίων ὑπαλλήλων. Κατὰ τὴν ἀντίθετον γνώμην ὑποτίθεται, ὅτι οἱ Ρωμαῖοι παρεδέχθησαν τὸ πρῶτον, τὴν πίστωσιν, μηδόλως κατ' ἀρχὴν μεριμνήσαντες περὶ τῶν συνεχομένων αὐτῇ πρακτικῶν ζητημάτων. Ἀλλὰ τοιαύτη νομοθετικὴ πρᾶξις ἤθελεν εἶσθαι τοσοῦτον ἀτελής, ὅσον καὶ ἡ παραδοχὴ παραγραφῆς ἄνευ προσδιορισμοῦ τοῦ χρόνου.

Οὕτω καταλήγω εἰς τὸ ἑπόμενον συμπέρασμα, διαιρῶν αὐτὸ χάριν εὐκολίας εἰς παραγράφους.

I Ἡ lex Papiria ἐσκόπει τὴν ἀντικατάστασιν τῆς ἀμέσου καταβολῆς τοῦ sacramentum διὰ τῆς πιστώσεως.

Ἡ ἀνωτέρω ἀνάπτυξις περὶ τῆς πιέσεως τῶν πενήτων ἐστὶν ἱκανὴ πρὸς κατανόησιν τῆς τάσεως καὶ τῆς ἐννοίας τῆς καινοτομίας ταύτης· ἐπενοήθη καὶ ἐσκόπει τὴν ἐλάφρυνσιν τῆς ἐπιδιώξεως τῶν δικαιωμάτων ὑπὲρ τῆς πτωχῆς κλάσεως—ὡς *κοινωνικὸν* μέτρον διὸ εὐνόητον ἐστὶ, διατί θεωρῶ τόσῳ σπουδαίαν τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ νόμου τούτου ὑπὸ δημάρχου. Ἵνα ἐννοήσωμεν κάλλιον τὸ ἀδύνατον τῆς ἐξακολουθήσεως τῆς καταστάσεως ταύτης, ὀφείλομεν νὰ ἀναλογισθῶμεν ζωηρῶς τοὺς χρόνους ἐκείνους. Ἡ διὰ sacramentum, manus injectio καὶ δικονομικῶν ποινῶν διαδικασία ἦν ὅλως ἀλλοτρία τῷ praetor peregrinus. Ἕνεκα τούτου ὁ Ρωμαῖος διέβλεπεν ἐν αὐτῇ λίαν παράδοξον ἀνωμαλίαν, καθότι ὁ peregrinus ἀπήλαυεν ἐν τῷ δικαστηρίῳ πλειόνων πλεονεκτημάτων. Ἠδύναντο τῷ ὄντι νὰ παρηγορῶνται οἱ αὐτόχθονες ἀναλογιζόμενοι τὴν κατὰ τὰ λοιπὰ διαφορὰν αὐτῶν ἐν τῇ δίκῃ πρὸς τοὺς peregrinos. Ὁ Ρωμαῖος οὐχὶ ὁ peregrinus κέκτηται τὸ πλεονέκτημα τῆς καταβολῆς τῶν πρὸς λατρείαν τῶν ἐθνικῶν θεῶν διὰ τοῦ sacramentum, αὐτὸς δι' αὐτὸ τοῦτο ἀμείβεται ὑπὸ τῶν pontifices, τῶν θεματοφυλάκων τοῦ δικαίου καὶ ἀξίων ἀμοιβῆς τινος χάριν τῶν ἐκδουλεύσεών των· ὑμεῖς εἶσθε οἱ θεματοφύλακες, ἀνακράζει ὁ Papirius, ὡς συνήγορος τῶν πληβείων· τὸ φυλετικὸν ἀνάθεμα τῶν ὑμετέρων γνώσεων, κράζει πρὸς τοὺς Pontifices, ἤρθη· τὸ μυστήριον τῶν δικονομικῶν τύπων ἀπεκαλύφθη πρὸ πολλοῦ ἤδη ὑπὸ τοῦ Flavius, ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς δὲ χρόνοις (500) ὁ Coruncanius κατέστησε κοινὸν κτῆμα τὸ δίκαιον — οἱ χρόνοι ἐφάνησαν προοδευτικώτεροι ὑμῶν, καὶ τὸ sacramentum ἠκολούθησε τὴν μοῖραν τοῦ μονοπωλίου σας.

ἀνήκει ἐφεξῆς τῷ κράτει, ἱκανῷ νὰ διεξάγῃ τὰ τῆς δικαιοσύνης καὶ ἄνευ ὑμῶν. Διὰ δὲ τῆς μεταβάσεως ταύτης ἤρθη καὶ τὸ κώλυμα τῆς *πιστώσεως*. Οἱ θεοί, λέγετε, δὲν πιστόνουσι, πιστόνει ὅμως τὸ κράτος. Προτείνω τῷ λαῷ, ὅπως μεταβιβασθῇ τὸ sacramentum εἰς τὸ aerarium καὶ συγχρόνως καταστῇ δυνατὴ ἡ πίστωσις.

II Τὸ ποσὸν τοῦ sacramentum καταβάλλεται ἀπὸ τοῦ νῦν, οὐχὶ *πρὸ* ἀλλὰ *μετὰ* τὴν δίκην· πρὸς τοῦτο δὲ διωρίζοντο ἐγγυηταὶ (praedes) τῇ κελεύσει τοῦ Πραίτορος. Ἡ εἴσπραξις γενήσεται δι' ἐπὶ τούτῳ τεταγμένης ἀρχῆς, τῶν triumviri capitales, ἐκλεγομένης κατὰ πρότασιν τοῦ πραίτορος ἐνιαυσίως ὑπὸ τοῦ λαοῦ.[1]

Τὸ μέγεθος τοῦ sacramentum ἐξήρτητο ἀπὸ τῆς ἀξίας τοῦ ἀντικειμένου τῆς δίκης· δῆλον δ' ἐστίν, ὅτι ἡ ἀποτίμησις καὶ δὴ προκειμένου περὶ ὑπερβάσεως τοῦ ποσοῦ τῶν 1000 ἄσσων, ὑπῆρχεν ἑκάστοτε ἀντικείμενον πολλῶν ἐρίδων· μικρὰ διαφορά, π. χ. ἀντὶ 1000, 980, ἐπέφερε τὴν ὑποχρέωσιν πρὸς καταβολὴν 500 ἄσσων ἀντὶ 50· οἱ 20 ἄσσοι τῆς ἀξίας ἀνεβίβαζον τὸ sacramentum εἰς 500 — πολυτιμότατοι 20 ἄσσοι! ἐφ' ὅσον τὸ sacramentum κατεβάλλετο τοῖς pontifices φυσικῷ τῷ λόγῳ αὐτοῖς ἦν ἀνατεθειμένη καὶ ἡ λύσις τοῦ ζητήματος τούτου, εἴτε ἀμέσως εἴτε διὰ πραγματογνωμόνων. Ὁπωσδήποτε ὅμως αὐτοὶ ἐφρόντιζον περὶ τοῦ συμφέροντός των. Ἑπομένως φρονῶ, ὅτι δὲν ἀπατῶμαι παραδεχόμενος ὅτι ἡ ἐκτίμησις τοῦ ἀντικειμένου τῆς δίκης οὐχὶ σπανίως ἦν ἀντικείμενον παραπόνων τῶν διαδίκων καὶ ἐκ τούτου ἐξάγω, ὅτι ὁ Papirius ἐξέτεινε τὴν καινοτομίαν του καὶ ἐπὶ ταύτης. Μετεβίβασε τοῖς triumviri capitales οὐ μόνον τὴν εἴσπραξιν (exigunto sacramenta) ἀλλὰ καὶ τὴν ἀπόφανσιν περὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἀντικειμένου τῆς δίκης (judicantoque). Τὴν τελευταίαν ταύτην λέξιν οὐδόλως ἐνόησαν μέχρι τοῦ νῦν καὶ κατέφυγον, παρορῶντες τὸ φυσικώτερον, εἰς τεχνητάς, ἀδοκίμους ἐξηγήσεις. Πρακτικῶς σκεπτόμενός τις ὅμως, θέλει ἐννοήσει ὅτι τὸ ζήτημα περὶ τῆς ἥττονος ἢ μείζονος τῶν 1000 ἄσσων ἀξίας, δὲν ἐλύετο ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἠδύνατο νὰ ἐγείρῃ ἔριδας οὐ μόνον μεταξὺ τῶν διαδίκων, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τούτων καὶ τῆς πρὸς εἴσπραξιν τεταγμένης ἀρχῆς. Ταὐτὸ συμβαίνει παρ' ἡμῖν σήμερον κατὰ τὴν ἐκτίμησιν τῶν φορολογουμένων ἀντικειμένων, ὥστε φυσικῷ τῷ λόγῳ ὡρίζετο ἐν τῷ νόμῳ καὶ ἐν Ρώμῃ τίς ὁ ἁρμόδιος πρὸς λύσιν τῶν ἀναφαινομένων διαφωνιῶν. Τὸ μόνον δυσχερὲς ἐν τῇ γνώμῃ μου εἶναι ἡ ἐπίταξις τοῦ judicanto· ἐν τῇ ῥήσει τοῦ Festus (sacramenta exigunto judicantoque) ἡ ἐκτίμησις φυσικῶς προηγεῖται τῆς εἰσπράξεως. Ἀλλ' ἡ δυσχέρεια αὕτη

1 Τὸ ἀληθῶς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀπᾷδον ὄνομα τῆς ἀρχῆς ταύτης—capitales—ἕλκει τὴν καταγωγὴν ἐκ τῆς ἀρχικῆς αὐτῶν ἀποστολῆς ἐν ταῖς ποινικαῖς δίκαις, ἐπεκταθείσης κατόπιν διὰ τῆς προσθήκης ταύτης. Mommsen Staatsr II σελ. 559 ὑπάγει αὐτοὺς ὑπὸ τὴν κατηγορίαν βοηθῶν τῶν magistrati majores κατὰ τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης.

αἴρεται διὰ τῆς σχετικῶς σπανιώτερον ἐπερχομένης ἀνάγκης τοῦ judicare ἐν ᾧ τὸ exigere συνέβαινε πάντοτε· ἐν ταῖς πλείσταις περιπτώσεσι τὸ ποσὸν τοῦ sacramentum ἦν τόσῳ ἀναμφίβολον, ὥστε ἀδύνατος ἦν πᾶσα ἔρις καὶ ἤρκει τὸ exigere· μόνον δ' ἐν σπανίαις περιπτώσεσιν, ἐν αἷς ὁ ὑπόχρεως πρὸς καταβολὴν διάδικος διημφισβήτει τὸ ποσὸν τῶν 50 ἐπήρχετο ἡ ἀπόφασις τῆς ἐπιτροπῆς βεβαίως κατὰ πλειοψηφίαν λυούσης τὸ ζήτημα, ἐν ᾧ ἡ εἴσπραξις ἢ ἡ παραλαβὴ τοῦ ποσοῦ ἀνετίθετο πιθανῶς ἑνὶ τῶν μελῶν. Τοῦτο ἦν τὸ judicium triumvirum (Varro de L. L. IX 85).

Καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ἡ lex Papiria περιεῖχεν ἀναμφισβήτητον πρόοδον. Ἀντὶ τοῦ *ἑνὸς* ὑπευθύνου τῷ συμφέροντι τῆς ἐκκλησίας Pontifex,[1] ἔταξε τὴν ἐντελῶς ἀσφαλῆ κατὰ πάσης τοιαύτης ἐπιδράσεως ἀρχήν.

Διατί δὲ ὁ προσδιορισμὸς τοῦ sacramentum ἐτάχθη εἰς τὸ τέλος τῆς δίκης; Ἠδύνατό τις εἰπεῖν, ὅτι ἡ μεταβολὴ αὕτη περιεῖχεν ἐπὶ τὸ χεῖρον τροπὴν τοῦ ἀρχαίου δικαίου, καθότι πρότερον οἱ διάδικοι ἐγίνωσκον ἐν ἀρχῇ τῆς δίκης τὰ διατρέχοντα, τὸν κίνδυνον, ἐν ᾧ κατὰ τὴν καινοτομίαν ταύτην τὸ ζήτημα τοῦ ποσοῦ τοῦ sacramentum ἀνεβάλλετο εἰς τὸ τέλος καὶ οἱ διάδικοι διετέλουν ὄντες ἐν ἀβεβαιότητι· τὸ αἴτιον τῆς καινοτομίας ταύτης ἦτο ἀκριβῶς τὸ ζήτημα τοῦ ποσοῦ, ἐξακριβουμένου διὰ τῆς διεξαγωγῆς τῆς δίκης. Ἐν παραδείγματι ἐπὶ τῆς hereditatis petitio ὁ ἐναγόμενος ὑπετίθετο ἀποκρύψας πράγματα τιμώμενα πολλῷ πλέον τῶν 1000 ἄσσων, ἀλλ' ἐν τῇ διεξαγωγῇ ἀπεδεικνύετο, ὅτι ὑπῆρχεν ἓν μόνον πρᾶγμα ἀξίας ἥττονος τῶν 1000 ἄσσων, ἢ ὁ bona fide κάτοχος τῆς κληρονομίας, ἀπώλεσε casu πράγματα, οὗ ἕνεκα ἡ ἀξία τῆς περιουσίας ἐμειώθη ἢ κατὰ τὴν διεκδίκησιν ποιμνίου, τοῦ ἐναγομένου ἀντιτάσσοντος contra vindicatio,[2] ὅτε ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀποδοθησομένων προβάτων ὁρισθήσεται μετὰ τὸ πέρας τῆς δίκης. Ἀναμφιβόλως δὲ ὁ μετὰ τὴν δίκην προσδιορισμὸς τοῦ ποσοῦ τοῦ sacramentum ἦν προσφυέστερος τῷ συμφέροντι τῶν διαδίκων ἢ ὁ πρὸ αὐτῆς.

Ἄρχομαι νῦν τῆς ἐρεύνης ἐπὶ τῆς legis actio per manus injectionem, ὅπως ἀποδείξω, ὅτι ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν πίστωσιν ἐπῆλθεν ἡ αὐτὴ μεταβολὴ οἵα διὰ τῆς lex Papiria ἐν τῇ legis actio sacramento.

Ἐγένετο διὰ τῆς καταργήσεως τοῦ vindex. Μόνον διὰ δύω περιπτώσεις κατὰ Γάϊον (IV 25) διετηρήθη, ἐν ταῖς λοιπαῖς δ' ἐπετράπη τῷ ὀφειλέτῃ ν' ἀναλαμβάνῃ τὰ καθήκοντα τοῦ vindex, ἤτοι νὰ διεξάγῃ αὐτοπροσώπως τὴν δίκην (manum sibi depellere)· φυσικῷ τῷ λόγῳ ἡττώμενος κατεδικάζετο εἰς τὸ διπλάσιον (lis inficiando crescit in duplum) λόγῳ τῆς διττῆς

1 L. 2 § 6 de O. J. (1. 2)..... quis quoquo anno praesset privatis, τῇ τελευταίᾳ λέξει προσθετέον κατὰ τὸν Punschart (Ἡ ἐπιρροὴ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ἐν τῇ δημοκρατίᾳ ἐπὶ τοῦ ἰδιωτ. Ρ. Δ. Jusbruck 1880 σελ. 14,) τὸ judiciis.

2 L. 2 de R. N. (6. 1.).

αὐτοῦ ἰδιότητος, πλὴν ἐξ ἑτέρου ἀπήλαυσε τοῦ πλεονεκτήματος τῆς ἄνευ ἀμέσου καταβολῆς χρημάτων διεξαγωγῆς τῆς δίκης. Ὡς διὰ τῆς lex Papiria ἐχορηγήθη καὶ τῷ πενεστάτῳ τὸ μέσον ν' ἀναλάβῃ πᾶσαν δίκην καὶ τὴν ἀδικωτάτην, οὕτως ἐφεξῆς καὶ ἐν τῇ legis actio per manus injectionem, ὁ πένης κατέστη *ἱκανὸς πρὸς τὸ δικάζεσθαι*. Ἡ σπουδαία αὕτη καινοτομία ἐπετεύχθη κατὰ Γάϊον (IV 25) διά τινος lex Vallia.[1]

Οὐδαμοῦ δὲ τῶν ἐπισήμων θέσεων συναντῶντες τὸ ὄνομα Vallius δυνάμεθα μετ' ἀσφαλείας νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι καὶ ἡ lex Vallia, ὡς ἡ lex Papiria, ὀφείλεται δημάρχῳ τινὶ ἐκ τῆς plebs καὶ εἶναι plebiscitum. Τοῦ γενικοῦ ἐκείνου μέτρου εἶχον προηγηθῇ εἰδικοὶ νόμοι, εἰσαγαγόντες τὴν ἐλάφρυνσιν τῆς διαδικασίας ἐν εἰδικαῖς περιπτώσεσιν ἐκ τῶν ἀπαιτουσῶν vindex. Ὁ Γάϊος (IV 23) μνημονεύει τῶν ὀνομάτων δύω ἐκ τῶν νόμων τούτων, τῶν lex Furia καὶ lex Marcia συναντωμένων ἐν τῇ προσβολῇ παρανόμου καταβολῆς καὶ ἡ μὲν πρώτη ἐφηρμόζετο ἐπὶ παρανόμου πέραν τοῦ διὰ τῆς αὐτῆς lex Furia ὁριζομένου ποσοῦ ἐκ χιλίων ἄσσων γενομένης καταβολῆς κληροδοτήματος· ἡ δὲ δευτέρα ἐπὶ τῆς καταβολῆς παρανόμων τόκων. Οἱ Furii ἀνῆκον εἰς ἀρχαῖον γένος ἐκ τῶν Πατρικίων. Τί παρώθησε τὸν Πατρίκιον πρὸς ἐξασθένησιν τῆς legis actio per manus injectionem? ὑποφώσκει ἄρά γε ἐν τῷ μέτρῳ τούτῳ ἡ πρώτη ὁρμὴ φιλανθρωπίας, ἡ πρώτη ἐξέγερσις αἰσθήματος δικαιοσύνης ἐν τῇ ἀνωτάτῃ κλάσει ἐν Ῥώμῃ; διὰ τῆς lex Furia ἔθιγον τὰ συμφέροντα τῶν πλουσίων—ὁ πένης δὲν εἶχεν ἀνάγκην περιοριστικῶν διατάξεων διὰ τὰ κληροδοτήματα! Ὁ vindex ὁ μέχρι τῆς lex Vallia ἀπαραίτητος διὰ τοὺς πένητας παρεμερίσθη· ὁ πλούσιος, ὁ ἀποδεξάμενος κληροδότημα πέραν τῶν 1000 ἄσσων καὶ ἐναγόμενος πρὸς πληρωμὴν τοῦ τετραπλασίου τοῦ πλεονάζοντος, ἠδύνατο αὐτοπροσώπως ν' ἀναλάβῃ τὴν δίκην. Ἐπίσης καὶ ὁ τοκογλύφος διὰ τῆς lex Marcia. Οὐδ' ὁ πένης καθ' οὗ ἡ ἀγωγή, δεῖται ἐφεξῆς vindex ἐναγόμενος πρὸς ἀναστροφὴν παρανόμων τόκων. Καὶ οὗτος ὁ νόμος ὑπεμφαίνει τὴν γραφίδα τοῦ πλουσίου. Καὶ ὄντως οἱ Marcii ἀπήρτιζον ἐν τῶν ἐπισημοτάτων γενῶν.[1] Οἱ πλούσιοι ἄρα πρὸς τὸ ἴδιον αὐτῶν συμφέρον παρήγαγον τὴν legis actio per manus injectionem puram. Ἡ lex Vallia ἐξέτεινε τὸ ὑπὲρ αὐτῶν ἐπινοηθὲν καὶ ἐπὶ τῶν πενήτων καὶ μόνον ἐν δυσὶ περιπτώσεσι (Γάϊος IV 25) διετηρήθη ὁ vindex μέχρι καταργήσεως τῶν legis actiones. Διὰ τῆς formula δ' ἐπὶ τέλους ἐξέλιπε καὶ ἡ ἐσχάτη αὕτη δικονομικὴ ποινὴ τῶν καταθέσεων.

Διὰ τῶν μέτρων τούτων ἠφανίσθη τὸ στοιχεῖον αὐτὸ τῆς ἀρχαίας δια-

1 Ἡ γραφὴ αὕτη, πρώην ἀμφίβολος, ἐπεκυρώθη διὰ τῆς νεωτάτης παραβολῆς τοῦ χειρογράφου τοῦ Γαΐου ὑπὸ τοῦ Studemund. Τὸ ὄνομα Vallius καὶ ἐν ἐπιγραφαῖς ἀναφέρεται περὶ προσώπων ταπεινῆς καταγωγῆς.

1 Περὶ τῆς φιλίας αὐτῶν πρὸς τοὺς Πατρικίους ἴδε Θεόδ. Mormsen Röm. Forscmhungen II σελ. 149 καὶ 150.

δικασίας, ὁ vindex, ἡ δικαιοσύνη ἀπηλλάγη τοῦ βάρους τούτου. Ἴδωμεν τί ἀπέγεινεν ἡ ποινή.

Ἡ ὕπαρξις αὐτῆς κατ' οὐδὲν ἐθίγη διὰ τῆς μεταβολῆς τοῦ τρόπου τῆς εἰσπράξεως. Ἡ *κατάθεσις* ἐπεβάρυνεν ἀμφοτέρους τοὺς διαδίκους, τόν τε ἔνοχον καὶ τὸν ἀθῶον· ἡ ποινὴ ὅμως ἐπεβάλλετο μόνον τῷ ἐνόχῳ, τῷ *ἐνόχῳ* ἐν τῇ δίκῃ, ἤτοι τῷ ἡττωμένῳ ἐν αὐτῇ. Ἠδύναντο νὰ διευκολύνωσι τὴν ὁδὸν ὑπὲρ τοῦ ἀθώου καὶ νὰ διατηρήσωσι τὰς κατὰ τοῦ ἐνόχου ποινάς. Καὶ δὲν ἀπέφυγον τοῦτο οἱ Ρωμαῖοι. Ἡ δικονομικὴ ποινὴ ἐξακολουθεῖ μακρὸν εἰσέτι ὑπάρχουσα, ἔν τισι δὲ ἀντικειμένοις καὶ μέχρις αὐτῶν τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ἐν τῇ διαδικασίᾳ τῶν legis actiones διετηρήθη κατὰ τὴν legis actio sacramento καὶ τὴν per manus injectionem. Πλὴν ἐν ἐκείνῃ ἐσμικρύνθη ἐπαισθητῶς διὰ τῆς προβαινούσης ὑποτιμήσεως τῆς ἀρχαίας νομισματικῆς βάσεως τοῦ χαλκοῦ, οὔσης τοσαύτης, ὥστε τὸ ποσὸν τῶν 500 ἄσσων κατὰ τὰ μέσα τοῦ ἕκτου αἰῶνος τῆς δημοκρατίας δὲν ὑπερέβαινε κατὰ πολὺ τοὺς 50 τῶν ἀρχαίων χρόνων. Ἡ πραγματικὴ ἀξία τούτων ἦν κατὰ τὸ παρ' ἡμῖν νόμισμα ἐν μὲν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις 30 φιορίνια περίπου ἢ 60 μάρκα[1] ἐν δὲ τοῖς νεωτέροις 3 περίπου φιορίνια ἢ 6 μάρκα.

Ὁ Πλίνιος[2] μνημονεύει τινὸς lex Papiria, καθ' ἣν ὁ ass κατεβιβάσθη εἰς $^1/_2$ οὐγγίαν, ἤτοι τὸ $^1/_{24}$ τῆς ἀρχικῆς αὐτοῦ ἀξίας, κατὰ δὲ τὴν ἔκφρασίν του δικαιούμεθα νὰ τάξωμεν τὸν νόμον εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ ἕκτου αἰῶνος. Πρότερον τῷ ὄντι ἡ γνώμη αὕτη ἦν ἡ ἐπικρατοῦσα,[3] νῦν ὅμως μετὰ νεωτέρας ἐρεύνας τοῦ Borghesi, τάσσεται ἐν ἔτει 665.[4] Ἐσκέφθην μὴ ὁ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς νόμος τοῦ Papirius παρὰ Festus περὶ τῆς εἰσπράξεως τοῦ ποσοῦ τοῦ sacramentum *μετὰ* τὸ πέρας τῆς δίκης καὶ ὁ παρὰ Πλινίῳ περὶ ὑποτιμήσεως τῆς νομισματικῆς μονάδος ὦσιν εἷς καὶ ὁ αὐτὸς νόμος. Τοῦτο ἀποδεχόμενοι δυνάμεθα ν' ἀνεύρωμεν σχέσιν τινά, μέχρι τοῦ νῦν ἐφ' ὅσον οἶδα παροραθεῖσαν, μεταξὺ τῶν δύο τούτων μέτρων, τοιούτῳ τρόπῳ ἐξηγουμένων καὶ συμπληρουμένων. Ἡ νομοθετικὴ σκέψις τοῦ Papirius ἤθελεν εἶσθαι συμφώνως πρὸς τὴν σχέσιν ταύτην: Διευκόλυνσις τῆς legis actio sacramento ὑπὲρ τῶν πενήτων. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον *πρῶτον*: Ἀναβολὴ τῆς εἰσπράξεως τοῦ sacramentum μέχρι τοῦ πέρατος τῆς δίκης καὶ *δεύτερον* ὑποτίμησις τοῦ ἄσσου τοιαύτη ὥστε ἡ ὑποχρέωσις καταβολῆς sacramentum νὰ ὑπάρχῃ ἐφεξῆς μόνον ἐξω·

1 84 δραχ. παλαιαί.

2 H. N. 35. 46 ἐκδ. Bipont. 33 13 mox lego Papiria semunciarii asses facti. Προηγουμένως (33. 45) μνημονεύει τοῦ νόμου, ὅστις κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ δευτέρου Καρχηδονικοῦ πολέμου (537) ὑπετίμησε τὸν ἄσσον μέχρι μιᾶς οὐγγίας, ἄρα κατὰ Πλίνιον ὁ νόμος ἀνήκει πιθανῶς τῷ 6 αἰῶνι α. κ. Ρ.

3 Marquardt Röm. Staatsverwaltung τόμος 2 Λειψίᾳ 1876. Σελ. 17. Σημ. 4.

4 Κατὰ τὸν Marquardt αὐτ. «μετ' ἀσφαλείας».

τερικῶς, κατηργημένη σχεδὸν *ἐσωτερικῶς* ἤτοι κατὰ τὴν πίεσιν ἣν ἐξασκεῖ ἐπὶ τῆς ἐπιδιώξεως τῶν δικαιωμάτων. Ὁ καταβιβασμὸς τοῦ ἄσσου εἰς τὸ $^1/_{24}$ τοῦ ἀρχικοῦ αὐτοῦ βάρους ἦν ἐν τοῖς χρόνοις, καθ' οὓς καὶ ἡ ἐσωτερικὴ ἀξία τοῦ χρήματος σπουδαίως εἶχεν ἐκπέσει ἕνεκα τῆς ὑπερμέτρου αὐξήσεως τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου καὶ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ ἀργύρου ὡς νομισματικῆς βάσεως (κατὰ τὰ τέλη τοῦ Ε'. αἰῶνος) πολλῷ σπουδαιότερος διὰ τὸ sacramentum ἢ ὁ καταβιβασμὸς εἰς $^1/_{24}$ τοῦ ἀρχικοῦ ποσοῦ τούτου. Ἡ δὲ διὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ἕκτου αἰῶνος *πρὸ* τῆς lex papiria, ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα ἀναλογία πρὸς τὰ ἡμέτερα νομίσματα (30 φιορίνια ἢ 60 μάρκα) κατεβιβάσθη διὰ τοῦ νόμου τούτου εἰς 15 φιορίνια ἢ 30 μάρκα,—καὶ τὸ ὕψιστον τοῦτο ποσὸν τῇ ἀληθείᾳ δὲν ἦτο μέγα.

Τοιούτῳ τρόπῳ ἐξηγεῖται οὐ μόνον ἡ ἐν τῇ παρὰ τὴν ἀνεγνωρισμένην ἤδη ἀνάγκην ἀναμορφώσεως,ἑκατοντάνδρῳ δικαστηρίῳ διατήρησις τῆς legis actio sacramento καὶ μετ' αὐτὴν τὴν εἰσαγωγὴν τῆς formula ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπίτευξις τῆς μεταβολῆς τοῦ χαλκοῦ νομίσματος, (ὅπερ ἄλλως τε καὶ διὰ τοῦ ἀργύρου εἶχε τεθῆ εἰς ἥσσονα θέσιν πρακτικῶς) μὴ ἐπελθοῦσα οὐδ' ἐν τῇ μεγίστῃ ἀνάγκῃ, ἐν τῇ ἀπορίᾳ τοῦ Καρχηδονικοῦ πολέμου. Ἡ εἰκασία μου ἐξ ἑνὸς μὲν ὑποδεικνύει τὸν πρακτικὸν σκοπὸν τῶν διὰ τὴν νομισματικὴν βάσιν ληφθέντων μέτρων, ἐξ ἑτέρου συμπληροῖ τὴν ὑπὸ τοῦ Festus βεβαιουμένην ἀναμόρφωσιν τοῦ Papirius. Καὶ τὸ ὄνομα ὅμως Papirius δὲν στερεῖται σημασίας. Papirius ἐκαλεῖτο ὁ τῷ 324 τὴν συγγενῆ τῷ sacramentum multa (διοικητικὴν ποινὴν ἕνεκα ἀπειθείας πρὸς διαταγὰς τῶν ἀρχόντων) εἰς χρηματικὴν ποινὴν μεταβαλὼν (10 ἄσσους ἀνθ' ἑνὸς προβάτου, 100 ἀντὶ βοὸς), καὶ ὡς ἐν τῇ ρωμαϊκῇ ἱστορίᾳ ἐν γένει οὐχὶ σπανίως οἱ ἀπόγονοι γένους τινὸς ἀνελάμβανον τὴν ἐκτέλεσιν νομοθετικῶν σκοπῶν τῶν προγόνων των (π. χ. οἱ Valerii Liv. 10. 9. Tertio... lata est semper a familia eadem), οὕτως ἴσως καὶ ὡς πρὸς τὴν lex Papiria ὁ πρόγονος τοῦ ἐν τῷ ἕκτῳ αἰῶνι ἀκμάσαντος Papirius ὑπῆρξεν ὁ πρόδρομος τῶν παρεμφερῶν αὐτοῦ μέτρων.

Οὕτως παρέμεινεν ἡ ἀρχαία legis actio sacramento *ἐξωτερικῶς* ἀμετάβλητος, πλὴν *ἐσωτερικῶς* μετεβλήθη ἐντελῶς, συμφώνως τῇ πορείᾳ τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου, καθ' ὃ κατ' ἐπιφάνειαν διατηροῦνται πολλὰ πρακτικῶς οὐδόλως ἰσχύοντα.

Ἀλλὰ σπουδαῖον μέρος τοῦ πεδίου τῆς legis actio sacramento εἶχεν ἤδη ἀποχωρισθῆ προηγουμένως, τὸ τῶν *κοινῶν*, οὕτως εἰπεῖν, *ἐνοχῶν* (ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς διὰ τῆς manus injectio προστατευομένας). *Κοινὸν* ἤτοι στερούμενον τῶν τύπων τοῦ nexum δάνειον ἀνῆκε πρότερον τῇ legis actio sacramento· ἐπίσης αἱ μόναι τότε ἐναγώγιμοι ἀπαιτήσεις περὶ dare rem certam. Χάριν τοιούτου εἴδους ἀπαιτήσεων εἰσήχθη διαρκούσης τῆς περιόδου τῶν legis actiones σπουδαία ἐκ τῆς μετὰ τῶν ἀλλοδαπῶν συναφείας πα-

γάζουσα ἐλάφρυνσις, ἡ ἡ ποινὴ ἦν ὅλως ἄγνωστος, ἤτοι ἡ νεωτάτη ἐν ταῖς legis actiones, ἡ legis actio per condictionem, διά τινος lex Silia χάριν χρηματικῶν ἀπαιτήσεων (Γάϊος IV 19). Οὐ μόνον χάριν τοῦ δανείου· χάριν πασῶν τῶν χρηματικῶν ἀπαιτήσεων, καθ' ἃς ὁ ἐνάγων ἐτόλμα νὰ δηλώσῃ βέβαιον ποσὸν (certa pecunia), πρὸς ὃ ἐδικαιοῦτο καὶ ἐν ἀπαιτήσεσιν ἀορίστου ποσοῦ (in certum quidquid dare facere opportet) π. χ. ἀγοροπωλησίᾳ μισθώσει, ἐντολῇ,[1] ἐκλέγων δὲ τὴν condictio ἀφῄρει μὲν ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ ἀντιδίκου τὸ μέσον τῆς ἀνταγωγῆς, παρῃτεῖτο ὅμως τῆς ἐκκαθαρίσεως τοῦ διαφέροντος (ἰδίᾳ τῶν τόκων ἐξ ὑπερημερίας) καὶ ἐξετίθετο τῷ ἐκ τῆς plus petitio πηγάζοντι μεγάλῳ κινδύνῳ, τῆς ἀπωλείας ὁλοκλήρου τῆς ἀπαιτήσεως ἐν περιπτώσει καὶ τῆς ἐλαχίστης ὑπερτιμήσεως, ἐν ἄλλοις λόγοις ἡ σχέσις τῶν μερῶν ἐκρίνετο κατὰ τὸ jus strictum.

Διά τινος lex Calpurnia (Γάϊος IV 19) ἐξετάθη ἡ καινοτομία αὕτη ἐφ' ὅλων τῶν λοιπῶν περὶ certum ἀπαιτήσεων, ἰδίᾳ ἐπὶ ἐπερωτήσεων, δι' ὧν συνήπτετο ἐνοχὴ dare (οὐχὶ μόνον habere licere ὡς ἐν τῇ ἀγοροπωλησίᾳ) rem certam ἤτοι ἀτομικῶς ὡρισμένον πρᾶγμα ἢ ποσότητα ἀντικαταστατῶν πραγμάτων. Καίτοι δὲ τόσῳ ἐπὶ τῶν ἀπαιτήσεων τούτων, ὅσῳ ἐπὶ πάσης διὰ formula διεξαγομένης, πλὴν τῶν praejudiciales (προκριμάτων) ἡ condemnatio ἐγίγνετο εἰς χρήματα, ὁ ἐνάγων δὲν ὑπεχρεοῦτο ἐν τούτοις νὰ ὁρίσῃ ἐν τῇ ἀγωγῇ τὸ ποσὸν τῆς ἀπαιτήσεως, ἀλλ' ἀνετίθετο τοῦτο τῇ δικαστικῇ ἐκτιμήσει διὰ τοῦ quanti ea res est.

Ἀμφότεροι οἱ δημιουργοὶ τῶν νόμων τούτων ἦσαν Πληβεῖοι, ἄρα tribuni plebis καὶ εὐνόητόν ἐστιν, ὅτι ἀποδίδωμι τοσαύτην σημασίαν εἰς τὸν χαρακτῆρα τοῦ νομοθέτου. Χρῶμαι αὐτῷ ὡς στηρίγματι τῆς γνώμης, ὅτι ὁ αὐτὸς σκοπὸς ἐπεδιώκετο διὰ τῶν μέτρων αὐτῶν, ὡς ὁ τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων συναδέλφων των, τοῦ Papirius καὶ τοῦ Vallius, ἤτοι ἡ ὑπὲρ τῆς τάξεως τῶν πενήτων *ἐλάφρυνσις τῆς ἐπιδιώξεως τῶν δικαιωμάτων.*

Καὶ ὅσον μὲν ἀφορᾷ εἰς τὴν lex Calpurnia ἡ ὕπαρξις τοιαύτης ἐλαφρύνσεώς ἐστιν ἀναμφισβήτητος· ὡς πρὸς τὴν lex Silia ὅμως δύνανται νὰ ὑπάρξωσιν ἀμφιβολίαι τινές. Περὶ τῆς κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς legis actio per condictionem μορφωθείσης condictio certae pecuniae creditae τῆς formula ὑπάρχουσι τρία χωρία ἐν Γαΐῳ (IV. 13. 171. 180), καθ' ἃ τῷ ἡττωμένῳ ἐπεβάλλετο ποινὴ τοῦ τρίτου τοῦ ποσοῦ τῆς δίκης, ἡ δὲ περὶ τούτου ἀμοιβαία ὑποχρέωσις τῶν διαδίκων ἐπήρχετο διὰ stipulatio καὶ restipu-

1 Οὕτως ἐξηγεῖται τὸ γνωστὸν fr. 9 pr. de R. Cr. (12. 1). Certi condictio competit ex omni causa, ex omni obligatione, ex qua certum petitur, sive ex certo contractu (π. χ. mutuum) sive ex incerto (π. χ. emtio venditio locatio conductio, mandatum;) licet enim nobis ex omni contractu certum condicere, dummodo praesens sit obligatio. Πλεῖστα παραδείγματα ὑπάρχουσιν ἐν ταῖς πηγαῖς ὅρα π. χ. § 1 αὐτόθι καὶ § 8 J. quod cum eo (4. 7)..... quod jussu patris dominive contractum fuerit.

latio ἐν ἀρχῇ τῆς δίκης. Πιθανὸν,[1] ὅτι ἡ διαρρύθμισις αὕτη ἐστὶ προϊὸν τῆς lex Silia καίτοι τοῦτο δὲν μαρτυρεῖται ρητῶς. Ἀλλ' ἡ συνομολόγησις τῆς ποινῆς ταύτης οὐκ ἦν *ὑποχρεωτική*, ὡς κοινῶς παραδέχονται. Κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Γαΐου (IV 17) ἡ ποινὴ *ἠδύνατο* νὰ ὑπάρχῃ καὶ οὐχὶ *ἔδει*' sponsionem facere *permittitur*, ἄρα οἱ διάδικοι ἦσαν ἐλεύθεροι νὰ αἰτήσωσιν ἢ μὴ τὴν sponsio (stipulatio restipulatio).[2] Ἄρα ἀπέναντι τῶν legis actio sacramento καὶ per manus injectionem ἐν αἷς ἡ συνομολόγησις ποινῆς ἦν *ὑποχρεωτική*, ἡ legis actio per condictionem περιεῖχεν ἐν πάσῃ περιπτώσει στοιχεῖα προόδου. Ἀπέναντι δὲ τῆς δευτέρας εἰδικώτερον ἡ l. a. per condictionem ἐπλεονέκτει καὶ κατὰ τὸ ποσὸν τῆς ποινῆς καταβιβασθὲν ἐν αὐτῇ εἰς $1/_3$ καὶ κατὰ τὸ ἀμφιμερὲς τοῦ κινδύνου, ὑπάρχοντος μονομερῶς, κατὰ τοῦ ἐναγομένου μόνον, ἐν τῇ per manus injectionem—τὸ ἄδικον τοῦ ἀρχαίου δικαίου κατὰ τοῦ πένητος *ὀφειλέτου* ἀνῃρέθη.

Τὸ θέμα μου τὸ ἀφορῶν εἰς τὴν *ἀρχαίαν* πολιτικὴν δικονομίαν θεωρῶ ἐξηντλημένον, οὐδενὸς ὑπολειπομένου περὶ τῶν legis actiones. Ἀλλ' ἡ εἰκὼν, ἣν ἐξέθηκα διὰ τῶν ἀνωτέρω ὑπὸ τὰ ὄμματα ὑμῶν, ἤθελεν εἶσθαι ἀτελὴς ἄνευ σκιαγραφήσεώς τινος καὶ τῆς μετέπειτα ἀναπτύξεως.

Ἡ condictio e lege Calpurnia περιέχει στοιχεῖα προόδου ἐν αὐτῇ τῇ περιόδῳ τῶν legis actiones ἐγκαταλειπομένης τῆς κατ' ἀρχὴν παραδεδεγμένης *δικονομικῆς ποινῆς* καὶ χρησιμεύει ὡς μέσον πρὸς μετάβασιν εἰς τὴν ἀντίθετον ἀρχὴν τοῦ *ἀζημίου*. Πέποιθα ἐκ τῶν προτέρων, ὅτι ἡ ἀντίληψίς μου αὕτη θέλει συναντήσει σπουδαίας ἀντιφωνίας, πλὴν ἐλπίζω διὰ τῶν ἑπομένων νὰ καταβάλω κατά τι αὐτάς

Καὶ ἐν τῇ formula ὑπάρχουσι ποιναί. Τινὲς αὐτῶν ἐλήφθησαν ἐκ τῆς ἀρχαίας διαδικασίας μετὰ τῆς ἀναλόγου ἐξωτερικῆς μεταβολῆς. Οὕτως ἡ ποινὴ τοῦ διπλασίου ἐπὶ τῇ ἀρνήσει ἔν τισιν ἀπαιτήσεσιν ἀνηκούσαις τῇ προτέρᾳ legis actionem per manus injectionem καὶ ἐν τῇ sponsio tertiae partis (συνομολογήσει ποινῆς τοῦ $1/_3$), ἐν τῇ condictio certae creditae pecuniae. Ἕτεραι ἀνήκουσι τῇ νεωτέρᾳ ἐποχῇ, μὴ μαρτυρούμεναι ἐν τῇ ἀρχαιοτέρᾳ ἡ sponsio poenalis τῶν interdicta (παραγγελμάτων Γάϊος IV 662—165) ἡ ποινὴ τοῦ $1/_5$ ἢ $1/_{10}$ ἐν τῷ contrarium judicium (Γάϊος IV 177, 178) τὸ judicium calumniae (Γάϊος IV 175, 178) ἡ sponsio dimidiae partis ἐν τῇ πραιτορικῇ actio de pecunia constituta (Γάϊος IV 171) καὶ ἡ τὴν ἀρχαίαν ποινὴν τοῦ fructus dupli ἐν τῇ διεκδικήσει (vindicatio) ἀντικαταστήσασα fructus licitatio τῆς περὶ νομῆς δίκης (Γάϊον IV 166—170). Ἀλλὰ παρὰ τὰς πολυαρίθμους ταύτας περιπτώσεις ἀποδεικνυούσας, ὅτι τὸ ἀξίωμα τῶν

1 Bethmemn—Bolweg Röm. Ciiviper I σελ. 153 σημ. 18.

2 Ὡς ἐν τοῖς inderdicta κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ Γαΐου IV 162—165 τὸ cum periculo (μετὰ ποινῆς) ἐξήρτητο ἐκ τῆς καθαρᾶς βουλήσεως τῶν διαδίκων, δυναμένων νὰ μεταχειρισθῶσι τὸ ἧττον ἐπιζήμιον sine periculo, ἤτοι modestiore via litigare, ὡς ὁ Γάϊος IV 18 λαλεῖ.

ἀρχαίων χρόνων περὶ ἐπιβολῆς ποινῆς κατὰ τοῦ ἡττωμένου δὲν ἀπεκλείσθη ἐκ τῶν νεωτέρων χρόνων, φρονῶ, ὅτι δύναμαι νὰ ἐπιμείνω. Ὁ ἰσχυρισμός μου εἶναι, ὅτι ἡ ποινὴ ἐν τῷ νεωτέρῳ δικονομικῷ δικαίῳ δὲν ἀποτελεῖ *οὐσιῶδες στοιχεῖον*, *ὀργανικὴν διαρρύθμισιν* αὐτοῦ, ἀλλὰ δὲν εἶναι καὶ ἀλλοτρία ἐντελῶς. Μόνον τῇ formula αὐτῇ καθ' ἑαυτὴν ἦν ἡ ποινὴ ἀλλοτρία, ἐδέετο πλὴν τῶν ἐκ τῆς manus injectio ληφθεισῶν περιπτώσεων χωριστῆς συμφωνίας, ἵνα λάβῃ ὕπαρξιν ἢ ἵνα ἐπιδιωχθῇ δι' ἰδίας ἀγωγῆς, ἐν ᾧ ἐν τῇ legis actio sacramento καὶ τῇ per manus injectionem ἡ ποινὴ ἐνυπῆρχεν, ἀμφότεραι περιεῖχον συγχρόνως κυρίαν τε ἀπαίτησιν καὶ ποινήν.

Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ αὐστηρότης τῆς ποινῆς—πάλιν ἐξαιρουμένων τῶν περιπτώσεων τῆς manus injectio ὡς ἀνωτέρω— ἠλαττώθη ἐπαισθητῶς ἐν τῇ formula. Τὰ ποσὰ ὑπεβιβάσθησαν ($1/_{10}$ $1/_{59}$ $1/_{3}$ $1/_{2}$), οὐδὲν ἐξισοῦται πρὸς τὸ duplum τῆς ἀρχαιότητος, οὐδενὸς τὸ μέγεθος ἐξήρτηται ἐκ τῆς βουλήσεως τῶν διαδίκων ὡς ἐν τῇ fructus licitacio, ἐν ᾗ ἕκαστος ἠδύνατο κατὰ βούλησιν νὰ ὑψώσῃ τὸ ποσὸν καὶ αὐτὴ δὲ ἡ ἐντελὴς ἀποφυγὴ τῆς ποινῆς κατέστη δυνατή· τῆς sponsio tertiae partis ἐν τῇ condictio certae pecuniae τῆς sponsio dimidiae partis ἐν τῇ actio de pecunia constituta, (Γάϊος IV 171 sponsionem facere permititur) καὶ τοῦ cumpericulo ἐν τοῖς interdicta διὰ τοῦ sine periculo (Γάϊος IV 162—164). Πλὴν δὲ τούτων καὶ ἡ ἔρευνα περὶ τῆς *ἐκ προθέσεως ἐνοχῆς* ὅλως ἀλλοτρία τῷ ἀρχαίῳ δικαίῳ, ἔν τισι τοὐλάχιστον περιπτώσεσιν, ἦν ἐπὶ τῆς σκηνῆς· judicium calumniae ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ νικῶντος ἐναγομένου κατὰ τοῦ ἡττηθέντος ἐνάγοντος ἐξήρτηται ἐκ τῆς ἀποδείξεως τῆς ἐν *συνειδήσει* ἀδικίας.[1] Κληρονόμοι δὲ γυναῖκες, ἀνήλικες ὑποβάλλονται μόνον τῷ juramentum calumniae, ἐν αἷς περιπτώσεσιν ἄλλα πρόσωπα ὀφείλουσι νὰ συνομολογήσωσι sponsio poenalis (Γάϊος IV 172). Ὀρθῆς δὲ οὔσης, ὡς φρονῶ, τῆς γνώμης μου, καθ' ἣν ὁλόκληρος ἡ διαδικασία τῆς formula ἐπήγασεν ἐκ τῆς ἐνώπιον τοῦ praetor peregrinus διαδικασίας, καὶ ὅτι ἡ εἰσαγωγὴ αὐτῆς συνίστατο μόνον ἐν τῇ παραδοχῇ τῆς διὰ τοὺς ἀλλοδαποὺς προωρισμένης διαδικασίας, φυσικῷ τῷ λόγῳ μετὰ τὰς ἀναγκαίας ἕνεκα τῆς ἀρχαίας δικονομίας τροποποιήσεις — οὔσης τῆς γνώμης ταύτης ὀρθῆς, ἐξηγεῖται εὐκόλως ἡ κατ' ἀρχὴν διαφορὰ τῆς σχέσεως τῆς νεωτέρας ρωμαϊκῆς δικονομίας πρὸς τὸ ζήτημα τῶν δικονομικῶν ποινῶν. Τῇ μετ' ἀλλοδαπῶν συναλλαγῇ ἦν ἡ *ποινὴ* ἀλλοτρία. Καὶ χάριν αὐτῆς τῆς ἐπιβολῆς ποινῆς ἐπὶ ἰδιωτικῷ ἀδικήματι ἠναγκάζετο ὁ praetor peregrinus νὰ μεταχειρισθῇ *πλάσμα* (fictio) (Γάϊ IV 37). Οὐδαμοῦ ἀπαντᾷ ἴχνος δικονομικῆς ποινῆς ἐν ἁπάσαις ταῖς ἀγωγαῖς, ἃς καὶ ὁ ἀλλοδαπὸς ἠδύνατο νὰ κινήσῃ ἐν Ρώμῃ, ὡς π.χ. ἐν ταῖς actiones bonae fidei τοῦ ἐνοχικοῦ δικαίου, ἢ τῇ in rem actio per petitoriam formulam τοῦ δικαίου τῆς κυριότητος. Οὕτω δέ, φρονῶ, δύναμαι νὰ ἰσχυρισθῶ ὅτι ὡς αἱ

1 Gai. IV 178.... nemo damnatur, nisi qui intellegit.

legis actiones ἐστηρίζοντο κατὰ τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν μορφὴν ἐπὶ τῆς *ποινῆς* οὕτως ἡ formula κατὰ τὴν θεμελιώδη αὐτῆς ἀρχὴν ἐπὶ τοῦ *ἀζημίου*. Ἡ *ἔλλειψις* ποινῶν ἐν ταῖς legis actiones εὑρίσκεται ἐν τῇ αὐτῇ σχέσει πρὸς τὴν αὐτῶν *ὕπαρξιν* ἐν τῇ formula — *ἐξαιρέσεις* ἀμφότερα, μὴ καταστρέφουσαι τὸν κανόνα. Καταλήγω παρατηρῶν, ὅτι τὸ ἰουστινιάνειον δίκαιον κατήργησεν ἁπάσας τοὺς ἐπὶ τῶν χρόνων τῶν κλασικῶν νομοδιδασκάλων ὑπολειπομένας εἰσέτι δικονομικὰς ποινὰς καὶ αὐτὴν τὴν plus petitio ἐκτὸς ἐλαχίστων ἀσημάντων.

Νῦν δυνάμεθα ν' ἀποχωρισθῶμεν· φοβοῦμαι μὴ ὁ χωρισμὸς ᾖ μακρὸς, ἕνεκα τῆς περὶ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ συγγράμματός μου «Ὁ σκοπὸς ἐν τῷ δικαίῳ» ἀπασχολούσης με ἐργασίας, ἥτις μέχρι τοῦ προσεχοῦς ἔτους κατὰ πᾶσαν πιθανότητα δὲν θέλει μοὶ ἐπιτρέψει συνέντευξιν ἐν τῇ «Χρυσῇ Νήσσῃ». Ἀλλὰ θὰ ἐπανιδωθῶμεν. Ὀφείλω ὑμῖν εἰσέτι τὴν «*Παγίδα τῆς πολιτικῆς δικονομίας*» καὶ πολλὰ ἄλλα, δι' ἃ αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκην νὰ συζητήσω μεθ' ὑμῶν ἔχων ποτήριον οἴνου καλοῦ ἐπὶ τῆς τραπέζης· μὴ ἀποχωριζώμεθα λοιπὸν διὰ παντός. Ἡ σημερινὴ συνάντησις ἐξεπλήρωσε βεβαίως τὸν σκοπόν της, ἂν ἐπείσθητε νὰ ἐξετάσητε τὴν ἀρχαίαν πολιτικὴν δικονομίαν καὶ ὑφ' ἑτέραν τινὰ, ἐπιτραπήτω μοι ἡ ἔκφρασις, *γονιμωτέραν* ἔποψιν ἢ οἱ ἡμέτεροι νομικοί. Εἰ δὲ ὁ σκοπός μου ἐπετεύχθη, ἡ εἰκὼν τοῦ πτωχοῦ πληβείου δικαζομένου ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ῥώμῃ μετὰ πλουσίου, πληβείου ἢ πατρικίου ἀδιάφορον, θέλει συνοδεύσει ὑμᾶς ἐπὶ τῆς οἴκαδε ἀγούσης. Τὸ κατ' ἐμὲ νομίζω, ὅτι ὀνειρεύομαι· καπνίζων πρὸ τῆς κατακλίσεως ἓν τῶν ἱστορικῶν μου σιγάρων βλέπω δύω ἔτι εἰκόνας· τὴν «κάκωσιν τοῦ πένητος ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις τῇ ἀρωγῇ τοῦ δικαίου» καὶ τοὺς τέσσαρας tribunus Papirius, Vallius, Silius καὶ Calpurnius τιθεμένους πέρας εἰς τὴν κατάστασιν ταύτην διὰ τῶν νόμων των. Ἴσως μοὶ παρουσιασθῇ καὶ ὁ Falsarius ἐκεῖνος, ὁ παρασχών μοι τὸν παιᾶνα τῶν δανειστῶν διὰ τὴν usucapio pro herede ὅπως μοὶ παράσχῃ νῦν καὶ τὸν θριαμβευτικὸν ὕμνον τῶν Πληβείων ὡς συμπλήρωμα — ἀλλ' ἐκ πικρᾶς πείρας δὲν θ' ἀπατηθῶ πλέον.

Ὡς συμπλήρωμα τέλος τῆς μέχρι τοῦδε ἀναδρομικῆς ἐρεύνης, ῥίψωμεν βλέμμα εἰς τὸ μέλλον, ἀναγράψωμεν προφητείαν, ἀφορῶσαν εἰς ἐμέ. Πρόκειται περὶ συγγραφῆς ἐναισίμου διατριβῆς, ὑπὸ τὸν τίτλον «Refutata Jheringii opinio asserentis aliam fuisse in legis actionibus conditionem pauperum quam divitum». Ἂν ὁ συγγραφεὺς ὅμως γράψῃ ἐν ἄλλῃ γλώσσῃ προτείνω αὐτῷ ἀντὶ τοῦ τίτλου «Πλούσιος καὶ πένης ἐν τῇ ἀρχαίᾳ δικονομίᾳ» ὃν δὲν δύναται νὰ μεταχειρισθῇ τὸν «ἡ ὑποτιθεμένη *πλουτοκρατικὴ* τάσις τῶν legis actiones». Τοιοῦτος τίτλος παρέχει τῷ θέματι καὶ ἀκαδημαϊκὸν χαρακτῆρα καὶ μία τῶν νομικῶν σχολῶν δύναται νὰ μεταχειρισθῇ αὐτὸν ὡς διαγώνισμα. Θὰ ὁμολογήσητε, ὅτι εἶναι ὡραῖον θέμα—ἔχει τὸ πλεονέκτημα τῆς

πρωτοτυπίας, ὃ ματαίως ἀναζητεῖ τις ἐν ταῖς ἐναισίμοις διατριβαῖς. Λυποῦμαι, διότι ἔχω γράψει πρὸ πολλοῦ τὴν ἐμήν! Πῶς θὰ καταπολέμουν γνώμην ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἐκ τῶν πηγῶν ἀρωγῆς! Παρηγοροῦμαι ὅμως δυνάμενος τοὐλάχιστον νὰ ὑποδεικνύω τίτλους ἑτέροις, ἀφ' οὗ δὲν δύναμαι νὰ γράψω ἐγὼ αὐτὸς ἐναισίμους διατριβάς. Εἰ δ' ἡ γνώμη μου οὐδὲν ἄλλο ἀποτέλεσμα ἔσχε, τοὐλάχιστον θὰ προκαλέσῃ ἀνασκευάς — καὶ πῶς θὰ ἔζων ἄλλως ἄνθρωποι μὴ ἔχοντες ἰδίαν γνώμην, εἰ μὴ ὑπῆρχον αἱ ἀνασκευαί!

Νικόλαος Ι. Δημαρᾶς ὑφηγητής

Ο ΕΝ Τῌ ΝΟΤΙῼ ΡΩΣΙᾼ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ.

Πᾶσι τοῖς ἐν Ῥωσίᾳ γεννηθεῖσι καὶ οἰκοῦσιν Ἕλλησι μεγάλως ὀφείλει νὰ ἐνδιαφέρῃ ἡ ἔρευνα καὶ ἡ γνῶσις τῶν περιπετειῶν τοῦ ἐν τῇ νοτίῳ ταύτῃ ἐσχατιᾷ τοῦ ἀπεράντου κράτους τῶν Μοσχοβιτῶν ἑλληνισμοῦ τοῦ τοσοῦτον στενῶς συνδεδεμένου τῇ ἐθνικῇ ἡμῶν ἱστορίᾳ. Πόσας ἀναμνήσεις ὁτὲ μὲν γλυκείας ὁτὲ δὲ πικράς, ἀλλ' ἀείποτε ὅμως προσφιλεῖς ἐπιφέρουσιν ἡμῖν ἑκάστη σχεδὸν τῶν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, τῇ κοινῶς «Νέᾳ Ῥωσίᾳ» (Νοβορωσίϊσκιη Κράϊ) λεγομένῃ, πόλεων καὶ κωμοπόλεων, ποσάκις αἱ τύχαι τῆς φίλης πατρῴας γῆς ἦλθον εἰς στενὴν συνάφειαν πρὸς τὰς χώρας ταύτας, ἔνθα πρῶτος σχεδὸν ποὺς πεπολιτισμένου ἀνθρώπου ἐπάτησεν ὁ τοῦ Ἕλληνος καὶ ἔνθα μέχρι τοῦδε δυνάμεθα νὰ καυχηθῶμεν, ὅτι ὁ Ἕλλην καὶ πάλιν προΐσταται πασῶν τῶν ἐν τῇ Νοτίῳ Ῥωσίᾳ ἐθνοτήτων. Ἡ Ὀλβία, ἡ Χερσόννησος καὶ ἅπασαι αἱ ἐν τῇ Ταυρικῇ χερσοννήσῳ καὶ τοῖς παραλίοις τοῦ Εὐξείνου πόντου Ἑλληνικαὶ ἀποικίαι ἐν τῇ ἀρχαιότητι, ἡ Ὀδησσός, ἡ Σεβαστούπολις, ἡ Μαριούπολις, τὸ Ταγανρὸγ κλπ. ἐν τοῖς μεταγενεστέροις χρόνοις καί τοι μακρὰν τῆς μητρὸς Ἑλλάδος κείμεναι κατοικοῦνται ὡς γνωστὸν ὑπὸ συμπαγοῦς ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ, πολλάκις μεγάλως ἐπιδράσαντος ἐπὶ τῆς ἐν γένει τοῦ ἑλληνισμοῦ τύχης.

Κατὰ πόσον ὁ ἐν ταῖς χώραις ταύταις ἑλληνισμὸς εἶνε ἀκραιφνὴς καὶ παρέμεινεν ἀλώβητος, οὕτως εἰπεῖν, θέλομεν ἐξετάσῃ λεπτομερῶς, εἰς τοῦτο ἰδίως ἐφιστῶντες τὴν ἡμετέραν προσοχὴν καθ' ὅτι ἐν Ἀνατολῇ ἐν γένει κυρίως δὲ ἐν Ἑλλάδι ἐπεκράτησεν ἔκπαλαι ἡ γνώμη ὅτι ὁ ἐν τῇ Νοτίᾳ καὶ ἐν γένει ἐν τῇ Ῥωσίᾳ ἑλληνισμός, ἀνεξαιρέτως ὅλος ἐξερρωσίσθη, ἀπώλεσεν ὁλοσχερῶς τὴν ἐθνικότητα αὐτοῦ, μίσθιον πολλάκις ὄργανον γενόμενος τῆς χώρας ἐν ᾗ οἰκεῖ καὶ ubi bene ibi patria ἀπαντῶν ἀφελῶς εἰς

πᾶσαν περὶ τῆς ἐθνικῆς αὐτοῦ καταγωγῆς ὑπόμνησιν. Γεννηθείς, ἀνατραφεὶς καὶ ἐκπαιδευθεὶς ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, καθῆκόν μου ἐθεώρησα νὰ διαφωτίσω τὸ κατὰ δύναμιν κατὰ πόσον ἡ καθ' ἡμῶν αὔτη μομφὴ ἔχεται ἀληθείας· ἐξετάζων δὲ τὴν ἐν λόγῳ χώραν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν διαφόρων μέχρι τοῦδε ἐκδοθέντων διατριβῶν, συγγραμμάτων, ἱστορικῶν δοκιμίων, ἄρθρων ἐν ἐφημερίσι κλπ., ὀφείλω νὰ μὴ παρίδω ἐνταῦθα τὰ ὀνόματα ἐκείνων μάλιστα τῶν Ῥώσων ἱστορικῶν καὶ ἀρχαιολόγων, οἵτινες μεγάλως συνεβάλοντο εἰς τὸ νὰ καταστῇ γνωστὴ ἡ προσφιλὴς ἡμῖν αὔτη χώρα διὰ τῆς ἐκδόσεως μεγίστης ἀξίας ἱστορικῶν καὶ ἀρχαιολογικῶν συγγραμμάτων καὶ διὰ τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν, ὧν τὰ λαμπρὰ ἀποτελέσματα ἐναργῶς καταδεικνύουσι τὰ ἐν Πετρουπόλει, Ὀδησσῷ καὶ Κερτζίῳ ἀρχαιολογικὰ μουσεῖα, γέμοντα ἐπιγραφῶν καὶ παντοίων ἄλλων μνημείων τῆς ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ διαμονῆς τῶν ἐνδόξων ἡμῶν προγόνων. Ἐν πρώτοις ὀφείλομεν νὰ μνησθῶμεν τοῦ ἀοιδίμου Φ. Μπροὺν καθηγητοῦ τῆς ἱστορίας ἐν τῷ ἐνταῦθα Πανεπιστημίῳ τῆς Νέας Ῥωσίας, ἀποβιώσαντος τὸ παρελθὸν ἔτος, οὗ τὰ συγγράμματα ἄφθονον ὕλην παρέχουσιν ἡμῖν πρὸς γνῶσιν τῶν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα Ἑλληνικῶν ἐν τῇ Νοτίῳ Ῥωσίᾳ ἀποικιῶν, μάλιστα δὲ τὸ πλείστου λόγου ἄξιον αὐτοῦ σύγγραμμα *Τὰ Ποντικὰ* (Τζερνομόριε), οὗ ὁ δεύτερος τόμος ἐξεδόθη ἤδη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συγγραφέως· ὡσαύτως ὁ Α. Σκαλκόβσκιης τὰ μέγιστα συνετέλεσεν διὰ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ *Χρονολογικὴ Ἐπιθεώρησις τῆς Ἱστορίας τῆς Νέας Ῥωσίας* 1730 — 1823 (Χρονολογίτζεσκογιε Ἀμπαζρένιγιε Ἱστόριη Νοβοροσιέσκαβο Κράγια), *Πρώτη τριακονταετηρὶς τῆς ἱστορίας τῆς Ὀδησσοῦ* 1793 — 1823 (Πέρβογιε Τριτζατιλέτιγιε ἱστόριη Γόροντα Ὀντέσῃ), ἐν οἷς περιγράφονται ἅπασαι αἱ περιπέτειαι τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐν ταῖς χώραις ταύταις κατὰ τὸ τέλος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ παρόντος. Οὐχ ἥττονος μνείας ἄξιοι εἶνε ὁ Βασίλειος Σόσταχ συγγραφεὺς τῆς *Ἱστορίας τοῦ ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ ἐμπορίου κατὰ τὸν Μεσαίωνα* (Ἱστόριγια Τζερνομόρσκοϊ Ταργόβλη Βορέτνιχ βεκὰχ), ὁ καθηγητὴς τῆς ἐνταῦθα ἑλληνεμπορικῆς σχολῆς ἡμέτερος Χ. Βουλοδῆμος, ὅστις ἐν τῇ γνωστῇ αὐτοῦ ἱστορικῇ διατριβῇ *Ἡ πεντηκονταετηρὶς τῆς ἐν Ὀδησσῷ ἑλληνεμπορικῆς σχολῆς* πολλὰ καὶ περίεργα ἀποκαλύπτει ἡμῖν, καὶ τέλος ἡ ἐν Ὀδησσῷ ἑδρεύουσα *Αὐτοκρατορικὴ ἐν τῇ Νοτίῳ Ῥωσίᾳ ἱστορικὴ καὶ ἀρχαιολογικὴ ἑταιρία* (Ἰμπεράτορσκογιε Ὀμπεστβο ἱστόριη ἢ Τρέβνοστεϊ βγιούζνοϊ Ῥωσίη), καὶ τὸ ὁμώνυμον αὐτῆς περιοδικὸν σύγγραμμα, ἥτις ὑπῆρξε καὶ ἐξακολουθεῖ οὖσα ὁ κύριος μοχλὸς τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν καὶ τῆς ἱστορικῆς ἐπεξεργασίας ἁπάντων τῶν μέχρι τοῦδε ἀνακαλυφθέντων ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἐθνικῶν ἡμῶν μνημείων, συντελοῦσα οὕτω πρὸς τελείαν γνῶσιν τῶν μακρὰν τούτων τῆς μητρὸς Ἑλλάδος κειμένων χωρῶν ἔνθα ἐπάτησεν Ἑλληνικὸς ποὺς διαδοὺς τὴν σοφίαν καὶ τὸν πολιτισμόν. Ἀλλ' ὅμως

πλείστας δσας ὀφείλομεν χάριτας τοῖς ἀρχαιολόγοις, τοῖς πλείστοις μέλεσι τῆς ἐν λόγῳ ἑταιρίας, Μπλάρεμβεργ, Μουρζακέβιτζ, Γιουργέβιτζ κλπ. οἵτινες ἐπλήρωσαν διὰ τῶν ἀκαμάτων αὐτῶν μόχθων καὶ κόπων τὰ ἐν Πετρουπόλει, Ὀδησσῷ καὶ Κερτζίῳ μουσεῖα διὰ πλήθους ἀρχαίων Ἑλληνικῶν μνημείων οὐ σμικρᾶς ἀξίας, ἀνευρεθέντων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν τῇ Ταυρικῇ χερσοννήσῳ καὶ τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ ἀποικίᾳ Ὀλβίᾳ. Οὐδόλως σκοποῦντες νὰ περιγράψωμεν τὴν χώραν ταύτην ἀρχαιολογικῶς, θέλομεν ἀρκεσθῆ εἰς ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἐποχῆς, προτιθέμενοι νὰ ἐπεκταθῶμεν μᾶλλον ἐν τῇ μεταγενεστέρᾳ μέχρι τῆς καθ' ἡμᾶς, καταλείποντες τὸ πρῶτον εἰς ἄνδρας μᾶλλον εἰδήμονας καὶ ἐντριβεῖς εἰς τοῦτο.

Α'

Εἰς τίνα ἄλλον ὀφείλει πρώτιστα πάντων νὰ ἀναδράμῃ ἢ εἰς τὸν κλεινὸν Ἡρόδοτον ὁ ἐπιθυμῶν νὰ μάθῃ τὴν ἀρχαϊκὴν κατάστασιν τῆς χώρας περὶ ἧς προτιθέμεθα νὰ πραγματευθῶμεν; πράττομεν δὲ τοῦτο μετά τινος ἐθνικῆς ὑπερηφανείας, ἀναλογιζόμενοι ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ Ῥῶσοι πρὸς ἀκριβῆ γνῶσιν τῆς πατρῴας αὐτῶν χώρας καὶ αὐτῆς δὴ τῆς καταγωγῆς αὐτῶν εἶνε ἠναγκασμένοι νὰ προσέλθωσιν εἰς τὸν Ἕλληνα ἱστορικόν. Κατὰ τὸν Ἡρόδοτον λοιπὸν ὑπὸ μυθολογικὴν ἔποψιν ἐὰν ἐξετάσωμεν τὸ ζήτημα, ὁ Ἡρακλῆς ἦτο ὁ πρῶτος ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἀποίκων ἐν τῇ Σκυθίᾳ ὡς ἀποκαλεῖ τὴν σημερινὴν Νότιον Ῥωσίαν ὁ ὁμογενὴς ἡμῶν ἱστορικός. Ὅλη αὐτοῦ σχεδὸν ἡ Δ' βίβλος εἶνε κειμήλιον ἱερὸν εἰς τοὺς ποθοῦντας νὰ ἐκμάθωσι κατὰ βάθος τὴν χώραν ταύτην ἔνθα «τοὺς μὲν ὀκτὼ τῶν μηνῶν ἀφόρητος οἷος γίνεται κρυμός, ἐν τοῖσι ὕδωρ ἐκχέας, πηλὸν οὐ ποιήσεις, πῦρ δὲ ἀνακαίων ποιήσεις πηλόν· ἡ δὲ θάλασσα πήγνυται καὶ ὁ Βόσπορος πᾶς ὁ Κιμμέριος [1]». Ἴδωμεν λοιπὸν τί ἀναφέρει περὶ τούτου. «Ἑλλήνων δὲ οἱ τὸν Πόντον οἰκοῦντες (λέγουσιν) ὧδε. Ἡρακλέα ἐλαύνοντα τὰς Γηρυόνεω βοῦς, ἀπικέσθαι ἐς γῆν ταύτην ἐοῦσαν ἐρήμην, τὴν τινα νῦν Σκύθαι νέμονται. Γηρυόνεα δὲ οἰκέειν ἔξω τοῦ Πόντου, κατοικημένον τὴν οἱ Ἕλληνες λέγουσιν Ἐρύθειαν νῆσον, τὴν πρὸς Γηδείροισι τοῖσι ἔξω Ἡρακλέων στηλέων ἐπὶ τῷ Ὠκεανῷ· τὸν δὲ Ὠκεανὸν λόγῳ μὲν λέγουσι ἀπὸ ἡλίου ἀνατολέων ἀρξάμενον, γῆν περὶ πᾶσαν ῥέειν, ἔργῳ δὲ οὐκ ἀποδεικνῦσιν· ἐνθεῦτεν τὸν Ἡρακλέα ἀπικέσθαι ἐς τὴν νῦν Σκυθικὴν χώρην καλεομένην· καταλαβεῖν γὰρ αὐτὸν χειμῶνά τε καὶ κρυμὸν ἐπειρυσάμενον δὲ τὴν λεοντῆν κατυπνῶσαι, τὰς δὲ οἱ ἵππους τὰς ἀπὸ τοῦ ἅρματος νεμομένας ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ ἀφανισθῆναι θείῃ τύχῃ. Ὡς δ' ἐγερθῆναι τὸν Ἡρακλέα, δίζησθαι, πάντα δὲ τὰ τῆς χώρης ἐπεξελθόντα τέλος ἀπικέσθαι,

1 Ἡροδότου, Δ' 28.

εἰς τὴν Ὑλαίην καλεομένην γῆν·[1] ἐνθαῦτα δὲ αὐτὸν εὑρεῖν ἐν ἄντρῳ μιξοπάρθενόν τινα ἔχιδναν διφυέα· τῆς τὰ μὲν ἄνω ἀπὸ τῶν γλουτέων εἶναι γυναικός, τὰ δὲ ἔνερθε ὄφιος· ἰδόντα δὲ καὶ θωυμάσαντα ἐπείρεσθαί μιν εἴ κου ἴδοι ἵππους πλανωμένας· τὴν δὲ φάναι ἑωυτὴν ἔχειν, καὶ οὐκ ἀποδώσειν ἐκείνῳ πρὶν ἢ οἱ μιχθῆναι· τὸν δὲ Ἡρακλέα μιχθῆναι ἐπὶ τῷ μισθῷ τούτῳ· ἐκείνην τε δὴ ὑπερβάλλεσθαι τὴν ἀπόδοσιν τῶν ἵππων, βουλομένην εἰς πλεῖστον χρόνον συνεῖναι τῷ Ἡρακλέϊ, καὶ τὸν κομισάμενον ἐθέλειν ἀπαλλάσσεσθαι· τέλος δέ, ἀποδιδοῦσαν αὐτὴν εἰπεῖν· Ἵππους μὲν δὴ ταύτας ἀπικομένας ἐνθάδε, ἔσωσά τοι ἐγώ· σῶστρά τε σὺ παρέσχες· ἔχω γὰρ ἐκ σέο παῖδας τρεῖς· τούτους, ἐπεὰν γένονται τρόφιες, ὅτι χρὴ ποιέειν, ἐξηγέεο σύ, εἴτε αὐτοῦ κατοικίζω, χώρης γὰρ τῆσδε ἔχω τὸ κράτος αὐτή, εἴτε ἀποπέμπω παρὰ σέ. Τὴν μὲν δὴ ταῦτα ἐπειρωτᾶν τὸν δὲ λέγουσι πρὸς ταῦτα εἰπεῖν· Ἐπέαν ἀνδρωθέντας ἴδηαι τοὺς παῖδας, τάδε ποιεῦσα οὐκ ἂν ἁμαρτάνοις· τὸν μὲν ἂν ὁρᾷς αὐτῶν τόδε τὸ τόξον ὧδε διατεινόμενον, καὶ τῷ ζωστῆρι τῷδε κατὰ τάδε ζωννύμενον, τοῦτον μὲν τῆσδε τῆς χώρης οἰκήτορα ποιεῦ· ὃς δ' ἂν τούτων τῶν ἔργων, τῶν ἐντέλλομαι λείπηται, ἔκπεμπε ἐκ τῆς χώρης· καὶ ταῦτα ποιεῦσα αὐτή τε εὐφρανέαι καὶ τὰ ἐντεταλμένα ποιήσεις. Τὸν μὲν δὴ εἰρύσαντα τῶν τόξων τὸ ἕτερον (δύο γὰρ δὴ φορέειν τέως Ἡρακλέα), καὶ τὸν ζωστῆρα προδέξαντα παραδοῦναι τὸ τόξον τε καὶ τὸν ζωστῆρα ἔχοντα ἐπ' ἄκρης τῆς συμβολῆς φιάλην χρυσείην, δόντας δέ, ἀπαλλάσσεσθαι τὴν δ', ἐπεὶ οἱ γενομένους τοὺς παῖδας ἀνδρωθῆναι, τοῦτο μέν σφι οὐνόματα θέσθαι, τῷ μὲν Ἀγάθυρσον αὐτῶν, τῷ δ' ἐπομένῳ Γελωνόν, Σκύθην δὲ τῷ νεωτάτῳ, τοῦτο δὲ τῆς ἐπιστολῆς μεμνημένην αὐτὴν ποιῆσαι τὰ ἐντεταλμένα· καὶ δὴ δύο μὲν οἱ τῶν παίδων, τόν τε Ἀγάθυρσον καὶ τὸν Γελωνόν, οὐκ οἵους τε γενομένους ἐξικέσθαι πρὸς τὸν προκείμενον ἄεθλον, οἴχεσθαι ἐκ τῆς χώρας, ἐκβληθέντας ὑπὸ τῆς γειναμένης, τὸν δὲ νεώτατον αὐτῶν Σκύθην ἐπιτελέσαντα καταμεῖναι ἐν τῇ χώρῃ· καὶ ἀπὸ μὲν Σκύθεω τοῦ Ἡρακλέος γενέσθαι τοὺς αἰεὶ βασιλέας γινομένους Σκυθέων, ἀπὸ δὲ τῆς φιάλης· ἔτι καὶ ἐς τόδε φιάλας ἐκ τῶν ζωστήρων φορέειν Σκύθας· τὸ δὴ μοῦνον μηχανήσασθαι τὴν μητέρα Σκύθῃ· ταῦτα δὲ Ἑλλήνων οἱ τὸν Πόντον οἰκέοντες λέγουσι».[2] Μόλις περὶ τὰ 600 πρὸ Χριστοῦ ἤρξατο ὁ ἑλληνισμὸς λαμβάνων πραγματικωτέραν χροιὰν ἐν ταῖς νοτίαις ταύταις στέππαις τῆς Ῥωσίας διὰ τῆς ἀναφυείσης κινήσεως τῶν Ἑλλήνων μεταναστῶν καὶ τῆς ἱδρύσεως ἀπειραρίθμων ἀποικιῶν, ἐπὶ τῷ σκοπῷ ἰδίως τῆς διεξαγωγῆς ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων μετὰ τῶν ἐγχωρίων ἀγνώστων τέως ἀγρίων βαρβάρων, τῶν προγόνων τῶν Μοσχοβιτῶν. Οἱ Ἕλληνες οὐδόλως ἐπίσταντο τὴν διὰ ξηρᾶς ὁδὸν ἀλλ' οὐδὲ ἐζήτουν τοιαύτην ἐν ταῖς ἀπεράντοις ταύταις ἐρη-

1 Τὴν μεταξὺ τῆς νῦν Χερσῶνος καὶ Περεκὸπ κειμένην χερσόνησον.
2 Ἡροδ. Δ', 8—11, ἔκδ. στερ. Dietsch, 1857.

μίαις, ἀφικνοῦντο διὰ θαλάσσης καὶ τούτου ἕνεκεν αἱ ἀποικίαι αὐτῶν («ἐμπορίαι») ἐκτίζοντο συνήθως ἐπὶ τῶν παραλίων τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἢ τῶν μεγάλων ποταμῶν, ὅπως ἐν περιπτώσει ἐπιδρομῆς τῶν βαρβάρων δυνηθῶσι νὰ σωθῶσιν ἐπὶ τῶν πλοίων. Ἡ Ἀργοναυτικὴ ἐκστρατεία ὑπῆρξεν ὡς γνωστὸν ἡ πρώτη ἀπόπειρα τῆς ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ θαλασσοπλοΐας τῶν Ἑλλήνων. Μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐφρόνουν ὅτι τὰ παράλια αὐτοῦ οἰκοῦντο ὑπὸ ἀγρίων Σκυθῶν φονευόντων ἀνηλεῶς τοὺς δυστυχεῖς, οὓς ἡ τρικυμία ἔρριπτεν ἐπὶ τῆς ἀξένου γῆς. Αἱ δοξασίαι αὗται, ἀποτέλεσμα τῆς ἀμαθείας, ἠφανίσθησαν ἐν μέρει μετὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Ἰάσωνος.[1] Τινὲς τῶν τολμηροτέρων ἀπεφάσισαν ἐπὶ τέλους νὰ πλεύσωσιν ἐπὶ τῶν κυμάτων τῆς νέας Μεσογείου, ἡ ἀπόπειρα αὐτῶν ἐπέτυχε καὶ τὸ παράδειγμα ἔσχε μιμητάς. Καλῶς φιλοξενηθέντες ὑπὸ τῶν Σκυθῶν ἐν ταῖς βορείαις χώραις, ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς Κολχίδος καὶ Παφλαγονίας ἐν ταῖς νοτίαις οἱ Ἕλληνες συνῆψαν μετ' αὐτῶν ἐπικερδὲς ἐμπόριον καὶ καθίδρυσαν ἀπείρους ἀποικίας. Τούτων αἱ ἐπισημότεραι καὶ αἱ σπουδαιότεραι ἱδρύθησαν ὑπὸ τῶν Μιλησίων ἰδίως. Καὶ ἐκεῖθεν μὲν τοῦ Ἴστρου (νῦν Δουνάβεως) μέχρι τοῦ Τύρα ποταμοῦ (νῦν Δνιέστρου) οὐδεμία πόλις Ἑλληνικὴ ὑπῆρχεν ἐν τῇ ἀρχαιότητι. Παρὰ τῷ Τύρᾳ μόνον ἀριστερόθεν ὑπῆρχεν ὁμώνυμος πόλις Τύρας καλουμένη, ἄποικος Μιλησίων, ἡ αὐτὴ καὶ Ὀφιοῦσα κατὰ Στέφανον καὶ Πλίνιον κειμένη ἀκριβῶς ἔνθα νῦν κεῖται ἡ πόλις Ἀκκερμάν. Κατὰ Στράβωνα (βιβλ. Ζ', 306), ἔκειτο ὡσαύτως «ἐπὶ τῷ στόματι τοῦ Τύρα πύργος Νεοπτολέμου καλούμενος, καὶ κώμη Ἑρμώνακτος λεγομένη. Ἀναπλεύσαντι δὲ ἑκατὸν τεσσαράκοντα σταδίους, ἐφ' ἑκάτερα πόλεις ἡ μὲν Νικωσία ἡ δ' ἐν ἀριστερᾷ Ὀφιοῦσα· οἱ δὲ προσοικοῦντες τῷ ποταμῷ πόλιν φασίν, ἀνιόντι ἑκατὸν καὶ εἴκοσι σταδίους. Διέχει δὲ τοῦ στόματος ἡ νῆσος ἡ Λευκὴ (ἡ νῦν ὑπὸ τῶν Ῥώσων καλουμένη *Ζμέϊνὴ Ὄστροβ* ὅ ἐστι Φιδονῆσι), δίαρμα πεντακοσίων σταδίων, ἱερὰ τοῦ Ἀχιλλέως πελαγία». Ὑπερβάντες δὲ τὸν Τύραν ποταμὸν καὶ προχωροῦντες πρὸς τὸν Βορυσθένην ἀπαντῶμεν τὴν Ὀδησσὸν (ἥτις παρὰ Πτολεμαίῳ καὶ Ὀρδησσὸς λέγεται) πρὸς μνήμην τῆς ὁποίας καὶ ἐδόθη ὑπὸ τῆς Ῥωσικῆς Αὐτοκρατορικῆς Ἀκαδημείας τὸ ὄνομα Ὀδησσὸς εἰς τὸ μικρὸν παράκτιον Ὀθωμανικὸν φρούριον Χατζῆ-βέϊ, νῦν δὲ μεγάλην καὶ ἐμπορικωτάτην σχεδὸν τῶν ἐν Ῥωσίᾳ πόλεων Ὀδησσὸν καί τοι κεῖται κυρίως ἐπὶ τῆς θέσεως ἔνθα ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὑπῆρχεν ὁ οὕτως ἀποκαλούμενος Ἰστριανῶν λιμήν. Ἤτε Ὀδησσὸς καὶ ἡ Ὀφιοῦσα ἦσαν ἀμφότεραι πόλεις Ἑλληνικαὶ καί τοι οὐδεὶς τῶν γνωστῶν συγγραφέων ἀναφέρει πόθεν κατῳκήθησαν. Ἡ Ὀδησ-

1 Ὁ Raoul Rochette, de-Brosses ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ Periple de l' Euxin ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ ἐκστρατεία τῶν Ἀργοναυτῶν σκοπὸν εἶχε νὰ ἐκκαθάρῃ τὸν Εὔξεινον Πόντον τῶν πειρατῶν· βεβαιότερον ὅμως πάντων εἶνε ὅτι ἡ κυρία αἰτία καὶ ὁ κύριος σκοπὸς ἀπέβλεπε τὴν κατάκτησιν τῶν θησαυρῶν τῆς Κολχίδος.

σὸς κειμένη ὑπὲρ τὰς ἐκβολὰς τοῦ ποταμοῦ Ἀξιώτου ἦτο γνωστὴ εἰσέτι κατὰ τὸν Ε' μ. Χ. αἰῶνα ὑπὸ τὸ ὄνομα *Ὀδυσσός*.

Κατὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ὑπάνεως (νῦν Μπούγ) καὶ τοῦ Βορυσθένους (νῦν Δνιέπρου) ἔκειτο ἡ *Ὀλβία* μεγάλη ἐμπορικὴ πόλις ἡ διασημοτάτη τῶν ἐν τῷ Πόντῳ, κτισθεῖσα ὑπὸ Μιλησίων[1] καλουμένη ὡσαύτως καὶ Βορυσθένης ὁμωνύμως τῷ ποταμῷ κατὰ τὸν Ἡρόδοτον (Δ' 7) καὶ κατὰ τοὺς πλείστους τῶν ἀρχαίων, κατὰ δὲ Πτολεμαῖον (Γ' 5) καὶ Βορυσθένης καὶ κατὰ Πλίνιον προσέτι καὶ Ὀλβιόπολις καὶ Μιλητόπολις. Τὰ δύο ταῦτα ὀνόματα δὲν ἦσαν φαίνεται ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, ἀλλὰ παρὰ μόνοις τοῖς Ῥωμαίοις. Ἔκειτο ἀκριβῶς ἔνθα νῦν κεῖται τὸ οὐ μακρὰν τῆς πόλεως Νικολάϊεβ χωρίον Παρούτινο κτῆμα τοῦ κόμητος Κουσελιόβ, ἔνθα ἀπὸ τοῦ 1792 μέχρι τοῦδε ἀνεκαλύφθησαν πολλαὶ πλείστου λόγου ἄξιαι ἀρχαιότητες κοσμοῦσαι τὰ ἐν Ὀδησσῷ καὶ Πετρουπόλει μουσεῖα. Ἄχρι τοῦδε διακρίνονται τὰ ἐρείπια αὐτῆς ἰδίως τῶν τύμβων (*κουργὰν* ὑπὸ τῶν Ῥώσων λεγομένων) ἐν οἷς ἀνεκαλύφθησαν σπουδαιότατα ἀντικείμενα περὶ ὧν λεπτομερῶς θέλομεν ἀναφέρῃ ἐν τῷ περὶ τοῦ ἐνταῦθα μουσείου κεφαλαίῳ. Ἐκ τῶν περιχώρων τῆς Ὀλβίας λέγει ὁ Βρούν (ἐν τοῖς *Ποντικοῖς* αὐτοῦ τόμ. Α' σελ. 153) περισσότερον πάντων ἐπέσυρε τὴν προσοχήν μου τὸ οὕτω λεγόμενον *Ἀτζιγάλσκιη Γαραντὸκ* (πολίχνη τοῦ Ἀτζιγάλ· *Γαραντὸκ* κυρίως σημαίνει: *λείψανα πόλεως ἀρχαίας*) ἕνεκα τῆς λαμπρᾶς αὐτῆς τοποθεσίας κειμένη ἐπὶ ὑψώματος παρ' αὐταῖς ταῖς ἐκβολαῖς τοῦ ποταμοῦ Μπούγ εἰς τὴν λεκάνην τοῦ Δνιέπρου καὶ ἕνεκα τῶν ἐναργῶς φαινομένων ἰχνῶν τῶν ἀρχαίων κτιρίων ἀπεχόντων ἑπτὰ βέρστια τῆς Ὀλβίας. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ κόμητος Οὐβάροβ[2] ἐνταῦθα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἔκειτο ἀρχαῖον ὀχύρωμα· ἐγὼ ὅμως μᾶλλον φρονῶ, λέγει ὁ Βρούν, ὅτι ἐνταῦθα κεῖνται ἐρείπια ναοῦ μετὰ φανοῦ δεικνύοντος τὴν πρὸς τὴν Ὀλβίαν ὁδὸν τῶν ἀρχαίων ναυτικῶν, ὅπως καὶ ἄχρι τοῦδε τὸ ἀκρωτήριον τοῦτο τοῦ Ἀτζιγὰλ χρησιμεύει ὡς κύριον ὁδοιπορικὸν σημεῖον εἰς τὰ πλοῖα τὰ πλέοντα ἐξ Ὀτζάκοβ εἰς Νικολάϊεβ.

Κατὰ δὲ τὴν Ταυρικὴν χερσόνησον κατερχόμενοι ἀπὸ τῶν βορειοτέρων καὶ ἔχοντες τὴν ἀκτὴν αὐτῆς ἐν τῇ ἀριστερᾷ ἀπαντῶμεν τὴν πόλιν Χερρόνησον, κειμένην ἐπὶ μικρᾶς τινος χερσονήσου Ἡρακλειωτῶν ἐκ τῶν ἐν τῷ Πόντῳ ἀποίκων, ἀκριβῶς ἔνθα νῦν εὑρίσκεται τὸ οὐ μακρὰν της Σεβαστουπόλεως χωρίον Ἀχτιάρ· κατὰ Στράβωνα ἐκέκτητο ἱερόν τι ἐπίσημον τῆς Παρθένου, ἧς ἦτο ἐπώνυμον τὸ ὁμώνυμον ἀκρωτήριον Παρθένιον καλούμενον, νῦν δὲ Κατερλη κατὰ τὸν Μελέτιον ἀπέχον ἑκατὸν σταδίους

1 Περίπλους ἀνωνύμου καὶ Ἀρριανοῦ ἐν τοῖς μικροῖς Γεωγράφοις καὶ Σχύμ. ἀπόσπ. στ. 57—62.

2 Ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ «Αἱ ἐν τῇ Νοτίῳ Ῥωσίᾳ ἀρχαιότητες». Πετρούπολις 1851. Σελ. 45.

τῆς πόλεως ἐφ' οὗ ὑπῆρχεν ὡσαύτως ναὸς καὶ ξόανον τῆς αὐτῆς θεᾶς, ἧς τὰ ἐρείπια ἄχρι τοῦδε σώζονται καί τοι ὑπέστησαν βλάβην τινὰ κατὰ τὸν καταβομβισμὸν τῆς Σεβαστουπόλεως κατὰ τὸ 1853 καὶ ἔνθα πρὸ τριῶν ἐτῶν ἐπιτυχῶς ποιεῖται ἀνασκαφὰς ἡ ἐνταῦθα ἀρχαιολογικὴ ἑταιρία. Ἡ Χερρόνησος ἦτο πρότερον αὐτόνομος καὶ παρέμεινε τοιαύτη μέχρι τῆς ἐποχῆς Μιθιδράτου τοῦ Εὐπάτορος, ὅτε καταπιεζομένη ὑπὸ βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν ἐζήτησε τὴν προστασίαν τοῦ βασιλέως τούτου, καὶ ἔκτοτε ἔμεινεν ὑπήκοος τῶν δυναστῶν τοῦ Βοσπόρου (Στραβ. 2. 4. 3). Ἡ πόλις αὕτη εἰς τοὺς Βυζαντίνους ἦτο γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα Χερσὼν ἐξ οὗ φαίνεται καὶ οἱ Ῥῶσοι ἀπεκάλεσαν αὐτὴν Κόρσουν· οἱ δὲ συγγραφεῖς τῆς Ἀνατολῆς ἀποδίδουσιν αὐτῇ τὸ ὄνομα «Σαρικερμὰν» τινὲς δὲ τῶν νεωτέρων «Τοπὲ-Ταρκάν». Πλησίον αὐτῆς βεβαίως ἔκειτο ὡς ἰσχυρίζεται ὁ Βροὺν (*Ποντικῶν* Α', σελ. 62) καὶ ὁ ναὸς τῆς Ἰφιγενείας περὶ ἧς ἀναφέρουσιν ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ Εὐριπίδης, ἐὰν παραδεχθῇ τις ὅτι ἡ ἀθάνατος αὕτη νύμφη ἦτο ἐκείνη περὶ ἧς ἀναφέρει ὁ Στράβων. Εἰς τὰ περίχωρα τῆς Χερρονήσου ἔκειντο κατὰ Στράβωνα ἕτεραι εἰσέτι πόλεις, ὧν ἡ θέσις ἄχρι τοῦδε δὲν ἐξηκριβώθη καὶ ὧν αἱ διασημότεραι ἦσαν τὸ φρούριον Εὐπατόριον, ὁ λιμὴν Κτενοῦς καὶ ἡ ἀρχαιοτέρα Χερρόνησος. Καὶ περὶ μὲν τοῦ Εὐπατορίου ἰσχυρίζονται ὅτι ἔκειτο ἔνθα τὸ σύγχρονον Ἰγκερμὰν, ἀλλὰ κατὰ τὸν Βροῦν ὅμως τὸ ἀνωτέρω φρούριον ἀνηγέρθη ὑπὸ τοῦ Διοφάντου ἀκριβῶς ἔνθα νῦν ἡ Σεβαστούπολις ἢ πολλὰ πλησίον αὐτῆς, καθότι ὁ ἀρχιστράτηγος τοῦ Μιθιδράτου ἔκτισεν αὐτὸ ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου τοῦ ἀπέχοντος τῆς Χερρονήσου πεντεκαίδεκα μόνον στάδια. Κάμπτοντες δὲ τὸ ἀκρωτήριον Κριοῦ μέτωπον (νῦν Ἰγκερμὰν καλούμενον) ἀπαντῶμεν τὴν Θεοδοσίαν ἀπέχουσαν μὲν τοῦ Παντικαπαίου κατ' Ἀρριανὸν (ἐν Περίπλῳ) σταδίους ἑπτακοσίους κατὰ Στράβωνα δὲ (Ζ', 4. 4). πεντακοσίους τριάκοντα, ἀποικίαν δὲ οὖσαν τῶν Μιλησίων, κειμένην ἀκριβῶς ἔνθα σήμερον ἡ ὁμώνυμος πόλις.

Πεντακοσίους δὲ τριάκοντα σταδίους μακρὰν τῆς Θεοδοσίας παρὰ τὸν Κιμμέριον Βόσπορον οὐχὶ ὅμως κυρίως ἐπὶ τῆς θαλάσσης ἔκειτο τὸ Παντικάπαιον (τὸ νῦν Κέρτζ) περί τινα ὁμώνυμον λόφον ἐν κύκλῳ σταδίων εἴκοσι περιοικούμενον κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Στράβωνος, ἀποικία Μιλησίων, κατὰ τὸν αὐτὸν, ἔχον πρὸς ἀνατολὰς λιμένα καὶ νεώριον τριάκοντα περίπου νηῶν καὶ ἀκρόπολιν πιθανῶ; ἐπὶ τοῦ λόφου κειμένην.

Μεταξὺ τῆς Θεοδοσίας καὶ τοῦ Παντικαπαίου ἔκειντο κατὰ τὸν αὐτὸν Στράβωνα διάφοροι Ἑλληνικαὶ κῶμαι καὶ μία πόλις Ἑλληνικὴ λίαν εὐλίμενος καλουμένη Νυμφαῖον (Στραβ. Ζ', 4. 4). Ὁ Σκύλαξ (ἐν Σκυθίᾳ καὶ Ταύροις) ἀποκαλεῖ τὸ Νυμφαῖον τοῦτο Νυμφαίαν θηλυκῶς καὶ προσθέτει ἑτέραν πόλιν τὴν Κύδαιαν περὶ ἧς οὐδὲν ἀναφέρει ὁ Στράβων· τοῦτο δὲ διότι προδήλως κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτοῦ ἢ οὐδόλως ἤδη ὑπῆρχεν ἢ εἶχε καταστῇ ἄσημον χωρίον. Τὸ Νυμφαῖον ἔκειτο ἐν τῷ παρὰ τὸ Τακὶλ

Μπουρούν καὶ Καρὰ-Μπουροὺν χώρῳ παρὰ τῇ νοτίῳ ἐσχατιᾷ τῆς λίμνης Τζουρουμπὰς, ἔνθα ἀνεκαλύφθησαν ἀρχαῖα νομίσματα καὶ εὑρίσκονται ἐρείπια ἅτινα οἱ ἀρχαιολόγοι Διβουὰ, Ἀσὴκ καὶ Νέϊμαν ἀποδίδουσι τῷ Νυμφεῶνι.

Εἴκοσι δὲ σταδίους ἀπωτέρω τοῦ Παντικαπαίου πρὸς τὴν Μαιώτιδα ὑπῆρχε τὸ Μυρμήκειον, πόλις Ἑλληνικὴ ἀναφερομένη ὑπὸ τοῦ Σκύλακος καὶ Στράβωνος, ἔνθα μέχρι τοῦδε φαίνεται ὁ οὕτω καλούμενος *Βασιλικὸς τύμβος* (Τζάρσκαϊη Κουργὰν) ἐν ᾧ ἀνευρέθησαν πλείστου λόγου ἄξιαι ἀρχαιότητες Ἑλληνικαὶ, καὶ τετρακοσίους σταδίους περαιτέρω τὸ Παρθένιον κώμη Ἑλληνικὴ, καθ' ἣν ἔκειτο τὸ στενότατον καὶ βορειότατον συγχρόνως εἴκοσι σταδίων μέρος τοῦ Κιμμερίου Βοσπόρου, σχηματιζόμενον ὑπὸ τῆς κώμης ταύτης καὶ τῆς ἀντικρὺ τῆς ἐν τῇ Ἀσιατικῇ δηλονότι ἀκτῇ κώμης Ἀχιλλείου (Στράβ. 2. 4. 5).

Κατὰ τὴν Ἀσιατικὴν τοῦ Βοσπόρου παραλίαν ἔκειντο ἡ Κοροκονδάμη, ἡ Ἄκρα, ἡ Φαναγορία, τὸ Τήϊον, οἱ Κῆποι, ἡ Ἑρμώνασσα καὶ τὸ Ἀπάτουρον ἅπασαι κῶμαι Ἑλληνικαὶ ἃς ἀναφέρομεν ἐν παρόδῳ ὡς ἀνηκούσας μὲν τῇ χώρᾳ τῶν Βοσποριανῶν μὴ περιεχομένας δ' ἐν τῇ χώρᾳ τῇ νῦν ὀνομαζομένῃ *Νέᾳ Ῥωσίᾳ* περὶ ἧς πρόκειται ἐν τῇ παρούσῃ διατριβῇ. Περαιτέρω τῶν προμνημονευθεισῶν πόλεων καὶ κωμῶν πρὸς τὸ βορειότερον κατὰ τὸ φαινόμενον δὲν ὑπῆρξαν Ἑλληνικαὶ ἀποικίαι, τούτου δ' ἕνεκεν οἱ ἀρχαῖοι ἐθεώρουν τὸ Παντικάπαιον καὶ τὴν Φαναγορίαν ὡς τὸ τέρμα τῶν ἐν τῇ Νοτίῳ ταύτῃ ἐσχατιᾷ τῆς Ῥωσίας Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν. Ἀλλὰ ὑπῆρχον καὶ ἀπωτέρω σκοπιαί τινες τῶν Ἑλλήνων ἐμπόρων ἰδίως δὲ κατὰ Στράβωνα (ΙΑ', 2. 4) τῶν Κλαζομενίων καὶ πόλεις καὶ κῶμαι τέως μὲν Σκυθικαὶ, μεταγενέστερον δὲ ἐξελληνισθεῖσαι ὑπὸ τῶν Βοσποριανῶν Ἑλλήνων, ὡς π. χ. τὸ Κιμερικὸν, ὁ Τάναϊς, πόλις ὁμώνυμος τῷ ποταμῷ, κειμένη κατὰ Στράβωνα ἐπὶ τῆς Μαιώτιδος λίμνης.

Τὸ Παντικάπαιον ὅπερ ὡς πρωτεύουσα τῶν Βοσποριανῶν ἐλέγετο καὶ Βόσπορος, καί τοι τινὲς τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἐθεώρουν ἄλλο τὸ Παντικάπαιον καὶ ἄλλο τὸν Βόσπορον[1] καὶ ἡ χώρα ἅπασα ἡ περὶ τὸ στόμα τῆς Μαιώτιδος ἑκατέρωθεν κειμένη καὶ καλουμένη ὑπὸ τῶν ἀρχαίων γενικῶς χώρα τῶν Βοσποριανῶν καί τοι περιέχουσα καὶ ἄλλας πόλεις καὶ κώμας ἐμοναρχεῖτο ὑπὸ Ἑλλήνων μοναρχῶν ἀπογόνων τῆς ἀρχαιοτάτης γενεᾶς τῶν Ἀρχαιανακτιδῶν, οἵτινες ἵδρυσαν τὸ κράτος τοῦτο κατὰ τὸ 479 ἔτος. Ἐκ τῶν βασιλέων τούτων ἐπισημότεροι ἦσαν ὁ Λεύκων καὶ ὁ Σάτυρος καὶ οἱ δύο Παιρισάδαι, ὧν ὁ νεώτερος μὴ δυνάμενος ν' ἀνθέξῃ ταῖς ἐπιδρομαῖς τῶν βαρβάρων παρέδωκε τὴν ἀρχὴν τῷ Μιθριδάτῃ τῷ Εὐπάτορι ὅστις κατὰ τὰ 82 π. χ. ἀποκατέστησεν ἐκεῖ βασιλέα τὸν πρεσβύ-

1 Ὡς ὁ Εὐτρόπιος λόγου χάριν λέγων ὅτι ὁ Αὔγουστος ἐκυρίευσε «omnis Ponti maritimas civitates, in his nobilissimas Bosporum et Panticapaeon».

τερον αὐτοῦ υἱὸν Μαχάρην, ὃν φονεύσας ἔπειτα μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Πομπηΐου κατὰ τὴν παρὰ Νικόπολιν ἧτταν αὐτοῦ καὶ ἀπώλειαν τῆς Ποντικῆς βασιλείας, ἀνηγορεύθη βασιλεὺς τοῦ Βοσπόρου. Μετ' ὀλίγον ὅμως ὁ νεώτατος αὐτοῦ υἱὸς Φαρνάκης γίνεται αἴτιος τῆς αὐτοκτονίας τοῦ πατρὸς καὶ λαμβάνει ὡς ἀμοιβὴν παρὰ τῶν Ῥωμαίων τὸν Βόσπορον (64 π. Χριστοῦ) φονευθεὶς πάλιν καὶ διαδεχθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀσσάνδρου καὶ τούτου ἀνήκοντος τῇ γενεᾷ τοῦ Μιθιδράτου. Ἀλλ' ὁ Δαρεῖος ὁ υἱὸς τοῦ Φαρνάκου λαμβάνει παρ' Ἀντωνίου μέρος τοῦ Πόντου· ἄγνωστον δὲ ἂν κατεῖχε καὶ τὸν Βόσπορον· ὁ δὲ διάδοχος αὐτοῦ ὁ Πολέμων προσαρτᾷ καὶ τὸν Βόσπορον καὶ εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὴν Κολχίδα. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Παλέμωνος καὶ τῆς διαδόχου αὐτοῦ συζύγου Πυθωρίδος (Στράβ. ΙΑ', 2. 8) βασιλεύει Πολέμων ὁ Β' ἐπὶ τοῦ Πόντου μόνον, καθ' ὅτι τὸν Βόσπορον ἀφήρεσε παρ' αὐτοῦ ὁ Νέρων. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐν τούτοις ἐκείνην εἰσέτι ὁ Βόσπορος δὲν εἶχεν ὑποπέση ὑπὸ τὴν ῥωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν ἀλλ' ἁπλῶς μόνον οἱ Ῥωμαῖοι διώριζον ἐνταῦθα ὑποτελεῖς ἡγεμόνας, ἐκ τοῦ Μιθιδρατικοῦ οἴκου (Στραβ. Ζ', 4. 4· ΙΑ', 2. 11. Ζ', 4. 3. καὶ 5), μέχρι οὗ ἐξέλιπε κατὰ τὸ 250 μ. Χ. ἔτος τὸ γένος τοῦτο, κατέλαβον δὲ τὴν Βοσποριανὴν χώραν οἱ Σαρμάται, οὓς πάλιν διεδέξαντο κατὰ τὸ 250 μ. Χ. οἱ Χερσωνῖδαι οὕτως ἀποκαλούμενοι.

Ἅπασαι αὗται αἱ Ἑλληνικαὶ ἀποικίαι διῃροῦντο ὑπὸ πολιτικὴν ἔποψιν εἰς δύο στρατόπεδα· ἐπὶ τοῦ πρώτου ἵστατο τὸ Παντικάπαιον ἐπὶ δὲ τοῦ δευτέρου ἡ Χερρόνησος. Ἀμφότερα ταῦτα τὰ στρατόπεδα καίτοι ἀνῆκον τῇ αὐτῇ ἐθνότητι καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῆς πολιτικῆς αὐτῶν ὑπάρξεως διετέλουν ἀείποτε ἐν ἡμιεχθρικαῖς σχέσεσι. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ διοικητικὸν αὐτῶν σύστημα ὅλως διέφερεν ἀλλήλων· οἱ Παντικαπεῖς ἢ Παντικαπαιᾶται κατὰ Στέφανον ἦσαν ὀπαδοὶ τῆς μοναρχίας οἱ δὲ Χερρονησῖται φίλοι τῆς δημοκρατίας. Ἡ ἀρχὴ τῆς βασιλείας τοῦ Παντικαπαίου ὑπῆρξε τῷ 480 π. Χ., ὅτε οἱ κάτοικοι τῆς λεηλατηθείσης Σεγέας ἀπῆλθον εἰς Ταυρίδα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἀρχαιάνακτος ἐκλεχθέντος ὑπὸ τῶν πολιτῶν ἡγήτορος καὶ κατέλαβον τὸ Παντικάπαιον. Ἔκτοτε τὸ Παντικάπαιον ἐπωνομάσθη Βόσπορος, τὸ δὲ βασίλειον Βοσποριανῶν.

Κατὰ τὸν πρῶτον μ. Χ. αἰῶνα ἅπασαι αἱ Ἑλληνικαὶ αὗται ἀποικίαι ἐγένοντο ἁπλῶς ἐπαρχίαι τῆς αἰωνίου πόλεως. Ἤδη ἐκ τῶν χρόνων τοῦ Πομπηΐου τοῦ νικητοῦ τῶν Μιθριδατῶν τῶν Ποντάρχων, αἱ ἐπαρχίαι αὗται ἀνῆκον εἰς τοὺς βασιλεῖς τῶν Σκυθῶν ὡς ὑποτελεῖς τῶν Ῥωμαϊκῶν Αὐτοκρατόρων. Οἱ τοῦ Βοσπόρου, Ὀλβίας, Ἴστρου κλπ. κάτοικοι ἔκοπτον ἴδιον νόμισμα μετὰ τῶν ἀπεικονισμάτων τῶν βαρβάρων αὐτῶν ἡγεμόνων καὶ τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων. Τοιούτων νομισμάτων μετὰ τῶν εἰκόνων τοῦ Ἀδριανοῦ, Καρακάλλα, Γέτου κλπ. ἔχομεν πλῆθος. Ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ ἐκ τοῦ Βοσποριανοῦ βασιλείου ἐσχημάτισεν ἁπλῆν ἐπαρχίαν Ῥω-

μαϊκὴν (veni, vidi, vici) καί τοι εἰσέτι ἐξηκολούθει αὕτη φέρουσα τὸ ὄνομα βασιλείου. Οἱ ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Βοσπόρου βασιλεῖς διωρίζοντο ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων ἐστεροῦντο ὅμως τοῦ δικαιώματος τοῦ κηρύττειν τὸν πόλεμον καὶ ὑπογράφειν εἰρήνην καί τοι δὲν ἠμοίρουν στρατοῦ. Ἐν τοιαύτῃ θέσει εὑρίσκετο τὸ βασίλειον τῶν Βοσποριανῶν μέχρι Ἀσσάνδρου τοῦ Β'. Ἡ Ῥωμαϊκὴ αὕτη περίοδος ἐξηκολούθησεν ἐπὶ πλείονας τῶν τριῶν αἰώνων καὶ ἐξηπλοῦτο ἡ κυριαρχία αὐτῆς ἐκ τοῦ καθ' ἡμᾶς Ταμὰν μέχρι Ἰσμαηλίου καὶ καθ' ἁπάσας σχεδὸν τὰς παρακτίους χώρας τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ τῆς Ἀζοφικῆς θαλάσσης· ἐν τούτοις καθ' ὅλον τοῦτο τὸ μέρος τῆς Νέας Ῥωσίας οὐδὲ σπιθαμὴν γῆς εὑρίσκει τις φέρουσαν Ῥωμαϊκὸν ὄνομα. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ προμνημονευθέντος Ἀσσάνδρου ἐνεφανίσθησαν ἐν Ταυρίδι οἱ Οὖννοι καὶ ἠφάνισαν ὁλοσχερῶς τὸ βασίλειον τῶν Βοσποριανῶν (376 μ. Χ.) μέχρις οὗ ἐκράτησαν αὐτοῦ οἱ Χαζάροι καὶ μετ' αὐτοὺς οἱ Τάταροι ἐκ τῆς τοῦ Τζιγγὶς-Χὰν γενεᾶς, καταστάντες μετὰ ταῦτα ὑποτελεῖς τοῖς Τούρκοις.

Ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω τὰ ἐν Ὀδησσῷ, Πετρουπόλει καὶ Κερτζίῳ ἀρχαιολογικὰ μουσεῖα βρίθουσιν Ἑλληνικῶν ἀρχαιοτήτων πολλοῦ λόγου ἀξίων, δι' ὧν καὶ αἱ θέσεις τῶν ἀρχαίων τούτων Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν ἀκριβῶς γεωγραφικῶς ὡρίσθησαν καὶ πολλὰ τέως ἄγνωστα περὶ τῆς ἱστορίας αὐτῶν διηυκρινίσθησαν. Μεγίστας δὲ ὑπηρεσίας παρέσχεν εἰς τοῦτο μάλιστα ὁ Ῥῶσος ἀρχαιολόγος Δεβροὺξ ποιήσας σπουδαίας ἀνασκαφὰς ἐν τῷ παρὰ τῷ Κερτζίῳ χώρῳ, καὶ πρῶτος ἀκριβῶς ὁρίσας τὴν θέσιν ἐν ᾗ ἔκειτο ἐν τῇ ἀρχαιότητι τὸ Παντικάπαιον. Ἀλλὰ μέχρι τοῦδε ἡ ἐνταῦθα ἑδρεύουσα Ῥωσικὴ ἀρχαιολογικὴ ἑταιρία ἢ ὅπως λέγεται «Ἡ ἐν τῇ Νοτίῳ Ῥωσίᾳ ἱστορικὴ καὶ ἀρχαιολογικὴ ἑταιρία» ἀκαταπαύστως ἐνεργεῖ ἀνασκαφὰς ἐν διαφόροις τόποις τῆς Νοτίου Ῥωσίας λεπτομερῶς διασαφίζουσα πολλὰ ἄχρι τοῦδε ἀμφισβητήσιμα ἢ ὅλως ἄγνωστα, ἐν τῷ σπουδαιοτάτῳ ἐκδιδομένῳ παρ' αὐτῆς ὁμωνύμῳ περιοδικῷ *Ζοπίσκη "Οδσεστβα Ἱστόρ!η ἡ Ντρέβνοστεὶ βγ!ούεrζνδϊ Ῥωσίη*.

Ἐν τῷ ἐν Πετρουπόλει αὐτοκρατορικῷ μουσείῳ (*Ἐρμιτὰζ*) ὑπάρχει ὁλόκληρον τμῆμα οὕτως ἀποκαλούμενον «τὸ τῶν Βοσποριανῶν ἀρχαιοτήτων» Ἀρχομένου τοῦ 1820 ἔτους ἐγένοντο αἱ ἀπαρχαὶ τῆς ἐν τῷ μουσείῳ τούτῳ ἀποταμιεύσεως τῶν ἀρχαιοτήτων περὶ ὧν ὁ λόγος, καὶ ἤδη ἀποτελοῦσιν ἴδιον σχεδὸν μουσεῖον. Εἰς τοῦτο βεβαίως μεγάλως συνέτεινον αἱ ἀδιάλειπτοι ἀνασκαφαί, ἃς ἐποίουν ἐν ταῖς βορείαις παρακτίαις τοῦ Εὐξείνου Πόντου χώραις ἰδίως ἐν τοῖς τάφοις (*κουργὰν*) τοῖς κειμένοις παρὰ τῷ Κερτζίῳ, τῇ Εὐρωπαϊκῇ ἀκτῇ τοῦ Κιμμερικοῦ Βοσπόρου καὶ παρὰ ταῖς ὄχθαις τοῦ ποταμοῦ Κουβάν. Τὰ ἀνευρεθέντα δ' εἶνε ποικίλα καὶ ἀποτελοῦσι μίγμα τι Ἑλληνικοῦ ῥυθμοῦ καὶ τοῦ ἐγχωρίου τοῦ Σκυθικοῦ. Δύναται δέ τις νὰ ὑποδιαιρέσῃ αὐτὰ εἰς τρεῖς κατηγορίας· α') εἰς ἀντικείμενα ἅτινα οἱ Ἕλλη-

νες ἄποικοι μετέφερον ἐξ Ἑλλάδος μάλιστα δὲ ἐξ Ἀθηνῶν, Κορίνθου κτλ., β') εἰς τὰ κατασκευασθέντα ὑπὸ Ἑλλήνων καλλιτεχνῶν ἐν αὐταῖς ταῖς ἀποικίαις ἔνθα εἵλκυεν αὐτοὺς ὁ πλοῦτος καὶ τὸ ἐμπόριον καὶ γ') εἰς τὰ τῆς ἐγχωρίου κατασκευῆς. Ἡ πρώτη σειρὰ ἀποτελουμένη ἐξ ἀντικειμένων τῆς αὐτῆς καλλιτεχνικῆς ἀξίας οἵας καὶ τὰ τῆς πρώτης, διακρίνεται ἐπὶ περιεργοτάτῳ φαινομένῳ, τῷ ἑξῆς. Συχνάκις τὰ θαυμάσια ὄντως ταῦτα ἔργα φέρουσι τύπους ἐνδυμασίας καὶ ὁπλισμοῦ οὐδὲν κοινὸν πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἔχοντας. Τοῦτο καταδεικνύει ἐναργῶς ὅτι οἱ ἔμπειροι Ἕλληνες καλλιτέχναι, ἐποίουν τὰ ἐξαίσια αὐτῶν ἔργα παραλαμβάνοντες τύπους παρὰ τῶν γειτόνων αὐτῶν βαρβάρων Σκυθῶν. Ἐνδεχόμενον ὅπερ καὶ βεβαιότερον, ὅτι οἱ βασιλεῖς τῶν Σκυθῶν ἔδιδον τοῖς Ἕλλησι καλλιτέχναις παραγγελίας. Ἄλλως ἀδύνατον νὰ ἐξηγήσῃ τις διατί τὰ κομψότατα σχήματα καὶ ἡ ἄκρα λεπτότης τοῦ ἔργου, καταδεικνύουσα τὸν ὕψιστον βαθμὸν τῆς προόδου τῆς καλλιτεχνίας, ἀπαντῶνται ἐπὶ τῶν ἀπεικονισμάτων τῶν βαρβάρων ἢ ἐπὶ ἔργων οὐδὲν κοινὸν τοῖς Ἕλλησιν ἐχόντων. Ἓν ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων τούτων ἔργων τὸ πολυτιμώτατον τῶν ἐν τῷ ῥηθέντι μουσείῳ ἀντικειμένων, τὸ σέμνωμα, ὅπως αὐτοὶ οἱ Μοσχοβῖται ὁμολογοῦσιν ὑπὸ ἀρχαιολογικὴν ἔποψιν τοῦ τμήματος τῶν ἀρχαιοτήτων τοῦ Κιμμερικοῦ Βοσπόρου, εἶνε τὸ ὀνομαζόμενον «Ἀμφορεὺς τῆς Νικοπόλεως», λαμπρὸν ἀργυροῦν ἀγγεῖον, ὅπερ οὐ μόνον παριστᾷ ἓν τῶν θαυμασιωτάτων δημιουργημάτων τῆς Ἑλληνικῆς καλλιτεχνίας τοῦ Δ' π. Χ. αἰῶνος, ἀλλ' ὅπερ καὶ σπουδαιότατον διὰ τοὺς Ῥώσους εἶνε ταὐτοχρόνως ἡ κυρία βάσις τῆς σπουδῆς τῆς Σκυθικῆς ἀρχαιολογίας. Οὕτω λ. χ. τὸ ἄνω αὐτοῦ μέρος εἶνε ἐστολισμένον δι' ἀπεικονίσματος Σκυθῶν, οἵτινες ἐπιμελοῦνται τῶν ἵππων αὐτῶν καὶ τὰ ἀπεικονίσματα ταῦτα ζωηρῶς παριστῶσι καὶ διδάσκουσι τὴν ἐν ταῖς στέππαις διαμονὴν τῶν Σκυθῶν. Τὸ ἀγγεῖον τοῦτο εἶνε ὕψους ἑνὸς περίπου Ῥωσικοῦ πήχεως καὶ πλάτους ἐν τῷ μέσῳ ἡμίσεος σχεδὸν Ῥωσικοῦ πήχεως, εἶνε κατεσκευασμένον ὅλον ἐξ ἀργύρου, τὸ δὲ ἄνω μέρος αὐτοῦ αἱ λαβαὶ καὶ ἅπασαι αἱ ἐπ' αὐτοῦ ἐξαίσιαι γλυφαὶ εἶνε ἐπίχρυσοι, κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα ἐχρησίμευεν ὡς οἰνοδόχη· ἔχει δὲ τρεῖς ὀπὰς ἐπὶ δὲ τῆς ἐν τῷ μέσῳ ὁ καλλιτέχνης ἐξεικόνισε κεφαλὴν ἵππου, κεκοσμημένην διὰ δύο πτερύγων καὶ ἀκτινοβολοῦντος στεφάνου. Ἀμφότεραι δὲ αἱ παραπλεύρως ὀπαὶ φέρουσι σχῆμα κεφαλῆς λέοντος. Καὶ αἱ τρεῖς δὲ αὗται κεφαλαὶ εἶνε καλῶς κεχρυσωμέναι. Ὡραιοτάτη καὶ πιστοτάτη εἰκὼν τοῦ ἀμφορέως τούτου κατεχωρίσθη ἐν τῷ 567 ἀριθμῷ τῆς ῥωσικῆς παγκοσμίου εἰκονογραφημένης ἐφημερίδος (Βσεμέρναγια Ἰλλουστράτζιγια).

Μέχρι τοῦδε αἱ ἀνασκαφαὶ καὶ ἀνακαλύψεις δὲν παύουσιν, ἐλπίσωμεν δ' ὅτι τῇ συντόνῳ προθυμίᾳ καὶ τῷ ζήλῳ τῶν Ῥώσων ἀρχαιολόγων, δὲν θέλουσι παύσῃ αἱ τοσοῦτον πολύτιμοι καὶ ἡμῖν ἀρχαιολογικαὶ αὗται ἔρευ-

ναι πρὸς τελείαν ἱστορικῶς καὶ γεωγραφικῶς γνῶσιν ἐν τῇ ἀρχαιότητι τῆς χώρας ταύτης, ἐν ᾗ τὸ πρῶτον διέδωκαν τὰ φῶτα τῆς παιδείας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ οἱ πρόγονοι ἡμῶν, καὶ ἐν ᾗ ἔκτοτε δὲν ἔπαυσαν διαβιοῦντες οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἕλληνος, ἀείποτε τέκνα πιστὰ τοῦ κερδῴου Ἑρμοῦ εὐημεροῦντες καὶ ἐκπολιτίζοντες τὴν τέως βάρβαρον χώραν πρὸς δόξαν τοῦ ἑλληνισμοῦ. Μεθ' ὁπόσης ἀληθῶς ἐθνικῆς ὑπερηφανείας τολμῶ νὰ εἴπω ἀναμιμνήσκεται ὁ Ἕλλην, ὅτι καὶ αὐτοὺς τοὺς προγόνους τῶν σημερινῶν φεῦ προμάχων τοῦ Πανσλαυισμοῦ ἐζήτησεν ἑκόντας ἄκοντας νὰ ἐκπολιτίσῃ. Καὶ ἐν τούτοις ποσάκις ἤδη ἀπεγοητεύθησαν οἱ ἀπόγονοι τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, ποσάκις ἔχυσαν πικρὰ δάκρυα τὰ τέκνα τῶν εὐκλεῶν ἐκείνων ἀνδρῶν βλέποντα κατὰ πόσον ποδοπατοῦνται τὰ ἐθνικὰ αὐτῶν δικαιώματα χάριν ἑτέρων τινῶν φυλῶν ἐπὶ ἁπλῷ συγγενικῷ δεσμῷ ἐπιχειρομένων, κατ' οὐδὲν δὲ ὑπὲρ τῶν ὑψηλῶν αὐτῶν προστατῶν συντελεσάντων. Εἴθε νὰ ἐπέλθῃ ἡμέρα καθ' ἣν αἱ φυλετικαὶ αὗται διακρίσεις θὰ ἐκλίπωσι, τύχομεν δὲ καὶ ἡμεῖς τῆς ἴσης προστασίας παρὰ τῶν νῦν κτητόρων τῶν ἑλληνικῶν τούτων ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἀποικιῶν, οἵας ἀπολαύουσι σήμερον αἱ Σλαυϊκαὶ ἐξαιρετικῶς ἐθνότητες.

(*Ἕπεται συνέχεια*).

Ἐν Ὀδησσῷ, 1881.

Κ. Α. Παλαιολόγος

ΤΟ ΣΠΗΛΑΙΟΝ ΤΟΥ ΟΔΥΣΣΕΩΣ ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΥ*

Τὸ σπήλαιον εἰς τὸ ὁποῖον ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδροῦτσος μετέφερε τὴν οἰκογένειάν του πολλοὶ ἱστοριογράφοι ὠνόμασαν ὅτι ἦτο τὸ Κωρύκειον Ἄντρον ἀλλὰ πολὺ ἀπέχει ἡ ἰδέα ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν διότι τὸ μὲν Κωρύκειον Ἄντρον εὑρίσκεται πρὸς τοὺς πρόποδας τοῦ Παρνασσοῦ ἄνωθεν τῶν Δελφῶν τὸ δὲ σπήλαιον τοῦ Ὀδυσσέως εἶναι εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Παρνασσοῦ, ἀπὸ τὸ ἀντίθετον μέρος πλησίον τῆς κωμοπόλεως Βελίτσης τῆς ἀρχαίας Τιθορχίας, ἀπέχει δὲ ἀπὸ τὸ Κωρύκειον Ἄντρον περίπου ἑπτὰ ὥρας.

Ἰδοὺ πῶς ἐστάθη ἡ εὕρεσις αὐτοῦ τοῦ σπηλαίου. Ὅταν κατὰ τὸ 1822 κατὰ τὸν μῆνα Νοέμβριον εἶχε πέσει πολὺ χιὼν εἰς τὸν Παρνασσὸν καὶ εἰς τὸν Ἑλικῶνα ὅπου κατέφευγον κατ' ἔτος αἱ οἰκογένειαι τῶν Ἑλλήνων

* Ὁ σεβαστὸς ὑποστράτηγος κ. Ἀντώνιος Γεωργαντᾶς ἀπέστειλεν ἡμῖν πρὸς καταχώρισιν ἐν τῷ «Παρνασσῷ» τὰ πλείστου λόγου ἄξια αὐτοῦ ἱστορικὰ ἀπομνημονεύματα περὶ τοῦ Ὀδυσσέως Ἀνδρούτσου, ἅτινα εὐχαρίστως θέλομεν κατὰ μικρὸν δημοσιεύσῃ ἀρχόμενοι σήμερον ἀπὸ τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸ σπήλαιον τοῦ Ὀδυσσέως. Σημ. Ἐπ. Παρ.

πρὸς ἄσυλον κατὰ τῶν προσβολῶν τῶν ὀθωμανῶν, ἐπέδραμεν εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα ὁ στρατάρχης Κιοσσὲ Μεχμὲτ Ῥεσὶτ πασᾶς μὲ ἀρκετὰς ὀθωμανικὰς δυνάμεις καὶ μὴ δυνηθεὶς νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰ Σάλωνα ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ Ζεμενοῦ, εἰσῆλθεν ἀπὸ τὴν Γραβιᾶν. Ὁ Ὀδυσσεὺς ἀφοῦ ἀφῆκεν εἰς τὸν Ζεμενὸν ἀρκετὴν στρατιωτικὴν δύναμιν, ἠθέλησε νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Ἄμπλιανην ἀπὸ τὴν ὁποίαν διέρχεται ἡ ὁδὸς ἀπὸ Λαμίας εἰς τὰ Σάλωνα καὶ νὰ καθέξῃ τὴν θέσιν αὐτὴν διὰ νὰ ἀποκλείσῃ τὸν ὀθωμανικὸν στρατὸν ἐντὸς τῶν Σαλώνων· ἀλλὰ μόλις ὁ Ὀδυσσεὺς ἔφθασεν εἰς τὸ Δαδὶ, ὁ τουρκικὸς στρατὸς φοβηθεὶς τὸν ἀποκλεισμὸν εἶχεν ἐξέλθει τῶν Σαλώνων καὶ αἰφνηδίως συνηντήθη μὲ τὸν Ὀδυσσέα εἰς τὴν μονὴν Δαδίου· μὴ λαβὼν καιρὸν ὁ Ὀδυσσεὺς νὰ συγκεντρώσῃ τὰ κατόπιν του ἐρχόμενα σώματα ἐκ τῶν ὁποίων ἄλλα ἦσαν διεσκορπισμένα καθ' ὁδὸν καὶ ἄλλα ἦσαν εἰς τὴν κωμόπολιν Δαδίου, ἀπεφάσισε καὶ ὠχύρωσε πρεπόντως τὴν μονὴν Ἱερουσαλὴμ, ἄνωθεν τῆς κωμοπόλεως Δαύλιας, αὐτὸς δὲ μετὰ τῶν λοιπῶν σωμάτων ὠχυρώθη πέριξ τῆς μονῆς. Ἀλλ' ὁ στρατάρχης Κιοσσὲ Μεχμὲτ Ῥεσὶτ πασᾶς, ἐζήτησε συμβιβασμὸν μετ' αὐτοῦ, διὰ μέσου τοῦ Τζελαλετίμπεη ὁ ὁποῖος κατήγετο ἐξ Ὄχριδος καὶ ἦτο θεῖος τοῦ περιφήμου Μεχμὲτ Ἀλῆ τῆς Αἰγύπτου· ὁ Ὀδυσσεὺς ἐθεώρησε τὸν συμβιβασμὸν ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ, διότι ἀτυχῶς κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν εἶχε πέσει πολλὴ χιὼν καὶ αἱ οἰκογένειαι ἠναγκάσθησαν νὰ καταβοῦν ἀπὸ τὰ ὄρη εἰς τὰ ἄκρα τῶν πεδιάδων τὰ συνεχόμενα μετὰ τῶν ὀρέων, καὶ ἐὰν ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἐπροχώρει ἐμπρὸς ἤθελεν ἐπιφέρει εἰς τὰς οἰκογενείας σημαντικὴν καταστροφήν. Κατώρθωσε δὲ ὁ Ὀδυσσεὺς κατὰ τὴν συμβουλὴν τοῦ ῥηθέντος Τζελαλετίμπεη να ἐπιστρέψῃ ὅλος αὐτὸς ὁ στρατὸς εἰς Λαμίαν καὶ νὰ διαλυθῇ καὶ οὕτως ἀπεσοβήθη ἐκεῖνος ὁ τρομερὸς κίνδυνος. Μετὰ τοῦτο ὁ Ὀδυσσεὺς ἐπληροφορήθη ὅτι πολλαὶ οἰκογένειαι ἐκ τῆς Ἐλατείας εἶχον προχωρήσει ἄνωθεν τῆς κωμοπόλεως Βελίτσης (Τιθορχίας) ἀναγκασθεῖσαι ἐκ τοῦ φόβου· μὴ δυνάμεναι δὲ νὰ προχωρήσουν πρὸς τὸν Παρνασσὸν ἕνεκα τοῦ χειμῶνος, εἶδον καθ' ὁδὸν αὐτὸ τὸ σπήλαιον καὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἔμβωσιν εἰς αὐτό· καὶ μετὰ πολλοὺς κόπους καὶ κινδύνους, κατώρθωσαν καὶ ἀνέβησαν εἰς αὐτὸ καὶ οὕτως εὗρον ἄσυλον ὑπὲρ τὰς δύο χιλιάδας ψυχὰς μὲ ὅλας τὰς ἀποσκευάς των, καὶ μὲ τὰ σκεύη διαφόρων ἐκκλησιῶν καὶ μονῶν, διότι τὸ σπήλαιον ἦτο πολὺ ἐκτεταμένον. Ὁ Ὀδυσσεὺς χάριν περιεργείας ἀφοῦ κατέβησαν ὅλαι αὗται αἱ οἰκογένειαι καὶ μετέβησαν εἰς τὰ ἴδια, ἀπεφάσισε ν' ἀναβῇ εἰς τὸ σπήλαιον καὶ νὰ τὸ ἐπεξεργασθῇ. Τὸ εὗρε δὲ ὡραιότατον ὡς ἄσυλον καὶ ἀπεφάσισεν ἀμέσως νὰ καθαρισθῇ. Κύριος οἶδε πόσα ἔτη εἶχε νὰ ἴδῃ ἄνθρωπον τὸ σπήλαιον, διότι εἰς αὐτὸ ἦτο ἀδύνατον νὰ εἰσέλθῃ οὐχὶ μόνον ἄνθρωπος ἀλλὰ καὶ πᾶν ἄλλο ζῶον ἐκτὸς τῶν πτηνῶν. Ὁ Ὀδυσσεὺς παρατηρήσας φυσικὰ χωρίσματα ἐντὸς τοῦ σπηλαίου τούτου κατάλληλα διὰ νὰ ἐναποτεθῇ πᾶν

χρήσιμον κατ' ἐκείνας τὰς περιστάσεις, ἔφερε τὴν ἀναγκαίαν ἐκ τοῦ τόπου ξυλείαν, κατεσκεύασε διαφόρους ἀποθήκας καταλλήλους διὰ νὰ μὴ βλάπτωνται τὰ εἴδη, καὶ μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐπισκευῆς τῶν ἀποθηκῶν ἐπλήρωσεν αὐτὰς μὲ διαφόρους καρπούς, πολεμοφόδια καὶ πᾶν ἄλλο εἶδος ἀφθόνως. Ἐπειδὴ δὲ τὸ σπήλαιον αὐτὸ ἦτο κατωφερὲς κατὰ τὸ στόμιον ἔκαμεν ἀπὸ τὸ ἓν ἄκρον ἕως τὸ ἄλλο τοῦ στομίου, ἀσβεστότοιχον στερεώτατον καὶ ἐν τῷ μέσῳ κατεσκεύασε θύραν διὰ νὰ εἰσέρχωνται οἱ ἀναβαίνοντες. Κατεσκεύασε δὲ καὶ κλίμακας μὲ πολὺ ἐπιδέξιον τρόπον καὶ ἠδυνήθη ἁπλούστατα νὰ τὰς προσαρμόσῃ καὶ νὰ τὰς στερεώσῃ ἐπάνω εἰς τὴν πέτραν τοῦ σπηλαίου. Ἦτο δὲ τὸ σπήλαιον κατακάθετος βράχος ἑκατὸν περίπου μέτρα ὑψηλὸς καὶ ἄνωθεν αὐτοῦ ἄλλος πάλιν βράχος διπλασίου ὕψους, ἴσως δὲ τριπλασίου. Ἀπὸ τὴν κλίμακα τὴν ὁποίαν κατεσκεύασεν ὁ Ὀδυσσεὺς δεν ἦτο δυνατόν ποτε νὰ ἀναβῶσι δύο ἄνθρωποι καὶ εἷς δὲ μόνος μετὰ μεγάλης δυσκολίας ἀνέβαινεν· ἡ δὲ θύρα τοῦ τοίχου, ἀπὸ τὴν ὁποίαν εἰσήρχοντο οἱ ἀναβαίνοντες ἦτο στερεὰ καὶ ἔκλειεν ἰσχυρῶς· ἄνωθεν δὲ τῆς θύρας κατεσκεύασεν ἓν δωμάτιον θολόκτιστον καὶ ἀρκετὰ περιποιημένον εἰς τὸ ὁποῖον ἔμενεν ὁσάκις εὑρίσκετο ἐκεῖ δι' ὀλίγας ἡμέρας, μετὰ δὲ τὴν ἀναχώρησίν του ἦτο εἰς χρῆσιν τῆς οἰκογενείας του. Ἐπίσης ἐντὸς τοῦ σπηλαίου κατεσκευάσθη εἰς θέσιν κατάλληλον ἓν δωμάτιον ξύλινον εἰς τὸ ὁποῖον ἔμενεν ἡ σύζυγός του μετὰ τῆς ὑπηρετρίας της, καὶ ἄλλο δωμάτιον εἰς τὸ ὁποῖον ἔμενεν ἡ μήτηρ του καὶ ἡ ἀδελφή του, ἐπίσης ἄλλα δύο ἢ τρία δωμάτια χρησιμεύοντα διὰ τοὺς τρεῖς φύλακας οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἡ φρουρὰ τοῦ σπηλαίου καὶ οἱ ὁποῖοι ἔμενον διαρκῶς ἐκεῖ. Ἐκτὸς δὲ τῶν τριῶν φυλάκων ἦτο καὶ τέταρτος φύλαξ Τουρκαλβανὸς ὀνομαζόμενος Μπαμπᾶ Ἀχμέτης.

Ἂν τις καὶ σήμερον ἀναζητήσῃ τὸ σπήλαιον αὐτὸ πιστεύω ὅτι θὰ εὕρῃ σωζόμενα πολλὰ ἐκ τῶν κατασκευασθέντων κτιρίων ἀπὸ τὸν Ὀδυσσέα. Πιστεύω δὲ ὅτι πρὸ πάντων θὰ σώζεται ἡ λεκάνη τὴν ὁποίαν κατεσκεύασε καὶ εἰς τὴν ὁποίαν συνήγετο ὕδωρ, ὥστε νὰ ἐπαρκῇ διὰ τοὺς ἀνθρώπους τοὺς εὑρισκομένους ἐντὸς τοῦ σπηλαίου καὶ πρὸς πόσιν καὶ διὰ τὰς λοιπὰς οἰκιακὰς ἀνάγκας. Πρὸς εὐκολίαν δὲ τῆς μεταφορᾶς παντὸς ἀντικειμένου οἱουδήποτε βάρους, ἄνωθεν τοῦ σπηλαίου κατεσκεύασεν ἐπίτηδες μηχανὴν ἰσχυρὰν καὶ ἱκανὴν ὥστε μὲ τὴν μεγαλειτέραν εὐκολίαν ν' ἀναβιβάζῃ ὅλα τὰ ἀναγκαῖα καὶ διὰ τὴν ἐπισκευὴν τοῦ σπηλαίου τὸ κατ' ἀρχὰς καὶ κατόπιν διὰ τὰς χρείας τῶν κατοικούντων, ὡς καὶ ὅσα ἤθελε ν' ἀποθηκεύσῃ.

Εἰς τὸ σπήλαιον αὐτὸ εἶχεν ἔλθει ἀπὸ τὸ Μεσολόγγιον ἀπεσταλμένος ἀπὸ τὸν λόρδον Βύρωνα πρὸς τὸν Ὀδυσσέα ὁ Τρελόνης φέρων μαζύ του, καὶ δύο ὀρεινὰ πυροβόλα ὀρειχάλκινα μεθ' ὅλων των τῶν ἀναγκαιούντων, δῶρον τοῦ Βύρωνος πρὸς τὸν Ὀδυσσέα. Τὰ κανόνια ταῦτα ὁ Ὀδυσσεὺς ἔστησε δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ εἰς τὴν θύραν τῆς εἰσόδου τοῦ σπηλαίου. Εἰς

τὸ σπήλαιον ὁμοίως εἶχε ἔλθει, πόθεν ὅμως ἀγνοῶ, καὶ ἄλλος τις Ἄγγλος ὀνόματι Φέντος, Σκῶτος τὴν καταγωγὴν καὶ ἔμεινε καὶ αὐτὸς ἐντὸς τοῦ σπηλαίου ὁμοῦ μὲ τὸν Τρελόνην. Ὁ δεύτερος οὗτος Ἄγγλος ἐχρημάτισε καὶ ὡς πλοίαρχος πολεμικοῦ ἀγγλικοῦ πλοίου καὶ φαίνεται ὅτι εἶχε καὶ περιουσίαν ἀρκοῦσαν, ἀλλὰ ἦτον ἀπρόσιτος ἄνθρωπος καὶ μόνον μὲ τὸν Ὀδυσσέα ὡμίλει, μὲ τὴν μητέρα τοῦ Ὀδυσσέως καὶ μὲ ἐμὲ, μὲ κἀνένα δὲ ἄλλον δὲν ἀντήλλασσε λόγον.

Ὁ Ὀδυσσεὺς εἶχε μεγίστην ὑπόληψιν εἰς τοὺς Ἄγγλους καὶ πρὸ πάντων εἰς τὸν ἐλθόντα κολονέλον Στάνχοπ, τὸν ὁποῖον πολὺ ἐξετίμα καὶ ἐπεριποιήθη εἰς τὸ ἄκρον· ἀλλ' ὅμως δὲν ἐπεθύμει νὰ δώσῃ εἰς γάμον τὴν ἀδελφήν του Ταρσίτσαν πρὸς τὸν Τρελόνην, ὅστις ἐπανειλημμένως τὴν ἐζήτησε προβλέπων ὅτι μετ' αὐτοῦ δὲν ἤθελε ζήσει καλῶς· ἀλλὰ μὴ θέλων νὰ δυσαρεστήσῃ τὴν μητέρα του, παρεδέχθη ἐπὶ τέλους καὶ ἐπραγματοποιήθη ὁ γάμος αὐτὸς καὶ τὰ στεφανώματα ἔγειναν ἐντὸς τοῦ σπηλαίου· ἡ ὑποψία δὲ τοῦ Ὀδυσσέως ἐπραγματοποιήθη καὶ ταχέως κατόπιν ἐχώρισεν ἡ Ταρσίτσα τὸν Τρελόνην.

Ἐλησμόνησα ν' ἀναφέρω ὅτι ἐκτὸς τῶν τριῶν φυλάκων ἢ φρουρῶν οἱ ὁποῖοι ἔμενον ἐντὸς τοῦ σπηλαίου ὁ Ὀδυσσεὺς εἶχε καὶ ἕνα Οὔγγρον θρησκείας ὀρθοδόξου ὀνόματι Καμαρών· οὗτος εἶχεν ὑπηρετήσει εἰς τὸ Οὐγγρικὸν ἱππικὸν καὶ ἦτο περίφημος ἱππεύς· παρὰ τούτου ὁ Ὀδυσσεὺς ἐγυμνάσθη εἰς τὴν τέχνην τοῦ ἱππεύειν, καθὼς εἶχε γυμνασθῆ καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἀπὸ τὸν Βοϊβόδαν τῆς Λεβαδείας Χατζῆ Μαχμοὺτ Ἀγᾶ κατὰ τὴν τάξιν τῆς τότε Τουρκικῆς ἱππασίας, ἥτις εἶχε τινὰς κανόνας ἀναγκαίους πρὸς προφύλαξιν ἐν καιρῷ μάχης.

Τὸ σπήλαιον τοῦ Ὀδυσσέως καὶ ὑπὸ ἔποψιν φυσικὴν εἶναι τὸ ἄκρον ἀντίθετον τοῦ Κωρυκείου Ἄντρου. Τὸ σπήλαιον τοῦ Ὀδυσσέως εἶχε τὸ πρόσωπον πολὺ ἀνοικτὸν καὶ ἐκτεταμένον καὶ ὁλόκληρον τὴν ἡμέραν ἀπὸ πρωΐας μέχρι τῆς ἑσπέρας εἰσήρχετο ἐντὸς αὐτοῦ ἄφθονον φῶς καὶ ἥλιος καθὼς καὶ τὸ ἑσπέρας ἡ σελήνη· ὅλαι δὲ αὐτοῦ αἱ κατοικίαι ἦσαν φωτειναὶ, μόνον δὲ τὰ μέρη ἐκεῖνα τὰ ἀπομεμακρυσμένα εἰς τὰ ὁποῖα ὑπῆρχον αἱ ἀποθῆκαι δὲν ἦσαν μὲν φωτεινὰ, ἀλλ' ἦσαν εἰς ἄκρον εὐάερα καὶ κατάλληλα πρὸς διατήρησιν τῶν ἐν αὐτῷ ἐναποτεθειμένων πραγμάτων. Καθ' ὅλον δὲ τὸ διάστημα κατὰ τὸ ὁποῖον τὸ σπήλαιον κατῳκήθη ἀπὸ τὴν οἰκογένειαν τοῦ Ὀδυσσέως καὶ τοὺς ἄλλους ξένους τοὺς διαμένοντας ἐν αὐτῷ ἅπαντες ἐστάθησαν ὑγιέστατοι οὐδεὶς δὲ αὐτῶν ἔτυχέ ποτε νὰ ἀσθενήσῃ.

Εἰς τὸ Κωρύκειον Ἄντρον δὶς εἶχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ εἰσέλθω· τὴν πρώτην φορὰν μόνος κατὰ τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα καὶ τὴν δευτέραν μετὰ τοῦ βασιλέως Ὄθωνος ἀλλὰ τὸ εὗρον πολὺ ἄχαρι καὶ ἠπόρουν πῶς οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐξύμνησαν αὐτό. Τοῦτο κεῖται ἄνωθεν τῶν Δελφῶν ἀπέχον ἀπ'

αὐτῶν μίαν ὥραν ἢ καὶ περισσότερον, κεῖται δὲ ἐπὶ μικροῦ λοφίσκου· ἀπὸ τὸ πεδινὸν μέρος τοῦ λοφίσκου αὐτοῦ ἀναβαίνει τις ὀλίγα βήματα καὶ εἰσέρχεται εἰς τὴν περιωρισμένην ὀπὴν τοῦ σπηλαίου, εἰσερχόμενος δὲ πρέπει νὰ ἔχῃ τις καὶ φῶτα μαζύ του, διότι εἶναι πολὺ σκοτεινόν· ἔχει μόνον μῆκος ἀρκετόν, τὸ δὲ πλάτος δὲν ἔχει ἀνάλογον· εἴς τινα μέρη ἔχει ἀνωμαλίας τοῦ ἐδάφους ἀνηφόρους καὶ κατηφόρους οἱ ὁποῖοι κουράζουσι πολύ· τὸ δὲ ἔδαφός του εἶναι πετρῶδες καὶ ἕνεκα τῆς ὑπερβολικῆς του ὑγρασίας γλυστρᾷ τις εὐκόλως περιπατῶν. Ὅσοι ἐμβαίνουν ἐντὸς αὐτοῦ κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν συνήθειαν χαράσσουν καὶ τὰ ὀνόματά των. Κατὰ τὸ 1834 πρὶν ἔτι ὁ Ὄθων ἀνέλθῃ εἰς τὸν θρόνον καὶ ἀναλάβῃ τὰς ἡνίας τοῦ κράτους, ἔκαμε μίαν περιοδείαν κατὰ τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, ἡ δὲ ἀντιβασιλεία τοῦ εἶχε δώσει πρὸς συνοδείαν τὸν Κίτσον Τσαβέλλαν, τὸν Μακρυγιάννην, τὸν Μαμούρην καὶ δὲν ἐνθυμοῦμαι καλὰ ἐὰν ἦτο καὶ ὁ Γαρδικιώτης· κατὰ καθῆκον δὲ ἀπετέλει μέρος τῆς συνοδείας καὶ ὁ νομοεπιθεωρητὴς τῆς Ἀττικοβοιωτίας Βάσος Μαυροβουνιώτης. Ἅπαντες δὲ οὗτοι ἔφθασαν εἰς Λεβαδείαν καὶ ὁ βασιλεὺς Ὄθων εὐηρεστήθη νὰ καταλύσῃ εἰς τὴν οἰκίαν μου, οἱ δὲ λοιποὶ κατέλυσαν εἰς ἄλλας οἰκίας. Ἐκ Λεβαδείας δὲ μετέβησαν εἰς τὴν κωμόπολιν Ἀραχώβης καὶ ὁ Ὄθων ἀπεφάσισε νὰ ἀναβῇ καὶ εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Παρνασσοῦ· ἂν καὶ ἠμπορεῖ τις νὰ ἀναβῇ μέχρι τῆς ἄκρας τῆς κορυφῆς ἔφιππος, ἀλλ' ὁ Ὄθων ἠθέλησε νὰ ἀναβῇ πεζός, καὶ δὲν ἠθέλησε νὰ λάβῃ τὸν τακτικὸν δρόμον ἀλλὰ ἐπροτίμησε παράστρατα. Ὅθεν ἀπεφάσισε, καὶ ἐνωρὶς πρωΐαν τινὰ ἔκαμεν αὐτὸν τὸν δρόμον πεζός. Παρηκολούθησαν δ' αὐτὸν πεζοὶ ἐπίσης ὁ τότε γραμματεύς του Γκέσμαν, ὁ Βασίλειος Μπούγγας καὶ Ἰωάννης Ἀλεξανδρόγιαννος πρόκριτοι τῆς κωμοπόλεως Ἀραχώβης καὶ ἐγώ· ἀλλὰ ὡς ἐκ τῆς ἀθλίας καὶ κακῆς καταστάσεως τῆς ὁδοῦ καὶ καὶ τοῦ μεγάλου ἀνηφόρου, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ δρόμου ὁ Ὄθων ἠναγκάσθη νὰ παραλάβῃ ἀπὸ ἕνα ποιμένα πρὸς μικρὰν ἀνακούφισίν του μίαν μαγκούραν ξυλίνην. Ἐκινήσαμεν πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου καὶ κατέβημεν μὲ τὴν δύσιν δαπανήσαντες μίαν ἡμέραν εἰς τὴν ἄνοδον καὶ κατάβασιν τοῦ Παρνασσοῦ· τὸ ἑσπέρας δὲ ἐπεστρέψαμεν εἰς τὴν κωμόπολιν Ἀράχωβαν, καὶ τὴν ἐπομένην πρὶν τῆς πρωΐας, ἀπὸ τὴν Ἀράχωβαν μετέβημεν εἰς τὸ Κωρύκειον Ἄντρον. Εἰσήλθομεν ὁμοῦ μὲ τὸν βασιλέα Ὄθωνα δώδεκα περίπου ἄτομα ἐντὸς τοῦ σπηλαίου τούτου μὲ ἀρκετὰ φῶτα καὶ περιήλθομεν αὐτὸ ἀπὸ τὸ ἓν ἄκρον εἰς τὸ ἄλλο, μετὰ τοῦτο δὲ μετέβημεν εἰς Καστρὶ (Δελφούς), ὅπου εὕρομεν πρὸς προϋπάντησιν τοῦ βασιλέως τὰς ἀρχὰς ὅλας τοῦ νομοῦ Φθιωτιδοφωκίδος, ἐν οἷς καὶ τὸν Ἀλέξιον Βλαχόπουλον ὡς νομοεπιθεωρητὴν τοῦ νομοῦ ἐκείνου· ὁ δὲ βασιλεὺς προσκαλέσας τὸν νομοεπιθεωρητὴν τῆς Ἀττικοβοιωτίας Βάσον Μαυροβουνιώτην ὡς καὶ ὅσους ἄλλους τὸν εἶχον ἀκολουθήσει ἀπὸ τὴν

ἐπαρχίαν Λεβαδείας, τοὺς εὐχαρίστησεν καὶ τοὺς εἶπε νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὰ ἴδια, ὅπερ καὶ ἐγένετο.

Ταῦτα ἐν παρεκβάσει, διὰ νὰ ἐπανέλθω δὲ εἰς τὸ σπήλαιον τοῦ Ὀδυσσέως λέγω ὅτι, κατὰ τὴν ἐπανάστασιν δὲν ἐφανερώθη κατὰ τὰ μέρη τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ἄλλο μέρος ἀσφαλὲς πλέον κατάλληλον καὶ ἀπόρθητον ὡς ἐκεῖνο τοῦ Ὀδυσσέως, ἐκτὸς ἑνὸς ἄλλου σπηλαίου κειμένου μακρὰν τῆς Ἀραχώβης, τὸ ὁποῖον οἱ κάτοικοι τῆς κωμοπόλεως αὐτῆς ἠδυνήθησαν ἐξ ἀνάγκης νὰ ἀνακαλύψωσι καὶ τὸ ὁποῖον ἦτο μὲν παρομοίως ἀπόρθητον, ἀλλ' ἐντὸς αὐτοῦ δὲν ἠδύναντο νὰ ζήσωσι καὶ οἰκονομηθῶσι ἄνθρωποι πολλοί. Ἐχρησίμευσε δὲ εἰς τοὺς κατοίκους ὡς ἀποθήκη τῶν πραγμάτων καὶ τῶν ἀποσκευῶν των καὶ κατέλειπον φρουρὰν μόνον ἕνα ὁπλοφόρον ἐντὸς αὐτοῦ πρὸς φύλαξιν καὶ οὗτος μόνος ἦτον ἱκανὸς νὰ ἀντιστῇ κατὰ πολλῶν πολεμίων ἐφορμώντων.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ὀδυσσέως ὁ Ἄγγλος Φέντον, ὅστις εὑρίσκετο ἐντὸς τοῦ σπηλαίου καὶ ἀγνοῶ διὰ ποῖον λόγον εἶχε μεταβῇ εἰς τὸ Ναύπλιον, ἐπέστρεψε ἐκεῖθεν δρομαίως πάλιν εἰς τὸ σπήλαιον. Μίαν τῶν ἡμερῶν λαβὼν τὸ ὅπλον του εἰς χεῖρας διὰ νὰ κτυπήσῃ ἄγριον πτηνὸν τὸ ὁποῖον εἶδε διαβαῖνον ἔκαμε λάθος καὶ ἀντ' ἐκείνου ἐκτυπήθη ὁ Τρελόνης, καθήμενος ἐκεῖ πλησίον, εἰς τὸ ἔμπροσθεν μέρος τῆς ὠμοπλάτης. Εὑρεθεὶς δ' ἐκεῖ ὁ Οὔγγρος Καμαρὼν καὶ ἰδὼν τὸ περιστατικὸν αὐτὸ ἀμέσως ἐφόνευσε τὸν Ἄγγλον Φέντον. Τοῦτο δὲ διότι διεδόθη τότε ὅτι ὁ Φέντον εὑρισκόμενος εἰς Ναύπλιον εἶχε διαφθαρῇ ἀπὸ ἐχθροὺς τοῦ Ὀδυσσέως νὰ ἐκτελέσῃ ἐπίτηδες τὴν ἄτιμον ταύτην πρᾶξιν, ἀλλ' ὅπως καὶ ἂν ἔγεινε τὸ πρᾶγμα, οὐδεὶς κατέγεινε ν' ἀνακαλύψῃ ἐὰν ἀληθῶς οὕτως εἶχεν· ὁ δὲ Τρελόνης ἰάθη ταχέως διότι ἡ πληγή του δὲν ἦτο ἐπικίνδυνος.

Ἀγνοῶ δὲ πῶς κατόπιν κατώρθωσε νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Ἀταλάντην πλοῖον πολεμικὸν ἀγγλικὸν ἀπὸ τὸ πλήρωμα τοῦ ὁποίου ἐξαπεστάλη ἱκανὸν ἀπόσπασμα εἰς τὸ σπήλαιον καὶ παρέλαβε τὸν Τρελόνην καὶ τὴν οἰκογένειαν τοῦ Ὀδυσσέως μεθ' ὅλων τῶν πραγμάτων καὶ μετέφερεν εἰς τὸ πλοῖον· ἐκεῖθεν δ' ἀνεχώρησε τὸ πλοῖον καὶ ἔπλευσεν εἰς τὴν νῆσον Ζάκυνθον, ὅπου ἔμεινεν ἡ οἰκογένεια τοῦ Ὀδυσσέως. Τὸ δὲ σπήλαιον ἔκτοτε ἔμεινε κενὸν καὶ δὲν ἐχρησίμευσεν εἰς τὸ παραμικρὸν μέχρι τέλους τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος.

Αὕτη εἶναι ἡ ἀληθὴς ἱστορία τοῦ σπηλαίου τοῦ Ὀδυσσέως.

Ἀντώνιος Γεωργαντᾶς (ὑποστράτηγος)

Ο ΜΑΡΙΝΟΣ ΦΑΛΙΕΡΟΣ

ΕΝ ΤΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΤΩ ΜΥΘΩ

Ὑπὸ Π. Γ. ΜΟΛΜΕΝΤΗ

Οὐδεμία κυβέρνησις διατελεῖ τοσοῦτον ἄγνωστος, ἀλλὰ καὶ οὐδεμία κατεκρίθη τοσοῦτον αὐστηρῶς, ὅσον ἡ δημοκρατία τῆς Ἐνετίας. Ποικίλοι λόγοι συνέτεινον εἰς τοῦτο, ὧν οἱ κυριώτεροί εἰσι τὸ μυστήριον δι' οὗ περιεκαλύπτοντο οἱ τοῦ κράτους κυβερνῆται, ὁ ἄδοξος τῆς πτώσεως αὐτῆς τρόπος, καὶ ἡ ἰδιάζουσα τῆς πόλεως φυσιογνωμία.

Τὸ μυστήριον δι' οὗ περιέβαλλεν ἑαυτὸ τὸ κυβερνῶν σῶμα, καί περ ὑπαγορευθὲν αὐτῷ κυρίως ὑπὸ τῆς φρονήσεως, προὐκάλεσεν ὡς ἐκ τῆς γενικῆς τάσεως τοῦ καλύπτειν ἰδίως τὰ κακῶς ἔχοντα, τὰς χειρίστας ἐξηγήσεις. Ἀπῃτεῖτο ἡ τῶν νεωτάτων χρόνων ἱστορικὴ κριτική, ἡ ἐρευνήσασα μετ' ἐπιμελοῦς μελέτης τὰ ἐπίσημα τῆς Ἐνετικῆς δημοκρατίας ἔγγραφα, ὅπως καταδείξῃ ὅτι ἡ Ἐνετία ἔσχε τὴν ἀρίστην ἐν Εὐρώπῃ κυβέρνησιν, καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ τέχνη τοῦ κυβερνᾶν ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς τρομοκρατίας. Ὁ λαὸς τῆς Ἐνετίας, ὃν μονομερὴς ἱστορία παρίστα ὡς περικυκλούμενον ὑπὸ κατασκόπων, εἱρκτῶν καὶ δημίων, διῆγε τὸν βίον ἐν χαρᾷ καὶ εὐθυμίᾳ. Διὰ ζοφερῶν χρωμάτων περιεγράφησαν τὰ Pozzi, τρομερὰ ὀνόματι μᾶλλον ἢ ἀληθείᾳ. Αἱ εἱρκταὶ τοῦ Castel dell' Uovo ἦσαν πολλῷ τρομερώτεραι, καὶ αἱ ὑπὸ τοῦ Galeazzo Visconti ἐπιβαλλόμεναι ποιναὶ πολλῷ φρικαλεώτεραι. Ἐν τοῖς Pozzi καθείργνυντο μόνον κακοῦργοι, οἵτινες ἔδει ν' ἀναμείνωσι τὴν ἐκπεπολιτισμένην ἡμῶν ἐποχήν, ὅπως διεγείρωσι τὴν συμπάθειαν φιλανθρώπων φιλοσόφων. Ἐν τοῖς Piombi καθείργνυντο πολιτικοὶ κατάδικοι, ἀλλ' αἱ πολυθρύλητοι αὗται εἱρκταί, αἱ ὑπὸ τοσοῦτον ζοφερὰ χρώματα περιγραφεῖσαι, ἔκειντο οὐχὶ ἀμέσως ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς ὀροφῆς, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ κάτωθεν πατώματος τοῦ παλατίου τῶν δογῶν. Μελοδράματα, ὁδηγοὶ καὶ δημώδη ᾄσματα διηγοῦνται περὶ τῶν στομάτων τῶν λεόντων καὶ περὶ κατασκόπων. Ἀλλ' εἰς τὰ στόματα τῶν λεόντων μόνον ἀνυπόγραφοι καταγγελίαι ἐρρίπτοντο, ἡ δὲ κυβέρνησις μετεχειρίζετο τοὺς κατασκόπους, ὅπως λάβῃ ἀξιοπίστους ἀποδείξεις τῶν ἐν αὐταῖς ἀποκαλυπτομένων. Ἡ Ἐνετία, ἀναμφιβόλως, κακῶς ἐγνώσθη καὶ ἐκρίθη ἔτι χεῖρον. Ἐμνήσθημεν ἐπίσης τοῦ ἀδόξου τέλους αὐτῆς. Βεβαίως ὁ θάνατος τῆς δημοκρατείας δὲν ἦν ἀντάξιος τοῦ ἐπὶ δεκατέσσαρας αἰῶνας λαμπροῦ καὶ ἀξιοθαυμάστου αὐτῆς βίου. Ἐν ὅσῳ ἡ Ἐνετία ἦν ἰσχυρὰ πάντες ἐπανελάμβανον ἐν χορῷ τὰς δουλικωτάτας τῶν κολακειῶν, ἅμα δ' ἔπεσε δολοφο-

νηθεῖσα, καὶ πάντες ἐπανέλαβον τὰς ὕβρεις τοῦ φονέως, κηρύττοντες αὐτὴν τυραννικὴν, ἀπάνθρωπον καὶ διεφθαρμένην. Οὕτω συμβαίνει πάντοτε. Ἡ ἀνθρωπίνη φύσις λακπατεῖ σήμερον, ὅ,τι μόλις χθὲς ἐξεθείαζεν.

Ἄλλος τέλος λόγος δι' ὃν κατεκρίθη ἡ Ἐνετία ἔγκειται ἐν αὐτῷ τῷ χαρακτῆρι τῆς χώρας. Ἡ πόλις αὕτη ἔχει ἀναντιῤῥήτως ἰδιάζουσαν φυσιογνωμίαν καθιστῶσαν αὐτὴν διάφορον πάσης ἄλλης πόλεως. Ἐν τῇ φυσιογνωμίᾳ ταύτῃ διακρίνονται δύο ἀπόψεις, ἡ μὲν ζωηρὰ καὶ εὔθυμος, ἡ δὲ ζοφερὰ καὶ μυστηριώδης. Ὁρῶντες τὸν ἥλιον δύοντα ἐπὶ τῶν λιμνῶν καὶ ῥίπτοντα τὸ ἐκλεῖπον φῶς αὐτοῦ ἐπὶ τῆς Piazzeta, τοῦ ἐξ ἀνατολικῶν μαρμάρων συγκειμένου ποιήματος τούτου, ἐννοοῦμεν τὰς χαροποιὰς εἰκόνας τοῦ Carpaccio, τοῦ Τιτσιάνου καὶ τοῦ Παύλου Βερονέζου. Ἀφ' ἑτέρου εὑρισκόμενοι σκοτεινήν τινα νύκτα ἐν στεναῖς διόδοις, ὑπὸ ὑψηλῶν οἴκων, ἀψίδων καὶ μυστηριωδῶν διαδρόμων περικεκλεισμέναις ἢ ἐν στεναῖς ἑλικοειδέσι διώρυξιν, ὅπου φανοὶ ῥίπτουσι τὸ ἀμυδρὸν αὐτῶν φῶς ἐπὶ τῶν τεταραγμένων ὑδάτων, τότε ἐννοοῦμεν τὰς ζοφερὰς φαντασίας τοῦ Βύρωνος, τοῦ Κοῦπερ καὶ τοῦ Οὐγώ. Ὁ ποιητὴς δὲν ἀνέγνωσε τὰς σηπομένας περγαμηνὰς, ἔπλασεν ἰδίαν ἱστορίαν, βασιζομένην ἐπὶ μιᾶς μόνης μαρτυρίας, τῆς μαρτυρίας τῆς ἰδίας αὐτοῦ φαντασίας. Οὕτως ἐννοεῖται πῶς οἱ ποιηταὶ ὠνειρεύθησαν δολοφόνους, δημίους, κατασκόπους ἐν πόλει, ἧς μέρη τινὰ φέρουσι τὴν χροιὰν μυστηριώδους τρόμου. Τὸ δὲ πολὺ πλῆθος τὸ εὐκόλως παρασυρόμενον ὑπὸ τῶν ποιητῶν, βλέπει τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐνετίας διὰ μέσου τῶν θαυμασίων ὀνείρων τοῦ Βύρωνος, ἢ τοῦ Bravo τοῦ Κοῦπερ ἢ τοῦ Ἀγγέλου τυράννου τῆς Παδούης τοῦ Βίκτωρος Οὐγώ.

Ἀρκεῖ μεταξὺ τῶν μυθευμάτων τῶν μεταβιβαζομένων ὡς εἰ ἦσαν θετικὰ γεγονότα ν' ἀναφέρωμεν τὸ τοῦ Μαρίνου Φαλιέρου. Ἡ ζωγραφικὴ συνετέλεσεν ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ὅπως διαιωνίσῃ τὰ γενόμενα σφάλματα καθόσον ὁ Fleury καὶ ὁ Delacroix παριστῶσι τὸν στασιώτην ἡγεμόνα ἀποκεφαλιζόμενον ἐπὶ τῆς κλίμακος τῶν Γιγάντων, ἐν ᾧ αὕτη ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου Rizzo κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος, ἤτοι ἑκατὸν ὅλα ἔτη μετὰ τὸν φόνον τοῦ Φαλιέρου.

Ὁ ἀτυχὴς θάνατος τοῦ γέροντος Δόγου ἐνέπνευσε τῷ Βύρωνι ἓν τῶν λαμπροτάτων αὐτοῦ δραμάτων. Ἐξετάσωμεν κατὰ πόσον ἔμεινε πιστὸς τῇ ἱστορίᾳ.

Ὁ Βύρων προέταξε τῆς τραγῳδίας αὐτοῦ ἐκτενῆ πρόλογον, ἐν ᾧ λέγει ὅτι ἠκολούθησε τὰ ἴχνη τοῦ Μαρίνου Σανούδου ἐν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γραφεῖσι *βίοις τῶν Δογῶν*, τοῦ Βίκτωρος Sandi, τοῦ Ἀνδρέα Ναβαγέρου, καὶ τῆς *διηγήσεως τῆς πολιορκίας* τῆς Ζάρας, ἐκδοθείσης τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ἀββᾶ Μορέλλη ἐν τοῖς ἑαυτοῦ Monumenti Veneziani in varia letteratura. Ὁ Daru, ὁ Sismondi καὶ ὁ Laugier ἐπαναλαμβάνουσι σχεδὸν ἀκριβῶς ὅσα ἔγραψαν οἱ χρονογράφοι. Ὁ Sismondi ἀποδίδει τὴν συνωμοσίαν τοῦ

Φαλιέρου εἰς τὴν ζηλοτυπίαν, ὁ δὲ Laugier βεβαιοῖ ὅτι ὀργὴ δι' ἐλαφρὰν ὕβριν τόσον ἐπίκρανε τὴν καρδίαν αὐτοῦ, ὥστε ἤρκεσεν ὅπως καταστρέψῃ πάνθ' ὅσα εἶχε προηγουμένως ἀγαθὰ προτερήματα καὶ ὁδηγήσῃ αὐτὸν εἰς κακὸν τέλος. Πάντες ἐν τούτοις παραδέχονται, ὅτι οὐχὶ μόνον ἡ ζηλοτυπία ἢ ἁπλῶς ἡ ἐπιθυμία τοῦ νὰ ἐκδικηθῇ ὕβριν, ὑπεκίνησε τὸν Δόγην εἰς συνωμοσίαν κατὰ τῆς δημοκρατίας, ἀλλὰ συγχρόνως ὅτι καὶ ἡ ἔμφυτος αὐτῷ ἰσχυρὰ φιλοδοξία ἐνέπνευσεν αὐτῷ τὸν ζωηρὸν πόθον τοῦ νὰ γείνῃ ἀνεξάρτητος ἡγεμών.

Ὁ μέλας πέπλος ὁ ἐζωγραφισμένος ἐπὶ τῆς θέσεως ἣν ἔπρεπε νὰ κατέχῃ ἡ εἰκὼν τοῦ Φαλιέρου μεταξὺ τῶν λοιπῶν Δογῶν, ἡ ἔνθερμος κρᾶσις καὶ ἡ δυστυχὴς αὐτοῦ ἱστορία, μετὰ καὶ τῆς κλίμακος τῶν Γιγάντων, ἔνθα ἐνόμιζεν ὁ Βύρων ὅτι καθείρχθη καὶ ἀπεκεφαλίσθη ὁ Δόγης, ταῦτα πάντα ἐπέδρασαν οὕτω βαθέως ἐπὶ τὴν φαντασίαν τοῦ ποιητοῦ, ὥστε ἔπεισαν αὐτὸν νὰ συγγράψῃ τὴν τραγῳδίαν. Ἐν τούτοις αἰσθανόμενος ὅτι τὸ θέμα τῆς ζηλοτυπίας μόνον εἶχεν ἤδη ἐξαντληθῆ, προσέθεσεν εἰς αὐτὸ τὸν ἀνυπόμονον πόθον τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας καὶ παρίστησι τὸν Φαλιέρον ὡς ἄλλον Βροῦτον φέροντα δογικὸν πῖλον.

Ὑπὸ ἄλλας ἐπόψεις ἡ ἄστατος ὁρμητικὴ κρᾶσις τοῦ Δόγου ἀπεδόθη πολλαχοῦ καλῶς. Μαθὼν παρὰ τοῦ ἀνεψιοῦ του ὅτι τὸ συμβούλιον τῶν τεσσαράκοντα κατεδίκασεν εἰς ἑνὸς μόνον μηνὸς εἱρκτὴν τὸν Μιχαὴλ Στένον, τὸν οὕτω δεινῶς αὐτὸν προσβαλόντα, ἀνακράζει ὁ Δόγης τὴν ἑξῆς λοιδορίαν:

«Ὦ! εἴθε οἱ Γενουήνσιοι νὰ ἦσαν ἐν τῷ λιμένι. Ὦ εἴθε οἱ Οὖνοι οὓς »ἀνέτρεψα ἐν Ζάρᾳ νὰ ἦσαν παρατεταγμένοι περὶ τὸ ἀνάκτορον τοῦτο».

Καὶ ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἄρχεται μετὰ τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ Bertuccio τρέφων τὴν ἰδέαν τῆς κατὰ τῆς Ἐνετίας συνωμοσίας. Καὶ δὲν ἐχρειάσθη νὰ περιμείνῃ πολὺ ὅπως εὕρῃ τὴν ἀπαιτουμένην εὐκαιρίαν, καθόσον μόλις ἀπῆλθεν ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ, ἀφικνεῖται εἰς τὸν λιμένα Ἰσραέλλος ὁ κυβερνήτης κατέργου, ὅστις εἶχεν ἐπίσης ὑποστῇ δεινὴν ὕβριν ὑπό τινος πατρικίου. Ὑφίστατο ἤδη συνωμοσία καὶ ὁ Ἰσραέλλος ὑπόσχεται νὰ ὁδηγήσῃ τὸν Δόγην εἰς τὸ μέσον τῶν συνωμοτῶν. Ὁ Μαρῖνος ἀποφασίζει ἐν συνεντεύξει μετὰ τοῦ νέου δημότου φίλου του·

«Κατὰ τὸ μεσονύκτιον λοιπόν, πλησίον τῆς ἐκκλησίας ἐν ᾗ ἀναπαύον»ται οἱ προπάτορές μου. Αὐτή, ἥτις φέρει τὸ διπλοῦν ὄνομα τῶν Ἀπο»στόλων Ἰωάννου καὶ Παύλου. Γόνδολα μονόκωπος θέλει ἀναμένει ἐν τῇ »στενῇ διώρυγι ἥτις παράκειται· ἔσο ἐκεῖ».

Ἕπεται εἶτα θαυμασία σκηνὴ ἀγάπης μεταξὺ τῆς Ἀγγελικῆς, τῆς συζύγου τοῦ Φαλιέρου, καὶ τοῦ γέροντος Δόγου. Ἡ τοῦ Στένου ὕβρις ἀπετείνετο πρὸς τὴν τιμὴν τῆς εὐγενοῦς συζύγου τοῦ Φαλιέρου· ἀλλ' ὁ σύζυγος ὀρθῶς ἔκρινεν ὅτι ἡ καταγγελία ἦν αἰσχρὰ συκοφαντία. Ἡ τιμὴ

αὐτοῦ οὐδόλως ἔπαθεν ἐκ τῆς ὕβρεως τοῦ Στένου, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ τῆς ἐλαφρότητος τῆς ὑπὸ τοῦ κυβερνητικοῦ σώματος ὑποβληθείσης αὐτῷ ποινῆς.

Ὁ Δόγης λέγει τὰ ἑξῆς·

«Τέκνον μου, προσβληθεῖσά μου γυνή, τέκνον τοῦ Λορεδάνου, τοῦ γεν-νχίου, τοῦ ἱπποτικοῦ, πόσον ὀλίγον ἐσκέπτετο ὁ πατήρ σου ὑπανδρεύων »σε τῷ φίλῳ του, ὅτι σὲ συνέδεε τῷ αἴσχει! Φεῦ! Αἶσχος ἄνευ ἁμαρ-»τίας, διότι εἶσαι ἄνευ πταίσματος. Ἂν εἶχες ἄλλον σύζυγον, πάντα σύ-»ζυγον ἐν Ἑνετίᾳ πλὴν τοῦ Δόγου, ἡ κοιλὶς αὕτη, ἡ πληγὴ αὕτη, ἡ βλα-»σφημία αὕτη ποτὲ δὲν ἤθελεν ἐπέλθει ἐπὶ σέ. Τόσον νέα, τόσον ὡραία, »τόσον καλή, τόσον ἁγνὴ νὰ ὑπομείνῃς τοῦτο καὶ ὅμως νὰ μένῃς ἀνεκ-»δίκητος».

Θέλομεν ἰδεῖ ἐφεξῆς ἂν ἀληθῶς τὸ αἷμα τῶν Λορεδάνων ἔῤῥευσεν εἰς τὰς φλέβας τῆς συζύγου τοῦ Δόγου. Ἀκολουθήσωμεν πρὸς τὸ παρὸν τὸν ποιητήν. Τὰ ἱστορικὰ λάθη δὲν δύνανται νὰ καταστρέψωσι τὰς καλλονὰς τοῦ χαριεστάτου τούτου ποιήματος. Ἡ πρώτη σκηνὴ τῆς τρίτης πράξεως παριστᾷ τὸν χῶρον μεταξὺ τῆς διώρυγος καὶ τῆς ἐκκλησίας τῶν ἁγίων Ἰωάννου καὶ Παύλου. Γόνδολα ἀναμένει ἐν τῇ διώρυγι εἴς τινα ἀπόστασιν. Ὁ Δόγης ἔρχεται μόνος μετεμφιεσμένος καὶ ἀπαγγέλλει μονόλογον μεγάλης δυνάμεως, λέγων πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὰ ἑξῆς·

«Ναί, ὑπερήφανος πόλις, πρέπει νὰ καθαρισθῇς ἀπὸ τοῦ μαύρου αἵμα-»τος ὅπερ σὲ καθιστᾷ λοιμοκαθαρτήριον τῆς τυραννίας».

Ἐπιτρέπεται νὰ διστάσωμεν ἐὰν ἀληθῶς τοιαῦτα ἦσαν τὰ αἰσθήματα τὰ συνταράσσοντα τὸν νοῦν τοῦ Δόγου.

Ὁ Φαλιέρος εἰσέρχεται εἰς τὸν τόπον τῆς συναθροίσεως τῶν συνωμοτῶν, ἀκολουθούμενος ὑπὸ τοῦ Ἰσραέλλου. Ἡ παρουσία αὐτοῦ κατ' ἀρχὰς φέρει τρόμον, ἀλλὰ θερμῶς καθησυχάζει αὐτούς, κηρύττων ὅτι καὶ αὐτὸς τρέφει τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἀνατροπῆς τοῦ θηριώδους κράτους τῆς γελοίας ταύτης κυβερνήσεως.

«Συνήλθετε ὅπως ἀνατρέψητε τὸ θηριῶδες τοῦτο κράτος, τὴν γελοίαν »αὐτὴν κυβέρνησιν, τὸ φάσμα τοῦτο ὅπερ πρέπει νὰ ἐξορκισθῇ δι' αἵμα-»τος, καὶ τότε θ' ἀνανεώσωμεν τὴν ἐποχὴν τῆς ἀληθείας καὶ τῆς δικαιο-»σύνης, συμπυκνοῦντες εἰς ὡραίαν ἐλευθέραν κοινωνίαν, οὐχὶ παρακεκινδυ-»νευμένην ἰσότητα, ἀλλὰ δικαιώματα ἴσα, ἐν ἰσοῤῥοπίᾳ, ὡς πρὸς τὸν ναὸν »οἱ στύλοι οἵτινες δίδουσι καὶ λαμβάνουσιν ἰσχὺν ἀμοιβαίαν καὶ στερε-»οῦσι τὸ ὅλον ἐν χάριτι καὶ κάλλει, οὕτως ὥστε οὐδὲν μέρος νὰ δύναται »νὰ μετακινηθῇ ἄνευ βλάβης τῆς ὅλης συμμετρίας».

Ἀνὴρ δημοκρατικὸς τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων δὲν ἤθελεν ὁμιλήσει ἄλλως. Πλὴν εἷς τῶν συνωμοτῶν προδίδει τὴν συνωμοσίαν τῷ Πατρικίῳ Lioni καὶ οὕτως ἀφαιρεῖ ἀπὸ τοῦ Φαλιέρου τὴν εὐκαιρίαν τοῦ νὰ καταθέσῃ τὸ στέμμα αὐτοῦ καὶ ν' ἀποδώσῃ εἰς τὸ κράτος τὴν ἐλευθερίαν. Οἱ συνωμό-

ται, όμοῦ μετὰ τοῦ Δόγου, φυλακίζονται καὶ καταδικάζονται ἐν σπουδῇ καὶ αὐστηρῶς. Ἡ τελευταία σκηνὴ παριστᾷ τὴν αὐλὴν τοῦ δογικοῦ ἀνακτόρου. Αἱ ἐξωτερικαὶ κιγκλίδες εἰσὶ κεκλεισμέναι ἀπέναντι τοῦ λαοῦ. Ὁ Δόγης εἰσέρχεται φέρων τὴν τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ στολὴν ἐν πομπῇ μετὰ τοῦ συμβουλίου τῶν δέκα καὶ ἄλλων πατρικίων, ἀκολουθούμενος ὑπὸ τῶν φρουρῶν, καὶ ἵσταται ἄνω τῆς κλίμακος τῶν Γιγάντων (ἥτις ὅμως, ὡς ἤδη ἐῤῥέθη, κατεσκευάσθη μετὰ ἕνα αἰῶνα). Ὁ δήμιος ἵσταται ἐκεῖ κρατῶν τὸ ξίφος αὐτοῦ. Ἅμα τῇ ἀφίξει τοῦ Δόγου ἄρχων ἐκ τῶν δέκα ἀφαιρεῖ τὸν δογικὸν πῖλον ἀπὸ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ.

Ἐνταῦθα ὁ Φαλιέρος πρὶν ἢ θέσῃ τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τοῦ πάλου τοῦ δημίου ἐκφωνεῖ τὴν καταπληκτικήν, καί τοι οὐχὶ λίαν ἀληθῆ ταύτην ἀποστροφὴν πρὸς τὴν Ἐνετίαν·

«Ἀποτείνομαι πρὸς τὸν χρόνον καὶ τὴν αἰωνιότητα, ἧς γίνομαι μέρος, »καὶ οὐχὶ πρὸς τὸν ἄνθρωπον. Ὦ μόρια, εἰς ἃ σπεύδω νὰ διαλυθῶ, ἔστω »ἡ φωνή μου ὡς πνεῦμα ἐφ' ὑμᾶς. Ὦ κυανᾶ κύματα, ἅτινα ἐφέρατε τὴν »σημαίαν μου! Ὦ ἄνεμοι, οἱ πνεύσαντες ὑπὲρ αὐτὴν ὡς εἰ τὴν ἠγαπᾶτε, »καὶ πληροῦντες τὰ πλήθοντα ἱστία μου ὅτε ὠθοῦντο πρὸς πολλοὺς θριάμ»βους. Σὺ γενέτειρά μου γῆ δι' ἣν ἔχυσα τὸ αἷμά μου, καὶ σὺ γῆ ξένη »ἡ πιοῦσα τὸ ἐθελοντὶ ἐκ πολλῶν πηγῶν ῥέον αἷμα τοῦτο. Σεῖς λίθοι, ἐν »οἷς τὸ πεπηγμένον αἷμά μου δὲν ἀποῤῥοφᾶται, ἀλλ' ἀνέρχεται εἰς τὸν »οὐρανόν. Σεῖς, οὐρανοί, οἱ δεχόμενοι αὐτό. Σὺ ἥλιε, ὁ λάμπων ἐπὶ πάντα »ταῦτα καὶ Σὺ ὁ ἀνάπτων καὶ σβεννύων ἡλίους. Μαρτυρήσατε! Ἄθῷος »δὲν εἶμαι, ἀλλ' εἰσὶν οὗτοι ἄπταιστοι; Θνήσκω ἀλλ' οὐχὶ ἀνεκδίκητος. »Μεμακρυσμέναι ἐποχαὶ ἀνέρχονται ἐκ τῆς ἀβύσσου τῶν μελλόντων χρό»νων καὶ δεικνύουσι τοῖς ὀφθαλμοῖς τούτοις πρὶν κλείσωσι τὴν καταδί»κην τῆς ὑπερηφάνου ταύτης πόλεως. Ἐπιῤῥίπτω τὴν ἀράν μου ἐπ' αὐτὴν »καὶ τὰ αὐτῆς διὰ παντός. Ναί, αἱ ὧραι σιωπηλῶς γεννῶσι τὴν ἡμέραν »καθ' ἣν αὕτη ἥτις ἐγένετο προμαχὼν κατὰ τοῦ Ἀττίλα, θέλει ἐνδώσει, »καὶ ἐνδώσει ἀναιμωτὶ καὶ ταπεινῶς εἰς νόθον Ἀττίλαν μὴ χύνουσα τό»σον αἷμα πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτῆς, ὅσον αἱ γηραιαὶ αὗται φλέβες, πολ»λάκις ἀφαιμαχθεῖσαι πρὸς σκέπην αὐτῆς, θέλουσι χύσει ἐν θυσίᾳ. Ἀγο»ρασθήσεται καὶ πωληθήσεται καὶ γενήσεται ἐξάρτημα τῶν περιφρονούν»των αὐτήν. Θέλει ὑποκύψει γενομένη ἐπαρχία αὐτοκρατορίας, ἀσήμαν»τος πόλις ἀντὶ πρωτευούσης, περιέχουσα δούλους ἀντὶ γερουσιαστῶν, »ἐπαίτας ἀντὶ εὐγενῶν, ἐμπόρους ἀντὶ λαοῦ. Τότε, ὅτε Ἑβραῖοι θὰ πε»ριέρχωνται ἐν τοῖς ἀνακτόροις σου, Οὖννοι ἐν ταῖς πλατείαις σου καὶ ὁ »Γραικὸς ἐν ταῖς ἀγοραῖς σου, μειδιῶν ἐπ' αὐτῶν ὡς ἐπὶ ἰδίων, ὅτε οἱ πα»τρίκιοί σου θὰ ἐπαιτῶσι τὸν πικρὸν ἄρτον ἐν ταῖς στεναῖς ὁδοῖς σου, καὶ »ἐν τῇ αἰσχρᾷ ἀνάγκῃ θὰ ἐπικαλῶνται τὴν εὐγένειάν των ὡς ἀφορμὴν »ἐλέους!»

[1] Καὶ οὕτω καθεξῆς κατὰ τὸ αὐτὸ ὕφος. Πάντες οἱ σφοδροὶ οὗτοι ἀναθεματισμοὶ κατὰ τῆς Ἐνετίας ἠδύναντο νὰ ὦσιν ἐν μέρει ἀληθεῖς καὶ δίκαιοι καθ' ἣν ἐποχὴν ἔγραφεν ὁ Βύρων, ἀλλ' ἦσαν αὐτόχρημα ἀναχρονισμὸς ἐν τῷ στόματι τοῦ Μαρίνου Φαλιέρου. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀντάρτου Δόγου ἡ Ἐνετία ἔσχε μακρὰς ἡμέρας λαμπρότητος καὶ μεγαλείου καὶ ὁ ἀστὴρ αὐτῆς ἐθαμβώθη μόνον κατὰ τὴν τελευταίαν ἑκατονταετηρίδα τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς, καὶ ἠφανίσθη μόνον ὅτε ὁ Ναπολέων ἔθηκε τέλος εἰς αὐτὴν καὶ τὴν ἐπώλησε, ἐν Καμποφορμίῳ.

Εἴδομεν τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν ἐποχὴν αὐτοῦ ὡς τίθενται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν ὑπὸ τοῦ μεγάλου τῆς Ἀγγλίας ποιητοῦ. Ἴδωμεν νῦν τί ἦσαν ἐν τῇ αὐστηρᾷ ἱστορικῇ ἀληθείᾳ.

Ὁ Βύρων ἀκολουθεῖ κατὰ μέγας μέρος τοὺς τοῦ Σανούδου βίους τῶν Δογῶν, ἔνθα ἡ συνωμοσία καὶ ὁ θάνατος τοῦ Φαλιέρου ἐκτίθενται ὡς ἑξῆς.

Περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΔ' αἰῶνος ἀνὴρ ὀγδοηκοντούτης, ἀλλ' ἰσχυρὸς τὸν νοῦν, ἐξελέγη Δόγης, ὁ Μαρῖνος Φαλιέρος, πολιτικὸς καὶ στρατιώτης, ὅστις διοικητὴς ὢν τοῦ Τρεβίζου δὲν ἐφοβήθη νὰ κολαφίσῃ τὰ ὦτα τοῦ ἐπισκόπου, διότι ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ προσμείνῃ κατά τινα θρησκευτικὴν τελετήν. Ὁ Φαλιέρος, ὅτε ἔλαβε τὴν εἴδησιν τῆς ἐκλογῆς του, ἦν ἐν Ῥώμῃ. Ἀπῆλθε τῆς Ῥώμης καὶ ἀφίκετο εἰς Ἐνετίαν ἐν ἡμέρᾳ πυκνῆς ὁμίχλης, ἥτις ἐμπόδισε τοὺς λεμβούχους νὰ διακρίνωσι τὴν ἀποβάθραν, καὶ ἡ λέμβος προσωρμίσθη μεταξὺ τῶν δύο στύλων τῆς Piazzetta ἔνθα ἐξετελοῦντο αἱ θανατικαὶ ποιναί. Ὁ Δόγης ἠναγκάσθη ν' ἀποβῇ εἰς τὴν δυσοίωνον ταύτην θέσιν, ὅπερ ἦν, ὡς λέγει ὁ χρονογράφος, λίαν κακὸς οἰωνός. Κατά τινα ἑορτὴν ἐν τῷ δογικῷ ἀνακτόρῳ, ὁ Μιχαὴλ Στένος, ἐρωτευθεὶς ἀκολούθου τινὸς τῆς Δογίσσης προσηνέχθη λίαν ἀπρεπῶς πρὸς αὐτὴν, δι' ὃ ὁ Δόγης διέταξε ν' ἀποπεμφθῇ τῆς αἰθούσης. Τὴν αὐτὴν νύκτα ὁ Στένος ἐκδικούμενος, ἀφῆκεν ἐπὶ τοῦ δογικοῦ θρόνου τὰς ἑξῆς λέξεις. **Marino Faliero, Doge della bella moglie, altri la gode ed egli la mantiene.** Ὁ Στένος διὰ τὴν ὕβριν ταύτην κατεδικάσθη εἰς μαστίγωσιν δι' οὐρᾶς ἀλώπεκος, εἰς κάθειρξιν ἑνὸς μηνὸς καὶ ἀπότισιν τῷ δημοσίῳ ἑκατὸν λιρῶν. Ἡ ποινὴ δὲν ἐφάνη τῷ Φαλιέρῳ ἀνάλογος τῷ πταίσματι, ὅθεν ἤρχισε νὰ διανοῆται συνωμοσίαν μετὰ τοῦ ναυάρχου τοῦ ναυστάθμου, ὅστις εἶχεν ὑποστῇ ἐπίσης δεινὴν ὕβριν παρά τινος πατρικίου ἐκ τῆς οἰκογενείας Βαρβάρου.

Τῷ Φαλιέρῳ ταχέως προσῆλθον ἕτεροι πολλοί, ἐν οἷς καὶ ὁ περίφημος Φίλιππος Καλενδάριος, ὅστις κατὰ παράδοσιν λέγεται ὢν ὁ ἀρχιτέκτων τοῦ δογικοῦ ἀνακτόρου. Οἱ συνωμόται ἀπεφάσισαν νὰ ὑψώσωσι τὴν σημαίαν τῆς ἀνταρσίας τὴν Τετάρτην, 15 Ἀπριλίου 1355. Ἀλλὰ Βελτράμος τις ἐκ Βεργάμου κατήγγειλε τὴν συνωμοσίαν τῷ πατρικίῳ Νικολάῳ Lioni φίλῳ του. Οἱ συνωμόται ἐφυλακίσθησαν καὶ ἀπεκεφαλίσθησαν. Τῇ

17 Ἀπριλίου ἀπεκόπη ἡ κεφαλὴ τοῦ Δόγου ἐπὶ τῆς λιθίνης κλίμακος ἐφ' ἧς οἱ Δόγαι ὤμνυον εἰσερχόμενοι κατὰ πρῶτον εἰς τὸ ἀνάκτορον.

Ταῦτα κατὰ τὸν Σανοῦδον. Ἀλλ' ἡ ἱστορικὴ κριτικὴ δὲν δίδει πλειοτέραν πίστιν τῷ χρονογράφῳ ἢ τῷ ποιητῇ. Καὶ τῷ ὄντι τὰ πρακτικὰ τῶν Τεσσαράκοντα ἀντιλέγουσι πολλαχῶς εἰς τὴν κοινὴν ταύτην παράδοσιν, καὶ αὐτὸς δ' ὁ Μαρῖνος Σανοῦδος, ὅστις νέος ἔτι ὢν ἐπίστευεν εἰς τὴν παράδοσιν, κατόπιν ἔθεσεν εἰς τὸ περιθώριον τῶν χρονικῶν αὐτοῦ, ἂν οὐχὶ διορθώσεις, ἀλλ' ὅμως σημειώσεις ἐρωτηματικὰς, λαβὼν πλείονας καὶ θετικωτέρας εἰδήσεις. Ὁ Μαρῖνος Φαλιέρος βεβαίως ὡρμήθη κατ' ἀρχὰς ἐξ ἐμφύτου φιλοδοξίας. Σκοπὸν εἶχε νὰ καταστῇ κύριος τῆς Ἐνετίας οὐχὶ ἐκ φιλελευθέρων ἰδεῶν, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ δεσποτικῶν, μεταχειριζόμενος πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον πάντα τὰ δημώδη ἐκεῖνα τεχνάσματα ὅσα οἱ τυραννιῶντες συνειθίζουσι νὰ μεταχειρίζωνται. Ἐν Ἰταλίᾳ πᾶσαι αἱ ἐλεύθεραι πόλεις μετεβάλλοντο ὀλίγον κατ' ὀλίγον εἰς ἡγεμονίας. Πλὴν ἡ σώφρων αὐστηρότης τῆς τάξεως τῶν πατρικίων ἔσωσε τὴν Ἐνετίαν ἀπὸ τοῦ δεσποτισμοῦ ἑνὸς μόνου κυριάρχου.

Σπουδαῖον ἔγγραφον δημοσιευθὲν ὑπὸ τοῦ Romanin ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ οὐκ ὀλίγον διαλευκαίνει τὰ κατὰ τὴν συνωμοσίαν τοῦ Φαλιέρου. Ἀναφέρεται τῷ ὄντι ὅτι Πέτρος τις Badoer ἐν Κρήτῃ κατὰ τύχην εὑρισκόμενος, ἀκούσας ὀνομαζόμενον τὸν Φαλιέρον, ἀνέκραξεν ἐν τῷ μέσῳ καπηλῆς μεθυόντων. Quid dicitis vos de domino Faletro? Καὶ ἐξηκολούθησε λέγων ὅτι ἂν ἐκαλεῖτο νὰ μετάσχῃ τῆς συνωμοσίας καὶ τῷ ὑπέσχοντο ὅτι ἤθελε γείνει μέγας εὐπατρίδης, ἤθελε παράσχει καὶ αὐτὸς τὴν συνδρομήν του καὶ τὰ πάντα ἤθελον ἀποβῇ κατ' εὐχήν.

Ἴδωμεν νῦν ἂν ἡ κριτικὴ ἐπιτρέπῃ τῇ συζύγῳ τοῦ Φαλιέρου τὸ σπουδαιότατον πρόσωπον, ὅπερ ἡ συνήθης παράδοσις τῇ ἀποδίδει, τοῦ ἀληθοῦς ὀνόματος αὐτῆς ὄντος Aluica ἢ Lodovica di Nicolo Gradenigo καὶ οὐχὶ Angiolina Loredano ὡς τὸ θέλει ὁ Βύρων.

Ἰδιαίτεραι ἔχθραι ὑφίσταντο μεταξὺ τῶν Φαλιέρων καὶ τῶν Στένων, προερχόμεναι ἐκ τοῦ ὅτι εἷς Στένος εἶχεν ἐπιβληθῇ βιαίως Saray τινί, δούλῃ Πέτρου τοῦ Φαλιέρου. Κάλλιστα δύναταί τις νὰ φαντασθῇ ὅτι ἡ βιαιοπραγία αὕτη ἐξήγειρε τὴν ὀργὴν τῶν δύο οἰκογενειῶν καὶ ὅτι ὁ Μιχαὴλ Στένος ἀφῆκεν ὑβριστικὸν γραμμάτιον ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Δόγου, ἀφ' οὗ οὐδὲν νέον ἢ ἀσύνηθες πρᾶγμα ἦν ἡ ἀνακάλυψις τοιούτων γραμματίων ἐπὶ τοῦ δογικοῦ θρόνου· ἀλλ' ἐκ τῶν ἐγγράφων ἐν τοῖς πρωτοκόλλοις τῆς Quarantia criminale φαίνεται τὸ γραμμάτιον αὐτὸ τοῦ Στένου περιέχον τι περὶ τῆς συζύγου τοῦ Δόγου. Εὑρίσκομεν τῷ ὄντι ὅτι τῇ 10 Νοεμβρίου 1354 ὁ πρόεδρος τῆς Quarantia Criminale ἐπεφόρτισε τοὺς Avogadori τῆς κοινότητος νὰ φυλακίσωσι καὶ ἐξετάσωσι τοὺς ἐνόχους προσβλητικῶν γραφῶν ἐν τῇ Sala dei communi τῶν ἀνακτόρων τοῦ Δόγου. Οἱ κατηγορούμενοι

ἐπὶ τοιούτῳ ἐγκλήματι ἦσαν Μιχαὴλ Στένος, υἱὸς τοῦ ποτὲ Ἰωάννου, Πέτρος Bollani, Rizzardo Marioni, Moretto Zorzi καὶ Maffio Morosini. Ὁ Στένος κατηγορεῖτο ἰδίως ἐπὶ σκανδαλώδει γραμματίῳ καὶ ἀνοικείαις ὕβρεσι κατὰ τοῦ ἄρχοντος Δόγου et ejus nepotis. Ὁ ἀνεψιὸς οὗτος ἴσως ἦν ὁ ὑπὸ τοῦ Δόγου καλούμενος diletto ἐν τῇ διαθήκῃ αὐτοῦ τῇ 31 Μαΐου 1328, δυνατὸν ὅμως ἦν νὰ ἐνόει ἀνεψιὰν, διότι ὁ Δουκάγγ ος ἀναφέρει περιστάσεις τινὰς καθ' ἃς τὸ nepos ἀναφέρεται ἐπὶ γυναικῶν. Ἀλλ' οὐδ' ἐν τῇ μιᾷ περιπτώσει οὐδ' ἐν τῇ ἄλλῃ πρόκειται περὶ τῆς συζύγου.

Τοῦτο καὶ μόνον ἴσως ἤρκει ὅπως ἀνατρέψῃ τὴν κοινὴν παράδοσιν περὶ τῆς ἐξενεχθείσης ὕβρεως ὑπὸ τοῦ Στένου κατὰ τῆς δογίσσης, ἀλλ' ὑπάρχει καὶ ἑτέρα ἐπιβοηθητικὴ περίστασις ἥτις δέον νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν. Ἐν ᾧ ἡ ἡλικία τοῦ ἀνεψιοῦ ἢ τῆς ἀνεψιᾶς τοῦ Δόγου ἤθελε ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν τοῦ Στένου καὶ τῶν ἄλλων, οἵτινες περιγράφονται ὡς adolescentuli nobiles (νεανίσκοι εὐγενεῖς), δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν, ἔκ τινων ἐγγράφων ἀναφερομένων εἰς τὴν Lodovica Faliero καὶ διατηρουμένων ἐν τοῖς συμβολαιογραφικοῖς ἀρχείοις τῆς Ἐνετίας, ὅτι ἡ σύζυγος τοῦ Δόγου κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ περιλαλήτου γραμματίου εἶχεν ἤδη ὑπερβῇ τὸ τεσσαρακοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας. Εἶναι ἄρα πιθανὸν ὅτι κυρία ἐν τῇ προβεβηκυίᾳ ταύτῃ ἡλικίᾳ ἤθελεν ἐκτεθῇ εἰς ὕβρεις καὶ αἰσχρὰς ὑπονοίας νέου εἰκοσαετοῦς;

Ἐν τούτοις ἐν τοῖς ἐπισήμοις ἐγγράφοις τῶν Δέκα οὐδὲν ἢ σχεδὸν οὐδὲν ὑπάρχει τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν συνωμοσίαν τοῦ Φαλιέρου. Ἡ δίκη τοῦ Δόγου καὶ ὡς ἐκ τοῦ ὄγκου καὶ ὡς ἐκ τῆς ἐπισημότητος αὐτῆς ἀπετέλεσε βεβαίως ἴδιον τόμον, ὅστις εἴτε κατὰ τύχην εἴτε ἐκ προθέσεως ἀπωλέσθη. Ἀλλ' ὅ,τι φαίνεται βέβαιον ἐκ τῶν προλεχθέντων εἶναι ὅτι ἡ ἀληθὴς αἰτία τῆς συνωμοσίας πρέπει νὰ ζητηθῇ ἐν αὐτῷ τῷ νῷ τοῦ Δόγου καὶ ἐν ταῖς περιστάσεσιν αἵτινες διήγειραν φιλόδοξα σχέδια ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτοῦ. Ἡ ἐξενεχθεῖσα ὕβρις οὐχὶ πρὸς τὴν σύζυγον, ἀλλὰ πρὸς τὸν ἀνεψιὸν ἢ κάλλιον πρὸς τὴν ἀνεψιὰν συνετέλεσεν ἴσως νὰ ἐξερεθίσῃ τὴν προσβληθεῖσαν ὑπερηφάνειαν αὐτοῦ. Ἡ σύζυγος τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ Δόγου ἦν τῷ ὄντι Αἰκατερίνη τις Κονταρίνη καὶ ἐκ τούτου ἀκριβῶς προῆλθε τὸ λάθος τοῦ μύθου, τὸ ἀποδίδον αὐτῷ τῷ Δόγῃ σύζυγον Κονταρίνη ἐνῷ εἶναι ἱστορικῶς βέβαιον ὅτι ἐνυμφεύθη γυναῖκα ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Γραδενίγων. Ἡ δὲ συνωμοσία τοῦ Φαλιέρου προῆλθεν ἐκ λόγων πολὺ σπουδαιοτέρων ἢ οἱ τῆς προσωπικῆς ἀντεκδικήσεως.

Ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ ὑπὸ Α. Α. Ραγκαβῆ

Η ΦΥΣΙΚΗ ΚΑΤ' ΟΙΚΟΝ

ΚΕΝΤΡΟΦΥΞ ΔΥΝΑΜΙΣ—ΥΓΡΑΙ ΜΕΜΒΡΑΝΑΙ

Ἂν ἐξακοντίσωμεν λίθον ἢ ἕτερόν τι σῶμα, τὸ σῶμα τοῦτο θέλει ἀπομακρυνθῇ ἡμῶν κατὰ διεύθυνσιν κατὰ μᾶλλον ἢ ἧττον εὐθεῖαν. Ἂν ὅμως τὸ ἐν λόγῳ σῶμα ἢ ὁ λίθος εἶναι προσδεδεμένος εἰς τὸ ἄκρον σχοινίου κρατουμένου διὰ τῆς χειρὸς δὲν δύναται ν' ἀπομακρυνθῇ, ἀλλὰ θέλει στραφῇ πέριξ τοῦ διὰ τῆς χειρὸς κρατουμένου ἄκρου τοῦ σχοινίου, συγχρόνως δὲ οὐ μόνον τὸ σχοινίον ἐντείνεται, ἀλλ' αἰσθανόμεθα καὶ δύναμίν τινα ἕλκουσαν τὴν χεῖρα ἡμῶν πρὸς τὸ σημεῖον πρὸς ὃ ἑκάστοτε εὑρίσκεται τὸ στρεφόμενον σῶμα. Καὶ φυσικῶς ἀφοῦ τὸ σχοινίον ἐμποδίζει τὸ σῶμα ν' ἀπομακρυνθῇ, ὡς θὰ συνέβαινεν, ἂν ἦτο ἐλεύθερον, δέον νὰ ὑποστῇ πρὸς τοῦτο τάσιν τινά, τὴν ὁποίαν αἰσθάνεται καὶ ἡ κρατοῦσα αὐτὸ χείρ.

Πάντοτε ὅταν σῶμά τι ἐκτελῇ περιστροφικὴν κίνησιν ἀναπτύσσεται δύναμίς τις, ἥτις ἐνεργεῖ ἐπὶ τοῦ σώματος τούτου ἀπαραλλάκτως ὡς ἂν τὸ σῶμα ὠθεῖτο ἐκ τοῦ κέντρου τῆς κινήσεως πρὸς τὴν περιφέρειαν. Ἡ δύναμις αὕτη ἥτις τείνει ν' ἀποδιώξῃ τὸ σῶμα μακρὰν τοῦ κέντρου τῆς κινήσεως ὀνομάζεται *κεντρόφυξ δύναμις*. Τοιαύτη δύναμις ἀναπτύσσεται π.χ. ὅταν στρέφωμεν λίθον εἰς τὸ ἄκρον τῆς σφενδόνης.

Ἡ κεντρόφυξ δύναμις γίνεται λίαν καταφανὴς ἐν τῷ ὑπὸ τῆς εἰκόνος 17 παριστανομένῳ πειράματι. Λαμβάνομεν ποτήριον καὶ προσδένομεν αὐτὸ εἰς τὸ ἄκρον σχοινίου, ὡς παριστᾷ ἡ εἰκών, ἔπειτα δὲ πληροῦμεν αὐτὸ ὕδατος καὶ λαμβάνοντες τὸ ἓν ἄκρον τοῦ σχοινίου διὰ τῆς χειρὸς στρέφομεν αὐτὸ μετὰ ταχύτητος κατακορύφως, βλέπομεν δὲ ὅτι οὔτε σταγὼν ὕδατος ἐκχύνεται ἐκ τοῦ ποτηρίου, ἂν καὶ τὸ ποτήριον λαμβάνει πάσας τὰς δυνατὰς κλίσεις. Τοῦτο συμβαίνει διότι ἡ ἀναπτυσσομένη κεντρόφυξ δύναμις, ἥτις ὡς εἴδομεν, ἐνεργεῖ ὡς ὦσις ἀπὸ τοῦ κέντρου πρὸς τὴν περιφέρειαν, ὠθεῖ τὸ ὕδωρ πρὸς τὸν πυθμένα τοῦ ποτηρίου, καὶ ὑπερνικῶσα τὸ βάρος τοῦ ὕδατος, δὲν ἀφίνει αὐτὸ νὰ ἐκχυθῇ, οὐδὲ ὅταν τὸ στόμιον τοῦ ποτηρίου εἶναι ἐστραμμένον πρὸς τὰ κάτω.

Ἂν τὸ ποτήριον δὲν στρέφεται μετὰ τῆς δεούσης ταχύτητος τὸ πείραμα δὲν ἐπιτυγχάνει, διότι ἡ κεντρόφυξ δύναμις εἶναι μικρὰ ὅταν ἡ ταχύτης τῆς περιστροφῆς εἶναι μικρά, αὐξάνει δέ, καὶ μάλιστα λίαν ταχέως, καθ' ὅσον αὐξάνει καὶ ἡ ταχύτης τῆς περιστροφῆς. Τοῦτο δυνάμεθα ν' ἀποδείξωμεν ἂν ἀντὶ κοινοῦ σχοινίου μεταχειρισθῶμεν ἐλαστικόν τι νῆμα εἰς τὴν ἄκραν τοῦ ὁποίου προσδέτωμεν σῶμά τι βαρύ· τότε βλέπομεν, ὅτι καθ' ὅσον αὐξάνομεν τὴν ταχύτητα τῆς περιστροφῆς τὸ νῆμα καθίστα-

ται μακρότερον διότι αὐξάνει ἡ κεντρόφυξ δύναμις, καὶ σὺν αὐτῇ καὶ ἡ ἔντασις τοῦ νήματος.

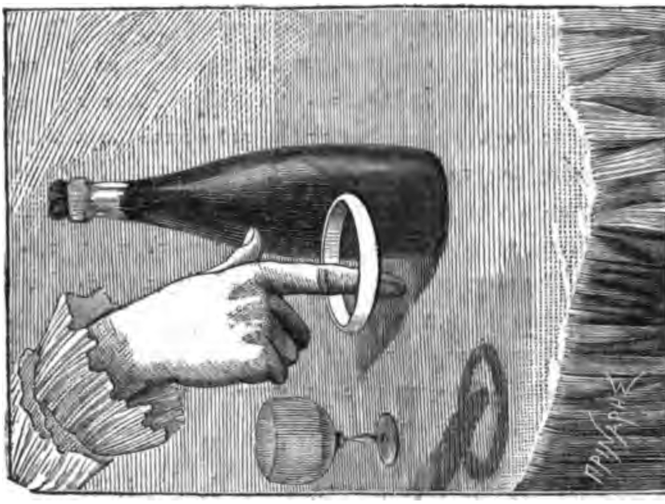
Ἡ ὑπὸ τῆς εἰκόνος 18 παριστανομένη παιδιὰ στηρίζεται ἐπίσης ἐπὶ τῆς κεντρόφυγος δυνάμεως. Ἡ εἰκὼν ἐξηγεῖ ἀρκετὰ καθαρῶς τὴν ἐν λόγῳ παιδιὰν, ὥστε μᾶς ἀπαλλάττει πάσης περιγραφῆς αὐτῆς. Ὁ πέριξ τοῦ δακτύλου διὰ μικρᾶς αὐτοῦ κινήσεως περιστρεφόμενος μετὰ ταχύτητος κρίκος τοῦ χειρομάκτρου, πιέζει ἐπὶ τοῦ δακτύλου ἕνεκα τῆς ἀναπτυσσομένης κεντρόφυγος δυνάμεως, ἡ δὲ μεταξὺ τοῦ δακτύλου καὶ τοῦ κρίκου τριβὴ κωλύει τὸν κρίκον τοῦ νὰ καταπέσῃ.

Εἴπομεν ἀνωτέρω ὅτι πάντοτε ὅταν σῶμά τι ἐκτελῇ κίνησιν περιστροφικὴν ἀναπτύσσηται κεντρόφυξ δύναμις ὠθοῦσα αὐτὸ πρὸς τὴν περιφέρειαν. Οὕτω π. χ. ὅταν τρέχωμεν πεζοί, πολλῷ δὲ μᾶλλον ἔφιπποι, ταχέως εἰς κύκλον ἀναπτύσσεται κεντρόφυξ δύναμις, ἥτις ἤθελεν ἀνατρέψει ἡμᾶς πρὸς τὸ ἀντίθετον μέρος τοῦ σημείου περὶ τὸ ὁποῖον στρεφόμεθα, ἂν αὐτομάτως δὲν ἐκλίναμεν πρὸς τὸ κέντρον ἵνα οὕτως ἰσορροπήσωμεν τὴν κεντρόφυγα δύναμιν. Παρατηρήσατε τοὺς ἱππεῖς ὅταν κάμπτωσι τρέχοντες ὁδόν τινα ἢ ὅταν τρέχωσι κυκλικῶς ἐν τῷ ἱπποδρομίῳ πῶς καὶ ἵππος καὶ ἱππεὺς κλίνουσι πρὸς τὸ κέντρον.

Ἡ αὐτὴ δύναμις ἀναπτύσσεται καὶ ὅταν αἱ σιδηροδρομικαὶ ἅμαξαι κινῶνται ἐπὶ καμπύλης τροχιᾶς. Ἡ δὲ δύναμις αὕτη μάλιστα ὅταν ἡ ἁμαξοστοιχία κινῆται μετὰ ταχύτητος ἤθελεν ἐκτροχιάσει αὐτὴν ἂν αὕτη εἰς τὰ σημεῖα εἰς ἃ ἡ τροχιὰ εἶναι καμπύλη δὲν ἔκλινε πρὸς τὰ ἔσω. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὅπου αἱ τροχιαὶ σχηματίζουσι καμπύλην τὸ πρὸς τὰ ἔσω σιδηροῦν ἔλασμα τοποθετεῖται ὀλίγον χαμηλότερον τοῦ πρὸς τὰ ἔξω, ὥστε κατ' ἀνάγκην ἡ ἁμαξοστοιχία ὅταν διέρχεται ἐπὶ τῆς καμπύλης τροχιᾶς κλίνει πρὸς τὰ ἔσω.

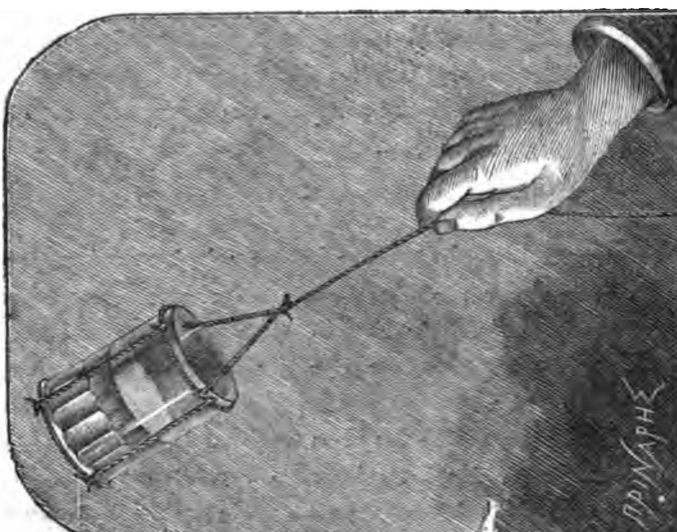
Ὅταν κατασκευάζωμεν διάλυσιν σάπωνος καὶ ἀναταράσσωμεν αὐτὴν βλέπομεν ὅτι σχηματίζεται πληθὺς φυσαλίδων αἵτινες ἔχουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον σχῆμα σφαιρικόν. Πρὸς τὸ ἄνω μέρος φιάλης ζύθου ἐξ ἧς ἐξεκενώσαμεν μέρος αὐτοῦ σχηματίζονται πολύσχημοι φυσαλίδες. Καὶ κατὰ τὴν πρώτην καὶ κατὰ τὴν δευτέραν περίπτωσιν τὸ σχῆμα τῶν φυσαλίδων τούτων καὶ ἡ θέσις αὐτῶν δὲν εἶναι τυχαία, ἀλλὰ ὑπόκεινται εἰς νόμους σταθερούς. Καὶ αἱ δύο ὅμως ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσαι περιπτώσεις εἶναι λίαν πολύπλοκοι ὥστε νὰ δυνηθῶμεν νὰ σπουδάσωμεν ἐπ' αὐτῶν τὴν κανονικότητα μεθ' ἧς σχηματίζονται αἱ λεπταὶ ὑγραὶ μεμβράναι αἵτινες ἀποτελοῦσι τὸ περικάλυμμα τῶν ἐν λόγῳ φυσαλίδων. Διὰ τῶν κατωτέρω ἐκτιθεμένων πειραμάτων λαμβάνομεν ἰδέαν τινὰ περὶ τῆς κανονικότητος καὶ τῆς σταθερότητος, μεθ' ἧς σχηματίζονται αἱ μεμβράναι αὗται.

Κατασκευάζομεν ἐκ σύρματος τὸν σκελετὸν τετραέδρου ἢ κύβου καὶ βυθίζομεν τὰ συρμάτινα ταῦτα σχήματα ἐντὸς πυκνῆς διαλύσεως σάπωνος, ἐξάγοντες δὲ αὐτὰ ἐκ τῆς διαλύσεως τοῦ σάπωνος βλέπομεν ὅτι με-

Σχῆμα 18

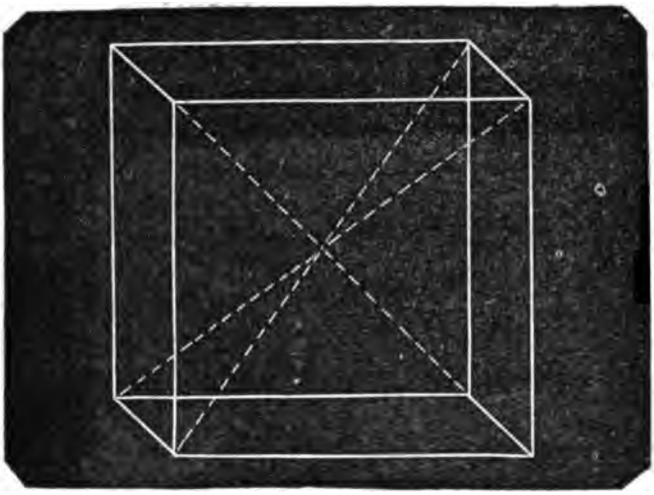
ταξὺ τῶν συρμάτων σχηματίζονται κανονικώταται μεμβράναι καὶ ὅτι εἰς τὸ τετράεδρον καὶ εἰς τὸν κύβον σχηματίζονται τριγωνικαὶ μεμβράναι ἴσαι καὶ ὅμοιαι πρὸς ἀλλήλας ἀναχωροῦσαι ἀπὸ τοῦ κέντρου τῶν σωμάτων τού-

Σχῆμα 17

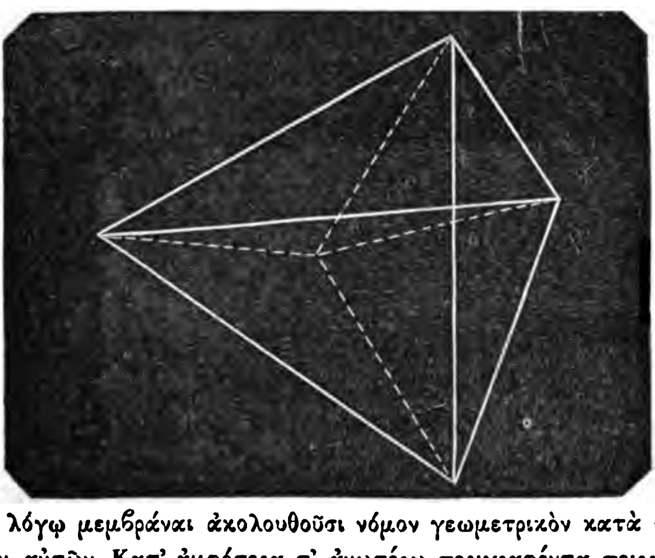
των καὶ ἀπολήγουσαι εἰς τὰς ἐκ σύρματος πλευρὰς αὐτῶν, ὡς παριστῶσιν αἱ εἰκόνες 19 καὶ 20 διὰ τῶν στικτῶν γραμμῶν. Μικραί τινες ἀνωμαλίαι προέρχονται ὅταν ὁ κύβος ἢ τὸ τετράεδρον δὲν εἶναι κανονικόν.

Ἂν θέσωμεν εἰς τὸ κέντρον τοῦ σχήματος ἐκεῖ δηλ. ὅπου συναντῶνται πάντα τὰ τρίγωνα φυσαλίδα διαλύσεως σάπωνος, ὅπερ κατορθοῦται διά τινος ἐπιδεξιότητος, βλέπομεν ὅτι ἡ φυσαλὶς αὕτη ἐν μὲν τῷ τετραέδρῳ λαμβάνει σχῆμα τετραέδρου ἐν δὲ τῷ κύβῳ σχῆμα κύβου, καὶ εἰς τὰς

Σχῆμα 20

δύο περιπτώσεις αἱ ἕδραι αὐτῆς εἶναι ὀλίγον καμπύλαι. Ἂν κατὰ τύχην διαρραγῇ ἢ ἐπίτηδες διαρρήξωμεν μίαν ἢ πλείονας τῶν τριγωνικῶν μεμβρανῶν αἱ λοιπαὶ δὲν τηροῦσι τὸ σχῆμα καὶ τὴν θέσιν αὐτῶν ἀλλὰ διατίθενται ἄλλως πως.

Σχῆμα 19

Αἱ ἐν λόγῳ μεμβράναι ἀκολουθοῦσι νόμον γεωμετρικὸν κατὰ τὸν σχηματισμὸν αὐτῶν. Κατ' ἀμφότερα τ' ἀνωτέρω περιγραφέντα πειράματα αἱ μεμβράναι αὗται ἑνώνουσι μεταξύ των τὰς ἐκ σύρματος πλευρὰς τοῦ τετραέδρου ἢ τοῦ κύβου. Αἱ ἐκ σύρματος πλευραὶ αὗται ἠδύναντο νὰ ἑνω-

θῶσι διὰ τῶν μεμβρανῶν καὶ ἂν αὗται εἶχον ἕτερα σχήματα καὶ θέσεις, ἀλλ' ὅμως αἱ μεμβράναι αὗται λαμβάνουσι πάντοτε τοιαῦτα σχήματα καὶ θέσεις ὥστε ἀθροιζομένη ἡ ἐπιφάνεια αὐτῶν ν' ἀποτελῇ τὸ μικρότατον ἄθροισμα παντὸς ἑτέρου τὸ ὁποῖον ἤθελεν ἀποτελεσθῇ ἂν αὗται κατεῖχον ἄλλην θέσιν ἢ εἶχον ἀλλοῖον σχῆμα.

Ἂν σχηματίσωμεν διὰ σύρματος κύκλον ἢ τετράπλευρον ἢ οἱονδήποτε ἄλλο ἐπίπεδον σχῆμα καὶ ἐμβαπτίσωμεν αὐτὸ ἐντὸς διαλύσεως σάπωνος, βλέπομεν ὅτι σχηματίζεται μεμβράνη μεταξὺ τῆς περιμέτρου τοῦ σχήματος. Ἂν λάβωμεν τώρα τρίχα ἢ νῆμα εὔκαμπτον καὶ θέσωμεν αὐτὸ ἐπὶ τῆς μεμβράνης οὕτως ὥστε ν' ἀποτελεσθῇ κεκλεισμένον τι σχῆμα συνδεομένων τῶν ἄκρων τῆς τριχὸς ἢ νήματος, ἔπειτα δὲ διά τινος αἰχμῆς διαρρήξωμεν τὸ ὑπὸ τῆς τριχὸς ἢ τοῦ νήματος περικλειόμενον μέρος τῆς μεμβράνης βλέπομεν ὅτι οἷον δήποτε σχῆμα καὶ ἂν ἔχῃ ἡ θρὶξ ἢ τὸ νῆμα λαμβάνει ἀμέσως μετὰ τὴν διάρρηξιν ἀκριβῶς κυκλικὸν σχῆμα ὥστε σχηματίζεται ἐν μέσῳ τῆς μεμβράνης ἀκριβῶς κυκλικὴ ὀπὴ περιοριζομένη ὑπὸ τῆς τριχὸς ἢ τοῦ νήματος. Καὶ τὸ φαινόμενον τοῦτο ἐξηγεῖται διὰ τοῦ ἀνωτέρω νόμου περὶ σχηματισμοῦ τῶν ὑγρῶν μεμβρανῶν.

Τὰ ἐν λόγῳ πειράματα διὰ διαλύσεως σάπωνος δύναται νὰ πολλαπλασιάσῃ τις κατασκευάζων ἐκ σύρματος καὶ ἕτερα σχήματα ἐκτὸς τοῦ τετραέδρου καὶ τοῦ κύβου.

Ε. Δ.

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ

ΔΗΜΩΔΗ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ ΘΗΡΑΣ

Ο ΑΘΑΝΑΤΟΣ

Κόκκινη κλωστὴ κλωσμένη, 'ς τὴν ἀνέμη τυλιγμένη, δός τση κλῶτσο νὰ γυρίσῃ, παραμύθι ν' ἀρχινήσῃ.

Ἤτανε μιὰ φορὰ ἕνας βασιλέας καὶ εἶχε τρεῖς γυιούς· τὸ λοιπὸς ὁ μικρὸς γυιὸς τὸν ἀγαποῦσαν οἱ γονεῖς του καλά. Τὸ λοιπὸς ἀφοῦ ἡμεγάλωξε λέει τσῆ μητέρας του· μητέρα ἔρχεσαι νὰ φύωμε; Ἠπεθάνανε πρῶτα ὁ πατέρας του καὶ τ' ἀδέρφιάν του κι' ἤμεινε ἡ μάνναν του κι' αὐτὸς καὶ τὴν ἔπηρε κι' ἠφύγανε. Ἠπηαίνανε ὅλο τὸ δάσος ἠπορπατούσανε μέρα νύχτα, 'ς τὰ δένδρα ἠξημερώνανε. Ἐκεῖ βλέπει τὸ βασιληόπουλο ἕνα παλάτι, ἀφίνει τὴ μάνναν του 'ς τὰ δένδρα καὶ πάει μέσα καὶ βρίσκει ἕνα δράκο κι' ἤτανε ὁ βασιληὰς τῶ δράκοντων. Τὸ λοιπὸς τοῦ λέει, μωρέ, τί θὲς ἐσὺ ἐδῶ; λέει ἦρθα νὰ παλαίψωμε. Καὶ μὰ ἐγὼ εἶμαι ἕνας δράκος, κι' ἐσὺ παιδάριο τὰ βάζεις μὲ τὰ μένα· μὰ σὰν εἶσαι ἀρκετὸς ἔλα μέσα 'ς τὴν

κάμαρα τοῦ παλατιοῦ νὰ παλαίψουμε. Παλαίβγουνε, κάνει ἕνα λάκκο, τονὲ χώνει τὸ δράκο μέσα βαθειά. Τότες φεύγει καὶ ἀφίνει τὴ μάννα του ᾽ς αὐτὸ τὸ παλάτι καὶ τσῆ λέει· μάννα θὰ κάθεσαι ἐδῶ καὶ θὰ φέρνω ᾽γὼ πουλιὰ νὰ τρῶμε. Μὰ θωρεῖς μητέρα μου, ᾽ςὲ τοῦτο δὰ τὸ μέρος νὰ μὴ χύσῃς ποτὲ νερὸ γιατὶ εἶνε ἕνας δράκος καὶ θενὰ ζωντανέψῃ κι᾽ ἔβγῃ ὄξω. Λέει καλὸ παιδί μου. Ἤπαιρνε τ᾽ ἄρματα ἤφερνε πουλιὰ, τὰ ψήνανε τὰ τρώανε. Αὐτὰ σὰν τσῆ εἶπε ὁ γυιός τσῃ ἤρυε· λέει μὰ ἐγὼ θὰ δοκιμάξω νὰ χύσω ᾽λίγο νερὸ νὰ δῶ ἴντα ν᾽ αὐτό. Γεμώζει μιὰ λαΐνα μπάτι ἀπάνω. Καὶ καλὰ ἔρχεται ὁ γυιός τσῃ, τρῶνε τὰ πουλιά.Κάθε μέρα ἤχυνε τὸ νερὸ, νοιώθει ὁ δράκος βγαίνει ἀπάνω. Βγαίνοντας ὁ δράκος ἄχ λέει, μάτια μου, ἐσὺ ποῦ μοῦ δωσες τὴ ζωὴ, θὰ ζήσωμε μαζί. Λέει ναὶ ποῦ ἤθελα συντροφιὰ καὶ καλὰ κι᾽ ηὑρέθηκες. Ὄντας ἤλειπε ὁ γυιός τσῃ ἦταν᾽ αὐτὸς, ὄντας ἤρχουνταν, ἠκρύβγουνταν αὐτὸς σοῦς καὶ σώπα ᾽ςὲ μιὰ κάμαρα. Ἀ τὴ μιὰ ἀ τὴ ἄλλη ἀγγαστρώνεται ἡ βασίλισσα αὐτὴ μὲ τὸ δράκο· τὴν ἐθεώρησ᾽ ὁ γυιός τσῃ καὶ τσί λεε, ὦ μητέρα μου, πόσο ἠπάχυνες ἐξαιτίας τὰ πουλιὰ ποῦ σοῦ φέρνω ὅλη μέρα. Μὰ ᾽κεῖνος ἐγνώριζε ἴντα γίνεται μὰ δὲν ἤθελε νὰ τσῆ φανερώσῃ.Ἦρθε στὸ μῆνάν τσῃ τσῆ λέει μιὰ μέρα ὁ γυιός τσῃ· ἄ, λέει, μητέρα μου ἐσὺ θὰ γεννήσῃς νὰ κάμῃς ἕνα παιδί· ἄ μοῦ κάμῃς ἀδερφὴ, θὰ σκοτώσω ἐσένα κι᾽ ἐκείνη, ἄ μοῦ κάμῃς ἀδερφὸ θὰ σὲ βάλω ὅπου μπορῶ καὶ δύνωμαι, θὰ σ᾽ ἀγαπῶ δυνατά. Σὲ δυὸ τρεῖς μέραις τὴν πιάνει πόνος.Σὰν τὸ κατάλαβε ὁ γυιός τσῃ ἤπηε κι᾽ ἠκάθοντα ᾽ςτὸ δάσος νὰ μὴν ἀκούσῃ, νὰ μὴ ᾽δῆ πρᾶμμα.Ἠγέννησε αὐτὴ, κάνει σερνικὸ παιδί. Ὡς καθὼς ἠγεννήθηκε,ἤπεσε ἀπὸ πάνω ἀπὸ τὴν δρακόντισσα κι᾽ ἤπηε ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὸ τραπέζι· τὸ νὲ πιάνουνε καὶ τὸν βάνουνε ἀπάνω ᾽ςτὸ τραπέζι·ἀκούει ὁ γυιός τσῃ αὐτὰ,μπαίνει μέσα τονὲ βλέπει ᾽ςτὸ τραπέζι πάει τὸν ἀγκαλιάζεται καὶ τονὲ φιλεῖ.Τώρα μητέρα θὰ σ᾽ἀγαπῶ πειὸ καλά.Ζητᾷ αὐτὸς ὁ Γιάννης νὰ βαφτίσῃ τὸ παιδί.Τὸ ὄνομα λέει Ἀθάνατος. Τοῦ φέρνουνε φαγειὰ ἔτρωε αὐτὰ ἀλύπητα· ἠγάπα αὐτὸς τὸν ἀδερφόν του τὸν Ἀθάνατον τέλεια καλά. Ἠπήαινε ᾽ςτὸ κυνῆγι κι᾽ ἤρχουντα, ἤπιανε τὸν Ἀθάνατο ᾽ςτὴν ποδιάν του καὶ τὸν ἔπαιζε. Ἂς ἀφήκωμε αὐτὰ κι᾽ ἂς πιάσωμε τὸ δράκο ὁποῦ εἶχε τρομάρα καὶ ἤθελε νὰ φύῃ ὁ Γιάννης νἄχῃ αὐτὸς τὸ ἐλεύθερο· τὸ βράδυ ὁποῦ ἠκοιμούντανε ὁ δράκος κι᾽ ἡ δρακόντισσα ᾽ςτὴ μέση ὁ Ἀθάνατος καὶ ὁ Γιάννης ᾽ςὲ ἄλλη κάμαρα. Ὦ βασίλισσά μου γίνεται νὰ ζοῦμε μεῖς ἐτσιδὰ μὲ τέτοια τρομάρα ἐξ αἰτίας τοῦ γυιοῦ σου; Λέει ἴντα νὰ σοῦ κάμω; λέει ἄλλο δὲν εἶνε παρὰ νὰ τονὲ φαρμακέψουμε, νὰ φύῃ ἀπ᾽ τὴ μέση. Ὁ Ἀθάνατος ἤκανε τὸν κοιμισμένο, μὰ τὰ αὐτιά του γαλέττας ν᾽ἀκούῃ ἴντα λένε γιὰ τὸν ἀδερφό του. Λέει σὰν ἔρθῃ ἀπὸ τὸ κυνῆγι νὰ βάλωμε ᾽ςτὴ στάμνα ποῦ πίνει καὶ λούεται τὸ φαρμάκι. Σηκώνεται τὸ πρωΐ, κρύβγεται αὐτὸς, πάει τὸ παιδὶ βρίσκει τὸν ἀδερφότου. Ὁ Γιάννης ἀφοῦ ἤφαε κι᾽ ἤπιε πάει ᾽ςτὸ κυνῆγι. Αὐτοὶ βάνουνε τὸ φαρμάκι

'ςτὴ λαΐνα. Ἔρχεται αὐτὸς δρωμένος, κουρασμένος καὶ πάει ἡ μάνναν του νὰ πιάσῃ τὴ στάμνα νὰ τοῦ γύρῃ νὰ νυφτῇ· πάει ὁ Ἀθάνατος νὰ τοῦ γύρῃ τὴ λαΐνα. Δὲν τὸν ἤφινε· εἶσαι μικρὸς καὶ δὲν μπορεῖς· τὸν ἐμάλωνε. ἀκούει αὐτὸς, δὲν ἀφίνεις τὸ παιδὶ νὰ κάμῃ τὴν γνώμην του παρὰ τὸ μαλώνεις. Πηγαίνοντας ὁ Ἀθάνατος πέφτει κάτω σπάει τὴ λαΐνα, χύνονται τὰ νερά· παίρνει ὁ Γιάννης τὸ παιδὶ 'ςτὰ χέριάν του· λέει μὴ μιλήσῃς τοῦ παιδιοῦ παρὰ ἄμε νὰ ἑτοιμάσῃς ἄλλο νερό. Βάνει ἄλλο νερὸ λούνονται τὰ δυὸ παιδιὰ, πίνουνε καὶ ἔπειτα καθίζουνε τρῶνε. Τὴ νύχτα λέει πάλι ὁ δράκος μὰ τοῦτος ὁ Ἀθάνατος μᾶςε κάνει ἀχαλάστρες μπὰ ν' ἀκούῃ πρᾶγμα λέει ἐκεῖνο ῥουχαλίζει. Ἄλλο δὲν εἶνε παρὰ νὰ χώσωμε τὰ σεντόνια μέσ' τὸ φαρμάκι νὰ στρώσωμε καὶ νὰ πέσῃ ἀπάνω. Ὁ Ἀθάνατος τ' ἀκούει. Πιάνουνε καὶ τὰ κάνουνε ὡς τάπανε. Τὸ βράδυ ἀφοῦ ἦρθε ἀπὸ τὸ κυνῆγι κι' ἠποδειπνήσανε παίρνει ὁ Ἀθάνατος τὸ βιβλίο του καὶ καθίζει 'ςτὸ καναπέ· ἔλα ἀδερφέ μου νὰ μοῦ μάθῃς τὸ μάθημά μου, γιατὶ ὁ δάσκαλος θὰ μὲ δείρῃ τὸ πρωΐ. Ἀνοίει τὸ χαρτί του καὶ τοῦ δείχτει πολλὰ μαθήματα. Ἐτοῦτα, ὅλα ἀδερφέ μου, θὰ μάθω ὡς τὸ πρωῒ γιὰ τὶ ἀδὲν τὰ μάθω ἔχω φυλακή. Λέει καὶ δὲ σοῦ τὰ μαθαίνω 'γὼ, παρὰ σεκλετίζεσαι; ἠδιαβάζανε ὥστε ὁποῦ ἠξημέρωσε, τὸ κρεββάτι δὲν τὸ ζυγώσανε καθόλου. Ἀφίνει τὸ παιδὶ, πάει 'ςτὸ κυνῆγι. Ὁ δράκος μὲ τὴν δρακόντισσα πίκρα στὴν καρδιά. Βέβαια, βέβαια τ' ἀκούει ὁ Ἀθάνατος τὴ νύχτα, λέει κι' ἂς κοιμᾶται. Τὸ βράδυ πάλι πέφτουνε, λέει ἄλλο δὲν εἶνε παρὰ νὰ γενῶ φεῖδι νὰ σταθῶ 'ςτ' ἀπάνω παραθύρι τσῆ κάμαρης ἀπὸ τὴ μέση καὶ κάτω, ἀποκεῖ πάλι ἄνθρωπος καὶ σὰν ἔρθῃ ἀπὸ τὸ κυνῆγι νὰ κουλουρωθῶ 'ςτὸ λαιμό του νὰ τονὲ πνίξω. Λέει καλὰν' ἔτσι. Ὁ Ἀθάνατος τ' ἀκούει. Τὸ πρωῒ ποῦ σηκόνεται νὰ φύγῃ ὁ Γιάννης, λέει, θὰ μὲ πάρῃς κι' ἐμένα μαζί σου, λέει ὁ Ἀθάνατος· λέει εἶσαι μικρός· λέει θὰ μὲ πάρῃς. Καὶ καλὰ δὲν τὸν ἔκανε ζαῦτι, τοῦ ἑτοιμάζει μικραῖς σαΐταις καὶ τονὲ παίρνει μαζίν του. Ἠπηαίνανε, ἠπιχίνανε, πᾶνε 'ςτὸ δάσος· τοῦ δώνει τὴ σαΐττα κι' ἠκυνήγα καὶ ἤπιανε πουλιὰ ὡσὰν νά 'τανε συνειθισμένο τὸ παιδί. Οἱ δράκοι 'ςτὸ σπῆτι εἴχανε πίκραις γιάντα νὰ πάῃ μαζί του ὁ Ἀθάνατος. Ἠγείνηκε ὁ δράκος φεῖδι ἀπὸ τὴ μέση καὶ κάτω κι' ἐκουλουρώθηκε 'ςτ' ἀπάνω παράθυρο κι' ἠπερίμενε τὰ παιδιὰ νάρθουνε. Σὲ πολὺ δρόμο, ποῦ ἤρχονταν πίσω, τοῦ λέει ὁ Ἀθάνατος, ἠκουράστικα καὶ θὰ μὲ σηκώσῃς ἀδερφέ μου καὶ θὰ μὲ βάλῃς 'ςτὸν ὦμό σου καὶ νὰ μὴ θέξῃς ὥστε ποῦ νὰ μὲ πᾷς νὰ μὲ βάλῃς ἀπάνω 'ςτὸν καναπέ. Τὸν ἔβαλε 'ςτὸ λαιμόν του, ἠφτάσανε 'ςτὴν ὀξώπορτα τοῦ σπητιοῦ τωνε, ἐκεῖ ὡς εἶδε ὁ Ἀθάνατος τὸν ἀφέντην του φεῖδι, σφίγγεται καλὰ τὸν λαιμὸν τοῦ Γιάννη σκύβγει, τὸν ἀγκαλιάζει, πᾶνε μέσα. Ὁ δράκος καὶ τοῦ γνεφε καὶ τοῦ φώναζε, κατέβα σκύλε, καὶ σὲ φαρμάκωσα μὰ ὅσο τοῦ φώναζε, χειρότερα τὸν ἐσκέπαζ' αὐτός. Ἀφοῦ ἠπήανε ἠχαμήλωσε 'ςτὸ

παραθύρι κι' ἡπεράσανε μέσα· ὁ δράκος γιὰ νὰ μὴ σκοτώσῃ τὸ γυιόν του ἤμεινε 'στὴ θέσι του. Τονὲ θέχτει, τρῶνε, πίνουνε, κάθονται. Τὸ βράδυ ποῦ ἐπέσανε, λέει, μὰ θέλει σκότωμα τοῦτος ὁ 'Αθάνατος· λέει ὁ δράκος ἄλλο δὲν εἶνε παρὰ νὰ πάω μέσ' 'στὸ μεσημέρι ἐκεῖ ποῦ θὰ κοιμοῦνται μέσ' 'στὸ δροσὸ νὰ σκοτώσω τὸ Γιάννη νὰ πάρω τὸ γυιό μας. Μὰ εἴχανε σύστημα ὅποιος ἡσκοτώνουντα τὸν ἡβγάνανε καὶ 'στὰ κλαδιὰ καὶ τονὲ κάνανε στάχτη. Θὰ πάω, μὰ ἂν νοιώσουνε θὰ μὲ σκοτώσουνε καὶ θὰ μὲ κάψουνε καὶ νἄρθῃς νὰ πάρῃς τὴ στάχτη μου νὰ κάμῃς μακαρόνια νὰ φάῃ νὰ σκάσῃ κι' ἂς μὴν εἶμαι 'στὴ ζωή. Καὶ ὁ γυιός μου ὅσαν κι' ἂν φάῃ,δὲν παθαίνει πρᾶμμα.'Ο 'Αθάνατος τ' ἀκούει ὅλα· ἐξημέρωσε· σηκώνονται. 'Ηπήαινε τὸ παιδὶ πάντα μαζίν του ἐκεῖ ὅποῦ ἐκυνηγούσανε· τὸ μεσημέρι ἡκοιμηθήκανε ἀπὸ κάτω ἀπὸ μιὰ δενδροστοιχία. 'Ο 'Αθάνατος ἤτονε ξυπνητὸς,ἡκίνησε ὁ δράκος· ἠπῆε, πάει κοντά· τοῦ λέει ὁ 'Αθάνατος τί θὲς ἐδῶ ποῦ ἦρθες; δόνει μιὰν κλωτσιὰ τοῦ Γιάννη. Ξυπνᾷ· πιάνει ὁ Γιάννης,τὸν ἁρπᾷ,τονὲ ρίχτει κάτω,τονὲ κάνει κομμάτια, μαζόβγει ὁ γυιός του κλαδιά, τονὲ κάβγουνε. 'Η δράκισσα εἶδε πῶς ἤργειε καὶ εἶχε πίκραις ἐφτὰ λογιῶν. ''Ηρθανε τὰ παιδιά· δὲν μπορεῖ νὰ τὰ ρωτήξῃ. Μητέρα μου ἕνας δράκος ἦρθε 'στὸ κυνῆγι νὰ μᾶς ἐσκοτώσῃ καὶ τονὲ σκοτώσαμε. Λέει καλὰ ἐκάμετε, παιδιά μου, κι' ἠγλυτώσετε. Τὸ πρωῒ ποῦ φεύγανε ἠζήτηξε κι' αὐτὴ νὰ πάῃ μαζίν τωνε γιὰ νὰ ξεβαρεθῇ ποῦ 'τονε μοναχὴ κι' ἠπῆε.'Εκεῖ ποῦ κυνηγοῦσαν τὰ παιδιὰ, ψάχει νὰ βρῇ τὴ στάχτη. 'Αποδῶ, ἀποκεῖ τὴ βρίσκει, γεμόζει τσὴ σακκοῦλαίς τση κι' ὕστερα πάει 'στὸ σπίτι γιὰ νὰ τῶνε ἑτοιμάσῃ φαεῖ. Τὴν πάει ὁ 'Αθάνατος 'στὸν πειὸ πολὺ δρόμο κι' ἔπειτα τὴν ἀφίνει καὶ πάει μοναχή. Τότες καθίζει καὶ τοῦ τὰ λέει ὅλα τοῦ ἀδερφοῦ του, καὶ τώρα ποῦ θὰ πᾶμε 'στὸ σπίτι πὰ σὰν τύχῃ νὰ φᾷς μακαρόνια γιατὶ σὲ χάνω. Πᾶνε 'στὸ σπίτι·εἶχε αὐτὴ δυὸ σουπιέραις μακαρόνια, τραβᾷ ὁ 'Αθάνατος τὴ μιὰ κοντάν του καὶ τρώει. Καθίζει κι' ὁ Γιάννης τοῦ γεμίζει ἕναν πιάτο· λέει δὲν τρώω, μάννα μου,γιατὶ δὲν πεινῶ. Τὸν ἐβίαζε, ἐκεῖ πιάνει ὁ Γιάννης καὶ καρφώνει δύο τρία 'ς ἕνα περοῦνι καὶ τσῆ λέει· λέει ἂν θέλεις, μάνναν μου, νὰ φάω, θὰ φᾷς τοῦτα πρῶτα· αὐτὴ γιὰ νὰ τονὲ κάμῃ νὰ φάῃ, τὰ μπουκώνεται μονομιᾶς, σκᾷ αὐτὴ, πέφτει κάτω.

Τὰ παιδιὰ τώρα πᾶνε νὰ βροῦνε τὸν μεγαλήτερόν τωνε. 'Σὲ πολὺ δρόμο βρίσκουνε ἕνα τρίστρατο, λέει ὁ ἕνας τ' ἀλλονοῦ, λέει τώρα θὰ χωρίσωμε· παίρνει ὁ Γιάννης τὸ βασιλικὸ δρόμο κι' ὁ 'Αθάνατος τὸ βηζίρικο. Καὶ ἀλλάζουνε τὰ δαχτυλίδιάν τωνε· καὶ σὰ σὲ σφίξῃ τὸ δακτυλίδι μου, τοῦ λέει ὁ 'Αθάνατος, νἄρχεσαι γυρεύγοντάς μου καὶ σὰ μὲ σφίξῃ τὸ 'δικό σου θἄρχωμαι 'γώ. 'Ηφιληθήκανε καὶ φεύγουνε, κάνει ὁ Γιάννης 'ςὲ μιὰ πολιτεία, 'ς ἕναν παλάτι βασιλικὸ ποῦ ὁ βασιληὰς εἶχε πόλεμο. Βασιληά μου ἐγὼ ἦρθα νὰ σοῦ βοηθήσω.Τονὲ βάνει 'στὰ στρατέμματα,νικᾷ ὁ βασιληᾶς.

Τώρα, παιδί μου, νὰ σοῦ δώκω τὴν κόρη μου. Ἑτοιμάζει τὸ γάμο, στεφανώνει τὸ Γιάννη. Θωρεῖ ὁ Γιάννης μέσα 'ςὲ τρεῖς μέραις ποῦ ϐλοήθηκε μέσ' τὴ κάμαρη ἕνα παράθυρο ἄνοιχτο (δὲν τὸ ἀνοίανε), τ' ἀνοίει καὶ βλέπει ἕνα δρόμο. Λέει τσῆ βασίλισσας ἴντα δρόμος εἶνε τοῦτος δά; Λέει ὁ Ἀτάερτος. Ἔ, λέει, ἔχε γειά· λέει, ποῦ πᾶς; λέει εἶνε ἕνας δράκος, ἔχει μιὰ ὡραία κόρη, καὶ ὅποιος πάει γιὰ νὰ τὴν πάρῃ, τόνε σκοτώνει ὁ δράκος· τὸ λοιπὸς πάει αὐτὸς, ϐρίσκει τὸ δράκο, λέει, ἦρθα γιὰ νὰ παλαίψωμε· λέει, πᾶμε 'ςτὸ ἀτσαλένιο ἁλῶνι. Τοῦ δόνει μιὰ ὁ δράκος, τονὲ σκοτώνει, τονὲ χώνει 'ςτὴ γῆς. Τότες τὸ δαχτυλίδι σφίγγει τὸν Ἀθάνατο ποῦ ἤπῆε νὰ τοῦ κόψῃ τὸ χέριν του. Παρατᾷ ὁ Ἀθάνατος ὅ,τι εἶχε κι' ὅ,τι ἠϐάστα καὶ πάει γυρεύγοντας τὸν ἀδερφό του. Τότες φθάνει 'ςτὸ βασιλικὸ παλάτι, ὡς τὸν ἔδε ἡ βασίλισσα λέει καλῶς τὸ Γιάννη. Λέει δὲν εἶμ' ἐγὼ ὁ Γιάννης· τσῆ 'πε τὴν ἱστορία καὶ πάει κι' αὐτὸς 'ςτὸν ἴδιο δρόμο. Ὡς καθὼς ἀρριϐάρει 'κεῖ ὁ Ἀθάνατος βλέπει τοῦ δράκου τὴν κόρη καὶ ἠτζερϐελάρισε ἀπὸ τὴν ὡραιότη καὶ τοῦ λέει αὐτὴ «φύε νέε, μὴ σὲ νοιώσῃ ὁ δράκος καὶ σὲ σκοτώσῃ γιατὶ σὲ λυποῦμαι.» Λέει καὶ ποῦ εἶνε; κοιμᾶται 'ςτὸ τάδε μέρος κι' ἄμε νὰ τὸν εὕρῃς. Πάει ξυπνᾷ τὸ δράκο καὶ τοῦ λέει δράκο ἦρθα νὰ παλαίψωμε. Τονὲ παίρνει ὁ δράκος 'ςὲ μιὰν κάμαρη γεμάτη ἀπὸ ἄρματα καὶ διαλέει ἕνα σκουριασμένο (γιατὶ ἔτσι τοῦ τῶπε ἡ κόρη τοῦ δράκου) καὶ τὸ ζώνεται κι' ἠλάμπανε πολλὰ ὡραῖα. Λέει τρία ἁλώνια ἔχω, ἕνα βολυμένιο, ἕνα ἀτζαλένιο κι' ἕνα σιδερένιο. Ποῦ θέλεις νὰ πᾶμε; Λέει πᾶμε καὶ 'ςτὰ τρία. Πᾶνε 'ςτὸ βολυμένιο, ἠϐουλούσανε, βγαίνουνε· πᾶνε 'ςτὸ ἀτζαλένιο, ἤσπα, φεύγουνε· πᾶνε 'ςτὸ σιδερένιο κι' ἠπαλαίϐγανε μὲ τὸ σπαθὶ δὲν ἠνικούσανε, μὲ τσὴ γροθιαῖς (μὰ 'κείναις ἡ γροθιαὶς ἤτανε ῥοπαλίσσαις). Ἐκεῖ δόνει μιὰ τοῦ δράκου ὁ Ἀθάνατος, τονὲ χώνει ἴσα μὲ τὴ μέση. Ἄχ, λέει μωρὲ πῶς σὲ λένε; Ἀθάνατος. Λέει γι' αὐτὸ μὲ νίκησες· τοῦ δώνει ἄλλη μιὰ, τονὲ χώνει ἴσα μὲ τὸ σίδερο, τὸν ἀφίνει, πάει ϐρίσκει τὴν κόρην του. Τότες τσῆ ζητᾷ τὸν τελευταῖο νέο, ποῦρθε ποιὸ μπροστὰ ἀπὸ μένα, νὰ μοῦ τὸν εὕρῃς, νὰ μοῦ τονὲ δώσῃς. Τότε, πάει αὐτὴ κι' ἀναιστήνει ὅσοι νέοι ἦταν ἀπεθαμμένοι, ϐγάζει καὶ τὸ Γιάννη, τονὲ στέλλει αὐτὸς 'ςτὴ ϐασίλισσά του. Τότες μένει κι' ὁ Ἀθάνατος καὶ παίρνει τοῦ δράκου τὴν κόρη κι' ἠπεράσανε ζωὴ εὐτυχισμένη.

ΤΑ ΔΩΔΕΚΑ ΛΑΦΑΚΙΑ

Μιὰ φορὰ ἤτανε μιὰν ἀρχόντισσα, μιὰ μεγάλη, μιὰν πλουσία, δὲν ἤχανε παιδὶ καὶ ἠϐαρύστησε, ὥστε ποῦ εἶπε τοῦ ἥλιου· ἥλιε μου, πέψε μου παιδὶ καὶ νἆνε πάλι δικό σου. Τὸ λοιπὸς ἠγγαστρώθηκε, ἦρθ' ὁ καιρὸς νὰ

γεννήση. Γεννᾷ ἕνα σκούλουκα.Ἀνοίγουνε μιὰ κασέλα, τηνὲ βάνουνε μέσα· ὕστερα ἀνοίουνε, τηνὲ βγάνουνε, τηνὲ λούουνε, τὴ στολίζουνε, τσῆ δώνουνε καὶ τρώει, τὴν πέμπουνε 'ςτὸ σχολεῖο. Τσῆ παντᾷ ὁ ἥλιος καὶ τσῆ λέει,νὰ πῇς τσῆ μάνας σου νὰ μοῦ πέψῃ τὸ τάξιμό μου· τὸ λοιπὸς τσῆ'τὸ λέει, λέει 'πέ του κόρη μου πῶς ἠζύμωνα καὶ δὲν ἤμουνε νὰ μοῦ τὸ πῇς. Καὶ καλὰ πολλαῖς μέραις τσῆ τὸ μήνα, καὶ ὅλο τσιδὰ πρόφασαις ηὕρισκε ὅπως δὲν τὸ λέει τσῆ μάνας του. Τότες τὸ κατάλαβ' ὁ ἥλιος, τὴν παίρν' ὁ ἥλιος ἀπὸ τὸ χέρι καὶ τὴν πάει 'ςτὰ περιβόλιάν του, 'ςτὰ παλάτιάν του. Ἤκλαιε ἡ μητέρα κι' ἠλυπούντανε ποῦ ἤχασε τὴν κόρην τση. Τηνὲ φύλαε ὁ ἥλιος 'ςτὰ παλάτιάν του, δὲν ἤβγαινε νὰ δῇ τὸν κόσμο. 'Στὸν πολὺν καιρὸν ἦφυε νὰ πάῃ 'ςτὸν κόσμο νὰ φέξῃ, κι' ἀπόμεινε ἡ κόρη μοναχὴ 'ςτὸ παλάτι. Τότες αὐτὴ ἠθυμούντανε τσῆ μητέρα τση καὶ κινᾷ τὰ κλάμματα.Ἤτανε ἀντίκρυν τσῆ τὰ δέντρα. Τότες κινᾷ καὶ ψήνεται, μαραίνεται τσῆ μάνας μου ἡ καρδίτσα νὰ ψυομαραθοῦν τοῦ ἥλιου οὖλα τὰ μαρούλια. Καὶ βάνει τὰ χέριάν τση καὶ τραβᾷ τὰ μάουλάν τση κάτω κι' ἠμαραίνουντα καὶ τὰ δέντρα κι' ἠπέφτανε ὅλα κάτω. Ἔρχεται ὁ ἥλιος, τηνὲ βλέπει ματωμένη. Κόρη μου τί ἔχεις; λέει ὁ σκύλος μὲ τὸν κάτη ἠμαλώσανε κι' ἠπῆα νὰ τσοὶ ξεχωρίσω καὶ μὲ 'καμε ὁ κάτης τσιδά.Πιάνει τὸν κάτη, φοῦντα 'ςτὴ θάλασσα, τονὲ πνίει. Ἠξανάφυε ὁ ἥλιος τὸ ἴδιο, καὶ ψήνεται, ἤσυρε τὰ μάουλα. Ἔρχεται ὁ ἥλιος· ὁ σκύλος μὲ τὸ χοῖρο λέει ἠμαλώνανε. Πιάνει ῥίχτει τὸ σκύλο 'ςτὴ θάλασσα. Κρύβγεται ὁ ἥλιος πῶς ἦφυε· ἠκίνησε αὐτὴ τὰ ἴδια· τ' ἀκούει ὁ ἥλιος ὅλα, μπαίνει μέσα. Ἀφοῦ θυμᾶσαι τσῆ μητέρα σου νὰ στείλω. Κράζει τὸν κόρακα. Τὸν ἐρωτᾷ τί τρῶς; αἷμα καὶ κρέας· τὸ νερό μου εἶναι αἷμα, τὸ φαεῖ μου εἶναι κρέας. Τὸ λοιπὸς λέει ἄλλο δὲν εἶνε παρὰ νὰ κράζω τὰ δώδεκα λαφάκια. Τρεῖς σφυρηματιαῖς,νάντα καὶ ἔρχονται· τί τρῶτε; λέει, —Χόρτα καὶ καθαρὸ νερό. Τώρα, λαφάκια μου, θὰ σᾶς δώκω τούτην τὴν κοπέλα νὰ τὴν πᾶτε 'ςτὸν τάδε τόπο, 'ςτὴ μητέραν τση. Ἀφέντη, τὴν πᾶμε. Τὴν παίρνουνε, τηνὲ πήαιναν καὶ πετῶντας· ἐκεῖ ἠπεινάσανε 'ςτὸ μισοδρόμι. Λένε τσῆ κοπέλας· τώρα θὰ πᾶμε νὰ φᾶμε καὶ νὰ πιοῦμε.Ἤτανε ἕνα περιβολάκι μὲ τρία κυπαρίσσα καὶ τὴ θέξανε 'ςτὸ ἕνα. Καὶ σὰ μᾶσε χρειαστῇς, φωναξέ μας νἄρθωμε μονομιᾶς νὰ σ' εὕρωμε. 'Στὸ περιβόλι αὐτὸ ἀποκάτ' ἀπὸ τὰ δέντρα ἤτανε ἕναν πηάδι μὲ νερό. Παρακεῖ ἀπὸ τὸ περιβόλι ἦταν' ἕνα σπῆτι κι' ἐκάθουντα μέσα μιὰ δρακόντισσα μὲ τρεῖς θυατέραις. Λέει τσῆ πρώτης μωρὴ ἄμε νὰ βάλῃς νερὸ ἀπὸ τὸ πηάδι 'ςτὴ στάμνα καὶ τὴ σίγλα καὶ πάει.Μὰ ἔλα ποῦ 'τανε ἡ ἀνταφεγγίδα τσῆ νέας μέσ'στὸ πηάδι κι' ἤλαμπε τὸ νερό· ὡς καθὼς ἤσκυψε νὰ βάλῃ νερὸ βλέπει κι' ἤλαμπε τὸ νερό, λέει, ἆ τόσο ὤμορφη ποῦ'μαι γὼ καὶ μὲ μπέμπει ἡ μάναμου νὰ βάζω νερό· σπᾷ τὴ στάμνα,ῥίχτει τὴ σίγλα μέσα καὶ πάει 'ςτὸ σπίτι. Μωρὴ ποῦ ν' τὸ νερό; Λέει ἆ! τόσο ὡραία ποῦ 'μαι καὶ μὲ μπέμπεις

'ςτὸ νερό; ἤσπασάν τα κὶ ἦφυα. Κὶ ἡ τρεῖς ἐτσαδά. Ἡ δρακόντισσα λέει, μὰ καλὰ τόσο καιρὸ ἠπηαίνανε κὶ ἠφέρνανε νερὸ καὶ τώρα ἠμορφήνανε; γιὰ ἄς πάω νὰ δῶ καὶ ἐγώ. Ἡ δρακόντισσα πααίνοντας βλέπει τὸ περιβόλι κὶ ἦλαμπε καὶ τὸ νερό. Γυρίζ' ἀπάνω, βλέπει τὴν κόρη 'ςτὸ δέντρο. Ἡ δρακόντισσα τὴν ἐπεθύμησε νὰ τηνὲ φάῃ. Τὸ λοιπὸς τηνὲ πιάνει μὲ τὸ καλό. Καταίβα, κόρη μου, νὰ σὲ λούσω, νὰ σὲ χτενίσω, νὰ σοῦ δώσω νὰ φᾷς. Λέει δὲν πεινῶ καὶ δὲν καταιβαίνω. Ἡ δρακόντισσα τὴν πιάνει μὲ τὸ κακό, λέει καταίβα γιὰ θὰ κόψω τὸ δέντρο νὰ σὲ καταιβάσω. Τότες αὐτὴ φωνάζει τρεῖς φωναῖς καὶ τρεῖς σφυρηματιαῖς. Τὸ μικρὸ μικρὸ λαφάκι ἀπὸ τὰ δώδεκα ἤκουσε· μπρὲ λέει μᾶς φωνάζει· λέει ἐμεῖς δὲν ἠκούσαμε καὶ σὺ ἀκούεις; Τὸ μαλώσανε· λέει κάτσε νὰ φᾷς. Ἡ δρακόντισσα τώρα ἀκονισμένα τὰ δόντια τση 'ςὲ πεντέξη μπαρταδιαῖς ρίχτει τὸ δέντρο κάτω· σαρταίνει αὐτὴ 'ςτὸ ἄλλο. Ἐκεῖ θὰ καταίβῃς; δὲν καταιβαίνω. Τότες φωνάζει πάλι τρεῖς φωναῖς καὶ τρεῖς σφυρηματιαῖς. Τότες ἀκούει πάλι ἀπὸ τὸ μικρὸ μικρὸ λαφάκι τὸ δεύτερο· λέει βρὲ μᾶς φωνάζουνε. Τὸ μαλώσανε. Μπρὲ λέει, ἐμεῖς δὲν ἀκοῦμε καὶ σεῖς ἀκοῦτε; τρῶτε καὶ μὴ μιλεῖτε. Κόβει ἡ δρακόντισσα καὶ τὸ δεύτερο δέντρο, σαρταίνει 'ςτὸ ἄλλο· λέει ἄχ τώρα ἐχάθηκα. Τότες λέει θὰ καταίβῃς δὲν ἔχεις πειὰ θεραπεία· τώρα εἶσαι 'ςτὰ δόντιά μου. Δὲν καταιβαίνω. Τότες τό 'κοβγε, μὰ τό 'κοβγε σιγά, γιατὶ ἠξεκονίστηκαν τὰ δόντιάν τση καὶ ἤξερε πειὸ πῶς εἶνε δική τση. Τὸ λοιπὸς φωνάζει αὐτὴ τρεῖς φωναῖς, τρεῖς σφυρηματιαῖς δυναταῖς. Τότες ἀκοῦνε ὅλα τὰ λαφάκια μὰ ἤτανε μακρυὰ κι' ὥστε νἄρθουνε ἠργήσανε. Τὰ δύο μικρὰ λαφάκια ἤτανε καταπροστὰ ἀπὸ τὰ μεγάλα. Τὴν εἶχε καταιβασμένη καὶ ἠτοιμάζουντα ἡ δρακόντισσα νὰ ἀνοίξῃ τὸ στόμα τση νὰ τὴ φάῃ· ὡς καθὼς εἶχε ἀνοιχτὸ τὸ στόμα τση ἡ δρακόντισσα, χύνεται τὸ μικρὸ μικρὸ λαφάκι 'ςτὴ μέση, τὴν ἀρπᾷ, τὴν πασσάρει τῶν ἀλλονῶνε. Κλειδώνοντας ἡ δρακόντισσα τὸ στόμα τση ἤπηρε οὔλη τὴν ὀρυὰ τοῦ λαφιοῦ. Τότες τσῆ λέει γιὰ 'δὲ ἐξ αἰτίας σου νὰ χάσω τὴν ὀρυά μου. Μπρέ, ἄμε με τσῆ μάνας μου κι' ἐγὼ νὰ σοῦ τὴν κάμω μαλαματένια. Τὸ λοιπὸς τὴν πηαίνανε, φωνάζει ὁ χοῖρος τσῆ μάνας τση. Κερά, κερά, ἡ μικρή μας κερὰ ἔρχεται· λέει μακάρι νἄρθῃ καὶ νὰ σοῦ κάνω τὰ δόντιά σου χρυσᾶ. Φωνάζει ὁ πετεινός, λέει ἡ μικρή μας κερὰ ἔρχεται. Λέει μακάρι καὶ νὰ σοῦ κάμω τὴ μύτη σου χρυσῆ. Φωνάζει κι' ἡ ὄρνιθα, ἡ μικρή μας κερὰ λέει νὰ σοῦ κάμω τὴν κρίστα σου χρυσῆ. Τότες ἦρθε ἡ καλήν τση κόρη κι' ἠκάνανε τοῦ λαφιοῦ τὴν ὀρυὰ χρυσῆ καὶ τῶν ἀλλωνῶνε καὶ ἠζήσανε ἡ κόρη μὲ τὴ μάννα.

Ο ΙΗΣΟΥΣ ΤΟΥ ΠΑΝΣΕΛΗΝΟΥ

Ἐκδίδων σήμερον τὴν εἰκόνα τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Πανσελήνου εὑρίσκομαι εἰς τὴν θέσιν τοῦ παλαιοῦ ἐκείνου ζωγράφου ὅςτις γράψας ποτὲ φυσικωτάτην αὐλαίαν καὶ παρακελευόμενος νὰ ἀνασύρῃ αὐτὴν ἵνα φανῇ ἡ κρυπτομένη εἰκών, ἔλεγεν ὅτι ἡ αὐλαία εἶνε αὐτὴ ἡ εἰκών. Μὴ θελήσῃ τις νά μ' ἐρωτήσῃ τίς ὁ Πανσέληνος, τίς ὁ χρόνος καθ' ὃν ἔζησεν, ὁποῖος αὐτοῦ ὁ βίος. Ἀντὶ πάσης ἀπαντήσεως θὰ περιορισθῶ εἰς ἐπίδειξιν τῶν ἔργων αὐτοῦ. Εὐχαρίστως δέ, ποιούμενος ἔναρξιν τῆς δημοσιεύσεως τῶν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐν Ἁγίῳ Ὄρει ὑπὸ τοῦ διακεκριμένου καλλιτέχνου κ. Ἐμιλίου Gillieron γενομένων ἀντιγράφων, πρῶτον πάντων καθιστῶ γνωστὸν τὸν παῖδα Ἰησοῦν, ὃν παριστάνει ὁ πίναξ Δ'.

Τίς ἦτο ὁ Πανσέληνος καὶ πότε ἔζησεν; Ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἐκδόσει τῆς Ἑρμηνείας τῶν ζωγράφων ἀπαντῶμεν περὶ τοῦ πολυθρυλήτου Βυζαντίνου καλλιτέχνου τὰ ἑξῆς· «... μιμούμενος κατὰ τὸ δυνατόν μοι τὸν ἐκ Θεσσαλονίκης λάμψαντα Ἐμμανουὴλ Πανήλιον τὸν Πανσέληνον ἀπό τε τὰς »εἰκονισθείσας παρ' αὐτοῦ ἁγίας εἰκόνας τε καὶ τοὺς περικαλλεῖς ναοὺς »ἐν τῷ ἁγιωνύμῳ Ὄρει τοῦ Ἄθω· ὅςτις καὶ λάμπων ποτὲ εἰς τὴν ζω»γραφικὴν ταύτην ἐπιστήμην ὡς ἂν ἄλλος ἥλιος καὶ χρυσολαμπροκίνητος »σελήνη ὑπερηκόντισε καὶ κατεκάλυψε μὲ τὴν θαυμαστὴν τέχνην του »ὅλους τοὺς παλαιοὺς καὶ νέους ζωγράφους, ὡς τὸ δείχνουν σαφέστατα »αἱ ἐν τοῖς τοίχοις καὶ πίναξιν ὑπ' αὐτοῦ εἰκονισθεῖσαι εἰκόνες καὶ τοῦτο »θέλει τὸ καταλάβῃ ὁ καθ' εἷς καλώτατα ἀνίσως μόνον μετέχῃ ὁπωσοῦν »ἀπὸ τὴν ζωγραφικήν, ὅταν ἐπιμελῶς τὰς στοχασθῇ καὶ τὰς θεωρήσῃ».[1]

Ἀλλὰ βέβαιον καὶ ἀληθὲς εἶνε ὅτι πλὴν ταύτης τῆς μνείας παρ' οὐδενὶ τῶν Βυζαντίνων γίνεται λόγος κἂν ἁπλοῦς περὶ τοῦ Πανσελήνου. Καὶ οἱ μὲν χρονογράφοι σπανίως ἐπιβάλλονται τὴν περιγραφὴν ἔργων τέχνης, μόνον παροδικῶς ἀναγράφοντες γεγονότα τινὰ ἔχοντα σχέσιν πρὸς τὴν καθολικωτέραν ἱστορίαν, οἵας ἀντελαμβάνοντο οἱ ἱστορικοὶ τῶν παλαιοτέρων χρόνων.[2] Ἀλλ' ἐν ἐλλείψει τοιούτων καλλιτεχνικῶν εἰδήσεων παρὰ τοῖς ἱστοριογράφοις ἔχομεν ἴδιον γένος τῆς βυζαντιακῆς γραμματολογίας, τὰς λεγομένας *ἐκφράσεις*, αἵτινες ἀντικείμενον ἔχουσι τὴν περιγραφὴν ἔργων τέχνης, ἰδίως τῆς ἀρχιτεκτονικῆς.[3] Ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς τοιούτοις λογοτεχνήμασιν ἐκπλησσόμεθα μὴ εὑρίσκοντες τὸ ὄνομα τοῦ Πανσελήνου.

1 Ἑρμηνεία τῶν ζωγράφων ὡς πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ζωγραφίαν ὑπὸ Διονυσίου τοῦ ἱερομονάχου καὶ ζωγράφου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ τῶν Ἀγράφων. Ἀθήνησι. 1853 σ. 3.

2 Σπυρ. Π. Λάμπρου, Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τὰ σωζόμενα. Τόμ. Β' σ. 442.

3 Unger, Christlich-Griechische und Byzantinische Kunst ἐν Ἐγκυκλοπαιδείᾳ Ersch καὶ Gruber, σειρᾶς Α'. τόμ. 84, σελ. 435.

Εἶνε λοιπὸν μῦθος ἡ ὕπαρξις τοῦ Πανσελήνου; Δὲν τολμῶ νὰ το δισχυρισθῶ. Καὶ ἂν δὲν γνωρίζομεν ἐκεῖνον, ἀλλὰ βλέπομεν τὰ ἔργα αὐτοῦ. Οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Βολφίου, καί περ μὴ δεχόμενοι τὴν ὕπαρξιν τοῦ Χίου τυφλοῦ ἀοιδοῦ, δὲν ἀρνοῦνται οὔτε τὸ κάλλος οὔτε τὸ ὕψος τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν. Πιστεύω εἴς τινα Πανσέληνον ζωγράφον τοῦ Πρωτάτου τῶν Καρυῶν, τοῦ Βατοπεδίου καὶ τῆς Λαύρας, ὡς πιστεύω εἴς τινα Ὅμηρον ποιητὴν τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσείας, ὡς πιστεύει ὁ Φαῦστος τοῦ Γκαῖτε εἴς τινα δύναμιν ἀνωτάτην, συγκρατοῦσαν καὶ διατηροῦσαν τοὺς πάντας καὶ ἑαυτήν. Εἰς τοὺς ἐρωτῶντας δὲ ἀκριβέστερα, μίαν μόνην δύναμαι νὰ δώσω ἀπάντησιν, τὰς λέξεις αὐτοῦ τοῦ Φαύστου πρὸς τὴν Μαργαρίταν δι' ὧν ἀποπερατόνει τὴν ὑπὲρ τοῦ ὑπερτάτου ὄντος θεωρίαν του,

Nenn's dann, wie du willst.
Nenn's Glück! Herz! Liebe! Gott!
Ich habe keinen Namen
dafür! Gefühl ist Alles;
Name ist Schall und Rauch.

Δὲν πρέπει δὲ νὰ θεωρηθῇ ἡ ἀπάντησις ὡς ὑπεκφυγή. Ἡ ἱστορία, ὅταν δὲν θεωρῇ ἀξιοπρεπὲς νὰ ἐκπέσῃ εἰς σιμωνιδείους νοθείας, ἀναγκάζεται νὰ στέργῃ ἰδέας γενικὰς οἵα ἡ φαυστεία θεολογία.

Ἂν ὁ Διονύσιος ὁ ἐκ Φουρνᾶ τῶν Ἀγράφων ἐσχηματίζετο ὡς γνωρίζων ἀκριβέστερον τὸν βίον τοῦ Πανσελήνου, ἡμεῖς δυσπιστοῦντες πρὸς ταύτας τὰς εἰδήσεις ὀρθῶς ἐμμένομεν εἰς τὸ πρᾶγμα, εἰς τὴν ἀλήθειαν τῆς ἰδέας ἣν ἐκπροσωπεῖ ὁ μέγας Βυζαντῖνος καλλιτέχνης. Ὠνομάζετο Μανουήλ; προσεπωνυμεῖτο Πανσέληνος; ἦτο ἀληθῶς Θεσσαλονικεύς;

Ich habe keinen Namen
dafür!

Καὶ ὅμως ὑπάρχει βυζαντιακή τις τέχνη δυνηθεῖσα νὰ γεννήσῃ ζωγραφίας ὑπερτέρας τῶν συνήθων ἐκείνων καὶ πάσης φιλοκαλίας ἐστερημένων ἐξαμβλωμάτων δι' ὧν κοσμοῦνται, ἂς εἴπω μᾶλλον ἀσχημίζονται, τὰ τέμπλα τῶν παρ' ἡμῖν ἐκκλησιῶν καὶ τὰ κατ' οἴκους εἰκονοστάσια. Ὑπάρχει τέχνη τις ἑλληνικὴ ἥτις δὲν ζητεῖ νὰ ὑψώσῃ πρὸς τὸ θεὸν διὰ τῆς νεκρώσεως τῆς ἰδέας τοῦ καλοῦ, ἥτις δὲν καθιστᾷ δύσμορφον καὶ ὠχρὰν τὴν ἀνθρωπίνην μορφήν, μακροὺς τοὺς δακτύλους, στενόμακρον τὴν ῥῖνα, ἥτις δὲν βυθίζει τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς μέλαιναν κόγχην, ἀφ' ἧς δὲν ἀκτινοβολεῖται τὸ πῦρ τῆς ζωῆς. Μηδὲ νομίσῃ τις ἡμᾶς νεωτερίζοντας ἀνευλαβῶς· ἀπ' ἐναντίας φιλοκαλοῦμεν ἀρχαιοπρεπῶς καὶ ἐπιθυμοῦμεν εἴπερ τι καὶ ἄλλο τὴν ἀκριβῆ γνῶσιν τῆς τέχνης ταύτης. Εἶνε δὲ ἀναντίρρητον ὅτι ἔχει καὶ αὕτη τὴν ἀκμὴν αὐτῆς καὶ παρακμὴν καὶ ὅτι τὴν ἀκμὴν αὐτῆς ἀντιπροσωπεύει ὁ μέγας ζωγράφος τῶν ἁγιορειτικῶν εὐκτηρίων. Θέλοντες λοιπὸν νὰ δηλώσωμεν τοῦτον καὶ σὺν αὐτῷ τὴν ὑψίστην ἄνθησιν τῆς ἁγιο-

ρειτικῆς καὶ τῆς καθόλου βυζαντιακῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωγραφίας διὰ τί νὰ ποιήσωμεν χρῆσιν τοῦ ἀλγεβρικοῦ Χ καὶ νὰ μὴ καλέσωμεν αὐτὸν μᾶλλον διὰ τοῦ ἡμῖν ὑπὸ τῆς παραδόσεως διαφυλαχθέντος ὀνόματος;

Ὁ περιοδεύων τὸ Ἅγιον Ὄρος θὰ εὕρῃ τοὺς μοναχοὺς ἀποδίδοντας σχεδὸν πάσας τὰς ζωγραφίας τῶν ἐκκλησιῶν καὶ εὐκτηρίων οἴκων εἰς τὸν Πανσέληνον. Ἀλλ' ἡ ἐπισταμένη παρατήρησις διδάσκει ὅτι ὡς ἐν Ἰταλίᾳ πάνθ' ὅσα οἱ ὁδηγοὶ ἐπιδεικνύουσιν ὡς ζωγραφήματα τοῦ Ῥαφαὴλ δὲν εἶνε ἔργα τοῦ μεγάλου ζωγράφου, οὕτω καὶ κατὰ τὸν Ἄθω ὀλίγα τῶν ἐπιδεικνυμένων ὡς ἔργων τοῦ Πανσελήνου ἐλέγχουσι τὸν χρωστῆρα τοῦ Βυζαντίνου ἀριστοτέχνου. Κατὰ δὲ γνώμην γενικῶς ἐπικρατοῦσαν τὴν ἀκμάζουσαν γραφικὴν τῶν Βυζαντίνων τὴν συνδεομένην μετὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Πανσελήνου ἀνευρίσκομεν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις δύο μοναστηρίων, τοῦ Βατοπεδίου καὶ τῆς Λαύρας, καὶ ἐν τῷ Πρωτάτῳ τῶν Καρυῶν, ἤτοι τῇ ἀρχαιοπρεπεῖ ἐκκλησίᾳ ἥτις κοσμεῖ τὴν οἱονεὶ πρωτεύουσαν ταύτην τοῦ Ἁγίου Ὄρους.

Ἀλλὰ πότε ἐγράφησαν αὗται αἱ εἰκόνες; ἀνήκουσιν αἱ ζωγραφίαι καὶ τῶν τριῶν τούτων εὐκτηρίων εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν χεῖρα; Ἀσάφεια καὶ ἀμφιβολία μεγίστη ἐπικρατεῖ περὶ τούτων τῶν ζητημάτων. Περιοριζόμενοι εἰς μόνους τοὺς τελευταίους τῶν γραψάντων περὶ Ἄθωνος εὑρίσκομεν ὅτι ὁ μὲν Victor Langlois θεωρεῖ τὸν Πανσέληνον ἀκμάσαντα μεταξὺ τοῦ ΙΑ' καὶ ΙΓ' αἰῶνος,[1] ὁμοίως δὲ καὶ ὁ de Vogüé, ὅστις παλαιότατα πάντων τῶν ἔργων θεωρεῖ τὰ ἐν Καρυαῖς, δέχεται δὲ δευτέραν τινὰ περίοδον τῆς ἀθωνικῆς ἁγιογραφίας, καθ' ἣν ἱστορήθησαν αἱ ἐκκλησίαι τῆς Λαύρας καὶ τοῦ Βατοπεδίου.[2] Ὁ δὲ Rossmann[3] δὲν ὁρίζει τὸν χρόνον τῆς ἀκμῆς τῆς ἀθωνικῆς γραφικῆς. Τὸν ΙΒ' δ' αἰῶνα φαίνεται δεχόμενος καὶ ὁ Stanislas de Nolhac,[4] ἐν ᾧ ὁ Λυονναῖος ἀββᾶς Neyrat, οὗ πρὸ βραχέος μόλις χρόνου ἐξεδόθη ἡ εἰς τὸν Ἄθω περιήγησις θεωρεῖ τὸν Πανσέληνον ζωγράφον τοῦ ΙΑ' αἰῶνος.[5] Καὶ αὐτὸς δ' ὁ εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἀσχοληθεὶς περὶ τὴν βυζαντιακὴν γραφικὴν τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ὁ Γάλλος Didron, διστάζει εἰς ποῖον αἰῶνα νἀναγάγῃ τὰς παλαιὰς ζωγραφίας τοῦ Καθολικοῦ τῆς μονῆς Βατοπεδίου, ὅπερ κοσμηθὲν τὸ πρῶτον διὰ ψηφιδωμάτων κατὰ τὸν δέκατον περίπου αἰῶνα ἀνιστορήθη ἔπειτα ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου. Ἀλλ' εἶνε οὗτος Ἀνδρόνικος ὁ Κομνηνὸς ἢ ὁ ἕτερος τῶν ὁμωνύμων Παλαιολόγων; Ὁ Didron φαίνεται

1 Le mont Athos. Paris. 1866 σ. 14.

2 Syrie Palestine Mont Athos. Paris. 1876 σ. 296.

3 Ein Besuch bei den Monchen auf dem Berge Athos ἐν τῇ Deutsche Rundschau 1877. τόμ. Ι' φυλλάδιον Ἰανουαρίου

4 Une visite aux monastères de l'Athos ἐν τῷ περιοδικῷ συγγράμματι Le Correspondant τῆς 10 Φεβρουαρίου 1880 σ. 507.

5 L'Athos notes d' une excursion à la presqu' île et à la montagne des moines. Paris (Plon). 1880 σ. 100.

θεωρῶν τὰς ζωγραφίας ἔργα τοῦ ΙΒ′ αἰῶνος, ἄρα δέχεται ἐκ τῶν τριῶν αὐτοκρατόρων τὸν πρῶτον.[1] Ἀλλ' ἡ ἱστορία τοῦ μοναστηρίου καθιστᾷ πιθανωτέραν τὴν παραδοχὴν μᾶλλόν τινος τῶν δύο Παλαιολόγων, οἵτινες ἐκαλοῦντο Ἀνδρόνικοι, λέγομεν Ἀνδρόνικον Β′ Παλαιολόγον τὸν Γέροντα (1282—1328) καὶ Ἀνδρόνικον Γ′ τὸν ἐκείνου ἔγγονον (1328—1331), οὓς εὑρίσκομεν ἀμφοτέρους μεγίστην δεικνύοντας φροντίδα περὶ τῆς μονῆς καὶ πολλὰς αὐτῇ ποιουμένους δωρεὰς διὰ χρυσοβούλλων.[2] Περὶ δὲ τῆς μονῆς Λαύρας λέγει ὅτι κατὰ μὲν τοὺς μοναχοὺς αἱ ζωγραφίαι τοῦ Καθολικοῦ, τῆς Πηγῆς καὶ τῆς Τραπέζης ἀνέρχονται εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ δεκάτου αἰῶνος, εἶνε δ' ἔργον τῆς χειρὸς αὐτοῦ τοῦ Πανσελήνου, κατ' ἄλλους δὲ τῶν καλογήρων ἔζησεν ὁ Πανσέληνος τὸν ΙΒ′ αἰῶνα. Ἀλλ' ὁ Didron φρονεῖ ὅτι εἶνε μᾶλλον ἔργα τοῦ ΙΔ′-ΙϚ′ αἰῶνος.[3] Συνδέοντες τὰς κρίσεις ταύτας τοῦ Γάλλου τεχνοκρίτου περὶ τῶν ζωγραφιῶν τοῦ Βατοπεδίου καὶ τῶν τῆς Λαύρας εὑρίσκομεν ὅτι δὲν θεωρεῖ ταύτας ἀνερχομένας εἰς τοὺς αὐτοὺς χρόνους, ἀλλ' ὅτι δέχεται ἐκείνας ἀρχαιοτέρας τούτων κατὰ δύο τοὐλάχιστον αἰῶνας. Ἀλλ' οὐδ' ὁ Didron εἶχε κυρίως εἰπεῖν μορφώσει σταθερὰν γνώμην περὶ τοῦ χρόνου εἰς ὃν ἀνέρχονται τὰ ὑπὸ τῶν μοναχῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους εἰς τὸν Πανσέληνον ἀποδιδόμενα ἔργα. Ἐν ᾧ, καθ' ἃ εἴδομεν μέχρι τοῦδε, ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδιδομένῳ περιοδικῷ συγγράμματι, τοῖς Annales archéologiques, τὰς μὲν ζωγραφίας τοῦ Βατοπεδίου ἐθεώρει ἔργον τοῦ ΙΒ′, τὰς δὲ τῆς Λαύρας τοῦ ΙΕ′ ἢ ΙϚ′ αἰῶνος, ἐκδίδων ἐν γαλλικῇ μεταφράσει τὴν Ἑρμηνείαν τῶν ζωγράφων ἔγραφεν ἐν τῷ προλόγῳ περὶ τοῦ Πανσελήνου, ὅτι ἔζη κατὰ τὸν ΙΑ′ αἰῶνα.[4] Ἐν δέ τινι σημειώσει τῆς αὐτῆς συγγραφῆς ὁρίζει ὡς αἰῶνα καθ' ὃν ἔζη ὁ Βυζαντῖνος καλλιτέχνης τὸν δωδέκατον.[5]

Τούτων οὕτως ἐχόντων τίνος ἔργον εἶνε καὶ ἐν τίνι χρόνῳ ἐκαλλιτεχνήθη ἡ ζωγραφία ἣν δημοσιεύω σήμερον; Κοσμοῦσα τὸ Πρωτᾶτον τῶν Καρυῶν, ἀνήκει καὶ αὕτη εἰς τὰς ζωγραφίας αἵτινες ἀποδίδονται κατὰ παράδοσιν κοινὴν εἰς τὸν Πανσέληνον. Ἆρα μία χείρ, ἡ αὐτή, ἐκόσμησε τὴν ἐκκλησίαν ταύτην διὰ τῶν θαυμασίων τοιχογραφιῶν δι' ὧν εἶνε ἱστορημένοι ἅπαντες αὐτῆς οἱ τοῖχοι; Εἶνε πᾶσαι αὗται ἔργα τῆς αὐτῆς ἐποχῆς, καὶ ποίας; Ὁ περιεργαζόμενος τὴν ἐκκλησίαν ἐκείνην δὲν θὰ δυσκολευθῇ νὰ πιστεύσῃ ὅτι εἷς μόνος ζωγράφος ἱστόρησεν αὐτὴν—ἐννοῶ δὲ μόνον τὸ ἐσωτερικόν, ἐπειδὴ ὁ νάρθηξ εἶνε προφανῶς ἔργον τῶν νεωτέρων χρόνων,—καίτοι εἶνε μυθώδης ὁ πλοῦτος καὶ μέγα τὸ πλῆθος τῶν εἰκόνων. Ἀλλ'

1 Annales archéologiques τόμ. Ε′ σ. 153.

2 Victor Langlois Le mont Athos. Paris 1867 σ. 18 καὶ 41.

3 Annales archéologiques τόμ. ΚΑ′ σ. 34. Ἴδ. καὶ σ. 92.

4 Manuel d' iconographie chretienne grecque et latine avec une introduction et de notes par M. Didron Paris. 1845 σ. XX.

5 Αὐτ. σ. 7 σημ. 1.

ἀρκεῖ νἀναλογισθῶμεν τὴν εὐχέρειαν μεθ' ἧς ἐργάζονται οἱ ζωγράφοι τῆς Ἀνατολῆς ἵνα μὴ ὀκνήσωμεν νὰ δεχθῶμεν ὡς ἔργα ἑνὸς ἀνδρὸς πάντα τὰ κοσμοῦντα τὸ Πρωτᾶτον τῶν Καρυῶν ζωγραφήματα. Πάντως δὲ πρέπει νὰ θαυμάσωμεν τὴν ἀσφάλειαν τῆς χειρὸς καὶ τὴν φιλοκαλίαν τοῦ καλλιτέχνου, ὅςτις δὲν συνέδεε μετὰ τῆς ταχύτητος τὴν βαναυσουργίαν, ἀλλ' ἐνεπνέετο ὑπὸ τῆς ἰδέας τῆς τέχνης καὶ ἔπλαττεν αὐτὸς κάλλιστα σχέδια ἢ ἐμιμεῖτο τὰ ἄριστα τῶν προτύπων. Ἐξεταζόμενα δὲ τὰ διάφορα ταῦτα ἔργα πρὸς ἄλληλα ἐνέχουσι μὲν διάφορα γνωρίσματα, ἀλλὰ δὲν παρέχουσιν εὐδιακρίτους ἀφορμὰς χωρισμοῦ χειρῶν καὶ χρόνων.

Νομίζομεν λοιπὸν ὅτι μετὰ παρρησίας δυνάμεθα νὰ κηρύξωμεν ὡς ἔργα μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς χειρὸς τὰς ζωγραφίας τὰς κοσμούσας τοὺς ἐσωτερικοὺς τοίχους τοῦ Πρωτάτου τῶν Καρυῶν. Ἄλλο δὲ ζήτημα πολυπλοκώτερον εἶνε ἂν τῆς αὐτῆς χειρὸς ἢ κἂν τῆς αὐτῆς ἐποχῆς καὶ σχολῆς ἔργα εἶνε καὶ αἱ ζωγραφίαι τῆς Λαύρας καὶ τοῦ Βατοπεδίου. Ἀλλ' ἱστορικῶς ἐξετάζοντες τὸ πρᾶγμα ἀγόμεθα εἰς ἑνότητά τινα χρονικήν, ἥτις ἴσως δεικνύει καὶ τὸν ἀμφισβητούμενον χρόνον καθ' ὃν ἔζησεν ὁ Πανσέληνος ἢ ὡς ἄλλως ἐκαλεῖτο ὁ Βυζαντῖνος ἐκεῖνος ἀριστοτέχνης οὗτινος ὑπὸ τοῦτο τὸ ὄνομα διεσώθη ἐν Ἁγίῳ Ὄρει ἡ θολὴ ἀνάμνησις. Τὰ γεγονότα ταῦτα συνδυάζω ἐνταῦθα παραγόμενος εἰς εἰκοτολογίας ἐπιβαλλομένας, ἴσως δὲ καὶ δικαιολογουμένας μέχρι τινὸς ἐν θέματι περὶ οὗ ἐλάχιστα μέχρι τοῦδε ἐγράφησαν καὶ ἐτολμήθησαν.

Εἴδομεν ἀνωτέρω ὅτι ἐπὶ τῶν Ἀνδρονίκων Παλαιολόγων, ἤτοι κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, διαφαίνεται διακεκριμένη τις ἐπιμέλεια τῆς βυζαντιακῆς βασιλείας περὶ τὴν μονὴν Βατοπεδίου. Κατὰ δὲ τὴν διαβεβαίωσιν τοῦ Γάλλου Papety, ἂν πρέπει νὰ πιστεύσωμεν αὐτὸν ἄλλως ἐλεγχόμενον πικρῶς ὑπὸ τοῦ Didron ἐπὶ ἀνακριβείαις, ἐν ταῖς ζωγραφίαις τοῦ Βατοπεδίου συχνὴ ἀπαντᾶται ἡ εἰκὼν τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Κατακουζηνοῦ, ὅςτις, ὡς γνωστόν, αὐτόθι κατέληξε τὸν βίον μονάζων.[1] Εὑρισκόμεθα λοιπὸν καὶ πάλιν ἐν τῷ ΙΔ' αἰῶνι μεσοῦντι. Ἀλλὰ καὶ τῶν Καρυῶν ἡ ἱστορία παρουσιάζει κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα, περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, γεγονὸς ἄξιον παρατηρήσεως δυνάμενον νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἐν συσχετισμῷ πρὸς τὰ προμνημονευθέντα. Τότε δῆλα δὴ ἀναδιοργανωθεῖσα ἡ σύνοδος τῶν μονῶν, αἵτινες ἐκηρύχθησαν ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τοῦ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης καὶ τοῦ ἐπισκόπου Ἱερισσοῦ τὸ πρῶτον ἐπὶ Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ, ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τοῦ Ὄρους καὶ ἔστησε τὴν ἕδραν αὐτῆς ἐν Καρυαῖς.[2] Καὶ ἄλλως δὲ ὁ δέκατος τέταρτος αἰὼν παρίσταται οὐσιώδης διὰ τὴν κοινότητα τοῦ Ἁγίου Ὄρους.

Εἰς τὰ ἱστορικὰ ταῦτα γεγονότα προστίθεται καί τι γνώρισμα, ὅπερ ἂς

1 Revue des deux mondes 1847, τόμ. 18, σ. 987.

2 Langlois, le mont Athos σ. 9.

μοι ἐπιτραπῇ νὰ ὀνομάσω γραφογνωστικόν. Πολλὰς τῶν ζωγραφιῶν τοῦ Πρωτάτου, ἐν αἷς καὶ τὴν ἐνταῦθα δημοσιευομένην, περιθέει ταινία τις ἐξ ἀνθεμίων ἥτις χωρίζει αὐτὰς ἀπὸ τοῦ μονόχρου κονιάματος τῶν τοίχων. Τὸ ὡραῖον καὶ χαρακτηριστικὸν τοῦτο θωράκιον ἐνέχει ἔν τε τοῖς χρώμασι καὶ τῇ τεχνικῇ διασκευῇ τὸν χαρακτῆρα τῶν ἐπικεφαλίδων αἵτινες κοσμοῦσι τὰ βυζαντιακὰ χειρόγραφα τοῦ δεκάτου τετάρτου καὶ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος.

Εἶνε ἆρά γε αἱ ἱστορικαὶ καὶ καλλιτεχνικαὶ αὗται συμπτώσεις τυχαῖαί τινες ἢ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν καὶ περὶ τοῦ Πρωτάτου τῶν Καρυῶν καὶ τοῦ Βατοπεδίου ὅ τι ἤδη ἐτολμήθη περὶ τῆς Λαύρας, ὅτι ἐζωγραφήθησαν δῆλα δὴ ἐν χρόνοις νεωτέροις τῶν κοινῶς ἄνευ λόγου τινὸς ἐσωτερικοῦ παραδεδεγμένων; Ὁ Πανσέληνος ἔζησε κατὰ ταῦτα τὸν ΙΔ' αἰῶνα; Κλείομεν τὸν λόγον δι' ἐρωτήσεως ὡς κατηρξάμεθα αὐτοῦ ἐρωτῶντες.

Αἱ εἰς τὸν Πανσέληνον ἀποδιδόμεναι ζωγραφίαι πολλάκις μὲν ἐμελετήθησαν, ἀλλ' ἐλάχισται αὐτῶν ἐδημοσιεύθησαν. Ὁ Γάλλος Didron περιοδεύσας τῷ 1839-1840 τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Τουρκίαν ἵνα μελετήσῃ τὰ ἔργα τῆς βυζαντιακῆς τέχνης μετὰ τοῦ ζωγράφου Durand ἐδημοσίευσεν ὀλίγα μόνον ἀντίγραφα, καὶ ταῦτα ἄνευ χρωμάτων, ἐν ταῖς συγγραφαῖς αὐτοῦ. Ἐκ δὲ τῶν δώδεκα ἁγιογραφιῶν τῆς Λαύρας, αἵτινες ἀντιγραφεῖσαι ὑπὸ τοῦ Papety εὕρηνται νῦν ἐν τῇ συλλογῇ τῶν σχεδιογραφημάτων τοῦ Λούβρου, τέσσαρες ἐξεδόθησαν ἐν χρωματολιθογραφίαις ὑπὸ τοῦ Louandre ἐν τῇ πολυτίμῳ συγγραφῇ Les arts somptuaires. Μία δὲ ξυλογραφία, παριστῶσα τὸν ἅγιον Γεώργιον τῶν Καρυῶν, κοσμεῖ τὴν εἰς τὸν Ἄθω περιήγησιν τοῦ Proust.[1] Ἐκ δὲ τῆς πλουσιωτάτης συλλογῆς ἀντιγράφων καὶ φωτογραφιῶν τῆς ἀπαρτισθείσης ἀδροτάταις δαπάναις τοῦ Ῥώσου εὐπατρίδου Σεβαστιανὼφ καὶ ἀποκειμένης ἐν τῷ μουσείῳ τῆς Πετρουπόλεως εἴ τινες ἐδημοσιεύθησαν ἴσως εὕρηνται κεκρυμμέναι ἐν συγγραφῇ τινι ῥωσικῇ δυςπροσίτῳ καὶ μόλις που γνωστῇ.

Εἰς πρακτικωτέρους δὲ σκοποὺς ἀπέβλεπεν ἡ μελέτη τῶν ζωγραφιῶν τοῦ Πανσελήνου ὑπὸ τοῦ ἐν Μονάχῳ ζωγράφου Max Seitz καὶ τῶν ἡμετέρων Λύτρα καὶ Χατζηγιαννοπούλου, ἥτις καὶ εἰς μίμησιν ἤγαγε τῆς βυζαντιακῆς τεχνοτροπίας ἐν τῇ ἐκτελέσει ἁγιογραφικῶν ἔργων. Δὲν ἐξεύρομεν δὲ κατὰ πόσον εἶχον γνωρίσει καὶ μελετήσει τοῦ Πανσελήνου τὰ ἔργα οἱ φιλόκαλοι ζωγράφοι οἱ μονάζοντες ἐν τῷ βενεδικτείῳ μοναστηρίῳ τοῦ Beuron ἐν Γερμανίᾳ. Οὗτοι, κοσμήσαντες δι' ἁγιογραφιῶν ἐπὶ τῷ ἰωβιλαίῳ τῆς δεκάτης τετάρτης ἑκατονταετηρίδος ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ ἁγίου Βενεδίκτου τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἱδρυθὲν ἐπὶ τοῦ Κασσίνου ὄρους τῆς Ἰταλίας πρῶτον μοναστήριον τοῦ ὁμωνύμου τάγματος, ἀπέστησαν οὐσιωδῶς τοῦ συνήθους ἐν τῇ Δύσει τρόπου τῆς κοσμικωτέρας ἁγιογραφίας, ἐπανελ-

1 Tour du monde. 1860, τόμ. Β', σ. 116.

θόντες εἰς σεμνοτέρας καὶ ἰδεωδεστέρας παραστάσεις, βάσιν ἐχούσας τὴν μελέτην τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς τέχνης καὶ τῆς βυζαντιακῆς γραφικῆς.[1]

Ἡ δὲ ζωγραφία ἣν ἐκδίδομεν σήμερον, εὐελπιστοῦντες ὅτι προσεχῶς θὰ δυνηθῶμεν νὰ δημοσιεύσωμεν καὶ ἄλλα τῶν περιλαλήτων ἔργων τοῦ Πανσελήνου ἀνέκδοτα ἐκ τῆς συλλογῆς ἣν ἀπηρτίσαμεν τὸ παρελθὸν θέρος ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει, κοσμεῖ ἔσωθεν τὸ ὑπέρθυρον τῆς πύλης τοῦ νάρθηκος τῆς ἐν Καρυαῖς ἐκκλησίας τοῦ Πρωτάτου, διατηρεῖται δ' ἄριστα πλὴν ἐλαχίστου μέρους ὅπερ ἐδήλωσε πιστῶς ὁ ἀντιγραφεύς. Παρίσταται δ' ἐν αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς ἐν τῇ φάτνῃ, οὐχὶ ὡς βρέφος, ἀλλά, κατὰ συνήθειαν ἣν καὶ ἄλλως ἀπαντῶμεν ἐν τῇ ἑλληνικῇ χριστιανικῇ τέχνῃ, ὡς παῖς ἤδη ηὐξημένος. Σεμνὴ εἶνε ἡ ὄψις τοῦ θείου παιδός, ὅστις παρίσταται ἐνδεδυμένος ὡς ἐκ τῆς συνήθους τῇ ἑλληνικῇ χριστιανικῇ τέχνῃ σεμνότητος, ἥτις ἀποφεύγει ὅσον ἔνεστι τὸ γυμνόν. Τὸ πρόσωπον ἔχει τοὺς χαρακτῆρας τῆς θείας πραότητος συνδεδεμένης πρὸς τὴν παιδικὴν ἀφέλειαν. Γλυκεῖα δὲ εἶνε ἡ ἔκφρασις τῶν ἠρέμα συγκεκλεισμένων χειλέων καὶ τῶν ὀλίγον τι μυόντων ὀφθαλμῶν.[2] Μαλακὸς εἶνε ὁ τρόπος τῆς ἀναπαύσεως καὶ εὔκολος ὁ ὑπερεισμὸς τοῦ κεκλιμένου προσώπου ἐπὶ τῆς δεξιᾶς χειρός. Ὑπεμφαίνεται δὲ διὰ τούτων ἡ θειότης τοῦ *ῥεῖα ζώοντος* Ἰησοῦ. Ὁποία διαφορὰ μεταξὺ τῆς γαληνιαίας ταύτης ῥᾳστώνης τοῦ νεαροῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ καὶ τῆς κοπώσεως ἣν ἐνέχει καὶ αὐτὴ ἡ ἀπὸ τῶν ἄθλων ἀνάπαυσις τοῦ φαρνεσικοῦ Ἡρακλέους. Ἐνταῦθα μὲν ἔχομεν ῥέουσαν ἔκχυσιν τῶν μελῶν τοῦ νεήλυδος θεοῦ, ἐκεῖ δὲ ἔντασιν μυώνων καὶ ὄγκον σαρκῶν τοῦ καθεστηκότος ἥρωος. Ὁ Ἡρακλῆς τοῦ Γλύκωνος ἐπόνησε κατὰ τῶν τεράτων τῆς γῆς καὶ μέλλει ἀκόμη νὰ ἐντείνῃ νέας δυνάμεις πρὸς νέους ἄθλους. Ὁ δὲ Ἰησοῦς τοῦ Πανσελήνου κατῆλθεν ἐκ τῶν κόλπων τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἀπόνως θὰ ἐπιδαψιλεύσῃ εἰρήνην καὶ ἔλεος εἰς τὸν κόσμον. Ἂν ὁ λυσίππειος ἐκεῖνος Ἡρακλῆς ἀναλαβὼν ζωὴν βαδίσῃ πρέπει νά τον φαντασθῶμεν καταφέροντα τὸ ῥόπαλον κατὰ λέοντός τινος νεμεαίου ἢ ὕδρας τινὸς λερναίας· ὁ δὲ Ἰησοῦς τῶν Καρυῶν, ἂν ἐγερθῇ, δὲν θὰ παλαίσῃ οὐδὲ θὰ θλήσῃ, ἀλλὰ θὰ τείνῃ τὰς χεῖρας πρὸς εὐλογίαν.

Ὁ τύπος οὗτος τοῦ ἀναπαυομένου παιδὸς Ἰησοῦ ἀφωρμήθη ἐν σχέσει πρὸς τὸ γνωστὸν χωρίον τῆς Γενέσεως (XLIX, 9) «καὶ ἀναπεσὼν ἐκοιμήθη ὡς λέων καὶ τίς δύναται ἐγερεῖν αὐτόν;» Κατ' ὀλίγον δὲ κατέστη κοινὸς ἐν τῇ γραφικῇ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας. Σχεδὸν ἐν πάσῃ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἐπανελήφθη ὁ Ἰησοῦς τοῦ Πανσελήνου, ἀλλ' οἱ ἀντιγρά-

1 Ἴδε τὴν ὑπ' αὐτῶν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐκδοθεῖσαν ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν S. Benedicius συλλογὴν εἴκοσι καὶ ἑπτὰ φωτογραφικῶν ἀπεικονισμάτων μετὰ προτασσομένου ἐπεξηγηματικοῦ κειμένου γαλλικοῦ καὶ γερμανικοῦ.

2 Ὀφείλω νὰ παρατηρήσω ἐνταῦθα ὅτι ἡ ἄλλως ἀξιόλογος χρωματολιθογραφία, ἣν δημοσιεύομεν, ἐν τῇ ἐκφράσει τοῦ προσώπου ἀπέτυχέ πως, μὴ δυνηθεῖσα νἀποδώσῃ τὴν λεπτότητα τοῦ σχεδίου τοῦ κ. Gilliéron.

ψαντες αὐτὸν ζωγράφοι, καίπερ μείναντες ὅσον οἷόν τε πιστοὶ εἰς τὸν ἀρχικὸν τύπον, διέφθειραν τὰς ἀναλογίας τοῦ πρωτοτύπου καὶ ἐμείωσαν ἐπαισθητῶς τὸ κάλλος αὐτοῦ. Ἡ ἔκφρασις τοῦ προσώπου ἐξέλιπεν, ἡ εἰρήνη ἡ διαπνέουσα τὸ ὅλον ἔργον διεταράχθη, ἡ ὑποδόριος ἐκείνη ὑποπρασίνη χροιὰ ἡ χαρακτηρίζουσα τὰς ζωγραφίας τοῦ καλλιτέχνου καὶ ἔχουσα τὴν γέννησιν αὐτῆς ἐν ταῖς ἀνάγκαις τῆς προοπτικῆς, ἕνεκα τοῦ ὕψους ἐν ᾧ συνήθως εἶνε καταγεγραμμέναι αἱ εἰκόνες, παρεννοηθεῖσα ἐγένετο πυκνὴ πρασίνη βαφὴ ἥτις ἐπιτιθεμένη εἰς τὰ πρόσωπα δίκην κονιάματος καθιστᾷ ταῦτα ὠχρὰ καὶ ἀκαλλῆ. Τέλος ὡς καὶ ἐν ἄλλαις παραστάσεσιν ἡ τέχνη ἀπέβη ἐν ταῖς χερσὶν ἀδεξίων μιμητῶν ἁπλοῦς μηχανισμός. Σπανιώτερον δέ ποτε ἡ νεωτέρα ἑλληνικὴ τέχνη, ἀφισταμένη τοῦ τύπου τούτου καὶ ἐμμένουσα μᾶλλον εἰς τὸ γράμμα τοῦ χωρίου τῆς Γενέσεως, παριστᾷ μὲν τὸν Ἰησοῦν ὡς παῖδα, ζωγραφίζει δὲ παρ' αὐτῷ καὶ λέοντα, ὡς βλέπομεν τοῦτο ἔν τινι ζωγραφίᾳ τῆς μονῆς Φιλοθέου, ἥτις ἐγράφη μεσοῦντος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος.[1]

Τὸν δὲ τύπον τοῦ ἀναπαυομένου παιδὸς Ἰησοῦ παρέλαβε πλὴν τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς τέχνης ἥ τε ῥωσικὴ ἁγιογραφία[2] καὶ ἡ εἰκονογραφία τῶν Ἰταλῶν. Ἐν τῇ πινακοθήκῃ τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου τῆς Νεαπόλεως πλὴν τοῦ πίνακος τοῦ Νεαπολίτου Λουκᾶ Giordano (1632-1705) ἀξιοθέατος εἶνε ὑπὸ ταύτην τὴν ἔποψιν μάλιστα ὁ Gesù bambino τοῦ Βονωναίου ζωγράφου Guido Reni (1574-1642),[3] ὅστις μεγάλως ἐνθυμίζει τὸν Ἰησοῦν τοῦ Πανσελήνου. Οὐδαμῶς δὲ παράδοξος θὰ φανῇ ὁ συσχετισμός, ἂν ἀναλογισθῶμεν τὰς ποικίλας ἐπιδράσεις τῆς βυζαντιακῆς τέχνης ἐπὶ τὴν τῆς Δύσεως, ἰδίως ἐν Ἰταλίᾳ.

Εὐχόμεθα ὅπως ἡ ἐνταῦθα γινομένη δημοσίευσις τοῦ ὡραίου τούτου ἔργου τῆς βυζαντιακῆς γραφικῆς γείνῃ ἀφορμὴ εὐρυτέρων μελετῶν περὶ τῆς τέχνης τῶν Βυζαντίνων, ἥτις περιφρονεῖται καὶ διαβάλλεται ἐπειδὴ ἐλάχιστα εἶνε γνωστή· οὐδαμῶς δ' ἀμφιβάλλομεν ὅτι κάλλιον γνωριζομένη οὐ μόνον θὰ εὕρῃ τοὺς εἰς αὐτὴν ἀρεσκομένους, ἀλλὰ καὶ θὰ προκαλέσῃ ὡς ἐν τῇ Δύσει μιμητὰς παρὰ τοῖς καλλιτέχναις. Ἡμεῖς τοὐλάχιστον θὰ προσπαθήσωμεν νὰ συντελέσωμεν εἰς τοῦτο πάσῃ δυνάμει.

Σπυρ. Π. Λάμπρος

---

1 Annales archéologiques τόμ. ΙΗ' σ. 200.

2 J. Martinov. L' iconographie Russe ἐν ταῖς Etudes religieuses, historiques et littéraires par des pères de la compagnie de Jésus. 1875 σ. 169.

3 Ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Βονωνικοῦ ἐργαστηρίου (scuola Bolognese) ὑπ' ἀριθ. 7.

ΤΟ ΠΑΓΩΤΟΝ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ' *

ΔΟΚΙΜΟΣ ΙΑΤΡΟΣ

Κάτοχος διπλώματος ὁ Βροῦτος καὶ ἐνδεδυμένος εὐσχήμως πλέον ἐσκέφθη ὅτι ἦτο ἤδη καιρὸς νὰ εἰσέλθη εἰς τὸν πραγματικὸν βίον καὶ νὰ ἀντιμετωπίση τὰς ἀπαιτήσεις καὶ τὰς μωρίας αὐτοῦ. Ἔκειρε λοιπὸν τὸν μύστακα καὶ τὴν κόμην, ἐφόρεσεν ὄρθιον καὶ ὑψηλὸν περιλαίμιον, ἀπέβαλε τὰς κιτρίνας χειρίδας καὶ τὰ ποικιλόχροα ἐνδύματα, παρέλαβε ταμβακοθήκην καὶ ῥάβδον μὲ ἀργυρᾶν λαβίδα καὶ προσεπάθησε νὰ συμμορφώση καὶ τὸν βηματισμόν του πρὸς τὸ σοβαρὸν τοῦ ἐπιστήμονος ὕφος. Πρωΐαν τινὰ ὁ κὺρ Νῶε τὸν ἐσύστησεν εἰς τὸν ἰατρὸν Κοκκάλαν, ἀδελφὸν τοῦ ἐφημερίου τοῦ ἁγίου Ματθαίου.

Διάφοροι ἀσθενεῖς περιέμενον ἤδη τὸν περισπούδαστον κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἰατρόν, ὅστις κατ' αὐτὴν τὴν στιγμὴν ἐδέχετο γυναῖκα, ἥτις ἦτο ἄλλοτε χορεύτρια.

Ὁ ἰατρὸς Κοκκάλας ἦτο περίπου πεντηκοντούτης. Ἦτο σύζυγος χήρας πολὺ ἡλικιωμένης, πολὺ πλουσίας καὶ πολὺ ἀσχήμου.

Ἀφοῦ ἡ πρώτη χορεύτρια τῷ ἐξέθηκε τὴν ἀσθένειάν της, εἰσῆλθε φέρων μακρὸν κοιτωνίτην καὶ μεταξωτὸν σκοῦφον εἰς τὴν αἴθουσαν, ἐν τῇ ὁποίᾳ τὸν περιέμενον οἱ πελάται του, αἴθουσαν μελαγχολικωτάτην, καταλαμβανομένην ὑπὸ ὀκτὼ προϊστορικῶν καθεδρῶν καὶ ὑπὸ δύο ξυλίνων τραπεζῶν ἐπὶ τῶν ὁποίων ὡσεὶ ἔκλαιον αἱ γύψινοι προτομαὶ τοῦ Ἀπόλλωνος στερουμένου ῥινὸς καὶ τοῦ Ἀσκληπιοῦ στερουμένου ὤτων, ἀλλὰ συντηροῦντος μόνον τὸ ἥμισυ τῆς γενειάδος.

Ὁ ἰατρὸς πολὺ ἀπησχολημένος ἐχαιρέτισεν ἐν συνόλῳ τοὺς πελάτας του, οἵτινες πάντες ἠγέρθησαν. Διὰ ταχέος βλέμματος ἀμέσως εἶχεν ἐννοήσει ὅτι οὐδεὶς τῶν πελατῶν ἐκείνων ἦτο ἄξιος ἰδιαιτέρας φιλοφρονήσεως. Ὁ ἰατρὸς Κοκκάλας, ὡς ὁ Λαβάτερ ἐκ τῶν κρανίων, ἐννόει τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τοῦ θυλακίου.

Ἠκροάσθη ἀδιαφόρως κύριόν τινα εἰς ὃν ἀπήντησε χαμηλῇ τῇ φωνῇ· εἶτα ἐστράφη μετὰ σπουδῆς πρὸς κυρίαν ἥτις ἐπρόκειτο νὰ τὸν πληρώση διὸ καὶ τὴν συνώδευσε μέχρι τῆς θύρας του.

— Ὑμεῖς δέ; ἠρώτησε κατόπιν ἕνα ἰσχόν, ὠχρὸν καὶ ῥυπαρόν.

— Ἰατρέ, πρὸ πέντε ἡμερῶν ἔχω φρικτοὺς πόνους τοῦ στομάχου.

* Ἴδε σελ. 350.

— Διάβολε, εἶναι ἡ ποδάγρα, ἥτις καταλαμβάνει τὸν στόμαχον.

— Δὲν εἶχον ποτὲ ποδάγραν, ἰατρέ· εἶμαι δικηγόρος καὶ τρέχω καθ' ἑκάστην ὡς γραμματοκομιστής.

— Εἶναι λοιπὸν στομαχικοὶ πόνοι ἐννοήσατε; νὰ πάρετε κίναν.

— Εὐχαριστῶ, ἰατρέ.

— Μίαν στιγμήν· πληρώσατε τὴν ἐπίσκεψίν σας.

— Ἄλλοτε, ἰατρέ· σᾶς ἀπεχαιρέτισα.

— Πάντα τὰ ἴδια, εἶπεν ὁ ἰατρὸς ἐρχόμενος πρὸς ἄλλον. Καὶ σὺ τί ἔχεις;

— Ἐξοχώτατε, μὲ ἐλάκτισεν ἵππος.

— Ὥστε λοιπὸν πονεῖς ἐκ τοῦ λακτίσματος· καλά, κίναν.

— Ἡ δὲ ὑμετέρα σεβασμιότης;

— Ἐγὼ εἶμαι ὁ κὺρ Νῶε, νεωκόρος τοῦ ἐφημερίου τοῦ ἀδελφοῦ σας.

— Ἀ, ναί· ὁ ἀδελφός μου κάτι μοὶ εἶπε. Αὐτὸς εἶναι ὁ ἀνεψιός σας. Εἰς τὸν Βροῦτον οὐδὲ συλλαβὴ διέφυγε ἐξ ὅσων ὁ ἰατρὸς Κοκκάλας εἶχεν εἰπεῖ εἰς τοὺς πελάτας του· εἶχε παρατηρήσει τὰς κινήσεις, τοὺς τρόπους, τὴν φωνήν του, καὶ εἶχε μαντεύσει τὰ ἔνστικτά του. Ἔλαβε λοιπὸν ὕφος ἀνάλογον πρὸς τὴν ἀμάθειαν καὶ τὴν ὑπερηφάνειαν τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου καὶ ἀπήντησε·

— Εἰς τὰς διαταγάς σας κύριε ἰα-ρέ.

— Ἀπὸ ποῖον ἤκουσες τὴν ἰατρικήν, φίλε μου; ἐλπίζω ὅτι δὲν παρηκολούθησες τοὺς συστηματικοὺς ἐκείνους ἀμαθεῖς....

— Εἰς τὰς διαταγάς σας, κύριε ἰατρέ.

Ὁ κὺρ Νῶε ἐφαίνετο πολὺ εὐχαριστημένος ἐκ τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ ἀνεψιοῦ του, διότι ἐφοβεῖτο πολὺ μὴ δὲν παρῆγεν καλὰς ἐπὶ τοῦ ἰατροῦ ἐντυπώσεις.

— Πολὺ καλά, εἶπεν οὗτος πρὸς τὸν κὺρ Νῶε· εἶνε νέος πλήρης ἀνατροφῆς καὶ σεβασμοῦ. Θάρρει, νεανία, θά σε μυήσω εἰς τὰ μυστήρια τῆς ὑγιοῦς καὶ ἀληθοῦς ἰατρικῆς, τῶν νοσημάτων καὶ τῶν παθῶν.

— Καθὼς λέγει, καὶ ὁ Γαληνός, ἀπήντησεν ὁ Βροῦτος ταπεινοφρόνως.

— Ἀκριβῶς, εἶπεν ὁ ἰατρός, βλέπω ὅτι γνωρίζεις πολλά. Καλά, κὺρ Νῶε, θὰ κρατήσω τὸν ἀνεψιόν σου, καὶ θὰ τὸν κάμω ἄνθρωπον. Μὴ λησμόνει νεανία, ὅτι ἐν τῇ ἰατρικῇ καθὼς καὶ ἐν τῇ θεολογίᾳ sola fides sufficit. Καλὴν ἀντάμωσιν, κὺρ Νῶε· συστήσατέ με εἰς τοὺς φίλους σας. Σὺ δέ, νέε μου, μεῖνε ἐδῶ. Ἀλήθεια πῶς ὀνομάζεσαι;

— Βροῦτος, εἰς τὰς διαταγάς σας, κύριε ἰατρέ.

— Καλά, καλά, κύριε Βροῦτε, ἑτοιμάσου· ἐγὼ πηγαίνω νὰ ἐνδυθῶ καὶ θ' ἀρχίσωμεν τὴν πρακτικὴν σήμερον ἀμέσως ἀπὸ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ νοσοκομείου.

Ὁ Βροῦτος ἔμεινεν εἰς τὴν αἴθουσαν, ἐνῷ ὁ ἰατρὸς ἐνεδύετο.

Ὁ κὺρ Νῶε ἀνεχώρησεν.

Ἐν τούτοις ἡ ἅμαξα εἶχεν ἑτοιμασθῆ, ὁ ἰατρὸς ἐπέστρεψε καὶ ὁ Βροῦτος ἀνεχώρησε μετ' αὐτοῦ διὰ τὸ νοσοκομεῖον.

Δὲν θὰ ἀκολουθήσωμεν τὸν κύριον Κοκκάλαν καὶ τὸν μαθητήν του εἰς τὴν ἐπίσκεψίν των· θὰ ἦτο πολὺ σπαραξικάρδιον θέαμα. Μήπως ἀξίζει τὸν κόπον νὰ φροντίζῃ τις περὶ σωμάτων, τὰ ὁποῖα εἶνε προωρισμένα διὰ τὸ ἀνατομεῖον; Ἄλλως τε, οἱ ἐπιθυμοῦντες τὰς κενὰς κλίνας τοῦ νοσοκομείου συνηθροίζοντο πρὸ τῆς θύρας, καὶ ἔτεινον τὰς χεῖρας ζητοῦντες γωνίαν τινὰ ἵνα ἀποθάνωσιν· ἦτο σκληρὸν τόσος κόσμος νὰ περιμένῃ. Ἔπρεπε νὰ ἑτοιμασθῇ θέσις δι' αὐτούς..... καὶ ὁ κύριος Κοκκάλας ἐφρόντιζεν ὅπως αἱ θέσεις οὐδέποτε λείπωσιν. Ἔκαμνε τὰς ἐπισκέψεις του σιδηροδρομικῶς, οὕτως εἰπεῖν, ἐξετάζων ἑβδομήκοντα ἑπτὰ ἀσθενεῖς ἐντὸς εἰκοσιδύο λεπτῶν. Ἀφοῦ ἐτελείωσε τὸ ἱπποδρόμιον τοῦτο τοῦ θανάτου, ὁ ἰατρὸς Κοκκάλας ἤρχισε τὰς ἐν τῇ πόλει ἐπισκέψεις.

Ὁ Βροῦτος τὸν συνώδευσε. Κατὰ τὴν πρώτην ἐπίσκεψιν ἔμεινεν ἐντὸς τῆς ἁμάξης· ἐπρόκειτο περὶ νέας ἀσθενούσης ἐκ πυρετοῦ, ἧς τινος ὁ σύζυγος ἦτο ζηλότυπος. Καὶ κατὰ τὴν δευτέραν ἐπίσκεψιν ὁ Βροῦτος ἔμεινεν εἰς τὴν ἅμαξαν· γραῖα κόμησσα, ἔχουσα ἐρυσίπελας ἐπὶ τοῦ προσώπου δὲν ἤθελε νὰ φανῇ τόσον ἄσχημος. Ὁ βίος οὗτος διήρκεσέ τινας μῆνας. Παρὰ τοῦ ἰατροῦ Κοκκάλα ὁ Βροῦτος οὐδὲν ἔμαθεν ἀλλ' ἐγνώρισε τὴν κοινωνίαν, ἐσκέφθη πολύ, καὶ ἐμελέτησεν. Ὁ ἰατρὸς ἦτον εὐχαριστημένος ἐπειδὴ ὁ Βροῦτος οὐδέποτε τὸν ἠρώτα. Ὁ δὲ θεῖος κὺρ Νῶε εἶχε πλέον πεισθῇ ὅτι ὁ ἀνεψιός του θὰ ἐγίνετο ἔνδοξος ἰατρός. Ὁ βίος οὗτος ἤθελε διαρκέσει ἐπὶ μακρὸν, ἐὰν δὲν συνέβαινε κἄτι τι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΚΑΤΙ ΤΙ

Πρὸς ταῖς ἄλλαις ἰδιοτροπίαις, ὁ κὺρ Νῶε εἶχε μεγάλην ἀδυναμίαν διὰ τοὺς κοχλίας. Τὸ δεῖπνον του ἦτο λιτὸν, πολλάκις δὲ πενιχρότατον, ἀλλ' οἱ κοχλίαι καὶ αἱ ῥαφανίδες οὐδέποτε ἔλειπον.

Ὁ Βροῦτος ἐξήγει τὴν προτίμησιν ταύτην ὡς ἐξ ὀργανικῆς συγγενείας ἣν ὁ θεῖός του εὕρισκε πολὺ αὐθάδη.

Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ κὺρ Νῶε ἠγάπα τὰ μαλάκια ἐκεῖνα καὶ ἔτρωγε πολλά. Ἀλλ' αὐτὴν τὴν φορὰν, εἴτε διότι ὑπερέβη τὸ μέτρον, εἴτε δι' ἄλλην τινὰ αἰτίαν, ὁ κὺρ Νῶε προσεβλήθη ὑπὸ δεινῆς δυσπεψίας.

Ὁ ἐφημέριος ματαίως τὸν περιέμενεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν· μαθὼν τὴν ἀσθένειάν του, παρεκάλεσε τὸν ἀδελφόν του νὰ τὸν ἐπισκέπτηται.

Ὁ κύριος Κοκκάλας εὗρε τὸν κὺρ Νῶε συστρεφόμενον περὶ ἑαυτὸν ἐπὶ καθέδρας ὡς πεπυρωμένη ἐπὶ ἀνθράκων, ἔχοντα δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς σπινθηροβολοῦντας, τὸ στόμα ἀνοικτόν, τὴν γλῶσσαν ἐξέχουσαν. Ὁ ἰατρὸς ἐννόησε τὰ πάντα.. Τοὐλάχιστον οὕτως εἶπε, καὶ ἔγραψε συνταγήν τινα... Decotto τῆς κίνας, καὶ ἔστειλε τὴν Χελώνην εἰς τὸ φαρμακεῖον.

Ὅτε ἡ Χελώνη ἐπέστρεψε, τὸ κακὸν εἶχε προχωρήσει φρικωδῶς· ἀλλ' ὁ κύριος Κοκκάλας ἦτο βέβαιος ὅτι θὰ τὸ νικήσῃ,διότι οὐδὲν ἀνθίσταται εἰς τὸ decotto τῆς κίνας.

Ὁ κὺρ Νῶε ἐξ ἐνστίκτου, ἀπέκρουσε τὸ φάρμακον. Ἀλλ' ὁ ἰατρὸς τὸν ἠνάγκασε νὰ τὸ καταπίῃ.

Κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην εἰσῆλθεν ὁ Βροῦτος ἀσθμαίνων ἐπειδὴ ὅτε διήρχετο ἐκ τῆς ἐκκλησίας, ὁ ἐφημέριος τοῦ εἶχε διηγηθῆ τὴν δυστυχίαν τοῦ θείου του καὶ τῷ εἶχε δώσει ἐπιστολὴν δι' αὐτόν. Ὁ Βροῦτος ἔῤῥιψε τὸν πῖλον καὶ τὴν ἐπιστολὴν ἐπὶ τῆς τραπέζης, ἔτρεξε πρὸς τὸν ἀσθενοῦντα κὺρ Νῶε, καὶ ἔμεινεν ὡς κεραυνόπληκτος· εἶχεν ἐννοήσει τὰ πάντα ἅμα εἶδε τὸν ἰατρὸν Κοκκάλαν.

— Τί τῷ ἐδώκατε κύριε καθηγητά, ἠρώτησεν;

— Ἔχει δυσπεψίαν, ἀπήντησεν ὁ ἰατρός· τῷ ἔδωκα φυσικῷ τῷ λόγῳ, decotto τῆς κίνας.

Ὁ Βροῦτος ἀνεπήδησεν, ἐκάλυψε τὸ πρόσωπον διὰ τῶν χειρῶν καὶ εἶπε: τὸν ἐφονεύσατε. Ἔπειτα ἔδειξεν εἰς τὸν ἰατρὸν τὴν θύραν καὶ ἐπλησίασε πάλιν πρὸς τὸν θεῖον. Ὁ ἰατρὸς τὸν ἐθεώρησε περιφρονητικῶς καὶ ἐξῆλθε χωρὶς νὰ εἴπῃ τι.

— Δὲν ὑπάρχει πλέον ἐλπίς, εἶπεν ὁ νεωκόρος. Ἡ τελευταία μου ὥρα ἐπλησίασεν. Αὐτὸς ὁ Κοκκάλας εἶναι τὸ μεγαλείτερον ζῶον τὸ ὁποῖον ἀπήντησα καθ' ὅλην τὴν ζωήν μου.

— Δυστυχῶς, θεῖε, εἶπεν ὁ Βροῦτος.

— Τὸν συγχωρῶ, ἀλλὰ μὲ ἐφόνευσε. Σὲ ἀφίνω κληρονόμον μου, Βροῦτε· ἔσο φειδωλός. Ἐσύναξα ὀλίγα χρήματα ὑπηρετῶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Μὴ τὰ σπαταλήσῃς μετὰ χορευτριῶν καὶ ἑταιρῶν. Εἰς μὲν τὸν Θεὸν ἐμπιστεύομαι τὴν ψυχήν μου, εἰς σὲ δὲ τὸ σῶμά μου. Ἀπὸ τὸ νέον ῥάσον μου κατασκεύασε ἓν πανταλόνι, ἀλλὰ τὸν ἐπενδύτην μου νὰ στείλῃς εἰς τὸν πατέρα μου· τρῶγε κοχλίας, ἂν θέλῃς, ἀλλὰ μετὰ μέτρου, διότι αὐτοὶ μὲ ἐφόνευσαν.

— Ποτέ, εἶπεν ὁ Βροῦτος· τοὺς μισῶ ὅσον καὶ τὴν ἀστυνομίαν.

— Ζήτησε ἀπὸ τὸν γείτονά μας τὸν παντοπώλην, ἓν τραπεζομάνδυλον καὶ τρία χειρόμακτρα τὰ ὁποῖα τῷ ἐδάνεισα. Ὅλα τὰ πράγματα χρησιμεύουν εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ὁ ἐφημέριος ἔχει τὰς κωμῳδίας τοῦ Cerlone, ζήτησέ τας καὶ ἀνάγνωσε αὐτὰς προσεκτικῶς, ἐπειδὴ ἐνδιαφέρεσαι

περὶ θεάτρου. Εἶναι ἀριστουργήματα· ὁ ἐφημέριος μετὰ τὸ γεῦμά του, τὰς εὑρίσκει ἐξαισίας.

— Μείνατε ἥσυχος.

—Ἄφησε τὸν ἰατρὸν Κοκκάλαν· εἶναι καταστρεπτικώτερος τῆς χολέρας.

— Τὸ ἀπεφάσισα πρὸ πολλοῦ.

— Σοὶ συνιστῶ τὴν Χελώνην. Δὲν δύνασαι νὰ τῆς κάμῃς τὴν καλὴν συντροφιὰν, τὴν ὁποίαν ἐγὼ τῆς ἔκαμα ἐπὶ δεκαπέντε ἔτη, ἀλλὰ μὴ τὴν κακομεταχειρίζησαι τὴν δυστυχῆ. Εἶνε ἡ πλέον εὐσεβὴς καὶ ἡ μᾶλλον βλὰξ συγχρόνως ὅλων τῶν γυναικῶν τῆς Νεαπόλεως. Καταχώρησέ μου μίαν νεκρολογίαν εἰς τὴν ἐφημερίδα. Ἐπιθυμῶ μετὰ θάνατον ταύτην τὴν εὐχαρίστησιν.

— Σοὶ τὸ ὑπόσχομαι.

— Ἐπὶ τέλους μὴ λησμονήσῃς τὸν θεῖόν σου, ὅστις σὲ ἠγάπα πολύ.

— Χελώνη, Χελώνη, ἐφώναξεν ὁ Βροῦτος.

— Ἀμέσως, ἀπήντησεν ἡ Χελώνη. Εἰς αὐτὸ τὸ σπῆτι δὲν μένει καιρὸς νὰ εἰπῇ κανεὶς οὔτε ἕνα πάτερ ἡμῶν.

— Χελώνη τρέξε εἰς τὸν ἐφημέριον . . . . . . τὴν μετάληψιν . . . . . . τὸ μῦθον . . . .

— Ἡσύχασε εἶπεν ὁ κὺρ Νῶε· ἔζησα πεντήκοντα ἔτη μὲ τὰ ἐμπορεύματα ταῦτα· ἀρκεῖ.

— Χελώνη, ἕνα δροσιστικὸν διὰ τὸν θεῖον.

— Μὴ λησμονήσῃς τὸν δοῦλόν σου, εἶπεν ὁ κὺρ Νῶε.

— Ἀμὴν, ἀπήντησεν ἡ Χελώνη.

— Εἰς χεῖράς σου, κύριε, παραδίδωμι τὸ πνεῦμά μου, εἶπεν ὁ κὺρ Νῶε, μετὰ φωνῆς ἐκλειπούσης.

— Ἀμὴν, εἶπε πάλιν ἡ Χελώνη.

— Jat prata biberunt?

— Ἀμὴν εἶπε καὶ ὁ Βροῦτος.

— Τὸ ἔλαιον ἐτελείωσε, τὸ φῶς σβύνει, ἐψιθύρισεν ὁ ἀποθνήσκων διὰ φωνῆς μόλις καταληπτῆς.

— Χελώνη, Χελώνη, ἐφώναξεν ὁ Βροῦτος, ὁ θεῖος ἀπεβίωσεν.

— Ὁ ἰατρὸς τὸν ἐφόνευσε, ἔκραξεν ἡ ὑπηρέτρια διὰ φωνῆς ἀπελπιστικῆς, δακρύουσα καὶ ὀλολύζουσα τόσον ἰσχυρῶς, ὥστε ὅλοι οἱ γείτονες ἔτρεξαν. Ὁ Βροῦτος μὴ δυνάμενος νὰ κλαύσῃ ἔμεινεν ἀκίνητος ῥιγῶν, ὠχρότατος, τὰς τρίχας ἔχων ἀνορθωμένας, παρατηρῶν τὸ ἄψυχον σῶμα τοῦ θείου του. Δὲν ἐφαίνετο πλέον ζῶν, δὲν ἔβλεπε, δὲν ἤκουε πλέον. Τέλος ἓν δάκρυ, τὸ ὁποῖον εἶχε κρυσταλλώσει ἐν τῷ ὀφθαλμῷ του ἀναλύεται καὶ πίπτει· πίπτει γονυπετὴς καὶ καλύπτων τὸ πρόσωπον διὰ τῶν χειρῶν ἀναφωνεῖ:

— Ὁ ἄθλιος τὸν ἐφόνευσε!

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

ΘΛΟ ΚΑΙ ΚΑΛΛΙΤΕΡΑ

Ἀγνοῶ ἐπὶ πόσον ὁ Βροῦτος παρέμεινεν οὑτωσὶ ἐκεῖ. Προσηυχήθη καὶ ἐσκέφθη· μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης εἶχεν ὀνειροπολήσει μόνον.

Οἱ γείτονες προθύμως ἔπραττον πᾶν ὅ,τι ἠδύναντο ὅπως τὸν συνδράμωσι. Παρηγόρησαν τὴν Χελώνην, ἥτις ὡς ἡ Ῥαχὴλ δὲν ἐννόει νὰ παρηγορηθῇ· ἡ ἀφόρητος καὶ βαθεῖα λύπη τοῦ Βρούτου τοὺς συνεκίνει.

Διὰ τῶν σανίδων καὶ τῶν καθεκλῶν ἃς ἕκαστος ἐπροθυμοποιήθη νὰ δανείσῃ κατεσκεύασαν εἶδός τι νεκροκραββάτου ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐτέθη ὁ κὺρ Νῶε ἐνδεδυμένος μὲ τὰ καλλίτερα ἐνδύματά του καὶ τὴν κεφαλὴν ἐστραμμένην πρὸς τὴν θύραν. Τέσσαρα κηρία ἐπὶ ὑψηλῶν ἐκκλησιαστικῶν κηροπηγίων ἔκαιον περὶ τὸ φορεῖον. Τὸ πτῶμα ἦτο ἀποκεκαλυμμένον· ἡ Χελώνη προσευχομένη ἔδιδε συγχρόνως διαταγὰς καὶ ὁδηγίας. Ὁ δὲ Βροῦτος, μόνος ἐν τῷ ἄλλῳ δωματίῳ, τὴν κεφαλὴν ἔχων κεκλιμένην ἐπὶ τῶν χειρῶν καὶ ἐπακουμβῶν ἐπὶ τῆς ἕδρας οὐδὲν ἤκουεν οὐδ' ἔβλεπεν.

Ἐπῆλθεν ἡ νύξ. Οἱ γείτονες ἀπεσύρθησαν. Ὁ Βροῦτος, ἡ Χελώνη, καὶ ὁ νεκρὸς ἔμειναν μόνοι. Οἱ ὑπηρέται τῆς ἐκκλησίας ἔκαμον συνεισφοράν, ἵνα στείλωσιν αὐτοῖς ὀλίγην σοκολάταν καὶ δίπυρα. Ἔπειτα ἐπηκολούθησεν ἡσυχία εἰς τὸ δωμάτιον, εἰς τὴν οἰκίαν,εἰς τὴν ὁδόν, εἰς τὴν πόλιν.

Ἡ Χελώνη προσευχομένη παρὰ τῇ νεκρικῇ κλίνῃ κατεβλήθη τέλος ὑπὸ τοῦ ὕπνου. Ὁ Βροῦτος ἐβηματίζεν ἀπὸ τοῦ ἑνὸς δωματίου εἰς τὸ ἄλλο. Ἦτο Αὔγουστος καὶ ἐπομένως ἰσχυρὸς καύσων.

Ἡ νὺξ εἶχεν ἤδη πολὺ προχωρήσει· πρὸ τοῦ ἠνεῳγμένου παραθύρου ὑπὸ τὸ φῶς τὸ ἤρεμον διαυγεστάτης σελήνης, ἥτις ἐμεσουράνει ἐν τῷ γλαυκῷ καὶ ἀχανεῖ οὐρανῷ ὁ Βροῦτος ἐσκέπτετο.

Ἠσθάνετο οἰκτρὰν περὶ ἑαυτὸν ἀπομόνωσιν. Ὁ θεῖος οὗτος, ὅσον καὶ ἂν ἦτο μικρός, ὅσον μικρὰν καὶ ἂν κατεῖχε θέσιν ἐν τῷ κόσμῳ, καί τοι μεμψίμοιρος, χυδαῖος, ἀμαθὴς καὶ ἀπαιτητικὸς ἦτο ὅμως ἰσχυρὸς δεσμὸς μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς κοινωνίας. Ὁ θεῖος οὗτος τὸν συνεκράτει μάλιστα μετὰ κοινωνικῆς μερίδος ἰσχυροτάτης καὶ ἐχούσης μεγίστην ἐπιρροήν, μετὰ τῆς τάξεως τῶν τῆς ἐκκλησίας ἀνθρώπων. Τοῦ νεωκόρου ἀποθνήσκοντος, πᾶσαι αἱ σχέσεις διεκόπησαν, διότι ὁ Βροῦτος, χωρὶς νὰ τὴν μισῇ, ἠσθάνετο ὅμως ἀκαταμάχητον ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς τάξεως ἐκείνης τῆς κοινωνίας ἥτις κερδοσκοπεῖ ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ ὀνομάζεται *Ἐκκλησία*.

Ὁ θεῖος οὗτος ἦτο ὁδηγός του. Τώρα ὅμως εὑρίσκεται μόνος. Ἡ μήτηρ του εἶχεν ἀποθάνει, ὁ πατήρ του εἶχεν ἀποβλακωθῇ. Ἐκτὸς τούτου ἦτο

πτωχός, καὶ ἡ ὁδὸς ἣν ἔπρεπε νὰ διατρέξῃ ἵνα κερδίσῃ τὸν ἄρτον του, ἦτο ἀκανθώδης. Ἐκ τῆς ἰατρικῆς τῷ εἶχον ἀπομείνει θεωρίαι τινὲς ἃς ἡ μνήμη του συνεκράτει ἐκ τῶν παραδόσεων τῶν καθηγητῶν. Ἀλλὰ παρὰ τὴν κλίνην τῶν ἀσθενῶν εἶχεν ἐννοήσει ὅτι ἦτο ἀρκετὰ ἀμαθής. Ἀκολουθῶν τὸν ἰατρὸν Κοκκάλαν εἰς τὸν κόσμον εἶχε δεῖδη τὴν κοινωνίαν. Ὁ κόσμος τῷ ἐφαίνετο ὡς μέγας κλωβὸς λεόντων, εἰς ὃν εἰσέρχονται μόνον οἱ δαμασταὶ τῶν θηρίων. Ἐννόει ὅτι ἔπρεπε νὰ ἔχῃ τις χαλύβδινον θώρακα ὑπὸ βελούδινον ἐπενδύτην.

Ἡ φύσις τὸν εἶχέ πως ὁπλίσει, προικίσασα αὐτὸν διὰ νοημοσύνης καὶ συμπαθοῦς μορφῆς. Ὁ Βροῦτος ἦτο ὡραῖος. Ἦτο εἰκοσιτετραέτης, εἶχε σῶμα ὑψηλὸν καὶ ἐμμελές, ὡραίους μαύρους ὀφθαλμούς, κόμην μελανήν, χείλη ῥοδόχροα, ὀδόντας λευκούς. Οἱ τρόποι του θὰ ἦσαν ἴσως πρόστυχοι ἐὰν ἡ δειλία καὶ ἡ μετριοφροσύνη δὲν τοὺς παρηκολούθει.

Ἡ νὺξ ἣν διῆλθε πρὸ τοῦ νεκροῦ ἐκείνου σκεπτόμενος τὸ παρελθὸν καὶ διαγράφων τὸ μέλλον του, ὑπῆρξε διὰ τὸν Βροῦτον ὡς ἡ ἀϋπνία τῶν ἀρχαίων ἱπποτῶν.

Ἔλαβε κατὰ νοῦν πολλὰς ἀποφάσεις καὶ ὡρκίσθη νὰ τὰς πραγματοποιήσῃ. Ἡτοίμασε σχέδιον μάχης, καὶ ᾐσθάνθη ἑαυτὸν ἰσχυρόν. Ὁ υἱὸς τοῦ κουρέως, ὁ ἀνεψιὸς τοῦ νεωκόρου, συνανεμιγνύετο μετὰ τῶν ἐκλεκτῶν τῆς κοινωνίας, μεταξὺ ἐκείνων οἵτινες τὴν διαφωτίζουσι, τὴν ἀπολαύουσι, τὴν ὑπηρετοῦσι καὶ οἵτινες δεσπόζουσιν αὐτῆς. Εἰς μίαν τῶν ὑπεροπτικῶν τούτων ἐκλάμψεων ὁ Βροῦτος διερχόμενος πρὸ τοῦ φερέτρου, ἀνήγειρε τὴν κεφαλὴν καὶ προσήλωσε τὸ βλέμμα του ἐπὶ τοῦ πτώματος.

Ἡ σελήνη εἰσδύουσα διὰ τοῦ ἀνοικτοῦ παραθύρου, διεφώτιζεν ἄνωθεν τὸ φαλακρὸν κρανίον τοῦ νεκροῦ, ἐνῷ τὸ φῶς τῶν λαμπάδων, ἐφώτιζεν αὐτὸν ἐκ τῶν κάτω· ἡ ἀντίθεσις τῶν δύο ἐκείνων λάμψεων παρῆγε παράδοξον ἀποτέλεσμα. Ἡ νεκρὰ ἐκείνη ὄψις ἐφαίνετο ἀναζῶσα καὶ εἶδος σαρδωνείου γέλωτος ἐπεφαίνετο ἐπ' αὐτῆς. Οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ Βρούτου συνήντησαν τὸ εἰρωνικὸν ἐκεῖνο πρόσωπον, καὶ ἀπεναρκώθησαν ὑπὸ τοῦ φόβου. Διηυθύνθη πρὸς τὸ παράθυρον ἵνα τὸ κλείσῃ.

Τότε εἶδεν ἀπέναντι αὐτοῦ τὸ παράθυρον τῆς Ἑλένης πεφωτισμένον. Ὄπισθεν τῶν ὑάλων ἐκείνων θὰ ἠγρύπνει τις βεβαίως, ἂν δέ τις ἠγρύπνει κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην θὰ εἰργάζετο εἴς τι. Ἐὰν δέ τις εἰργάζετο, ὁ τίς αὐτὸς θὰ ἦτο ἡ Ἑλένη. Ἡ μήτηρ της βεβαίως ἐκοιμᾶτο κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην. Ἡ θέσις τῆς πτωχῆς ταύτης νεάνιδος, ἥτις διήρχετο τὰς νύκτας αὐτῆς ῥάπτουσα καὶ ἐπιδιορθοῦσα παλαιὰ ἐνδύματα ἵνα κερδίζῃ τὸν ἄρτον της, ὑπῆρξε δι' αὐτὸν μικρά τις ἀνακούφισις.

Ἀφῆκε τὸ παράθυρον ἀνοικτὸν καὶ πλησιάσας πρὸς τὸ πτῶμα ἐκραύγασε·

— Θὰ ἴδῃς, θεῖε, ἐὰν θὰ τηρήσω τὴν ὑπόσχεσίν μου καὶ ἐξηκολούθησε βηματίζων.

Ἐπῆλθεν ἡ ἠώς.

Τὸ πανόραμα ἤλλαξε φάσιν, καὶ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ Βρούτου. Ἐνῷ ἡ Χελώνη ἐτακτοποίει τὸ δωμάτιον, ἵνα ὑποδεχθῇ τοὺς ἱερεῖς, τὸν νεωκόρον καὶ τὰ μέλη τῆς ἀδελφότητος, ἧς ἀπετέλει μέρος ὁ μακαρίτης κὺρ Νῶε, τυχαίως μετεκίνησε τὸν πῖλον τοῦ Βρούτου τὸν ὁποῖον κατὰ τὴν προτεραίαν εἶχεν ἀποθέσει καὶ εὗρε τὴν ἐπιστολὴν ἣν ὁ ἐφημέριος ἔστειλε πρὸς τὸν νεωκόρον. Ὁ Βροῦτος ἔλαβε καὶ ἤνοιξεν αὐτήν. Μετὰ τὰς πρώτας λέξεις ἀνεπήδησεν ὡς ἐλαστικὴ σφαῖρα· διεξῆλθε μετὰ βίας τὰς τέσσαρας ἢ πέντε γραμμάς, αἵτινες ἐμπεριείχοντο καὶ ἔσπευσεν ἀμέσως εἰς τὸ παράθυρον.

Τὸ ἀπέναντί του παράθυρον ἦτο κεκλεισμένον.

Ὁ ἥλιος ἀνυψοῦτο ἄνωθεν τῆς θαλάσσης καὶ ἐφώτιζε τὸν οὐρανόν.

Ὁ Βροῦτος ἔπεσε καταβεβλημένος ἐπί τινος καθίσματος. Κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην εἰσῆλθεν ὁ κὺρ Γαβριήλ.

Ἦτο ὁ μόνος σχεδὸν τὸν ὁποῖον ὁ Βροῦτος ἐθεώρει ὡς φίλον, καὶ εἶχε προσκληθῇ παρ' αὐτοῦ, ἵνα φροντίσῃ διὰ τὴν κηδείαν.

Ὁ Βροῦτος ἀποθέσας τὴν ἐπιστολὴν ἐν τῷ θυλακίῳ του, εἶπεν εἰς τὸν κὺρ Γαβριήλ, ὅτι βραδύτερον εἶχε νὰ τῷ ὁμιλήσῃ.

Μετ' ὀλίγον ἦλθον οἱ ἱερεῖς καὶ τὰ μέλη τῆς ἀδελφότητος, καὶ ὁ νεκρὸς μετηνέχθη εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Ματθαίου ἵνα ψαλῇ αὐτόθι ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία.

Ἡ Χελώνη παρηκολούθησε τὴν κηδείαν. Ὁ Βροῦτος ἀπέμεινε μόνος ἐκ νέου. Ἐρρίφθη ἐπὶ τῆς κλίνης καὶ ἔκλαυσεν.

Ἡ μεσημβρία εἶχε παρέλθει πρὸ πολλοῦ, ὅτε ἡ Χελώνη κατάφορτος δακρύων καὶ ὁ κὺρ Γαβριὴλ ὀψωνίων ἐπανῆλθον ἐκ τοῦ νεκροταφείου.

Ἡ Χελώνη ἰδοῦσα τὰ δωμάτια ἐκεῖνα, ἔρημα ἐκείνου, ὅστις ἦτο δι' αὐτὴν τὸ πᾶν, ἔχυσεν ἐκ νέου ἄφθονα δάκρυα.

Ὁ κὺρ Γαβριὴλ ἐν βαθείᾳ σιωπῇ ἤρχισε νὰ προετοιμάζῃ τὸ κρέας ἐπὶ τῆς ἐσχάρας καὶ τὸ ἐκ μήλων καρύκευμα διὰ τὰ μακαρόνια ἅτινα εἶχεν ἀγοράσει.

Ἔπραττεν ὡς ἂν εἰ εὑρίσκετο ἐν τῇ οἰκίᾳ του.

Ὁ Βροῦτος τὸν προσεκάλεσεν, ἔσυρεν ἐκ τοῦ θυλακίου του τὴν ἐπιστολὴν τοῦ ἐφημερίου, καὶ τῷ τὴν ἐνεχείρισεν. Ὁ κὺρ Γαβριὴλ τὸν παρετήρησε κάπως παραδόξως καὶ εἶπε σοβαρῶς·

— Δὲν ἔχω τὰς διόπτρας μου· ἀνάγνωσ σύ, ἐὰν τὸ τεμάχιον αὐτὸ τοῦ χάρτου ἦναι δι' ἀνάγνωσιν, καὶ οὐχὶ διὰ τὸ σιγάρον μου.

Ὁ Βροῦτος ἀνέγνωσεν:

— «Ἀγαπητέ μοι κὺρ Νῶε» . . . καὶ σταθεὶς ἐπ' ὀλίγον ἵνα ἐκπέμψῃ λυγμὸν ἀνυψώσαντα βιαίως τὸ στῆθός του ἐξηκολούθησεν·

«Ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ γραμματέως τοῦ ἀρχιερέως τὴν ὁποίαν πρὸ ὀλίγου

ἔλαβον, σὲ ἐνδιαφέρει τὸ ἑξῆς τεμάχιον. «Οὐδὲν δυνάμεθα νὰ φανερώσωμεν περὶ τῆς Ἰωσηφίνης Τρυγόνος περὶ ἧς ζητεῖτε πληροφορίας. Ἀπαντῶμεν οὐχ ἧττον σημεῖα τινὰ ὁμοιότητος μεταξὺ τῆς γυναικὸς ταύτης καί τινος Σεραφίνης Μινούτολο, ἥτις κατοικεῖ εἰς τὴν ἐνορίαν σας, συνοικία Πελλάρη, ἀριθμὸς 3, πάτωμα ἕβδομον. Περὶ αὐτῆς δύνασαι ὁ ἴδιος νὰ λάβῃς ἀκριβεστέρας πληροφορίας».

— Συνοικία Πελλάρη, ἀριθ. 3, Σεραφίνη Μινούτολο· ἐψιθύρισεν ὁ κὺρ Γαβριήλ. Καλά, θὰ ἴδωμεν.

— Κατοικεῖ ἀπέναντί μας, εἶπεν ὁ Βροῦτος.

— Τὸ ἠξεύρω.

— Δύνασθε καὶ νὰ τὴν ἴδῆτε ἐκ τοῦ παραθύρου αὐτοῦ.

— Αὐτὸ τὸ ἀφίνω εἰς τοὺς ἐραστάς· ἀλλ' ἡμεῖς δὲν πρέπει νὰ κατασκοπεύωμεν ὡς κλητῆρες ἀστυνομικοί. Ὑπάγωμεν νὰ γευματίσωμεν.

— Δὲν πεινῶ.

— Τοῦτο εἶναι φράσις, ἥτις πρέπει νὰ λέγεται ἀφοῦ πρότερον φάγῃ τις τὸ κύριον φαγητόν.

Ὅλα ἦσαν ἕτοιμα· ἐκάθησαν παρὰ τὴν τράπεζαν.

Κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἠνεῴχθη ἡ θύρα καὶ εἰσῆλθεν ὁ νεωκόρος. Ἡ Χελώνη τὸν προσεκάλεσεν εἰς τὴν τράπεζαν, ἀλλ' αὐτὸς τὴν ηὐχαρίστησε συγκεκινημένος.

— Ἔρχομαι, εἶπεν, ἀπὸ μέρους τοῦ ἐπισκόπου.

— Ἡ ἀρχὴ εἶναι κακή· ἐπομένως κακαὶ εἰδήσεις, ἀνέκραξεν ὁ γέρων. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν σᾶς ἐμποδίζει νὰ πίνητε ποτήριον ζύθου.

Ὁ νεωκόρος ἐδέχθη καὶ ὁ κὺρ Γαβριὴλ εἶπεν·

— Ἤδη ὁμιλήσατε. Τί θέλει ὁ ἐπίσκοπός σας; ὑποθέτω ὅτι τὸ ἐμάντευσα.

— Δὲν εἶναι δύσκολον πρᾶγμα, ἀπήντησεν ὁ νεωκόρος καὶ σᾶς τὸ λέγω συντόμως. Ὁ ἐπίσκοπος ἔχει ἀνάγκην τῶν δωματίων τούτων ἐντὸς δύο ἡμερῶν, διὰ τὸν διάδοχον τοῦ μακαρίτου ἐκείνου ἀγαθοῦ ἀνθρώπου κὺρ Νῶε, ὃν ὁ Θεὸς συγχωρήσοι.

— Τοῦτο μόνον; εἶπεν ὁ κὺρ Γαβριήλ, καὶ δὲν ἔχει ἀνάγκην ἄλλου τινός;

— Μέχρι τοῦδε δὲν μοῦ εἶπεν ἄλλο.

— Πίε ἓν ἄλλο ποτήριον, καὶ ὕπαγε εἰς τὴν εὐχὴν τοῦ Θεοῦ. Αὔριον θὰ σᾶς φέρω τὴν ἀπάντησιν.

— Σᾶς τὴν δίδω ἐγὼ ἀμέσως τώρα, ὑπέλαβεν ὁ Βροῦτος. Ἡ οἰκία αὔριον θὰ ἦναι κενή.

Ὁ νεωκόρος ὑπέκλινε καὶ ἐξῆλθε.

— Διατί βιάζεσαι τόσον; ἠρώτησε τὸν Βροῦτον ὁ κὺρ Γαβριήλ.

— Δὲν θὰ ἔμενον ἐνταῦθα οὐδ' ἐπὶ μίαν ὥραν, ἐάν....

Καὶ οἱ ὀφθαλμοί του, οἵτινες ἐστράφησαν πρὸς τὸ παράθυρον συνεπλήρωσαν τὴν φράσιν διὰ τὸν κὺρ Γαβριήλ. Ἡ γραῖα Χελώνη ἔτρωγε καὶ προσηύχετο συγχρόνως οὐδὲν ἐκ τῶν λεγομένων ἐννοοῦσα.

— Ἐγὼ οὐδὲν ἔχω νὰ λάβω ἐντεῦθεν, εἰμὴ ἐμαυτὸν, εἶπεν ὁ Βροῦτος. Πᾶν ὅ,τι εὑρίσκεται, ἀνήκει εἰς τὴν Χελώνην.

Εἰς τὰς λέξεις ταύτας, ἃς καλῶς ἐννόησεν ἐκείνη, ἐξεῤῥάγη εἰς λυγμοὺς καὶ ἡ περόνη κατέπεσεν ἐκ τῶν χειρῶν της.

— Μὲ διώκεις! ἐκραύγασε. Τί κακὸν σοὶ ἔκαμα λοιπόν;

— Θὰ ζητήσω διὰ σὲ ἓν δωμάτιον τὸ ὁποῖον θὰ πληρόνω ἐγὼ, εἶπεν ὁ Βροῦτος. Ὀλίγα χρήματα, ἅτινα εἶχε συνάξει διὰ τῆς οἰκονομίας ὁ θεῖός μου θὰ σὲ βοηθήσωσιν ἵνα ζήσῃς ἐπί τινας ἑβδομάδας. Τὰ πρῶτά μου κέρδη θὰ διαμοιρασθῶσι μεταξὺ ἡμῶν τῶν δύο.

Ἡ Χελώνη ἠγέρθη τῆς τραπέζης, πάντοτε κλαίουσα, ἔλαβε ψαλίδα, καὶ χωρὶς οὐδὲ λέξιν νὰ προφέρῃ ἤρχισε νὰ ξεῤῥάπτῃ βιαίως τὸ ἐπανωφόριον τοῦ κὺρ Νῶε· ἠρεύνησεν αὐτὸ μετὰ προσοχῆς κατὰ πάσας τὰς διαστάσεις, οὐδὲν δ' ἐν αὐτῷ εὑρίσκουσα ἠρεύνα μετὰ πλειοτέρας ἀνυπομονησίας, τὸ δὲ πρόσωπόν της ἦτο κάτωχρον. Ὁ ἱδρὼς κατέπιπτεν ἄφθονος ἐκ τοῦ μετώπου της. Δὲν εὕρισκεν ἀκόμη τίποτε. Τότε ἀνέτρεψε τὸ ἐπανωφόριον καὶ τέλος ἀνεῦρε δέμα χαρτίων, τὸ ὁποῖον ἔῤῥιψεν εἰς τὸν Βροῦτον.

— Τί εἶναι αὐτό; ἠρώτησεν ὁ κὺρ Γαβριήλ.

Ὁ Βροῦτος τῷ ἔδειξε τὸ δέμα.

— Τί; ἠρώτησεν ἐκ νέου ὁ γέρων.

— Ἰδέ.

— Τρεῖς χιλιάδες τάλληρα εἰς τὴν τράπεζαν!

— Δύνασαι νὰ ἐνοικιάσῃς δωμάτιον διὰ σὲ, κύριε Βροῦτε, εἶπεν ἡ Χελώνη, καὶ νὰ μοὶ ἀφήσῃς μίαν γωνίαν ἐν τῷ μαγειρίῳ σου ἵνα κατοικῶ. Ἔχεις ἀνάγκην κάποιου ὁ ὁποῖος νὰ σὲ ὑπηρετῇ.

Ὁ Βροῦτος συγκινηθεὶς δὲν ἀπήντησε· τοὐναντίον ὁ κὺρ Γαβριὴλ ἐφώνησεν·

— Ἄφες με νὰ σὲ ἐναγκαλισθῶ, καλή μου γραῖα. Ἐὰν δὲν εἶχον τόσα ἐμπόδια εἰς τὴν οἰκίαν μου θὰ σὲ ἐνυμφευόμην.

Ἡ Χελώνη ὑπῆγεν ἵνα εὕρῃ τὰ ὑποδήματα τοῦ Βρούτου, καὶ ἤρχισε νὰ τὰ καθαρίζῃ.

— Ποῦ ἐπῆγε καὶ ἔθαψε τοιαύτας χρυσᾶς καρδίας ὁ καλὸς Θεός! ἐψιθύρισεν ὁ Βροῦτος.

— Ὦ! ἀπήντησεν ὑπομειδιῶν ὁ κὺρ Γαβριὴλ, ἐκεῖ ὅπου βυθίζει καὶ τοὺς μαργαρίτας του. Εἰς ἓν ὄστρεον.

— Ὄχι πάντοτε, εἶπεν ὁ Βροῦτος παρατηρῶν ἐκ νέου εἰς τὸ παράθυρον.

Ὁ κὺρ Γαβριὴλ ἠγέρθη.

— Αὔριον, εἶπεν.

— Αὔριον, ἀπήντησεν ὁ Βροῦτος. Θὰ συγγευματίσωμεν ἐδῶ πρὶν ἀφήσωμεν τὸ δωμάτιον αὐτό.

Τί θὰ ἀπεγίνετο ὁ Βροῦτος ἐὰν ἐξηκολούθει νὰ ἐργάζηται μετὰ τοῦ ἰατροῦ Κοκκάλα, καὶ ἂν ὁ θεῖός του δὲν ἀπέθνησκε ;

Δὲν βλάπτουν ὅλα τὰ κακὰ τὰ ὁποῖα μᾶς ἔρχονται, λέγει ἡ παροιμία.

Τὴν ἐπομένην περὶ τὴν μεσημβρίαν,ὁ κὺρ Γαβριὴλ ἦλθε παρὰ τῷ Βρούτῳ.

Α. Φραβασίλης

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΕΚ ΡΩΜΗΣ

Μεταφράζομεν χάριν τῶν ἀναγνωστῶν τοῦ Παρνασσοῦ, τὰ ὑπὸ τοῦ κ. R. Lanciani ἐκ Ῥώμης περὶ τῶν αὐτόθι ἀρχαιολογικῶν ἐργασιῶν εἰς τὸ ἀγγλικὸν *Ἀθήναιον* ἐπιστελλόμενα, ἔχοντα ὡς ἑξῆς :

Τὸ θέατρον τῆς Ὠστίας, τὸ οἰκοδομηθὲν πάνυ πιθανῶς ὑπὸ Ἀδριανοῦ, ὅτε ἦτο ἐν κοινῇ χρήσει ὁ δικτυωτὸς λεγόμενος τῆς πλινθοδομίας τρόπος, μόνον εἰς τὸ λατινικὸν συναξάριον τῶν ἁγίων Κυριακοῦ, Μαξίμου καὶ Ἀρχελάου ἀναφέρεται,ἔνθα λέγεται ὅτι οἱ ἅγιοι ἐκεῖνοι ἐμαρτύρησαν Ostiis.. ...ad arcum ante theatrum. Ἦτο δ' ὅμως εὔκολον νὰ προσδιορισθῇ ἡ θέσις αὐτοῦ μεταξὺ τῆς Ῥωμαϊκῆς Πύλης (Porta Romana) καὶ τῆς ἀγορᾶς (Forum), ἕνεκα τοῦ ἡμικυκλικοῦ καὶ οἱονεὶ κρατηροειδοῦς σχήματος τῶν ἐρειπίων. Ὅθεν εἶναι τώρα δέκα ἑβδομάδες, ἀφ' ὅτου ἐπεχειρήσαμεν ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ σκαφήν, ἧς τὰ ἀποτελέσματα δύνανται νὰ ἱκανοποιήσωσι καὶ τὴν ἀπληστοτάτην προσδοκίαν.

Τὸ θέατρον τῆς Ὠστίας, οἷον τώρα φαίνεται, εἶναι βεβαίως τὸ πενιχρότατον μνημεῖον τῆς πόλεως ἐκείνης, διότι ἐκτός τινων κομματίων δικτυωτοῦ τοίχου, πᾶν τὸ λοιπὸν μέρος εἶχεν οἰκτρῶς κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα ἐπισκευασθῇ ὑπὸ ἀδαεστάτου ἀρχιτέκτονος. Αἱ γραμμαὶ τῶν κερκίδων ἀντὶ νὰ τείνωσι πᾶσαι πρὸς τὸ κέντρον τοῦ ἡμικυκλίου ἔχουσιν ἀνώμαλον διεύθυνσιν, οἱ τοῖχοι ἔχουσι συγκολληθῇ δι' ἰλύος, τὸ δ' ὑλικὸν τῆς οἰκοδομῆς καὶ τὰ κοσμήματα αὐτῆς ἔχουσι μετακομισθῆ ἐξ ἄλλων τῆς πόλεως μνημείων. Διὰ τοῦτο δὲ μάλιστα ἐγένοντο ἀξιόλογα τὰ ἐν τῷ θεάτρῳ τῆς Ὠστίας εὑρήματα. Εὑρέθη π. χ. ἐντετοιχισμένη ἐν τῷ τοίχῳ τῆς ὀρχήστρας σειρὰ ὅλη στυλοβατῶν, οἵτινες, ἑκκαίδεκα ὄντες,ἀνεῖχόν ποτε ἐν τῇ ἀγορᾷ ἐπιφανῶν πολιτῶν ἀνδριάντας, διασώζουσι δ' ἔτι τὰς οἰκείας τιμητικὰς ἐπιγραφάς. Οἱ δ' οὕτω τιμηθέντες ἄνδρες ἦσαν Ῥωμαῖοι ἱππεῖς, οἵ-

τινες εἶχον διακριθῇ μάλιστα ἐν τῇ τῶν ἐπαρχιῶν διοικήσει. Περὶ ἑνὸς ἐξ αὐτῶν, τοῦ *Κοΐντου Ἀκιλίου Φούσκου*, λέγεται ὅτι εἶχεν ὑπάρξει procurator annonae trium Augustorum nostrorum Ostiis· εἶναι δ' οἱ τρεῖς οὗτοι Αὔγουστοι, ὁ Σευῆρος, ὁ Καρακάλλας καὶ ὁ Γέτας. Μετὰ δὲ τοῦ Γέτα τὸν φόνον, τὰ μὲν ἀρχικὰ αὐτοῦ σημεῖα ἐξηλείφθησαν ἀπὸ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ στυλοβάτου τὰ δὲ μονογράμματα AVGGG· NNN μετεβλήθησαν εἰς τὰ ἑξῆς: AVGGNNPC, τοῦ PC δηλοῦντος procurator. Ὁ ἐν Ῥώμῃ praefectus annonae, ὁ ἐπὶ τῶν σιτηρῶν δηλαδὴ ἔφορος εἶχεν ἀντιπροσώπους εἰς πάσας τὰς ἐπαρχίας, τοιοῦτοι δ' ἀντιπρόσωποι εἶναι οἱ procuratores annonae, εὑρίσκομεν δὲ *προκουράτωρας τῶν σιτηρῶν* ἐν τῇ δυτικῇ Γαλατίᾳ, Ἱσπανίᾳ, Σικελίᾳ, Ἀφρικῇ. Ἀλλ' ἡ Ὠστία διὰ τὴν σπουδαιότητα αὐτῆς εἶχεν ἴδιον procuratorem annonae Augusti, εἰς ὃν ἦτο ἀνετεθειμένον τὸ καθῆκον τοῦ νὰ πιστοποιῇ ἂν εἶχε γείνῃ κανονικῶς ἡ φόρτωσις, ἂν ἦτο καλῆς ποιότητος τὸ φορτίον, ἔτι δὲ νὰ ἀποθηκεύῃ τὸν σῖτον εἰς τὰς αὐτόθι δημοσίας ἀποθήκας ἢ νὰ πέμπῃ αὐτὸν εἰς τὴν Ῥώμην. Βεβαίως δὲ ὁ *προκουράτωρ* τῆς Ὠστίας δὲν θὰ εἶχε ὀλίγην ἐργασίαν, διότι μόνα τὰ αἰγυπτιακὰ πλοῖα ἐκόμιζον ἐτησίως εἰς τὴν Ῥώμην ἑπτακοσίων ἑκατομμυρίων ἀγγλικῶν λιτρῶν σῖτον, ἤρχοντο δ' ἔπειτα μετὰ τὴν Αἴγυπτον, κατ' ἀναλογίαν τοῦ πεμπομένου ἐτησίως ποσοῦ ἡ Σικελία, ἡ Νομαδική, ἡ κυρίως Ἀφρική, ἡ Κυρηναϊκὴ καὶ ἡ Σαρδώ. Ἐπὶ δὲ Οὐεσπασιανοῦ βασιλεύοντος, ὁ Τιβέριος Πλαύτιος Σιλουανὸς ὁ τὴν Μοισίαν κυβερνῶν primus ex ea provincia magno tritici modo annonam P. R. adlevavit κατά τινα παρὰ τῷ Ὀρέλλῃ (ἀριθ. 750) ἐπιγραφήν. Ἡ ὅλη ἔκτασις τοῦ λιμένος τοῦ Κλαυδίου καὶ τοῦ Τραϊανοῦ ἔφθανε περίπου εἰς 1,082,788 τετραγωνικῶν μέτρων, ἐξ ὧν τέσσαρα καὶ ἥμισυ χιλιόμετρα κατεῖχον αἱ ἀποβάθραι. Ἂς προσθέσωμεν ὅτι ἂν ἦτο εὐνοϊκὸς ὁ καιρὸς ἠδύναντο τὰ πλοῖα πλέοντα ἐκ τῆς Ὠστίας νὰ φθάσωσιν εἰς ἕνδεκα ἡμέρας εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, εἰς ἑπτὰ εἰς τὰ στενὰ τῶν Γαδείρων, εἰς πέντε ἡμέρας εἰς τὰ στενὰ τῆς Μεσσήνης ἐνίοτε δὲ καὶ εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Ἠπείρου, εἰς τέσσαρας εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Ἱσπανίας, εἰς τρεῖς εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Γαλατίας καὶ εἰς ὀλιγώτερον τῶν δύο ἡμερῶν εἰς τὴν Ἀφρικήν.

Ὁ Φοῦσκος ἀναγράφεται ἐν τῇ ῥηθείσῃ ἐπιγραφῇ καὶ procurator operis theatri Pompejani. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης κατὰ πρῶτον μανθάνομεν, ὅτι ὁ Σευῆρος καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἐπεχείρησαν ἐπισκευὴν τοῦ θεάτρου τοῦ Πομπηΐου· περὶ τοῦ λαμπροτάτου τούτου οἰκοδομήματος ἕως τώρα ἠξεύραμεν μόνον ὅτι εἶχεν ἐπισκευασθῇ ὑπὸ τοῦ Δομετιανοῦ μετὰ τὴν ἐπὶ Τίτου πυρπόλησιν καὶ ἔπειτα πάλιν ὑπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ μετὰ τὴν ἄλλην πυρπόλησιν τὴν ἐπὶ Φιλίππου γενομένην. Περὶ τὸ ἔτος 1500 εἶχεν εὑρεθῇ ἐπιγραφὴ ἐν τῇ Piazza del Merangolo, καθ' ἣν ὁ Σευῆρος καὶ ὁ Καρακάλλας (τῷ 202 ἀπὸ Χ.) restituerunt... vetustate collapsum, δὲν ἠξεύραμεν δὲ

τί πρᾶγμα restituerunt, διότι ἦτο ἐφθαρμένη ἡ ἐπιγραφή. Νῦν, ἐπειδὴ ἡ ῥηθεῖσα Piazza del Merangolo κεῖται ἐγγύτατα τοῦ χώρου, ὅπου ἦτο τὸ θέατρον τοῦ Πομπηΐου, δυνάμεθα ἀσφαλῶς ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ στυλοβάτου τοῦ Φούσκου νὰ συμπληρώσωμεν καὶ τὴν παλαιὰν ἐκείνην ἐπιγραφήν· τὸ θέατρον λοιπὸν τὸ τοῦ Πομπηΐου τὸ ὑπὸ τῆς πολυκαιρίας κατηρειπωμένον ἀνεκαίνισαν ὁ Σευῆρος καὶ ὁ υἱός του ἐν ἔτει 202 μ. Χ.

Αὕτη δ' ἡ τοῦ θεάτρου τοῦ Πομπηΐου ἐπισκευὴ πρέπει νὰ προστεθῇ εἰς τὰ ἄλλα ἔργα τὰ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῆς ἱστορίας ὑπὸ τῶν ῥηθέντων δύο ἐκείνων αὐτοκρατόρων ἐκτελεσθέντα καὶ τὰ ὁποῖα ἐσκόπουν εἴς τε τὸν καθωραϊσμὸν τῆς πόλεως καὶ εἰς τῶν κατοίκων τὴν εὐζωΐαν. Ἂν δ' ἀναλογισθῶμεν πόσα ἐν ἔτεσιν εἴκοσιν οἱ αὐτοκράτορες ἐκεῖνοι ἐξετέλεσαν δημόσια ἔργα, θὰ ἀναγκασθῶμεν πάντως νὰ κατατάξωμεν αὐτοὺς εἰς τοὺς μεγίστους εὐεργέτας τῆς Ῥώμης. Διότι ἀνεσκεύασαν τὸ Πάνθεον τοῦ Ἀγρίππα, τὴν Ἀγορὰν τῆς Εἰρήνης (Forum Pacis), τὴν Στοὰν τῆς Ὀκταβίας, τὸν ναὸν τῆς Κυβέλης τὸν ἐπὶ τοῦ Παλατίνου, τὴν Ἀγορὰν τῶν βοῶν (Forum boarium) καὶ τὸ λεγόμενον Paedagogium ad caput Africae. Ὠκοδόμησαν τοὺς ἑπτὰ στρατῶνας (castra) τῶν νυκτοφυλάκων (vigiles) ἔστρωσαν νέαν πλατεῖαν πρὸς νότον τοῦ Παλατίνου, ἔκτισαν τὸ Ἑπτάζωνον ἢ Σεπτιζώνιον, τὰς Θέρμας τὰς ὀνομαζομένας Σευηριανὰς καὶ τὰς τοῦ Ἀντωνίνου. Μετωχέτευσαν εἰς τὴν πόλιν ὕδατα (aquae Severiana καὶ Antoniniana), ἀνέκτισαν τοὺς ναοὺς τοῦ Οὐεσπασιανοῦ, τοῦ Σεράπιδος καὶ τῆς Γυναικείας τύχης (Fortuna Muliebris), διερρύθμισαν τὰ κατὰ τὸν ῥοῦν τοῦ Τιβέρεως, ἐκέλευσαν νὰ χαραχθῇ ἐπὶ μαρμάρου τὸ σχέδιον τῆς Ῥώμης, ἤνοιξαν τὴν καλουμένην Νέαν Ὁδὸν (Nova Via) κτλ. Μόναι δ' αἱ Θέρμαι τοῦ Καρακάλλα ἀπήτησαν κατὰ τοὺς ἀκριβεστάτους ὑπολογισμοὺς τεσσάρων ἑκατομμυρίων κυβικῶν ποδῶν οἰκοδομίαν.

Ἐπειδὴ δ' ὁ λόγος περὶ ἐκείνων τῶν Θερμῶν, ἀναφέρω ἐνταῦθα περιεργον ἐπιγραφικὸν μνημεῖον ἐπ' ἐσχάτων ἐκεῖ ἀνευρεθὲν καὶ ἀναφερόμενον εἰς τὴν καθημερινὴν ὑπηρεσίαν οὕτως εἰπεῖν τοῦ καταστήματος. Εἶναι τεμάχιον *παλαιοῦ κιτρίνου* (giallo antico), εὑρεθὲν πρὸς τὸ νότιον τῶν Θερμῶν μέρος τὸ σεσημειωμένον διὰ τοῦ ἀριθ. 5 εἰς τὸ σχεδιογράφημα τοῦ Παλλαδίου. Ἐπὶ τούτου δὲ τοῦ τεμαχίου ἔγραψέ τις τὴν *ἡμερησίαν διαταγήν*, ὡς νεωτερικώτερον λέγομεν, τῆς ἐσωτερικῆς ὑπηρεσίας κατὰ τὴν 10 Ἀπριλίου τοῦ ἔτους 222 ἀ. Χ. Ἡ πλὰξ εἶναι ὄχι μόνον τεθραυσμένη ἐνιαχοῦ, ἀλλὰ καὶ λίαν δυσανάγνωστος, λέγει δέ· (imp. Caes. M. Aur) elio Severo Alexandro (x)ii Kl. maias, ἕπονται δὲ τριάκοντα δύο ὀνόματα δούλων, οἷον *Ἰανουάριος Πρωτογένης*, *Καρποφόρος* κτλ. μετ' ἀριθμοῦ προςτεθειμένου ἑκάστῳ ὀνόματι, οὕτω· ἕν, ἓν καὶ ἥμισυ, δύο, δύο καὶ ἥμισυ, τρία, τρία καὶ ἥμισυ καὶ τέσσαρα. Ἴσως οἱ ἀριθμοὶ δηλοῦσι τὰς ὥρας τῆς ἐργασίας ἑκάστου δούλου ἀναλόγως τῆς ὑπηρεσίας του, διότι ἄλλος ἦτο

balneator, ἄλλος thermarius ἢ capsarius, tractator, unctor, vestitor, pectinator καὶ καθεξῆς, ἂν καὶ οἱ χαρακτηρισμοὶ οὗτοι δὲν ἀναγράφονται ἐν τῷ εὑρεθέντι καταλόγῳ. Περατώνω δ' ἐνταῦθα τὸν περὶ τοῦ στυλοβάτου τοῦ Κοΐντου Ἀκιλίου λόγον, σημειῶν παράξενόν τινα σύμπτωσιν. Πρὸ ἑκατὸν δηλαδὴ περίπου ἐτῶν ἔχει εὑρεθῇ ἐν τῇ Ἀφρικῇ ἐν τοῖς ἐρειπίοις *μουνικιπίου* τινος ὀνόματι καλουμένου Thibursicumbure στυλοβάτης ἔχων τιμητικὴν ἐπιγραφὴν κατὰ λέξιν ὁμοίαν πρὸς τὴν τοῦ ἐν Ὠστίᾳ εὑρεθέντος στυλοβάτου τοῦ Φούσκου, πάντως δὲ φαίνεται ὅτι εἰς τὸ αὐτὸ πρόσωπον θὰ ἀνήκῃ καὶ ὁ κατὰ τὴν Ἀφρικὴν ἀνδριὰς καὶ ὅτι ὁ τιμηθεὶς Φοῦσκος *στερεοτύπως* θὰ ἀνέγραφε τὰς τιμάς του.

Αἱ ἄλλαι τῶν στυλοβατῶν ἐπιγραφαὶ εἶναι τιμητικαὶ τοῦ Κοΐντου Καλπουρνίου Μοδέστου, ὅστις διῴκει τὰς Ἄλπεις καὶ τὴν Λευκανίαν, τοῦ Ποπλίου Νωνίου Ἀντερωτιανοῦ, εἰς τὴν ἱππάδα ὑπὸ τοῦ Καρακάλλα ταχθέντος, τοῦ Κοΐντου Πετρωνίου Μελίωρος, ὅστις ἀναγράφεται ὡς adiutor curatoris alvei Tiberis et cloacarum, τοῦ Γαΐου Ἰουλίου Τυράννου, μαγίστρου τῆς συντεχνίας τῶν ξυλουργῶν, τοῦ Μάρκου Λικινίου Πριβάτου, μαγίστρου τῆς συντεχνίας τῶν ἀρτοποιῶν καὶ ἄλλων.

Πλεῖστα εἶναι τὰ ἀνευρεθέντα ἀρχιτεκτονικὰ μάρμαρα ἔν τε τῇ ὀρχήστρᾳ καὶ τῷ κοίλῳ, δεκαπέντε κίονες ἐκ λίθου τοῦ λεγομένου cipollino καὶ ἐκ γρανίτου μετὰ κιονοκράνων καὶ βάσεων καὶ ἄλλων τοιούτων μαρμάρων, ἀνάγλυφον ἀπεικάζον ἀσπίδα ἀνεχομένην ὑπὸ δαίμονας καὶ πολλαὶ ἐπιγραφαί, ὧν τὸ περιεχόμενον εἶναι ἄσχετον πρὸς τὸ θέατρον τῆς Ὠστίας. Μία ἐξ αὐτῶν εἶναι τιμητικὴ τοῦ Ἀγρίππα, ἄλλη εἶναι ἐπιτύμβιος ἐπιγραφὴ γυναικὸς ὀνόματι Φαστιδίας. Εὑρέθη καὶ πλίνθος συμπλέγματος, ἀντιτύπου καλλιτεχνήματός τινος παλαιοῦ τεχνίτου, ὅστις ἀναγράφεται. . . . . ΙΡΟΣ υἱὸς Ἀγησάνδρου τοῦ Ῥοδίου τοῦ ποιήσαντος τὸν Λαοκόοντα κτλ. Ἐκ τῶν εὑρεθέντων ἀγαλμάτων σημειοῦμεν ἀνδρόμηκες ἀντίτυπον τῆς Κνιδίας Ἀφροδίτης τοῦ Πραξιτέλους καὶ εἰκονικὸν ἄγαλμα ἄρχοντος.

Τὸ κατὰ τὴν τελευταίαν ἑβδομάδα ἀνευρεθὲν μνημεῖον ἂν δὲν εἶναι τὸ πάντων σπουδαιότατον, εἶναι πάντως τὸ κάλλιστον. Τετράγωνος δηλ. βωμὸς τεσσάρων ποδῶν ὕψους ἐξ ἑλληνικοῦ μαρμάρου μὲ κεφαλὰς κριῶν ἐχόντων στεφάνας ἀνθέων καὶ καρπῶν προσδεδεμένας εἰς τὰ κέρατα. Τὰ ἀνάγλυφα τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως ἀπεικάζουσι τὰς κλιτύας τοῦ Παλατίνου καὶ τὸν Τίβεριν καὶ τὴν λύκαιναν θηλάζουσαν τὸν Ῥωμύλον καὶ τὸν Ῥῶμον. Δύο ποιμένες ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ βράχου βλέπουσι τὸ θαῦμα καὶ φαίνονται θέλοντες νὰ καταβῶσι πρὸς λύτρωσιν τῶν διδύμων ἀδελφῶν. Αἱ κλιτύες τοῦ λόφου εἰσδύουσιν ἐνιαχοῦ εἰς κοιλώματα, εἰς ἕκαστον δὲ κοίλωμα φαίνεται κοχλίας, μῦς, σαῦρα, ὄφις, αἲξ καὶ ἀετὸς τρὶς τῆς αἰγὸς μεγαλήτερος. Ἐπὶ τῆς ἑτέρας ὄψεως ἀπεικάζεται ὁ Ἄρης μετὰ τῆς

Ῥέας Σιλβίας, ἥτις εἶναι ἐξαισία τὴν καλλονὴν ἂν καὶ ἡ κεφαλὴ εἶναι ὀλίγον τεθραυσμένη. Ὁ Ἄρης ἔχει ἀφήσει τὸν ὁπλισμόν του εἰς μικροὺς δαίμονας, πτερωτὸς δ' ἔρως προσπαθεῖ νὰ πλησιάσῃ τὸν θεὸν πρὸς τὴν Ῥέαν. Εἰς ἄλλην πλευρὰν τέσσαρες δαίμονες κρατοῦσι τὸ πολεμικὸν ἅρμα τοῦ θεοῦ, εἰς ἄλλην δὲ ὅμοια πτερωτὰ ἀπεικάσματα παίζουσι μὲ τὴν λόγχην, μὲ τὰς κνημῖδας καὶ τὸν θώρακα τοῦ Ἄρεως.

Ὁ βωμὸς οὗτος πρέπει νὰ ταχθῇ εἰς τὰ τελειότατα προϊόντα τῆς ἑλληνορωμαϊκῆς γλυπτικῆς τοῦ Β' αἰῶνος. Ἄξιαι λόγου εἶναι καὶ αἱ ἐπιγραφαὶ αὐτοῦ, ἐκ μιᾶς τῶν ὁποίων διδασκόμεθα ὅτι τὸ *μουνικίπιον* τῆς Ὠστίας παρέσχε τὸν χῶρον διὰ τὴν ἵδρυσιν τοῦ μνημείου. Ἄλλη δὲ ἐπιγραφὴ λέγει ὅτι ὁ βωμὸς ἱδρύθη τῷ 124 ἐπὶ τοῦ Μανίου Ἀκιλίου Γλαβρίωνος καὶ Γαΐου Βελλίκου Τορκουάτου, τρίτη δ' ἐπιγραφὴ ἀναφέρει τοὺς ἰδίοις ἀναλώμασιν ἱδρύσαντας αὐτόν, εἶναι δ' οὗτοι ὁ Πόπλιος Αἴλιος Σύνερως, ἀπελεύθερος Ποπλίου Αἰλίου Τροφίμου, τοῦ διοικοῦντος τὴν Κρήτην καὶ οἱ αὐτοῦ υἱοὶ Τρόφιμος καὶ Αἰλιανός.

Ἐπὶ δὲ τῆς κορυφῆς τοῦ Monte Mario πρὸς τὴν κλιτὺν τὴν ἀντικειμένην εἰς τὸν Τίβεριν, οἱ στρατιωτικοὶ μηχανικοί, ἐργαζόμενοι εἰς ἀπόστασιν 300 περίπου ποδῶν ἀπὸ τῆς Villa Mellini, ἀνεκάλυψαν τάφον ὑπόγειον ἔχοντα ἀξίαν ἱστορικήν. Τὸ ὑπόγειον (16 ποδῶν μήκους, 13 πλάτους 10 βάθους) περιέχει τέσσαρας σαρκοφάγους, δύο στήλας (cippos) καὶ μίαν κάλπιν νεκρικήν. Καὶ οἱ μὲν σαρκοφάγοι εἶναι ἁπλοῖ καὶ ἀνεπίγραφοι, ἡ δὲ κάλπις εἶναι κομψῶς ἐξειργασμένη ἐκ λευκοῦ τῆς Καρράρας μαρμάρου καὶ κεκοσμημένη διὰ κεφαλῶν κριῶν, πτηνῶν κλπ., περιέχει δὲ τὴν τέφραν τοῦ Σέξτου Κουρίου Εὐσεβίου, ἀγνώστου ἄλλοθεν ἀνδρός. Ἐν τῷ τιμιωτάτῳ τόπῳ τῷ μέσῳ δηλονότι τοῦ ὑπογείου ἵσταται ὁ ὑψηλὸς καὶ ὡραῖος στυλοβάτης τῆς κόρης, δι' ἣν ἔχει κτισθῇ ἐκεῖνο τὸ μαυσωλεῖον, ἡ δὲ ἐπιγραφὴ λέγει τάδε·

D. M.
MINICIAE
MARCELLAE
FVNDANI. F
VIX. A. XII. M. XI: D. VII.

Ἡ Μινικία αὕτη ἦτο θυγάτηρ τοῦ Γαΐου Μινικίου Φουνδανοῦ, τοῦ συχνάκις ἐν ἐπιγραφαῖς μνημονευομένου μετὰ τοῦ συνυπάτου αὐτοῦ Γαΐου Οὐεττηννίου Σευήρου, μεθ' οὗ συνυπάτευσεν ἀπὸ 1ης Μαΐου μέχρι 1ης Σεπτεμβρίου 107 μ. Χ. Δεκαεπτὰ μετὰ τὴν ὑπατείαν του ἔτη ὁ Φουνδανὸς ἔλαβε τὴν ἐπαρχίαν Ἀσίαν (Waddington Fastes σ. 199). Ἔκ τινων τοῦ στενοῦ αὐτοῦ φίλου Πλινίου τοῦ νεωτέρου ἐπιστολῶν μανθάνομεν ὅτι ὁ Φουνδανὸς λίαν ἐτιμᾶτο ὑπὸ τῶν συγχρόνων ὡς δίκαιος ἄνθρωπος καὶ ὅτι ἦτο ὅλως ἀφωσιωμένος εἰς τὴν ἀγάπην τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ. Ἀγα-

φέρει δὲ καὶ ὁ Πλούταρχος τοῦτον τὸν Φουνδανὸν εἰς τὸ *Περὶ εὐθυμίας*, εἶναι δὲ ὁ αὐτὸς καὶ ἓν τῶν προσώπων τοῦ *Περὶ ἀοργησίας* διαλόγου. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ πατρός, περὶ δὲ τῆς θυγατρός, ἧς τὴν κόνιν εὐσεβῶς συνέλεξαν οἱ στρατιωτικοὶ μηχανικοὶ τῆς Ἰταλίας, ἀναγινώσκομεν τὰ ἑξῆς παρὰ τῷ Πλινίῳ ἐπιστέλλοντι (ἐπιστ. 5, 16) πρὸς τὸν φίλον αὐτοῦ Μαρκελλῖνον· «Λίαν περίλυπος σοὶ γράφω. Ἡ μικροτέρα θυγάτηρ τοῦ φίλου μας Φουνδανοῦ ἀπέθανε, τῆς ὁποίας οὐδεμία ποτὲ κόρη ὑπῆρξε χαριεστέρα καὶ ἐρασμιωτέρα καὶ ἀξιωτέρα ὄχι μόνον ζωῆς μακροτέρας ἀλλὰ τολμῶ εἰπεῖν, τῆς ἀθανασίας. Δὲν εἶχεν ἀκόμη συμπληρώσει τὰ δεκατέσσαρα τῆς ἡλικίας της ἔτη,[1] καὶ εἶχεν ἤδη γεροντικὴν σύνεσιν καὶ ἐμβρίθειαν δεσποίνης συνηνωμένην πρὸς νεανικὴν γλυκύτητα καὶ πρὸς αἰδῶ παρθενικήν. Πῶς ἀντείχετο τοῦ αὐχένος τοῦ πατρός της! Πόσον φιλίως καὶ σεμνῶς ἠσπάζετο ἡμᾶς τοὺς πατρικοὺς φίλους! Πόσον ἠγάπα τὰς τροφοὺς αὐτῆς καὶ τοὺς παιδαγωγοὺς καὶ τοὺς διδασκάλους! Μετὰ πόσης ἐπιμελείας ἐφιλαναγνώστει! Μὲ πόσην φρόνησιν καὶ μὲ πόσην ὑπομονὴν δὲν ὑπέφερε τὴν τελευταίαν ἀσθένειάν της!...» Εἶναι ἀξία ἀναγνώσεως ὅλη ἡ ἐπιστολή, μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν μάλιστα τοῦ τάφου τῆς δυστήνου κόρης.

Παρὰ τὸν στυλοβάτην τῆς Μινικίας Μαρκέλλης ἀνευρέθη καὶ ὁ τάφος τῆς μητρὸς αὐτῆς Στατωρίας Μαρκέλλης, θυγατρὸς τοῦ Μάρκου Στατωρίου.

Σ. Κ. Σακελλαρόπουλος

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Αἱ ἀνασκαφαὶ ἐν Ἐλευσῖνι ἄρχονται ἀποφάσει τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Ἰουνίου ἢ τὸ ἀργότερον μέχρι τῆς 15 τοῦ αὐτοῦ.

— Ὁ πρὸ τοῦ Βαρβακείου χῶρος ἐν ᾧ εὑρέθη τὸ ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς ἰσοπεδώθη τελείως καλυφθέντων τῶν ἀνευρεθέντων λειψάνων ἀρχαίων κτιρίων. Κατὰ τὰς πρὸς ἰσοπέδωσιν ἀνασκαφὰς ἀνευρέθησαν ἀγγεῖά τινα ἄνευ σημασίας καὶ δύο σταθμοὶ μολύβδινοι ἄριστα διατηρούμενοι, στατὴρ ἔχων ἐν τῷ μέσῳ ἀστράγαλον καὶ πέριξ τὴν ἐπιγραφὴν ΣΤΑΤΗΡ καὶ μνᾶ φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν ΜΝΑ.

— Τῆς παρὰ τὴν Μητρόπολιν βυζαντιακῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου ἤρξατο ἀνασκαπτόμενος ὁ χῶρος ὅπως ἐξωραϊσθῇ, διότι αἱ βυζαντιακαὶ ἐκκλησίαι τῆς πόλεώς μας δὲν ἦσαν ἀρχικῶς τόσον χαμηλαὶ ὅσον τὴν σήμερον φαίνονται. Τὴν σκαφὴν ἐπεχείρησαν τὸ κατ' ἀρχὰς οἱ ἐπίτροποι τῆς Μητροπόλεως, ἤδη δ' ἀποπερατοῖ αὐτὴν ἡ ἀρχαιολογικὴ ἑταιρία ἐπ' ἐλπίδι ἀνευρέσεως λειψάνων ἀρχαιολογικῶν, ὧν πολλὰ εἰσὶν ἐντετοιχισμένα ἐπὶ τῆς ἐν λόγῳ ἐκκλησίας. Μέχρι τοῦδε ἡ σκαφὴ δὲν παρέσχεν

[1] Κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν ἔζησεν ἔτη 12, μῆνας 11 καὶ ἡμέρας 7.

ἔκτακτόν τι, ἀνευρέθησαν ὅμως λείψανά τινα ἀρχιτεκτονικὰ δευτερευούσης ἀξίας.

— Ἐκ τῶν ἐν τῷ Μετσοβείῳ πολυτεχνείῳ κατατεθεισῶν συλλογῶν ἠνεώχθη ἤδη καὶ εἶναι προσιτὴ καθ' ἑκάστην τῷ κοινῷ ἡ ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ φιλογενοῦς κ. Ἰωάννου Δημητρίου δωρηθεῖσα τῷ ἔθνει αἰγυπτιολογικὴ συλλογὴ ἀξία λόγου πολλοῦ, περὶ ἧς προσεχῶς· τὰ νομίσματα τῶν βασιλέων τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ ῥωμαϊκῆς κατοχῆς εἰσέτι μὴ καταταχθέντα, θέλουσι προσεχῶς παραδοθῆ εἰς θέαν τῷ κοινῷ. Ἐν τῇ συλλογῇ ταύτῃ τῇ αἰγυπτιολογικῇ συμπεριελήφθησαν καὶ ὅσα αἰγυπτιακὰ ἀντικείμενα ἐκέκτητο τέως ἡ ἀρχαιολογικὴ ἑταιρία ἐκτεθειμένα ἐν τῷ Βαρβακείῳ καὶ τὸ ἐθνικὸν Πανεπιστήμιον ἐκτεθειμένα ἐν τῷ φυσιογραφικῷ Μουσείῳ,

— Πλὴν τῆς αἰγυπτιολογικῆς συλλογῆς καὶ ἡ τῶν Μυκηναίων ἀρχαιοτήτων εἶναι τοῦ λοιποῦ καθ' ἑκάστην προσιτὴ τῷ κοινῷ.

— Ἡ συλλογὴ τῶν ἀγγείων καὶ τῶν πηλίνων καὶ χαλκίνων ἀντικειμένων τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας ἡ μετενεχθεῖσα ἐκ τοῦ Βαρβακείου εἰς τὰς αἰθούσας τοῦ Μετσοβείου πολυτεχνείου ἔσται ἐντελῶς κατατεταγμένη μέχρι τοῦ προσεχοῦς Σεπτεμβρίου.

— Αἱ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ νεκροπόλει τῆς Τανάγρας ἀνασκαφαὶ ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Π. Σταματάκη ἐξηκολούθησαν καὶ τὸν λήξαντα μῆνα. Ἐκτὸς τῶν πηλίνων εἰδωλίων ὧν δύο τὰ κάλλιστα θέλομεν ἰδίᾳ περιγράψει ἐν τῷ προσεχεῖ τεύχει εὑρέθησαν καὶ πολλὰ ἀγγεῖα ὧν τινα ἀρίστης τέχνης. Ἓν τῶν ἀγγείων τούτων κάνθαρος μέλας ἄνευ εἰκόνων ἀλλὰ *τετορευμένος* φέρει μικροῖς γλυπτοῖς γράμμασι τὴν ἐπιγραφὴν *Τεισίας ἐποίησεν*. Ἐν ἑνὶ δὲ τάφῳ εὑρέθησαν δύο μέγιστα ἀγγεῖα ἄριστα, ὧν ἓν παριστᾷ ἀγῶνα ἐφίππων καὶ πεζῶν εἶναι δὲ κατά τε τὸ μέγεθος καὶ κατὰ τὴν τέχνην ἓν ἐκ τῶν ἀρίστων ἀγγείων τῆς συλλογῆς τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας.

— Αἱ παρὰ τὴν Ἐπίδαυρον ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἀνασκαφαὶ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας, ἐνεργούμεναι ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ ἐφόρου κ. Π. Καββαδία προβαίνουσι δραστηρίως ἀποκαλύψασαι ἤδη τὸ πλεῖστον κοίλου τοῦ ἐκεῖ σωζομένου μεγάλου θεάτρου ὑπὸ τῶν πολλῶν ἐπ' αὐτοῦ θάμνων καὶ χωμάτων τὰ ὁποῖα ἐπεσώρευσαν αἰῶνες. Ἡ τελευταῖον γενομένη ἀποπειρατήριος ἀνασκαφὴ καὶ ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς σκηνῆς, ἤγαγεν εἰς φῶς τοὺς τοίχους ταύτης καὶ κολοσσιαῖον τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἄγαλμα καλῆς τέχνης.

— Ἐν Καστελλίῳ τῆς Κισσάμου Κρήτης Ὀθωμανὸς ἀνασκάπτων ἀγρὸν εὗρε πλάκα μαρμάρινον συντετριμμένην φέρουσαν τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ Ἀπόλλωνος καὶ λέοντα ἐρείδοντα τὸν πόδα ἐπὶ σφαίρας. Πλὴν τῆς πλακὸς ταύτης εὑρέθησαν ἐν τῷ αὐτῷ μέρει κίονες μαρμάρινοι ὡραίας κατασκευῆς.

Εἷς τούτων φέρει πρὸς τὴν κορυφὴν κάτωθεν τοῦ κιονοκράνου τὴν ἐπιγραφὴν ΑΓΑΘΗ ΤΥΧΗ.

— Ἡ ἐθνικὴ συνέλευσις τῶν Σαμίων ἐψήφισεν ὅπως ἐν Σάμῳ ἱδρυθῇ ἀρχαιολογικὸν μουσεῖον ὅπερ θὰ περιλάβῃ τὰς ἁπανταχοῦ τῆς νήσου ἀνευρεθείσας ἀρχαιότητας.

— Ἡ ἐν Βερολίνῳ ἀκαδήμεια τῶν ἐπιστημῶν ἐψηφίσατο τὸ ποσὸν δεκαπεντακισχιλίων μαρκῶν πρὸς ἔκδοσιν συστηματικὴν τῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνευρεθεισῶν ἐπιγραφῶν.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Τὴν 3 Μαΐου ἤρξαντο αἱ δημόσιαι ἐξετάσεις τῆς ἐνταῦθα σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων παρισταμένων τοῦ Σ. Μητροπολίτου Ἀθηνῶν τοῦ ἐπὶ τῆς παιδείας ὑπουργοῦ καὶ ἄλλων ἐκ τῶν ἀρχῶν. Ὁ ἔφορος τῆς σχολῆς κ. Α. Διομήδης Κυριακὸς ἐξεφώνησε κατάλληλον λόγον Ἡ ἐξεταστικὴ ἐπιτροπὴ ἀπετελεῖτο ἐκ τῶν μελῶν τοῦ Συλλόγου κυρίων Εὐγενίου Δεπάστα ἀρχιμανδρίτου, Στεφάνου Ἰωαννίδου καὶ Ἰω. Μεσολωρᾶ.

Ἐκ τῶν μαθητῶν τῆς σχολῆς ἐξετάσθησαν οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν γ'. καὶ τὴν β' τάξιν ὡς καὶ τὸ β' τμῆμα τῆς α' τάξεως, διότι οἱ τοῦ α' τμήματος δὲν ἐξετάζονται δημοσίᾳ. Ἐξητάσθησαν δὲ καὶ πάντες οἱ μαθηταὶ εἰς τὴν φωνητικὴν μουσικήν. Ἐκ τῶν ἐξετασθέντων μαθητῶν ἔλαβον τὸν βαθμὸν ἄριστα οἱ ἑξῆς:

Παντελῆς Διαλινὸς	τῆς γ'.	τάξεως	ἐτῶν 11	ἐκ Πάρου	ὑπηρέτης
Ἰωάννης Κολιοῦ	τῆς β'.	»	» 13	Κορίνθου	ὀψοφόρος
Ἰω. Α. Κουσκουλέτος	»	»	» 18	»	»
Δημήτριος Πολίτου	»	»	» 16	Κων/πόλεως	ὑπηρέτης
Σωτήριος Κοσμᾶς	»	»	» 15	Ἄργους	ὑποδηματοκαθ.
Δημήτρ. Στρατηγὸς	τῆς ά.	»	» 13	Αἰγίνης	ξυλουργὸς
Παναγ. Πετρόπουλος	»	»	» 14	Κορίνθου	ὀψοφόρος
Δημήτρ. Βασιλείου	»	»	» 10	»	»
Βασίλειος Νικολάου	»	»	» 16	Γορτυνίας	ἐφημεριδοπ.
Κωνσταν. Μαρτίνης	»	»	» 14	Ἄνδρου	ὑπηρέτης

Ἐκ δὲ τῆς γ'. ἤτοι τῆς ἀνωτέρας τάξεως ἀπελύθησαν πέντε μαθηταὶ λαβόντες τὰ σχετικὰ ἀπολυτήρια, ἐνδεικτικὰ τῆς ἐπιμελείας αὐτῶν καὶ τῆς καλῆς διαγωγῆς πρὸς περαιτέρω ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἀποκατάστασιν. Ἰδοὺ αὐτοί.

Παν. Διαλινὸς	ἐκ Πάρου	ἐτῶν 11	ὑπηρέτης
Βασ. Γεωργίου	ἐκ Θεσσαλίας	» 22	»
Μελ. Σταύρου	ἐξ Ἠπείρου	» 20	κτίστης

Κοσ. Βασιλείου ἐκ Μακεδονίας » 22 ἐργάτης
Ἀθ. Παναγιωτόπουλος Κορινθίας » 14 ὀψοφόρος

Τὸν λήξαντα ὁμοίως μῆνα ἐγένοντο αἱ δημόσιαι ἐξετάσεις τὴν μὲν 17 Μαΐου τῆς ἐν Ζακύνθῳ σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων, τὴν δὲ 24 Μαΐου τῆς ἐν Σύρῳ ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν ἀρχῶν. Ἐν ταῖς ἐξετάσεσι τῆς σχολῆς τῆς Σύρου ὁ ἀρχιμανδρίτης κ. Μεθόδιος Παπαναστασόπουλος ἔφορος τῆς σχολῆς ἐξεφώνησε κατάλληλον λόγον, ὁ δὲ κ. Ν. Παπαδάμ ἐξέθηκε τὴν λογοδοσίαν τῆς σχολῆς. Οἱ μαθηταὶ τῆς σχολῆς Σύρου ἐξητάσθησαν δημοσίᾳ καὶ εἰς τὴν ὀργανικὴν μουσικήν, τοῦ ἐξ αὐτῶν μουσικοῦ θιάσου παιανίσαντος διάφορα τεμάχια.

Ἡ ἐφορία ἀπεφάσισεν ὅπως συμπληρώσῃ τὸν β'. τόμον τῶν ὑπὸ τοῦ Συλλόγου ἐκδιδομένων νεοελληνικῶν ἀναλέκτων. Οὕτω δὲ προσεχῶς θέλουσι ἐκδοθῇ τὰ φυλλάδια ζ' καὶ η'. περιέχοντα ἀνέκδοτα δημοτικὰ ᾄσματα Θήρας καὶ ἀνέκδοτα ἱστορικὰ ἔγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Κερκύρας.

ΣΥΜΜΙΚΤΑ

Τὸ ἔαρ τοῦ 1881.—Τὸ ἔαρ κατὰ τὰς μετεωρολογικὰς παρατηρήσεις περιλαμβάνει τοὺς μῆνας Μάρτιον Ἀπρίλιον καὶ Μάϊον· ἰδοὺ κατὰ τὰς ὑπὸ τοῦ ἀστεροσκοπείου Ἀθηνῶν εὐμενῶς ἀνακοινωθείσας ἡμῖν παρατηρήσεις τίνα φαινόμενα παρουσίασε τὸ ἔαρ τοῦ ἔτους τούτου ἐν Ἀθήναις.

Ἡ μέση αὐτοῦ βαρομετρικὴ θλῖψις ἦν 751,39 χμ. ἀπέναντι 751,92 τοῦ ἔαρος τοῦ παρελθόντος ἔτους, καὶ μεγίστη μὲν τὴν 24 Μαρτίου (760,39) ἐλαχίστη δὲ τὴν 21 Ἀπριλίου (744,32)· ἡ μέση θλῖψις τῶν τριῶν μηνῶν ἦν·

Μάρτιος	752,38
Ἀπρίλιος	750,75
Μάϊος	751,04

Ἡ μέση θερμοκρασία τῶν τριῶν μηνῶν εἰς βαθμοὺς τῆς ἑκατονταβάθμου διαιρέσεως (Κελσίου) ἦν 16,54 ἀπέναντι 15,56 τοῦ μέσου ὅρου τῆς θερμοκρασίας τοῦ ἔαρος τοῦ 1880. Καὶ μεγίστη μὲν ἦν τὴν 6 Μαΐου (27,6) ἐλαχίστη δὲ τὴν 18 Μαρτίου (0,6). Ἡ μέση θερμοκρασία τῶν τριῶν μηνῶν ἦν·

Μάρτιος	12,82
Ἀπρίλιος	16,93
Μάϊος	19,87

Ὁ Μάϊος ἐξαιρετικῶς ἐφέτος παρουσίασεν ἐν γένει φαινόμενα παράδοξα μετεωρολογικά. Ἰδοὺ δ' ἐν παραβολῇ ἡ μέση θερμοκρασία αὐτοῦ σχετικῶς πρὸς τὴν τῶν παρελθόντων ἐτῶν.

Μάϊος	1881	10,87
	1880	21,07
	1879	20,11
	1878	21,95
	1877	20,62
	1876	22,68
	1875	21,02

Ἡμέρας βροχῆς ἔσχομεν 23 καὶ τὸ ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος ἀνέρχεται εἰς 62,83 χμ.

Ἡμέρας ἀστραπῶν ἔσχομεν ἕξ, βροντῶν δὲ τρεῖς.

Ἐπικρατήσαντες ἄνεμοι κατὰ τὸ λῆξαν ἔαρ ἦσαν οἱ ΝΔ, πνεύσαντες κατὰ 39 ἡμέρας, μετ' αὐτοὺς δ' ἔρχονται οἱ ΒΑ. πνεύσαντες ἡμέρας 24. Ἔπνευσαν δὲ καὶ 13 ἡμέρας Ν καὶ 2 ΝΑ· ἔτι δὲ ΒΔ ἡμέρας 8 καὶ Δ ἡμέρας 5. Ἄνεμοι Β καὶ Α οὐδεμίαν ἔπνευσαν ἡμέραν.

* * *

Τὰ θύματα τῆς Χίου.—Κατ' ἐπίσημον στατιστικὴν διαβιβασθεῖσαν πρὸς τὸ ὑπουργεῖον τῶν ἐσωτερικῶν τὰ θύματα ἐν Χίῳ ἐκ τοῦ σεισμοῦ τῆς 22 Μαρτίου ἀνέρχονται ἐπὶ ὁλικοῦ πληθυσμοῦ 66398 ψυχῶν εἰς 4869, ἐξ ὧν 3558 φονευθέντες καὶ 1311 πληγωθέντες. Καὶ ἐν μὲν τῇ πόλει τῆς Χίου μετὰ τῶν Λιβαδίων καὶ τοῦ Κάμπου τὰ θύματα ἀνέρχονται εἰς 1236 ἤτοι 897 φονευθέντας καὶ 339 πληγωθέντας, ἐν δὲ τῷ Φρουρίῳ οἱ φονευθέντες μὲν ἀνέρχονται εἰς 174 καὶ οἱ πληγωθέντες εἰς 40. Ἐκ τῶν χωρίων τὰ μᾶλλον παθόντα εἶναι τὰ χωρία τοῦ Κάμπου καὶ τὰ Μαστιχοχώρια συλλήβδην καλούμενα. Ἐν τοῖς χωρίοις τοῦ Κάμπου ἀριθμοῦσι πληθυσμὸν 5245 ψυχῶν τὰ θύματα ἀνέρχονται εἰς 1081 ἐξ ὧν 899 φονευθέντες καὶ 182 πληγωθέντες ἤτοι 20 % περίπου, ἰδίᾳ δὲ τὸ μᾶλλον παθὸν εἶναι τὸ χωρίον Βερβεράτο ἔνθα ἐπὶ 245 κατοίκων ἐφονεύθησαν 118 καὶ ἐπληγώθησαν 18 ἤτοι πλέον ἢ οἱ ἡμίσεις. Εἰς δὲ τὰ Μαστιχοχώρια ἀριθμοῦντα 13957 τὰ θύματα ἀνέρχονται εἰς 1884 ἐξ ὧν 1416 φονευθέντες καὶ 468 πληγωθέντες. Τὰ μᾶλλον παθόντα ἐκ τῶν Μαστιχοχωρίων εἶναι ἡ Καλλιμασιὰ ἀριθμοῦσα 480 θύματα (425 φονευθέντας καὶ 55 πληγωθέντας) ἐπὶ 1102 ψυχῶν, τὸ Θολὸ Ποτάμι ἀριθμοῦν 241 (147 φονευθέντας καὶ 92 πληγωθέντας) ἐπὶ 668 ψυχῶν καὶ τὰ ἔξω Δίδυμα ἐκ τῶν 140 κατοίκων τῶν ὁποίων 64 μόνον δὲν ἔπαθον. Τὸ Πυργὶ τὸ μεγαλείτερον τῶν Μαστιχοχωρίων ἀριθμοῦν 1686 κατοίκους οὐδὲν ἔπαθεν πλὴν 3 πληγωθέντων. Τὰ τῶν Ἐπανωχωρίων τέλος ὀλίγα ἔπαθον καὶ ἐπὶ πληθυσμοῦ 20966 κατοίκων ἀριθμοῦμεν 454 θύματα ἤτοι μόνον 172 νεκροὺς καὶ 282 πληγωθέντας. Σχετικῶς ἐκ τῶν χωρίων τούτων τὸ πλεῖστον ἔπαθε τὸ Βροντάδον ἐν ᾧ ἐξ 7000 κατοίκων ἐφονεύθησαν 80 καὶ ἐπληγώθησαν 238.

VENISE ÉTAB. KIRCHMAYR & SCOZZI

EM. GILLIERON DESS.

Ο ΙΗΣΟΥΣ ΤΟΥ ΠΑΝΣΕΛΗΝΟΥ

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΝ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΠΟΣΤΑΛΕΝΤΑ

Φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσός. Λογοδοσία τῶν κατὰ τὸ ΙΕ' ἔτος γενομένων ὑπὸ Ἐμμανουὴλ Δραγούμη προέδρου. Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου Παρνασσοῦ 1881 εἰς 12 σ. 124.

Περὶ τῶν συμποσίων τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων. Ἐναίσιμος διατριβὴ ὑπὸ Ἀναστασίου Ν. Μάλτου ἐκ Μεγαρόβου τῆς Μακεδονίας ἐξετασθεῖσα δὲ καὶ ἐγκριθεῖσα τῇ 19 Ἰουνίου 1879 ὑπὸ Α. Hüg καὶ Η. Blümner τακτικῶν καθηγητῶν τῆς κλασικῆς φιλολογίας ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Ζυρίχης. Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου Π. Δ. Σακελλαρίου ὁδὸς Ἀθηνᾶς ἀριθ. 56. 1880 εἰς 8 σ. 132.

Περιγραφὴ ἱστοριογραφικὴ τῆς ἐπαρχίας Σαράντα Ἐκκλησιῶν ὑπὸ Μελισσηνοῦ Χριστοδούλου. Ἐν Ἀθήναις ἐκ τυπογραφείου Θ. Παπαλεξάνδρη, ὄπισθεν τῶν ἁγίων Θεοδώρων ἀριθ. 9 εἰς 12 σ. 103. 1881.

Εἰς τὸν θάνατον τοῦ Κανάρη, ᾠδὴ Γεωργίου Μαρτινέλη, γραμμένη τὸν Σεπτέμβριον 1877 καὶ τώρα κατὰ πρῶτον δημοσιευομένη. Κέρκυρα, τυπογραφεῖον ἡ Κέρκυρα 1881 εἰς 12 σ. 10.

Τὸ ἀρχειοφυλακεῖον Κερκύρας ὑπὸ Ν. Τ. Βουλγάρεως (ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ Δ' τόμου τοῦ Παρνασσοῦ). Ἐν Ἀθήναις ἐκ τυπογραφείου Παρνασσοῦ, 1880 εἰς 8 σ. 19.

Ὁ ἅγιος Κασ·ορίας Κωνστάντιος καὶ οἱ ἆθλοι αὐτοῦ, ἐν Ἀθήναις 1881 εἰς 12 σ. 16.

Σύλλογος Κυριῶν ὑπὲρ τῆς γυναικείας παιδεύσεως ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Α. Μ. τῆς βασιλίσσης. Ἔκθεσις πεπραγμένων ἀπὸ τῆς 1 Ἰανουαρίου μέχρι 31 Δεκεμβρίου 1880. Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου Σ. Κ. Βλαστοῦ, 63-ὁδὸς, Ἑρμοῦ ὁδὸς Νίκης-14 1881 εἰς 12 σ. 55.

Λουδοβίκου Φιγκάτου ἀντιναυάρχου Ἡ ἀρχαία Ναυμαχία μεθερμηνευθεῖσα ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ ὑπὸ Ν. Πετρῆ. Ἐν Ἀθήναις τυπογραφεῖον ὁ «Παλαμήδης» ὁδὸς ἁγίου Μάρκου ἀριθ. 28, 1881 εἰς 12 σ. 55.

Ἐπὶ τῇ διακοσιετηρίδι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καλδερῶνος τελουμένων ἑορτῶν ἐν Ἱσπανίᾳ, ποίημα ἑλληνικὸν εἰς τιμὴν τοῦ ἱσπανικοῦ θεάτρου, ὑπὸ Ἰωάννου Κ. Καμπούρογλου. Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου Παρνασσοῦ, 1881 εἰς 12 σ. 8.

Ἐμμανουὴλ Κ. Γεωργιάδου. Παλμοί. Ἐν Ἑρμουπόλει Σύρου, τύποις Πατρίδος. 1881 εἰς 12 σ. 8.

Διὰ συνδρομὰς ἀπευθυντέον πρὸς τὸν ἐκδότην κ. Σαράντην Π. Οἰκονόμον (ἐν ὁδῷ Ἀθηνᾶς παρὰ τῷ τελωνείῳ). Διὰ πληροφορίας δὲ καὶ καταχωρίσεις πρὸς τὸν κ. Π. Ι. Φέρμπον γραμματέα τῆς ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιτροπῆς (ἐν τῷ καταστήματι τοῦ Συλλόγου ὁδὸς Νομισματοκοπείου ἀριθ. 4).

Ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἀπευθυντέον διὰ συνδρομὰς καὶ καταχωρίσεις ἐν τοῖς γραφείοις τῶν ὑπὸ τοῦ *Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ* συντηρουμένων σχολῶν τῶν Ἀπόρων Παίδων, ἐν δὲ τῷ ἐξωτερικῷ παρὰ τοῖς ἀντιπροσώποις τοῦ Συλλόγου.

Ὁ Παρνασσὸς ἐκδίδοται τὸ τέλος ἑκάστου μηνός.

ΤΙΜΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΠΛΗΡΩΤΕΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ἐν Ἑλλάδι δραχμαὶ νέαι ἤτοι φράγκα	15
Ἐν τῇ Ἀλλοδαπῇ	20

Ἔξω τῶν Ἀθηνῶν εἰς οὐδένα στέλλεται ὁ *Παρνασσὸς* ἐὰν μὴ προαποσταλῇ ἡ συνδρομή.

Σώματά τινα τοῦ Α' Β' Γ' καὶ Δ' τόμου τοῦ *Παρνασσοῦ* εὑρίσκονται καὶ πωλοῦνται ἐν τῷ τυπογραφείῳ *Παρνασσῷ*.

Αἱ συνδρομαὶ τῶν ἐπαρχιῶν γίνονται δεκταὶ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια τῆς Ἐθνικῆς καὶ Ἰονικῆς Τραπέζης. Τοῦ δ' ἐξωτερικοῦ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια γαλλικὰ καὶ ἰταλικά.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΟΜΟΣ Ε' ΤΕΥΧΟΣ Ϛ'.
30 ΙΟΥΝΙΟΥ 1881.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ
1881

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΩΝΣΤΑΝΤ. Ι. ΔΡΑΓΟΥΜΗ. Ἡ ἐν Ἀγγλίᾳ βουλὴ τῶν ἀντιπροσώπων καὶ ἡ κοινοβουλευτικὴ κυβέρνησις σ. 473,

ΑΡΙΣΤ. ΠΡΟΒΕΛΕΓΓΙΟΥ. Αἱ Ἀθῆναι κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς αἰῶνας ὑπὸ Φερδινάνδρου Γρηγοροβίου σ. 513.

Κ. Α. ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ. Ὁ ἐν τῇ Νοτίῳ Ῥωσίᾳ Ἑλληνισμὸς ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς σ. 534.

Δ. Κ. Κ. Εἰδήσεις ἐκ τῶν ξένων κόσμων. Οἱ ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ καταπίπτοντες λίθοι ὑπὸ Κ. Φλαμμαρίωνος σ. 550.

Σ. Κ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΥ. Ἡ αὐτοκράτειρα Φαυστῖνα σ. 556.

Ε. ΔΡΑΓΟΥΜΗ. Φυσικὴ κατ' οἶκον. Ἀκουστική. (Ἦχος, ἠχητικὰ κύματα διάδοσις αὐτῶν, ἠχώ, ὕλος ἤχου, ἔγχορδα ὄργανα, ἠχητικαὶ εἰκόνες τοῦ Chladni) σ. 568.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ. *Πειραϊκαὶ ἀρχαιότητες* α') Ὁ ἐκ τῶν Ἁλῶν παῖς β') Εἷς πυραμιδοειδὴς λίθος γ') Δύο ἐνεπίγραφοι λίθοι. *Ἀνάγλυφον ἐκ Ῥηνείας* ὑπὸ Ι. Χ. Δραγάτση.—*Εἰδήσεις* (ἀνασκαφαὶ περὶ τὸν ἅγιον Ἐλευθέριον, ἀνασκαφὴ Ἐπιδαύρου, Δήλου, Δελφῶν κτλ.) σ. 575.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ σ. 584.

Εἰκόνες καὶ πίνακες

1) Διάδοσις τοῦ ἤχου ἐν τοῖς στερεοῖς σ. 570
2) Ἠχητικαὶ εἰκόνες τοῦ Chladni σχέδια ἐννέα σ. 570 καὶ 571
Πίναξ Ζ'. Ὁ ἐκ τῶν Ἁλῶν παῖς.
Πίναξ Η'. Ἀνάγλυφον ἐκ Ῥηνείας.

Ἕνεκα τῆς συσσωρευθείσης πολλῆς ὕλης παρελείφθη ἡ συνέχεια τοῦ διηγήματος ἐν τῷδε τῷ τεύχει. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον τὸ τεῦχος τοῦτο συγκροτεῖται ἐξ ἑπτὰ τυπογραφικῶν φύλλων.

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιστατεῖ ἐπιτροπὴ συγκειμένη ἐκ τῶν κκ. Εἰρηναίου Ἀσωπίου, Ἐμμανουὴλ Δ. Ῥοΐδου, Παναγιώτου Ι. Φέρμπου Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου καὶ προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου κ. Τιμολέοντος Ἀργυροπούλου.

Η ΕΝ ΑΓΓΛΙΑ ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΩΝ

ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΚΥΒΕΡΝΗΣΙΣ

Α'.

Σεμνοτέρα συνέλευσις τοῦ ἀγγλικοῦ κοινοβουλίου δὲν ὑφίσταται. Τὸ ὄνομά της ἐφάμιλλόν ἐστι τῷ τῆς συγκλήτου τῆς Ῥώμης. Ὑπῆρξεν ἡ κοιτὶς τῆς νεωτέρας ἐλευθερίας· οἱ κανόνες, οἱ νόμοι, οἱ τύποι τῆς «κοινοβουλευτικῆς» κυβερνήσεως υἱοθετήθησαν ὑφ' ὅλων τῶν πεπολιτευμένων ἐπικρατειῶν. Ἁπαξάπαντες γινώσκομεν τὴν σημασίαν τῶν λέξεων, πρότασις, ἀπόφασις, τροπολογία, προϋπολογισμός, ἡμερησία διάταξις. Ἡ μὲν Ῥώμη ἐφιλοτέχνησε τὴν γραμματικὴν τοῦ ἀστυκοῦ δικαίου, ἡ δὲ Ἀγγλία τὴν τοῦ πολιτικοῦ. Ἐδίδαξεν εἰς τὴν Εὐρώπην, εἰς τὴν Ἀμερικήν, εἰς τὴν Αὐστραλίαν, καθ' ἅπασαν τὴν γῆν, τὸ γινώσκειν, τὸ ἐπιθυμεῖν ὡρισμένον τι ἰδεῶδες κυβερνήσεως τασσούσης τὴν ἰσχὺν ὡς λειτουργίαν τοῦ λογικοῦ, χορηγούσης τὴν ἐξουσίαν εἰς τὴν διάνοιαν, συμβιβαζούσης τὰς ἀνάγκας τοῦ ἐνεστῶτος πρὸς τὰ δίκαια τοῦ παρελθόντος, παρακωλυούσης τὰς ἐπαναστάσεις διὰ τῶν μεταρρυθμίσεων, ἐπιβαλλούσης κανόνας εἰς τοὺς ἀνυπομόνους, χαλινοὺς εἰς τοὺς φιλοδόξους.

Ἡ ἱστορία τῶν κοινοβουλίων τῆς Ἀγγλίας ἀφανίζεται ἐντὸς τῆς νυκτὸς τῶν φεουδικῶν χρόνων· τὰ πρῶτα κοινοβούλια ὁμοιάζουσι τὰς συνελεύσεις ἐκείνας, ἃς ὁ Τάκιτος εἰκονίζει, περιγράφων τὰ ἤθη, τῶν Γερμανῶν.[1] Ὁ μέγας χάρτης τοῦ βασιλέως Ἰωάννου δὲν ἐδημιούργησεν ἀληθῆ ἐθνικὴν ἀντιπροσωπείαν, διότι ἐκάλει εἰς τὸ βασιλικὸν συμβούλιον, μετὰ τοῦ ἀνωτέρου κλήρου καὶ τῶν ὁμοτίμων, μόνον τοὺς κληρούχους τοῦ στέμματος· δὲν ποιεῖται δὲ λόγον μήτε περὶ ἐκλογῆς, μήτε περὶ ἀντιπροσωπείας, μήτε περὶ πόλεων, μήτε περὶ κωμοπόλεων. Ἐπὶ βασιλείας Ἑρρίκου τοῦ Γ.', διαδόχου τοῦ Ἰωάννου, ὑφίσταται ἤδη ἀληθὲς ἀντιπροσωπευτικὸν κοινοβούλιον. Γεννᾶται τοῦτο ἐν τῷ σκότει· οἱ δὲ ἀρχαῖοι ἱστορικοὶ ἀκροθιγῶς μνημονεύουσι τῶν συνελεύσεων τούτων. Τὴν 22 Ἰανουαρίου 1265 τὸ κοι-

1 Mox rex vel princeps, prout aetas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia est, audiuntur, auctoritate suadendi magis, quam jubendi potestate».=«Εἶθ' ὁ βασιλεύς. ἤ τῶν ἀρχόντων τις, ὡς ἔτυχεν ἕκαστος ἡλικίᾳ προφέρων, ἢ εὐγενείᾳ, ἢ τῇ ἀπὸ τῶν ὅπλων δόξῃ, ἢ τῇ τοῦ λέγειν δεινότητι, ἀγορεύουσι, πεῖσαι μᾶλλον ἐξουσίαν ἔχοντες, ἢ τοῦ κελεύειν κύριοι ὄντες».

νοβούλιον συνέρχεται εἰς Λονδῖνον. Τὰ κλήτηρια γράμματα διατάττουσι τοὺς Shérifs[1] νὰ *ἐκλέξωσι* καὶ ἀποστείλωσι δύο ἱππότας ἐξ ἑκάστης κομητείας, δύο ἀστοὺς ἐξ ἑκάστης πόλεως, καὶ δύο χωρικοὺς ἐξ ἑκάστης *κωμωπόλεως* τῆς κομητείας. Ἐπὶ βασιλείας Ἐδουάρδου τοῦ Β.' (1272-1307), ἐγένοντο δώδεκα κοινοβούλια, ἐν οἷς παρεκάθησαν ἱππόται, γαιοκτήμονες, χωρικοί. Ὁ βασιλεὺς οὗτος ἐχρᾶτο τούτοις εἰς ὅλους τοὺς σκοπούς του, μάλιστα δὲ ὅπως ἐπιδοκιμασθῇ ὁ φόνος Δαβὶδ τοῦ ἐξ Οὐαλίας καὶ ὑποτάξῃ τὴν Σκωτίαν. Τὸ κοινοβούλιον τοῦ 1327 ἦν ἀρκούντως ἰσχυρὸν ὅπως ἐκθρονίσῃ τὸν βασιλέα Ἐδουάρδον τὸν Β.' Τούτου βασιλεύοντος ἐγένετο ὁ ὁριστικὸς χωρισμὸς τοῦ κοινοβουλίου εἰς ἄνω καὶ κάτω βουλήν· ὠργανώθη τὸ μέγα τιμαριωτικὸν συμβούλιον καὶ τὰ ἔργα διῃρέθησαν. Ἐπὶ βασιλείας Ριχάρδου τοῦ Β.' τὸ κοινοβούλιον δὲν στέργει πλέον νὰ ψηφίζῃ ἐν συνόλῳ τὸν φόρον· ψηφίζει λοιπὸν χρηματικὰ κεφάλαια δι' εἰδικὰς ὑπηρεσίας. Τούτου βασιλεύοντος καὶ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ (Ἐρρίκου τοῦ Δ.'), τὸ κοινοβούλιον συνέρχεται σχεδὸν κατ' ἔτος. Ἀπὸ τῆς λήξεως τῆς δεκάτης τρίτης ἑκατονταετηρίδος, ἡ βουλὴ τῶν ἀντιπροσώπων καθίσταται ὄργανον ὡμολογημένον τοῦ ἀγγλικοῦ συντάγματος. Ἡ πραγματικὴ κυριαρχία εὕρηται ἤδη ἐν τῷ κοινοβουλίῳ· ἀλλ' ἀπὸ τοῦδε ἡ ἀπέναντι τῆς βασιλείας θέσις του ἐστὶ μᾶλλον ἀμυντικὴ ἢ ἐπιθετική. Ὁπόταν τὸ κοινοβούλιον ἐν ἔτει 1399 τὴν 30 Σεπτεμβρίου προὐκήρυξε τὴν ἐκθρόνισιν Ῥιχάρδου τοῦ Β.', ὁ δοὺξ τοῦ Lancaster προέβη πρὸς τὸν χηρεύοντα θρόνον καὶ ἀπήγγειλε τὸν ἑξῆς τύπον: «ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου »Πνεύματος, ἐγώ, Ἐρρῖκος τοῦ Lancaster ἀπαιτῶ τόδε τὸ βασίλειον τῆς »Ἀγγλίας, ὡς κατ' εὐθεῖαν ἀπόγονος τοῦ ἀγαθοῦ λόρδου βασιλέως Ἐρρί»κου τοῦ Γ.', ὅπερ βασίλειον ἦν ἐν διαλύσει σχεδὸν ἐλλείψει κυβερνήσεως »καὶ παραβιάσει τῶν δικαίων νόμων.» Ταῦτα δ' εἰπὼν κατέλαβεν ὁ Ἐρρῖκος τὸν θρόνον. Ἡ βασιλεία ἀνεγνώριζεν ὡς δικαστὴν αὐτῆς τὸ κοινοβούλιον· ἐτιμωρεῖτο μὲν ὁ βασιλεύς, δὲν ἐτιμωρεῖτο δὲ ἡ βασιλεία. Οἱ πόλεμοι τῶν δύο ῥόδων ἰσχυροποίησαν τὴν βασιλικὴν ἰσχύν, καταστρέψαντες τὰς ἐπιφανεῖς οἰκογενείας. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τῶν Τυδοριδῶν, ἡ βουλὴ τῶν ἀντιπροσώπων καθίσταται ταπεινὴ καὶ δουλόφρων. Ἐρρῖκος ὁ Η.' ἔγραφε τῷ πάπᾳ: «Αἱ τοῦ κοινοβουλίου συζητήσεις εἰσὶν ἐλεύθεραι καὶ ἄνευ »περιορισμῶν· τὸ σέμμα δὲ δὲν κέκτηται τὸ δικαίωμα μήτε νὰ περιορίσῃ »τὰς συζητήσεις, μήτε νὰ ἐξελέγξῃ τὰς ψήφους τῶν μελῶν.»

Περὶ τὰ τέλη τῆς πεντεκαιδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, οἱ βασιλεῖς ἐν ἁπάσαις ταῖς χώραις εἶχον ἀγωνισθῆ ἐπιτυχῶς κατὰ τῆς ἀριστοκρατίας, Φερδινάνδος ὁ τῆς Ἀραγωνίας, Φερδινάνδος ὁ τῆς Νεαπόλεως, Λουδοβῖκος ὁ ἑνδέκατος, Ἐρρῖκος ὁ ἕβδομος. Ἐνομίζετο ὅτι αἱ αὐταὶ αἰτίαι ἔμελλον

[1] Shérif εἶναι ὁ Νορμανδὸς ἀντικόμης ἑκάστης ἐπαρχίας ἢ σαξωνικῆς Shire, εἰς ὃν οἱ Σάξωνες ἐτήρουν τὸ ἀρχαῖον ὄνομα τοῦ Shire-reve.

νὰ παραγάγωσιν ἁπανταχοῦ τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα· ἀλλ' ἡ μοναρχία, καθισταμένη μᾶλλον ἀπόλυτος, δὲν περιεβλήθη πανταχοῦ τὸν αὐτὸν χαρακτῆρα. Ἡ βουλὴ τῶν κοινοτήτων ὑπῆρξε συνεργὸς μᾶλλον ἡ δούλη τοῦ αἱμοχαροῦς δεσποτισμοῦ Ἐῤῥίκου τοῦ ὀγδόου. Ὑπὸ τὸ κράτος τῶν Τυδοριδῶν ὡς καὶ τὸ τῶν Πλανταγενετῶν,[1] τὸ κοινοβούλιον διετήρησε τὰ οὐσιώδη προνόμιά του, ἐξηκολούθει δὲ νὰ ὁρίζῃ τὸ ὁλικὸν ποσὸν καὶ τὴν φύσιν τοῦ φόρου. Ὁ βασιλεὺς καὶ τὸ ἔθνος εἶχον τὰς αὐτὰς ἐπιθυμίας καὶ τὰ αὐτὰ πάθη. Ἐῤῥῖκος ὁ Η.', ὁ μᾶλλον ἀπόλυτος βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας, παρέσχεν ἀκουσίως εἰς τὸ κοινοβούλιον τὴν παντοδυναμίαν. Τί ἐδύνατο ν' ἀπαγορευθῇ ἢ τί ἦν ἀδύνατον εἰς σῶμα ὅπερ εἶχεν ἐκθρονίσει καὶ δυσφημίσει βασιλίσσας, δημεύσει τὸ τέταρτον τῶν ἐν τῷ βασιλείῳ γαιῶν, μεταβάλει τὴν ἐπικρατοῦσαν θρησκείαν, καταδικάσει ἀθώους, τροποποιήσει πλειστάκις τὴν τάξιν τῆς εἰς τὸν θρόνον διαδοχῆς; Τὰ πάντα ἀπ' αὐτοῦ ἐξητήθησαν, ἄρα τὰ πάντα ἐδύνατο νὰ πράξῃ.

Ὑπὸ τὸ κράτος τῆς Ἐλισάβετ, ἡ ἐθνικὴ ὁρμὴ καὶ ὁ θρησκευτικὸς ἐνθουσιασμὸς εἴδωλον κατέστησαν τὴν βασίλισσαν. Ἠνέχθησαν τὰς αὐθάδεις ἰδιοτροπίας της καὶ τὴν περιφρόνησίν της πρὸς τοὺς συνταγματικοὺς τύπους, τοὺς εἰσέτι οὐχὶ ὀρθῶς ὡρισμένους. Μόνον ὑπὸ τὸν ἀτυχῆ ταύτης διάδοχον ἤρξατο ἡ ἀξιομνημόνευτος πάλη, ἀφ' ἧς τὸ κοινοβούλιον ἔμελλε νὰ ἐξέλθῃ νικητὴς καὶ ὁριστικὸς κύριος τῶν τῆς Ἀγγλίας τυχῶν. Ἡ ἱστορία τῶν ἀγώνων αὐτῶν θὰ διαμείνῃ πάντοτε ἡ μεγάλη ἐποχὴ τῆς Ἀγγλίας· οὐδὲν θέλει ἐπισκιάσει τὴν τραγικὴν ταύτης δόξαν, μήτε ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1688, μήτε ἡ πάλη κατὰ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ κατὰ τοῦ Βοναπάρτου.

Αἱ κοινοβουλευτικαὶ ἐλευθερίαι εἰσὶν ὡς ἰσχυραὶ ῥίζαι ῥιζοβολήσασαι ἐντὸς τοῦ ἐδάφους· τὸ δένδρον συχνάκις περιϋβρίσθη, οἱ κλάδοι του, αὐτὸς ὁ κορμός του κατεθραύσθησαν, τὸ ἀρχαῖον ὅμως πρέμνον ἀείποτε διέμεινε. Τρεῖς μεγάλαι ἀρχαὶ διήκουσι διὰ πάντων τῶν συμβεβηκότων, ἀρχαὶ κακῶς κατ' ἀρχὰς ὁρισθεῖσαι, πολλάκις ἀμφισβητηθεῖσαι, ἀλλ' ἀείποτε ἐπικρατήσασαι· α'. ὁ βασιλεὺς δὲν νομοθετεῖ ἄνευ τοῦ κοινοβουλίου· β'. δὲν ἐπιβάλλει φόρους ἄνευ τοῦ κοινοβουλίου· γ'. ἐὰν δὲν ἐκτελεσθῇ ὁ νόμος, οἱ βασιλικοὶ ἐπίτροποι εἰσὶν ὑπεύθυνοι ἀπέναντι τῶν δικαστηρίων. Ἐῤῥῖκος ὁ Η', ὑπεχρεώθη νὰ ἐνδώσῃ ὁπόταν ἠθέλησε νὰ εἰσαγάγῃ τὸν φόρον τοῦ ἕκτου τῆς προσόδου· ἡ Ἐλισάβετ ἐνέδωκεν ὅτε οἱ ἔμποροι ἐξανέστησαν κατὰ τῶν μονοπωλίων, ἅτινα ἠθέλησε νὰ δημιουργήσῃ. Ὁ Κομῖνος ἐγκωμιάζει ἤδη τὸ ἀγγλικὸν σύνταγμα, τὴν περιωρισμένην, τὴν συγκεκερασμένην βασιλείαν.

1 Ὁλόκληρος ἡ τῶν Πλανταγενετῶν βασιλεία ἀπὸ τῆς ἐλεύσεως Ἐδουάρδου τοῦ Α', μέχρι τῆς τοῦ Ῥιχάρδου Γ', διήρκεσεν ἐπὶ ἔτη διακόσια πέντε, ἐντὸς δὲ τῆς περιόδου ταύτης συνεκλήθησαν ἑκατὸν ἐννενήκοντα καὶ τρία κοινοβούλια. Οἱ Τυδορῖδαι, βασιλεύσαντες ἐπὶ ἑκατὸν δεκαοκτὼ ἔτη συνεκάλεσαν πεντήκοντα ἓξ κοινοβούλια. Σ. Μ.

Κάρολος ὁ Α', τολμᾷ νὰ ὀνειρευθῇ τὴν λατινικὴν βασιλείαν, τὴν ῥωμαϊκὴν, τὴν τοῦ θείου δικαίου· οἱ θεολόγοι του ἠρνοῦντο τὸ συνάλλαγμα, τὴν συνθήκην μεταξὺ τῆς βασιλείας καὶ τοῦ ἔθνους. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1629 μέχρι τοῦ 1640, καίτοι παραδεχθεὶς τὴν λεγομένην *ἀπαίτησιν τῶν δικαιωμάτων* (petition des droits) ὅπερ ἦν ἡ ὁμολόγησις τῶν ὑποχρεώσεων τοῦ ἡγεμόνος, ὁ Κάρολος Α', ἐκυβέρνησεν ἄνευ κοινοβουλίων. Τὸ κοινοβούλιον, ὅπερ συνεκάλεσεν ἐν ἔτει 1640, ὑπῆρξε *τὸ μακρὸν κοινοβούλιον*. Προσέβαλε τὸ πρῶτον τὸν Laud, καὶ τὸν Strafford, εἶτα δὲ, ὅτε ἠβουλήθη ὁ βασιλεὺς νὰ συλλάβῃ ὑπὸ τὰ ὄμματα τοῦ κοινοβουλίου πέντε τῶν μελῶν αὐτοῦ, ἐν οἷς τὸν Pym καὶ τὸν Hampden, ἐξεδικήθη κατὰ τοῦ προσώπου τοῦ βασιλέως. Ἡ ἐπανάστασις ἐν πρώτοις μὲν ἀμυντικὴ καὶ ἐν ὀνόματι τοῦ συντάγματος γενομένη, μετ' οὐ πολὺ ἀνέτρεψε αὐτὸ τοῦτο τὸ κοινοβούλιον. Ὁ Κρόμβελ, προστάτης γενόμενος, ἐποίησεν ἐκλογικὴν μεταῤῥύθμισιν, κοινοβούλιον νέον, νέαν ἄνω βουλήν· ἀλλ' αἱ βουλαὶ αὗται μήτε ὑπῆρξαν, μήτε παρέστησάν ποτε ἀρκούντως ἐλεύθεραι. Κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐγκαθιδρύσεως τῆς ἀρχαίας δυναστείας, καθολικὴ κραυγὴ ἠκούετο «τὸ κοινοβούλιον ἐλεύθερον». Ἡ ἐκλογικὴ μεταῤῥύθμισις τοῦ Κρόμβελ ἦν μὲν συνετὴ, ἀλλ' ἦτο ἔργον τῆς βίας· μετ' αὐτὸν, ἐπανῆλθον εἰς τὸ παλαιὸν κοινοβούλιον.

Ἡ σκέψις περὶ μεταῤῥυθμίσεως τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος δὲν ἦτο ποσῶς δημοτικὴ, ἔμελλε δὲ νὰ γένηται τοιαύτη ἐν τῇ ἐνεστώσῃ ἑκατονταετηρίδι. Ἡ Ἀγγλία ἦν εὐχαριστημένη ἐκ τῆς βουλῆς τῶν ἀντιπροσώπων, οἱαδήποτε κἂν ἦν ἡ καταγωγή της. Δὲν κατεῖχεν ἆρά γε ἐν ἀμηχανίᾳ τὴν βασιλείαν; Δὲν διενήργει ἐν ἔτει 1688 ἐπανάστασιν ἀμυντικὴν, ἱκανοποιήσασαν ὁριστικῶς πάσας τὰς ὀρέξεις, πάντα τὰ συμφέροντα τοῦ τόπου; Ἐφ' ὅσον τὰ συμφέροντα καὶ αἱ ἐπικρατοῦσαι ὀρέξεις ἀντιπροσωπεύονται ἐν τῇ κυβερνήσει, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ κυβέρνησίς ἐστιν ἀντιπροσωπευτική. Καθ' ἣν ἔννοιαν λαμβάνομεν τὴν λέξιν ταύτην ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις, ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις δὲν ἦτο βεβαίως τοιαύτη κατὰ τὰς τελευταίας ἑκατονταετηρίδας, καὶ μόλις ἤδη ἄρχεται καθισταμένη τοιαύτη. Ἐν τῷ ἀγγλικῷ συντάγματι εὕρηται ἡ θεμελιώδης αὕτη ἀρχή. Οἱ ἄνθρωποι ποσῶς δὲν ἀντιπροσωπεύονται, ἀντιπροσωπεύονται τὰ σωματεῖα, τὰ ἠθικὰ πρόσωπα, πόλεις ἢ κομητεῖαι. Εἷς βουλευτὴς δύναται ἕνα βουλευτὴν, εἷς ἐκλογεὺς δὲν δύναται ἕνα ἐκλογέα. Ἐν τοῖς γράμμασιν Ἐῤῥίκου τοῦ ς', οὐδέποτε λόγος γίνεται περὶ οἱουδήποτε ἀριθμοῦ κατοίκων. Καὶ σήμερον ἔτι οὐδεμία ἀναλογία ὑφίσταται μεταξὺ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐκλογέων καὶ τοῦ τῶν ἐκλεγομένων.

Τὰ πρῶτα ἀγγλικὰ κοινοβούλια πράγματι ὑπῆρξαν αἱ σύνοδοι τῶν μεγάλων μεγιστάνων ἢ τῶν ἐπιτρόπων των. Αἱ πόλεις ἀντεπροσωπεύοντο ἐντὸς τούτων ὑπὸ τὴν ἰδιότητα πόλεων ἐλευθέρων. Ἐλευθέρα κωμόπολις ἐκέκτητο ψυχίον τι κυριαρχίας· ἦν κέντρον ἐμπορίου ἐλευθέρου, ἄνευ τελω-

νείων, ἀπηλλαγμένη διοδίων, πορθμείων, βασιλικῶν δικαιωμάτων, διοικουμένη ὑπὸ ὁμάδος ἐμπόρων. Ἐν ἔγγραφον τῇ ἐχορήγει τὸ δικαίωμα τοῦ τελεῖν πανηγύρεις, ἀγοράς, τοῦ ἐπιβάλλειν φόρους. Τὸ δικαίωμα τοῦ ἀποστέλλειν μέλη εἰς τὸ κοινοβούλιον ἐθεωρεῖτο ὀχληρόν, ἣν τὰ λύτρα τῶν δημοτικῶν ἐλευθεριῶν. Ἡ ἀντιπροσώπευσις ἦν προνόμιον πολλάκις ἥκιστα ἐπίφθονον. Τὸ στέμμα ἐδύνατο ν' ἀπονείμῃ καὶ ν' ἀφέλῃ τὴν ἀπὸ τῶν ἐκλογῶν ἀπαλλαγήν. Ἐῤῥῖκος ὁ Η', καὶ Κάρολος ὁ Β', κατέστησαν μέγαν ἀριθμὸν τοιούτων πόλεων λαβουσῶν ὄνομα *κωμοπόλεων ἐκλογικῶν* (of nomination). Πολλάκις ὁ ἁπλοῦς Shérif ἐξέλεγε τὰς ἐκλογικὰς περιφερείας. Ἡ ὑπέρμετρος αὕτη βασιλικὴ προνομία λήγει ἐπὶ βασιλείας Καρόλου τοῦ Β'. Οὐδεὶς σταθερὸς κανὼν ὑφίστατο πρὸς τὴν ἀπονομὴν τοῦ ἐκλογικοῦ δικαιώματος εἰς τὰ ἐκλογικὰ κέντρα. Ποῦ μὲν πάντες οἱ *ἐλεύθεροι* ἄνδρες, *freemen*, ἦσαν ἐκλογεῖς, ποῦ δὲ μόνον τὰ μέλη τῶν σωματείων, οἱ δήμαρχοι καὶ οἱ δημοτικοὶ σύμβουλοι.

Τὸ τόσῳ ἀγροῖκον καὶ αὐθαίρετον σύστημα τοῦτο, ἣν ἡ τελευταία ἔκφρασις τοῦ τιμαριωτισμοῦ· κατελίμπανε τὴν ἐξουσίαν εἰς τοὺς γαιοκτήμονας, εἰς τὰς μεγάλας οἰκογενείας. Τὸ πλεῖστον τῶν βουλευτῶν, ἀμέσως ἢ ἐμμέσως, ἀντεπροσώπευον τὴν δορυκτήτορα ἀριστοκρατίαν. Ἐν τέλει τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος, αἱ πόλεις Leeds, Birmingham, Manchester, δὲν ἀντεπροσωπεύοντο· ἀλλ' ὁ δοὺξ τοῦ Norfolk διώριζε πράγματι 11 βουλευτάς, ὁ λόρδος Lonsdale 9, ὁ λόρδος Darlington 7, οἱ δοῦκες τοῦ Rutland καὶ τοῦ Buckingham ἀνὰ 6 ἕκαστος. Ὑπῆρχον εἰς τὸ Galton 7 ἐκλογεῖς, 10 εἰς τὸ Tavistock, 7 εἰς ἅγιον Μιχαήλ, 70 βουλευταὶ οὐδένα σχεδὸν ἀντεπροσώπευον, 90 βουλευταὶ ἀντεπροσώπευον κατὰ μέσον ὅρον ἕκαστος 50 ἐκλογεῖς, 37 κατὰ μέσον ὅρον 100 ἐκλογεῖς. Ὑπῆρχον 200 βουλευταὶ ἐκλεγόμενοι ὑπὸ 7,000 ἐκλογέων. Μέχρι τῆς μεταῤῥυθμίσεως τοῦ ἔτους 1832, 300 βουλευταὶ ἐξελέγοντο ὑπὸ τῶν δημοτίμων, 170 μόνον ἐδύναντο νὰ θεωρηθῶσιν ὡς παντελῶς ἀνεξάρτητοι. Ἀπατᾶται ὁ Macaulay γράφων περὶ ταύτης τῆς μεταῤῥυθμίσεως. «Πόλεις μετεβλήθησαν εἰς ἁπλᾶ χωρία, καὶ χωρία ἐμεγεθύνθησαν εἰς πόλεις», καὶ φρονῶν ὅτι τὰ ἐκλογικὰ χωρία, αἱ διεφθαρμέναι κωμοπόλεις, (notten boroughs) εἰσὶ πᾶν ὅ, τι διέμεινεν ἐκ τόπων ποτὲ ἐπισήμων. Ἐνῷ, τοὐναντίον, ἀείποτε ὑπῆρξαν χωρία, χωρίδια, ἔρημοι χῶραι, ἀντιπροσωπευόμεναι ὡς χωρία, χωρίδια καὶ ἔρημοι χῶραι. Ἡ διάσημος κωμόπολις τοῦ Old Sarum, ἡ ἀπωλέσασα ἐν ἔτει 1832 τὸ ἐκλογικὸν αὐτῆς προνόμιον, ἐξέλεγε δύο βουλευτάς, ἔχουσα 12 μόνον ἐκλογεῖς. Ὅ, τι ἐν ἔτει 1832 ἐθεωρεῖτο κατάχρησις, κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶνας δὲν ἐθεωρεῖτο τοιαύτη. Τὰ κοινοβούλια ἀντεπροσώπευον ἱκανῶς τὴν Ἀγγλίαν οὐχὶ τὸ δεῖνα ἢ δεῖνα χωρίον, τὸν δεῖνα λόφον μετὰ τῶν ποιμνίων του, τῶν ποιμένων του, τῶν ἀρότρων του, ἀλλὰ τὴν Ἀγγλίαν. Τὸ πολιτικὸν δί-

καιον τῆς ἐποχῆς ταύτης ἦν τὸ δίκαιον τῆς ἰδιοκτησίας. Ἐνῷ σύμπασα ἡ Εὐρώπη ὑπέκυπτεν εἰς τὴν δεσποτείαν τῶν ἀπολύτων βασιλέων, ἡ ἀγγλικὴ ἀριστοκρατία διετήρει τὴν ἰσχύν της. Οὖσα προσκεκολλημένη εἰς τὸ ἔδαφος, ἤντλει ἐξ αὐτοῦ τὸν χυμὸν τῆς πολιτικῆς. Διατί νὰ βλάπτωσιν αἱ ἀνωμαλίαι, οἱ παραλογισμοὶ τοῦ ἐκλογικοῦ συστήματος, ἀφοῦ τὸ σύστημα τοῦτο κατελίμπανε τὴν ἐξουσίαν εἰς τοὺς ἀσκοῦντας ἐπὶ τοῦ τόπου ἐποπτείαν ἀναμφισβήτητον, εἰς τοὺς προστάτας τῆς τιμῆς, τῆς θρησκείας, τῆς ἀγγλικῆς ἐλευθερίας; Αἱ ἐπιφανεῖς οἰκογένειαι κατεῖχον ἕδρας ἐν τῷ κοινοβουλίῳ διὰ τοῦ αὐτοῦ τίτλου καὶ κληρονομικὰ ἐδάφη. Ὁ ὑποψήφιος ἐξήρχετο τῆς οἰκίας του μετὰ μουσικῆς καὶ σημαιῶν, καὶ ἐχαιρετίζετο δι' ἀλλαλαγμῶν τῶν χωρικῶν. Πῖθος ζύθου ἠνοίγετο καὶ ξύλινοι τράπεζαι ἐκαλύπτοντο δι' ἀφθόνων κρεάτων. Ὁ βουλευτὴς ἐξεφώνει λόγον εἰς τοὺς ἐκλογεῖς του, προσπαθῶν νὰ τοὺς τέρψῃ· ἡ ἐκλογὴ ἦν πανήγυρις.

Αἱ *διεφθαρμέναι κωμοπόλεις*,[1] ἦσαν ἕρμαια πολιτικά. Ὁ ποιητὴς Waller ἐξελέγη βουλευτὴς τοῦ Ayesham ἑκκαιδεκαέτης γεγονώς. Ὁ Φὼξ εἰσῆλθεν ἐν ἔτει 1768 εἰς τὸ κοινοβούλιον ἐννεακαίδεκα ἐτῶν ὡς βουλευτὴς τοῦ Midhurst, ὅπερ ὁ πατήρ του, ὁ λόρδος Holland, εἶχεν ἀγοράσει χάριν αὐτοῦ· ἄγων τὸ εἰκοστὸν πρῶτον τῆς ἡλικίας αὐτοῦ ἔτος, ἀπετέλει μέρος τοῦ ὑπουργείου τοῦ λόρδου North. Ἡ ἐξουσία δὲν εἶχεν εἰσέτι τεθῆ εἰς συναγωνισμόν· δὲν ἐθεωρεῖτο ἡ ἐθνικὴ κυριαρχία ὡς θησαυρός, ὃν δέον νὰ διαιρέσωμεν ἀκριβῶς μεταξὺ πάντων τῶν ἀρρένων κατοίκων· δύο φατρίαι, καὶ αἱ δύο ἀριστοκρατικαί, ἀμφότεραι περιβεβλημέναι τὴν κοινωνικὴν ἰσχὺν, ἤριζον μόνον περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ ἐκ περιτροπῆς ἐξήσκουν αὐτήν. Εἰς ἀμφοτέρας ἤρεσκε τὸ αὐτὸ ἐκλογικὸν σύστημα. Εἰσήρχοντο εἰς τὴν πολιτικήν, ὃν τρόπον εἰσερχόμεθα εἰς τὴν κοινωνίαν, ὅπου εὑρίσκομεν ὡρισμένην θέσιν. Οἱ μεγάλοι γαιοκτήμονες εἰς τὰς κωμοπόλεις των ἠδύναντο νὰ ἐκλέγωσι τοὺς συγγενεῖς των τοὺς πελάτας των. Ἡ συνδρομὴ αὕτη ἀνεδείκνυε πολλάκις παρασίτους· πλὴν ἐγνώριζε ν' ἀνευρίσκῃ καὶ Pitt, Fox, Burke, Tierney, Sheridan, Sanning, Brougham, Macaulay.

Β'.

Τὸ παλαιὸν τῆς Ἀγγλίας ἐκλογικὸν σύστημα ἔσχε τὰς ἀκολούθους συνεπείας· εἰσήγαγε μυστικὴν κοινότητα μεταξὺ τῶν πολιτικῶν μερίδων· ἡ μὲν ἤθελε νὰ χορηγήσῃ εἰς τὸ στέμμα πλείονα, ἡ δὲ ἐλάσσονα, οὐδεμία δ' ἐπεθύμει ν' ἀπολέσῃ τὸ προνόμιόν της. Συνεδύαζε τὴν ἰδέαν τῆς πολιτικῆς ἰσχύος πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ πλούτου, τῆς ἰδιοκτησίας· ἐσωμα-

1 Διεφθαρμέναι κωμοπόλεις (rotten boroughs) ὠνομάζοντο μικραὶ κῶμαι ἔχουσαι τὸ δικαίωμα ν' ἀποστέλλωσιν ἀντιπροσώπους εἰς τὸ κοινοβούλιον, ἐν αἷς ἐτελεῖτο αἰσχρὸν ἐμπόριον τοῦ ἐκλογικοῦ δικαιώματος. Σ. Μ.

4

τοποίου τὴν ἰδέαν ταύτην, τὴν καθίστα ἀπαραβίαστον, εἴθιζε δὲ τὸ ἀγγλικὸν ἔθνος εἰς τὸ πιστεύειν ὅτι οἱ Ἄγγλοι γαιοκτήμονες, ὤφειλον νὰ ὦσι πάντων κύριοι. Ἀντέτασσεν εἰς τὴν ἄκραν ἐπιτήδευσιν καὶ εἰς τὴν διαφθορὰν τῶν αὐλῶν δραστικήν τινα, ζηλότυπον, καὶ ἀγέρωχον ἀγροικίαν.—Ἐνωρίτατα ἀφωμοίωσε τὸν λαὸν πρὸς τοὺς εὐγενεῖς,[1] καθόσον οἱ δευτερότοκοι υἱοὶ τῶν ἐπιφανῶν οἰκογενειῶν εἰσῆλθον εἰς τὴν κάτω βουλὴν, οἱ δὲ πρωτότοκοι ἀνεμίχθησαν εἰς τὰ δημόσια ζῶντος τοῦ πατρός· αἱ δύο κοινωνικαὶ τάξεις ἐδιδάχθησαν νὰ ζῶσι, νὰ σκέπτωνται, νὰ συζητῶσι καὶ ν' ἀποφασίζωσιν ἀπὸ κοινοῦ.

Ὁ λαὸς καὶ οἱ εὐγενεῖς δὲν εὑρέθησαν διὰ μιᾶς, ὡς ἐν Γαλλίᾳ κατὰ τὸ ἔτος 1789, κατέναντι ἀλλήλων ὡς δύο τυφλαὶ καὶ ἀδιαχώρητοι ὁμάδες, ὧν ἑκατέρα ἔδει νὰ κατασυντρίψῃ, ν' ἀνατρέψῃ τὴν ἑτέραν. Ὁ λαὸς καὶ οἱ ἀριστοκράται ἦσαν συνδεδεμένοι διὰ δεσμῶν πολυχρονίων· τὸ κοινοβούλιον ἦν ὡς δένδρον, οὗ τινος οἱ κλάδοι καὶ αἱ ῥίζαι ζῶσιν ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἀέρος καὶ ὕδατος. Ἡ πρόληψις, τὸ μῖσος, ἡ ἀμάθεια, δὲν ἤγειρον ἀδιάβατον τεῖχος μεταξὺ τῶν ἐπιφανῶν καὶ τοῦ λαοῦ· τὸ κυβερνῶν γένος δὲν κατέστη νέον εἶδος. Ἡ ἀπόλυτος ἐξουσία δὲν ἔσχε καιρὸν καὶ εὐκαιρίαν ὅπως δημιουργήσῃ τεχνικὴν κοινωνίαν καὶ ἰσοπεδώσῃ τὴν ἀριστοκρατίαν καὶ τὸν λαόν· ἡ πολιτικὴ ὀργάνωσις δὲν ἦτο ἔργον μήτε τῆς ἰδιοτροπίας, μήτε μιᾶς μόνης βουλήσεως, μηδὲ μιᾶς θεωρίας, μηδὲ ἑνὸς συστήματος· ἦν τὸ ἀσυνείδητον ἔργον πασῶν τῶν φυσικῶν δυνάμεων, τοῦ χρόνου, τοῦ κληρονομικοῦ δικαιώματος, τῆς ἀνθρωπίνου ἐνεργείας, τοῦ χαρακτῆρος, τῶν ἐκ γεννήσεως ἀνισοτήτων, τῶν συμβεβηκότων. Ἡ δύναμις τοιαύτης τινὸς κοινωνίας προήρχετο ἐκ τοῦ λόγου ὅτι δὲν ἀμφέβαλλε περὶ ἑαυτῆς, καὶ δὲν ἀμφέβαλλε περὶ ἑαυτῆς, διότι ἡ θρησκευτική της πίστις μετεβιβάσθη εἰς τὴν πολιτικὴν πίστιν. «Ἀείποτε θὰ ὑπάρχωσι πένητες μεταξὺ ὑμῶν». Ὁ λαὸς ἐπίστευεν ἐπ' ἴσης ἀκραδάντως εἰς τὴν ἑτέραν ταύτην ἀρχήν· «Θὰ ὑπάρχωσιν ἀείποτε λόρδοι μεταξὺ ὑμῶν». Ὁ βίος ἐθεωρεῖτο ὡς φόρτος, ὡς πόνος καὶ μόχθος· πάντες οἱ ἐργάται δὲν ἐδύναντο νὰ ἐργάζωνται εἰς τὰς αὐτὰς τάξεις. Τί παραβλάπτουσιν αἱ ἀνισότητες καὶ αὗται αἱ ἀδικίαι, μιᾶς ἡμέρας, εἰς ὅν τινα διορᾷ μέλλον ἀτελεύτητον; Ὑπεράνω τῶν ἀπείρων τούτων ὑπάρξεων, τῶν μὲν φαιδρῶν, ἡδέως βιουσῶν, τῶν δὲ σκυθρωπῶν, ἀμαυρῶν, ἀπηλπισμένων, πασῶν δ' ἐφημέρων, ὑφίστατο ἐπὶ γῆς ὕπαρξίς τις παρατεταμένη καὶ διαρκὴς, ἡ τῆς Ἀγγλίας. Πᾶν ὅ,τι ἐδόξαζεν αὐτὴν, πᾶν ὅ,τι τὴν ὡραΐζεν. ἦν καλὸν, πᾶν δ' ὅ,τι τὴν ἰσχυροποίει ἦν ὠφέλιμον. Ἡ χριστιανικὴ τῆς θυσίας ἰδέα εἶναι τὸ νῆμα τὸ συῤῥάπτον τὸ ἔθνος ὡς τὴν οἰκογένειαν. Τί δὲν εἶναι πρόθυμός τις νὰ θυσιάσῃ εἰς τὸ εἴδωλον τοῦτο τὸ καλούμενον πατρίς! Οἱ νεώ-

[1] Ὁ υἱὸς δουκός τινος τοῦ Bedford, διαρκούντων τῶν πολέμων τῶν δύο ῥόδων, ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος εὐγενὴς ὅστις παρέστη εἰς τὸ κοινοβούλιον.

τεροι πολιτικοὶ δὲν ἀντιλαμβάνονται ἀκριβῶς ὅτι ὁ λαός, τέκνον τῆς καρδίας καὶ τοῦ πνεύματος, διάγει βίον ὅλως φαντασιώδη· οἱ μικροὶ καὶ οἱ ταπεινοὶ ἀρέσκονται μᾶλλον εἰς τὰ ὄνειρα τοῦ μεγαλείου. Διατί ὁ Βρετανός, ὅστις οὐδέποτε εἶδεν, οὐδ' ὄψεταί ποτε τὸ κωδωνοστάσιον τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ τοῦ Στρασβούργου, συναισθάνεται τὴν σήμερον τόσον ζωηρῶς τὴν ἀπώλειαν τῆς Ἀλσατίας; Ὑπάρχουσιν ἀναμφιβόλως πλεῖστοι χωρικοὶ ἐν Γαλλίᾳ, οἵτινες ἤθελον ἐξαγοράσει εὐχαρίστως τὴν ὡραίαν ταύτην ἐπαρχίαν ἀντὶ τοῦ ἀπειροστοῦ τμήματος τῆς ἀσθενοῦς αὐτῶν κυριαρχίας. Ἐφ' ὅσον ἡ Ἀγγλία ἐμεγαλύνετο κατέστρεφε τοὺς ἀντιπάλους της, κατεφρόνει τῆς Ῥώμης καὶ τῶν καθολικῶν δυνάμεων, τὸ ὅραμα καὶ ἡ φήμη τῶν ἀγώνων της ἐπλήρουν τὰ πνεύματα· δὲν ὑφίστατο εἰσέτι θέσις διὰ τοὺς ἐγωϊστικοὺς ὑπολογισμούς. Ἡ πολιτικὴ ἱεραρχία τῆς Ἀγγλίας δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ᾖ σεβαστὴ ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη, ἐὰν ἡ Ἀγγλία δὲν ἠπειλεῖτο ὑπὸ τοσούτων πολεμίων, ἐὰν εἶχε μόνον ἐργασίας καὶ μερίμνας οἰκιακάς· ἀλλ' ὁ βίος της ὑπῆρξε μακρὰ ἀμυντικὴ κατάκτησις εἰς τὴν Εὐρώπην, εἰς τὰς Ἰνδίας, εἰς τὰς Ἀντίλλας, εἰς τὸν Καναδᾶ. Ἐὰν δὲν ἦτο μεγίστη δύναμις, θὰ ἦτο μηδέν. Ἐὰν δὲν ἐδύνατο νὰ γένηται σεβαστὴ εἰς ὅλας τὰς θαλάσσας, δὲν θὰ ἠδύνατο πλέον νὰ διαφυλάξῃ μήτε τὰ ἴδια παράλια. Οὕτω δ' ἐθίζετο θεωροῦσα τὸν κόσμον σύμπαντα ὡς πολέμιόν της. Ἐντεῦθεν τάσις ἔκτακτος, συνήθειαι αὐτοκρατορικαί, καί, ὑπὸ τόσον φαινομενικὸν φλέγμα, διαρκὴς κατάστασις κρίσεως, σπουδῆς, ἀνησυχίας, διάθεσις πρὸς χρῆσιν τῶν ἐγγυτάτων καὶ οἰκειοτάτων ὀργάνων. Ἡ Ἀγγλία ἀείποτε, ὡμοίαζε στρατηγῷ μᾶλλον σπεύδοντι πρὸς νίκην ἢ πρὸς ἀλλαγὴν τῆς στολῆς τῶν στρατιωτῶν του.

Τὰ ἀγγλικὰ κοινοβούλια, οἱαιδήποτε κἂν ὑπῆρξαν αἱ ἀτέλειαί των, ἔσχον τὸ ἑξῆς μέγα πλεονέκτημα· ἐγίνωσκον τὸ κυβερνᾷν, ὁτὲ μὲν μετὰ τοῦ βασιλέως, ὁτὲ δὲ ἐναντίον αὐτοῦ, ἐν τῷ συμφέροντι τοῦ τόπου. Ἡ ἀκολασία τῶν συλλόγων ποσῶς δὲν προσέβαλλε τοὺς ἐκλεγομένους. Ὁ Paley τὸ εἶχεν εἴπει· «ἐπὶ τέλους πρόκειται περὶ τοῦ ἐκλογίμου, καὶ οὐχὶ περὶ τοῦ ἐκλογέως». Εἰς τὰς ἐκλογὰς ταύτας, οὔσας ὄργια, γελωτοποιΐα ἢ συναλλαγή, ἡ τοῦ βασιλέως χεὶρ πρὸ καιροῦ ἤδη δὲν παρίσταται. Νόμος τις, ψηφισθεὶς ἐπὶ Γεωργίου τοῦ Β', ἀπαγορεύει τοῖς στρατιώταις νὰ ἵστανται εἰς ἀπόστασιν ἐλάσσονα τῶν δύο μιλίων ἀπὸ τοῦ τόπου τῆς ἐκλογῆς· ἐπιτρέπεται δὲ νὰ ἐπανέλθωσι μόνον δύο ἡμέρας μετὰ τὸ πέρας τῆς ἐκλογῆς. Πάντες οἱ παρὰ τοῦ στέμματος μισθοδοτούμενοι ὑπάλληλοι ἀποκλείονται τοῦ κοινοβουλίου· οἱ sherifs δὲν δύνανται νὰ ἐκλεχθῶσιν ἐν τῇ κομητείᾳ των· οἱ δικασταὶ ἀποκλείονται τοῦ κοινοβουλίου, διότι διορίζονται παρὰ τοῦ βασιλέως. Οἱ ἐκλογικοὶ κατάλογοι καταρτίζονται ὑπὸ τῶν ἐπαρχιακῶν ὑπαλλήλων, τῶν ἐφόρων τῶν πενήτων· οἱ τῆς περιφερείας δικασταὶ ἐκλέγουσι «δικηγόρους ἀναθεωρητὰς» ἀποφασίζοντας ἐπὶ

τῶν ἐνστάσεων. Οὐδαμοῦ ἐν ταῖς ἐνεργείαις ταύταις παρίσταται τὸ κράτος· οὐδαμοῦ δ' ἐπίσης παρίσταται ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἐκλογῆς. Οἱ ἐφορεύοντες ἐπὶ τῶν ἐκλογῶν εἰσὶν ὁ Sherif ἐν τῇ κομητείᾳ, ὁ δήμαρχος ἐν ταῖς πόλεσι, ἐν δὲ ταῖς κωμοπόλεσι ταῖς μὴ ἐχούσαις δήμαρχον εἷς πρόκριτος ἐκλεγόμενος ὑπὸ τοῦ Sherif. Αἱ ἐκλογαί εἰσιν ἀπολύτως ἐλεύθεραι· μόνον τὰ κόμματα παρίστανται κατ' αὐτάς. Οἱ ἐκλογικοὶ σύλλογοί εἰσιν ἐπίσης ἐλεύθεροι ὡς καὶ αἱ ἐκλογαί. Ποῖον σύστημά ἐστι τὸ βέλτιον τὸ περιορίζον τὴν ἐλευθερίαν ἢ τὸ περιορίζον τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐκλογέων; Ἡ ἐκλογή ἐστι μονομαχία μεταξὺ τῶν μερίδων καθιερωμένους ἔχουσα τοὺς κανόνας της· ὡς μάρτυς παρίσταται ἐν αὐτῇ τὸ κράτος.

Τὸ τόσῳ ἁπλοῦν καὶ τόσῳ ἔντιμον τοῦτο σύστημα ἐφαρμόζεται μόνον ὅταν αἱ μερίδες εἰσὶ πρὸ αἰώνων ὠργανωμέναι. Πολλαὶ χῶραι ὑφίστανται, αἵτινες κέκτηνται ἄνω καὶ κάτω βουλήν, ἀλλ' ὀλίγαι τὴν ἀληθῆ κοινοβουλευτικὴν κυβέρνησιν. Τῆς τοιαύτης κυβερνήσεως ὁ ἰδιάζων χαρακτήρ ἐστι τὸ διατηρεῖν παρούσας δύο μερίδας,τὴν μὲν κατέχουσαν τὴν ἀρχήν, τὴν δὲ καθ'ὅλα ἑτοίμην πρὸς ἀντικατάστασιν τῆς πρώτης,ἐὰν αὕτη διαπράξῃ σφάλμα τι καὶ παύσηται εὐαρεστοῦσα ταῖς ἐπιθυμίαις καὶ τοῖς ἐπικρατοῦσι συμφέρουσιν.Ἐν τοιαύτῃ κυβερνήσει, τὸ κράτος δὲν εἶναι ὑπέροχόν τι πρᾶγμα, ἐκτὸς ὅλων τῶν μερίδων,ἐπωφελούμενον τῶν διαιρέσεών των,οὗ ἡ δύναμις παράγεται ἐκ τῆς ἀδυναμίας των,ἡ μονιμότης ἐκ τῆς ἀσταθείας των. Αἱ ἐθνικαὶ ἰδέαι εἰσδύουσιν ἐν τῷ ἐκλογικῷ σώματι, ἐκ τούτου μεταβαίνουσιν εἰς κοινοβουλευτικὴν πλειονοψηφίαν, καὶ ἐπὶ τέλει ἐνσαρκοῦνται εἰς ὁμάδα τινὰ ἀνθρώπων καλουμένην κυβέρνησιν. Τούτων ὑπεράνω ἵσταται τὸ στέμμα, ἀδιάφορον, τοὐλάχιστον κατ' ἐπίφασιν, καὶ ἀμερόληπτον, ὅπερ εἶναι ἡ εἰκὼν τῆς ἐθνικῆς ἑνότητος. Ἀδίκως ἐθεωρήθη ἡ Ἀγγλία ὡς ἡ κατ' ἐξοχὴν χώρα, καθ' ἣν αἱ τρεῖς ἐξουσίαι, ἡ ἐκτελεστική, ἡ νομοθετική, καὶ ἡ δικαστικὴ εἰσὶ κεχωρισμέναι ἀπ' ἀλλήλων καὶ ἀνεξάρτητοι. Τοὐναντίον, ἡ ἐκτελεστικὴ καὶ ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία εἰσὶ καθ' ὁλοκληρίαν συμμεμιγμέναι. Τοιοῦτόν τι σύστημα ἤθελε παραγάγει τὴν τυραννίαν ἢ τὴν ἀναρχίαν, ἐὰν αἱ ἀτομικαὶ βουλήσεις ἦσαν ἀκανόνιστοι, διακαεῖς αἱ φιλοδοξίαι καὶ ἀμέριμνοι περὶ τοῦ ἐθνικοῦ συμφέροντος· ἀλλ' εἰς ἀριστοκρατικὸν κοινοβούλιον, ἡ τάσις τῆς παντοδυναμίας, φυσικῆς εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἀπόλλυσι μέρος τῆς τραχύτητός της. Εἰς ἄλλας χώρας οἱ βουλευταὶ ἐκλέγουσι μεταξὺ τῆς ἐξουσίας καὶ τῆς οὐδενείας· αὐτόθι ἡ πολιτικὴ καθίσταται προσωπική, ἀκολουθοῦσα πρόσωπα, οὐχὶ δὲ παραδόσεις καὶ ἀρχάς. Ἐν Ἀγγλίᾳ οἱ πολιτικοὶ ὑποβάλλονται εἰς ἑκούσιον πειθαρχίαν, ἡ διακαεστέρα δὲ φιλοδοξία κανονίζεται ὑπὸ ὑπακοῆς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον εἰλικρινοῦς εἰς μερίδας προαιωνίους. Ἀναβιβάζονται ἐν τῇ ἐξουσίᾳ μετὰ τῆς μερίδος των, φυσικώτατον δ' ὑπολαμβάνουσι νὰ ἐκπέσωσι ταύτης μετ' αὐτῆς. Περιμένουσι μεθ' ὑπομονῆς ἐπὶ ὁλόκληρα ἔτη τὰ

σφάλματα τῆς ἀντιπάλου μερίδος ὅπως ἀφέλωσιν ἀπὸ ταύτης τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ τόπου καὶ τῇ ἄρωσι τὴν πλειονοψηφίαν τοῦ κοινοβουλίου. Ἀρέσκονται πολλάκις ἐφ' ὅλον τὸν βίον εἰς τὸ ἄχαρι ἔργον τοῦ κήνσορος. Ἐμμένουσιν ἐν τῇ ἀπραξίᾳ καὶ ἐν ταῖς τάξεσι τῆς ἡττηθείσης μερίδος, ὠθούμενοι ἐξ αἰσθήματος τιμῆς. Δὲν ἐπενοήθη ἐν Ἀγγλίᾳ τὸ ἄνετον ἀξίωμα, ὅτι πάντοτε θεμιτόν ἐστι τὸ δουλεύειν τῷ κράτει· τὸ κράτος πάντοτέ ἐστιν ἡ ἐν τῇ ἐξουσίᾳ μερίς· ἐὰν αὕτη ἔχῃ ἀνάγκην ὑπηρετῶν, ἔχει οὐχ ἧττον ἀνάγκην καὶ διαδόχων.

Ἐπὶ τῆς ἠπείρου Εὐρώπης, ἀπαρέσκονται εἰς τὴν λέξιν συστηματικὴ ἀντιπολίτευσις· ἡ ἐν Ἀγγλίᾳ ἀντιπολίτευσίς ἐστι πάντοτε συστηματική, ὑπὸ τὸν τύπον ὅτι ἀείποτε ὑφίσταται ὡρισμένος τις ἀριθμὸς προσώπων καταγινομένων νὰ ἐπικρίνωσι τὴν ἐξουσίαν, ν' ἀποκαλύπτωσι πάσας τὰς πλάνας της, νὰ ποιῶσι καταφανεῖς πάσας τὰς παρεκτροπάς της. Ὑφίσταται κυβέρνησις δυνάμει παρὰ τῇ ἐνεργείᾳ κυβερνήσει· ἡ ἀντιπολίτευσις κέκτηται σχέδια, ἀρχηγούς, πειθαρχίαν. Βέβαιόν ἐστιν ὅτι ἡ μακρὰ διατήρησις τῆς ἐξουσίας καθίστησιν ἄγονον τὴν μερίδα, ἀφαιρεῖ ἀπ' αὐτῆς τὸ ἐπινοητικόν, τὴν ἐνεργητικότητα, τὴν ἀποκαθιστᾷ γῆν, ἥτις δέον νὰ τεθῇ εἰς νεατόν. Τοὐναντίον ἡ κανονικὴ ἀντιπολίτευσις ὀξύνει, ἐκκαθαίρει τὰς διανοητικὰς δυνάμεις· ἐν αὐτῇ πρέπει νὰ δεικνύηταί τις ἄξιος τῆς ἐξουσίας, νὰ μηχανᾶται, νὰ ὑπόσχεταί τι εἰς τὴν χώραν, μὴ ὑποσχόμενος οὐδὲν τῶν ἀδυνάτων. Μεγάλως ὠφελεῖ, εἰς τόπον ἐκ φύσεως ἀποκλίνοντα εἰς σεβασμὸν τῆς ἐπιτυχίας νὰ ἀναγκάζῃ τις τοὺς τὰ δημόσια χειριζομένους νὰ ἐγκρατεύωνται τῶν ἐπιτυχιῶν· δὲν βλέπει τις αὐτόθι μήτε τοὺς ἡγέτας, μήτε τοὺς ὀπαδοὺς αὐτῶν, ν' αὐτομολῶσιν ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἕτερον στρατόπεδον, νὰ συνδυάζωσι τὴν τύχην τοῦ κράτους πρὸς τὴν ἑαυτῶν, ν' ἀποπτύωσι τὰς ἀρχάς, ἃς δημοσίᾳ καὶ ἐπὶ χρόνον μακρὸν ἐνεστερνίσθησαν καὶ ὑπὲρ τῶν ὁποίων ἠγωνίσθησαν. Ἀναμφιβόλως ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια δὲν δύναται νὰ διαμένῃ αἰωνίως δεδεσμευμένη ἐντὸς τῶν αὐτῶν τύπων· ἡ κοινὴ γνώμη δὲν καταναγκάζει τοὺς τὰ δημόσια χειριζομένους νὰ μένωσιν ἐντὸς αὐστηρότητος ἀμετακινήτου, ἀλλὰ πάνυ σπάνιόν ἐστιν οἱ ἔχοντες ἀνωτέραν διάνοιαν νὰ μὴ συμπαρασύρωσι τοὺς φίλους των εἰς τὸν κύκλον, εἰς ὃν τοὺς ἄγει ἡ ἰδία των κρίσις. Ἐν τῇ βουλῇ τῶν λόρδων, ἥτις ἐλάχιστα εἰς τὰ τῆς νομοθεσίας ἐπεμβαίνει, αἱ γνῶμαί εἰσι σχεδὸν κληρονομικαί· τὸ πνεῦμα τῶν οἰκογενειῶν τῶν πατρικίων μεταγγίζεται σὺν τῷ αἵματι. Τὰ προνόμια τοῦ δικαιώματος τῆς πρωτοτοκίας συνδέουσιν ἠθικὴν ἅλυσον μεταξὺ τῶν διαδοχικῶν ἀντιπροσώπων τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος. Καταλείπων ὁ νεαρὸς καὶ ἀγένειος λόρδος τὰ ἑδώλια τοῦ Πανεπιστημίου, μεταβαίνει καὶ καταλαμβάνει εἰς τὸ Οὐέστμινστερ τὴν αὐτὴν καὶ οἱ προπάτορές του θέσιν. Κατὰ τί ἄρά γε οὗτος διαφέρει τῶν φίλων του τῶν παρακαθημένων εἰς τὴν ἑτέραν πλευ-

ράν; Τὰς αὐτὰς κέκτηνται ἕξεις, τὰς αὐτὰς προλήψεις, τὸ αὐτὸ πολιτικὸν, θρησκευτικὸν, ἠθικὸν ἰδεῶδες, καὶ ὅμως, ἐφ' ὅρου ζωῆς, ὁπόταν ὁ εἷς θὰ ψηφίσῃ ναὶ ὁ ἕτερος θὰ ψηφίσῃ ὄχι. Αἰσθάνονται ὅτι ἐνεργοῦσι τὴν αὐτὴν ὑπηρεσίαν· εἰσὶν ὡς βάρη ἐκ τοῦ αὐτοῦ μετάλλου, προσκολλημένα εἰς τὰ δύο ἄκρα μοχλοῦ· ὁπόταν τὸ ἓν ὑψοῦται, τὸ ἕτερον καταβαίνει.

Αἱ δοξασίαι αὗται εἰσχωροῦσι, καίτοι μετὰ χαρακτῆρος ἧττον ἀπολύτου, ἐν τῇ βουλῇ τῶν ἀντιπροσώπων. Τοιουτοτρόπως ἐντὸς αὐτῆς εὑρίσκονται ἀείποτε δύο μερίδες ἀντιμέτωποι· τὸ ὄνομά των ἀλλάσσει εἰς αἰῶνα, τὰ δὲ προβλήματα τῆς ἐνεστώσης ἑκατονταετηρίδος δὲν εἶναι τὰ αὐτὰ τῶν παρεληλυθυιῶν. Τὸ βασιλικὸν προνόμιον, ὅπερ ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἠμφισβητήθη, παρίσταται τὴν σήμερον ἐντελῶς καθωρισμένον. Τὰ κοινωνικὰ ζητήματα ὑπερηκόντισαν τὰ τῆς συνταγματικῆς τάξεως. Οἱ Οὐΐγγοι ἐγένοντο οἱ φιλελεύθεροι, οἱ Τόριοι οἱ συντηρητικοί· ἀλλὰ τῶν Τορίων τὸ ἰδιάζον πνεῦμα, αἱ κλίσεις, αἱ ἐπιθυμίαι ἀνευρίσκονται τροποπεποιημέναι διὰ τοῦ χρόνου καὶ τῶν περιστάσεων εἰς τοὺς συντηρητικούς. Οἱ νεώτεροι συντηρητικοὶ νοοῦσι τὸ κυβερνᾷν κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὅστις εἰς πλείστας χώρας ἤθελεν ἐκφοβίσει τοὺς κολακευομένους ὅτι ἀντιπροσωπεύουσι τὴν πρόοδον. Τόριοι καὶ Οὐΐγγοι τὸν αὐτὸν ἀπονέμουσι σεβασμὸν πρὸς τὸ σύνταγμα καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ λαοῦ, κέκτηνται δὲ τὰ αὐτὰ πολιτικὰ ἤθη· μήτε ἐκεῖνοι μήτε οὗτοι διανοοῦνται νὰ κρατήσωσι βίᾳ τῆς ἀρχῆς, νὰ διαμείνωσιν ἐν αὐτῇ ἄνευ τῶν νομίμων μέσων, ἄνευ τῆς πειθοῦς, ἄνευ τοῦ συναγωνισμοῦ τῶν πλειονοψηφιῶν. Ἐπὶ πολὺ δύναταί τις νὰ λαλῇ μετὰ πολιτικοῦ Ἄγγλου πρὶν ἢ διαγνώσῃ εἰς τίνα μερίδα ἀνήκει. Εἰς τοὺς ὀρεγομένους τῆς ἀρχῆς ποσῶς δὲν παρατηρεῖται ἡ πικρία ἐκείνη, ἡ ἀνυπομονησία, ἡ ἔλλειψις πίστεως ἢ ἡ ἀπηλπισμένη ζέσις, αἱ ἀποκαλυπτόμεναι εἰς τὴν Γαλλίαν, εἰς τὴν Ἱσπανίαν, εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἡ λέξις ἡττημένος κακῶς ἁρμόζεται εἰς ἀνθρώπους τόσον εὐχερῶς ἀπὸ τῶν δημοσίων ἐξερχομένους.

Ἄξιον θαυμασμοῦ ἐστιν, ὅτι τὰ πολιτικὰ σχέδια τόσον σταθερά εἰσι καὶ τόσον βραδέως μετασχηματίζονται, ὅσον μᾶλλον αἱ δονήσεις αἱ ἀναβιβάζουσαι καὶ καταβιβάζουσαι μίαν μερίδα ὑπῆρξαν πολλάκις ὑπερμέτρου βραδύτητος. Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1688 ἀνεβίβασεν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τὰς ἐπιφανεῖς οἰκογενείας τῶν Οὐΐγγων. Ἡ νέα τῶν πραγμάτων κατάστασις εἶχε νὰ παλαίσῃ ἐναντίον τῶν μᾶλλον ἰσχυρογνωμόνων παθῶν· διετήρησεν ἐπὶ πολὺ, ὡς πρὸς τὸ ἥμισυ τοῦ ἔθνους, τὸν χαρακτῆρα τοῦ σφετερισμοῦ καὶ σχεδὸν τὸν τῆς κατακτήσεως. Οὐΐλλιέλμος ὁ Γ', ἀφήκετο ὡς κατακτητὴς μετὰ τῶν συνταγμάτων του· ὑπῆρξε πάντοτε ὑπουργὸς ἑαυτοῦ τῶν ἐξωτερικῶν. Ἡ Ἀγγλία δὲν ἦτο τὸ κύριον μέλημά του, ἀλλ' ἀείποτε τῷ ἐχρησίμευεν ὡς ἓν τῶν ὀργάνων του κατὰ τῆς ἰσχύος Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ'. Ἐντὸς τοῦ κράτους, οὐδὲν ἠρνεῖτο εἰς τοὺς παραχωρήσαντας αὐτῷ τὸ στέμμα· οὗτοι κατε-

ςρέφοντο, ἐὰν δὲν διετήρουν τὴν παντοδυναμίαν των. Ἡ ὀλιγαρχία τῶν Οὐίγγων κατεχράσθη τῆς νίκης της, ὡς δὲ συμβαίνει εἰς πάντας τοὺς νικητάς, διέφθειρε τὸ κοινοβούλιον. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῆς ἐπαναςάσεως, αἱ συζητήσεις τῶν βουλῶν δὲν ἐδημοσιεύοντο εἰσέτι· πράγματι ἡ ψηφοφορία ἦν μυστική. Ἡ τῶν ψήφων ἐμπορία ἔφθασεν εἰς μέγιστον βαθμὸν ἀναιδείας ἐπὶ τῆς βασιλείας τῶν Γεωργίων. Ἡ ἀνοβεριανὴ δυναστεία, ἐκ τῆς Γερμανίας μεταφυτευθεῖσα, μόλις διετηρεῖτο εἰς τὸ ἀγγλικὸν ἔδαφος· ἄφινεν ἐλευθέρους τοὺς Οὐίγγους. Ἡ βασίλισσα Καρολίνα, ἀνδρωδεστέρα τοῦ συζύγου της, εἶχε στιγμὰς ἐπαναστάσεως. «Τολμᾶτε, μυλόρδε, εἶπεν αὕτη ἡμέραν τινὰ πρὸς τὸν Σταίρ, θέλοντα ν' ἀντιταχθῇ κατά τινος φόρου, νά μοι λαλήσητε περὶ τῆς γνώμης τῶν ἐκλογέων καὶ πῶς ταύτην θέλουσιν ἐκτιμήσει οἱ ἐκλόγιμοι; Τίνι τρόπῳ ἀσφαλῶς δύνασθε νά μοι βεβαιώσητε, ὅτι πιστεύετε ὅτι ἡ γνώμη τῶν πληρεξουσίων, τὰ συμφέροντά των, αἱ ὁδηγίαι των χρησιμεύουσιν ὡς μέτρον καὶ κανὼν εἰς τὴν ἐν τῷ κοινοβουλίῳ διαγωγὴν τῶν ἀντιπροσώπων των[1]; » Ἡ Καρολίνα, ἀνατρεφεῖσα ἐν ταῖς δεσποτικαῖς τῆς ἠπείρου ἰδέαις, ἐσέβετο τῶν ἀγγλικῶν ἐλευθεριῶν μόνον τὴν γοητείαν, τὴν ἀκτινοβολίαν, ἣν ἐπὶ τῆς Ἀγγλίας ἔρριπτον. Τῇ συνδρομῇ ταύτης ὁ sir Robert Walpole διέμεινεν ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη ὑπουργὸς καὶ εἰς σύστημα ἀνίδρυσε τὴν διαφθοράν.

Τὸ κῦμα τὸ ἀνυψῶσαν τοὺς Οὐίγγους ἐν ἔτει 1688 ἤρχισε νὰ ἐλαττῶται μόνον ἐπὶ βασιλείας Γεωργίου τοῦ Γ', αἱ ἀκολασίαι τῶν Οὐίγγων τοὺς εἶχον καταστρέψει. Μετὰ τὴν ἧτταν τοῦ μνηστῆρος τοῦ θρόνου, ἡ μερὶς τῶν ὀπαδῶν τοῦ Ἰακώβου μετεβλήθη· ἐγένετο ἁπλῶς ἡ μοναρχικὴ μερὶς συνῆψε μετὰ τῆς νέας δυναστείας γάμον ἐκ συμφέροντος. Εἶχε πάντοτε ῥίζας εἰς τὸν ἀγροτικὸν πληθυσμόν, ἦν ἔκτοτε μερὶς ἐθνική, καὶ δὲν ἀπέβλεπε τοῦ λοιποῦ εἰς τὰ ἐκτός. Ὑπεστήριξεν εἰσέτι τὸ βασιλικὸν προνόμιον, ἐν τούτοις αἱ πολιτικαὶ θεωρίαι της δὲν ἐκέκτηντο πλέον τὸν χαρακτῆρα πίςεως θρησκευτικῆς. Ἡ μερὶς αὕτη εἶχε τρόπον τινὰ ὡριμάσει πρὸς τὸ κυβερνᾷν. Τὸ κράτος τῶν Οὐίγγων διήρκεσεν ἐπὶ ἑβδομήκοντα σχεδὸν ἔτη ἄνευ διακοπῆς, ἀπὸ τοῦ θανάτου τῆς βασιλίσσης Ἄννης· ἔπαυσε δὲ ὅτε ὁ λόρδος North συνεμάχησε μετὰ τοῦ Fox. Ἐξετάζοντες τὴν ἱστορίαν μόνον κατ' ἐπιφάνειαν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι οἱ Τόριοι διετήρησαν τὴν ἐξουσίαν ἕως τοῦ 1832. Ἀπὸ ταύτης τῆς ἐποχῆς οἱ φιλελεύθεροι ἀνέλαβον τὴν ὑπεροχήν. Οἱ μεγάλοι οὗτοι κυματισμοὶ ὑφίςανται διαλείμματα ἀκινησίας ἢ στροφὰς στιγμιαίας ἀλλ' εἰσὶν ὡς μεγάλαι ὠθήσεις αἰσθηταὶ καθιστάμεναι ἐπὶ πολλὰς ἀνθρώπων γενεάς. Γεώργιος ὁ Γ'. ἐξήγαγε τοὺς Τορίους ἐκ τῆς μακρᾶς δυσμενείας εἰς ἣν εὑρίσκοντο· ὁ νεαρὸς ἡγεμών, μᾶλλον τῶν προκατόχων του Ἄγγλος, ᾐσθάνετο ἑαυτὸν μᾶλλον βασιλέα. Αἱ προλαβοῦσαι βασιλεῖαι εἶχον ἐργασθῇ ὅπως χωρήσωσι πρὸς τὴν κοινο-

1 Ἀπομνημονεύματα τοῦ λόρδου Hervey, φίλου τε καὶ μύστου τῆς βασιλίσσης.

βουλευτικὴν κυβέρνησιν· οἱ κανόνες των ἦσαν τόσῳ καλῶς ἐρρυθμισμένοι, ὥστε αἱ μάχαι αἱ συναφθεῖσαι περὶ τοῦ βασιλικοῦ προνομίου ἐπὶ βασιλείας Γεωργίου τοῦ Γ', συμπαραβαλλόμεναι πρὸς τὰς ὑπὸ τὸ κράτος τῶν Στυαρτῶν συναφθείσας, ἦσαν ἁπλαῖ ἀψιμαχίαι. Οἱ Τόριοι ἔκτοτε ἦσαν οἱ φίλοι τοῦ βασιλέως. Ἐδείκνυον εἰς τὰ ἐξωτερικὰ ζητήματα μείζονα σκληρότητα καὶ ὑψηλοφροσύνην, εἰς δὲ τὰ ἐσωτερικὰ πνεῦμα συντηρητικόν. Ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις ἐκφοβίσασα σύμπαντα τὸν κόσμον διὰ τῶν ἐγκλημάτων της, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ αὐτοκρατορία συνταράξασα αὐτὸν διὰ τῆς φιλοδοξίας της, παρέτειναν ὡς εἰπεῖν τὴν διαμονὴν τῶν Τορίων εἰς τὴν κυβέρνησιν. Τὸ ἔνστικτον τῆς συντηρήσεως ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῶν λαῶν ὡς καὶ ἐπὶ τῶν ἀτόμων· ἐν τοῖς μεγάλοις κινδύνοις, τὰ ἔθνη προσκολλῶνται, ἐὰν αἱ κλίσεις των μὴ ὦσι διεφθαρμέναι, εἰς ὅ,τι θεωροῦσι σταθερὸν καὶ βέβαιον. Ὅτε τὸ πᾶν ἐν Εὐρώπῃ ἡττήθη, ὅτε αἱ ἐπιφοβώτεραι δυνάμεις ὑπέκυψαν εἰς τὸν ζυγὸν τυχοδιώκτου ἐστεμμένου, ἡ Ἀγγλία πρὸς στιγμὴν ἐγένετο τὸ μόνον ἄσυλον τῆς ἐλευθερίας, καὶ διέμεινεν ἡ μόνη γῆ ἀπηλλαγμένη κατακτήσεως καὶ τυραννίας. Τί ἤξιζον αἱ γενναῖαι καὶ εἰρηνικαὶ ἐλπίδες τῶν Οὐΐγγων ὅτε ὁ κόσμος εἶχε παραδοθῆ εἰς τὴν βίαν, ὅτε ὁ πόλεμος ἔμεινε τὸ τελευταῖον τῆς τιμῆς καταφύγιον; Ὡς φρούριον, τὸ παλαιὸν ἀγγλικὸν σύνταγμα, ἤγειρε τὰς περιαιρετὰς γεφύρας του.

Ἡ μεγάλη συντηρητικὴ παλίρροια ἡ καταποντίσασα τὴν αὐτοκρατορικὴν Γαλλίαν κατῆλθε βραδέως· τὸ κράτος τῶν Οὐΐγγων ἤρξατο ἀληθῶς ἐν ἔτει 1830· ἐπέτυχον ἐκλογικῆς μεταρρυθμίσεως, ἀλλ' ἔκτοτε παρίστανται μᾶλλον εὐδιάθετοι νὰ μετριάσωσι τὴν πρόοδον τῶν δημοκρατικῶν ἰδεῶν ἢ νὰ παλαίσωσι κατὰ τῶν παλαιῶν πολεμίων των. Πρὸ καιροῦ ἤδη συντηρητικοί τε καὶ φιλελεύθεροι ἀφορῶσιν εἰς κοινὸν σκοπόν· προσπαθοῦσι νὰ διατηρήσωσιν εἰς τὰς μεσαίας τάξεις τὴν διεύθυνσιν τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς. Ἐὰν διΐστανται, τοῦτο πράττουσιν ἐκ φόβου οὐχὶ ἵνα μὴ βλαφθῶσιν, ἀλλὰ μᾶλλον ὅπως μὴ διακινδυνεύσωσι ν' ἀπολέσωσι τὸ πᾶν ἐν συνόλῳ. Μόλις δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι οἱ μέν εἰσιν ὑπέρ, οἱ δὲ κατὰ τῶν μεταρρυθμίσεων. Τὸ ἀναμορφωτικὸν πνεῦμα εἰσχωρεῖ εἰς ἀμφοτέρας τὰς μερίδας.

Ἀείποτε ὑπῆρξαν ἐκτὸς τῶν παλαιῶν πολιτικῶν τάξεων ὁμάδες ἀκανόνιστοι, αἵτινες μὴ ἀξιοῦσαι νὰ σχηματίσωσι κυβέρνησιν, οὐχ ἧττον ἐξήσκησαν σπουδαίαν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς προόδου τῶν κοινῶν, φερόμεναι ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἑτέραν μερίδα, κομίζουσαι νέας ἰδέας ἐν τῷ κοινοβουλίῳ. Οἱ ἐλεύθεροι ἀνταλλάκται, οὓς ἐκάλεσαν *peelites*, καὶ οἵτινες τὴν σήμερον ὀνομάζονται ῥιζοσπάσται, οὐδέποτε ἵδρυσαν ἀληθεῖς μερίδας, ἀλλ' εἰσήγαγον νέα δόγματα, συζητήσεις, διδασκαλίας. Κέκτηνται μείζονα εἰλικρίνειαν ἢ φιλοδοξίαν· ἡ ἐπικράτησις τῶν ἰδεῶν των ἐνδιαφέρει εἰς αὐτοὺς μᾶλλον ἢ ἡ τῶν προσώπων των. Τοιουτοτρόπως ἵστανται ὥς τις σιω-

πηρὰ συνδιαλλαγὴ καὶ μεταξὺ ἐκείνων εἰσέτι, οἵτινες καθ' ἑκάστην ἀντιμάχονται. Ἐν οἷς τόποις αἱ μερίδες λαλοῦσιν ἀπαύστως περὶ ὁμονοίας, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι δὲν ὑφίσταται πλέον ὁμόνοια. «Κραυγάζουσιν: εἰρήνη! καὶ δὲν ὑφίσταται τοιαύτη». Ἐν Ἀγγλίᾳ οὐδέποτε αἱ μερίδες προσφέρουσι τὸν κλάδον τῆς ἐλαίας· καταδιώκονται, ἐρίζουσιν, ὑβρίζονται ἀπαύστως, ἀλλ' ἡ ἐχθρότης των οὐδέποτέ ἐστι θανάσιμος.

Αἱ ἐκλογικαὶ μεταρρυθμίσεις εἰσέτι δὲν ἠλλοίωσαν τὴν φύσιν τοῦ κοινοβουλίου. Ἡ μεταρρύθμισις τοῦ 1867 ὑπῆρξε σφόδρα ῥιζική· σπουδαίως ηὔξησε τὸ ἐκλογικὸν σῶμα, ἀλλ' οὐδὲν μετεβλήθη εἰς τὸ συνταγματικὸν ἰδεῶδες. Ὡς καὶ ἄλλοτε καὶ σήμερον ὁ βουλευτὴς εἶναι ἀντιπρόσωπος, μὴ ὢν ἁπλοῦς ἐπίτροπος, δηλαδὴ ἀντιπροσωπεύει μᾶλλον συμφέροντα ἢ πρόσωπα· ποσῶς δὲν ὑπόκειται εἰς τὴν ἐπιτακτικὴν ἐντολήν. Τὸ ἐκλογικὸν σῶμα πανίσχυρον κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐκλογῆς ἐξαλείφεται τὴν ἐπιοῦσαν. Ἓν ἕκαστον συμφέρον ἐπιζητεῖ τοὺς ἐκλογικούς του συλλόγους καὶ τοὺς ἐξαγοράζει ἐν ἀνάγκῃ. Ὁ ἐκλογεὺς μεταβιβάζει ὡς εἰπεῖν μᾶλλον ἢ παράγει δύναμιν, ὁμοιάζει τὸν ἱμάντα τῶν βιομηχανικῶν καταστημάτων. Ἡ ἀληθὴς ἰσχὺς ὑφίσταται εἰς τὰ διαρκῆ πράγματα, εἰς τὸν φυσικὸν ἢ τὸν ἐπίκτητον πλοῦτον εἰς τὴν γῆν, εἰς τὴν βιομηχανίαν, εἰς τὸ κεφάλαιον· οἱ ἐκλογεῖς τρόπον τινὰ τὴν ἐκφράζουσι καὶ οὐδὲν ἄλλο πράττουσιν. Ἐπὶ παραδείγματι, αἱ ἀσφαλιστικαὶ ἑταιρίαι συμφέρον ἔχουσι ν' ἀντιπροσωπεύωνται ἐν τῷ κοινοβουλίῳ· εὑρίσκουσι λοιπὸν εὐπειθεῖς ἐκλογεῖς καὶ διαθέτουσι πεντηκοντάδα ψήφων (1867). Ἡ γῆ, ὅτε ἐτελεῖτο ἡ μεταρρύθμισις τοῦ 1867, εἶχε 396 ἀντιπροσώπους ἐν ταῖς κομητείαις, ἀφαιρουμένων τῶν 200, οὓς ὠνόμασαν ἐν ταῖς κωμοπόλεσιν, ἀλλ' ἀνήκοντας εἰς τὴν τάξιν τῶν γαιοκτημόνων.

Ἡ γῆ καὶ τὸ ἀκίνητον κεφάλαιον νέμονται τὸ κοινοβούλιον. Ἡ γῆ κέκτηται εἰσέτι ἐντὸς αὐτοῦ τὴν μερίδα τοῦ λέοντος, διότι ὑπολογίζονται 500 ψῆφοι ὑπὲρ αὐτῆς· αἱ ὑπόλοιποι ἀνήκουσιν εἰς τὸ ἐμπόριον, εἰς τὰ μεταλλεῖα, εἰς τὰ βιομηχανικὰ καταστήματα, εἰς τὰς τραπέζας εἰς τοὺς ἀργυρολόγους. Ὅπως ἐν τῇ πολιτικῇ κοινωνίᾳ κινητὴ περιουσία θεωρεῖται ἧττον εὐγενὴς τῆς κτηματικῆς, τὸ κεφάλαιον ἀβέβαιον, σφαλερόν, εὐμετάβλητον, καταλείπει εἰσέτι τὸ πολιτικὸν πρωτεῖον εἰς τὸ αἰώνιον, διαρκὲς καὶ ἀκίνητον κεφάλαιον. Κατὰ τὰ λοιπὰ δὲν ὑφίσταται μεταξὺ αὐτῶν ἀνταγωνισμός, ὡς ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς καταργήσεως του νόμου περὶ Δημητριακῶν καρπῶν. Γνωστόν ἐστι τοῖς πᾶσιν, ὅτι ὅσῳ πλουσιώτερον τὸ ἀγγλικὸν ἐμπόριον, τόσῳ πλουσιωτέρα ἡ ἀγγλικὴ γῆ. Τὰ κέρδη τὰ εἰς τὰς τέσσαρας γωνίας τῆς σφαίρας συναγόμενα, συνέρχονται εἰς τοὺς μᾶλλον καλλιεργημένους ἀγρούς, εἰς τοὺς λειμῶνας, καὶ στερεοποιοῦνται εἰς τὰ τείχη τῶν μεγάρων. Ἄπειροι βραχίονες ἐκτείνονται ὡς πλόκαμοι πρὸς πλουτισμὸν ἐφ' ἅπασαν τὴν γῆν, ἐπαναφέροντες αὐτὸν πάντοτε εἰς τὴν

γηραιὰν Ἀγγλίαν. Ὑφίστανται ἐν τῷ πνεύματι τῶν κοινοβουλίων παραδόσεις συμφυεῖς, ἐπιζῶσαι πασῶν τῶν μεταρρυθμίσεων. Τὸ ἐκλογικὸν σῶμα ὑποκύπτει εἰς αὐτάς· οἱ ἐκλογεῖς κατ' ἀνάγκην *ἐκλέγουσι* μεταξὺ ἀνθρώπων, οἵτινες, ὑπὸ διάφορα προσωπεῖα, κέκτηνται τὸ αὐτὸ πρόσωπον. Ἡ μεταῤῥύθμισις τοῦ 1832 ὠφέλησεν ἰδίως τὴν τάξιν τῶν μικρεμπόρων χορηγήσασα εἰς αὐτοὺς τὴν ἀριθμητικὴν πλειονοψηφίαν· τίς ὁ τολμήσων νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι ἡ τῶν μικρεμπόρων τάξις ἐκυβέρνησε τὴν Ἀγγλίαν ἀπὸ τοῦ 1832 μέχρι τοῦ 1867; Ἡ τάξις αὕτη ἠρκέσθη νὰ πωλήσῃ τὰς ἑαυτῆς ψήφους εἰς τὰς ἐν Ἀγγλίᾳ καλουμένας τάξεις κυβερνώσας (governing classes·) ἡ τάξις αὕτη δὲν ἔσχεν ἰδίους ἐκλεκτοὺς ἄνδρας, ἴδια πολιτικὰ φρονήματα, οὐχ ἧττον ἔσχε πάθη καὶ προλήψεις εὐχερῶς ἱκανοποιουμένας. Οὐχ ἧττον δὲν ὑφίσταται ἑτέρα τάξις μᾶλλον ἀφωσιωμένη εἰς τοὺς λόρδους, εἰς τὴν ἀριστοκρατίαν, ἁπλοϊκώτερον ἐρῶσα τοῦ γένους, τοῦ πλούτου, ἢ ἡ τάξις τῶν μικρεμπόρων. Ἡ τάξις αὕτη ἐστὶν ἡ ἥκιστα εὐγενὴς τῶν τοῦ ἔθνους· οἱ μικρέμποροι (λιχνοπωληταὶ) εἰσὶν οἱ μᾶλλον ἀνήθικοι ἐκλογεῖς, οἱ προθυμότεροι πράκτορες τῆς ἐκλογικῆς διαφθορᾶς. Ἡ διαφθορὰ αὕτη ὑπῆρξεν ἐπ' ἴσης θρασεῖα μετὰ τὸ 1832 ὡς καὶ τὸ πρίν. Ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἀνακριτικαὶ ἐπιτροπεῖαι τὴν καταζητοῦσι, τὴν καταδιώκουσιν· ἀλλ' ἡ δημοσίευσις τῶν πρακτικῶν τω·, ἀντὶ νὰ ἐπανορθώσῃ τὸ κακὸν, ἁπλῶς ἐξοικειοῖ τὰ πνεύματα πρὸς τὰς ἕξεις τῆς ἐκλογικῆς δωροδοκίας. Ἐν ταῖς κομητείαις, ἐν ταῖς κωμοπόλεσι, πωλεῖται ἡ ψῆφος εἰς τὸν τὰ πλείω διδόντα, οὐΐγγον ἢ τόριον. Οἱ φιλελεύθεροι δὲν εἶναι περιδεέστεροι τῶν συντηρητικῶν. Ὅπως ἀποδυθῇ τις εἰς τὸν ἐκλογικὸν ἀγῶνα ἀνάγκη νὰ προσεταιρισθῇ τοὺς νομομαθεῖς καὶ τοὺς ζυθοπώλας. Οἱ κοινοβουλευτικοὶ μεσῖται διασπείρουσι τὸ ἀργύριον, οἱ ζυθοπῶλαι χέουσι τὸν ζῦθον· οἱ μεγάλοι ζυθοπῶλαι οἱ κεκτημένοι πάντα σχεδὸν τὰ καπηλεῖα εἰσιν ἰσχὺς ἐν τῷ κράτει. Ὁ κάπηλος δὲν θεωρεῖ ἑαυτὸν προσβεβλημένον ἐὰν ὠφεληθῇ δεκάδα ἢ εἰκοσάδα λιτρῶν στερλινῶν ἐξ ἐκλογῆς τινος· ὁ δ' ὑποψήφιος δὲν θεωρεῖ ἐπ' ἴσης προσβλητικὸν ἐὰν ἐξαγοράσῃ ἀντὶ χιλιάδων τινῶν λιτρῶν στερλινῶν τὴν τιμὴν τοῦ νομοθετεῖν.

Ἡ μεταῤῥύθμισις τοῦ 1832 οὐδαμῶς μετέβαλε τὸ κοινοβούλιον· ἡ τοῦ 1867 ἐχορήγησε τὴν ἀτέλειαν ἐν ταῖς κωμοπόλεσιν εἰς πάντα ἄνθρωπον κατοικοῦντα ἀπὸ ἑνὸς ἔτους καὶ πληρόνοντα τόν φόρον τῶν πενήτων, *οἷον δήποτε ἂν ᾖ τὸ ἐνοίκιόν του*. Εἰς τὰς κομητείας πρέπει νὰ πληρώνηται μίσθωσις 12 λιτρῶν. Περιοριζόμεθα εἰς τὰ συμπεράσματα, ὅπως ἐκτιμήσωμεν τὰς συνεπείας τῆς νέας ταύτης μεταρρυθμίσεως. Αἱ Κασσάνδραι ἐξήγαγον τὰς ὀλεθριωτέρας προφητείας. Φοβοῦνται ὅτι ἐχορήγησαν πολλὰ δικαιώματα εἰς τὸ πλῆθος, εἰς τοὺς ἀμαθεῖς· «ἀνάγκη εἶπεν ὁ κ. Lowe, ν' ἀποφασίσωμεν νὰ διδάξωμεν τὸ ἀλφάβητον εἰς τοὺς κυρίους μας». Δύνανται ἐν τούτοις ν' ἀναλάβωσι θάῤῥος. Ἐν πρώτοις, ἡ μεταῤῥύθμισις

δὲν ἀπεσπάσθη βιαίως παρὰ τοῦ λαοῦ ἐκ τῶν κυβερνωσῶν τάξεων. Πρὸ πολλῶν ἐτῶν, ἡ λέξις κοινοβουλευτικὴ μεταῤῥύθμισις ἦν δέλεαρ δημοτικότητος· τὴν ὑπέσχοντο, ἀλλὰ δὲν τὴν ἐπεθύμουν. Ὑφισταμένου τοῦ ὑπουργείου Πάλμερστων, γνωστὸν ἦν ὅτι ἠδύναντο νὰ λαλῶσιν ἀκινδύνως περὶ αὐτῆς. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατόν του, ἡ φιλελεύθερος μερίς, ἥτις πλέον δὲν ὑπεστηρίζετο ὑπὸ τῆς δημοτικότητός του, ἐθεώρησεν ἑαυτὴν ὑπόχρεων νὰ παρουσιάσῃ νομοσχέδιον μεταρρυθμίσεως· ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς ἠγέρθη σῶμα ἀντιπολιτεύσεως, στρατολογηθὲν κυρίως ἐκ τῶν ἐπιφανῶν οἰκογενειῶν. Αἱ οἰκογένειαι αὗται ὀλιγώτερον ἐφοβοῦντο ἐλάττωσιν τοῦ τιμήματος ἢ ἐπιδιόρθωσιν τῶν ἐκλογικῶν περιφερειῶν καὶ τὴν κατάργησιν τῶν τελευταίων διεφθαρμένων κωμοπόλεών των. Ὁ λόρδος Russell καὶ ὁ κ. Gladstone εἶδον μέρος τοῦ ἰδίου ἑαυτῶν στρατοῦ στραφὲν ἐναντίον των. Ἐν τῇ τελευταίᾳ στιγμῇ ἐφοβήθησαν ἐκ τῆς δημαγωγίας, ἐκ τοῦ ἀγνώστου. Ἡ Ἀγγλία, πλουσία καὶ εὐδαίμων, εἶχεν ἀνάγκην μεταβολῆς τινος, διὰ τί λοιπὸν νὰ μὴ τὴν ἀφήσωσι νὰ εἰσέλθῃ ἡσύχως εἰς τὸ μέλλον, ὡς πλοῖον ἐντὸς γνωστοῦ πορθμοῦ;

Ἡττηθέντες οἱ μεταῤῥυθμισταὶ διωργάνωσαν δημαγωγικὰς διαδηλώσεις· αἱ κιγκλίδες τοῦ Hyde Park ἀνεσπάσθησαν ὅτε ἐπεχείρησαν νὰ τοὺς ἐμποδίσωσι νὰ συναθροισθῶσιν αὐτόθι. Ἡ νέα αὕτη δύναμις, τὸ πλῆθος, ὅπερ ἤθελε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ κοινοβούλιον, ἐπεδεικνύετο ἐν ταῖς ὁδοῖς. Ἡ συντηρητικὴ μερίς, ἐκπεπληγμένη ὡς εὑρεθεῖσα ἐν τῇ ἐξουσίᾳ, ἔκρινεν ἀναγκαῖον, ὅπως διατηρηθῇ ἐν αὐτῇ, νὰ προβῇ ἀφ' ἑαυτῆς εἰς μεταῤῥύθμισιν, ἣν ἀπέκρουε τὴν προτεραίαν. Ἐν Ἀγγλίᾳ σχεδὸν δὲν ὑπάρχουσι δογματισταί· ἡ κυβέρνησις προσπαθεῖ νὰ εὐαρεστήσῃ τῷ τόπῳ· δὲν διατείνεται ὅτι εἶναι σωφρονεστέρα αὐτοῦ. Οἱ Τόριοι λοιπὸν προέβησαν εἰς τὴν μεταῤῥύθμισιν ὡς ἄλλοτε εἶχον ἁρπάσει ἐκ τῶν χειρῶν τῶν ἀντιπάλων των τὸν ἔπαινον τῆς χειραφεσίας τῶν καθολικῶν καὶ τῆς καταργήσεως τῶν νόμων ἐπὶ τῶν δημητριακῶν. Ἡ σύνοδος τοῦ 1867 ὑπῆρξεν οὐχὶ ἐνθουσιώδης, ἀλλ' ὑπομονητική· πάντες προσεπάθουν τίς πλειότερον ν' ἀνοίξῃ τὰς θύρας εἰς τὴν μεταῤῥύθμισιν. Ὁ Disraeli δὲν ἔστη εἰμὴ εἰς τὰ ὅρια τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας.

Μάρτυς ὧν τῶν εἰρηνικῶν τούτων μεταβολῶν, κέκτημαι τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ τοῦ λαοῦ πίεσις δὲν ἦτο ἀρκούντως ἰσχυρὰ ὅπως καταστήσῃ κινδυνώδη τὴν ἀναβολὴν αὐτῶν. Δυνατὸν ἦτο ν' ἀναμείνῃ εἰσέτι ὁ λαός, ἢ ν' ἀρκεσθῇ τοὐλάχιστον εἰς ἥττονας παραχωρήσεις· ἀλλ' ἠθέλησαν καὶ ἀπὸ τῆς διανοίας των ν' ἀποβάλωσι τὸν φόβον ἀναστατώσεως. Ἐνόμισαν ὅτι ἐλάχιστα ἤθελεν ἀπειληθῆ τὸ παλαιὸν κοινωνικὸν οἰκοδόμημα, ἐὰν ἐχορηγοῦντο αἱ παραχωρήσεις ὑπὸ τῆς μᾶλλον εἰς τὸ παρελθὸν ἀφωσιωμένης μερίδος· οἱ συντηρητικοὶ ἐθυσίασαν τὰς ἀρχάς των ὀλιγώτερον εἰς τὴν φιλοδοξίαν ἢ εἰς εἶδος πατριωτισμοῦ βαθέος, ζηλοτύπου, ἐπιθυμοῦν-

τος ν' ἀπαλλάξῃ τὴν Ἀγγλίαν δοκιμασιῶν καὶ ὀνείδων ἐπαναστατικῶν. Τὸ πρόσωπον, ὅπερ κατὰ ταῦτα τὰ συμβάντα ὑπεκρίθη ἡ κατ' ἐξοχὴν ἀριστοκρατικὴ μερίς, συνδέει εἶδός τι μυστικῆς συμμαχίας μεταξὺ τῶν τὰ μάλιστα ἀγαπώντων τὰς μεταβολὰς καὶ τῶν τὰ μάλιστα φοβουμένων αὐτάς. Καὶ ὑπ' αὐτὸν τὸν ῥιζοσπάστην ὑποκρύπτεται συντηρητικός. Ὁ ἀγγλικὸς λαὸς δὲν θεωρεῖ τοὺς εὐγενεῖς του ὡς ἐχθρούς, ὡς ξένους. Ὁπόταν νεαρός τις λόρδος γένηται ῥιζοσπάστης, ὅπερ σύνηθες, λαμβάνει εὐκολώτερον τῶν ἀνηκόντων εἰς τὸν λαὸν τὰς ψήφους τῶν ἐργατῶν. Ἐὰν πρόκηται περὶ ἀνατροφῆς, περὶ ὑγιεινῆς τῶν μεγάλων πόλεων, περὶ ἀντιμισθιῶν, περὶ ὡρῶν ἐργασίας, περὶ εὐθηνῶν οἰκημάτων, περὶ δημοσίας συνόδου, περὶ οἱασδήποτε κοινωνικῆς μεταῤῥυθμίσεως ὁ λαὸς βλέπει πάντοτε πατρικίους ἐν ταῖς πρώταις τάξεσι τῶν μεταῤῥυθμιστῶν. Ἀγαπᾷ εἰσέτι τὴν ἀριστοκρατίαν του, τὴν βλέπει εὐαρέστως, ὡς πατὴρ ὅστις, ἀπολεσθεὶς ἐντὸς πλήθους καὶ τοὺς πόδας ἔχων ἐν τῷ βορβόρῳ, ἤθελεν ἰδεῖ τὴν θυγατέρα του κεκοσμημένην μεταβαίνουσαν πρὸς τὸν χορόν.

Ἡ νέα μεταῤῥύθμισις δὲν μετέβαλεν εἰσέτι τὸ προσωπικὸν τοῦ κοινοβουλίου.[1] Ὁ πλοῦτος καὶ ἡ ἀριστοκρατία διέμειναν ἐντὸς αὐτοῦ κυρίαρχοι. Τὸ κέντρον τῆς πολιτικῆς βαρύτητος μόλις μετετοπίσθη. Ὡς ἄλλοτε δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν τὸ κοινοβούλιον «λέσχην πλουσίων ἀνδρῶν» Ὁ θέλων νὰ εἰσέλθῃ ἐντὸς αὐτῆς δέον νὰ πληρώσῃ εἴσοδον δισχιλίων μέχρι πεντακισχιλίων λιτρῶν στερλινῶν (ἢ καὶ ποσὸν ἀνώτερον ἐνίοτε) ἑκάστη δὲ νέα ἐκλογὴ ἴσου ποσοῦ τιμᾶται. Δὲν ὑφίσταται κεφάλαιον ἐν τῷ προϋπολογισμῷ καὶ ἐπὶ πολὺ εἰσέτι δὲν θὰ ἴδωμεν ποσῶς τοιοῦτον ἐν αὐτῷ ἐπιγραφόμενον «βουλευτικαὶ ἀποζημιώσεις». Ἡ κοινὴ γνώμη ἀποκρούει τὴν ἰδέαν τοῦ μισθοδοτουμένου βουλευτοῦ. Οἱ ὑποψήφιοι λοιπὸν εἰσὶν ἀποκλειστικῶς γαιοκτήμονες ἢ υἱοὶ γαιοκτημόνων, ἄνθρωποι πλουτίσαντες ἐκ τῆς βιομηχανίας, ἐκ τῶν τραπεζικῶν ἐργασιῶν, ἐκ τοῦ ἐμπορίου, νομομαθεῖς, ὧν τὸ κοινοβουλευτικὸν στάδιον αὐξάνει τὴν πελατείαν. Τὸ βουλευτικὸν ἀξίωμα ἀγοράζουσιν ἀντὶ πολλῶν χρημάτων οἱ πολιτευόμενοι· ἤδη ὅμως πρὸς ἀπόκτησίν του ἀπαιτεῖται πολὺ χρῆμα. Οἱ λόγιοι, οἱ δημοσιογράφοι, δὲν ὀρέγονται αὐτοῦ· δι' αὐτοὺς τοῦτο ἤθελεν εἶσθαι πολυτέλεια λίαν δαπανηρά. Πῶς ἆρά γε εἶναι δυνατὸν νὰ ἐλαττωθῶσιν αἱ δαπάναι τῆς ἐκλογῆς; Ἐφ' ὅσον τὸ δικαίωμα τῆς ψηφοφορίας ἐκτείνεται, ἐπὶ τοσοῦτον τὰ ὑποχρεωτικὰ ἔξοδα αὐξάνουσι. Τὸ ἔθιμον κατισχύει τοῦ νόμου. Δέον ὁ ὑποψήφιος νὰ ῥίψῃ βροχὴν Δανάης εἰς τὴν ἐκλογικήν του περιφέρειαν. Ἀμυδρῶς γινώσκει ποῦ αὕτη πίπτει, διότι δὲν μεταβαίνει αὐτοπροσώπως πρὸς διαφθορὰν τῶν ἐκλογέων· τὸ ἔργον τοῦτο ἀνήκει εἰς τοὺς πράκτορας, κάλλιστα γινώσκοντας, ὅταν τοῖς ζητηθῇ λόγος, νὰ καταστρώσωσιν εἰκονικοὺς λογαριασμούς, κατ' ἐπιφάνειαν κανονικούς. Ὁ βου-

1 Σ. Μ. Ἡ μελέτη αὕτη ἐγράφη μηνὶ Μαΐῳ τοῦ ἔτους 1872.

λευτὴς δὲν κέκτηται τὸ μέσον νὰ ὑποσχεθῇ εὐεργεσίας,καὶ χάριτας,ὡς ἐν ταῖς χώραις τῆς μεγάλης συγκεντρώσεως. Πρέπει νὰ δαπανᾷ τὸν ἴδιόν του πλοῦτον,νὰ βοηθῇ τὰ σχολεῖα,τὰς ἐκκλησίας,τὰ ἄσυλα,τὰ νοσοκομεῖα,τὰς ἐπιφανεῖς οἰκοδομάς,τὰ παίγνια, τὴν θήραν. Ἡ φιλοδοξία καταβάλλει τὴν δεκάτην της. Πλεῖστοι ὅσοι καταναθεματίζουσι τοὺς ὑπερόγκους τούτους φόρους, ἀλλ' οὐδεὶς ἐπιθυμεῖ οἱ λοιποὶ νὰ ὦσιν ἀπηλλαγμένοι τούτων,λίαν δ' ἀκριβὰ ἐξαγοράζεται ἡ ἧττα τῶν ἀντιπάλων.Οἱ νόμοι κατὰ τῆς ἐκλογικῆς διαφθορᾶς περιορίζουσι τὸν ἀριθμὸν τῶν ὑποψηφίων, διότι, ἐπὶ ἑκατὸν προσώπων δυναμένων νὰ ἐξαγοράσωσι μίαν βουλευτικὴν ἕδραν, δὲν ὑπάρχουσι πολλοὶ ἐπιθυμοῦντες νὰ διακινδυνεύσωσι νὰ ἴδωσιν ἀπ'αὐτῶν ἀφαρπαζομένην τὴν ἕδραν ταύτην, ἧς χάριν ὑπεβλήθησαν εἰς τηλικαύτας δαπάνας. Ἐναντίον πάντων τῶν νόμων, ἡ βουλὴ τῶν ἀντιπροσώπων θὰ διαμείνῃ βουλὴ *πλουσία*. Οὐδεὶς θέλει ν' ἀναλάβῃ τὴν προστασίαν ὑποψηφίου πένητος ἢ φειδωλοῦ. Ἐὰν πρόκηται περὶ ἑνὸς Mill, περὶ ἑνὸς Gladstone, οἱ ἐκλογεῖς συγκατανεύουσι νὰ προσφερθῶσιν ὡς ἐκλογικοὶ πράκτορες· ἀλλ' αὗται εἰσὶ σπάνιοι ἐξαιρέσεις. Ὁ κ. Mill εἶχε δηλώσει ὅτι ἐπεθύμει νὰ ἐκλεχθῇ ἐκ τοῦ Westminster χωρὶς οὐδ' ὀβολὸν νὰ δαπανήσῃ καὶ ἐξελέγη μέν, ἀλλὰ πρὸς τοῦτο πεντήκοντα χιλιάδας φράγκων ἐδαπάνησαν οἱ φίλοι του.

Ἡ ἀριστοκρατία δὲν κέκτηται πλέον ὡς ἄλλοτε τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ κυβερνᾷν μόνον ὑπ' ὄψει ἔχουσα τὰ ἴδια ἑαυτῆς συμφέροντα ἐγκαταλείπει δὲ ὅ,τι νομίζει ἀναγκαῖον νὰ ἀπολέσῃ· δὲν δύναται καὶ νὰ καταστραφῇ ἰδίαις χερσί, δὲν δύναται νὰ ἐκριζώσῃ τὰς ἰδίας αὐτῆς ὁρμάς. Οἱ ἐργάται, οἵτινες διὰ τῆς τελευταίας μεταρρυθμίσεως ἐγένοντο ἐκλογεῖς, δὲν ἐπιζητοῦσιν εἰσέτι ν' ἀντιπροσωπευθῶσιν ὑπὸ ἐργατῶν καὶ μέχρι τοῦδε φαίνεται ὅτι δὲν ἐσκέφθησαν σπουδαίως περὶ τούτου. Ὁ Ἄγγλος ἐργάτης δὲν εἶναι ἐπαναστάτης· μόνον μεταῤῥυθμίσεις θέλει, τούτων δ' ἐπιτυγχάνει διὰ τῶν πολιτικῶν μερίδων. Οἱ θωπεύοντες αὐτὸν ταραξίαι τυγχάνουσι τῶν ἐπιδοκιμασιῶν του, ἀλλὰ δὲν ἤθελον τολμήσει νὰ ζητήσωσι τὸ αἷμά του, καθόσον δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ τὸν ὁδηγήσωσιν ἐναντίον τῆς βασιλείας, ἐναντίον τοῦ συντάγματος· ἡ δόξα των, ἡ ἐκλάμπουσα ἐν ταῖς τριόδοις, ἀμαυροῦται ἐν τῷ Whitehall. Ὁ λαὸς ὀργίζεται, θορυβεῖ, ἐξεγείρεται, διατηρεῖ ὅμως εἰσέτι τὸν σεβασμὸν τοῦ συντάγματος, ἢ μᾶλλον ἑνός, οὐκ οἶδά τι, ὅπερ δὲν ἔχει ὄνομα ἐν τῇ πολιτικῇ γλώσσῃ, καὶ ὅπερ παριστᾷ αὐτῷ καὶ τὸ μεγαλεῖον τῶν ἀναμνήσεων καὶ τὴν μεγαλειότητα τοῦ ἐνεστῶτος καὶ τὴν ἀόρατον ἐκείνην δύναμιν τὴν πήξασαν τὴν Ἀγγλίαν, ἀσφαλίσασαν τὴν μονιμότητά της, τὴν ἠθικὴν αὐθεντίαν της, τὸν μοναδικόν της πλοῦτον. Ἡ χριστιανικὴ ἰδέα τοῦ καθήκοντος τῆς αὐταπαρνήσεως, κέκτηται ἐπ' ἴσης θέσιν ἐν ταῖς ἁπλοϊκαῖς ψυχαῖς, αἵτινες παρηγοροῦνται ἐπὶ τῇ σμικρότητί των ἐκ τῆς θέας τῆς ἐ-

θνικῆς εὐδαιμονίας. Ὁ ψυχρὸς ἐγωϊσμὸς δὲν ἐμόλυνεν αὐτὰς ἐξ ὁλοκλήρου. Ὁ ἀγγλικὸς λαὸς δὲν εἶναι μόνον κόνις ἀνθρώπινος. Πᾶσαι αὗται αἱ βουλήσεις κέκτηνται ἑνότητά τινα· ἐν τῷ μεγάλῳ αὐτῶν καὶ ἐπικινδύνῳ καμάτῳ, δὲν ζητοῦσιν ἀπὸ τοῦ κράτους, ἀπὸ τῶν κυβερνώντων ἢ ὅ,τι μόνον θεωροῦσιν ὡς τὸ ἀκριβῶς ἀναγκαῖον τῆς ἀνθρωπίνου ζωῆς, τὴν ἐλευθερίαν, προστασίαν τινὰ διὰ τοὺς ἀσθενεῖς, τοὺς ἀνικάνους, τοὺς δυστυχεῖς. Καὶ αὐτὸς ὁ κοινωνισμὸς μένει χριστιανικός· δὲν ἔχει τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ μήτε ἀπὸ τοῦ Ἐπικούρου μήτε ἀπὸ τοῦ Babeuf,[1] κέκτηται συμμάχους ἐν τοῖς ἀνακτόροις καὶ μεταξὺ τῶν προνομιούχων. Ὁ Ἄγγλος ἐργάτης οὐδόλως ἀδιάφορος τυγχάνει πρὸς τὴν πολιτικήν, καθόσον αἱ ἐφημερίδες εὐκολώτατα τὴν ὑποτρέφουσι· σφάλλει μόνον ἐπὶ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἁρμοδιότητος τοῦ κράτους· ἀλλ' ἡ διάνοιά του δὲν εἶναι διεφθαρμένη. Ἀποθαυμάζει φυσικῶς μᾶλλον ἢ μισεῖ τὸν κεκτημένον ὑπερτέραν τὴν διάνοιαν ἐπιθυμεῖ δὲ ν' ἀνυψώσῃ μᾶλλον ἢ νὰ καταβιβάσῃ τοὺς ἄλλους.

Ἐφ' ὅσον τὰ πράγματα θὰ βαδίζωσι τὴν πορείαν ταύτην τὸ κοινοβούλιον θέλει μείνει κεκλεισμένον εἰς τοὺς δημαγωγούς, εἰς τοὺς τυχοδιώκτας, εἰς τοὺς ῥιψοκινδύνους πολιτικούς. Ἐνυπάρχει τι ἐν τῇ ἀγγλοσαξωνικῇ τραχύτητι ἀπωθοῦν τὴν κολακείαν. Ὁ λαὸς θεωρεῖ ὡς φίλους αὐτοῦ τοὺς προσπαθοῦντας νὰ τῷ χορηγῶσι τὸν ἄρτον, τὸ κρέας, τὰ ἐνδύματα εἰς εὐθηνὴν τιμήν, τοὺς προστατεύοντας τὰ τέκνα του κατὰ τῆς βιομηχανικῆς ἁρπακτικότητος, τοὺς ὑπισχνουμένους αὐτῷ ὅτι κάλλιον θὰ τὰ διδάξωσι· ἀπιστεῖ δὲ πρὸς τοὺς λέγοντας αὐτῷ ὅτι ἡ ἀμάθεια καὶ ἡ πενία εἰσὶν οἱ μόνοι κύριοι, οἱ μόνοι νόμιμοι κριταί, ὅτι αὗται μόναι ὀφείλουσι νὰ νομοθετῶσι καὶ νὰ ἐφαρμόζωσι τοὺς νόμους. Τὸ ἐπαναστατικὸν πνεῦμα δὲν ὑπερεπήδησεν εἰσέτι τὸ κατώφλιον τῆς βουλῆς τῶν ἀντιπροσώπων. Τὸ μεταρρυθμιστικὸν πνεῦμα εὑρίσκει ἐντὸς αὐτῆς τὰ ὄργανά του εἰς μερίδας ἐντελῶς ὠργανωμένας, ἀντικαθισταμένας εἰς τὴν ἀρχὴν ὡς ἐργάται, οἵτινες ὁ εἷς κατόπιν τοῦ ἑτέρου καταβαίνουσιν ἐντὸς μεταλλείου. Ἡ βουλὴ αὕτη ἔτι σήμερον διατελεῖ ὁ ὑπογραμμὸς τῶν πολιτικῶν συνελεύσεων· ὁ πρόεδρος αὐτῆς ἔχει τὴν βαρύτητα καὶ τὴν ἀκεραιότητα δικαστοῦ. Ἡ βουλὴ αὕτη δὲν ἔχει γραπτὸν κανονισμόν· προαιώνια προηγούμενα ἐπιβάλλονται αὐτῇ ὡς νόμος. Γινώσκει τὴν ἀξίαν τοῦ χρόνου. Τὸ ἔργον της εἶναι μέγιστον, καθόσον κυβερνᾷ τὸ εὐρύτατον τοῦ κόσμου κράτος. Συγκρίνατε αὐτὴν πρὸς τόσας ἄλλας συνελεύσεις, ἐν αἷς ἐλάχιστα πράττουσι καὶ πλεῖστα λαλοῦσιν, ἐν αἷς ὁλόκληροι ἡμέραι ἀναλίσκονται εἰς ματαίους διαλόγους, εἰς συζητήσεις θεωρητικάς, εἰς ἔριδας. Εἰς νεαρὰς χώρας, αἱ συνελεύσεις, ἰδίως εἰς τὰς ἀρχάς των, ἀγνοοῦσι πῶς νὰ μεταχειρισθῶσι τὴν ἰσχύν των· ὁμιλοῦσι καὶ περιπλέκονται εἰς τὴν ῥητορικήν·

1 Ἡγέτης συνωμοσίας ἐν ἔτει 1796 ἐν Γαλλίᾳ σκευωρηθείσης καὶ ὅστις ἐπεζήτησε τὴν ἵδρυσιν τῆς ἀπολύτου ἰσότητος. Ἐπωνομάσθη δὲ ὁ Niveleur. Σ. Μ.

ὁμοιάζουσι δὲ πρὸς στρατιὰν μὴ γινώσκουσαν τὴν τακτικὴν, καὶ κινουμένην χωρὶς νὰ δύναται νὰ τεθῇ εἰς γραμμήν. Κανονισμοὶ περίπλοκοι, αἱ συζητήσεις καὶ αἱ ῥᾳδιουργίαι τῶν γραφείων, αἱ ἐκθέσεις, ἀποῤῥοφῶσι τὸν καιρόν των. Ἀλλ' ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ κοινοβουλευτικὴ ἐνέργεια εἶναι ἀνδρικωτέρα· πᾶσα πρότασις φέρεται κατ' εὐθεῖαν πρὸς τὴν βουλὴν, πάντοτε ὑποστηρίζεται καὶ εἰς πᾶσαν ἀνάγνωσιν ὑπὸ τοῦ εἰσηγητοῦ της, δὲν διέρχεται ποσῶς διὰ τοῦ τῶν γραφείων σκότους, ὅπως μετασχηματισθῇ εἰς θεατρικὴν ἔκθεσιν· ἀπευθύνεται πρὸς κυβέρνησιν, πρὸς βουλὴν, προπαρεσκευασμένας εἰς πάσας τὰς συζητήσεις, εἰς μερίδας γινωσκούσας νὰ λάβωσι μίαν ἀπόφασιν καὶ μὴ περιοριζομένας νὰ συζητῶσι περὶ τοῦ πρακτέου. Ἡ κοινοβουλευτικὴ λειτουργία ἥκιστα ὁμοιάζει προσώπῳ θεατρικῷ. Ἐν πάσῃ συζητήσει οὐδόλως ὑπάρχει μυστικὸν καὶ δημόσιον μέρος. Οἱ σύλλογοι χρησιμεύουσιν ὡς προθάλαμος τῆς βουλῆς· ἐντὸς αὐτῶν συζητοῦσι προπαρασκευάζονται πρὸς τὰς συζητήσεις, συσκέπτονται περὶ τοῦ πρακτέου. Εἰς ἐξαιρετικὰς δὲ μόνον περιπτώσεις οἱ ἡγέται τῶν μερίδων καλοῦσι τοὺς ὀπαδούς των εἰς τὰς ἰδίας των κατοικίας· ἀλλὰ τοῦτο οὐδόλως ἀφαιρεῖ ἀπ' οὐδεμιᾶς σπουδαίας συζητήσεως ἐκτυλισσομένης ἐνώπιον τῆς βουλῆς τῶν ἀντιπροσώπων, ἄμεσόν τι καὶ αὐτόματον χαρακτηρίζον αὐτήν. Αἱ μερίδες δὲν ἔχουσιν ἀνάγκην νὰ διδαχθῶσι τὸ μάθημά των.

Ἡ βουλὴ, συγκεκροτημένη κατὰ μέγα μέρος ἐκ τῆς τάξεως τῶν ἀριστοκρατῶν, κέκτηται ἐν τούτοις ἕξεις δημοκρατικάς. Ἡ ὑπόληψις τοῦ βουλευτοῦ δὲν ἐξαρτᾶται μήτε ἐκ τοῦ ὀνόματός του, μήτε ἐκ τοῦ πλούτου· ὀφείλεται εἰς τὴν διανοητικήν του ἀνάπτυξιν, ἢ μᾶλλον εἰς τὸν χαρακτῆρά του. Οὐδεμία δουλοπρέπεια παρατηρεῖται παρ' αὐτοῖς· αἰσθάνονται εἶδός τι πολιτικῆς ἰσότητος παρεμφεροῦς τῇ κοινωνικῇ ἰσότητι συνενούσης πάντας τοὺς εὐπατρίδας (*gentlemen*). Ἡ βουλὴ δὲν παρέχει «τὸ οὖς» προθύμως· ἀλλὰ καὶ δὲν ἀρνεῖται τοῦτο εἰς ὑπηρέτην τοῦ κράτους ἐπιδοκιμασθέντα παρὰ τοῦ ἔθνους, ἢ καὶ εἰς νεήλυδα. Μετὰ τὸν λόρδον, ὁ βουλευτής ἐστιν ὅ,τι ὑψηλότερον ἐν τῇ χώρᾳ. Ποῖον ἀξίωμα ἐστὶν ἀνώτερον τοῦ τοῦ νομοθέτου; Ποσῶς δὲν πρέπει νὰ ἐκπλαγῶμεν ἐὰν οἱ ὀψίπλουτοι ἀνοίγωσι διὰ χρυσῆς κλειδὸς τὰς θύρας τοῦ Westminster. Ὁ νεόπλουτος μέλος ὢν τοῦ κοινοβουλίου, ἐςὶν ἴσος πρὸς πάντας καὶ καθίςαται «ὁ ἔντιμος φίλος» παντὸς ἐπιφανεςάτου. Ἡ ἐθνικὴ ἰσχὺς ἐνσαρκοῦται ἐν αὐτῷ· εἰσέρχεται ἐντὸς ῥεύματος μεγαλείου, ἐντὸς σέλαος φωτός· εἶναι ἡγεμών. Ὁ λαὸς δυσηρεστήθη ὅταν ὁ «μέγας αὐτοῦ κοινοβουλευτικὸς ἀνὴρ» ὁ Pitt ἐν ἔτει 1776 ὠνομάσθη λόρδος Chatham. Τὸ κράτος τῆς βουλῆς τῶν ἀντιπροσώπων ἐστὶ ζωηρότερον ἐνεργητικώτερον, τὸ ἀκεραιότερον· οἱ ἐπιφανεῖς ῥήτορες τότε μόνον ἐξορίζονται εἰς τὴν ἄνω βουλὴν, ὅταν ἡ ῥητορική των δεινότης ἄρχεται σβεννυμένη, ὅταν ἡ *ἰδία* των φλὸξ τοὺς κατακαύσῃ. Τότε θεῶνται μα-

κρόθεν, ἐνίοτε δὲ μετὰ πόθου, τὰς μάχας ἐκείνας, εἰς ἃς δὲν δύνανται πλέον ν' ἀναμιχθῶσι.

Γ'.

«Τὸ κοινοβούλιον, εἶπεν ὁ Blackstone, κέκτηται τὴν ἀπόλυτον ἐξουσίαν καὶ εἶναι παντοδύναμον». Ἐῤῥέθη οἰκειότερον περὶ τῆς βουλῆς τῶν ἀντιπροσώπων «ὅτι τὰ πάντα δύναται νὰ κατορθώσῃ, πλὴν τοῦ νὰ μεταβάλῃ ἄνδρα εἰς γυναῖκα καὶ γυναῖκα εἰς ἄνδρα». Βέβαιόν ἐστιν, ὅτι ἡ κοινοβουλευτικὴ ἐξουσία δὲν ἔχει ποσῶς ὅρια καλῶς διαγεγραμμένα. Τὰ ἔργα τοῦ ἡγεμόνος οὐδέποτε καθωρίσθησαν, καί, τοῦ κοινοβουλίου ὄντος κληρονόμου τῆς ἀρχαίας βασιλικῆς ἐξουσίας, ἅπασαι αἱ ἐξουσίαι εἰσὶν ἀδιακρίτως ἐντὸς αὐτοῦ συμμεμιγμέναι. Τὸ κοινοβούλιόν ἐστιν ἡγεμὼν ἐν τρισὶ προσώποις, τῷ τοῦ βασιλέως, τῷ τῶν λόρδων, τῷ τῆς βουλῆς τῶν ἀντιπροσώπων· ἐκ τῶν τριῶν τούτων προσώπων, τὰ δύο πρῶτά εἰσι τὴνσήμερον τὰ ἧττον ἐνεργά. Εἰς πάντα νόμον ἀπαιτεῖται ἡ βασιλικὴ καὶ ἡ τῶν λόρδων ἐπικύρωσις· ἀλλ' ἡ βασιλεία δὲν ἀρνεῖται τὴν ἑαυτῆς, ὁπόταν αἱ δύο βουλαὶ εἰσὶ σύμφωνοι, καὶ οἱ λόρδοι πάντοτε ἐγκαίρως ὑποκύπτουσιν εἰς τὴν ἐθνικὴν θέλησιν, ἐκφρασθεῖσαν ἐν τῇ βουλῇ τῶν ἀντιπροσώπων.

Τὸ στέμμα οὐδέποτε ἀπεγυμνώθη ὑπὸ τῶν νόμων τῶν ἀρχαίων του προνομίων· θεωρητικῶς ἡ ἐξουσία του ἐστιν ἀπεριόριστος, Δὲν ὑφίσταται σύνταγμα γραπτὸν ἐπιβάλλον εἰς αὐτὸ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ λαμβάνῃ τοὺς ὑπουργούς του ἐκ τοῦ κοινοβουλίου, ν' ἀποπέμπῃ ὑπουργεῖον ἀπολέσαν τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν βουλῶν. Οἱ ὑπουργοὶ εἰσιν οἱ ὑπουργοὶ τοῦ στέμματος· τὸ ὑπουργεῖόν ἐστι βασιλικὸν συμβούλιον. Οἱ δικασταὶ ἀσκοῦσι τὴν ἐξουσίαν των δυνάμει βασιλικοῦ διπλώματος πάντοτε ἀνακλητοῦ. Ὁ βασιλεὺς διορίζει τὸν ἀρχηγὸν τοῦ στρατοῦ καὶ αὐτὸς ὁ στρατὸς εἶναι στρατός του. Οὐδεὶς δύναται νὰ ἐπιχειρήσῃ τι κατὰ τοῦ βασιλέως. Διοικεῖ τὴν καθεστῶσαν ἐκκλησίαν· ἡ σύνοδος εἶναι ἁπλῶς συμβούλιόν του. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱεραρχία, ἐπὶ Ἐῤῥίκου τοῦ Η', τῆς Ἐλισάβετ, τοῦ Ἰακώβου Α', τοῦ Καρόλου Α', παρεῖχε τῷ βασιλεῖ ἐξουσίαν ἀπόλυτον ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας· ἠσκεῖτο δὲ αὕτη ὑπὸ ἀνωτάτου ἐκκλησιαστικοῦ δικαστηρίου, τιμωροῦντος πάντα τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἐγκλήματα, καὶ ἥτις ἐπὶ Laud ἐγένετο ἀντικείμενον τρόμου εἰς τὸ ἔθνος. Τίς τὴν σήμερον ἤθελεν ἀναγνωρίσει εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ δικαστήρια (τὸ δικαστήριον τῶν θόλων) τὸ δικαστήριον ἐκτάκτου δικαιοδοσίας;

Οὐδὲν μετεβλήθη εἰς τὰς λέξεις, τὸ πᾶν μετεβλήθη εἰς τὰ πράγματα. Ἡ βασιλεία ἐστὶν ὡς ἀρχαία πρόσοψις κρύπτουσα νέα οἰκοδομήματα. Τὸ δικαίωμα τῆς *ἀκυρώσεως* πάντοτε ὑφίσταται, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς ΙΗ', ἑκατονταετηρίδος τὸ κοινοβούλιον δὲν ἤκουσε τὸν τύπον τῆς ἀ-

πορρίψεως· «ὁ βασιλεὺς θὰ σκεφθῇ». Ἡ βασιλεία, περιστοιχιζομένη ὑπὸ τῶν κύκλων τῆς ἀριστοκρατίας, ὡς ὁ ἥλιος ὑπὸ τῶν πλανητῶν του, διαμένει πάντοτε διὰ τὸν λαὸν ὡς ἡ ὁρατὴ εἰκὼν τοῦ ἔθνους. Ὁ τῶν ἀνθρώπων σεβασμὸς εὐχερέστερον καρφοῦται ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ἢ ἐπὶ τῶν ἰδεῶν· ἀλλ' ὅταν οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἀντιπροσωπεύωσιν ἰδέας, ὁ σεβασμὸς καθίσταται εἶδός τι λατρείας. Ἡ ἁπλῆ αὕτη λέξις βασιλεύς, βασίλισσα, ἀνακαλεῖ ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ Ἄγγλου ὅλα τὰ πάθη, ἅτινα εἰσὶν ἡ ὑπερηφάνειά του, ἡ μέριμνά του, καὶ ἅτινα εἰσῆλθον εἰς τὴν ἐθνικὴν εὐαισθησίαν, καθόσον εἰς τὴν ἰδέαν τῆς βασιλείας δὲν ἀποδίδοται μόνον ἡ ἰδέα ἀρχαίας κατοχῆς ἐνδόξων ἀναμνήσεων, εὐτυχιῶν καὶ ἀτυχιῶν ἀμοιβαίως συμμεριζομένων, ἀλλ' ἀποδίδοται καὶ ἡ ἰδέα συνθήκης, συναλλάγματος προστατεύοντος τὴν θρησκευτικὴν καὶ πολιτικὴν ἐλευθερίαν.

Ἡ συνθήκη αὕτη πάντοτε ὑφίσταται· συνήφθη δὲ μετὰ τοῦ Γουλιέλμου τοῦ ἐξ Ἀρχυσίωνος (Guillaume d'Orange). Ἡ *δήλωσις τῶν δικαιωμάτων* ἀνακαλεῖ τὰ κακουργήματα καὶ τὰς πλάνας, ἅτινα κατέστησαν ἀναγκαίαν μίαν ἐπανάστασιν. Τοῦ λοιποῦ ὁ βασιλεὺς δὲν θὰ ἔχῃ δικαίωμα, ποιούμενος χρῆσιν ὑποτιθεμένου τινὸς δικαιώματος ἀπαλλαγῆς ν' ἀναστέλλῃ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ποινικῶν νόμων· δὲν θὰ δικαιοῦται νὰ εἰσπράττῃ φόρους ἄνευ τῆς ψήφου τοῦ κοινοβουλίου, μήτε νὰ διατηρῇ ἐν καιρῷ εἰρήνης στρατὸν διαρκῆ. Ἡ δήλωσις ἀσφαλίζει τὸ δικαίωμα τοῦ ἀναφέρεσθαι, τὴν ἐκλογικὴν ἐλευθερίαν, βεβαιοῖ ὅτι αἱ κοινοβουλευτικαὶ συζητήσεις εἰσὶν ἐλεύθεραι, ὅτι τὸ ἔθνος ἔχει δικαίωμα εἰς διεύθυνσιν τῆς ἀνθρωπίνου καὶ συμφώνου τοῖς νόμοις δικαιοσύνης. Πάντα ταῦτα τὰ δικαιώματα, πάντα ταῦτα τὰ ἀγαθά εἰσιν ἡ ἀπαραβίαστος κληρονομία τοῦ ἀγγλικοῦ ἔθνους, καὶ ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἐστὶν ἐμπεπιστευμένη εἰς τὴν νέαν δυναστείαν, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι ἡ κληρονομία αὕτη θέλει διατηρηθῇ ἄθικτος. Πρέπει νὰ κατέλθωμεν ἱστορικῶς μέχρι τοῦ ἔτους 1830, ὅπως εὕρωμέν τι παρεμφερές, φανερὰν διαπραγμάτευσιν μεταξὺ ἔθνους καὶ βασιλέως. Ἐν Ἀγγλίᾳ δὲν λαλοῦσι περὶ θείου δικαίου· ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἐστὶν μᾶλλον λειτουργία ἢ ἰδιοκτησία. Τὸ ἔθνος ἐστὶ πιστὸν τῷ βασιλεῖ καὶ ὁ βασιλεὺς πιστὸς τῷ ἔθνει.

Ἡ νέα βασιλεία, συνεργοῦσα μετὰ τοῦ ἔθνους κατὰ τῆς ἀρχαίας, παρῃτεῖτο τῆς παντοδυναμίας· παρέστη ὁτὲ μὲν πλέον, ὁτὲ δὲ ἔλαττον ἀπαιτητική, ἐφέρετο κατ' ἀνάγκην εἰς τὸ διατηρεῖν ἐκ τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας πᾶν ὅ,τι ἦν κώλυμα εἰς τοὺς μνηστῆρας τοῦ θρόνου καὶ εἰς τοὺς φιλοδόξους. Ἀκόμη αἰσθητός ἐστι μετὰ παρέλευσιν πολλῶν γενεῶν, ὁ ἐξαιρετικὸς ἐκεῖνος χαρακτὴρ τῆς ἀγγλικῆς μοναρχίας· δὲν κέκτηται αὕτη μήτε τὴν πορείαν μήτε τὸ ἦθος τῶν ἠπειρωτικῶν μοναρχιῶν. Δὲν λαλεῖ εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὡς οἱ Ἀψοβοῦργοι λαλοῦσιν εἰς τὴν Αὐστρίαν, οἱ βασιλεῖς τῆς Πρωσσίας εἰς τὴν Πρωσσίαν, ὡς οἱ Βουρβῶνοι ἐλάλουν εἰς τὴν

Γαλλίαν. Αἰσθάνεται ἑαυτὴν μᾶλλον ἀλληλέγγυον μετὰ τοῦ ἔθνους καὶ μᾶλλον ξένην, δυνάμεθα σχεδὸν νὰ εἴπωμεν, πρὸς τὸ ἔθνος. Κέκτηται τὰς αὐτὰς ἀρχὰς μὴ ἔχουσα τὸ αὐτὸ αἷμα, οὖσα συνηνωμένη μετ' αὐτοῦ μᾶλλον διὰ τῶν συμφερόντων ἢ διὰ τῶν ἕξεων. Ἐπικρέμαται ὡς διαιτητὴς ταῖς μερίσιν. Ὀλιγώτερόν ἐστι γένος ἢ ἀρχή. Τὸ ἀληθὲς αὐτῆς ἀξίωμα ἐστὶν ἡ ὠφέλεια. *We love* λέγει ὁ *Comper*, *the king who loves the law* (ἀγαπῶμεν τὸν βασιλέα, ὅστις ἀγαπᾷ τὸν νόμον).

Μετὰ τὴν πτῶσιν τῶν Στυαρτῶν, αἱ συζητήσεις περὶ τοῦ βασιλικοῦ προνομίου ὑπῆρξαν οἰκιακαὶ ἔριδες· δὲν ἐπρόκειτο πλέον περὶ τοῦ «εἶναι ἢ μὴ εἶναι» τῆς μοναρχίας· ἐπρότεινεν ἐπιχειρήματα, διεπραγματεύετο. Οἱ τελευταῖοι ἀφωσιωμένοι εἰς τὴν βασιλείαν ὑπῆρξαν οἱ κληθέντες ἐπὶ Γεωργίου τοῦ Γ', «οἱ φίλοι τοῦ βασιλέως» οἱ ποσῶς μὴ ἐπισκεπτόμενοι τὴν αὐλήν, ἀλλὰ προσβάλλοντες τὴν διοίκησιν ἐν ὀνόματι τοῦ ἡγεμόνος, οὗ ἰσχυρίζοντο ὅτι ἐγίνωσκον τὴν κρύφιον διάνοιαν. Κατὰ βάθος δὲ ὑπεστήριζον τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν διάνοιαν. Ὁ λόρδος Bute ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος εὐνοούμενος· Γεώργιος ὁ Γ', ὅστις τὸν ἠγάπα, τὸν ἐχειροτόνησε παραχρῆμα γραμματέα τῆς ἐπικρατείας. Ὁ Bute ἠγόρευσε τὴν πρώτην αὐτοῦ ἀγόρευσιν ὡς πρωθυπουργός· μετὰ παρέλευσιν δύο ἐτῶν, βαρυνθεὶς τὴν ἐξουσίαν, ἀπεσύρθη ἄνευ φαινομένης αἰτίας. Ἐπὶ βασιλείας τῶν δύο πρώτων Γεωργίων, ἡ βασιλεία εὑρίσκετο ὑπὸ κηδεμονίαν· Γεώργιος ὁ Α', ἔζη μετὰ γυναικῶν ἁρπακτικῶν καὶ μετ' αὐλοκολάκων, προτιμώντων τὸ χρῆμα τῆς ἐξουσίας. Γεώργιος ὁ Β', φλεγματικὸς καὶ δυσκίνητος, ἀφῆκε νὰ βασιλεύῃ ὁ Chatham. Μόνον Γεώργιος ὁ Γ', μᾶλλον Ἄγγλος ἢ Γερμανός, μᾶλλον τῶν προκατόχων του βασιλεύς, ἐτόλμησε νὰ παλαίσῃ ὑπὲρ τοῦ προνομίου του. Οὐδὲν δεσποτικὸν ἐκέκτητο, ἀλλ' ἀντελαμβάνετο τῆς ἐξουσίας του σπουδαίως καὶ ἐπεθύμει νὰ κλονίσῃ τὸν ζυγὸν τῶν ἐπιφανῶν οἰκογενειῶν. Τὸ πνεῦμά του κακῶς ἀντελαμβάνετο τῶν συνταγματικῶν πλασμάτων· ἤθελε τὴν ἐξωτερικὴν ἀρχὴν ὡς καὶ αὐτὴν τὴν κατ' οὐσίαν ἀρχήν· οὐδέποτε ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς ὑπουργούς του νὰ καθήσωσιν ἐνώπιόν του. Ἐθυσίασε τὸν Pitt εἰς θρησκευτικήν τινα λεπτολογίαν· ἡ πρὸς τὰ σχέδια τοῦ δημοσίου τούτου λειτουργοῦ ἀντίστασίς του παρεκώλυσε τὴν συνδιαλλαγὴν τῆς Ἰρλανδίας πρὸς τὴν Ἀγγλίαν. Ὁ τῆς Ἀμερικῆς πόλεμος ὑπῆρξεν ἴδιος αὐτοῦ πόλεμος· ἐφ' ὅλην τὴν διάρκειαν αὐτοῦ, ὑπῆρξε πρωθυπουργὸς μετὰ τοῦ North. Ἐν ταῖς πρὸς αὐτὸν ἐπιστολαῖς του ἀπαύστως λαλεῖ περὶ τῆς τιμῆς του, περὶ τῶν δικαιωμάτων του, περὶ τῆς ἀξιοπρεπείας του· ἀπειλεῖ δ' ἐνίοτε ὅτι θὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ἀννόβερον καὶ θὰ ἑτοιμάσῃ τὸ θαλαμηγόν του πλοῖον. Καίτοι ἡ προσωπικὴ πολιτικὴ τοῦ βασιλέως ἐπήνεγκε μόνον δεινὰς συμφοράς, διετέλει ἐν τούτοις ἀρκούντως ἰσχυρὰ ὥστε ἓν ἐπιστόλιον τούτου διασπαρὲν ὑπὸ τοῦ λόρδου Temple,[1] νὰ κατορθώσῃ τὴν

1 Ἡ αὐτοῦ Μεγαλειότης ἐπέτρεψεν εἰς τὸν λόρδον Temple νὰ δηλώσῃ ὅ,τι ὁστισδήποτε

ἀπόῤῥιψιν τοῦ *Ἰνδικοῦ νομοσχεδίου* καὶ νὰ ῥίψῃ τὸ συμμαχικὸν ὑπουργεῖον τοῦ North καὶ τοῦ Fox. Ὁ σύμμαχος τοῦ βασιλέως Pitt κληθεὶς ὑπουργὸς εἰκοσαετὴς τὴν ἡλικίαν, ἐπάλαισεν ὑπὲρ βασιλέως, ὅστις ποσῶς δὲν τὸν ἠγάπα, καὶ κατενίκησε τὰς ἐπιφανεῖς οἰκογενείας· διατηρηθεὶς ὅμως ἐν τῇ ἐξουσίᾳ διὰ τῆς δημοτικότητός του, διὰ τῶν κακοηθειῶν τοῦ Fox, διὰ τοῦ κατὰ τῆς Γαλλίας πολέμου, περιώρισε τὸ βασιλικὸν προνόμιον, ὁ δὲ βασιλεὺς τὸν ὑπεστήριζε χωρὶς ν' ἀνέχηται τὴν ὑψηλοφροσύνην του καὶ τὸ πνεῦμά του. Τέλος ἡ μανία τοῦ βασιλέως παρέδωκε τὰ πάντα εἰς τὸ κοινοβούλιον· κατέστησε τὴν βασιλείαν πλάσμα. Ἐὰν οὐδεμία μερὶς δὲν ἐπρότεινε νὰ κηρύξωσιν ἀπαγορευτέον τὸν βασιλέα, αὐτὸς ἴσα ἴσα ὁ σεβασμὸς ἔφερε τὴν ἀπαγόρευσιν ἐπὶ τῆς βασιλικῆς λειτουργίας· τὸ ἔθνος ἠγάπα τὸν ἀτυχῆ του γηραιὸν βασιλέα, ἀλλ' ᾐσθάνετο ὅτι ἐκυβερνᾶτο μόνον παρὰ τοῦ κοινοβουλίου.

Ὅτε ὁ πρίγκηψ τῆς Οὐαλλίας ἀνηγορεύθη βασιλεὺς Γεώργιος ὁ Δ', ἐκ τοῦ προτέρου εἶχε καταστρέψει ἑαυτὸν ὡς βασιλέα· ἡ μετὰ τῆς ἀντιπολιτεύσεως μισαρὰ αὐτοῦ συμμαχία, αἱ δίκαι του, τὰ ἐλαττώματά του, ὁ κρύφιος γάμος του,[1] πάντα ταῦτα τὸν παρέδωκαν ἄοπλον εἰς τὰ κόμματα. Τὸ προνόμιον τέλος περιῆλθεν εἰς τὰς ἁπαλὰς γυναικὸς χεῖρας· ἀπεξεδύθη παντὸς καταθλιπτικοῦ χαρακτῆρος· ἐγένετο μᾶλλον ἀπρόσωπον. Ἡ βασίλισσα, βοηθουμένη ὑπὸ τοῦ γένους της, ὑπὸ βίου ἀμέμπτου, ὑπὸ τῆς εἰλικρινείας τοῦ χαρακτῆρός της, ἀκόπως ἤσκησε τὸ ὕψιστον ἐκεῖνο τοῦ διαιτητοῦ πρόσωπον μεταξὺ τῶν κομμάτων, πρόσωπον ὅπερ αἱ συνταγματικαὶ θεωρίαι τῇ ἀπονέμουσι. Τὸ ἔθνος τὴν θεωρεῖ ὑπερτέραν τῶν κομμάτων, ἀρκουμένην μᾶλλον εἰς τὸ μεγαλεῖον ἢ ζηλότυπον νὰ περιβληθῇ τοῦτο, πιστὴν εἰς συμβούλους χωρὶς νὰ ἔχῃ εὐνοουμένους φιλάνθρωπον, πολεμίαν τοῦ πολέμου· οὐδέποτε συνεμάχησε μετά τινος μερίδος ἐναντίον ἑτέρας, οὐδέποτε συνώμοσε κατὰ τῆς βουλῆς τῶν ἀντιπροσώπων. Ἐβασίλευσε δημοσίᾳ· δὲν ἔσχε μήτε μυστικὴν διπλωματίαν, μήτε ἀπόκρυφον πολιτικήν, μήτε αὐλὴν πολεμίαν τοῦ κοινοβουλίου. Ἡ βασίλισσα, ἐν ἔτει 1852, λίαν σαφῶς ἐχάραξε τὸ πρόγραμμα τῶν δικαιωμάτων τῶν παρ' αὐτῆς θεωρουμένων ὡς ἀνηκόντων εἰς τὸ στέμμα, ἐν ὑπομνήματι ὑπὸ τοῦ λόρδου Russell εἰς τὸ κοινοβούλιον ἀναγνωσθέντι. Ἡ ἔννοια τοῦ μνη-

θέλει νὰ ψηφίσῃ τὸ Ἰνδικὸν νομοσχέδιον οὐ μόνον φίλος του δὲν εἶναι, ἀλλὰ καὶ ἐχθρός του θὰ θεωρηθῇ, καί, ἐὰν οἱ λόγοι οὗτοι δὲν ὦσιν ἀρκούντως ἰσχυροί, ὁ κόμης Temple δύναται νὰ μεταχειρισθῇ λέξεις μᾶλλον ἰσχυρὰς καὶ μᾶλλον ἀποτελεσματικάς». Τὸ «Ἰνδικὸν νομοσχέδιον ἀφῄρει τὴν κυβέρνησιν τῆς Ἰνδίας ἐκ τῆς ἑταιρίας, καὶ παρέδιδεν αὐτὴν εἰς ἐπιτροπείαν παρὰ τοῦ κοινοβουλίου διοριζομένην.

1 Γεώργιος ὁ Δ', ὑπῆρξεν ὁ σύζυγος τῆς ἀτυχοῦς βασιλίσσης τῆς Ἀγγλίας Καρολίνης ἐκ Brunswick. Ἡ ἀτυχὴς αὕτη βασίλισσα κατηγορηθεῖσα ἐπὶ μοιχείᾳ καὶ δικασθεῖσα ἐν Ἀγγλίᾳ ἠθωώθη τῇ εὐγλώττῳ δεινότητι τοῦ συνηγόρου της λόρδου Brougham, ὅστις ἐν τῇ ἐπισήμῳ ταύτῃ δίκῃ ἀπέκτησε φήμην δεινοῦ δικηγόρου. Σ. Μ.

σθέντος ὑπομνήματος ἦν τοιαύτη· «Ἡ βασίλισσα ἀξιοῖ ἐν πρώτοις ὅπως ὁ λόρδος Πάλμερστων (οὗτος ἦν τότε ὁ πρωθυπουργὸς) εἴπῃ σαφῶς εἰς δοθεῖσαν περίστασιν ὅ,τι προτείνῃ, ὅπως ἡ βασίλισσα γνωρίζῃ σαφῶς περὶ παντὸς πράγματος περὶ οὗ παρέχει τὴν βασιλικὴν ἐπικύρωσιν. Εἶτα ὅταν αὕτη παράσχῃ εἴς τι μέτρον τὴν ἐπικύρωσίν της, ἀξιοῖ ὥστε τὸ μέτρον νὰ μὴ μεταβληθῇ ποσῶς αὐθαιρέτως ἢ τροποποιηθῇ παρὰ τοῦ ὑπουργοῦ. Ὑπόχρεώς ἐστι νὰ θεωρήσῃ τοιαύτην τινὰ πρᾶξιν ὡς ἔλλειψιν εἰλικρινείας πρὸς τὸ στέμμα, ἥτις ἐστὶν ἀξία ποινῆς, διὰ τῆς χρήσεως τοῦ συνταγματικοῦ δικαιώματος τῆς ἀπομποπῆς τοῦ ὑπουργείου. Προσδοκᾷ νὰ εἰδοποιῆται περὶ τῶν συμβαινόντων μεταξὺ τούτου καὶ τῶν ξένων ὑπουργῶν, πρὶν ἢ σπουδαῖαι ἀποφάσεις ληφθῶσιν ἐπὶ τῶν ἐκθέσεών των, νὰ λαμβάνῃ ἐγκαίρως τὰς ἀνακοινώσεις καὶ τὰ ἔγγραφα, ἐφ' ὧν ἀπαιτεῖται ἡ ἐπιδοκιμασία της, ὅπως δύναται νὰ γνωρίζῃ καλῶς τὸ περιεχόμενον αὐτῶν πρὸ τῆς ἀποστολῆς». Δὲν δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν ὑπερβολικὰς τὰς ἀξιώσεις ταύτας· ὁ πρωθυπουργὸς ὑποβάλλει εἰς τὴν βασίλισσαν πάσας τὰς σπουδαίας τοῦ ὑπουργείου ἀποφάσεις, τῇ καθιστᾷ γνωστὰς τὰς κυριωτέρας ψηφοφορίας τοῦ κοινοβουλίου· ἀλλ' αὕτη ποσῶς δὲν ἀναμιγνύεται εἰς τὰς συζητήσεις τοῦ ὑπουργείου. Οἱ αἰτιολόγοι πολιτικοὶ ἀνεζήτησαν ἐν Ἀγγλίᾳ τὸ παράδειγμα τοῦ χωρισμοῦ τῶν τριῶν ἐξουσιῶν, ἀλλὰ τοὐναντίον τὸ μυστήριον τοῦ ἀγγλικοῦ συντάγματος εὕρηται ἐν τῇ συνενώσει τῆς νομοθετικῆς μετὰ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας. Τί λοιπόν ἐστι τὸ ὑπουργεῖον; Ἐστὶν ἐπιτροπεία νομοθετικῶν συνελεύσεων περιβεβλημένη πάσας τὰς ἐκτελεστικὰς λειτουργίας. Ὁ πρωθυπουργός ἐστιν ἄρχων ἐκλεκτὸς καὶ ἀνακλητὸς, κυβερνῶν ἐν ὀνόματι τοῦ διαδοχικοῦ ἄρχοντος. Οἱ ὑπουργοί εἰσιν ὀνόματι μὲν οἱ θεράποντες τῆς βασιλίσσης, πράγματι δὲ οἱ τοῦ κοινοβουλίου. Θεωρητικῶς ὁ βασιλεὺς ἐκλέγει τὰ μέλη τῆς ἐκτελεστικῆς ἐπιτροπείας· πρακτικῶς ὅμως ἡ πλειοψηφία τῆς βουλῆς τῶν ἀντιπροσώπων ἐκλέγει αὐτά. Πεσόντος τοῦ ὑπουργείου, ὁ βασιλεὺς καλεῖ τὸν ἡγέτην τῆς νικησάσης μερίδος, ὅστις ἄγει τοὺς φίλους του, τοὺς ὀπαδούς του, πάντας τοὺς παρασκευάσαντας τὴν νίκην ἢ τοὺς δυναμένους νὰ παγιώσωσιν αὐτήν.

Τὸ *ὑπουργεῖον* ἤρξατο διὰ τῆς *σκευωρίας*. Τὸ σύνταγμα ὅπερ τὴν σήμερον θεωρεῖται ὡς τὸ οὐσιῶδες ὄργανον τῆς κοινοβουλευτικῆς κυβερνήσεως, κατ' ἀρχὰς ἐθεωρήθη μετὰ δυσπιστίας. Οἱ ὑπουργοὶ ἦσαν οἱ ἄνθρωποι τοῦ βασιλέως· εἰσέτι ὀνομάζονται ὑπουργοὶ τῆς αὐτοῦ μεγαλειότητος, καθόσον ἐν Ἀγγλίᾳ αἱ λέξεις μεταβάλλονται πολὺ μετὰ τὰ πράγματα, ἐνῷ ἐν Γαλλίᾳ τὰ πράγματα μεταβάλλονται πολὺ μετὰ τὰς λέξεις. Ἐν ἀρχῇ δὲν ὑπῆρχεν οὐδεμία ἀλληλεγγύη ὑποχρεώσεως ἐν τῷ ὑπουργείῳ· τὴν σήμερον δὲ ὑφίσταται τοσοῦτον στενὴ ἀλληλεγγύη, ὥστε εἷς ὑπουργὸς εἶναι ὑπεύθυνος καὶ περὶ μέτρου ὅπερ ἐπολέμησεν ἐν τῷ συμβουλίῳ.

Ἐὰν διχογνωμῇ πρὸς τοὺς συναδέλφους του ἐπί τινος σπουδαίου ἀντικειμένου, ὀφείλει νὰ παραιτηθῇ. Αἱ διασκέψεις τοῦ συμβουλίου εἰσὶ περιβεβλημέναι δι' ἀπολύτου μυστικότητος· οὐδὲν πρακτικὸν τῶν συνεδριάσεων τηρεῖται. Οἱ ὑπουργοὶ ποσῶς δὲν γράφουσι, δὲν διηγοῦνται δὲ οὐδέποτε ὅ,τι διαπράττεται ἐντὸς τῶν συνεδριάσεων. Ἐν τῷ ἑπομένῳ θεωρήματι ὑφίσταται χροιὰ σχεδὸν ἐπαναστατική· τὸ ὑπουργεῖόν ἐστιν ἐπιτροπεία τῶν βουλῶν· πρέπει νὰ διορθώσωμεν τὸ θεώρημα τοῦτο, προσθέτοντες ὅτι ἡ ἐντολὴ τῆς ἐπιτροπείας ταύτης δὸν εἶναι ἐπιτακτικωτέρα τῆς ἐντολῆς τῶν βουλευτῶν. Τὸ μυστήριον δι' οὗ καλύπτεται τὸ ὑπουργεῖον, ἡ ἀλληλεγγύη τῶν ὑποχρεώσεων τῶν ἑαυτοῦ μελῶν, τῷ σχηματίζουσι συνείδησιν διαμένουσαν ἐλευθέραν. Τὸ μεγαλεῖον τοῦ στέμματος προφυλάσσεται ἐπίσης διὰ τούτων τῶν ἐγγυήσεων. Ἀδύνατόν ἐστιν εἰς Ἄγγλον νὰ διατελέσῃ ἐπὶ πολὺ ὑπουργός, ἐὰν δὲν ἦναι ἐχέμυθος.

Δὲν εἶναι κακὸν ὅτι ἡ ἰσχὺς τοῦ πρωθυπουργοῦ, τοῦ κινδυνεύοντος νὰ μεγαλαυχήσῃ ἐκ τῶν θριάμβων τῆς εὐγλωττίας καὶ τῶν τοῦ λαοῦ χειροκροτημάτων, ἐπαναπαύεται ὡς εἰπεῖν καὶ ἀποψυχραίνεται ἐντὸς διασκέψεων ἄνευ ἤχους. Ἡ θορυβώδης ἰσχὺς ἡ ἐν ταῖς συνελεύσεσιν ἀναλάμπουσα καὶ τέρπουσα τοὺς ἀνθρώπους διὰ τοῦ λόγου δὲν ἀρκεῖ εἰς τοὺς τὰ κοινὰ διέποντας· χρήζουσιν ἔτι δυνάμεως λανθανούσης, ἀπορρεούσης ἐκ τοῦ ἀντιπροσωπεύοντος τὸ συμφέρον καὶ τὸ ἐθνικὸν μεγαλεῖον, ὑπὸ τὴν μᾶλλον σεβασμίαν καὶ μᾶλλον ἀμετάβλητον μορφήν. Ἡ ἐξουσία τοῦ ὑπουργοῦ ἐστι κατάκτησις, ἣν ἀπαύστως ὀφείλει νὰ προστατεύῃ, ἀγωνιζόμενος ἐναντίον τῶν μερίδων· οὐ μόνον τοὺς πολιτικούς του ἀντιπάλους ὀφείλῃ νὰ νικήσῃ ἀλλ' ὀφείλει ἐπ' ἴσης νὰ κατανικήσῃ τῶν φίλων του, τῶν ὑποκώφων διαιρέσεών των, τῶν ζηλοτυπιῶν των. Ἡ βασιλεία τῷ χρησιμεύει ὡς ἀόρατός τις τρόπον τινὰ πανοπλία, ἥτις τὸν ἀνυψοῖ εἰς ὕψη ἡσυχώτερα. Ἡ βασιλεία ἄνευ ἐποφθαλμιάσεων δύναται νὰ εἰρηνεύῃ τὰς ἐποφθαλμιάσεις ἄνευ μίσους, νὰ θεραπεύῃ τὰ μίση. Πρέπει νὰ φαντασθῶμεν τὴν βασιλείαν οἷα τὴν σήμερόν ἐστιν, ἔντιμος, εἰλικρινής, πιστὴ τῷ ἔθνει· μόνη ταύτης ἡ παρουσία κέκτηται τὴν ἰδιότητα οὐ μόνον νὰ κολάζῃ τὴν φιλοδοξίαν, ἀλλὰ νὰ τὴν ἀνυψοῖ καὶ τὴν ἐξευγενίζῃ.

Ἐὰν ἡ ἀγγλικὴ βασιλεία περιέλθῃ ἐπί τινα χρόνον εἰς ἀνικάνους χεῖρας δὲν δύναται πλέον ν' ἀντιτάξῃ ἀνυπέρβλητα κωλύματα εἰς τὴν κοινοβουλευτικὴν ὑπεροχήν. Τὰ θετικὰ δικαιώματα, δι' ὧν εἰσέτι περιβέβληται, τὸ δικαίωμα τῆς διαλύσεως, τὸ τοῦ σχηματισμοῦ νέας γερουσίας, ἀσκοῦνται μόνον τῇ συνδρομῇ τοῦ ὑπουργείου, καὶ τὰ ὑπουργεῖα ἐξέρχονται τῶν βουλῶν καὶ δὲν δύνανται νὰ μὴ ζητήσωσι τὴν συνδρομὴν αὐτῶν. Ἐν ὑψίστῃ κρίσει, ὁ πρωθυπουργὸς δύναται νὰ ποιήσῃ ἔκκλησιν εἰς τὴν χώραν ἀποπέμπων βουλὴν ἐχθρικήν· ἀλλ' ἡ ἐκλογικὴ ἐλευθερία ἐστὶν ἀκεραία, μὴ ὑφισταμένης διοικήσεως δυναμένης νὰ διαφθείρῃ, ἐκφοβιζούσης ἢ ἐξα-

πατώσης τοὺς ἐκλογεῖς· ἡ χώρα φέρει πάντοτε τὴν δριστικὴν ἀπόφασιν. Πάντες ἀπέναντι ταύτης βαθέως ὑποκλίνουσι, καὶ ὑπουργοί, καὶ γερουσιασταί, καὶ μοναρχία.

Αἱ μερίδες δὲν δύνανται νὰ ὀργανωθῶσιν ἰσχυρῶς εἰμὴ εἰς χώρας ἐν αἷς τὸ κράτος δὲν εἶναι ὠργανωμένον αὐτὸ τοῦτο ὡς μία μερίς, καὶ ἡ κοινοβουλευτικὴ κυβέρνησις δὲν λειτουργεῖ ἄνευ τῆς ὀργανώσεως τῶν μερίδων· νοῶ δὲ διὰ τῆς ὀργανώσεως τὴν ἱκανότητα τῶν ἀνθρώπων τῶν διωκόντων τὸν αὐτὸν πολιτικὸν σκοπόν, τοῦ συνασπίζεσθαι, τοῦ ἑνοῦσθαι, τοῦ ἱδρύειν ἐφημερίδας, τοῦ διαδίδειν τὰς ἀρχάς των ἐν δημοσίαις συναθροίσεσιν, τοῦ διατηρεῖν ἀδιάκοπον εἰρηνικὴν κίνησιν. Μία μερίς ἐστιν ὡς στρατιά, κεκτημένη τὸ ἐπιτελεῖόν της, τὰ σχέδιά της, τὸ θησαυροφυλάκιόν της· τὸ κράτος δὲν παρεμβαίνει εἰς τὸν ἀγῶνα· δὲν μεταποιεῖ τοὺς ὑπαλλήλους του εἰς ἐκλογικοὺς πράκτορας. Ὅταν ὑποβάλλῃ ζητήματα εἰς τὸν τόπον, δὲν προσπαθεῖ νὰ λύσῃ ταῦτα ἐκ προκαταβολῆς. Ματαίως ζητοῦμεν τὸ κράτος ἐκτὸς τοῦ Λονδίνου· ὁ λόρδος τοποτηρητής, ὁ Shérif ἐστὶ μᾶλλον πρόκριτος ἢ ὑπάλληλος.

Χίλιαι τοπικαὶ κυβερνήσεις, ἐνορίαι, σωματεῖα, ἑταιρίαι, καλύπτουσιν ἅπασαν τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ βασιλείου· ἡ ἀριστοκρατία, ὁ πλοῦτος, ἡ γῆ, ὁ κλῆρος, εἰσὶν αἱ μόναι δρασταὶ δυνάμεις ἐν ταῖς κομητείαις. Πᾶν ὅ,τι ἐν Γαλλίᾳ καλεῖται διοίκησις ἀνήκει εἰς αὐτάς. Ἐὰν συναφθῇ ἐκλογική τις πάλη, αἱ δύο μερίδες, πάντοτε ἕτοιμοι, παρατάττουσι πάσας τὰς δυνάμεις των· ὑπὸ διαφόρους τύπους καὶ εἰς διαφόρους τόπους, προσπαθοῦσι νὰ διεγείρωσι, νὰ συγκινήσωσι τοὺς ἐκλογεῖς. Ἐνεργουμένων τῶν μεγάλων τούτων μονομαχιῶν, τὸ κράτος κέκτηται μίαν ἐντολήν, τὴν διατήρησιν τῆς τάξεως. Ἡ δυσφημία κατὰ τῶν δημοσίων ἀνδρῶν, τῶν ὑπουργῶν, κέκτηται χαλινὸν μόνον τὸ κοινὸν δίκαιον· ἡ ὀργή, ὁ φθόνος, ἡ ἀδικία καὶ τὸ μῖσος δύνανται ἐλευθέρως νὰ μαίνωνται. Αἱ θύελλαι αὗται οὐδένα ἐκφοβίζουσι, θεωροῦνται δὲ ἀναπόφευκτοι ὡς καὶ οἱ ἄνεμοι τῆς ἰσημερίας. Ἐν τῇ ἐξουσίᾳ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς αἱ μερίδες προσηλυτίζουσι, διεγείρουσι τὴν κοινὴν γνώμην. Ἡ πολιτικὴ κέκτηται εἶδός τι θρησκευτικοῦ πυρετοῦ· ἡ λέξις αὕτη δὲν προξενεῖ φρίκην ὡς εἰς τὰς λατινικὰς χώρας. Ἡ πολιτικὴ τὰ πάντα κυριεύει, κάθηται εἰς τὴν οἰκογενειακὴν ἑστίαν, εἰς ἁπάσας τὰς τραπέζας, διολισθαίνει ἐντὸς ὅλων τῶν βιβλίων πανταχοῦ εὑρίσκει πνοήν· ἀπ' αὐτῆς δὲν χωρίζεται ἡ πολιτικὴ οἰκονομία, ἡ διοίκησις, ἡ οἰκονομολογικὴ ἐπιστήμη, ὡς ταπεινοῦ τινος καὶ διεφθαρμένου πράγματος. Αἱ γυναῖκες δὲν ἐκπίπτουσι τοῦ γένους των, διότι φέρουσι γνώμην. Τὰ τοῦ κράτους δὲν διαχειρίζεται ὡς μονοπώλιον τάξις πωλητῶν λόγων καὶ καπήλων εὐγλωττίας. Ἐν τῇ χώρᾳ δὲν ὑφίστανται δύο χῶραι, ἡ μία ζῶσα ἐκ τῆς πολιτικῆς καὶ ἡ ἑτέρα ὑποκύπτουσα εἰς αὐτήν, ἀμυνομένη ἀποχωροῦσα ταύτης μετὰ περιφρονήσεως ἢ μετὰ κόρου. Ἀπαιτεῖται παρὰ

παντὸς ἀνθρώπου νὰ λαμβάνῃ τὴν φροντίδα, νὰ παθαίνεται περὶ τῶν δημοσίων πραγμάτων καὶ τοῦ δημοσίου καλοῦ· τὸ κομματικὸν πνεῦμα δὲν θεωρεῖται ὡς κίνδυνος διὰ τὸ κράτος, ἐν τούτῳ ἀναγνωρίζεται ὁ ἀναγκαῖος ὅρος τῆς ἐλευθέρας κυβερνήσεως. Δὲν εἶναι ἐπαρκὲς τὸ λέγειν· θέλω νὰ ὑπηρετήσω τὴν πατρίδα· μετὰ τίνος θέλεις νὰ τὴν ὑπηρετήσῃς ;

Τὰ ἤθη ταῦτα δὲν ἀσφαλίζουσι μόνον τὴν πληρεστέραν ἐκλογικὴν ἐλευθερίαν· τὸ ἔθνος ἐστὶ τόσῳ μεστὸν καὶ κεκορεσμένον πολιτικῆς,ὥστε ἡ ἐκλογὴ ἐκφράζει διὰ τρόπου σχεδὸν τελείου τὴν ἐθνικὴν θέλησιν. Δὲν εἶναι αὕτη εἶδός τι ὁρμῆς ἀπροόπτου, ἀλλ' ἐξέρχεται ἐκ τοῦ ἐκλογικοῦ σώματος ὡς ὁ καρπὸς ἐκ τοῦ δένδρου. Πρέπει φείποτε νὰ ἔχωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ἀλήθειαν ταύτην, ὅπως μὴ ἐκπλαγῶμεν ὑπὸ τῆς κοινοβουλευτικῆς παντοκρατορίας· ἡ ὑπεροχὴ τῆς βουλῆς δὲν εἶναι ὑπερτέρα τῆς τοῦ ἔθνους, διότι αὕτη ἐν ἐκείνῃ ἐκφράζεται. Οὐδὲν ἑπομένως τὴν παρενοχλεῖ, οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες ζῶσιν ἐν τῇ κοινῇ γνώμῃ ὡς σαλαμάνδραι ἐντὸς τοῦ πυρός. Ἀπὸ τῆς μιᾶς μέχρι τῆς ἑτέρας ἐσχατιᾶς τῆς χώρας δὲν ὑφίσταται νομοθετικόν τι μέτρον, ὅπερ δὲν συζητεῖται, σχολιάζεται, τροπολογεῖται. Τὰ κοινοβούλια εἰσὶν οἱ γραφεῖς τῆς ἐθνικῆς βουλήσεως, ἢ μᾶλλον ὑφίσταται διηνεκής τις κυκλοφορία βουλήσεων μεταξὺ τῶν ἐντολοδόχων καὶ τῶν ἐντολέων, μεταξὺ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἀντιπροσώπων του. Τὸ κοινοβούλιον ἐπιδρᾷ ἐπὶ τὸ ἔθνος καὶ τὸ ἔθνος ἐπὶ τὸ κοινοβούλιον. Εἶναι ἐντελῶς μάταιον τὸ ἀποφασίζειν ὅτι ἡ ἐντολή ἐςι προστακτική,ὅταν τὸ ἔθνος ἐστὶν ἀμέριμνον, ἀνάλγητον, ἀμαθές· εἶναι περιττὸν τὸ τοιοῦτον ὅταν τὰ πνεύματα εἰσὶ διαρκῶς τεταμένα, ὅταν ἡ περὶ τῶν δημοσίων μέριμνα ἐστὶν ἀδιάκοπος καὶ καθολική, ὅταν ἡ πολιτικὴ καθίσταται ὡς εἰπεῖν μέρος τῆς ὑγιεινῆς τοῦ ἔθνους.

Δ'.

Δὲν ὑφίσταται κανονισμὸς μήτε ἔγγραφος χάρτης ὁρίζων τὰς ἐξουσίας τοῦ κοινοβουλίου. Αἱ ἐξουσίαι αὗται δὲν κέκτηνται ὡρισμένον ὅριον· εἰσὶ πάσης φύσεως, θρησκευτικαί, νομοθετικαί, δικαστικαί, διοικητικαί.

Ὁ νῦν κανονισμὸς τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀγγλίας χρονολογεῖται ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῆς βασιλείας τῆς Ἐλισάβετ· ὁλόκληρος σύνοδος ἀφιερώθη χάριν αὐτοῦ. Ἐψηφίσθησαν νόμοι κανονικοὶ καὶ λειτουργικοὶ ὡς ἤθελον ψηφισθῇ ἕτεροι νόμοι· παρεπέμφθησαν δ' οὗτοι, ὡς ἔθος, ἀπὸ τῆς βουλῆς τῶν ἀντιπροσώπων εἰς τὴν τῶν λόρδων. Εὑρέθησαν δύο ὁμότιμοι λαϊκοὶ καὶ ἐννέα ἱεράρχαι, οἵτινες ἐψήφισαν κατὰ τῆς πνευματικῆς ὑπεροχῆς τῆς βασιλίσσης καὶ τοῦ ἀπολύτου ἀποκλεισμοῦ ἀπὸ τῆς πνευματικῆς ἐξουσίας «παντὸς ἡγεμόνος ἢ ἱεράρχου ἀλλοδαποῦ». Διὰ τῆς πλειοψηφίας μόνον ἔθεσαν πάλιν ἐν ἰσχύϊ μετά τινων μεταβολῶν,τὸ «προσευχητάριον τοῦ Ἐδου-

ἄρθου ς',» καὶ ἐψήφισαν βαρείας ποινὰς κατ' ἐκείνων, οἵτινες ἤθελον προσβάλλει τὴν νέαν λειτουργίαν. Τὸ κοινοβούλιον δὲν εἶναι σύνοδος ἐκκλησιαστική, καὶ ἐν τούτοις ἡ μετουσίωσις ὑπῆρξεν ἡ διδασκαλία τῆς ἐκκλησίας, μέχρις οὗ τὸ κοινοβούλιον τὴν κατήργησε. Τίς κατήργησε τὴν ἀγαμίαν τῶν ἱερέων; Τὸ κοινοβούλιον. Ἡ ἐκκλησία οὖσα ἐθνική, διαμένει κατ' ἀνάγκην ὑποτεταγμένη εἰς νομοθετικὴν ἐξουσίαν. Ἡ ἐκκλησία ἀρέσκεται νὰ θεωρῇ τὴν διδασκαλίαν της ὡς ἄμεσον ἀπὸ τῶν ἀποστόλων κληρονομίαν, ὡς παρακαταθήκην παραδοθεῖσαν παρὰ τῶν γενεῶν· ἀλλὰ τὴν ἐκκλησίαν δὲν δυνάμεθα νὰ τὴν θεωρήσωμεν ὡς ἁπλῆν ἀποςολικὴν οἰκογένειαν, καθόσον πολλὰ ἔχει κοινὰ μέσα τοῦ κράτους, καὶ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας. Κέκτηται προνόμια· ἀμέσως συμπράττει ἐν τῇ νομοθετικῇ ἐξουσίᾳ καθόσον οἱ ἐπίσκοποί της συνεδρεύουσιν ἐν τῇ βουλῇ τῶν λόρδων· τηρεῖ σπουδαῖον πρόσωπον ἐν τῇ διοικήσει τῶν ἐνοριῶν, καὶ οἱ θεσμοὶ τῶν ἐνοριῶν ἐκλονίσθησαν διὰ τῆς μεταῤῥυθμίσεως τοῦ νόμου τῶν πενήτων· κατ' ἀρχὴν καὶ πράγματι αἱ ἐκκλησίαι διαμένουσιν ἀείποτε αἱ ἑστίαι τὰ κέντρα τῆς ἐπαρχιακῆς διοικήσεως.

Ὁποία ἡ θέσις τῆς νομοθεσίας ὡς πρὸς τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν ἀγγλικὴν ἐκκλησίαν; α'. Ὁ νόμος ἐπέτρεψεν ὅπως μέγας ἀριθμὸς προικοδοτήσεων χορηγηθῶσι πρὸς θρησκευτικὰς χρείας, β', ὅπως ὁ ἀγγλικὸς κλῆρος τηρήσῃ τὰς προικοδοτήσεις ταύτας ὑπὸ τὸν ὅρον ἐκπληρώσεως ὡρισμένων καθηκόντων καὶ ὑποχρεώσεων· γ', καθίστησιν ὑποχείριον τὸν κλῆρον αὐτὸν εἰς ἰδιάζοντα τύπον λατρείας, εἰς τὴν διδαχὴν τοῦ *Prayer Book* (προσευχηταρίου) καὶ τῶν 39 ἄρθρων· δ', ἐπιτρέπει εἰς τοὺς ἐπισκόπους νὰ παρακάθηνται ἐν τῇ βουλῇ τῶν λόρδων· ε', τοῖς ἐπιτρέπει νὰ ἔχωσι δικαστήρια ἐκκλησιαστικά, ἀλλὰ δύνανται νὰ ἐκκληθῶσιν αἱ ἀποφάσεις τῶν δικαστηρίων τούτων ἐνώπιον τοῦ ἰδιαιτέρου συμβουλίου· ς', ἐπιτρέπει τὴν ἵδρυσιν συνελεύσεως ἐκκλησιαστικῆς καλουμένης *συνόδου* (convocation) δυναμένης νὰ συζητῇ ὡρισμένα θέματα, καί, τῇ ἀδείᾳ καὶ συμπράξει τοῦ κοινοβουλίου, νὰ λαμβάνῃ μέρος δευτερεῦον εἰς τὴν νομοθεσίαν. Τὸ κοινοβούλιον, ὅπερ ἐχορήγησε τῇ ἐκκλησίᾳ τὰ ἄρθρα τῆς πίστεώς της, τὸν κανονισμόν της, τὰ προνόμιά της, τὸν πλοῦτόν της, δύναται νὰ τροποποιήσῃ τὸ ἔργον του. Διέλυσεν ἤδη τὴν σύστασιν τῆς ἀγγλικῆς ἐκκλησίας τῆς Ἰρλανδίας, καὶ ὑπήγαγε τὴν ἐκκλησίαν ταύτην εἰς τὸ κοινὸν δίκαιον. Οὐδεμία δ' ὑφίσταται ἀμφιβολία ὅτι δύναται νὰ λύσῃ ἐν Ἀγγλίᾳ ἕνα πρὸς ἕνα καὶ αὐτοὺς τοὺς δεσμοὺς τοὺς ἑνοῦντας τὴν ἐκκλησίαν πρὸς τὸ κράτος.

Εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὴν διοίκησιν, δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁλόκληρος αὕτη εὑρίσκεται ἐν τῷ κοινοβουλίῳ, καθόσον αἱ κομητεῖαι, αἱ πόλεις, αἱ ἐνορίαι, κέκτηνται διοικητικὰς ἐξουσίας λίαν ἐκτεταμένας· ἀλλ' οὐδὲν ἀνεξάρτητον καὶ ἄνευ συναφείας, ὡς εἰπεῖν, ὑφίσταται μεταξὺ τοῦ

κοινοβουλίου καὶ τοῦ πλήθους αὐτοῦ τῶν μεμονωμένων σωμάτων. Δὲν ὑπάρχουσι μεγάλα διοικητικὰ σώματα πανίσχυρα, σχηματίζοντα εἶδός τι κράτους ἐν τῷ κράτει. Ἡ διοίκησις δὲν χωρίζεται καθαρῶς ἀπὸ τῆς πολιτικῆς. Ἐὰν περιορίσωμεν τὸ ὑπουργεῖον εἰς τὰ καθαρῶς πολιτικὰ ὑπουργεῖα, δὲν θ' ἀφήσωμεν ἀρκοῦσαν θέσιν εἰς τὴν φιλοδοξίαν τῶν μερίδων δὲν θὰ γνωρίζωμεν τίνι τρόπῳ νὰ ἱκανοποιήσωμεν τὰς παρὰ τῆς ἀντιπολιτεύσεως προσενεχθείσας ὑπηρεσίας· τὰ λοιπὰ ὑπουργεῖα εἰσὶν αἱ πρῶται βαθμίδες ἐφ' ὧν ἀνυψοῦνται οἱ νεαροὶ πολιτικοί, αἱ νέαι φῆμαι. Ἀπέναντι ὑπουργείων περιωρισμένων εἰς ἐλάχιστον ἀριθμὸν προσώπων ἀναποφεύκτων ὑψοῦται σοφὴ διοίκησις ὑπερτέρα τῶν πολιτικῶν θυελλῶν, πολὺ μᾶλλον προσπαθοῦσα νὰ διεκφύγῃ τὴν ἐξέλεγξιν τῆς βουλῆς τῶν ἀντιπροσώπων, καθ' ἣν ἡμέραν οἱ ἡγέται αὐτῆς δὲν θ' ἀνήκωσι πλέον εἰς τὸ κοινοβούλιον· κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην, οὗτοι χρησιμεύουσιν ὡς ζῶν δεσμὸς μεταξὺ τῶν μεταβαλλομένων θελήσεων τοῦ ἔθνους καὶ τῆς συμπεφυκυίας ἐκείνης καὶ κατὰ παράδοσιν θελήσεως, ἥτις ἀείποτε ῥιζοῦται εἰς τὰς γραφειοκρατίας.

Τὸ πνεῦμα τοῦ ἀγγλικοῦ κοινοβουλίου δὲν ἀνέχεται παρὰ τοῖς ὑπουργοῖς διευθυντὰς τῶν μεγάλων τμημάτων τῆς διοικήσεως. Τὰ πρόσωπα ταῦτα, εἰθισμένα εἰς τὸν σεβασμόν, εἰς τὴν σιωπὴν τῶν γραφείων, ἤθελον ἀναπετασθῆ ὡς φύλλα ξηρὰ ἐντὸς τῶν θυελλῶν τῆς βουλῆς τῶν ἀντιπροσώπων. Ἡ ἔντεχνος αὐτῶν εὐγλωττία ἤθελεν ὀπισθοχωρήσει ἀπέναντι τῆς ὀξείας διαλεκτικῆς, ἀπέναντι τῶν σαρκασμῶν τῶν παλαιστῶν τῆς ῥητορικῆς. Ἤθελον μισήσει τὴν βουλήν, ἥτις ἤθελε τοὺς περιφρονήσει. Οἱ ὑπουργοί, ὧν ἡ τύχη πάντοτε ἐστὶν ἀσταθής, ἤθελον τοὺς θυσιάσει ἄνευ οἴκτου. Οἱ *μικροὶ ὑπουργοὶ* χρησιμεύουσι πρὸ πάντων ὅπως ἀποτρέπωσιν ἐγκαίρως τὰς ὀργὰς τοῦ κοινοβουλίου. Ἀληθεῖς ἀμνοί, αἴροντες τὰς ἁμαρτίας τῶν ἄλλων προφυλάττουσιν ἐνταῦθα τό τε ὑπουργεῖον καὶ τὰς διοικήσεις. Ὅτε ἐγένετο ἡ μεγάλη μεταρρύθμισις τοῦ νόμου ἐπὶ τῶν πενήτων, προσεπάθησαν νὰ ἐμπιστευθῶσι τὴν διεύθυνσιν τῆς κοινῆς βοηθείας εἰς ἐπιτροπείαν καθαρῶς διοικητικήν. Τῶν «τριῶν βασιλέων τοῦ Somerset-house» ἡ βασιλεία ὑπῆρξε βραχεῖα· εἶχον ἐν τῷ κοινοβουλίῳ πολλοὺς ἀντιπάλους καὶ οὐδὲ ἕνα ἐπίσημον ὑπερασπιστήν. Ἡ ἐπιτροπεία διελύθη καὶ τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην διευθύνει τὴν σήμερον εἷς ὑπουργός.

Ποσῶς ἐν Ἀγγλίᾳ δὲν λαλοῦσι περὶ «διοικήσεως» ὡς περὶ σώματος ἐντελῶς διακεκριμένου ἀπὸ τοῦ πολιτικοῦ σώματος. Ἡ λέξις αὕτη ἐφαρμόζεται εἰς ὅλως ἑτέραν ἔννοιαν· λέγουσιν «ἡ διοίκησις τοῦ λόρδου Πάλμερστων» ἀντὶ «τὸ ὑπουργεῖον τοῦ λόρδου Πάλμερστων»· καθόσον τῳόντι τὸ ὑπουργεῖον καὶ ἡ βουλή, ἣν τὸ ὑπουργεῖον ἀντιπροσωπεύει, εἰσὶν ἡ ἀληθὴς διοίκησις. Τίποτε δὲν δυνάμεθα νὰ φοβηθῶμεν ἐκ τοῦ γραφειοκρατικοῦ πνεύματος, ἐφ' ὅσον τὸ κοινοβούλιον θὰ τὸ ἐπισκιάζῃ διὰ τοῦ

πολιτικοῦ πνεύματος. Δυνάμεθα νὰ συγκεντρώσωμεν περιπλέον πᾶν ὅ,τι ἀποβλέπει εἰς τὴν δημοσίαν ἀνατροφήν, εἰς τὴν ἀντίληψιν, εἰς τὴν εἴσπραξιν τῶν φόρων· ἀλλ' ἐφ' ὅσον ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία θὰ διαμένῃ ἡ κυρία κινητικὴ δύναμις τοῦ κράτους, ἡ ψυχὴ τῆς κυβερνήσεως, ἡ συγκέντρωσις, οὖσα συνηνωμένη τῷ νόμῳ, θὰ σεβασθῇ τούτου τοὺς τύπους τὰς ἀσφαλείας καὶ δὲν θὰ κατασταθῇ ὄργανον πιέσεως. Τὸ κοινοβούλιον, τὰ πάντα δύναται νὰ μεταβάλῃ, δύναται νὰ ἐξαλείψῃ τὰ τιμαριωτικὰ σύνυρα τῶν ἐνοριῶν, νὰ καταλύσῃ τὸ σωματεῖον τοῦ Λονδίνου, ν' ἀντικαταστήσῃ διὰ νομαρχῶν τοὺς λόρδους τοποτηρητὰς νὰ μεταρρυθμίσῃ τὸ Ὀξώνιον, τὴν Κανταβριγίαν, τὰς μεγάλας σχολάς· οἱ τοπικοὶ φραγμοί, τὰ ἀρχαῖα ἱδρύματα, ὑφίστανται τῇ ἀνοχῇ αὐτοῦ· ἀλλὰ τὸ ἔνστικτον τῆς συντηρήσεως εἰδοποιεῖ αὐτὸ ὅτι δὲν πρέπει νὰ μεταβιβάσῃ εἰς ἄλλους τὸ καθολικὸν τῆς μεταρρυθμίσεως δικαίωμά του. Καὶ αὐτοὶ οἱ λόρδοι συναισθάνονται τοῦτο, χορηγοῦντες μίαν μεταρρύθμισιν, ὅπως διατηρήσωσι τὸ δικαίωμα τῆς παρακωλύσεως ἑτέρας.

Δὲν ὑφίσταται ἑτέρα χώρα μᾶλλον συγκεντρωτικὴ τῆς Ἀγγλίας, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν, ὅτι ὑπάρχει κεντρική τις θέλησις, δυναμένη τὰ πάντα νὰ πράξῃ καὶ νὰ καταστρέψῃ, τὰ πάντα νὰ περιβάλῃ, μὴ γινώσκουσα χαλινόν, τροποποιουμένη ἐλευθέρως, ἀπὸ ἐποχῆς εἰς ἐποχήν, ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, ἀπὸ ἐνιαυτοῦ εἰς ἐνιαυτόν, διαμένουσα ἀείποτε ὑπέροχος. Ἡ δύναμις αὕτη φείδεται ἀγώνων, ὡς δεξιὸς ἐργάτης ὅστις δαπανᾷ μόνον τὴν ἀναγκαίαν δύναμιν πρὸς ἀπόκτησιν ὡρισμένου ἀποτελέσματος. Μόνον τὸ ἀναγκαῖον πράττει, ποσῶς δὲν παρενοχλεῖ τὰ μικρὰ κέντρα ἐν οἷς ἐνεργεῖται κατὰ τὸ δυνατὸν ἀνάγκη κοινωνική, πολιτική, θρησκευτική. Ἀφίησι νὰ ζῇ πᾶν ὅ,τι κέκτηται ζωήν, νὰ διαρκῇ πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ διαρκῇ. Ὁ Ἄγγλος δὲν γεύεται, δὲν γνωρίζει τὴν ἡδονὴν τῆς καταστροφῆς. Ὁ λόρδος καγκελάριος εἶναι πάντοτε ὁ *ἀρχιγραμματεύς*, ὁ φύλαξ τῆς συνειδήσεως τοῦ βασιλέως· εἶναι ὁ ἀνώτατος ἀντιπρόσωπος τῆς δικαιοδοσίας ἐκείνης τῆς ἐπιεικείας, λειψάνου τῶν βαρβάρων χρόνων, ὅτε αὐτὸς οὗτος ὁ βασιλεὺς ἐμετρίαζεν ἢ ἀνέτρεπε τὴν ἀπόφασιν· παρέχει προνόμια καὶ συγκαλεῖ τὸ κοινοβούλιον, εἶναι ὁ φυσικὸς κηδεμὼν τῶν ἀνηλίκων, τῶν τὰς φρένας διφορουμένας ἐχόντων· συμμιγνύει ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ τὰς τρεῖς ἐξουσίας, τὴν δικαστικὴν ὡς δικαστής, τὴν ἐκτελεστικὴν ὡς μέλος τοῦ ὑπουργείου καὶ ὡς εἰδικὸς ἀντιπρόσωπος τοῦ βασιλέως, τὴν νομοθετικὴν ὡς πρόεδρος τῆς βουλῆς τῶν λόρδων. Ὅτε ἐπρόκειτο περὶ τῶν προνομίων της, ἡ βουλὴ τῶν ἀντιπροσώπων ἐπὶ πολὺ ἐπέμεινε νὰ δικάσῃ μόνη, καὶ νὰ μὴ ἐπιτρέψῃ τὴν παρέμβασιν τῶν κοινῶν δικαστηρίων. Ἐφυλάκισεν ὑποδίκους ἐφ' ἁπλῷ ἐντάλματι καὶ ἄνευ ἐνδείξεως τῶν αἰτίων τῆς φυλακίσεως. Ἐν ἔτει 1810 ὁ sir Francis Burdett συνελήφθη καὶ ἐφυλακίσθη εἰς τὸν Πύργον τῇ διαταγῇ τοῦ κοινοβουλίου. Ἡ βουλὴ τῶν ἀντιπροσώ-

πων δύναται νὰ κατηγορήσῃ καὶ νὰ δικάσῃ διὰ τῆς βουλῆς τῶν λόρδων, περιβεβλημένης τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἀνωτάτου δικαστηρίου, οὐ μόνον τοὺς ὑπουργούς, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ἀξιωματικοὺς τοῦ στέμματος· δὲν ἐλησμονήθη ἡ δίκη τοῦ Warren Hastings. Εἰς τὰς σπουδαίας ταύτας δίκας, ἡ βουλὴ τῶν ἀντιπροσώπων ἀντιπροσωπεύεται ὑπὸ τριῶν κατηγόρων· τοιοῦτοι ὑπῆρξαν διὰ τὴν δίκην τοῦ Warren Hastings, ὁ Burke, ὁ Forse καὶ ὁ Sheridan. Τελευταία τοιούτου εἴδους δίκη, ἐν τῇ ἐνεστώσῃ ἑκατονταετηρίδι, ὑπῆρξεν ἡ τοῦ λόρδου Melville, κατηγορηθένπος ἐπὶ καταχρήσει τῆς ὑπηρεσίας.

Τὸ δικαστικὸν προνόμιον τῆς συνελεύσεώς ἐστιν ὅπλον ἀρκούντως ἀπημβλυμένον· μόλις τὴν σήμερον δυνάμεθα νὰ λαλήσωμεν περὶ τῶν προνομίων τοῦ κοινοβουλίου, διότι καὶ ὁ ἔσχατος Ἄγγλος ἀπολαύει τῆς τε τοῦ λόγου καὶ τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας. Πρὸ καιροῦ ἔπαυσαν αἱ προφυλάξεις αἱ λαμβανόμεναι πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν βουλευτῶν κατὰ τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας. Ἐπ' ἴσης ὁτεδήποτε ἡ βουλὴ τῶν ἀντιπροσώπων ἐπεκαλέσθη μέγιστα προνόμια, τὸ ἔθνος καὶ τὰ τοπικὰ δικαστήρια ἀπέκρουσαν τὰς ἀξιώσεις ταύτας. Κατίσχυσαν δὲ τῆς βουλῆς τῶν ἀντιπροσώπων, ὁπόταν αὕτη ἠθέλησε νὰ παρακωλύσῃ τοὺς τυπογράφους νὰ δημοσιεύσωσι τὰς συζητήσεις της, ἢ νὰ στερήσῃ πολίτας τῶν εὐεργετημάτων τῆς δι' ἐγγυήσεως ἀποφυλακίσεως (*habeas corpus*) καὶ ὑποβάλῃ αὐτοὺς εἰς τὰ κοινὰ δικαστήρια. Τυπογράφος τις, ὁ Wheeble, ἐν ἔτει 1771, ἐκλήθη ἐνώπιον τῆς βουλῆς ὅπως ἀπολογηθῇ περὶ τῆς δημοσιεύσεως τῶν κοινοβουλευτικῶν συζητήσεων· ἠρνήθη δὲ νὰ παρουσιασθῇ. Ἡ βουλὴ προσήνεγκεν ἀμοιβὴν 50 λιτρῶν στερλινῶν εἰς ὅν τινα ἤθελε τὸν συλλάβει. Ὁ Wilkes, *alderman* ὢν τότε καὶ ἐνεργῶν καθήκοντα δικαστοῦ εἰς Guildhall, ἠθώωσε τὸν τυπογράφον. Ἕτερος τυπογράφος κατεδίωξε τὸν ἀντιπρόσωπον τῆς βουλῆς τὸν ἐντεταλμένον τὴν σύλληψίν του. Ὁ Wilkes καὶ ὁ Oliver κατεδίκασαν τὸν ἀντιπρόσωπον τοῦτον νὰ παράσχῃ ἐγγύησιν. Οἱ ὑπουργοὶ καθεῖρξαν τὸν Oliver εἰς τὸν Πύργον, καὶ μικρὸν κατόπιν τὸν λόρδον δήμαρχον Erosly. Οἱ δικασταὶ ἠρνήθησαν νὰ παρεμβῶσι μεταξὺ τῆς βουλῆς καὶ τῶν δικαστῶν τοῦ Ἄστεος, καὶ οὗτοι διετέλεσαν πεφυλακισμένοι ἄχρι τέλους τῆς βουλευτικῆς συνόδου. Ἔκ τοτε αἱ ἐφημερίδες ἐδημοσίευσαν ἀνενόχλητοι τὰς συζητήσεις τῆς βουλῆς. Πᾶσαι αὗται αἱ δίκαι εἰσὶν ἁπλῶς ἀναμνήσεις. Ἡ βουλὴ τῶν ἀντιπροσώπων πολὺ τὴν σήμερον θέλει διστάσει πρὶν ἢ προβῇ εἰς καταδίωξιν λιβελλογράφου ἢ ῥήτορος ἐπὶ «περιφρονήσει τοῦ προνομίου της.» Ἡ κατὰ τῆς βουλῆς ἢ κατά τινος τῶν μελῶν αὐτῆς ἐξύβρισις δύναται νὰ τιμωρηθῇ ὑπὸ «τοῦ δικαστηρίου τῆς βασιλικῆς ἕδρας», ὡς καὶ πᾶς ἕτερος συκοφαντικὸς λίβελλος.

Εἶναι ἄξιον παρατηρήσεως, ὅτι ἑκάστοτε ὅταν ἡ βουλὴ τῶν ἀντιπροσώπων ἐγκαταλείπῃ ἀρχαῖόν τι δικαίωμά της, ἐκ τούτου οὐχ ἧττον ὠφελεῖ-

ται ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἢ ἡ δικαστική: ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἐστὶν ἐπίσης τὸ κοινοβούλιον καθόσον αὕτη εἶναι ἐπιτροπεία τοῦ κοινοβουλίου, ἐστὶν ἐξουσία οὐσιωδῶς πολιτική· ἀλλὰ συχνάκις ἡ βουλὴ τῶν ἀντιπροσώπων ἐποιήσατο ἑκουσίας θυσίας εἰς τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν, τὴν ζῶσαν ἐκτὸς καὶ ὑπεράνω τῶν μερίδων. Τοιουτοτρόπως τὸ κοινοβούλιον ἵδρυσεν εἰδικὸν δικαστήριον πρὸς ἐκδίκασιν τῶν περὶ διαζυγίου αἰτήσεων. Ἐσχάτως ἀπεφάσισεν ὅτι τοῦ λοιποῦ δὲν θέλει ἐξετάζει τὰς αἰτήσεις περὶ τῶν ἐκλογῶν τῶν μεμολυσμένων διὰ διαφθορᾶς ἢ βίας· ἀνατίθησιν εἰς δικαστὰς τὴν ἐπαλήθευσιν τῶν πληρεξουσίων τῶν ἀμφισβητουμένων παρὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς μελῶν, καταλείπουσα οὕτω πολύτιμον προνόμιον, τοῦ ὁποίου φθονοῦσι πᾶσαι αἱ πολιτικαὶ συνελεύσεις. Τὴν σήμερον σπουδαίως διανοεῖται νὰ τροποποιήσῃ ὁλόκληρον τὸ σύστημα τῆς νομοθεσίας, τῆς καλουμένης *ἰδιωτικῆς*. Ἐν ἀρχῇ ἑκάστης βουλευτικῆς συνόδου, ὁρίζεται μέγας ἀριθμὸς ἐπιτροπειῶν κυρίαν ἀποστολὴν ἐχουσῶν τὸ κανονίζειν πάσας τὰς αἰτήσεις παραχωρήσεων. Αἱ ἐπιτροπεῖαι αὗται λειτουργοῦσι πραγματικῶς ὡς δικαστήρια: αἱ ἑταιρίαι τῶν σιδηροδρόμων, οἱ κατασκευασταὶ τῶν νεωρείων, τῶν λιμένων, αἱ ἀντίπαλοι ἑταιρίαι αἱ ἐνασχολούμεναι εἰς φωτισμὸν τῶν πόλεων, εἰς χορήγησιν τοῦ ὕδατος, εἰς καθαρισμὸν αὐτῶν, παρίστανται ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων τούτων μετὰ τῶν μαρτύρων των, τῶν εἰδικῶν δικηγόρων των, καλουμένων *κοινοβουλευτικῶν δικηγόρων*. Αἱ ἐξετάσεις, ἀντὶ νὰ ἐνεργῶνται ἐπὶ τῇ βάσει ἐκθέσεων μηχανικῶν, ὡς ἐνώπιον τῶν σοφῶν γαλλικῶν συμβουλίων τῶν μεταλλείων καὶ τῶν δημοσίων ἔργων, διεξάγονται ἐπὶ τῇ βάσει συζητήσεων προφορικῶν καὶ κατ' ἀντιμωλίαν.

Τὸ κοινοβούλιον ἐξεπλάγη ἐκ τῶν ἐλαττωμάτων τοῦ τοιούτου συστήματος. Ἐν πρώτοις ἐστὶ λίαν δαπανηρόν· οὐχὶ σπανίως ἑταιρία σιδηροδρόμων δαπανᾷ ποσὸν 40,000, 50,000, 60,000 λιτρῶν στερλινῶν εἰς τὴν κοινοβουλευτικὴν ἐξέτασιν: ὑπάρχει ἀγγλικὴ ἑταιρία σιδηροδρόμου, δαπανήσασα εἰς ταύτην οὐχὶ ὀλιγωτέρας τῶν 300,000 λιτρῶν. Προκειμένου νὰ ἐκτελεσθῶσιν ἐργασίαι ἐν τῷ λιμένι τῆς Cork ἐν Ἰρλανδίᾳ, ἡ δίκη, ἀντὶ νὰ γίνηται ἐπιτοπίως, ἐκδικάζεται ἐν Λονδίνῳ· πρέπει λοιπὸν νὰ κλητευθῶσιν αὐτόθι οἱ μάρτυρες δι' ἁδρᾶς δαπάνης. Ἡ τιμὴ τῶν κοινοβουλευτικῶν νομοσχεδίων ἐβάρυνε λίαν ἐπαχθῶς τὴν κατασκευὴν τοῦ συμπλέγματος τῶν ἀγγλικῶν σιδηροδρόμων. Τὸ σύμπλεγμα τοῦτο ἀντιπροσωπεύει κεφάλαιον 300 ἑκατομμυρίων λιτρῶν στερλινῶν. Ἐντεῦθεν δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἡλίκα συμφέροντα συζητοῦνται ἐντὸς τῶν ἐπιτροπειῶν τῆς βουλῆς. Οἱ δικασταὶ τῶν κοινοβουλευτικῶν τούτων δικαστηρίων εἰσὶ πολλάκις ἄμοιροι πείρας, ἀμαθεῖς· οἱ μηχανικοὶ παρασύρουσιν αὐτοὺς διὰ τῆς ἐπιστήμης, οἱ δικηγόροι διὰ τῶν ἐπιχειρημάτων. Ἕκαστον ζήτημα δέον νὰ συζητῆται *ἀπ' ἀρχῆς* (*ab ovo*), καθόσον ἡ νομολογία τῶν πολυαρίθμων καὶ μεταβλητῶν τούτων ἐπιτροπειῶν ἐστι κατ' ἀνάγκην ἀβεβαία

καὶ μεταβλητή· αὕτη πολλάκις διαφωτίζεται ὑπὸ τῆς διαρκοῦς ἐπιτροπείας τῆς βουλῆς τῶν λόρδων, χρησιμευούσης ὡς ἐφετεῖον. Αἱ ἐπιτροπεῖαι ὑπὸ τοσαύτης ἐργασίας βαρύνονται καὶ τόσῳ βραδέως ἐργάζονται, ὥστε ἐπάναγκες ἐθεωρήθη νὰ δοθῇ τὸ δικαίωμα εἰς τὸ ὑπουργεῖον τὸ καλούμενον **board of trade** (*συμβούλιον τοῦ ἐμπορίου*) νὰ ἐκδίδῃ προσωρινὰς διαταγὰς διὰ τὰ μεγάλα δημόσια ἔργα. Ἐννοεῖται ὅτι τὸ κοινοβούλιον δύναται νὰ ἐπικυρώσῃ ἢ ν' ἀκυρώσῃ ταύτας τὰς διαταγάς, καὶ οἱ ἐνδιαφερόμενοι δύνανται νὰ πέμψωσιν αἰτήσεις εἰς τὸ κοινοβούλιον πρὸς ἀναστολὴν τῆς ἐκτελέσεως αὐτῶν. Τὴν σήμερον συζητεῖται νὰ παραπέμψωσιν ἅπασαν τὴν ἰδιωτικὴν νομοθεσίαν εἰς ἀληθὲς δικαστήριον ἐκτὸς τοῦ κοινοβουλίου, ἀλλ' εἰσέτι δὲν ἀπεφασίσθη ἡ ἵδρυσις καὶ ἡ ἁρμοδιότης τοῦ τοιούτου δικαστηρίου. Τὸ δικαστήριον τοῦτο θὰ περιέχῃ μόνον δικαστὰς νομομαθεῖς; θὰ παράσχωσιν εἰς αὐτοὺς βοηθοὺς μηχανικούς, οἰκονομολόγους; Ὁπωσδήποτε, τὸ κοινοβούλιον φαίνεται πρόθυμον νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν ἀρχαίαν του ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν παραχωρήσεων· ἀλλ' ἐπιθυμεῖ νὰ παραδώσῃ αὐτὴν εἰς διαιτητὰς ἀνεξαρτήτους ἀπὸ τοῦ στέμματος καὶ τῆς κατὰ καιροὺς κυβερνήσεως.

Ε'.

Γενική ἐστι πλάνη τὸ πιστεύειν ὅτι ἡ κοινοβουλευτικὴ κυβέρνησίς ἐστι κατ' ἀνάγκην κυβέρνησις ἐλευθέρα. Ἡ ἱστορία τῆς βουλῆς δὲν παρέχει ἆρά γε παραδείγματα ὅτι μία συνέλευσις δύναται νὰ καταστα θῇ ὁ ἀπεχθέστερος, ὁ ἀπηνέστερος τύραννος, διότι ἐντὸς αὐτῆς ἡ εὐθύνη μερίζεται καὶ ὡς εἰπεῖν ἀπόλλυται καὶ διαλύεται; Ὑπάρχει ἆρά γέ τι μᾶλλον ἀξιοθρήνητον τόσων ἀποπειρῶν κοινοβουλευτικῆς κυβερνήσεως, ἀείποτε ἀποληξασῶν εἰς δικτατορίας μᾶλλον ἢ ἧττον ὑποκριτικάς; Μία βουλὴ δύναται, ὡς καὶ εἷς ἡγεμών, νὰ γένηται αὐθαίρετος, βιαία, νὰ ἐνθουσιᾷ, νὰ ἐπαίρηται, νὰ κατέχηται ὑπὸ ἰδιοτροπιῶν, ὑπὸ μανιῶν. Τίς ἐστιν ἐν Ἀγγλίᾳ ὁ ἰσχυρότερος χαλινὸς τῆς κοινοβουλευτικῆς παντοκρατορίας; Δὲν εἶναι βεβαίως πλέον τὸ βασιλικὸν προνόμιον, μήτε ἡ βουλὴ τῶν λόρδων, ἀλλ' εἶναι μᾶλλον ἡ δικαστικὴ ἐξουσία. Ἀπέδειξα ἤδη τίνι τρόπῳ τὸ κοινοβούλιον ἀπεκδύεται τῶν ἐξουσιῶν του πρὸς ὄφελος μᾶλλον τῆς δικαστικῆς ἢ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας. Ἀλλ' ἔτι πλέον ἡ δικαστικὴ ἐξουσία ὁρίζει τὴν θέσιν πάντων τῶν πολιτικῶν ὀργανισμῶν καὶ ἀναστέλλει πάσας τὰς παρεκτροπὰς αὐτῶν· χρησιμεύει ὡς ἀνυπέρβλητον ὅριον (**nec plus ultra**) παντὶ τῷ ἐνασκοῦντι δημόσιόν τινα λειτουργίαν. Τὸ δικαστήριον τῆς ἕδρας τῆς βασιλίσσης ἐστὶ τετάρτη δύναμις ἐν τῷ κράτει· κέκτηται τὸ δικαίωμα τῆς ἐξελέγξεως, παρακωλύει πάντας τοὺς σφετερισμούς, τοὺς τοῦ στέμματος, τοὺς τῶν ὑπουργῶν, τοὺς τῶν ὑπαλλήλων τοὺς

τοῦ κράτους, τοὺς τῶν δημοτικῶν ὑπαλλήλων. Ἐνώπιον τούτου ἐδικάσθη ἡ διαφορὰ μεταξὺ τοῦ Ἰακώβου καὶ τῶν ἑπτὰ ἐπισκόπων, καὶ ἡ ἱστορία ὀφείλει ν' ἀναγράψῃ εἰς τὰς δέλτους αὐτῆς τὴν τιμὴν ταύτην τῷ βασιλεῖ, ὅτι οὐδὲ κἂν διενοήθη νὰ διαφθείρῃ τὴν δικαιοσύνην ἐν τῇ μεγάλῃ ταύτῃ συζητήσει, καθ' ἣν διεκυβεύθη τὸ στέμμα του. Οἱ ἔνορκοι ἐξελέχθησαν κατὰ τὸ σύνηθες. Τί σημασίαν κέκτηται ὁ θεσμὸς οὗτος τοῦ δικαστηρίου τῶν ἐνόρκων ὁ τόσῳ ἱερὸς ὅσῳ καὶ ὁ κοινοβουλευτικὸς θεσμός; Κέκτηται ταύτην τὴν σημασίαν ὅτι τὸ ἔθνος ὅπερ χορηγεῖ πάσας τὰς ἐξουσίας διεφύλαξεν εἰς ἑαυτὸ τὸ δικαίωμα τοῦ τιμωρεῖν. Οἱ ἔνορκοι οἱ ἐκφέροντες τὴν ἑαυτῶν ἐτυμηγορίαν (*vere dictum*) εἰσὶν οἱ ἀπόγονοι τῶν βαρβάρων ἐκείνων πολεμιστῶν, οἵτινες μόνοι ἐδίκαζον καὶ οἵτινες ἐξεθρόνιζον βασιλεῖς.

«Ἡ εὐθύτης καὶ ἡ ἀκεραιότης, λέγει ὁ Junius (ἐπιστολὴ τῆς 21 Ἰανουαρίου 1769), ἐν τῇ ἀπονομῇ τῆς δικαιοσύνης ἐστὶν ὁ ἀσφαλέστερος δεσμὸς δι' οὗ ἐγγυώμεθα περὶ τῆς προθύμου ὑπακοῆς τοῦ λαοῦ καὶ συσφίγγομεν τοὺς πρὸς τὴν κυβέρνησιν φιλίους αὐτοῦ δεσμούς. Δὲν ἀρκεῖ μόνον τὰ ζητήματα τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου ν' αποφασίζωνται μετὰ δικαιοσύνης μήτε οἱ δικασταὶ νὰ ὦσιν ἀνώτεροι τῆς δυσφημίας τῆς χρηματικῆς διαφθορᾶς. Καὶ αὐτὸς ὁ Jeffries, ὅτε δὲν ἐπρόκειτο περὶ τῆς αὐλῆς ἦν δικαστὴς ἀκέραιος. Δικαστὴς διατελῶν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς κυβερνήσεως δύναται νὰ ᾖ ἔντιμος περὶ τὴν ἐπίλυσιν τῶν ἰδιωτικῶν διαφορῶν καὶ ὅμως προδότης ἀπέναντι τοῦ ἔθνους». Τίνι τρόπῳ λοιπὸν οἱ Ἄγγλοι δικασταὶ ἀπαλλάσσονται τῆς ἐπιδράσεως τῆς κυβερνήσεως; Τίνι τρόπῳ ἡ δικαιοσύνη ἀπέβη ἡ ὑπερτάτη ἐξουσία, ὁ μέγας κανὼν τοῦ κράτους; Σχεδὸν ἁπανταχοῦ οἱ τοὺς νόμους νομοθετοῦντες θεωροῦσιν ἑαυτοὺς ἀνωτέρους τῶν νόμων· ἐν Ἀγγλίᾳ, ὁ νομοθέτης μᾶλλον καυχᾶται ἐκ τοῦ σεβασμοῦ τοῦ εἰς τὸν νόμον ἀπονεμομένου ἢ ἐκ τῆς δυνάμεως, ἣν κέκτηται, ὅπως μεταβάλῃ αὐτόν. Ἐν Γαλλίᾳ τίς συνηθέστερον παρεβίασε τὴν νομιμότητα οἱ βασιλεῖς ἢ αἱ συνελεύσεις; Ἡ γαλλικὴ ἱστορία μεστή ἐστιν ὕβρεων ἃς ἡ ἀπόλυτος μοναρχία, εἶτα δὲ αἱ ἐπαναστατικαὶ κυβερνήσεις, ἀπηύθυναν πρὸς τὸ δίκαιον. Ἐν Γαλλίᾳ ἐῤῥέθη ὁ λόγος οὗτος· «ἡ νομιμότης μᾶς καταστρέφει».

«Ἀριθμοῦμεν, λέγει ὁ δοὺξ τοῦ Broglie ἐν τῇ βίβλῳ αὐτοῦ περὶ *τῆς Κυβερνήσεως τῆς Γαλλίας*, δικαστὰς οὐχὶ καθ' ἑκατοντάδας, ἀλλὰ κατὰ χιλιάδας. Ἐκ τούτου ἕπεται ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν, ὡς οἱ γείτονες ἡμῶν, σῶμα ἀποτελούμενον ἐξ ἀνδρῶν πρώτης τάξεως καὶ ἐκ δεινῶν νομομαθῶν». Ἐὰν ἡ δικαστικὴ ἐξουσία ᾖναι τόσῳ ἰσχυρὰ ἐν Ἀγγλίᾳ, τούτου αἰτία διότι ὑπάρχουσιν ὀλίγιστοι δικασταί. Τρία μόνον δικαστήρια ἀντιπροσωπεύουσι τὸ παλαιὸν δικαστήριον τοῦ βασιλέως, τὴν *aula regia*, τὸ τῆς ἕδρας τοῦ βασιλέως, εἰδικώτερον ἐξετάζον τὴν γένεσιν τῶν ποινι-

κῶν δικῶν, τὸ ἀνέκκλητον δικαστήριον τῶν ὑποθέσεων τοῦ δημοσίου ταμείου, καὶ τὸ τῆς κοινῆς δικαιοδοσίας, τῶν συνήθων πολιτικῶν δικῶν. Ἕκαστον τούτων ἔχει μόνον πέντε δικαστάς· δεκαπέντε δὲ δικασταὶ εἰς τὰ κακουργιοδικεῖα καὶ εἰς τὰ πολιτικὰ δικαστήρια, ἀπονέμουσι δικαιοσύνην καθ' ἅπασαν σχεδὸν τὴν Μεγάλην Βρετανίαν. Προσθετέον εἰς τὰ δικαστήρια ταῦτα τοῦ ἀκριβοδικαίου τὰ δικαστήρια τῆς ἐπιεικείας, δυνάμενα νὰ συμπληρῶσι τὸν νόμον, νὰ διορθῶσι τὰ χάσματα, δημιουργοῦντα εἶδός τι διηνεκοῦς δικαίου, ὀργανικοῦ, ἀείποτε αὐξάνοντος καὶ ἀπορρέοντος ἐκ τῆς ἀπροσώπου συνειδήσεως τοῦ δικαστοῦ. Ὑπάρχουσι λοιπὸν ὀλίγιστοι δικασταί. Τὰ ἔξοχα ταῦτα πρόσωπα δὲν ἔχουσιν ἐφαμίλλους, κέκτηνται μεγαλεῖον ἴσον τῷ βασιλικῷ, ἀξίωμα μόνιμον ὡς τὸ τῶν κληρονομικῶν νομοθετῶν. Ἅμα κατέλαβε τὸν θρόνον Γεώργιος ὁ Γ', ἀπεφάσισεν ὥστε αἱ βασιλικαὶ ἐντολαὶ αἱ τοῖς δικασταῖς χορηγούμεναι νὰ μὴ παύωνται διὰ τοῦ θανάτου τοῦ ἡγεμόνος. Οἱ μισθοὶ τῶν δικαστῶν πληρόνονται ἐκ τῆς τοῦ στέμματος ἐπιχορηγήσεως, καί, κατ' ἀκολουθίαν, δὲν συζητοῦνται κατ' ἔτος ἐν τῷ κοινοβουλίῳ, καθόσον τὸ ποσὸν τῆς τοῦ στέμματος ἐπιχορηγήσεως κανονίζεται ἐφ' ὅλην τὴν διάρκειαν μιᾶς βασιλείας. Ὁ λόρδος καγκελάριος, ὢν ὑπουργὸς τῆς δικαιοσύνης καὶ πρόεδρος τῆς βουλῆς τῶν λόρδων μετὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ δικαστοῦ, λαμβάνει κατ' ἔτος 500,000 φράγκων, ὁ *chief justice* (ἀρχιδικαστὴς) τῆς ἕδρας τῆς βασιλίσσης 200,000 φράγκων, ὁ τῶν κοινῶν δικαιοδοσιῶν καὶ ὁ *Lord chief baron* 175,000 φράγκων· οἱ λοιποὶ δικασταὶ 125,000 φράγκων.[1] Ὅταν ἀναβιβασθῶσιν ἐπὶ τὴν δικαστικὴν ἕδραν, εἰσὶν ἤδη πλούσιοι, καθ' ὅσον ἐκλέγονται οἱ ἐπιφανέστεροι, οἱ εὐτυχέστεροι τῶν δικηγόρων. Ὁ δικαστὴς οὐδὲν ζητεῖ παρὰ τοῦ στέμματος, μήτε παρὰ τῶν ὑπουργῶν· δὲν φοβεῖται μήτε νὰ καταβιβασθῇ ἀπὸ τῆς ἕδρας του, μήτε νὰ μὴ προαχθῇ. Ἐὰν ὀρέγηται φήμης, ταύτην δύναται ν' ἀποκτήσῃ διὰ τῆς ἀκεραιότητός του· ἀπολαμβάνει τῆς ὑστεροφημίας ἐὰν ἐγένετο τύπος τῆς δικαιοσύνης, ἐὰν ὁ βαθὺς καὶ κριτικὸς νοῦς αὐτοῦ παρέσχε τὴν μᾶλλον ἀκριβῆ καὶ μᾶλλον ἐπιτυχῆ ἑρμηνείαν ἐπὶ τοῦ πλήθους τῶν ἐγγράφων καὶ κανόνων, οὓς καλοῦσι Νόμον. Πρέπει ν' ἀντιπροσωπεύῃ τι ἀπρόσωπον τὴν συνέχειαν ἐν τῇ μὴ συνεχεῖ κινήσει τῶν ἀνθρωπίνων ὑποθέσεων, τὸ παρελθὸν μεταξὺ τῶν ἀστάτων παθῶν τοῦ παρόντος.

Φυσικώτατόν ἐστιν, ὅτι ἡ δικαστικὴ ἐξουσία, γεννηθεῖσα ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ στέμματος καὶ τὰ δικαιώματα τῆς κοινωνίας ἐναντίον τῶν ἀτομικῶν παθῶν ἀντιπροσωπεύουσα, διετέλεσε, καὶ ἐν χώρᾳ ἀριστοκρατικῇ, ἐπὶ πολὺ ὁ ζηλότυπος συνήγορος τῶν βασιλικῶν δικαιωμάτων. Ὁ λόρδος Mansfield, ὁ λόρδος Thurlow, ὁ λόρδος Loughborough, ὁ λόρδος Eldon, ὁ

1 Οἱ Ἰρλανδοὶ δικασταὶ (δώδεκα τὸν ἀριθμὸν) λαμβάνουσιν 92,000 φράγκων, οἱ Σκῶτοι 75,000, οἱ δικασταὶ τῶν δικαστηρίων τῶν κομητειῶν 27,000 φράγκων.

λόρδος Ellenborough, ὑπῆρξαν σύμμαχοι τῆς αὐλῆς· ὁ λόρδος Mansfield καὶ ὁ λόρδος Ellenborough εἰσῆλθον καὶ ἐντὸς ὑπουργείων καὶ ἐγένοντο πράκτορες τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας. Ὁ λόρδος Mansfield ἐπεχείρησε νὰ περιορίσῃ τὰ δικαιώματα τοῦ δικαστηρίου τῶν ἐνόρκων ὡς πρὸς τὸν τύπον καὶ νὰ περικλείσῃ ἐν τῇ ἁπλῇ τῶν γεγονότων κρίσει. Ἀλλὰ προσειλκύσατο τὴν ὀργὴν οὐχὶ μόνου τοῦ Junius. Ἕτερος δικαστὴς κατεπολέμησε τὴν ἀρχὴν ταύτην, ὁ λόρδος Camden. Ἀπέδειξεν ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ χωρισθῇ ἀπολύτως τὸ πραγματικὸν ἀπὸ τοῦ νομικοῦ, ὅτι τὸ δικαστήριον τῶν ἐνόρκων, ὅπερ εἰς τὸν φόνον ἀναζητεῖ τὸν βαθμὸν τῆς κακίας, εἰς τὴν κλοπὴν τὸν βαθμὸν τῆς ἀσπλαγχνίας, δύναται ἐπ' ἴσης καὶ εἰς τὸν λίβελλον νὰ ζητήσῃ τὴν πρόθεσιν τοῦ ἐνόχου. Ὁ λόρδος Camden ὑπερίσχυσε τοῦ λόρδου Mansfield, καὶ ἐν ἔτει 1791 τὸ νομοσχέδιον τοῦ Fox ὑπῆρξεν ὁ φρουρὸς τῆς τοῦ τύπου ἐλευθερίας.

Τὸ κοινοβούλιόν ἐστιν εἷς τῶν ἐργατῶν τῶν ἐργαζομένων εἰς τὸ οἰκοδόμημα τοῦ νόμου· παρὰ τῷ γραπτῷ νόμῳ γενομένῳ ὑπὸ τὴν στιγμιαίαν πίεσιν, ὑφίσταται ἕτερός τις νόμος, γέννημα τῶν αἰώνων καὶ τῶν ἐθίμων βαθμιαίως ἐξελθὼν ἐκ τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς διανοίας τῶν δικαστῶν. Πάντοτε σχεδὸν δίκαι ὥρισαν διὰ τοῦ ἀσφαλεστέρου τρόπου καὶ μᾶλλον ἐμφανῶς τὰς σταθερὰς τῆς ἐλευθερίας κατακτήσεις, καθότι αἱ πολιτικαὶ θεωρίαι δὲν συγκινοῦσι τὴν ψυχὴν ἑνὸς ἔθνους τόσον εὐχερῶς ὅσον τὰ δράματα ἐκεῖνα, ὧν τοὺς ἠθοποιοὺς βλέπει, ἀγαπᾷ, ἢ βδελύσσεται. Ἄλλως τε ἐνυπάρχει ἐν τῷ ἀγγλικῷ πνεύματι κλίσις τις πρὸς σεβασμὸν παντὸς ὅ,τι ἰσχυρόν· ὁ δὲ νομοθέτης ὅστις ἀπονέμει δύναμιν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐπὶ τῶν πραγμάτων, δὲν θίγει ὅμως διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ χειρὸς τὴν περιουσίαν καὶ τὴν ζωὴν τῶν πολιτῶν, παρίσταται ἧττον φοβερὸς καὶ ἧττον μέγας τοῦ δικαστοῦ.

Τίς πρῶτος ἀπεφάσισεν, ὅτι πᾶς δοῦλός ἐστιν ἐλεύθερος ἅμα πατήσῃ τὸ ἀγγλικὸν ἔδαφος; Ὁ λόρδος Mansfield προκειμένου περὶ στυγερᾶς συλλήψεως ἐνεγερθείσης ἐπὶ πλοίου τοῦ Ταμέσιος. Τίς ἐδίδαξε τὴν ἀνεξικακίαν εἰς τοὺς Οὐΐγγους; Οἱ δικασταί, ἐλαττώσαντες τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀδίκων νόμων κατὰ τῶν ἑτεροδόξων καὶ τῶν καθολικῶν. Οἱ νομομαθεῖς, ὄντες εἰθισμένοι νὰ συμβουλεύωνται τὴν λογικήν, δὲν ἀποκλίνουσιν εἰς τὸν φανατισμόν. Ὁ λόρδος Mansfield, λίαν αὐστηρὸς συντηρητικός, φύλαξ λίαν ζηλότυπος τῶν δικαίων πάσης ἀρχαίας ἐξουσίας, ὑπῆρξε προστάτης τῶν ἑτεροδόξων. Κατεδίκασε τὸ σωματεῖον τοῦ Ἄστεος τοῦ Λονδίνου, ὅπερ ἔταττε πρόστιμα εἰς τοὺς Sherifs οὓς εἶχε διορίσει καὶ οἵτινες δὲν ἠδύναντο νὰ ἐκτελέσωσι τὰ ἔργα των, ἂν δὲν συνεμορφοῦντο πρὸς τὰ δόγματα τῆς ἀγγλικανικῆς ἐκκλησίας. «Δὲν εἶναι κακούργημα, ἔλεγεν ἐν τῇ βουλῇ τῶν λόρδων, συνεδριαζούσῃ ὡς ἐφετεῖον, δι' ἄνθρωπόν τινα τὸ λέγειν ὅτι εἶναι ἑτερόδοξος, δὲν εἶναι κακούργημα δι' αὐτὸν τὸ μὴ προσέρχεσθαι

εἰς τὰ ἅγια Μυστήρια κατὰ τοὺς θεσμοὺς τῆς ἀγγλικανικῆς ἐκκλησίας κακούργημα ἤθελεν εἶσθαι ἐὰν ἔπραττε τοῦτο ἐναντίον τῶν ὑπαγορεύσεων τῆς ἰδίας αὐτοῦ συνειδήσεως (1767)». Τὸ δικαστήριον τῆς ἀρχιγραμματείας ἐξησφάλισε πάντα, τά τε παρεκκλήσια καὶ τὰς γαίας τῶν ἑτεροδόξων αἱρέσεων (1844). Πρέπει ἆρά γε ν' ἀναπολήσωμεν εἰς τὴν μνήμην πᾶν ὅ,τι ἐνήργησαν οἱ δικασταὶ χάριν τῆς τόσῳ πολυτίμου ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως, χάριν τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας; Μέχρι τῆς βασιλείας Γεωργίου τοῦ Γ', ἐπετρέπετο ἡ σύλληψις δυνάμει ἐνταλμάτων γενικῶν (*general warrants*), μὴ σημειούντων κατ' ὄνομα τοὺς ὑπόπτους. Ὅτε ἐδημοσιεύθη ὁ 45ος ἀριθμὸς τῆς ἐφημερίδος τοῦ Wilkes ὁ *North Briton*, ὁ Halifax συνέλαβε 45 πρόσωπα. Ἐν ἔτει 1762, ὁ *chief justice* τῆς ἕδρας τοῦ βασιλέως ἐκήρυξεν ὅτι τὰ γενικὰ ταῦτα ἐντάλματα ἦσαν παράνομα· τὰ ὄργανα τῆς ἐξουσίας κατεδικάσθησαν εἰς βαρέα πρόστιμα. Ὁ Wilkes ἕνεκεν στιγμιαίας συλλήψεως, ἔτυχεν ἀποζημιώσεως 100,000 φράγκων. Τὰ δικαστήρια ἀπηγόρευσαν καὶ αὐτὴν τὴν γενικὴν κατάσχεσιν τῶν ἐγγράφων ὑπηκόου τοῦ βασιλέως· ἡ πρὸς κατάσχεσιν ἐντολὴ δέον νὰ μνημονεύῃ εἰδικῶς καὶ ἀκριβῶς τὰ καταζητούμενα ἔγγραφα, ταῦτα δὲ μόνα δύνανται ν' ἀφαιρεθῶσι, καθ' ὅσον οὐκ ἔστι θεμιτὸν τὸ θέτειν εἰς διαρπαγὴν τὴν κατοικίαν τοῦ πολίτου. Ὁ λόρδος Camden ἀνέπτυξε τὴν ἀρχὴν ταύτην ἐν ἔτει 1765 ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου τῆς συνήθους δικαιοδοσίας.

Ἡ βουλὴ τῶν ἀντιπροσώπων δὲν παρενέβη νομοθετικῶς εἰς τὰς πολυθρυλλήτους ταύτας ἔριδας. Διαρκουσῶν ἔτι τῶν δικῶν ὡς πρὸς τὰ γενικὰ ἐντάλματα, ὁ γενικὸς εἰσαγγελεὺς (attorney general) ἐδύνατο νὰ εἴπῃ μετὰ θάρρους «ὅτι τόσον ἐμερίμνα περὶ τῶν ἀποφάσεων τῆς βουλῆς τῶν ἀντιπροσώπων ὅσον καὶ περὶ τῶν βλασφημιῶν ἀχθοφόρων μεθύσων». Αἱ *ἀποφάσεις* τῆς βουλῆς τῶν ἀντιπροσώπων εἰσὶ πράγματι γνώμης ἐκφράσεις, δὲν κέκτηνται νομικὸν κῦρος. Ἡ βουλὴ τῶν ἀντιπροσώπων φρονεῖ ὅτι δὲν κέκτηται τὸ δικαίωμα τοῦ μεταβάλλειν νόμον ἐφ' ὅσον οὗτος ἑρμηνεύεται καὶ ἐκτελεῖται· δὲν δύναται δὲ νὰ παράσχῃ εἰς νεαρὸν νόμον δύναμιν ἀναδρομικήν. Τὸ ἔθνος τὸ ἀντιπροσωπευόμενον ἐν τῷ κοινοβουλίῳ ποσῶς δὲν περιφρονεῖ τὸ ἔθνος τὸ ἀντιπροσωπευόμενον ἐν τῷ δικαστηρίῳ τῶν ἐνόρκων. Οὕτω λοιπὸν ὁ δικαστὴς εὑρίσκεται ἐπὶ μῆνας καὶ συχνάκις ἐφ' ὁλόκληρα ἔτη, ἐπί τινος ὄρους Σινᾶ, ὑψηλότερον τῶν νομοθετῶν, ἑλκύων πρὸς ἑαυτὸν τὰ ὄμματα ὁλοκλήρου τοῦ ἔθνους.

Ἡ τῶν δικαστῶν γοητεία δὲν γεννᾶται μόνον ἐκ τοῦ σοβαροῦ τούτων ἔργου· δὲν θεωρεῖται ἐπαρκὲς ὅτι ἡ φρόνησις αὐτῶν διευθύνει τὰς ἀμαθεῖς συνειδήσεις τοῦ δικαστηρίου τῶν ἐνόρκων, ὅτι ἡ χεὶρ αὐτῶν τοὺς ἄγει εἰς τὸ ἀληθές, ὅτι αἱ ἀποφάσεις αὐτῶν ἀποβαίνουσιν ἀξιώματα διὰ τοῦ χρόνου γενικευόμενα. Ὁ δικαστὴς καθίσταται νομοθέτης μὴ παύων νὰ ᾖ δι-

καστής. Οἱ ἐπὶ χρόνον πολὺν ἐπισκοπήσαντες εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν νόμων εἰσὶν οἱ ἄριστοι διορθωταὶ τῆς νομοθεσίας. Ἡ ἠθικὴ ἄρα τῶν δικαστῶν ἐξουσία ἐστὶ σχεδὸν ἀπεριόριστος. Ἡ ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως, ἡ προσωπικὴ ἐλευθερία, ἡ ἐλευθερία τοῦ τύπου, χάρις εἰς τοὺς δικαστάς, δὲν διέμειναν λέξεις χίμαιραι· τὰ ἱερὰ ταῦτα ἀγαθὰ ἐγένοντο ἐπίσης ἀπαραβίαστα ὡς καὶ ἡ ἰδιοκτησία,ὡς τὰ καθαρῶς ψηλαφητὰ καὶ ὑλικὰ ἀγαθά.

Ἡ βουλὴ τῶν ἀντιπροσώπων ἐστὶν ἡ ζῶσα ἔκφρασις τῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας· ἀλλ' ἡ κυριαρχία αὕτη οὐκ ἔστι δύναμις τυφλή, παιδαριώδης, ἰδιότροπος, μεταβλητή, ἑτοίμη μᾶλλον νὰ κρημνίζῃ ἢ μηδὲν νὰ πράττῃ. Τὸ κοινοβούλιον τὰ πάντα δύναται νὰ πράξῃ, ἀλλ' ἀρέσκεται νὰ διορθώνῃ τὸ ἔργον τοῦ παρελθόντος, δὲν ἀξιοῖ δὲ νὰ τὸ ἀνανεώνῃ ὁλόκληρον. Ἡ Ἀγγλία δὲν γινώσκει τὴν ὀλεθρίαν ἀρχήν, δυνάμει τῆς ὁποίας οὐδεμία γενεὰ δικαιοῦται νὰ ὑποχρεώνῃ ἑτέρας γενεάς. Ἐὰν ταύτην ἐγίνωσκεν, οὐ μόνον τὸ πολιτικὸν σύνταγμα, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς νόμους ὤφειλεν αἰωνίως νὰ μεταβάλλῃ. Ποῦ ἄλλως τε ἄρχονται καὶ ποῦ τελευτῶσιν αἱ γενεαί; Ἡ βουλὴ τῶν ἀντιπροσώπων ἐστὶν ἡ κινητικὴ τῆς Ἀγγλίας δύναμις, καὶ ἀρκεῖται νὰ καταν‌ικᾷ διὰ τῶν ἠπίων αὐτῆς προσπαθειῶν τὰς ἀνθισταμένας δυνάμεις τῆς παραδόσεως, τοῦ ἐθίμου, τοῦ στέμματος, τῆς ἀριστοκρατίας. Μεταξὺ πασῶν τούτων τῶν δυνάμεων ἵδρυται ἀπαύστως εἶδός τι κινητῆς ἰσορροπίας. Ἡ ἀγγλικὴ βουλὴ τῶν ἀντιπροσώπων πάντοτε ἐθεωρήθη ὡς ὄργανον τοῦ μεγαλείου, τῆς εὐδαιμονίας καὶ τῆς ἀσφαλείας τῆς Ἀγγλίας.Ἡ κυριαρχία αὐτῆς πάντοτε αὐτομάτως ἀντιμετωπίζει πάντα ἀπειλοῦντα τὴν πατρίδα.

(Ἐκ τοῦ γαλλικοῦ). Κωνστ. Ι. Δραγούμης.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

(α) Δὲν ἐτηρήθη ἀκριβῶς ἡ οὐδετερότης αὕτη τῆς βασιλίσσης ὅτε τὸ ὑπουργεῖον Melbourne ἠναγκάσθη ἐν ἔτει 1839, ν' ἀποχωρήσῃ τὸ πρῶτον, οὐχὶ ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς βασιλικῆς θελήσεως, ἀλλ' ἀπέναντι κοινοβουλευτικῶν δυσχερειῶν καὶ ὅτε ἀνεφύη τὸ ζήτημα τῶν αὐλικῶν τῆς βασιλίσσης (Bedchamber question). Ἐπρόκειτο νὰ γνωσθῇ ἐὰν αἱ κυρίαι τῆς αὐλῆς, ὧν ὁ διορισμὸς εἶχε χροιὰν πολιτικήν, ἤθελον παραιτηθῆ ἢ ὄχι τῶν καθηκόντων των. Ἡ βασίλισσα, ἥτις τότε δὲν εἶχε συμπεπληρωμένον τὸ εἰκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας της, ἀντέστη εἰς τοιαύτην ἀπαίτησιν, οὐδόλως διστάζω νὰ εἴπω, ὅτι ἐὰν τότε ὁ sir Robert Peel κατώρθου νὰ ἐκπεραιώσῃ τὸ ἔργον του, τὸ ὑπουργεῖον ὅπερ ἤθελε σχηματίσει θὰ εἶχεν ἐλλόγους αἰτίας μονιμότητος. Ἀλλ' ἡ ἐξουσία τῆς νεαρᾶς βασιλίσσης, ἐπιδεξίως ἀσκηθεῖσα ἤρκεσε νὰ παρεκτείνῃ τὴν διάρκειαν τῆς φιλελευθέρας κυβερνήσεως μέχρι θέρους τοῦ ἔτους 1841, δηλονότι ἐπὶ περίοδον δύο περίπου καὶ ἡμίσεως ἐτῶν. Ταύτῃ τῇ ἐποχῇ ἡ ἐνάσκησις αὕτη τῆς βασιλικῆς ἰσχύος δὲν προσέβαλε τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα. Ἡ ὁριστικὴ κρίσις ἥτις ἐξηνέχθη ἐπὶ τῆς πολιτείας τῶν μερίδων τῶν συγκρουσθεισῶν ἐπὶ τῆς τοιαύτης κρίσεως ἦν εὐνουστέρα τῷ ὑπουργείῳ ἢ τῇ βασιλίσσῃ. Τοιαύτην γνώμην ἐκφράζει καὶ ὁ βαρῶνος Stockmar. Ἀλλὰ τὸ ζήτημα ἦν ἡ διεκδίκησις δικαιώμα-

τας ὑπὸ γυναικὸς εἰκοσαετοῦς. Ἡ δικαιοσύνη λοιπὸν ἀπῄτει τὴν παραδοχὴν τῆς τοιαύτης ἀξιώσεως περιωρισμένης ἐντὸς ὡρισμένων ὁρίων. Ἡ ἐπικρατήσασα γνώμη φαίνεται ὅτι παρέσχε τὴν δικαίαν λύσιν. Ἡ κυρία τοῦ ἱματιοφυλακίου, ἥτις περιοδικῶς δὲν διαμένει εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἀλλ' ἥτις εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις παρευρίσκεται, ἀλλάσσει μετὰ τοῦ ὑπουργείου· αἱ κυρίαι τῆς τιμῆς αἵτινες ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῶν ἔργων των, εὑρίσκονται εἰς προσωπικὴν στενοτέραν ἐπαφὴν μετὰ τῆς βασιλίσσης, διορίζονται καὶ διατηροῦνται εἰς τὰ ὑπουργήματά των, ἀνεξαρτήτως πρὸς τὰς πολιτικὰς δοξασίας τῶν συζύγων των.

(6) Ἐν ἔτει 1850, ὁ δοὺξ Οὐέλλιγκτων ἐπέμεινε σπουδαίως ὅπως ὁ πρίγκηψ σύζυγος τῆς βασιλίσσης Βικτωρίας ἀναλάβῃ τὰ καθήκοντα τοῦ ἀνωτάτου ἀρχηγοῦ τοῦ στρατοῦ. Εἰς τὴν πρόκλησιν εἴτε πρότασιν ταύτην ἀνευρίσκομεν μ'αν τῶν πολυαρίθμων ἐνδείξεων ἐνθουσιώδους ἀφοσιώσεως καὶ λατρείας τοῦ δουκὸς πρὸς τὴν βασίλισσαν, ἀλλ' οὐχ ἧττον πειθόμεθα ἐκ ταύτης ἀσφαλῶς περὶ τῆς χαλαρώσεως τῆς διανοίας τοῦ δουκὸς σὺν τῇ ἡλικίᾳ προβαινούσῃ. Καὶ ἀληθῶς μὲν ἥ τε βασίλισσα καὶ ὁ πρίγκηψ εἰς τοιαύτην περιωπὴν ἀπέναντι τῆς κοινῆς γνώμης εὑρίσκοντο, ὥστε ἡ ἀγγελία τῆς ἀναλήψεως τῶν ὑψηλῶν ταύτων καθηκόντων ἤθελε γείνει ἀποδεκτὴ μετ' εὐαρεσκείας· ἀλλὰ πᾶς ὅστις γινώσκει καλῶς τὸ πνεῦμα τῆς ἀντιπροσωπευτικῆς κυβερνήσεως εὐχερέστατα κατανοεῖ ὅτι ἡ σκέψις αὕτη ἐστὶν ἀσυνηγόρητος καὶ ὅτι δημιουργεῖ μεγίστας περιπλοκάς. Ἐπιθυμητὴ βεβαίως εἶναι ἡ ἀδιάλειπτος τήρησις στενῆς αἰσθημάτων συναφείας μεταξὺ τοῦ ἀνωτάτου ἄρχοντος καὶ τοῦ στρατοῦ. Ἀλλ' ἡ ἀρχηγία τοῦ στρατοῦ ἐστι μία τῶν μεγάλων λειτουργιῶν τοῦ κράτους καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ τὰς μεγάλας λειτουργίας τοῦ κράτους ἀνάγκη νὰ διαχειρίζωνται πρόσωπα ὑπεύθυνα ἀπέναντι τοῦ κοινοβουλίου. Εἰς τὰ καθήκοντα τοῦ στρατάρχου ὑφίστανται χαρακτῆρές τινες ἀπαιτοῦντες ὥστε ἡ ἐπαφὴ τοῦ φέροντος τὸν τίτλον νὰ ᾖ ἔμμεσος καὶ οὐχὶ ἄμεσος. Ἡ στρατιωτικὴ πειθαρχία ἐστὶν ἀντικείμενον τόσῳ σπουδαῖον καὶ τόσῳ λεπτὸν, θίγαν διὰ τόσων συμφερόντων καὶ αἰσθημάτων τὴν κυβερνῶσαν τάξιν, ὥστε δέον νὰ ὑφίσταται ἥκιστα τὴν ἐπίδρασιν κοινοβουλευτικῆς πιέσεως ἐξασκουμένης τὴν σήμερον πολὺ ὀλιγώτερον ἐν τῷ συμφένοντι ἁπάντων ἢ ἐν τῷ συμφέροντι μιᾶς τάξεως· ἡ εὐθύνη τοῦ στρατάρχου καλύπτεται ὑπὸ τῆς τοῦ γραμματέως τῆς ἐπικρατείας. Ἀλλ' ἡ προστασία αὕτη δὲν εἶναι ἀπαλλαγὴ καὶ ἡ ἐξουσία τοῦ κοινοβουλίου ὑφίσταται ἀκεραία ὡς πρός τε τὸν στρατιωτικὸν ἀρχηγὸν καὶ ὡς πρὸς τὸν ἐπίσημον ἀρχηγόν. Ἡ εὐθύνη τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων ἀσφαλίζεται ἐπαρκῶς, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ὑπὸ τῆς λίαν ἐνεργητικῆς κοινῆς γνώμης καὶ ὑπὸ τῆς ἔτι μείζονος εὐπειθείας μεθ' ἧς ὑποκύπτουσιν εἰς αὐτήν. Τὸ τελευναῖον μέτρον δὲν εἶναι ἀπειλὴ κατὰ τῆς ζωῆς, τῆς ἐλευθερίας ἢ τῶν ἀγαθῶν τοῦ ὑπαλλήλου· ἡ ποινὴ εἶναι ἁπλῆ παῦσις. Ὅθεν φανερόν ἐστιν ὅτι δὲν ἠδύναντο μήτε νὰ διανοηθῶσι μήτε νὰ ἐνασκήσωσιν αὐτὴν ὡς πρὸς τὸν σύζυγον τῆς βασιλίσσης ἄνευ προσβολῆς τοῦ θρόνου· μεταξὺ τῶν δύο τούτων προσώπων ὁ δεσμὸς ἦν τόσῳ σφιγκτὸς ὥστε ἡ προσβολὴ ἡ ἐπὶ τὸν ἕνα ἐπενεχθεῖσα βεβαίως ἤθελε θίξει καὶ τὸν ἕτερον. Τούτου ἕνεκεν, οἱαδήποτε κἂν ἦσαν τὰ ἐχέγγυα τῆς σώφρονος καὶ ἀπροσβλήτου πολιτείας τὰ ἀπορρέοντα ἀπὸ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ πρίγκιπος ἡ πρότασις τοῦ δουκὸς ἦν ῥιζικῶς ἐλαττωματικὴ τὸ δ' ἐλάττωμα τοῦτο οὐδεμίαν ἐπεδέχετο θεραπείαν καθόσον ὁ πρίγκηψ δὲν ἐδύνατο νὰ πληρώσῃ τὸν πρώτιστον τῶν ὅρων τῶν ἀπαιτουμένων πρὸς τοιαύτην θέσιν, τὸν ὅρον λέγω τοῦ μετακλητοῦ. Ἀμφίβολον ἐὰν μόνη ἡ διανοητικὴ τοῦ πρίγκιπος ὑπεροχὴ διεφύλαξεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ σπουδαίου κινδύνου, εἰς ὃν ἤθελε περιστῇ ἐκ τῆς ἀθώας ὑπὸ φιλίων χειρῶν στηθείσης παγίδος· ἀλλὰ πρὸς πρὸς τῇ διανοητικῇ ὑπεροχῇ προσετίθετο εὐγενὴς δύναμις ἠθικῆς ἀπαρνήσεως, διὰ τῶν ὅπλων τῆς ὁποίας εἰσέδυσε βαθέως εἰς τὸ ζήτημα. Δι' ἐπιστολῆς του πρὸς τὸν δοῦκα Οὐελλιγκτῶνα περιγράφει τὴν θέσιν τῆς βασιλίσσης (female sovereign) καὶ ἐκφράζεται ὡς ἑξῆς.

«Ἡ θέσις αὕτη ἀπαιτεῖ ὅπως ἡ προσωπικότης τοῦ συζύγου ἀπορροφᾶται ἐξ ὁλοκλήρου ὑπὸ τῆς γυναικός του, μὴ ποθῇ οὐδεμίαν ἀρχὴν ἀφ' ἑαυτοῦ ἢ δι' ἑαυτόν, ἀπέχῃ πάσης ἐπιδείξεως, μὴ ὑποκύπτῃ ἀπέναντι τοῦ κοινοῦ εἰς οὐδεμίαν κεχωρισμένην εὔθυναν· ἀλλ' ἡ θέσις του μετὰ τῆς βασιλίσσης νὰ συναποτελῇ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν θέσιν, νὰ πληροῖ πάντα τὰ χάσματα ὅσα ἡ βασίλισσα, ὡς γυνή, δύναται φυσικῶς ν' ἀφήσῃ ἐν τῇ ἐνασκήσει τῶν βασιλικῶν της ἔργων, νὰ ἐπαγρυπνῇ ἀδιαλείπτως καὶ μετὰ προσοχῆς ἐφ' ὅλους τοὺς κλάδους τῶν δημοσίων πραγμάτων, ὅπως ᾖ εἰς θέσιν νὰ τὴν συμβουλεύῃ καὶ τὴν συντρέχῃ ἀπαύστως εἰς πάντα τὰ δυσχερῆ καὶ ποικίλα καθήκοντα τὰ κατακλύζοντα αὐτήν, εἰς πάντα τὰ ζητήματα, ὁτὲ μὲν διεθνῆ, ὁτὲ δὲ πολιτικά, κοινωνικὰ εἴτε προσωπικά, ἅτινα δύνανται νὰ τῇ παρουσιασθῶσι πρὸς ἐπίλυσιν.

«Εἶναι ὁ φυσικὸς ἀρχηγὸς τῆς οἰκογενείας της, ὁ ἔφορος τοῦ οἴκου της, ὁ διευθυντὴς τῶν ἰδιωτικῶν ὑποθέσεών της, ὁ μόνος ἀπόρρητος σύμβουλός της ἐν ταῖς πολιτικαῖς ὑποθέσεσι, ὁ μόνος της βοηθὸς εἰς τὰς σχέσεις της πρὸς τὰ μέλη τῆς κυβερνήσεως· εἶναι ὁ σύζυγος τῆς βασιλίσσης, ὁ ἐπίτροπος τῶν βασιλοπαίδων, ὁ ἰδιαίτερος γραμματεὺς τῆς βασιλίσσης καὶ ὁ μόνιμος ὑπουργός της».

Εἰς τὴν ἄνωθι περιγραφήν, ἀξιεπαίνως λίαν εὑρεῖαν, εὕρηνται ἐλαφρά τις πλάνη καὶ μία μόνη λέξις ἐξοβελιστέα. Οὐχὶ βεβαίως τὸ ἐπίθετον ἀπόρρητος, καθ' ὅσον καίτοι ἡ ἔκφρασις αὕτη, κατὰ τοὺς συνταγματικοὺς τύπους, ἀνήκει εἰς τοὺς διαδοχικοὺς τοῦ στέμματος συμβούλους, προφανῶς ἁρμόζει ἄριστα εἰς τὸν πρίγκιπα ἐπὶ ἐννοίας διακεκριμένης καὶ ἀνωτέρας τῆς ἐπισήμου ἐννοίας· ἀλλ' ἡ λέξις ὑπουργός. Ὁ σύζυγος τῆς βασιλίσσης δὲν δύναται νὰ ᾖ ὑπουργός, καθόσον ἡ πολιτεία του διαφεύγει τήν τε ἐνέργειαν καὶ τὸν ἔλεγχον τοῦ κοινοβουλίου. Ἀλλὰ πραγματικῶς ἡ λέξις ἐστὶ λίαν ἀσθενὴς ὅπως ἐκφράσῃ τὴν φύσιν τῆς σχέσεως τῆς ὑφεστώσης μεταξὺ τοῦ πνεύματος τοῦ πρίγκιπος καὶ τοῦ τῆς βασιλίσσης. ἀληθῶς καὶ ἐπὶ λέξει οὗτός ἐστι ἄλλη βασίλισσα.

Σημ. Μεταφραστοῦ. Αἱ ἀνωτέρω σημειώσεις ἐλήφθησαν ἔκ τινος συγγραφῆς τοῦ εὐκλεῶς διευθύνοντος νῦν τὴν πολιτικὴν τῆς Ἀγγλίας W. E. Gladstone φερούσης τὸν τίτλον «Gleanings of past years» καὶ ἐν ᾗ εἰσὶ συνειλεγμένα καὶ δεδημοσιευμένα· τὰ πολυάριθμα ἄρθρα τὰ ἐκδοθέντα παρ' αὐτοῦ ἀπὸ τριακονταετίας καὶ πλέον ἐντὸς διαφόρων ἀγγλικῶν περιοδικῶν συγγραμμάτων περὶ ζητημάτων ἐσωτερικῆς τε καὶ ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, ἱστορίας, φιλολογίας, τέχνης, φιλοσοφίας, θεολογίας καὶ ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ. Ἡ συλλογὴ αὕτη ἐστὶ πολύτιμος ὕλη διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς πνευματικῆς καὶ πολιτικῆς τῆς Ἀγγλίας κινήσεως, ἐν ᾗ ὁ συγγραφεύς, σχεδὸν ἀπὸ ἡμισείας ἑκατονταετηρίδος, κατέλαβε τόσῳ περιφανῆ θέσιν.

ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ

ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΣΚΟΤΕΙΝΟΥΣ ΑΙΩΝΑΣ

Ὑπὸ ΦΕΡΔΙΝΑΝΔΟΥ ΓΡΗΓΟΡΟΒΙΟΥ

Ἡ παρακμὴ τοῦ ἀρχαίου βίου ἤρχισε διὰ τὰς Ἀθήνας κατὰ τὸ φοβερὸν ἐκεῖνο ἔτος 395, ὅτε ὁ Ἀλάριχος ὡδήγησεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ βάρβαρα φῦλα τῶν Βισιγότθων. Αἱ πόλεις τῆς χώρας ταύτης, ἀκόμη ἀρχαϊκαὶ ἐν τοῖς μνημείοις, τῇ λατρείᾳ καὶ τῇ διαίτῃ αὐτῶν, ἐλῃστεύθησαν τότε ἕως τῆς Ἤλιδος καὶ κατὰ μέγα μέρος κατεστράφησαν. Τῆς τύχης ταύτης μετέ-

σχεν ἡ Ἐλευσὶς μετὰ τῶν ναῶν αὐτῆς καὶ τῶν μυστηρίων, ἡ Κόρινθος, τὸ Ἄργος, ἡ Σπάρτη, ἡ Ὀλυμπία.

Ὡς ἐκ θαύματος διέφυγον αἱ Ἀθῆναι τὸν αὐτὸν ὄλεθρον. Ἡ πόλις αὕτη ὑπῆρξε μάλιστα εὐτυχεστέρα τῆς Ῥώμης, τὴν ὁποίαν μετὰ πεντεκαίδεκα ἔτη ὁ αὐτὸς βασιλεὺς τῶν βαρβάρων ἔμελλε νὰ κυριεύσῃ. Ὁ Ζώσιμος διηγεῖται, ὅτι ὁ μεθ' ἁπάσης τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ ἐπερχόμενος Ἀλάριχος εἶδε τὸν ὁμηρικὸν Ἀχιλλέα πρὸ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως ἱστάμενον καὶ τὴν Πρόμαχον Ἀθηνᾶν ἐν ὅπλοις περιερχομένην αὐτά. Τὴν θείαν ταύτην ὄψιν πτοηθείς, ἐποιήσατο συνθήκην πρὸς τὴν ἔνδοξον πόλιν καὶ εἰσῆλθεν εἰς αὐτὴν εἰρηνικῶς.

Ἀνάλογος πρὸς τὸν ὡραῖον τοῦτον μῦθον εἶναι ἡ περίφημος παράδοσις περὶ τῶν ἁγίων Πέτρου καὶ Παύλου, οἵτινες ἐμφανίζονται εἰς τὸν φοβερὸν Ἀττίλαν, σκοποῦντα νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τῆς Ῥώμης. Χαρακτηριστικὸν διὰ τὰς δύο πρωτευούσας τοῦ ἀρχαίου κόσμου εἶναι τὸ ἑξῆς, ὅτι τὰς μὲν Ἀθήνας, τὴν ἐθνικὴν ἀκόμη διατελοῦσαν πόλιν, ὑπερασπίζονται οἱ ἀρχαῖοι θεοὶ καὶ ἥρωες, ἡ δὲ χριστιανικὴ Ῥώμη ὀφείλει τὴν σωτηρίαν αὐτῆς εἰς τὸν ἡγεμόνα τῶν Ἀποστόλων. Κατὰ τὸν χρόνον τῶν γοτθικῶν πολέμων ἐν τῷ ἕκτῳ αἰῶνι ἐξύπνησαν πάλιν καὶ ἐν τῇ Ῥώμῃ αἱ ἐθνικαὶ ἀναμνήσεις· ἐγεννήθη ἐκεῖ τὸ ἀξιοσημείωτον ἀποχαιρετισμοῦ ᾆσμα ἀρχαιοπρεποῦς τὸ αἴσθημα Λατίνου πρὸς τὸ ἀγαπητὸν αὐτῷ ἄγαλμα τῆς Ἀφροδίτης· «o admirabile Veneris idolum».

Ἀπὸ τοῦ Καπιτωλίου τῆς Ῥώμης ἀπωλέσθη ἀπαρατήρητον τὸ ἄγαλμα τοῦ Διός, καὶ μόνον ἡ παράδοσις διηγεῖται, ὅτι ὁ μέγας Πάπας Λέων, εὐγνωμονῶν εἰς τὸν Ἅγιον Πέτρον ὅτι ἔσωσε τὴν Ῥώμην ἀπὸ τοῦ Ἀττίλα, μετέτρεψε τὸ ἄγαλμα τοῦ Διὸς εἰς τὸ τοῦ Ἀποστόλου, ἐκεῖνο ὅπερ σήμερον ἔτι ἵδρυται ἐν τῷ ὁμωνύμῳ αὐτοῦ ναῷ. Ἀπὸ δὲ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἐξηφανίσθησαν ἐπίσης λάθρα τὰ καλλιτεχνήματα τοῦ Φειδίου, ὁ χαλκοῦς κολοσσὸς τῆς Προμάχου καὶ τὸ ἐν τῷ Παρθενῶνι χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τῆς Παρθένου. Ἔκ τινος δὲ σημειώσεως τοῦ Μαρίνου ἐν τῷ βίῳ τοῦ Πρόκλου εἰκάζεται, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Θεοδόσιος ὁ Β' (408-450) διέταξε ν' ἀπαγάγωσιν ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως εἰς τὸ Βυζάντιον ἄγαλμά τι τῆς Ἀθηνᾶς· ποῖον ὅμως, εἶναι ἀμφίβολον.

Τὴν εἰς τὸν Ἀλάριχον ἐμφανισθεῖσαν Ἀθηνᾶν ἐσήμανεν ὁ Ζώσιμος διὰ τοῦ ἐπιθέτου «Πρόμαχος». Εἶδε, λέγει, τὴν Πρόμαχον Ἀθηνᾶν περιερχομένην τὰ τείχη ἔνοπλον, «ὡς ἔστιν αὐτὴν ὁρᾶν ἐν τοῖς ἀγάλμασι». Τούτου ἕνεκα ἐφαντάσθησαν ὧδε τὸν χάλκινον κολοσσὸν τοῦ Φειδίου, τὸν ὕστερον ὀνομασθέντα «Πρόμαχος», καὶ ἐκ τῶν λέξεων τοῦ Ζωσίμου, κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ πέμπτου αἰῶνος γράφοντος, συνεπέραναν, ὅτι ἵστατο οὗτος ἀκόμη κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Ἂν ὅμως ὁ ἱστοριογράφος ἐνόει τὸν κολοσσὸν τοῦ Φειδίου, δὲν θὰ ἔλεγεν «ὡς ἔστιν

δρᾶν αὐτὴν ἐν τοῖς ἀγάλμασιν», ἀλλὰ «ἐν τῷ ἀγάλματι». Καὶ αὐτὸς ὁ Leake παρεξήγησε τὸ χωρίον ἐκεῖνο. Νεωστὶ δ' ἰσχυρίσθη ὁ Adolf Michaelis, ὅτι πρέπει νὰ νοήσωμεν ἐνταῦθα τὸν τύπον τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς, τὸν ὁποῖον ἀντέγραψαν νομίσματα καὶ ἄλλα εἰκονίσματα. Ὑπῆρχον ἐν τούτοις ἀπομιμήσεις καὶ τῆς Παρθένου φερούσης τὴν Νίκην ἐν τῇ δεξιᾷ. Μία τοιαύτη ἐκ τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων εὑρέθη παρὰ τὸ ἐν Ἀθήναις Βαρβάκειον τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1881· τὸ συμβὰν τοῦτο ἀνεκοίνωσε τὸ δημοτικὸν συμβούλιον εἰς τὸν εὐρωπαϊκὸν κόσμον διὰ πομπώδους τηλεγραφήματος. Οὕτω δὲ ἀνέζησε πάλιν πρὸ ἡμῶν ἡ παράδοσις τοῦ Ζωσίμου, καὶ ἡ φόβους ἐμπνέουσα Ἀθηνᾶ ἐνεφανίσθη πάλιν ὡς Πρόμαχος ὡπλισμένη εἰς τοὺς Τούρκους, ὅπως ποτὲ εἰς τοὺς Βισιγότθους. Τούτου ἕνεκα δὲν πιστεύω, ὅτι ὁ δήμαρχος τῶν Ἀθηνῶν ἀνέγνωσέ ποτε τὸ χωρίον τοῦ Ζωσίμου. Ὑπάρχει χώρα ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ πνεύματι, ἥτις μένει αἰωνίως μυθική, καὶ ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐπανέρχεται τὸ αὐτὸ παιγνιῶδες φαινόμενον τῶν συμβόλων. Καθ' ὃν χρόνον ἡ ἐκκλησιαστικὴ πολιτεία ἔβαινε πρὸς τὸν ὄλεθρόν της, πολλαὶ εἰκόνες τῆς Παναγίας ἐνιστάμεναι ἐκίνουν τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ εἰς εὐσεβεῖς πιστοὺς αὐτὴ ἡ Παρθένος Μαρία ἐνεφανίζετο ὡς Πρόμαχος.

Εἶναι ὅμως ἀναμφίβολον, ὅτι ἡ Πρόμαχος τοῦ Φειδίου ἵστατο ἀκόμη ἐπὶ τοῦ Ἀλαρίχου ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, διότι ἐπίγραμμά τι τοῦ Ἀπρωνιανοῦ μαρτυρεῖ τὴν διατήρησιν αὐτῆς καὶ ἐν αὐτῷ ἀκόμη τῷ πέμπτῳ αἰῶνι. Τοὐναντίον φαίνεται ὅτι ἡ Ἀθηνᾶ Παρθένος ἀπεσπάσθη τοῦ ναοῦ αὐτῆς ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν περὶ τὰ μέσα τοῦ αὐτοῦ αἰῶνος. Ὁ αὐτοκράτωρ Θεοδόσιος ὁ Β' πρὸς ἄλλαις ἑλληνικαῖς πόλεσιν ἐγύμνωσε καὶ τὰς Ἀθήνας πολλῶν καλλιτεχνημάτων, ἵνα κοσμήσῃ δι' αὐτῶν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας τούτου, συνεπείᾳ νόμων αὐστηρῶν κατὰ τῆς διατηρήσεως ἐθνικῶν ναῶν, κατεστράφησαν ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν καὶ τὰ ἱερὰ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, τὰ ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς κλιτύος τῆς Ἀκροπόλεως. Ἡ εὐφυὴς σύζυγος τοῦ αὐτοκράτορος ἐκείνου, ἡ ὡραία Ἀθηναΐς, ἥτις ἐν τῷ χριστιανικῷ βαπτίσματι ἐδέχθη τὸ ὄνομα Εὐδοκία, δυσκόλως ἠδύνατο νὰ προστατεύσῃ τὴν γενέτειραν πόλιν κατὰ τῆς ἐκτελέσεως τῶν βασιλικῶν διαταγμάτων, καὶ φαίνεται ὅτι ὁ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ναὸς τῆς Παρθένου καθιερώθη εἰς τὴν Θεομήτορα ἤδη τὸν πέμπτον αἰῶνα. Τοὐλάχιστον δύναταί τις ν' ἀναφέρῃ ἤδη εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουλιανοῦ τὴν εἰς μητρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν ἐγκαίνισιν αὐτοῦ.

Εἶναι γνωστόν, ὅτι ἡ διατήρησις πολλῶν ἀρχαίων ναῶν τῆς τε Ῥώμης καὶ τῶν Ἀθηνῶν ὀφείλεται εἰς τοιαύτην αὐτῶν πρὸς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν χρῆσιν. Ἐνταῦθα ὁ χριστιανισμὸς δὲν ἔσωσε μὲν ἀπὸ τῆς καταστροφῆς τὸν ὅλον γιγάντειον ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διός, ἀλλ' ὅμως λείψανά

τινα αὐτοῦ, ἕνεκα τοῦ μεταξὺ τῶν στύλων ἱδρυθέντος ναΐσκου τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου.

Ἐπροφύλαξε τὸ Θησεῖον καὶ τὸν Παρθενῶνα, ὅπως ἔσωσεν ἐν Ῥώμῃ τὸ Πάνθεον τοῦ Ἀγρίππα. Αἱ Ἀθῆναι ὅμως ἦσαν καὶ ἐν τούτῳ εὐτυχέστεραι τῆς Ῥώμης, διότι ἡ χριστιανικὴ θρησκεία διετήρησε τὸν ναὸν τῆς παρθενικῆς πολιούχου ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, ἐνῷ ὁ ναὸς τοῦ Καπιτωλίνου Διός, περὶ τοῦ ὁποίου δὲν γνωρίζομεν ἂν ἐχρησίμευσεν εἰς χριστιανικὴν ἐκκλησίαν, τόσον ἐντελῶς ἠφάνισται, ὥστε ἀκόμη καὶ σήμερον, καίπερ πολλῶν ἐρευνῶν γενομένων, ἡ θέσις αὐτοῦ δὲν δύναται νὰ ὁρισθῇ μετὰ πειστικῆς βεβαιότητος.

Ἡ κατάπτωσις τοῦ ἀρχαίου βίου ἐν Ἀθήναις συνετελέσθη ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἰουστινιανοῦ Α' (527-565). Ἀφ' οὗ οἱ νόμοι τοῦ κράτους κατέπνιξαν τὴν λατρείαν τῶν θεῶν, ὑπελείφθη τελευταῖον καταφύγιον εἰς τὸν χριστιανισμὸν μόνον ἡ τῶν Ἀθηνῶν Ἀκαδημία μετὰ τῶν νεοπλατωνικῶν αὐτῆς σχολῶν. Εἰ καὶ ἀπὸ τοῦ Ἰουλιανοῦ ἤδη αἱ σχολαὶ αὗται εἶχον παρακμάσει ἐλεεινῶς, ἐν τούτοις αἱ ἔριδες περὶ τῆς καταλήψεως τῆς φιλοσοφικῆς ἕδρας καὶ αἱ φιλοσοφικαὶ αἱρέσεις, δι' ὧν οἱ Ἀθηναῖοι ἀνεπλήρουν τὸν ἀστικὸν αὐτῶν βίον, περιεποίουν πλείονα τιμὴν εἰς αὐτοὺς ἢ εἰς τοὺς συγχρόνους Ῥωμαίους καὶ Βυζαντίνους ὁ λυσσώδης ἀγὼν μεταξὺ τῶν φατριῶν τοῦ ἱπποδρόμου. Τὸ δ' ἔτος 529 κατήργησεν ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ τὴν Ἀκαδημίαν τῶν Ἀθηνῶν, μεθ' ἧς συναπεσβέσθη ὁ πνευματικὸς τῆς πόλεως βίος. Ἐπὶ δὲ τὰς σχολὰς καὶ τὰς βιβλιοθήκας, τὰς τέχνας καὶ ἐπιστήμας αὐτῆς ἐξηπλώθη ἡ νὺξ τῆς βαρβαρότητος τόσον βαθεῖα, ὅσον καὶ ἐπὶ τὰς τῆς Ῥώμης, καὶ μόνον εἰς τὴν φαντασίαν τῆς Ἑσπερίας καὶ τῆς Ἀνατολῆς ἐξηκολούθει ζῶσα ἐν εἴδει μύθου ἡ ἀνάμνησις τῶν Ἀθηνῶν, ὡς τῆς ἐνδόξου μητρὸς πάσης ἀνθρωπίνης σοφίας.

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, μετὰ τοὺς καταστρεπτικοὺς γοτθικοὺς πολέμους, ἐξηφανίσθη καὶ ἐν Ῥώμῃ τὸ τελευταῖον ἴχνος ἀρχαίου βίου. Ἡ πρωτεύουσα τῆς Ἑσπερίας ὑπέστη βιαιοτέρας καταστροφὰς ἢ αἱ Ἀθῆναι, αἱ ὁποῖαι ὑπ' οὐδενὸς πολεμίου καταχτητοῦ ἠρημώθησαν, ἐνῷ ἡ Ῥώμη ἐσυλήθη ἐπανειλημμένως ὑπὸ τοῦ Ἀλαρίχου καὶ τῶν Βανδάλων, ὑπὸ τοῦ Ῥικιμέρου καὶ τῶν Γότθων τοῦ Τοτίλα. Ὅπως αἱ Ἀθῆναι, κατεβιβάσθη καὶ ἡ Ῥώμη γενομένη ἐπαρχιακὴ πόλις τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους. Τὴν αὐτὴν δὲ τύχην καὶ ἡ Ἰταλία ἔσχε καὶ ἡ Ἑλλὰς ὑποστᾶσα τὸν ἕκτον αἰῶνα τὴν εἰσβολὴν βαρβάρων λαῶν· ἐκεῖ μὲν συνέτριψαν οἱ Λογγοβάρδοι τὰ λείψανα τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ καὶ εἰσεποίησαν εἰς τὸν Λατινισμὸν στοιχεῖα γερμανικοῦ βίου, ἐνταῦθα δὲ παρήγαγον οἱ Σλάβοι τὰς αὐτὰς ἐνεργείας. Ἡ Ἰταλία ἐγένετο ἐν μέρει λογγοβαρδικὴ χώρα· οὕτως ἐκαλεῖτο τὸ μεσημβρινὸν αὐτῆς μέρος μέχρι τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος, ἐνῷ τὸ

βόρειον φέρει ἀκόμη σήμερον τὸ ὄνομα τοῦτο· ἡ δὲ Ἑλλὰς ἐν μέρει, μάλιστα ἡ Πελοπόννησος, *ἀπεσθλαβώθη καὶ γέγονε βάρβαρος*.

Κατὰ πάντη ὅμοιον τρόπον τὸ εἰς ἀμφοτέρας τὰς κλασικὰς χώρας παρεισδῦσαν ξένον φυλετικὸν καὶ γλωσσικὸν στοιχεῖον κατηναλώθη πάλιν ὕστερον διὰ τῆς ἀντιδράσεως τῆς αὐτόχθονος ἐθνικῆς ἰσχύος, διὰ τῆς δυνάμεως τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς βίας τῶν ὅπλων. Ἐν Ἰταλίᾳ μὲν κατέστρεψεν ἡ ἐπέμβασις τοῦ Πιπίνου καὶ τοῦ Καρόλου τὴν λογγοβαρδικὴν κυριαρχίαν περὶ τὰ τέλη τοῦ ὀγδόου αἰῶνος· ὅτε δὲ πάλιν ἐπερρώσθη ἡ δημοσία δύναμις ἐν Βυζαντίῳ, κατωρθώθη διὰ τῶν προσπαθειῶν τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος Δ', τῆς αὐτοκρατείρας Εἰρήνης καὶ Νικηφόρου Α' ὁ καταγωνισμὸς τῶν Σλάβων.

Τὴν μὲν Ῥώμην ἐφύλαξεν ἀπὸ τῆς ἁλώσεως τῶν Λογγοβάρδων τὸ πνεῦμα τῶν Παπῶν καὶ ἡ ὀχυρότης τῶν τειχῶν τοῦ Αὐρηλιανοῦ, τὰς δὲ Ἀθήνας ἔσωσεν ἀπὸ τῶν Σλάβων τὸ δυσάλωτον τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἡ στερεότης τῶν τειχῶν αὐτῆς, τὰ ὁποῖα εἶχον ἐπισκευασθῆ ὑπό τινων αὐτοκρατόρων καὶ τελευταῖον ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Οὐδεὶς ἱστοριογράφος ποιεῖται μνείαν ἁλώσεως τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τῶν Σλάβων ἢ τῶν Βουλγάρων εἴτε τῶν Σαρακηνῶν πειρατῶν. Ἀλλ' ἐνῷ ἡ Ῥώμη διὰ τῆς παπικῆς ἐξουσίας καὶ τῆς ἐπανιδρυθείσης αὐτοκρατορίας ἀνέκτησε πάλιν τὴν θέσιν αὐτῆς ὡς κεφαλὴ τῆς Δύσεως, ἡ ἄσημος ἐπαρχιακὴ πόλις τῶν Ἀθηνῶν δὲν ὑπῆρχε πλέον διὰ τὴν ἀνθρωπότητα.

Ἡ κατάπτωσις αὐτῆς ἐθεωρεῖτο μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων τοσοῦτον ἐντελής, ὥστε ὁ Φαλλμεράϋερ ἐτόλμησε νὰ διϊσχυρισθῇ, ὅτι αἱ Ἀθῆναι, ἀπὸ τοῦ ἕκτου μέχρι τοῦ δεκάτου αἰῶνος, ἦσαν ἀκατοίκητος ἐρημία. Ἡ γνώμη αὕτη καὶ ἡ γνωστὴ περὶ τοῦ παντελοῦς ἐκσλαβισμοῦ τῆς Ἑλλάδος ὑπόθεσις ἐπιπόνως ἀνῃρέθησαν ἢ περιεστάλησαν ἐντὸς ὁρίων οὐχὶ ἀκόμη ἐντελῶς ὡρισμένων.

Καὶ αἱ μὲν μαρτυρίαι τῆς παρατάσεως τοῦ βίου τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς αἰῶνας ἐκείνους παρεδόθησαν ἡμῖν ἀσφαλέστατα· ἀλλὰ τί δύναται νὰ σημάνῃ τὴν ἱστορικὴν ἀσημότητα τῶν Ἀθηνῶν ἐναργέστερον ἢ ἡ ἀλήθεια αὕτη, ὅτι ἐγένετο χρεία τοιούτων τεκμηρίων καὶ τῆς ἀναδιφήσεως γεγονότων οὕτως ὀλιγοστῶν, ἵνα μόνον ἀποδειχθῇ, ὅτι ἡ λαμπροτάτη πόλις τῆς ἱστορικῆς γῆς ἐξηκολούθει ὑπάρχουσα ἐν γένει ἀπὸ τοῦ ἕκτου αἰῶνος;

Τὸ πρόβλημα, τὸ ὁποῖον ὁ Φαλλμεράϋερ μὲ τολμηρὸν καὶ λαμπρὸν πνεῦμα ἔρριψεν εἰς τὴν ἐπιστήμην, ἔσχε τὰς εὐεργετικωτάτας συνεπείας. Ἐν ταῖς ἐμπαθέσι συζητήσεσι περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἀνεπτύχθησαν κυρίως εἰπεῖν τὰ σπέρματα ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος, ἥτις δὲν ἐγράφη μὲν ἀκόμη, ἀλλὰ κεῖται συγκεκαλυμμένη ἐν τῇ γενικῇ ἱστορίᾳ τῆς μεσαιωνικῆς Ἑλλάδος. Ἀρκεῖ ὅμως νὰ προφέρωμεν ὀνόματα,

οἷα τὰ τοῦ Buchon, Finlay, Fallmerayer, Zinkeisen, Hopf, τοῦ Elissen, Tafel, Herzberg, Σουρμελῆ, Παπαρρηγοπούλου, Σάθα καὶ Λάμπρου, ἵνα σημάνωμεν τὰς προόδους, αἵτινες εἰς τὸν κλάδον τοῦτον ἐγένοντο ἀπὸ τοῦ Δουκαγγίου. Καὶ εἰς μὲν τὴν μεσαιωνικὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν προσήνεγκον μέχρι τοῦδε τὰς μεγίστας ὑπηρεσίας ὁ Buchon καὶ ὁ Κάρολος Hopf, ὁ μὲν πρῶτος ὡς πρὸς τὴν φραγγικὴν ἐποχὴν, ὁ δ' ἕτερος ὡς πρὸς ὅλον τὸν μεσαιῶνα ἐν τῷ θεμελιώδει αὐτοῦ ἔργῳ, τῇ Ἱστορίᾳ τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ μεσαιῶνος μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Δυστυχῶς δὲν ἐξετέλεσεν ὁ Hopf τὸ σχέδιον τοῦ νὰ γράψῃ ἱστορίαν τοῦ φραγγικοῦ Δουκάτου, εἰ καὶ προελείανε τὴν ὁδὸν αὐτῆς διὰ τῆς μονογραφίας αὐτοῦ «Περὶ τῶν πηγῶν τῆς ἱστορίας τοῦ Δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν», ἐκδοθείσης τὸ 1852.

Στειρεύει μὲν ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας τὸ ῥεῦμα τῶν ἱστορικῶν εἰδήσεων περὶ τῶν Ἀθηνῶν, ἢ ῥέει μόνον οὕτω φειδωλὸν, ὅπως τὸ ὕδωρ τοῦ Ἰλισσοῦ ἐν τῇ στενῇ αὐτοῦ πετρώδει κοίτῃ. Ἀπὸ τοῦ Δεξίππου, τοῦ τελευταίου ἥρωος τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τῶν Ἑρούλων, δὲν εὑρέθη οὔτε Ἀθηναῖος οὔτε Ἕλλην, ὅστις ἔκρινεν ἄξιον νὰ καταλείψῃ εἰς τοὺς ἐπιγόνους ἔστω καὶ μόνον τὰς ἐλαχίστας σημειώσεις περὶ τοῦ βίου τῆς πόλεως τοῦ Περικλέους. Παρόμοιον βαθὺ σκότος κεῖται ἐπὶ τῶν ἀρχαίων αὐτῆς μνημείων. Ἄγνωστος εἶναι ἡμῖν ἡ τύχη τῶν ναῶν, τῶν θεάτρων, τῶν ἀναριθμήτων ἔργων ἀρχαίας τέχνης καὶ λαμπρότητος. Ὀλίγων μνημείων ἐξαιρουμένων ἡ μεσαιωνικὴ μεταμόρφωσις τῶν Ἀθηνῶν φαίνεται ἐν γένει ὡς φθορά. Ο Fea ἠδυνήθη νὰ συντάξῃ δοκίμιον ἱστορίας τῶν ἐρειπίων τῆς Ῥώμης, τοιοῦτό τι ὅμως ἐγχείρημα περὶ τῶν Ἀθηνῶν εἶναι πρᾶγμα ἀδύνατον. Ἐκκλησία, εὐγενεῖς καὶ δημόται ἐκόσμησαν τὴν ὄψιν τῆς Ῥώμης μὲ χαρακτῆρας νέων μνημείων, τοιαῦτα ὅμως μόλις εἶναι φανερὰ ἐν Ἀθήναις. Ἡ ἐπιμελὴς συγγραφὴ τοῦ Αὐγούστου Mommsen «Athenae Christianae» διδάσκει πόσον ὀλίγας διασαφήσεις περὶ τῶν ἀρχαίων λειψάνων καὶ τῆς τύχης αὐτῶν παρέχει ὁ κατάλογος τῶν αὐτόθι χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν.

Ἀλλ' αὐτὴ αὕτη ἡ περίστασις, ὅτι ἔλειψαν ἐν ταῖς μικραῖς Ἀθήναις αἱ ἐνεργοὶ ἐκεῖναι δυνάμεις, αἵτινες μετεμόρφωσαν τὴν μεγάλην Ῥώμην, συνηγορεῖ ὑπὲρ τοῦ ὅτι ἡ ἀρχαία μορφὴ τῆς πόλεως διετηρήθη ἀκόμη ἐπὶ μακρὸν χρόνον. Ἐπιεικῶς εἰσέρχεται εἰς αὐτὴν ὁ χριστιανισμὸς, διότι οὐδ' ἀκούομεν πολλὰ περὶ φανατικῶν ἐκρήξεων τοῦ μίσους κατὰ τῶν ἐθνικῶν. Ἐκτός τινων καταστροφῶν καλλιτεχνημάτων καὶ ἱερῶν, εἰς τὰ ὁποῖα, οἷον εἰς τὰ ἱερὰ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἡ ἀρχαία πίστις ἐνέμενε μεθ' ἰσχυρογνωμοσύνης, φαίνεται ὅτι ἡ νικηφόρος θρησκεία κατέλαβεν εἰρηνικῶς τὰς Ἀθήνας. Ἡ ἀνάγκη τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἐνταῦθα τὰς ἀπείρους ἀξιώσεις ὅσας ἐν Ῥώμῃ, τῇ ἑστίᾳ τῆς Χριστιανωσύνης. Οἱ εἰς ἐκκλησίας μετατραπέντες ἀρχαῖοι τῶν Ἀθηνῶν ναοί, καὶ δὴ

μεταξὺ τούτων οἱ λαμπρότεροι, δεικνύουσιν ἀκόμη σήμερον πόσον ἐφείσθησαν αὐτῶν κατὰ τὴν χριστιανικὴν αὐτῶν διασκευήν. Ἐκτὸς τοῦ Πανθέου τοῦ Ἀγρίππα οὐδὲν τῶν μεγαλειτέρων ἐν Ῥώμῃ μνημείων μετεχειρίσθησαν οἱ Χριστιανοὶ μετὰ τοσαύτης φειδοῦς, ὅπως οἱ Ἀθηναῖοι τὰ Προπύλαια καὶ τοὺς ναοὺς τῆς Ἀκροπόλεως ἢ τὸ καλούμενον Θησεῖον. Δύναταί τις πρὸς τούτοις νὰ πιστεύσῃ, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐφύλαξαν πλείονα χρόνον τὰ δημόσια ἔργα τῆς πόλεώς των μετὰ ζωηροτέρας αἰσθήσεως περὶ τὸ καλὸν ἢ οἱ Ῥωμαῖοι τὰ ἑαυτῶν· ὅθεν ἤδη κατὰ τὸν πέμπτον αἰῶνα ὁ εὐγενὴς αὐτοκράτωρ Μαγιοριανὸς καὶ βραδύτερον ὁ βασιλεὺς τῶν Γότθων Θεοδώριχος ἠναγκάσθησαν νὰ στρέψωσιν ἐναντίον τοῦ ἀπλήστου τῶν Ῥωμαίων βανδαλισμοῦ ὁ μὲν τοὺς νόμους του, ὁ δὲ τὸν κάλαμον τοῦ Κασσιοδώρου.

Καὶ κατέστρεψαν μὲν καὶ οἱ χριστιανοὶ Ἀθηναῖοι ἀναμφισβητήτως ἐθνικοὺς ἀνδριάντας καὶ πολλὰ περίφημα μαρμάρου ἔργα ἐρρίφθησαν, ὅπως ἐν Ῥώμῃ, εἰς τὴν ἀσβεστοποιὸν κάμινον. Ἀλλὰ καὶ οἱ πραίτωρες καὶ οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου ἐγένοντο αἴτιοι ἁρπαγῶν καλλιτεχνικῶν θησαυρῶν, γυμνώσαντες τὰς ἀρχαίας ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος, ἵνα κοσμήσωσι τὴν μόνην ἐπὶ τοῦ Βοσπόρου πόλιν. Ἤδη ὁ Κωνσταντῖνος ἐποιήσατο ἀρχὴν τούτου. Ὁ περίφημος Ζεὺς τοῦ Φειδίου μετηνέχθη ἤδη περὶ τὸ 397 ἀπὸ τῆς Ὀλυμπίας εἰς τὸ Βυζάντιον, καὶ ἐπὶ Θεοδοσίου Β′ ἓν τῶν ἀγαλμάτων τῆς Ἀθηνᾶς τοῦ αὐτοῦ καλλιτέχνου ἔσχε τὴν αὐτὴν τύχην. Ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος διέταξε πρὸς τούτοις ν' ἀπαγάγωσιν ἀπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις ναοῦ τοῦ Ἄρεως τοὺς ἐλέφαντας, ἵνα στήσῃ τούτους παρὰ τὴν Χρυσῆν πύλην ἐν Βυζαντίῳ, ὁ δὲ Βέρρης αὐτοῦ, ὁ πατρίκιος Πρόκλος, ἥρπασε πρὸς τοῖς ἄλλοις καί τινα μονόλιθον στῦλον τὸν ὁποῖον ἔστησαν ἐκεῖ ἐν τῷ Ἱπποδρομίῳ. Περὶ δὲ τὸ τέλος ἤδη τοῦ τετάρτου αἰῶνος Βυζαντῖνός τις ἀνθύπατος ἐγύμνωσε τὰς Ἀθήνας ἀπὸ τῶν περιφήμων εἰκόνων τοῦ Πολυγνώτου ἐν τῇ Ποικίλῃ, τὰς ὁποίας ἀκόμη ὁ Ἱμέριος περὶ τὸ ἔτος 360 εἶχε θαυμάσει κατὰ χώραν. Ὅτε δὲ ὁ Ἰουστινιανὸς ἐτύλα τὰς πόλεις τοῦ βασιλείου του χάριν τῆς οἰκοδομῆς τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἐγυμνώθησαν τῆς πολυτίμου αὐτῶν ὕλης καὶ τὰ μνημεῖα τῶν Ἀθηνῶν, ἡ δ' ἐπισκευὴ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τῶν τειχῶν τοῦ ἄστεος ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος συνείργησεν οὐχ ἧττον εἰς καταστροφὴν ἀρχαίων μνημείων.

Ἀπὸ ἀμνημονεύτων χρόνων οὐδεὶς αὐτοκράτωρ τοῦ ῥωμαϊκοῦ βασιλείου εἶχεν ἐπισκεφθῇ τὰς Ἀθήνας, αἵτινες, εἴς τινα γωνίαν τῆς ἑλληνικῆς θαλάσσης κεκρυμμέναι, ἔκειντο ἔξω τῆς λεωφόρου τῆς ἱστορίας. Οἱ ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Κωνσταντίνου καθήμενοι Καίσαρες ἦσαν ἀπαύστως ἐνησχολημένοι περὶ τὴν συγκέντρωσιν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους εἰς τὴν μεγάλην πρωτεύουσαν, ἥτις βαθμηδὸν ἐνετύπωσεν ἐπ' αὐτοῦ τὸν βυζαντιακὸν χαρακτῆρα. Εἶχον πρὸς τούτοις τὴν φροντίδα ν' ἀποκρούωσιν ἀπὸ τοῦ Δουνά-

θεως καὶ τοῦ Βοσπόρου Σλάβους, Ἀβάρους καὶ Βουλγάρους, οὐνικοὺς καὶ τουρανικοὺς λαούς· καὶ καθ' ὃν χρόνον ἡ βόρειος Ἑλλὰς καὶ ἡ Πελοπόννησος κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν Σλάβων, αἱ ἐπαρχίαι αὗται ἦσαν σχεδὸν ἀπωλεσμένα μέλη, προσαρτώμενα εἰς τὸ σῶμα τοῦ μεγάλου κράτους. Ἡ κυριαρχία τῶν αὐτοκρατόρων ἐκεῖ περιωρίζετο εἴς τινας ὀχυρὰς παραλίας πόλεις, ὁμοίως ὡς ἐν Ἰταλίᾳ, ὅπου καὶ οἱ Λογγοβάρδοι δὲν κατώρθωσαν νὰ κυριεύσωσι τοιαύτας.

Καὶ ἐν μὲν τῇ ἄρκτῳ ἡ σπουδαιοτέρα τῶν πόλεων τούτων ἦτο ἡ πλουσία Θεσσαλονίκη, ἐν δὲ τῇ Ἑλλάδι καὶ τῇ Πελοποννήσῳ αἱ ὀχυραὶ πόλεις Πάτραι, Κόρινθος, Μονεμβασία, Θῆβαι, Ἀθῆναι καὶ Χαλκίς. Καὶ πόλεις μὲν οἷαι αἱ Θῆβαι, ἡ Κόρινθος καὶ ἡ Χαλκὶς διετέλουν ἀκόμη ἐπίσημοι ἕνεκα τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς μεταξουργίας, ὀλιγωτέραν ὅμως σημασίαν εἶχον αἱ Ἀθῆναι, τῶν ὁποίων οἱ λιμένες εἶχον παρακμάσει. Πρὸς δὲ τούτοις ὁ στρατηγὸς τοῦ θέματος τῆς Ἑλλάδος εἶχε τὴν ἕδραν αὐτοῦ οὐχὶ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλ' ἐν τῇ Καδμείᾳ τῶν Θηβῶν.

Ἀκριβῶς λοιπὸν τότε, ὅτε οἱ Σλάβοι εἶχον ἐξαπλωθῇ μέχρι τοῦ Ἀλφειοῦ, ἠξιώθησαν αἱ Ἀθῆναι τῆς ἐπισκέψεως αὐτοκράτορος. Κώνστας ὁ Β', πορευόμενος εἰς Ἰταλίαν πρὸς ἔξωσιν τῶν Λογγοβάρδων ἀπὸ τῆς Ἀπουλίας καὶ καθυπόταξιν τοῦ παπικοῦ κράτους, ἐνεφανίσθη ἐδῶ ἐν ἔτει 662. Ἡ ἐμφάνισις αὐτοῦ εἰς τὰς ἠρημωμένας Ἀθήνας δὲν ἐξεγείρει τὴν φαντασίαν ἡμῶν ὀλιγώτερον ἢ ἡ βραδυτέρα ἐπίσκεψις αὐτοῦ εἰς Ῥώμην.

Τί ὑπελείπετο τότε ἀκόμη ἐκ τῶν μνημείων καὶ τῶν καλλιτεχνημάτων, τὰ ὁποῖα ἀπηρίθμησεν ὁ Παυσανίας, καὶ εἶδον ἀκόμη μετ' αὐτὸν ὁ Ἱμέριος καὶ ὁ Συνέσιος; Ὁποίαν ὄψιν εἶχεν ἡ Ἀκρόπολις, ὅτε ἀνῆλθεν εἰς αὐτὴν Κώνστας ὁ Β', ἵνα προσευχηθῇ ἐν τῷ Παρθενῶνι, τῇ μητροπόλει τῶν Ἀθηνῶν, τὴν νενομισμένην αὐτοῦ εὐχήν, ὡς ἔπραξεν ὕστερον ἐν τῷ Ἁγίῳ Πέτρῳ τῆς Ῥώμης; Ἀλλ' οὐδὲν διηγοῦνται ἡμῖν οἱ Βυζαντῖνοι ἱστορικοὶ ἄλλο ἢ ἁπλῶς τὸ συμβὰν τῆς εἰς Ἀθήνας παρουσίας τοῦ αὐτοκράτορος. Πλείονας λεπτομερείας γνωρίζομεν περὶ τῆς ἐν Ῥώμῃ διατριβῆς αὐτοῦ, καὶ ταύτας ὀφείλομεν τῷ Ἀναστασίῳ καὶ Παύλῳ τῷ Διακόνῳ.

Ἐπειδὴ δὲ Κώνστας ὁ Β' ἄλλα τε ἀρχαῖα χαλκᾶ τεχνουργήματα καὶ αὐτὰς τὰς μεταλλίνας πλάκας τῆς ὀροφῆς τοῦ Πανθέου διέταξε νὰ ἐκκομίσωσι τῆς Ῥώμης καὶ νὰ φορτώσωσιν εἰς τὰ πλοῖά του, διὰ τοῦτο τολμῶμεν ν' ἀποδεχθῶμεν, ὅτι ἐσύλησε καὶ τὰς Ἀθήνας, αἱ ὁποῖαι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἦσαν βεβαίως πλουσιώτεραι εἰς καλλιτεχνικοὺς θησαυροὺς ἢ ἡ πολλάκις διαρπασθεῖσα Ῥώμη.

Ἐν τῷ συγγράμματί μου «Ἱστορία τῆς πόλεως Ῥώμης ἐν τῷ μεσαιῶνι» ἐξέφρασα τὴν ὑπόνοιαν, ὅτι ἡ παρουσία τοῦ αὐτοκράτορος ἐκείνου ἐν ἔτει 663 εἰς Ῥώμην, ὁπόθεν δέκα ἔτη πρότερον εἶχε διατάξει ν' ἀπαγάγωσιν εἰς Κριμαίαν τὸν Πάπαν Μαρτῖνον, καὶ τὴν ὁποίαν τώρα μετε-

χειρίσθη μὲ καταφρόνησιν ἅρπαγος, ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς τὸν ἀρχαιότερον ἡμῖν γνωστὸν θρῆνον ἐπὶ τῇ παρακμῇ τῆς Ῥώμης. Τὸ ποίημα ἄρχεται διὰ τοῦ ἑξῆς διστίχου·

Nobilibus fueras quondam constructa patronis,
Subdita nunc servis. Heu, male, Roma, ruis.

ἤτοι

Ἄλλοτε ὑπὸ γενῶν εὐπατρίδων ἀρχόντων ἱδρύθης·
τώρα εἰς δούλους ὑπείκεις. Ὦ πῶς καταστρέφεσαι, Ῥώμη!

Ἐν σθεναροῖς στίχοις εἰκονίζει τὴν τύχην τῆς ἐρημωθείσης πρωτευούσης τῆς οἰκουμένης, ἥτις πέπρωται νῦν νὰ φέρῃ τὸν ζυγὸν τῆς ἀκμαζούσης νέας Ῥώμης, τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οὐδεὶς ποιητὴς ἠγέρθη τότε ἐν Ἀθήναις, ἵνα ἀφιερώσῃ ἐλεγεῖον εἰς τὰ ἐρείπια τῆς πατρίου πόλεως, καὶ μόλις πέντε αἰῶνας ὕστερον ἀκούομεν ἐκεῖ τὸν θρῆνον κλασικῶς μεμορφωμένου Ἕλληνος.

Ἡ ἐπίσκεψις Κώνσταντος τοῦ Β′ εἶνε ἄλλως τὸ πρῶτον τῶν ἱστορικῶν συμβάντων τὸ ὁποῖον ἀναιρεῖ τὸν μῦθον τοῦ Φαλλμεράϋερ, ὅτι αἱ Ἀθῆναι εἶχον παύσει ὑπάρχουσαι ὡς πόλις· ἀλλ' ἤδη ἐπὶ Ἰουστίνου τοῦ Β′ αἱ Ἀθῆναι ἐγένοντο ὀνομασταί, ὅτε ἡ αἵρεσις τῶν Τριθεϊτῶν εὗρεν ἐν αὐταῖς ὑποδοχήν, ὡς ἐν Κορίνθῳ. Τοῦτο ἀναφέρει ἡ «ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία» Ἰωάννου τοῦ Ἐφέσου. Αἱ εἰδήσεις ἡμῶν περὶ τῶν Ἀθηνῶν περιορίζονται ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας μόνον εἰς σποραδικὰ γεγονότα.

Ἐπίσκοποι καὶ ἀρχιεπίσκοποι τῶν Ἀθηνῶν, πρῶτον μὲν ἐν ἔτει 680 Ἰωάννης ὁ μετασχὼν τῆς ἐν Ῥώμῃ συνόδου,[1] εἶτα δὲ ὁ Σάββας, ὁ Νικήτας, ὁ Ἀναστάσιος κατὰ τὸν ἔνατον αἰῶνα ἀπέδειξαν τὴν διάρκειαν τῆς πόλεως. Ὁ Le Quien συνέταξε τὸν ἐλλιπῆ τοῦτον ἐπισκοπικὸν πίνακα, συμπληρούμενον ὑπὸ χρονολογικῶν σημειώσεων, αἵτινες εὑρέθησαν ἐγκεχαραγμέναι ἐπὶ τῶν στύλων τοῦ Παρθενῶνος καὶ ἄλλων ναῶν τῶν Ἀθηνῶν καὶ αἵτινες παραδίδουσιν ἡμῖν νεκρολόγιον πολλῶν ἐπισκόπων, ἀρχιεπισκόπων καὶ μητροπολιτῶν τῆς πόλεως· ἀλλ' ἡ γνησιότης τῶν ἐπιγραφῶν τούτων δὲν εἶνε πάντοτε ἀναμφίβολος.

Ἐν τῷ ὀγδόῳ αἰῶνι καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ ἐνάτου δύο Ἀθηναῖαι περιβληθεῖσαι, ὅπως πρὸ αὐτῶν ἡ Εὐδοκία, τὸ αὐτοκρατορικὸν διάδημα, καθιστῶσι πάλιν ὀνομαστὴν τὴν πάτριον πόλιν· ἡ διαβόητος Εἰρήνη, ἥτις συζευχθεῖσα ὑπὸ Κωνσταντίνου Ε′ τῷ υἱῷ αὐτοῦ Λέοντι Δ′ ἐγένετο ὕστερον αὐτοκράτειρα καὶ ἡ ταύτης ἀνεψιὰ Θεοφανώ, τὴν ὁποίαν Νικηφόρος Α′ ἐν ἔτει 897 ἐξέδωκε γυναῖκα τῷ υἱῷ καὶ διαδόχῳ αὐτοῦ Σταυρακίῳ· φαίνεται πρὸς τούτοις ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ Ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν ἐχρησίμευεν ὡς τόπος ἐξορίας εὐγενῶν Βυζαντίνων.

1 Σ. Μ. Κατὰ τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν σημείωσιν ὑπὸ τοῦ ὑφηγητοῦ κ. Σπυρ. Λάμπρου ὁ Ἰωάννης παρέστη εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει σύνοδον τοῦ 680 οὐχὶ δὲ εἰς τὴν ἐν Ῥώμῃ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος συνελθοῦσαν.

Αἱ σχέσεις τῆς Δύσεως πρὸς τὴν Ἑλλάδα διετηροῦντο ἄλλως ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ζωηραί. Ἡ ἐν Σικελίᾳ καὶ μεσημβρινῇ Ἰταλίᾳ ἐξουσία τοῦ Ἕλληνος αὐτοκράτορος καὶ ἡ σχέσις τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας πρὸς τὴν ἑλληνικήν, καί τοι κατέστη μετὰ βραχὺν χρόνον ἐχθρική, διετήρουν εἰς συγκοινωνίαν ἀμφότερα τὰ μέρη τοῦ ἀρχαίου ρωμαϊκοῦ κράτους. Οὕτως ἤρχοντο πάντως πολλαὶ εἰδήσεις καὶ ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὴν Δύσιν, εἰ καὶ ἡ γεωγραφικὴ θέσις τῆς πόλεως δὲν ἐπέτρεπε νὰ γίνῃ αὕτη σταθμὸς τῶν διεθνῶν ἐκείνων σχέσεων.

Δύο Πάπαι εἶδον τὴν Ἀνατολήν, Μαρτῖνος Α', ὅστις ἐν ἔτει 653 ἤχθη αἰχμάλωτος εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ ὁ Κωνσταντῖνος, ὅστις ἐν ἔτει 710 κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος ἔπλευσεν ἐκεῖσε. Οὐδέτερος τούτων προσήγγισεν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἀλλ' ἀμφότεροι διαβάντες τὸν πορθμὸν τῆς Μεσσήνης καὶ παραπλεύσαντες τὰς ἑλληνικὰς ἀκτὰς ἔφθασαν διὰ Νάξου καὶ Κέω εἰς Βυζάντιον. Περὶ οὐδενὸς δὲ τῶν στρατηγῶν, μεγιστάνων καὶ ἀπεσταλμένων, οἵτινες ἐταξείδευον μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, μανθάνομεν ὅτι παρεγένετο ἐν Ἀθήναις.

Μάτην ὡσαύτως ζητοῦμεν ἐν ταῖς ἀρχαιοτάταις πορείαις τῶν προσκυνητῶν τῆς Δύσεως νὰ εὕρωμεν τὰς Ἀθήνας ὡς σταθμόν. Ἡ πρὸς τὴν Ἱερουσαλὴμ ὁδὸς εἶνε σημειωμένη ἤδη ἐν ἔτει 333 ἐν τῷ ὁδοιπορικῷ Βορδιγαλίου τινός. Ὁ προσκυνητὴς οὗτος ἀναχωρήσας ἐκ τῆς μεσημβρινῆς Γαλατίας διῆλθε διὰ τοῦ Μεδιολάνου καὶ τῆς Ἀκυληΐας, διέβη τὰς Ἰουλιανὰς Ἄλπεις καὶ τὰς παραδουναβίους χώρας καὶ ἔφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐκεῖθεν δὲ διὰ τοῦ Βοσπόρου εἰς τὴν Συρίαν. Ἐπέστρεψε δὲ διὰ Θρᾴκης καὶ Θεσσαλονίκης καὶ ἐκεῖθεν, διαβὰς τὴν Μακεδονίαν καὶ Ἰλλυρίαν, ἀφίκετο διὰ τῆς Ἡρακλείας εἰς τὸν λιμένα τοῦ Αὐλῶνος, ὁπόθεν ἐπεραιώθη εἰς Ὑδροῦντα.

Ἐν τῷ αὐτῷ τετάρτῳ αἰῶνι προσκυνηταὶ ἀπὸ τῆς Ἰταλίας ἀναγόμενοι ἔπλεον διὰ τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς Κύπρου εἰς Συρίαν, ὡς Εὐσέβιος ὁ ἐκ Κρεμῶνος (περὶ τὸ 385) καὶ ἁγία Παύλα ἡ Ῥωμαία. Οἱ προσκυνηταὶ τῆς Δύσεως ἐτρέποντο τὴν ἀρχαίαν ἐμπορικὴν ὁδὸν τῶν Ῥωμαίων, εἴτε διὰ τῆς θαλάσσης εὐθὺ εἰς τὴν Συρίαν, εἴτε διὰ τῶν Δακικῶν χωρῶν εἰς τὸν Βόσπορον.

Οὔτε ἐν τῷ ὁδοιπορικῷ τοῦ Γαλάτου ἐπισκόπου Ἀρκούλφ περὶ τὸ 700, οὔτε ἐν τῷ τοῦ Βιλιβάλδου, τοῦ ὕστερον ἐπισκόπου, μνημονεύονταί που αἱ Ἀθῆναι. Ὁ ἅγιος οὗτος ἀνὴρ ἐκπλεύσας τῶν Συρακουσῶν προσήγγισε μόνον εἰς τὴν Μονεμβασίαν ἐν Ἀργολίδι, καὶ ἐκεῖθεν ἔπλευσε διὰ Κῶ καὶ Σάμου εἰς Ἔφεσον. Καὶ Λιουτπράνδος ὁ Κρεμωνεὺς δὲν εἶδε τὰς Ἀθήνας κατὰ τὸ περίφημον αὐτοῦ πρεσβευτικὸν ταξείδιον ἐν ἔτει 968, ἀλλ' ἔπλευσεν ἐξ Ὑδροῦντος εἰς Πάτρας καὶ Κέρκυραν, καὶ ἐπορεύθη εἶτα διὰ ξηρᾶς εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁπόθεν ἐπανῆλθε διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ.

Ἐνίοτε ὅμως μοναχοὶ προσκυνηταὶ οἱονεὶ ἀπεπλανήθησαν εἰς Ἀθήνας κατὰ τὴν ὁδοιπορίαν αὐτῶν. Τοῦτο μαρτυρεῖ ἡ βιογραφία τοῦ ἁγίου Λουκᾶ, τοῦ θαυματουργοῦ τῆς φωκαϊκῆς μονῆς Στειρίου, τοῦ Αἰγινήτου, ὅστις ἀπέθανε τὴν 7 Φεβρουαρίου τοῦ ἔτους 946. Ὁ σύγχρονος αὐτοῦ βιογράφος διηγεῖται, ὅτι δύο μοναχοί, οἵτινες ἀφίχθησαν ἐκ Ῥώμης καὶ ἐβούλοντο νὰ πορευθῶσιν εἰς Ἱεροσόλυμα, κατέλυσαν εἰς τὸν οἶκον τῆς μητρὸς τοῦ Λουκᾶ, ὅστις εἶτα συνώδευσεν αὐτοὺς κρυφίως. Οἱ μοναχοὶ ἐπορεύθησαν πρῶτον εἰς Ἀθήνας, ἔνθα προσηυχήθησαν «ἐν τῷ ἁγίῳ ναῷ τῆς θεομήτορος» τῷ ἐν τῷ Παρθενῶνι· μετὰ δὲ ταῦτα συνέστησαν τὸν νεαρὸν αὐτῶν ἑταῖρον ἡγουμένῳ τινὶ μοναστηρίου ἐν Ἀθήναις, ὅστις ἐδέχθη καὶ κατέταξεν αὐτὸν εἰς τοὺς μοναχούς.

Εἰς τὸν αὐτὸν αἰῶνα ἀνήκει ἡ μεγάλη χριστιανικὴ ἐνέργεια τοῦ ἁγίου Νίκωνος, περιφανοῦς ἱεραποστόλου, ὅστις ἐδίδαξε πρῶτον μὲν ἐπὶ τῆς νήσου Κρήτης, εἶτα δ' ἐν Ἀττικῇ καὶ ἐν Πελοποννήσῳ, ἰδίως μεταξὺ τῶν σλαβικῶν φυλῶν τῆς Λακωνίας, ὅπου καὶ ἀπέθανεν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Σπάρτῃ περὶ τὸ τέλος τοῦ δεκάτου αἰῶνος. Ὁ βιογράφος αὐτοῦ, ἡγούμενος τοῦ μοναστηρίου ἁγίου Νίκωνος παρὰ τῇ Σπάρτῃ, ἔγραφε βεβαίως περὶ τὰ μέσα τοῦ ιβ' αἰῶνος, καὶ διὰ τοῦτο δεικνύει ἐνίοτε ἐπιστημονικῶς ἀποκτηθεῖσαν γνῶσιν τῆς ἀρχαιότητος. Οὗτος διηγεῖται, ὅτι ὁ Νίκων, ἀφοῦ μετέπεισε τοὺς Κρῆτας ν' ἀσπασθῶσι τὸν Χριστιανισμόν, ἔπλευσε πρῶτον εἰς Δαμαλᾶν, τὴν ἀρχαίαν Τροιζῆνα, εἶτα δὲ διὰ τῆς ἐρήμου νήσου Σαλαμῖνος εἰς τὴν Ἀττικήν, καὶ ἀνῆλθεν εἰς Ἀθήνας, «ὅπου ἵσταται ὁ περιώνυμος ναὸς τῆς θεομήτορος». Ἐνταῦθα κατέθελξε τοὺς Ἀθηναίους διὰ τῶν διδαχῶν αὐτοῦ ὡς δι' ᾄσματος σειρήνων. Ἐντεῦθεν ἐπεσκέφθη τὴν Εὔβοιαν, τὰς «ἑπταπύλους Καδμείας» Θήβας, τὴν πόλιν τοῦ Πέλοπος, τὴν Κόρινθον, τὸ Ἄργος, τὸ Ναύπλιον καὶ τέλος τὴν Σπάρτην, ὅπου ἐγκαθιδρύθη καὶ εὗρεν, ὅπερ ἀξιοσημείωτον, Ἀθηναῖόν τινα Θεόπεμπτον ὡς ἐπίσκοπον. Ὁ Λακεδαιμόνιος βιογράφος εἶχε πλέον λησμονήσει τὰ ἀρχαῖα ὀνόματα τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τοῦ Παρθενῶνος, ὅπου βεβαίως ὁ μέγας ἅγιος εἶχε συναγείρει τοὺς Ἀθηναίους πρὸς διδαχήν, οὐδὲ ἀφιέρωσε μίαν κἂν λέξιν εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν λαμπρότητα τοῦ ἀρχαίου χριστιανικοῦ ναοῦ. Καὶ ὅμως δὲν ἐστερεῖτο αἰσθήσεως περὶ τὸ ἐν τῇ τέχνῃ καλόν· διότι ἐξύμνησε τὴν ἐκκλησίαν, τὴν ὁποίαν ὁ Νίκων ἔκτισεν ἐν Σπάρτῃ καὶ διὰ ζωγραφιῶν ἐκόσμησε τόσον ἀμέτρως, μέχρι τοῦ διϊσχυρισθῆναι, ὅτι ὁ πλοῦτος αὐτῆς εἰς μάρμαρον καὶ χρώματα ἁμιλλᾶται πρὸς πάντα τὰ ἔργα τοῦ Φειδίου, τοῦ Ζεύξιδος καὶ τοῦ Πολυγνώτου.

Οὐδεμία ἐκκλησία ἔν τε τῇ Ἀνατολῇ καὶ τῇ Δύσει, οὔτε αἱ βασιλικαὶ τῆς Ῥώμης, οὔτε ἡ ἁγία Σοφία, οὔτε βραδύτερον ὁ ἅγιος Μάρκος τῆς Βενετίας ἠδύναντο νὰ συγκριθῶσι πρὸς τὸν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν ναὸν τῆς Παναγίας, ὅστις εἶχε διασκευασθῆ ἐν τῷ σηκῷ τοῦ ἀρίστου

ἔργου πάσης ἀρχιτεκτονικῆς. Ἀλλ' εἰς τοὺς αἰῶνας ἐκείνους ἐζήτουν τὸ ἔξοχον ναοῦ τινος ἐν ἄλλῳ τινί, ἐν τῷ κόσμῳ τῶν ψηφοθετημάτων καὶ τῶν εἰκόνων, ἐν τοῖς ἁγίοις σκεύεσι καὶ τοῖς πολυτίμοις λειψάνοις. Ἐν τῷ ναῷ τοῦ Παρθενῶνος ἐθαύμαζον οἱ ἐπισκεπτόμενοι οὐχὶ τὴν ἔξοχον κατασκευὴν τῶν κιόνων, οἵτινες περιέβαλλον τὸ χριστιανικὸν τοῦτο ἱερόν, οὐδὲ τὰς μετόπας καὶ ζωοφόρους τοῦ Φειδίου. Ὅ,τι ἐκεῖ θέας ἄξιον ἐφαίνετο ἦτο ἡ αἰωνία λυχνία. Ὁ πρῶτος ποιησάμενος μνείαν ταύτης ἦτο Ἰσλανδός τις, Säwulf ὀνόματι, ὅστις ἐπορεύετο εἰς Ἱερουσαλὴμ ἐν ἔτει 1102 καὶ 1103. Οὗτος ἦλθεν ἐκ Βρενδησίου διὰ Κερκύρας εἰς Πάτρας, Κόρινθον, Λιβάδοστρον, Θήβας καὶ Εὔβοιαν. Ἐν τῷ Ὁδοιπορικῷ αὐτοῦ δὲν ἀναφέρει ὅτι μετέβη εἰς Ἀθήνας, ἀλλ' ἐκφράζεται οὕτως· «ἀφίχθημεν εἰς Νεγρεπόντε, ὅπου ἐμισθώσαμεν ἄλλο πλοῖον. Αἱ Ἀθῆναι, ἔνθα ἐκήρυξεν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ἀπέχουσι τῆς Κορίνθου δύο ἡμερῶν ὁδόν. Ὁ ἅγιος Διονύσιος ἐγεννήθη καὶ ἐδίδαξεν ἐνταῦθα καὶ ἐγένετο ὕστερον Χριστιανὸς ὑπὸ τοῦ ἁγίου Παύλου. Ἐδῶ ὑπάρχει ἐκκλησία τις τῆς Παρθένου Μαρίας μετὰ λυχνίας, ἐν ᾗ καίει ἀστείρευτον ἔλαιον».

Ὅτι ἡ ἄσβεστος αὕτη λυχνία ἔχαιρε φήμης καὶ ἐν τῇ Δύσει, μαρτυρεῖ συγγραφεύς τις σύγχρονος τοῦ Säwulf, ἴσως ἐκ Ῥαβέννης, ὅστις ἐγένετο γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα Guido ὡς ἐρανιστὴς βαρβάρου γραφῆς, τοῦ «Liber Guidonis». Ἐν ταύτῃ λέγει· «αἱ Ἀθῆναι ἦσαν τὸ πάλαι ἡ μήτηρ τῶν φιλοσόφων καὶ ῥητόρων, ὅπου ὑπάρχει θεῖόν τι καὶ ἄσβεστον φῶς ἐν τῷ ναῷ ὅστις καλεῖται Προπύλαια (Propilia), καὶ ἐκτίσθη πρὸ χρόνων ἀπὸ τὸν βασιλέα Ἰάσωνα εἰς τὴν πάντοτε παρθένον θεομήτορα Μαρίαν, μὲ ἀξιοθαύμαστον λαμπρότητα, ἀπὸ θαυμαστὸν λίθον, ὅπως φαίνεται».

Ἐνταῦθα ἐκδηλοῦται ἤδη αἴσθησίς τις περὶ τὸ ἀρχιτεκτονικὸν κάλλος τοῦ Παρθενῶνος· πρὸς τούτοις ζητεῖται ἡ ἀρχὴ τοῦ οἰκοδομήματος τούτου τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς τὸν μυθικὸν Ἀργοναύτην καὶ συγχέεται μετὰ τῶν Προπυλαίων.

Ἡ ἄσβεστος λυχνία ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Παρθενῶνος ἀντικατέστησεν ἄλλως ἐκείνην, ἣν οἱ ἀρχαῖοι ἀνέθηκαν τῇ Πολιάδι Ἀθηνᾷ ἐπὶ τῆς αὐτῆς Ἀκροπόλεως, ἦτο δ' αὕτη ἐκ χρυσοῦ, ἐπίζηλον ἔργον τοῦ Καλλιμάχου· τὸ ἐν αὐτῇ ἔλαιον ἐξήρκει πάντοτε δι' ὅλον ἐνιαυτόν. Ὁ Παυσανίας περιέγραψε ταύτην. Πανταχοῦ ὅπου ἦτο δυνατὸν ἀντικατεστάθη ἡ ἐθνικὴ λειτουργία ὑπὸ τῆς ταύτῃ ἀναλόγου χριστιανικῆς. Τὸ ἀστείρευτον ἔλαιον τῆς χριστιανικῆς Παρθένου (κόρη ἀειπάρθενος) ἀναμιμνήσκει τὴν μυθώδη ἐλαίου πηγὴν ἐν τῷ ναῷ τῆς ἐκεῖθεν τοῦ Τιβέρεως Μαρίας (S. Maria in Trastevere) ἐν Ῥώμῃ. Δὲν διϊσχυρίζομαι ὅμως διὰ τούτου, ὅτι οἱ Χριστιανοὶ ἱερεῖς τῶν Ἀθηνῶν ἐπενόησαν τοιαύτην τινὰ πηγὴν ἐλαίου ἐν τῷ Παρθενῶνι, ὅπως τάχα ἀναπληρώσωσι τὴν ἐν τῷ Ἐρεχθείῳ ἀρχαίαν ἁλμυρὰν πηγὴν τοῦ Ποσειδῶνος. Ἀλλ' οὐδαμοῦ λέγεταί τι περὶ τούτου, οὐδὲ ἐν τοῖς ἔργοις

τοῦ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου, τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν περὶ τὸ τέλος τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος, τὰ ὁποῖα πρῶτον ὑπὸ τοῦ Λάμπρου συλλεγέντα ἐξεδόθησαν πρὸ μικροῦ. Ὁ ἐπίσκοπος αὐτος ἐπήνεσε τὸν ἐν Παρθενῶνι ναὸν καὶ πρὸς τῇ αἰωνίᾳ λυχνίᾳ ἰδίως ἐξῆρε χρυσῆν τινα περιστεράν. Οὗτος ἔγραφεν εἰς τὸν Βυζαντῖνον στρατηγὸν Στρυφνὸν τὰ ἑξῆς· «Πάντα γὰρ ἐν αὐτῷ μεγάλα καὶ οὐδὲν μικρὸν, ὡς ἐν τοῖς πάλαι, μυστήριον. Ἐπόπτευσον φῶς ἱλαρὸν, φῶς ἄξυλον καὶ ἀνήλιον, ἐπόπτευσον ἐν σωματικῷ εἴδει πελειάδος χρυσῆς ἐνάργειαν πνεύματος· ὅπερ, τῆς ἱερᾶς ὑπεραιωρούμενον τραπέζης, αὐτοῦ στρέφεται αὐτῷ στεφάνῳ χρυσῷ καὶ αὐτῷ προσκυνητῷ σταυρῷ διὰ κυκλοφορικῆς ἀεικινήτου καὶ μικροῦ φευγούσης τὴν αἴσθησιν πτήσεως.»

Ἐκ τῆς ἁγίας λυχνίας εἴληπται βεβαίως τὸ ἐπίθετον τῆς φωτοδόχου λυχνίας καὶ φωτοδότιδος, τὸ ὁποῖον ὁ Ἀκομινάτος ἀπονέμει τῇ ἐν τῷ Παρθενῶνι ἀρχούσῃ Παρθένῳ. Τὸν δὲ ναὸν ὀνομάζει «τέμενος περικαλλὲς, εὐφεγγὲς, ἀνάκτορον τῆς φωτοδόχου παρθένου καὶ φωτοδότιδος χάριεν, τὸ τοῦ λάμψαντος ἐξ αὐτῆς ἀληθινοῦ φωτὸς ἅγιον σκήνωμα.»

Συνείδησίς τις τοῦ πάλαι πνευματικοῦ μεγαλείου τῶν Ἀθηνῶν ἐξηκολούθει ζῶσα ἐν τῇ Δύσει καὶ ἰδίως ἐν Ῥώμῃ ἕνεκα τῆς σχέσεως τῆς ἐκκλησίας πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Κατὰ τὴν παράδοσιν μάλιστα, καὶ τοῦτο ἀναμφιβόλως πρὸς δόξαν τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας, κατέλαβον τὴν ἐπισκοπικὴν ἕδραν ἐν Ῥώμῃ δύο Ἀθηναῖοι, ὁ Ἀνέγκλητος, ὁ λεγόμενος τέταρτος, καὶ ὁ Ὑγῖνος, ὁ ἔνατος διάδοχος τοῦ ἁγίου Πέτρου. Ἀμφότεροι σημειοῦνται ἐν τοῖς καταλόγοις τῶν Παπῶν «τὸ ἔθνος Ἕλληνες ἐξ Ἀθηνῶν», καὶ ὁ τελευταῖος μάλιστα μετὰ τῆς προσθήκης «υἱὸς φιλοσόφου».

Κατὰ τὸν ἕβδομον καὶ ὄγδοον αἰῶνα ὑπῆρξαν τῷ ὄντι Ἕλληνές τινες ἐπίσκοποι Ῥώμης, ἐνῷ Ῥωμαῖοι πρεσβύτεροι διέτριβον ἐν Κωνσταντινουπόλει ὡς ἀντιπρόσωποι. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα μάλιστα ἔζη ἐν Ῥώμῃ ἐν τῇ σχολῇ τῶν ξένων καὶ ἔν τισι μοναστηρίοις τοῦ ἔθνους τούτου. Ἡ ἑλληνικὴ ἀποικία προσεφώνει τὸν αὐτοκράτορα ἐν τῇ μητρικῇ αὐτῆς γλώσσῃ. Ὁ Λομβαρδὸς ποιητὴς, ὅστις μεταξὺ τοῦ 916 καὶ 924 συνέταξεν ὕμνον εἰς τὸν αὐτοκράτορα Βερεγγάριον, διηγεῖται τοῦτο ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς στέψεως αὐτοῦ, καὶ πρὸς ταύτοις ἀναμιμνήσκεται τῶν Ἀθηνῶν ἐν τοῖς ἑξῆς βαρβάροις στίχοις·

Daedaleis Grajus sequitur laudare loquellis;
Stoicus hic noster ciuibus quia pollet Athenis
Et sollers iter in Samia bene callet arena.

Καὶ ὁ Ἰωάννης Διάκονος, ὅστις ἔγραψεν ἐν τῷ ἐνάτῳ αἰῶνι τὸν βίον Γρηγορίου τοῦ μεγάλου, ἀνεμνήσθη τῶν Ἀθηνῶν. Εὗρεν ὡς τὸ μόνον ψεκτὸν ἐν τῷ Πάπᾳ ἐκείνῳ τὴν ἄγνοιαν τῆς ἑλληνικῆς, ἡ δὲ σοφία τῶν Ἑλλήνων ὠνομάσθη ὑπ' αὐτοῦ facundissima virgo Cecropia.

Ἀπὸ Καρόλου τοῦ μεγάλου ἠγέρθη ἐν τῇ Δύσει ζωηροτέρα ἀνάμνησις τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης. Ἐπὶ τῶν Ὀθώνων καὶ τοῦ Πάπα Συλβέστρου βυζαντιακοὶ τύποι καὶ αὐτὴ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἦσαν προσηλωμένα ἐξωτερικῶς εἰς τὴν γερμανορωμαϊκὴν αὐτοκρατορικὴν αὐλήν. Καὶ κατεβίβασαν μὲν ἡ Κωνσταντινούπολις καὶ Θεσσαλονίκη εἰς παντελῆ σχεδὸν λήθην τὰς ἠρημωμένας Ἀθήνας, ἡ Δύσις ὅμως ἀνεμιμνήσκετο πάντοτε τῆς ἐνδόξου μητρὸς τῆς σοφίας. Ἤδη ἐν τῇ παραδόσει τοῦ ἁγίου Gisleπus, ὅστις ὡς ἱεραπόστολος ἔκτισε περὶ τὸ 640 μοναστήριον ἐν Hennegau, ἀναφέρεται, ὅτι οὗτος ὁ ἐν Ἀττικῇ γεννηθεὶς εὐγενὴς Ἕλλην ἐσπούδασε φιλοσοφίαν ἐν Ἀθήναις, «τῇ εὐγενεστάτῃ πόλει τῆς Ἑλλάδος, ἥτις προσέφερε τὰ ἄνθη τῆς ῥητορικῆς εἰς τοὺς λαοὺς πασῶν τῶν γλωσσῶν». Αἱ ἀθηναϊκαὶ σπουδαὶ τοῦ Gisleπus εἰσὶ βεβαίως μυθώδεις· διότι ἐπίσης ἤθελέ τις μοχθήσει ν' ἀνακαλύψῃ φιλοσοφικὰς σχολὰς καὶ ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Ῥώμῃ μετὰ τὸν Ἰουστινιανόν. Ἐν δὲ τῷ μύθῳ περὶ τῆς Παπίσσης Ἰωάννας, ὅστις συμπίπτει κατὰ τὸ ἔτος 855, ἀναφέρεται, ὅτι ἡ λογιωτάτη αὕτη δέσποινα ἐσπούδασεν ἐν τῇ σχολῇ τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ παράδοξος αὕτη παράδοσις ἐσημειώθη μὲν μόλις κατὰ τὸν δέκατον τρίτον αἰῶνα, πολὺ ὅμως πρότερον εἶχεν ἀνανεωθῇ καὶ στερεωθῇ ἡ παλαιὰ δόξα τῆς Δύσεως περὶ τῶν Ἀθηνῶν. Περὶ τὰ μέσα τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος μοναχός τις τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Ἐμμερανοῦ ἐν Ῥεγενσβούργῳ ὑπερησπίσθη τὴν ὑπὸ τῶν Βενεδικτίνων τοῦ ἁγίου Διονυσίου ἀμφισβητηθεῖσαν γνώμην, ὅτι τὰ ὀστᾶ Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, τὸν ὁποῖον ἐσφαλμένως ἀπεφήναντο ἀπόστολον τῆς Γαλατίας, μετεφέρθησαν ἐκεῖθεν εἰς Ῥεγενσβούργην, καὶ ἔν τινι ἐπιστολῇ αὐτοῦ πρὸς τὸν ἡγούμενον Ῥεγινβάρδον ἀπευθύνει ἀποστροφὴν εἰς τὰς Ἀθήνας, «τὴν τροφὸν τῆς ῥητορικῆς, τὴν μητέρα τῆς φιλοσοφίας, τὴν ὁποίαν ὁ θεόσοφος Διονύσιος ἐδόξασε».

Λίαν ἀξιοσημείωτον εἶναι τὸ «Speculum rerum» Γοδοφρείδου τοῦ ἐκ Βιτέρβου, ποιητοῦ κλασικῶς ὡς πρὸς τὴν ἐποχήν του μεμορφωμένου καὶ συγγενοῦς τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου τῶν Χοενστάουφεν. Ἐν τῷ «Κατόπτρῳ τοῦ κόσμου» τούτῳ, τῇ ἐν στίχοις συνταχθείσῃ γενεαλογίᾳ πάντων τῶν βασιλέων καὶ αὐτοκρατόρων, ἰσχυρίζεται ὁ Γοδοφρεῖδος, ὅτι Ῥωμαῖοι καὶ Γερμανοὶ εἰσὶ μόνον διάφοροι κλάδοι τῶν Τρώων, ἀλλ' οὗτοι πάλιν κατάγονται ἐξ αὐτοῦ τοῦ Διός, τοῦ πρώτου βασιλέως τῶν Ἀθηναίων. Ὁ δὲ Ζεὺς ἐγεννήθη ὡς βασιλόπαις ἐν Ἀθήναις· παρ' αὐτοῦ ἐδέχθησαν οἱ φιλόσοφοι τὰ δόγματά των, ἐξ αὐτοῦ πηγάζει πᾶσα ἐπιστήμη τῆς τριακτύος καὶ τετρακτύος. Ὑπ' αὐτοῦ ἐκτίσθη ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Ἀθηνᾶς, οἱονεὶ πόλις τῆς σοφίας. Νιόβη, ἡ πρώτη σύζυγος τοῦ Διός, ἦρξε τῶν Ἀθηνῶν καὶ συνέταξε τὰ ἀρχαιότατα νομικὰ βιβλία. Ἥρα, ἡ δευτέρα αὐτοῦ σύζυγος, ἐγέννησε τὸν Δαναόν, ἐξ οὗ ἐγεγόνασιν οἱ Δαναοὶ ἢ Ἕλληνες. Τὸ γραπτὸν δίκαιον ἤχθη ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Ῥώμην,

καὶ ἐν συντόμῳ πᾶσα τέχνη καὶ ἐπιστήμη ἀνακτέα ἐστὶ τῷ Διί, τῷ πρώτῳ βασιλεῖ τῶν Ἀθηνῶν.

Εἶναι ἀμφίβολον, ἂν ἤδη οἱοσδήποτε λόγιος τῆς Ἑσπερίας ἐγίνωσκεν ἀμέσως ἐκ τοῦ Θουκυδίδου τὸ εἰς Ἀθήνας ἐγκώμιον τοῦ Περικλέους, ἐνῷ ὁ μέγας οὗτος πολιτικὸς ἀνὴρ ὠνόμασε τὴν γενέτειραν πόλιν Σχολεῖον τῆς Ἑλλάδος. Ὁ χριστιανικὸς ὅμως κόσμος, τῇ μεσιτείᾳ τοῦ Κικέρωνος, ὡς καὶ ἄλλων ἀρχαίων Ῥωμαίων καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων, ἐγίνωσκεν ὅτι αἱ Ἀθῆναι ὑπῆρξαν μήτηρ τῶν ῥητόρων καὶ φιλοσόφων. Τὸ ἐγκώμιον δὲ τοῦτο γίνεται στερεότυπον κατὰ τὸν δωδέκατον καὶ δέκατον τρίτον αἰῶνα. Ταῦτο ἀκούομεν καὶ ἐκ τοῦ στόματος τοῦ μεγάλου Ἰννοκεντίου Γ'.

Γουλιέλμος ὁ ἐκ Malmesbury, ὅστις ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν Ἄγγλων ἐπισκόπων ἀνέγραψε τὰ θαυμάσια τῆς Ῥώμης, ἐθεώρησεν ὡς μέγιστον ἔπαινον τοῦ λογίου ἐπισκόπου Ralf τοῦ ἐκ Rochester, εἰπὼν περὶ αὐτοῦ, ὅτι ἐξήντλησεν ἐν ἑαυτῷ τὰς Ἀθήνας ὅλας. Ἔφερον τότε εἰς μέσον τὴν γνώμην, ὅτι ἡ σπουδὴ τῶν ἐπιστημῶν ἔχει ὡς τὰ τῆς πολιτικῆς τοῦ κόσμου μοναρχίας· καὶ ἐκείνη ἐξελαμβάνετο ὡς ἐνάτης ἡ μοναρχία τῆς μορφώσεως, ἥτις μεταβαίνει ἀπὸ ἔθνους εἰς ἔθνος. Ὁ Alberich de Trois-Fontaines ἐκ Καμπανίας ἐν τῷ χρονικῷ αὐτοῦ, ἀνερχομένῳ μέχρι τοῦ ἔτους 1241, ἰσχυρίζετο τὸ ἑξῆς· ὡς ἡ μοναρχία τοῦ κόσμου κατήντησε διὰ διαφόρων κρατῶν ἀπὸ τῶν Ἀσσυρίων εἰς τοὺς ἀνατολικοὺς Φράγγους, τουτέστι τοὺς Γερμανούς, οὕτως ἡ φιλοσοφία ἢ σοφία ἀπὸ τῶν Χαλδαίων ἦλθε διὰ διαφόρων λαῶν εἰς τοὺς Γαλάτας, τουτέστι τοὺς δυτικοὺς Φράγγους, διὰ τοῦ ἑξῆς τρόπου. Ὁ Ἀβραὰμ ἦλθεν ἐκ Χαλδαίας καὶ ἐσπούδασε πρῶτον ἐν Αἰγύπτῳ τὴν ἀστρολογίαν καὶ ἀριθμητικήν· ἀπὸ δὲ τῆς Αἰγύπτου μετέβη ἡ σοφία εἰς τοὺς Ἕλληνας, ἰδίως κατὰ τοὺς χρόνους τῶν φιλοσόφων· ἐντεῦθεν διεδόθη αὕτη εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἐπὶ τῶν Σκηπιώνων, ὅτε κατεῖχον ταύτην ὁ Κάτων καὶ ὁ Κικέρων, καὶ ἐπὶ τῶν Καισάρων, ὅτε αὕτη ὑπῆρχε κτῆμα τῶν ποιητῶν Βιργιλίου, Ὁρατίου, Ὀβιδίου, Σενέκα καὶ Λουκανοῦ. Ἐκ δὲ Ῥώμης ἦλθεν αὕτη εἰς Ἱσπανίαν καὶ νεωστὶ εἰς Γαλλίαν ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῶν περιφήμων ἀνδρῶν Βερεγγαρίου, Λανφράγγου καὶ Ἀνσέλμου.

Κατὰ τὸν Βικέντιον τοῦ Beauvais ἐκόμισε τὴν ἐπιστήμην ἐκ Ῥώμης εἰς Παρισίους ὁ Ἀλκουῖνος, ἀφοῦ παρέλαβον αὐτὴν παρὰ τῶν Ἑλλήνων οἱ Ῥωμαῖοι. Οὕτω λέγει καὶ τὸ «Chronicon Tiliense» ἐν τῷ ἔτει 830· «ἡ ῥωμαϊκὴ ἐπιστήμη, ἥτις πρότερον ὑπῆρξεν ἐν Ἀθήναις, μετεφέρθη εἰς Παρισίους». Ἔν τινι δράματι τῆς Γεννήσεως τοῦ Κυρίου, ὅπερ ἐτυπώθη εἰς τὰ «Carmina Burana» τῆς στουτγαρτείας ἐκδόσεως, παρέρχεται ἐπὶ τὴν σκηνὴν ὁ βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου μετὰ τῶν ἀκολούθων του, οἵτινες ὑμνοῦσι τὴν φιλοσοφίαν διὰ στίχων, λεγόντων ὅτι αἱ πολύμορφοι αὐτῆς αἱρέσεις

ἐξ Ἀθηνῶν ὁρμώμεναι ἐπότισαν σύμπασαν τὴν Ἑλλάδα τῇ πηγῇ τῆς σοφίας, ἥτις ἔπειτα ἔρρευσεν εἰς τὴν Ἑσπερίαν· ἔτι δὲ κατὰ τὸ τέλος τοῦ δεκάτου ἕκτου αἰῶνος ὁ Μαρτῖνος Κρούσιος ἐν Τυβίγγῃ ἐξεφράσθη ὁμοίως ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ «Germanograecia» περὶ τῆς πορείας τῆς ἐπιστήμης ἐξ Αἰγύπτου εἰς Περσίαν καὶ Χαλδαίαν, εἶτα δ' εἰς Ἀθήνας καὶ τὴν Ἑσπερίαν.

Καὶ παρὰ τοῖς Ἄραψιν αὐτοῖς ἐπέζη ἡ αὐτὴ περὶ τῶν Ἀθηνῶν φήμη. Ἰσταχρῆς ὁ περὶ τὰ μέσα τοῦ δεκάτου αἰῶνος συγγράψας γεωγραφικόν τι ἔργον μνημονεύει ἐν αὐτῷ τῶν Ἀθηνῶν ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς περιοχῆς τῆς Μεσογείου θαλάσσης, ἥτις βρέχει κατ' αὐτὸν τὴν Γαλικίαν, Φραγγίαν καὶ Ῥώμην, ἧς τῆς ὁποίας αἱ ἀκταὶ ἐκτείνονται ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρις Ἀθηνῶν καὶ Ῥώμης. Λέγει ὅτι ἡ Ῥώμη καὶ αἱ Ἀθῆναι εἰσὶν αἱ ἑστίαι τῶν Rûm, ἤτοι τῶν Ἰταλῶν καὶ Βυζαντίνων, καὶ ὅτι αἱ ἰδίως Ἀθῆναι ὑπῆρξαν ἡ ἕδρα τῆς σοφίας τῆς Junân τουτέστι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἔνθα αὗται διέσωσαν τὰς ἐπιστήμας καὶ τὴν φιλοσοφίαν αὐτῶν. Ὁ περιώνυμος Ἰταλὸς φίλος μου Μιχαὴλ Ἀμάρης, εἰς ὃν ὀφείλω ταύτας καὶ ἄλλας ἀνακοινώσεις, μ' ἐβεβαίωσεν, ὅτι ἐκτὸς τοῦ Ἐδρισῆ κατὰ τὸν δωδέκατον αἰῶνα, ὁ Ἰσταχρῆς εἶναι σχεδὸν ὁ μόνος Ἄραψ γεωγράφος, ὅστις ποιεῖται μνείαν τῶν Ἀθηνῶν, ἅτε δὴ χωρίου τινὸς παρὰ τῷ Ibn-Haukal μεταφέροντος ἁπλῶς τὰς λέξεις ἐκείνας τοῦ Ἰσταχρῆ. Αὗται εὑρίσκονται καὶ παρὰ τῷ Ἀβουλφέδᾳ γράψαντι κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος· οὗτος ἀναφέρεται εἰς τὸν Ibn-Haukal καὶ ὀνομάζει τὰς Ἀθήνας Itschanijah, ἤτοι πόλιν τῶν Ἑλλήνων σοφῶν.

Καὶ ἐν τοῖς φιλοσοφικοῖς δὲ συγγράμμασι τῶν Ἀράβων ἐπαινοῦνται ὁμοίως αἱ Ἀθῆναι, ὡς ἐν τῷ «Fihrist» τοῦ Mohammed-Ibn-Ishâg, ἐπιτομὰς τοῦ ὁποίου ὁ Αὔγουστος Μύλλερ ἀνέφερεν ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ «οἱ Ἕλληνες φιλόσοφοι ἐν τῇ ἀραβικῇ παραδόσει». Ἀπὸ τῶν Ἀράβων ὅμως μετεδόθη ἡ φήμη τῶν Ἀθηνῶν καὶ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους Τούρκους χρονογράφους Σεαδεδδὶν καὶ Χατζῆ-Κάλφαν.

Κατὰ τὸν ἑνδέκατον καὶ δωδέκατον αἰῶνα ἦτο ἡ φαντασία τῆς Δύσεως δι' ἱστορικῶν ἀναφορῶν ζωηρῶς περὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἀνατολὴν ἐνησχολημένη. Ἐννοῶ τὰς εἰς Ἱεροσόλυμα προσκυνήσεως χάριν γενομένας πορείας, τὰς σταυροφορίας, τὰς ἐπιχειρήσεις τῶν Νορμανδῶν τῆς Σικελίας καὶ τῶν Βικιγγέρων καὶ Βαράγγων ἐν τῇ βυζαντιακῇ ὑπηρεσίᾳ. Τότε ἀνακύπτει ἔσθ' ὅπου καὶ ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὸ φῶς τῆς ἱστορίας.

Ἀφ' οὗ ὁ αὐτοκράτωρ Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος κατέστρεψε τὸ κράτος τοῦ Σαμουήλ, τοῦ βασιλέως τοῦ πολεμικοῦ τούτου ἔθνους, καὶ ἐπορεύθη ἐν ἔτει 1019 εἰς τὰς ἀρχαίας ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος, ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας, τὰς ὁποίας οὐδεὶς αὐτοκράτωρ πλέον ἐπάτησε μετὰ τὸν Κωνσταντῖνον Β', ἐν θριάμβῳ ἀνῆλθε τὴν Ἀκρόπολιν, ἑώρτασεν ἐν τῷ Παρθε-

νῶνι τὰ εὐχαριστήρια καὶ νικητήρια καὶ ἀνέθηκε πλούσια ἀναθήματα.

Ἀλλ' ὅτε μετὰ εἴκοσι καὶ δύο ἔτη στασιάσαντες οἱ Βούλγαροι ἠπείλουν ἐκ νέου τὴν Ἑλλάδα καὶ στρατιὰ τοῦ λαοῦ τούτου ὑπὸ τὸν Ἄνθιμον εἰσήλασεν εἰς Βοιωτίαν καὶ Ἀττικὴν, φαίνονται αἱ Ἀθῆναι, ὅπως τοὐλάχιστον κοινῶς πιστεύεται, ἐν ἀμφιβόλῳ θέσει, ἤτοι στασιάζουσαι κατὰ τῆς βυζαντιακῆς κυβερνήσεως, ἥτις διὰ βαρέων φόρων ὤθει εἰς ἀπελπισίαν τὸ θέμα τῆς Ἑλλάδος. Διϊσχυρίσθησαν, ὅτι ἐν ἔτει 1040 ὁ Πειραιεὺς ἡλώθη πάλιν ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Νορμανδῶν Ἀράλδου, αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ ἥρωος, ὅστις μεταξὺ τοῦ 1033 καὶ 1043 ἡγεῖτο τῶν τὸν Ἕλληνα αὐτοκράτορα ὑπηρετούντων Βαράγγων μισθοφόρων, καὶ εἶτα ἐπιστρέψας εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ ἀνηγορεύθη βασιλεὺς τῆς Νορβηγίας ἐν ἔτει 1047. Ἀλλ' ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος δὲν στηρίζεται εἰς τοὺς λόγους οὐδενὸς ἱστοριογράφου, ἀλλὰ μόνον εἴς τινα περίφημον γενομένην ῥουνικὴν ἐπιγραφήν. Τὰ γράμματα ταῦτα ἀνεκαλύφθησαν ἐπὶ τοῦ μαρμαρίνου λέοντος τοῦ Πειραιῶς, τὸν ὁποῖον ὁ Μοροζίνης ἀπήγαγεν ὡς τρόπαιον εἰς Βενετίαν ἐν ἔτει 1688, ὅπου ἔτι καὶ νῦν εὑρίσκεται πρὸ τῆς ὁπλοθήκης, πλησίον δύο ἄλλων λεόντων τοὺς ὁποίους οἱ Ἐνετοὶ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἥρπασαν ἐξ Ἀθηνῶν. Ὁ καθήμενος ἐκεῖνος λέων, ὅστις ὑπῆρχεν ἱδρυμένος ἐπὶ τῆς ἀκτῆς τοῦ λιμένος Πειραιῶς, εἶχε δώσει αὐτῷ τὸ ὄνομα Porto-Leone, τὸ ὁποῖον ἀναγινώσκεται ἤδη ἐν ἔτει 1318 ἐπὶ τῶν θαλασσίων πινάκων τοῦ Γενουησίου Πέτρου Βισκόντη.

Ἐπειράθησαν νὰ διασαφήσωσι τὴν ῥουνικὴν ταύτην ἐπιγραφὴν καὶ πολὺ τολμηρῶς ἀνέγνωσαν ἐν αὐτῇ, ὅτι Ἄραλδος ὁ Μακρὸς ἐκέλευσε τὸν Ἀσμοῦνδον νὰ ἐγκολάψῃ τὰ γράμματα ἐπὶ τοῦ λέοντος, καὶ ὅτι ἄγων πολλοὺς ἄλλους Νορμανδοὺς ἐκυρίευσε τὸν Πειραιᾶ καὶ ἐτιμώρησε τὸν στασιαστικὸν ἑλληνικὸν λαόν. Οὕτως ἀναγινώσκει ὁ Rafn ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ «Runeinskrift i Piraeus, Inscription Runique du Pirée» (Κοπεγχάγῃ 1856.)

Ἀλλ' ὁ ὄντως δεινὸς περὶ τὴν ῥουνολογίαν Sophus Bugge ἐν Χριστιανίᾳ διέγνω ἐν ἔτει 1875, ὅτι ἡ ἀνάγνωσις ἐκείνη ἦτο παίγνιον τῆς φαντασίας. Τοῦτο μόνον διατείνεται ὡς βέβαιον, ὅτι τὰ ἐπὶ τοῦ λέοντος ψηφία εἶναι ὄντως ῥουνικὰ, ἀλλὰ τοσοῦτον ἐφθαρμένα, ὥστε μόλις μία μόνη λέξις ἀναγινώσκεται βεβαίως. Ἐκ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται προσηρμόσθησαν ἐπὶ τῶν πάνυ τεχνηέντως ἐν εἴδει ὄφεως περιπεπλεγμένων ταινιῶν, νομίζει ὁ εἰρημένος ῥουνοδίφης ὅτι δύναται νὰ συμπεράνῃ, ὅτι αὗται ἐνεχαράχθησαν περὶ τὰ μέσα τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνος ὑπὸ Σουηδοῦ ἀνδρὸς ἐξ Οὐπλανδίας, ὅστις ῥουνογράφος ἀνῆκε πιθανῶς εἰς τοὺς ἐν τῇ βυζαντιακῇ ὑπηρεσίᾳ Βαράγγους.

Οὕτω καταπίπτουσι πάντες οἱ ἐκ τῆς ῥουνικῆς ταύτης ἑρμηνείας συμπερασμοί. Οὔτε ἡ βυζαντιακὴ ἱστοριογραφία, οὔτε ὁ μῦθος τοῦ Ἀράλδου

γινώσκουσί τι περὶ τῆς εἰς Πειραιᾶ ἐμφανίσεως τοῦ ἡρωϊκοῦ τούτου υἱοῦ τοῦ Σιγούρδ καὶ ἀδελφοῦ Ὀλὰφ τοῦ ἁγίου. Ἡ παράδοσις διηγεῖται μόνον τὰς τύχας αὐτοῦ ἐν Μυκλεγάρδῃ ἢ Κωνσταντινουπόλει, ὅπου ὁ Ἀράλδος ἐπὶ Ζωῆς τῆς αὐτοκρατείρας καὶ τοῦ συζύγου αὐτῆς Κωνσταντίνου Θ' τοῦ Μονομάχου ὑπηρέτει ὡς ἀρχηγὸς τῶν Βαράγγων καὶ διέπλευσε τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας.

Οὐχ ἧττον σφαλερόν ἐστι ὅ,τι ὁ Κάρολος Hopf ἐκ τοῦ Rafn τεκμαίρεται καὶ πρὸς τὸν περὶ Ἀράλδου μῦθον συνδέει, ὅτι καὶ αὐτῶν τῶν Ἀθηνῶν τὸ πεσὸν μεγαλεῖον, ὡς αὐτὸς ἐκφράζεται, εὗρεν ἀντήχησιν ἐν τοῖς ᾄσμασι τῆς «Ἄρκτου», καὶ ὅτι ἐλάλησαν ἐν Ἰσλανδίᾳ περὶ τῆς «σεμνῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, τῆς μητρὸς πασῶν τῶν ἐπιστημῶν, τῆς τροφοῦ πάντων τῶν φιλοσόφων καὶ τῆς λαμπροτάτης, εὐκλεεστάτης πόλεως τῆς Ἑλλάδος». Ὁ ἔγκριτος γνώστης τῆς ἀρχαίας φιλολογίας τοῦ Βορρᾶ Konrad von Maurer ἐν Μονάχῳ μοὶ διεσάφησε καὶ τὰ τῆς ῥουνικῆς ἐκείνης ἐπιγραφῆς καὶ τὸ ἄλλο τοῦτο ζήτημα, τὴν δὲ ἀνακοίνωσιν αὐτοῦ ἐπεκύρωσέ μοι παντάπασιν ὁ Bugge διὰ τοῦ Νορβηγοῦ φίλου μου Μαριβῶ ἐν Χριστιανίᾳ. Ὁ Maurer μοὶ ὑπέδειξεν, ὅτι αἱ Ἀθῆναι ὀνομάζονται ἐνίοτε ἐν ταῖς ἀρχαίαις παραδόσεσι τοῦ Βορρᾶ. Οὕτως ἐν τῷ μύθῳ τοῦ Διονυσίου γίνεται λόγος περὶ τῆς ἐπισκέψεως τοῦ ἀποστόλου Παύλου εἰς Ἀθήνας καὶ τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν (Athenis, Athenisborg), ἐν τῷ μύθῳ τῆς Μάρθας καὶ Μαρίας τῆς Μαγδαληνῆς περὶ τῆς ἐπισκέψεως τῆς Μάρθας αὐτόσε· ἐν δὲ τῇ Vita Patrum ἱστορεῖται περί τινος νεανίου, ὅστις ἐστάλη εἰς τὴν σχολὴν τῶν Ἀθηνῶν· ἀλλὰ τὸ εἰς τὴν διήγησιν ταύτην προστεθειμένον λατινικὸν κείμενον ἀποδεικνύει, ὅτι ὁ μῦθός ἐστι μετάφρασις, καὶ τὸ αὐτὸ πρέπει νὰ ἰσχύῃ περὶ πάσης ἄλλης παραδόσεως. Ἐν τῇ νεωτέρᾳ Edda, λόγου συμπίπτοντος περὶ τῆς Γραμματικῆς τοῦ Δονάτου, παρατηρεῖται, ὅτι ἡ ῥητορική, τὴν ὁποίαν οἱ Ῥωμαῖοι σοφοὶ ἐδιδάχθησαν ἐν Ἀθήναις καὶ εἶτα μετέφρασαν εἰς τὴν λατινικήν, ἡ αὐτή ἐστι τῇ ποιητικῇ, ἣν ὁ Ὀδὶν ἔφερεν ἐξ Ἀσίας εἰς τὴν Ἄρκτον.

Κατὰ τὸν ἐνδέκατον αἰῶνα Ἰταλοὶ ἔμποροι ἔσχον εὐκαιρίαν νὰ ἐπισκεφθῶσι τὰς Ἀθήνας, διότι τὸ ἐν Ἀνατολῇ ἐμπόριον τῶν θαλασσοκρατουσῶν δημοκρατιῶν ἐλάμβανε μείζονας διαστάσεις. Οἱ Βενετοὶ ἐγένοντο ἀντίπαλοι τῆς Ἀμάλφιος καὶ τοῦ Σαλέρνου, καὶ τούτοις πάλιν ἡμιλλῶντο μετ' ὀλίγον Πισᾶται καὶ Γενουήνσιοι. Πρώτην φορὰν ἐγένετο πρὸς τούτοις μνεία τῶν Ἀθηνῶν ὡς ἐμπορικοῦ λιμένος ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ, τὸ ὁποῖον ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος Α' ὁ Κομνηνὸς τὸν Μάϊον τοῦ 1082 ἐξέδωκε τοῖς Βενετοῖς. Ἐξηγόραζε καὶ ἀντήμειβεν οὕτω τὰς κατὰ τὴν συνθήκην ὑπηρεσίας, ἃς προσέφερεν αὐτῷ ἡ αὔξουσα δημοκρατία ἐν τῷ ἠπειρωτικῷ πολέμῳ πρὸς τὸν Ῥοβέρτον Γυισκάρδον καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Βοεμοῦνδον. Διὰ τοῦ ἐγγράφου τούτου ἐπετρέπετο τοῖς Βενετοῖς πρὸς τὸ μετέρχεσθαι μετ'

ἀτελείας τὸ ἐμπόριον αὐτῶν ὄχι μόνον ἄλλοι τινὲς λιμένες τοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ ἐν Ἑλλάδι ῥητῶς αἱ Ἀθῆναι καὶ Θῆβαι. Εἰς ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἀνάγεται λοιπὸν ἡ πρώτη ἱστορικῶς πιστουμένη σχέσις τῶν Βενετῶν πρὸς τὰς Ἀθήνας, ἐκείνων οἵτινες ἔμελλον μετὰ αἰῶνας νὰ καταστρέψωσι τὸν Παρθενῶνα ὑπὸ τὸν Μοροζίνην. Δυστυχῶς οὐδεμίαν εἴδησιν περὶ τῶν Ἀθηνῶν οὔτε ἐξ ἐκείνων οὔτε ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα χρόνων ὀφείλομεν εἰς τοὺς Βενετοὺς ἐμπόρους.

Οὐχὶ πολὺ δ' ὕστερον ἤρχισεν ἡ μεγάλη κίνησις τῆς Εὐρώπης πρὸς τὴν Ἀνατολὴν κατὰ τὰς σταυροφορίας, τῶν ὁποίων τὰς συνεπείας ὑπέστη μὲν ἡ ἑλληνικὴ Ἀσία μετὰ τῶν νήσων αὐτῆς, ἀλλὰ μόλις που ᾐσθάνθη ἡ ἰδίως Ἑλλάς.

Τριπλῆ ἦτο ἡ ὁδὸς τῶν Σταυροφόρων πρὸς τὰ Ἱεροσόλυμα, ἡ ἀρχαία ῥωμαϊκὴ ὁδὸς διὰ τῶν παραδουναβίων χωρῶν καὶ ἡ διπλῆ κατὰ θάλασσαν, εἴτε ἀπὸ τῆς Ἀπουλίας διὰ Κερκύρας εἰς τὴν Ἀνατολήν, ὅθεν ἐτρέποντο τὴν διὰ τῆς Θεσσαλίας ἄγουσαν, εἴτε ἀπὸ τῆς Μεσσήνης διὰ τοῦ Αἰγαίου εἰς τὴν Συρίαν.

Καὶ ὁ μὲν Γοδοφρεῖδος ὁ ἐκ Βουϊλλῶνος ἐπορεύθη διὰ τῆς Οὐγγαρίας, ὁ δὲ Βοεμοῦνδος πλεύσας πρὸς τὰς ἰλλυρικὰς ἀκτὰς καὶ τὴν κατὰ γῆν τραπόμενος ἐχώρησε διὰ Σερρῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Καὶ ἡ δευτέρα δὲ σταυροφορία ὑπὸ Κορράδον Γ' καὶ Λουδοβῖκον Ζ' ἐν ἔτει 1147 ἐκινήθη διὰ τῶν χωρῶν τοῦ Δουνάβεως. Κατὰ δὲ τὴν τρίτην ἀπὸ τοῦ 1189 ὁ αὐτοκράτωρ Φρειδερῖκος Α' ἐβάδισεν ἐπίσης διὰ τῆς Οὐγγαρίας, ἐνῷ οἱ βασιλεῖς Ριχάρδος Γ' καὶ Φίλιππος Αὔγουστος ἔπλευσαν διὰ τοῦ πορθμοῦ τῆς Μεσσήνης εἰς Ἰκόνιον. Ἡ τετάρτη σταυροφορία κατευθύνθη ἀπὸ τῆς Βενετίας εἰς Κωνσταντινούπολιν· οἱ παράβολοι οὗτοι ἄνδρες διῆλθον τότε πλησίον τῶν Ἀθηνῶν, ὅτε ἀναχθέντες ἐκ τῆς Κερκύρας καὶ παραπλεύσαντες τὴν Πελοπόννησον, προσωρμίσθησαν εἰς τὴν Εὔβοιαν, ἵνα ἐκεῖθεν ἐξακολουθήσωσιν ὕστερον τὸν πρὸς τὸν Βόσπορον πλοῦν αὐτῶν. Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ Φρειδερῖκος ὁ Β' ἔπλευσεν ἐν ἔτει 1228 ἀπὸ τοῦ Ὑδροῦντος εἰς Κύπρον, καὶ ὁ τελευταῖος σταυροφόρος βασιλεὺς Λουδοβῖκος Θ' ἔπλευσεν ἐν ἔτει 1248 διὰ τῆς Κύπρου εἰς Ἀφρικήν.

Οὐδεὶς σταυροφόρος, ὅσον ἡμεῖς γινώσκομεν, ἐκόμισεν εἰς Εὐρώπην εἰδήσεις περὶ Ἀθηνῶν ἐξ αὐτοψίας, καὶ οὐδὲ περὶ αὐτῶν τῶν Νορμανδῶν τῆς Σικελίας εἶναι τοῦτο βέβαιον. Οὕτως ὁ βασιλεὺς Ῥογῆρος Β' ἐπωφελήθη τῆς δευτέρας σταυροφορίας ἐν ἔτει 1147, ἵν' ἀποστείλῃ ἐξ Ἀντιοχείας ὑπὸ τὸν ναύαρχον Γεώργιον στόλον κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Οἱ Σικελιῶται οὗτοι προσωρμίσθησαν εἰς Κρίσσαν ἐν τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ, εἰσέβαλον εἶτα εἰς Βοιωτίαν καὶ διήρπασαν, ὠμὰ καὶ ἀπάνθρωπα διαπράττοντες, τὴν πλουσίαν τῶν Θηβῶν πόλιν, ὁπόθεν ἀπήγαγον πολλοὺς σηρικοπλόκους καὶ πορφυρευτὰς εἰς Πάνορμον, πρὸς τούτοις δ' ἐλῄσαντο τὴν

τότε ἀκμάζουσαν ἐμπορικὴν πόλιν Κόρινθον, προσέβαλον τὴν Εὔβοιαν, καὶ ἐποίουν ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Ἀττικήν. Ἀλλ' εἷς καὶ μόνος χρονογράφος, Ὄθων ὁ ἐκ Φρεισίγγης, ἀναφέρει ὅτι οὗτοι ἐλῄστευσαν καὶ τὰς Ἀθήνας, ἐνῷ οὐδεὶς τῶν Βυζαντίνων καὶ Λατίνων ἱστοριογράφων ποιεῖται τούτου μνείαν. Ἡ δὲ ἅλωσις τῶν Ἀθηνῶν ἤθελεν εἶσθαι ἐπίσης ἀξία μνείας, ὡς ἡ τῶν πόλεων Θηβῶν καὶ Κορίνθου.

Οὐδὲ ἐν τοῖς Ὁδοιπορικοῖς τῶν προσκυνητῶν, τῶν ἀπὸ τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνος ἀθρόων πορευομένων εἰς Συρίαν, ὀνομάζονται αἱ Ἀθῆναι. Ἡ ἀπομονωθεῖσα πόλις αὕτη, καί περ ἔχουσα ἀναμνήσεις τοῦ ἁγίου Παύλου, δὲν ἐκέκτητο ἅγια λείψανα, ἅτινα ἠδύναντο νὰ ἑλκύσωσι προσκυνητάς, οἷα τὰ τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου ἐν ταῖς μεγαλειτέραις καὶ πολυανθρωποτέραις Πάτραις. Αἱ Ἀθῆναι δὲν ἦσαν ἐν γένει κατάλληλον ἔδαφος πρὸς Χριστιανοὺς μάρτυρας καὶ τὴν λατρείαν αὐτῶν. Καὶ ὑπέστη μὲν Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης, ὁ ὑπὸ τοῦ Παύλου κατηχηθείς, ὡς μυθολογούμενος πρῶτος ἐπίσκοπος τῶν Ἀθηνῶν τὸν μαρτυρικὸν θάνατον, καὶ δὴ τὴν ἀποκοπεῖσαν κεφαλὴν αὐτοῦ ἔφερεν εἰς μῆκος δισχιλίων βημάτων, ἀλλὰ ὁ ἀριθμὸς τῶν διαδόχων αὐτοῦ ἐν τῷ μαρτυρίῳ φαίνεται ὅτι ὑπῆρξεν ἥκιστα μέγας ἐν Ἀθήναις. Ἡ πόλις αὕτη λοιπὸν δὲν ἦτο ὁδοιπορικὸς σταθμός, οὐδὲ σκοπὸς διὰ προσκυνητάς. Τὸ ὁδοιπορικὸν τῶν πορευομένων εἰς Ἱεροσόλυμα σημειοῖ, ὅπως τὸ ἀρχαῖον Βορδιγαλικόν, καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τὴν ἐκ Δύσεως διὰ τῆς Οὐγγαρίας ἄγουσαν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τὴν γραμμὴν ταύτην ἠκολούθησαν ὁ κόμης Γουλλιέλμος ὁ ἐξ Ἀγγουλέμης καὶ ὁ ἡγούμενος Ριχάρδος ἐκ Βερδούνης κατὰ τὰ ἔτη 1026 καὶ 1037, ἐν ἔτει δὲ 1164 ἡ μεγάλη τῶν προσκυνητῶν ἀκολουθία τοῦ ἐπισκόπου Σιγφρείδου ἐκ Μαγεντίας καὶ Ἰγγούλφου ἐκ Κρουλάνδης.

Ἀλλὰ καὶ βραδύτερον πορεύονται οἱ προσκυνηταὶ τὰς αὐτὰς ἀρχαίας ὁδούς, εἴτε διὰ τῶν χωρῶν τοῦ Δουνάβεως, εἴτε ἀπὸ τῆς Ἰταλίας κατὰ θάλασσαν εἰς τὴν Ἰόππην διὰ Πώλας, Ῥαγούζης, Ζακύνθου, Κυθήρων, Κρήτης, Ῥόδου καὶ Κύπρου. Μόνον ἅπαξ εὑρίσκω ἐν τούτοις τὰς Ἀθήνας ὡς ὁδοιπορικὸν σταθμὸν ἀναφερομένας παρὰ τῷ John Mandeville ἐν ἔτει 1322, ὅστις γράφει περὶ ταξειδιωτῶν, οἵτινες πλέουσιν ἐκ Κρήτης εἰς Ῥόδον, περαιτέρω εἰς Κύπρον καὶ τοιουτοτρόπως εἰς Ἀθήνας, ἐκεῖθεν δὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Τέλος δὲ μεταξὺ τῶν ὁδῶν, ἃς οἱ Σκανδιναυοὶ προσκυνηταὶ συνείθιζον νὰ πορεύωνται, τῆς ἀνατολικῆς διὰ τῆς Ῥωσίας, τῆς δυτικῆς παρὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Ἱσπανίας καὶ Ἀφρικῆς καὶ τῆς μεσημβρινῆς διὰ τῆς Ἰταλίας, ἐξελέγετο συχνότερον ἡ τελευταία, μεσημβρινὴ ἢ ῥωμαϊκὴ ὁδὸς καλουμένη, ἥτις ἀπὸ τῶν λιμένων τῆς Ἀπουλίας καὶ πέραν συνέπιπτε μετὰ τῆς θαλασσίας ἐμπορικῆς ὁδοῦ. Τὸ ὁδοιπορικὸν τοῦ ἡγουμένου Νικολάου Sæmundarson περὶ τὸ 1151 ἔχει ὡς ἑξῆς· ἀπὸ τῆς Aalborg διὰ τῆς Γερ-

μανίας, διὰ τῆς Ἑλβετίας ὑπὲρ τὸ ὄρος Ἅγιον Βερνάρδον εἰς Ἀόσταν, διὰ τῆς Τοσκάνης εἰς Ῥώμην, διὰ τοῦ Βενεβέντου εἰς Βάριν καὶ Μονόπολιν· ἐκεῖθεν δὲ διὰ τοῦ Δυρραχίου εἰς Κάσσωπον τῆς Κερκύρας, εἰς τὸν λιμένα Βισκάρδο τῆς Κεφαλληνίας, εἰς τὴν νῆσον Σφακτηρίαν, εἰς τὰ ἀκρωτήρια τοῦ Ἁγίου Ἀγγέλου καὶ Ἁγίου Μαρτίνου τῆς Λακωνίας, εἰς τὴν νῆσον Κῶ, καὶ οὕτω διὰ τῶν Κυκλάδων εἰς τὴν Συρίαν. Ὅθεν ὁ ἡγούμενος Νικόλαος δὲν ἔθιξε κατὰ τὸν πλοῦν αὐτοῦ τὰς Ἀθήνας.

Ἀλλὰ καὶ βραδύτερον οἱ βόρειοι καὶ Γερμανοὶ προσκυνηταὶ καὶ ταξειδιῶται ἢ παντάπασιν ἢ μόνον ἀκροθιγῶς μνημονεύουσι τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ὅταν ἀκόμη ἐπεσκέπτοντο τὴν Ἑλλάδα ἐκ Βενετίας ὁρμώμενοι. Ἐν τοῖς «Ὁδοιπορικοῖς γερμανῶν προσκυνητῶν εἰς τὴν ἁγίαν Γῆν» (ἀρχομένοις ἀπὸ τοῦ 1346), τοῖς ἐκδοθεῖσιν ἐν ἔτει 1880 ὑπὸ Ῥέριχτ καὶ Μάϊνερ, εὑρίσκω ἕνα καὶ μόνον, καὶ δὴ μεταγενέστερον, προσκυνητὴν, περὶ οὗ σημειοῦται ὅτι ὑπῆρξεν ἐν Ἀθήναις. Οὗτος ἦν ὁ Ἰάκωβος Βρόϊνιγγ (Bräuning) τὸν Ἰούνιον τοῦ 1579.

Ἀλλὰ πάνυ διαφερόντως παράδοξόν ἐστιν, ὅτι Βενιαμὶν ὁ ἐκ Τουδέλης οὐδένα λόγον ποιεῖται περὶ τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ Ἱσπανὸς οὗτος ῥαββῖνος ἐπορεύθη μεταξὺ τοῦ ἔτους 1159 καὶ 1175 εἰς Συρίαν διὰ τῆς μεσημβρινῆς Γαλλίας, Ἰταλίας καὶ Ἑλλάδος. Ἔπλευσε δὲ ἐκ Βάρνης εἰς Κέρκυραν, εἶτα εἰς Πάτρας καὶ Κρίσσαν, καὶ ἐπεσκέφθη τὴν Κόρινθον καὶ τὰς Θήβας, τὰς ὁποίας ἐξῆρεν ἰδίως ὡς «πόλιν μεγάλην», ὅπου εὗρε περὶ τοὺς δισχιλίους Ἰουδαίους, τοσούτους σχεδὸν ὅσους καὶ ἐν Πέραν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ μεταξὺ τούτων τοὺς καλλίστους σηρικοπλόκους καὶ πορφυρευτὰς τῆς Ἑλλάδος. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν αἱ Θῆβαι εἶχον ἤδη ἀνακάμψει ἀπὸ τῆς διαρπαγῆς τῶν Νορμανδῶν. Ἐκεῖθεν ἐπορεύθη ὁ Βενιαμὶν εὐθὺ εἰς Νεγρεπόντε (Ἔγριπον, τὴν ἀρχαίαν Χαλκίδα ἐπὶ τῆς Εὐβοίας), μὴ ἀξιώσας τὰς Ἀθήνας οὐδὲ βλέμματος ἢ μιᾶς λέξεως. Ἐπειδὴ δὲ ὀφείλομεν τῷ αὐτῷ ῥαββίνῳ ἀξιόλογον συμβολὴν εἰς τὰ θαυμάσια τῆς πόλεως Ῥώμης, διὰ τοῦτο θ' ἀνεγινώσκομεν ἴσως ἐν τῷ Ὁδοιπορικῷ αὐτοῦ παρόμοιόν τι περὶ τῶν Ἀθηνῶν, εἰ οὗτος εἶχεν ἐπισκεφθῆ τὴν ἐνδοξοτάτην πόλιν ταύτην τῆς Ἑλλάδος.

Καὶ ἐν τούτοις ἐκ Θηβῶν ἔφερον πολλαὶ ὁδοὶ εἰς τὰς Ἀθήνας. Νομίζω λοιπὸν ὅτι ὁ Βενιαμὶν δὲν ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας διὰ τοῦτο, ὅτι δὲν ὑπῆρχον αὐτοῦ Ἰουδαῖοι, καὶ ἑπομένως οὐδὲ ἐργοστάσια μετάξης. Διότι ἐν παντὶ χρόνῳ καὶ μέχρι σήμερον ἔτι ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἀπώθησεν ἀφ' ἑαυτῆς τοὺς Ἑβραίους. Ἐν τῷ γνωστῷ συγγράμματι «Athènes ancienne et nouvelle (1676) ὁ Guillet λέγει τὰ ἑξῆς· «Ἰουδαίους ἐν Ἀθήναις δὲν ἠνείχοντο, εἰ καὶ πολλοὶ τούτων ἔζων ἐν ταῖς γείτοσι πόλεσι τῶν Θηβῶν καὶ τῆς Χαλκίδος. Ἐν ἅπαντι τῷ τουρκικῷ κράτει αἱ Ἀθῆναι μόνον καὶ ἡ Τραπεζοῦς διεφύλαξαν τὸ προνόμιον τοῦ αἰωνίου ἀποκλεισμοῦ τῶν Ἰου-

δχίων, τοὺς ὁποίους ἐπειράθησαν μὲν πολλάκις οἱ Τοῦρκοι ἀξιωματικοὶ νὰ εἰσαγάγωσιν, ἀλλ' οἱ Χριστιανοὶ ἐπιτηδείως καὶ λάθρα προσήγοντο τοὺς ἐν τῇ πόλει Μωαμεθανούς, προβάλλοντες αὐτοῖς, ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι ἤθελον ἀπορροφήσει τὸ ἐμπόριον. Ὁσάκις δ' οὗτοι ἐπειράθησαν νὰ ἐπιτύχωσι τὴν ἐν ταῖς πόλεσι ταύταις ἐγκαθίδρυσίν των, ἀπεκωλύθησαν δι' ἀπειλῶν, καὶ ὁ φόβος πρὸς τὸ ξυλοκόπημα παρεκίνησεν αὐτοὺς νὰ παραιτηθῶσιν. Εἰσὶ μισητοὶ ἐν Ἀθήναις».

Ἐδοξάζετο λοιπὸν μέχρι τοῦδε, ὅτι περὶ τὰ μέσα τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος αἱ Ἀθῆναι, ὡς αἱ Θῆβαι καὶ ἡ Κόρινθος καὶ δὴ ὡς πᾶσα ἡ Ἑλλάς, ἤκμασαν πάλιν, καὶ πρὸς τοῦτο ἀναφέρονται καὶ εἰς τὸν σύγχρονον τοῦ Βενιαμὶν, τὸν Ἄραβα Ἐδρισῆν. Οὗτος συνέταξε περὶ τὸ 1153 διὰ τὸν βασιλέα τῆς Σικελίας Ῥιχάρδον Β' τὸ γεωγραφικὸν αὐτοῦ ἔργον, ἐνῷ ἀπαριθμεῖ μὲν πολλὰς μεσογείους καὶ παραλίους πόλεις τῆς Ἑλλάδος, περὶ τῶν Ἀθηνῶν ὅμως λέγει, ὅτι ἦσαν «πολυάνθρωπος πόλις, κήποις καὶ ἀγροῖς περιβαλλομένη». Ἀλλ' αἱ εἰδήσεις τοῦ Ἐδρισῆ δὲν βασίζονται πάντοτε ἐπὶ αὐτοψίας, ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὰς Ἀθήνας ἡ σιωπὴ τοῦ Βενιαμὶν διδάσκει ἡμᾶς τοὐλάχιστον τοῦτο, ὅτι ἡ πόλις αὕτη δὲν κατεῖχε τότε ἐξέχουσαν θέσιν ἐν Ἑλλάδι. Αὐθεντικαὶ εἰδήσεις τοὐναντίον μαρτυροῦσι τὴν βαθεῖαν αὐτῆς παρακμὴν περὶ τὰ τέλη τοῦ αὐτοῦ δωδεκάτου αἰῶνος.

(Ἕπεται τὸ τέλος)

[Ἐκ τοῦ γερμανικοῦ] Ἀριστομένης Προβελέγιος

Ο ΕΝ Τῌ ΝΟΤΙῼ ΡΩΣΙᾼ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ

Β' *

Οὐδὲν ἄλλο ἔχοντες ν' ἀναγράψωμεν ἄξιον σημειώσεως περὶ τῆς τύχης τοῦ ἐνταῦθα Ἑλληνισμοῦ ἐκ τῆς ἐποχῆς τῆς ἐμφανίσεως τῶν Οὔννων μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν καταχτήσεως τῶν χωρῶν τούτων, ἢ τὸ λυπηρὸν γεγονὸς τοῦ ἐκτουρκισμοῦ ἁπάντων σχεδὸν τῶν ἐν τῇ Ταυρικῇ Χερσονήσῳ Ἑλλήνων, ὡς λαμπρότατα ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς γλώσσης ἣν οἱ σημερινοὶ ἀπόγονοι αὐτῶν λαλοῦσι καὶ ἥτις εἶνε μιξοβάρβαρός τις Ἑλληνικὴ πλήρης Ὀθωμανικῶν λέξεων, μεταβαίνομεν ἀκριβῶς εἰς τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἤρξατο ἡ Ῥωσία ἐκπληροῦσα τὸ ὑπὸ τῆς φύσεως αὐτῆς, οὕτως εἰπεῖν, προδιαγεγραμμένον αὐτῇ πρόγραμμα, τῆς κατὰ μικρὸν δηλονότι ἐ-

* Ἴδε σελ. 409.

ξώσεως τῶν ἀπογόνων τοῦ Προφήτου ἐκ τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς κατακτήσεως τῶν χωρῶν τούτων. Ἐπὶ τῆς βασιλίσσης Σοφίας, ἀδελφῆς Πέτρου τοῦ Μεγάλου περὶ τὸ 1686 ἔτος, ἐγένετο τρόπον τινὰ ἡ ἀπαρχὴ τῶν κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν Ῥωσικῶν ἀγώνων, μάλιστα δὲ τῶν Ταταρων τῆς Κριμαίας. Πρῶτος ὁ βασιλεὺς τῆς Πολωνίας Γιάννος Σοβιέσκη προέτεινε τῇ Σοφίᾳ συμμαχίαν κατὰ τῆς Τουρκίας. Ἡ Σοφία συνήνεσε, καὶ συμμαχίας γενομένης μεταξὺ Πολωνίας, Αὐστρίας καὶ Βενετίας ἐκηρύχθη ὁ πρῶτος κατὰ τῶν ὑποτελῶν τῆς Πύλης Ταταρων τῆς Κριμαίας πόλεμος. Δεκαπεντακισμύριοι Μοσχοβῖται ἡγουμένου τοῦ στρατηγοῦ Γαλίτζην τῷ 1687 διηυθύνθησαν πρὸς τὴν Κριμαίαν, ἀλλ' ὁ ἀγὼν οὗτος ἀπέβη λίαν δυσχερὴς, ἕνεκα ἐλλείψεως τροφῶν καὶ καταλλήλων μέσων συγκοινωνίας, ὥστε ἡ ἐκστρατεία αὕτη ἐματαιώθη ἐπανελθόντος τοῦ Ῥωσικοῦ στρατοῦ οἴκαδε ἄνευ σχεδὸν βολῆς πυροβόλου. Τὸ ἔαρ τοῦ 1689 ὁ στρατηγὸς Γαλίτζην ἐπαναλαβὼν τὸν ἀγῶνα καὶ ὁδηγήσας τοὺς Ῥώσους μέχρι Περεκόπης ἐπανήγαγεν αὐτοὺς αὖθις ἀπράκτους. Μόλις δὲ ἐπὶ Πέτρου τοῦ Μεγάλου διαδόχου τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ εὐωδώθη ὁ κατὰ τῶν Ταταρων καὶ Ὀθωμανῶν ἀγὼν κατὰ τὴν γνωστὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ Ἀζοφικὴν ἐκστρατείαν τοῦ 1695, ὅτε ἐξεπόρθησεν ὁ Τσάρος καὶ κατέκτησε τὸ διάσημον φρούριον Ἀζὼφ μεθ' ἁπάσης τῆς πέριξ χώρας. Τῆς ἐκστρατείας ταύτης μετέσχον καί τινες τῶν ἡμετέρων ὁμογενῶν ἔν τε τῷ στολίσκῳ καὶ τῷ ἱππικῷ, μάλιστα δὲ ἐν τοῖς τάγμασι τῶν Οὐσσάρων ἅτινα ἐσχηματίζοντο ἐπὶ Πέτρου ἐξ Ἑλλήνων, Βουλγάρων καὶ Βλάχων ἀποίκων ἐν Ῥωσίᾳ. Μόλις ἐπὶ Αἰκατερίνης τῆς Β' ἄρχονται οἱ σπουδαῖοι κατὰ τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ἀγῶνες καὶ ἡ πλήρης καθυπόταξις τῆς Νοτίου Ῥωσίας. Περὶ τὸ 1768 ἔτος ἡ Πύλη ὑποκινουμένη ὑπὸ τοῦ γαλλικοῦ ἀνακτοβουλίου ἐκήρυξε τὸν κατὰ τῆς Ῥωσίας πόλεμον. Ἡ αὐτοκράτειρα ἠδυνάτει νὰ πέμψῃ πολὺν στρατόν· ἀλλ' ὁ Ῥουμιάντζεβ διορισθεὶς ἀρχιστράτηγος κατώρθωσε δι' ὀλίγων ἀναλόγως δυνάμεων νὰ κατατροπώσῃ τοὺς πολυαρίθμους ἀντιπάλους. Ἡ μᾶλλον δὲ ἐνδοξοτέρα ἐποχὴ τοῦ ἀγῶνος τούτου ὑπῆρξεν ἡ τοῦ 1770 ἔτους, ὅτε ὁ Ῥουμάντζεβ κατενίκησε λαμπρῶς τοὺς Ὀθωμανοὺς δίς· πρῶτον μὲν παρὰ τὰς ὄχθας τῆς Λάργης ἔνθα διεσκορπίσθη ἡ ἐκ δέκα μυριάδων συνισταμένη στρατιὰ τοῦ Χάνου τῆς Κριμαίας, δεύτερον δὲ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Καγοὺλ ἔνθα κατετροπώθη ὅλη ἡ στρατιὰ τοῦ μεγάλου βεζύρου συνισταμένη ἐξ ἑκατὸν πεντήκοντα περίπου χιλιάδων. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἀκριβῶς ταύτην ἤρξατο ἐν Ῥωσίᾳ κυοφορούμενον τὸ γνωστὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ *Ἑλληνικὸν σχέδιον* τῇ πρωτοβουλίᾳ τῆς μεγαλεπηβόλου αὐτοκρατείρας Αἰκατερίνης τῆς Β' καὶ ταῖς προτροπαῖς τῶν περὶ αὐτὴν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀνδρῶν, ἐν οἷς διεκρίνοντο ὁ πρίγκιψ Ὀρλὼβ, ὁ πρίγκιψ Δολγορούκιη καὶ ὁ Ποτιόμκην. Κύριος σκοπός, ὡς γνωστόν, τοῦ σχεδίου τούτου ὑπῆρξεν ἡ ἐξ Εὐρώπης τελεία ἔξωσις τῶν Τούρκων καὶ ἡ

καθίδρυσις Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας ἡγεμόνα ἐχούσης τὸν Μέγα Δοῦκα Κωνσταντῖνον ἔγγονον τῆς αὐτοκρατείρας. Ἕνεκα δὲ τῆς ἠμιρωμαντικῆς ταύτης ἰδέας συνᾳδούσης μὲν τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ, ἀλλὰ τοσούτῳ δυστυχῶς ὀλεθρίας ἀποβάσης τῷ Ἑλληνισμῷ, ἀπεστάλη εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος ὁ Ῥωσικὸς στόλος ὑπὸ τοὺς ναυάρχους Γρέϊγ καὶ Σπυρίδοβ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ πρίγκιπος Ὀρλόβ, ὅστις κατετρόπωσε τὸν Ὀθωμανικὸν κατὰ τὴν ἐν Τσεσμὲ ναυμαχίαν. Τὸ ἑπόμενον ἔτος ὁ πρίγκιψ Βασίλειος Δολγορούκιη ἐπιτυχῶς εἰσήλασεν εἰς Κριμαίαν, αἱ ἐχθροπραξίαι διήρκεσαν ἐπὶ τρία ἔτη μέχρις οὗ ὑπεγράφη ἡ παρὰ τῷ Κουτζούκ-Καϊναρτζὶκ εἰρήνη δι' ἧς ἡ Ῥωσία κατέλαβε μέρος τῶν παρὰ τῇ Ἀζοφικῇ καὶ τῷ Εὐξείνῳ Πόντω, παραλίων χωρῶν καὶ τὰς πόλεις Ἀζὸφ, Κὲρτζ καὶ Κινβούρν. Ἀκριβῶς κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἄρχεται τὸ πρῶτον ἡ εἰς τὴν νότιον Ῥωσίαν μετανάστασις τῶν Ἑλλήνων, ἰδίως τῶν ἐν Πελοποννήσῳ ἐπαναστάντων καὶ ἐνοχοποιηθέντων. Διὰ τοῦ ἀπὸ 28 Μαρτίου 1775 διατάγματος, ἐπ' ὀνόματι τοῦ κόμητος Ὀρλὸβ ἡ αὐτοκράτειρα Αἰκατερίνη προσεκάλεσε τοὺς ἐναπομείναντας ὑπὸ τὰς Ῥωσικὰς σημαίας Ἕλληνας νὰ μετοικήσωσιν εἰς Ῥωσίαν καὶ παρεχώρησεν αὐτοῖς προνόμια καὶ ἰδίως ἀτέλειαν παντὸς φόρου καὶ ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας τριακονταετῆ ἀπαλλαγήν. Ἐξ αὐτῶν μέρος ἀπετέλεσε τὸ γνωστὸν *Ἑλληνικὸν τάγμα* ἐν Βαλακλαβᾷ ἑδρεῦον, οἱ δὲ λοιποὶ ἐπεδόθησαν εἰς τὴν γεωργίαν, μάλιστα δὲ ἐν Κέρτζ, Γενικὸλ καὶ Ταγανρὸκ καὶ ταῖς πέριξ Ἑλληνικαῖς ἀποικίαις, αἵτινες ὠνομάσθησαν παρὰ τῶν Ῥώσων *Ἀλβανικαὶ* προδήλως ἐκ τῆς ἀλβανικῆς στολῆς ἣν ἔφερον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ ὁμογενεῖς οὗτοι, οἵτινες κατ' ἀρχὰς ἐλάμβανον κατ' ἔτος παρὰ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ταμείου καὶ χρηματικὸν βοήθημα 22374 ῥουβλίων ὅπερ ἔπειτα μετεβλήθη εἰς παραχώρησιν γαιῶν. Ἐν τούτοις τὸ οὕτως ἀποκαλούμενον *Ἑλληνικὸν σχέδιον* περὶ οὗ προείπομεν ἤδη δὲν ἀπενεκρώθη· τοὐναντίον ὁ στρατηγὸς Ποτιόρμκην διορισθεὶς τῷ 1783 γενικὸς διοικητὴς τῆς ἄρτι προσαρτηθείσης καὶ λαβούσης τὸ ὄνομα *Νέα Ῥωσία* χώρας, μεγάλως συνέτεινεν εἰς τὴν ἀναζωπύρησιν αὐτοῦ. Ὁ Ποτιόρκην ἄριστος γνώστης τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης ἣν ἐξέμαθε παρὰ τοῦ ἐπιτηδείου αὐτοῦ φίλου Ἕλληνος μοναχοῦ Δωροθέου, τοῦ ἐπονομασθέντος ἔπειτα Γαβριὴλ καὶ χειροτονηθέντος ἀρχιεπισκόπου Χερσῶνος καὶ Ταυρίδος, ὑπῆρξε λίαν φιλέλλην καὶ προσεπάθει παντὶ τρόπῳ νὰ καταπείσῃ τὴν Αἰκατερίνην νὰ μὴ ἐγκαταλίπῃ ἀτέλεστον τὸ περὶ ἀποκαταστάσεως μεγάλης Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας σχέδιον αὐτῆς. Αἱ συμβουλαὶ αὐτοῦ εἰσηκούσθησαν, πρὸς ἐκτέλεσιν δὲ τοῦ σκοποῦ τούτου ἡ αὐτοκράτειρα συνῆψε στενὴν συμμαχίαν καὶ ἐπιμαχίαν κατὰ τῆς Πύλης πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας Ἰωσὴφ τὸν Β'. Τότε ἡ Πύλη ὑποκινουμένη ὑπὸ τοῦ ἀγγλικοῦ καὶ πρωσσικοῦ ἀνακτοβουλίου αὖθις ἐκήρυξε τὸν κατὰ τῆς Ῥωσίας τοῦ 1787 πόλεμον. καθ' ὃν καί-τοι ἀρχιστράτηγος

τοῦ Ῥωσικοῦ στρατοῦ ὡρίσθη ὁ Ποτιόμκην ὅλη ἡ δόξα καὶ αἱ λαμπραὶ ἐπιτυχίαι τοῦ ἀγῶνος ὀφείλονται ἀποκλειστικῶς τῷ διασήμῳ στρατηγῷ Σομβόροβ, ὅστις ἐξετέλεσε σειρὰν ὅλην λαμπρῶν ἄθλων, ὧν οἱ διασημότατοι αἱ παρὰ ταῖς Φοκσάναις καὶ Ῥήμναις νίκαι καὶ ἡ ἅλωσις τοῦ ἰσχυροῦ φρουρίου Ἰσμαήλ. Ἐν ἀρχῇ τοῦ ἀγῶνος τούτου ἤρξαντο ἤδη διαδιδόμεναι φῆμαι περὶ τεκταινομένων ἐπαναστατικῶν κινημάτων ἐκ μέρους τῶν Τατάρων τῆς Κριμαίας· πρὸς ἀποσόβησιν δ' αὐτῶν ἡ αὐτοκράτειρα ἀπέστειλεν εἰς Κριμαίαν τὸν στρατηγὸν Σουβόροβ, ὅπως ἐπιβλέπῃ τοὺς Τατάρους τῆς Κριμαίας καὶ παρακωλύσῃ εἰ δυνατὸν τὴν ἐνδεχομένην αὐτῶν ἐπανάστασιν. Οὗτος εὗρεν ἐν τοῖς διαβήμασιν αὐτοῦ ἐν Κριμαίᾳ σπουδαίους ἀρωγοὺς τοὺς ἀποίκους ἐκεῖ Ἕλληνας περὶ ὧν ἔχομεν ἤδη ἀναφέρῃ, καὶ τοὺς ἰθαγενεῖς ἐκεῖ Ἕλληνας ὑπηκόους, τοῦ Χάνου τῆς Κριμαίας πρὸ πολλοῦ ποθοῦντας τὴν εἰς τὸ Ῥωσικὸν ὁμόδοξον σκῆπτρον προσάρτησιν αὐτῶν. Ὁ Σουβόροβ καλῶς γινώσκων ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις ἐλάμβανε τροφὰς ἀποκλειστικῶς ἐκ Κριμαίας καὶ Βασσαραβίας, ἐζήτησε νὰ ἐλαττώσῃ τὴν γεωργίαν ἐν Κριμαίᾳ καὶ διὰ τοῦ τρόπου τούτου νὰ κατενέγκῃ καίριον τραῦμα τοῖς Ὀθωμανοῖς. Ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ ὁ στρατηγὸς Σουβόροβ ἅπαντα σχεδὸν τὸν ἐν Κριμαίᾳ Ἑλληνικὸν πληθυσμόν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὰ τῆς γεωργίας ἐπιδιδόμενον, προσεπάθησε διὰ τοῦ ὁμογενοῦς αὐτοῦ μητροπολίτου Γότθης καὶ Κάφφας Ἰγνατίου νὰ μεταναστεύσῃ εἰς τὴν ἄρτι τῇ Ῥωσίᾳ προσαρτηθεῖσαν χώραν. Τὸ ἔργον τοῦτο δὲν ἦτο τοσοῦτον εὐχερὲς καὶ μόνον διὰ τῆς γνωστῆς δραστηριότητος καὶ ἐμπειρίας τοῦ στρατηγοῦ Σουβόροβ κατωρθώθη ἀναιμάκτως. Ἰδίως μεγίστην ἀντίπραξιν εὗρεν οὗτος ἐν τοῖς ὑπουργοῖς τοῦ Χάνου τῆς Κριμαίας, οἵτινες παρεκώλυον παντὶ σθένει τὴν μετανάστευσιν τῶν πλουσίων τούτων ἡμετέρων ὁμογενῶν παρ' ὧν μεγάλας προσόδους ἐλάμβανεν ἡ Κριμαία. Ὁ Σουβόροβ ἐνεργῶν λίαν δραστηρίως διέταξε νὰ στηθῶσι παρὰ ταῖς θύραις τῶν μεγάρων τῶν ἐν λόγῳ ὑπουργῶν ἔνοπλοι φρουραὶ καὶ διὰ τοῦ μέσου τούτου μόνον ἔτυχε τῆς συγκαταθέσεως αὐτῶν. Τοὺς ὁμογενεῖς ἡμῶν τούτους, δισμυρίας περίπου ψυχάς, ἀπῴκισαν εἰς τὴν ἐπαρχίαν Αἰκατερινοσλὰβ ἔνθα ταχέως ἀνήγειραν τὴν πόλιν Μαριόπολιν ὀνομασθεῖσαν οὕτω εἰς τιμὴν τῆς ἀρχαίας εἰκόνος τῆς Ἀειπαρθένου, ἣν ἐκομίσαντο μεθ' ἑαυτῶν ἐκ Κριμαίας, καὶ ἑτέρας πέριξ τῆς πόλεως ταύτης κώμας, αἷς ἔδωκαν τὰ ὀνόματα ἐκείνων τῶν χωρῶν ἐξ ὧν εἶχον μεταναστεύσῃ, Γιάλτα, Γουρζοὺφ, Ἀρχαία Κριμαία, Κουτζοὺκ-Γενικὸς κλπ. Ἐξελέξαντο δὲ πνευματικὸν αὐτῶν ποιμένα τὸν Ἕλληνα μητροπολίτην Γότθης καὶ Κάφφας Ἰγνάτιον ὅστις μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ (16 Φεβρ. 1786) ἔφερε τὸν τίτλον τοῦτον. Διὰ τοῦ ἀπὸ 14 Νοεμβρίου 1779 διατάγματος ἡ αὐτοκράτειρα Αἰκατερίνη ἔδωκεν αὐτοῖς προνόμια, καὶ ἐπὶ δέκα ἔτη ἦσαν ἀτελεῖς παντὸς φόρου, ἐς ἀεὶ δὲ ἀπηλλαγμένοι τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας καὶ εἶχον ἰδίαν ἀνεξάρτητον ἐπαρχια-

κὴν ὀργάνωσιν. Ἀλλ' ἐντούτοις ἐνῷ ἐγίνοντο ταῦτα ὁ ἀγὼν ἐξηκολούθει καὶ μάλιστα παρὰ τὰς βορείας παραλίους χώρας τοῦ Εὐξείνου Πόντου οἱ Ῥωσικοὶ στρατοὶ καὶ ὁ Ῥωσικὸς στολίσκος τῆς Μαύρης θαλάσσης ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ ἐν Ῥωσίᾳ ὑπηρετοῦντος Ἰταλοῦ ναυάρχου Δερίβας (Don Josephxde Ribas) καὶ τοῦ ναυάρχου Οὐσακὸβ ἐπιτυχῶς ἐνίκησαν ἐπανειλημμένως τοὺς Τούρκους ἐκπορθήσαντες τὸ ἰσχυρὸν φρούριον Ὀτζάκοβ καὶ τὸ ἕτερον Χατζῆ-βεη κείμενον ἀκριβῶς ἔνθα ὁ ἐν τῇ ἀρχαιότητι παρ' Ἀρριανῷ ἀναφερόμενος Ἰςριανῶν λιμὴν καὶ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ὁποίου ἀνεφύη ἡ πόλις ἐκείνη, ἐν ᾗ μεταγενεστέρως ἐπέπρωτο νὰ κυοφορηθῇ ἡ μεγάλη ἡμῶν ἐθνικὴ ἰδέα. Τῶν μαχῶν τούτων καὶ μάλιστα τῶν ναυμαχιῶν μετέσχον μεγίστας ὑπηρεσίας τῇ Ῥωσίᾳ προσενεγκόντες πλεῖστοι ὅσοι ἐκ τῶν ἀείποτε ἀνδρείων καὶ ἐπιδεξίων Ἑλλήνων ναυτικῶν ὑπὸ τὰς ὁδηγίας τῶν διαφημισθέντων καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν Ῥώσων Ἀλεξιανοῦ, Ζαπόνη, Γοναλοῦ, Κουντούρη καὶ Μαραγκοπούλου. Οἱ Ἕλληνες οὗτοι ναυτικοὶ ὡς ἀξιωματικοὶ καὶ πρωρεῖς τοῦ κωπήρους στολίσκου τῆς Μαύρης θαλάσσης, ἔχοντες πολεμικῶς ἐξωπλισμένα τὰ πλοιάρια αὐτῶν ἐπέπιπτον ὡς καταδρομεῖς τοῦ τουρκικοῦ στόλου. Αὐτοὶ δὲ οὗτοι ἀπετέλεσαν τὸν πυρῆνα τῆς ἀνεγερθείσης μετά τινα χρόνον Ὀδησσοῦ.

Διὰ τοῦ ἀπὸ 27 Μαΐου 1794 διατάγματος ἐκδοθέντος ἐπ' ὀνόματι τοῦ ναυάρχου Δερίβας, Αἰκατερίνη ἡ Β' προβλέπουσα τὴν «ἐπίκαιρον θέσιν τοῦ Χατζῆ-βεη ὡς λιμένος παρὰ τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ καὶ τὰς ἐξ αὐτοῦ ὠφελείας», ἐθεώρησεν ἐπάναγκες νὰ ἱδρυθῇ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ φρουρίου τούτου νέα πόλις καὶ κτισθῇ ἐμπορικὸς λιμήν. Τῇ 29 Ἰουνίου ὁ προμνημονευθεὶς ἐπιστήθιος φίλος τοῦ στρατηγοῦ Ποτιόμκην ὁμογενὴς ἡμῶν μητροπολίτης Αἰκατερινοσλὰβ καὶ Χερσονο-Ταυρίδος Γαβριὴλ μαθὼν τὴν ἐπιθυμίαν τῆς αὐτοκρατείρας περὶ ἱδρύσεως χριστιανικῆς πόλεως ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ἄρτι ἀπὸ τῶν Ὀθωμανῶν κατακτηθέντος φρουρίου ἦλθεν ἐνταῦθα, ὅπως παραστῇ κατὰ τὴν σπουδαίαν μέλλουσαν νὰ τελεσθῇ ἑορτήν. Ἡ 22 Αὐγούστου ὡρίσθη ἡμέρα τῶν ἐγκαινίων τῆς Ὀδησσοῦ, ὁ μητροπολίτης Γαβριὴλ συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ κλήρου καὶ ἁπασῶν τῶν στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν ἀρχῶν κατέθετο τὸν θεμέλιον λίθον τοῦ πρώτου χριστιανικοῦ ναοῦ καὶ ἑτέρων δημοσίων οἰκοδομημάτων τῆς πόλεως ταύτης, ἥτις τὸ πρῶτον ὑπὸ Ἑλλήνων συνῳκίσθη τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ ἐκτιμήσαντος τοὺς Ἕλληνας ναυάρχου Δερίβας, ὅστις προέτεινε τῷ γενικῷ διοικητῇ τῶν ἐπαρχιῶν Αἰκατερινοσλὰβ καὶ Ταυρίδος ὅτι λίαν ὠφέλιμον ἤθελεν εἶναι νὰ βελτιωθῇ ἡ τύχη τῶν ἀπειραρίθμων ἐκείνων Ἑλλήνων, οἵτινες μεταναστεύσαντες ἐκ τοῦ Ἀρχιπελάγους ὑπηρέτησαν ὑπὸ τὰς Ῥωσικὰς σημαίας τοσοῦτον πιστῶς· ὅτι σκοπιμότερον δὲ πάντων ἤθελεν εἶναι ν' ἀποικίσωσιν αὐτοὶ εἰς Ὀδησσόν, ἐλπίζων ὅτι καὶ οἱ λοιποὶ αὐτῶν ὁμόφυλοι ἤθελον μεταναστεύσῃ εἰς Ῥωσίαν, παρέχοντες νέαν ζωὴν

τῇ νέᾳ πόλει τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἅπαντες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶναι ἐμπορικοὶ καὶ βιομήχανοι ἄνθρωποι. Ὁ Ζούμποβ ὑπέβαλε τῇ αὐτοκρατείρᾳ τὴν πρότασιν ταύτην, ἥτις διὰ τοῦ ἀπὸ 19 Ἀπριλίου διατάγματος ἐνέκρινεν αὐτήν. Τὸ διάταγμα τοῦτο συνέκειτο ἐκ τῶν ἑξῆς δύο οὐσιωδῶν ἄρθρων.

α) Οἱ εἰς Ῥωσίαν ἐλθόντες Ἕλληνες καὶ ὑπηρετήσαντες ὑπὸ τὰς Ῥωσικὰς σημαίας ὅσοι παρέμειναν μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ ἀγῶνος ἐν ταῖς χώραις τῆς Νέας Ῥωσίας σχεδὸν ἄνευ ἀσύλου, νὰ κατοικήσωσιν ἐν τοῖς περιχώροις τῆς Ὀδησσοῦ, παρεχομένων αὐτοῖς δωρεὰν γαιῶν. Δι' ὃ ὡρίσθησαν 15000 περίπου *δεσατίναι* γῆς. Ἐχορηγήθησαν δὲ καὶ τὰ ἀναγκαῖα χρηματικὰ ποσὰ διὰ τὴν πρώτην ἐγκατάστασιν τῶν ἀποίκων. Ἐξ αὐτῶν ἐσχηματίσθη ἡ οὕτως ἐπονομασθεῖσα «Ὀδησσίνη Ἑλληνικὴ μοῖρα» ἐκ 300 ἀνδρῶν συνισταμένη μετὰ τοῦ ἀναλόγου ἀριθμοῦ τῶν ἀξιωματικῶν, καὶ διοικουμένη ὑπὸ ἰδιαιτέρου ἀρχηγοῦ ἐκλεγομένου ἐξ αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων, ὅστις ὀνομάζετο «Ἔφορος τῆς Ἑλληνικῆς ἀποικίας». Ἐν ἀρχῇ τῆς συστάσεως τῆς μοίρας ταύτης ὑπῆρχον μόνον 200 ἄνδρες ἀλλ' ἀνεμένοντο πλείονες·

β') Πρὸς πολλαπλασιασμὸν τῶν κατοίκων τῆς Ὀδησσοῦ προσεκαλοῦντο ἐκ τοῦ Ἀρχιπελάγους οἱ *ὁμόδοξοι*, εἰς οὓς ἐχορηγεῖτο χρηματικὴ βοήθεια, οἰκίαι ὑπ' αὐτῆς τῆς κυβερνήσεως οἰκοδομούμεναι καὶ ἀτέλεια πλήρης φόρων καὶ ἀπαλλαγὴ στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας. Κατὰ βούλησιν δὲ ἠδύναντο ἢ νὰ κατατάσσωνται εἰς τὴν Ἑλληνικὴν μοῖραν ἢ εἰς τὸν στόλον ἢ νὰ ἐπιδίδωνται εἰς τὰ τοῦ ἐμπορίου. Ἡ ἀποικία αὕτη ἔν τε τῇ πόλει καὶ τοῖς πέριξ ἔβαινεν ἐπιτυχῶς, καὶ ἔφορος τὸ πρῶτον τῆς ἐνταῦθα Ἑλληνικῆς ἀποικίας ἐξελέχθη ὁ ὁμογενὴς ἡμῶν Κέσογλους, μετὰ ταῦτα προαχθεὶς εἰς τὸν βαθμὸν ἀντισυνταγματάρχου. Βλέπουσα προϊόντος τοῦ χρόνου ἡ αὐτοκράτειρα ἐκ τῆς ἀπὸ 11 9βρίου 1795 ἐκθέσεως τοῦ κόμητος Ζοώμποβ ὅτι ἡ Ὀδησσὸς ἤρξατο βαθμηδὸν αὐξανομένη καὶ ὅτι ταῖς προσπαθείαις τοῦ ναυάρχου Δερίβας ἡ Ἑλληνικὴ μοῖρα εἶχεν ἤδη σχηματισθῆ ἐκ τριακοσίων ἀνδρῶν, ἐκτὸς τούτου δὲ εἶχον μεταναστεύσῃ ἐκ τοῦ Ἀρχιπελάγους ἑκατὸν περίπου οἰκογένειαι ἐξ ὧν περὶ τοὺς εἰκοσιεπτὰ ἔμποροι ἱκανῶς εὐκατάστατοι, ἀπεφάσισε νὰ ἱδρύσῃ τὸ πρῶτον ἐν Ὀδησσῷ δημαρχεῖον, οὗ πρῶτος δημαρχικὸς πάρεδρος ἐξελέχθη ὁ Ἕλλην Θεόδωρος Φλογαΐτης.

Τῇ 21 Ἰουνίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους κατὰ διαταγὴν τοῦ ναυάρχου Δερίβας ἐγένετο τὸ πρῶτον ἡ ἐπίσημος ἀπογραφὴ τῶν κατοίκων τῆς Ὀδησσοῦ ἐξ ἧς βλέπομεν ὅτι πλὴν τῆς Ἑλληνικῆς μοίρας κατῴκουν ἤδη ἐν Ὀδησσῷ ἑκατὸν εἴκοσι ἐννέα ἄρρενες καὶ ἐνενήκοντα πέντε θήλεις, τουτέστι πεντακόσιαι εἴκοσι τέσσαρες τὸ ὅλον ψυχαὶ ἀνήκουσαι τῇ Ἑλληνικῇ ἰθαγενείᾳ καὶ ἀποτελοῦσαι τὸ τρίτον τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ. Οὕτω πως λοιπὸν τῇ συνδρομῇ κυρίως τῶν Ἑλλήνων περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῶν Ῥώσων ἡ χώρα ἐφ' ἧς ἀνεφύη ἡ Ὀδησσός, ὑπὸ Ἕλληνος μητροπολίτου ἐτέθησαν οἱ πρῶ-

τοι θεμέλιοι λίθοι αὐτῆς καὶ τοῖς Ἕλλησιν ὀφείλει τὸν πρῶτον αὐτῆς ἀποικισμόν. Ἐνῷ ταῦτα συνέβαινον ἐνταῦθα καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς θέσεσι τῆς Νοτίου Ῥωσίας, ἔνθα κατῴκησαν οἱ ὁμογενεῖς ἡμῶν, ὁ ἑλληνισμὸς βαθμηδὸν ἡδραιοῦτο. Οὕτως ἡ Μαριόπολις δέκα ἔτη μετὰ τὴν ἵδρυσιν αὐτῆς εἶχε δύο ναούς, ἑβδομήκοντα καὶ τρεῖς οἰκίας καὶ χιλίας ἑξακοσίας ἓξ ψυχάς, ἐξ ὧν ἑκατὸν τεσσαράκοντα τέσσαρες ἔμποροι. Δὶς τοῦ ἔτους ἐτελοῦντο ἐμπορικαὶ πανηγύρεις καὶ ὑπῆρχε καὶ βυρσοδεψεῖον.

Ἐν τοιαύτῃ θέσει εὑρίσκετο ὁ ἐν τῇ Νοτίῳ Ῥωσίᾳ ἑλληνισμὸς κατὰ τὴν ἔνδοξον βασιλείαν τῆς αὐτοκρατείρας Αἰκατερίνης τῆς Β', ἥτις ἀπελάμβανε μεγίστην ἀγάπην παρὰ τῶν ὁμογενῶν ἡμῶν οἵτινες παντὶ τρόπῳ ἐπροθυμοποιοῦντο νὰ παρέχωσιν αὐτῇ δείγματα τῆς ἀρρήτου αὐτῶν ἀγάπης καὶ τοῦ πρὸς αὐτὴν σεβασμοῦ· μάλιστα δὲ ὅτε ὀλίγα τινὰ ἔτη πρὸ τῆς τελευτῆς αὐτῆς ἐπεσκέψατο κατὰ πρότασιν τοῦ στρατηγοῦ Ποτιόμκην ἅπασαν τὴν Νέαν Ῥωσίαν ἅπαντες οἱ ὁμογενεῖς ἡμῶν ἔσπευδον ἀθρόοι πρὸς προϋπάντησιν αὐτῆς. Ἐν Βαλακλαβᾷ δέ, ἰδίως ἐν τῷ χωρίῳ Καδίκιοϊ, ὑπεδέξατο αὐτὴν «λόχος ἀμαζόνων» ἀποτελούμενος ἐκ τῶν συζύγων καὶ θυγατέρων τῶν ἐκεῖ ἀποίκων Ἑλλήνων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τῆς συζύγου τοῦ Ἕλληνος ἀντισυνταγματάρχου Σαραντηνοῦ, ἥτις μόλις πρὸ εἰκοσιπέντε ἐτῶν ἀποβιώσασα ἐνενηκοντοῦτις τὴν ἡλικίαν μετὰ μεγίστης προθυμίας καὶ ἡδονῆς ἀφηγεῖτο τὸ γεγονὸς τοῦτο.

Μετὰ τὸν θάνατον τῆς Αἰκατερίνης ἀνῆλθεν ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Ῥωσίας τῇ 6 9βρίου 1796 ὁ αὐτοκράτωρ Παῦλος ὁ Α' ὅστις ἠκολούθησε πληρέστατα τὰ ἴχνη τῆς ἐνδόξου αὐτοῦ μητρὸς τὰ μέγιστα συντελέσας εἰς τὴν πρόοδον ἰδίως τῶν ἄρτι προσαρτηθεισῶν τῇ Νέᾳ Ῥωσίᾳ χωρῶν. Ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ ἐξέδοτο τῇ 13 Φεβρουαρίου 1798 διάταγμα ἐπιφέρον μυρίας ὅσας βελτιώσεις ἐν τῇ ἐσωτερικῇ τῆς χώρας ταύτης διοργανώσει, ἐξ ὧν τὰ ἑξῆς ἰδίως ἀνεφέροντο εἰς τοὺς ἀποίκους Ἕλληνας τοὺς «ὁμοδόξους καὶ ἀρχαίους κατοίκους τῆς χώρας ταύτης» ὡς ῥητῶς ἔλεγε τὸ διάταγμα· α') Ἅπασι τοῖς ξένοις (ἐννοεῖ τοῖς Ἕλλησι κυρίως) χορηγεῖται τὸ δικαίωμα ἐν Ταυρικῇ χερσοννήσῳ νὰ ἐκλέγωσι πρὸς κατοικίαν ὁποιονδήποτε τόπον θέλωσι πλὴν τῆς Σεβαστοπόλεως καθ' ὃ πολεμικοῦ λιμένος· β') Ἑκάστῳ τῶν ἀποίκων θέλει παραχωρεῖται δωρεὰν ἐν ταῖς πόλεσι χῶρος πρὸς ἀνέγερσιν οἰκιῶν, ἐν ταῖς κώμαις δὲ γαῖαι πρὸς καλλιέργειαν· γ') Ἡ Θεοδοσία ἀποκλειστικῶς ὁρίζεται τόπος διαμονῆς τῶν Ἑλλήνων· δ') Χορηγεῖται αὐτοῖς πλήρης ἐλευθερία πρὸς διεξαγωγὴν ἐμπορίου εἰσαγωγῆς τε καὶ ἐξαγωγῆς· ε') Ἅπαντες οἱ τῆς Ταυρικῆς χερσοννήσου ἐμπορικοὶ λιμένες κηρύσσονται ἐλεύθεροι τελωνιακοῦ δασμοῦ ἐπὶ τριάκοντα ἔτη. Παντὶ δῆλον κατὰ πόσον πάντα ταῦτα ἰδίως τὸ τελευταῖον συνέτεινεν εἰς τὴν πρόοδον καὶ εὐδαιμονίαν τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος ὁμογενῶν ἡμῶν. Κατὰ τὴν αὐτὴν σχεδὸν ἐποχὴν ἐν Ὀδησσῷ διὰ τοῦ ἀπὸ 20 Μαΐου 1797 βασιλικοῦ διατάγματος

δρίζεται ἀποκλειστικῶς διὰ τοὺς Ἕλληνας δημαρχεῖον «τῶν ξένων» ἐπικληθὲν (*μαγιστρὰτ ντλιὰ ἰνοστράντζεβ*) κατ' αἴτησιν αὐτῶν ὡς ἀγνοούντων τήν τε Ῥωσικὴν γλῶσσαν καὶ τοὺς Ῥωσικοὺς νόμους. Ὁ νεωστὶ διορισθεὶς διοικητὴς τῆς Νέας Ῥωσίας Ἰωάννης Σελέτζκιη τῇ 23 Σεπτεμβρίου ἐνέκρινε τοὺς ἐκλεχθέντας Ἕλληνας δημαρχικοὺς παρέδρους τὸν ἀντισυνταγματάρχην Κέσογλουν, τὸν ἀξιωματικὸν Φραντζῆν, τὸν Ἰωάννην Δεστούνην καὶ Λέοντα Βερδάνην. Ταὐτοχρόνως ὅμως διελύθη ἡ «Ἑλληνικὴ μοῖρα», οἱ δὲ ἀπαρτίζοντες αὐτὴν ἄνδρες ἐνεγράφησαν οἱ μὲν ὡς ἔμποροι οἱ δὲ ὡς βιομήχανοι, γεωργοί, κατὰ τὴν κατάστασιν, τὸ ἐπιτήδευμα κτλ. ἑνὸς ἑκάστου. Μεγίστη ἀπόδειξις τῆς δυνάμεως ἣν εἶχεν ὁ ἑλληνισμὸς ἐνταῦθα κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἔστω ἡ κατάργησις τοῦ Ῥωσικοῦ δημαρχείου καὶ ἡ ἀντ' αὐτοῦ ἐκλογὴ καθαρῶς Ἑλληνικοῦ. Ἐκ τῶν πρώτων ἤδη ἡμερῶν τοῦ 1798 ἤρξαντο ἀναφυόμεναι διαφοραὶ μεταξὺ τῆς Ῥωσικῆς καὶ τῶν ξένων κοινοτήτων. Καίτοι οἱ ῥῶσοι ἀπετέλουν τὸ ὑπερέχον στοιχεῖον, ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ὅμως καὶ οἱ ὀλίγοι Ἰταλοὶ ἀπετέλουν τὴν ἐμπορικὴν καὶ βιομηχανικὴν τάξιν, τουτέστι τὴν πλουσίαν· ἅπασαι αἱ προσπάθειαι τῶν τελευταίων τούτων ἔτεινον πρὸς κατάργησιν τοῦ Ῥωσικοῦ δημαρχείου, ἐπὶ τῷ σκοπῷ δὲ τούτῳ τῇ 19 Νοεμβρίου 1797 ἔν τινι γενικῇ συνελεύσει, ἀπεφάσισαν νὰ πέμψωσιν ἀντιπρόσωπον αὐτῶν εἰς τὴν πρωτεύουσαν, τὸν ἔφορον τῆς ἑλληνικῆς ἀποικίας συνταγματάρχην Κέσογλουν ὅπως ὑποβάλῃ τῇ ἀνωτάτῃ ἀρχῇ τὰς αἰτήσεις αὐτῶν τάσδε :

α.) Χορήγησιν τῇ τε πόλει καὶ τῷ δημαρχείῳ τῶν αὐτῶν δικαιωμάτων ἅτινα εἶχον καὶ αἱ πόλεις Ῥίγα καὶ Ῥεβέλ.

β.) Χορήγησιν τῇ πόλει συμβόλου ἰδίου ὅπως τὸ τῆς Γρηγοριουπόλεως καὶ Μαριοπόλεως.

γ.) Κήρυξιν τοῦ λιμένος τῆς Ὀδησσοῦ ἐλευθέρου.

δ.) Ἀπάλειψιν τοῦ ἐπὶ τῶν οἰνοπνευμάτων φόρου.

Ὁ Κέσογλους ἔτυχεν εὐμενοῦς ἀκροάσεως τοῦ μονάρχου καὶ ταῖς προσπαθείαις τοῦ ἀντιπροσώπου τούτου ἡ Ὀδησσὸς ἤρξατο ἀναζωογονουμένη. Ἡ ἵδρυσις δημαρχείου ὄνομα μὲν ἔχοντος «τῶν ξένων», καθαρῶς δὲ Ἑλληνικοῦ καὶ ἡ κατὰ τὸ 1798 κατάργησις τοῦ Ῥωσικοῦ ὑπῆρξε τὸ πρῶτον βῆμα τῆς κυβερνήσεως συνῳδὰ ταῖς ὑποβληθείσαις αἰτήσεσι τοῦ ἡμετέρου ὁμογενοῦς Κέσογλου. Μετ' ὀλίγον ὁ γενικὸς εἰσαγγελεὺς τοῦ κράτους κόμης Ἀλέξιος Κουράκην ἀνήγγειλε τῷ Κέσογλου ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ δωρεῖται τῇ Ὀδησσῷ καὶ τὸ ζητηθὲν σύμβολον ἐφ' οὗ *Ἑλληνιστί*, Ῥωσιστί, Ἰταλιστὶ καὶ Γερμανιστὶ ἦσαν γεγραμμέναι αἱ λέξεις *Σύμβολον τῆς πόλεως Ὀδησσοῦ* τῷ δὲ Ἑλληνικῷ δημαρχείῳ ἕδραν μίαν τῶν ὑπὸ τοῦ ναυάρχου Δερίβας οἰκοδομηθεισῶν οἰκιῶν, καὶ ὅτι ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότης ἐπὶ δεκαετίαν καταργεῖ τὸν ἐκ τῶν οἰνοπνευμάτων φόρον. Ὁ Κέσογλους ἐπανῆλθεν εἰς Ὀδησσὸν κομιστὴς τῶν χαρμοσύνων τούτων τῇ ἐν Ὀδησσῷ Ἑλληνικῇ

ἀποικίᾳ εἰδήσεων καταλιπὼν ἐν Πετρουπόλει διὰ τὰ περαιτέρω τὸν δεύτερον ἀντιπρόσωπον τὸν ἡμέτερον ὡσαύτως ὁμογενῆ ἀντισυνταγματάρχην Βᾶον. Μετὰ τὴν ἵδρυσιν τοῦ νέου δημαρχείου, διελύθη ἡ *τῶν Ἑλλήνων ἀποίκων ἐπιτροπὴ* μετά τινας δὲ μῆνας ἀπεβίωσε καὶ ὁ Κέσογλους εἰς μνήμην δ' αὐτοῦ ἡ Ἑλληνικὴ ἀποικία ἀνήγειρε παρὰ τῇ ἐν τῇ γωνίᾳ τῆς ὁδοῦ Ῥεμέσλεναγια οἰκίᾳ του μαυσωλεῖον οὗ τινος οὐδὲ κἂν τὰ ἐρείπια ἐναπέμειναν, διεδέχθη δὲ αὐτὸν ὁ ἀντισυνταγματάρχης Πάγκαλος, λιμενάρχης δὲ ἦτο ὁ Ἕλλην πλοίαρχος Μαραγκόπουλας οὗ ἀνωτέρω ἐμνημονεύσαμεν. Ἐν γένει δὲ καθ' ἅπαντα τὰ διαβήματα τῶν ἐγχωρίων πολιτικῶν ἀρχῶν οἱ Ἕλληνες ἐπρώτευον καὶ μετὰ ταῦτα ὅτε ἐξελέγετο ἀντιπρόσωπος τῆς πόλεως ἀποστελλόμενος εἰς τὴν πρωτεύουσαν ὅπως ὑποβάλῃ αἰτήσεις διαφόρων μεταρρυθμίσεων καὶ βελτιώσεων πάντοτε Ἕλληνες ἐξελέγοντο· οὕτω κατὰ τὸ 1800 ἀπεστάλη καὶ αὖθις εἰς Πετρούπολιν ὁ συνάδελφος τοῦ ἀποβιώσαντος Κέσογλου ὁ ἀντισυνταγμάρχης Βᾶας καὶ μετά τινας μῆνας ὁ τέως ὑπαξιωματικὸς τῆς Ἑλληνικῆς μοίρας Ῥαξαμάτης καμιστὴς καὶ τρισχιλίων πορτοκαλλίων ἐκ μέρους τῆς πόλεως ὡς δῶραν πρὸς τὸν Τζάρον· τὸ δὲ προσεχὲς ἔτος τῇ 1 Ἰουλίου 1801 ὁ Παναγιώτης Βαρβάτης ἔμπορος τότε πρώτης τάξεως.

Τῇ 29 7βρίου 1801 ὁ Ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τῆς Ὀδησσοῦ ἐδέξατο ἐν ταῖς ἀγκάλαις αὐτοῦ νέα μέλη διὰ τῆς ἀφίξεως τοῦ πλοίου τοῦ Ἕλληνος Μουσκαύλη ὅστις παρέλαβεν ἐκ Σωζοπόλεως τῆς Ῥουμελίας ἰδίως ἐκ τοῦ χωρίου Κουτζοὺκ-Μπουσλὶκ ἐννεακαίδεκα οἰκογενείας Ἑλληνικάς, ἑκατὸν τεσσαράκοντα ὀκτὼ τὸ ὅλον ψυχὰς αἵτινες ἔφευγον τὰ δεινὰ τῶν ληστρικῶν ἐπιδρομῶν τρομεροῦ τινος Ὀθωμανοῦ λῃστοῦ Καρᾶ-Φετζῆ, προσέθετον δὲ ὅτι χιλιάδες ἑτέρων Ἑλλήνων ἐκ τῶν αὐτῶν μερῶν ἐπόθουν νὰ μεταναστεύσωσιν εἰς Ῥωσίαν. Ὁ τότε ἤδη αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος ὁ Α' συμφώνως τῇ ὑπὸ τοῦ γενικοῦ διοικητοῦ Μιχλασέβσκη ἀνακοινώσει τοῦ τελευταίου τούτου γεγονότος, διέταξεν ὅπως παρέξωσιν αὐτοῖς ἄσυλον κατ' ἀρχὰς μὲν ἐν Ὀδησσῷ ἔπειτα δὲ εἴς τινας ἑτέρας καταλλήλους θέσεις. περὶ δὲ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων πρὸς ἀποφυγὴν ψευδῶν φημῶν ἐπισήμως νὰ μὴ προσκαλῶσιν αὐτοὺς ἀλλὰ τοὺς ἑκουσίως ἀφικνουμένους αὐθωρεὶ νὰ ὑποδέχωνται. Ἅπαντας τοὺς ἀφικομένους ἀπῴκισαν τότε παρὰ τοῖς περιχώροις τοῦ Κερτζίου καὶ ἐν τοῖς παροχθίοις τοῦ Δνιέπρου χωρίοις.

Ἀνωτέρω εἴχομεν ἀναφέρῃ ὅτι ἅμα τῇ ἱδρύσει τῆς ἐν Ὀδησσῷ Ἑλληνικῆς μοίρας ἐχορηγήθησαν δεκαπεντακισχίλιαι *δεσατίναι* γῆς πρὸς ἐκκάρπωσιν τοῖς ἀποίκοις Ἕλλησι ἰδίως παρὰ τῷ οὐ μακρὰν τῆς Ὀδησσοῦ ῥυακίῳ Μπαράμπα. Ἀλλ' ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ αὐτοκράτορος Παύλου μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς μοίρας ταύτης οἱ νέοι διοικηταὶ τῆς Νέας Ῥωσίας ἀφήρεσαν αὐθαιρέτως ἀπὸ τῶν ὁμογενῶν ἡμῶν τὴν ἐπὶ Αἰκατερίνης τῆς Β' χορηγηθεῖσαν αὐτοῖς γῆν, διαμοιράσαντες αὐτὴν εἰς ἕτερα φίλα αὐτοῖς

πρόσωπα. Κατὰ τὸ 1802 ἅμα τῇ ἀνόδῳ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου τοῦ Α' οἱ Ἕλληνες οὗτοι βλέποντες τὰς ἐπιδαψιλευομένας χάριτας ὑπὸ τοῦ ἄνακτος τούτου τοῖς ξένοις ἀποίκοις, καθυπέβαλον αὐτῷ αἴτησιν ἕνεκα τῆς ὁποίας ὁ αὐτοκράτωρ διέταξε νὰ καταστήσωσιν αὐτῷ γνωστὰ τὰ ὀνόματα τῶν Ἑλλήνων τῶν ἀπαρτιζόντων τὴν Ἑλληνικὴν μοῖραν καὶ ἑκάστῳ ἀξιωματικῷ καὶ στρατιώτῃ αὐτῆς νὰ παρέξωσι γῆν ἐκτάσεως ἀπὸ δέκα μέχρι τριακοσίων *δεσατινῶν* καὶ δὴ διὰ τοῦ ἀπὸ 22 Ὀκτωβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους διατάγματος διέταξε τὸν ἐκ νέου σχηματισμὸν τῆς *Ὀδησσίνης Ἑλληνικῆς μοίρας*, ἥτις τῷ 1808 συνέκειτο ἐξ ἀνδρῶν ἑξακοσίων ἑβδομήκοντα. Οὗτοι κατῴκησαν ἐν τῷ τρεῖς ὥρας ἀπέχοντι τῆς Ὀδησσοῦ χωρίῳ *Ἀλεξάνδροβκα* οὕτως ἐπονομασθέντι ὑπ' αὐτῶν εἰς τιμὴν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου τοῦ Α'. Σπουδαῖον βῆμα ἐν τῇ προόδῳ τοῦ ἐνταῦθα Ἑλληνισμοῦ ὑπῆρξε κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ εἰσαγωγὴ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν τῷ ἱδρυθέντι ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως ἐμπορικῷ Γυμνασίῳ καὶ ἡ ἀνέγερσις Ἑλληνικοῦ ναοῦ. Πρὸς τούτοις ἡ ἐν Ὀδησσῷ Ἑλληνικὴ κοινότης καθυπέβαλε τῷ τότε ἤδη διοικητῇ τῆς Νέας Ῥωσίας δουκὶ Ῥισχελιέ, συγγενεῖ τοῦ μεγάλου πολιτικοῦ τῆς Γαλλίας καρδιναλίου Ῥισχελιέ, ἔγγραφον δι' οὗ ἑκουσίως ὑπεχρεοῦντο πρὸς ἀνέγερσιν Ἑλληνικοῦ ναοῦ νὰ δίδωσιν ἀνὰ δύο καὶ ἥμισυ καπίκια ἐφ' ἑκάστης ψάθης σίτου ἐξαγομένου εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ἐκ τοῦ ἀθροισθέντος οὕτω κεφαλαίου ἀνηγέρθη ὁ μέχρι τοῦδε ὑπάρχων Ἑλληνικὸς ναὸς τῆς Ἁγίας Τριάδος ἐπισκευασθεὶς καὶ ἀνανεωθεὶς μετὰ ταῦτα.

Ἐν τούτοις ἐν Κριμαίᾳ κατὰ τὴν αὐτὴν περίπου ἐποχὴν ἱδρύετο νέα ἀποικία ἑλληνικὴ ἡ παρὰ τῇ κώμῃ Μπάλτα Τζοκρὰκ παρὰ τῇ Εὐπατορίᾳ εἰς τὸν λιμένα τῆς ὁποίας ἦλθον ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας περὶ τὰς ἕνδεκα οἰκογένειαι. Μετ' ὀλίγον ἔφθασαν ἐκεῖ καὶ ἕτεροι ὁμογενεῖς ἡμῶν, οὕτως ὥστε κατὰ τὸν Αὔγουστον τοῦ 1808 ἤδη ἡ ἀποικία αὕτη ἀπηρτίζετο ἐξ εἴκοσιν οἰκογενειῶν τουτέστιν ὀκτὼ καὶ ἑβδομήκοντα ψυχῶν. Ἐν Μαριοπόλει δὲ ἡ κυβέρνησις σπουδαίως συνέτεινεν εἰς τὴν εὐημερίαν αὐτῆς. Ὁ πολιτάρχης αὐτῆς ἐν τῇ πρὸς τὴν ἀνωτάτην ἀρχὴν ἐκθέσει αὐτοῦ ἔλεγε: «μεταξὺ τῶν παραλίων πόλεων τῆς Ἀζοφικῆς θαλάσσης, ἡ Μαριόπολις ἕνεκα τῆς γεωγραφικῆς αὐτῆς θέσεως ἀξιοῦται νὰ τύχῃ τῆς μεγίστης ἡμῶν μερίμνης». Ἡ κατάστασις αὐτῆς ὁσημέραι ἐβελτιοῦτο, κατὰ τὰ τελευταῖα δὲ ταῦτα ἔτη ἡ ἐξαγωγὴ τοῦ σίτου καὶ τὸ ἐμπόριον τῶν παστῶν ἰχθύων καὶ τοῦ χαβιαρίου εἶχε λάβει σπουδαίας διαστάσεις, ταὐτοχρόνως ὅμως εἶχε κατενεχθῇ καίριον τραῦμα τῷ ἐγχωρίῳ ἑλληνισμῷ διὰ τῆς καταργήσεως τοῦ μέχρι τοῦδε ὑφισταμένου *Ἑλληνικοῦ Δικαστηρίου* ἢ μᾶλλον *Ἑλληνικοῦ Λιμεναρχείου* καὶ τῆς ἀντ' αὐτοῦ κατὰ πρότασιν τοῦ βαρῶνος Καμπενγάουζεν ἀποστολῆς Ῥώσου λιμενάρχου. Πλὴν δ' ὅμως τοῦ ἐμπορίου ὅπερ ἀποκλειστικῶς σχεδὸν ἐκράτουν ἤδη ἐν τῇ Νέᾳ Ῥωσίᾳ

οἱ Ἕλληνες, καὶ ἡ ἀκτοπλοΐα εὑρίσκετο σχεδὸν εἰς χεῖρας αὐτῶν. Διὰ τοῦ κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1808 Β. Διατάγματος ἐχορηγεῖτο ἡ ἐλευθέρα εἴσοδος τῶν ἐκ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ Ἀνατολῆς ἐν γένει προερχομένων πλοίων εἰς ἅπαντας τοὺς λιμένας τῆς Μαύρης καὶ Ἀζοφικῆς θαλάσσης καὶ τοῦτο ὅπως ῥητῶς ἔλεγε τὸ διάταγμα: «διότι καίτοι οἱ λαοὶ οὗτοι εἶνε ὑποτελεῖς τῇ Τουρκίᾳ, μᾶλλον ὑπὸ τὸν ζυγὸν αὐτῆς εὑρίσκονται ἢ ἀνήκουσιν αὐτῇ, ἀείποτε δὲ εἶχον καὶ ἔχουσι πρὸς τὴν Ῥωσίαν συμπάθειαν». Ἔκτοτε ἐγένοντο καὶ αἱ ἀπαρχαὶ ἱδρύσεως νεωρίων, ὑφ' Ἑλλήνων. Οἱ παρὰ τῷ Μπαλακλαβᾷ καὶ ταῖς λοιπαῖς παραλίαις πόλεσι τῆς Κριμαίας Ἕλληνες ἄποικοι κατεσκεύαζον λέμβους καὶ πλοιάρια δι' ἀκτοπλοΐαν μόνον χρησιμεύοντα καὶ ἄχρι τινὸς «πλοῖα τοῦ Μπαλακλαβᾶ» λεγόμενα. Κατὰ τὸ 1811 δὲ οἱ τὸ ἐν Μπαλακλαβᾷ ἀπαρτίζοντες Ἑλληνικὸν τάγμα διὰ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν ἀντισυνταγματάρχου Ῥεβελιώτου καθυπέβαλον αἴτησιν τῷ δουκὶ Ῥισχελιεῖ νὰ δοθῇ αὐτοῖς ἡ ἄδεια ἱδρύσεως νεωρίου. Ὁ δοὺξ οὐ μόνον συνῄνεσεν, ἀλλὰ καὶ παντὶ τρόπῳ συνέτεινεν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ σκοποῦ αὐτῶν τούτου.

Ἰδοὺ εἴμεθα ἤδη ἐν τῇ ἀξιομνημονεύτῳ ἐκείνῃ εἰς ἕκαστον ἀπόγονον τοῦ Γιουρίκου ἐποχῇ καθ' ἣν ἡ μάστιξ τῆς Εὐρώπης, ὁ ἀπαλείφων ἔθνη ὅλα ἐκ τοῦ προσώπου τῆς γῆς, ὁ αἴτιος τῶν τοσούτων δεινῶν, ἐπήρχετο τρομερὸς πῦρ κρατῶν ἐν χερσὶ καὶ ἐνσπείρων δῃώσεις καὶ λεηλασίας ὑπὸ τὸ πρόσχημα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἐπήρχετο λέγω εἰς τὰς Ῥωσικὰς στέππας ὅπως εὕρῃ τὸν τάφον τῆς δόξης καὶ τοῦ μεγαλείου αὐτοῦ. Ἦτο τὸ ἀπαίσιον ἔτος 1812, οὗτινος μέχρι τοῦδε οἱ Μοσχαβῖται μετὰ τρόμου ἀναμιμνήσκονται καὶ ἐθνικῆς ἅμα ὑπερηφανείας διὰ τὴν παραδειγματικὴν αὐταπάρνησιν τοῦ λαοῦ. Ὁ ἡγήτωρ τοῦ οἴκου τῶν Βοναπαρτῶν εὑρίσκετο εἰς τὰ πρόθυρα τῆς *μητρὸς Μόσχας*, ὅπως ἀποκαλοῦσιν οἱ Ῥῶσοι τὴν ἑστίαν ταύτην τοῦ πανσλαυϊσμοῦ. Ἡ ἀπὸ 6 Ἰουλίου προκήρυξις τοῦ αὐτοκράτορος δι' ἧς προσεκαλεῖτο ἅπαν τὸ Ῥωσικὸν ἔθνος εἰς ἄμυναν τῆς πατρῴας αὐτοῦ χώρας κατὰ τοῦ ἐπιδραμόντος ἐχθροῦ, ἐλήφθη ἐν Ὀδησσῷ τῇ 22 Ἰουλίου. Αὐθωρεὶ ἔσπευσεν ὁ δοὺξ Ῥισχελιὲ νὰ προσκαλέσῃ τοὺς μᾶλλον ἐγκρίτους πολίτας τῆς Ὀδησσοῦ ἐν τῇ δημοτικῇ λέσχῃ, ἀποταθεὶς μάλιστα πρὸς τοὺς Ἕλληνας διὰ τῶν ἑξῆς ἀξιοσημειώτων λέξεων: «Καὶ ὑμεῖς οἱ ἀποτελοῦντες τὴν ἐνταῦθα Ἑλληνικὴν κοινότητα, ὑμεῖς οἵτινες ἐγκαταλιπόντες τὴν πατρῴαν ὑμῶν χώραν, ἔνθα τὸ ἔθνος ὑμῶν στενάζει ὑπὸ τὸν βαρὺν ζυγὸν ἐτύχετε ἐν Ῥωσίᾳ σκέπης, προστασίας καὶ εὐδαιμονίας, εἶνε δυνατὸν νὰ μὴ ἀκολουθήσητε τὸ ἔνδοξον παράδειγμα τῶν ὑμετέρων προγόνων ἀείποτε προθύμων τὰ πάντα νὰ θυσιάζωσιν ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ ἔθνους αὐτῶν; Καὶ ἐν τῇ νέᾳ πατρίδι, ἥτις ἐδέξατο ὑμᾶς ἐν ταῖς ἀγκάλαις αὐτῆς ὡς ἴδια τέκνα καθὸ ὁμοδόξους, εἶνε δυνατὸν νὰ μὴ παράσχητε δείγματα τῆς προθυμίας ὑμῶν ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ ἐν ᾧ ἀπό-

κειται ἡ σωτηρία καὶ ἡ ἰδία ἡμῶν εὐημερία; Ἔχω πλήρη πεποίθησιν ὅτι ἐμφορεῖσθε αἰσθημάτων ἀγάπης πρὸς τὴν νέαν ὑμῶν πατρίδα, ὅτι οὐδενὸς θέλετε φεισθῇ πρὸς σωτηρίαν αὐτῆς, ὅτι ἐπαξίως φέρετε τὸ ὄνομα τῶν τέκνων αὐτῆς». Καὶ τῷ ὄντι οἱ ἐν τῇ Νέᾳ Ῥωσίᾳ Ἕλληνες παρέσχον τῇ Ῥωσίᾳ δείγματα τῆς πλήρους πρὸς αὐτὴν ἀγάπης αὐτῶν καὶ εὐγνωμοσύνης διὰ τὴν φιλοξενείαν αὐτῆς. Οὕτως οἱ ἐν Ὀδησσῷ ἰδίως Ἕλληνες ἐχορήγησαν δεκακισμύρια ῥούβλια ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος τούτου τουτέστι τὸ ἥμισυ τοῦ ὅλου ἀθροισθέντος ἐνταῦθα ποσοῦ ἐνῷ οἱ ἐνταῦθα Ῥῶσοι προσήνεγκον μόνον τέσσαρας καὶ ἐνενήκοντα χιλιάδας ῥουβλίων. Πλὴν δὲ τούτου πλεῖστοι Ἕλληνες προσῆλθον πρὸς τὸν δοῦκα Ῥισχελιὲ προτείνοντες νὰ σχηματίσωσι σώματα ἐθελοντῶν ὅπως ἀγωνισθῶσιν ὑπὲρ τῆς Ῥωσίας κατὰ τῶν Γάλλων. Οὕτως ὁ ἐνταῦθα μικρέμπορος Ἕλλην Ἰωάννης Μπαμπασίχας καθυπέβαλε τῷ δουκὶ Ῥισχελιὲ τῇ 10 Αὐγούστου αἴτησιν ἐν ᾗ παρεκάλει νὰ δεχθῶσιν αὐτόν τε καὶ ἑτέρους πεντήκοντα Ἕλληνας ἐθελοντὰς ἐν ταῖς τάξεσι τοῦ Ῥωσικοῦ στρατοῦ, ὡς μὴ δυναμένους ἕνεκα τῶν γλίσχρων αὐτῶν ὑλικῶν πόρων νὰ συνδράμωσιν ὑλικῶς τὴν χώραν. Ἕτεροι Ἕλληνες ναυτικοὶ ἐζήτουν ἄδειαν νὰ τύχωσιν ἀδειῶν ὅπως ἀναλάβωσι τὸν καταδρομικὸν ἀγῶνα καὶ οὕτως ἐπενέγκωσι καίριον τραῦμα τῇ Γαλλικῇ ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ ναυτιλίᾳ. Πολλοὶ ἄλλοι ὅτε ἡ Ῥωσικὴ κυβέρνησις προσεκάλει τοὺς ἁπανταχοῦ ἐμπόρους αὐτῆς, ὅπως ἐφοδιάσωσι τὴν Μόσχαν τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα, τροφὰς κτλ., ἔσπευσαν μὴ φειδόμενοι κόπων καὶ μόχθων αὐτὴν τὴν ὕπαρξιν αὐτῶν διακυβεύοντες καὶ ἐξεπλήρουν πρόθυμοι μετ' αὐταπαρνήσεως τὴν πρόσκλησιν ταύτην. Ἐξ αὐτῶν δὲ ἀναφέρομεν καὶ τὸν γνωστὸν μετὰ ταῦτα ἱερολοχίτην Π. Καλεβρᾶν ὅστις εὑρίσκετο τότε ἐνταῦθα παρὰ τῷ θείῳ αὐτοῦ ἐμπόρῳ Ι. Πολυχρονιάδῃ, καὶ ὅστις μεταβὰς κομιστὴς ἐμπορευμάτων καὶ τροφῶν εἰς Μόσχαν ᾐχμαλωτίσθη καθ' ὁδὸν ὑπὸ τῶν Γάλλων καὶ ἔπαθε μυρία ὅσα δεινά. Ἀλλὰ καὶ αἱ λοιπαὶ ἐν τῇ Νοτίῳ Ῥωσίᾳ Ἑλληνικαὶ ἀποικίαι προσήνεγκον τὸν ὀβολὸν αὐτῶν ὑπὲρ τῆς φιλοξενησάσης αὐτοὺς χώρας ὡς ἡ Μαριόπολις καὶ τὸ Ταϊγάνιον, αἵτινες προσήνεγκον ἀνὰ πεντακισμύρια ῥούβλια. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ ἑλληνισμὸς ἤδη ἐνταῦθα ἦτο ἀρκούντως συμπαγής, πολλὰ δὲ μέλη τῆς ἐνταῦθα Ἑλληνικῆς κοινότητος ἦσαν ἱκανῶς εὐκατάστατα. Ἰδοὺ ἐπίσημος ἀπογραφικὸς πίναξ τῶν κατὰ τὸ 1812 ἐν Ὀδησσῷ Ἑλλήνων ἐμπόρων πρώτης τάξεως;

	χρόνος ἐγγραφῆς ἐμπόρων
1. Παλαιολόγος	1779
2. Ἀμβροσίου	1800
3. Παπαχατζῆς	1800
4. Δ. Καλαφάτης	1801
5. Χ. Καλαφάτης	1801

6.	Σκληρῆς	1803
7.	Φραντζῆς	1808
8.	Βηλαρᾶς	1810
9.	Παπουδοῦ	1810
10.	Συναδινὸς	1811
11.	Μιμῆς	1811
12.	Κατραλάκης	1811
13.	Ξένος	1811

Σημειωτέον δὲ ὅτι δήμαρχος ἦτο ὁ ἡμέτερος ὁμογενὴς Καφετζῆς· ἀστυνόμος ὡσαύτως ὁ Μαυρομιχάλης. Ἐν γένει δὲ οἱ Ἕλληνες σχεδὸν τῶν πάντων ἐνταῦθα ἐκράτουν, τοσοῦτον μᾶλλον καθ' ὅσον μετὰ παρέλευσιν τεσσάρων ἐτῶν, τῷ 1816 βλέπομεν διοριζόμενον εἰς τὴν ὑψηλὴν θέσιν τοῦ γενικοῦ διοικητοῦ τῆς ἐπαρχίας Αἰκατερινοσλάβ τὸν Ἕλληνα Καλογεώργην. Οὗτος ἦτο γνωστὸς καὶ ἐπροστατεύετο μεγάλως ὑπὸ τοῦ μεγάλου δουκὸς Κωνσταντίνου τοῦ ἐγγόνου τῆς αὐτοκρατείρας Αἰκατερίνης τῆς Β' μεθ' οὗ καὶ συνανετράφη μεθ' ἑτέρων τινῶν Ἑλλήνων κατὰ βούλησιν τῆς αὐτοκρατείρας.

Ἐνταῦθα ὀφείλομεν νὰ μὴ παρίδωμεν καὶ τὴν ἀρξαμένην ἤδη τάσιν πρὸς διανοητικὴν ἀνάπλασιν τῆς ἐν ταῖς χώραις ταύταις Ἑλληνικῆς νεολαίας. Κατὰ τὸ 1814 εἰσέτι ἐγένετο ἡ ἀπαρχὴ ἱδρύσεως ἐνταῦθα Ἑλληνικῆς σχολῆς, πρὸς τοῦτο δὲ συνέστη σύστημα ἀσφαλειῶν τὸ «τῶν Γραικῶν Ἀσφαλιστῶν» ἐκ τοῦ καθαροῦ δὲ κέρδους τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης ἀπεφασίσθη νὰ χορηγῆται δέκα τοῖς ἑκατὸν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν σχολήν· οἱ πρῶτοι δὲ ψηφισθέντες ὑπὸ τῆς ἐνταῦθα Ἑλληνικῆς κοινότητος διοικηταὶ Ἰωάννης Ἀμβροσίου καὶ Ἠλίας Μάνεσης Πελοποννήσιοι καὶ Νικόλαος Σούρβου Ἠπειρώτης τὸ πρῶτον ἔτος ἐνεχείρισαν τῇ σχολῇ τέσσαρας χιλιάδας ῥούβλια χάρτινα. Ἡ πρώτη δὲ ἐκλεχθεῖσα ἐφορεία καὶ διαρκέσασα ἀπὸ τοῦ 1816 — 1818 συνέστη ἐκ τῶν ἀρκούντως προσφιλῶν τῷ ἐνταῦθα Ἑλληνισμῷ Σκαρλάτου Μαξίμου, Ἰωάννου Ἀμβροσίου, Μωϋσῆ Πατσοῦ, Δημητρίου Δούμα καὶ Κωνσταντίνου Ἀρτηνοῦ, προσφιλῶν λέγω, καθότι ἐπὶ τῆς ἐφορείας ταύτης ἐτέθη ἡ βάσις τῆς ἑλληνεμπορικῆς σχολῆς κατὰ τὸν ψηφισθέντα ὑπὸ τῶν συντηρητῶν κανονισμὸν ἐκτυπωθέντα ἐν Βίλνῃ τῆς Πολωνίας ἑλληνιστὶ τῷ 1818 καὶ τῇ 3 Σεπτεμβρίου 1817 ἐγένετο ἡ ἐπίσημος ἔναρξις τῆς σχολῆς ἐπικληθείσης «Ἑλληνικὸν Ἐμπορικὸν Σχολεῖον τῶν Γραικῶν ἐν Ὀδησσῷ» ἐν τῇ ὑπὸ τῆς κοινότητος ἀγορασθείσῃ κατὰ τὴν ὁδὸν Δερίβας καὶ μέχρι τοῦδε ὑφισταμένῃ οἰκίᾳ παρὰ τοῦ Δαμιανοῦ Ἀρναούτοβιτζ ἀντὶ ἑπτακισμυρίων ῥουβλίων χαρτίνων. «Εἶναι γνωστὸν τοῖς πᾶσιν, ἔλεγεν ἐν ἀρχῇ τοῦ ἀνωτέρω κανονισμοῦ, ὅτι ἡ παιδεία εἶνε ὁ μόνος ἀληθινὸς στολισμὸς τοῦ λογικοῦ ζώου καὶ ὁ πλοῦτος ὁ ἀναφαίρετος αὐτοῦ, τοῦτο δ' αὐτὸ γνωρίζοντες καὶ οἱ ἐν Ὀδησσῷ Γραικοὶ

συνέστησαν πρό τινος καιροῦ σχολεῖον εἰς ἐκπαίδευσιν τῆς Γραικικῆς νεολαίας, θελήσαντες δ' ἔπειτα νὰ τὸ βελτιώσωσι τὸ μετερρύθμισαν εἰς τὸ νῦν, ἐπονομάσαντές το «Ἑλληνικὸν Ἐμπορικὸν Σχολεῖον τῶν Γραικῶν ἐν Ὀδησσῷ» ὡς ἀπὸ ἐμπόρους συστηθὲν καὶ ἀπὸ αὐτοὺς συντηρούμενον, ἀλλὰ διὰ νὰ γένῃ νόμιμον καὶ νὰ μὴ κλονίζηται παρ' ὀλίγον καὶ νὰ κινδυνεύῃ μὲ τὴν διάλυσίν του νὰ φέρῃ μεγαλωτάτην ζημίαν εἰς τοὺς νέους, διὰ τοῦτο ἔκλεξαν ἡμᾶς νὰ σκεφθῶμεν καὶ νὰ γράψωμεν ὅσον ἠμποροῦμεν καλητέρους κανόνας τὸ πῶς νὰ διοικῆται».

Οὐχὶ ἄσκοπον κρίνομεν λεπτομερέστερον νὰ ἐπεκταθῶμεν εἰς τὰ τῆς τελετῆς τῆς τῶν ἐγκαινίων τῆς σχολῆς ταύτης τῆς ἀγρύπνου προστάτιδος τοῦ ἐν τῇ ἐσχατιᾷ ταύτῃ τοῦ Ῥωσικοῦ κράτους ἑλληνισμοῦ παραθέτοντες ἰδίως αὐτολεξεὶ τὴν ὑπὸ τοῦ γεραροῦ Κωνσταντίνου Κούμα αὐτόπτου μάρτυρος ἀποσταλεῖσαν τῷ ἐν Σμύρνῃ φίλῳ αὐτοῦ Κωνσταντίνῳ Οἰκονόμῳ ἐπιστολὴν ἣν ἀρυόμεθα ἐκ τῆς ἀξιολόγου κατὰ πάντα διατριβῆς τοῦ ἀξιοτίμου διδασκάλου ἡμῶν κ. Χαραλάμπους Βουλοδήμου «Πρώτη πεντηκονταετηρὶς τῆς ἐν Ὀδησσῷ ἑλληνεμπορικῆς σχολῆς. 1817-1867. Ἐν Ὀδησσῷ 1873». Ἐκ τῆς ἐν λόγῳ ἐπιστολῆς ἀρκούντως διαφωτιζόμεθα ἐν γένει περὶ τῆς συγχρόνου καταστάσεως τοῦ ἐνταῦθα ἑλληνισμοῦ. «Πρὸ δύο ἑβδομάδων σὲ ἀνήγγειλα, φίλτατε, δι' ἐπιστολῆς μου τῆς εἰς »ἐνταῦθα (δηλ. Ὀδησσὸν) ἔλευσίν μου· ἐξήγησα τότε πρὸς τὴν φίλην μοι »κορυφήν σου πόσον μ' ἐχαροποίησεν ἡ νεοσύνακτος αὕτη πόλις. *Τόσοι »Ἕλληνες* καὶ *μὲ τοσαύτην φιλογενείας διάθεσιν πούποτε ἀκόμη δὲν συ»νηθροίσθησαν εἰς ἄλλην ξένην ἐπικρατείας πόλιν*. Ἐμπορεῖς νὰ τὴν εἴπῃς »ἀποικίαν Ἑλληνικὴν καὶ πολλὰ εὐτυχεστέραν ἀναντιρρήτως ἀπὸ τὴν μη»τρόπολίν της. Εἰς τὴν Ὀδησσὸν τὴν σήμερον καὶ τὴν γλῶσσάν μας ἀγω»νίζονται νὰ λαλῶσι καθαρώτερα καὶ περὶ μέσων τῆς τοῦ γένους προκο»πῆς φιλοτιμοῦνται νὰ προσδιαλέγωνται συνεχῶς, καὶ μὲ ἐλευθέριον χεῖρα »πραγματικῶς συνεισφέρουσιν εἰς παντὸς ἀγαθοῦ σύστασιν. Ἔξευρε ὅτι »τὸν παρελθόντα χειμῶνα μ' ἐπροσεκάλεσαν οἱ ζηλωταὶ ἐπίτροποι τοῦ »ἐνταῦθα Ἑλληνικοῦ ἐμπορικοῦ Γυμνασίου των νομίζοντές με ἱκανὸν νὰ »διδάξω τὴν Ἑλληνικὴν νεολαίαν των.Ἐξεύρεις ὅτι καὶ τότε τοῖς ἀπεκρί»θην ὅτι αἱ ἀσχολίαι μου δὲν μὲ συγχωροῦν νὰ ὑπακούσω εἰς τὴν ἀγαθὴν »των θέλησιν σκιαγραφήσας ἀμυδρῶς τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον δύνανται »νὰ καταστήσωσιν ὠφέλιμον τὸ ἐμπορικόν των γυμνάσιον. Μάθε, τώρα, »φίλε, ὅτι οἱ φιλογενεῖς οὗτοι ἄνδρες δὲν ἔπαυσαν ἐπαναλαμβάνοντες τὴν »αὐτὴν αἴτησιν, ἕως οὗ τοὺς ἐξήγησα φανερῶς ὅτι καὶ ἤμην καὶ εἶμαι καὶ »ἔσομαι, ἕως οὗ ζῶ, τῆς Σμύρνης καὶ πολίτης καὶ διδάσκαλος καὶ ὅτι τὸ »ταξείδιόν μου τοῦτο σκοπὸν ἄλλον δὲν ἔχει, εἰμὴ τὴν βελτίωσιν αὐτοῦ »τοῦ τῆς Σμύρνης ἀγαπητοῦ μοι γυμνασίου. Τρεῖς τῶν ἐπιτρόπων τοῦ σχο»λείου των ἐγνώρισα Πατσοῦ, Δούμαν καὶ Μάξιμον· ἀλλὰ καὶ τοὺς τρεῖς

»ἀδιακόπως εὑρισκομένους εἰς τὸ σχολεῖον καὶ φροντίδα τούτου ἔχοντας »μεγαλειτέραν παρὰ τῶν οἰκείων των πραγμάτων. Πανταχόσε ἔγραψαν »οἱ ἀληθηνοὶ οὗτοι Ἕλληνες, ζητοῦντες παντοίων εἰδῶν διδασκάλους, ὅσους »ἀπαιτεῖ ἡ ἀρχομένη ἤδη νὰ μουσοτροφῆται τῆς Ὀδησσοῦ νεολαία. Ἦλ»θον πρό τινων ἡμερῶν ἐκ Βουκουρεστίου δύο προσκληθέντες καλοὶ κἀ»γαθοὶ νεανίαι, τρόφιμοι παιδείας ἐπίσης, ἐπίσης μουσόληπτοι, ἔμπειροι »ἐπίσης τῶν εἰς παράδοσιν Ἑλληνικῆς παιδείας μέσων, συγκεκροτημένοι »καὶ μὲ τὰς γλώσσας Γερμανικὴν καὶ Γαλλικὴν καὶ δι' αὐτῶν βοηθούμε»νοι εἰς κατανόησιν τῆς ἀρχαιολογίας καὶ ἱστορίας καὶ παντὸς ὅ,τι ἀναφέ»ρεται εἰς τὴν Ἑλληνικὴν φιλολογίαν ἠγαπημένοι ὑπὲρ ἀδελφούς. Γεώρ»γιος Γεννάδιος ὀνομάζεται ὁ εἷς, Ἰωάννης Μακρῆς ὁ ἕτερος. Οὗτοι ἤνοι»ξαν τὸ ἀρτισύστατον Ἑλληνικὸν σχολεῖον τῆς Ὀδησσοῦ τὴν 3/15 τοῦ »παρόντος μηνὸς μὲ τελετὴν ὁμοίαν τῶν εἰς πολλὰ τῆς Ἑλλάδος μέρη »συνειθιζομένων τὴν σήμερον, ἀφοῦ ἐκάμαμεν τὴν ἀρχὴν εἰς Σμύρνην ἡ»μεῖς· ἦτο στολισμένη ἡ μεγάλη τῆς σχολῆς στοὰ καὶ διατεταγμένη εὐ»φυῶς μὲ τὰ χρειώδη εἰς τὴν ἀποφασισθεῖσαν λιτανείαν· τὴν 10 ὥραν »συνῆλθον εἰς αὐτὴν ὅλοι οἱ πρόκριτοι τῆς Ὀδησσοῦ, οἵτινες ὅλοι φλογί»ζονται ἀπὸ τὸ ἱερὸν πῦρ τῆς φιλογενείας· ἐκόσμει δὲ τὴν ὁμήγυριν ὁ ἐξο»χώτατος καὶ λαμπρότατος κόμης Λανζερὰν, ὁ εὐτυχῶς κυβερνῶν τὴν πό»λιν ταύτην· ὁ δὲ πανιερώτατος Μητροπολίτης πρώην Δρύστρας κύριος »Κύριλλος συνοδευόμενος ὑπὸ ἱερέων καὶ διακόνων· φορέσας μανδύαν καὶ »ἐπιτραχήλιον καὶ ὠμοφόριον καὶ κορώναν, ἔκαμε εὐλογητὸν καὶ ἐψάλθη »ἡ ἀκολουθία τοῦ ἁγιασμοῦ κατανυκτικώτατα· εἰς τὸ τέλος ἡ πανιερότης »του ἐδιάβασεν εὐχὴν παρακαλεστικὴν τῆς χάριτος τοῦ παναγίου Πνεύ»ματος ἐπὶ τοὺς μέλλοντας νὰ φοιτήσωσιν εἰς τὸ σχολεῖον μαθητὰς καὶ »μετὰ τὴν τούτων ἁπάντων ἀπόλυσιν, ὁ ἕτερος τῶν διδασκάλων Γεώρ»γιος ὁ Γεννάδιος ἐξεφώνησε λόγον περὶ Ἑλληνικῆς Παιδείας, ὅστις διή»γειρε δάκρυα χαρᾶς εἰς ὅλων τῶν παρόντων τὰ ὄμματα· τὴν εἰς τὸ Γαλ»λικὸν μετάφρασιν τοῦ λόγου τούτου ἐκράτει εἰς χεῖρας καὶ ἀνεγίνωσκεν »ὁ κόμης Λανζερὰν καὶ ἐκινεῖτο εἰς τὴν αὐτὴν κατανυκτικὴν χαρὰν, ἥτις »ἐκυρίευεν ὅλην τὴν ὁμήγυριν. Μετέφρασε δὲ τὸν λόγον εἰς τὴν Γαλλικὴν »γλῶσσαν ὁ εὐγενὴς ἄρχων καὶ σοφὸς ἰατρὸς Περσιάνης, ἀνὴρ ὁμογενής »μας, ὅστις αὐξάνει τὰ τῆς Ὀδησσοῦ Γραικικὰ ἀγαθὰ μὲ τὴν ἐνταῦθα »παρουσίαν του». Κατὰ τὴν πρώτην ταύτην ἐφορείαν ἡ σχολὴ αὕτη εἶχεν ἀξιωθῇ καὶ τῶν ἐπισκέψεων τοῦ Μεγάλου δουκὸς Μιχαὴλ τοῦ Παυλίδου τῇ 12 Ὀκτωβρίου 1817 καὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου τοῦ Α', τῇ 25 Ἀπριλίου 1818 ἐν αὐτῇ δὲ ἐδίδαξε καὶ ὁ ἀείμνηστος Κωνσταντῖνος Βαρδαλάχος ἐλθὼν κατὰ πρόσκλησιν εἰς Ὀδησσὸν τῇ 15 Ἰανουαρίου 1819 ἐπὶ τῆς σχολαρχίας οὗτινος ἡ σχολὴ αὕτη διήνυσε τὴν λαμπροτέραν αὐτῆς ἐποχήν. Παρὰ τῷ σχολείῳ τούτῳ ἱδρύθη καὶ Ἑλληνικὸν τυπο-

γραφεῖον, ἐν ᾧ ὅμως καθ' ἅπασαν τὴν διάρκειαν αὐτοῦ ἐκτὸς ἀσημάντων τινῶν μεταφράσεων οὐδὲν ἄξιον λόγου πόνημα εἶχεν ἐκτυπωθῇ. Πρὸς μεγίστην ζημίαν τοῦ ἑλληνισμοῦ οὐδαμῶς ἀλλαχοῦ τῆς Νοτίου Ρωσίας καί τοι αἱ λοιπαὶ Ἑλληνικαὶ κοινότητες ἦσαν οὐχὶ εὐκαταφρόνητοι ἐπὶ πλούτῳ καὶ εὐεξίᾳ, ἱδρύθησαν σχολαὶ Ἑλληνικαὶ καὶ ἑπομένως τὰ πλεῖστα τῶν τέκνων τῶν ἐκεῖ Ἑλλήνων ἰδίως τῶν πενεστέρων ἢ παντελῶς ἔμενον ἀπαίδευτα ἢ κατετάσσοντο εἰς τὰ Ῥωσικὰ σχολεῖα.

Ἓν εἰσέτι ἐναπομένει ἡμῖν ν' ἀναγράψωμεν ἄξιον λόγου κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἀναφερόμενον εἰς τὸ ἐν Βαλακλαβᾷ ἑδρεῦον Ἑλληνικὸν τάγμα τὸ ὁποῖον ὁ αὐτοκράτωρ κατὰ τὴν ἐν τῇ Νοτίῳ Ῥωσίᾳ περιοδείαν αὐτοῦ κατὰ τὸ 1818 ἐτίμησε διὰ τῆς ἐπισκέψεώς του. Ἅμα ἐπανελθὼν εἰς Πετρούπολιν διὰ τοῦ ἀπὸ 25 Αὐγούστου τοῦ αὐτοῦ ἔτους διατάγματος αὐτοῦ ἐπεδαψίλευσε τοῖς ὁμογενέσι ἡμῶν τούτοις πολλὰς χάριτας· «ἕνεκα »τῶν στρατιωτικῶν ὑπηρεσιῶν, ὅπως ἔλεγε τὸ ἐν λόγῳ διάταγμα, ἐφ »αἷς ἔκπαλαι τὸ τάγμα τοῦτο διακρίνεται, καὶ των ὠφελειῶν ἃς παρέ»χει φυλάσσον ἀγρύπνως τὰ παράλια τῆς Κριμαίας». Μεταξὺ πολλῶν ἑτέρων ἐχορηγήθη τῷ τάγματι τούτῳ 14152 δεσατῖναι γῆς, ἱδρύθη δαπάναις τῆς Κυβερνήσεως Ῥωσικὴ σχολὴ ἀποκλειστικῶς χάριν τῶν τέκνων τῶν ἀποτελούντων τὸ τάγμα τοῦτο Ἑλλήνων καὶ ἐχορηγήθησαν αὐτῷ ἐν πολλοῖς τὰ αὐτὰ δικαιώματα ὧν ἀπολαύουσι τὰ πλεῖστα τῶν ἀρχαίων στρατιωτικῶν ἐν Ῥωσίᾳ σωμάτων.

Ἐνταῦθα λήγει ἡ νηπιακὴ οὕτως εἰπεῖν κατάστασις τῶν ἐν τῇ Νοτίῳ Ῥωσίᾳ Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, καὶ ἄρχεται ἡ περίοδος ἐκείνη καθ' ἣν αὗται προσλαμβάνουσι πληθὺν νέων μελῶν, ἐν οἷς πολλοὺς ἐκ τῶν τὰ πρῶτα φερόντων τότε ἐν τῷ Πανελληνίῳ ἄνδρας λογίους, ἐπιστήμονας, πλουσίους ἐμπόρους, ἄνδρας τέως κατέχοντας ὑψηλὰς θέσεις, πάντας φεύγοντας τὴν τρομερὰν μάχαιραν τῶν Ὀθωμανῶν, ἁπάντων θυμάτων τῆς θηριωδείας τοῦ μαινομένου προαιωνίου ἡμῶν ἐχθροῦ. Ποῦ ἕτερον ἠδύναντο νὰ τύχωσιν ἄσυλον ἀσφαλέστερον ἢ ἐν ταῖς οὐχὶ μακρὰν τοῦ πεδίου τῶν Ὀθωμανικῶν ὀργίων κειμέναις ταύταις Ἑλληνικαῖς ἀποικίαις εὐημερούσαις ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς ὁμοδόξου Ῥωσικῆς Αὐτοκρατορίας, ἧς σύμβολον εἰσέτι ἦτο ἡ τότε προστασία καὶ ἡ ἐκ τοῦ ζυγοῦ ἀνεξαρτησία τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐν γένει Χριστιανικῶν ἐθνοτήτων καὶ οὐχὶ ἀποκλειστικῶς τῶν τῆς Ἰλλυρικῆς Χρσονήσου Σλαύων. Μεταξὺ Βουλγάρου καὶ Ἕλληνος κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰσέτι οἱ Ῥῶσοι οὐδεμίαν διάκρισιν ἐποίουν ἀμφοτέρους ὑπεδέχοντο φιλοξένως παρέχοντες ἄσυλον καὶ ἀγωνιζόμενοι ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτῶν. Εἰς τίνα ἑτέραν πόλιν ἠδύναντο νὰ καταφύγωσιν ἀσφαλέστερον οἱ ἐκ Τουρκίας καὶ Κωνσταντινουπόλεως ὁρμώμενοι ἐκεῖνοι δύστηνοι ἡμῶν ὁμογενεῖς καταλείποντες πᾶσαν αὐτῶν κινητὴν καὶ ἀκίνητον περιουσίαν μόνον καὶ μόνον ὅπως σώσωσι τὴν ζωήν των ἢ εἰς Ὀδησσὸν

ἐν ᾗ ἀπὸ τοῦ 1814 ὁ ἐξ Ἄρτης Νικόλαος Σκοῦφας ἀξιότιμος καὶ ἔμπειρος ἀλλ' ἀπαίδευτος ὑπάλληλος ἐμπορικοῦ καταστήματος καὶ ὁ Ἐμμανουὴλ Ξάνθος συνενοηθέντες ἔθεσαν τὰ θεμέλια τῆς μεγαλεπηβόλου ἐκείνης ἰδέας μεταβαλόντες τὴν ἑταιρίαν τοῦ *Φοίνικος* εἰς τὴν τῶν *Φιλικῶν* ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ προσκτῆσαι μέγα καὶ δυνατὸν μέρος ἀνθρώπων ἵνα συνηγορῶσι πρὸς ὅλα τὰ ἔθνη καὶ πρὸς τὴν Κυβέρνησιν αὐτῶν, ὑπερασπιζόμενοι τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους τὰ δικαιώματα, ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ λέγω ἐν ᾗ προετοιμάζετο πρὸ ἑπτὰ ἤδη ἐνιαυτῶν ἡ λαμπροτάτη τῶν σελίδων τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἱστορίας, ὁ ὑπὲρ τῆς ἐκ τοῦ βαρυτάτου Ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ ἀνεξαρτησίας ἐθνικὸς ἡμῶν ἀγών;

(*Ἕπεται τὸ τέλος*).

Ἐν Ὀδησσῷ, 1881.

Κ. Α. Παλαιολόγος

ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΕΚ ΤΩΝ ΞΕΝΩΝ ΚΟΣΜΩΝ

ΟΙ ΑΠΟ ΤΟΥ ΟΥΡΑΝΟΥ ΚΑΤΑΠΙΠΤΟΝΤΕΣ ΛΙΘΟΙ

Ἔχω γράφων τὰς γραμμὰς ταύτας ἐνώπιόν μου ἐπὶ τῆς τραπέζης *λίθον καταπεσόντα ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ*. Μετὰ συγκινήσεως τὸν λαμβάνω εἰς τὰς χεῖρας, δοκιμάζω τὸ βάρος αὐτοῦ, τὸν στρέφω πανταχόθεν, τὸν ἐξετάζω καὶ τὸν ἐρωτῶ περὶ τῆς μυστηριώδους καταγωγῆς αὐτοῦ. Τέλος τὸν θραύω εἰς δύω ὅπως κρίνω ἀσφαλέστερον περὶ τῆς κατασκευῆς αὐτοῦ. Εἶναι λίθος ἀρκετὰ ψαθυρὸς (friable) σχεδὸν γήϊνος· ἐπικρατοῦσιν δ' ἐν αὐτῷ καὶ χαλικώδεις οὐσίαι (silices) ἰδίως ὁ περιδότης (peridot), ὅπως εἴς τινας βαθείας διαστρώσεις τῆς γῆς. Ἀνευρίσκονται δ' ἐν αὐτῷ ἐπίσης μαγνητικαὶ οὐσίαι συνιστάμεναι ἰδίως ἐκ σιδήρου νικελιούλου (nickelé). Ἐάν τις πλησιάσῃ τὸν λίθον εἰς πυξίδα, ἡ μαγνητικὴ βελόνη ἀποκλίνει. Ὁ ἔνθειος σίδηρος εἶναι ἐπαισθητὸς ἐν αὐτῷ, ἀλλ' εἰς μικρὰν ποσότητα, ἥτις ὅμως ὁπωσδήποτε μαρτυρεῖ τὴν ὕπαρξιν τοῦ θείου ἐν τῷ κόσμῳ ἐξ οὗ προέρχεται ὁ ἀερόλιθος. Ἄς εἴπωμεν δ' ἀμέσως ὅτι οὐδεμία ὑφίσταται ἀμφιβολία περὶ τῆς αὐθεντικότητος τῆς ληξιαρχικῆς πράξεως τῆς γεννήσεώς του· ὁ λίθος αὐτὸς προέρχεται ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, τὸν εἶδον πίπτοντα καὶ τὸν ἐσήκωσαν τὴν 30 Ἰανουαρίου 1867 εἰς τὰς 7 τῆς ἑσπέρας. Σφαῖρα πυρίνη, ὑπερμεγέθης, φαντασιώδης, καταπληκτικὴ ἀνεφάνη εἰς τὸν οὐρανόν, ἥτις διέσχισε τὴν ἀτμοσφαῖραν μετὰ τοσαύτης ταχύτητος, ὥστε διήνυσεν 195 χιλιόμετρα εἰς $4^1/_2$ δεύτερα λεπτά. Ἡ ταχύτης λοιπὸν αὐτῆς ἦτο 43 χιλιάδων μέτρων κατὰ δευτερόλεπτον! Εἶτα δὲ ἐκρότησεν εἰς τὰ ὕψη δὶς μετὰ τοσαύτης ἐντάσεως, ὥστε κάτω ἠκούσθησαν ὡς δύο ἐκρήξεις μυδραλιοβό-

λων, μὲ ὅλην τὴν ἀπόστασιν τοῦ ὕψους καὶ τῆς ἐκεῖ μεγάλης ἀραιότητος τῆς ἀτμοσφαίρας. Τότε ἐσύριξαν τὰ οὐράνια βλήματα καὶ χάλαζα λίθων διεσκορπίσθη ἐπὶ ἐπιφανείας 16 χιλιομέτρων. Ἐκ τῶν τεμαχίων συνήχθησαν πλέον τῶν τριῶν χιλιάδων.

Ἡ κατάπτωσις αὕτη ἐγένετο εἰς τὴν Πουλτούσκην, οὐχὶ μακρὰν τῆς Βαρσοβίας ἐν Πολωνίᾳ, ἦτο δ' ἐπανάληψις ὁμοία τῆς καταπτώσεως, ἥτις ἐγένετο τὴν 26 Ἀπριλίου 1803 ἐν Λαίγλῃ ἐν τῷ νομῷ τῆς Ὄρνου.

Ὁ ἀερόλιθος, ἢ ἀκριβέστερον ὁ οὐρανόλιθος, ὁ ἐνώπιόν μου, εἶναι ἓν τῶν συναχθέντων τεμαχίων. Ἡ ἐξωτερικὴ αὐτοῦ ἐπιφάνεια καλύπτεται καὶ ὑπὸ μελανοῦ βερνικίου, τὸ ὁποῖον ὅμως εἶναι ὡς χαρτίου λεπτὸν ἐπικάλυμμα, προερχόμενον ἐκ τῆς θερμότητος, ἣν ὑπέστη διερχόμενος τὴν ἀτμοσφαῖραν καὶ τῆς ἐντεῦθεν τήξεως τῆς οὐσίας. Τὸ ἐπικάλυμμα αὐτὸ ἔχει πανταχοῦ τὸ αὐτὸ πάχος ἢ μᾶλλον τὴν αὐτὴν λεπτότητα. Τὸ ἐσωτερικὸν ὅμως τοῦ λίθου εἶναι μαργαριτόχρουν, πεποικιλμένον μὲ σκωρίαν. Ὅτε τὸ ἔθραυσα μοῦ ἐπῆλθεν ἡ ἰδέα ὅτι ἤθελον εὐχαρίστως δώσει τὸ ἥμισυ τῶν ἡμερῶν μου ἐὰν εὕρισκον εἰς τὸν λίθον αὐτὸν μίαν φθεῖρα.

Μίαν φθεῖρα ἢ μικρὰν ἀράχνην· ἀκόμη ὀλιγώτερον, ἐλάχιστον κογχύλιον· ἔτι ὀλιγώτερον φύλλον μικροσκοπικὸν ἢ τμῆμα τοὐλάχιστον ἐλαχίστου κογχυλίου, διότι ὁ μετεωρίτης αὐτῆς προέρχεται ἐκ κόσμου διαφόρου ἐκείνου ἐπὶ τοῦ ὁποίου κατοικοῦμεν, διότι μᾶς στέλλεται ἐκ τοῦ οὐρανοῦ! Τινὲς τῶν λίθων αὐτῶν μᾶς ἔχουσιν ἤδη φέρει εἶδός τι φυτικῆς πλανητικῆς γῆς, οὐσίας ἀνθρακικάς, ὕδωρ, ὑδρογόνον, ὀξυγόνον καὶ ἄζωτον· μία καλὴ ἀρχή. Οἱ πατέρες ἡμῶν, οἱ ἀθάνατοι ἡμῶν πρόγονοι, οἱ Πυθαγόραι, Σωκράτεις, Πλάτωνες, Κέπλεροι, Γαλιλαῖοι, Νεύτωνες ἤθελον χαιρετίσει ἐκ βαθείας καρδίας τὸν ἄγγελον αὐτὸν τῶν μεμακρυσμένων χρόνων. Οἷος δήποτε καὶ ἂν ἦναι ὁ κόσμος ὅστις μᾶς τὸν ἀποστέλλει θὰ ἦναι ζήτημα ὑψίστης σπουδαιότητος ἡ ἀνακάλυψις οἱουδήποτε δείγματος τοῦ φυτικοῦ, ζωϊκοῦ, ἀνθρωπίνου βίου, ὅστις τυχὸν ὑφίσταται ἐκεῖ πέραν καθὼς ἐδῶ. Ὅταν σκεπτώμεθα ὅτι τὸ τεμάχιον αὐτὸ τῆς γῆς ἔρχεται ἐξ ἄλλου κόσμου, μαρτυροῦν τὴν ἐν τοῖς ἄστροις ὕπαρξιν τῆς αὐτῆς οὐσίας, ἥτις συνιστᾷ τὸν ἡμέτερον πλανήτην· ὅταν ἀναλογιζώμεθα ὅτι τὸ τεμάχιον αὐτὸ ἦτο συνδεδεμένον μετὰ σφαίρας, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐξετυλίχθησαν ἀναμφιβόλως συμβεβηκότα ἀνάλογα πρὸς τὰ ἀποτελοῦντα τὴν ἰδίαν ἡμῶν ἱστορίαν· ὅταν ἀναλογιζώμεθα ὅτι ὑπάρχωσιν ἐν τῷ χώρῳ χιλιάδες γαιῶν, ὅπως ἡ ἡμετέρα, ὑφιστάμεναι τὴν ἐπίδρασιν τοῦ φωτός, τῆς θερμότητος καὶ τῆς παραγωγοῦ δυνάμεως ἡλίων, εἰς τοὺς ὁποίους ἄγνωστοι ἀνθρωπότητες δρῶσιν, ἐργάζονται, σκέπτονται, εὐφραίνονται, θλίβονται καθὼς ἡμεῖς, πῶς νὰ μὴν αἰσθανθῶμεν φρικίασίν τινα; Πῶς νὰ μὴ καταληφθῶμεν ἀπὸ εἶδος σκοτοδινιάσεως ἕνεκα τοῦ ἀπείρου; Δι' ἐμὲ τὸ ὁμολογῶ ἀπροκαλύπτως, αἰσθάνομαι εὐχαρίστησιν μείζονα νὰ βλέπω, νὰ θίγω τὸ ἐκ

τοῦ οὐρανοῦ καταπεσὸν ἀντικείμενον αὐτό, ἡ ἐκείνην, ἣν θὰ ᾐσθανόμην βλέπων ἢ θίγων τοὺς βασιλεῖς, αὐτοκράτορας ἢ πάπας τῆς ἡμετέρας μυρμηκυιᾶς.

Ἀλλὰ πόθεν ἔρχονται οἱ σιωπηλοὶ αὐτοὶ μάρτυρες τῶν οὐρανίων ἐπαναστάσεων; Μὴ τυχὸν τοὺς στέλλει ἡ ἠπία ἡμῶν γείτων, ἡ ξανθὴ Φοίβη; Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην δύναταί τις ἴσως νὰ διϊσχυρισθῇ, διότι ἡ σεληνιακὴ σφαῖρα εἶναι διατετρημένη ὑπὸ μεγίστων ἡφαιστείων, ἐξ ὧν πολλὰ δυνατὸν νὰ ἦναι ἀκόμη εἰς ἐνέργειαν. Ἡ ὀπτικὴ δύναμις τοῦ τηλεσκοπίου δὲν εἶναι εἰσέτι ἀρκούντως ἐντελής, ὅπως εἰς τὴν ἀπόστασιν τῆς σελήνης, 96000 λευγῶν, καὶ ἂν αὕτη ἐλαττωθῇ διὰ τῆς μεγεθυντικῆς δυνάμεως τοῦ τηλεσκοπίου εἰς 50 λεύγας, δυνηθῶμεν νὰ διακρίνωμεν φλόγα τυχὸν ἡφαιστείου· ἡ δὲ ἀραιότης τῆς σεληνιακῆς ἀτμοσφαίρας δὲν ἀποδεικνύει οὔτε τὴν ἔλλειψιν ὀξυγόνου οὔτε τὴν ἔλλειψιν κινήσεως, οὔτε τὴν ἔλλειψιν ζωῆς. Μάλιστα δέ τινες νομίζουσιν ὅτι διέκριναν καπνόν. Λοιπὸν ὕλαι ἐκσφενδονιζόμεναι ὑπὸ τῶν ἡφαιστείων τῆς σελήνης μὲ ἀρχικὴν ταχύτητα 2500 μέτρων κατὰ δευτερόλεπτον, ἤθελον ὑπερβῆ τὴν σφαῖραν τῆς σεληνιακῆς ἕλξεως καὶ θὰ ἔφθανον εἰς ἡμᾶς μὲ ταχύτητα 1000 ἕως 10000 μέτρων κατὰ τὸ τελευταῖον δευτερόλεπτον, ἐὰν ἡ ἀντίστασις τοῦ ἀέρος δὲν ἠλάττονε τὴν ταχύτητα ταύτην. Ἀλλ' ὅμως καὶ ἡ ταχύτης αὕτη εἶναι κατωτέρα τῆς γενικῶς παρατηρουμένης εἰς τοὺς ἀερολίθους, ὅθεν δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι γενικῶς αὐτὸ δὲν προέρχεται ἐκ τῆς σελήνης. Τοῦτο δὲν ἐμποδίζει τὸ δυνατὸν τῆς προελεύσεως τινῶν ἐκ τῆς σελήνης, οὗτοι ὅμως θὰ ἦσαν οἱ πλέον βραδεῖς.

Μὴ τυχὸν ὅμως καὶ μᾶς ἀποστέλλωνται ὑπὸ γείτονος τινὸς πλανήτου; Οἱ δύο εἰς ἡμᾶς πλησιέστεροι κόσμοι εἶναι ἡ Ἀφροδίτη καὶ ὁ Ἄρης, διότι ἡ ἡμετέρα γῆ ὡς γνωστὸν ταλαντεύεται μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν ἀντιθέτων θεοτήτων καὶ ἠδύνατό τις νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν σκέψιν ὅτι ἡ παράξενος ἡμῶν ἀνθρωπότης διέρχεται τὸν καιρόν της ὑπείκουσα ἐναλλὰξ εἰς μίαν ἐξ αὐτῶν; Τὰ ἡφαίστεια τυχὸν τῆς Ἀφροδίτης, τῆς ὁποίας τὰ ὄρη εἶναι πολὺ ὑψηλά, δὲν δύνανται νὰ μᾶς στείλωσι ἢ μετὰ δυσκολίας βλήματα, διότι ὁ πλανήτης αὐτὸς εἶναι περίπου τοῦ αὐτοῦ μεγέθους καὶ τῆς αὐτῆς πυκνότητος μὲ τὸν ἡμέτερον· κατὰ συνέπειαν θὰ ἦτον ἀνάγκη ἀρχικῆς ταχύτητος 11,300 μέτρων κατὰ δευτερόλεπτον, ὅπως ἐκσφενδονισθῶσιν εἰς τὸ διάστημα βλήματα μὴ ἐπαναπίπτοντα ἐπ' αὐτοῦ. Πράγματι δὲ (καὶ τὸ πρόβλημα εἶναι ἀρκούντως περίεργον καθ' ἑαυτό), ὁ ὑπολογισμὸς δεικνύει ὅτι ἐὰν δὲν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν ἀντίστασιν τοῦ ἀέρος, βλῆμα βαλλόμενον ὁριζοντείως ἐκ τοῦ στομίου πυροβόλου τοποθετημένου ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὑψηλοτέρου ὄρους τῆς γῆς δὲν θὰ ἐπανέπιπτε πλέον ἐπ' αὐτῆς ἐὰν εἶχε τοσαύτην ταχύτητα ὥστε νὰ κάμῃ τὸν γύρον τῆς γῆς εἰς μίαν ὥραν 23′ καὶ 20″, ἤτοι ἐὰν εἶχε ταχύτητα 8000 μέτρων κατὰ δευ-

τερόλεπτον. Ἡ σφαῖρα εἰς τοιαύτην περίπτωσιν θὰ ἐκινεῖτο περὶ τὴν γῆν ὡς δορυφόρος. Ἐὰν εἰς τὴν σφαῖραν ἐδίδετο ταχύτης 11,300 μέτρων θὰ ἐξεσφενδονίζετο εἰς τὸ ἄπειρον καὶ δὲν θὰ ἐπανήρχετο πλέον. Ταξειδιώτης αἰώνιος θὰ ἀπεμακρύνετο τοῦ ἡμετέρου πλανήτου αἰωνίως, θὰ ὑπῆκέ ποτε εἰς τὴν ἕλξιν ἄλλων οὐρανίων σωμάτων καὶ θὰ ἠδύνατο νὰ πέσῃ ὡς ἀερόλιθος ἐπί τινος ἐξ αὐτῶν. Ἡ δύναμις ἡ ἀναγκαία εἴς τι ἡφαίστειον ὅπως ἐκσφενδονίσῃ οὐσίας ἐκτὸς σφαίρας τινὸς εἶναι τοσούτῳ μείζων ὅσον μεγαλητέρα καὶ βαρυτέρα εἶναι ἡ σφαίρα αὐτη. Οὕτως ὁ ἥλιος ζυγίζει 324000 περισσότερον τῆς γῆς καὶ ἡ βαρύτης εἰς τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ εἶναι εἰκοσιεπταπλασία τῆς ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς· οὕτως ἓν χιλιόγραμμον μεταφερόμενον ἐπὶ τοῦ ἄστρου τῆς ἡμέρας ἤθελε ζυγίζει ἐκεῖ 27 χιλιόγραμμα καὶ νέα κόρη βάρους 60 χιλιογράμμων ἐπὶ τῆς γῆς θὰ ἐζύγιζεν ἐκεῖ οὐχὶ ὀλιγώτερον τῶν 1640 ....ἐλέφας! Ἡ σελήνη τοὐναντίον ζυγίζει 81 φορὰς ὀλιγώτερον τῆς ἡμετέρας σφαίρας καὶ ἡ βαρύτης ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας αὐτῆς εἶναι ἑξάκις μικροτέρα παρὰ ἐπὶ τῆς γῆς· ἡ νέα κόρη μας θὰ ἐζύγιζεν ἐκεῖ μόνον 10 χιλιόγραμμα ..... συλφίς! Λοιπὸν ἡ δύναμις ἡ ἀναγκαία ὅπως ἐκσφενδονίσῃ ἀντικείμενόν τι ἐκτὸς τῆς σφαίρας τῆς ἕλξεως, ἥτις εἶναι 25,00 μέτρων διὰ τὴν σελήνην, 11,300 διὰ τὴν γῆν, πρέπει νὰ ἦναι 608,000 διὰ τὸν ἥλιον. Ὕλαι ἐκσφενδονιζόμεναι ἀπὸ ἔκρηξιν ἐπὶ τοῦ ἡλίου μὲ τὴν ταχύτητα αὐτὴν δὲν θὰ ἐπανέπιπτον πλέον ἐπ' αὐτοῦ. Ταχύτης 578,000 μέτρων θὰ ἦτον ἐπαρκὴς ὅπως τὰς ἀποστείλῃ μέχρις ἡμῶν εἰς ἀπόστασιν 37 ἑκατομμυρίων λευγῶν.

Οἱ ἀερόλιθοι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προέρχωνται ἐκ τῆς Ἀφροδίτης τὸ μὲν διότι ἕνεκα τοῦ μεγέθους τῆς ἕλξεως αὐτῆς τὰ ἡφαίστεια αὐτῆς θὰ ἦτον ἀνάγκη νὰ ἔχωσιν ὑπερμεγέθη δύναμιν ἐκσφενδονίσεως ὅπως ἐκτινάξωσιν ἐκ τῶν ἐγκάτων της ὕλας· τὸ δὲ διότι ὁ πλανήτης οὗτος στρέφεται περὶ τὸν ἥλιον ἐπὶ τροχιᾶς πλησιεστέρας πρὸς τὸν ἥλιον παρὰ τὴν τῆς γῆς, ἑπομένως αἱ ὕλαι αὐταὶ ἤθελον μᾶλλον πίπτει ἐπὶ τοῦ ἡλίου παρὰ ἐπὶ τῆς γῆς.

Ὁ πλανήτης Ἄρης εὑρίσκεται εἰς ὅλως διάφορον θέσιν. Καὶ πρῶτον κινεῖται περὶ τὸν ἥλιον ἀπωτέρω τῆς τροχιᾶς τῆς γῆς, ἑπομένως ἐὰν ἔχῃ ἡφαίστεια δυνάμενα νὰ ἐκσφενδονίσωσι λάβας ἐκτὸς τῆς σφαίρας τῆς ἕλξεως αὐτοῦ, τὰ ἀντικείμενα ταῦτα ὑπείκοντα εἰς τὴν ὑπερβάλλουσαν ἕλξιν τοῦ ἡλίου δέον καταπίπτοντα πρὸς τοῦτον νὰ διέλθωσι πλησίον τῆς τροχιᾶς τῆς γῆς, ἥτις δύναται καθ' ὁδὸν νὰ τὰ σαρώσῃ. Εἶτα ὁ Ἄρης ἔχει ἑλκτικὴν δύναμιν πολὺ ἐλάσσονα τῆς γῆς καὶ τῆς Ἀφροδίτης, διότι ἐπ' αὐτοῦ ἡ βαρύτης εἶναι τὸ τρίτον μόνον ἢ εἰς τοὺς πλανήτας ἐκείνους (1 χιλιόγραμμον μεταφερόμενον εἰς τὸν Ἄρην θὰ κατεβίβαζεν αὐτόθι τὸν δείκτην ἑνὸς δυναμομέτρου μόνον εἰς τὰ 374 γράμμα). Δύναμις λοιπὸν πολὺ κατωτέρα θὰ ἦτον ἐπαρκὴς ὅπως ἐκσφενδονίσῃ ἐκτὸς τῆς σφαίρας

τῆς ἕλξεως αὐτοῦ μεταλλεύματα, τὰ ὁποῖα εἶτα θὰ ἠδύναντο νὰ φθάσωσι μέχρις ἡμῶν ὡς ἀερόλιθοι. Τὸ περιεργότερον δὲ θὰ ἦτον ἐὰν ὁ κόσμος τοῦ Ἄρεως εἶχε τὸν Ἐμπεδοκλῆν αὐτοῦ, ὅστις, καθ' ἃ λέγεται, κατέπεσε μόνος εἰς τὴν Αἴτναν, τότε ὁ γείτων αὐτὸς πλανήτης θὰ ἠδύνατο νὰ μᾶς στείλῃ ἂν ὄχι τὸ κρανίον, τοὐλάχιστον τὴν παντόφλαν τοῦ Ἐμμπεδοκλέους του. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν τυχὸν αἱ Αἴτναι οἱ Οὐεσσόβιοι καὶ αἱ Στρογγύλαι τοῦ Ἄρεως μᾶς ἔστελλον μείζονα τοιούτων ἀνθρωπίνων θυμάτων, θὰ ἠδυνάμεθα νὰ τὰ ἀναγνωρίσωμεν· ἡ ἀνατομία ἐκεῖ πρέπει νὰ ἦναι διάφορος ἢ παρ' ἡμῖν. Δὲν θὰ ἦτο λ. χ. οὐδόλως καταπληκτικὸν ἐὰν ἡ ἀνθρωπότης ἐκεῖ ἦτον ἐφωδιασμένη μὲ πτέρυγας. Μολαταῦτα οἱονδήποτε καὶ ἂν ἦναι τὸ ἀντικείμενον τοῦτο τὸ δυνάμενον νὰ φθάσῃ μέχρις ἡμῶν, ὁποίας ἀποκαλύψεις δὲν θὰ ἔφερεν εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ εἰς τὴν φιλοσοφίαν, ἐὰν ἔρριπτε πρὸ τῶν τεθαμβωμένων ὀφθαλμῶν μας οἱονδήποτε δεῖγμα τοῦ γείτονος αὐτοῦ κόσμου;

Πέραν τοῦ Ἄρεως, μεταξὺ τοῦ πλανήτου αὐτοῦ καὶ τοῦ Διός, κινοῦνται ἑκατοντάδες μικρῶν πλανητῶν, τῶν ὁποίων οἱ πλεῖστοι εἶναι τοσοῦτον ἐλαφροί, ὥστε δὲν ἔχουσι σχεδὸν ἑλκτικὴν δύναμιν, οὕτως ὥστε ἄνθρωπος τοποθετημένος ἐπὶ ἑνὸς αὐτῶν καὶ ὡπλισμένος μὲ καλὴν σφενδόνην θὰ ἠδύνατο νὰ ῥίπτῃ λίθους, οἵτινες δὲν θὰ ἐπανέπιπτον πλέον πρὸς αὐτὸν ἀλλὰ θὰ ἀπεμακρύνοντο διὰ πάντοτε. Ἐὰν οἱ μικροὶ αὐτοὶ πλανῆται ἔχωσιν ἡφαίστεια, τότε τὰ ὑπ' αὐτῶν ἐξερευγόμενα βλήματα θὰ ἐκφεύγωσι τῆς σφαίρας τῆς ἕλξεως αὐτῶν, εἶτα ὑφιστάμενα τὴν ἕλξιν τοῦ ἡλίου θὰ πλανηθῶσι πρὸς τοὺς χώρους, τοὺς ὁποίους ἡ γῆ διέρχεται κατὰ τὸν ἐτήσιον αὐτῆς δρόμον οὕτως ὥστε θὰ δυνάμεθα εὐκόλως νὰ τὰ συλλέγωμεν.

Ἀλλὰ τὸ πολὺ πιθανώτερον εἶναι ὅτι οἱ οὐράνιοι αὐτοὶ μεσῖται φθάνουσιν εἰς ἡμᾶς ἀπὸ πολὺ μακράν· οὐχὶ ἀπὸ 96,000 λεύγας, ἐκ τῆς σελήνης· οὐχὶ ἀπὸ 10 ἑκατομμύρια, ἀπὸ τὴν Ἀφροδίτην· οὐχὶ ἀπὸ 15 ἑκατομμύρια ἀπὸ τὸν Ἄρην· οὐχὶ ἀπὸ 100 ἑκατομμύρια ἀπὸ τοὺς μικροὺς πλανήτας· ἀλλ' ἐκ τῶν ἀπλανῶν ἀστέρων, τῶν ὁποίων ὁ ἐγγύτερος ἀπέχει ἀφ' ἡμῶν 8 χιλιάδας δισεκατομμυρίων λευγῶν.

Ἕκαστος ἀστὴρ εἶναι ἥλιος. Οἱ μεμακρυσμένοι αὐτοὶ ἥλιοι περιβάλλονται ὑπὸ φλογῶν ὅπως ὁ ἡμέτερος καὶ εἶναι ὅπως καὶ αὐτὸς θέατρον τρομερῶν ἐπαναστάσεων. Ἐνίοτε εἰς τὸν ἥλιον παρατηροῦνται ἐκρήξεις ὑδρογόνου αἵτινες φθάνουσιν εἰς ὕψος 80,000 λευγῶν καὶ τοῦτο μετὰ τοσαύτης ταχύτητος, ὥστε εἶναι δυνατὸν αἱ οὕτως ἐκσφενδονιζόμεναι ὗλαι νὰ μὴν ἐπαναπίπτωσι πλέον ἐπὶ τοῦ ἡλίου. Εἴς τινας ἀερολίθους εὑρέθη ἐγκεκλεισμένον ὑδρογόνον, ὁμοιάζον οὕτω πρὸς μάρτυρα τοιαύτης καταγωγῆς.

Ἡ ταχύτης μετὰ τῆς ὁποίας φθάνουσι πρὸς ἡμᾶς αἱ βολίδες καὶ τὸ ὑπερβολικὸν σχῆμα τῶν τροχιῶν αὐτῶν ἐνδεικνύουσιν ὅτι πολλαὶ τοιαῦται ἔρχονται ἀπὸ τοῦ ἀπείρου. Ἐκεῖθεν δὲ ἔρχονται καὶ οἱ μεγάλοι κο-

μῆται. Ἀλλὰ ὑποπτεύει τις τὸν χρόνον τὸν ὁποῖον χρειάζεται ὅπως κομήτης τις ἢ ἀερόλιθος διανύῃ τὸ ἀπὸ τοῦ πλησιεστέρου μέχρις ἡμῶν χάος; Τέσσαρα ἕως πέντε ἑκατομμύρια ἐτῶν. Τὰ νέα τὰ ὁποῖα μᾶς φέρουσι τὰ λείψανα ταῦτα δὲν εἶναι ἐντελῶς νωπά.

Ἴσως δὲ εἶναι καὶ παλαιότερα ἀκόμη. Ἂν καὶ τὰ λείψανα ταῦτα δὲν εἶναι κολοσσαῖα καὶ δὲν ἀνταποκρίνονται εἰς τὸν ὄγκον τὸν ὁποῖον μᾶς φαίνεται ὅτι πρέπει νὰ ἔχωσι τὰ ναυάγια κόσμων καταστραφέντων, διότι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ σύμπαντος πολλοὶ ἥλιοι ἐσβέσθησαν, πολλαὶ γαῖαι κατῳκημέναι διεγράφησαν ἀπὸ τοῦ βιβλίου τῆς ζωῆς, πολλαὶ ἀνθρωπότητες περιεκαλύφθησαν ὑπὸ τοῦ σκότους τοῦ τελευταίου αὐτῶν ὕπνου. Τί ἐγένοντο ὅλοι αὐτοὶ οἱ πλανώμενοι τάφοι; Πλέουσιν ἐν αἰωνίᾳ νυκτὶ ἄνευ πλοηγοῦ καὶ ἄνευ σκοποῦ; Συγκρούονται ἐνίοτε ἐν τοῖς κόλποις τῆς σκιᾶς ὡς φαντάσματα κωφὰ καὶ τυφλά; Ὁ χρόνος διέλυσε τοὺς ὑπεργήρους αὐτοὺς κόσμους, τὰ πτώματα ταῦτα τοῦ οὐρανοῦ, τοὺς σκελετοὺς αὐτοὺς τοῦ σύμπαντος καὶ διασπείρει τὴν ἄγονον αὐτῶν κόνιν εἰς τὴν ἄβυσσον; Πρὸ ὀλίγου τὰ λείψανα ταῦτα μᾶς ὡμίλουν περὶ τοῦ ἀπείρου· νῦν ὅμως μάρτυρες χρόνων ἐξαφανισθέντων μᾶς ὁμιλοῦσι περὶ τῆς αἰωνιότητος. Οὕτω καθίστανται εἰς ἡμᾶς πλέον ἀξιοσέβαστα καὶ ἱερά. Ἰδοὺ διατί ἐν ἀρχῇ εἶπον ὅτι δὲν λαμβάνομεν ἄνευ συγκινήσεως ἰδιαιτέρας εἰς τὰς χεῖράς μας τοὺς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταπεσόντας αὐτοὺς λίθους καὶ ὅτι τοὺς ἐρωτῶμεν περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς καταγωγῆς των.

Αἱ γνώσεις, τὰς ὁποίας νῦν ἔχομεν περὶ τῆς φύσεως τῶν οὐρανίων αὐτῶν μεταλλευμάτων καὶ τῆς σημασίας αὐτῶν διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ σύμπαντος, ὀφείλονται ἰδίως εἰς τὰς ἐργασίας τοῦ ἐξόχου γάλλου γεωλόγου Δωβρέου (Daubrée), τοῦ νῦν διευθυντοῦ τῆς Ἐθνικῆς Μεταλλευτικῆς Σχολῆς. Διὰ τῶν μακρῶν καὶ ἐπιπόνων αὐτοῦ ἐργασιῶν κατώρθωσεν ἀπὸ πολλοῦ ἤδη νὰ κάμῃ τὴν ἀνάλυσιν καὶ τὴν σύνθεσιν τῶν οὐρανολίθων καὶ νὰ ἱδρύσῃ οὕτω νέον κλάδον τῆς ἐπιστήμης, τὸν ὁποῖον δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν *ἀστρικὴν γεωλογίαν*.

Τὰ πολύτιμα αὐτὰ μεταλλεύματα διακρίνονται ἐκ τῶν εἰδικῶν αὐτῶν χαρακτήρων εἰς διαφόρους ὁμάδας· α') τοὺς ὁλοσιδηρίτας, συγκειμένους ἐντελῶς ἐκ σιδήρου· β') τοὺς ὑποσιδηρίτας δεικνύοντας μέρη πετρώδη διεσκορπισμένα εἰς ζύμην μεταλλικήν· γ') τοὺς σποραδοσιδηρίτας συγκειμένους ἐκ ζύμης πετρώδους ἐν τῇ ὁποίᾳ ὁ σίδηρος εἶναι διεσκορπισμένος κατὰ κόκκους· δ') τοὺς ἀσιδήρους, εἰς τοὺς ὁποίους δὲν ὑπάρχει ποσῶς σίδηρος. Ἡ πυκνότης διαφέρει μεταξὺ τῆς πρώτης καὶ τῆς τελευταίας ὁμάδος ἀπὸ 7 μέχρι 2. Οὐρανόλιθοι καταπεσόντες κατὰ διαφόρους ἐποχὰς εἰς διάφορα μέρη μαρτυροῦσι διὰ τῆς ταυτότητος τῆς συνθέσεως αὐτῶν ὅτι προέρχονται ἐκ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς. Εἶναι ὅμως σχεδὸν βέβαιον ὅτι πάντες δὲν προέρχονται ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς. Ἂς προσθέσωμεν ἐν τέλει ὅτι ὁ κ. Δωβρέος

συνήγαγεν εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς φυσικῆς ἱστορίας συλλογὴν ἐκ τῶν πλουσιωτέρων τοῦ κόσμου, περιλαμβάνουσαν δείγματα 283 καταπτώσεων, τῶν ὁποίων τὸ ὁλικὸν βάρος ἀνέρχεται εἰς 2086 χιλιόγραμμα. Εἶναι δ' αὐτὸ Μουσεῖον δώρων σταλέντων ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, τὸ ὁποῖον πάντες οἱ φίλοι τῆς ἐπιστήμης δύνανται νὰ ἐπισκεφθῶσι. Ταχέως δ' ἡ ἀστρονομία, τῆς ὁποίας ἡ πρόοδος εἶναι θαυμασία, θὰ μᾶς προσφέρῃ δι' ἀπροόπτου τινὸς ἀνακαλύψεως μαρτυρίας ἀκόμη πλέον ἀμέσους τῶν ἔργων τῆς φύσεως ἐκ τῶν μεμακρυσμένων πελαγῶν καὶ τοῦ ἀγνώστου βίου, ὅστις ἀναπτύσσεται μὲ ἀπειρίαν ποικιλίας εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῶν οὐρανίων γαιῶν. Τὸ φωτόφωνον σχεδὸν μᾶς παρέχει τὴν ἐλπίδα ὅτι προσεχῶς θὰ δυνηθῶμεν νὰ συνομιλήσωμεν μετὰ τῶν συναδέλφων μας τῆς Σελήνης ἢ τοῦ Ἄρεως.

(Ἐκ τοῦ γαλλικοῦ ὑπὸ Κ.*) **Κάμιλλος Φλαμμαρίων**

Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΕΙΡΑ ΦΑΥΣΤΙΝΑ

Πλεῖσται τῶν κατὰ τὴν Δύσιν ἐφημερίδων, ἐξ αὐτῶν δὲ καὶ πᾶσαι σχεδὸν αἱ ἡμέτεραι, ἀνήγγειλαν, ὅτι ὁ περικλεὴς συγγραφεὺς τοῦ *Βίου τοῦ Ἰησοῦ*, ὁ ἀκαδημαϊκὸς Ἐρνέστος Ῥενάν, μέλλει μετ' οὐ πολὺ νὰ ἐκδώσῃ καὶ ἄλλην συγγραφήν, *Μάρκος Αὐρήλιος* ἐπιγραφομένην, ἥτις θὰ ἀποτελέσῃ τὸ τέλος τῆς περὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ χριστιανισμοῦ σειρᾶς τῶν ἀξιολόγων βιβλίων τῶν ὑπὸ τοῦ γλαφυροῦ καὶ πολυμαθεστάτου Ῥενὰν συγγραφέντων. Ἀλλὰ τὰ κατὰ τὸν αὐτοκράτορα Μάρκον Αὐρήλιον ἔχει καὶ ἀλλαχοῦ, ἐν προγενεστέραις συγγραφαῖς, ἐξετάσει ὁ Ῥενάν, μάλιστα δὲ ἐν ἰδίᾳ διατριβῇ ἀναγνωσθείσῃ ἐν τῇ ἐτησίᾳ συνεδρίᾳ τῶν ἐν Γαλλίᾳ πέντε Ἀκαδημειῶν τῇ γενομένῃ κατὰ τὸ ἔτος 1867 ἐπραγματεύθη τὰ κατὰ τὴν σύζυγον τοῦ μεγάλου αὐτοκράτορος, τὴν Φαυστῖναν [1]. Ἐν τῇ διατριβῇ ταύτῃ ὁ Ῥενὰν ἐπειράθη νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἡ γραπτὴ ἱστορία ἠδίκησε τὴν μνήμην τῆς αὐτοκρατείρας ἐκείνης· ἐπειδὴ δὲ μετὰ πολλῆς ἐπιτυχίας καὶ μετὰ θαυμαστῆς πολυμαθείας ἐπραγματεύθη τὸ θέμα τοῦτο, ὅπερ οὐδόλως εἶναι ἀδιάφορον διὰ τοὺς περὶ τὴν ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν ἀσχολουμένους, ἔγνωμεν νὰ γράψωμεν ὀλίγα τινὰ περὶ αὐτοῦ, εὐελπιστοῦντες ὅτι δὲν θὰ εἶναι πάντη περιττὰ διὰ τοὺς ἀναγνώστας τοῦ περιοδικοῦ τούτου.

Κατὰ τὰ τέως δηλαδὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ παραδεδεγμένα, ἡ Φαυστῖνα,

* Χάριν τῶν ἀναγνωστῶν τοῦ Παρνασσοῦ μετεφράσθη ἡ μικρὰ περὶ ἀερολίθων διατριβὴ τοῦ Φλαμμαρίωνος ἡ λίαν ἐπιχαρίτως γεγραμμένη, καίπερ μετὰ πολλῆς φαντασίας πραγματευομένη τὸ θέμα.

1 Ἡ διατριβὴ αὕτη ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν τῇ Revue des Cours Litteraires τοῦ 1867 ἐν σελίδι 625 καὶ ἑξῆς.

συνενοῦσα ἐν ἑαυτῇ τὴν φιλοδοξίαν τῆς Ἀγριππίνης πρὸς τὴν διαβόητον τῆς Μεσσαλίνης ἀκολασίαν, ἠτίμασε παντοειδῶς τὸν σύζυγον αὐτῆς, συνήργησεν εἰς τὴν στάσιν τοῦ Αὐιδίου Κασσίου, ὃν ἠθέλησεν ἔπειτα νὰ νυμφευθῇ καὶ ἐφαρμάκευσε τὸν γαμβρὸν αὐτῆς Οὐῆρον. Κατὰ ταῦτα — καὶ ταῦτα εἶναι μόνον τὰ κυριώτατα — ἡ Φαυστῖνα ὑπῆρξε γυνὴ μεστὴ κακίας καὶ ὅλως ἀναξία τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου, ὅστις ὅμως γενόμενος πρὸς αὐτὴν ἀγαθὸς μέχρις εὐηθείας ὄχι μόνον ὑπέμεινε πάσας αὐτῆς τὰς ἀτασθαλίας, ἀλλὰ καὶ ὅτε περιῆλθον εἰς χεῖράς του τὰ προδοτικὰ αὐτῆς γράμματα διέφθειρεν αὐτὰ χωρὶς νὰ τὰ ἀναγνώσῃ, ἵνα μὴ καὶ ἄκων ἀναγκασθῇ νὰ τὴν μισήσῃ.[1] Ταύτης λοιπὸν τῆς ἱστορίας τὴν ἐτυμηγορίαν ἠθέλησε νὰ ἀνατρέψῃ ὁ Ῥενὰν, λαβὼν, ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ, τὴν πρώτην εἰς τοῦτο ἀφορμὴν ἐκ τῶν λόγων, οὓς εἶπεν αὐτῷ ὁ φίλος του Λέων Ῥενιὲρ, ἀνὴρ καὶ τῆς ῥωμαϊκῆς ἐπιγραφικῆς ὅσον ὀλίγιστοι κάτοχος καὶ τῆς ῥωμαϊκῆς ἱστορίας τῶν καισαρικῶν μάλιστα χρόνων δεινότατος γνώστης. Διότι ὁ σοφὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ ὑπέδειξε τῷ Ῥενὰν πόσον εἶναι ἀνεπαρκεῖς αἱ ἱστορικαὶ εἰδήσεις, ἃς ἔχομεν, αἱ ἀφορῶσαι εἰς τὴν λαμπρὰν ἐποχὴν τῶν Ἀντωνίνων. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς δηλαδὴ, καθ' ἣν παύει ἡ ἀφήγησις τοῦ Τακίτου καὶ τοῦ Σουητωνίου, δὲν ἔχομεν ἄλλην πηγὴν ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ἱστορίᾳ παρὰ μόνον τὸν Δίωνα Κάσσιον τὸν ἐλεεινῶς ὑπὸ τοῦ Ξιφιλίνου ἐπιτμηθέντα καὶ τοὺς Scriptores ἐκείνους τῆς *Αὐγουστείας Ἱστορίας* τοὺς τόσον εὐπίστους καὶ τόσον ἀταλαιπώρως δεχομένους πάσας τὰς διαδόσεις, οἵτινες πλέον τοῦ αἰῶνος ἀπέχουσι τῶν χρόνων, ὧν ἱστοροῦσι τὰ συμβάντα. Ἀφοῦ λοιπὸν τοιούτου εἴδους εἶναι αἱ κυρίως λεγόμεναι ἱστορικαὶ πηγαὶ, ἃς ἔχομεν διὰ τοὺς χρόνους τῶν Ἀντωνίνων, τίνα πλέον ἀξίαν ἔχει ἡ πρὸς ἀλλήλους ὁμοφροσύνη αὐτῶν; Τί σημαίνει ἂν πάντες οἱ ἱστορικοὶ, Ῥωμαῖοι καὶ Ἕλληνες, οἱ μνημονεύοντες τῆς Φαυστίνης, καταδικάζωσιν αὐτὴν, ἀφοῦ εἶναι τόσον ὀλίγοι καὶ τόσον ὀλίγον ἀξιόπιστοι; Ὅθεν γίνεται πρόδηλον ὅτι πολλῷ πλείονος πίστεως ἄξιαι πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν αἱ ἐπιγραφαὶ καὶ τὰ μνημεῖα τά τε τῆς τέχνης καὶ ἐκεῖνα ἐκ τῶν γραπτῶν, ὅσα δὲν θεωροῦνται συνήθως ὡς κυρίως ἱστορικά. Παραδόξως δὲ αἱ τοιαῦται πηγαὶ μαρτυροῦσιν ὑπὲρ τῆς Φαυστίνης καὶ εἶναι δίκαιον νὰ διακριθῇ ἡ ἀλήθεια ἀναμέσον τούτων τῶν μαρτυριῶν καὶ τῶν ἄλλων ἐκείνων ἃς παρέχουσιν ἡμῖν οἱ κυρίως ἱστοριογράφοι. Ἡ πρὸς τὸν Φρόντωνα μάλιστα ἀλληλογραφία τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου καὶ ἐκεῖνο τὸ λαμπρὸν χωρίον τῶν *Εἰς ἑαυτὸν*, ἔνθα ὁ αὐτοκράτωρ κάμνει λόγον περὶ τῆς συζύγου του πρέπει βέβαια νὰ ζυγίσωσιν εἰς τὴν πλάστιγγα τῆς ἱστορίας ὅσον τοὐλάχιστον καὶ τὸ κῦρος τῶν *Συγγραφέων* ὅλων τῆς *Αὐγουστείας Ἱστορίας*. Τοιαῦτά τινα λίαν ὀρθὰ ὑπέδειξε τῷ Ῥενὰν ὁ σοφὸς αὐτοῦ φίλος. Τῷ ὄντι δὲ εἶναι προφανὲς ὅτι εἰς τὸ ζήτημα μάλιστα τῆς συνενοχῆς τῆς Φαυστί-

1 Δίων Κασ. 71, 29.

νης ἐν τῇ στάσει τοῦ Αὐιδίου Κασσίου, ἀπὸ τοῦ Tillemont μέχρι τοῦ Borghesi ἡ ἱστορία ἠδίκησε τὴν αὐτοκράτειραν ἐκείνην, οὐδόλως λαβοῦσα πρὸ ὀφθαλμῶν σπουδαιοτάτας δικαιολογητικὰς πηγάς, ὧν τὸ κῦρος ἀπέδειξαν αἱ οὐχὶ πρὸ πολλοῦ χρόνου γενόμεναι ἐπιγραφικαὶ ἀποκαλύψεις. Ὁ Ῥενὰν λοιπὸν χωρεῖ εἰς τὴν ἀπόδειξιν τοῦ θέματός του ὡς ἑξῆς.

Α'.

Ἱστορίαν σύγχρονον τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου δὲν ἔχομεν, ἐκ πάντων δὲ τῶν ἱστορικῶν ὅσοι ἐπραγματεύθησαν τὴν βασιλείαν του ἀρχαιότατοι εἶναι ὁ Μάριος Μάξιμος καὶ ὁ Δίων Κάσσιος, ἀλλὰ καὶ οὗτοι εἶναι μεταγενέστεροι τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου κατὰ μίαν γενεάν. Δὲν ἐσώθη δυστυχῶς ἡ συγγραφὴ τοῦ Μαρίου Μαξίμου,[1] ὅστις πρέπει νὰ ἐγνώρισεν ἄνδρας συγχρόνους πρὸς τὸν Μάρκον Αὐρήλιον καὶ μάλιστα ἐκ τῶν ἐν τοῖς πράγμασιν. Ἀλλ' ὁ Μάριος ἔγραψε κατὰ τρόπον λίαν δυσμενῆ πρὸς τὴν Φαυστῖναν καὶ ἐπίστευεν εἰς τὴν συνενοχὴν αὐτῆς ἐν τῇ στάσει τοῦ Αὐιδίου, τοῦτο δ' ἐξάγομεν ἐκ τῶν μαρτυριῶν, ἃς ἐκ τῆς μὴ σωζομένης νῦν συγγραφῆς τοῦ Μαρίου παρεισάγει εἷς ἐκ τῶν *Συγγραφέων τῆς Αὐγουστείας Ἱστορίας*, ὁ Βουλκάτιος ὁ Γαλλικανός, ἐν τῷ βίῳ τοῦ Αὐιδίου Κασσίου (κεφ. 9). Ὁ Μάριος Μάξιμος, ἂν καὶ ὁ Φλαύιος Βοπῖσκος ἐν τῷ βίῳ τοῦ τυράννου Φίρμου (κεφ. 1) λέγει περὶ αὐτοῦ ὅτι ἦτο homo omnium verbosissimus qui et mythistoricis se voluminibus implicavit, πάντως ὅμως πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀξία λόγου ἱστορικὴ πηγή, ἐπειδὴ δὲ δὲν εἶναι εὔνοϊκὸς πρὸς τὴν Φαυστῖναν πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι εἶχεν ἡ αὐτοκράτειρα ἐκείνη ἐν τοῖς περὶ τὸν ἄνδρα αὐτῆς δεινοὺς ἐχθρούς.

Ἀλλὰ καὶ τοῦ ἑτέρου τῶν ἀξίων λόγου ἱστοριογράφων τῆς ἐποχῆς ταύτης, τοῦ Δίωνος Κασσίου, αἱ πληροφορίαι ἐξ ὁμοίας φαίνεται ὅτι ἔχουσιν ἀπορρεύσει πηγῆς. Διότι ὁ Δίων ὁ Κάσσιος ἂν καὶ ἐγνώριζε τοὺς συγγενομένους τῷ Μάρκῳ καὶ εἶχε σαφεῖς, ὡς λέγει, πληροφορίας,[2] ἀλλ' ὅμως ψέγει τὸν Μάρκον ὅτι τὰ τῶν ἄλλων ἁμαρτήματα καὶ *μάλιστα τῆς γυναικὸς* ὑπέφερε καὶ δὲν ἐκόλαζε, διαρρήδην ὁμολογεῖ· ὅτι ὁ Αὐίδιος Κάσσιος ἐστασίασεν ὑπὸ *Φαυστίνης ἀπατηθείς*. Ἱστορεῖ πρὸς τούτοις ὁ Δίων, ὥς που καὶ ἀνωτέρω ἔχομεν ἀναφέρει, ὅτι εἶχεν ὑποσχεθῆ εἰς τὸν στασιαστὴν νὰ τὸν λάβῃ σύζυγον, ἅμα ὡς ὁ Μάρκος ἤθελεν ἀποθάνει, ἀφοῦ εἶχεν ἤδη συνεργήσει εἰς τὴν στάσιν καὶ προσθέτει ὅτι ἀπέθανεν ἡ Φαυστῖνα εἴτε ὑπὸ τῆς ποδάγρας, ἣν εἶχεν, εἴτε *ἄλλως, ἵνα μὴ ἐλεγχθῇ ἐφ' οἷς πρὸς τὸν*

1 Ἴδ. τὸ εἰς Μάριον Μάξιμον ὑπόμνημα τοῦ Borghesi ἐν τοῖς αὐτοῦ Oeuvres complètes τόμ. ε' σ. 455 κ. ἑξ.

2 Βλ. τοῦ Δίωνος Κασσίου τὸ 71 βιβλίον (ἐπιτομ.) καὶ μάλιστα τὰ κεφ. 4,22,29,33,34,36.

Κάσσιον συνετέθειτο. Ἐπειδὴ δυστυχῶς δὲν διεσώθη ἡμῖν πλῆρες τὸ κείμενον τοῦ Δίωνος δὲν ἠξεύρομεν ἂν ὁ ἱστορικὸς ἀπεδέχετο καὶ ἀνέγραφε καὶ τὰ ἄλλα ἀνομήματα, τὰ ὁποῖα ἡ ἱστορία ἀπέδωκεν εἰς τὴν Φαυστῖναν, ἂν καὶ τοῦτο δὲν φαίνεται πιθανὸν, διότι μνημονεύων ὅτι ὁ Μάρκος *οὐκ ἐπαξίως ἑαυτοῦ εὐδοκίμησεν* καὶ ἀναφέρων τὰ ἀτυχήματα αὐτοῦ λέγει μὲν ὅτι *πλεῖστον ὅσον διήμαρτε τοῦ υἱοῦ* (Κομμόδου), ὃν εἶχε θρέψει καὶ παιδεύσει ὡς οἷόν τε ἦν ἄριστα, οὐδὲν δὲ λέγει περὶ τῆς δῆθεν ἀκολασίας τῆς Φαυστίνης. Ὁπωςδήποτε εἶναι φανερὸν ὅτι καὶ ὁ Δίων Κάσσιος ὅπως καὶ ὁ Μάριος Μάξιμος ἀνῆκεν εἰς ἐκείνην τὴν τάξιν τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες διὰ τὴν εὐλάβειαν τὴν πολλὴν, ἣν εἶχον πρὸς τὴν μνήμην τοῦ αὐτοκράτορος Μάρκου, αὐστηρότατα ἔκρινον τὴν Φαυστῖναν.

Οἱ τῆς *Αὐγουστείας Ἱστορίας* συγγραφεῖς, περὶ τὰ ἑβδομήκοντα ἔτη μετὰ τὸν Δίωνα, πολλὰ καὶ δεινὰ γράφουσι κατὰ τῆς Φαυστίνης, ἀλλὰ κατὰ τρόπον παρέχοντα ὑπονοίας. Καὶ δὴ ὁ Ἰούλιος Καπιτωλῖνος ἐν τῷ βίῳ τοῦ Μάρκου λέγει ὅτι δεινὴ ἦτο ἡ ἀκολασία τῆς αὐτοκρατείρας ἔν τε τῇ Ῥώμῃ καὶ τῇ Καιήτῃ, ὅτι ὁ Κόμμοδος δὲν ἦτο τοῦ Μάρκου, ἀλλά τινος μονομάχου υἱὸς, ὅτι καὶ συνεβούλευσάν τινες τὸν Μάρκον νὰ ἀποπέμψῃ τὴν ἀτιμάζουσαν αὐτὸν σύζυγον καὶ ὅτι ἐκεῖνος εἶπεν ὅτι «τότε πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν καὶ τὴν προῖκα», ἡ προὶξ δὲ τῆς Φαυστίνης, θυγατρὸς Ἀντωνίνου τοῦ Πίου, ἦτο δῆθεν αὐτὴ ἡ αὐτοκρατορία, ὅτι ἡ αὐτοκράτειρα ὑπῆρξε συνένοχος τοῦ Αὐιδίου Κασσίου. Καὶ δὲν περιορίζεται εἰς ταῦτα καὶ μόνα ὁ Καπιτωλῖνος, ἀλλὰ γράφει ὅτι καὶ τὸν γαμβρὸν αὐτῆς Οὐῆρον ἐθανάτωσε παραθέσασα αὐτῷ ὄστρεα, εἰς ἃ εἶχεν ἐπιχύσει φάρμακον, ἀφ' οὗ πρότερον ἔσχεν ἐραστὴν αὐτῆς τὸν Οὐῆρον καὶ ἄλλα πλεῖστα τοιούτου εἴδους ἱστορήματα προσθέτει.[1] Ἀλλὰ τὸ περίεργον εἶναι ὅτι οὐδὲν τῶν ἀνωτέρω ἀναφέρει ὁ Καπιτωλῖνος ὡς βεβαιωμένον καὶ θετικὸν γεγονὸς καὶ χωρὶς νὰ προσθέσῃ κολαστικήν τινα λέξιν ἢ ἔκφρασιν, οἷον ajunt quidam, quod verisimile videtur, multi ferunt, fertur, ut quidam dicunt, fuit sermo, talem fabellam vulgari sermone contexunt (ἔνθα ὁ λόγος ὅτι ὁ Κόμμοδος εἶναι υἱὸς μονομάχου) κτλ. Οὔτε βέβαια εἶναι δυνατὸν νὰ εἴπῃ τις ὅτι οὕτω κολάζει τὰς κατὰ τῆς Φαυστίνας ἐκφράσεις του ὁ Καπιτωλῖνος ἵνα μὴ τυχὸν διασύρηται ἡ μνήμη τοῦ Μάρκου, ὃν ἐξαισίως τιμᾷ, διότι αὐτὸς ὁ ἱστορικὸς λέγει ὅτι οὐδὲν κακὸν ἠδύνατο νὰ μιάνῃ τόσον ἐνάρετον βίον, οἷος ὁ τοῦ Μάρκου, οὐδ' αὐτὴ ἡ κακοῦργος σύζυγος. Πλὴν τῶν κολαστικῶν ἐκφράσεων τοῦ Καπιτωλίνου, ἄλλος τις ἐκ τῶν συγγραφέων τῆς *Αὐγουστείας Ἱστορίας*, ὁ Βουλκάτιος Γαλλικανὸς ἐν τῷ βίῳ τοῦ Αὐιδίου Κασσίου (κεφ. 9, 10, 11), ῥητῶς λέγει ὅτι ὁ Μάριος Μάξιμος κατηγόρησε τὴν Φαυστῖναν ἐπὶ συνενοχῇ ἐν τῇ στάσει τοῦ

1 Ἴδ. Ἰουλ. Καπιτωλ. ἐν β. Μάρκου 19, 23, 24, 26, 29. Ἐν β. Οὐήρ. 10. Πρβλ. Λαμπρίδ. ἐν β. Κομμόδ. 8.

ὑπ' αὐτοῦ βιογραφουμένου Αὐιδίου Κασσίου cupiens eam infamare, παραθέτει δὲ γράμματα, ἅτινα, ἂν εἶναι γνήσια, ὅλως ἀπαλλάττουσιν αὐτὴν πάσης κατηγορίας καὶ μομφῆς. Τὸ σπουδαῖον λοιπὸν εἶναι τοῦτο, ὅτι ἤδη κατὰ τὸ ἔτος 300 ἡ περὶ τῆς Φαυστίνης ἐτυμηγορία τῆς ἱστορίας δὲν ἦτο ὁριστικὴ καὶ ἀνέκκλητος, ὅτι αἱ ὁμόφωνοι κατηγορίαι τοῦ Μαρίου Μαξίμου καὶ τοῦ Δίωνος Κασσίου δὲν ἐθεωροῦντο παρὰ πάντων ὡς ἀξιόπιστοι καὶ ὅτι πολλαχοῦ αἱ κατηγορίαι αὗται διεφώνουν πρὸς σωζομένας ἀκόμη τότε γραπτὰς μαρτυρίας.

Μετὰ τοὺς δύο κυριωτάτους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἱστοριογράφους ἐρχόμεθα εἰς τοὺς ἐπιτομεῖς τοῦ Δ' αἰῶνος, οἵτινες ἔπραξαν ὅ,τι πράττουσι συνήθως οἱ ἐπιτομεῖς. Ἠδυνάτισαν δηλαδὴ τοὺς χρωματισμούς, ἀφήρεσαν τὰς κολαστικὰς ἐκφράσεις καὶ θαρροῦντες ἐβεβαίωσαν τὰ τέως ἀμφισβητούμενα. Οὕτω λ. χ. ὁ Αὐρήλιος Βίκτωρ[1] οὐδαμῶς ἀμφιβάλλει περὶ τῆς βεβαιότητος τῶν ὅσων ἀφηγεῖται περὶ τῆς Φαυστίνης, ἣν θεωρεῖ ὡς τέρας κακοηθείας, τὸ ὁποῖον ἐκηλίδωνε τὸν βίον τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου, ἡ παράδοσις δ' αὕτη ἐπαναλαμβάνεται εἰς τὸ ἑξῆς ὡς ἀλήθεια. Ὅθεν καὶ ὁ Ἰουλιανὸς ὁ παραβάτης εἰς τοὺς ἑαυτοῦ *Καίσαρας*[2] διὰ δύο πράγματα κατηγορεῖ τὸν ἐνάρετον Μάρκον, διότι δὲν ἀπεκήρυξε τὸν ἀνάξιον υἱόν του Κόμμοδον καὶ διότι παρὰ τὸ πρέπον ἐθρήνησε τὸν θάνατον τῆς ἀκολάστου Φαυστίνης. Κατὰ τοιοῦτον λοιπὸν τρόπον ἐσχηματίσθη ἡ κρίσις τῆς ἱστορίας ὡς πρὸς τὴν Φαυστῖναν. Ἱστορικοὶ ἐμβριθεῖς συγγράψαντες τὰς ἱστορίας των πεντήκοντα ἔτη μετὰ τὸν θάνατόν της ἐπίστευσαν εἰς δυσμενεῖς πρὸς αὐτὴν διαδόσεις,μετὰ τούτους ἦλθον μέτριοί τινες ἄλλοι, οἵτινες καλῇ, ὡς λέγομεν, τῇ πίστει, γράφοντες ἑκατὸν εἴκοσι ἢ ἑκατὸν τριάκοντα μετὰ τὸν θάνατόν της ἔτη, ἀφηγήθησαν ἐκεῖνα τὰ δυσμενῆ πρὸς τὴν μνήμην της, εἴτε τείνοντες εἰς τὸ νὰ τὰ πιστεύσωσιν, εἴτε ἀναιροῦντες αὐτά, ἀλλ' ὅπως δήποτε ἐκφράζοντες περὶ αὐτῶν ἀμφιβολίας. Ἦλθον τέλος οἱ μεταγενέστεροι ἱστορικοὶ οἱ δευτέρας καὶ τρίτης χειρός, οἵτινες ὁριστικῶς ἐσχημάτισαν, ὅπως ὄχι σπανίως συμβαίνει, τὴν κρατοῦσαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ κοινὴν γνώμην. Ἂς ἴδωμεν λοιπὸν τώρα ἂν ἔχωμεν ἐκτὸς τῶν καθαρῶς ἱστορικῶν τούτων παραδόσεων ἄλλο τι μέσον ὅπως βασανίσωμεν τὴν κρατοῦσαν ἐκείνην γνώμην.

Αἱ μαρτυρίαι τῶν εἰκαστικῶν μνημείων εἶναι ὑπὲρ τῆς Φαυστίνης. Κατ' ἐκεῖνα τὰ μνημεῖα ἡ Φαυστῖνα ἠσχολεῖτο περὶ ἱδρύματα ἀγαθοεργὰ καὶ μάλιστα περὶ ἐκεῖνα, ὧν σκοπὸς ἦτο ἡ ἀνατροφὴ καὶ ἀποκατάστασις πτωχῶν νεανίδων, τῶν διὰ τούτων κληθεισῶν Φαυστινιανῶν καὶ τῶν ὁποίων ἱδρυμάτων ἡ πρώτη ἀρχὴ ἀναφέρεται εἰς τὴν μητέρα τῆς Φαυστίνης.[3] Εἰς ὅμοια πράγματα εἰκονίζεται καταγινομένη ἡ Φαυστῖνα καὶ ἐπὶ δύο

1 Caesares 16. 2 Σελ. 312 ἐκδ. 2 Spanheim. Πρβλ. αὐτόθι σ. 334—345.
3 Αὔγουστ. Ἱστορ. 6. Ἀντων. Πίου 8. Ἀντων. φιλοσ. 26 Ἀλεξ. Σευήρ. 57.

ἀναγλύφων, ὧν τὸ ἕτερον ἀπόκειται ἐν τῇ villa Albani, ἐπὶ δέ τινος γλυφῆς τοῦ ἐν Ῥώμῃ μουσείου τοῦ Καπετωλίου ἀπεικάζεται ἡ ἀποθέωσις τῆς Φαυστίνης. Τὰ νομίσματα εἰκονίζουσι τὴν Φαυστῖναν πότε μὲν ἔχουσαν τῆς Αἰδημοσύνης (Pudicitia), πότε δὲ τῆς Ἀφροδίτης τοὺς χαρακτῆρας.[1] Καὶ δύναται μέν τις νὰ εἴπῃ ὅτι αἱ τοιαῦται μαρτυρίαι τῶν εἰκαστικῶν μνημείων καὶ τῶν νομισμάτων οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἐπίσημοι ἐπιδείξεις καὶ κολακεῖαι, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι πιστευτὸν ὅσον ἀφορᾷ τοὐλάχιστον εἰς τὰ νομίσματα, διότι βεβαίως δὲν θὰ ἀπεικάζετο ἡ Φαυστίνα ἐὰν τῷ ὄντι ἦτο τόσον ἀκόλαστος ὅσον κοινολογεῖται, μὲ τῆς *Αἰδημοσύνης* τοὺς χαρακτῆρας, οὓς ἀπὸ τῆς αὐτοκρατείρας Σαβίνης οὐδεμία ἄλλη εἶχε προσλάβει, οὔτε πάλιν, ὡς παρατηρεῖ ὁ Λουπεριέ, θὰ ἐδίδετο εἰς τὴν Φαυστῖναν ἡ ἐπωνυμία τῆς Ἀφροδίτης, ἐὰν ἔμελλεν ἡ ἐπωνυμία αὕτη νὰ κινῇ τὸ μειδίαμα.

Ἀλλ' ἂς ἀκούσωμεν καὶ ἄλλους μάρτυρας, καὶ δὴ αὐτὸν τὸν σύζυγον τῆς Φαυστίνης, τὸν Μάρκον Αὐρήλιον. Ὁ Μάρκος γράφων πρὸς τὸν ἑαυτοῦ διδάσκαλον Φρόντωνα λέγει ὅτι ἐπροτίμα νὰ εἶναι μετὰ τῆς Φαυστίνης εἰς ἔρημον νῆσον παρὰ ἄνευ αὐτῆς εἰς τὸ παλάτιον τὸ αὐτοκρατορικόν. Ὅσα δὲ λέγει ὁ πολὺς Ampère περὶ τῆς δῆθεν τυφλώσεως, εἰς ἣν εἶχεν ἀγάγει τὸν αὐτοκράτορα ὁ πρὸς τὴν σύζυγον αὐτοῦ ἔρως καὶ ὅσα ἄλλα γλυφυρῶς πλάττει ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς εἰκονίζων τὴν ἀκόλαστον

1 Ὁ κ. Ῥενὰν λέγει ὅτι περὶ τῶν νομισμάτων τῆς Φαυστίνης ἔχει λάβει παρὰ τοῦ κ. Λουπεριὲ τὴν ἑξῆς σημείωσιν· «Νομίσματα ἀπεικάζοντα ὡς θεὰν τὴν Φαυστῖναν εὑρίσκονται καὶ χαλκᾶ, ἤτοι κοπέντα δόγματι τῆς συγκλήτου, senatus consulto, καὶ χρυσᾶ ἢ ἀργυρᾶ ὧν ὡς γνωστόν, ἡ κατασκευὴ ἦτο ἐπιτετραμμένη εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν φίσκον. Ἐπὶ τούτων λοιπὸν τῶν νομισμάτων εἶναι κεχαραγμένη ἡ ἐπιγραφὴ DIVAFAVSTINA PIA, τὸ δὲ ἄηθες ἐπίθετον PIA πρέπει μᾶλλον ν' ἀποδοθῇ εἰς τὸ ὅτι ἡ Φαυστῖνα ἦτο θυγάτηρ Ἀντωνίνου τοῦ Πίου ἢ εἰς ἰδίαν αὐτῆς προσωπικὴν ἰδιότητα. Ἐπί τινων ἀργυρῶν νομισμάτων καὶ ἐπί τινων χαλκῶν καὶ μεγάλων καὶ μικρῶν Φαυστίνης τῆς νεωτέρας εὑρίσκεται εἰς τὸ ὄπισθεν μέρος καὶ ἡ ἐπιγραφὴ PVDICITIA, ὅπερ ἔχει τινὰ σπουδαιότητα. Ὁ Eckhel ἠθέλησε νὰ μειώσῃ τὴν σπουδαιότητα τῆς ῥηθείσης ἐπιγραφῆς ἀναφέρων ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ ταύτην τὴν ἐπιγραφὴν ἔχοντα νομίσματα τῆς Φαυστίνης ἐκεῖνο τοῦ βεβαίως ὄχι πολὺ αἰδήμονος Ἀδριανοῦ τὸ νόμισμα, ὅπερ ὡσαύτως ἔχει κεχαραγμένην τὴν λέξιν PVDIC, γράφει δὲ τάδε ὁ Eckhel· «An Faustinae pudicitiae in his numis jactatur per suetam adulationem? An eo more, quo principibus proponimus, ut esse velint, quod esse deberent? Etiam Hadriani pudicitiam crepant numi, nullo pacto istud laudis promeriti». Ἀλλ' ὁ μέγας νομισματολόγος ἠπατήθη μὴ λαβὼν πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι τὸ ἐν τῷ ὄπισθεν μέρει ἀργυροῦ νομίσματος τοῦ Ἀδριανοῦ PVDIC· δὲν εἶναι ἐπιγραφὴ ἀναφερομένη εἰς τὸν Ἀδριανόν, ἀλλ' εἶναι κεχαραγμένον ἐν τῷ ἐδάφει τοῦ νομίσματος παρὰ τὴν ὀρθίαν εἰκόνα τῆς Σαβίνας, τῆς πρώτης δηλαδὴ αὐτοκρατείρας ἥτις προσέλαβε δι' ἑαυτὴν τοὺς χαρακτῆρας τῆς Pudicitiae. Ὅθεν πίπτει ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Eckhel, διότι ἡ Σαβῖνα ἦτο γυνὴ φιλόδοξος μέν, ἀλλ' αὐστηρῶν ἠθῶν, ὥστε τῇ ἥρμοζον οἱ χαρακτῆρες τῆς αἰδημοσύνης. Ὡς πρὸς δὲ τὴν Φαυστῖναν μὲ ἐμβάλλει μὲν εἰς σκέψεις τὸ πλῆθος ἐκεῖνο τῶν Ἀφροδιτῶν, ὅπερ εἰς τὰ νομίσματα γράφεται περὶ τὴν εἰκόνα της, VENVS, VENVS GENETRIX, VENVS FELIX, VENVS VICTRIX, ἀλλ' ἴσως οὐδὲν ἄλλο ἐσκόπουν τὰ ἐπίθετα ταῦτα νὰ σημάνωσι παρὰ μόνον ἁπλῶς ὅτι ἦτο ὡραία ἡ Φαυστῖνα καὶ ἴσα ἴσα νομίζω ὅτι δὲν θὰ προσεγράφοντο εἰς τῆς Φαυστίνης τὰ νομίσματα Ἀφροδίτης ἐπίθετα ἂν τῷ ὄντι τὰ ἤθη τῆς αὐτοκρατείρας ἦσαν τόσον ἐκλελυμένα ὅσον ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ αὐτὰ ἡ ἱστορία».

ἅμα δὲ καὶ κεχαριτωμένην καὶ μονονουχὶ γόησσαν αὐτοκράτειραν, εἶναι μὲν καλῶς πάνυ καὶ κομψῶς εἰρημένα, ἀλλὰ πάντως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ χρησιμεύσωσι καὶ ὡς βάσις ἱστορικῆς κριτικῆς. Ἐκ δὲ τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Φρόντωνος καὶ τοῦ μαθητοῦ του Μάρκου Αὐρηλίου συνάγεται ὅτι ἦτο τῷ ὄντι εὐδαίμων ὁ αὐτοκράτωρ ἐν τῇ ἐν τῷ Λανουβίῳ ἐπαύλει αὐτοῦ, ἔνθα μετὰ τῆς Φαυστίνης καὶ τῶν πολλῶν του τέκνων διήγαγε τὰ κάλλιστα τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτη, λαμπρὰν δ' εἰκόνα τῆς τοιαύτης τοῦ αὐτοκράτορος εὐδαιμονίας φιλοτεχνεῖ ὁ Φρόντων πολλαχοῦ τῶν ἐπιστολῶν του.[1] Ἠθέλησεν ἄρα ὁ Φρόντων σοφιστὴς ὢν καὶ τῇ ῥητορικῇ δουλεύων νὰ παραστήσῃ τὰ πράγματα ἄλλως ἢ ὡς εἶχον καὶ νὰ κολακεύσῃ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον τὸν αὐτοκράτορα; Δὲν εἶναι καὶ τοῦτο πιθανόν. Ἀλλ' ἔχομεν εὐτυχῶς καὶ ἄλλο ἀρχαῖον μαρτύριον εἰλικρινές, ἀψευδέστατον, τὸ ὁποῖον δὲν κολακεύει τὸν αὐτοκράτορα διότι εἶναι ἔργον αὐτοῦ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ διὰ τοῦτο πρέπει πολὺ νὰ βαρύνῃ εἰς τὴν περὶ τοῦ θέματος τούτου κρίσιν.

Εἰς τὰ περιώνυμα δηλ. ιβ' ἐκεῖνα βιβλία, τὰ ὁποῖα ὁ Μάρκος συνέγραψε καὶ ἐπέγραψεν *Εἰς ἑαυτόν*, ὁμολογεῖ εὐγνωμονῶν ὅτι πλὴν ἄλλων μεγάλων ἀγαθῶν ἐν τῷ βίῳ παρὰ τῶν θεῶν ἔλαβε καὶ τοῦτο· «τὸ τὴν γυναῖκα τοιαύτην εἶναι, οὑτωσὶ μὲν πειθήνιον, οὕτω δὲ φιλόστοργον, οὕτω δὲ ἀφελῆ». Εἶναι τοῦτο ἁπλῆ τοῦ συζύγου ἐπιείκεια; Τίς ἠνάγκαζε τὸν Μάρκον μονολογοῦντα τρόπον τινὰ καὶ *εἰς ἑαυτὸν* ἀποτεινόμενον καὶ ἐν στιγμῇ σχεδὸν ἱερᾷ, ὅτε δηλαδὴ πολεμῶν πρὸς τοὺς Κουάδους καὶ παρὰ τὸν Γρανούαν ποταμὸν στρατοπεδεύων ἐν τῷ μέσῳ τῶν μονοτόνων καὶ ἀτελευτήτων ἐκείνων τῆς Οὐγγαρίας πεδιάδων ἀνεπόλει νύκτα τινὰ *εἰς ἑαυτὸν* τί παρὰ τῶν συγγενῶν, τί παρὰ τῶν διδασκάλων, τί παρὰ τῶν θεῶν εἶχε λάβει ἄριστον καὶ πολυτιμότατον ἐν τῷ βίῳ, τίς τὸν ἠνάγκαζε νὰ κάμῃ μνείαν τῆς γυναικός του, ἂν δὲν ἦτο ἀξία ἑαυτοῦ; Δὲν θὰ ἐφοβεῖτο ὁ ὅσιος ἐκεῖνος καὶ ἁγνὸς αὐτοκράτωρ νὰ παραθέσῃ τὸ ὄνομα τῆς ἀκολάστου γυναικὸς—ἂν ἦτο ἀκόλαστος—εἰς τὸ ὄνομα τὸ ἁγνὸν τῆς μητρὸς καὶ τῆς ἀδελφῆς; Εἶναι δὲ καὶ τοῦτο ἄξιον σημειώσεως, ὅτι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὅτε ἔγραφεν ἐκεῖνα ὁ Μάρκος εἶχεν ἤδη ἀποθάνει ἡ Φαυστῖνα διότι ἐκείνη μὲν ἀπέθανε τῷ 172 ἀπὸ Χριστοῦ, τὰ δὲ *Εἰς ἑαυτὸν* βιβλία λέγεται ὅτι συνεγράφησαν τῷ 174. Ἂν λοιπὸν ἦσαν ἀληθῆ ὅσα ἡ ἱστορία ἀ-

1 Frontonis et M. Aurel. Imp. Epistulae σ. 151 καὶ 152 ἐκδ. Μαΐου. Πρβ. αὐτόθι σελ. 121, 125, 133, 135, 136, 144. 142, 153, 159 κτλ. μάλιστα δὲ σ. 136 ἔνθα ὁ Φρόντων κάμνει λόγον περὶ τῆς ὁμοιότητος τῶν τέκνων πρὸς τὸν πατέρα. Ἠναγκάσθην νὰ παραθέσω τὰς παραπομπὰς ὡς ὁ Ῥενὰν κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Μαΐου (ἐν Ῥώμῃ 1823) καὶ ὄχι τὴν πολλῷ νεωτέραν καὶ ἀρίστην ἔκδοσιν τοῦ Naber (ἐν Λειψίᾳ 1867) διότι ταύτης διὰ λόγους λίαν ὀρθοὺς μὴ συμφωνούσης κατὰ τὴν σελίδωσιν πρὸς ἐκείνην μάταιον ἐνόμισα κόπον τὸ νὰ ἀσχοληθῶ εἰς ἀνεύρεσιν τῶν χωρίων ἐν τῇ τοῦ Naber ἐκδόσει καὶ κατὰ ταύτην νὰ παραθέσω ἐγὼ τὰς παραπομπάς.

ποδίδει εἰς τὴν Φαυστίναν, δυοῖν θάτερον, ὁ Μάρκος vel nesciit vel dissimulavit, ὡς λέγει ὁ Καπιτωλῖνος.[1] Ἀλλ' οὔτε τὸ ἓν οὔτε τὸ ἕτερον εἶναι πιστευτόν. Ἦτο δυνατὸν νὰ ὑποκρίνηται ὁ Μάρκος γράφων βιβλίον, τὸ ὁποῖον δὲν ἦτο προωρισμένον διὰ τὸ κοινὸν, ἀλλὰ δι' *ἑαυτὸν*, τὸ ὁποῖον οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ προσωπικαὶ σημειώσεις; Ἠδύνατο δὲ πάλιν νὰ ἀγνοῇ πράγματα —κατὰ τὰ κοινολογούμενα—πασίγνωστα; Καὶ ἐὰν ἦτο τόσον τυφλὸς, οἱ φίλοι του οἱ μὴ διακείμενοι, ὡς εἴδομεν, εὐνοϊκῶς πρὸς τὴν Φαυστῖναν δὲν κατέστησαν αὐτὸν προσεκτικὸν, ὥστε νὰ διανοιγῶσιν οἱ ὀφθαλμοί του εἰς τὸ φῶς; Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἂν ὑποτεθῇ, μετὰ τὸν θάνατον τοὐλάχιστον τῆς Φαυστίνης δὲν ἐγένετό τι γνωστὸν εἰς τὸν Μάρκον ὑπὸ τῶν φίλων; Τότε ὅτε ἀμύθητον τὸν εἶχε καταλάβει πένθος, ὥστε «ἔγραψε τῇ βουλῇ μηδένα τῶν Κασσίῳ συναραμένων τεθνάναι ὡς καὶ ἐκ μόνου τούτου παραμυθίου τινὸς ἐπὶ τῇ Φαυστίνῃ τυχεῖν δυνησόμενος», ἐψήφισε δὲ ἡ βουλὴ τῷ Μάρκῳ καὶ τῇ Φαυστίνῃ ἔν τε τῷ Ἀφροδισίῳ τῷ τε Ῥωμαίῳ εἰκόνας ἀργυρᾶς ἀνατεθῆναι καὶ βωμὸν ἱδρυθῆναι. . . . . καὶ ἐς τὸ θέατρον χρυσῆν εἰκόνα τῆς Φαυστίνης ἐπὶ δίφρου ἀεὶ, ὁσάκις γ' ἂν ἐκεῖνος θεωρῇ, ἐσφέρεσθαί τε καὶ ἐν τῇ προεδρίᾳ ἐξ ἧς ζῶσα ἐθεᾶτο τίθεσθαι καὶ περὶ αὐτὴν τὰς γυναῖκας τὰς δυνάμει προεχούσας συγκαθίζεσθαι»,[2] ὅτε τοιαῦτα ἐζήτει ὁ αὐτοκράτωρ καὶ τοιαῦτα ἐψήφιζεν ἡ βουλὴ, πῶς τότε, ἵνα τοὐλάχιστον μετριάσωσι τὸ πένθος του, δὲν τὸν διεφώτισαν οἱ φίλοι; Σημειωτέον δ' ὅτι εἶχε κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀνακτήσει ἡ βουλὴ τὸ πρότερον αὐτῆς ἀξίωμα καὶ ὅτι τὰ ῥηθέντα τεκμήρια τῆς πρὸς τὴν Φαυστῖναν στοργῆς προήρχοντο ἐξ ἐκείνου τοῦ ἀνδρὸς, ὅστις τόσον ἀπηχθάνετο τὸ ψεῦδος, ὥστε ὁ Ἀδριανὸς τὸν ἐκάλει ὄχι Verum ἀλλὰ Verissimum. Προσθετέον δὲ καὶ τοῦτο ἔτι, ὅτι καὶ μὲν ὁ Μάρκος, ὡς διαρρήδην λέγει ὁ Δίων[3] καὶ ἐν τοῖς *Εἰς ἑαυτὸν* πολλαχοῦ διαφαίνεται, αὐτὸς οὔτε ἑκὼν οὔτ' ἄκων ἐπλημμέλει τὰ δὲ τῶν ἄλλων ἁμαρτήματα οὔτε ἐπολυπραγμόνει οὔτε ἐκόλαζεν, ἀλλ' ὅμως ὡς ὁ αὐτὸς Δίων[4] μαρτυρεῖ, καὶ *οὐ προσποιήτως* ἀλλ' ἐξ ἀρετῆς πάντα ἔπραττε. Παράδειγμα δ' εἶναι ὁ ἀδελφὸς Οὐῆρος, πρὸς ὃν ζῶντα μὲν ἐφάνη ἐπιεικὴς, ἀλλ' οὗ θανόντος δὲν ἀπέκρυψεν ὁ Μάρκος τὴν ἀλήθειαν περὶ τῆς ἐκείνου διαγωγῆς.[5] Ἄλλα παραδείγματα τῆς εἰλικρινείας τοῦ Μάρκου εἶναι καὶ τὰ ἑξῆς, ὅτι τὸν Ἀδριανὸν, πρὸς ὃν ἦτο τόσον εὐγνώμων οὐδαμῶς ἀναφέρει ἐν τῇ καλῇ ἐκείνῃ παρὰ τὴν ὄχθην τοῦ Γρανούα προσευχῇ του καὶ τοῦτο βέβαια διότι ὁ ἰδιωτικὸς τοῦ Ἀδριανοῦ χαρακτὴρ δὲν τῷ εἶχεν ἀφήσει ἀγαθὰς ἀναμνήσεις, ὅτι ἂν καὶ εὐχαριστῇ τοὺς θεοὺς[6] ὅτι δὲν ἐγεννήθησαν εἰς αὐτὸν παιδία ἀφυῆ μηδὲ κατὰ

1 Ἐν β. Ἀντων. φιλοσ. 26.

2 Δίων Κάσ. 71, 30 καὶ 31 Πρβλ. Καπιτωλῖνον 6. Ἀντ φιλοσ. 26.

3 71, 34. 4 αὐτόθι. 5 Ἰδ. Καπιτωλίν. 6. Ἀντ. φιλοσ. 15 καὶ 20. Σημειωτέον δ' ὅτι ὁ ἀδελφὸς περὶ οὗ γίνεται λόγος ἐν τοῖς εἰς ἑαυτὸν 1, 17 δὲν εἶναι ὁ Οὐῆρος, ἀλλ' ὁ γαμβρός του Κλαύδιος Σευῆρος Πρβλ. καὶ 1,14. 6 Εἰς ἑαυτὸν 1,17.

τὸ σωμάτιον διάστροφα, ἀλλ' ὅμως πολλαχοῦ τοῦ βιβλίου διορᾷ τις τὴν ἀνησυχίαν, ἣν ᾐσθάνετο διὰ τὴν μέλλουσαν διαγωγὴν τοῦ υἱοῦ του Κομμόδου.[1] Ἀφηγεῖται ὁ Δίων ὁ Κάσσιος,[2] ὅτι ὁ Μάρκος δὲν ἀπέθανεν ὑπὸ νόσου, ἀλλ' ὑπὸ τῶν ἰατρῶν τῷ *Κομμόδῳ χαριζομένων* καὶ ὅτι οὐδὲν ἧττον παρακατέθετο τὸν υἱόν του τοῖς στρατιώταις, *οὐ γὰρ ἤθελε δοκεῖν ὑπ' αὐτοῦ θνήσκειν*. Ἀλλὰ πρῶτον μὲν τὸ κακούργημα τοῦτο τοῦ Κομμόδου δὲν εἶναι βέβαιον, ἀλλὰ καὶ βέβαιον ἂν ἦτο, ἡ σύστασις, ἣν πρὸς τοὺς στρατιώτας ἔκαμεν ὁ Μάρκος οὐδαμῶς θὰ ἦτο τεκμήριον κατὰ τῆς εἰλικρινείας αὐτοῦ, ἣν ἐνταῦθα ὑποστηρίζομεν. Ὁ Σεπτίμιος Σευῆρος, ὅστις βεβαίως δὲν εἶχε τοῦ Μάρκου τὴν ἀγαθότητα καὶ ὅστις ἴσα ἴσα ᾐτιᾶτο τὸν Μάρκον διότι δὲν εἶχεν ἐλευθερώσει τὸν κόσμον ἀπὸ τοῦ Κομμόδου, ἐκήρυξε διάδοχον αὐτοῦ ἐν τῇ ἀρχῇ τὸν ἀντάξιον τοῦ Κομμόδου Καρακάλλαν τῇ ἐπαύριον σχεδὸν τῆς ἡμέρας ἐκείνης, καθ' ἣν οὗτος εἶχεν ἐπιχειρήσει νὰ τὸν φονεύσῃ.

Β'.

Κατὰ τοῦτον μὲν λοιπὸν τὸν τρόπον κρίνει ὁ Ῥενὰν τοὺς περὶ τῆς Φαυστίνης γράψαντας ἱστορικοὺς καὶ συγκρίνει πρὸς τὰ ὑπ' αὐτῶν λεγόμενα τὰς ἄλλας τῆς ἀρχαιότητος μαρτυρίας, ἔπειτα δὲ ἐρχόμενος ἐπ' αὐτὰ τὰ πράγματα πειρᾶται μετὰ πλείστης εὐστοχίας ν' ἀποδείξῃ ὅλως ἀστηρίκτους τὰς πρὸς τὴν αὐτοκράτειραν ἐκείνην γενομένας κατηγορίας. Δι' ὀλίγων θέλομεν καὶ εἰς τοῦτο τὸ μέρος ἐνδιατρίψει.

Ἡ βαρυτέρα κατηγορία πασῶν εἶναι ὅτι ἡ Φαυστῖνα ἐγένετο συνένοχος τοῦ Αὐιδίου Κασσίου. Ἡ κατηγορία αὕτη εἶναι καθαρὰ συκοφαντία. Καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι καὶ πᾶσα ἡ λύπη τοῦ Μάρκου ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῆς γυναικός του καὶ πᾶσαι αἱ τιμαὶ αἱ ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἀπονεμηθεῖσαι τῇ μνήμῃ αὐτῆς ἦσαν ὑποκρισία καὶ κολακεῖαι, ἅπερ, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, ἀπίθανα, πρέπει τοὐλάχιστον ἡ δῆθεν ἐκείνη συνενοχὴ νὰ μὴ ἀναιρῆται ὑπὸ ῥητῶν γεγονότων καὶ μαρτυριῶν. Ἀλλ' ἐνταῦθα τί ἔχομεν; Ἡ Φαυστῖνα, μᾶς λέγουσι, βλέπουσα ἐγγὺς τὸ τέλος τοῦ ἀνδρός της ἐμπνέει τῷ Αὐιδίῳ Κασσίῳ τὸ ἀνταρτικὸν ἐκεῖνο σχέδιον, ὑποσχομένη αὐτῷ νὰ γείνῃ σύζυγός του. Ἀλλ' ὁ Αὐίδιος ἦτο ἔγγαμος, εἶχεν υἱούς, ἐν δὲ τῷ ἀγῶνι ἐκείνῳ τῷ στασιαστικῷ σὺν τῷ Αὐιδίῳ ἐξετέθησαν καὶ ἡ σύζυγος καὶ τὰ τέκνα του καὶ ὁ γαμβρός του.[2] Ἀλλ' ἔστω καὶ τοῦτο· τί γίνεται ἡ ὑπόθεσις περὶ συνενοχῆς τῆς Φαυστίνης ἂν ἀποδειχθῇ ὅτι ὁ Αὐίδιος Κάσσιος πρὸ χρόνου μακροῦ ἐσχεδίαζε τὴν ἀνταρσίαν του καὶ ὅτι ἡ ἀνακήρυξις αὐτοῦ ὡς αὐτοκράτορος ἐν Ἀντιοχείᾳ ἦτο ἡ πραγματοποίησις

1 Ἴδ. π. χ. Εἰς ἑαυτόν, 11,17. 2 71, 33 καὶ 34. 3 Ἴδ. Καπιτωλ. β. Ἀντ. φιλοσ. 28·
2 Δίων Κάσ. 71, 27. Καπιτωλ. 6. Ἀντ. φιλοσ. 26 Βουλκάτ. Αὐίδ. 9,10,13,14.

σχεδίου ἐσκεμμένου καὶ ἤδη ὡριμασμένου ἀπὸ πολλοῦ χρόνου; Καὶ ὅμως οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα καὶ ἀρκεῖ νὰ ἀναγνώσῃ τις τὸν Βουλκάτιον Γαλλικανὸν παραθέτοντα ἐπιστολὰς κατὰ τῆς γνησιότητος τῶν ὁποίων οὐδείς ποτε ἠγέρθη δισταγμός, ἵνα πεισθῇ.[1] Τὸν Αὐίδιον δὲν παρέσυρεν ἡ Φαυστῖνα, δὲν ἦτο ἄνθρωπος νὰ παρασυρθῇ ὁ Αὐίδιος. Τὸ ἴδιον αὐτοῦ πνεῦμα τὸν ὡδήγησεν εἰς τὸ τόλμημα ἐκεῖνο, ἡ ὑπάρχουσα παρά τισι τάξεσι τῶν τότε ἀνθρώπων ἀντιπολίτευσις κατὰ τῆς κυβερνήσεως τοῦ Μάρκου, αὐτὴ ἡ πρὸς αὐτονομίαν τάσις τῆς Ἀντιοχείας ὥς τινος πρωτευούσης τῆς ὅλης Ἀνατολῆς.

Ὑπάρχουσι παρὰ τῷ Βουλκατίῳ πλὴν τῶν μνημονευθεισῶν καὶ τέσσαρες ἄλλαι, δύο τοῦ Μάρκου καὶ δύο τῆς Φαυστίνης, αἵτινες, ἂν εἶναι γνήσιαι, ἀπαλλάττουσι πάσης ὑπονοίας τὴν αὐτοκράτειραν,[1] ἀλλ' ὁ Tillemont πρῶτος ὑπέδειξεν ὅτι ὑπάρχουσι λόγοι, δι' οὓς πρέπει νὰ θεωρηθῶσι νόθαι αἱ ἐπιστολαὶ ἐκεῖναι,[2] ἔπειτα δὲ ὁ πολὺς Borghesi ὑπεστήριξε θερμότερον καὶ σοφώτερον τοῦ Tillemont τὴν ἀπόφανσιν. Καὶ ὁ μὲν Tillemont ἐστηρίχθη εἰς τὸ ὅτι αἱ ἐπιστολαὶ ἐκεῖναι δὲν συμφωνοῦσι κατὰ τοὺς ὅρους τοῦ *τόπου* κυρίως πρὸς τὰ ἄλλοθεν γνωστά, διότι μάλιστα αἱ ἐπιστολαὶ προϋποθέτουσιν ὅτι ἦτο ὅτε ἔγραφεν ὁ Μάρκος παρὰ τὴν Ῥώμην, ἐνῷ ὁ αὐτοκράτωρ ἦτο τότε ἀλλαχοῦ, ὁ δὲ Borghesi μὲ τὴν συνήθη αὐτοῦ εὐρυτάτην πολυμάθειαν ἠθέλησε ν' ἀποδείξῃ ὅτι καὶ περὶ τοὺς ὅρους τοῦ *χρόνου* σφάλλονται αἱ ἐπιστολαί. Καὶ μέχρι μέν τινος ἐφαίνετο λελυμένον τὸ ζήτημα καὶ ἡ νοθεία τῶν ἐπιστολῶν πασιφανῶς ἀποδεδειγμένη, ἀλλ' ὁ Waddington ἀνεκάλυψε βραδύτερον ἐν τῷ Ὡρὰν πέντε μνημειώδεις ἐπιγραφὰς τῶν χρόνων, καθ' οὓς διῴκει ὁ Αὐίδιος καὶ καθ' ἃς ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ ἀνταρσία τοῦ Αὐιδίου ἐγένετο πιθανώτατα ὄχι ὡς ὑπετίθετο τῷ 175, ἀλλὰ τῷ 172, δι' ἧς χρονολογίας αἴρονται οἱ λόγοι οὓς προέβαλλεν ὁ Borghesi πρὸς ὑποστήριξιν τῆς νοθείας τῶν ἐπιστολῶν.[3]

Ἀλλὰ καὶ ἐσωτερικὰ τεκμήρια μαρτυροῦσι τὸ γνήσιον τῶν ἐπιστολῶν. Διότι ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι δὲν εἶναι γνήσιαι καὶ ὅτι συνερράφησαν μόνον καὶ μόνον ἵνα δικαιολογηθῇ ἡ Φαυστῖνα, εἶναι φανερὸν ὅτι ὁ ποιήσας αὐτὰς θὰ ἐφρόντιζε νὰ ἦναι κατὰ τοὺς ὅρους τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου σύμφωνος ἴσα ἴσα πρὸς τὰ ἄλλοθεν γνωστά, θὰ ἀπέφευγε νὰ παρεμβάλῃ ἱστορικὰς ἀνακριβείας βαρυτάτας, κατὰ τὴν γνώμην τῶν μὴ δεχομένων τὸ γνήσιον τῶν ἐπιστολῶν. Καὶ βεβαίως μὲν αἱ ἐπιστολαὶ ἐκεῖναι δὲν ἐπλά-

1 Βουλκάτ. 6. Αὐίδ. 1, 2, 14.

2 Βουλκάτ. 6. Αὐιδ. 9, 10, 11. (2) Hist. des Emp. τόμ. 2 σημ. 19 περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μάρκου. 3 Oeuvres complètes, τόμ. 5 σελ. 434 καὶ ἑξ. 4 Αὐτόθι σελ. 437—438 σημ. Ἔχομεν οὕτω τὴν ἀκολουθίαν τῶν γεγονότων ὡς ἑξῆς· Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 169 θάνατος τοῦ Λευκίου Οὐήρου. — Κατὰ τὰ τέλη τοῦ 169 ἡ Λουκίλλα νυμφεύεται τὸν Πομπηϊανόν. — 172 Ἀνταρσία τοῦ Αὐιδίου, θάνατος τῆς Φαυστίνης. — 173 ἡ Φαδίλλα νυμφεύεται τὸν Κλ. Σευῆρον, ὑπατεία Πομπηϊανοῦ καὶ Κλ. Σευήρου.

σθησαν — ἂν ὑποτεθῇ ὅτι δὲν εἶναι γνήσιαι — ζώσης ἔτι τῆς Φαυστίνης, ἀλλὰ πολὺ ὀλιγώτερον δύναταί τις νὰ δεχθῇ ὅτι ἐπλάσθησαν μετὰ τὸν θάνατόν της. Διότι ἐλάχιστος παρῆλθε χρόνος μεταξὺ τῆς ἀνταρσίας τοῦ Αὐιδίου καὶ τοῦ θανάτου τῆς αὐτοκρατείρας, αἱ δὲ κατ' ἐκείνης ὑπόνοιαι ἠγέρθησαν μόνον μετὰ τὸν θάνατόν της, εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι ἡ μνήμη τῆς αὐτοκρατείρας δὲν εἶχεν ὑπερασπιστάς. Προσθετέον δ' ὅτι ὁ Βουλκάτιος διέσωσε καὶ τὴν πρὸς τὴν σύγκλητον ἐπιστολὴν τοῦ Μάρκου, ἧς τὸ γνήσιον οὐδαμῶς προσβάλλεται· καὶ ὅμως ἡ ἐπιστολὴ αὕτη περιέχει ὡς πρὸς τὸν Πομπηϊανὸν πληροφορίαν τινὰ ὅλως συνᾴδουσαν πρὸς τὰς νοθευομένας ἐπιστολάς, τοῦτο δὲ μάλιστα ἀναγκάζει τὸν Borghesi νὰ προσφύγῃ εἰς ὑποθέσεις, αἵτινες εἶναι ὅλως παράδοξοι.[1] Ὡς πρὸς τὸν Tillemont, νομίζομεν ὅτι ὁ εὐσυνείδητος ἐκεῖνος ἱστορικὸς ἐπλανήθη ἕνεκα τῆς πολλῆς αὐτοῦ πρὸς τὰ κείμενα τῶν ἱστορικῶν πίστεως, ἅτινα εἶναι διὰ τοὺς χρόνους, περὶ ὧν ὁ λόγος, ὅλως ἀτελῆ, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐδηλώσαμεν, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ ἀνακριβῆ. Οὐδὲν δὲ κωλύει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ Μάρκος ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν εὐθὺς ἀφοῦ ἔμαθε τὴν ἀνταρσίαν τοῦ Αὐιδίου καὶ ὅτι ἐκεῖθεν ἀπῆλθεν εἰς τὴν Ἀνατολήν, ὡς λέγουσιν οἱ ἱστορικοί, ἄλλως δὲν ἐξηγεῖται πῶς συμπαρέλαβε καὶ τὴν Φαυστῖναν, ἥτις εὑρίσκετο ἐν Ῥώμῃ.[2] Δεχόμεθα λοιπὸν ὡς γνησίας τὰς τέσσαρας ἐκείνας ἐπιστολάς, καὶ χαίρομεν ὅτι καὶ ὁ πολὺς Borghesi βραδύτερον ἀπεφάνθη ὀλιγώτερον αὐστηρῶς περὶ αὐτῶν.[3] Ἀλλ' ἂν ἦναι γνήσιαι αἱ ἐπιστολαὶ ἐκεῖναι πᾶσα κατὰ τῆς συζύγου τοῦ Μάρκου ὑπόνοια λαμπρῶς καταπίπτει.

Ἐπιστεύθη ὡσαύτως ὅτι ἐφαρμάκευσε τὸν Οὐῆρον ἡ Φαυστῖνα,[4] ἀλλ' ἡ κατηγορία αὕτη εἶναι ὅλως ῥέουσα καὶ σαλεύουσα, διότι πρῶτον μὲν ὁ Οὐῆρος δὲν ἀπέθανε φαρμακευθείς, ἀλλ' ἀπόπληκτος ἐν Ἀλτίνῳ, ἔπειτα δὲ ἄλλοι μὲν λέγουσιν ὅτι ἡ Φαυστῖνα τὸν ἐφαρμάκευσε διὰ νὰ καλύψῃ δῆθεν τὰς πρὸς αὐτὸν σχέσεις της, ἄλλοι διότι ἐζήλευε τὴν Φαβίαν, ἄλλοι διὰ νὰ σώσῃ τὴν ζωὴν τοῦ Μάρκου, ἣν ἐπεβουλεύετο ὁ Οὐῆρος. Οὕτω λοιπὸν ἡ συκοφαντία, ὡς συνήθως συμβαίνει, φωρᾶται καὶ ἐνταῦθα ἀσυμφωνοῦσα πρὸς ἑαυτήν, διότι ἡ Φαυστῖνα, ἣν πρὸ ὀλίγου εἴδομεν συνομνύουσαν κατὰ τοῦ ἀνδρός της, φαρμακεύει τώρα τὸν Οὐῆρον ἵνα σώσῃ τὸν ἄνδρα της. Ὁ θάνατος τοῦ Οὐήρου εἶχεν ἐγείρει μυρίας ὑποψίας λίαν παραδόξους,[5] διότι ἡ Ῥώμη ἔπασχε τότε ἐξ ἐσχάτης τῶν ἠθῶν παραλυσίας καὶ πᾶσαι αἱ διαδόσεις ἐγίνοντο πιστευταὶ καὶ τόσον μᾶλλον πιστευταί, ὅσον πλειότερον εἶχον χαρακτῆρα μυστηριώδη καὶ κακουργηματικόν. Δὲν ἐπίστευον οἱ ἐν Ῥώμῃ τότε ζῶντες ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ ὑπὸ τὸν ἥλιον τιμία γυνὴ οὐδὲ νὰ ἀποθάνῃ ὑπὸ φυσικοῦ θανάτου ἀνὴρ κατέχων ὑψηλὴν ἐν τῇ πολιτείᾳ θέσιν.

1 Βουλκάτ. 6. Αὐιδ. 12. 2 Borghesi ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 440 κ. ἑξ. 3 Τοῦτο δέχεται καὶ ὁ Des Vergers, Essai sur Marc-Aurèle σ. 100. 4 Ἐν τῇ σημειώσει περὶ τῶν ὑπάτων τοῦ ἔτους 926 ἐν τοῖς Ὑπατικοῖς χρονικοῖς. 5 Καπιτωλ. β. Οὐήρ. 10.

Περὶ δὲ τῆς ἀκολασίας τῆς Φαυστίνης δὲν δυνάμεθα πολλὰ νὰ εἴπωμεν διότι καὶ τὸ πρᾶγμα αὐτὸ εἶναι φυσικὰ μετὰ τόσους μάλιστα αἰῶνας δυσεξέλεγκτον. Ἐκεῖνο τὸ λόγιον, τὸ ὁποῖον εἶπε δῆθεν ὁ Μάρκος ὅτι ἂν ἀποπέμψῃ τὴν γυναῖκα πρέπει καὶ τὴν προῖκα, δηλαδὴ τὴν αὐτοκρατορίαν, νὰ ἀποδώσῃ, εἶναι προφανῶς ψευδέστατον, διότι οὔτε πρὸς τὸν χαρακτῆρα τοῦ αὐτοκράτορος ἐκείνου συμφωνεῖ, οὔτε πρὸς τὴν ἀλήθειαν· τὴν αὐτοκρατορίαν δὲν ἔλαβεν ὁ Μάρκος διότι ἐνυμφεύθη τὴν Φαυστῖναν, ἀλλὰ διότι ἐκρίθη ἄξιος νὰ βασιλεύσῃ καὶ ἐξελέχθη ἐλευθέρως ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ· τὸ δὲ λόγιον ἐκεῖνο ἐπενοήθη ὑπό τινος τῶν εὐφυῶν καὶ ἐκυκλοφόρησεν ἐν Ῥώμῃ ἕως οὗ, ὅπως καὶ τόσα ἄλλα, εὗρε τόπον καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἀλλ' οὔτε καὶ τὸ ἄλλο τὸ λεγόμενον ἔχει τινὰ σημασίαν, ὅτι δηλαδὴ ὑποκριτής τις ἐν τῷ θεάτρῳ διαρρήδην ἔκαμεν ὑβριστικὸν ὑπαινιγμὸν εἰς τὴν αὐτοκράτειραν. Δυνατὸν νὰ συνέβη τὸ πρᾶγμα, διότι οἱ εἰς τὰ θέατρα φοιτῶντες δὲν ἠγάπων τὸν Μάρκον Αὐρήλιον, διότι ὁ Μάρκος εἶχε περιστείλει τοὺς τῶν μονομάχων ἀγῶνας κατὰ τρόπον, ὅστις πάντως δὲν εὐχαρίστει τοὺς θιασώτας τῶν θεαμάτων ἐκείνων, εἶχε διατάξει οὕτω πως τὰ πράγματα, ὥστε νὰ μὴ εἶναι τόσον εὔκολος τῶν διαμαχομένων ὁ θάνατος, ἐκέλευσε νὰ θέτωσι προσκεφάλαια ὑπὸ τοὺς σχοινοβάτας, νὰ γίνονται οἱ ἀγῶνες δι' ἀκοντίων ἢ ἄλλων ὅπλων ἐσφαιρωμένων, ἐφοίτα δ' αὐτὸς εἰς τὸ θέατρον ὅσον ἦτο δυνατὸν σπανιώτερον καὶ ὅταν ἦτο παρὼν προσεποιεῖτο ὅτι ἀνεγίνωσκεν ἢ ὑπέγραφε δημόσια ἔγγραφα ἢ ὅτι ἄλλο τι ὅμοιον πρὸς ταῦτα ἔπραττε χωρὶς οὐδόλως νὰ προσέχῃ ὁ ἀγαθὸς αὐτοκράτωρ εἰς τοῦ ὄχλου τὰ περιγελάσματα. Εἶναι λοιπὸν εὐνόητον ὅτι δυνατὸν νὰ ἐλέχθησαν ἐκεῖνα τὰ ὑβριστικὰ λόγια, τοῦτο ὅμως οὐδεμίαν δύναται νὰ ἔχῃ σημασίαν, ἀφοῦ, ὡς εἴδομεν, ὁ λεγόμενος κόσμος τῶν θεάτρων δυσμενῶς διέκειτο πρός τε τὸν Μάρκον καὶ τοὺς περὶ τὸν Μάρκον. Καὶ τὸ λεχθὲν δὲ ὅτι δῆθεν ὁ Κόμμοδος δὲν ἦτο τοῦ Μάρκου υἱός, ἀλλά τινος μονομάχου, εὐεξήγητον εἶναι πόθεν προῆλθεν. Οἱ ἄνθρωποι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ πεισθῶσιν ὅτι τὸ τέρας ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἐξευτελίσει τὴν αὐτοκρατορικὴν πορφύραν μέχρι τοῦ νὰ καταβῇ καὶ νὰ ἀγωνισθῇ εἰς τὸν κίρκον, ἦτο τέκνον τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου· εἶναι υἱὸς μονομάχου, ἔλεγον, ἐπιστεύθη δὲ καὶ διεδόθη ἡ φήμη αὕτη, ὥστε ἐπὶ τέλους ὡρίσθη ἔκ τινος δῆθεν ὁμοιότητος καὶ τίνος μονομάχου ἦτο υἱός.[2] Καὶ ὅμως πάντα τὰ μνημεῖα μαρτυροῦσιν ὅτι καὶ ὁ Κόμμοδος καὶ ὁ δίδυμος αὐτοῦ ἀδελφὸς Ἄννιος Οὐῆρος ὡμοίαζον πρὸς τὸν Μάρκον Αὐρήλιον καὶ ἐπικυροῦσι κατὰ τοῦτο τὰ λεγόμενα τοῦ Φρόντωνος.[3]

Ἀλλ' οὐδεμίαν ὅλως ἔδωκεν ἄρα ἡ Φαυστῖνα ἀφορμὴν εἰς τὸ νὰ γεν-

1 Καπιτωλῖν. 6. Ἀντων. φιλοσ. 4,11,12,15,23.
2 Λαμπρίδ. 6. Κομμόδ. 1,2,8,12,13, 18,19.
3 N. des Vergers, Essai sur Marc-Aurèle, σελ. 74. 75.

νηθῶσι περὶ αὐτὴν αἱ κακοφημίαι ἐκεῖναι καὶ πάντα τὰ περὶ αὐτῆς διὰ τῶν αἰώνων διαδοθέντα διεδόθησαν εἰκῇ καὶ ἄνευ τινὸς λόγου; Καὶ τοῦτο εἶναι ἀπίθανον. Οἱ φίλοι τοῦ ἀνδρός της διέκειντο δυσμενῶς πρὸς αὐτήν, διότι ἐκείνη κληρονομήσασα τὴν γνωστὴν δὰ ἐκείνην ἀλαζονείαν τὴν συμφυῆ εἰς τὰ παλαιὰ τῆς Ῥώμης ἀριστοκρατικὰ γένη πολλάκις θὰ ἐδείχθη πικρὰ καὶ ἀκατάδεκτος πρὸς τοὺς περὶ τὸν Μάρκον φιλοσόφους, ὧν ἥ τε ἄλλη τοῦ ἤθους αὐστηρότης καὶ μοναχικὴ σχεδὸν περιβολὴ ἦσαν ἀσυμβίβαστα πρὸς τὴν ὑπερηφάνειαν καὶ τὴν κοσμικὴν ματαιότητα τῆς αὐτοκρατείρας. Inde irae, ἐκεῖ πρέπει νὰ ζητηθῇ ἡ πρώτη ἀρχὴ τοῦ λανθάνοντος ἐκείνου ἀνταγωνισμοῦ, ὅστις ἀναντιρρήτως θὰ ὑφίστατο μεταξὺ τῆς Φαυστίνης καὶ τῶν σεμνῶν φίλων τοῦ Μάρκου καὶ ὅστις κατέληξεν ὅπου κατέληξεν. Ὁ Μάρκος ἦτο λιτὸς κατὰ τὴν δίαιταν καὶ πόρρω τῆς πλουσιακῆς διαγωγῆς, ὡς ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ,[1] ἦτο σχεδὸν δημοκρατικός, ἀπέβλεπε μόνον εἰς τὴν προσωπικὴν ἀξίαν καὶ ἱκανότητα καὶ περὶ οὐδενὸς ἐποιεῖτο τὴν εὐγένειαν τὴν οἰκογενειακήν, δι' ὃ μάλιστα καὶ ψέγει αὐτὸν ὁ Αὐίδιος,[2] ταῦτα δ' ἦσαν ἀσυμβίβαστα πρὸς τὸν χαρακτῆρα τῆς Φαυστίνης, γυναικὸς νέας, ὑπερηφάνου, ὡραιοτάτης καὶ ἰδιοτρόπου, ἥτις διὰ τοῦτο ἐμίσει τοὺς εὐνοουμένους τοῦ συζύγου αὐτῆς, οἵτινες πάλιν ἐξεδικοῦντο τὴν αὐτοκράτειραν μεγεθύνοντες τὴν ἐλαφρότητα καὶ τὰς ἀδυναμίας της.[3] Ὅσοι δ' ἐξ αὐτῶν ἔγραψαν ἱστορίαν· παρέδωκαν τὴν Φαυστῖναν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους οἵαν αὐτοὶ ἤθελον, ἡ δὲ ἀρίστη μνήμη, ἣν κατέλιπε θνήσκων ὁ Μάρκος ἔβλαψεν οὐκ ὀλίγον τὴν μνήμην τῆς ἑαυτοῦ γυναικός. Ἐπειδὴ δ' ὁ Αὐίδιος Κάσσιος ἦτο καὶ αὐτὸς δυσμενὴς πρὸς ἐκείνους, οἵτινες δὲν ἦσαν ἀρεστοὶ εἰς τὴν Φαυστῖναν, διὰ τοῦτο καὶ τοῦ Αὐιδίου τὸ ὄνομα περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς συνηνωμένον πρὸς τὸ τῆς Φαυστίνης ἐν τῇ αὐτῇ διαβολῇ.[4]

Σ. Κ. Σακελλαρόπουλος

ΦΥΣΙΚΗ ΚΑΤ' ΟΙΚΟΝ

ΑΚΟΥΣΤΙΚΗ

Ἦχος.— Ἠχητικὰ κύματα.— Διάδοσις αὐτῶν.— Ἠχώ.— Ὕψος ἤχου.— Ἔγχορδα ὄργανα.— Ἠχητικαὶ εἰκόνες τοῦ Chladni.

Ὅταν κρούσωμεν χορδὴν μουσικοῦ τινος ὀργάνου παράγεται ἦχός τις, συγχρόνως δὲ βλέπομεν ὅτι ἡ κρουσθεῖσα χορδὴ δονεῖται. Ἡ δονουμένη χορδὴ θέτει τὸν περὶ αὐτὴν ἀέρα εἰς κυματώδη κίνησιν, ὡς λίθος ῥιπτό-

1 Εἰς ἑαυτὸν 1, 3 πρβλ. καὶ 1, 11.

2 Βουλκάτ. 6. Αὐίδ. 14. Πρβλ. Καπιτωλ. 6. Ἀντων. φιλοσ. 20.

3 Ὁ αὐτὸς αὐτόθι 29. Ἰδ. καὶ Εἰς ἑαυτὸν 1, 17, καὶ 10, 27. Αὐρήλ. Βίκτωρ Καίσ. 16, πρβλ. Καπιτωλ. αὐτόθι 29.

4 Βουλκάτ. 6. Αὐίδ. 1, 14.

μενος ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ἠρεμοῦντος ὕδατος θέτει αὐτὴν εἰς κυματώδη κίνησιν, ἡ μόνη διαφορὰ εἶναι ὅτι τὰ ὑπὸ τῆς πτώσεως τοῦ λίθου ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὕδατος παραγόμενα κύματα σχηματίζουσι κύκλους, ὧν κέντρον εἶναι τὸ σημεῖον τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὕδατος, ἐφ' οὗ κατέπεσεν ὁ λίθος, ἡ δὲ δονουμένη χορδὴ παράγει κύματα ἐν τῷ ἀέρι σχηματίζοντα σφαιρικὰς ἐπιφανείας, ὧν κέντρον εἶναι ἡ χορδὴ αὕτη, τουτέστιν οἱ ἐν λόγῳ κυματισμοὶ τοῦ ἀέρος διαδίδονται καθ' ἁπάσας τὰς διευθύνσεις. Τὰ κύματα ταῦτα τοῦ ἀέρος τὰ καλούμενα *ἠχητικὰ κύματα* φθάνοντα εἰς τὸ ἡμέτερον οὖς καθιστῶσιν ἡμῖν αἰσθητὸν τὸν ἦχον.

Πᾶν σῶμα ἐκπέμπον οἱονδήποτε ἦχον παράγει αὐτὸν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τιθέμενον δηλαδὴ εἰς παλμικὴν κίνησιν, ἥτις παράγει *ἠχητικὰ κύματα* ἐν τῷ ἀέρι.

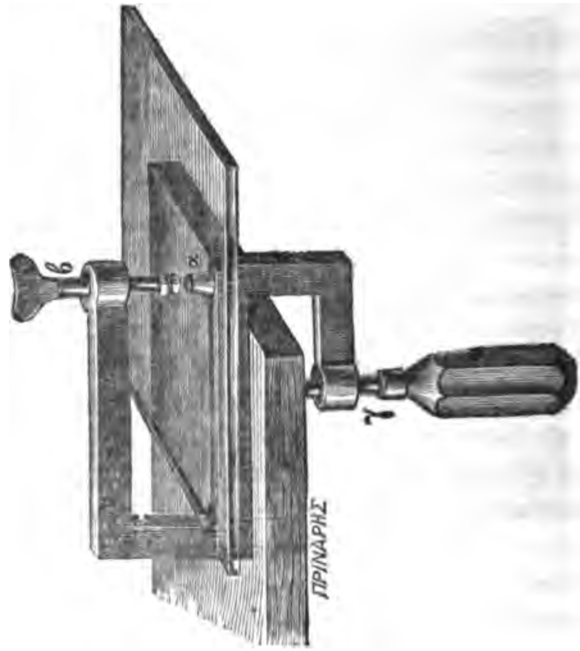
Ὁ ἀὴρ λοιπὸν εἶναι τὸ σύνηθες μέσον, δι' οὗ διαδίδονται τὰ παρὰ τοῦ ἠχοῦντος σώματος παραγόμενα ἠχητικὰ κύματα μέχρι τοῦ ἡμετέρου ὠτὸς καθιστῶντα εἰς ἡμᾶς τὸν ἦχον αἰσθητόν. Ἂν ἠχοῦν τι σῶμα ἐγκλείσωμεν ἐντὸς ὑελίνου ἀγγείου, ἀφοῦ ἀφῃρέθη ὁ ἀήρ, παρατηροῦμεν ὅτι ὁ ἦχος δὲν γίνεται αἰσθητὸς εἰς ἡμᾶς, διότι μὴ ὑπάρχοντος ἀέρος περὶ τὸ δονούμενον σῶμα, οὐδ' ἠχητικὰ κύματα παράγονται, ἅτινα νὰ καταστήσωσι, προσβάλλοντα τὸ οὖς, αἰσθητὸν τὸν ἦχον.

Ἀλλ' ὁ ἦχος δὲν διαδίδεται μόνον διὰ τοῦ ἀέρος διαδίδεται καὶ διὰ τῶν ὑγρῶν καὶ στερεῶν σωμάτων, μάλιστα δὲ ἐντελέστερον, παραγομένων καὶ ἐν αὐτοῖς διὰ τῶν παλμικῶν κινήσεων τοῦ ἠχοῦντος σώματος ἠχητικῶν κυμάτων.

Τὴν διὰ τῶν στερεῶν σωμάτων διάδοσιν τοῦ ἦχου ἀποδεικνύει τὸ ὑπὸ τῆς εἰκόνος 21 παριστώμενον πείραμα. Ὅπως ἐκτελέσωμεν αὐτὸ λαμβάνομεν κοχλιάριον ἀργυροῦν, ἢ ἐξ ἄλλου τινος εὐήχου μετάλλου κατεσκευασμένον, καὶ δένομεν αὐτὸ ὡς παριστᾷ ἡ εἰκὼν 21 διὰ νήματος, εἰσάγομεν δὲ τὰς ἄκρας τοῦ νήματος τούτου ἐντὸς τῶν ἀκουστικῶν πόρων, ἔπειτα δὲ διὰ μικρᾶς κινήσεως κατορθόνομεν ὥστε τὸ κοχλιάριον νὰ κτυπᾷ εἰς τὰ ἄκρα τραπέζης τινός· ὁ γενόμενος αἰσθητὸς ἦχος εἶναι τόσον ἰσχυρὸς ὡς ἂν παρήγετο ἐκ τῆς κρούσεως μεγάλων ἐκκλησιαστικῶν κωδώνων.

Ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς εὐκόλου διαδόσεως τοῦ ἦχου διὰ τῶν στερεῶν σωμάτων στηρίζεται ὄργανόν τι δι' οὗ δύνανται νὰ γείνῃ συνομιλία εἰς ἀπόστασιν τινὰ διὰ φωνῆς χθαμαλῆς, ἥτις ἄνευ τῆς μεσολαβήσεως τοῦ ὀργάνου τούτου δὲν θὰ ἦτο ἀκουστὴ μεταξὺ τῶν συνομιλούντων προσώπων. Τὸ ὄργανον τοῦτο, τοῦ ὁποίου ἡ κατασκευὴ εἶναι εὐκολοτάτη, συνίσταται ἐκ δύο κυλίνδρων ἐκ λευκοσιδήρου (τενεκὲ) πάχους ἴσου πρὸς τὸ κοινοῦ κυλίνδρου λαμπτῆρος καὶ ὕψους 10 περίπου ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου, εἰς τὸν πυθμένα ἀμφοτέρων τῶν κυλίνδρων κολλῶμεν δίσκους ἐκ χονδροῦ χάρτου τὰ δὲ κέντρα τῶν δίσκων τούτων συνδέομεν πρὸς ἄλληλα διὰ λεπτοῦ σχοι-

νίου μήκους 15 ἕως 20 μέτρων καὶ κρατοῦμεν τοὺς κυλίνδρους εἰς ἀπόστασιν τοιαύτην ὥστε, τὸ ἑνόνον αὐτοὺς σχοινίον νὰ ἦναι τεταμένον. Ἂν ὁ

Σχ. 22

ἕτερος τῶν συνομιλούντων ὁμιλήσῃ ἐντὸς τοῦ ἑνὸς κυλίνδρου ἡ φωνή του γίνεται ἀκουστὴ εἰς τὸν ἕτερον ἔχοντα τὸν δεύτερον κύλινδρον προσηρμοσμένον εἰς τὸ οὖς αὐτοῦ.

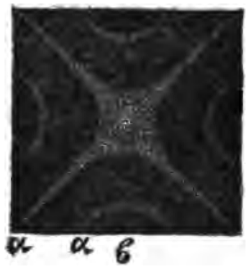
Σχ. 21

Ὅτι δὲ καὶ διὰ τῶν ὑγρῶν μεταδίδεται ὁ ἦχος δύναται νὰ πεισθῇ τις

κατὰ τὴν ἐποχὴν μάλιστα ταύτην τῶν λουτρῶν βυθίζων τὴν κεφαλὴν ἐντὸς τοῦ ὕδατος ὅτε ἦχος παραγόμενος ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὕδατος ἢ ἐντὸς αὐτοῦ γίνεται εὐκρινέστατα αἰσθητός.

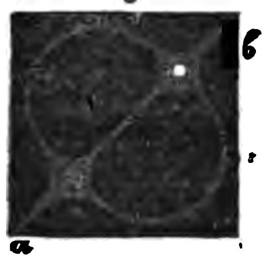
Σχ. 23

Σχ. 25

Σχ. 24

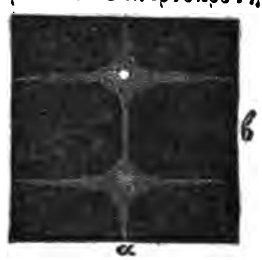

Σχ. 26

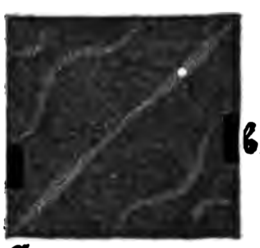
Τὰ ἠχητικὰ κύματα ἢ ὁ ἦχος ἔχουσιν ἀνάγκην χρονικοῦ τινος διαστήματος ὅπως μεταδοθῶσιν ἀπό τινος σημείου εἰς ἕτερον. Οὕτω π. χ. παρατηροῦμεν ὅτι, ὅταν μακρὰν ἀφ' ἡμῶν συμβαίνει ἐκπυρσοκρότησις πυροβόλου ὅπλου, βλέπομεν τὴν φλόγα καὶ τὸν καπνὸν τὸν παραγόμενον κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐκπυρσοκροτήσεως πρὸ τοῦ ἀκούσωμεν τὸν κρότον αὐτῆς.

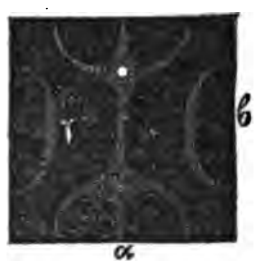
Σχ. 27

Σχ. 29

Σχ. 28

Σχ. 30

Ὁ ἦχος διατρέχει συνήθως ἐν τῷ ἀέρι 340 μέτρα κατὰ δεύτερον λεπτόν. Ἂν λοιπὸν τὸ ἐκπυρσοκροτοῦν πυροβόλον κεῖται εἰς ἀπόστασιν 340 ἢ

680 μέτρων θ' ἀκούσωμεν τὸν κρότον τῆς ἐκπυρσοκροτήσεως 1 ἢ 2 δευτερόλεπτα, ἀφ' οὗ εἴδομεν τὴν ἐξ αὐτῆς παραγομένην λάμψιν καὶ τὸν καπνόν. Ἀντιστρόφως δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν τὴν ἀπόστασιν, ἥτις μᾶς διαχωρίζει ἀπὸ τοῦ ἐκπυρσοκροτοῦντος πυροβόλου ἐκ τοῦ παρερχομένου χρόνου μεταξὺ τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν βλέπομεν τὸν καπνὸν ἢ τὴν φλόγα τῆς ἐκπυρσοκροτήσεως καὶ τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν ἀκούομεν τὸν κρότον αὐτῆς. Πρὸς τοῦτο πρέπει ἁπλῶς νὰ πολλαπλασιάσωμεν τὸν ἀριθμὸν τῶν δευτερολέπτων, ὅστις παρῆλθε μεταξὺ τῶν δύο τούτων χρονικῶν σημείων ἐπὶ 340, τὸ δὲ γινόμενον θὰ παριστᾷ τὸν ἀριθμὸν τῶν μέτρων τῆς μεταξὺ ἡμῶν καὶ τοῦ ἐκπυρσοκροτοῦντος πυροβόλου ἀποστάσεως. Ἂν παραδείγματος χάριν ἀφ' ὑψηλοῦ τινὸς σημείου τῶν Ἀθηνῶν βλέπωμεν πλοῖον πυροβολοῦν ἐντὸς τοῦ φαληρικοῦ ὅρμου, παρατηρήσωμεν δὲ μὲ τὸ ὡρολόγιον ἀνὰ χεῖρας ὅτι παρέρχονται 15 δευτερόλεπτα μεταξὺ τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν βλέπομεν τὸν καπνὸν καὶ τὴν φλόγα τῆς ἐκπυρσοκροτήσεως καὶ τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν ἀκούομεν τὸν κρότον αὐτῆς συμπεραίνομεν, ὅτι τὸ πυροβολοῦν πλοῖον ἀπέχει τοῦ σημείου ἐφ' οὗ ἱστάμεθα δεκαπεντάκις 340 μέτρα ἤτοι 5100 μέτρα. Τὴν μέθοδον ταύτην μεταχειρίζονται συνήθως ἐν καιρῷ μάχης ὅπως προσδιορίσωσι τὴν ἀπόστασιν ἐχθρικῆς πυροβολοστοιχίας.

Ἂν τὰ ἠχητικὰ κύματα ἀπαντήσωσι κατὰ τὴν διάδοσιν αὐτῶν σῶμά τι κωλῦον τὴν πρόοδόν των ὡς π. χ. τὴν ἐπιφάνειαν τοίχου, ἀλλάζουσι διεύθυνσιν, ἤγουν ἀντανακλῶνται, ἀπαραλλάκτως ὡς ἡ σφαῖρα τοῦ σφαιριστηρίου ἀλλάζει διεύθυνσιν ὅταν προσκρούσῃ εἰς τὰς πλευρὰς αὐτοῦ. Ἡ διεύθυνσις τὴν ὁποίαν λαμβάνουσι τὰ ἠχητικὰ κύματα μετὰ τὴν ἐπὶ τοῦ κωλύματος πρόσκρουσιν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς διευθύνσεως ὑπὸ τὴν ὁποίαν γίνεται αὕτη. Ἂν ἡ διεύθυνσις εἶναι κάθετος ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ κωλύματος ἐπιστρέφουσι πρὸς τὸ σημεῖον ἐξ οὗ προῆλθον, ἂν δὲ προσπέσωσι πλαγίως μετὰ τὴν ἀντανάκλασιν ἡ διεύθυνσις αὐτῶν εἶναι ἐπίσης πλαγία ἀλλὰ πρὸς τὸ ἀντίθετον μέρος.

Ἐπὶ τῆς ἀντανακλάσεως ταύτης τῶν ἠχητικῶν κυμάτων στηρίζεται τὸ φαινόμενον τῆς ἠχοῦς. Ἠχὼ εἶναι ἡ ἐπανάληψις τῆς φωνῆς ἢ οἱουδήποτε ἄλλου ἤχου ἢ κρότου παραγομένη ὑπὸ τῶν ἐξ ἀντανακλάσεως ἠχητικῶν κυμάτων, προσβαλλόντων τὸ ἡμέτερον οὖς· τότε νομίζομεν ὅτι ὁ δεύτερος οὗτος ἦχος προέρχεται ἐκ σημείου κειμένου ὄπισθεν τῆς ἐπιφανείας, ἐφ' ἧς ἀντανακλᾶται ὁ ἀρχικὸς ἦχος. Πολλάκις συμβαίνει ὥστε μεταξὺ τοῦ ἠχοῦντος σώματος καὶ ἡμῶν νὰ ὑπάρχωσι κωλύματα, οὕτως ὥστε νὰ μὴ ἦναι ἀκουστὸς ἡμῖν ἀπ' εὐθείας ὁ ἦχος, ἀλλὰ νὰ φθάνωσιν εἰς τὸ οὖς ἡμῶν τὰ ἠχητικὰ κύματα ἀφοῦ ἀντανακλασθῶσιν ἐπὶ ἐπιφανείας τινός, τότε δὲ νομίζομεν ὅτι τὸ ἠχοῦν σῶμα εὑρίσκεται κατὰ διεύθυνσιν ὅλως ἀλλοίαν τῆς ἀληθοῦς.

Ἐν Ἀθήναις ὑπάρχει σημεῖον ὅπου δύναταί τις κάλλιστα νὰ παρατηρήσῃ τὸ φαινόμενον τῆς ἠχοῦς. Το σημεῖον τοῦτο εὑρίσκεται ἐπὶ τῆς πλατείας τοῦ Πανεπιστημίου. Ἐὰν ἱστάμενοι ἐπὶ τῆς πλατείας τοῦ Πανεπιστημίου εἰς τὴν προέκτασιν τῆς ὁδοῦ Κοραῆ ἤτοι τῆς φερούσης πρὸς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Οἰκονομικῶν καὶ ἐστραμμένοι πρὸς τοῦτο ἐκφωνήσωμεν δυνατὰ λέξιν τινὰ ἢ βραχεῖαν φράσιν ἀκούομεν ταύτην ἐπαναλαμβανομένην οἱονεὶ ὑπ' ἀνθρώπου εὑρισκομένου ἐν τῷ κήπῳ τοῦ ὑπουργείου τῶν οἰκονομικῶν,διότι τὰ ἠχητικὰ κύματα ἀντανακλῶνται ἐπὶ τῆς προσόψεως αὐτοῦ καὶ ἐπιστρέφουσι πρὸς τὸ σημεῖον τῆς ἀναχωρήσεώς των. Ἡ ἐκφωνουμένη λέξις ἢ φράσις δύναται νὰ περιέχῃ μέχρις ὀκτὼ συλλαβῶν αἵτινες ἐπανλαμβάνονται εὐκρινέστατα. Τὰ πειράματα ταῦτα πρέπει νὰ γίνωνται τὴν νύκτα ὅτε οἱ ποικίλοι θόρυβοι τῆς ἡμέρας δὲν παρακωλύουσι τὴν ἐπιτυχίαν αὐτῶν.

Ἑκάστη τῶν χορδῶν τοῦ τετραχόρδου (violino),τῆς βαρβίτου (violoncello), τοῦ κλειδοκυμβάλου ἢ οἱουδήποτε ἄλλου ἐγχόρδου ὀργάνου παράγει ἦχον διάφορον· αἱ λεπτότεραι χορδαί, αἵτινες δονοῦνται ταχύτερον, παράγουσιν ὀξύτερον ἢ ὑψηλότερον, αἱ δὲ παχύτεραι, αἵτινες δονοῦνται βραδύτερον παράγουσι βαρύτερον ἦχον. Ἐν γένει ἡ διαφορὰ τοῦ ὕψους τοῦ ἤχου προέρχεται ἐκ τῆς διαφόρου ταχύτητος μεθ'ἧς δονεῖται τὸ ἠχοῦν σῶμα· ὅταν αἱ δονήσεις εἶναι ταχύτεραι ὁ ἦχος εἶναι ὀξύτερος, ὅταν βραδύτεραι βαρύτερος.

Δυνάμεθα νὰ παραγάγωμεν ἤχους διαφόρου ὕψους διὰ ποτηρίων ἐκ τῶν στηριζομένων ἐπὶ ποδὸς ὑελίνου,πληροῦντες ταῦτα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ὕδατος καὶ κρούοντες αὐτὰ διὰ μικρᾶς ῥάβδου. Τὸ ποτήριον τὸ περιέχον τὸ ὀλιγώτερον ὕδωρ ἢ κενὸν ὕδατος θὰ παραγάγῃ τὸν βαρύτερον ἦχον, τὸ δὲ πληρέστερον τὸν ὀξύτερον. Δι' ἑπτὰ τοιούτων ποτηρίων περιεχόντων διάφορον ποσὸν ὕδατος δυνάμεθα νὰ παραγάγωμεν τοὺς ἑπτὰ ἤχους τῆς μουσικῆς κλίμακος, μεταβάλλοντες τὸ ἐν αὐτοῖς ποσὸν τοῦ ὕδατος καὶ νὰ παίξωμεν δι' αὐτῶν καὶ μικρὰ μουσικὰ τεμάχια.

Τὸ τετράχορδον καὶ ἡ βάρβιτος ἔχουσιν ἀνὰ τέσσαρας χορδὰς παραγούσας τέσσαρας διαφόρους ἤχους. Πιέζοντες ὅμως τὰς χορδὰς αὐτὰς διὰ τῶν δακτύλων καὶ βραχύνοντες οὕτω τὸ ἐλευθέρως δονούμενον μέρος αὐτῶν δυνάμεθα νὰ παραγάγωμεν καὶ ἑτέρους ἤχους ἐφ' ἑκάστης τῶν χορδῶν ὀξυτέρους τῶν ἀρχικῶν ἤχων αὐτῆς, διότι ἡ διὰ τῆς πιέσεως τοῦ δακτύλου βραχυνθεῖσα χορδὴ δονεῖται ταχύτερον.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν ἤχων τούτων τῶν παραγομένων διὰ τῆς πιέσεως τῆς χορδῆς διὰ τοῦ δακτύλου,παράγονται καὶ ἕτεροι ἦχοι προσομοιάζοντες τῷ ἤχῳ τοῦ πλαγιαύλου καὶ διὰ τοῦτο ὀνομαζόμενοι ἰταλιστὶ flautini γαλλιστὶ δὲ sons flutés. Οἱ ἦχοι οὗτοι παράγονται διὰ τῆς ἁπλῆς προσψαύσεως τῆς χορδῆς εἰς ὡρισμένα αὐτῆς σημεῖα. Ὅταν σύρωμεν ἐπὶ τῆς χορδῆς τὸ

τοξάριον ἀφοῦ τεθῇ ἁπλῶς ὁ δάκτυλος εἰς τὸ μέσον αὐτῆς δὲν δονεῖται πλέον ὁλόκληρος ὡς μία χορδή, ἀλλὰ δονεῖται ὡς ἂν συνέκειτο ἐκ δύο τεμαχίων χωριζομένων ὑπὸ τοῦ δακτύλου, ὁ δὲ παραγόμενος ἦχος εἶναι ἡ ὀγδόη (octave) τοῦ ἀρχικοῦ ἤχου τῆς χορδῆς. Ἐπίσης ὅταν στηρίξωμεν τὸν δάκτυλον εἰς τὸ $1/4$ τοῦ μήκους τῆς χορδῆς ἀπὸ τοῦ ἄκρου αὐτῆς ἡ χορδὴ δονεῖται ὡς ἂν συνέκειτο ἐκ τεσσάρων τεμαχίων. Τοῦτο δυνάμεθα ν' ἀποδείξωμεν διὰ τοῦ ἑξῆς πειράματος· θέτομεν τὸν δάκτυλον ἐπὶ τοῦ $1/4$ τῆς χορδῆς εἰς δύο δὲ ἕτερα σημεῖα αὐτῆς δύο μικρὰ τεμάχια χάρτου γωνιωδῶς κεκαμμένου οὕτω Λ, καὶ κρούομεν τὴν χορδὴν διὰ τοῦ τοξαρίου· τὰ τεμάχια τοῦ χάρτου θ' ἀναπηδήσωσιν ἕνεκα τῶν δονήσεων τῆς χορδῆς καὶ θὰ καταπέσωσιν ἀπ' αὐτῆς. Ἂν ὅμως τὰ τεμάχια ταῦτα τοῦ χάρτου τεθῶσιν ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον τῆς χορδῆς καὶ εἰς τὰ $3/4$ τοῦ μήκους αὐτῆς μένουσιν ἀκίνητα καὶ μετὰ τὴν κροῦσιν τῆς χορδῆς, τοῦτο ἀποδεικνύει, ὅτι τὰ σημεῖα, ἐφ' ὧν κεῖνται νῦν τὰ τεμάχια τοῦ χάρτου μένουσιν ἀκίνητα καὶ ὅτι δονοῦνται ἰδιαιτέρως τὰ μεταξὺ τῶν σημείων τούτων τμήματα τῆς χορδῆς ἀπαραλλάκτως ὡσὰν εἴχομεν ἀντὶ μιᾶς τέσσαρας χορδάς·

Ἂν ἐν τῷ ὀργάνῳ τῷ παριστωμένῳ ὑπὸ τῆς εἰκόνος 22 τὸ ὁποῖον στηρίζομεν ἐπὶ τραπέζης διὰ τοῦ κοχλίου σφίγξωμεν ὡς δεικνύει ἡ αὐτὴ εἰκὼν διὰ τοῦ κοχλίου β πλάκα ὑελίνην μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς ἐξεχούσης εἰς τὰ ἄκρα τῶν ὁποίων θέτομεν ἀνὰ ἓν τεμάχιον φελλοῦ καὶ μετὰ ταῦτα σύρομεν ἐπὶ τῆς κόψεως τῆς ὑελίνης πλακὸς τοξάριον τετραχόρδου ἢ βαρβίτου παράγεται ἦχός τις. Ἂν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς ὑελίνης πλακὸς σκορπίσωμεν λεπτὴν ἄμμον καὶ ἔπειτα σύρομεν τὸ τοξάριον κατὰ τὸ ἄκρον β (σχῆμα 23) τῆς κόψεως αὐτῆς ἐν ᾧ κρατοῦμεν τὸν δάκτυλον εἰς τὸ σημεῖον α παρατηροῦμεν ὅτι παράγεται ἦχος ὀξύτερος τοῦ πρώτου καὶ ἡ ἄμμος διατίθεται ἐπὶ τῆς πλακὸς ὡς παριστᾷ ἡ εἰκὼν 23 Τοῦτο δεικνύει ὅτι τὰ σημεῖα τῆς πλακὸς ἐφ' ἧς συνεκεντρώθη ἡ ἄμμος καὶ ἅτινα σχηματίζουσι δύο πρὸς ἀλλήλας καθέτους γραμμὰς ἔμειναν ἀκίνητα, ἡ δὲ πλὰξ δονεῖται διῃρημένη εἰς τέσσαρα μέρη ὑπὸ τῶν δύο καθέτων γραμμῶν. Ἂν ἀντὶ νὰ σύρωμεν τὸ τοξάριον εἰς τὸ σημεῖον β τῆς πλακὸς κρατοῦντες τὸν δάκτυλον εἰς τὸ σημεῖον α σύρωμεν τὸ τοξάριον εἰς τὸ σημεῖον α κρατοῦντες τὸν δάκτυλον εἰς τὸ σημεῖον β σχηματίζονται ὑπὸ τῆς ἄμμου δύο διαγώνιοι τῆς τετραγώνου πλακός. Τὰ ἐν ταῖς εἰκόσι 24, 25 σχήματα λαμβάνει ἡ ἐπὶ τῆς πλακὸς ἄμμος ἂν σύρωμεν τὸ τοξάριον εἰς τὰ σημεῖα β, τῆς πλακὸς καὶ στηρίξωμεν δύο δάκτυλα τῆς ἑτέρας χειρὸς εἰς τὰ σημεῖα α α.

Κατὰ πάσας τὰς προηγουμένας περιπτώσεις ἡ ὑελίνη πλὰξ ἦτο συνεσφιγμένη διὰ τοῦ κοχλίου κατὰ τὸ κέντρον αὐτῆς. Κατὰ τὰς ἀκολούθους περιπτώσεις, καθ' ἃς ἡ ἐπὶ τῆς πλακὸς ἄμμος λαμβάνει τὰ σχήματα τὰ ὑπὸ τῶν εἰκόνων 26—30 παριστάμενα, ἡ ὑελίνη πλὰξ συσφίγγεται κατὰ

τὰ σημεῖα τὰ διακρινόμενα διὰ τοῦ μικροῦ λευκοῦ κύκλου, τὸ τοξάριον σύρεται ἐπὶ τῶν σημείων τῆς κόψεως τῆς πλακὸς τῶν διακρινομένων διὰ τῶν στοιχείων β οἱ δὲ δάκτυλοι στηρίζονται ἐπὶ τῶν σημείων τῶν φερόντων στοιχεῖον α. Ἵνα παραχθῇ τὸσχῆμα τῆς ἄμμου τὸ παριστάμενον ὑπὸ τῆς εἰκόνος.... ἀνάγκη νὰ στηριχθῇ εἷς δάκτυλος καὶ ἐπὶ τοῦ σημείου γ.

Τὸ ὄργανον τὸ παριστάμενον ὑπὸ τῆς εἰκόνος 22 καὶ δι' οὗ στηρίζεται ἡ πλάξ δύναται ν' ἀπλοποιηθῇ καὶ νὰ καταστῇ οὕτως ἡ κατασκευὴ αὐτοῦ εὐκολωτέρα, περιοριζόμενον μόνον εἰς τοὺς τρεῖς ἀνωτέρους ξυλίνους βραχίονας τοὺς ἔχοντας σχῆμα ⊏ ὁ κατώτερος τῶν βραχιόνων τούτων στερεοῦται δι' ἥλων ἐπί τινος ξυλίνης τραπέζης. Ἀντὶ τοῦ ὀργάνου τούτου δύναταί τις νὰ μεταχειρισθῇ πρὸς στήριξιν τῆς πλακὸς τὰ ἐν πολλαῖς οἰκίαις ὑπάρχοντα πιεστήρια· πρὸς τύπωσιν ἀντιτύπων ἐπιστολῶν· πρὸς τοῦτο τὴν πιεζομένην ὑελίνην πλάκα μεταξὺ τῶν δύο πλακῶν τοῦ πιεστηρίου θέτοντες ἄνωθεν καὶ κάτωθεν τῆς ὑελίνης πλακὸς εἰς τὸ σημεῖον εἰς τὸ ὁποῖον θὰ συσφιγχθῇ ἀνὰ ἓν τεμάχιον φελλοῦ. Ἀντὶ τῆς ὑελίνης πλακὸς δύναταί τις νὰ μεταχειρισθῇ μεταλλίνην πλάκα ἢ καὶ λεπτὴν ξυλίνην σανίδα. Καθ' ἑκάστην τῶν ὑπὸ τῶν εἰκόνων παρισταμένων περιπτώσεων ἡ πλὰξ παράγει ἕτερον ἦχον. Τὰ πειράματα ταῦτα δυνάμεθα νὰ ποικίλωμεν μεταχειριζόμενοι κυκλικὰς ἀντὶ τετραγώνων πλακῶν καὶ μεταβάλλοντες ὁτὲ μὲν τὸ σημεῖον τῆς συσφίγξεως ἢ τὸ σημεῖον τῆς κόψεως εἰς τὸ ὁποῖον θὰ σύρωμεν τὸ τοξάριον ἢ τὰ σημεῖα εἰς ἃ στηρίζομεν τοὺς δακτύλους προσπαθοῦντες δὲ νὰ ἐκλέγωμεν τοιουτοτρόπως ἕκαστον τῶν σημείων τούτων ὥστε νὰ παράγεται ἦχος διὰ τοῦ τοξαρίου. Τὰ σχήματα τὰ ὁποῖα ἐν τοῖς πειράμασι τούτοις λαμβάνει ὁ ἐπὶ τῶν πλακῶν ἄμμος ὀνομάζονται *ἠχητικαὶ εἰκόνες* τοῦ **Chladni** ὅστις πρῶτος παρήγαγεν αὐτάς.

Ε. Α.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΠΕΙΡΑΙΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ

α' Ὁ ἐκ τῶν Ἁλῶν παῖς

Πρὸ μηνῶν ἤδη δύο ὑπάρχει ἐν τῇ συλλογῇ Πειραιῶς μικρὸν μέρος μείζονος συμπλέγματος, ἱκανῶς καλὸν διά τε τὴν ἐργασίαν, τὴν ἐπιτυχῆ ἔκφρασιν, τὸν ὅλον σχηματισμὸν καὶ τὴν ἀναλογίαν καὶ ἀκρίβειαν τῆς τε ὅλης παραστάσεως καὶ τῶν κατὰ μέρος. Εἶνε ἔργον, οὗ πρῶτον μὲν ὁ τρόπος τῆς ἐργασίας, μάλιστα ἐν τῇ ἀπὸ τοῦ ἱματισμοῦ εἰς τὸ σῶμα μεταβάσει, ἔπειτα ἡ ἐν τῇ θαλάσσῃ ἀβλαβὴς διατήρησις, ἐκ πρώτης ὄψεως παρέσχον ὑπονοίας περὶ τῆς προελεύσεως τοῖς πρώτοις ἰδοῦσιν. Ἐπιμελε-

στέρα ὅμως καὶ ἀκριβεστέρα ἐξέτασις, ἀναδεικνύουσα αὐτὸ ὡς οὐχὶ αὐτοτελὲς ἀλλ' ἄλλου μείζονος ἔργου συμπλήρωμα, κατὰ τοῦτο τοὐλάχιστον ἀποβάλλει πᾶσαν ὑπόνοιαν ὡς πρὸς τοὺς χρόνους, μάλιστα ἐπὶ τῆς διατηρήσεως τοῦ ἔργου στηριζομένην, ἣν διατήρησιν ἀποδοτέον τὸ πλεῖστον εἰς τὴν φύσιν τοῦ λίθου, ἐξ οὗ τὸ ἔργον πεποίηται.

Εἶναι δηλ. ὁ παῖς (πίν. Ζ'), περὶ οὗ εὐθὺς τότε ἐν σημειώσει μικρᾷ ἀνέφερον τὰ κυριώτατα, ὁ ἀνευρεθεὶς κατὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ τμήματος τοῦ λιμένος, τοῦ πρὸς τὸν σιδηροδρομικὸν σταθμόν, γνωστοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα «Βοῦρκος» ἢ «Λίμνη» (ἐσφαλμένως δ' ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν τῆς Ζέας παρὰ τοῖς εὐκόλως τὰ πάντα ὀνοματοθετοῦσιν) ἢ καὶ ὑπὸ τὴν παλαιὰν τῶν Ἁλῶν ὀνομασίαν.

Τὸ πολλὴν ἔχον τὴν χάριτα ἀγαλμάτιον τοῦτο παριστᾷ παῖδα ἀνακεκλιμένον ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς ἢ τοῦ ἀριστεροῦ πήχεως ἄλλου τινὸς προσώπου μὴ περισωθέντος, ἄδηλον ἂν ἀνδρὸς ἢ γυναικός· ἐκ τῆς ἐργασίας ὅμως καὶ κατασκευῆς τοῦ σωζομένου τῆς χειρὸς ταύτης μέρους τείνει τις νὰ πιστεύσῃ μᾶλλον τὸ πρῶτον. Ἡ κεφαλὴ τοῦ παιδίου εἶναι ἐστραμμένη ἀριστερᾷ τῷ ὁρῶντι καὶ ἄνω, ὡς προσβλέπουσα τὴν ὑποβαστάζουσαν αὐτὸ μορφήν. Κοσμεῖται δ' ἡ κεφαλὴ ὑπὸ πλουσίας κόμης, ἐπιμελῶς περὶ τὸ πρόσωπον διατεθειμένης καὶ πρὸς τὰ ὄπισθεν εἰς καλοὺς βοστρύχους καταπιπτούσης, ταινίᾳ δὲ λεπτῇ πέριξ ἀναδεδεμένης, ὑφ' ἣν ὑπεισέρχονται πρὸς τὰ ἄνω καὶ ὀπίσω στρεφόμενοι οἱ κατὰ τὸ μέτωπον βόστρυχοι.

Οἱ ὀφθαλμοὶ ζωηρότατα ἐξειργασμένοι εἰκονίζουσι λεπτήν τινα τέρψιν καὶ θυμηδίαν τοῦ παιδὸς ἐκ τῆς ὄψεως τοῦ πρὸ αὐτοῦ ὑποκειμένου· τὸ στόμα ὑπανοιγόμενον ἀφίνει νὰ διαφύγῃ λεπτοτάτη εὐχαριστήσεως ἔκφρασις, οἷα ἐπιχεῖται ἐπὶ τῆς ὅλης τοῦ παιδὸς μορφῆς. Ἐν γένει αἱ καμπύλαι τοῦ προσώπου δεικνύουσι πᾶσαι ζωὴν μετὰ τῆς ἁπαλότητος τῆς ἡλικίας ἄριστα ἐκδεδηλωμένης. Ἡ μόνη ἐπὶ τῆς κεφαλῆς βλάβη εἶναι ἡ μικρὰ κατ' ἄκραν τὴν ῥῖνα ἀποτριβή.

Ὁ κορμὸς ὅλος κλίνει πρὸς τὰ ἀριστερὰ τοῦ ὁρῶντος ἀναπαυόμενος ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ μέρους τοῦ παιδός, φέρων ἐπιτυχέστατα διαγεγραμμένην εὐκαμψίαν καὶ εὐλυγιστίαν καὶ τὸ ἁπαλὸν τῶν κατὰ τοῦτο μελῶν. Τῶν ἄνω ἄκρων, ἀπὸ τοῦ βραχίονος ἀμφοτέρων, καὶ ἐγγὺς τοῦ ὤμου ἀποκεκομμένων, τὸ μὲν δεξιόν, φαίνεται, ὡς ἐκ τῆς φορᾶς αὐτοῦ, πρὸς τὴν φέρουσαν μορφὴν διευθυνόμενον, πρὸς σῶμα δέ τι κυλινδρικὸν τὸ ἕτερον, ἐγγὺς τοῦ ἀριστεροῦ ποδὸς κείμενον, ὃν δὲ πιθανῶς λείψανον κέρατος τῆς Ἀμαλθείας, ὡς τό τε ὅλον σχῆμα καὶ ἡ μείωσις αὐτοῦ ἡ πρὸς τὰ κάτω δείκνυσι.

Τῶν κάτω ἄκρων, ἀμφοτέρων περικεκαλυμμένων ἀπὸ τῶν μηρῶν μέχρι που τοῦ ταρσοῦ ὑπὸ ἱματίου πολυπτύχου ἐρριμμένου ἐπὶ τῶν μηρῶν αὐτῶν, ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ πρὸς τὸν ἀριστερόν, τὸ μὲν δεξιὸν ἀπὸ τοῦ γόνατος

καὶ κάτω κάμπτεται πρὸς τὰ ὀπίσω, τὸ δὲ ἀριστερὸν ὀλίγον πλαγίως καὶ πρὸ τούτου προβάλλει. Τῶν δ' ἄκρων ποδῶν ἐπὶ μὲν τοῦ πρὸς τὰ κάτω τείνοντος δεξιοῦ εἶνε ἀποτετριμμένος ὁ μέγας καὶ ὁ δεύτερος δάκτυλος, εἶτα δ' ἐν τῇ μετακομίσει ἀπεσπάσθη καὶ μέρος τοῦ τρίτου σωζόμενον· ὁ δ' ἀριστερὸς ἄκρος ποῦς εὑρέθη ἀποκεχωρισμένος ἀπὸ ἄκρου τοῦ μεταταρσίου, ἀποσπασθέντων καὶ τῶν δακτύλων. Ἐπὶ τοῦ τόξου τοῦ μεταταρσίου τοῦ ποδὸς ταύτου διατηρεῖται ἐξοχή τις μικρὰ, ἐκ τῶν ἀφιεμένων ἐν τῇ κατασκευῇ λεπτῶν τινων μερῶν τῶν ἀγαλμάτων εἰς ὑποστήριξιν τούτων. Ἄδηλον ὅμως ἐνταῦθα τί πρὸ τοῦ ποδὸς διήρχετο καὶ πῶς διευθυνόμενον ἐπὶ τούτου ἐστηρίζετο.

Ὁ πῆχυς τῆς χειρὸς, ἐφ' οὗ ὁ παῖς, ἀρκούντως ἰσχυρὸς, ὥστε νὰ δεχθῇ τις αὐτὸν μᾶλλον ὡς ἀνδρικὸν, διασώζων κατὰ τὸ πρὸς τὰ ἀριστερὰ καὶ τὸν ἀγκῶνα τέρμα αὐτοῦ μέρος τοῦ ἱματισμοῦ, ἀποκεκομμένους δὲ φέρων πάντας τοὺς τῆς ἄκρας χειρὸς δακτύλους, παρ' οὓς καὶ ἐγγὺς τοῦ ἀριστεροῦ τοῦ παιδὸς μηροῦ στηρίζεται τὸ ἄνω σημειωθὲν ὡς λείψανον κέρατος τῆς Ἀμαλθείας κυλινδρικὸν σῶμα.

Εἰς τὸ αὐτὸ σύμπλεγμα ἀνήκουσι καὶ πέντε τεμάχια ἐκ τοῦ ἱματίου κατὰ ταὐτὸ ἀνευρεθέντα καὶ οὐχὶ τελείαν τὴν ἐξεργασίαν φέροντα.

Ὁ λίθος, ἐξ οὗ τὸ ἀγαλμάτιον, λευκόφαιος, εὐκόλως ἀποκοπτόμενος, ἕνεκα τῶν φλεβῶν τῶν ἀργυροχρόων ἃς φέρει καὶ ὧν μία, ἡ κυριωτέρα, διέρχεται κάτωθεν τοῦ ἀριστεροῦ μαστοῦ, διευθύνεται πρὸς τὸ ἀριστερὸν τῆς κοιλίας, κατέρχεται πρὸς τὸ αὐτὸ τοῦ ὑπογαστρίου καὶ ἁπλοῦται ἐπὶ τῶν μηρῶν. Ἐκτὸς τῆς ἀποκοπῆς τῶν βραχιόνων καὶ τῆς μικρᾶς ἀποτριβῆς τῆς ῥινὸς καὶ τῆς ἐπὶ τῶν ποδῶν βλάβης, ἀποκεκομμέναι τυγχάνουσι καί τινες τῶν πτυχῶν κατὰ τὸν δεξιὸν πόδα, καὶ τὸ αἰδοῖον ἱκανῶς ἀποτετριμμένον.

Τοιαύτη ἡ ὅλη τοῦ ἀγαλματίου παράστασις χάριτος οὐ σμικρᾶς ἀποπνέουσα καὶ ἔκφρασιν καὶ ζωὴν ἐνέχουσα καὶ ἀκριβῶς τὴν παιδικὴν ἀποδίδουσα ἀφέλειαν. Δύσκολος ὅμως ἐπὶ τούτου ὁ προσδιορισμὸς τῆς παραστάσεως, δυσχερὴς ἡ ἑρμηνεία ταύτης, ὡς ἐλλείποντος σημείου τινὸς ὠθοῦντος πρὸς τοῦτο. Ἀξία παρατηρήσεως ἐνταῦθα, μεθ' ὅλην τὴν ἀκρίβειαν τοῦ λοιποῦ περιγράμματος καὶ τὸ ἐπιμελὲς τῆς ἐργασίας ἡ ἀνακρίβεια ἡ φαινομένη ἐπὶ τῆς μεταβάσεως ἀπὸ τοῦ ἱματισμοῦ πρὸς τὸν σχηματισμὸν τοῦ σώματος τοῦ ἄλλου. Ἐκεῖ φαίνεται ὅλως συγκεχυμένη ἡ μεταβατικὴ γραμμὴ καὶ οἱονεὶ συνεχόμενον τῷ σώματι τὸ ἱμάτιον. Καταφανὲς δὲ τοῦτο ὑπάρχει μάλιστα ἐν τῇ ὄπισθεν κατὰ τὴν ὀσφὺν καὶ ὑπὸ τοὺς γλουτοὺς καταπτώσει τοῦ ἱματίου. Κατ' ἐκεῖνο δὲ φαίνεται τὸ ἔργον ὡς δεόμενον τῆς τελευταίας ἐργασίας.

Τὸ μόνον ἀσφαλῶς ἐξαγόμενον ἐκ τῆς ὅλης ἐρεύνης τῶν κατ' αὐτὸ εἶνε ὅτι δὲν διέμεινε μακρὸν ὑπὸ τὸ ὕδωρ χρόνον, (διότι ἓν καὶ μόνον

ἴχνος τῆς ἐκεῖ ὑπάρξεώς του σώζει, ὄστρακον μικρὸν ἐπικολληθὲν ἔν τινι τῶν πτυχῶν τῶν κατὰ τὸν ἀριστερὸν πόδα) καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὅτι πρὸ οὐ μακροῦ μετακομιζόμενον, τίς οἶδε πῶς, πόθεν καὶ διατί, ἐρρίφθη ἐκεῖ καὶ περιεσώθη. Ἀλλ' ἐρρίφθη ὡς εἶχε τὸ ὅλον σύμπλεγμα ἢ μόνον τὸ ἀνευρεθὲν μέρος; Τὰ συνανευρεθέντα πέντε τεμάχια τοῦ ἱματίου μαρτυροῦσιν ὑπὲρ τοῦ πρώτου, δεικνύουσιν ὅτι καὶ τὸ ἄλλο μέρος ἐκεῖ ἐτάφη, ἂν ὅμως ὑπάρχῃ πλέον τι τοῦ λοιποῦ ἢ ἡρπάγη ἐκεῖθεν, τοῦτο δύναται μόνη ἡ ἀκριβὴς τοῦ τόπου ἔρευνα νὰ δείξῃ.

β'. Εἷς πυραμιδοειδὴς λίθος.

Ὀλίγας μετὰ τὴν ἀνέλκυσιν τοῦ προσημειωθέντος ἀγαλματίου ἡμέρας ἀνέσυρεν ἡ καθαριστικὴ τοῦ λιμένος μηχανὴ τεμάχιον λίθου σκληροτάτου μέλανος πυραμιδοειδοῦς, ὅμοιον πρὸς τὰ κατὰ τὸ στόμιον τοῦ λιμένος εὑρεθέντα προηγουμένως δέκα ἄλλα πλὴν ὀλίγῳ τι μεῖζον, μήκους 0, 93, πλάτους κατὰ μὲν τὰς δύο εὐρυτέρας πλευρὰς 0, 62, κατὰ δὲ τὰς στενοτέρας 0, 49. Τούτου μία τῶν ἑδρῶν ἐπιμελῶς εἰργασμένη αἱ δ' ἄλλαι μόνον τὴν πρώτην ἐργασίαν ἐδέχθησαν. Ἀπὸ τῆς καλῶς ταύτης εἰργασμένης ἕδρας πρὸς τὴν ἀντίθετον ὑπάρχει ὀπὴ κυλινδρικὴ μείζων τῶν δέκα προευρεθεισῶν. Ἄνωθεν ἀπὸ τῆς εὐθὺ τετμημένης ἐπιφανείας δύο ὀπαὶ μικραὶ διήκουσι μέχρι τῶν ἄνω τοῦ κυλινδρικοῦ ἀνοίγματος ἐν σχήματι X διασταυρούμεναι ὀλίγον πρὸ ταύτης. Αἱ ὀπαὶ αὗται εἶνε περιενδεδυμέναι ἔσωθεν μολύβδῳ ἐντὸς δ' ἀνευρέθη κόνις καὶ μικρὰ τεμάχια ξύλου κεκαυμένου. Τὸ ἄνοιγμα ἢ ἡ διάμετρος τῆς κυλινδρικῆς ὀπῆς τῆς ἀπὸ ἕδρας εἰς ἕδραν 0, 20, βαθμηδὸν ἑκατέρωθεν εἰς τὸ μέσον εἰς 0, 15 στενουμένη. Κατὰ δὲ τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν πλάτος τῆς μὲν στενωτέρας πλευρᾶς εἶνε 0, 30 τῆς δὲ εὐρυτέρας 0, 44. Τὰ πυραμιδοειδῆ ταῦτα τεμάχια ὠνομάσθησαν ἄγκυραι· εἰς τί ὅμως ἀκριβῶς ἐχρησίμευον εἶνε δύσκολον νὰ ὁρίσῃ τις, ἀφ' οὗ δὲν ἀνάγονται εἰς χρόνους καθ' οὓς δὲν ὑπῆρχον ἐν χρήσει σιδηραῖ τοιαῦται.

γ'. Δύο ἐνεπίγραφοι λίθοι.

1) Ἐν τῇ αὐλῇ τῆς οἰκίας τῆς χήρας Α. Φυτάλη ὑπάρχει λίθος κυλινδρικοῦ σχήματος, χαμηλός, διαμέτρου 0,55 καὶ ὕψους 0,20, ἀποκεκομμένος τὸ ἥμισυ ἴσως τοῦ ὕψους αὐτοῦ φέρων δὲ τέρμα πρὸς τὰ κάτω κυμάτιον μετὰ ταινίας. Ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦ λίθου τούτου ὑπάρχει ἐπιγραφὴ γράμμασι ῥωμαϊκῶν χρόνων γεγραμμένη, διακεκομμένη ὑπὸ φθορᾶς πλὴν ἱκανῶς ἐνδεικτικὴ ὡς οὖσα μία τῶν ἐφηβικῶν καλουμένων ἥδε:

[Φ]ΙΛΟΚ[ΡΑΤΗΣ].......
ΜΙΚΑΛΙ[ΩΝ].....ΟΥΦΛΥΕ[ΥΣ]
.....ΑΡΙΣΤΟΥ ΕΙΤ[ΕΑ]ΙΟΣ
ΕΠΙΜ[Ε]ΝΗΣ [Α]ΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΛΕΥΚΟΝΟΕΥΣ
ΜΑ[Κ]ΡΩΝ [ΔΙΟ]ΝΥΣΟΔ[ΩΡ]ΟΥ Ε[Ρ]ΧΙΕΥΣ
ΔΗ[ΜΗΤΡ]ΙΟΣ ΚΑΛΛΑΔΟΥ ΛΑΚΙΑΔΗΣ

ΠΑΙΔΟΤΡΙΒΟΥΝΤΟΣ ΑΚΕΣΙΔΟΣ ΕΚ ΚΟΛΩΝ[ΟΥ

2) Ἐπὶ τεμαχίου λίθου σχήματος ὀρθογωνίου πρίσματος, οὗ αἱ μακρότεραι πλευραὶ φέρουσιν ἱκανὴν καμπυλότητα, μήκους 0,30, ὕψους 0,11 καὶ πάχους 0,05 εἰς δύο στίχους ἡ ἑξῆς ἐπιγραφή:

ΠΡΩΤΟΣ
ΔΑΥΝΙΟΣ

διὰ μεγάλων ῥωμαϊκῶν χαρακτήρων καθαρῶς ἀποτετυπωμένη, καὶ ἀνάθημα ἁπλοῦν οὖσα ἢ μᾶλλον εἰς ἀνάθημα ἀποβλέπουσα, ὡς ὅλως αὐτοτελὴς καὶ μὴ δεικνύουσα οἱανδήποτε πρὸς ἕτερον σῶμα συνοχήν, καθ' ὅσον πᾶσαι αἱ ὄψεις αὐτῆς καλῶς εἰσιν εἰργασμέναι, μάλιστα δὲ πασῶν ἡ τὴν ἐπιγραφὴν φέρουσα.

ΑΝΑΓΛΥΦΟΝ ΕΚ ΡΗΝΕΙΑΣ

Ἡ ἐν Πειραιεῖ συλλογὴ προσέθετο εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἐπιτυμβίων λίθων ἐξ ὧν τὸ πλεῖστον ἀποτελεῖται μικρὰν ἀνάγλυφον στήλην ἐπιτυμβίαν (πίν. Η'), προελθοῦσαν ἐξ ἀγορᾶς παρά τινος Ἀναστασίου Καμπανᾶ Μυκονίου, ὅστις, ὡς εἶπεν, εὗρεν αὐτὸ ἐν Ῥηνείᾳ πρὸ πολλοῦ ξυλευόμενος. Ἡ ἐπιτυμβία αὕτη πλὰξ ἔχει τι τὸ ἰδιάζον, οὐχὶ ὡς πρὸς τὴν τέχνην, διότι καὶ αὕτη καὶ τὰ γράμματα, ἅπερ φέρει, καὶ ὁ τύπος τῆς ἐπιγραφῆς δεικνύουσι σαφῶς ῥωμαϊκούς, καὶ δὴ καὶ τοὺς τελευταίους που χρόνους, ἀλλὰ διὰ τὸ σχῆμα αὐτῆς καὶ τὴν παράστασιν.

Εἶναι δηλ. τὸ ὅλον πλὰξ σηκόμορφος μετ' ἀετώματος καὶ τῶν συνήθων κατὰ τὰ τρία ἀκρωτήρια ὀρθοκεράμων, στενουμένη πρὸς τὰ ἄνω καὶ πολὺ πλατυτέρα πρὸς τὰ κάτω ὅπου εἰς κυμάτιον καὶ ταινίαν πλατεῖαν τερματίζεται. Ἐντὸς τοῦ ὑπὸ τὸ ἀέτωμα ἀβαθοῦς ἀποτελουμένου σηκοῦ, ἢ μᾶλλον ἐντὸς τοῦ πλαισίου καὶ κατὰ τὸ μέσον, ἵσταται παῖς χιτῶνα μόνον ποδήρη (μέχρι τῶν σφυρῶν καθικνούμενον) ἀναβεβλημένος, στηριζόμενος ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ποδὸς ὑποκάμπτων δὲ τὸν ἀριστερόν. Τὴν ἑτέραν τῶν χειρῶν, τὴν ἀριστεράν, τείνει πρὸς τὰ κάτω, σφαῖραν ταύτῃ ἔχων, διὰ δὲ τῆς ἑτέρας ἣν ἀνυψοῖ κρατεῖ ὑψηλὰ σταφυλὴν πρὸς ἣν ἀπὸ

ἀριστερῶν ἐρχόμενον πτηνὸν μεθ' ὁρμῆς διαβεβηκότας ἔχον τοὺς πόδας διευθύνεται μετὰ σφόδρα ἀνατεταμένου τοῦ λαιμοῦ. Ὁ παῖς φαίνεται ὡσεὶ παίζων μετὰ τοῦ πτηνοῦ· οὐδεμία ὅμως ἔκφρασις ἐπὶ τοῦ προσώπου αὐτοῦ, οὐδεμία δεδικαιολογημένη κίνησις ἐπὶ τοῦ σώματος ὅπερ ἄλλως καλῶς ὁπωσδήποτε ὑπὸ τὸν χιτῶνα φαίνεται διαγεγραμμένον ἐν ὅλῳ. Ὡς πρὸς τὸ κατὰ μέρος ὅμως οὐδεμία ἀκρίβεια, οὐδεμία προσοχή.

Ἐν τῷ εὐρεῖ διαστήματι τῷ μεταξὺ τῆς κάτω γραμμῆς τοῦ πλαισίου τούτου καὶ τοῦ ἀποτερματίζοντος κυματίου ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφὴ ἥδε, γράμμασι τῶν τελευταίων ῥωμαϊκῶν χρόνων:

Ζῶσα Θεοφράστου

Χρηστὲ χαῖρε

Τὸ ἀνάγλυφον καὶ τὸ περὶ αὐτὸ ἐμβαδὸν διατηρεῖ ἔτι ἴχνη ἀνοικτοῦ κυανοῦ χρώματος δι' οὗ ἦτο ἐπικεχρωσμένον. Κάτω δ' ἐπὶ τοῦ κυματίου καὶ ἐρυθροῦ.

Ἐν Πειραιεῖ, τῇ 15 Ἰουνίου 1881.

Ἰάκ. Χ. Δραγάτσης.

ΕΙΔΗϹΕΙϹ

Ἡ περὶ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου ἀνασκαφή, τὴν ὁποίαν ἀνηγγείλαμεν εἰς τὸ προηγούμενον ἡμῶν φυλλάδιον, ὅτι ἐξηκολούθησεν ἡ ἀρχαιολογικὴ ἑταιρία, ἐπερατώθη τῇ 20 Ἰουνίου. Κατ' ἀρχὰς ἀνεσκάφη ὁ πρὸς ἀνατολὰς καὶ βορρᾶν τῆς ἐκκλησίας χῶρος εἰς βάθος 2 μέτρων ὑπὸ τὴν βάσιν τοῦ ναοῦ, ἔπειτα δὲ ἠνοίχθη τάφρος βάθους 3 περίπου μέτρων κατὰ τὴν ἄκραν τῆς πλατείας τῆς Μητροπόλεως πρὸς τὴν ὁδὸν Πανδρόσου, ἔνθα κατὰ τὴν ἐγχώριον παράδοσιν ἔκειτο ἡ ἐκκλησία τοῦ ἁγ. Γρηγορίου, ἥτις ὄντως ἀνευρέθη αὐτοῦ κειμένη. Τῆς ἐκκλησίας ταύτης ὁ Augustus Mommsen ἐν τῷ περὶ Χριστιανικῶν Ἀθηνῶν συγγράμματι αὐτοῦ μνημονεύει μόνον ἐκ τοῦ Κολμαννικνοῦ τῶν Ἀθηνῶν πίνακος (ἴδε Aug. Mommsen Athenae Christianae σελ. 110, ἀριθ. 134 καὶ σελ. 13. 9.) ὥστε ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς ταύτης ὡρίσθη ἀκριβέστερον ἡ θέσις καὶ ἡ ἔκτασις τῆς ἐν λόγῳ ἐκκλησίας. Εὑρήματα ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς ταύτης ἐκτὸς ἀρχιτεκτονικῶν τινων ἀσημάντων λειψάνων, χαλκῶν τινων Βυζαντιακῶν καὶ Ἑνετικῶν νομισμάτων καὶ ἑνὸς νεκρικοῦ ἐνεπιγράφου κιονίσκου τῶν κοινοτάτων φέροντος τὴν τρίστιχον ἐπιγραφὴν

ΜΑΛΘΑ[ΚΗ]
ΑΓΝΟΥ[ϹΙΑϹ
ΘΕΟΞΕΝΟΥ

δὲν ἔχομεν ν' ἀναγγείλωμεν.

—'Εν ταῖς ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Π. Καββαδία ἐνεργουμέναις ἀνασκαφαῖς τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας ἐν Ἐπιδαύρῳ ἀνεσκάφη καὶ ἐκαθαρίσθη τὸ παρὰ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ θέατρον. Τὸ θέατρον τοῦτο εἶναι τὸ μέγιστον καὶ σπουδαιότατον τῶν ἑλληνικῶν θεάτρων, διατηρεῖται δὲ καὶ ἐν καλλίστῃ καταστάσει οὕτως, ὥστε σήμερον ὑπὲρ τὰς 30 χιλιάδας θεατῶν δύνανται ἀνέτως νὰ καθήσωσιν ἐπὶ τῶν ἑδωλίων ὡς καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς αὐτοῦ. Τὸ κοῖλον ἀποτελεῖται ἐκ 52 σειρῶν ἑδωλίων, ὧν ἡ ἀνωτάτη ἔχει μέγεθος 212 μέτρων, καὶ διαιρεῖται διὰ μεγαλοπρεποῦς δρόμου (διαζώματος) εἰς ἀνώτερον καὶ κατώτερον τμῆμα. Ἐν τῷ δρόμῳ τούτῳ ὑπῆρχον ἔνθεν καὶ ἔνθεν δύο σειραὶ θρόνων, ὧν σώζονται οἱ πλεῖστοι. Τρίτη δὲ σειρὰ ὑπάρχει περὶ τὴν ὀρχήστραν. Ὠκοδομήθη δὲ τὸ θέατρον τοῦτο κατὰ τὴν Ε′ π. Χ. ἑκατονταετηρίδα ὑπὸ τοῦ ἐπιφανοῦς Ἀργείου καλλιτέχνου Πολυκλείτου, καὶ ὑπερεῖχε διὰ τοῦ κάλλους του, κατὰ τὸν Παυσανίαν, ἅπαντα τὰ θέατρα τῆς Ἑλλάδος, πρὸς τὸ μέγεθος δ' ὑπελείπετο μόνον τοῦ τῆς Μεγαλοπόλεως. Ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς δὲ ταύταις σπουδαιότατον καλλιτεχνικὸν εὕρημα ἐγένετο. Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ κοίλου καὶ τῆς ὀρχήστρας εὑρέθη πρὸς τὸ μέρος τῆς σκηνῆς ἀκέφαλον ἄγαλμα τῆς Ὑγιείας. Τὸ ἔργον τοῦτο εἶνε ἀριστοτέχνημα τῆς Ε′ ἑκατονταετηρίδος, καθ' ἃ ἐπιστέλλει τῇ ἑταιρίᾳ ὁ κ. Καββαδίας. Φέρει δ' ἡ θεὰ σανδάλια καὶ εἶνε ἐνδεδυμένη ποδήρη χιτῶνα μετὰ διπλοϊδίου, μέχρι τῶν γονάτων περίπου κατερχομένου καὶ πλουσίας σχηματίζοντος πτυχάς, οὔσας ἐν τῷ ὅλῳ καὶ τοῖς καθέκαστα ἀριστούργημα ἑλληνικῆς τέχνης.

— Τὸ ἐν τῷ ἀνακτορικῷ κήπῳ τῆς πόλεως ὡραιότατον ψηφοθέτημα τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων κινδυνεύει νὰ καταστραφῇ ἐκτεθειμένον ἀπροφύλακτον εἰς τὰς προσβολὰς τῆς κακοκαιρίας, καὶ ἐν γένει παραμελούμενον. Ἡ ἀρχαιολογικὴ ἑταιρία, βαρέως φέρουσα τὴν τοιαύτην κατάστασιν, ἀπεφάσισε ὅπως ἰδίᾳ δαπάνῃ ἀναλάβῃ νὰ ἐκτελέσῃ τὰ δέοντα ἔργα πρὸς διατήρησιν καὶ προφύλαξιν αὐτοῦ.

— Αἱ ἐν Τανάγρᾳ ἀνασκαφαὶ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐφόρου κ. Π. Σταματάκη διεκόπησαν προσωρινῶς ἕνεκα τῆς μεταβάσεως αὐτοῦ εἰς Σπάρτην πρὸς ἐπισκόπησιν τοῦ ἐκεῖ Μουσείου.

— Λίαν προσεχῶς ἐπαναλαμβάνονται ἐν Δήλῳ αἱ ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις γαλλικῆς σχολῆς ἐκτελούμεναι ἀνασκαφαὶ περὶ τὸν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος. Τὴν διεύθυνσιν τῶν ἀνασκαφῶν τούτων ἀνέλαβεν ὁ ἐκ τῶν μαθητῶν τῆς σχολῆς κ. Hauvette Besnault ἀντὶ τοῦ κ. Ὁμόλ τοῦ ἐξ ἀρχῆς διευθύναντος αὐτάς. Ὑπὸ τῆς ἡμετέρας κυβερνήσεως στέλλεται ἐπιθεωρητὴς ὁ ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Π. Καββαδίας.

— Ἕνεκα τῆς εἰς Δῆλον ἀναχωρήσεως τοῦ ἐφόρου κ. Π. Καββαδία διακόπτονται αἱ ἐν Ἐπιδαύρῳ ἀνασκαφαὶ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας. Εἰς

Ἐπίδαυρον δ' ἀπεστάλη πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν ἀνευρεθέντων ὁ ἔφορος κ. Φίλιος. Συνεπῶς ἡ ἔναρξις τῶν ἐν Ἐλευσῖνι ἀνασκαφῶν ἀνεβλήθη ἐπί τινα χρόνον.

— Ὁ κ. Κουμανούδης ἐδημοσίευσε τὰ ἑξῆς ἐν τῇ «Παλιγγενεσίᾳ»: «Κατ' αὐτὰς θεμελιουμένης ἐνταῦθα οἰκίας τινὸς πρὸς νότον τοῦ ἐκκλησιδίου τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου τοῦ παρὰ τὴν μητρόπολιν, εὑρέθησαν εἰς μέτριον βάθος πλάκες τινὲς μαρμάριναι μεγάλαι καὶ παχεῖαι καὶ κιόνων δύο ἀρραβδώτων σώματα καὶ ἄλλοι ὀγκώδεις λίθοι διαφόρων ἐποχῶν ἀνάμικτοι εἰς τὰ χώματα, οἱ δὲ ἐντόπιοι λέγουσιν, ὅτι αὐτοῦ που ἦτο πρὸ ἐτῶν ἐκκλησία τοῦ Σωτῆρος. Ἐκ τῶν λίθων τούτων εἷς εἶναι εὐγεγέθης, τετραγωνικὸς ὑμήττιος καὶ ὅλως μὲν ἀκόσμητος ἀρχιτεκτονικῶς σώζων δὲ κατὰ τὴν ἐπάνω ποτὲ ἐπιφάνειάν του κοίλωμα πρὸς ὑποδοχὴν ἀναθήματος γλυπτοῦ, ἔχει δὲ ἐπὶ μιᾶς τῶν καθέτων ἐπιφανειῶν του ἐπιγραφὴν τοῦ Δ' πρὸ Χιστοῦ αἰῶνος, ἧς ἡ ἐπικεφαλὶς λέγει· «Αἰγηΐδος πρυτάνεις ἀνέθηκαν οἱ ἐπὶ Νικομάχου ἄρχοντος στεφανωθέντες ὑπὸ τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου ἀρετῆς ἕνεκεν καὶ δικαιοσύνης». Ἕπονται εἰς τρεῖς στήλας καὶ μικροτέροις γράμμασι τὰ ὀνόματα τῶν στεφανωθέντων μετὰ τῶν πατέρων των, ἄνευ δὲ δημοτικῶν. Ταῦτα δὲν εὐκολύνθημεν ν' ἀντιγράψωμεν χθές, ὅτε εἴδομεν τὸν λίθον, ἕνεκα τῆς νῦν πλαγίας θέσεώς του καὶ ἄλλων δυσχερειῶν. Ὁ κτίζων τὴν οἰκίαν κ. Ἰω. Πικρὸς ὑποσχέθη νὰ παραχωρήσῃ τὸν λίθον εἰς τὰς δημοσίας ἡμῶν συλλογὰς καὶ τότε θὰ εἶναι δυνατὸν ν' ἀντιγραφῶσιν εὐκολώτερον καὶ τὰ πολλὰ κύρια ὀνόματα. Ὁ ἄρχων Νικόμαχος γνωστὸν ὅτι ἦρξε τῷ 341 πρὸ Χριστοῦ.»

— Ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις ἐζητήσατο ὅπως εἰς τὴν ἐνταῦθα Γαλλικὴν σχολὴν ἀνατεθῇ ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ περὶ τοὺς ἀρχαίους Δελφοὺς χώρου. Συνεπῶς θέλει καταρτισθῇ πρὸς τοῦτο σύμβασις ὁμοία τῇ τῆς Ὀλυμπίας, ἥτις θέλει ψηφισθῇ ὑπὸ τῆς βουλῆς.

— Ὁ κ. Ἰω. Πανταζίδης ὠνομάσθη μέλος τακτικὸν τοῦ γερμανικοῦ ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου.

— Ἐξεδόθη τὸ β'. τεῦχος τοῦ ς'. ἔτους τοῦ περιοδικοῦ τῆς ἐνταῦθα γερμανικῆς σχολῆς, περιεχόμενα δ' αὐτοῦ εἰσὶ τάδε: *Μόρτμαν*, Ἐπιγραφικὴ Κυζίκου. *Σμὶθ*, ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ μικρᾶς Ἀσίας. *Γοῦρλιτ* ἀνάγλυφον ἐκ Κλειτορίας. *Σπύρ. Π. Λάμπρου*, Ἐπιγραφὴ ἐκ Χαλκίδος. *Φουρτβαΐγγλερ*, Μάρμαρα ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως. *Ὀνεφαλς-Ῥιχτερ*, Περὶ τῶν νέων ἀνασκαφῶν ἐν τῇ Σαλαμῖνι τῆς Κύπρου. *Λόλλιγγ*, Βωμὸς ἐκ Σηστοῦ, *Λόλλιγγ*, προσθῆκαι εἰς τὸ α' ψήφισμα τῆς Λαμψάκου. Πρακτικὰ τῶν συνεδριάσεων. Ἐκλογαὶ μελῶν.

— Προσεχῶς περατοῦνται αἱ ἐν Ἀλῆ ἀγὰ παρὰ τὸ ἀρχαῖον Γρύνειον διενεργούμεναι ἀνασκαφαὶ ἀρχαίων τάφων ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ ἑταίρου τῆς ἐνταῦθα γαλλικῆς σχολῆς κ. Σαλομῶντος Ῥάϊναχ.

— Ἔξωθεν τῆς πύλης τοῦ Μουχαρέμ-βεη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἀνευρέθη

διὰ τυχαίας ἀνασκαφῆς ἄγαλμα θεοῦ Αἰγυπτίου ἐκ μέλανος μαρμάρου. Διατηρεῖται δ' ἐν καλῇ καταστάσει πλὴν τῶν κνημῶν αἵτινες εἰσὶ τεθραυσμέναι.

— Ἐν τῇ βορείᾳ Μεσοποταμίᾳ ἀνευρέθησαν ἴχνη ἀρχαίας ρωμαϊκῆς πόλεως, ἥτις ὑποτίθεται ὅτι εἶναι ἡ Σεργιόπολις.

— Ἡ ἐν Βερολίνῳ ἀκαδήμεια τῶν ἐπιστημῶν ἐψηφίσατο τὸ ποσὸν δεκαπενταχισχιλίων μάρκων πρὸς ἔκδοσιν συστηματικὴν τῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνευρεθεισῶν ἐπιγραφῶν.

— Τελευταίως εὑρέθη ἐν Πομπηΐᾳ ἀνασκαπτομένης οἰκίας τινὸς ἐν τῷ η' διαμερίσματι τοῦ Θ'. τμήματος κομψότατος θαλαμίσκος στολισμοῦ ρωμαίας ματρόνας. Ἐν τῷ θαλαμίσκῳ τούτῳ διεσκευασμένῳ πολυτελέστατα δι' εἰκόνων καὶ ὑδρογραφημάτων εὕρηται κάτοπτρον ἐξ ὑάλου λεῖον χρώματος ἀμεθύστου προσηλωμένον ἐν τῷ τοίχῳ. Ὑάλινα κάτοπτρα ὀλίγα εὑρέθησαν μέχρι τοῦδε.

— Ὁ διευθυντὴς τῆς ἐν Ῥώμῃ γερμανικῆς ἀρχαιολογικῆς σχολῆς διδάκτωρ Helbig ἀπεστάλη ὑπὸ τῆς γερμανικῆς κυβερνήσεως εἰς Τύνιδα ὅπως μελετήσῃ τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Καρχηδόνος.

— Ἐν τῇ ἐν Παρισίοις ἀκαδημείᾳ τῶν ἐπιγραφῶν καὶ τῶν γραμμάτων ὁ κ. Σλουμβέργερ παρουσίασε δύο περίεργα σφραγιστικὰ μνημεῖα τῆς κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας λατινικῆς ἐν Ἀνατολῇ κατοχῆς. Τὸ μὲν τούτων εἶναι μολυβδόβουλλον τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀντιοχείας Renaud de Chatillon, ὅστις συλλαβὼν τὴν ἰδέαν νὰ κατακτήσῃ τὴν Μέκκαν συνελήφθη ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν καὶ ἐφονεύθη τῷ 1187. Τὸ ἕτερον μνημεῖον εἶναι μήτρα σφραγίδος ἄλλου τινὸς Chatillon ὀνόματι Γαλτιέρου, ἥτις εὑρέθη ἐν Κύπρῳ.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Τὴν 14 λήξαντος μηνὸς ἐγένοντο αἱ ἐξετάσεις τῆς πρακτικῆς δημοτικῆς σχολῆς τοῦ Συλλόγου ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ σεβαστοῦ μητροπολίτου, τοῦ κυρίου ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας καὶ πολλῶν ἄλλων λογίων. Μέλη τῆς ἐξεταστικῆς ἐπιτροπῆς ὡρίσθησαν ὑπὸ τῆς ἐφορείας τοῦ Συλλόγου οἱ κκ. Διονύσιος Λάτας ἀρχιμανδρίτης, Ἀριστ. Σπαθάκης καὶ Γ. Ζωλότας μέλη τοῦ Συλλόγου. Οἱ ἐξετασθέντες ἀνήκοντες εἰς τὰς μέχρι τοῦδε καταρτισθείσας δύο τάξεις, πρώτην καὶ δευτέραν, ἐξητάσθησαν εἰς τὰ ἱερά, τὰ ἑλληνικά, τὴν γραφήν, ἀριθμητικήν, πατριδογραφίαν, πραγματογνωσίαν, μουσικήν, ἀπαγγελίαν, διδασκαλίαν τῆς γλώσσης, γεωγραφίαν, πρακτικὴν οἰκονομίαν καὶ γυμναστικήν. Ἐκ τῶν ἐξετασθέντων ἐβραβεύθησαν ἐκ μὲν τῆς β' τάξεως οἱ ἑξῆς :

Σταῦρος Σ. Οἰκονόμου	ἐτῶν	9	πατρὸς τυπογράφου
Νικόλαος Ἐλευθερίου	»	8	ὀρφανὸς
Βασίλειος Ῥοκκᾶς	»	10	»
Χρηστόδουλος Κλωστερίδης	»	13	πατρὸς γεωργοῦ
Ἰωάννης Ἀλεξάνδρου	»	10	» ἀξιωματικοῦ
Ἐμμανουὴλ Φραγκάκης	»	10	» ὑπαλλήλου
Δημήτριος Κορδαντζῆς	»	10	» παντοπώλου
Ἀλέξανδρος Λευκαδίτης	»	6	» πιλοποιοῦ
Ἀλέξιος Κυριαζῆς	»	11	ὀρφανὸς
Ἐκ δὲ τῆς α' οἱ ἑξῆς			
Νικόλαος Εὐστρατιάδης	ἐτῶν	7	πατρὸς μεσίτου
Ἀντώνιος Μάνεσης	»	7	» ἐμπόρου
Ἰω. Παντελῆς	»	7	» στρατιωτικοῦ
Σπ. Θεοδωρόπουλος	»	6	» ἑλληνοδιδασκάλου
Σπ. Λοβέρδος	»	7	» ἐμπορομεσίτου
Π. Καζάκος	»	6	» κτηματίου
Ἡρ. Καρατζᾶς	»	7	» ἀρχικλητῆρος
Κ. Παπαγιαννάκης	»	8	» ἐμπόρου

Ἡ δὲ τελετὴ τῆς διανομῆς τῶν βραβείων ἐγένετο ἐπισήμως τὴν 21 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς προσφωνήσαντος τοὺς παῖδας τοῦ κ. Ἀρ. Σπαθάκη. Τῇ αἰτήσει πολλῶν γονέων ἐξακολουθοῦσι τὰ μαθήματα καὶ τὸ θέρος ἐπὶ δύο πρωϊνὰς ὥρας.

Τὰ μαθήματα τῆς ἐν Ἀθήναις σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων διεκόπησαν ἕνεκα τοῦ θέρους ἀπὸ τῆς 15 τοῦ λήξαντος μηνός.

Ὁ ἐν Λονδίνῳ κ. Patrick C. Lecki ἀπέστειλε τῷ συλλόγῳ διὰ τοῦ κ. Ἰω. Μαυρογορδάτου πέντε σώματα χρυσόδετα τῆς ἀγγλικῆς μεταφράσεως τοῦ Λουκῆ Λάρα, ἵνα διανεμηθῶσι διὰ τοῦ Συλλόγου πρὸς τοὺς ἀριστεύσαντας παῖδας ἐκ τῶν δημοσίων σχολείων κατὰ τὰς ἐξετάσεις εἰς τὴν ἀγγλικὴν γλῶσσαν.

Ἡ ἀμερικανικὴ ἑταιρία τῶν ἐπιστημῶν προσεκάλεσε τὸν σύλλογον εἰς τὸ προσεχῶς ἐν Μασσαχουσέτῃ τῇ πρωτοβουλίᾳ αὐτῆς γενησόμενον συνέδριον τῶν ἐπιστημῶν.

Ο ΕΚ ΤΩΝ ΑΛΩΝ ΠΑΙΣ

ΑΝΑΓΛΥΦΟΝ ΕΚ ΡΗΝΕΙΑΣ

Ε, 'Αθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου 'Ανδρέου Κορομηλᾶ 1881 — Β', 109

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΝ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΠΟΣΤΑΛΕΝΤΑ

Μάρκου Ῥενιέρη Ἱστορικαὶ Μελέται. Ὁ Ἕλλην πάπας Ἀλέξανδρος Ε'. Τὸ Βυζάντιον καὶ ἡ ἐν Βασιλείᾳ σύνοδος. — Ἐν Ἀθήναις ἐκ τῶν καταστημάτων Ἀνδρέου Κορομηλᾶ 1881. Εἰς 8ον σ. 192.

Ἡ ἀλήθεια περὶ τῆς ἐθνικῆς βιβλιοθήκης, ὑπὸ Χαριλάου Δ. Μελετοπούλου ἐφόρου αὐτῆς. Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου Ἀδελφῶν Περρῆ ἐπὶ τῆς πλατείας τοῦ Πανεπιστημίου. 1881, εἰς 8ον, σελ. 115. Τιμᾶται δραχμῆς.

Ἐπὶ τῇ διακοσιετηρίδι τοῦ Ἱσπανοῦ ποιητοῦ Καλδερών. Ποίημα Παν. Ματαράγκα. Ἐν Ἀθήναις, ἐκ τοῦ τυπογραφείου τοῦ «Μέλλοντος» (ὁδὸς Θησέως ἀριθ. 12.) 1881, εἰς 8ον σελ. 15.

Σύντομος ἀπάντησις εἰς τὴν Ἀλήθειαν περὶ τῆς ἐθνικῆς βιβλιοθήκης τοῦ Χ. Μελετοπούλου. Ὑπὸ Μιχαὴλ Καρατζᾶ πρώην κλητῆρος αὐτῆς. Ἐν Ἀθήναις, ἐκ τοῦ τυπογραφείου Ἀνδρέα Κορομηλᾶ. 1881, εἰς 12ον, σ. 42.

Περὶ δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, ὑπὸ Ἰωάννου Ἀργυριάδου καθηγητοῦ. Ἐν Ἀθήναις, ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῆς Ἑνώσεως παρὰ τῇ πλατείᾳ τῆς Ὁμονοίας. 1881, εἰς 8ον, σελ. 36.

Λουκῆς Λάρας ὑπὸ Δ. Βικέλα. Ἔκδοσις δευτέρα. Ἐν Ἀθήναις, ἐκ τοῦ τυπογραφείου Παρνασσοῦ. 1881, εἰς 12ον, σελ. 200. Τιμᾶται ν. δρ. μιᾶς.

Περὶ Ἱππαραφίνης καὶ περὶ τῶν Βάσεων τοῦ Αἰθυλαινίου. Πραγματεία ἐπὶ ὑφηγεσίᾳ ὑπὸ Ὄθωνος Α. Ρουσοπούλου διδάκτορος τῆς φιλοσοφίας ἐπὶ φυσικαῖς ἐπιστήμαις. Ἐν Ἀθήναις, ἐκ τοῦ τυπογραφείου Ἀδελφῶν Περρῆ ἐπὶ τῆς πλατείας τοῦ Πανεπιστημίου. 1881, εἰς 8ον, σελ. 43.

Λογοδοσία τοῦ ἐν Πάτραις συλλόγου ἀλληλοβοηθείας «ἡ Ὁμόνοια» ὑπὸ τοῦ προέδρου Χρήστου Α. Ῥηγοπούλου. Ἐν Πάτραις, τύποις «Φορολογουμένου». 1881, εἰς 8ον, σελ. 12.

Κανονισμὸς τοῦ ἐν Πάτραις συλλόγου ἡ «Ὁμόνοια». Τύποις «Φορολογουμένου». 1881, εἰς 8ον, σελ. 16.

Διὰ συνδρομὰς ἀπευθυντέον πρὸς τὸν ἐκδότην κ. Σαράντην Π. Οἰκονόμον (ἐν ὁδῷ Ἀθηνᾶς παρὰ τῷ τελωνείῳ). Διὰ πληροφορίας δὲ καὶ καταχωρίσεις πρὸς τὸν κ. Π. Ι. Φέρμπον γραμματέα τῆς ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιτροπῆς (ἐν τῷ καταστήματι τοῦ Συλλόγου ὁδὸς Νομισματοκοπείου ἀριθ. 4),

---

Ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἀπευθυντέον διὰ συνδρομὰς καὶ καταχωρίσεις ἐν τοῖς γραφείοις τῶν ὑπὸ τοῦ *Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ* συντηρουμένων σχολῶν τῶν Ἀπόρων Παίδων, ἐν δὲ τῷ ἐξωτερικῷ παρὰ τοῖς ἀνταποκριταῖς τοῦ Συλλόγου.

Ὁ Παρνασσὸς ἐκδίδοται τὸ τέλος ἑκάστου μηνός.

ΤΙΜΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΠΛΗΡΩΤΕΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ἐν Ἑλλάδι δραχμαὶ νέαι ἤτοι φράγκα	15
Ἐν τῇ Ἀλλοδαπῇ	20

Ἔξω τῶν Ἀθηνῶν εἰς οὐδένα στέλλεται ὁ *Παρνασσὸς* ἐὰν μὴ προαποσταλῇ ἡ συνδρομή.

Σώματά τινα τοῦ Α′ Β′ Γ′ καὶ Δ′ τόμου τοῦ *Παρνασσοῦ* εὑρίσκονται καὶ πωλοῦνται ἐν τῷ τυπογραφείῳ *Παρνασσῷ*.

Αἱ συνδρομαὶ τῶν ἐπαρχιῶν γίνονται δεκταὶ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια τῆς Ἐθνικῆς καὶ Ἰονικῆς Τραπέζης. Τοῦ δ' ἐξωτερικοῦ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια γαλλικὰ καὶ ἰταλικά.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΟΜΟΣ Ε' ΤΕΥΧΟΣ Ζ' ΚΑΙ Η'.
ΙΟΥΛΙΟΣ ΚΑΙ ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1881

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ
1881

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κ. Α. ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ. Ὁ ἐν τῇ Νοτίῳ Ῥωσσίᾳ Ἑλληνισμὸς ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς (τέλος) σελὶς 585.

Α. ΠΡΟΒΕΛΕΓΙΟΥ. Αἱ Ἀθῆναι κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς ὑπὸ Φερδινάνδου Γρηγοροβίου (τέλος) σ. 616.

ΣΤΑΜΑΤΙΟΥ Δ. ΒΑΛΒΗ. Αἱ Γέρανοι τοῦ Ἰβύκου, διήγημα ἔμμετρον σ. 634.

Γ. ΛΑΜΠΑΚΗ. Ἡ μονὴ Καισαριανῆς ὑπὸ ἀρχαιολογικὴν καὶ χριστιανικὴν ἔποψιν σ. 645.

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΣΟΛΩΜΟΥ. Ἐκδρομὴ εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ θεάτρου σ. 658.

Κ. Α. ΠΑΠΑΖΗ. Ἀπάντησις εἰς τὰς παρατηρήσεις περὶ τῆς γλωσσομαθείας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ σ. 672.

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΔΡΑΓΟΥΜΗ. Φυσικὴ κατ' οἶκον. Ὀπτικὴ μετὰ τριῶν σχημάτων σ. 682.

ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ ΒΑΓΙΑ. Ῥοκιτάνσκης, Βοὺλ, Σκόδας σ. 688.

ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ Π. ΛΑΜΠΡΟΥ. Κανανὸς Λάσκαρις καὶ Βασίλειος Βατάτζης δύο Ἕλληνες περιηγηταὶ τοῦ ιε' καὶ ιη' αἰῶνος σ. 705.

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΦΡΑΒΑΣΙΛΗ. Τὸ Παγωτὸν τῆς Βασιλίσσης τοῦ Πετρουτσέλη δέλα-Γαττίνα. Κεφ. ιβ' «ἔνθα εὑρίσκεται ὅ,τι ἐζητεῖτο καὶ ὅ,τι δὲν ἐζητεῖτο». Κεφ. ιγ' «Ὁ ἀνὴρ προτείνει, ἡ γυνὴ ἀποφασίζει» σ. 720.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ. Εἰδήσεις. (Ἀνασκαφαὶ Σάμου, Ἐπιδαύρου, Δήλου, Κνωσσοῦ, Ἀσσοῦ) σ. 732.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ σ. 735.

ΣΥΜΜΙΚΤΑ. Ὕδατος κατανάλωσις. Διεθνὴς ἔκθεσις τοῦ ἠλεκτρισμοῦ. Ὁ Οἰδίπους τύραννος ἐν Παρισίοις. Ἕλληνες ἐν Καναδᾷ σ. 736.

ΧΡΟΝΙΚΑ. Φιλολογία.—Τέχναι καὶ ἐπιστῆμαι.—Ἐκθέσεις, συνέδρια.—Ἀπογραφικά.—Διάφορα σ. 740

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιστατεῖ ἐπιτροπὴ συγκειμένη ἐκ τῶν κκ. Εἰρηναίου Ἀσωπίου, Ἐμμανουὴλ Δ. Ῥοΐδου, Παναγιώτου Ι. Φέρμπου Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου καὶ προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου κ. Τιμολέοντος Ἀργυροπούλου.

Ο ΕΝ ΤΗι ΝΟΤΙΩι ΡΩΣΙΑι ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ*

Ἦτο τὸ εὐκλεὲς διὰ τὸν Ἑλληνισμὸν 1821 ἔτος ὅτε τὸ πρῶτον ἤρξατο κυματίζουσα ἡ κυανόλευκος σημαία ἔν τε τῇ Βλαχίᾳ καὶ τῇ Πελοποννήσῳ ὡς ἠλεκτρικὸς σπινθὴρ ἀνάπτουσα πυρκαϊὰν ἁπανταχοῦ τῆς Ἰλλυρικῆς χερσονήσου ἔνθα ἐνεφανίζετο. Ἦτο τὸ μοιραῖον διὰ τὸν δύσμοιρον Ἑλληνισμὸν 1821 ἔτος ὅτε σφαγαὶ καὶ λεηλασίαι διεδέχοντο ἀλλήλας, ἀγχόναι καὶ δηώσεις ἐβασίλευον ἁπανταχοῦ τῆς Ἰλλυρικῆς χερσονήσου, ἔνθα ὑψώθη τὸ λάβαρον τῆς δόξης καὶ ὅτε χιλιάδες ἀνθρώπων ὅλως ἀθώων, γέροντες, γυναῖκες καὶ βρέφη, ἔπιπτον θύματα τῆς θηριωδίας τοῦ λυσσῶντος βαρβάρου. Ὁ λιμὴν τῆς Ὀδησσοῦ τότε ἐπληροῦτο καθ' ἑκάστην πλοίων μετακομιζόντων τοὺς δυσμοίρους ἡμῶν ὁμογενεῖς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἰδίως ἐν οἷς πλεῖστοι ἐκ τῶν τὰ πρῶτα φερόντων. Ἀπὸ τῆς 10 Μαρτίου μέχρι 18 Ἰουνίου ἀφίκοντο εἰς Ὀδησσὸν μόνον 800 μετανάσται πόσους δὲ ἑτέρους ἠδυνάμεθα νὰ ἀναφέρωμεν ἐν τοῖς λοιποῖς Ῥωσικοῖς λιμέσι τῆς Μαύρης καὶ Ἀζοφικῆς θαλάσσης. Τότε ἀκριβῶς ἡ Θεία Πρόνοια ηὐδόκησεν ὅπως ἡ ἑστία τῆς *Φιλικῆς Ἑταιρίας* δεχθῇ ἐν ταῖς ἀγκάλαις αὐτῆς καὶ ἓνα ἐκ τῶν διασημοτάτων καὶ δραστηριοτάτων αὐτῆς μελῶν, οὐχὶ ὅμως ζῶντα, ἀλλ' ἐκτάδην νεκρόν, ἐξυβρισθέντα ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν τε καὶ Ἰουδαίων, θῦμα τῶν βαρβάρων τούτων! Ἦτο τὸ ἱερὸν ἡμῶν κειμήλιον, τὸ σῶμα τοῦ Πρωτομάρτυρος τῆς Ἐθνικῆς ἡμῶν Παλιγγενεσίας τοῦ Πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως Γρηγορίου τοῦ Ε', τὸ ὁποῖον ἐκόμισεν ἐπὶ τοῦ πλοίου αὐτοῦ διασώσας ἐκ τῆς βορᾶς τῶν κυμάτων ὁ Κεφαλλὴν πλοίαρχος Νικόλαος Παπαδοπούλου Σκλάβος περὶ τὰ τέλη τοῦ Μαΐου 1821 ἔτους. Τὰ τῆς ἐκφορᾶς, καὶ ἐνταφιάσεως ἐν τῷ ἐνταῦθα Ἑλληνικῷ ναῷ τῆς Ἁγίας Τριάδος τῶν ἱερῶν τούτων λειψάνων εἰσὶ γνωστὰ ἅπασι σχεδὸν τοῖς Ἕλλησιν, ἠθέλομεν δὲ ἀσεβήση ἐπαναλαμβάνοντες ἐν τῷ παρόντι αὐτά. Περιοριζόμεθα μόνον ἐν τῇ παραθέσει τῶν ἐπισήμων ἐγγράφων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸ γεγονὸς τοῦτο πρῶτον ἤδη δημοσιευομένων Ἑλληνιστὶ καὶ ἅτινα ἀρυόμεθα ἐκ τοῦ Ἀρχείου τῆς ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ῥωσίας.

* Ἴδε σελ. 409 καὶ 534.

α' Μυστικὴ ἐπιστολὴ τοῦ κόμητος Α. Θ. Λανζεράν

Τῷ κόμητι Α. Ν. Γολίτζην

Ἐξ Ὀδησσοῦ 19 Μαΐου 1821.

«Διὰ τῆς παρούσης ἰδιωτικῆς ἐπιστολῆς λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ γνωστοποιήσω τῇ ὑμετέρᾳ ἐκλαμπρότητι γεγονὸς σπουδαῖον καὶ τρομερὸν ἅμα. Ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα, ὁ σεβάσμιος Ἕλλην Πατριάρχης Γρηγόριος ἑβδομηκονταπενταετὴς τὴν ἡλικίαν, ἀνηρπάγη ἐκ τοῦ ἱεροῦ τῆς μητροπόλεως ἔνθα εἶχεν ἐλθεῖ νὰ τελέσῃ τὴν ἱερὰν ἀκολουθίαν καὶ ἀπηγχονίσθη κατὰ διαταγὴν τοῦ Σουλτάνου ἀπέναντι τῆς οἰκίας αὐτοῦ· ὁ νέος μέγας βεζύρης προσωπικῶς παρέστη πρὸς διάταξιν τῶν τῆς ἐκτελέσεως τῆς θανατικῆς ποινῆς, ἐν πλήρει ἀπαθείᾳ ἦναψε καπνοσύριγγα καὶ παρέμεινεν ἐκεῖ ἐπὶ δύο ὥρας. Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ 7 ἕτεροι Ἕλληνες μητροπολῖται ἢ ἀρχιερεῖς ὑπέστησαν τὴν αὐτὴν ποινήν· ὁ πατριαρχικὸς ναὸς καὶ 16 ἕτεροι, λέγουσιν ὅτι ἐσυλήθησαν καὶ κατεστράφησαν ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν· βεβαιοῦσιν ὅτι χιλιάδες χριστιανῶν ἐσφάγησαν. Τῇ ἐπαύριον τὸ σῶμα τοῦ δυστυχοῦς Πατριάρχου παρεδόθη κατὰ διαταγὴν τοῦ σουλτάνου τοῖς Ἰουδαίοις, οἵτινες ἔσυραν αὐτὸ ἀνὰ τὰς ὁδοὺς ἐκτοξεύοντες τρομερὰς ὕβρεις κατὰ τῆς ἁγίας ἡμῶν πίστεως καὶ κατὰ τοῦ θείου ἡμῶν Σωτῆρος. Οἱ κακοῦργοι οὗτοι ἔρριψαν τὸ σῶμα εἰς τὴν θάλασσαν. Ὁ βαρῶνος Στρόγονοβ διαβιβάζων μοι τὰ τρομερὰ ταῦτα γεγονότα, ἀγγέλλει ὅτι εἰς τὸν λαιμὸν τοῦ σώματος περιέδεσαν σχοινίον μετὰ βαρέως λίθου, ἀλλὰ ἢ ἀνακριβῶς ἐλέχθη τοῦτο, ἢ ὁ λίθος ἐλύθη, καθ' ὅτι τὸ σῶμα ἀνέπλευσεν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν ὑδάτων τοῦ Βοσπόρου ἀκριβῶς μεταξὺ τῆς ἀποστάσεως δύο πλοίων ἑτοιμαζομένων νὰ ἀποπλεύσωσιν ἐνταῦθα. Ὁ ἀτυχὴς Πατριάρχης ἐγνωρίσθη ὑπό τινος τέως παρ' αὐτῷ ὑπηρετοῦντος εὑρεθέντος ἐπὶ τοῦ πλοίου τούτου.

«Ἡ ὑμετέρα ἐκλαμπρότης θὰ ἐξετάσῃ ἁπάσας τὰς λεπτομερείας ταύτας ἐν ταῖς συνημμέναις καταθέσεσι τῶν μαρτύρων. Ἅμα τοῦ πλοίου καταπλεύσαντος διέταξα ν' ἀποβιβάσωσι τὸ σῶμα τοῦ Πατριάρχου μετὰ πάντων τῶν προφυλακτικῶν μέτρων ἅτινα ἀπαιτοῦνται ὑπὸ τῶν ὑγειονομικῶν κανονισμῶν.

«Ὅπως δὲ ἀκριβέστερον καταπεισθῶ περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ σώματος διέταξα νὰ δείξωσιν αὐτὸ τοῖς πρίγκιψι Σούτζῳ καὶ Χαντζερλῇ ἰδίως γνωρίσασι τὸν Πατριάρχην. Οὗτοι ἀνεγνώρισαν αὐτὸν καὶ ὑπέγραψαν τὴν συνημμένην ἐπικύρωσιν.

«Διέταξα νὰ θέσωσι τὸ σῶμα ἐντὸς φερέτρου, νὰ σφραγίσωσιν αὐτὸ καὶ νὰ τοποθετήσωσι προσκαίρως ἐντὸς τοῦ πύργου τοῦ ὑγειονομείου.

«Εἷς ἱερεὺς καὶ εἷς διάκονος εἰσῆλθον εἰς τὸ ὑγειονομεῖον ὅπως ἀδιαλείπτως ἀναγινώσκωσι προσευχὰς παρὰ τῷ σώματι παρ' ᾧ καίουσι δύο λυχνίαι καὶ λαμπάδες.

«Ἐξαιτοῦμαι παρὰ τῆς ὑμετέρας ἐκλαμπρότητος ὅπως μοὶ μεταδώσητε ὅσον τάχιον τὸ διάταγμα τῆς Αὐτοῦ Αὐτοκρατορικῆς Μεγαλειότητος περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ὀφείλω ν' ἀποδώσω τὰς τελευταίας τιμὰς τῷ δυσμοίρῳ τούτῳ ἡγέτῃ τῆς Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας καὶ ἐξαιτοῦμαι ὡσαύτως παρὰ τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος νὰ ὁρίσητε τὸ ποσὸν τὸ ὁποῖον δύναμαι νὰ δαπανήσω κατὰ τὴν τελετὴν ταύτην».

β' Ἔνορκος κατάθεσις

«Ὁ ὑποφαινόμενος ἐνταῦθα ὁρκίζομαι ἐν ὀνόματι τοῦ Παντοδυνάμου Θεοῦ ἐνώπιον τοῦ ἁγίου Αὐτοῦ Εὐαγγελίου καὶ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ὅτι καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν προσαγωγὴν εἰς τὸν λιμένα τοῦτον ἐπὶ τοῦ πλοίου τοῦ πλοιάρχου Νικολάου Σκλάβου, τοῦ σώματος τοῦ Πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως Γρηγορίου καὶ τὴν θανατικὴν αὐτοῦ ποινήν, ὀφείλω νὰ καταθέσω τὴν μόνην ἀλήθειαν, ὅ,τι αὐτὸς οἶδα, εἶδον καὶ ἤκουσα παρ' ἑτέρων οὐδὲν ἀποκρύψας καὶ προσθέσας, ἀλλὰ τὰ πάντα ἐναργῶς ἐκθέσας ὅπως ὀφείλω νὰ δώσω λόγον ἐν τῇ δευτέρᾳ τοῦ Χριστοῦ παρουσίᾳ. Πρὸς ἐπιβεβαίωσιν τῆς ὁρκοδοσίας μου ταύτης ἀσπάζομαι τοὺς λόγους καὶ τὸν Σταυρὸν τοῦ Σωτῆρός μου. Ἀμήν».

Ἑλληνιστὶ ὑπεγράφησαν ὡς ἑξῆς:

«Ὁ πλοίαρχος τοῦπλ οίου Νικόλαος Σκλάβος.—Χαράλαμπος Γερογιάννης, Ἀρχιμανδρίτης Παΐσιος Κεφαλλὴν, Δημήτριος Φιορίδης, Ἀναστάσιος Μπαλάνος, Ἰωάν. Παπαδόπουλος, Βασίλειος Μαζαράκης, Μικὲς Λεβίδης, Δημ. Φώτης, Εὐάγγ. Σβορόνου, Γεώργ. Γεωργαλᾶς Κρὴς, Διάκονος Νικόλαος Μαγιαδόγλου, Κωνσταντῖνος Δημητρίου τέως ὑπηρέτης τοῦ Πατριάρχου, Ἀντώνιος Βελιανίτης, Δημήτριος Πιαρινὸς, Ἀπόστολος Ἀλεξάνδρου, Ζαφείριος Δολοράκης, Δῆμος Ἀργύρης, Διονύσιος Λαμπάρας, Νικόλαος Μαραγκὸς, Ἀναστάσιος Καλυβιώτης, Βασίλειος Κοκόλης, Μιχαὴλ Γεωργίου, Κωνσταντῖνος Βεργωτὴς, Μάρκος Θεοδώρου Μαλὲκ, Γεώργιος Κηουρέλης, Σπυρίδων Μαζαράκης, Θεόδωρος Χαραμεννάζης, Βασίλειος Μαντζαβῖνος, Ἰωάν. Σκλάβος, Παναγ. Βλίκος, Μιχαὴλ Μπιτζοννόπουλος, Νικόλαος Πυλαρινὸς, Κωνστ. Βλάχος, Ματθ. Λαμπαρᾶς, Χαράλ. Βλάχος, Κοσμέτος Στρουγιάννας, Ἰωάν. Νισηριώτης, Ἀνδρ. Μαζαράκης, Γεώργ. Κοσποτελῆρος, Ἰωάν. Κεπράζας, ναῦται καὶ ἐπιβάται τοῦ πλοίου ὁ «ἅγιος Νικόλαος».

γ' Ἐπικύρωσις πρίγκιπος Ἀλεξάνδρου Χαντζερλῆ καὶ Σπαθάρου Νικολάου Σούτζου

(Γεγραμμένη ἰδιοχείρως ὑπὸ τοῦ Χαντζερλῆ)

«Οἱ ὑποφαινόμενοι ἀγγέλλομεν ὅτι τῇ προσκλήσει τῆς Αὐτοῦ Ἐκλαμπρότητος τοῦ κόμητος Λανζερὰν, γενικοῦ διοικητοῦ τῆς Ταυρίδος, μετέβημεν εἰς τὸ ὑγειονομεῖον τῆς Ὀδησσοῦ πρὸς ἐπιθεώρησιν καὶ ἀναγνώρισιν τοῦ σώματος τοῦ Πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως Γρηγορίου πρό τινων ἡμερῶν ἀπαγχονισθέντος ὑπὸ τῆς Ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως, εὐθὺς ὡς μετεκομίσθη εἰς τὴν πόλιν ταύτην. Μετὰ μεγίστης προσοχῆς ἐξετάσαντες τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἀνεγνωρίσαμεν αὐτὸν καὶ μαρτυροῦμεν ὅτι τὸ ῥηθὲν σῶμα εἶνε αὐτοῦ τοῦ Πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως Γρηγορίου. Πρὸς ἔνδειξιν δίδομεν τὴν ἔγγραφον ἡμῶν μαρτυρίαν. Ἐν Ὀδησσῷ 7 Μαΐου 1821. Α. Χαντζερλῆς, πρίγκιψ Νικόλαος Σοῦτζος».

δ' Ἐπιστολὴ τοῦ κόμητος Α. Θ. Λανζερὰν

Τῷ κόμητι Α. Ν. Γολίτζην

Ἐξ Ὀδησσοῦ, τὸν Ἰούλιον 1821.

«Κατὰ τὸν παρελθόντα Ἰούνιον εἶχον τὴν τιμὴν νὰ διαβιβάσω τῇ Ὑμετέρᾳ Ἐκλαμπρότητι περί τε τῆς παραλαβῆς τῆς ἱερᾶς στολῆς διὰ τὸν Πατριάρχην τῆς Κωνσταντινουπόλεως Γρηγόριον καὶ τὰς προετοιμασίας διὰ τὴν ἐκφορὰν τοῦ νεκροῦ. Μετὰ δὲ τὴν εἰς Ὀδησσὸν ἄφιξιν ἐκ Κισιοβίου τοῦ Δημητρίου ἀρχιεπισκόπου Βενθὲρ καὶ Ἀκερμανίου μετὰ τοῦ Γρηγορίου μητροπολίτου Ἱερουπόλεως, τῇ 11 τοῦ παρελθόντος Ἰουνίου ἐτελέσθη ἡ ἐκφορὰ τοῦ νεκροῦ τοῦ Πατριάρχου ἐκ τοῦ ὑγειονομείου εἰς τὴν μητρόπολιν καὶ τῇ 19 ἐτάφη ἐν τῷ ἐνταῦθα Ἑλληνικῷ ναῷ κατὰ τὰ εἰς τὸν βαθμόν του νενομισμένα.

«Κατὰ τὴν ἐπικήδειον τελετὴν ἐξεφωνήθη ἑλληνιστὶ ἐπιτάφιος λόγος ὑπὸ τοῦ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐλθόντος ἱεροκήρυκος τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντίνου Οἰκονόμου.

«Διὰ τὴν τελετὴν ἐδαπανήθησαν ἐν συνόλῳ 4054 ῥούβλια καὶ 80 κ. διὰ δὲ τὴν μετάβασιν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Δημητρίου μετὰ τοῦ μητροπολίτου Γρηγορίου καὶ τῆς ἀρχιερατικῆς ἀκολουθίας ἐκ Κισνοβίου εἰς Ὀδησσὸν καὶ τἀνάπαλιν 485 ῥούβλια καὶ 10 κ. τὸ ὅλον 4539 ῥούβλια καὶ 90 καπ.»

ε' Πρότασις τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως

Τῇ Ἱερᾷ Συνόδῳ τῇ 10 *Αὐγούστου* 1821

«Ὁ αὐτοκράτωρ ἀναγνοὺς τὸν ἐπισυνημμένον ἐπιτάφιον λόγον, ἐκφωνηθέντα Ἑλληνιστὶ κατὰ τὴν ἐπικήδειον τελετὴν τῆς ἐκφορᾶς τοῦ νεκροῦ τοῦ Πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως Γρηγορίου ὑπὸ τοῦ ἐλθόντος εἰς Ὀδησσὸν Ἕλληνος ἱεροκήρυκος καὶ οἰκονόμου τοῦ Πατριαρχικοῦ οἴκου Κωνσταντίνου Οἰκονόμου καὶ μεταφρασθέντα εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ὑπὸ τοῦ ἱεροδιδασκάλου ἐν τῷ Λυκείῳ Ῥισχελιὲ ἀρχιμανδρίτου Θεοφίλου, διέταξεν ἵνα τὸν λόγον τοῦτον μετὰ τῆς Ῥωσικῆς μεταφράσεως ἐκτυπώσῃ ἡ Ἱερὰ Σύνοδος. Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ διαβιβάσω ὑμῖν τοῦτο πρὸς περαιτέρω ὁδηγίας· ἀγγέλλων ὡσαύτως ὅτι τῷ προειρημένῳ Οἰκονόμῳ διὰ τὴν συγγραφὴν τοῦ λόγου τούτου χορηγεῖται ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος Σταυρὸς ἀδάμασι κεκοσμημένος».

Πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ τούτου διατάγματος ἡ ἱερὰ Σύνοδος τῇ 22 Αὐγούστου 1821 διέταξε τάδε· «Ὁ εἰρημένος λόγος Ἑλληνιστὶ μετὰ τῆς Ῥωσικῆς μεταφράσεως ἐλλείψει ἐν τῷ ἐνταῦθα τυπογραφείῳ Ἑλληνικῶν στοιχείων νὰ ἐκτυπωθῇ ἐν τῷ τοῦ αὐλικοῦ συμβούλου Νικολάου Γρέτζ εἰς 1200 ἀντίτυπα, ἐν οἷς 200 ἐπὶ καλοῦ χάρτου τὰ δὲ λοιπὰ ἐφ' ἁπλοῦ». Ἡ ἐκτύπωσις μετὰ τῆς βιβλιοδετήσεως καὶ διανομῆς δωρεὰν τοῖς ἐν Ὀδησσῷ καὶ ταῖς λοιπαῖς χώραις ἀποίκοις Ἕλλησι ἐστοίχισε 375 ῥούβλια καὶ 75 καπίκια.

Ἡ Ῥωσικὴ κυβέρνησις ἐν τούτοις ἔσπευσε πάραυτα ἀρωγὸς τῶν ἐν λόγῳ νέων ἀποίκων ἔν τε τῇ Ὀδησσῷ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Νοτίου Ῥωσίας. Ἐπὶ τῷ σκοπῷ δὲ τούτῳ ὡρίσθησαν 150,000 ῥούβλια ἐκ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ταμείου ὡς πρώτη χρηματικὴ βοήθεια καὶ ἐσχηματίσθη ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ μετανάστου ἐπίσης Κυρίλλου μητροπολίτου Σιληστρίας *ἀγαθοεργὸς ἐπιτροπὴ* τῶν προσφύγων Ἑλλήνων· τῷ δὲ κομιστῇ τῶν ἱερῶν λειψάνων τοῦ Πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως Γρηγορίου «διὰ τὸ φιλάνθρωπον αὐτοῦ διάβημα», ὅπως ῥητῶς ἔλεγε τὸ βασιλικὸν διάταγμα, ἀπενεμήθη χρυσοῦν μετάλλιον καὶ ἰσόβιος ἐκ 1000 ῥουβλίων ἐπιχορήγησις. Κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος αἱ ἀγαθοεργίαι αὗται τῆς Ῥωσικῆς κυβερνήσεως ἔλαβον πλειοτέρας διαστάσεις καθ' ὅτι ἐν ἁπάσῃ τῇ Ῥωσίᾳ ἐπελάβοντο ἑκουσίων ἐράνων ὑπὲρ τῶν προσφύγων Ἑλλήνων, ἡ προωρισμένη δὲ ἐπιτροπὴ ἤρξατο λαμβάνουσα μηνιαίως ἐκ τῶν τελωνειακῶν εἰσπράξεων 15, 000 ῥούβλια διὰ τὰς ἀνάγκας αὐτῆς. Ἐκ τοῦ ποσοῦ τούτου, μέρος προδιετίθετο εἰς τὰς ἐκ μέρους τῆς Ῥωσικῆς Κυβερνήσεως ὁρισθείσας συντάξεις

εἰς τοὺς ἐξ εὐγενῶν ἰδίως καταγομένους ἄρχοντας φαναριώτας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, οἵτινες ἐλάμβανον τὰς συντάξεις ταύτας ἰσοβίως. Οἱ ἐπιζῶντες δὲ μέχρι τοῦδε δὲν ἔπαυσαν λαμβάνοντες καί τοι ἐπιστρέψαντες εἰς τὴν πατρῴαν χώραν· οὕτως ἡ ἐν Ἀθήναις νῦν διαμένουσα θεία μου Εὐφροσύνη Ζαλώνη, θυγάτηρ τοῦ ἄρχοντος Κλουτζιάρη Ζαφειρίου Παλαιολόγου ἀπαγχονισθέντος ἐν Κωσταντινουπόλει τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα, ἄχρι τοῦδε λαμβάνει τὴν ἐξ 180 ῥουβλίων ἐτησίαν αὐτῆς σύνταξιν. 2,500 ῥούβλια προδιετίθεντο κατὰ μῆνα ὑπὲρ τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν τέκνων τῶν ἐν λόγῳ προσφύγων ἀρρένων τε καὶ θηλέων τῶν μὲν ἐν τῷ Λυκείῳ Ῥισχελιὲ τῶν δὲ ἐν τῷ Παρθεναγωγείῳ τῶν εὐγενῶν. Τῆς ἐπὶ τῶν ἀρρένων τούτων ἐπιτροπῆς προΐστατο ὁ πολιτικὸς σύμβουλος Μηντζάκης, τέως γενικὸς πρόξενος τῆς Ῥωσίας ἐν Πάτραις. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου διὰ τὰ τέκνα τῶν τῆς ὑποδεεστέρας τάξεως τῶν Ἑλλήνων προσφύγων ὁ κόμης Λανζερὰν ἵδρυσε Παρθεναγωγεῖον οὗτινος ἔφορος μὲν ἦτο ὁ ὁμογενὴς ἡμῶν ἰατρὸς Περσιάνης, διευθύντρια δὲ ἡ κυρία Ἀβραμιώτη, ὧν ὅμως ὁ βίος ἦτο λίαν βραχὺς πρὸς ζημίαν τοῦ ἐν Ῥωσίᾳ Ἑλληνισμοῦ.

Δυνάμεθα μετὰ θάρρους νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ Ὀδησσὸς τότε ἀπετέλει τὸ κέντρον, τὸν πυρῆνα τῶν πρὸς τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν παλιγγενεσίαν διαβημάτων, οἱ κυριώτεροι δὲ μοχλοὶ τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν τούτου κινήματος εὑρίσκοντο ἐνταῦθα. Ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος ὁ Α' μετέβη εἰς τὴν πόλιν ταύτην ἔλαβεν ἐκτεταμένην τινὰ ἀναφορὰν φέρουσαν ἑκατὸν πεντήκοντα ὑπογραφὰς διαφόρων ὁμογενῶν ὡς πληρεξουσίων τῶν ἐν Τουρκίᾳ ὁμογενῶν αὐτῶν στεναζόντων ὑπὸ τὸ βάρος τῆς δουλείας. Τινὲς ἀποδίδουσι τοῦτο τῇ εἰσηγήσει τοῦ κόμητος Καποδιστρίου. Ἡ ἀναφορὰ αὕτη εἶχεν οὕτω· «Μέγιστε αὐτοκράτορ. Ὁ μέγιστος ἀδάμας πρὸς κατακόσμησιν τοῦ διαδήματος τῆς αὐτοκρατορικῆς θεοστέπτου Σου κορυφῆς, ἔστω ἡ προστασία τῆς ἱερᾶς ἡμῶν θρησκείας, ὁ δ' ἐνδοξότατος, ὁ λαμπρότατος καὶ ἀναφαίρετος στέφανος τῆς δόξης σου, ἔστω ἡ ὑπεράσπισις τῶν ὀρθοδόξων κατὰ τῆς Τουρκικῆς δυναστείας. Πρὸς τί τρέχεις εἰς τὰς ἐρήμους τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Κίνας, ἵνα μεταδίδῃς τὸ φῶς τοῦ Εὐαγγελίου τοὺς δὲ ἐν Τουρκίᾳ ὁμοθρήσκους Σου ἐγκαταλείπεις ὀρφανοὺς καὶ ἀπροστατεύτους; Ἡ θεία Πρόνοια Σ' ἔστεψεν ἐπὶ τούτῳ καὶ μόνῳ μονάρχην αὐτοκράτορα, ἀναβιβάσασά Σε ἐπὶ τοῦ περικλεοῦς καὶ ὁμοθρήσκου θρόνου τῆς Ῥωσίας. Οἱ ὀρθόδοξοι, ὁμόθρησκοί Σου, εἰς Σὲ ἀτενίζουσι. Μὴ τοὺς ἐγκαταλείψῃς ὡς παίγνιον τῶν ἀλλοθρήσκων, καὶ σφάγια καθημερινὰ τῶν βαρβάρων Τούρκων. Μὴ ἀνέχεσαι θεωρῶν τοὺς δυτικοὺς προστατευομένους ὑπὸ τῶν Ἀγγλο-αὐστριακῶν διὰ διαφόρων θεσπισμάτων καὶ ἀφίνων τοὺς ὀρθοδόξους εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Τούρκων καὶ τὰς καταδιώξεις, οὐδὲν δίκαιον λαμβάνοντας ἐν τοῖς δικαστηρίοις καὶ κατασφαζομένους ἀνηλεῶς καθεκάστην ἄνευ νομίμου αἰτίας». Ἡ ἀναφορὰ αὕτη μεταφρασθεῖσα Ῥω-

σιστὶ ἐπεδόθη τῷ αὐτοκράτορι ὑπὸ τοῦ προειρημένου ὁμογενοῦς ἡμῶν ἰατροῦ Περσιάνη πάππου τοῦ νῦν ἐν Βελιγραδίῳ πληρεξουσίου τῆς Ῥωσίας καὶ ἀναγνωσθεῖσα παρ' αὐτοῦ, εἰς ἣν ὁ αὐτοκράτωρ λέγεται ἀπαντήσας· «Ἐλεύσεται ἡμέρα καθ' ἣν θέλομεν εἰσέλθη εἰς τὸν περὶ τὰ τοιαῦτα ἀγῶνα καὶ ἂς ἑτοιμαζώμεθα». Ἐν Ὀδησσῷ ὡσαύτως ὁ Ὑψηλάντης ἀπαντήσας τὸν αὐτοκράτορα περιδιαβάζοντα ἐν τῷ βασιλικῷ κήπῳ καὶ γονατίσας εἶπε τοὺς ἀξιοσημειώτους ἐκείνους λόγους· «Μέγιστε αὐτοκράτορ, τὴν »Πατρίδα μου!» εἰς ὃ λέγεται ὁ αὐτοκράτωρ ἀπαντήσας «Ὅταν ἴδω »σημεῖον τοῦ Θεοῦ, ὅταν αἱ περιστάσεις τῆς Εὐρώπης ἐπιτρέψωσιν, ὅταν δὲ »φανῆτε καὶ ὑμεῖς ἄξιοι, θέλεις ἔχει Πατρίδα». Ἅμα δὲ ἤχησεν ἡ σάλπιγξ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος πλεῖστοι ἐκ τῶν ὁμογενῶν ἐν οἷς καὶ τεσσαράκοντα μαθηταὶ τῆς ἐν Ὀδησσῷ Ἑλληνεμπορικῆς Σχολῆς συνώδευσαν τὸν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην καὶ τὸν Γ. Λασσάνην εἰς Μολδοβλαχίαν. Ἐν τούτοις οἱ ἐκ Τουρκίας προσφυγόντες εἰς τὴν πόλιν ταύτην Ἕλληνες ἐνεκατέστησαν ἐν τῇ ἀνωτέρω σχολῇ τῇ *Ἑστίᾳ* ταύτῃ τῶν *Φώτων* ὅπως ἀπεκάλουν αὐτὴν ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς καὶ ὁ ἐν Βιέννῃ ἐκδιδόμενος Λόγιος Ἑρμῆς, τὰ τέκνα αὐτῶν καὶ οὕτω πλεῖστοι πολιτικοί, στρατιωτικοί, ἰατροί, νομικοί, συγγραφεῖς καὶ διδάσκαλοι διαπρέψαντες μεταγενεστέρως εἰς διαφόρους κλάδους τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας καὶ κοσμήσαντες καὶ αὐτὰ τὰ γραφεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως κατὰ τὸ 1830 ἐπὶ Κυβερνήτου, ἔλαβον τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν αὐτῶν ἐν τῇ σχολῇ ταύτῃ. Ἐκ τούτων ὀφείλομεν ν' ἀναγράψωμεν τὸν Φίλιππον Κανᾶν ἰδιαίτερον γραμματέα τοῦ Κυβερνήτου κόμητος Καποδιστρίου, τὸν παρὰ τῷ Ὑπουργείῳ τῶν Ἐσωτερικῶν Τμηματάρχην καὶ ἔπειτα Ἑλληνικὸν ἐν Ἰωαννίνοις Πρόξενον Σκαρλᾶτον Ῥωσσέτον, τὸν παρὰ τῷ Ὑπουργείῳ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως εἰσηγητὴν Δ. Πετροκόκκινον, τὸν Πρόεδρον τῶν ἐν Ἀθήναις Ἐφετῶν Ι. Φλογαΐτην καὶ αὐτὸν τὸν ἐπὶ διπλωματικῇ ἱκανότητι διακεκριμένον προσφιλῆ παντὶ Ἕλληνι Ἀλέξανδρον Ῥαγκαβῆν, τοὺς συνταγματάρχας Δ. Μαραμπούτην, Κ. Νικολαΐδην, Δ. Κυπριανόν, Ἀριστείδην Χρυσοβέργην καὶ πολλοὺς ἑτέρους ἀξιωματικοὺς τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ καταλυματίας ὡς τὸν Φωτιάδην, Μοσχόπουλον κλπ. τὸν διδάσκαλον Δημ. Καψάλην, Ἰωάννην Νικολαΐδην, Δημ. Δεσποτόπουλον καθηγητὴν τῶν μαθηματικῶν ἐν τῇ ἐν Πειραιεῖ Σχολῇ τῶν Εὐελπίδων καὶ τὸν Μιχαὴλ Κωνσταντινίδην διδάσκαλον τῶν μαθηματικῶν ἐν Μεσολογγίῳ κλπ. Ἡ Ὀδησσὸς πράγματι δύναται νὰ καυχηθῇ ὅτι συνετέλεσε μεγάλως οὐ μόνον εἰς τὴν πραγμάτωσιν τῆς μεγάλης ἡμῶν ἐθνικῆς ἰδέας ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν περαιτέρω μόρφωσιν ἀνδρῶν λίαν χρησίμων καταστάντων τῷ Ἑλληνικῷ Βασιλείῳ κατὰ τὰς ἀρχὰς ἰδίως τοῦ κυβερνητικοῦ αὐτῆς συστήματος. Ἀφ' ἑτέρου οἱ εἰς τὸ ἐμπόριον ἐπιδοθέντες ἰδίως ἐν τῷ ἐμπορικωτάτῳ τῆς Ὀδησσοῦ λιμένι μεγάλας ἤρξαν-

το ποιούμενοι προόδους ἰδίως ἐν τῷ τῆς ἐξαγωγῆς τοῦ σίτου ἐμπορίῳ, ἱδρύσαντες σπουδαίους ἐμπορικοὺς οἴκους, οὕτως ὥστε κατὰ τὸ 1835 ἔτος ἤδη ἐκ τῶν ὑφισταμένων πεντήκοντα ἑπτὰ μεγάλων ἐμπορικῶν καταστημάτων τὰ εἴκοσι ἦσαν Ἑλληνικά. Ἰδοὺ δὲ χάριν περιεργίας στατιστικὸς πίναξ τῆς εἰς ῥούβλια ἀξίας τῶν ἐξαχθέντων καὶ εἰσαχθέντων ἐν συνόλῳ παρ' αὐτῶν ἐμπορευμάτων.

Ἐμπορικὸς οἶκος	Εἰσαγωγὴ	Ἐξαγωγὴ
Ἰωάννης Ῥάλλης	646.834	1.989.490
Θεόδωρ. Ροδοκανάκης	1.215.636	578.900
Κωνστ. Παποῦδοφ	348.977	1.033.323
Ἀναστ. Μπούμπας	351.005	309.917
Νικόλ. Ἰγγλέσης	268.905	621.581
Μιχ. Μηλιώτης	701.060	86.866
Ἀντ. Πιττακὸς	314.586	335.330
Ἀλεξ. Μαῦρος	240.080	403.265
Πέτρ. Κόκκινος	154.930	391.340
Ἀνεψιοὶ Ὁμήρου	343.155	107.625
Ἰωάν. Μαύρου	———	287.150
Εὐστ. Σεβαστόπουλος	240.312	35.981
Θωμᾶς Βλάγκαλης	153.400	102.135
Κριωνᾶς Παπᾶ Νικολάου	225.535	22.150
Δημ. Παλαιολόγος	147.547	95.443
Γεώργ. Βουτζινᾶς	151.010	32.707
Παῦλος Σταμέροβ	147.635	75.401
Χρῆστ. Βελαρᾶς	114.100	105.652
Νικόλ. Δημητρίου	185.335	2.400
Παρασκευᾶς Νικολάου	182.607	2.425
Γεώργ. Διαλεγμένος	155.183	1.600
Φίλιπ. Μπαμπαγιώτης	137.029	2.010
Γρηγ. Αὐγερινὸς	66.937	66.555
Γεώργ. Σαρρὸς	116.520	12.320
Γεράσ. Κούπας	76.245	30.404
Γρηγ. Μαρασλῆς	78.165	26.829

Ὁ ἐμπορικὸς ἰδίως οἶκος τοῦ κ. Θ. Ροδοκανάκη κατεῖχε τότε ἤδη τὴν πρωτεύουσαν θέσιν. Ἔκτοτε ἡ θέσις τῶν τε ἐν Ὀδησσῷ καὶ τῇ λοιπῇ Νοτίῳ Ῥωσίᾳ ἐμπορευομένων Ἑλλήνων ἤρξατο λαμβάνουσα εὐρείας διαστάσεις καὶ κατέστη ὁ κύριος μοχλὸς τοῦ ἐν τῇ Νοτίῳ ταύτῃ ἐσχατιᾷ τῆς Ῥωσίας ἐμπορίου. Κατὰ πόσον ἐκ τούτου ὁ Ἑλληνισμὸς ἐν γένει ὠ-

φελήθη κρίνομεν περιττὸν νὰ προσθέσωμεν, ἐναπομένει ἡμῖν μόνον νὰ ῥίψωμεν ἓν βλέμμα καὶ ἐπὶ τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἐνταῦθα Ἑλληνισμοῦ ἰδίως τῆς ἀκεραιότητος ἢ μὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ φρονήματος τῶν ἐνταῦθα ὁμογενῶν περὶ τοῦ ὁποίου θέλομεν ἐξετάσῃ περαιτέρω. Ἐνταῦθα κρίνωμεν ἐπάναγκες νὰ μνησθῶμεν καὶ τοῦ οὐ σμικρὰν σπουδαιότητα κεκτημένου γεγονότος δι' ἅπαντα ἐν γένει τὸν Ἑλληνισμὸν, ἰδίως τὰ τῆς ἐκμαθήσεως ὑπὸ ἀρχαιολογικὴν καὶ ἱστορικὴν ἔποψιν τῆς χώρας ταύτης καὶ τῶν ἀρχαίων ἐν αὐτῇ Ἑλληνικῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μνημείων. Πρόκειται περὶ τῆς ἱδρύσεως τῆς ἐν τῇ *Νοτίῳ Ῥωσίᾳ Ἀρχαιολογικῆς καὶ Ἱστορικῆς Ἑταιρείας* περὶ ἧς εἴχομεν ἤδη ἀναφέρῃ καὶ τοῦ ἐν Ὀδησσῷ ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου στενὴν σχέσιν ἀμφοτέρων ἐχόντων τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἐνταῦθα Ἑλληνισμοῦ διότι ἐνεργὸν μέρος ἔλαβον εἰς τοῦτο πλεῖστοι τῶν ὁμογενῶν ἡμῶν. Κατὰ τὸν Αὔγουστον ἔτι τοῦ 1823 ἔτους ὁ Ῥῶσος ἀρχαιολόγος Ι. Στεμπκόβσκης ὑπέβαλεν ὑπόμνημα τῇ κυβερνήσει περὶ τῆς ἐν τῇ Νοτίῳ Ῥωσίᾳ ἀνάγκης ἀρχαιολογικῆς ἐρεύνης καὶ τῆς ἀνασκαφῆς τῶν ἐν αὐτῇ εὑρισκομένων ἀρχαίων τάφων. Τὸ ὑπόμνημα τοῦτο Γαλλιστὶ γραφὲν κρίνομεν εὔλογον νὰ παραθέσωμεν ὧδε ἐν μεταφράσει χάριν τῆς σπουδαιότητος αὐτοῦ.

Ὑπόμνημα περὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν ἐν τῇ Νοτίῳ Ῥωσίᾳ.

Οὐδεὶς ἀγνοεῖ ὅτι ἐν τῇ ἀρχαιότητι οἱ Ἕλληνες εἶχον κατειλημμένα διὰ τῶν ἀποικιῶν πάντα τὰ μεσημβρινὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Ἡ Σαρματία ἥτε εὐρωπαϊκὴ καὶ ἡ ἀσιατικὴ καὶ ἡ Ταυρικὴ Χερσόνησος, ἐξ ὧν κατὰ μέρος ἀποτελεῖται τὴν σήμερον ἡ Νέα Ῥωσία περιελάμβανε πολλὰς πόλεις ἐπισήμους ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἐξαφανισθείσας ἔπειτα ὑπό τε τῆς βαρβαρότητος τῶν αἰώνων οἵτινες ἐπῆλθον μετὰ τὸν πολιτισμὸν τῶν Ἑλλήνων καὶ ὑπὸ τῶν ἐκ Βορρᾶ εἰσβαλόντων ἀγρίων στιφῶν. Μόλις σήμερον βλέπει τις τὰ ἴχνη τινῶν τῶν πόλεων τούτων, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ δσημέραι ἐξαφανίζονται ἄλλα δὲ τελείως ἐξέλιπον, καὶ ἀγνοεῖται καὶ αὐτὴ ἡ θέσις ἣν κατεῖχον πολλαὶ ἀποικίαι ὑπὸ τῶν παλαιῶν ἱστορικῶν καὶ γεωγράφων μνημονευόμεναι.

Ὅτε δὲ ἡ Ῥωσία κατέλαβε τὴν Κριμαίαν ἐσώζοντο ἔτι τὰ τείχη τῆς Χερσονήσου, οἱ πύργοι αὐτῆς καί τινα τῶν οἰκοδομημάτων· ἀλλὰ σήμερον οὐδὲν ἄλλο βλέπει τις ἢ σωρὸν ἐρειπίων. Ἡ νέα πόλις, ἡ Σεβαστούπολις παραλαμβάνουσα τὸ ὑλικὸν αὐτῆς ἐκ τῆς παλαιᾶς, μετ' οὐ πολὺ θὰ ἐξαφανίσῃ τὰ ἴχνη αὐτῆς ὡς τὸ Ἴλιον καὶ τὸ Σίγειον ἐξηφάνισαν τὰ τῆς παλαιᾶς Τροίας. Τὸ Νυμφαῖον, τὸ Παντικάπαιον, ἡ Τάναϊς ἦσαν πόλεις ἄξιαι λόγου ἐν τῇ ἀρχαιότητι, ἀλλὰ νῦν ἀγνοεῖται ποῦ ἀκριβῶς

ἔκειντο. Ἄξια λοιπὸν κυβερνήσεως πεφωτισμένης θὰ ἦτο νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἀπὸ τῆς λήθης διάσωσιν τῶν ὑπολειπομένων λειψάνων τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ, ὅσον δήποτε ἀσθενῆ καὶ ἂν εἶνε αὐτά· διότι αἱ μέχρι τοῦδε μεμονωμέναι φιλαρχαίων τινῶν ἔρευναι παρήγαγον εὐάρεστόν πως ἀποτέλεσμα περὶ τῶν κατὰ τὸν Εὔξεινον Πόντον ἀποικιῶν. Ἡ δὲ κυβέρνησις ὑποστηρίζουσα τὰς ἐρεύνας ταύτας καὶ συντελοῦσα εἰς τοῦτο δι' οὐχὶ μεγάλης τινὸς δαπάνης καὶ διὰ τῶν μέσων ὧν δύναται νὰ ποιήσηται χρῆσιν, θὰ προῆγε θαυμασίως τὰς γνώσεις ἡμῶν περὶ τῆς ἐν τῇ ἀρχαιότητι καταστάσεως τῶν ἐπαρχιῶν τούτων.

Πρὸς ἐπίτευξιν δὲ τούτου, ὅπερ ἔσται τῇ ἐπιστήμῃ ὠφελιμώτατον ἐπάναγκες νὰ ἐνασχοληθῇ κατὰ πρῶτον περὶ τῶν δε τῶν πραγμάτων.

α) Νὰ ἀναζητήσῃ πάντα τὰ ἴχνη πασῶν τῶν ὑπὸ Ἑλλήνων κατοικουμένων πόλεων κατὰ τὰ βόρεια παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ τῆς Ἀζοφικῆς καὶ νὰ ὁρισθῇ κατὰ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς εἰς τίνας τῶν πόλεων ἢ κωμοπόλεων δυνατὸν νὰ ἀνήκωσιν. Οὕτω δὲ θὰ κατορθωθῇ ὥστε νὰ ἀνευρεθῇ ποῦ ἔκειντο τὸ Νυμφαῖον, ἡ Φαναγορία καὶ τοσαῦτα ἄλλα μέρη, ὧν ἀγνοεῖται σήμερον ἡ θέσις.

β) Νὰ παραγγελθῶσιν οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ μηχανικοῦ νὰ συντάξωσι σχέδια τῶν πόλεων καὶ τῶν οἰκοδομημάτων ὧν σώζονταί που ἴχνη τινά, ὡς ἔπραξαν περὶ τῆς πόλεως Ὀλβίας, νὰ συντάξωσι τοπογραφικοὺς πίνακας πάντων τῶν μερῶν ἔνθα ἔτι σώζονται λείψανα τῆς ἐργασίας τῶν ἀρχαίων.

γ) Νὰ γείνωσιν ἀνασκαφαὶ ἐν ταῖς πόλεσι καὶ τοῖς τάφοις πρὸς ἀνακάλυψιν διαφόρων ἀρχαιολογικῶν πραγμάτων καὶ μάλιστα ἐπιγραφῶν καὶ νομισμάτων πρὸς συμπλήρωσιν τῶν ὑπαρχόντων κενῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν. Νὰ περιγραφῶσι δὲ πάντα τὰ ἀνευρισκόμενα καὶ νὰ κατατεθῶσιν ἐν Μουσείοις.

Ἐπιτραπήτω μοι ἤδη νὰ ὑποδείξω τὰ διάφορα μέρη καθ' ἃ εἶνε δυνατὸν νὰ γείνωσί τινες ἐργασίαι μετά τινος ἐλπίδος ἐπιτυχίας.

Πιθανώτατα ἡ πόλις Ἄκκερμαν κεῖται ἐπὶ τῆς Ὀφιούσης ἢ Τύρας, ἧς ἀνευρέθησάν τινα νομίσματα. Πρέπει δὲ νὰ βεβαιωθῇ ἐὰν σώζωνται ἴχνη τῆς ἀρχαίας Ὀφιούσης καὶ νὰ προσδιορισθῇ ἡ ἀκριβὴς αὐτῆς θέσις.

Τὸ αὐτὸ ὀφείλει νὰ γείνῃ καὶ ἐν Ὀβιδιοπόλει ἔνθ' ἄλλοτε εὑρέθησαν ἀρχαιότητές τινες καὶ ἐφ' ἧς ἔκειτο κατὰ τὰ φαινόμενα ἡ πόλις Νικωνία. Νεωστὶ ἀνευρέθη ἐν Ὀδησσῷ ἀρχαῖον ἀγγεῖον ἐξ ὀπτῆς γῆς· δύναται δέ τις νὰ εἰκάσῃ ὅτι τὸν τόπον τῆς Ὀδησσοῦ κατεῖχέ ποτε ὁ παλαιὸς τῶν Ἰστρίων λιμὴν ἀλλὰ διὰ τὴν ἀφάνειαν αὐτοῦ δὲν πιστεύω ὅτι θὰ ἀνευρεθῶσιν ἄξιαι λόγου ἀρχαιότητες, ἐν ᾧ τοὐναντίον ἐν Ὀλβίᾳ ἐπισήμῳ ἐν τῇ ἀρχαιότητι ταύτῃ πόλει, ἧς τὰ ἐρείπια φαίνονται ἔτι παρὰ τῷ χωρίῳ Ἰλγίνσκυ, πλεῖστα ὅσα νομίσματα πολύτιμα καὶ ἐπιγραφαὶ πλείστου

λόγου ἄξιαι διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως ταύτης καὶ τῶν πέριξ λαῶν εὑρέθησαν. Ὑπάρχει δὲ ἐλπὶς ὅτι γινομένων ἀνασκαφῶν ἐν τῇ Ἀκροπόλει αὐτῆς θὰ εὑρεθῶσι καὶ ἄλλα· διότι ἐν τῇ Ἀκροπόλει ἐφυλάσσοντο ἐπὶ λίθου κεχαραγμένα τὰ ψηφίσματα τῶν πόλεων. Ἴσως δὲ ἐὰν ἀνασκαφῶσι καὶ οἱ περὶ τὰ ἐρείπια τῆς πόλεως ἀνεξερεύνητοι πολυάριθμοι τάφοι, εὑρεθῇ τι ἄξιον λόγου. Ἐπειδὴ δὲ ὁ χῶρος ἐφ' οὗ κεῖνται τὰ ἐρείπια τῆς Ὀλβίας ἀνήκει τῷ κόμητι Κουσελὲφ Βεσβορόδκῳ, ἐπάναγκες εἶνε νὰ ζητηθῇ πρῶτον ἡ ἄδεια αὐτοῦ πρὸς ἔναρξιν τῶν ἀνασκαφῶν.

Ἡ νῆσος Βερεζὰν ἥτις εἶχε ναὸν καθιερωμένον ὑπὸ τῶν Ὀλβιοπολιτῶν εἰς τὸν Ἀχιλλέα ἴσως διασώζει ἴχνη τινὰ τοῦ ναοῦ τούτου καί τινας ἐπιγραφάς. Ὡσαύτως δὲ πιθανὸν καὶ τοῦ ναοῦ τῆς Δήμητρος κειμένου ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου τοῦ Ἱππολάου τοῦ νῦν ὀνομαζομένου Στανισλαυόφ. Δὲν πιστεύω δὲ πᾶσα ἡ ἔκτασις τῶν παραλίων ἀπὸ Δνειέπρου μέχρι Σεβαστουπόλεως νὰ ἔχῃ τι ἄξιον λόγου πρὸς ἀνασκαφάς· ἀλλὰ καλὸν ὅπως δήποτε θὰ ἦτο νὰ ἐξερευνηθῇ ὁ χῶρος ἐν ᾧ ἔκειτο ἡ πόλις Καρήνη κτλ.

Ὅσαι πόλεις ὑπὸ τῶν βαρβάρων καταστραφεῖσαι ἀπέμειναν ἔρημοι καὶ ἀκατοίκητοι, ἢ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτῶν ἐκτίσθη ἄσημόν τι οἰκοδόμημα αὗται ἔδωκαν εἰς ἡμᾶς πλείονα μνημεῖα ἢ αἱ ὑπὸ πολυαρίθμου λαοῦ διαρκῶς κατῳκημέναι· καὶ ὁ λόγος εἶνε σαφής. Τῶν μὲν πρώτων τὰ μνημεῖα ἔμειναν ὑπὸ τὴν γῆν τεθαμμένα ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς καταστροφῆς αὐτῶν, οὐδεὶς δὲ διενοήθη νὰ τὰ ἐκθάψῃ, ἐν ᾧ τὰ τῶν ἄλλων κατὰ μικρὸν ἐξηφανίσθησαν καθ' ὅσον οἱ μεταγενέστεροι κάτοικοι οὔτε τὴν αὐτὴν θρησκείαν ἔχοντες οὔτε τὸ αὐτὸ πολίτευμα, οὔτε τὰς αὐτὰς δοξασίας, εἶχον χρείαν ὕλης πρὸς οἰκοδομὴν τῶν νέων αὐτῶν οἰκοδομημάτων. Τὸ ἔδαφος ἀδιαλείπτως ἀνακινούμενον ἀπώλεσε πάντας αὐτοῦ τοὺς θησαυροὺς οὐδενὸς διανοηθέντος νὰ συντηρήσῃ κτίρια εἰς οὐδὲν χρησιμεύοντα. Καὶ οὕτως αἱ μὲν ἐπιγραφαὶ ἐξηλείφοντο, τὰ δὲ ἀγάλματα συνετρίβοντο, τὰ δὲ νομίσματα ἐχωνεύοντο. Καὶ δι' αὐτὸ τὰ ἐρείπια τῆς Ὀλβίας καὶ τὰ τῶν ἄλλων πόλεων τοῦ Βοσπόρου ἀφθονοῦσιν ἔτι εἰς μνημεῖα οὐχὶ δὲ καὶ τὰ τῆς Τύρας, τῆς Χερσονήσου κτλ. Ἡ Θεοδοσία ἀντικατασταθεῖσα ὑπὸ μεγάλου ἐμπορικοῦ κέντρου ὑπὸ τοὺς Γενουαίους καὶ τοὺς Ὀθωμανοὺς εἶνε ἡ πασῶν τῶν πόλεων τῆς Κριμαίας πτωχοτάτη καὶ τὰ μάλιστα ἐστερημένη Ἑλληνικῶν ἀρχαιοτήτων.

Γνωστὸν δὲ εἶνε ὅτι ὑπῆρξαν διαδοχικῶς δύο πόλεις Χερσόνησοι ὁμώνυμοι ἀλλ' ἐπὶ διαφόρου θέσεως κείμεναι, ἡ ἀρχαιοτέρα τούτων ἦτο κατεστραμένη ἤδη ἐπὶ Στράβωνος· τῆς νεωτέρας Χερσονήσου ὁ περίβολος εἶνε λίαν καταφανὴς καὶ εὔκολον νὰ σχεδιασθῇ. Πολλὰ ἐρρέθησαν καὶ ἐγράφησαν περὶ τοῦ διασήμου ναοῦ τῆς Ταυρικῆς Ἀρτέμιδος, ἀλλὰ μόνη ἡ τύχη δύναται νὰ καταστήσῃ ἡμῖν γνωστὴν τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ θέσιν.

Ἡ δημοκρατία τῆς Χερσονήσου κατελάμβανε ὅλην τὴν Χερσόνησον με-

ταξὺ τοῦ δρμου τῆς Σεβαστουπόλεως καὶ τοῦ λιμένος Βαλακλαβᾶ, ἣν ὁ Στράβων ὀνομάζει μικρὰν Χερσόνησον. Ὁ ἰσθμὸς ἐκλείετο διὰ τάφρου καὶ τείχους ἐκτεινομένου ἀπὸ τοῦ λεγομένου Στενοῦ λιμένος, μέχρι τοῦ τῶν Συμβόλων ἤτοι τοῦ Βαλακλαβᾶ. Καλὸν εἶνε νὰ γείνωσιν ἐνταῦθα ἔρευναι περὶ τῆς ἀρχαίας τοποθεσίας τοῦ μέρους τούτου τῆς Κριμαίας τῆς διηγήσεως τοῦ Στράβωνος λαμβανομένης ὡς ὁδηγοῦ.

Δὲν συμφωνῶ μετὰ τῶν ἀσπαζομένων τὴν γνώμην τοῦ σοφοῦ Χάβλιτς ὅτι πᾶσα ἡ ἔκτασις τῆς χερσονήσου ἡ μεταξὺ Σεβαστουπόλεως καὶ Βαλακλαβᾶ κατελαμβάνετο ὑπὸ τῆς πόλεως Χερσονήσου, ἥτις τότε ἔπρεπε νὰ εἶνε κατὰ τὸ μέγεθος ἴση πρὸς τοὺς Παρισίους ἢ τὸ Λονδῖνον καὶ ἔτι μείζων. Τὰ καθ' ἅπασαν τὴν ἔκτασιν ταύτην διεσπαρμένα ἐρείπια ἀνῆκον πιθανῶς εἰς οἰκίας ἀγροτικὰς τῶν Χερσονησιτῶν, τὰ δὲ μεταξὺ ὑπάρχοντα κανονικὰ διαχωρίσματα δὲν εἶνε αἱ ὁδοὶ τῆς πόλεως, ἀλλὰ τὰ ὅρια τῶν κτημάτων μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπῆρχον ὁδοί. Δὲν εἶνε λοιπὸν πιθανὸν ὅτι ἐν τῷ χώρῳ τούτῳ δύνανται νὰ εὑρεθῶσιν ἄξια λόγου ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα.

Εἶπον ἤδη ὅτι ἐλάχισται ὑπάρχουσιν ἐλπίδες περὶ ἀνευρέσεως Ἑλληνικῶν ἀρχαιοτήτων ἐν Θεοδοσίᾳ. Ἀλλὰ καθ' ἅπαντα ὅμως τὸν Βόσπορον ὁ ἀρχαιολογῶν ἔχει εὐρὺ στάδιον παλαιογραφικῶν ἐρευνῶν. Ἡ ἀρχαία μοναρχία τῶν Βοσποριανῶν ἡ πλέον τῶν ὀκτὼ ἑκατονταετηρίδων ἀδιαλείπτως παραταθεῖσα βεβαίως θὰ κατέλιπεν ἴχνη ὑπάρξεως πολὺ μείζονος λόγου ἄξια τῶν μέχρι τοῦδε ἀνακαλυφθέντων, καὶ πέποιθα ὅτι ἡ κλασικὴ αὕτη γῆ κρύπτει μέγαν ἀριθμὸν μνημείων περιέργων καὶ χρησιμοτάτων εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν κατοικησάντων ἐν αὐτῇ λαῶν. Πρὸς ταύτην λοιπὸν ἰδίᾳ τὴν χώραν ὀφείλουσι νὰ τραπῶσιν αἱ ἔρευναι τῶν ἐνθέρμων φιλαρχαίων· καὶ δὴ πρὸς τὸ Κὲρτς πρώτιστα πάντων τῶν ἐπὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἀκτῆς μερῶν. Διότι ἐκεῖ ἤκμαζεν ἡ πρωτεύουσα τοῦ Βοσπόρου, τὸ Παντικάπαιον, ἡ μητρόπολις πολλῶν ἄλλων παρακειμένων πόλεων. Αἱ πρὸ ὀλίγου γενόμεναι ἀνασκαφαὶ τῶν περὶ τὸ Κὲρτς τάφων ἀνέδειξαν πολλὰ περίεργα πράγματα ἀλλὰ πολὺ τιμιώτερα διὰ τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν θὰ ἀνευρίσκοντο, ἐὰν ἐγίνοντο ἀνασκαφαὶ ἐν τῇ πόλει καὶ μάλιστα ἐν τῇ Ἀκροπόλει αὐτῆς ἥτις εἶνε διάσημος ἕνεκα τοῦ ἐν αὐτῇ θανάτου τοῦ μεγάλου Μιθριδάτου. Ἐπάναγκες δὲ εἶνε ἄνευ ἀναβολῆς νὰ συνταχθῇ σχέδιον τοῦ περιβόλου τοῦ Παντικαπαίου, διότι ὁσημέραι τὰ ἴχνη αὐτοῦ ἐξαφανίζονται. Τὸ ἐν Κὲρτς ἄθλιον Ὀθωμανικὸν φρούριον πρέπει νὰ κατεδαφισθῇ· εἶμαι δὲ πεπεισμένος ὅτι πολλὰ ἐν αὐτῷ θὰ εὑρεθῶσι, διότι εἶν' ἐκτισμένον διὰ μαρμάρων προερχομένων ἐκ τῶν ἐρειπείων τοῦ Παντικαπαίου. Ὡσαύτως νὰ γείνωσιν ἀνασκαφαὶ καὶ ἐν τῷ χώρῳ ἐν ᾧ ἔκειτο τὸ Μυρμήκιον ἔνθα φαίνονται ἔτι θεμέλια οἰκοδομημάτων. Καθ' ὅλου δὲ ἐν τῷ μέρει τούτῳ τοῦ Βοσπόρου, ὅπερ κατακαλύπτεται ὑπὸ ἐρειπίων ὀφεί-

λομεν νὰ ἀναζητήσωμεν τὰ ἴχνη τοῦ Νυμφαίου, τῆς Ἄκρας, τοῦ Παρθενίου κλπ.

α᾽Ἔτι πλουσιωτέρα θὰ εἶνε ἡ Ἀσιατικὴ ὄχθη, ἔνθα ἤκμαζον πολλαὶ πόλεις, ὡς ἡ Φαναγορία, οἱ Κῆποι, ἡ Ἑρμώνασσα, ἡ Γοργίππεια, ἡ Κοροκονδάμη, τὸ Ἀχίλλειον, ἡ Κιμμερία, ἡ Τυράμβη κλπ., οὐδεμιᾶς δὲ τούτων ὡρίσθη ἔτι ἀκριβῶς ἡ θέσις. Αἱ ἔρευναι πρέπει νὰ ἐπεκταθῶσι μέχρι τοῦ Ταναΐδος, διότι σπουδαία θὰ ἦτο ἡ ἀνακάλυψις ἰχνῶν τινῶν τῆς ὁμωνύμου πόλεως, Ἑλληνικῆς ἀποικίας ἐμπορικωτάτης, ἧς ἀγνοεῖται ἡ θέσις εἴτε διότι ἐκαλύφθη ὑπὸ ἑτέρας τινὸς πόλεως, εἴτε διότι ἐξηφανίσθη ὑπὸ φυσικῆς τινος μεταβολῆς.

Διατρέχοντες τὰς ὄχθας τῆς Ἀζοφικῆς θαλάσσης ὀφείλομεν νὰ μὴ παρίδωμεν τὴν πληθὺν τῶν τύμβων καὶ τῶν ἐπ᾽ αὐτῶν ἱσταμένων ἀγαλμάτων λίαν βαναύσου τέχνης, περὶ ὧν οὐδεὶς ἔτι ἠρεύνησε δεόντως εἰς τίνα λαὸν ἀνήκουσι τὰ περίεργα ταῦτα μνημεῖα.

Εὐκτέον εἶνε τὸ ἔδαφος τῆς Νοτίου Ῥωσίας, ὅπερ βρίθει ἀρχαίων μνημείων νὰ ἐξερευνηθῇ τακτικῶς ἵνα αἱ ἀπὸ τοσούτου ἤδη χρόνου ἐκφραζόμεναι εὐχαὶ τῶν φιλαρχαίων πραγματωθῶσιν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ εἰς ὃν ἐνεπιστεύθησαν αἱ τύχαι τῆς ἀξιολόγου ταύτης χώρας.

Ἐν Ὀδησσῷ κατ᾽ Αὔγουστον τοῦ 1823.

Ι. Στεμπκόβσκης

Ἕνεκα τοῦ ὑπομνήματος τούτου ἐπὶ αὐτοκράτορος ἤδη Νικολάου τοῦ Α᾽ ἐγένοντο αἱ ἀρχαιρεσίαι τῆς Ἑταιρίας ταύτης τῇ 23 Ἀπριλίου 1839. Ἱδρυτὴς αὐτῆς ἐγένετο ὁ γνωστὸς τῷ Πανελληνίῳ προσφιλὴς ἡμῖν Ἀλέξ. Στούρζας, ἐνεργὰ δὲ μέλη ἐκ τῶν ὁμογενῶν ἡμῶν ὁ πρεσβύτερος Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων καὶ ὁ ἐν Ἀθήναις Πιττάκης. Προστάτης δ᾽ αὐτῆς ἀνεκηρύχθη ὁ τότε διάδοχος ἀοίδιμος Αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος ὁ Β᾽, ἐδόθη αὐτῇ παρὰ τῆς Κυβερνήσεως χρηματικὴ ἐπιχορήγησις ἐξ 1428 ῥουβλ. ἐτησίως μετὰ τοῦ δικαιώματος νὰ ποιῆται ἀνασκαφὰς καὶ ἀρχαιολογικὰς ἐρεύνας ὅπου ἂν βούληται ἐν τῇ Νοτίῳ Ῥωσίᾳ. Κατὰ τὸ 1842 δὲ ἔτος ὑπὸ τοῦ Γενικοῦ Διοικητοῦ τῆς Ὀδησσοῦ παρεχωρήθη τῇ Ἑταιρείᾳ οἰκοδόμημα ὅπως χρησιμεύσῃ ὡς Μουσεῖον ὅπερ ἐπισκευασθὲν μετὰ ταῦτα μένει ἄχρι τοῦδε τοιοῦτον. Εἰς τὸ ἐν λόγῳ Μουσεῖον ἔκτοτε ἤρξαντο συρρέουσαι πανταχόθεν πολλαὶ δωρεαὶ μνημείων τῆς ἀρχαιότητος, κοσμημάτων, βιβλίων, χειρογράφων κλπ. παρὰ διαφόρων λογίων καὶ φιλομούσων ἀνδρῶν, ἐν οἷς καί τινες ὁμογενεῖς ὡς ὁ ἐν Σμύρνῃ Πρόξενος κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τῆς Ῥωσίας Γ. Δεστούνης, ὁ ἐν Βερδιάνσκῃ ἔμπορος Ζῆνος, ὁ Α. Νέγρης, ὁ Ἀλ. Στούρζας, ὁ ἐν Σουλινᾷ ἔμπορος Σιδερῆς. Ἐν ταῖς τέσσαρσιν αἰθούσαις τοῦ Μουσείου τούτου ὑπάρχουσι τὴν σήμερον πλεῖσται ὅσαι ἀρχαιότητες τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν γένει καὶ ἰδίως τοῦ

ἐν τῇ Νοτίῳ Ῥωσίᾳ, προερχόμεναι ἐκ τῆς Νήσου Λεύκης (νῦν Φειδονῆσι), Τύρας (νῦν Ἀκκερμὰν) Νικωνίας (νῦν Ὀβιδιοπόλεως), Λιμένος Ἰστριανῶν (νῦν Ὀδησσοῦ), Ὀλβίας (νῦν κώμη Παρούτινο) Φρουρίου Ἀλέκτορος (νῦν Ὀτζάκοβ), Δρόμου Ἀχιλλέως (νῦν Τενδρόβσκαγια Κοσὰ), Νεαπόλεως (παρὰ τῇ Συμφερουπόλει), Χερσῶνος (παρὰ τῇ Σεβαστουπόλει), Λιμένος Συμβόλων (νῦν Μπαλακλαβᾶ), Θεοδοσίας, Παντικαπαίου (νῦν Κερτζίου) κλπ. ἀρχαίων Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, ὡσαύτως δὲ ἐξ Ἀθηνῶν, Σμύρνης, Ἐφέσου, Λέσβου, Θάσου, Ἄθωνος, Ἀμοργοῦ, Σύρου καὶ διαφόρων ἑτέρων Ἑλληνικῶν χωρῶν. Παραθέτομεν λεπτομερῶς πάσας τὰς ἐν τῷ Μουσείῳ τούτῳ Ἑλληνικὰς ἀρχαιότητας πρὸς γνῶσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

α' Ἀρχαιότητες τῆς π. Χ. ἐποχῆς

1) Ἐπιγραφὴ Ἑλληνικὴ ἡμιεσβεσμένη ἐπὶ ἀσβεστολίθου ἣν ἀποδίδει ὁ ἀρχαιολόγος Βλάρεμβεργ τῷ βασιλεῖ τῶν Σκυθῶν Σκολούρῳ. (Ἴδε de la position des trois forteresses Tavroscythes p. 11). Εὑρέθη κατὰ τὸ 1827 ἐν τοῖς περιχώροις τῆς Συμφερουπόλεως.

2) Ἑλληνικὸν διάζωμα ναοῦ, μαρμάρινον κεκοσμημένον ἀναγλύφοις κατὰ τὴν ἀρχαιοτάτην ἱεραρχικὴν τάξιν τῆς Ἀφροδίτης, τοῦ Ἑρμοῦ, τοῦ Φοίβου καὶ τῆς Ἀρτέμιδος ἐξαισίας τέχνης τοῦ Γ' αἰῶνος π. Χ. εὑρέθη ἐν Κερτζίῳ τῷ 1840 ἐν τῷ ἀρχαίῳ Παντικαπαίῳ.

3) Μαρμάρινον τετράγωνον βάθρον ἀνῆκον τῷ ἀγάλματι τοῦ Ἕλληνος Ἀγασικλήτου κεκοσμημένον ἀναγλύφοις παριστῶσιν στεφάνους ἀπονεμηθέντας αὐτῷ ὑπὸ τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου τῆς αὐτονόμου Χερσῶνος (παρὰ τῇ Σεβαστουπόλει) διὰ τὰς προσενεχθείσας παρ' αὐτοῦ τῇ πόλει παντοίας ὑπηρεσίας. Τὸ μνημεῖον τοῦτο ἀνήκει τῷ Β' π. Χ. αἰῶνι ἀνακαλυφθὲν τῷ 1794.

4) Μαρμάρινον μνημεῖον φέρον ἀνάγλυφον ἀπεικονίζον τὸν ῥήτορα τῆς Ὀλβίας Ποτάμωνα υἱὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἱδρυθὲν παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Διονυσίου Ἀλεξάνδρου. Ἀνεκαλύφθη ἐν Ὀλβίᾳ κατὰ τὸν Α' π. Χ. αἰῶνα.

5) Μέρος μαρμαρίνης μεγάλης στήλης ἰωνικοῦ ῥυθμοῦ, ἀνηκούσης τῷ ἐν Ἀθήναις ναῷ τοῦ Ὀλυμπίου Διός. Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας αὐτῆς εἶνε γεγλυμμένος ὁ Ἑλληνικὸς ἀριθμὸς ΔΙΙΙΙΙ (=15, σημαίνων: δέκατον πέμπτον τμῆμα τῆς στήλης). Ἐξ Ἀθηνῶν.

6) α') Μαρμάρινος κορμὸς ἄνευ κεφαλῆς, Ἑλληνίδος παρθένου φερούσης χιτῶνα καὶ πέπλον. β') μέρος μαρμαρίνου ἐξαισίου ἀρχαιοτάτου διαζώματος ναοῦ. Εὑρέθησαν ἐν τοῖς ἐρειπίοις τῆς Χερσοννήσου. Ἀνήκει τῷ Γ' π. Χ. αἰῶνι.

7) Μαρμάρινον βάθρον ἀγάλματος μεθ' Ἑλληνικῆς ἐπιγραφῆς περὶ χρηματικῆς ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς Ὀλβίας ἀμοιβῆς τοῦ Καλλινίκου υἱοῦ τοῦ

Εὐξείνου καὶ ἀνιδρύσεως τοῦ ἀγάλματος αὐτοῦ ἐν τῷ θεάτρῳ τοῦ Βάκχου διὰ τὰς προσενεχθείσας παρ' αὐτοῦ τῇ πόλει ὑπηρεσίας. Ἐξ Ὀλβίας.

8) Ἐπιτάφιος τοῦ ἥρωος τῆς Ὀλβίας Στράτωνος τοῦ πρωτομάχου υἱοῦ τοῦ Χρήστου, μεθ' Ἑλληνικῆς ἐπιγραφῆς καὶ ἀναγλύφων ἐπὶ μικρᾶς τετραγώνου μαρμαρίνης πλακὸς ἄνωθεν, τοῦ Στράτωνος ἐπιστρέφοντος ἐκ τοῦ ἀγῶνος οἴκαδε· κάτωθεν τὸ νεκρικὸν δεῖπνον ἐν τῷ μέσῳ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ. Ἀνήκει τῷ Β' αἰῶνι π. Χ. Εὑρέθη ἐν Ὀλβίᾳ τῷ 1792.

9) α') βάθρον μαρμάρινον ἀγάλματος ἀφιερωμένου τῷ ἥρωι τῆς Ἰλιάδος Ἀχιλλεῖ τῷ ποντάρχῳ ὑπὸ τοῦ Ὀλβιοπολίτου Μενεστράτου β') Δύο τεμάχια ἐπάλξεων. γ') 11 τεμάχια πλακὸς μαρμάρου τῆς Πάρου, ἀποτελοῦντα ἐν τῇ νήσῳ μέρος τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀχιλλέως. δ') Δύο κέραμοι τῆς σκέπης τοῦ αὐτοῦ ναοῦ. ε') Λιθίνη μύλη. Πάντα ταῦτα ἐκ τῆς νήσου Λεύκης εὑρεθέντα κατὰ τὸ 1839, 1841 καὶ 1842.

10) Μαρμάρινον τεθραυσμένον διάζωμα ἀπεικονίζον παιδαγωγὸν λούοντα παῖδα. Ἐξ Ὀλβίας.

11) Γλυπτὰ μαρμάρινα τεμάχια εἰκονίζοντα πέντε ἄνδρας ἐν τῷ προνάῳ, ἐπιτάφιοι δύο ἀνδρῶν, προσφορὰ ὑπὸ οἰκογενείας ἀναθημάτων τῷ ναῷ, ῥαψῳδὸν παίζοντα λύραν καὶ νεανίαν ἀκροώμενον αὐτοῦ. Ἐξ Ὀλβίας.

12) Τρίγωνος μετόπη τοῦ ἐν Ὀλβίᾳ τάφου τοῦ Νικηράτου υἱοῦ τοῦ Νικηράτου. Ἐξ Ὀλβίας.

13) Ἑρμάριον περιέχον ἑπτὰ ἀμφορεῖς τοῦ Παντικαπαίου διαφόρου μεγέθους. Ὡσαύτως εἷς τοιοῦτος καὶ ἓξ ἐκ Τύρας καὶ Ὀβιδιοπόλεως.

14) Ἑρμάριον περιέχον ἐγχώρια νομίσματα τῶν τοῦ Εὐξείνου Πόντου βορείων Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν.

15) Κιβώτιον περιέχον συλλογὴν ἀντικειμένων εὑρεθέντων ἐν τῇ νήσῳ Λεύκῃ τ. ἔ. τεμάχια ἀμφορέων μετ' ἀναθηματικῶν ἐπιγραφῶν Ἀχιλλεῖ τῷ ποντάρχῳ· χάλκινα καὶ πήλινα ἀγαλμάτια· γυναικεῖα ψέλλια, δακτύλιοι σιδηροῖ καὶ χάλκινοι, ἀστράγαλοι, πήλιναι φιάλαι κλπ.

16) Ἑρμάριον περιέχον ἀρχαῖα Ἑλληνικὰ νομίσματα διαφόρων ἐποχῶν, χωρῶν, βασιλέων, πόλεων καὶ φυλῶν.

17) Ἑρμάριον περιέχον ἀρχαῖα σκεύη τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, ἀμφορεῖς, σκεύη, λυχνίας κλπ. εὑρεθέντα ἐν Πομπηίᾳ καὶ Καμπανίᾳ.

18) Κιβώτιον περιέχον ἀντικείμενα οἰκιακῆς χρήσεως τῶν Ἑλλήνων ἀποίκων τῆς Ὀλβίας καὶ τοῦ Παντικαπαίου, τ. ἔ. ἀργυροῦς στρεπτούς, μετάλλινα κάτοπτρα, δακτυλίους, κλεῖδας, κύμβας, ξύλινα κτένια, χάλκινα τόξα κλπ. Ὡσαύτως δοχεῖα καὶ διάφορα ἕτερα ἀντικείμενα ἐξ Ἀθηνῶν, Σύρου καὶ Σμύρνης.

19) Κιβώτιον περιέχον νομίσματα εὑρεθέντα ἐν τῇ νήσῳ Λεύκῃ, ἐκεῖ δὲ μεταφερθέντα παρ' ἀρχαίων ναυτικῶν ὡς ἀναθήματα τῷ ναῷ τοῦ Ἀχιλλέως.

20) Ἐπιγραφὴ μαρμαρίνη ἀφιεροῦσα τὸν Ἕλληνα Φοῖβον τῷ Ἀσκληπιάδῃ. Ἐξ Ὀδησσοῦ (νῦν Βάρνη).

21) Διάζωμα ναοῦ μαρμάρινον φέρον γλυφὴν ἀπεικονίζουσαν τὴν Παλλάδα Ἀθηνᾶν μετὰ περικεφαλαίας ὡπλισμένην διὰ τόξου καὶ ἀσπίδος. Ἐξ Ὀλβίας.

22) Μέρος ἐπιταφίου μαρμαρίνου ἐν εἴδει ἀμφορέως μετά τινων μεινάντων γραμμάτων. Ἐκ Σμύρνης.

23) Ἀγαλμάτιον μαρμάρινον Διὸς τοῦ Σεράπιδος καθημένου ἐπὶ θρόνου, παρὰ τὸν πόδα αὐτοῦ κεῖται λέων. Ἐξ Ἐφέσου.

24) Μέρος μαρμαρίνης στήλης μετὰ ἐπιγραφῆς τῶν κατοίκων τῆς νήσου Λέσβου εἰς τιμὴν τοῦ Ἀβκίου υἱοῦ τοῦ Κόνωνος. Ἐκ Λέσβου.

25) Ἄγαλμα μαρμάρινον (ἀκέφαλον) Ἕλληνος φέροντος μανδύαν. Ἐξ Ὀλβίας.

26) Ἐπιγραφὴ μαρμαρίνη φέρουσα τοὺς πρώτους στίχους ψηφίσματος περὶ ἀμοιβῆς Φιλοκράτους τοῦ Ἐπιδαμνίου. Ἐκ Βάρνης.

27) Δύο τεμάχια ἀναγλύφων μαρμαρίνων ἀπεικονιζόντων α') Βάκχον καθήμενον καὶ ὑποστηριζόμενον ὑπὸ νεανίου. β') Βάκχον καθήμενον ἐπὶ τίγρεως καὶ περικυκλούμενον ὑπὸ Μαινάδων καὶ Φαύνων. Ἐκ Βάρνης.

28) Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαὶ τρεῖς ἀφιεροῦσαι α') Τὸν Ποσείδιον υἱὸν τοῦ Ποσειδῶνος τῇ Ἀθηνᾷ τῇ Λινδίᾳ. β') Τὴν Εὐπορίαν θυγατέρα τοῦ Ἡρακλείτου τοῖς ὑποχθονίοις Θεοῖς. Εὑρέθη ἐν τοῖς περιχώροις τῆς Συμφερουπόλεως ἔνθα κατὰ Βλάρεμβεργ ἔκειτο ἡ Νικόπολις τῶν Σκυθῶν.

29) Μαρμάρινος ἐπιτάφιος μετὰ ψηφισμάτων τῶν κατοίκων τῆς πόλεως Αἰγιαλοῦ.

30) Κεφαλαὶ μαρμάρινοι τοῦ Αὐτοκράτορος Νέρωνος, κατὰ τὸ Ῥωμαϊκὸν ἔθος ἀγενείου. Ἐξ Ἀθηνῶν.

31) Μαρμάρινοι ἐπιτάφιοι ἀνεικονίζοντες α') Ἑλληνίδα ἱσταμένην παρὰ τῷ νάρθηκι. β') Θνήσκοντα Ἕλληνα. γ') Ἑλληνίδα μετὰ κόρης παρισταμένης. Ἐκ Χερσονήσου.

Καὶ πολλαὶ ἕτεραι κατωτέρας ἀξίας ἀρχαιότητες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

β' Ἀρχαιότητες τῆς Βυζαντιακῆς ἐποχῆς.

1) Τεμάχια τεσσάρων μαρμαρίνων στηλῶν ναοῦ μετ' ἀπεικονίσματος πρωτοτύπων χριστιανικῶν σταυρῶν τοῦ Δ' αἰῶνος, μετὰ τῶν ἀνηκουσῶν ταῖς στήλαις τεσσάρων βάσεων. Ἐκ τῶν ἐρειπίων τῆς Χερσονήσου.

2) Κιονόκρανον ἐστολισμένον διὰ φύλλων γεγλυμμένων ἀκάνθου ἀνῆκον ἐπὶ τῶν τεσσάρων χριστιανικῶν ναῶν τῆς Βυζαντιακῆς Χερσῶνος.

3) Δύο μαρμάρινα κιονόκρανα, τετράγωνα, ἐστολισμένα διὰ φύλλων ἀκάνθου καὶ περιθωρίου. Εὑρέθησαν ἐν τοῖς ἐρειπίοις τῆς Βυζαντιακῆς Χερ-

σῶνος, ἀνήκοντα τῷ χριστιανικῷ ναΐσκῳ ἀνεγερθέντι εἰς τιμὴν τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου Ἀνδρέου ἢ τοῦ ἁγίου Κλήμεντος ἐπισκόπου Ῥώμης, ἐξορισθέντος εἰς Χερσῶνα (κατὰ τὸ 73 ἔτος π. Χ.)

4) Ἐπιγραφὴ Ἑλληνικὴ μετὰ μεγάλου σταυροῦ εἰς μνήμην τῆς διὰ τειχῶν καὶ πύργων ὀχυρώσεως τοῦ Βελιγραδίου (τ. ἔ. τοῦ φρουρίου Ἀκκερμὰν) κατὰ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Ὀθωμανῶν ἀνεγερθέντων ὑπὸ τοῦ βοεβόδα τῆς Μολδαυίας Στεφάνου Δ′ βασιλεύσαντος ἀπὸ τοῦ 1458—1504. Ἐξ Ἄκκερμαν.

5) Δώδεκα μαρμάρινα τεμάχια. α′) Εἰκονοστάσιον Χερσῶνος. β′) Βήματος ἔνθα ἀναγινώσκεται τὸ εὐαγγέλιον καὶ ὁ ἀπόστολος ἀνήκοντος τῷ ναΐσκῳ τῆς Χερσῶνος περὶ οὗ προείπομεν καὶ οὗ τινος τὰ ἐρείπια ἄχρι τοῦδε διακρίνονται ἐπὶ τῆς ἀκτῆς.

6) Βάθρον ἀγάλματος μεθ' Ἑλληνικῆς ἐπιγραφῆς, ἀφιερούσης τὸν βασιλέα Τεῦρανὸν τῷ Διὶ καὶ τὴν σύζυγον αὐτοῦ Ἐλιὰν τῇ Ἥρᾳ. Ὁ Τεῦρανὸς ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ 276—279 μ. Χ. Ἐκ Κερτζίου.

7) Κιβώτιον περιέχον χειρόγραφα α′) Φύλλα ἀρχαίων Ἑλληνικῶν Εὐαγγελίων καὶ ἀποστόλων ἐπὶ περγαμηνῆς γεγραμμένων. β′) Ἕτερον ἐπὶ περγαμηνῆς μετὰ τῶν μὴ ἐσβεσμένων εἰκόνων τῶν Εὐαγγελιστῶν Ματθαίου καὶ Μάρκου καὶ ὑποσημειώσεως περὶ τῆς κατὰ τὸ 1121 ἔτος ἀγορᾶς αὐτοῦ· μετεφέρθη ἐξ Αἰγύπτου ὑπὸ τοῦ κόμητος Βεντζεσλὰβ Ῥζεβίνσκιη τῷ 1828.

8) Ἑρμάριον περιέχον ἱερὰ σκεύη τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, χρυσοῦς καὶ χαλκίνους ἐπιταφίους πρωτοτύπους σταυροὺς τοῦ Δ′, αἰῶνος.

9) Κιβώτιον περιέχον πρωτότυπα γράμματα καὶ ἔγγραφα τῶν Ἑλλήνων Πατριαρχῶν περὶ τῆς νοτίου Ῥωσίας.

10) Ἐπιτάφιος Βυζαντιακὸς ἐπὶ ἀσβεστολίθου, ἀπεικονίζων ἄνωθεν στεφανούμενον βασιλέα μετὰ τῆς συζύγου αὐτοῦ, κάτωθεν κλίμακα πλαγίως ἱσταμένην. Ἐκ Χερσῶνος.

Καὶ πολλὰ ἕτερα ἀντικείμενα κατωτέρας ἀξίας.

Ἐκτὸς τούτων ἐν τῷ μουσείῳ τούτῳ ὑπάρχουσιν ἀντικείμενά τινα ἀνήκοντα τοῖς μεταγενεστέροις χρόνοις οὐχ ἧττον ἐνδιαφέροντα ἡμᾶς ὅπως λ. χ. *τρεῖς σημαῖαι* καὶ τρεῖς *ἱππούριδες* (τούγλα) ἅτινα ἐχορηγοῦντο ὑπὸ τῶν Σουλτάνων τοῖς Φαναριώταις ἡγεμόσι τῆς Μολδαυΐας· ἐδωρήθησαν δὲ τῷ Μουσείῳ ὑπὸ τοῦ κατόχου αὐτῶν Ὀσποδάρου Μιχαὴλ Σούτζου· ἐπίσης ἐντὸς ἰδιαιτέρου κιβωτίου μεταξὺ πολλῶν χειρογράφων καὶ αὐτογράφων τοιαῦτα τοῦ Πατριάρχου Κων)πόλεως Γρηγορίου τοῦ Ε′, τοῦ ἀρχαιολόγου Α. Θ. Παναϊδώρου, τῶν ὁπλαρχηγῶν Σ. Μαυρομιχάλη, Λάμπρου Κατζόνη, Γ. Σκαβροδῆ κλπ.

Τὴν προσοχὴν ὅμως ἑκάστου Ἕλληνος ἐπισύρουσι δύο ἱστορικὰ κειμήλια ὧν ἡ θέσις μᾶλλον ἥρμοζεν ἐν τῷ τῶν Ἀθηνῶν Μουσείῳ ἢ ἐνταῦθα. Εἶνε δὲ ταῦτα δύο μικρὰ χαλύβδινα ἐμπροσθογεμῆ τηλεβόλα ἐγκαταλειφθέντα ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν τοῦ Ἱεροῦ Λόχου μετὰ τὴν ἐν Μολδαυΐᾳ καταστροφὴν αὐτῶν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Προύθου ἀπέναντι τοῦ Σκουλενίου. Ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι ἡ θέσις τῶν δύο τούτων τηλεβόλων οὐχὶ μόνον ἥρμοζεν ἀλλ' ὤφειλε πάντως νὰ εἶνε ἐν τῷ τῶν Ἀθηνῶν Ἐθνικῷ Μουσείῳ. Οὐδόλως φρονοῦμεν ἦτο δυσχερὴς ἡ παραχώρησις αὐτῶν ὑπὸ τῆς ἐνταῦθα Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας τῇ συναινέσει βεβαίως τῆς Ῥωσικῆς Κυβερνήσεως ἐπ' ἀνταλλαγῇ ἑτέρας τινὸς ἀξίας λόγου Ἑλληνικῆς Ἀρχαιότητος ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν διπλῶν. Ἠδυνάμεθα προσέτι πλεῖστα ὅσα ν' ἀναφέρωμεν περὶ τῶν ἐν τῷ Μουσείῳ τούτῳ Ἑλληνικῶν Ἀρχαιοτήτων καὶ τῶν μέχρι τοῦδε γινομένων ἀνασκαφῶν, αἵτινες μεγίστην ἔχουσι σπουδαιότητα, καταπαύομεν ὅμως ἐλλείψει χώρου καὶ τοῦ κυρίου θέματος τῆς παρούσης μὴ ἀναφερομένου ἰδίως εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο.

Γ'

Ἐπέρχεται τέλος ἡ τελευταία περίοδος καθ' ἣν ὁ ἐν τῇ Νοτίῳ Ῥωσίᾳ Ἑλληνισμὸς προσεκτήσατο νέα μέλη, ἀρκούντως ἐνεργὸν πρόσωπον διαδραματίσαντα. Ἐννοοῦμεν τὴν τῶν Κριμαϊκῶν ἐποχήν, ὅτε ἡ Ῥωσία ἐκήρυξε τὸν κατὰ τῆς Τουρκίας προτελευταῖον πόλεμον, «ὑπὲρ τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ δεινοπαθουσῶν χριστιανικῶν ἐθνοτήτων», ὅπως ῥητῶς ἔλεγεν ἡ προκήρυξις τοῦ πολέμου. Ἠδύνατο ὁ Ἑλληνισμὸς ἰδίως ὁ ἐνταῦθα νὰ μείνῃ ἀπαθὴς θεατὴς ὅτε ἐπρόκειτο περὶ τῆς τύχης τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ, ὅτε δὴ εἰσέτι ἡ ὁμόδοξος ἡμῖν δύναμις ἡ προαιώνιος ἐχθρὰ τοῦ κοινοῦ ἡμῶν ἀντιπάλου δὲν ἐποίει εἰσέτι διαίρεσιν μεταξὺ τῶν τῆς Ἰλλυρικῆς Χερσονήσου ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας στεναζουσῶν ἐθνοτήτων, ὅτε Ἕλλην ἢ Βούλγαρος, Σέρβος ἢ Μαυροβούνιος, Ῥωμοῦνος ἢ Ἐρζεγοβίνειος ἐν τοῖς ὄμμασι τῆς Ῥωσίας ἦσαν ἁπλῶς χριστιανοὶ ὁμόδοξοι αὐτῇ στενάζοντες ἐν τῷ ζυγῷ τῆς δουλείας καὶ ἀτενίζοντες πρὸς τὴν κραταιὰν χώραν τῶν ἀπογόνων Πέτρου τοῦ Μεγάλου, ἐξ ἧς ἀνέμενον ἀρωγήν, ὅτε ἐπὶ τέλους τὸ φάσμα τοῦ Πανσλαυισμοῦ εἰσέτι ἐν τοῖς σπαργάνοις εὑρίσκετο, ἐν τοῖς σπουδαστηρίοις τῶν τῆς Μόσχας ἡγετῶν κυοφορούμενον ὅπως ἀναβλαστήσῃ μεταγενεστέρως καὶ μετασχηματισθῇ εἰς ἓν ὁλόκληρον κόμμα τοιαύτας διαστάσεις προσλαβὸν καὶ ἅπασαν τὴν ἐν Ῥωσίᾳ κοινὴν γνώμην καθυποτάξαν.

Ἅμα ἤχησεν ἡ σάλπιγξ τοῦ ἀγῶνος καὶ ἑκατοστύες Ἑλλήνων πάσης τάξεως, ἔμποροι καὶ γεωργοί, ναῦται καὶ χειρώνακτες ὁρμώμενοι ἐκ διαφόρων χωρῶν τῆς Ἑλλάδος, Τουρκίας καὶ ἐν γένει τῆς Ἀνατολῆς, ἔσπευ-

σαν νὰ τείνωσι χεῖρα βοηθείας τῇ Ῥωσίᾳ κατὰ τὴν κρίσιμον αὐτῇ τότε περίστασιν, σχηματίσαντες σῶμα ἐθελοντῶν, τὴν διάσημον ἐκείνην καταστᾶσαν *Ἑλληνικὴν λεγεῶνα τοῦ Αὐτοκράτορος Νικολάου* ἐκ 2000 περίπου Ἑλλήνων συνισταμένην καὶ ὑπὸ πολλῶν διασήμων καταστάντων ἐνταῦθα Ἑλλήνων ὁπλαρχηγῶν. Τίς δύναται νὰ λησμονήσῃ τὰ ἀνδραγαθήματα τοῦ Ἀριστείδου Χρυσοβέργη ὅστις παρὰ τὸν Σουλινᾶ μετὰ 25 μόνον Ἑλλήνων παρεκώλυσε τὴν ἀποβίβασιν ὁλοκλήρου ἐξ 700 ἀνδρῶν συγκειμένου στρατιωτικοῦ σώματος τοῦ Ἀγγλικοῦ στρατοῦ, ὅτε αὐτὸς ὁ Ἄγγλος ναύαρχος Δοένδας ἤγγελλεν ἐν τῇ ἀπὸ 8 Ἰουλίου 1854 ἐπισήμῳ αὐτοῦ πρὸς τὴν Ἀγγλικὴν Κυβέρνησιν ἐκθέσει αὐτοῦ ὅτι *ἰσχυρὸν Ῥωσικὸν σῶμα* (ὡς ἐφάνη αὐτῷ ἡ δρὰξ ἐκείνη τῶν Ἑλλήνων ἐθελοντῶν) παρεκώλυσε τὴν ἀποβίβασιν τοῦ Ἀγγλικοῦ στρατοῦ. Τίς δύναται νὰ λησμονήσῃ τὰ ἀνδραγαθήματα τοῦ Ἕλληνος Ὑδραίου πλοιάρχου Σαράντη Φωτιᾶ ὅστις καί τοι ὁ Εὔξεινος Πόντος ἔγεμεν ἤδη τοῦ τρομεροῦ στόλου τῶν συμμάχων ἀποκλείσαντος ἅπαντας τοὺς Ῥωσικοὺς λιμένας, ἀπεφάσισεν ἐπὶ τοῦ πλοιαρίου αὐτοῦ παραλαβὼν δώδεκα ὁμοπάτριδας αὐτοῦ νὰ σώσῃ τὸ ἐν Γάγρῃ τοῦ Καυκάσου ἐναπομεῖναν καὶ ἀποκλεισθὲν ἐξ 600 ἀνδρῶν συγκείμενον τάγμα τοῦ Ῥωσικοῦ στρατοῦ ὃ καὶ ἐξετέλεσεν ἐν θριάμβῳ μετακομίσας αὐτὸ εἰς Κέρτζιον τῇ 26 Ἀπριλίου 1854, ἔνθα ἡ ὑπὸ τοῦ γενικοῦ διοικητοῦ τῆς ἀνωτέρω πόλεως πρίγκιπος Γαγάρην γενομένη αὐτῷ ὑποδοχὴ ὑπῆρξεν ἐκ τῶν λαμπροτάτων. «Ὁ ἆθλος τοῦ Σαράντη Φωτιᾶ, ἔλεγεν ὁ ἐνταῦθα ἐκδιδόμενος Ἀγγελιαφόρος τῆς Ὀδησσοῦ, ἅμα τῇ ἀφίξει τῆς ἀγγελίας ταύτης ἐνταῦθα, «οὗτινος ὁ πατὴρ μετέσχε τοῦ ὑπὲρ »τῆς Ἐθνικῆς τῶν Ἑλλήνων ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος μετὰ μεγίστης χαρᾶς »θὰ διαδοθῇ ἐν ἁπάσῃ τῇ Ῥωσίᾳ· ἡ πολεμικὴ ἱστορία ὀλίγα παραδείγ»ματα ἀναφέρει τοιαύτης ἀνδραγαθίας καὶ αὐταπαρνήσεως ὑπὲρ τῶν χρι»στιανῶν ὁμοδόξων.» Πράγματι ἅπας ὁ Ῥωσικὸς τύπος ἐπλήρου τὰς στήλας αὐτοῦ ἐκφράζων εὐγνωμοσύνας τῷ εἰρημένῳ Ἕλληνι, ὁ Αὐτοκράτωρ ἔσπευσε ν' ἀπονείμῃ αὐτῷ τὸν σταυρὸν τοῦ Ἁγίου Βλαδιμήρου μετὰ χρηματικῆς ἀξίας λόγου ἀμοιβῆς αὐτῷ τε καὶ ἅπαντι τῷ συναθλήσαντι πληρώματι αὐτοῦ, ὁ δὲ διάσημος ἐπιζῶν τότε εἰσέτι Ῥῶσος ἱστορικὸς Καραμζῖνος ἔπεμψεν αὐτῷ ἐκ μέρους τῶν κατοίκων τῆς πρωτευούσης εἰκόνα ἀδαμαντοκόλλητον Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου μετὰ τῆς ἑξῆς ἐπιστολῆς. «Τῷ Ἕλληνι πλοιάρχῳ Σαράντῃ Φωτιᾷ παρὰ τῶν εὐγνωμόνων ὁμοπατρί»δων τῆς διασωθείσης ἐν Γάγρῃ φρουρᾶς. Ὁ ἀπαραδειγμάτιστος ἆθλος »τῆς αὐταπαρνήσεως, φιλανθρωπίας καὶ ἀφιλοκερδοῦς ἐθελοθυσίας τοῦ »Ἕλληνος πλοιάρχου Σαράντη Φωτιᾶ ἠδύνατο νὰ μὴ διεγείρῃ τὴν βα»θεῖαν ἐν ταῖς καρδίαις παντὸς Ῥώσου εὐγνωμοσύνην; Ἡ ἀποστελλομένη »αὐτῷ κεχρυσωμένη εἰκὼν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου πλησίον »τοῦ ὁποίου ἐσώθη ἡ ἐν Γάγρῃ φρουρὰ ἐκ βεβαίου ὀλέθρου, ἔστω τεκμή-

»ριον τῆς βαθείας εὐγνωμοσύνης ἧς ἐμφοροῦνται οἱ δωρηταὶ οἱ μετασχόν»τες ἐν τῷ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ γενομένῳ ἐράνῳ.» Τίς δύναται, λέγω νὰ λησμονήσῃ τὰς ἐν Τζέρνᾳ, Εὐπατορίᾳ καὶ Σεβαστοπόλει μάχας ἐν αἷς ἠνδραγάθησαν οἱ ἐν λόγῳ Ἕλληνες ἐθελονταὶ σπουδαίαν ἀρωγὴν παρασχόντες τῷ Ῥωσικῷ στρατῷ καὶ δοξάσαντες αὖθις καὶ αὖθις τὰ Ἑλληνικὰ ὅπλα ἐν ξένῃ χώρᾳ. Τίς τολμᾷ ἐπὶ τέλους νὰ παρίδῃ τὰ δεινὰ ἅτινα· ἔπαθον οἱ ἐν Μπαλακλαβᾷ ὁμογενεῖς ἡμῶν ἅμα τῇ ὑπὸ τῶν συμμάχων καταλείψει αὐτῆς ὅθεν ἐξεδιώχθησαν δίκην κυνὸς ἐπὶ δύο ἡμερονύκτια περιπλανηθέντες πεζοὶ ἐν τοῖς δάσεσι καὶ ταῖς ἐρήμοις ἐν καιρῷ χειμῶνος καὶ ψύχους δριμυτάτου μέχρις οὗ ἀφίκοντο εἰς Βαχτζεσαράϊ ῥακένδυτοι, ἡμίνεκροι καὶ λιμώττοντες;

Ἡ προθυμία μεθ' ἧς μετεῖχον τοῦ ἀγῶνος οἱ ἐνταῦθα ὁμογενεῖς ἡμῶν, ἡ αὐταπάρνησις αὐτῶν, αἱ ἀπειράριθμοι χρηματικαὶ ἀρωγαὶ ἃς προθύμως παρέσχον τότε τῇ Ῥωσικῇ Κυβερνήσει ἀρκούντως κατέδειξαν τὴν βαθεῖαν εὐγνωμοσύνην ἣν εἶχον οἱ Ἕλληνες πρὸς φιλοξενήσασαν αὐτοὺς χώραν ἰδίως ὅτε ἐπρόκειτο περὶ τῆς κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ πάλης. Οὕτως ὅτε οἱ ἐν τῇ παρὰ τῇ Ὀδησσῷ κωμοπόλει Ἀλεξάνδροβσα ἄποικοι Ἕλληνες ἐξητήσαντο παρὰ τῆς Κυβερνήσεως τὴν ἄδειαν νὰ καταταχθῶσιν εἰς τὸ σῶμα τῶν Κοζάκων τοῦ Δουνάβεως, ἐγνώσθη δὲ ὅτι μόνον 44 ἐξ αὐτῶν ἦσαν εἰς θέσιν ἰδίοις ἀναλώμασι νὰ ἐξοπλισθῶσι καὶ ἐνδυθῶσι στρατιωτικῶς, οἱ ἐνταῦθα ὁμογενεῖς τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ κ. Κριωνᾶ Παπᾶ Νικολάου ἔσπευσαν πρόθυμοι προσενεγκόντες ἄνω τῶν 1400 ῥουβλίων ὅπως ἐξοπλίσωσι τοὺς λοιπούς. Ἰδοὺ τὰ ὀνόματα τῶν προσενεγκόντων, ὧν οἱ πλεῖστοι εἰσέτι ἐπιζῶσιν· ἀρυόμεθα ἐξ ἐπισήμων πηγῶν.

Θεόδωρος Ῥοδοκανάκης	Ρούβλια	100
Σπυρ. Μαῦρος	»	100
Ἰωάννης Μαῦρος	»	100
Ἀλέξ. Κουμπάρης	»	100
Κωνστ. Παπούδοφ	»	100
Ἰωάν. Στ. Ῥάλλης	»	100
Παῦλος Τζιτζήνιας	»	100
Ζαρίφης	»	100
Σπυρ. Ἰγγλέσης	»	100
Σ. Γ. Ῥάλλης	»	50
Π. Ῥάλλης	»	50
Γεώργ. Βουτσινᾶς	»	25
Γρηγ. Μαρασλῆς	»	100
Ἰωάν. Δούμας	»	50
Κορονέλης	»	25

Παρασκευᾶς Νικολάου	»	50
Παῦλος Ἡρακλείδης	»	25
Κριωνᾶς Παπᾶ-Νικολάου	»	50

Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν τῇ λοιπῇ Νοτίῳ Ῥωσίᾳ ὁμογενεῖς ἡμῶν δὲν ὑστέρησαν τῶν ἐν Ὀδησσῷ, οὕτω δὲ ὅτε ἐγένετο ἀνάγκη τῆς ὀχυρώσεως τῶν πρακτίων τοῦ Κερτζίου ἅπαντες οἱ ἐν τῇ Ἀζοφικῇ Ἕλληνες προσήνεγκον ὑπὲρ τὰς 29,000 ῥουβλ. ἐξ ὧν ὁ ἐν Ταϊγανίῳ Μ. Βαρβάκης 1000 ῥούβλ. οἱ κκ. Ῥάλλης καὶ Σκαραμαγκᾶς ἀνὰ 500 ῥούβλ οἱ ἐν Μαριουπόλει 2,200 ῥουβλ. ἐν οἷς ὁ Ἀνδρέας Παλαιολόγος 500 ῥούβλ. καὶ ὁ Παῦλος Πετροκόκκινος 500ῥούβλ. Ἐκτὸς τούτου μεταγενεστέρως οἱ ἐν Ταϊγανίῳ Ἕλληνες 400 ῥούβλ. ὑπὲρ τῶν τραυματιῶν, καὶ οἱ ἐνταῦθα πάλιν ὁμογενεῖς ἡμῶν 1500 ῥουβλ. ὑπὲρ τῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀγῶνος.

Ἡ ἐποχὴ ἐκείνη πράγματι ὑπῆρξε μία τῶν εὐδαιμονεστάτων τῷ ἐνταῦθα Ἑλληνισμῷ. Ῥῶσοι καὶ Ἕλληνες ἐνηγκαλίζοντο οἱ μὲν πρόθυμοι νὰ παρέξωσι πᾶσαν ἀρωγὴν τοῖς προστάταις τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ δεινοπαθούντων χριστιανῶν, οἱ δὲ εὐγνωμονοῦντες καὶ ἐν παντὶ προσπαθοῦντες νὰ δείξωσι τοὺς στενοὺς ἱστορικούς τε καὶ θρησκευτικοὺς δεσμούς, δι' ὧν συνδέονται οἱ Ῥῶσοι μετὰ τῶν Ἑλλήνων. Τίς δὲν ἐνθυμεῖται τὴν ἡμέραν ἐκείνην καθ' ἣν εἶχεν ἀπέλθη εἰς Κριμαίαν ἐξ Ὀδησσοῦ τὸ ἐξ Ἰσμαηλίου ὁρμώμενον καὶ ἐπί τινας ἡμέρας παραμεῖναν σῶμα τῶν Ἑλλήνων ἐθελοντῶν ἐκ πέντε λόχων συνιστάμενον ὅτε εἶχον καὶ ἐντεῦθεν προσκολληθῇ δεκαεννέα εἰσέτι ἄνδρες ἐκ τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων; Ἐν τῇ ἐνταῦθα μητροπόλει ἐπὶ τούτῳ ἐψάλη δοξολογία ὑπὸ τοῦ τότε ἀρχιεπισκόπου Χερσῶνος καὶ Ταυρίδος Ἰννοκεντίου παρόντος τοῦ στρατηγοῦ Ἄννενκοβ, τοῦ στρατιωτικοῦ διοικητοῦ στρατηγοῦ Κρούζενστερν, καὶ πλήθους ἀπείρου λαοῦ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον Ἑλλήνων. Μετὰ τὸ πέρας τῆς δοξολογίας ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἰννοκέντιος ἐξεφώνησε λόγον ὃν αὐθωρεὶ ὁ ἐφημέριος τοῦ Ἑλληνικοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Τριάδος αἰδεσιμώτατος Ἰωάννης ἀπήγγειλε μεταφράσας Ἑλληνιστί. «Συγκινητικώτατον ὑπῆρξεν, ἔ»λεγε τῇ ἐπιούσῃ ὁ ἐνταῦθα ἐκδιδόμενος *Ἀγγελιαφόρος τῆς Ὀδησσοῦ* »νὰ βλέπῃ τις τὰ τέκνα ταῦτα τῆς χώρας, ἥτις ὑπῆρξεν ἡ κοιτὶς τῆς »Ὀρθοδοξίας, συρρεύσαντα ἐκ τῶν ἀπωτάτων χωρῶν τῆς Ἑλλάδος, ὅπως »μεθέξωσι τοῦ συγχρόνου μεγάλου ἀγῶνος ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν »ὁμοδόξων αὐτῶν ἀδελφῶν ἐκ τοῦ ζυγοῦ τοῦ Ἰσλαμισμοῦ. Ἡ κυματίζουσα »ἐν ταῖς τάξεσι αὐτῶν κυανόλευκος σημαία φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν *Ὀρ»θοδοξία* κάλλιον παντὸς ἄλλου κατεδείκνυε τὸν σκοπὸν καὶ τὰς ἰδέας ὧν »ἐμφορεῖται ἡ δρὰξ αὕτη τῶν μαχητῶν ὁδηγουμένων ὑπὸ τῶν ἀνδραγα»θησάντων ἤδη ὁπλαρχηγῶν ἐν οἷς καὶ ὁ διάσημος Χρυσοβέργης». Παραθέτομεν ὧδε τὸν ἀξιοσημείωτον λόγον τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἰννοκεντίου,

ὅστις καταδεικνύει ἐναργῶς κατὰ πόσον κατὰ τὴν ἐποχὴν εἰσέτι ἐκείνην διέφερον αἱ περὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ γνῶμαι τῶν Μοσχοβιτῶν, δύναται δὲ νὰ χρησιμεύσῃ ἐν τῇ ἐθνικῇ ἡμῶν ἱστορίᾳ ὡς τρανωτάτη ἔνδειξις τῆς μεγίστης σημασίας ἣν αὐτοὶ οἱ σύγχρονοι τοῦ Παμβουλγαρισμοῦ ἀπέδιδον τῇ συμπράξει τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν δεινὴν ἐκείνην τῇ Ῥωσίᾳ περίστασιν.

«*Ἀνδρεῖοι καὶ φιλόχριστοι Ἕλληνες*

«Ἀποχαιρετίζοντες ἐκ τοῦ ναοῦ τούτου ἐν εὐχαῖς καὶ εὐλογίαις τὰ »τάγματα τῶν Ὀρθοδόξων ἡμῶν μαχητῶν ἀπερχομένων εἰς τὴν Ταυρικὴν »Χερσόνησον, πάντοτε συνεκινούμεθα ψυχικῶς, βλέποντες τὴν προθυμίαν »μεθ' ἧς προσάγουσι τὴν ζωὴν αὐτῶν ὑπὲρ Πίστεως Τζάρου καὶ Πατρί»δος· ἀποχαιρετίζοντες ὅμως νῦν ὑμᾶς ἀπερχομένους ὡσαύτως ἐκεῖ ὑπὲρ »τοῦ αὐτοῦ σκοποῦ ἐκτὸς τοῦ ἀνωτέρω ἐμφορούμεθα καί τινος ἰδιαιτέρου »αἰσθήματος ἀνθοῦντος μέχρι μυχῶν τῆς ἡμετέρας καρδίας.

«Δὲν εἶσθε ὁμοπάτριδες ἡμῶν, ἀλλ' οὐδὲ κἂν ὁμόφυλοι· καὶ ἐν τούτοις »ἀπαράλλακτοι ὡς οἱ ὁμογενεῖς ἡμῶν μαχηταὶ ἐν σπουδῇ σπεύδετε εἰς »μάχην, τουτέστι θυσιάζετε αὐτὴν τὴν ὕπαρξιν ὑπὲρ ἡμῶν! Εἶνε δυνατὸν »νὰ μὴ γονυπετήσῃ τις μετ' ἰδιαιτέρου σεβασμοῦ ἐνώπιον τῆς τοιαύτης »ἀφοσιώσεως, τῆς τοιαύτης αὐταπαρνήσεως, ὅτε αὐτὸς ὁ λόγος τοῦ Κυ»ρίου λέγει ὅτι, *μείζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν »αὐτοῦ θῇ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ.*

«Ἰδοὺ τί σημαίνει ἡ ὁμοδοξία, ἡ συνδέουσα ὑμᾶς μεθ' ἡμῶν! Αὐτὴ καὶ »οὐδὲν ἕτερον προέτρεψε τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ῥωσίας ἐναντίον παντὸς »κινδύνου καὶ προσκόμματος ν' ἀναλάβῃ τὴν προστασίαν, ἀπέναντι ἁπά»σης σχεδὸν τῆς Δύσεως, τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὁμο»δόξων ἡμῶν. Αὐτὴ προέτρεψε καὶ ὑμᾶς νῦν καταλιπόντας τὰς εἰρηνι»κὰς ὑμῶν ἑστίας, νὰ δράμητε εἰς τὸν ἀγῶνα τὸν τοσοῦτον μακρὰν τῆς »πατρίου ἡμῶν χώρας διαδραματιζόμενον, ὅπως συμμεθέξητε τῶν τοσού»των αἱματηρῶν μαχῶν τοῦ Ῥωσικοῦ στρατοῦ.

«Ἔχετε πλήρη πεποίθησιν ὅτι ὁ νῦν ἀγὼν ἐπήγασεν οὐχὶ ἐξ ἰδιοτε»λῶν σκοπῶν, ἀλλ' ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ὑπὲρ Πίστεως καὶ Ὀρθοδο»ξίας! Ἔχετε πλήρη πεποίθησιν ὅτι οὐδόλως θὰ προσπορίσῃ μεγαλεῖόν »τι καὶ προσάρτησιν γαιῶν τῇ Ῥωσίᾳ τῇ τοσοῦτον ἤδη ἀπεράντῳ· ἀλλ' »ὅτι κυρία αὐτοῦ αἰτία εἶνε ἡ ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως καὶ ἡ προστα»σία τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ Χριστιανῶν· γινώσκετε καλῶς, καὶ εἶσθε πεπει»σμένοι, ἐπαναλαμβάνω, περὶ ἁπάντων τούτων, τούτου δὲ ἕνεκεν σπεύ»δετε νὰ καταδείξητε ἑαυτοῖς καὶ τοῖς ἀδελφοῖς ὑμῶν ὅτι δὲν εἶσθε κα»τώτεροι, ὅτι εἶσθε ἐπάξιοι ἐκείνων τῶν μεγάλων θυσιῶν ἃς παρέχει νῦν »ὑπὲρ ὑμῶν ἡ ὁμόδοξος Ῥωσία.

«Ὁ Κύριος εὐλογήσαι τὴν ὁδὸν ὑμῶν! Ἀπέλθετε, ἀγαπητοί, εἰς τὸ »ἔργον ὅπερ ἐναργῶς εἶνε οὐχὶ μόνον ἡμέτερον, ἀλλὰ καὶ ὑμέτερον καὶ »ἔτι πλεῖον ὑμέτερον ἢ ἡμέτερον· καθ' ὅτι ἡ ἀρχὴ παρ' ἡμῶν, τὸ δὲ τέ»λος ἀποκλειστικῶς ὑπὲρ ὑμῶν καὶ τῶν ἐν Ἀνατολῇ ἀδελφῶν σας. Ἀπ»έλθετε καὶ καταδείξατε τῷ κοινῷ ἡμῶν ἀντιπάλῳ ὅτι εἰς τὸν Ἕλληνα »ἀνώτατον παντὸς ἡ Πίστις καὶ ἡ Ὀρθοδοξία καὶ ὅτι οὗτος τὸν Σταυρὸν »ἐν τῇ καρδίᾳ καὶ τὸ ξίφος ἐν χερσὶν ἔχων εἶνε ἕτοιμος ὑπὲρ τῆς τελευ»ταίας καὶ εἰς αὐτὰ τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης.

»Πρὸς ἐνθάρρυνσιν τοῦ διαβήματος ὑμῶν, ἔστω ὑμῖν ἡ ὑπόμνησις περὶ »τῆς ἱερότητος ἐκείνης τῆς χώρας ἔνθα νῦν μαίνεται ἡ φλὸξ τοῦ ἀγῶνος »καὶ ἀναμένει ὑμᾶς ἡ πρὸς τὸν ἀντίπαλον πάλη.

»Ἐσκέφθητε ἄρά γε ὅτι ἐν τῇ ἱερᾷ ἐκείνῃ χερσοννήσῳ, ἐν Ταυρίδι, πρὸ »ἐννέα αἰώνων ἡ Ῥωσία παρέλαβε τὴν Πίστιν καὶ τὸ ἱερὸν βάπτισμα »παρὰ τῆς Ὀρθοδόξου Ἑλλάδος..... Καὶ ἰδοὺ ἐκεῖ ἐν τῇ ἱερᾷ καὶ ἀει»μνήστῳ ἐκείνῃ χώρᾳ ὑφ' ὑμῶν ἀντιπροσώπων τῆς Ἑλλάδος θὰ ἀνανεωθῇ »καὶ ἐνισχυθῇ ὁ ἀρχαῖος ἱερὸς δεσμὸς ὁ συνδέων τὰ δύο μεγάλα ἔθνη τῆς »Ῥωσίας καὶ τῆς Ἑλλάδος.

»Τὸ πρῶτον, ὡς γνωστὸν ὁ δεσμὸς οὗτος ἐγένετο διὰ τοῦ βαπτίσμα»τος καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὅπερ ἡ Ἑλλὰς ὡς μήτηρ μετέδωκεν, ἡ δὲ »Ῥωσία ὡς θυγάτηρ παρέλαβεν ὑπὲρ τῆς πνευματικῆς αὐτῆς ἀναπτύξεως· »νῦν δὲ πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ δεσμοῦ τούτου ἐπαναλαμβάνεται ἐν τῇ αὐτῇ »ἐκείνῃ χώρᾳ βάπτισμα ἕτερον τὸ τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ αἵματος, οὗ τινος »ὀφείλουσι νὰ συμμετάσχωσιν ἥτε μήτηρ καὶ ἡ θυγάτηρ, ὅπως ἐν τάχει »συνδεθῶσι καὶ ἀναζωογονηθῶσιν ὑπὲρ νέας ἐν τῇ Ἀνατολῇ ζωῆς.»

Τίς ἐκ τῶν τότε ὁμογενῶν ἡμῶν ἢ τῶν ἀνδρῶν τῶν ἀπαρτιζόντων τὴν μοῖραν ἐκείνην ἢ τῶν ἐν τῇ μητροπόλει ἀκροωμένων ἐν συγκεκινημένῃ καρδίᾳ τῶν μελιρρύτων τούτων λόγων τοῦ Μοσχοβίτου ἱεράρχου ἠδύνατό ποτε νὰ φαντασθῇ ὅτι δὲν θὰ παρέλθωσιν εἴκοσιν ἔτη αὐτοὶ οἱ φωνασκοῦντες ὑπὲρ τῶν τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Ῥώσους συνδεόντων δεσμῶν οἱ τὴν Ὀρθοδοξίαν προβάλλοντες ἐν παντὶ πρὸς τοὺς Τούρκους ἀγῶνι θέλουσι ῥίψῃ χαμαὶ τὸ προσωπεῖον καὶ ἀναγράψῃ ἐπὶ τῆς σημαίας αὐτῶν οὐχὶ ἤδη τὴν τετριμμένην Ὀρθοδοξίαν ἀλλὰ τὸν Πανσλαυισμόν, ποδοπατοῦντες δὲ τὰ συμφέροντα τοῦ Ἑλληνισμοῦ χαράξῃ τὴν εἰρήνην τοῦ Ἁγίου Στεφάνου τὸ τρομερὸν ἐκεῖνο κατὰ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν φιλοτιμίας ῥάπισμα!

Ἔληξεν ὁ ἀγών, οἱ πλεῖστοι τῶν προειρημένων Ἑλλήνων ἐθελοντῶν περὶ τῶν ἀνδραγαθημάτων τῶν ὁποίων οὐδὲ κἂν λόγον ἐποιήσαντο οἱ Ῥῶσοι ἱςορικοὶ ἐκτός τινος στρατάρχου καταχωρίσαντος ἔν τινι τῶν μηνιαίων περιοδικῶν ἀπομνημονεύματα, ἐν οἷς διὰ ζοφερωτάτων χρωμάτων εἰκονίζει τὴν δῆθεν ὅλως *ἄνανδρον καὶ ἐστερημένην πάσης στρατηγικῆς ἱκανότητος διαγωγὴν* αὐτῶν, οἱ πλεῖστοι λέγω ἐξ αὐτῶν παρέμειναν ἀποκαταστα-

θέντες ἐν Ῥωσίᾳ. Κατὰ τὸ περὶ τὰ μέσα τοῦ 1856 ἔτους ἐκδοθὲν Αὐτοκρατορικὸν διάταγμα παρείχετο αὐτοῖς ἡ ἄδεια νὰ προσαρτηθῶσι ταῖς γνωσταῖς παρὰ τῇ Μαριουπόλει Ἑλληνικαῖς ἀποικίαις, αἷς ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ προσετέθη ἀνάλογός τις ἔκτασις γῆς. Βραδύτερον ὅμως τὸν Μάϊον τοῦ 1857 ἔτους τῇ αἰτήσει τῶν ἐθελοντῶν τούτων αὐτοκρατορικῷ διατάγματι ἐχορηγήθησαν αὐτοῖς γαῖαι περὶ τὰς 2,400 δεσατίνας ἐν συνόλῳ οὐχὶ ὅμως παρὰ τῇ Μαριουπόλει ἀλλ' ἐν τῇ Ἀλεξάνδροβσκαγια ἐπαρχίᾳ ἐν τῷ τμήματι τῷ μέχρι τοῦδε φέροντι τὸ ὄνομα «Μητροπολίτζκιη»· τοῖς δὲ ὁπλαρχηγοῖς ἐχορηγήθη ὧν τινες μέχρι τοῦδε εὑρίσκονται ἐν τῇ Ῥωσικῇ ὑπηρεσίᾳ, ἀνάλογος ἰσόβιος μισθοδοσία ἧς δυστυχῶς τινὲς ἐξ αὐτῶν ἄχρι τοῦδε στεροῦνται. Ἐν γένει δὲ ἥτε χρηματικὴ ἀμοιβὴ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ εἰς αὐτοὺς παραχώρησις γαιῶν ὑπῆρξε πολλῷ γλισχροτέρα τῆς τῶν Βουλγάρων ἐθελοντῶν οἵτινες οὐχὶ μόνον οὐδαμῶς ἠρίστευσαν ἀλλ' οὐδὲ κἂν μνεία περὶ αὐτῶν ἐγένετο καθ' ἅπαν τὸ διάστημα τοῦ ἀγῶνος.

Οὗτος ἦτο ὁ τελευταῖος ὑφ' Ἑλλήνων ἀποίκων συνοικισμὸς τῆς Νοτίου Ῥωσίας ἐλπίσωμεν δὲ ὅτι ἔσται τοιοῦτος εἰς ἀεί! Ἐκ τῆς ἐποχῆς κυρίως ταύτης, δηλαδὴ μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ Κριμαϊκοῦ ἀγῶνος ὅτε ἡ Ῥωσία ἔθετο ὡς πρόγραμμα αὐτῆς τὸ γνωστὸν τοῦ πρίγκιπος Γορτζακὼβ λόγον «La Russie se recueille» ἤρξατο ὁ βαθμιαῖος ἐκρωσισμὸς τῶν ἐν τῇ Νοτίῳ Ῥωσίᾳ Ἑλλήνων ἀποίκων, ἐννοῶ τῶν παρὰ τῇ Μαριουπόλει, Ἀλεξάνδροβσκ κλπ., τῶν ἀπωτέρω τῶν παρακτίων χωρῶν κειμένων Ἑλληνικῶν χωρίων διὰ τῆς καταργήσεως ἁπάντων τῶν ἐκ τῆς ἐποχῆς Αἰκατερίνης τῆς Β', προνομίων αὐτῶν περὶ ὧν ἀνωτέρω πολλάκις εἴπομεν, τῆς ἱδρύσεως Ῥωσικῶν δημοτικῶν σχολῶν, τῆς γενικῆς στρατολογίας κλπ. Ἀληθὴς ἐτεκταίνετο διωγμὸς κατὰ παντὸς Ἑλληνικοῦ· πρὸς ἁπλοῦν δὲ παράδειγμα παραθέτω τὴν ἀπὸ τοῦ Ῥωσικοῦ στόλου ἀρξαμένην τότε ἀποπομπὴν τῶν Ἑλλήνων. Διάφορα λυπηρὰ γεγονότα γράφει ἐν τοῖς ἀπομνημονεύμασιν αὐτοῦ Ῥῶσός τις ναυτικὸς (ἴδε Ῥούσκιη Ἀρχὶβ 1867 Σελ. 1582) «καὶ »ἡ εἰς τοιοῦτον βαθμὸν πλήρωσις τῶν διαφόρων θέσεων τοῦ ἐν τῷ Εὐξεί»νῳ Πόντῳ Ῥωσικοῦ ναυτικοῦ ὑφ' Ἑλλήνων, ὥστε ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα »ἐν τοῖς πληρώμασιν ἐξεδίωκε σχεδὸν τὴν Ῥωσικὴν, ἠνάγκασαν τὸν Γρέϋγ »νὰ παραιτηθῇ. Ὁ διάδοχος αὐτοῦ ὁ ναύαρχος Λάζαρεβ ἐπελάβετο τῆς »ἐξοντώσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἢ «Γρεκοβτζίνη» ὅπως ἐξεφράζοντο τότε. »Πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων ὅπως μὴ στερηθῶσι τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου καὶ ἵνα »παραμείνωσιν ἤρξαντο ἐκρωσιζόμενοι. Οὕτως ὁ Γεωργάκης ἐγένετο Γεγά»ροβ, ὁ Κουτράκος Κούτροβ, ὁ Γενδαούρης Γενδαούροβ καὶ οὕτω καθεξῆς.» Αἱ ἀνωτέρω αὗται λέξεις τοῦ ἀκραιφνοῦς τούτου Μοσχοβίτου σαφέστατα καταδεικνύουσι τὰ πρὸς τοὺς ὁμογενεῖς ἡμῶν αἰσθήματα τῶν Ῥώσων καὶ τὴν λυπηρὰν αὐτῶν ἐν τῇ Νοτίῳ Ῥωσίᾳ κατάστασιν.

Ἔνθεν μὲν αἱ ἐνέργειαι αὗται τῆς Ῥωσικῆς Κυβερνήσεως ἦν οὐδόλως

δυνάμεθα νὰ ψέξωμεν καθ' ὅτι καὶ ἐν Ἑλλάδι ἐὰν ἐπήρχετο μετοίκησίς τις Μοσχοβιτῶν οὐδὲν ἕτερον ἠθέλομεν προσπαθήσῃ ἢ ὅσον ἔνεστι νὰ ἐξελληνίσωμεν αὐτούς, ἔνθεν δὲ ἡ ἀκηδεία τῶν τε ἐν τῇ Νοτίῳ Ῥωσίᾳ πρωτευουσῶν Ἑλληνικῶν κοινοτήτων, ἰδίως δὲ ἡ ἀπάθεια καὶ πληρεστάτη ἔκπαλαι ἐπικρατήσασα ἀμεριμνησία περὶ τῶν ἐνταῦθα συμφερόντων τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ἐπέφερον τὴν ἀπώλειαν τοσούτων ψυχῶν διὰ τὸν Ἑλληνισμὸν μὴ δυνάμενον νὰ καυχηθῇ ἐπὶ πολυανδρίᾳ! Ἐὰν ῥίψῃ τις βλέμμα ἐπιπόλαιον ἐπὶ τῆς γενικῆς ἐν τῇ Νοτίῳ Ῥωσίᾳ συγχρόνου καταστάσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ, θὰ ἀπαντήσῃ ἔνθεν κἀκεῖθεν τῶν παραλίων Ῥωσικῶν χωρῶν τοῦ Εὐξείνου Πόντου πλουσίας Ἑλληνικὰς ἀποικίας, μυριοπλούτους ἀπογόνους τοῦ Ἕλληνος τὰ τοῦ Κερδώου Ἑρμοῦ ἐπαγγελλομένους, τραπεζικὰ καταστήματα ὑφ' Ἑλλήνων διευθυνόμενα, Ἑλληνικὰς σχολάς, Ἑλληνικὰ Παρθεναγωγεῖα, Ἑλληνικοὺς ναούς, Ἕλληνας φέροντας τοὐλάχιστον Ἑλληνικὰ ὀνόματα, Ἕλληνας δημαρχικοὺς παρέδρους, Ἕλληνας ἀστυνόμους, ναυάρχους καὶ συγχρόνως γενικοὺς διοικητὰς πόλεων καὶ ἀπείρους ἑτέρους ὁμογενεῖς ἡμῶν ἐν τῇ Ῥωσικῇ ὑπηρεσίᾳ εὑρισκομένους. Ἀρκεῖ ὅμως μόνον προσεκτικώτερον νὰ ἐξετάσῃ τις τὴν ἀληθῆ θέσιν νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς ἐκ πρώτης ὄψεως προσφιλοῦς καὶ παρηγόρου ταύτης ἑκάστῳ Ἕλληνι εἰκόνος, ὅπως ἐπέλθῃ αὐθωρεὶ τελεία ἀπογοήτευσις. Οὐδεὶς ὁ δυνάμενος ν' ἀμφισβητήσῃ ὅτι κέντρον τοῦ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ Ἑλληνισμοῦ ὑπῆρξεν, ὑπάρχει καὶ ἔσται ἡ ἐν Ὀδησσῷ Ἑλληνικὴ κοινότης. Δὲν δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν, ἄπαγε τῆς βλασφημίας! ὅτι ἅπαντα ἀνεξαιρέτως τὰ μέλη αὐτῆς στεροῦνται φιλοπατρίας, ὅτι οἱ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ Ἕλληνες οὐδενὸς ἐξαιρουμένου δὲν τρέφουσι γνήσια πρὸς τὴν πατρῴαν χώραν αἰσθήματα, ἀναγκαζόμεθα ὅμως ἑκόντες ἄκοντες νὰ ἀποκαλύψωμεν τὴν πικρὰν ἀλήθειαν ὅτι ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς ὑφίστανται μυρίοι ὅσοι ἀρνησιπάτριδες συμβαλλόμενοι μεγάλως τῷ προβαίνοντι γιγαντιαίοις βήμασιν ἐκρωσισμῷ, παραλύοντες τὰς σπασμωδικὰς κινήσεις τῶν ἐναπομεινάντων ἀκραιφνῶν ὁμογενῶν τῶν ὄντως τελευταίων τούτων Μοϊκανῶν εἰς ὃ τὸ κύριον αὐτὴ ἡ ἀνωτέρα τάξις ἡ κατὰ γράμμα κληρονομήσασα ἄδηλον πόθεν τὰ τοῦ ἐπαράτου Βυζαντισμοῦ, ἡ οὕτω καλουμένη ἀριστοκρατία, ἣν μᾶλλον πλουτοκρατίαν ὀφείλει τις ν' ἀποκαλέσῃ ἐκτὸς ὀλίγων τινων ἐξαιρέσεων, τὸ παράδειγμα τῆς ἐκ τῶν πατρίων ἀπομακρύνσεως καὶ τῆς πληρεστάτης πρὸς πᾶν φιλελληνικὸν διάβημα ἀδρανείας, λησμονοῦντες ἐκ τίνων κατάγονται ἐπιλήσμονες γενόμενοι τῆς διαγωγῆς αὐτῶν τῶν πατέρων αὐτῶν οἵτινες τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα ὑπὲρ τοῦ προσφιλοῦς αὐτοῖς Ἑλληνισμοῦ διέπραξαν ἐνταῦθα. Ἂς μᾶς ὑποδείξωσι νῦν ἐπάξιόν τινα τῶν πρώτων οἰκητόρων τῆς Ὀδησσοῦ τῶν ψυχῇ τε καὶ σώματι παραδεδομένων τῇ εὐημερίᾳ καὶ προόδῳ παντὸς ἐνταῦθα Ἑλληνικοῦ ἱδρύματος καὶ θυσιαζόντων αὐτά

τε τὰ ὑλικὰ αὐτῶν συμφέροντα ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. «Πῶς εἶναι δυνατὸν» λέγει ἔν τινι διατριβῇ αὐτοῦ ὁ μακαρίτης Ι. Φ. Μιμῆς, «νὰ ἐξαλείψω τῆς μνήμης μου ἐκείνην τὴν ἐνσαρκωμένην δραστηριότητα, τὸν »Γρηγόριον Μαρασλῆν, ὅστις μεταξὺ τῶν ἀπείρων του ἐμπορικῶν ἀσχο»λιῶν, δὲν παρέλειπε νὰ εἰσέρχηται καθ' ἡμέραν εἰς τὴν σχολήν, νὰ »συνεδριάζῃ μετὰ τῶν λοιπῶν ἐμπόρων, ἐξετάζων τὰ καθ' ἕκαστα, νὰ ἐ»πισκέπτηται τὸν ποδαλγοῦντα Βαρδαλάχον, νὰ ἐρευνᾷ ἐὰν οἱ ἐνδεεῖς »καὶ ὑπότροφοι μαθηταὶ τῆς σχολῆς εἶχον μέσα συντηρήσεως; Ἐκεῖνον »τὸν μεγαλόφρονα γηραιόν, τὸν εὐφυᾶ καὶ ἀστεῖον Βαΐνὸν Παλαιολόγον, »ὅστις κεκυφὼς καὶ ἐρειδόμενος ἐπὶ τῆς βακτηρίας του περιήρχετο ἀπὸ »οἰκίας εἰς οἰκίαν κρούων τὰς θύρας τῶν ὁμογενῶν, ἵνα συνάξῃ ἐκτάκτους »ἐράνους ὑπὲρ τῆς σχολῆς καί τινων ἐνδεῶν μαθητῶν; Ἐκεῖνον τὸν »πολύπειρον καὶ πολυμαθέστατον Βασίλειον Ξένην ὅστις καὶ εἰδικὸς ἐπι»μελητὴς ὢν τῆς σχολῆς, ἐπηγρύπνει μὲ Λυγκέως ὄμμα ἐπ' αὐτῆς, παρί»στατο καθ' ἡμέραν εἰς τὰς παραδόσεις τῶν μαθημάτων, ἤκουε τῶν πα»ραδιδόντων διδασκάλων μετὰ μεγίστης προσοχῆς· ἐὰν δ' ἔβλεπεν ὅτι »ἦσάν τινες ἀπρομελέτητοι, ἀπέτεινε πρὸς αὐτοὺς αὐστηρὰς ἐπιπλήξεις »καὶ δὲν ἐπέτρεπεν οἱ ἔμμισθοι καὶ τακτικοὶ διδάσκαλοι νὰ παραδίδωσιν »ἰδιαιτέρως μαθήματα, ἵνα μὴ ἐξασθενῶνται ἐκ τοῦ κόπου αἱ διανοητι»καὶ αὐτῶν δυνάμεις; Τὸν σεβάσμιον Ἀλέξανδρον Μαῦρον ὅστις ἔδιδεν »ἐξ ἰδίων του ἀφθόνους ἐπιχορηγήσεις εἴς τινας τῶν τότε διδασκάλων, πα»ραπονουμένων διὰ τὴν μετρίαν μισθοδοσίαν των.» Ἡ σχολὴ αὕτη περὶ ἧς ἰδίως ὁ ἀνωτέρω, ὑφίσταται ἄχρι τοῦδε, κέκτηται σπουδαίαν ἀκίνητον περιουσίαν, οὐδόλως ὅμως ἀναπληροῖ τὴν λίαν ἐπαισθητὴν ἔλλειψιν σπουδαίου Ἑλληνικοῦ παιδευτηρίου δυναμένου ἐπὶ ἑδραίων βάσεων νὰ διαδίδῃ τὴν γνησίαν Ἑλληνικὴν παίδευσιν ἐν ἁπάσῃ τῇ Νοτίῳ Ῥωσίᾳ. Ἡ λαμπροτάτη αὐτῆς ἐποχὴ ὑπῆρξεν ἡ ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως καὶ τῆς προσκλήσεως τοῦ γεραροῦ Βαρδαλάχου μέχρι τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ τελευταίου, ἔκτοτε δὲ βαθμηδὸν ἐπῆλθεν ἡ πτῶσις μέχρι τελείας σχεδὸν ἀποναρκώσεως. «Κατὰ »τὴν πρώτην ἐποχήν, λέγει ὁ σεπτὸς διδάσκαλός μου, τέως διευθυντὴς »τῆς σχολῆς ταύτης ἀξιότιμος κ. Χ. Βουλόδημος (ἴδε Πρώτη πεντακονταετηρὶς τῆς ἐν Ὀδησσῷ Ἑλληνεμπορικῆς Σχολῆς 1817—1867. Ἐν Ὀδησσῷ 1872 Σελ. 84—85) ἦτο αὕτη οὐχὶ ἁπλῶς μερικὴ σχολὴ τῆς Ἑλ»ληνικῆς κοινότητος Ὀδησσοῦ, ἀλλὰ κοινὸν διδακτήριον τοῦ Ἑλληνικοῦ »ἔθνους. Οὐχὶ μόνον νεολαία, διψῶσα παιδείαν ἀληθινὴν καὶ φλεγομένη »ὑπὸ Ἑλληνικῶν ἀρετῶν συνέρρεεν ἀθρόα ἐκ πασῶν τῶν Ἑλληνικῶν χω»ρῶν ἐνταῦθα, ἵνα μετὰ τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν εὕρωσιν ἄσυλον, καὶ »πόρον ζωῆς εἰς τοὺς κόλπους τῆς θεοστηρίκτου Ῥωσικῆς αὐτοκρατορίας, »ἀλλὰ καὶ ἄνδρες διάσημοι κατὰ τὴν παιδείαν, ἀσυγκρίτῳ δὲ τῷ λόγῳ ἐπι»σημότεροι κατὰ τὴν πυρώδη εὐγλωττίαν καὶ φιλοπάτριδα προσπάθειαν,

»ἀσμένως ἐπέτων εἰς τὴν τυχοῦσαν ἐλευθέραν, χριστιανικὴν καὶ εὐνοϊκὴν
»αὐτοῖς γωνίαν γῆς, ἵνα μετασχηματίσωσι τὴν προσφερομένην αὐτοῖς πε-
»νιχρὰν φιλόξενον στέγην εἰς πολύφωτον διὰ τοὺς ὁμογενεῖς αὐτῶν ἑστίαν.
»Οἱ ἰδιῶται τοῦ ἐξεγερθέντος ἐκ τῆς δουλείας ἔθνους, οἱ πολλοὶ ἄνδρες
»ἀμαθεῖς, ἀλλὰ διὰ τοῦτο καὶ διαπυρότεροι θαυμασταὶ τῆς παιδείας ἐ-
»νεθουσίων πρὸς τοὺς λογίους καὶ σοφοὺς ἀναμορφωτὰς τοῦ ἔθνους, οὓς ἐ-
»θεώρουν ὡς μαντεῖα καὶ ὡς τὴν αὐτόχρημα ἀριστοκρατίαν αὐτῶν· ἐν-
»θουσιώδεις ὄντες καθ' ὅλην τὴν προπαρασκευὴν τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγε-
»νεσίας καὶ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ ἀνίσου, ἀλλὰ γιγαντιαίου ἀγῶνος,
»ἐν οἷς ἡ Ὀδησσὸς ἦτο αὐτόχρημα σκηνὴ οὐ μόνον Ἑλληνικῶν δραμά-
»των, ἀλλὰ καὶ τοῦ εὐγενεστάτου καὶ συγκινητικωτάτου δράματος τῆς
»ἐθνικῆς ἱστορίας, ἤτοι τῆς ζωηροτάτης ἀναπτύξεως τῆς φιλοπατρίας, ἐσχε-
»δίαζον καὶ ἐτέλουν ὑπερανθρώπους τῷ ὄντι θυσίας καὶ αὐταπαρνήσεις, κε-
»νοῦντες δαψιλῶς τὸ βαλάντιον ὑπὲρ ἀναστάσεως καὶ φωτισμοῦ τῆς πα-
»τρίδος. Καθ' ὅσον προέβαινεν εὐτυχέστερον ἢ ἀτυχέστερον ὁ ὑπὲρ ἀνε-
»ξαρτησίας ἀγών, καὶ ἡ Ἑλληνικὴ κοινωνία Ὀδησσοῦ ἠθικῶς ἀπεμακρύ-
»νετο τῶν ἐθνικῶν ἐλπίδων ἢ ἐπλησίαζε πρὸς αὐτάς, κατ' ἄλλο τοσοῦτον
»σχεδὸν ἐτελεῖτο καὶ ἐνταῦθα μεγαλειτέρα ἢ μικροτέρα ὑπὲρ τῆς πατρί-
»δος καὶ τῶν κοινῶν θυσία. Ἅμα κοπάσαντος τοῦ ἐθνικοῦ σάλου καὶ ἀ-
»ποκατασταθέντος τοῦ ἐλευθέρου Ἑλληνικοῦ βασιλείου, καὶ φυγόντων ἐν-
»τεῦθεν ἐκείνων τῶν θερμουργῶν ἀνδρῶν, καὶ ἑπομένως ἀποσπασθείσης τῆς
»ἐν Ὀδησσῷ Ἑλληνικῆς κοινωνίας ἀπὸ τοῦ ὅλου Ἑλληνικοῦ, ἐψυχράνθη
»βαθμηδὸν καὶ ὁ τῶν ἐνταῦθα ὁμογενῶν πρὸς τὰ καλὰ καὶ ἐθνικὰ ζῆλος,
»ἡ νεολαία κατὰ μικρὸν ἠρκέσθη εἰς τὸν ἤδη εὐκολώτερον καὶ ἀπονώτε-
»ρον καταστάντα βίον ἢ ἔπλεεν ἀμερίμνως εἰς τὴν ἐξευτελίζουσαν τὸν ἠθι-
»κὸν ἄνθρωπον τρυφήν, οὐδ' ἐνεπνέετο πλέον ὑπὸ τῆς εὐγενοῦς ἐκείνης φι-
»λοτιμίας, ἥτις ὠθεῖ πρὸ πάντων τὰς νεαρὰς γενεὰς πρός τι ἰδανικώτερον
»καλὸν καὶ ἀγαθόν. Ἄνευ διψαλέου καλλιεργησίμου ἐδάφους, ἄνευ τα-
»κτικῶν καὶ γενναίων χορηγήσεων οὐδὲ ἄνδρες ἔξοχοι ἐπὶ παιδείᾳ καὶ ἐπι-
»στήμῃ καὶ ἀρετῇ ἠδύναντο νὰ ἔλθωσι καὶ ἀποκατασταθῶσιν ἐνταῦθα, ἀλλὰ
»καὶ τῶν τοιούτων οἱ ἀποκαταστάντες ἔφευγον κατὰ τὴν πρώτην εὐκαι-
»ρίαν, καὶ οἱ ἐνταῦθα ἐμπιστευθέντες ὑπὸ τῆς φορᾶς τῶν πραγμάτων τὴν
»παίδευσιν τῶν νέων γενεῶν καὶ τὴν εἰς τὸ ἠθικὸν καὶ ἐθνικὸν στάδιον
»διεύθυνσιν αὐτῶν δὲν ἠδύναντο νὰ ἀρκεσθῶσιν εἰς τὰ γλίσχρα ὑλικὰ καὶ
»ἠθικὰ μέσα, ἅτινα φειδωλῶς παρεῖχεν αὐτοῖς ἡ ἐνταῦθα κοινωνία. Ἐν-
»τεῦθεν ἔκπτωσις σπουδῶν, τάσεων, χαλάρωσις φιλοπατρίας, ἀφόρητος
»μονοτονία καὶ ἄκρα νηνεμία περὶ τὴν Ἑλληνικὴν παίδευσιν καὶ τὸν ἐ-
»θνικὸν βίον.» Μόλις ἐσχάτως ἐπελείφθησάν τινες τῶν διακρινομένων εἰ-
σέτι ἐνταῦθα ἐπὶ ἀκραιφνεῖ φιλοπατρίᾳ καὶ ἀμέτρῳ ζήλῳ ὑπὲρ τῶν συμ-
φερόντων τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὧν τὰ ὀνόματα παρασιωπῶ, καθ' ὅτι ἀρκοῦν-

τως εἰσὶ γνωστὰ οὐ μόνον τῇ ἐνταῦθα Ἑλληνικῇ κοινότητι, ἀλλὰ καὶ ἅπαντι τῷ Πανελληνίῳ, ἐπελείφθησαν, λέγω τῆς ἀναδιοργανώσεως τῆς Σχολῆς ταύτης καὶ ἐλπίσωμεν ὅτι ἐναντίον ἁπάντων τῶν ὑπὸ τῆς Ῥωσικῆς κυβερνήσεως παρεντιθεμένων παρακωλυμάτων, δὲν εἶνε μακρὰν ἡ ἡμέρα ἐκείνη καθ' ἣν ἡ ἐν Ὀδησσῷ Ἑλληνεμπορικὴ σχολὴ θέλει καταστῇ αὖθις ἐπάξιος τοῦ ὀνόματος *Ἑστία τῶν Φώτων* ὡς ἀπεκάλουν αὐτὴν πρὸ τῆς ἐθνεγερσίας ὁ ἐν Βιέννῃ ἐκδιδόμενος *Λόγιος Ἑρμῆς* καὶ ὁ ἀοίδιμος Ἀδαμάντιος Κοραῆς. Ἐν Ὀδησσῷ ὅμως τοὐλάχιστον ἐκτὸς τῆς ὁπωσδήποτε Ἑλληνικῆς ὅμως πάντοτε σχολῆς, καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ναοῦ ὑπάρχει καὶ *Ἀγαθοεργὸς Ἑλληνικὴ κοινότης* ἧς ὁ κανονισμὸς ἐνεκρίθη ὑπὸ τῆς Ῥωσικῆς Κυβερνήσεως τῇ 27 Σεπτεμβρίου 1871 καὶ ἧς σκοπὸς εἶναι:

α'.) Ἡ παντὸς εἴδους περίθαλψις τῶν ἐν Ὀδησσῷ οἰκούντων ἢ προσωρινῶς παρεπιδημούντων ἐνδεῶν Ἑλλήνων.

β'.) Ἡ διατήρησις τῆς εὐπρεπείας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ναοῦ.

γ'.) Ἡ συντήρησις καὶ βελτίωσις τῶν ἐν Ὀδησσῷ ὑπαρχόντων Ἑλληνικῶν ἐκπαιδευτικῶν ἢ ἀγαθοεργῶν ἱδρυμάτων καὶ

δ'.) Ἡ ἐγκρίσει τῆς Κυβερνήσεως ἵδρυσις νέων τοιούτων ἱδρυμάτων, οἷα ἡ Κοινότης κρίνῃ ἀναγκαῖα ἀναλόγως τῶν πόρων αὐτῆς.

Μέλη τῆς κοινότητός εἰσιν οἱ τρία τοὐλάχιστον ῥούβλια πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτῆς ἐτησίως συνεισφέροντες ἐν Ὀδησσῷ οἰκοῦντες Ἕλληνες.

Ἡ Ὀδησσὸς ἐπὶ τέλους κέκτηται, ὃ καὶ σπουδαιότατον, Παρθεναγωγεῖον Ἑλληνικὸν ἱδρυθὲν πρό τινων ἐτῶν τῇ πρωτοβουλίᾳ καὶ δαπάναις τοῦ κλεινοῦ προέδρου τῆς ἐνταῦθα κοινότητος τοῦ ἀξιοσεβάστου κυρίου Θ. Ῥοδοκανάκη, οὗτινος τὸ ὄνομα ἐς ἀεὶ μέλλει ν' ἀναγραφῇ ἐν ταῖς στήλαις τῶν εὐεργετῶν τοῦ ἔθνους. Καθ' ὅτι πράγματι ὁ σεβαστὸς οὗτος ἀνὴρ ἔσωσεν ἐκ βεβαίου ὀλέθρου τὸν ἐν τῇ ἐσχατιᾷ ταύτῃ τοῦ Ῥωσικοῦ κράτους Ἑλληνισμόν, συντελέσας τὴν μόρφωσιν τῶν ἐνταῦθα Ἑλληνίδων· τίς δὲ ὁ ἀγνοῶν ὅτι ἡ γυνὴ εἶναι τὸ θεμέλιον οὐ μόνον τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου, ἀλλὰ καὶ πάσης πολιτείας καὶ παντὸς ἔθνους· τίς δὲ ὁ δυνάμενος νὰ διαμφισβητήσῃ ὅτι ἐλλείψει Ἑλληνικοῦ ἐνταῦθα Παρθεναγωγείου ἐπὶ τόσα ἔτη αἱ θυγατέρες τῶν ἐνταῦθα ὁμογενῶν ἡμῶν ἐξερρωσίζοντο ὁλοσχερῶς, καὶ ἀναγκαζόμεναι νὰ ἐκπαιδεύωνται ἐν Ῥωσικοῖς Παρθεναγωγείοις λησμονοῦσαι αὐτὴν τὴν ὕπαρξιν τῆς Ἑλλάδος, περὶ ἧς ἀμυδράν τινα ἰδέαν αἱ πλεῖσται ἔχουσι καὶ αὐτὴν τὴν πατρικὴν γλῶσσαν· τούτου δὲ ἕνεκεν ἐὰν εἰσέλθετε εἰς τὸν οἶκον τῶν πλείστων ἐνταῦθα ὁμογενῶν ἐκτὸς μικρῶν ἐξαιρέσεων ἠθέλετε ἀπαντήσῃ πληρεστάτην ἄγνοιαν τῆς Ἑλληνικῆς, τοῦτο δὲ ἰδίως ἐν τοῖς ὑψηλοῖς κύκλοις, ἢ ἄθροισμά τι Ῥωσικῶν καὶ Ἑλληνικῶν λέξεων προσβαλλουσῶν τὸ ὑμέτερον ἀκουστικὸν σύστημα, ὡς λόγου χάριν· «Ἡ *κουχάρκα* μὲ τὸν *πόβαρι*, ἔκλεψαν ὅλαις ταῖς *καστρούλλες* καὶ στὰ ἤπιαν 'ς τὸ *καμπάκι*· καλὰ ποῦ τοὺς ἔπιασε ὁ *γοροντοβόϊ* καὶ τοὺς πῆγε

»'ς τὴν *πολήτζια* τὸ ὁποῖον οὐδὲν ἄλλο σημαίνει ἢ ὅτι «ὁ μάγειρος μετὰ »τῆς μαγείρου ἔκλεψαν τοὺς λέβητας καὶ πωλήσαντες αὐτοὺς ἐμέθυον ἐν »τῷ καπηλείῳ, μέχρις οὗ ὁ ἀστυνομικὸς κλητὴρ συλλαβὼν αὐτοὺς ἀπή- »γαγεν εἰς τὴν ἀστυνομίαν». Οὐδόλως παραμορφοῦμεν τὴν πικρὰν ἀλή- θειαν· εἶνε ἡ γλῶσσα ἐξαιρέσει πολλὰ ὀλίγων ἣν ὁμιλοῦσιν αἱ ἐνταῦθα Ἑλληνίδες. Προχωρήσωμεν ὅμως περαιτέρω· μεταβῶμεν εἰς Νικολάϊεβ, Σεβαστούπολιν, Θεοδοσίαν, Κέρτζιον,ἐν αἷς οἱ πλεῖστοι τῶν γενικῶν διοι- κητῶν, πολιταρχῶν, ἀστυνόμων, δημάρχων, δημαρχικῶν παρέδρων ἐξ Ἑλ- λήνων γνησίων κατάγονται, φέρουσι καθαρῶς Ἑλληνικὰ ὀνόματα, ἐν αἷς οἰκοῦσι τόσοι Ἕλληνες εὐκατάστατοι, ἐπιστήσωμεν τὴν ἡμετέραν προσο- χὴν ἐπὶ τῆς Μαριουπόλεως οἰκουμένης ὑπὸ 18,000 Ἑλλήνων, μεταβῶμεν εἰς τὰ πλησιόχωρα αὐτῆς χωρία, τὰς συμπαγεῖς ταύτας Ἑλληνικὰς ἀποι- κίας, πανταχοῦ τὰ αὐτὰ τοῖς αὐτοῖς, παντελὴς ἔλλειψις Ἑλληνικῶν ναῶν, Ἑλληνικῶν σχολῶν, πλήρης σχεδὸν ἄγνοια τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, ἰδοὺ ἡ λυπηρὰ καὶ οὐδόλως παρήγορος εἰκὼν ἣν θέλει ἀπαντήσῃ ὁ ὑπὸ γνη- σίαν Ἑλληνικὴν ἔποψιν ἐρευνῶν τὴν κατάστασιν τοῦ ἐνταῦθα Ἑλληνισμοῦ. Ἰδοὺ λόγου χάριν ἡ ἐν Ἀζοφικῇ Βερδιάνσκα,πόλις οἰκουμένη ὑπὸ 500 Ἑλ- λήνων περίπου ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον Κεφαλλήνων, ἐξ ὧν πολλοὶ εὐκατά- στατοι· κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος, μοὶ γράφουσιν ἐσχάτως ἐκεῖθεν, συνῆλ- θον οἱ ἐκεῖ ὁμογενεῖς εἰς τὸ προξενεῖον ἵνα σκεφθῶσι περὶ ἱδρύσεως Ἑλλη- νικῆς σχολῆς καὶ ἀνεγέρσεως Ἑλληνικοῦ ναοῦ, ἀπεφάσισαν δὲ παμψηφεὶ νὰ καταθέτωσιν ἅπαντες οἱ ἔμποροι ἓν καπίκιον ἐφ' ἑκάστης ἐξαγομένης ὑπ' αὐτῶν ψάθης σίτου, οἱ δὲ ἐμποροϋπάλληλοι ἀνὰ 2 $^0/_0$ ἐκ τῆς γλίσχρου μισθοδοσίας αὐτῶν, ἐν γένει δὲ νὰ συνεισφέρῃ ἐκτάκτως ἕκαστος ἐξ αὐτῶν τὸ κατὰ δύναμιν, ἀλλ' ἡ ἀπόφασις αὕτη ἔμεινε νεκρὸν γράμμα, καὶ σήμε- ρον ἤδη οὐδὲ λόγος γίνεται, αὐτὸν δὲ τὸν χῶρον ὃν εἶχον πρὸς ἀνέγερσιν ναοῦ ἐξεποίησαν, καὶ νῦν ἐπὶ τῆς θέσεως ταύτης ἀνήγειρεν ἡ Ῥωσικὴ κυ- βέρνησις λαμπρὸν Ῥωσικὸν γυμνάσιον. Ἀλλὰ διατί νὰ ἀνατρέχωμεν τόσον μακράν, ὅτε ὑπ' αὐτὰ τὰ πρόθυρα τῆς Ὀδησσοῦ ὀλίγας λεύγας ἀπωτέρω αὐτῆς κεῖται ἡ κωμόπολις *Ἀλεξάνδροβκα* ἐν ᾗ οἰκοῦσιν Ἕλληνες Ἑπτα- νήσιοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον. Ἐκ περιεργείας κινούμενος ἐπεσκέφθην αὐτὴν κατὰ τὸ θέρος τοῦ παρελθόντος ἔτους, κατὰ πόσον δὲ ἀπεγοητεύθην ὅτε ἀπήντησα ἀνθρώπους, ὧν αὐτὴ ἡ ἐξωτερικὴ μορφὴ κατεδείκνυε τὴν Ἑλ- ληνικὴν αὐτῶν καταγωγήν, φέροντας Ἑλληνικώτατα ὀνόματα, καταγο- μένους ἐκ γνησιωτάτων Ἑλλήνων σχεδὸν λησμονοῦντας αὐτὴν τὴν γλῶσ- σάν των, καὶ ὅπως μοὶ ἐξεφράσθη εἷς ἐκ τῶν πρεσβυτέρων ἀφελῶς, ὑπάρ- χει κίνδυνος μὴ τὰ τέκνα αὐτῶν ἤδη παντελῶς ἐκρωσισθῶσι. «Γραικοὶ εἴμεθα, μοὶ εἶπεν, ἀλλὰ ποῦ τὰ μέσα νὰ συντηρήσωμεν Ἑλληνικὴν σχο- λὴν ἢ καὶ ἱερέα Ἕλληνα ὅπως ἀκροώμεθα ἐν τῇ μητρικῇ φωνῇ τῆς θείας ἱερουργίας». Μήπως δὲν εἶνε αἶσχος διὰ τὴν μυριόπλουτον ἐνταῦθα Ἑλ-

ληνικὴν κοινότητα νὰ δεικνύῃ τοιαύτην ἀδιαφορίαν εἰς τὴν ἀπώλειαν ταύτην ἐσαεὶ τῶν δυναμένων ἡμέραν τινὰ Ἑλλήνων τούτων νὰ φανῶσι χρήσιμοι τῇ φίλῃ πατρίδι; Μήπως δὲν ἠδύναντο νὰ μεριμνήσωσι περὶ τῶν δυστήνων τούτων ὁμογενῶν ἡμῶν; μήπως ἑκατοστύες τινὲς ῥουβλίων, ψυχία ἐκ τῶν πολυτελεστάτων τραπεζῶν τῶν ἡμετέρων Κροίσων δὲν ἠδύναντο νὰ σώσωσι τὸν τοσοῦτον πλησίον τῆς διαμονῆς αὐτῶν ἀπολλύμενον Ἑλληνισμόν; Μήπως θὰ ἠδύναντο αἱ ἄπειροι εὐκατάστατοι ἐνταῦθα Ἑλληνικαὶ κοινότητες νὰ διασώσωσιν ἀλώβητον τὸν μακρὰν τῆς πατρῴας χώρας διαμένοντα τοῦτον Ἑλληνισμόν; Ἀλλ' οὐ φροντὶς Ἱπποκλείδῃ! Ταύτην τὴν στιγμὴν ἀκριβῶς λαμβάνω ἀνὰ χεῖρας μίαν τῶν ἐκδιδομένων ἐνταῦθα ξένων ἐφημερίδων, ἀπαντῶ Ἑλληνιστὶ τὴν ἑξῆς ἀγγελίαν· *Μὴ γενομένης κατὰ τὴν παρελθοῦσαν Κυριακὴν ἀπαρτίας πρὸς συγκρότησιν τῆς γενικῆς Συνελεύσεως τῶν μελῶν τῆς Ἑλληνικῆς ἀγαθοεργοῦ κοινότητος, συνῳδὰ τῷ 30 ἄρθρῳ τοῦ κανονισμοῦ, προσκαλοῦνται καὶ πάλιν πάντα τὰ μέλη αὐτῆς νὰ παρευρεθῶσι τὴν προσεχῆ Κυριακὴν πρὸς θεώρησιν τοῦ ἀπολογισμοῦ τοῦ λήξαντος ἔτους κτλ.* Αἱ ὀλίγαι αὗται γραμμαὶ ἀρκούντως σαφῶς, φρονῶ, εἰκονίζουσι τὸν ζῆλον οὗ ἐμφοροῦνται οἱ ἐνταῦθα ἡμέτεροι ὁμογενεῖς ὡς πρὸς τὰ πάτρια. Μήπως οἱ ποικίλαι αὐτῶν ἀσχολίαι ἐπιτρέπουσιν αὐτοῖς νὰ προδιαθέσωσιν ὀλίγας ὥρας ὑπὲρ τῶν ἀπολύτως τούτων τῷ ἐνταῦθα Ἑλληνισμῷ ἀναγκαίων; Δὲν δυνάμεθα νὰ λαλήσωμεν γενικῶς· ὑπάρχουσι πολλοὶ ἐπάξιοι τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἕλληνος, ἀλλὰ τί δύνανται νὰ πράξωσιν οὗτοι ἀπέναντι τοῦ γενικοῦ κακοῦ; Βεβαίως ἄνδρες τοιοῦτοι, ὧν ἄλλος μὲν μόνος σχεδὸν καὶ ἀποκλειστικῶς ὑποστηρίζει τὴν Ἑλληνικὴν ναυτιλίαν, ἄλλος δὲ εἰς ἑκατοστύας Ἑλλήνων παρέχει πόρον ἀνέτου βίου διὰ τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων αὐτοῦ ἐμπορικῶν καὶ βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων, ἄλλος δὲ μεριμνᾷ, οὐδενὸς κόπου καὶ μόχθου φειδόμενος, ὑπὲρ τῆς δόξης καὶ τοῦ μεγαλείου τοῦ προσφιλοῦς αὐτῷ Ἑλληνισμοῦ. Ἀλλὰ τί δύνανται νὰ πράξωσιν οἱ ὀλίγοι ἀπέναντι τῶν τοσούτων μυριάδων Ἑλλήνων ἔκπαλαι βιούντων ἐνταῦθα, ὅτε τὸ γενικὸν μένει ἀπαθὴς θεατὴς ἐπιλήσμον γενόμενον τῶν ἱερῶν αὐτοῦ καθηκόντων. «Δὲν »εἴμεθα Γραικοί, ἀπήντων οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν, τί Γραικοὶ εἴμεθα ὅτε »οὔτ' ἐν Ἑλλάδι ἐγεννήθημεν οὔτε τοὺς Ἕλληνας γνωρίζομεν, ἐπιλέγον»τες τὸ ἐπάρατον ubi bene ibi patria». Ἀλλ' ἐὰν ἠρκοῦντο τοὐλάχιστον, εἰς τὴν αὐθάδη ἐκστόμησιν τῶν ἀρνησιπατρίδων αἰσθημάτων αὐτῶν ἠδύνατό τις εἰσέτι ἀπαθῶς νὰ ὑποφέρῃ αὐτὸ «Οὐκ οἴδασι τί ποιοῦσι·» ἀλλ' οἱ τοιοῦτοι ἰδίως διακρίνονται ἐπὶ ἄκρα ἀσυστόλῳ ἀναισχύντῳ ἀποστροφῇ πρὸς πᾶν Ἑλληνικόν, καθιστάμενοι οἱ ἄγαν μισέλληνες. Πολλοὺς τῶν τοιούτων ἠδυνάμεθα ν' ἀναφέρωμεν, παρασιωπῶμεν ὅμως τὰ ὀνόματα αὐτῶν ὡς ἀρκούντως γνωστὰ τοῖς πᾶσι· λησμονοῦσιν οἱ ἄθλιοι ὅτι αὐτοὶ οὗτοι οἱ Ῥῶσοι οὐδόλως δέχονται αὐτοὺς ἀνοικταῖς ἀγκάλαις τοὺ-

ναντίον αείποτε ὑποβλέπουσιν αὐτοὺς μὲ ὄμμα βλοσυρὸν ἐν παντὶ προσπαθοῦντες νὰ καταδείξωσι τὴν πρὸς αὐτοὺς περιφρόνησιν. Καὶ ἔχουσι πληρέστατα δίκαιον· εἴδομέν ποτε Ἰουδαῖον ἀρνησίθρησκον γενόμενον ἀληθῆ Χριστιανόν; Εἴδομέν ποτε ἀρνησίπατριν καταστάντα ἀληθῆ φιλόπατριν; Προχθὲς εἰσέτι ὅτε ἐγένετο γνωστὸν ὅτι ἡ ἐν Κερτζίῳ Ἑλληνικὴ μερίς, ἐὰν δυνάμεθα νὰ ἀποκαλέσωμεν οὕτω τοὺς Ἑλληνορώνους τούτους Νεορρώσους κατεβλήθη ἀναλόγως ὑπὸ τῆς Ῥωσικῆς ὁμάδος ἐν ταῖς δημοτικαῖς ἐκλογαῖς, ἔσπευσεν ὁ ἐνταῦθα ἐκδιδόμενος *Τηλέγραφος τῆς Νέας Ῥωσίας* νὰ σκώψῃ οὕτω πως τὴν ἧτταν αὐτοῦ. «Οἱ ἐν Κερτζίῳ Ἕλληνες »ἐσχάτως ἐνικήθησαν παρὰ τῷ ἐν Κερτζίῳ Μαραθῶνι. Πρὸ πολλῶν ἤδη »ἐτῶν ὁ σῖτος, ὁ χαλβᾶς καὶ ὁ σπόγγος, (ὅπως ἀποκαλοῦσιν οἱ Μοσχο»βῖται δηκτικῶς τοὺς Ἕλληνας) ἐκυριάρχουν ἀπολύτως ἐν τῷ δημαρχείῳ. »Ἠδύνατό τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ταῦτα γίνονται ἔν τινι διαμερίσματι τῆς »Μακεδονίας καὶ οὐχὶ ἐν Ῥωσικῇ πόλει. Ἕλλην ἐπεκάθητο Ἕλληνος καὶ »τὰ πάντα εὑρίσκοντο εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων! *Χρόνος*, *Μόνος*, *Ζό»νος*, μόνα ἠκούοντο ἐν τῷ δημαρχείῳ τοῦ Κερτζίου. Εἶνε μὲν ἀληθές, »ὅτι οἱ δημαρχικοὶ πάρεδροι μᾶλλον ἐμάσσων ἐλαίας ἢ συνεζήτουν, ἀλλ' »ἡ Ἑλληνικὴ καταδρομὴ ἐπὶ τῶν κατοίκων ὁπωσδήποτε ἦτο λίαν ἐπαισ»θητή. Τὰ ἐκ τῶν ἐλαιῶν βαρέλια ἐκυλίοντο ἐν τῷ ἐλαίῳ καὶ ἐν τῷ »δημαρχείῳ καὶ ἐν τῇ τραπέζῃ καὶ ἐν ἁπάσαις ταῖς ἐπιτροπαῖς ἐν ἑνὶ »λόγῳ ἁπανταχοῦ ἔνθα διεδίδετο ἡ ὀσμὴ «φαγητοῦ.» Οἱ Ῥῶσοι δὲ κά»τοικοι πεφοβισμένοι, ἀσθενεῖς ὅλως, ἀπετέλουν εἶδος τι ἀποίκων. Οἱ »τοῦ Κερτζίου Μιλτιάδαι, Ἀλέξανδροι, Σωκράται καὶ Θεμιστοκλεῖς ἐπή»ροντο καὶ ἐγαυρίων μεγάλως καὶ αἴφνης Μαραθὼν καὶ ὁποῖος Μαραθών! »Δύστηνοι Ἕλληνες! Διὰ τίνος ν' ἀντικαταστήσωσι νῦν τὸ ἁρπαχθὲν »αὐτοῖς «χρυσοῦν δέρας;» Καὶ πόσα ἕτερα ἠδυνάμεθα τοιαῦτα νὰ ὑποδείξωμεν ἔργα τῆς εὐφυολογίας τῶν Μοσχοβιτῶν δι' ὧν καταγέλαστοι καθίστανται οἱ ἐν λόγῳ ἀρνισιπάτριδες! Τοὐναντίον μεθ' ὁπόσου σεβασμοῦ ἀναφέρει ἑκάστοτε ὁ Ῥωσικὸς τύπος περὶ ἐκείνων τῶν ἐνταῦθα ὁμογενῶν οἵτινες καὶ τὴν πάτριον χώραν μὴ λησμονοῦντες, καθίστανται χρήσιμοι καὶ τῷ Ἑλληνισμῷ ἐν τῇ φιλοξενησάσῃ αὐτοὺς χώρᾳ!

Ἐκ πάντων τούτων φθάνομεν εἰς τὸ λυπηρὸν συμπέρασμα ὅτι ὁ ἐν τῇ Νοτίῳ Ῥωσίᾳ Ἑλληνισμὸς πάσχει ὑπὸ καθαρῶς ἐθνικὴν ἔποψιν, καὶ διατρέχει σοβαρὸν κίνδυνον. Ὅπως ἀποσοβηθῇ οὗτος ἀνάγκη πᾶσα νὰ ἐπιληφθῶσιν ἅπασαι ἀνεξαιρέτως αἱ ἐνταῦθα Ἑλληνικαὶ κοινότητες τῆς ἱδρύσεως Ἑλληνικῶν σχολείων, Παρθεναγωγείων, βιβλιοθηκῶν καὶ ναῶν, ὅπως οἱ ἐνταῦθα ὁμογενεῖς ἡμῶν ἀκροῶνται Ἑλληνιστὶ τῶν Θείων Γραφῶν. Μεγίστην ὡσαύτως προσπάθειαν ὀφείλει νὰ καταβάλῃ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις πρὸς ἀναζωπύρωσιν τοῦ ἐθνικοῦ ἐνταῦθα φρονήματος, ἰδίως ἐφιστῶσα τὴν σύντονον αὐτῆς προσοχὴν ἐπὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῆς, οἵτινες

ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐξαιρέσει πολλὰ ὀλίγων χωλαίνουσι καθ' ἅπασαν τὴν σημασίαν τῆς λέξεως ὅλως ἀνάξιοι τῆς ὑψηλῆς θέσεως ἣν κατέχουσιν. Ἀφ' ἑτέρου ὅλως παράλογον ἢ μᾶλλον καθαρὰ παραδοξολογία εἶνε τὸ νὰ ἰσχυρίζεταί τις ὅτι ἅπαντες οἱ ἐν Ῥωσίᾳ γεννηθέντες καὶ ἀνατραφέντες ἀπώλεσαν πᾶσαν ἐθνικότητα. Ὑπάρχουσι, κύριοι, καὶ ἐνταῦθα οὐκ ὀλίγοι, οἵτινες τὴν ἐθνικότητα αὐτῶν τηροῦσιν ὅλως ἀλώβητον ἔχοντες ἁγνότατα φιλοπατρίας αἰσθήματα καὶ ἕτοιμοι ὄντες εἰς πᾶσαν ὑπὲρ τοῦ ἐθνικοῦ μεγαλείου θυσίαν. Ἐλπίσωμεν ὅτι κατὰ τὴν κρισιμοτάτην ταύτην διὰ τὸν Ἑλληνισμὸν ἐποχὴν οἱ λόγοι ἡμῶν οὗτοι θέλουσιν ἐπαληθεύση καὶ ὅτι ὡς τὸ πάλαι ὁ ἐν Νοτίῳ Ῥωσίᾳ Ἑλληνισμὸς θέλει ἀναδειχθῇ ἐπάξιος τοῦ σεπτοῦ ὀνόματος ὃ φέρει κενῶν τὸ βαλάντιόν του ὑπὲρ τῶν ἐθνικῶν ἀναγκῶν. Γένοιτο!

Ἐν Ὀδησσῷ κατὰ Μάρτιον τοῦ 1881

Κ. Α. Παλαιολόγος

ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ
ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΣΚΟΤΕΙΝΟΥΣ ΑΙΩΝΑΣ
Ὑπὸ ΦΕΡΔΙΝΑΝΔΟΥ ΓΡΗΓΟΡΟΒΙΟΥ*

Κατὰ τὴν μεταβατικὴν περίοδον πρὸ τῆς μεγάλης καταστροφῆς τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον οἱ Λατῖνοι Σταυροφόροι ἐν ἔτει 1204 ὑπέταξαν καὶ διένειμαν μεταξύ των, ἀνὴρ ὄντως μεγαλοφυὴς ἐπέχυσε φῶς ὑπὲρ τὰς Ἀθήνας. Οὗτος ἦν Μιχαὴλ ὁ Ἀκομινάτος, ὁ πρεσβύτερος ἀδελφὸς τοῦ πολιτικοῦ καὶ ἱστοριογράφου Νικήτα. Οὗτός ἐστιν ὁ μόνος ἐν τῷ μεσαιῶνι Ἀθηναῖος-καὶ δύναταί τις ν' ἀποκαλέσῃ αὐτὸν οὕτω ἕνεκα τῆς μακρᾶς αὐτοῦ διατριβῆς ἐν Ἀθήναις-τοῦ ὁποίου συγγράμματα κατέχομεν, οἷον λόγους, ὑπομνήματα, μονῳδίας, ποιήσεις καὶ πολλὰς ἐπιστολάς. Πᾶν ὅ,τι ἐκ τούτων διεσώθη, συνελέγη καὶ ἐξεδόθη νεωστὶ (1879 καὶ 1880) ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου Σπυρίδωνος Λάμπρου· ἡ ὑπηρεσία δὲ αὕτη τὴν ὁποίαν ὁ νεαρὸς λόγιος προσήνεγκεν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς πατρίου πόλεως εἶναι ἀνεκτίμητος. Διότι πρὸ αὐτοῦ κατ' ἀποσπάσματα μόνον διὰ τοῦ Boissonade, Tafel καὶ Elissen ἐγένοντο γνωσταὶ αἱ συγγραφαὶ τοῦ Ἀκομινάτου. Πρὸς δὲ τούτοις ἀπὸ τῶν πολυτίμων τούτων πηγῶν ἤντλησεν ὁ Λάμπρος τὴν ὕλην πρὸς τὴν μικρὰν αὐτοῦ συγγραφὴν «Αἱ Ἀθῆναι περὶ τὰ τέλη τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος».

Μιχαὴλ ὁ Ἀκομινάτος ἐγεννήθη ἐν Χώναις ἢ Κολοσσαῖς τῆς Φρυγίας περὶ τὸ 1140. Ἐσπούδασεν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἔνθα διήκουσε τοῦ Εὐ-

* Ἴδε σελ. 513.

σταθίου, τοῦ ὕστερον ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης καὶ περιφήμου ἑρμηνευτοῦ Ὁμήρου καὶ Πινδάρου. Ἐνῷ δὲ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Νικήτας προηλείφετο εἰς λαμπρὸν πολιτικὸν στάδιον, αὐτὸς ἐξέλεξε τὸ ἐκκλησιαστικὸν καὶ ἐπορεύθη εἰς Ἀθήνας ὡς μητροπολίτης τῷ 1182, ὡς ἀπέδειξεν ὁ Λάμπρος.

Ὅσον ἰδεώδη λάμψιν καὶ ἂν ἐξηκολούθει ἡ ἀρχαιότης δανείζουσα ἀκόμη εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν, αὕτη ὅμως εἶχε καταπέσει τοσοῦτον, τὸ δὲ ὅλον θέμα Ἑλλὰς καὶ Πελοπόννησος, κυβερνώμενον ὑπὸ πραίτωρος ἑδρεύοντος ἐν Θήβαις, εἶχε τοσούτῳ παραμεληθῆ, ὥστε πᾶς Βυζαντῖνος ὑπάλληλος ἐνόμιζεν ἐξορίαν τὴν ἐκεῖ διατριβήν. Ἐπιστολαὶ τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ, ἑκατὸν ἔτη πρὸ τοῦ Ἀκομινάτου ζήσαντος, δεικνύουσιν, ὅτι ἡ καταφρόνησις αὕτη τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων δὲν ἦτο νέα. Ὁ Ψελλὸς ἔγραφέ ποτε πρός τινα αὐτόθι κριτὴν «ὁ τῶν Ἀθηνῶν διοικητὴς μόλις ποτὲ τὴν θρυλλουμένην Ἑλλάδα ἰδών, ὡς τὴν Σκυθῶν θεασάμενος, τὴν ἑαυτοῦ τύχην ἀπολοφύρεται» καὶ παρεκάλει τὸν ὑπάλληλον νὰ μὴ μισῇ τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα. Τὴν ἀτυχῆ ταύτην χώραν καὶ τὰς Ἀθήνας ἤδη ὁ Ψελλὸς θερμῶς ὑπερησπίσθη, καὶ ἐπεκαλέσατο τὸν ἔλεον τῶν πραιτώρων καὶ τοὺς ἅρπαγας αὐτῶν φορολόγους ἐστηλίτευσε καὶ μεγάλῃ τῇ φωνῇ ἀπεφάνθη, ὅτι καὶ αὐτὸς ἠγάπα τοὺς Ἀθηναίους καὶ Πελοποννησίους ἕνεκα τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ Κίμωνος καὶ τῶν φιλοσόφων καὶ ῥητόρων χάριν. Νομίζει τις ὅτι ἀκούει τὸν Πετράρχην ψέγοντα τοὺς τὸν ἐν Ῥώμῃ βίον τρέμοντας Αὐινιωνίους καρδιναλίους ἀναγινώσκων ὅ,τι ὁ Ψελλὸς γράφει πρός τινα Βυζαντῖνον· «Εἰ τὰ τῆς κλεινῆς Ἑλλάδος χωρία τὰ πολυάρατα ἢ πολυύμνητα, ἀφ' ὧν οἱ Μαραθωνομάχοι καὶ ἀφ' ὧν οἱ Φίλιπποι ἐκεῖνοι καὶ οἱ Ἀλέξανδροι, οὐκ ἀποχρῶντά σοι εἰς διατριβὴν καὶ διατροφήν, τί ποτ' ἂν ἄλλο μέρος τῆς οἰκουμένης εἰς ὑποδοχὴν ἐξαρκέσῃ σοι; Ἆρ' οὖν οἱ πολλοὶ τῆς Ἀττικῆς λόγοι καὶ ὅσα περὶ τοῦ Πειραιέως οἱ πάλαι σοφοὶ συνεγράψαντο πάντα ψευδῆ τε καὶ μάταια καὶ τηνάλλως ἐψοφημένα;»

Ὁ νέος μητροπολίτης ἐποιήσατο τὸν εἰσιτήριον αὐτοῦ λόγον πρὸ τῶν ἐν τῷ Παρθενῶνι συνηθροισμένων Ἀθηναίων. Ἔστι δ' οὗτος κειμήλιον ἱστορικόν, ὄψιμον, ἀλλ' ἐντελῶς παράλληλον προϊὸν τῇ περιφήμῳ διδαχῇ Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου, τῇ ποιηθείσῃ ἐν τῷ Ἁγίῳ Πέτρῳ πρὸ τῶν Ῥωμαίων ἣν ἀπεκάλεσα ἐπικήδειον τῆς Ῥώμης. Πᾶσαι αἱ περὶ Ἀθηνῶν εἰδήσεις φθάνουσιν εἰς ἡμᾶς ἐκ μεταγενεστέρων χρόνων, οὕτω δὲ χωρίζει τοὺς δύο πατριώτας, τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ῥώμης καὶ τὸν τῶν Ἀθηνῶν, χρόνος ἐξ ὅλων αἰώνων, καίτοι ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτῶν καὶ ἐνεργείας καὶ τῶν ἐπ' ἴσης θλιβερῶν σχέσεων τῶν δύο αὐτῶν πόλεων ἀναγνωρίζονται ὡς δίδυμοι ἀδελφοί.

Ὁ κλασικῆς παιδείας τυγχάνων Ἕλλην ἀπετείνετο πρὸς τοὺς ἐκφυλισθέντας Ἀθηναίους ὡς πρὸς γνησίους ἐγγενεῖς κληρονόμους τοῦ αἵματος

καὶ τοῦ πνεύματος τῶν προγόνων («Ἀθηναίοις οὖσι καὶ ἐξ Ἀθηναίων αὐθιγενῶν»). Δὲν ἐδίσταζε μὲν περὶ τῆς γενεαλογικῆς διαρκείας τοῦ ἀθηναϊκοῦ λαοῦ, παρεπονεῖτο δὲ μόνον, ὅτι ὁ χρόνος διέφθειρε τὴν ἀττικὴν γλῶσσαν, καὶ πολλάκις καὶ ἐν ἄλλαις αὐτοῦ συγγραφαῖς εὐφυῶς παρομοιάζει τῷ συμβάντι τούτῳ τὸν μῦθον τῆς ὑπὸ τοῦ Τηρέως βαρβάρως ἀποκοπείσης τὴν γλῶσσαν Φιλομήλας.

Ἡ πρώτη αὐτοῦ διδαχὴ ἀποπνέει βαρύθυμον πνεῦμα ἀρχαίων ἀναμνήσεων. Ἐξύμνει τὰς Ἀθήνας, ὡς ἐξύμνουν ἅπαντες τὴν πόλιν ταύτην, ὡς τὴν μητέρα τῆς ῥητορικῆς τέχνης καὶ σοφίας καὶ ὑπεμίμνησκε τοῖς Ἀθηναίοις τὴν ὡραίαν ἀρχαϊκὴν ἑορτὴν τῆς λαμπαδηδρομίας, ἀλλ' ἑαυτὸν ὅμως δὲν ἤθελε νὰ εὐδαιμονίσῃ ἐπὶ τῇ καταλήψει τῆς ἐπισκοπικῆς ἕδρας «τῶν πολυθρηλήτων καὶ χρυσῶν Ἀθηνῶν» πρότερον, πρὶν ἢ ἀποκομίσηται τὸν στέφανον ἐν τῇ σταδιοδρομίᾳ. Εἰμὶ ἔτι, ἔλεγε, ξένος ἐν Ἀθήναις· οὐκ ἔτι γινώσκω, ἂν ἐκ τῆς πόλεως ταύτης ὑπελείφθη πλέον τι ἢ τὸ ἔνδοξον αὐτῆς ὄνομα, καὶ ἤθελον μάλιστα νὰ μοὶ ἐδείκνυε περιηγητής τις σαφῆ γνωρίσματα τῆς διαρκείας τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν, λέγων μοι· «οὗτός ἐστιν ὁ Περίπατος, αὕτη ἡ Στοά, ἐκείνη ἡ Ἀκρόπολις, οὗτος ὁ φανὸς τοῦ Δημοσθένους», καὶ οὕτω ἤθελε μὲ πείσει νὰ πιστεύσω, ὅτι βλέπω ἔτι πρὸ ἐμοῦ τοὺς ἀρχαίους Ἀθηναίους. Οὕτω δι' εὐπρεποῦς κολακείας τοὺς ἀτυχεῖς ἐκείνους ἐκγόνους παραμυθούμενος, ὅτι φέρουσιν ἔτι ἐν ἑαυτοῖς τὸν τύπον τῆς φύσεως τῶν ἀρχαίων, παραίνει αὐτοὺς νὰ ἐμμείνωσιν εἰς τὰ εὐγενῆ τῶν προγόνων ἤθη, τῶν ὑπὲρ πάντας τοὺς Ἕλληνας φιλοτιμοτάτων καὶ φιλανθρωποτάτων καὶ τῶν οὐδὲν ἀγαπώντων πλέον τῶν ὡραίων λόγων καὶ τῆς μουσικῆς. Οὕτως ὁ Περικλῆς κατεπράϋνε τὸν λαὸν κατὰ τὸν χρόνον τοῦ λοιμοῦ διὰ λόγου, καὶ ὁ Τιμόθεος διὰ τοῦ αὐλοῦ τὴν ὀργὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου. Εἰ δὲ αὐτοί, οἱ νῦν πολῖται τῶν Ἀθηνῶν, κατάγονται ἐκ τοῦ χρυσοῦ ἐκείνου σπέρματος τῶν ἀρχαίων, τοῦτο θὰ δειχθῇ ταχέως. Ἀλλ' οἱ μὲν παλαιοὶ ἐκεῖνοι ὑπῆρξαν λάτραι ψευδῶν θεῶν καὶ δὴ τῆς ψευδοπαρθένου Ἀθηνᾶς, ἥτις ἐτιμᾶτο ὡς παρθένος καίπερ γεννήσασα τὸν Ἐριχθόνιον, αὐτοὶ δὲ οὗτοι, ἅτε Χριστιανοὶ γενόμενοι, ἔπρεπε νὰ ὑπερβάλωσι διὰ τῆς ἰδίας ἀρετῆς τὴν τοῦ Ἀριστείδου, Αἴαντος, Διογένους, τὴν τοῦ Περικλέους, Θεμιστοκλέους καὶ τῶν Μαραθωνομάχων. Οὗτοί εἰσιν ἐξημερωμένα ἐλαίας στελέχη ἐπὶ ἀγρίων ἐγκεντρισθέντα καὶ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Κυρίου ἀποστολικῇ δρόσῳ ποτισθέντα. Πάλαι μὲν ἔκαιεν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἡ αἰωνία λυχνία τῆς ἀθεΐας, ἀλλὰ τὸ ἀπατηλὸν ἐκεῖνο φῶς ἐσβέσθη ὡς λάμψις πυγολαμπίδος, ἅμα ὡς ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης σὺν τῇ ἀειπαρθένῳ Μαρίᾳ καὶ ἠλευθέρωσε τὴν Ἀκρόπολιν ἀπὸ τῆς τυραννίας τῆς ψευδοῦς παρθένου· ὡς οὐρανόπεμπτος ἀστράπτει νῦν ἀπὸ τῆς ἄκρας ταύτης ἡ αἰωνία λυχνία, ἵνα φωτίσῃ οὐχὶ μόνον τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Ἀττικήν, ἀλλὰ τὴν γῆν πᾶσαν.

Ὑπ' ἐνθουσιασμοῦ παρασυρόμενος παρέβαλλεν ἑαυτὸν ὁ ῥήτωρ πρὸς αὐτὸν τὸν Μωσῆν, καὶ ἐφρόνει ὅτι δὲν ἵστατο πλέον ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἀλλ' ἐπὶ τοῦ ὄρους Χωρὴβ, ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τοῦ οὐρανοῦ.

Αἱ μεγάλαι αὗται ἀναμνήσεις ἔπρεπε νὰ ἐξυπνίσωσιν εἰς τὰ στήθη τῶν τεθλιμμένων ἀπογόνων τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν βαρύθυμόν τινα καὶ ὑπερήφανον συναίσθησιν ἐπὶ τῇ θέᾳ τοῦ ἀκεραίου ἔτι Παρθενῶνος, τῶν Προπυλαίων καὶ τοῦ Ἐρεχθείου. Ἀλλ' ἀμφιβάλλομεν, ἂν αἱ Ἀθῆναι τοῦ 1182 ἠδυνήθησαν νὰ παρακολουθήσωσι τὴν ὑψηλὴν πτῆσιν τῆς διανοίας τοῦ ἐπισκόπου αὐτῶν καὶ τὴν κλασικῶς ἔτι κεχρωσμένην ἔγγραφον αὐτοῦ γλῶσσαν.

Οὕτω τὸ ἰδεῶδες τοῦ εὐγενοῦς ἀνδρὸς καὶ ἡ ἔνθεος αὐτοῦ ἀγάπη πρὸς τὰς Ἀθήνας κατήντησαν μετ' οὐ πολὺ εἰς διάστασιν πρὸς τὴν πραγματικότητα, διότι εὗρε τὴν πόλιν εἰς μεγίστην παρακμὴν, τοὺς δὲ ὀλίγους αὐτῆς κατοίκους πενομένους καὶ ἐκβεβαρβαρωμένους. Λοιμὸς καὶ λιμὸς εἶχον, ὡς φαίνεται, ὀλίγον πρότερον ἐρημώσει τὴν πόλιν, οἱ δὲ πειραταὶ ἐλήστευον ἀτιμωρητεὶ τά τε παράλια καὶ τὴν μεσογείαν, καὶ ὅσων οὗτοι ἐφείδοντο ἐκεῖνα ἥρπαζον οἱ Βυζαντῖνοι πράκτορες. Τὰ πάθη τῶν Ἀθηνῶν ἐξεικόνισεν ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς αὐτοῦ ὁ Ἀκομινάτος, αἵτινες παρέχουσιν ἡμῖν τὴν μόνην αὐθεντικὴν εἰκόνα τῆς πόλεως ἐν τῷ μεσαιῶνι.

Οὕτως ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ ἐπιστολῇ πρὸς Αὐτωρειανὸν γράφει· «Ἀθήνηθεν τὸ γράμμα, ἀλλ' οὐ παρὰ τοῦτο περισσότερον καὶ σοφώτερον, ἀγαπητὸν δὲ μᾶλλον εἰ μὴ καὶ λίαν ἀγροικικώτερον». Σπανίζει, λέγει, ἡ πόλις φιλοσόφων ἀνδρῶν, ἀλλ' ἤδη καὶ βαναύσων αὐτῶν. Φαντάζεται ὅτι εὑρίσκεται ἐν τῇ παρὰ τῶν Βαβυλωνίων καταστραφείσῃ Ἱερουσαλὴμ, καὶ λογίζεται ἑαυτὸν ἄλλον Ἱερεμίαν, τοῦ ὁποίου ἀποσπᾷ τὰ δάκρυα ἡ θέα τῶν κατεσκαμμένων τειχῶν, τῶν ἐρήμων λεωφόρων καὶ τοῦ εἰς ῥάκη κεκαλυμμένου καὶ λιμώττοντος λαοῦ. Ἐφήμερα πάντα· «γενεὰ πορεύεται καὶ γενεὰ ἔρχεται, ἡ δὲ γῆ εἰς τὸν αἰῶνα ἕστηκε»· διότι ἡ μὲν χάρις τῆς Ἀττικῆς γῆς ἡ αὐτὴ, ὁ μελιχρὸς Ὑμηττὸς, ὁ εὐγάληνος Πειραιεὺς, ἡ πάλαι μυστηριῶτις Ἐλευσὶς, ἡ τῶν Μαραθωνομάχων ἱππήλατος πεδιὰς καὶ ἡ Ἀκρόπολις· ἡ δὲ φιλόλογος ἐκείνη γενεὰ καὶ περιττὴ τὴν σοφίαν οἴχεται, ἐπεισῆλθε δὲ ἡ ἄμουσος, πτωχὴ τὸν νοῦν, πτωχὴ τὸ σῶμα. Ἡ ποτὲ μεγάλη καὶ ἔνδοξος πόλις ἐστὶν ἐρείπιον μέγα· «ἐξέλιπε, λέγει κατὰ τὸν Ἱερεμίαν μετὰ ῥητορικῆς ὑπερβολῆς, καὶ φυσητήρ· οὐ σιδηρεὺς παρ' ἡμῖν, οὐ χαλκεὺς, οὐ μαχαιροποιός».

Δὲν συμφωνῶ μετὰ τοῦ Λάμπρου, ὅστις τὴν παρακμὴν ταύτην τῶν Ἀθηνῶν ἀναφέρει εἰς τὴν μὴ ἱστορικῶς πιστουμένην ἅλωσιν τῆς πόλεως παρὰ τῶν Σικελῶν· διότι πῶς δὲν ἤθελέ που μνημονεύσει ταύτης ὁ Ἀκομινάτος; Ἀποδίδω μᾶλλον ταύτην εἰς τὴν κακὴν τῶν Βυζαντίνων διοίκησιν πρὸς τῇ φυσικῇ πτωχείᾳ τῆς Ἀττικῆς καὶ εἰς τὴν παρακμὴν τοῦ ἐμπο-

ρίου πρὸς ταῖς ἀδιαλείπτοις τῶν πειρατῶν λεηλασίαις. Ἐν ταῖς δειναῖς ταύταις συμφοραῖς ἐζήτησεν ὁ Ἀκομινάτος νὰ μετριάσῃ τὴν ἀθλιότητα τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν, ὅπως Γρηγόριος ὁ Μέγας τὴν τῆς Ῥώμης καὶ Ἰταλίας ἐπὶ τῶν Λογγοβάρδων. Ὡς δὲ ὁ Πάπας οὗτος, ἔγραψεν ὁ Ἀκομινάτος εἰς τοὺς Βυζαντίνους αὐτοκράτορας καὶ τοὺς στρατηγοὺς αὐτῶν ἱκετικὰ γράμματα· καὶ ὥς ποτε ὁ Γρηγόριος προσηγόρευσε κολακευτικῶς τὸ ἐπὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου τέρας, τὸν Φωκᾶν, οὕτω καὶ ὁ ἐπίσκοπος τῶν Ἀθηνῶν ἐξεθείασε τὸν τύραννον Ἀνδρόνικον, εἶτα ὅμως πάλιν κρημνισθέντα κατεκάλυψε δι' ὕβρεων.

Οἱ αὐτοκρατορικοὶ πραίτωρες κατεῖχόν πως ἐν Ἑλλάδι οἵαν θέσιν ἄλλοτε οἱ ἔξαρχοι τῆς Ῥαβέννας ἐν Ἰταλίᾳ. Οἱ ἐπίσκοποι τῆς χώρας προσηγόρευον αὐτὰς ἑκάστοτε διὰ πομπωδῶν γραφῶν· ἀνύψουν τὰς ἀρετὰς αὐτῶν εἰς τοὺς ἀστέρας καὶ ἐνόμιζον ἕνα ἕκαστον ποθητὸν Μεσσίαν τῆς Ἑλλάδος, εἶτα δ' ἐν τῷ προσώπῳ αὐτῶν ἐκλείζετο ἰδίως ὁ αὐτοκράτωρ. Πολλὰ τῶν τοιούτων ἐγκωμίων τοῦ Ἀκομινάτου διεσώθησαν. Εὐθὺς ἐν τῷ πρώτῳ ἐγκωμίῳ εἰς τὸν πραίτωρα Προτοῦχον, ἐλθόντα εἰς Ἀθήνας ὅτε εἰσέτι ὁ Ἀνδρόνικος συνεβασίλευε τῷ Ἀλεξίῳ τῷ υἱῷ τοῦ Μανουήλ, λέγει πρὸς τὸν ὑπάλληλον τοῦτον· «Ἡ ἐμὴ Ἀττικὴ καὶ ἡ χρυσῆ ποτε πόλις Ἀθῆναι ὡς δώρημά σε θεῖον καὶ τέλειον ὑποδέχεται»· εἶτα δὲ ποιεῖ τὰς Ἀθήνας αὐτὰς προσφθεγγομένας τὸν πραίτωρα κατὰ τὸ αὐτὸ ὅλως ῥητορικὸν σχῆμα, καθ' ὃ ὁ Σύμμαχος καὶ ἕτεροι Ῥωμαῖοι ῥήτορες ἐπὶ τῶν τελευταίων αὐτοκρατόρων ἐποίουν λαλοῦσαν τὴν γηράσασαν Ῥώμην καὶ ὡς αἰῶνας ὕστερον μετὰ τὸν Ἀκομινάτον ὁ Cola di Rienzo καὶ ὁ Πετράρχης παριστῶσιν αὐτὴν ὡς πενθοῦσαν χήραν ἐμφανιζομένην πρὸ τῶν δεσποτῶν αὐτῆς καὶ λαλοῦσαν.

«Ὁρᾷς με, οὕτως ἐλάλουν αἱ ἀτυχεῖς Ἀθῆναι ἐν ἔτει 1183, τὴν θρυλουμένην τῶν πόλεων, ὅπως ὁ μὲν χρόνος ἀνάλωσε, τοῖς δὲ λειψάνοις τοῦ χρόνου συνεπέθετο κακία πολύτροπος καὶ κατέλιπε χωρίον μικροῦ καὶ ἀοίκητον, ὀνόματι μόνῳ καὶ σεμνοῖς ἐρειπίοις γνωριζομένην. Ἥδε ἐγὼ, ἡ τλήμων, ἡ πάλαι μὲν μήτηρ σοφίας παντοδαπῆς καὶ πάσης καθηγεμὼν ἀρετῆς, ἡ πεζομαχίαις καὶ ναυμαχίαις Πέρσας πολλάκις καταστρατηγήσασα, νῦν δὲ σκαφιδίοις ὀλίγοις πειρατικοῖς καταπολεμουμένη καὶ λῃζομένη τὰ ἐπὶ θαλάττῃ πάντα· ἡ πιοῦσα τὸ ἐκ χειρὸς Κυρίου ποτήριον κἀντεῦθεν λιμῷ καὶ δίψει καὶ πτωχείᾳ προσταλαιπωρήσασα. Ἥδε ἐγὼ ἡ δυστυχοῦσα τά τ' ἔνδον τά τε θύραζε· ἣν ἔξωθεν μὲν ἀτεκνοῖ πειρατικὴ μάχαιρα, ἐκ δὲ τῶν ταμιείων μου φόβος. Ἄγε γοῦν δός μοι χεῖρα χαμαὶ κειμένῃ, κινδυνευούσῃ βοήθησον, νεκρουμένην ἀναζωπύρησον, ἵνα τῷ Θεμιστοκλεῖ καὶ Μιλτιάδῃ καὶ τῷ δικαίῳ Ἀριστείδῃ ἐγγράψω σε».

Ὁ εὐφυὴς ἐπίσκοπος ἔσχε τὴν ὡραίαν καὶ συγκινητικὴν σκέψιν νὰ ὑπομνήσῃ τῷ πραίτωρι, ὅτι ἐν ταῖς ἀρχαίαις Ἀθήναις ὑπῆρξεν Ἐλέου βωμὸς

καὶ τὸν προέτρεπε ν' ἀνεγείρῃ αὐτὸν πάλιν. Ἐπέρανε δὲ τὸν λόγον αὐτοῦ δι' εὐχῆς πρὸς τὴν θεομήτορα Παρθένον, ἣν ἀποκαλεῖ σώτειραν Ἀθηνῶν· ὡς τοιαύτην ἐδόξαζον οἱ Ἀθηναῖοι τὴν Παρθένον Μαρίαν, καθὼς οἱ Ῥωμαῖοι τοῦ μεσαιῶνος τοὺς ἀποστόλους Πέτρον καὶ Παῦλον ἑώρταζον ὡς σωτῆρας τῆς ἑαυτῶν πόλεως.

Ὅμοια παράπονα ἀπηύθυνεν ὁ Μιχαὴλ εἰς τὸν νέον πραίτωρα Δριμὺν, κατὰ τὴν εἰς Ἀθήνας ἄφιξίν του, τὸν ὁποῖον παρέβαλε πρὸς τὸν κτίστην τῆς πόλεως Θησέα. Ὁ χρόνος, ἔλεγεν αὐτῷ, ἐστέρησε τὰς Ἀθήνας πάντων, καὶ αὐτῆς τῆς γλώσσης, καὶ ἐγένετο ἄγλωττος ἡ μήτηρ τῆς σοφίας ἔνθα ποτὲ ἡ δόξα τῆς Στοᾶς καὶ ἡ τῶν Περιπατητικῶν ἐπλήρωσε τὴν γῆν, ἔνθα ὁ Περικλῆς ἐκαλεῖτο Ὀλύμπιος, ἔνθα ὁ Δημοσθένης, ὁ Λυσίας, ὁ Ξενοφῶν καὶ ὁ Ἰσοκράτης ὑπερέβαλλον τὰς σειρῆνας. Οὐδὲ αὐτός ἐστιν εὐδαίμων ἐν τῇ ἐρημίᾳ τῶν Ἀθηνῶν, ὅστις ὑπερκαθήμενος τῆς πέτρας ταύτης ἀκούει τὴν ἠχὼ μόνην ἀντιφθεγγομένην τοῖς ἑαυτοῦ λόγοις, καὶ ἐξ ὅτου κατοικεῖ τὰς σοφὰς Ἀθήνας κινδυνεύει ν' ἀγροικισθῇ. Δὲν λέγει περὶ τῆς ἀφανισθείσης ἀρχαίας λαμπρότητος, διότι καὶ αὐτὸ τὸ τῆς πόλεως σχῆμα ἀπώλεσαν αἱ Ἀθῆναι· τὰ τείχη εἰσὶ καθῃρημένα, αἱ οἰκίαι κατεσκαμμέναι καὶ γεωργούμεναι, καὶ ὥς ποτε αἱ Θῆβαι ὑπὸ τῶν Μακεδόνων, ἐκακοποιήθη ἡ πόλις ὑπὸ τῶν ἐκπορθητῶν αὐτῆς. Οὕτω βαρβαρικώτερον τῶν Περσῶν κατέστρεψεν ὁ χρόνος σὺν τῷ συμμάχῳ φθόνῳ τὰ ἀγαθὰ τῶν Ἀθηνῶν. Εἶτα ἐπαναλαμβάνει τοὺς λόγους τοῦ Προφήτου περὶ τῆς Βαβυλῶνος· «Ποιμένες μὲν οὐκ ἀναπαύονται ἐν αὐτῇ, ἀναπαύονται δὲ θηρία πονηρὰ δαιμόνιά τε ἐνορχοῦνται καὶ ὀνοκένταυροι κατοικοῦσι καὶ ἐχῖνοι τοῖς οἴκοις ἐννεοτεύουσι», καὶ περαίνει τὸν λόγον του δι' ἐνθουσιαστικοῦ ἐγκωμίου τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου.

Ὅτε ὅμως ἐν ἔτει 1185 ὁ ἰσχυρὸς, ἀλλὰ σκληρὸς οὗτος δεσπότης, συνεπείᾳ τῆς παρὰ τῶν Νορμανδῶν τῆς Σικελίας ἁλώσεως καὶ δεινῆς ἐρημώσεως τῆς Θεσσαλονίκης, κατά τινα στάσιν αὐλικὴν ἐφονεύθη, ὁ αὐτὸς ἐγκωμιαστὴς ἀνύψωσε μέχρις οὐρανοῦ τὸν ἐκείνου ἐλεεινὸν διάδοχον Ἰσαάκιον Ἄγγελον καὶ παρέβαλεν αὐτὸν τοῖς τυραννοκτόνοις Ἁρμοδίῳ καὶ Ἀριστογείτονι. Κολακεία τῶν ἰσχυρῶν καὶ δωροδοκία ἐγένοντο τοῖς Βυζαντίνοις δευτέρα φύσις. Ἀλλ' ὅμως μετ' ἐπαινετῆς παρρησίας ἐξέθηκεν ὁ Ἀκομινάτος τῷ αὐτοκράτορι τὰ δεινὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, οὐ φροντίζων περὶ τοῦ μίσους καὶ τοῦ φθόνου τῶν αὐλικῶν, ὧν ἀπεκάλυπτε τὴν τυραννίαν.

Ἐν τῷ εἰς Ἰσαάκιον Ἄγγελον ἐγκωμίῳ λέγει τῷ νέῳ ἄρχοντι ὅτι αἱ Ἀθῆναι κινδυνεύουσι ν' ἀφανισθῶσιν ἀπὸ τοῦ κύκλου τῶν πόλεων, καὶ εἰσὶ τόσῳ πτωχαὶ, ὥστε δὲν δύνανται κἂν νὰ προσφέρωσιν αὐτῷ χρυσοῦν στέφανον κατὰ τὰ εἰωθότα. Ἐν δὲ τῷ Ὑπομνηστικῷ αὐτοῦ εἰς Ἀλέξιον Γ', τὸν ἐκθρονίσαντα καὶ ἐκτυφλώσαντα τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἰσαάκιον, ἐκτίθησι τὴν θλιβερωτάτην εἰκόνα τῶν Ἀθηνῶν, ἧς τὸ ὅριον τοσοῦτον ἐρη-

μον κατοίκων ἐστὶν, ὥστε κινδυνεύει νὰ περιστῇ εἰς αὐτὴν τὴν παροιμιαζομένην ἐρημίαν σκυθικὴν, κατηγορεῖ τῶν πραιτώρων τὰς ἀναισχύντους φορολογίας, οἵτινες διαριθμοῦσι τὰ φύλλα τῶν δένδρων καὶ τὰς τρίχας τῶν κεφαλῶν τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἐπιμαρτυρόμενος τὰ ἀρχαῖα τῶν Ἀθηνῶν προνόμια ἱκετεύει τὸν ἄθλιον ἐκεῖνον Ἀλέξιον νὰ εὐσπλαγχνισθῇ τὴν πόλιν.

Ὁ Μιχαὴλ ἐπικαλεῖται πρὸς τούτοις τὸν ἔλεον τοῦ αὐτοκρατορικοῦ γυναικαδέλφου Βασιλείου Καματηροῦ, ὅτε οὗτος ἦλθεν εἰς Ἀθήνας. Ἐξορκίζει τὰς σκιὰς τῶν μεγάλων Ἀθηναίων νὰ προσκυνήσωσι τὸν ἄνδρα καὶ αὐτὸν τοῦτον προτρέπει νὰ γίνῃ μετὰ Θεμιστοκλέα καὶ Κόνωνα τρίτος ἀνοικιστὴς τῆς πόλεως, ἥτις νῦν ἐστι νεκρὰ καὶ ἧς αὐτὸ τοὔνομα ἤθελεν ἀφανισθῇ, αεὶ μὴ συνεῖχε τοῦτο τὰ καρτερώτερα καὶ φθόνου καθυπέρτερα, Ἀκρόπολις αὕτη καὶ Πάγος ἐκεῖνος Ἄρειος, Ὑμηττός τε καὶ Πειραιεὺς καὶ εἴ πού τι ἄλλο φύσεως ἔργον ἀκίνητον».

Εἰς δὲ τὸν εἰς Ἀθήνας σταλέντα Μέγαν δοῦκα Στρυφνὸν ἔλεγεν, ὅτι ὁ πᾶς πλοῦτος τῶν Ἀθηνῶν συνίσταται εἰς τὰ μυστήρια τοῦ ναοῦ τῆς Μαρίας, τὰ δὲ λοιπὰ εἰσὶ σωρὸς ἐρειπίων. Τοῦ Βυζαντίνου δ' ἐκείνου μεγιστᾶνος ἐμπορικὰ πλοῖα ἐν Πειραιεῖ ἰδόντος καὶ τὰς Ἀθήνας πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἴσως μετὰ παιδιᾶς, συγκρίναντος, ὁ Μιχαὴλ ἔν τινι ἐπιστολῇ ὑπεμίμνησκεν αὐτῷ τὸ ῥῆμα ἐκεῖνο καὶ διεβεβαίου, ὅτι ἡ χώρα τῶν Ἀθηνῶν οὔτε κάρπιμός ἐστιν οὔτε ζωοτρόφος, ὅτι δὲν ὑπάρχουσιν αὐτόθι ἱστουργεῖα σηρικῶν, ἀλλὰ μόνον πλῆθος πειρατῶν, οἵτινες λῃΐζονται τὴν χώραν μέχρι τῶν ἀκρωρειῶν, ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ θάλασσα, ἡ τὰς Ἀθήνας πάλαι εὐδαίμονας ποιήσασα, νῦν ἡ πηγή ἐστι τῆς ἀθλιότητος αὐτῶν. Εἶτα παρακαλεῖ τὸν Μέγαν δοῦκα νὰ μὴ δίδῃ πίστιν εἰς τοὺς φθονεροὺς, οἵτινες διέβαλλον αὐτόν τε καὶ τοὺς Ἀθηναίους· ὡς δυσμενεῖς δὲ τούτους νοητέον τάς τε γείτονας πόλεις καὶ τοὺς Βυζαντίνους διοικητάς.

Τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος ἔβαινον ἐπὶ τὰ χείρω ἕνεκα τῆς ἐσωτερικῆς ἀποσυνθέσεως τοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον αὐλικαὶ στάσεις, ἐχθρικὴ πίεσις, σατραπικὴ διοίκησις καὶ διαφθορὰ τῆς ὑπαλληλίας προσέφερον λεῖαν τοῖς Λατίνοις καταχτηταῖς. Ὁ ἐν Ἀθήναις βίος τῶν εὐγενοῦς Ἀκομινάτου ἀπέβαινεν ἀλγεινότερος. Ὡμολόγει παρρησίᾳ ὅτι μεταξὺ τοῦ ἐκβαρβαρωθέντος καὶ ἀμαθοῦς λαοῦ τῶν Ἀθηναίων ἐγένετο καὶ αὐτὸς βάρβαρος· παρεπονεῖτο, ὅτι ἐλησμονήθη ὡς τεθνεώς· ὠνόμαζε τὰς Ἀθήνας, ὡς πάντες οἱ Βυζαντῖνοι, τὴν κατωτάτην ἐσχατιὰν τῆς γῆς καὶ ἀτεχνῶς Τάρταρον, ἔνθα εἰδώλοις ἀνθρώπων συνδιαιτᾶται, καὶ παρεκάλει τοὺς ἰσχυροὺς αὐτοῦ φίλους νὰ τείνωσιν αὐτῷ τὴν χεῖρα, ἵνα ἐκ τοῦ Ἅδου τούτου ἀνασύρωσιν αὐτὸν πάλιν εἰς τὸ φῶς.

Ἡ εὐχὴ δ' αὐτοῦ αὕτη τοῦ νὰ καταλίπῃ τὰς Ἀθήνας ἐπληρώθη τέλος ἀφοῦ κατέσχε τὴν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἕδραν ἐπὶ δύο καὶ εἴκοσιν ἔτη·

εἶτα ὅμως ἔμελλεν ὡς ἔτι κακοδαιμονέστερος ἀνὴρ νὰ διαπεράνῃ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου του ἐν τῇ ἐξορίᾳ. Τὸ βασίλειον τῶν Κομνηνῶν κατεσυντρίφθη διὰ τῆς τετάρτης σταυροφορίας ὑπὸ τοὺς ἥρωας Δάνδολον, Βαλδουΐνον καὶ Βονιφάτιον· τὴν δ' ἐγγίζουσαν ἀνατροπὴν ἐπωφελήθη πρῶτος ὁ Λέων Σγουρός, ὁ ἄγριος δεσπότης τῆς Ναυπλίας καὶ Κορίνθου, ἵνα καταλάβῃ τὰς Ἀθήνας, καὶ ἐπολιόρκησε τὴν πόλιν ἐν ἔτει 1203· ἀλλ' ὁ θαρραλέος μητροπολίτης ὑπερησπίσθη γενναίως τὴν ὀχυρὰν Ἀκρόπολιν, ὥστε ὁ τύραννος ἀπεσύρθη, πυρπολήσας τὴν κάτω πόλιν.

Μόλις ἓν ἔτος βραδύτερον, περὶ τὰ τέλη τοῦ 1204, ἐφάνησαν οἱ Λατῖνοι Σταυροφόροι ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ ἀκρίτου (Markgraf) Βονιφατίου, εἰς τὸν ὁποῖον κατὰ τὴν διανομὴν τοῦ κράτους ἔτυχε τὸ βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης· ὁ τελευταῖος Ἕλλην ἐπίσκοπος τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἠδύνατο τώρα πλέον νὰ ὑπερασπισθῇ τὴν Ἀκρόπολιν καὶ παρέδωκεν αὐτὴν εἰς τοὺς Φράγγους. Εἶδε τὸν λαμπρόν,τὸν πλούσιον εἰς θησαυροὺς ναὸν τῆς Θεομήτορος ὑπὸ τῶν ἀνοσίων καὶ ἀσεβῶν διαρπαζόμενον, καὶ καταλιπὼν τὰς Ἀθήνας καὶ ἔτος ὅλον περιπλανώμενος, ἐξέλεξε τέλος ὡς διαμονὴν τὸ ἐν Κέῳ μοναστήριον τοῦ Προδρόμου. Ἐξέλεξε δὲ τὸ νησίδιον τοῦτο ὡς ἄσυλον, διότι ἔκειτο πλησίον τῶν ἀττικῶν ἀκτῶν, καὶ οὕτως ἠδύνατο ἐντεῦθεν «ὡς ἀπό τινων σκοπιῶν ἠλιβάτων ἐπισκέπτεσθαι τὸν παναθηναϊκὸν ὄλεθρον καὶ ὡς οἷόν τε προσβοηθεῖν».

Ἤδη ὅμως ᾐσθάνετο ἑαυτὸν ὡς ἐξόριστον, καὶ ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τῆς νήσου, τῇ ὁποίᾳ οἱ τῶν Ἀθηνῶν κύριοι Φράγγοι ἐπὶ μακρὸν δὲν προσήγγισαν, ἔστρεφε τὸ βλέμμα πρὸς τὰ ἱερὰ τῆς Ἀττικῆς ἐδάφη «ὡς πρὸς Ἐδὲμ ἀπολεσθεῖσαν». Ἀπέκρουσε δὲ τὴν πρόσκλησιν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ τολμηροῦ Λασκάρεως, τοῦ ἱδρύσαντος ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ νέον μέλλον τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους, ὡσαύτως δὲ καὶ τὴν τοῦ δεσπότου Μιχαὴλ τῆς Ἠπείρου καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Θεοδώρου Δούκα,[1] διότι τὰ δεινὰ τοῦ γήρατος δὲν ἐπέτρεπον αὐτῷ πλέον νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸ κελλίον. Ὑπέστη δ' ἔτι τὴν πικροτάτην θλῖψιν τοῦ βίου αὐτοῦ, τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ Νικήτα, τῷ ὁποίῳ ἀφιέρωσε μονῳδίαν περισωθεῖσαν ἡμῖν.

Ἅπαξ μόνον τολμήσας ἔπλευσεν ἐκ Κέω εἰς Ἀθήνας, ἵνα ἴδῃ τὴν παλαιὰν αὐτοῦ κοινότητα. Συνέβη δὲ τοῦτο κρυφίως, περίπου ἐν ἔτει 1216, ἀλλὰ κατέλιπεν αὐτίκα τὴν πόλιν. «Καὶ εἰ μὴ θᾶττον ἐκεῖθεν ἀπέπτην» οὕτω ἔγραφε τῷ Θεοδώρῳ Δούκᾳ, «τοῖς ἰταλικοῖς ἂν ὀδοῦσιν ἐγεγόνειν κατάβρωμα καὶ αὐτός». Ἡ εἰς Ἀθήνας ἐμφάνισις τοῦ ἀρχαίου μητροπολίτου δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ ᾖ ἀρεστὴ τοῖς νέοις ἄρχουσιν, οἵτινες μετέβαλον τὴν Ἀκρόπολιν εἰς ἕδραν Λατίνου ἀρχιεπισκόπου. Ἀλλ' ἴσως ἰδίοις

1 Σημ. Μ. Ἐνταῦθα ὑπόκειται παρεννόησίς τις. Κατὰ τὸν Λάμπρον (τόμ. Β'. σ. 645) τὸν Ἀκομινάτον μετεκαλέσατο ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις ἐκ Νικαίας καὶ ὁ δεσπότης Θεόδωρος Δούκας, ὁ τοῦ Μιχαὴλ ἀδελφός, ἐξ Ἠπείρου.

ὄμμασιν ἐπείσθη ὁ Ἀκομινάτος, ὅτι ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τούτους δὴ τοὺς «Ἰταλοὺς βαρβάρους» ἤρξατο βαίνουσα πρὸς βελτίονα τύχην. Διότι οἱ μέχρι τοῦδε ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων κακούμενοι Ἀθηναῖοι παρεδόθησαν τῇ ξένῃ κυριαρχίᾳ ἄνευ ἀντιστάσεως, καὶ δὴ καὶ Ἕλληνες ἱερεῖς ὑπετάγησαν αὐτῇ, καὶ πολλοὶ τῶν φυγάδων ἐπανέκαμψαν ἀδεῶς καὶ ἀλύπως εἰς Ἀθήνας, ὡς μαρτυροῦσι πολλαὶ ἐπιστολαὶ τοῦ Μιχαὴλ ἐκ Κέω, ὅπου ἀπέθανεν ὁ ἔξοχος ἀνὴρ περὶ τὸ ἔτος 1220.

Ἐκ τῶν συγγραφῶν αὐτοῦ γίνεται δῆλον, ὁποία ἡ κατάστασις τῶν Ἀθηνῶν κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους. Ἀλλὰ καὶ ἐλεγείαν τινὰ εἰς ἰάμβους ἀφιέρωσε τῇ ἐνδόξῳ πόλει, καὶ αὕτη ἐστὶν ὁ πρῶτος καὶ μοναδικὸς θρῆνος ἐπὶ ταῖς Ἀθήναις ὅστις περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς·

Ἔρως Ἀθηνῶν τῶν πάλαι θρυλουμένων
ἔγραψε ταῦτα ταῖς σκιαῖς προσαθύρων
καὶ τοῦ πόθου τὸ θάλπον ὑποναψύχων.
Ἐπεὶ δ' ἔτ' οὐκ ἦν οὐδαμοῦ φεῦ! προσβλέπειν
αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἀοίδιμον πόλιν
τὴν, δυσαρίθμου καὶ μακραίωνος χρόνου
λήθης βυθοῖς κρύψαντος, ἠφαντωμένην,
ἐρωτολήπτων ἀτεχνῶς πάσχω πάθος·
οἳ τὰς ἀληθεῖς τῶν ποθουμένων θέας
ἀμηχανοῦντες ὡς παρόντων προσβλέπειν,
τὰς εἰκόνας ὁρῶντες αὐτῶν, ὡς λόγος,
παραμυθοῦνται τῶν ἐρώτων τὴν φλόγα.
Ὡς δυστυχὴς ἔγωγε, καινὸς Ἰξίων,
ἐρῶν Ἀθηνῶν, ὡς ἐκεῖνος τῆς Ἥρας,
εἶτα λαθὼν εἴδωλον ἠγκαλισμένος.
Φεῦ! οἷα πάσχω καὶ λέγω τε καὶ γράφω.
Οἰκῶν Ἀθήνας οὐκ Ἀθήνας που βλέπω,
κόνιν δὲ λυπρὰν καὶ κενὴν μακαρίαν.
Ποῦ νῦν τὰ σεμνὰ, τλημονεστάτη πόλις;
ὡς φροῦδα πάντα καὶ κατάλληλα μύθοις,
δίκαι, δικασταὶ, βήματα, ψῆφοι, νόμοι,
δημηγορία, πειθανάγκη ῥητόρων,
βουλαὶ, πανηγύρεις τε καὶ στρατηγίαι
τῶν πεζομάχων ἅμα καὶ τῶν ναυμάχων
ἡ παντοδαπὴ Μοῦσα, τῶν λόγων κράτος·
ὄλωλε σύμπαν τῶν Ἀθηνῶν τὸ κλέος,
γνώρισμα δ' αὐτῶν οὐδ' ἀμυδρόν τις ἴδῃ.
Συγγνωστὸς οὐκοῦν, εἴπερ οὐκ ἔχων βλέπειν
τῶν Ἀθηναίων τὴν ἀοίδιμον πόλιν,
ἴνδαλμα ταύτης γραφικὸν ἐστησάμην.

Ἡ ἐλεγεία αὕτη, καὶ ὡς ἀπόσπασμα ἔτι, ἐστὶν ἀτίμητον μνημεῖον ἐκ

τῆς ἱστορίας τῆς παρακμῆς τῶν Ἀθηνῶν. Αὕτη ἐστὶ τὸ ὕστατον ᾆσμα τοῦ τελευταίου κλασικῶς παιδευθέντος Ἕλληνος, τοῦ τελευταίου Ἀθηναίου, πρὸς τὴν ἀρχαίαν πόλιν τοῦ Περικλέους. Παράλληλοι δὲ ταύτῃ εἰσὶν αἱ ἐλεγεῖαι, αἱ ποιηθεῖσαι ὑπὸ Λατίνων ἐπὶ τῇ πτώσει τῆς Ῥώμης. Ἡ σειρὰ τούτων ἄρχεται σὺν τοῖς θρήνοις τοῦ τελευταίου τῶν ἐθνικῶν ποιητῶν τῆς Ῥώμης, τοῦ Κλαυδιανοῦ, καὶ περιλαμβάνει τὸν τελευταῖον ἀποχαιρετισμὸν Ῥουτιλίου τοῦ Νουματιανοῦ, τὸν ἐπιτάφιον λόγον τοῦ μεγάλου Πάπα Γρηγορίου, τὸν θρῆνον ἐκ τῆς ἐποχῆς Κώνσταντος τοῦ Β', τὸν θρῆνον τοῦ ἐκ Σωράκτου μοναχοῦ ἐπὶ τῶν Ὀθώνων, καὶ πρὸ πάντων ἓν τῶν καλλίστων λατινικῶν ποιημάτων τοῦ μεσαιῶνος, τὴν ἐλεγείαν τοῦ Γαλάτου ἐπισκόπου Χιλδεβέρτου τοῦ ἐκ Καισαροδούνου (Tours), ὅστις ἐθρήνησε τὴν καταστραφεῖσαν παγκόσμιον πόλιν μετὰ τὴν τῷ 1106 ἐρήμωσιν αὐτῆς ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν. Τὸ ποίημα ἄρχεται διὰ τῶν ἑξῆς διστίχων·

Ῥώμη, οὐδέν σ' ὁμοιάζει, καὶ νῦν ὅτ' ἐρείπιον φθίνεις.
Ποία ἡ πάλαι ἀκμὴ λέγει λειψάνων εὐρώς.
Τώρα τὴν λάμψιν σου ἔσβεσ' ὁ χρόνος κ' εἰς κόνιν
Μέγαρα βασιλικὰ κεῖνται καὶ θεῖοι ναοί.

Ἀμφότεροι οἱ θρῆνοι ἀμφοτέρων τῶν ἐπισκόπων, τοῦ τε τῆς λατινικῆς καὶ τοῦ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, τὰς ὁποίας ἐχώριζεν ἐχθρικῶς σχίσμα θρησκευτικόν, εἰσὶν ἀφιερωμένοι εἰς τὰς δύο πρωτευούσας πόλεις τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ· ἀμφότεροι ἀνήκουσιν εἰς τὸν αὐτὸν αἰῶνα, ὁ μὲν εἰς τὴν ἀρχήν, ὁ δ' εἰς τὰ τέλη αὐτοῦ, καὶ τὸ αὐτὸ θλιβερὸν θέμα, ἡ πτῶσις τοῦ ἐξοχωτάτου ὅπερ εἶδεν ἡ γῆ, παρέχει εἰς ἀμφότερα τὰ ᾄσματα θαυμαστήν τινα συγγένειαν καὶ συμφωνίαν. Ἀλλ' αἱ μὲν ἐπὶ τῇ Ῥώμῃ θρηνῳδίαι παρετάθησαν εἰς ὅλους τοὺς χρόνους, τὰ δ' ἐρείπια τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τὸν Μιχαὴλ Ἀκομινάτον οὐδὲν πλέον Ἕλληνος ἐλεγειακὸν ᾆσμα προὐκάλεσαν, ὥς γ' ἐμοὶ γνωστόν. Ἡ μεταγενεστέρα ἑλληνικὴ φιλολογία κέκτηται μονῳδίας ἢ θρήνους ἐπὶ τῇ πτώσει τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' οὐδένα ἐπὶ τῇ τῶν Ἀθηνῶν,[1] ὧν μόνον ἐν τῇ γενικῇ παρακμῇ τῆς ἑλληνικῆς χώρας γίνεται μνεία θρηνητικῶς παρά τισι τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν τῆς Ἀναγεννήσεως, ὡς ἐν τῇ ᾠδῇ τοῦ Μάρκου Μουσούρου εἰς Πλάτωνα, ἐν τῷ θρήνῳ εἰς τὴν Ἑλλάδα τοῦ Κερκυραίου Ἀντωνίου Ἐπάρχου καὶ ἐν τῷ ποιήματι «Ἑλλάς» τοῦ Χίου Λέοντος Ἀλλατίου ἐπὶ τῶν χρόνων Οὐρβανοῦ τοῦ Η'.

Ἀνὴρ οἷος ὁ Ἀκομινάτος, ὁ μαθητὴς τοῦ Εὐσταθίου, ἤθελεν ἐπιδράσει

1 Σημ. Μ. Ἐπ' ἐσχάτων ἐξεδόθη, ὡς γνωστὸν τοῖς ἀναγνώσταις τοῦ «Παρνασσοῦ» (ἴδ. τοῦ παρόντος τόμου σ. 244 κ. ἑ.), ὑπὸ τοῦ κ. Γαβριὴλ Δεστούνη ἐκ χειρογράφου τινὸς τῆς ἐν Πετρουπόλει βιβλιοθήκης τοιοῦτος ἀνέκδοτος τέως θρῆνος περὶ τῆς ἁλώσεως τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων.

ὄμμασιν ἐπείσθη ὁ Ἀκομινάτος, ὅτι ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τούτους δὴ τοὺς «Ἰταλοὺς βαρβάρους» ἤρξατο βαίνουσα πρὸς βελτίονα τύχην. Διότι οἱ μέχρι τοῦδε ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων κακούμενοι Ἀθηναῖοι παρεδόθησαν τῇ ξένῃ κυριαρχίᾳ ἄνευ ἀντιστάσεως, καὶ δὴ καὶ Ἕλληνες ἱερεῖς ὑπετάγησαν αὐτῇ, καὶ πολλοὶ τῶν φυγάδων ἐπανέκαμψαν ἀδεῶς καὶ ἀλύπως εἰς Ἀθήνας, ὡς μαρτυροῦσι πολλαὶ ἐπιστολαὶ τοῦ Μιχαὴλ ἐκ Κέω, ὅπου ἀπέθανεν ὁ ἔξοχος ἀνὴρ περὶ τὸ ἔτος 1220.

Ἐκ τῶν συγγραφῶν αὐτοῦ γίνεται δῆλον, ὁποία ἡ κατάστασις τῶν Ἀθηνῶν κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους. Ἀλλὰ καὶ ἐλεγείαν τινὰ εἰς ἰάμβους ἀφιέρωσε τῇ ἐνδόξῳ πόλει, καὶ αὕτη ἐστὶν ὁ πρῶτος καὶ μοναδικὸς θρῆνος ἐπὶ ταῖς Ἀθήναις ὅστις περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς·

Ἔρως Ἀθηνῶν τῶν πάλαι θρυλουμένων
ἔγραψε ταῦτα ταῖς σκιαῖς προσαθύρων
καὶ τοῦ πόθου τὸ θάλπον ὑπαναψύχων.
Ἐπεὶ δ' ἔτ' οὐκ ἦν οὐδαμοῦ φεῦ! προσβλέπειν
αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἀοίδιμον πόλιν
τήν, δυσαρίθμου καὶ μακραίωνος χρόνου
λήθης βυθοῖς κρύψαντος, ἠφαντωμένην,
ἐρωτολήπτων ἀτεχνῶς πάσχω πάθος·
οἳ τὰς ἀληθεῖς τῶν ποθουμένων θέας
ἀμηχανοῦντες ὡς παρόντων προσβλέπειν,
τὰς εἰκόνας ὁρῶντες αὐτῶν, ὡς λόγος,
παραμυθοῦνται τῶν ἐρώτων τὴν φλόγα.
Ὡς δυστυχὴς ἔγωγε, καινὸς Ἰξίων,
ἐρῶν Ἀθηνῶν, ὡς ἐκεῖνος τῆς Ἥρας,
εἶτα λαθὼν εἴδωλον ἠγκαλισμένος.
Φεῦ! οἷα πάσχω καὶ λέγω τε καὶ γράφω.
Οἰκῶν Ἀθήνας οὐκ Ἀθήνας που βλέπω,
κόνιν δὲ λυπρὰν καὶ κενὴν μακαρίαν.
Ποῦ νῦν τὰ σεμνά, τλημονεστάτη πόλις;
ὡς φροῦδα πάντα καὶ κατάλληλα μύθοις,
δίκαι, δικασταί, βήματα, ψῆφοι, νόμοι,
δημηγορία, πειθανάγκη ῥητόρων,
βουλαί, πανηγύρεις τε καὶ στρατηγίαι
τῶν πεζομάχων ἅμα καὶ τῶν ναυμάχων
ἡ παντοδαπὴ Μοῦσα, τῶν λόγων κράτος·
ὄλωλε σύμπαν τῶν Ἀθηνῶν τὸ κλέος,
γνώρισμα δ' αὐτῶν οὐδ' ἀμυδρόν [illegible]
Συγγνωστὸς οὐκοῦν, εἴπερ οὐκ [illegible]
τῶν Ἀθηναίων τὴν ἀοίδιμον πό[illegible]
ἴνδαλμα ταύτης γραφικὸν ἐστη[illegible]

Ἡ ἐλεγεία αὕτη, καὶ ὡς ἀπόσπασμα [illegible]

τῆς ἱστορίας τῆς παρακμῆς τῶν Ἀθηνῶν. Αὕτη ἐστὶ τὸ ὕστατον ᾆσμα τοῦ τελευταίου κλασικῶς παιδευθέντος Ἕλληνος, τοῦ τελευταίου Ἀθηναίου, πρὸς τὴν ἀρχαίαν πόλιν τοῦ Περικλέους. Παράλληλοι δὲ ταύτῃ εἰσὶν αἱ ἐλεγεῖαι, αἱ ποιηθεῖσαι ὑπὸ Λατίνων ἐπὶ τῇ πτώσει τῆς Ῥώμης. Ἡ σειρὰ τούτων ἄρχεται σὺν τοῖς θρήνοις τοῦ τελευταίου τῶν ἐθνικῶν ποιητῶν τῆς Ῥώμης, τοῦ Κλαυδιανοῦ, καὶ περιλαμβάνει τὸν τελευταῖον ἀποχαιρετισμὸν Ῥουτιλίου τοῦ Νουμιτιανοῦ, τὸν ἐπιτάφιον λόγον τοῦ μεγάλου Πάπα Γρηγορίου, τὸν θρῆνον ἐκ τῆς ἐποχῆς Κώνσταντος τοῦ Β', τὸν θρῆνον τοῦ ἐκ Σωράκτου μοναχοῦ ἐπὶ τῶν Ὀθώνων, καὶ πρὸ πάντων ἓν τῶν καλλίστων λατινικῶν ποιημάτων τοῦ μεσαιῶνος, τὴν ἐλεγείαν τοῦ Γαλάτου ἐπισκόπου Χιλδεβέρτου τοῦ ἐκ Καισαροδούνου (Tours), ὅστις ἐθρήνησε τὴν καταστραφεῖσαν παγκόσμιον πόλιν μετὰ τὴν τῷ 1106 ἐρήμωσιν αὐτῆς ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν. Τὸ ποίημα ἄρχεται διὰ τῶν ἑξῆς διστίχων·

Ῥώμη, οὐδέν σ' ὁμοιάζει, καὶ νῦν ὅτ' ἐρείπιον φθίνεις.
Ποία ἡ πάλαι ἀκμὴ λέγει λειψάνων εὐρώς.
Τώρα τὴν λάμψιν σου ἔσβεσ' ὁ χρόνος κ' εἰς κόνιν
Μέγαρα βασιλικὰ κεῖνται καὶ θεῖοι ναοί.

Ἀμφότεροι οἱ θρῆνοι ἀμφοτέρων τῶν ἐπισκόπων, τοῦ τε τῆς λατινικῆς καὶ τοῦ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, τὰς ὁποίας ἐχώριζεν ἐχθρικῶς σχίσμα θρησκευτικόν, εἰσὶν ἀφιερωμένοι εἰς τὰς δύο πρωτευούσας πόλεις τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ· ἀμφότεροι ἀνήκουσιν εἰς τὸν αὐτὸν αἰῶνα, ὁ μὲν εἰς τὴν ἀρχήν, ὁ δ' εἰς τὰ τέλη αὐτοῦ, καὶ τὸ αὐτὸ θλιβερὸν θέμα, ἡ πτῶσις τοῦ ἐξοχωτάτου ὅπερ εἶδεν ἡ γῆ, παρέχει εἰς ἀμφότερα τὰ ᾄσματα θαυμαστήν τινα συγγένειαν καὶ συμφωνίαν. Ἀλλ' αἱ μὲν ἐπὶ τῇ Ῥώμῃ θρηνῳδίαι παρετάθησαν εἰς ὅλους τοὺς χρόνους, τὰ δ' ἐρείπια τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τὸν Μιχαὴλ Ἀκομινάτον οὐδὲν πλέον Ἕλληνος ἐλεγειακὸν ᾆσμα [illegible] σαν, ὥς γ' ἐμοὶ γνωστόν. Ἡ μεταγενεστέρα ἑλληνικὴ φιλολογία [illegible] ται μονῳδίας ἢ θρήνους ἐπὶ τῇ πτώσει τῆς Κωνσταντινουπόλεως [illegible] οὐδένα ἐπὶ τῇ τῶν Ἀθηνῶν,[1] ὧν μόνον ἐν τῇ γενικῇ [illegible] νικῆς χώρας γίνεται μνεία θρηνητικῶς παρά τισι τῶν Ἑλλ[illegible] τῆς Ἀναγεννήσεως, ὡς ἐν τῇ ᾠδῇ τοῦ Μάρκου [illegible] [illegible] τῷ θρήνῳ [illegible] Ἑλλάδα τοῦ Κερκυραίου [illegible] [illegible] ος ποιήματ[illegible] » τοῦ Χίου Λέοντος [illegible] του [illegible] τοῦ [illegible] νῶν. [illegible] ἀνὴρ ο[illegible] νάτος, [illegible]

Σημ. Μ[illegible] ἐξιδο[illegible] ἀρχαία παρόντος [illegible] £.], [illegible] παρέστη- στροφ[illegible] [illegible] μέρη κε- ὑπὸ τῶν [illegible]

εὐεργετικῶς ἐπὶ τῆς πνευματικῆς ἀναζωογονήσεως τῶν Ἀθηνῶν, ἂν ἡ κατάστασις τῆς πόλεως ταύτης ἤθελεν εἶσθαι ἧττον ἀπελπιστική. Οὗτος ἐθρήνει τὴν ἀπώλειαν τῆς βιβλιοθήκης αὐτοῦ, ἥτις περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῶν Φράγγων καὶ ἐπωλήθη καὶ κατεσπαταλήθη, καὶ ἐξ ἧς τῇ συνδρομῇ φίλων ἠδυνήθη νὰ ἐπανακτήσῃ τινὰ βιβλία. Ἔγραφε δὲ ἀπὸ τῆς Κέω τῷ Θεοδώρῳ ἐπισκόπῳ Εὐρίπου· «Πολλὰ καὶ παντοῖα, ὡς οἶδας, βιβλία ἔκ τε τῆς μεγαλουπόλεως κατήγαγον καὶ ἐν Ἀθήναις προσεκτησάμην, κατὰ τὸν παρὰ τῷ θείῳ Δαυῒδ μάτην ταραττόμενον ἄνθρωπον θησαυρίζων τὰ τοιαῦτα καὶ οὐ γινώσκων τίνι συνάξω αὐτά. Ποῦ γὰρ ἂν καὶ τὴν ἀρχὴν εἰς νοῦν ἐβαλόμην ὁ δείλαιος ὡς οὐδὲ ὁμογλώττοις ἀνδράσιν ἀλλὰ βαρβάροις Ἰταλοῖς ταμιεύσομαι; Οἳ μήτε τὰ ἐν αὐτοῖς γεγραμμένα ἐπιέναι οἷοί τε ὄντες, μήτε δι' ὑποβολέως ἀμφιγλώττου συνιέντες· μᾶλλον γὰρ ὄνοι λύρας καὶ κάνθαροι μύρου αἰσθήσονται ἢ οὗτοι ἁρμονίας λόγου καὶ χάριτος....».

Ἀλλ' ἐκ τῆς ὑπάρξεως τῆς εἰρημένης βιβλιοθήκης δὲν δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι ἐξηκολούθει ἔτι ἐπιστημονικὸς βίος ἐν Ἀθήναις· διότι πῶς ἤθελεν ἄλλως τε παραπονεθῇ ὁ ἀπομεμονωμένος ἐπίσκοπος ἐπὶ τῇ πνευματικῇ ἐκβαρβαρώσει τῶν Ἀθηναίων; «Οἷα πέπονθα», ἔγραφέ ποτε τῷ Πατριάρχῃ Θεοδοσίῳ, «ὅστις, πάσης σοφίας μεμακρυσμένος, διῶ ἐν μέσῳ σμήνους βαρβάρων πάσης φιλοσοφίας ἐστερημένων». Παραπονεῖται ὅτι ἡ ἀττικὴ γλῶσσα ἐγένετο γλῶσσα βαρβάρων, ὧν οὐδέποτε δύναται νὰ ἐκμάθῃ τὴν διάλεκτον, καὶ ὅτι μόνον ὀλίγαι τινὲς λέξεις, οἷον Πειραιεύς, Ὑμηττός, Ἄρειος Πάγος, Καλλιρρόη, Ἐλευσίς, Μαραθών, διετηρήθησαν ἀδιάφθοροι. Ἡ κλασικὴ αὐτοῦ περὶ τὴν γλῶσσαν αἴσθησις ἀπεστρέφετο νὰ ἀναγνωρίσῃ τὰ δίκαια τῆς νεοελληνικῆς διαλέκτου. Τέσσαρας αἰῶνας μετ' αὐτὸν ἐνομίζετο ἡ γλῶσσα τῶν Ἀθηναίων, κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ Συμεῶνος Καβάσιλα, μετὰ λόγου ἢ ἄνευ τοιούτου, ὡς ἡ μάλιστα διεφθαρμένη διάλεκτος τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἀξιοπαρατήρητόν ἐστιν, ὅτι ἀκούομεν ἐκ στόματος τοῦ Δάντη τὴν αὐτὴν καταφρονητικὴν γνώμην περὶ τῆς γλώσσης των Ῥωμαίων.

Αἱ μαρτυρίαι τοῦ Ἀκομινάτου εἰσὶ τοιαῦται, ὥστε ἡ μέχρι τοῦδε ἰσχύουσα γνώμη, ὅτι αἱ Ἀθῆναι τοῦ δωδεκάτου καὶ δεκάτου τρίτου αἰῶνος ὑπῆρξαν σχολεῖον ἐπιστήμης ἔτι καὶ δι' αὐτοὺς τοὺς δυτικούς, καταπίπτει. Ἰδίως δ' ἐγένετο λόγος περὶ Ἄγγλων, σπουδασάντων κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ἐν Ἀθήναις. Οὕτω διηγεῖται ὁ Ματθαῖος Πάρις, ὅτι Ἀγγλός τις μάγιστρος, Ἰωάννης ὁ ἐκ Βέζιγγστοκ, ὅστις ἀπέθανεν ἐν ἔτει 1252 ἀρχιδιάκονος ἐν Λέστερ, ἐσπούδασεν ἐν Ἀθήναις, ὤφειλε δὲ τὴν σοφίαν αὐτοῦ ἰδίως Ἀθηναίᾳ τινὶ Κωσταντίνᾳ, θυγατρὶ τοῦ αὐτόθι ἀρχιεπισκόπου. Ἐν τῇ νέᾳ δὲ ταύτῃ Ὑπατίᾳ ἠθέλησαν εἶτα ν' ἀνακαλύψωσι θυγατέρα τοῦ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου. Ἀλλ' ὁ Σπυρίδων Λάμπρος ἐξήλεγξεν ἀβάσιμον

τὴν ὑπόθεσιν ταύτην καὶ ἔκ τινος τυχαίας παρατηρήσεως τοῦ Ἀκομινάτου ἀπέδειξεν, ὅτι ὁ ἐπίσκοπος οὗτος οὐκ ἔσχε τέκνα. Τοιοῦτοι μῦθοι περὶ ἀνδρῶν σπουδασάντων ἐν Ἀθήναις ἀποδεικνύουσιν ἐν γένει μόνον ὅτι ἐν Ἑσπερίᾳ διετηρεῖτο ἡ μνήμη τῆς ἀρχαίας μητρὸς τῆς σοφίας καὶ ἐπιστήμης.

Τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἀττικῆς καί τινων μερῶν τῆς Βοιωτίας ἔλαβεν ἐν ἔτει 1205 ὁ Βουργούνδιος ἱππότης Ὄθων de la Roche ὡς ὑπήκοος τοῦ βασιλέως Βονιφατίου. Οὗτος ὠνόμαζεν ἑαυτὸν Μέγαν Κῦριν τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἔστησε τὴν ἕδραν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, ἣν ὅμως οἱ διάδοχοι αὐτοῦ μετέστησαν ὕστερον εἰς Θήβας. Ἀπὸ δὲ τοῦ ἔτους 1260 ὠνομάζοντο οἱ μεγάλοι οὗτοι Κῦρες δοῦκες τῶν Ἀθηνῶν.

Οὕτω συνεδέθησαν πάλιν αἱ Ἀθῆναι, ὡς ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων, μετὰ τῆς λατινικῆς δύσεως, καὶ συνεπείᾳ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀνατροπῆς ἄντικρυς μετὰ τῆς Ῥώμης, ὁ δὲ σύνδεσμος οὗτος διήρκεσε δύο καὶ ἥμισυν αἰῶνας, μέχρι τῆς παντελοῦς καταλήψεως τῆς πόλεως παρὰ τῶν Τούρκων ἐν ἔτει 1458. Ἐν τούτοις δ' αἱ Ἀθῆναι ἀπεῖχον πάντοτε τοσοῦτον τῆς ἱστορικῆς συγκοινωνίας τῶν ἐθνῶν, ὥστε ἡ πόλις δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ κερδήσῃ σημασίαν ἐν τῷ βίῳ αὐτῶν, αἱ δὲ ἀνταναχλάσεις τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς ἐν τῇ φαντασίᾳ τῆς Ἑσπερίας ἐξηκολούθουν οὖσαι μεμονωμέναι καὶ σπάνιαι ὡς καὶ πρότερον.

Πρῶτος ὁ μέγας Πάπας Ἰννοκέντιος ὁ Γ' ἐξεσφενδόνισε τὸν ἀφορισμὸν κατὰ τῶν Σταυροφόρων, διότι ἐπέδραμον τὸ χριστιανικὸν κράτος τῶν Βυζαντίνων, ἀντὶ, καθ' ἃ ἔταξαν, νὰ ἐλευθερώσωσι τὰ Ἱεροσόλυμα ἀπὸ τῆς βίας τῶν ἀπίστων. Ἀλλ' ἡ θαυμαστὴ ἐπιτυχία τῶν Λατίνων ἐξήγειρεν ἐν αὐτῷ τὴν ἐλπίδα τοῦ νὰ ὑποτάξῃ τῷ κράτει τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας πάσας τὰς κυριευθείσας ταύτας ἐπαρχίας τῆς Ἀνατολῆς τὰς διατελούσας ὑπὸ καθολικὰς δυναστείας, καὶ ἐχειροτόνησε τὸν Γάλλον Βεράρδον ἀρχιεπίσκοπον τῶν Ἀθηνῶν, ἀπονείμας αὐτῷ διὰ τῆς βούλλας τῆς 13 Φεβρουαρίου 1209 τὰ κτήματα πάντα ὅσα ἡ ἐκεῖ ἐκκλησία πρότερον κατεῖχε. Ἐν τῷ ἐγγράφῳ δὲ τούτῳ ἀναφαίνονται πάλιν ἱστορικῶς ἀρχαῖα ἀττικὰ ὀνόματα, οἷον Φυλὴ (Felin) καὶ Μαραθὼν, καί τινα ἤδη νεοελληνικὰ τῶν καθ' ἡμᾶς ἡμερῶν, οἷον Χατιὰ (Cassas), Μενίδι καὶ Πύργος.

Λίαν ἐπαγωγόν ἐστι τὸ ὁρᾶν τὴν εἰκόνα τῶν Ἀθηνῶν κατοπτριζομένην εἰς τὴν φαντασίαν ἑνὸς τῶν μεγίστων Παπῶν καὶ τὸ ἀκούειν ἀμέσως μετὰ τὴν ποιητικὴν καὶ σοφιστικὴν εὐγλωττίαν τοῦ Ἕλληνος Ἀκομινάτου τὸν μεγαλοπρεπῆ ῥωμαϊκὸν λόγον, δι' οὗ ὁ Πάπας ἐλάλησε περὶ Ἀθηνῶν. Οὕτως ἄρχεται ἡ Βούλλα τοῦ Ἰννοκεντίου Γ' πρὸς τὸν Βεράρδον·

«Ἡ ἀνανέωσις τῆς θείας χάριτος δὲν ἠθέλησε ν' ἀπολεσθῇ ἡ ἀρχαία δόξα τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Αὕτη ἐν τῇ πρώτῃ αὐτῆς κτίσει παρέστησεν, ὡς ἐν προοιμίῳ, τὴν μορφὴν τῆς νεωτέρας θρησκείας· εἰς τρία μέρη κε-

χωρισμένη ἐλάτρευσε πρῶτον τρεῖς ψευδεῖς θεότητας, τὴν δὲ λατρείαν ταύτην τῶν τριῶν θεῶν μετέβαλεν εἰς τὴν τῆς ἀληθοῦς καὶ ἀχωρίστου Τριάδος. Αὕτη ἀντήλλαξε τὴν μελέτην τῆς κοσμικῆς ἐπιστήμης ἀντὶ τοῦ πόθου πρὸς τὴν θείαν σοφίαν, μετέτρεψε τὴν Ἀκρόπολιν τῆς περιφήμου Παλλάδος εἰς εὐλαβεστάτην ἕδραν τῆς ἐνδοξοτάτης Θεομήτορος καὶ ἀπέκτησε νῦν τὴν γνῶσιν τοῦ ἀληθοῦς θεοῦ, ἀφοῦ πολὺ πρότερον εἶχεν ἱδρύσει βωμὸν τῷ ἀγνώστῳ θεῷ. Αὕτη ἡ μεγαλώνυμος καὶ ὡραιοτάτη πόλις ἀνέπτυξε πρότερον τὴν φιλοσοφικὴν τέχνην, εἶτα δέ, διδαχθεῖσα τὴν ἀποστολικὴν πίστιν, ποτίζουσα τοὺς ποιητὰς διὰ τῶν ἐπιστημῶν καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ἐπιστήμης τοὺς προφήτας μανθάνουσα, ἐπωνομάσθη ἡ μήτηρ τῶν τεχνῶν καὶ ἡ πόλις τῶν ἐπιστημῶν. Ἐὰν θελήσωμεν νὰ ἐξηγήσωμεν τοῦτο, τότε θὰ ὀνομάσωμεν αὐτὴν Καριὰθ Σεφέρ, διότι, ὅτε ὁ Ὀθονιὲλ ὑπέταξε τὸν τόπον τοῦτον εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ Καλέψ, ἐδόθη ἐκείνῳ γυνὴ ἡ θυγάτηρ τούτου Ἄξα. Ἐπειδὴ λοιπόν, ἐν Χριστῷ σεβάσμιε ἀδελφὲ ἀρχιεπίσκοπε, ἡ ἔνδοξος αὕτη πόλις (Ἀθῆναι) ὑπετάγη τῷ θεῷ, Σὺ συνεζεύχθης ταύτῃ ὡς νύμφῃ πνευματικῶς, ἵνα συνέχῃς ταύτην ἐν ὑποταγῇ· μανθάνω δέ, ὅτι αὕτη ὡς Ἄξα ποθεῖ τὰς Σὰς παραινέσεις, καὶ ἐπιθυμῶ νὰ σβέσω τὴν δόξαν αὐτῆς τῇ δρόσῳ τῆς ἀποστολικῆς εὐλογίας. Διὸ κρίνομεν προσῆκον τῷ ἡμετέρῳ ἀξιώματι νὰ λάβωμεν ὑπὸ τὴν ἀποστολικὴν σκέπην διὰ τοῦ ἐγγράφου ἡμῶν τὴν πόλιν ἐκείνην, ἐκ τῶν συγγραμμάτων τῆς ὁποίας ποτέ, ὡς καλῶς γινώσκομεν, ἐχύθη ὁ πλοῦτος τῆς σοφίας ὑπὲρ τὴν γῆν πᾶσαν, καὶ ἡδέως ἐπινεύομεν εἰς τὰς δικαίας σας ἀπαιτήσεις».

Οὕτω λοιπὸν ὁ μέγιστος τῶν Παπῶν βαδιζόμενος εἰς ἱστορικὴν καταστροφὴν ὤθησε κατὰ πρῶτον τὰς Ἀθήνας εἰς ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὸν παπισμὸν ἐν τῷ παναρχαίῳ, αἰωνίως ἀνανεουμένῳ ἀνατολικῷ ζητήματι. Καὶ ἡ μὲν περὶ τῆς πόλεως ταύτης θεωρία Ἰννοκεντίου τοῦ Γ′ ἀνήκει εἰς τὴν γενικὴν παράστασιν τῆς Δύσεως, ἀλλὰ περίεργόν ἐστι τὸ χωρίον ἐκεῖνο τῆς βούλλας, ἔνθα ὁμιλεῖ περὶ τῶν ἀρχαίων τριῶν θεῶν καὶ τῆς εἰς τρία μέρη διαιρέσεως τῶν Ἀθηνῶν. Ἐσκέφθη βεβαίως τὸν Δία, τὴν Ἀθηνᾶν καὶ τὸν Ποσειδῶνα, ὅπερ δὴ προϋποθέτει σχολαστικήν τινα γνῶσιν τῆς ἀθηναϊκῆς ἀρχαιότητος.

Τὴν δὲ τριπλῆν διαίρεσιν τῆς πόλεως ἐννοεῖ μόνον ὑπὸ φυσικὴν ἔποψιν, διότι δὰ θὰ ἦτο ἀπίθανος ἡ προϋπόθεσις, ὅτι ὁ Πάπας ἤθελεν ἐνταῦθα νὰ ἐννοήσῃ τὴν ἀρχαίαν τοπογραφικὴν διαίρεσιν τῆς Ἀττικῆς ἢ τὴν ὑπὸ τοῦ Θησέως εἰς τρεῖς τάξεις διακόσμησιν τῶν πολιτῶν. Νομίζω, λοιπόν, ὅτι ἐν τῷ χωρίῳ ἐκείνῳ νοητέα εἰσὶ τὰ τρία φυσικὰ συμπλέγματα τῶν Ἀθηνῶν, ἡ Ἀκρόπολις, τὸ ἄστυ καὶ ὁ Πειραιεύς, ἤ, ἂν τις δὲν θέλῃ νὰ συναριθμήσῃ τῷ ἄστει τὸν λιμένα ὡς μακρὰν ἀπέχοντα, τὸ τρίτον σύμπλεγμα ἤθελεν εἶσθαι ἡ Ἀδριανούπολις. Τὴν δ' ἡμετέραν γνώμην ἐπιβε-

βχιοῖ ἐπιστολή τις τοῦ Ἀκαρνᾶνος Συμεῶνος Καβάσιλα πρὸς τὸν Μαρτῖνον Κρούσιον ἐν ἔτει 1578, ἐν ᾗ φέρεται· «πάλαι μὲν τὸ τῶν Ἀθηνῶν »ἄστυ τρίπλοκον ἦν καὶ ἅπαν οἰκούμενον· νῦν δὲ τὸ μὲν ἐσώτερον (ὅπερ »Ἀκρόπολις, ἐν ᾧ καὶ ναὸς τῷ ἀγνώστῳ Θεῷ) ἅπαν ὑπὸ μόνων Ἰσμαη»λιτῶν οἰκούμενον, τὸ δὲ ἐκτὸς (τὰ ἀναμεταξὺ φημὶ) ὅλον ὑπὸ τῶν Χρι»στιανῶν. Τοῦ δ' ἐξωτέρου . . . . τὸ τρίτον οἰκούμενον».

Καὶ πῶς ἠδύνατο ὁ Πάπας Ἰννοκέντιος νὰ μὴν ἀπήτησεν εἰδήσεις περὶ τῆς θέσεως καὶ φύσεως τῶν Ἀθηνῶν παρὰ τῶν ἐκεῖθεν, ὡς ὁ Βεράρδος ἐν ἔτει 1209, εἰς Ῥώμην ἐρχομένων ; Διότι ἡ πόλις αὕτη τῶν μυθικῶν γενομένων φιλοσόφων ἀνέτειλεν αἴφνης ὡς ἱστορικὴ πραγματικότης πρὸ τῆς συνειδήσεως τῆς Ἑσπερίας καὶ ἀπέβη ἀντικείμενον πρακτικοῦ ἐνδιαφέροντος. Πρὸς δὲ τούτοις οὐδὲν μὲ κωλύει νὰ παραδεχθῶ, ὅτι ὁ Πάπας Ἰννοκέντιος ὁ Γ' ἐκομίσατο περιγραφὴν, ἴσως δὲ καὶ σχέδιον τῆς τότε πόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Τοιαῦτα δὲ πόλεων σχέδια δὲν ἦσαν τότε ἀσυνήθη, ἀφ' οὗ τοῖς χρόνοις τοῦ αὐτοῦ Πάπα ἀνήκουσι τὰ σχέδια τῆς Ἱερουσαλὴμ, τῆς Ἀντιοχείας, τῆς Πτολεμαΐδος καὶ Ῥώμης, ἅτινα περιέχονται ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 1960 Βατικανικῷ χειρογράφῳ. Ἐντεῦθεν λαβὼν ἐξέδωκεν ὁ de Rossi ἐν ἔτει 1879 τὸ σχέδιον τῆς Ῥώμης.

Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς λοιπὸν τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος ὑπάρχει ἀτελὴς ἐκκλησιαστικὴ καὶ πολιτικὴ ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τοὺς Φράγγους δοῦκας. Ἐν τούτοις ἡ νέα φήμη, ἡ ἐκ τῆς πόλεως ταύτης διήκουσα εἰς τὴν Εὐρώπην, δὲν ἐπέχυσε νέον φῶς ὑπὲρ αὐτήν. Καθ' ἅπασαν τὴν ἐποχὴν τοῦ φραγγικοῦ δουκάτου οὐδεὶς Ἀθηναῖος, ὅσον σήμερον γινώσκομεν, ἠσχολήθη περὶ τὴν πάτριον πόλιν, τὰ δὲ ἱστορικὰ συμβάντα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰς Ἀθήνας, μόνον Βυζαντῖνοι καὶ Φράγγοι ἐμνημόνευσαν ἐπιπολαίως, διότι, τῆς δουκικῆς αὐλῆς ἑδρευούσης ἐν Θήβαις, ἱππόται καὶ περιηγηταὶ συνέρρεον κατὰ προτίμησιν εἰς τὴν πόλιν ταύτην, καὶ μόνον τὸν Πειραιᾶ ἐζωογόνουν πάλιν ἰταλικὰ πλοῖα.

Οἱ Γενουήνσιοι ἐξέβαλον ἐκεῖθεν τοὺς Ἑνετούς. Διότι ἐν τῇ περὶ διανομῇ τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους συνθήκῃ ἐπεδικάσθησαν τῇ δημοκρατίᾳ τοῦ ἁγίου Μάρκου χῶραι τῆς Εὐβοίας καὶ αἱ νῆσοι Αἴγινα καὶ Σαλαμὶς (Κούλουρις), ἀλλ' οὐχὶ ὁ Πειραιεὺς οὐδὲ μέρος τι τῆς Ἀττικῆς, τῆς χώρας ταύτης συμπεριληφθείσης εἰς τὸ τρίτον, ἤτοι τὸ τῶν προσκυνητῶν, μέρος. Τὴν δὲ 24 Δεκεμβρίου 1240 ἐπέτυχον οἱ Γενουήνσιοι παρὰ τοῦ Guy de la Roche, τοῦ δευτέρου μεγάλου κύρη τῶν Ἀθηνῶν, ἔγγραφον ἀδείας, δι' οὗ ἐπιτρέπει αὐτοῖς νὰ κατοικήσωσιν ἐν Ἀθήναις καὶ Θήβαις. Ἐκ τοῦ διπλώματος τούτου εἰκάζεται, ὅτι ἤδη πρὸ τοῦ ἔτους τούτου διετήρουν οὗτοι πρόξενον ἐν Ἀθήναις.

Ἐν τούτοις οἱ κάτοικοι τῆς Δύσεως ἐξηκολούθουν ἔτι θεώμενοι μετ' ἀδιαφορίας τὰ ἐρείπια τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ὡς οὐδαμοῦ ἔτι ἐγειρο-

μένης ἐπιστημονικῆς περὶ τὰ τοιαῦτα αἰσθήσεως· πιθανῶς ὅμως ἀπήγαγον οἱ Ἰταλοὶ ἔμποροι ἐξ Ἀθηνῶν πολύτιμά τινα μάρμαρα, καὶ τοῦτο τεκμαίρομαι ἐπίσης ἐκ τῶν μυθωδῶν διηγήσεων τοῦ ἐκ Βεστφαλίας Λουδόλφου von Suchem, ὅστις περιηγήθη τὴν Ἀνατολὴν ἀπὸ τοῦ 1336 μέχρι τοῦ 1341. Ἀπὸ τῆς Σικελίας ἀναχθεὶς παρέπλευσεν οὗτος τὰς ἀκτὰς τοῦ Μωρέως καὶ ἐπεσκέφθη τὰς Πάτρας, ἣν ὀνομάζει ὡραίαν πόλιν. Οὐχὶ μακρὰν ἐκεῖθεν, οὕτω διηγεῖται, κεῖνται αἱ Ἀθῆναι, «ἔνθα ἤκμασαν ἄλλοτε αἱ ἐπιστῆμαι τῶν Ἑλλήνων». Αὐτὰς ὅμως τὰς Ἀθήνας φύσει οὐδὲ ὁ Λουδόλφος, ὡς φαίνεται, ἐπεσκέφθη, ἀλλ' ὅ,τι περὶ αὐτῶν ἤκουσε καὶ ἔγραψεν ἐστὶν ἀξιομνημόνευτον. Ἡ πόλις αὕτη, γράφει, «ἦτό ποτε ἡ εὐγενεστάτη πασῶν, νῦν δὲ σωρὸς ἐρειπίων. Διότι οὐδεμία στήλη μαρμάρου, ἢ οἱονδήποτε καλὸν ἔργον ἐκ λίθου ἠσκημένου ὑπάρχει ἐν Γενούῃ, ὅπερ νὰ μὴν ἐκομίσθη ἐξ Ἀθηνῶν. Ἡ Γένουα ᾠκοδομήθη παντάπασιν ἐκ τῶν Ἀθηνῶν, ὡς ἡ Ἑνετία ἐκ τῶν λίθων τῆς Τροίας».

Ἡ Αἰνειὰς τοῦ Βιργιλίου, ὡς γνωστόν, ἐπενήργησεν οὕτως, ὥστε σύμπασα ἡ Δύσις συνέστη τοῖς Τρωσὶ κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Τὸ δὲ ποιητικὸν πλάσμα περὶ τῆς κτίσεως τῆς Ῥώμης ὑπὸ τῶν Τρώων καὶ τῆς ἐκ τούτων καταγωγῆς τῶν Ῥωμαίων διετηρήθη ὡς δόγμα μέχρι τῆς ἐποχῆς τῆς Ἀναγεννήσεως, καὶ ὁ Βοκάκκιος ἔτι ἐπίστευσεν εἰς τοῦτο. Ἀλλὰ καὶ οἱ λοιποὶ τῆς Δύσεως λαοὶ ἔλεγον ὅτι κατήγοντο ἀπὸ τῶν Τρώων. Πρίαμος ὁ Γ' ἦτο κατὰ τὸν Giovanni Villani ὁ γενάρχης τῶν Φράγγων, καὶ οἱ Βρετανοὶ ἀνέφερον τὸ γένος εἰς τὸν Τρῶα Βροῦτον. Ἤδη ὁ Πλίνιος παρετήρησεν, ὅτι κατὰ τὸν διϊσχυρισμὸν τοῦ Κάτωνος οἱ Ἑνετοὶ κατήγοντο ἀπὸ τῶν Τρώων, ὁ δὲ Λίβιος διηγεῖται, ὅτι ὁ Ἀντήνωρ ὁ καὶ τὸ Πατάουιον κτίσας προσωρμίσθη μετὰ στίφους Ἑνετῶν εἰς μυχόν τινα τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης, ὅστις ὠνομάσθη Τροία. Τὴν Τροίαν ταύτην ἐνόμισαν ὕστερον Ἑνετοὶ παλαιοδίφαι ὅτι ἐπανεῦρον ἐν τῷ San-Piero di Castello, οἱ δὲ χρονογράφοι διϊσχυρίσθησαν, ὅτι αἱ περὶ τὴν Ἑνετίαν γεώνησοι, αἵτινες ὠνομάζοντο Contrade καὶ ἐξ ὧν ἐπισημοτέρα ἦτο ἡ Torcello, κατῳκίσθησαν ἀπὸ τοῦ Ἀλτίνου, ὅτι δὲ τὸ Ἀλτῖνον τοῦτο, ὑπὸ Ἀντήνορος κτισθέν, ἐπωνομάσθη Ἀντηνορίς. Ἀλλὰ καὶ ἡ Γένουα ἀνάγει τὰς ἀρχὰς αὐτῆς εἰς τοὺς Τρῶας, καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς ἔτι τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος ὁ βιογράφος τοῦ στρατηγοῦ Ἰωάννου Βουσεκὼτ, τοῦ Γάλλου ἐπάρχου τῆς Γενούης, διεβεβαίου ὅτι ἡ πόλις αὕτη ἐκτίσθη πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων ὑπὸ Ἰανοῦ, ἀπογόνου Τρώων εὐγενῶν.

Ὁ Τρωϊκὸς κύκλος ἀπέβη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν μυθιστορημάτων τοῦ Δίκτυος καὶ Δάρητος προσφιλὲς θέμα τῆς ἱπποτικῆς ποιήσεως, καὶ τοῦτο συνεπείᾳ τῶν σταυροφοριῶν. Οὕτω μετὰ τὰ μέσα τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος συνέγραψεν ὁ Βενέδικτος δε-Σαὶντ-Μὸρ τὸ τρωϊκὸν αὐτοῦ ἱπποτικὸν ποίημα, ἐν ἔτει δὲ 1287 ὁ Γουΐδων δέλλα Κολόννα ἐποιήσατο χρῆσιν τούτου

πρὸς τὴν σύνταξιν τῆς «Historia de Bello Trojano». Εἰς τὴν περαιτέρω ταύτην μόρφωσιν τοῦ Τρωϊκοῦ μύθου εἶχεν ἐπιδράσει ἡ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἵδρυσις λατινικῶν κυριαρχιῶν, καὶ ἤδη σύγχρονός τις ἱστοριογράφος τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων, ὁ ἐκ Παρισίων Γούνθερος, παρέβαλε τὸ γεγονὸς τοῦτο πρὸς τὴν πτῶσιν τῆς Τροίας καὶ ἐπίστευσεν, ὅτι οἱ θησαυροὶ τῶν ἀρχαίων Τρώων, τοὺς ὁποίους ἥρπασάν ποτε οἱ Ἀργεῖοι, ἦλθον εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Ἐκ τῆς ἁλωθείσης ταύτης πόλεως ἀπήγαγον οἱ Ἐνετοὶ πολύτιμον λεῖαν τοὺς τέσσαρας χαλκοῦς ἵππους, τὰς θύρας τῆς ἁγίας Σοφίας καὶ πολυάριθμα λείψανα. Ἀλλὰ καὶ οἱ Γενουήνσιοι ἐσφετερίσθησαν βυζαντιακὰ λάφυρα· συνέλαβον πλοῖον, φέρον λείψανα, τὰ ὁποῖα ὁ αὐτοκράτωρ Βαλδουῖνος εἶχε προορίσει τῷ Πάπᾳ, καὶ ἥρπασαν ἀπὸ τῶν ἀντιπάλων αὐτῶν τὸν σταυρὸν τῆς ἁγίας Ἑλένης, καὶ δὴ ἐκαυχῶντο, ὅτι ἐγένοντο κύριοι τοῦ ἁγίου κρατῆρος (il catino).

Ὅθεν ἡ παρατήρησις ἐκείνη τοῦ Λουδόλφου περὶ τῆς γενέσεως τῶν λαμπρῶν οἰκοδομημάτων τῆς Γενούης καὶ Βενετίας στηρίζεται μὲν ἐπὶ τῶν περὶ κτίσεως τῶν μεγαλοπρεπεστάτων τούτων πόλεων μύθων, αἰνίσσεται δὲ συγχρόνως ἄλλα κεκρυμμένα γεγονότα, δηλαδὴ τοῦτο, ὅτι αἱ θαλασσοκράτειραι δημοκρατίαι κατὰ τὴν μακρὰν αὐτῶν ἐμπορικὴν κυριαρχίαν ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς θαλάσσαις ἀπήγαγον εἰς τὰς ἑαυτῶν πατρίδας πλῆθος ἀρχαιοτήτων καὶ ἄλλην πολύτιμον ὕλην. Ἰδίως δὲ τὰς Ἀθήνας ἐξηκολούθησαν οὕτω διαρπάζοντες οἱ Ἐνετοὶ μέχρι τοῦ ἔτους 1688.

Ὡς ὁ Λουδόλφος, οὕτω καὶ ὁ Δομινικανὸς Ἰορδάνης ὁ ἐκ Σεβηράκου, ὡς φαίνεται, δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τὰς Ἀθήνας. Οὗτος πορευόμενος ὡς ἱεροκήρυξ εἰς τὰς Ἰνδίας κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, ἔπλευσεν ἐκ Μεσσήνης εἰς Ἑλλάδα καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ἀρμενίαν, ἀλλ', ὡς αὐτὸς διηγεῖται, οὐδὲν ἀξιοσημείωτον ἤκουσε καὶ εἶδεν ἐν Ἑλλάδι, ἐκτὸς τῆς ἐν τῷ πορθμῷ τοῦ Εὐρίπου παλιρροίας. Διηγεῖται, ὅτι ἐπεσκέφθη τὰς Θήβας, ἔνθα ἡ συχνότης τῶν σεισμῶν καθίσταται σχεδὸν ἀπίστευτος· τῶν δ' Ἀθηνῶν οὐδεμίαν μνείαν ποιεῖται.

Κατὰ τὸν χρόνον τῶν δύο τούτων περιηγητῶν ἦρχε τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν ἡ μεγάλη συμμορία τῶν Καταλάνων, οἵτινες ἐν ἔτει 1311 κατέκοψαν ἐν τῇ παρὰ τὸν Κηφισσὸν τῆς Βοιωτίας μάχῃ τοὺς Γάλλους ἱππότας μετὰ τοῦ δουκὸς Βαλτέρου τοῦ ἐκ Βριέννης καὶ κατέλαβον τὰς Ἀθήνας, τὰς ὁποίας οὗτοι διετήρησαν ὑπὸ Ἀραγωνίους δοῦκας μέχρι τοῦ 1385. Εἷς τῶν Καταλωνίων τούτων στρατηγῶν καὶ περίφημος αὐτῶν ἱστοριογράφος, ὁ Ῥαμὼν Μουντάνερ, εἶχεν ἴδει μικρὸν πρὸ τῆς καταστροφῆς ἐκείνης, ἐν ἔτει 1308, τὴν αὐλὴν Γουΐδωνος τοῦ Β', τοῦ τελευταίου δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν ἐκ τοῦ Βουργουνδίου οἴκου τῶν La Roche, καὶ ἐπήνεσε τὸν ἐν αὐτῇ λαμπρὸν ἱπποτικὸν βίον, τὸν γνησίως γαλλικόν. Ὁ φίλος

μον κατοίκων ἐστὶν, ὥστε κινδυνεύει νὰ περιστῇ εἰς αὐτὴν τὴν παροιμιαζομένην ἐρημίαν σκυθικὴν, κατηγορεῖ τῶν πραιτώρων τὰς ἀναισχύντους φορολογίας, οἵτινες διαριθμοῦσι τὰ φύλλα τῶν δένδρων καὶ τὰς τρίχας τῶν κεφαλῶν τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἐπιμαρτυρόμενος τὰ ἀρχαῖα τῶν Ἀθηνῶν προνόμια ἱκετεύει τὸν ἄθλιον ἐκεῖνον Ἀλέξιον νὰ εὐσπλαγχνισθῇ τὴν πόλιν.

Ὁ Μιχαὴλ ἐπικαλεῖται πρὸς τούτοις τὸν ἔλεον τοῦ αὐτοκρατορικοῦ γυναικαδέλφου Βασιλείου Καμπτηροῦ, ὅτε οὗτος ἦλθεν εἰς Ἀθήνας. Ἐξορκίζει τὰς σκιὰς τῶν μεγάλων Ἀθηναίων νὰ προσκυνήσωσι τὸν ἄνδρα καὶ αὐτὸν τοῦτον προτρέπει νὰ γίνῃ μετὰ Θεμιστοκλέα καὶ Κόνωνα τρίτος ἀνοικιστὴς τῆς πόλεως, ἥτις νῦν ἐστι νεκρὰ καὶ ἧς αὐτὸ τοὔνομα ἤθελεν ἀφανισθῇ, ἀεὶ μὴ συνεῖχε τοῦτο τὰ καρτερώτερα καὶ φθόνου καθυπέρτερα,'Ακρόπολις αὕτη καὶ Πάγος ἐκεῖνος Ἄρειος, Ὑμηττός τε καὶ Πειραιεὺς καὶ εἴ πού τι ἄλλο φύσεως ἔργον ἀκίνητον».

Εἰς δὲ τὸν εἰς Ἀθήνας σταλέντα Μέγαν δοῦκα Στρυφνὸν ἔλεγεν, ὅτι ὁ πᾶς πλοῦτος τῶν Ἀθηνῶν συνίσταται εἰς τὰ μυστήρια τοῦ ναοῦ τῆς Μαρίας, τὰ δὲ λοιπὰ εἶσὶ σωρὸς ἐρειπίων. Τοῦ Βυζαντίνου δ' ἐκείνου μεγιστᾶνος ἐμπορικὰ πλοῖα ἐν Πειραιεῖ ἰδόντος καὶ τὰς Ἀθήνας πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἴσως μετὰ παιδιᾶς, συγκρίναντος, ὁ Μιχαὴλ ἔν τινι ἐπιστολῇ ὑπεμίμνησκεν αὐτῷ τὸ ῥῆμα ἐκεῖνο καὶ διεβεβαίου, ὅτι ἡ χώρα τῶν Ἀθηνῶν οὔτε κάρπιμός ἐστιν οὔτε ζωοτρόφος, ὅτι δὲν ὑπάρχουσιν αὐτόθι ἱστουργεῖα σηρικῶν, ἀλλὰ μόνον πλῆθος πειρατῶν, οἵτινες λῃίζονται τὴν χώραν μέχρι τῶν ἀκρωρειῶν, ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ θάλασσα, ἡ τὰς Ἀθήνας πάλαι εὐδαίμονας ποιήσασα, νῦν ἡ πηγή ἐστι τῆς ἀθλιότητος αὐτῶν. Εἶτα παρακαλεῖ τὸν Μέγαν δοῦκα νὰ μὴ δίδῃ πίστιν εἰς τοὺς φθονεροὺς, οἵτινες διέβαλλον αὐτόν τε καὶ τοὺς Ἀθηναίους· ὡς δυσμενεῖς δὲ τούτους νοητέον τάς τε γείτονας πόλεις καὶ τοὺς Βυζαντίνους διοικητάς.

Τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος ἔβαινον ἐπὶ τὰ χείρω ἕνεκα τῆς ἐσωτερικῆς ἀποσυνθέσεως τοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον αὐλικαὶ στάσεις, ἐχθρικὴ πίεσις, σατραπικὴ διοίκησις καὶ διαφθορὰ τῆς ὑπαλληλίας προσέφερον λείαν τοῖς Λατίνοις καταχτηταῖς.Ὁ ἐν Ἀθήναις βίος τῶν εὐγενοῦς Ἀκομινάτου ἀπέβαινεν ἀλγεινότερος. Ὡμολόγει παρρησίᾳ ὅτι μεταξὺ τοῦ ἐκβαρβαρωθέντος καὶ ἀμαθοῦς λαοῦ τῶν Ἀθηναίων ἐγένετο καὶ αὐτὸς βάρβαρος· παρεπονεῖτο, ὅτι ἐλησμονήθη ὡς τεθνεώς· ὠνόμαζε τὰς Ἀθήνας, ὡς πάντες οἱ Βυζαντῖνοι, τὴν κατωτάτην ἐσχατιὰν τῆς γῆς καὶ ἀτεχνῶς Τάρταρον, ἔνθα εἰδώλοις ἀνθρώπων συνδιαιτᾶται, καὶ παρεκάλει τοὺς ἰσχυροὺς αὐτοῦ φίλους νὰ τείνωσιν αὐτῷ τὴν χεῖρα, ἵνα ἐκ τοῦ Ἅδου τούτου ἀνασύρωσιν αὐτὸν πάλιν εἰς τὸ φῶς.

Ἡ εὐχὴ δ' αὐτοῦ αὕτη τοῦ νὰ καταλίπῃ τὰς Ἀθήνας ἐπληρώθη τέλος ἀφοῦ κατέσχε τὴν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἕδραν ἐπὶ δύο καὶ εἴκοσιν ἔτη·

εἶτα ὅμως ἔμελλεν ὡς ἔτι κακοδαιμονέστερος ἀνὴρ νὰ διαπεράνῃ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου του ἐν τῇ ἐξορίᾳ. Τὸ βασίλειον τῶν Κομνηνῶν κατεσυντρίφθη διὰ τῆς τετάρτης σταυροφορίας ὑπὸ τοὺς ἥρωας Δάνδολον, Βαλδουῖνον καὶ Βονιφάτιον· τὴν δ' ἐγγίζουσαν ἀνατροπὴν ἐπωφελήθη πρῶτος ὁ Λέων Σγουρὸς, ὁ ἄγριος δεσπότης τῆς Ναυπλίας καὶ Κορίνθου, ἵνα καταλάβῃ τὰς Ἀθήνας, καὶ ἐπολιόρκησε τὴν πόλιν ἐν ἔτει 1203· ἀλλ' ὁ θαρραλέος μητροπολίτης ὑπερησπίσθη γενναίως τὴν ὀχυρὰν Ἀκρόπολιν, ὥστε ὁ τύραννος ἀπεσύρθη, πυρπολήσας τὴν κάτω πόλιν.

Μόλις ἓν ἔτος βραδύτερον, περὶ τὰ τέλη τοῦ 1204, ἐφάνησαν οἱ Λατῖνοι Σταυροφόροι ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ ἀκρίτου (Markgraf) Βονιφατίου, εἰς τὸν ὁποῖον κατὰ τὴν διανομὴν τοῦ κράτους ἔτυχε τὸ βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης· ὁ τελευταῖος Ἕλλην ἐπίσκοπος τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἠδύνατο τώρα πλέον νὰ ὑπερασπισθῇ τὴν Ἀκρόπολιν καὶ παρέδωκεν αὐτὴν εἰς τοὺς Φράγγους. Εἶδε τὸν λαμπρὸν, τὸν πλούσιον εἰς θησαυροὺς ναὸν τῆς Θεομήτορος ὑπὸ τῶν ἀνοσίων καὶ ἀσεβῶν διαρπαζόμενον, καὶ καταλιπὼν τὰς Ἀθήνας καὶ ἔτος ὅλον περιπλανώμενος, ἐξέλεξε τέλος ὡς διαμονὴν τὸ ἐν Κέῳ μοναστήριον τοῦ Προδρόμου. Ἐξέλεξε δὲ τὸ νησίδιον τοῦτο ὡς ἄσυλον, διότι ἔκειτο πλησίον τῶν ἀττικῶν ἀκτῶν, καὶ οὕτως ἠδύνατο ἐντεῦθεν «ὡς ἀπό τινων σκοπιῶν ἠλιβάτων ἐπισκέπτεσθαι τὸν παναθηναϊκὸν ὄλεθρον καὶ ὡς οἷόν τε προσβοηθεῖν».

Ἤδη ὅμως ᾐσθάνετο ἑαυτὸν ὡς ἐξόριστον, καὶ ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τῆς νήσου, τῇ ὁποίᾳ οἱ τῶν Ἀθηνῶν κύριοι Φράγγοι ἐπὶ μακρὸν δὲν προσήγγισαν, ἔστρεφε τὸ βλέμμα πρὸς τὰ ἱερὰ τῆς Ἀττικῆς ἐδάφη «ὡς πρὸς Ἐδὲμ ἀπολεσθεῖσαν». Ἀπέκρουσε δὲ τὴν πρόσκλησιν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ τολμηροῦ Λασκάρεως, τοῦ ἱδρύσαντος ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ νέον μέλλον τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους, ὡσαύτως δὲ καὶ τὴν τοῦ δεσπότου Μιχαὴλ τῆς Ἠπείρου καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Θεοδώρου Δούκα,[1] διότι τὰ δεινὰ τοῦ γήρατος δὲν ἐπέτρεπον αὐτῷ πλέον νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸ κελλίον. Ὑπέστη δ' ἔτι τὴν πικροτάτην θλῖψιν τοῦ βίου αὐτοῦ, τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ Νικήτα, τῷ ὁποίῳ ἀφιέρωσε μονῳδίαν περισωθεῖσαν ἡμῖν.

Ἅπαξ μόνον τολμήσας ἔπλευσεν ἐκ Κέω εἰς Ἀθήνας, ἵνα ἴδῃ τὴν παλαιὰν αὐτοῦ κοινότητα. Συνέβη δὲ τοῦτο κρυφίως, περίπου ἐν ἔτει 1216, ἀλλὰ κατέλιπεν αὐτίκα τὴν πόλιν. «Καὶ εἰ μὴ θᾶττον ἐκεῖθεν ἀπέπτην» οὕτω ἔγραφε τῷ Θεοδώρῳ Δούκᾳ, «τοῖς ἰταλικοῖς ἂν ὁδοῦσιν ἐγεγόνειν κατάβρωμα καὶ αὐτός». Ἡ εἰς Ἀθήνας ἐμφάνισις τοῦ ἀρχαίου μητροπολίτου δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ ᾖ ἀρεστὴ τοῖς νέοις ἄρχουσιν, οἵτινες μετέβαλον τὴν Ἀκρόπολιν εἰς ἕδραν Λατίνου ἀρχιεπισκόπου. Ἀλλ' ἴσως ἰδίοις

1 Σημ. Μ. Ἐνταῦθα ὑπόκειται παρεννόησίς τις. Κατὰ τὸν Λάμπρον (τόμ. Β'. σ. 645) τὸν Ἀκομινάτον μετεκαλέσατο ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις ἐκ Νικαίας καὶ ὁ δεσπότης Θεόδωρος Δούκας, ὁ τοῦ Μιχαὴλ ἀδελφός, ἐξ Ἠπείρου.

όμμασιν έπείσθη ὁ Ἀκομινάτος, ὅτι ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τούτους δὴ τοὺς «Ἰταλοὺς βαρβάρους» ἤρξατο βαίνουσα πρὸς βελτίονα τύχην. Διότι οἱ μέχρι τοῦδε ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων κακούμενοι Ἀθηναῖοι παρεδόθησαν τῇ ξένῃ κυριαρχίᾳ ἄνευ ἀντιστάσεως, καὶ δὴ καὶ Ἕλληνες ἱερεῖς ὑπετάγησαν αὐτῇ, καὶ πολλοὶ τῶν φυγάδων ἐπανέκαμψαν ἀδεῶς καὶ ἀλύπως εἰς Ἀθήνας, ὡς μαρτυροῦσι πολλαὶ ἐπιστολαὶ τοῦ Μιχαὴλ ἐκ Κέω, ὅπου ἀπέθανεν ὁ ἔξοχος ἀνὴρ περὶ τὸ ἔτος 1220.

Ἐκ τῶν συγγραφῶν αὐτοῦ γίνεται δῆλον, ὁποία ἡ κατάστασις τῶν Ἀθηνῶν κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους. Ἀλλὰ καὶ ἐλεγείαν τινὰ εἰς ἰάμβους ἀφιέρωσε τῇ ἐνδόξῳ πόλει, καὶ αὕτη ἐστὶν ὁ πρῶτος καὶ μοναδικὸς θρῆνος ἐπὶ ταῖς Ἀθήναις ὅστις περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς·

Ἔρως Ἀθηνῶν τῶν πάλαι θρυλουμένων
ἔγραψε ταῦτα ταῖς σκιαῖς προσαθύρων
καὶ τοῦ πόθου τὸ θάλπον ὑπαναψύχων.
Ἐπεὶ δ' ἔτ' οὐκ ἦν οὐδαμοῦ φεῦ! προσβλέπειν
αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἀοίδιμον πόλιν
τὴν, δυσαρίθμου καὶ μακραίωνος χρόνου
λήθης βυθοῖς κρύψαντος, ἠφαντωμένην,
ἐρωτολήπτων ἀτεχνῶς πάσχω πάθος·
οἳ τὰς ἀληθεῖς τῶν ποθουμένων θέας
ἀμηχανοῦντες ὡς παρόντων προσβλέπειν,
τὰς εἰκόνας ὁρῶντες αὐτῶν, ὡς λόγος,
παραμυθοῦνται τῶν ἐρώτων τὴν φλόγα.
Ὡς δυστυχὴς ἔγωγε, καινὸς Ἰξίων,
ἐρῶν Ἀθηνῶν, ὡς ἐκεῖνος τῆς Ἥρας,
εἶτα λαθὼν εἴδωλον ἠγκαλισμένος.
Φεῦ! οἷα πάσχω καὶ λέγω τε καὶ γράφω.
Οἰκῶν Ἀθήνας οὐκ Ἀθήνας που βλέπω,
κόνιν δὲ λυπρὰν καὶ κενὴν μακαρίαν.
Ποῦ νῦν τὰ σεμνὰ, τλημονεστάτη πόλις;
ὡς φροῦδα πάντα καὶ κατάλληλα μύθοις,
δίκαι, δικασταὶ, βήματα, ψῆφοι, νόμοι,
δημηγορία, πειθανάγκη ῥητόρων,
βουλαὶ, πανηγύρεις τε καὶ στρατηγίαι
τῶν πεζομάχων ἅμα καὶ τῶν ναυμάχων
ἡ παντοδαπὴ Μοῦσα, τῶν λόγων κράτος·
ὄλωλε σύμπαν τῶν Ἀθηνῶν τὸ κλέος,
γνώρισμα δ' αὐτῶν οὐδ' ἀμυδρόν τις ἴδῃ.
Συγγνωστὸς οὐκοῦν, εἴπερ οὐκ ἔχων βλέπειν
τῶν Ἀθηναίων τὴν ἀοίδιμον πόλιν,
ἴνδαλμα ταύτης γραφικὸν ἐστησάμην.

Ἡ ἐλεγεία αὕτη, καὶ ὡς ἀπόσπασμα ἔτι, ἐστὶν ἀτίμητον μνημεῖον ἐκ

τῆς ἱστορίας τῆς παρακμῆς τῶν Ἀθηνῶν. Αὕτη ἐστὶ τὸ ὕστατον ᾆσμα τοῦ τελευταίου κλασικῶς παιδευθέντος Ἕλληνος, τοῦ τελευταίου Ἀθηναίου, πρὸς τὴν ἀρχαίαν πόλιν τοῦ Περικλέους. Παράλληλοι δὲ ταύτῃ εἰσὶν αἱ ἐλεγεῖαι, αἱ ποιηθεῖσαι ὑπὸ Λατίνων ἐπὶ τῇ πτώσει τῆς Ῥώμης. Ἡ σειρὰ τούτων ἄρχεται σὺν τοῖς θρήνοις τοῦ τελευταίου τῶν ἐθνικῶν ποιητῶν τῆς Ῥώμης, τοῦ Κλαυδιανοῦ, καὶ περιλαμβάνει τὸν τελευταῖον ἀποχαιρετισμὸν Ῥουτιλίου τοῦ Νουμακτιανοῦ, τὸν ἐπιτάφιον λόγον τοῦ μεγάλου Πάπα Γρηγορίου, τὸν θρῆνον ἐκ τῆς ἐποχῆς Κώνσταντος τοῦ Β', τὸν θρῆνον τοῦ ἐκ Σωράκτου μοναχοῦ ἐπὶ τῶν Ὀθώνων, καὶ πρὸ πάντων ἓν τῶν καλλίστων λατινικῶν ποιημάτων τοῦ μεσαιῶνος, τὴν ἐλεγείαν τοῦ Γαλάτου ἐπισκόπου Χιλδεβέρτου τοῦ ἐκ Καισαροδούνου (Tours), ὅστις ἐθρήνησε τὴν καταστραφεῖσαν παγκόσμιον πόλιν μετὰ τὴν τῷ 1106 ἐρήμωσιν αὐτῆς ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν. Τὸ ποίημα ἄρχεται διὰ τῶν ἑξῆς διστίχων·

Ῥώμη, οὐδέν σ' ὁμοιάζει, καὶ νῦν ὅτ' ἐρείπιον φθίνεις.
  Ποία ἡ πάλαι ἀκμὴ λέγει λειψάνων εὐρώς.
Τώρα τὴν λάμψιν σου ἔσβεσ' ὁ χρόνος κ' εἰς κόνιν
  Μέγαρα βασιλικὰ κεῖνται καὶ θεῖοι ναοί.

Ἀμφότεροι οἱ θρῆνοι ἀμφοτέρων τῶν ἐπισκόπων, τοῦ τε τῆς λατινικῆς καὶ τοῦ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, τὰς ὁποίας ἐχώριζεν ἐχθρικῶς σχίσμα θρησκευτικόν, εἰσὶν ἀφιερωμένοι εἰς τὰς δύο πρωτευούσας πόλεις τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ· ἀμφότεροι ἀνήκουσιν εἰς τὸν αὐτὸν αἰῶνα, ὁ μὲν εἰς τὴν ἀρχήν, ὁ δ' εἰς τὰ τέλη αὐτοῦ, καὶ τὸ αὐτὸ θλιβερὸν θέμα, ἡ πτῶσις τοῦ ἐξοχωτάτου ὅπερ εἶδεν ἡ γῆ, παρέχει εἰς ἀμφότερα τὰ ᾄσματα θαυμαστήν τινα συγγένειαν καὶ συμφωνίαν. Ἀλλ' αἱ μὲν ἐπὶ τῇ Ῥώμῃ θρηνῳδίαι παρετάθησαν εἰς ὅλους τοὺς χρόνους, τὰ δ' ἐρείπια τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τὸν Μιχαὴλ Ἀκομινάτον οὐδὲν πλέον Ἕλληνος ἐλεγειακὸν ᾆσμα προὐκάλεσαν, ὥς γ' ἐμοὶ γνωστόν. Ἡ μεταγενεστέρα ἑλληνικὴ φιλολογία κέκτηται μονῳδίας ἢ θρήνους ἐπὶ τῇ πτώσει τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' οὐδένα ἐπὶ τῇ τῶν Ἀθηνῶν,[1] ὧν μόνον ἐν τῇ γενικῇ παρακμῇ τῆς ἑλληνικῆς χώρας γίνεται μνεία θρηνητικῶς παρά τισι τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν τῆς Ἀναγεννήσεως, ὡς ἐν τῇ ᾠδῇ τοῦ Μάρκου Μουσούρου εἰς Πλάτωνα, ἐν τῷ θρήνῳ εἰς τὴν Ἑλλάδα τοῦ Κερκυραίου Ἀντωνίου Ἐπάρχου καὶ ἐν τῷ ποιήματι «Ἑλλὰς» τοῦ Χίου Λέοντος Ἀλλατίου ἐπὶ τῶν χρόνων Οὐρβανοῦ τοῦ Η'.

Ἀνὴρ οἷος ὁ Ἀκομινάτος, ὁ μαθητὴς τοῦ Εὐσταθίου, ἤθελεν ἐπιδράσει

1 Σημ. Μ. Ἐπ' ἐσχάτων ἐξεδόθη, ὡς γνωστὸν τοῖς ἀναγνώσταις τοῦ «Παρνασσοῦ» (ἴδ. τοῦ παρόντος τόμου σ. 244 κ. ἑ.), ὑπὸ τοῦ κ. Γαβριὴλ Δεστούνη ἐκ χειρογράφου τινὸς τῆς ἐν Πετρουπόλει βιβλιοθήκης τοιοῦτος ἀνέκδοτος τέως θρῆνος περὶ τῆς ἁλώσεως τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων.

εὐεργετικῶς ἐπὶ τῆς πνευματικῆς ἀναζωογονήσεως τῶν Ἀθηνῶν, ἂν ἡ κατάστασις τῆς πόλεως ταύτης ἤθελεν εἶσθαι ἧττον ἀπελπιστική. Οὗτος ἐθρήνει τὴν ἀπώλειαν τῆς βιβλιοθήκης αὐτοῦ, ἥτις περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῶν Φράγγων καὶ ἐπωλήθη καὶ κατεσπαταλήθη, καὶ ἐξ ἧς τῇ συνδρομῇ φίλων ἠδυνήθη νὰ ἐπανακτήσῃ τινὰ βιβλία. Ἔγραφε δὲ ἀπὸ τῆς Κέω τῷ Θεοδώρῳ ἐπισκόπῳ Εὐρίπου· «Πολλὰ καὶ παντοῖα, ὡς οἶδας, βιβλία ἔκ τε τῆς μεγαλουπόλεως κατήγαγον καὶ ἐν Ἀθήναις προσεκτησάμην, κατὰ τὸν παρὰ τῷ θείῳ Δαυὶδ μάτην ταραττόμενον ἄνθρωπον θησαυρίζων τὰ τοιαῦτα καὶ οὐ γινώσκων τίνι συνάξω αὐτά. Ποῦ γὰρ ἂν καὶ τὴν ἀρχὴν εἰς νοῦν ἐβαλλόμην ὁ δείλαιος ὡς οὐδὲ ὁμογλώττοις ἀνδράσιν ἀλλὰ βαρβάροις Ἰταλοῖς ταμιεύσομαι; Οἳ μήτε τὰ ἐν αὐτοῖς γεγραμμένα ἐπιέναι οἷοί τε ὄντες, μήτε δι' ὑποβολέως ἀμφιγλώττου συνιέντες· μᾶλλον γὰρ ὄνοι λύρας καὶ κάνθαροι μύρου αἰσθήσονται ἢ οὗτοι ἁρμονίας λόγου καὶ χάριτος....».

Ἀλλ' ἐκ τῆς ὑπάρξεως τῆς εἰρημένης βιβλιοθήκης δὲν δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι ἐξηκολούθει ἔτι ἐπιστημονικὸς βίος ἐν Ἀθήναις· διότι πῶς ἤθελεν ἄλλως τε παραπονεθῇ ὁ ἀπομεμονωμένος ἐπίσκοπος ἐπὶ τῇ πνευματικῇ ἐκβαρβαρώσει τῶν Ἀθηναίων; «Οἷα πέπονθα», ἔγραφέ ποτε τῷ Πατριάρχῃ Θεοδοσίῳ, «ὅστις, πάσης σοφίας μεμακρυσμένος, βιῶ ἐν μέσῳ σμήνους βαρβάρων πάσης φιλοσοφίας ἐστερημένων». Παραπονεῖται ὅτι ἡ ἀττικὴ γλῶσσα ἐγένετο γλῶσσα βαρβάρων, ὧν οὐδέποτε δύναται νὰ ἐκμάθῃ τὴν διάλεκτον, καὶ ὅτι μόνον ὀλίγαι τινὲς λέξεις, οἷον Πειραιεύς, Ὑμηττός, Ἄρειος Πάγος, Καλλιρρόη, Ἐλευσίς, Μαραθών, διετηρήθησαν ἀδιάφθοροι. Ἡ κλασικὴ αὐτοῦ περὶ τὴν γλῶσσαν αἴσθησις ἀπεστρέφετο νὰ ἀναγνωρίσῃ τὰ δίκαια τῆς νεοελληνικῆς διαλέκτου. Τέσσαρας αἰῶνας μετ' αὐτὸν ἐνομίζετο ἡ γλῶσσα τῶν Ἀθηναίων, κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ Συμεῶνος Καβάσιλα, μετὰ λόγου ἢ ἄνευ τοιούτου, ὡς ἡ μάλιστα διεφθαρμένη διάλεκτος τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἀξιοπαρατήρητόν ἐστιν, ὅτι ἀκούομεν ἐκ στόματος τοῦ Δάντη τὴν αὐτὴν καταφρονητικὴν γνώμην περὶ τῆς γλώσσης των Ῥωμαίων.

Αἱ μαρτυρίαι τοῦ Ἀκομινάτου εἰσὶ τοιαῦται, ὥστε ἡ μέχρι τοῦδε ἰσχύουσα γνώμη, ὅτι αἱ Ἀθῆναι τοῦ δωδεκάτου καὶ δεκάτου τρίτου αἰῶνος ὑπῆρξαν σχολεῖον ἐπιστήμης ἔτι καὶ διὰ αὐτοὺς τοὺς δυτικούς, καταπίπτει. Ἰδίως δ' ἐγένετο λόγος περὶ Ἄγγλων, σπουδασάντων κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ἐν Ἀθήναις. Οὕτω διηγεῖται ὁ Ματθαῖος Πάρις, ὅτι Ἄγγλός τις μάγιστρος, Ἰωάννης ὁ ἐκ Βέζιγγστοκ, ὅστις ἀπέθανεν ἐν ἔτει 1252 ἀρχιδιάκονος ἐν Λέστερ, ἐσπούδασεν ἐν Ἀθήναις, ὤφειλε δὲ τὴν σοφίαν αὐτοῦ ἰδίως Ἀθηναίᾳ τινὶ Κωσταντίνᾳ, θυγατρὶ τοῦ αὐτόθι ἀρχιεπισκόπου. Ἐν τῇ νέᾳ δὲ ταύτῃ Ὑπατίᾳ ἠθέλησαν εἶτα ν' ἀνακαλύψωσι θυγατέρα τοῦ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου. Ἀλλ' ὁ Σπυρίδων Λάμπρος ἐξήλεγξεν ἀβάσιμον

τὴν ὑπόθεσιν ταύτην καὶ ἔκ τινος τυχαίας παρατηρήσεως τοῦ Ἀκομινάτου ἀπέδειξεν, ὅτι ὁ ἐπίσκοπος οὗτος οὐκ ἔσχε τέκνα. Τοιοῦτοι μῦθοι περὶ ἀνδρῶν σπουδασάντων ἐν Ἀθήναις ἀποδεικνύουσιν ἐν γένει μόνον ὅτι ἐν Ἑσπερίᾳ διετηρεῖτο ἡ μνήμη τῆς ἀρχαίας μητρὸς τῆς σοφίας καὶ ἐπιστήμης.

Τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἀττικῆς καί τινων μερῶν τῆς Βοιωτίας ἔλαβεν ἐν ἔτει 1205 ὁ Βουργούνδιος ἱππότης Ὄθων de la Roche ὡς ὑπήκοος τοῦ βασιλέως Βονιφατίου. Οὗτος ὠνόμαζεν ἑαυτὸν Μέγαν Κῦριν τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἔστησε τὴν ἕδραν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, ἣν ὅμως οἱ διάδοχοι αὐτοῦ μετέστησαν ὕστερον εἰς Θήβας. Ἀπὸ δὲ τοῦ ἔτους 1260 ὠνομάζοντο οἱ μεγάλοι οὗτοι Κῦρες δοῦκες τῶν Ἀθηνῶν.

Οὕτω συνεδέθησαν πάλιν αἱ Ἀθῆναι, ὡς ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων, μετὰ τῆς λατινικῆς δύσεως, καὶ συνεπείᾳ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀνατροπῆς ἄντικρυς μετὰ τῆς Ῥώμης, ὁ δὲ σύνδεσμος οὗτος διήρκεσε δύο καὶ ἥμισυν αἰῶνας, μέχρι τῆς παντελοῦς καταλήψεως τῆς πόλεως παρὰ τῶν Τούρκων ἐν ἔτει 1458. Ἐν τούτοις δ' αἱ Ἀθῆναι ἀπεῖχον πάντοτε τοσοῦτον τῆς ἱστορικῆς συγκοινωνίας τῶν ἐθνῶν, ὥστε ἡ πόλις δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ κερδήσῃ σημασίαν ἐν τῷ βίῳ αὐτῶν, αἱ δὲ ἀντανακλάσεις τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς ἐν τῇ φαντασίᾳ τῆς Ἑσπερίας ἐξηκολούθουν οὖσαι μεμονωμέναι καὶ σπάνιαι ὡς καὶ πρότερον.

Πρῶτος ὁ μέγας Πάπας Ἰννοκέντιος ὁ Γ' ἐξεσφενδόνισε τὸν ἀφορισμὸν κατὰ τῶν Σταυροφόρων, διότι ἐπέδραμον τὸ χριστιανικὸν κράτος τῶν Βυζαντίνων, ἀντί, καθ' ἃ ἔταξαν, νὰ ἐλευθερώσωσι τὰ Ἱεροσόλυμα ἀπὸ τῆς βίας τῶν ἀπίστων. Ἀλλ' ἡ θαυμαστὴ ἐπιτυχία τῶν Λατίνων ἐξήγειρεν ἐν αὐτῷ τὴν ἐλπίδα τοῦ νὰ ὑποτάξῃ τῷ κράτει τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας πάσας τὰς κυριευθείσας ταύτας ἐπαρχίας τῆς Ἀνατολῆς τὰς διατελούσας ὑπὸ καθολικὰς δυναστείας, καὶ ἐχειροτόνησε τὸν Γάλλον Βεράρδον ἀρχιεπίσκοπον τῶν Ἀθηνῶν, ἀπονείμας αὐτῷ διὰ τῆς βούλλας τῆς 13 Φεβρουαρίου 1209 τὰ κτήματα πάντα ὅσα ἡ ἐκεῖ ἐκκλησία πρότερον κατεῖχε. Ἐν τῷ ἐγγράφῳ δὲ τούτῳ ἀναφαίνονται πάλιν ἱστορικῶς ἀρχαῖα ἀττικὰ ὀνόματα, οἷον Φυλὴ (Felin) καὶ Μαραθών, καί τινα ἤδη νεοελληνικὰ τῶν καθ' ἡμᾶς ἡμερῶν, οἷον Χατιὰ (Cassas), Μενίδι καὶ Πύργος.

Λίαν ἐπαγωγόν ἐστι τὸ ὁρᾶν τὴν εἰκόνα τῶν Ἀθηνῶν κατοπτριζομένην εἰς τὴν φαντασίαν ἑνὸς τῶν μεγίστων Παπῶν καὶ τὸ ἀκούειν ἀμέσως μετὰ τὴν ποιητικὴν καὶ σοφιστικὴν εὐγλωττίαν τοῦ Ἕλληνος Ἀκομινάτου τὸν μεγαλοπρεπῆ ῥωμαϊκὸν λόγον, δι' οὗ ὁ Πάπας ἐλάλησε περὶ Ἀθηνῶν. Οὕτως ἄρχεται ἡ Βούλλα τοῦ Ἰννοκεντίου Γ' πρὸς τὸν Βεράρδον·

«Ἡ ἀνανέωσις τῆς θείας χάριτος δὲν ἠθέλησε ν' ἀπολεσθῇ ἡ ἀρχαία δόξα τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Αὕτη ἐν τῇ πρώτῃ αὐτῆς κτίσει παρέστησεν, ὡς ἐν προοιμίῳ, τὴν μορφὴν τῆς νεωτέρας θρησκείας· εἰς τρία μέρη κα-

χωρισμένη ἐλάτρευσε πρῶτον τρεῖς ψευδεῖς θεότητας, τὴν δὲ λατρείαν ταύτην τῶν τριῶν θεῶν μετέβαλεν εἰς τὴν τῆς ἀληθοῦς καὶ ἀχωρίστου Τριάδος. Αὕτη ἀντήλλαξε τὴν μελέτην τῆς κοσμικῆς ἐπιστήμης ἀντὶ τοῦ πόθου πρὸς τὴν θείαν σοφίαν, μετέτρεψε τὴν Ἀκρόπολιν τῆς περιφήμου Παλλάδος εἰς εὐλαβεστάτην ἕδραν τῆς ἐνδοξοτάτης Θεομήτορος καὶ ἀπέκτησε νῦν τὴν γνῶσιν τοῦ ἀληθοῦς θεοῦ, ἀφοῦ πολὺ πρότερον εἶχεν ἱδρύσει βωμὸν τῷ ἀγνώστῳ θεῷ. Αὕτη ἡ μεγαλώνυμος καὶ ὡραιοτάτη πόλις ἀνέπτυξε πρότερον τὴν φιλοσοφικὴν τέχνην, εἶτα δέ, διδαχθεῖσα τὴν ἀποστολικὴν πίστιν, ποτίζουσα τοὺς ποιητὰς διὰ τῶν ἐπιστημῶν καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ἐπιστήμης τοὺς προφήτας μανθάνουσα, ἐπωνομάσθη ἡ μήτηρ τῶν τεχνῶν καὶ ἡ πόλις τῶν ἐπιστημῶν. Ἐὰν θελήσωμεν νὰ ἐξηγήσωμεν τοῦτο, τότε θὰ ὀνομάσωμεν αὐτὴν Καριὰθ Σεφέρ, διότι, ὅτε ὁ Ὀθονιὲλ ὑπέταξε τὸν τόπον τοῦτον εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ Καλὲψ, ἐδόθη ἐκείνῳ γυνὴ ἡ θυγάτηρ τούτου Ἄξα. Ἐπειδὴ λοιπόν, ἐν Χριστῷ σεβάσμιε ἀδελφὲ ἀρχιεπίσκοπε, ἡ ἔνδοξος αὕτη πόλις (Ἀθῆναι) ὑπετάγη τῷ θεῷ, Σὺ συνεζεύχθης ταύτῃ ὡς νύμφῃ πνευματικῶς, ἵνα συνέχῃς ταύτην ἐν ὑποταγῇ· μανθάνω δέ, ὅτι αὕτη ὡς Ἄξα ποθεῖ τὰς Σὰς παραινέσεις, καὶ ἐπιθυμῶ νὰ σβέσω τὴν δόξαν αὐτῆς τῇ δρόσῳ τῆς ἀποστολικῆς εὐλογίας. Διὸ κρίνομεν προσῆκον τῷ ἡμετέρῳ ἀξιώματι νὰ λάβωμεν ὑπὸ τὴν ἀποστολικὴν σκέπην διὰ τοῦ ἐγγράφου ἡμῶν τὴν πόλιν ἐκείνην, ἐκ τῶν συγγραμμάτων τῆς ὁποίας ποτέ, ὡς καλῶς γινώσκομεν, ἐχύθη ὁ πλοῦτος τῆς σοφίας ὑπὲρ τὴν γῆν πᾶσαν, καὶ ἡδέως ἐπινεύομεν εἰς τὰς δικαίας σας ἀπαιτήσεις».

Οὕτω λοιπὸν ὁ μέγιστος τῶν Παπῶν βαπτιζόμενος εἰς ἱστορικὴν καταστροφὴν ὤθησε κατὰ πρῶτον τὰς Ἀθήνας εἰς ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὸν παπισμὸν ἐν τῷ παναρχαίῳ, αἰωνίως ἀνανεουμένῳ ἀνατολικῷ ζητήματι. Καὶ ἡ μὲν περὶ τῆς πόλεως ταύτης θεωρία Ἰννοκεντίου τοῦ Γ' ἀνήκει εἰς τὴν γενικὴν παράστασιν τῆς Δύσεως, ἀλλὰ περίεργόν ἐστι τὸ χωρίον ἐκεῖνο τῆς βούλλας, ἔνθα ὁμιλεῖ περὶ τῶν ἀρχαίων τριῶν θεῶν καὶ τῆς εἰς τρία μέρη διαιρέσεως τῶν Ἀθηνῶν. Ἐσκέφθη βεβαίως τὸν Δία, τὴν Ἀθηνᾶν καὶ τὸν Ποσειδῶνα, ὅπερ δὴ προϋποθέτει σχολαστικήν τινα γνῶσιν τῆς ἀθηναϊκῆς ἀρχαιότητος.

Τὴν δὲ τριπλῆν διαίρεσιν τῆς πόλεως ἐννοεῖ μόνον ὑπὸ φυσικὴν ἔποψιν, διότι δὰ θὰ ἦτο ἀπίθανος ἡ προϋπόθεσις, ὅτι ὁ Πάπας ἤθελεν ἐνταῦθα νὰ ἐννοήσῃ τὴν ἀρχαίαν τοπογραφικὴν διαίρεσιν τῆς Ἀττικῆς ἢ τὴν ὑπὸ τοῦ Θησέως εἰς τρεῖς τάξεις διακόσμησιν τῶν πολιτῶν. Νομίζω, λοιπόν, ὅτι ἐν τῷ χωρίῳ ἐκείνῳ νοητέα εἰσὶ τὰ τρία φυσικὰ συμπλέγματα τῶν Ἀθηνῶν, ἡ Ἀκρόπολις, τὸ ἄστυ καὶ ὁ Πειραιεύς, ἤ, ἂν τις δὲν θέλῃ νὰ συναριθμήσῃ τῷ ἄστει τὸν λιμένα ὡς μακρὰν ἀπέχοντα, τὸ τρίτον σύμπλεγμα ἤθελεν εἶσθαι ἡ Ἀδριανούπολις. Τὴν δ' ἡμετέραν γνώμην ἐπιβε-

6χιοῖ ἐπιστολή τις τοῦ 'Ακαρνᾶνος Συμεῶνος Καβάσιλα πρὸς τὸν Μαρτῖνον Κρούσιον ἐν ἔτει 1578, ἐν ᾗ φέρεται· «πάλαι μὲν τὸ τῶν 'Αθηνῶν »ἄστυ τρίπλοκον ἦν καὶ ἅπαν οἰκούμενον· νῦν δὲ τὸ μὲν ἐσώτερον (ὅπερ »'Ακρόπολις, ἐν ᾧ καὶ ναὸς τῷ ἀγνώστῳ Θεῷ) ἅπαν ὑπὸ μόνων 'Ισμαη»λιτῶν οἰκούμενον, τὸ δὲ ἐκτὸς (τὰ ἀναμεταξὺ φημὶ) ὅλον ὑπὸ τῶν Χρι»στιανῶν. Τοῦ δ' ἐξωτέρου . . . . τὸ τρίτον οἰκούμενον».

Καὶ πῶς ἠδύνατο ὁ Πάπας 'Ιννοκέντιος νὰ μὴν ἀπήτησεν εἰδήσεις περὶ τῆς θέσεως καὶ φύσεως τῶν 'Αθηνῶν παρὰ τῶν ἐκεῖθεν, ὡς ὁ Βεράρδος ἐν ἔτει 1209, εἰς 'Ρώμην ἐρχομένων; Διότι ἡ πόλις αὕτη τῶν μυθικῶν γενομένων φιλοσόφων ἀνέτειλεν αἴφνης ὡς ἱστορικὴ πραγματικότης πρὸ τῆς συνειδήσεως τῆς 'Εσπερίας καὶ ἀπέβη ἀντικείμενον πρακτικοῦ ἐνδιαφέροντος. Πρὸς δὲ τούτοις οὐδὲν μὲ κωλύει νὰ παραδεχθῶ, ὅτι ὁ Πάπας 'Ιννοκέντιος ὁ Γ' ἐκομίσατο περιγραφὴν, ἴσως δὲ καὶ σχέδιον τῆς τότε πόλεως τῶν 'Αθηνῶν. Τοιαῦτα δὲ πόλεων σχέδια δὲν ἦσαν τότε ἀσυνήθη, ἀφ' οὗ τοῖς χρόνοις τοῦ αὐτοῦ Πάπα ἀνήκουσι τὰ σχέδια τῆς 'Ιερουσαλὴμ, τῆς 'Αντιοχείας, τῆς Πτολεμαΐδος καὶ 'Ρώμης, ἅτινα περιέχονται ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 1960 Βατικανικῷ χειρογράφῳ. 'Εντεῦθεν λαβὼν ἐξέδωκεν ὁ de Rossi ἐν ἔτει 1879 τὸ σχέδιον τῆς 'Ρώμης.

'Απὸ τῆς ἀρχῆς λοιπὸν τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος ὑπάρχει ἀτελὴς ἐκκλησιαστικὴ καὶ πολιτικὴ ἱστορία τῶν 'Αθηνῶν ὑπὸ τοὺς Φράγγους δοῦκας. 'Εν τούτοις ἡ νέα φήμη, ἡ ἐκ τῆς πόλεως ταύτης διήκουσα εἰς τὴν Εὐρώπην, δὲν ἐπέχυσε νέον φῶς ὑπὲρ αὐτήν. Καθ' ἅπασαν τὴν ἐποχὴν τοῦ φραγγικοῦ δουκάτου οὐδεὶς 'Αθηναῖος, ὅσον σήμερον γινώσκομεν, ἠσχολήθη περὶ τὴν πάτριον πόλιν, τὰ δὲ ἱστορικὰ συμβάντα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰς 'Αθήνας, μόνον Βυζαντῖνοι καὶ Φράγγοι ἐμνημόνευσαν ἐπιπολαίως, διότι, τῆς δουκικῆς αὐλῆς ἑδρευούσης ἐν Θήβαις, ἱππόται καὶ περιηγηταὶ συνέρρεον κατὰ προτίμησιν εἰς τὴν πόλιν ταύτην, καὶ μόνον τὸν Πειραιᾶ ἐζωογόνουν πάλιν ἰταλικὰ πλοῖα.

Οἱ Γενουήνσιοι ἐξέβαλον ἐκεῖθεν τοὺς 'Ενετούς. Διότι ἐν τῇ περὶ διανομῆς τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους συνθήκῃ ἐπεδικάσθησαν τῇ δημοκρατίᾳ τοῦ ἁγίου Μάρκου χῶραι τῆς Εὐβοίας καὶ αἱ νῆσοι Αἴγινα καὶ Σαλαμὶς (Κούλουρις), ἀλλ' οὐχὶ ὁ Πειραιεὺς οὐδὲ μέρος τι τῆς 'Αττικῆς, τῆς χώρας ταύτης συμπεριληφθείσης εἰς τὸ τρίτον, ἤτοι τὸ τῶν προσκυνητῶν, μέρος. Τὴν δὲ 24 Δεκεμβρίου 1240 ἐπέτυχον οἱ Γενουήνσιοι παρὰ τοῦ Guy de la Roche, τοῦ δευτέρου μεγάλου κύρη τῶν 'Αθηνῶν, ἔγγραφον ἀδείας, δι' οὗ ἐπιτρέπει αὐτοῖς νὰ κατοικήσωσιν ἐν 'Αθήναις καὶ Θήβαις. 'Εκ τοῦ διπλώματος τούτου εἰκάζεται, ὅτι ἤδη πρὸ τοῦ ἔτους τούτου διετήρουν οὗτοι πρόξενον ἐν 'Αθήναις.

'Εν τούτοις οἱ κάτοικοι τῆς Δύσεως ἐξηκολούθουν ἔτι θεώμενοι μετ' ἀδιαφορίας τὰ ἐρείπια τῆς πόλεως τῶν 'Αθηνῶν, ὡς οὐδαμοῦ ἔτι ἐγειρο-

μένης ἐπιστημονικῆς περὶ τὰ τοιαῦτα αἰσθήσεως· πιθανῶς ὅμως ἀπήγαγον οἱ Ἰταλοὶ ἔμποροι ἐξ Ἀθηνῶν πολύτιμά τινα μάρμαρα, καὶ τοῦτο τεκμαίρομαι ἐπίσης ἐκ τῶν μυθωδῶν διηγήσεων τοῦ ἐκ Βεστφαλίας Λουδόλφου von Suchem, ὅστις περιηγήθη τὴν Ἀνατολὴν ἀπὸ τοῦ 1336 μέχρι τοῦ 1341. Ἀπὸ τῆς Σικελίας ἀναχθεὶς παρέπλευσεν οὗτος τὰς ἀκτὰς τοῦ Μωρέως καὶ ἐπεσκέφθη τὰς Πάτρας, ἣν ὀνομάζει ὡραίαν πόλιν. Οὐχὶ μακρὰν ἐκεῖθεν, οὕτω διηγεῖται, κεῖνται αἱ Ἀθῆναι, «ἔνθα ἤκμασαν ἄλλοτε αἱ ἐπιστῆμαι τῶν Ἑλλήνων». Αὐτὰς ὅμως τὰς Ἀθήνας φύσει οὐδὲ ὁ Λουδόλφος, ὡς φαίνεται, ἐπεσκέφθη, ἀλλ' ὅ,τι περὶ αὐτῶν ἤκουσε καὶ ἔγραψεν ἐστὶν ἀξιομνημόνευτον. Ἡ πόλις αὕτη, γράφει, «ἦτό ποτε ἡ εὐγενεστάτη πασῶν, νῦν δὲ σωρὸς ἐρειπίων. Διότι οὐδεμία στήλη μαρμάρου, ἢ οἱονδήποτε καλὸν ἔργον ἐκ λίθου ἠσκημένου ὑπάρχει ἐν Γενούῃ, ὅπερ νὰ μὴν ἐκομίσθη ἐξ Ἀθηνῶν. Ἡ Γένουα ᾠκοδομήθη παντάπασιν ἐκ τῶν Ἀθηνῶν, ὡς ἡ Ἑνετία ἐκ τῶν λίθων τῆς Τροίας».

Ἡ Αἰνειὰς τοῦ Βιργιλίου, ὡς γνωστόν, ἐπενήργησεν οὕτως, ὥστε σύμπασα ἡ Δύσις συνέστη τοῖς Τρωσὶ κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Τὸ δὲ ποιητικὸν πλάσμα περὶ τῆς κτίσεως τῆς Ῥώμης ὑπὸ τῶν Τρώων καὶ τῆς ἐκ τούτων καταγωγῆς τῶν Ῥωμαίων διετηρήθη ὡς δόγμα μέχρι τῆς ἐποχῆς τῆς Ἀναγεννήσεως, καὶ ὁ Βοκάκκιος ἔτι ἐπίστευσεν εἰς τοῦτο. Ἀλλὰ καὶ οἱ λοιποὶ τῆς Δύσεως λαοὶ ἔλεγον ὅτι κατήγοντο ἀπὸ τῶν Τρώων. Πρίαμος ὁ Γ' ἦτο κατὰ τὸν Giovanni Villani ὁ γενάρχης τῶν Φράγγων, καὶ οἱ Βρετανοὶ ἀνέφερον τὸ γένος εἰς τὸν Τρῶα Βροῦτον. Ἤδη ὁ Πλίνιος παρετήρησεν, ὅτι κατὰ τὸν διϊσχυρισμὸν τοῦ Κάτωνος οἱ Ἑνετοὶ κατήγοντο ἀπὸ τῶν Τρώων, ὁ δὲ Λίβιος διηγεῖται, ὅτι ὁ Ἀντήνωρ ὁ καὶ τὸ Πατάυιον κτίσας προσωρμίσθη μετὰ στίφους Ἑνετῶν εἰς μυχόν τινα τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης, ὅστις ὠνομάσθη Τροία. Τὴν Τροίαν ταύτην ἐνόμισαν ὕστερον Ἑνετοὶ παλαιοδίφαι ὅτι ἐπανεῦρον ἐν τῷ San-Piero di Castello, οἱ δὲ χρονογράφοι διϊσχυρίσθησαν, ὅτι αἱ περὶ τὴν Ἑνετίαν γεώνησοι, αἵτινες ὠνομάζοντο Contrade καὶ ἐξ ὧν ἐπισημοτέρα ἦτο ἡ Torcello, κατῳκίσθησαν ἀπὸ τοῦ Ἀλτίνου, ὅτι δὲ τὸ Ἀλτῖνον τοῦτο, ὑπὸ Ἀντήνορος κτισθέν, ἐπωνομάσθη Ἀντηνορίς. Ἀλλὰ καὶ ἡ Γένουα ἀνάγει τὰς ἀρχὰς αὐτῆς εἰς τοὺς Τρῶας, καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς ἔτι τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος ὁ βιογράφος τοῦ στρατηγοῦ Ἰωάννου Βουσεκὼτ, τοῦ Γάλλου ἐπάρχου τῆς Γενούης, διεβεβαίου ὅτι ἡ πόλις αὕτη ἐκτίσθη πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων ὑπὸ Ἰανοῦ, ἀπογόνου Τρώων εὐγενῶν.

Ὁ Τρωϊκὸς κύκλος ἀπέβη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν μυθιστορημάτων τοῦ Δίκτυος καὶ Δάρητος προσφιλὲς θέμα τῆς ἱπποτικῆς ποιήσεως, καὶ τοῦτο συνεπείᾳ τῶν σταυροφοριῶν. Οὕτω μετὰ τὰ μέσα τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος συνέγραψεν ὁ Βενέδικτος δε-Σαίντ-Μὸρ τὸ τρωϊκὸν αὑτοῦ ἱπποτικὸν ποίημα, ἐν ἔτει δὲ 1287 ὁ Γουΐδων δέλλα Κολόννα ἐποιήσατο χρῆσιν τούτου

πρὸς τὴν σύνταξιν τῆς «Historia de Bello Trojano». Εἰς τὴν περαιτέρω ταύτην μόρφωσιν τοῦ Τρωϊκοῦ μύθου εἶχεν ἐπιδράσει ἡ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἵδρυσις λατινικῶν κυριαρχιῶν, καὶ ἤδη σύγχρονός τις ἱστοριογράφος τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων, ὁ ἐκ Παρισίων Γούνθερος, παρέβαλε τὸ γεγονὸς τοῦτο πρὸς τὴν πτῶσιν τῆς Τροίας καὶ ἐπίστευσεν, ὅτι οἱ θησαυροὶ τῶν ἀρχαίων Τρώων, τοὺς ὁποίους ἥρπασάν ποτε οἱ Ἀργεῖοι, ἦλθον εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Ἐκ τῆς ἁλωθείσης ταύτης πόλεως ἀπήγαγον οἱ Ἑνετοὶ πολύτιμον λεῖαν τοὺς τέσσαρας χαλκοῦς ἵππους, τὰς θύρας τῆς ἁγίας Σοφίας καὶ πολυάριθμα λείψανα. Ἀλλὰ καὶ οἱ Γενουήνσιοι ἐσφετερίσθησαν βυζαντιακὰ λάφυρα· συνέλαβον πλοῖον, φέρον λείψανα, τὰ ὁποῖα ὁ αὐτοκράτωρ Βαλδουῖνος εἶχε προορίσει τῷ Πάπᾳ, καὶ ἥρπασαν ἀπὸ τῶν ἀντιπάλων αὐτῶν τὸν σταυρὸν τῆς ἁγίας Ἑλένης, καὶ δὴ ἐκαυχῶντο, ὅτι ἐγένοντο κύριοι τοῦ ἁγίου κρατῆρος (il catino).

Ὅθεν ἡ παρατήρησις ἐκείνη τοῦ Λουδόλφου περὶ τῆς γενέσεως τῶν λαμπρῶν οἰκοδομημάτων τῆς Γενούης καὶ Βενετίας στηρίζεται μὲν ἐπὶ τῶν περὶ κτίσεως τῶν μεγαλοπρεπεστάτων τούτων πόλεων μύθων, αἰνίσσεται δὲ συγχρόνως ἄλλα κεκρυμμένα γεγονότα, δηλαδὴ τοῦτο, ὅτι αἱ θαλασσοκράτειραι δημοκρατίαι κατὰ τὴν μακρὰν αὐτῶν ἐμπορικὴν κυριαρχίαν ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς θαλάσσαις ἀπήγαγον εἰς τὰς ἑαυτῶν πατρίδας πλῆθος ἀρχαιοτήτων καὶ ἄλλην πολύτιμον ὕλην. Ἰδίως δὲ τὰς Ἀθήνας ἐξηκολούθησαν οὕτω διαρπάζοντες οἱ Ἑνετοὶ μέχρι τοῦ ἔτους 1688.

Ὡς ὁ Λουδόλφος, οὕτω καὶ ὁ Δομινικανὸς Ἰορδάνης ὁ ἐκ Σεβηράκου, ὡς φαίνεται, δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τὰς Ἀθήνας. Οὗτος πορευόμενος ὡς ἱεροκήρυξ εἰς τὰς Ἰνδίας κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, ἔπλευσεν ἐκ Μεσσήνης εἰς Ἑλλάδα καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ἀρμενίαν, ἀλλ', ὡς αὐτὸς διηγεῖται, οὐδὲν ἀξιοσημείωτον ἤκουσε καὶ εἶδεν ἐν Ἑλλάδι, ἐκτὸς τῆς ἐν τῷ πορθμῷ τοῦ Εὐρίπου παλιρροίας. Διηγεῖται, ὅτι ἐπεσκέφθη τὰς Θήβας, ἔνθα ἡ συχνότης τῶν σεισμῶν καθίσταται σχεδὸν ἀπίστευτος· τῶν δ' Ἀθηνῶν οὐδεμίαν μνείαν ποιεῖται.

Κατὰ τὸν χρόνον τῶν δύο τούτων περιηγητῶν ἦρχε τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν ἡ μεγάλη συμμορία τῶν Καταλάνων, οἵτινες ἐν ἔτει 1311 κατέκοψαν ἐν τῇ παρὰ τὸν Κηφισσὸν τῆς Βοιωτίας μάχῃ τοὺς Γάλλους ἱππότας μετὰ τοῦ δουκὸς Βαλτέρου τοῦ ἐκ Βριέννης καὶ κατέλαβον τὰς Ἀθήνας, τὰς ὁποίας οὗτοι διετήρησαν ὑπὸ Ἀραγωνίους δοῦκας μέχρι τοῦ 1385. Εἷς τῶν Καταλωνίων τούτων στρατηγῶν καὶ περίφημος αὐτῶν ἱστοριογράφος, ὁ Ῥαμὼν Μουντάνερ, εἶχεν ἴδει μικρὸν πρὸ τῆς καταστροφῆς ἐκείνης, ἐν ἔτει 1308, τὴν αὐλὴν Γουΐδωνος τοῦ Β', τοῦ τελευταίου δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν ἐκ τοῦ Βουργουνδίου οἴκου τῶν La Roche, καὶ ἐπῄνεσε τὸν ἐν αὐτῇ λαμπρὸν ἱπποτικὸν βίον, τὸν γνησίως γαλλικόν. Ὁ φίλος

τούτου, ὁ βασιλόπαις Δον-Φερδινάνδος τῆς Μαϊόρκας, ὁ μέλλων ν' ἀναλάβῃ τὴν στρατηγίαν τῆς καταλωνίας συμμορίας,περιέπεσεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ πληρεξουσίου τοῦ Καρόλου δε-Βαλοὰ ἐν Εὐβοίᾳ, καὶ παρεδόθη εἰς Γουΐδωνα τὸν Β', ἐκρατεῖτο δ' αἰχμάλωτος ἐν τῷ μεγαλοπρεπεῖ πύργῳ Σαὶντ-Ὁμὲρ ἐν Θήβαις, τῇ ἕδρᾳ τοῦ δουκός, ὁ δὲ Μουντάνερ μετέβη ἐκεῖσε, ἵνα παραμυθήσῃ αὐτόν. Ἀλλὰ περὶ τῆς ἐπισκέψεώς του ταύτης διηγούμενος, οὐδαμῶς μνημονεύει τῶν Ἀθηνῶν, τὰς ὁποίας πιθανῶς οὐδόλως ἐπλησίασε κατὰ τὴν ἐκ Χαλκίδος εἰς Θήβας πορείαν αὐτοῦ. Τὸ δ' ἐν τῷ χρονικῷ τοῦ Μουντάνερ ὄνομα Destines δὲν σημαίνει τὰς Ἀθήνας, ἀλλὰ τὰς Θήβας, καὶ διορθῶ τοῦτο εἰς Destives, διότι οὕτως ἢ Estives ἐκαλοῦντο αἱ Θῆβαι ὑπὸ τῶν Φράγγων, αἱ δὲ Ἀθῆναι Setines, ὅθεν καὶ ὁ Μουντάνερ, μνημονεύων ἐνίοτε τῶν Ἀθηνῶν, γράφει πάντοτε Tenes.

Ἡ πόλις αὕτη λοιπόν, καί περ ἐπισκοτισθεῖσα μακρὸν χρόνον ὑπὸ τῶν Θηβῶν κατὰ τὴν Φραγγοκρατίαν, ἐτύγχανεν οὖσα τότε εἰς μείζονα ἢ πρότερον μετὰ τῆς Δύσεως συγκοινωνίαν. Γαλλικὰ καὶ ἰταλικὰ γένη δυναστῶν κατελάμβανον τὸν δουκικὸν θρόνον, ἐνῷ οἱ βασιλεῖς τῆς Ἀραγωνίας, Σικελίας καὶ Νεαπόλεως ἀντεποιοῦντο αὐτοῦ, καὶ τὰς ἀξιώσεις αὐτῶν διετήρουν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἐν σχέσει πρὸς τὰς Ἀθήνας. Ἐν τούτοις δ' ἡ σχέσις αὕτη ὑπῆρχε μεμακρυσμένη καί, ἕνεκα τῶν περιπλόκων τῆς Ἀνατολῆς πραγμάτων, ἀβεβαία καὶ δυσχερής. Αἱ δυνάμεις τῆς Εὐρώπης ἠσχολοῦντο περὶ τὰς ἰδίας ἑαυτῶν ὑποθέσεις. Ἐκτὸς δὲ τούτου αἱ σχέσεις τῆς Ἀνατολῆς καὶ Ἑλλάδος πρὸς τὴν Δύσιν ἐχαλαρώθησαν διὰ τῆς ἑλληνικῆς ἐπανορθώσεως τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους ὑπὸ τοὺς Παλαιολόγους, καὶ ἡ συνεπείᾳ τοῦ Ἑσπερινοῦ ἐπανάστασις τῆς Σικελίας ἐκώλυε πρὸς τούτοις τὸν οἶκον τῶν Ἀνδηγαυῶν νὰ ἐκτελέσῃ τὰ περὶ τῆς Ἀνατολῆς σχέδιά του, τὰ ὁποῖα ἐκληρονόμησε παρὰ τῶν Νορμανδῶν καὶ τῶν Χοενστάουφεν, τὰ δὲ λείψανα τῆς λατινικῆς κυριαρχίας παρέτεινον ἐκεῖ συντετριμμένην καὶ σποραδικὴν μόνον ὕπαρξιν.

Ὅθεν καὶ κατὰ τὸν δέκατον τρίτον καὶ δέκατον τέταρτον αἰῶνα αἱ ἀντανακλάσεις τῶν Ἀθηνῶν εἰσὶ σπάνιαι εἰς τὸ πνεῦμα τῆς Δύσεως.

Πρῶτος ὁ Γίββων παρετήρησεν, ὅτι τρεῖς ποιηταί, Βοκκάκιος, Chaucer καὶ Σαιξπῆρος, παρὰ τῶν Λατίνων δουκῶν δανεισθέντες, ἀπένειμαν τῷ παλαιῷ Θησεῖ τὸν τίτλον δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν. Ἐλησμόνησεν ὅμως τὸν Δάντην, τὸν σύγχρονον τῶν La Roche. Ὁ μέγας οὗτος ποιητὴς ἐξύμνησε τὰς Ἀθήνας, ὡς ὁ μεσαιὼν ἐν γένει, ὡς τὸ ἔξοχον σχολεῖον τῆς σοφίας. Οὕτω ποιεῖ ἐν τῷ δεκάτῳ πέμπτῳ ᾄσματι τοῦ «Καθαρτηρίου» τὴν ὀργιζομένην γυναῖκα τοῦ Πεισιστράτου κράζουσαν·

Se tu se' sire della villa
del cui nome fra i Dei fu tanta lite
ed onde ogni scienza disfavilla.

Ἐν δὲ τῷ δωδεκάτῳ ᾄσματι τῆς «Κολάσεως» λέγει ὁ Βιργίλιος τῷ Μινωταύρῳ·

Forse
tu credi, che qui sia 'l duca d' Atene
che su nel mondo la morte ti porse?

Μετὰ δὲ τοῦτον ὁ Βοκάκκιος ἐν τῇ «Θησηΐδι», καὶ τούτῳ ἑπόμενος ὁ Chaucer ἐν τῷ «Canterbury-Tales» ἀπέδωκαν τῷ παλαιῷ Θησεῖ τὸν τίτλον τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ Βοκάκκιος ἦτο συμπολίτης καὶ φίλος τοῦ περιφήμου Νικολάου Ἀτζαγιόλη τοῦ μεγάλου σινισκάλκου τῆς Νεαπόλεως καὶ θεμελιωτοῦ τῆς ἰσχύος τοῦ ἑαυτοῦ οἴκου ἐν Ἑλλάδι, ὥστε οὐδεὶς ἄλλος συγγραφεὺς τῶν χρόνων ἐκείνων καὶ τοῦ μεσαιῶνος ἐν γένει ἠδύνατο νὰ κέκτηται τόσον καλὴν γνῶσιν τῶν πραγμάτων τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν Ἀθηνῶν. Ἐν τῇ ἑβδόμῃ διηγήσει τῆς δευτέρας ἡμέρας τοῦ Δεκαημέρου, ἔνθα διηγεῖται τὰς τύχας τῆς βασιλόπαιδος τῆς Βαβυλῶνος, ὁ Βοκάκκιος ὡδήγησε ταύτην καὶ εἰς Ἀθήνας παρὰ τὴν πραγματικὴν αὐλὴν τοῦ δουκός, ὃν δὲν ἀναφέρει ὀνομαστί, ὥστε ἔξεστι τῷ ἀναγινώσκοντι νὰ ὑπονοήσῃ ἐνταῦθά τινα τῶν La Roche ἢ τῶν Brienne.

Δέκα ἔτη μόνον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βοκακκίου ἐκράτησε τῶν Ἀθηνῶν ὁ οἶκος τῶν Ἀτζαγιολῶν. Νέριος ὁ ἀνεψιὸς καὶ κληρονόμος τοῦ μεγάλου σινισκάλκου ἐκ Κορίνθου ὁρμώμενος ἀπέσπασεν ἀπὸ τῶν Καταλωνίων τὰς Ἀθήνας ἐν ἔτει 1385. Οἱ δὲ Ἱσπανοὶ μισθοφόροι, διατηρήσαντες τὴν Ἀκρόπολιν ὀλίγον ἔτι χρόνον, παρέδωκαν εἶτα καὶ ταύτην τῷ εὐτυχεῖ Φλωρεντίνῳ Νερίῳ, ὅστις, ὡς πρῶτος δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Ἀτζαγιολῶν, ἔστησε τὸν θρόνον αὐτοῦ εἰς τὰ προπύλαια τῆς Ἀκροπόλεως. Ἐπὶ ἑβδομήκοντα ἔτη ἔκτοτε οἱ Ἀτζαγιόλαι ἐκράτησαν ὡς δοῦκες τῆς πόλεως, ἕως οὗ αὕτη περιῆλθεν εἰς τὴν Τουρκικὴν ἐξουσίαν, ὥστε τόσον μόνον διήρκεσεν ἡ σχέσις τῆς ἐκλαμπροτάτης πόλεως τῆς ἀρχαιότητος μετὰ τῆς Φλωρεντίας. Οὐδεμία δ' ἐξουσία οἱουδήποτε ξένου γένους ἠδύνατο νὰ ᾖ ἁρμοδιωτέρα πρὸς τὴν ἰδεώδη ἔννοιαν τῶν Ἀθηνῶν· διότι καὶ ἡ Φλωρεντία ἐγένετο αἱ Ἀθῆναι τῆς Δύσεως, ἡ ἀκαδημία τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν ἐν Εὐρώπῃ, ἡ ἔνδοξος μήτηρ τῶν μεγάλων ποιητῶν, καλλιτεχνῶν, λογίων καὶ πολιτικῶν ἀνδρῶν, οἵτινες ἐξήπλωσαν τὸ νέον φῶς τῆς γνώσεως καὶ τοῦ κάλλους ὑπὲρ πᾶσαν τὴν Ἑσπερίαν.

Τὸ μὲν ἱστορικὸν γεγονὸς τῆς καταλήψεως τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ φλωρεντιακῆς οἰκογενείας ἦτο τὸ ἀποτέλεσμα πολλῶν ἀφορμῶν καὶ συγκαταριθμεῖται εἰς τὴν σειρὰν ὁμοίων συμβάντων, διὰ τῶν ὁποίων ἰταλικαὶ οἰκογένειαι ἵδρυσαν βαρωνίας ἐν Ἑλλάδι, οἵας οἱ Γκῖζαι ἐν Τήνῳ, οἱ Γοζαδῖνοι ἐν Κύθνῳ, οἱ Ζαχαρίαι ἐν Χίῳ, οἱ Σανοῦδοι καὶ οἱ Κρῖσπαι ἐν Νάξῳ, οἱ Ὀρσῖναι καὶ οἱ Τόκκοι ἐν Κεφαλληνίᾳ καὶ Λευκάδι.

Ἀλλ' ὅμως ἡ σύμπτωσις αὕτη προσκτᾶται διὰ τὴν φιλοσοφικὴν παρα-

τήρησιν τῶν ἐγκοσμίων πραγμάτων τοὺς χαρακτῆρας ἰδιαιτέρας τινος νομιμότητος, καὶ εἶναι ὡραῖον καὶ σημαντικόν, ὅτι ἐν τῷ αἰῶνι τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ κλασικοῦ κόσμου ἀμφότεραι αἱ δύο πόλεις, Ἀθῆναι καὶ Φλωρεντία, συνεδέθησαν ἱστορικῶς πρὸς ἀλλήλας. Ἐπὶ τῶν χρόνων τῶν Ἀτζαγιολῶν βλέπομεν πρὸς τούτοις ἱστάμενον ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τὸν πρῶτον Ἑσπεριώτην, ὅστις παρετήρησε τὰ ἐρείπια τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν μετ' ἐπιστημονικοῦ βλέμματος, ἀντέγραψεν ἐπιγραφὰς καὶ ἰχνογράφησε μνημεῖα. Ἦν δ' οὗτος Κυριακὸς ὁ ἐξ Ἀγκῶνος. Ὀλίγον ὕστερον εἰσήλασαν εἰς τὴν χώραν οἱ Τοῦρκοι, καὶ ἐπὶ αἰῶνας πάλιν κατεκάλυψε τὰς ἀτυχεῖς Ἀθήνας βαθὺ σκότος καὶ λήθη.

Ἀρ. Προβελέγγιος

ΑΙ ΓΕΡΑΝΟΙ ΤΟΥ ΙΒΥΚΟΥ

ΔΙΗΓΗΜΑ ΕΜΜΕΤΡΟΝ

Διαλαβὼν ἄλλοτε ἐν τῷ *Ἀθηναίῳ* (τόμ. ς', σελ. 259—265) περὶ τοῦ ἐν τοῖς παλαιοῖς συγγράμμασιν ἀναφερομένου ἀρχαίου περὶ τοῦ Ἰβύκου διηγήματος, κατέληξα εἰς τὸ ἑξῆς συμπέρασμα·

«Ὁ Ἴβυκος, ἐπιφανὴς λυρικὸς ποιητής, ἐκ Ῥηγίου τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος καταγόμενος καὶ ἀκμάσας τὸ 540 π. Χ., ἦλθε ποτὲ εἰς τὸν τύραννον τῆς Σάμου Πολυκράτην, φημιζόμενον διὰ τὸν παροιμιώδη αὐτοῦ θησαυρὸν καὶ διὰ τὴν ἔνθερμον πρὸς τὰς Μούσας φιλίαν. Διατρίψας δ' ὁ ποιητὴς ἐν τῇ Σάμῳ ἐφ' ἱκανὸν χρόνον καὶ πολλῶν ἀγαθῶν πλησθείς, ἀπεφάσισε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν φίλην αὐτοῦ πατρίδα, τὸ Ῥήγιον. Ἐπιβὰς δὲ πλοίου Κροτωνιατικοῦ, ἐπανέκαμπτεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ, ὅτ' ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πλοῦ, ἀνακαλύψαντες οἱ ναῦται ὅτι εἶχε χρήματα πολλά, ἐξέρριψαν αὐτὸν εἰς τὴν θάλασσαν ἵνα σφετερισθῶσι τὸν θησαυρόν. Ὁ δυστυχὴς ποιητὴς περιελθὼν εἰς τὴν ἐσχάτην στιγμὴν καὶ οὐδένα ἔχων βοηθὸν ἢ μάρτυρα, εἶδεν ἐξαίφνης περὶ αὐτὸν πετομένας γεράνους καὶ ἐν τῇ ἐλλείψει πάσης ἐλπίδος ἀποταθεὶς πρὸς ἐκείνας «ὑμεῖς, εἶπεν, ὦ γέρανοι, ἔστε οἱ μάρτυρές μου»· καὶ αὐτὸς μὲν κατεποντίσθη, τὸ δὲ πλοῖον κατέπλευσεν εἰς τὸν Κρότωνα. Ἡμέραν δέ τινα τελουμένου θεάτρου καὶ κατὰ τύχην διερχομένων γεράνων, εἶπέ τις τῶν ναυτῶν εἰς τὸν παρακαθήμενον ἑταῖρον αὐτοῦ· «βλέπεις τοὺς μάρτυρας;» Ἡ φράσις αὕτη μεγάλην ἐποίησεν ἐντύπωσιν εἴς τινα ὀξύνουν Πυθαγόρειον, ὅστις, ὑπονοήσας τὰ γενόμενα, ἤγαγεν αὐτοὺς εἰς τὸ ἀρχεῖον τῶν χιλίων,[1] καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἀπηρνοῦντο

1 Οὗτοι ἦσαν χίλιοι ἄνδρες, διοικηταὶ τῆς πολιτείας τῶν Κροτωνιατῶν καὶ αἱρετοὶ ἀπὸ τιμημάτων, καθ' ἃ εἰκάζει ὁ Müller (Die Dorier, τόμ. Β', σελ. 179).

τὴν πρᾶξιν, εἶτα δ' ὅμως προσαχθέντων τῶν παίδων τοῦ πλοίου ἐξηλέγχθη τὸ ἔργον καὶ δίκας ἔδωκαν οἱ αὐτουργοί».

Ταύτην τὴν ὕλην λαβὼν ὡς ὑπόθεσιν συνεθέμην τὸ προκείμενον ποίημα. Πολλὰ ἐδυνάμην περὶ αὐτοῦ νὰ εἴπω ἔν τε τῷ προλόγῳ καὶ ἐν σημειώσεσιν, ἀλλὰ ταῦτα ἀναβάλλω εἰς ἄλλοτε, θέλων ν' ἀκούσω ἀπροκατάληπτον τὴν γνώμην τοῦ κοινοῦ περὶ τοῦ μικροῦ τούτου ἔργου.

Νομίζω δ' ὅμως ἀπαραίτητον νὰ ὑπομνήσω ὅτι ὁ Ἴβυκος ὑπῆρξε πάντων τῶν ποιητῶν ἐρωτομανέστατος, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Κικέρων,[1] καὶ τοῦτο πρὸς δικαιολογίαν πολλῶν στίχων τοῦ ποιήματός μου.

. . . Les rois dans le ciel ont un juge sévère,
L' innocence un vengeur, et l' orphelin un père
(Racine, Athalie)

Α'

Φῶς τῆς πρωΐας ῥοδόχρουν κοσμεῖ τὸν αἰθέρα τῆς Σάμου,
Ἄδει τερπνὴ ἀηδὼν, ἐγερθεῖσα ἐξ ὕπνου ὀρθρία,
Ἔνδον φυλλώματος δένδρων, ἐγγὺς τοῦ λιμένος—καὶ αὔρα
Ἔχουσα πτῆσιν οὐρίαν εἰς πλοῦν τὰ ἱστία προτρέπει.
Ἤδη δὲ πλοῖον ἀνδρῶν ἐκ τοῦ Κρότωνος λύει τὸ *πεῖσμα*,
Αἴρει εὐθὺς τὰς *εὐνὰς*—καὶ τὰ κύματα σχίζει εὐθύπλουν.
Αὕτη δ' ἡ ναῦς εἰς τὴν γῆν ἐπανάγει τῆς φίλης πατρίδος
Ἔνδοξον θρέμμα τῆς Μούσης, τὸν Ἴβυκον, ἄνδρα Ῥηγῖνον.
Ἴδε αὐτὸν ἐν τῇ πρύμνῃ· σεμνὸς καὶ γλυκύτατος γέρων,
Τρίγωνον φέρων *κιθάραν*, θεᾶται τὸν ἄπειρον πόντον!....
Θέλει ταχέως νὰ ἴδῃ τὸ φίλτατον Ῥήγιον, ὅπου
Κεῖται ὁ τάφος μητρὸς καὶ πατρὸς καὶ τοσούτων γνωρίμων,
Ὅπου πνοὴν εὐτυχίας ἀνέπνευσεν ἄλλοτε νέος,
Ὅπου ἡ πρώτη ᾠδή του ἐξύμνησε κάλλος παρθένου,
Ὅπου θὰ ἴδῃ τὴν φίλην ἢ κἂν τὴν οἰκίαν ἐκείνης. . . .
Θέλει ἐκεῖ ν' ἀποθέσῃ τὸ τρέμον τοῦ σώματος βάρος,
Ὥστε νὰ λάβῃ αὐτὸν ὁ αἰθὴρ τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος.
Ἕνεκα τούτων ἀφεὶς τὴν αὐλὴν τοῦ τυράννου τῆς Σάμου,
Ἥτις χρυσοῦ καὶ Μουσῶν πρυτανεῖον ἐπίζηλον ἦτο,
Πλέει ἐπ' οἴκου φαιδρὸς καὶ προτρέχει τοῦ πλοίου ὁ πόθος.

1 Tuscul. Disput. IV, 33: «Maxime vero omnium flagrasse amore Rheginum Ibycum apparet ex scriptis.

B'

Ἤδη τὸ ἅρμα τοῦ Φοίβου ἀνῆλθε τὸ τρίτον τοῦ δρόμου·
Ἦσαν μακρὰν τῆς ἀκτῆς καὶ ἡ Σάμος ἐφαίνετ' ὡς νέφος.
Οὔτε ὁ μέγας τῆς Ἥρας ναὸς διεκρίνετο ἔτι,
Οὔτε ὁ πύργος ἐκεῖνος ὁ στέφων τὴν ῥάχιν τοῦ λόφου,
Οὔτε οἱ πρῶνες ὀρέων φιλούντων τὸν ἔναστρον θόλον.
Πᾶσαν τὴν ἔκτασιν, ὅσην τοῦ βλέμματος φθάνει ἡ πτῆσις,
Πέπλος θαλάσσης καλύπτει· τὸ πᾶν ἠφανίσθη εἰς πάντα.
Οὕτως ἡ αἴγλη μεγάλων, κλεινῶν ὀνομάτων ἐκλείπει,
Ὅταν τὸ ῥεῦμα τοῦ χρόνου ὀπίσω ἀφήσῃ καὶ ταῦτα!
Τότε ἡ χεὶρ τοῦ Ἰβύκου ἐντείνει καλῶς τὴν *σαμβύκην*,
Τρίγωνον οὖσαν κιθάραν καὶ εὕρημα πρῶτον ἐκείνου,
Ψαύων δ' αὐτὴν ἐμμελῶς ἐκφωνεῖ πρὸς τὴν Σάμον τοιαῦτα·

Γ'

«Χαῖρε, Ἰώνων τροφός, ἀμπελόφυτε κόρη τοῦ πόντου,
Νῆσος, ἐφ' ἧς ἁμιλλῶνται αἱ Ὧραι, ἡ Τύχη, ὁ Πλοῦτος,
Τίς ἐξ αὐτῶν νὰ φανῇ μεγαλόδωρος μᾶλλον τῶν ἄλλων!
Χαῖρε, δευτέρα πατρίς μου, ἐφ' ἧς τῶν δεινῶν ἀπηλλάγην,
Ὅσα ἐπίπονος βίος καὶ τύχης δυσμένεια φέρει.
Σ' εἶδον ἀκμαῖος ἀνὴρ καὶ σ' ἀφίνω λευκότριχος γέρων.
Φεύγω μακράν σου τανῦν, εἰς τὴν γῆν τῶν πατέρων μου, ὅπου
Εἶδον τὸ πρῶτον ἐγὼ τὰς ἁγνὰς τοῦ ἡλίου ἀκτῖνας.
Χώρα ὑπάρχει ὡραία, ἐν ᾗ αἱ κιτρέαι ἀνθοῦσιν,
Ὅπου χρυσόμηλον λάμπει ἐν μέσῳ πυκνῶν φυλλωμάτων,
Ὅπου γλυκεῖα ἡ αὔρα θωπεύει γλαυκόχρουν αἰθέρα,
Ὅπου ἡ μύρτος σεμνὴ καὶ ἡ δάφνη ἀγέρωχος θάλλει.
Αὕτη ἡ φίλη πατρίς μου! Ἐκεῖ τοὺς γονεῖς μου καλύπτει
Μάρμαρον τάφου ψυχρὸν καὶ ὁ φίλος Εὐρύαλος ἔζη!
Θέλω ἐκεῖ καὶ ἐγὼ νὰ περάνω τοῦ βίου τὸν δρόμον,
Ἔχων ἐγγύς μου, ἂν ζῇ, τῶν ὡραίων μου χρόνων τὴν φίλην......
Οἴμοι!.... Ὁποῖον σφοδρὸν κατακλύζει τὰ στήθη μου πάθος,
Ὅταν αὐτῆς ἡ μορφὴ εἰς τῆς μνήμης μου πίπτῃ τὸ βλέμμα!
Πῶς διαλύετ' εὐθὺς ἡ χιὼν τοῦ πρεσβύτου καὶ θάλλει
Πάλιν τὸ ἔαρ ἐκεῖνο τὸ μάγον τῶν νέων μου χρόνων!
Ἤμην ξανθόκομος παῖς καὶ ἐκείνη ῥοδόθρεπτος κόρη·
Εἶδον αὐτὴν καὶ εὐθὺς ἡ ψυχή μου ἐγένετο χάσμα,

Ὅπερ τὴν ὄψιν αὐτῆς κατεβρόχθισεν ὅλην ἀπλήστως!
Εἶδον αὐτὴν καὶ τὸ Πᾶν μοὶ ἐφάνη μαρμαίρων ἀδάμας
Φέρων γλυπτὴν τὴν εἰκόνα τῆς θείας ἐκείνης παρθένου!
Ὅπου ἂν ἔστρεφον βλέμμα, ἐκείνην θὰ ἔβλεπον μόνον,
Ὅπου ἂν ἔτεινον οὖς, τῆς γλυκείας φωνῆς ἠκροώμην!....
Ὅτε δ' ἑσπέραν τινά, ἐν τῷ μέσῳ καθήμενοι κήπου,
Ἤμεθα πλήρεις χαρᾶς καὶ τοῦ ἔρωτος μάρτυρες ἦσαν
Ἄνω γλυκεῖα σελήνη καὶ κάτω ἀνθῶν εὐωδίαι,
Δρόσος ῥυάκων τερπνὴ καὶ ᾠδὴ μουσουργοῦ ἀηδόνος,
Πᾶσαν δ' ἐκείνην τὴν χάριν ἐπέστεψ' ἓν φίλημα φλέγον,
Δύο σφραγίσαν ψυχὰς ἀνελθούσας εἰς τρέμοντα χείλη,
Τότε «θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου», ἐφώνησα δάκρυα λείβων,
«Δότε μοι ὅ,τι δεινὸν ἐνυπάρχει ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ,
Ἄφετε ὅμως νὰ ζήσω τὴν μάγον νεότητα ὅλην
Ἔρωτα τρέφων ἁγνὸν καὶ τὸν Βάκχον τιμῶν καὶ τὰς Μούσας!»...
Ὧραι γλυκεῖαι, ἡ μνήμη καὶ πάλιν ὑμᾶς ἀναγράφει,
Πλὴν ὁ παλμὸς τῆς καρδίας κλονεῖ τοῦ πρεσβύτου τὸ σῶμα!
Οἴμοι! Ἂν θάλλῃ ἐντός μου τὸ πῦρ νεανίου σφριγῶντος,
Τέφρα καλύπτει αὐτὸ—τὸ ψυχρὸν καὶ ἐπώδυνον γῆρας.
Ὅταν δὲ πνέῃ ὁ ἔρως, τὸ πῦρ ἀναδίδωσι φλόγας,
Πλὴν εἰς ἀτόμων πληθὺν ἡ σποδὸς νὰ λυθῇ κινδυνεύει.
Οἴμοι! Φοβοῦμαι τὸ τέκνον τῆς Κύπριδος ὅταν ἐξάπτῃ
Πάλιν ἀρχαίαν πυρὰν ἢ μ' ἐμβάλλῃ εἰς δίκτυα νέα.
Οὕτω φερέζυγος ἵππος, πολλάκις δραμὼν ἀθλοφόρος,
Ὅταν γηράσῃ, ὀκνεῖ νὰ κατέλθῃ εἰς ἅμιλλαν πάλιν.
Πλὴν θορυβώδης ὑπῆρξε καὶ ἄστατος πᾶς μου ὁ βίος!
Ὕπνον γαλήνης δὲν εἶδε ποτὲ τῆς ψυχῆς μου ὁ πόντος!
Ἤδη τὸ ἔαρ ἐνδύει τὴν γῆν δι' ἀνθῶν καλλιχρόων,
Ἤδη ὁ κόκκυξ φωνεῖ, καὶ τοῦ ὄρους ἀφεῖσα τὴν ῥάχιν
Βρέχει χλοάζον πεδίον λαμπρά, χιονόθρεπτος βρύσις.
Ἤδη ἡ τλήμων ψυχή, ἀπωθοῦσα τοῦ πένθους τὸν φόρτον,
Πάλιν φαιδρὰ ἐξορμᾷ πρὸς τοῦ βίου τὸν μάγον λειμῶνα.
Ἤδη ἀφεὶς καὶ ἐγὼ τὴν ψυχρὰν τοῦ πρεσβύτου κοιλάδα
Πάλιν φαιδρὸς θ' ἀναβῶ τὸν λαμπρὸν τῆς νεότητος λόφον!
Φίλη πατρὶς τοῦ Ῥηγίου, εἰς ἣν μετ' ὀλίγον θὰ φθάσω,
Δέξαι με πάλιν σφριγῶντα καὶ δός μοι τὰς τέρψεις ἐκείνας,
Ὅσας ἐλεύθερος παῖς ἐκ τῶν κόλπων σου ἄλλοτ' ἐμύζων!
Δός μοι, γλυκεῖά μου μῆτερ, ἐκεῖνο τὸ ἄϋλον δῶρον,
Ὅπερ ἐν γῇ ἀλλοτρίᾳ ματαίως ἐζήτουν ὁ τλήμων!
Δός μοι τὴν χάριν τῆς γῆς *σοι*, τὴν θέαν λοφίσκων *οἰκείων*,

Πόντου *φιλτάτας* ἀκτάς, ῥοδοδάφνης *ὁμαίμονας* κήπους !...
Ἔχε καὶ σύ, βασιλὶς τῶν ὀνείρων μου, ἕτοιμα χείλη,
Ἵνα μοὶ δώσῃς καὶ λάβῃς τοῦ ἔρωτος νέας ἐνδείξεις !...
Χαῖρε, τῆς Σάμου ἀκτή, φαινομένη μακρὰν ὡς ὁμίχλη,
Χαῖρε, αὐλὴ Πολυκράτους, εἰκὼν Ἠλυσίων πεδίων,
Χαῖρε, Ἡραῖον σεμνόν, πολυθρύλητον ἔργον τοῦ Ῥοίκου,
Χαίρετ' ἐδάφη μεστὰ γονιμότητος, χλόη παχεῖα,
Ὄρη καὶ κρῆναι καὶ ἄλση—καὶ ὅ,τι ἐν Σάμῳ ὑπάρχει !
Χαίρετε ! Τοῦτον τὸν λόγον πανύστατον λέγω δακρύων !»

Δ'

Ἔπαυσεν ἤδη τὸ ᾆσμα· ἡ ναῦς διατρέχει τὸν πόντον
Ἔχουσα πλῆρες ἀνέμου τὸ μέσον ἱστίον, αἱ ὧραι
Κοῦφα κινοῦσι πτερὰ καὶ ὁ ἥλιος κλίνει εἰς δύσιν.
Ἤδη σκιόφωτος πέπλος τὴν ἔκτασιν πᾶσαν καλύπτει,
Ἄνω δ' ὡς ὄμμα χρυσοῦν τοῦ αἰθέρος ὁ Ἕσπερος λάμπει,
Ὅτε χωρεῖ σοβαρὰ τῶν σκιῶν ἡ βασίλισσα, ἥτις
Ἄγει ἀστέρων πληθὺν καὶ σελήνην θαμβοῦσαν ἐκείνους,
Ὕπνον δὲ πέμπει γλυκὺν εἰς τὴν γῆν τὴν ἀνάπλεων μόχθων.

Ε'

Εἶνε ἡ ὥρα καθ' ἣν ἀλλαχοῦ τῶν ἐρώντων τὰ χείλη
Ὅρκους προφέρουσι νέους καὶ φίλημα νέον δωροῦσι.
Εἶνε ἡ ὥρα καθ' ἣν ἀγρυπνοῦσα ἡ τλήμων καρδία
Αὖραν γλυκείας νυκτὸς ἀναπνέει καὶ δρόσον ἀσμένως.
Εἶνε ἡ ὥρα καθ' ἣν ἡ ψυχὴ τοῦ κακούργου ἐντείνει
Πᾶσαν τὴν θέρμην αὐτῆς μαινομένη ἐν μέσῳ τοῦ σκότους !
Βλέπεις ἐκεῖ ἐν τῇ πρώρᾳ ὁμήγυριν τόσων ἀνθρώπων,
Λόγους ἀκούεις ἐκεῖ μεμιγμένους, κρυπτούς, ὑποκώφους,
Ὧν τὴν βοὴν εἰς τὸ οὖς τῆς νυκτὸς ἡ γαλήνη προσφέρει ;
Ὅμιλος φαῦλος ναυτῶν συνελθὼν διαρπάζει λαθραίως
Ὅ,τι ὁ Ἴβυκος φέρει πολύτιμον πρᾶγμα καὶ σκεῦος !
Πλὴν λαλιαὶ θορυβώδεις ἐξαίφνης ἐκεῖ ἀντηχοῦσι,
Ὕβρεις δειναί, ἀπειλαὶ καὶ πληγαὶ παταγώδεις ἐν τέλει !
Ἔντρομος πᾶς ἐπιβάτης τὸν ὕπνον ἀφῆκε· τί τρέχει ;
Τίς ἡ αἰτία τοσούτου θορύβου καὶ ἔριδος τόσης ;
— «Μήπως, ὁ Ἴβυκος λέγει, *λῃστῶν* συμμορία ἐφάνη ;
Πλὴν καγχασμὸς γενικὸς τῶν ναυτῶν διανοίγει τὸ στόμα,

Ἅμα ἰδόντων τὴν ὄψιν αὐτοῦ καὶ τὸ ῥῆμ' ἀκουσάντων.
—«Εἴπετε τέλος τί τρέχει;» Ἀλλ' οὗτοι γελῶσι καὶ πάλιν,
Βλέπων δ' αὐτοὺς μειδιᾷ ἐλαφρῶς καὶ ὁ μέγας Ῥηγῖνος.
Τότε δ' αὐτοὶ παραιτοῦντες τὸν γέλωτα λέγουσιν ὅτι
Οἶνον πιόντες πολὺν περιῆλθον εἰς τέρψεις παιγνίων.
Οὕτω δ' εὐσχήμως τὰ τέκνα τοῦ σκότους ἀπέκρυψαν ὅσην
Ἔριδα εἶχεν ἐνσπείρῃ ἐκεῖ ἡ δεινὴ ἀπληστία,
Πάντων ζητούντων βιαίως ν' ἁρπάσωσι λέοντος μοῖραν.
Πλὴν τὴν ἀξίωσιν πᾶς τις ἀνέστειλε νῦν καὶ ἐπῆλθε
Πάλιν ἡ πρώτη εἰρήνη τοῦ πλοίου καὶ πάλιν ὁ ὕπνος,
Ὄνειρον φέρων δεινὸν εἰς τὸν νοῦν τοῦ μεγάλου Ῥηγίνου.

ς'

Βλέπει εὐρύτατον πόντον, μεστὸν ἐλαφρῶν ἀκατίων,
Πλήρη βοῆς καὶ κυμάτων καὶ πλήρη νησίδων καὶ βράχων.
Ἄλλα μὲν πλοῖα ἐκεῖ ἀχαλίνωτον ῥεῦμα Βορέως
Ἔρριπτ' ἐπάνω τῶν βράχων καὶ πάλιν ἐδέχετ' ὁ πόντος
Θρύμματ' ἀνάξια λόγου, δεινῆς ἀντικείμενα χλεύης,
Ἄλλα δὲ σκάφη ὡδήγει οὐρία ἡ αὖρα εἰς νήσους
Ὅπου καὶ ὅρμοι καλοὶ καὶ τῆς Φήμης ἀνθῶνες ὑπῆρχον.
Πέραν δ' ἐκεῖ, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πόντου, ὑπῆρχε ξηρά τις
Βρύουσα δάφνης, ἐλαίας καὶ ῥόδων· πυκνόπτεροι δ' ἦσαν
Ἔνδον αὐτῶν ἀηδόνες καὶ θεῖα συνήρμοζον μέλη·
Ἄνω δὲ τούτου τοῦ χώρου ἐκάμπτετο Ἴριδος τόξον
Στέφον τὰ νῶτα πρασίνου γηλόφου, ἐφ' οὗ ἐπλανᾶτο
Νύμφη σεμνὴ καὶ ὡραία καὶ φέρουσα στέμμα ἐξ ἄστρων.
Ταύτης τῆς νύμφης ἡ ὄψις ἐπέσπα τὰ κάλλιστα πλοῖα,
Ἤδη δὲ πλεῖστα ὑπῆρχον ἐγγὺς τῆς ξηρᾶς τῆς παρθένου,
Ὅτε δεινὸς ἐγερθεὶς καὶ βοῶν ὁ ἀπέραντος πόντος,
Κύματα σείων μακρὰ καὶ ἀφρόεσσαν χαίτην ἐκβάλλων,
«Ἴδε, κραυγάζει, Σειρήν, ἣν οἱ ἄνθρωποι *Μοῦσαν* καλοῦσι,
Ἴδε ὁποίαν ἐγὼ εἰς τοὺς λάτρεις σου τύχην παρέχω!»
Εἶπε καὶ ὄγκος ὑδάτων τὰ πλοῖα ἐκεῖνα καλύπτει,
Πᾶς δ' ἐρημοῦται εὐθὺς τῆς ὡραίας ξηρᾶς ὁ ὁρμίσκος.
«Πλήν», αἰφνιδίως φωνεῖ καὶ τὸ στόμα τῆς θείας παρθένου,
«Ἴδε, ὦ πόντε αἰσχρέ, ὃν οἱ ἄνθρωποι *κόσμον* καλοῦσι,
Ἴδε ὁποίαν ἐγὼ εἰς τὸ θῦμά σου δόξαν χαρίζω!»
Εἶπε καὶ ἔλαβ' εὐθὺς τὸ ὡραῖον τῆς Ἴριδος τόξον,
Ἔρριψ' αὐτὸ εἰς τὸ μέρος, ἐν ᾧ ναυαγήσαντα εἶδε

Πάντα τὰ σκάφη αὐτῆς, καὶ εὐθὺς αἱ ταινίαι τοῦ τόξου
Ἔλαβον λέξεις χρυσᾶς, αἰωνίας, ἀσβέστους τὴν αἴγλην·
«*Ὅμηρος, Ἴβυκος*...» πλήν, ἀναγνοὺς ὁ Ῥηγῖνος τὴν ἶριν,
Κλαίει καὶ μέγας παλμὸς ἐκ τοῦ ὕπνου αὐτὸν ἐξεγείρει.

Ζ′

Ἤδη πρωΐα λευκὴ τῶν ἀστέρων ὠχραίνει τὴν λάμψιν,
Ἔτι βαθέως κοιμᾶται τὸ πᾶν—καὶ ὁ Ἴβυκος μόνος
Σύννους, βορὰ λογισμῶν, εἰς τοῦ πλοίου τὸ σέλμ' ἀναβαίνει.
Πλὴν ἐν τῇ πρώρᾳ ναυτῶν διακρίνει ὁμήγυριν πάλιν!
Τί συζητοῦσιν ἐκεῖ τῆς σκοτίας τὰ ἄγρυπνα τέκνα;
Λόγους καὶ πάλιν ἀκούει—ἀλλ' ἤδη σαφεῖς καὶ ἐνδήλους·
«Σπεύσωμεν ἤδη· αὐτὸς κατενόησε πάντα τὴν νύκτα.
Εἴδετε πῶς ὁ πανοῦργος ὡμίλησε· «Μήπως ἐφάνη
Σκάφος λῃστῶν;» ἐπειδὴ πρὸ αὐτοῦ ἐσπαρμένα ὑπῆρχαν
Πάντα τὰ πράγματα ὅσα τὸ πρῶτον κιβώτιον εἶχεν,
Ἄνω δὲ κύκλος σελήνης λαμπρὸς κατεδείκνυ' ἐκεῖνα.
Πάντα γινώσκει λοιπὸν καὶ ἂν φθάσῃ εἰς Ῥήγιον θέλει
Πάντας ἡμᾶς καταγγείλῃ, ἐκτὸς ἂν ῥιφθῇ εἰς τὸ κῦμα.
—Φίλε Ἡράκλεις, ὁ κλῆρος εἰς σὲ ἀναθέτει τὸ ἔργον,
Ἔσο γενναῖος ὡς πρέπει καὶ ἄγωμεν πάντες πρὸς τοῦτο.
—Ναί, ἀλλ' ἀκούσατε, φίλοι· ἐγὼ τοῦ Ἰβύκου θεράπων,
Εἴπετε, πῶς νὰ τολμήσω τοιοῦτον ἀνόσιον ἔργον;
Θέλει στραφῇ κατ' ἐμοῦ ἡ τῆς θείας Νεμέσεως μῆνις.
—Ποίας Νεμέσεως, φαῦλε; Πιστεύεις εἰς ὅ,τι πιστεύει
Πλῆθος μωρῶν γεροντίων καὶ ἄλλων εὐνούχων τὸ πνεῦμα;
Τόσον καιρὸν διατρίψας ἐν Σάμῳ δὲν ἔμαθες ὅτι
Ἄρχει ὁ νῦν βασιλεὺς ἀδελφὸν εἰς τὸν Ἅδην προπέμψας;
Πῶς δὲν χωρεῖ κατ' αὐτοῦ *ἡ τῆς θείας Νεμέσεως μῆνις*;
Παῦσαι λοιπὸν φλυαρῶν, μὴ φοβοῦ τὴν σκιάν σου ὡς δοῦλος,
Ἔσο ἀνήρ, Ἡρακλῆς, καὶ ἐλθὲ μεθ' ἡμῶν εἰς τὸ ἔργον.
Ὅ,τι τὸν βίον σου σώζει, ποτὲ μὴ ἀφήσῃ ἡ χείρ σου.»
Τρέμων διήκουε ταῦτα ὁ Ἴβυκος, ἤδη δὲ βλέπων
Πάντας σιγῇ κατ' αὐτοῦ προχωροῦντας φωνάζει ἀγρίως·
«Στῆτε, κακοῦργοι αἰσχροί! Ὁ Θεὸς ἐφορᾷ ἐκ τῶν ἄνω!»
Πλὴν παρ' ἐλπίδα ἰδόντες αὐτὸν ἐν τῇ πρύμνῃ οἱ ναῦται
Ἵστανται αἴφνης μικρόν, πρὸς ἀλλήλους δὲ ἄπορον βλέμμα
Στρέψαντες λέξεις τινὰς ψιθυρίζουσιν, ὅτ' ἐπὶ τέλους
Τρέχουσιν ὅλοι ταχεῖς καὶ ὁ φίλος θεράπων λαμβάνει

Πρῶτος τὸν κύριον νῦν καὶ τῶν ἄλλων ὁμοῦ βοηθούντων
Ῥίπτει αὐτὸν εἰς τὸ κῦμα τοῦ πόντου βοῶντα ἀγρίως·
«Οἴμοι! Ἡράκλεις, καὶ σὺ κατ' ἐμοῦ ἐπιβάλλεις τὴν χεῖρα;
«Οἴμοι! Οὐδένα λοιπὸν βοηθόν μου ἢ μάρτυρα ἔχω;
«Νέφος γεράνων πυκνόν, διερχόμενον νῦν τὸν αἰθέρα,
«Ἔσο τοῦ φόνου μου μάρτυς καὶ ἴδε με πῶς ἀποθνήσκω!»
Εἶπε καὶ τάφον ὑγρὸν τῷ παρέσχε τὸ βάθος τοῦ πόντου,
Οὕτω δ' ἐσίγησε πᾶς τῶν ναυτῶν πολυμέριμνος φόβος!

Η'

Ὅτε τὴν φύσιν ἐποίει ὁ μέγας ἐργάτης τῶν ὄντων
Ἔθηκε νόμους τῆς ὕλης καὶ νόμους τοῦ πνεύματος ἄλλους.
Ἄνευ αὐτῶν ἀκοσμίαν θὰ εἶχεν ὁ κόσμος μεγίστην,
Ἄνευ αὐτῶν οὐδαμοῦ *ἠθικὸν ἀγαθὸν* θὰ ὑπῆρχε.
Τέκνα τοῦ Πλάστου ἡ φύσις αὐτοῦ οἱ θεσπέσιοι νόμοι
Φέρουσι πάθος ποινῆς εἰς τὸν ἄφρον' αὐτῶν παραβάτην.
Σέβου τοὺς νόμους τῆς ὕλης, εἰ δ' ἄλλως τὸ σῶμά σου πάσχει,
Σέβου τὰς θείας ἐλλάμψεις τοῦ θείου σου πνεύματος, ἄλλως
Πίπτεις εὐθὺς εἰς πλεκτάνην, ὁποίαν εἰς ἄλλους παρέσχες.
Τρέμε, κακοῦργε, λοιπόν, οὗ τὸ ἔγκλημα ἄγνωστον μένει·
Μάτην ζητεῖς νὰ κρυφθῇς, στυγερὲ δολοφόνου βραχίον·
Παύσατε χείλη ψευδόρκου· τὸ φῶς θ' ἀναλάμψῃ ταχέως·
Ἄφες καὶ σὺ τὸ σεμνὸν προσωπεῖον, ὠχρὲ αἱμομίκτα·
Μάταιαι πᾶσαι αἱ τέχναι δι' ὧν σωτηρίαν ζητεῖτε!
Στρέψατε ἄνω τὸ βλέμμα· τὸ πᾶν ὁ θεὸς ἐποπτεύει·
Στρέψατ' ἐντὸς τῆς ψυχῆς· ἡ συνείδησις πάντα γινώσκει·
Στρέψατε πέριξ· ὁ χρόνος τὰ πάντα σοφῶς ἀνευρίσκει·
Στρέψατε κάτω· δεινῶς ὁ κακοῦργος ἀσπαίρει καὶ λάμπει
Ἄνω αὐτοῦ ὁ κλεινὸς τοῦ Δικαίου εὐθύστυλος θρόνος!

Θ'

Ἔφθασεν ἤδη τὸ πλοῖον εἰς Κρότωνα, πάντες δ' ἐξῆλθον,
Ναῦται, πρωρεῖς, ἐπιβάται,—καὶ ἔμειναν μόνον οἱ παῖδες.
Ἄλλος ἀπῆλθε νὰ ἴδῃ πατέρα, μητέρα ἢ φίλον,
Ἄλλος εἰς τέρψεις ἐδόθη τελῶν εὐωχίας ἢ παίζων,
Δύο δὲ μόνον αὐτῶν, τοῦ Ἰβύκου ὁ φίλος θεράπων,
Ὅπως καὶ εἷς τῶν ναυτῶν, εἰς τὸ θέατρον ἔρχονται ἤδη.
Πλῆθος ἐκεῖ θεατῶν τὰ ἑδώλια κύκλῳ πληροῦσι,

Πᾶς δ' ἀναμένει τὸ δρᾶμα καὶ λόγοι ἐκεῖ ἀντηχοῦσι,
Λόγοι παντοῖοι καὶ σκῶμμα καὶ γέλως καὶ ὅ,τι συμβαίνει
Ὅπου πολλοὶ συναντῶνται ἐλεύθεροι πάντες καὶ ἴσοι·
Μόνος δ' ἐκεῖ ἐσωφρόνει ἐν μέσῳ τῆς τύρβης τοῦ πλήθους·
Εἷς πολιότριχος γέρων σεμνότατον ἔχων τὸ ἦθος.
Ἦτο δ' αὐτὸς μαθητὴς τοῦ κλεινοῦ Πυθαγόρου ἐκείνου,
Ὅστις πανήγυριν εἶπε τὸν βίον, εἰς ἣν ἀφικνοῦνται
Ἄλλοι μὲν χάριν ἀγώνων ἢ λάτρεις Ἑρμοῦ τοῦ Κερδῴου,
Ἄλλοι δὲ χάριν ἁπλῆς φιλοσόφου τοῦ σύμπαντος θέας.
Εὔνομος ὄνομα εἶχε· πολλῶν δὲ περάσας ἀνθρώπων
Πόλεις καὶ πνεύματα γνοὺς ἐμπειρίαν ἐκέκτητο πλείστην,
Ἦτο δὲ φίλος στενὸς τοῦ Ῥηγίνου Ἰβύκου ἐκ παίδων.
Τούτου ἐγγὺς τοῦ ἀνδρὸς, ἑκατέρωθεν, ἔλαβον ἕδρας
Νῦν ὁ αἰσχρὸς Ἡρακλῆς καὶ ὁ ναύτης ὁ φίλος ἑταῖρος,
Ὅπως δ' οἱ ἄλλοι καὶ οὗτοι μετεῖχον ἀσμένως τῆς τύρβης,
Ὅτε γεράνων κλαγγὴ ὑψηλὰ πετομένων ἠκούσθη,
Ἄνω δ' ἐγείρας τὸ βλέμμα φωνεῖ πρὸς τὸν ἄλλον ὁ ναύτης·
«Φίλε Ἡράκλεις, ἰδοὺ τοῦ Ἰβύκου οἱ μάρτυρες!»... Γέλως
Ἄσβεστος ἔλαβ' εὐθὺς καὶ τῶν δύο τὸ ἄσεμνον στόμα,
Νεῦμα λοξῶν ὀφθαλμῶν πρὸς ἀλλήλους συχνὰ ἐποιοῦντο,
Ὅπερ μειδίαμα πλῆρες πανούργου συνῴδευ' ἐννοίας.
—«Μάρτυρες εἶπες Ἰβύκου; τί μάρτυρες; τίνος Ἰβύκου;»
Αἴφνης, στραφεὶς πρὸς τὸν ναύτην, ὁ Εὔνομος λέγει ὁ γέρων·
Πλὴν σιωπῶσιν ἐκεῖνοι ἢ μᾶλλον ζητοῦσι προχείρως
Λόγους τινὰς, ἀλλ' ὁ νοῦς καὶ ἡ γλῶσσα δεσμεύεται, οἴμοι!
Νέφος ἐξαίφνης ὠχρὸν τὴν μορφήν των σκιάζει καὶ πάλλει
Ἔνδον αὐτῶν ἰσχυρῶς ἡ καρδία των ἔμπλεως φόβου.
—«Λέγε, ὁ Ἴβυκος ζῇ; διατί σιωπᾷς, ἀγαθέ μου;
Ἔχω τὸν Ἴβυκον φίλον καὶ θέλω νὰ μάθω τί κάμνει·
Ἔτη μακρὰ δὲν ἐφάνη· ποῦ ἄρα τὸν βίον διάγει;
Εἶπες καὶ μάρτυρας ἔχει· τί μάρτυρας, λέγε μοι τοῦτο!»
—«Τίποτε, τίποτε, γέρον· δὲν ἔχομεν γνῶσιν καμμίαν,
Χάριν ἁπλῆς παιδιᾶς ἐξεστόμισα λόγον τυχαῖον».
—«Λόγος τυχαῖος αὐτός;», ἐνδομύχως ὁ Εὔνομος λέγει,
«Λόγος ἁπλῆς παιδιᾶς; ἂν ἀρθῇ τὸ μυστήριον πόσην
Ἴσως θὰ λάβῃ αὐτὸς σημασίαν. . . . «*Οἱ μάρτυρες* εἶπε».
Ταῦτα σκεπτόμενος αἴφνης ἐγείρεται, «χαίρετε, φίλοι»
Λέγει εἰς τούτους καὶ σύννους τὴν ἕδραν κενὴν καταλείπει.

Ζ'

Ἄρχεται ἤδη τὸ δρᾶμα—*Ὀρέστου μανία* καλεῖται—
Κόραι δὲ *τρεῖς* γιγαντώδεις, κρατοῦσαι δαυλοὺς ἀνημμένους,
Φέρουσαι πέπλους *φαιοὺς* ὀφιόπλεκτον ἔχουσαι κόμην,
Τείνουσι βῆμα σεμνὸν πρὸς τὴν μέσην ὀρχήστραν καὶ ἤδη
Ἄρχονται ψάλλουσαι ᾆσμα τὴν φρίκην ἐνσπεῖρον εἰς πάντα.
«Ἤλθομεν, τέκνα ἡμεῖς τΟὐρανοῦ καὶ τῆς Γῆς—Ἐρινύες,
Σκότη Ἐρέβους ἀφεῖσαι καὶ ἄστυ νεκρῶν ἀναρίθμων,
Ὅπου δεσπόζει ὁ Ἅδης μακρὰν τῶν θεῶν τοῦ Ὀλύμπου,
Ἤλθομεν ἵνα τὸ αἷμα ἐκπίωμεν τέκνου ἀστόργου,
Ὅπερ ἀφήρεσε χθὲς τὴν γλυκεῖαν ζωὴν τοῦ γονέως.
Φρίττε, Ὀρέστα· ἡ χείρ σου, μητρὸς κατεσπάραξε στήθη,
Αἷμα δὲ μέλαν βοᾷ καὶ ἡμᾶς ὡς μαγνήτης ἑλκύει.
Τρέμε! Οὐδεὶς δολοφόνος τὴν θείαν ἀπέφυγε δίκην.
Ἔνδον τοῦ θύματος ζῇ ὁ ἀθῷος καὶ ἥσυχος ὕπνος,
Ἔαρ γλυκὺ τῆς ψυχῆς, συνειδήσεως ἄκρα γαλήνη,
Σέβας τοῦ κόσμου, χαρὰ καὶ χρυσόπτερος αἴγλη ἐλπίδος,
Πάντα δὲ ταῦτ' ἀγνοῶν συμφονεύει τις πᾶν μετ' ἐκείνου!
Ἤδη, Ὀρέστα, δεινῶν ἀκανθῶν σ' ἀφυπνίζουσι κέντρα,
Πνεῦμα χειμῶνος σφοδρὸν τὴν ψυχήν σου ταράσσει ἐκ βάθρων,
Ἔνδον σου, οἴμοι! κροτεῖ συνειδήσεως μέγα χαλκεῖον,
Πλῆθος ἀρῶν στυγερῶν εἰς τὰ ὦτά σου φέρει ἡ Φήμη,
Ἔρεβος ἄλγους δριμὺ τῆς καρδίας σου φθείρει τὰ ἄνθη,
Νῦν δ' ἡ ἐσχάτη ποινή σου θὰ σβέσῃ τὸ φῶς σου ἀθλίως
Δίχως νὰ σβέσῃ ποτὲ καὶ τὸ πῦρ τῆς φρικτῆς σου ὀδύνης!
Ὅταν ἐκεῖ εἰς τὸν Ἅδην κατέλθῃς ῥιγῶν καὶ ἀσπαίρων,
Τότε θὰ ἴδῃς, Ὀρέστα, καὶ τότε θὰ εἴπῃς «συγγνώμην!»,
Πλὴν ἡ φωνή σου ματαίως θὰ πλήξῃ τὸ ἄναστρον σκότος!
Ἤλθομεν, τέκνα ἡμεῖς τΟὐρανοῦ καὶ τῆς Γῆς—Ἐρινύες,
Πᾶσαν λαβοῦσαι μανίαν ἐκ πάσης τοῦ Ἅδου ἐχίδνης,
Δᾷδας Βακχίδων κρατοῦσαι καὶ μάστιγας, πλέγμα δρακόντων,
Ἵνα σπαράξωμεν σέ, ἀλλ' οὐχὶ ὡς καὶ σὺ τὴν μητέρα!
Φεῦ! Τὴν πληγὴν τῆς μητρὸς *ἀνοσίαν* θὰ εἴπῃς *θωπείαν*,
Ὅταν αὐτὴν παραβάλῃς πρὸς ὅσα θὰ πάθῃς, Ὀρέστα!»
Ἔψαλλον ἔτι αἱ κόραι, σιγὴ δὲ κατεῖχε βαθεῖα
Ἅπαν τὸ θέατρον, ὅτε, ἀκούοντες ἔπη τοιαῦτα,
Δύο ἐκεῖ θεαταὶ ὠχριῶντες ἀπέρχονται ἤδη.
Τίνες αὐτοί; Ἡρακλῆς, ὁ Ἰβύκου θεράπων, καὶ ναύτης!

Φεύγουσιν! Ἔνδον αὐτῶν ἰσχυρὰν ἐνεποίησε φρίκην
Πᾶσα ἐκείνη ἡ θέα καὶ πάντες ἐκεῖνοι οἱ λόγοι!
Φεύγουσιν ὅπως τὰ σκότη ἀπέρχονται ὅταν ἡ πρώτη
Λάμψις φανῇ τῆς πρωΐας καὶ ᾆσμα πτηνῶν ἀντηχήσῃ!

ΙΑ'

Ἔξω ἐκεῖ τοῦ θεάτρου ὁ Εὔνομος ἵστατο ἔχων
Τέσσαρας ἄνδρας ἐγγύς, τῶν *Χιλίων* πιστοὺς ὑπηρέτας.
Ἦτο σχεδὸν πεπεισμένος ἐξ ὅσων αὐτὸς ἀντελήφθη
Ὅτι μυστήριον μέγα οἱ δύο ἀπέκρυπτον φίλοι,
Ὅτι αὐτῶν ἡ σιγή, ἡ δεινὴ τοῦ προσώπου ὠχρότης,
Τέλος ἡ φράσις αὐτῶν «τοῦ Ἰβύκου τοὺς μάρτυρας ἴδε»,
Ταῦτα δὲν ἦσαν τυχαῖα καὶ ἄσημα ὅλως συμβάντα.
Εἶχε καὶ ἄλλοτε ἴδῃ ὁμοίαν περίστασιν ὅπου
Οἴκοθεν ἦλθον εἰς φῶς αὐτουργοὶ φοβερῶν ἐγκλημάτων.
Ἕνεκα τούτων ἁπάντων καὶ χάριν τοῦ φίλου Ἰβύκου,
Οὗτινος τὄνομα τόσας τερπνὰς ἀναμνήσεις παρέσχεν,
Ἦλθεν αὐτὸς εἰς τὸ μέγα εὐθὺς τῶν *Χιλίων* ἀρχεῖον,
Πᾶσαν δ' ἐκεῖ παραστήσας ὑπόνοιαν, ἔλαβεν ἄνδρας
Ἵνα συλλάβῃ ἐκείνους τοὺς δύο ἑταίρους καὶ ἤδη
Ἔμεν' ἐκτὸς τοῦ θεάτρου προσμένων νὰ λήξῃ τὸ δρᾶμα—
Ὅτ' ἐμφανίζονται οὗτοι ἐκτὸς τῶν πυλῶν τοῦ θεάτρου·
«Λάβετε, ἄνδρες, αὐτοὺς» ἀνακράζει ὁ Εὔνομος τότε,
«Τούτους ζητεῖ ν' ἀνακρίνῃ τὸ μέγα τοῦ δήμου Ἀρχεῖον».
Εἶπε καὶ ἔλαβον νῦν τὸν ὠχρὸν Ἡρακλῆ καὶ τὸν ναύτην,
Πάντες δ' ἀπῆλθον ὁμοῦ εἰς τὸ μέγα τοῦ δήμου Ἀρχεῖον.

ΙΒ'

Πᾶν διεγνώσθη ἐκεῖ· ἐξηλέγχθη τὸ ἔργον ἀμέσως,
Ὅτε οἱ παῖδες τοῦ πλοίου προσήχθησαν, πάντες δ' οἱ ναῦται
Ἔδωκαν δίκην δεινὴν συλληφθέντες εὐθύς, καὶ ἐκρίθη
Ζῶν νὰ ῥιφθῇ εἰς τὸ πῦρ ὁ αἰσχρὸς τοῦ Ἰβύκου θεράπων.
Τοῦτο τὸ ἔργον γνωσθὲν συνεκίνησε πᾶσαν τὴν πόλιν,
Τάφον δ' ὁ Κρότων κενὸν εἰς τὸν Ἴβυκον ἵδρυσεν, ὅπου
Αὕτη ἡ φράσις ἐγράφη· «Ἰβύκῳ Ῥηγίνῳ ἡ πόλις·
Δίκης ὑπέρτατον ὄμμα ὑπάρχει τὸ πᾶν ἐπιβλέπον».

Ἐν Ἀθήναις τῇ 28 Σεπτεμβρίου 1880

Σταμάτιος Δ. Βάλβης

Η ΜΟΝΗ ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗΣ

ΥΠΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΝ ΚΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΝ ΕΠΟΨΙΝ

Ἡ εἰς ἅπαντας γνωστὴ καὶ προσφιλὴς μονὴ τῆς Καισαριανῆς ἀληθῶς καθίσταται λίαν ἀξιοσέβαστος διά τε τὴν περίφημον πηγὴν αὐτῆς τὴν παρέχουσαν εὐτεκνίαν εἰς τὰς ἐξ αὐτῆς πινούσας Ἀτθίδας καὶ τῇ θεᾷ τοῦ ἔρωτος τῇ Ἀφροδίτῃ ἀφιερωμένην, καὶ διὰ τὴν πολιὰν ἀρχαιότητα αὐτοῦ τοῦ κτιρίου τῆς μονῆς, διὰ τοὺς λογίους *ἡγουμένους* οὓς κατὰ καιρὸν εἶχε, διὰ τὴν *χριστιανικὴν τέχνην* δι' ἧς τὰ τείχη τῆς ἐκκλησίας περικοσμοῦνται, διὰ τὴν σύνδεδρον θέσιν ἐφ' ἧς οἱονεὶ κεκμηκυῖα ἐπὶ τοσούτους αἰῶνας ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ γεραροῦ Ὑμηττοῦ καθέζεται καὶ διὰ τὸ ἄφθονον καὶ ψυχρὸν πηγαῖον αὐτῆς ὕδωρ. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἡ μονὴ τῆς Καισαριανῆς δὲν ἔχει εὐρύν τινα ὁρίζοντα, καταχηλοῦντα τὸ ὄμμα τοῦ θεατοῦ, ἔχει ὅμως πολὺ τὸ σοβαρόν, τὸ ἀρχαιοπρεπὲς καὶ τὸ σεμνὸν χριστιανικοῦ ἀναχωρητηρίου μακρὰν τοῦ κόσμου, μακρὰν τῆς τύρβης κειμένου, σκοπὸν ἕνα καὶ μόνον ἔχοντος, τὴν ἐν μέσῳ τῆς σιωπηλῆς καὶ ἐρημικῆς ἐκείνης πληθωρείας λατρείαν τοῦ θείου. Τὴν διάθεσιν δὲ ταύτην τῶν Ἀθηναίων μάλιστα Χριστιανῶν γινώσκων ὁ Ἄγγλος Wheler, ὁ μετὰ τοῦ Spon τὸ μοναστήριον τοῦτο περὶ τὸ 1675 ἐπισκεφθεὶς καὶ τὸ ὡραῖον καὶ σεμνὸν τῆς μονῆς κτίριον ἰδών, λέγει τάδε· «τὸ μοναστήριον τοῦτο εἶναι λίαν καλῶς ᾠκοδομημένον διὰ τόπους εἰς οὓς δὲν φροντίζουσι τόσον περὶ τῆς ἐξωτερικῆς μεγαλοπρεπείας, ὅπως κρύψωσιν ἑαυτοὺς ὅσον τὸ δυνατὸν ἐκ τοῦ κόσμου ἐν τῇ ἐρημικῇ ἀφανείᾳ».[1]

Τοὐναντίον ὅμως ὅσῳ πένθιμος καὶ μελαγχολικὸς εἶναι ὁ ὁρίζων τῆς μονῆς, τοσούτῳ λαμπρός, εὐρὺς καὶ χαρίεις εἶναι ὁ ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ Ὑμηττοῦ οὐ μακρὰν αὐτῆς. Ἐκεῖθεν φαίνονται μακρὰν τὰ ὄρη τῆς Εὐβοίας, ὁ ἰσθμὸς τῆς Κορίνθου, αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου, γαληνιαῖα δὲ καὶ μαρμαίροντα ἐκτυλίσσονται πρὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ θεατοῦ τὰ ὑγρὰ κύματα τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου. Ὁ Ἄγγλος περιηγητὴς Wheler, ἀναβὰς ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ὑμηττοῦ, περιέγραψεν οὐχὶ μόνον ἀκριβέστερον, ὡς λέγει, τὸν χάρτην τῆς Ἀττικῆς, ἀλλὰ μετὰ μεγίστης ἀκριβείας εἰδικὸν κατάλογον κατήρτισε τῶν ἐκ τῆς κορυφῆς τοῦ Ὑμηττοῦ ἐγγὺς καὶ μακρὰν φαινομένων νήσων, ὀρέων καὶ θαλασσῶν.

Ὁ αὐτὸς περιηγητὴς περιγράφει τὴν βοτανικὴν τοῦ ὄρους, ἀναφέρων περὶ τὰ ἑξήκοντα εἴδη φυτῶν ἐπὶ τοῦ Ὑμηττοῦ φυομένων, ὧν τὰ σπουδαιότερα καὶ ἰχνογράφησε.

1 Wheler σ. 490.

Μετ' ἴσου δ' ἐνδιαφέροντος ἐξετάζει, καὶ ὁμιλεῖ περὶ τοῦ Ὑμηττίου μέλιτος καθὼς καὶ ὁ Spon· ὁ δὲ Wheler ἰχνογραφεῖ καὶ τὸ εἶδος τῆς κυψέλης, ὅπερ οἱ μοναχοὶ τῆς Καισαριανῆς ἐπὶ τοῦ Ὑμηττοῦ εἶχον.

Περὶ δὲ τῆς γεωλογικῆς συστάσεως τῆς τοποθεσίας ἐφ' ἧς ἡ μονὴ κεῖται ἔχομεν τὸ λαμπρὸν γεωλογικὸν ἔργον τοῦ Γάλλου Gaudry ἐν ᾧ ἰχνογραφεῖ καὶ τὴν μονήν. Οὗτος, τὴν Ἀττικὴν εἰδικῶς ὑπὸ γεωλογικὴν ἔποψιν ἐξετάζων, ἀναφέρει ὅτι ἡ τοποθεσία αὕτη τοῦ Ὑμηττοῦ ἐφ' ἧς ἡ μονὴ κεῖται, συνίσταται ἐκ τῶν ἑξῆς στρωμάτων, ὧν πρῶτα ἀναφέρει τὰ νεώτερα, κατερχόμενος εἶτα εἰς τὰ ἀρχαιότερα· 1) ἐκ μαρμαρυγιακοῦ σχιστολίθου, ὅστις μεταβαίνει εἰς ψαμμίτην καὶ εἰς ἀργιλικὸν σχιστόλιθον.

2) Ἐκ λευκοῦ ἢ φαιοῦ μαρμάρου.

3) Ἐκ χλωριτικοῦ καὶ μαρμαρυγιακοῦ σχιστολίθου.

4) Ἐκ μαρμάρου λευκοῦ σχηματίζοντος τὸ κύριον πέτρωμα τοῦ ὄρους.[1]

Ἐκ τῆς τοποθεσίας δὲ ταύτης ἐπήγαζε τὸ πάλαι ὁ Ἠριδανὸς ποταμὸς χυνόμενος εἰς τὰ διαυγῆ τοῦ Ἰλισσοῦ ὕδατα. Ὁ Ἠριδανὸς ἦτο εἷς ἐκ τῶν σμικρῶν ποταμῶν τῶν πέριξ τῶν Ἀθηνῶν, διὰ τοῦτο ὁ Καλλίμαχος, ἐν τῷ περὶ συναγωγῆς ποταμῶν συγγράμματι αὐτοῦ, λέγει περὶ τοῦ ποταμοῦ τούτου· «Γελᾷν οὕτως θαρρεῖ γράφων τὰς τῶν Ἀθηναίων παρθένους ἀφύσεσθαι καθαρὸν γένος Ἠριδανοῖο, οὗ καὶ τὰ βοσκήματ' ἀπόσχοιτ' ἄν». Πηγὴ δὲ τοῦ ποταμοῦ τούτου ἦτο ὡς λέγουσιν ἡ *Κυλλοῦ πήρα* ἢ *Καλλίου πήρα* ἢ *Κυλλουπήρα*. Ἡ πηγὴ αὕτη κατὰ τὴν μυθολογίαν ἐγένετο μάρτυς τραγικοῦ θεάματος, καθόσον ὁ Κέφαλος ὁ υἱὸς Δηϊονέως ἄκων ἐκ παρεννοήσεως ἐφόνευσε τὴν λίαν ἀγαπητὴν αὐτῷ σύζυγον Πρόκριν τὴν θυγατέρα τοῦ Ἐρεχθέως.[2] Ἡ πηγὴ αὕτη ἦν ἀφιερωμένη τῇ θεᾷ τῶν ἐρώτων τῇ Ἀφροδίτῃ ἔνθα καὶ βωμὸς αὐτῇ ἵδρυτο. Ἐπιστεύετο δὲ ὅτι αὕτη εἶχε τὴν δύναμιν νὰ λύῃ τὴν στείρωσιν τῶν γυναικῶν καὶ νὰ ποιῇ εὐτοκούσας τὰς ἐξ αὐτῆς πινούσας· ἐντεῦθεν καὶ ἡ παροιμία *κυλλοῦ πήρα* ἐπὶ τῶν τὴν φύσιν βιαζομένων ἐξ ἐπιτεχνήσεως κατὰ Σουΐδαν. Τὴν πηγὴν δὲ ταύτην ἐξύμνησε καὶ ὁ Ὀβίδιος ἐν τῇ Ἐρωτικῇ αὐτοῦ τέχνῃ (Ars amatoria.) Πήρα δὲ λέγουσί τινες ὅτι ἦτο χωρίον ὅπου νῦν ἡ μονὴ Καισαριανῆς καὶ ἔνθα ὁ βωμὸς τῆς Ἀφροδίτης.

Καὶ περὶ μὲν τῆς πηγῆς ταύτης τῆς ἀφιερωμένης τῇ Ἀφροδίτῃ ἡμεῖς νομίζομεν ὅτι αὕτη εἶναι ἡ καὶ σήμερον σημαντικὴ θεωρουμένη μάλιστα ὑπὸ τῶν γυναικῶν διὰ τοὺς ἰδίους περίπου λόγους τῶν π. Χ. ἀκμασασῶν Ἀτθίδων, ἡ γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἁγίασμα* περὶ τὰ 4-5 λεπτὰ Ν. Α.

1 Animaux fossiles et Geologie de l' Attique. Atlas par A. Gaudry. Paris 1862-67.

2 Περὶ τῆς πηγῆς ταύτης ὅρα πλειότερα ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῶν Φιλομαθῶν 1867 ἀριθ. 534, ἔνθα ὅμως ἀγνοῶ κατὰ πόσον ὁ κ. Πανταζῆς ἔχει δίκαιον νομίζων ὡς τὴν Κυλλοῦ πήραν τὴν νῦν Καλοπούλαν ἢ Γαλοπούλαν καὶ οὐχὶ τὴν ὀλίγον ταύτης μεσημβρινώτερον ἐντός τινος ἐρημοκκλησίου κειμένην ἣν ὁ λαὸς καλεῖ ἁγίασμα.

τῆς μονῆς ἀπέχουσα καὶ ἐντὸς ἀρχαιοτάτου ἐρημοκκλησίου κειμένη. Τὴν γνώμην ταύτην ἐνισχύει ἡ ἀκριβεστέρα τῆς πηγῆς ἐξέτασις καθ' ἣν βλέπει τις ὅτι αὕτη εἶναι πηγὴ τέχνης ἀρχαιοτάτης λαξευθεῖσα μετὰ μεγίστης κανονικότητος εἰς τὸ βάθος τῶν βράχων τοῦ ὄρους. Ἡ πηγή, ἔχουσα βάθος 1 $1/2$ περίπου μέτρου καὶ 1 πλάτος, λοξεύει ὑπογείως καὶ λίαν πιθανῶς ἑνοῦται μὲ ἕτερον λαξευτὸν ὑδραγωγεῖον κείμενον ὀλίγον ὄπισθεν τῆς ἐκκλησίας ταύτης, λαξευτὸν ὑπὸ ἀρχαίας τέχνης ἐντὸς τῶν βράχων τοῦ Ὑμηττοῦ καὶ ὁπόθεν καὶ νῦν ῥέει σιγαλὸν καὶ διαυγὲς ὕδωρ.[1]

Εἰς τὴν πηγὴν ταύτην κατ' ἀρχαῖον ἔθος, τῇ ἑορτῇ τῆς Ἀναλήψεως, ὅτε τελεῖται ἡ γνωστὴ τῆς Καισαριανῆς πανήγυρις, μετὰ τὴν θείαν λειτουργίαν ἀναβαίνουσιν οἱ ἱερεῖς καὶ ὁ λαός, καὶ ψάλλεται ἡ ἀκολουθία τοῦ μικροῦ ἁγιασμοῦ. Ὁ δὲ λαὸς κατ' ἀρχαιοτάτην παράδοσιν πιστεύει ὅτι τὰ ὕδατα τῆς πηγῆς ταύτης κατὰ τὴν ἐποχὴν μόνον ἐκείνην ἀπὸ μὲν τοῦ μεσονυκτίου τῆς παραμονῆς τῆς ἑορτῆς ἄρχονται ἀναβαίνοντα, κατὰ δὲ τὴν ἐπιτέλεσιν τοῦ ἁγιασμοῦ ἐκχυλίζουσι καὶ μετὰ τὸν ἁγιασμὸν ἀποσύρονται ὡς τὸ πρότερον μὴ παρέχοντα πλέον τὸ θέαμα τοῦτο εἰμὴ μόνον κατὰ τὸ ἐρχόμενον πάλιν ἔτος τὴν ἡμέραν τῆς Ἀναλήψεως, ἐφ' ᾧ χαίροντες ἀναχωροῦσιν ἐπευχόμενοι ἀλλήλοις *καὶ τοῦ χρόνου*. Τῶν χωρικῶν δὲ πλεῖστοι καὶ τῶν εὐλαβῶν ἔχουσι μεθ' ἑαυτῶν φιάλας καὶ ἀποκομίζουσιν οἴκοι τὸ προηγουμένως ἁγιασθὲν τοῦτο τῆς πηγῆς ὕδωρ.

Περὶ δὲ τοῦ ἀρχαίου βωμοῦ τῆς Ἀφροδίτης οὐδὲν θετικῶς γνωρίζομεν, ὅτι ὅμως ἐκεῖ ὑπῆρχε βωμὸς ἐθνικὸς οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὡς πείθουσι τὰ διάφορα αὐτόθι σωζόμενα λείψανα. Καὶ πρῶτον μέρη τινὰ τῆς ἐκκλησίας εἶναι ἐκτισμένα διὰ πλίνθων ἀρχαιοτάτης τέχνης, καὶ δὴ προχριστιανικῆς· ὡσαύτως ὁ πρόναος διὰ τοιούτων τινῶν εἶναι ἐστρωμένος· διάφοροι δὲ κίονες καὶ μάρμαρα προδίδουσιν ὅτι ἕτερον ἄλλοτε ναὸν προϋπηρέτησαν. Ὀλίγον δὲ μακρὰν τῆς μονῆς πρὸς Δ. περὶ τὰ 8-10 λεπτὰ ἐπὶ τῆς κορυφῆς λόφου τινὸς κεῖνται δύο ἐκκλησίαι ὧν ἡ μία, οἱ *Ταξιάρχαι*, ἐχρησίμευον ὡς κοιμητήριον τῆς μονῆς ὡς καὶ σήμερον εἰς τοὺς τυχὸν ἐκεῖ θαπτομένους. Ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας ταύτης ὑπάρχουσι τρία κιονόκρανα ἰωνικοῦ ῥυθμοῦ, τὰ μὲν δύο ὑπὸ τὴν ἁγίαν Τράπεζαν, τὸ δὲ ἐν ὑπὸ τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου Ἰωάννου. Πρὸς δὲ τούτοις ἐντὸς τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας ὑπάρχει ὀγκῶδές τι μάρμαρον, ὅπερ, ὡς τὰ ἐπ' αὐτοῦ γεγλυμμένα ἴχνη ποδῶν μαρτυροῦσι, ἄλλοτε ἐχρησίμευεν ὡς βάσις ἀγάλματος τῶν ἐθνικῶν χρόνων, ἴσως δὲ θεότητός τινος. Πρὸς τούτοις δὲ καὶ ἄλλαι ἐντοιχίσεις γεγλυμμένων λίθων καὶ τετραγωνικῶν μαρμάρων μαρτυροῦσιν ὅτι καὶ οὗτοι ἀπετέλουν ποτὲ μέρος τῆς καθεστώσης τότε εὐσεβείας, τὸ δὲ

1 Ποιμένες ὅμως τινὲς γέροντες μ' ἐβεβαίωσαν ὅτι τὸ ἐν τῇ πηγῇ ταύτῃ ὕδωρ ἀναβρύει κάτωθεν χωρὶς οὐδεμίαν συγκοινωνίαν νὰ ἔχῃ πρὸς τὴν ὀλίγον ὑψηλότερον καὶ ὄπισθεν τῆς ἐρημοκκλησίας κειμένην πηγήν.

παρακείμενον τοῖς Ταξιάρχαις ἐρημοκκλήσιον ἐχρησίμευε, καθὰ μοὶ ἐρρήθη, ἄλλοτε ὡς δυτικὴ ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Μάρκου. Μένει ἤδη τὸ ζήτημα ποῦ ἔκειτο ὁ *ἐθνικὸς ναός*. Ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ πηγῇ τῇ ἄλλοτε *κυλλοῦ πήρᾳ*, νῦν δὲ *ἁγίασμα* καλουμένῃ, ἔνθα σήμερον κεῖται ἡ μονή, ἢ ἐν τῷ κοιμητηρίῳ τῶν Ταξιαρχῶν, ἂν ἀλλαχόθεν δὲν μετηνέχθησαν ἐκεῖσε τὰ λείψανα ταῦτα τῆς ἀρχαιότητος;

Κατ' ἀρχαῖον ἔθος ὅπερ ἐπεκράτει παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Χριστιανοῖς, ὅπως ἀντικαθιστῶσι ὡς οἷόν τε διὰ τοῦ τὴν πλείστην σχέσιν ἔχοντος ἁγίου τοὺς εἰς τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν περιερχομένους ἐθνικοὺς ναοὺς καὶ βωμούς, ἦτο ἑπόμενον ὅτι ἐκεῖ ἔνθα ἐλατρεύετο ἡ τρυφερωτέρα καὶ προσφιλεστέρα τῶν θεαινῶν Ἀφροδίτη ᾠκοδομήθη ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν σεμνὸς ναὸς τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου εἰς τὰ εἰσόδια αὐτῆς, ἑορταζόμενα τῇ 21 Νοεμβρίου· καὶ μόνον ὁ χριστιανικὸς οὗτος λόγος συντελεῖ ὅπως δεχθῶμεν ὅτι ἴσως ὁ ναὸς τῆς Ἀφροδίτης ἔκειτο ἀκριβῶς ὅπου κατόπιν ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν ᾠκοδομήθη ὁ ἱερὸς τῆς Θεοτόκου ναός, ὡς πλεῖστα τῶν τοιούτων μεταλλαγῶν παραδείγματα ἔχομεν, π. χ. ναοὺς τῆς Ἀθηνᾶς, Ἥρας καὶ Ἀφροδίτης εἰς ναοὺς τῆς Θεοτόκου, τὸ Θησεῖον εἰς ἅγιον Γεώργιον, τὸν ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος εἰς ἅγιον Νικόλαον, τὰ Ἀσκληπιεῖα εἰς ναοὺς τῶν ἁγίων Ἀναργύρων κτλ.

Πότε ὅμως ὁ ἐθνικὸς οὗτος ναὸς τῆς Ἀφροδίτης εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Χριστιανῶν περιῆλθε ἀκριβῶς νὰ ὁρίσωμεν δὲν δυνάμεθα, καθόσον μέχρι τοῦ ϛ' αἰῶνος ἤκμαζεν ὁ ἐθνισμὸς ἐν Ἀθήναις, καὶ μόλις Ἰουστινιανὸς ὁ Α' (527-565) ἔδωκε τὸ τελευταῖον εἰς τοῦτον τραῦμα κλείσας τὴν περίφημον φιλοσοφικὴν τῶν Ἀθηνῶν σχολήν, ὡς ἀποβᾶσαν τὸ τελευταῖον τῆς εἰδωλολατρείας καταφύγιον, καὶ ἥτις ἔκτοτε σχεδὸν ἐκλείπει. Ὅτι ὅμως λίαν πιθανῶς περὶ τοὺς χρόνους τούτους ὁ ναὸς τῆς Ἀφροδίτης περιῆλθεν ἴσως εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Χριστιανῶν γίνεται δῆλον πρῶτον ἐκ τῆς ἀφιερώσεως τοῦ ναοῦ εἰς τὰ εἰσόδια τῆς Θεοτόκου, ἑορτὴν λίαν μεταγενεστέρως ἐν τῷ κύκλῳ τῆς χριστιανικῆς ἑορτολογίας ἀναφαινομένην καὶ δὴ περὶ αὐτὸν περίπου τὸν ζ' αἰῶνα,[1] καὶ δεύτερον ἐκ τῆς 135 ἐπιστολῆς τοῦ Συνεσίου (ἔκδ. Migne) πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἥτις ἀναφέρει μὲν σχολήν τινα ἐν τῷ Ὑμηττίῳ ὄρει ὑπάρχουσαν, οὐδεμίαν ὅμως μονὴν καὶ χριστιανικὴν ἐκκλησίαν ἐν τῇ αὐτῇ τοποθεσίᾳ εὑρισκομένην. Σημειωτέον δ' ὅτι ὁ ἐπίσκοπος οὗτος ἀποθανὼν τῷ 430 ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας τὸν Ε' αἰῶνα. Ὡς δ' ἐκ τοῦ ἐπισκοπικοῦ αὐτοῦ ἀξιώματος βεβαίως ἤθελε γράψει τι ἂν ἔβλεπε χριστιανικήν τινα ἐκκλησίαν ἀφοῦ περὶ τοσούτων ἄλλων ἐπουσιωδῶν ποιεῖται μνείαν. Τὴν σχολὴν δὲ ταύτην λίαν ἀορίστως ἀναφέρει ὁ τῆς Πτολεμαΐδος

1 Τέσσαρές εἰσι κυρίως αἱ μεγάλαι θεομητορικαὶ ἑορταί, ἡ τῆς Γεννήσεως, τῶν Εἰσοδίων, τοῦ Εὐαγγελισμοῦ καὶ τῆς Κοιμήσεως ἐξ ὧν αἱ δύο τελευταῖαι εἰσὶν αἱ ἀρχαιότεραι. Ἰδ. Λειτουργικὴν Ῥομπότη σ. 258.

ἐπίσκοπος Συνέσιος ὁ ἐξ ἴσου φίλος τοῦ Πλάτωνος καὶ τῶν Γραφῶν, ψέγων τοὺς ἐν αὐτῇ διδασκάλους ὡς μελισσουργοὺς τρέφοντας ἐκεῖσε μελίσσας πορισμοῦ χάριν καὶ ὡς ποιοῦντας μαθητὰς διὰ σταμνίου μέλιτος μᾶλλον ἢ δι' ὀρθῆς διδασκαλίας. Ὁ δὲ ἀνώνυμος τῆς ἐκ Βιέννης περιγραφῆς τῶν Ἀθηνῶν (1467-1470) ἀναφέρει αὐτὴν ὡς τέταρτον σχολεῖον τοῦ Πολυζήλου ἐν τῷ Ὑμηττίῳ ὄρει. Ὁ κ. Σουρμελῆς διϊσχυρίζεται ὅτι καὶ ὁ Συνέσιος καὶ ὁ ἀνώνυμος οὗτος ἐννοοῦσι τὴν αὐτὴν σχολὴν τὴν ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς μονῆς τῆς Καισαριανῆς οὖσαν.[1] Ἐὰν δεχθῶμεν λοιπὸν τὴν γνώμην ταύτην τοῦ κ. Σουρμελῆ ὅτι ἐν τῇ Καισαριανῇ ἔκειτο ἡ ὑπὸ τοῦ Συνεσίου καὶ τοῦ Ἀνωνύμου ἀναφερομένη αὕτη σχολὴ τοῦ Πολυζήλου δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ὅτι βεβαίως ἡ σχολὴ αὕτη δὲν ἦτο *ἐπιφανὴς* καὶ *περίφημος*, διότι ῥητὴν περὶ ταύτης ἔχομεν τοῦ Συνεσίου τὴν μαρτυρίαν, οὐδαμοῦ δ' ἀλλαχόθεν περὶ τοῦ ἐναντίου πληροφορούμεθα.

Πρῶτον δὲ σπουδαῖον ἱστορικὸν μαρτύριον, ἀναφερόμενον εἰς τὴν μονὴν Καισαριανῆς ὡς καλῶς ὑφισταμένην, ἔχουσαν μοναχοὺς καὶ τὸν ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν καθηγούμενον, καὶ ἧς οἱ πατέρες περὶ τὴν Ὑμήττιον μελισσουργίαν ἠσχολοῦντο, εἶναι ἐπιστολή τις τοῦ Ἀκομινάτου τοῦ περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΒ' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΓ' αἰῶνος μητροπολίτου Ἀθηνῶν (ἀπὸ τοῦ 1182-1220) γραφεῖσα ἐν Κέῳ καὶ ἐκεῖθεν πρὸς τὸν καθηγούμενον Καισαριανῆς πεμφθεῖσα. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη, ἣν ῥητῶς ἐπιγράφει *τῷ καθηγουμένῳ τῆς σεβασμίας μονῆς τῆς Καισαριανῆς*, οὖσα ἐκ τῶν τελευταίων τοῦ Ἀκομινάτου ἐπιστολῶν ἐγράφη περίπου περὶ τὸ 1215.[2]

Πόθεν ἡ μονὴ Καισαριανῆς ἔλαβε τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην δὲν ἠδυνήθην νὰ εὕρω. Ὁ κ. Κωνσταντινίδης ἐν τῇ περὶ τῶν Ἀθηνῶν Ἱστορίᾳ αὐτοῦ ἔν τινι ὑποσημειώσει (σελ. 490) ἀναφέρει αὐτὴν *Κυριανήν*· πόθεν ὅμως τοῦτο εἴληφε, ἐντελῶς σιγᾷ.

Ὅτι δὲ τὸ ὄνομα τοῦτο *Καισαριανὴ* λίαν ἀρχαῖον τυγχάνει ἀρκοῦν ἱστορικὸν μαρτύριον εἶναι ἡ ἀνωτέρω ἐπιστολὴ τοῦ Ἀκομινάτου. Παρά τινων δὲ ἤκουσα ὅτι ὠνομάσθη οὕτως ἐκ τοῦ πρώτου ἡγουμένου Καισαρίου· προσθέτουσι δὲ οἱ τοῦτο λέγοντες, ὅτι εἰς τοῦτον τὸν Καισάριον ἐδωρήθη ὑπὸ τῶν Τούρκων ἡ καὶ πρὸ αὐτοῦ ὡς ἐρείπιον ὑπάρχουσα μονή. Τὸ ἀβάσιμον ὅμως αὐτῶν ἐξελέγχει πάλιν αὐτὸ τὸ ἀνωτέρω ἔγγραφον τοῦ Μιχαὴλ ἔνθα πολὺ πρὸ τῶν Τούρκων ὀνομάζεται *Καισαριανή*.

Δεύτερον δὲ σπουδαῖον ἱστορικὸν περὶ τῆς μονῆς μαρτύριον εἶναι *πατριαρχικὸν γράμμα* ὅπερ τὸ πρῶτον ἐδημοσίευσεν ὁ κ. Σάθας.[3]

Τὸ σιγίλλιον τοῦτο φέρον χρονολογίαν 1678 εἶναι κυρίως ἐπιβεβαιωτήριον ἀρχαιοτέρου σιγιλλιώδους πατριαρχικοῦ γράμματος, οὗ ἐν τέλει ἀναφέρεται «ἐπιβεβαιωτήριον σιγιλλιῶδες γράμμα» καὶ ὡς αὖθις ἐν ἀρχῇ

1 Ἐν συνοπτικῇ καταστάσει Ἀθηνῶν σ. 40. 2 Ἴδ. Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου τὰ σωζόμενα ὑπὸ Σπ. Λάμπρου τόμ. Β' σ. 34. 3 Ἐν Ἀττικῷ Ἡμερολ. Εἰρην. Ἀσωπίου ἔτος 1871.

δείκνυται «ἴσον ἀπαράλλακτον τοῦ πρωτοτύπου γράμματος τοῦ πάλαι ἀοιδίμου κὺρ Διονυσίου κτλ ».

Ἰδοὺ ὡς τοῦτο ἔχει ἐν τῇ δημοσιεύσει τοῦ κ. Σάθα.

† «Ἴσον ἀπαράλλακτον τοῦ πρωτοτύπου γράμματος τοῦ *πάλαι* ἀοιδίμου κὺρ Διονυσίου, ἐπικυρωθέντος καὶ ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ κὺρ Διονυσίου.

† «Διονύσιος ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.

«Καὶ τοῦτο σὺν ἄλλοις ἔθος ἐπικρατοῦν ἐνεργεῖται παρὰ τῇ καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ διηνεκῶς ἐπικυροῦν δηλονότι τὸν τῆς ἡμέρας πατριάρχην οἰκουμενικὸν τὰ τῶν πρὸ αὐτοῦ ἀοιδίμων πατριαρχῶν σωζόμενα γράμματα, ὅσα ἐπὶ εὐλογίας αἰτίοις ἔφθασε γενέσθαι περὶ διαφόρων ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων, τοῦτο μὲν πρὸς κραταιοτέραν ἀσφάλειαν τῶν δι' ἐκείνων τῶν γραμμάτων τυπωθέντων πραγμάτων καὶ δαψιλευθέντων τινῶν προνομίων, τοῦτο δὲ πρὸς διαμονὴν μείζονα χρονικῆς παρατάσεως διὰ τῆς τῶν γραμμάτων καὶ πραγμάτων ἀνανεώσεως. Τούτῳ γὰρ καὶ μόνῳ τῷ τρόπῳ, διὰ τῆς κατὰ καιροὺς ἀνανεώσεως πέφυκεν οὐ μακρὰν τὰ πράγματα παρατείνεσθαι. Ἐπειδὴ τοιγαροῦν ἐνεφανίσθη καὶ ἡμῖν ἤδη γράμμα *παλαιγενὲς* πατριαρχικὸν τοῦ *πρόπαλαι* ἀοιδίμου πατριάρχου κὺρ Διονυσίου, διαλαμβάνον περὶ τοῦ ἱεροῦ καὶ σεβασμίου μοναστηρίου τῆς Ὑπεραγίας μου θεοτόκου τῆς Καισαριανῆς ἐπικεκλημένου, τοῦ κατὰ τὸ Ὑμήττιον ὄρος τῶν Ἀθηνῶν κειμένου σὺν τῷ μετοχίῳ αὐτοῦ τῆς Θεοπίστης λεγομένου, ὡς *ἀνέκαθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς, ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ κατάρξεως* ἐφάνη ἐλεύθερον γεγονὸς καὶ ἀτύδοτον παρά τε τῆς τότε λατινικῆς αὐθεντείας, ὡσαύτως καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς συγκατανεύσεως καὶ συμπράξεως, πάσης τε δουλοσύνης ἀνώτερον, καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ κατὰ τόπον μητροπολίτου Ἀθηνῶν ἀκυρίευτον· φησὶ γὰρ οὑτωσὶ κατὰ λέξιν τὸ τοῦ κὺρ Διονυσίου γράμμα· καὶ τὸν καιροὺς δὲ λαγχάνοντα ἀρχιερέα Ἀθηνῶν τῶν τῆς μονῆς μηδὲν πραγματεύεσθαι παρακελευόμεθα, μηδὲ κατάρχειν αὐτὴν ἐν οἵῳ δή τινι πράγματι, μηδὲ δούλην αὐτοῦ ὑπονοεῖν, ἢ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ εἶναι μηδὲ ὑπὸ τὴν χώραν αὐτοῦ ὑποτάττεσθαι, λέγομεν ἐπειδὴ *ἔκπαλαι τὴν ἐλευθερίαν αὐτῆς διὰ γραμμάτων ἀρχαίων* εὕρομεν ἔχειν, ἀλλ' οὐδὲ τὸν ἡγούμενον αὐτόν, ἢ τοὺς τῆς μονῆς ἀδελφοὺς ὁρίζειν ἔχειν ἢ ἐξουσιάζειν, ἢ κρίνειν ἢ ἐξετάζειν, ἐπειδὴ ἐκ παλαιᾶς ἐπικρατείας οὐδεὶς τῶν ἀποιχομένων ἀρχιερέων εὕρομεν ἔχειν τοιοῦτόν τι ἄνευ καὶ μόνου τοῦ ἰδίου μνημοσύνου· τοῦτο γὰρ καὶ μόνον ἐδόθη αὐτῷ τὸ μνημονεύεσθαι, τὰ δ' ἄλλα πάντα ἐν ἐλευθερίᾳ κεῖσθαι τῇ μονῇ παρελάβομεν καὶ ἡμεῖς ὁμοίως τὴν ἐλευθερίαν αὐτῆς ὑπερασπιζόμενα *ἐπικυροῦμεν καὶ ἐπιβεβαιοῦμεν* αὐτὴν καὶ παρακελευόμεθα μήτε

ἀρχιερέα, μήτε ἱερέα μήτε τινὰ τῶν λαϊκῶν μηδέποτε χεῖρα δυναστείας ὀρέγειν κατὰ τῆς μονῆς ἢ τῶν αὐτῆς.

«Ταῦτα μὲν οὖν τὰ αὐτολεξεὶ κείμενα ἐν τῷ διαλειφθέντι τοῦ κὺρ Διονυσίου γράμματι, καὶ μέχρι τῆς δεῦρο τὸ ἱερὸν αὐτὸ μοναστήριον πάντη ἐλεύθερον εὑρίσκεται καὶ ἀσύδοτον ἀπὸ παντοίας ἀσυδοσίας βασιλικῆς τε καὶ ἐκκλησιαστικῆς. Ἐπὶ δὲ τούτοις ἐνεφανίσθησαν καὶ ἕτερα γράμματα τῆς τε *λατινικῆς αὐθεντείας* καὶ τῆς *ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας*, διαλαμβάνοντα εἶναι τοῦ αὐτοῦ μοναστηρίου τῆς Καισαριανῆς τὸ κατὰ τὰς Ἀθήνας γυναικεῖον καταγώγιον τὸ καλούμενον μέγα μοναστήριον τῆς Παναγίας Παντανάσσης, προσηλωθὲν αὐτῷ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ὑπό τινος Νικολάου Μπονιφατζῆ τὴν κλῆσιν ἔχοντος, ὡς ἴδιον ἐκείνου πρᾶγμα καὶ κτῆμα προϋπάρχον, αὐθεντικοῖς τε γράμμασι, καὶ ἐκκλησιαστικῶς ἐπικυρωθέν, τοῦ ἐλεύθερον συνδιατελεῖν τοῦτ' αὐτῷ, καὶ ἀδούλωτον ἕως τε τῆς παρούσης ἡμέρας σὺν τῷ διαλειφθέντι μετοχίῳ αὐτοῦ τῆς Παντανάσσης. Ἐδεήθησαν δὲ οἱ ἐν αὐτῷ συνασκούμενοι πατέρες ἐπικυρωθῆναι καὶ παρ' ἡμῖν τὰ παλαιγενῆ αὐτῶν γράμματα κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν συνήθειαν πρὸς κραταιοτέραν ἀσφάλειαν· τούτου χάριν τὴν αἴτησιν αὐτῶν ὡς εὔλογον εὐμενῶς ἀπεδεξάμεθα, καὶ τῷ ἔθει τοῦ οἰκουμενικοῦ τούτου θρόνου κατὰ τοὺς πρὸ ἡμῶν ἀοιδίμους πατριάρχας χρώμεθα, ἅτε οὐχ ἧττον τῶν ἄλλων τῆς τῶν ἁγίων ἁπανταχοῦ ἐκκλησιῶν τοῦ θεοῦ προκοπῆς καὶ βελτιώσεως φροντίζοντες, γράφομεν καὶ ἀποφαινόμεθα συνοδικῶς μετὰ τῶν περὶ ἡμᾶς ἱερωτάτων ἀρχιερέων καὶ ὑπερτίμων τῶν ἐν ἁγίῳ Πνεύματι ἀγαπητῶν ἡμῶν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν,ἵνα πάντα μὲν τὰ παλαιγενῆ καὶ ἀρχαῖα γράμματα, ὅσα διαλαμβάνει περὶ τοῦ μοναστηρίου αὐτοῦ τῆς Παναγίας τῆς Καισαριανῆς, καὶ τῷ ὑποκειμένῳ αὐτῷ μετοχίῳ τοῦ καλουμένου μεγάλου Μοναστηρίου τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Παντανάσσης, ἔχωσι καὶ παρ' ἡμῖν τὸ κῦρος καὶ τὴν ἰσχύν, ἀμετάθετα διαμένοντα εἰς τὸν ἑξῆς ἅπαντα χρόνον καὶ ἀμετάτρεπτα· τὸ δὲ ἱερὸν αὐτὸ μοναστήριον σὺν τῷ ἰδίῳ μετοχίῳ τῆς Παναγίας Παντανάσσης κατὰ τὰ ἀρχαῖα αὐτοῦ προνόμια ὑπάρχῃ διὰ παντὸς πάντῃ καὶ παντοίως ἐλεύθερον καὶ ἀσύδοτον τελείως μετὰ πάντων τῶν κτημάτων καὶ ἀφιερωμάτων αὐτῶν κινητῶν τε καὶ ἀκινήτων, καὶ ἀδούλωτον, καὶ ἀκαταπάτητον καὶ ἀνενόχλητον καὶ ἀνεπηρέαστον, μηδενὸς τῶν πάντων ἱερωμένου καὶ λαϊκοῦ, καὶ αὐτοῦ τοῦ κατὰ τόπον μητροπολίτου Ἀθηνῶν, ἔχοντος ἄδειαν κατεπεμβαίνειν αὐτοῦ ποτε καὶ κατεξουσιάζειν, ἢ ζητεῖν λαμβάνειν τι ὁλοτελῶς ἀρκουμένου μόνῳ τῷ μνημοσύνῳ αὐτοῦ, καθάπερ ἐδόθη αὐτῷ καθ' ἅπαξ, τὸ μνημονεύεσθαι δηλονότι ἐν αὐτῷ κατὰ πάσας τὰς ἱερὰς τελετάς.

«Ἐν δὲ τῷ μετοχίῳ τῆς Παντανάσσης, ὡσαύτως τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀσυδοσίας ἐπικρατούσης, πάντα τὰ αὐτοῦ εἰσοδήματα καὶ τὰς κληρονο-

μίας τῶν ἀποθνησκουσῶν ἐν αὐτῷ μοναζουσῶν γυναικῶν, ἔχῃ καὶ κερδαίνῃ τὸ μοναστήριον τῆς Καισαριανῆς ἅπαντα, μὴ τολμῶντός τινος τῶν ἐξ ἑτέρας μονῆς ἱερομονάχων εἰσέρχεσθαι καὶ ἀποκείρειν τινὰ τῶν προσερχομένων γυναικῶν τῇ μοναστικῇ πολιτείᾳ παντάπασιν πλὴν τούτων τῶν τῆς Καισαριανῆς πατέρων, ὑφ' ὧν καὶ ἐφημερεύεται τὸ μετόχιον, καὶ ἐπισκέπτεσθαι κατὰ τὴν περίληψιν τῶν ἐν αὐταῖς ἀρχαιοτάτων γραμμάτων καὶ ἅπαξ ἁπλῶς εἰπεῖν, ὅσα ἐξ ἀρχαίας φιλοτιμίας ἐπεβραβεύθησαν τῷ αὐτῷ μοναστηρίῳ, σὺν τῷ μετοχίῳ αὐτοῦ, παρακελευόμεθα διαμένειν κεκυρωμένα καὶ ἀπαρασάλευτα, κατὰ τὰ γράμματα τῶν πρὸ ἡμῶν ἀοιδίμων πατριαρχῶν. Ὃς δ' ἂν ὀψέποτε φανείη ἀθετῶν τι τῶν τυπωθέντων περὶ τῆς ἐλευθερίας αὐτοῦ καὶ χεῖρα δυναστείας ἐπιβαλεῖν αὐτῷ βουληθείη πλεοναστικῶς πως, καὶ ζημιῶσαι, καὶ βλάψαι αὐτό, ὁποίας ἂν εἴη τάξεως καὶ βαθμοῦ.....»

«Ὅθεν εἰς ἔνδειξιν καὶ ἀσφάλειαν ἐγένετο καὶ τὸ παρὸν *ἐπιβεβαιωτήριον σιγιλλιῶδες γράμμα*, καὶ ἐδόθη τῷ διαλειφθέντι μοναστηρίῳ τῆς Καισαριανῆς αχοή. ἐν μηνὶ Ἰουνίῳ ἰνδ. α'.»

Ἐκ τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου πατριαρχικοῦ γράμματος φαίνεται ὁπόσης τιμῆς καὶ ὑπολήψεως ἀπήλαυεν ἡ ἱερὰ αὕτη μονὴ τῆς Καισαριανῆς, ἥτις σήμερον οἱονεὶ τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς δόξαν καὶ εὔκλειαν ἀναμιμνησκομένη μονονουχὶ φωνὴν ἀφιεῖσα κλαίει καὶ πενθεῖ τὴν ἐλεεινὴν θέσιν εἰς ἣν ἐσχάτως ἔφθασε, τὴν πρό τινων ἐτῶν διάλυσιν αὐτῆς καὶ τὴν μετ' ὀλίγον ἴσως καταστροφὴν ὡς ἐκ τῆς ἀσυγγνώστου παραλυσίας εἰς ἣν περιῆλθε καθ' ἑκάστην καταπίπτουσα καὶ ἀπορρέουσα καὶ ταχεῖ βήματι πρὸς τὴν ἀφάνειαν καὶ τὸν ἐξαφανισμὸν προχωροῦσα. Ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ λοιπὸν τούτου ἐγγράφου ἐξάγεται ὅτι ἀνέκαθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ κατάρξεως τὸ ἱερὸν τοῦτο μοναστήριον ἐφάνη ἐλεύθερον γεγονὸς καὶ ἀσύδοτον καὶ πάσης δουλωσύνης ἀνώτερον καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ κατὰ καιρὸν μητροπολίτου Ἀθηνῶν ἀκυρίευτον κτλ. ὅπως ἐν αὐτῷ ἀναγινώσκονται.

Ἤδη ὅμως γεννᾶται τὸ ζήτημα, τίς ἐστιν ὁ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Διονυσίου ἀρχαιότερος πατριάρχης Διονύσιος ἀναφερόμενος; Εἶναι Διονύσιος ὁ Α' ὁ πατριαρχεύσας τὸ πρῶτον τῷ 1472, τὸ δὲ δεύτερον τῷ 1490, ἢ εἶναι ὁ Β' πατριαρχεύσας τῷ 1534; Δὲν ἀναφέρω δὲ καὶ τὸν Διονύσιον Γ' διότι οὗτος ἦτο σύγχρονος τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος Διονυσίου τοῦ Δ' τοῦ τὸ παρὸν σιγίλλιον ἐπικυροῦντος ἐπειδὴ ὁ μὲν Γ' ἐπατριάρχευσε τῷ 1660, ὁ δὲ Δ' ὁ καὶ τὸ ἐπιβεβαιωτήριον τοῦτο ὑπογράψας τῷ 1672. Ἑπομένως δὲν ἁρμόζουσιν αἱ ἐκφράσεις *τοῦ πάλαι ἀοιδίμου, παλαιγενὲς γράμμα, πρόπαλαι ἀοιδίμου πατριάρχου* κτλ.

Ἡμεῖς στηριζόμενοι ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω ἐκφράσεων καὶ ἰδίως ἐπὶ τῆς ἐκφράσεως «ἐπειδὴ τοιγαροῦν ἐνεφανίσθη καὶ ἡμῖν ἤδη γράμμα *παλαιγενὲς*

πατριαρχικὸν τοῦ *πρόπαλαι* ἀοιδίμου πατριάρχου κὺρ Διονυσίου», δὲν διστάζομεν νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ πατριάρχης οὗτος εἶναι Διονύσιος ὁ Α', ὁ τὸ πρῶτον τῷ 1472 πατριαρχεύσας καὶ ὑποτακτικὸς τοῦ ἀοιδίμου Μάρκου τοῦ Ἐφέσου χρηματίσας.[1] Σημειωτέον δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι ἡ περικοπὴ τοῦ ἀρχαίου πατριάρχου Διονυσίου ἡ ἐν τῷ ἀνωτέρω σιγιλλίῳ ἀναφερομένη οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν εἰμὴ ἐπιβεβαίωσις καὶ ἐπικύρωσις ἄλλων ἀρχαιοτέρων γραμμάτων τοῦ Διονυσίου τοῦ Α', καθὼς τοῦτο σαφῶς ἐκ τῆς περικοπῆς αὐτοῦ ἐξάγεται, ἐπειδὴ, λέγει, «ἡ ἔκπαλαι τὴν ἐλευθερίαν αὐτῆς (τῆς μονῆς) διὰ γραμμάτων ἀρχαίων εὕρομεν ἔχειν...... ἐπικυροῦμεν, καὶ ἐπιβεβαιοῦμεν αὐτὴν καὶ παρακελευόμεθα»........ Ὥστε ἀφοῦ Διονύσιος ὁ Α' ὁ τῷ 1472 πατριαρχεύσας μεταχειρίζεται τὴν ἔκφρασιν *ἔκπαλαι* τὴν ἐλευθερίαν αὐτῆς διὰ γραμμάτων ἀρχαίων εὕρομεν, Κύριος οἶδεν ἐκ πόσου χρόνου ἡ γεραρὰ καὶ σεβασμία μονὴ τῆς Καισαριανῆς τὰ πατριαρχικὰ ταῦτα δικαιώματα ἔχαιρεν. Ἴσως πολὺ πρὸ τοῦ Ι' αἰῶνος, διότι ναὶ μὲν ἀπαντῶμεν τὴν ἀνωτέρω ἐπιστολὴν τοῦ Ἀκομινάτου περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΓ' αἰῶνος, δὲν φαίνεται ὅμως ἐκ ταύτης τὸ ἐπιτακτικὸν, τὸ ἐξουσιάζον, ὡς θὰ ἐνέπρεπε ποιμένι, μάλιστα μητροπολίτῃ, πρὸς ἀδικήσαντα ἡγούμενον γράφοντι, τοὐναντίον δὲ ὡς φιλικὴ καὶ προτρεπτική τις ἐπιστολὴ λίαν εἰρηνικῶς τελευτᾷ, ὅθεν εἰκότως ἤθελέ τις εἰκάσει ὅτι ὁ Ἀκομινάτος ἔγραφεν οὕτως ἔχων ὑπ' ὄψιν τὰ πατριαρχικὰ τοῦ μοναστηρίου δικαιώματα. Μεταβαίνομεν ἤδη εἰς τὴν ἐπὶ τῆς *Τουρκοκρατίας* κατάστασιν τῆς μονῆς.

Γνωστὸν ὅτι ὁ Ὁμὰρ ἐλθὼν τῷ 1458 εἰς Ἀθήνας διὰ τῆς μετὰ τοῦ δουκὸς Φραγκίσκου ἢ Φράγκου συνομολογηθείσης συνθήκης καθυπήγαγε τὰς Ἀθήνας ὑπὸ τοὺς Τούρκους. Κατὰ τὸ αὐτὸ δὲ περίπου ἔτος ἦλθεν εἰς Ἀθήνας καὶ Μωάμεθ ὁ Β', ὅστις εἰς ταύτην τὴν πρώτην αὐτοῦ ἄφιξιν γνωρίζομεν ὅτι κατηυχαριστήθη ἐκ τοῦ λαμπροῦ κλίματος, τοῦ ὀχυροῦ τῆς Ἀκροπόλεως, διὰ τὸν ἐλεύθερον ὁρίζοντα καὶ ὅτι μετὰ θαυμασμοῦ περιῆλθε θεώμενος τὰς ἐν Ἀθήναις ἀρχαιότητας. Λέγεται μάλιστα ὅτι, ὅτε εὑρέθη πρὸ τοῦ Παρθενῶνος, καταληφθεὶς ὑπὸ ἐνθουσιώδους σεβασμοῦ ἀνέκραξεν ὁ μέγας ἐκεῖνος βάρβαρος «ὅτι μεγίστη χάρις ὀφείλεται τῷ υἱῷ Τουρχὰν Ὁμὰρ, ὅστις κατέστησεν αὐτὸν κύριον τοσούτον ἐνδόξου πόλεως».[2]

Κατὰ τὴν ἐποχὴν λοιπὸν ταύτην, ἅμα τῇ ἐλεύσει τῶν Τούρκων εἰς Ἀθήνας, ἡ μονὴ Καισαριανῆς ἔτυχεν *ἀνεξαρτησίας* καὶ *ἀσυδοσίας* καὶ προνομίων δωρηθέντων αὐτῇ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ κατακτητοῦ Μωάμεθ τοῦ Β' διὰ τὸ ἑξῆς γεγονὸς, ὅπερ διηγοῦνται ἡμῖν οἱ περιηγηταὶ Spon καὶ Wheler.

1 Ἴδ. κατάλογον πατριαρχῶν Ζαχαρίου Μαθᾶ.

2 Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ Κωνσταντινίδου σ. 483. Γεωγραφ. Μελετίου Ἀττικὴ σ. 351.

Ὅτε ὁ Μωάμεθ μετὰ τὴν γενομένην ἅλωσιν ἐπήρχετο νικητὴς καὶ κύριος εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν ὁ ἡγούμενος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, λαβὼν τὰς κλεῖδας τῆς πόλεως, ἐκομίσατο αὐτὰς αὐτῷ τῷ Μωάμεθ, ὡς δεῖγμα τῆς ἀναγνωρίσεως αὐτοῦ ὡς δεσπότου καὶ κυρίου τῶν Ἀθηνῶν· ὁ ἡγεμὼν δὲ τότε κολακευθεὶς ἐκ τῆς ταπεινώσεως, οὕτως εἰπεῖν, ταύτης τοῦ ἡγουμένου καὶ διὰ τὴν προθυμίαν καὶ πίστιν ἣν πρὸς αὐτὸν τὸν νέον κύριον διὰ τοῦ ἡγουμένου πᾶσα ἡ πόλις ἐπεδείξατο, ὥρισεν ὅπως ἡ μονὴ Καισαριανῆς μένῃ *ἐλευθέρα* καὶ *ἀνεξάρτητος*, ἀσύδοτος, ἀπηλλαγμένη παντὸς φόρου, εἴτε προσωπικοῦ, εἴτε ἐκ τῶν προϊόντων τῆς μονῆς. Ἀναφέρουσιν ὅμως οἱ αὐτοὶ περιηγηταὶ ὅτι ἑκουσίως ἡ μονὴ ἐδιδε περὶ τὰ δώδεκα φλωρία κατ' ἔτος εἰς τὸν ἑκάστοτε βοεβόδαν τῶν Ἀθηνῶν εἰς ἔνδειξιν σεβασμοῦ.

Ἐντεῦθεν οἱ Τοῦρκοι ἔκτοτε ἀείποτε διετέλεσαν σεβόμενοι τὴν ἱερὰν ταύτην μονὴν ἣν ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἀπαντῶμεν ὑπὸ τὸ ὄνομα *Κόσμπασι*. Ἐκάλουν δὲ τὴν μονὴν Κασαιριανῆς οὕτως οἱ Τοῦρκοι, ὡς λέγει ὁ Spon, ὡς ἐκ τῆς ἀναγλύφου μαρμαρίνης κεφαλῆς κριοῦ τινος ἥτις καὶ μέχρι τοῦδε ὑπάρχει ἐν τῇ βρύσει τῇ ὄπισθεν τῆς ἐκκλησίας κειμένῃ. Ὁ δ' ἄγγλος Wheler,[1] λέγει ὅτι τὸ μάρμαρον τοῦτο τὸ φέρον τὴν κεφαλὴν ταύτην ἐχρησίμευεν ἄλλοτε ὡς λάρναξ.

Ἐπὶ Τουρκοκρατίας δὲ φαίνεται ὅτι ἡ μονὴ αὕτη ἔτυχε λογίων καὶ ἀνεπτυγμένων ἡγουμένων.

Ἰδοὺ τί γράφει ὁ Spon περὶ τοῦ ἡγουμένου ὃν εὗρε διοικοῦντα τὴν μονὴν τὸ 1675. «Ὁ νῦν ἡγούμενος Καισαριανῆς, ὀνομάζεται Στεφάκης, κατοικεῖ δὲ πάντοτε ἐν Ἀθήναις..... Ἐπεσκέφθημεν αὐτὸν καὶ εὕρομεν αὐτὸν ἄνδρα λόγιον γνωρίζοντα ἄριστα τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν, τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν καὶ τὴν ἰατρικήν. Ἐκτὸς τούτου δὲ εἶναι καλὸς φιλόσοφος καὶ ἐπὶ πᾶσι θερμὸς Πλατωνιστής».[2]

Περὶ τοῦ αὐτοῦ δὲ τούτου ἡγουμένου ὁμιλῶν καὶ ὁ Ἄγγλος Wheler, λέγει· «Ὁ ὑπάρχων ἡγούμενος Ἐζεκιὴλ Στεφάκης εἶναι ἀνὴρ σοφός, κατοικεῖ διαρκῶς ἐν Ἀθήναις, εἶναι κάτοχος τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς, ὁπωσοῦν τῆς λατινικῆς καὶ ἰταλικῆς, εἶναι δὲ Πλατωνιστής· καί περ δὲ ὢν μοναχὸς φαίνεται μᾶλλον ἰατρὸς ἢ θεολόγος. Παρὰ τούτου ἔμαθον ν' ἀναγινώσκω ὡς οἱ Ἕλληνες τῆς σήμερον ἀναγινώσκουσιν».[3]

Ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ περὶ τὸ 1682 ἡγούμενος τῆς μονῆς φαίνεται ὅτι ἦν ἀνὴρ λόγιος, τοὐλάχιστον ἐκ τοῦ ἐπιθέτου ὅπερ ἀποδίδοται αὐτῷ ἐν τῇ ἄνω τῆς θύρας τοῦ νάρθηκος ἀναγινωσκομένῃ ἐπιγραφῇ ἐν ᾗ λέγεται «ὑπὸ ἡγουμένου Ἱεροθέου τοῦ σοφωτάτου ἱερομονάχου».

1 Τόμ. Β'. σ. 490.
2 Spon τόμ. Α', σ. 331
3 Wheler τόμ. Β', σ. 493.

Ὁ δὲ ἀρχιτεκτονικὸς ῥυθμὸς τῆς μονῆς εἶναι ὁ καθαρὸς Βυζαντινὸς φέρων δύο τρούλλους, τὸν μὲν μικρότερον ἐν τῷ νάρθηκι, τὸν δὲ μεγαλήτερον ἐν τῷ μέσῳ τοῦ κυρίως ναοῦ. Ἑκατέρωθεν δὲ ἔρχονται τὰ συνήθη Βυζαντινὰ σταυροθόλια, δι' ὧν ἀποτελεῖται πλῆρες τὸ σχῆμα τοῦ Σταυροῦ. Ἐὰν δέ τις ὄπισθεν ἐν τῷ ἱερῷ καλῶς τὸ σωζόμενον οἰκοδόμημα ἐξετάσῃ, θέλει ἴδῃ ὅτι παρ' ὅλην τὴν ἀρχαιότητα αὐτοῦ εἶναι νεώτερον, στηριζόμενον ἐπὶ ἑτέρου πολὺ ἀρχαιοτέρου οἰκοδομήματος. Δι' ἡμιθυρίου δέ τινος δεξιᾷ ἀπέναντι τοῦ νάρθηκος εἰσέρχεταί τις εἰς λίαν ἀρχαῖον πρόσθετον οἰκοδόμημα ὅπερ ἐχρησίμευεν ὡς σκευοφυλάκιον, πιθανῶς ὅμως καὶ ὡς ὀστοθήκη τῶν ἀναπαυομένων μοναχῶν. Πολὺ δὲ πιθανὸν αἱ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ λίαν σκοτεινοῦ τούτου καὶ πληκτικοῦ οἰκοδομήματος κόγχαι ἴσως νὰ ἐχρησίμευον καὶ ὡς ἱερὸν ἐν ᾧ ἐγίνετο λειτουργία ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῶν εὐσεβῶς κοιμηθέντων μοναχῶν.

Ἐξετάζοντες δὲ τὴν γραφικήν, εὑρίσκομεν ὅτι αἱ μὲν ἁγιογραφίαι τοῦ νάρθηκος εἰσὶ πολὺ μεταγενέστεραι τοῦ κυρίως ναοῦ. Ἐν τῇ ἱερᾷ κόγχῃ τοῦ Θυσιαστηρίου ὀλίγον ὑψηλὰ εἰκονίζεται ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὡς Μέγας Ἀρχιερεὺς συλλειτουργῶν μετὰ πλήθους ἀγγέλων διαφόρων ἱερατικῶν βαθμῶν. Ὅτι δὲ ἐν τῇ ἁγιογραφίᾳ ταύτῃ ὡραῖον δύναταί τις νὰ παρατηρήσῃ εἶναι ὅτι οἱ ἄγγελοι οἱ τὴν ἐξέλευσιν τῆς ἁγίας καὶ μεγάλης εἰσόδου ποιοῦντες, δὲν γράφονται φέροντες τὸ ἅγιον ποτήριον, ἀλλ' εἰκονίζονται βαστάζοντες ἐπὶ νεκρικῆς σινδόνης αὐτὸν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἡπλωμένον νεκρόν, συμφώνως τῇ ἱερᾷ σημασίᾳ ἣν ἔχει ἡ ἁγία καὶ μεγάλη εἴσοδος, σημαίνουσα τὴν ἀπὸ τοῦ Σταυροῦ κατάβασιν τοῦ Σωτῆρος καὶ τὴν νεκρικὴν πορείαν πρὸς τὸ κενὸν τοῦ Ἰωσὴφ ἐν τῷ κήπῳ μνημεῖον.

Ἐπὶ τοῦ Τρούλλου εἰκονίζεται λίαν ἀρχαιοπρεπῶς ὁ Παντοκράτωρ καλῶς διατηρούμενος ὡς καὶ αἱ λοιπαὶ τοῦ κυρίως ναοῦ ἁγιογραφίαι. Εἰς ἑκατέραν δὲ σταυροθολίαν διακρίνονται ὡραῖαί τινες κεφαλαὶ σεβασμίων καὶ γερόντων προφητῶν.

Ἀξιολογώτερα δὲ εἶναι τὰ κατὰ τὸν νάρθηκα.

Νάρθηξ ἢ πρόναος γνωστὸν ὅτι λέγεται τὸ πρὸ τοῦ κυρίου ναοῦ μέρος δι' οὗ διὰ μιᾶς ἢ τριῶν συνήθως θυρῶν εἰς τὸν κυρίως ναὸν εἰσερχόμεθα. Γνωστὸν ἐπίσης ὅτι ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ ὁ νάρθηξ ἦτο τὸ ὡρισμένον μέρος εἰς ὃ ἵσταντο οἱ κατηχούμενοι. Ὁ νάρθηξ, ὡς ἐκ τοῦ ἔργου ὅπερ εἶχεν ἐν μὲν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἐν αὐτῷ νὰ διδάσκωνται καὶ νὰ βαπτίζωνται οἱ κατηχούμενοι, νῦν δὲ ἐν τοῖς τὰ ἀρχαῖα κρατοῦσι μοναστηρίοις τοῦ ν' ἀναγινώσκονται ἐν τῷ νάρθηκι αἱ *λιταί*, αἱ *ὧραι* καὶ τὰ *μεσώρια*, νὰ γίνωνται αἱ *ἀρτοκλασίαι*, ἡ ἀνάγνωσις τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας, τῶν βίων τῶν ἁγίων καὶ ἐν αὐτῷ νὰ ψάλλωνται καὶ αἱ νεκρικαὶ ἀκολουθίαι τῶν μοναχῶν, θεωρεῖται οἱονεὶ ὡς ἡ σχολὴ εἰς ἣν ἐμορφοῦντο οἱ μοναχοί. Ἐντεῦθεν αἱ λαμπραὶ συλλογαὶ τῆς Χριστιανικῆς τέχνης, ἥτις εἰκονίζει

πέριξ τοῦ νάρθηκος *μοναχοὺς, ἀσκητὰς, ἀναχωρητὰς* καὶ *ὁσίους* κρατοῦντας ἱερὰς δέλτους ἐφ' ὧν εἰσὶ γεγραμμέναι ἐπὶ τὸ συντομώτερον αἱ ἅγιαι καὶ πολύτιμοι συμβουλαὶ αὐτῶν πρὸς τοὺς μοναχούς. Παρίστανται δὲ οὕτω τρόπον τινὰ διατελοῦντες οἱ αἰώνιοι διδάσκαλοι καὶ φωστῆρες τοῦ μοναχικοῦ βίου εἰς τοὺς κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχὰς εἰς τὴν μονὴν εἰσερχομένους μοναχοὺς ἢ δοκίμους τοὺς μέλλοντας ἐν τῷ νάρθηκι πάντοτε νὰ μορφῶνται, ἀκροώμενοι, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν, ἱερῶν λειτουργιῶν. Τῆς δὲ Καισαριανῆς ὁ πρόναος ἱστορήθη τὸ 1682 καὶ προσηνέχθη δῶρον τῇ Ὑπεραγίᾳ Θεοτόκῳ ὑπὸ τῆς εὐγενοῦς ἀθηναϊκῆς οἰκογενείας τῶν Μπενιζέλων, προσδραμούσης τῇ μονῇ φόβῳ λοιμοῦ, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐπὶ τῆς ἄνω θύρας τοῦ προνάου ὑπαρχούσης ἐπιγραφῆς, γεγραμμένης δι' ὡραίων βυζαντινῶν χαρακτήρων. Ἰδοὺ ὡς ἔχει αὕτη ἐν τῷ πρωτοτύπῳ·

† «Ἱστόρηται ὁ πρόναος οὗτος ἤτοι νάρθηξ διὰ δαπάνης τῶν προσδραμόντων τῇ μονῇ φόβῳ λοιμοῦ τῇ κραταιᾷ χειρὶ τῆς πανυμνήτου Τριάδος καὶ σκέπῃ τῆς Μακαρίας Παρθένου, οἵτινες εἰσὶν ὁ εὐγενὴς καὶ λογιώτατος Μπενιζέλος, υἱὸς Ἰωάννου, ἅμα ταῖς εὐγενέσιν ἀδελφαῖς καὶ τῇ τεκούσῃ καὶ τῇ λοιπῇ αὐτοῦ συνοδείᾳ, ἐπὶ ἡγουμένου Ἱεροθέου τοῦ σοφωτάτου ἱερομονάχου, διὰ χειρὸς δὲ Ἰωάννου Ὑπάτου τοῦ ἐκ Πελοποννήσου ἔτει ΑΧΠΒ' (1682)».

Ἐκ τῆς περιγραφῆς λοιπὸν ταύτης ἐξάγεται ὅτι ἐζωγραφήθη ὑπὸ λογίου ἡγουμένου, δαπάναις δὲ τῆς ἀρχαίας καὶ ἐπισήμου ἀθηναϊκῆς οἰκογενείας τῶν Μπενιζέλων.[1]

Ἰδοὺ δὲ ἡ λαμπρὰ συλλογὴ τῶν καθηγητῶν τῆς ἐρήμου τῶν πέριξ τοῦ νάρθηκος γεγραμμένων καὶ οἵτινες, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν, διὰ τῶν δέλτων αὐτῶν ἐξακολουθοῦσι διδάσκοντες ἰδίᾳ τοὺς τὴν μοναδικὴν πολιτείαν ἐκλέγοντας.

1. Εἰσιόντι ἀριστερᾷ εἰς τὸν δυτικὸν τοῦ νάρθηκος τοῖχον εἰκονίζεται ἡ **Ὁσία Μαρία** δεχομένη τὴν θείαν μετάληψιν ἐκ τοῦ δεξιᾷ τῷ εἰσιόντι εἰκονιζομένου Ἀββᾶ Ζωσιμᾶ.[2]

2. **Ὁ ἅγιος Εὐφρόσυνος** κρατῶν ἄνθος.

3. **Ὁ ἅγιος Ἐφραὶμ** «Μοναχὸς ἀκτήμων ἀετὸς ὑψιπέτης.».

4. **Ὁ ἅγιος Ἰωαννίκιος** «Ὕπνος πολὺς ἐπάγει πειρασμούς, ὁ δὲ ἀγρυπνῶν ἐκφεύξεται αὐτούς».

1 Σεμνὸς γόνος τῆς ἀρχαιοτάτης ταύτης ἀθηναϊκῆς οἰκογενείας, ἥτις καθ' ἅπαντα τὸν τῆς δουλείας χρόνον διὰ τῆς παιδείας περιεκόσμει τὴν πενθοῦσαν πόλιν τῆς Ἑλλάδος καὶ περὶ ἧς πολλὰ καὶ ὁ Spon καὶ ὁ Wheler ἀναφέρουσιν, ἐστὶν ὁ ἀξιότιμος καθηγητὴς τῆς Ῥιζαρείου σχολῆς κ. Θεοδόσιος Βενιζέλος.

2 Διὰ τῆς πρώτης ταύτης ἁγιογραφίας τῆς λίαν συγκινητικῆς ἐξεικονίσεως τοῦ νὰ λαμβάνῃ τὴν θείαν μετάληψιν κάτισχνος ἡ Ὁσία Μαρία ἐκ τοῦ Ἀββᾶ Ζωσιμᾶ ὑποδηλοῦται τῷ εἰσιόντι ὅτι πρῶτον πάντων ὀφείλει μετάνοιαν ἐπὶ τῶν πεπραγμένων καὶ εἶτα ἂς εἰσδύσῃ εἰς τὴν σωστικὴν κιβωτὸν τῆς ἐκκλησίας. Ἡ ἁγιογραφία αὕτη ἀπαντᾶται λίαν συχνὰ ἐν τῷ νάρθηκι εἰς τὴν σειρὰν τῆς χριστιανικῆς ἁγιογραφίας, ὡς ἐν Πεντέλῃ καὶ ἀλλαχοῦ.

5. **Ὁ ἅγιος Μακάριος.**

6. **Ὁ ἅγιος Νεῖλος** πρὸς νότον. «Ὥσπερ αἱ νεφέλαι ἀποκρύπτουσι τὸν ἥλιον, οὕτως αἱ πονηραὶ ἔννοιαι σκοτίζουσι τὸν νοῦν».

7. **Ὁ ἅγιος Ἀρσένιος** «Ὑψηλόφρων μοναχὸς ἀντιλέγει σφοδρῶς, ὁ δὲ ταπεινὸς οὐκ ἀντιλέγει».

8. **Ὁ ἅγιος Ἱερόθεος.**

9. **Ὁ ἅγιος Εὐθύμιος** «Κενόδοξος ἀσκητὴς ἀδικεῖται διπλῶς, καὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχήν».

10. **Ὁ ἅγιος Ἀντώνιος** «Ἐγὼ οὐκέτι φοβοῦμαι τὸν θεὸν, ἀλλ' ἀγαπῶ αὐτόν· ἡ γὰρ τελεία ἀγάπη ἔξω βάλλει τὸν φόβον».

Ἤδη πρὸς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ νάρθηκος εἰσὶ τρεῖς θύραι εἰσάγουσαι εἰς τὸν κυρίως ναὸν, ἑκατέρωθεν δὲ τῆς μεσαίας πύλης ζωγραφίζονται ἀριστερᾷ μὲν τὰ εἰσόδια τῆς Θεοτόκου, δεξιᾷ δὲ ἡ ἀνάληψις τοῦ Σωτῆρος.

11. **Ὁ ἅγιος Σάββας** πρὸς βορρᾶν. «Ἀδελφοί, ὁ τῶν βρωμάτων κόρος πορνείας πεῖρα ἐστί».

12. **Ὁ ἅγιος Ἰωάννης** τῆς *Κλίμακος* «Ὁ ἔχων ταπείνωσιν ταπεινοῖ τοὺς δαίμονας, ὁ δὲ μὴ ἔχων ταπείνωσιν ταπεινοῦται ὑπὸ τῶν δαιμόνων».

13. **Ὁ ἅγιος Διονύσιος.**

14. **Ὁ ἅγιος Θεοδόσιος** «Ὁ φυλάσσων τὸ ἑαυτοῦ στόμα, τηρεῖ τὴν ἑαυτοῦ ψυχήν».

15. **Ὁ ἅγιος Μάξιμος** ὁ ὁμολογητὴς «Ἀδελφοὶ ῥίζα πάντων τῶν κακῶν ἐστιν ἡ φιλαργυρία».

16. **Ὁ ἅγιος Μάρκος** ὁ Ἀθηναῖος πρὸς δυσμάς.

17. **Ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος** ὁ ἐν τῷ Ἄθωνι. «Ἐν καρδίᾳ πρᾳέων ἐπαναπαύεται Κύριος».

18. **Ὁ ἅγιος Λεόντιος** ὁ ἐν Ἀχαΐᾳ «Ψυχὴ ταραχώδης διαβόλου καθέδρα ὑπάρχει».

19. **Ὁ ἅγιος Ἀκάκιος.**

20. **Ὁ ἅγιος ἢ ὁ ἀββᾶς Ζωσιμᾶς** κρατῶν τῇ ἁγίᾳ λαβίδι τὸν ἅγιον ἄρτον καὶ προσφέρων αὐτὸν τῇ πρὸς τ' ἀριστερᾷ τῷ εἰσιόντι εἰκονιζομένῃ Ὁσίᾳ Μαρίᾳ.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς ἁγιογραφίας τοῦ νάρθηκος, ὅστις σημειωτέον ὅτι ὅλος, οὐδὲ τῆς ὀροφῆς ἐξαιρουμένης, εἶναι ἐζωγραφημένος διὰ διαφόρων εἰκόνων εἰλημμένων ἐκ τῆς Νέας Διαθήκης ὡς π. χ. διὰ θαυμάτων τοῦ Ἰησοῦ κτλ.

Ἐκ τῆς χριστιανικῆς δὲ ἁγιογραφίας τῆς ἱερᾶς καὶ σεβασμίας ταύτης μονῆς ἀντιγράψας εἰκόνα τινὰ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου ὁ Γάλλος Didron καταχωρεῖ ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ «Iconographie Chrétienne».

Ἐνῷ δὲ ξένοι ἐρχόμενοι θαυμάζουσι τὴν χριστιανικὴν τέχνην τῆς βυζαντινῆς ἁγιογραφίας, καὶ διὰ δαπάνης οὐ σμικρᾶς ἐκ τούτων νὰ ὠφεληθῶσι σπουδάζουσι, λυπηρὸν εἰπεῖν, δυστυχῶς ἡμεῖς οὐχὶ μόνον εἰς τὴν ἐσχάτην ῥαθυμίαν καὶ ἀμάθειαν κυλιόμεθα, ἀλλὰ καὶ ἑκουσίως εἰς τὸ φοβερώτερον σημεῖον τῆς ἀσεβείας καὶ ἱεροσυλίας προβαίνομεν· διότι, ἐνῷ ἀπὸ τοσούτων αἰώνων ἡ ἱερὰ αὕτη τέχνη σεμνῶς καὶ σεβασμίως τὰ ἱερὰ τῆς μονῆς τείχη περιεκόσμει, λίαν ἐσχάτως, κακόζηλοι χεῖρες, προέβησαν εἰς τὸ φοβερὸν ἀσέβημα, ὅπως χαράττωσιν ἐπὶ τῶν ἀρχαίων τούτων ἁγιογραφιῶν τὰ ἑαυτῶν ὀνόματα. Ἀδιαφοροῦσιν ἂν κεφαλαὶ τῶν ἁγίων παραμορφοῦνται καὶ καταστρέφονται, ἂν χεῖρες ἀποκόπτονται ἢ ὀφθαλμοὶ ἐξορύσσονται, ἀρκεῖ μόνον νὰ εὕρωσί που θέσιν ἵν' ἀναγράψωσιν ἓν ὄνομα *Γηάννις*, *Κόστας*, *Διμύτρις* ὧν τὰ ὀνόματα ἔπρεπέ τις ἀληθῶς συλλέξας νὰ ἀναγράψῃ αὐτὰ πρὸ τῆς θύρας τοῦ ἀρχαιοτάτου καὶ σεμνοτάτου τούτου μοναστηρίου, ὅπως αἱ ἐπερχόμεναι γενεαί, εἰσερχόμεναι ἐντὸς τῆς γεραρᾶς καὶ σεβασμίας ταύτης μονῆς, καταρῶνται καὶ ἀναθεματίζωσι τοὺς καταστροφεῖς τῆς ἀνεκτιμήτου ταύτης καὶ πολυτίμου χριστιανικῆς ἀρχαιότητος.

Τῇ 16 Ἰουλίου 1881.

Γ. Λαμπάκης τελειόφοιτος τῆς Θεολογίας

ΕΚΔΡΟΜΗ

ΕΙΣ ΤΑΣ ΑΝΑΣΚΑΦΑΣ ΤΟΥ ΕΝ ΕΠΙΔΑΥΡΩι ΘΕΑΤΡΟΥ

Ὁ Ἰούνιος ἔβαινε πρὸς τὴν πρώτην αὐτοῦ δεκάδα, πλὴν παραδόξως δὲν εἶχον εἰσέτι ἐπέλθει οἱ κατὰ τὴν ὥραν ταύτην ἐπικρατοῦντες καύσωνες οἱ καθιστῶντες πᾶσαν μὲν ἐργασίαν κοπιώδη, πᾶσαν δ' ἐκδρομὴν δυσχερῆ. Καὶ εἶχε μὲν ἀρχίσει ὁ θερισμός, ἀλλ' οἱ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο πνεύσαντες ἐπ' ἐσχάτων νότιοι ἄνεμοι καὶ αἱ ἐπελθοῦσαι συνεχεῖς βροχαὶ παρεκώλυσαν τὴν συνήθη ἀποξήρανσιν πάσης ὑγρασίας καὶ ἐτήρησαν ἐν μέρει τὸ χλοερὸν τῆς ἐαρινῆς φύσεως, ὅπερ ὅσον τερπνὸν τῷ ὁδοιπόρῳ, τοσοῦτον ἦν ἐπαχθὲς τῷ ἀτυχεῖ γεωργῷ ἕνεκα τῆς καταστροφῆς ἣν ὑπέστησαν οἱ θερισθέντες αὐτοῦ στάχεις. Καίτοι ἠρεμία ἐπεκράτει ἐν τῷ ὁρίζοντι τῆς τε μεγάλης καὶ μικρᾶς πολιτικῆς καὶ εὐηλπίζετο ἡ προσεχὴς εἰς Θεσσαλίαν τε καὶ Ἤπειρον *μετὰ τῶν δυνάμεων* εἰσέλασις, αἱ ἐν τῷ ἱστορικῷ τῆς Ἐπιδαύρου θεάτρῳ ἐπιχειρηθεῖσαι ἐπιτυχῶς ὑπὸ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας ἀνασκαφαὶ οὐδόλως ἐπέσυραν τὴν προσοχὴν τοῦ κοινοῦ. Ὁποία

κίνησις τηλεγράφου τε καὶ τύπου, ὁποῖος πάταγος, εἰ αὗται ἐπετύγχανον οὕτως, ἐνεργούμεναι ὑπὸ ξένου τινός· ἀλλ' ἐνεργοῦνται ὑπὸ Ἑλλήνων ὑπὸ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐκείνης ἑταιρίας, ἥτις ἀπὸ ἐτῶν ἠρέμα μέν, ἀλλὰ θετικῶς ἐνεργοῦσα, παρακολουθουμένη ὑπὸ μικρᾶς χορείας θαυμαστῶν τῆς τῶν προγόνων τέχνης, προβαίνει ἄνευ ἐπιδείξεως καὶ ἀξίας λόγου συνδρομῆς εἰς τὴν ἀνακάλυψιν τῶν ἀριστοτεχνημάτων ἐκείνων εἰς ἃ τὸ ἔθνος ὀφείλει κατὰ μέγα μέρος τὴν ἀναγέννησίν του. Ἐπὶ τῶν ἔργων ταύτης καὶ ἐν γένει ἐπὶ ἔργων Ἑλλήνων ἀγνώστων σχεδὸν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ τῆς πρὸς τὰ τοιαῦτα ἀπαθείας μεινάντων ἐστήρικται τὸ θεμέλιον τῆς φήμης πλειόνων ξένων. Δὲν δύναμαι ἐνταῦθα νὰ μὴ μνημονεύσω ἀξιοτίμου ξένου λογίου, ὅστις τοσοῦτον ἀμερολήπτως ἀπέδωκεν ἡμῖν δικαιοσύνην ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου. Ἐν περιγραφῇ τινι τῶν Ἀθηνῶν δημοσιευθείσῃ ἐσχάτως ἐν τῷ σπουδαίῳ ἀγγλικῷ περιοδικῷ Harpers Magazine (φυλ. Μαΐου 1881 σελ. 832) ὁ λόγιος Merril Gates ἐκφράζεται ὡς ἑξῆς· «Πλειόνων Γερμανῶν ἡ φήμη ἐθεμελιώθη εὐρέως ἐπὶ ἔργων ὑπὸ Ἑλλή»νων ἐκτελεσθέντων, καὶ αἱ Ἀθῆναι δὲν ἀμοιροῦσι λογίων καὶ φιλαρχαίων »οἵτινες, εἰ ἀπελάμβανον τὴν τοῖς Γερμανοῖς παρεχομένην προστασίαν εἰς »χρήματα καὶ εὐκολίας δημοσιεύσεως, ἤθελον ταχέως ἀπολαύσει παγ»κοσμίου φήμης, καὶ ἤδη χαίρουσι τοιαύτης ἐν τῷ μικρῷ κύκλῳ τῶν γι»νωσκόντων αὐτούς». Ἂς μὴ ἀπελπίζωνται λοιπὸν οἱ ἐπιχειροῦντές τι θαυμαστὰ τῆς τῶν προγόνων τέχνης ἐκ τῆς περιβαλλούσης αὐτοὺς ἀπαθείας περὶ τὰ τοιαῦτα καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐν τέλει, καθ' ὅσον ἱκανοποιηθήσονται ἐν τῇ εὐρείᾳ τῶν λογίων τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου χορείᾳ.

Ἀπὸ ἡμερῶν ἀνέμενον τὴν περαίωσιν τῆς ἐκσκαφῆς τοῦ κύκλου τοῦ θεάτρου, ἵνα μεταβῶ πρὸς τοπογραφικὴν περιγραφὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας, εἰς ἣν διὰ τοῦ ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων φίλου μου κ. Π. Καββαδία προσέφερον τὴν μικρὰν ταύτην ἐργασίαν, συνδρομὴν ἣν πᾶς Ἕλλην ὀφείλει αὐτῇ· ἅμα δὲ ἀνέμενον τὴν ἐκ Τριπόλεως ἐπάνοδον τοῦ ἀξιοτίμου φίλου μου κ. Πετρίδου, διευθυντοῦ τῶν δημοτικῶν σχολείων, μεθ' οὗ συνεφωνήσαμεν νὰ μεταβῶμεν ὁμοῦ, πλὴν ἐπειδὴ οὗτος διῆλθεν ἐσπευσμένως ἀπερχόμενος εἰς Ἀθήνας, ἀνεχώρησα τέλος μόνος.

Ὡραίαν λοιπόν τινα πρωΐαν διῆλθον τὴν πύλην τοῦ φρουρίου Ναυπλίου ὑπὸ τὸν ἔτι ἐπ' αὐτῆς λέοντα καὶ τὰ φέροντα δημοκρατικὸν σκοῦφον ἑνετικὰ οἰκόσημα, ἔμβλημα ἐλευθερίας ἱστάμενον ὡς μαρτύριον δουλείας. Καὶ δὲν ἔφερον μὲν δημοκρατικὸν σκοῦφον διότι οὗτοι δὲν εἰσὶν ἔτι τοῦ συρμοῦ, ἀλλὰ καὶ οὔτε λευκὸν χειρόμακτρον ἐπὶ τοῦ πίλου, ὡς κατὰ μίμησιν τῶν ξένων περιηγητῶν φέρουσιν οἱ πιθηκίζοντες κάτοικοι τῶν νέων Ἀθηνῶν ὁπόταν ἐκδράμωσι μέχρι τῆς μυθώδους ἀποστάσεως τῆς Κηφισσίας πρὸς προφύλαξιν ἐκ τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου ἐντὸς κεκλεισμένης ἀμά-

ξης. Ἔφερον ἁπλῶς πεντηκοντάλεπτον πλατύγυρον σκιάδιον χωρικοῦ, ὅπερ μυρίας μοὶ προὐξένει ἀναμνήσεις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καθ' ἣν μόλις διερχόμενός τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν ἔλαβον τὰς πρώτας περὶ τῶν πραγμάτων τῆς πολιτείας ἐντυπώσεις, τῆς γνωστῆς ἐκείνης ἐποχῆς τῶν σκιαδικῶν.

Ὥδευον βραδέως καθήμενος ὡς ἠδυνάμην κάλλιον ἐπὶ σκληροῦ καὶ ὑψηλοῦ σάγματος, καὶ διηρχόμην ὀφιοειδῆ καὶ ἀνώμαλον πεπατημένην τρίβον, ὁτὲ μὲν ἀνερχόμενος ἀποτόμους κλιτύας πετρωδῶν λόφων, ὁτὲ δὲ κατερχόμενος βαθείας φάραγγας πρὸς τὰς κοίτας κατεξήρων χειμάρρων. Πανταχοῦ ἡ ξηρότης τοῦ ἐδάφους καὶ τῶν ἐστερημένων πάσης βλαστήσεως γυμνῶν ὀρέων τῆς ψαμμολιθιτικῆς διαπλάσεως τῆς πέριξ φύσεως, συνδυαζομένη πρὸς τὴν βραδύτητα ἀθλίου ἵππου, καθίστων τὴν ὁδοιπορίαν ἄτερπνον. Μετὰ ἥμισυν αἰῶνα ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως, ὥδευον ἐν Ἑλλάδι ὡς ὁ Pouqueville καὶ Σατωβριάνδος ἐπὶ Ἀλῆ πασᾶ. Ὁ ἀγωγεύς μου ὠκύπους καὶ εὐφυέστατος εὔζωνος, οὗ τὰς περὶ τῶν πολιτικῶν τῆς ἡμέρας ἰδέας καθὼς καὶ τῶν διαφόρων προσώπων κρίσεις, καίπερ μὴ ἀναφέρων αὐτὰς ἐνταῦθα, δὲν ἠδυνάμην νὰ μὴ θαυμάζω, συχνάκις ἐπανέφερε τὸν λόγον εἰς τὸ περὶ συγκοινωνίας ζήτημα, κατὰδεικνύων μοι τὴν ἀνάγκην καὶ τὰς ὠφελείας τῆς κατασκευῆς τῆς μεταξὺ Ναυπλίου καὶ Ἐπιδαύρου ὁδοῦ καὶ καταλήγων εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τώρα βεβαίως θὰ κατασκευασθῇ αὕτη διότι «θὰ ἔρχωνται οἱ Φράγκοι». Βέβαιον εἶναι ὅτι μόλις ἐπ' ἐσχάτων ἤρχισεν ἐν Ἑλλάδι νὰ κατανοῆται ἡ ἀνάγκη τῆς συγκοινωνίας, ἥτις τοσοῦτον ἄχρι τοῦδε παρημελήθη καὶ ἐν γένει δὲν εἶχεν ἀναπτυχθῇ ἡ τάσις ἐκείνη πρὸς συνδρομὴν εἰς τὰ δημόσια ἔργα ἣν πᾶσα ἀνεπτυγμένη κοινωνία ὀφείλει αὐτοῖς. Ἄχρις ἐσχάτων πολλάκις οἱ κάτοικοι ἐνήργουν διὰ τῶν πολιτευομένων των ὅπως ὁδοὶ μὴ διέλθωσι διὰ τῶν χωρίων των, ἤδη ὅμως ἐπήδησαν εἰς τὸ ἕτερον ἄκρον, καὶ ἁμαξηταὶ ὁδοὶ εἰσὶν αἱ ἐλάχισται ἀπαιτήσεις κοινοτήτων, αἵτινες ζητοῦσι σιδηροδρόμους ἐκ τῆς τρεχούσης ὑπηρεσίας, ὡς εἰ οὗτοι δὲν ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς κινήσεως τοῦ πληθυσμοῦ, τοῦ ἐμπορίου, ἐξ ὧν προκύπτουσιν οἱ συνεταιρισμοὶ κτλ. Ἡ παρὰ τῆς κυβερνήσεως ἀπαίτησις τῆς ἐκτελέσεως τοιούτων ἔργων δείκνυσιν ὅτι εἰσέτι καθ' Ἡρόδοτον (VII, 102) «τῇ Ἑλλάδι μὲν πενίη ἀεί ποτε σύντροφός ἐστιν, ἀρετὴ δ' ἐπακτός ἐστιν», καί τοι σήμερον καὶ ὁ πλοῦτος ὁμογενῶς ἐπακτός ἐστιν, ἡ δὲ ἀρετή... »

Ἐνῷ δ' οὕτω προεχώρουν, τοῦ ἡλίου ἤδη μεσουρανοῦντος, ἡ ὁδὸς καί τοι βραδέως ἐμυκήνετο ὄπισθέν μου. Διῆλθον κάτωθεν βραχώδους βουνοῦ οὗ ἡ ἀπότομος κορυφὴ ἔστεπτο ὑπὸ ποικιλοκτίστων τειχῶν, ἅτινα μὴ δυνάμενος νὰ ἐπισκεφθῶ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν μου ἕνεκα τῆς ἀπαιτουμένης λοξοδρομίας περιωρίσθην νὰ ἐξετάζω μακρόθεν. Ἐπὶ τῶν στερεῶν βάσεων τῆς θαυμαστῆς πλὴν ἀγνώστου προϊστορικῆς ἢ κυκλωπείου ἐποχῆς ἵστανται τὰ ἐρείπια φρουρίου τινὸς τῶν ἐπίσης ἀγνώστων καὶ οὐχ ἧττον ἐνδιαφερόντων

χρόνων τῆς Φραγκοκρατίας. Οὐδὲν θετικῶς γνωστὸν περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ Ξηροκαστέλλου καλουμένου φρουρίου τούτου καθὼς καὶ περὶ ὁμοίων καλυπτόντων τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος. Ὁ μέγας τοῦ γαλλικοῦ ἐπιτελείου χάρτης οὐδὲν σημειοῖ ἐπὶ τῶν πλείστων τούτων ἢ τὰ στοιχεῖα Ρ. Η. (παλαιότερον ἑλληνικόν), εὐρὺ δὲ πεδίον μελέτης παρέχει ἡ ἔρευνα τῆς σκοτεινῆς ταύτης γεωγραφίας τῶν πρώτων χρόνων φυλῆς τοσοῦτον μετέπειτα ἀναπτυχθείσης καὶ ἧς τὰ πρῶτα ταῦτα ἔργα κινοῦσι τὸν θαυμασμὸν ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ ἐποχῇ τῶν τηλεγράφων, σιδηροδρόμων καὶ ὁμοίων μηχανικῶν ἔργων. Οὐδαμοῦ ἄλλοθι δύναταί τις νὰ θαυμάσῃ ἀνὰ πᾶν βῆμα τὴν ἀλήθειαν τοῦ ἀφορισμοῦ τοῦ ναυάρχου Jurien de la Gravière ὅτι «les masses que les anciens se faisaient un jeu de remuer ont toujours embarassé la mecanique dégénerée de nos ingenieurs». Ἄξιον προσοχῆς ἐστὶν ὅτι οἱ Φράγκοι, οἱ τὰ ἔργα τοσοῦτον διακρίνονται τῶν τῶν ἐπελθόντων Ἑνετῶν ὡς πρὸς τὴν τειχοποιΐαν καὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν θέσεων, ἠκολούθησαν κατὰ γενικὸν κανόνα, καί περ ἀκολούθως διαιρεθέντες εἰς μικρότερα τμήματα, τὴν τακτικὴν τῶν Πελασγῶν, οἵτινες κατασχόντες τὴν χώραν καὶ ὀχυρωθέντες ἰσχυρῶς ἐδέσποζον τῆς ἀδυνάτου ἐγχωρίου φυλῆς· ἂν ὅμως οὗτοι ἐξέλιπον ἢ συνεχωνεύθησαν ἐν τῇ ἐγχωρίῳ φυλῇ ὡς κατόπιν οἱ Φράγκοι, ἢ ἀναπτυχθέντες κατέπνιξαν καὶ ἀντικατέστησαν αὐτὴν καὶ παρήχθη ἡ εὐφυὴς ἐκείνη φυλὴ ἥτις διὰ τῶν ἔργων τῆς ὑψίστης διανοίας ἐδόξασε τὴν κλασικὴν ταύτην χώραν, τοῦτό ἐστι ζήτημα ἐφ' οὗ δὲν δύναταί τις ἔτι ν' ἀποφανθῇ. Παρατηρήσεις τινὰς ἐπὶ τῶν ἔργων τούτων ἃς συνέλεξα ἐκ πλειόνων ἐρειπίων θέλω δημοσιεύσει εἴποτε δυνηθῶ νὰ συμπληρώσω τὰς ἐπ' αὐτῶν μελέτας μου. Πόσον ἁπλοῦς καὶ ὀκνηρὸς ἔτι ἤθελε θεωρηθῇ ἐκεῖνος ὅστις ἤθελε τολμήσει νὰ αἰτήσῃ συνδρομὴν καὶ εὐκαιρίαν παρὰ τῆς κυβερνήσεως πρὸς ἐνασχόλησιν εἰς τοιαύτας μελέτας, εἰς τὰ ὄμματα τῆς Routine τῶν γραφείων. Ἡ Routine αὕτη ἥτις τὸ γράφειν καὶ ἐγκυκλιογραφεῖν θεωρεῖ ὡς μόνην δραστηριότητα καὶ ἀξίαν δύναται ν' ἀντιληφθῇ τοιούτου τινὸς ἔργου; Ἀλλ' ἡ Routine, ἡ Routine αὕτη περὶ ἧς εἶπεν ὁ Γαλάτης σοφός·

«La Routine c' est l' esprit des bêtes»,

ἐστὶ μία τῶν κυριωτέρων αἰτιῶν τῆς ἐπικρατούσης καχεξίας εἰς πάντας τοὺς κλάδους. Πρὸ ταύτης καὶ αὐτοὶ οἱ σαφέστεροι τῶν νόμων στρεβλοῦνται καὶ θάπτονται πολλάκις ὑπὸ τὸν ὄγκον μυριάδων ἑρμηνευτικῶν δῆθεν ἐγκυκλίων, καίτοι κατὰ τὸ σύνταγμα ἡ ἑρμηνεία αὕτη ἀνήκει τῇ νομοθετικῇ ἐξουσίᾳ.

Τοιαῦτα διαλογιζόμενος καὶ τοῦ ἀγωγέως τὰς ἰδέας του εὐφραδῶς ἀναπτύσσοντος, ἀφίχθην περὶ μέσην ἡμέραν εἰς τὸ χωρίον Λιγουριό, ὅπερ,

ἐπὶ ὁμαλοῦ λοφίσκου κείμενον, εὐάρεστον διὰ τῶν πρὸς μεσημβρίαν ἐστραμμένων καὶ ὑπερκειμένων ἀλλήλων διωρόφων λευκῶν οἰκιῶν του παρέχει τὴν ὄψιν. Ἀφίππευσα πρὸ οἰκίσκου κατεχομένου ὑπὸ τοῦ διευθύνοντος τὰς ἀνασκαφὰς ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων καὶ φίλου μου κ. Καββαδία, ὅστις σπεύδων περιχαρὴς πρὸς συνάντησίν μου «κύψον, φίλτατε, καὶ ἔκβαλε τὸν πῖλόν σου καὶ εἴσελθε εἰς τὸν οἶκόν μου» ἐφώνησεν. Ἡ συμβουλὴ δὲν ἦτο περιττή, καθ' ὅσον οὔτε τὸ ὕψος τῆς θύρας ἐπέτρεπε τὴν εἴσοδόν μου, οὔτε τὸ πλάτος αὐτῆς τὴν τοῦ πλατυγύρου πίλου μου. Ὁ λόγος τῆς σμικρότητος ταύτης τῶν θυρῶν προέρχεται ὡς ἐπληροφορήθην ἐκ τῆς δυσχερείας τῆς μεταφορᾶς ἐπὶ ζώων καὶ ἐκ μακρυνῶν ἀποστάσεων ξύλων ἀναλόγου μήκους.

Μετὰ τὰς πρώτας οὐχὶ τυπικὰς ἀλλ' ἐγκαρδίους φιλοφρονήσεις, ἐσπεύσαμεν νὰ ἐκπληρώσωμεν τὸ πρῶτον τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἑαυτὸν καθῆκον, ὅπερ συνίσταται εἰς τὴν λῆψιν τροφῆς, μετ' ὀλίγον δὲ παχείας ὀπτῆς ὄρνιθος, τῆς συνήθους τροφῆς τῶν ἐν τοῖς χωρίοις τῆς Ἑλλάδος σταθμευόντων, τὰ λείψανα δὲν ἤθελον ἐπαρκέσει εἰς τὸν δοκιμώτατον φυσιολόγον πρὸς ὁρισμὸν τοῦ εἴδους. Τοῦ καθήκοντος τούτου ἡ ἐκτέλεσις ἐστὶ τοσοῦτον ἰσχυρῶς ἐπιβεβλημένη, ὥστε ἡ φύσις ἐστέρησε τὸν ἄνθρωπον τῆς δυνάμεως τοῦ ἀντιταχθῆναι αὐτῇ καὶ ἐπὶ τούτου θέτω εἰς ἀμφιβολίαν τὸ ὑπὸ ἀρχαίων συγγραφέων περὶ πλειόνων λεχθὲν ἀφελῶς ὅτι «ἀπέσχε τροφῆς καὶ ἐτελεύτησε». Παραδέχομαι ὅτι ὁ Σωκράτης ἔπιε γενναίως τὸ κώνειον, ὅτι ὁ Κάτων διέσχισε τὴν κοιλίαν του, ὅτι ὁ Βροῦτος ἔπεσεν ὥς ποτε ὁ Σαοὺλ ἐπὶ τοῦ ξίφους του, ὅτι ὁ Σενέκας ἠνέῳξε τὰς φλέβας του, ὅπερ ἴσως ἐπληροφορήθη παρά τινος τῶν γραμματέων τῶν πρεσβειῶν καὶ τὸ σεράϊον τοῦ Σουλτάνου Ἀβδοὺλ Ἀζίζ, ἀλλ' ὅτι ὑπῆρξέ ποτε ἄνθρωπος τοσοῦτον ἰσχυρᾶς θελήσεως ὥστε ν' ἀντιστρατευθῇ ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἑκουσίως ἐναντίον τῶν νόμων τῆς φύσεως καὶ μέχρι τελείας ἐξαντλήσεως, καὶ ὅπερ, ὡς ἀπεδείχθη, ἐπιφέρει καὶ αὐτῆς τῆς διανοίας τὴν διατάραξιν, τοῦτο δὲν δύναμαι νὰ ἐννοήσω, καθὼς ἐπίσης καὶ τὴν ἀρετὴν τῆς Πηνελόπης, ἥτις ἐπὶ εἴκοσιν ὅλα ἔτη κρατοῦσα τὴν ἠλακάτην της ἀνέμενε πιστὴ τὸν πλανώμενον Ὀδυσσέα, τοῦ οἴκου βρίθοντος μνηστήρων, οἵτινες εὐθύμουν ἐν αὐτῇ κατατρώγοντες τὴν περιουσίαν της· ἐπανελθόντος δὲ τούτου καὶ ἀποδείξαντος τὴν ταὐτότητά του, κατέλαβεν ἀνυπόπτως καὶ ἀκωλύτως γυναῖκά τε καὶ βασιλείαν. Εὐτυχεῖς χρόνοι καθ' οὓς οἱ μνηστῆρες ἦσαν τοσοῦτον ὑπομονητικοί, πληθὺς δὲ τοιούτων οἰκούντων ἐν αὐτῷ τῷ οἴκῳ δὲν ἠδύναντο νὰ κλονίσωσι τὴν ἀρετὴν γυναικός, τὰ δὲ ἔθνη ἀνεπαύοντο ὑπὸ τὴν σκιὰν ἠλακάτης, ἀναμένοντα νὰ διοικηθῶσι παρὰ τῶν βασιλέων των, οἷς, ὡς φαίνεται, ἀνεγνώριζον τὰ δικαιώματα τῶν βασιλισσῶν τῶν μελισσίων. Μετ' ὀλίγον στήσας τὴν μικρὰν στρατιωτικήν μου κλίνην, ἀναπόφευκτον ἐφόδιον τοῖς ἐν Ἑλλάδι ὁδοιποροῦσι, καὶ πληρώσας ἀέρος τὸ ἐλαστικὸν αὐτῆς προσκεφάλαιον κατεκλίθην ἐν τῷ ἀναπαυτικῷ αὐτῆς

κρίλῳ, ὡς ἔπραξεν ἐπὶ τῆς προχείρως ἐκ σανίδων κατασκευασθείσης ἰδίας ὁ φίλος σύντροφός μου. Πλὴν μόλις τὰ κεκμηκότα μέλη ἤρχισαν νὰ αἰσθάνωνται τὴν ἐπαφὴν τῶν ἡδυπαθῶν περιπτύξεων τοῦ δημοκράτου Μορφέως, βροντώδης φωνὴ «ἐξαιροῦνταὶ βρὲ τὰ αὖρα λαῦρα σαῦρα», ἠχηρῶς διελθοῦσα τοὺς τοίχους, μᾶς ἔκαμε ν' ἀνατιναχθῶμεν. Ἐννοήσαντες ὅτι παρακειμένως ὑπῆρχε τὸ δημοτικὸν σχολεῖον, καὶ συνεπῶς οὐδεμία ἐλπὶς ἡσυχίας, ἠγέρθημεν, ἔμαθον δὲ ὅτι ἀπὸ καιροῦ τὸ σχολεῖον ἤργει, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ κ. Καββαδίας εἶχεν εἰπεῖ πρὸς τὸν διδάσκαλον ὅτι ἔμελλον νὰ μεταβῶ ἐκεῖσε μετὰ τοῦ φίλου κ. Πετρίδου διευθυντοῦ τῶν δημοτικῶν σχολείων, φαίνεται ὅτι ὁ διδάσκαλος, μαθὼν τὴν ἔλευσίν μου, συνέλεξεν ὅσους ἠδυνήθη τὴν ὥραν ἐκείνην μαθητὰς ἐκ τῶν ἀγρῶν, καὶ ἐπέστειλε πρὸς τὸν παρακειμένως ὑποτιθέμενον προϊστάμενόν του τὸν συναδελφικὸν τοῦτον ἀσπασμόν.

Περιῆλθον τὸ χωρίον περὶ οὗ οὐδὲν πλέον τῶν λεχθέντων ἔχω νὰ προσθέσω, ἢ ὅτι ἔκ τινων ἐρειπίων τειχῶν (καθ' ὅσον αἱ ἐν τῷ ναῷ τῆς ἁγίας Μαρίνης σωζόμεναι ἰωνικαὶ στῆλαι ἐλήφθησαν προφανῶς ἐκ τοῦ Ἀσκληπιείου) δείκνυται ὅτι κεῖται ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς παλαιᾶς πόλεως Λήσσης πόλεως ἀρχαιοτάτης καὶ ἥτις κατὰ Παυσανίαν (II. 27, 1.) ἔκειτο «ἔνθα ἔχεται τῆς Ἀργείας ἡ Ἐπιδαυρίων». Ὀλίγον ἀπωτέρω πρὸς μεσημβρίαν φαίνεται χωρίον ὅπερ πρὸς ἔκπληξίν μου ἔμαθον ὅτι καλεῖται Κορωνή. Σώζεται λοιπὸν εἰσέτι ἐνταῦθα ὁ μῦθος τοῦ Ἀσκληπιοῦ οὗ ἡ μήτηρ Κορωνὶς (Παυσαν. II. 26, 6) καί περ κύουσα τοῦτον ἠράσθη Ἴσχυος τοῦ Ἐλάτου, δι' ὃ καὶ ἐφονεύθη ὑπὸ τῆς Ἀρτέμιδος ἐκδικουμένης τὸν Ἀπόλλωνα διὰ τὴν ὕβριν; Μ' ὅλα ταῦτα ἴσως ποτὲ ξανθόν τι τέκνον βορειοτέρων χωρῶν ἀποκτήσῃ φήμην ἀποδεικνύον ὅτι ἡ ὀνομασία αὕτη ἐστὶ σλαβική. Αἱ γυμναὶ καὶ πετρώδεις κλιτύες τοῦ ὑπερκειμένου Ἀραχναίου ὄρους ἐφ' οὗ ἡ Κλυταιμνήστρα εἶδε τοὺς πυρσοὺς τοὺς ἀναφθέντας πρὸς εἰδοποίησιν τῆς ἁλώσεως τῆς Τροίας, καὶ ἡ ἔμπροσθεν ἐκτεινομένη στενόμακρος πεδιὰς ἐν ᾗ βλέπει τις μόνον ἰσχνὰς φυτείας ἐρεβίνθων καί τινας διεσπαρμένας ἐλαίας, δεικνύουσι τὸ ἄγονον τοῦ ἐδάφους καὶ ὑπενθυμίζουσι τὸν πατέρα τῆς ἱστορίας καθ' ὃν (Ἡροδ. V 82) «Ἐπιδαυρίοισι ἡ γῆ καρπὸν οὐδένα φέρει». Ἴσως αἱ ἐλαῖαι αὗται προέρχονται ἐξ ἐκείνων ἃς κατὰ χρησμὸν τῆς Πυθίας ᾐτήσαντο καὶ ἔλαβον οἱ Ἐπιδαύριοι παρὰ τῶν Ἀθηναίων. Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους δὲν ὑπῆρχεν ὁ καπνὸς ὅστις ἐπέτυχε θαυμασίως ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ, ἀλλὰ καὶ οὗτος ἐσχάτως ἀγνοῶ διὰ τίνας λόγους ἐξέλιπεν.

Ἱππεύσαντες μετ' ὀλίγον κατήλθομεν τὴν κλιτὺν τοῦ λόφου εἰς οὗ τοὺς πρόποδας κεῖται παρὰ τὴν ὁδὸν μικρὸς παλαιὸς ναὸς βυζαντινοῦ ῥυθμοῦ, ᾧ παράκειται φρέαρ, καὶ μετὰ ἡμισείας ὥρας πορείαν διελθόντες στενωπὸν εἰσήλθομεν εἰς περικεκλεισμένην πανταχόθεν ὑπὸ βουνῶν κοιλάδα.

Ἴσως προέρχεται ἐκ προκαταλήψεως, διότι ὁ φίλος Καββαδίας εἶχεν ἐφελκύσει τὴν προσοχήν μου εἰς τοῦτο, πλὴν ὁ πρῶτον εἰσερχόμενος εἰς τὴν περίκλειστον ταύτην κοιλάδα καταλαμβάνεται ὑπὸ ἀορίστου τινὸς αἰσθήματος, ἐπιδρώσης ἴσως καὶ τῆς αἰφνιδίας μεταβολῆς τῆς θέσεως ἐν ᾗ πρὸς πᾶσαν τὴν πέριξ χώραν τὸ κατάφυτον συνδυαζόμενον πρὸς τὸ μονῆρες αὐτῆς καὶ ἡ ἀνὰ πᾶν βῆμα συνάντησις ὑπὸ πυκνὰς σκιὰς ἐνδείξεων κεχωσμένων λειψάνων γνωστῆς ἐνδόξου ἱστορικῆς ἐποχῆς γεννῶσι τῷ λατρευτῇ τῆς ἀρχαιότητος τοιοῦτό τι αἴσθημα. Ὑπὸ τοιούτου αἰσθήματος κατελήφθη καὶ ὁ Pouqueville ὁπότε ἐν τῇ κοιλάδι ταύτῃ ἐξέφερε τὴν ὡραίαν ἐκείνην προφητείαν ἣν ἐπέπρωτο νὰ ἴδω σήμερον πληρουμένην· «Si les Grees remontaient au rang des nations, qu' on retourne les buttes couvertes des halliers, on y trouvera des monuments, ouvrages de ces hommes que les modernes n' égaleront jamais». Ἐν τῇ μεμονωμένῃ ταύτῃ γωνίᾳ μακρὰν τῶν μεγάλων κέντρων, ὁποῖα μεγαλοπρεπῆ οἰκήματα, λουτρῶνες, ἱπποδρόμια κτλ., συνετέλουν εἰς τὰς ἰάσεις ἃς οἱ καλῶς γινώσκοντες τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν Ἀσκληπιάδαι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης παρεῖχον εἰς τοὺς ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τοῦ κόσμου συρρέοντας ἀσθενεῖς, οἵτινες εἰς τοιοῦτον κατ' ἀριθμὸν ἀνήρχοντο πλῆθος ὥστε εἴκοσι καὶ πλέον χιλιάδας ἠδύνατο νὰ περιλάβῃ τὸ μεγαλοπρεπὲς θέατρον ἔμπροσθεν τοῦ κοίλου τοῦ ὁποίου μετ' ὀλίγον ἀφιππεύσαμεν.

Ἐθαύμασα τὸ μεγαλοπρεπὲς θέατρον ἔργον τοῦ Ἀργείου Πολυκλείτου, ὅπερ καὶ αὐτὸς ὁ περὶ τὴν καλλιτεχνίαν ἀπαθὴς Παυσανίας (ΙΙ. 18, 5) ἀποκαλεῖ «θέας ἄξιον» θαυμάζων δὲ τὸν τεχνίτην ἐν τῷ ἔργῳ του, λέγει «ἁρμονίας δὲ ἢ κάλλους ἕνεκα ἀρχιτέκτων ποῖος ἐς ἅμιλλαν Πολυκλείτῳ γένοιτ' ἂν ἀξιόχρεως». Χάρις εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν ἑταιρίαν καὶ ἰδίως εἰς τὴν μέριμναν τοῦ ἀξιοτίμου αὐτῆς προέδρου, καθὼς καὶ τὴν ἀξιέπαινον ἐπιμέλειαν καὶ φειδωλὴν ἐπιστασίαν τοῦ ἐφόδου τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Καββαδία, τὸ μεγαλοπρεπὲς τοῦτο ἔργον τῶν προγόνων μας, ὅπερ μέχρις ἐσχάτων ἐκάλυπτε παχὺ στρῶμα δασώδους γῆς, ἀνασκαφέν, παραδίδεται εἰς τὸν θαυμασμὸν τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου. Ἐξαιρέσει τῶν δύο ἄκρων κερκίδων, ὧν τὰ ἑδώλιά εἰσι κατὰ μέρος κατεστραμμένα, τὸ ἐπίλοιπον τοῦ θεάτρου ἐστὶν ἀκέραιον καὶ ἐν τοιαύτῃ καταστάσει ὥστε ἐν συνόλῳ θεωρούμενον παρίσταται τῷ θεατῇ ὡς εἰ μόλις πρὸ ὀλίγου ἐπαύσατο ἡ ἐν αὐτῷ διδαχὴ καὶ ἀπῆλθον οἱ θεαταί. Τὰ ἐν μέρει καταστραφέντα ἑδώλια τῶν ἄκρων κερκίδων ἦσαν τὰ μόνα μέρη τοῦ θεάτρου ἅτινα δὲν εἶχον ἐπιχωσθῆ ἢ μᾶλλον εἶχον ἐκσκαφῆ ἀπὸ ἐτῶν πρὸς κατασκευὴν τιτάνου, ὡς δεικνύουσι τὰ ἴχνη παρακειμένης παλαιᾶς καμίνου, καὶ ἐκ τῶν τῆδε κἀκεῖσε ἐν τῷ δάσει φαινομένων τμημάτων, διάφοροι περιηγηταὶ συνεπέραινον περὶ τοῦ ὅλου. Πάντη ἐσφαλμένον εἶναι τὸ παρὰ τῆς γαλλικῆς ἐπιστημονικῆς ἐν Πελοποννήσῳ ἐκδρομῆς ἐκδοθὲν διάγραμ-

μα αὐτοῦ, ἀπροσέκτως δὲ καὶ ὁ πολὺς Κούρτιος γράφει ὅτι τὸ θέατρον τοῦτο κατεσκεύαστο ἐκ μαρμάρου, τούτῳ δ' ἑπόμενος ὁ Isambert προσθέτει καὶ τὰς λέξεις *ὡραῖον καὶ λευκόν*, en beau marbre blanc (σ. 191). Τὸ θέατρον τοῦτο οὐ μόνον ἐκ λευκοῦ ὡραίου μαρμάρου δὲν συνίσταται, ἀλλ' οὐδὲ ἐκ μαρμάρου καθόλου, ἀλλ' ἐξ ἁπλοῦ λευκοῦ συμπαγοῦς χονδροκόκκου τιτανολίθου, ὁμοίου πρὸς τὸν εἰς πλεῖστα μέρη τῆς Πελοποννήσου καὶ ἰδίως ἐν τοῖς λατομείοις Λέρνης εὑρισκομένου καὶ ἐξαχθέντος κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐκ τῶν κλιτύων τοῦ Ἀραχναίου, οὗ ἡ τιτανώδης διάπλασις τοσοῦτον εὐδιάκριτός ἐστι μεταξὺ τῶν ψαμμολίθων καὶ ὀφεολίθων τῆς πέριξ χώρας. Τὰ συνήθως μεταξὺ τῶν στρωμάτων τῶν τοιούτων τιτανολίθων ὑπάρχοντα τοιαῦτα χαλικομίγματα (brèches) ὑπάρχουσι καὶ ἐν τῷ λατομείῳ τούτῳ, ὡς δεικνύει ἡ χρῆσις αὐτῶν ἥτις ἐγένετο ἐν πλείσταις τῶν μεταξὺ τῶν κερκίδων βαθμῖσι.

Περιῆλθον λεπτομερῶς τὸ ἐκ δώδεκα μὲν κερκίδων κατὰ τὸ κάτω κοῖλον, διπλασίων δὲ κατὰ τὸ ἄνω, χωριζομένων διὰ κλιμάκων, ἀπαρτιζόμενον θέατρον θεώμενος τὴν κυκλικὴν ὀρχήστραν περὶ ἣν ὑπάρχουσιν αἱ σειραὶ τῶν ἑδωλίων μετὰ τῶν κάτω καὶ ἐν μέσῳ σειρῶν θρόνων, ὅπως ἀντιληφθῶ τοῦ συνόλου πρὸς σχεδιογράφησιν. Κατελθὼν καὶ πλησιάσας ἐργάτας τινὰς σκάπτοντας περὶ τὴν σκηνὴν εἶπον αὐτοῖς καὶ τῷ φίλῳ ἐφόρῳ ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην τῆς ἐλεύσεώς μου θέλει εὑρεθῇ τι ἄξιον λόγου. Μετ' ὀλίγον δὲ εἰδοποιοῦμαι παρὰ τῶν ἐργατῶν γελώντων ὅτι ὑπὸ τὸ χῶμα συνηντήθη λίθος, ἀφαιρεθέντων δὲ τῶν χωμάτων παρουσιάσθη καθαρῶς τὸ ἐξωγκωμένον στῆθος γυναικείου ἀγάλματος. Συνεκεντρώθημεν πάντες περὶ τὸν χῶρον, καὶ ἡ ἀφαίρεσις τοῦ χώματος ἤρξατο γινομένη μετὰ προσοχῆς καὶ ταχύτητος. Ἔρευνα πάραυτα γενομένη ἂν ὑπῆρχεν ἡ κεφαλὴ ἀπέδειξεν ὅτι αὕτη ἀτυχῶς ἔλειπεν. Ἡ μετ' ὀλίγον ἀφαίρεσις τῶν χωμάτων ἔδειξε καθαρῶς ὕπτιον ἄγαλμα φυσικοῦ μεγέθους γυναικός, ἀκέφαλον, ἄνευ χειρῶν, καὶ φέρον ποδήρη χιτῶνα μετὰ διπλοϊδίου πλουσιωτάτων πτυχῶν. Καίτοι ᾐσθάνθην τοῦτο, ἐν τούτοις νεῦμα τοῦ φίλου Καββαδία μ' ἔπεισεν ὅτι τὸ ἔργον ἦν καλῆς τέχνης. Εἶναι ἀδύνατον νὰ περιγράψῃ τις τὴν συγκίνησιν καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν ἐργατῶν, τινῶν ἐκ τούτων διατεινομένων ὅτι τοιοῦτον ἔργον οὐδέποτε εὗρον ἐν Ἀθήναις ἔνθα ἀπὸ ἐτῶν διετέλουν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. Ἐφαίνετο ὅτι ἐνώπιόν μας ὑπῆρχε τάφος ἠνεῳγμένος καὶ ὅτι ἐπρόκειτο νὰ ἐκθάψωμεν τὴν ὡραιοτέραν ἀρτιταφεῖσαν τῶν γυναικῶν. Μετὰ δυσκολίας ἐκβαλόντες τοῦ τάφου τὸ ὡραῖον τοῦτο ἔργον, ἔνθα ἀπὸ τοσούτων αἰώνων ἔκειτο, ἠρξάμεθα διὰ τεμαχίων ξύλου καθαρίζοντες τὰς ὡραίας πτυχάς, ἐργάτου τινὸς χέοντος ὕδωρ. Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ παρελθόντος τοῦ λυκόφωτος ἐπήρχετο τὸ σκότος καὶ οἱ ἵπποι ἦσαν ἐπεσαγμένοι πρὸς ἀναχώρησιν. Κύριός τις ἔμπορος τυρῶν, ὅστις εἶχεν ἀκολουθήσει ἡμᾶς ἐκ

τοῦ χωρίου ὅπως θεάσηται τὰς ἀνασκαφάς, πλησιάσας ἐν ἀδημονίᾳ «απηγαίνωμεν, κύριοι, ἐφώνησε, διότι ἐνύκτωσε καὶ ἔχομεν νὰ διανύσωμεν μιᾶς ὥρας δρόμον»· ἀλλ' ὁ φίλος μου, ὅστις ἦτο βεβυθισμένος εἰς τὴν ἐργασίαν του καὶ ὅστις μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἐτήρει βαθεῖαν σιγήν, «φίλε μου, τῷ ἀπήντησε, εἶσαι περίεργος ἄνθρωπος· ἂν αὐτὴν τὴν στιγμὴν εὕρισκες νὰ κάμῃς 10,000 ὀκάδας τυροῦ εἰς καλὴν τιμὴν καί σου ἔλεγα ἐγὼ φεύγομεν, τί θά μου ἀπεκρίνεσο;» Ἐπαναγαγὼν διὰ τῆς ῥητορείας ταύτης τὴν θημηδίαν ἄνευ τῆς ὁποίας ὁ ἐν τῇ ἐξοχῇ βίος οὐδεμίαν κέκτηται τέρψιν, καὶ πεισθεὶς πλέον ὅτι ἕνεκα τοῦ σκότους οὔτε τὸ σύνολον τοῦ ἀγάλματος ἠδύνατο νὰ σπουδάσῃ, ἔδωκε τὸ σημεῖον τῆς ἀναχωρήσεως διὰ κεράσματος τῶν ἐργατῶν· ἱππεύσαντες δὲ ἐλάβομεν τὴν πρὸς τὸ χωρίον ἄγουσαν ἔνθα ἀφικόμεθα βαθείας οὔσης διὰ τὸν τόπον νυκτός.

Ἐκβαλόντες τοὺς πίλους μας καὶ κύψαντες εἰσέδυμεν εἰς τὸν οἶκόν μας ἐν ᾧ παρεκαθίσαμεν ἐπὶ ξυλίνων ἑδρῶν περὶ τὴν μικρὰν τράπεζαν ἥτις μετ' ὄγκου κεκαλυμμένη ἐφαπλωμάτων, ὡς γνωστὸν, ἐν τοῖς οἴκοις τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τὸ ὄνομα Γοῖκος ἀποτελεῖ τὴν σκευὴν τοῦ δωματίου. Ἐνῷ εἰσέτι νωπαὶ ἦσαν αἱ ἐντυπώσεις τοῦ χαρίεντος ἐκείνου γυναικείου σώματος ὅπερ παρίστα τὸ ὡραῖον εὑρεθὲν ἄγαλμα, παρέστη ἐνώπιόν μας γραῖα κατεκληκυῖα, ἐρρυτιδωμένη, μέγαιρα κρατοῦσα ἐγχώριον κεχρωματισμένον πλατύγυρον ἀγγεῖον πλῆρες λευκῆς τινος μάζης λέγουσα ὡς ἐν διαμαρτυρήσει «ἀργήσατε καὶ παράβρασαν τὰ μακαρόνια». Μ' ὅλον τὸν σεβασμὸν πρὸς τὴν δεκάτην τῶν ἐντολῶν, ἀγαπῶ ἵνα ἡ ὑπηρετοῦσά με χεὶρ ἀκολουθῆται ὑπὸ χαρίεντος καὶ μειδιῶντος προσώπου. Ὁπόταν τὸ αἴσθημα τῆς καλλαισθησίας ἐστὶν ἀνεπτυγμένον, ἐκδηλοῦται παντοιοτρόπως, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ἐξωτερικῷ καὶ τῇ ἐνδυμασίᾳ τοῦ ἀτόμου, οὐχὶ βεβαίως διὰ τῆς ἀηδοῦς ἐκείνης φιλαρεσκείας, σημείου νεαποκτηθέντος πλούτου ἢ ἄκρας πενίας, καὶ ἥτις καθιστᾷ τὸν ἄνδρα καταγέλαστον, ἀλλ' ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ ἀπερίττῳ ἀξιοπρεπείᾳ ἥτις χαρακτηρίζει τὸν gentleman. Ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὸ τοιοῦτον αἴσθημα ἀναπτύσσεται καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἰδιαιτέρου ἐπαγγέλματος, ἰδιάζων δέ τις τύπος χαρακτηρίζει τὴν ἐξωτερικὴν παράστασιν τῶν διαφόρων ἐπαγγελμάτων, ἀναλόγως δὲ ταύτης τὸ κοινὸν παρέχει πολλάκις τὴν ἐν τούτῳ ἐκτίμησίν του. Οὐδεὶς θέλει ἐκτιμήσει ἐν τῷ ἐπαγγέλματί του ἀχθοφόρον φέροντα πῖλον καὶ χειρόκτια.

Τὸ εὑρεθὲν ἄγαλμα ἦτο τὸ ἀντικείμενον τῆς συνομιλίας μας, καθ' ὃν χρόνον θρύπτοντες τυρὸν προσεπαθοῦμεν νὰ καταστήσωμεν τὴν διὰ τοῦ λάρυγγος διέλευσιν τῆς λευκῆς μάζης εὐχερεστέραν. Ὁ φίλος Καββαδίας εὑρίσκετο ἐν ὁμοίᾳ σχεδὸν θέσει, ἐν ᾗ ποτε καὶ ὁ Heine, ἐρασθεὶς κατὰ τὴν νεότητά του περιπαθῶς ἀγάλματος κοσμοῦντος τὸν κῆπόν του (Nuits Florentines). Ὑπέμνησα αὐτῷ ὅτι οὗτος, ἐπιθυμήσας νὰ περιπτυχθῇ τὸ ἀν-

τικείμενον τῆς λατρείας του, παρ' ὀλίγον συνετρίβετο ὑπὸ τῆς καταπτώσεως αὐτοῦ, καὶ ὅτι ἔκτοτε ἐθεραπεύθη τοῦ ἔρωτος τούτου, περιοριζόμενος νὰ ἐρᾷ μόνον ἐλαφρῶν πραγματικοτήτων ὧν ἡ κατάπτωσις οὐδόλως ἠπείλει νὰ τὸν κατασυντρίψῃ.

Μετ' ὀλίγον σβεσθείσης τῆς λυχνίας ἐθεώμεθα καθαρῶς ἐπὶ τῶν κλινῶν μας ἐξηπλωμένοι τοὺς διὰ τῆς στέγης φαινομένους καὶ ἐν τῇ ἐκτάσει τοῦ ἀνεφέλου οὐρανοῦ διεσπαρμένους ἀστέρας, ἄχρις οὗ ἡμᾶς

Ὕπνος ἔμαρπτε, λύων μελεδήματα θυμοῦ,
νήδυμος ἀμφιχυθείς.

Τὴν δ' ἐπιοῦσαν, ἡμέρας ἄρτι διαγελώσης, καὶ τοῦ ἡλίου τὰς ἀκρωρείας καταυγάζοντος, ἐβαίνομεν πάλιν ἐν ἤχοις κωδώνων κρεμαμένων ἐκ τῶν τραχήλων τῶν ἵππων μας πρὸς τὴν τοσαῦτα λείψανα καλλιτεχνίας περιλαμβάνουσαν μικρὰν κοιλάδα. Ἀφιχθέντες ἀφιππεύσαμεν ἔμπροσθεν τοῦ θεάτρου παρὰ τὸ ὡραῖον ἄγαλμα, οὗ τὰς πλουσίας πτυχὰς τοσοῦτον ὡραιοτέρας καθίστων αἱ ὑπὸ τοῦ ἀνατέλλοντος ἡλίου παραγόμεναι ἐπισκιάσεις.

Αἱ πτυχαὶ τοῦ χιτῶνος τοῦ ἀγάλματος τούτου καταπίπτουσιν ἀφελῶς μέχρι τῶν ποδῶν ἔνθα φυσικώτατα προσκλίνουσιν ὀλίγον ὅπως καταφανῆ γίνωσι τὰ ἄκρα τούτων φερόντων παχύτατα πέδιλα. Ὡραιότατα ἐπίσης εἰσὶν αἱ πτυχαὶ τοῦ πλουσιωτάτου διπλοϊδίου, ἰδίως περὶ τὸν λαιμὸν καὶ τὸ λίαν ἐξωγκωμένον στῆθος, ἔνθα ἀρκοῦνται δεικνύουσαι ὑπ' αὐτὰ ὕπαρξιν πλήρης ζωῆς. Ὁ φίλος Καββαδίας ἔχει πλείονας λόγους νὰ πιστεύῃ ὅτι τὸ ἄγαλμα τοῦτο παριστᾷ ἴσως τὴν Ὑγιείαν ἢ τὴν σύζυγον τοῦ Ἀσκληπιοῦ Ἠπιόνην, ὅτι ἐστὶν ἔργον τῆς πέμπτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἔργον αὐτοῦ τοῦ Πολυκλείτου ὡς ἐν ἰδίαις ἐκθέσεσι περὶ αὐτοῦ ἐδημοσίευσεν. Ἀφήσας τὸν φίλον μου μελετῶντα τὸ εὕρημα καὶ αἰσθανόμενον τὴν χαρὰν ἣν ᾐσθάνθη ἡ Ἑλένη ὅτε εὗρε τὸν σταυρὸν, ἐπεδόθην εἰς τὴν ἐργασίαν τῆς διαγραφῆς τοῦ θεάτρου, ἐργασίαν κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ὁποίας τοσάκις ἔσχον ἀφορμὴν νὰ θαυμάσω τὴν ἁρμονικὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἀκριβεστάτων γεωμετρικῶν γραμμῶν.

Τὸ θέατρον τοῦτο ἔκτισται ἐν φυσικῷ κοιλώματι πρὸς τὴν μεσημβρινοδυτικὴν κλιτὺν ἑνὸς τῶν ἀντερεισμάτων τοῦ Τιτθίου ὄρους, ἐφ' οὗ Κορωνὶς ἡ Φλεγύου ἐξέθεσε τὸν παῖδα Ἀσκληπιὸν καὶ ἔνθα ἐξέθρεψεν αὐτὸν μία τῶν αἰγῶν τοῦ αἰπόλου Ἀρεσθάνα. Ἡ πρὸς τὸ βορειοδυτικὸν τοῦ ὁρίζοντος τοποθεσία τούτου, ἕνεκα τοῦ ὁποίου ἡ περὶ δείλην διαμονὴ ἰδίως ἐν ὥρᾳ θέρους, ὁπότε ἐλάμβανον χώραν αἱ διδαχαὶ, καθίσταται ἀδύνατος ἕνεκα τοῦ κατέναντι τοῖς θεαταῖς δύοντος ἡλίου, παρέχει τὸ ἐνδόσιμον νὰ πιστεύω ὅτι αἱ παραστάσεις ἐλάμβανον χώραν τὴν πρωΐαν.

Ὅτι λίαν ἀξιοπερίεργον ἐν τῷ θεάτρῳ τούτῳ, καὶ ὅπερ εἰς οὐδὲν τῶν διαγραμμάτων τῶν λοιπῶν ἀρχαίων θεάτρων παρετήρησα, ἐστὶ τὸ ἑξῆς.

Ἡ ὀρχήστρα ἀποτελεῖται ἐξ ὁλοκλήρου κύκλου ἔχοντος δέκα περίπου μέτρων ἀκτῖνα, ἀλλὰ τὰ τόξα τῶν λοιπῶν μερῶν ἤτοι τῶν σειρῶν τῶν ἑδωλίων δὲν διεγράφησαν ἐκ τοῦ ἰδίου τῆς ὀρχήστρας κέντρου, ὡς ἐν τοῖς λοιποῖς θεάτροις συμβαίνει, εἰς τοῦτο δὲ προέβη ὁ Πολύκλειτος λίαν ὀρθῶς διὰ τὸν ἑξῆς λόγον. Τοῦ ὅλου κοίλου διαιρουμένου εἰς δώδεκα κερκίδας αἵτινες πρὸς τὸ ἄνω κοῖλον ὑποδιαιροῦνται εἰς διπλάσιον ἀριθμόν, αἱ μὲν δέκα τούτων περιλαμβάνονται ἐν τῷ ἡμικυκλίῳ τῷ ἀποτελουμένῳ πέραν τῆς παραλλήλου τῇ σκηνῇ διαμέτρου, αἱ δὲ δύο ἄκραι κερκῖδες κατὰ φυσικὸν λόγον ὑπερβαίνουσι τὴν διάμετρον ταύτην πρὸς τὴν σκηνήν. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ κύκλος πέραν τῆς διαμέτρου στενοῦται, αἱ δύο πρὸς τὴν σκηνὴν κερκῖδες, συμπλησιάζουσαι πρὸς τὸν γενικὸν ἄξονα, ἤθελον οὐ μόνον μειώσει τὴν ἔκτασιν τῆς σκηνῆς, ἀλλὰ καὶ παρακωλύει τὴν ἐλευθέραν θέαν αὐτῆς. Πρὸς ἀποφυγὴν τούτου ὁ μέγας ἀριστοτέχνης μετετόπισε τὸ κέντρον τῆς διαγραφῆς τοῦ κοίλου κατὰ 1,20 μ. περίπου ἐκ τοῦ κέντρου τῆς ὀρχήστρας πρὸς τὴν σκηνήν, ὅθεν αἱ δύο ἄκραι κερκῖδες ἀποκλίνουσαι ἐκ τοῦ κυρίου ἄξονος κατέστησαν ἐλευθέραν τὴν ἄποψιν καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς παραλλήλου τῆς σκηνῆς διαμέτρου. Περὶ τὴν ὀρχήστραν ὑπῆρχε δίοδος 2 μ. πλάτους περὶ ἣν ὑπῆρχε σειρὰ λελαξευμένων θρόνων ἐκ τοῦ ἰδίου λίθου ἐξ οὗ τὸ ὅλον θέατρον κατεσκεύασται. Ὄπισθεν τούτου ὑπάρχουσι τριάκοντα καὶ μία σειραὶ ἑδωλίων καὶ ἐπὶ τῆς τελευταίας τούτων σειρὰ ὁμοίων θρόνων, ὄπισθεν τῶν ὁποίων ὑπάρχει τὸ διάζωμα περατούμενον δι' ὀρθίων πλαισίων 1,17 μ. ὕψους μετὰ κορωνίδος, καὶ ὑπὲρ ταύτην τρίτη σειρὰ ὁμοίων θρόνων. Ὄπισθεν τῶν τελευταίων τούτων εἴκοσι καὶ μία σειρὰ ὁμοίων ἑδωλίων ἀπολήγουσαι εἰς τὸ ἄνω ἢ ἔξω τεῖχος ἀποτελοῦσι τὸ ἄνω κοῖλον τοῦ θεάτρου. Αἱ κερκῖδες πᾶσαι διαχωρίζονται διὰ λιθίνων κλιμάκων.

Τὰ ἑδώλια ἔχουσι πλάτος 0,78 μ. ἐξ ὧν κατὰ 0,38 μ. πρὸς τὸ ὄπισθεν μέρος φέρουσιν ἐκσκαφὴν εἰς βάθος 0,02,—0,03, βεβαίως ἵνα ἐντὸς τῆς ἐκσκαφῆς ταύτης τοποθετῶνται οἱ πόδες τῶν εἰς τὰ ὑπερκείμενα ἑδώλια καθημένων, καὶ οὐχὶ ὡς διατείνεται ὁ Κούρτιος πρὸς ἐναπόθεσιν προσκεφαλαίων, διότι ἐν τοιαύτῃ περιστάσει ταῦτα δὲν ἤθελον χρησιμεύσει εἰς τὸ 0,40 μ. πλάτος ἔχον κάθισμα· ἄλλως δὲ δὲν θὰ ὑπῆρχε χῶρος πρὸς ἐναπόθεσιν τῶν ποδῶν τῶν καθημένων ἐν ἑκάστῳ ὑπερκειμένῳ ἑδωλίῳ. Ὅτι ὅμως καθιστᾷ τοῦτο ἀναμφισβήτητον ἐστὶ τὸ ἑξῆς ἄξιον προσοχῆς. Ἅπαντα τὰ ἑδώλια τοῦ κάτω κοίλου ἔχουσιν ὕψος 0,34 μ. καὶ σὺν τῇ προσθήκῃ τῆς ἐκσκαφῆς τοῦ ἔμπροσθεν ἑδωλίου ἀποτελεῖται ὕψος καθίσματος 0,36-0,37· ἐστὶ γνωστὸν ὅτι πρὸς κατάλληλον κάθισμα τοῦ ἀνθρώπου ἀπαιτεῖται ὕψος κατὰ μέσον ὅρον 0,45, καὶ τοιοῦτον περίπου εἶναι γενικῶς σχεδὸν τὸ ὕψος τῶν ἐν ταῖς οἰκίαις ἡμῶν ἐπίπλων, ἑδρῶν κτλ. Ὅθεν ἐν τῷ κοίλῳ τούτῳ ἔνθα ἐσύχναζον οἱ εὐπορώτεροι τὸ ἀνάλογον ὕψος συνεπληροῦτο διὰ τῶν

ὡς γνωστὸν εἰσκομιζομένων ὑπὸ τούτων προσκεφαλαίων τιθεμένων ἐπ' αὐτοῦ τοῦ καθίσματος, ἐνῷ τοῦ ἄνω κοίλου, ἔνθα οἱ φοιτῶντες δὲν ἦσαν ἐκ τῶν χρείαν ἐχόντων προσκεφαλαίων, ἅπαντα τὰ ἑδώλια ἔχουσι τὸ κανονικὸν ὕψος 0,45.

Τὸ κατακόρυφον ὕψος ἐκ τῆς ἄνω σειρᾶς τῶν ἑδωλίων πρὸς τὸ ἐπίπεδον τῆς ὀρχήστρας ἐστὶν 22,26 μ., ἡ δὲ μείζων διάμετρος 119 μ. καὶ οὐχὶ ὡς γράφει ὁ Isambert ἑπόμενος ἴσως τῷ Κουρτίῳ 110 μ.

Τὰ ἐκσκαφέντα θεμέλια τῆς σκηνῆς δεικνύουσιν ὅτι αὕτη ἔκειτο κατὰ 0, 67 ἐκτὸς τοῦ κύκλου τῆς ὀρχήστρας, ἐκ τῶν βάσεων δὲ καὶ τεμαχίων στηλῶν δείκνυται ὅτι κατὰ μῆκος τοῦ μετώπου ὑπῆρχεν ἰωνικὸν προστήλιον. Ἡ ἐν γένει δὲ ταύτης διάταξις χρήζουσα μελέτης θέλει διασαφήσει οὐκ ὀλίγον σκοτεινά τινα περὶ τῆς σκηνῆς τοῦ ἑλληνικοῦ θεάτρου χωρία τῶν ἀρχαίων συγγραφέων.

Δὲν πρόκειται ἐνταῦθα νὰ δώσω λεπτομερῆ περιγραφὴν τοῦ θεάτρου, καθόσον ὁ βουλόμενος εὑρίσκει τοιαύτην ἐν τῷ περιοδικῷ '*Αθηναίῳ* ἐν ᾧ δημοσιευθήσονται καὶ τὰ κατὰ τὴν ἐκδρομήν μου ταύτην συνταχθέντα διαγράμματα κατόψεων, διατομῶν καὶ λεπτομερειῶν αὐτοῦ. Ἐν γένει ὅμως ἀποτελεῖ ἀριστούργημα καλλιτεχνίας καὶ ὡς πρῶτον τοιοῦτον εὑρεθὲν ἀνέπαφον σχεδὸν ἑλληνικὸν θέατρον δύναται εὐλόγως νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ Παρθενὼν τῶν ἀρχαίων θεάτρων.

Τοιοῦτον ἐν συνόψει τὸ μέγα τοῦτο τῆς ἀρχαιότητος ἔργον, οὗ τοσοῦτον σήμερον ἡ ἀξία μείζων, καθόσον ἥ τε ἐποχὴ τῆς ἀνεγέρσεως καὶ ὁ ἀνεγείρας μέγας τεχνίτης γνωστοί εἰσιν.

Ἀπῆλθον φέρων βαθεῖαν τὴν ἐντύπωσιν τοῦ εἰς τὸν θαυμασμὸν τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου παραδοθέντος μεγάλου τούτου τῆς ἀρχαιότητος ἔργου, καὶ εὐελπιστῶν ὅτι ταχέως θέλω δυνηθῆ νὰ ἐπισκεφθῶ τὰς λοιπὰς ἐκχωσθησομένας ἀρχαιότητας τῆς ὡραίας ταύτης κοιλάδος. Δὲν παρῆλθον πολλαὶ ἡμέραι, ὁπότε ἤρχισα νὰ βλέπω τοὺς ἐκεῖσε μεταβαίνοντας ξένους, τοὺς μὲν φέροντας ὁλόκληρον φωτογραφικὴν συσκευὴν, τοὺς δὲ ἀναζητοῦντας ἐπιγραφὰς, ἄλλους ζωγραφίζοντας, οὐδένα δ' ἀτυχῶς τῶν ἡμετέρων.

Τὴν ἐπικρατοῦσαν παρ' ἡμῖν ἀναλγησίαν ἥτις ἐκτὸς ὀλίγων ἐξαιρέσεων ὧν προΐσταται ἡ ἀρχαιολογικὴ ἑταιρεία ὡς πρὸς τὸν θαυμασμὸν ἔργων τῆς μεγαλοφυΐας τῶν ἡμετέρων προγόνων ἐνυπάρχει εἰς ἅπαντα τὰ στρώματα τῆς κοινωνίας καὶ ἥτις ἐστὶ τοιαύτη ὥστε μετὰ μειδιάματος ὑποδεχόμεθα τοὺς θαυμάζοντας «κουτοφράγκους», δὲν δύναμαι ἢ ν' ἀποδώσω εἰς τὴν πλήρη ἐκείνην ἀμάθειαν ἧς ἀποτέλεσμα ὑπάρχει ἡ πρὸς τὸ ὡραῖον ἀπάθεια. Καὶ εἶναι μὲν ἐνίοτε ἔμφυτος ἡ τοῦ ὡραίου ἀντίληψις, ἀλλὰ δέον ν' ἀναπτυχθῇ, ὑπαγομένη εἰς κανόνας ὡς ἡ μουσική. Τούτου ἕνεκα ἀδύνατος ἐν Ἑλλάδι ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἀνάδειξις καλλιτεχνῶν ἐκ τῆς τά-

ξεως τῶν σπουδαστῶν, διότι οὔτε δύναταί τις τούτων νὰ διίδῃ ὅτι ἐστὶ προωρισμένος ἐκ φύσεως πρὸς τοιοῦτό τι, οὔτε ἐκτιμᾶται ἐν Ἑλλάδι ἂν ἐπιδοθῇ. Πῶς δύναται ν' ἀναπτυχθῇ τὸ αἴσθημα τῆς καλλιτεχνίας, τοῦ ὡραίου, πῶς δύναται νὰ καταφανῇ παῖς τις προωρισμένος διὰ καλλιτεχνίαν ὅταν ἐν αὐτοῖς τοῖς σχολείοις, ἐν αὐτῇ τῇ δημοτικῇ ἐκπαιδεύσει οὐδόλως ἐνυπάρχῃ ἡ γραμμικὴ ἰχνογραφία, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν πρώτην βάσιν τῆς καλλαισθητικῆς διαπλάσεως τοῦ ἀνεπτυγμένου ἀνθρώπου; Ἐνθυμοῦμαί ποτε γέροντα γυμνασιάρχην, διδάσκαλον ἐπὶ Καποδιστρίου, ὅστις μοι διηγήθη ὅτι ὁ πρακτικὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ, ἐπισκεφθείς ποτε τὸ σχολεῖόν του ἐσύστησεν ὡς πρώτην βάσιν τῆς παιδείας τὴν γραμμικὴν ἰχνογραφίαν καὶ καλλιγραφίαν, εἰπὼν τοῖς μαθηταῖς «ὁ καλῶς γράφων ἔχει ἐξησφαλισμένον τὸν ἄρτον του, ὁ δὲ καλῶς ἰχνογραφῶν καὶ τὸ προσφάγιόν του». Παρ' ἡμῖν ἐπὶ ἔτη ὁλόκληρα ἅπασα ἡ σειρὰ τῆς προκαταρκτικῆς ἐκπαιδεύσεως καταναλίσκεται εἰς ξηρὰν καὶ σχολαστικὴν γραμματολογίαν καὶ τρόπους συντάξεως Ἕλληνός τινος συγγραφέως. Ἡ παντελὴς ἄγνοια τῶν πρώτων τῆς ἰχνογραφίας κανόνων, ἤτοι στοιχειώδους παραστάσεως ἀντικειμένου, ἀποκοιμίζει καὶ αὐτὴν τὴν φυσικὴν ἀντίληψιν τῶν παριστανομένων ἀντικειμένων, διὸ λόγιοι πολλάκις δὲν δύνανται νὰ διακρίνωσιν ἰχνογράφημα τραπέζης τοῦ ἰχνογραφήματος κυνός. Ἡ παντελὴς ἔλλειψις διδαχῆς τῶν πρώτων στοιχείων τῶν φυσιολογικῶν καὶ φυσικῶν φαινομένων, τῆς παραστατικῆς τοπογραφίας κλπ. ἐστὶ τὸ αἴτιον ἕνεκα τοῦ ὁποίου ἡ σπουδὴ τῆς γεωγραφίας ἀποβαίνει ἀνέφικτος, διότι ἡ τοιαύτη δὲν συνίσταται ἐκ καταλόγου ἐθνῶν καὶ πόλεων καὶ ἀποστάσεων τῶν ἀστέρων μεταξύ των. Ἡ κατάληψις τῆς πολιτικῆς γεωγραφίας ἐστὶν ἀδύνατος ἄνευ τῆς ὡς ἔγγιστα ἀντιλήψεως τῆς φυσιολογικῆς γεωγραφίας καὶ τοῦ τρόπου τῆς παραστάσεως αὐτῆς. Τούτων ἕνεκα, συναντήσας ποτὲ καθηγητήν τινα ἐν τῇ πεδιάδι τῆς Μεγαλουπόλεως, καὶ ἐπιδείξας αὐτῷ τὰ τριτογενῆ ἐκεῖνα ἐδάφη καὶ τὰ ὑπερκείμενα αὐτοῖς, ἐν οἷς ὑπάρχουσιν ὀστᾶ ἐλεφάντων (primigenius), ἤκουσα αὐτὸν κατόπιν ἐν ὁμίλῳ ἰσχυριζόμενον ὅτι ταῦτα ἦσαν τὰ λείψανα τῶν ἐλεφάντων οὓς ἔφερεν εἰς Πελοπόννησον ὁ Πύρρος. Ἕνεκα τῆς ξηρᾶς καὶ μηχανικῆς διδαχῆς τῶν ἀριθμητικῶν πράξεων ἐν τοῖς ἡμετέροις σχολείοις, ὁλόκληρον δικαστήριον δὲν ἠδυνήθη ποτὲ ν' ἀντιληφθῇ πῶς διάδικος ἰσχυρίζετο ὅτι 56 τετραγωνικὰ μέτρα ἀποτελοῦσιν 100 τετραγωνικοὺς πήχεις, ἐνῷ εἶχεν ὑπ' ὄψιν τὸ βασιλικὸν διάταγμα καθ' ὃ εἷς πῆχύς ἐστι τὰ 0,75 τοῦ μέτρου.

Ἄνευ τῆς γνώσεως τῶν στοιχείων τούτων τῆς πρώτης μαθήσεως, ἡ σπουδὴ καὶ αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων ἀποβαίνει ἄγονος, ματαία καὶ σχολαστικὴ γραμματολογία. Τὸ πνεῦμα τῶν συγγραφέων οὐδόλως μελετᾶται οὐδ' εἶναί ποτε εἰς κατάστασιν ὁ μαθητὴς ν' ἀναγνώσῃ τινὰ τούτων πρὸς τέρψιν. Παρῆλθον πολλὰ ἔτη ἀφ' ὅτου «ἐπεπαύμην εἰς τὰ

διδασκαλεῖα φοιτῶν» ἄχρις οὗ ἐπελαβόμην τῆς ἀναγνώσεως τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, εὑρίσκων ἐν αὐτῇ τὴν μεγίστην τῶν τέρψεων. Παρευρεθῆτε εἰς ἐξετάσεις καὶ θέλετε θαυμάσει τὴν εὔστοχον ἀπόκρισιν μαθητῶν ἐπὶ ξηρῶν ἐξηγήσεων, λέξεων, ἐπὶ συντάξεων κτλ. ἀλλ' ἐρωτήσατε καὶ ἐπὶ τοῦ ἱστορικοῦ μέρους ἢ τοῦ πνεύματος τοῦ συγγραφέως ὃν κρατεῖ! Ἠρώτησά ποτε καθηγητὴν ἂν οἱ ἀρχαῖοι εἶχον κλεῖθρα καὶ τίνι τρόπῳ ἔκλειον τὰς θύρας των, οὗτος ὅμως δὲν ἠδυνήθη νὰ μοι ἀποκριθῇ, καίτοι τοιοῦτον ἐμνημονεύετο ἐν συγγραφεῖ τινι ὃν εἶχε παραδώσει τοῖς μαθηταῖς του. Λάβετε ἀνὰ χεῖρας ἐργόχειρον γυναικεῖον· δύνασθε νὰ θαυμάσητε τὴν τέχνην, τὴν ὑπομονὴν, ἀλλ' ἂν δὲν εἶναι ἀκριβὲς ἀντίγραφον σχεδίου, θέλει ἐλλείπει ἐξ αὐτοῦ ἡ συμμετρία, ἡ κανονικότης ἡ προερχομένη ἐκ τῆς γνώσεως τῶν κανόνων τῆς ἰχνογραφίας καὶ πρακτικῆς γεωμετρίας, ἐξ ὧν προκύπτει τὸ ὡραῖον, ἡ καλλαισθησία. Ὁποίας ἀνοησίας διδάσκονται αἱ θυγατέρες μας ἐν τοῖς σχολείοις ὑπὸ τὸ πρόσχημα φυσικῆς, χημείας, φυσιολογίας κτλ. ἀλλὰ καὶ ὁπόσας οἱ παῖδές μας ἀκούουσιν ὑπὸ τὸν τίτλον λογική!

Βεβαίως οὐδόλως προτίθεμαι νὰ μεμφθῶ τινος, ἀλλὰ μόνον τοῦ γενικοῦ ἐκείνου συστήματος τῆς ἐκπαιδεύσεως ὅπερ, ἀπὸ δύο ἤδη γενεῶν ἐπικρατοῦν, ἀπεσκοράκισεν ἐκ τῆς σπουδῆς τῆς νεότητος πᾶσαν καλλαισθησίαν, πᾶσαν ἀντίληψιν τοῦ ἀληθῶς ὑψηλοῦ καὶ ὡραίου. Καὶ πῶς δύναταί τις νὰ αἰσθανθῇ τέρψιν τινὰ βλέπων τὸν Παρθενῶνα ἢ καὶ τὸ παρὸν θέατρον, ὅλως ἀδαὴς ὢν τῶν στοιχειωδῶν κανόνων τῆς ἁρμονίας τῶν γραμμῶν, ἢ καὶ αὐτὴν τὴν σιξτείαν θεοτόκον τοῦ Ῥαφαήλου, οὐδόλως δυνάμενος ν' ἀντιληφθῇ τῆς διὰ σκιῶν καὶ ἡμισκιῶν παραστάσεως τῶν ἀντικειμένων. Βεβαίως μᾶλλον θαυμαστὰς ὁ τοιοῦτος εὑρίσκει τὰς ἐν ταῖς ναοῖς εἰκόνας κατὰ βυζαντιακὸν σύστημα,ἔνθα ἐπὶ τοῦ ζωηροῦ ἐρυθροκυανοῦ χρωματισμοῦ διαλάμπει ὁ χρυσὸς καὶ ὁ ἄργυρος, καὶ δι' ἐρυθρομελανῶν χρωμάτων παριστάνεται ὁ ἀτυχὴς κερασφόρος διάβολος, ὅστις οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ προσωποποίησις τῆς ἀντιπολιτεύσεως ὑπὸ τῆς ἀπολύτου μοναρχικῆς διοικήσεως.

Μάρτυρες τῆς παρ' ἡμῖν καλλαισθησίας ἵστανται τὰ θαυμασθέντα ἐκεῖνα ἀγάλματα ἔμπροσθεν τοῦ πανεπιστημίου, καὶ ἰδίως τὸ εἰδεχθὲς ἐκεῖνο τερατούργημα, τὸ ἐν τῇ μητροπόλει μνημεῖον τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου, ὅπερ καλὸν νὰ καταστραφῇ ὁλοσχερῶς.

Ἰδοὺ κατὰ μέγα μέρος ὁ λόγος τῆς πρὸς τὰ καλλιτεχνήματα ταῦτα ἐπικρατούσης, ἐκτὸς τινων ἐξαιρέσεων, ἀναλγησίας καθὼς καὶ τοῦ θαυμασμοῦ ὃν δεικνύουσι πρὸς ταῦτα οἱ «κουτόφραγκοι», ὧν καὶ αἱ ἐλάσσονος ἔτι παιδείας τυχόντες καὶ αὗται αἱ κυρίαι σπεύδουσι νὰ θαυμάσωσι τὴν τελειοτέραν παράστασιν τῶν κανόνων ἐκείνων τῆς ἁρμονίας καὶ καλλαισθησίας οὓς νηπιόθεν ἐδιδάχθησαν ν'ἀντιλαμβάνωνται. Εὐξώμεθα ἵνα τα-

χέως ἡ γενικὴ ἀναδιοργάνωσις οὐχὶ τοῦ τρόπου τῆς διδαχῆς, ἀλλὰ τῶν διδασκομένων ἀντικειμένων ἐν τῇ κατωτέρᾳ καὶ μέσῃ ἐκπαιδεύσει, ἀναπτύξῃ τὴν ἑλληνικὴν εὐφυΐαν καὶ προαγάγῃ ταύτην εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ αἰῶνος ἀπαιτούμενον βαθμὸν τελειότητος, διαψευσθησομένου τοῦ Renan, λέγοντος ὅτι «La Grèce à fleuri une fois, mais n' est pas susceptible de refleurir ; elle à créé quelque chose d' unique qui ne saurait être renouvelé». Παρὰ τὸ παρὸν θέατρον ἡ μικρὰ κοιλὰς τῆς Ἐπιδαυρίας ἐστὶ πλήρης ἐρειπίων. Ἐκεῖ ὑποκρύπτεται ὁ ναὸς τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν ᾧ ἵστατο τὸ χρυσελεφάντινον αὐτοῦ ἄγαλμα, ἔργον Θρασυμήδου Ἀριγνώτου Παρίου. Ἐκεῖ τὰ ἐρείπια τῶν οἰκημάτων ἔνθα «ἱκέται τοῦ ἱεροῦ καθεύδουσιν». Ἐκεῖ τὰ ἐρείπια τοῦ Θόλου, τοῦ λουτροῦ, τοῦ ἱπποδρόμου κτλ. Συνελόντι δ' εἰπεῖν ἡ γενικὴ ἀνασκαφὴ τῆς κοιλάδος ταύτης θέλει εἶσθαι ἐφάμιλλος τῶν ἀνασκαφῶν Ὀλυμπίας καὶ ἀνωτέρα τῆς τῶν Μυκηνῶν, καὶ θέλει παράσχει τόπον ἐπισκέψεως ἀντάξιον τῶν ἐξοδευθησομένων χρημάτων. Ἡ γενικὴ αὕτη ἀνασκαφὴ δέον νὰ ἐξακολουθήσῃ ἀφειδῶς πρὸς τιμὴν τοῦ ἔθνους, τῆς ἱστορίας, τῆς ἀρχαιότητος. Παρῆλθεν ἥμισυς αἰὼν ἀφ' οὗ τὸ πρῶτον μέρος τῆς προφητείας τοῦ Pouqueville ἐπληρώθη, καὶ les Grecs ont remonté au rang des nations, ὥστε καιρὸς πλέον qu' on retourne ces buttes couvertes des halliers, ἵνα ἐξέλθωσιν εἰς ἐλεύθερον φῶς πρὸς θαυμασμὸν τῶν νεωτέρων τὰ μνημεῖα ἐκεῖνα ouvrages de ces hommes que les modernes n' égaleront jamais.

Κ. Σολωμός

Η ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ ΜΟΥ

ΕΙΣ ΤΑΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΟΜΑΘΕΙΑΣ ΤΟΥ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ

Ἐν τῷ Δ' τόμῳ τοῦ *Παρνασσοῦ*[1] ἐδημοσιεύθησαν «παρατηρήσεις περὶ τῆς γλωσσομαθείας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ» ὑπὸ τοῦ κ. Σ. Παπαγεωργίου ἐπὶ σκοπῷ γραφεῖσαι ἐπικρίσεως τῆς ἐν τῷ αὐτῷ περιοδικῷ[2] δημοσιευθείσης διατριβῆς ἡμῶν «ἡ γλωσσομάθεια τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ».

Τὴν διατριβὴν ταύτην ἀναγνοὺς ὁ κ. Παπαγεωργίου εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῶν παρατηρήσεων αὐτοῦ λέγει· «ὅτι τὸ συμπέρασμα τοῦ κ. Παπαζῆ εἶναι ὀρθὸν οὐδεμία ἀμφιβολία· πλὴν ἀνεξαρτήτως τοῦ συμπεράσματος *πολλὰ ἔχει τὰ ἡμαρτημένα ἡ πραγματεία*», εἰς ὧν τὴν διόρθωσιν μεταβαίνει, ἐπιχειρῶν, λέγει, τοῦτο ὡς *φίλος τῆς ἀκριβείας*.

Κατὰ πόσον ὅμως ἐπιτυγχάνει τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ, ἢ μᾶλλον κατὰ πόσον αὐτὸς ὁ ἴδιος νὰ διορθώσῃ προτιθέμενος, εἰς ἀσύγγνωστα περιπίπτει

1 Ἴδε Παρνασσοῦ Δ', σελ. 819—858.
2 Αὐτόθι σελ. 357—381 (πρβλ. σελ. 477—480).

σφάλματα, τοῦτο καταδειχθήσεται ἐκ τῶν ἑπομένων συντομώτατα, διότι ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν θέλομεν νὰ ἐκταθῶμεν περισσότερον.

Καὶ δὴ ἐπὶ τὰ πράγματα.

Ὁ κ. Παπαγεωργίου πρῶτον ὑποδείκνυσιν ἡμῖν τὰ μερικὰ πραγματικὰ καὶ ἱστορικὰ ἁμαρτήματα τῆς διατριβῆς, καὶ ἔπειτα μεταβαίνει εἰς τὰ κατὰ τὰς ὀνομασίας τῶν γλωσσῶν, ὧν ἡμεῖς ὀνομαστικῶς ἁπλῶς μνείαν ποιούμεθα ἐν τῇ διατριβῇ ἡμῶν. Καὶ

Α′

Ὡς πρὸς τὰ πρῶτα τὰ μερικὰ ἁμαρτήματα τῆς διατριβῆς ἐπικρίνει ἡμᾶς οὕτω.[1]

α′) Ὁ κ. Παπαγεωργίου λέγει· «ὁ πειρώμενος νὰ λύσῃ τὸ ζήτημα διὰ μόνης τῆς Γραφῆς ἢ μᾶλλον τῆς Καινῆς Διαθήκης ἀποτυγχάνει». Ἀλλ' ὁ κ. Π. ὤφειλε νὰ παρατηρήσῃ, ὅτι οὐδ' ἡμεῖς τότε τι τοιοῦτον ἐπεχειρίσθημεν, καθ' ὅσον μάλιστα ἡ διατριβὴ ἡμῶν καταφεύγει πρὸ παντὸς εἰς τὴν βοήθειαν τῆς ἱστορίας καθ' ὅλου, δι' ἧς κυρίως χωρὶς οὐδεμιᾶς ἄλλης βοηθείας γλωσσολογικῶν συγγραφῶν ἠθελήσαμεν νὰ καταστήσωμεν πιθανὴν τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος. Ὁλόκληρος δὲ ἡ διατριβὴ ἡμῶν ἐκείνη οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἁπλῆ ἔκθεσις παρατηρήσεων, σκέψεων καὶ συμπερασμάτων ἰδιαιτέρων ἱστορικῶν μελετῶν ἡμῶν καὶ οὐδὲν πλέον.[2] Ἂν δὲ προσηνέγκαμεν ἀποδείξεις καὶ ἀπὸ τῶν Εὐαγγελίων τί τοῦτο; Μὴ ἡμάρτομεν ἐνώπιον τοῦ Ὁμοουσίου; Ἐπίτηδες μάλιστα προσελάβομεν μάρτυρα καὶ τὴν Κ. Δ. πρῶτον μὲν διότι τὰ Εὐαγγέλια καθ' ἡμᾶς καθὼς καὶ κατὰ πάντα ἱστορικὸν δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν (ὡς καὶ πράγματι εἶναι) καθαρῶς ἱστορικὰ βιβλία· δεύτερον δὲ διότι καὶ ἡ ἐλαχίστη νύξις ἀπὸ τῶν Εὐαγγελίων διδομένη αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν δι' αὐτὴν ταύτην τὴν ἰδιότητα αὐτῆς, ὅτι προέρχεται ἀπὸ τῶν Εὐαγγελίων, πολλὴν ἐνέχει τὴν σπουδαιότητα.

β′) Λέγει ὁ κ. Π. «αἱ παραπομπαὶ ἡμῶν ἐκτὸς ὀλιγίστων, *αἱ λοιπαὶ ἐδημοσιεύθησαν τόσον κακῶς καὶ λελανθασμένως, ὥστε εἰς οὐδὲν χρησιμεύουσι*». Θάμβος καὶ ἀπορία πράγματι καταλαμβάνει ἡμᾶς διὰ τί νὰ ἐκφέρῃ τοιαῦτα ὁ κ. Π; Νὰ εἰκάσῃ ἆρά γέ τις ὅτι ἐν Παρισίοις διατρίβων δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἓν Εὐαγγέλιον, ἐπιγραφόμενον «τῆς Καινῆς Διαθήκης τὰ ἅπαντα· ἔτει 1866. Typis W. Hassel, Coloniae, νὰ ἀνοίξῃ αὐτὸ καὶ νὰ παρατηρήσῃ ὅτι *ἅπασαι ἀνεξαιρέτως ἔχουσιν ὀρθότατα*; Ἂν ὅμως εὑρίσκεται τοιοῦτον Εὐαγγέλιον, καὶ ὁ κ. Π. δὲν ἐφρόντισε νὰ παραβάλῃ

1 Ὁμοίως ἐξ ὑπαμοιβῆς ἐπικρίνει ἐμὲ καὶ τὸν κύριον Λαμπρύλλον· ἐγὼ ὅμως ἐνταῦθα δὲν θέλω θίξει ἄλλα εἰμὴ ὅσα μόνον εἰς ἐμὲ ἀφορῶσιν.

2 Πρβλ. τὸ β′ μέρος τῆς διατριβῆς ἡμῶν τὸ καὶ ἐκτενέστερον.

αὐτὸ, τίς πταίει, παρακαλῶ, τὸ Εὐαγγέλιον καὶ αἱ παραπομπαὶ ἢ αὐτὸς ὁ ἴδιος;

γ') Παράδοξον λίαν παρουσιάζεται εἰς ἡμᾶς καὶ τὸ συμπέρασμα τοῦ κ. Π. ἐν τέλει τῆς § 4 «ὥστε τὸ ζήτημα αὐτὸ περὶ τῆς γλώσσης, ἣν ἐλάλει ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς κακῶς τίθεται». Τοῦτο φαίνεται εἰς ἡμᾶς ὡσὰν εἰ ἔλεγεν, ὅτι «δὲν ἔπρεπε νὰ τεθῇ εἰς μέσον τὸ τοιοῦτο ζήτημα· διότι ἐτέθη κακῶς ὡς ἐτέθη». Ἔστω! Ἀλλὰ τότε καὶ αὐτὸς ὁ κ. Π. κακῶς ἔπραξε ν' ἀναμιγῇ εἰς αὐτὸ καὶ νὰ ζητῇ εἴτε καθ' ὅλου, εἴτε κατὰ μέρος τὴν λύσιν αὐτοῦ. Καὶ ζητῶν λοιπὸν νὰ λύσῃ αὐτὸ, δὲν περιπίπτει εἰς ἀντίφασιν; Ἐν τούτοις πῶς καταντᾷ εἰς τὸ συμπέρασμα ἐκεῖνο; Ἰδοὺ πῶς. «Ἄλλῃ γλώσσῃ, λέγει, ἐχρῆτο ὁ λαὸς, καὶ ἄλλῃ οἱ λόγιοι. Ἐν Παλαιστίνῃ ἐπὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἦσαν καὶ παρ' αὐτοῖς *ὡς καὶ παρ' ἡμῖν σήμερον δύο γλῶσσαι* (!) *ἢ μᾶλλον πλειότεραι* (!), ἐκ τούτου δὲ κακῶς ἐτέθη τὸ ζήτημα περὶ τῆς γλώσσης τοῦ Χριστοῦ». Ἆ! ὡραιότατον συμπέρασμα!

δ') Ὡς πρὸς τὰς §§ 5 καὶ 6 ἐν αἷς ὁ κ. Π. θέλει νὰ καταδείξῃ τὰ ἁμαρτήματα τοῦ κ. Λαμπρύλλου, ὤφειλε νὰ δώσῃ περισσοτέραν προσοχὴν, καὶ θὰ παρετήρει, ὅτι ὅσα ὁ ἴδιος εἶπε καὶ ἀνέφερε περὶ τῆς λέξεως μάλιστα «Ἀκελδαμᾶ» κατ' οὐδὲν τῶν ἡμετέρων σκέψεων διαφέρουσιν.[1] Ὅθεν κάλλιον θὰ ἔπραττεν ἂν ἁπλῶς ἐκεῖ παρέπεμπεν.

ε) Περὶ δὲ τῶν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἐπιγραφῶν καὶ ἐνταῦθα συμβουλεύομεν πάλιν τῷ κ. Π. νὰ προσέξῃ κάλλιον· τότε πιστεύομεν ὅτι δὲν θὰ εὕρῃ βεβιασμένα τὰ συμπεράσματα ἡμῶν· μάλιστα ἂς προσέξῃ εἰς τὰ συγκρινόμενα τοῦ Ἰωσήπου χωρία.[2] Ἡμεῖς τοὐλάχιστον δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ τοῦ κυριάρχου ἔθνους γλῶσσα εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα, ὡς πανταχοῦ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους δὲν κατελάμβανεν ἑκάστοτε, ὁσάκις περὶ ἐπισήμου πράξεως προέκειτο, τὴν πρώτην θέσιν· δευτέρα μετ' αὐτὴν ἤρχετο ἡ μᾶλλον ἐν τῇ χώρᾳ διαδεδομένη, ὡς καὶ σήμερον ἡμεῖς οἱ ἐν Τουρκίᾳ ζῶντες βλέπομεν τοῦτο ἐπανειλημμένως συμβαῖνον, ἔνθα παρὰ πάσας τὰς ἄλλας γλώσσας εἰς δημοσίας πράξεις (καὶ δημοσία πρᾶξις ἐθεωρεῖτο καὶ ἣν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ καταδίκη καὶ θανάτωσις) πάντοτε προτιμᾶται ἡ Τουρκικὴ, ὁσάκις δέ τι εἰς δύο καὶ περισσοτέρας γλώσσας δημοσίᾳ ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως γνωστοποιεῖται, τὴν πρώτην θέσιν καταλαμβάνει ἡ Τουρκική. Πρὸς ἅπασι δὲ τούτοις ἂν ἀναλογισθῶμεν, ὅτι οἱ Εὐαγγελισταὶ, ὡς πάντοτε, οὕτω καὶ τὰ κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν ἐκτιθέμενοι, ἔγραφον ἱστορικῶς ἀληθῆ, καὶ ὅτι θεωροῦνται γενικῶς ὡς πιστοὶ τῶν ἐκεῖ συμβαινόντων ἱστορικοὶ, ἀφοῦ ἀκριβῶς ἐξετίθησαν ὅ,τι αὐτοὶ εἶδον ἢ ἤκουσαν ἢ παρ' ἀξιοχρέων μαρτύρων παρέλαβον, δὲν βλέπομεν πῶς ἡ μέθοδος ἡμῶν αὕτη τοῦ σκέπτεσθαι καταντᾷ, ὡς λέγει ὁ κ. Π., ὑπερκριτική· ἡμεῖς φοβούμεθα μὴ

1 Ἴδ. σελ. 376—7 τοῦ Παρνασσοῦ τοῦ 1880.
2 Αὐτόθ. σελ. 363.

αὐτὸς ὁ κ. Παπαγεωργίου καταντᾷ ὑπερκριτικὸς ἐκεῖ, ἔνθα ἀποφαίνεται ὅτι γνωρίζει «τί εἶχον ἐν νῷ, ἢ τί ἐσκέπτοντο οἱ Εὐαγγελισταὶ τὰ κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν ἀφηγούμενοι».

ϛʹ) Μέμφεται ἡμᾶς ὁ κ. Παπαγεωργίου διότι τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἰωσήπου[1] νόθον οὖσαν μεταξὺ τῶν περὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ μαρτυριῶν κατατάσσομεν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τῶν γραμμάτων οἱ ἄνθρωποι σήμερον δὲν ἀποδέχονται τὸ χωρίον ὡς γνήσιον, ὑποπτεύουσι δὲ χεῖρα χριστιανικήν· ἀλλ' ὅμως ὁ κ. Π. ὤφειλε νὰ προσέξῃ εἰς τοῦτο, ὅτι οἱ ἐπιστήμονες οὗτοι οὐδεμίαν ἐν τούτοις ἔχουσι μαρτυρίαν ὑπὲρ τῆς ἀπορρίψεως αὐτοῦ· ἔπρεπε νὰ παρατηρήσῃ, ὅτι οὐδεὶς λόγος οὔτε κριτικὸς οὔτε παλαιογραφικὸς ἢ τῶν χειρογράφων ἀποδείκνυσι τὸ χωρίον πράγματι νόθον. Μόνον δ' εἷς λόγος ὑπάρχει ὁ τῆς δυσπιστίας τοῦ ὅτι ὁ Ἰώσηπος ἠδύνατο νὰ θεωρῇ τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ὡς *θαυματουργόν*.[2] Ἀλλ' ὅσους λόγους ἔχουσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν οἱ ἀποδοκιμάζοντες τὸ χωρίον ὡς νόθον, τόσους ἀκριβῶς ἔχουσι καὶ οἱ ἀποδεχόμενοι αὐτὸ ὡς γνήσιον ὁμοίως. Διὰ τοῦτο ἂν καὶ προελάβομεν ν' ἀναφέρωμεν αὐτὸ ὡς θεωρούμενον ὑποβολιμαῖον, ἐν τούτοις παρελάβομεν αὐτὸ εἰς τὰς περὶ Χριστοῦ μαρτυρίας ἡμῶν. Σήμερον δὲ προστιθέμεθα, τοὺς λόγους τοῦ κ. Π. παντελῶς ἀποκρούοντες, ὅτι καὶ δυνατὸν λίαν ὑπῆρχεν ὁ Ἰουδαῖος Ἰώσηπος, ὁ φιλαλήθης ἄλλως ἱστορικός, νὰ ὀνομάσῃ ἕτερον ὁμόφυλον αὐτοῦ Ἰουδαῖον *θαυματουργόν*, ἄν τι τοιοῦτον ἁπλῶς ἠκούετο περὶ αὐτοῦ. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ παρακαλοῦμεν τὸν κ. Π. νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς ἡμᾶς μίαν ἐρώτησιν. Διατί ὁ Φιλόστρατος μετὰ μεγάλου γράφων ἐνθουσιασμοῦ περὶ Ἀπολλωνίου τοῦ ἐκ Τυάνων ὀνομάζει αὐτὸν *θαυματουργὸν καὶ μάγον καὶ πεπαιδευμένον* καὶ λίαν πεπειραμένον φιλόσοφον; Διὰ τί ἀποκαλεῖ αὐτὸν ἐπανειλημμένως ἄνδρα τέρατα καὶ σημεῖα διαπράττοντα[3]; ὁ ἴδιος δὲ ἐν βιβλίῳ Αʹ κεφ. βʹ τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ λέγων «δοκεῖ οὖν μοι μὴ περιιδεῖν τὴν τῶν πολλῶν ἄγνοιαν, ἀλλ' ἐξακριβῶσαι τὸν ἄνδρα.... τοῖς τε τῆς σοφίας τρόποις, ὑφ' ὧν ἔψαυσε τοῦ δαιμόνιός τε καὶ θεῖος νομισθῆναι», ἐπίστευεν ἆρά γε εἰς τὰ γραφόμενα αὐτοῦ; ταῦτα, ἢ ὄχι; Ἂν θέλῃ ὁ κ. Π. ἄς μοι ἀποκριθῇ. Ἐκεῖνο, ὅπερ ἐνδιαφέρει ἡμᾶς εἶναι τὸ ἑξῆς· Ἆρά γε ἦτο πολὺ ἀμαθέστερος τοῦ Ἰωσήπου ὁ Φιλόστρατος, ὥστε νὰ πιστεύῃ καὶ νὰ γράφῃ τοιαῦτα; Τοιοῦτόν τι νὰ εἴπωμεν δὲν δυνάμεθα. Καὶ τίς οἶδεν ἂν ἐπίστευεν αὐτὰ ἢ μή. Καὶ ὅμως,

1 Ἴδ. Ἀρχ. βιβλ. ΙΗ, γʹ 3. τῆς ἐκδ. τοῦ Carl. Ernst. Richter. 1826. Ἐνταῦθα λέγεται «γίγνεται δὲ κατὰ τοῦτον τὸν Χρόνον Ἰησοῦς σοφὸς ἀνήρ εἴγε ἄνδρα αὐτὸν λέγειν χρή· ἦν γὰρ παραδόξων ἔργων ποιητής, διδάσκαλος ἀνθρώπων τῶν ἡδονῇ τὰ ἀληθῆ δεχομένων· καὶ πολλοὺς μὲν Ἰουδαίους, πολλοὺς δὲ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐπηγάγετο».

2 Σφάλλεται ὁ κ. Π. νομίζων ὅτι ἡ φράσις τοῦ Ἰωσήπου σημαίνει τὸν Θεόν· σημαίνει ἁπλῶς τὸν ὑπεράνθρωπα ἔργα ἐκτελοῦντα, θαύματα=θαυματουργόν.

3 Ἴδ. Φιλοστράτου εἰς τὸν Ἀπολλωνίου Τυανέως βίον βιβλ. Αʹ κεφ. Θʹ καὶ ΛΘʹ καὶ βιβλ. Δʹ, Ιʹ κτλ.

ἔγραψεν αὐτὰ διότι οὕτως ἤκουεν, οὕτως ἐμάνθανε περὶ τοῦ Ἀπολλωνίου. Ἀφ' οὗ δὲ ὁ Φιλόστρατος ἔγραψε τοιαῦτα, διὰ τί νὰ μὴ γράψῃ καὶ ὁ Ἰώσηπος περὶ τοῦ Χριστοῦ, ἂν πράγματι ἐτέλει θαύματα καὶ ἦν παραδόξων ἔργων ποιητής;» Καί τί θαῦμα ἂν τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ εἰς τὸν Ἰώσηπον;—Ἂν ὅμως ὁ κ. Π. ἔχει ἄλλους λόγους πειστικωτέρους, ὅτι τὸ χωρίον εἶναι πράγματι νόθον, παρακαλοῦμεν νὰ μᾶς ὑποδείξῃ αὐτούς.[1]

Τώρα μεταβαίνομεν εἰς τὸ

Β'

τὸ καὶ σπουδαιότατον τῆς ἐπικρίσεως αὐτοῦ μέρος.

Ἐνταῦθα ὁ κ. Π. προοιμιαζόμενος λέγει τὰ ἑξῆς. «Τὸ σπουδαιότατον τῶν ἁμαρτημάτων τοῦ κ. Λαμπρύλλου καὶ Παπαζῆ εἶναι ὅτι ἀμφότεροι ποιοῦνται σύγχυσιν τόσον φοβερὰν τῶν γλωσσῶν Ἑβραϊκῆς, Ἀραμαϊκῆς, Ἀσσυριακῆς, Συροχαλδαϊκῆς.... ὥστε τῇ ἀληθείᾳ ἐπανέφερον τὴν σύγχυσιν ἐκείνην τοῦ πύργου τῆς Βαβέλ.... Ἡ τοιαύτη σύγχυσις μαρτυρεῖ *ἔλλειψιν ἀκριβῶν γνώσεων τῆς φιλολογίας καὶ τῆς ἱστορίας τῶν Σημιτικῶν φυλῶν*.... Ἡ ἄγνοια αὕτη οὐδὲν ἔχει τὸ ἐπιλήψιμον, ὤφειλεν ὅμως ν' ἀποτρέψῃ συζήτησιν ἐπὶ θέματος, οὗ ἡ φύσις ἀπαιτεῖ παρὰ τοῦ συζητοῦντος *γνῶσιν τῆς Σημιτικῆς φιλολογίας οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν προόδων αὐτῆς αἵτινες ἀπὸ ὀλίγων χρόνων εἰσὶ τηλικαῦται, ὥστε ἀνέτρεψαν ἄρδην πεπαλαιωμένας ἰδέας καὶ ἐσφαλμένα συστήματα*. Ἡ τῶν γλωσσῶν τούτων σύγχυσις ἔδωκεν ἡμῖν *ἰδίως* τὸ ἐνδόσιμον νὰ χαράξωμεν τὰς παρατηρήσεις ταύτας».

Ὡς βλέπει τις τὰ πράγματα τώρα κατήντησαν σπουδαιότερα καὶ τόσον, ὥστε ὅπως λυθῇ τὸ ζήτημα, εἶναι χρεία εἰδικῶν ἀνδρῶν, εἰδημόνων τοῦ Σημιτισμοῦ ἐν γένει. Καὶ ὡς τοιοῦτος θέλει, φαίνεται, διὰ τῶν «παρατηρήσεων» αὐτοῦ νὰ μᾶς παρουσιασθῇ ὁ κ. Π. Ἀλλὰ κατὰ πόσον ἐπετύχομεν ἀνδρὸς εἰς τοῦτο καταλλήλου θέλει καταδειχθῇ τρανώτατα ἐκ τῶν ἑπομένων.[2]

Ἡμεῖς, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέγομεν, ἀναλαμβάνοντες νὰ ἐκθέσωμεν τότε τὰς ὀλίγας ἰδέας ἡμῶν ἐν τῷ *Παρνασσῷ* οὔτε σημιτολόγους εἴχομεν ὑπ'

1 Οὕτως ἔχουσι τὰ κατὰ τὰ μερικὰ ἁμαρτήματα, ἅπερ ὁ κ. Π. ἐνόμιζεν ὅτι ἀνεῦρεν ἐν τῇ διατριβῇ ἡμῶν. Πᾶς ἕκαστος βλέπει, ὅτι θέλων νὰ παραστῇ εἰς μέσον αὐτόκλητος διορθωτής, περιέπεσεν ὁ ἴδιος εἰς τόσα σφάλματα, ὅσα ἀκριβῶς ἠθέλησε ν' ἀποδώσῃ εἰς ἡμᾶς.

2 Ἐν ἀρχῇ ὁ κ. Π. μέμφεται ἡμᾶς ἐν γένει διὰ τὰς ὀνομασίας τῶν γλωσσῶν. Ἀλλ' αὗται προέρχονται ἁπλούστατα ἀπὸ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ τοῦ ἔθνους, ὅπερ ὁμιλεῖ τὴν γλῶσσαν ταύτην, π. χ. Φοινικικὴ ἐννοεῖται ἡ τῶν Φοινίκων, Ἑβραϊκὴ τῶν Ἑβραίων, Συριακὴ τῶν Σύρων κτλ. Διαφέρει βεβαίως τὸ τί ἐστι γλῶσσα Φοινικική, τί Ἀραμαϊκή, τί Συριακή, τί Ἑβραϊκή. κτλ. Τοῦτο οὐδεμίαν ἔχει πρὸς τὸ θέμα ἡμῶν σχέσιν. Ὅθεν ὅλως διάφορον παρουσιάζεται τὸ ζήτημα ὅπερ ἀνέλαβεν ὁ κ. Π. ἅμα δὲ καὶ κακῶς τόσον νὰ διεξαγάγῃ ἐπιχείρησεν.

ὄψει οὔτε σημιτικὰ συγγράμματα· ἁπλῶς εἴχομεν ἐξαγάγει ἀμέσως ἐκ τῆς ἱστορίας τὰς σκέψεις ἡμῶν ἐκείνας καὶ τὰς εἰδήσεις. Τώρα ὅμως συνεβουλεύθημεν τοιαῦτα, ὄχι ὅπως συμπληρώσωμεν τὰ τότε δημοσιευθέντα (διότι τὰ σήμερον ἐνταῦθα λεγόμενα οὐδεμίαν ἔχουσι σχέσιν πρὸς ἐκεῖνα) ἀλλὰ *διότι ὑπέρπολλα εὕρομεν τὰ σφάλματα εἰς τὴν ἐξαπέλιδον ἐπίκρισιν τοῦ κ. Π.* Ἡμεῖς πράγματι οὔτε γλωσσολόγοι εἴμεθα, οὔτε τὸν Σημιτολόγον ἐπαγγελλόμεθα· τὸ ἀνομολογοῦμεν· ἂν ὅμως ὁ κ. Π. φαντάζεται ὅτι πολὺ ἀκριβὰ θὰ μᾶς πωλήσῃ σημιτισμόν, ἀπατᾶται, διότι ἡμεῖς τοιοῦτον δὲν ἀγοράζομεν, καὶ μάλιστα ὅταν ἦναι τόσον *πεπαλαιωμένος*. Διότι μὲ ὅλας τὰς ἐπὶ τοῦ θέματος ἐλλείψεις ἡμῶν, βλέπομεν ὅτι ὁ κ. Π., ὁ θέλων νὰ μᾶς παρουσιασθῇ ὡς Σημιτολόγος, ὄχι μόνον ἔχει *πλεῖστα* ἐν ταῖς παρατηρήσεσιν αὐτοῦ τὰ *ἐπιλήψιμα*, ἀντλῶν ἐκ συγγραφῶν οὐχ ὅλως νέων, ἀλλὰ προσέτι καί τινα σφάλματα ἀσυγχώρητα.

Τοιαῦτα εἶναι :

α'.) Ὁ κ. Π. ἀναφέρει ἐν σελ. 855 ὅτι *οἱ Χαλδαῖοι εἶναι Ἄριοι*. Ἐνῷ δὲ πρότερον εἶπεν ὅτι «αἱ τοῦ εἴδους τούτου ἐπιστημονικαὶ πρόοδοι ἀπὸ *ὀλίγων χρόνων* εἰσὶ τηλικαῦται, ὥστε ἀνέτρεψαν ἄρδην τὰ πεπαλαιωμένα συστήματα» αὐτὸς ὁ ἴδιος ἀναφέρει τὴν περὶ καταγωγῆς τῶν Χαλδαίων εἴδησιν αὐτοῦ, *ἀντιγράφων αὐτὴν* ἐκ πεπαλαιωμένων ἢ τοὐλάχιστον ὄχι ἐκ τῶν νεωτάτων συγγραφῶν.[1] Ὁ κ. Π. ὤφειλε βεβαίως ὡς νεώτερος αὐτὸς νὰ παρακολουθήσῃ τὰς ἐρεύνας τῶν μετὰ τὸν Ῥενᾶν συγγραψάντων καὶ εἰδικῶς περὶ τὰ Χαλδαϊκὰ ἀσχοληθέντων. Ἐπὶ Ῥενᾶν αἱ τοιαῦται μελέται ἦσαν ἀκόμη πολὺ ὀπίσω, ἂν μὴ εἰς τὴν νηπιακὴν αὐτῶν ἡλικίαν,[2] τώρα ὅμως πάντες ἀνεξαιρέτως οἱ νεώτατοι συγγραφεῖς καὶ αἱ νεώτεραι ἔρευναι τρανῶς ἀπέδειξαν ὅτι *Χαλδαῖοι δὲν εἶναι λαὸς Ἀρίας φυλῆς, ἀλλὰ καταγωγῆς Τουρανικῆς, εἶναι λαὸς Τουράνιος*, ὡς δὲ ἡ γλῶσσα, οὕτω καὶ ἡ θρησκεία αὐτῶν εἶναι Τουρανία· ὁμοίως τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα καὶ αἱ παραδόσεις αὐτῶν ἐν γένει εἰσὶ Τουρανικαί, καὶ μάλιστα ἄνευ ἐπιμιξίας ξένων στοιχείων ἀλλοεθνῶν. Περὶ τούτων περιληπτικώτατα ἀναφέρει ἐν βιβλ. Β' κεφ. δ' σελ. 131—168 τῆς ἱστορίας αὐτοῦ ὁ Μασπερώ.[3] Ὁ δὲ πολυμαθὴς φιλέλλην Γαλάτης Φραγκίσκος Λενορμᾶν ἐδημοσίευσε συγγράμματα λίαν ἐκτενῆ, ἐν οἷς διὰ τῆς συγκρίσεως τῶν Τουρανικῶν διαλέκτων, θρησκευτικῶν δοξασιῶν καὶ ἱερῶν παραδόσεων καὶ νόμων καταδείκνυσι τὴν ἀλήθειαν τῶν λεγομένων. Τοιαῦτα συγγράμματα εἶναι 1) La langue primitive de la Chaldée et les idiomes Touraniens. Paris 1874.—2) La magie chez les Chaldéens.—3) La divination chez les Chaldéens.'Εκ τῶν συγγραφῶν

1 Ἴδ. Histoire générale et système comparé des langues Semitiques τοῦ Ernest Renan ἐξ οὗ ὤφειλεν ὁ κ. Π. νὰ μὴ λαμβάνῃ τυφλῶς ὡς ἐντελῶς ἀληθῆ πᾶσαν εἴδησιν.

2 Ὅτε τὸ πρῶτον ἐν Παρισίοις ἐδημοσιεύετο τὸ σύγγραμμα τοῦ Ῥενᾶν, ἦν τὸ ἔτος 1855.

3 Histoire ancienne des peuples de l' Orient par. G. Maspero. Paris, 1875.

τούτων καταφαίνεται ὅτι ὄχι *πλέον ὁμοιότης, ἀλλὰ πλήρης ταυτότης ἐπικρατεῖ ἐν πᾶσι*, τοῖς μύθοις, ταῖς παραδόσεσι, τοῖς ἤθεσι καὶ ἐθίμοις καὶ τῇ ἀρχαιοτάτῃ ἱστορίᾳ τῶν Τουρανίων καὶ τῶν Χαλδαίων.[1] Ἐκ τούτων βλέπει πᾶς ἕκαστος, ὅτι ὁ κ. Π. ἐν ᾧ καταμαρτυρεῖ ἡμῶν ἔλλειψιν ἀκριβῶν γνώσεων τῆς ἱστορίας τῶν σημιτικῶν φυλῶν, αὐτὸς ὁ ἴδιος παρουσιάζεται τῆς κατηγορίας ταύτης ἄξιος, ὡς ἁμαρτάνων περὶ τὰ γενικώτατα. Ἀλλά·

β') Ὁ κ. Π. θέλων νὰ ἐξελέγξῃ ἡμᾶς, καὶ πάλιν ἐξελέγχεται ὁ ἴδιος. Διότι πάνθ' ὅσα ἐξέθηκεν, ἐν ᾧ οὐδεμίαν πρὸς τὸ θέμα ἡμῶν ἔχουσι σχέσιν,[2] εἰσὶ καθαρῶς γλωσσολογικαὶ εἰδήσεις, ἃς δύναταί τις κάλλιον καὶ κατὰ λέξιν ὀρθῶς νὰ διδαχθῇ ἐκ παντὸς συγγράμματος,περὶ γλωσσολογίας ἢ ἱστορίας Σημιτικῆς πραγματευομένου· διότι οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ τὸ μὲν συμπίλημα ἀώρων ἔτι γνώσεων,τὸ δὲ *μετάφρασις* ἀπὸ τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος συγγράμματος τοῦ Ῥενᾶν. Οὕτω π. χ. ἡ πρώτη § τῆς σελ. 855 τοῦ *Παρνασσοῦ* εἶναι εἰλημμένη ἐκ τοῦ Ῥενᾶν βιβλ. Β', κεφ. β', σελ. 196 ἐκδ. Ε'. Ὁμοίως ἀπὸ τῆς σελ. 181 τοῦ Ῥενᾶν λαμβάνει πλεῖστα καθὼς καὶ ἀπὸ τῆς α' σημειώσεως τῆς σελ. 182. Ὁμοίως τὴν δευτέραν § τῆς αὐτῆς σελίδος 855 ἔχει ἀντιγράψει ὁ κ. Π. ἀπὸ τοῦ Ῥενᾶν σελ. 215.[3] Ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ § βλέπομεν ν' ἀναφέρῃ τὸ ὄνομα τοῦ Ῥενᾶν χωρὶς νὰ παραπέμπῃ ἀκριβῶς ποῦ· ἂν λοιπὸν ὁ κ. Π. ἀναφέρει ἐνταῦθα γενικῶς τὸν συγγραφέα, *χωρὶς οὐδαμοῦ τῶν παρατηρήσεων αὐτοῦ* ν' ἀναφέρῃ τὸ ποῖον σύγγραμμα ἐννοεῖ, καὶ ποῦ τοῦ συγγράμματος, διατί μέμφεται ἡμᾶς, ὅτι ἐμνημονεύσαμεν ἐπίσης οὕτω γενικῶς τὸν Winer καὶ ὑποπτεύει μάλιστα ὅτι οὐδὲ ἀνέγνωμεν αὐτόν; Ἡμεῖς δὲν θέλομεν νὰ ὦμεν τόσον δύσπιστοι, ὅσον ὁ κ. Π. πιστεύομεν ὅτι ἀνέγνω τοῦ Ῥενᾶν τὰ ἅπαντα, ἂν καὶ οὗτος ἔχει δημοσιεύσει *πλέον ἢ δωδεκάδα ὅλην ὀγκωδεστάτων συγγραφῶν*.

Ὁ κ. Π. ἐνόμισε φαίνεται ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οὐ μόνον θὰ δειχθῇ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ἄριστος σημιτολόγος, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἄριστα θὰ ἀνεσκεύαζεν ἡμᾶς, ἂν μεταγλωττίζων ἀντέγραφέ τινας λέξεις ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ καὶ παραπομπάς, ὡς ἔπραξεν εἰς τὰς ἄνω ὑποδειχθείσας καὶ πολλαχοῦ ἀλλαχοῦ τῆς ἑξασελίδου αὐτοῦ ἐπικρίσεως.[4]

1 Ἂν καὶ γνωρίζομεν ἄλλως ὅτι οἱ Τουράνιοι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὡς καὶ οἱ τῶν ὀχθῶν τοῦ Εὐφράτου καὶ τοῦ Ἰρὰν ὑπέκυψάν ποτε εἰς τὰς προσβολὰς τῶν Ἀρίων καὶ τῶν Σημιτῶν ὡς ἀναφέρει τοῦτο αὐτὸς ὁ Maspero ἴδ. σελ. 237—8. Ἐπίσης γνωστὸν ὅτι καθ' ὃν χρόνον ἐτελεῖτο ἡ ὑποταγὴ αὕτη οἱ Σημῖται ἀπῴκισαν οὐ μόνον τὴν Συρίαν, ἀλλὰ καὶ τοῦ Εὐφράτου τὰς ὄχθας, πρὸς δὲ καί τινας παρὰ τὸν Εὔξεινον καὶ τὸ Αἰγαῖον χώρας. Ἴδ. αὐτόθι.

2 Κακίστη καὶ ὅλως ἀκατάλληλος ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφὴ τῆς ἐπικρίσεως τοῦ κ Π. ὤφειλε νὰ ἔχῃ οὕτω «Παρατηρήσεις τινὲς ἐπὶ τῶν σημιτικῶν γλωσσῶν, καὶ τῶν γλωσσῶν τῆς Παλαιστίνης» οὐχὶ δὲ ὡς ἔχει.

3 Πρβλ. ἰδίᾳ τὴν δευτέραν § τῆς σελ. 856 τοῦ Παρνασσοῦ κατὰ λέξιν μετάφρασιν οὖσαν ἐκ τῆς σελ. 229 τοῦ ἀνωτέρω ἀναφερομένου βιβλίου τοῦ Ῥενᾶν.

4 Μετὰ ταῦτα πάντα θαυμάζομεν ὄντως πῶς ἀπετόλμησε νὰ εἴπῃ που (σελ. 853) «νοεῖται ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ ἐκθέσωμεν ἐνταῦθα πλήρη ἱστορίαν τῆς Ἑβραϊκῆς φιλολογίας».

γ') Συμπερισυνάγομεν πρὸς τούτοις τινὰ σφάλματα ὄχι ἄσημα τῶν παρατηρήσεων τοῦ κ. Π. ἁπλῶς ὅπως καταδειχθῶσιν ἔτι μᾶλλον αἱ ἐλλείψεις τῶν ὑπ' αὐτοῦ γεγραμμένων. Οὕτω π. χ. 1) πολλάκις καὶ ἐπανειλημμένως λέγει ὅτι τοῦτο μὲν εἶναι ζήτημα ὄχι εὔλυτον (σ. 853) ἐκεῖνο δυσδιάλυτον (σ.856) ἐκεῖνο δύσκολον (αὐτόθι) τὸ ἄλλο τέλος δυσκολώτατον. Τί δεικνύουσιν αἱ φοβεραὶ αὗται καὶ συχναὶ πυκναὶ ἀβεβαιότητες ἕκαστος μόνος δύναται νὰ συμπεράνῃ. 2). Ὁ κ. Π. ἀναφέρων τοῦ Ἰωσήπου τὸ χωρίον (ἀρχ. Κ.) ἔνθα λέγεται «τὴν δὲ περὶ τὴν προφορὰν *ἀκρίβειαν* πάτριος ἐκώλυσε συνήθεια», συμπεραίνει ὧδε· «ὅταν λοιπὸν ὁ ἑλληνιστὴς Ἰώσηπος ὁ ἑλληνιστὶ συγγράψας *δὲν ἠδύνατο καλῶς νὰ προφέρῃ τὰ ἑλληνικά*, δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν ὁποία θὰ ἦτο ἡ ἑλληνομάθεια τῶν λοιπῶν κοινῶν ὁμοφύλων του». Τὸ συμπέρασμα, ὅπερ αὐτὸς ὁ Ῥενὰν ἀναφέρει, παρ' οὗ ὁ κ. Π. παρέλαβεν αὐτό, εἶναι ὀρθόν· καὶ ἐν τούτοις προστιθέμεθα ὅτι ὁ κ. Π. κακῶς ἐνόησε τὸ χωρίον τοῦ Ἰωσήπου, ἢ τοὐλάχιστον ὄχι ἐντελῶς ὀρθῶς. Διότι ὁ Ἰουδαῖος ἱστορικὸς λέγει ἁπλῶς, ὅτι δὲν ἠδύνατο κατ' *ἀκρίβειαν* (=ἐντελῶς καλὰ) νὰ προφέρῃ· τοῦτ' ἔστιν εὕρισκέ τίς τινα ξενισμὸν εἰς τὴν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης προφορὰν αὐτοῦ. Ἡ περίστασις αὕτη ἀναμιμνήσκει ἡμᾶς ἀνέκδοτόν τι εἰς τὸν πολυμαθέστατον Εὐγένιον τὸν Βούλγαριν, ἂν μὴ ἀπατᾷ ἡμᾶς ἡ μνήμη, ἀναφερόμενον. Λέγεται ὅτι διατρίβων ποτὲ ἐν Βερολίνῳ κατά τινα ἐπίσημον ἡμέραν ἐπαρουσιάσθη καὶ αὐτὸς ἐνώπιον τοῦ βασιλέως τῆς Πρωσσίας. Ἀφοῦ ἐπί τινα ὥραν συνδιελέχθησαν, ὁ σοφὸς βασιλεὺς θαυμάσας τὴν περὶ τὰ γερμανικὰ γλωσσομάθειαν τοῦ Εὐγενίου ἐπήνεσεν αὐτὸν ἐκθύμως, ὅτι ἄριστα τόσον ἐγνώριζε τὴν γερμανικήν. Τότε ὁ Εὐγένιος λέγεται ὅτι ἀπεκρίθη· «βασιλεῦ, ναί, εἶναι ἀληθὲς ὅτι *γνωρίζω μόνον εἴκοσι χρόνων Γερμανικά*· ἂν ἑπομένως διατρίψω ἔτι ἐνταῦθα καὶ σπουδάσω τὴν γλῶσσαν θέλω συμπληρώσει πολλὰς ἀκόμη ἐλλείψεις μου». Ἐκ τούτων αἰσθάνεταί τις, ὅτι οἱ τοιοῦτοι ἄνδρες *ἀκρίβειαν* λέγοντες ἐννοοῦσι τὴν κατ' ἄνθρωπον δυνατὴν *τελειότητα*. Διότι τί ἄλλο δύναταί τις νὰ εἴπῃ περὶ τοῦ Εὐγενίου, ἀφ' οὗ ὁ μέγας Φρειδερῖκος ἐθαύμασε τὴν γερμανικὴν αὐτοῦ γλωσσομάθειαν, καὶ τί περὶ τῆς ἑλληνομαθείας τοῦ Ἰωσήπου, ἀφ' οὗ ὁ Ἰουδαῖος οὗτος δὲν ἠδύνατο ἄλλως νὰ γράψῃ ἄριστα, ὡς ἔγραψεν, ἢ ἑλληνιστί; καὶ ἀφοῦ ἐγνώριζε τόσον τὴν ἑλληνικήν, ὅσον οὐδεὶς τῶν σήμερον ζώντων Ἑλλήνων καὶ ἑλληνιστῶν· 3) ὁ κ. Π. ἐν σελ. 857 τοῦ *Παρνασσοῦ* ἀναφέρει τὰ ἑξῆς· «καὶ αὐτὴ ἡ Κύπρος *ἔσχεν ἀκμάζοντα ἐν μέσῳ αὐτῆς τὸν Σημιτισμὸν* ἐπὶ πολλοὺς χρόνους. Μέχρι τῶν

Τοῦτο βέβαια θὰ ἦτο περιττὸν ὅλως, ἀφοῦ ὑπάρχουσι συγγράμματα τοιαῦτα ὑπὸ αὐθεντικῶν ἐπιστημόνων συντεταγμένα, ἅτινα εἰς ἀνθρώπους γνωρίζοντας δύο καὶ τρεῖς γλώσσας Εὐρωπαϊκὰς (καὶ τοιοῦτοι ὀφείλουσι νὰ ἦναι οἱ περὶ τὰ Σημιτικὰ καταγινόμενοι) εἶναι βέβαια εὐπρόσιτα. Ἐνῷ, ἂν ὁ κ. Π. ἀνελάμβανέν τι τοιοῦτον ἔργον ὁ ἡμέτερος Κοραῆς, ἄν τις κρίνῃ ἐκ τῶν παρατηρήσεων τοῦ κ. Π. θὰ ὠνόμαζε τὸ ἔργον τοῦτο ἁπλούστατα ἐν factum facere Ϊδ. Lettres inedites de A. Coray à M. Rochette Paris 1877 σελ. 183.

χρόνων τοῦ Ἀντωνίου αὐτοκράτορος ἐχαράσσοντο νομίσματα μὲ φοινικικὰς ἐπιγραφάς. Ἐν Παλαιστίνῃ *καὶ Κύπρῳ ἡ Συριακὴ ἔμεινε γλῶσσα μεγάλης κατοίκων τάξεως* μέχρις αὐτοῦ τοῦ μεσαίωνος». Ἂν καὶ ὁ Ῥενὰν αὐτὸς πρῶτος εἶπε ταῦτα, πάλιν ὀφείλομεν νὰ μὴ παραδεχθῶμεν αὐτὰ ὡς ἀληθῆ καὶ τελείως ὀρθά· ἰδίᾳ ὡς πρὸς τὴν Κύπρον ἔχομεν ν' ἀντείπωμεν τὰ ἑξῆς· «Ἂν εὑρίσκονται ἐκεῖ νομίσματα μὲ φοινικικὰς ἐπιγραφὰς ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ αὐτοκράτορος Ἀντωνίου, τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ὑπερίσχυον ἐκεῖ οἱ Φοίνικες, οὐδὲ ὅτι ἐπικρατοῦσα γλῶσσα ἦν ἐκεῖ ἡ Σημιτική. Παραλείποντες νὰ εἴπωμεν, ὅτι καθ' ὃν χρόνον ὁ Ῥενὰν ἐδημοσίευσε τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ, αἱ Κυπριακαὶ μελέται καὶ ἔρευναι ἰδίως περὶ τὴν γλῶσσαν τῆς μεγάλης νήσου ἦσαν ἐν νηπιακῇ ὅλως καταστάσει ἢ παντελῶς μάλιστα ἠγνοοῦντο· παραλείποντες νὰ εἴπωμεν ὅτι ἐξ ὅτου ἐτάξείδευσεν ἐκεῖ ὁ Γερμανὸς Sigismund καὶ ἐδημοσίευσε τὸ λαμπρὸν περὶ Κύπρου σύγγραμμά του,[1] κατεδείχθη καὶ τῶν Κυπρίων ἡ γλῶσσα διάλεκτος ἁπλῶς τῆς ἑλληνικῆς ὑπάρχουσα, καὶ πολλὰ κατὰ τὴν χώραν εὑρήματα μάλιστα ἀρχαιολογικὰ τότε μόνον ὀρθῶς ἡρμηνεύθησαν· παραλείποντες νὰ εἴπωμεν, ὅτι μόνον σήμερον δύναταί τις νὰ ὁμιλήσῃ μετὰ πιθανότητος περὶ Κύπρου ἐν γένει, λέγομεν ἁπλῶς ὅτι, καθὼς ἀκριβῶς δὲν δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἐπικρατοῦσα γλῶσσα ἐν Συρίᾳ ἦν ποτε κατὰ τὴν Ῥωμαιοκρατίαν ἡ ῥωμαϊκή, διότι δῆθεν εὕρηνται κατὰ χώραν ἐκεῖ ἐπιγραφαὶ καὶ νομίσματα ῥωμαϊκὰ (ἂν καὶ ταῦτά εἰσιν ὄχι ὀλίγα), ὡς δὲν δύναταί τις ἀκριβῶς νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ ῥωμαϊκή ποτε γλῶσσα ἐπεκράτει ἐν Ἑλλάδι διότι ἐνταῦθα εὑρίσκονται καὶ νῦν ἔτι ἐπιγραφαὶ καὶ νομίσματα ῥωμαϊκά, οὕτω δὲν δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ γλῶσσα τῶν Φοινίκων ἦν λίαν διαδεδομένη ἐν Κύπρῳ, διότι εὕρηνται ἐκεῖ τινα νομίσματα μὲ φοινικικὰς ἐπιγραφάς. Ταῦτα πάντα προέρχονται ἁπλῶς ἐξ ἀποικιῶν ἐκεῖ ποτε ἐγκατασταθεισῶν. Πράγματι δὲ εὑρέθησαν καὶ ἐν Συρίᾳ (καὶ νῦν ἔτι εὑρίσκονται τῇδε κἀκεῖσε) πολλαὶ ῥωμαϊκαὶ ἐπιγραφαί, καὶ ἐν τούτοις ἡ ἐπιρροὴ τῆς ῥωμαϊκῆς γλώσσης κατὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα ὑπῆρξε πάντοτε, ὡς αὐτὸς ὁ Ῥενὰν λέγει ἐν σελ. 301, οὐδαμινή. Προστίθησι δ' ἐξακολουθῶν τὰ ἑξῆς· «Εἶναι τοῦτο γενικῶς παραδεδεγμένον καὶ γνωστόν, ὅτι ἡ ῥωμαϊκὴ κατάκτησις δὲν ἠδυνήθη νὰ *καταστρέψῃ τὴν χρῆσιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης εἰς οὐδὲν ἀπολύτως μέρος* ὅπου εὗρεν *αὐτὴν ἐγκατεστημένην*.[2] Καὶ ἐνῷ ἐν τῇ δύσει ἡ λατινικὴ γλῶσσα ἀκωλύτως διεδίδετο, μόλις ἠδυνήθη αὕτη νὰ φθάσῃ εἰς τὰ μέσα αὐτῆς τῆς Ἰταλίας, ὅπου ἑλληνικαὶ ὑπῆρχον ἀποικίαι. Ὁμοίως ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἡ ἑλληνικὴ εἶχε λίαν βαθείας τὰς ῥίζας, ὥστε δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀποσπασθῇ ὑπὸ δυνάμεως, ἧς τὸ κέντρον εὑρί-

1 Ἐκτὸς αὐτοῦ ἔχομεν περὶ Κύπρου καὶ τὸ γνωστὸν σύγγραμμα τοῦ Mi.bel Bréal, καὶ δὴ τὸ τοῦ Löher.

2 Ἴδ. καὶ Κ. Παπαρρηγοπούλου Ἱστ. Ἑλλην. Ἔθνους, τόμ. Β' σελ. 327 καὶ ἑξ.

σκετο ἐν δύσει». Καὶ μετὰ ταύτας τὰς τοσοῦτο παραδεδεγμένας λέξεις καὶ πασιγνώστους ἰδέας περὶ τῆς φύσεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης,[1] μεθ' ὅσα ὁ γνωστὸς καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου τοῦ Βερολίνου Droysen ἔγραψε περὶ τοῦ σταθεροῦ καὶ μονίμου τῆς ἑλληνικῆς καὶ ἐν τῇ τῶν ξένων ἐθνῶν κατακτήσει αὐτῆς ἔτι, ὁ κ. Παπαγεωργίου πάλιν τολμᾷ νὰ μᾶς ἐκριζώσῃ τὸν ἑλληνισμὸν καὶ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἀπὸ χώρας οἷα ἡ Κύπρος, ἥτις τοσοῦτον ὑπῆρξε ἑλληνικὴ καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας τῆς ἱστορίας, ὅσον ὀλίγισται ἑλληνικαὶ χῶραι τῆς ἔξω Ἑλλάδος. Καὶ ἐν ᾧ ἔκ τινων λέξεων τοῦ Ἰουβενάλη,[2] τολμᾷ νὰ εἴπῃ περὶ τῶν Σύρων, ὅτι ὅπου δήποτε εἰς ξένην χώραν μετέβαινον, τόσον ἦσαν πιστῶς εἰς τὰ πάτρια προσκεκολλημένοι, ὥστε συμμετέφερον ἐκεῖ καὶ γλῶσσαν καὶ ἤθη, ὅταν πρόκειται περὶ τῆς ἑλληνικῆς, ὄχι μόνον δὲν λέγει τι τοιοῦτον, ἀλλὰ καὶ παρίστησιν αὐτήν, ἐν Κύπρῳ τοὐλάχιστον, ἐνδίδουσαν εἰς τὸν σημιτισμὸν καὶ ὑποχωροῦσαν. Νομίζει, φαίνεται, ὁ κ. Π. ὅτι ἡ Συριακὴ γλῶσσα ἔχει μᾶλλον τῆς ἑλληνικῆς τὸ πνεῦμα κατακτητικόν; Ἀλλὰ δὲν βλέπει τοὐλάχιστον τὴν ἀπόδειξιν τοῦ ἐναντίου; Διότι τώρα πλέον ἡ Συριακὴ γλῶσσα παντελῶς ἐξηλείφθη, καὶ δὲν ὑπάρχει ἄλλως ἢ διὰ τῆς ἱστορίας, ἐν ᾧ ἡ ἑλληνικὴ ζῇ καὶ βασιλεύει καὶ θὰ ζῇ εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας. Ὅθεν 4) οὔτε τὸ ἑξῆς τοῦ κ. Π. συμπέρασμα δύναται γενικῶς νὰ ἔχῃ ὀρθῶς, ὅτι δηλ. «δὲν ἐνεβαπτίσθησαν πάντα ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ». Ὁμοίως ἁμαρτωλὴ καὶ ἡ ἑξῆς σκέψις τοῦ κ. Παπαγεωργίου «ἐσφαλμένως τινὲς εἰκάζουσιν, ὅτι ἐκ τῆς διαδόσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ κατὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα ὡμίλει καὶ ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν Παλαιστίνῃ ἑλληνιστί». Διότι ἄν τις σκέπτεται οὕτω, βεβαίως σφαλερὰ ἤθελεν εἶναι καὶ ἡ ἑξῆς παράλληλος ἐκείνης ἐκ τῶν παρόντων λαμβανομένη σκέψις. Ἀποτεινόμενοι πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει συμπολίτην ἡμῶν ἔντιμον κ. Γ. Βαφειάδην μέλος τῆς συντάξεως τῆς ἐφημερίδος «Νεολόγου» λέγομεν·

— Νομίζω ὅτι γνωρίζετε τὴν Ὀθωμανικήν.

— Πόθεν, παρακαλῶ κ. Παπαζῆ, τὸ γνωρίζετε;

— Ὁ λόγος, κ. Βαφειάδη, εἶναι ἁπλούστατος· διότι γνωρίζω ὅτι διατρίβετε ἤδη ὑπὲρ τὰ 20 ἔτη ἐν τῇ πρωτευούσῃ τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους ἐν ᾗ πλεῖσται μὲν γλῶσσαι ὁμιλοῦνται, ἀλλ' ἡ Ὀθωμανικὴ εἶναι μᾶλλον διαδεδομένη τῶν λοιπῶν.

— Μάλιστα, *ἔχετε δίκαιον*!

Οὕτω πιστεύω ὅτι θὰ μοὶ ὁμολογήσῃ καὶ ὁ κ. Παπαγεωργίου ὅτι ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τῆς ἀπαντήσεώς μου ταύτης ἔχω δίκαιον, ἂν θελήσῃ νὰ κρίνῃ περὶ τῶν πραγμάτων ἀμερολήπτως.[3]

Ἐν Χίῳ τῇ 2|14 Φεβρουαρίου 1881. **Κ. Α. Παπαζῆς δ. φ.**

1 Ἴδ. Παπαρρηγοπούλου τόμ. Β' σελ. 173—177.
2 Sat. III, 62.
3 Ἓν μόνον ἁμάρτημα ὁμολογοῦμεν καὶ ἡμεῖς, ὅπερ σημειώσας διωρθώσατο ὁ κ. Π. με-

ΦΥΣΙΚΗ ΚΑΤ' ΟΙΚΟΝ

Παραγωγὴ τοῦ φωτός.—Διάδοσις αὐτοῦ.—Ταχύτης.—Ἔντασις φωτός.—Φωτόμετρον.—Πῶς τ' ἀντικείμενα γίνονται ὁρατά.—Διάθλασις τοῦ φωτός.—Μικροσκόπιον.—Ἑστία.—Φακός.—Σκοτεινὸς θάλαμος.—Χρώματα τῆς ἴριδος.—Χρωματισμὸς ἀντικειμένων.

Ἐν τῇ σελίδι 568 τοῦ *Παρνασσοῦ* ἐπραγματεύθημεν περὶ ἤχου σήμερον θὰ ὁμιλήσωμεν περὶ φωτός.

Τὸ φῶς ὡς πρός τε τὴν παραγωγὴν αὐτοῦ καὶ τὴν διάδοσιν παρουσιάζει πολλὰς ἀναλογίας μετὰ τοῦ ἤχου, τούτου δ' ἕνεκα ἡ περὶ ἤχου πραγματεία θὰ χρησιμεύσῃ ἡμῖν ἐν πολλοῖς ὡς βάσις τοῦ περὶ φωτὸς λόγου.

Ὁ ἦχος παράγεται ὡς εἴδομεν διὰ τῆς δονήσεως ἢ παλμικῆς κινήσεως τοῦ ἠχοῦντος σώματος, τὸ φῶς ἐπίσης παράγεται διὰ τῆς δονήσεως τοῦ φωτεινοῦ σώματος, ἀλλ' αἱ μὲν δονήσεις αἱ παράγουσαι τὸν ἦχον εἶναι σχετικῶς βραδεῖαι ποικίλλουσαι μεταξὺ δεκαὲξ κατὰ δευτερόλεπτον κατὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ βαθυτάτου ἀκουστοῦ ἤχου καὶ 36,000 κατὰ δευτερον λεπτὸν κατὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ ὀξυτάτου ἀκουστοῦ ἤχου, ἐῴ ἡ ταχύτης τῶν δονήσεων τῶν παραγουσῶν τὸ φῶς ποικίλλει μεταξὺ 450,000,000,000 κατὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ ἐρυθροῦ καὶ 785,000,000,000 κατὰ δευτερόλεπτον κατὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ ἰώδους φωτός. Ὥστε τὰ διάφορα χρώματα τοῦ φωτὸς ἐπέχουσιν ἐν τῇ ὀπτικῇ τὴν θέσιν, τοὐλάχιστον ὡς πρὸς τὸν λόγον τῆς παραγωγῆς αὐτῶν, ἣν ἐν τῇ ἀκουστικῇ τὰ διάφορα ὕψη τοῦ ἤχου.

Ὁ ἦχος εἴδομεν ὅτι διαδίδεται διὰ τῶν ἠχητικῶν κυμάτων τοῦ ἀέρος, τὸ φῶς διαδίδεται διὰ τῶν κυμάτων τοῦ *αἰθέρος*, ὅπερ, ὑποτίθεται ὂν ὑγρὸν ἀβαρὲς καὶ ἐλαστικὸν πληροῦν οὐ μόνον τὰ μεταξὺ τῶν ὑλικῶν μορίων τῶν σωμάτων κενά, ἀλλὰ καὶ τὸ μεταξὺ τῶν οὐρανίων σωμάτων κενὸν ὕλης ὑποτιθέμενον διάστημα.

Ἡ ταχύτης τῆς διαδόσεως τοῦ φωτὸς εἶναι ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ μεγαλειτέρα τῆς τοῦ ἤχου. Τὸ φῶς διατρέχει κατὰ δευτερόλεπτον 300,000 χιλιόμετρα περίπου.

Ἡ ἔντασις τοῦ φωτὸς ἐλαττοῦται καθ' ὅσον ἀπομακρυνόμεθα ἀπὸ τῆς

τέστρεψε δηλ. τὴν λέξιν 'Ασσυριακὴ εἰς «Συριακή». Ἐνταῦθα ἠδύνατο ὁ καλὸς κἀγαθὸς κ. Π. νὰ θεωρήσῃ τοῦτο ὡς ἕνα lapsum calami εὐκολώτατα μάλιστα ὡς ἐκ τῆς ὁμοιότητος τῶν λέξεων νὰ προέλθῃ δυνάμενον. Διότι τίς μὰ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὰ στοιχειωδέστατα τῆς ἱστορίας διδαχθεὶς δὲν γνωρίζει ποῦ τὸ πάλαι καὶ μετὰ ταῦτα κατῴκουν οἱ Ἀσσύριοι πρβλ. τὴν 9 καὶ 10 § αὐτῆς τῆς ὑπὸ τοῦ Α. Ι. Ἀντωνιάδου διὰ τὰ σχολεῖα μεταφρασθείσης ἱστορίας τοῦ Οὐηβέρου. Ἐκτενέστερον δὲ πρβλ. Maspero κεφ. VII καὶ IX. Γνωστὸν ἐπίσης ὑπάρχει τὸ κεφ. Γ'. τοῦ Β' βιβλ. τοῦ Ῥενάν, παρ' οὗ ὁ κ. Π. πάλιν ἐπὶ λέξει σχεδὸν παρέλαβεν ὅ,τι περιέχει ἡ § τῆς σελ. 854 τοῦ «Παρνασσοῦ» περὶ Σύρων.

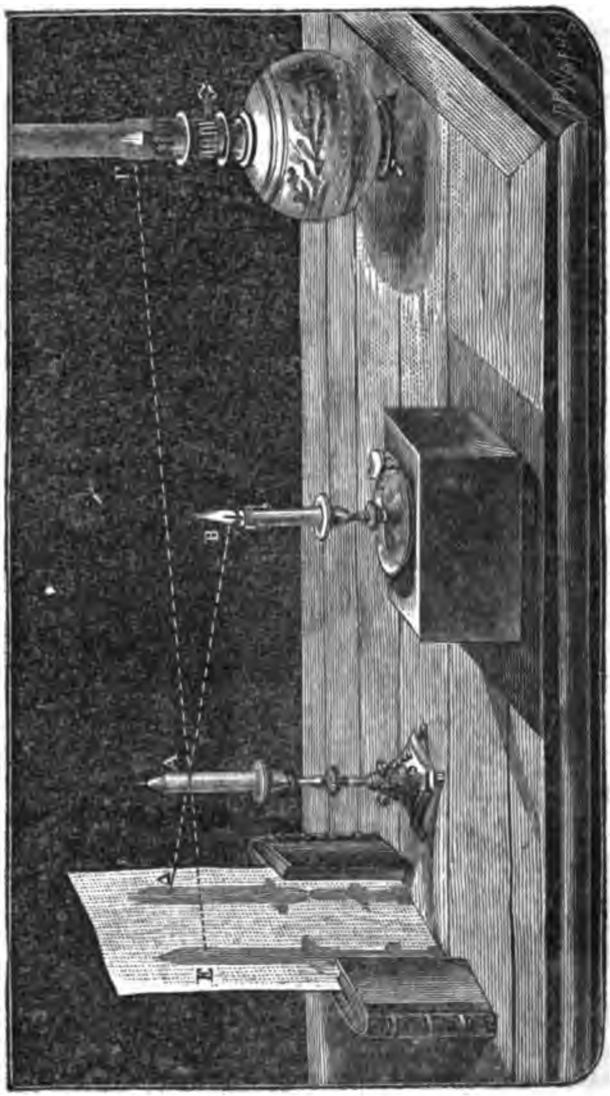
φωτεινῆς πηγῆς, δὲν ἐλαττοῦται δὲ ἀναλόγως τῆς ἀπὸ τῆς φωτεινῆς πηγῆς ἀποστάσεως, ἀλλ' ἀναλόγως τοῦ τετραγώνου τῆς ἀποστάσεως ταύτης. Οὕτω π. χ. ἂν ἡ ἔντασις τοῦ φωτὸς εἰς ἀπόστασιν 1 μέτρου ἀπὸ λαμπτῆρος τινὸς εἶναι ἴση πρὸς 1, εἰς ἀπόστασιν δύο μέτρων δὲν θὰ ἦναι ἴση πρὸς $^1/_2$ ἀλλ' ἴση πρὸς $^1/_{2}\times_2$ ἤτοι ἴση πρὸς ἓν τέταρτον· εἰς ἀπόστασιν τριῶν μέτρων ἴση πρὸς $^1/_{3}\times_3$ ἤτοι ἴση πρὸς ἓν ἔννατον· εἰς ἀπόστασιν πέντε μέτρων ἴση πρὸς $^1/_{5}\times_5$ ἤτοι ἓν εἰκοστὸν πέμπτον κ. οὕ. κ.

Ἡ εἰκὼν 31 παριστᾷ μέθοδον διὰ τῆς ὁποίας ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνωτέρω περὶ ἐντάσεως τοῦ φωτὸς λεχθέντων δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν τὴν σχετικὴν φωτιστικὴν δύναμιν φωτεινῆς τινὸς πηγῆς.

Κατὰ τὸ ὑπὸ τῆς ἐν λόγῳ εἰκόνος παριστάμενον πείραμα πρόκειται περὶ τῆς συγκρίσεως τῆς φωτιστικῆς δυνάμεως κηρίου καὶ λαμπτῆρος. Εἰς τὸ ἄκρον τραπέζης στηρίζομεν μεταξὺ δύο βιβλίων ὅσον τὸ δυνατὸν καθέτως τεμάχιον χάρτου παχέως· πρὸ τοῦ χάρτου τούτου καὶ εἰς μικρὰν ἀπ' αὐτοῦ ἀπόστασιν θέτομεν κηρίον ἐσβεσμένον Α, πέραν δὲ τοῦ κηρίου τούτου πρὸς τὸ ἕτερον ἄκρον τῆς τραπέζης τοποθετοῦμεν τὰς δύο φωτιστικὰς πηγάς, τῶν ὁποίων πρόκειται νὰ συγκρίνωμεν τὴν ἔντασιν φροντίζοντες ὥστε ἡ φλὸξ αὐτῶν νὰ εὑρίσκηται εἰς τὸ αὐτὸ ἀπὸ τῆς τραπέζης ὕψος. Ἐπὶ τοῦ τεμαχίου τοῦ χάρτου θὰ ῥιφθῶσι δύο σκιαὶ ἡ μὲν ὑπὸ τοῦ κηρίου ἡ δὲ ὑπὸ τοῦ λαμπτῆρος παραγόμεναι. Ἂν αἱ δύο ἐν λόγῳ φωτιστικαὶ πηγαὶ ἀπέχωσιν ἐξ ἴσου ἀπὸ τοῦ χαρτίνου διαφράγματος, αἱ δύο σκιαὶ δὲν θὰ ἦναι ἐπίσης ζωηραὶ ἀλλ' ἡ μὲν ὑπὸ τοῦ λαμπτῆρος ῥιπτομένη σκιὰ Ε θὰ ἦναι ζωηροτέρα διότι τὸ μέρος τοῦτο τοῦ χάρτου φωτίζεται μόνον ὑπὸ τοῦ κηρίου, ἡ δὲ ὑπὸ τοῦ κηρίου Δ ἀμυδροτέρα ὡς φωτιζομένου τοῦ μέρους τούτου ὑπὸ τῆς ζωηροτέρας φωτιστικῆς πηγῆς, ἤτοι ὑπὸ τοῦ λαμπτῆρος. Ἂν νῦν ἀπομακρύνωμεν ἀπὸ τοῦ χαρτίνου διαφράγματος τὸν λαμπτῆρα ἡ σκιὰ Ε καθίσταται ἀμυδροτέρα· ἀπομακρύνομεν δὲ τὸν λαμπτῆρα ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε αἱ δύο σκιαὶ Ε καὶ Δ ν' ἀποκτήσωσιν τὴν αὐτὴν ἔντασιν. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ ἔντασις τοῦ φωτὸς ἀμφοτέρων τῶν φωτιστικῶν πηγῶν εἰς τὴν ἀπόστασιν εἰς ἣν ὁ χάρτης εὑρίσκεται ἀπ' αὐτῶν εἶναι ἡ αὐτή. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ λαμπτὴρ εὑρίσκεται εἰς μεγαλειτέραν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ χαρτίνου διαφράγματος ἢ τὸ κηρίον ἕπεται ὅτι ἡ ἀπόλυτος φωτιστικὴ δύναμις τοῦ λαμπτῆρος εἶναι μεγαλητέρα τῆς τοῦ κηρίου. Μετροῦμεν νῦν τὴν ἀπόστασιν ἑκατέρων τῶν φωτιστικῶν πηγῶν ἀπὸ τοῦ χαρτίνου διαφράγματος ἤτοι τὰς ἀποστάσεις ΒΕ καὶ ΓΔ Ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ ἀπόστασις ΒΕ εἶναι ἴση πρὸς ἓν μέτρον ἡ δὲ ΓΔ ἴση πρὸς δύο ἢ 3 κλπ. μέτρα ἡ φωτιστικὴ ἔντασις τοῦ λαμπτῆρος θὰ εἶναι (2×2) τετράκις ἢ (3×3) ἐννεάκις μεγαλειτέρα τῆς φωτιστικῆς δυνάμεως τοῦ κηρίου.

Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον δύναταί τις νὰ συγκρίνῃ καὶ τὴν φωτιστικὴν

δύναμιν κηρίων διαφόρων ποιοτήτων λαμβάνων δὲ ὑπ' ὄψιν τὴν ταχύτητα τῆς καταναλώσεως καὶ τὴν τιμὴν αὐτῶν νὰ συμπεράνῃ ποία ποιότης εἶναι ἡ σχετικῶς συμφερωτέρα. Τὸ ὄργανον, δι' οὗ μετρεῖται ἡ σχετικὴ ἔντασις τῶν φωτιστικῶν πηγῶν ὀνομάζεται φωτόμετρον.

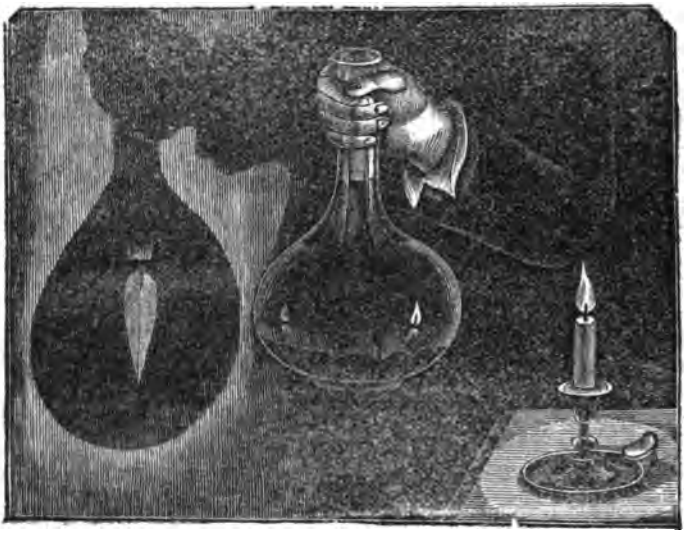

Σχῆμα 51

Ἐν ἀπολύτῳ σκότει οὐδὲν ἀντικείμενον δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν. Πᾶν σῶμα μὴ ὂν καθ' ἑαυτὸ φωτεινὸν καθίσταται εἰς ἡμᾶς ὁρατὸν διότι ἀντανακλᾶται ἐπ αὐτοῦ ἀμέσως ἢ ἐμμέσως φῶς τὸ ὁποῖον προσπίπτει εἰς τοὺς ἡμετέρους ὀφθαλμοὺς καὶ προσβάλλει τὸ ἡμέτερον ὀπτικὸν νεῦρον.

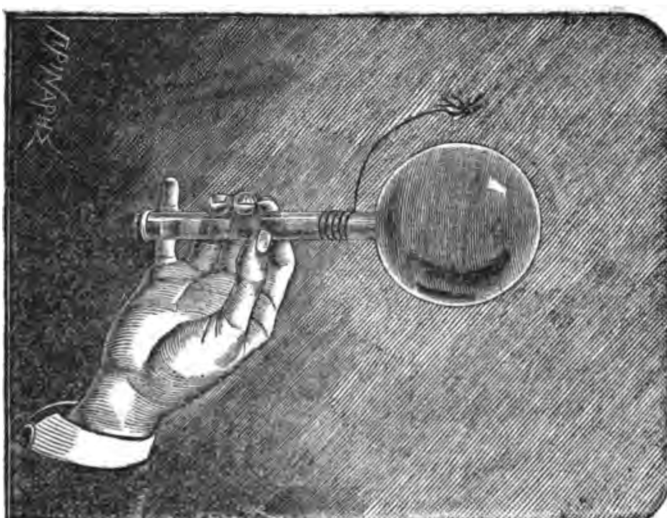
Ὅπως γίνῃ λοιπὸν ἀντικείμενόν τι ὁρατὸν ἡμῖν ἀνάγκη νὰ προσπίπτῃ ἐπ' αὐτοῦ φῶς ἀμέσως ἐκφωτεινῆς τινος πηγῆς ἢ ἐξ ἀντανακλάσεως, ἐπὶ δὲ τῆς

Σχῆμα 52

εὐθείας τῆς μεταξὺ τοῦ ἡμετέρου ὀφθαλμοῦ καὶ τοῦ ἐν λόγῳ σώματος νὰ μὴ ὑπάρχῃ ἕτερον σῶμα ἀδιαφανὲς ἐπιπροσθοῦν· τοῦτο δὲ διότι αἱ ἀπὸ τοῦ

Σχῆμα 53

σώματος ἀντανακλανώμεναι φωτειναὶ ἀκτῖνες αἵτινες διαδίδονται κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν ἤθελον ἐμποδισθῇ νὰ φθάσωσιν εἰς τὸν ὀφθαλμὸν ἡμῶν.

Τὸ κατωτέρω περιγραφόμενον πείραμα ἀποδεικνύει ὅτι δὲν εἶναι πάντοτε ἀληθὲς τὸ ἀνωτέρω λεχθὲν ὅτι αἱ φωτειναὶ ἀκτῖνες διαδίδονται κατ' εὐθεῖαν γραμμήν. Ἐντὸς λεκάνης ἢ ἄλλου τινὸς ἀγγείου ἔχοντος παρειὰς ἀδιαφανεῖς θέτομεν νόμισμά τι καὶ τοποθετούμεθα οὕτω πως ὥστε αἱ παρειαὶ τοῦ ἀγγείου μόλις ν' ἀποκρύπτωσιν ἀφ' ἡμῶν τὸ νόμισμα δηλαδὴ νὰ παρεντίθενται μεταξὺ τοῦ ὀφθαλμοῦ μας καὶ τοῦ νομίσματος παρακωλύουσαι τὰς ἀπὸ τούτου ἀνταναχλωμένας ἀκτῖνας νὰ φθάσωσιν εἰς τὸν ἡμέτερον ὀφθαλμόν. Ἂν τώρα ῥίψῃ τις εἰς τὸ ἀγγεῖον ὕδωρ, χωρὶς νὰ μεταβληθῇ ἡ θέσις οὔτε τοῦ νομίσματος οὔτε τοῦ ἡμετέρου ὀφθαλμοῦ, τὸ νόμισμα καθίσταται ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὁρατὸν ἐφ' ὅσον καθίσταται παχύτερον τὸ ἐντὸς τοῦ ἀγγείου στρῶμα τοῦ ὕδατος. Ἐπειδή, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πειράματος τούτου, οὔτε ὁ ὀφθαλμὸς ἡμῶν οὔτε τὸ νόμισμα ἤλλαξαν θέσιν, ἕπεται ὅτι αἱ ἀπὸ τούτου ἀνταναχλανώμεναι ἀκτῖνες παρεξετράπησαν τῆς εὐθείας ὁδοῦ καὶ οὕτω κατώρθωσαν παρακάμπτουσαι οὕτως εἰπεῖν τὰς παρειὰς τοῦ ἀγγείου νὰ φθάσωσιν εἰς τὸν ἡμέτερον ὀφθαλμόν. Καὶ ἀληθῶς τοιοῦτόν τι συνέβη, αἱ ἀκτῖνες ἠκολούθησαν ἐντὸς τοῦ ὕδατος ἑτέραν διεύθυνσιν ἢ ἐκτὸς αὐτοῦ ἀποτελέσασαι γωνίαν. Ἐν γένει ἡ διεύθυνσις τοῦ φωτὸς ἐν ᾧ εἶναι εὐθεῖα καθ' ὅσον τοῦτο διαδίδεται ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ μέσου, ἀλλάσσει, ὅταν τοῦτο μεταβαίνῃ ἀπὸ ἑνὸς διαφανοῦς μέσου εἰς ἕτερον ὡς π. χ. ἐκ τοῦ ἀέρος εἰς τὸ ὕδωρ ἢ ἀπό τινος τούτων εἰς τὴν ὕελον κτλ. Τὴν ἀλλαγὴν ταύτην τῆς διευθύνσεως τοῦ φωτὸς ὀνομάζουσι *διάθλασιν*.

Ἕνεκα τῆς διαθλάσεως ῥάβδος ἐμβαπτιζομένη ἐν μέρει πλαγίως ἐν τῷ ὕδατι φαίνεται ὡς τεθλασμένη.

Τὸ πείραμα τὸ ὑπὸ τῆς εἰκόνος 32 παριστάμενον στηρίζεται ἐπίσης ἐπὶ τῆς διαθλάσεως τοῦ φωτός· αἱ ἀπὸ τοῦ ἀνημμένου κηρίου ἀκτῖνες διαθλώμεναι κατὰ τὴν δίοδον αὐτῶν διὰ τοῦ ὕδατος τοῦ ἐν τῇ σφαιρικῇ φιάλῃ παράγουσι τὴν ἐπὶ τοῦ τοίχου μεγεθυνθεῖσαν εἰκόνα τῆς φλογός.

Ἡ εἰκὼν 33 παριστᾷ εἶδός τι προχείρου μικροσκοπίου συνισταμένου εἰς ὑελίνην σφαῖραν πλήρη ὕδατος. Αἱ ἀπὸ τοῦ ἐντόμου ἀναχωροῦσαι ἀκτῖνες διαθλώμεναι κατὰ τὴν δίοδον αὐτῶν διὰ τοῦ ὕδατος σχηματίζουσιν ἐντὸς τοῦ ὀφθαλμοῦ ἡμῶν τιθεμένου πρὸς τὸ ἀντίθετον μέρος τῆς σφαίρας τὴν εἰκόνα τοῦ ἐντόμου ἐν μεγεθύνσει· οὕτω δὲ βλέπομεν τὸ ἔντομον πολλῷ μεγαλήτερον ἢ ἀπ' εὐθείας, δυνάμεθα δὲ νὰ διακρίνωμεν πολλὰς λεπτομερείας τοῦ ὀργανισμοῦ αὐτοῦ.

Διὰ τῆς ὑπὸ τῆς εἰκόνος 32 παρισταμένης φιάλης δυνάμεθα νὰ ἐκτελέσωμεν καὶ ἕτερον πείραμα στηριζόμενον ἐπὶ τῆς διαθλάσεως τοῦ φωτός. Ἂν ἐκθέσωμεν τὴν φιάλην ταύτην πλήρη ὕδατος εἰς τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου, παρατηροῦμεν ὅτι σχηματίζεται πρὸς τὸ ἀντίθετον μέρος ἐπιφάνεια φωτιζομένη ἰσχυρότερον ἢ τὰ πέριξ αὐτῆς σημεῖα. Ἂν εἰς τὸ ζωηρότερον

φωτιζόμενον σημεῖον τῆς ἐπιφανείας ταύτης θέσωμεν τὴν κεφαλὴν φωσφορικοῦ πυρείου (σπίρτου), βλέπομεν ὅτι μετὰ παρέλευσιν ὀλίγων στιγμῶν ἀνάπτει τὸ πυρεῖον. Τοῦτο συμβαίνει διότι αἱ παράλληλοι ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου διερχόμεναι διὰ τοῦ ὕδατος τῆς φιάλης διαθλῶνται καὶ συγκεντροῦνται εἰς ἓν σημεῖον ὀνομαζόμενον *ἑστίαν* καὶ ἐν ᾗ ἀναπτύσσεται ἕνεκα τῆς συγκεντρώσεως ταύτης θερμότης ἱκανὴ ὅπως ἀνάψῃ τὸ πυρεῖον.

Πρὸς ἐκτέλεσιν πειραμάτων ἐπὶ τῆς διαθλάσεως τοῦ φωτὸς καὶ πρὸς κατασκευὴν μικροσκοπίων, τηλεσκοπίων καὶ λοιπῶν ὀργάνων μεταχειρίζονται ὑέλους μὲ σφαιροειδεῖς ἐπιφανείας ὀνομαζομένας *φακούς*.

Ἂν κλείσωμεν καλῶς τὰ φύλλα τῶν παραθύρων δωματίου τινὸς ὥστε ν' ἀποτελεσθῇ ἐν αὐτῷ σκότος καὶ ἀνοίξωμεν εἴς τι τῶν φύλλων τούτων μικρὰν ὀπὴν εἴς τινα δὲ ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ὀπῆς ταύτης κρατήσωμεν καθέτως φύλλον χάρτου βλέπομεν ὅτι ἐπὶ τοῦ χάρτου τούτου φαίνεται μικροτέρα τοῦ φυσικοῦ καὶ ἀνεστραμμένη ἡ εἰκὼν τῶν ἀπέναντι τοῦ παραθύρου ἀντικειμένων μὲ τὰ φυσικὰ αὐτῶν χρώματα. Ἡ εἰκὼν αὕτη καθίσταται μεγαλητέρα καθ' ὅσον τὸ φύλλον τοῦ χάρτου ἀπομακρύνεται ἀπὸ τῆς ὀπῆς· ἂν ἀφαιρέσωμεν τὸν χάρτην ἡ εἰκὼν φαίνεται ἐπὶ τοῦ ἀπέναντι τῆς ὀπῆς τοίχου.

Ἂν διὰ τῆς ὀπῆς ταύτης διέρχεται ἀκτὶς ἡλίου σχηματίζεται ἐπὶ τοῦ φύλλου τοῦ χάρτου στρογγύλον ἴνδαλμα τοῦ ἡλίου· ἂν μεταξὺ τῆς ὀπῆς καὶ τοῦ χάρτου παρενθέσωμεν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἡλιακῆς ἀκτῖνος πρίσμα ὑέλινον ὅμοιον πρὸς τὰς τριγωνικὰς ὑέλους τὰς κρεμαμένας ἀπὸ τῶν πολυελαίων, βλέπομεν ὅτι ἐπὶ τοῦ φύλλου τοῦ χάρτου ἀντὶ τῆς στρογγύλης φωτεινῆς ἐπιφανείας σχηματίζεται ταινία φωτεινὴ φέρουσα τὰ χρώματα τῆς ἴριδος. Τὸ αὐτὸ φαινόμενον τοῦ σχηματισμοῦ τῶν χρωμάτων τῆς ἴριδος παρατηροῦμεν εἰς τὸ δάπεδον ἢ τοὺς τοίχους τῶν ναῶν ὅταν ὁ ἥλιος προσπίπτῃ ἐπὶ τῶν πρισματικῶν ὑέλων τῶν πολυελαίων.

Τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι τὸ λευκὸν ἡλιακὸν φῶς συνίσταται ἐκ φωτὸς περιέχοντος ἐν ἑαυτῷ τὰ ἑπτὰ χρώματα τῆς ἴριδος.

Ἂν τὸ ἡλιακὸν φῶς καὶ τὸ φῶς τῶν συνήθων φωτιστικῶν πηγῶν ἦτο μονόχρουν δὲν περιεῖχε δηλ. ἐν ἑαυτῷ ἀκτῖνας φωτὸς διαφόρων χρωμάτων, πάντα τ' ἀντικείμενα θὰ ἐφαίνοντο ἡμῖν μονόχροα ἢ μέλανα, καθ' ὅσον ἤθελον ἀντανακλᾷ τὰς προσπιπτούσας ἐπ' αὐτὰ ἀκτῖνας τοῦ μονοχρόου φωτὸς ἢ οὔ. Ἡ ποικιλία τῶν χρωμάτων τῶν διαφόρων ἀντικειμένων, προέρχεται ἐκ τῆς ἰδιότητος αὐτῶν ν' ἀντανακλῶσιν ἄλλα ἄλλας καὶ κατὰ διαφόρους ἐντάσεις ἐκ τῶν πολυχρόων ἀκτίνων τοῦ προσπίπτοντος εἰς αὐτὰς φωτός. Ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν χρωμάτων ἐξ ὧν συνίσταται τὸ λευκὸν φῶς δύναται νὰ παραχθῶσι πάντα τὰ χρώματα. Οὕτω π. χ. τὰ ἐρυθρὰ σώματα φαίνονται τοιαῦτα διότι ἀνταναχλῶσι τὰς ἐρυθρὰς τοῦ φωτὸς ἀκτῖνας, τὰς δὲ λοιπὰς ἀπορροφῶσι τὰ ἰώδη διότι ἀνταναχλῶσι

τὰς ἰώδεις κ. οὕ. κ. Τὰ λευκὰ σώματα ἀντανακλῶσι πάσας τὰς ποικιλοχρόους ἀκτῖνας, ἐξ ὧν συνίσταται τὸ λευκὸν φῶς, τὰ δὲ μέλανα οὐδεμίαν τούτων ἀντανακλῶσιν, ἀλλ' ἀπορροφῶσι πάσας.

Ε Δ.

ΡΟΚΙΤΑΝΣΚΗΣ, ΒΟΥΛ, ΣΚΟΔΑΣ

Ἡ ἀνθρωπότης, ἡ ἐπὶ τῷ πολιτισμῷ αὐτῆς κομπάζουσα, δέον νὰ παύσηται θεωροῦσα ἀληθεῖς αὐτῆς ἥρωας ἐκείνους οἵτινες βαθείας αὐτῇ πληγὰς ἐπιφέρουσιν, αὐτοὺς ὑπὲρ πᾶν ἄλλο πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχουσα, ἀντὶ τούτου δὲ νὰ ἄρξηται μεγαλειτέραν τιμὴν ἐκείνοις ἀπονέμουσα, οἵτινες τὰς πληγὰς αὐτῆς θεραπεύουσιν, αὐτὴν ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἐν προτέρᾳ μοίρᾳ τιθέμενοι.

Αἱ πρόοδοι τῆς ἰατρικῆς κατὰ τὴν παροῦσαν ἑκατονταετηρίδα χρονολογοῦνται πρὸ πάντων ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καθ' ἣν Γάλλοι φυσιοδίφαι πρῶτοι τὴν πίστιν αὐτῶν εἰς τὰς μεταφυσικὰς δυνάμεις ἐξομνύμενοι, νέαν ἐτράπησαν ὁδὸν πρὸς ἐπεξήγησιν τῶν διαφόρων παθολογικῶν καὶ φυσιολογικῶν φαινομένων, τὴν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν.

Τὸ τοιοῦτον εὐκόλως ἐξηγεῖται. Ἐφ' ὅσον ὑπῆρχεν ἡ πίστις εἰς μεταφυσικὰς δυνάμεις ὁ ἄνθρωπος ᾐσθάνετο ἑαυτὸν δοῦλον καὶ οἱονεὶ παίγνιον τούτων, ἐστερεῖτο δὲ πάσης ἐλπίδος νὰ δυνηθῇ νὰ ἐπιτύχῃ ποτὲ τὴν κατανόησιν αὐτῶν. Τὸ τοιοῦτον παρέλυε φυσικῷ τῷ λόγῳ πᾶσαν ἐργασίαν, ἥτις ἐβάδιζε προσκόπτουσα ἀδιακόπως εἰς κωλύματα, ἅτινα ἑκάστοτε ἐθεωροῦντο ἀνυπέρβλητα, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἢ παρημελοῦντο ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οἵτινες ἐξαίρεσιν ἀποτελοῦντες, αὐτὰ πιστὰ τῇ δοξασίᾳ ταύτῃ ἐδίδοντο, ἀλλὰ τοῦ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἔρωτος πράγματι ἐνεφοροῦντο, ἐνικῶντο. Τοὐναντίον ἀφ' ὅτου ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὴν συναίσθησιν τῆς ἀνεξαρτησίας του καὶ ἀναγνωρίζει ὅτι πρὸς ἀληθῆ πρόοδον ἀπαιτεῖται ἡ παραδοχὴ ἐκείνων μόνον ἅτινα ταῖς αἰσθήσεσιν αὐτοῦ ὑποκύπτουσιν, ὀρθὴ δὲ σκέψις δύναται νὰ ἐκκαρπωθῇ, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀφ' ἧς ὡς ἐκ τούτου μετὰ ζήλου τῇ ἀποστολῇ τῆς αὐτοῦ γνώσεως ἐπεδόθη, ἔκτοτε χρονολογεῖται ἡ νικηφόρος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους περίοδος, καθ' ἣν τοσοῦτον ἄφθονοι καὶ περίβλεπτοι καρποὶ συνελέχθησαν, οἵτινες ἔτι πλειότερον τὸν θαυμασμὸν ἡμῶν ἑλκύουσιν, ἅμα ἀναλογισθῶμεν τὸν αὐχμὸν ἐκεῖνον, ὅστις ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς ἐπιστήμης καὶ ἰδίᾳ τῆς ἰατρικῆς, ἐπὶ ἑκατονταετηρίδας ὅλας ἐμμόνως σχεδὸν διήρκεσεν.

Ἡ μεταρρύθμισις ἣν αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι ἐπήνεγκον εἰς τὴν ἰατρικὴν δύναται νὰ ἀνακεφαλαιωθῇ εἰς τὴν ἑξῆς ἐξήγησιν τῶν φαινομένων ἅτινα ὁ ἄνθρωπος ἔν τε τῇ ὑγιεῖ ἢ ἀσθενεῖ αὐτοῦ καταστάσει παρουσιάζει διὰ μόνον τῶν φυσικῶν νόμων, οἵτινες τὰ ἐκτὸς αὐτοῦ συμβαίνοντα διέπουσιν·

Ἡ ἐξήγησις αὕτη ἐπέτυχεν ἤδη εἰς πολλά. Τὰ φαινόμενα τῆς πέψεως, ἀναπνοῆς καὶ λοιπῶν λειτουργιῶν τοῦ σώματος δὲν ἐξηγοῦνται σήμερον διὰ τῆς ζωϊκῆς δυνάμεως, τοῦ ζωτικοῦ, ἀλλ' ἀνελύθησαν ἕκαστον εἰς τὸ ἴδιον φυσικόν, χημικὸν καὶ μηχανικὸν μέρος[1]· ἔτι καὶ τὰ τῶν νεύρων, ἐν οἷς ἐπίστευον ἰδίαν δύναμιν,[2] καὶ ἅτινα ἐπίσημοι ἔτι φυσιολόγοι ἐνόμιζον τῇ ἡμετέρᾳ ἐρεύνῃ ἐσαεὶ ἀποκεκλεισμένα[3] ἀνελύθησαν ἤδη ἐντελῶς, ἀπολέσαντα τὸ μυστηριῶδες αὐτῶν. Τέλος ὅπερ σπουδαιότερον πάντων τούτων, ἀξιόπιστοι μαρτυρίαι βεβαιοῦσιν ἡμᾶς ὅτι τὰ κύτταρα ὑπόκεινται εἰς τοὺς αὐτοὺς μηχανικοὺς νόμους. Τούτους δὲν γνωρίζομεν βεβαίως εἰσέτι ἀκριβῶς, ὅπερ ὅμως δὲν ἐπιτρέπει ἡμῖν καὶ νὰ τοὺς ἀρνηθῶμεν, διότι ἐὰν τοῦτο πράξωμεν, κινδυνεύομεν νὰ ἐκληφθῶμεν ἐπίσης ἠλίθιοι, ὡς αὐτόχθων τῆς Αὐστραλίας ὁ πρῶτον ἀτμοκίνητον μηχανὴν θεώμενος, καὶ τῇ κινούσῃ αὐτὴν μηχανικῇ δυνάμει δυσπιστῶν, τοιοῦτος ἐκλαμβάνεται.

Ὅπως ἀρχόμενος τοῦ λόγου βραχέως μνείαν ἐποιησάμην, ἡ ἀλλαγὴ αὕτη τῆς μεθόδου ἐν τῇ ἐρεύνῃ ἐπετελέσθη ὑπὸ Γάλλων φυσιοδιφῶν. Οὗτοι ἀνῆκον τῇ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς καθ' ἡμᾶς ἑκατονταετηρίδος ἀκμασάσῃ γαλλικῇ ἰατρικῇ σχολῇ ἥτις ἀκμαία ἀνέδυσεν ἀπὸ τῶν ἐρειπίων τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Ἡ ἀκμὴ τῆς σχολῆς ταύτης διήρκεσε μέχρι τῆς τρίτης περίπου δεκαετηρίδος, ὁπότε διά τινος τῶν ὑπερβάσεων ἐκείνων, αἵτινες πολλάκις μένουσιν αἴνιγμα ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἡ ἡγεμονία ἐν τῇ ἰατρικῇ ἀπέστη ἀπ' αὐτῆς πρὸς τὴν νέαν γερμανικὴν σχολὴν παρ' ᾗ ἔτι, ἡμέραν παρ' ἡμέραν ἀκμαιότερον ἀνθοῦσα, παραμένει. Ἡ γαλλικὴ σχολὴ ἀνέλαβε τὴν διεκπεραίωσιν πολλῶν ἀτελῶν ζητημάτων, πρὸ πάντων φυσικὰς ἐπιστήμας σκοπούντων· ἀφ' οὗ ὅμως ἔφερεν αὐτὰς εἰς σημεῖόν τι προόδου ἔστη αἴφνης ὀλιγωροῦσα περὶ τῆς περαιτέρω τύχης αὐτῶν. Ἡ γερμανικὴ σχολή, εἰς ἣν ὑπολογίζω καὶ τὴν αὐστριακήν, τὴν κηδεμονίαν τούτων ἀναλαβοῦσα καὶ εἰς ἔκτακτον προόδου καὶ τελειοποιήσεως προαγαγοῦσα κατέστησεν αὐτὰ τέκνα ἀντάξια τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης.

Ἐν τοῖς ἑπομένοις ἔσεται λόγος περὶ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οἵτινες τὴν ἀνάπτυξιν ταύτην δύο ζητημάτων ἀναλαβόντες αὐτὰ μέλη ἀπαραίτητα τῶν ἰατρικῶν σπουδῶν ἐποίησαν. Τοῦ λόγου ὅμως τούτου προηγηθήσεται ἐν εἴδος προεισαγωγῆς, σύντομος ἱστορία τῶν κλάδων τούτων.

1 Ἡ ζωϊκὴ δύναμις ἐχρησίμευεν εἰς τοὺς ὀπαδοὺς αὐτῆς ὅπως ἐξηγήσωσι διατί διαρκούσης τῆς πέψεως δὲν προσβάλλονται ὑπὸ τοῦ πεπτικοῦ χυμοῦ. Ὁ Κλαύδιος Bernard εἰσήγαγεν εἰς τὴν κοιλίαν κυνός τινος ζῶντα βάτραχον, ὅστις ἐπίσης ὡραῖα ὡς αἱ λοιπαὶ τροφαὶ ὑπεβλήθη εἰς πέψιν· τὸ ζωτικὸν αὐτοῦ δὲν προεφύλαξεν αὐτόν.

2 Ἡ τελευταία ἀπόπειρα πρὸς διάδοσιν ἐπιστημονικὴν τῆς παραδοχῆς τοιαύτης δυνάμεως ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Spiess. Ὁ Φιρχόβιος ἀπήντησεν αὐτῷ ἐπὶ τούτῳ δριμύτατα καὶ εἰρωνικῶς ἐν τῷ «Ἀρχείῳ» του.

3 Ὁ κλεινὸς φυσιολόγος Ἰωάννης Müller ἦτο εἷς ἐξ αὐτῶν. Μόλις τέσσαρα ἢ πέντε ἔτη ἀφοῦ οὗτος ἐξέφρασε ῥητῶς τοιαύτην γνώμην, ὁ Dubois Reymond ἐξέπληττε σύμπαντα τὸν ἐπιστημονικὸν κόσμον διὰ τῶν ἀνακαλύψεων αὐτοῦ ἐπὶ τῶν νεύρων.

Οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος κλάδοι εἶναι ὁ τῆς παθολογικῆς ἀνατομίας καὶ ὁ τῆς ἐπὶ φυσικῶν ἐπιστημῶν στηριζομένης διαγνωστικῆς.

Ἐκ τῶν δύο τούτων, ὁ ἀναμφιβόλως μεγαλείτερος εἶναι ὁ τῆς παθολογικῆς ἀνατομίας, τῆς γνώσεως ἐν ἄλλαις λέξεσι τῶν παθολογικῶν ἀλλοιώσεων τῶν ὀργάνων καὶ ἱστῶν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, τῆς πορείας, ἀναπτύξεως καὶ συμπτωμάτων αὐτῶν. Αὕτη ἐστὶν ἡ τὴν ῥιζικὴν μεταμόρφωσιν τῶν ἰατρικῶν σκέψεων καὶ πράξεων ἐπενεγκοῦσα, ἡ ἐν διαστήματι δεκαετηρίδος πλειότερα παρασχοῦσα ἢ ἐπὶ ἑκατονταετηρίδας ὅλας ἡ ἰατρικὴ κατώρθωσεν, ἡ ἐπὶ καιρόν τινα, ἔστω καὶ σμικρὸν, μόνη τῆς ἰατρικῆς δεσπόσασα, παρ' ἧς τέλος ὁ ἰατρὸς ἂν μὴ λαμβάνῃ τὰς μόνας, λαμβάνει ὅμως σπουδαιοτάτας ὁδηγίας πρὸς τὰς πράξεις του.

Τὴν προαγωγὴν τοῦ κλάδου τούτου ὀφείλομεν ἐξαιρέτως τῷ Ῥοκιτάνσκῃ· ἂν δὲν ἀνήκει αὐτῷ ὁ ἔπαινος ὡς πρώτῳ σκεφθέντι νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ τῶν ἐπὶ τοῦ πτώματος παρατηρήσεων, ἀνήκει ὅμως αὐτῷ ἀναντιρρήτως ἡ δόξα ὅτι πρῶτος τοσοῦτον ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου κατέγινεν ὥστε αὐτὸ ἐπὶ ἐπιστημονικῶν βάσεων στηρίξας, αὐτὸ ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ τῶν ἰατρικῶν σπουδῶν κατέστησεν, οὗ ἕνεκα τὸ ὄνομα αὐτοῦ συνδεδεμένον ἐσαεὶ μετὰ τῆς ἱστορίας τῆς ἰατρικῆς ἔσεται.

Ἡ ἀρχὴ τῆς παθολογικῆς ἀνατομίας εἶναι παλαιὰ, συνδέεται δὲ πιθανώτατα μετὰ τῆς πρώτης ἀνατομῆς ἥτις ποτὲ ἐξετελέσθη. Οὐχ ἧττον μικρὰ μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Ῥοκιτάνσκη ἐποίησε βήματα, ὧν ἐν περιλήψει ἡ ἱστορία ἔχει ὡς ἑξῆς.

Ἐκ τοῦ ὁρισμοῦ ὃν ἄνωθι ἔδωκα αὐτῇ ἐξάγεται ὅτι αὕτη προϋποθέτει γνῶσιν τῆς φυσιολογικῆς κατασκευῆς τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ἧς ἄνευ ἀδύνατον νὰ κρίνῃ τις περὶ τῶν παθολογικῶν αὐτοῦ ἀλλοιώσεων. Ἕπεται ὡς ἐκ τούτου ὅτι ἦτο ἐξάπαντος ἐπάναγκες νὰ προοδεύσῃ πρῶτον ἡ φυσιολογικὴ ἀνατομία μεθ' ὃ μόνον δύναται νὰ γένηται λόγος περὶ ἀναπτύξεως τῆς παθολογικῆς.

Ἡ φυσιολογικὴ ἀνατομία τοῦ ἀνθρώπου ἐδέησε νὰ παλαίσῃ πρὸς μεγάλας δυσκολίας αἵτινες μᾶλλον ἢ ἐν τῇ ἀπεχθείᾳ πρὸς τὸ φυσικὸν αὐτῆς ἀντικείμενον, τὸ πτῶμα, ἀπέκειντο ἐν προλήψεσι καὶ δεισιδαιμονίαις κατ' αὐτῆς. Αὗται ἐτρέφοντο πολλάκις καὶ ὑπὸ θρησκευτικῶν δοξασιῶν, ὡς παρ' Ἕλλησιν ὑπὸ τῆς δοξασίας καθ' ἣν αἱ ψυχαὶ τῶν τεθνεώτων περιεπλανῶντο ἐπὶ τοσοῦτον εἰς τὰς ὄχθας τῆς Στυγὸς ἐφ' ὅσον τὰ πτώματα αὐτῶν δὲν ἀπήλαυον τοῦ δέοντος ἐνταφιασμοῦ, παρ' Ἄραψι δὲ τὸ Κοράνιον παρίσταται σκόπελος κατὰ πάσης προόδου τῆς ἀνατομίας. Ἕνεκα τούτου ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἀνατομικῆς ἐπιστήμης εἶναι πολλάκις διακεκομμένη καὶ βραδεῖα ὅπως ἐν γένει τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Μέχρι τῆς δεκάτης τετάρτης ἑκατονταετηρίδος ἀνατομαὶ ἐγένοντο σπανιώτατα, καὶ μόλις ἐπὶ βραχὺ διάστημα χρόνου ἐπετράπησαν τοιαῦται δημοσίᾳ ἐν Ἀλεξαν-

δρείᾳ ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Εὐεργέτου. Τέλος κατὰ τὴν δεκάτην τετάρτην ἑκατονταετηρίδα ἐν τῇ τότε ἀνθούσῃ Ἰταλίᾳ ἤρξατο νέα περίοδος διὰ τὴν ἀνατομίαν, ἡ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς ἀναγεννήσεως ταύτης γνωστὴ διὰ τοῦ Μονδίνου de Luzzi ὅστις πρῶτος[1] ἀνέταμε δημοσίᾳ τὰ πτώματα δύο γυναικῶν καὶ πρῶτος ἐξέδωκεν ἐγχειρίδιον ἀνατομίας ὅπερ εἰ καὶ ἡμῖν ἀτελὲς δοκεῖ, ἐπὶ δύο ὅμως αἰῶνας μεγάλης φήμης ἐτύγχανε, μετὰ τὴν ἐφεύρεσιν τῆς τυπογραφίας πολλάκις ἐκδοθέν, καὶ μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς δεκάτης ἕκτης ἑκατονταετηρίδος ὡς κείμενον ἀνατομίας ἐν ταῖς ἀνατομικαῖς σχολαῖς (ἐν ταῖς τῆς Τυβίγγης καὶ Βυρτσβούργου ἐν Γερμανίᾳ) χρησιμεῦον. Παπικὴ βοῦλλα Βονιφατίου τοῦ ὀγδόου παρ' ὀλίγον κατέστρεφεν ἐντελῶς τὰς ἀναζωπυρηθείσας ἐλπίδας, ἄλλοι πάπαι ὅμως, ἐν τῷ κεκηρυγμένῳ αὐτῶν πολέμῳ κατὰ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἐξαίρεσιν ποιούμενοι, ἐπέτρεψαν ἀσμένως τὴν σπουδὴν τῆς ἀνατομίας πρὸς ἣν παρέσχον ἰδιαιτέραν προστασίαν. Ἔκτοτε ἤρχισεν ἡ σειρὰ ἐκείνη μεγαλοφυῶν ἀνδρῶν οἵτινες τὸν κλάδον τοῦτον τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης εἰς ἔκτακτον πρόοδον ἤνεγκον.

Μετὰ τὴν πρόοδον ταύτην ἀφ' οὗ ἤδη ἡ γνῶσις τῆς φυσιολογικῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρωπίνου ὀργανισμοῦ εἶχε προχωρήσῃ, ἕπεται ἡ βαθμιαία ἀνάπτυξις τῆς παθολογικῆς ἀνατομίας. Κατὰ τὴν δεκάτην ἑβδόμην ἑκατονταετηρίδα ἀπαντῶμεν τὸ πρῶτον προσπαθείας πρὸς συνάθροισιν τῶν ἐκθέσεων τῶν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐκτελεσθεισῶν νεκροψιῶν μετὰ δυνατῆς κατὰ τὰς τότε γνώσεις τούτων ἐπικρίσεως. Πρῶτον ἀπαντᾷ τὸ ἔργον τοῦ Welsch ὑπὸ τὸν τίτλον «Sylloge curation. et observat. med.» καὶ δεύτερον τοῦ Θεοφίλου Βονέτου γνωστότερον τοῦ ἑτέρου ὑπὸ τὸν τίτλον «Sepulchretum anatomicum» ἐκδοθὲν κατὰ τὸ 1679 ἐν ᾧ ἐξετίθεντο αἱ ἀλλοιώσεις αἵτινες παρετηρήθησαν ἐπὶ 3000 περίπου παθολογικῶν ἀνατομιῶν αἵτινες μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶχον ἐκτελεσθῇ κατὰ διαφόρους καιρούς. Κατὰ τὴν δεκάτην ὀγδόην ἑκατονταετηρίδα μετὰ τὰς προόδους τῆς φυσιολογικῆς ἀνατομίας ὑπὸ Harvey, Vesalius, Aselli κτλ. καὶ τῆς φυσιολογίας ὑπὸ Albrecht Haller κτλ. ἀπαντᾷ τὸ περίφημον ἔργον τοῦ Ἰταλοῦ Ἰωάννου Βαπτιστοῦ Margagni (1682-1771) ὅπερ ἐξέδωκεν ὀγδοηκοντούτης ὑπὸ τὸν τίτλον «De sedibus et causis morborum per anatomen indagatis».[2] Ἐν αὐτῷ διὰ τῆς ἀκριβείας ἐκείνης, ἥτις χαρακτηρίζει αὐτὸν καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς αὐτοῦ ἔργοις, ὑποβάλλει, εἰς ἐπίκρισιν τὴν ὑπὸ τοῦ Θ. Βονέτου δημοσιευθεῖσαν ἄξεστον ὕλην καὶ ἐπεξεργάζεται αὐτὴν θεωρητικῶς, μετὰ τῆς ἐπιτυχίας ἐκείνης ἐννοεῖται, ἥτις περιμένει πάντα ἐπὶ

1 Οἱ Ἰταλοὶ Medici καὶ Mazonni—Toselli μετὰ σπουδαίας ἐρεύνας ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου διϊσχυρίζονται ὅτι καὶ πρὸ τοῦ Μονδίνου de Luzzi ἀνετέμνοντο ἀνθρώπινα σώματα τὸ μὲν κατὰ διαταγὴν τῶν ἀρχῶν ἐπὶ ὑποψίᾳ δηλητηριασμοῦ κτλ. τὸ δὲ κρυφίως δι' ἐξορύξεως τῶν νεκρῶν.

2 Ἐν Βενετίᾳ, 1761.

πραγμάτων θεωρητικῶς ἐργαζόμενον, ἔστω καὶ ἐὰν οὗτος εἶναι ὀξύτατος παρατηρητής. Ὅπως δήποτε τὸ ἔργον τοῦτο μένει κλασικὸν καὶ ἠχεῖ δυσαρέστως τὸ ὄνομα ὅπερ ὁ Φιρχόβιος (Virchow) δίδει τῷ εὐκλεεῖ τούτῳ ἀνδρί, ἀποκαλέσας αὐτὸν ἀρχειοφύλακα τῶν μέχρι τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ ἀνατομικοπαθολογικῶν γνώσεων. Ἄλλα ἔργα κατὰ τὴν ἑκατονταετηρίδα ταύτην ἐγράφησαν ὑπὸ Γερμανῶν καὶ Ἄγγλων.[1] Ἐκτὸς δὲ ἐκτενῶν ἔργων πλεῖστοι ἰατροὶ ἔγραψαν μονογραφίας, ὅπου παύει πλέον περιγραφόμενον τὸ ἔκτακτον μόνον, ἄρχεται δὲ κάπως ἐπιστημονικώτερον καὶ ἡ περιγραφὴ κοινοτέρων ἀσθενειῶν.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος ἡ παθολογικὴ ἀνατομία προώδευσε πρὸ πάντων ἐν Γαλλίᾳ καὶ Ἀγγλίᾳ. Ἐν μὲν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ διέπρεψαν πρὸ πάντων οἱ ἀδελφοὶ Hunter καὶ ἄλλοι,[2] ἐν Γαλλίᾳ δὲ ὁ Bichat ἤδη τὸ 1801 εἶχε φθάσῃ εἰς τόσον προόδου ὅπερ μόνον ἡ Βιενναία σχολὴ κατὰ τὴν τετάρτην δεκαετηρίδα ἐπρόκειτο νὰ ὑπερβῇ.[3] Ἐκτὸς τούτου ἄξιοι μνείας εἰσὶν ὁ Broussais (1772—1838) αὐτὸς ὁ Corvisart (1755-1821), καὶ ὁ Laennec (1786—1826) περὶ ὧν ἕπεται λόγος ἔτι ἐν ταῖς κατωτέρω καὶ ὁ Cruveilhier ὁ πολλὰ ἐργασθείς. Ἐν Γερμανικαῖς χώραις τοὐναντίον ἡ κατάστασις δὲν ἦτο εὐάρεστος. Τὸ 1805 Ἀλοΐσιος Φέττερος (Vetter) ἔν τινι τῆς Βιέννης νοσοκομείῳ ἤρχισε τακτικὴν σειρὰν νεκροψιῶν, δημοσιεύσας μετ' ὀλίγων ἐτῶν ἐργασίαν βιβλιάριόν τι ὑπὸ τὸν τίτλον «ἀφορισμοὶ ἐκ τῆς παθολογικῆς ἀνατομίας». Ὁ αὐτὸν τὸ 1812 διαδεχθεὶς Biermayer οὐδὲν ἐξεπόνησε τὸ σπουδαῖον, τὸ δὲ 1824 διεδέχθη αὐτὸν ὁ Ἰωάννης Βάγνερ (Wagner), ὅστις εἰ καὶ πολλὰ ἐργασθεὶς τυγχάνει νῦν σχεδὸν ὅλως ἄγνωστος· οὗτος ὑπῆρξεν ὁ διδάσκαλος τοῦ

1 Ludwig Primae Lineae anatom. pathologicae. Ἐν Λειψίᾳ 1785. Baille. The morbid anatomy ἐν Λονδίνῳ 1793 συνοδευόμενον ὑπὸ A series of engravings to illustrate the morbid anatomy, ἐπίσης ἐν Λονδίνῳ.

2 Εἶναι ἄξιον θαυμασμοῦ πῶς ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ ἐν Ἀγγλίᾳ οὐ μόνον φυσιολογικὴ ἀλλὰ καὶ παθολογικὴ ἀνατομία. Ἐν αὐτῇ παρεχωρήθη ἡ ἄδεια πρὸς νόμιμον προμήθειαν τῶν πτωμάτων ταῖς ἰατρικαῖς σχολαῖς μόλις κατὰ τὸ 1832 διὰ τοῦ Warburton Bill. Πρὸ αὐτοῦ ἡ σπεῖρα τῶν λεγομένων bady's natschers ἢ resurrectionmen ἀντὶ ἁδρᾶς ἀμοιβῆς ἀνελάμβανεν οὐ μόνον τὴν ἐξόρυξιν νεκρῶν ἀλλὰ καὶ τὴν διάπραξιν στυγερῶν ἐγκλημάτων πρὸς προμήθειαν πτωμάτων διὰ τὰς ἀνατομικὰς σχολάς. Περιέμενέ τις πράγματι πλειότερόν τι παρὰ τῆς Ἀγγλίας.

3 Ὁ Bichat ἐγεννήθη τὸ 1771 καὶ ἀπεβίωσεν ἐν ἡλικίᾳ 33 μόλις ἐτῶν. Ὁ μεγαλοφυὴς οὗτος ἀνὴρ ἐξήτασε τὸ ἀνθρώπινον σῶμα οὐ μόνον ὑπὸ παθολογικο-ἀνατομικὴν ἔποψιν, ἀλλὰ ὑπὸ τὴν τῆς φυσιολογικῆς ἀνατομίας καὶ τῆς φυσιολογίας. Εἰς ἕκαστον τῶν κλάδων τούτων εἰργάσθη ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε νὰ ἀποθανατίσῃ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἐν ᾧ ἔζη ἐν ταῖς τρομεραῖς ἐκείναις συγκινήσεσιν, ἃς ὑπέστη Γάλλος νέος κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Δικαίως ἔγραφεν ὁ Corvisart περὶ αὐτοῦ πρὸς τὸν Βοναπάρτην τότε πρῶτον ὕπατον τῆς γαλλικῆς δημοκρατίας «Bichat vient de mourir sur un champ de bataille qui compte plus d'une victime; personne en si peu de temps n'a fait tant de choses et si bien». Αἱ λέξεις αὗται πρὸ παντὸς ἄλλου ἔπρεπε νὰ γραφῶσιν ὑπὸ τὸν ἀνδριάντα αὐτοῦ τὸν ἱδρυθέντα παρὰ τὸ Hôtel-Dieu ἐν Παρισίοις.

Ροκιτάνσκη. Τῷ διδασκάλῳ ἀπέκειτο νὰ ἀνοίξῃ τὰς θύρας τοῦ νέου ναοῦ τῆς ἐπιστήμης, τῷ δὲ μαθητῇ πράγματι νὰ εἰσέλθῃ φέρων μεθ' ἑαυτοῦ τήν τε σύγχρονον καὶ τὰς μεταγενεστέρας γενεάς. Ἐρχόμεθα τέλος εἰς τὸν Ῥοκιτάνσκην.

Οὗτος διαδεχθεὶς τὸν Βάγνερ ἤνοιξε νέαν ὅλως περίοδον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς παθολογικῆς ἀνατομίας, δύναται δὲ νὰ θεωρηθῇ ἀναντιρρήτως πατὴρ τῆς *ἐπιστημονικῆς* παθολογικῆς ἀνατομίας. Αἱ γνώσεις ἃς οὗτος ὡς κληρονομίαν ἔλαβε δὲν ἀπετέλουν σύστημά τι, καὶ μόλις ἐπιστημονικαὶ δύνανται νὰ κληθῶσι παρ' ὅλας τὰς προτέρας ἐργασίας. Ὁ Ῥοκιτάνσκης ὅμως κατώρθωσε νὰ συναρμολογήσῃ αὐτὰς διὰ τῆς προσφόρου ἀνακαλύψεως νέων γεγονότων μετὰ ἐκτάκτου ἐπιτυχίας εἰς ἕν τι, ὅπερ τοῦ ὀνόματος ἐπιστήμη ἐπαξίως νὰ τυγχάνῃ. Διὰ τῶν ἀνακαλύψεων αὐτοῦ ἔδωκε νέαν ὤθησιν εἰς τὴν ἰατρικήν· ἐπὶ τούτων ἱδρύθησαν τὰ νέα οἰκοδομήματα τῆς νέας διαγνωστικῆς καὶ τῆς φυσιολογικῆς παθολογίας καὶ θεραπείας. Αἱ δυσκολίαι ἃς ἀπήντησε πρὸς διάδοσιν τῶν νέων αὐτοῦ θεωριῶν ἦσαν ἐξ ἄλλου σμικρόταται· ἡ κατάστασις τῆς τότε ἰατρικῆς ἐπέτρεπε τὴν ἐκλογὴν μόνον μεταξὺ τῶν σκοτεινῶν καὶ δὴ γελοίων[1] τότε θεωριῶν καὶ τῶν ἁπλῶν γεγονότων ἅτινα ὁ Ῥοκιτάνσκης παρουσίαζεν ἐν κλασικῇ καὶ ἀπερίτῳ περιγραφῇ.

Ὁ Ῥοκιτάνσκης μετὰ τὴν περιγραφὴν καὶ ἐπεξεργασίας τῶν διαφόρων παθολογικῶν ἀλλοιώσεων ἐθεώρησε τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ ἐκτελεσθεῖσαν καὶ ἕνεκα τούτου δὲν ἠθέλησε νὰ ἐργασθῇ πλέον ἐν τῇ νέᾳ διευθύνσει ἣν ἡ παθολογικὴ ἀνατομία ἔλαβε παρὰ τοῦ μαθητοῦ του Φιρχοβίου.

Ὁ μεγαλοφυὴς οὗτος φυσιοδίφης ᾐσθάνθη ἀπὸ πρώτης ἀρχῆς ὅτι τὸ ἔργον ὅπερ ἀνέλαβεν ὁ Ῥοκιτάνσκης δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ τελειώσῃ διὰ τῆς ἁπλῆς περιγραφῆς καὶ συστηματοποιήσεως τῶν διαφόρων ἀσθενειῶν. Τὸ βλέμμα αὐτοῦ εἶδε μακρύτερον καὶ ἐνόησε τὴν ἔλλειψιν· ἐνόησεν ὅτι ἦτο ἀνάγκη μετὰ τὴν γνῶσιν τῶν ἀσθενειῶν νὰ ἐξερευνηθῇ καὶ εὑρεθῇ ἥ τε φύσις καὶ αἰτία αὐτῶν. Διὰ τούτου ὁ Φιρχόβιος ἤνοιξε νέον ὁρίζοντα ἐνεργείας ἀντὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ Ῥοκιτάνσκη περιωρισμένου. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὁ Φιρχόβιος εἰσήγαγεν εἰς τὴν πρᾶξιν τὸ μικροσκόπιον, ὅπερ ἤδη πρὸ αὐτοῦ καὶ ὁ Ἰωάννης Müller μετεχειρίζετο· «τὸ γεγονὸς τοῦτο ἐγένετο, ὅπως

1 Ὁ Heschl, διάδοχος τοῦ Ῥοκιτάνσκη εἰς τὰ ἕδρανα τῆς καθηγεσίας τῆς παθολογικῆς ἀνατομίας ἐν Βιέννῃ, καὶ αὐτὸς ἤδη ἀποθανὼν λέγει που περὶ τῆς τότε καταστάσεως τῆς ἰατρικῆς. «Ἔλειπεν ἐξ ἅπαντος ἡ γνῶσις τῶν ἐν τῷ ὀργανισμῷ συμβαινόντων, ἀναγκαία συνέπεια τῆς ἀγνοίας τῆς τῶν ὀργάνων ἀποστολῆς καὶ ἐργασίας, ἕνεκα τούτου π. χ. πνευμονία ἐσήμαινε τότε οὐχὶ ἰδιαιτέραν τῶν πνευμόνων ἀλλοίωσιν, ἀλλὰ ἕνωσιν τῶν διαφόρων κλινικῶν συμπτωμάτων. Τὸ αὐτὸ περὶ τοῦ ῥευματικοῦ λέγω πυρετοῦ, δι' οὗ ἐχαρακτήριζον ἁπλῆν ἀτονίαν τοῦ ἀσθενοῦς. Ἐὰν ὁ ἀσθενὴς ὅμως πρὸς τοῦτο παρελήρει, ἡ ἀσθένεια ἐλάμβανε τὸ ὄνομα ῥευματικὸς πυρετὸς τῆς κεφαλῆς, ἐὰν ἡ κοιλία προσέτι ἦτο πεπληρωμένη ἀερίων ἢ ὁ ἀσθενὴς ἔπασχε διάρροιαν, ἡ ἀσθένεια ἀπεκαλεῖτο καταρρο-γαστρο-ῥευματικὸς πυρετὸς τῆς κεφαλῆς!»

αὐτὸς ὁ Φιρχόβιος διηγεῖται ἐν τῷ «Ἀρχείῳ του»,[1] κατ' ἀρχὰς μετὰ μεγάλου θαυμασμοῦ δεκτόν, προσεδόκων δὲ παρ' αὐτοῦ τὰ πάντα· ἀπάται τινὲς τῶν τὸ μικροσκόπιον ἐπιτετραμένων ἤρκεσαν ὅπως τὸν θαυμασμὸν τοῦτον μετατρέψωσιν εἰς ἐντελῆ περιφρόνησιν. Τοῦτο ὅμως δὲν διήρκεσε πολύ· τὸ πρᾶγμα ἦτο ὑπὸ τὸ μικροσκόπιον καὶ τὸ σφάλμα ἀνῆκε τῷ μὴ δυναμένῳ νὰ ἀναγνωρίσῃ αὐτό· ἅμα ὅμως ἦλθον οἱ δυνάμενοι τοῦτο, ἡ ἀπόδειξις περὶ τῆς χρησιμότητος τοῦ μικροσκοπίου ἦτο τοσοῦτον εὔκολος καὶ οἱ λόγοι ὑπὲρ αὐτῆς τοσοῦτον ἐναργεῖς, ὥστε πᾶς τις περὶ τῆς αὐτῆς ἐπείσθη.[2] Ἐκτὸς τοῦ μικροσκοπίου εἰσήγαγε καὶ τὰ παθολογικὰ ἐπὶ ζώων πειράματα ἅτινα δύνανται νὰ διδάξωσιν ἡμᾶς πολλά, πρὸ πάντων καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν αἰτιολογίαν τῶν ἀσθενειῶν. Ὁ Φιρχόβιος ἀνῆκεν ὡς εἴπομεν τοῖς μαθηταῖς τοῦ Ῥοκιτάνσκη, ὅστις ἀριθμεῖ μεταξὺ τῶν μαθητῶν του ὅλους τοὺς ἐπισήμονας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Μεταξὺ τούτων ἰδίαν θέσιν, οὐχὶ βεβαίως τῇ τοῦ Φιρχοβίου ὁμοίαν, ἀλλὰ ταύτῃ παραπλησίαν, κατέλαβεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς παθολογικῆς ἀνατομίας ὁ ἐκ Μονάχου Βούλ.

Ἐν τοῖς ἑπομένοις ἔσεται λόγος περὶ Ῥοκιτάνσκη καὶ Βούλ. Τοῦ Φιρχοβίου δὲν παραθέτω βιογραφίαν καθ' ὅτι ἡ ἐπιστήμη προσδοκᾷ παρὰ τοῦ ἀκμαίου καὶ ἐνεργοῦ γέροντος πολλὰ εἰσέτι, ἅτινα τὴν περὶ αὐτοῦ κρίσιν αὐτῆς πολυτρόπως δύνανται νὰ ἐπηρεάσωσι.

Μετὰ τὴν σύντομον ταύτην περίληψιν τῆς ἱστορίας τῆς παθολογικῆς ἀνατομίας, ἀπομένει μοι πρὶν ἢ προβῶ εἰς τὰς βιογραφίας νὰ ῥίψω βλέμμα ἐπὶ τῆς ἱστορίας τοῦ ἑτέρου τῶν κλάδων, τῆς ἐπὶ φυσικῶν ἐπιστημῶν στηριζομένης διαγνωστικῆς καὶ ἰδίᾳ τῆς ἐπικρούσεως καὶ ἀκροάσεως, ἧς σκιαγραφίαν παρουσιάζω ἐνταῦθα.[3]

Ἡ ἐπίκρουσις τοῦ θώρακος δηλαδὴ ἡ διὰ τεχνητῶς παραγομένων ἤχων ἀναγνώρισις τῶν ἐν αὐτῷ παθολογικῶς συμβαινόντων, ἐπενοήθη ὑπὸ τοῦ γερμανοῦ Λεοπόλδου Auenbrugger (1722-1809) καὶ περιεγράφη ὑπ' αὐτοῦ ἐν βραχεῖ ἀλλὰ σπουδαίῳ συγγράμματι τὸ 1761 ἐκδοθέντι, γνωστῷ ὑπὸ τὸν τίτλον Inventum Novum.[4] Τὰ ἐν αὐτῷ ἐκθετόμενα εὗρον ἐκτάκτους

1 Archiv für pathologische Anatomie und Physiologie und für Klinische Medizin. Herausgegeben von Rudolf Virchow.

2 Τὸν Φιρχόβιον παρεδέξαντο πάντες ὡς τὸν διάδοχον τοῦ Ῥοκιτάνσκη ἐν τῇ ὑπὲρ τῆς παθολογικῆς ἀνατομίας ἐργασίᾳ, καὶ ὡς τοιοῦτον κατέταξα αὐτὸν καὶ ἐγὼ ἐνταῦθα. Νομίζω ὅμως ὅτι τοιαύτη θέσις δὲν ἀνῆκεν αὐτῷ. Οὗτος δέον προτιμότερον νὰ θεωρῆται ὡς ἱδρυτὴς τῆς νέας σχολῆς τῆς παθολογικῆς φυσιολογίας. Τὴν ἰδέαν ταύτην ἐσχημάτισα ἀναγιγνώσκων διάφορα αὐτοῦ ἄρθρα ἐν τῷ «Ἀρχείῳ» του.

3 Ὁ Φιρχόβιος φαίνεται κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη στρεψάμενος τὴν ἑαυτοῦ προσοχὴν πρὸ πάντων εἰς τὴν ἀνθρωπολογίαν, ἥτις ὀφείλει αὐτῷ πολλὰς προόδους· ὅπως δήποτε ἐκδίδει εἰσέτι τὸ ἀρχεῖον τῆς παθολογικῆς ἀνατομίας καὶ φυσιολογίας ὅπου ὅμως σπανίως πλέον γράφει. Οὐδὲ τὴν πολιτικὴν παραμελεῖ· τυγχάνει εἴπερ τις καὶ ἄλλος πολιτικὸς ἐχθρὸς τοῦ γερμανοῦ ἀρχικαγκελλαρίου.

4 Ὁ πλήρης τίτλος αὐτοῦ εἶναι Inventum novum ex percussione thoracis humani ut si-

δυσκολίας πρὸς διάδοσιν, σαρκασμοὶ δὲ δὲν ἀπέλιπον ὅπως καταστήσωσιν αὐτὴν ἔτι δυσκολωτέραν. Τοῦτο δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν εὐκόλως ἅμα ἀναλογισθῶμεν ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους αἱ παθολογικαὶ ἀλλοιώσεις αἵτινες τὰ φαινόμενα ταῦτα ἐξηγοῦσιν ἦσαν ἄγνωσται· ὅτι δὲ οὗτος εἶναι ὁ λόγος τῶν δυσκολιῶν ἃς ἀπήντησεν ἡ ἐπίκρουσις ἀποδείκνυσι τὸ γεγονὸς καθ' ὃ αὗται ἐν μιᾷ ἑκάστῃ τῶν χωρῶν εὑρίσκοντο κατ' ἴσον λόγον πρὸς τὸν βαθμὸν τῆς ἀγνοίας τῆς παθολογικῆς ἀνατομίας ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ χώρᾳ. Ἡ γνῶσις τῆς παθολογικῆς ἀνατομίας ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω ἦτο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐν Γερμανίᾳ πολὺ ὀλιγώτερον ἀνεπτυγμένη ἢ ἐν ἄλλαις χώραις· καὶ πράγματι ἐν Γερμανίᾳ ἐδέησεν αὕτη νὰ παλαίσῃ πρὸς μεγαλειτέραν ἀντίστασιν, ἥτις κατ' ἀρχὰς δριμεῖα, ἔπειτα μετριωτέρα διήρκεσε μέχρι τῆς τετάρτης δεκαετηρίδος τῆς καθ' ἡμᾶς ἑκατονταετηρίδος εἴτε ἐνεργητικῶς εἴτε παθητικῶς· ἀλλὰ καὶ ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ οἱ ὅροι δυστυχῶς δὲν ἦσαν πρόσφοροι πρὸς παραδοχὴν αὐτῆς. Ἐκ τῶν Ἄγγλων μόνος ὁ Cullen ἀναφέρει αὐτὴν[1] προστιθέμενος, ἐννοεῖται, ὅτι οὐδεμίαν κέκτηται ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου πεῖραν. Ἐν Γαλλίᾳ ἐπίσης δὲν ἐκαρποφόρησε μέχρι τῆς ἀρχῆς τῆς καθ' ἡμᾶς ἑκατονταετηρίδος μολονότι ὁ Rozière de la Chassagne[2] τὸ ἔργον τοῦ Auenbrugger μετήνεγκε τὸ 1770 εἰς τὴν Γαλλίδα φωνήν· ἡ μετάφρασις ὅμως αὕτη ἔμεινε σχεδὸν ἄγνωστος.

Μετὰ τριάκοντα καὶ ὀκτὼ ἔτη ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τῆς πρώτης ταύτης μεταφράσεως καθ' ἃ συνέβησαν σπουδαῖα γεγονότα, οἷον ἡ πρόοδος τῆς παθολογικῆς ἀνατομίας καὶ ἡ ὑπὸ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἐπιτελεσθεῖσα ἀπάλειψις τῆς ἀχλύος ἐκείνης ἐπὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἀνθρώπου, ἥτις ἐπὶ ἑκα-

gnuo abstrusos interni pectoris morbos degetendi. Vindebonae MDCCLXI. Typis Joanni Thomae Trattner.

1 First lines ot the practice of physik 1777.

2 Καὶ αὐτὸς ἔτι φαίνεται μὴ συναισθανόμενος τὴν ἀξίαν τῆς ἀνακαλύψεως ὡς τοῦτο δῆλον ἐκ τοῦ προλόγου ὃν τῇ μεταφράσει προσέθηκεν. Ἐν αὐτῇ προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ὁ πράγματι ἐπινοήσας τὴν ἐπίκρουσιν εἶναι ὁ Ἱπποκράτης οὐχὶ ὁ Auenbrugger. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ συμβαίνει ὅ,τι καὶ εἰς πολλοὺς κλάδους τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν. Οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι διὰ τῆς χαρακτηριζούσης αὐτοὺς ἐκτάκτου ὀξύτητος περὶ τὸ σκέπτεσθαι, θεωρητικοὶ κατ' ἐξοχὴν ἄνδρες ἐξέφερον πολλάκις ἰδέας περὶ τοῦ τί δεῖ γενέσθαι εἰς ἃς μετ' αὐτοὺς ἄλλοι μεθ' ἑκατονταετηρίδων ὅλην ἐργασίαν μόλις ἔφθασαν, καὶ εἰς ἀπώτατον μέλλον καθορῶντες προφητῶν δίκην ἐξεφράζοντο, ὥστε πράγματι πολλάκις ἐκπλήττουσι τὸν ἀνθρώπινον νοῦν. Τὸ τοιοῦτον συνέβη προκειμένου περὶ Ἱπποκράτους· ἀπαλλάσσω αὐτὸν εὐτυχῶς τῆς μομφῆς τοῦ ἁπλῶς θεωρητικοῦ ἀνδρός, ἥτις ἄντικρυς κατηγορία γίνεται παρ' ἰατρῷ· τῷ ὀξυτάτῳ ὅμως τῆς φύσεως ταύτης παρατηρητῇ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐκφύγωσι φαινόμενά τινα ἀσθενειῶν, ἅτινα τὴν προσοχὴν καὶ κοινοῦ παρατηρητοῦ ἑλκύουσιν. Ὑπὸ τούτων ὁδηγούμενος ἐξέφρασεν ἰδέας τινὰς γενικωτέρας περὶ τῶν ἤχων τῶν δι' ἀκροάσεως παρατηρουμένων καὶ περὶ τῶν ἀλλοιώσεων αἵτινες πιθανὸν νὰ ἀντιστοιχῶσι τούτοις· ὁποίαν ὅμως ἰδέαν εἶχε περὶ τῶν τελευταίων τούτων ἀποδεικνύουσιν αἱ περὶ τῆς κατὰ τὴν βρογχίτιδα ἀποχρεμπτομένης βλέννης δοξασίαι του καθ' ἃς αὕτη κατέρχεται ἀπὸ τῆς κεφαλῆς μέσον τοῦ ἠθμοειδοῦς ὀστοῦ. Ἕνεκα τούτων ἐπαναλαμβάνει ἀτόπως ὁ Rozière ἀποδίδων τὴν τιμὴν τῆς ἐπινοήσεως τῷ Ἱπποκράτει.

τονταετηρίδας ἐπ'αὐτοῦ καθεσθεῖσα αὐτὸ ἀνίκανον πρὸς ἐργασίαν καθίστα, ἐδημοσιεύθη δευτέρα γαλλικὴ μετάφρασις τοῦ ἔργου τοῦ Auenbrugger καὶ δὴ ὑπ'αὐτοῦ τοῦ Corvisart ἰατροῦ Ναπολέοντος Α'. Ἡ μετάφρασις αὕτη ἔσχεν ἀποτελέσματα νέου ὅλως ἔργου, διότι τοσοῦτον εἶχε λησμονηθῇ πρωτότυπον καὶ συντάκτης ὥστε ἐὰν ὁ Corvisart ἦτο ὀλιγώτερον τίμιος, ἠδύνατο ἀνέτως νὰ οἰκειοποιηθῇ τὴν ξένην ἐργασίαν. Ὁ Corvisart πρὸς τούτοις ἀπέδειξεν εἰς κύκλον μαθητῶν τὰς ἐκτάκτους ὠφελείας τῆς ἐπικρούσεως· οὗτοι δὲ ὑπὸ τῆς καταπειστικῆς φωνῆς τοῦ διδασκάλου αὐτῶν ὁδηγούμενοι κατώρθωσαν τὴν κατάταξιν τῆς ἐπικρούσεως ἐν ταῖς ἰατρικαῖς κτήσεσιν, ἀφ' οὗ πρῶτον ἡ φωνὴ τῶν ἀντιπάλων εἶχεν ἀποβῇ ὅλως ἀσθενής, ἐναντίον τοῦ κύματος τῶν νέων ἰδεῶν. Ὁ Piorry (1794—1879) ἐλθὼν μετὰ τὸν Corvisart ἐπέτυχε τὴν τελειοποίησιν τῆς ἐπικρούσεως, ἐφευρὼν τὸ πληξίμετρον, οὗ τινος ὅμως ἡ ἀξία οὐχὶ ὑπὸ ὅλων ἀναγνωρίζεται.

Ὁ Laennec (1781—1826) ἔλαβε τὴν ἰδέαν, πιθανὸν ὑπὸ τῆς Ἱπποκρατικῆς μελέτης ὁρμηθείς, τῶν διαφόρων ἤχων τῶν ὑπὸ τῶν διαφόρων ὀργάνων ἑκάστοτε παρεχομένων, οὐ μόνον δι' ἐπικρούσεως νὰ ἀντιλαμβάνηται ἀλλὰ καὶ δι' ἀκροάσεως κατ' εὐθεῖαν, δι' ἐπιθέσεως τοῦ ὠτὸς ἢ μέσον τοῦ στηθοσκοπίου. Τοῦτον ἤθελα ὀνομάσῃ ἐφευρέτην τῆς ἀμέσου ἀκροάσεως πρὸς ἀντιδιαστολὴν ἀπὸ τοῦ Auenbrugger, ὃν ἤθελα ἀποκαλέσῃ ἐπινοητὴν τῆς ἐμμέσου ἀκροάσεως· πράγματι παρὰ μὲν τῷ πρώτῳ ἡ ἀκρόασις γίγνεται ὡς εἶπον κατ' εὐθεῖαν, ἐνῷ παρὰ τῷ δευτέρῳ ἀκροάζεταί τις παράγων τεχνητὸν ἦχον διὰ τῆς ἐπικρούσεως ἣν βεβαίως οὐδεὶς θὰ ἐκλάβῃ ὡς τὸ οὐσιῶδες ἐν ὑστέρᾳ μοίρᾳ, τὴν διάκρισιν τῶν δι' αὐτῆς παραγομένων διαφόρων ἤχων τιθέμενος. Ἡ ἀκρόασις εἰσήχθη ταχύτερον εἰς τὴν πρᾶξιν, χάρις τῇ ἐπιρροῇ τοῦ Laennec.

Μετὰ τὴν παραδοχὴν τῆς ἐπικρούσεως καὶ ἀκροάσεως ὡς διαγνωστικῶν μέσων ἐφαίνετο ἀπομένουσα μόνον ἡ ἀπόκτησις καὶ ἄσκησις περὶ τὴν ἀναγνώρισιν τῶν λεπτοτάτων μεταξὺ ἤχων διαφορὰν ἤτοι πρὸς ἐπιτυχεστέραν διάγνωσιν· οὐχ οὕτως ὅμως εἶχε τὸ πρᾶγμα· ἡ ἐπεξήγησις ἥτις ἐδίδετο εἰς τοὺς διαφόρους ἤχους ἦτο ὅλως ἐσφαλμένη· ἐθεώρουν ἕκαστον ἐξ αὐτῶν χαρακτηριστικὸν ἀσθενείας τινός, ὅπερ πολλάκις ἔφερεν εἰς ἀπατηλὰ συμπεράσματα, καθ' ὅσον ἡμεῖς γνωρίζομεν ὅτι ἦχός τις οὐδὲν χαρακτηριστικὸν παρέχει, δύναται δὲ νὰ παρουσιασθῇ εἰς πλειοτέρας περιστάσεις.

Τέλος ἦλθεν ὁ Ἰωσὴφ Σκόδας ὅστις ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς διαγνωστικῆς εἶναι ὅ,τι καὶ ὁ Ῥοκιτάνσκης ἐπὶ τοῦ τῆς παθολογικῆς ἀνατομίας, ὁ ἐπιστημονικὸς αὐτῆς ἱδρυτής. Τὰ ἔργα τοῦ Σκόδα ἐγένοντο μετὰ τὰς ἀνακαλύψεις τοῦ Ῥοκιτάνσκη. Αὗται ἐδίδαξαν ἡμᾶς ὅτι ἀσθένεια οὐδὲν ἐστιν ἐξωτερικὸν ὂν εἰς τὸν ὀργανισμὸν εἰσερχόμενον, ἀλλ' ὅτι ἀλλοίωσις αὐτοῦ τοῦ ὀργανισμοῦ ἐστίν. Ἕνεκα τούτου δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ τηρηθῶσιν ἔτι αἱ δοξασίαι καθ' ἃς οἱ διάφοροι ἦχοι προεξενοῦνται ὑπὸ τῶν ἀσθενειῶν ὡς τοι-

ούτων, καθ' ὅτι τοῦτο ὀντολογίαν τῶν ἀσθενειῶν ἐπιφέρει, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ ἐρευνηθῶσιν οἱ ὅροι ὑφ' οὓς αἱ ἀλλοιώσεις τοῦ ὀργανισμοῦ παράγουσι τὰ διάφορα φαινόμενα καὶ ἤχους. Τοῦτο ἀνέλαβεν ὁ Σκόδας καὶ ἔφερεν εἰς πέρας μετὰ ἐξαιρέτου ἐπιτυχίας· οὗτος ἀπέδειξεν ὅτι οὐδεὶς χαρακτηριστικὸς ἦχος ἀσθενείας τινὸς ὑπάρχει, ἀλλ' ὅτι πᾶς ἦχος σχηματίζεται ἐν τῷ σώματι ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ὅρους καθ' οὓς καὶ ἐκτὸς τοῦ σώματος, συγχρόνως δ' ἐσυστηματοποίησε δι' αὐτοῦ τὸν κυκεῶνα τῶν λεπτομερειῶν ἃς ἐκτάκτως ἡπλοποίησε, καὶ νέους εἰσήγαγε τεχνικοὺς ὅρους. Τὰς δυσκολίας ἃς οὗτος ἀπήντησε μέχρις οὗ ἴδῃ τὰς θεωρίας αὐτοῦ παραδεδεγμένας εὑρίσκει ὁ ἀναγνώστης κατωτέρω. Ὁ Σκόδας ἐσχημάτισεν ἕνεκα τούτου νέαν σχολὴν εἰς ἣν ἀνήκουσι πάντες σχεδὸν οἱ νῦν τὰ ἕδρανα τῆς καθηγεσίας ἐν ταῖς ἰατρικαῖς σχολαῖς κατέχοντες. Μεταξὺ τούτων θὰ ἀναφέρω τὸν Traube (1818-1876) ἐν Βερολίνῳ ὅστις συνέτεινεν εἴπερ τὶς καὶ ἄλλος εἰς εὐδοκίμησιν τῶν τοῦ Σκόδα θεωριῶν.

Ἐκτελέσας τὸν σκοπὸν ὃν προεθέμην, νὰ σκιαγραφήσω δηλ. τὴν ἱστορίαν τῶν κλάδων τούτων, χωρῶ ἤδη ἐπὶ τὴν βιογραφίαν τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων οἵτινες τὴν πρόοδον ταύτην ἐπήνεγκον, τῇ μνήμῃ αὐτῶν, ὡς φόρον βαθυτάτου σεβασμοῦ καὶ εὐγνωμοσύνης διὰ τὰ ὑπὲρ τῆς ἐπιστήμης ἔργα των τὸ παρὸν προσφέρων.

Α'

Κάρολος Ῥοκιτάνσκης (Karl Rokitánsky) ἐγεννήθη τὴν 19 Φεβρουαρίου 1804 ἐν Königgrätz τῆς Βοημίας. Μετὰ τὸ πέρας τῶν γυμνασιακῶν σπουδῶν μετέβη εἰς Πράγαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Βιέννην πρὸς ἀκρόασιν τῶν ἰατρικῶν μαθημάτων. Ἐν Βιέννῃ ἀναγορευθεὶς διδάκτωρ ἐγένετο τὸ 1828 βοηθὸς τοῦ Βάγνερ εἰς τὴν παθολογικὴν ἀνατομίαν, τὸ 1832 προανατόμος, τὸ δὲ 1834 ἔκτακτος καθηγητὴς τῆς παθολογικῆς ἀνατομίας, μετ' ὀλίγον χρόνον τακτικὸς αὐτῆς καθηγητὴς ἀναδειχθείς.

Ὁ Ῥοκιτάνσκης ἐδημοσίευσε κατὰ πρῶτον ἔργα τινὰ ἐν ἰατρικοῖς περιοδικοῖς, ἅτινα ἤδη εἵλκυσαν τὰ βλέμματα τοῦ ἐπιστημονικοῦ κόσμου ἐπ' αὐτόν, τὸ μέγα ὅμως ἔργον αὐτοῦ ἐν ᾧ εἶχεν ἀποθέσει τοὺς καρποὺς πολυετοῦς δραστηρίας ἐργασίας ἐξέδοτο μόνον περὶ τὸ 1842-1846.[1] Ἐν τῷ πεντατόμῳ τούτῳ ἔργῳ ὁ Ῥοκιτάνσκης, νέαν ὅλως τέμνων ὁδόν, παρουσίαζε σύστημα ὅλως νέον ὅπερ ἐπεξήγει δι' ἐκτάκτου ἀκριβείας καὶ πειστικότητος, καὶ πρὸς σχηματισμὸν τοῦ ὁποίου ἦτο ἀπαραίτητος κεφαλὴ καθαρὰ καὶ ἀπηλλαγμένη προλήψεων. Πράγματι ὁ σκόπελος εἰς ὃν ἡ παθολογικὴ ἀνατομία καθ' ἑκάστην προσκόπτει εἰσὶ προλήψεις ὑπὲρ τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης πιθανότητος. Ὁ ἡμέτερος ὅμως ἐπιστήμων συνει-

1 Τὸ ἔργον τοῦτο ἔσχε τὴν τρίτην ἔκδοσιν περὶ τὸ 1855.

δῶς τῶν δυσκολιῶν τοῦ ἐπιχειρήματος αὐτοῦ ἐμελέτησε τὰ γεγονότα ἀπροκαταλήπτως καὶ οὕτως ἀλλοιώσεις, ἃς ἐνόμιζον μέχρι τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ διαφόροις σταδίοις ἀνηκούσας, ἀπεχώρισεν εἰς τὰς ἀσθενείας αἷς πράγματι ἀνήκουσιν, ἐν ᾧ, τοῦθ' ὅπερ συχνότερον, ἀλλοιώσεις αἵτινες ἐνομίζοντο ὅλως διαφόροις ἀσθενείαις ἀνήκουσαι εἰς τὴν αὐτὴν σειρὰν ἀλλοιώσεων ὑπέταξεν, αὐτὰς διάφορα στάδια τῆς αὐτῆς ἀσθενείας διακηρύξας. Πρὸς τοῦτο ἀπῃτεῖτο νὰ ἐξετάσῃ οὐ μόνον τὰ τελικὰ ἀποτελέσματα ἀσθενείας τινός, ἀλλὰ καὶ τὰ προηγούμενα αὐτῆς στάδια, τὰ μὴ θανατηφόρα, ἐπὶ ἀνθρώπων ἕνεκα ἄλλης τινὸς ἀσθενείας ἀποθανόντων, ὅπερ συνδέεται μετὰ μεγάλης δυσκολίας καὶ ὅπερ μόνη ἡ ἀκάματος ἐργασία ἠδύνατο νὰ κατορθώσῃ τοσοῦτον ἐκτενῶς.

Μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ κλασικοῦ αὐτοῦ ἔργου ὁ Ῥοκιτάνσκης οἱονεὶ ἐκ τῆς κολοσσαίας αὐτοῦ ἐργασίας καταβληθεὶς ἀποσύρεται σχεδὸν ἐντελῶς ἐκ τῆς ἐνεργείας καὶ παύει ἐντελῶς πρωταγωνιστῶν. Ἡ ἀνακάλυψις τῶν κυττάρων ὑπὸ τοῦ Schwan, αἱ ἐργασίαι τοῦ Φιρχοβίου, ἡ νέα διεύθυνσις ἣν οὗτος ἔδοτο εἰς τὴν παθολογικὴν ἀνατομίαν, ἡ ἱστολογία τοῦ Henle δὲν συνεκίνησαν διόλου αὐτόν, καὶ ἕνεκα τούτου περὶ τὰ μέσα τῆς ἕκτης δεκαετηρίδος εὑρίσκετο ἐν ἀγνοίᾳ πολλῶν ἅτινα ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Φιρχόβιος ἤδη ἐγίνωσκε, γενόμενος οὕτως ἀπὸ μαθητοῦ διδάσκαλος τοῦ Ῥοκιτάνσκη. Ἡ μόνη ἀπόπειρα ἣν πρὸς ἐξήγησιν τῶν παθολογικῶν ἀλλοιώσεων ἐποιήσατο ἀπέτυχεν οἰκτρῶς ὅπως εἶχεν ἀποτύχῃ ὅτε πρὸ αὐτοῦ Γάλλοι φυσιοδῖφαι αὐτὴν ἐπεχείρησαν. Αὕτη συνίσταται εἰς τὴν παραδοχὴν τῆς αἰτίας τῶν παθολογικῶν ἀλλοιώσεων ἐν τῷ αἵματι (Krasenlehre, Humoraltheorie) ἣν δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ἀφ' ὅτου ἐγένετο δεκτόν, ἐναντίον προτέρων θεωριῶν, ὅτι οὐχὶ τὸ αἷμα τὸ σπουδαῖον ἐν τῷ ὀργανισμῷ ἐστίν, ὅτι οὐχὶ ἐν αὐτῷ συμβαίνουσιν αἱ ἀποσυνθέσεις καὶ ἡ τῶν μορίων μεταλλαγή, ἀλλ' ὅτι ταῦτα τοῖς διαφόροις ἱστοῖς ἀπόκεινται, ἐν ᾧ τὸ αἷμα ἁπλοῦν μέσον συγκοινωνίας τυγχάνει.

Ὁ χαρακτὴρ τοῦ Ῥοκιτάνσκη ἦτο συνήθως σοβαρὸς καὶ σιωπηλός, ὅπερ ὅμως δὲν ἐμπόδιζεν αὐτὸν νὰ ἦναι καὶ εὐμενέστατος ἰδίως τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, καὶ δὴ πολλάκις αὐτοῖς ὑπὲρ τὸ δέον συγκαταβατικός. Διηγοῦνται πράγματι ὅτι μεταβάς ποτε μαθητής τις ἐξ ἐκείνων οὓς οἱ Γερμανοὶ ὀνομάζουσι bemooste Häupter, ἤτοι ἐξ ἐκείνων οἵτινες πρὸ πολλοῦ ἀρξάμενοι τῶν σπουδῶν πάντοτε ἐπὶ παραμελήσει αὐτῶν διεκρίθησαν, εἰς τὸ παθολογικὸν κατάστημα ὅπως λάβῃ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ καθηγητοῦ, ἔτυχε νὰ ἀπαντήσῃ αὐτὸν τὸν Ῥοκιτάνσκην, ὃν φαίνεται δὲν ἐγνώριζε διόλου, καὶ παρ' οὗ ἐζήτησε πληροφορίας ποῦ εὑρίσκεται ὁ καθηγητής. Ὁ ἀγαθὸς γέρων ἐλυπήθη σφόδρα ἐπὶ τῷ γεγονότι, ὡς αὐτὸς ὕστερον διηγεῖτο, συναισθανόμενος ὅμως τὰ λυπηρὰ ἀποτελέσματα ἅτινα ἤθελεν ἐ-

πιφέρει τῷ ἀσυνέτῳ νέῳ ἡ ἄρνησις τῆς ὑπογραφῆς του, ὁδηγήσας αὐτὸν εἰς τὸ γραφεῖόν του ἔδωκεν αὐτῷ ταύτην.

Περὶ τῆς ἐργασίας αὐτοῦ, ἧς δὲν ἀναφέρομεν ἐνταῦθα λεπτομερείας, καθ' ὅτι αὗται περιλαμβάνουσι σύμπασαν τὴν παθολογικὴν ἀνατομίαν, κατ' ἀρχὰς ἐφρόνει καὶ δικαίως πολλὰ, τῶν αὐτοῦ πρὸς τὴν ἐπιστήμην ἐκδουλεύσεων συνειδώς· ἀργότερον ὅμως ὅτε ἐπῆλθον αἱ νέαι ἀνακαλύψεις, ὧν ἀνωτέρω ἐμνήσθην, καὶ ἃς οὐδεποτε παρηκολούθησεν, ἤρχισε νὰ ὑποτιμᾷ ἑαυτὸν, καὶ τοῦτο, ὡς μὴ ὤφελεν, ὑπὲρ τὸ δέον.

Ἐν δὲ τῷ πολιτικῷ αὐτοῦ σταδίῳ ἐν ᾧ ἐξ ἄλλου δὲν διέπρεψεν ἐπ' ἐνεργείᾳ (ἐν ἀντιθέσει καὶ ἐνταῦθα πρὸς τὸν Φιρχόβιον, ὅστις εἶναι εἷς ἐκ τῶν ἱδρυτῶν καὶ ὁδηγῶν τῆς προοδευτικῆς λεγομένης φατρίας ἐν τῇ γερμανικῇ βουλῇ), ὑπῆρξε πάντοτε προοδευτικῶν ἀρχῶν, τὴν ἐλευθερίαν τῆς θελήσεως πάντοτε ἐπιζητῶν, ἣν πρὸ πάντων, προκειμένου νομοσχεδίου τινὸς περὶ ἐπιστημονικοῦ ἱδρύματος, ὑπὲρ τῶν ἐπιστημόνων ἐξητήσατο καὶ ἥτις ἀνακεφαλαιοῦται ἐν τῇ περιόδῳ «ἐκεῖ ὅπου ὁ ἐπιστήμων δοῦλός ἐστι δὲν δύναται νὰ εὐδοκιμήσῃ ποτὲ ἡ ἐλευθερία»· **wo der Gelehrte ein Knecht ist, kann keine Freiheit gedeihen.**

Ὁ Ῥοκιτάνσκης κατὰ τὰ διάφορα αὐτοῦ στάδια δὲν ὑπῆρξέ ποτε πράγματι πλούσιος· τοὐναντίον κατ' ἀρχὰς ἠναγκάσθη νὰ παλαίσῃ πρὸς δριμυτάτας οἰκονομικὰς δυσχερείας ἀφ' ὧν μετὰ τὴν κατάληψιν τῶν καθηγετικῶν ἑδράνων κἄπως ἀπηλλάγη. Τὴν περίοδον τοῦ ἀπομάχου, ὡς δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν τὴν μὴ ἐνεργὸν περίοδον τῆς ζωῆς αὐτοῦ, διῆλθε καταγινόμενος εἰς τὴν ἀνατροφὴν τῶν τέκνων του, ὧν ὁ πρεσβύτερος τυγχάνει βαθύφωνος ἐν Βιέννῃ ἐν ᾧ ὁ νεώτερος Προκόπιος εἶναι καθηγητὴς τῆς κλινικῆς ἐν Innsbruck τῆς Αὐστρίας. Γνωστὸν ὅτι ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ τελευταίου τούτου πρὸ τριῶν μόλις ἐτῶν βοηθοί τινες τοῦ ἐκεῖ νοσοκομείου διέδοσαν τὴν ἤδη ματαιωθεῖσαν ἐλπίδα ῥιζικῆς θεραπείας τῆς φυματιώσεως, ἧς τὴν ἴασιν ὁ πατὴρ Ῥοκιτάνσκης προκειμένου περὶ μικρῶν προσβολῶν εἶχεν ἀποδείξῃ δυνατὴν κατόπιν εὑρημάτων ἐπὶ τοῦ πτώματος.

Τὴν διδασκαλικὴν ἕδραν παρῄτησεν ὁ Ῥοκιτάνσκης τὸν Ἰούλιον 1875 ἕνεκα τῆς καταστραφείσης ὑγείας του, μεθ' ὃ ἐξέδοτο πραγματείαν τινὰ περὶ τῶν ἀσθενειῶν τῆς καρδίας. Τὸ μάθημα αὐτοῦ συνίστατο ἐκ δύο μερῶν, τοῦ θεωρητικοῦ τρόπον τινὰ καὶ τοῦ παραστατικοῦ (**Demonstration**), διαρκοῦντος τοῦ πρώτου ἐπὶ τρία τέταρτα τῆς ὥρας περίπου. Ἐνώπιον μετρίου ἀκροατηρίου ἀνεγίνωσκεν ἐκ τοῦ τετραδίου του[1] ἡμιφώνως καὶ μονοτόνως κεφάλαιόν τι· κατὰ τὸ δεύτερον ὅμως, ὅτε ἐπρόκειτο νὰ δείξῃ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ παθολογικοανατομικὰ παρασκευάσματα, ἐγίνετο ζωηρότατος,

1 Ἐν Γερμανίᾳ οἱ καθηγηταὶ παραδίδουσιν εἴτε ἔχοντες σημείωσιν τῶν λεχθησομένων ἢ κατ' εὐθεῖαν ἀπὸ τοῦ τετραδίου των (Collegien-Heft) ἀναγινώσκοντες. Σπανίως ἄνευ τοῦ ἑτέρου τῶν δύο τούτων.

ἐπεξήγει τὰς ἀλλοιώσεις πλειστάκις μετὰ τοσούτου ἐνδιαφέροντος καὶ πυρὸς, ὥστε οἱ μαθηταὶ ὧν ὁ ἀριθμὸς ηὔξανεν ἐν τούτοις διὰ τῶν ἐρχομένων ὅπως παραστῶσι τῷ δευτέρῳ τούτῳ μέρει τοῦ μαθήματος, οὗτινος τὰς διδασκαλίας ἐν οὐδενὶ τῶν ἐγχειριδίων καὶ βιβλίων ἠδύναντο νὰ εὕρωσι, μετὰ λύπης συγκατένευον νὰ ἀποχωρισθῶσιν ἀπ' αὐτοῦ, καὶ τοῦτο συνέβαινε μόνον ὅτε παρερχομένης τῆς ὥρας ὁ καθηγητὴς ὅστις ἔμελλε νὰ διδάξῃ ἐν τῇ αὐτῇ αἰθούσῃ ἐδείκνυε δι' ἐπανειλημμένων κτυπημάτων εἰς τὴν θύραν ὅτι ἔχασε τὴν ὑπομονήν.

Ὁ Ῥοκιτάνσκης ἀπεβίωσε τὴν 23 Ἰουλίου 1879 ἐν τῇ ἁπλῇ αὐτοῦ ἰδιοκτήτῳ οἰκίᾳ ἐν Hernals πλησίον τῆς Βιέννης ἕνεκα παθήματος ὅπερ οὔτε διαρκούσης τῆς ζωῆς αὐτοῦ οὔτε μετὰ θάνατον διεγνώσθη. Περιέργως ἐπρόκειτο νὰ ἀποθάνῃ ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος ὅστις διὰ τῶν ἐργασιῶν του τὴν πρόοδον τῆς διαγνωστικῆς τοσοῦτον ὠφέλησεν, ἐκ παθήματος ἀδιαγνώστου.

Ὀλίγα ἔτι λέγομεν περὶ τῆς σπουδαιότητος τοῦ Ῥοκιτάνσκη ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἰατρικῆς.

Τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἔσεται ἐς ἀεὶ συμπεπλεγμένον μετὰ τῆς ἱστορίας τῆς ἰατρικῆς· ἐν αὐτῇ θὰ τῷ ἀπονέμηται ἡ δόξα ἱδρυτοῦ ἐπιστημονικῶς κατηρτισμένου κλάδου τῆς ἰατρικῆς, τὸ δὲ ὄνομα αὐτοῦ θὰ σημειῶται ὡς τὸ πρῶτον μεταξὺ ἐκείνων οἵτινες ἀνέλαβον τὴν ἐξόντωσιν τῆς ὀντολογίας τῶν ἀσθενειῶν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, αὐτὰς ἁπλᾶς τοῦ ὀργανισμοῦ ἀλλοιώσεις ἀποδεικνύοντες, αἵτινες ὑπὸ φυσικῶν ὅλως νόμων διέπονται. Ἴσως ἔλειπεν αὐτῷ ἡ μεγαλοφυΐα, ὅπερ ἀποδεικνύει ἡ ἀδράνεια εἰς ἣν ὑπέπεσε μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν ἣν αὐτὸς ἑαυτῷ προεβάλετο, ἀλλ' ἡ ἀκάματος ἐργασία αὐτοῦ ἥτις ἡμᾶς διὰ τῆς κτήσεως τῆς παθολογικῆς ἀνατομίας ἐπλούτισεν ἀπαιτεῖ τὴν ἀγάπην καὶ τὸν θαυμασμὸν πρὸς τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον ὅστις ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ ὀλισθηροῦ ἐδάφους τῶν θεωριῶν ἀπομακρύνας μετήνεγκεν ἐπὶ τοῦ ἀσφαλεστάτου τῶν γεγονότων.

Β'

Λουδοβῖκος Βοὺλ (Ludwig v. Buhl) ἐγεννήθη τὴν 4 Ἰανουαρίου 1816 ἐν Μονάχῳ, ὅπου μετὰ τὸ πέρας τῶν γυμνασιακῶν αὐτοῦ σπουδῶν ἀφιέρωσεν ἑαυτὸν τῇ σπουδῇ τῆς ἰατρικῆς. Τὸ 1839 ἀνηγορεύθη ἤδη διδάκτωρ, τὸ δὲ 1842 ἔλαβε θέσιν βοηθοῦ ἐν τῷ ἐν Μονάχῳ γενικῷ νοσοκομείῳ, ἣν ἐπὶ πολλὰ ἔτη διετήρησε. Τὸ 1849 τέλος ἀνηγορεύθη ὑφηγητὴς τῆς φυσικῆς διαγνωστικῆς καὶ τῆς παθολογικῆς ἀνατομίας καὶ μικροσκοπικῆς ἐν τῇ ἰατρικῇ σχολῇ τοῦ Μονάχου, ἀφ' οὗ ἤδη ἐπεσκέφθη τὰ νοσοκομεῖα τῶν Παρισίων καὶ τῆς Βιέννης, ὅπου ὁ Ῥοκιτάνσκης μαγνήτου δίκην εἵλκυε πάντα πρὸς τὴν ἐπιστήμην ὁρμῶντα, καὶ ὅπου ἔθεσε τὰς βάσεις τῆς βραδύτερον καρποφόρου διδασκαλίας του.

Ἡ κατάστασις τῆς ἰατρικῆς σχολῆς ἐν Μονάχῳ περὶ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην δὲν ἦτο διόλου κατάλληλος διὰ πνεῦμα σπουδάζον οἷον τὸ τοῦ Βούλ. Ὁ νέος ἐπιστήμων ἐδέησε νὰ καταλάβῃ βῆμα πρὸς βῆμα τὴν θέσιν του, ἐπιβαλλόμενος τοῖς πρεσβυτέροις αὐτοῦ συναδέλφοις, τοῖς τὰ πρῶτα ἄγουσι, διὰ πλουσίας παιδείας ἡνωμένης πρὸς ἔκτακτον εὐφυΐαν καὶ ἄκρατον πρὸς τὴν ἐπιστήμην ζῆλον. Τὸ 1859 ἀνηγορεύθη τέλος καθηγητὴς τῆς γενικῆς παθολογίας καὶ τῆς παθολογικῆς ἀνατομίας, ἧς καθηγετικὴν ἕδραν πρῶτος ἐν Μονάχῳ κατέλαβε καὶ ἐπὶ τριακονταετηρίδα ὅλην μέχρι τοῦ θανάτου του διετήρησεν. Ἐν ἔτει 1875 ᾠδήγησε τὴν ἀνοικοδόμησιν παθολογικοῦ καταστήματος, ὅπως ἤδη εἶχε πράξῃ ὁ Ῥοκιτάνσκης ἐν Βιέννῃ καὶ ὁ Φιρχόβιος ἐν Βυρτσβούργῳ καὶ Βερολίνῳ.

Ὁ Βοὺλ ἐξέδοτο ὀλίγα, ἀλλ᾽ ὅμως κατὰ τὸ περιεχόμενον σπουδαιότατα ἔργα, ἅτινα συνέταξεν ἐν μέσῳ τῶν ἀσχολιῶν αὐτοῦ ὡς διδασκάλου καὶ πρακτικοῦ ἰατροῦ πολὺ ἐπιζητήτου. Ἐκ τούτων σπουδαίαν θέσιν κατέχει τὸ περὶ τοῦ μολυσματικοῦ τῆς φυματιώσεως ἔργον αὐτοῦ, ἐν ᾧ πολὺ ἢ πρὶν ἢ ὁ Nillemin ἐκδώσῃ τὰς τὸ ἀντικείμενον τοῦτο ἐπίσης ἀποβλεπούσας θεωρίας του, ὁ Βοὺλ πρῶτος ἀπεδείκνυε τὴν φυματίωσιν ὡς μολυσματικὴν νόσον. Μετὰ τοῦ Hecker, καθηγητοῦ τῆς μαιευτικῆς καὶ γυναικολογίας ἐν Μονάχῳ, ἐδημοσίευσε σπουδαῖον ἔργον περὶ τῶν ἀσθενειῶν τῶν λεχῶν καὶ νεογνῶν. Τὰ ἐπὶ τῆς διφθερίας, χολέρας καὶ βριθείου νοσήματος τῶν νεφρῶν κατατάσσονται μεταξὺ τῶν σπουδαιοτάτων ἐπὶ τῶν ἀντικειμένων τούτων. Τὸ μέγα ὅμως ἔργον αὐτοῦ ἐπιγράφεται «Φθίσις, φυματίωσις καὶ φλόγωσις τῶν πνευμόνων»[1]. Ἐν αὐτῷ ἐκθέτει πολλὰς ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἐργασίας του, καὶ ἐξ αὐτῶν ἐξάγει συμπεράσματα ἅτινα ἔτυχον σφοδροτάτης ἀντιπολιτεύσεως παρά τινων, ἀποτελοῦσιν ὅμως κατὰ μέγα μέρος τὰ θεμέλια τῶν ἡμετέρων γνώσεων ἐπὶ τῶν μαστίγων τούτων τῆς ἀνθρωπότητος.

Μ᾽ὅλον ὅτι εἰδικὸς εἰς τὸν ἑαυτοῦ κλάδον ἦτο, ἠρέσκετο ὅμως φέρων αὐτὸν εἰς συνειρμὸν μετὰ τοῦ ὅλου, ὅπως οὕτως αὐτὸν ἐμβριθέστερον ἐξετάζῃ. Κατεῖχε πνεῦμα φυσικοφιλοσοφικῆς ἐρεύνης ἐν τῇ καλῇ τῆς λέξεως σημασίᾳ καὶ τοῦτο ηὐκόλυνεν αὐτῷ τὴν κατανόησιν συγγενῶν κλάδων. Ἡνώθη ὡς ἐκ τούτου εὐχαρίστως μετὰ τοῦ Πεττενκόφερ καὶ Voit[2] πρὸς ἔκδοσιν Ἐφημερίδος τῆς βιολογίας (Zeitschrift für Biologie) ἐν ᾗ ἔγραψε τὴν πρώτην πραγματείαν ὑπὸ τὸν τίτλον «περὶ τῆς αἰτιολογίας τοῦ τύφου». Ἐν αὐτῇ ἀποδεικνύει ὅτι ἡ διάφορος κίνησις ἐν τῇ θνησιμότητι τοῦ κοιλιακοῦ τύφου συμπίπτει ἑκάστοτε πρὸς διαφοράν τινα τοῦ ὕψους τοῦ ὕδατος

1 Ueber Lungenschwindsucht, Tuberculose und Lungenentzündung.

2 Ἀμφότεροι σπουδαῖοι καθηγηταὶ τῆς ἐν Μονάχῳ ἰατρικῆς σχολῆς· ὁ μὲν πρῶτος ἱδρυτὴς τῆς ὑγιεινῆς, ἧς τὴν ἐπιστημονικὴν διδασκαλίαν εἰσήγαγεν εἰς τὸ πανεπιστήμιον τοῦ Μονάχου, ὁ δὲ δεύτερος κλεινὸς τῶν περὶ θρέψεως θεωριῶν ἀναμορφωτής.

ἐν τοῖς στρώμασι τῆς γῆς, ἐν τῷ γεγονότι δὲ τούτῳ ζητῶν τὴν αἰτίαν τῆς ἀσθενείας ταύτης ἔρχεται εἰς σπουδαῖα συμπεράσματα, ἅτινα πολλοὺς ἔσχον τοὺς ὑποστηρικτάς, ἐν οἷς αὐτὸς ὁ Πεττενκόφερ, ὁ Seidel καὶ ὁ Ziemssen. Ὁ Βοὺλ ἐξηκολούθησεν ἐργαζόμενος μέχρι τοῦ τέλους τῆς ζωῆς αὐτοῦ· κλινήρης ἔτι ὢν καὶ τὸ τέλος αὐτοῦ ἐγγὺς αἰσθανόμενος ἔφερεν εἰς πέρας τινὰς τῶν ἄνω μνημονευθεισῶν πραγματειῶν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀπομαχίαν τοῦ Ῥοκιτάνσκη καὶ τὴν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτι χλίανσιν τοῦ ζήλου τοῦ Φιρχοβίου πρὸς τὴν παθολογικὴν ἀνατομίαν.

Ὁ Βοὺλ ἦτο εὐπροσήγορος πρὸς μαθητάς τε καὶ συναδέλφους, ὧν τὴν ἀγάπην εἶχεν ἑλκύσει, ὁ δὲ ἐν Μονάχῳ ἰατρικὸς κόσμος ηὐγνωμόνει αὐτῷ διὰ τὰς λεγομένας Samstag - Demonstrationen. Τουτέστιν ἕκαστον Σάββατον προσεκάλει ὁ Βοὺλ περὶ ἑαυτὸν μαθητὰς καὶ συναδέλφους, καὶ μετέδιδεν αὐτοῖς τὰς νέας κτήσεις τῆς ἐπιστήμης. Ἐν τῇ μεταδόσει ταύτῃ ὁ Βοὺλ δὲν ἦτο ὁ ξηρὸς ἀνατόμος ὁ τὴν μορφὴν μόνον πρὸ ἑαυτοῦ ἔχων, ἀλλὰ πᾶν ὅ,τι τῷ ἀκροατηρίῳ αὐτοῦ παρουσίαζεν ἐζωοποιεῖτο ὑπὸ τῆς φυσιολογικῆς ἐξετάσεως, ὑπὸ τῆς κλινικῆς διαφωτίσεως καὶ τῆς ὀξείας ἐπικρίσεως καὶ οὕτως ἀπέβαινε πᾶσι μέν, ἐξαιρέτως δὲ τῷ πρακτικῷ ἰατρῷ ἄγαν ὠφέλιμος.

Ἀπεβίωσε τὴν 30 Ἰουλίου 1880 μετὰ πολυχρόνιον πάθημα, οὗ τινος οἱ πόνοι ἐμετριάζοντο ὑπὸ τῆς ἀγάπης τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ, ἐν πλήρει τοῦ πνεύματος ἰσχύϊ.

Ὁ Βοὺλ, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν προταχθέντων, δὲν εἶναι ἀναμορφωτὴς ὅπως ὁ Ῥοκιτάνσκης καὶ ὁ Φιρχόβιος. Τούτους ἠκολούθησεν ὡς ὁδηγούς, ἀλλ' οὐχὶ πειθηνίως καὶ ἕνεκα τούτου ἦλθε πρὸς αὐτοὺς ἔτι ἕνεκα τῶν ἐργασιῶν του εἰς διάστασιν. Ἡ σπουδαιότης αὐτοῦ συνίσταται εἰς τὴν ἵδρυσιν καὶ ἀνάπτυξιν ἐν δυσμενεῖ χρόνῳ παθολογικῆς σχολῆς ἐν Μονάχῳ, ἥτις νῦν κατατάσσεται μετὰ τῶν τὰ πρῶτα φερουσῶν ἐν Γερμανίᾳ. Ὑπερτερεῖ τῶν ἄλλων δύο ὅμως καθ' ὅτι ἦτο πλειότερον ἢ οὗτοι κάτοχος τῆς θεραπείας καὶ διαγνωστικῆς, καί, ἕνεκα τῆς ἑνώσεως ταύτης, τελείας γνώσεως τῆς παθολογικῆς ἀνατομίας μετ' ἐξαιρέτου δεξιότητος περὶ τὴν διαγνωστικήν· εἰς οὐδετέραν ὅμως ὑπάρξας ἀναμορφωτής, ἀποτελεῖ κρίκον μεταξὺ τῆς προηγηθείσης καὶ ἑπομένης βιογραφίας τῶν ἱδρυτῶν τῶν κλάδων τούτων.

Γ'

Ἰωσὴφ Σκόδας (Ioseph Skoda) ἐγεννήθη τὴν 5 Δεκεμβρίου 1805 ἐν Pilsen. Υἱὸς πτωχοῦ χαλκέως ἠναγκάσθη νὰ ἐπιζητήσῃ ἐν νεαρωτάτῃ ἔτι ἡλικίᾳ ἐργασίαν πρὸς συντήρησίν του. Μετὰ τὸ πέρας τῶν γυμνασιακῶν αὐτοῦ σπουδῶν μετέβη εἰς Βιέννην ὅπου ἐν ἔτει 1831 ἔτυχε τοῦ διδακτορικοῦ διπλώματος, τὸ δὲ 1833 θέσεως ἰατροῦ ἐν τῷ γενικῷ τῆς Βιέν-

νης νοσοκομείῳ ἀποτυχὼν ἐν συναγωνισμῷ πρὸς κατάληψιν θέσεως βοηθοῦ τῆς ἰατροδικαστικῆς, ὅπερ ἀποδεικνύει ὅτι ἔκτοτε ἐσκόπει νὰ ἐπιδοθῇ εἰς τὸ διδασκαλικὸν στάδιον. Ἐν τῷ νοσοκομείῳ τούτῳ ἔλαβεν ἐν ἔτει 1840 ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν του ἓν τμῆμα τῶν στηθικῶν νοσημάτων ἐπὶ τῷ ῥητῷ ὅμως ὅρῳ νὰ μὴ ὑψώσῃ ποτὲ ἀπαίτησιν πρὸς ἀμοιβὴν διὰ τοῦτο.

Τὸ 1846 τέλος ἀνηγορεύθη καθηγητὴς τῆς κλινικῆς, ἀναγνώσας τὴν 15 Ὀκτωβρίου τοῦ ἔτους τούτου ἐπὶ τῇ καταλήψει τῶν ἑδρῶν τούτων πραγματείαν λατινιστὶ γεγραμμένην.

Ὁ Σκόδας ἐξέδωκεν ἐν περιοδικοῖς συγγράμμασιν ἤδη ἀπὸ τοῦ 1836 νεωτεριζούσας τινὰς εἰδήσεις περὶ ἐπικρούσεως καὶ ἀκροάσεως. Αὗται ὅμως ἔμειναν ἄγνωστοι ἐν μεγαλειτέροις κύκλοις, μέχρις οὗ τέλος τὸ 1839 ἐξέδωκεν αὐτὰς ἰδιαιτέρως ὑπὸ τὸν τίτλον «Πραγματεία περὶ ἐπικρούσεως καὶ ἀκροάσεως» ἐν ᾗ ἐξετίθετο τὰς ἀρχὰς ὧν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἐπικρούσεως καὶ ἀκροάσεως ἀνωτέρω ἐμνήσθημεν καὶ αἵτινες ἀνακηρύττουσιν αὐτὸν, παρ' ὅλας τὰς ἐργασίας τῶν προγενεστέρων, πατέρα τῆς ἐπιστημονικῆς ἐπικρούσεως καὶ ἀκροάσεως.

Αἱ ἀρχαὶ αὗται ἐν αὐτοῖς πολὺν τὸν ῥιζοσπαστικὸν χαρακτῆρα ἔχουσαι ἐπήνεγκον νέον καίριον τραῦμα κατὰ τῆς ἐν τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ ἀγαπωμένης θεωρίας, τῆς ὀντολογίας δηλαδὴ τῶν ἀσθενειῶν, καὶ ἕνεκα τούτων ἡ ὑποδοχὴ ἥτις ἐγένετο αὐταῖς οὐδόλως εὐνοϊκὸν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ χαρακτῆρα. Κατ' ἀρχὰς ἔμειναν ἔτι ἄγνωστοι· ἀφ' οὗ τοῦτο ἀδύνατον κατέστη ὁ Μῶμος ἀνέλαβε τὸν κατ' αὐτῶν πόλεμον, ὃν ἐξηκολούθησε μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καθ' ἣν ἡ νέα γενεὰ πεισθεῖσα περὶ τοῦ ἀληθοῦς τῶν θεωριῶν ἀνέλαβε τὴν ὑπεράσπισιν καὶ διάδοσιν αὐτῶν. Ἡ φήμη τῶν ἀνακαλύψεων ἐξηπλώθη ἔτι περισσότερον, πανταχόθεν δὲ νέοι ἰατροὶ μετέβαινον εἰς Βιέννην ὅπως μυηθῶσι ταύτας παρ' αὐτοῦ τοῦ Σκόδα. Αἱ ἀρχαί του αὗται ὡς ἐκ τούτου ἤρχισαν ἐπιμελῶς ἐξεταζόμεναι καὶ εἰς διορθώσεις καὶ μεταλλαγὰς ὑποβαλλόμεναι, ἀλλὰ τὰ συμπεράσματα ἅτινα ὁ Σκόδας ἐξήγαγεν ἐκ τῶν ἀκουστικῶν φαινομένων πρὸς τὰς παθολογικὰς τῶν ὀργάνων ἀλλοιώσεις ἔμειναν ἀπρόσβλητα.

Ἐκτὸς τῆς πραγματείας του ταύτης, ἥτις εἶναι γεγραμμένη διὰ τῆς στρυφνότητος τῆς τὸν συγγραφέα χαρακτηριζούσης, ὁ Σκόδας οὐδὲν ἕτερον ἔγραψε, περιπεσὼν καὶ αὐτὸς ὡς ὁ Ῥοκιτάνσκης εἰς ἀδράνειαν, οἱονεὶ καταβληθεὶς ἐκ τῆς ἐργασίας ἣν ἔφερεν εἰς πέρας. Ἡ πραγματεία αὐτοῦ αὕτη ἔτυχε τῆς ἕκτης ἐκδόσεως καὶ μετεφράσθη καὶ εἰς τὴν Γαλλίδα φωνὴν ὅπου ἤρχισαν ἐπιμελούμενοι τὴν διαγνωστικὴν ἐκ νέου μετὰ μεγάλης ἐπιτυχίας· οἱ Γάλλοι μάλιστα πρὸς τιμὴν τοῦ Σκόδα ἔδωκαν τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς ἦχόν τινα ὃν πρῶτος παρετήρησε (bruit Skodique).

Ὁ Σκόδας ἐξηκολούθησεν ὅμως νὰ ἦναι ἐν πλήρει γνώσει τῶν προόδων τῆς ἰατρικῆς, ἃς ἡ μεγάλη αὐτοῦ πελατεία καὶ τὸ νοσοκομεῖον ἐπέτρεπον

νὰ ὑποβάλλῃ εἰς ἔλεγχον. Δυστυχῶς ἐν τῇ θεραπείᾳ ὁ Σκόδας φέρει τὴν κηλῖδα ὑπὲρ τὸ μέτρον σκεπτικοῦ, ὅπερ φαίνεται περίεργον παρὰ τηλικούτῳ ἐπιστήμονι. Ὁ σκεπτικισμὸς οὗτος ἠνάγκαζεν αὐτὸν νὰ ἀμφιβάλλῃ εἰς ἑκάστην θεραπείαν, καὶ νὰ ἀφίνῃ τὸν ἀσθενῆ νὰ ἰαθῇ μόνος του. Τοῦτο εἶναι ὑπερβολικόν· πράγματι ἕκαστος γινώσκει π. χ. τὴν λαμπρὰν ἐπενέργειαν τῆς κινίνης κατὰ τοῦ πυρετοῦ· διατί δὲν θὰ ὠφεληθῶμεν ταύτης ὅπως βοηθήσωμεν πυρέσσοντι ἀσθενεῖ, ἀλλὰ θὰ προτιμήσωμεν ἐξ ἀνυπάρκτου φόβου μὴ βλάψωμεν αὐτὸν νὰ τὸν ἀφήσωμεν νὰ βασανίζηται ὑπὸ τοῦ πυρετοῦ, μέχρις οὗτος ἀφ' ἑαυτοῦ φύγῃ;

Ὁ χαρακτὴρ τοῦ Σκόδα ἦτο σιωπηλὸς καὶ σχεδὸν ἄγροικος, ἐντελῶς ἐκείνου ὅπερ οἱ Ἄγγλοι fitness καλοῦσιν ἐστερημένος. Τοῦτο ἐκώλυσε τοῦ ν' ἀποκτήσῃ πελατείαν, ὅπως τοῦτο καὶ παρ' ἄλλοις ἐπιστήμοσι συνέβη. Πρὸς τοὺς ἀσθενεῖς ὡμίλει πάντοτε ἀδιαφόρως καὶ ἀπαθῶς, καὶ τοῦτο εἰς οἱανδήποτε κοινωνικὴν τάξιν οὗτοι ἀνῆκον· ἐσωτερικῆς ὅμως συμπαθείας καὶ εὐσπλαγχνίας πρὸς αὐτοὺς ἦτο ἀδύνατον νὰ στερῆται ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος ὅστις ἀφιέρωσεν ὁλόκληρον τὸν βίον αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς πασχούσης ἀνθρωπότητος.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἄνδρας ὧν ἡ βιογραφία προηγήθη ὁ Σκόδας ἐγένετο ἑκατομμυριοῦχος, αἱ τιμαὶ δ' αἵτινες αὐτῷ ἀπενεμήθησαν ὑπερβάλλουσι κατὰ πολὺ τὰς τοῖς ἑτέροις ἀπονεμηθείσας. Αὐτὸς ἦτο ἐπὶ δεκαετηρίδας ὅλας τὸ μαντεῖον τῶν ἐν Βιέννῃ ἰατρῶν, ἀπὸ περάτων δὲ τῆς γῆς ἤρχοντο ξένοι ὅπως λάβωσι συμβουλὰς παρ' αὐτοῦ. Αὐτὸς εἶναι ὁ ἀποστείλας τὴν αὐτοκράτειραν τῆς Αὐστρίας εἰς Κέρκυραν καὶ Μαδέραν· προσκληθεὶς νὰ συνοδεύσῃ αὐτὴν διαρκοῦντος τοῦ ταξειδίου τούτου, ἀπεποιήθη μὲν ἕνεκα τῆς πασχούσης ὑγείας του, ἀντὶ τούτου ὅμως ἐλάμβανε τακτικῶς εἰδήσεις περὶ τῆς ὑγείας αὐτῆς.

Μέλος τοῦ ἐν Βιέννῃ δημοτικοῦ συμβουλίου καὶ πλείστων ἄλλων ἰατρικῶν συλλόγων, μακρὰν ἐξ ἄλλου τῆς πολιτικῆς, ἐπέτυχε τὴν νέαν διωρυγοποίησιν τῆς Βιέννης δι' ἧς αὕτη προμηθεύεται ὑγιέστατον ὕδωρ· πρὸς τούτοις ἐσύστησε καὶ κατάστημα πρὸς βοήθειαν τῶν συναδέλφων ἐκείνων οἵτινες ἐγένοντο ἐκ γήρατος ἢ ἄλλων αἰτίων ἀνίκανοι πρὸς ἐργασίαν.

Ἀφοῦ ἐπὶ εἰκοσιπέντε ἔτη ἔμεινε καθηγητής, ἀπεσύρθη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1871 ἕνεκα τῆς πασχούσης ὑγείας του, ἥτις ἠνάγκαζεν αὐτὸν πολλάκις ἐπὶ ἑβδομάδας νἀπουσιάζῃ ἐκ τῶν μαθημάτων. Ἀπεβίωσε δὲ τὴν 13 Ἰουνίου 1881 ἐκ χρονίου ἀσθενείας τῆς καρδίας, ἥτις πολὺ αὐτὸν ἐβασάνισε καὶ ἐτάφη κατὰ ῥητὴν παραγγελίαν του παρὰ τὸν Ῥοκιτάνσκην πρὸς ὃν στενωτάτη φιλία συνέδεεν αὐτόν.

Τὸ ὄνομα τοῦ Σκόδα θὰ μείνῃ ὅπως καὶ τὸ τοῦ Ῥοκιτάνσκη συνδεδεμένον ἐς ἀεὶ μετὰ τῆς ἱστορίας τῆς ἰατρικῆς. Πρὸς τοῦτο δικαιοῦται καὶ ὡς ἐφευρετὴς νέων διαγνωστικῶν μέσων καὶ ὡς ἱδρυτὴς ἐπιστημονικῶς κατηρ-

τισμένου κλάδου τῆς ἰατρικῆς· οὐ μὴν ἀλλὰ περιέργως καὶ αὐτὸ ὅπερ ἄνωθι κηλῖδα τοῦ βίου αὐτοῦ ὠνόμασα, ὁ σκεπτικισμός του, δικαιοῖ αὐτὸν πρὸς τοῦτο διότι δι' αὐτοῦ ἀκουσίως σχεδὸν ἐπήνεγκε μεγάλην ἁπλοποίησιν τῆς θεραπείας, ἥτις ἕνεκα τούτου μετὰ τοῦ ἀθανάτου ὀνόματος τοῦ Σκόδα συνδέεται.

Περαίνων ἐκφράζω τὴν βαθεῖάν μου εὐγνωμοσύνην τῷ ἐνταῦθα καθηγητῇ τῆς παθολογικῆς ἀνατομίας καὶ γενικῆς παθολογίας Δρ. Ὄθωνι Βολιγγέρῳ (Otto Bollinger) καὶ τῷ τῆς εἰδικῆς παθολογίας καὶ θεραπείας Δρ. Ziemssen διὰ τὴν εὐγενεστάτην αὐτῶν ἀρωγὴν πρὸς εὕρεσιν τῶν διὰ τὸ παρὸν ἀπαιτουμένων ἔργων.

Ἐν Μονάχῳ, Ἰούλιος 1881.

Περικλῆς Βέγιας.

ΚΑΝΑΝΟΣ ΛΑΣΚΑΡΙΣ ΚΑΙ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΒΑΤΑΤΖΗΣ

ΔΥΟ ΕΛΛΗΝΕΣ ΠΕΡΙΗΓΗΤΑΙ ΤΟΥ ΙΕ' ΚΑΙ ΙΗ' ΑΙΩΝΟΣ

Οἱ Ἕλληνες οὐδέποτε ἔπαυσαν ὄντες περιηγηταί. Εἴτε κατ' ἀνάγκην εἴτε δι' ἐμπορίαν περιοδεύοντες εἴτε καθ' *ἱστορίαν* τῶν ξένων χωρῶν ἐπιδιδόμενοι εἰς μακροὺς πλάνους, ὑπῆρξαν ἐπ' ἴσης ἐπιχάριτες γεωγράφοι, ὁσάκις ἀπεπειράθησαν νὰ περιγράψωσι τοὺς τόπους ἔνθ' ἀνθρώπων ἄστεα εἶδον. Ἐκ τῶν βυζαντιακῶν χρόνων σώζονται ἱκαναὶ περιγραφαὶ χωρῶν, πόλεων καὶ μνημείων. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἅλωσιν εἶνε γνωστοὶ Ἕλληνές τινες γεωγράφοι, ὧν ἐπιφανέστατος ὁ Κερκυραῖος Ἀνδρόνικος ὁ Νούκιος, ὅστις μεσοῦντος τοῦ ις' αἰῶνος, ἀκολουθῶν τῷ πρεσβευτῇ Καρόλου τοῦ Ε' Γεράρδῳ, περιώδευσε πλεῖστα τῆς Εὐρώπης μέρη καὶ περιέγραψεν αὐτὰ ἐν ταῖς ἑαυτοῦ Ἀποδημίαις. Τοιοῦτος περιηγητής, ἐπισκεφθεὶς τὰς βορείους εὐρωπαϊκὰς χώρας, ὑπῆρξεν ὁ Λάσκαρις περὶ οὗ θὰ γράψω κατωτέρω. Ἀλλ' οὐ μόνον πρὸς τὴν Εὐρώπην ἐχώρουν οἱ Ἕλληνες, μεθ' ἧς συνέδεεν αὐτοὺς ἤδη ἀπὸ τῶν μέσων αἰώνων ποικίλη ἐπικοινωνία, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰς ἄλλας ἠπείρους, μάλιστα δὲ τὴν Ἀσίαν, πρὸς ἣν ἐσχετίζοντο καὶ συνεκοινώνουν ἤδη ἀπὸ χρόνων παλαιτάτων. Ἀφοῦ δὲ ὑπῆρξε πολύπλαγκτος καὶ πολυπράγμων Κεφαλλήν, ὁ Κωνσταντῖνος Γεράκης, ὅστις κατώρθωσε νὰ γείνῃ πρωθυπουργὸς ἐν Ἰαπωνίᾳ,[1] πολλῷ εὐκολώτερον καὶ φυσικώτερον ἦτο νὰ εὑρεθῶσιν Ἕλληνες οἵτινες περιηγησάμενοι τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας νἀξιωθῶσι τιμητικῶν θέσεων καὶ καταγράψωσι χάριν τῶν ὁμογενῶν τὰς ἑαυτῶν ἐντυπώσεις. Τοιοῦτος εἶνε ὁ Νικόλαος Σπαθά-

1 Ἴδ. Μαζαράκη Βιογραφίας.

ριος, ὅςτις τῷ 1675 ἐστάλη πρεσβευτὴς εἰς Πεκῖνον ὑπὸ τοῦ Τσάρου Ἀλεξίου, καὶ Βασίλειος ὁ Βατάτζης, περὶ οὗ γενήσεται λόγος κατωτέρω.

Α'

Ἔν τινι χειρογράφῳ τῆς βιεννaίας αὐτοκρατορικῆς βιβλιοθήκης τῷ ἔχοντι ἀριθμὸν Hist. Gr. CXIII, γεγραμμένῳ δ' ἐπὶ χάρτου κατὰ τὸν ις' αἰῶνα εὕρηται ἡ ἑξῆς βραχεῖα περιήγησις, ἣν ἀντιγράψας τὸ ἔαρ τοῦ 1876 παραθέτω ἐνταῦθα ὁλόκληρον, καταγράφων ὑπὸ τὸ κείμενον τὰς ἐσφαλμένας τοῦ κώδικος γραφάς.

ΛΑΣΚΑΡΕΩΣ ΤΟΥ ΚΑΝΑΝΟΥ

Ἐγὼ περιῆλθον γῆν πολλὴν τῆς Εὐρώπης καὶ ἐπεριπάτησα τὴν παράλιον πᾶσαν αὐτῆς ἀπὸ τοῦ ὑπερβορείου Ὠκεανοῦ. Ἐνταῦθα ὑπάρχει κόλπος μέγιστος καλούμενος ἑλληνικῶς *Οὐενεδικὸς* καὶ ἐστὶν ἡ περίμετρος αὐτοῦ μίλια τετρακιςχίλια καὶ ἡ διάμετρος αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ὑπερβορείου ἀκρωτηρίου τοῦ καλουμένου ἄκρου τῆς Νορβεγίας ἄχρι τοῦ μυχοῦ αὐτοῦ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς Πουρσίας μίλια διςχίλια ἰταλικὰ τῶν ἀνὰ χιλίων ὀργυιῶν τὸ μίλι, καθ' ἡμᾶς δὲ τῶν ἀνὰ ἑπτακοσίων πεντήκοντα ὀργυιῶν τὸ μίλι μίλια διςχίλια διακόσια πενῆντα. Περιέχει δὲ ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ ἀπὸ δυσμῶν αὐτοῦ [ἐπαρχίας ἕξ]. Καὶ πρῶτον μὲν ἀπ' ἀνατολῶν καὶ ἐν τοῖς βορειοτάτοις μέρεσιν αὐτοῦ ἐστὶν ἡ ἐπαρχία τῆς Νορβεγίας ἥτις ἔχει καὶ προκαθεζομένην πόλιν καλουμένην Μπέργεν Βάγεν· ἐν ταύτῃ τῇ πόλει χάραγμα οὐ πολιτεύεται οὔτε χρυσοῦ οὔτε ἀργύρου, οὔτε χαλκοῦ οὔτε σιδήρου, ἀλλὰ ζοῦν μετὰ ἐμπορίων καὶ οἱ ὠνούμενοι καὶ οἱ πιπράσκοντες. Ἔτι ἐν ταύτῃ τῇ || πόλει γίνεται ἡ ἡμέρα μηνὸς ἑνός· ἀπὸ τῇ εἰκοστῇ τετάρτῃ τοῦ Ἰουνίου μηνὸς ἄχρι τῇ εἰκοστῇ πέμπτῃ Ἰουλίου τὸ πᾶν ἐστιν ἡμέρα καὶ νὺξ οὐδόλως ἐστίν. Μετὰ τὴν ἐπαρχίαν ταύτην ἐστὶν ἡ ἐπαρχία τῆς Σουήτζιας ἥτις ἔχει καὶ προκαθεζομένην πόλιν Στοκόλμω. Ἐν ταύτῃ τῇ πόλει χαράσσεται χάραγμα ἀργυροῦν ἀναμεμιγμένον. Αὗται αἱ δύο ἐπαρχίαι ἄρχονται παρὰ τοῦ ῥηγὸς τῆς Δανίας. Μετὰ τὴν Σουήτζιαν ἐστὶν ἡ ἐπαρχία τῆς Λιβονίας. Ἔχει δὲ [ἡ]

1 περιελθῶν. ἐνπεριπατήσας. — 3 οὐένεδικῶς. — 4 ἔστιν. αὐ. — 6 νορβέγιας. μοιχοῦ. — 7 ἀναχιλίων οὐργυιῶν. — 8 πεντίκοντα οὐργυιῶν. — 9 δυσχίλια. πενίν. — 10 Τὰς λέξεις ἐπαρχίας ἕξ, λειπούσας ἐνταῦθα, προςέθηκα παραλαβὼν ἐκ τῶν κατωτέρω. — 11 βορειωτάτοις. ἔστιν ἡ ἐπαρία. — 13 χάραμα. — 14 ζοῦν. — 15 ὠνόμενοι. ἐνταῦθη. || Κώδ. 174,β. — 16 ἐνός. εἰκοστῆ. — 17 εἰκοστῆ. ἐστιν. — 20 χαράσεται. — 21 δανείας, ὡς καὶ κατωτέρω πάντοτε. — 22 λιβανίας. Τὸ ἄρθρον ἡ λεῖπον προςέθηκα ὡς ἐκπεσόν.

ἐπαρχία αὕτη προκαθεζομένην πόλιν ἥτις καλεῖται Ῥήγα καὶ χώραν Ῥήϐουλε. Αὗται ἄρχονται ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου καὶ κοσμικῶς καὶ πνευματικῶς. Ἡ δὲ ἐπαρχία ἄρχεται ὑπὸ τοῦ δουκὸς μεγάλου μαίστορος τῶν λευκῶν ἐνδυμάτων καὶ τοῦ μέλανος σταυροῦ. Μετὰ τὴν ἐπαρχίαν ταύτην καὶ ἐν τῷ μυχῷ τοῦ κόλπου ἐστὶν ἡ ἐπαρχία τῆς Πουρσίας· ἔχει δὲ προκαθεζομένην πόλιν Τάντζια ὀνομαζομένην. Μετ' αὐτήν ἐστιν ἡ ἐπαρχία τῆς Σθαϐουνίας ἥτις ἔχει προκαθεζομένην πόλιν Λουπὴκ ὀνομαζομένην. Ἀπ' αὐτῆς τῆς ἐπαρχίας ὑπάρχουν οἱ Ζυγιῶται οἱ ἐν τῇ Πελοποννήσῳ· ἐπεὶ ἐκεῖσε ὑπάρχουν πλεῖστα χωρία ἅτινα διαλέγουνται τὴν γλῶσσαν τῶν Ζυγιωτῶν. Μετ' αὐτὴν τὴν ἐπαρχίαν ὑπάρχει ἡ ἐπαρχία τῆς Δανίας ἥτις ἡ Δανία ἔχει πόλιν καλουμένηνΚουπανάϐε. Αὕτη ἐστὶν καὶ βασίλειον τοῦ ῥηγὸς τῆς Δανίας. Αὗταί εἰσιν αἱ ἓξ ἐπαρχίαι κύκλωθεν τοῦ κόλπου.

Ἔφτασα δὲ καὶ εἰς τὴν νῆσον Ἰχθυοφάγων τὴν καλουμένην κοινῶς μὲν Ἰσλάντην, παρὰ δὲ τῷ σοφῷ Πτολεμαίῳ, ὥς μοι δοκεῖ, αὕτη ἐστὶν ἡ Θούλη· ἔνθα καὶ εὗρον τὴν ἡμέραν μηνῶν ἕξ, ἀπ' ἀρχῆς ἔαρος ἄχρι τροπῶν φθινοπωρι || νῶν. Ἐπέρασα γὰρ ἀπὸ τῆς Ἠγγληνίας εἰς ταύτην τὴν νῆσον καὶ ἦν ὁ πλοῦς μίλια χίλια καὶ ἐπλημμέλησα ἐκεῖσε ἡμέρας εἰκοσιτέσσαρας. Καὶ εἶδον ἄνδρας ῥωμαλέους καὶ ἰσχυροὺς καὶ ἦν ἡ τροφὴ αὐτῶν ἰχθύες καὶ ὁ ἄρτος αὐτῶν ἰχθύες καὶ τὸ πόμα αὐτῶν ὕδωρ. Εἶτα πάλιν ἐστράφην ὄπισθεν εἰς τὴν Ἐγγλητέραν. Ἔνε δὲ ὁ μιλιασμὸς ἀπὸ τῆς ἄνωθεν πόλεως τοῦ Μπέργεν Βάγεν ἄχρι τῶν Κλουζῶν τὰ ἐπὶ νοτίου τῆς Φλαντρίας ὁδῷ εὐθείᾳ μίλια τρεῖς χιλιάδες καὶ πεντακόσια, καὶ ἀπὸ τῶν Κλουζῶν ἕως τοῦ Ἱεροῦ ἄκρου εἰς τὸ Πόρτε Γάλλε μίλια δισχίλια ἑξηντατέσσαρα, ἤτοι ὁμοῦ μίλια χιλιάδες πέντε καὶ ἑξακόσια ἑξῆντα τέσσαρα μὴ καταχολπίζοντι».

Ὡς βλέπει ὁ ἀναγνώστης, ἔχομεν πρὸ ἡμῶν συγγραφέα γράφοντα φυσικῶς μὲν καὶ ἀϐιάστως, ἀλλ' ἐν γλώσσῃ ἥτις ἀποδεικνύει ὅτι ὁ συγγραφεύς, μὴ δυνάμενος νὰ ὑψωθῇ μέχρι τῆς ἀττικιζούσης τῶν καθαρογραφούντων Βυζαντίνων, παρασύρεται ὑπὸ τῆς ἐγγενοῦς ἐν ἑαυτῷ δυνάμεως τῆς καθωμιλημένης, ἣν ἐπ' ἴσης διαστρέφει ὡς ἀπαξιῶν νὰ γράψῃ αὐτήν. Τίς δὲ οὗτος ὁ Κανανὸς καὶ πότε περιηγήθη τὰς ὑπερϐορείους χώρας τῆς

2 χώρα. — 3 πνευματικός. — 5 μοιχῷ. ἔστιν. — 6 τάντζηα. — 7 μεταυτὴν ἐστὶν. — 8 ἀπαυτῆς. — 9 πελοπονήσῳ. — 10 ἐπεῖ. — 11 γλώσαν. — 13 αὗται εἰσὶν. — 15 εὔτασα. — 16 παραδὲ. — 17 αὔτη. — 18 ἀπαρχῆς ἔαρως. φθεινοπορινῶν. || Κώδ. 178,α. — 19 ἠγγληνίας. νίσον. — 20 ἐπλημμέλησα. — 21 ῥωμαλαίους. ἰσχύες. — 22 ἰσχύες. — 23 ἐγκλητέραν ἔναι. — 24 ἐπινοτίου. — 25 εὐθεῖα. — 26 ἕως. ἱεροῦ. — 27 δυσχίλια ἑξιντατέσσαρα. — 28 ἑξακόσια ἑξίντα.

Εὐρώπης δὲν ὁμολογεῖ ἡμῖν αὐτὸς ἐν τῷδε τῷ συνταγματίῳ, ὅπερ δὲν φαίνεται ὂν τέλειον ἔργον, ὁλοσχερὲς εἰς ἡμᾶς περισωθέν, ἀλλὰ μᾶλλον βραχὺ ἀπόσπασμα μακροτέρας γεωγραφικῆς πραγματείας, ἀπολεσθείσης. Ἀλλ' ἡμεῖς δυνάμεθα ἀσφαλῶς νἀποφανθῶμεν τίς ὁ συγγραφεὺς καὶ πότε ἔζησε. Τῷ σώματι τῶν Βυζαντίνων συγγραφέων εἶνε συνεκδεδομένη βραχεῖα πραγματεία ἐπιγραφομένη ὡς ἑξῆς «Ἰωάννου τοῦ Κανανοῦ διή»γησις περὶ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει γεγονότος πολέμου κατὰ τὸ ςλ' »ἔτος, ὅτε ὁ Ἀμουράτ-πεῖς παρέπεσε ταύτῃ μετὰ δυνάμεως βαρείας καὶ »παρ' ὀλίγον ταύτην ἐκράτει εἰ μὴ ἡ ὑπέραγνος μήτηρ τοῦ Κυρίου ταύ»την ἐφύλαξε».[1] Ἡ ἱστορικὴ αὕτη πραγματεία εἶνε γεγραμμένη διὰ γλώσσης ἐνθυμιζούσης εὐθὺς ἀμέσως τὴν τῆς ἡμετέρας περιηγήσεως· περὶ τοῦ ὕφους ἀποφαίνεται αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς ὡς ἑξῆς· «ἐκκόπτει δέ με ἡ »ἀπειρία τοῦ λόγου, ἀντωθεῖ δέ με πάλιν καὶ ἕλκει τὸ ἴδιον τῆς ὀρέξεως »τὸ ἀνθρώπινον πάθος. Καὶ ἥττημαι καὶ τὴν ἧτταν ὁμολογῶ καὶ ἀπὸ »τούτων τὴν ἱστορίαν ἠρξάμην. Καὶ δέομαι τοὺς ἀναγινώσκοντας ταύ»την καὶ τῶν γραμμάτων τὴν πεῖραν ἔχοντας, μήτε τὸν κόρον τοῦ λό»γου ἀκηδιάσωσι (γρ. ἀηδιάσωσι) μήτε τὴν σολοικοβάρβαρον καταγνώ»σονται φράσιν, ἐπεὶ κἀγὼ τῆς ἀπειρίας μου τῶν γραμμάτων ὁμολογῶ »τὴν ἀσθένειαν. Ἀλλὰ οὐδὲ διὰ σοφοὺς ἢ λογίους ἔγραψα ταῦτα, ἀλλὰ »διὰ ἰδιώτας καὶ μόνον, ὡς καὶ ἐγὼ ἰδιώτης, ἵνα οἱ ἰδιῶται ὡς ἰδιῶται »ἀπεριέργως καὶ ἀκαταγνώστως ἀναγινώσκουσι ταύτην».[2] Ἀναφέρεται δὲ ἡ διήγησις αὕτη τοῦ Κανανοῦ εἰς τὴν ἐν ἔτει 1422 ὑπὸ τοῦ Ἀμουράτη πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἥτις ἐλύθη διὰ τῆς καρτερικῆς ἀντιστάσεως τῶν ἐγκατοίκων. Ἄρα πιθανώτατα κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, ἤτοι τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ιε' αἰῶνος, ἐγράφη ἥ τε διήγησις καὶ ἡ ὑπ' ὄψιν περιήγησις ἥτις εἶνε κατὰ λόγον πιθανώτατον ἔργον τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως, ἐπειδὴ ὁ Ἰωάννης Κανανὸς τῆς *Διηγήσεως περὶ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει γεγονότος πολέμου* καὶ ὁ Λάσκαρις Κανανὸς τῆς ἡμετέρας περιηγήσεως εἶνε εἷς καὶ ὁ αὐτὸς ἀνήρ, ὠνομασμένος ἐν μὲν ἐκείνῃ ἐκ τοῦ προωνυμίου, ἐν δὲ ταύτῃ ἐκ δευτέρου τινὸς ὀνόματος, τοῦ τῆς μεγάλης οἰκογενείας τῶν Λασκάρεων ὢν κλάδος τις πιθανῶς ἐκ κηδεστείας ἐσυγγένευε μετὰ τοῦ οἴκου τῶν Κανανῶν.

Ὅτι δὲ ἡ περιήγησις αὕτη ἐγράφη ἀρχομένου τοῦ ιε' αἰῶνος πειθόμεθα καὶ διὰ τῆς ἐξετάσεως τῶν ἐν αὐτῇ μνημονευομένων γεγονότων. Πράγματι κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ἥ τε Σουηδία καὶ ἡ Νορβεγία ὑπέκειντο εἰς τὴν Δανίαν, διατηροῦσαι μὲν καθ' ἑκάστας τὴν ἰδίαν ἀνεξαρ-

1 Ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς Βόννης ἡ διήγησις τοῦ Κανανοῦ εὕρηται ἐν τῷ τόμῳ τῷ περιέχοντι τὸ χρονικὸν τοῦ Γεωργίου Φραντζῆ καὶ τοῦ Ἰωάννου Ἀναγνώστου τὴν διήγησιν καὶ μονῳδίαν περὶ τῆς ἁλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης.

2 Ἔκδ. Βόννης σ. 458, 1-11.

τησίαν, ἔχουσαι δ' ὅμως ἕνα κοινὸν κυρίαρχον, τὸν βασιλέα τῆς Δανίας. Τὸ δὲ καθεστὼς τοῦτο ἦτο ἀποτέλεσμα τῆς τὸν Ἰούλιον τοῦ 1397 μεταξὺ τῶν τριῶν κρατῶν συναφθείσης ἑνώσεως, ἥτις ἐκλήθη Καλμαρικὴ ἀπὸ τοῦ σουηδικοῦ Καλμὰρ ἔνθα συνετελέσθη. Διετηρήθη δὲ ἀλώβητος ἡ ἕνωσις μέχρι τοῦ 1448, ὅτε ἡ Σουηδία ἀνεκήρυξεν ἴδιον βασιλέα, ἔκτοτε μείνασα ἐναλλὰξ ὁτὲ μὲν ἀνεξάρτητος, ὁτὲ δὲ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Δανίας μέχρι τοῦ 1524, ὅτε διελύθη ὁριστικῶς ἡ καλμαρικὴ ἕνωσις. Ἄρα δυνάμεθα ὡρισμένως νἀποφανθῶμεν ὅτι ὁ Κανανὸς περιηγήθη τὰς βορείους χώρας μεταξὺ τοῦ 1397 καὶ τοῦ 1448. Μετὰ τῆς χρονολογίας δὲ ταύτης συμπίπτει καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Λασκάρεως παρεχομένη εἴδησις περὶ τῆς κυκλοφορίας ἀργυρῶν νομισμάτων ἐν Σουηδίᾳ. Πράγματι πρῶτος ἔκοψεν αὐτόθι ἀργυροῦν γρόσσον Ἀλβέρτος ὁ ἐκ Μεκλεμβούργου (1365—1388),[1] ὥςτε καθ' ὃν χρόνον περιώδευεν ὁ Κανανὸς ὑπῆρχον, ὡς εἰκὸς, ἤδη ἀργυρᾶ νομίσματα ἐν τῇ κυκλοφορίᾳ. Τὰ δὲ ὑπ' αὐτοῦ λεγόμενα περὶ ἐλλείψεως νομίσματος ἐν Μπέργεν καὶ περὶ τοῦ ἔτι ὑπάρχοντος ἔθους τοῦ ἀνταλλακτικοῦ ἐμπορίου εὐθὺς μὲν πρῶτον ἀναγινωσκόμενα φαίνονται παράδοξα καὶ ὅλως ἀπίστευτα διὰ τοὺς χρόνους περὶ ὧν πρόκειται· ἀλλὰ πρέπει νομίζω νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἐνεφιλοχώρησε παρεννόησίς τις τοῦ Κανανοῦ, οὗ οἱ λόγοι ἔχουσι ταύτην μόνην τὴν ἀληθῆ βάσιν, ὅτι ἐν Νορβεγίᾳ ἡ χάραξις νομίσματος ἦτο δικαίωμα μόνων τῶν ἡγεμόνων, οὐχὶ δὲ καὶ τῶν πόλεων.[2]

Καὶ τὰ περὶ Λιβονίας δὲ ἢ Λιθουανίας λεγόμενα ἐν τῇ περιηγήσει ἀνάγονται εἰς τὴν κατάστασιν τῆς χώρας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ιε' αἰῶνος. Τὴν πρωτεύουσαν αὐτῆς Ῥήγαν ἔκτισε περὶ τὸ 1200 ὁ ἐπίσκοπος Ἀλβέρτος von Apeldern, ὅςτις καὶ ἵδρυσε τῷ 1201 τὸ ἱπποτικὸν τάγμα τῶν Λιθουανίων ξιφηφόρων, ὅπερ βραδύτερον τῷ 1237 ἡνώθη εἰςηγήσει τοῦ Πάπα μετὰ τοῦ μεγάλου Τευτονικοῦ τάγματος (Deutscher Orden). Μετὰ δὲ τὴν ἐν ἔτει 1370 ἐν Rudau μάχην ὑπετάγησαν οἱ Λιθουάνιοι εἰς τὸν μέγαν μαΐστορα τοῦ τευτονικοῦ τούτου τάγματος, τὸν Weinrich von Kniprode, οὗ ἄρχοντος τὸ τάγμα ἔφθασεν εἰς τὴν ὑψίστην ἀκμὴν, ἥτις ἤρξατο κατ' ὀλίγον ἐκπίπτουσα μετὰ τὴν ἐν ἔτει 1410 παρὰ τὸ Tannenberg συγκροτηθεῖσαν κατὰ τῶν Πολωνῶν μάχην, ὅτ' ἐφονεύθησαν τετρακιςμύριοι τῶν ἱπποτῶν. Ὁπωςδήποτε δὲ ἥ τε Λιθουανία καὶ ἡ πόλις Ῥήγα δὲν ἔπαυσαν μέχρι τοῦ 1562 ἀνήκουσαι εἰς τὸ τευτονικὸν τάγμα, συνάρχον μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῆς Ῥήγας. Κατὰ ταῦτα δὲ ὁ πλὴν τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῆς Ῥήγας ἀναφερόμενος ἐν τῇ περιηγήσει δοὺξ μέγας μαΐστωρ τῶν λευκῶν ἐνδυμάτων καὶ τοῦ μέλανος σταυροῦ εὐχερῶς ἀναγνωρίζεται ἔκ τε τῆς περιγραφῆς τῆς στολῆς αὐτοῦ καὶ ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἐκτεθείσης

1 Lelewell Numismatique du moyen âge. Paris. 1835. III partie, σ. 51.
2 Lelewell ἔνθ. ἀν. σ. 52.

ἱστορικῆς σημειώσεως ὡς ὁ ἀρχηγὸς τοῦ τευτονικοῦ τάγματος, ὅπερ ὁ Κανανὸς εἶδεν ἴσως ἐν τῇ μεγίστῃ αὐτοῦ ἀκμῇ πρὸ τῆς παρὰ τὸ Tannenberg μάχης.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ Ῥήγας. Τὸ δὲ Ῥήβουλε τοῦ Κανανοῦ εἶνε ἡ Ῥεβάλη, ἡ τῆς Ἐσθονίας νῦν πρωτεύουσα, ἥτις γερμανιστὶ μὲν καλεῖται Reval ἢ Rewel, ἐν δὲ τῇ τῶν Λιθουανίων γλώσσῃ Rehwele.

Καὶ ὅσα δὲ λέγει ὁ Κανανὸς περὶ Τάντζικ μετάγουσιν ἡμᾶς πιθανώτατα εἰς τὸν ιε' αἰῶνα ἀρχόμενον, ἐπειδὴ ἡ πόλις αὕτη δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς προκαθεζομένη τῆς Πρωσσίας ἀπὸ τοῦ 1310 μέχρι τοῦ 1454 καθ' οὓς δηλαδὴ χρόνους ἀνῆκεν εἰς τὸ τευτονικὸν τάγμα· τὸ δὲ 1454 παρεδόθη εἰς τοὺς Πολωνούς.

Ἀσάφεια δὲ καὶ σύγχυσις ἐπικρατεῖ ἐν τοῖς λεγομένοις περὶ Σθαβουνίας καὶ Λουπήκ. Τίς εἶνε ἡ ἐπαρχία Σθαβουνία, τίς δὲ ἡ πόλις Λουπήκ; Τίς ὁ αὐτόθι κατοικῶν λαὸς ὅστις εἰς τὸν ἡμέτερον περιηγητὴν ἐνθυμίζει τοὺς Ζυγιώτας τῆς Πελοποννήσου; Τίνες δὲ πάλιν οὗτοι;

Ἡ προχειροτέρα τῶν ἐπερχομένων σκέψεων εἶνε ὅτι τὸ Λουπὴκ τοῦ Κανανοῦ εἶνε ἡ γερμανικὴ πόλις Lübeck, καίτοι δυςεξοικονόμητος φαίνεται τότε ἡ σχέσις τῆς πόλεως ταύτης πρὸς τὴν Σθαβουνίαν. Ὑποτιθεμένου ὅτι πρόκειται περὶ Lübeck πειράζεταί τις ἴσως νὰ ὑποθέσῃ ὅτι παρὰ τῷ Κανανῷ γίνεται λόγος περὶ Σλάβων καὶ τοιαύτη τις περίπου ὑπῆρχεν ἡ γνώμη τοῦ ἐν Βιέννῃ γερμανιστοῦ Haupt εἰς ὃν εἶχον ἐπιδείξει τοῦτο τὸ χωρίον. Ἀλλὰ καθ' ἃ ἐξέθηκα ἄλλοτε ἐν τῇ *Ὥρᾳ*,[1] νομίζω ὅτι ἐν τοῖς Ζυγιώταις τούτοις πρέπει νἀναγνωρίσωμεν τοὺς Ἀθιγγάνους τοὺς κατοικοῦντας ἐν Πελοποννήσῳ ἀπὸ τοῦ ιδ' αἰῶνος μεσοῦντος. Ὅτι Ἀθίγγανοι κατῴκησαν ἐν Πελοποννήσῳ ἱκανοὶ τὸν ἀριθμόν, ἀποδεικνύεται ἔκ τε τῶν εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ Βενετοῦ τοποτηρητοῦ Ὀκταβιανοῦ Buono παραχωρηθέντων προνομίων καὶ τοῦ ἀπαντῶντος ἐνιαχοῦ τῆς Πελοποννήσου ὀνόματος *Γυφτόκαστρον* ὡς καὶ ἐκ τῆς συγγραφῆς τοῦ Μάζαρι, ἔνθα ἀναφέρονται ὡς κατοικοῦντες τὴν Πελοπόννησον μετὰ ἐξ ἄλλων φυλῶν καὶ *Αἰγύπτιοι*.[2] Ἔχομεν δὲ καὶ ἄλλας ῥητὰς μαρτυρίας Γερμανῶν περιηγητῶν τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος τελευτῶντος, εὑρόντων οὐκ ὀλίγους Ἀθιγγάνους, μάλιστα παρὰ τὴν Μεθώνην. Ἀλλ' ἴσως ἀντιπαρατηρήσῃ τις ὅτι τὸ ὄνομα *Ζυγιῶται* εἰς οὐδεμίαν εὕρηται σχέσιν πρὸς τοὺς Ἀθιγγάνους. Ἀλλ' ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ ἐκ Κολωνίας Πατρικίου προσκυνητοῦ Arnold von Harff (1496 - 1499) εὕρηται περὶ τῆς Μεθώνης ὄντος τοῦ λόγου τὸ ἑξῆς χωρίον «ἐνταῦθα κατοικοῦσι πολλοὶ πτωχοί, γυμνοὶ ἄνθρωποι ἐν μικροῖς καλαμοσκεπάστοις οἰκίσκοις, περὶ τὰς τριακοσίας οἰκογε-

1 Ὀλίγαι λέξεις περὶ Σλάβων ἐν Πελοποννήσῳ καὶ περὶ τῶν κληθέντων σλαβικῶν κτιρίων τῆς Ὀλυμπίας ἐν Ὥρᾳ τῆς 5 Μαΐου 1879 σ. 6.

2 Ἐπιδημία Μάζαρι ἐν Ἅδου παρὰ Boissonade ἐν Anecd. Graeca τόμ. Γ' σ. 174.

νείας, καλούμενοι Suyginer, οἱ αὐτοὶ οὓς ἡμεῖς καλοῦμεν ἐθνικοὺς ἐξ Αἰγύπτου καὶ οἵτινες περιφέρονται ἐν ταῖς ἡμετέραις χώραις κτλ.» Λέγει δ' ἀλλαχοῦ αὐτοὺς καταγομένους ἐκ χώρας τινὸς Γόπης, οὐ μακρὰν τῆς Μεθώνης, καὶ τὸ αὐτὸ ὄνομα εὑρίσκομεν ἀναφερόμενον ἐν παλαιοτέραις ἐκθέσεσι Γερμανῶν προσκυνητῶν τοῦ ἁγίου Τάφου ἐπισκεφθέντων καὶ τὴν Ἑλλάδα. Ἂν μὴ λοιπὸν τὸ ὄνομα *Ζυγιῶται* εἶνε ἐν τῷ κακογεγραφημένῳ χειρογράφῳ παρεφθαρμένον ἐκ τοῦ *Γυπιῶται*, πάντως ὅμως φαίνεται συγγενέστατον πρὸς τὸ Suyginer τοῦ ἐκ Κολωνίας πατρικίου, ἂν ζητακίσωμεν τὸ ἀρχαῖον σίγμα κατὰ τὴν προφορὰν πολλῶν Γερμανῶν καὶ ἀναλογισθῶμεν ὅτι ὁ Γερμανὸς περιηγητὴς ἀντικατέστησε τὴν ἑλληνικὴν κατάληξιν διὰ γερμανικῆς. Τὴν γνώμην μου δὲ ταύτην, ὅτι οἱ Ζυγιῶται τῆς Πελοποννήσου δὲν εἶνε Σλάβοι ἀλλ' Ἀθίγγανοι πλάνητες, ἐξήνεγκον πρὸς τὸν ἐν Βερολίνῳ καθηγητὴν Wattenbach, ἕνα τῶν ἄριστα γνωριζόντων τὴν κατὰ τόπους μεσαιωνικὴν ἱστορίαν τῆς Γερμανίας, ὅςτις μοι ἔγραψεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου τάδε· «πιστεύω μὲν καὶ ἐγὼ ὅτι ὑπῆρξαν Ἀθίγγανοι, »ἀλλὰ μόνον μάτην ἀνεζήτησα μνείαν τινὰ Ἀθιγγάνων ἐν *χρονικοῖς* τῶν »γερμανικῶν ἐκείνων τόπων κατὰ τὸν ιε' αἰῶνα, ἀλλὰ τοῦτο δὲν σημαί»νει ὅτι καὶ πάντως δὲν ὑπάρχουσι τοιαῦτα χωρία, εἶνε δὲ δυνατὸν καὶ »νὰ περιεπλανήθησάν ποτε ἐν ἐκείναις ταῖς χώραις ὁμάδες ὧν δὲν γίνε»ται μνεία παρὰ τοῖς χρονογράφοις.»»

Διὰ τῶν ὀλίγων ἐκείνων γραμμῶν εἰκασίας μόνον ἐξήνεγκον, οὐδ' ἐπεχείρησα εἰς ὁριστικὴν τοῦ ζητήματος λύσιν, ὅπερ ἕνεκα τῆς ἀοριστίας καὶ συγχύσεως τοῦ χωρίου τοῦ Κανανοῦ μοὶ φαίνεται λίαν δυςεπίλυτον. Περιέμενον δὲ καὶ νἀκούσω τὴν γνώμην τῶν παρ' ἡμῖν ἱστοριογραφούντων ἵνα ἴδω χυνόμενον πλειότερον φῶς εἰς τὰ λεγόμενα περὶ Ζυγιωτῶν. Χαίρω δὲ ὅτι δύναμαι νὰ παραθέσω ἐνταῦθα τὰς γνώμας ἑνὸς τοὐλάχιστον, τοῦ κ. Κωνσταντίνου Σάθα, τοῦ μόνου γράψαντος περὶ τοῦ προκειμένου. Κατ' αὐτὸν πλανῶμαι νομίζων ὅτι οἱ Ζυγιῶται εἶνε Ἀθίγγανοι, ἐν ᾧ εἶνε ἔποικοι καταγωγῆς γερμανικῆς, φαίνεται δὲ δεχόμενος ὅτι Ζυγιῶταί εἰσιν οἱ κάτοικοι τοῦ Ζυγοῦ τῆς Μάνης, ἤτοι οἱ Μανιᾶται. «Καίτοι, λέγει ἐπὶ λέξει »ὁ κ. Σάθας, ὁ Κανανὸς Λάσκαρις ὅςτις περιώδευε τὴν βόρειον Εὐρώπην »κατὰ τὸν ιε' αἰῶνα, φαίνεται συγγραφεὺς ἐλαφρὸς, δὲν δυνάμεθα ὅμως »νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὑπῆρξε τοσοῦτον ἁπλοῦς, ὥςτε νὰ ἐκλάβῃ τὴν γλῶσ»σαν τῶν Μανιατῶν ἢ τῶν Τσακώνων ὡς διάλεκτον ἣν ὡμίλουν κατὰ τοὺς »χρόνους ἐν οἷς ἔζη οἱ Γερμανοὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Βαλτικῆς θαλάσσης, ἤτοι »οἱ τοῦ Λύβεκ. Εἶνε δὲ πιθανὸν ὅτι ἐκ τῶν ξένων τιμαριούχων τῶν κα»τασχόντων ἐπὶ χρόνον τινὰ μικρὰ φρούρια ἐν Λακωνίᾳ εὗρέ τις τὸ συμ»φέρον νὰ ἐγκαταστήσῃ αὐτόθι σταθμὸν Γερμανῶν στρατιωτῶν. Πρά»γματι δὲ εἷς τῶν ἀνωνύμων βαρώνων τῆς Λακωνίας φέρει τὸ ὄνομα *Ἀλα»μάννος* μαρτυροῦν τὴν γερμανικὴν αὐτοῦ καταγωγήν· τὸ δὲ φρούριον τοῦ

»ἁγίου Ἠλία ἐπὶ τοῦ Ταϋγέτου ἀνῆκεν αὐτῷ. Τῷ 1423 ἡ χήρα τοῦ »Ἀλαμάννου τούτου ὑπανδρεύθη εἰς δεύτερον γάμον τὸν Ἀδὰμ Melpignano »βαρῶνα τὸν Μύλων,φρουρίου κειμένου οὐ μακρὰν τῆς Καλαμάτας (*Hopf*, »Chroniques Gréco-Romanes σ. 472, XIII). Ἡ δὲ εἰκασία περὶ γερμανικῆς »ἀποικίας ἐν τῇ Πελοποννήσῳ ἠδύνατο νὰ ὑποστηριχθῇ διὰ τῶν δύο ἑξῆς »γεγονότων, ὅτι σήμερον ἔτι ἀπαντῶσιν ἐν Μάνῃ οἰκογένειαι φέρουσαι τὸ »ὄνομα *Ντουδεσκέας* (Tudesque) καὶ ὅτι μεγάλη κώμη 342 κατοίκων ἀ»νήκουσα εἰς τὸν δῆμον *Τροπαίοι* τῆς ἐπαρχίας Γόρτυνος ὀνομάζεται *Βρε»τεμβοῦργον*, τουθ' ὅπερ ἔχει γερμανικὴν τὴν ἀρχήν».[1]

Διὰ τῶν παρατηρήσεων τούτων δὲν προέβημεν ἐπαισθητῶς εἰς τὴν ἐπίλυσιν τοῦ ἀπασχολοῦντος ἡμᾶς ζητήματος. Μόνον δὲ προσετέθη μία ἔτι εἰκασία, πρὸς ἣν ἀντιπαρατηρῶ τὰ ἑξῆς. Ὁ κ. Σάθας ἀναφέρει δύο χώρας τῆς Πελοποννήσου, τὴν Μάνην καὶ τὴν Τσακωνίαν, ὡς δηλουμένας παρὰ τοῖς χρονογράφοις διὰ τοῦ ὀνόματος Ζυγὸς, ἀποκλίνει δὲ πρὸς τὴν γνώμην ὅτι ὁ Κανανὸς Ζυγιώτας ἐννοεῖ τοὺς Μανιάτας. Ἡμεῖς δὲ νομίζομεν ὅτι τὸ ὄνομα ἀπαντᾷ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς χερσονήσου, οὐδ' εἶνε χαρακτηριστικὸν μόνον ὡρισμένων τόπων, ἀλλὰ σημαίνει καθόλου τοὺς κατοίκους τῶν Ζυγῶν, ἤτοι τῶν ὀρέων ἐφ' ὧν χωρίζονται τὰ ὕδατα (Wasserscheide) ἢ ἄλλως τῶν στενῶν· ὥστε δὲν δυνάμεθα νἀποφανθῶμεν ὁριστικῶς ὅτι πρόκειται περὶ τῶν κατοίκων τῆς Μάνης. Χωρὶς δὲ νὰ θελήσω νὰ διαμφισβητήσω ἐν γένει τὴν ὕπαρξιν γερμανικοῦ τινος στρατιωτικοῦ σταθμοῦ ἐν Πελοποννήσῳ, ἐν τῇ προκειμένῃ περιστάσει θεωρῶ ἀπίθανον τὴν συσχέτισιν τῶν Ζυγιωτῶν τοῦ Κανανοῦ μετὰ τῶν Γερμανῶν ἐν γένει διὰ τὸν λόγον ὅτι ὁ Βυζαντῖνος περιηγητὴς, περιοδεύσας ἂν μὴ ὅλην τὴν Γερμανίαν, ἀλλὰ τοὐλάχιστον τὴν Πρωσσίαν, ἧς ῥητῶς ποιεῖται μνείαν πρὸ τῆς ἀμφισβητουμένης Σθαβουνίας ἐν ᾗ τὸ Λουπὴκ, θὰ ἦτο παράδοξον νὰ μὴ κάμῃ λόγον περὶ Γερμανῶν κατοίκων τῆς Πελοποννήσου εὐθὺς ὡς ἐποιήσατο μνείαν τῆς Πρωσσίας. Ἂν ἤθελεν ἁπλῶς νἀναφέρῃ ὅτι οἱ Ζυγιῶται εἶνε Γερμανοὶ τὴν καταγωγὴν διὰ τί περιέμεινε νά το εἴπῃ ἅμα τῇ ἀφίξει του εἰς Λουπήκ;

Κατὰ ταῦτα οἱ Ζυγιῶται, ἂν δὲν εἶνε Ἀθίγγανοι, εἶνε πολλῷ ὀλιγώτερον Γερμανοί. Τί δὲ εἶνε ἀναμφιρήστως, τότε μόνον θὰ λυθῇ ὅταν ἐξηγηθῇ σαφῶς καὶ ὡρισμένως τίς ἡ Σθαβουνία καὶ ποῖον τὸ Λουπὴκ περὶ οὗ ὁ λόγος παρὰ τῷ Κανανῷ καὶ γνωσθῇ ἐντεῦθεν τίς ἡ αὐτόθι λαλουμένη γλῶσσα ἣν ἐγνώριζεν ἐκ Πελοποννήσου ὁ περιηγητής. Πάντως δὲ πρόκειται περὶ ξένης τινὸς γλώσσης, οὐχὶ δὲ διαλέκτου τινὸς πελοποννησιακῆς. Ἂν π. χ. ὁ προμνημονευθεὶς Μάζαρις ἐξενίζετο ἐπὶ τοῖς λακωνικοῖς ἰδιωτισμοῖς καὶ ἀνέφερεν ἰδιαιτέρως ὡς τσακωνικὰς φράσεις τινὰς καὶ λέξεις[2] ἃς

1 Ἴδ. Κ. Σάθα Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας. Documents inédits rélatifs à l' histoire de la Grèce au moyen âge. Tome I. Paris. MDCCCLXXX. σελ. XXII σημ. 3.

2 Μάζαρι ἐπιδημία σ. 161.

ἄλλως οἱ περὶ τὴν διάλεκτον ταύτην τὰ νῦν διατρίβοντες κηρύττουσι μὴ ἀνηκούσας αὐτῇ, δὲν δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὡς ξένη τις θὰ ἔπλησσε τὸ οὖς τοῦ Κανανοῦ ἡ διάλεκτος αὕτη, ἀφ' οὗ οὗτος δὲν ἀπαξιοῖ νὰ χυδαιογραφῇ, ποιῶν τι πάνυ διάφορον καὶ φυσικώτερον τοῦ καθαρολογοῦντος Μάζαρι. Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ ταλανισθῇ ἀκόμη τὸ περὶ Σθαβουνίας, Λουπὴκ καὶ τῆς γλώσσης τῶν Ζυγιωτῶν ζήτημα, ὅπερ λυόμενον θὰ πλουτίσῃ ἡμᾶς διὰ γνώσεώς τινος σπουδαίας περὶ τῆς ἐθνολογίας τῆς Πελοποννήσου κατὰ τὸν ιε' αἰῶνα. Ἐπὶ δὲ τοῦ παρόντος ἂς ἐκφρασθῇ καὶ ἡ ὑπόνοια μὴ Σθαβουνίαν ἐννοεῖ τὴν Ἐσθονίαν ὁ Κανανὸς, ὑπὸ δὲ τὸ τοῦ χειρογράφου Λουπὴκ ὑπόκειται παρεφθαρμένον τὸ ὄνομα τῆς κουρλανδικῆς πόλεως Libau.

Ταῦτα ἀρκείτωσαν ἐπὶ τοῦ παρόντος, καίπερ οὐκ ὄντα ἄμοιρα ἐνδοιασμῶν καὶ ἀμφιγνωμιῶν, περὶ τῆς περιηγήσεως τοῦ Κανανοῦ εἰς τὰς χώρας τῶν Ὑπερβορείων.

Β'

Ὁ Βασίλειος Βατάτζης ἐγεννήθη ἐν Θεραπείοις τοῦ Βυζαντίου παρὰ πατρὸς ἱερέως καὶ μεγάλου οἰκονόμου τῷ 1694. Μόλις δ' αὐξηθεὶς καὶ γενόμενος ἐτῶν δεκατεσσάρων ἐστάλη χάριν ἐμπορίας εἰς Ῥωσίαν ὑπὸ τῶν γονέων, οἵτινες ἠναγκάσθησαν ἴσως νὰ ἐκπατρίσωσιν οὕτω νεαρὸν τῇ ἡλικίᾳ τὸν υἱὸν, ἕνεκα πτωχείας μόλις δυνάμενοι νὰ διατρέφωσι τὰ τέκνα, ὧν πέντε προηγοῦντο τοῦ Βασιλείου· ἴσως δ' εἵποντο καὶ ἄλλα μετὰ τὴν γέννησιν ἐκείνου. Μετὰ δὲ τὴν ἐκεῖθεν ἐπιστροφὴν βιώσας βραχὺν χρόνον ἐν τῇ πατρίδι ἐπεχείρησε καὶ δεύτερον πλοῦν εἰς τὴν ξενιτείαν

ταξιδεύσας μὲν δὶς καὶ τρὶς ἕως εἰς Μοσχοβίαν,
ἐπανακάμπτων δ' αὖθις δὲ εἰς τὴν ἐμὴν πατρίδα.

Μετὰ πολλὰ δ' ἔτη ἐπεχείρησε τῷ 1727 καὶ τρίτην μακρὰν περιοδείαν εἰς Ἀσίαν καὶ Εὐρώπην.

Τὰς εἰδήσεις ταύτας περὶ τοῦ Βατάτζη μανθάνομεν ἔκ τινος ἀνεκδότου ποιήματος αὐτοῦ, ἐν ᾧ περιγράφει τὰς ἄνω μνησθείσας περιοδείας.[1] Εὗρον δὲ τοῦτο τῷ 1876 χειρόγραφον ἀποκείμενον ἐν τῇ πλουσιωτάτῃ βιβλιοθήκῃ τοῦ λονδινείου Βρεττανικοῦ Μουσείου, περιελθὸν εἰς αὐτὴν μετὰ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ λόρδου Γυίλφορδ· φέρει δὲ ἀριθμὸν Add. 10,075 καὶ εἶνε γεγραμμένον κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος.[2]

Περιλαμβάνει δὲ περὶ τοὺς δισχιλίους ἑκατὸν πολιτικοὺς ὁμοιοτελεύ-

1 Ὁ κ. Κωνσταντῖνος Σάθας μὴ γνωρίζων τὴν ὕπαρξιν τοῦ ποιήματος τούτου ἐν ᾧ περιέχονται αἱ περὶ Βατάτζη λεπτομερεῖς εἰδήσεις ἐλάχιστα λέγει περὶ αὐτοῦ ἐν σ. 918 τῆς «Νεοελληνικῆς Φιλολογίας», παραλαμβάνων ταῦτα ἐκ τοῦ Γεωγραφικοῦ τῆς Ῥουμουνίας τοῦ Δ. Φιλιππίδου.

2 Ἴσως σώζεται πλὴν τούτου τοῦ ἀπογράφου καὶ ἄλλο τι καθ' ὃ ἐγένετο πρό τινων ἐτῶν ἀνακοίνωσίς τις περὶ Βατάτζη ὑπὸ τοῦ κ. Ἀνδρ. Ἱδρωμένου ἐν τῷ ἡμετέρῳ συλλόγῳ.

τους στίχους, οἵτινες οὔτε διὰ τὸ εὔηχον, οὔτε διὰ τὴν ἀκρίβειαν περὶ τὸ ὁμοιοτέλευτον διακρίνονται καὶ εἶνε γεγραμμένον εἰς γλῶσσαν ἥτις μετέχει καὶ τῆς καθαρευούσης καὶ τῆς καθωμιλημένης. Καὶ ἔχει μὲν γράφων πλήρη συναίσθησιν τῆς ἀμαθείας αὐτοῦ, ἀλλ' ὅμως δὲν ἀποκνεῖ τὸ μὲν ἵνα εὐχαριστήσῃ ἑαυτὸν διὰ τῆς ἀναγραφῆς τῶν πολλῶν τόπων οὓς περιηγήθη, τὸ δὲ νομίζων ὅτι δύναται ὁπωςδήποτε νὰ ἔχῃ τινὰ χρησιμότητα ἡ ἀφήγησις τῶν ἀποδημιῶν αὐτοῦ. Διὰ ταῦτα λέγει (ἐν φ. 19,6 τοῦ κώδικος)·

Κ' ἤκουσα πάμπολλαις φοραῖς ἄνδρας τοὺς σοφωτάτους
νὰ δίδουνε ἀκρόασιν καὶ τοὺς ἀμαθεστάτους.
Τῶν ἀμαθῶν ὡς εἷς κἀγώ, ὡς οἶδα διηγοῦμαι
καὶ ἂν δόξῃ τινῶν μάταια τὴν συγγνώμην αἰτοῦμαι.

Ἡ ὅλη περιήγησις τοῦ Βατάτζη διαιρεῖται εἰς δύο μέρη. Καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ἀναγράφεται διπλῆ περιοδεία εἰς Περσίαν καὶ τὰ κατὰ τὴν Ῥωσίαν. Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ γίνεται λόγος περὶ τῆς μετὰ πολλὰ ἔτη τῷ 1727 ἐπιχειρηθείσης τρίτης ὁδοιπορίας, καθ' ἣν ἐπεσκέφθη καὶ τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας. Ἀλλὰ περὶ τούτων ποιεῖται βραχύτερον λόγον ὡς περὶ γνωστοτέρων. Πολλαχοῦ δὲ τῆς περιγραφῆς αὐτοῦ, ὅταν μάλιστα ὁμιλῇ περὶ τόπων ἀγνώστων εἰς τοὺς πολλούς, θέλει νὰ ταυτίσῃ τοὺς λαοὺς περὶ ὧν ποιεῖται λόγον πρὸς τοὺς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις γεωγράφοις ἀναφερομένους, ἰδίως δὲ ποιεῖται μνείαν Διονυσίου τοῦ Θρᾳκός. Τῆς περιηγήσεως ταύτης τὸ δεύτερον μέρος εἶνε καὶ τὸ περιεργότερον, ἐπειδὴ ὁ Ἕλλην περιηγητὴς φθάνει μέχρι Χίβας, Βουχάρας, Ὑρκανίας, Ἀραλικῆς θαλάσσης καὶ ἄλλων ἐνδοτέρων ἀσιατικῶν χωρῶν, περιγράφει δὲ τὸν Ταῦρον καὶ τὰ κατὰ τὴν Περσίαν. Ἰδίως δ' ἐκφράζει τὸν πρὸς τὸν σάχην Ναδὶρ θαυμασμὸν αὐτοῦ, παραπέμπων εἰς τὴν πρὸ τοῦ γεωγραφικοῦ ποιήματος συνταχθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ *Ἱστορίαν τοῦ σάχη τῆς Περσίας Ναδίρ*, ἧς περίληψις ἐκ μνήμης ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Δανιὴλ Φιλιππίδου ἐν παραρτήματι τοῦ γεωγραφικοῦ τῆς Ῥουμουνίας, ἐκτυπωθέντος ἐν Λειψίᾳ τῷ 1816. Κατὰ τὸν ἐκδόντα τὴν ἐπιτομὴν ταύτην Φιλιππίδην ὁ Βασίλειος Βατάτζης ὅστις κατεῖχε τὴν ἑλληνικήν, τὴν λατινικήν, ἀραβικὴν καὶ περσικὴν καὶ διαφόρους εὐρωπαϊκὰς γλώσσας διατρίψας πολὺν χρόνον ἐν Περσίᾳ ἀπεστάλη πρέσβυς εἰς Ῥωσίαν παρὰ τοῦ σάχη Ναδίρ.[1] Ὡς δὲ μανθάνομεν ἐκ τῆς Περιηγήσεως αὐτοῦ, ὁ σάχης ἐνεπιστεύσατο αὐτῷ καὶ πρεσβείαν τινὰ εἰς Ὑρκανίαν, ἧς τηρεῖ ἀπόκρυφον τὸν σκοπόν.

Τῶν δύο μερῶν τῆς *Περιηγήσεως* τὸ μὲν πρῶτον ἐγράφη προφανῶς πρὸ τοῦ 1727, τὸ δὲ δεύτερον μετὰ τὸ πέρας τῶν ἐν Ἀσίᾳ καὶ Εὐρώπῃ ὁδοιποριῶν αὐτοῦ, καὶ δὴ μετὰ τὸ 1732 ὅτε ἐδημοσιεύθη ἐν Λονδίνῳ ὁ χάρτης αὐτοῦ, οὗ γίνεται μνεία ἐν φ. 31,6 τοῦ λονδινείου ἀπογράφου

1 Παράρτημα γεωγραφικοῦ τῆς Ῥουμουνίας σ. 22.

τοῦ ποιήματος. Καὶ οἱ μὲν στίχοι αὐτοῦ εἶνε, ὡς ἀνωτέρω εἶπον, κακόζηλοι, οὐδὲ τὴν φαντασίαν ἔχει ἄφθονον, ἀλλ' αἱ ἐλλείψεις αὗται ἀναπληροῦνται διὰ τῆς μεγάλης ἀφελείας περὶ τὴν διήγησιν καὶ τοῦ παρατηρητικοῦ. Τὰ ἔμφυτα ταῦτα δῶρα καθιστῶσιν ἐνδιαφέρουσαν τὴν ἀνάγνωσιν τῆς περιηγήσεως αὐτοῦ, εἰς ἣν συνεχῶς ἐγκατασπείρονται ἐπεισόδια λόγου ἄξια.

Ἐν τῷ χειρογράφῳ προηγοῦνται κατὰ τὰ ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις εἰωθότα στίχοι εἰς τὸν συγγραφέα τῆς βίβλου καὶ ἀφιερωτικὰ τοῦ ποιητοῦ ἐπιγράμματα διάφορα εἰς τὴν Θεοτόκον καὶ τὸν ἀπόστολον Παῦλον. Εὐθὺς δ' ἐν τοῖς πρώτοις στίχοις τοῦ πρώτου μέρους διδάσκει ἡμῖν τὰ κατὰ τὴν γέννησιν καὶ παιδικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν ἐν φ. 31,β κ. ἑ. ἔχοντα οὕτως·

Χριστὸς μόνος ὡς ἔφησεν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ
  παντὶ γὰρ δίδει ἄδειαν γένει τῷ ἀνθρωπίνῳ,
ἐλευθερίαν τοῦ γαμεῖν ὡς μόνος του προστάζει,
  ὁ γάμος εἶνε τίμιος εἰς ὅλους τοῦτο κράζει.
Οὕτω καὶ ὁ γεννέτης μου ἐμοῦ τοῦ νεανίου
  ἐσυνεζεύχθη γυναικὶ εἰς ὄνομα Κυρίου,
ὡς πέφυκε Χριστιανοῖς ὅλοις τοῖς ὀρθοδόξοις
  δι' εὐλογίας ἱερᾶς ἐλπίζειν θείας δόξης.
Ὅστις δὲ ὁ γεννέτης μου μετὰ τὴν συζυγίαν
  χειροτονήθη ἱερεὺς τοῦ λειτουργεῖν τὰ θεῖα.
Μετὰ δὲ χρόνους μερικούς, ὡς ἐκ θεοῦ ἐλέχθη,
  κ' ἔπειτα ἄλλων μ' ἀδελφῶν* κἀγὼ τότε ἐτέχθην
ἔκτος μετὰ τὴν γέννησιν τῶν ἄλλων ἀδελφῶν μου
  καὶ γεννηθεὶς δοξολογῶ τριαδικῷ θεῷ μου
κατ' ἔτος τὸ ἀπὸ Χριστοῦ ἄνακτος τοῦ θεοῦ μας
  τοῦ ποιητοῦ καὶ πλάστου μας καὶ τοῦ δημιουργοῦ μας
χιλιοστῷ ἑξακοστῷ ἐνεννῆντα τεσσάρῳ·
  διὸ ἀεὶ δοξολογῶ κράτει του τῷ μεγάλῳ.
Πατρὶς ἣν με ἐγέννησε μήτηρ μου ἡ κυρία
  ὑπάρχει εἰς τὸ κατάστενον 'ποῦ λένε** Θεραπεῖα
πλησίον τῆς περίφημου πόλεως Κωνσταντίνου
  τῆς λαμπούσης ἐπὶ τῆς γῆς ὥςπερ ἀκτὶς ἡλίου.
Ἀναθραφεὶς δὲ ἐπ' αὐτῆς τῆς περιφημισμένης,
  τῆς ἀνάσσης τῶν πόλεων, πόλις τῆς ἀκουσμένης,
θείᾳ προνοίᾳ δ' αὐξηνθεὶς μετὰ τῶν γεννησάντων
  ἕως ἐτῶν ὧν ἀριθμὸν δέκα τε καὶ τεσσάρων
τὴν τάξιν τε καὶ ἄσκησιν ἐπιθυμῶν ἐμπόρων
  καὶ περιήγησιν φιλῶν κόσμου καὶ πολλῶν χώρων
ἐν ἡλικίᾳ ταύτῃ δέ, ὡς ἄνωθεν φανίζω,
  καὶ ἐν ὀνόματι Χριστοῦ, πρὸς ξέν' ἀναχωρίζω·
μὲ τὰς εὐχὰς γεννέτων μου καὶ μὲ τὴν θέλησίν τους,
  μὲ ἔπεμψαν πρὸς ἀρκτικὰ ὡς ἦτον ἡ βουλή τους.

* Κωδ. ἄλλον μ' ἀδελφὸν

** Κῶδ. λέναι.

εἰς γῆν λέγω ὀρθόδοξον ὁποῦ λάμπει Ἐκκλησία
καὶ εἰς τὴν βασιλεύουσαν πόλιν τὴν Μοσχοβία.
Ἐξ οὗ δὲ βούλομ' ἄρξασθαι διήγησιν ποιῆσαι,
πᾶσάν μου περιήγησιν ὡς δύνομ' ἱστορῆσαι
πόλεων τῶν ἐξακουστῶν καὶ χωρῶν περιφήμων
καὶ θαλασσῶν καὶ ποταμῶν ἃ ὀφθαλμοί μου εἶδον.

Ἐν τῷ πρώτῳ δὲ μέρει ποιεῖται ἤδη λόγον περὶ τοῦ σάχη καὶ τῶν ἀκολούθων αὐτοῦ διὰ τῶν ἑξῆς (ἐν φ. 20,α)·

συχνὰ δὲ πάντα δι' αὐτοῦ αὐλίζεται καὶ ὁ σάχης
καὶ ἀρκετὰ ἂν θὲς νά τον ἰδῇς * ἐκεῖ πρέπει νὰ λάχῃς,
καθὼς πολλάκις ἔτυχα κἀγὼ ἐκεῖ 'στὸν φόρον
κ' εἶδά του τὴν παράταξιν καὶ τῶν ἀνθρώπων τ' ὅλων.
Βέβαια ἐβγαίνει ** μ' ἀρκετὸν πλῆθος πολλῶν ἀνθρώπων,
καβαλλαρέων καὶ πεζῶν καὶ ἀρχόντων πολλῶν πρώτων.
Πολλάκις καὶ ἐλέφαντα ἀκολουθοῦν *,* μαζί του
μὲ λιθοκόσμητα χρυσὰ ἔχουν τὴν ἔνδυσίν του.
Φορέματα χρυσόφαντα φοροῦν καὶ αὐτοὶ ἀτοί τους,
ὁμοίως κ' οἱ ῥαβδοῦχοί † τους καὶ ὅλη ἡ προπομπή τους.
Θαῦμα πολὺ εἶνε 'στὰ χρυσᾶ τὴν ἔφεσιν ὁπῶχουν· ††
σχεδὸν ἂν ἦτον δυνατὸν χρυσῆν σάρκα νὰ ἔχουν.

Ἐν δὲ τῇ ἀρχῇ τοῦ δευτέρου μέρους ἀναγγέλλει·

ἅπαντα οὖν κατὰ σειρὰν συντόμως ἱστορήσω
κ' ἐκ τῆς πατρίδος δ' αὖθις δὲ τὸν δρόμον νὰ ἀρχίσω.
Ἐν ἔτει σωτηρίῳ τε τῷ χιλιοστῷ λέγω
κ' ἑπτακοσιοστῷ ὁμοῦ εἰκοστῷ τῷ ἑβδόμῳ
ἐξῆλθον ἐκ Κωνσταντίνου, ἦλθον εἰς Μοσχοβίαν
κ' ἐκ Μοσχοβίας ἄρχισα μακρὰν ὁδοιπορίαν.

Ἐν τούτῳ τῷ μέρει περιέχονται καὶ τὰ ἑξῆς περὶ τῆς Ἀραλικῆς θαλάσσης, ἐν οἷς ὁ Ἕλλην περιηγητὴς ἀξιοῖ τὴν ἀνακάλυψιν αὐτῆς (ἐν φ. 33,α)·

καὶ μετὰ ταῦτα οὐ μακρὰ, λέγω δὲ πρὸς τὴν Χίβαν
ἕως ἡμέρας ἓξ ἑπτὰ λέγω ὁδοιπορίαν
ἐφθάσαμεν 'στὴν θάλασσαν ἣν οἱ πάλαι οὐκ ἴσαν
καὶ οἱ ἑξῆς ἱστορικοὶ ἣν ὅλως ἀγνοοῦσαν,
λέγω δὲ τὴν Ἀραλικὴν, εἰς ἣν ὅταν ἐπῆγα
τ' ἁλμυρόν της δοκίμασα γλώττῃ μοι τῇ ἰδίᾳ,
ἔχουσα ἀπαράλλακτα ὡσὰν θάλασσα εἰς πάντα·
ἡ δὲ περιφέρει' αὐτῆς εἶν' ἡμερῶν τριάντα.

* Κώδ. τὸν εἰδῇς.
** Κώδ. εὐγένει.
, Ἔχει ὀρθῶς. Τὸ δὲ ἐλέφαντα ἀκολουθοῦν σημαίνει ἐνταῦθα παρέχουσιν αὐτῷ ἀκόλουθον ἐλέφαντα.
† Κώδ. ῥαβδοῦχοι.
†† Κώδ. ὁπόχουν.

Εἰς αὐτὴν δὲ κ' οἱ ποταμοὶ ὁ Ὦξος κ' Ἰαξάρτης
ῥέουσι γὰρ ἀμφότεροι εἰς τὸ πέλαγος ταύτης,
καὶ οὐχὶ δ' ὡς οἱ παλαιοὶ ἐδόξαζαν νὰ τρέχουν
εἰς τὴν Κασπίαν θάλασσαν, ὡς ἐξ ἀγνοίας λέγουν·
μάλιστα δ' ἡ Ἀραλικὴ ἕως εἰς τὴν Κασπίαν
διάστασιν ἔχει πολλῶν 'μερῶν ὁδοιπορίαν.
Τὴν δ' αὐτὴν τὴν Ἀραλικὴν τὴν θάλασσαν ἣν ἔφην
πρῶτος τὴν ἐφανέρωσα ἐγὼ εἰς τὴν Εὐρώπην,
κ' εἰς τὴν Λονδῶν τὴν 'δέχθηκαν εὐχαρίστως οἱ ὅσοι
σοφοὶ 'ποῦ καταγίνονται τῇ γεωγράφων γνώσει.

Περὶ δὲ Βουχαρίας ὄντος τοῦ λόγου καὶ τῶν αὐτῇ πολεμίων Κασάτζκων ὁ Βατάτζης λέγει τάδε (φ. 38,β-39,α)·

κ' ἐν τῇ ἐμῇ διατριβῇ εἰς τὸ ῥηθὲν Βουχάρι
αὖθις οἱ ῥηθέντες ἐχθροὶ ἦλθον ὥςπερ τὸ πάλιν
κ' αὖθις ἐπολιόρκησαν δεινῶς τὴν Βουχαρίαν
ὄντες χιλιάδες ἑκατὸν καὶ οὐχὶ παρὰ μίαν.
Ἐν ταύτῃ δ' ὅμως τῇ μακρᾷ τῇ τετραμηνιαίᾳ
πολιορκίᾳ τῇ δεινῇ τῇ νυκτὶ καὶ ἡμέρᾳ
τίς ἄρα, τίς τὰ δυστυχῆ νὰ 'πῇ καὶ νὰ 'μιλήσῃ
τὰ ὅσα πάσχει τῶν δεινῶν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις;
Φεῦ φεῦ, θεὲ τοῦ οὐρανοῦ, ἀνθρώπους τίς νὰ βλέπῃ
νὰ τρῶσιν ἄλλον ἄνθρωπον ἐκ τῆς πείνης καὶ βρέφη;
Ἐν τούτοις δὲ καὶ τὰ ἐμὰ θέλω νὰ παραστήσω
καὶ μὲ ἀλλοίους στίχους δὲ ἤδη νὰ ἱστορήσω.
Πότε μ' ἐν δεινοῖς κἀτ τύχῃ κατὰ σῶμα
τύχῃ μὲν τυχών, πνέουσ' ἐν πόλει τάδε,
ἅλωσιν, λιμόν, σαρκανθρωποφαγίαν.*
Σῶμα δ' ἐμοὶ ὕστατα πνέον ἐξ ὅλου,**
τοῦτο δ' ἐκ πληγῆς ἅμα λειεντερίας.
Ἀλλ' ἐν τούτοις κείμενος ἐκήδετό μοι:
γυμνοσοφιστῶν τις τῶν εἰς τὰ ἐκεῖσε
ὅςτις ἐν μιᾷ ἐλθὼν 'πισκέψασθαί με
κ' ἰδών με, ὡς οἴομαι, κατηφῆ σφόδρα
ταῦτα τάδε μ' ἔλεξε σὺν πολλῷ ζήλῳ·
—Ἔχεις σὺ θεόν;—Ἐγὼ καὶ μάλα, ἔφην.
Κ' αὖθις δ' αὖ αὐτὸς μετ' εὐθαρσίας ἔφη·
—τί δ' οὖν κατηφής, τί δ' ὅλως καὶ λυπεῖ σε;
καὶ γὰρ θεὸν ἔχων οὖν, τί οὖν λυπεῖσαι;***
Καὶ πρὸς ἑαυτὸν τάδ' αὖθις αὐτὸς ἔφα·
«Χουδὰ δαρέμ, τζὲ γὰμ δαρέμ;»
θεὸν ἔχω ἔγωγε, τί λύπην ἔχω;

* Κῶδ. σάρκ' ἀνθρωποφαγίαν.
** Κῶδ. πνίων ἐξόλου.
*** Κῶδ. λυπῆσαι.

Τοῖα δ' οὖν ταῦτα καὶ τἄμὰ τὰ ἐν τῇ Βουχαρίᾳ
ὧν τὰ πολλὰ ἐγὼ 'λειψα διὰ τὴν συντομία.
Οἱ ῥηθέντες ὅμως ἐχθροὶ αὖθις μὴ δυνηθέντες
πορθῆσαι τὴν Βουχάριαν κ' ἐξ ἐκεῖσ' ἀπελθόντες,
πάντες ἠλευθερώθημεν κ' ἡ πόλις ἐλυτρώθη,
τῷ βουλομένῳ ἀπελθεῖν ὁ δρόμος ἠνεῴχθη·
Τότες κἀγὼ 'βουλήθηκα τὸν δρόμον μου νὰ κάμω
καὶ δι' Ἰνδίας νὰ ἐβγῶ* 'στὴν Εὐρώπην νὰ 'πάγω.

Ἐπιστρέψας δὲ μετὰ πολλὰς ἐν Ἀσίᾳ περιπλανήσεις εἰς τὴν Ῥωσίαν, ἀπέρχεται ἐκεῖθεν διὰ Ῥήγας εἰς Γερμανίαν, εἶτα εἰς Ὀλλανδίαν, Γαλλίαν καὶ Ἀγγλίαν, καὶ διὰ βραχέων περιγράφει πάσας ταύτας τὰς χώρας. Ἄξια ἀναγνώσεως εἶνε τὰ ἑξῆς ὑπ' αὐτοῦ λεγόμενα περὶ Ἀγγλίας

Ἐγὼ δὲ κ' ἀπ' τὴν Φράντζ' αὐτήν, ἤτοι ἀπ' τὴν Γαλλίαν,
ἐπέρασα τὴν θάλασσαν κ' ἐπῆγα 'στὴν** Ἀγγλίαν.***
Εἰς τὴν Λονδὼν ἐστάθηκα, πόλις εἶν' γνωρισμένη
πολλά τε πολυάνθρωπος καὶ παντοῦ ἀκουσμένη.
Εἰς αὐτὴν κ' ἡ καθέδρα δὲ εἶνε† τῆς βασιλείας
τοῦ βασιλέως τῶν Ἀγγλῶν κ' ὅλης τῆς Βρεττανίας.
Περαιτέρω δὲ οὐκ ἐμὸν εἶνε νὰ ἱστορήσω
τῶν Ἀγγλῶν τἀξιώματα ἐγὼ νὰ παραστήσω.
Καὶ γὰρ εἰς πάντας εἶν' γνωστὴ ἡ πλουσιότητά τους
καὶ ἡ ἰσχὺς 'στὴν θάλασσα καὶ ἡ σοφότητά τους.
Μάλιστα τὸ φιλέλληνον εἰς αὐτοὺς πλεονάζει
καὶ 'στὰς ἀκαδημίας τους ἐς δύναμιν ἀκμάζει.
Καὶ αὐτοὺς δὲ τοὺς Ἕλληνας, Γραίκους ὡς ὀνομάζουν,
καί τους τιμοῦν καὶ ἀγαποῦν κ' εἰς πάντα τοὺς δοξάζουν.
Ἐγὼ ὅμως πρὸς τἄλλά τε ὁποῦδα 'στὴν Ἀγγλίαν
ἱστόρησα μὲ θαυμασμὸν καὶ τὴν ἀκαδημίαν,
'κείνην λέγω τὴν 'ξάκουστον 'ποῦ λέσι 'στ' Ὀξοφόρτι,
εἰς ἣν καθ' ἐπιστήμης δὲ διδάσκεται ἡ γνῶσι,
εἰς ἣν κἀγὼ τ' ἐπρόσφερα τὴν χάρταν 'ποὖχα κάμει
δι' ἣν μ' εὐχαριστήσασιν οἱ ἐκεῖσε πάντες πάνυ.
Ἐν αὐτῷ δὲ τῷ Ὀξφὸρτ εἶν' κ' ἡ βιβλιοθήκη,
ἀλλ' οὐκ οἶδα ἂν εἶν' κ' ἀλλοῦ βιβλίων τόσων πλήθη.

Τέλος δ' ἐπιστρέφων εἰς Ῥωσίαν διὰ τῆς βορείου θαλάσσης καὶ τῆς Βαλτικῆς ἐπισκέπτεται καὶ τὴν Κοπενάγην. Τελευτᾷ δὲ διὰ τῶν ἑξῆς·

Ἀλλ' εἴθε τὸ συμπαθὲς ὄμμα λέγω τὸ θεῖον
εἰς ὃ ἐλπίζω δ' ἔγωγε θεοῦ τοῦ πανοικτίρμον
εὐσπλάγχνως καὶ ἐμβλέψοι με καὶ ἔτι ἐλεήσοι
καὶ ἔτ' ἁμαρτωλοῦ τοῦ 'μοῦ θάνατον οὐ θελήσοι,

* Κῶδ. εὐγῶ.
** Κῶδ. στὴν ὡς καὶ κατωτέρω στὰς κτλ.
*** Κῶδ. Ἀγκλίαν ὡς καὶ κατωτέρω Ἀγκλῶν κτλ.
† Κῶδ. εἶνε πάντοτε.

ἀλλὰ δῶσοι με νοῦν καινὸν κ' ἐξ ὧδε μετοικίαν
κ' εἰς ὃν λιμένα βούλεται ψυχῆς τὴν σωτηρίαν.
Τὰ δ' αὐτὰ ὁ τλησίπονος Βατάτζης ἱστορήσας,
τλήσας μὲν τλήσας τὰ πολλὰ, ἀλλὰ περιηγήσας.

Εἰς τὸ λονδίνειον τοῦτο ἀπόγραφον τῆς Περιηγήσεως τοῦ Βατάτζη εἶνε προςδεδεμένον καὶ ἓν ἀντίτυπον τοῦ χάρτου ὃν ἐξέδωκεν ἐν Λονδίνῳ ὁ περιηγητὴς διὰ λιθογραφίας τῷ 1732. Καὶ τὸ μὲν χωρογραφικὸν μέρος τοῦ χάρτου κατέχει τὸ μέσον τῆς λιθογραφίας, τὰ δὲ περιθεώρια φέρουσι διαφόρους ἐπιγραφὰς καὶ σημειώσεις.

Καὶ ἀριστερόθεν μὲν ὑπάρχουσι διάφοροι ἑρμηνεῖαι καὶ σημειώσεις περὶ τῶν χωρῶν καὶ ἐθνῶν τῶν ἐν τῷ χάρτῃ περιλαμβανομένων, γεγραμμέναι ἑλληνιστὶ, δεξιόθεν δὲ αἱ αὐταὶ λατινιστί. Ἄνω δὲ γέγραπται ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ ἥδε ἡ ἐπιγραφή· «Χάρτα, δι' ἧς τοῖς φιλομαθέσι παρέχεται »εἰδεῖν μέρος τι τῆς Ἀσίας ὃ, οὐδεὶς τῶν περιηγητῶν ἕως τοῦ νῦν ἰδεῖν »ταυτοψὶ, καὶ ὡς εἰδῶς εἰπεῖν τι καθαρῶς εὐμοιρήσατο, ἕνεκεν τῶν τῆς »κατεκεῖσε ὁδοιπορείας (ὡς οἶμαι) πολυειδῶν κινδύνων καὶ ἀπείρων καμάτων. Νῦν πρώτοις τύποις ἐκδοθεῖσα παρ' ἐμοῦ Βασιλείου Βατάτζη υἱοῦ »τοῦ ποτὲ μέγα Οἰκονόμου τῆς ἐν τῇ Κωνσταντίνου ἁγίας τοῦ Χριστοῦ »Μεγάλης Ἐκκλησίας. Ἐπεὶ ἡ φορὰ τοῦ περιτρέχοντος κύκλου τῶν ἀν»θρωπίνων πραγμάτων (καὶ ταμὰ ὡς ὑπαυτῆς εἴποι τις, ἄλλως ἐξ ἄλλου »ἀόκνως περιφερόμενα) μετὰ καὶ ἄλλων προτούτου γαιῶν τε καὶ ἐθνῶν »καὶ τοῦ ὧδε σημειωθέντος Ἀσιατικοῦ μέρους κατὰ τὸ αψκζ^{ον} ἔτος (μέχρι »τοῦ αψλ^{ου}) περιηγητὴν μὲ ἀνέδειξεν. Πρὸς τούτοις δὲ καὶ τῆς ἀξιοθεά»του μεγάλης Βρεττανίας ἤδη θεατὴν γενέσθαι με οὐχ ὑστέρισεν».

Τέλος δ' ἐν τῇ ᾤᾳ κάτωθεν πλὴν σημειώσεών τινων καὶ ἀπεικονισμάτων ἀναγινώσκονται τὰ ἑξῆς· «Ἐν Λωνδώνῃ τῆς Βρεττανίας. Ἔτει σωτηρίῳ αψλβ' κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον».

Ὁ χάρτης οὗτος κατέστη σπανιώτατος, ἴσως δὲ καὶ μοναδικός. Ἐγὼ τοὐλάχιστον μόνον τοῦτο τὸ λονδίνειον ἀντίτυπον εἶδον. Ἐν Ὀξωνίῳ ἐζήτησα αὐτὸν, προσενεχθέντα, ὡς ῥητῶς ἀναφέρει ὁ Βατάτζης ἐν τῷ ἀνωτέρω ἀνακοινωθέντι ἀποσπάσματι, ἀλλὰ δὲν εὑρίσκετο ἀντίτυπον αὐτοῦ, τοὐλάχιστον ἐν τῇ βοδληϊανῇ βιβλιοθήκῃ.

Τοιαῦται αἱ γεωγραφικαὶ συγγραφαὶ καὶ δημοσιεύσεις τοῦ Βατάτζη οὗ ἡ Περιήγησις εἶνε ἀξία νὰ ἐκδοθῇ ποτε καὶ ὁλόκληρος. Προςτιθεμένη εἰς τὰς συγγραφὰς τοῦ Κανανοῦ, τοῦ Νουκίου, τοῦ Δρομοκαΐτου, τοῦ Νοταρᾶ καὶ τῶν ὀλίγων ἄλλων παρ' ἡμῖν κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶνας συγγραψάντων περιηγητῶν δύναται νἀποτελέσῃ εὐπρόσωπόν ποτε σύνταγμα τῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας Ἑλλήνων Γεωγράφων.

Σπυρ. Π. Λάμπρος.

ΤΟ ΠΑΓΩΤΟΝ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.*

ΕΝΘΑ ΕΥΡΙΣΚΕΤΑΙ Ο ΤΙ ΕΖΗΤΕΙΤΟ ΚΑΙ Ο ΤΙ ΔΕΝ ΕΖΗΤΕΙΤΟ.

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐκείνην πρωΐαν, περὶ τὴν δεκάτην ὥραν, ἄνθρωπος πλέον ἢ μεσῆλιξ καὶ προφανῶς ὑπὸ τῆς τύχης καταδιωκόμενος παρουσιάσθη εἰς τὴν συνοικίαν Πάτταρη ἀρ. 3.

Ἔφερε μεταξωτὸν πράσινον ἐπίδεσμον ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὀφθαλμοῦ· ἦτο τραυλός, χωλός, καὶ ἐπὶ τοῦ προσώπου του, ὡρίμου ἤδη, ἐφύετο μύσταξ μέλας ἀποτελῶν γελοίαν ἀντίθεσιν πρὸς τὴν μιξοπόλιον κόμην του.

Εἶχε περισκελίδας ἐκ βάμβακος πάλαι ποτὲ κυανοχρόου, ἐπενδύτην βελούδινον χρώματος ἄλλοτε μέλανος, περιλαίμιον ἐκ δέρματος, οἷον φέρουσιν οἱ στρατιῶται, καὶ πῖλον ὅστις ἔκλινε πρὸς τὸ ὑπέρυθρον, συνεπείᾳ τῶν μακρῶν ὑπηρεσιῶν τὰς ὁποίας παρέσχε τῷ κυρίῳ του.

Ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἀνῆλθε τὴν κλίμακα ἐκπέμπων βαθεῖς στεναγμοὺς καὶ σύρων μετὰ κόπου τὴν ἄκαμπτον κνήμην του. Ἀλλὰ μεθ' ὅλα ταῦτα ἀνῆλθεν ἄνευ δυσαρέστου τινὸς ἐπεισοδίου μέχρι τοῦ ἑβδόμου πατώματος καὶ ἔστη ἐκεῖ ἵνα ἀναπαυθῇ ὀλίγον. Εὑρέθη κατέναντι ἀνοικτῆς τινος θύρας καὶ περιστοιχούμενος ὑπὸ ἀπεριγράπτου ῥυπαρότητος καὶ ἀταξίας.

Ἐν τῷ δωματίῳ γυνή τις ἐσάρωνε, καὶ ἀπώθει πρὸς τὴν κλίμακα τὰς ἀκαθαρσίας. Ἦτο ὑψηλὴ τὸ ἀνάστημα, ἰσχνὴ ὡς οἱ στάχεις τοῦ Φαραὼ μὲ τὴν κόμην πολιὰν σχεδὸν, ἀκάθαρτον καὶ ἀνορθουμένην. Ἦτο ἐνδεδυμένη ὅπως ὅπως, ἐὰν δύναται νὰ κληθῇ ἐνδυμασία τὸ λείψανον τῆς ἐσθῆτος, τὸ ὁποῖον ἔφθανε μέχρι μέσων μόνον κνημῶν. Οἱ πόδες της ἦσαν γυμνοί, φερόμενοι ἐντὸς εἴδους τινὸς ἐμβάδων, μικρὸν δὲ βαμβακερὸν ὑποκάμισον ἐμαρτύρει τὴν ἀπουσίαν τοῦ καθ' αὐτὸ ὑποκαμίσου, τὸ ὁποῖον ἡπλοῦτο πρὸς ἀποξήρανσιν ἐπὶ τοῦ παραθύρου.

Ἡ γυνὴ ἐκείνη, ἔχουσα ἐστραμμένα τὰ νῶτα πρὸς τὸν ἀνελθόντα, ἐμονολόγει.

Ὁ ἄνθρωπος σιωπήσας ἐπερίμενε μέχρις οὗ ἡ ἐργασία τοῦ σαρώματος παρασύρῃ τὴν γυναῖκα μέχρι τῆς θύρας τοῦ δωματίου. Τοῦτο πράγματι καὶ μετ' ὀλίγον συνέβη, ὁπότε τὰ δύο ἐκεῖνα δυστυχῆ ὄντα συνηντήθησαν.

Δὲν ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ ὁποία ὑπῆρξεν ἡ γυνὴ ἐκείνη εἰς παρελθόντας χρόνους. Δὲν εἶχε πλέον ἡλικίαν· ἡ μορφή της παρίστα σκελετὸν μόνον τὸν ὁποῖον ἐκάλυπτε δέρμα ὅμοιον πρὸς τὸ δέρμα τῆς Κορδούης, δι' οὗ ἐκάλυπτον ποτὲ τὰ καθίσματα, καὶ ὀφθαλμοὺς τῶν ὁποίων ἡ ἀκτινοβολία

* Ἰδε σελ. 453.

ἦτο ὡσεὶ βλασφημία τις προφερομένη ἐν τῇ ὁρμῇ ἐπιστημονικοῦ λόγου.

Τὰ λείψανα ἐκεῖνα ἐφαίνοντο φρικώδη.

Ἔρριψε βλέμμα πρὸς τὸν ἄνθρωπον τὸν ἱστάμενον πρὸ τοῦ κατωφλίου καὶ ἀμέσως ἐξηκολούθησε τὸν καθαρισμόν, ἀπωθοῦσα τὰς ἀκαθαρσίας καὶ τὰ χώματα μεταξὺ τῶν ποδῶν τοῦ ὀχληροῦ ἐπισκέπτου.

Ἀλλ' αὐτὸς ἀπεφάσισε τέλος νἀνοίξῃ τὸ στόμα καὶ «Θεί-θεία-α, ἠρώτησεν, «ἠ-ἠξεύρετε νὰ-ὰ μοῦ εἰ-εἴπῆτε εἰς ποῖ-ποῖον πά-πά-πάτωμα κα-α-τοικεῖ ἡ Σε-Σε-Σεραφίνη Μι-Μι-νού-νου-νου-τολο ;»

Εἰς τὴν πρώτην λέξιν ἡ γυνὴ εἶχεν ὑψώσει τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου, καὶ διὰ βλέμματος ἀστραπιαίου καὶ διαπεραστικοῦ εἶχε παρατηρήσει αὐτὸν ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν. Ἐστηρίχθη ἐπὶ τοῦ ξύλου τοῦ σαρώθρου, καὶ περιέμενε τὸ τέλος τῆς φράσεως, ἥτις τῇ ἐφάνη μακροσκελεστάτη.

— Ἐπὶ τέλους ! ἐκραύγασεν, ἐπήγαινα νὰ ζητήσω τὸ τσεγκέλι διὰ νὰ σοῦ τραβήξω ἀπὸ τὸ στόμα τὴν τραυλαμάρα σου. Ἀνάβα ἀκόμη ἕνα πάτωμα, καὶ θὰ εὕρῃς τὴν Σε-Σε-Σε-ρα-φίνα σου Μι-Μι-νούτολο· ὢ κούκού-τσαβλε τοῦ διαβόλου, ποῦ νὰ σὲ πνίξῃ ὁ διάβολος.

Ἵνα μὴ ἐνοχλήσωμεν τὸν ἀναγνώστην, θὰ παρέλθωμεν ταχέως τὸ ὑπόλοιπον τοῦ διαλόγου ἐκείνου, ἀφοῦ μάλιστα ἡ γυνὴ ἤρχισε τραυλίζουσα καὶ αὐτὴ ἐμπαικτικῶς.

— Ἕνα πάτωμα ἀκόμη ; ἐκραύγασεν ὁ ἄνθρωπος· δόστε μου λοιπὸν μίαν κλίμακα διὰ νὰ ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανόν, ἐκτὸς ἐὰν διὰ τούτου ἐννοεῖτε ὅτι ἀπέθανε.

Τὸ δωμάτιον τῆς γυναικὸς ἥτις συνωμίλει μετὰ τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου εὑρίσκετο κάτωθεν τῆς ὀροφῆς τῆς οἰκίας, καὶ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ δώματος τὸ ὁποῖον χρησιμεύει ὡς ὀροφὴ εἰς τὰς οἰκίας τῆς Νεαπόλεως, καὶ ἥτις *ἀστρικὸν* ὀνομάζεται.

— Καὶ τί τὴν θέλεις αὐτὴν τὴν Σε-Σε-ραφίνα σου ;

— Ὁ ἐπίτροπος τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Ματθαίου, Γεννάρος Κοκκάλας, μὲ στέλλει πρὸς αὐτήν.

— Δὲν τὸν γνωρίζω αὐτὸν τὸν κύριον. Πήγαινε 'ςτὴ δουλειά σου, πτωχὲ τοῦ ἁγίου Γεννάρου.

— Κυρία δούκισσα, εἶπεν ὁ ἄνθρωπος ὠργισμένος, ἐγὼ δὲν εἶμαι πτωχὸς τοῦ ἁγίου Γεννάρου· ἐγὼ ζῶ μὲ τὰ εἰσοδήματά μου.

— Τὸ ὑπέθεσα δά, ἐφώνησεν ἡ γυνὴ εἰρωνικῶς. Καὶ λοιπόν ;

— Ὁ ἐπίτροπος μοὶ εἶπεν ὅτι αὐτὴ ἡ Σεραφίνη Μινούτολο, ἀγαθὴ γυνὴ τῆς ἐνορίας μας, μετήρχετο τὸ ἐπάγγελμα τῆς ῥαπτρίας. Μήπως ἠπατήθη περὶ τῆς καλῆς ταύτης γυναικός ;

— Ἠπατήθη, καλέ μου ἄνθρωπε· δὲν ῥάπτει πλέον κανεὶς ἐδῶ.

— Δὲν ῥάπτει ; ἠρώτησεν ὁ ἄνθρωπος ῥίπτων ἐταστικὸν βλέμμα ἐν τῷ

δωματίῳ. Ἔ, κυρά, μήπως ἐκέρδησες ποτὲ εἰς κανὲν λαχεῖον;

— Ὄχι· ἀλλὰ θὰ κερδήσω τόρα παίζουσα τοὺς ἀριθμούς σου, κλέφτη· ἀπήντησεν ἡ μέγαιρα. Τὰ στραβά σου μάτια ἀριθ. 7, τὰ μουστάκιά σου 'σὰν οὐρὰ ἀλόγου ἀριθ. 71, ἡ γλῶσσά σου διὰ σάλτσα καυτερὴ ἀριθ. 43. Ἔ! νὰ οἱ τρεῖς ἀριθμοὶ 7, 71, 43.

— Μὴ περιπαίζῃς, ἀθλία, τὰ φυσικά μου ἐλαττώματα, ἀλλ' ἀπάντησέ μου.

— Τὰ ἐλαττώματά του; νὰ χαρῶ σε! ὄχι! δὲν δουλεύω πλὰ τώρα. Ἔχω κτήματα.

— Τὸ φαντάζομαι, — εἶπεν ἐκεῖνος ξέων τὴν ἀριστεράν του κνήμην. Θὰ ἔχῃς μικρὰ ποίμνια ἐδῶ.

— Καὶ θρέμματα χονδρὰ 'σὰν καὶ σένα, ἀπήντησεν ἡ γραῖα ἀναλαμβάνουσα τὸ σάρωθρον.

— Ὅταν κανεὶς γεννᾶται ὑπὸ κακὸν ζώδιον εἶναι πάντοτε δυστυχής.

— Ἔζησες ἑξῆντα χρόνια, διὰ νὰ σχηματίσῃς αὐτὴν τὴν φιλοσοφικὴν γνώμην;

— Σκέπτομαι τὸν πτωχόν μου λοχίαν.

— Ἆ! ἔχομεν καὶ λοχίαν· εἶναι ἀπὸ τὴν ἰδίαν ἐνορίαν μὲ σένα, ἔ;

— Ὄχι· ἔκαμα λάθος· ὁ λοχίας μου εἶναι τυχηρός· μοῦ ἐχάλασες τὰς σκέψεις, γραῖα.

— Πήγαινε νὰ κάμῃς τὰ παράπονά σου εἰς τὴν ἀστυνομίαν.

— Φαντάσου, κυρά, ἐξηκολούθησε, μὴ διακοπτόμενος ὑπὸ τοῦ βαναύσου τρόπου τῆς γραίας, — ὅτι πέρυσι μία καλὴ κυρία...

— Στάσου! Στάσου! ἔχομεν καὶ μίαν καλὴν κυρά. Μαρκήσιε, νὰ μὲ συστήσῃς σὲ παρακαλῶ εἰς αὐτήν· ἔτσι θὰ ἔχομε σωστὸν τὸν ἀριθμό.

— Πήγαινε 'στὸν διάβολο, παληογυναῖκα. Μοῦ ταράττεις καὶ τὸ μνημονικόν μου καὶ καταστρέφεις τὴν χάριν τῆς διηγήσεώς μου.

— Θέλεις μίαν πολυθρόνα; θέλεις νὰ σοῦ φέρω καφὲ μὲ τὸ γάλα; τὴν ἐφημερίδα καὶ μίαν πίπαν;

— Τελειόνω· ἡ καλή μου κυρία, στέλλει κατ' ἔτος ἓξ ὑποκάμισα εἰς τὸν λοχίαν μου....

— Ἔξυπνος λοχίας αὐτός! νὰ ἕνας ἄνθρωπος ποῦ πρέπει νὰ ἦναι πλούσιος ἀπὸ πουκάμισα· ἐγὼ σὲ τρία ἔτη δὲν ἀπόκτησα παρὰ δύο μόνον πουκάμισα.

— Τὸ βλέπω ὅτι δὲν ἔχεις μεγάλην πολυτέλειαν εἰς τὰ ἀσπρόρρουχα. Τὸ ἀληθὲς εἶναι, κυρά, ὅτι πέρυσι ἔφερα τὰ ἓξ ὑποκάμισα τοῦ λοχίου μου εἰς γυναῖκα τινὰ ποῦ σοῦ ὡμοίαζε. Νομίζω μάλιστα ὅτι κάπως καλήτερα διετηρεῖτο ἀπὸ σέ. Εἶχε μεταξωτὰ περιπόδια· πιστεύω νὰ ἦτο δῶρον κάνενὸς ἱερέως, διότι ἦσαν κόκκινα. Ἔφερε ἀκόμη ἐπὶ κεφαλῆς κάλυμμα κιτρίνου χρώματος, προερχόμενον βεβαίως ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς. Ἐπὶ τέ-

λους ὑπεσχέθη νὰ ῥάψῃ τὰ ὑποκάμισά μου, καὶ μοὶ εἶπε νὰ ὑπάγω μετὰ ὀκτὼ ἡμέρας, διὰ νὰ τὰ παραλάβω.

— Ἀ! μαντεύω τὴν ἱστορία σου, κὺρ δεκανέα, ἐκείνη ἡ χριστιανὴ θὰ ἔφαγε τὰ ὑποκάμισα..

— Ὄχι τὰ ἤπιε, ἀλλὰ τοῦτο τῆς ἐβγῆκε σὲ καλό. Ἔπαιξεν εἰς τὸ λαχεῖον ὅλα αὐτὰ ποῦ ἔβρασε τοῦ λοχίου μου. Τὰ ὑποκάμισα ἀριθ. 37, τὸν λοχίαν 61, τὸ ἀστεῖον, — νὰ κλέψῃ ἕνα πτωχὸν ἄνθρωπον τὸ ἐπῆρε διὰ ἀστεῖον—ἀριθ. 84· οἱ τρεῖς αὐτοὶ ἀριθμοὶ ἐκέρδησαν εἰς τὸ λαχεῖον 48 τάλληρα· ἤλλαξε κατοικίαν, καὶ ὁ λοχίας μου ἔμεινεν ἄνευ ὑποκαμίσων διὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος.

— Ὁ καϋμένος, εἶπεν ἡ γυνή.

— Διὰ τοῦτο, ἐξηκολούθησεν ὁ γέρων, ἡ καλή μου ἐκείνη κυρία ἠθέλησε νὰ ῥάψουν τὰ ἐφετεινὰ ὑποκάμισα ἀσφαλέστερα χέρια καὶ περὶ τούτου ἠρώτησε τὸν ἐφημέριον ὅστις τῇ ἐσύστησε τὴν Σεραφίναν Μινούτολο. Ποῦ εἶναι λοιπὸν αὐτὴ ἡ Σεραφίνα, σὲ παρακαλῶ;

— Δὲν τὴν γνωρίζω, κὺρ δεκανέα.

— Ὁ φτωχός μου «τάκαμε θάλασσα» δὲν ἔχει τύχην.

— Ποιὸς εἶναι αὐτός; νὰ καὶ ἕνα τά 'καμε θάλασσα διὰ τὴν ὥρα.

— Εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ λοχίου μου.

— Ὡραῖο ὄνομα, κὺρ δεκανέα.

— Εἶναι παράβγαλμα. Τὸ ἀληθές του ὄνομα εἶναι Πέτρος Κολίνης.

Ἡ γυνή, μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἐξακολουθοῦσα νὰ σαρώνῃ, ἐστάθη αἰφνιδίως καὶ διὰ τοῦ βλέμματός της παρετήρησεν ἀτενῶς τὸν ὁμιλοῦντα γέροντα. Ἀστραπιαίως τὸ δέρμα της ἐκ κιτρίνου ἐγένετο φαιόχρουν· ἀλλὰ τὰ πάντα μετὰ ἓν δευτερόλεπτον ἡσύχασαν. Ἡ γραῖα ἤρχισε πάλιν καθαρίζουσα τὸ δωμάτιον μετὰ βίας περισσοτέρας ἢ πρότερον. Ὁ δὲ ἄνθρωπος δὲν ἐπρόσεξεν εἰς τὸ διαβατικὸν ἐκεῖνο νέφος, διότι ἐφαίνετο συγκεκινημένος.

— Κυρά, εἶπε, δός μοι ἓν κάθισμα.

— Τί τὸ θέλεις;

— Διὰ νὰ καθίσω ἐπ' αὐτοῦ τὴν συγκίνησίν μου. Ὁσάκις σκέπτομαι παλαιάς τινας ἱστορίας. . . .

Ἡ γυνὴ τὸν παρετήρησεν ἐκ νέου, παραδόξως προσηλώσασα τὰ βλέμματά της, μεθ' ὃ ἐπανέλαβε ψυχρῶς·

— Μήπως θέλεις καὶ κἀνένα δυναμωτικό; ἄφησέ με νὰ ἀνάψω τὴν πίπαν σου τοὐλάχιστον. Τὴν ἔσβυσες μὲ τὰ δάκρυά σου.

— Ὑπάρχουσι πράγματα εἰς τὸν κόσμον, τὰ ὁποῖα συγκινοῦσι πολὺ τὴν καρδίαν, γερόντισσα, ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ ἰδική σου γεροντικὴ καρδία δύναται νὰ συγκινηθῇ ὀλίγον.

— Τὸ πιστεύεις; μάννα μου!

— Εἶπον λοχίας. Ὄχι· ὁ πτωχός μου Πέτρος Κολίνης ἦτο ταγματάρχης, ἱππότης τῆς λεγεῶνος τῆς τιμῆς, Βαρῶνος καὶ ἂν ὁ Ναπολέων δὲν ἤθελε καταστραφῆ, θὰ τὸν ὠνόμαζε κόμητα καὶ στρατηγὸν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης τοῦ Βατερλώ.

— Σὺ λοιπὸν τὸν ἐκατέβασες ἀπὸ ταγματάρχη λοχία, κὺρ δεκανέα;

— Σιώπα, στρίγλα· ὄχι ἐγώ, ἐκεῖνοι.

— Ποῖοι ἐκεῖνοι;

— Οἱ ἐπανελθόντες Βουρβῶνοι· ὁ λοχίας μου οὗτος ἀναχωρῶν ἐκ Νεαπόλεως ἄφησε μίαν γυναῖκα.

— Ἥτις τῷ ἔρραπτε τὰ ὑποκάμισα;

— Τὴν ὁποίαν ἠγάπα, καὶ τὴν ὁποίαν ἔμελλε νὰ νυμφευθῇ κατὰ τὴν εἰς Νεάπολιν ἐπάνοδόν του. Ἤθελεν ὅμως ν' ἀφήσῃ προστάτην τινὰ εἰς τὸν μικρὸν υἱόν του, ἀναχωρῶν ἐκ Νεαπόλεως. Ἐννοεῖς τόρα, στρίγλα; Ἀλλὰ τίποτε. Ἡ Ἰωσηφίνα, νομίζω ὅτι τοιουτοτρόπως ὠνομάζετο ἡ ὡραία ἐκείνη νεᾶνις, εἶχεν ἀναληφθῇ.

Ὁ γέρων προσήλωσε τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπὶ τῆς γυναικός, ἥτις ἀεννάως ἐξηκολούθει σαρόνουσα, χωρὶς νὰ γνωρίζῃ τί πράττει, σπασμωδικῶς κινουμένη καὶ μὲ τρέμουσαν χεῖρα, πάντοτε δὲ ἐστραμμένα ἔχουσα τὰ νῶτα πρὸς αὐτόν.

— Καὶ ἀπέθανε λοιπὸν αὐτή..... πῶς τὴν λές; αὐτὴ ἡ εὔμορφη κοπέλλα;

— Ὁ ταγματάρχης μου οὕτως ἐνόμιζε καὶ νομίζει ἀκόμη. Τὸ δὲ δωμάτιον εἰς τὸ ὁποῖον ἀναχωρῶν τὴν ἐγκατέλιπε, καὶ τὸ ὁποῖον εὑρίσκετο εἰς τὴν στενωπὸν τοῦ Ἡλίου, κατὰ τὴν ἐπιστροφήν του κατῳκεῖτο ὑπὸ ἑνὸς μαγείρου.

— Εἶναι ἀλήθεια δυστυχὴς αὐτὸς ὁ ταγματάρχης λοχίας.

— Ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πατρίδα του, ὅπου περνᾷ τὸν καιρόν του διδάσκων τὰ παιδιὰ τοῦ χωρίου του. Εἰπέ μου τώρα, ποῦ κατοικεῖ αὐτὴ ἡ Σεραφίνα Μινούτολο;

— Ἐτελείωσες λοιπὸν τὰς ἱστορίας σου, παληόγερε σπιοῦνε;

— Ποίας ἱστορίας;

— Μήπως εἶσαι κατάσκοπος τῆς ἀστυνομίας; ἐτραύλισεν ἡ γραῖα.

— Τί μουρμουρίζεις αὐτοῦ, στρίγλα κατηραμένη; Μὲ ὑβρίζεις;

— Ἐγὼ εἶμαι ἡ Σεραφίνα Μινούτολο· καὶ ἔπειτα; τί μὲ θέλεις λοιπόν;

— Ἐὰν δέχεσαι τοιουτοτρόπως ἐκείνους οἱ ὁποῖοι σοῦ φέρνουν ἐργασίαν, πῶς θὰ δέχεσαι τὸν οἰκοκύρην, ὅταν ἔρχεται νὰ σοῦ ζητήσῃ τὸ ἐνοίκιον;

— Τώρα σοῦ δείχνω ἐγὼ πῶς τὸν δέχομαι, ἀνέκραξεν ἡ Σεραφίνη, ὑψοῦσα τὸ σάρωθρον κατὰ τοῦ κὺρ Γαβριήλ, ὃν ὁ ἀναγνώστης ἀνεγνώρισεν ἤδη.

Ἀλλ' ὁ κὺρ Γαβριὴλ ἐπρόλαβε τὴν πρακτικὴν ταύτην ἐκδήλωσιν τῆς

γραίας. Λησμονήσας ὅτι ἦτο χωλὸς, ἐξεπήδησε ταχέως ἐκ τοῦ δωματίου εἰς τὸν διάδρομον, κραυγάζων

— Ὁ διάβολος νὰ σὲ πάρῃ! Ἐὰν ἐπρόκειτο μόνον δι' ἐμὲ, μητρυιὰ τοῦ Σατανᾶ....

Δὲν ἐπρόφθασε νὰ προσθέσῃ ἄλλο, διότι τὸ σάρωθρον κατηνέχθη βαρὺ κατὰ τοῦ προσώπου του. Ἐνῷ δὲ κατεκρημνίζετο ἐπὶ τῶν κλιμάκων, ἀνέτρεψε σχεδὸν νεάνιδά τινα, ἥτις ἀνέβαινεν ὅλως ἀφῃρημένη.

Οὐδὲ εἶχε τὸν νοῦν νὰ τὸν παρατηρήσῃ, πρὸ πάντων διότι ἡ κλίμαξ ἦτο σκοτεινή. Ὁ κὺρ Γαβριὴλ ἐσταμάτησεν ἐπὶ τοῦ διαδρόμου τοῦ πέμπτου πατώματος, παρατηρῶν πρὸς τὰ ἄνω. Διέκρινε τὴν Σεραφίνην ἀκόμη καταδιώκουσαν αὐτὸν, ἔπειτα εἶδεν αὐτὴν κρατουμένην ὑπὸ τῆς νεάνιδος, καὶ ἐπὶ τέλους ἡ θύρα τοῦ δωματίου ἐκλείσθη ὁρμητικῶς.

Ὁ κὺρ Γαβριὴλ ἐσκέπτετο ν' ἀνέλθῃ ἐκ νέου, ὅπως δυνηθῇ νὰ ἀκούσῃ τι διὰ τοῦ κλείθρου τῆς θύρας. Ἀλλὰ κρότος βημάτων καὶ ἦχος φωνῆς, κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην, ἐμπόδισαν αὐτὸν νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ σχέδιόν του. Κατῆλθε καὶ εὑρέθη ἐν τῇ αὐλῇ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον μετά τινος γραίας, ἥτις εἶχεν ἀρχίσῃ καὶ αὐτὴ ἀσθμαίνουσα νὰ ἀναβαίνῃ.

Ὁ κὺρ Γαβριὴλ ἀπεμακρύνθη ἀφοῦ τὴν παρετήρησεν. Ἦτο ἑνδεκάτη ὥρα. Ἐπορεύθη πρὸς τὸν Βροῦτον καὶ τῷ διηγήθη τὰ συμβάντα.

— Κατὰ τὴν γνώμην μου, συνεπέρανεν ὁ κὺρ Γαβριὴλ, ἡ γυνὴ αὕτη εἶνε ἡ νέα τοῦ 1814, ἡ ἐρωμένη τοῦ λοχίου μας.

. . . .

Ὁ Βροῦτος ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἀπεφάσισε νὰ μεταβάλῃ κατοικίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Ο ΑΝΗΡ ΠΡΟΤΕΙΝΕΙ, Η ΓΥΝΗ ΑΠΟΦΑΣΙΖΕΙ.

Ὁ Βροῦτος εἶχε συμπατριώτην τινὰ φαρμακοποιὸν κατοικοῦντα ἐν τῇ ὁδῷ Φορία, πλησίον τοῦ Βοτανικοῦ κήπου. Ὁ καλὸς αὐτὸς ἄνθρωπος συχνάκις τὸν προέτρεπεν ἵνα ἐκλέξῃ κατοικίαν ἐν τῇ συνοικίᾳ, ἐν τῇ ὁποίᾳ πρὸ εἰκοσαετίας αὐτὸς κατῴκει, καὶ ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐγνώριζεν ὅλα, ὑποσχόμενος νὰ τὸν συνδράμῃ. Ὁ Βροῦτος ἐπεζήτησε νὰ τὸν εὕρῃ, ὅπως τῷ ἀνακοινώσῃ τὴν ἀπόφασίν του νὰ ἐπιτύχῃ κατοικίαν γειτονεύουσαν μετὰ τοῦ φαρμακείου.

Ὁ φαρμακοπώλης Γελαστὸς εἶχεν ἀκριβῶς ὅ,τι ὁ Βροῦτος ἐχρειάζετο, μικρὸν οἴκημα κενὸν, τὸ ὁποῖον ἦτο ἰδιοκτησία ἑνὸς τῶν πελατῶν του, κείμενον ἐπὶ τοῦ ὑψώματος τοῦ λόφου, ἐφ' οὗ ὁ Βοτανικὸς κῆπος, πλησίον τῆς Παναγίας τῶν Ἀγγέλων. Ἡ θέσις ἦτο ὡραία, καίτοι ὀλίγον ἀπόκεντρος. Τὸ ἐνοίκιον δὲν ἦτο πολὺ ἀκριβόν. Ὁ οἰκοδεσπότης ἐξαίρετος ἄν-

θρωπος, ἂν καὶ ἦτο συχνάκις ἀσθενὴς, καὶ περιεστοιχεῖτο ὑπὸ οἰκογενείας καχεκτικῆς.

Ὁ Κὺρ Γελαστὸς εἶχε συντάξει συμβόλαιον, κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ ἰδιοκτήτης ὑπεχρεοῦτο νὰ παραχωρήσῃ τὸ οἴκημα, ὁ δὲ ἰατρὸς τὴν ἐπιστήμην του καθ' ὅλον τὸ ἔτος. Ὁ Βροῦτος ὑπέγραψε μὲ κεκλεισμένους ὀφθαλμοὺς τὰς συμφωνίας ταύτας.

Ἀκριβῶς τὴν αὐτὴν ἡμέραν μετὰ τὸ δεῖπνον ἐγένετο ἡ μετοίκησις. Τὰ ἔπιπλα καὶ αἱ οἰκονομίαι τοῦ Κὺρ Νῶε οὐδὲ ἓν ἁμάξιον ἐπλήρουν. Ἐντὸς τῶν δωματίων τοῦ νέου οἰκήματος τοῦ δόκτωρος Βρούτου τὰ πτωχικὰ ἐκεῖνα ἔπιπλα παρεῖχον ἐντύπωσιν ὁποίαν ἡ θέα μυίας ἐντὸς μητροπόλεως.

— Ἐδῶ χρειάζονται πολλὰ πράγματα, ἔλεγεν ὁ Βροῦτος διερχόμενος τὰ δωμάτια. Δὲν δύναμαι νὰ δεχθῶ οὕτω τοὺς πελάτας μου, ἐὰν ἔχω, καὶ νὰ τοὺς παρακαλέσω νὰ καθήσωσιν ἐπὶ τῶν σανίδων τοῦ πατώματος.

— Βεβαιότατα, ἀνέκραξαν ἐν χορῷ ὁ κὺρ Γελαστὸς καὶ ὁ κὺρ Γαβριήλ.

— Καὶ πόσα νομίζετε σεῖς ὅτι θὰ μοῦ στοιχίσουν, ἕδραι, ἀνάκλιντρα, κλίνη, ὡρολόγιον, ἑρμάριον....

— Ἐμπρὸς, ἐμπρὸς..... ἀγάλματα, εἰκόνες, τάπητες, ἔ; εἶπεν ὁ κὺρ Γαβριήλ.

— Μοῦ ἦλθε μία ἰδέα, παρετήρησεν ὁ Βροῦτος. Ἀφοῦ πρέπει νὰ καλλωπίσω τὰ δωμάτιά μου, θὰ τὰ καλλωπίσω λαμπρά.

— Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ κληρονομία τοῦ θείου σου καταβροχθίζεται αὐθωρεὶ, λέγει ὁ κὺρ Γελαστός.

— Ἐπάνω-κάτω, παρετήρησεν ὁ κὺρ Γαβριήλ. Αὐτὸ εἶνε φοβερόν. Μὰ, ἀφοῦ ἔχει μίαν ἰδέαν ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης, εἶνε ἀνάγκη νὰ τὴν πραγματοποιήσῃ διὰ τοῦ καλλιτέρου τρόπου. Δὲν μοῦ ἀρέσκουν αἱ ἰδέαι, αἱ ὁποῖαι μένουν γεροντοκόραι. Ὅταν ἔχῃ τις μίαν ἰδέαν, ἀνάγκη νὰ τὴν γονιμοποιήσῃ, ἔστω καὶ ἂν παραγάγῃ μικρὰ τέρατα.

— Τότε; . . λέγει ὁ Βροῦτος.

— Τότε, θὰ μὲ ἀφήσετε νὰ ἐνεργήσω ἐγώ; Ἐγὼ, γνωρίζω ὅλην τὴν Νεάπολιν, καὶ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ πράγματα.

— Σοὶ δίδω πληρεξουσιότητα.

— Χωρὶς βέβαια νὰ μεταβληθῇ εἰς βασιλικὸν ἀνάκτορον, προσέθηκεν ὁ κὺρ Γαβριὴλ, δὲν θὰ ἦνε ὅμως καὶ κατοικία ἑνὸς φαρμακοπώλου.

— Ἀρχίζομεν αὔριον, λέγει ὁ Βροῦτος. Ἀνάγκη τὸ δωμάτιόν του νὰ ἦνε ἕτοιμον ἐντὸς ὀκτὼ ἡμερῶν.

— Τὸ δωμάτιον τίνος;

— Τίνος; δι' ὄνομα Θεοῦ, τοῦ ταγματάρχου! Τῷ γράφω αὔριον νὰ ἔλθῃ.

— Καὶ τῷ λέγεις ὅτι ἡ σύζυγος καὶ ἡ κόρη του εἶνε εἰς τὰς διαταγάς του;

— Ἔχω τὸν νοῦν μου ὡς ἐκεῖ. Τοῦ γράφω· ἔλα! καὶ τοῦ στέλλω

εἴκοσι δουκάτα διὰ τὸ ταξείδιον· τοῦ λέγω ν' ἀναχωρήσῃ ἄνευ θορύβου διὰ νὰ μὴ ἐξυπνήσῃ τὴν ἀστυνομίαν· καὶ ἐντὸς ὀκτὼ ἡμερῶν ὁ ταγματάρχης θὰ ἦνε ἐδῶ.

— Ἀλλὰ διαβατήριον;

— Θὰ φροντίσῃ αὐτός. Θὰ εἰσέλθῃ διὰ νυκτὸς εἰς Νεάπολιν, ἐν στολῇ λοχίου τὴν ὁποίαν δὲν ὑποπτεύονται.

— Ἄς ἔλθῃ, εἶπεν κὺρ Γαβριήλ. Εἰπέ του τέλος νὰ σταματήσῃ εἰς Portici, τὴν δεῖνα ἡμέραν, τὴν τάδε ὥραν, εἰς τὴν δεῖνα θέσιν, καὶ θὰ ὑπάγωμεν νὰ τὸν παραλάβωμεν.

— Ὄχι, θὰ τὸν ἀφήσω ἐλεύθερον· τὰ γνωρίζει καλλίτερα ἀπὸ ἡμᾶς.

Τὴν ἐπαύριον ὁ κὺρ Γαβριὴλ ἤρχισε τὸ ἔργον.

Πόθεν ἠδυνήθη νὰ οἰκονομήσῃ, δὲν ἠξεύρω. Ἀληθὲς ὅμως εἶνε ὅτι ἐξέθαψε περιεργοτάτην συλλογὴν καθισμάτων, ἑδρῶν, ἀνακλίντρων, ἑρμαρίων, τραπεζῶν, παραπετασμάτων, ταπήτων. Τὸ ὅλον ἀπετέλει ἀσυμφωνίαν, ἀλλ' ἕκαστον ἰδίᾳ ἔπιπλον ἦτο μία χαρά. Μέσον καθισμάτων τοῦ ΙΕ' αἰῶνος καὶ ὑψηλῶν ἑδρῶν, αἵτινες ἔφερον γεγλυμμένον φύλλωμα καὶ ἦσαν κεκαλυμμέναι ἐκ δέρματος τῆς Κορδούης πεποικιλμένου δι' ἐπιχρύσων κρίνων, ἐγειτόνευον κατησχυσμένα ἄφθονα βαμβακερὰ παραπετάσματα τοῦ ΙϚ' αἰῶνος, ἀνάκλιντρα δὲ τοῦ ΙΗ', ἐξ ὑφάσματος βαρυτίμου καὶ ξύλου στιλπνοῦ κυανοῦ καὶ ἐπιχρύσου, μὲ τὰ ἀραβουργῆ αὐτῶν κεντήματα, μὲ τὰ ἄνθη, μὲ τοὺς φυσιγνάθους ἐρωτιδεῖς των, ἡμιλλῶντο μετὰ δύο ἱματιοθηκῶν τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἐκ μαρμάρου κιτρίνου καὶ ξύλου ἐπιχρύσου, μετὰ γλυφῶν ἀνθέων λεπτῶν ὡς κέντημα.

Ὤ! ἂν τὰ ἔπιπλα ἐκεῖνα ἠδύναντο νὰ διηγηθῶσιν ὅ,τι ἤκουσαν καὶ ὅ,τι εἶδον, πόθεν προήρχοντο, ὁποίας περιπετείας διῆλθον, πῶς εἶχον κυλισθῇ τόσον χαμαί, καὶ πῶς ἀπὸ τῆς σκοτεινῆς ἀποθήκης τοῦ παλαιοπώλου, ἐν ᾗ ἐσήποντο, μετέβησαν ὅπως εὕρωσιν ἀνάπαυσιν ἐπὶ τέλους εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ υἱοῦ ἑνὸς κουρέως, τοῦ μέλλοντος ἰατροῦ, ὅστις οὐδόλως τὰ ἐξετίμα καὶ θὰ ἐπροτίμα ἄλλα ἐξ ἀκακαρδίου ἢ ἐκ παλισάνδρου μετὰ μεταξίνων ἐπιστρωμάτων!

Ὤ, ἂν τὰ ἔντεχνα ἐκεῖνα ἀντικείμενα ἠδύναντο νὰ ἐπαναλάβωσιν ἡμῖν τὸν λόγον τοῦ μαρκησίου, τοὺς ἐρωτύλους στίχους τοῦ ἀββᾶ καὶ τὰ ἀπαίσια σχέδια τοῦ βαρώνου! Ὁποίας ἀναμνήσεις καὶ ὁποίαν ἱστορίαν ἔχει πολλάκις ἓν ἀνάκλιντρον, εἷς σκίμπους, ἓν προσευκτήριον!

Τοὺς σοβαροὺς τούτους λόγους ὑπεψιθύριζον ἴσως μεταξύ των τὰ ὡραῖα ἐκεῖνα ἔπιπλα, συνηγμένα ἐκεῖ ὡσεὶ εἰς ἑορτὴν μάγου τινός, ὁπόταν ἡ πτωχὴ Χελώνη τὰ ἐκαθάριζεν ἀπὸ τὴν κόνιν ἐπιμελῶς, σταυροκοπουμένη καθ' ὅλον τὸ μῆκος καὶ πλάτος τοῦ σώματος αὐτῆς καὶ ἀναμασσῶσα τινὰ *Ἅγιος ὁ Θεὸς* καί τινα *Θεοτόκε Παρθένε*, ἐπὶ τῇ θέᾳ τῆς ἀσέμνου γυμνότητος εἰκόνων τινῶν τῶν ὑφασμάτων.

Ὁ Βροῦτος ἔλαβε πρόνοιαν περὶ τοῦ περιφήμου δωματίου του. Φαντασθῆτε δὲ ὁποία ὑπῆρξεν ἡ ἔκπληξις τῆς Χελώνης, ὅτε εἶδε νὰ φέρωσιν ὀρειχαλκίνην κλίνην διὰ δύο ἄτομα, ἓν ἑρμάριον μετὰ κατόπτρου, ἀνάκλιντρον ἀναπαυτικὸν καὶ πολθρόνας! Ταῦτα πάντα ἐδήλουν ἀπόφασιν προμεμελετημένην. Ἡ διασκευὴ αὕτη δὲν ἦτο ἡ διασκευὴ κοιτῶνος ἀγάμου.

Οὐδ' εἰς τοῦτο περιωρίζετο αὕτη. Ὁ Βροῦτος διέταξε νὰ στρώσωσι τὸ δωμάτιον διὰ τάπητος· ἠγόρασεν ἓν κομωτήριον ἐκ μαρμάρου μετὰ σκευῶν ἀγγλικῶν ἐκ πορσελάνης, καὶ ἱκανὸν ἀριθμὸν φιαλιδίων τῆς Βοημίας, παχύμυρα, ἔλαια καὶ κολκρέμ. Μάλιστα! ὡς καὶ κολκρέμ, ὡς καὶ ποῦδραν! Τέλος αὐτὰ ὅλα ἐνέπνευσαν ὑπονοίας ἀκόμη καὶ εἰς τὸν κὺρ Γαβριήλ.

Ἐπὶ τέλους πᾶσα ἀμφιβολία ἐξέλιπεν ὅτε εἶδον νὰ φέρῃ ἓν σάλιον, ἓν ἐπώμιον, ψέλλια, ἐνώτια καὶ ζώνην χρυσῆν. Βεβαίως πάντα ταῦτα δὲν ἦσαν προωρισμένα διὰ τὴν Χελώνην.

Ἡ πτωχὴ αὕτη γραῖα δὲν ἐτόλμησε νὰ ζητήσῃ ἐξηγήσεις· ἀλλ' ὁ κὺρ Γαβριὴλ δὲν ἐδίστασε νὰ ἐρωτήσῃ.

— Εἶναι παραγγελία κυρίου τινὸς ἐκ Μολιτέρνου, ὅστις νυμφεύεται, καὶ μ' ἐπεφόρτισε νὰ τῷ ἀγοράσω τὰ εἴδη ταῦτα, ἀπήντησεν ὁ Βροῦτος.

Ἡ ἀπάντησις αὕτη οὐδόλως ἱκανοποίησε τὸν κὺρ Γαβριήλ· ἐν τούτοις προσεποιήθη ὅτι ἠρκέσθη εἰς τὴν τοιαύτην ἐξήγησιν, γινώσκων ὅτι ὅταν ἡ ὑπόθεσις θὰ ἔφθανεν εἰς τὴν λύσιν, αὐτοῦ πρώτου θὰ ἐζητεῖτο ἡ συμβουλή, καὶ τότε θὰ ἠδύνατο νὰ εἴπῃ τὴν γνώμην του. Δυσηρεστεῖτο μόνον βλέπων ὅτι τὰ τρισχίλια δουκάτα τοῦ κὺρ Νῶε εἶχον σχεδὸν ἐξαντληθῆ, καὶ ὁ κὺρ Γαβριὴλ ἐπεθύμει νὰ ἐξοικονομήσῃ διὰ τὸν Βροῦτον ὅσα τοὐλάχιστον ἐπήρκουν πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ ἐπὶ δύο ἔτη, ὅπως δύναται νὰ περιμένῃ ἀνέτως τοὺς πελάτας.

Δέκα ἡμέρας μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τοῦ Βρούτου εἰς τὸ νέον οἴκημα, ἔφθασεν ὁ ταγματάρχης.

Ὁ κὺρ Γαβριὴλ καὶ ὁ Βροῦτος εἶχον συνεννοηθῆ ὅπως τῷ ἀποκρύψωσι πᾶν ὅ,τι ἐγίνωσκον περὶ τῆς Ἰωσηφίνης καὶ τῆς Ἑλένης, μέχρι τῆς στιγμῆς καθ' ἣν ἀρυόμενοι τὰς ἀναγκαίας πληροφορίας ἤθελον εἶσθαι βέβαιοι ὅτι δὲν ἐπρόκειτο ν' ἀνακοινώσωσιν αὐτῷ ἀνεπανόρθωτον συμφοράν.

Ὁ συνταγματάρχης ἐνόμιζε τὴν Ἰωσηφίνην θανοῦσαν· δὲν ἦτο λοιπὸν φρόνιμον νὰ ἐγείρωσιν αὐτὴν ἀπὸ τοῦ τάφου, καὶ νὰ τὴν ῥίψωσιν εἰς τὰς ἀγκάλας του ἐνσεσαρκωμένην ἐν τῇ Σεραφίνῃ. Ὡς πρὸς τὴν Ἑλένην, εἶχον καθῆκον νὰ προσπαθήσωσιν ἵνα σώσωσι τὴν νεάνιδα ταύτην καὶ τὴν απομακρύνωσι τῆς μητρός της. Περὶ τούτου ἐσκέπτετο ὁ Βροῦτος.

Ἡ Ἑλένη ἦτο ἤδη ἑτοίμη νὰ ὑποκριθῇ πρόσωπόν τι ἐν νέᾳ κωμῳδίᾳ ἐν τῷ Θεάτρῳ Fiorentini. Διήρχετο τὴν πρωΐαν εἰς τὰς δοκιμάς. Ὁπότε δὲν εἶχεν ἐργασίαν εἰς τὸ θέατρον, παρέμενεν οἴκοι ἐνασχολουμένη.

Ὁ Βροῦτος τὴν συνήντησε δὶς ἢ τρὶς, δὲν ἠδυνήθη ὅμως νὰ τῇ ὁμιλήσῃ διότι ἦτο παροῦσα ἡ μήτηρ αὐτῆς. Δὲν ἐτόλμα νὰ ἐρωτήσῃ τοὺς γείτονας, ὅπως μὴ ἐγείρῃ ὑπονοίας. Ἡ ἐπίβλεψίς του λοιπὸν δὲν ἦτο πολὺ ἐπιτυχὴς καὶ τελεσφόρος. Ὁ κὺρ Γαβριὴλ καταγινόμενος εἰς τὴν πολυάσχολον διασκευὴν καὶ τακτοποίησιν τῆς νέας οἰκίας, δὲν ἔσχεν εὐκαιρίαν ὅπως βοηθήσῃ τὸν Βροῦτον. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἦσαν τὰ πράγματα, ὅτε ἔφθασεν ὁ ταγματάρχης.

Ἦτο ἑσπέρα τοῦ Σεπτεμβρίου. Τὰ παράθυρα ἦσαν ἀνοικτά. Κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν ὁ κὺρ Γαβριὴλ ἔδιδε παράστασιν εἰς τὸ θέατρον τῆς Δόνας Πέππας. Ὁ Βροῦτος ἐμελέτα. Ἡ Χελώνη ὑπναλέα προσηύχετο ἐντὸς τοῦ δι' αὐτὴν προωρισμένου μικροῦ δωματίου, ἐν τῷ ὁποίῳ εἶχεν ἐγκατασταθῆ οὐχὶ ὡς θεράπαινα ἀλλ' ὡς οἰκονόμος, house Keeper ὡς λέγουσιν οἱ Ἄγγλοι, ὅπερ εἶνε κατώτερον τῆς οἰκοδεσποίνης, ἀλλὰ κἄτι τι ἀνώτερον τῆς ὑπηρετρίας.

Ὁ ταγματάρχης ἀφίκετο πεζῇ, ἐνδεδυμένος ὡς λοχίας τῶν ἀπομάχων, φέρων ἀντὶ πάσης ἀποσκευῆς ἓν ὑποκάμισον περιτετυλιγμένον ἐντὸς ἐφημερίδος καὶ ἓν ζεῦγος περικνημίδων, κρεμάμενον ἀπὸ τῶν ὄπισθεν θυλακίων τοῦ ἐπενδύτου. Δὲν εἶχε κἂν ἀνάγκην νὰ ζητήσῃ τὴν διεύθυνσιν τῆς οἰκίας· ἐπὶ χαλκίνης πλακὸς προσηρμοσμένης ἐπὶ τῆς θύρας ἀνεγινώσκετο ἡ ἐπιγραφή:

Βροῦτος Ζοῦγκος, ἰατρὸς καὶ χειρουργός.

Ἐσήμανε τὸν κώδωνα· ἡ Χελώνη ἤνοιξε τὴν θύραν.

— Ποῦ εἶνε; ἠρώτησε τὴν ὑπηρέτριαν.

Ἔπειτα, χωρὶς νὰ περιμένῃ τὴν ἀπάντησιν, εἰσῆλθε κραυγάζων:

— Ἔ! Βροῦτε! ἦλθα, μὰ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ! Ποῦ διάβολο εἶσαι; εἰς τὸ παλάτι σου! Μὰ τὴν τιμήν μου, αὐτὸ τὸ παιδὶ κατοικεῖ εἰς τὸν Κεραμεικόν!

Ὁ Βροῦτος ἤκουσε τὴν γνώριμον αὐτῷ φωνὴν, ἥτις ἐπλήρου τὸν προθάλαμον καὶ τὴν αἴθουσαν, ὥρμησε παραχρῆμα κ' ἐδέχθη τὸν φίλον του εἰς τὰς ἀγκάλας του.

Ὁ γηραιὸς στρατιώτης καὶ ὁ μαθητής του ἦσαν συγκεκινημένοι. Ἡ Χελώνη ἐφώτιζε τὴν σκηνὴν διὰ τῆς λυχνίας ἄφωνος καὶ ἡμίσειαν μόνον ὥραν βραδύτερον ἐννόησαν ὅτι ὁ λοχίας ἦτο βεβαίως ἐκεῖνος τὸν ὁποῖον ὁ Βροῦτος ἐπερίμενε.

— Πῶς, κατεργάρη, εἶπεν ἐπὶ τέλους ὁ ταγματάρχης, πῶς οὔτε μίαν λέξιν ἔγραψες περὶ ἐκείνης εἰς τὴν ἐπιστολήν σου;

— Διότι, φίλτατέ μου ταγματάρχα....

— Πῶς;

— Συγγνώμην, στρατηγέ μου...

— Βροῦτε !

— Μὴ ὀργισθῆτε, κύριε βαρῶνε, κύριε κόμη, ἂν ἠδυνήθημεν νὰ εἰσχωρήσωμεν μέχρι τῶν μικρῶν σας μυστικῶν. Δὲν εἶνε σφάλμα ἰδικόν μας. Μᾶς ἐξουσιοδοτήσατε νὰ ἐρευνήσωμεν, καὶ ἐκείνη ἡ φλύαρος ἀστυνομία...

— Ἀλλὰ τότε, ἐκείνη. . . .

— Οἴμοι ! μάταιαι ἦσαν αἱ ἔρευναί μας καὶ ἀπώλεια καιροῦ.

Ὁ ταγματάρχης ἐκάθισεν. Ἦτο κατάκοπος ἐξ ἄλλου καὶ ἔμεινε σιωπηλός.

Ἡ ὑποδοχὴ ἧς ἠξιώθη τὸν συνεκίνει.

Ἡ ἑβδομὰς τοῦ μέλιτος παρῆλθεν εὐχάριστος διὰ πάντας. Ἑσπέραν τινα ὁ Βροῦτος τῷ εἶπε:

— Ταγματάρχα, μοὶ παρεχώρησαν δύο εἰσιτήρια διὰ τὸ θέατρον· ἐπιθυμεῖτε νὰ ἔλθητε ;

— Ὀλίγον μ' ἐνδιαφέρει, τῇ ἀληθείᾳ· ἀλλ' ἂν αὐτὸ σ' εὐχαριστῇ, φίλε μου. . . .

— Πολύ.

— Τότε ἂς ὑπάγωμεν.

— Δὲν ἀγαπᾶτε ἴσως πολὺ τὸ πεζὸν δρᾶμα ;

— Οὐδὲ τοὺς στίχους ἀγαπῶ περισσότερον. Ἔρχομαι μόνον χάριν σοῦ.

Τὴν ἐννάτην ὥραν, ὅτε ἄρχονται αἱ παραστάσεις ἐν Νεαπόλει, ἐθεῶντο ἐπὶ δύο θέσεων τῆς πλατείας τοῦ Θεάτρου Fiorentini. Τὴν ἑσπέραν ἐκείνην παρίστατο νέον τι δρᾶμα: *Ὁ κατασκευαστὴς τῶν βιολίων τῆς Κρεμόνης*, εὐφυὲς ἔργον, ἡ ὑπόθεσις τοῦ ὁποίου περιστρέφεται περὶ τὴν μονομανίαν τοῦ κατασκευαστοῦ, ὅστις ἐζηλοτύπει πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην φωνὴν καὶ ἰδίως πρὸς τὴν γυναικείαν. Ἀοιδός τις ἐκ Μιλάνου ἐκδικεῖται κατ' αὐτοῦ, πείθουσα αὐτὸν νὰ παραλάβῃ ὡς μαθητευόμενον νέον τινα μουσουργόν, ἐραστὴν αὐτῆς, ὅστις διδάσκει τὴν θυγατέρα τοῦ κατασκευαστοῦ, καὶ καθιστᾷ αὐτὴν μίαν τῶν ἀρίστων ἀοιδῶν, καὶ τῷ τὴν ἁρπάζει ὅπως τὴν μεταφέρῃ εἰς θέατρόν τι τοῦ Μιλάνου, ἐν ᾧ ψάλλει τὸν «Ἀχιλλέα ἐν Σκύρῳ» τοῦ Παεζιέλλου.

Ἡ θυγάτηρ τοῦ κατασκευαστοῦ τῶν βιολίων, Ὀνδίνα, ἔψαλεν ἔσωθεν γλυκύτατόν τι ᾆσμα τοῦ μελοδράματος ἐκείνου, ἀληθές τι ἀριστούργημα. Μετὰ τὸ πέρας τοῦ ᾄσματος ἐξερράγησαν ἐν τῇ πλατείᾳ φρενητιώδη χειροκροτήματα καὶ ἐζητήθη ἡ ἐπανάληψις αὐτοῦ.

Τὸ ᾆσμα ἐπανελήφθη καὶ ἡ ἀοιδὸς ἐκλήθη εἰς τὸ προσκήνιον. Ἦτο ἡ Ἑλένη. Ἡ καλλονὴ αὐτῆς μετέβαλε τὴν ἐπιτυχίαν εἰς ἐνθουσιασμόν. Παρέστησε θαυμασίως καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ μέρους της. Ὁ Βροῦτος παρετήρησεν ὅτι ὁ ταγματάρχης ἐγένετο σκυθρωπός.

— Μήπως εἶσθε ἀσθενής, ἢ σᾶς συγκινεῖ τὸ δρᾶμα ; ἠρώτησε.

— Μοῦ ἔρχεται νὰ σφυρίξω αὐτὴν τὴν νέαν ἠθοποιόν. Ἂς ἐξέλθωμεν.

— Σᾶς παρακαλῶ, ταγματάρχα. Ἂς περιμείνωμεν νὰ τελειώσῃ.

Ὁ ταγματάρχης συνεστάλη εἰς τὴν ἕδραν του καὶ ἐφάνη ἀποκοιμηθείς. Ἡ Ἑλένη ἔψαλε νέον μέλος, πολυσύνθετον καὶ παραδοξοφανές, εἶδος φωνητικοῦ πυροτεχνήματος ἐκ λαρυγγισμῶν καὶ φθόγγων ἀσυνήθων, οἵτινες ἄλλοτε ἤχουν ἄγριοι ὡς συριγμοὶ θυέλλης καὶ ἄλλοτε ἤρεμοι ὡς ἀναπνοὴ νεάνιδος κοιμωμένης. Τὰ χειροκροτήματα ἐπανελήφθησαν θορυβώδη.

Ὁ ταγματάρχης δὲν ἠδυνήθη ν' ἀνθέξῃ ἐπὶ πλέον καὶ ἐξῆλθεν.

Ἄλλως τε τὸ δρᾶμα ἔληγεν. Ὁ Βροῦτος τὸν συνώδευσεν. Ἐπέστρεψαν ὀπίσω χωρὶς ν' ἀνταλλάξωσι λέξιν.

Ὁ ταγματάρχης ᾐσθάνετο ἡμικρανίαν καὶ κατεκλίθη ἀμέσως. Ὁ Βροῦτος περιήρχετο τὸ δωμάτιόν του μέχρι τῆς δευτέρας ὥρας μετὰ τὸ μεσονύκτιον, καὶ ἔμεινεν ἀγρυπνῶν δι' ὅλης τῆς νυκτός.

Τὴν ἐπαύριον ἔσχεν οὗτος μακρὰν συνέντευξιν μετὰ τοῦ κὺρ Γαβριήλ. Συνεζήτησαν ἂν ὤφειλον νὰ γνωστοποιήσωσιν εἰς τὸν ταγματάρχην τὴν ἀνεύρεσιν τῆς παλαιᾶς του ἐρωμένης μετὰ τῆς θυγατρὸς αὐτῆς.

Ὁ κὺρ Γαβριὴλ ἐφρόνει ὅτι οὐδὲν ἔπρεπε νὰ τῷ ἀναφέρωσι, διότι ἡ γραῖα τῷ ἐφαίνετο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον αἰσχρὰ καὶ ἀχρεῖα. Ὁ Βροῦτος τὸν ἐκάλεσεν εἰς γεῦμα τὴν ἐπομένην.

Τὸ γεῦμα ὑπῆρξεν εὔθυμον.

— Ἀφοῦ πίωμεν τὸν καφέν, εἶπεν ὁ Βροῦτος, θὰ ἐξέλθωμεν. Σοὶ προετοιμάζω ἀπρόοπτόν τι πρὸ δεκαπέντε ἤδη ἡμερῶν. Θά σε παρουσιάσω εἴς τινα γνωστὴν οἰκογένειαν.

— Ὁποίαν οἰκογένειαν; ἠρώτησεν ὁ κὺρ Γαβριήλ.

— Τὴν οἰκογένειαν τῆς μνηστῆς μου· νυμφεύομαι.

— Πῶς! ἐφώνησαν ἐν χορῷ ὁ ταγματάρχης, ὁ θεατρώνης τῶν νευροσπάστων καὶ ἡ Χελώνη.

— Ναὶ θὰ σᾶς παρουσιάσω εἰς τὴν μνηστήν μου. Δὲν τὴν προειδοποίησα περὶ τούτου, ἀλλὰ εἶμαι βέβαιος ὅτι ἡ ἐπίσκεψίς σας θὰ τῇ προξενήσῃ πολλὴν χαράν.

Ἐπηκολούθησε στιγμῶν τινῶν σιωπή. Ἡ Χελώνη ἀπεσύρθη εἰς τὸ δωμάτιόν της, ὅπως θρηνήσῃ.

Ὁ λοχίας ἤναψε τὴν καπνοσύριγγα· ὁ κὺρ Γαβριὴλ ἐσταύρωσε τὰς χεῖρας ὄπισθεν, ὁ Βροῦτος ἔχωσε τὰς ἰδικάς του ἐντὸς τῶν θυλακίων του καὶ ἐξεκίνησαν. Ἐνόμιζες ὅτι ἠκολούθουν κηδείαν. Ἦσαν καὶ οἱ τρεῖς σιωπηλοί. Διέτρεξαν οὕτω τὴν ὁδὸν Φορία, τὸ Τολέδον καὶ κατόπιν ἀνελθόντες διὰ τῆς ὁδοῦ τῶν Τριῶν Βασιλέων καὶ κάμψαντες πρὸς ἀριστερὰν, εἰσῆλθον εἰς τὴν ὁδὸν Σπεραντζέλλαν.

— Ποῦ πηγαίνομεν, καλέ; ἠρώτησεν ὁ κὺρ Γαβριήλ.

— Ὀλίγον μακρὰν ἀπ' ἐδῶ, ἀπήντησεν ὁ Βροῦτος.

— Μήπως εἰς . . . ; εἶπε μετ' ἀγωνίας.

— Δύο βήματα ἀκόμη, στρέψατε πρὸς δεξιὰν . . . ἐκεῖ. Εἴμεθα εἰς τὸν δρόμον. Εἰς τὸν ἀριθμὸν 3. Γνωρίζεις αὐτὴν τὴν οἰκίαν, κὺρ Γαβριήλ;

— Τὸ εἶχον μαντεύσει. Δὲν πειράζει. Εἶσαι καλὸς νέος καὶ ὁ διάβολος νὰ πάρῃ ὅποιον δὲν σὲ ἀγαπᾷ.

— Θὰ ἀναβῶμεν εἰς τὸ ἕβδομον πάτωμα, ταγματάρχα· μήπως εἶσθε κουρασμένος;

— Προχωρεῖτε· σᾶς ἀκολουθῶ καὶ εἰς τὸ δέκατον.

Ὁ Βροῦτος κτυπᾷ τὴν θύραν· τίποτε! Κτυπᾷ ἐκ νέου· σιωπή! ὁ κὺρ Γαβριὴλ κτυπᾷ τὴν θύραν μὲ τὴν πυγμήν· σιωπή! Ὁ ταγματάρχης τὴν κρούει διὰ τῆς ξυλίνης κνήμης του. Κανεὶς δὲν παρουσιάζεται.

— Θὰ ἐξῆλθον λέγει ὁ Βροῦτος.

Ἀνοίγεται ἡ θύρα τοῦ ἕκτου πατώματος. Γυνή τις προβάλλει, ἵσταται εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς κλίμακος καὶ λέγει·

— Τίνα ζητεῖτε, κύριοι;

— Τὴν Σεραφίναν Μινούτουλο, ἀπαντᾷ ὁ Βροῦτος μετὰ φωνῆς δειλῆς.

— Ἔγεινεν ἄφαντος πρὸ τριῶν ἡμερῶν, αὐτὴ καὶ ἡ θυγάτηρ της, εἶπεν ἡ γυνή.

— Πῶς; ἀνέκραξεν ὁ Βροῦτος.

— Ἦλθον νὰ ζητήσωσι τὴν Ἑλένην· εἶνε γυναῖκες τοῦ θεάτρου καταλαμβάνετε. Οὐδ' αὐτή, οὐδὲ ἡ μήτηρ της κατοικεῖ πλέον ἐδῶ. Αὐτὰ εἶνε ὅσα δύναμαι νὰ σᾶς εἰπῶ.

— Πρέπει ν' ἀρχίσωμεν ἐκ νέου! εἶπεν ὁ κὺρ Γαβριήλ. Ἐμπρός! λοιπὸν ἐκ νέου εἰς τὰ ἴχνη των.

Ὁ ταγματάρχης οὐδὲν ἔμαθεν. Ἤρχισε καὶ αὐτὸς νὰ ἐρευνᾷ εἰς τὴν Νεάπολιν πρὸς ἀνέρευσιν τῆς Ἰωσηφίνης.

Α. Φραβασίλης

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Ἐν ταῖς ἐν Ἐπιδαύρῳ ἀνασκαφαῖς τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας, πλὴν τῶν εὑρεθέντων ἀγαλμάτων περὶ ὧν ἐγράψαμεν ἐν τῷ φυλλαδίῳ τοῦ Ἰουνίου ἀνευρέθη καὶ ἕτερον γυναικεῖον ἄγαλμα ὅπερ ὅμως εἶναι ἔργον ῥωμαϊκῶν χρόνων. Εὑρέθη δὲ καὶ βάσις κολοσσιαίου ἀγάλματος τῆς Λιβίας μετ' ἐπιγραφῆς καὶ πολλὰ τεμάχια ἑλληνικῶν καὶ ῥωμαϊκῶν ἀγαλμάτων.

— Ἐνεργουμένης ἐν Σάμῳ τῆς ἰσοπεδώσεως τῆς ὁδοῦ Τηγανίου καὶ ἀνασκαφῆς γιγνομένης πρὸς ἐξόρυξιν πετρῶν εἰς βάθος τεσσάρων γαλλικῶν μέ-

τρων περίπου ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς, εὑρέθησαν τείχη ἀρχαίου οἰκοδομήματος, ἀποτελοῦντα εἶδος ὑδραγωγείου ἔχοντος πλάτος ἑνὸς μέτρου καὶ 25 ἑκατοστῶν καὶ ὕψος μέτρου ἑνὸς καὶ 40 ἑκατοστῶν· ἄνωθεν τοῦ ὕψους τούτου ἄρχεται βάσις οἰκοδομῆς ἀσβεστοκτίστου, ἔνθεν δὲ καὶ ἔνθεν ὑπάρχουσι μάρμαρα μεγάλα, ἀποτελοῦντα τὰ τείχη τοῦ ὑδραγωγείου περιέχοντος ἀξιόλογον πόσιμον ὕδωρ.

Ἐπίσης ὀλίγον κατωτέρω τοῦ μέρους, ἐν ᾧ εὑρέθη τὸ οἰκοδόμημα αὐτὸ, ἀνεκαλύφθησαν αἱ βάσεις ἑτέρου οἰκοδομήματος τετραγωνικοῦ καὶ ἐπὶ μιᾶς πέτρας ἀντιστρόφως ἀναγινώσκονται τὰ ὀνόματα ταῦτα.

Κλεόνικος Λυσανίου
Ἀπολλόδωρος Ἀρτεμιδώρου
Διονύσιος Διονυσίου
Καὶ τούτου υἱὸς Διονύσιος
Κλεόνικος . . . κλέομς
Πάνοπλος Δημητρίου
. . . . ηλος Δημητρίου
Σῶσος Χάριτος
Διονύσιος Δημητρίου
Ποσειδόνιος Ἀριστομάχου
Διοσκουρίδης Ἀντινόου
Ἀσκληπιάδης Ἀντ. . . .
Ἴουλος Μενίππου
Μάνθος Ἑλλανίκου
Ἀπολλώνιος . . . ναίου

Ἔτι δ' εὑρέθη ἐνεπίγραφος λίθος φέρων τὴν ἐπιγραφὴν

«Ὁ Δῆμος Μάρκον
Λίβιον Δροῦσον τὸν πατέρα Ἰουλίας Σεβαστῆς
μεγίστων καλῶν αἴτιον
γεγονότα τῷ κόσμῳ».

Ἔτι δὲ βάσις ἀγάλματος φέρουσα τρεῖς κεφαλὰς βοῶν καὶ τὴν ἐπιγραφὴν

«Ὁ Δῆμος Γαΐῳ Οὐϊβίῳ Ποστουμίῳ τὸ (;)
τρὶς ἀνθυπάτῳ ἥρῳ εὐεργέτῃ».

— Αἱ ἐν Δήλῳ διενεργούμεναι ὑπὸ τῆς γαλλικῆς σχολῆς ἀνασκαφαὶ ἔφερον εἰς φῶς κατὰ τὸν πρῶτον μῆνα τὰ ἑξῆς εὑρήματα. α΄) δύο μαρμάρινα ἀγάλματα Ἀρτέμιδος πανάρχαια καὶ φυσικοῦ μεγέθους· τούτων τὸ ἕτερον ἐξέχει διὰ τὴν σωζομένην αὐτοῦ κεφαλὴν καὶ εἶνε σχεδὸν ἐπανάληψις τοῦ πρὸ τριῶν ἐτῶν εὑρεθέντος περιφήμου ὁμωνύμου ἀγάλματος, τοῦ φέροντος ἀρχαιοτάτην ἐπιγραφὴν βουστροφηδὸν γεγραμμένην, παραβαλλόμενον ὅμως τὸ νέον εὕρημα πρὸς ἐκεῖνο δεικνύει πρόοδόν τινα καὶ βελτίωσιν τῆς τέχνης καὶ οὕτω συμπληροῖ τὰ τῆς βαθμιαίας ἀναπτύξεως καὶ τελειοποιήσεως τῆς ἀρχαίας τέχνης, ὅπερ οὐδὲν Μουσεῖον τῆς Ἑλλά-

δος διδάσκει ἡμᾶς τόσον ἐναργῶς, ὅσον τὸ τῆς Δήλου. β') Κορμὸς ῥωμαϊκὸς εὐτελοῦς ἐργασίας. γ') Γυναικεῖος κορμὸς μικροσχήμου ἀγάλματος καλῆς τέχνης. δ') Πλέον τῶν πεντήκοντα ἐπιγραφῶν, ὧν πολλαὶ σώζονται ὁλόκληροι. Διαιροῦνται δ' αὗται, ὡς καὶ αἱ κατὰ τὰ παρελθόντα ἔτη εὑρεθεῖσαι εἰς *καταγραφὰς* τῆς περιουσίας τοῦ ναοῦ, εἰς *ἀναθηματικὰς* καὶ εἰς *ψηφίσματα*. Εὑρέθησαν ὅμως ἐχέτος καὶ τρεῖς *χορηγικαὶ ἐπιγραφαί*.

— Κατὰ τὴν ἐφημερίδα τοῦ Αἰγίου *Σημερινοὶ Καιροὶ* ἀνεκαλύφθη παρὰ τὴν πόλιν ἐκείνην ἐν τῷ ὑψώματι τῶν ἁγίων Ἀναργύρων παρὰ τὰ Καλύβια τῆς Μαμουσιᾶς θέατρον ἄριστα διατετηρημένον, ὅπερ δι' ὀλίγων δαπανῶν καὶ προχείρου ἀνασκαφῆς δύναται νὰ ἐκκαθαρισθῇ.

— Ἐν τῇ Ἀκαδημείᾳ τῶν ἐπιστημῶν τῶν Παρισίων ὁ ναύαρχος Σὲρρ ἀνέγνω μακρὰν πραγματείαν περὶ τῆς ἀθηναϊκῆς τριήρεως, ἀνασυστήσας αὐτὴν καθ' ὅλα της τὰ μέρη.

— Ὁ αἰδέσιμος κ. Β. Λιούϊς καθηγητὴς ἐν Καντα6ριγίᾳ ὡμίλησεν ἐν τῷ ἀγγλικῷ ἀρχαιολογικῷ ἰνστιτούτῳ *περὶ τῶν ἀρχαιοτήτων τῆς Κωνσταντινουπόλεως*. Ἐν τῇ διατριβῇ του ταύτῃ ἐπέστησεν ἰδίᾳ τὴν προσοχὴν τῆς ὁμηγύρεως ἐπὶ τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν ἐκκλησιῶν αὐτῆς, συστήσας ἰδιαζόντως τὸ βιβλίον τοῦ κ. Πασπάτη *Βυζαντιναὶ Μελέται*. Ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν ἀνέφερε κυρίως τὴν Παναγίαν τῆς χώρας (Καχριὲ Τζαμεσὶ) καὶ τὴν ἐκκλησίαν τῶν ἁγίων Σεργίου καὶ Βάκχου (Κουτσοὺκ ἀγιὰ Σοφιὰ), ἃς περιέγραψεν ἐκτενῶς. Ἐν τέλει δ' ὡμίλησε καὶ περὶ τῶν ἐν τῷ αὐτοκρατορικῷ μουσείῳ Κωνσταντινουπόλεως ἀρχαιοτήτων.

— Ἐν τῇ ἐπὶ τοῦ πορθμοῦ τῆς Μάγχης κειμένῃ ἀγγλικῇ πόλει Δούβρῳ ἀνευρέθησαν ῥωμαϊκοὶ λουτρῶνες ἄξιοι λόγου καὶ ἄγαλμα γυναικὸς ἐν αὐτοῖς.

— Προσεχῶς θέλει ἐκδοθῇ ἐν Νέᾳ Ὑόρκῃ κατάλογος πλήρης τῆς συλλογῆς τοῦ στρατηγοῦ Cesnóla τῶν Κυπριακῶν ἀρχαιοτήτων, τῶν ἀποκειμένων νῦν ἐν τῷ μητροπολιτικῷ μουσείῳ τῆς Νέας Ὑόρκης. Ὁ κατάλογος οὗτος θὰ ἀποτελῆται ἐκ τριῶν τόμων· ἕκαστος δὲ τούτων ἐκτὸς τοῦ κειμένου θὰ περιέχῃ 150 πίνακας εἰς φύλλον. Ὁ πρῶτος τόμος θὰ περιέχῃ τὰ ἐκ μαρμάρου, ἀλαβάστρου ἢ καὶ λίθου ἐν γένει ἔργα τέχνης· ὁ δεύτερος τὰ ἐκ χαλκοῦ, ἀργύρου, χρυσοῦ, ὑέλου ὡς καὶ τοὺς δακτυλιολίθους· ὁ τρίτος τὰ ἐξ ὀπτῆς γῆς καὶ τὰς ἐπιγραφάς. Ὁ κατάλογος θὰ ἐκδοθῇ μόνον εἰς 500 ἀντίτυπα.

— Ἐν τῇ ἐτησίᾳ ἐκθέσει τοῦ ἀμερικανικοῦ ἀρχαιολογικοῦ ἰνστιτούτου δημοσιεύει ὁ κ. Στίλμαν σύντομον ἔκθεσιν τῶν ἐν Κρήτῃ ἀνακαλύψεων αὐτοῦ. Ἡ σπουδαιοτάτη ἀνακάλυψις εἶναι ἡ γενομένη ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Κνωσσῷ. Εὑρέθησαν ἐκεῖ ἀρχαιότατα τείχη, τῶν ὁποίων ἡ διάθεσις καὶ ἡ τοποθέτησις περιέχουσι τὴν βεβαιότητα ὅτι ἀποτελοῦσι τὸν διάσημον λαβύρινθον. Δέον δὲ νὰ ἐρευνηθῇ ὁ χῶρος διὰ τακτικῆς ἀνασκαφῆς.

— Ἐν τῇ πόλει Ἐμμαοὺς τῆς Παλαιστίνης ὁ κ. Clermont Ganneau ὁδοιπορῶν ἐσχάτως ἀνεῦρεν ἰωνικὸν κιονόκρανον ὅπερ φέρει ἀφ' ἑνὸς μὲν ἑλληνιστὶ τὴν ἐπιγραφὴν ΕΙΣ ΘΕΟΣ ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀρχαϊκοῖς ἑβραϊκοῖς χαρακτῆρσι τὴν ἐπιγραφὴν «Τὸ ὄνομά σου εὐλογημένον εἰς τοὺς αἰῶνας».Ἡ ἐποχὴ τοῦ μνημείου τούτου ἀνάγεται εἰς τὸν ς' ἢ ζ' αἰῶνα ἀπὸ Χριστοῦ.

— Τὸ ἀρχαιολογικὸν ἀμερικανικὸν ἰνστιτοῦτον ἀπέστειλεν ἐπιτροπείαν ἥτις ποιεῖται ἀνασκαφὰς ἐν τῇ παρὰ τὴν Τροίαν πόλει Ἄσσῳ. Ἡ ἀκρόπολις τῆς Ἀσσοῦ διατηρεῖται ἐν ἀρίστῃ καταστάσει ὑπερκειμένη χιλίους πόδας ἀγγλικοὺς τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης καὶ στεφομένη ὑπὸ ναοῦ δωρικοῦ ῥυθμοῦ. Εἰς τοὺς πρόποδας τῆς ἀκροπόλεως ἐκτείνεται τὸ θέατρον τῆς πόλεως, ἓν τῶν ὡραιοτάτων θεάτρων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ὅπερ πρὸ οὐ πολλῶν ἐτῶν διετηρεῖτο ἄριστα ὡς ἀναφέρουσι περιηγηταί. Δυστυχῶς ἔκτοτε τὸ θέατρον ἔπαθε πολὺ διότι οἱ Τοῦρκοι ἀπεκόμιζον πρὸς οἰκοδομὴν λίθους ἐξ αὐτοῦ. Ἡ σκηνὴ τοῦ θεάτρου εἶναι κεκαλυμμένη νῦν ὑπὸ χωμάτων, ἀλλ' ἡ ἐκσκαφὴ αὐτῆς εἶναι εὐκολοτάτη. Πλὴν τούτου εἰς καλλίστην κατάστασιν διατηροῦνται τὰ τείχη τῆς πόλεως ἅτινα παρέχουσιν εἰς τὴν Ἀσσὸν ὅλως ἐξαιρετικὴν ὄψιν. Φαίνονται δ' ἐπὶ τῶν τειχῶν τούτων καὶ τὰ τρία εἴδη τῆς οἰκοδομικῆς ἢ μᾶλλον αἱ τρεῖς περίοδοι αὐτῆς, ἥ τε Κυκλωπεία, ἡ πολυγωνικὴ καὶ ἡ τῶν Μακεδονικῶν χρόνων, ἧς τὰ κατασκευάσματα εἶναι τὰ ἄριστα πάντων διατηρούμενα.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Ἀποφάσει τῆς ἐφορείας τοῦ Συλλόγου ἀνετέθη εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Ἰω. Μεσολωρᾶν μέλος τακτικὸν τοῦ Συλλόγου ἡ ἐπιθεώρησις τῶν ἐν Πάτραις, Ζακύνθῳ, Νέᾳ Πικέρνῃ καὶ Τραγανοῦ σχολῶν τῶν ἀπόρων παίδων, τῶν ὑπὸ τοῦ Συλλόγου διατηρουμένων, εἰς δὲ τὸν καθηγητὴν κ. Ἰάκωβον Δραγάτσην ἡ ἐπιθεώρησις τῶν ἐν Σύρῳ καὶ Ἄνδρῳ ὁμοίων σχολῶν.

Ἕνεκα τῆς ἐπικρατούσης κακῆς ὑγιεινῆς καταστάσεως τῆς πόλεως ἀνεβλήθη ἡ ἔναρξις τῶν ἑσπερινῶν μαθημάτων τῆς ἐν Ἀθήναις σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων.

Ἀπεβίωσαν κατὰ τοὺς δύο τούτους μῆνας μέλη προσφιλῆ τῷ Συλλόγῳ ὁ **Γεώργιος Σουρίας** μέλος ἐπίτιμον, γυμνασιάρχης ἐν Χίῳ, συνεργάτης τοῦ περιοδικοῦ τούτου καὶ ὑπὲρ τοῦ Συλλόγου ἀείποτε ἐνεργῶν καὶ ἐργαζόμενος. Ὁ **Σπυρίδων Ζαμπέλιος** ὁ διάσημος ἱστοριογράγράφος μέλος ἐπίτιμον ἐν Λιβόρνῳ. Ὁ **Κλεομένης Παπαδόπουλος** ἔφορος τῶν ἐν Σπάρτῃ ἀρχαιοτήτων μέλος ἀντεπιστέλλον τοῦ Συλλόγου, καὶ ὁ **Δημή-τριος Βασιλείου** φαρμακοποιὸς ἐν Ἀθήναις, ἔκτακτον

μέλος καὶ εὐεργέτης τοῦ Συλλόγου ἐπὶ ἔτη πολλὰ δωρεὰν παρέχων τὰ ἀναγκαιοῦντα φάρμακα τῇ ἐν Ἀθήναις ἡμετέρᾳ σχολῇ τῶν ἀπόρων.

ΣΥΜΜΙΚΤΑ

Ὕδατος καταναλώσεις.—Κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας ὅτε μέγας καὶ πάλιν γίνεται λόγος περὶ προμηθείας ὕδατος διὰ τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν παρέχομεν τὰς ἑξῆς περὶ ὕδατος σημειώσεις.

Ἕκαστον ἄτομον καταναλίσκει κατὰ μέσον ὅρον 2 λίτρας (1 λίτρα ἴση πρὸς 312 δράμια) καθ' ἑκάστην ὕδατος διὰ πόσιν καὶ παρασκευὴν τοῦ φαγητοῦ, 18 δὲ λίτρας διὰ τὰς ἄλλας αὐτοῦ ἀνάγκας. Ὑπολογίζουσι πρὸς τούτοις δι' ἕκαστον ἵππον καθ' ἑκάστην 75 λίτρας, διὰ τὸν καθαρισμὸν ἑκάστης ἁμάξης καθ' ἡμέραν 50 λίτρας, διὰ κατάβρεγμα ἑκάστου τετραγωνικοῦ μέτρου ὁδοῦ μίαν λίτραν· ἐν Παρισίοις κατὰ τοὺς μεγάλους καύσωνας τὸ κατάβρεγμα τοῦτο ἐκτελεῖται τρὶς τῆς ἡμέρας. Διὰ δὲ τὸν καθαρισμὸν τῶν ὑπονόμων δαπανῶνται κατὰ κρουνὸν 5000—6000 λίτραι καθ' ἑκάστην.

Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν λαμβάνει κατὰ τὰς τελευταίας καταμετρήσεις ἐκ τῆς δεξαμενῆς αὐτῆς 14 ὀκάδας ὕδατος περίπου ἤτοι 5600 δράμια. Ἓν δράμιον ὕδατος σημαίνει κατὰ συνθήκην τὸ ποσὸν τοῦ ὕδατος τὸ ὁποῖον ῥέον ἐπὶ 24 ὥρας δύναται νὰ πληρώσῃ δεξαμενὴν χωρητικότητος ἑνὸς κυβικοῦ μέτρου ἤτοι 1 δράμιον ὕδατος παρέχει 780 ὀκάδας ἤτοι 1000 λίτρας ὕδατος εἰς 24 ὥρας· τὰ 5600 δράμια λοιπὸν τῆς δεξαμενῆς ἀντιστοιχοῦσι πρὸς 5,600,000 λίτρας ἀνὰ 24 ὥρας.

Ὑπολογιζομένων εἰς 75000 τῶν κατοίκων τῶν Ἀθηνῶν καὶ εἰς 20 λίτρας κατὰ τ' ἀνωτέρω τοῦ ἀναγκαιοῦντος εἰς ἕκαστον τούτων ὕδατος ὑπολείπονται διὰ πάσας τὰς λοιπὰς χρείας τῆς πόλεως μόνον 4,000,000 λίτραι ἀνὰ 24 ὥρας.

Ἐννοεῖται ὅτι οἱ ὑπολογισμοὶ οὗτοι ἰσχύουσιν ἂν ἡ ποσότης τῶν 14 ὀκάδων ᾖναι ἀκριβής.

Κατωτέρω παραθέτομεν πίνακα τοῦ ἀντιστοιχοῦντος ποσοῦ ὕδατος εἰς τινας πόλεις εἰς ἕκαστον κάτοικον ἀνὰ 24 ὥρας.

Πόλεις	Πληθυσμός	Ἀναλογοῦν ὕδωρ εἰς ἕκαστον κάτοικον Λίτραι	Φύσις τοῦ ὕδατος
Ῥώμη	175,000	944	Πηγαῖον
Νέα Ὑόρκη	450,000	410	Ποτάμιον
Καρκασόννη	18,000	400	»
Βεζανσὼν	43,500	246	Πηγαῖον

Διζὼν	29,800	240	Πηγαῖον
Μασσαλία	215,200	186	Ποτάμιον
Βορδῶ	140,000	170	Πηγαῖον
Γένουα	140,000	120	»
Γλασκόβη	329,000	100	Λιμναῖον
Λονδῖνον	2,500,000	95	Ποτάμιον
Παρίσιοι	1,727,000	90	Ποτάμιον καὶ πηγαῖον
Μάντσεστερ	360,000	84	Ποτάμιον
Βρυξέλλαι	263,000	80	»
Ἀθῆναι	75,000	75	Πηγαῖον
Γενεύη	40,000	74	Ποτάμιον
Φιλαδέλφεια	250,000	70	»
Νάντη	110,000	60	Πηγαῖον
Ἐδιμβοῦργον	195,000	55	»
Ἄβρη	62,500	45	»
Μὲτζ	57,700	25	»

Ἐν Παρισίοις ἡ ἀναλογία τῶν 90 λιτρῶν καθ' ἕκαστον κάτοικον ἴσχυε κατὰ τὸ 1877 μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν ὅμως τῶν ὑδραυλικῶν ἔργων θ' ἀντιστοιχῶσι 200 λίτραι καθ' ἕκαστον κάτοικον ἤτοι θὰ διακλαδῶνται εἰς τὰ ὑδραγωγεῖα τῶν Παρισίων 900 ὀκάδες ὕδατος ἀντὶ τῶν 14 ὀκάδων τῶν εἰσρεουσῶν εἰς τὰς ἡμετέρας δεξαμενάς.

Ὑπολογίζουσι συνήθως ὅτι 150 λίτραι ὕδατος ἀντιστοιχοῦσαι εἰς ἕκαστον κάτοικον ἐξαρκοῦσι διὰ πάσας τὰς ἀνάγκας τῆς πόλεως. Οὕτω π. χ. ὑπελόγισαν εἰς 140 λίτρας κατὰ κάτοικον τὸ διοχετευτέον ὕδωρ εἰς Βερολῖνον. Ἀλλ' ὁ ὑπολογισμὸς οὗτος ἰσχύει διὰ πόλεις πυκνῶς κατῳκημένας, οὐχὶ δὲ βεβαίως διὰ τὰς Ἀθήνας αἵτινες καὶ ἀραιότατα κατοικοῦνται αἱ δὲ ὁδοὶ αὐτῆς πᾶσαι εἶναι ἄστρωτοι.

* * *

Διεθνὴς ἔκθεσις τοῦ ἠλεκτρισμοῦ ἐν Παρισίοις.—Τὴν 10 Αὐγούστου ὀλίγον πρὸ τῆς μεσημβρίας ὁ πρόεδρος τῆς γαλλικῆς δημοκρατίας ἐπεσκέφθη τὸ πρῶτον τὴν ἐν Παρισίοις διεθνῆ ἔκθεσιν τοῦ ἠλεκτρισμοῦ, ἥτις ἠνέωξε τὰς θύρας αὐτῆς εἰς τὸ ἀνυπόμονον κοινὸν τῶν Παρισίων ἀμέσως τὴν ἐπομένην ἡμέραν.

Τὸ ἐν τῷ μέσῳ τῶν Ἠλυσίων πεδίων κείμενον μεγαλοπρεπὲς μέγαρον, τὸ ὁποῖον ἠδυνήθη ἐν ἔτει 1855 νὰ συμπεριλάβῃ ὁλόκληρον τὴν παγκόσμιον ἔκθεσιν, μόλις ἐπήρκεσε νὰ δώσῃ ἄσυλον εἰς τὰς παντοίας ἐφευρέσεις, αἵτινες ἰδίᾳ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐγένοντο εἰς τὸν ἠλεκτρισμόν.

Ὁ εἰσερχόμενος εἰς τὸ μέγαρον τῆς ἐκθέσεως διὰ τῆς μεγάλης πύλης εὑρίσκεται μετ' ὀλίγον ἐνώπιον ὑψηλοῦ πύργου, ἐν τῷ μέσῳ ἀκριβῶς τοῦ μεγάρου κειμένου ἐφ' οὗ ἐπιβαίνει μεγαλοπρεπὴς ἠλεκτρικὸς φάρος ἐκπέμ-

πων ἄπλετον φῶς πρὸς ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ ὁρίζοντος. Κατὰ τὴν νύκτα αἱ ἐν τῷ μεγάρῳ παμπληθεῖς ἠλεκτρικαὶ ἑστίαι καθιστῶσι κατάφωτον τὴν ὑελίνην στέγην τοῦ μεγάρου τῆς ἐκθέσεως, αἱ δὲ ἀπειροπληθεῖς φωτειναὶ ἀκτῖνες ἐπὶ τοῦ νεφελώδους οὐρανοῦ τῶν Παρισίων προσπίπτουσαι καὶ ἐκεῖθεν διαχεόμεναι καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις καθιστῶσιν ὁρατὸν μακρόθεν τὸν χῶρον, ὅστις ἐγκλείει τὰ μᾶλλον θαυμάσια ἔργα τῆς ἀνθρωπίνης μεγαλοφυΐας.

Ὁ ἐν τῷ μέσῳ ἠλεκτρικὸς φάρος περιβρέχεται διὰ τῶν ὑδάτων μικρᾶς κυκλοτεροῦς λίμνης, ἐντὸς τῆς ὁποίας πλέει ἠλεκτρικὴ λέμβος, ἐφ' ἧς ἐπιβαίνει αὐτὸς οὗτος ὁ εὐφυὴς ἐφευρέτης Τρουβέ.

Τὸ πρὸς τὰ δεξιὰ ἥμισυ τοῦ ἰσογείου κατέχεται ὑπὸ τῶν Γάλλων ἐκθετῶν, τὸ δὲ πρὸς τὰ ἀριστερὰ ὑπὸ τῶν ξένων ἐθνῶν κατὰ τάξιν ἀξίας ἤτοι ὑπὸ τῆς Ἀμερικῆς, τῆς Ἀγγλίας, τῆς Γερμανίας, τοῦ Βελγίου, τῆς Αὐστρίας, τῆς Ἰταλίας, τῆς Ῥωσίας, τῆς Ἑλβετίας καὶ τῆς Ὁλλανδίας.

Μεταξὺ πάντων τῶν ἐκθετῶν τὴν πρώτην βαθμίδα κατέχει ὁμολογουμένως ὁ μεγαλοφυὴς Ἔδισσων, ὅστις οὐ μόνον ἐν τῷ ἀμερικανῷ τμήματι κατέχει σπουδαίαν θέσιν ἀλλὰ καὶ δύο μεγάλας αἰθούσας ἠδυνήθη νὰ πληρώσῃ διὰ τῶν παμπληθῶν καὶ θαυμαστῶν αὐτοῦ ἀνακαλύψεων. Πᾶσαι αἱ ὑπ' αὐτοῦ ἐπινοηθεῖσαι συσκευαί, ἃς χαρακτηρίζει πρωτοτυπία τίθενται μυστηριωδῶς εἰς λειτουργίαν κινοῦσαν ἀληθῶς τὸν θαυμασμόν. Αἱ αἴθουσαι τοῦ Ἔδισσων φωτίζονται τὸ ἑσπέρας διὰ μεγάλων ἀριθμοῦ ἠλεκτρικῶν λύχνων, οἵτινες ἐκπέμπουσι φῶς γλυκύτατον καὶ σταθερὸν τὴν ἔντασιν, δυνάμενον ν' ἀντικαταστήσῃ τὸν ἐν ταῖς αἰθούσαις φωτισμὸν διὰ φωταερίου, ἂν ἀληθῶς ὡς ὁ ἐφευρέτης διατείνεται, ἡ δαπάνη εἶναι μικροτέρα, τοῦθ' ὅπερ ἡ παροῦσα ἔκθεσις θέλει καταδείξει.

Τὴν περιέργειαν τοῦ κοινοῦ ἐξεγείρει οὐκ ὀλίγον τὸ ἠλεκτροκίνητον ἀερόστατον τοῦ Τισαντιέ, τὸ ὁποῖον διὰ σύρματος καθοδηγούμενον διελαύνει κατὰ πλάτος τὸ μέγαρον τῆς ἐκθέσεως, καθὼς καὶ ὁ ἠλεκτροκίνητος σιδηρόδρομος τῶν ἐκ Βερολίνου ἀδελφῶν Σίμενς, ὅστις ἀναχωρῶν ἐκ τῆς πλατείας τῆς Ὁμονοίας καὶ διασχίζων τὰ Ἠλύσια πεδία λήγει ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ μεγάρῳ τῆς Ἐκθέσεως.

Ἀλλ' οὐχ ἧττον θαυμασία εἶναι καὶ ἡ τηλεφωνικὴ συγκοινωνία τῆς ἐκθέσεως μετὰ τοῦ μεγάλου θεάτρου τοῦ μελοδράματος ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ θεάτρου τοῦ δράματος ἀφ' ἑτέρου.

Δύο μεγάλαι αἴθουσαι κατεκαλύφθησαν διὰ βαρυτίμων ταπήτων ὅπως ἐμποδίζωνται οἱ ἔξωθεν ἐρχόμενοι ἦχοι. Εἰς ἑκάστην τῶν αἰθουσῶν χρέμανται πέριξ τριάκοντα ζεύγη τηλεφώνων Ader ὡς τὰ ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν ναυτικῶν ἐν Ἀθήναις. Ταῦτα συνδέονται δι' ἁπλῶν συρμάτων μὲ μικροφωνικὰς συσκευὰς Ader ἐν τῇ σκηνῇ τῶν θεάτρων εὑρισκομένας. Ὑψουμένης τῆς αὐλαίας κλείονται τὰ ἠλεκτρικὰ κυκλώματα, πάντες οἱ ἐν

τῇ αἰθούσῃ ἐφαρμόζουσι τὰ τηλέφωνα εἰς τὰ ὦτα αὐτῶν, γινόμενοι μάρτυρες τῆς ὡραιοτέρας τῶν ἀνακαλύψεων, ἣν ἔφερεν εἰς φῶς ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Ἀμερικανοῦ Graham Bell. Οὐ μόνον ἡ συμφωνία τῆς ὀρχήστρας μεταδίδεται πλήρης καὶ τελεία, ἀλλὰ καὶ οἱ λεπτότεροι ἑλιγμοὶ τῆς φωνῆς τοῦ ᾄδοντος καθίστανται καταληπτοί, αἰσθάνεταί τις δὲ τὸν ἠθοποιὸν μεταβαίνοντα ἀπὸ τοῦ ἑνὸς μέρους τῆς σκηνῆς εἰς τὸ ἄλλο, ὑποθέτων αὐτὸν ὄπισθεν τοῦ τάπητος ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ἵσταται.

Ἐν Παρισίοις, 14 Αὐγούστου 1881.

Τ. Λ.

*
* *

Ὁ Οἰδίπους τύραννος ἐν Παρισίοις.—Τὴν 9 Αὐγούστου ἐδιδάχθη ἐν Παρισίοις ἀπὸ τῆς σκηνῆς τοῦ πρωτεύοντος γαλλικοῦ θεάτρου τοῦ δράματος (Comédie Francaise), ὁ *Οἰδίπους τύραννος* τοῦ Σοφοκλέους κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰουλίου Λακροὰ γενομένην μετάφρασιν. Ἡ σκηνικὴ διασκευὴ ἐγένετο ἀρχαϊκὴ μὲν ἀλλὰ συμβιβαζομένων καὶ τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ νεωτέρου δράματος, τουτέστιν ἥτε θυμέλη καὶ ἡ ὀρχήστρα ἦσαν ἐπὶ τῆς σκηνῆς. Ὁ χορὸς δὲ παρίστατο ὑπὸ δύο νεανίδων ἐναλλὰξ λαμβανουσῶν τὸν λόγον καὶ συνοδευομένων ὑπὸ μουσικῆς ἐκ τῶν παρασκηνίων, συντεθείσης ἐπὶ τούτῳ ὑπὸ τοῦ μελοποιοῦ Μαμβρὲ καὶ καταλληλοτάτης πρὸς τὸ διδασκόμενον ἔργον. Ἡ τραγῳδία δ' ἐπέτυχεν καὶ ἐκίνησεν ἄκρως τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Παρισίνων. Τὸν Οἰδίποδα ὑπεκρίθη ὁ διακεκριμένος ἠθοποιὸς Μουνὲ-Σουλλὺ ὅστις συνήθως διδάσκει τὰ κλασικὰ δράματα. Ὁ ὑπὲρ αὐτοῦ ἔπαινος τῶν ἐφημερίδων εἶναι εἰλικρινέστατος. Ἐδίδαξεν ἄριστα ἀπὸ τῆς σκηνῆς καθ' ἣν ὁ μάντις Τειρεσίας ἐμβάλλει εἰς τὸν Οἰδίποδα τὰς φοβερὰς ὑπονοίας, ὁ Σουλλὺ δεικνύει ὅτι κατέχει πληρέστατα τὸ μέρος αὐτοῦ. Σοβαρός, σκεπτικός, κατειλημμένος ὑπὸ λυπηρῶν προαισθήσεων βαίνει μέχρι τῆς φοβερᾶς σκηνῆς τοῦ μετὰ τῆς Ἰοκάστης διαλόγου. Ἀλλὰ κυρίως κατὰ τὴν πέμπτην πρᾶξιν ὁ Σουλλὺ διεκρίθη ἐξόχως. Ἡ εἴσοδος τοῦ τυφλοῦ βασιλέως ἔχοντος καθημαγμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς κατερχομένου δὲ ψηλαφητεὶ τὴν κλίμακα τοῦ ἀνακτόρου καὶ καταβαλλομένου πρὸ τῆς τελευταίας βαθμίδος συνεκίνησεν ὁλόκληρον τὸ θέατρον. Ὅτε δ' ἐν τέλει ἐναγκαλίζεται τὰς θυγατέρας αὐτοῦ τυφλὸς καὶ ἐκρήγνυται εἰς λυγμούς, ὁλόκληρον τὸ θέατρον ἐξερράγη εἰς δάκρυα Τὴν Ἰοκάστην δ' ἐδίδαξεν ἡ κ. Λερού, καίτοι δὲ τὸ μέρος τοῦτο εἶναι ἀχάριστον, ἀλλ' ὅμως ἠδυνήθη νὰ διακριθῇ ἐν αὐτῷ.

*
* *

Ἕλληνες ἐν Καναδᾷ.—Κατὰ σημείωσιν ἣν εὐγενῶς ἀποστέλλει ἡμῖν ὁ ταγματάρχης κύριος Huguet-Latour ἐν Montreal τοῦ Καναδᾶ διαμένων οἱ καθ' ἅπαντα τὸν Καναδᾶ Ἕλληνες ἀνέρχονται εἰς 39, ἐπὶ πληθυσμοῦ 3,485,761. Ἐκ τούτων ἑπτὰ μὲν οἰκοῦσι τὴν ἐπαρχίαν Κουεβὲκ

ἤτοι ἀνὰ εἷς εἰς Τζάταμ καὶ Ἅγιον Ἀνδρέαν, τέσσαρες ἐν Μονρεὰλ καὶ εἷς ἐν Λέβις. Ἑπτὰ δὲ τὴν ἐπαρχίαν Ὀττάριο ἤτοι τρεῖς μὲν ἐν Πιτζβοὺργ καὶ ἀνὰ εἷς ἐν West-Ward, St. James Ward, Wellington καὶ Nabb. Εἷς εἰς τὴν ἐπαρχίαν τοῦ νέου Βρουνσβικ καὶ εἴκοσι τέσσαρες τὴν ἐπαρχίαν Νέας Σκωτίας καὶ ἰδίως εἰς Λουνεμβούργ. Ὁ πληθυσμὸς τοῦ Καναδᾶ ὅστις τὸ 1871 ἀνήρχετο εἰς 3,485,761 ψυχὰς, κατὰ τὴν τελευταίαν ἀπαρίθμησιν τοῦ 1881 ἀνῆλθεν εἰς 4,350,933, ἤτοι ἐντὸς δεκαετίας ηὔξησε κατὰ 664,337 ψυχὰς ἢ 18.02 τοῖς ἑκατόν.

ΧΡΟΝΙΚΑ

Φιλολογία.—Κατὰ τὴν χειμερινὴν ἑξαμηνίαν τοῦ 1880—1881 ἐν τοῖς εἴκοσι Πανεπιστημίοις τῆς Γερμανίας μὴ περιλαμβανομένων τῶν τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς γερμανικῆς Ἑλβετίας ἐνεγράφησαν καὶ ἐφοίτησαν 21, 164. Ἐκ τούτων εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Βερολίνου ἐφοίτησαν 4,107, εἰς τὸ τῆς Λειψίας 3,326, εἰς τὸ τοῦ Μονάχου 1890, εἰς τὸ τοῦ Βρεσλάου 1281, εἰς τὸ τῆς Χάλλης 1211, εἰς τὸ τῆς Τυβίγγης 1074, εἰς τὸ τῆς Γοτίγγης 959, εἰς τὸ τοῦ Βυρτσβούργου 921, εἰς τὸ τῆς Καινιξβέργης 788, εἰς τὸ τοῦ Στρασβούργου 745, εἰς τὸ τοῦ Μαρβούργου 604, εἰς τὸ τῆς Γραϊφσβὰλδ 599, εἰς τὸ τῆς Ἁιδελβέργης 543, εἰς τὸ τῆς Ἐρλάγγης 473, εἰς τὸ τοῦ Φριβούργου 463, εἰς τὸ τῆς Ἰένης 438, εἰς τὸ τοῦ Γκίσσεν 391, εἰς τὸ τοῦ Κιὲλ 284, εἰς τὸ τοῦ Ῥοστὸκ 200.

— Ἡ μέθοδος τοῦ Ahn πρὸς ἐκμάθησιν τῆς γερμανικῆς γλώσσης ἔφθασεν ἤδη εἰς τὴν ἑκατοστὴν αὐτῆς ἔκδοσιν. Ἐξεδόθη τὸ πρῶτον τῷ 1843, μέχρι δὲ τοῦ 1870 ἔσχεν εἰκοσιοκτὼ ἐκδόσεις· ἔκτοτε μετὰ τὸν γαλλογερμανικὸν πόλεμον ἐντὸς ἕνδεκα καὶ μόνον ἐτῶν ἔσχεν ἑβδομήκοντα δύο ἐκδόσεις. Ἑκάστη ἔκδοσις περιλαμβάνει ἱκανὰς χιλιάδας ἀντιτύπων.

— Τῇ ἐπιμελείᾳ τοῦ ἐν Παρισίοις συλλόγου πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν καὶ συνεπείᾳ συνεισφορᾶς εἰς ἣν καὶ πολλοὶ τῶν ἡμετέρων μετέσχον ἐνεκαινίσθη τὴν 2/14 Αὐγούστου ὀρειχάλκινος προτομὴ τοῦ Γάλλου ἑλληνιστοῦ Courtaud Diverneresse ἐν τῇ γενεθλίῳ αὐτοῦ πόλει Folletin.

— Ἀπεβίωσεν εν Ὀξωνίῳ τῆς Ἀγγλίας ὁ διευθυντὴς τῆς αὐτόθι Βοδληϊανῆς βιβλιοθήκης αἰδέσιμος Ι. Ο. Κὸξ, ἀνὴρ πολλῆς ἀξίας καὶ φίλος ἀκραιφνὴς τῆς Ἑλλάδος. Εἰς τοῦτον ὀφείλεται ἡ σύνταξις τοῦ καταλόγου τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ὀξωνίου, τῇτε Βοδληϊανῇ καὶ ταῖς τῶν κολλεγίων, ἀποκειμένων ἑλληνικῶν χειρογράφων. Πρὸ τριακονταετίας δὲ ἐστάλη ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως εἰς τὴν Ἀνατολὴν πρὸς ἐξερεύνη-

σιν τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις χειρογράφων, περὶ ὧν ἐδημοσίευσεν ἔκθεσιν ἀξίαν λόγου.

— Ὁ ἐν Βελγίῳ πρέσβυς τῆς Ὑψηλῆς Πύλης Μουρὰτ ἐφέντης ἐξέδοτο ἐν Λειψίᾳ ἐν τρισὶ τόμοις ἅπαντα αὐτοῦ τὰ δραματικὰ ἔργα.

*
* *

Τέχναι καὶ ἐπιστῆμαι.—Ἐν Φολκεστόνῃ τῆς Ἀγγλίας ἑωρτάσθη ἐπ' ἐσχάτων ἡ τριακονταετηρὶς τῆς γεννήσεως τοῦ Χάρβεϋ καὶ ἐνεκαινίσθη ὁ πρὸς τιμὴν αὐτοῦ ἀνιδρυθεὶς ἀνδριάς. Ὁ Χάρβεϋ εἶναι ὁ ἀνακαλύψας τὴν κυκλοφορίαν τοῦ αἵματος. Ὁ νέος κόμης Μοντγομμερὺ βληθεὶς κατὰ μέσον τοῦ στήθους ὑπὸ ἐνεδρεύοντος ἐχθροῦ ἔλαβε πληγὴν βαθεῖαν ἀποκαλύψασαν τὴν καρδίαν. Ἐκάλεσεν ὡς ἰατρὸν τὸν Χάρβεϋ, ὅστις πρακτικῶς οὕτως ἐπείσθη περὶ τῶν μελετῶν του καὶ ἀνεκάλυψε τὴν βάσιν τοῦ ἀνθρωπίνου ὀργανισμοῦ. Ἡ ἀνακάλυψις αὕτη ἀνεστάτωσε τοὺς ἐπιστήμονας καὶ πολλοὶ παρέστησαν οἱ ἐναντίοι αὐτῆς, μόλις δὲ μετὰ ἕνα αἰῶνα ἐπείσθησαν πάντες περὶ τούτου. Οὕτως ὁ Χάρβεϋ σημειοῖ ἐπιφανῶς τὴν ἀρχὴν τῆς νεωτέρας ἰατρικῆς καὶ κατά τινα τῶν ἐκφωνηθέντων λόγων ἐπὶ τῇ πρὸς τιμὴν αὐτοῦ τελευταίᾳ πανηγύρει «πρὸ αὐτοῦ ἦν τὸ σκότος, μετ' αὐτὸν δὲ τὸ φῶς».

—Ἐν τῷ Ἀστεροσκοπείῳ τῶν Παρισίων ἱδρύθη ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ αὐτοῦ ναυάρχου Μουσσὲζ μουσεῖον ἀστρονομικὸν πολλὰ καὶ ποικίλα περιέχον περίεργα. Μεταξὺ ἄλλων ἀπεταμιεύθησαν ὄργανα διασήμων ἀστρονόμων, ἐν οἷς καὶ τὰ τοῦ Ἀραγὼ πάντα, καὶ πυξίδες περίεργοι τοῦ παρελθόντος αἰῶνος καὶ χρονόμετρα παλαιὰ καὶ ἡλιακὸν φοινικικὸν ὡρολόγιον κατασκευασθὲν κατ' ἀρχαῖον πρότυπον. Μία τῶν αἰθουσῶν τούτων προσεχῶς δοθησομένη εἰς θέαν θὰ περιέχῃ τὰς εἰκόνας τῶν διασημοτέρων ἀστρονόμων ἐν αἷς ἡ μὲν τοῦ Νεύτωνος ἐκ χαλκογραφίας τῆς ἐποχῆς, ἡ τοῦ Γαλιλαίου ἐκ τοῦ ἐν τῷ Φλωρεντιακῷ μουσείῳ πρωτοτύπου, ἡ τοῦ Τύχωνος Βράχη ἐξ εἰκόνος τῆς ἐποχῆς, ἡ δὲ τοῦ Κέπλερ ἐξ εἰκόνος ἣν αὐτὸς ὁ Κέπλερ προσήνεγκεν ὡς δῶρον εἰς κάτοικον τοῦ Στρασβούργου.

— Ἡ Σινικὴ κυβέρνησις διέταξε τὴν σύστασιν καθ' ἅπασαν τὴν Σινικὴν ἐπικράτειαν πλήρους τηλεφωνικοῦ διοργανισμοῦ. Ἡ δυσκολία ἣν παρουσιάζει ἡ Σινικὴ γραφὴ εἶχον ἐμποδίσει μέχρι τοῦδε τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ τηλεγράφου ἐν τῷ Οὐρανίῳ Κράτει, ἀλλ' ἤδη διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ τηλεφώνου πᾶσαι αἱ δυσκολίαι αὗται αἴρονται.

—Ἡ ἀστυνομία τῆς πόλεως Σικάγο τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς διωργάνωσε θαυμασιώτατα πλήρη τηλεφωνικὴν συγκοινωνίαν ἐν τῇ πόλει ἵνα πληροφορῶνται ἀμοιβαίως καὶ ταχέως πάντες οἱ ἀστυνομικοὶ σταθμοὶ περὶ παντὸς καὶ τοῦ ἐλαχίστου συμβαίνοντος ἀνὰ τὰς ὁδούς. Πρὸς τοῦτο δ' ἱδρύθησαν ἁπανταχοῦ τῆς πόλεως ἑκατὸν πεντήκοντα μέχρι τοῦδε σκοπιαὶ ἀστυνομικαὶ ἐν αἷς ὑπάρχει ἐναποτεθειμένον τὸ τηλέφωνον.

Ἐν ταῖς σκοπιαῖς ταύταις συγκοινωνούσαις μετὰ τῶν ἀστυνομικῶν σταθμῶν καὶ μετὰ τῆς κεντρικῆς διευθύνσεως μένουσι διαρκῶς κλητῆρες οἵτινες ὥς τι συμβῇ δίδουσιν εἴδησιν ἁπανταχοῦ καὶ σπεύδουσιν ἐν τῷ ἅμα αἱ ἀστυνομικαὶ ἐπικουρίαι. Πλὴν δὲ τούτου καὶ τὰ μεγάλα ἱδρύματα, οἷον τράπεζαι ἀσφαλιστικαί, ἑταιρεῖαι, ἐργοστάσια καὶ τὰ τοιαῦτα συνδέονται ὁμοίως διὰ τηλεφώνων μετὰ τῶν ἀστυνομικῶν σκοπιῶν καὶ τῶν σταθμῶν καὶ οὕτως ἐν περιπτώσει κλοπῆς ἢ πυρκαϊᾶς ἡ παρεχομένη ἀστυνομικὴ συνδρομὴ εἶνε ταχυτάτη.

— Οἱ Κινέζοι σκέπτονται περὶ τῆς κατασκευῆς σιδηροδρόμων ἐν τῷ ἀπεράντῳ αὐτῶν κράτει. Τελευταίως ἐδημοσιεύθη ὑπόμνημα τοῦ Κινέζου μηχανικοῦ Λιὲν-Μὶν-Κούαγγ πρὸς τὸ συμβούλιον τοῦ κράτους καθ' ὃ δύο γραμμαὶ κυρίως πρέπει τὸ κατ' ἀρχὰς νὰ κατασκευασθῶσιν· ἀμφότεραι δὲ ἀναχωροῦσαι ἐκ νότου διευθύνονται πρὸς τὴν πρωτεύουσαν. Ἡ μία διέρχεται τὴν ἐπαρχίαν Σαντοὺγγ ἀναχωροῦσα ἐκ τῆς πόλεως Σὶν-Κιὰγγ-Φού, ἡ δὲ ἄλλη τὴν ἐπαρχίαν Χουὰν ἀναχωροῦσα ἐκ Χάγκοβ. Τρίτη δὲ γραμμὴ ἀναχωροῦσα ἐκ Πεκίνου θὰ μεταβαίνῃ πρὸς ἀνατολὰς εἰς Μουκδὲν καὶ πρὸς δυσμὰς εἰς Κάγκ-Σού.

— Ἤρξατο τῶν μεταξὺ Λιβερποὺλ καὶ Νέας Ὑόρκης ταξειδίων τὸ ἀτμόπλουν *Ἡ πόλις Ῥώμη* τῆς ἑταιρείας Ἴνμαν, τὸ μέγιστον τῶν ὅσων ποτὲ ἐναυπηγήθησαν μετὰ τὸν *Μέγαν Ἀνατολικόν*. Ἡ *πόλις Ῥώμη* ἔχει 176 μέτρων μῆκος, 16 μέτρων πλάτος ἐν τῷ μέσῳ καὶ 11 μέτρων βάθος. Ἔχει 9000 τόννων χωρητικότητα καὶ ἡ δύναμις τῶν μηχανῶν δύναται νὰ φθάσῃ εἰς 10000 ἵππους. Ὅμοια πρὸς τὸ πλοῖον τοῦτο θέλουσι ναυπηγηθῇ καὶ ἄλλα ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἑταιρίας.

— Ἐν Γερμανίᾳ εἰσήχθησαν ἀντὶ τῶν ἐναερίων τηλεγραφικῶν γραμμῶν αἱ ὑπόγειοι, οὕτω δὲ ἀποφεύγεται ὁ κίνδυνος τῆς συχνῆς διακοπῆς προερχομένης ἐκ μυρίων λόγων. Τελευταίως ἐπερατώθη ὁ μεταξὺ Βερολίνου καὶ Στεττίνου ὑπόγειος τηλέγραφος καὶ ὁ μεταξὺ Κολωνίας καὶ Ἀκυϊσγράνου.

— Τὸ ἀγγλικὸν περιοδικὸν Scientific Reporter ἀναγράφει τὰ ἑξῆς, ἐξ ὧν ἀποδεικνύεται ὅτι αἱ μυῖαι ὁμιλοῦσιν. Κατὰ παρατηρήσεις Ἄγγλου φυσιοδίφου ἡ γλῶσσα αὕτη τῶν μυιῶν δὲν εἶναι αἰσθητὴ εἰς τὸ ἀνθρώπινον οὖς, αἱ μυῖαι ὅμως μεταξὺ αὐτῶν ἀντιλαμβάνονται αὐτῆς ἄριστα. Δὲν πρόκειται βεβαίως περὶ τοῦ βόμβου ὃν συχνάκις ἀκούομεν παρὰ τῶν μυιῶν παραγόμενον, διότι οὗτος προέρχεται ἐκ ταχείας τῶν πτερύγων κινήσεως, ἀλλὰ περὶ ἰδιαιτέρων ἤχων οὓς μεταχειρίζονται καὶ δι' ὧν συνεννοοῦνται. Οἱ ἦχοι οὗτοι ἐγένοντο αἰσθητοὶ διὰ τοῦ μικροφώνου. Μυῖα τεθεῖσα ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὀργάνου, παρήγαγεν ἤχους καταληπτοὺς εἰς τὸν παρατηρητὴν καὶ προσομοιάζοντας πρὸς τὸν χρεμετισμὸν τοῦ ἵππου.

*
* *

Ἐκθέσεις, Συνέδρια. — Τῇ 12 Σεπτεμβρίου ἐ. ν. συνέρχεται ἐν Βερολίνῳ τὸ Ε' Διεθνὲς Συνέδριον τῶν ἀνατολιστῶν,εἰς ὃ θέλουσι συζητηθῇ διάφορα ζητήματα ἀφορῶντα τὴν φιλολογίαν, τὸν βίον καὶ τὰ ἤθη τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ Ἑλλὰς θέλει ἀντιπροσωπευθῇ ἐν τῷ Συνεδρίῳ παρὰ τοῦ κ. Α. Ῥαγκαβῆ πρεσβευτοῦ καὶ τοῦ κ. Σπυρ. Παπαγεωργίου, μέλους τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου.

— Ἐν Βερολίνῳ κατὰ μῆνα Νοέμβριον θέλει συνέλθει Συνέδριον, οὗ σκοπὸς ἡ μελέτη τοῦ ζητήματος τῶν ἐνδεῶν τῆς Γερμανίας. Εἶναι τὸ πρῶτον γερμανικὸν συνέδριον ὑπὲρ τοιούτου σκοποῦ γινόμενον.

— Τὴν 16 τοῦ Σεπτεμβρίου θέλει συνέλθει ἐν Μαδρίτῃ συνέδριον Ἀμερικανιστῶν. Ἐν τούτῳ θὰ ἐξετασθῇ ἡ γεωλογία, ἡ ἱστορία, ἡ ἀρχαιολογία, ἡ ἐθνολογία, ἡ γλῶσσα καὶ ἡ παλαιογραφία τῆς Ἀμερικῆς πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Κολόμβου.

— Τὸν προσεχῆ Μάϊον θέλει γίνει ἐν Βερολίνῳ ἔκθεσις οἰκοσήμων καὶ σφραγίδων ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ πρίγκηπος Καρόλου. Ἐν τῇ ἐκθέσει ταύτῃ θέλουσιν ἐκτεθῇ καὶ πάντα τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐραλδικήν.

— Ἐν Λονδίνῳ συνῆλθε τὸν λήξαντα Αὔγουστον διεθνὲς συνέδριον ἰατρικόν, οὗ μετέσχον τρισχίλιοι περίπου ἰατροὶ διαφόρων ἐθνικοτήτων. Τὸ συνέδριον διῃρέθη εἰς δεκαπέντε τμήματα καὶ ἐξήτασε πάσας τὰς νεωτέρας ἐφευρέσεις τῆς ἰατρικῆς.

— Ἐν τῇ παρὰ τὴν Βενετίαν πόλει Κονελιάνῳ ἀπὸ τῆς 1 μέχρι τῆς 20 τοῦ προσεχοῦς Νοεμβρίου γενήσεται διεθνὴς ἔκθεσις τῶν μηχανῶν καὶ μηχανημάτων ἐν γένει τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν οἰνολογίαν, τὴν ἀμπελοφυτίαν καὶ τὴν κατασκευὴν πνευματωδῶν ποτῶν ἐκ τῶν ἀπολειμμάτων τῶν σταφυλῶν. Παράρτημα τῆς ἐκθέσεως θὰ ἀποτελῇ ἔκθεσις διδακτικὴ πρὸς σπουδὴν τῆς ἀμπελοφυτίας καὶ οἰνολογίας.

* * *

Ἀπογραφικά.—Ἐπίσημος στατιστικὴ περὶ τῆς κατασκευῆς τοῦ χάρτου γνωρίζει ὅτι εἰς ἅπασαν τὴν ὑδρόγειον σφαῖραν εὑρίνηται περὶ τὰ τετρακισχίλια χαρτοποιεῖα, ἐν οἷς κατεργάζονται τὰ ῥάκη, τὰ ἄχυρα, τὸ ξύλον καὶ διάφορα χόρτα. Πλὴν τούτου τοῦ χάρτου, παραγομένου ὑπὸ τῆς εὐρωπαϊκῆς βιομηχανίας, ὑπάρχει καὶ ὁ ἐξ ὀρυζίου χάρτης ὃν παρέχει ἡμῖν ἡ Κίνα καὶ ἡ Ἰαπωνία. Ἅπαντα ταῦτα τὰ ἐργοστάσια ὁμοῦ λαμβανόμενα παράγουσι ποσὸν χάρτου ἑνὸς δισεκατομμυρίου χιλιογράμμων κατ' ἔτος, ἀντιπροσωπευόντων ἐπιφάνειαν κατὰ μέσον ὅρον τεσσαράκοντα δισεκατομμυρίων τετραγωνικῶν μέτρων. Ἡ ἐκτύπωσις τῶν βιβλίων καὶ τῶν ἐφημερίδων καταναλίσκει περίπου τὸ ἥμισυ τοῦ ποσοῦ τούτου, τὸ δὲ ἄλλο ἥμισυ καταναλίσκεται ὑπὸ τῶν δημοσίων γραφείων, τῶν σχολείων, τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας, παραγούσης μυρία ἐκ χάρτου μικροτεχνήματα. Διάσημος ἀνθρωπολόγος προέτεινεν ὅπως ὁ αἰὼν ἡμῶν ὀνο-

μασθῇ αἰὼν τοῦ χάρτου, ὅπως ἄλλοι πρότεροι αἰῶνες ὀνομάζονται λίθινοι, σιδηροῖ, χρυσοῖ κτλ.

— Κατὰ νεωτάτην στατιστικὴν αἱ καθ' ἅπαντα τὸν κόσμον σιδηροδρομικαὶ γραμμαὶ διατρέχονται ἀπὸ 105,000 ἀτμομηχανῶν παρουσιαζουσῶν δύναμιν 30,000,000 ἵππων· ἡ δὲ ὅλη δύναμις τῶν ἀτμομηχανῶν ἐν γένει ἀνέρχεται εἰς 46,000,000 ἵππους. Ἂν παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ δύναμις τοῦ ἵππου τοῦ ἀτμοῦ ἀντικαθιστᾷ τὴν ἐργασίαν τριῶν πραγματικῶν ἵππων, ὅτι δὲ ὁ ἵππος παράγει ἐργασίαν ἀνάλογον πρὸς τὴν ἑπτὰ ἀνθρώπων εὑρίσκομεν ὅτι αἱ ἀτμομηχαναὶ σήμερον ἀντιπροσωπεύουσιν ἐργασίαν ἑνός, δισεκατομμυρίου ἀνθρώπων ἤτοι τοῦ διπλασίου περίπου τῶν ἐπὶ γῆς ἐργατῶν. Ἄρα ἡ ἀτμομηχανὴ καὶ ὁ ἄνθραξ ἐδιπλασίασαν τὴν παραγωγικὴν τοῦ ἀνθρώπου δύναμιν.

— Κατὰ τὸ 1880 οἱ Γαλλικοὶ σιδηρόδρομοι εἰσέπραξαν 1,028,000,000 φράγκα. Κατὰ τὸ 1877 εἶχον εἰσπράξει 845,000,000, κατὰ τὸ 1878 905,000,000 καὶ κατὰ τὸ 1879 965,000,000.

— Κατὰ τὴν τελευταίαν ἀπογραφὴν τὸ Λονδῖνον ἀριθμεῖ σήμερον 3,814,571 κατοίκους ἤτοι 560,311 ἐπὶ πλέον τῆς πρὸ δεκαετίας γενομένης ἀπογραφῆς.

— Κατὰ τὸ 1880 ἐν Γαλλίᾳ παρήχθησαν 19,500,000 τόννοι γαιανθράκων ἤτοι δύο ἑκατομμύρια τόννων πλέον τοῦ 1879. Ἐν τούτοις ἡ παραγωγὴ αὕτη δὲν ἀρκεῖ εἰς τὴν Γαλλικὴν κατανάλωσιν τῶν γαιανθράκων καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος εἰσήχθησαν ἔξωθεν πλέον τῶν 8 ἑκατομμυρίων τόννων.

*
* *

Διάφορα.— Τὴν 15 Αὐγούστου ἐδεικνύετο ἐν τῷ κήπῳ τῶν Βερσαλλιῶν πορτοκαλλέα ἥτις κατ' αὐθεντικὰς εἰδήσεις, ἐκείνην τὴν ἡμέραν συνεπλήρου τὴν ἡλικίαν τετρακοσίων ἐτῶν. Διατηρεῖται δ' ἐν πάσῃ δυνάμει καὶ ἀνθεῖ τακτικῶς.

— Ὁ βασιλεὺς τῶν Βέλγων ὥρισε βραβεῖον ἐξ 25,000 φράγκων ἀπονεμηθησόμενον τῷ 1882 εἰς τὴν συγγραφήν, ἥτις θέλει περιλάβει τὰς καλλίστας καὶ προχειροτάτας μεθόδους πρὸς προμήθειαν εἰς τὰς μεγάλας πόλεις ἀφθόνου καὶ καλοῦ ποσίμου ὕδατος

— Ὁ γνωστὸς Βιενναῖος μουσουργὸς Ἰωάννης Στράους ἑώρτασεν ἐπ' ἐσχάτων περίεργον πεντηκονταετηρίδα· τὴν πεντηκονταετηρίδα τοῦ πρώτου αὐτοῦ στροβίλου, ὃν συνέθεσεν εἰς ἡλικίαν ἓξ ἐτῶν, τὸν Αὔγουστον τοῦ 1831. Κατὰ τὰ πεντήκοντα ταῦτα ἔτη ὁ Στράους ἔγραψε 398 χοροὺς παντὸς εἴδους, ἔτι δὲ καὶ ἱκανὰ ἐλαφρὰ μελοδραμάτια.

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΝ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΠΟΣΤΑΛΕΝΤΑ

Μελέται περὶ διαφόρων τῶν φυλακῶν συστημάτων ὑπὸ Δαμιανοῦ Βορρὲ ὑφηγητοῦ τοῦ ποινικοῦ δικαίου. Ἐν Ἀθήναις, ἐκ τοῦ τυπογραφείου ἀδελφῶν Περρῆ ἐπὶ τῆς πλατείας τοῦ Πανεπιστημίου. 1881, εἰς 12 σελ. 111. Τιμᾶται δρ. ν. 2 καὶ πωλεῖται ὑπὲρ τῆς ἑταιρείας τῶν φυλακῶν.

Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου τοῦ ἐξ ἀπορρήτων ἐπιστολαὶ Ρ' ἐκδίδονται ἐπιστασίᾳ Θ. Λιβαδᾶ. Τεργέστῃ, τύποις Αὐστρουγγρικοῦ Λόϋδ. 1879, μέγα 8 σελ.

Ὁ Ἐρυθρὸς Σταυρὸς ἐν Χίῳ ὑπὸ Ἰουλίου Γαλβάνη μέλους τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου τοῦ ἐρυθροῦ σταυροῦ. Ἐν Ἀθήναις, ἐκ τοῦ τυπογραφείου Ἀνδρέου Κορομηλᾶ. 1881, εἰς 12 σελ. 43.

Περὶ φωτοφώνου ὑπὸ Ὄθωνος Α. Ῥουσοπούλου διδάκτορος τῆς φιλοσοφίας ἐπὶ φυσικαῖς ἐπιστήμαις. Ἐν Ἀθήναις, ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῆς Ἑνώσεως 1881, εἰς 12 σελ. 15.

Περὶ τῆς ἐνταῦθα μετακομιδῆς τῶν λειψάνων Ζακυνθίου ποιητοῦ. Ἐν Ζακύνθῳ. Ἰούνιος 1881, εἰς 12 σελ. 24.

Σύντομος θεωρία τῆς γραμμικῆς ἰχνογραφίας (μετὰ σχημάτων) ὑπὸ Ε. Κονιδάρη. Ἐν Ὀδησσῷ, τύποις Π. Α. Ζελένη, πρώην Οὔλριχ. 1881, εἰς 16, σελ. 37. Τιμᾶται 50 κ. ἀργυρᾶ.

Φρύνη, δρᾶμα εἰς τέσσαρας πράξεις μετὰ προλόγου ὑπὸ Ῥιχάρδου Καστελβεκίου (ἐκ τοῦ Ἰταλικοῦ). Ἀθήνησι, 1881, εἰς 12 σελ. 86.

Τὰ κατὰ τὴν κηδείαν τοῦ βουλευτοῦ Ζακύνθου Σπυρίδωνος Ῥώμα ὑπουργοῦ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως ἀποθανόντος τῇ 30 Ἰουνίου. Ἐν Ἀθήναις, ἐκ τοῦ τυπογραφείου Κορίννης. 1881, εἰς 16 σελ 29.

Ἡ Μήτηρ μου αὐτοβιογραφία τῆς κυρίας Ἐλισσάβετ Μουτσὰν Μαρτινέγκου ἐκδιδομένη ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Ἐλισαβετίου Μαρτινέγκου μετὰ διαφόρων αὐτοῦ ποιήσεων. Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῆς Κορίννης, 1881, εἰς 8 σελ. 270.

Διὰ συνδρομὰς ἀπευθυντέον πρὸς τὸν ἐκδότην κ. Σαράντην Π. Οἰκονόμον (ἐν ὁδῷ Ἀθηνᾶς παρὰ τῷ τελωνείῳ). Διὰ πληροφορίας δὲ καὶ καταχωρίσεις πρὸς τὸν κ. Π. Ι. Φέρμπον γραμματέα τῆς ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιτροπῆς (ἐν τῷ καταστήματι τοῦ Συλλόγου ὁδὸς Νομισματοκοπείου ἀριθ. 4),

---

Ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἀπευθυντέον διὰ συνδρομὰς καὶ καταχωρίσεις ἐν τοῖς γραφείοις τῶν ὑπὸ τοῦ *Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ* συντηρουμένων σχολῶν τῶν Ἀπόρων Παίδων, ἐν δὲ τῷ ἐξωτερικῷ παρὰ τοῖς ἀνταποκριταῖς τοῦ Συλλόγου.

Ὁ Παρνασσὸς ἐκδίδοται τὸ τέλος ἑκάστου μηνός.

ΤΙΜΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΠΛΗΡΩΤΕΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ἐν Ἑλλάδι δραχμαὶ νέαι ἤτοι φράγκα	15
Ἐν τῇ Ἀλλοδαπῇ	20

Ἔξω τῶν Ἀθηνῶν εἰς οὐδένα στέλλεται ὁ *Παρνασσὸς* ἐὰν μὴ προαποσταλῇ ἡ συνδρομή.

Σώματά τινα τοῦ Α′ Β′ Γ′ καὶ Δ′ τόμου τοῦ *Παρνασσοῦ* εὑρίσκονται καὶ πωλοῦνται ἐν τῷ τυπογραφείῳ *Παρνασσῷ*.

Αἱ συνδρομαὶ τῶν ἐπαρχιῶν γίνονται δεκταὶ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια τῆς Ἐθνικῆς καὶ Ἰονικῆς Τραπέζης. Τοῦ δ' ἐξωτερικοῦ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια γαλλικὰ καὶ ἰταλικά.

Ἕνεκα τῆς πολλῆς ὕλης ἀναγκαζόμεθα νὰ ἀναβάλωμεν εἰς τὸ προσεχὲς τεῦχος τὴν ἀπάντησιν τοῦ κ. Κ. Λαμπρύλλου εἰς τὰς τοῦ κ. Σπ. Παπαγεωργίου παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς γλωσσομαθείας τοῦ Ι. Χριστοῦ.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΟΜΟΣ Ε' ΤΕΥΧΟΣ Θ'.
30 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1881

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ
1881

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΝΕΟΚΛΕΟΥΣ ΚΑΖΑΖΗ. — Οἱ πρόδρομοι τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Μοντέσκιος, Ἰωάννης Ἰάκωβος Ῥουσσώ, σ. 715.

ΙΑΚ. Χ. ΔΡΑΓΑΤΣΗ. — Ἄνδρου ἀρχαιολογήματα σ. 781.

ΑΝΔΡΕΑ Μ. ΙΔΡΩΜΕΝΟΥ. — Συμπληρωτικὰ περὶ Βασιλείου Βατάτζη σ. 801.

ΚΥΡΙΑΚΟΥ ΛΑΜΠΡΥΛΛΟΥ. — Καὶ πάλιν περὶ τῆς γλωσσομαθείας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ σ. 804.

Α. ΦΡΑΒΑΣΙΛΗ. — Τὸ παγωτὸν τῆς Βασιλίσσης τοῦ Πετρουτσέλλη δελὰ Γαττίνα κεφ. ιδ'. Αἱ συνέπειαι συνταγῆς τοῦ ἰατροῦ Κοκκάλα σ. 812.

ΤΙΜ. ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ. — Φυσικὴ κατ' οἶκον. Ἠλεκτρικὰ φαινόμενα μετὰ σχήματος σ. 816.

ἈΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ. — Ἀνακάλυψις ἀρχαίου θεάτρου ὑπὸ Σπυρ. Παναγιωτοπούλου. — Σαρκοφάγος Κληματτίου ἐπισκόπου Ἀθηνῶν ὑπὸ Π. Κωνσταντινίδου ἀρχιμανδρίτου σ. 822.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ σ. 825.

ΣΥΜΜΙΚΤΑ. — Τὸ θέρος τοῦ 1881. — Ἡ Ἐπετηρὶς τοῦ ἐν Παρισίοις ἑλληνικοῦ συλλόγου. — Ἡ ἐν Λονδίνῳ ἑταιρία πρὸς διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν σ. 826.

ΧΡΟΝΙΚΑ. — Φιλολογία, Καλαὶ τέχναι, ἀπογραφικά, διάφορα σ. 828.

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιστατεῖ ἐπιτροπὴ συγκειμένη ἐκ τῶν κκ. Εἰρηναίου Ἀσωπίου, Ἐμμανουὴλ Δ. Ῥοΐδου, Παναγιώτου Ι. Φέρμπου Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου καὶ προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου κ. Τιμολέοντος Ἀργυροπούλου.

ΟΙ ΠΡΟΔΡΟΜΟΙ
ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ [1]

ΜΟΝΤΕΣΚΙΟΣ, ΙΩΑΝΝΗΣ ΙΑΚΩΒΟΣ ΡΟΥΣΣΩ.

Ἐπανάστασις καλεῖται κατ'ἐξοχὴν ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἱστορίᾳ ἡ ἰσχυρὰ ἐκείνη κίνησις καὶ ἀναστάτωσις τῶν πνευμάτων, τελικὸν τῆς ὁποίας συμπέρασμα ὑπῆρξεν ἡ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ μεταβολή, ἐν Γαλλίᾳ τὸ πρῶτον, ἀλλ' ἥτις ὑπερβᾶσα τὰ γαλλικὰ ὅρια, διεδόθη ἀνὰ πᾶσαν τὴν Εὐρώπην, ἀνατρέπουσα καὶ μεταμορφοῦσα τὸν κόσμον τοῦ παρελθόντος, νέαν δὲ ἐγκαινίζουσα τάξιν πραγμάτων ἐν τῷ βίῳ τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ ἐπανάστασις αὕτη, ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἐγκυμονουμένη καὶ ὑποθαλπομένη, ἀπεκαλύπτετο ὑπὸ τὴν ὁριστικὴν αὑτῆς ἐμφάνειαν περὶ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, ὡς ἡ ἐπίσημος ἀνακήρυξις νέου δικαίου, συνῳδὰ τῷ ὁποίῳ ἔμελλον νὰ διαρρυθμισθῶσι καὶ νὰ ὀργανωθῶσιν αἱ ποικίλαι ἠθικαὶ καὶ πολιτικαὶ σχέσεις τῆς κοινωνίας. Πότε ἤρξατο ἀποκαλύπτουσα τὸν κυριαρχικὸν λόγον καὶ τὴν μέλλουσαν αὑτῆς δρᾶσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ; Ἀφ' ἧς στιγμῆς ὁ Μακιαβέλλης, ἐξεγειρόμενος κατὰ τῆς πολιτικῆς θεωρίας τοῦ μέσου αἰῶνος, ἀνεκάλει εἰς τὴν ζωὴν τὰ εἴδωλα τῆς ἀρχαιότητος, ἀφ' ἧς στιγμῆς ὁ Λούθηρος ἀνηγόρευε τὸν λόγον, τὸ προσωπικὸν κριτήριον πάντων τῶν πραγμάτων, ὡς θεμελιῶδες δόγμα ἐν τῷ κόσμῳ τοῦ πνεύματος, ὁ δὲ Οὔγων Γρότιος, ὑπὸ τὰς αὐτὰς ἀρχάς, ἀνεκήρυττε βάσιν τῆς κοινωνίας καὶ ἀφετηρίαν αὐτῆς τὴν ἐλευθέραν βούλησιν τοῦ ἀτόμου, οὕτω δὲ νέον δίκαιον διετυποῦτο καὶ ἐνεκαινίζετο, ὁσημέραι μεταγγιζόμενον ἀπὸ τῶν βιβλίων τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς θεωρίας εἰς τὴν συνείδησιν τῆς κοινωνίας καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, ἡ ἐπανάστασις ἦτο ἤδη τετελεσμένη, καὶ μόνον ἀπῃτεῖτο ἐξωτερική τις ἀφορμὴ πρὸς πλήρη αὐτῆς ἀποκάλυψιν καὶ πραγμάτωσιν. Τὸ νέον τοῦτο δίκαιον ἐβασίζετο ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἰσότητος καὶ κοινωνικότητος τοῦ ἀτόμου, γενεσιουργῶν ἀρχῶν, ἐχουσῶν τὰς ῥίζας αὐτῶν ἐν αὐτῇ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, ἐξελισσομένων δὲ ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐξελίξει τοῦ πνεύματος. Παγκόσμιον δίκαιον ὄν, οὔτε προσωπικὸν μόνον ἦτο, ἢ δίκαιον ἰδιαιτέρας τάξεως, ὡς ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἀνατολῇ, οὔτε μιᾶς πόλεως, φυλῆς ἢ ἔθνους, ὡς ἐν Ἑλλάδι καὶ

[1] Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας ἐκδοθησομένου συγγράμματος «Φυσικοῦ Δικαίου».

Ρώμη, οὔτε τοῦ ἰσχυροτέρου, ὡς ἦτο τὸ ἀρχαῖον γερμανικὸν δίκαιον, οὔτε ἐκ τοῦ ἄλλου κόσμου, ὡς ἦτο τὸ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἰσχύον χριστιανικὸν δίκαιον, ἀλλ' ἦτο δίκαιον κατ' ἐξοχὴν ἀνθρώπινον, ἔχον τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει καὶ συνειδήσει, ἄνευ διακρίσεως ἀτόμου, φυλῆς ἢ ἔθνους. Καὶ ἡ νέα αὕτη περὶ δικαίου θεωρία, ἀφορῶσα οὐχὶ εἰς τὸ ἐθνικὸν δίκαιον τῶν λαῶν, ἀλλ' εἰς τὸ ἰδεῶδες δίκαιον, τὸ ἐκ τῶν αἰωνίων νόμων ἀπορρέον, ἀπεκαλύπτετο κατ' ἐξοχὴν διὰ τῆς κοινωνικῆς συνθήκης, βασιζομένης ἐπὶ τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως τοῦ ἀτόμου, εἰς πολιτικὴν κοινωνίαν εἰσερχομένου. Οὕτως ἀνηγορεύετο ὡς καθολικὴ ἀρχὴ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ἡ ἐλευθέρα βούλησις, εἰς τὴν καταστρεπτικὴν τῆς ὁποίας δύναμιν ἔμελλον νὰ ὑποκύψωσιν ἅπαντα τὰ τέως καθεστῶτα, καθ' ἣν στιγμὴν ὁ δαίμων τῆς μεταβολῆς, καταλαμβάνων τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ἀπὸ τοῦ ὑψηλοῦ ὄρους τῆς σκέψεως καὶ τῆς ἰδέας ἐδείκνυεν αὐτῷ νέον κόσμον, ξένους γοητευτικοὺς ὁρίζοντας ἀγνώστων χωρῶν, πρὸς τὴν κτῆσιν τῶν ὁποίων ἐβάδιζεν, ἀλλ' ὤφειλε νὰ διέλθῃ διὰ προσευχῆς καὶ νηστείας, διὰ ποικίλων περιπετειῶν καὶ δοκιμασίας.

Ὁ κόσμος τοῦ πνεύματος εἶνε τελειοτέρα ἐξέλιξις διὰ τῆς ἱστορίας τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Καθὼς ἡ σύγχρονος γεωλογικὴ κατάστασις εἶνε τὸ συμπέρασμα μακρῶν φυσικῶν ἐπαναστάσεων καὶ ἀλλοιώσεων μέχρι τῆς ὁριστικῆς αὐτοῦ διαμορφώσεως, οὕτω καὶ ἐν τῇ φυσιολογικῇ καταστάσει τοῦ κόσμου τοῦ πνεύματος ἔπρεπε νὰ ἐπέλθωσι ποικίλαι μεταβολαὶ καὶ ἐξελίξεις, μέχρι τῆς συγχρόνου αὐτοῦ διαμορφώσεως· ῥιζικὴ καταστροφὴ τοῦ φυσικοῦ ἢ ἠθικοῦ καθεστῶτος εἶνε κατ' ἀνάγκην ἡ ἀφετηρία παντὸς νέου κόσμου· ὁ ἀνθρώπινος λόγος δὲν εἶνε πάντοτε ὁ κυρίαρχος τῶν ἡμετέρων πράξεων, οὐδ' ἡ ἐλευθέρα βούλησις τῶν ἀτόμων καὶ τῶν λαῶν, παραφερομένων συνήθως ἐκ τῶν ἐλατηρίων τοῦ πάθους καὶ τοῦ συμφέροντος, ἅτινα ἀντιτίθενται εἰς τὴν ἐγκυμονουμένην νέαν ἰδέαν. Οὕτως ἡ ἐπανάστασις εἶνε φυσικὸς καὶ ἠθικὸς νόμος, ἀναπόφευκτος ἐν τῇ μορφώσει τοῦ καθολικοῦ παντός, ἀναπτύσσουσα νέους ὁρίζοντας, καὶ ἐγκαινίζουσα νέα ἰδεώδη ἐν τῷ βίῳ τοῦ πνεύματος.

Εἶπον ὅτι τὸ νέον τοῦτο δίκαιον, τὸ σχὸν τὴν ὁριστικὴν αὐτοῦ ἐξέλιξιν καὶ ἀποκάλυψιν διὰ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἦτο ἀληθῶς νέον, οὐδέποτε μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης διατυπωθὲν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ δίκαιον, ἀπόρροια τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως, ὡς τὸ ἀπεκάλεσεν ὁ πρῶτος αὐτοῦ θεωρητικὸς Οὕγων Γρότιος· καὶ τὸ δίκαιον τοῦτο, τεῖνον νὰ μεταβάλῃ τὴν φύσιν τῆς κοινωνίας, διὰ τῆς νέας διαλεκτικῆς αὐτοῦ ἔδιδεν ἰσχυρὰν ὤθησιν εἰς τὴν σταδιοδρομίαν τῆς ἱστορίας, εἰς τὴν νέαν σκέψιν τῶν πνευμάτων, εἰς τὴν ἐπανάστασιν.

Ἡ ἀρχαία κοινωνία ἐβασίζετο ἐπὶ τοῦ προνομίου καὶ τῆς διαιρέσεως· ἡ διάκρισις τῶν τάξεων, ὁ διχασμὸς τῶν κοινωνικῶν ὁμάδων, αἱ ἀντιθέσεις

καὶ ἡ δυσπιστία τῶν λαῶν ἀπετέλουν τὸ ἰδιωτικὸν καὶ δημόσιον αὐτῶν δίκαιον. Οὐδέποτε ἡ κοινωνία ἐκείνη ὑψώθη εἰς τὴν ἀληθῆ περιωπὴν τοῦ ἀνθρωπίνου προορισμοῦ· αἱ ἐλεύθεραι πολιτεῖαι τῆς ἀρχαιότητος ἦσαν αὐστηραὶ ἀριστοκρατίαι, ἀποκλείουσαι πάντα ξένον καὶ βασιζόμεναι ἐπὶ τῆς δουλείας, οὔτε δ' ἐν Ἀθήναις, οὔτε ἐν Ρώμῃ, ταῖς δύο κοσμοπολιτικωτέραις πολιτείαις τῆς ἀρχαιότητος, ὑπῆρξε ποτὲ πάλη καθολικωτέρων κοινωνικῶν συμφερόντων, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο, πάλη συμφερόντων τάξεως, ζητούσης ν' ἀνατρέψῃ τὴν καθεστηκυῖαν, ἐπὶ ἰδίᾳ ὠφελείᾳ, ἥκιστα δ' ἀποβλεπούσης εἰς καθολικὰ ἰδεώδη ἢ ὑψηλότερα συμφέροντα. Πᾶν τοὐναντίον ἐν τούτοις συμβαίνει ἐν τῇ νέᾳ κοινωνίᾳ· ἀφοῦ ὁ ὁρίζων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ηὐρύνθη, κατ' ἐξοχὴν διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ, συνελήφθη δ' ἔκτοτε πληρέστερον ἡ ἀνθρωπίνη ἰδέα, ἄνευ διακρίσεως φυλῆς ἢ ἔθνους, ριζικὴ ἐπανάστασις ἦτο ἑπόμενον ἐπίσης νὰ εἰσέλθῃ ἐν ταῖς ἀπόψεσι τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας καὶ τοῦ συνδέοντος αὐτὰς δικαίου, ἐπανάστασις, ἥτις ἀνατρέπουσα τὸν νόμον καὶ τοὺς ψευδεῖς θεοὺς τοῦ παρελθόντος, ἔθετε τὰς βάσεις τοῦ νέου κοινωνικοῦ οἰκοδομήματος, στηριζομένου οὐχὶ ἐπὶ τῆς διακρίσεως καὶ τῆς διαιρέσεως, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἑνότητος καὶ τῆς ἀλληλεγγύης τοῦ νέου τούτου ἱστορικοῦ νόμου, ὅστις διασπῶν πάντα ἐθνικὸν καὶ κοινωνικὸν φραγμόν, συνέδεε τοὺς λαοὺς ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐν τῇ μεγάλῃ δράσει τῆς ἱστορίας. Ἡ νεωτέρα κοινωνία εἶνε τὸ συμπέρασμα εὐρείας ἱστορικῆς κινήσεως, ριζικόν, ὅπως μία γεωλογικὴ ἀλλοίωσις τοῦ πλανήτου· εἶνε ἡ συνέπεια μακρῶν ἐπαναστάσεων καὶ κλονισμῶν, μεταβαλόντων αὐτὴν καὶ κατ' ἐπιφάνειαν καὶ κατ' οὐσίαν· αἱ κοινωνικαὶ τάξεις, ἡ διαίρεσις τῶν λαῶν, αἱ θρησκευτικαὶ διαστάσεις, οἱ ψευδεῖς οὗτοι θεοὶ ἀποιχομένου βίου, ἐκλείπουσι, καὶ νέον δίκαιον, νέα θρησκεία, καὶ νέος πνευματικὸς ὁρίζων ἀναπτύσσονται ἐν τῇ ὁδοιπορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ παράδοσις καὶ ἡ σχολαστικὴ ἑρμηνεία, τὸ *αὐτὸς ἔφα*, οὐδὲν ἔχουσι κῦρος ἐν τῇ ἐπιστήμῃ· τὴν ἀστρολογίαν, τὴν ἀλχημίαν καὶ τὰς θρησκευτικὰς προλήψεις διεδέχθη ἡ ἀστρονομία, ἡ χημεία, ἡ δὲ διὰ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἐπανάστασις ἐπήνεγκεν ἐπανάστασιν ἐν τῇ σκέψει· ἡ φιλοσοφία εἶνε αὐθυπόστατος πνευματικὴ δύναμις, οὐχὶ δὲ θεραπαινὶς τῆς θεολογίας· ἡ πολιτεία τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς κοινωνικῆς ἐργασίας καὶ συνειδήσεως τοῦ ἀνθρώπου, οὐχὶ δὲ θεσμός τις, ἐλέῳ θεοῦ ὑφιστάμενος· καὶ ἡ κυριαρχία μετεβιβάσθη ἀπὸ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν προνομιούχων τάξεων εἰς τὴν εὐρεῖαν ἰδέαν τοῦ λαοῦ, τοῦ μεγάλου τούτου παράγοντος τῆς νεωτέρας ἱστορίας.

Ἅπασαι αἱ προηγούμεναι ἐπαναστάσεις τῆς ἱστορίας, εἶπεν ὁ Ἕγελος, ἀπέβλεπον εἰς τοπικὰ μᾶλλον συμφέροντα, ἢ εἰς ἐθνικοὺς σκοπούς· πρώτη ἡ γαλλικὴ ἐπεζήτησε νὰ μεταρρυθμίσῃ τὸν κόσμον· αἱ τάσεις αὐτῆς, καθαρῶς κοσμοπολιτικαί, ὁρμηθεῖσαι ἀπὸ τῆς μεγάλης ἀρχῆς τῆς ἑνότη

τος καὶ ἀλληλεγγύης τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἀπέβλεπον εἰς τὴν μεταρρύθμισιν καὶ τὴν ἀναγέννησίν τοῦ ἀνθρώπου, ἠθικοῦ καὶ πνευματικοῦ ὄντος, ὑπερτέρου τόπου καὶ χρόνου· ὅταν ἡ ἐπανάστασις αὕτη, ἔν τινι τῶν κρισιμωτάτων στιγμῶν, ἔστη εἰς τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς ἱστορικῆς αὐτῆς ἀποκαλύψεως, πρώτην ἔσχε σκέψιν νὰ διατυπώσῃ τὸ νέον κοινωνικὸν σύμβολον τῆς ἀνθρωπότητος. Ἦτο τοῦτο ἡ ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς γαλλικῆς συνελεύσεως ἐπίσημος διακήρυξις τῶν δικαίων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου, ἡ χειραφεσία τῆς συνειδήσεως· καὶ ἡ προκήρυξις αὕτη καθίστατο μετ' ὀλίγον τὸ εὐαγγέλιον τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας.

Εἶπον προηγουμένως τίνος λόγου ἕνεκα ἡ Μεταρρύθμισις, εἰ καὶ ἐν Γερμανίᾳ τελεσθεῖσα, ἔφερε καθ' ὁλοκληρίαν εὐρωπαϊκὸν τύπον· τοῦτ' αὐτὸ ῥητέον ἤδη καὶ περὶ τῆς ἐν Γαλλίᾳ μεταβολῆς. Οὐδαμοῦ τῆς Εὐρώπης ὑπῆρχε προσφορώτερον ἔδαφος πρὸς ἐπανάστασιν· ἀπὸ πολλῶν αἰώνων τελέσασα τὴν πολιτικὴν αὐτῆς ἑνότητα ἡ Γαλλία, κατέστη ἓν τῶν ἰσχυροτάτων κρατῶν, μεγίστην ἐξασκοῦν ἐπὶ τῶν ὑποθέσεων τῆς Εὐρώπης δύναμιν. Κοσμοπολιτικὴ γλῶσσα, κατανοουμένη ἐξίσου ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ εὐγενοῦς, ἐν τῷ σπουδαστηρίῳ τοῦ λογίου, ἢ ἐν τῷ γραφείῳ τοῦ ἐμπόρου, ἡ γαλλικὴ γλῶσσα ἦτο ἡ μᾶλλον κατανοουμένη ἐκ τῶν γλωσσῶν τῆς Εὐρώπης. Ὅ,τι δὲ πολλάκις εἶπεν εἷς τῶν μεγίστων ποιητῶν τῆς Γαλλίας, ἐκθειάζων τοὺς Παρισίους τοῦ δεκάτου ἐννάτου αἰῶνος, ὡς τὴν πρωτεύουσαν τῆς ἀνθρωπότητος, ὡς τὴν Ῥώμην τῶν νεωτέρων χρόνων, τοῦτ' αὐτὸ ἰσχύει καὶ περὶ τῶν Παρισίων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ὅτι ἤδη ἀπὸ τοῦ Λουδοβίκου δεκάτου τετάρτου καὶ τοῦ Βολταίρου ἐθεωροῦντο ἡ μητρόπολις τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας, τὸ συνεντευκτήριον πάσης πνευματικῆς ἐπισημότητος, ἡ πόλις ἡ δίδουσα τὸν τόνον ἐν παντί, καὶ ἡ ὡς ἐκ τούτου δυναμένη νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν εὐχερεστέραν διάδοσιν πάσης ἐφευρέσεως καὶ πάσης ἰδέας.

Τὰ προοίμια τῆς ἐπαναστάσεως ταύτης ἠδύνατό τις νὰ παρατηρήσῃ ἤδη ἐν ἁπάσαις ταῖς σφαίραις τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς κοινωνίας, ἐκδηλούμενα καὶ ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Εὐρώπῃ. Ἅπαντα τὰ μεγάλα πνεύματα διαμαρτυρόμενα ἔρχονται εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸ καθεστὸς, προαγγέλλοντα νέαν τάξιν πραγμάτων, ἐν ᾗ, καθὰ προεφήτευεν ὁ ἐκ Νεαπόλεως φιλόσοφος Ἰωάννης Βῖκος, οἱ τίμιοι καὶ ἀγαθοὶ ἄνθρωποι ἔμελλον νὰ καταστῶσιν οἱ κύριοι, αὕτη δὲ θὰ ἦτο ἡ *ἀληθὴς φυσικὴ δημοκρατία*, πρὸς σχηματισμὸν τῆς ὁποίας ἀπὸ αἰώνων ἤδη εἰργάζετο ἡ πρόνοια. Ἡ Ἰταλία, ἡ Ἀγγλία, ἡ Γερμανία δὲν ἀπολείπονται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον τῆς μεταρρυθμιστικῆς ταύτης κινήσεως ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἐν τῇ πολιτείᾳ· ἡ δὲ βόρειος Ἀμερικὴ δίδει τὸ σύνθημα τῆς χειραφεσίας ταύτης, ἀποσπωμένη τῆς μητροπόλεως.

Ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν ἡ κίνησις αὕτη ἐκδηλοῦται ἐν Γαλλίᾳ ἀπὸ τῶν

πρώτων ἡμερῶν τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος· ὁ μέγας βασιλεύς, ὁ βασιλεὺς Ἥλιος, ἢ ὅπως ἄλλως ἐκάλουν αὐτὸν ταπεινοὶ κόλακες, τοῦ ὁποίου ἓν μόνον βλέμμα ἤρκει νὰ παραγάγῃ ἕνα τοὐλάχιστον Ρακίναν, καθὰ ἔγραφεν ὁ Délille, ἀπέθνησκεν, ἐν χαρᾷ τῶν ὑπηκόων του, καταλείπων βαθύτατα ἴχνη τῆς παρακμῆς καὶ τῆς πτώσεως τῆς Γαλλίας. Διὰ τοῦ συστήματος τῆς κηδεμονίας εἶχε κατορθώσει ν' ἀπομακρύνῃ πᾶσαν ζωτικότητα καὶ καρποφορίαν τοῦ γαλλικοῦ πνεύματος, τὸ ὁποῖον οὐχὶ πρὸ μακροῦ εἶχε παραγάγει τὴν μεγάλην ἐκείνην τοῦ δεκάτου ἑβδόμου αἰῶνος κίνησιν, ἀτόπως ἀποδοθεῖσαν εἰς τὸν Λουδοβῖκον δέκατον τέταρτον, ἐνῶ τῆς γενναίας ταύτης πνευματικῆς βλαστήσεως αἱ ῥίζαι πρέπει νὰ ζητηθῶσιν εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῆς προηγουμένης γενεᾶς καὶ ἐλευθερωτέρας πολιτικῆς, καθὰ τοσοῦτον ὀρθῶς ἀπέδειξεν ὁ Buckle[1]. Οὐδεὶς ἐτόλμα, ζῶντος καὶ θανόντος τοῦ μονάρχου, νὰ ἐπικρίνῃ τὸ πνευματοκτόνον αὐτοῦ σύστημα. Ἐλαφροί τινες ἐν τῷ *Τηλεμάχῳ* ὑπαινιγμοὶ τοῦ Φενελῶνος ἔρριψαν αὐτὸν εἰς τὴν βασιλικὴν δυσμένειαν· ὅταν δὲ ἔτη τινὰ μετὰ τὸν θάνατόν του, ὁ Ἀββᾶς Σαιμπιέρρος, ἔν τινι συγγράμματι αὐτοῦ, φέροντι τὸν παράδοξον τίτλον *Πολυσυνοδία*, ἐν ᾧ διετύπου τὸ θέμα τῆς αἰωνίας εἰρήνης, ἐτόλμα νὰ διαμφισβητήσῃ τὰ ἐπὶ τῆς δόξης δικαιώματα τοῦ μεγάλου βασιλέως, ἐδιώκετο ἐπισήμως ἀπὸ τῶν τάξεων τῆς γαλλικῆς ἀκαδημείας ὡς κακόβουλος ἀνατροπεὺς ἀναμφισβητήτου ἱστορικοῦ μεγαλείου.

Οὗτος ὁ Ἀββᾶς Σαιμπιέρρος εἶνε εἷς τῶν πρώτων συγγραφέων, οἵτινες ἐζήτησαν ν' ἀνοίξωσι νέους ὁρίζοντας ἐν τῇ πολιτικῇ ἐπιστήμῃ, προαγγέλλοντες τὸ καταπνέον ἐν τῇ ἱστορίᾳ πνεῦμα. Ἐν τῷ μνημονευθέντι αὐτοῦ συγγράμματι ἐζήτει εὐρείας πολιτικὰς μεταρρυθμίσεις, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον κατέστησεν αὐτὸν ἀθάνατον, εἶνε τὸ σχέδιον τῆς αἰωνίας εἰρήνης καὶ εὐρωπαϊκῆς ὁμοσπονδίας, ὅ,περ προηγουμένως ἐν αὐτῇ τῇ Γαλλίᾳ, κατὰ τὰ ὑπομνήματα τοῦ Sully, ἐσκέπτετο νὰ ἀποκαταστήσῃ ἐν Εὐρώπῃ Ἐρρῖκος ὁ τέταρτος. Δὲν ἀναλύω τὰ φαντάσματα τῆς πολιτικῆς ἰδεολογίας τοῦ ἀγαθοῦ Ἀββᾶ· ὅ,τι παρατηρῶ μόνον εἶνε ὅτι τὸ ἐπαναστατικὸν τοῦτο βιβλίον ἦτο σημεῖον τοῦ νέου πνεύματος, τὸ ὁποῖον ἀρξάμενον ἀπὸ τῶν ποιητικῶν χιμαιρῶν τοῦ Φενελῶνος καὶ τοῦ Σαιμπιέρρου, ἔμελλε μετ' ὀλίγον νὰ καταλήξῃ εἰς τὴν μεγάλην πραγματικότητα τοῦ 1789.

Ἐπὶ τὰ ἴχνη ταῦτα, οἱ μὲν τολμηρότεροι, οἱ δὲ μᾶλλον ἐπιφυλακτικοί, ἤρξαντο βαίνοντες οἱ μεγάλοι συγγραφεῖς τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος ἐν Γαλλίᾳ. Ὁ Μαρκήσιος d' Argenson, ἀπὸ μεταρρυθμιστικοῦ πνεύματος ὁρμώμενος, γράφει τὰς « Παρατηρήσεις περὶ τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως, » ἔνθα ὑπὸ κεκαλυμμένην τὴν φράσιν ζητεῖ « δημοτικὴν διοίκησιν ὑπὸ τὴν βασιλικὴν αὐθεντείαν »,ἐπικρίνων μετὰ πικρίας τὴν συγκεντρωτικὴν κυβέρ-

1. History of Civilization in England.

νησιν τῆς πατρίδος του, ἐπιτιθέμενος κατὰ τῆς ἀριστοκρατίας τοῦ γένους, εὐγενὴς αὐτός, καὶ ἐπικαλούμενος τὴν ἐλευθερίαν ὡς τὴν ἀσφάλειαν τοῦ θρόνου καὶ τὴν ἐγγύησιν τῆς τάξεως.

Ἦσαν συντηρητικοὶ οὗτοι πρὸ τῆς ἀρχομένης ἤδη ἐπαναστάσεως. Αὕτη, ἐν τῷ πνευματικῷ κόσμῳ τὸ πρῶτον, ἐκπροσωπεῖται ἰδίως διὰ τῆς φιλοσοφίας, τῆς γνωστῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα *Ἐγκυκλοπαιδείας*. Ἡ νέα αὕτη δύναμις, κατὰ πρῶτον τοσοῦτον τολμηρὰ παρισταμένη ἐπὶ τοῦ θεάτρου τῆς ἱστορίας, τοσοῦτον ἰσχυρά, τοσοῦτον ἐπιβάλλουσα, δεσπόζει ἀμέσως τῶν πνευμάτων. Ἄνδρες ἔξοχοι καθίστανται οἱ σημαιοφόροι τῆς σημαινομένης μεταβολῆς· μετὰ πρωτοφανοῦς ἐπιτυχίας δανειζόμενοι τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ἔκφρασιν τῶν εὐρειῶν κοινωνικῶν τάξεων, εἰσδύουσιν εἰς τὴν συνείδησιν αὐτῶν, ἀνατρέπουσι τὰ καθεστῶτα, καὶ μετ' ὀλίγον ἐπιφέρουσι τελείαν ἐπανάστασιν. Ὅσον οὗτοι καὶ ἂν ἀπεπλανήθησαν πολλάκις, ἐν τῇ θερμότητι σφοδροῦ ἀγῶνος ὑπερβάντες τὰ ἐσκαμμένα, ὅσον καὶ ἂν κατεχράσθησαν τὴν δύναμιν αὐτῶν καὶ τὴν ἐπιστήμην, ἥτις ποτὲ δὲν πρέπει νὰ καθίσταται ὄργανον τῶν συμφερόντων κόμματος, ἐν τούτοις δυσχερῶς θὰ παραγνωρισθῶσιν αἱ μεγάλαι αὐτῶν ὑπηρεσίαι πρὸς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν ἐλευθερίαν. Ἡ Ἐγκυκλοπαιδεία, ὁ Diderot, ὁ d' Alembert, ὁ Lamettrie, ὁ Βολταῖρος, ὁ Ρουσσώ, καὶ οἱ μετ' αὐτῶν ἐπίλεκτοι τῆς ἐπιστήμης, εἶχον παραπλανηθῇ ἐν πολλοῖς περὶ τὴν ἀναζήτησιν τῆς ἀληθείας, πλέον δ' ἢ ἅπαξ ὑπομιμνήσκουσι τοὺς σοφιστὰς τῆς ἀρχαιότητος· ἀλλ' ἡ ἐπελθοῦσα ἐπανάστασις ὀφείλεται κατ' ἐξοχὴν εἰς αὐτούς, χειραφετήσαντας τὸ ἀνθρώπινον γένος ἀπὸ τῶν προλήψεων καὶ τῆς ἀγνοίας, καὶ ὁδηγήσαντας αὐτὸ εἰς τὸ φῶς τῆς ἡμέρας, ἔστω πολλάκις οὐχὶ διὰ τῶν γνησίων τρίβων τῆς ἐπιστήμης. Ἦσαν οὗτοι, κατὰ τὴν ζωηρὰν ρῆσιν τοῦ **Malesherbes**, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ διεσπαρμένου δημοσίου, ὅ,τι ἦσαν ἐν μέσῳ τοῦ συνηθροισμένου λαοῦ οἱ ρήτορες τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ρώμης[1]. Ἡ δύναμις τοῦ λόγου ἦτο ἡ μόνη αὐτῶν ἰσχὺς καὶ τὸ μόνον ὅπλον· ἀλλ' ἡ δύναμις αὕτη, εἰ καὶ μὴ ὑποστηριζομένη ὑπὸ τῆς λόγχης καὶ τοῦ τηλεβόλου, ἐπήνεγκεν ἐπανάστασιν, ἀνέτρεψε θρόνους καὶ βωμούς, καὶ ἀπεκάλυψε τὸ νέον δίκαιον τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τῆς ἱστορίας.

Πρώτιστος πάντων ἦτο ὁ Βολταῖρος, ὁ ἀληθὴς βασιλεὺς τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος. Οὐδέποτε τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἀπέδειξε τὴν δύναμιν αὐτοῦ ἐντελέστερον, ὅσον παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ· ἐγκυκλοπαιδικώτερος τῶν συγχρόνων του, ποιητής, φιλόσοφος, ἱστορικός, κριτικός, ἀλλὰ πρὸ πάντος μεταρρυθμιστής, ἐκπροσωπεῖ τὴν ἐπανάστασιν, καθ' ἅπασαν αὐτῆς τὴν σημασίαν. Φίλος τῶν αὐλῶν καὶ τῶν βασιλέων, ἀλλ' οὐδέποτε παρασυρθεὶς εἰς ὑποστήριξιν τῶν συμφερόντων των, διεκρίθη κατ' ἐξοχὴν ὡς ὑπέρμαχος τῆς δικαιοσύνης καὶ ὡς ἀπόστολος τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς

1. Discours de réception (1775).

χειραφεσίας τῶν λαῶν. Ἡ πολεμικὴ αὐτοῦ, ἰδίως κατὰ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καθεστῶτος, ἐπήνεγκεν ἔξοχα ἀποτελέσματα, ὑπὸ τὴν ἀδυσώπητον αὐτοῦ εἰρωνείαν καταβληθέντος τελέως τοῦ κύρους τῆς ἐκκλησίας. Ἐν ἅπασι τοῖς ἔργοις αὐτοῦ διαπνέει τὸ νεωτεριστικὸν πνεῦμα τοῦ αἰῶνος. Πολεμεῖ τὸν ὑφιστάμενον ἔτι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του θεσμὸν τῆς δουλείας, ὑψοῖ ἔντονον φωνὴν κατὰ τῆς βαρβαρότητος τῆς ποινικῆς δικονομίας, κατὰ τῶν ἰσχυουσῶν βασάνων ἐν τῇ ποινικῇ νομοθεσίᾳ, κατὰ τῆς ποινῆς τοῦ θανάτου, ζητεῖ τὴν μεταρρύθμισιν τῶν φυλακῶν, τὴν ἀναλογίαν μεταξὺ ἀδικημάτων καὶ ποινῶν, ὑπερασπίζεται τὴν ἐλευθερίαν τοῦ τύπου, μάχεται κατὰ τῆς μισαλλοδοξίας καὶ κατὰ τῆς ἀναμίξεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς εἰς τὰ τῆς πολιτείας, καὶ ἀναγορεύει ἀνώτατον κοινωνικὸν δόγμα τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως καὶ τὴν χειραφεσίαν τῆς ἐπιστήμης. Σπανίως ὁ κόσμος ἠκροάσθη γενναιοτέρας καὶ ὑψηλοτέρας φωνῆς· ἀληθῶς, ἄνευ δισταγμοῦ δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἐν τῇ ἐξόχῳ αὐτοῦ φυσιογνωμίᾳ ἐξεπροσωπεῖτο ἡ ἰδέα τῆς *ἀνθρωπότητος*.

Ὡς πολιτειολόγος ὁ Βολταῖρος οὐδὲν ἔγραψεν ἴδιον, διακεκριμένον σύστημα· οὐχ ἧττον πολλαχοῦ τῶν συγγραμμάτων του, ἐν οἷς καὶ πολιτικαὶ παρατηρήσεις καὶ σκέψεις, ὑπάρχουσι διεσπαρμέναι αἱ περὶ δικαίου καὶ πολιτείας θεωρίαι τοῦ μεταρρυθμιστοῦ. Εἰ καὶ κατ' ἀρχὴν δὲ μὴ πολεμήσας τὸν θεσμὸν τῆς ἀπολύτου μοναρχίας, ἕνεκα προσωπικῶν λόγων, οὐχ ἧττον, εὐκαιρίας δοθείσης, μετ' ἐνθουσιασμοῦ λαλεῖ περὶ τῶν ἐλευθέρων πολιτειῶν τῆς Ὁλλανδίας καὶ τῆς Ἐλβετίας, καὶ ἐν τῷ θεάματι τῶν πολιτικῶν ἐλευθεριῶν τῆς Ἀγγλίας ὁμολογεῖ τὴν ὑπεροχὴν αὐτῆς ἐπὶ τῶν ἄλλων πολιτειῶν τῆς Εὐρώπης. «Τὸ ἀγγλικὸν ἔθνος, λέγει, εἶνε τὸ μόνον ἐπὶ τῆς γῆς κατορθῶσαν νὰ κανονίσῃ τὴν δύναμιν τῶν βασιλέων, ἀνθιστάμενον εἰς αὐτήν, καὶ τὸ ὁποῖον, διὰ μυρίων προσπαθειῶν, ἵδρυσεν ἐπὶ τέλους τὴν σώφρονα ἐκείνην κυβέρνησιν, ἐν ᾗ ὁ ἡγεμών, παντοδύναμος νὰ πράξῃ τὸ ἀγαθόν, ἔχει τὰς χεῖρας δεσμευμένας πρὸς τὸ κακόν, οἱ μεγιστάνες εἶνε μεγάλοι ἄνευ αὐθαδείας καὶ ἄνευ ὑποτελῶν, ὁ δὲ λαὸς συμμετέχει τῆς ἐξουσίας ἄνευ συγχύσεως[1]».

Ἐν τῇ εἰκόνι ταύτῃ ἀποτυποῦται ἡ ἀγγλικὴ πολιτεία, ἣν κατὰ πρῶτον ὁ Βολταῖρος ἐγνώρισε τῇ Γαλλίᾳ, ὅπως καὶ τὸν Σαιξπεῖρον, τὰ δύο ταῦτα ἐντελέστατα προϊόντα τοῦ ἀγγλικοῦ πνεύματος. Ἀλλὰ τὴν σκιαγραφίαν ταύτην ἔμελλε ν' ἀναπτύξῃ εἰς τέλειον πολιτικὸν σύστημα ἕτερος, μεταρρυθμιστὴς ὡς αὐτὸς καὶ τοῦ καθεστῶτος πολέμιος, μεγίστας προσενεγκὼν ὑπηρεσίας εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν κοινωνίαν, καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ ὁποίου ἔμελλε ν' ἀφιερωθῇ τὸ ἀκόλουθον τοῦ Βολταίρου ἐπί-

1. Lettres sur les Anglais—Sur le parlement.

γραμμα: «τὸ ἀνθρώπινον γένος εἶχεν ἀπολέσει τὰ ἱστορικὰ δικαιώματά του· ὁ Μοντέσκιος τὸ ἀποκατέστησεν εἰς αὐτὰ ἐκ νέου».

Ἐν τῷ πρώτῳ τῶν ἔργων του, ταῖς «Περσικαῖς Ἐπιστολαῖς», ὑπὸ τὸν πέπλον τῆς σατύρας ἐπεχείρησε τὴν αὐστηρὰν κριτικὴν τοῦ ὑφισταμένου τότε ἐν Εὐρώπῃ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ καθεστῶτος, ἐν δὲ τῷ ἑτέρῳ, ἱστορικοπολιτικῷ συγγράμματι, «Παρατηρήσεις περὶ τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς πτώσεως τῶν Ρωμαίων», κατ' ἀπομίμησιν τῶν περὶ τοῦ Τίτου Λιβίου πρώτων δεκάδων τοῦ Μακιαβέλλη γεγραμμένῳ, ἀναζητεῖ ἐν τῇ ρωμαϊκῇ πολιτείᾳ τοὺς διέποντας τὴν ἱστορίαν νόμους. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἦσαν προοίμια τοῦ μέλλοντος ἔργου του καὶ τοῦ πολιτικοῦ ἐκείνου συστήματος, τὸ ὁποῖον ὑπὸ τὸ «Πνεῦμα τῶν Νόμων» ἀπεκάλυψε νέας τρίβους, μεγίστην σχὸν ἐπίδρασιν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Γαλλίας.

Οἱ νόμοι, ἐν τῇ εὐρυτάτῃ αὐτῶν σημασίᾳ, εἶνε αἱ ἀναγκαῖαι σχέσεις, αἱ ἀπὸ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων ἀπορρέουσαι· καὶ ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ ἅπαντα τὰ ὄντα ἔχουσι τοὺς νόμους των· ἡ θεότης ἔχει τοὺς νόμους της· ὁ ὑλικὸς κόσμος ἔχει τοὺς νόμους του· τὰ ἀνώτερα τοῦ ἀνθρώπου πνεύματα ἔχουσι τοὺς νόμους των· τὰ ζῶα ἔχουσι τοὺς νόμους των· ὁ ἄνθρωπος ἔχει τοὺς νόμους του. Ἀλλὰ πρὸ πάντων τούτων τῶν νόμων ὑπῆρξαν οἱ φυσικοὶ νόμοι, ἀπορρέοντες ἀπὸ τῆς ἡμετέρας φύσεως, πρὸς τελείαν τῶν ὁποίων κατανόησιν ἀπαιτεῖται ἡ μελέτη τοῦ ἀνθρώπου πρὸ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν κοινωνιῶν. Ὁ ἄνθρωπος, ἐν τῇ φυσικῇ αὐτοῦ καταστάσει, κατέχεται τὸ μὲν ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος τῆς ἀσθενείας ἑαυτοῦ καὶ τοῦ φόβου, τὸ δὲ ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος τῶν ἀναγκῶν ἑτέρου φυσικοῦ νόμου, ἐμπνέοντος αὐτὸν εἰς τὴν ἀναζήτησιν τροφῆς. Καὶ ὁ μὲν φόβος ἐξαναγκάζει τοὺς ἀνθρώπους νὰ φεύγωσιν ἀλλήλους, ἀλλὰ τὰ σημεῖα τοῦ ἀμοιβαίου φόβου τοὺς ὑποχρεοῦσιν ἀμέσως εἰς προσέγγισιν, ἐν ᾗ ὑπάρχει τις εὐχαρίστησις, καὶ κατ' ἐξοχὴν ἐκείνη, ἣν αἰσθάνονται τὰ δύο ἀντίθετα φῦλα. Οὕτως οἱ ἄνθρωποι, ἐξαναγκαζόμενοι ὑπὸ τῶν διαφόρων τούτων αἰσθημάτων, εἰσέρχονται εἰς κοινωνίαν, ἐν ᾗ ἀπολλῦσι τὸ αἴσθημα τῆς ἀδυναμίας· ἡ μεταξὺ αὐτῶν ὑφισταμένη τέως ἰσότης παύει, ἡ δὲ κατάστασις τοῦ πολέμου ἄρχεται. Ἐν τῇ νέᾳ ταύτῃ καταστάσει ἑκάστη κοινωνία αἰσθάνεται τὴν δύναμιν αὐτῆς, τοῦθ'ὅ,περ παράγει τὴν ἐμπόλεμον κατάστασιν μεταξὺ τῶν ἐθνῶν. Ἐπίσης οἱ ἰδιῶται ἄρχονται αἰσθανόμενοι τὴν ἰσχὺν αὐτῶν, τείνοντες νὰ στρέψωσιν εἰς ἴδιον ὄφελος τὰ ἐκ τῆς κοινωνίας ταύτης προσόντα, ὅ,περ συνεπάγεται κατάστασιν ἀλληλομαχίας, πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς ὁποίας οἱ ἄνθρωποι θέτουσι νόμους καὶ σχηματίζουσι κυβερνήσεις[1].

Νόμος καθόλου εἶνε ὁ ἀνθρώπινος λόγος, καθ' ὅσον κυβερνᾷ ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς γῆς· οἱ δὲ πολιτικοὶ καὶ ἀστικοὶ νόμοι ἑκάστου ἔθνους πρέπει

1 L. I ch. I, II, III. 2) L. I ch. III.

νὰ ἦνε αἱ ἰδιαίτεραι περιστάσεις, ἐφ' ὧν ἐφαρμόζεται ὁ ἀνθρώπινος οὗτος λόγος· πρέπει νὰ ἦνε ἀνάλογοι πρὸς τὸν λαόν, ὑφ' οὗ ἐτέθησαν, καὶ νὰ σχετίζωνται πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς κυβερνήσεως· ὡσαύτως δὲ νὰ ἦνε σχετικοὶ πρὸς τὴν *φυσικὴν* κατάστασιν τοῦ τόπου. Οὕτω διάφοροι εἶνε οἱ νόμοι ἐν ψυχρῷ, φλογερῷ, ἢ συγκεκερασμένῳ κλίματι, ποικίλλοντες ἀναλόγως τῆς ποιότητος τοῦ ἐδάφους, τῆς θέσεως αὐτοῦ καὶ τοῦ μεγέθους καὶ τοῦ καθόλου τρόπου, τῶν ἠθῶν καὶ τῶν τάσεων τῶν λαῶν τούτων, ἔνθα θέλουσι τεθῇ οἱ νόμοι, καὶ ἅτινα πάντα ἀποτελοῦσι τὸ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως καλούμενον **Πνεῦμα τῶν Νόμων.**

Τρία εἴδη ὑπάρχουσι κυβερνήσεως: τὸ *δημοκρατικόν*, τὸ *μοναρχικόν*, τὸ *δεσποτικόν*. Καὶ δημοκρατικὸν μὲν εἶνε ἐκεῖνο, ἐν ᾧ τὴν ἀνωτάτην ἀρχὴν ἔχει ὁ λαὸς ἐν σώματι, ἢ μερὶς μόνον τοῦ λαοῦ: μοναρχικὸν δ' ἐκεῖνο, ἔνθα κυβερνᾷ εἷς κατὰ σταθεροὺς καὶ ὡρισμένους νόμους· ἐνῷ ἐν τῇ δεσποτικῇ κυβερνήσει εἷς μόνος, ἄνευ νόμων καὶ ἄνευ ὅρων παρασύρει τὰ πάντα διὰ τῆς βουλήσεως αὐτοῦ καὶ τῶν ἰδιοτροπιῶν. Οὕτω *δημοκρατία* μὲν λέγεται, ὁπόταν ὁ λαὸς ἐν σώματι ἐκπροσωπεῖ τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν, *ἀριστοκρατία*, ὁπόταν ἡ κυριαρχία αὕτη διατελεῖ ἐν χερσὶν ὀλίγων, ἐνῷ ἡ κυριαρχία αὕτη ἐν μὲν τῇ μοναρχικῇ κυβερνήσει ἀπορρέει ἀπὸ τῆς ἰσχύος τοῦ νόμου, ἐν δὲ τῇ δεσποτικῇ ἀπὸ τῆς βουλήσεως τοῦ ἡγεμόνος[1].

Ἕκαστον κυβερνήσεως εἶδος ἔχει ἀνάγκην πρὸς ὕπαρξιν ἰδίας καθολικῆς ἀρχῆς, ἥτις εἶνε ἡ ψυχὴ αὐτῆς, καὶ δι' ἧς ἐνεργεῖ αὕτη: Καὶ ἐν μὲν τῇ δημοκρατίᾳ ἀρχὴ εἶνε ἡ *ἀρετή*, ἐν τῇ ἀριστοκρατίᾳ ἡ *μετριότης*, ἐν τῇ μοναρχίᾳ ἡ *τιμή*, καὶ ἐν τῇ δεσποτικῇ κυβερνήσει ὁ *φόβος*[2].

Ἡ ἀρετὴ εἶνε ἀναγκαία ἐν τῇ δημοκρατίᾳ, οὐχὶ διότι δὲν ἀπαιτεῖται καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις κυβερνητικοῖς εἴδεσιν, ἀλλὰ διότι δὲν ἀπαιτεῖται μεγάλη εὐθύτης πρὸς συντήρησιν τῆς μοναρχικῆς ἢ τῆς δεσποτικῆς κυβερνήσεως, κανονιζόντων τὰ πάντα, ἐν μὲν τῇ πρώτῃ τῶν νόμων, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ τοῦ ἡγεμόνος· ἐν δὲ τῇ ἀριστοκρατίᾳ, ἥτις εἶνε εἶδος δημοκρατικῆς κυβερνήσεως, ἡ ἀρετὴ δὲν εἶνε ἀπολύτως ἀναγκαία, τοῦ λαοῦ ἀπέναντι τῆς ἀριστοκρατικῆς τάξεως διατελοῦντος ἐν τῇ αὐτῇ ἀναλογίᾳ τοῦ διὰ τῶν νόμων περιορισμοῦ, ἐν ᾗ καὶ ἐν τῇ μοναρχικῇ κυβερνήσει. Λέγων δὲ ἀρετὴν ὁ συγγραφεύς, ἐννοεῖ οὐχὶ ἠθικὴν ἢ χριστιανικὴν ἀρετήν, ἀλλὰ πολιτικὴν ἀρετήν, τὸ ἐλατήριον τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος, τουτέστι τὸν ἔρωτα τῆς πατρίδος καὶ τὴν ἰσότητα. Ἀλλ' ἐὰν ἡ ἀρετὴ αὕτη ἐλλείπει, οὔτε φαίνεται δὲ λίαν ἀναγκαία ἐν τῇ μοναρχικῇ κυβερνήσει, ἐν ᾗ κυριώταται τάσεις εἶνε αἱ ἡ φιλοδοξία ἐν τῇ ἀργίᾳ, ἡ εὐτέλεια ἐν τῇ ἀγερωχίᾳ, ἡ ἐπιθυμία πρὸς πλουτισμὸν ἄνευ ἐργασίας, ἡ ἀποστροφὴ πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἡ κολακεία, ἡ προδοσία, ἡ ἀπιστία, ἡ ἐγκατάλειψις πά-

1. L. II ch. I—V.—
2. L. III ch. I—VIII.

σης ὑποχρεώσεως, ἡ περιφρόνησις τῶν καθηκόντων τοῦ πολίτου, ὁ φόβος πρὸ τῆς ἀρετῆς τοῦ ἡγεμόνος, ἡ ἐκ τῶν ἀδυναμιῶν του ἐλπίς, καὶ πρὸ παντὸς ἡ διηνεκὴς τῆς ἀρετῆς διακωμώδησις,» ἀπαιτεῖται ἑτέρα ἀρχή, ἣν ὁ συγγραφεὺς ὁρίζει *τιμήν*, καὶ ἥτις εἶνε ἡ πρόληψις ἑκάστου προσώπου καὶ ἑκάστης τάξεως, ἐμπνέουσα τὰς καλλίστας τῶν πράξεων, συνηνωμένη δὲ μετὰ τῆς ἰσχύος τῶν νόμων, ὁδηγεῖ εἰς τὸν σκοπὸν τῆς κυβερνήσεως, ὅπως αὐτὴ ἡ ἀρετὴ ἐν τῇ δημοκρατίᾳ καὶ τῇ ἀριστοκρατίᾳ. Αὕτη ἡ τιμή, ἄγνωστος εἰς τὰ δεσποτικὰ κράτη, κρατεῖ ἐν τοῖς μοναρχικοῖς, ζωοποιοῦσα τὸ πολιτικὸν σῶμα, τοὺς νόμους, καὶ αὐτὰς τὰς ἀρετάς [1].

Ἐὰν ἡ ἀρετὴ εἶνε ἡ ἀρχὴ τῆς δημοκρατικῆς κυβερνήσεως, τῆς δὲ μοναρχικῆς ἡ τιμή, ὁ φόβος εἶνε ἡ ἀρχὴ τῆς δεσποτικῆς κυβερνήσεως, οὐδ' εἶνε ἡ ἀρετὴ ἀναγκαία, πολλῷ μᾶλλον ἡ τιμή, ἥτις εἶνε καὶ ἐπικίνδυνος. Ἀληθῶς· ἄνδρες ἱκανοί, ἐκτιμῶντες ἑαυτούς, θὰ ἦσαν εἰς κατάστασιν νὰ ἐπαναστατήσωσι· πρέπει λοιπὸν ὁ φόβος νὰ καταβάλλῃ πᾶσαν γενναιότητα καὶ ν' ἀποσβεννύῃ καὶ τὸ ἐλάχιστον αἴσθημα φιλοδοξίας [2].

Τοιαῦται εἶνε αἱ ἀρχαὶ καὶ ἰδιότητες τῶν τριῶν τούτων πρωτίστων κυβερνητικῶν τύπων· ἀλλ' αἱ ἀρχαὶ αὗται, ἐφ' ὧν τὸ πολίτευμα βασίζεται, καὶ ὧν τηρουμένων, τηρεῖται καὶ τοῦτο ἀκμαῖον,δὲν διατελοῦσιν ἀείποτε ἀναλλοίωτοι. Ἐπέρχονται χρόνοι διαφθορᾶς κοινωνικῆς, ἐπερχομένης συνεπῶς καὶ τῆς διαφθορᾶς τῆς κυβερνήσεως· ἡ δὲ διαφθορὰ αὕτη ἑκάστης κυβερνήσεως ἄρχεται ἀείποτε διὰ τῆς διαφθορᾶς τῆς ζωογονούσης αὐτὴν ἀρχῆς· καὶ ἡ μὲν διαφθορὰ τῆς δημοκρατίας σημαίνεται, ἀπολλυμένου τοῦ πνεύματος τῆς ἐν μέτρῳ ἰσότητος, κατισχύοντος δὲ τοῦ τῆς ἀκροτάτης, ἑκάστου τείνοντος νὰ καταστῇ ἴσος πρὸς τοὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐκλεγομένους. Τότε δὲ ὁ λαός, μὴ ἀνεχόμενος τὴν ἐξουσίαν, ἥτις εἶνε ἀπόρροια τῆς ἐμπιστοσύνης του, ζητεῖ τὰ πάντα αὐτὸς νὰ πράττῃ, νὰ συζητῇ ἀντὶ τῆς γερουσίας, νὰ ἐκτελῇ ἀντὶ τῶν ἀρχόντων, καὶ ν' ἀπογυμνόνῃ τοὺς δικαστάς. Ἐπίσης ἡ ἀριστοκρατία διαφθείρεται, τῆς δυνάμεως τῶν εὐγενῶν καθισταμένης αὐθαιρέτου,ἀπολλυμένης δὲ τῆς ἀρετῆς καὶ τῶν κυβερνώντων καὶ τῶν κυβερνωμένων· ἡ δὲ μοναρχία διαφθείρεται, ὁσάκις ὁ ἡγεμών, οἰκειοποιούμενος τὰ πάντα, καλεῖ τὴν πολιτείαν εἰς τὴν πρωτεύουσάν του, τὴν πρωτεύουσαν εἰς τὴν αὐλήν του, καὶ τὴν αὐλὴν εἰς μόνον τὸ πρόσωπόν του, παραγνωρίζων δὲ τὸ κῦρος του, τὴν θέσιν του, τὴν πρὸς τὸν λαόν του ἀγάπην, μεταβάλλει τὴν δικαιοσύνην εἰς αὐστηρότητα, θέτων, ὡς οἱ Ρωμαῖοι αὐτοκράτορες, κεφαλὴν Μεδούσης ἐπὶ τοῦ στήθους. Καὶ ἐπὶ τέλους, ἡ δεσποτικὴ κυβέρνησις δὲν διαφθείρεται, διότι εἶνε καθ' ἑαυτὴν διαφθορά, ὑφισταμένη μόνον ἕνεκα περιστάσεων, ἐχουσῶν τὸν λόγον

1. L. III ch. I—III.
2 L. III ch. IX —

αὐτῶν εἰς τὸ κλίμα, εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ, εἰς τὴν θρησκείαν, ἢ εἰς τὴν γεωγραφικὴν θέσιν [1].

Πάντες λαλοῦσι περὶ ἐλευθερίας, ἀλλὰ δυσχερέστατος ὁ ὁρισμὸς αὐτῆς· ἐντεῦθεν αἱ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου κινδυνώδεις διεκδρομαὶ καὶ παραπλανήσεις τῶν πολιτειολόγων. Ὁ Μοντέσκιος, ἀναλαμβάνων ἐν τῷ ἑνδεκάτῳ βιβλίῳ τοῦ «Πνεύματος τῶν νόμων» νὰ ὁρίσῃ τὸ θεμέλιον τοῦτο πάσης πολιτείας, ἀναγνωρίζει τὴν δυσχέρειαν τοῦ θέματος.Ἐν τούτοις τὸ περὶ τῆς ἐλευθερίας βιβλίον τοῦ συγγράμματος ἔχει μεγίστην ἀξίαν· οὐδέποτε μέχρις αὐτοῦ ἡ ἐλευθερία ἀνελύθη φιλοσοφικώτερον· «δὲν ὑπάρχει, παρατηρεῖ, λέξις, λαβοῦσα διαφόρους σημασίας, καὶ συγκινήσασα ἐπὶ τοσοῦτον τὰ πνεύματα, ὅσον ἡ ἐλευθερία.» Ἀληθῶς ἕκαστον ἄτομον, ἕκαστος λαός, κατὰ τὰς διαφόρους αὐτοῦ κοινωνικὰς καὶ πολιτικὰς σχέσεις, κατὰ τὴν διάφορον αὐτοῦ ἠθικὴν καὶ ὑλικὴν ἀνάπτυξιν, κατὰ τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ πρόοδον, διαφόρως κατενόησε καὶ ἐπραγματοποίησε τὴν ἐλευθερίαν. Ἄλλως ἐννοεῖ αὐτὴν ὁ βάρβαρος, ἄλλως ὁ ἐν μοναρχικῇ πολιτείᾳ ζῶν, καὶ ἄλλως ὁ ἐν δημοκρατικῇ· οἱ συγγραφεῖς παρεσύρθησαν ἐν τῷ κυκεῶνι τούτῳ τῆς θεωρίας καὶ τῆς πραγματικότητος· καὶ ὁ Μοντέσκιος, κατόπιν τοιαύτης συγχύσεως, ἀναλαμβάνει νὰ ὁρίσῃ τὴν πολυθρύλλητον λέξιν διὰ τοῦ ἑξῆς ὁρισμοῦ, ἐν ᾧ ἀληθῶς ἐμπεριλαμβάνεται ἅπαν τὸ πνεῦμα τοῦ «Πνεύματος τῶν Νόμων»: «ἐλευθερία εἶνε τὸ δικαίωμα τοῦ πράττειν πᾶν τὸ ὑπὸ τῶν νόμων ἐπιτρεπόμενον· καὶ ἄν τις τῶν πολιτῶν ἠδύνατο νὰ πράξῃ τὸ ὑπ' αὐτῶν ἀπαγορευόμενον, δὲν θὰ ἦτο πλέον ἐλεύθερος, διότι οἱ ἄλλοι θὰ εἶχον ἐπίσης τὴν ἐξουσίαν ταύτην [2].»

Μετὰ ταῦτα, ὁ συγγραφεὺς δὲν ἀπόλλυται εἰς ματαίας θεωρίας· ἀντὶ τούτων δράττεται τῆς εὐκαιρίας νὰ παράσχῃ τὴν πλήρη αὐτῆς εἰκόνα ἐν τῇ ἱστορικῇ πραγματικότητι· καὶ εὑρίσκει πρόχειρον τοιαύτην· ὑπάρχει ἔθνος, ἔχον ἀντικείμενον τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ ὀργανώσεως τὴν ἐλευθερίαν, ἔνθα ὑπὸ τοὺς τύπους τῆς μοναρχίας ὑπολανθάνει ἡ δημοκρατία· ταύτην δὲ τὴν εἰκόνα ἐπιχειρεῖ νὰ παράσχῃ διὰ τῆς ἀναλύσεως τοῦ ἀγγλικοῦ πολιτεύματος.

Ἐν ἑκάστῃ πολιτείᾳ ὑπάρχουσι τρία εἴδη ἐξουσιῶν: ἡ νομοθετική, ἡ ἐκτελεστικὴ ἐπὶ τῶν ὑποθέσεων, τῶν ἐξαρτωμένων ἀπὸ τοῦ δικαίου τῶν ἐθνῶν καὶ ἡ τῶν ἀπὸ τοῦ ἀστικοῦ δικαίου. Ἐν τῇ τριχοτομίᾳ ταύτῃ τῆς ἐξουσίας εὑρίσκεται ἡ ἔννοια τῆς ἐλευθέρας πολιτείας, μετ' απαραμίλλου τέχνης καὶ κριτικῆς ἀναπτυσσομένη ἐν τῷ συγγράμματι. Ἐν τῷ πρώτῳ εἴδει τῆς ἐξουσίας, ὁ ἡγεμὼν ἢ ὁ ἄρχων νομοθετεῖ ἐπί τινα χρόνον ἢ ἐσαεί,βελτιῶν ἅμα ἢ καταργῶν τοὺς ὑφισταμένους νόμους· ἐν τῷ δευτέρῳ συνομολογεῖ εἰρήνην ἢ κηρύττει πόλεμον, ἀποστέλλει ἢ δέχε-

1. L. V. ch. I—X.
2. L. XI ch. II. III.

ται πρεσβείας, θεμελιόνει τὴν ἀσφάλειαν, καὶ προλαμβάνει τὰς ἐπιδρομάς· ἐν δὲ τῷ τρίτῳ, τιμωρεῖ τὰ ἐγκλήματα, ἢ δικάζει τὰς διαφορὰς τῶν ἰδιωτῶν. Αὕτη δὲ ἡ τελευταία καλεῖται δικαστικὴ ἐξουσία, ἐνῷ ἡ ἑτέρα ἁπλῶς ἐκτελεστικὴ ἐξουσία.

Μόνον ἡ αὐστηρὰ τῶν ἐξουσιῶν τούτων διάκρισις ἐξασφαλίζει τὴν ἐλευθερίαν· τοὐναντίον, ὅταν ἐν τῷ αὐτῷ προσώπῳ ἢ ἐν τῷ αὐτῷ κυβερνητικῷ σώματι, ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία εἶνε συνηνωμένη μετὰ τῆς ἐκτελεστικῆς, δὲν ὑπάρχει ἐλευθερία φόβου ἐπικειμένου, μὴ ὁ αὐτὸς μονάρχης, ἢ ἡ αὐτὴ γερουσία δημιουργήσωσι τυραννικοὺς νόμους πρὸς αὐθαίρετον αὐτῶν ἐκτέλεσιν.

Ἡ ἐλευθερία ἐκλείπει, ὁπόταν ἡ δικαστικὴ ἐξουσία εἶνε συνηνωμένη μετὰ τῆς νομοθετικῆς καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας. Ἂν ἦτο συνηνωμένη μετὰ τῆς νομοθετικῆς, ἡ ἐπὶ τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας τῶν πολιτῶν δύναμις θὰ ἦτο αὐθαίρετος, διότι ὁ δικαστὴς θὰ ἦτο καὶ νομοθέτης, ἂν δὲ ἦτο συνηνωμένη μετὰ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, ὁ δικαστὴς θὰ εἶχε τὴν ἰσχὺν καταπιεστοῦ. Τὸ πᾶν ἐπίσης θὰ κατεστρέφετο, ἂν ὁ αὐτὸς ἀνὴρ, ἢ τὸ αὐτὸ σῶμα τῶν μεγιστάνων, τῶν εὐγενῶν, ἢ τοῦ λαοῦ ἐξήσκει τὰς τρεῖς ταύτας ἐξουσίας. Ἡ δικαστικὴ ἐξουσία δὲν πρέπει νὰ δοθῇ ὡσαύτως εἰς διαρκῆ γερουσίαν, ἀλλὰ νὰ ἐξασκῆται ὑπὸ προσώπων ἀπὸ τοῦ λαοῦ ἐκλεγομένων, καὶ δικαζόντων καθ' ὡρισμένους νόμους, οὕτως ὥστε ἡ δικαιοσύνη, τοσοῦτον τρομερὰ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, νὰ μὴ ἦνε ἀφωσιωμένη οὔτε εἰς μίαν κοινωνικὴν τάξιν, οὔτε εἴς τι ἐπάγγελμα, οὔτε δὲ νὰ καθίσταται ἀθέατος καὶ ἀνίσχυρος.

Αἱ δὲ δύο ἄλλαι ἐξουσίαι δύνανται μᾶλλον νὰ δοθῶσιν εἰς ἄρχοντας ἢ εἰς διαρκῆ σώματα, διότι ἐπ' οὐδενὸς ἰδιώτου ἐξασκοῦνται, τῆς μὲν οὔσης τῆς καθολικῆς βουλήσεως τῆς πολιτείας, τῆς δ' ἑτέρας τῆς ἐκτελέσεως τῆς καθολικῆς ταύτης βουλήσεως. Ἀλλ' ἐὰν ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἤθελε νομίσει ἑαυτὴν κινδυνεύουσαν ἔκ τινος κατὰ τῆς πολιτείας συνωμοσίας, ἢ συννενοήσεως μετὰ τῶν ἐχθρῶν, δύναται νὰ ἐπιτρέψῃ ἐπί τινα χρόνον εἰς τὴν ἐκτελεστικὴν νὰ κρατήσῃ τοὺς ὑπόπτους, οἵτινες ἤθελον ἀπολέσει τὴν ἐλευθερίαν των, ἵνα τὴν διατηρήσωσιν ἐς ἀεί.

Ἐν πάσῃ ἐλευθέρᾳ πολιτείᾳ ἕκαστος, ἐλεύθερον ἑαυτὸν φρονῶν ἀνὴρ, ὀφείλει ν' αὐτοκυβερνᾶται· ἔπρεπε λοιπὸν ὁ λαὸς ἐν σώματι νὰ ἐξασκῇ τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν· ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτο εἶνε ἀδύνατον ἐν ταῖς μεγάλαις πολιτείαις, πρέπει ὁ λαὸς νὰ πράττῃ διὰ τῶν ἀντιπροσώπων του ὅ,τι δὲν δύναται δι' ἑαυτοῦ. Ὁ ἀντιπρόσωπος, ἐκλεγόμενος, λαμβάνει καθολικὴν ἐντολὴν παρὰ τῶν ἐκλογέων του, οὐχὶ δὲ μερικὴν περὶ ἑκάστου ζητήματος, οὕτω δὲ ἡ γλῶσσα, ὁ λόγος αὐτοῦ, εἶνε ἡ ἐκδήλωσις τῆς φωνῆς τοῦ ἔθνους· ἅπαντες οἱ πολῖται, ἐν τοῖς διαφόροις ἐκλογικοῖς διαμερίσμασιν, ὀφείλουσι νὰ ψηφοφορήσωσι πρὸς ἐκλογὴν τοῦ ἀντιπροσώπου των,

ἐκτὸς τῶν διατελούντων εἰς τοιαύτην κατάστασιν, ὥστε στεροῦνται ἰδίας βουλήσεως. Αἱ ἀρχαῖαι πολιτεῖαι ἠλαττοῦντο, καθ' ὅσον ὁ λαὸς ἐδικαιοῦτο νὰ λαμβάνῃ ἐνεργὸν μέρος εἰς τὰς ἀποφάσεις, δι' ὅ,περ εἶνε ἐντελῶς ἀνίκανος· ἱκανὸς δ' εἶνε μόνον πρὸς ἐκλογὴν τῶν ἀντιπροσώπων του· διότι ὀλίγοι ἄνθρωποι γινώσκουσι τὸν ἀκριβῆ βαθμὸν τῆς ἱκανότητος τῶν ἀνθρώπων, ἕκαστος ἐν τούτοις εἶνε ἱκανὸς νὰ γινώσκῃ ἐν γένει, ἂν ὁ ὑπ' αὐτοῦ ἐκλεγόμενος εἶνε μᾶλλον τῶν ἄλλων πεφωτισμένος. Οὕτω δὲ συνιστάμενον τὸ νομοθετικὸν τοῦτο σῶμα, δὲν ἐκτελεῖ, ἀλλὰ νομοθετεῖ μόνον, ἢ ἐπιβλέπει, ἂν καλῶς ἐκτελῶνται οἱ ὑπ' αὐτοῦ τεθειμένοι νόμοι.

Ὑπάρχουσιν ἀείποτε ἐν τῇ πολιτείᾳ ἄνδρες διακεκριμένοι ἐκ τῆς γεννήσεως αὐτῶν ἢ τοῦ πλούτου, δι' οὓς ἡ μετὰ τοῦ λαοῦ σύγχυσις θὰ ἦτο ἀληθὴς δουλεία, οὐδὲν δὲ θὰ εἶχον συμφέρον νὰ ὑπερασπισθῶσι τὴν κοινὴν ἐλευθερίαν, διότι κατ' αὐτῶν θ' ἀπέβαινε τὸ πλεῖστον τῶν ἀποφάσεων τοῦ λαοῦ· πρέπει λοιπὸν τὸ ἐν τῇ νομοθετικῇ ἐξουσίᾳ μέρος αὐτῶν νὰ ἦνε ἀνάλογον πρὸς τὰ ἄλλα αὐτῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ προσόντα· τοῦθ' ὅ,περ θὰ συμβῇ, ὅταν ἀποτελέσωσι σῶμα, δικαιούμενον ν' ἀντιταχθῇ εἰς τὰς ἀποφάσεις τοῦ λαοῦ, ὅπως τοὐναντίον δικαιοῦται ὁ λαὸς νὰ πράξῃ· οὕτως ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία θ' ἀνατεθῇ εἰς τοὺς εὐγενεῖς καὶ εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ λαοῦ, ἑκατέρων ἐχόντων τὰς ἰδιαιτέρας αὐτῶν συνελεύσεις καὶ συζητήσεις, διακεκριμένας δὲ ἀπόψεις καὶ συμφέροντα.

Ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία πρέπει νὰ ἦνε ἀνατεθειμένη εἰς τὰς χεῖρας ἑνὸς μονάρχου, καθὸ ἔχουσα ἀνάγκην ταχείας ἐνεργείας, κρεῖττον δὲ διευθύνεται ὑφ' ἑνὸς ἢ ὑπὸ πολλῶν, ἐν ᾧ πᾶν τοὐναντίον συμβαίνει ὡς πρὸς τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν· ἂν δὲ δὲν ὑπῆρχε μονάρχης, καὶ ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἦτο ἐμπεπιστευμένη εἴς τινα ἀριθμὸν προσώπων, ἐκλεγομένων ἀπὸ τοῦ νομοθετικοῦ σώματος, δὲν θὰ ὑφίστατο πλέον ἡ ἐλευθερία, διότι αἱ δύο ἰσχυραὶ ἐξουσίαι θὰ ἦσαν συνηνωμέναι, τῶν αὐτῶν προσώπων δυναμένων νὰ λαμβάνωσι μέρος εἰς τὴν μίαν ἢ εἰς τὴν ἄλλην. Ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία πρέπει νὰ λαμβάνῃ μέρος εἰς τὰ τῆς νομοθετικῆς ἔργα διὰ τῆς ἀνασταλτικῆς δυνάμεως· ἄνευ τούτου ταχέως θέλει ἀπογυμνωθῇ τῶν προνομίων της· ἀλλ' ἂν ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία λαμβάνει μέρος εἰς τὰ τῆς ἐκτελεστικῆς ἔργα, αὕτη ἐπίσης θέλει καταστραφῇ. Ἐπίσης ἂν μονάρχης ἐλάμβανε μέρος εἰς τὰ τῆς νομοθετικῆς, δὲν θὰ ὑπῆρχεν ἐλευθερία· ἀλλ' ἐν τούτοις, ἐπειδὴ πρέπει νὰ λαμβάνῃ μέρος εἰς τὴν νομοθεσίαν πρὸς ὑπεράσπισιν ἑαυτοῦ, πρέπει νὰ συμμετέχῃ διὰ τῆς ἀνασταλτικῆς δυνάμεως.

Ἂν τὸ νομοθετικὸν σῶμα δὲν συνεκαλεῖτο ἐπί τινα χρόνον, ἤθελεν ἀπολεσθῇ ἡ ἐλευθερία, διότι ἢ οὐδεμία πλέον θὰ ἐτελεῖτο νομοθετικὴ ἀπόφασις, καὶ ἡ πολιτεία θὰ ἔπιπτεν εἰς ἀναρχίαν· ἢ αἱ ἀποφάσεις αὗται θὰ ἐλαμβάνοντο ὑπὸ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, ἥτις ἤθελε καταστῇ ἀπόλυ-

τος. Ἂν δὲ πάλιν τὸ σῶμα τοῦτο ἦτο διαρκῶς συνηθροισμένον, θὰ συνέβαινεν ὥστε νὰ τὸ συμπληρῶσι διὰ νέων ἀντιπροσώπων, ἀντικαθιστώντων τοὺς θνήσκοντας, καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ, ἂν ἅπαν διεφθείρετο, τὸ κακὸν θὰ ἦτο ἀνίατον. Τὸ νομοθετικὸν σῶμα δὲν πρέπει ἐπίσης νὰ δύναται νὰ δικάζῃ τὸ πρόσωπον ἢ τὴν διαγωγὴν τοῦ ἐξασκοῦντος τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν. Τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πρέπει νὰ ἦνε ἱερὸν, διότι οὔσης ἀνάγκης ἐν τῇ πολιτείᾳ, ὅπως μὴ τὸ νομοθετικὸν σῶμα καταστῇ τυραννικὸν, ἀφ' ἧς στιγμῆς τὸ πρόσωπον τοῦτο ἤθελε κατηγορηθῇ ἢ δικασθῇ, δὲν θὰ ὑπῆρχεν ἐλευθερία, καὶ τότε ἡ πολιτεία δὲν θὰ ἦτο μοναρχία, ἀλλὰ μὴ ἐλευθέρα πολιτεία. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ ἐκτελῶν δὲν δύναται νὰ ἐκτελέσῃ κακῶς, ἄνευ κακῶν συμβούλων, οὗτοι πρέπει ν' ἀναζητηθῶσι πρὸς τιμωρίαν [1].

Τοιαύτη ἡ εἰκὼν τοῦ ἀγγλικοῦ πολιτεύματος, βασιζομένου ἐπὶ τῆς τριχοτομίας τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Ὁ Μοντέσκιος δὲν εἶχε τι νὰ προσθέσῃ νέον ἐν τῇ θεωρίᾳ ταύτῃ· εὗρεν αὐτὴν ἱστορικῶς ὑφισταμένην ἐν τῇ ἀγγλικῇ πολιτείᾳ, καὶ ταύτην ἀνέλυσε μετὰ τοσαύτης ἐπιτυχίας, ὥστε ἔκτοτε τὸ ἀγγλικὸν πολίτευμα κατέστη δημοφιλὲς καὶ παρὰ τοῖς θεωρητικοῖς καὶ παρὰ τοῖς πρακτικοῖς πολιτευταῖς, μεγίστην σχὸν σημασίαν ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ βίου τῆς ἠπειρωτικῆς Εὐρώπης.

Ἐν τῷ δεκάτῳ τρίτῳ βιβλίῳ τοῦ «Πνεύματος τῶν Νόμων» ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται τὰς σχέσεις τῆς φορολογίας πρὸς τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἐπ' αὐτῆς ἐπίδρασιν· ἐκ τοῦ βιβλίου τούτου ἄξιαι μελέτης εἶνε ἰδίως αἱ περὶ στρατιωτικῆς δυνάμεως σκέψεις, σήμερον εἴπέρ ποτε, τοῦ καταγγελλομένου κακοῦ αὔξοντος μᾶλλον ἢ ἐλαττουμένου. «Νέα νόσος, λέγει μετ' ἀγανακτήσεως, διεδόθη ἐν Εὐρώπῃ, καταλαβοῦσα τοὺς ἡγεμόνας, συντηροῦντας ὑπέρμετρον ἀριθμὸν στρατευμάτων· αὕτη κατέστη κολλητικὴ, διότι καθ' ὅσον μία πολιτεία αὐξάνει τὸν στρατὸν αὐτῆς, προκαλεῖ καὶ τὰς ἄλλας εἰς μίμησιν· οὕτως ὥστε οὐδὲν τὸ ἐκ τῆς καταστάσεως ταύτης κέρδος, ἢ ἡ κοινὴ καταστροφή. Ἕκαστος μονάρχης κρατεῖ ἐπὶ ποδὸς ὅσον στρατὸν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ, ἂν οἱ λαοὶ αὐτοῦ ἐκινδύνευον νὰ ἐξολοθρευθῶσι, καὶ ἡ κατάστασις αὕτη ἀγῶνος ὅλων ἐναντίον ὅλων καλεῖται εἰρήνη. Ἡ Εὐρώπη τοσοῦτον κατηρειπώθη, ὥστε οἱ ἰδιῶται, οἵτινες θὰ εὑρίσκοντο εἰς τὴν θέσιν, ἐν ᾗ εὑρίσκονται αἱ τρεῖς πλουσιώταται δυνάμεις τοῦ μέρους τούτου τοῦ κόσμου, δὲν θὰ εἶχον πῶς νὰ ζήσωσι. Συνέπεια τοιαύτης καταστάσεως εἶνε ἡ διηνεκὴς αὔξησις τῶν φόρων, καὶ, ὅ,τι προλαμβάνει πᾶν φάρμακον ἐν τῷ μέλλοντι, οὐδὲ ὑπολογισμὸς γίνεται πλέον ἐπὶ τῶν εἰσοδημάτων, οὐδ' εἶνε παράδοξον νὰ ἴδωμεν κράτη, ὑποθηκεύοντα τὴν περιουσίαν αὐτῶν ἐν καιρῷ εἰρήνης, καὶ μεταχειριζόμενα πρὸς κα-

1. L. XI ch. VI.

ταστροφὴν ἑαυτῶν ἔκτακτα καλούμενα μέσα, ἅτινα μόλις θὰ ἠδύνατο νὰ φαντασθῇ ὁ μᾶλλον ἐκδεδιῃτημένος ἄσωτος [1]».

Ἡ ἐπίδρασις τοῦ κλίματος ἐπὶ τῆς ποικίλης τοῦ ἀνθρώπου συστάσεως καὶ ἀναπτύξεως παρετηρήθη ἤδη ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀρχαιότητος. Ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Ἱπποκράτης δὲν παρῆλθον ἀδιάφοροι πρὸ τοῦ φυσικοῦ τούτου φαινομένου· ἀλλ' αἱ παρατηρήσεις αὐτῶν περιωρίσθησαν εἰς ἀποφθέγματα μόνον. Εὐρύτερον ἀνέλυσε τὸ θέμα τοῦτο κατὰ τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα ὁ Γάλλος πολιτειολόγος Βοδῖνος· οὗτος συμβουλεύει τὸν ἀγαθὸν κυβερνήτην ἑνὸς λαοῦ νὰ γινώσκῃ καλῶς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἰδιοφυΐαν, πρὶν ἢ ἐπιχειρήσῃ τι εἰς τὴν μεταβολὴν τῆς πολιτείας καὶ τῶν νόμων, διότι ἓν τῶν μεγίστων καὶ ἴσως τὸ πρώτιστον θεμέλιον τῶν πολιτειῶν εἶνε ἡ συμφωνία τῆς πολιτείας μετὰ τῆς φυσικῆς καταστάσεως τῶν πολιτῶν, καὶ τῶν διαταγμάτων καὶ τῶν νόμων μετὰ τῆς φύσεως τῶν τόπων, τῶν προσώπων καὶ τοῦ χρόνου. Ὁ δὲ Μοντέσκιος, ἀποδεχόμενος τὴν ἀλήθειαν τῆς ἀρχῆς ταύτης, διὰ μακρῶν ἀναπτύσσει αὐτήν, ἀναλύων τοὺς νόμους ἐν τῇ σχέσει αὐτῶν πρὸς τὴν φύσιν τοῦ κλίματος.

Οἱ ἄνθρωποι ἔχουσι διάφορον φύσιν καὶ ἰδιοσυγκρασίαν, ἀναλόγως τῶν κλιμάτων, ἐν οἷς κατοικοῦσιν· ὁ ψυχρὸς ἀὴρ συστέλλει τὰ ἄκρα τῶν ἐξωτερικῶν ἰνῶν τοῦ σώματος· τοῦτο δὲ αὐξάνει τὴν ἐλαστικότητά των καὶ συντελεῖ εἰς τὴν ἐπάνοδον τοῦ αἵματος ἀπὸ τῶν ἄκρων πρὸς τὴν καρδίαν· ἐλαττόνει τὸ μῆκος αὐτῶν τούτων τῶν ἰνῶν, καὶ οὕτως αὐξάνει ἔτι μᾶλλον τὴν δύναμίν των· τοὐναντίον δὲ ὁ θερμὸς ἀὴρ παραλύει τὰ ἄκρα τῶν ἰνῶν, μηκύνων αὐτά· ἐλαττόνει λοιπὸν τὴν δύναμιν αὐτῶν καὶ τὴν ἐλαστικότητα· ἐν τοῖς ψυχροῖς κλίμασιν ἡ σωματικὴ ἰσχύς, ἡ ἐνέργεια τῆς καρδίας καὶ ἡ ἀντίδρασις τῶν ἄκρων τῶν ἰνῶν λειτουργοῦσι καλλίτερον, ἡ δὲ καρδία ἔχει μείζονα ἰσχύν· ἐντεῦθεν ἡ εἰς ἑαυτοὺς ἐμπιστοσύνη τῶν ἀνθρώπων καὶ ἡ συναίσθησις τῆς ὑπεροχῆς αὐτῶν· τοὐναντίον ἐν τοῖς θερμοῖς κλίμασιν οἱ λαοὶ εἶνε δειλοί, ὡς οἱ γέροντες· ἡ θερμότης τοῦ κλίματος εἶνε τοσοῦτον ὑπερβολική, ὥστε τὸ σῶμα καθίσταται ἀπολύτως ἀνίσχυρον· αὕτη δὲ ἡ κατάπτωσις θὰ περιέλθῃ καὶ εἰς τὸ πνεῦμα, ὥστε ἡ ἐνέργεια τῆς ψυχῆς θὰ ἐκλίπῃ, ἡ δὲ δουλεία καθίσταται ἧττον ἀνυπόφορος [2].

Ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ κλίματος ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου ὀργανισμοῦ παράγονται οἱ ποικίλοι ἠθικοὶ καὶ πολιτικοὶ θεσμοὶ τῶν κοινωνιῶν, ἐπὶ παραδείγματι ἡ δουλεία καὶ ἡ πολυγαμία. Διὰ μακρᾶς ἀναλύσεως καὶ αὐστηρᾶς κριτικῆς πασῶν τῶν περὶ δουλείας θεωριῶν ὁ συγγραφεὺς πολεμεῖ τὰς γνώμας ἐκείνων, οἵτινες ἐδικαιολόγησαν τὴν δουλείαν κατὰ

1. L. XIII ch. XVIII.
2. L. XIV ch. II.

τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλον τρόπον· εἴτε ἐκ τοῦ πολέμου παρήχθη καὶ δικαιολογεῖται αὕτη, καθὰ διϊσχυρίσθη ὁ Γρότιος, εἴτε ἐκ τοῦ δικαιώματος τοῦ ἐλευθέρου ἀνδρὸς, τοῦ δυναμένου νὰ πωλήσῃ ἑαυτὸν, εἴτε ἐκ τῆς καταγωγῆς, εἴτε ἕνεκα τοῦ θερμοῦ κλίματος, ἐκνευρίζοντος τὸ σῶμα καὶ καταβάλλοντος τὸ πνεῦμα, ἡ δουλεία, καλῶς ἐξεταζομένη, εἶνε καὶ ἀνωφελὴς καὶ ἐπιβλαβὴς εἰς τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν· ἀνωφελὴς, διότι, ὅσον καὶ ἂν ἦνε δυσχερὴς οἱαδήποτε ἐργασία, δύναται νὰ τελεσθῇ καὶ δι' ἐλευθέρων ἀνθρώπων· ἐπιβλαβὴς, διότι ἐν πλείσταις πολιτείαις, καὶ μάλιστα ταῖς ἐλευθέραις, οἱ δοῦλοι, αἰσθανόμενοι ἑαυτοὺς καταπιεζομένους, καὶ ἐν μοίρᾳ ἀγρίων θηρίων τιθεμένους, φθονοῦντες τοὺς ὁμοίους αὐτῶν ἐπὶ τῷ ἐλευθέρῳ βίῳ, ὃν ἄγουσι, καθίστανται ἐπὶ τέλους οἱ φυσικοὶ ἐχθροὶ τῆς κοινωνίας, αὐξανόμενοι δὲ κατ' ἀριθμὸν, καθίστανται ἐπικίνδυνοι εἰς τὴν ἀσφάλειαν καὶ τὴν εἰρήνην [1].

Ὁ γάμος ἐπίσης εἶνε θεσμὸς, ὑφιστάμενος τὴν ἐπίδρασιν τοῦ κλίματος· καὶ ἐν μὲν τοῖς ψυχροῖς καὶ συγκεκερασμένοις κλίμασι παρίσταται ὑπὸ τύπους ἐλευθερωτέρους, τοὐναντίον δὲ ἐν τοῖς θερμοῖς, ἔνθα ἕνεκα τῆς ἐπιδράσεως τοῦ κλίματος ἐπὶ τὴν φυσιολογικὴν σύστασιν τῆς γυναικὸς, ὁ γάμος λαμβάνει τύπον οἰκιακῆς δουλείας. Ἐντεῦθεν ἡ πολυγαμία, ἥτις δηλοῖ τὴν φυσικὴν καὶ πνευματικὴν ὑποτέλειαν τῆς γυναικὸς εἰς τὸν ἄνδρα, ἕνεκα τῆς καταστρεπτικῆς ἐπ' αὐτῆς ἐπιδράσεως τοῦ κλίματος. Ἐν τοῖς θερμοῖς κλίμασιν ἡ γυνὴ καθίσταται ἐπίγαμος ἐν ἡλικίᾳ ὀκτὼ, ἐννέα, ἢ δέκα ἐτῶν· οὕτως ἡ παιδικὴ ἡλικία βαίνει παραλλήλως μετὰ τοῦ γάμου· ἡ γυνὴ γηράσκει περὶ τὸ εἰκοστὸν ἔτος, ὁ δὲ νοῦς αὐτῆς οὐδέποτε διατελεῖ ἐν ἁρμονίᾳ μετὰ τοῦ κάλλους· κρατοῦντος τοῦ κάλλους ὁ νοῦς οὐδὲν ἐξασκεῖ κράτος, καὶ τοὐναντίον. Ἐντεῦθεν ἡ γυνὴ καθίσταται ὑποτελὴς, διότι ὁ νοῦς δὲν δύναται νὰ παράσχῃ αὐτῇ ἐν τῷ γήρατι κράτος, ὅ,περ δὲν τῇ εἶχε δώσει ἡ καλλονὴ κατ' αὐτὴν τὴν νεότητα. Ἁπλούστατον λοιπὸν ὅπως ἀνὴρ, μὴ ἀνθισταμένης τῆς θρησκείας, καταλίπῃ τὴν γυναῖκα του ἀντὶ ἄλλης, οὕτω δὲ εἰσάγεται ἡ πολυγαμία, ἥτις μὴ ὑφισταμένη ἐν τοῖς ψυχροῖς κλίμασι, εἶνε ἐν τοῖς θερμοῖς θεσμὸς ἀνεγνωρισμένος καὶ ὑπὸ τῆς θρησκείας, καὶ ὑπὸ τῆς ἠθικῆς, καὶ ὑπὸ τῆς κοινωνίας [2].

Ἐκ τῶν τεχνικωτάτων καὶ ἐμβριθεστάτων βιβλίων τοῦ «Πνεύματος τῶν Νόμων» ἄξιον τοῦ ἐλευθέρου πνεύματος τοῦ αἰῶνος, εἶνε τὸ ἔχον ἀντικείμενον τὴν θρησκείαν, ὅ,περ πραγματεύεται ὁ συγγραφεὺς οὐχὶ ὡς θεολόγος, ἀλλ' ὡς πολιτειολόγος. Ἐπικρίνων τὸν σκεπτικὸν Bayle, ὅστις ἐν συγγράμματι αὐτοῦ [3], μέγιστον κρότον ἐμποιήσαντι, διϊσχυρίσθη, ὅτι

1. L. XV ch. I—XIV.
2. L. XVI ch. XVII.
3. Pensée sur la comète.

κρεῖττον νὰ ἦνέ τις ἄθεος ἢ εἰδωλολάτρης, τουτέστιν ὅτι εἶνε ἧττον κινδυνῶδες νὰ μὴ ἔχῃ θρησκείαν, ἢ νὰ ἔχῃ κακὴν, συνηγορεῖ ὑπὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἥκιστα ὑποθάλποντος ὡς ἐκ τῶν δογμάτων αὐτοῦ τὴν αὐταρχίαν τῆς πολιτείας, ὑπεικούσης εἰς τὰ φιλάνθρωπα παραγγέλματα τοῦ Εὐαγγελίου. Ἔπειτα εἰσδύων εἰς τὰ καθέκαστα τῶν διαφόρων χριστιανικῶν διαιρέσεων, ἀποδεικνύει, ὅτι εἰς μὲν τὴν καθολικὴν (ἀνατολικὴν καὶ δυτικὴν) ἐκκλησίαν προσήκει μᾶλλον τὸ μοναρχικὸν πολίτευμα, εἰς δὲ τὴν τῶν διαμαρτυρομένων τὸ δημοκρατικόν. Ἡ θρησκεία πρέπει ἐπίσης νὰ ἦνε σύμφωνος πρὸς τὸν ἠθικὸν νόμον, τὸν ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Ἂν δὲ ἔν τινι τόπῳ ἔχωσι τὸ δυστύχημα νὰ ἔχωσι θρησκείαν μὴ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δεδομένην, εἶνε ἀείποτε ἀναγκαῖον νὰ συμφωνῇ αὕτη μετὰ τῆς ἠθικῆς, διότι ἡ θρησκεία, εἰ καὶ ψευδὴς οὖσα, εἶνε ἡ καλλίστη ἐγγύησις, ἣν δύνανται νὰ ἔχωσιν οἱ ἄνθρωποι περὶ τῆς εὐθύτητος τῶν ἀνθρώπων. Οἱ θρησκευτικοὶ νόμοι διορθοῦσι τὰ ἄτοπα τοῦ πολιτικοῦ συντάγματος, μὴ δυναμένων νὰ πράξωσι τοῦτο τῶν πολιτικῶν νόμων, ἕνεκα διαφόρων λόγων. Ἀλλ'ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ὁ συγγραφεὺς θερμῶς ὑποστηρίζει, εἶνε ἡ ὑπὸ τῆς πολιτείας ἀνοχὴ παντὸς θρησκευτικοῦ δόγματος, ὑποχρεούσης εἰς τοῦτο ἑκάστης θρησκείας, διὰ τὸν ἁπλούστατον λόγον, ὅτι μία θρησκεία, ἕνεκα πολιτικῶν προνομίων καταδιώκουσα σήμερον τὰς ἀντιθέτους,δύναται νὰ ἔλθῃ αὔριον εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον.Ὠφέλιμον λοιπὸν εἶνε, ὅπως ἀπαιτῶσιν οἱ νόμοι ἀπὸ τῶν διαφόρων θρησκευμάτων, οὐ μόνον νὰ μὴ ταράττωσι τὴν πολιτείαν, ἀλλὰ καὶ νὰ μὴ ταράττωνται μεταξύ των. Ἦτο ἑπόμενον, ὅτι τὰ φιλελεύθερα ταῦτα καὶ ἀνεξίθρησκα δόγματα δὲν ἔμελλον νὰ εὐχαριστήσωσι τοὺς ὀρθοδόξους ἐν Γαλλίᾳ. Αἱ ἀρχαὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως ἐσκανδάλισαν τοὺς ψευδεσεβεῖς, οἵτινες καὶ μετὰ σφοδρότητος ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ συγγραφέως, ἀποκαλοῦντες αὐτὸν Σπινοζιστὴν, σημαίνοντα κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τὸν ἄθεον, ἀρνούμενον τὴν ἀποκάλυψιν ἐν τῇ θρησκείᾳ, καὶ συνηγοροῦντα ὑπὲρ τῶν ἀρχῶν τῆς *φυσικῆς* θρησκείας. Οὕτως ὁ συγγραφεὺς ἠναγκάσθη ν' ἀντεπεξέλθῃ, δημοσιεύσας «Ἀπολογίαν τοῦ Πνεύματος τῶν Νόμων,» δι' ἧς ἄρδην ἀνέτρεψε τὰς κατηγορίας τῶν πολεμίων του.

Ὁ Μοντέσκιος ἀνεκίνησε πάντα τὰ ἠθικὰ καὶ πολιτικὰ ζητήματα, μετ' ἀσυνήθους δὲ μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης λάμψεως ἐξήγειρε τὸ πνεῦμα τῆς ὑπνωττούσης ἔτι πολιτικῆς κριτικῆς ἐν Εὐρώπῃ. Εἶνε ἀληθὲς, ὅτι αὐστηρὰ ἐπιστημονικὴ κατάταξις δὲν χαρακτηρίζει τὸ βιβλίον, ἐλλείπει δὲ ἡ ἐντελὴς ἑνότης, ἡ ἁρμονία, ἐν τῷ μεγάλῳ τούτῳ πολιτικῷ οἰκοδομήματι, ἀλλ' ἐκ τῆς γενναίας ταύτης βλαστήσεως ἐξῆλθον γόνιμοι καρποί. Ἅπασαι αἱ σκέψεις τοῦ συγγραφέως, ἅπασα ἡ κριτικὴ αὐτοῦ κατὰ τῶν ὑφισταμένων θεσμῶν, τῶν παραβλαπτόντων τὴν πρόοδον καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς συγχρόνου κοινωνίας, ἐτελεσφόρησαν θαυμασίως. Ἁπανταχοῦ ἐπιφαίνεται μεταρρυθμιστὴς, ἀείποτε γενναῖος, πολλαχοῦ πρωτότυπος. Ἐν

πολλοῖς κυβερνητικοῖς καὶ οἰκονομικοῖς προβλήμασι, περὶ ὧν δὲν εἶχον ἔτι τολμήσει νὰ σκεφθῶσιν οἱ σύγχρονοί του, ἀνέπτυξε νέας ἀρχάς, αἵτινες εὐφήμως ἐγένοντο ἀποδεκταὶ καὶ ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης καὶ ὑπὸ τῆς πράξεως. Αἱ σκέψεις αὐτοῦ περὶ τῆς ποινικῆς νομοθεσίας, ὧν ἡ σκληρότης ἠτίμαζε τὴν ἀνθρωπότητα, τὰ ἐγκώμια αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ ὁρκωτικοῦ συστήματος, τοῦ ὁποίου ἀπέδωκε τὴν πρώτην ἐμφάνειαν εἰς τὰ δάση τῆς Γερμανίας καὶ εἰς τοὺς ἀκατεργάστους ἡμιαγρίους τοῦ Τακίτου, ἔσχον εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν καὶ ἐπὶ τῆς ἐπιστήμης καὶ ἐπὶ τῆς νομοθεσίας. Καὶ ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο ἐβάδισαν μετ' ὀλίγον οἱ μεγάλοι κατὰ τὸν αἰῶνα ἐκεῖνον μαχηταὶ τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἐλευθερίας, ὁ ἐγκωμιαστὴς τοῦ «Πνεύματος τῶν Νόμων» Βολταῖρος, διὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς φωνῆς καὶ αὐθεντείας του ἀπαιτήσας τὴν πλήρη μεταρρύθμισιν τοῦ ἐν ἰσχύι ποινικοῦ συστήματος, καὶ ὁ γενναῖος, εὐγενὴς καὶ φιλάνθρωπος Ἰταλὸς Βεκκαρίας, ὁ πρῶτος διὰ τοῦ «Περὶ Ἀδικημάτων καὶ Ποινῶν» συγγράμματός του δοὺς ἀφορμὴν εἰς εὐρεῖαν μελέτην κατὰ τῆς ποινῆς τοῦ θανάτου καὶ τῶν σκληροτήτων τῆς ποινικῆς νομοθεσίας. Οἱ περιφανέστατοι τῶν χρόνων ἐκείνων πολιτειολόγοι ἀναγνωρίζουσι τὸ κῦρος τοῦ μεγάλου διδασκάλου. Ἐκτὸς τοῦ Βεκκαρίου, ἐν Ἰταλίᾳ ὁ Γαετάνος Φιλαγγιέρης, ἐν τῇ Ἐπιστήμῃ τῆς Νομοθεσίας (**Scienza della Legislazione**) ὑφίσταται τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Μοντεσκίου. Ἀλλ' ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ μείζων καταφαίνεται ἐν αὐτῇ τῇ Ἀγγλίᾳ, εἰς τοὺς πολιτειολόγους τῆς ὁποίας, καθὰ πολλάκις, δικαίως ἢ ἀδίκως, παρετηρήθη, ὁ συγγραφεὺς τοῦ «Πνεύματος τῶν Νόμων» ἀπεκάλυψε τὸ πνεῦμα, τὸν ὀργανισμόν, τὸ μυστήριον ἐν γένει τῆς ἀγγλικῆς πολιτείας. Οὕτως ὁ *Blackstone* οὐχὶ ἅπαξ ἐδανείσθη οὐ μόνον τὰς σκέψεις τοῦ «Πνεύματος τῶν Νόμων», ἀλλὰ καὶ πολλὰς αὐτοῦ ἐκφράσεις. Ἐν Γερμανίᾳ ἐπίσης ὁ Κάντιος πολλὰ ἐδιδάχθη ἐν τῇ δικαιοπολιτικῇ αὐτοῦ θεωρίᾳ ὑπὸ τοῦ ρηξικελεύθου τούτου συγγράμματος. Ἀλλὰ κατ'ἐξοχὴν εὐρεῖα ὑπῆρξεν ἡ ἐπίδρασις ἐν Γαλλίᾳ· ἅπαντες οἱ πολιτικοὶ συγγραφεῖς ἀντλοῦσιν ἐξ αὐτοῦ, αὐτὸς δὲ ὁ φιλόσοφος τῆς «κοινωνικῆς συνθήκης» ὁμολογεῖ,ὅτι συνέταξε τὸ βιβλίον του, ἐπὶ τὰ ἴχνη τοῦ Μοντεσκίου βαίνων. Ὅταν δὲ ἐπῆλθεν ἡ μοιραία στιγμὴ τῆς ἐκρήξεως τῆς μεγάλης μεταβολῆς, ἡ αὐθεντεία τοῦ Μοντεσκίου κατὰ τὰς πρώτας αὐτῆς ἡμέρας ὑπῆρξεν ἀναντίρρητος. Ὁ Μιραμπῶ, οἱ συνταγματικοί, ἐν μέρει οἱ Γιρονδῖνοι, ἀναγνωρίζουσι τὸ κῦρος τοῦ «Πνεύματος τῶν Νόμων», καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ ζητοῦσι νὰ διοργανώσωσι τὴν νέαν γαλλικὴν κοινωνίαν, ἥτις ἐν τοιαύτῃ περιστάσει θὰ ἐλάμβανεν ἴσως εὐρυθμοτέραν καὶ κανονικωτέραν πορείαν· ἀλλὰ τοῦ ρεύματος τῆς ἐπαναστάσεως, ἀκατασχέτως βαίνοντος πρὸς τὴν καταστροφὴν τοῦ καθεστῶτος, δὲν ἐξήρκει ἡ θεωρία αὕτη πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, ὃν ἐπεζήτει ἡ τεταραγμένη καὶ κορυβαντιῶσα συνείδησις τῆς ἐκμανείστης κοινωνίας,διψώσης καταστροφὴν χάριν τῆς καταστροφῆς. Πρὸ τοῦ ἐπιτείλαντος εἰδώ-

λου τοῦ 'Ρουσσώ, ὁ Μοντέσκιος ἐλησμονήθη, ἥκιστα ἀντιπροσωπεύων ἤδη τὰς τάσεις καὶ τὰ ἰδεώδη τῶν χρόνων ἐκείνων, καὶ οὕτως ἀντ' αὐτοῦ ἀνεγνωρίσθη προφήτης καὶ θεωρητικὸς τῆς ἐπαναστάσεως ὁ συγγραφεὺς τῆς «Κοινωνικῆς Συνθήκης.»

Διὰ τοῦ ἐκ Γενεύης Ἰωάννου Ἰακώβου Ρουσσὼ συμπληροῦται ἡ ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἕκτου αἰῶνος ἀρξαμένη φιλοσοφικὴ καὶ πολιτικὴ κίνησις τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας. Ὁ Ῥουσσὼ ἦτο ὁ ἀληθὴς ἄνθρωπος τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος· νοῦς σκεπτικός, ἀμφιβάλλων, ἀλλὰ καὶ ἐνθουσιώδης ἅμα, πολέμιος τῶν ἀρχῶν τῆς αὐθεντείας καὶ τῆς παραδόσεως, Πλήβεῖος, αἰσθανθεὶς ἐν ἑαυτῷ τὴν ἀποστολὴν Σπαρτάκου τῆς ἐλευθερίας, καὶ ἐκ τῆς ἰδιοφυΐας, καὶ ἐκ τῶν τάσεων, ἦτο ὁ μόνος κεκλημένος νὰ παράσχῃ ὑπόστασιν καὶ πραγματικότητα εἰς τὸ αἰθέριον ἔτι ἰδεῶδες τῆς ἐπαναστάσεως, τὸ ταράττον τὴν συνείδησιν τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας· μόνος αὐτός, ὑπὲρ πάντας τοὺς συγχρόνους του, μηδὲ τοῦ Βολταίρου ἐξαιρουμένου, κατενόησε καὶ ἐπροσωποποίησε τὸ νέον τῆς ἱστορίας πνεῦμα, τὸ ὁποῖον μετὰ τοσούτον λαμπροῦ χρωματισμοῦ ἔμελλε ν' ἀποκαλύψῃ τῇ εὐρωπαϊκῇ κοινωνίᾳ διὰ τῶν συγγραμμάτων του, δι' ὧν ἤρχετο νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν καθεστηκυῖαν κοινωνίαν, ψυχορραγοῦσαν ἤδη ὑπὸ τὰς προσβολὰς τῆς φιλοσοφίας τοῦ αἰῶνος.

L'homme sauvage· ὁ ἄνθρωπος ἐκτὸς τῆς κοινωνίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ξένος πρὸς τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν κίνησιν αὐτῆς, μόνος ἐν μέσῳ τῆς φύσεως, καθ' ἑαυτὸν καὶ ἐλεύθερος ζῶν, τοιοῦτον τὸ ἰδεῶδες τοῦ Ρουσσώ, καθ' ἁπάσας τὰς περὶ τοῦ ἀτομικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ ἀνθρώπου σκέψεις του. «Ὁ ἄγριος ἄνθρωπος καὶ ὁ πεπολιτισμένος διαφέρουσιν οὕτω κατὰ τὸ βάθος τῆς καρδίας καὶ τῶν κλίσεων, ὥστε πᾶν τὸ ἀποτελοῦν τὴν ὑπερτάτην τοῦ ἑνὸς εὐδαιμονίαν ἤθελε περιαγάγει τὸν ἄλλον εἰς ἀπελπισίαν. Τέλειος, φυσικὸς ἄνθρωπος εἶνε ὁ θηρίου ἄγων βίον, τοὐναντίον δ' ὁ ἐν τῇ κοινωνίᾳ ζῶν καὶ ἀναστρεφόμενος, ὁ *σκεπτόμενος* ἄνθρωπος, εἶνε ὁ διεφθαρμένος [1].

Ὑπὸ τῶν μισοκοινωνικῶν τούτων ἰδεῶν κατειλημμένος ὁ Ρουσσώ, παρέστη καθωπλισμένος ἐν τῇ πάλῃ τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος. Ἐν ἔτει 1750 ἡ ἀκαδήμεια τῆς *Dijon* ἔθηκε διαγώνισμα ἐπὶ τοῦ ζητήματος, «ἂν ἡ ἀποκατάστασις τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν συνετέλεσεν εἰς τὸν ἐξαγνισμὸν τῶν ἠθῶν.» Ὁ Ρουσσὼ ἀπεκρίθη εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο δι' ἑνὸς ὅ,τι ἡ ἀκαδήμεια, θελχθεῖσα ἐκ τῆς διαλεκτικῆς τοῦ συγγραφέως, ἐβράβευσε τὸ βιβλίον αὐτοῦ, τὸν πρῶτον ἀκροβολισμὸν κατὰ τοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος. Μετ' ὀλίγον ἕτερον ζήτημα προτείνεται ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἀκαδημείας: «τίς ἡ ἀρχὴ τῆς ἀνισότητος μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἂν αὕτη εἶνε κεκυρωμένη ὑπὸ τοῦ φυσικοῦ νόμου» εἰς τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος

1) Discours sur l'origine de l'inégalité parmi les hommes.

πολλοῖς κυβερνητικοῖς καὶ οἰκονομικοῖς προβλήμασι, περὶ ὧν δὲν εἶχον ἔτι τολμήσει νὰ σκεφθῶσιν οἱ σύγχρονοί του, ἀνέπτυξε νέας ἀρχάς, αἵτινες εὐφήμως ἐγένοντο ἀποδεκταὶ καὶ ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης καὶ ὑπὸ τῆς πράξεως. Αἱ σκέψεις αὐτοῦ περὶ τῆς ποινικῆς νομοθεσίας, ὧν ἡ σκληρότης ἠτίμαζε τὴν ἀνθρωπότητα, τὰ ἐγκώμια αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ ὁρκωτικοῦ συστήματος, τοῦ ὁποίου ἀπέδωκε τὴν πρώτην ἐμφάνειαν εἰς τὰ δάση τῆς Γερμανίας καὶ εἰς τοὺς ἀκατεργάστους ἡμιαγρίους τοῦ Τακίτου, ἔσχον εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν καὶ ἐπὶ τῆς ἐπιστήμης καὶ ἐπὶ τῆς νομοθεσίας. Καὶ ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο ἐβάδισαν μετ' ὀλίγον οἱ μεγάλοι κατὰ τὸν αἰῶνα ἐκεῖνον μαχηταὶ τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἐλευθερίας, ὁ ἐγκωμιαστὴς τοῦ «Πνεύματος τῶν Νόμων» Βολταῖρος, διὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς φωνῆς καὶ αὐθεντείας του ἀπαιτήσας τὴν πλήρη μεταρρύθμισιν τοῦ ἐν ἰσχύι ποινικοῦ συστήματος, καὶ ὁ γενναῖος, εὐγενὴς καὶ φιλάνθρωπος Ἰταλὸς Βεκκαρίας, ὁ πρῶτος διὰ τοῦ «Περὶ Ἀδικημάτων καὶ Ποινῶν» συγγράμματός του δοὺς ἀφορμὴν εἰς εὐρεῖαν μελέτην κατὰ τῆς ποινῆς τοῦ θανάτου καὶ τῶν σκληροτήτων τῆς ποινικῆς νομοθεσίας. Οἱ περιφανέστατοι τῶν χρόνων ἐκείνων πολιτειολόγοι ἀναγνωρίζουσι τὸ κῦρος τοῦ μεγάλου διδασκάλου. Ἐκτὸς τοῦ Βεκκαρίου, ἐν Ἰταλίᾳ ὁ Γαετάνος Φιλαγγιέρης, ἐν τῇ Ἐπιστήμῃ τῆς Νομοθεσίας (**Scienza della Legislazione**) ὑφίσταται τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Μοντεσκίου. Ἀλλ' ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ μείζων καταφαίνεται ἐν αὐτῇ τῇ Ἀγγλίᾳ, εἰς τοὺς πολιτειολόγους τῆς ὁποίας, καθὰ πολλάκις, δικαίως ἢ ἀδίκως, παρετηρήθη, ὁ συγγραφεὺς τοῦ «Πνεύματος τῶν Νόμων» ἀπεκάλυψε τὸ πνεῦμα, τὸν ὀργανισμόν, τὸ μυστήριον ἐν γένει τῆς ἀγγλικῆς πολιτείας. Οὕτως ὁ *Blackstone* οὐχὶ ἅπαξ ἐδανείσθη οὐ μόνον τὰς σκέψεις τοῦ «Πνεύματος τῶν Νόμων», ἀλλὰ καὶ πολλὰς αὐτοῦ ἐκφράσεις. Ἐν Γερμανίᾳ ἐπίσης ὁ Κάντιος πολλὰ ἐδιδάχθη ἐν τῇ δικαιοπολιτικῇ αὐτοῦ θεωρίᾳ ὑπὸ τοῦ ρηξικελεύθου τούτου συγγράμματος. Ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν εὐρεῖα ὑπῆρξεν ἡ ἐπίδρασις ἐν Γαλλίᾳ· ἅπαντες οἱ πολιτικοὶ συγγραφεῖς ἀντλοῦσιν ἐξ αὐτοῦ, αὐτὸς δὲ ὁ φιλόσοφος τῆς «κοινωνικῆς συνθήκης» ὁμολογεῖ, ὅτι συνέταξε τὸ βιβλίον του, ἐπὶ τὰ ἴχνη τοῦ Μοντεσκίου βαίνων. Ὅταν δὲ ἐπῆλθεν ἡ μοιραία στιγμὴ τῆς ἐκρήξεως τῆς μεγάλης μεταβολῆς, ἡ αὐθεντεία τοῦ Μοντεσκίου κατὰ τὰς πρώτας αὐτῆς ἡμέρας ὑπῆρξεν ἀναντίρρητος. Ὁ Μιραμπώ, οἱ συνταγματικοί, ἐν μέρει οἱ Γιρονδῖνοι, ἀναγνωρίζουσι τὸ κῦρος τοῦ «Πνεύματος τῶν Νόμων», καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ ζητοῦσι νὰ διοργανώσωσι τὴν νέαν γαλλικὴν κοινωνίαν, ἥτις ἐν τοιαύτῃ περιστάσει θὰ ἐλάμβανεν ἴσως εὐρυθμοτέραν καὶ κανονικωτέραν πορείαν· ἀλλὰ τοῦ ρεύματος τῆς ἐπαναστάσεως, ἀκατασχέτως βαίνοντος πρὸς τὴν καταστροφὴν τοῦ καθεστῶτος, δὲν ἐξήρκει ἡ θεωρία αὕτη πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, ὃν ἐπεζήτει ἡ τεταραγμένη καὶ κορυβαντιῶσα συνείδησις τῆς ἐκμανείσης κοινωνίας, διψώσης καταστροφὴν χάριν τῆς καταστροφῆς. Πρὸ τοῦ ἐπιτείλαντος εἰδώ-

λου τοῦ Ῥουσσὼ, ὁ Μοντέσκιος ἐλησμονήθη, ἥκιστα ἀντιπροσωπεύων ἤδη τὰς τάσεις καὶ τὰ ἰδεώδη τῶν χρόνων ἐκείνων, καὶ οὕτως ἀντ' αὐτοῦ ἀνεγνωρίσθη προφήτης καὶ θεωρητικὸς τῆς ἐπαναστάσεως ὁ συγγραφεὺς τῆς «Κοινωνικῆς Συνθήκης.»

Διὰ τοῦ ἐκ Γενεύης Ἰωάννου Ἰακώβου Ῥουσσὼ συμπληροῦται ἡ ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἕκτου αἰῶνος ἀρξαμένη φιλοσοφικὴ καὶ πολιτικὴ κίνησις τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας. Ὁ Ῥουσσὼ ἦτο ὁ ἀληθὴς ἄνθρωπος τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος· νοῦς σκεπτικὸς, ἀμφιβάλλων, ἀλλὰ καὶ ἐνθουσιώδης ἅμα, πολέμιος τῶν ἀρχῶν τῆς αὐθεντείας καὶ τῆς παραδόσεως, Πληβεῖος, αἰσθανθεὶς ἐν ἑαυτῷ τὴν ἀποστολὴν Σπαρτάκου τῆς ἐλευθερίας, καὶ ἐκ τῆς ἰδιοφυΐας, καὶ ἐκ τῶν τάσεων, ἦτο ὁ μόνος κεκλημένος νὰ παράσχῃ ὑπόστασιν καὶ πραγματικότητα εἰς τὸ αἰθέριον ἔτι ἰδεῶδες τῆς ἐπαναστάσεως, τὸ ταράττον τὴν συνείδησιν τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας· μόνος αὐτὸς, ὑπὲρ πάντας τοὺς συγχρόνους του, μηδὲ τοῦ Βολταίρου ἐξαιρουμένου, κατενόησε καὶ ἐπροσωποποίησε τὸ νέον τῆς ἱστορίας πνεῦμα, τὸ ὁποῖον μετὰ τοσοῦτον λαμπροῦ χρωματισμοῦ ἔμελλε ν' ἀποκαλύψῃ τῇ εὐρωπαϊκῇ κοινωνίᾳ διὰ τῶν συγγραμμάτων του, δι' ὧν ἤρχετο νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν καθεστηκυῖαν κοινωνίαν, ψυχορραγοῦσαν ἤδη ὑπὸ τὰς προσβολὰς τῆς φιλοσοφίας τοῦ αἰῶνος.

L'homme sauvage· ὁ ἄνθρωπος ἐκτὸς τῆς κοινωνίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ξένος πρὸς τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν κίνησιν αὐτῆς, μόνος ἐν μέσῳ τῆς φύσεως, καθ' ἑαυτὸν καὶ ἐλεύθερος ζῶν, τοιοῦτον τὸ ἰδεῶδες τοῦ Ῥουσσὼ, καθ' ἁπάσας τὰς περὶ τοῦ ἀτομικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ ἀνθρώπου σκέψεις του. «Ὁ ἄγριος ἄνθρωπος καὶ ὁ πεπολιτισμένος διαφέρουσιν οὕτω κατὰ τὸ βάθος τῆς καρδίας καὶ τῶν κλίσεων, ὥστε πᾶν τὸ ἀποτελοῦν τὴν ὑπερτάτην τοῦ ἑνὸς εὐδαιμονίαν ἤθελε περιαγάγει τὸν ἄλλον εἰς ἀπελπισίαν. Τέλειος, φυσικὸς ἄνθρωπος εἶνε ὁ θηρίου ἄγων βίον, τοὐναντίον δ' ὁ ἐν τῇ κοινωνίᾳ ζῶν καὶ ἀναστρεφόμενος, ὁ *σκεπτόμενος* ἄνθρωπος, εἶνε ὁ διεφθαρμένος[1].

Ὑπὸ τῶν μισοκοινωνικῶν τούτων ἰδεῶν κατειλημμένος ὁ Ῥουσσὼ, παρέστη καθωπλισμένος ἐν τῇ πάλῃ τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος. Ἐν ἔτει 1750 ἡ ἀκαδήμεια τῆς **Dijon** ἔθηκε διαγώνισμα ἐπὶ τοῦ ζητήματος, «ἂν ἡ ἀποκατάστασις τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν συνετέλεσεν εἰς τὸν ἐξαγνισμὸν τῶν ἠθῶν.» Ὁ Ῥουσσὼ ἀπεκρίθη εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο δι' ἑνὸς ὄχι· ἡ ἀκαδήμεια, θελχθεῖσα ἐκ τῆς διαλεκτικῆς τοῦ συγγραφέως, ἐβράβευσε τὸ βιβλίον αὐτοῦ, τὸν πρῶτον ἀκροβολισμὸν κατὰ τοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος. Μετ' ὀλίγον ἕτερον ζήτημα προτείνεται ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἀκαδημείας: «τίς ἡ ἀρχὴ τῆς ἀνισότητος μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἂν αὕτη εἶνε κεκυρωμένη ὑπὸ τοῦ φυσικοῦ νόμου·» εἰς τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος

1) Discours sur l'origine de l'inégalité parmi les hommes.

τούτου κατέρχεται καὶ πάλιν ὁ Ρουσσῶ, μετ' εὐγλωττίας ἀναπτύσσων τὸ θέμα του, καὶ ἐπιτιθέμενος κατ' αὐτῶν τῶν βάσεων τοῦ κοινωνικοῦ βίου, τοῦ προάγοντος τὴν ἀνισότητα τῶν ἀνθρώπων. Ἀλλ' ἤδη ἡ ἀκαδήμεια ἀπέσχε νὰ βραβεύσῃ τὸ ἔργον τοῦ καινοτόμου συγγραφέως, ἑτέρου προτιμηθέντος.

Ἅπασα ἡ ἀνωτέρα γαλλικὴ κοινωνία ἐσκανδαλίσθη ἐκ τῶν καινοφανῶν τούτων σκέψεων τοῦ φιλοσόφου· ἀλλ' ὁ Ρουσσῶ εἶχεν ἐπίκουρον τὸ καταγοητευθὲν γαλλικὸν δημόσιον, οὐδ' ἐπτοήθη ἐκ τῆς ἀντιφωνίας ἐξόχων ἀντιπάλων, ἀλλ' ἀκμαιότερος ἐξηκολούθησε τὴν πάλην. Ὁ *d' Alembert* ἔγραψεν ἐν τῇ *Ἐγκυκλοπαιδείᾳ* ἄρθρον περὶ Γενεύης, ἐκθειάζων τὸν πολιτικὸν αὐτῆς ὀργανισμόν, ἀλλ' ἅμα συνιστῶν αὐτῇ τὴν ἐπὶ μᾶλλον καλλιέργειαν τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν καὶ ἰδίως τὴν ἀνέγερσιν θεάτρου· ὁ Ρουσσῶ δὲν μένει εὐχαριστημένος ἐκ τῆς προτροπῆς ταύτης καὶ διὰ φλογερᾶς πρὸς αὐτὸν ἐπιστολῆς ἐπιτίθεται οὐ μόνον κατὰ τῶν ἰδεῶν τοῦ *d' Alembert*, ἀλλὰ καὶ καθ' ἁπάσης τῆς συγχρόνου φιλοσοφίας, καὶ ἰδίως κατὰ τῆς συστάσεως θεάτρου ἐν Γαλλίᾳ. Ἐπι τῶν αὐτῶν δὲ τρίβων βαίνων, δημοσιεύει μετ' ὀλίγον τὴν Ἐλοῦσίαν, εἶτα τὸν Ἐμίλιον, βιβλίον θίγον τὰ τολμηρότατα παιδαγωγικὰ προβλήματα, ἀφορισθὲν ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῶν Παρισίων.

Ἤδη ἡ φήμη τοῦ Ρουσσῶ διεδόθη καθ' ἅπασαν τὴν Εὐρώπην· ἦτο ἡ ἐνσάρκωσις τοῦ ἐπαναστατικοῦ πνεύματος τοῦ αἰῶνος, ὁ δημοφιλέστατος τῶν ἀνδρῶν τῆς Γαλλίας, δίδων τὸ σύνθημα καὶ τὴν σκέψιν εἰς τὸ εὐρύτερον γαλλικὸν δημόσιον. Ἐπὶ τέλους, τὸ αὐτὸ ἔτος, καθ' ὃ ἐπυρπολεῖτο ὁ Ἐμίλιος, ὡς ἄθεον βιβλίον, καὶ 17 ἔτη πρὸ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἐδημοσιεύετο ἡ «Κοινωνικὴ συνθήκη», τὸ μέλλον τοῦτο εὐαγγέλιον τῆς μεγάλης μεταβολῆς.

Πάντες οἱ πρὸ τοῦ Ρουσσῶ πολιτικοὶ φιλόσοφοι εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ πολίτευμα ὡρισμένου λαοῦ, ἐν δεδομένῃ ἱστορικῇ ἀναπτύξει, τὰς διεπούσας τοῦ ὁποίου ἀρχὰς ἀνηγόρευον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον εἰς πολιτικὸν σύστημα· οὐδεὶς ἤρθη ὑπεράνω τῆς κρατούσης πολιτικῆς ἰδέας· ἕκαστος ἐμελέτησε τοὺς θεσμοὺς τῆς πολιτείας, ἐν ᾗ ἔζησε, ἐκ δὲ τῆς μελέτης ταύτης ἐξήγαγε τὰ θεωρητικὰ αὑτοῦ πορίσματα. Ὁ Πλάτων εἶνε ὁ θεωρητικὸς τῆς δωρικῆς καὶ ὁ κριτικὸς τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας· ὁ Ἀριστοτέλης, δωρίζων ἐπίσης, εἶνε ὁ θεωρητικὸς τῆς μακεδονικῆς μοναρχίας, ὁ Πολύβιος καὶ ὁ Κικέρων διετύπωσαν τὸ ἰδεῶδες τῆς ρωμαϊκῆς πολιτείας, ὁ Μακιαβέλλης ἐν τῷ Τίτῳ Λιβίῳ εἶνε ὁ θεωρητικὸς τῆς ἀρχαίας πολιτείας, ἐν δὲ τῷ Ἡγεμόνι ὁ πολιτικὸς τῆς Μοναρχίας τοῦ 16ου αἰῶνος, ὁ Λώκιος καὶ ὁ Μοντέσκιος εἶνε οἱ ἑρμηνευταὶ τῆς ἀγγλικῆς πολιτείας· ἀλλ' ὁ Ρουσσῶ εἰς οὐδεμίαν τῶν κατηγοριῶν τούτων ὡρισμένως ὑπάγεται· εἶνε ἀληθές, ὅτι ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τῆς γενεθλίου πόλεως ἐν τῇ διατυπώσει μερικῶν τινων θεσμῶν τῆς πολιτείας του· εἶνε ἀληθές, ὅτι τὰ πολιτικὰ ἰδεώδη τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν πολιτειῶν, τὰ εἴδωλα

ταῦτα τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, ἡ καλλιτεχνικὴ δημοκρατία τῶν Ἀθηνῶν, ἡ αὐστηρὰ σπαρτιατικὴ πολιτεία, ἐπιπολαίως μελετηθέντα, εἶχον ἐπιδράσει καὶ ἐπὶ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν πλείστων συγχρόνων του, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν ἡ πολιτεία αὐτοῦ εἰς οὐδεμίαν ἀνήκει ὡρισμένην ἱστορικὴν κοινωνίαν, πρὸ ὀφθαλμῶν λαβοῦσα αὐτὴν τὴν ἰδεώδη τοῦ ἀνθρώπου φύσιν, ἔστω καὶ πεπλανημένην, αὐτὴν ἐν συνόλῳ τὴν ἀνθρωπότητα, ὑπερτέραν πάσης ἱστορικῆς κατηγορίας· ἐντεῦθεν ὁ κοσμοπολιτικὸς χαρακτὴρ τῆς θεωρίας, ἡ ἐπίδρασις, ἣν ἔμελλε νὰ ἐξασκήσῃ, οὐ μόνον ἐν Γαλλίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ, ἀμέσως γενομένης τῆς «Κοινωνικῆς Συνθήκης» σημαίας οὐ μόνον ὡρισμένης πολιτικῆς σχολῆς ἢ κινήσεως, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο καταστάσης, τὸ σύμβολον νέας κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς θρησκείας, καὶ νέου κόσμου, εἰς ὃν εἰσήρχετο ἤδη, ἀπὸ τῶν ἐρειπίων ἐξερχομένη, ἡ εὐρωπαϊκὴ κοινωνία τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, παρεχούσης τὸ σύνθημα τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως.

Ἡ φύσις εἶνε μία, ἑνιαία, ἀδιαίρετος· ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ταύτης βαίνων ὁ Ρουσσώ, δημιουργεῖ τὸ κοινωνικὸν αὐτοῦ καὶ πολιτικὸν σύστημα. Ἀφοῦ ἡ ἐπάνοδος εἰς τὴν φύσιν, ἡ συνῳδὰ τοῖς νόμοις αὐτῆς ζωὴ εἶνε τὸ ἰδεῶδες τοῦ ἀνθρώπου, ἡ πολιτικὴ κοινωνία πρέπει νὰ ὀργανωθῇ κατὰ τοὺς αἰωνίους καὶ ἀναλλοιώτους τούτους νόμους. Ἐντεῦθεν παράγεται ἡ καθολικὴ βούλησις τῆς πολιτείας, συλλήβδην ἐκπροσωποῦσα τὴν ἀπόλυτον αὐτῆς ἑνότητα, μὴ ἀνεχομένη ἄλλην ἐκτὸς αὐτῆς δύναμιν καὶ ἰδέαν, τείνουσα δὲ ν' ἀπορροφήσῃ πᾶσαν ἀτομικότητα, ἧς ἡ κατ' ἰδίαν ὕπαρξις ἤθελε συνταράξει τὴν πολιτικὴν ἑνότητα καὶ εὐκοσμίαν. Τοιαύτη ἡ εἰκὼν τῆς πολιτικῆς ταύτης θεωρίας, ἣν οὑτωσὶ συνοψίζει ἔν τινι περὶ *πολιτικῆς οἰκονομίας* ἄρθρῳ, καταχωρισθέντι ἐν τῇ *Ἐγκυκλοπαιδείᾳ*.

«Τὸ πολιτικὸν σῶμα, ὑπὸ τὴν ἀτομικὴν αὐτοῦ ἔννοιαν, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς σῶμα ὠργανωμένον, ζῶν, ὅμοιον πρὸς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα. Ἡ ὑπερτάτη ἀρχὴ ἐκπροσωπεῖ τὴν κεφαλήν, οἱ νόμοι καὶ τὰ ἤθη εἶνε ὁ ἐγκέφαλος, ἀρχὴ τῶν νεύρων καὶ ἕδρα τοῦ νοός, τῆς βουλήσεως καὶ τῶν αἰσθήσεων, τῶν ὁποίων οἱ διοικηταὶ καὶ οἱ ἄρχοντες εἶνε τὰ ὄργανα· ἡ ἐμπορία, ἡ βιομηχανία καὶ ἡ γεωργία εἶνε τὸ στόμα καὶ ὁ στόμαχος, παρασκευάζοντα τὴν κοινὴν τροφήν· ἡ δημοσία οἰκονομία εἶνε τὸ αἷμα, διὰ τοῦ ὁποίου σοφὴ διάταξις, χρωμένη ταῖς λειτουργίαις τῆς καρδίας, διαμερίζει τὴν τροφὴν καὶ τὴν ζωὴν καθ' ὅλον τὸ σῶμα· οἱ πολῖται εἶνε τὸ σῶμα καὶ τὰ μέλη, δι' ὧν κινεῖται, ζῇ καὶ ἐργάζεται ἡ μηχανή, ἅτινα μόλις ἤθελέ τις πληγώσει εἰς οἱονδήποτε μέρος, καὶ ἀμέσως ἡ ὀδυνηρὰ ἐντύπωσις ἤθελεν ἐπέλθει εἰς τὸν ἐγκέφαλον, ἂν τὸ ζῶον διατελεῖ εἰς κατάστασιν ὑγείας».

Ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ταύτης θεμελιουμένη ἡ πολιτεία, οὐδεμίαν ἄλλην ἐξουσίαν δύναται ν' ἀνεχθῇ ἐκτὸς ἑαυτῆς· ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει ἤθελεν ἐπέλ-

θει ἡ διάλυσις καὶ ἡ ἀποσύνθεσις. Πᾶν τὸ συντελοῦν εἰς τὴν ὕπαρξιν καὶ τὴν προαγωγὴν τῆς πολιτείας, δέον ν' ἀνήκῃ εἰς αὐτήν· καθὼς δὲ ἡ πολιτεία εἶνε ἑνιαία καὶ ἀδιαίρετος, τοιαύτη κατ' ἀναπόφευκτον συνέπειαν πρέπει νὰ ἦνε καὶ ἡ ἰδιοκτησία, ἀνήκουσα εἰς τὸ σύνολον, οὐχὶ δὲ εἰς τὸ ἄτομον, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ ἀναπόσπαστον μέλος τοῦ σώματος τῆς πολιτείας. Ἐντεῦθεν ἡ ἀγανάκτησις τοῦ Ρουσσὼ κατὰ τῆς ἰδιοκτησίας, ὡς τῆς ἀρνήσεως τῆς ἑνότητος καὶ τῆς καθολικῆς βουλήσεως τῆς πολιτείας καὶ ὡς τῆς καταστροφῆς τῆς φυσικῆς ἰσότητος τῶν ἀνθρώπων. Οὕτως ἀνακράζει κατὰ τῆς ἰδιοκτησίας ἔν τινι τῶν ἐξάψεων τοῦ ἀντικοινωνικοῦ πάθους του: «ὁ πρῶτος ἐγκλείσας γήπεδον καὶ φαντασθεὶς νὰ εἴπῃ, *τοῦτο ἀνήκει εἰς ἐμέ*, εὑρὼν δὲ ἀρκούντως ἁπλοῦς ἀνθρώπους διὰ νὰ τὸν πιστεύσωσιν, ὑπῆρξεν ὁ ἀληθὴς θεμελιωτὴς τῆς ἀστικῆς κοινωνίας: Ἀπὸ πόσων ἐγκλημάτων, πολέμων καὶ φόνων, ἀπὸ πόσης ἀθλιότητος καὶ φρίκης ἤθελεν ἀπαλλάξει τὸ ἀνθρώπινον γένος, ἐκεῖνος ὅστις, ἀποσπῶν τοὺς εὐσεβεῖς ἢ πληρῶν τὴν τάφρον, ἤθελε κράξει πρὸς τοὺς ὁμοίους του: Προφυλάττεσθε ἀπὸ τοῦ ἀπατεῶνος, ἐχάθητε, ἂν λησμονεῖτε ὅτι οἱ καρποὶ ἀνήκουσιν εἰς πάντας, καὶ ὅτι ἡ γῆ δὲν ἀνήκει εἰς κανένα. Ἀλλὰ κατὰ μεγίστην πιθανότητα τὰ πράγματα τότε εἶχον περιέλθει εἰς τοιοῦτον σημεῖον, ὥστε δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ διαρκέσωσιν, ὅπως εἶχον, διότι ἡ ἰδέα αὕτη τῆς ἰδιοκτησίας, ἀπορρέουσα ἀπὸ ἄλλων προγενεστέρων ἰδεῶν, αἵτινες εἶχον γεννηθῆ κατὰ διαδοχήν, δὲν ἐμορφώθη ἀμέσως ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ πνεύματι· καὶ ἔπρεπε νὰ ἐπέλθωσι μεγάλαι πρόοδοι, νὰ κτηθῶσι πολλὴ βιομηχανία καὶ φῶτα, νὰ μεταδιδασθῶσι καὶ ν' αὐξηθῶσιν ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, πρὶν ἢ περιέλθῃ εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο τέρμα τῆς φυσικῆς καταστάσεως»[1].

Ὁ ἄνθρωπος ἐγεννήθη ἐλεύθερος καὶ πανταχοῦ εἶνε δέσμιος· ἐνῷ δὲ πιστεύει ἑαυτὸν κύριον τῶν ἄλλων, εἶνε μᾶλλον αὐτῶν δοῦλος· Πῶς ἐγένετο ἡ μεταβολὴ αὕτη; ἄγνωστον· τί δύναται νὰ τὴν καταστήσῃ νόμιμον; ἂν τις παρετήρει τὴν βίαν καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς ἀποτελέσματα, θὰ ἔλεγεν: ἐνόσῳ λαός τις εἶνε ἠναγκασμένος νὰ ὑπακούῃ, καὶ ὑπακούει, πράττει καλῶς· ἐνόσῳ δύναται νὰ σείσῃ τὸν ζυγόν του, καὶ τὸν σείει, πράττει καλλίτερον ἀκόμη· διότι, ἀνακτῶν τὴν ἐλευθερίαν του δι' οὗ δικαίου τῷ ἀφῃρέθη αὕτη, ἢ εἶνε εὔλογον νὰ τὴν ἐπανα λάβῃ, ἢ δὲν ἦτο δίκαιον ν' ἀφαιρεθῇ ἀπ' αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ κοινωνικὴ τάξις εἶνε ἱερὸν δίκαιον, ἀποτελοῦν τὴν βάσιν πάντων τῶν ἄλλων· ἐν τούτοις τὸ δίκαιον τοῦτο δὲν ἀπορρέει ἀπὸ τῆς φύσεως, θεμελιοῦται λοιπὸν ἐπὶ τῆς συνθήκης. Αὕτη ἡ συνθήκη ἐπικρατεῖ ἐν ἁπάσαις ταῖς κοινωνικαῖς σχέσεσιν, ἐκ πρώτης ὄψεως καὶ μελέτης δυναμένη νὰ παρατηρηθῇ· ἐπὶ παραδείγματι, ἡ οἰκογένεια, ἥτις εἶνε ἡ παλαιτάτη πασῶν τῶν κοινωνιῶν, καὶ ἡ μόνη φυσική, ὑφί-

1. Discours sur l' origine de l' inégalité parmi les hommes.

σταται διὰ τῆς συνθήκης. Τὰ τέκνα μένουσι παρὰ τῷ πατρὶ ἐφ' ὅσον χρόνον ἔχουσιν ἀνάγκην αὐτοῦ πρὸς συντήρησιν, ἐκλιπούσης δὲ τῆς ἀνάγκης, ὁ φυσικὸς δεσμὸς διαλύεται, καὶ ἂν ἐξακολουθοῦσι νὰ μένωσι παρ' αὐτῷ, συμβαίνει τοῦτο οὐχὶ φυσικῶς, ἀλλ' ἑκουσίως. [1]

Ἡ φυσικὴ αὕτη κατάστασις δὲν δύναται νὰ διατηρηθῇ ἐπὶ μακρόν, ἤθελε δ' ἀπολεσθῇ τὸ ἀνθρώπινον γένος, ἂν δὲν μετέβαλε τρόπον ζωῆς· ἐπειδὴ λοιπὸν οἱ ἄνθρωποι διὰ τῆς συνενώσεως τῶν ἀτομικῶν δυνάμεών των δύνανται νὰ κατισχύσωσι κατὰ πάσης ἐσωτερικῆς ἀντιστάσεως, ἐπέρχεται ἡ ἀνάγκη τῆς εὑρέσεως κοινωνικοῦ τύπου, ὑπερασπιζομένου καὶ προστατεύοντος πάσῃ τῇ κοινῇ δυνάμει τὸ πρόσωπον καὶ τὰ ἀγαθὰ ἑκάστου κοινωνοῦ, καὶ δι' οὗ ἕκαστος, ἑνούμενος πρὸς πάντας, εἰς ἑαυτὸν μόνον ὀφείλει νὰ ὑπακούῃ ἐν τούτοις, καὶ νὰ μένῃ ἐπίσης ὡς καὶ πρότερον ἐλεύθερος. Τοιοῦτον τὸ θεμελιῶδες πρόβλημα, τοῦ ὁποίου παρέχει τὴν λύσιν ἡ κοινωνικὴ συνθήκη, ἥτις δύναται νὰ διατυπωθῇ διὰ τοῦ ἀκολούθου τύπου: «ἕκαστος ἐξ ἡμῶν τίθησιν ἐν κοινῷ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ καὶ τὴν ἰσχὺν ὑπὸ τὴν ὑπερτάτην διεύθυνσιν τῆς καθολικῆς βουλήσεως· ἀποδεχόμεθα δ' ἕκαστον μέλος ὡς ἀδιαίρετον μέρος τοῦ ὅλου». Τὸ δημόσιον τοῦτο πρόσωπον ἐκαλεῖτο ἄλλοτε *πόλις*, ἤδη δὲ *πολιτεία*. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τοὺς κοινωνούς, καλοῦνται συλλήβδην *λαός*, καὶ ἰδιαιτέρως μὲν *πολῖται*, ὡς μετέχοντες τῆς ἀνωτάτης αὐθεντείας, *ὑπήκοοι* δέ, ὡς ὑποτεταγμένοι εἰς τοὺς νόμους τῆς πολιτείας. Ἅμα τοῦ πολιτικοῦ τούτου σώματος ἀποτελουμένου, οὐδεὶς δύναται νὰ προσβάλῃ ἓν τῶν μελῶν αὐτοῦ, ἔτι δ' ὀλιγώτερον τὸ σῶμα, χωρὶς νὰ αἰσθανθῶσι τοῦτο καὶ τὰ μέλη· οὕτω τὸ καθῆκον καὶ τὸ συμφέρον ὑποχρεοῦσιν ἀμφότερα τὰ συμβαλλόμενα μέρη εἰς ἀλληλοβοήθειαν. Ἕκαστον ἄτομον, ὡς ἄνθρωπος, δύναται νὰ ἔχῃ ἰδιαιτέραν βούλησιν, ἀντίθετον πρὸς τὴν καθολικήν, ἣν ἔχει ὡς πολίτης, ἐν τούτοις οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῇ ὑπακοὴν εἰς αὐτήν, ἄλλως θὰ καταναγκασθῇ εἰς τοῦτο ὑφ' ὅλου τοῦ σώματος, ὅ,περ σημαίνει ὅτι θὰ βιασθῇ νὰ καταστῇ ἐλεύθερος· διότι ὑπὸ τοιοῦτον ὅρον ἕκαστος πολίτης ὑπόκειται εἰς τὴν πολιτείαν, ἥτις προφυλάττει αὐτὸν ἀπὸ πάσης προσωπικῆς ἐξαρτήσεως, τοῦθ' ὅ,περ καθίστησι νομίμους τὰς ἀστικὰς ὑποχρεώσεις, διότι ἐλλείποντος τούτου, θὰ ἦσαν ἄτοποι, τυραννικαί, ὑποκείμεναι εἰς τὰς μεγίστας τῶν καταχρήσεων. [2]

Ἐκλειπούσης τῆς φυσικῆς καταστάσεως, ἀξιοσημείωτος μεταβολὴ ἐπέρχεται ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἀνθρώπου· εἰς τὸ ἔνστικτον ὑποκαθίσταται ἡ δικαιοσύνη, παρέχουσα εἰς τὰς πράξεις αὐτοῦ τὴν ἐλλείπουσαν πρότερον ἠθικότητα· τὴν φυσικὴν ὤθησιν διαδέχεται ἡ φωνὴ τοῦ καθήκοντος, τὰς ὁρμὰς τὸ δίκαιον, ὁ δὲ ἄνθρωπος βλέπει ἑαυτὸν ἠναγκασμένον νὰ συμβου-

1. L. I. ch. I.
2. L. I. ch. VI.

λεύηται τὸ λογικόν του, ἢ νὰ ἀκούῃ τὰς κλίσεις του. Μολονότι δὲ ἐν τῇ καταστάσει ταύτῃ στερεῖται πολλῶν πλεονεκτημάτων, κερδαίνει ἕτερα, αἱ δυνάμεις αὐτοῦ ἐξασκοῦνται καὶ ἀναπτύσσονται, τὰ αἰσθήματά του ἐξευγενίζονται, ὅλη δε ἡ ψυχή του ἐξυψοῦται οὕτως, ὥστε ὤφειλε νὰ εὐλογῇ ἀκαταπαύστως τὴν εὐτυχῆ στιγμὴν, ἥτις τὸν ἀπέσπασεν ἀπὸ τῆς φυσικῆς καταστάσεως, καταστήσασα αὐτὸν ὃν πνευματικὸν καὶ ἄνθρωπον. Οὕτως ἂν ὁ ἄνθρωπος ἀπόλλυσι διὰ τῆς κοινωνικῆς συνθήκης τὴν φυσικὴν αὐτοῦ ἐλευθερίαν καὶ ἀπεριόριστον ἐπὶ πάντων τῶν πραγμάτων δίκαιον, κερδαίνει τὴν ἀστικὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν κτῆσιν παντὸς ὑπ' αὐτοῦ καταλαμβανομένου· διακριτέον ἐν τούτοις τὴν φυσικὴν ἐλευθερίαν, ἔχουσαν ὅρια τὰς δυνάμεις τοῦ ἀτόμου, ἀπὸ τῆς ἀστικῆς, περιωρισμένης ὑπὸ τῆς καθολικῆς βουλήσεως· ἡ δὲ κατοχὴ, ἥτις εἶνε τὸ ἀποτέλεσμα τῆς βίας, ἢ τὸ δίκαιον τοῦ πρώτου καταλαβόντος, διακρίνεται τῆς ἰδιοκτησίας, ἥτις δὲν δύναται νὰ βασισθῇ ἢ ἐπὶ θετικοῦ μόνον τίτλου. Τὸ δίκαιον τοῦτο, εἰ καὶ πραγματικώτερον τοῦ δικαίου τοῦ ἰσχυροτέρου, καθίσταται ἀληθὲς, ἑκάστου δικαιουμένου ἐπὶ παντὸς τοῦ ἀναγκαιοῦντος αὐτῷ· ἀλλ' ἡ θετικὴ πρᾶξις, ἡ καθιστῶσα αὐτὸν ἰδιοκτήτην, τὸν ἀποκλείει παντὸς ἑτέρου. Ἰδοὺ διατὶ τὸ δίκαιον τοῦ πρώτου καταλαμβάνοντος, τοσοῦτον ἀσθενὲς ἐν τῇ φυσικῇ καταστάσει, εἶνε σεβαστὸν ἐν τῇ πολιτικῇ. [1]

Οὕτω σχηματίζεται ἡ πολιτικὴ κοινωνία, τέλος ἔχουσα τὸ κοινὸν συμφέρον· διότι ἂν ἡ ἀντίθεσις τῶν συμφερόντων κατέστησεν ἀναγκαῖον τὸν σχηματισμὸν τῶν κοινωνιῶν, κατέστησε δυνατὸν αὐτὸν ἡ ἁρμονία αὐτῶν τούτων τῶν συμφερόντων· ἅπασα δὲ ἡ κοινότης τῶν διαφόρων τούτων συμφερόντων ἀποτελεῖ τὸν δεσμὸν, ἐφ' οὗ βασιζομένη πρέπει νὰ κυβερνᾶται ἡ κοινωνία, καὶ δι' οὗ ἐκδηλοῦται ἡ κυριαρχία, ἥτις εἶνε ἡ ἐξάσκησις τῆς καθολικῆς βουλήσεως, οὐδέποτε δυναμένη ν' ἀπαλλοτριωθῇ, ἢ νὰ διαιρεθῇ, ἢ νὰ μεταβιβασθῇ, διότι ἢ εἶνε καθολικὴ ἡ βούλησις, ἢ δὲν εἶνε, ἢ εἶνε ἡ βούλησις τοῦ πολιτικοῦ σώματος, ἢ μέρους μόνον αὐτοῦ· καὶ ἐν μὲν τῇ πρώτῃ περιστάσει, ἡ δεδηλωμένη αὕτη βούλησις εἶνε πρᾶξις κυριαρχίας, ἀποτελοῦσα νόμον· ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ εἶνε ἰδιαιτέρα μόνον βούλησις, δικαστικὴ πρᾶξις [2].

Ἡ κυριαρχία αὕτη, ἐκπροσώπησις οὖσα τῆς καθολικῆς βουλήσεως, ἐξασκεῖ ἀπόλυτον κράτος ἐπὶ τῶν ἀτόμων, ὧν ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἐλευθερία ἐξαρτῶνται ἀπὸ τῆς πολιτείας. Διὰ τῆς κοινωνικῆς συνθήκης πᾶσα κυριαρχικὴ πρᾶξις, δηλ. πᾶσα πρᾶξις τῆς καθολικῆς βουλήσεως, ὑποχρεοῖ ἢ εὐνοεῖ ἐξίσου πάντας τοὺς πολίτας, διότι ὁ κυριάρχης γινώσκει μόνον τὸ σῶμα τοῦ ἔθνους, οὐδεμίαν δὲ ποιεῖ μεταξὺ τῶν ἀποτελούντων αὐτὸ διάκρισιν. Ἀλλ' ἡ κυριαρχία αὕτη, ὅσον καὶ ἂν ἦνε ἀπόλυτος, ἱερὰ, ἀπαρα-

1. L. I. ch. VIII, IX.
2. L. II. ch. I, II.

ἕκαστος, δὲν δύναται νὰ ὑπερβῇ τὰ ὅρια τῶν καθολικῶν συμβάσεων, οὔτε ὁ κυριάρχης δικαιοῦται νὰ ἐπιβαρύνῃ ἕνα ὑπήκοον μᾶλλον τοῦ ἄλλου, διότι τότε, τῆς ὑποθέσεως καθισταμένης ἰδιωτικῆς, δὲν εἶνε πλέον ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἁρμοδία [1].

Ἡ κοινωνικὴ συνθήκη παρέχει ὑπόστασιν καὶ ζωὴν εἰς τὸ πολιτικὸν σῶμα, ἀλλ' ἐκτὸς τούτου παρέχει αὐτὴν καὶ εἰς τὴν βούλησιν αὐτοῦ διὰ τῆς νομοθεσίας, διότι ἡ ἀρχικὴ συνθήκη, δι' ἧς τὸ σῶμα τοῦτο σχηματίζεται, οὐδὲν ὁρίζει τῶν δεόντων πρὸς συντήρησιν. Ἐντεῦθεν ἡ ἀνάγκη τῶν νόμων, ἀναποφεύκτων ὅρων τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, οἵτινες τίθενται ὑπὸ τοῦ λαοῦ, τοῦ εἰς τοὺς νόμους ὑποτεταγμένου. Ἀλλὰ τίνι τρόπῳ θὰ τεθῶσιν οἱ νόμοι οὗτοι; Ἡ καθολικὴ βούλησις εἶνε μὲν ἀείποτε δικαία, ἀλλ' οὐχὶ καὶ πεφωτισμένη, κατανοοῦσα ὀρθῶς τὰ ἀντικείμενα, πολλάκις δὲ δυναμένη νὰ παραπλανηθῇ· ὁ λαὸς θέλει τὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ δὲν τὸ βλέπει πάντοτε· οἱ δὲ ἰδιῶται τὸ βλέπουσιν, ἀλλὰ τὸ ἀπορρίπτουσιν. Ἐντεῦθεν παρίσταται ἡ ἀνάγκη ἀνδρός, δυναμένου ν' ἀνακαλύψῃ τοὺς συμφορωτέρους εἰς τὰ ἔθνη κοινωνικοὺς ὅρους, πνεύματος ὑπερτέρου τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν. Ὁ τοιοῦτος ἀνὴρ πρέπει νὰ ἦνε ἔκτακτος, τοῖς θεοῖς ἴσος· ἡ λειτουργία αὕτη εἶνε ἡ ἐξοχωτέρα πάσης ἀνθρωπίνης, διότι ὁ τολμῶν ν' ἀναλάβῃ τὴν νομοθεσίαν ἑνὸς λαοῦ, πρέπει νὰ αἰσθανθῇ ἑαυτὸν εἰς κατάστασιν νὰ μεταβάλῃ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, νὰ μεταμορφώσῃ ἕκαστον ἄτομον, ν' ἀλλοιώσῃ τὴν σύστασιν τοῦ ἀνθρώπου, διὰ νὰ τὴν ἐνισχύσῃ, νὰ ὑποκαταστήσῃ δὲ μερικὴν καὶ ἠθικὴν ὕπαρξιν εἰς τὴν ἀνεξάρτητον ἐκείνην, ἣν ἅπαντες ἐλάβομεν ἀπὸ τῆς φύσεως. Πρέπει, ἐν ἑνὶ λόγῳ, ν' ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου τὰς ἰδίας δυνάμεις, διὰ νὰ τῷ δώσῃ ἑτέρας ξένας, ὧν δὲν δύναται νὰ ποιήσῃ χρῆσιν ἄνευ τῆς βοηθείας τῶν ἄλλων. Καθ' ὅσον αἱ φυσικαὶ αὗται δυνάμεις εἶνε νεκραὶ καὶ ἐκμηδενισμέναι, κατὰ τοσοῦτον αἱ ἐπίκτητοι εἶνε μεγάλαι καὶ διαρκεῖς, ἡ δὲ σύστασις μόνιμος καὶ τελεία, οὕτως ὥστε, ἐὰν ἕκαστος πολίτης οὐδὲν δύναται νὰ πράξῃ ἢ διὰ πάντων τῶν ἄλλων, καὶ ἡ κτηθεῖσα ὑπὸ τοῦ συνόλου ἰσχὺς εἶνε ἴση ἢ ὑπερτέρα πρὸς τὸ σύνολον τῶν φυσικῶν δυνάμεων ὅλων τῶν ἀτόμων, δύναταί τις εἰπεῖν, ὅτι ἡ νομοθεσία περιῆλθεν εἰς τὸ ὑπέρτατον σημεῖον, εἰς ὃ δύναται νὰ περιέλθῃ.[2]

Πᾶσα νομοθεσία πρέπει νὰ ἀποβλέπῃ εἰς τὰ δύο ταῦτα πρώτιστα ἀντικείμενα: *τὴν ἐλευθερίαν* καὶ *τὴν ἰσότητα*· ἀλλ' ἡ ἰσότης, λέγουσί τινες, εἶνε θεωρητικὴ χίμαιρα, μὴ δυναμένη νὰ λάβῃ πραγματικότητα. Ἀλλ' ἂν ἡ κατάχρησις εἶνε ἄφευκτος, ἕπεται ὅτι δὲν πρέπει νὰ κανονισθῇ; Προφανῶς δὲ διότι ἡ δύναμις τῶν πραγμάτων τείνει νὰ καταστρέψῃ τὴν ἰσότητα, ἡ ἰσχὺς τῆς νομοθεσίας πρέπει νὰ τείνῃ ἀείποτε

1 L. II. ch. III.
2. L. II. ch. VII.

πρὸς συντήρησιν αὐτῆς. Καλλίστη πολιτεία εἶνε ἐκείνη, ἐν ᾗ ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἰσότης διατελοῦσιν ἐν ἁρμονίᾳ, τοῦτο δὲ δὲν δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ ἢ διὰ προσφόρων νόμων, συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ καὶ τὴν φύσιν τοῦ τόπου. Οὗτοι οἱ νόμοι παρίστανται ὑπὸ διαφόρους σχέσεις: πρῶτον, ὡς σχέσεις τοῦ συνόλου πρὸς τὸ σύνολον, ἤγουν τοῦ κυριάρχου πρὸς τὴν πολιτείαν, καὶ οὗτοι εἶνε οἱ καλούμενοι *πολιτικοὶ* καὶ *θεμελιώδεις* νόμοι· δευτέρα σχέσις εἶνε ἡ τῶν μελῶν πρὸς ἄλληλα, ἢ πρὸς τὸ σῶμα ὁλόκληρον· *ἀστικοὶ* νόμοι· τρίτη σχέσις εἶνε ἡ τοῦ ἀτόμου πρὸς τὸν νόμον· *ποινικοὶ* νόμοι, ἤτοι ἰδιαίτερόν τι εἶδος νόμων, ἢ ἡ ἐπικύρωσις πάντων τῶν ἄλλων. Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν τριῶν τούτων, ὑπάρχει καὶ τετάρτη σχέσις, ἡ σπουδαιοτάτη πασῶν, ἥτις οὔτε ἐπὶ τοῦ μαρμάρου χαράττεται, οὔτε ἐπὶ τοῦ χαλκοῦ, ἀλλ' ἐν ταῖς καρδίαις τῶν πολιτῶν· αὕτη ἀποτελεῖ τὸ ἀληθὲς σύνταγμα τῆς πολιτείας, ἰσχυροποιεῖται καθ' ἑκάστην, ὅταν δὲ οἱ ἄλλοι νόμοι γηράσκουσιν ἢ ἀποσβέννυνται, τοὺς ἐμψυχοῖ ἢ τοὺς συμπληροῖ, διατηρεῖ ἕνα λαὸν ἐν τῷ πνεύματι τοῦ συντάγματός του, καὶ ὑποκαθιστᾷ ἀνεπαισθήτως τὴν ἰσχὺν τῆς συνηθείας εἰς τὴν τῆς αὐθεντείας. Εἶνε τὰ ἤθη, τὰ ἔθιμα, καὶ πρὸ παντὸς ἡ δημοσία γνώμη· ἄγνωστον πρᾶγμα εἰς τοὺς ἡμετέρους πολιτικούς, ἀλλ' ἀφ' οὗ ἐξαρτᾶται ἡ ἐπιτυχία πασῶν τῶν ἄλλων, καὶ περὶ οὗ κρύφα ἀσχολεῖται ὁ μέγας νομοθέτης, ἐνῶ φαίνεται περιοριζόμενος εἰς κανονισμούς, οἵτινες δὲν εἶνε ἢ ἡ ἀψὶς τοῦ θόλου, ἐνῶ τὰ ἤθη, βραδέως γεννώμενα, σχηματίζουσιν ἐπὶ τέλους τὴν ἀκλόνητον κλεῖδα [1].

Πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν νόμων ἀπαιτεῖται φυσικὴ δύναμις, ἱκανὴ νὰ ἐφαρμόζῃ αὐτούς, ἐγγυωμένη πᾶσαν αὐτῶν ἐνέργειαν καὶ λειτουργίαν. Ἐντεῦθεν ἡ ἀρχὴ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας τῆς κυβερνήσεως, μεσάζοντος σώματος μεταξὺ ὑπηκόων καὶ κυριάρχου, ἐπιφορτισμένου τὴν ἐκτέλεσιν τῶν νόμων καὶ τὴν τήρησιν τῆς ἀστικῆς καὶ πολιτικῆς ἐλευθερίας· αὕτη ἡ κυβέρνησις, λαμβάνουσα τὰς διαταγὰς παρὰ τοῦ κυριάρχου, καὶ μεταδίδουσα αὐτὰς εἰς τὸν λαόν, εἶνε ἐν σμικρῷ ὅ,τι τὸ περιβάλλον αὐτὴν πολιτικὸν σῶμα εἶνε ἐν μεγάλῳ, ἠθικὸν πρόσωπον, πεπροικισμένον ὑπὸ διαφόρων δυνάμεων, ἐνεργητικὸν ὡς ὁ κυριάρχης, παθητικὸν ὡς ἡ πολιτεία, δυνάμενον ν' ἀποσυντεθῇ εἰς διαφόρους ὁμοίας σχέσεις, ἐξ οὗ γεννᾶται κατὰ συνέπειαν νέα ἀναλογία, ἑτέρα δ' ἐν ταύτῃ, κατὰ τὴν τάξιν τῶν δικαστηρίων, μέχρι μεσάζοντός τινος ὅρου ἀδιαιρέτου, τουτέστιν ἑνιαίου ἀρχηγοῦ ἢ ἀνωτάτου ἄρχοντος, ὃν δύναταί τις νὰ φαντασθῇ ἐν μέσῳ ταύτης τῆς πρὸς τὰ πρόσω φορᾶς, ὅπως ἡ ἑνότης μεταξὺ τῆς σειρᾶς τῶν κλασμάτων καὶ τῆς τῶν ἀριθμῶν. [2]

Ἡ κυβέρνησις παραλλάσσει ἑκάστοτε, ἀναλόγως τῶν περιστάσεων, ὑφ'

1. L. II ch. XII.
2. L. III. ch. I.

ἃς παρίσταται· ἐντεῦθεν τὰ διάφορα αὐτῆς εἴδη, διακρινόμενα ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μελῶν, ἐξ ὧν ἀποτελεῖται· πολλάκις ἐγένετο συζήτησις περὶ τοῦ καλλίστου εἴδους τῆς κυβερνήσεως, χωρὶς νὰ παρατηρηθῇ ὅτι ἕκαστον τούτων εἶνε ὁτὲ μὲν τὸ κάλλιστον ὁτὲ δὲ τὸ χείριστον. Ἀλλὰ τὰ πρώτιστα εἶνε τρία, τὸ *δημοκρατικὸν*, τὸ *ἀριστοκρατικὸν* καὶ τὸ *μοναρχικόν*. καὶ τὸ μὲν πρῶτον εἶνε τὸ κάλλιστον πάντων, ἀλλὰ τὸ δυσχερέστατον νὰ πραγματοποιηθῇ, δύναταί τις δ' εἰπεῖν, ὅτι οὐδέποτε ὑπῆρξεν, οὔτε θὰ ὑπάρξῃ ἀληθὴς δημοκρατία, διότι εἶνε ἐναντίον τῆς φυσικῆς τάξεως, ὅπως ὁ μέγας ἀριθμὸς κυβερνᾷ, ὁ μικρὸς δὲ κυβερνᾶται. Πρὸς ἐπιτυχίαν τοιαύτης κυβερνήσεως ἀπαιτεῖται εὐάριθμος λαὸς, εὐχερῶς δυνάμενος νὰ συναθροισθῇ, ἔνθα ἕκαστος πολίτης δύναται νὰ γνωρίζῃ τοὺς ἄλλους· μεγάλη ἠθῶν ἁπλότης, προλαμβάνουσα τὸ πλῆθος τῶν ὑποθέσεων καὶ τῶν ἀκανθωδῶν συζητήσεων, μεγάλη ἰσότης ἐν ταῖς κοινωνικαῖς τάξεσι καὶ ἐν τῷ πλούτῳ, ἄνευ τοῦ ὁποίου ἡ ἰσότης δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἐπὶ μακρὸν χρόνον· τέλος, ὀλίγη ἢ οὐδεμία πολυτέλεια, διότι ἡ αὕτη εἶνε συνέπεια τοῦ πλούτου, ἢ καθιστᾷ αὐτὸν ἀναγκαῖον· διαφθείρει συγχρόνως τὸν πλούσιον καὶ τὸν πένητα, πωλεῖ τὴν πατρίδα εἰς τὴν μαλθακότητα καὶ τὴν ματαιότητα, καὶ ἀφαιρεῖ ἀπὸ τῆς πολιτείας τοὺς πολίτας, ἵνα ὑποδουλώσῃ τοὺς μὲν εἰς τοὺς δὲ, καὶ πάντας εἰς τὴν δημοσίαν γνώμην. Ἐκτὸς τούτου, ἡ δημοκρατία ὑπόκειται εἰς ἐμφυλίους σπαραγμοὺς, τείνουσα ἀείποτε πρὸς νεωτερισμοὺς, ἔχουσα δὲ χρείαν πρὸς συντήρησιν ἐγρηγόρσεως καὶ θάρρους. Ἐν γένει τοσοῦτον τελεία κυβέρνησις δὲν προσήκει εἰς ἀνθρώπους, καὶ μόνος λαὸς θεῶν ἠδύνατο νὰ κυβερνηθῇ δημοκρατικῶς [1].

Ἡ ἀριστοκρατικὴ πολιτεία εἶνε ἢ *φυσική*, ἢ *ἐκλεκτική*, ἢ *κληρονομική*· ἡ πρώτη προσήκει εἰς ἁπλοῦς λαοὺς, ἡ δευτέρα εἶνε ἡ χειρίστη πασῶν τῶν κυβερνήσεων, ἡ δὲ τρίτη εἶνε ἡ καλλίστη, ἡ ἰδίως ἀριστοκρατία. Ἐν αὐτῇ, ἐκτὸς τῆς διακρίσεως τῶν δύο ἐξουσιῶν, τὰ μέλη τῆς κυβερνήσεως ἐκλέγονται, λαμβανομένων ὑπ' ὄψει τῶν ἐγγυήσεων, τῆς εὐθύτητος, τῆς παιδεύσεως, τῆς πείρας· ἐπὶ πλέον, αἱ συνελεύσεις διεξάγονται ἀνέτως, αἱ ὑποθέσεις συζητοῦνται μετὰ μείζονος τάξεως, ἡ δὲ πίστις τῆς πολιτείας εἶνε μεγαλητέρα ἐν τῷ ἐξωτερικῷ· εἶνε ἐν ἑνὶ λόγῳ, ἡ καλλίστη καὶ ἡ φυσικωτάτη τάξις, διότι οἱ σοφώτεροι κυβερνῶσι τὸ πλῆθος, καὶ τοῦτο πρὸς ὄφελος τῆς πολιτείας, ἥκιστα δὲ πρὸς ἴδιον ὄφελος· ἐντεῦθεν παρίσταται ἀνάγκη, ὅπως ὑπάρχῃ ἄνισός τις διανομὴ τοῦ πλούτου, ἄνευ βλάβης τῆς κοινωνικῆς εὐρυθμίας, ἀναγκαίου ὄντος, ἵνα ἡ διαχείρισις τῶν δημοσίων ὑποθέσεων ἦνε ἐμπεπιστευμένη εἰς τοὺς δυναμένους ν' ἀφιερῶσι πρὸς τοῦτο τὸν χρόνον αὐτῶν· οὐχ ἧττον ὁ λαὸς ὀφείλει νὰ γινώσκῃ καὶ ν' ἀποδεικνύῃ πολλάκις, ὅτι ὑπάρχουσιν ἐν τῇ ἐκτιμήσει τῶν ἀνθρώπων λόγοι ἰσχυρότεροι τοῦ πλούτου [2].

1. L. III. ch. III, IV. 2. L. III. ch. V.

Ἐν τῇ δημοκρατίᾳ καὶ τῇ ἀριστοκρατίᾳ ἡ κυβέρνησις εἶνε πρόσωπον ἀθροιστικόν, συνδεδεμένον διὰ τῆς ἰσχύος τῶν νόμων, καὶ θεματοφύλαξ ἐν τῇ πολιτείᾳ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας· πᾶν τοὐναντίον συμβαίνει ἐν τῇ μοναρχίᾳ· ἡ ἠθικὴ ἑνότης, ἡ ἀποτελοῦσα τὸν ἡγεμόνα, εἶνε συγχρόνως φυσικὴ ἑνότης, ἐν ᾗ ἅπασαι αἱ δυνάμεις, ἃς ὁ νόμος συνενοῖ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ μετὰ τοσούτου ἀγῶνος, εὑρίσκονται φυσικῶς συνηνωμέναι. Οὕτως ἡ βούλησις τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ ἡγεμόνος, ἡ δημοσία ἰσχὺς τῆς πολιτείας καὶ ἡ ἰδιωτικὴ ἰσχὺς τῆς κυβερνήσεως, ἅπαντα τὰ ἐλατήρια τῆς μηχανῆς κρατοῦνται ὑπὸ τῆς αὐτῆς χειρὸς καὶ πάντα βαίνουσι πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν, ἀλλ' οὐχὶ πρὸς τὸν τῆς δημοσίας εὐδαιμονίας, διότι ἡ ἰσχὺς τῆς διοικήσεως στρέφεται ἀκαταπαύστως ἐπὶ βλάβῃ τῆς πολιτείας. Ἐντεῦθεν τὸ μοναρχικὸν πολίτευμα εἶνε ἧττον τοῦ δημοκρατικοῦ, διότι ἐν τούτῳ μὲν ἡ δημοσία φωνὴ ἀναβιβάζει εἰς τὰς πρώτας θέσεις σχεδὸν πάντοτε ἄνδρας πεφωτισμένους, ἐνῶ ἐν τῇ μοναρχίᾳ ἐπιτυγχάνουσι συνήθως οἱ μικροταραξίαι καὶ οἱ μικροραδιοῦργοι. Ὁ λαὸς ἀπατᾶται ἧττον τοῦ ἡγεμόνος ἐν τῇ ἐκλογῇ αὐτοῦ· ἀνήρ, ἀληθῆ ἔχων ἀξίαν, εἶνε ἐπίσης σπάνιος ἐν τῷ ὑπουργείῳ, ὅσον τις μωρὸς ἐπὶ κεφαλῆς δημοκρατικῆς κυβερνήσεως. Τὸ ἐπαισθητότερον ἄτοπον τῆς μοναρχίας εἶνε ἡ δυσχέρεια τῆς εὑρέσεως καταλλήλου διαδόχου· καὶ ἐν μὲν τῇ ἐκλεκτικῇ μοναρχίᾳ αἱ ἐκλογαὶ ἀφίνουσιν ἐπικίνδυνα διαλείμματα· εἶνε θυελλώδεις, ἡ δὲ διαφθορὰ καὶ ἡ ῥαδιουργία μίγνυνται ἐν τῇ ἐκλογῇ. Δυσχερὲς ἐκεῖνος, εἰς ὃν ἡ πολιτεία ἐπωλήθη, νὰ μὴ τὴν πωλήσῃ ἐκ περιτροπῆς, ἀποζημιούμενος διὰ τὸ χρῆμα, τὸ ὁποῖον ἐξεβίασαν ἐπ' αὐτοῦ οἱ μεγιστάνες· θᾶττον δὲ ἢ βράδιον τὰ πάντα καθίστανται ἀργυρώνητα ὑπὸ τοιαύτην διοίκησιν, καὶ ἡ εἰρήνη, ἧς ἀπολαύουσι τότε ὑπὸ τοὺς βασιλεῖς, εἶνε χείρων τῆς ἀταξίας ἐν τῇ μεσοβασιλείᾳ. Ἐντεῦθεν ὁ λόγος τῆς κληρονομικῆς μοναρχίας παρά τισιν οἰκογενείαις, πρὸς ἀποφυγὴν πάσης διενέξεως· οὕτω δὲ ἀπὸ τὰ ἄτοπα, τὰ συμβαίνοντα ἐν ταῖς μεσοβασιλείαις τῶν ἐκλεκτικῶν μοναρχιῶν, προετιμήθη ἡ φαινομένη ἐκείνη γαλήνη ὑπὸ ἡγεμόνας τέρατα, παιδία, μωρούς· ἀνήρ, ἀνατραφεὶς ὅπως ἄρχῃ ἐπὶ τῶν ἄλλων, στερεῖται συνήθως δικαιοσύνης καὶ λόγου· πλημμελεστάτη εἶνε ἡ ἀνατροφὴ τῶν ἡγεμονοπαίδων· γινώσκομεν δ' ἐκ τῆς ἱστορίας, ὅτι οἱ μέγιστοι τῶν βασιλέων δὲν ἀνετράφησαν διὰ νὰ βασιλεύσωσι· διότι τὸ βασιλεύειν εἶνε ἐπιστήμη, ἣν πρέπει τις καλῶς νὰ ἐκμάθῃ, διὰ νὰ καταστῇ κάτοχος αὐτῆς [1].

Δὲν εἶνε κατάλληλα εἴς τινα τόπον πάντα τὰ εἴδη τῶν κυβερνήσεων. Ἀλλαχοῦ μὲν εἶνε κατάλληλον τὸ μοναρχικόν, ἀλλαχοῦ δὲ τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα· διότι ἡ ἐλευθερία δὲν εἶνε προϊὸν πάντων τῶν κλιμάτων, κατάλληλος διὰ πάντας τοὺς λαούς. Ἡ ἐξωτερικὴ φύσις, τὸ κλῖμα, ἐξασκεῖ μεγίστην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς μορφώσεως τῶν πολιτευμάτων, καθ' ὅσον

1 L. III. ch. VII.

ἕνεκα τῆς κλιματικῆς ἰδιοφυΐας μιᾶς χώρας, ὁ λαὸς εἶνε μᾶλλον ἢ ἧττον ζωηρός, ἐπιρρεπέστερος ἢ μὴ πρὸς τὸ αἴσθημα τῆς ἐλευθερίας. Ἡ γονιμότης ἢ ἡ στείρωσις ἑνὸς τόπου, ἡ ἐργατικότης ἢ ἡ νωθρία τῶν κατοίκων, ἡ σωματικὴ ἢ ἠθικὴ ἰσχὺς αὐτῶν, ἡ οἰκονομικὴ αὐτῶν κατάστασις, πάντα ταῦτα ἔχουσιν ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὴν μόρφωσιν ἢ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτεύματος. Ἐντεῦθεν τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ μὲν μοναρχία προσήκει εἰς πλούσια ἔθνη, ἡ δὲ ἀριστοκρατία εἰς τὰ μέτριον ἔχοντα πλοῦτον καὶ ἔκτασιν, καὶ ἡ δημοκρατία εἰς τὰς μικρὰς καὶ πενιχρὰς πολιτείας [1].

Ἐν τῇ πολιτείᾳ δὲν χωρεῖ ἀντιπροσωπεία· ἡ θεωρία τῆς ἀντιπροσωπείας τοῦ λαοῦ εἶνε ψευδής, θεωρητικὸν πλάσμα, ἄνευ ὑποστάσεως. Ἡ κυριαρχία ἑνὸς λαοῦ δὲν δύναται ν' ἀντιπροσωπευθῇ, δι' ὃν λόγον δὲν δύναται καὶ ν' *ἀπαλλοτριωθῇ*, καθὸ ὑφισταμένη ἐν τῇ καθολικῇ βουλήσει, ἡ δὲ βούλησις δὲν ἀντιπροσωπεύεται. Οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ οὔτε εἶνε, οὔτε δύνανται νὰ ἦνε ἀντιπρόσωποί του· εἶνε ἐπίτροποι αὐτοῦ, μὴ δυνάμενοι ν' ἀποφασίσωσί τι ὁριστικῶς. Νόμος, μὴ προσωπικῶς ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐπικυρωθείς, εἶνε ἄκυρος. Ὁ ἀγγλικὸς λαὸς φρονεῖ ὅτι εἶνε ἐλεύθερος, ἀλλ' ἀπατᾶται τὰ μέγιστα· εἶνε τοιοῦτος, διαρκούσης μόνον τῆς ἐκλογῆς τῶν μελῶν τοῦ Κοινοβουλίου, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐκλογὴν καθίσταται δοῦλος καὶ πάλιν. Τότε ἄρα λαός τις εἶνε ἐλεύθερος, αὐτὸς *ἀμέσως* ἐκλέγων τὴν κυβέρνησιν, μόνον δ' ἐν τοιαύτῃ περιστάσει ἀπορρέει αὕτη ἀληθῶς ἀπὸ τῆς τοῦ λαοῦ βουλήσεως [2].

Πολλάκις, μεθ' ὅλην τῶν νόμων τὴν ἀγαθότητα καὶ τὴν ἐν γένει εὐεξίαν τοῦ κοινωνικοῦ σώματος, ἡ πολιτεία, ἕνεκα ἀπροόπτων αἰτίων, ἔρχεται εἰς κίνδυνον. Πρὸς σωτηρίαν τότε αὐτῆς ὑπαγορεύονται ἔκτακτα μέτρα, ὧν τὸ δραστικώτατον εἶνε νὰ κοιμηθῶσιν ἐπί τινα χρόνον οἱ νόμοι. Πρὸς ἀσφαλεστέραν ἐνέργειαν κατὰ τοῦ κινδύνου, πρέπει νὰ αὐξηθῇ ἡ ἐνέργεια τῆς κυβερνήσεως, τοῦτο δ' ἐπιτυγχάνεται μόνον διὰ τῆς εἰς ἓν ἢ δύο πρόσωπα συγκεντρώσεως αὐτῆς. Ἂν δὲ ὁ κίνδυνος εἶνε τοιοῦτος, ὥστε ὁ νόμος εἶνε πρόσκομμα εἰς τὴν ἀσφάλειαν, τότε διορίζεταί τις ἀνώτατος ἀρχηγός, ὅστις ἐπιβάλλων σιωπὴν εἰς πάντας τοὺς νόμους, διακόπτει ἐπί τινα στιγμὴν τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν· ὁ ὑπέρτατος οὗτος ἀρχηγὸς δύναται νὰ πράξῃ τὰ πάντα, ἐκτὸς τῆς νομοθεσίας. Ἄλλως τε, καθ' οἱονδήποτε τρόπον ἡ ἐπιτροπεία αὕτη χορηγηθῇ αὐτῷ, συμφέρον εἶνε νὰ ὁρισθῇ ἡ διάρκεια αὐτῆς εἰς συντομώτατον χρόνον, μηδέποτε δυνάμενον νὰ μηκυνθῇ. Διότι ἐν ταῖς κρίσεσιν, ἕνεκα τῶν ὁποίων θεμελιοῦται ἡ δικτατορία, καθίσταται τυραννικὴ ἢ ματαία [3]. Τὸν θεσμὸν τοῦτον τῆς δι-

1. L. III ch. VIII.
2. L. III ch. XV.
3. L. IV ch. VI.

κτατορίας ἐδανείσθη ὁ Ρουσσῶ ἀπὸ τῆς Ρώμης, ἀφ' ἧς τε καὶ ἀπὸ τῆς Σπάρτης λαμβάνει καὶ ἄλλας ἀρχὰς τῆς ἀρχαίας πολιτείας, ἧς τὰ ἰδεώδη, τοσοῦτον ξένα πρὸς τὸν αἰῶνα ἐκεῖνον, τοσοῦτον ἀπησχόλησαν τὸ πνεῦμα τοῦ συγγραφέως.

Μεταξὺ τῶν σπουδαιοτάτων ζητημάτων τῆς «Κοινωνικῆς Συνθήκης» εἶνε καὶ τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα, ἡ θρησκεία τῆς πολιτείας. Ἡ θρησκεία, ἐν τῇ σχέσει αὐτῆς πρὸς τὴν κοινωνίαν, εἶνε ἢ γενικὴ ἢ μερική, καὶ δύναται νὰ διαιρεθῇ εἰς δύο εἴδη, τὴν θρησκείαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν τοῦ πολίτου. Καὶ ἡ μὲν πρώτη, ἄνευ ναῶν, βωμῶν, ἱεροτελεστίας, περιωρισμένη ἐν τῇ ἐσωτερικῇ λατρείᾳ τοῦ ὑπερτάτου Θεοῦ καὶ εἰς τὰ αἰώνια τῆς ἠθικῆς καθήκοντα, εἶνε ἡ ἁγνὴ καὶ ἁπλῆ θρησκεία τοῦ εὐαγγελίου, ὁ ἀληθὴς θεϊσμός, δυνάμενος νὰ κληθῇ φυσικὸν θεῖον δίκαιον. Ἡ δὲ ἑτέρα, ἐγγεγραμμένη ἐν ἑνὶ μόνῳ τόπῳ, δίδει αὐτῷ τοὺς θεούς, τοὺς πολιούχους αὐτῆς προστάτας· ἔχει τὰ δόγματά της, τὰς ἱεροτελεστίας της, τὴν ὑπὸ τῶν νόμων διαγεγραμμένην ἐξωτερικὴν αὐτῆς λατρείαν· ἐκτὸς τοῦ πιστεύοντος εἰς αὐτὴν ἔθνους, πάντα τ' ἄλλα εἶνε δι' αὐτὴν ἄπιστα, ξένα, βάρβαρα· ἐπεκτείνει τὰ καθήκοντα καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου τοσοῦτον μακράν, ὅσον καὶ οἱ βωμοὶ αὐτῆς. Τοιαῦται ὑπῆρξαν ἅπασαι αἱ θρησκεῖαι τῶν πρώτων λαῶν, εἰς ἃς δύναταί τις νὰ δώσῃ τὸ ὄνομα τοῦ θείου ἀστικοῦ ἢ θετικοῦ δικαίου. Πολιτεία, μὴ ἔχουσα ἀνεγνωρισμένην θρησκείαν, εἶνε ἀνήθικος, διότι ἠθικὴ καὶ θρησκεία εἶνε σύμφυῆ πράγματα, ἡ δὲ ἠθικὴ εἶνε ἡ βάσις τῆς πολιτείας. Δύναταί τις νὰ ἔχῃ προσωπικὴν θρησκευτικὴν πίστιν, ἀνεξαρτήτως πρὸς τὴν τῆς πολιτείας· ἀλλ' αὕτη πρέπει νὰ ἔχῃ ὡρισμένην θρησκείαν, συντελοῦσαν πρὸς τὸν ὑπ' αὐτῆς ἐπιδιωκόμενον σκοπόν· οὕτως ἡ θρησκεία τοῦ Ρουσσῶ, ὅπως καὶ ἡ τοῦ Χόββη, πρέπει νὰ ὑπηρετῶσι τὸν σκοπὸν τῆς πολιτείας. Ἐντεῦθεν καταλήγει εἰς τὸ ἑπόμενον συμπέρασμα, ἀπόζον οὐκ ὀλίγην ὀσμὴν ἱερεξεταστικῆς πυρᾶς: «ὑπάρχει ὁμολογία καθαρᾶς ἀστικῆς πίστεως, ἧς τὰ ἄρθρα ἀπόκειται νὰ ὁρίσῃ ὁ κυριάρχης, οὐχὶ ὡς ὡρισμένα θρησκευτικὰ δόγματα, ἀλλ' ὡς κοινωνικὰ αἰσθήματα, ἄνευ τῶν ὁποίων ἀδύνατον νὰ ἦνε τις ἀγαθὸς πολίτης καὶ πιστὸς ὑπήκοος. Μὴ δυνάμενος δὲ νὰ ὑποχρεώσῃ τινὰ εἰς τὴν πίστιν αὐτῶν, δύναται νὰ ἐξορίσῃ ἀπὸ τῆς πολιτείας πάντα μὴ πιστεύοντα καὶ τοῦτον, οὐχὶ ὡς ἄθεον, ἀλλ' ὡς ἀκοινώνητον, ἀνίκανον ν' ἀγαπήσῃ εἰλικρινῶς τοὺς νόμους, τὴν δικαιοσύνην καὶ νὰ θυσιάσῃ ἐν ἀνάγκῃ ἑαυτὸν εἰς τὸ καθῆκον· ἂν δέ τις, ἀναγνωρίσας δημοσίᾳ τὰ δόγματα ταῦτα, συμπεριφέρεται ὡσεὶ μὴ πιστεύων εἰς αὐτά, τιμωρηθήτω θανάτῳ· διέπραξε τὸ μέγιστον τῶν ἐγκλημάτων, ψευσθεὶς ἐνώπιον τῶν νόμων.[1]

Τοιοῦτον τὸ σύνολον, τὸ πνεῦμα, ἡ θεωρία τῆς «κοινωνικῆς συνθήκης».

1. L. IV. ch. VIII.

Δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ λεχθῇ ἐνταῦθα, ὅτι ὁ Ρουσσὼ δὲν εἶνε ὁ πατὴρ τῆς θεωρίας, ἀλλὰ μόνον ὁ εὐφραδέστερος θεωρητικὸς αὐτῆς, εἰς τέλειον αὐτὴν ἀναγαγὼν πολιτικὸν σύστημα. Ἐντούτοις ἡ θεωρία εἶνε πανάρχαιος· ὁ Πλάτων ὑπηνίξατο ἤδη τὸν τοιοῦτον σχηματισμὸν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας ἐν τῇ Πολιτείᾳ· ἀλλὰ πραγματικώτερον ἀνεπτύχθη αὕτη ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἕκτου αἰῶνος ἐν τῇ ἱστορικῇ πάλῃ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς πολιτείας. Οἱ Ἰησουῖται Bellarmin καὶ Marianna, μαχόμενοι κατὰ τῶν ἀξιώσεων τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ἔρριψαν τὰ σπέρματα τῆς θεωρίας ταύτης, ἥτις μετ' ὀλίγον διετυπώθη εὐρύτερον ὑπὸ τοῦ Οὔγωνος Γροτίου, τοῦ Πουφενδορφίου, τοῦ Σπινόζα, τοῦ Χόββη, τοῦ Λωκίου, ὧν οἱ μέν, ὡς ὁ Χόββης, ἐξήγαγον συμπεράσματα ὑπὲρ τῆς μοναρχίας, οἱ δὲ ὑπὲρ τῆς δημοκρατίας. Ἡ θεωρία αὕτη ἤδη, ἀναπτυχθεῖσα, μέχρι τῶν τελευταίων αὐτῆς συμπερασμάτων, ὑπὸ τοῦ Ρουσσώ, κατέστη τὸ πολιτικὸν εὐαγγέλιον τῆς ἐπαναστατικῆς δημοκρατίας· συγχρόνως δ' ἐπέδρα ἐν Γερμανίᾳ ἐπὶ τῶν πολιτικῶν θεωριῶν τοῦ Καντίου καὶ τοῦ Φίχτου, μεθ' ὅλας δ' αὐτῆς τὰς πλάνας, χρησιμεύει σήμερον ὡς σημαία πολιτικῆς σχολῆς καὶ ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Εὐρώπῃ.

Εἶνε ἀληθὴς ἡ θεωρία αὕτη, ἔχει ὑπὲρ ἑαυτῆς τὸ ἐλάχιστον ἱστορικὸν κῦρος, ἢ στηρίζεται μόνον ἐπὶ ἁπλῆς καὶ αὐθαιρέτου ἐκ τῶν προτέρων συλλήψεως; Ἐκ τῶν παραδόσεων καὶ τῶν χρονικῶν τῆς ἀνθρωπότητος ἀποδεικνύεται, καὶ οὐδαμῶς δύναται ν' ἀμφισβητηθῇ, ὅτι πᾶσα πολιτεία ἔχει τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἐν τῇ οἰκογενείᾳ· αὕτη εἶνε ἡ πρώτη ἐκδήλωσις τῆς πρὸς κοινωνικὸν βίον τάσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀπορρέουσα ἀπὸ τῆς ἐμφύτου αὐτῷ κοινωνικότητος. Ὁ ἄνθρωπος, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, φύσει *πολιτικὸν* ζῶον, μόνον ἐν κοινωνίᾳ, οὐχὶ δ' ἄγριον ζῶν βίον, τελεῖ τὴν ποικίλην αὐτοῦ ἀνάπτυξιν· ἀκατάσχετον αἴσθημα ἑνότητος, ἀπορρέον ἀπὸ τῶν μυχαιτάτων τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, φέρει αὐτὸν πρὸς τὴν κοινωνικὴν συνάντησιν· δὲν εἶνε τοῦτο τεχνητόν, οὔτε ἁπλῆς ἀνάγκης προϊόν, ὡς δοξάζουσιν οἱ θεωρητικοὶ τῆς κοινωνικῆς συνθήκης, ἀπὸ τοῦ πολίτου τῶν Ἀθηνῶν μέχρι τοῦ πολίτου τῆς Γενεύης· δικαίως δ' ἔλεγεν ὁ Filangieri, «ὅτι ὁ ἐν τοῖς δάσεσι πλανώμενος ἄνθρωπος δὲν εἶνε ὁ φυσικός, ἀλλ' ὁ διεφθαρμένος ἄνθρωπος·» [1] ἀληθῶς· μόνον ἐκτροπὴ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, μόνον ψυχολογικὴ αὐτῆς ἀλλοίωσις δύναται ν' ἀπομακρύνῃ τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων. Αὕτη ἡ κοινωνικότης ἀναπτύσσεται ἅμα τῇ πρώτῃ στιγμῇ τῆς ἐκδηλώσεως τῆς συνειδήσεως· εἶνε τὸ φίλτρον τῶν γονέων πρὸς τὰ τέκνα, ἡ ἀφοσίωσις τῶν τέκνων εἰς τοὺς γονεῖς, οὐχὶ τοσοῦτον ἐκ φυσικῆς ἀνάγκης, ὅσον ἐξ ἠθικῆς κλίσεως. Οὕτω σχηματίζεται ἡ οἰκογένεια, πρώτη βαθμὶς τῆς πολιτείας· καὶ μετ' αὐτὴν ἡ γενεά, ἡ φυλή, τὸ ἔθνος, ἐκπροσωπούμενον ἰδίως διὰ τῆς πολιτείας, αὐτοφυοῦς τῆς

1. Scienza della Legislatione. L. I. ch. I.

οἰκογενείας ἐξελίξεως, ἥκιστα δὲ πηγαζούσης ἀπὸ ὡρισμένης κοινωνικῆς συμβάσεως. Ἀλλὰ καὶ ἱστορικῶς οὐδεμίαν ἔχομεν ἀπόδειξιν περὶ τῆς βάσεως τῆς θεωρίας· εἶνε ἀληθές, ὅτι οἱ ὑπέρμαχοι αὐτῆς ἰσχυρίζονται ὅτι διὰ συμβάσεως ἐσχηματίσθησαν αἱ ἐλεύθεραι πολιτεῖαι τῆς Ἑλβετίας καὶ τῆς ἀμερικανικῆς Ὁμοσπονδίας ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, ἀνάλογα δὲ περίπου παραδίδουσιν ἡμῖν αἱ παραδόσεις καὶ οἱ χρονογράφοι τῆς ἀρχαίας Ῥώμης περὶ τῆς πρώτης αὐτῆς συστάσεως· ἀλλὰ καὶ τοῦτο εἶνε παρακεκινδυνευμένον καὶ ἱστορικῶς ἀνακριβές, διότι αἱ πολιτεῖαι αὗται ὑφίσταντο ἤδη, λαβοῦσαι μόνον νέον πολιτικὸν τύπον, ἐξ ὁμοφωνίας τῶν κοινωνικῶν μελῶν προελθόντα.

Οὕτω καταδείκνυται καὶ λογικῶς καὶ ἱστορικῶς τὸ πρῶτον τῆς θεωρίας ψεῦδος· ἀλλ' ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐξελίξει τῆς πολιτικῆς ἰδέας, αὕτη ἔμελλε νὰ παραγάγῃ γενναῖα ἀποτελέσματα· ἦτο ἡ ἐκδήλωσις τοῦ πνεύματος τῆς ἀτομικότητος, τῆς πολιτικῆς αὐτονομίας, ἥτις ἤρξατο διαπνέουσα τὴν ἐκνενευρισμένην Εὐρώπην· πρὶν ἢ ἔτι διατυπωθῇ ὑπὸ πολιτικοῦ συγγραφέως, εἶχεν ἐκδηλωθῇ ἤδη ἐν ταῖς διαφόροις ἀποπείραις πολιτικῶν ἐξεγέρσεων λαῶν τινῶν τῆς Εὐρώπης, ζητούντων ἀπὸ τῶν μοναρχῶν ἀναγνώρισιν δικαιωμάτων καὶ πολιτικὰς συνθήκας μεταξὺ ἔθνους καὶ κυβερνήσεως. Ἦτο κατ' ἀνάγκην ἐξέλιξις τῶν νόμων ἐκείνων, τῶν διεπόντων τὴν ἀνθρωπότητα, διατελοῦσαν ἐν τῷ ὀργασμῷ ἐπαναστατικῶν περιόδων τῆς ἱστορίας· ἀπὸ τῆς συνθήκης, ἀπὸ τῆς εἰς κοινωνικὸν βίον εἰσόδου πολιτῶν ἐλευθέρων, ἴσων καὶ ἀνεξαρτήτων, ἀπέρρεεν αὐτοδικαίως τὸ δόγμα τῆς *κυριαρχίας τοῦ λαοῦ*, ἀνατρεπτικὸν τοῦ καθεστῶτος σύμβολον· οὕτως ἡ τελευταία λέξις τῆς θεωρίας ἦτο ἡ μεταβολή, ἡ ἐπανάστασις.

Καὶ ἦτο ἀληθῶς ἱστορικὴ ἀνάγκη ἡ ἐπανάστασις. Ἡ ἄρχουσα θεωρία τοῦ θείου δικαίου ἐδίδασκεν, ὅτι πᾶσα ἀρχὴ ἀπὸ θεοῦ καὶ ὅτι οὐδεὶς ἐδικαιοῦτο νὰ σαλεύσῃ τὰς ἅπαξ τεθείσας βάσεις τῆς πολιτείας, δικαιωνιζομένης ἐν τῷ κοινωνικῷ σώματι τῆς ἀδρανείας, τῆς ἀκινησίας, τῆς στασιμότητος, ἀπαισίων ἐκδηλώσεων νοσηρᾶς καταστάσεως. Ταύτην τὴν κατάστασιν ἠδύνατο νὰ διασείσῃ μόνον ἡ θεωρία τῆς κοινωνικῆς συμβάσεως, ἀναγνωρίζουσα ὡς θεμελιώδη ἀρχὴν τῆς πολιτείας τὴν αὐτονομίαν τοῦ ἀτόμου, πρώτου παράγοντος τῆς κοινωνίας, ἔμφυτον ἔχοντος τὸ δίκαιον τῆς κυριαρχίας, τὸ ὁποῖον ἐκδηλοῦται διὰ τῆς τῇ ἐλευθέρᾳ αὐτοῦ βουλήσει συστάσεως τῆς πολιτικῆς κοινωνίας. Οὕτω διὰ τῆς κοινωνικῆς συνθήκης ἐξεδηλοῦτο πραγματικώτερον ἡ ἀπὸ μακροῦ χ όνου ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ ἱστορίᾳ τελουμένη πάλη μεταξὺ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀποκαλύψεως καὶ τῆς ἐλευθέρας σκέψεως· ἐν τῷ γιγαντιαίῳ τούτῳ ἀγῶνι δύο κόσμων, τοῦ ἑνὸς ψυχορραγοῦντος, τοῦ ἑτέρου ἀνατέλλοντος, τὸ θεῖον δίκαιον τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀποκαλύψεως ὑποχωρεῖ πρὸ τοῦ φυσικοῦ, πρὸ τοῦ ἀνθρωπίνου δικαίου τῆς ἐλευθέρας ἐρεύνης καὶ τῆς ἐπιστήμης, τὸ ὁποῖον ἐν μέσῳ τῶν

φλογῶν καὶ τῶν λοιπῶν σημείων τῆς ἐπαναστάσεως ἐδημιούργει τὴν νεωτέραν κοινωνίαν.

Ἡ κοινωνικὴ συνθήκη ὑπῆρξε κατ' ἐξοχὴν ὄργανον καταστροφῆς, φέρει τὸν τύπον τῆς ἀρνήσεως, τῆς κριτικῆς· ἐντεῦθεν τὰ πλεῖστα τῶν συμπερασμάτων αὐτῆς ἥκιστα ὑπῆρξαν συντελεστικὰ πρὸς κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν ὀργάνωσιν. Ὁρμώμενος ἀπὸ τοῦ πνεύματος τῆς ἀρνήσεως ὁ συγγραφεὺς, ἐπιτίθεται κατὰ παντὸς κεκτημένου κῦρος θεσμοῦ. Ἡ ἀντιπροσωπικὴ πολιτεία, μία τῶν σωφρονεστάτων πολιτικῶν κατακτήσεων τῶν νεωτέρων χρόνων, ὑποπίπτει εἰς τὴν ἀμείλικτον κριτικὴν τοῦ Ρουσσῶ, παραπλανηθέντος ὑπὸ τῶν ἀρχαίων πολιτευμάτων τῆς Ἑλλάδος καὶ Ρώμης· κατ' αὐτὸν, ἡ κυριαρχία δὲν ἀντιπροσωπεύεται, ὅπως καὶ δὲν ἀπαλλοτριοῦται· μόνον ὁ λαμβάνων ἄμεσον μέρος εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς πολιτείας, εἶνε ἐλεύθερος, ὁ δὲ ἀγγλικὸς λαὸς εἶνε τοιοῦτος, καθ' ἣν στιγμὴν ἐκλέγει τοὺς ἀντιπροσώπους του. Ἀλλὰ πῶς εἶνε δυνατὸν λαὸς, συμπαγὴς καὶ ἑνιαῖος, ἀπέραντον ἔκτασιν γῆς κατοικῶν, διεσκορπισμένος ἀνὰ πόλεις καὶ κώμας, νὰ συνέλθῃ ἐπὶ τὸ αὐτὸ, ἵνα αὐτοπροσώπως προβῇ εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν πολιτικῶν ἀρχῶν; Ἦτο δυνατὸν τοῦτο ἐν τῇ ἀρχαιότητι, ὁπότε ἑκάστη πολιτεία περιωρίζετο ἐντὸς τῶν τειχῶν τοῦ ἄστεος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον· ἀλλὰ πῶς θὰ πραγματοποιηθῇ ἐν ταῖς νεωτέραις πολιτείαις; ἢ πρέπει ν' ἀναγνωρισθῇ ὡς ἰσχύον δόγμα ἡ γνώμη τῆς κοινωνικῆς συνθήκης, ὅτι ἐλευθέρα πολιτεία εἶνε προωρισμένη διὰ πτωχοὺς καὶ ὀλιγανθρώπους, δι' ἡμιβαρβάρους φυλὰς, οὐδεμίαν ἐχούσας ἀνωτέραν τοῦ πολιτισμοῦ ἔννοιαν, ἥκιστα δὲ προσήκει εἰς πολιτείας μεγάλας καὶ πλουσίας; Ἀλλ' ἡ ἱστορία καὶ ἡ πεῖρα ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων χρόνων διδάσκουσιν ἡμᾶς σήμερον, ὅτι αἱ συζητήσεις τῆς ἀγορᾶς τελοῦνται ἐν συγχύσει καὶ ἀταξίᾳ, ὅτι αἱ ἀποφάσεις τοῦ πλήθους ἀγοράζονται ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν στιγμιαίου ἐνθουσιασμοῦ, βιαίας πολιτικῆς παραφορᾶς, δημαγωγικῶν τεχνασμάτων, ἥκιστα δὲ πρωταγωνιστεῖ ἐν αὐταῖς ἡ ψυχρὰ σκέψις καὶ ὁ ὀρθὸς λόγος· ἡ πολιτικὴ ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ρώμης παρέχουσι πλεῖστα πρόχειρα παραδείγματα τῆς ἀληθείας ταύτης. Ἀλλ' ὅπου, ὡς ἐν Ἀγγλίᾳ, τῇ κοιτίδι τοῦ ἀντιπροσωπικοῦ πολιτεύματος, ὁ τόπος ἐκλέγει ἀντιπροσώπους ἄνδρας, ἀπολαύοντας τῆς ἐμπιστοσύνης του, πληρεξουσίους, ὧν τὰς πολιτικὰς ἀρχὰς ἐκ προοιμίου γινώσκει, ἐπαγρυπνεῖ νυχθημερὸν ὁ τύπος, ἡ τετάρτη αὕτη τῶν ἐλευθέρων πολιτειῶν δύναμις, εἶνε ἀνεγνωρισμένον δὲ πανδήμως τὸ δίκαιον τῶν συναθροίσεων τοῦ λαοῦ, ἐν παντὶ ἀναφαινομένῳ πολιτικῷ ζητήματι διατυπουμένης τῆς ἐθνικῆς γνώμης, ἐκεῖ ὁ λαὸς οὐδέποτε παύει ὢν ἐλεύθερος, εἰ καὶ ἐμμέσως, ἀλλὰ διηνεκῶς μετέχων τῆς ἐξουσίας. Ἡ κυβέρνησις πᾶν ὅ,τι πράττει, πράττει τοῦτο, ὑφισταμένη τὴν ἐπίδρασιν τῆς κοινωνίας, σπανίως τολμῶσα νὰ ἔλθῃ μετ' αὐτῆς εἰς σύγκρουσιν. Οὕτως ἡ κυριαρχία ἐν τῷ πολιτεύματι τούτῳ δὲν εἶνε τυφλὴ

δύναμις, κατὰ τὰ ἔνστικτα αὐτῆς πράττουσα, ἀλλὰ λελογισμένως ἐνεργοῦσα ἑκάστοτε, κατόπιν αὐστηρᾶς μελέτης καὶ δοκιμασίας, οὐχὶ δ' ἐξαρτωμένη ἀπὸ τῶν ἑκάστοτε δημοτικῶν παθῶν καὶ συμφερόντων.

Ἑτέρα πλάνη τῆς «Κοινωνικῆς Συνθήκης», ὀλεθρίας πολλάκις σχοῦσα συνεπείας, καὶ ἄγουσα εὐθὺ εἰς τὸν δεσποτισμὸν τῶν πολιτικῶν ὁμάδων, εἶνε ἡ ἀπόλυτος κυριαρχία τοῦ λαοῦ, ἄμεσος συνέπεια τῆς καθολικῆς βουλήσεως, δι' ἧς σχηματίζεται ἡ πολιτικὴ κοινωνία. Ἡ κυριαρχία τοῦ λαοῦ, εἰς οὐδένα ὑποβαλλομένη περιορισμὸν, εἶνε ἡ καθιέρωσις τῆς ἀπολύτου δημοκρατίας, ἀναγορεύουσα εἰς πολιτικὸν σύστημα τὴν αὐθαίρετον βούλησιν, τὸν δεσποτισμὸν τοῦ πλήθους. «Ἡ βούλησις, λέγει, εἶνε ἢ δὲν εἶναι καθολική· ἀνήκει εἰς τὸ σῶμα τοῦ λαοῦ, ἢ μόνον εἰς ἓν αὐτοῦ μέρος· ἐν τῇ πρώτῃ περιστάσει, ἡ δεδηλωμένη αὕτη βούλησις εἶνε κυριαρχικὴ πρᾶξις, ἀποτελοῦσα νόμον». Κατὰ πόσον ἡ θεωρία αὕτη εἶνε ἀληθὴς, δὲν εἶνε ἀνάγκη πολλῆς ἐξετάσεως· ἡ ἀφῃρημένη καθολικὴ βούλησις, οὔτε οὐρανοῦ, οὔτε γῆς που ἀπτομένη, ἀλλ' ὑφισταμένη μόνον ἐν τῇ θεωρίᾳ, οὐδέποτε δὲ δυναμένη νὰ λάβῃ ὁριστικὸν τύπον καὶ πραγματικότητα, οὔτε συνείδησιν τῶν πράξεων αὐτῆς ἔχει, οὔτε εὐθύνην· ὁ δὲ λαὸς, ἐν τῇ ὁλομελείᾳ αὐτοῦ, δὲν ἔχει πραγματικὴν ὀντότητα, δυνάμενος νὰ σκεφθῇ τι καὶ νὰ πράξῃ ὡρισμένως καὶ κατὰ συνείδησιν.Ποῦ ἔγκειται λοιπὸν ἡ δεδηλωμένη αὕτη βούλησις τοῦ πλήθους; ἐν τῷ ἀθροίσματι πασῶν τῶν γνωμῶν; ἀλλὰ δύνανται ἅπασαι αὗται αἱ γνῶμαι, προερχόμεναι ἀπὸ ποικίλων ἐντυπώσεων, διαφόρου πνευματικῆς ἰδιοφυΐας, ἀντιθέτων ἕξεων, ἀπόψεων, συμφερόντων, νὰ συναντηθῶσιν εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον, διὰ ν' ἀποτελέσωσι τὴν *καθολικὴν βούλησιν* τῆς ἀπολύτου κυριαρχίας; Ἂν δέ ποτε γνώμη τις ἑνιαία ἐξέλθῃ ἀπὸ τοῦ πολυκεφάλου τούτου θηρίου, τίς βεβαιοῖ, ὅτι αὕτη ἐγένετο μετὰ προηγουμένην αὐστηρὰν μελέτην καὶ βάσανον; Οὕτως ὁ Χόββης καὶ ὁ Ρουσσὼ, ἀπὸ τῆς αὐτῆς προελθόντες ἀρχῆς τῆς συστάσεως τῆς κοινωνίας, περιέπεσον εἰς τὰς δύο ἀντιθέτους συνεπείας. Ἡ θεωρία τοῦ Χόββη, μεταβιβάζουσα τὴν κυριαρχίαν τοῦ λαοῦ ἐπὶ τὸν ἡγεμόνα, στερεῖ τὸν πρῶτον παντὸς δικαιώματος καὶ ἀναγορεύει τὸν ἀπόλυτον δεσποτισμὸν τοῦ δευτέρου· τοὐναντίον ὁ Ρουσσὼ· τηρῶν ἀναπαλλοτρίωτον τὸ δίκαιον τῆς κυριαρχίας παρὰ τῷ λαῷ, καθιεροῖ τὸν ἀπόλυτον δεσποτισμὸν τοῦ πλήθους. Ἐκπροσωποῦμεν τὴν πολιτικὴν ἀρχὴν, ἐπιφωνοῦσι, ἀμφότεραι αὗται αἱ αὐθαίρετοι δυνάμεις· ἔξω ἡμῶν οὔτε ζωὴ, οὔτε κίνησις, οὔτε ἐνέργεια, ἡ δὲ ἰδέα τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας, ἡ ἠθικὴ προσωπικότης τοῦ ἀτόμου ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἐκλείπει ἐν τῷ μεγάλῳ τούτῳ Λεβιάθαν, ἐν ᾧ προσωποποιεῖται ἡ πολιτεία. Ἀλλὰ κατὰ μὲν τοῦ δεσποτισμοῦ τοῦ Χόββη, ὅστις εἶνε τοὐλάχιστον ἐνσώματος, φέρει ὀστᾶ καὶ σάρκα, δύναταί τις νὰ ἀνταγωνισθῇ· ὡς τοιοῦτος, φέρει εὐθύνην· ἀλλ' ἡ καθολικὴ βούλησις, ἡ κυριαρχία τοῦ λαοῦ τῆς «κοινωνικῆς συν-

θήκης», ἀφῃρημένον, μετέωρον πλάσμα, οὐδεμίαν δύναται νὰ συνεπαγάγῃ τῶν πράξεών της εὐθύνην· ἡ κυμαινομένη κυριαρχία, παραλλάσσουσα κατὰ τὰς περιστάσεις καὶ τὰ συμφέροντα, μεταβάλλεται ἑκάστοτε, ἀνεύθυνος, εἰς οὐδένα δυναμένη νὰ δώσῃ λόγον τῶν πράξεών της. Ἀλλ' ἂν ἐκλείπει παρὰ τῇ ἑτέρᾳ ἡ εὐθύνη, συναντῶνται ἀμφότεραι ἐν τῷ αὐτῷ σημείῳ, ἐν τῷ ἀπολύτῳ δεσποτισμῷ τῆς ἀντιπροσωπευούσης αὐτὰς πολιτείας. Ἡ ἀπόλυτος τοῦ λαοῦ κυριαρχία, ἑνιαία καὶ ὁμοούσιος, καταλαμβάνουσα τὴν ἐξουσίαν αὐθαίρετος καὶ παντοδύναμος, ἀκολουθεῖ τὴν αὐτὴν τῇ μοναρχίᾳ πορείαν· ἡ ἀρχὴ μένει ἀείποτε ἡ αὐτή· ἡ ἐξουσία διατελεῖ ἀνεύθυνος, εἰς οὐδένα ὀφείλουσα νὰ δώσῃ λόγον, πᾶν ὅ,τι πράττει, πράττει ἐξ ὀνόματος τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ, ἀφ' οὗ ἀμέσως ἀπορρέει διὰ τῆς ἐκδηλωθείσης βουλήσεώς του, καὶ μόνον ἀνταλλάσσουσα τὸ στέμμα τοῦ ἀπολύτου μονάρχου διὰ τοῦ ἐρυθροῦ σκούφου τοῦ λαϊκοῦ αὐτοκράτορος. Λουδοβῖκος δέκατος τέταρτος, Ροβεσπιέρρος, Ναπολέων εἶνε διάφοροι ἐνσαρκώσεις τῆς αὐτῆς πολιτικῆς ἀρχῆς, τοῦ ἀνεξελέγκτου δεσποτισμοῦ τῆς πολιτείας, εἴτε ἐν ὀνόματι τοῦ θείου δικαίου, εἴτε τῆς πανδήμου ψηφοφορίας· ἀληθῶς, φωνὴ λαοῦ φωνὴ θεοῦ· σκοτεινή, ἐγωϊστική, ἀνεύθυνος, ἔχει σύμβολον τὸ μυστήριον, δόγμα τὸ ἀλάθητον, μηδεμίαν ἀνεχομένη κριτικὴν συζήτησιν, πράττουσα τὰ πάντα ἐν ὀνόματι ἀφῃρημένης ἀρχῆς, ἐπιτρέπουσα δὲ τὴν ἐλευθέραν κίνησιν τοῦ ἀτόμου, καθ' ὅσον μόνον συμφέρει εἰς τὰ ἀποκρυσταλλωμένα αὐτῆς δόγματα. Ἡ καθολικὴ ψηφοφορία, τὸ πιστεύω τοῦτο καὶ ἡ πανάκεια τῶν νεωτέρων κοινωνιῶν, εἶνε ἄμεσον συμπέρασμα τῆς θεωρίας, ἀλλ' εἶνε ἅμα ὁ θρίαμβος τοῦ ἀριθμοῦ, τοῦ ποσοῦ, ἡ ἐπικράτησις τῆς φυσικῆς βίας κατὰ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἰδέας, τῆς γαστρὸς ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, τῶν κάτω ἐπὶ τῶν ἄνω. Τὰ ἀποτελέσματα ταῦτα κατεδείχθησαν πλέον ἢ ἅπαξ ἐν τῇ πολιτικῇ ἱστορίᾳ τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων. Ἡ καθολικὴ βούλησις, ἀπόλυτος καὶ ἑνιαία, ἀναλαμβάνουσα τὴν κυριαρχίαν διὰ τῆς πανδήμου ψηφοφορίας, πόρισμα γνώμης τυχαίως καὶ ἀσυνειδήτως σχηματισθείσης, στερεῖται τῆς ἀνωτέρας ἐκείνης κρίσεως καὶ αὐθεντείας, ἣν πρέπει νὰ ἔχῃ πολιτικὴ κυβέρνησις, προϊὸν οὖσα πεφωτισμένης καὶ βεβασανισμένης συνειδήσεως τοῦ ἔθνους· καὶ μετὰ ταῦτα ἐπέρχεται ἡ ἀείποτε ἀπειλητικὴ στάσις τῆς μειονοψηφίας ἀπέναντι τῆς κυβερνώσης πλειονοψηφίας, ἥτις ὑπὸ τὸν πομπώδη τίτλον τῆς καθολικῆς βουλήσεως κατέχει τὴν ἐξουσίαν. Οὕτως ἐκ τοῦ ἀμειλίκτου ἀνταγωνισμοῦ τῶν δύο τούτων ἀντιπάλων δυνάμεων ἐγκαινίζεται ἡ αἰωνία δυσπιστία, τὸ μῖσος, ἡ ἀπέχθεια, ἀπαίσια δεινά, μοιραίως ἄγοντα τὴν κοινωνίαν εἰς τὴν ῥῆξιν, εἰς τὴν ἐπανάστασιν.

Μεθ' ὅλας ταύτας τὰς ἐλλείψεις, ἡ «Κοινωνικὴ Συνθήκη» μεγάλας προσήνεγκεν ὑπηρεσίας. Τότε τὸ πρῶτον ἐδιδάσκετο ὁ κόσμος τὰ πραγματικὰ αὐτοῦ δίκαια, τὸ ἄτομον καὶ τὸ ἔθνος ἀντελαμβάνοντο

τῆς ἐλευθερίας ἑαυτῶν καὶ τῆς αὐτονομίας· εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ θείου δικαίου ὑποκαθίσταται τὸ ἀνθρώπινον, σύμβολον τοῦ νέου κοινωνικοῦ βίου, ἡ δὲ ἐλευθερία καὶ ἰσότης, μεταφυσικὰ τέως κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον πλάσματα, λαμβάνουσιν ἤδη σάρκα καὶ ὑπόστασιν διὰ τῆς ἐπαναστατικῆς ταύτης θεωρίας. Ὁ λαὸς ἔρχεται εἰς συνείδησιν τῶν δικαίων αὐτοῦ καὶ τῆς ἀτομικότητος· ἀπαιτεῖται μόνον ἡ πρώτη ἀφορμὴ πρὸς ἐκδήλωσιν τῆς συνειδήσεως ταύτης, ἥτις μετ' ὀλίγον εἶνε κεκλημένη νὰ διαχαράξῃ νέαν κοιτίδα ἐν τῷ ἱστορικῷ ρεύματι τῆς κοινωνίας.

«Ἄνευ αὐτοῦ ἡ Γαλλία δὲν ἤθελεν ἐπαναστατήσει», εἶπεν ὁ Ναπολέων, ὑπερβαλλόντως ὁρίσας τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Ρουσσὼ ἐπὶ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Δὲν ἦτο οὗτος ἀρχηγὸς σχολῆς, ἢ καινορρήμων αἱρεσιάρχης, ἦτο αὐτὴ ἡ ἐπανάστασις, τῆς ὁποίας διετύπου τὸν πρῶτον καὶ τὸν τελευταῖον λόγον. Ἅπαντα τὰ παράτολμα ὀνειροπολήματα τῶν συγγραμμάτων του, ἡ λατρεία τοῦ φυσικοῦ βίου, ὁ θαυμασμὸς τῶν ἀρχαίων πολιτειῶν, ἡ κριτικὴ τῆς ἰδιοκτησίας, ἡ ἀποθέωσις τοῦ λόγου, τὸ δόγμα τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ, μετὰ τῆς πρωτοτύπου ἐκείνης διαλεκτικῆς διατυπωθέντα, εἶχον ἐπενέγκει τελείαν ἀναστάτωσιν ἐν τῇ συνειδήσει τῆς κοινωνίας. Ἦτο ὁ προφήτης νέου κόσμου, καὶ ὅταν ὁ Ροβεσπιέρρος, ὁ συνεπέστερος μαθητὴς τοῦ Ρουσσὼ, ἐσκόπει νὰ λάβῃ ἐν τῇ Συμβατικῇ τὸν λόγον ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς *ἐθνικῆς* θρησκείας, μετέβη εἰς τὰ δάση τοῦ Μονμορανσύ, τὸ εἰδυλλιακὸν τοῦτο ἄσυλον τοῦ συγγραφέως τοῦ Ἐμιλίου, ἵνα ἐμπνευσθῇ ὑπὸ τῆς σκιᾶς τοῦ φιλοσόφου, καὶ γράψῃ τὴν ἔκθεσίν του περὶ τοῦ ψηφίσματος, τοῦ ἀφορῶντος εἰς τὴν νέαν θρησκείαν τοῦ κράτους· ἀληθῶς, τὸ πρῶτον ἄρθρον φέρει τελείαν τὴν σφραγῖδα τοῦ Ρουσσώ· «ὁ γαλλικὸς λαὸς ἀναγνωρίζει τὴν ὕπαρξιν τοῦ ὑπερτάτου ὄντος καὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς»· πλήρης ἀπόδοσις τοῦ πνεύματος τοῦ γράψαντος τὰς «Ἐπιστολὰς ἀπὸ τοῦ Ὄρους».

Δὲν ὑπάρχει σχεδὸν φράσις τῆς «Κοινωνικῆς Συνθήκης», ἥτις νὰ μὴ παρελήφθη ἔν τινι νόμῳ, προκηρύξει, συγγράμματι, ἄρθρῳ ἐφημερίδος, κατὰ τοὺς θυελλώδεις ἐκείνους χρόνους. Εἶνε ἡ Βίβλος τῶν ἐνθουσιαστῶν. Ἡ κυριαρχία τοῦ λαοῦ τελεῖ τὴν ὑψίστην αὐτῆς ἑορτὴν ἐν ταῖς στιγμαῖς ἐκείναις, καταστραφέντος τελέως παντὸς ἱστορικοῦ δικαίου, συγκρατοῦντος τὸ ἀρχαῖον καθεστός. Ἐν τῇ αὐτῇ διακηρύξει τῶν δικαίων τοῦ ἀνθρώπου ἀναγινώσκομεν μεταξὺ ἄλλων: «ὁ λαὸς εἶνε ὁ κυριάρχης, ἡ κυβέρνησις τὸ ἔργον του καὶ ἡ ἰδιοκτησία του, οἱ δὲ δημόσιοι ὑπάλληλοι οἱ ἐπιστάται του· ὁ λαὸς δύναται νὰ μεταβάλῃ κατ' ἀρέσκειαν τὴν κυβέρνησίν του καὶ ν' ἀνακαλῇ τοὺς ἐντολοδόχους του». Ὁ Saint-Just, ἕτερος ἐνθουσιαστής, ἀναφωνεῖ: «Ἡ κοινωνικὴ συνθήκη εἶνε συνθήκη μεταξὺ τῶν πολιτῶν, καὶ οὐχὶ μετὰ τῆς κυβερνήσεως. Οὐδαμῶς ὑποχρεοῦταί τις πρὸς συνθήκην, εἰς συνομολόγησιν τῆς ὁποίας δὲν συμμετέσχεν».Ἡ κυβέρ-

νησις εἶνε τὸ νευρόσπαστον τῶν ὀρέξεων τῆς ἑκάστοτε πλειονοψηφίας, ὁ δὲ λαὸς εἶνε ὁ κύριος αὐτῆς, δυνάμενος κατὰ πᾶσαν στιγμὴν νὰ τὴν ἐκμηδενίσῃ· οὐδεμίαν ἔχει πρὸς αὐτὴν ὑποχρέωσιν, εἶνε ἐλεύθερος ἀείποτε νὰ μεταβάλῃ, περιορίσῃ, ἀναλάβῃ κατ' ἀρέσκειαν τὴν ἐξουσίαν, ἧς κατέστησε τὴν κυβέρνησιν θεματοφύλακα»· καὶ ἡ μεγαλειότης τῆς πολιτείας, ἥτις τέως ἐξεπροσωπεῖτο ὑπὸ μιᾶς μόνης κεφαλῆς, διεκδικεῖται ἤδη ὑπὸ ἀφῃρημένου ὄντος, Ὕδρας πολυκεφάλου, κατὰ πᾶσαν στιγμὴν μεταβαλλούσης γνώμην. Ἐν τοιούτῳ κλύδωνι πνευματικῆς καὶ πολιτικῆς ἀναστατώσεως ἐκυλινδεῖτο ἡ κοινωνία ἐκείνη, τὰ πάντα καταστρέφουσα, μηδὲν δ' ὁριστικὸν δυναμένη ν' ἀνεγείρῃ, νέα δημιουργοῦσα καθ' ἑκάστην πολιτικὰ συστήματα καὶ συντάγματα, ἐν ἀγνοίᾳ τῆς ἱστορίας καὶ τῆς λογικῆς, ὑπείκουσα εἰς ἀφῃρημένην ἀρχήν, ἀνατρέψασα τὸν δεσποτισμὸν τοῦ ἀτόμου, ἵνα ὑποταχθῇ εἰς τὴν καθ' ἑκάστην ἀλλοιουμένην τυραννίαν τῶν ἐπὶ τὴν κυβέρνησιν ἀνερχομένων ὁμάδων, διεκδικουσῶν τὸ ὑπέρτατον δίκαιον τῆς πολιτείας, κατὰ τὰ δόγματα τῆς «Κοινωνικῆς Συνθήκης».

Ἡ πολιτικὴ θεωρία τοῦ Ρουσσὼ, καὶ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἤδη ἐξελθοῦσα τῶν ὁρίων τῆς Γαλλίας, ἐξήσκησεν οὐσιώδη ἐπίδρασιν καὶ ἐπὶ τῆς ἐπιστήμης καὶ ἐπὶ τῆς κοινωνίας. Ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν ἡ ἐπίδρασις αὕτη ἐξεδηλώθη εἰς ἱκανὸν βαθμὸν ἐν τοῖς πολιτικοῖς φιλοσοφήμασι τῶν δύο κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους πρωτίστων Γερμανῶν φιλοσόφων, τοῦ Καντίου καὶ τοῦ Φίχτου. Ἦτο τὸ πνεῦμα τοῦ αἰῶνος, ἡ ἀποκάλυψις τῆς νέας κοινωνίας, ἀμορφώτου ἔτι καὶ συγκεχυμένης, ἀλλὰ προσπαθούσης νὰ εὕρῃ ὅπου δήποθι παρεσκευασμένον ἱστορικὸν ἔδαφος, ὅπως ἐλευθέρως ἀναπτυχθῇ καὶ καρποφορήσῃ. Καὶ τοιοῦτον ἔδαφος, ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην τῆς Εὐρώπης ἴσως χώραν, παρεῖχε κατὰ τὰς κρισίμους ἐκείνας στιγμὰς ἡ γερμανικὴ ἐπιστήμη, τείνουσα ν' ἀποσπάσῃ τὸ πνεῦμα τοῦ ἔθνους ἀπὸ τῶν δεσμῶν τῆς παραδόσεως καὶ τοῦ καθεστῶτος, τῶν ἡρακλείων τούτων στηλῶν τῆς ἐπιστήμης, πέρα τῶν ὁποίων οὐδεὶς ἦτο τοσοῦτον τολμηρὸς, ὥστε νὰ προβῇ διακινδυνεύων ἐρχόμενος εἰς ῥῆξιν καὶ πρὸς τὴν παράδοσιν καὶ πρὸς τὴν κοινωνίαν.

Ν. Καζάζης.

ΑΝΔΡΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΗΜΑΤΑ

Μεταξὺ τῶν μερῶν τῆς Ἑλλάδος, ἐξ ὧν οὐκ ὀλίγα τοῦ ἀρχαίου βίου καὶ τῆς τέχνης λείψανα ἐξήχθησαν ἀναμφισβητήτως δύνανται νὰ τεθῶσι καὶ αἱ Κυκλάδες διὰ τὰ ἀγάλματα τὰ ἀνευρεθέντα ἐν Μήλῳ, διὰ τὰς ἐπιγραφὰς τῆς Θήρας καὶ Σύρου, διὰ τὰ πολυπληθῆ ἐκ Πάρου τεμάχια, διὰ τὰ καλλιτεχνήματα καὶ τὰς ἐπιγραφὰς τῆς αὐτῆς νήσου, μάλιστα δὲ

πάντων διὰ τὰ ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Δήλου ἐσχάτως εἰς φῶς προελθόντα. Ἐν τούτοις μεθ' ὅλον τὸν πλοῦτον, οὗ ἐλάχιστον μόνον μέρος ἐπεδείχθη, ἅτε τῶν πλείστων κρύφα ἀποκομιζομένων, μεθ' ὅλας τὰς ἐνδείξεις ὑπάρξεως πλείστων ἔτι λειψάνων τῆς ἀρχαιότητος, τὰς μέχρι βεβαιότητος πιθανότητας ἀναδείξεως πλείστων ἐπ' αὐτῶν τοπογραφικῶν σημείων, οὐδεμία μέχρι τούτου φροντὶς ἐλήφθη ἐπιστημονικῆς, συστηματικῆς ἐρεύνης αὐτῶν, δι' ἧς πολλὰ ἐπὶ τόπου ἤθελον ὁρισθῇ, πολλὰ νῦν διὰ τῶν χειρῶν τρίτων διολισθαίνοντα ἤθελον ἀπαρτίσει καλὴν συλλογὴν τῶν ἐν ταῖς νήσοις ταύταις εὑρισκομένων, πολλῶν ἀπατῶν μακρὰν θὰ ἀπεῖχεν ἡ κεντρικὴ ὑπηρεσία, διὰ τῆς ἀποστολῆς προσώπων καταλλήλων ἀντὶ τῶν ἀμαθεστάτων, τῶν *οὐδὲ νεῖν ἐπισταμένων* καὶ ἐν τούτοις ἀναλαμβανόντων διαγνώσεις ἀρχαιοτήτων, καὶ ὡς ἐκ τῆς ἀτασθαλίας αὐτῶν καὶ ὕβρεως, εἰς πολλὰς ματαίας δαπάνας τὸ δημόσιον ὑποβαλλόντων, ὡς συνέβη πολλάκις ἤδη καὶ δὴ καὶ ἐσχάτως ἔτι ἐν τῇ ἀνακαλύψει τοῦ ἀθλίου ἐκείνου συμπλέγματος τῆς Μήλου.

Ἐκτὸς τῆς Δήλου, ἐφ' ἧς, χάρις τῇ Γαλλικῇ κυβερνήσει καὶ ταῖς ἐργασίαις τῆς ἐν Ἀθήναις Γαλλικῆς σχολῆς, ἔρευναί τινες ἐγένοντο, ἐπ' οὐδεμιᾶς τῶν ἄλλων νήσων ἐγένοντο σκαφαὶ συστηματικαί. Σκάπτουσι καθ' ἑκάστην ἕκαστος κατὰ βούλησιν καὶ πάντα τὰ ἀνευρεθέντα ἀνήκουσιν εἰς τοιαύτας ἰδιωτικὰς ἐργασίας, προερχόμενα ἐκ τῶν τυμβωρυχιῶν καὶ ἐκ τῶν πρὸς ἁρπαγὴν γενομένων σκαφῶν, ἀλλὰ τί τὸ ἐντεῦθεν προσγιγνόμενον ὄφελος ἀφ' οὗ εἰς τὴν διάθεσιν τῶν ἀνασκαπτόντων ἀπόκειται ἡ ἐπίδειξις ἢ ἡ ἀπόκρυψις καὶ ἀπεμπόλησις τῶν ἀνευρισκομένων ; τί τὸ ὄφελος ἀφ' οὗ καὶ τῶν τυχὸν ἐπιδεικνυμένων ἄγνωστος τὸ πλεῖστον ἡ προέλευσις, ὁ τόπος ὅπου ἀκριβῶς ἀνευρέθησαν ;

Ὑπάρχουσιν ἀληθῶς τῶν νήσων περιγραφαὶ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἀκριβεῖς ὑπὸ ξένων ἀνδρῶν περιελθόντων ταύτας συγγραφεῖσαι ἐν αἷς καὶ ἀρχαιολογικῶς αἱ νῆσοι ἐξετάζονται καὶ δύναταί τις νὰ ἀντιτάξῃ ὅτι ἐξητάσθησαν ἤδη καὶ κατὰ τοῦτο. Δυστυχῶς ὅμως καὶ οἱ περιηγηταὶ οὗτοι καί τινες τῶν ἡμετέρων τῶν ἀσχοληθέντων εἰς τοιαύτας συγγραφὰς ἀπετέλεσαν τὸ τμῆμα τὸ ἀρχαιολογικὸν μόνον ἐξ ὅσων ἠδύναντο ἐντὸς ὡρισμένου, συντόμου πολλάκις, χρονικοῦ διαστήματος, νὰ ἴδωσιν ἢ παρὰ τῶν ὁδηγῶν αὐτῶν νὰ ἀκούσωσιν, οὕτως ὥστε σχεδὸν τῶν αὐτῶν ἐν τῷ τμήματι τούτῳ ἐπανάληψις γίγνεται ἐπιπροστιθεμένων ἐνίοτε τῶν ἐκ τῆς παρεμπτώσεως τῶν χρόνων μεταξὺ τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ ἑτέρου ἀνευρεθέντων, πολλῶν παραλειπομένων, ἄλλων δ' οὐκ ὀλίγων, καὶ μάλιστα τῶν ἐπιγραφῶν, ἐσφαλμένως ὡς τὰ πολλὰ ὑπὸ σπουδῆς ἀντιγραφομένων.

Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ἐν τοῖς μάλιστα ὑπάγεται καὶ ἡ Ἄνδρος, ἥτις διὰ καλῶν ἔργων ἐκόσμησε τὴν ἐν Ἀθήναις συλλογὴν καὶ οὐκ ὀλίγας ἐπιγραφὰς παρέσχε. Πάντα ὅμως ταῦτα κατέστησε γνώριμα ἡ ἰδιω-

τικὴ ἐργασία πολλάκις ὅλως τυχαία, ἐνίοτε ὑπὸ ἐπὶ τοῦτο πρὸς τὰ ἐκεῖ πλεόντων ἀρχαιοκαπήλων διευθυνομένη. Ἡ Παλαιόπολις (*Παληόπολις*) αὐτῆς μεθ' ὅλα τὰ ἐκεῖθεν μετακομισθέντα εἶνε ἀνεξερεύνητος ἔτι· διότι καὶ περὶ αὐτῆς καὶ ξένοι ἔγραψαν καὶ ἐξέδοσαν πολλὰ καὶ παρ' ἡμῖν μονογραφία καλὴ ὑπάρχει, ἡ τοῦ Ἀντ. Μηλιαράκη, ἀλλ' ἐργασία συστηματικὴ πρὸς ἀνίχνευσιν τῶν κυριωτέρων τοπογραφικῶν σημείων οὐδεμία ἐγένετο, ὡς καλὸν ἦτο νὰ γείνῃ ἐν τούτῳ τῷ τόπῳ, ὅπου πανταχοῦ προσκόπτει τις ἐπὶ ἀρχαίων λειψάνων καὶ ἐξ οὗ καὶ εἰς μεμακρυσμένας κώμας πολλὰ μετηνέχθησαν.

Ἐκτὸς τῶν λειψάνων τῆς ἀρχαιοτέρας τέχνης περίεργος πάνυ θὰ ἀπέβαινεν ἡ συλλογὴ πασῶν τῶν εἰς τοὺς χρόνους τῶν Βυζαντίνων ἀλλὰ καὶ τοὺς ὀλίγῳ πρὸ ἡμῶν ἀναγομένων ἐπιγραφῶν, τῶν δηλωτικῶν τῆς κατοχῆς οἰκοδομῆς τινος, ἢ εὐχετικῶν ἐπὶ ναῶν, ἐπὶ εἰκόνων ἐν ναοῖς κ.τ.τ. Τοιαῦται ἀπαντῶσι πανταχοῦ τῆς νήσου συνοδευόμεναι πολλάκις ὑπὸ οἰκοσήμων μάλιστα ἐν Κορθίῳ. Περίεργος ἐπ' αὐτῶν ἡ θέσις τῆς γλώσσης ἐν χρόνοις πολλάκις τὰ μάλιστα ἡμῖν ἐγγίζουσι. Τοιαύτας τάσσω τινὰς ἐνταῦθα ἐν σειρᾷ μετὰ καὶ ἄλλων παραλειφθεισῶν ἢ ἐσφαλμένως ἐκδοθεισῶν, καθ' ἣν τάξιν ἐν τῇ περιοδείᾳ ἀπήντησα.

Τοιαύτην πρώτην εἶδον ἐν τῷ ναῷ τῶν Ταξιαρχῶν ἐν χωρίῳ Ἀμοναλείου τοῦ δήμου Κορθίου (διότι ἀποβὰς εἰς Χαλκολιμνιῶνα, ἐτράπην τὴν ἐπὶ τὸ Κόρθιον διὰ Καππαρίας καὶ Ὀπίσω-μεριᾶς) κατὰ τὸ ὑπέρθυρον ἐπὶ πλακὸς φερούσης ἀνάγλυφον παράστασιν τοῦ Ταξιάρχου Μιχαὴλ καὶ ὑπὸ παχέος στρώματος ἀσβέστου κατὰ τὸ νησιωτικὸν ἔθος κεκαλυμμένης, τήνδε:

αψοθ 5 Ἰουλίου
ἀνακαινίσθη ὁ θεῖος ναὸς τοῦ
μέγα Ταξιάρχου διὰ συνδρο
μις καὶ ἐξόδου τοῦ πανιερωτά
Μιτροπολίτου ἁγίου πρώην Σκοπίου
Κυρίου Ἀνθίμου Κουμιριονοῦ

Ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ναοῦ ὑπὸ τὴν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου 1780 *Δικέβρου* 16 ὑπὸ δὲ τὴν τοῦ Χριστοῦ: *Ἀνακενισθ ὁ ναὸς οὗτος δι' ἐξόδων τοῦ ἁγίου δεσπότου* ὑπὸ δὲ τὴν τοῦ Προδρόμου: *τοῦ προιν Σκοπίου*, ταῦτα πάντα ἐπὶ τοῦ λίθου πεποιημένα ἐξ οὗ τὸ καταπέτασμα ὅλον.

Ἐπὶ εἰκόνος ἁγίου Γεωργίου ἐν τῷ αὐτῷ ναῷ χρονολογία κατασκευῆς *αψπβ'*. Ἐπὶ τῆς εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ: *Μνήσθητι κε τοῦ δούλου σου Ἀνθίμου Ἀρχιερέως*.

Ἐν τῇ συνοικίᾳ *Ἀηδονίων* τοῦ Κορθίου ὡς ὑπέρθυρον τοῦ ἠρειπιωμένου

ναοῦ τῶν ἁγίων Πάντων χρησιμεύει πλὰξ μαρμαρίνη φέρουσα κατὰ μῆκος καλὸν κόσμημα ὑπὸ δὲ τοῦτο εἰς ἕνα στίχον τὴν ἐπιγραφήν:

† Κε βοήθη τὸν δοῦλων σου ✕ *κὲ τὶ σύνβιον αὐτοῦ, ἡ δὲ ἀναγινώσκωντες εὔχεσθε ΔΙΚΝΘ.*

ὑπὲρ δὲ ταύτην τὸ ἔτος 1731. Ἐντὸς δὲ τοῦ ναοῦ πρὸ τῆς εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ πλακὸς μετὰ ὡραίου πέριξ ἐν τετραγώνῳ κοσμήματος ἀναγινώσκεται:

Τὼ παρὸν ταφὶ
ων ἡπάρχι τοῦ Λη
κολάου Μηστι 1749.

Μεγίστην καὶ παράδοξον ἀντίθεσιν ἐπὶ τῶν ἐπιγραφῶν τούτων ποιοῦσιν ἡ ἐπιμέλεια μεθ' ἧς εἶνε κατεσκευασμένα κατὰ τοὺς κανόνας τῆς Βυζαντιακῆς καλλιγραφίας τὰ γράμματα καὶ ἡ κατάστασις τοῦ ὀρθογραφικοῦ μέρους ἥτις πιστῶς ὡς ἔχει ἐπίτηδες ἀπεδόθη.

Ὁ αὐτὸς οὗτος ναὸς φέρει ἐπὶ τῶν διαφόρων τοίχων αὐτοῦ λείψανα ἀρχαίας οἰκοδομῆς, μάρμαρα ἐξ ἄλλης χρήσεως πολλῷ παλαιοτέρας εἰλημμένα, τοιαῦτα τὰ κατὰ τὰς θυρίδας καὶ ἰδίως τὰς ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῆς θύρας· ἐντὸς δὲ τοῦ ἱεροῦ βήματος ὑπάρχει καὶ μαρμάρινος μικρὸς κιονίσκος ῥαβδωτὸς [τῶν ἐχόντων τὰ κάτω λίαν πλατέα στενώτερα δὲ τὰ ἄνω. Ὅμοια λείψανα ἀρχαίας οἰκοδομῆς καὶ ἐπὶ τῆς κατὰ τὴν Β. ὄψιν καὶ τὴν ὁδὸν θυρίδος, ὅπου ὡς ὑπέρθυρον ὑπάρχει πλὰξ φέρουσα ἐπὶ τῆς κάτωθεν ὄψεως, τῆς ἀπὸ τῆς ὁδοῦ φαινομένης, τάδε:

1731 *Ἐνεκενίστι ὡ παρὼν ναὼς το ἅγιον τεσαρακι* **13** *Ν.*
τα
ἔγινεν ἱ παρὼ πόρτα.

Ἐν τῇ συνοικίᾳ *Μοσχιώνα* τοῦ Κορθίου καὶ ἐπὶ τῆς προσόψεως τοῦ πύργου τοῦ Μ. Ζ. Καμπάνη ἐλαφρῶς ἐγγεγραμμένη παράστασις τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ, ἐπὶ πλακὸς φερούσης ἄνω μικρὸν γείσωμα, ἀκόσμῳ Λεσβίῳ ὅρμῳ περατούμενον· δεξιᾷ δὲ τῷ ὁρῶντι οἰκόσημον μικταῖς γραμμαῖς ἐξειργασμένον, ἐγγεγλυμμέναις τε καὶ ἀναγλύφοις. Ἄνωθεν τῆς ὅλης παραστάσεως ἐπιγραφή:

X
ὁ ἄρ. ΜΙ ΗΑ 1694

καὶ τὰ ἀρχικὰ γράμματα τοῦ κυρίου τοῦ πύργου· ὑπὸ δὲ τὴν ἀριστερὰν χεῖρα καὶ μεταξὺ τοῦ ἀρχαγγέλου καὶ τοῦ οἰκοσήμου:

Ξύφος
βαστο
καὶ ἵσταμαι
στὲς θί
ρες τά
φτες

βλέπο
ἤδατα
καὶ ἴσελ
θόντας

Ἡ πλὰξ εἶνε τοποθετημένη ὄντως μεταξὺ δύο θυρῶν καὶ ἀντικρὺ τῆς πρὸ τῶν θυρῶν κρήνης φερούσης καὶ ταύτης μακρὰν ἐπιγραφὴν πολὺ νεωτέραν τῆς ἄνω, ἔχει δ' ὕψος 0,60 καὶ πλάτος 0,54.

Ἐν τῇ αὐτῇ συνοικίᾳ καὶ ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Νικολάου ἀριστερᾷ τῷ εἰσιόντι ἐπὶ πλακὸς τεθραυσμένης καὶ πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ πρὸς τὰ ἀριστερά, ὕψους 0,50, πλάτους 0,61, ἡ ὑπ' ἀριθ. 5 ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς νήσου ὑπὸ Α. Μηλιαράκη (σ. 124) ἐλλιπῶς δημοσιευθεῖσα, τελειότερον ἀναγινωσκομένη

. . . ΙΟΥΣ ΤΟ ΤΡΙΤΟΝΣ . . .
. . . ΞΩ ΕΚ ΤΩΝ ΙΔΙΩΝ Κ . . .
. . . .ΘΕΑΣ ΑΓΑΛΜΑ ΕΚ. . . .
ΑΝΕΘΗΚ]ΕΝ

Τὰ γράμματα Ῥωμαϊκὰ μετ' ἀμελείας εἰργασμένα. Τὸ ἔδαφος τοῦ ναοῦ σύγκειται τὸ πλεῖστον ἐκ παλαιῶν μαρμάρων ἢ λίθων ἐξ ἄλλης χρήσεως εἰλημμένων, οἷοι πολλοὶ παρατηροῦνται καὶ ἐπὶ τῶν τοίχων αὐτοῦ. Παρὰ τὸν ναὸν τοῦτον, ἐπὶ τεμαχίου μαρμάρου ἐρριμμένου ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου ἠρειπιωμένου ναοῦ μόνον τὸ ὑπὸ τὸν σταυρὸν ἔτος τῆς οἰκοδομῆς 1693 σαφῶς φαίνεται, τὰ δ' ἄλλα ἀποτετριμμένα.

Ἐν τῇ αὐτῇ συνοικίᾳ ἐν τῷ ἐρήμῳ ναῷ τῆς *Θεοσκέπαστης* ἡ βαθμὶς ἡ πρὸ τῆς Ὡραίας πύλης ἡ ἡμικυκλικὴ φέρει ψηφιδωτοῦ μέρους ὡς διάκοσμον.

Περαιτέρω πρὸς Β. τῆς κώμης *Κοχύλου* ὑπάρχει τὸ ἁπλῶς *Κάστρο* ἢ *ἀπάνω Κάστρο* καλούμενον πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῆς χώρας ἢ *κάτω Κάστρου*. Εἶνε δὲ τοῦτο λείψανα οἰκήσεων φραγκικῶν ἐν σωρείᾳ καταπεπτωκότα, ἐπὶ τοῦ βράχου τοῦ ὑπερτείνοντος τοῦ Κοχύλου πρὸς Β. ᾠκοδομημένα ἐντὸς μεγάλου περιβόλου. Περὶ τὸ μέσον που κεῖται ναὸς τῆς Κοιμήσεως ἐν τῷ ὁποίῳ ἀριστερᾷ τῷ εἰσιόντι ἐπὶ τῆς προσόψεως τοῦ παραστάτου τῆς δευτέρας ἀψῖδος ὑπάρχει πλὰξ τετράγωνος μετὰ κοσμήματος πολυπλόκου ἐντὸς πλαισίου· ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ἄνω ἄκρας τοῦ πλαισίου τού του φέρει τὴν ἐπιγραφήν:

1717 *νικολὸς Ταπόντες*.

Κατωτέρω ἐν τῷ μέσῳ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ κοσμήματος ἐλαφρότατα ἐξεσμένον καὶ μόλις διακρινόμενον τὸ ἔτος 1716, κάτωθεν τούτου γράμματα λεπτότατα δυσανάγνωστα καὶ μετὰ ταῦτα:

ΚΙ$\overset{\text{Η}}{\omega}$ *ταπόν*
τες

Κατωτέρω ὑπὸ τὴν πρώτην τοῦ κοσμήματος περιστροφὴν

1 7 3 1

ζάνε τα

πόντε

Καὶ ταῦτα μὲν ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς. Κατὰ δὲ τὸ ἀνάλογον μέρος ἐν δεξιᾷ πλὰξ ὁμοία μεθ' ὁμοίου κοσμήματος φέρουσα ἐπὶ τῆς ἄνω πλευρᾶς πρὸς τὸ ἔξω μέρος μεγάλοις γράμμασι τάδε:

ΠΕΡΑΚΙ ΚΛΕΟΕΝ ΤΙ . . . (τὰ λοιπὰ ἀποτετριμμένα)

κάτωθεν ἀμέσως ἐν ἀρχῇ

1 7 1 6 (μετὰ τοῦτο λέξεις ἀποτετριμμέναι) *τοῦ τάφου*

Αἱ ἐπιγραφαὶ λίαν δυσανάγνωστοι ὑπὸ τῆς ἐπικαλυπτούσης ἀσβέστου. Ὁ ναὸς διατηρεῖ ἔτι βαπτιστήριον μέγα, ὕψους 0,71, διαμέτρου ἐξωτερικῆς χείλους 0,75, φέρον ῥαβδώσεις ὀφιοειδεῖς πεπληρωμένας κάτω ἐν ἀρχῇ διὰ μικρᾶς γλώσσης.

Ταῦτα πρὸς συμπλήρωσιν τῶν ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς νήσου ὑπὸ Α. Μηλιαράκη ἐλλιπῶς ἐξενηνεγμένων. (σ. 80.)

Ἐν τῇ κώμῃ Μεσαθοῦρι τοῦ δήμου Ἄνδρου ἐπὶ τοῦ τοίχου τῆς οἰκίας Δημ. Βαρδάρη ἐντετοιχισμένη ἡ καὶ ὑπὸ Α. Μηλιαράκη (σ. 125 ἀρ. 9) ἐλλιπῶς ἐκδοθεῖσα:

. . . Λ]ΛΑΣ ΦΑΙΑΚΟΣ
. . . ΑΙΝΙΒΟΥΛΑΙΑΝ
. . . ΟΝΕΙΛΕΩ ΤΩ ΔΗΜΩ

ἐπὶ τεμαχίου λίθου ὕψους 0,14 πλάτους 0,45.

Ἐγγὺς ταύτης ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τοίχου ὀλίγον ἀριστερᾷ ἐπὶ βάσεως μικρᾶς ἢ βωμίσκου ὕψους 0,25, πλάτους 9,18 ὑπάρχει ἡ ἑξῆς:

ΣΩΤΗΡΙ ΚΑΙ
ΚΑΙ ΚΤΙΣΤΗ
ΤΗΣ ΟΙΚΟΥΜΕ
ΝΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑ
ΤΟΡΙ Σ[ΕΒΑΣΤΩ]
. . . . Ν . . . . .
ΟΛΥΜ] Π[ΙΩ

Ἐπὶ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης, ἥτις ἀποροῦμεν πῶς διέφυγεν οὕτως ἐγγὺς τῇ ἑτέρᾳ οὖσα τὸν συγγραφέα τῆς *Ἄνδρου*, ἐπαναλαμβάνεται δὶς ὁ σύνδεσμος *καὶ* ὑπὸ σφάλματος.

Καὶ δεξιᾷ τῆς πρώτης ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τοίχου τεμάχιον ὑποστηρίγματος ὑπὸ τὸ γείσωμα κεφαλὴν γρυπὸς ἢ μᾶλλον λέοντος φέρον, τὸ ὅλον ὕψους 0,24.

Ἐν τῇ πρωτευούσῃ τοῦ δήμου Ἄνδρου τῇ κοινῶς *Χώρᾳ* ἢ *Κάτω Κάστρο* ἀκουούσῃ πολλὰ κεῖνται τῇδε κἀκεῖσε ἐπὶ τοίχων ἢ καὶ ἀλλαχοῦ μεσαιωνικὰ καὶ παλαιότερα, τὰ τελευταῖα ταῦτα ἐκ τῆς Παλαιοπόλεως μετε-

νηνεγμένα. Τοιοῦτον τὸ μέγα ἀνάγλυφον τὸ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς σχολῆς Καΐρη τῶν συνήθων ἐπιτυμβίων ὕψους 1,57, πλάτους 1 ἀκριβῶς μέτρου, πάχους 0,15. Ἐπ' αὐτοῦ παρίσταται γυνὴ ἐν ἀριστερᾷ (καὶ οὐχὶ ἐν δεξιᾷ ὡς ἐν τοῖς Μηλιαράκη σ. 125 λέγεται) ἐπὶ σκίμποδος καθημένη, ἀκουμβᾷ τὴν ἀριστερὰν ἐπὶ τοῦ ἔξω τῆς χειρὸς τῆς δεξιᾶς, ἣν ἐξερχομένην τοῦ περιβάλλοντος τὸ σῶμα ἐκτὸς τοῦ στήθους ἱματίου, ἔχει ἐπὶ τῶν μηρῶν πρηνῆ πρὸς τὰ δεξιὰ ἀποβλέπουσα. Ἡ δεξιόθεν προσερχομένη φέρει κόμην βραχεῖαν καὶ χιτῶνα ποδήρη μετὰ δυσκάμπτων πτυχῶν μέχρις ἄκρων τῶν ποδῶν κατερχόμενον, ὧν φαίνεται πρὸς τὰ ὀπίσω ὑπεγειρόμενος ὁ δεξιὸς ἐν τῇ τῆς γυναικὸς κινήσει. Τῇ ἀριστερᾷ ἔχει νάρθηκα τὸν συνήθη (καὶ οὐχὶ *λιβανωτίδα*) ἀνοικτόν, οὗ ἐξάγει τι τῇ δεξιᾷ. Τὸ ὅλον εἰς τὸ κάτω μέρος ἔχει ἐξοχὴν τὸ πλεῖστον τῆς πλακὸς διήκουσαν, δι' ἧς ἐνεγομφοῦτο ἐπὶ τῆς βάσεως. Ἄνω ἔφερεν ἀέτωμα ἐπὶ παραστάδων στηριζόμενον, ἐπὶ τῆς ταινίας τοῦ ὁποίου τῆς ὁριζοντίας, ἤτοι τῆς ἐπιφανείας τοῦ γείσου ὑπάρχει ἡ ἐλλιπῶς ἐκδοθεῖσα ἐν τοῖς Μηλιαράκη ἐπιγραφή :

ΛΙΩΛΙΑ ΑΥΛΟΥ ΘΥΓΑΤΗΡ ΓΥΝΗ ΔΕ ΠΡΟΥΣΙΟΥ
[ΤΟΥ ΑΙΣΧΥΝΟΣ[Υ

Ὑπὲρ δὲ τὸ ἀνάγλυφον καὶ ἐντὸς τοῦ πλαισίου ἡ ἐπίσης ἐλλιπῶς ἐκδοθεῖσα :

ΠΡΩΤΗ ΑΥΛΟΥ ΓΥΝΗ ΔΕ ΑΙΣΧΙΝΟΥ ΤΟΥ
ΦΙΛΟΝΙΔΟΥ.

Τὰ τῆς δευτέρας ταύτης ἐπιγραφῆς γράμματα ἐλαφρῶς ἐπειρμασμένα.

Τῷ ἀναγλύφῳ τούτῳ παράκειται ἕτερον τεμάχιον μαρμάρου διασῶζον μέρος ἀριστερᾶς παραστάδος, παρ' ᾧ ἀκέφαλος μορφὴ μέχρι τοῦ στέρνου κατεστραμμένη, φέρουσα χιτῶνα μέχρι μέσων που τῶν μηρῶν κατερχόμενον μετὰ χειρίδων μέχρι τῶν χειρῶν διηκουσῶν, ζωννύμενον περὶ τὴν ὀσφύν, ἀφ' ἧς εἰς δύο ταινίας ὁ ζωστὴρ καταπίπτει. Τῇ δεξιᾷ ἐλευθέρα κάτω φερομένῃ ἔχει τι, οἱονεὶ κύλινδρον, τὴν ἀριστερὰν ὑψοῖ πρὸς ἑτέραν πρὸ αὐτῆς μορφήν· στηρίζεται ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ποδός, ἐγείρει δ' ὄπισθεν τούτου ἐστηριγμένον τὸν ἀριστερόν. Πρὸ ταύτης δεξιᾷ τῷ ὁρῶντι μέρος μόνον σώζεται ἑτέρας μορφῆς ἐν χιτῶνι καὶ ἱματίῳ, ἐφ' ἧς φαίνεται φερόμενον τῇ ἑτέρᾳ τῶν ἐλλειπουσῶν χειρῶν ἄκρον ὀργάνου ἀπολῆγον εἰς κεφαλὴν κριοῦ. Ὁ δεξιὸς ταύτης ποὺς σωζόμενος φέρει πέδιλον μετὰ πλουσίου ἐγκομβώματος. Τὸ ὅλον ὕψους 0,62, πλάτους 0,36, πάχους 0,15.

Ἐν τῇ οἰκίᾳ Ν. Μ. Καΐρη, ἀνάγλυφος λίθος ὕψους 0,79, πλάτους 0,39, φέρων νέον καθήμενον ἐπὶ σκίμποδος μετὰ ὑποποδίου χωριστοῦ, ἀποβλέπων πρὸς τὰ δεξιά, φορῶν ἱμάτιον καταλεῖπον γυμνὸν ὅλον τὸ δεξιὸν ἄνω τοῦ σώματος καὶ τὴν δεξιάν, ἣν στηρίζει καθέτως ἐπὶ τοῦ μετὰ προσκεφαλαίου σκίμποδος· πρὸ αὐτοῦ παῖς κρατεῖ τὴν ἀριστεράν. Τὸ ὅλον

ἀποτετριμμένον· ἡ δεξιὰ τοῦ νέου ἀπὸ τοῦ ὤμου μέχρι τοῦ μέσου τεθραυσμένη, τὸ πρόσωπον σώζεται παρὰ τῷ αὐτῷ ἀποκεκομμένον, ἄνωθεν δὲ τοῦ ὅλου ἡ γνωστὴ ἤδη ἐπιγραφή :

ΑΣΚΛΑΠΩΝ
ΑΣΚΛΑΠΩΝΟΣ
ΧΑΙΡΕ

Καὶ ὁ ναὸς ὁ φέρων τὴν ἐπωνυμίαν τῆς Παλατιανῆς, φέρει λείψανα ἀρχαίου κτιρίου, ἐν οἷς δεξιᾷ τῆς θύρας τῆς πρὸς Δ. ὑπάρχει καὶ κεφαλὴ νεανίου ἀνάγλυφος μετὰ τοῦ δεξιοῦ ὤμου, πρὸς τὰ ἀριστερὰ ἀποβλέπουσα, πλὴν σφόδρα ἀποτετριμμένη, καλὴν ὅμως ἐργασίαν δεικνύουσα.

Ἔξω τοῦ Κάτω Κάστρου ἐν τῷ κτήματι Ζωρζῆ Καμπάνη ἐπὶ τῆς προσόψεως ναοῦ τοῦ Ἁγ. Εὐσταθίου, ἐπὶ λίθου φαιοῦ ἡ ἑξῆς ἔμμετρος ἐπιγραφὴ ἐλλιπῶς ἐκδεδομένη ἐν τοῖς Μηλιαράκη (σ. 126 ἀρ. 12) καὶ ἔν τισι μετὰ προφανεστάτων διαφορῶν.

. . . . ΗΣΗΔΑΣΙΑΣ ΕΠΙΒΑΣ ΔΙΑΠΡΑ . . . . .
ΚΑΙ ΠΑΝΤΩΝ ΑΕΘΛΩΝ ΝΕΙΚΟΣ ΕΝΕΓΚΑΜΕΝ[Ο]Σ
ΑΝΔΡΙΟΣ ΑΙΑΚΙΔΗΣ ΤΕΚΝΩΝ . . . [ΓΑ] ΤΩΔΕΝΙ ΤΥΜΒΩ
ΚΕΙΜΑΙ ΑΒΑΣΚΑΝΤΟΣ ΠΑΙΣ ΚΡΑΤΕΡΩΝ ΓΟΝΕΩΝ
ΟΥΧΩΣ ΠΗΛΕΙΔΗΣ ΦΙΛΤΡΟΙΣ ΑΛΛΩΣ ΜΕΓΑΣ ΑΡΗΣ
ΜΟΙΡΙΔΙΟΙΣ Α Ι. . Ι. . ΦΟ. . . ΟΥΧΟΣ ΙΑΙΣ ΒΟΤΑΝΑΙΣ
ΑΛΛΑ ΑΜΑΥΡΟΣ ΜΕΝ ΕΝ . . . .
. . . .

Ἐν τῇ κώμῃ Μεσσαρίᾳ τοῦ δήμου Ἄνδρου, ὑπάρχει ναὸς ῥυθμοῦ καθαρῶς βυζαντιακοῦ, ὁ τοῦ Ταξιάρχου, ἔχων μαρμάρινον καταπέτασμα, ὡς περιγράφεται ὑπὸ Μηλιαράκη, ὅπερ ὅμως ἐκτὸς τῶν ἄλλων τῶν ἀναγραφομένων ἀναγλύφων, ἔχει ἐγγὺς τοῦ θυμιατηρίου καὶ σκῆπτρον καὶ λάγηνον, ἐπὶ δὲ τῆς δεξιᾶς τοῦ ἱεροῦ βήματος πύλης κατὰ τὰς ἄνω γωνίας δεξιᾷ μὲν τὸν ἥλιον, ἀριστερᾷ δὲ τὴν σελήνην δικέραιον μετὰ ἀκτίνων πρὸς τὰ πρόσω τοῦ ἐπ' αὐτῆς προσώπου κυματιζουσῶν.

Ἐπὶ τοῦ ἑτέρου τῶν ὀκταγώνων ἐκ φαιοῦ μαρμάρου στύλων μόλις ἀναγινώσκονται τάδε :

† Τὸν σὸν
οἰκέτην
Μιχαὴλ..ρο
τος . . . πα
κ . . . . ς
τ . . . .τιῳ
. . . . . π
ον . . . τ
ευ . . . . η
c c

Ἡ δὲ ἐπὶ τῆς κάτω ὄψεως τοῦ ἐπὶ τῆς ἁγίας Τραπέζης σταυροῦ ἐπιγραφὴ πλήρης ἔχει ὧδε :

Δανιὴλ τοῦ Σγουρισμένου καὶ Κοσμᾶ τοῦ Πικρὶ καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες εὔχεσθε διὰ τὸν κτίτορα, ὁ θεὸς σώσι αὐτὸν μινὶ Μαρτήῳ ἔτος ,ϛξϛ (1157) *βασιλεύοντος Μανουὴλ Κομνηνοῦ.* Ἡ δ' ἐν τῷ αὐτῷ ναῷ ἐπὶ τοῦ κιονοκράνου τοῦ ἀριστεροῦ κίονος, πρὸς τὸ τέλος μεταξὺ τῆς λέξεως *μηνὶ* καὶ *ἔτος* ἔχει τὰ : *Μαρτ.* $\overline{N}$ $\overline{T}$.

Ἄνωθεν τῆς κυρίας θύρας τοῦ ναοῦ ὑπάρχει ἀνάγλυφον, παράστασις δύο ἀγγέλων στέμμα κρατούντων καὶ κεχρωματισμένων.

Ἐν τῇ αὐτῇ κώμῃ ἐπὶ τῶν τριῶν πυλῶν τῆς προσόψεως τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Νικολάου, τοῦ καλοῦ μὲν ἀλλὰ ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ καταστρεφομένου, τρεῖς διάφοροι ἐπιγραφαὶ δηλωτικαὶ καὶ τῆς ὀνομασίας τοῦ ναοῦ, τῶν χρόνων τῆς οἰκοδομῆς, τοῦ ἀρχιτέκτονος κτλ. Τούτων ἡ ἐπὶ τῆς μέσης θύρας ἔχει ὧδε :

Αψλϐ' ἀρχὴν ἤληφεν ὁ ναὸς οὗτος Αὐγούστου πρώτη
ὁ ναὸς κλῆσιν τοῦ Νικολάου φέρει
ἐν τῇ Μυραίων ποτὲ ἱεραρχοῦντος
ἣν ἐκάτει νῦν ψυχικῆς σωτηρίας.
Διονύσιος ἀρχιθύτης ἤγειρεν
εἰκοστὸν δὲ ἱερὸν δόμον ἐκ βάθρων
ὁ δὲ ναὸς ἵσταται μέχρι τερμάτων
δῶρον τῷ θεῷ ὁ παρὼν συνεργία·
ἔκτισεν Καΐρης Διονύσιος ὁ Ἄνδρου.

Ἐπὶ δὲ τῆς δεξιᾶς ἀναγινώσκεται :

Οἶκος τοῦ θεοῦ καὶ προσευχῆς
Μηδεὶς εἰσέλθῃ μνησίκακος ἐνθάδε
ἐν ἔτει — Καὶ λάβῃ ἀρὰν ἀντὶ τῆς εὐλογίας, — αψλδ'
Ὀκτωμϐ — Ὡς ὁ Ἰούδας ὁ τοῦ Χριστοῦ προδότης. — κν.
ρίῳ — Χεὶρ Μελετίου Ἱερομονάχου Κονδύλη
Μέμνησθε αὐτοῦ οἱ ἀναγινώσκοντες· ἐγραύθη δὲ

Ἐπὶ δὲ τῆς ἀριστερᾶς :

Ἔφην ὁρᾶτε μὲ μὲν οἱ προσιόντες
καθήμενον Θεὸν τοῦ ἱεροῦ ἔνδο
κριτὴν δὲ δίκαιον ἁπάντων μερο^χπ.
Ἐκτίσθη δὲ παρὰ ἀρχιμαΐστορος
Νικολάου Βολισιανοῦ τοῦ ἐκ Χίου
σὺν τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ Ἰωάννῃ τε καὶ Φραγκούλῃ αψλδ'. μηνὶ
Ὀκτωμϐρίῳ λ'.

Ὁ ἀνωτέρω ἀναφερόμενος Διονύσιος ὁ Καΐρης ἀναγράφεται καὶ ἐπὶ ἑτέρας ἐπιγραφῆς, τῆς ἐπὶ τῆς πρὸς Β. ὄψεως τοῦ ἐν τῇ κατερρύτῳ κώμῃ

Μένιταις ναοῦ τῆς Κοιμήσεως τοῦ ἐπικαλουμένου τῆς Κουμούλου, ἐχούσης ὧδε:

⊕ Ἄνασσα μῆτερ τοῦ θεανθρώπου και . . .
εἰκ. δαπάνη νικόλαος Κονδύλης
τῆς κοινότητος τόνδε δουμήσας δόμον·
ἀλλὰ φίλατε τοῦτο ὡς προμιθέα· ἀνακε
νίσθη δὲ Ἱεραρχοῦντος Διονυσίου Καΐρη καὶ
ἡγουμενεύοντος Ἐμανουὴλ Ἰωάνου αψμ΄.

Ἐν τῷ δήμῳ τοῦτο δὲν ἀπαντῶσιν ἄλλα σπουδαῖα λείψανα ἢ ἐπιγραφαί, ἐκτὸς τῆς Παλαιοπόλεως, τῆς πηγῆς δηλ. ἀφ' ἧς μετεκομίσθησαν καὶ πᾶσαι αἱ σημειωθεῖσαι ὡς εἰς ἀρχαίους χρόνους ἀναγόμεναι ἐπιγραφαί· τὰ κατὰ τὴν Παλαιόπολιν ὅμως τάσσω ἐν τέλει κατὰ τὴν σειρὰν τῆς ἐπισκέψεως αὐτῶν καὶ τὴν γραμμὴν τῆς περιοδείας. Διὰ τοῦτο μεταβαίνων ἀπὸ τοῦ δήμου τούτου εἰς τοὺς βορειοτέρους οὐδὲν ἄλλο ἔχω νὰ παρατηρήσω κατὰ τὴν πλευρὰν ταύτην ἐκτὸς τῆς παραθέσεως μιᾶς τῶν πολλῶν ὡραιοτάτων τοπωνυμιῶν τῶν ὑπὸ τοῦ λαοῦ οὕτως ἐπιτηδείως καὶ μετὰ τοσαύτης ἐπιτυχίας ἀποδοθεισῶν εἰς τὰ πλεῖστα μέρη τῆς νήσου. Εἰς τὸ βάθος χαράδρας τινὸς ὀλίγον κατωτέρω τῆς κώμης *Ἀποικίων* καὶ μεταξὺ τούτων καὶ τῶν Στενίων ὑπάρχει κώμη ἀκριβῶς εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ὄρους καὶ παρὰ τὸν εἰς τὸν ὅρμον τῶν Στενίων ἐκβάλλοντα χείμαρρον, φέρουσα τὸ ὄνομα *Πατούρια*. Ἀπορῶ πῶς διέφυγε λίαν ἐξεζητημένη παραγωγὴ τὸν κ. Μηλιαράκην (σ. 76) καὶ ἀντὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ παρὰ τῷ λαῷ φερομένου (*τὰ Πατούρια εἶνε καλὸ χωριό, πᾶμε 'ς τὰ Πατούρια, ἤρθαμε ἀπὸ τὰ Πατούρια*), ἀντὶ τοῦ ἐκφραστικωτάτου ὀνόματος τῆς θέσεως ταύτης ἀναγράφει τὸ ὄνομα ΑΠΑΤΟΥΡΙΑ ἐπιπροσθέτων ὅτι *φέρει ὄνομα ἑλληνικώτατον*, ἂν καί, κατὰ τὸν αὐτόν, οὐδὲν ἴχνος ἀρχαιότητος ἐγκλείει. Διατί νὰ ἀνατρέξωμεν εἰς ἀνύπαρκτα ὅλως, εἰς ἀκατάληπτα τῷ λαῷ καὶ νὰ μὴ ζητήσωμεν τὴν ἀρχὴν ἐν τῇ ἐννοίᾳ, ἣν αἰσθανόμενος ἠθέλησε καὶ νὰ ἐκφράσῃ, ὅπως συνέβη τοῦτο εἰς πολλὰς περιστάσεις; Εἶδε τὴν θέσιν χθαμαλωτάτην, εἶδε τὸ κατώτερον μέρος τοῦ ὑπεράνω ὑψουμένου ὄρους, παρωμοίασε τοῦτο πρὸς σῶμα, ἐφαντάσθη πατοῦν καὶ ἰδοὺ ἡ ἐκφραστικωτάτη λέξις Πατούρια, δηλοῦσα τὸ μέρος ὅπου τὸ *ὄρος πατεῖ*, τοὺς πρόποδας ἄλλως λεγομένους τοῦ ὄρους. Ἢ μήπως ἀσυνήθης εἶνε ἡ παρομοίωσις πολλῶν μερῶν τοῦ ὄρους πρὸς τὰ ἀνάλογα τοῦ σώματος; διότι καὶ *φρούδια* (ὀφρύες) ἀπαντῶσιν εἰς τὰ ὄρη καὶ τὰ πλάγια τοῦ ὄρους μέρη *ῥάχαις* λέγονται κατὰ μεταφοράν. Ὥστε ἂς ἐμμείνωμεν εἰς τὴν λέξιν τοῦ λαοῦ, ἀφ' οὗ μάλιστα δὲν ἔχομεν λόγον παραδοχῆς τῆς ἑτέρας, ἀφ' οὗ κατ' οὐδένα τρόπον δικαιολογεῖται ἡ λέξις Ἀπατούρια.

Ἐπειδὴ δὲ μέχρι τούτου ἐξέδραμον προστίθημι καὶ ἑτέραν ἀπάτην τοῦ

αὐτοῦ ὡς πρὸς ἑτέραν τοπωνυμίαν. Ὀνομασία *Ὀβρεόκαστρον*, ἐν ᾗ θέσει ἀναφέρει ταύτην ὁ κ. Μηλιαράκης (σελ. 85) δὲν ὑπάρχει. Παρὰ πλείστων οὓς ἠρώτησα περὶ τῆς θέσεως ἔμαθον ὅτι *ἡ θέσις ἀκούει* (περιέργως πάνυ οὕτω μετὰ τῆς ἀρχαίας συντάξεως) *Βλόκαστρο*, διὰ τὸν λόγον ὅτι ἐκ παραδόσεως φέρεται ὅτι ἐν τῇ ὀχυρᾷ ἐκείνῃ θέσει ὑπῆρχον κεκρυμμένοι θησαυροί, *βλός*.

Ὁμοίως ὁ ναὸς τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου λέγεται ὅτι ἐπικαλεῖται τοῦ *Ξανεμύτη* (σ. 103) καὶ διὰ τοῦ *υ* γράφεται, ἐνῷ ὁ λαὸς οὕτως ὀνομάζων, ἠθέλησε νὰ χαρακτηρίσῃ δι' ἐπωνύμου δηλωτικοῦ τῆς θέσεως, ὡς συνήθως συμβαίνει, ἠθέλησε δηλ. νὰ εἴπῃ ὅτι κεῖται ὄχι *απάνεμα* ἀλλὰ *ξάνεμα*, ἤτοι εἰς θέσιν ἐκτεθειμένην εἰς τὸν ἄνεμον, διὸ τὸ Ξανεμήτης διὰ τοῦ *η* γραπτέον.

Ἐν διαφόροις δ' οἰκοδομαῖς ἐν ταῖς μεταξὺ τῆς χώρας καὶ τοῦ Γαυρείου κώμαις ἀπαντῶσι τῇδε κἀκεῖσε λείψανα ἀρχαίας χρήσεως, ὡς ἐν τῷ προαυλίῳ τῆς μονῆς Ἁγίας βάσις κίωνος ἰωνικοῦ ἐπὶ ὑψώματος πρὸ τῆς πύλης κατεσκευασμένου διὰ τὴν ἐπὶ τῶν ἡμιόνων καὶ ὄνων ἀνάβασιν, ὁμοία δεξιᾷ τῆς εἰσόδου τοῦ αὐτοῦ ναοῦ ὑπὸ τὸ ἁγιασματάριον εἰλημμένον καὶ τοῦτο ἐξ ἄλλης χρήσεως. Πλησίον τοῦ χωρίου *Θελοῦ* (ὅπερ κακῶς παρὰ Μηλιαράκῃ *Φελλὸ* ὀνομάζεται, δὲν εἶνε δ' ἄλλο τι ἢ ἡ λέξις *Θολοῦ*) ὑπάρχει λατομεῖον ἀρχαῖον καὶ λίθοι μεγάλοι πρὸ τῶν κεκλιμένως ἀποκεκομμένων βράχων κατακείμενοι κανονικῶς ἀποτετμημένοι,κατὰ τὸν τρόπον τῆς ἀποτομῆς τῆς πέτρας τὸν καὶ ἐπὶ τῆς Πυκνὸς ἐν Ἀθήναις παρατηρούμενον. Τὸ μέρος λέγεται *Πελεκητή*, σώζεται δ' ἐπ' αὐτοῦ μεταξὺ τῶν ἄλλων λίθων εἷς παρεσκευασμένος διὰ λάρνακα, ἔσωθεν ἐσκαμμένος ὅσον τὸ ἡμίχωστον καὶ ὑπὲρ γῆν μέρος αὐτοῦ δεικνύει. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἐκεῖ ὑπῆρχε καὶ ἐργαστήριον, ἐν ᾧ τὸ πρῶτον σχῆμα ἐλάμβανον τὰ μάρμαρα τὰ πρὸς ποικίλας ἐκεῖθεν ἐξαγόμενα χρήσεις.

Ἐν Γαυρείῳ ἐπὶ οἰκίας πρὸς τὴν θάλασσαν τοῦ Δημ. Ταράση κορμὸς γυναικὸς ἀπὸ ὀσφύος καὶ ἑξῆς φερούσης χιτῶνα καὶ ἱμάτιον ὕψους ἑνὸς περίπου μέτρου.

Κατὰ τὴν αὐτὴν σειρὰν οἰκιῶν ἐπὶ ἐργαστηρίου Γ. Γιαννουλίδου, βωμίσκος ἢ βάσις μικρὰ ἐντετοιχισμένη ὕψους 0,39 καὶ πλάτους 0,27, φέρουσα τὴν ἑξῆς ἐπιγραφήν, ἧς τὰ κατὰ τὰς ἑκατέρωθεν ἄκρας τῶν στίχων γράμματα κεκαλυμμένα ὑπὸ τοῦ ἐπιχρίσματος τοῦ τοίχου:

ϹΩΤΗ[ΡΙΚΑΙ
ΚΤΙϹΤ[ΗΤΗϹ
ΟΙΚΟΥ[ΜΕ
ΝΗϹ Α[ΥΤΟ
ΚΡΑΤ[ΟΡΙ
ΑΔΡΙΑΝ[Ω

κατωτέρω δ' ἐπὶ τοῦ κυματίου τοῦ βωμίσκου διὰ μειζόνων γραμμάτων:

ΟΛΥΜΠ[Ι]Ω

Ἐπὶ τῆς οἰκίας Γ. Καίσαρη, ἐντετειχισμένον τεμάχιον λίθου, ὕψους 0,41, πλάτους 0,29 φέρον τὴν ἐπιγραφήν:

. . . . ἐνιαυτῷ
. . . ομενο . . . . έσθαι τῇ
. . οτῆς ἀρχῆς αὐτῷ γεγενημένη
.ς τὸν δῆμον καὶ τὰ πάντα καλοκαγαθ. .
. ν γῆν πᾶσαν προσηνέγκατο σπουδήν
τε καὶ ἐπιμέλειαν μετὰ πάσης ἐκτε
νοῦς προθυμίας εἰς τὸ τοὺς ἀσθενῶς
διατεθέντας τυχεῖν τῆς καθηκούσης
θεραπείας τε καὶ σωτηρίας. Ἵνα οὖν καὶ
ὁ δῆμος φαίνηται εὐχάριστος ὢν καὶ τι-
μῶν τοὺς καλοὺς κἀγαθοὺς τῶν ἀνδρῶν
δεδόχθαι τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ βρα-
βεῦσαι Ἀρτεμίδωρον Μηνοδότου τὸν ἰ-
ατρὸν ἐπί τε τεῖ προαιρέσει καὶ καλοκἀ-
γαθίᾳ μεθ' ὧν διατελεῖ εἰς τὸν δῆμον
καὶ στεφανῶσαι αὐτὸν χρυσῷ στεφάν . .
. . . . . τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ στεφάνου
γενέσθαι ἐν τοῖς ἀγῶσιν, οἷς ἂν ἡ πόλις συν-
τελῇ, τὴν ἐπιμέλειαν ποιουμένων τῆς ἀ-
ναγορεύσεως τῶν κατ' ἐνιαυτὸν στρατη-
γῶν, ἀναγραφῆναι δὲ τόδε τὸ ψήφισμα
εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος.

Ἡ Βουλὴ καὶ ὁ δῆμος.

Ἡ λέξις ΚΑΙ εὑρίσκεται ἐν στεφάνῳ ἐλαφρῶς ἀναγλύφῳ ἐντὸς περιγεγραμμένου τετραγώνου πλαισίου.

Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τοίχου ὑπάρχει προσκεκολλημένον καὶ τὸ κάτω μέρος ἀγάλματος, βάσις δηλ. μετὰ τῶν ἰχνῶν τῶν ἄκρων ποδῶν ἐξεχόντων, ἱκανῶς ἀποτετριμμένων, καὶ δεξιᾷ τούτων ὄγκος τις ἀποτριβείσης ὅλως γλυφῆς, ἴσως παρακειμένου τῷ ἀγάλματι μέσου ὀργανικῆς ὑποβαστάσεως ἢ ἄλλου στηρίγματος, ἐφ' οὗ διακρίνεται τριγωνικὴ διαμόρφωσις ὡσεὶ κρανίου βοός.

Ἐγγὺς τοῦ Γαυρείου, παρὰ τὴν κώμην *ἅγ. Πέτρον*, ὑπάρχει ὁ κυλινδρικὸς πύργος τοῦ ἁγ. Πέτρου, περὶ οὗ ἐπιφυλασσόμενος ἰδίᾳ ἐν ἐκτάσει

νὰ πραγματευθῶ, τοῦτο μόνον σημειῶ ἐνταῦθα, ὅτι εἶνε ἀδύνατον νὰ τεθῇ ἐν τοῖς ἀρχαίοις Ἑλληνικοῖς κτιρίοις, διότι προφανέστατον τυγχάνει ὅτι ἀνήκει εἰς χρόνους φραγκικούς.

Κατὰ τὴν ὁδὸν τὴν ἀπὸ Γαυρείου εἰς Μπατσὶ, σώζονται λείψανα ἑτέρου κυλινδρικοῦ πύργου ἐν θέσει *Ξυλοκαρύδᾳ*, ἤτοι οἱ τρεῖς κατώτατοι δόμοι πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος ἐν τόξῳ τοῦ λοιποῦ κατεστραμμένου. Μακρόθεν φαίνονται ὡς ἁπλοῦς τοῖχος ταῦτα, ἅτε συνεχόμενα πρὸς τοὺς νεωτέρους ἐπ' αὐτῶν ἐκτισμένους τοιούτους· τοῦτο δ' ἴσως ἠπάτησε καὶ τὸν κ. Μηλιαράκην γράφοντα περὶ αὐτῶν «*πιθανῶς νὰ εἶνε ἴχνη ἀρχαίων αἱμασιῶν ἢ στηρίγματα ὁδῶν*», ἐν ᾧ τῷ ἐγγύθεν ἐξετάζοντι σαφέστατος ὁ σκοπός.

Ἐπὶ δὲ τῆς προσόψεως τοῦ ἁγ. Ἀντωνίου ἔξωθεν τοῦ χωρίου Ἀπροβάτου τεμάχια γείσου, ἐν ἐπὶ τετραγώνου λίθου ἀνάγλυφον ἀέτωμα σηκοῦ καὶ ἄλλα. Ἐν τῇ αὐλῇ μικρὸν κιονόκρανον Κορινθιουργὲς ὕψους 0,17. Παραπλεύρως τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου ἐπὶ τῆς προσόψεως τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἐπὶ λίθου ὕψους 9,57, πλάτους 0,19 ὑπῆρχεν ἐπιγραφὴ φθαρεῖσα ὅλως· μόλις δὲ καὶ μετὰ κόπου δύναταί τις νὰ διακρίνῃ ἐπ' αὐτῆς τὰ γράμματα τάδε πρὸς τὸ δεξιόν:

. . Λ . . . . ΔΕ . .
. . . . ΙΡ. . . .
. . . . ΟΣΑΠΩΝ
. . . .

Πρὸς τὰ ἀριστερὰ καὶ κατὰ μέσον ἔγραψαν τὸ ὄνομα τοῦ ναοῦ οἱ χριστιανοί:

τοῦ ἁγίου Ἀνθανασίου
1 8 1 9 *αωιθ'*.

Μετὰ τὸ χωρίον Ἀπροβάτου ἔρχεται ἡ Παλαιόπολις βρίθουσα λειψάνων τῆς ἀρχαιότητος τῇδε κἀκεῖσε ἀνὰ τοὺς ἀγροὺς ἐσκορπισμένων. Ὑπάρχουσι κατὰ τὴν παραλίαν ἀγροὶ, ὧν οἱ τοῖχοι ἀπαρτίζονται τὸ πλεῖστον ἐκ μαρμάρων ἀρχαίων· ἐκτὸς δὲ τῶν ἐπὶ τῶν οἰκίσκων σωζομένων τοιούτων τεμαχίων ὑπάρχουσι καί τινες ἐξ ὁλοκλήρου ἐκ λευκοῦ λίθου ᾠκοδομημένοι, ἐκ λίθου εἰλημμένου ἐκ τοῦ πλουσίου τῆς ἀρχαίας πόλεως μεταλλείου. Λυπηρὸν τῇ ἀληθείᾳ νὰ μένῃ τὸ ἔδαφος τοῦτο ἔτι ἀνεξερεύνητον, ἐν ᾧ καθ' ἑκάστην ὑπὸ τὴν ἀξίνην τοῦ σκαφέως προέρχονται ὅλως τυχαίως εἰς φῶς καὶ ἐπιγραφαὶ καὶ γλυπτοὶ λίθοι, ἅτινα πάντα, ἕνεκα τοῦ τρόπου τῆς ἀνευρέσεως, ἀποκρύπτονται, ἢ καὶ ἂν μὴ συμβῇ τοῦτο λίαν μικρὰν ἢ οὐδεμίαν ἀξίαν δύνανται νὰ ἔχωσιν ἐν ὅσῳ δὲν σχετίζονται πρὸς τὸν χῶρον ἐν ᾧ εὑρέθησαν, ἐν ὅσῳ ἐλλείπει πᾶσα περαιτέρω ἐπιτόπιος ἔρευνα.

Ἐντὸς τῆς πόλεως κατὰ διαφόρους διευθύνσεις παρατηροῦνται τοῖχοι

μεγάλοι παλαιῶν οἰκοδομημάτων, πολὺ διάφοροι τὴν κατασκευὴν τῶν τειχῶν τῆς ἀκροπόλεως ἅτινα φαίνονται ἐπιδιορθωθέντα ἐπὶ τῶν Φράγκων κατόχων τῆς νήσου. Ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως ταύτης ὑπάρχει ναΐσκος τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἐπὶ τῆς ἁγίας τραπέζης τοῦ ὁποίου ὑπάρχει λίθος ἐπιτύμβιος μετὰ ἀναγλύφου ἀετώματος ὕψους 0,24, πλάτους 0,25, φέρων ἐπὶ τοῦ σώματος τὴν ἐπιγραφὴν γράμμασι χρόνων ,Ρωμαϊκῶν:

. . ΝΘΗΠΗ
. . \ΗΞΕΛΜΙΟΣ
. . . ΟΣΗΣ . . .

Καταβὰς τῆς ἀκροπόλεως ἐπεσκέφθην τὴν οἰκίαν τοῦ ὁδηγοῦ μου Ἀντ. Δ. Λούπεση, ἔνθα ὑπάρχει ἄγαλμα γυναικὸς ἱσταμένης ἀκεφάλου, ὕψους 0,59, φερούσης χιτῶνα ἐζωσμένον ποδήρη καὶ ἱμάτιον ὅπερ πίπτει ὑπὸ τὴν δεξιὰν φερόμενον ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς, δι' ἧς συνέχει αὐτὸ εἰς πτυχὰς κατερχόμενον· ἡ δεξιὰ παρὰ τὸν μηρὸν κατερχομένη μέχρι μέσου γυμνὴ κρατεῖ τι· βαίνει ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ποδὸς ὑπεγείρουσα τὸν ἀριστερόν. Κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ κατόχου ἕτερον ὅμοιον ἠγοράσθη παρὰ τοῦ ἰατροῦ Εὐκλείδου Πίστη, ὅπερ ὅμως δὲν εἶδον.

Ἐν τῇ αὐτῇ οἰκίᾳ ὑπάρχουσι τρία ἄλλα τεμάχια μαρμάρου ὕψους 0,95, πλ. 0,42, πά. 0,16 περίπου πάντα, ὧν τὸ ἓν φέρει ἀναγεγλυμμένας ἐπὶ τῆς προσόψεως ῥαβδώσεις κατὰ τὸ ἥμισυ πεπληρωμένας ὑπὸ ῥάβδων, τὸ ἕτερον φέρει πλαγίως αὔλακα κανονικὴν τετράγωνον βαθεῖαν καὶ κατὰ τὰς δύο στενωτέρας πλευράς· τὸ τρίτον φέρει ἀνάγλυφον γάστραν ἐξ ἧς ἀναδίδοται εἰς δύο σχιζόμενον καὶ ἔπειτα διακλαδιζόμενον ἐν ἕλιξι φυτὸν ἀμπέλου μετὰ σταφυλῶν· ἄνωθεν ἐν μέσῳ φέρει ἐν κύκλῳ τὸ . Κατὰ τὰς στενωτέρας πλευρὰς φέρει καὶ τοῦτο τὴν αὔλακα, ἥτις ὅμως ἐνταῦθα δὲν φθάνει ἄνω μέχρι τοῦ ἄκρου. Καὶ τοῦτο δὲ καθὼς καὶ τὰ προηγούμενα τεμάχια εἶνε εἰλημμένα ἐκ παλαιοτέρας χρήσεως εἰς χριστιανικὸν ναόν, ὡς καὶ ἡ ἐργασία ἡ ἀρχικὴ καὶ ἡ ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας ἱκανῶς μεγάλη ὀπή, λείψανον ἄλλης προσθήκης, δεικνύει.

Ἐπὶ τῆς προσόψεως τῆς οἰκίας Γ. Στυλιανοῦ λίθος ἐνεπίγραφος ὕψους 0,35, γράμμασι καλῶν χρόνων, οὗ ὅμως οἱ ἐννέα πρῶτοι στίχοι ὅλως ἐφθαρμένοι.

. . . .
. . . .
. . . .
ΕΥΕΡΓΕΤΑΣ . . . .
. ΤΟΝ ΔΗΜΟΝ . . . .
. . ΛΗΣ . . . .
ΤΡΑΓΩΙΔΩΝ ΤΩΙ ΑΓΩΝΙ ΕΝ ΤΩΙ
ΑΛΛΟ ΔΑΓΑΘΟΝ ΕΥΡΕΣΘΑΙ ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ

ΕΑΝ ΔΟΚΕΙ ΑΞΙΟΣ ΕΙΝΑΙ ΕΠΑΙΝΕΣΑΙ ΔΕ ΚΑΙ ΤΟΥΣ
ΣΤΡ]ΑΤΙΩΤΑΣΟΣΟΙΤΑΣΧΡΕΙΑΣΠΑΡΕΣΧΟΝ . .
ΚΑΙ ΣΥΝΗΡΓΗΣΑΝΕΙΣ ΤΟΣΙΤΟΝΕΥΜΑΡΕΣΤΕ .
. . . ΝΤΕΙΠΟΛΕΙΤΟΝΔΕΓΡΑΜΜΑΤΕΑΤΩΝ . . .
ΑΝΑ]ΓΡΑΨΑΙ ΔΕ ΤΟ ΨΗΦΙΣΜΑ ΕΝ ΣΤΗΛΗΛΙΘΙ
ΝΗΚΑΙ]ΣΤΗΣΑΙ ΕΝ ΤΗ ΑΓΟΡΑ . . . ΘΕΤΟΥ ΒΟΥΛΑΙ
. . . ΤΟ ΔΕ ΑΝΑΛΩΜΑΓΕΝΟΜΕΝΟΝ ΕΙΣ ΤΗΝ
ΤΑΦΗΝ ΔΟΥΝΑΙ ΤΟΥΣ ΤΑΜΙΑΣΑΠΟ ΤΩΝ ΠΡΟΣΟ
ΔΩΤΩΝ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ

Ἐπὶ ἑτέρας ὄψεως τῆς οἰκίας τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὴν αὐτὴν λίθος 0,30 ὕψους, 0,38 πλάτους γράμμασι μεγάλοις χρόνων Ῥωμαϊκῶν:

. . . ΙΡ . . .
ΜΗΤΡΟΔ . .
ΔΗΜΗΤΡΙ[Ο .
ΑΠΟΛΛΩΝ . .

Τὸ ἐπὶ τῆς οἰκίας Α. Μουστάκα ἀνάγλυφον τὸ καὶ ὑπὸ Α. Μηλιαράκη ἀναφερόμενον πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς θυρίδος τῆς οἰκίας ἐπὶ τοῦ τοίχου προσκεκολλημένον, παριστάνει ἀπὸ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ χωροῦντα, ἐλαφρῶς ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ποδὸς βαίνοντα καὶ τὸν ἀριστερὸν ὑπεγείροντα· ὁ παῖς εἶναι γυμνὸς ὅλος, ἐν κινήσει, ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου μόνονκρεμαμένου ἱματίου ἔμπροσθεν καὶ ὄπισθεν. Ἡ δεξιὰ τεταμένη ὀπίσω καὶ κάτω κρατεῖ δᾷδα ἀνημμένην, ἡ δ' ἀριστερὰ διευθύνεται πρὸς τὰ πρόσω καὶ ἄνω ὅπου ὑπῆρχεν ἄλλη παράστασις, ὡς ἐκ τῶν ἀπολειπομένων μερῶν φαίνεται. Τὸ πρόσωπον ἀποτετριμμένον πως, τὸ δ' ὅλον ἀνάγλυφον τεθραυσμένον εἰς τέσσαρα τεμάχια συγκεκολλημένα. Ὑπὲρ τὴν ὅλην παράστασιν προεξεῖχε καὶ γεῖσον. Τὸ δὲ σύνολον ὕψος μὲν ἔχει 0,96, πλάτος 0,40, μόνον δὲ τὸ σῶμα τοῦ παιδὸς ὕψος 0,75. Ἐπὶ τῆς οἰκίας ταύτης ὡς παραστὰς τῆς θυρίδος παρ' ᾗ τὸ ἀνάγλυφον ὑπάρχει καὶ ἡ ὑπὸ Βοικχίου ὑπ' ἀριθ. 2349 *d* ἐκδοθεῖσα ἐπιγραφή.

Ἐν τῷ ἀγρῷ Λεων. Σπυρίδη (Μπουφαίῳ), ἀφ' οὗ παρέλθῃ τις πλεῖστα ἴχνη παλαιῶν οἰκοδομῶν καὶ συναντήσῃ τεμάχια μαρμάρων διαφόρων σχημάτων, θέας ἄξιον ἔχει ἡμικεχωσμένον ἔτι ἀντιστρόφως σωζόμενον ἄγαλμα ἢ μᾶλλον ἀνάγλυφον ἐκ τῶν ἐν σηκῷ ἐξεχόντων δίκην ὁλογλύφων φέρον γυναῖκα πολύπτυχον ποδήρη χιτῶνα ἐνδεδυμένην, στηριζομένην ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ποδὸς ἐν ᾧ τὸν ἀριστερὸν ὑπεγείρει· ἐπὶ τοῦ χιτῶνος κατέρχεται ἱμάτιον μέχρι τῶν γονάτων. Πρὸς τὰ ἀριστερὰ τῆς γυναικὸς φαίνεται μορφὴ ἐπὶ θατέρου τῶν ποδῶν γονυπετοῦσα, ἁπλοῦν χιτῶνα ἀναβεβλημένη. Τὸ δ' ὅλον ἐν σηκῷ, οὗ φαίνονται σαφέστατα ἴχνη, ὥστε, εἶνε, ὡς προεῖπον, λίαν προέχον ἀνάγλυφον.

Μεταξὺ θραυσμάτων κιόνων, λειψάνων τοίχων καὶ ἀναριθμήτων τεμαχίων μαρμάρων χωρῶν τις, δύναται νὰ σταματήσῃ πρὸ ληνοῦ τινος κατὰ

τὴν θέσιν *Καμάρα* ἐν ἀγρῷ τοῦ Μιχ.Λουκρέζη,ὅστις ληνὸς ὅλος ἀποτελεῖται ἐξ ἀρχαίων μαρμάρων.Ὡς ὑπόστρωμα δηλ. αὐτοῦ κεῖνται τρεῖς ἐπιγραφαὶ ἐπὶ πλακῶν ὕψους 1,21, πλ. 0,49, αἱ παρὰ Lebas 1806, 1825 a, καὶ 1825 b κείμεναι. Τούτων ἡ πρώτη ἡ ἐν μέσῳ τοποθετημένη (1806) περιλαμβάνει δύο ἀναγραφὰς τιμητικὰς τοῦ δήμου τῶν Ἀνδρίων διὰ τὴν *Ἐγνατίαν Μαξιμίλλαν* καὶ τὴν ἐξῆς ἐγγεγλυμμένην διὰ τὸν *Πούπλιον Γλεῖπον* (κατὰ Lebas *Γλείτιον*) *Μα*... (κατὰ Lebas *Γάλλον*). Αἱ δύο ἕτεραι ἐνεπίγραφοι πλάκες ἔνθεν καὶ ἔνθεν ταύτης ὑπεστρωμέναι φαίνεται ὅτι ἀποτελοῦσι μέρος μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἐπιγραφῆς. Τὰ ἐπὶ τῶν δύο τούτων πλακῶν γράμματα λίαν μεγάλα ἐγγεγλυμμένα (ὕψους 0,10) εἰσὶ ταὐτὰ τὸ σχῆμα ἐν ἀμφοτέραις ταῖς πλαξὶν, ὑπὸ μόνῃ τῇ διαφορᾷ ὅτι τὰ μὲν τῆς πρώτης (1825 a):

ωΝΤΗ

πολὺ ἀρχαιότερα τῶν τῆς δευτέρας (1825 b):

ωΝω Q Τ ρ

Μία τῶν μεγάλων πλακῶν τῶν ἀποτελουσῶν ὀρθίαν τὴν ἑτέραν τῶν στενωτέρων πλευρῶν τοῦ ληνοῦ ἔφερεν ἐπὶ τῆς στενωτέρας αὐτῆς πλευρᾶς γράμματα τέλεον ἤδη ἀπεσβεσμένα ὑπὸ τοῦ χρόνου, ὧν μόνον μόλις διακρίνονται κατὰ τὸ δεξιὸν ἄκρον τῆς πλακός:

ΟΛ[ΥΜΠ]ΙΩ

Ὡς ὑπόστρωμα τοῦ ὀχετοῦ, τοῦ *ρούθουνα* ἐν Ἄνδρῳ καλουμένου, δι' οὗ κατέπιπτε τὸ γλεῦκος εἰς τὸν πρὸ τοῦ ληνοῦ λάκκον, κεῖται ἄλλο μάρμαρον ἐνεπίγραφον, ἀνέκδοτον τοῦτο, ἐφ' οὗ δυστυχῶς φαίνονται μόνον ὅσα γράμματα συνέπεσον ἐπὶ τοῦ ἀνοίγματος τοῦ ὀχετοῦ τούτου, τῶν ἄλλων καλυπτομένων ὑπὸ τῶν μικρῶν τοιχωμάτων αὐτοῦ. Ταῦτα δ' εἰσί:

. . ΑΝΘΙ . .
. . ΚΛΩ . .
. . ΝΟΣ . .

Ὀλίγον ἀνωτέρω τῆς θέσεως ταύτης κατὰ τὸ μέσον τῆς ἀπὸ τῆς σημερινῆς κώμης πρὸς τὴν παραλίαν ὁδοῦ σώζεται πλήρης θύρα οἰκοδομῆς μεγάλη ἀποτελουμένη ἐκ τριῶν μεγάλων λίθων, ὧν δύο μὲν χρησιμεύουσιν ὡς παραστάδες, ὁ δὲ τρίτος ὡς ὑπέρθυρον ἐπίκειται. Τὸ ὕψος τῆς θύρας εἶνε τριῶν περίπου μέτρων, τὸ κάτω ἄνοιγμα αὐτῆς πλάτους 2,13, τὸ πλάτος τῶν παραστάδων 0,82 τὸ πάχος 0,33. Αἱ παραστάδες συγκλίνουσιν ὀλίγον πρὸς τὰ ἄνω φέρουσαι εἰς τὸ κάτω ἄκρον ἐξοχὴν μικρὰν τετράγωνον ἀνεξέργαστον καὶ εἶνε πεποιημέναι ὡς καὶ τὸ ὑπέρθυρον ἐξ ἐγ-

χωρίου πρασίνου λίθου. Πρὸς τὰ δεξιὰ τῷ δρῶντι φαίνεται ὅτι συνείχετο ἡ θύρα πρὸς ἕτερον οἰκοδόμημα ἄδηλον τίνος σχήματος ὡς ἐκ τῆς καταστροφῆς. Πρὸς τὰ ἀριστερὰ δὲν φαίνεταί τι ὡς ἐκ τοῦ ἀναρριχηθέντος ταύτῃ κισσοῦ καὶ ἄνωθεν καταπίπτοντος καὶ καλὴν ἀπεργασαμένου διὰ τὸ σύνολον τῆς ἀπόψεως εἰκόνα.

Περίεργος πάνυ εἶνε ἡ περὶ τῆς θύρας ταύτης φερομένη παράδοσις, ἣν ἀφηγήθη ἡμῖν ὁ κάτοχος τοῦ πρὸς τὰ δεξιὰ ἐγγὺς κειμένου κτήματος. Κατὰ ταύτην ἱδρύθη πολὺ παλαιὰ ἡ πύλη αὕτη ἄγνωστον ὑπὸ τίνος· τὸ μόνον δὲ γνωστὸν εἶνε, ὡς ἔλεγον, ὅτι ἐν τῇ ἑτέρᾳ τῶν μονολίθων παραστάδων εἶνε κεχρυμμένος χρυσὸς, ἐν δὲ τῇ ἑτέρᾳ ὄφεις. Ὁ φόβος φαίνεται τῶν τελευταίων τούτων παρεκώλυσε τὴν καταστροφὴν τῆς θύρας, ἅτε μὴ ὡρισμένου ἐν ὁποτέρᾳ τῶν παραστάδων ὑπῆρχον. Ὥστε ἡ θύρα αὕτη ὀφείλει τὴν διάσωσίν της κατὰ τὸ πλεῖστον ἴσως εἰς τὴν εὐφυῶς ἐξευρεθεῖσαν ταύτην διήγησιν.

Ἐντὸς ἀτραποῦ ἔν τινι ἐκεῖ ἀντικρὺ θέσει (*'ς τὸν Τοῦρλο*) ὑπάρχει ἐρριμμένος κορμὸς ἀνδρὸς μέχρις ὀσφύος, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἔκπαλαι εἶχεν ἀποκοπῇ ἡ κεφαλὴ σχηματισθείσης καταλλήλου ὡς συνήθως κοιλότητος εἰς ὑποδοχὴν ἑτέρας· ἡ δεξιὰ χεὶρ περικεκαλυμμένη ὑπὸ τοῦ χιτῶνος μόλις προβάλλει ἀπ' αὐτοῦ· ἔχει δὲ τὸ ὅλον ὕψος 0,55.

Τὸ ἐν τῇ οἰκίᾳ Ι. Ρούσου ἀγαλμάτιον παριστᾷ οὐχὶ γυναῖκα, ἀλλὰ νεανίαν τὴν βαρβαρικὴν ἐνδεδυμένον στολὴν, οἷοι συχνὰ ἀπαντῶσιν ἐπὶ τῶν ἀγγείων. Φέρει χιτῶνα βραχὺν χειριδωτὸν στενῶς χειριδούμενον, περὶ δὲ τοὺς καρποὺς ψέλλια· ἐπὶ τοῦ χιτῶνος διπλοΐδιον μετὰ ζώνης, ἐπὶ δὲ τούτων τὸ ἱμάτιον. Ἐπὶ τούτοις φορεῖ περισκελίδας ἐφαρμοζομένας στενῶς ἐπὶ τῶν ποδῶν οὓς καλύπτουσιν ὑποδήματα. Ὁ νεανίας στηρίζεται ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ, κεκαμμένον ἔχων ἐν ἀναπαύσει τὸν ἀριστερὸν πρὸ αὐτοῦ. Ὁ φρύγιος πῖλος, ὃν φέρει, σχίζεται εἰς τρία μέρη, ὧν τὰ δύο καταπίπτουσι κατὰ τὰ πλάγια τῆς κεφαλῆς, τὸ δὲ τρίτον ὄπισθεν τοῦ αὐχένος, δὲν εἶνε δὲ ταῦτα ταινίαι δύο ὡς ἐν τοῖς Μηλιαράκη (σ. 112) φέρεται. Ἡ χεὶρ ἡ δεξιὰ διευθύνεται πρὸς τὸν πώγωνα ἀποτετμημένη τοὺς δακτύλους, πρὸς πᾶν δ' ἄλλο ἢ πρὸς ἔνδειξιν λύπης φαίνεται διατεθειμένη οὕτως, ὡς παρὰ τῷ αὐτῷ (σ. 112) λέγεται, ἀφ' οὗ τοιαύτη δὲν καταφαίνεται ἐπὶ τοῦ προσώπου. Ὄπισθεν τὸ ἀγαλμάτιον ἦτο καθέτως τετμημένον, ὡσεὶ πρὸς τοῖχον ἐστηρίζετο, καὶ τοῦτο δεικνύει ὅτι ἐχρησίμευεν ἁπλῶς ὡς κοσμητικὸν ἔργον ὑποστηρίγματος ἢ ἄλλου τοιούτου. Ἐπὶ τοῦ προσώπου παρατηρεῖται δυσαναλογία τις, ἡ δὲ τέχνη οὐχὶ καλή.

Ἐν τῇ οἰκίᾳ Κ. Λουκρέζη ἔνθεν καὶ ἔνθεν θυρίδος δύο μέρη διαζώματος μνημείου Δωρικοῦ, οὐχὶ δὲ ἁπλῶς *τρίγλυφον*, ὡς παρὰ Μηλιαράκη κεῖται (σ. 113), φέροντα ἑκάτερον μίαν μετόπην καὶ μίαν τρίγλυφον·

ἐπὶ τῆς ἑτέρας μετόπης εἶνε ἀναγεγλυμμένον βούκρανον, ἐπὶ δὲ τῆς ἑτέρας τρίπους· τὸ ὕψος ἀμφοτέρων 0,21, τὸ δὲ πλάτος 0,29.

Ἐν τῇ αὐτῇ οἰκίᾳ ὑπάρχει ἐντετοιχισμένη ἐπιγραφή, ἣν δυστυχῶς δὲν ἠδυνήθην νὰ ἀντιγράψω, ἐπειδὴ πρὸ τοῦ τοίχου, ἐφ' οὗ ὑπῆρχεν, εἶχον συσσωρευθῆ ξύλα καὶ λίθοι κχἄλλο ὑλικὸν οἰκοδομῆς δυσμετακόμιστον.

Παρὰ Γ. Περτέσῃ ὑπάρχει στῆθος γυναικὸς φυσικοῦ μεγέθους, ἐφ' οὗ κρατοῦσα τὸν πολύπτυχον χιτῶνα ἀναπαύεται ἡ δεξιὰ χείρ, ὅλως περιτετυλιγμένη καὶ ἀποκεκρυμμένη ἐν χειρίδι.

Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τῆς οἰκίας τοῦ Μ. Λουκρέζη, λίθος ἐνεπίγραφος ὕψους 0,80, πλάτους 0,50, περιέχων τάδε:

Η ΒΟΥΛΗ ΚΑΙ Ο ΔΗΜΟΣ
ΕΤΕΙΜΗΣ ΑΦΘΟΝΗ -
ΤΟΝ ΤΟΝ ΙΟΥΛΙΑΔΟΥ
ΤΟΝ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΝ
ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΑΤΗΝ ΤΗΣ
ΟΛΗΣ ΕΠΙΣΚΕΥΗΣ ΤΟΥ
ΒΟΥΛΕΥΤΗΡΙΟΥ ΑΝΘΩΝ
ΥΓΙΩΣ ΚΑΙ ΓΝΗΣΙΩΣ
ΥΠΗΡΕΤΗΣΕ ΤΗ ΕΑΥ
ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΔΙ

Ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ ὁδηγοῦ μου Ἀντωνίου Λούπεση ἐλησμόνησα νὰ προσθέσω ἀνωτέρω ὅτι ἐκτὸς τῆς ἐπιγραφῆς τῆς περιλαμβανούσης ὕμνον Ἴσιδος, ὑπάρχει καὶ ἑτέρα ἐκδοθεῖσα καὶ ὑπὸ Lebas 1815. Καὶ οὗτος μὲν δὲν ἀνέγνωσεν ὀρθῶς τὸ ἐν τῷ πρώτῳ τῶν τεσσάρων στίχων ὄνομα, γράψας *Ἀρτεμισία* ἀντὶ *Ἄρτεμις*, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ τετάρτῳ στίχῳ *Νίκη* ἀνέγνωσεν. Ὁ δὲ Μηλιαράκης *Μ* μόνον βλέπει καί τινα γράμματα ἐν τέλει, ἐν ᾧ φαίνεται σαφῶς τὸ ὄνομα *Νέαιρα*, ὥστε τὸ ὅλον ἔχει ἀκριβῶς;

ΑΡΤΕΜΙΣ ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΥ
ΑΠΟΛΛΩΝΙΑ ΑΡΤΕΜΙΔΩΡΟΥ
ΤΡΥΦΕΡΑ ΑΡΤΕΜΙΔΩΡΟΥ
ΝΕΑΙΡΑ ΑΡΤΕΜΙΔΩΡΟΥ

Ὁ δὲ λίθος μῆκος μὲν ἔχει 1,35, πλάτος δὲ 0,27.

Ἐνταῦθα προσθετέον καὶ μίαν ἔτι παρατήρησιν ἐπὶ ἐπιγραφῆς τινος κειμένης ὡς ἐπιστρώσεως ἐπὶ τῆς εἰσόδου τοῦ ἕρκους τῆς αὐλῆς τῆς οἰκίας Περικλέους Κουτσομύτη, ὅπου νῦν ἡ Δημαρχία. Τὸν πρῶτον στίχον ταύτης ἀναγινώσκει ὁ Μηλιαράκης ΠΥΡΓΙΩΝ ΠΑΣΙΟΥ ἐν ᾧ εἶνε ΠΑΠΙΟΥ. Ἔχει δ' ὁ λίθος ὕψος 0,55, πλάτος 0,40.

Ταῦτα εἶνε τὰ μᾶλλον ἄξια σημειώσεως ἐν τῇ Παλαιοπόλει, ἀφ' ἧς τραχεῖα ἀνηφορικὴ ὁδὸς ἄγει εἰς τὸ παράδοξον διὰ τὴν ὀνομασίαν του χωρίον *Πετροφὸν* ἢ *Πιτροφόν*, μεταξὺ τοῦ ὁποίου καὶ τῆς *Χώρας* μέση κεῖ-

ται ἡ *Μεσαριὰ*, δι' ἧς ἐπανελθὼν εἰς τὴν Χώραν συνετέλεσα τὴν ὅλην ἀνὰ τὴν νῆσον περιοδείαν, καθ' ἣν ἐφρόντισα νὰ σημειώσω ὅσα δὲν ἀναφέρονται παρ' ἄλλοις, ἢ ἐκδεδομένα ὑπάρχουσιν ἐλλιπῶς ἢ κατ' ἀπατηλὴν ἐκδοχὴν, παρέχων οὕτως ἁπλῆν συμπλήρωσιν τῶν ὑπ' ἄλλων συλλεγέντων· διὸ καὶ τὰ ἀρκούντως παρ' ἐκείνοις ἔχοντα παρέλιπον.

Τέλος δ' εἰς τὰς σημειώσεις ταύτας ἐπιτιθέμενος, δὲν ἀπαξιῶ νἀναφέρω δύο ἢ τρεῖς ἁπλοῦς τύπους τῆς ὁμιλουμένης Ἑλληνικῆς, οὓς ἀπήντησα ἐνταῦθα, ὡς λίαν σχετιζομένους κατὰ τὴν χρῆσιν πρὸς ὁμοίους ἐν ἄλλαις νήσοις, σκοπῶν διὰ τούτου ἁπλῶς νὰ δείξω πόσα καθ' ἑκάστην παρέρχονται ἀνεπιστρεπτὶ καὶ οἷα ἀνάγκη ταχείας συγκομιδῆς τούτων ἰδίᾳ ἐπὶ τῶν νήσων, ὅπου ἐξ αὐτῶν τούτων φαίνεται κατὰ πόσον ἀνθηροτέρα διετηρήθη ἡ γλῶσσα. Ὁ περὶ τούτων λόγος μακρὸς καὶ ἄλλης διατριβῆς θέμα· γνωρίζω τοῦτο, ἀλλ' ἔστωσαν καὶ ταῦτα πρὸς τοῖς ἄλλοις ὥς μοι προσέπεσον.

Ὁ Ἄνδριος δὲν ἐρωτᾷ πῶς ὀνομάζεσαι, ἀλλὰ μεταχειρίζεται, ὅπως καὶ ἐν Σίφνῳ, φράσιν ἑλληνικωτάτην, σύνταξιν ὡραιοτάτην «*Πῶς ἀκούεις;*» «Ὁ δεῖνα *ἀκούει* Ὀρφανός».

Ἀντὶ τοῦ ἀορίστου *ἤκουσα* ἐν χρήσει συχνῇ ὑπάρχει ἡ φράσις *ἔχω ἀκοῆς* οὐδὲν ἄλλο βεβαίως οὖσα ἢ *ἔχω δι' ἀκοῆς*. «*Ἔχω ἀκοῆς περὶ τούτου*» «*Μανώλη τὸν ἔχω ἀκοῆς*».

Οἱ *γύπες* ὀνομάζονται *ἀγλοῦπες*, κατὰ τροπὴν τοῦ *υ* εἰς *ου*.

Ἡ παρὰ Μηλιαράκῃ (σ.31) λέξις *βουρθιὲς* οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ ἡ ἐν Σίφνῳ *βουγδιαῖς (βουγδιὰ)* ἤτοι κόπρος βοῶν, οἵτινες ἐν Σίφνῳ *βούγδια* καλοῦνται· ὥστε μάτην σχετίζει ταύτην ὁ κ. Μηλιαράκης πρὸς τὴν λέξιν *βόθρος*, ἥτις οὐδεμίαν πρὸς τὸ σημαινόμενον σχέσιν ἔχει.

Εἶδος ὄφεως φέρει τὴν ὀνομασίαν *ἔφιος*, ὅπερ οὐδὲν ἄλλο ἢ *ὄφις* λέξις δεικνύουσα πῶς ἀπὸ τοῦ ὅλου καὶ τὰ εἴδη ὀνομάζονται καὶ πῶς ἡ γλῶσσα οὐ μόνον τὸ *ε* ἐναλλάσσει εἰς *ο* (*ὄχεντρα* ἀντὶ τοῦ *ἔχιδνα* ἐν Σίφνῳ), ἀλλὰ καὶ τἀνάπαλιν τὸ *ε* εἰς *ο*, ἂν καὶ πολλάκις φυλάττει τοῦτο ἐν ἀρχῇ μετατρέπουσα τὸ δεύτερον κατόπιν ἐρχόμενον φωνῆεν, ὡς συνέβη εἰς τὸ ἐν Ἄνδρῳ ὄνομα τῆς ἐχίδνης, ἥτις ἔχεντρα καλεῖται.

Ἡ δὲ λέξις ἀναδενδρὰς περιεσώθη ἐπὶ τῆς αὐτῆς σημασίας *ἀνεντράδα* φερομένη.

Ὁμοίως ἡ κατὰ παρομοίωσιν ἐν χρήσει λέξις *ρούθουνας* εἶνε ὡραιοτάτη ὡς εἴδομεν μεταφορὰ εἰς μέρος τοῦ ληνοῦ ἀναλογοῦν καὶ ὡς πρὸς τὴν κατασκευὴν καὶ ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν πρὸς τὸ μέρος τοῦ προσώπου, οὗ τὸ ὄνομα φέρει.

Οὔτε ὅμως νὰ καταλεχθῶσιν ἐνταῦθα ἐν σμικραῖς σημειώσεσι δυνατὸν εἶνε πάντα ὅσα ἤκουσα, ἀλλ' οὔτε καὶ νὰ ἀκούσω ἠδυνάμην πάντα ὅσα ἐν κοινῇ χρήσει ὑπάρχουσιν. Ἐδήλωσα ἤδη τὸν σκοπὸν δι' ὧν ἐξεθέμην

ταῦτα. Ἂς φροντίσωσι λοιπὸν οἱ ἁρμόδιοι περὶ συντόνου συναγωγῆς τῶν τοιούτων, ἵνα μὴ βραδύτερον μεταμελώμεθα. Τὸ ἔργον δεῖται διαμονῆς ὀλίγων μηνῶν ἐν τῇ νήσῳ ἵνα ἀναστραφῇ τις ἐν πολλοῖς κύκλοις, ἑνωθῇ, οὕτως εἰπεῖν, μετὰ τῶν ἐντοπίων καὶ οὕτως ἀποτελέσῃ καλόν τι ἄθροισμα, ὅπερ συνενούμενον μετ' ἄλλων ὁμοίων κατὰ τὰς λοιπὰς νήσους δυνηθῇ ν' ἀποτελέσῃ ὁπωσδήποτε ἱστορίαν ἀκριβῆ τῆς καταστάσεως τῆς γλώσσης ἐπὶ τῶν νήσων, ἐξ ἧς πολλὰ τὰ πορίσματα. Τὸ ἔργον δὲν εἶνε δι' ὅλας τὰς νήσους ἑνὸς ἀνδρός· ἐὰν ὅμως ἀποσταλῇ τοιοῦτος ἀπὸ μέρους τῆς Κυβερνήσεως, ἐὰν δηλ. οἱ κατὰ τόπους, οἱ κατὰ νήσους λογιώτεροι, μὴ ἀπαρτίσωσιν αὐτοὶ τοιαύτας συλλογάς, ὅπερ τὸ ὀρθότερον, ἔστω ὁ ἀποσταλησόμενος νησιώτης, γνωρίζων δηλ. τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα δύο ἢ καὶ πλειόνων νήσων καὶ κατ' ἀκολουθίαν μετὰ πλείονος εὐκολίας δυνάμενος νὰ προχωρήσῃ εἰς τὸ ἔργον. Δὲν εἶνε ὅμως τοῦτο καὶ τοῦ τυχόντος, διότι πολλὰ καὶ μέχρι τοῦδε ἐγένοντο τὰ γλωσσάρια λεγόμενα, πολλαὶ ἀπόπειραι εἰς συλλογήν, αἵτινες, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, οὐ μόνον δὲν ὠφέλησαν ὡς ἐγένοντο ἕνεκα ἐλλείψεως καταλλήλου καὶ μεθοδικῆς κατατάξεως, ἀλλὰ καὶ ἔβλαψαν ὑπὸ διαφόρων αἰτίων παρεμβληθεισῶν λέξεων καὶ φράσεων κοινῶν εἰς διαφόρους τόπους ὡς *ἀποκλειστικῶς* προσιδιαζουσῶν εἰς τὸν τόπον, οὗ ἀνεγράφετο ἡ συλλογή, καὶ οὕτω μὴ γενομένης τῆς καταλλήλου συγκρίσεως, ἐξ ἧς καὶ μόνης, ἡ ὅλη ὠφέλεια ἐν τοῖς τοιούτοις ἀθροίσμασιν. Ἡ λέξις π.χ. *σκουλίδα* ἡ ὡς ἐν Ἄνδρῳ μόνον ὑπάρχουσα ἀναφερομένη ἐν τοῖς Μηλιαράκη (σ. 34) ἐν Σίφνῳ λέγεται *σκολλίδα*, ὅπως καὶ ἐν ἄλλαις νήσοις, τὸ *καλὲ μὰ* παρὰ τῷ αὐτῷ (σ. 46) ἐν Σίφνῳ λέγεται καὶ ἀλλαχοῦ *κὰ ὦ μά*, τὸ *κακοχράχρης* (σ. 46) εἶνε κοινὸς τόπος, τὸ *μγάδ* (αὐτ.) λέγετε *μιάδι* (παρατηροῦνται δηλ. ἐπὶ τῶν αὐτῶν καὶ ἄλλαι συγκοπαί). Τὸ *βλασερό*, ἡ *μπορέτα* ὑπάρχουσι καὶ ἀλλαχοῦ. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα πρέπει νὰ δημοσιευθῶσιν ἐν ἑνότητί τινι πρὸς ἄλληλα, μετὰ μελέτην τῆς χρήσεως αὐτῶν εἰς τὰς διαφόρους νήσους.

Ἔπειτα αἱ ὡραιότατατι τῶν τοπωνυμιῶν ἀπαντῶσιν ἐπὶ τῶν νήσων· τοιαύτας πλείστας συνέλεξα καὶ ἐπὶ τῆς Ἄνδρου· καὶ ὅμως αὗται θὰ παρέλθωσιν ἄγνωστοι μετὰ καὶ τῶν ἐπὶ τῶν λοιπῶν νήσων ἐν ὅσῳ δὲν λαμβάνεται δραστηριωτέρα τις φροντίς. Ἐνταῦθα, νομίζω, καλὸν ἦτο νὰ παρεισέλθῃ εἰς συλλογὴν τῶν τοιούτων ὁ ἀναλαβὼν τὴν ἔκδοσιν γλωσσικῆς ὕλης Σύλλογος Παρνασσός, ἀλλὰ κατὰ διάφορον ἢ ἄχρι τοῦ νῦν τρόπον. Ἀντὶ τῆς προσκλήσεως εἰς ἀποστολὴν πρὸς αὐτὸν τοιαύτης ὕλης, ἐξ ἧς προῆλθον ἱκανὰ εἰς φῶς, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὸ τέλειον, ἐν ὅσῳ ἡ Κυβέρνησις δὲν πέμπει τὸν μέλλοντα νὰ συναγάγῃ τὸν πλοῦτον τοῦτον, οἰκονομῶν ἀλλαχόθεν δαπάνας, ἂς ἀποστέλλῃ μετὰ ὥριμον ὅμως ἐκλογὴν, ἄνθρωπον εἰδικόν, ἄνθρωπον κατάλληλον δύο κατ' ἔτος μῆνας εἰς ἑκάστην νῆσον ἐπὶ τῇ ἐντολῇ τῆς κατὰ σύστημα συλλογῆς τῶν τοιούτων, οὕτω

δὲ μετά τινα ἔτη θὰ δύνηταί τις νὰ ἔχῃ ἐνώπιόν του ἓν ὅλον κατὰ τὸ δυνατὸν τέλειον, τὴν κατὰ σύστημα ἐν ἑνότητι εἰκόνα τῆς γλώσσης ἐπὶ τῶν νήσων.

Ταῦτα νομίζω μέσα κατάλληλα εἰς διάσωσιν τῶν πολυτίμων μνημείων τῆς γλώσσης, τῶν ἐπὶ τῶν νήσων, ἀπὸ τοῦ ὀλέθρου· ἄλλως ἐντὸς ὀλίγου, καὶ τοῦτο οὐκ ἐς μακρὰν μετὰ τῶν ἄλλων καθ' ἑκάστην ἀποσβεννυμένων ἐθίμων εἴτε διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ ἀπὸ τῆς Δύσεως πολιτισμοῦ, εἴτε διὰ τῆς μεταγγίσεως τῶν τῆς Ἀνατολῆς συνηθειῶν, πρὸς ἣν ἐν ἀπαύστῳ σχέσει εὑρίσκονται αἱ νῆσοι τὸ πᾶν θὰ ἐξαλειφθῇ· τούτου δὲ μάρτυς ἀλάνθαστος τῶν λόγων τούτων ὑποστηρικτὴς σαφὴς ἔρχεται τὸ δυσδιάκριτον τῶν τόπων τούτων καὶ τῶν φράσεων παλαιοτέρων ἐπί τινων τῶν νήσων καὶ ταῦτα ἐντὸς δεκαετηρίδος.

Ἐν Πειραιεῖ τῇ 29 Σεπτεμβρίου 1881. Ἰάκ. Χ. Δραγάτσης.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΤΙΚΑ ΠΕΡΙ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΒΑΤΑΤΖΗ

Τὸ χειρόγραφον τοῦ Βατάτζη καθ' ὃ πρὸ ἐτῶν ὡμίλησα ἐν τῷ φιλολογικῷ Συλλόγῳ «Παρνασσῷ» περὶ τῆς περιοδείας αὐτοῦ ἀνήκει ἐμοί. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ δὲ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ κ. Σπυρ. Λάμπρου ἐν τῷ παρελθόντι φύλλῳ παρέχω ἐνταῦθα εἰς δημοσίευσιν ὡς συμπλήρωμα ὅσα εἶπον τότε ἐν τῷ Συλλόγῳ περὶ τοῦ Ἕλληνος περιηγητοῦ.

Ὁ Βασίλειος Βατάτζης ἐκτὸς τῆς ἱστορίας τοῦ Σάχη τῆς Περσίας Ναδίρ, ἣν μόνην ἀναφέρει καὶ ὁ ἡμέτερος κ. Σάθας ἐν τῇ Νεοελληνικῇ αὐτοῦ φιλολογίᾳ, ἔγραψε καὶ ὁδοιπορικὸν ἐξ οὐχὶ ὀλιγωτέρων ἢ 2050 στίχων δεκαπεντασυλλάβων, μετ' ἀρκετῆς γεγραμμένον ματαιολογίας καὶ ἐν γλώσσῃ οὐχὶ βεβαίως σήμερον ἐν χρήσει. Τοῦ χειρογράφου δὲ τούτου ὁδοιπορικοῦ τὸ ῥυθμικὸν δὲν εἶνε συλλαβικὴ ὁμοιοκαταληξία, ἀλλὰ ληκτικὴ ταὐτοφωνία. * Τὸ δὲ ὁδοιπορικὸν ἔχει μόνον ἀξίαν τινὰ ὡς μνημεῖον τῆς παρεφθαρμένης γλώσσης, καὶ ὡς μαρτυροῦν ὅτι Ἕλλην πρὸ ἱκανῶν ἤδη ἐτῶν περιῆλθε καὶ σήμερον δύσβατα μέρη τῆς Ἀσίας.

Ἀρχόμενος ὁ Βατάτζης ἀναφέρει ὅτι ὁ πατήρ του ἐν Κωνσταντινουπόλει νυμφευθεὶς ἐχειροτονήθη ἱερεὺς καὶ ὕστερον ἐχρημάτισε μέγας οἰκονόμος, ἔσχε δὲ ἕτερα πέντε τέκνα καὶ ἕκτον αὐτὸν τὸν Βασίλειον, γεννηθέντα περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος. Ὁ Βασίλειος δεκατετραετὴς γενόμενος ἐπεθύμει νὰ περιηγηθῇ τὸν κόσμον ἐμπορίας χάριν, ἐφ' ᾧ πλειστάκις εἰς Ῥωσίαν, Περσίαν καὶ ἀλλαχοῦ μετέβη. Κατὰ τὴν πρώτην εἰς Μόσχαν ὁδοιπορίαν διαβαίνων τὰ τῆς Οὐγγαρίας καὶ Πολωνίας σύνορα

(*) Ὅρα καὶ Σ. Ζαμπελίου καθίδρυσις πατριαρχείου ἐν Ῥωσσίᾳ σελ. 60.

σημειοῖ ὅτι κατελθὼν τοῦ ἵππου ἀνέϐη εἰς τὰ ἐκεῖ βουνὰ ἔνθα εἶδε λίθους κρυσταλλοειδεῖς, πολυτίμους δὲ ὡς ἀδάμαντας. Ἀλλ' οὐδέν τι πλέον περὶ τοῦ ἑρμαίου τούτου λέγει ὁ Βατάτζης.—Παρὰ τὸ Σαράτοϐον καὶ τὸν Βόλγαν εἶδε δύο ἔθνη Μορτόϐη καὶ Τζερεμίσιδε καλούμενα, περὶ ὧν λέγει ὅτι

πανηγυρίζουν μὲ ψωμιὰ καὶ οὕτως εὐωχοῦσι
καὶ τὴν βροχὴν ὡς ἔγνωκα πολλὰ δοξολογοῦσι.
Ἀλλὰ τίς ταῖς γυναίκαις των βλέποντας νὰ σωπάσῃ
καὶ ἀπὸ τὰ βάθη τῆς καρδιᾶς τίς ἦν νὰ μὴ γελάσῃ·
νὰ 'δῇ πῶς καταγίνονται καὶ ὅσομποροῦν κοσμοῦσι
μίαν καμποῦραν τορνευτὴν 'στὴν ῥάχην νὰ φοροῦσι
καὶ ὅσαις ποῦ διαφέρουσι τὴν κάμνουν ὀγκωτέραν
καὶ αἱ ἄλλαις αἱ πτωχότεραι τὴν ἔχουν μικροτέραν.
Ἀστεῖα ἐπεπόνθασι μὲ τὰ φορέματά τους.

Οἱ δὲ νομάδες Κόνδουσοι ἕνα ἄνθρωπον ὡς θεὸν αὐτῶν λατρεύουσι,

Τὸν Δαλαϊλαμὰ αὐτῶν ποτὲ δὲν τὸν πεθαίνουν,
λέσι δὲ καὶ μωραίνουσι πῶς αὐτὸς 'σὰν γηράσῃ
δὲν θνήσκει ὥσπερ ἄνθρωπος ἀλλὰ πάλιν νεάζει·
σώζει κολάζ' ὃν βούλεται καὶ τινὰν δὲν ἐρωτάει·
ὅλοι τε οἱ τοῦ τάγματος καὶ ὑπουργοὶ τῆς θρησκείας
ταύτης λέγω τῆς μιαρᾶς τῆς εἰδωλολατρείας
ἅπαντες ἄγαμοι τελοῦν τῷ σωφροσύνης λόγῳ,
τὰ δ' ἐν κρυφεῖ πάντα αὐτῶν ἦν σὺν τῷ διαβόλῳ.

Πλησιάζων δὲ πρὸς τὴν Περσίαν λέγει ὅτι εἶδε φρούριον λιθόκτιστον, τὸ Τερμπέντι, παρὰ τὴν θάλασσαν μακρὰν ἐκτεινόμενον· ἤκουσε δὲ παρὰ τῶν Περσῶν ὅτι τοῦτο εἶχε κτισθῆ ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Τῷ 1730 ἀναχωρήσας ἐξ Ἀστραχανίου, μετὰ ἑξήκοντα καὶ δύο ἡμερῶν ὁδοιπορίαν δι' ἵππων καὶ καμήλων ὁ Βατάτζης ἔφθασεν εἰς Χίϐαν. Τοὺς δὲ κινδύνους τῆς ὁδοιπορίας ταύτης ἐκθέτει οὕτως·

Εἴπω ὥσπερ 'ςὲ πέλαγος ὠκεανοῦ τῷ λόγῳ
ἀπαραλλάκτως εἴχαμεν 'ς ὅλῳ αὐτῷ τῷ δρόμῳ
οὐρανὸν καὶ γῆν βλέποντες ἐπίπεδον ἐξ ὅλου
ἄδενδρον εἰς τὸ παντελὲς κ' ἔρημον τοῦ καθόλου·
ἡμέραν μὲν τὸν ἥλιον εἴχαμεν ὁδηγόν μας
νύκτα δὲ τ' ἄστρα ἦτανε ὁ γνώμων ὁ ἐδικός μας.
Κτηνῶν ὅμως πλῆθος πολὺ ἀγρίων 'ς τὸ πεδίον
ἐϐλέπομεν φερόμενα ἀγεληδὸν τὸ πλεῖον,
αἰγῶν, προϐάτων, λέγω δὲ κ' ἵππων ἄπειρον πλῆθος
καὶ ζορκάδων ὠκύποδων καὶ ἐλάφων ὁμοίως,
κ' ἄλλων ἐκ τῶν θηρίων δὲ λέγω τῶν ἰοϐόλων
κ' ἐκ τῶν ἁρπακτικῶν ὁμοῦ ἐϐλέπαμεν 'ςτὸν δρόμον·
ῥεοπούνδικον δ' ἄπειρον φυώμενον ἐκεῖσε

οὐδεὶς ὅμως ἐφίετο περὶ τούτου φροντίσαι.
Φροντὶς ὅμως τοῦ ὕδατος ἦν ἡ μεγαλωτάτη
ὕδωρ νὰ εὕρῃ πᾶς τις εἰς 'ς τὴν ἐρημίαν ταύτην·
καὶ γὰρ ἡμέρας πέντε κ' ἓξ ἐν τῷ μεταξὺ τούτων
μόλις ὕδωρ νὰ τύχῃ τις εἰς τὸν δρόμον ἐτοῦτον.
Διὸ ἐπὶ καμήλων δὲ πᾶς τις τὸ ὕδωρ φέρει
ἕως ἐκ τόπου τοῦ ἑνὸς 'ςτὸν ἕτερον νὰ εὕρῃ,
ἀλλ' ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ καὶ τύχῃ ἐξ ἀμοιρίας
κ' ὁ δρόμος ὡς δυσγνώριστος χαθῇ ἐκ δυστυχίας,
ἐκ τῆς δίψης τότ' ἅπαντες ἐκεῖ τὰ κῶλ' ἀφίνουν.
Ταῦτα δ' ὅμως τὰ δυστυχῆ κ' ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα
ἄνθρωπος ὁ ταλαίπωρος πάσχει τὰ μέρη ταῦτα.
Ὅμως διαπεράσαντες ταῦτ' ὅλα λέγω πάντα,
ἐφθάσαμεν ὥσπερ νεκροὶ 'ς τὴν Χίβαν κατὰ πάντα.

Εἶτα ὁ Βατάτζης λέγει ὅτι ἀνεκάλυψε μεγάλην λίμνην ἄγνωστον εἰς τοὺς πάλαι, τὴν 'Αρχλικήν, ἀλλὰ δυστυχῶς αὕτη δὲν ἦτο ἄγνωστος· κατόπιν ἐξυμνεῖ τὸ ὕδωρ τοῦ Ὤξου ποταμοῦ οὕτω·

Τοῖον ὕδωρ ὑγιεινὸν δὲν εἶν' νὰ παραβάλλω,
ὑγιεινὸν καὶ πότιμον, εἴπω ἰατρικόν τε
καὶ εἰς ἅπαντα τὰ βρώματα λίαν χωνευτικόν τε·
αὐτ' οὖν τὸ ὕδωρ πίνουσιν ἅπαντες οἱ Χιβαῖοι
καὶ μετ' αὐτὸ ποτίζουσι καὶ ἀρούρας καὶ δένδρα.

Ὁ χάνης τῆς Χίβας ἐκδίδει νόμισμα· ἀπολχύει δὲ τοῦ ἐπχίνου πάντων. Οἱ Χιβαῖοι εἰσὶ ζηλωταὶ τῆς μωαμεθανικῆς θρησκείας ἰσχυριζόμενοι καὶ ὅτι τὸ Κοράνιον ἔπεσεν εἰς αὐτοὺς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Περὶ πολλοῦ δὲ ποιοῦνται τὴν ἐμπορίαν. Μετ' ὁδοιπορίαν δεκαεπτὰ ἡμερῶν ἀπὸ τῆς Χίβας ὁ περιηγητὴς ἔφθασεν εἰς τὴν ὁμόθρησκον ταύτῃ πολυανθρωποτέραν ὅμως καὶ πλουσιωτέραν Βουχαρίαν. Ὁ βασιλεὺς τῆς Βουχαρίας χαράττει πολὺ χρυσοῦν νόμισμα ὡς κύριος ἄλλοτε γενόμενος μεταλλείου ἐκ χρυσοῦ εἰς τὸ Κασκάρι κειμένου, ὡς λέγει ὁ Βατάτζης. 'Ενταῦθα ἀφηγεῖται ἀσθένειαν ἐπιδημικὴν ἐν Βουχαρίᾳ·

Σκώληκες τινὲς φύονται 'ςτῶν ἀνθρώπων τὰ μέλη·
εἰς ἄλλους τρεῖς καὶ τέσσαρες, εἰς ἄλλους εἷς εὐγαίνει
καὶ εἰς ἄλλους ἅπαξ τῆς ζωῆς τοῦτο αὐτὸ τυχαίνει,
'ς ἄλλους κατὰ συνέχειαν ὁ σκώληκας εὐγαίνει.
Αὐτοὶ ὅμως οἱ σκώληκες ἀρχινοῦν καὶ εὐγαίνουν
ἀπ' τὸ δέρμα τοῦ σώματος καὶ ὕστερον μακραίνουν·
οὓς δὲ ὅταν ἐμφανισθοῦν τινὰς δὲν τοὺς τραβᾶσι
μὲ βίαν ὅτι κόπτοντας καὶ πονεῖ καὶ φωνάζει·
παρὰ μόνον ἐπὶ μικρὸν ἡμέρα παρ' ἡμέρα
σύρνωντας καὶ δειλίζωντας εἰς κουβάρι καθ' ἕνα

ἕως οὖν ὅλον νὰ σιγῇ καὶ νὰ μὴ κοπῇ μέσα
καὶ οὕτως ἰατρεύεται ἄνευ ἀλλοῖα μέσα·
τὸ μάκρος τους ἐκτείνεται πέντε ἢ ἕξι πῆχες,
τὸ χόνδρος δ' ὥσπερ τῆς οὐρᾶς ἦν τ' ἀλόγου τεῖς τρίχαις.
Ταῦτα μὲν οὖν καὶ ταῦτα δὲ καὶ περὶ τῶν σκωλήκων.

Τὴν ἀσθένειαν ταύτην πάσχουσιν ὅσοι τῶν βαρβάρων δὲν ἀνανεοῦσι τὸ ὕδωρ ἀλλ' οὐδόλως ἐξαντλοῦντες τὸ ἐν τοῖς πίθοις φυλασσόμενον πλύνουσιν εἰς αὐτὸ καὶ πίνουσιν ἐκ τοῦ ἰδίου. Προστίθησι δὲ ὅτι ὅσοι πίνουσιν ἐκ τοῦ ποταμίου ὕδατος οὐδέποτε ἔπαθον ἐκ τῆς τοιαύτης ἀσθενείας.

Ἐπιστρέφων δ' εἰς Εὐρώπην διέβη διὰ Περσίας ἔνθα εἶδε τὸν Σάχην Ναδὶρ δεχθέντα αὐτὸν εὐνοϊκῶς καὶ ἐπιτάξαντα αὐτῷ νὰ ἀνακοινώσῃ ἀπόρρητόν τι τῷ τοπάρχῃ τῆς Ὑρκανίας στρατηγῷ Βασιλείῳ Λεβασόβῃ τοῦθ' ὅπερ καὶ ἐξετέλεσε πιστῶς ὥστε οὔτε ἐν τῷ περιηγητικῷ τὸ μυστικὸν ἐκμυστηρεύεται.

Τοιαῦτα εἶναι τὰ μόνα ἄξια λόγου μέρη τοῦ ὁδοιπορικοῦ τοῦ Βασιλείου Βατάτζη· παραβάλλοντες τὸ γλωσσικὸν τοῦτο μνημεῖον, καὶ ἄλλα τῆς αὐτῆς ἢ καὶ προγενεστέρας ἐποχῆς, πρὸς τὴν κοινῶς σήμερον ἐν χρήσει ἡμετέραν γλῶσσαν καταβλέπομεν ὁπόσον αὕτη μέχρι τῆς σήμερον προήχθη καὶ ὁσημέραι προάγεται. Μέχρι τοῦδε ἐκαλλιεργήθη τοσοῦτον ὥστε κατέστη λίαν εὔρυθμος καὶ ὡραία. Τοῦτο εἶναι μία ἔτι ἀπόδειξις ὅτι οὔτε τῆς γραφομένης οὔτε τῆς λαλουμένης ἡμετέρας γλώσσης δύναταί τις ν' ἀναχαιτίσῃ τὸν φυσικὸν ῥοῦν. Καὶ δυνάμεθα μετὰ πεποιθήσεως νὰ εἴπωμεν ὅτι οἱ τἀναντία φρονοῦντες ἀντλοῦσι διὰ τετριμμένου πίθου. Ἡ μόρφωσις τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης εἶναι ἓν κατόρθωμα τῆς νέας Ἑλλάδος, ἐφ' ᾧ δικαιούμεθα νὰ σεμνυνώμεθα.

Ἐν Κερκύρᾳ — Ἀνδρέας Μ. Ἰδρωμένος

ΚΑΙ ΠΑΛΙΝ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΟΜΑΘΕΙΑΣ ΤΟΥ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ

Ἀπάντησις πρὸς τὸν κ. Σ. Παπαγεωργίου.

Ἄλλοτε εἶχον δώσει εἰς τὸ Ἀττικὸν Ἡμερολόγιον τοῦ ἔτους 1874 συνταγμάτιόν τι *Περὶ τοῦ Ἂν ἐλάλει* ΚΑΙ *ἑλληνιστὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός*. Ἐπειδὴ δὲ παρεδεχόμην τὸ ζήτημα καταφατικῶς, ὁ κ. Κ. Παπαζῆς κατέγεινεν ἐν τῇ σελίδι 374 τοῦ Δ' τόμου τοῦ *Παρνασσοῦ*, πρὸς ἀναίρεσιν τῆς βεβαιώσεως ἐμοῦ. Πρὸς τοῦτο ἀπήντησα ἐν τῇ σελίδι 477 τοῦ αὐτοῦ. Ἀκολούθως ἀνέγνων ἐν τῇ σελίδι 849 καὶ ἑτέραν ἐπίκρισιν ὑπὸ τοῦ κ. Σ. Παπαγεωργίου πρὸς ἀνασκευὴν τῶν ῥηθέντων καὶ ὑπ' ἐκείνου καὶ ὑπ' ἐμοῦ.

Δὲν ἔπρεπεν ὁ κ. Παπαγεωργίου νὰ συμπεριλάβῃ μεμιγμένως καὶ τὰ ὑπ' ἐκείνου καὶ τὰ ὑπ' ἐμοῦ, ἀλλὰ νὰ ἐξελέγξῃ, ὡς οἴεται, ἑκάστῳ τὸ οἰκεῖον, καθόσον μάλιστα εὑρίσκομαι εἰς διαφωνίαν μετὰ τοῦ κυρίου ἐκείνου ἐν πολλοῖς.

Ὁ κ. Παπαγεωργίου λέγει (ἐν σελ. 852 τοῦ *Παρνασσοῦ*) ὅτι ποιούμεθα σύγχυσιν *φοβερὰν* τῶν γλωσσῶν Ἑβραϊκῆς, Ἀραμαϊκῆς, Ἀσσυριακῆς καὶ Συροχαλδαϊκῆς, ἐπὶ δὲ τέλους, ὅτι ἡ τοιαύτη ἄγνοια οὐδὲν ἔχει τὸ ἐπιλήψιμον, καθὸ προερχομένη ἐξ ἐλλείψεως γνώσεων, ἀκριβῶς τῆς φιλολογίας καὶ τῆς ἱστορίας τῶν σημητικῶν φυλῶν. Φοβερὰ εἶναι ἡ τοιαύτη αὐταρέσκεια τοῦ κ. Πγ, ἐπομένως καὶ περιττὴ ἡ πρὸς ἐμὲ ὑπεροπτικὴ συγκατάβασις αὐτοῦ, ἐπειδὴ ἐγὼ οὐδόλως ἠσχολήθην περὶ τὰ τοιαῦτα. Ἐ-τῷ Ἀττικῷ Ἡμερολογίῳ ἀποτεινόμενος πρὸς ἀναγνώστας τοῦ κοινοῦ καὶ μὴ διαφερομένους περὶ τοιούτων διαστολῶν, εἶπον ἀδιακρίτως καὶ ἀορίστως γλῶσσαν Ἑβραϊκὴν καὶ ἄλλοτε Χαλδαιοεβραϊκὴν ἢ Ἀραμαϊκὴν, εἴτε καὶ Ἑβραιοαραμαϊκὴν, ὡς ἔτυχεν, οὐχὶ πράττων ἐκεῖ ὅρους ἐπιστημονικοὺς (οὐδόλως τοιαύτη ἀξίωσις φαίνεται ἐκεῖ), ἀλλὰ μόνον καὶ μόνον ἵνα ὑποδείξω, ὅτι δὲν πρόκειται περὶ τῆς οἱασδήποτε ἀρχαίας Ἑβραϊκῆς, καὶ ὅτι παντοῖαι εἶναι αἱ ποικιλίαι τῆς παραφθορᾶς αὐτῆς. Τοῦτο δὲ πάλιν ἵνα μή τις τῶν σοφῶν ἐκτοξεύσῃ κατ' ἐμοῦ τὸ πῶς, ἀφοῦ καταγίνομαι ἐπὶ τοῦ παρόντος θέματος, νὰ μὴ γνωρίζω ὅτι δὲν ἐλαλεῖτο πλέον ἀπὸ τὰ πλήθη ἡ καθαυτὸ Ἑβραϊκή. Ἐὰν καὶ ἐγὼ ἐφαντάζόμην νὰ διερευνήσω τὰ τοιαῦτα ἐπιστημονικῶς, ἠδυνάμην νὰ προστρέξω εἰς τὰ παντοῖα καὶ ποικίλα συγγράμματα τὰ ἐπὶ τῆς τοιαύτης ὕλης, καὶ νὰ πληρώσω ὄχι μόνον τέσσαρας σελίδας τοῦ *Παρνασσοῦ*, ἀλλὰ καὶ δεκατέσσαρας καὶ πλέον.

Καθόσον οὖν ἀφορᾷ εἰς ἐμὲ καὶ μόνον, ὁ κ. Πγ. ἀγωνιᾷ, ὅπως ἐκφράζονται οἱ Γάλλοι, ἵνα διαῤῥήξῃ πύλην ἀνοικτήν. Καθόσον δὲ εἰς τὸν κ. Παπαζῆν, οἱ ἀναγνῶσται εἶδον ἐν τῇ προηγηθείσῃ ἐκείνου ἀπαντήσει [1] εἰς ποίαν ἄγνοιαν διατελεῖ ὁ κ. Πγ. ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου, αὐτὸς οὗτος ὁ τοὺς ἄλλους μετὰ στόμφου ἐπιπλήττων.

Περιορίζομαι οὖν εἰς τὰ ἐμὰ, δηλαδὴ εἰς τὸ πόσον ἐξάγεται ἐκ τῆς Νέας Γραφῆς κυρίως, ἔτι δὲ μικρόν τι ἐξ ἄλλων συγγραμμάτων ἀφορώντων εἰς τὰ τῆς Ἑβραϊκῆς ἱστορίας, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς πρέπει νὰ διελέγετο ἐλευθέρως ΚΑΙ ἑλληνιστί.

Ἔλεγον ἐν τῷ Ἡμερολογίῳ (σ. 128) περὶ τῆς ἀπαριθμήσεως τῶν γλωσσῶν, αἵτινες ὡς ἐκ θαύματος ἐδωρήθησαν τοῖς Ἀποστόλοις, ὅτι ἐκεῖ δὲν ἀναφέρεται καὶ ἡ τῶν Ἑλλήνων, ἐκ δὲ τούτου ἐτεκμαιρόμην ὅτι ὁ ἱστοριογράφος τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων, εἴτε Λουκᾶς, εἴτε τις ἄλλος, ἐλογίζετο ὅτι αὕτη ἦτο ἤδη αὐτοῖς γνωστή. Πρὸς τοῦτο ὁ κ. Παπαζῆς παρατηρεῖ ὅτι ἐκεῖ ἀναφέρεται καὶ ἡ γλῶσσα τῶν Ἰουδαίων, ὅθεν λέγει «μὴ δὲν

1 Ἴδε τοῦ παρόντος τόμου σελ. 677—9.

ἦτο πεπεισμένος ὁ Λουκᾶς, ὅτι οἱ δώδεκα Ἀπόστολοι ἐπαρκῶς ἐγνώριζον αὐτὴν, ὥστε νὰ ὑποτεθῇ ὅτι καὶ αὕτη ὡς ἐκ θαύματος αὐτοῖς ἐχορηγήθη;» Πρὸς τοῦτο ἀπαντῶ, ὅτι εἰς ἐκεῖνο τὸ μέρος δὲν λαλῶ κυρίως περὶ τῶν δώδεκα Ἀποστόλων, οὐδὲ περὶ τῶν ἐν Ἱερουσαλὴμ ἢ τῇ Γαλιλαίᾳ ἐπιτοπίων Ἰουδαίων, ἀλλὰ περὶ τῶν ἐν τῇ διασπορᾷ, οἵτινες παρεπεδήμουν ἐκεῖ, καὶ οἵτινες ἐλάλουν τὴν γλῶσσαν τοῦ τόπου, ἀφ' οὗ κατήγοντο (ὡς τοῦτο συμβαίνει καὶ μέχρι τῆς νῦν), διὸ καὶ θέτει αὐτοὺς μετὰ τῶν Ῥωμαίων καὶ τῶν προσηλύτων. Ἄλλως δὲν ἤθελε λογισθῇ τὸ πῶς Ἰουδαῖοι ἐν τόπῳ Ἰουδαϊκῷ νὰ λαλῶσι γλῶσσαν Ἰουδαϊκὴν ἢ νὰ ἐννοῶσι τὰ λαλούμενα ἐν αὐτῇ, γινόμενον ὡς ἐκ θαύματος· ὅθεν ἡ ἔνστασις τοῦ ἐμοὶ ἀντιλέγοντος δὲν ἐφαρμόζεται ἐδῶ.

Ἀλλὰ λέγει ὁ κ. Πγ. Καὶ πῶς τάχα; Δὲν ἀναφέρεται ἐκεῖ καὶ ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἀφοῦ ἀναφέρονται καὶ οἱ Κρῆτες; «τίς ἄλλη ἡ τῶν Κρητῶν γλῶσσα εἰμὴ ἡ Ἑλληνική;» Καὶ ποῦ ἀλλοῦ τῆς Παλαιᾶς ἢ τῆς Νέας Γραφῆς, οἱ Ἕλληνες ἀποκαλοῦνται Κρῆτες; Οὐδέποτε καὶ οὐδαμοῦ. Ἤθελεν δὲ εἶναι ὑπερατοπώτατον νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἐν Ἱεροσολύμοις δὲν ἠδύναντο νὰ παρευρίσκωνται ἄλλοι Ἕλληνες ἢ Ἑλληνισταὶ, εἰμὴ μόνον οἱ ἐκ τῆς νήσου Κρήτης. Οἱ ἐνταῦθα λεγόμενοι Κρῆτες εἶναι οἱ ἐν τῷ ἑβραϊκῷ κειμένῳ τῆς Π. Γραφῆς, καλούμενοι Krethim ἢ Kerethim, κατοικοῦντες τὰ ἔπαρα τῆς Παλαιστίνης πρὸς τὴν Ἀραβίαν. Γνωστὸν εἶναι ὅτι ἀποικία τις Φοινίκων ἐξ ἀρχαιοτάτων χρόνων κατοικοῦσα ἐν τῇ νήσῳ Κρήτῃ, ἠναγκάσθη ἕνεκα τῆς συῤῥοῆς καὶ συμπιέσεως τῶν Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, νὰ ἐγκαταλείψῃ ταύτην καὶ νὰ μετοικισθῇ ἀλλαχοῦ. Μετέβη οὖν εἰς τὰ νοτιώτατα τῆς Παλαιστίνης, ὅπου ἐνεκαθίδρυσε τὴν πόλιν Μινώαν, τανῦν καλουμένην Γάζαν. Περὶ τῶν τοιούτων Φοινικοκρητῶν λαλεῖ ὁ Λουκᾶς, διὸ καὶ θέτει αὐτοὺς πλησίον τῶν Ἀράβων· γράφων δὲ ἑλληνιστὶ, μετεχειρίσθη τὴν παρ' Ἕλλησιν ὀνομασίαν αὐτῶν. Ταύτην τὴν ἀναμφισβήτητον λύσιν ἐγὼ ἔδιδον ἐν τῇ σελίδι 130 τοῦ Ἀττικοῦ Ἡμερολογίου [2]. Εἰς ταῦτα τί ἀντέτεινε ὁ κ. Πγ; Οὐδέν.

Τὰ ὑπ' ἐμοῦ ἐξαγόμενα ἀπὸ τῆς λέξεως *Ἀκελδαμά*, λέγει ὅτι εἶναι βεβιασμένα. Ἀναπέμπω εἰς τὰ ῥηθέντα ὑπ' ἐμοῦ ἐν τῇ σελίδι 5 τοῦ Ἡμερολογίου, καὶ ἐν τῇ σελίδι 479 ὁλοκλήρῳ τοῦ *Παρνασσοῦ*, ἐπειδὴ δὲν γίνεται νὰ μεταφέρω ἐκ νέου ταῦτα πάντα ἐδῶ. Σημειῶ δὲ διὰ βραχέων. Ὁ Πέτρος λέγων «καὶ γνωστὸν ἐγένετο πᾶσι τοῖς κατοικοῦσιν Ἱερουσαλὴμ, ὥστε κληθῆναι τὸ χωρίον ἐκεῖνο τῇ *ἰδίᾳ διαλέκτῳ* αὐτῶν Ἀκελ-

1. Ἆρον ἀπὸ τοῦ ἐν τῷ Ἀττικῷ Ἡμερολογίῳ κειμένου τὰς λέξεις «καὶ τὴν ἐξ αὐτοῦ Βουλγάταν», καθότι ἐσφαλμένον.

2 Ὅρα περὶ τούτων πλατύτερον, ἐν τῷ Univers pittoresque, La Palestine par A. Munk σ. 83.— Εὐαγγελικὸν Κήρυκα Ἰανουαρίου 1864, ὑπὸ Ἱερωνύμου Μυριανθέως. — Κ. Οἰκονόμου Περὶ τῶν Ἑβδ. Ἑρμηνευτῶν, τόμ. Β' σελ. 54 καὶ 106.—Smith, Dictionary of the Bible ἐν ταῖς λέξεσι Crete καὶ Cherethites σελ. 363 καὶ 300.

δαμά, τουτέστι χωρίον αἵματος»· δὲν ὡμίλει πρὸς τοὺς ἕνδεκα συναδέλφους αὐτοῦ δι' ὑπαινίξεων ὡς βούλεται ὁ κ. Πγ., ἀλλ' ἀνέφερε τρανὰ καὶ καθαρὰ τὸ γνωστὸν αὐτοῦ συμβεβηκός, διὰ νὰ προβῶσιν ἀμέσως πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ προδόσαντος Ἰούδα, ὃ καὶ ἐγένετο. Τὸ *τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν διαλέκτῳ*, αἴρει πᾶσαν ἀμφιβολίαν, διότι δεικνύει ἑτέραν γλῶσσαν (τὴν Ἑβραϊκὴν), ἢ ἐκείνην δι' ἧς ἐλάλει ὁ ἀγορευτὴς (τὴν Ἑλληνικήν). Ἐὰν ἡ φράσις αὕτη ἔλειπεν ἐκ τοῦ μέσου, ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ τις ἀμφιβολία, ἀλλ' ἱσταμένη ἐκεῖ, ὡς λαμπὰς διαφωτίζει τὸ πᾶν. Τώρα ἂς κρίνωσιν οἱ ἀναγνῶσται, τίνος ἐκ τῶν δύο ἡμῶν εἶναι τὰ βεβιασμένα.

Ἐν τίνι γλώσσῃ ἠγόρευσε μετὰ ταῦτα ὁ Πέτρος πρὸς τὰ παντοῖα ἐκεῖνα πλήθη, περὶ ὧν γίνεται λόγος, ἐν τῷ ἤδη ῥηθέντι κεφαλαίῳ Β', τὰ συνελθόντα «ἀπὸ παντὸς ἔθνους τῶν ὑπ' οὐρανὸν», διηγούμενος τὰ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς διαβιώσεως, τοῦ κηρύγματος, τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ, ὥστε καὶ νὰ πείσῃ τρισχιλίους ἐξ αὐτῶν νὰ πιστεύσωσι καὶ νὰ βαπτισθῶσιν αὐθωρεί; Ἠδύνατο νὰ γνωρίζωσιν οὗτοι πάντες τὴν παραφθαρεῖσαν Ἑβραϊκὴν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς Γαλιλαίας ἢ τῆς Ἱερουσαλήμ; Λέγει τι ἄρα ὁ Λουκᾶς, ὅτι ὁ Πέτρος ἠγόρευσεν ἀλλεπαλλήλως εἰς διαφόρους γλώσσας ἢ γλωσσήματα; Οὐχί. Ἐν τίνι οὖν ἄλλῃ γλώσσῃ, εἰμὴ τῇ διεθνεῖ ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, τῇ Ἑλληνικῇ, τῇ μᾶλλον τότε μᾶλλον διεθνεῖ, παρ'ὅσον ἔχει τανῦν ἡ Γαλλική;

Ἔφερον ἐν τῇ προηγηθείσῃ ἀπαντήσει (σελ. 479) ὡς δεῖγμα τῆς διαδόσεως τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν Γαλιλαίᾳ καὶ Ἰουδαίᾳ, ὅτι οἱ ἑβδομήκοντα ἀπόστολοι, οὓς ἀπέστειλεν ὁ Ἰησοῦς, ἵνα προαναγγείλωσι τὴν διάβασιν αὐτοῦ, εἶχον, ἐκτὸς τριῶν ἢ τεσσάρων, ὀνόματα Ἑλληνικά, ὅπερ ὑποδεικνύει ὅτι οἱ γονεῖς αὐτῶν συνηυλίζοντο μετὰ τῶν ἑλληνιστῶν Ἰουδαίων, μάλιστα δὲ οἱ ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ, διὸ καὶ ἠσπάζοντο ὀνόματα ἐθνικά. Εἰς τοῦτο παρατηρεῖ ὁ κ. Πγ. (ἐν σελ. 851), ὅτι τότε ἦτο ἁπλοῦς συρμός, ὡς καὶ σήμερον μεταξὺ τῶν διαφόρων Εὐρωπαίων, καὶ ἄλλοτε μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων, τὸ νὰ λαμβάνωσιν ἀμοιβαίως τὰ ὀνόματα ἀλλήλων. Καὶ ὀρθῶς λαλεῖ· τὸ πρᾶγμα εἶναι πανθολογούμενον, ὅθεν περιττὴ ἡ μεγαλοπρεπὴς παράταξις τῶν τοσούτων ἐκεῖ παραδειγμάτων. Μόλον τοῦτο,καθόσον ἀφορᾷ εἰς τὰ Ἑβραϊκὰ ὀνόματα, εἰς ἐμὲ δὲν ἔτυχε νὰ ἀπαντήσω οὐδένα Ἕλληνα ἢ Ῥωμαῖον (πρὸ τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ) φέροντα ὄνομα Ἑβραϊκόν. Πλὴν τὸ ζήτημα δὲν συνίσταται εἰς ταῦτα, ἀλλ' εἰς τὴν ἀπορίαν τοῦ πῶς μεταξὺ τῶν ἑβδομήκοντα, νὰ μὴ εὑρίσκωνται εἰμὴ μόνον τρεῖς φέροντες ὀνόματα Ἑβραϊκά, οἱ δ' ἄλλοι πάντες ἐθνικά. Ἐὰν τὸ πρᾶγμα συνέβαινεν ἐξ ἡμισείας ἢ ἐκεῖ πλησίον, βεβαίως δὲν ἔφερεν ἐξ ἀνάγκης εἰς τοιαύτας εἰκασίας, ἀλλ' ἡ ἀναλογία τῶν τριῶν πρὸς τὰ ἑβδομήκοντα, φέρει εἰς σκέψεις σοβαράς. Τὸ περιστατικὸν τοῦτο δὲν ἔχει ἄρα οὐδεμίαν σημασίαν. Δὲν εἶμαι εἰς

περίστασιν ταύτην του νὰ διαδιφήσω τὸ πόθεν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς, ἠρύσθησαν τὰς πληροφορίας αὐτῶν περὶ τῶν τοιούτων ὀνομάτων· ἀλλ' ἐν τούτοις παρατηρῶ πάλιν ὅτι ἐκ τούτων ἦσαν καὶ οἱ ἑπτὰ διάκονοι, οἵτινες ἀναφέρονται ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν Ἀποστόλων, ἔχοντες ἅπαντες ὀνόματα Ἑλληνικά: Στέφανος, Φίλιππος, Πρόχορος, Νικάνωρ, Τίμων, Παρμενᾶς καὶ Νικόλαος, προσήλυτος Ἀντιοχεύς, ἐξ οὗ εἰκάζεται ὅτι οἱ λοιποὶ ἓξ ἦσαν Ἰουδαῖοι καθαροί. Θέλουσι δὲ ὅτι πλεῖστοι ἐκ τῶν ἄλλων ἀναφέρονται ἐν ταῖς τοῦ Παύλου Ἐπιστολαῖς.

«Καὶ τέλος πάντων, λέγει ὁ κ. Πγ.(ἐν σελίδι 851), ἐὰν ὁ Πέτρος ἐλάλησεν ἑλληνιστί, δὲν ἐννοοῦμεν ποίαν ἀποδεικτικὴν δύναμιν δύναται νὰ ἔχῃ τοῦτο, ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν τοῦ Ἰησοῦ». Ὡς ἐκ τοῦ τρόπου, δι' οὗ ἐκφράζεται αὕτη ἡ ἀντίρρησις, θολόνεται τὸ νόημα ἐμοῦ. Ἐγὼ δὲν ἐξήτασα περὶ τῆς μητρικῆς γλώσσης τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, οἱαδήποτε τῶν Ἀραμαϊκῶν γλωσσημάτων κἂν ᾖ, ἀλλὰ μόνον ὅτι πρὸς ταύτῃ ἐλάλει ΚΑΙ ἑλληνιστί· ἡ δὲ πρὸς ἐμὲ ἀντιλογία φαίνεται ὑποδεικνύουσά με πρεσβεύοντα, ὅτι ἡ κατ' ἐξοχὴν γλῶσσα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἦτο ἡ Ἑλληνική, κατὰ δεύτερον δὲ λόγον ἡ Ἑβραϊκή· ἀλλὰ τὸ ἐν τῷ μέσῳ κεφαλαίοις γράμμασι κείμενον ΚΑΙ σαλπίζει ὅλως τὸ ἀντίθετον. Δύναται, οὖν ἀπαντῶ, νὰ ἔχῃ δύναμιν καὶ μεγίστην πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ ΚΑΙ. Διότι καθόσον ἀποδεικνύεται, ὅτι εἴτε ὁ Πέτρος, εἴτε καὶ οἱ λοιποὶ Ἀπόστολοι ἐλάλουν καὶ ἠγόρευον ἑλληνιστί, κατὰ τοσοῦτον ἐνισχύονται καὶ κραταιοῦνται τὰ διδόμενα ἐκ τῶν Εὐαγγελίων, περὶ τῶν περιστάσεων, καθ' ἃς ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς πρέπει νὰ ἐλάλησεν ἑλληνιστί, ὡς ἀναφέρονται ἐν τῷ Ἀττικῷ Ἡμερολογίῳ.

Ὁ Ἀπόστολος Φίλιππος λ. χ., πορευόμενος ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ εἰς Γάζαν, συνήντησε τὸν μεγιστᾶνα καὶ θησαυροφύλακα τῆς βασιλίσσης τῶν Αἰθιόπων Κανδάκης, ἐν τῷ ὀχήματι αὐτοῦ ἀναγινώσκοντα τὸν προφήτην Ἡσαΐαν τῆς Π. Γραφῆς, καὶ ἐρωτᾷ αὐτὸν ἐὰν καταλαμβάνῃ τὸ τί αἰνίττονται τὰ ἀναγινωσκόμενα (Πράξεων Η', 26). Ἐξετάσωμεν οὖν εἰς τίνα γλῶσσαν ἀνεγίνωσκεν ὁ μεγιστὰν τὸν Ἡσαΐαν; Βεβαίως οὐχὶ εἰς τὴν οἱανδήποτε Ἑβραϊκήν, ἄλλως γὰρ δὲν θὰ εἶχε χώραν ἡ διὰ τῆς συνηχήσεως ἀστειολογία «γινώσκεις ἃ ἀναγινώσκεις;» ὅπερ δηλοῖ ὅτι ὁ διάλογος ἐγένετο ἑλληνιστί. Μόλις παρελθόντος ὀλίγου χρόνου ἀπὸ τῆς σταυρώσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ οἱ Ἀπόστολοι ἤρχισαν διασπειρόμενοι ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ καὶ Παλαιστίνης καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις τοῦ ὁρίζοντος, διδάσκοντες τὸ Εὐαγγέλιον αὐτοῦ διὰ τίνος ἄρα γλώσσης εἰς Συρίαν καὶ Αἴγυπτον καὶ Μικρασίαν καὶ πᾶσαν Ἑλλάδα καὶ Ἰταλίαν, εἰμὴ διὰ τῆς διεθνοῦς Ἑλληνικῆς, καὶ πῶς ἠδύναντο τοῦτο ποιῆσαι, ἐὰν δὲν εἶχον ἀπ' ἀρχῆς ἐπαρκῆ γνῶσιν καὶ χρῆσιν αὐτῆς; Ἠδύναντό ποτε νὰ ἐκμάθωσιν ταῦτα ἐν τοσούτῳ βραχεῖ διαστήματι χρόνου; Καὶ πῶς ἀφ' οὗ τοῦτο

εἶναι ἐναργέστατον ὡς τὸ τοῦ Ἡλίου φῶς, νὰ διστάζωμεν περὶ τοῦ ὅτι ὁ συμπολίτης καὶ διδάσκαλος αὐτῶν Ἰησοῦς Χριστὸς μετεῖχε τῶν αὐτῶν;

Ἐδείκνυον ἐν τῇ σελίδι 132 τοῦ Ἡμερολογίου, ὅτι μολονότι ὁ Παῦλος ἠδύνατο νὰ δημηγορήσῃ τοῖς ἐν Ἱερουσαλὴμ Ἰουδαίοις ἑλληνιστὶ καὶ νὰ ὑπάρχῃ καταληπτὸς παρ' αὐτοῖς, προετίμησεν, ὡς αὐτὸς οὗτος λέγει νὰ τοῖς λαλήσῃ ἑβραϊστί, ἵνα γνωσθῇ ὅτι αὐτὸς εἶναι Ἰουδαῖος καθαρὸς καὶ οὐχὶ ἐκ τῶν Ἑλλήνων προσηλύτων, ἵνα δώσωσι πλείονα πίστιν εἰς τὰ λεγόμενα αὐτοῦ. Τί ἀντέτεινεν εἰς τοῦτο ὁ κ. Πγ; Οὐδέν. Τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τοῦ Ἰωσήπου ἐν τῇ σελ. 132, ὅτε ἐπέμφθη ὑπὸ τοῦ Τίτου πρὸς τοὺς πολιορκουμένους ἐν Ἱερουσαλὴμ Ἰουδαίους, ἵνα πείσῃ αὐτοὺς εἰς ὑποταγήν. Τί ἀντέτεινεν εἰς τοῦτο ὁ κ. Πγ; Οὐδέν. Ἀλλὰ προστρέχει εἰς τὸ ὅτι, ἀφ' οὗ αὐτὸς ὁ Ἰώσηπος, ὁμολογεῖ ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ προφέρῃ *κατ' ἀκρίβειαν* τὰ Ἑλληνικά, ἄρα ταῦτα παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις πρέπει νὰ ἦσαν ὀλίγον γνωστά. Τὸ ἀνεμώλιον τῆς ἀντιρρήσεως εἶναι αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ καταφανές.

Ἔλεγον ἐν σελ. 131 τοῦ Ἀττικοῦ Ἡμερολογίου, ὅτι ἴσως καί τινες τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις παροικούντων Ἰουδαίων, οὐδ' ἐγνώριζον ὅλως τὴν Ἑβραϊκὴν καὶ ἔφερον ὡς παράδειγμα τὸ ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ Ματθαίου (ΚΒ', 46) «Περὶ δὲ τὴν ἐνάτην ὥραν ἀνεβόησεν ὁ Ἰησοῦς μεγάλῃ τῇ φωνῇ λέγων »*Ἠλὶ Ἠλὶ λαμὰ σαβαχθανί*, τουτέστι: Θεέ μου, Θεέ μου, ἵνα τί με ἐγ»κατέλιπες; Τινὲς δὲ τῶν ἐκεῖ ἑστώτων, ἀκούσαντες ἔλεγον ὅτι Ἠλίαν »φωνεῖ οὗτος. . . Οἱ δὲ λοιποὶ ἔλεγον, ἄφες ἴδωμεν εἰ ἔρχεται Ἠλίας »σώσων αὐτόν». Προσέθετον δέ: ἰδοὺ Ἑβραῖοι εὑρισκόμενοι ἐν Ἱερουσαλὴμ καὶ οὐδόλως νοοῦντες τὰ ἐκεῖ λαλούμενα Ἑβραϊκά. Ὁ κ. Πγ. (σελ. 858) θέλει ὅτι οὗτοι δὲν ἦσαν Ἑβραῖοι, ἀλλὰ εἴτε Ῥωμαῖοι στρατιῶται, εἴτε Ἕλληνες, εἴτε ἀνήκοντες ταῖς σημιτικαῖς φυλαῖς. Ἀλλ' ἐγὼ καὶ αὐτοῦ καὶ ἐν τῇ τοῦ *Παρνασσοῦ* σελ. 479, ἠρώτων: Ἀφοῦ δὲν ἦσαν οὗτοι Ἑβραῖοι, πόθεν ἐγνώριζον τὰ τῆς ἱστορήσεως περὶ τοῦ Ἠλιοῦ, ὡς ἀναρπασθέντος εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ δυναμένου ἐπανελθεῖν ἐπὶ γῆς [1]; Εἰς τοῦτο ὁ κ. Πγ. δὲν ἀπήντησε διόλου.

Ἔστωσαν οἱοιδήποτε. Τούτους οὖν ὁ κ. Πγ. θέλει ὅτι ἐνόησαν μὲν τοὺς λόγους *λαμὰ σαβαχθανί*, παρενόησαν δὲ τὸ *Ἠλὶ Ἠλί*. (Καὶ πῶς εἶναι παραδεκτὸν τὸ νὰ νοῇ τις γλῶσσάν τινα, καὶ νὰ ἀγνοῇ τὸ συνηθέστατον πάντων ἐν αὐτῇ, τὸ πῶς καλεῖται ὁ Θεός!!!) ἢ ὅτι ἐνόησαν μὲν καὶ τοῦτο, ἀλλ' ὅτι ὑπεκρίθησαν παρανόησιν, ὅπως σκώψωσιν αὐτὸν διὰ λογοπαιγνίου, δηλαδὴ κατὰ τὸ γαλλικὸν λεγόμενον calembourg. Τοῦτο φαίνεται νὰ εἶναι τὸ γενικὸν νόημα, σκολιὸν καὶ ἐπαμφοτερίζον ἐν ἐλιγμοῖς ἡμισείας περίπου σελίδος, ἣν μάταιον νὰ ἀντιγράψω ἐδῶ. Ὁ περίεργος ἂς ἀναγνώσῃ αὐτὴν ἐν τῇ σελίδι 858 τοῦ *Παρνασσοῦ*, καὶ ἂς

1 Ὅρα καὶ Μαλαχ. Δ' 5. Λουκ. Α', 17, Ματθ. ΙΑ', 14, ΙΖ', 24.

δοκιμάσῃ, ἐὰν δύναται κατ' ἄλλον τρόπον νὰ ἐξαγάγῃ ὡρισμένον τι σαφῶς καὶ εὐκρινῶς. Ἡ φυσικωτέρα λύσις εἶναι ὅτι οἱ ἐκ τῶν περιεστώτων εἰπόντες τὸ «Ἠλίαν καλεῖ κτλ.» οὐδόλως ἐνόησαν τοὺς λόγους τῆς ἐκφωνήσεως τοῦ Ἰησοῦ, ἀλλ' ὅτι Ἰουδαῖοι ὄντες, γινώσκοντες δὲ τὰ περὶ Ἡλιοῦ, ἐνόμισαν ὅτι πρόκειται περὶ αὐτοῦ. Ἐκ τούτου ἔλαβον ἀφορμὴν νὰ ἐμπαίξωσιν αὐτὸν οὐχὶ διὰ λογοπαιγνίου, ἀλλὰ διὰ πικρᾶς εἰρωνείας, ὅπως καὶ ἕτεροι δι' ὁμοίων ἐλέγχων καὶ ὀνειδισμῶν «ὁ καταλύων τὸν ναὸν καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις οἰκοδομῶν, σῶσον σεαυτόν» — «ἄλλους ἔσωσεν ἑαυτὸν οὐ δύναται σῶσαι» κτλ.

«Ἦσαν δέ τινες Ἕλληνες ἐκ τῶν ἀναβαινόντων ἵνα προσκυνήσωσιν ἐν »τῇ ἑορτῇ· οὗτοι οὖν προσῆλθον Φιλίππῳ τῷ ἀπὸ Βηθσαϊδὰ τῆς Γαλι»λαίας, καὶ ἠρώτων αὐτὸν λέγοντες, Κύριε θέλομεν τὸν Ἰησοῦν ἰδεῖν κτλ.» (Ἰωαν. ΙΒ', 120). Ἤδη ἐλαλήσαμεν περὶ τοῦ Φιλίππου τούτου· ἐνταῦθα διὰ τοῦ *ἰδεῖν* δὲν ἐννοεῖται ἡ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν μόνον ὅρασις, ἥτις οὐδὲν ἀπήντα ἐμπόδιον, ἀλλὰ καὶ ἡ συνέντευξις, συνομιλία ὅπως, καὶ συνήθως λέγωμεν «πηγαίνω νὰ ἰδῶ τινά» ἀντὶ τοῦ «ἐνταμώσω». Πῶς ἠδύναντο νὰ συνομιλήσωσι μετ' αὐτοῦ ἐὰν προηγουμένως δὲν ἐγνώριζον ὅτι ἐκφράζεται καὶ διὰ τῆς γλώσσης αὐτῶν. Ἴσως δὲ καί τινες ἐξ αὐτῶν νὰ εἶχον προγενεστέραν γνωριμίαν μετ' αὐτοῦ, καθότι ὁ εὐαγγελιστὴς διηγεῖται ὅτι μετὰ τὴν ἀγγελίαν ἣν ἔδωκεν ὁ Φίλιππος αὐτῷ οὗτος ἀνεβόησεν «Ἐλήλυθεν ἡ ὥρα ἵνα δοξασθῇ ὁ υἱὸς τοῦ Ἀνθρώπου». Καὶ πῶς ὁ Ἰησοῦς εἶχεν τοιαύτην ὑπόληψιν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων ἐὰν προηγουμένως δὲν ἐγνώριζε τὰς ἰδέας καὶ δοξασίας καὶ προδιάθεσιν αὐτῶν; [1]

Προλαβόντως (Ζ', 33—36) ὅτε οἱ Φαρισαῖοι καὶ οἱ Ἀρχιερεῖς ἀπέστειλαν ὑπηρέτας ἵνα πιάσωσιν αὐτόν, οὗτος ἔλεγε τοῖς Ἰουδαίοις, «Ἔτι μι»κρὸν χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμὶ ὑπάγω πρὸς τὸν πέμψαντά με, ζητήσετέ με »καὶ οὐχ εὑρήσετε· καὶ ὅπου εἰμὶ ἐγώ, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν. Εἶπον οὖν »οἱ Ἰουδαῖοι πρὸς ἑαυτούς, ποῦ οὗτος μέλλει πορεύεσθαι, ὅτι ἡμεῖς οὐχ »εὑρήσομεν αὐτόν; μὴ εἰς τὴν διασπορὰν τῶν Ἑλλήνων μέλλει πορεύεσθαι »καὶ διδάσκειν τοὺς Ἕλληνας.» Ἐκ τούτου γίνεται δῆλον ὅτι οἱ παρευρεθέντες Ἰουδαῖοι, κἄν τε ἐκ τοῦ ὄχλου (οἵτινες ἐλογίζοντο αὐτὸν ὡς ἁπλοῦν ἄνθρωπον) ἐγνώριζον ὅτι γινώσκει καὶ ὅτι λαλεῖ τὰ Ἑλληνικὰ ἄλλως δὲν ἤθελον ὑποθέσει ὅτι δύναται νὰ διδάξῃ τοὺς ἔξω τῆς Ἰουδαίας καὶ Παλαιστίνης Ἰουδαίους ἑλληνιστάς, ἔτι δὲ καὶ τοὺς Ἕλληνας αὐτούς, διὰ μέσου τοῦ γλωσσήματος τῆς Γαλιλαίας ἢ τῆς Ἱερουσαλήμ. Τοῦτο καὶ μόνον τὸ ἐπιχείρημα, καὶ πάντων των ἄλλων ἐλλειπόντων δὲν ἐπαρκεῖ ἄρα νὰ ἀνατρέψῃ πάσας τὰς ἀντιλογίας τὰς ἐπὶ τοῦ ζητουμένου τούτου;

Κατὰ συνέπειαν τούτων ἁπάντων ἔλεγον (ἐν τῇ σελίδι 131) ἅπαν τὸ

1 Ἔπιθι καὶ τὰ ἐν τῷ ῥηθέντι συγγράμματι τοῦ Κ. Οἰκονόμου ἐν τ. Β'. σ. 75—76, ἔτι δὲ καὶ τὰ ἐν ταῖς σελίσιν 135 τοῦ Ἡμερολογίου τείνοντα πρὸς τὸ αὐτό.

δρᾶμα τὸ διεξαγόμενον ἔνθεν μὲν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ τῶν Ἰουδαίων, ἐκεῖθεν δὲ τοῦ Ποντίου Πιλάτου μετὰ τῶν Ῥωμαίων στρατιωτῶν, ἐγένετο διὰ λαλιᾶς Ἑλληνικῆς ἐπειδὴ οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἠγνόουν τὰ Ἑβραϊκά, οὐδεμία δὲ γίνεται μνεία χρήσεως διερμηνέως τινός· ὁ δὲ κ. Πγ. θέλει τὸ ἐναντίον. Ἀλλ' οὐδεὶς τῶν τεσσάρων εὐαγγελιστῶν ποιεῖ τὴν παραμικρὰν νῦξιν περὶ τοῦ τοιούτου. Ἂς ἀναγνώσῃ ὁ βουλόμενος τὰ καθέκαστα χωρία καὶ ἂς εἴπῃ ἐὰν δύναται νὰ λάβῃ τὴν παραμικρὰν ὑπόνοιαν μεσολαβήσεώς τινος ἐν τούτοις.

Ἑκατὸν πεντήκοντα ἔτη πρὸ Χριστοῦ μία πτωχὴ γυνὴ τῆς Ἱερουσαλὴμ ἡ μήτηρ τῶν Μακαβαίων μετὰ τῶν ἑπτὰ υἱῶν αὐτῆς ὑποκειμένων εἰς βασανισμοὺς ἐνώπιον τοῦ ἐπιστάτου τοῦ βασιλέως Ἀντιόχου διῆλθον τὴν ἀνάκρισιν ἄνευ διερμηνέως, λαλοῦντες ἑλληνιστί, καὶ τώρα ἔπειτα ἀπὸ τοσαύτην πολυετῆ δεσποτείαν καὶ Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων λαλούντων ἐν Ἀσίᾳ ἑλληνιστί, θὰ φαίνεται παράδοξον ἐὰν τοιοῦτός τις ὑπόδικος οἷος ὁ Ἰησοῦς ὑπέστη τὴν ἀνάκρισιν λαλῶν ἑλληνιστί! [1]

Ἐν τῇ σελίδι 133—5 τοῦ Ἀττικοῦ Ἡμερολογίου ἀπεδείκνυον τρανώτατα ὅτι ἐν ταῖς ἀνακρίσεσιν ἃς ὑπέστη ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἐνώπιον τοῦ Ῥωμαίου χιλιάρχου, τοῦ Φήλικος καὶ τοῦ Πορκίου Φήστου διοικητῶν τῆς Παλαιστίνης ἔτι δὲ καὶ τοῦ βασιλέως Ἀγρίππα, μολονότι πάντες οἱ ἄλλοι ἦσαν Ἑβραῖοι καὶ ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ ἀρχιερεὺς Ἀνανίας καὶ οἱ συμπάρεδροι ἐκ τῶν προεστώτων τοῦ λαοῦ, ἅπασα ἡ διαδικασία διεξήχθη ἑλληνιστὶ ἄνευ μεσολαβήσεως διερμηνέως οὐδενός. Τί ἀντέτεινεν εἰς ταῦτα ὁ κ. Πγ; Οὐδέν.

Ἐν τῇ σελίδι 856 τοῦ *Παρνασσοῦ* ὁ κ. Πγ. λέγει ὅτι ὁ Ματθαῖος κατὰ τὰ γενικῶς σχεδὸν τανῦν παραδεδεγμένα ἔγραψε τὰ Κυριακὰ λόγια *ἀραμαϊστί*. Πολλαὶ διαφοραὶ ὑπάρχουσι μεταξὺ τῶν Κυριακῶν τούτων λογίων (ἅτινα ἀκολούθως μετεφράσθησαν ἐν μέρει ἑλληνιστὶ) καὶ τοῦ *Κατὰ Ματθαῖον* Εὐαγγελίου, ὅθεν οἱ δοκιμώτεροι θέλουσιν ὅτι ἐκ τῶν παραδόσεων ἃς κατέλιπεν ὁ Ματθαῖος συνετάχθησαν δύο Εὐαγγέλια τὸ μὲν Ἀραμαϊκὸν ἀποτεινόμενον πρὸς τοὺς Ἑβραίους τῆς αἱρέσεως τῶν Ἐβιονιτῶν, τὸ δὲ Ἑλληνικὸν ἀποτεινόμενον πρὸς τοὺς Ἑβραίους ἑλληνιστάς, τοὺς Ἕλληνας προσηλύτους τῷ μωσαϊκῷ νόμῳ, καὶ τοὺς ἄλλους τῶν Ἑλλήνων ἢ Ἑλληνογλώσσων τῶν ἁπανταχοῦ.

Παρατηρεῖ ὁ κ. Πγ. «Αὐτὸ τὸ ὕφος τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἰδίᾳ αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, εἶναι κατὰ τὸ ἥμισυ σχεδὸν Ἀραμαϊκὸν

1 Ὅρα Μακαβαίων Β. κεφ. Ζ'. Τοῦτο δὲ ἐξάγεται ἀπὸ τῆς περιστάσεως τοῦ ὅτι, ὡς λέγει ὁ ἱστορῶν, ἡ μήτηρ παρώτρυνε τοὺς υἱοὺς αὐτῆς νὰ ὑπομείνωσι τὸ μαρτύριον ἐξαιρετικῶς «τῇ πατρίῳ φωνῇ» ὡς καὶ τῆς ἑτέρας ὅτε εἷς καὶ μόνος ἐξ αὐτῶν εἶπεν ἅπαξ τὸ οὐχὶ «τῇ πατρίῳ φωνῇ» ἐξ ὧν γίνεται δῆλον ὅτι ἅπασα ἡ ἄλλη διάλεξις ἐγένετο ἑλληνιστί.—Παρατηρητέον δὲ σὺν τούτοις ὅτι τοσαύτη ἦτο ἡ ἐπιρροὴ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, ὥστε καὶ τὸ Β' τοῦτο μέρος τῆς ἱστορίας τῶν Μακαβαίων συνετάχθη ἀρχικῶς ὑπὸ Ἑβραίου λίαν ζηλωτοῦ πρὸς τὴν θρησκείαν αὐτοῦ ἑλληνιστί, μετὰ δὲ ταῦτα ἡρμηνεύθη καὶ ἑβραϊστί.

»(πολλὰ καλὰ) τοῦθ' ὅπερ δεικνύει ὅτι οἱ συγγραφεῖς αὐτῆς ἐγίνωσκον »καὶ τὴν Ἀρχαμαϊκήν». Ἐδῶ εἶναι τὸ ἀστεῖον· τίς λοιπὸν ἠμφισβήτησε τοῦτο τὸ ΚΑΙ ἵνα ἐξ ἀνάγκης ὁ κ. Πγ. λάβῃ αὐτὸ ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτοῦ;

Δὲν ἁρμόζει νὰ ἐξακολουθῶ περὶ πλέον ταύτην τὴν συζήτησιν ἐδῶ· ἀλλ' ἀναπέμπω εἰς τοὺς διαφόρους συγγραφεῖς οὓς ἀνέφερον ἐν τῇ σελίδι 480 τοῦ *Παρνασσοῦ*, ἀφ' ὧν ἔλαβον τήν τε νύξιν καὶ ἀφορμήν, ὅπως συντάξω τὸ ἐν τῷ Ἀττικῷ Ἡμερολογίῳ ἐκεῖνο ἀρθρίδιον· ὅστις ὅμως ἐπιθυμεῖ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἀνασκευὴν τοῦ ἐμοῦ ἔργου, πρέπει πρότερον νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἐπιστόμωσιν ἐκείνων.

Κ. Λαμπρύλλος.

ΤΟ ΠΑΓΩΤΟΝ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.*

ΑΙ ΣΥΝΕΠΕΙΑΙ ΣΥΝΤΑΓΗΣ ΤΟΥ ΙΑΤΡΟΥ ΚΟΚΚΑΛΑ

Ἡ ἰδέα τοῦ Βρούτου, ὡς ἤδη ἐννόησεν ὁ ἀναγνώστης, ἦτο ν' ἀποκαλύψῃ εἰς τὸν συνταγματάρχην τὴν ὕπαρξιν τῆς θυγατρός του καὶ νὰ τὴν ζητήσῃ ὡς σύζυγον, ὑπεξαιρῶν οὕτως αὐτὴν ἐκ τῆς καταστρεπτικῆς τῆς μητρός της συντροφίας. Ἀλλ' αὕτη, τὴν ὁποίαν ἐπονήρευσεν ἡ μετὰ τῆς ἀστυνομίας μακρὰ πάλη, φοβουμένη πάντοτε τοὺς κλητῆρας καὶ ὑποπτευομένη ὡς τοιοῦτον καὶ τὸν Κὺρ Γαβριήλ, ἐπέσπευσε τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου της καὶ ἐγένετο μετὰ τῆς Ἑλένης ἄφαντος. Ὁ Βροῦτος κατεθλίβη.

Ἐπεζήτησε διὰ τῆς μελέτης καὶ τῆς ἐνασκήσεως τοῦ ἐπαγγέλματός του νὰ διασκεδάσῃ τὴν θλῖψίν του. Ὁ φαρμακοποιὸς τῷ εἶχεν ὑποσχεθῆ νὰ τὸν συνδράμῃ καὶ ἐτήρησε τὸν λόγον του. Ἤρξατο δ' ὁ Βροῦτος ἀποκτῶν πελατείαν, συνισταμένην ἐξ ἑνὸς ἐμβαλωτοῦ, ἑνὸς θαλαμηπόλου εὐγενοῦς οἰκίας, ὑπηρετριῶν τινων, χορευτρίας θεάτρου γ' τάξεως, τοῦ παντοπώλου τῆς συνοικίας, τοῦ ὑπογραμματέως τοῦ βοηθοῦ τῆς ἀστυνομίας τοῦ τμήματος καί τινος παυσανίου. Ἀλλὰ δυστυχῶς πάντες οὗτοι τῷ παρεῖχον πλείονας ἐνοχλήσεις ἢ χρήματα, ἀντὶ δὲ τούτων ἐλάμβανεν εὐχὰς καὶ ὑποσχέσεις. Οὐχ ἧττον ὁ φαρμακοποιὸς προέβλεπε μέλλον· λαμπρὸν καὶ τέλος ἀπόκτησιν ἁμάξης.

Ὁ Βροῦτος τὰς ὥρας τῆς ἀργίας του κατέτριβεν ἐν τῷ φαρμακείῳ, ἀναμένων χολέρας ἢ κοιλιακοῦ τύφου ἐπιδρομήν, οὐχὶ βεβαίως ἕνεκα μοχθηρᾶς ἢ χρηματιστικῆς σκέψεως, ἀλλ' ἐξ ἔρωτος πρὸς τὴν ἐπιστήμην.

Ὁ Βροῦτος δὲν μετέβαινε ποτὲ τὸ ἑσπέρας εἰς τὸ φαρμακεῖον. Τὸ ἑσπέ-

* Ἴδε σελ. 720.

ρας δὲ συνήγετο εἰς αὐτὸ ἡ συνήθης ἐν φαρμακοποιείοις συντροφία. Ὁ συμβολαιογράφος, ὁ γηραιὸς ὑπάλληλος τοῦ ἀρχείου, ὁ κτηματίας, ὁ λοχαγὸς τῆς πολιτοφυλακῆς τῆς συνοικίας, ὁ ἱππότης δὸν Μαρτῖνος ἄρτι ἐκ τῆς ἐπαρχίας ἀφιχθείς, ὁ χαρίεις δὸν Λουκιανὸς ὅστις ἔγραφε καὶ ἔλυε τὰ αἰνίγματα τῆς ἐφημερίδος, ὁ γεροντονηὸς ὅστις καθ' ἅπασαν τὴν ἡμέραν περιετριγύριζε τὴν πόλιν· πάντες οὗτοι μετέβαινον εἰς τὸ φαρμακεῖον καὶ ἔχανον μίαν δύο ὥρας διηγούμενοι τὰ νέα τῆς ἡμέρας καὶ σχολιάζοντες τὰ γεγονότα τῆς χθές. Εἰ καὶ ὁ Βροῦτος ἠδύνατο νὰ κερδήσῃ ἐκ τοῦ συγχρωτισμοῦ μετὰ τοιαύτης ποικίλης συντροφίας, μετέβαινεν ὅμως εἰς τὸ φαρμακεῖον μόνον τὸ πρωῒ μεταξὺ τῆς δεκάτης καὶ τῆς μεσημβρίας. Κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν ἡ ἐργασία τοῦ φαρμακείου ἦν σχεδὸν περαιωμένη καὶ ἠδύνατο νὰ συνδιαλέγηται μετὰ τοῦ συμπατριώτου του. Ἔπειτα ὀλίγῳ πρὸ τῆς μεσημβρίας ὁ ταγματάρχης ἤρχετο καὶ ἀνεχώρει μετ' αὐτοῦ διὰ τὸ πρόγευμα.

Πρό τινων ἡμερῶν παρετήρει ἐρχομένην εἰς τὸ φαρμακεῖον ὑπηρέτριαν καλλίζωνον, μὲ ὀφθαλμοὺς σπινθηροβολοῦντας καὶ ῥῖνα προκαλοῦσαν τὸν πόθον. Ὁσάκις ἐκείνη εἰσήρχετο *τὰ ἔκαμνε θάλασσα*. Ἔψαυε τὰ πάντα, τῶν πάντων ἐζήτει τὴν ἐξήγησιν, ἦτο ἀεικίνητος, ἔψαλλεν ἀδιακόπως, ὡμίλει μὲ τὸ σὺ εἰς ὅλους, ἀπηύθυνε τὸν λόγον πρὸς τὸν τυχόντα, καὶ εἰς τὸν ἐρωτῶντα ἀπήντα πρὶν ἐκεῖνος τελειώσῃ τὴν ἐρώτησιν.

Ὁ Βροῦτος ἦτο τὸ οἰκτρὸν τῆς ζωηρότητός της θῦμα, ὁτὲ μὲν διότι εἶχε παραπονεθῆ ὅτι τῇ ἐπάτησε τὸν πόδα, ὁτὲ δὲ διότι ἡ ζωηρὰ ὑπηρέτρια ἐφαντάζετο ὅτι ἐκεῖνος κατεῖχεν ἀδιακρίτως τὸ ἥμισυ τῆς θύρας. Ὡς ἐκ τούτου βλέπων αὐτὴν τὴν ἐπαύριον ἐρχομένην ἠναγκάσθη ν' ἀποσυρθῇ ὄπισθεν τῆς τραπέζης, ἐν ᾗ ἐξετέλει τὰς συνταγὰς ὁ Κὺρ Γελαστός, φέρων ἐπὶ τῆς ῥινὸς τὰ προϊστορικὰ ὀμματοϋάλιά του, ἐπὶ κεφαλῆς σκοῦφον ἐκ μέλανος βελούδου, γενειάδα ὀκτὼ ἡμερῶν, ὑποκάμισον δεκαπέντε καὶ φορέματα ἀμνημονεύτου χρόνου. Ὁ Κὺρ Γελαστὸς ἐμειδία πάντοτε καὶ ἦτο οὕτως ὁ κάλλιστος ἀντιπρόσωπος τοῦ ὀνόματός του.

— Γλήγορα, γλήγορα νὰ κάμετε τὴν συνταγήν μου, ἐφώναξε τὸ τρελοκόριτσο ἐκεῖνο ῥίπτον τὴν συνταγήν, ἥτις ἔπεσε χαμαί. Ὁ Βροῦτος ἔκυψε νὰ τὴν λάβῃ.

— Εὐχαριστῶ, κύριε, εἶπεν. Ἀλλ' αὐτὸ τὸ ζῶον ἔρχεται τὸ μεσημέρι καὶ διατάττει νὰ λάβουν τὸ ἰατρικὸν εἰς τὰς ἕνδεκα.

— Μήπως, δεσποινίς, ἀσθενεῖ ὁ πατήρ σας; ἠρώτησεν ὁ Βροῦτος.

— Ὁ πατήρ μου; δὲν ἔχω πατέρα.

— Ἡ μήτηρ σας λοιπόν, ἀφοῦ βιάζεσθε τόσον;

— Ἆ! ναί.... ἡ μήτηρ μου.... τὸ εὑρήκατε! ἀμ' δέ.

— Μὲ συγχωρεῖτε, εἶπεν ὁ Βροῦτος.

— Τί πρᾶγμα εἶνε αὐτό; οὔφ! πῶς βρωμάει! Καὶ ἡ ἀσθενὴς θὰ πάρῃ αὐτό; πῶς τὴν λέτε αὐτὴν τὴν βρῶμα;

— Μόσχο, μάτια μου, ἀπήντησεν ὁ Κὺρ Γελαστὸς φιλοφρόνως.

— Καὶ αὐτὸ ἐδῶ;

— Καστόριον, εἶπεν ὁ Κὺρ Γελαστὸς ἐπὶ μᾶλλον φιλόφρων.

— Μπᾶ καὶ ἐγὼ ἔλεγα ὅτι τὸ καστόριον εἶναι τσόχα. Ἄ, πέτε μου τὴν κάμφορα, μάλιστα. Ξεύρω δὰ καὶ τὸ κινῖνον, καὶ τὸ λαύδανον. Καὶ τοῦτο τί εἶναι;

— Ὄπιον, ἀπεκρίθη ὁ κὺρ Γελαστὸς ἐρατεινῶς.

— Μὰ γλήγορα, γλήγορα, διότι ἡ κυρά μου θὰ μαλώσῃ.

— Εἶνε νέα ἡ κυρά σας; ἠρώτησεν ὁ Βροῦτος.

— Δὲν εἶνε ἡ δουλειά σας αὐτὴ μοῦ φαίνεται, κύριε. Λέγουν ὅτι εἶνε δεκαεννέα ἐτῶν, ἀλλὰ χωρὶς ν' ἁμαρτήσῃ μπορεῖ κάνεὶς νὰ τῆς δώσῃ καὶ εἰκοσιδύο. Ἡ ῥάπτρια ὅμως ἡ ὁποία τὴν γνωρίζει ἀπὸ μικρὸ παιδὶ τὴν λέγει εἰκοσιπέντε.

— Καὶ διὰ ποῖον εἶναι αὐτὸ τὸ ἰατρικόν; ἠρώτησεν ὁ Βροῦτος.

— Δι' αὐτήν, ποῖος ἄλλος εἰς τὸ σπῆτι ἠμποροῦσε νὰ πάρῃ αὐτὰς τὰς ἀηδίας.

— Ἔχει πολὺν καιρὸν ἀσθενής;

— Εἶτθε πολὺ περίεργος, κύριε. Ἐνόσησε τὴν ἀσθένειάν της εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ μηνὸς ἢ τῆς ἑβδομάδος, τί σᾶς μέλλει παρακαλῶ; Ἀλλὰ γλήγορα διότι εἶναι ἡ ὥρα τοῦ προγεύματος τοῦ ἀφέντη.

— Εἶνε ὑπανδρευμένη λοιπὸν ἡ κυρία σας;

— Διὰ ποίαν λοιπὸν τὴν ἐπήρατε, κύριε.

— Συγγνώμην, δὲν ἐννοοῦσα νὰ τὴν προσβάλω. Καὶ τί ἀσθένειαν ἔχει;

— Μήπως ἦμαι ἰατρίνα ἐγώ; Καὶ σᾶς τί σᾶς μέλλει νὰ μάθητε τί ἀσθένειαν ἔχει. Ὑπηρέτησα ἕνδεκα μῆνας εἰς τὸ μοναστήριον τῆς Παναγίας. Πόσα πράγματα βλέπει κάνεὶς εἰς αὐτὰ τὰ μέρη, καὶ πόσα μανθάνει!... Καὶ ἡ Κυρία μου κρύβεται, σὰν νὰ μὴ ἠξεύρω ἐγὼ ὅπου εἶμαι τώρα εἴκοσι χρόνων καὶ ἔμεινα καὶ εἰς τὸ μοναστῆρι ἕνδεκα μῆνας τί θὰ εἰπῇ νὰ ἦνε μία νέα ὠχρά, σκεπτική, νὰ ἔχῃ ἰδιοτροπίας, καὶ νὰ πέρνῃ καθάρσιον καὶ παρόμοιαν βρῶμα. Ἀλλά, διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, κάμετε γλήγορα δὲν εἶνε ἀνάγκη τόσης προσοχῆς! Κόντεψα δὰ νὰ σᾶς εἰπῶ ὅλα τὰ μυστικά μας.

— Κὺρ Γελαστέ, μοὶ ἐπιτρέπεις ν' ἀναγνώσω τὴν συνταγὴν αὐτήν;

Ὁ φαρμακοποιὸς τῷ τὴν ἔδωκε. Ὁ Βροῦτος ἀναγνώσας αὐτὴν ἀνέκραξεν:

— Ὁ ἰατρὸς Κοκκάλας! Χριστὲ καὶ Παναγία! δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἦνε ἄλλος! Τὴν φονεύει τὴν δυστυχῆ, ὡς ἐφόνευσε καὶ τὸν θεῖόν μου. Κόρη μου, εἰπὲ εἰς τὴν κυρίαν σου νὰ μὴ πάρῃ αὐτὸ τὸ ἰατρικὸν καὶ νὰ διώξῃ αὐτὸ τὸ ζῶον, αὐτὸν τὸν δήμιον.

— Τί λέτε, κύριε, εἶπεν ἡ ὑπηρέτρια περίτρομος.

— Τὴν ἀλήθειαν. Ὁ ἄθλιος αὐτὸς δὲν διαγινώσκει ποτὲ τὴν ἀσθένειαν. Ἡ κυρία σας ἀπὸ κάθε ἄλλο πάσχει καὶ ἀπαιτοῦνται ἄλλα ἰατρικά.

— Μά, κύριε Βροῦτε, κύριε Βροῦτε, ἐφώναξεν ὁ φαρμακοποιός.

— Μὲ συγχωρεῖς φίλε μου, ἀλλὰ ἡ φιλανθρωπία...

— Τί φιλανθρωπία! σὺ θὰ μοῦ καταστρέψῃς τὴν πελατείαν μου, καὶ θὰ μοῦ ἐξεγείρῃς ὅλους τοὺς ἰατροὺς ἐναντίον μου.

— Εἶνε ἀληθὲς φίλε μου. Ἔχεις δίκαιον καὶ σοὶ ζητῶ συγγνώμην. Ἀλλὰ δὲν δύναμαι νὰ ἴδω ἀπαθῶς φονευομένην τοιουτοτρόπως γυναῖκα νέα καὶ ἴσως ὡραίαν.

— Ὡραίαν ναί, σὰν τὸ ἄστρο, διέκοψεν ἡ ὑπηρέτρια.

— Συγχώρει με, κὺρ Γελαστέ, εἶνε ἁμαρτία...

— Ἀλλὰ δὲν ἠξεύρεις ὅτι αὐτὸ τὸ λάθος μοῦ ἀποφέρει δύο τάλληρα τὴν ἡμέραν; Πελάτης ἀκριβὴς ὡς ὁ κόμης Ρουΐζ δὲ Λαμάνδα εἶνε σπάνιον, φίλε μου, καὶ... ὁ Χριστὸς αὐτὸς ηὐλόγησε πρῶτον τὰ γένειά του.

— Ἔχεις δίκαιον ἀλλὰ ἡ καρδία...

— Ἡ καρδία... χά, χά! δὲν θὰ εἶσαι ποτὲ καλὸς ἰατρός.

Τὸ ἰατρικὸν εἶχεν ἑτοιμασθῇ καὶ ἡ ὑπηρέτρια ἀπῆλθε. Μόλις ἔφθασε, ἡ πρώτη πρὸς τὴν κυρίαν της λέξις ἦτο—σᾶς φονεύει!

— Ποῖος;

— Ὁ ἰατρός σας, ὁ κ. Κοκκάλας.

Καὶ διηγήθη τὴν μετὰ τοῦ νέου ἰατροῦ καὶ φαρμακοποιοῦ συνομιλίαν της, περιέγραψε δὲ λεπτομερέστατα καὶ εὐαρέστως τὸν Βροῦτον, παριστῶσα αὐτόν, ὡς νέον ὡραῖον, κομψόν, ἀβρόφρονα καὶ ἐπίχαριν. Ὁ Βροῦτος τὴν εἶχεν ἀποκαλέσει δεσποινίδα καὶ ἀπευθύνει τὸν λόγον εἰς πληθυντικόν.

Ἡ ἀσθενὴς τὴν ἤκουσε προσεκτικῶς, ἐσκέφθη ἐπὶ μικρόν, καὶ ἐφάνη περίφροντις. Εἶτα ἐν στιγμῇ ἀποφασίσασα, ἔπιε τὸ ἰατρικὸν καὶ κατεκλίθη. Ἀλλ' ἡ Λίζα (ἡ ὑπηρέτρια) πεπεισμένη ὅτι ὁ ἰατρὸς δὲν εἶχε διαγνώσει τὴν ἀσθένειαν καὶ τὴν ἐθεράπευε κακῶς, ἔσπευσε πρὸς τὸν κόμητα ἵνα τῷ διηγηθῇ ὅσα συνέβησαν ἐν τῷ φαρμακείῳ. Ὁ κόμης σκεπτικὸς ἀπεμακρύνθη καὶ μετὰ ἓν τέταρτον ἐκάλεσε τὸν Βροῦτον.

Ὁ Βροῦτος ἦλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ κόμητος Ρουΐζ δὲ Λαμάνδα τὴν 2αν μ. μ. ὥραν.

Ὁ κόμης κατῴκει εἰς τὸ πρῶτον πάτωμα μεμονωμένου μεγάρου, ὄπισθεν τοῦ μοναστηρίου τῆς Παναγίας. Τὸ δεύτερον κατῳκεῖτο ὑπὸ τοῦ ὀγδοηκοντούτιδος πρίγκηπος τοῦ Νότου, ὅστις οὐδέποτε ἐξήρχετο. Τὸ δὲ τρίτον ἐπεφυλάσσετο εἰς τὸν υἱόν του μαρκήσιον Ἀννίβαν Δεδιάνο, ὅστις εὑρίσκων αὐτὸ πολὺ μεμακρυσμένον ἀπὸ τοῦ κέντρου τῆς πόλεως καὶ τοῦ ὡραίου κόσμου ἅπαξ μόνον τοῦ μηνὸς τὸ ἐπεσκέπτετο.

Τὸ πάτωμα τὸ κατοικούμενον ὑπὸ τοῦ κόμητος Ρουῒζ, εἶχε δύο πτέρυγας, τὴν ἀριστερὰν προωρισμένην διὰ τὴν θυγατέρα του Καικιλίαν καὶ τὴν δεξιὰν ἐν ᾗ κατῴκει αὐτός. Ἐν ταύτῃ ὁ κόμης εἶχε τὸ ἐργαστήριόν του τῆς γλυπτικῆς — ὁ κόμης ἦτο καλλιτέχνης — καὶ τὸ γραφεῖόν του — ἦτο καὶ ποιητὴς ὁ κόμης.

Ὁ Βροῦτος ζητήσας τὸν κόμητα Ῥουῒζ εἰσήχθη εἰς τὸ γραφεῖόν του παρὰ γέροντος ὑπηρέτου. Μόλις ὁ νεαρὸς ἰατρὸς ἐκάθησε καὶ εὐθὺς ἐξ ὑαλοφράκτου θύρας βλεπούσης πρὸς τὸν κῆπον εἰσῆλθε κυρία ἐνδεδυμένη μελανόφαια ἐνδύματα καὶ φέρουσα καλύπτραν πυκνὴν ἀποκρύπτουσαν τὸ πρόσωπον.

Εἰς τὴν ἐμφάνισιν ταύτην ὁ κόμης ἀνηγέρθη ἔντρομος, ἔκλινε τὴν κεφαλὴν εὐσεβάστως, ἀπέβαλε τῆς κεφαλῆς τὸ ἑλληνικόν του φέσιον καὶ μετέβη εἰς προϋπάντησίν της χωρὶς οὐδὲ λέξιν νὰ εἴπῃ. Ἡ εἰσελθοῦσα κυρία οὐδ' ἐπρόσεξεν εἰς τὰς ὑποκλίσεις τοῦ κόμητος, ἀλλ' ἐφάνη ἐκπλαγεῖσα ἐκ τῆς παρουσίας τοῦ Βρούτου. Τὸν ἠτένισεν ἐπὶ στιγμὴν καὶ ἠκολούθησε τὸν κόμητα ὅστις προηγεῖτο αὐτῆς. Ὁ κόμης ἠνέωξε κρυφίαν τινὰ θύραν καὶ ὑπήγειρε τὸ παραπέτασμα ἵνα ἀφήσῃ αὐτὴν νὰ διαβῇ.

Ἐκείνη ἐστράφη ἐν τῷ μέσῳ τοῦ δωματίου ἵνα παρατηρήσῃ τὸν Βροῦτον ὅστις ἵστατο ὄρθιος πρό τινος προτομῆς. Ἔπειτα τὸν παρετήρησε καὶ πάλιν ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν πρὶν ἢ διαβῇ τὴν θύραν. Ὁ κόμης ἐναλλὰξ ἠρυθρία ἢ ὠχρία βλέπων τοῦτο.

Μετ' ὀλίγον ἀνυπομόνως μετεκαλέσατο τὸν γηραιὸν ὑπηρέτην καὶ ἀνέκραξεν:

— Εἰς τὴν θυγατέρα μου, ἀνόητον ζῶον, εἰς τὴν θυγατέρα μου. Δεῖξε εἰς τὸν ἰατρὸν τὴν κατοικίαν τῆς Καικιλίας.

Δ. Φραβασίλης.

ΦΥΣΙΚΗ ΚΑΤ' ΟΙΚΟΝ

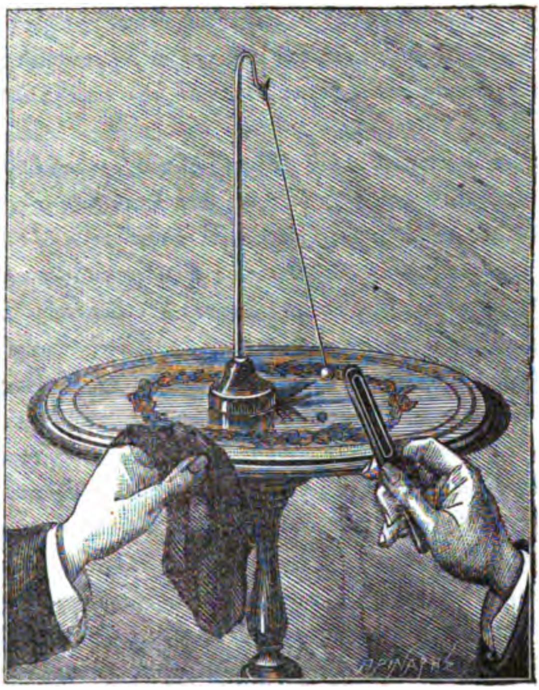
ΗΛΕΚΤΡΙΚΑ ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ

Τὸ ἤλεκτρον προστριβόμενον λαμβάνει τὴν ἰδιότητα τοῦ ἕλκειν ἐλαφρὰ σωμάτια, οἷον τρίχας, ἀχύρου καὶ χάρτου τεμάχια. Τὴν αὐτὴν ἰδιότητα ἔχουσιν ὁ σφραγιστικὸς κηρός, ἡ ὕελος, ἡ ῥητίνη, τὸ θεῖον, ἡ μέταξα καὶ πολλαὶ ἕτεραι ὕλαι. Ἂν εἰς τὸ ἄκρον νήματος μετάξης, ὡς φαίνεται ἐπὶ τοῦ σχήματος 34, θέσωμεν σφαιρίδιον ἀκταίας καὶ προστρίψαντες ῥάβδον σφραγιστικοῦ κηροῦ προσπελάσωμεν αὐτὴν εἰς τὸ σφαιρίδιον, βλέπομεν ὅτι ἡ ῥάβδος ἕλκει ζωηρῶς αὐτό, μετὰ δὲ τὴν ἐπαφὴν τὸ ἀπωθεῖ. Ἡ νέα ἰδιότης, ἣν

διὰ τῆς τριβῆς προσκτᾶται ὁ σφραγιστικὸς κηρὸς ἀποδίδεται εἰς αἰτίαν καλουμένην ἠλεκτρικήν. Ἠλεκτρίζειν σῶμά τι, τοῦτο σημαίνει ἀποδίδειν εἰς αὐτὸ ἰδιότητα ὁμοίαν πρὸς τὴν τοῦ σφραγιστικοῦ κηροῦ.

Ἡ ὕελος, τὸ ἤλεκτρον, ἡ ῥητίνη, τὸ θεῖον, ἡ μέταξα ἦσαν κατ' ἀρχὰς τὰ μόνα σώματα, ἅτινα ἠδυνήθησαν νὰ ἠλεκτρίσωσι κρατοῦντες αὐτὰ ἀπ' εὐθείας διὰ τῆς χειρός. Ἐκάλεσαν ταῦτα ἠλεκτρικά, τὰ δὲ λοιπὰ μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν πάντα τὰ μέταλλα ἐκλήθησαν ἀνηλεκτρικά.

Ἀλλ' ἐν τούτοις καὶ ῥάβδος μεταλλικὴ προσαρμοσθεῖσα εἰς τὸ ἄκρον ὑελίνης ῥάβδου, προστριβομένη διὰ μαλλίνου ξηροῦ ὑφάσματος, ἕλκει ἐλαφρὰ σώματα, τουτέστιν ἠλεκτρίζεται· Ἀλλὰ τεθεῖσα εἰς συγκοινωνίαν

Σχῆμα 34.

μετὰ τοῦ ἐδάφους διὰ σώματος ἀνηλεκτρικοῦ, οἷον διὰ μεταλλικοῦ σύρματος, χάνει πᾶν ἴχνος ἠλεκτρικῆς. Παρετηρήθη ὡσαύτως ὅτι τὰ μὲν ἠλεκτρικὰ σώματα, οἷον ἡ ὕελος, τὸ θεῖον, ἡ ῥητίνη ἀποκτῶσιν ἠλεκτρικὰς ἰδιότητας μόνον ἐπὶ τῶν προστριβομένων σημείων τῆς ἐπιφανείας των, τοὐναντίον τὰ ἀνηλεκτρικά, οἷον τὰ μέταλλα προστριβόμενα εἰς σημεῖον οἱονδήποτε ἠλεκτρίζονται καθ' ὅλα τὰ σημεῖα τῆς ἐπιφανείας των. Ἐκ τούτου συμπεραίνουσιν ὅτι ὁ ἠλεκτρισμὸς δυσκόλως κινεῖται ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν ἠλεκτρικῶν σωμάτων, οἷον ἐπὶ τῆς ὑέλου, τοὐναντίον ῥέει

λίαν εὐχερῶς ἐπὶ τῶν ἀνηλεκτρικῶν, οἷον ἐπὶ τῶν μετάλλων. Διὰ τοῦτο τὰ μὲν πρῶτα καλοῦνται σήμερον δυσηλεκτραγωγὰ σώματα ἢ κακοὶ ἀγωγοὶ τοῦ ἠλεκτρισμοῦ, τὰ δὲ δεύτερα καλοὶ ἀγωγοὶ ἢ εὐηλεκτραγωγά.

Ὁ ἠλεκτρισμὸς σώματός τινος εὐηλεκτραγωγοῦ τεθέντος εἰς συγκοινωνίαν μετὰ τοῦ ἐδάφους ἐκρέει καὶ διαχέεται ἐντὸς τῆς γῆς. Ἕνεκα τούτου ἡ γῆ ἐκλήθη κοινὸν δοχεῖον τῆς ἠλεκτρικῆς. Ὅπως διατηρήσωμεν ἐπομένως τὴν ἠλεκτρικὴν ἐπί τινος ἠλεκτραγωγοῦ σώματος πρέπει ν' ἀποχωρίσωμεν αὐτὸ ἀπὸ τοῦ κοινοῦ δοχείου διὰ δυσηλεκτραγωγοῦ τινος σώματος, οἷον δι' ὑέλου, διὰ πορσελάνης, αἵτινες διὰ τοῦτο καλοῦνται σώματα ἀπομονωτικὰ ἢ μονωτῆρες.

Ὁ ὑγρὸς ἀὴρ καὶ ἡ ἐπὶ τῶν σωμάτων ἐναποτιθεμένη ὑγρασία ἄγουσι τὴν ἠλεκτρικήν, διὰ τοῦτο ὅταν θέλωμεν νὰ διατηρήσωμεν αὐτὴν ἐπί τινος σώματος τὸ ὁποῖον ἐρείδεται ἐπὶ μονωτήρων, προστρίβομεν αὐτοὺς διὰ ξηρῶν καὶ θερμῶν ὑφασμάτων, θερμαίνομεν δὲ τὸν περιβάλλοντα τὸ σῶμα ἀέρα.

Ἡ ἠλεκτρική, ἡ ἀναπτυσσομένη ἐπὶ τῆς ὑέλου προστριβομένης διὰ μαλλίνου ὑφάσματος καὶ ἡ ἐπὶ τῆς ῥητίνης δὲν ἦσαν τῆς αὐτῆς φύσεως. Ἡ ἠλεκτρισθεῖσα ὕελος τεθεῖσα εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸ σφαιρίδιον τῆς ἀκταίας τοῦ ἠλεκτρικοῦ ἐκκρεμοῦς, τὸ ἀπωθεῖ ἀμέσως ἅμα μεταδώσει εἰς αὐτὸ μέρος τῆς ἠλεκτρικῆς ἣν φέρει. Ἐκ τούτου ἕπεται ὅτι δύο σώματα φέροντα ἠλεκτρικὴν τῆς αὐτῆς φύσεως ἀπωθοῦνται. Ἀλλὰ τὸ σφαιρίδιον τοῦτο τὸ ὁποῖον ἀπωθεῖ ἤδη ἡ ὑελίνη ῥάβδος ἕλκει ῥάβδος ἐκ ῥητίνης προστριβεῖσα διὰ μαλλίνου ὑφάσματος. Πάντα τὰ σώματα προστριβόμενα ἠλεκτρίζονται ἢ ὡς ἡ ὕελος ἢ ὡς ἡ ῥητίνη. Ἐπομένως ἡ τριβὴ ἀναπτύσσει δύο εἴδη ἠλεκτρικῆς τὴν ὑελώδη καὶ τὴν ῥητινώδη, δύο δὲ σώματα φέροντα ἠλεκτρικὴν τῆς αὐτῆς φύσεως ἀπωθοῦνται, τοὐναντίον ἕλκονται ὅταν φέρωσιν ἠλεκτρικὴν διαφόρου φύσεως.

Ἐγνώσθη βραδύτερον ὅτι ἡ τριβὴ ἀναπτύσσει συγχρόνως καὶ τὰς δύο ἠλεκτρικάς, τὴν μὲν ἐπὶ τοῦ προστρίβοντος σώματος τὴν δὲ ἐπὶ τοῦ προστριβομένου. Οὕτω τὸ μάλλινον ὕφασμα δέχεται ῥητινώδη ἠλεκτρικὴν ὅταν προστρίβῃ τὴν ὕελον καὶ ὑελώδη, ὅταν προστρίβηται μετὰ τῆς ῥητίνης. Ἐπομένως ἡ φύσις τῆς ἠλεκτρικῆς δὲν εἶναι συναφὴς μετὰ τῆς οὐσίας καὶ ὄντως δύο πλάκες ἐξ ὑέλου προστριβόμεναι ἠλεκτρίζονται ἑκάστη διαφόρως. Διὰ τοῦτο ἀπεκάλεσαν τὴν μὲν ὑελώδη ἠλεκτρικὴν θετικήν, τὴν δὲ ῥητινώδη ἀρνητικήν.

Κατὰ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Σύμμερ, πρὸς ἐξήγησιν τῶν ἠλεκτρικῶν φαινομένων, παραδέχονται ὅτι πᾶν σῶμα ἐν φυσικῇ καταστάσει εὑρισκόμενον φέρει ἄπειρον ποσότητα τοῦ οὐδετέρου καλουμένου ἠλεκτρικοῦ ῥευστοῦ, τὸ ὁποῖον προέρχεται ἐκ τῆς συνθέσεως ἴσων ποσοτήτων θετικῆς καὶ ἀρνητικῆς ἠλεκτρικῆς, αἵτινες δὲν δύνανται νὰ ἐπιδράσωσιν ἐξωτερικῶς, ὡς

ἀμοιβαίως ἐξουδετερούμεναι. Διὰ τῆς τριβῆς τῶν δύο σωμάτων τὸ οὐδέτερον τοῦτο ῥευστὸν τέμνεται καὶ τὸ μὲν τῶν σωμάτων δέχεται τὴν θετικὴν ἠλεκτρικήν, τὸ δὲ τὴν ἀρνητικήν. Διὰ τῆς ἑνώσεως ἴσων ποσοτήτων ἀντιθέτου ἠλεκτρικῆς παράγεται ἐκ νέου τὸ οὐδέτερον ῥευστόν.

Ἂν πλησιάσωμεν καλόν τινα ἀγωγόν, οἷον σφαῖραν μεταλλικὴν καλῶς μεμονωμένην, τουτέστιν ἐστηριγμένην ἐπὶ μονωτῆρος πρὸς ἄλλην ὁμοίαν ἀλλ' ἠλεκτρισμένην, ἡ πρώτη ἠλεκτρίζεται διὰ τῆς δευτέρας ἐξ ἐπιδράσεως. Καὶ εἰς μὲν τὸ ἓν μέρος τὸ ἀτενίζον τὴν ἠλεκτρισμένην σφαῖραν συσσωρεύεται ἠλεκτρικὴ ἀντίθετος τῆς ἐπὶ τῆς ἠλεκτρισθείσης σφαίρας ὑπαρχούσης, εἰς δὲ τὰ ἀπώτερα σημεῖα τοὐναντίον ὁμώνυμος πρὸς τὴν ἠλεκτρικὴν τῆς σφαίρας. Ἂν συγκοινωνήσωμεν ἤδη ἓν οἱονδήποτε σημεῖον τῆς οὕτω δι' ἐπιδράσεως ἠλεκτρισθείσης σφαίρας μετὰ τοῦ ἐδάφους, ἡ μὲν ὁμώνυμος ἠλεκτρικὴ ἐκφεύγει εἰς τὴν γῆν, ἡ δὲ ἀντίθετος μένει ἐπὶ τῆς σφαίρας.

Τὰ ἀνώτερα φαινόμενα δυνάμεθα ν' ἀποδείξωμεν πειραματικῶς μεταχειριζόμενοι σκεύη οἰκιακά. Θέτομεν ἐπὶ τραπέζης τέσσαρα ποτήρια ἅτινα καθαρίζομεν καλῶς διὰ ξηροῦ ὑφάσματος ὅπως μὴ ὑπάρχῃ ἐπ' αὐτῶν ποσῶς ὑγρασία. Ἐπ' αὐτῶν ὡς ἐπὶ στηριγμάτων ἐπιθέτομεν δίσκον ἀργυροῦν ἢ καὶ ἐξ ἄλλου μετάλλου σχήματος οἱουδήποτε. Εἶτα κόπτομεν τεμάχιον χονδροῦ χάρτου κατά τι μικροτέρου τοῦ δίσκου, ὥστε νὰ ἐπιτίθεται εὐχερῶς ἐπ' αὐτοῦ. Εἰς τὰ ἀντίθετα ἄκρα τοῦ χονδροῦ χάρτου προσκολλῶμεν διὰ σφραγιστικοῦ κηροῦ δύο ταινίας χάρτου, ὥστε νὰ δυνάμεθα ν' ἀνυψοῦμεν αὐτὸν χωρὶς νὰ ἐγγίζωμεν τὸν δίσκον. Διὰ ψήκτρας ξηρᾶς προστρίβομεν καλῶς καὶ ἐπανειλημμένως καὶ τὰς δύο ὄψεις τοῦ χονδροῦ χάρτου θέτοντες αὐτὸν ἢ ἐπὶ τῆς τραπέζης ἢ κάλλιον ἐπὶ θερμάστας πυρωθείσης. Εἶτα ἐπιθέτομεν καλῶς ἐπὶ τοῦ δίσκου τὸν οὕτω προστριβέντα χονδρὸν χάρτην καὶ ἐγγίζομεν διὰ τοῦ δακτύλου ἓν σημεῖον οἱονδήποτε τοῦ δίσκου. Λαμβάνοντες εἶτα τὸν χονδρὸν χάρτην διὰ τῶν δύο ἑκατέρωθεν ταινιῶν ἀφαιροῦμεν αὐτόν.

Ἂν ἤδη πλησιάσωμεν τὴν χεῖρά μας εἰς τὸν δίσκον δεχόμεθα ἠλεκτρικὸν σπινθῆρα, ὅστις ἂν τὸ πείραμα ἐκτελεῖται ἐπιμελῶς εἶναι ἀρκούντως ζωηρός. Διὰ νὰ δεχθῶμεν καὶ δεύτερον σπινθῆρα ἀρκεῖ νὰ ἐπιθέσωμεν ἐκ νέου τὸν χονδρὸν χάρτην ἐπὶ τοῦ δίσκου ἄνευ νέας τριβῆς καὶ νὰ ἐπαναλάβωμεν τὸ αὐτὸ ὡς ἀνωτέρω πείραμα.

Ἐρευνήσωμεν ἤδη τὴν μέθοδον δι' ἧς ἠλεκτρίσθη ὁ δίσκος. Διὰ τῆς τριβῆς ὁ χονδρὸς χάρτης ἠλεκτρίζεται, ἐπειδὴ δὲ εἶναι δυσηλεκτραγωγὸν σῶμα ἡ ἠλεκτρικὴ τηρεῖται ἐπ' αὐτοῦ. Ὅταν ἐπιθέτωμεν τὸν οὕτως ἠλεκτρισθέντα χονδρὸν χάρτην ἐπὶ τοῦ δίσκου, ἡ ἠλεκτρικὴ τούτου ἀποσυνθέτει τὸ οὐδέτερον ἠλεκτρικὸν ῥευστὸν τοῦ δίσκου καὶ ἕλκει μὲν τὴν ἀντίθετον ἠλεκτρικὴν πρὸς τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν τοῦ δίσκου, ἀπωθεῖ δὲ τὴν ὁμώνυ-

μον ἥτις ἐκφεύγει διὰ τοῦ σώματος ἡμῶν εἰς τὸ ἔδαφος ὅταν ἐγγίζωμεν διὰ τῆς χειρός μας ἓν σημεῖον οἱονδήποτε τοῦ δίσκου. Ὅταν εἶτα ἀπομακρύνωμεν τὸν χονδρὸν χάρτην ἡ ἐπὶ τοῦ δίσκου ἠλεκτρικὴ μένει ἐπ᾽ αὐτοῦ, διότι οὗτος ἐρείδεται ἐπὶ ἀπομονωτικῶν οὐσιῶν. Ἡ ἐπὶ τοῦ δίσκου ἠλεκτρικὴ ἀναπηδᾷ εἶτα ἐν εἴδει σπινθῆρος διοχετευμένη εἰς τὸ ἔδαφος διὰ τοῦ σώματος ἡμῶν ὅταν πλησιάσωμεν τὴν χεῖρα ἡμῶν εἰς οἱονδήποτε σημεῖον τοῦ δίσκου. Τ. Α. Α.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΑΝΑΚΑΛΥΨΙΣ ΑΡΧΑΙΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ

Εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς μεσημβρινῆς ἀκτῆς τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, τρεῖς ὥρας νοτιανατολικῶς τοῦ Αἰγίου, ἀνυψοῦται λόφος πετρώδης ἐν μέρει, ἀλλὰ κατὰ τὸ πλεῖστον κατάφυτος, ὁ τῶν Ἁγίων Ἀσωμάτων οὗ τινος τὸ νότιον μέρος κατεῖχε τὸ πάλαι μία τῶν δώδεκα τῆς Ἀχαϊκῆς ὁμοσπονδίας πόλεων, ἡ Βοῦρα, ἥτις ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ τῆς ὁμωνύμου θυγατρὸς τοῦ Ἴωνος τοῦ υἱοῦ τοῦ Ξούθου καὶ τῆς Ἑλίκης. Τανῦν ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ λόφου τούτου κεῖται τὸ χωρίον Δερβένι ἢ Καλύβια τῆς Μαμουσιᾶς. Τὸ μέρος τοῦ λόφου, ἔνθα ἔκειτο τὸ πάλαι ἡ πόλις αὕτη, ὅπερ δεικνύουσι τῷ περιηγητῇ τὰ ἐγκατεσπαρμένα ἐκεῖ ἐρείπια, ἐν μέρει μὲν εἶνε δεδασωμένον, κατὰ τὸ πλεῖστον δὲ ἀροτριᾶται.

Τὸ ἄροτρον ἐνίοτε ἐνασμενίζεται νἀρχαιολογῇ, ἐπί τινος δὲ μέρους τῆς προκειμένης πόλεως τοσοῦτον ἐπιτυχῶς ἔπραξε τοῦτο, ὥστε σχεδὸν ἑκάστη αὖλαξ αὐτοῦ ἐσημείωσε σειρὰν ἑδωλίων ἀρχαίου θεάτρου, ἅτινα ὅμως ζηλοτύπως πως ὀλίγον, μόλις τὰ ἄκρα αὐτῶν ἐνιαχοῦ, ἀνέδειξεν. Εἶχε λοιπὸν καὶ ἡ Βοῦρα θέατρον, ἂν καὶ ὁ Παυσανίας οὐδὲ κἂν ἀναφέρει αὐτό. Φαίνεται δὲ, ὅτι τὰ θέατρα ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι δὲν ἦσαν προνόμιον τῶν μεγάλων πόλεων, ὡς ἐν τῇ νέᾳ.

Τὸ θέατρον τοῦτο κείμενον πρὸς τὸ ΝΔ μέρος τοῦ λόφου ἔχει διεύθυνσιν ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμάς· τοῦ κοίλου δὲ κατέχοντος τὸ ἀνατολικὸν μέρος οἱ θεαταὶ ἔβλεπον πρὸς δυσμὰς, ἔνθα ἔκειτο ἡ σκηνὴ καὶ ἔβλεπον οὐχὶ πρὸς τὴν θάλασσαν, ἥτις δὲν ἦτο ὁρατὴ ἐκεῖθεν, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἀγροὺς καὶ τὸν ποταμὸν Κερυνίτην. Τὸ ἄροτρον ἀπὸ πολλοῦ χρόνου ἀρξάμενον τοῦ σοβαροῦ ἔργου του καὶ μετ᾽ ἐπιμονῆς, οἱονεὶ μετὰ πεποιθήσεως, ἐξακολουθοῦν αὐτὸ, ἀφήρεσεν ἐκ τοῦ κοίλου τοῦ θεάτρου τὸ κρύπτον, ἀλλὰ καὶ προφυλάσσον αὐτὸ, χῶμα καὶ κατέλιπε λεπτὸν μόνον στρῶμα, ὅπερ ὡς πέπλος καλύπτει αὐτό. Ἐντεῦθεν οὐχὶ δυσκόλως διαβλέπει τις, ὅτι τὸ κοῖλον σώζεται σχεδὸν ὅλον. Πλὴν τὸ ἐκ ταύτης χῶμα

κατέρριψεν ἐπὶ τῆς ὀρχήστρας, ὅπερ προστεθὲν εἰς τὸ ἤδη ὑπάρχον ἀπὸ πρὶν ἐπὶ ταύτης ἐσχημάτισε παχὺ στρῶμα ὑπὲρ αὐτήν. Ἐκ τῆς σκηνῆς τανῦν ὁρᾶται μόνον ὁ πρὸς νότον τοῖχος τοῦ πλάτους αὐτῆς, εἰς ἀρκετὸν ὕψος ὑπὲρ τὴν νῦν ἐπιφάνειαν ὑψούμενος καὶ εἰς ὁμοίαν ἔκτασιν ἐκτεινόμενος· φαίνεται δέ, ὅτι τοῦ τοίχου τούτου σώζεται σχεδὸν ὅλον τὸ μῆκος. Ἐκ δὲ τῶν ἄλλων τοίχων αὐτῆς οἱ κατὰ τὸ μῆκος φαίνεται ὅτι κατεστράφησαν καὶ ὅτι μόνον τὰ θεμέλια αὐτῶν ἢ ὀλίγον τι πλέον κεῖται τεθαμμένον· περὶ δὲ τοῦ πρὸς βορρᾶν ὁ κεχωσμένος ἐκεῖ χῶρος παρέχει ἡμῖν ἐλπίδας.

Ἡ κατάστασις ἐν ᾗ εὑρίσκεται τὸ μνημεῖον τοῦτο τῆς ἀρχαιότητος τανῦν, δὲν ἐπιτρέπει βεβαίως καταμέτρησιν, ἁπλῆν δὲ εἰκασίαν ἐκφέρομεν λέγοντες, ὅτι θὰ ἐχώρει περὶ τοὺς χιλίους θεατάς. Ἐξ ὑπερβαλλούσης ἐπιθυμίας νὰ μάθωμεν, ἐπὶ ποίου εἴδους ἑδωλίων ἐκάθηντο οἱ προπάτορες ἡμῶν, καταγομένων ἐκ τῆς Αἰγιαλείας, Ἀχαιοί, οὐχὶ δὲ καὶ ἐκ σμικροῦ ἀρχαιολογικοῦ ἐνδιαφέροντος, ἠρευνήσαμεν ἐν ἀφορήτῳ καύσωνι ἀνασκάψαντες διὰ προχείρου ἐργαλείου καὶ εὕρομεν, ὅτι σειραὶ πλακῶν ἐκτισμέναι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ὄντος ἐκεῖ γαιώδους καὶ οὐχὶ πετρώδους, ὡς συνήθως ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀρχαίων θεάτρων, ἀπετέλουν τὰ ἑδώλια τῶν λιτῶν Βουραίων.

Τῆς Βούρας, ὡς γνωστόν, καταστραφείσης τῷ 373 π. Χ. ὑπὸ σεισμοῦ καὶ τῶν κατοίκων αὐτῆς ἀπολεσθέντων, ὅτε καὶ ἡ γείτων Ἑλίκη, ἡ ἔχουσα τὸ ὄνομα ἐκ τῆς μητρὸς τῆς Βούρας, κατεποντίσθη καὶ ἀνακτισθείσης ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ μέρους, ἐκ θερμῆς ἀγάπης πρὸς τὸν ἐγκλείοντα τοὺς πατρῴους τάφους καὶ τοσαύτας ὑψηλὰς ἀναμνήσεις λόφον, ὑπὸ τῶν ἐπὶ τοῦ σεισμοῦ ἀποδημούντων καὶ σωθέντων Βουραίων τὸ σωζόμενον θέατρον ἐκτίσθη πιθανῶς τότε ἢ ἀνεκτίσθη.

Διὰ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ μικροῦ τούτου θεάτρου ἡ Ἀρχαιολογία κτᾶται μέγα εὕρημα, διότι τὰ μέχρι σήμερον εὑρεθέντα ἐν Ἑλλάδι ἀρχαῖα θέατρα γνωρίζουσιν ἡμῖν μόνον τὰ μεγάλα καὶ πολυτελῆ, ἐν ᾧ τὸ τῆς Βούρας ἐξέρχεται εἰς φῶς ἵνα διδάξῃ ἡμᾶς περὶ τῶν μικρῶν καὶ εὐτελῶν, περὶ ὧν διατελοῦμεν ἐν ἀγνοίᾳ. Ζωηρὰν ἐπιθυμίαν αἰσθάνεταί τις νὰ μάθῃ πῶς ἔζων καὶ οἱ κάτοικοι τῶν μικρῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν πόλεων, τίνα μέσα διατριβῆς καὶ πνευματικῶν τέρψεων διέθετον, οὐχὶ ὀλίγον δὲ ἐνδιαφέρεται ὁ ἀρχαιολόγος νὰ γνωρίσῃ τὰ τῶν Ἀχαιῶν, περὶ ὧν ἐλάχισται εἰδήσεις ὑπάρχουσι. Τὸ προκείμενον δὲ θέατρον δύναται νὰ δώσῃ πως ἰδέαν τῆς καταστάσεως τῆς μικρᾶς Βούρας καὶ νὰ συντελέσῃ εἰς πιθανὰ συμπεράσματα περὶ τοῦ πληθυσμοῦ αὐτῆς. Τὸ μνημεῖον δὲ τοῦτο συνδυαζόμενον μετὰ τῶν ἄλλων εὑρημάτων, ἃ καθ' ἑκάστην ἀνευρίσκουσιν ἐκεῖ τυχαίως, ἐν ᾧ ἀροτριῶσιν οἱ γεωργοὶ καὶ οἱ τυμβωρύχοι ἀνασκάπτοντες, οἷον περικεφαλαίας, ξίφοι, λόγχας, πήλινα ἀγγεῖα, δακτυλιολίθους, διάφορα γυναικεῖα κοσμή-

ματα ἐκ μετάλλων καὶ ὑαλώδους ὕλης καὶ ἄλλα παντεῖα ἀντικείμενα καὶ τῆς μαρτυρίας τοῦ Παυσανίου, ὅτι οἱ Βουρχαῖοι εἶχον πέντε ναοὺς καὶ ὅτι τὰ ἀγάλματα αὐτῶν ἐκ Πεντελησίου λίθου πεποιημένα, ἦσαν ἔργον τοῦ Ἀθηναίου Εὐκλείδου, παρέχει νομίζομεν οὐχὶ σμικρὰν ὑπηρεσίαν τῷ ἐννοοῦντι καὶ δυναμένῳ διὰ τῶν τοιούτων νὰ σπουδάσῃ καὶ μάθῃ πολλά. Ἐκ πολλῶν δὲ πιστοῦνται ὅτι πολλοὶ τάφοι καὶ πίθοι θέσιν τάφων ἐπέχοντες ὑπάρχουσιν ἐκεῖ ἀσύλητοι, πλήρεις πολυτίμων τῇ ἀρχαιολογίᾳ κτερισμάτων. Ἔκ τινος δ' αὐτῶν ἐξήχθησαν ἀνθρώπινα ὀστᾶ ἀσυνήθους πάχους καὶ μεγέθου, ὧν τεμάχια ἐκόμισα ἐνταῦθα.

Σπυρ. Γ. Παναγιωτόπουλος
Αἰγιεύς, τελειόφοιτος τῆς Φιλολογίας.

ΣΑΡΚΟΦΑΓΟΣ ΚΛΗΜΑΤΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Λυκαβηττοῦ περὶ τὸ τέλος τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τῆς ὁδοῦ Ἀγχέσμου καὶ ἀπέναντι τῆς οἰκίας τοῦ καθηγητοῦ τῆς θεολογίας κ. Π. Παυλίδου ὑπάρχει γήπεδον ἰδιωτικόν, οὗτινος ὁ ἰδιοκτήτης κ. Ν. Σκαρβέλης ἀνορύσσων πρὸ ὀλίγων ἑβδομάδων τὰ θεμέλια τῆς νεωστὶ οἰκοδομουμένης οἰκίας αὐτοῦ, εὗρεν εἰς βάθος 0,65 γαλ. μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς τοῦ ἐδάφους ἐπιφανείας ἴχνη κόγχης ἁγίου βήματος ἱκανῶς καταφανῆ καὶ οὐκ ὀλίγα τεμάχια λειψάνων οἰκοδομῆς, ἅτινα ἀνήκουσιν εἰς τὴν χριστιανικὴν ἐποχὴν τῶν Ἀθηνῶν. Ἐκ τούτων δὲ τὰ μᾶλλον ἀξιοσημείωτα εἰσί: Α' δύο στυλοβάται τετραγωνικοῦ σχήματος μετὰ βάσεως ἄνωθεν κίονος ῥυθμοῦ Ἰωνικοῦ ἐκ Πεντελικοῦ μαρμάρου καλῆς καὶ κανονικῆς ἐργασίας τῶν ῥωμαϊκῶν χριστιανικῶν χρόνων. Τὸ ὕψος τῶν στυλοβατῶν τούτων εἶνε 0,70, ἡ δὲ διάμετρος αὐτῶν 0,55. Β' δύο γωνιαῖα κιονόκρανα παραστάδων ἐκ μαρμάρου Πεντελικοῦ μετὰ ὡραίων ἀναγλύφων χριστιανικῆς ἐποχῆς, μήκους μὲν 0,79, πλάτους δὲ 0,45 καὶ πάχους 0,32. Γ' δύο τεμάχια μικρῶν κιονοκράνων ἐκ μαρμάρου ὡσαύτως Πεντελικοῦ ὕψους 0,22 φερόντων σταυρὸν καὶ πέριξ αὐτοῦ χριστιανικὰ ἀνάγλυφα. Δ' Μία στήλη ψηφίσματος ἐκ Πεντελικοῦ μαρμάρου σχήματος τετραγωνικοῦ οὐχὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ αὐτῆς καταστάσει, ὕψους μὲν 1,15, πλάτους δὲ 0,45 καὶ πάχους 0,15. Δυστυχῶς τὰ ἄλλοτε ἐπὶ τῆς στήλης ταύτης ἐγκεχαραγμένα γράμματά εἰσι τὰ πλεῖστα ἐξηλειμμένα διὰ λιθοφάγου ἐργαλείου. Σήμερον δὲ σώζονται ἐπ' αὐτῆς μόνον δύο σειραὶ ἀποτελούμεναι ἐκ τῶν ἑξῆς κεφαλαιωδῶν γραμμάτων:

ΕΨΗΦΙΣΑΤΟ
[Η Ε]Ξ ΑΡΕΙΟΥ ΠΑΓΟΥ ΒΟΥΛ]Η

Ἡ στήλη δὲ αὕτη μετηνέχθη, φαίνεται, ἐξ ἄλλου μέρους τῶν Ἀθηνῶν,

ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς παραστὰς φωταγωγοῦ τινος θυρίδος τῆς ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ ἐπὶ τῶν χρόνων Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, οἰκοδομηθείσης ἐκκλησίας. Ἐπειδὴ δὲ ἐν ὅλῳ τῷ ἀνασκαφέντι τούτῳ χώρῳ παρετηρήθησαν ἐνιαχοῦ ζωηρὰ ἴχνη πυρὸς, εἰκάζομεν ὅτι τὸ αὐτόθι χριστιανικὸν οἰκοδόμημα κατεστράφη δι' ἐμπρησμοῦ ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἰουλιανοῦ τοῦ Ἀποστάτου (363), ἢ ἐπὶ τῆς β' εἰσβολῆς εἰς τὴν Ἀττικὴν τῶν ἀγρίων Γότθων, ὅτε οὗτοι κατὰ τὸ ἔτος 396 ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Ἀλαρίχου ἐκυρίευσαν τὰς Ἀθήνας. Ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων δὲ συντριμμάτων, οἷον μαρμάρων, ὀπτῶν πλίνθων, πλακῶν καὶ λίθων τετραγώνων, συμπεραίνομεν, ὅτι ἡ ἐν λόγῳ ἐκκλησία ἦτον οὐχὶ μικρᾶς χωρητικότητος. Ὠκοδομήθη δὲ ἐπὶ τῆς θέσεως ταύτης, ἵνα χρησιμεύσῃ, πιθανῶς, ὡς τόπος θρησκευτικῶν συνάξεων, ἢ ὡς εὐκτήριον τοῦ αὐτόθι πολυανδρίου τῶν Ἀθήνησι χριστιανῶν, οἵτινες περὶ τὸ μέρος ἐκεῖνο κατέθετον τοὺς νεκροὺς αὐτῶν κατὰ τοὺς τέσσαρας πρώτους τοῦ χριστιανισμοῦ αἰῶνας. Τὴν γνώμην δὲ ἡμῶν ταύτην ἐνισχύει ἡ ἀνακάλυψις καὶ ἄλλων μὲν πολλῶν τάφων τῆς χριστιανικῆς τῶν Ἀθηνῶν περιόδου ἀνευρεθέντων ἐν τοῖς θεμελίοις τῶν περὶ τὸ μέρος τοῦτο οἰκοδομουμένων ἀπό τινος καιροῦ οἰκιῶν, ἰδίως ὅμως ἡ πρό τινων ἡμερῶν τυχαίως γενομένη ἀνεύρεσις σαρκοφάγου περικλείοντος ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῦ σεπτὰ λείψανα ἑνὸς τῶν πρώτων τῆς πόλεως ἐπισκόπων, τέως ἀγνώστου ἔν τε τῇ πολιτικῇ καὶ ἐκκλησιαστικῇ τῶν Ἀθηνῶν ἱστορίᾳ.

Κατὰ τὴν 9 δῆλα δὴ τοῦ ἱσταμένου μηνὸς ἐνῷ οἱ ἐν τῇ οἰκοδομουμένῃ οἰκίᾳ τοῦ κ. Σκαρβέλη ἀσχολούμενοι ἐργάται ἔσκαπτον ἐν τῇ αὐλῇ πρὸς ἀνόρυξιν θεμελίων τῆς εἰς τὸ ἄνω οἴκημα ἀγούσης λιθίνης κλίμακος, εἰς βάθος 0,95 ἡ τούτων σκαπάνη προσέκρουσεν αἴφνης ἐπὶ πλακὸς, ἧς μάλιστα ἐθραύσθη τὸ ἄκρον. Τοῦτο ἰδὼν ὁ ἰδιοκτήτης διέταξε παραχρῆμα νὰ παύσῃ πᾶσα διὰ τῆς σκαπάνης ἐργασία καὶ καθαρισθῇ τὸ μέρος μετὰ πολλῆς προσοχῆς διὰ πτύου. Τοῦ μέρους δὲ τούτου καθαρισθέντος ἐκ τῶν χωμάτων, ἀνεφάνη καλῶς εἰργασμένη καὶ μετὰ λείας ἐπιφανείας ἐπιτύμβιος πλὰξ πεποιημένη ἐκ μαρμάρου λευκοῦ μήκους μὲν 2,30, πλάτους δὲ 1,06 καὶ πάχους 0,07, ἐπὶ τῆς πλακὸς δὲ ταύτης μόλις 0,04 ἀπὸ τοῦ ἄνω αὐτῆς χείλους εἰσὶν ἐγκεχαραγμένα τρία ἐξ ἐκείνων τῶν συμβολικῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ μονογραμμάτων, ὧν ἡ χρῆσις ἀπαντᾷ ἐπὶ τάφων καὶ σαρκοφάγων χριστιανικῶν οὐχὶ πρὸ τῆς βασιλείας τῶν διαδόχων υἱῶν τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου (337—361). Εὐθὺς δὲ μετ' αὐτὰ κάτωθι εἰς ἀπόστασιν μόλις 0,05 ἕτερον ὑπάρχει ὁμοιόσχημον μονόγραμμα. Ἐν τῇ αὐτῇ δὲ σειρᾷ ἀναγινώσκεται εὐκρινέστατα ἡ ἑξῆς ἐπιτύμβιος ἐπιγραφή:

☧ ☧ ☧

☧ Ο ЄΝ ΟϹΙΟΙϹ ЄΠΙϹΚΟΠΗϹΑϹ ΚΛΗΜΑΤΙΟϹ

Ἡ ἐπιγραφὴ δὲ αὕτη εἶνε ἐγκεχαραγμένη γράμμασι τῶν Ῥωμαϊκῶν

χριστιανικῶν χρόνων καὶ καθ' ὅλα ὁμοία ἐστὶ τῇ ἐν τῷ δυτικῷ τοίχῳ τῆς στοᾶς· τοῦ τετραγώνου τοῦ Ἀδριανοῦ φερομένη ἐπιγραφῇ τῇ χαραχθείσῃ εἰς τιμὴν τοῦ Ῥωμαίου Ὑπάρχου Ἑρκουλίου δαπάναις τοῦ κατὰ τὰ τέλη τοῦ δ' μ. Χ. αἰῶνος (398) ἐν Ἀθήναις τὴν φιλοσοφίαν διδάσκοντος Νεοπλατωνικοῦ Πλουτάρχου Νεστορίου τοῦ Ἀθηναίου (Ἀρχ. Ἐφημ. ἀριθ. 560 σελ. 411). Ἐπὶ τῆς ἐπιτυμβίου δὲ ταύτης πλακὸς οὐδεμία φέρεται ἐγκεχαραγμένη χρονολογία. Οὐδ' ἄλλο τι ἀπαντᾷ ἐπ' αὐτῆς σύμβολον ἢ γράμμα διακριτικόν, ἐκτὸς μόνον κυκλικοῦ τινος ἀνοίγματος διαμέτρου 0,12 κειμένου μόλις 9,20 κάτωθι τοῦ δεξιοῦ μέρους τῆς ἐπιγραφῆς. Παραπλεύρως δὲ αὐτοῦ ὁρᾶται μικρά τις ὀπὴ ἰσομεγέθης λεπτοκαρύῳ ἐσκαμμένη ἐπ' αὐτῆς τῆς τοῦ μεγάλου ἀνοίγματος περιφερείας. Τὸ κυκλικὸν δὲ τοῦτο ἐπὶ τῆς ἐπιτυμβίου πλακὸς μεγαλείτερον ἄνοιγμα φαίνεται ὅτι ἐχρησίμευεν ἢ ὡς τόπος ἐν ᾧ ἀπετίθετο λυχνία καιομένη εἰς τιμὴν τοῦ νεκροῦ, ἢ ὡς ἐπιτάφιον ὀπαῖον δι' οὗ ἐκ τῶν ἔξωθεν ἀνηρτᾶτο εἰς τὸ κοῖλον τοῦ τάφου ἀνημμένη κανδήλα ἐξατμιζομένη ἐκ τῆς παρακειμένης τῇ περιφερείᾳ τοῦ μεγάλου ἀνοίγματος ὀπῆς.

Ἀρθείσης ὑπὸ τῶν ἐργατῶν τῆς ἐπιταφίου ταύτης πλακός, εὑρέθη ὑπ' αὐτὴν ἕτερον στρῶμα ἐκ πλακῶν ἀρχαίας ἐποχῆς μεθ' ὧν ἦτο συνηρμοσμένη ἡ ἄνω πλὰξ δι' ἰσχυρᾶς καὶ παχείας ἀμμοκονίας. Τοῦ στρώματος δὲ τούτου ἀρθέντος, ἀνεφάνη τὸ κοῖλον σαρκοφάγου ἐν ᾧ ἀπὸ αἰώνων πολλῶν ὕπνωττεν ὁ τέως ἄγνωστος τῶν Ἀθηνῶν ἱεράρχης. Ὁ ἐπισκοπικὸς δὲ οὗτος σαρκοφάγος εἶχε μῆκος μὲν 1,20, πλάτος δὲ 0,85 καὶ βάθος 0,95 περίπου. Ἐκ τῶν τεσσάρων δὲ πλευρῶν αὐτοῦ, ἡ μὲν πρὸς τὸν Λυκαβηττὸν ἐστραμμένη ἦτο λελατομημένη ἐπὶ βράχου, αἱ δὲ ἄλλαι τρεῖς πλευραὶ ἦσαν ἐκτισμέναι λίαν στερεῶς δι' ὀπτῶν πλίνθων. Ἑκάστης δὲ πλίνθου τὸ μὲν μῆκος εἶνε 0,40, τὸ δὲ πλάτος 0,30 καὶ τὸ πάχος 0,04 περίπου. Καὶ αἱ τέσσαρες δὲ πλευραὶ τοῦ σαρκοφάγου ἦσαν κεκαλυμμέναι διὰ πλακῶν λεπτῶν ἐκ μαρμάρου λεπτοῦ, πάχους 0,04. Ἅπασαι δὲ αἱ πλάκες αὗται συνεδέοντο μετά τε τῶν τοίχων τοῦ σαρκοφάγου καὶ μετ' ἀλλήλων δι' ἀγγυλωτῶν σιδηρῶν πασσαλίσκων. Ἐντὸς δὲ τοῦ σαρκοφάγου τούτου ἔκειτο ὁ νεκρὸς ἔχων τὴν μὲν κεφαλὴν πρὸς μεσημβρίαν, τοὺς δὲ πόδας πρὸς τὸ μέρος τοῦ Λυκαβηττοῦ, ὅπου εὑρέθησαν καὶ τὰ ἴχνη τοῦ ἁγίου βήματος τῆς ἐκκλησίας. Τὸν σκελετὸν ἅπαντα περιεκάλυπτε πηλώδης φλοιὸς πάχους 0,05 ἀναπτυχθεὶς φαίνεται ἐν τῷ σαρκοφάγῳ ἐξ ἀποσταλαγμάτων, ἢ ἐξ εἰσρύσεως, διά τινος μικρᾶς ὀπῆς, τῶν ὀμβρίων ὑδάτων. Ἐκ τοῦ σκελετοῦ μόνον τὸ κάτω πρόσθιον μέρος τοῦ κρανίου διετηρεῖτο ἐν μέρει, τῆς ἄνω μάλιστα σιαγόνος φερούσης ἔτι καί τινας τῶν ὀδόντων· τὰ ἄλλα δὲ ὀστέα ἦσαν ὅλως εὐρωτιῶντα καὶ ἐν ἐντελῶς σεσηπυίᾳ καταστάσει. Ἐν τῷ σαρκοφάγῳ, παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν, οὐδὲν εὑρέθη ἀντικείμενον ἐκ πηλοῦ ἢ μετάλλου ὡς σημεῖον διακριτικὸν τοῦ

θρησκεύματος ἢ τῆς κοινωνικῆς θέσεως καὶ ἀξίας ἧ ἀνῆκεν ὁ νεκρὸς, ὡς οὐκ ὀλίγα εὑρέθησαν τοιαῦτα ἐντὸς χριστιανικῶν τάφων καὶ σαρκοφάγων ἀνακαλυφθέντων ἀπὸ τοῦ 1832 ἐν Ἀθήναις περὶ τὸ νῦν βουλευτήριον καὶ τὸν β. σταῦλον, τὴν πλατεῖαν τοῦ Συντάγματος καὶ τῶν Ἀνακτόρων, ὡς καὶ κατὰ τὰ διαμερίσματα τῶν ὁδῶν Σταδίου, Ἀγχέσμου καὶ Πανεπιστημίου (Ross Archäol. Aufsatze σελ. 33—37). Φαίνεται ὅμως ὅτι ὁ νεκρὸς ἐτάφη ἐνδεδυμένος τὰ ἱερατικὰ αὐτοῦ ἄμφια, καθ' ὅσον ἱκανὰ ἴχνη χρωματισμῶν παρατηροῦνται ἐφ' ὅλων τῶν πλακῶν δι' ὧν ἦσαν κεκαλυμμένοι καὶ οἱ τέσσαρες τοῖχοι τοῦ τάφου. Τοιοῦτος εἶνε ὁ νεωστὶ πρὸς τῷ Λυκαβητῷ ἀνακαλυφθεὶς ἐπισκοπικὸς σαρκοφάγος.

Ἐπειδὴ δὲ ἐκ τῆς ἀνακαλύψεως ταύτης γεννᾶται τὸ ζήτημα εἰς ποίαν ἐποχὴν ἀνήκει «ὁ ἐν ὁσίοις ἐπισκοπήσας Κλημάτιος», δὲν διστάζομεν νὰ εἴπωμεν, ὅτι ὁ ἱεράρχης οὗτος ἐποίμανε πιθανώτατα τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τὸν ἐν τῇ Α' κατὰ Νίκαιαν οἰκουμενικῇ Συνόδῳ παρουσιάσαντα ἐπίσκοπον Ἀθηναίων Πιστὸν, καὶ ἀρχιεράτευσεν ἢ ἐπὶ τῆς βασιλείας τῶν ἀμέσων διαδόχων Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου (337—361), ἢ ὀλίγους ἐνιαυτοὺς πρὸ τῆς β' τῶν Γότθων εἰσβολῆς εἰς τὰς Ἀθήνας (396). Τὴν γνώμην δὲ ἡμῶν ταύτην περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἀρχιερατείας τοῦ Κλημματίου κρατύνουσι καὶ ἄλλοι μὲν πολλοὶ λόγοι, οὓς θεωροῦμεν ὅλως περιττὸν νὰ ἐκθέσωμεν ἐνταῦθα, κατ' ἐξοχὴν δὲ σαρκοφάγος τις τοῦ ἔτους 355 μ. Χ. ἀνακαλυφθεὶς πρὸ ἐτῶν ἐν ταῖς κατακόμβαις τῆς Ῥώμης (Herzog Encyklopädia τόμ. IX σελ. 741) ἐφ' οὗ ὑπάρχει ἐγκεχαραγμένον χριστιανικὸν μονόγραμμα ὅμοιον ἐν πᾶσι καὶ ἀπαράλλακτον τοῖς μονογράμμασιν ἐκείνοις ἅτινα ὁρῶνται καὶ ἐπὶ τῆς πλακὸς τοῦ ἡμετέρου σαρκοφάγου.

Ἐν Ἀθήναις τῇ ιγ' Σεπτεμβρίου αωπα'

Ἀρχιμ. **Πανάρετος Κωνσταντινίδης**

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Ἡ ἔναρξις τῶν συνεδριάσεων τοῦ Συλλόγου ἀνεβλήθη ἀποφάσει τῆς Ἐφορείας καθότι πολλὰ τῶν μελῶν εἶναι ἔτι ἀπόντα τῶν Ἀθηνῶν ἕνεκα τῆς ἀνωμάλου ὑγιεινῆς καταστάσεως τῆς πόλεως.

Τὰ μαθήματα τῆς πρακτικῆς δημοτικῆς σχολῆς τοῦ Συλλόγου ἤρξαντο τὴν 21 λήξαντος μηνός. Συνέστη δὲ καὶ γ'. τάξις. Πλὴν τοῦ διδασκάλου κ. Α. Λασποπούλου εὐδοκίμως κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος διδάξαντος καὶ ἀναλαβόντος τὴν γ'. τάξιν προσελήφθη καὶ ἕτερος βοηθὸς διδάσκαλος ὁ κ. Διονύσιος Γιαννουλάτος. Ὁμοίως προσελήφθη καὶ ἰδιαίτερος διδάσκαλος

τῆς μουσικῆς καὶ ἰχνογραφίας ὁ κ. Ἰούλιος Ἔνιγγ. Τῆς δὲ γυμναστικῆς ὁ καὶ πέρυσυ διατελέσας τοιοῦτος κ. Γ. Ἀλεξάνδρου.

Τὴν δὲ 23 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἤρξαντο καὶ τὰ ἑσπερινὰ μαθήματα τῆς σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων. Τὸ προσωπικὸν τῶν διδασκάλων τῆς σχολῆς κατηρτίσθη ὡς ἑξῆς: Τοῦ γ' τμήματος ὁ κ. Δ. Κολοκοτσᾶς, τοῦ β' ὁ κ. Κ. Καλεβρᾶς, τοῦ α'. ὁ κ. Μ. Παυλίδης, βοηθὸς δ' ὁ κ. Δ. Καραβᾶς. Οἱ μέχρι τοῦδε ἐγγραφέντες εἰς τὴν σχολὴν παῖδες ἀνέρχονται εἰς 146 ἐξ ὧν εἰς μὲν τὸ α' τμῆμα 23, εἰς τὸ β' 38, εἰς δὲ τὸ γ' 85.

Ὁ ἐν Λονδίνῳ κ. Μιχαὴλ Κωνσταντινίδης ἐδωρήσατο τῷ Συλλόγῳ διακόσια ἀντίτυπα τοῦ ἠθικοῦ διηγήματος ὁ *Περσεὺς* ὅπως διανεμηθῶσι διὰ τοῦ Συλλόγου εἰς τὰ ἐν Ἀθήναις φιλανθρωπικὰ ἐκπαιδευτήρια.

Τὸ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν Ὑπουργεῖον τῶν Κάτω χωρῶν ἀπέστειλε πρὸς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Συλλόγου πλήρη σειρὰν τῶν δημοσιεύσεων περὶ τῶν ἐν τῇ νήσῳ Ἰάβα εὑρισκομένων ἀρχαιοτήτων τῶν γνωστῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα Bôro-Boedoer. Ὁμοίως ἀπέστειλαν τὰς δημοσιεύσεις των καὶ ὁ ἐν Παρισίοις Σύλλογος καὶ ἡ ἐν Λονδίνῳ ἑταιρία πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων.

Ὁ ἐν Πειραιεῖ κ. Ἀλ. Ν. Μελετόπουλος, προσήνεγκεν 60 ἀντίτυπα τῆς περὶ ἀρχαίας ναυμαχίας μεταφράσεως τοῦ κ. Ν. Πετρῆ ὑπὲρ τῆς σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων.

Καὶ ὁ Σεπτέμβριος βαρὺς ἦν εἰς θανάτους μελῶν προσφιλῶν τῷ Συλλόγῳ. Ἀπεβίωσαν τὰ ἀντεπιστέλλοντα μέλη **Γεώργιος Τριανταφύλλης** πρωτοδίκης ἐν Σύρῳ, **Μαρῖνος Βεργωτῆς** καθηγητὴς ἐν Μασσαλίᾳ καὶ ὁ ἀρχαῖος καθηγητὴς **Κωνσταντῖνος Ζαβετζιάνος** ἐπίτιμον μέλος ἐν Κερκύρᾳ.

ΣΥΜΜΙΚΤΑ

Τὸ θέρος τοῦ 1881. Τὸ θέρος κατὰ τὰς μετεωρολογικὰς παρατηρήσεις περιλαμβάνει τοὺς μῆνας Ἰούνιον Ἰούλιον καὶ Αὔγουστον. Ἰδοὺ δὲ κατὰ τὰς ὑπὸ τοῦ ἀστεροσκοπείου Ἀθηνῶν εὐμενῶς ἀνακοινωθείσας ἡμῖν παρατηρήσεις τίνα φαινόμενα παρουσίασε τὸ θέρος τοῦ ἔτους τούτου ἐν Ἀθήναις.

Ἡ μέση αὐτοῦ βαρομετρικὴ θλῖψις ἦν 750,56 χμ. ἀπέναντι 749,63 χμ. τοῦ θέρους τοῦ παρελθόντος ἔτους καὶ μεγίστη μὲν τὴν 15 Ἰουλίου (754, 95), ἐλαχίστη δὲ τὴν 15 Αὐγούστου (744,55)· ἡ μέση θλῖψις τῶν τριῶν μηνῶν ἦν

Ἰούνιος	751,27.
Ἰούλιος	750,52.
Αὔγουστος	749,80.

Ἡ μέση θερμοκρασία τῶν τριῶν μηνῶν εἰς βαθμοὺς τῆς ἑκατονταβάθμου διαιρέσεως (Κελσίου) ἦν 26,98, ἀπέναντι 27,77 τοῦ μέσου ὅρου τῆς θερμοκρασίας τοῦ θέρους τοῦ 1880. Καὶ μεγίστη μὲν ἦν τὴν 25 Αὐγούστου (39,1), ἐλαχίστη δὲ τὴν 1 Ἰουνίου (13,7). Ἐφέτος κατὰ τὰς μετεωρολογικὰς παρατηρήσεις ὁ Αὔγουστος μὴν ἦν θερμότερος τοῦ Ἰουλίου ἐν ᾧ συνήθως εἶναι δροσερότερος. Ἰδοὺ ἡ μέση θερμοκρασία τῶν τριῶν μηνῶν ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν τοῦ παρελθόντος ἔτους :

	1881	1880
Ἰούνιος	24,27.	26,91.
Ἰούλιος	27,66.	29,03.
Αὔγουστος	29,03.	27,39.

Ἡμέρας βροχῆς ἔσχομεν ἓξ μόνον καὶ τὸ ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος ἀνέρχεται εἰς 35,48 χμ. Καθ' ὅλον δὲ τὸν Αὔγουστον οὐδ' ἅπαξ ἔβρεξε. Πέρυσι κατὰ τὸ θέρος ἔσχομεν ἡμέρας βροχῆς 14 καὶ τὸ ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος ἀνήρχετο εἰς 73,16 χμ.

Ἡμέραν οὐδεμίαν ἔσχομεν ἀστραπῶν ἢ βροντῶν.

Ἐπικρατήσαντες ἄνεμοι κατὰ τὸ παρελθὸν θέρος ἦσαν ὡς συνήθως οἱ ΒΑ. πνεύσαντες ἐπὶ 42 ἡμέρας καὶ οἱ ΝΔ. πνεύσαντες ἐπὶ 38 ἡμέρας. Ἔπνευσαν δὲ καὶ 9 ἡμέρας Ν, ἐπὶ δύο Β. καὶ ἅπαξ Δ. Ἄνεμοι ΒΔ, ΝΑ καὶ Α οὐδ' ἅπαξ ἔπνευσαν.

* *
*

Ἐπετηρὶς τοῦ ἐν Παρισίοις Ἑλληνικοῦ Συλλόγου.—Ὁ ἐν Παρισίοις Σύλλογος πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν Γαλλίᾳ, ἐξέδοτο τελευταίως ὡς ἔθος τὴν ἐπετηρίδα αὐτοῦ. Ἐν ταύτῃ ὑπάρχουσιν αἱ ἑξῆς ἄξιαι λόγου διατριβαὶ 1) τοῦ κ. Φωριὲλ τὰ ὁμηρικὰ ζητήματα ἐν Σορβόννῃ κατὰ τὸ ἔτος 1835—1836. 2) τοῦ κ. Ἐμ. Μίλλερ Ἡρὼ καὶ Λέανδρος ποίημα τοῦ Μουσαίου μεταφρασθὲν γαλλιστὶ ὑπὸ τοῦ κ. Χριστοφόρου Ἀρλαὶ κόμητος Βωμόν· 3) τοῦ μαρκησίου Queux de St.Hilaire ὁ Ὅμηρος κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἐν τῇ Δύσει. 4) τοῦ κ. Κροαζὲ Τέρπανδρος καὶ Πίνδαρος. 5) τοῦ κ. Βουρκὲν μετάφρασις τῶν βίων σοφιστῶν τοῦ Φιλοστράτου. 6) τοῦ κ. Ῥυὲλ μετάφρασις τοῦ περὶ ἁρμονίας ἐγχειριδίου τοῦ Νικομάχου. 7) τοῦ κ. Κ. Σάθα ἀνέκδοτος ἔπαινος Νικηφόρου τοῦ Γρηγορᾶ εἰς Ἡράκλειαν τὴν τοῦ Πόντου. 8) τοῦ κ. Ἐϊχθὰλ Σωκράτης καὶ ἡ ἐποχὴ ἡμῶν. 9) τοῦ Μαρκησίου Queux de St .Hilaire σημείωσις βιογραφικὴ περὶ Λέοντος Μελᾶ.

Μετὰ τῆς ἐπετηρίδος τοῦ Συλλόγου ἐδημοσιεύθη καὶ τὸ ἔννατον τεῦχος τῶν ὑπὸ τοῦ Συλλόγου δημοσιευομένων Ἑλληνικῶν μνημείων περιέχον ἄρθρον τοῦ κ. Ἰουλίου Μαρτὰ περὶ τοῦ ἀναπαυομένου Ἡρακλέους, χαλκίνου ἀγαλματίου ἐκ τοῦ μουσείου τοῦ Λούβρου, καὶ ἄρθρον τοῦ κ. Παύλου Ζιρὰρ περὶ σχεδιογραφήματος ἀρχαϊκοῦ ἀνευρεθέντος ἐν Σάμῳ.

Ἡ ἐν Λονδίνῳ ἑταιρεία πρὸς διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν.—Ἡ ἐν Λονδίνῳ ἐπ' αἰσίοις ἱδρυθεῖσα ἑταιρία πρὸς διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν ἐξέδοτο καὶ τὸ β' τεῦχος τοῦ α' τόμου τοῦ ὑπ' αὐτῆς ἐκδιδομένου περιοδικοῦ. Ἐν τῷ ἐκδοθέντι τεύχει περιλαμβάνονται αἱ ἑξῆς σπουδαῖαι διατριβαὶ 1) τοῦ κ. Καρόλου Νιούτων «περὶ τοῦ ἀγάλματος τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου τοῦ παρὰ τὸ Βαρβάκειον εὑρεθέντος». 2) τοῦ καθηγητοῦ κ. Ζέββ «περὶ τοῦ Ὁμηρικοῦ καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰλίου». 3) τοῦ κ. Ῥάμσεϋ «συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Μεσημβρινῆς Αἰολίδος». 4) τοῦ κ. Μούρραϋ «προτομὴ Περσέως». 5) τοῦ κ. Σμὶθ «κύλιξ ἔχουσα ἄθλους τοῦ Θησέως». 6) τοῦ κ. Γρίνβελ, «ἀναθηματικὰ ὅπλα». 7) τοῦ κ. Φέργουσσον «περὶ τοῦ ἐν Ἀθήναις Πανδροσείου» 8) τοῦ κ. Γάρδνερ «Διάφορα εἴδη ἑλληνικῶν πλοίων». 9) τοῦ κ. Χίκς «ἐπιγραφὴ ἐκ Κανταβριγίας». 10) τοῦ κ. Ῥόβερτς «ἐπιγραφαὶ ἐκ Δωδώνης». 11) τοῦ κ. Σλίμαν «ἀνασκαφαὶ ἐν τῷ βοιωτικῷ Ὀρχομενῷ». 12) τοῦ κ. Μαχάφφυ «περὶ τῆς αὐθεντικότητος τῆς Ὀλυμπιακῆς χρονολογίας». 13) τοῦ κ. Βεράλλ «περὶ Ἰωνικῶν στοιχείων ἐν τῇ Ἀττικῇ τραγῳδίᾳ». Ἔτι δὲ τοῦ κ. Μάγερς «περὶ πεντάθλου», τοῦ κ. Ῥάμσεϋ «περί τινος ἐπιγραφῆς ἐκ Παμφυλίας», τοῦ κ. Σμὶθ «περὶ ἐπιγραφῶν δύο ἀγγείων», τοῦ κ. Μούρραϋ «περὶ τῆς αἰγινητικῆς γλυπτικῆς», τοῦ Ἐπισκόπου τῆς Λίγκολν «ποῦ ἔκειτο ἡ Δωδώνη». Τὸ τεῦχος τοῦτο συνοδεύουσιν ἐν ἰδιαιτέρῳ παραρτήματι ἓξ πολυτελέστατα εἰργασμένοι πίνακες.

ΧΡΟΝΙΚΑ

Φιλολογία. Ὁ Γερμανὸς ἱστορικὸς Μόμμσεν ἐν προσφάτῳ αὐτοῦ πραγματείᾳ δημοσιευθείσῃ ἐν τῷ περιοδικῷ Hermes ἀποδεικνύει ὅτι ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ῥωμύλου οὐδέποτε ὑπῆρξεν. Ὁ σοφὸς καθηγητὴς σπουδάζει τὴν ἀρχὴν τοῦ περὶ Ῥώμου μύθου, ἀκολουθεῖ τὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ καὶ ὁρίζει ἀκριβῶς τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ὁ μῦθος τῶν δύο διδύμων ἤρξατο διαδιδόμενος καὶ πιστευόμενος.

— Ὁ οἶκος Hachette ἐν Παρισίοις ἤρξατο πρό τινων μηνῶν τῆς ἐκδόσεως σπουδαίας συγγραφῆς, τῆς *Ἱστορίας τῆς τέχνης ἐν τῇ ἀρχαιότητι* συνταασσομένης ὑπὸ τοῦ κ. Γεωργίου Perrot, καθηγητοῦ τῆς ἀρχαιολογίας ἐν τῇ φιλολογικῇ σχολῇ (faculté des lettres) τῶν Παρισίων καὶ Καρόλου Chipiez, ἀρχιτέκτονος γνωστοῦ εἰς τὸν ἀρχαιολογικὸν κόσμον διὰ τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ, «Κριτικῆς Ἱστορίας τῶν ἀρχῶν καὶ τῆς μορφώσεως τῶν ἑλληνικῶν ῥυθμῶν», ἥτις ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ Ἰνστιτούτου. Τὸ σπουδαῖον τοῦτο σύγγραμμα, περιλαμβάνον περὶ τὰς ἑξακισχιλίας εἰκόνας ἔργων τῆς ἀρχαίας τέχνης, ἐκδίδεται κατὰ φυλλάδια ἐκ 16 σελίδων εἰς 8ον μέγα

(περὶ τὰ 300 ἐν ὅλῳ) δημοσιευόμενα καθ' ἑβδομάδα καὶ τιμώμενα ἡμίσεος φράγκου.

— Κατὰ τὸ 1880 ἐν τοῖς Πρωσσικοῖς πανεπιστημίοις ἐφοίτησαν 12, 316 φοιτηταί. Ἐξητάσθησαν δὲ καὶ ἔλαβον διδακτορικὰ διπλώματα 566 ἐν συνόλῳ.

— Ὁ Μουρὰτ ἐφέντης πρέσβυς τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ἐν Βελγίῳ, τῶν δραματικῶν ἔργων τοῦ ὁποίου τὴν προσεχῆ ἔκδοσιν ἀνηγγείλαμεν ἐν τῷ προλαβόντι φύλλῳ ἀπεβίωσεν ἐσχάτως ἐν ἀκμαιοτάτῃ ἡλικίᾳ.

— Προσεχῶς θέλουσιν ἐκδοθῇ λατινικαὶ ποιήσεις μετ' Ἰταλικῆς μεταφράσεως τοῦ πάπα Λέοντος Γ'. τοῦ νῦν ποντίφηκος.

— Τὸν προσεχῆ μῆνα ἄρχεται ἡ ἐκτύπωσις τῶν καταλόγων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Βατικανοῦ.

— Τῷ 1882 θέλει ἑορτασθῇ μεγαλοπρεπῶς ἐν Δρέσδῃ ἡ ἑκατονταετηρὶς τοῦ Φρειδερίκου Φροέβελ τοῦ ἱδρυτοῦ καὶ ἐφευρετοῦ τῆς Φροβελιανῆς μεθόδου τῆς διδασκαλίας τῶν νηπίων.

* *
*

Καλαὶ τέχναι. — Ἀντικείμενον τοῦ ἐν Παρισίοις ἐφετεινοῦ γραφικοῦ διαγωνισμοῦ τοῦ ἐπιλεγομένου τῆς *Ῥώμης*, καθότι ὁ βραβευόμενος ἀποστέλλεται εἰς Ῥώμην πρὸς συμπλήρωσιν τῶν καλλιτεχνικῶν αὐτοῦ σπουδῶν εἶχεν ὁρισθῇ *ἡ μῆνις τοῦ Ἀχιλλέως* κατὰ τὸ Α τῆς Ἰλιάδος. Τοῖς διαγωνιζομένοις δ' ὑποψηφίοις ὑπεβλήθησαν ἰδίᾳ οἱ ἑξῆς στίχοι τῆς ἐν λόγῳ ῥαψῳδίας (188—200).

Ὣς φάτο· Πηλείωνι δ' ἄχος γένετ', ἐν δέ οἱ ἦτορ
στήθεσσιν λασίοισι διάνδιχα μυρμήριξεν
ἢ ὅγε φάσγανον ὀξὺ ἐρυσσάμενος παρὰ μηροῦ
τοὺς μὲν ἀναστήσειεν, ὁ δ' Ἀτρείδην ἐναρίζοι
ἦε χόλον παύσειεν ἐρητύσειέ τε θυμόν.
Εἷος ὁ ταῦθ' ὥρμαινε κατὰ φρένα καὶ κατὰ θυμὸν
ἕλκετο δ' ἐκ κολεοῖο μέγα ξίφος, ἦλθε δ' Ἀθήνη
οὐρανόθεν· πρὸ γὰρ ἧκε θεὰ λευκώλενος Ἥρη,
ἄμφω ὁμῶς θυμῷ φιλέουσά τε κηδομένη τε,
στῆ δ' ὄπισθεν, ξανθῆς δὲ κόμης ἕλε Πηλείωνα,
οἴῳ φαινομένη· τῶν δ' ἄλλων οὔτις ὁρᾶτο.
Θάμβησεν δ' Ἀχιλλεύς, μετὰ δ' ἐτράπετ' αὐτίκα δ' ἔγνω
Παλλάδ' Ἀθηναίην· δεινὼ δέ οἱ ὄσσε φάανθεν.

Δέκα διηγωνίσθησαν, ἐκρίθη δ' ἀνώτερον τὸ ἔργον τοῦ κ. Παύλου Ἐδουάρδου Φουρνιέ, ὅστις καὶ ἔλαβε τὸ βραβεῖον.

Τοῦ δὲ διαγωνισμοῦ τῆς γλυπτικῆς ἀντικείμενον ἐδόθη «ὁ Τυρταῖος ᾄδων πρὸ τῶν Λακεδαιμονίων τοὺς ἀναπαίστους αὐτοῦ». Ἡ δ' ὑπόθεσις ἐλήφθη ἐκ τοῦ Παυσανίου ἐν Μεσσηνιακοῖς βιβλίον Δ'. ιε' 3. «Ἐγένετο

δὲ καὶ Λακεδαιμονίοις μάντευμα ἐκ Δελφῶν, τὸν Ἀθηναῖον ἐπάγεσθαι σύμβουλον. Ἀποστέλλουσιν οὖν παρὰ τοὺς Ἀθηναίους τόν τε χρησμὸν ἀπαγγελοῦντας, καὶ ἄνδρα αἰτοῦντας παραινέσοντα ἃ χρὴ σφίσιν. Ἀθηναῖοι δὲ οὐδέτερα θέλοντες, οὔτε Λακεδαιμονίους ἄνευ μεγάλων κινδύνων προσλαβεῖν μοῖραν τῶν ἐν Πελοποννήσῳ τὴν ἀρίστην, οὐδὲ αὐτοὶ παρακοῦσαι τοῦ Θεοῦ, πρὸς ταῦτα ἐξευρίσκουσι. Καὶ ἦν γὰρ Τυρταῖος διδάσκαλος γραμμάτων, νοῦν τε ἥκιστα ἔχειν δοκῶν, καὶ τὸν ἕτερον τῶν ποδῶν χωλός· τοῦτον ἀποστέλλουσιν εἰς Σπάρτην. Ὁ δὲ ἀφικόμενος, ἰδίᾳ τε τοῖς ἐν τέλει, καὶ συνάγων ὁπόσους τύχῃ, καὶ ἐλεγεῖα καὶ τὰ ἔπη σφίσι τὰ ἀνάπαιστα ᾖδεν. . . . . Λακεδαιμονίους δ' οὕτως ἐπήγειρεν».

* * *

Ἀπογραφικά.— Ὁ ὅλος πληθυσμὸς τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Οὐαλλίας ἀνῆλθε κατὰ τὴν τελευταίαν ἀπαρίθμησιν εἰς 25,968,286 καὶ παρουσιάζει αὔξησιν ἀπὸ τῆς τελευταίας ἀπογραφῆς τῆς γενομένης κατὰ τὸ 1871 3,256,020 ψυχῶν. Ὁ ἀριθμὸς τῶν γεννήσεων κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν ὑπερέβη τὸν ἀριθμὸν τῶν γεννήσεων τῆς προηγουμένης δεκαετίας κατὰ 26,774· ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν θανάτων ἠλαττώθη ἐπαισθητῶς. Τὸ Λονδῖνον κατοικεῖται σήμερον ὑπὸ 3,814,571 κατοίκων ἤτοι 560,316 ἐπὶ πλέον τοῦ 1871. Ὁ πληθυσμὸς ἀπεναντίας τοῦ Ἄστεος τοῦ Λονδίνου (the City) ἠλαττώθη ἀπὸ τῆς τελευταίας ἀπογραφῆς κατὰ 24, 414 ψυχάς. Σήμερον εἰς τὸ Ἄστυ κατοικοῦσι διανυκτερεύοντες 50,526 ἄτομα ἐξ ὧν 25,085 ἄνδρες καὶ 25,441 γυναῖκες. Κατὰ τὸ διάστημα ὅμως τῆς ἡμέρας διαμένουσιν ἐν τῷ Ἄστει 260,670 ἄτομα ἐξ ὧν 195, 287 ἄνδρες, 44,095 γυναῖκες καὶ 21,288 παιδία.

— Κατὰ τὴν ἐπίσημον γενομένην ἀπογραφὴν τὸ διαμέρισμα Ἄρτης κατοικεῖται ὑπὸ 35,317 ψυχῶν. Ἐκ τούτων κατοικοῦσι τὸ τμῆμα Βρύσεως 8931, τὸ τμῆμα Κάτω Ῥαδοβιζίου 2872, τὸ τμῆμα ἄνω Ῥαδοβιζίου 2813, καὶ τὸ τμῆμα Τζουμέρκων 16562. Ἡ πόλις Ἄρτα ἔχει 4990 κατοίκους, ἐξ ὧν Χριστιανοὶ μὲν 4328, Ἰσραηλῖται 617 καὶ Ὀθωμανοὶ 45.

— Τὸ ἐπὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως Γαλλικὸν ὑπουργεῖον ἐδημοσίευσε τὴν στατιστικὴν τῶν ἐν Γαλλίᾳ σχολικῶν ταμιευτηρίων κατὰ τὴν 1 Ἰανουαρίου 1881. Τὰ ταμιευτήρια συνεποσοῦντο κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην εἰς 14,372· ηὔξησαν δηλ. ἀπὸ τοῦ 1877 καθ' ἓξ χιλιάδας. Τὰ ἐν αὐτοῖς κατατεθέντα ποσὰ ἀνήρχοντο εἰς 6,403,773 φράγκα ἐνῷ τῷ 1877 ἀνήρχοντο εἰς 2,964,352.

* * *

Διάφορα.— Ἡ ἀγγλικὴ ἀστυνομία ἔχει εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῆς 10,943 ἄτομα ἐξ ὧν 9,393 εἶναι οἱ κυρίως ἀστυνομικοὶ κλητῆρες. Κατὰ τὸ 1880 24,945 νέαι οἰκίαι κατεσκευάσθησαν, νέαι δὲ ὁδοὶ καὶ πλατεῖαι

ἠνεώχθησαν μήκους 115 χιλιομέτρων. Καθ' ὅλον τὸ ἔτος συνελήφθησαν 79,490 ἄτομα ἐξ ὧν 53,099 κατεδικάσθησαν. 28,915 οἰκίαι εὑρέθησαν ἀνοικταὶ ὑπὸ τῆς ἀστυνομίας τὴν νύκτα· αἱ δ' ἐν αὐταῖς γενόμεναι κλοπαὶ ἀνέρχονται εἰς 2,789. 29,868 μέθυσοι ἐφυλακίσθησαν. 10,860 παιδία ἀμφοτέρων τῶν φύλων καὶ 3,338 ἄτομα ἐδηλώθησαν ὡς ἀπολεσθέντα· ἐκ τούτων 15 παιδία καὶ 115 ἄτομα οὐδαμῶς ἀνευρέθησαν. Πλὴν τούτων 47 εὑρεθέντων πτωμάτων δὲν ἐγνώσθη ἡ ταυτότης. Εἰς τὸ γραφεῖον τῶν ἀνευρισκομένων πραγμάτων κατετέθησαν ἀντικείμενα ἀξίας 550,000 φράγκων. Τὸ σύνολον δὲ τῶν κλαπεισῶν ποσοτήτων ἀνέρχεται εἰς 3,242, 175 φράγκων, ἐξ ὧν ἡ ἀστυνομία ἀνεῦρε 947,025 φρ. Εἰς τὰς ὁδοὺς τοῦ Λονδίνου ἐφονεύθησαν καθ' ὅλον τὸ ἔτος 137 πρόσωπα, 3,339 δ' ἐπληγώθησαν ἢ ἐφονεύθησαν συνεπείᾳ ἀτυχημάτων ἐξ ἁμαξῶν καὶ λεωφορείων. Τέλος συνελήφθησαν 6,597 νεάνιδες, αἵτινες δι' ἀσέμνου διαγωγῆς παρηνόχλουν τοὺς διαβάτας.

— Τὸ ἀγγλικὸν ταχυδρομεῖον ἐξέδοτο τὴν ἐτησίαν αὐτοῦ ἔκθεσιν ἐξ ἧς ἀποσπῶμεν τὰ ἑξῆς. Κατὰ τὸ 1880 διενεμήθησαν καθ' ἅπαν τὸ Βρεττανικὸν κράτος 1,176,423,600 ἐπιστολαί, 122,884,000 ἐπιστολικὰ δελτάρια, 248,881,600 δέματα καὶ 133,796,100 ἐφημερίδες. Πλὴν τούτων παρεδόθησαν εἰς τὰ ταχυδρομικὰ γραφεῖα πρὸς ἀποστολὴν πτηνὰ ἐν κλωβοῖς, βάτραχοι ζῶντες, μύες ζῶντες καὶ νεκροί, ἰχθύες, ἀλλάντες, ἀφρόγαλα καὶ ζαχαρωτά, ἅτινα καίτοι μὴ δυνάμενα νὰ κυκλοφορήσωσιν, ἐγένοντο ὅμως δεκτὰ πληρωθέντος τοῦ νομίμου τέλους εἴτε ὑπὸ δευτερευόντων γραφείων εἴτε ὑπ' εὐθύνην τῶν ἀποστολέων. 27,000 ἐπιστολῶν περιέχουσαι ἐν συνόλῳ 125,000 φράγκων ἐρρίφθησαν εἰς τὰ γραμματοκιβώτια ἄνευ διευθύνσεως καὶ ἄνευ ἐπιγραφῆς· μία μάλιστα τούτων ἀνεπίγραφος περιεῖχε χαρτονόμισμα 2500 φρ. τοῦ ὁποίου ὁ κάτοχος εἰσέτι δὲν παρουσιάσθη, καίτοι ἐγένοντο αἱ δέουσαι διατυπώσεις. Τὴν ἑβδομάδα τῶν Χριστουγέννων 11,500,000 ἐπιστολῶν πλέον τοῦ συνήθους ἐκυκλοφόρησαν διὰ τῶν ταχυδρομικῶν γραφείων. Αἱ ἐπὶ συστάσει ἐπιστολαὶ ἀνῆλθον εἰς τέσσαρας τόννους καὶ παρέσχον εἰς τὸ κράτος 1,460,000 φρ. Τὰ τηλεγραφήματα παρέσχον εἰσόδημα 649,174,125 φράγκων· οἱ τηλεγραφικοὶ καὶ ταχυδρομικοὶ ὑπάλληλοι εἶναι 47,000 ἐξ ὧν 2,000 γυναῖκες, εἰς τούτους δ' εἶναι ἀνατεθειμένη καὶ ἡ διεύθυνσις τῶν παρὰ τοῖς ταχυδρομείοις ἐγκατεστημένων ταχυδρομικῶν ταμιευτηρίων ἅτινα εἰσέπραξαν παρὰ 2,185,000 καταθετῶν 743,615,925 φράγκων.

— Κατὰ τὸ 1879 ἀπεστάλησαν διὰ τῶν διαφόρων ταχυδρομείων τῆς Εὐρώπης πέντε δισεκατομμύρια καὶ ὀκτακόσια δεκαπέντε ἑκατομμύρια ἐπιστολῶν, ἐφημερίδων καὶ ἐντύπων. Αἱ ἐπιστολαὶ καὶ τὰ ἐπιστολικὰ δελτάρια εἶναι τὸ 66 $^0]_0$ τοῦ συνόλου, αἱ δ' ἐφημερίδες καὶ τὰ ἔντυπα τὰ 34 $^0]_0$. Ἡ Ἀγγλία εἶναι ἡ πρώτη ἐν τῷ πίνακι. Κατόπιν ἔρχονται ἡ Γερμανία, ἡ

Γαλλία, ἡ Αὐστροουγγαρία, ἡ Ἰταλία, ἡ Ῥωσία, τὸ Βέλγιον, ἡ Ἑλβετία, ἡ Ὀλλανδία κτλ. Τελευταία ἔρχεται ἡ Βουλγαρία. Ἐν Ἀγγλίᾳ ἕκαστος κάτοικος γράφει κατὰ μέσον ὅρον μίαν ἐπιστολὴν ἢ ἐπιστολικὸν δελτάριον ἀνὰ δέκα ἡμέρας, ἐν Ἑλβετίᾳ ἀνὰ δεκατέσσαρας ἡμέρας καὶ οὕτω καθεξῆς μέχρι τοῦ Ῥουμούνου ὅστις γράφει μίαν ἐπιστολὴν κατ' ἔτος.

— Ἐν Ἀγγλίᾳ εἰσάγονται ὄστρεα ἐξ Ἀμερικῆς. Κατὰ τὸ ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου 1880 μέχρι τοῦ Μαΐου 1881 διάστημα, ἐποχὴν τῶν ὀστρέων τούτων, εἰσήχθησαν εἰς Λιβερποὺλ 70,815 βαρέλια ἀμερικανικῶν ὀστρέων. Ὑπολογιζομένου ὅτι ἕκαστον βαρέλιον περιέχει 1500 ὄστρεα, ἔχομεν ἐν συνόλῳ ὄστρεα εἰσαχθέντα 106,222,500. Σημειωτέον δ' ὅτι ἕνεκα τῆς δριμύτητος τοῦ χειμῶνος ἡ εἰσαγωγὴ ἦν ἐλάσσων.

— Τὸ ἀγγλικὸν *Ἀθήναιον* δημοσιεύει ἐπιστολὴν μακρὰν ἰδιοτρόπου Ἄγγλου τοῦ Οὐΐλλιαμ Θόμς ὅστις ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη κατέγεινεν ὅπως μελετήσῃ τὸ ζήτημα τῶν ἑκατονταετῶν. Μετ' ἐπισταμένας μελέτας καὶ δαπάνην ἱκανὴν χρημάτων ὁ κ. Θόμς ἐπείσθη ὅτι οἱ λεγόμενοι ἑκατονταετεῖς εἶναι πάντες ἰδανικοί. Ὁ μὲν τούτων ἐξελήφθη ἀντὶ τοῦ ἀδελφοῦ του πρεσβυτέρου κατὰ εἴκοσιν ἔτη· ὁ δὲ ἐκ φιλαρεσκείας συνήθους παρὰ τοῖς γέρουσιν ἐπέτρεπε νὰ τὸν θεωρῶσι πρεσβύτερον τῆς πραγματικότητος καὶ οὕτω καθεξῆς. Παρ' ἡμῖν συνεχῶς φέρονται ἐν τοῖς δελτίοις τῶν ἀποβιώσεων ἑκατονταετεῖς, τελευταίως δ' ἔσχομεν καὶ ἐν ἢ δύο παραδείγματα καὶ ὑπερεκατονταετῶν. Ἂν μεταχειρισθῶμεν τὴν μέθοδον τοῦ κ. Θόμς καὶ ἀναλογισθῶμεν τὴν παντελῆ ἔλλειψιν παρ' ἡμῖν ληξιαρχικῶν βιβλίων πρέπει μετὰ δυσκολίας νὰ παραδεχώμεθα τὴν ἀναγραφομένην ταύτην ἡλικίαν.

— Ἐν Νέᾳ Ὑόρκῃ συνέστη ἑταιρία σκοποῦσα τὴν βελτίωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἐν τῇ γενικῇ συνελεύσει τῆς ἑταιρίας ταύτης ἐψηφίσθη αἴτησις πρὸς τὴν κυβέρνησιν ὅπως συσταθῇ εἰδικὴ ἐπιτροπή, ἥτις θέλει ἐξετάζει πάντα τὰ συνοικέσια ὑπό τε φυσικὴν καὶ ἠθικὴν ἔποψιν τῶν συμβαλλομένων προσώπων.

— Ὁ φωτισμὸς τῶν ὁδῶν τῶν Παρισίων στοιχίζει 4,240,000 φράγκων. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀναπτομένων φανῶν ἀνέρχεται εἰς 38,400 ἐξ ὧν 4,000 σβύννονται τὸ μεσονύκτιον, ὥστε 34,400 καίουσι μέχρι πρωΐας. Ὁ μακρότερος φωτισμὸς διαρκεῖ ὥρας δεκατέσσαρας καὶ ἡμίσειαν, καὶ εἶναι ὁ κατὰ τὰς νύκτας μεταξὺ τῆς 23 καὶ 26 Δεκεμβρίου, ὁπότε οἱ φανοὶ ἀνάπτονται τὴν 5,45 μ. μ. καὶ σβύννονται τὴν 7,15 τῆς πρωΐας. Ἀπὸ τῆς 15 μέχρι τῆς 26 Ἰουνίου εἶναι ὁ βραχύτερος φωτισμὸς ὁπότε οἱ φανοὶ ἀνάπτονται τὴν 9,25 τῆς ἑσπέρας καὶ σβύονται τὴν 2 ὥραν τῆς πρωΐας ἤτοι ἐν συνόλῳ ὥρας 5,25. Πλὴν τῶν φανῶν τοῦ φωταερίου ὑπάρχουσιν ἐν ταῖς παλαιαῖς συνοικίαις καὶ 752 φανοὶ ἐλαίου, δι' οὓς δαπανῶνται ἐτησίως 22,500 φράγκων.

Ἀπὸ τοῦ προσεχοῦς τεύχους ἄρχεται ἐν τῷ Παρνασσῷ ἡ δημοσίευσις «τῶν ἱστορικῶν ἀπομνημονευμάτων τῆς Βασιλείας Ὄθωνος» ὑπὸ τοῦ ὑποστρατήγου Ἀντωνίου Γεωργαντᾶ. Πρῶτα δημοσιευθησόμενα ἔσονται τὰ κατὰ τὴν Γ' Σεπτεμβρίου.

Διὰ συνδρομὰς ἀπευθυντέον πρὸς τὸν ἐκδότην κ. Σαράντην Π. Οἰκονόμον (ἐν ὁδῷ Ἀθηνᾶς παρὰ τῷ τελωνείῳ). Διὰ πληροφορίας δὲ καὶ καταχωρίσεις πρὸς τὸν κ. Π. Ι. Φέρμπον γραμματέα τῆς ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιτροπῆς (ἐν τῷ καταστήματι τοῦ Συλλόγου ὁδὸς Νομισματοκοπείου ἀριθ. 4),

---

Ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἀπευθυντέον διὰ συνδρομὰς καὶ καταχωρίσεις ἐν τοῖς γραφείοις τῶν ὑπὸ τοῦ *Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ* συντηρουμένων σχολῶν τῶν Ἀπόρων Παίδων, ἐν δὲ τῷ ἐξωτερικῷ παρὰ τοῖς ἀνταποκριταῖς τοῦ Συλλόγου.

Ὁ Παρνασσὸς ἐκδίδοται τὸ τέλος ἑκάστου μηνός.

ΤΙΜΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΠΛΗΡΩΤΕΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ἐν Ἑλλάδι δραχμαὶ νέαι ἤτοι φράγκα	15
Ἐν τῇ Ἀλλοδαπῇ	20

Ἔξω τῶν Ἀθηνῶν εἰς οὐδένα στέλλεται ὁ *Παρνασσὸς* ἐὰν μὴ προαποσταλῇ ἡ συνδρομή.

Σώματά τινα τοῦ Α΄ Β΄ Γ΄ καὶ Δ΄ τόμου τοῦ *Παρνασσοῦ* εὑρίσκονται καὶ πωλοῦνται ἐν τῷ τυπογραφείῳ *Παρνασσῷ*.

Αἱ συνδρομαὶ τῶν ἐπαρχιῶν γίνονται δεκταὶ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια τῆς Ἐθνικῆς καὶ Ἰονικῆς Τραπέζης. Τοῦ δ' ἐξωτερικοῦ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια γαλλικὰ καὶ ἰταλικά.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΟΜΟΣ Ε' ΤΕΥΧΟΣ Γ'.
31 ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1881

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ
1881

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Α. ΓΕΩΡΓΑΝΤΑ. — Ἱστορικὰ ἀπομνημονεύματα τῆς βασιλείας Ὄθωνος σελ. 833.

Α. ΜΑΝΣΟΛΑ.— Ἀπογραφὴ τῆς πόλεως Ἀθηνῶν σ. 851.

Ν. ΠΕΤΡΗ.— Ὁ Αὐτοκράτωρ τοῦ Ἕβερς σ. 858.

Γ. Α. ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ. — Ἡ ἐν Παρισίοις ἔκθεσις τοῦ ἠλεκτρισμοῦ σ. 866 (μετὰ 7 σχημάτων).

ΙΑΚ. Χ. ΔΡΑΓΑΤΣΗ.— Ὁ πύργος τοῦ ἁγίου Πέτρου ἐν Ἄνδρῳ σ. 874 (μετ' εἰκόνος).

Α. ΦΡΑΒΑΣΙΛΗ.— Τὸ παγωτὸν τῆς βασιλίσσης τοῦ Πετρουτσέλη δελλα-Γαττίνα. Μέρος δεύτερον. Κεφ. Α'. Ἡ Καικιλία Ῥουΐζ Δὲ Λαμάνδα. Κεφ. Β'. Ὁ παληκαρᾶς. Κεφ. Γ'. Πατὴρ καὶ θυγάτηρ σ. 886.

Ε. Δ. — Φυσικὴ κατ' οἶκον. Θερμότης (μετὰ δύο σχημάτων) σ. 899.

ΑΘ. ΠΕΤΡΙΔΟΥ.— Ἀρχαιολογικαὶ εἰδήσεις ὑπὸ τοῦ Δρ. Σατουρίνου Χιμένε σ. 904.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ σ. 908.

ΧΡΟΝΙΚΑ.— Φιλολογία.— Τέχναι καὶ Ἐπιστῆμαι σ. 909.

ΣΥΜΜΙΚΤΑ. — Ἀράχνης νοημοσύνη. Οἱ χάρτινοι ἀετοὶ ἐν Κίνᾳ σ. 911.

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιστατεῖ ἐπιτροπὴ συγκειμένη ἐκ τῶν κκ. Εἰρηναίου Ἀσωπίου, Ἐμμανουὴλ Δ. Ῥοΐδου, Παναγιώτου Ι. Φέρμπου Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου καὶ προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου κ. Τιμολέοντος Ἀργυροπούλου.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ
ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΟΘΩΝΟΣ

Ἅμα ἔφθασεν ἡ ἀντιβασιλεία εἰς Ναύπλιον τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1833 ἡ προκήρυξις αὐτῆς πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἐνεποίησε μεγάλην χαρὰν καὶ παρέσχεν ἐλπίδας· ἀλλὰ τὰ ἔργα αὐτῆς ἀμέσως ἐφάνησαν ἀποτρόπαια καὶ φαίνεται ὅτι καὶ τινὲς ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἕνεκα προηγουμένων, ἐνόμισαν κατάλληλον τὴν περίστασιν διὰ νὰ ἐκδικηθῶσι τοὺς ἀντιπάλους των. Διότι, κατὰ τὸν ἀείμνηστον κυβερνήτην Ἰωάννην Καποδίστριαν, οἱ Ἕλληνες εἶναι πολὺ ἐπιτήδειοι εἰς τὸ συκοφαντεῖν, ὡς πρὸς τοῦτο δὲ δὲν μεταχειρίζονται μέσα ἀπ' εὐθείας, ἀλλ' εἰς τὴν ἀρχὴν ἀρχίζουν ἀπὸ πλαγίους ὑπαινιγμοὺς καὶ ἀκολούθως καταντοῦν εἰς τὸν προκείμενον σκοπὸν, μὲ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε πᾶς τις πείθεται ὅτι ἡ συκοφαντία εἶναι βεβαία, ἐνῷ οὔτε ἴχνος ὑφίσταται.

Ἡ ἀντιβασιλεία κατήργησεν ὅλα τὰ στρατιωτικὰ σώματα τῆς Ἑλλάδος, οἱ δὲ ἀξιωματικοὶ τῶν σωμάτων τούτων ἐλυπήθησαν σφόδρα, διότι ἅπαντες ἤλπιζον ἀμοιβὴν ἀπὸ τὴν πατρίδα διὰ νὰ πορίζωνται τὰ πρὸς ζωοτροφίαν, ἐπειδὴ ἅπαντες ἦσαν ἄνευ πόρου ζωῆς καὶ ἦσαν οἰκογενειάρχαι, ἐκτὸς ὀλίγων τινῶν. Κατὰ τὴν Ἀνατολικὴν μάλιστα Ἑλλάδα καὶ πρὸ πάντων ἐν Λεβαδείᾳ εὑρίσκοντο πολλοὶ τοιοῦτοι ἀνώτεροι καὶ κατώτεροι ἀξιωματικοὶ, οἵτινες ἐν συνομιλίαις μετ' ἐμοῦ ἔκλαιον τὴν τύχην τους, ἀλλ' οὐδέποτε ἐστοχάσθησαν νὰ παρανομήσωσιν ἢ νὰ ἐνεργήσωσι τὸ παραμικρὸν κατὰ τῆς τότε ἀντιβασιλείας. Μόνον ἐστοχάσθησαν νὰ στείλωσιν ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτὴν, νὰ ἐκθέσωσι τὴν κατάστασίν των καὶ νὰ ζητήσωσι νὰ τοῖς δοθῇ πόρος ζωῆς, ἀλλὰ ἡ ἀντιβασιλεία συνέλαβε ἅπαντας καὶ τοὺς ἐκράτησεν εἰς τὰ φρούρια τοῦ Ναυπλίου διατάξασα ἀνακρίσεις. Εἰς τὰς ἀνακρίσεις αὐτὰς, φαίνεται, οἱ ἐναντίοι πρὸς ἐκδίκησιν δὲν εἶπον τὴν ἀλήθειαν, τότε δὲ προσεκλήθην καὶ ἐγὼ εἰς τὸ Ναύπλιον παρὰ τοῦ τότε εἰσαγγελέως Ἐδουάρδου Μάσσωνος, Ἄγγλου, καὶ ἀνεκρίθην, εἶπον δὲ πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν καὶ ἀπελύθην.

Καὶ εἰς Θήβας δὲ συνεκροτήθη ἔκτακτον δικαστήριον, καὶ εἰσαγγελεὺς αὐτοῦ εἶχε διορισθῇ ὁ κ. Γεώργιος Ῥάλλης, νῦν καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου· προσεκλήθην δὲ καὶ παρ' αὐτοῦ καὶ μεταβὰς εἰς Θήβας ἀνεκρίθην καὶ ἀπελύθην. Ἀλλ' ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, ἤρχισαν ὅλοι οἱ Ἕλληνες πολιτικοί τε καὶ στρατιωτικοὶ νὰ βλέπωσιν ὅλα αὐτὰ μὲ κακὸν ὄμμα καὶ ἀπελπιστικῶς. Καὶ ἐγὼ δὲ ἀκόμη ἕνεκα τῆς θέσεώς μου εἰς Λεβα-

δείαν εἶχον φιλιωθῇ μὲ πολλοὺς ἐπιτήμους Γερμανούς, καὶ τοὺς ἐφιλοξένησα μάλιστα εἰς τὴν οἰκίαν μου καὶ ἔχω ἀπὸ πολλοὺς ἐπιστολάς, ἐκ τῶν ὁποίων μίαν τοῦ στρατηγοῦ τῆς Μάνης Σμάλτζ, χρηματίσαντος ἐπὶ πολὺ καὶ ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν παραθέτω ἐνταῦθα :

'Αχίλλειον 23 'Ιουλίου 1834.

Εὐγενέστατε φίλε,

Ἔλαβον τὸ φιλικὸν γράμμα σας καὶ μὲ μεγάλην εὐχαρίστησιν ἀνέγνων τὰς περιποιητικὰς καὶ φιλικὰς ἐκφράσεις σας.

Εἶναι ἀρκετὸς καιρὸς τωόντι ὅπου ἐπεθύμουν νὰ σᾶς ἐκφράσω τὴν εὐγνωμοσύνην μου διὰ τὴν καλοκάγαθον ἐνθύμησίν σας, μολοντοῦτο τὰ περιστατικὰ τὰ ὁποῖα μὲ ἐμπόδισαν ἕως τώρα δὲν πρέπει νὰ σᾶς εἶναι ἄγνωστα.

'Ολίγας ὥρας μετὰ τὴν εἰς Ναύπλιον ἄφιξίν μου, διετάχθην νὰ μεταβῶ εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς Μάνης διὰ νὰ παραλάβω τὴν διοίκησιν τῶν δύο Β.ταγμάτων. Ἴσως δὲν ἀγνοεῖται εἰς ποίαν ἀμάθειαν καὶ μακράν τινὰ ἀγριότητα εὑρίσκεται ὁ λαὸς οὗτος παραβαλλόμενος μὲ τοὺς λοιποὺς λαούς· προσθέσατε εἰς ταῦτα τὰς ῥαδιουργίας τῶν ἰδιοτελῶν καὶ κακούργων, τινῶν ψευδῶν καὶ λαοπλάνων ἱερέων, οἵτινες ὅλοι καταγίνονται νὰ παρεξηγήσουν τοὺς ἀγαθοεργοὺς σκοποὺς τῆς αὐτοῦ Μεγαλειότητος καὶ τῆς ἱερᾶς συνόδου, ὠθοῦντες μόνον τὸν δυστυχῆ τοῦτον λαὸν εἰς τὴν ἄφευκτον ἀπώλειαν καὶ καταστροφήν του. Ὅλα ταῦτα λοιπὸν ἔφεραν τὸν μωρόπιστον τοῦτον λαὸν εἰς στάσιν νὰ ἀρνηθῇ τὰ ἱερώτερα τῶν χρεῶν του καὶ νὰ παύσῃ διὰ μίαν στιγμὴν νὰ γνωρίζῃ τὸν βασιλέα του· ἡ ἐξάλειψις τῆς πλάνης ταύτης ἦτο τὸ μόνον μέσον τοῦ νὰ ἀπαλλαχθῇ ὁ λαὸς οὗτος ἀπὸ τὴν ἀπώλειάν του καὶ αὕτη ἦτο ἡ μέχρι τοῦδε ἐνασχόλησίς μου. Εἰς τὸ διάστημα τοῦτο ἐταράχθη ὀλίγον ἡ τόσον εὐτυχῶς ἐπανελθοῦσα ἡσυχία, αἱ εὔνοϊκαὶ ὅμως καὶ νικηφόροι ἡμέραι τῆς πρώτης καὶ τρίτης 'Ιουλίου συνετέλεσαν σφοδρότερον διὰ νὰ ὁδηγήσουν τοὺς πεπλανημένους εἰς τὰ χρέη των καὶ τρέφομεν τέλος τὴν χρηστὴν ἐλπίδα, ὅτι ἡ ὑπόθεσις αὕτη πλησιάζει εἰς τὸ αἴσιον τέλος της. 'Απὸ τὸ πρωὶ ἕως τὸ ἑσπέρας καταγινόμεθα συνεχῶς νὰ ἀκροαζώμεθα διαφόρους παραστάσεις καὶ νὰ στερεώνωμεν τὴν κλονουμένην ἰδέαν τοῦ καλοῦ εἰς τοὺς ἀνθρώπους τούτους. Εἰς τὴν στάσιν ταύτην εὑρισκόμεθα καὶ συμπεραίνετε κάλλιστα ὅτι τὰ χρέη τῆς ὑπηρεσίας μᾶς στεροῦν ἐνίοτε τὴν ἡδονὴν τοῦ νὰ ἐκτελῶμεν τὰ φιλικά μας χρέη ἂν καὶ τόσον εὐάρεστα εἰς ἡμᾶς.

Ὁ σκύλος τὸν ὁποῖον εἴχατε τὴν καλωσύνην νὰ φυλάξητε ὡς ἰδικόν μου στοχάζομαι ὅτι ἕως τώρα πρέπει νὰ ἐδραπέτευσεν ἢ νὰ ἐδιώχθη μολοντοῦτο εἰδοποιεῖσθε ὅτι δὲν ἦτον ἰδικός μου.

Παρακαλεῖσθε νὰ δεχθῆτε καὶ πάλιν τὰς φιλικάς μου ἐκφράσεις καὶ νὰ μείνετε βέβαιος ὅτι εἰς πρώτην εὐκαιρίαν, βεβαίως δὲν θέλω λησμονήσει τὰς πρὸς ὑμᾶς ὑποσχέσεις μου, ἡ ἐκτέλεσις τῶν ὁποίων ἐμποδίσθη μέχρι τοῦδε ἐξ αἰτίας τῶν περιστάσεων τούτων.

'Επεθύμουν νὰ μὲ γνωστοποιήσητε τὴν παραλαβὴν τοῦ γράμματος τούτου διὰ νὰ γνωρίζω πρὸς ἡσυχίαν μου ὅτι αἱ αἰτίαι τῆς μέχρι τοῦδε ἀργοπορίας μου δὲν σᾶς εἶναι πλέον ἄγνωστοι, καὶ νὰ ἠμπορέσω νὰ μάθω καὶ τὰ τῆς ὑγείας σας.

Παρακαλῶ νὰ προσφέρετε τοὺς προσκυνισμούς μου εἰς τὴν σεβαστὴν σύζυγόν σας, τῆς ὁποίας τὰς εὐγενικὰς περιποιήσεις δὲν θέλω λησμονήσει ποτέ.

Προσφέρετε παρακαλῶ ὡσαύτως τοὺς προσκυνισμούς μου εἰς τὸν φίλον κ. Λοιδωρίκην. 'Εμὲ δὲ μετρᾶτε ὡς εἰλικρινῆ φίλον σας.

ΣΜΑΛΤΖ στρατηγός.

Υ. Γ. Ὠφελοῦμαι ἀπὸ τὴν εὐκαιρίαν ταύτην νὰ σᾶς προσφέρω τοὺς φιλικοὺς προσκυνισμούς μου, καὶ θὰ σᾶς παρακαλέσω νὰ μὲ ἐνθυμίσετε ὡσαύτως καὶ πρὸς τὴν σύζυγόν σας. Ὁ λοχαγὸς κ. Ἄβελ σᾶς προσκυνᾷ ἀμφοτέρους.

Δ. ΣΟΥΤΖΟΣ [1].

Πρὸς τὸν εὐγενέστατον Κύριον Ἀντώνιον Γεωργαντᾶν
Εἰς Λεβαδείαν.

Μολαταῦτα ἐλυπούμην διὰ τὴν κατάστασιν αὐτὴν καὶ ἐπεθύμουν, ἐὰν ἦτο δυνατόν, νὰ εὑρίσκετο θεραπεία τις τοῦ κακοῦ.

Κατὰ τὸ 1837 ὁ Δ. Ν. Καλλιφρονᾶς, νῦν βουλευτὴς Ἀττικῆς καὶ πολλάκις ὑπουργός, εἶχεν ἔλθει εἰς Λεβαδείαν, ὡς ἔχων μέρος εἰς ἐνοικιάσεις δημοσίων προσόδων κατὰ τὴν ἐπαρχίαν Θηβῶν καὶ Λεβαδείας· μετ' αὐτοῦ ἐπίτηδες ἦλθον εἰς ὁμιλίαν περὶ τῶν διατρεχόντων εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἐσυμφωνήσαμεν εἰς τὰς ἰδέας μας, ὥστε ὅταν ἐπιστρέψῃ εἰς Ἀθήνας νὰ φροντίσῃ νὰ εὕρῃ ἓν πρόσωπον ἐκ τῶν ἐχόντων ἐπιρροὴν εἰς τὸν τόπον διὰ νὰ κατορθώσωμεν νὰ γείνῃ κέντρον εἰς τὴν ἐνέργειαν τῶν ἰδεῶν μας. Ὠνομάσαμεν δὲ καὶ ῥητῶς τὸν Γεώργιον Κουντουριώτην, ὁ ὁποῖος εἶχε μεγάλην βαρύτητα, ἀλλ' ὁ Καλλιφρονᾶς ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας δὲν εὗρε κατορθωτὸν τὸ τοιοῦτον. Ἐγὼ ἔχων ἀνάγκην νὰ θέσω τὴν κόρην μου ὡς οἰκότροφον εἰς τὴν σχολὴν τῶν κορασίων, κατὰ τὸ 1842 κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον, ἦλθον εἰς Ἀθήνας οἰκογενειακῶς διὰ τὸν σκοπὸν αὐτόν. Ἅμα δὲ ἔφθασα ἐνταῦθα, ὁ Ἰωάννης Μακρυγιάννης μετὰ τοῦ ὁποίου εἶχον στενὴν φιλίαν ἀπὸ τὸν καιρὸν ἀκόμη τῆς Τουρκοκρατίας, μὲ προσεκάλεσεν εἰς γεῦμα. Ἐδέχθην καὶ μετέβην εἰς τὴν οἰκίαν του, εὗρον δ' ἐκεῖ καὶ τὸν Ἀνδρέαν Λόντον. Μετὰ τὸ γεῦμα ὁ Μακρυγιάννης μὲ εἶπεν ὅτι πρό τινων μηνῶν συσκεφθέντες μετὰ τοῦ Ἀνδρέου Λόντου, ἔμειναν σύμφωνοι νὰ ἐνεργήσωσι περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἔκριναν εὔλογον τὴν ἰδέαν τους αὐτὴν νὰ τὴν ἀνακοινώσουν καὶ εἰς τὸν Ἀνδρέαν Μεταξᾶν· μετέβησαν δὲ πρὸς αὐτὸν οἱ δύο οὗτοι καὶ τῷ ἀνεκοίνωσαν τὴν γνώμην των· ὁ Μεταξᾶς δὲν ἀντέκρουσεν αὐτὴν ἀλλὰ τοὺς εἶπεν ὅτι θέλει σκεφθῇ, ἐπειδὴ τὸ ζήτημα αὐτὸ εἶναι πολὺ σπουδαῖον καὶ ἐπικίνδυνον. Καὶ ὄντως τότε οὐδεὶς ἐτόλμα νὰ ἀναφέρῃ περὶ μεταβολῆς πραγμάτων, διότι ἀμέσως συνεκροτεῖτο στρατιωτικὸν δικαστήριον καὶ ἀπεφάσιζεν εἰς θάνατον· μάλιστα ἐνθυμοῦμαι ὅτι ὅταν κατὰ τὸ 1839 εἶχον ἔλθει εἰς τὰς Ἀθήνας

1 Ὁ μακαρίτης Δ. Σοῦτσος διέπρεψεν ἐπὶ πολὺ ὡς φρούραρχος Ἀθηνῶν ἀποβιώσας μὲ τὸν βαθμὸν τοῦ συνταγματάρχου. Οὗτος ἦτον ἀδελφὸς τοῦ ἀξιοτίμου καὶ πεπαιδευμένου καθηγητοῦ τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου Ἰωάννου, γηράσαντος εἰς διαφόρους ὑπηρεσίας, ἔτι δὲ ἀδελφὸς τοῦ ὑποστρατήγου Σκαρλάτου, ἀρχηγοῦ τοῦ κατὰ τὴν Θεσσαλίαν στρατοῦ.

Ὅλαι αἱ ἐπιστολαὶ αἱ τυπωθησόμεναι ἐν τῇ παρούσῃ διατριβῇ ὑπάρχουσι πρωτοτύπως εἰς χεῖράς μου, προσιταὶ εἰς πάντα ἐπιθυμοῦντα νὰ τὰς ἀναγνώσῃ.

δι' ὑποθέσεις μου, κατέλυσα εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Ἀναστασίου Βέλλιου συγγενοῦς καὶ φίλου ἔχοντος δύο θυγατέρας τὴν Ἄνναν καὶ Τατιανὴν καὶ ἕνα υἱὸν τὸν Γεώργιον Βέλλιον ἀνώτερον ὑπάλληλον εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῆς Δικαιοσύνης. Ὁ Παναγιώτης Σοφιανόπουλος ἰατρὸς ἐξέδιδε τότε τὸ περιοδικὸν σύγγραμμα ὀνόματι «Πρόοδος». Αὐτὸς μίαν τῶν ἡμερῶν εἰς τὴν οἰκίαν του παρούσης τῆς συζύγου του, μοῦ εἶπεν ἐμπιστευτικῶς ὅτι εἰς τὸ ἐπιὸν φύλλον τῆς «Προόδου», θὰ γράψῃ ὅτι κατὰ τὸ 1842 θὰ πραγματοποιηθῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα μέγα γεγονός. Ἅμα ἤκουσεν ἡ σύζυγός του τὸ τοιοῦτον, ἤρχισε τὰ δάκρυα λέγουσα ὅτι τὰ πρῶτα παθήματα δὲν τὸν ἀποτρέπουν ἀπὸ τὰ τοιαῦτα, καὶ Κύριος οἶδε τί ζημίας ἔχει νὰ πάθῃ. Μὲ τὴν γνώμην αὐτὴν τῆς γυναικὸς ἐσυμφώνησα καὶ ἐγώ, ἀλλ' ὁ Σοφιανόπουλος ἐστάθη ἄκαμπτος εἰς τὴν ἀπόφασίν του. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Βελλίου ἐνῷ ἐτρώγομεν, εἶπον ὅτι εἷς ἐφημεριδογράφος ἔχει νὰ τυπώσῃ εἰς τὴν ἐφημερίδα του τὴν ἰδέαν αὐτὴν περὶ συντάγματος, ὁ δὲ Γεώργιος Βέλλιος μοὶ ἀπήντησεν ὅτι ἦτο ἀδύνατον κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν νὰ τολμήσῃ τις νὰ πράξῃ τὸ τοιοῦτον, καὶ μὲ παρεκάλεσε νὰ τοῦ εἰπῶ τὸ ὄνομα τοῦ ἐφημεριδογράφου, ἀλλὰ τῷ ἀπεκρίθην ὅτι μοῦ εἶναι ἀδύνατον νὰ τὸ ἐκμυστηρευθῶ. Μὲ ἠρώτησεν ἐὰν ἦτο ὁ Ἐμμανουὴλ Ἀντωνιάδης, συντάκτης τῆς ἐφημερίδος «Ἀθηνᾶς», καὶ ἐγὼ τῷ ἀπεκρίθην ὅτι ὄχι. Μετὰ τὸ γεῦμα ἀποχωρησάντων τῶν γυναικῶν καὶ τοῦ πατρός, ἐμείναμεν μόνοι καὶ ὁ Γεώργιος Βέλλιος μὲ παρεκάλεσεν ἐκ νέου νὰ τοῦ εἰπῶ τὸ ὄνομα τῆς ἐφημερίδος, καὶ μοὶ ὠρκίσθη ὅτι θέλει τὸ φυλάξει μυστικόν. Ἐγὼ δὲ ἔχων ἐμπιστοσύνην πρὸς αὐτὸν τοῦ ὠνόμασα τὸν Σοφιανόπουλον. Ἀληθῶς μοῦ εἶπεν ὁ Βέλλιος, ὅτι ὁ Σοφιανόπουλος εἶναι ὁ μόνος τολμηρὸς ἄνθρωπος τῆς ἐποχῆς ταύτης καὶ θέλει τὸ πράξει. Καὶ πραγματικῶς τὸ ἐκδοθὲν φύλλον τῆς «Προόδου» περιεῖχεν ἄρθρον ἀναπτύσσον τὴν περὶ Συντάγματος ἰδέαν.

Ἂς ἔλθωμεν τώρα εἰς τὸ προκείμενον, τὴν συνομιλίαν μετὰ τοῦ Ἀνδρέου Λόντου καὶ τοῦ Μακρυγιάννη· οὗτος μοὶ εἶπεν ὅτι πολλάκις μετέβησαν εἰς τὴν κατοικίαν τοῦ Ἀνδρέου Μεταξᾶ, ἀλλ' ἐστάθη ἀδύνατον νὰ τὸν ἀνταμώσωσι κατὰ μόνας, διότι πότε ὑπέφερεν ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμούς του καὶ πότε εὑρίσκοντο ἄλλοι φίλοι παρόντες, καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν ἠμπόρεσαν νὰ ὁμιλήσουν μαζύ του, μὲ παρεκάλεσαν δὲ νὰ φροντίσω νὰ τὸν ἰδῶ ἰδιαιτέρως καὶ νὰ τοῦ ἐξηγηθῶ τὰ περὶ τοῦ σκοποῦ μας· καὶ εἰ μὲν ἐδέχετο τὴν γνώμην αὐτῶν νὰ ἔλθουν τότε εἰς ἓν ἀποτέλεσμα, ἄλλως νὰ γνωρίζουν τί ἔχουν νὰ πράξωσι. Πραγματικῶς τὴν αὐτὴν ἡμέραν εἶδον τὸν Ἀνδρέαν Μεταξᾶν καὶ μὲ εἶπε νὰ εἰδοποιήσω τοὺς δύο τούτους ὅτι τὴν ἐπιοῦσαν κατὰ τὰς τρεῖς μετὰ μεσημβρίαν νὰ εὑρεθῶσιν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Μακρυγιάννη, αὐτὸς δὲ θέλει διέλθει ἐκ τῆς κατοικίας μου, ἡ ὁποία εὑρίσκετο πλησίον τῆς παλαιᾶς Ῥωσικῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς νῦν, καὶ ἐκεῖθεν

θὰ ἐπηγαίνομεν χάριν περιπάτου μέχρι τῆς οἰκίας τοῦ Μακρυγιάννη, ὅπερ καὶ ἐπράξαμεν. Ἀλλ' ἡ Κυρία Μακρυγιάννη μᾶς ὡδήγησεν εἰς τὸν κῆπον εἰς ἓν θολωτὸν μέρος κάτωθεν τῶν στηλῶν τοῦ Ὀλυμπίου Διός· ἐκεῖ ὁ Μακρυγιάννης εἶχεν ἀποθήκας οἴνου καὶ τῶν τοιούτων, ἐσωτερικῶς δὲ ἦτο περιποιημένον μὲ καθίσματα. Εὕρομεν λοιπὸν καθημένους ἐκεῖ τοὺς δύο τούτους. Ἀμέσως δὲ ὁ Μεταξᾶς εὑρέθη σύμφωνος καὶ εἶπεν ὅτι παραδέχεται τὴν ἰδέαν των πληρέστατα διὰ τὴν εὐημερίαν τῆς Ἑλλάδος, καὶ πρέπει νὰ ἐνεργήσωμεν ἀποτελεσματικῶς. Συσκεφθέντες λοιπὸν ἀπεφασίσαμεν ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ προσελκύσωμεν πρόσωπα τὰ ὁποῖα νὰ ἦναι ἄξια πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ σωτηρίου αὐτοῦ ἔργου τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ Συντάγματος. Ἐμείναμεν δὲ σύμφωνοι ὅτι εἰ μὲν ὁ βασιλεὺς Ὄθων δεχθῇ τὴν μεταβολὴν νὰ κατορθώσωμεν νὰ διατηρηθῇ αὐτὸς εἰς τὸν θρόνον, ἐὰν ὅμως καὶ ἀντισταθῇ, τότε νὰ ἐπέλθῃ ἡ δέουσα ἔνοπλος δύναμις καὶ νὰ φέρῃ τὸ ἀποτέλεσμα. Ἐπίσης ἐσυμφωνήσαμεν ὅπως εἰς ὅλην τὴν ἐργασίαν μας αὐτὴν νὰ μὴ γράφωμεν ἐπιστολάς, νὰ συνεννοώμεθα δὲ μόνον προφορικῶς μετὰ τῶν ἀπεσταλμένων φίλων, κατεβάλαμεν δὲ ἀνὰ ἑκατὸν δραχμὰς ὁ καθεὶς δι' ἔκτακτα ἔξοδα, καὶ ἂν γείνῃ ἀνάγκη ἀπεφασίσαμεν νὰ καταθέσωμεν καὶ ἄλλας. Ἐπίσης ἐμείναμεν σύμφωνοι ὅτι ὅσοι ἐξ ἡμῶν τῶν ἐν τῇ συνομωσίᾳ ἔχομεν σχέσεις μετὰ τῶν Αὐλικῶν, τῶν ὑπουργῶν καὶ ἄλλων ὑπαλλήλων, νὰ ἐξακολουθῶμεν διατηροῦντες αὐτὰς καὶ πολιτευόμενοι μὲ τὸν σκοπὸν νὰ γνωρίζωμεν τί ἐνεργεῖ ἡ Κυβέρνησις, καὶ ἐὰν γίνῃ τι γνωστὸν ἐκ τῶν συμβουλίων μας νὰ γνωρίζωμεν τί μέτρα θὰ λάβῃ ἡ Αὐλὴ καὶ ἡ Κυβέρνησις. Ἀπεφασίσαμεν καὶ ἡμέραν ἐκτελέσεως τῆς μεταβολῆς τὴν 25 Μαρτίου τοῦ 1844.

Ἐν τοσούτῳ γνωρίζοντες ὅτι ἐν Ἀθήναις εὑρίσκετο ὁ Ἰωάννης τοῦ Γκούρα, ὁ Ἰωάννης Στράτος, ὁ Ἀνδρέας Ἴσκος καὶ ὁ Κώστας Μπότσαρης ἀπεφασίσαμεν νὰ ἐξηγηθῶμεν μετ' αὐτῶν καὶ ὅστις ἤθελε παραδεχθῇ τὴν ἰδέαν μας τὸν ἐστέλλαμεν εἰς τὸν Ἀνδρέαν Μεταξᾶν νὰ ἐξηγῆται καὶ μετ' αὐτοῦ, διότι τὸν Μεταξᾶν ἐγνωρίζομεν ὡς ἀρχηγὸν τῆς ἐνεργείας μας. Καὶ ὅσον μὲν ἀφορᾷ τὸν Κώσταν Μπότσαρην καὶ τὸν Ἀνδρέαν Ἴσκον ἀνεδέχθη ὁ Ἀνδρέας Λόντος νὰ τοὺς ὁμιλήσῃ, τὸν δὲ Ἰωάννην Στράτον ἀνέλαβεν ὁ Μακρυγιάννης τὸν δὲ Ἰωάννην Γκούραν τὸν ἐπονομαζόμενον Μαμούρην ὅστις ἦτο ἀρχηγὸς ταγμάτων τινῶν καὶ ἥδρευεν ἐν Ὑπάτῃ ἀνέλαβον ἐγὼ ὁ ἴδιος. Οὕτω δὲ διελύθημεν πρὸς ἐνέργειαν τῶν ἄνω ῥηθέντων. Ἐγὼ ἀμέσως εἶδον τὸν Ἰωάννην Γκούραν ἢ Μαμούρην καὶ ἐξηγήθην πρὸς αὐτὸν τὸν εὗρον δὲ συμφωνότατον καὶ τὸν ἔστειλα πρὸς τὸν Ἀνδρέαν Μεταξᾶν ὁ ὁποῖος ἔμεινε εὐχαριστημένος μαζύ του. Παρομοίως ὁ Ἀνδρέας Λόντος ὡμίλησε πρὸς τὸν Κώσταν Μπότσαρην καὶ τὸν Ἀνδρέαν Ἴσκον, καθὼς καὶ ὁ Μακρυγιάννης πρὸς τὸν Στράτον, ἀλλ' ὁ Ἴσκος ἔχων εὐλύγιστον χαρακτῆρα ὀλίγην ζωηρότητα ἔδειξε πρὸς τὸν Μεταξᾶν.

Ἐγὼ δὲ τυχὼν ἐκείνου τὸ ὁποῖον ἐπεθύμουν πρὸ πολλοῦ, ἔτρεξα ἀμέσως καὶ εἰς τὸν Δημήτριον Καλλιφρονᾶν καὶ ἀνήγγειλα πρὸς αὐτὸν μετὰ μεγίστης χαρᾶς τὸ ποθούμενον· ἔχων δὲ ὅλην τὴν πεποίθησιν εἰς τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀνδρὸς ἔστειλα καὶ αὐτὸν εἰς τὸν Ἀνδρέαν Μεταξᾶν ὅστις ἔμεινε κατὰ πάντα εὐχαριστημένος. Ἐνταῦθα ὑπῆρχον πολλοὶ φίλοι πάντων ἡμῶν, ἀλλὰ δὲν ἐκρίναμεν ἀναγκαῖον ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ ἐξηγηθῶμεν εἰς ἄλλους, ἀλλ' ἀπεφασίσαμεν νὰ ἀναζητήσωμεν ἀπὸ τοὺς κατοίκους τοὺς ἔχοντας ἐπιτοπίαν ἐπιρροὴν καὶ δυναμένους νὰ φέρωσιν ἀποτέλεσμα. Εὕρον δὲ ὡς ἀναγκαῖον εἰς τὸν σκοπὸν τοῦτον τὸν Κριεζώτην ἕνεκα τῆς ἐπιρρῆς τὴν ὁποίαν ἔχαιρεν εἰς τὴν νῆσον Εὔβοιαν, ἀλλὰ κἀνεὶς ἐκ τῶν τεσσάρων ἡμῶν τούτων δὲν ἀνεδέχετο τὴν μετ' αὐτοῦ συνέντευξιν, διότι ἐγὼ μὲν ἤμην εἰς δυσαρέσκειαν μετ' αὐτοῦ δι' ἰδιωτικὰς ὑποθέσεις καὶ εὑρισκόμεθα εἰς τὰ δικαστήρια, οἱ δὲ ἄλλοι τρεῖς ἀπεποιοῦντο νὰ ὁμιλήσωσι μετ' αὐτοῦ διότι δὲν ἦσαν εἰς σχέσεις. Τέλος πάντων μετὰ πολλοὺς λόγους καὶ ἐκτεταμένας διασκέψεις μὴ εὑρόντες ἄλλο κατάλληλον πρόσωπον παρεκάλεσαν ἐμὲ νὰ κάμω πᾶσαν θυσίαν τῆς φιλοτιμίας μου καὶ νὰ μεταβῶ εἰς Χαλκίδα καὶ ἀνταμώσω αὐτὸν ὡς ἕνα ἐκ τῶν πρώτων μοχλῶν διὰ τὸν λόγον ὅτι ἦτο πλησίον τῆς πρωτευούσης καὶ ἐν ἀνάγκῃ ἠδύνατο προστρέξῃ μὲ ἀρκετὴν δύναμιν. Βλέπων ὅτι οὐκ ἄλλως ἦν γενέσθαι ἀπεφάσισα νὰ μεταβῶ εἰς Χαλκίδα.

Ὅταν ἐγίνετο ἀνάγκη νὰ ὁμιληθῇ κανὲν πρόσωπον δὲν προηγεῖτο εἰς τὴν πρώτην ὁμιλίαν οὔτε μετὰ ταῦτα κανεὶς ὅρκος, ἀλλὰ μόνον ὁ ἀνακινῶν τὴν ἰδέαν αὐτὴν ἔλεγεν ὅτι θὰ ἐξηγηθῇ μίαν ἰδέαν πατριωτικὴν καὶ ἂν μὲν ἤθελε συμφωνήσῃ μὲ αὐτὴν καλῶς, ἄλλως νὰ μὴ θελήσῃ νὰ προδώσῃ τὴν ὑπόθεσιν διότι δὲν ἐνεργεῖται ἀπὸ κανὲν ἰδιωτικὸν συμφέρον, ἀλλὰ μόνον ἀπὸ ἁγνὸν πατριωτισμόν. Ὅστις ὅμως ἔπρεπε νὰ μεταβῇ ἔξω τῶν Ἀθηνῶν νὰ ὁμιλήσῃ περὶ τούτου, ἔπρεπε πρότερον νὰ ἔχῃ πρόχειρον πρόφασιν διὰ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν μετάβασίν του. Ἐγὼ εὗρον τὴν πρόφασιν τῆς διενέξεως μετὰ τοῦ Κριεζώτου καὶ ὅτι μετέβην ἐκεῖ πρὸς συμβιβασμόν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἔπρεπε νὰ ἔχῃ καὶ διδόμενα διὰ νὰ πιστεύσῃ ὁ Κριεζώτης τὸ κέντρον καὶ τὰ πρόσωπα τὰ ἀποφασίσαντα καὶ ἀναδεχθέντα τὴν φροντίδα ταύτην, ὁ Μαμούρης καὶ ὁ Μακρυγιάννης ἔγραψαν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Κριεζώτην περὶ ἑκατὸν δραχμῶν δῆθεν ἃς τῷ ἐχρεώστουν καὶ ὅτι τὰς δραχμὰς ταύτας τὰς ἐνεχείρισαν εἰς ἐμὲ ὅστις μεταβαίνω εἰς Χαλκίδα. Ἐγὼ δὲ λαβὼν τὰς ἐπιστολὰς αὐτὰς ἀνεχώρησα διὰ ξηρᾶς εἰς Χαλκίδα οἰκογενειακῶς καὶ κατέλυσα φθάσας ἐκεῖ παρὰ τῷ τότε διοικητῇ Χαλκίδος Νικολάῳ Παππαλεξοπούλῳ στενῷ φίλῳ μου, ὡς χρηματίσαντι εἰς Λεβαδείαν. Ὁ δὲ Κριεζώτης ἅμα ἔμαθε τὸ φθάσιμόν μου ὡς ἐκ θείας ἐμπνεύσεως κινηθεὶς ἦλθεν ἀμέσως εἰς τὴν κατοικίαν μου πρὸς χαιρετισμόν μου. Ἐγὼ δὲ κατὰ τὴν συνήθειαν ἀμέσως τὸν ἐνηγκαλίσθην καὶ ἐφιλήθημεν

ἀμφότεροι λησμονήσαντες τὰς διενέξεις. Τὴν ἰδίαν ἡμέραν ἀμέσως μετὰ μεσημβρίαν ὑπῆγα εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Κριεζώτη καὶ τοῦ ἀνταπέδωκα τὴν ἐπίσκεψιν· παραλαβὼν δὲ τοῦτον εἰς ἰδιαίτερον δωμάτιον τὸν παρεκάλεσα νὰ ἐκβάλῃ τὸ φυλακτήριον μὲ τίμιον ξύλον τὸ ὁποῖον ἐσυνείθιζε νὰ φέρῃ εἰς τὸ στῆθός του ὅπερ καὶ ἔπραξε. Τότε τοῦ εἶπα ὅτι πρόκειται περὶ πατρίδος γνωρίζων ποίας ἀρχὰς ἐπρέσβευεν ὁ Κριεζώτης. Ἅμα δὲ τοῦ ἐξηγήθην τὴν ὑπόθεσιν μετὰ μεγίστης εὐχαριστήσεως ἐδέχθη καὶ ὑπεσχέθη μὲ ἔνθερμον ζῆλον νὰ ἐνεργήσῃ ἐν καιρῷ τὰ δέοντα μέχρι καὶ τῆς τελευταίας ῥανίδος τοῦ αἵματός του, καὶ τοιουτοτρόπως ἐτελείωσε καὶ αὐτὸ τὸ σπουδαῖον ἔργον. Παραλαβὼν δὲ τὰς ἀπαντήσεις τῶν ἐπιστολῶν πρὸς τὸν Μακρυγιάννην καὶ Μαμούρην καταφατικὰς ἐξαπέστειλα αὐτὰς εἰς Ἀθήνας πρὸς μεγάλην τῶν φίλων εὐχαρίστησιν.

Εἰς Χαλκίδα διαμένων δὲν ἐνέκρινα νὰ ἐξηγηθῶ εἰς τὸν ἐκεῖ διοικητὴν Ν. Παππαλεξόπουλον οὔτε εἰς τοὺς ἐκεῖ εὑρισκομένους καὶ κατοικοῦντας συγγενεῖς καὶ συμπατριώτας μου ὡς Καφετζόγλου, Ταμπακᾶν καὶ λοιπούς, παρὰ εἰς τὴν ἀναχώρησίν μου ἐσύστησα ὅλους εἰς τὸν Νικ. Κριεζώτην καὶ τὸν παρεκάλεσα νὰ τοὺς ἀγαπᾷ. Ἀνεχώρησα δ' ἐκ τῆς Χαλκίδος καὶ μετέβην εἰς τὴν Λεβαδείαν· καθ' ὁδὸν δὲ ἔχων συγγενεῖς καὶ φίλους εἰς τὴν ἐπαρχίαν Θηβῶν δὲν τοὺς ἐξηγήθην τὸν σκοπὸν καθαρά, παρὰ μόνον εἰς τοὺς δυναμένους νὰ συντελέσωσιν εἶπον μυστικὰ ὅτι ἐπειδὴ εἰς τὰς Ἀθήνας εἶναι ταραχὴ καὶ ἐνδεχόμενον νὰ συμβῇ ὡς ἐκ τούτου καμμία ἀκαταστασία εἶναι καλὸν νὰ συμβουλεύσωσι τοὺς συμπολίτας των ὅσοι ἔχουν ὅπλα νὰ τὰ καθαρίσωσι καὶ νὰ τὰ διορθώσωσι καὶ νὰ προμηθευθῶσιν ὀλίγας πυριτοβολὰς διὰ νὰ χρησιμεύσωσι εἰς πᾶσαν περίστασιν διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῶν οἰκογενειῶν των καὶ ἑπομένως ἐν ἀνάγκῃ καὶ πρὸς ὑποστήριξιν τῶν καθεστώτων. Τὸ αὐτὸ ἔπραξα καὶ εἰς τὴν ἐπαρχίαν Μεγαρίδος καὶ πρὸ πάντων εἰς τὰς δύο κωμοπόλεις Εἰδυλλείας καὶ Κουντούρων. Τὸ αὐτὸ δὲ ἔπραξα μεταβὰς καὶ εἰς τὴν ἐπαρχίαν Λεβαδείας καὶ εἰς τὴν τῆς Λοκρίδος· ἐπειδὴ δὲ αὐταὶ αἱ ἐπαρχίαι εἶναι καὶ αἱ πλησιέστεραι εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ὡς ἐκ τούτου πολὺ χρήσιμοι εἶπον εἰς τοὺς φίλους ὅτι ἂν συμβῇ τίποτε θὰ ἦμαι καὶ ἐγὼ ἡνωμένος μετ' αὐτῶν.

Ἐπανελθὼν εἰς τὰς Ἀθήνας ἐξηγήθην τὰ πάντα ὁμοῦ μὲ τοὺς ἄλλους ῥηθέντας τρεῖς· ἐθεωρήθη δὲ καλὸν νὰ καταβληθῇ πᾶσα προσπάθεια νὰ καταπεισθῇ καὶ ὁ ἀρχηγὸς Βάσσος ἑδρεύων εἰς τὴν Στυλίδα, διότι μεγάλως θὰ ὠφελήσῃ τὸν σκοπόν μας. Ἀνεδέχθην δὲ νὰ φροντίσω καὶ περὶ τούτου, καθὼς ἐπίσης νὰ μεταβῶ καὶ εἰς Πάτρας ὅπως ἴδω τὸν Ἀντώνιον Καλαμογδάρτην, εἰς τὸν ὁποῖον ἦτο γνωστὴ ἡ ἰδέα αὕτη καὶ νὰ σκεφθῶ μετ' αὐτοῦ τί ἄλλο συντελεστικὸν μέτρον ἦτο ἀνάγκη νὰ λάβωσι. Καὶ διὰ μὲν τὴν μετάβασίν μου εἰς Λαμίαν ἐσκέφθην ὅτι ἐπειδὴ ὑπῆρχεν ἐκεῖ διοικητὴς ὁ Παναγιώτης Λοιδωρίκης σύγγαμβρός μου μετὰ τοῦ ὁποίου εἶ-

χον μικτὰ κτήματα νὰ διανείμω, ὁ δὲ σκοπὸς ἦτο νὰ ἀνταμώσω τὸν Βάσον εἰς Στυλίδα. Μετέβην λοιπὸν ἐκεῖ οἰκογενειακῶς διὰ ξηρᾶς καὶ κατῴκησα εἰς τὸν σύγγαμβρόν μου· ἔγεινε δὲ ἐπίσημος ἡ διανομὴ τῶν κτημάτων καὶ ἅμα αὕτη ἐτελείωσεν ἠθέλησα νὰ ἀναχωρήσω, ἀλλ' ἐπροφασίσθην ὅτι προτιμῶ νὰ ἀναχωρήσω διὰ θαλάσσης. Εἰς τὸν Λοιδωρίκην δὲν ἐθεώρησα καλὸν νὰ ἐξηγήσω τὴν γνωστὴν ὑπόθεσιν. Οὗτος δὲ μετὰ τῆς συζύγου του μᾶς συνώδευσε μέχρι Στυλίδος, καὶ ἔμεινεν ἐκεῖ δύο ἡμέρας. Ἐγὼ ἅμα ἔφθασα ἐκεῖ μετέβην εὐθὺς εἰς τὴν κατοικίαν τοῦ Βάσσου καὶ ἦλθα εἰς ὁμιλίαν μετ' αὐτοῦ. Ὁ Βάσσος μὲ ἠρώτησεν ἐὰν γινώσκω τίποτε νέα ἀπὸ τὰς Ἀθήνας καὶ εὐθὺς ἐγὼ λαβὼν ἀφορμὴν τοῦ εἶπον ὅτι κυκλοφοροῦσιν εἰς Ἀθήνας κἄτι ἀνησυχαστικὰ πράγματα, καὶ φαίνεται ὅτι καὶ τινὲς ἐκ τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων περιθάλπουν τὰς τοιαύτας ἰδέας. Ὁ Κάννκε μάλιστα πρέσβυς τῆς Μεγάλης Βρεταννίας εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ ὁποῖος διῆλθεν ἀπὸ τὰς Ἀθήνας, ἐξεφράσθη δυσμενῶς κατὰ τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων. Πρὸς ἀπάντησιν δὲ ὁ Βάσσος μοῦ εἶπεν νὰ μὴ δίδω προσοχὴν εἰς τὰ τοιαῦτα, διότι «κόρακας κοράκου μάτι δὲν βγάζει», ἀκούσας δὲ τοῦτο ἐννόησα ὅτι δὲν ἠμπορῶ νὰ φέρω ἀποτέλεσμα καὶ τοιουτοτρόπως δὲν ἐξηγήθην πρὸς αὐτόν. Πρὶν ἢ ἀναχωρήσω ἔκρινα καλὸν νὰ ἰδῶ καὶ ἐκ δευτέρου τὸν Βάσσον καὶ ἦλθα πάλιν εἰς ὁμιλίας μετ' αὐτοῦ, ἀλλ' εἶδον ὅτι ὁ Βάσσος ἦτο ἄκαμπτος εἰς τὴν ἰδέαν του. Τότε ἀπελπισθεὶς ἀνεχώρησα διὰ τὴν Ἀταλάντην καὶ ἐκεῖθεν οἰκογενειακῶς εἰς Λεβαδείαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὰς Θήβας εἰς τὸν δῆμον Θεσπιῶν, ὅπου ἦτον ἡ συγκομιδὴ τῶν πρωΐμων καρπῶν. Μετὰ τὴν συγκομιδὴν ἀπεφάσισα νὰ μεταβῶ καὶ εἰς τὰς Πάτρας οἰκογενειακῶς, προφασισθεὶς ὅτι εἶχον ληψοδοσίας μὲ τὸν Μάρκον Μεσσηνέζην· ὁ δὲ ἐκ τοῦ χωρίου Κακουσίου τοῦ δήμου Θίσβης πατρικὸς καὶ οἰκιακὸς φίλος μου Χαράλαμπος Παππαθανασίου ἔμπορος τότε καὶ εἷς ἐκ τῶν καλλιτέρων καὶ εὐπορωτέρων νοικοχυρέων τοῦ δήμου ἐκείνου, ἔθεσεν ὑπὸ τὰς διαταγάς μου τὴν ἰδικήν του μπρατσέραν. Συμπαρέλαβον λοιπὸν καὶ τὸν ἰδιοκτήτην καὶ ἐταξειδεύσαμεν ὁμοῦ ἀπὸ τὸν λιμένα Δομβραίνης ἕως εἰς τὸ Αἴγιον κατὰ πρῶτον ὅπου ἐφιλοξενήθημεν εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ ῥηθέντος Μάρκου Μεσσηνέζη, καὶ ἐκεῖθεν μετέβημεν εἰς τὰς Πάτρας καὶ ἐμείναμεν εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ δικηγόρου Γαλάτση, γαμβροῦ ἐκ θυγατρὸς τοῦ Ἀναστασίου Βελλίου, ὁ ὁποῖος εὑρίσκετο ὁμοίως τότε ἐκεῖ. Εἶδον λοιπὸν τὸν Ἀντώνιον Καλαμογδάρτην, ὁ ὁποῖος εὑρέθη συμφωνότατος μὲ τὸν σκοπόν μας, καὶ τὸν Παναγιώτην Πατρινὸν τοῦ ὁποίου ἡ αὐταδέλφη εἶχε νυμφευθῆ εἰς Λεβαδείαν ἕνα δεύτερον ἐξάδελφόν μου τὸν Σπυρίδωνα Νάκον, καὶ τὸν περισσότερον καιρὸν διήρχετο εἰς Λεβαδείαν. Εἶδον πρὸς τούτοις καὶ τὸν Σιδέρην Πράτσικαν καταγόμενον ἐξ Ἠπείρου καὶ ἕνα ἐκ τῶν πλέον εὐκαταστάτων καὶ ἐντίμων πολιτῶν, οἱ ὁποῖοι ἀμφότεροι ἔμειναν σύμφωνοι καὶ συνεμερίσθησαν

μὲ ἐνθουσιασμὸν τὴν ἰδέαν μας. Ἀποπερατώσας τὴν ἐντολὴν τὴν ὁποίαν εἶχον ἀναδεχθῆ ἀπὸ τοὺς τρεῖς ἄλλους συνεταίρους μου, ἀνεχώρησα μὲ τὸ ἴδιον πλοῖον καὶ ἐπανῆλθον εἰς Λεβαδείαν.

Κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ἡ Κυβέρνησις συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ ὁροθετήσῃ ἄλλως πως τὴν ἐπαρχίαν Λοκρίδος, καὶ ἀνέθηκε τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ὑποθέσεως αὐτῆς εἰς τοὺς διοικητὰς Ἀθηνῶν, Λεβαδείας καὶ Λαμίας, οὕτω δὲ ἀνεχώρησεν ὁ τότε διοικητὴς τῆς Ἀττικῆς Ἀδὰμ Δούκας. Οἱ φίλοι μας τῶν Ἀθηνῶν, μὴ γνωρίζοντες διὰ ποῖον σκοπὸν ἀνεχώρησεν ἀνησύχησαν φοβηθέντες μήπως ἡ Κυβέρνησις ἐννόησε τίποτε καὶ τὸν ἐπεφόρτισαν νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Λεβαδείαν νὰ πληροφορηθῇ τὰ διατρέχοντα· τοιουτοτρόμως ἀμέσως ἐξαπέστειλαν εἰς ἐμὲ τὴν εἴδησιν ταύτην πρὸς ὁδηγίαν μου, ἐγὼ δὲ ἔλαβον τὰ ἀπαιτούμενα μέτρα. Ἅμα δὲ ἔφθασεν ὁ ῥηθεὶς διοικητὴς εἰς Λεβαδείαν, ἐπειδὴ εἶχε παλαιὰς οἰκογενειακὰς σχέσεις καὶ στενὴν φιλίαν μὲ τὴν οἰκογένειάν μου καὶ ἀπὸ τὸν καιρὸν τῆς Τουρκοκρατίας ἀκόμη, διότι ἐκεῖ ἐσπούδασεν ξενιζόμενος εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Ἰωάννου Λογοθέτου, ἦλθε κατ' εὐθείας καὶ κατέλυσεν εἰς τὴν οἰκίαν μου. Τὸν ἠρώτησα λοιπὸν ἀνυπομόνως καὶ μὲ τρόπον καὶ μὲ εἶπεν ὅτι ἡ ἔλευσίς του ἀπέβλεπε τὴν μετὰ τῶν ἄλλων δύο διοικητῶν ὁροθεσίαν τῶν ἐπαρχιῶν αὐτῶν. Θελήσας δὲ νὰ τὸν δοκιμάσω τὸν ἠρώτησα πῶς πηγαίνουν τὰ πράγματα τῶν Ἀθηνῶν καὶ μοῦ ἀπεκρίθη ὅτι τὰ πράγματα ἔχουσι λίαν καλῶς· τοῦ εἶπον ὅτι διαδίδεται ὅτι εἰς τὰς Ἀθήνας ὑπάρχουσι διδόμενα πολλὰ δυσαρεσκείας, ἀλλὰ μοῦ ἀπήντησεν ὅτι εἶναι τινὲς εὐάριθμοι, οἵτινες ὀνειρεύονται, ἀλλ' ἂν θελήσουν νὰ ἀτακτήσουν, ἡ ἐξουσία μὲ τὰ παπούτσια κτυπῶντας θὰ τοὺς καταβάλῃ. Τότε πρὸς ἡσυχίαν τῶν συντρόφων μου εἰς τὰς Ἀθήνας ἐξαπέστειλα ἐπίτηδες ἐμπιστευμένον πρόσωπον ἔφιππον τὸν εὐπατρίδην Δ. Σταμούλιαν Πάσπαλην αὐτάδελφον τοῦ ταγματάρχου τῆς ἐνεργοῦ φάλαγγος Ἀλεξάνδρου Πασπάλη, ὁ ὁποῖος ἡσυχάσας τοὺς φίλους ἐπανέκαμψεν εἰς Λεβαδείαν. Ἐν τούτοις δὲν ἠξεύρω διὰ ποίαν αἰτίαν ἡ πρόθεσις τῶν τριῶν διοικητῶν δὲν ἐξετελέσθη καὶ ὁ Ἀδὰμ Δούκας ἐπανέκαμψεν εἰς τὰ καθήκοντά του. Ἑπομένως μέχρι τέλους τοῦ ἔτους κανὲν ἄλλο περιστατικὸν ἄξιον λόγου δὲν συνέβη.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς ὅμως τοῦ ἐρχομένου ἔτους 1843 κατεβλήθη εἰς τὰς Ἀθήνας μεγάλη φροντὶς καὶ ἐνέργεια περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς 3 Σεπτεμβρίου. Ὁ Μεταξᾶς ἐξηγήθη εἰς τὸν Καλλέργην, εἰς τὸν Σπύρο Μήλιον, καὶ εἰς τὸν Σκαρβέλην οἵτινες παρεδέχθησαν τὴν ἰδέαν αὐτὴν πληρέστατα, ἐθεώρησε δὲ πολὺ ἀναγκαῖον διὰ τὸν σκοπὸν αὐτὸν καὶ ἐξηγήθη καὶ μὲ τὸν Μιχαὴλ Σοῦτσον ὀνόματι Βόδαν συμφωνήσαντα προθύμως. Τοιουτοτρόπως ἡ ὑπόθεσις ἐπροχώρει λαμπρότατα, ἀλλ' εἰς τὴν Αὐλὴν τοῦ Ὄθωνος ἀνεφάνη μικρὰ ἀνησυχία ἐπειδὴ τινὲς ὑπαξιωματικοὶ τῆς χωροφυλα-

κῆς εὑρισκόμενοι κατὰ τὴν ἐπαρχίαν Ξηροχωρίου εἶχον μυρισθῆ κἄτι τι καὶ τοῦτο ἐμπιστευτικῶς εἶχον ἀναγγείλει εἰς τοὺς Αὐλικούς· καὶ ἀξιωματικοί τινες τῆς χωροφυλακῆς εἶχον γράψει καὶ ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν βασιλέα Ὄθωνα, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι εἰς τὰ τοιαῦτα δὲν ἔδιδον πολλὴν προσοχήν. Ἡ ἰδέα λοιπὸν αὐτὴ πολὺ ἐξηπλώθη εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ εἴς τινας ἄλλας ἐπαρχίας καὶ σχεδὸν ἐπλησίαζε τὸ πρᾶγμα ν' ἀνακαλυφθῇ, ὥστε ἠναγκάσθησαν οἱ ἑταῖροι τῶν Ἀθηνῶν νὰ συντάμουν τὴν προσδιορισμένην ἡμέραν τῆς πραγματοποιήσεως καὶ ἀντὶ τῆς ὁρισθείσης 25 Μαρτίου 1844 ἐπροσδιώρισαν τὴν 3ην Σεπτεμβρίου τοῦ 1843, καὶ περὶ τούτου εἰδοποίησαν τὸν Ν. Κριεζώτην εἰς Χαλκίδα καὶ τοῦ ἔδωκαν τὴν ἐντολὴν νὰ συνεννοηθῇ μετ' ἐμοῦ καὶ νὰ προετοιμάσωμεν τὰ πάντα πρὸς ἐκτέλεσιν· ὁ δὲ Κριεζώτης ἀμέσως ἦλθε εἰς τὸ κτῆμά του τὸ λεγόμενον Μοῦλκι, τέσσαρας ὥρας ἀπέχον τῆς πόλεως, δῆθεν δι' ὑποθέσεις του καὶ ἀμέσως μὲ εἰδοποίησεν. Ἐγὼ δὲ πάλιν μὲ τὸν αὐτὸν σκοπὸν μετέβην εἰς τὸ κτῆμά μου εἰς τὸ χωρίον Μάζι συνορευόμενον μὲ τὸ χωρίον Μοῦλκι, καὶ ἀπέχον ἀπ' αὐτοῦ εἴκοσι περίπου λεπτὰ τῆς ὥρας. Συνεννοήθην δὲ μὲ τὸν Κριεζώτην, καὶ αὐτὸς μὲν ἐξῆλθεν πρὸς παρατήρησιν τῆς καλλιεργείας τῶν πρωΐμων καὶ ὀψίμων καρπῶν· τὸ αὐτὸ δὲ ἔπραξα καὶ ἐγὼ καὶ ἀνταμώθημεν εἰς τὸ Χάνι τοῦ Κρεμπᾶ. Ὁ Κριεζώτης μοὶ ἐξήγησε τὸν σκοπὸν τοῦ ἐρχομοῦ του κατὰ παραγγελίαν τῶν ἐν Ἀθήναις φίλων καὶ μοῦ εἶπεν ὅτι εἰς τὴν Χαλκίδα ἀνέφερε τὸν σκοπὸν εἰς τὸν διοικητὴν ἐκεῖ Ν. Παππαλεξόπουλον, καὶ μοῦ ἐξηγήθη ὅτι ἅπασα ἡ Εὔβοια εἶναι καλῶς διατεθειμένη. Καὶ ἐγὼ δὲ τοῦ εἶπον ὅτι οἱ φίλοι μου ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν Λοκρίδος, Λεβαδείας, Θηβῶν καὶ Μεγαρίδος ὡμιλήθησαν καὶ τὰ πάντα εἶναι ἕτοιμα. Συσκεφθέντες δὲ οἱ δύο ὑπελογίσαμεν ὅτι μετὰ δύο ἡμέρας ἢ τρεῖς τὸ πολὺ ἠμποροῦμεν νὰ εὑρεθῶμεν ἐντὸς τῶν Ἀθηνῶν μὲ 2,500 ὁπλοφόρους, καὶ οὕτως ἐγνωστοποίησα εἰς τὰς Ἀθήνας προφορικῶς τὴν γνώμην ταύτην πρὸς ὁδηγίαν τῶν ἐκεῖ φίλων μας.

Ἀλλὰ εἰς τὰς Ἀθήνας ἀπὸ ἡμέραν εἰς ἡμέραν τὰ πράγματα ἐπροχώρουν· ὁ δὲ Ἀνδρέας Λόντος μοῦ ἐμήνυσε νὰ στείλω εἰς τὰς Ἀθήνας ἐμπιστευμένον ἄνθρωπον διὰ νὰ μείνῃ εἰς τὴν διάθεσίν των νὰ τὸν ἐξαποστέλλουν ὅπου ἔχουν ἀνάγκην. Τότε εἰς τὴν Εἰδυλλίαν τῆς Μεγαρίδος εἶχον συμβῆ ἀτακτήματά τινα, καὶ ἡ ἐξουσία ἐξαπέστειλε τὸν ὑπομοίραρχον τότε Τασσοῦλαν Πλέσσαν νῦν δὲ συνταγματάρχην, συνοδευόμενον ἀπὸ δύο ἐνωμοτίας χωροφυλάκων νὰ μεταβῇ ἐκεῖ διὰ τὴν περιστολὴν τῶν ἀταξιῶν. Ἰδόντες τοῦτο οἱ ἐν Ἀθήναις ἐξέλαβον ὅτι οὗτος ἐστάλη πρὸς σύλληψιν τοῦ Κριεζώτου καὶ ἐμοῦ καὶ ἀμέσως ἐξαπέστειλαν τὸν ῥηθέντα ἔμπιστόν μου ἱππέα, καὶ μετέβη ἐν πρώτοις εἰς τὸν Κριεζώτην καὶ ἔπειτα εἰς ἐμέ, ὥστε νὰ λάβωμεν τὰ μέτρα μας διὰ νὰ μὴ συλληφθῶμεν, καὶ πραγματικῶς ἐλάβομεν καὶ οἱ δύο τὰ ἀπαιτούμενα μέτρα· ἀλλ' ἀκολού-

θως ἀπεδείχθη ἡ ἰδέα αὕτη ἐσφαλμένη. Εἰς τὴν Λεβαδείαν ὅμως ὁ τότε διοικητὴς Ταμπακόπουλος ἐφέρετο πολὺ κακῶς μὲ ἐμὲ καὶ τοὺς φίλους, τὴν συνάντησίν μου μάλιστα μετὰ τοῦ Κριεζώτου παρὰ τὰ χωρία Μάζι καὶ Μοῦλκι ἀνήγγειλεν εἰς τὴν Κυβέρνησιν, μὲ τὴν προσθήκην ὅτι ἐναποθηκεύσαμεν ὅπλα καὶ πολεμεφόδια ἐντὸς τῆς διαλελυμένης μονῆς Εὐαγγελιστρίας, εὑρισκομένης κατὰ τὸν Ἑλικῶνα, καὶ ὅτι ἔχομεν κακοὺς σκοπούς. Ἡ ἐπιτόπιος στρατιωτικὴ ἀρχὴ προέβη εἰς ἐρεύνας καὶ εὑρέθη ἀνύπαρκτος ἡ καταγγελία αὕτη· ἦτο δὲ καὶ περιττὴ ὅλως διόλου ἡ ἐναποθήκευσις ἐκείνη, ἐπειδὴ οἱ χωρικοὶ εἶχον τὰ ὅπλα τους, εἶχον δὲ καὶ προπαρασκευάσει ἕκαστος ὀλίγας πυριτοβολάς. Δέκα δὲ ἡμέρας πρὸ τῆς 3ης Σεπτεμβρίου, συνέλαβε μονομερῶς καὶ ἔθεσεν ὑπὸ κράτησιν δεκαπέντε περίπου ἐκ τῶν φίλων μου δῆθεν διὰ χρέη πρὸς τὸ δημόσιον· τοὺς ἐφυλάκισε δ' ἐντὸς τοῦ Πύργου τοῦ ὡρολογίου κειμένου εἰς θέσιν ὀχυράν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἦτο λίαν ἐπιθυμητὸν δι' ἐμέ. Δύο ἡμέρας πρὸ τῆς 3ης Σεπτεμβρίου ἠθέλησε ν' ἀπολύσῃ αὐτούς, ἀλλ' ἐγὼ ἔχων ἐφοδιασμένους αὐτοὺς μὲ τροφὰς καὶ πολεμοφόδια, τοὺς παρήγγειλα νὰ μὴ δεχθῶσι τὴν ἀπόλυσίν των καὶ νὰ διαμείνωσιν ἐντὸς τοῦ Πύργου. Ἐνῷ δ' ἡτοιμαζόμην νὰ μεταβῶ μετὰ τοῦ Κριεζώτου καὶ μὲ τοὺς παρασκευασθέντας ὁπλοφόρους εἰς τὰς Ἀθήνας, μετὰ τὸ μεσονύκτιον τῆς 3ης Σεπτεμβρίου, ἀγνοῶ πῶς διεδόθη ἡ φήμη ὅτι εἰς τὰς Ἀθήνας ἐπραγματοποιήθη ἡ μεταβολή, καὶ μετὰ δύο τρεῖς ὥρας ἦλθε καὶ ἰδιαίτερος πρὸς ἡμᾶς ἀπεσταλμένος ὅστις μᾶς τὸ ἀνήγγειλε· τὸ πρωῒ δὲ ἐψάλη εἰς τὴν Λεβαδείαν δοξολογία διὰ τὴν μεταβολὴν τῆς 3ης Σεπτεμβρίου, καὶ πρὸς τὸ γεῦμα ἔφθασεν ἐφ' ἁμάξης ἐξ Ἀθηνῶν καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Δούκας ὁ καλούμενος *μπράβο μπράβος*, ἀπεσταλμένος ἀπὸ τὸν ὑπουργὸν τῶν Ἐσωτερικῶν Ῥήγαν Παλαμήδην.

Τότε κατὰ τὴν γενομένην ἐν Ἀθήναις μεταβολήν, ὁ ἰατρὸς Π. Σοφιανόπουλος κατὰ τὴν συνήθειάν του ἔγραψεν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Θεόδωρον Γρίβαν λέγων εἰς αὐτὸν νὰ γείνῃ πληρεξούσιος ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν του καὶ νὰ ἔλθῃ εἰς τὰς Ἀθήνας, φέρων μαζύ του καὶ τρεῖς χιλιάδας στρατιώτας. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἀγνοῶ πῶς ἔφθασε εἰς χεῖρας τῶν Αὐλικῶν, καὶ ἀναγνώσας αὐτὴν ὁ βασιλεὺς Ὄθων εἶδεν ὅτι ἠδύνατο νὰ ἐνοχοποιήσῃ τὸν Σοφιανόπουλον, καὶ ἀμέσως τὴν ἔδωκεν εἰς τὸν Γαρδικιώτην Γρίβαν ὑπασπιστήν του νὰ μεταβῇ εἰς τὸν πρόεδρον τῆς τότε Κυβερνήσεως Ἀνδρέαν Μεταξᾶν, καὶ νὰ τὴν δείξῃ πρὸς αὐτὸν ἐκ μέρους τοῦ Ὄθωνος, καὶ νὰ λάβῃ ὁποιαδήποτε ἐγκρίνει μέτρα, πρὸς περιστολὴν τοῦ κακοῦ. Ὁ δὲ Μεταξᾶς ἠρκέσθη εἰς τὸ νὰ δώσῃ διαταγὴν νὰ ἀπομακρυνθῇ ὁ Π. Σοφιανόπουλος ἀπὸ τὰς Ἀθήνας καὶ νὰ μεταβῇ εἰς Αἴγιναν, ἀλλ' ὁ φύσει δειλὸς οὗτος νομίσας ὅτι ἦτο τέχνασμα καὶ καθ' ὁδὸν ἤθελεν τὸν φονεύσει ὁ

ὄχλος, ἐκρύβη εἰς τὴν οἰκίαν ἑνὸς φίλου του, καὶ ἠγνοεῖτο ἐντελῶς ἡ διαμονή του.

Παραθέτω ἐνταῦθα διαφόρους ἐπιστολὰς ἀπευθυνομένας πρὸς ἐμὲ καὶ ἀναφερομένας εἰς τὴν μεταβολὴν ὡς καὶ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἀνδρέου Μεταξᾶ, προέδρου τῆς ἐπαναστατικῆς Κυβερνήσεως, ἐν ᾗ ἐκθέτονται αἱ περὶ τῆς μεταβολῆς ἰδέαι τῆς κυβερνήσεως.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΑΝΔΡΕΟΥ ΜΕΤΑΞΑ

Ἀθῆναι 1843 Σεπτεμβρίου 9.

Ἀδελφέ,

Δὲν σᾶς ἔγραψα διεξοδικῶς μέχρι τοῦδε περὶ τῶν ἐδῶ πραγμάτων καὶ διότι μοὶ ἔλειπεν ὁ ὑλικὸς καιρὸς καὶ διότι τὰ πράγματα ἐβάδιζον, ὡς καὶ τὴν στιγμὴν ταύτην βαδίζουσι κατ' εὐχήν· ἐν τοσούτῳ ἤδη ἐνομίσαμεν καὶ πρέπον καὶ καθῆκον ἱερὸν νὰ σᾶς φωτίσωμεν περὶ τῶν διατρεχόντων διὰ νὰ ὁδηγηθῆτε ὡς πρὸς τὰς πράξεις σας σύμφωνα μὲ τὴν κοινὴν θέλησιν καὶ τὸ συμφέρον τῆς πατρίδος. Ἡ διπλῆ καὶ κυρία ἐντολὴ τοῦ ὑπουργείου εἶναι ἡ διατήρησις τῆς κοινῆς ἡσυχίας καὶ ἡ συγκρότησις τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως· πᾶσα πρᾶξις, πᾶς διορισμὸς ὅστις δὲν ἤθελεν εἶναι ἀποδεδειγμένος ἀναγκαῖος πρὸς ἐκπλήρωσιν αὐτῆς τῆς διπλῆς ἐντολῆς, ἦτο ἑπόμενον νὰ φανῇ ἢ περιττὸς ἢ καὶ ἐπιβλαβής, κατὰ μικρὸν μέρος. Τὸ ὑπουργεῖον εὑρέθη ἠναγκασμένον νὰ ὑποπέσῃ ὡς πρὸς τὸ κεφάλαιον τοῦτο εἴς τινα ἐπουσιώδη, τὰ ὁποῖα εἶχον καταντήσει σχεδὸν συνέπεια καὶ τῆς παραζάλης τῶν πρώτων ἐντυπώσεων τῆς μεγάλης αὐτῆς μεταβολῆς, καὶ τῆς συσσωρεύσεως τῶν προσωπικῶν ἀπαιτήσεων τοῦ πλήθους ἐκείνου τῶν ἀνθρώπων οἱ ὁποῖοι εἰς πᾶσαν μεταβολὴν ἐσυνείθισαν πρὸ παντὸς ἄλλου νὰ θηρεύωσι ἄμεσα καὶ ὑλικὰ συμφέροντα. Ἔν τούτοις συναισθανόμενον τὸ ὑπουργεῖον ἐγκαίρως ὅ,τι χρεωστεῖ ε'ς τὴν πατρίδα καὶ τὸν ἑαυτόν του, ἐσταμάτησεν εἰς τὸν δρόμον αὐτὸν καὶ ἀπεφάσισε νὰ μένῃ ἀμετατρέπτως περιωρισμένον εἰς τὸν αὐστηρὸν κύκλον τῶν ἐργασιῶν τὰς ὁποίας ἀποκτᾷ ἡ ἀνωτέρω ἐξηγηθεῖσα κυρία ἐντολὴ τῆς συστάσεώς του. Ἄνευ τούτου ἀποβαίνει εἰς ἄκρον ἐπισφαλὴς καὶ δύσκολος ἡ ἐξασφάλισις τῆς μελλούσης τύχης τῆς πατρίδος μας, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἐννοοῦν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἀνεξαιρέτως· εἶναι κατὰ δυστυχίαν καί τινες ἂν καὶ πολλὰ ὀλίγοι οἱ ὁποῖοι ἢ δυσανασχετοῦν διότι βλέπουν ἄλλους παρὰ τὸν ἑαυτόν τους συντελεστικωτέρους εἰς τοῦτο τὸ καλόν, ἢ δὲν ἔχουν νοῦν νὰ κρίνουν τὴν δεινότητα τῶν περιστάσεων, ἢ ἔχουν ἀρκετὴν κακίαν διὰ νὰ νομίζουν ὅτι εὑρίσκουν τὰ συμφέροντά τους εἰς τὴν μετατροπὴν τοῦ ὑπάρχοντος συστήματος καὶ εἰς τὴν γενικὴν ταραχήν. Οὗτοι οἱ κακόμοιροι ἄνθρωποι ἢ ὠφελοῦνται ἀπὸ τὰς ἀφορμὰς τὰς ὁποίας σκαλίζουν εἴς τινας προσωπικοὺς διορισμούς, οἱ ὁποῖοι καὶ ἀκαταλλήλως ἂν ἔγειναν ἕνεκα τῆς συγχύσεως τῶν πρώτων στιγμῶν τῆς μεταβολῆς, δὲν ἠμποροῦν νὰ ἔχουν εἰμὴ ἀποτελέσματα ὅλως προσωρινὰ καὶ οὐχὶ ποτὲ ἱκανὰ νὰ βλάψουν ἢ νὰ ἀνατρέψουν τὸν ἐθνικὸν σκοπὸν τῆς Γ' Σεπτεμβρίου, ἢ πλάττουν καὶ ἐφευρίσκουν ὅλως ἀνυπάρκτους ἄλλης φύσεως ἀθλίας ἀφορμὰς καὶ ἐκεῖ ὅπου ἴχνος τοιοῦτον δὲν ὑπῆρξε, καὶ μηχανεύονται καὶ ἐλπίζουν ὅτι μὲ σπερμολογίας τοιαύτας θὰ κατορθώσουν νὰ φέρωσι σύγχυσιν ἰδεῶν, νὰ ἐρεθίσωσι πάθη καὶ ἐνσπείρωσιν ὑπονοίας καὶ οὕτω νὰ κερδίσωσι, τί; καὶ αὐτοὶ καλὰ καλὰ δὲν γνωρίζουν. Πλὴν τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἂν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιτύχῃ ἡ ἐνέργειά των δὲν ἤθελον ἄλλο

τι κερδήση εἰμὴ ἐν μέσῳ μιᾶς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἐπικινδύνου ἀναρχίας τὴν τελείαν ἰδικήν των καταστροφὴν καὶ τὸ αἰώνιόν των ὄνειδος. Ἀπὸ τοιαύτας αἰτίας ὡς πρὸς τοῦτον τὸν σκοπὸν ὁρμώμενοι οἱ ὀλίγοι αὐτοὶ κακορίζικοι ἄνθρωποι, ἀπατῶντες καὶ ἀπατώμενοι διασπείρουν λόγους, κρατοῦν ἀλληλογραφίας εἰς τὰς ὁποίας πότε ζητοῦν νὰ παραστήσουν τὸ ὑπουργεῖον εἰς πλήρη διαίρεσιν, ἄλλοτε ν' ἀποδείξουν τὴν προσωρινὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Κολοκοτρώνη, ἢ ὡς συνέπειαν ἀξιοτίμου διαγωγῆς ἐκ μέρους των ἢ ὡς μέτρον τῆς ὑπερισχύσεως ἐντὸς τοῦ Ὑπουργείου, ἑνὸς κόμματος λογιζομένου μέχρι τοῦδε ἐναντίου εἰς ὃ ἀνῆκεν ὁ Κολοκοτρώνης. Σήμερον φοβίζουν τὸν δεῖνα ἢ δεῖνα διακεκριμμένον στρατιωτικὸν σωματάρχην μὲ τὴν ψευδῆ εἴδησιν, ὅτι τὸ ὑπουργεῖον τὸν ἔπαυσεν ἢ ἔχει σκοπὸν νὰ τὸν παύσῃ, αὔριον καταμηνύουν ἐπιβούλως ὅτι οἱ δεῖνα ἐπίσημοι ἀξιωματικοὶ εἶναι δυσαρεστημένοι καὶ προετοιμάζονται ὡς ἐναντίοι τῆς Γ' Σεπτεμβρίου, πότε παριστάνουν ὡς εἰς ἄκρον ἐπιφόβους καὶ τὰς παραμικροτέρας ταραχάς, ὅσαι συνέπεσαν νὰ συμβῶσιν εἰς δεκατρία μέρη εἰς τὰς ἡμέρας τῶν ἐκλογῶν· ἄλλοτε λέγουν ὁ καθ' αὐτὸ σκοπὸς τῆς Γ' Σεπτεμβρίου ἀπέτυχεν, ὅτι τὸ κίνημα δὲν ἦτο ἐθνικὸν ἀλλὰ ῥωσικόν, δὲν ἔμελλε νὰ σταματήσῃ μὲ τὸ σύνταγμα, ἀλλὰ νὰ προχωρήσῃ εἰς ἐκθρονισμοὺς καὶ βαπτίσματα. Περαιτέρω κρίνομεν περιττὸν νὰ ἀπαριθμήσωμεν τὰ διάφορα εἴδη τῶν ἀνοήτων καὶ ἐπιβούλων σπερμολογιῶν. Εἴσθε εἰς θέσιν παρὰ πάντα ἄλλον καλλίτερα νὰ γνωρίζητε τὸ ὅλως ἀνυπόστατον αὐτῶν, καθὼς καὶ τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ μεταχειρισθῆτε πρὸς οὓς τινας φρονεῖτε τὴν φρόνιμον καὶ πατριωτικὴν ἐκείνην γλῶσσαν, ἥτις δύναται νὰ τοὺς προφυλάξῃ ἀπὸ τὰς ἀποπλανήσεις. Διὰ νὰ σᾶς βάλωμεν εἰς θέσιν νὰ συντελέσητε πρὸς τοῦτο εὐκολώτερα καὶ σαφέστερα, σᾶς προσθέτομεν τὰς ἀκολούθους διασαφήσεις. Καμμία οὐσιώδης ἢ κομματικὴ διαίρεσις δὲν ὑπάρχει μεταξὺ τῶν μελῶν τοῦ Ὑπουργείου· ὑπῆρξεν ἴσως κάποια διαφορὰ ἰδεῶν ἢ διακρίσεως ὡς πρὸς τὰ πρόσωπα ἢ τὰ πράγματα εἰς τὰς πρώτας ἡμέρας μετὰ τὴν μεταβολήν, ἀλλ' αὕτη ἐξέλιπε διὰ τῶν εἰλικρινῶν καὶ φιλικῶν ἐξηγήσεων, καὶ οὔτε εἶναι πλέον δυνατὸν νὰ ἐπαναληφθῇ, ἐπειδὴ ἐλήφθη τὸ μέτρον τοῦ νὰ γείνονται εἰς τὸ ἑξῆς ὅλαι του αἱ ἀποφάσεις ἢ μὲ τὴν ὁμόφωνον θέλησιν ὅλων τῶν μελῶν ἢ κατὰ πλειοψηφίαν. Ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ Κολοκοτρώνη ἀπεφασίσθη ὁμοφώνως ἀπὸ ὅλα τὰ μέλη τοῦ ὑπουργείου, οὐχὶ ὡς τιμωρία πράξεως ἀληθῶς ἐγκληματικῆς, ἀλλ' ὡς μέτρον συντεῖνον εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς κοινῆς ἡσυχίας καὶ τῆς μελλούσης ὑπολήψεως αὐτοῦ τοῦ ἰδίου Κολοκοτρώνη, καθ' ὅσον κατὰ δυστυχίαν ὁ ἄνθρωπος οὗτος δὲν εἶχεν ἐκτιμήσει πρεπόντως τὴν φύσιν καὶ τὸ μέγεθος τῆς ἐθνικῆς μεταβολῆς, καὶ ἑπομένως ἦτον ἀπατημένος ἀπὸ εἰσηγήσεις ἄλλων, ἤτοι παρασυρόμενος ἀπὸ ἄγνοιαν νεανικὴν καὶ ἀπειρίαν, ἔδιδεν ἀφορμὰς δυσαρέστων ὑπονοιῶν κατ' αὐτοῦ, καὶ ὑπελαμβάνετο ἂν καὶ κατὰ μέγα μέρος ἀδίκως, ὡς πρόσκομμα τρόπον τινὰ εἰς τὴν μεταξὺ τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ θρόνου συνδιαλλαγήν. Ἰδοὺ ἡ καθ' αὐτὸ ἐξήγησις τοῦ μέτρου τῆς προσωρινῆς ἀπομακρύνσεώς του, οὔτε πνεῦμα φατριασμοῦ, οὔτε σκοπὸς καταδιώξεως τὸ ὑπαγόρευσε, καὶ ἑπομένως εἶναι ἄλογον νὰ συλλάβουν οἱ φίλοι του φόβους, οἱ δ' ἐχθροί του ἐλπίδας. Τὸ Ὑπουργεῖον κανένα διορισμόν, καμμίαν μετάθεσιν ὡς πρὸς τοὺς ἀρχηγοὺς καὶ διοικητὰς τῶν στρατιωτικῶν σωμάτων δὲν ἔκαμεν οὔτε θέλει κάμει, ἐὰν δὲν ἦναι ἀποδεδειγμένον ἀναγκαῖον διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς κοινῆς ἡσυχίας. Ἡμεῖς οἱ γράφοντες ἔχομεν ἱκανὰ διδόμενα νὰ ὑποστηριζώμεθα εἰς τὴν σύνεσιν καὶ τὸν πατριωτισμὸν τοῦ Ἰωάννου τοῦ Γκούρα, τοῦ Ἀνδρέα Ἴσκου, Κώστα Μπότσαρη, Ἰωάννου Στράτου, δὲν ἔχομεν καμμίαν ὕποπτον ἢ δυσάρεστον πληροφορίαν ἐκ μέρους τοῦ ὑποστρατήγου Βάσσου, ὡς πρὸς τὰ τῆς Εὐβοίας ἐλήφθησαν ὅλα τὰ μέτρα ὥστε ὁ Κριεζώτης νὰ περιορισθῇ ἐντὸς τοῦ κύκλου τῶν καθηκόντων του καὶ ἔχομεν διδόμενα νὰ πιστεύσωμεν ὅτι καὶ κατὰ τοῦτο ἐπετύ-

χαμεν πληρέστατα. Ὡς πρὸς τὴν Πελοπόννησον δὲν ὑπάρχει οὐδεμία τις ἀμφιβολία ὅτι ὡς καὶ οἱ ἀνωτέρω, ὁ Νικήτας καὶ οἱ Ἰατρακαῖοι καὶ οἱ Πετμεζαῖοι καὶ οἱ λοιποὶ ὁπλαρχηγοὶ τῆς Πελοποννήσου, συμμερίζονται τὰς ἰδέας τῆς Γ' Σεπτεμβρίου καὶ ὅτι μὲ πᾶσαν θυσίαν θέλουν ἀφιερωθῆ εἰς τὴν ὑποστήριξιν καὶ εὐόδωσίν των. Ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς μεγάλης μεταβολῆς αὐτὸς ἦτο καὶ εἶναι τοῦ νὰ παγιωθῇ τὸ ὁριστικὸν σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος καὶ νὰ παγιωθῇ ὁ συνταγματικὸς θρόνος τοῦ Ὄθωνος, ὅθεν τὸ κίνημα δὲν ἦτο οὔτε Ῥωσικὸν, οὔτε Ἀγγλικὸν, οὔτε Γαλλικὸν, ἀλλ' ἁπλῶς Ἑλληνικόν. Δὲν δυνάμεθα νὰ σᾶς ἀποκρύψωμεν ὅτι διαδίδονται τινὰ πρὸς τὸν κ. Κωλέττην καὶ εἰς ταῦτα ἔδωκεν ἀφορμὴν ἡ βραδύτης μὲ τὴν ὁποίαν ἐξετέλεσε τὴν διὰ τὰ ἐνταῦθα ἀναχώρησίν του· δὲν δυνάμεθα εἰσέτι νὰ δώσωμεν πίστιν τινὰ εἰς τὰς φήμας ταύτας, οὔτε νὰ λάβωμεν βασίμους τινὰς ὑπονοίας περὶ τῆς διαγωγῆς αὐτοῦ ὡς πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὸν σκοπὸν τῆς Γ' Σεπτεμβρίου, περιμένομεν ὅμως νὰ ἴδωμεν τὴν διαγωγὴν τοῦ ἀνδρὸς ἅμα φθάσει ἐνταῦθα καὶ τότε θέλομεν σχηματίσει τὴν περὶ τούτου κρίσιν μας καὶ θέλομεν σᾶς εἰδοποιήσει. Ἐν τοσούτῳ εἴτε ἐκ τούτου εἴτε ἀπὸ ἄλλους ῥαδιουργούμενος ὁ Θ. Γρίβας, δίδει ὑπονοίας. διὰ τῆς διαγωγῆς του, διότι ὡς λέγεται στρατολογεῖ καὶ προετοιμάζεται νὰ παρουσιασθῇ εἰς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν μὲ ἔνοπλον ἐκτεταμένην οὐράν. Περὶ τούτου ἐλήφθησαν καὶ ἰδιαιτέρως τὰ ἀναγκαῖα μέτρα, ὥστε νὰ νουθετηθῇ ὁ Θ. Γρίβας διὰ νὰ παύσῃ κάθε τοιοῦτον σκοπὸν, ἐλήφθη δὲ συγχρόνως καὶ ἡ ἀπόφασις τοῦ νὰ μὴ ἐπιτραπῇ εἴς τινα ἐπ' οὐδεμιᾷ προφάσει νὰ φέρῃ ἐνόπλους στρατιώτας εἰς τὴν πρωτεύουσαν ὅπου ὑπάρχουσιν εἰς ἐνέργειαν ὅλα τὰ μέτρα ἐκεῖνα ὅσα ἀπαιτοῦνται διὰ τὴν προσωπικὴν ἑκάστου ἀσφάλειαν καὶ διὰ τὴν ἐν γένει ἀνεπηρέαστον καὶ ἐλευθέραν ἐνέργειαν τῶν χρεῶν τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως. Ὥστε ἐὰν ὁ Θ. Γρίβας ἔχει τωόντι τοιούτους σκοποὺς δὲν θέλει κάμει τι ἄλλο εἰμὴ νὰ ἐπισύρῃ εἰς ἑαυτὸν τὴν δικαίαν τοῦ Ἔθνους ἀγανάκτησιν.

Τὰς ἐξηγήσεις ταύτας, ἀδελφὲ, σᾶς παρακαλῶ μετὰ προσοχῆς νὰ μελετήσητε καὶ νὰ κάμετε μετόχους αὐτῶν ὅσους θεωρεῖτε πρὸς τοῦτο καταλλήλους, διὰ νὰ τοὺς προφυλάξητε ἀπὸ τὰς ἐνδεχομένας ἀπάτας, αἵτινες δὲν δύνανται νὰ βλάψωσι τὸ Ἔθνος, θέλουσιν ὅμως ζημιώσει τοὺς ἐξαπατηθησομένους οἵτινες καὶ αὐτοὶ εἶναι μέλη τῆς ἐνδόξου μεγάλης οἰκογενείας.

Σᾶς ἀσπάζομαι.

Ὁ ἀδελφός σας

Α. ΜΕΤΑΞΑΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΝΑΥΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΑΝΑΡΗ

ὑπουργοῦ τῶν Ναυτικῶν τοῦ ἐπαναστατικοῦ ὑπουργείου τῆς Γ' Σεπτεμβρίου

Ἀπὸ Ἀθήνας τῇ 10 Σεπτεμβρίου 1843.

Φίλε Κύριε Γεωργαντᾶ.

Τὴν παροῦσάν μου θέλει σᾶς ἐγχειρίσει ὁ νέος διοικητὴς Λεβαδείας κ. Μαμούνης. Ἔρχεται ἔμπλεως ζήλου διὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν νέαν ἐθνοσωτήριον τάξιν τῶν πραγμάτων, εἰς τῆς ὁποίας τὴν ἀποκατάστασιν τόσον συνηργήσατε καὶ ὁ ἴδιος.

Τὸ σημερινὸν ὑπουργεῖον γνωρίζει πόσην εὐγνωμοσύνην σᾶς χρεωστεῖ ἡ πατρὶς διὰ τὴν ἐνέργειάν σας ἐκείνην, ἀλλ' εἶναι ὡσαύτως βέβαιον ὅτι τὸ ἔργον σας θέλει εἶναι ἀτελὲς, ἐὰν δὲν μεριμνήσητε καὶ περὶ τῆς περαιτέρω τακτοποιήσεως τῶν ἐθνικῶν πραγμάτων. Στοχάζομαι ὅτι ὁ διορισμὸς τοῦ κ. Μαμούνη θέλει σᾶς εὐχαριστήσει, καθ' ὅσον θέλετε τὸν εὕρει πρόθυμον καὶ ἀκάματον συνδρομητὴν εἰς πᾶν ὅ,τι καλὸν καὶ ὠ-

φέλιμον τῆς πατρίδος. Ὁμοίαν συνδρομὴν θέλει βεβαίως ἀπαντήσει καὶ ἀπὸ ὑμᾶς, τοῦ ὁποίου ὁ πατριωτισμὸς ἐφάνη μεγάλος κατὰ τὰ τελευταῖα λαμπρὰ καὶ ἔνδοξα συμβεβηκότα. Μένω

Φίλος καὶ ἀδελφὸς
Κ. ΚΑΝΑΡΗΣ.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Θ. ΓΡΙΒΑ

Βόνιτσα τῇ 10 Ὀκτωβρίου 1843.

Φίλε,

Τὴν ἀπὸ τὰς 8 ὁδεύοντος φιλικήν μου ἐπιστολήν σας διῆλθον καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ σκοπούς σας ἐθεώρησα συντείνοντας διὰ τὰ πατριωτικὰ αἰσθήματά σας καὶ τὴν Ρουμελίαν ἀξιοπρέπειαν.

Εἶμαι σύμφωνος λοιπὸν καθὼς καὶ ὅλοι οἱ τῆς Δυτικῆς παραλίας, καὶ συσσωματούμενοι θέλει βαδίσωμεν ἐκ συμφώνου καὶ συγκετρωθῶμεν εἰς τὴν Λεβαδείαν καὶ νὰ μᾶς περιμένετε.

Δεχθῆτε τὰς εἰλικρινεῖς προσρήσεις ἐκείνου ὅστις εἶναι

Φίλος σας
Θ. ΓΡΙΒΑΣ

Σημ. Ὡς φαίνεται ἀπὸ τὴν ἄνωθεν ἐπιστολὴν τοῦ Θ. Γρίβα ἐγὼ εἶχον προκαλέσει τὴν συγκέντρωσιν ὅλων τῶν πληρεξουσίων τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ τοῦτο τὸ ἔκαμα, διότι ἡ ἄνω πρός με ἐπιστολὴ τοῦ Α. Μεταξᾶ ἐκθέτει πολλὰς ὑπονοίας κατὰ τοῦ Θ. Γρίβα· ἀλλ' ἡ διαγωγὴ καὶ ἡ ἀφοσίωσις τοῦ ἀνδρείου τούτου πατριώτου ἐδείχθη ἀπεριόριστος καὶ ἐφάνη ὑπέρτερος πάντων τῶν ἄλλων εἰς τὴν ὑποστήριξιν τῆς μεταβολῆς τῆς 3ης Σεπτεμβρίου, εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε καὶ ἔλαβε τὰ ὅπλα εἰς χεῖρας κατὰ τοῦ πρώτου διορισθέντος ὑπουργείου μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΩΑΝΝΟΥ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗ

Ἀδελφὲ Κύριε Ἀντωνάκη ἀδελφικῶς ἀσπάζομαι τὴν ὑγείαν σας ἐρωτῶμεν καὶ ἡμεῖς ὑγιαίνομεν.

Τὸ θεῖον ἔργον ὁπ' ἔκαμεν ὁ ἴδιος Θεὸς καὶ τὴν νεκρανάστασιν. Ἀλλὰ δὲν ἐσώθηκαν τὰ δεινά μας ἀκόμα νὰ μὴν κοιμᾶσθε ἥσυχοι ἀλλὰ νὰ ἦσθε ἔξυπνοι καὶ προσοχὴ μεγάλη χρειάζεται καὶ νὰ γράψῃς καὶ εἰς τὸ Ταλάντη εἰς τοὺς φίλους σου καὶ συνεργούς σου, νὰ μὴν ἐρεθίζουν τοὺς καπετανέους· σοῦ λέγει δι' ὅλα ταῦτα ὁ καπετὰν Κώστας. Τὸν ἀδελφὸν Κύριον Δυοβουνιώτην Τόλιαν καὶ Μποῦζγον καὶ ἐπιλοίπους φίλους ἀσπάζομαι· ὁ Κώστας τοὺς ἐξηγεῖ. Συγχώρησόν με ἀδελφὲ ὅπου δὲν σοῦ ἔγραψα ἀμέσως, διότι δὲν ἐλάβομεν καιρόν. Σᾶς συγχαιρόμεθα ἐν τούτοις ὅτι ἐτελείωσεν ὅπως εὐχόμεθα καὶ ἂς δοξολογήσωμεν τὸν Ὕψιστον εἰς δόξαν τοῦ ἔθνους μας, ἐνῷ ἦτον κατεβασμένη καὶ ἐθεωρεῖτο ὅτι ἐτελείωσε πλέον πᾶν αἴσθημα γενναῖον καὶ πατριωτικόν, καὶ μόνη ἡ Δυλοδουλεία ἦτο τὸ μέσον τῆς ὑπάρξεως ἑκάστου. Ἐπέπρωτο νὰ ἀνυψωθῇ ἡ ἐθνικὴ ὑπόληψις καὶ νὰ καταπλήξῃ ὅλην τὴν Εὐρώπην. Διότι ἂν ἡ Εὐρώπη ἔχει νὰ καυχηθῇ εἰς τὰ φῶτά της, εἰς τὰ διδακτήριά της, εἰς τοὺς ὀργανισμούς της καὶ εἰς τὰ λοιπά, ἡ Ἑλλὰς εἶναι ἀνωτέρα κατὰ τὸν πατριωτισμὸν καὶ τὴν σύνεσιν ὡς πρὸς τὴν ἐθνικὴν τῆς 3ης Σεπτεμβρίου. Ἤδη ἡ Συνέλευσις συγκαλεῖται ἐντὸς τοῦ μηνός· πρέπει, φίλε, ὅλοι μετ' ἐνθουσιασμοῦ, μετὰ ἀγάπης καὶ ὁμονοίας ἀδελφικῆς νὰ ἀσπα-

σθῶμεν τὸ ἔργον καὶ στηρίξωμεν τὰ ἐθνικὰ δικαιώματα διὰ θεσμῶν ἀπαραγράπτων τῆς ἐθνικῆς μας συνελεύσεως. Πρέπει ἡ δημοτικὴ σας ἀρχὴ, ὁ Λαὸς νὰ κάμῃ καὶ μίαν ἐπίσημον δοξολογίαν καὶ ὅλοι οἱ φρόνιμοι καὶ οἱ δυνάμενοι πολῖται μετὰ τοῦ ἱεροῦ ἀσπασμοῦ καὶ ὅρκου νὰ συνδεθῆτε.

Πᾶσα ἰδιαιτέρα φιλοτιμία καὶ ἀντιπάθεια ἂς ὑποχωρήσῃ εἰς τὸν ὑψηλὸν σκοπὸν τῆς ἐλευθερίας μας καὶ τῆς ἐθνικῆς δόξης· γράψετε ἀδελφὲ εἰς τοὺς φίλους σας ὅλους καὶ πρὸ πάντων εἰς τοὺς κατὰ τὴν ὀροφυλακὴν νὰ φερθῶσι μὲ ἐθνισμὸν καὶ πατριωτισμὸν μὴ παρασυρθῇ τις ἀπὸ καμμίαν δολίαν εἰσήγησιν ἢ ἐλπίδα τινὰ εὐνοίας βασιλικῆς· σήμερον ἡ βασιλεία καὶ νομιμότης στηρίζεται εἰς τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς πράξεις τὰς ὁποίας καθιέρωσεν ἡ 3η Σεπτεμβρίου, καὶ ὅποιος ἀπομακρυνθῇ τοῦ ἱεροῦ τούτου σκοποῦ εἶναι ἐχθρὸς τῆς πατρίδος καὶ ἀντάρτης.

Ἀδελφὲ καὶ τὸ πρᾶγμα γνωρίζετε καὶ ἀσπάζεσθε καὶ ἀρκετὴν φρόνησιν καὶ πολλὰς ἔχεις σχέσεις· πήγαινε καὶ εἰς Ταλάντη καὶ εἰς Ἄμφισσαν, καὶ εἰς Λαμίαν ἐνέργησε τὰ πάντα ἐπειδὴ ταῦτα πάντα περιμένονται ἀπὸ μέρους σας.

Δὲν ἠξεύρομεν τὴν γνώμην σας περὶ διοικήσεως. Ὡμιλήσαμεν περὶ συμβουλίου τοῦ Κράτους, ἀλλὰ ἠξεύρετε πῶς τὸ σῶμα τοῦτο μὲ τὴν συγκρότησιν τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως καὶ δὲν θὰ ἦτο ἡ φυλακή σας ἐπωφελὴς, ἠναγκασμένος νὰ λείψετε ἀπὸ τὴν Ἐπαρχίαν.

Τῇ 7 Σεπτεμβρίου 1843. Ἀθῆναι.

Ὁ ἀδελφός σου

Ι. ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ.

Τὸ ἐπαναστατικὸν τότε ὑπουργεῖον προταθὲν ἀπὸ τὸ συμβούλιον τῆς ἐπικρατείας πρὸς τὸν βασιλέα Ὄθωνα καὶ μετὰ βίας γενόμενον δεκτὸν, συνεκροτήθη ἀπὸ τὰ τρία διῃρημένα κόμματα δηλ. τὸ Γαλλικὸν, τὸ Ἀγγλικὸν καὶ τὸ Ῥωσσικὸν, τὰ ὁποῖα ὠνομάζοντο τότε τὸ μὲν πρῶτον μοσχομαγγιτικὸν, τὸ δεύτερον μπαρλέϊκον καὶ τὸ τρίτον ναπέϊκον. Ἡ συμμετοχὴ εἰς τὴν μεταβολὴν ὅλων τῶν κομμάτων τῆς Ἑλλάδος ἐξησφάλισεν αὐτὴν καὶ τοιουτοτρόπως ὅλοι οἱ πολῖται ἐκτὸς ὀλίγων τινῶν τὴν παρεδέχθησαν. Κατὰ τὸ διάστημα κατὰ τὸ ὁποῖον οἱ πολῖται καὶ ὁ στρατὸς εὑρίσκοντο κάτωθεν τῶν ἀνακτόρων τοῦ Ὄθωνος πλήρης διετηρήθη τάξις καὶ δὲν συνέβη καμμία ἀταξία ἐκτὸς τῆς παρεγνωρίσεως τοῦ Ἰωάννου Μεσσηνέζη. Οὗτος δηλ. εἶχεν ἐπανέλθει τότε ἐξ Εὐρώπης ὅπου εἶχε τελειώσει τὰς σπουδάς του· τὸ κάτωθεν τῶν ἀνακτόρων πλῆθος τὸν ἐξέλαβεν διὰ τὸν Κωνστ. Προβελέγγιον τὸν ὁποῖον ἀπεχθάνοντο ὡς αὐλικὸν καὶ σύμβουλον τοῦ Ὄθωνος· καὶ ἐφώναζον μὲν πολλοὶ ὅτι αὐτὸς δὲν ἦτον ὁ Κ. Προβελέγγιος, ἀλλὰ τὸ πλῆθος μὴ γνωρίζων αὐτὸν τὸν ἐκακομεταχειρίσθη καὶ μόλις καὶ μετὰ βίας ἠδυνήθη νὰ σωθῇ.

Ἐνῷ ἐγίνετο ἡ μεταβολὴ συνῆλθε καὶ τὸ συμβούλιον τῆς ἐπικρατείας ὅπως συζητήσῃ καὶ τὰς προτάσεις ἃς καθυπέβαλεν εἰς τὸν βασιλέα Ὄθωνα δι' ἐπιτροπῆς ἐκ τῶν μελῶν του.

Ὁ στρατιωτικὸς Κωνστ. Βεΐκος εὑρεθεὶς κατ' ἐκείνην τὴν ἑσπέραν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὰς Ἀθήνας εἶχε λάβει ἐνεργητικὸν μέρος καὶ παρευρέ-

θη καὶ εἰς τὴν συνεδρίασιν ταύτην. Μεταξὺ λοιπὸν ἄλλων προτάσεων ὁ Κωνστ. Βέϊκος ἠγέρθη καὶ ἐπρότεινεν ὅτι πρέπει ὁ βασιλεὺς Ὄθων νὰ βαπτισθῇ ὀρθόδοξος ἂν θέλῃ νὰ διατηρήσῃ τὸν θρόνον· ἀλλ' εὑρεθεὶς παρὼν ὁ Σπυρο-Μήλιος τὸν ἀντέκρουσε καὶ οὕτως ὁ Βέϊκος ἐσιώπησε.

Μόλις τὸ ὑπουργεῖον ὡρκίσθη ὁ Μεταξᾶς προέτεινεν εἰς τὴν πρώτην συνεδρίασιν νὰ προσκληθοῦν καὶ νὰ ἔλθουν εἰς τὴν Ἑλλάδα οἱ δύο εὑρισκόμενοι εἰς τὰς Εὐρωπαϊκὰς αὐλὰς πρέσβεις Μαυροκορδάτος καὶ Κωλέττης, οἱ δὲ ὑπουργοὶ τῆς Γαλλικῆς μερίδος ἀντέταξαν εἰς τοῦτο εἰπόντες ὅτι ἅμα ἔλθουν αὐτοὶ οἱ δύο θὰ διαιρέσωσι πάλιν τὸ ἔθνος καὶ διὰ τοῦτο δὲν τὸ θεωροῦσι καλόν· ὁ Μεταξᾶς ἀντεῖπεν ὅτι ἡ ἐπιθυμία τοῦ ἔθνους ἐξεπληρώθη καὶ ὅτι εἶναι συμφέρον εἰς τὴν πατρίδα νὰ παρευρεθῶσιν ἅπαντες οἱ πολιτικοὶ ἄνθρωποι ὁποίου δήποτε χρώματος καὶ ἂν ἦναι. Διότι αὐτὸς μὲν ἐξεπλήρωσε τὸ καθῆκόν του ἀλλὰ δὲν θέλει νὰ ἔχῃ καὶ καμμίαν εὐθύνην καὶ τὸ ἔθνος ἂς πράξῃ ὅπως κρίνει συμφέρον. Οὕτω δὲ μετὰ ἀρκετὴν συζήτησιν κατὰ πλειοψηφίαν τοῦ ὑπουργείου ἐνεκρίθη ἡ πρόσκλησίς των καὶ ἐπραγματοποιήθη.

Μετὰ τὰς ἐκλογὰς τῶν πληρεξουσίων ἡ συνέλευσις συνῆλθεν εἰς Ἀθήνας καὶ τὸ σῶμα τοῦτο συνεκροτήθη ἐξ ὅλων τῶν ἀποχρώσεων τοῦ τόπου, ἐξελέχθησαν δὲ καὶ οἱ δύο πρέσβεις ὁ Μαυροκορδάτος καὶ ὁ Κωλέττης. Αἱ ἐργασίαι τῆς συνελεύσεως ἤρχισαν μὲ πολλὴν σύμπνοιαν ἀλλὰ δὲν παρῆλθε πολὺς καιρὸς καὶ ἀμέσως ἐφάνη πνεῦμα διαιρετικὸν καὶ ἐναντίον κατὰ τῶν διενεργησάντων τὴν μεταβολήν. Καὶ πολλοὶ τότε μετεμελήθησαν διὰ τὴν πρόσκλησιν τοῦ Κωλέττου καὶ Μαυροκορδάτου ἀλλ' ἀνωφελῶς, διότι οἱ ἀντιφρονοῦντες συνεννοούμενοι καὶ μὲ τὸν βασιλέα ἀντέπραττον κατὰ τῶν ἀνθρώπων τῆς 3ης Σεπτεμβρίου. Ὁ Ἀνδρέας Μεταξᾶς ἅμα εἶδε τὰς ἀντενεργείας ταύτας παρῃτήθη ἀπὸ τὸ ὑπουργεῖον καὶ τὸν παρηκολούθησε μόνον ὁ ὑπουργὸς τῆς παιδείας Σχινᾶς. Οἱ συνεννοούμενοι μετὰ τῆς Αὐλῆς, οἵτινες ἐθεωροῦντο ὅτι ἤθελον ἔλθει εἰς τὰ πράγματα ὑπέσχοντο εἰς τοὺς πληρεξουσίους ὅτι ὅλα τὰ πλεονεκτήματα καὶ τὰ βασιλικὰ προνόμια τὰ ὁποῖα ἔδωκεν ἡ Συνέλευσις διὰ τοῦ Συντάγματος θέλουσι τὰ διανέμει εἰς ἐκείνους, οἵτινες ἤθελον ἀκολουθήσει τὸν δρόμον αὐτῶν, καὶ τοιουτοτρόπως πολλοὺς κατώρθωσαν νὰ ἀποσπάσωσιν ἀπὸ τοὺς Τριτο-σεπτεμβριανούς, ἐν οἷς καὶ αὐτὸν τὸν Καλλέργην. Τὸ δὲ ὑπουργεῖον ἔμεινε μὲ τέσσαρας ὑπουργούς, διότι ὁ πέμπτος ὑπουργὸς ὅστις ἦτο ὁ Ῥήγας Παλαμήδης εἶχε παυθῇ προηγουμένως καὶ προεδρεύετο προσωρινῶς ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνον Κανάρην. Μὲ αὐτὸ δὲ τὸ ὑπουργεῖον ἐτελείωσεν ἡ συνέλευσις τὰς ἐργασίας της καὶ ἀπεπεράτωσε καὶ τὸ σύνταγμα. Ὅθεν ἅμα ἔλαβε γνῶσιν τοῦ Συντάγματος ὁ βασιλεὺς ἔκαμεν ὑπόμνημα εἰς τὴν Συνέλευσιν, ἀπαιτῶν πολλὰς μεταρρυθμίσεις· ἰδόντες δὲ τοῦτο οἱ τριτοσεπτεμβριανοὶ καὶ αἰσθανόμενοι τὴν ζημίαν ἣ

ὁποία θὰ γίνῃ εἰς τὸ ἔθνος, συνῆλθον ἅπαντες εἰς τὴν κατοικίαν τοῦ Ῥήγα Παλαμήδη ὡς εὐρυχωροτέραν· μεταξὺ δὲ αὐτῶν ἦτο καὶ ὁ Ἀνδρέας Μεταξᾶς καὶ ὁ Θ. Γρίβας, ὅστις ἔδειξε πολὺν ζῆλον καὶ εἰλικρίνειαν εἰς πάντα τὰ ἀφορῶντα τὴν μεταβολήν. Μετὰ μακρὰν σύσκεψιν ἀπεφάσισαν νὰ γνωστοποιήσωσιν εἰς τὴν πλειονοψηφίαν τῆς συνελεύσεως ὅτι ἂν γίνῃ δεκτὸν τὸ ὑπόμνημα τοῦ βασιλέως Ὄθωνος, ἅπαντες οὗτοι συμποσούμενοι εἰς ὀγδοήκοντα πέντε περίπου θὰ ἀποχωρήσωσιν ἀπὸ τὴν συνέλευσιν καὶ θὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν Κόρινθον ἢ Μεγαρίδα διὰ νὰ συνεδριάσωσι καὶ ἐκεῖθεν θὰ προσκαλέσωσι τὸ ἔθνος νὰ συγκροτηθῇ ἄλλη ἐθνικὴ συνέλευσις, διότι ἡ πλειονοψηφία τῆς νῦν ἐφαίνετο προδοτικὴ εἰς τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα. Οἱ ὀγδοήκοντα πέντε αὐτοὶ ἐγνώριζον ὅτι δὲν ἤθελον κατορθώσει τίποτε μὲ τὴν ἀποχώρησίν των, διότι πολλοὶ ἐκ τῶν πληρεξουσίων εἶχον δελεασθῆ ἀπὸ τὴν θέσιν τοῦ γερουσιαστοῦ καὶ ἄλλοι μὲ βαθμοὺς στρατιωτικοὺς καὶ πολιτικὰς θέσεις καὶ ἄλλα πλεονεκτήματα τῆς ἐξουσίας, ἀλλὰ προεκήρυξαν τὴν ἰδέαν τῆς ἀποχωρήσεως μόνον πρὸς ἐκφόβισιν ὅπερ καὶ κατωρθώθη. Διότι ἡ πλειονοψηφία φοβηθεῖσα παρεδέχθη νὰ συζητηθῇ τὸ ὑπόμνημα αὐτὸ ἐν μυστικῇ συνεδριάσει καὶ ἂν δὲν μείνουν εὐχαριστημένοι τότε ἂς ἀποχωρήσουν. Ὅπερ καὶ ἐγένετο καὶ τότε ἐμηδενίσθη σχεδὸν ὅλον τὸ ὑπόμνημα καὶ τοιουτοτρόπως ἐτελείωσε καὶ ἐκηρύχθη ἡ λῆξις τῆς Συνελεύσεως.

Ἐλησμόνησα νὰ ἀναφέρω τὸ ἀκόλουθον ἀστεῖον. Ὅταν ἔφθασα εἰς τὰς Ἀθήνας ὡς πληρεξούσιος, ἡ σύζυγος τοῦ Π. Σοφιανοπούλου ὀνόματι Μαροῦκα ἀμέσως ἦλθε πρὸς ἀντάμωσίν μου καὶ μὲ παρεκάλεσε νὰ μεταβῶ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ δικηγόρου Π. Σίμου, εἰς τὴν ὁποίαν ἦτο κρυμμένος ὁ σύζυγός της· ἀμέσως ἐπῆγα καὶ ἠρώτησα τὸν Π. Σῖμον ποῦ εἶναι ὁ Σοφιανόπουλος· οὗτος δὲ μοῦ ἀπήντησεν ὅτι διαμένει εἰς ἓν ὑπόγειον τῆς οἰκίας του καὶ ὅταν ἦναι φόβος εἰσέρχεται ἐντὸς ἑνὸς ὑπερμεγέθους πίθου. Κατέβην λοιπὸν εἰς τὸ ὑπόγειον καὶ μοῦ τὸν ἔφεραν ἐνδεδυμένον μὲ ἀλλόκοτα φορέματα καὶ μὲ καβοῦκι Δερβίσου εἰς τὴν κεφαλήν· εἶχε δὲ καὶ μακρὰν γενειάδα καὶ ἦτο ἐντελῶς ἀγνώριστος. Τότε μοῦ ἐξηγήθη τὸ αἴτιον τῆς προφυλάξεώς του ταύτης περὶ τοῦ ὁποίου ὡμίλησα ἀνωτέρω, καὶ μὲ παρεκάλεσε νὰ κάμω πάντα τρόπον διὰ νὰ ἐλευθερωθῇ. Μεταβὰς δὲ τότε εἰς τὸν πρόεδρον τῆς Κυβερνήσεως Ἀνδρέαν Μεταξᾶν τὸν παρεκάλεσα νὰ ἐλευθερώσῃ τὸν Σοφιανόπουλον, ἀλλ' οὗτος μοὶ ἀπήντησεν ὅτι εἶναι ἄτοπον νὰ μὴ ἐκπληρωθῇ ἡ διαταγὴ τῆς Κυβερνήσεως τοῦ νὰ μεταβῇ εἰς Αἴγιναν, καὶ ἅμα φθάσῃ ἐκεῖ θέλει ἐκδώσει διαταγὴν νὰ μείνῃ ἐλεύθερος. Ἐπιστρέψας πάλιν εἰς τὸν Σοφιανόπουλον τοῦ εἶπον νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Ἀνδρέα Μεταξᾶ πρὸς σεβασμὸν τῆς ἐντολῆς τῆς Κυβερνήσεως, ἀλλ' αὐτὸς εἶχε τρομερὸν φόβον καὶ μοῦ εἶπε ὅτι καθ' ὁδὸν θὰ τὸν φονεύσῃ ὁ ὄχλος. Τότε —καλέσα πολὺ τὸν Ἀνδρέαν Μεταξᾶν

νὰ τὸν ἀφήσῃ ἐλεύθερον ὅπερ καὶ κατώρθωσα, καὶ οὕτω μετέβην καὶ τὸν ἀπηλευθέρωσα καὶ τὸν ἐπῆγα μόνος μου εἰς τὴν οἰκίαν του.

Α. Γεωργαντᾶς ὑποστράτηγος.

ΑΠΟΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΑΘΗΝΩΝ

Πρῶτον ἤδη κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1879 ἐλήφθη τὸ μέτρον νὰ γίνῃ ἰδιαιτέρα ἀπογραφὴ τῶν κατοίκων τῆς πόλεως Ἀθηνῶν. Αἱ πρωτεύουσαι τῶν Κρατῶν μεγάλων ἢ μικρῶν, ἀρχαίων ἢ νέων, εἰ καὶ θεωροῦνται ὅτι περικλείουσι τὴν ἐντελεστέραν ἔκφρασιν τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος καὶ ὅτι ἐν αὐταῖς κατοπτρίζονται οὕτως εἰπεῖν τὰ προτερήματα ἢ ἐλαττώματα, τὰ ἤθη καὶ ὁ χαρακτὴρ τοῦ ὅλου Κράτους, οὐχ ἧττον ἔχουσι καὶ ὅλως ἴδιον βίον διαδηλούμενον διὰ πράξεων ἢ γεγονότων ἰδίων. Ἡ ἐξέτασις ἑπομένως τῆς καταστάσεως τοῦ πληθυσμοῦ αὐτῶν παρέχει ὑπ' ἀμφοτέρας τὰς ἐπόψεις ταύτας ἐνδιαφέρον ἰδιάζον.

Πανταχοῦ σχεδὸν παρατηρεῖται ὅτι ὁ πληθυσμὸς τῆς πρωτευούσης αὐξάνει ταχύτερον τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ Κράτους εἰ καὶ ἡ μὲν θνησιμότης αὐτόθι εἶναι ἀνωτέρα, ἡ δὲ σχέσις τῶν γεννήσεων πρὸς τοὺς κατοίκους καὶ τοὺς γάμους μικροτέρα· τοῦτο δὲ διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ἐν τῇ πρωτευούσῃ ἐγκατάστασις νέων κατοίκων εἶναι ἀνωτέρα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ πυκνότης τῶν κατοίκων καθιστᾷ τὸν βίον δαπανηρότερον ὅπερ περιστέλλει τὴν γονιμότητα.

Ἡ ἀπογραφὴ τῆς πόλεως Ἀθηνῶν διεξήχθη ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ καὶ διὰ δελτίων διανεμηθέντων κατ' οἰκογενείας. Τῆς διὰ δελτίων ἀπογραφῆς ἐξῃρέθησαν τὰ φιλανθρωπικὰ καταστήματα, τὰ ἐκπαιδευτήρια ἐν οἷς διαιτῶνται ὑπότροφοι, τὰ ξενοδοχεῖα καὶ αἱ φυλακαί.

Κατὰ τὰ πορίσματα τῆς ἀπογραφῆς ταύτης, ὁ ἀριθμὸς τῶν κατοίκων τῆς πόλεως Ἀθηνῶν, μὴ περιλαμβανομένων τῶν ἐν ἐνεργείᾳ στρατιωτικῶν (3,460), ἐξηκριβώθη εἰς 63,374.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπὶ δελτίων ἀπογραφέντων ἀνέρχεται εἰς 61,198, διανεμόμενος ὡς ἑξῆς μεταξὺ τῶν ἓξ ἀστυνομικῶν τμημάτων εἰς ἃ διαιρεῖται ἡ πόλις·

Τμῆμα	Ἄρρενες	Θήλεις	Τὸ ὅλον
Α'	5,842	5,307	11,149
Β'	3,922	3,186	7,108
Γ'	6,540	5,412	14,952
Δ'	4,073	3,048	7,121
Ε'	6,433	5,788	12,221
ΣΤ'	5,866	5,630	11,496
Προσθῆκαι εἰς ἅπαντα τὰ τμήματα	73	78	151
Τὸ ὅλον	32,749	28,449	61,198

Ἀπεγράφησαν προσέτι·

	Ἄρρενες	Θήλεις	Τὸ ὅλον
α) Εἰς τὰ Φιλανθρ. Καταστήματα	337	271	608
β) Εἰς τὰ Ἐκπαιδευτήρια . . .	204	305	509
γ) Εἰς τὰ Ξενοδοχεῖα	487	136	623
δ) Εἰς τὰς Φυλακάς.	428	8	436
Τὸ ὅλον	1,456	720	2,176
Ὀλ. ἀρ. Κατοίκων	34,205	29,169	63,374

Ἑπομένως κατὰ τὰ διδόμενα ταῦτα, οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως Ἀθηνῶν ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ φύλου διαιροῦνται·

Εἰς ἄρρενας	34,205
Εἰς θήλεις	29,169

ἤτοι ἐπὶ 100 κατοίκων 54 εἰσὶν ἄρρενες καὶ 46 θήλεις, ἐν ᾧ δι' ὅλον τὸ Κράτος ὑπελογίσθησαν ἐπὶ τοῖς 100, ἄρρενες μὲν 52.45, θήλεις δὲ 47.55.

Ὁ πληθυσμὸς οὗτος τῆς ἡμετέρας πρωτευούσης ἀναλογεῖ πρὸς τὸν ὅλον πληθυσμὸν τοῦ Κράτους ὡς 3.83 ἐπὶ τοῖς 100.

Ἡ ἀναλογία αὕτη εἶναι διὰ τὴν Βιέννην 1.25 τοῖς 100, Βερολῖνον 2.96, Παρισίους 4,54, Λονδῖνον 13.97 Ἑπομένως ὁ πληθυσμὸς τῶν Ἀθηνῶν εὑρίσκεται εἰς ἀνωτέραν ἀναλογίαν ἐκείνων τῆς Βιέννης καὶ τοῦ Βερολίνου.

Κατά τινα πίνακα ἀπογραφῆς ὑπάρχοντα ἐν τοῖς ἀρχείοις τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν ἐπικεκυρωμένον παρὰ τοῦ τότε διοικητοῦ Ἀττικῆς Κ. Ἀξιώτου, ἐν ἔτει 1836 ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων, ἀποτελούμενος κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐκ μόνης τῆς πόλεως καὶ τῶν περιχώρων αὐτῆς, περιελάμβανε κατοίκους 14,092. Ἑπομένως, ἂν λάβωμεν τὸν ἀριθμὸν τοῦτον, καίπερ μὴ παριστάνοντα μόνης τῆς πόλεως τὸν πληθυσμὸν, ὡς ὅρον συγκρίσεως, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν Ἀθήναις κατοίκων ηὔξησεν ἀπὸ τοῦ 1836 μέχρι τῆς ἀπογραφῆς τοῦ 1879, ἐν διαστήματι δηλαδὴ 43 περίπου ἐτῶν, κατὰ 450 περίπου τοῖς 100, ἤτοι εἰς 10 τοῖς 100 κατ' ἔτος.

Ἡ αὔξησις αὕτη φυσικὸν ἀποτέλεσμα τῆς μετὰ πολυετεῖς καταστροφὰς καὶ συμφορὰς ἱδρυθείσης νέας τάξεως καὶ τοῦ ἀναγεννηθέντος ἐθνικοῦ βίου, δὲν δύναται βεβαίως νὰ ὑποστηριχθῇ ὡς ἡ κανονικὴ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς πρωτευούσης τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους αὔξησις καὶ ὡς τοιαύτη νὰ παραβληθῇ πρὸς τὴν αὔξησιν τοῦ πληθυσμοῦ τῶν πρωτευουσῶν ἄλλων κρατῶν. Οὐχ ἧττον χάριν ἁπλῆς πληροφορίας σημειῶ ὅτι ἡ ἐτησία αὔξησις ὑπολογισθεῖσα ἐπὶ περιόδου 30 ἐτῶν, ἐπὶ τοῖς 100 εἶναι διὰ τὸν πληθυσμὸν τῶν Παρισίων 3.23, διὰ τὸν τοῦ Λονδίνου 2.31, τοῦ Βερολίνου 3.56, τῆς Βιέννης (ἐπὶ περιόδου 26 ἐτῶν) 1.89.

Οἱ 63,374 κάτοικοι τῆς πόλεως Ἀθηνῶν ἀπαρτίζουσι 15,209 οἰκογε-

νείας, ὅπερ ὑποδεικνύει ὅτι ἑκάστη αὐτῶν ἀποτελεῖται ἀπὸ 4.17 ἄτομα, ἀντὶ 4.62 ὅστις εἶναι ὁ μέσος ὅρος τῶν ἀτόμων τῶν ἀποτελούντων τὴν οἰκογένειαν ἐν Ἑλλάδι.

Κοινωνικὴ κατάστασις καὶ ἡλικίαι.—Οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως Ἀθηνῶν, κατὰ μὲν τὴν κοινωνικὴν αὐτῶν κατάστασιν διανέμονται ὡς ἑξῆς·

	Ἄρρενες		Θήλεις		Ἀμφοτ. τῶν φύλων	
	Ὁλ. ἀριθ.	Ἐπὶ τοῖς 100	Ὁλ. ἀριθ.	Ἐπὶ τοῖς 100	Ὁλ. ἀριθ.	Ἐπὶ τοῖς 100.
Ἔγγαμοι	9,092	26.58	8,856	30.36	17,498	28.32
Ἄγαμοι	24,290	71.01	16,047	55,01	40,337	63.65
Ἐν χηρείᾳ	759	2.22	4,256	14,59	5,015	7.91
Μὴ ἐξακριβ.	64	0.19	10	0,04	74	0.12
Τὸ ὅλον	34,205	—	29,169	—	63,374	—

Ἐκ τῶν δεδομένων τούτων προκύπτει ὅτι ἡ σχέσις τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως τῶν ἐν Ἀθήναις κατοίκων εἶναι διάφορος τῆς τοῦ ὅλου κράτους. Οἱ ἔγγαμοι ἀμφοτέρων τῶν φύλων εἶναι ὀλιγώτεροι ἐν Ἀθήναις ἢ ἀλλαχοῦ τοῦ κράτους. Ἐπίσης ἀφ' ἑτέρου οἱ ἄγαμοι εἶναι περισσότεροι, ἰδίως οἱ ἄρρενες, καθόσον ἐπὶ τῶν θηλέων ἡ διαφορὰ εἶναι ἐλαχίστη. Ἡ χηρεία ὅμως, εἰ καὶ δι' ἀμφότερα τὰ φῦλα εὑρίσκεται εἰς ἀναλογίαν κατά τι ἀνωτέραν τῆς διὰ τὸ λοιπὸν κράτος, διὰ μὲν τὸ ἄρρεν φῦλον ὑποδεικνύει ἀναλογίαν κατωτέραν, διὰ δὲ τὸ θῆλυ κατὰ πολὺ ἀνωτέραν ἐκείνης τοῦ ὅλου κράτους.

Κατὰ δὲ τὴν ἡλικίαν αὐτῶν τάσσονται ὡς ἑξῆς·

Ἡλικίαι	Ὁλικὸς ἀριθμὸς Ἀρρένων	Θηλέων	Ἀμφοτ. τῶν φύλων	Ἐπὶ τοῖς 100 Ἄρρενες	Θήλεις	Ἀμφοτ. τῶν φύλων
6—12 μηνῶν	611	578	1189	1.79	1.98	1.88
1— 5 ἐτῶν	3094	2867	5961	9.05	9.83	9.41
5—10 »	3292	3102	6394	9.62	10.63	10.09
10—15 »	3920	3338	7258	11.46	11.44	11.45
15—20 »	4171	3951	8122	12.19	13.55	12.81
20—25 »	3270	2921	6191	9.56	10.01	9.77
25—30 »	3695	2849	6544	10.81	9.77	10.33
30—35 »	2598	1930	4528	7.60	6.62	7.14
35—40 »	2503	1995	4498	7.32	6.84	7.10
40—45 »	1935	1159	3094	5.65	3.97	4.88
45—50 »	1052	1246	2748	4.39	4.27	4.34
50—55 »	933	724	1657	2.73	2.48	2.62
Εἰς μεταφορὰν	31074	26660	58184	92.35	91.39	91.73

Ἡλικία	Ὁλικὸς ἀριθμὸς Ἀρρένων	Θηλέων	Ἀμφοτ. τῶν φύλων	Ἐπὶ τοῖς 100 Ἄρρενες	Θήλεις	Ἀμφοτ. τῶν φύλων
Ἐκ μεταφ.	31074	26660	58184	92.35	91.39	91.73
55—60 »	898	840	1738	2.63	2.88	2 74
60—65 »	596	550	1146	1.74	1.89	1.81
65—70 »	446	482	928	1.30	1.65	1.46
70—75 »	323	270	593	0.94	0.93	0.94
75—80 »	202	190	392	0.59	0.65	0.62
80—85 »	80	83	163	0.23	0.29	0.25
85—90 »	43	46	89	0.13	0.16	0.14
90—95 »	14	20	34	0.04	0.07	0.05
95—100 »	11	11	22	0.03	0.04	0.03
100 καὶ ἄνω »	4	7	11	0.01	0.02	0.02
	34144	29159	63300	99.81	99.97	99.88
Μὴ ἐξακριβωθέντες	64	10	74	0.19	0.03	0.12
Τὸ ὅλον	34205	29169	63374	100.00	100.00	100.00

Ἔκτασις καὶ οἰκοδομαί.— Κατὰ τὴν παρὰ τοῦ κ. Α. Κορδέλλα γενομένην καταμέτρησιν ἐπὶ τῶν ἐν τῷ Δημαρχείῳ διαγραμμάτων τῆς πόλεως καὶ ἐπὶ τοῦ χάρτου τοῦ κ. Ι. Α. Kaupert, ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν καταλαμβάνει ἐπιφάνειαν 4,000,000 Τ. Μ. ἤτοι τεσσάρων τετραγωνικῶν χιλιομέτρων, ἐξ ὧν αἱ μὲν οἰκίαι καὶ τὰ ἐν τῷ μεταξὺ αὐτῶν κείμενα κενὰ οἰκόπεδα κατέχουσιν ἔκτασιν 2,576,485 Τ. Μ. περίπου, αἱ ὁδοὶ 615,995 Τ. Μ. καὶ αἱ ἐν τῇ πόλει πλατεῖαι 113,520 μέτρα [1].

Ἐπὶ τῆς ἐκτάσεως ταύτης τῶν τεσσάρων τετραγωνικῶν χιλιομέτρων ὑπάρχουσι κατὰ τὴν ἐνεργηθεῖσαν εἰδικὴν ἀπαρίθμησιν 8,080 οἰκοδομαί. Ἐκ τούτων 7316 εἰσὶν οἰκίαι χρησιμεύουσαι πρὸς κατοικίαν, αἱ δὲ λοιπαὶ 764 χρησιμεύουσιν ἀποκλειστικῶς εἰς διάφορα καταστήματα. Τὰ περιτετειχισμένα οἰκόπεδα ἀνέρχονται εἰς 502, ἐξ ὧν 98 κατοικοῦνται, 130 χρησιμεύουσιν ὡς ἀποθῆκαι, μαρμαροκοπεῖα κτλ. 274 δ' εἰσὶν ἀκατοίκητα. Ἐκ τῶν 8080 οἰκοδομῶν 7405 εἰσὶ λιθόκτιστοι, 608 πλινθόκτιστοι καὶ 67 ξύλιναι.

1 Ἡ ὑπόλοιπος ἔκτασις διανέμεται ὡς ἑξῆς·

Ἀνακτορικὸς κῆπος	192,000 μ.
Τὸ Ζάππειον μέγαρον καὶ οἱ περὶ αὐτὸ κῆποι καὶ ἀγροί	144,000
Τὸ Ὀλυμπιεῖον καὶ τὰ περὶ τὴν πύλην Ἀδριανοῦ κενὰ	105,000
Ἡ Ἀκρόπολις καὶ τὸ περὶ αὐτὴν Ὠδεῖον τοῦ Ἡρώδου, τὸ Θέατρον τοῦ Διονύσου καὶ Ἄρειος Πάγος . . .	206,000
Τὸ Θησεῖον καὶ τὰ περὶ αὐτὸ κενὰ	47,090

(Αἱ Ἀθῆναι ἐξεταζόμεναι ὑπὸ ὑδραυλικὴν ἔποψιν. 1876 σελ. 16).

Ἐκ τῶν 7316 οἰκιῶν 3661 κατοικοῦνται παρὰ τῶν ἰδιοκτητῶν αὐτῶν, 3572 παρ' ἐνοικιαστῶν καὶ 83 εὑρίσκοντο ὑπὸ οἰκοδομήν.

Κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τῶν οἰκοδομῶν ἐπεζητήθη προσέτι καὶ ἡ ἐξακρίβωσις τῆς χωρητικότητος τῶν οἰκιῶν, ἀλλὰ αἱ σχετικαὶ πληροφορίαι δὲν ἐλήφθησαν οὔτε πλήρεις, οὔτε δι' ὅλας τὰς οἰκίας. Ἐν τούτοις ἐπὶ 6630 οἰκιῶν δι' ἃς ἐλήφθησαν πληροφορίαι εἰσὶν

ἰσόγειοι	. . .	2643
μὲ 2 ὀροφὰς	. .	768
3 »	. .	2504
4 »	. .	694
5 »	. .	21
		6630
Δὲν ἐλήφθη πληροφορίαν ἐπὶ οἰκιῶν		686
		7316

Ἐπὶ τῆς ἐκτάσεως τῆς πόλεως Ἀθηνῶν ἀναλογοῦσι κατὰ Τ. Χιλ. κάτοικοι μὲν 15,843, οἰκογένειαι 3,802 καὶ οἰκοδομαὶ 2,020, ἐνῷ δι' ὅλον τὸ Κράτος ἀναλογοῦσι κατὰ Τ. Χιλ. κάτοικοι 32.94, οἰκογένειαι 7.12 καὶ οἰκοδομαὶ 6.67. Οὕτω δὲ ἡ ἀναλογία αὕτη τῶν κατοίκων τῆς πρωτευούσης κατὰ Τ. Χιλ. εἶναι 481 φορὰς ἀνωτέρα τῆς τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ.

Συγκρίνοντες τὸν ἀριθμὸν τοῦτον τῶν οἰκιῶν πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν κατοίκων καὶ τῶν οἰκοδομῶν, εὑρίσκομεν ὅτι ἑκάστη οἰκία περιλαμβάνει κατὰ μέσον ὅρον ἄτομα μὲν 8.66, οἰκογενείας δὲ 2.08, ἐνῷ ὁ μέσος ὅρος τοῦ ὅλου Κράτους δι' ἑκάστην οἰκίαν εἶναι ἄτομα 5.23, οἰκογένεια 1.13.

Αἱ 7316 οἰκίαι διανέμονται ὡς ἑξῆς μεταξὺ τῶν ἓξ ἀστυνομικῶν τμημάτων·

		Οἰκίαι	Κάτοικοι	Κάτοικοι δι' ἑκάστην οἰκίαν
Τμῆμα	Α'	1,650	11,149	6.76
»	Β	788	7,108	9.02
»	Γ'	1,358	11,952	8.80
»	Δ'	844	7,121	8,50
»	Ε'	1,344	12,221	9.09
»	ΣΤ'	1,332	11,496	8.63
		7,316	61,047	8.34

Ἐκ τῶν παρατεθέντων ἀριθμῶν τῶν οἰκοδομῶν καὶ τῶν κατοίκων κατ' ἀστυνομικὸν τμῆμα προκύπτει ὅτι τὸν πυκνότερον πληθυσμὸν ἔχει τὸ Ε' ἤτοι 9.09 κατοίκους δι' ἑκάστην οἰκίαν. Τούτῳ ἕπονται τὸ Β'. 9,02, τὸ Γ'. 8.80, τὸ ΣΤ'. 8.63, τὸ Δ'. 8.50, τὸ Α'. 6.76, ὅπερ ἑπομένως ἔχει καὶ τὸν ἀραιότερον πληθυσμόν.

Αἱ τέσσαρες μεγάλαι εὐρωπαϊκαὶ πρωτεύουσαι, περὶ ὧν παρετέθησαν καὶ ἀνωτέρω πληροφορίαι ἐν ἐλλείψει τοιούτων περὶ ἄλλων πρωτευουσῶν πρὸς ἃς ἡ σύγκρισις ἠδύνατο ἴσως νὰ ἔχῃ ἀναλογίαν μᾶλλον ἐνδιαφέρουσαν, ἔχουσι τὴν ἑξῆς ἔκτασιν·

Λονδῖνον	Τ. Χιλ.	316
Παρίσιοι	»	78
Βιέννη	»	56.25
Βερολῖνον	»	22.224

Ἐπὶ τῆς ἐκτάσεως ταύτης ἀναλογοῦσι κατὰ Τ. Χιλ. κάτοικοι ἐν Λονδίνῳ 8,900, ἤτοι 67 φορὰς περισσότεροι τῆς ὅλης Ἀγγλίας, ἐν Παρισίοις 21,740 ἢ 315 φορὰς περισσότεροι τῆς Γαλλίας, ἐν Βερολίνῳ 15,405 ἤτοι 233 φορὰς περισσότεροι τοῦ ὅλου πρωσσικοῦ κράτους, ἐν Βιέννῃ 8400 ἢ 150 φορὰς περισσότεροι τοῦ ὅλου κράτους.

Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1870 μεγάλην ἔλαβεν ἐν τῇ πόλει τῶν Ἀθηνῶν ἐπίτασιν ἡ ἀνέγερσις νέων οἰκοδομῶν, διότι κατὰ τὰς πληροφορίας τῆς ἀστυνομίας ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου μέχρι τοῦ 1879 ἐχορηγήθησαν παρ' αὐτῆς 1121 ἄδειαι οἰκοδομῆς.

Ἐπαγγέλματα.— Ἐκ τῶν 63,374 κατοίκων ἐξηκριβώθη τὸ ἐπάγγελμα 34,278. Κατὰ τὴν ἐξακρίβωσιν ταύτην ἐν Ἀθήναις ὑπάρχουσι·

Βιομήχανοι		5552
Ἔμποροι		3815
Ἐργάται 2602) Ἐργάτριαι 656)		3258
Ὑπηρέται	3629)	
Ὑπηρέτριαι	2965)	6594
Κτηματίαι		1167
Γεωργοὶ		603
Ποιμένες		155
Ἰατροὶ		203
Φαρμακοποιοὶ		73
Μαῖαι		82
Δικηγόροι		348
Κληρικοὶ		163
Δημοσιογράφοι		54
Ὑπάλληλοι δημόσιοι		1327
» δημοτικοὶ		65
Στρατιωτικοὶ ἐν ἀργίᾳ		305
Πολιτικοὶ συνταξιοῦχοι		114
Διδάσκαλοι		318
Διδασκάλισσαι		299
Διαφόρων ἄλλων ἐπαγγελμάτων		877

Προκειμένου περὶ τῶν ἐπαγγελμάτων τῶν κατοίκων τῆς πόλεως Ἀθηνῶν δὲν εἶναι ἴσως ἄνευ ἐνδιαφέροντος καὶ ἡ πληροφορία περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐν αὐτῇ διαφόρων βιομηχανικῶν, ἐμπορικῶν καὶ λοιπῶν καταστημάτων. Κατὰ τὰς ληφθείσας πληροφορίας, ὑπάρχουσιν ἐν Ἀθήναις ἐργαστήρια ἐδωδίμων 599 ἐξ ὧν 234 παντοπωλεῖα, ἤτοι 1 παντοπωλεῖον ἐπὶ ἀτόμων 271. Ἐμπορικὰ καταστήματα διάφορα 350. Βιομηχανικὰ ἐργοστάσια 598, ἐξ ὧν κλίβανοι 52, ἀρτοποιεῖα 46. Ἐργοστάσια ἐνδυμασίας 399, ἐξ ὧν ὑποδηματοποιεῖα 143 ἤτοι 1 ἐπὶ 159 ἀτόμων. Καταστήματα γραμμάτων 60 (ἤτοι τυπογραφεῖα, βιβλιοπωλεῖα, βιβλιοδετεῖα, κτλ.). Οἰνοπωλεῖα 288 ἢ 1 ἐπὶ 220 ἀτόμων. Καφενεῖα 161 ἢ 1 ἐπὶ 394 ἀτόμων. Ξενοδοχεῖα καὶ μαγειρεῖα 126. Καπνοπωλεῖα 112. Κουρεῖα 77. Φαρμακεῖα 30. Συμβολαιογραφεῖα 24.

Ἐκπαίδευσις.—Ἐκ τῶν κατοίκων τῆς πόλεως 32,761 εἰσὶν ἐγγράμματοι καὶ 30,345 ἀγράμματοι, διανεμόμενοι ὡς ἑξῆς κατὰ φῦλον·

	Ἄνδρες	Γυναῖκες
Ἐγγράμματοι	21,330	11,431
Ἀγράμματοι	12,734	17,611
Δὲν ἐξηκριβώθησαν	141	127

ἤτοι ἀναλογοῦσιν ἐπὶ 100 μὲν ἀρρένων κατοίκων, ἐγγράμματοι ἄρρενες 62, ἐπὶ 100 δὲ θηλέων κατοίκων ἐγγράμματοι θήλεις 39.

Κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ ὑπουργείου τῆς Ἐκπαιδεύσεως ὑπάρχουσιν ἐν Ἀθήναις 62 δημοτικὰ σχολεῖα, ἐξ ὧν ἀρρένων 25, θηλέων 37. Ἐκ τούτων δημόσια 3 ἀρρένων καὶ 4 θηλέων. Ἅπαντα τὰ σχολεῖα ταῦτα ἔχουσι μαθητὰς 5,698 διανεμομένους ὡς ἑξῆς·

	Μαθηταὶ	Μαθήτριαι
Δημοσίων	815	1,040
Ἰδιωτικῶν	1,845	1,998

Εἰς τὰ δημόσια σχολεῖα διδάσκουσιν, εἰς μὲν τὰ τῶν ἀρρένων διδάσκαλοι 9 εἰς δὲ τὰ τῶν θηλέων διδασκάλισσαι 20. Ἑπομένως ἀναλογεῖ 1 διδάσκαλος ἐπὶ 90 μαθητῶν καὶ 1 διδασκάλισσα ἐπὶ 52 μαθητριῶν.

Ἐν τῇ πόλει τῶν Ἀθηνῶν ὑπάρχουσι παιδία τῆς ἡλικίας τῶν δημοτικῶν σχολείων 7,679, ἤτοι ἄρρενα 3,979, θήλεα 3,700.

Ἑπομένως ἐκ τῶν παιδίων τούτων φοιτῶσιν εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα, τά τε δημόσια καὶ τὰ ἰδιωτικά, 74 τοῖς 100, ἤ, ἄρρενα μὲν 67 τοῖς 100, θήλεα δὲ 82 τοῖς 100.

Αστικὴ κατάστασις.—Κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀπογραφῆς ἐν τῇ πόλει τῶν Ἀθηνῶν εὑρέθησαν παρόντες·

Δημόται Ἀθηναίων . : . .	29,634
Ἑτεροδημόται	24,148
Ἀλλοδαποὶ	7,423
Ἀγνώστου δημοτικότητος . .	2,169

Ἐκ τῶν ἀλλοδαπῶν ἦσαν

Ἕλληνες ἐκ διαφόρων μερῶν τῆς Τουρκίας (ὑπήκοοι Ὀθωμανοὶ)	2788
Ἰταλοὶ	457
Ἄγγλοι . . . . :	372
Γάλλοι	235
Γερμανοὶ	175
Αὐστριακοὶ	105
Ῥῶσοι	89
Διαφόρων ἄλλων ἐθνικοτήτων	3202

Ἐκ τῶν ἀλλοδαπῶν τούτων 1,066 δὲν λαλοῦσι τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν.[1]

Α. Μανσόλας.

Ο ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΤΟΥ ΕΒΕΡΣ

Οἱ χρόνοι τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, οἱ ὑπὲρ τῆς πολιτικῆς ἱστορίας ἀναλόγως μικρὰ καὶ ὀλίγον ἐπαγωγὰ προσφέροντες, καθίστανται σπουδαιότεροι διὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἀνέλιξιν τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος. Γηθοσύνως λοιπὸν ἡ τῶν γραμμάτων πολιτεία ἐχαιρέτισε τὸ ἀρτιφανὲς φιλοπόνημα τοῦ Ἔβερς,[2] οὗ τὴν ὑπόθεσιν ἠρύσατο οὗτος ἐκ τῆς εἰρημένης περιόδου, ἤτοι ἐκ τῶν χρόνων τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Ἀδριανοῦ, ὅστις εἶναι μὲν ὁ ἥρως τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ μυθιστορήματος, μετ' ὀρθότητος δ' ὁ ἀναγνώστης δύναται νὰ διϊσχυρίζηται, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ἀποτελεῖ μὲν τὸ κέντρον, ἀλλὰ μεθ' ἁπάντων τῶν περὶ αὐτὸν εἶναι τὸ ἀπώτερον διὰ τὴν διάφορον ἐκτύλιξιν τῆς πράξεως. Ἐν ἄλλαις λέξεσι δὲν ἀναφαίνεται αὐτὸς ὡς ὁ ἥρως ἑκάστου μεμονωμένου μύθου, τοῦ καταρτίζοντος τὸ ὅλον περιεχόμενον τῆς ποιήσεως ταύτης. Τοιοῦτος μεμονωμένος καὶ μοναδικὸς μῦθος δὲν εἶναι πράγματι πρόχειρος, καὶ οὐχὶ παντάπασιν ἀναιτίως ἠγέρθη τούτου ἕνεκα ἡ μέμψις τινῶν κατά γε τὴν μεγάλην χαλα-

1 Ἡ ἀπογραφὴ αὕτη τῆς πόλεως Ἀθηνῶν εἶναι ἀπόσπασμα τῆς δημοσιευομένης Στατιστικῆς τῆς ἀπογραφῆς τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τοῦ τμηματάρχου τῆς δημοσίας οἰκονομίας κ. Α. Μανσόλα εὐμενῶς ἡμῖν παραχωρηθεῖσα.

2 Der Kaiser Roman von Georg Ebers δίτομον ἐν Στουτγάρδῃ καὶ Λειψίᾳ 1881.

ρότητα τῆς ὑφῆς τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ἔργου. Ἐν τούτοις ἡ μεμψιμοιρία αὕτη παρατηρεῖται μόνον ἐν ἑνὶ χωρίῳ, ἔνθα ἡ τοῦ Πολυδεύκους μορφὴ παρίσταται ἐπὶ μακρόν πως ἠφανισμένη καὶ ἡ τοῦ Οὐέρου ἐκφαίνεται μᾶλλον, ἢ ὅσον ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν ἄλλως σημασίαν αὐτῆς διὰ τὴν πρόοδον τῆς κυρίας πράξεως· διότι ὁ Πολυδεύκης ἐκεῖνος καὶ πᾶν τὸ μετ' αὐτοῦ συναφές, ἐφ' ὅσον ὑπόκειται λόγος περὶ τῆς προόδου τῆς ἀφηγήσεως, τὰ μάλιστα ἰδιοποιοῦνται τὸ διάφορον τοῦ ἀναγνώστου. Καὶ δὴ ὁ ποιητὴς προσένειμε τῷ νεαρῷ γλύπτῃ τὴν περιφανεστέραν θέσιν, ἅτε εἰσάγων τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀντινόου, τὴν τεχνουργηθεῖσαν ὑπ' ἐκείνου, θέσιν μικροῦ δεῖν ἀδιαπαύστως κατεχομένην ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ τούτου γλύπτου καὶ ὑπὲρ τὸ ἡμιόλιον τῆς μυθιστορίας, ἧς ἡ ὑπόθεσις ἥδε.

Ὁ **Πολυδεύκης** εἶναι ὁ υἱὸς ἑνὸς τῶν πυλωρῶν ἔν τινι ἐκ τῆς ἐποχῆς μὲν τῶν Πτολεμαίων, ἀπὸ δὲ τοῦ 129 μ. Χ. οὔπω οἰκουμένῳ ἀνακτόρῳ ἐπὶ τῆς γλώσσης, ἢ ὀρθότερον ἐπὶ τῆς Λοχιάδος ἄκρας παρὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Ὅθεν παρὰ τὸν πυλωρὸν αὐτὸν Εὐφορίωνα καὶ τὴν τούτου σύζυγον Δωρίδα ἐνοικεῖ καὶ ὁ τοῦ ἀνακτόρου διαχειριστὴς Κεραυνὸς μετὰ τῶν ἀναρίθμων τέκνων, ὧν αἱ δύο πρεσβύτεραι ἀδελφαὶ ἡ Σελήνη καὶ ἡ Ἀρσινόη μετὰ τοῦ τυφλοῦ Ἡλίου προεξάρχουσιν ἐν τοῖς πεπαλαιωμένοις ἐκείνοις τόποις. Ἐξαπιναίως δ' ἀφικνεῖται ἡ παρὰ τοῦ Ἀδριανοῦ ἐπιταγὴ (ὅστις δι' ἐκδρομὴν ἐπὶ τὸ ἐν Αἰγύπτῳ ὄρος Κάσιον ὑστερεῖ τῆς συζύγου αὐτοῦ Σαβίνης κατὰ τὴν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἄφιξιν) ὅπως ἐν βραχυτάτῃ προθεσμίᾳ ἐπισκευασθῇ ὡς ἴδιον ἐνδιαίτημα τὸ ἐπὶ τῆς Λοχιάδος αὐτὸ ἀνάκτορον, οὗ ἡ ἐλευθέρα τοποθεσία ἤρεσε αὐτῷ καὶ προτιμᾷ νὰ ἐκχωρήσῃ τῇ Σαβίνῃ μόνῃ τοὺς καὶ δι' ἀμφοτέρους εὐρυχώρους θαλάμους τοῦ Καισαρείου μεγάρου, αὐτὸς ὅμως νὰ μὴ κατοικῇ παρ' αὐτῇ. Ἐπισταλέντος τοῦ αὐτοκρατορικοῦ κελεύσματος εἰς συνετὸν ὑπάλληλον, τὸν ἔπαρχον Τατιανόν, ἡ δυσχερὴς ἐργασία θαρραλέως ἐπιχειρεῖται παραχρῆμα, διότι οὗτος προσέλαβεν ἄξιον λόγου βοηθὸν τοῦ οὕτω ταχέως ἐπιτελεστέου ἔργου τὸν ἀρχιτέκτονα Πόντιον. Προσθετέον, ὅτι εἰς τοὺς συνεργαζομένους τεχνίτας τάσσεται καὶ ὁ Ἀνδριαντοποιὸς Παπίας, οὗ ὁ δεξιώτερος συνεργὸς εἶναι ὁ Πολυδεύκης, μὴ ἀξιούμενος ὅμως ἐξωτερικῶς παρὰ τῷ κοινῷ τῆς προσηκούσης ἐπὶ τούτῳ τιμῆς. Ὁ τελευταῖος οὗτος, ὅστις ἄλλως κατοικεῖ ἐν ἄλλῳ τμήματι τῆς πόλεως καὶ οὐδὲ τὸ παράπαν λαμβάνει ὑπ' ὄψει τὴν συνοικίαν τῶν ἰδίων γονέων μετὰ τῆς οἰκογενείας τοῦ διαχειριστοῦ τοῦ ἀνακτόρου, ἐπειδὴ καὶ οἱ δύο οἶκοι ἐκ μακροτέρου χρόνου δι' ἀκολασίαν διατελοῦσι πολέμιοι, ἐκ τύχης συναντᾷ τῇ Σελήνῃ. Μετ' ἀξιοφιλήτου λοιπὸν συμπαθείας ἀκούει τὰ τῆς φροντίδος αὐτῆς περὶ τοῦ ἰδίου πατρός, ὅστις οὐδὲ τῆς ἐριτίμου τοῖς οἰκείοις αὐτοῦ ὑγιείας φείδεται καὶ εὐποτμίζει ἑαυτὸν ὁ Πολυδεύκης ὅτι ἡ Σελήνη χορηγεῖ ἀρωγὴν ὑπὲρ τῆς κατασκευῆς ἠμφιεσμένου ἀγάλματος τῆς Οὐρανίας, ἥτις πρόκειται αὐτῷ

πρότυπον, ὅμως ἡ μείζων κλίσις στρέφεται πρὸς τὴν τῆς Σελήνης ἀδελφὴν Ἀρσινόην, ἣν ἤδη νῦν ἐπ' ἴσης ἐπαναβλέπει. Ἐπὶ τοσοῦτον δὲ χωροῦσι τὰ πράγματα, ὅτε παρὰ τὴν πρέπουσαν προςδοκίαν ἐπιφαίνεται ὁ Ἀδριανὸς αὐτὸς ἐπὶ τῆς Λοχιάδος ἄκρας τό γε νῦν, ὡς εἰκὸς, ἀγνὼς (incognito) ὡς Ῥωμαῖος ἀρχιτέκτων Κλαύδιος Οὐενάτωρ καὶ οὕτως, ὥστε μόνον ὁ Τιτιανὸς καὶ ὁ Πόντιος γινώσκουσι τὴν πραγματικὴν στάσιν τῶν πραγμάτων. Ἐν τῇ συνοδίᾳ τοῦ Ἀδριανοῦ εὑρίσκεται μόνος ὁ προσφιλὴς ἑαυτοῦ, ὁ ἐκ Βιθυνίας Ἀντίνοος καὶ ὁ Ἰάζυξ[1] Μάστωρ δοῦλος (περὶ οὗ Μάστορος ἴδ. Δίων. Κασσ. 69, 22). Καὶ παρὰ τὸ ἀγνώριστον καὶ μέρος τι δι' αὐτὸ ἡ ἐμφάνισις τοῦ Ἀδριανοῦ εἰσάγει παντοίας περιπλοκάς. Ἐντεῦθεν ἀφ' οὗ ἐν πρώτοις περὶ πολλοῦ ἐποιήσατο τὸν Πολυδεύκην, μετὰ ταῦτα ἀπεχθάνεται αὐτὸν διὰ τὸν φίλιον τρόπον, μεθ' οὗ ἐκεῖνος προσηνέχθη πρὸς αὐτὸν αὐτοκράτορα, ἄγνωστα ὅμως καὶ τελευταῖον λαμβάνει τὸ ἐνδόσιμον καὶ τὸν Πολυδεύκην τοῦτον καὶ τοὺς τούτου γονεῖς νὰ ἀπελάσῃ ἐκ τοῦ ἐπὶ τῆς Λοχιάδος ἄκρας μεγάρου. Ἐπειδὴ δ' ὁ Πολυδεύκης διὰ τὴν εὐμενῆ κρίσιν τοῦ Ἀδριανοῦ περὶ τῶν ἰδίων ἐργασιῶν παραθαρρυνθεὶς διέρρηξεν ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ τὰς πρὸς τὸν Παπίαν φιλικὰς σχέσεις, ἀφέθη ὅλως τῇ ἐκδικήσει τοῦ διδασκάλου του, τῇ ἀφορμῇ αὐτοῦ καθείργεται ὡς κλέπτης καὶ ταχέως ἀπάγεται εἰς Κάνωπον,[2] οὐδενὸς εἰδότος τὴν διαμονὴν αὐτοῦ τούτου.

Τῷ δ' οἴκῳ τοῦ Κεραυνοῦ ἡ τοῦ αὐτοκράτορος ἄφιξις ἐπήνεγκεν ἔτι μείζονα συμφοράν· διότι ὁ μέγας κύων του ὁ μολοσσὸς ἔδηξεν ἐπικινδύνως τὴν Σελήνην κ' ἐντεῦθεν ἐξέθεσε τὸν διαχειριστὴν εἰς δίκαιον μὲν, ἀλλ' ἀπέναντι τοῦ δυνατοῦ ἐχθροῦ ἐπικίνδυνον καὶ εἰς πᾶν δυστύχημα γελοιώδει τῷ τρόπῳ ἐκδηλούμενον παροξυσμόν. Ἐν ᾧ λοιπὸν ἡ Σελήνη γίνεται χωλὴ καὶ ἐν τῇ ὑπερτάτῃ αὐτῆς ἀνάγκῃ προσφεύγει εἰς χρηστὰς Χριστιανὰς (ἐν ἀντιθέσει πρὸς Ἰσραηλίτιδας) καταλαμβάνει ἐσπευσμένως τὸν πατέρα της δεινὸς θάνατος ὑπὸ ἀποπληξίας ἕνεκα σκηνῆς ἧς μετέσχεν ὁ αὐτοκράτωρ ἀπ' εὐθείας. Καὶ δὴ ἡ Ἀρσινόη, ἡ ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ ἀρραβωνισθεῖσα τὸν Πολυδεύκην, καὶ τὰ λοιπὰ τέκνα ἀποκαθίστανται ἐν ξέναις οἰκίαις, ὅτε καὶ ἐκείνη μεταβαίνει εἰς τὴν οἰκίαν Χριστιανῆς, μιᾶς τῶν ἀδελφῶν τοῦ Ποντίου. Ἡ δ' ἀποφυλάκισις τοῦ Πολυδεύκους καὶ ἡ ἐν τέλει ἕνωσις αὐτοῦ μετὰ τῆς Ἀρσινόης προῆλθον πρῶτον ὡς ἐκ τῆς αναδείξεως τοῦ Οὐέρου συνάρχοντος καὶ διαδόχου τοῦ αὐτοκράτορος. Καὶ ὁ μὲν Οὐέρος οὗτος εἶναι εἷς τῶν ἐπιφανεστέρων, τῶν περὶ τὸν αὐτοκράτορα, ἢ μᾶλλον τῶν περὶ τὴν σύζυγον αὐτοῦ Σαβίναν. Τὴν δὲ συνοδίαν τοῦ

1. Οἱ Ἰάζυγες ἦτο λαὸς τῆς νοτίου κατὰ τὴν Ἀσίαν Σαρματίας, μετέπειτα παρὰ τὸν Ἴστρον μεταναστεύσαντες καὶ ἐντεῦθεν οἱ Ἰάζυγες οἱ Μετανάσται καλούμενοι ἴδ. Pape's Lex. der Eigenn. ἐν λ. Ἰάζυγες.

2. Ὁ Κάνωβος καὶ ὀρθότερον Κάνωπος πόλις αἰγυπτιακή.

Ἀδριανοῦ, ὡς ἔφθημεν εἰπόντες, συναποτελοῦσιν ὁ Ἀντίνοος καὶ ὁ Μάστωρ, ὧν ὁ πρῶτος διὰ τὴν καλλονὴν ἐξεγείρει ἐν ὑψίστῳ βαθμῷ τὴν περὶ τὴν τέχνην εὐαρέστησιν τοῦ Πολυδεύκους συνάπτων μετ' αὐτοῦ φιλικὰς σχέσεις. Ὀρθότερον ὅμως εἶναι, ὅτι συλλαμβάνει σφοδρὸν ἔρωτα πρὸς τὴν Σελήνην καὶ ἐκ τοῦ ὅτι δὲν ἀνταγαπᾶται, ἐπειδὴ ἡ Σελήνη ὡςαύτως μὴ ἀνταποκρινομένη ἀγαπᾷ τὸν Πολυδεύκην, πάσχει τοσοῦτον βαρεῖαν διασάλευσιν, ὥστε καὶ ἡ πρὸς τὸν Ἀδριανὸν σχέσις συμπάσχει. Τοῦτο δὲ σκευωρεῖται ἔτι περαιτέρω τῇ ἐπιδράσει τοῦ Οὐέρου, ὅςτις σύνοιδε τὸ ἀπόρρητον αὐτοῦ καὶ τὴν περίστασιν ταύτην ἐπωφελεῖται ὅπως ἐξαναγκάσῃ παρ' αὐτοῦ μεγάλην ὑπηρεσίαν. Καὶ ἐν ᾧ ὁ Ἀντίνοος ὑποβοηθεῖ τῷ Οὐέρῳ δι' ἐγκλήματος, ἤγουν διὰ πυρκαϊᾶς, ὅπως ἐπιτύχῃ τῆς υἱοθεσίας παρὰ τοῦ Ἀδριανοῦ, γράφει αὐτὸς καθ' ἑαυτοῦ τὴν θανατικὴν ἀπόφασιν. Διότι ὅσον ὀλιγώτερον ὁ Ἀδριανὸς αἰσθάνεται τὴν ἀληθινὴν συναφὴν τῶν πραγμάτων, ὅσον ἐγκαρδιώτερον πειρᾶται νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν Ἀντίνοον ἐπὶ τῇ ὑπὲρ αὐτοῦ ἐθελοθυσίᾳ μετὰ τὴν ἐκραγεῖσαν πυρκαϊὰν οὕτως, ὥστε αὐθόρμητος λόγον ποιεῖται περὶ υἱοθετήσεως τοῦ προςφιλοῦς του, τόσον βαρύτερον πιέζει τὸν νεανίαν τὸ ἀπόρρητόν του ἔγκλημα. Ἐντεῦθεν ὅτε διὰ τὸν αἰφνίδιον θάνατον τῆς Σελήνης φονευθείσης ἐν Βέσᾳ ὑπὸ φανατικῶν Αἰγυπτίων, ἡ ζωὴ φαίνεται αὐτῷ ἔτι ἐλάσσονος ἀξία καὶ αὐτὸν ἐξ ἑτέρου φωτίζει ἡ ἐλπὶς ὅπως διὰ τοῦ ἰδίου θανάτου δυνηθῇ νὰ ἀποσοβήσῃ βαρὺν κίνδυνον τοῦ Ἀδριανοῦ, καταδύεται εἰς τὰ κύματα τοῦ Νείλου, ἀναλαμβάνων αὐτὸς διὰ τῆς ἰδίας ζωῆς τὸ διὰ τὸν αὐτοκράτορα προωρισμένον πάθημα. Ἡ δ' ἀποθέωσίς του παρέχει ἔπειτα εὐκαιρίαν τῷ Πολυδεύκει ὅπως περατώσῃ τὸ πρότερον ἠρχισμένον ἄγαλμα καὶ ἐντεῦθεν προςελκύσηται αὖθις τὴν εὔνοιαν τοῦ Αὐτοκράτορος. Ἀλλὰ τὴν ἐλευθερίαν του ὁ Πολυδεύκης ἐχρεώστει, ὡς προεμνημονεύθη, τῇ ἀναγορεύσει τοῦ Οὐέρου εἰς αὐτοκράτορα, καὶ ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως ταύτης (μὴ σκοπουμένης τῆς ἐγκληματικῆς ἐπενεργείας τοῦ Ἀντινόου, ἥτις συνδέεται τῇ φιλαστρολογίᾳ τοῦ Ἀδριανοῦ), ἐνήργησε κατ' ἐξοχὴν ἡ αὐτοκράτειρα Σαβίνα, ἡ ἐντεῦθεν τοὐλάχιστον μετέχουσά πως τῆς κυρίας πράξεως.

Κυρίως ἱστορικὰ στοιχεῖα ἐν ὅλῳ τούτῳ τῷ κυριωδεστέρῳ συστατικῷ τμήματι δὲν περιέχονται, ἢ μόνον τὰ γεγονότα τῆς εἰς Αἴγυπτον περιηγήσεως τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ τῆς αὐτοθυσίας τοῦ Ἀντινόου παρὰ τὴν Βέσαν. Καὶ αὐτὸς ὁ χρόνος, καθ' ὃν ὁ Ἔβερς ἐγκατατάσσει τὰ εἰρημένα γεγονότα, εἶναι αὐθαίρετος, διότι ἐπιστημονικῶς καθίσταται παντάπασι δυςπροσδιόριστος καὶ ζητεῖται, ἂν ἡ υἱοθεσία τοῦ Οὐέρου καὶ ἡ ἀνακήρυξις αὐτοῦ εἰς αὐτοκράτορα καὶ διάδοχον συμπίπτουσι τοσοῦτον ἐγγὺς, καὶ ἂν καὶ ἓν μόνον τῶν γεγονότων τούτων συνέβη κατὰ τὴν ἐν Αἰγύπτῳ διατριβὴν τοῦ Ἀδριανοῦ. Τὸ ἑξῆς δὲ μόνον ἀσφαλῶς πιστοῦται ἐκ νομισμάτων, ἐπιγραφῶν καὶ ἄλλων εἰδήσεων, ὅτι δηλαδὴ ὁ Ἀδριανὸς ἔτει 130 μ. Χ. διέτριβεν ἐν

Αἰγύπτῳ, καὶ ὅτι ὁ Ἀντίνοος ἐτελεύτησεν αὐτόθι. Ἱστορικὰ πρόσωπα παρὰ τὸν Ἀδριανὸν, Ἀντίνοον, Οὐέρον καὶ Σαβίναν εἰσάγονται πρὸς τούτοις ἡ Βαλβίλλα, νεᾶνις Ῥωμαία ἐν τῇ συνοδίᾳ τῆς Σαβίνης, ἡ χαριεστάτη ὑπὲρ ἅπαν τὸ γυναικεῖον προσωπικὸν, διάφοροι λόγιοι, οἷον ὁ Φλῶρος, Φαβερῖνος καὶ ἄλλοι· ὁ γλύπτης Παπίας, ὁ τοῦ Ἀδριανοῦ γραμματεὺς τῶν ἐξ ἀπορρήτων Φλέγων καὶ ὁ προωνομασμένος δοῦλος Μάστωρ, οὗ μνήμη γίνεται παρὰ Δίωνι Κασσίῳ καὶ πάντως προςκριθμητέος τούτοις καὶ ὁ ἔπαρχος Τιτιανὸς, ἐπειδὴ μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Σπαρτιανοῦ Ῥωμαῖος ἔχων τὴν ἐπωνυμίαν αὐτήν. Ἐν τούτοις καὶ ἐκ τῶν πλείστων τῶν προσώπων τούτων, ἅτινα καὶ χρονολογικῶς εἶναι δυςπροςδιόριστα κατ' ἀκρίβειαν, οὐδὲν πλέον μανθάνομεν, ἢ τὸ ὄνομα, καὶ περὶ τοῦ Ἀδριανοῦ αὐτοῦ καὶ τοῦ Οὐέρου ὀλίγιστα ἐκτιθέασιν οἱ ἱστοριογράφοι. Ἐντεῦθεν ἔτι μᾶλλον ἀποθαυμάζει ὁ ἀναγνώστης τὴν λεπτόνοιαν τοῦ ποιητοῦ, δι' ἧς ἐν ταῖς παρούσαις ἀφηγήσεσιν ἐπίσταται νὰ μεταχειρίζηται πᾶν μικρὸν περιστατικὸν, ἐφ' ὅσον ὑπολαμβάνει αὐτὸ χρήσιμον, καὶ πῶς κατ' ἐξοχὴν ἐκ τῶν βραχειῶν ὑποσημάνσεων τοῦ Σπαρτιανοῦ, τοῦ Δίωνος Κασσίου καὶ ἄλλων φιλοτεχνεῖ τέλεον ἐξειργασμένην εἰκόνα τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Ἀδριανοῦ. Διότι ἐπὶ τῇ ἐπιμελείᾳ καὶ τῷ εὐστόχῳ χαρακτηρισμῷ διαπρέπει διαφερόντως τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἔργον τοῦ Ἔβερς, ἀρεταί, ἃς δὲν ἔκριναν μετὰ τῆς προσηκούσης ἀπροσωποληψίας οἱ ἐπικρίναντες. Ὁ συγγραφεὺς αὐτὸς ἀνομολογεῖ μὲν ἐν τῷ προλόγῳ τὴν μάλιστα δυσχερῆ ἐντολὴν, ἣ ἐπεβάλετο τοῦ ὑποτυπῶσαι δῆλον ὅτι τὸν χαρακτῆρα τοῦ Ἀδριανοῦ, πλὴν ἀλλ' ὅμως ἐπέλυσεν αὐτὴν περιφανῶς. Παραλείποντες ἄλλα συγγραφικὰ προτερήματα τοῦ Ἔβερς ἐξαίρομεν τὸν ὑπ' αὐτοῦ ἀπαράμιλλον χαρακτηρισμὸν τοῦ Ἀντινόου, οὗ ὁ ἁπαλὸς, ἀπαθὴς, βραδέως ἀντιλαμβανόμενος, εἶτα δ' ἀπρὶξ ἐχόμενος τρόπος παρεῖχε τῇ διαγραφῇ δυςχερείας ἐπιτυχῶς ὅσον ὑπερνικηθείσας ὑπὸ τοῦ συγγραφέως. Εἰ δὲ μετέπειτα ὁ Ἀδριανὸς προσνέμει τῷ Ἀντινόῳ, καὶ αὐτὸς οὗτος ἑαυτῷ περιορισμόν τινα, ὑποληφθήτω φυσικὴ ἔκφρασις τῆς αἰδοῦς τοῦ νεανίου. Καὶ ἡ τῆς πυρκαϊᾶς ἀπόφασις καλῶς ἐνδείκνυται ἠτιολογημένη καὶ ἡ πρὸς αὐτοθυσίαν ὑπὲρ τοῦ Ἀδριανοῦ, καὶ τὰ ποικίλα ἐλατήρια, τὰ πρὸς ἐθελοθυσίαν ὀρθῶς συνεφάπτονται ἀλλήλων καὶ ὁ εἷς ἐκεῖνος λόγος, καθ' ὃν ὁ Ἀντίνοος φοβεῖται τὴν πορφύραν καταδηλοῦται οὐ μόνον ὡς πρὸς τὸν ἄλλον χαρακτῆρα τοῦ νεανίου ψυχολογικῶς δυνατὸς, ἀλλ' ἔτι μᾶλλον τούτου ἕνεκα, ἐπειδὴ δηλαδὴ ἡ εὐεργετικὴ πρόθεσις τοῦ αὐτοκράτορος διατελεῖ ἐν σφοδρᾷ ἐναντιότητι πρὸς τὸ ἀνοσιούργημα, ὃ ὁ Ἀντίνοος τό γ' ἐπ' αὐτῷ διέπραξε πρὸς τὸν ἴδιον εὐεργέτην. Ἂν δ' ἡ κρίσις περὶ τῆς ποιήσεως τοῦ Ἔβερς ὡς πρὸς τὸν ὅλον χαρακτηρισμὸν τοῦ Βιθυνοῦ νεανίου ἐπιδρᾷ ἐπί τινας ἐνατενίζοντας εἰς τὴν ταυτοχρόνως δημοσιευθεῖσαν ὑπὸ Γεωργίου Ταϋλὼρ μυθιστορίαν κ' ἐντεῦθεν

ἀποβαίνει ἧττον εὐμενής, ἡ τοιαύτη κρίσις κατὰ τὸν κ.'Εδμόνδον Φρίτζιον εἶναι ἄδικος· διότι ἀμφότεροι οἱ ποιηταὶ κατανοοῦσι τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἐκ Βιθυνίας νεανίου διαφοροτρόπως. Καὶ ἐν τούτῳ ἔγκειται πολὺ οὐσιώδης διαφορά, ὅτι ὁ μὲν Ταϋλὼρ κατηγορικῶς ὅσον ἀποβλέπει εἰς ἐρωτικὴν ἐν ἀρχαίᾳ σημασίᾳ σχέσιν τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς τὸν παῖδα καὶ ἀναντιλέκτως τοιαύτην εἰσάγει ἀποδεχόμενα τὰ συνδρῶντα πρόσωπα, ὁ δ' Ἔβερς δὲν ἀναφέρεται παντελῶς εἰς τοῦτο. Καὶ δὴ ἕνεκα τῆς ἑτερογνωμοσύνης αὐτῆς δέον καὶ ἡ πέραιτέρω ἐκτύλιξις νὰ ἦναι διάφορος, ἤτοι δέον ὁ θάνατος διαφόρως νὰ ἐπιβεβαιῶται. Δεδικαιολογημέναι ἐν τούτοις καὶ ψυχολογικῶς δυναταὶ εἶναι καὶ αἱ δύο ἐκδοχαὶ ὁμοιοβάθμως, καὶ οὐδ' εἶναι ἔτι αἱ μοναδικαί, καθάπερ τεκμηριοῦσιν αἱ ποιήσεις τοῦ Ἕϋσε, Ἄλλμερ, Φίτγερ καὶ ἄλλων. Ἡ μὲν ἀτομικὴ αἴσθησις δυνατὸν νὰ προκρίνῃ τὴν μίαν τῆς ἄλλης, ἐν τῇ κρίσει ὅμως τοῦ Ἔβερς καὶ Ταϋλὼρ ὀφείλει ὁ ἀναγνώστης νὰ ἔχῃ μάλιστα ὑπ' ὄψει τὴν περίστασιν οὐχὶ ὅμως κυρῶν αὐτὴν ἐπὶ ζημίᾳ τοῦ Ἔβερς, ὅτι δηλαδὴ ἐν τῇ ἄλλῃ ἐκείνῃ ἀξιομνημονεύτῳ ποιήσει ὁ Ἀντίνοος εἶναι ὁ ἥρως καὶ ὁ ἰδιάζων (καί περ ἐπ' ἴσης παθητικῶς μᾶλλον) φορεὺς τῆς πράξεως. Περὶ δὲ τῶν ἄλλων τῶν ἐν τῷ μυθιστορήματι χαρακτήρων ῥητέον, ὅτι οἱ ἐπιφανέστεροι καὶ ἁπαξάπαντες καὶ ἕκαστοι καταμόνας δεικνύουσιν ὀξυδερκῆ καὶ ἰδιοφυᾶ τύπον καὶ οὐδαμῶς ὑπομιμνήσκουσι προτέρας μορφὰς ἐν τοῖς ἄλλοις ἔργοις τοῦ ποιητοῦ. Ἐπὶ τῆς αἰσθητῆς ἀντιθέσεως τῶν ἀδελφῶν Σελήνης καὶ Ἀρσινόης αὐτομάτως ἐνθυμεῖταί τις τὰς ἀντικειμένας ἀδελφὰς Κλέαν καὶ Εἰρήνην. Καὶ ἀναμφισβητήτως μὲν ὑπάρχει ἐξωτερικὴ ὁμοιότης ἐπὶ τῆς ἑκατέρων ἀναφορᾶς, πλὴν δι' ἀκριβεστέρας ἀντιπαραβολῆς ἀποκαλύπτει τις τοσοῦτον βαθείας ἐσωτερικὰς διαφοράς, ὥστ' ἔτι μᾶλλον ἀποθαυμάζει τὴν ἀναμορφωτικὴν δύναμιν τοῦ ποιητοῦ. Παρεκτὸς τούτου ἡ ψυχολογικὴ ἀνάπτυξις, ἣν εἰσάγει διεξερχομένην τὴν δύστηνον Σελήνην, ἐπενοήθη καὶ ἐπεραττώθη ἄριστα, ὡσαύτως καὶ ἡ τῆς Ἀρσινόης μετάβασις ἐκ τῆς ἐν ἀρχῇ ἐπιπολαιότητος εἰς σοβαρωτέραν ἀντίληψιν ἕνεκα τοῦ ἐπιτεινομένου πρὸς τὸν Πολυδεύκην ἔρωτος αἰτιολογεῖται πολλὰ ἐπιτυχῶς. Πρὸς τούτοις εὐστόχους ἀντιθέσεις ἀποτελοῦσι καὶ ὁ Εὐφορίων καὶ ὁ Κερχυνός, ἡ Δῶρις ἡ Παυλῖνα καὶ ἡ Ἄννα, ὁ Πόντιος ἢ Πολυδεύκης καὶ ὁ Παπίας, ἡ Σαβῖνα καὶ ἡ Ἰουλία, ἡ Λουκίλλα καὶ ἡ Βαλβίλλα, ὁ Οὐέρος καὶ ὁ Τιτιανὸς καὶ τῶν ἄλλων τινὲς ἐκ τῆς δαψιλείας τῶν μορφῶν, ὧν ἑκάστη διατρανοῖ, ὅτι ὁ Ἔβερς οὐ μόνον νὰ συλλαμβάνῃ ποιητικὰς προθέσεις ἠδυνήθη, ἀλλὰ καὶ νὰ διαπεραίνῃ αὐτάς. Περὶ πλέον ἡ Βαλβίλλα ἔστω ἅμα τρανὸν τεκμήριον περὶ τοῦ πῶς ὁ ποιητὴς ἐκ μικρῶν ἐνόησε νὰ δημιουργήσῃ μεγάλα. Ὡς κρηπὶς δ' ἐχρησίμευσεν αὐτῷ μικρὰ περὶ αὐτῆς μνεία ἐν ταῖς **Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms** τοῦ Φρειδλαίνδερ (I.³ p. 406) κατὰ τὰς ἐπὶ τοῦ κολοσσοῦ τοῦ Μέμνονος ἐπιγραφάς. Ὁπόσον ἀκμαίαν τὸν βίον

καὶ πράγματι ζῶσαν προσωπικότητα φιλοτεχνεῖ ὁ Ἔβερς πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν! Ἐκ δὲ τῶν μόνον σκιαγραφηθέντων χαρακτήρων ὁ τοῦ Φλέγονος ζημιοῦται μὲν τὰ μάλιστα, ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτὸν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς θέσεως, ἣν οὗτος ὁ ἐξ ἀπορρήτων τοῦ Ἀδριανοῦ κατέχει ἐν τῷ ποιήματι τοῦ Ταϋλὼρ κλίνει τις πολὺ νὰ μεταχειρισθῇ ἀσυγχώρητον μέτρον. Παράδοξον, ὅτι ὁ Συετώνιος οὐδὲ τὸ παράπαν μνημονεύεται ἐν τῷ περὶ οὗ ὁ λόγος μυθογραφήματι. Ὁ δὲ λόγος ζητητέος ἐν τούτῳ, ὅτι ὁ ποιητὴς ἐπὶ τοῦ αἰγυπτιακοῦ θεάτρου τῶν γεγονότων δὲν ἠμπόρει νὰ μεταχειρίζηται τὴν ἀφήγησιν ἐκείνου καὶ δι' αὐτὴν τὴν αἰτίαν, ἢ ἐπειδὴ λέγεται, ὅτι διετέλει ὑπὸ τὴν ὀργὴν τοῦ Ἀδριανοῦ, προκρίνει νὰ παρασιωπήσῃ αὐτὸν παντελῶς. Ἀξία προσοχῆς καὶ ἡ ἐν τῷ ποιήματι αὐτῷ πλησμονὴ κοσμοϊστορικῶν κεφαλαίων ἐμβαθυνόντων τὴν διήγησιν εἰς μεγαλοπρεπῆ εἰκόνα τῶν καιρῶν. Τὰ κεφάλαια ταῦτα εὕρηνται καὶ ἐν ταῖς ἀναρίθμοις δευτερευούσαις πράξεσι καὶ ἐν ἐπεισοδίοις. Καί τοι τὰ δευτερεύοντα ταῦτα συστατικὰ στοιχεῖα ἀπειλοῦσιν ἐνίοτε ἐξόγκωσιν τῆς κυρίας πράξεως καὶ παρακώλυσιν τῆς ἑνότητος τοῦ ὅλου, οὐδὲν τούτου ἕνεκα δύναταί τις νὰ ποιήσηται ἐκποδὼν καὶ μόνον τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην περιγραφὴν τοποθεσιῶν καὶ ἐθίμων ἠδύνατο ὁ ἀναγνώστης ἄνευ λύπης νὰ παραλείψῃ καὶ τὰς ἀπὸ μιᾶς εἰς ἄλλην σκηνὴν μεταβάσεις ἐν τοῖς εἰδικοῖς κεφαλαίοις τῇδε καὶ ἐκεῖ νὰ εὔχηται ἧττον ἀποτόμους. Καὶ ἡ μὲν μεγάλη ποικιλότης τῆς ἠθοποιΐας ἐξανοίγει ὄψιν εἰς τὰς διαφορωτάτας διαθέσεις καὶ κοινωνικὰς τάξεις, αἱ δὲ διερεθιστικώταται σκηναὶ τοῦ λαοῦ ἵστανται τραχεῖαι παρὰ τῷ εἰρηνικωτάτῳ εἰδυλλίῳ, ἢ παρὰ τοῖς λήροις καὶ τοῖς ψιθυρισμοῖς καὶ τῇ ῥᾳδιουργίᾳ τῶν αὐλικῶν κύκλων. Ἅπαντα ἐν τούτοις ἐπευθύνει ἄρχουσα καὶ ἅπαντα ἐν ἐξαρτήσει συνέχουσα ἡ μορφὴ τοῦ αὐτοκράτορος. Εἶναι καταδυόμενος καὶ τῆς καταδύσεως ἐπάξιος κόσμος ὁ εἰς ὃν ἀγόμεθα καὶ ὁ νέος, ὁ πρὸς ἀναπλήρωσιν αὐτοῦ προωρισμένος κρούει πολὺ ἐξακουστὰ τὴν θύραν. Ἀλλὰ παρὰ τὸ τρομακτικὸν καὶ εἰδεχθές, ὃ προσφέρει τὸ ἀρχαῖον, ἔγκειται καὶ ἀτελευτήτως πολὺ ὡραῖον καὶ ἐπαγωγόν, καὶ τὸ νέον δὲν εἶναι παντάπασι μόνον τὸ ἀγαθὸν καὶ τῆς διατηρήσεως ἀντάξιον. Πρὸς δὲ τὸ θρήσκευμα τῶν ἐθνικῶν καὶ πρὸς τὸν χριστιανισμὸν ὁ ποιητὴς προσφέρεται ἐξ ἴσου δίκαιος, καὶ τὰς διαφόρους τάσεις ἐντὸς ἑκατέρας τῶν σφαιρῶν αὐτῶν μετ' ἀγχινοίας χαρακτηρίζουσιν αἱ δι' ὧν ἐκπροσωποῦνται προσωπικότητες. Ἡ χριστιανικὴ ἐπὶ προσευχῆς συνέλευσις, καὶ ἡ βακχικὴ πομπὴ τῶν ἐνθουσιαστῶν τοῦ Διονύσου, ἡ αἰγύπτιος ζῳολατρεία καὶ ἡ ἰουδαϊκὴ αὐστηρὰ εὐσέβεια, ἡ φιλοσοφικὴ σκέψις καὶ ὁ τυφλὸς φανατισμὸς διαγράφονται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ μετ' ἐξ ἴσου ζωηρῶν καὶ αἰσθητῶν χρωμάτων. Ἁπανταχοῦ παρὰ τὸν ἀδιαφοροῦντα καὶ παρὰ τὸν φανατικὸν δὲν παρέρχεται εἰς λήθην τὸ ἤρεμον καὶ τὸ ἐπὶ τῇ ἰδίᾳ πεποιθήσει ἐπερειδόμενον ἀσφαλὲς πνεῦμα. Ἐν ᾧ λοιπὸν ἡ χριστιανικὴ

θεωρία καθόλου ἀποδείκνυται ἀνωτέρα καὶ δυνάμει τῆς ἐπιδεξιότητος αὐτῆς πορίζεται τοῖς ταλαιπώροις καὶ βεβαρημένοις καταφυγήν, καὶ τὰς βελτίονας αὐτῶν ἀξιώσεις βεβαιοῦται εἰς τὸ μέλλον, οὕτως ἐξ ἑτέρου τὸ τῶν ἐθνικῶν θρήσκευμα διακατέχει τὴν ἀσφαλεστέραν δεσποτείαν ἐπὶ τῆς πολιτείας καὶ τῆς κοινότητος καὶ διαφερόντως ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς καλῆς τέχνης παράγει καλλιπρεπέστατα ἄνθη. Μετ' ἰδιαζούσης κλίσεως ὁ Ἀδριανὸς ἐπιδίδοται τῇ τέχνῃ, ἀντιστοιχῶν οὕτω πρὸς τὸν ἱστορικὸν χαρακτῆρά του καὶ ἐν τοῖς διαλόγοις ἐκδηλοῦνται ἀπὸ στόματος αὐτοῦ ἀξιόλογά τινα περὶ τούτου. Καὶ καθ' ὅλου τὴν ὅλην ποίησιν, ἥτις δὲν ἐμποιεῖ τὴν ἐντύπωσιν τοῦ σχολαίου καὶ περιττοῦ, περιβάλλει στέφανος ὡς εἰπεῖν οὐσιωδεστάτων παρατηρήσεων περὶ τῶν πραγμάτων ἅτινα ἰδιοποιοῦνται τὸ διάφορον τῶν δρώντων προσώπων καὶ ἐνασκοῦσιν ἐπιρροὴν ἐπὶ τὰς πράξεις καὶ τὰ παθήματα αὐτῶν καὶ μόλις ποτὲ ἐκτρέπεται ὁ τρόπος τῆς ἐκφράσεως ἐκ τοῦ διὰ τοῦ χρόνου καὶ τῆς θέσεως τῶν προσώπων παρεχομένου χαρακτῆρος, ἢ λαμβάνει τὸν λόγον ὁ ποιητὴς αὐτὸς παραβλάπτων οὕτω τὴν ἀντικειμενικότητα. Ἐντεῦθεν αἱ διαφορώταται, θρησκευτικαί, φιλοσοφικαί, τεχνικαὶ καὶ πολιτικαὶ θεωρίαι ἀνεπιτηδεύτως ἀναλαμβάνουσι τὸ ἴδιον κῦρος καὶ σύμπασα ἡ τῶν αἰσθημάτων κλίμαξ ἀπὸ τῆς ἀφελοῦς χαρᾶς μέχρι τῆς τραγικῆς θλίψεως ἐκδηλοῦται κατὰ φύσιν.

Ἀναντιλέκτως τὸ μυθιστόρημα τοῦ Ἔβερς τάσσεται εἰς τὰς μάλιστα διαφερούσας καὶ διαπρεπεστάτας γραμματολογικὰς ἐμφανίσεις τοῦ παρόντος αἰῶνος. Σύγκρισις τοῦ ἔργου αὐτοῦ πρὸς τὸν «Ἀντίνοον» τοῦ Ταῦλὼρ οὐδεμίαν δύναται νὰ ἐπενέγκῃ ζημίαν οὐδετέρᾳ τῶν ποιήσεων, ἐπειδὴ ἀμφότεραι κατὰ τὸ ἑαυτῶν εἶδος εἶναι ἐξαίρετοι καὶ κατὰ τὴν ἐκδοχὴν τοῦ χρόνου καὶ τῶν σπουδαιοτάτων προσωπικοτήτων τῶν ἐν αὐταῖς χρησιμεύουσι πρὸς ἀμοιβαίαν δικαιολογίαν καὶ ἐπιβεβαίωσιν. Ἐπειδή, λέγομεν, καὶ τὰ δύο ποιητικὰ ἀριστοτεχνήματα, εἰ καὶ διάφορα τὸ σχέδιον καὶ τὴν ἐπιτέλεσιν αὐτοῦ, κατά γε τὴν ἀναφορὰν ταύτην τελευτῶσιν οὐσιωδῶς εἰς ταὐτὰ ἀποτελέσματα· ἐπειδὴ ἐν ἀμφοτέροις ἀπαραμίλλως ὅσον διαγράφονται σχεδὸν μετὰ τῶν αὐτῶν χρωμάτων, εἰ καὶ οὐχὶ διὰ τῆς αὐτῆς γραφίδος, ἡ ἀπειλητικὴ συγκατάπτωσις παλαιοῦ καὶ ἡ ἀρχομένη ἀνατολὴ νέου κόσμου καὶ ἀνὰ μέσον αὐτῶν ὁ θαυμάσιος, οὐχὶ μέγας, ἀλλὰ μεγαλοπρεπὴς αὐτοκρατορικὸς φιλότεχνος. Καὶ τὰ δύο ποιήματα καταστοχάζονται τῆς αὐτῆς ποιητικῆς ἐπιδράσεως, τουτέστιν ἡ μοῖρα τῶν καθέκαστα, ἣν ὁ μῦθος ἄγει ὑπὸ τὴν ὄψιν τοῦ ἀναγνώστου, γίνεται αὐτῷ εἰκὼν τοῦ βίου ὅλης ἐποχῆς τῆς ἀνθρωπότητος καὶ κάτοπτρον τοῦ ἐν πάσῃ ἀναπτύξει διέποντος αἰωνίου νόμου.

Ν. Πετρῆς.

Η ΕΝ ΠΑΡΙΣΙΟΙΣ ΕΚΘΕΣΙΣ ΤΟΥ ΗΛΕΚΤΡΙΣΜΟΥ

ΗΛΕΚΤΡΙΚΟΝ ΦΩΣ.

Α'.

Ἐν ἔτει 1813 ὁ σοφὸς Ἄγγλος φυσικὸς Davy παρήγαγε τὸ πρῶτον ἠλεκτρικὸν φῶς, μεταχειρισθεὶς πρὸς τοῦτο διςχίλια ἠλεκτρικὰ στοιχεῖα ἐκ χαλκοῦ καὶ ψευδαργύρου. Πρὸς τοῦτο προσήρμοσεν, εἰς τοὺς δύο πόλους τῆς παμμεγίστης ταύτης ἠλεκτρικῆς στήλης, δύο ῥάβδους ἐξ ἄνθρακος, θέσας δὲ εἰς ἐπαφὴν τὰ ἄκρα τῶν δύο ἀνθράκων, καὶ εἶτα ἀπομακρύνας αὐτὰ βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον παρήγαγεν ἠλεκτρικὸν φῶς, τὸ ὁποῖον ἕνεκα τῆς ὁριζοντίας θέσεως τῶν ἀνθράκων, εἶχε σχῆμα τόξου οὗτινος ἡ κυρτότης ἐστρέφετο πρὸς τὰ ἄνω, ἕνεκα δὲ τούτου ἐκάλεσεν αὐτὸ βολταϊκὸν τόξον.

Ἀλλ' ἡ μέθοδος αὕτη δὲν εἶναι ἡ μόνη πρὸς παραγωγὴν φωτὸς διὰ τοῦ ἠλεκτρισμοῦ. Ἂν παρενθέσωμεν μεταξὺ τῶν δύο πόλων ἠλεκτρικῆς στήλης λεπτὸν σύρμα λευκοχρύσου, τοῦτο πυροῦται καὶ ἀκτινοβολεῖ. Ἐφ' ᾧ κατὰ δύο τρόπους παράγεται τὴν σήμερον φῶς διὰ τοῦ ἠλεκτρισμοῦ

α'. Διὰ βολταϊκοῦ τόξου καὶ

β'. Διὰ πυρώσεως.

Μεταξὺ τῶν πολλῶν συστημάτων ἠλεκτρικῆς στήλης, ἡ μόνη σχεδὸν ἥτις δύναται νὰ παράξῃ ἰσοεντατικὸν φῶς καὶ διαρκείας ὀλίγων ὡρῶν εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Βοῦνσεν τελειοποιηθεῖσα στήλη, ἐμπεριέχουσα ψευδάργυρον, ἐφυδραργυρωμένον ἄνθρακα, ὕδωρ μετὰ θειϊκοῦ ὀξέος πρὸς διάλυσιν τοῦ ψευδαργύρου καὶ νιτρικὸν ὀξὺ πρὸς ἀπάλειψιν τῆς ἐπὶ τοῦ ἄνθρακος πολώσεως, ἕνεκα τῆς ὁποίας ἡ ἰσχὺς τῆς στήλης ταχέως καταπίπτει.

Πρὸ πολλῶν ἐτῶν εἶναι γνωστὴ ἡ στήλη τοῦ Bunsen, ἐν τούτοις δὲν ἐγένετο χρῆσις ταύτης πρὸς παραγωγὴν φωτὸς, εἰμὴ εἰς εἰδικάς τινας περιστάσεις. Ὁ ἰσχυρότερος λόγος ἔγκειται εἰς τὴν μεγάλην δαπάνην, ἣν συνεπάγει ἡ στήλη αὕτη διὰ τῆς καταναλώσεως τοῦ ψευδαργύρου, ὡς δὲ ἐν ἀτμομηχανῇ καίομεν ἄνθρακα πρὸς παραγωγὴν κινήσεως, οὕτως ἐν τῇ στήλῃ ταύτῃ διαλύομεν ψευδάργυρον πρὸς παραγωγὴν ἠλεκτρικῆς, ἥτις μετασχηματίζεται εἰς φῶς. Διὰ τῆς ἀτμομηχανῆς μέρος τῆς θερμότητος τῆς παραγομένης κατὰ τὴν καῦσιν τῶν ἀνθράκων χρησιμοποιεῖται εἰς παραγωγὴν κινήσεως καὶ μηχανικῶν ἔργων, δύναται δὲ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς θέλομεν ἴδει κατωτέρω, πρὸς παραγωγὴν ἠλεκτρισμοῦ καὶ φωτός. Διὰ τῆς ἠλεκτρικῆς στήλης ὁμοίως, μέρος τῆς διὰ τῆς διαλύσεως τοῦ ψευδαργύρου ἐν ἀραιῷ θειϊκῷ ὀξεῖ παραγομένης θερμότητος χρησιμοποιεῖται πρὸς παραγωγὴν ἠλεκτρισμοῦ καὶ φωτὸς, ἀλλ' ἐν μὲν τῇ ἀτμομηχανῇ ἡ καύσιμος

ὕλη τουτέστιν ὁ ἄνθραξ εἶναι προϊὸν ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ μικροτέρας χρηματικῆς ἀξίας τοῦ ψευδαργύρου, ὃν καίομεν ἐν ἠλεκτρικῇ στήλῃ πρὸς παραγωγὴν φωτός. Ἕνεκα τούτου ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἦλθον εἰς φῶς καὶ ἐτελειοποιήθησαν αἱ καλούμεναι μαγνητοηλεκτρικαὶ καὶ δυναμοηλεκτρικαὶ μηχαναί, δι' ὧν ἡ κινοῦσα δύναμις μετασχηματίζεται εἰς ἠλεκτρισμὸν καὶ εἰς φῶς, ἠδυνήθησαν νὰ φωτίσωσι μεγάλας ἐκτάσεις διὰ τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτός, διότι διὰ τῆς μεθόδου ταύτης ὁ φωτισμὸς παράγεται διὰ πολὺ μικροτέρας σχετικῶς δαπάνης ἢ δι' ἠλεκτρικῆς στήλης. Ἐκ τούτου δὲν πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι εἶναι ἀδύνατον ν' ἀνακαλυφθῇ ἐν τῷ μέλλοντι ἠλεκτρικὴ στήλη παράγουσα οἰκονομικῶς φωτισμόν, ἀλλὰ στήλη ἐμπεριέχουσα ὡς διαλυτὸν μέταλλον τὸν ψευδάργυρον δὲν δύναται νὰ συναγωνισθῇ μετὰ δυναμοηλεκτρικῆς μηχανῆς πρὸς παραγωγὴν φωτός, ἤδη μάλιστα μετὰ τὴν γιγαντιαίαν πρόοδον τῶν μηχανῶν τούτων.

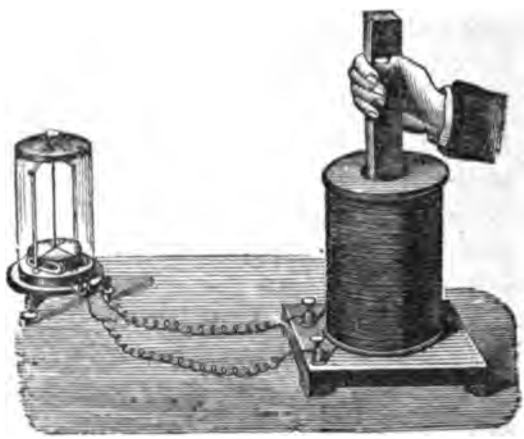
Ἐνταῦθα θέλομεν πραγματευθῆ μόνον περὶ τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτὸς τοῦ παραγομένου διὰ τῶν τελευταίων τούτων μηχανῶν, περιγράφοντες τινὰς ἐξ αὐτῶν, αἵτινες τελειότερον ἐλειτούργουν ἐν τῇ πρώτῃ διεθνεῖ ἐκθέσει τοῦ ἠλεκτρισμοῦ τῇ ἀρξαμένῃ τῇ 1 Αὐγούστου ἐνεστῶτος ἔτους ἐν Παρισίοις.

Πρὸς τελειοτέραν ἀντίληψιν τῶν δυναμοηλεκτρικῶν μηχανῶν, δέον νὰ προτάξωμεν ἐπιστημονικάς τινας λεπτομερείας καὶ νὰ περιγράψωμεν τὰς πρώτας ἀνακαλύψεις, αἵτινες ἐχρησίμευσαν ὡς πρώτη ἀφετηρία οὐ μόνον τῶν ἀνωτέρω μηχανῶν, ἀλλὰ καὶ πολλῶν ἄλλων ἐφευρέσεων, οἷον τοῦ τηλεγράφου, τοῦ τηλεφώνου, τοῦ φωτοφώνου, τῆς μεταβιβάσεως τῆς δυνάμεως εἰς μεγάλας ἀποστάσεις, καὶ ἄλλων δι' ὧν ἐκοσμήθη τὸ μεγαλοπρεπὲς μέγαρον τῆς ἐν Παρισίοις Ἐκθέσεως.

Πρῶτος ὁ Oersted ὁ σοφὸς τῆς Δανίας φυσικός, ἀνεῦρεν ἐν ἔτει 1820, ὅτι ἡ μαγνητικὴ βελόνη ἀποκλίνει τῆς σταθερᾶς αὐτῆς διευθύνσεως, ὅταν προσπελάσωμεν εἰς αὐτὴν ἀγωγόν, δι' οὗ διέρχεται ἠλεκτρικὸν ῥεῦμα. Ἐπειδὴ τὸ αὐτὸ φαινόμενον λαμβάνει χώραν, ὅταν πλησιάσωμεν εἰς τὴν μαγνητικὴν βελόνην ῥάβδον μαγνητικήν, συνεπέρανεν ὅτι πλήρης ἀναλογία ὑφίσταται μεταξὺ ἠλεκτρισμοῦ καὶ μαγνητισμοῦ.

Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ Oersted, ὁ Γάλλος Ampère ἀνεῦρεν ὅτι δύο ἠλεκτρικὰ ῥεύματα ἐπιδρῶσιν ἐπ' ἄλληλα καὶ ὅτι εἷς μαγνήτης ἐπιδρᾷ ἐπίσης ἐπὶ ἠλεκτρικοῦ ῥεύματος. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ Arago ἠδυνήθη νὰ μαγνητίσῃ ῥάβδον ἐκ σιδήρου ἢ ἐκ χάλυβος δι' ἠλεκτρικοῦ ῥεύματος. Ἀλλ' ἔτι σπουδαιοτέραν ἀνακάλυψιν ἔφερεν εἰς φῶς ὁ ἄγγλος Faraday ἐν ἔτει 1830, καταδείξας ὅτι δύναται νὰ παραχθῇ ἠλεκτρικὸν ῥεῦμα διὰ μαγνητικῆς ῥάβδου. Πρὸς τοῦτο ὁ Faraday ἔλαβεν, ὡς δείκνυται ἐπὶ τοῦ σχήματος 1, σύρμα μεταλλικὸν μεμονωμένον τουτέστι περιενδεδυμένον μὲ βάμβακα ἢ μέταξαν ὅπερ περιετύλιξεν ἑλικοειδῶς ἐπὶ

κυλίνδρου ἐκ ξύλου ἢ ἐκ χάρτου, ὡς περιτυλίσσεται τὸ νῆμα ἐπὶ τῆς κοινῶς καλουμένης κουβαρίστρας, σχηματίσας οὕτω πηνίον ἢ ἄτρακτον. Τὰ δύο ἄκρα τοῦ σύρματος ἔθεσεν εἰς συγκοινωνίαν μὲ τὰ δύο ὅρια γαλβανομέτρου, τουτέστιν ὀργάνου καταδεικνύοντος διὰ τῆς ἀποκλίσεως τῆς μαγνητικῆς βελόνης ἣν φέρει, τὴν διάβασιν ἠλεκτρισμοῦ δι' ἀγωγοῦ. Τὸ γαλβανόμετρον παρίσταται πρὸς τὰ ἀριστερὰ τοῦ σχήματος εἶναι δὲ ἀπόρροια τῆς ἀνωτέρω μνημονευθείσης ἀνακαλύψεως τοῦ Oersted. Εἶτα εἰσαγαγὼν βιαίως ἰσχυρὰν ῥάβδον μαγνητικὴν εἰς τὸ πηνίον, παρετήρησεν ὅτι καθ' ἣν στιγμὴν ὁ μαγνήτης εἰσδύει εἰς τὸ πηνίον, ῥεῦμα ἠλεκτρικὸν παράγεται, διότι ἡ βελόνη τοῦ γαλβανομέτρου ἀποκλίνει. Ἂν ὁ μαγνήτης μείνῃ ἤρεμος ἡ βελόνη ἐπανέρχεται εἰς τὸ μηδὲν τῆς κλίμακος, τοῦθ' ὅπερ καταδεικνύει ὅτι τὸ παραχθὲν ἠλεκτρικὸν ῥεῦμα διήρκεσεν ἐφ' ὅσον μόνον

Σχῆμα 1.

χρόνον ὁ μαγνήτης εὑρίσκετο εἰς κίνησιν. Ἂν ἤδη ἀνασύρωμεν βιαίως τὸν μαγνήτην καὶ πάλιν ἠλεκτρικὸν ῥεῦμα παράγεται ἀλλ' ἀντιθέτου φορᾶς, τοῦτο δὲ διότι πάλιν ἡ βελόνη τοῦ γαλβανομέτρου ἀποκλίνει ἀλλὰ κατ' ἀντίθετον τῆς πρώτης φοράν.

Ἡ συσκευὴ αὕτη τοῦ Faraday καταδεικνύει ὅτι δυνάμεθα νὰ παράξωμεν ἠλεκτρικὸν ῥεῦμα καὶ ἄνευ ἠλεκτρικῆς στήλης, καὶ νὰ μετασχηματίσωμεν τὴν κινοῦσαν δύναμιν εἰς ἠλεκτρισμόν. Καὶ ὄντως, ἂν μεταδώσωμεν ἢ διὰ τῆς χειρὸς ἡμῶν ἢ δι' ἄλλου μηχανισμοῦ οἱουδήποτε κίνησιν διηνεκῆ πρὸς τὰ ἄνω καὶ πρὸς τὰ κάτω εἰς τὸν μαγνήτην, θὰ ἀπολύσωμεν σειρὰν ἠλεκτρικῶν ῥευμάτων ἀλληλοδιαδόχως ἀναστρεφομένων, τὰ ὁποῖα ἂν ἡ παλινδρομικὴ αὕτη κίνησις τοῦ μαγνήτου εἶναι ταχυτάτη, θὰ συνέχωνται πρὸς ἄλληλα εἰς ἓν ὅλον.

Τὸ αὐτὸ πείραμα δυνάμεθα νὰ ἐκτελέσωμεν καὶ ἄλλως. Ἂν ὁ μαγνή-

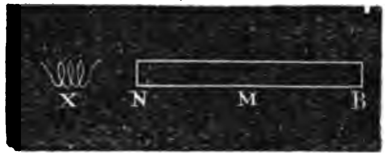
της εἶναι βαρύτερος τοῦ πηνίου δυνάμεθα νὰ ἀφήσωμεν ἤρεμον τὸν μαγνήτην εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ πηνίου καὶ ν' ἀνυψῶμεν καὶ καταβιβάζωμεν τὸ πηνίον ἀντὶ τοῦ μαγνήτου, τότε ἂν ἡ παλινδρομικὴ κίνησις τοῦ πηνίου εἶναι ἐπίσης ταχεῖα ὡς καὶ πρότερον ἡ τοῦ μαγνήτου, τὰ διαδοχικὰ ῥεύματα ἅτινα παράγονται εἰσὶν ἐπίσης ἐντατικά.

Ὡσαύτως ἂν ἀφήσωμεν ἤρεμον τὸν μαγνήτην ἐν τῷ πηνίῳ, πλησιάσωμεν δὲ εἰς τὸ ἄνω ἄκρον τοῦ μαγνήτου βιαίως ἓν τεμάχιον μαλακοῦ σιδήρου, πάλιν βλέπομεν ῥεῦμα παραγόμενον ὡς καὶ εἰς τὰ ἀνωτέρω πειράματα. Ἂν ἀποσπάσωμεν βιαίως τὸν μαλακὸν σίδηρον παράγεται ἀκαριαῖον ῥεῦμα ἠλεκτρικὸν ἀντίθετον τοῦ πρώτου· τὸ ῥεῦμα τοῦτο, ἂν ἡ κίνησις δι' ἧς ἀποσπᾶται ὁ μαλακὸς σίδηρος εἶναι ταχυτάτη, εἶναι μὲν ἐλαχίστης διαρκείας, ἀλλὰ μεγίστης ἐντάσεως, ἂν συγχρόνως ὁ μαγνήτης εἶναι ἰσχυρός, δύναται δὲ νὰ παράξῃ ἠλεκτρικὸν σπινθῆρα εἰς μεγάλην ἀπόστασιν τῇ βοηθείᾳ δύο ἀγωγῶν ἀναχωρούντων ἀπὸ τὰ δύο ὅρια τοῦ πηνίου.

Τοιαῦται περίπου πᾶσαι αἱ ἠλεκτρομηχαναὶ αἱ χρησιμεύουσαι πρὸς ἀνάφλεξιν ὑπονόμων καὶ ὑποβρυχίων γομώσεων διὰ τοῦ ἠλεκτρισμοῦ.

Μετὰ τὰς ἀνωτέρω ἐκτεθείσας ἀνακαλύψεις τοῦ Faraday ἐπῆλθεν ἡ ἐφεύρεσις σειρᾶς ὅλης μηχανῶν μαγνητοηλεκτρικῶν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τελειοτέρων, ὧν τὴν περιγραφὴν παραλείπομεν, περιοριζόμενοι εἰς μίαν τῶν τελειοτέρων, ἣν ἀνεῦρε καὶ ἐτελειοποίησεν ὁ εὐφυὴς Γάλλος ἠλεκτρομηχανικὸς Gramme.

Ἡ ἀρχὴ ἐφ' ἧς στηρίζεται ἡ ἠλεκτρομηχανὴ τοῦ Gramme ἀνάγεται εἰς τὴν ἐπίδρασιν μαγνήτου ἐπὶ ἀγωγοῦ, ἣν περιεγράψαμεν ἀνωτέρω.

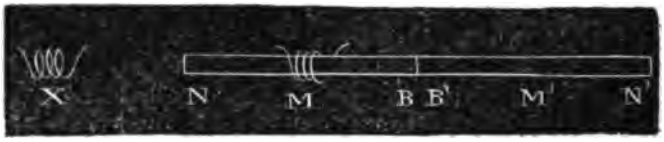

Σχῆμα 2.

Ἔστω NB (σχ. 2) ῥάβδος μαγνητικὴ καὶ X σπειροειδῶς περιειλιγμένος ἀγωγός, εἰς ὃν εἰσάγομεν τὸν μαγνήτην διὰ διαδοχικῶν κινήσεων πρὸς τὰ πρόσω ἀπὸ τοῦ ἄκρου N μέχρι τοῦ μέσου M. Εἰς ἑκάστην τῶν κινήσεων τούτων παρατηροῦμεν ὅτι γεννᾶται ἐπὶ τοῦ ἀγωγοῦ X ῥεῦμα ἠλεκτρικὸν τῆς αὐτῆς πάντοτε φορᾶς, μέχρι τῆς στιγμῆς καθ' ἣν φθάνει ὁ σπειροειδὴς ἀγωγὸς μέχρι τοῦ μέσου M τοῦ μαγνήτου, τὰ δὲ ῥεύματα ταῦτα ἂς τὰ καλέσωμεν θετικά. Ἂν ἤδη ἡ κίνησις ἐξακολουθήσῃ ἀπὸ τοῦ μέσου M μέχρι τοῦ ἑτέρου ἄκρου B παρατηροῦνται ἐπὶ τοῦ σπειροειδοῦς ῥεύματα ἀντιθέτου φορᾶς τῶν πρώτων, τὰ ὁποῖα καλέσωμεν διὰ τοῦτο ἀρνητικά. Ἂν ἤδη τὸ σπειροειδὲς κινηθῇ ἀντιθέτως ἐκ τοῦ ἄκρου B πρὸς τὸ N ἀπολαμβάνομεν κατὰ μὲν τὸ πρῶτον ἥμισυ τῆς κινήσεως, ἤτοι ἀπὸ τοῦ B μέχρι τοῦ M ῥεύματα πάλιν ἀντίθετα τῶν παραγομένων κατὰ τὴν κίνησιν ἀπὸ τοῦ M μέχρι τοῦ B ἤτοι θετικά, τοὐναντίον κατὰ τὴν κίνησιν ἀπὸ τοῦ

μέσου M μέχρι τοῦ πρώτου ἄκρου N τὰ ρεύματα θὰ ὦσιν ἀρνητικά.

Ἤδη ἂν θεωρήσωμεν δύο μαγνήτας NB καὶ B'N' (σχ. 3) ἡνωμένους διὰ τῶν ὁμωνύμων αὐτῶν πόλων B καὶ B' καὶ ὅτι τὸ σπειροειδὲς μετατοπίζεται καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ διπλοῦ τούτου μαγνήτου, τότε κατὰ τὰ

Σχῆμα 3.

ἀνωτέρω ἐκτεθέντα ὅταν τὸ σπειροειδὲς μεταβαίνῃ ἀπὸ τοῦ N εἰς τὸ M ἔχομεν ρεύματα θετικά, ἀπὸ τοῦ M εἰς τὸ B ἀρνητικά, ἀπὸ τοῦ B' εἰς τὸ M' πάλιν ἀρνητικὰ καὶ ἀπὸ τοῦ M' εἰς τὸ τελευταῖον ἄκρον N' θετικά. Οὕτως εἰς τὰς μέσας γραμμὰς M καὶ M' τὸ ἠλεκτρικὸν ρεῦμα ἀλλάσσει φοράν. Ἂν ἤδη τοὺς δύο μαγνήτας τοὺς κάμψωμεν, οὕτως ὥστε οἱ δύο ὁμοῦ ἡνωμένοι διὰ τῶν ὁμωνύμων αὐτῶν πόλων νὰ σχηματίζωσι δακτύλιον, ὡς δεικνύει τὸ σχῆμα 4, καὶ ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ σπειροειδὲς κινεῖται δι' αὐτοῦ ὡς προηγουμένως, τότε ὅταν τοῦτο μεταβαίνῃ ἀπὸ τοῦ M εἰς NN' καὶ εἶτα εἰς M' διέρχεται δι' αὐτοῦ ρεῦμα κατὰ μίαν φορὰν ἤτοι ἀρνητικόν, ὅταν δὲ ἀπὸ τοῦ M' διὰ τοῦ B'B εἰς M ρεῦμα ἀντίρροπον τοῦ πρώτου ἤτοι θετικόν.

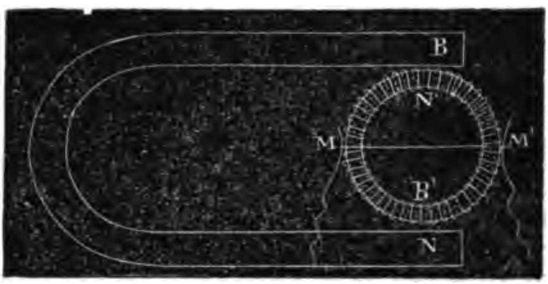
Σχῆμα 4.

Τὸ κύριον μέρος τῆς ἠλεκτρομηχανῆς τοῦ Gramme σύγκειται ἐκ δακτυλίου ἐκ μαλακοῦ σιδήρου περιβεβλημένου διὰ σύρματος χαλκίνου μεμονωμένου, οὗτινος τὰ δύο ἄκρα εἰσὶν ἡνωμένα πρὸς ἄλληλα, οὕτως ὥστε σχηματίζεται ἕλιξ συνεχὴς καὶ ἀτέρμων.

Τὸ σύρμα τοῦτο εἶναι ἀπογεγυμνωμένον καθ' ὅλην τὴν ἐξωτερικὴν περιφέρειαν τοῦ δακτυλίου, δύο δὲ μεταλλικὰ ἐλάσματα ἐπερείδονται εἰς τὰ δύο ἐκ διαμέτρου ἀντίθετα σημεῖα τοῦ δακτυλίου M καὶ M'. Ἂν ἤδη ὁ δακτύλιος οὗτος τεθῇ μεταξὺ τῶν δύο πόλων πεταλοειδοῦς μαγνήτου BN (σχ. 5) θέλει καὶ οὗτος μαγνητισθῇ ἔχων δύο πόλους ἀντιθέτους B' καὶ N' καὶ δύο μέσας ἢ οὐδετέρας γραμμὰς εἰς τὰ σημεῖα M καὶ M'. Οὕτω δὲ θὰ ἔχωμεν τοὺς δύο ἡμικυκλικούς, ὡς καὶ ἀνωτέρω, μαγνήτας ἡνωμένους διὰ τῶν ὁμωνύμων αὐτῶν πόλων. Ἂν ὁ δακτύλιος περιστραφῇ περὶ τὸν ἄξονα αὐτοῦ, ἑκάστη σπεῖρα τοῦ ἑλικοειδοῦς ἀγωγοῦ θὰ διέρχηται διὰ τῶν μαγνητικῶν πόλων τοῦ δακτυλίου, ὡς καὶ εἰς τὸ ἀνωτέρω

πείραμα, διότι κατὰ τὴν περιστροφὴν τοῦ δακτυλίου, οἱ πόλοι αὐτοῦ Β' καὶ Ν' θὰ τηρῶσι τὰ αὐτὰ ὡς πρὸς τὸ διάστημα σημεῖα.

Ἑκάστη ὅθεν σπεῖρα εἶναι ἕδρα ἠλεκτρικοῦ ῥεύματος, ἐφόσον ὁ δακτύλιος περιστρέφεται, τὸ ῥεῦμα δὲ τοῦτο θὰ ἔχῃ ὡρισμένην φοράν, ὅταν ἡ σπεῖρα διανύῃ τὸν δρόμον ΜΝ'Μ', ἀντίθετον δὲ ὅταν ἡ σπεῖρα διατρέχῃ τὸ ἕτερον ἥμισυ τοῦ δακτυλίου Μ'Β'Μ. Ὅλαι ὅθεν αἱ σπεῖραι αἱ ἄνω τῆς γραμμῆς ΜΜ' εὑρισκόμεναι διελαύνονται δι' ἠλεκτρικῶν ῥευμάτων τῆς αὐτῆς φορᾶς, αἱ δὲ σπεῖραι αἱ ὑποκάτωθεν τῆς αὐτῆς γραμμῆς κείμεναι διὰ ῥευμάτων ἀντιθέτων πρὸς τὰ πρῶτα. Τὰ δύο ταῦτα ῥεύματα εἰσὶν ἴσα καὶ ἀντίθετα καὶ ἐπομένως ἐξουδετεροῦνται, τοῦθ' ὅπερ συμβαίνει καὶ εἰς δύο ἠλεκτρικὰς στήλας, συγκειμένας ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἀριθμοῦ ὁμοίων στοιχείων, ἡνωμένας διὰ τῶν ὁμωνύμων πόλων αὐτῶν. Ὅπως δὲ εἰς τὰς

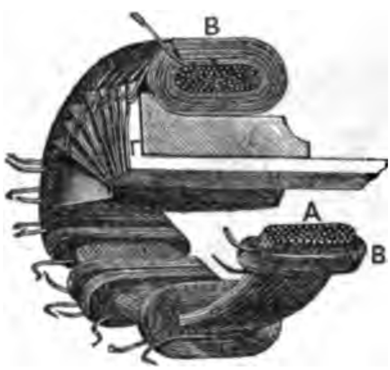

Σχῆμα ϛ.

οὕτως ἡνωμένας ἠλεκτρικὰς στήλας ἀπολαμβάνομεν ἠλεκτρικὸν ῥεῦμα ἐξωτερικῶς, ὅταν ἑνώσωμεν διὰ μεταλλικοῦ ἀγωγοῦ τοὺς κοινοὺς πόλους τῶν δύο ἠλεκτρικῶν στηλῶν, οὕτω καὶ ἐν τῇ ἠλεκτρομηχανῇ τοῦ Gramme συλλέγονται τὰ δύο ἀντίθετα ἠλεκτρικὰ ῥεύματα τὰ παραγόμενα εἰς τοὺς δύο ἡμιδακτυλίους, διὰ μεταλλικῶν ἐλατηρίων ἐπερειδομένων εἰς τὰ σημεῖα Μ καὶ Μ', καθ' ἃ συναντῶνται τὰ δύο ἴσα καὶ ἀντίρροπα ἠλεκτρικὰ ῥεύματα.

Εἰς τὰ οὕτω παραγόμενα ἠλεκτρικὰ ῥεύματα ἐπιπροστίθενται καὶ τὰ ἀπ' εὐθείας ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τῶν πόλων Β καὶ Ν τοῦ μαγνήτου παραγόμενα. Καὶ ὄντως ἂν διὰ τοῦ μαγνητικοῦ πεδίου, τὸ ὁποῖον περιβάλλει τοὺς δύο πόλους μονίμου μαγνήτου, διέλθῃ μεταλλικὸς ἀγωγός, οὗτινος ἡ φορὰ νὰ ἦναι κάθετος ἐπὶ τὸν ἄξονα τοῦ μαγνήτου, γεννᾶται ἐπὶ τοῦ ἀγωγοῦ τούτου ἠλεκτρικὸν ῥεῦμα, οὗτινος ἡ ἔντασις ἐξαρτᾶται καὶ ἐκ τῆς ταχύτητος μεθ' ἧς κινεῖται ὁ ἀγωγὸς καὶ ἐκ τῆς μικροτέρας ἀποστάσεως αὐτοῦ ἀπὸ τῶν πόλων τοῦ μαγνήτου. Καὶ ἐνταῦθα περιστρεφομένου τοῦ δακτυλίου αἱ σπεῖραι διέρχονται διὰ τοῦ μαγνητικοῦ πεδίου τῶν πόλων Β καὶ Ν, ἀλλ' εἰς μὲν τὸ ἐξωτερικὸν ἥμισυ ἑκάστης σπείρας παράγεται ἠλεκτρικὸν ῥεῦμα κατὰ μίαν φορὰν εἰς δὲ τὸ ἕτερον ἥμισυ τὸ ἐσω-

τερικὸν κατ' ἀντίθετον φοράν. Ἀλλὰ τὸ πρῶτον ῥεῦμα εἶναι ἰσχυρότερον τοῦ δευτέρου, διότι τὸ ἐξωτερικὸν ἥμισυ τῆς σπείρας διέρχεται πλησιέστερον τῶν μαγνητικῶν πόλων, καὶ διὰ τοῦτο κατισχύει τοῦ ἀντιθέτου ῥεύματος τοῦ παραγομένου κατὰ τὸ ἐσωτερικὸν ἥμισυ τῆς σπείρας. Τὸ ῥεῦμα τοῦτο βαίνει κατὰ τὴν αὐτὴν φορὰν μὲ τὸ ἀνωτέρω ἐρευνηθέν, ὡς τοῦτο ἀποδεικνύεται ἂν ὁ δακτύλιος κατασκευασθῇ ἐκ ξύλου καὶ οὐχὶ ἐκ μαλακοῦ σιδήρου. Ἀλλ' ἡ ὕπαρξις δακτυλίου ἐκ μαλακοῦ σιδήρου ἀντὶ τοιούτου ἐκ ξύλου, ἐπαυξάνει ἔτι μᾶλλον τὴν ἔντασιν τοῦ ῥεύματος, διότι χρησιμεύει ὡς διάφραγμα, τὸ ὁποῖον οὐ μόνον παρεμποδίζει τὴν ἐπίδρασιν τῶν μαγνητικῶν πόλων Β καὶ Ν ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ ἡμίσεος ἑκάστης σπείρας, ἀλλὰ καὶ ἐπαυξάνει τὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἡμίσεος.

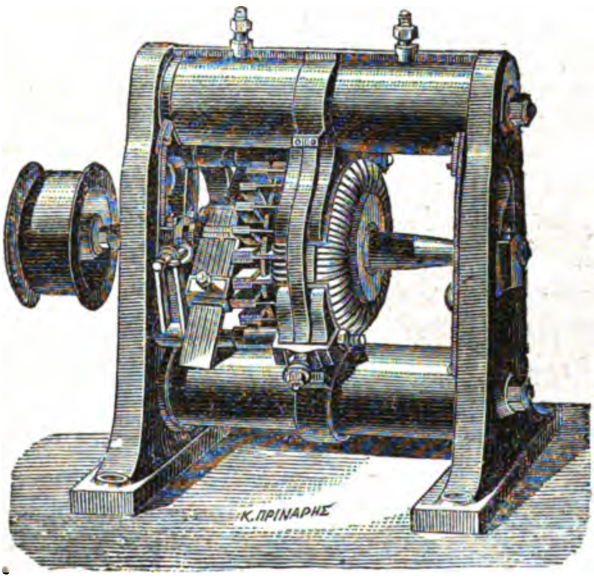
Σχῆμα 6.

Ὁ δακτύλιος τῆς μηχανῆς τοῦ Gramme, οὗτινος ἡ κατασκευὴ παρίσταται διὰ τοῦ σχήματος 6 σύγκειται κυρίως ἐκ πολλῶν συρμάτων ἐκ μαλακοῦ σιδήρου Α. Ὁ ἀντὶ συμπαγοῦς οὕτω κατασκευαζόμενος δακτύλιος ἔχει τὴν ἰδιότητα ταχέως νὰ μαγνητίζηται καὶ ἀμέσως νὰ ἐκμαγνητίζηται ὅταν ἡ ἐπίδρασις τῶν πόλων τοῦ μαγνήτου παρέρχηται.

Ἐπὶ τοῦ δακτυλίου τούτου περιτυλίσσονται πλεῖστα πηνία Β ἐκ σύρματος χαλκίνου μεμονωμένου, τουτέστι κεκαλυμμένου δι' ἀπομονωτικῆς οὐσίας, οἷον βάμβακος μετ' ἀσφάλτου. Τὸ εἰσερχόμενον ἄκρον ἑκάστου πηνίου καὶ τὸ ἐξερχόμενον τοῦ προηγουμένου προσκολλῶνται εἰς μεταλλικὰ ἐλάσματα ΓΓ, ἅτινα περιβάλλουσι τὸν ἄξονα δι' οὗ στρέφεται ὁ δακτύλιος καὶ εἰσὶν ἠλεκτρικῶς μεμονωμένα καὶ ἀπ' ἀλλήλων καὶ ἀπὸ τοῦ ἄξονος διὰ λεπτῶν φύλλων γουταπέρκας. Ἐπὶ τῶν ἐλασμάτων τούτων κατά τινα ὁριζοντίαν διάμετρον ἐπερείδονται μεταλλικαὶ ψῆκτραι ἐκ σύρματος χαλκίνου ἐπαργύρου. Αἱ ψῆκτραι αὗται συλλέγουσαι τὰ ἠλεκτρικὰ ῥεύματα τὰ εἰς τὰς σπείρας τοῦ δακτυλίου κατὰ τὴν περιστροφὴν αὐτοῦ παραγόμενα, οὕτω δὲ ἔχομεν διηνεκὲς ἠλεκτρικὸν ῥεῦμα, ἐφ' ὅσον περιστρέφεται ὁ δακτύλιος, ὅμοιον μὲ τὸ ὑπὸ στήλης παραγόμενον, οὗτινος ὅμως ἡ ἔντασις αὐξάνει αὐξανούσης καὶ τῆς περιστροφικῆς ταχύτητος τοῦ δακτυλίου.

Ἡ ἠλεκτρομηχανὴ τοῦ Gramme ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω μορφὴν ἐκλήθη μαγνητοηλεκτρική, διότι διὰ μονίμων μαγνητῶν δύναται νὰ μεταβάλῃ τὴν κινοῦσαν δύναμιν εἰς ἠλεκτρικὸν ῥεῦμα, ἀλλὰ διά τινος τροποποιήσεως

οὐ μόνον ἠδυνήθησαν ν' ἀποφύγωσι τὴν χρῆσιν μονίμων μαγνητῶν ἀλλὰ καὶ τ' ἀποτελέσματα ν' αὐξήσωσι διὰ μηχανῆς ἐχούσης καὶ μικρότερον ὄγκον καὶ μικρότερον βάρος. Γνωστὸν ὅτι ἂν ῥάβδος ἐκ σιδήρου περιβληθῇ ἑλικοειδῶς δι' ἀγωγοῦ, δι' οὗ διέρχεται ἠλεκτρικὸν ῥεῦμα μαγνητίζεται ἐφ' ὅσον τὸ ῥεῦμα τοῦτο ἐξακολουθεῖ νὰ διέρχηται διὰ τοῦ ἀγωγοῦ. Ἐν τῷ τελευταίῳ τύπῳ τῆς ἠλεκτρομηχανῆς τοῦ Gramme τῷ παρισταμένῳ διὰ τοῦ σχήματος 7, τὸ ῥεῦμα τὸ διὰ τῆς περιστροφῆς τοῦ δακτυλίου παραγόμενον διαβιβάζεται δι' ἀγωγοῦ μεμονωμένου ἑλικοειδῶς περὶ τὰ σκέλη τῶν δύο ἠλεκτρομαγνητῶν, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων περιστρέφεται ὁ δακτύλιος. Ὁ πυρὴν τῶν ἠλεκτρομαγνητῶν τούτων ἐκ σιδήρου συγκεί-

Σχῆμα 7.

μενος φέρει πάντοτε ἐλάχιστον μαγνητικὸν ῥευστόν. Τοῦ δακτυλίου περιστρεφομένου, ἡ ἀσθενὴς κατὰ πρῶτον μαγνητικὴ τοῦ σιδήρου, ἐπιδρᾷ ἐπὶ τοῦ δακτυλίου καὶ παράγει ἀσθενές τι ἠλεκτρικὸν ῥεῦμα, τὸ ὁποῖον ὅμως εἶναι ὑποχρεωμένον νὰ διέλθῃ ἑλικοειδῶς περὶ τὰ τέσσαρα σκέλη τῶν δύο ἠλεκτρομαγνητῶν καὶ ἐπαυξήσῃ τὴν μαγνητικὴν αὐτῶν δύναμιν. Τῆς ἰσχύος τῶν ἠλεκτρομαγνητῶν αὐξανούσης καὶ ἡ ἐπίδρασις ἐπίσης αὐξάνει καὶ ἐπομένως καὶ ἡ τοῦ παραγομένου ἠλεκτρικοῦ ῥεύματος. Οὕτω δὲ αὐξανούσης τῆς περιστροφικῆς κινήσεως τοῦ δακτυλίου αὐξάνει ἡ ἔντασις τῶν ἠλεκτρομαγνητῶν καὶ ἡ τοῦ παραγομένου ἐπομένως ἠλεκτρικοῦ ῥεύματος. Ἡ ἠλεκτρομηχανὴ αὕτη τοῦ Gramme ὑπὸ τὴν τελευταίαν ταύτην μορφὴν καλεῖται δυναμοηλεκτρική, διότι μετατρέπει ἀμέσως τὴν κινοῦσαν δύναμιν εἰς ἠλεκτρικὸν ῥεῦμα, ἄνευ τῆς χρήσεως μονίμων μαγνητῶν.

Ἡ δυναμοηλεκτρικὴ αὕτη μηχανὴ τοῦ Gramme ἦν μία τῶν ἀρίστων ἐκ τῶν ἐν τῇ ἐν Παρισίοις διεθνεῖ ἐκθέσει τοῦ ἠλεκτρισμοῦ ἐκτεθειμένων, βραβευθεῖσα οὐ μόνον ὑπὸ τῆς Ἀκαδημείας τῶν Ἐπιστημῶν κατὰ τὴν ἀπονομὴν τοῦ μεγάλου βραβείου τῆς ἠλεκτρικῆς τοῦ ἐπικληθέντος Βόλτα, πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ μεγάλου τούτου ἀνδρός, ἀλλὰ καὶ ἤδη τυχοῦσα Διπλώματος Τιμῆς κατὰ τὴν διεθνῆ Ἔκθεσιν. Ἤδη γνωσθείσης τῆς πηγῆς ταύτης, ἥτις διὰ κινούσης μόνον δυνάμεως παρέχει ἡμῖν ἄφθονον ποσότητα ἠλεκτρικῆς ἐν σχετικῶς μικροτέρᾳ δαπάνῃ τῆς δι' ἠλεκτρικῆς στήλης ἀπαιτουμένης, ἐρευνήσωμεν τὰς ἐφαρμογὰς αὐτῆς.

Τ. Α. Ἀργυρόπουλος.

Ο ΠΥΡΓΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΕΤΡΟΥ ΕΝ ΑΝΔΡΩ

Μεταξὺ τῶν ζητημάτων τῶν σπουδαιοτέρων διὰ τὸν ἐρευνῶντα τὰ κατὰ τὰς νήσους, καὶ μάλιστα ἐκείνας, ἐν αἷς ἐλάχιστα περιεσώθησαν διαφόρων χρόνων ἴχνη οἰκοδομημάτων παρουσιάζεται καὶ τὸ τῆς κατὰ διαφόρους χρόνους καταστάσεως τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τῆς θέσεως αὐτῆς καὶ ἀναπτύξεως, καὶ ἐν γένει τῆς κατὰ χρόνους διακρίσεως τῶν λειψάνων τῆς τέχνης ταύτης. Ἡ ἐρήμωσις ἐκ τῶν ἐπὶ τῶν νήσων κτιρίων, αἱ ἀλλεπάλληλοι ἐπελθοῦσαι καταστροφαὶ καὶ οἱ ταύτας παρακολουθοῦντες συνοικισμοὶ μετέβαλον ἀληθῶς καθ' ὁλοκληρίαν τὴν ὄψιν πολλῶν μερῶν, κατέστησαν δυσδιάκριτον λίαν τὴν πρώτην αὐτῶν κατάστασιν, τὴν πρώτην πολλῶν κτιρίων προέλευσιν. Ἐν τούτοις ὁσηνδήποτε μεταλλαγὴν ἂν ὑπέστησαν αἱ οἰκοδομαί, τὰ τείχη κ.τ.τ. εἶνε ἀδύνατον νὰ μὴ ὑπάρχῃ πάντοτε διὰ τὸν γεγυμνασμένον ὀφθαλμὸν γνώρισμά τι ἱκανὸν νὰ καταδείξῃ τὴν ἀρχικὴν προέλευσιν, σημεῖον ἐλάχιστον πολλάκις σαφέστατα τοποθετοῦν οἱονδήποτε μνημεῖον μεθ' ὅλην τὴν μεταμφίεσιν, ἣν περιέβαλεν αὐτὸ ἡ τῶν χρόνων πάροδος, ἡ ἐπίδρασις τῆς περιόδου, καθ' ἣν διεσκευάσθη, ἄλλαι πολλαὶ αἰτίαι ἀποξέσασαι τὸ παλαιότερον ἔνδυμα ἢ καὶ μίμησιν πολλάκις ἐκείνου ἀναλαμβάνουσαι, ἐξ ἧς πολλὰ προῆλθον ἐν τῇ διαγνώσει σφάλματα. Ἐν ἄλλοις λόγοις καὶ ἐπὶ τῶν νήσων μεθ' ὅλας τὰς προμνημονευθείσας δυσχερείας ἔχομεν σαφῆ χαρακτηριστικὰ εἰς διάκρισιν τῶν χρόνων τῶν προϊόντων τῆς ἀρχιτεκτονικῆς.

Καὶ ὅμως ὑπάρχουσι σημεῖά τινα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν νήσων, ἅτινα μὴ ἐξετασθέντα ἐπακριβῶς ἀκόμη καὶ σήμερον ἐκφέρονται λίαν ἐσφαλμένως εἰς ἄλλους χρόνους ἀποδιδομένων κτιρίων προφανῶς φερόντων χαρακτῆρα ὅλως διάφορον τῆς εἰς ἣν ἀνάγονται ἐποχῆς. Τοιαῦτα π. χ. τὰ γνωστὰ ἐν τισι τῶν νήσων, ἐν Ἄνδρῳ ἰδίᾳ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν πύργων, ὧν ὁ πα-

λαιότερος μόλις εἰς τὸ τέλος τῆς προπαρελθούσης ἀνάγεται ἑκατονταετηρίδος καὶ ἅτινα ὅμως γενικῶς θεωροῦνται ὡς μεσαιωνικὰ κτίσματα καὶ ὡς τοιαῦτα ἀναφέρονται, ἐν ᾧ δὲν εἶνε ἄλλο τι ἢ κατοικίαι τῶν ἰσχυροτέρων καὶ εὐπορωτέρων κατοίκων τῶν νήσων χρησιμεύουσαι ὡς κρησφύγετα καὶ διὰ τοὺς λοιποὺς περιοίκους κατὰ τὰς ἐπιδρομὰς τὰς συχνὰς τὰς ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις τῶν πλημμυρούντων τὸ Αἰγαῖον πειρατῶν. Ἴδιον χαρακτηριστικὸν τῶν οἰκημάτων τούτων (διότι εἶνε ἁπλαῖ κατοικίαι μὴ φέρουσαι τρόπον οἰκοδομίας ἰδιαίτερον ἢ διάφορον τῶν ἄλλων οἰκιῶν) εἶνε ἡ χθαμαλότης τῶν θυρῶν καὶ θυρίδων καὶ ἡ ὑπὲρ ταύτας ἐν εἴδει ἀντηρίδος ἐξοχὴ ἡ καλύπτουσα ὀπὴν ἀφ' ἧς ὑπερήσπιζον οἱ ἐν τῷ οἰκήματι τὴν εἴσοδον ἀμυνόμενοι εἴτε δι' ὅπλων, εἴτε δι' ἐπιχύσεως ζέοντος ἐλαίου ἢ ὕδατος, ὡς ἡ παράδοσις φέρει.

Ἕνεκα τῆς ἐσφαλμένης κατὰ χρόνους τοποθετήσεως τῶν οἰκημάτων τούτων, ἀνάγκη προῆλθε νὰ τοποθετηθῶσι, νἀπομακρυνθῶσι τῆς ἁρμοζούσης αὐταῖς θέσεως ἕτεραι οἰκοδομαὶ ἀληθῶς φέρουσαι τὸν τύπον τῆς κατὰ τὸν Μεσαίωνα ἐργασίας, καὶ νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀνήκουσαι εἰς χρόνους πολλῷ παλαιοτέρους, τοὺς ἑλληνικούς, πρὸς οὓς οὐδεμίαν σχέσιν οὔτε κατὰ τὴν κατασκευήν, οὔτε κατὰ τὸν σκοπὸν φαίνονται ἔχουσαι, πολλάκις δ' ᾠκοδομημέναι ἐπὶ τόπων ὅπου οὐδ' ἴχνος ἐφάνη ἀρχαίου συνοικισμοῦ, ἔτι δ' οὐδὲ ἐνδιαφέρουσα διὰ τοὺς ἀρχαίους οὕτως ἦν θέσις ὥστε νὰ λάβωσιν ἀνάγκην τοιούτων κτιρίων, ἐν ᾧ πολλὰ τὰ κινήσαντα τὴν κατοχὴν τῶν τόπων τούτων καὶ τὴν ἀνίδρυσιν τοιούτων οἰκοδομῶν κατὰ τὸν Μεσαίωνα, εἰς ὃν καὶ μόνον πρέπει νἀναχθῶσιν ἀφ' οὗ εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους, τοὺς ἐγγὺς ἡμῶν μάλιστα, δὲν ἦσαν εἰς κατάστασιν οἱ κάτοικοι νὰ οἰκοδομῶσι τοιαῦτα κτίρια, ὡς δεικνύουσιν αἱ προαναφερθεῖσαι οἰκοδομαί, οἱ πύργοι, οἱ καὶ σήμερον διατηροῦντες τὰ ὀνόματα τῶν πρώτων κτητόρων.

Ἐν τοῖς εἰς ἑλληνικοὺς χρόνους ἀναγομένοις κτιρίοις εἰσὶ καὶ οἱ ἐπὶ τῆς νήσου Σίφνου πύργοι, περὶ ὧν κατωτέρω ἐν ἐκτάσει, οἵτινες ἐκ πολλῶν χαρακτηριστικῶν δὲν δύνανται νὰ ὑπερβῶσι τὸν Μεσαίωνα· εἶνε προφανῶς κτίρια ἀνιδρυθέντα ὑπὸ τῶν κατόχων τῆς νήσου εἰς φρούρησιν μὲν αὐτῆς, σύνδεσιν δὲ συνεννοήσεως ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον, ὡς ἥ τε θέσις αὐτῶν ἡ πρὸς ἀλλήλους καὶ ὁ ἀριθμὸς δεικνύει. Δυστυχῶς ὀλίγα μέρη καὶ τὰ κατώτατα αὐτῶν σώζονται, πλὴν καὶ ἐκ τούτων ἱκανὰ δύναταί τις νὰ πορισθῇ εἰς σύγκρισιν πρὸς ἑτέρους ἀλλαχοῦ ὑπάρχοντας, ὀλιγίστους ὅμως (διότι σημειωτέον ὅτι παραδόξως μόνον ἐπὶ τῆς Σίφνου πλεῖστοι διετηρήθησαν· ἠρίθμησα δ' ἐπ' αὐτῆς περὶ τοὺς εἴκοσιν ἤδη ἐν ἐρειπίοις).

Ὅμοιος κατὰ τὰς διαστάσεις τοῖς τελευταίοις τούτοις κτιρίοις, καὶ κατὰ τὴν κατασκευήν, καὶ κατὰ τὸν σκοπόν, ὡς πιστεύω ἑξῆς ὅτι θὰ δείξω, ἀλλὰ εἰς πολλῷ μεῖζον ὕψος διατηρούμενος εἶνε ὁ ἐν Ἄνδρῳ πύργος

τοῦ Ἁγίου Πέτρου ἐπικαλούμενος, περὶ οὗ ταῦτα ὑπόκειται, ὁμοιότατα δὲ καὶ τὰ λείψανα ἑτέρου τοιούτου ἐν θέσει Ξυλοκαρύδα ἐν τῇ ἀπὸ Γαυρείου εἰς Μπατσὶ ὁδῷ. Καὶ ἐκεῖνος μὲν καὶ ὑπὸ τοῦ Ross καὶ ὑπὸ τοῦ κ. Α. Μηλιαράκη θεωρεῖται ἀρχαῖος Ἑλληνικός, τὸ δὲ τελευταῖον κτίσμα ἐν ταῖς αἱμασιαῖς καταλέγεται. Κατὰ πόσαν ὅμως ταῦτα ἀμφότερα ἀληθείας ἔχονται ἐκ τῆς ἑξῆς ἐρεύνης δειχθήσεται.

Ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος πύργος ἔχει τὴν ὀνομασίαν ἀπὸ τῆς ἐπὶ τῶν ἀντικρὺ καὶ πρὸς Α. κλιτύων τοῦ ὄρους κώμης τοῦ Ἁγίου Πέτρου, ἔχει σχῆμα κυλινδρικόν, τοῦ κυλίνδρου μειουμένου ἐπαισθητῶς κατὰ τὸ κάτω ἥμισυ. Αἱ κατώτατοι δρόμοι τοῦ κτιρίου, περὶ τοὺς δέκα τὸν ἀριθμὸν εἶνε ᾠκοδομημένοι ἐξ ὀγκωδεστέρων λίθων, τὴν ἐπιφάνειαν ἠμελημένων τὰς δ' ἁρμογὰς κατειργασμένων καὶ *οὐχὶ ἀργῶν* (ὡς λέγεται ἐν τοῖς Μηλιαράκη 117), ἀφ' οὗ μάλιστα λέγεται κατωτέρω ὅτι ἔχουσι *τὴν ἄνω καὶ κάτω ἐπιφάνειαν ὁμαλήν*, οὐχὶ ὅμως *ἐκ φύσεως* ὡς πιστεύει ὁ κύριος Μηλιαράκης, ἀλλ' ἐκ τέχνης ὡς δύναταί τις νὰ ἴδῃ ἐν τῇ διακρίσει τῇ γλυφῆς ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ταύτης. Ἡ κατὰ τὰ πλάγια τομὴ τῶν λίθων δὲν εἶνε κάθετος ἀλλὰ συνήθως κεκλιμένη δὲν εἶνε δὲ καὶ κατὰ τὸν τρόπον τῆς *Πελασγικῆς οἰκοδομικῆς*, ὡς λέγει ὁ κ. Μηλιαράκης, διότι τότε δὲν θὰ ἦσαν τόσον καλῶς εἰργασμένοι ἐκεῖ οἱ λίθοι· μᾶλλον δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἐνιαχοῦ διορᾷ τὰ πολυγωνικὰ τειχία ἀλλὰ πολὺ μεμακρυσμένα οὐχὶ δὲ καὶ Πελασγικὴν οἰκοδομικὴν ἥτις πᾶν ἄλλο εἶνε ἢ τοῦτο.

Ἀπὸ τοῦ δεκάτου καὶ ἑξῆς δόμου ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια καθίσταται ὁμαλωτέρα, κατὰ τὰ πλάγια τεμνομένων ἔτι οὐχὶ καθέτως τῶν λίθων.

Ἓν τῶν περιεργοτέρων μερῶν τοῦ κτιρίου εἶνε ἡ θύρα, ἥτις μετὰ καὶ τῶν ἄλλων χαρακτηριστικῶν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ εἰς κάλλιστον ὁρισμὸν τῶν τῆς προελεύσεως χρόνων. Εἶνε χθαμαλή, μόλις ἑνὸς μέτρου καὶ τριάκοντα ἑκατοστῶν, πολὺ ὅμως διαφέρει, ἢ μᾶλλον οὐδόλως δύναται νὰ συγκριθῇ πρὸς τὴν τῶν Μυκηνῶν, πρὸς ἣν παραβάλλει ταύτην ὁ κ. Μηλιαράκης· διότι εἶνε ὅλως τετραγωνικὴ μὴ ἔχουσα τὴν παρὰ μικρὰν σύγκλισιν τῶν παραστάδων καὶ οὐχὶ *παραστατῶν* ὡς παρὰ τῷ αὐτῷ φέρεται.

Ὁ μετὰ τὴν θύραν κυκλικὸς θάλαμος καλύπτεται ἄνωθεν διὰ πλακῶν προερχομένων ἐκ τῆς ἠρέμα καμπυλώσεως τοῦ πέριξ τοίχου ἥτις συνεχίζεται δι' ἐπίσης καμπύλων περαιτέρω πλακῶν. Πολὺ μέρος τῆς στέγης κατέπεσεν ἤδη, μεταξὺ δὲ τῶν κατακειμένων τεμαχίων εἰσί τινα φέροντα ἐπειργασμένον τέρμα κυκλοειδοῦς στομίου, ὥστε φαίνεται ὅτι δὲν ὑπῆρχον πλάκες εἰς τὸ μέσον τοῦ θόλου ἀλλ' ὅτι ἀφίετο ἄνοικτὸν τὸ μέρος ἐκεῖνο χάριν τοῦ ἄνωθεν φωτός· καὶ ἡ ἀνάβασις δὲ ἐκεῖθεν θὰ ἐτελεῖτο εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ πύργου, ἀδυνάτου ἀποδεικνυομένης τῆς ἀνόδου τῆς διὰ τῆς ὀπῆς τῆς ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου ὑπαρχούσης.

Αἱ δύο ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῆς θύρας στενόμακροι ὀπαὶ αἱ ἔσωθεν ἀποκλί-

νοντα εἰς πυραμίδα τὰ χείλη ἔχουσαι εἰς οὐδὲν ἄλλο ἢ εἰς ὑπεράσπισιν τῆς εἰσόδου ἐχρησίμευον, ὡς καὶ τὸ σχῆμα καὶ ἡ θέσις αὐτῶν δεικνύει· δὲν ἠδύναντο δὲ νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς φωταγωγοί, διά τε τὸ στενὸν αὐτῶν καὶ διότι ἀπεφράσσοντο ἔσωθεν ὡς δεικνύουσιν αἱ αὔλακες αἱ ὑπάρχουσαι ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ἀμφοτέρων τοίχου, τοῦ δὲ ἀριστεροῦ τοίχου ὁ λίθος ἔχει αὔλακα διὰ τὴν σύγκλισιν τοῦ ἔσωθεν τιθεμένου φράγματος. Αἱ τοιαῦται ὑπερασπιστικαὶ θυρίδες (πολεμίστραις), οὐδόλως βεβαίως διευκολύνουσι χρῆσιν τόξων, ὅπερ εἷς ἰσχυρὸς καὶ ἀσφαλὴς λόγος τῆς ὑποστηρίξεως τῆς γνώμης ὅτι ὁ πύργος δὲν εἶνε ἀρχαῖος Ἑλληνικός. Ὅτι δ' αἱ θυρίδες αὗται ἐχρησίμευον εἰς ὑπεράσπισιν τῆς θύρας ἠδύνατό τις νἀντικρούσῃ κάλλιστα λέγων ὅτι κεῖνται πολὺ ὑπὲρ τὸ ἔδαφος, οὕτως ὥστε δὲν ἦτο δυνατὸς ὁ διαχειρισμὸς ὅπλου· ἀλλὰ καὶ τούτου εὗρον θεραπείαν ἀρίστην. Διότι φαίνεται ὅτι εὐθὺς ἔσωθεν ὑπὲρ τὴν θύραν ὑπῆρχε κατεσκευασμένος ἐξώστης ἐφ' οὗ οἱ ὁπλῖται ἀνέβαινον, ὡς σαφέστατα καὶ ἀκατέργαστος ὑπὲρ τὴν θύραν ἔσωθεν γραμμὴ δεικνύει καὶ τέσσαρες εἰς ὑποδοχὴν τῶν δοκῶν τούτου κατὰ ταὐτὸ ὀπαί, δύο ἐπιμήκεις ὑπὲρ τὰς δύο γωνίας τῆς θύρας, καὶ δύο ὑπὸ τὰς θυρίδας τὰς ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῆς θύρας τετράγωνοι, ἐπὶ τῆς αὐτῆς σειρᾶς, ἐν συμμέτρῳ ἀποστάσει καὶ ἱκανῶς εἰς βάθος ἐν τῷ τοίχῳ χωροῦσαι. Ἐκ τῶν δύο θυρίδων στενωτέρα ἔσωθεν ἡ δεξιᾷ τῷ ἐξιόντι πλατυτέρα δ' ἡ ἀριστερᾷ.

Ὑπὲρ τὴν χθαμαλὴν τοῦ πύργου θύραν καὶ διὰ τοῦ πάχους τοῦ ὑπερθύρου αὐτῆς διήκει ὀπὴ λίαν στενή, ὀρθογωνίου πρίσματος σχῆμα ἔχουσα, ἀκολουθοῦσα ὅλον τὸ πλάτος τοῦ ὀρόφου τοῦ θολωτοῦ. Τὸ ἄνοιγμα ἀπετελέσθη μεῖζον ἢ ἀρχικῶς ἦν πρὸς τὰ κάτω καταστραφὲν καὶ διὰ τοῦτο δύναται νῦν, μετὰ δυσκολίας ὅμως, νὰ χωρήσῃ σῶμα ἀνθρώπου· ἀρχικῶς ὅμως πέποιθα ὅτι τοῦτο ἦν ἀδύνατον ὡς δεικνύει τὸ εὐθὺς ὑπεράνω πλάτος δι' οὗ ἀδύνατον νὰ διέλθῃ ἄνθρωπος μετ' εὐκολίας. Παράδοξον δ' ὅλως θὰ ἦτο τοιοῦτο κτίριον νὰ ἔχῃ μοναδικὴν τὴν δι' ἀναρριχήσεως εἴσοδον καὶ ἀναρριχήσεως οὕτω κινδυνώδους. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποθέσωμεν πρὸς στιγμὴν μόνον ὅτι τοιαύτη ἦτο ἡ ἄνοδος, τοιαύτη ὑπηγορεύθη τῷ ἀρχιτέκτονι ὑπὸ τῶν ἀναγκῶν τοῦ πύργου, ἰδοὺ ἔχομεν καὶ ἄλλον λόγον δι' οὗ καταδεικνύεται ὅτι ὁ πύργος δὲν εἶνε ἀρχαῖος Ἑλληνικός. Ἐὰν ἦτο τοιοῦτος θὰ εἴχομεν ὁπωσδήποτε καὶ ἄλλα ἀλλαχοῦ ἀνάλογα κτίρια, τὰ αὐτὰ παράδοξα παρουσιάζοντα κατὰ τὴν εἴσοδον. Οὐδαμοῦ ὅμως παρουσιάσθησαν τοιαῦτα. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο ἀλλὰ καὶ ὅλως τοὐναντίον διά τινων σωζομένων ἄλλων κτιρίων ἀποδεικνύονται σαφῶς καὶ οἱ χρόνοι εἰς οὓς ἀνάγεται καὶ ὁ πύργος τοῦ ἁγίου Πέτρου καὶ ὁ λόγος τῆς ὑπὲρ τὴν θύραν ὀπῆς. Τοιοῦτο κτίσμα ἡ τρίτη μεγάλη πύλη τοῦ φρουρίου τοῦ Ἀκροκορίνθου. Τὸ φρούριον ἐκεῖνο φαίνεταί πως νεώτερον τοῦ Πύργου τοῦ ὑπ' ἐξέτασιν, ὁπωσδήποτε ἀνάγεται εἰς τοὺς πρώτους τῆς Ἑνετοκρα-

τίας χρόνους· ἡ πύλη αὐτοῦ ἡ ἄνω σημειωθεῖσα, ὑψηλὴ ἀρκούντως κατεσκευασμένη φέρει ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου ἱκανῶς πλατεῖαν ἐντομὴν φθάνουσαν εἰς οἴκημα ὑπὲρ τὸ ὑπέρθυρον. Ὁ σκοπὸς τῆς ἐντομῆς ταύτης ἀδιαθεστέρας λίαν καὶ ἐπὶ τῶν ἔνθεν καὶ ἔνθεν παραστάδων τῆς πύλης φερομένης κατάδηλος ἐκ τοῦ τελευταίου μάλιστα γίγνεται ὅτι ἦτο κατεσκευασμένη διὰ τὴν ἀνέλκυσιν καὶ κατάπτωσιν τῆς ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω καταπιπτούσης θύρας. Ὁμοιότατα λοιπὸν πρὸς ταύτην εἶνε κατεσκευασμένη καὶ ἡ τοῦ πύργου τοῦ ἁγίου Πέτρου, ἐχρησίμευε δὲ πρὸς τὸ αὐτὸ τοῦτο, ὡς ἀποδεικνύει καὶ ἡ ἔλλειψις παντὸς ἴχνους ὑπάρξεως θυρώματος, ἐν ᾧ ἐπὶ τῶν θυρίδων τῶν ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῆς θύρας παρετηρήσαμεν ἤδη ἀνωτέρω ταῦτα.

Ἐκτὸς τούτων ἐντὸς τοῦ ἀνοίγματος τοῦ ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου καὶ κατὰ τὰς δύο ἀντικρὺ τῷ εἰσιόντι γωνίας ὑπάρχουσιν ἐξοχαὶ πληροῦσαι τὰς γωνίας ἀνὰ τρεῖς εἰς σύμμετρον ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν μὴ φθάνουσαι ὅμως οὐδὲ τὸ ἥμισυ τοῦ ὕψους τοῦ ἀνοίγματος. Αἱ ἐξοχαὶ αὗται ὡς κεῖνται ἐχρησίμευον βεβαίως εἰς ὑποστήριξιν τοῦ ἀνασυρομένου θυρώματος, τιθεμένου πλαγίως ἐπὶ μιᾶς τῶν τριῶν τούτων. Ἡ κατασκευὴ αὐτῶν δὲν ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι ἐχρησίμευον εἰς ἄνοδον, πολλῷ δ' ἧττον ἡ θέσις καὶ ἡ ἀπὸ τούτων μέχρι τοῦ ἄνω χείλους τοῦ ἀνοίγματος ἀφιεμένη ἀπόστασις. Ὥστε αἱ ἐξοχαὶ αὗται ἔρχονται εἰς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης ὅτι τὸ ἄνοιγμα οὐχὶ ὡς δίοδος, ἀλλὰ πρὸς ἀνέλκυσιν τῆς θύρας καὶ τἀνάπαλιν ἐχρησίμευεν. Οὕτω δ' ἀποκλειομένης ἐντεῦθεν τῆς ἀνόδου ἀπομένει ἡ ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ θόλου ἀνοίγματος, ὅπερ παρεδέχθημεν, ἥτις θὰ ἦτο ξυλίνη καὶ δυναμένη δι' ἀνελκύσεως νὰ διακόψῃ πᾶσαν πρὸς τὸ κάτω μέρος συγκοινωνίαν.

Μετὰ τὸ θολωτὸν οἴκημα καὶ ὑπὲρ αὐτὸ φαίνεται μονομερὴς μέχρι τοῦ ἀνωτάτου ὕψους αὐτοῦ ὁ πύργος, πέριξ ὑπὸ ἑλικοειδοῦς περιβαλλόμενος κλίμακος σχηματιζομένης ὑπὸ μεγίστων ἀπὸ τοῦ τοίχου προεξεχόντων λίθων, ἀπὸ διαστήματος δ' εἰς διάστημα φαίνονται ἴχνη ὑπάρξεως διαχωρισμάτων ἢ ὀρόφων ὧν ἑπτὰ διακρίνονται.

Εὐθὺς ὑπὲρ τὴν θύραν ἐν τῷ δευτέρῳ ὀρόφῳ ὑπάρχει θυρὶς ἱκανῶς μεγάλη, ἐκτισμένη ὅπως καὶ ἡ θύρα τοῦ πρώτου διαμερίσματος, ἐγγὺς δὲ ταύτης, ἀριστερᾷ τῷ ὁρῶντι, ὑπάρχει ἄνοιγμα τῶν στενομάκρων οἷα τὰ ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῆς θύρας· ὑπὲρ δὲ τὴν μεγάλην θυρίδα ὑπάρχει ἑτέρα μικροτέρα καὶ στενωτέρα, ὑπὲρ τὴν ὁποίαν ἄλλη μεγάλη ὡς ἡ πρώτη περίπου φέρουσα δεξιᾷ τῷ ὁρῶντι ἀπὸ τῆς παραστάδος καὶ οὐχὶ τοῦ πα-*ραστάδου* προεξέχουσαν πλάκα. Παρὰ τὴν θυρίδα ταύτην καὶ ὀλίγον τοὺς τὰ ἀριστερὰ ὡς πρὸς τὸν ὁρῶντα ὑπάρχει ἑτέρα τετραγωνικὴ θυρὶς μικροτέρα τῆς προηγουμένης. Ὑπὲρ ταύτην ἀνωτάτη πασῶν κεῖται μεγάλη θυρὶς πλατυτέρα καὶ ὑψηλοτέρα τῆς προηγουμένης διατηροῦσα ἀριστερᾷ

τῷ ὁρῶντι, λείψανα ἐξεχούσης πλακός, ἐξ οὗ δείκνυται ὅτι ἀδιάφορος ἦτο ἡ θέσις τῶν προεξεχουσῶν πλακῶν, εἴτε πρὸς τὰ δεξιὰ ὡς ἐν τῇ πρώτῃ, εἴτε πρὸς τὰ ἀριστερὰ ὡς ἐν τῇ δευτέρᾳ φαίνονται, ἐκτὸς πλέον ἐὰν θέλῃ θέλῃ νὰ ἐκλάβῃ τις ἐξοχάς τινας ἐπὶ τῶν ἀντιθέτων παραστάδων ὡς λείψανα καὶ ἑτέρας προεξεχούσης πλακὸς καὶ κατ' ἀκολουθίαν δεχθῇ ὅτι ἀμφότεραι αἱ παραστάδες ἔφερον τοιαύτας πλάκας.

Ἡ περὶ τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ πύργου κλίμαξ, ἣν ἀγνοῶ πόθεν κινούμενος ὁ κ. Μηλιαράκης καλεῖ *ἀρχαϊκὴν* (σ. 119), εἶνέ που διακεκομμένη ὑπὸ καταπεσόντος ἑνὸς τῶν ἀναβαθμῶν, ἐχρησίμευε δὲ καὶ εἰς ἀνάβασιν μέχρι τοῦ ἀνωτάτου τοῦ πύργου ἄκρου καὶ εἰς συγκοινωνίαν τῶν διαφόρων τοῦ πύργου διαμερισμάτων. Τὰ διαμερίσματα ταῦτα καὶ ἡ κλίμαξ κατ' ἀκολουθίαν ἐδέχοντο τὸ φῶς εὐθὺ ἀπὸ τῶν σημειωθεισῶν ἤδη θυρίδων, ἀδιάφορον ἂν πολὺ ἢ ὀλίγον, ὥστε τὰ ἐνιαχοῦ, ἰδίᾳ πρὸς τὸ μέρος τῆς θύρας καθ' ὅλον τὸ ὕψος τοῦ κτιρίου ἀπαντῶντα ἀνοίγματα εἰς οὐδὲν ἄλλο ἐχρησίμευον ἢ ἵνα ἐκεῖθεν ἀπομάχωνται οἱ φρουροὶ ἢ ἀπ κεκρυμμένοι ἐπισκοπῶσι τὰ ἔξω. Διότι ἀληθῶς δεν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐξηγηθῇ πῶς ἐπὶ τοῦ ὕψους ἐκείνου ἐσχημάτισαν τόσον στενὰς θυρίδας διὰ τὸ φῶς ἐγγὺς τῶν μειζόνων πρὸς αὐτὸ τοῦτο ὑπαρχουσῶν. Ἔπειτα οἱ ὑποτιθέμενοι οὗτοι φωταγωγοὶ κυρίως προς ἓν μόνον μέρος κεῖνται, τὸ τῶν θυρίδων καὶ τῆς θύρας, ὅπου δὲν θὰ ἦτον ἀνάγκη τοιούτων, ἀπ' ἐναντίου δὲ τὸ ἀντίθετον μέρος ἔχρῃζεν αὐτῶν, και ὅμως τοῦτο οὐδεμίαν τοιαύτην ὀπὴν φέρει, ἐξ οὗ πασιφανῶς εἷς ἔτι λόγος προστίθεται ὅτι αἱ θυρίδες αὗται αἱ στενόμακραι, τόσον αἱ ὑψηλότερον κείμεναι ὅσον καὶ αἱ ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῆς θύρας εἰς ὑπεράσπισιν τοῦ πύργου ἔσωθεν, ἰδίᾳ δὲ τῆς εἰσόδου, ἦσαν πεποιημέναι καὶ οὐχὶ ὡς φωταγωγοί, ὡς παρὰ Μηλιαράκῃ φέρεται.

Ἐὰν ὁ πύργος ἦτο ἐκτισμένος κατὰ τὴν *τελασγικὴν οἰκοδομικήν*, ὡς ὁ αὐτὸς λέγει (σ. 117), πρὸς τί τότε ὁ δεύτερος ἐσωτερικὸς τοῖχος ὁ ἐκ τόσον καλῶς κατειργασμένων μικρῶν λίθων συμπληρούντων τὰ ὄπισθεν τῶν μεγάλων συγκείμενος, τοῖχος οὐδαμοῦ τῶν παλαιοτέρων Ἑλληνικῶν κτιρίων δεικνύμενος, καὶ πῶς συμβιβάζεται ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ λέγηται ὅτι τὸ κτίριον ἀνήκει εἰς τοιαύτην, οἵαν ὁ κ. Μηλιαράκης σημειοῖ ἐποχήν, ὀλίγον δὲ κατωτέρω νὰ προστίθηται (σ. 120) ἀντιφατικὸν ὅλως πρὸς τὰ προηγούμενα ὡς πρὸς τὴν προέλευσιν τὴν κατὰ χρόνους τοῦ κτιρίου τό: «*Ὁ δεύτερος οὗτος τοῖχος, τὰ νῦν πολλαχοῦ κατερριμμένος ἐκτίσθη βεβαίως ὅπως καταστήσῃ τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν τοῦ πύργου ὁμαλὴν*» ἀφ' οὗ δὰ δὲν ἔμεινε βεβαίως ὁ τοῖχος *καὶ ἵνα διακωλύῃ τὴν εἴσοδον τοῦ ἀνέμου διὰ τῶν κενῶν διαστημάτων*, ὡς λέγει ὁ αὐτός, ἀφ' οὗ τοιαῦτα οὐδαμῶς ὑπὸ τῶν ὁμαλώτατα ἡρμοσμένων λίθων δὲν ἀφίνονται κατὰ τὰς λεπτότατα εἰργασμένας ἁρμογάς.

Τὸ ἄνω μέρος τοῦ πύργου δὲν φαίνεται πῶς ἐτερματίζετο. Λίαν παρά-

δοξος δ' ἐφάνη ἡμῖν ἡ ὑπόθεσις ἢ μᾶλλον ἡ γνώμη, ἣν ἐκφέρει ὁ κ. Μηλιαράκης περὶ τεσσάρων αὐλάκων ἐλαφρότατα εἰργασμένων ἀπὸ τοῦ ἄνω ἄκρου μέχρι τῆς βάσεως τοῦ πύργου· λέγει δηλ: (σ.122) ὅτι «*αἱ ἀβαθεῖς »αὔλακες αἱ παρὰ τὸν πύργον λελαξευμέναι ἐχρησίμευον πρὸς γόμφωσιν »τῶν ὀρθίων δοκῶν ὅπως μὴ μετακινῶνται ἔνθεν καὶ ἔνθεν, ἐφ' ὧν προσ»ηλοῦντο ξύλιναι ἐπάλξεις καὶ ἕτερα ἀμυντήρια* » Μᾶλλον ἐξεζητημένη ἑρμηνεία καὶ ἀσύστατος δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξευρεθῇ. Φαντάσθητε δι' ὅλου τοῦ ὕψους τοῦ πύργου δοκούς, καὶ πρὸς τί; ἵνα εἰς τὸ ἀνώτατον ἄκρον προσαρτηθῶσιν *ἐπάλξεις καὶ κρόσσαι*· ὡς εἰ μὴ ἐδύναντο αὗται νὰ στηριχθῶσιν ἐπὶ ὑψηλοτέρου μέρους! Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι ἦσαν τοιαῦται δοκοὶ ἐν ταῖς αὔλαξι, ποῦ ἐστηρίζοντο αὗται; διότι δὲν εἶναι δυνατὸν τὸ χαραγὴν ἁπλῆν σημειοῦν βάθος αὐτῶν νὰ συγκρατήσῃ τοιαύτας δοκοὺς οἷαι πρὸς τοῦτο ἐχρησίμευον. Ἀλλ' ἴσως διὰ γόμφων τινῶν ἢ ἥλων προσηλοῦντο ἐπὶ τοῦ πύργου αἱ δοκοί· οὐδαμοῦ ὅμως τοιούτων οὐδ' ἴχνη εὑρέθησαν, οὐδ' ὀπαὶ εἰς ὑποδοχήν. Ἀντὶ ὅμως νὰ προσφεύγῃ τις εἰς τοιαύτας δυσλήπτους ἐξηγήσεις, διατί νὰ μὴ ἀνεύρῃ ἐπὶ τῶν ταινιῶν ἐκείνων τῶν ἀβαθῶν τὰ τέσσαρα κύρια σημεῖα, ἐφ' ὧν κατὰ τὴν διαγραφὴν τοῦ σχεδίου ἐβάσισεν ὁ ἀρχιτέκτων τὴν διαμόρφωσιν τῆς οἰκοδομῆς; Ἕκαστος λίθος ἐπὶ τῶν κυρίων τούτων σημείων πίπτων ἐδέχετο τὴν ἐντομήν, γνωριζομένης δ' ἐκ τούτου τῆν θέσεως αὐτοῦ ἐπετίθετο ἐπὶ τοῦ ὁμοίου τοῦ φέροντος τοιαύτην κατὰ ταὐτό, οὕτω δ' ἀπετελοῦντο τὰ τέσσαρα κύρια σημεῖα ἐφ' ἑκάστου δόμου, ἐφ' ἑκάστης σειρᾶς λίθων τοῦ τοίχου τοῦ πύργου· τὰ μεταξὺ δὲ τῶν τεσσάρων τούτων σημείων εὐκόλως εἶτα συνεπληροῦντο ὑπαρχούσης τῆς ὡς εἴρηται τεθείσης βάσεως. Τοῦτο δ' ὑπεβοήθει βεβαίως ἀεὶ καὶ εἰς τὴν μείωσιν τῆς διαμέτρου τοῦ πύργου, οὕτω δὲ ὑψουμένων τῶν τοίχων αὐτοῦ συνυψοῦντο καὶ τὰ ἁπλᾶ σημεῖα εἰς ταινίαν σχηματισθέντα τέλος διὰ τῆς εἰς ὕψος ἄρσεως τῶν τοίχων. Οὗτος εἶνε ὁ μόνος λόγος τῆς ὑπάρξεως τῶν ταινιῶν τούτων, πάντα δὲ τἆλλα τὰ περὶ πολιορκίας καὶ πολεμιστῶν εἰρημένα ὅλως περιττά, καὶ τοῦτον μᾶλλον ἐπεθυμοῦμεν νὰ ἴδωμεν ὑποστηριζόμενον ὑπὸ τοῦ κ. Μηλιαράκη, ὅστις ἀναφέρει μὲν τοιοῦτό τι, ἀλλ' ὡς ἐν παρόδῳ μεταξὺ ἄλλων λόγων (ἀναφέρων ὅτι *ἐξέλαβεν ἐν ἀρχῇ ὡς σημεῖα τῶν τεχνιτῶν πρὸς συναρμογὴν τῶν λίθων καὶ σχηματισμὸν τοῦ κυλινδρικοῦ σχήματος*) οὓς ὅμως λίαν ἐσπευσμένως πάντας, ἰδίᾳ δὲ ἐκεῖνον, ὃν ἐθεωρήσαμεν ἀνωτέρω ὡς ἀληθεύοντα ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ καὶ ἡρμηνεύσαμεν θεωρεῖ *ὡς μὴ ἔχοντα λογικὴν βάσιν στηριζομένην ἐπὶ προηγουμένων παρατηρήσεων*, ὅπερ πᾶν ἄλλο εἶνε ἢ τὸ ἀληθές, ὡς ἐκ τῶν λεχθέντων ἤδη ἀνωτέρω καταφαίνεται, ὧν καὶ μόνη ἡ ἁπλῆ ἀνάγνωσις καταδεικνύει ὅτι *ἔλλειψις λογικῆς βάσεως* ἀληθῶς, ἐφ' ἧς ἡσυχάζων νὰ ἰκα-

νοποιηθῇ ὁ ἐρευνητὴς διαφαίνεται ἐν τῇ ἑτέρᾳ γνώμῃ τῇ ἀσυστάτῳ ὅλως ἀποδειχθείσῃ.

Ὁ πύργος ἔπαθεν ὑπὸ τῶν ἀνέμων βλάβην σπουδαίαν πρὸς τὸ ἀνατολικὸν αὐτοῦ μέρος καὶ οὐχὶ εἰς *τὴν κατάβορον ἀκτῖνα* αὐτοῦ, ὡς ἐν τοῖς Ὑπομνήμασι Μηλιαράκη (σ. 122) φέρεται.

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἀνωτέρω σημειωθέντων πρόδηλον καθίσταται ὅτι τὸ κτίριον δὲν εἶνε ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν ἀλλὰ Μεσαιωνικόν. Παρενεβλήθησαν οἱ λόγοι δι' οὓς δεχόμεθα ἀδιστάκτως τοῦτο, ἀναγραφέντες τῇδε κἀκεῖσε, δυνάμενοι ὅμως καὶ ἐν σειρᾷ ἑξῆς παρατιθέμενοι νὰ καταδείξωσιν εὐσυνοπτότερον τὴν ἀλήθειαν τῶν λεγομένων. Πρὸ τῆς ἐν σειρᾷ ὅμως ἀναγραφῆς τούτων ἀναγκαῖον κρίνομεν ν' ἀναφέρωμεν καὶ τὸν τελευταῖον δυνάμενον νὰ προστεθῇ τοῖς ἄνω καὶ ἰσχυρότερον λόγον, ὃν ἀρυόμεθα ἐξ ἄλλων ὁμοίων, ὁμοιοτάτων τὴν κατασκευὴν οἰκοδομῶν ἐφ' ἑτέρας νήσου σωζομένων καὶ ἐκ λειψάνων ὁμοίου κτιρίου ἀλλαχοῦ τῆς Ἄνδρου ἐν εὐτελεστάτοις ἐρειπίοις διασωθέντος.

Ἐν Σίφνῳ δηλαδὴ ὑπάρχουσι λείψανα κτιρίων κυλινδρικῶν ποῦ μὲν τελειότερα διασωζόμενα, ποῦ δὲ μέχρις ἐδάφους εἰς τοὺς λίθους ἐξ ὧν συνέκειντο διεσκορπισμένα. Τὰ κτίρια ταῦτα τὰ κυλινδρικὰ εἶνε ὁμοιότατα τῷ πύργῳ τοῦ ἁγίου Πέτρου ᾠκοδομημένα, ἔχοντα διάμετρον ἐννέα περίπου μέτρων. Δυστυχῶς ὅμως καὶ τὰ μᾶλλον διατηρούμενα τούτων ὀλίγα ὑπὲρ τὸ ἔδαφος ὑπερκύπτουσι μέτρα· καὶ ἐν τῷ μικρῷ ὅμως διασωζομένῳ τούτῳ τμήματι διακρίνεται κάλλιστα ὁ τρόπος τῆς οἰκοδομῆς, ἐφ' ἑνὸς μάλιστα τούτων ἐσώζετο καὶ μία τῶν ἐσωτερικῶν βαθμίδων ὑπὲρ τὰ χώματα, ὑφ' ὧν καλύπτεται ἔσωθεν ὁ πύργος· ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πύργου παρὰ τὸ χωρίον *Ἐξάμπελα* διακρίνεται ἡ πύλη αὐτοῦ χθαμαλὴ πρὸς Δ. ἀποβλέπουσα. Ὑπὲρ τὸ ὑπέρθυρον ταύτης (διότι μέχρι τούτου ταύτῃ εἶνε κατεστραμμένος ὁ πύργος) φαίνεται τὸ αὐτὸ ἄνοιγμα ὅπερ καὶ ἐπὶ τοῦ ἐν Ἄνδρῳ· αὐτὸ δὲ τὸ ὑπέρθυρον ἀποτελεῖται ἐξ ἑνὸς λίθου *ἀψῖδα* ὑπὲρ τὴν θύραν ἀποτελοῦντος *ἡμικυκλικήν*. Ἀκριβῶς τοῦτο τὸ σχῆμα ἦτο μὲν γνωστὸν τοῖς Ἕλλησιν, οὐχὶ ὅμως καὶ σύνηθες εἰς οἰκοδομῶν πύλας, ἀλλ' εἰς ὀχετῶν ἐπιστεγάσεις, ἃς ἀνέπτυξαν τελειοποιήσαντες οἱ Ῥωμαῖοι. Τὸ τοξοειδὲς σχῆμα φέρει καὶ κατὰ τὴν ἔξω αὐτοῦ ἐπιφάνειαν ὁ λίθος τοῦ ὑπερθύρου οὕτως ἀποτετμημένος δεξιᾷ τῷ ὁρῶντι, ἐπειδὴ δὲ πρὸς τὰ ἀριστερὰ εἰσχωρεῖ ἱκανῶς πέραν τοῦ πλάτους τῆς θύρας εἰς τὸν τοῖχον τοῦ πύργου, διὰ τοῦτο ἐντομὴ βαθεῖα κατὰ τὴν διεύθυνσιν τοῦ τόξου καὶ ἱκανῶς πλατεῖα δεικνύει τὸ κατ' ἐκεῖνο ὅριον τοῦ ὑπερθύρου. Ἡ καθ' ὅλα ὁμοιότης τῶν δύο πύργων τοὺς αὐτοὺς δεικνύει χρόνους προελεύσεως. Καὶ εἴδομεν ἀρκούντως ἤδη ποῦ πρέπει νὰ ἀναχθῇ ὁ τοῦ ἁγίου Πέτρου, νομίζομεν ὅμως ὅτι διὰ τῆς προσθήκης καὶ ἑνὸς ἔτι ἰσχυροτέρου λόγου μᾶλλον ἀσφαλίζομεν τὴν τοποθέτησιν ταύτην. Τοῦτον δὲ παρέχουσιν ἡμῖν οἱ ἐπὶ τῆς

Σίφνου πύργοι, ὧν δεῖγμα προὐβάλομεν τὸν παρὰ τὰ Ἐξάμπελα ὡς προχειρότερον. Καὶ ἄλλου πύργου ἐν Σίφνῳ σώζεται τὸ κατώτατον μέρος χρησιμεῦον ὡς ἅλως κατὰ τὴν θέσιν τὴν ἀπ' αὐτοῦ ὀνομαζομένην *Καμπαναρὶὸ* (ἐγγὺς τῶν *ἁγίων Ἀναργύρων ἐν Παληοχήπῳ)*, διότι διέσωσεν ἐκ τοῦ ἄλλου μέρους αὐτοῦ μόνον τὴν πύλην ἐξέχουσαν καὶ πρὸς κωδωνοστάσιον τούτου ἕνεκα παρομοιασθεῖσαν. Καὶ τούτου τοῦ πύργου ἡ σωζομένη πύλη φέρει ῥυθμὸν τὸν γοτθικὸν διότι ἔχει ἀψῖδα οὐχὶ ὑπὸ ἑνὸς μεγάλου τόξου ἀλλ' ὑπὸ δύο συναντωμένων ἀποτελουμένην· ἐπὶ τῆς συναντήσεως τῶν τόξων κατεσκευασμένων ἐξ ἐντοπίου πρασίνου σχιστολίθου ὑπάρχει ὡς σφὴν ἀποχωρίζουσα αὐτοὺς ἀλλὰ καὶ ὡς κλεὶς συνέχουσα τὸ ὅλον τῆς ἀψῖδος σφηνοειδὲς τεμάχιον μαρμάρου ὀλίγον πρὸ τῆς λοιπῆς ἐπιφανείας προεξέχον,ὅπερ ἴσως ἔφερεν ἄλλοτε γλυφήν τινα ἐπὶ τῆς προσόψεως, πλὴν ἤδη οὐδὲν ἄλλο δεικνύει διὰ τῆς ὑπάρξεώς του (ἀποτριβείσης ὅλως τῆς ἐπιφανείας ὑπὸ τοῦ χρόνου) ἢ ὅτι κτίριον τοιαύτην ποικιλίαν φέρον ἐπὶ τῶν λίθων δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἀναχθῇ εἰς χρόνους Ἑλληνικούς.

Ἄλλος πύργος, ὁ ἐπικαλούμενος *Ἄσπρος* ἕνεκα τοῦ λίθου ἐξ οὗ εἶνε κατεσκευασμένος,ἔχει πέριξ καὶ παρὰ τὴν βάσιν καὶ ἄλλα οἰκήματα ὧν ἡ οἰκοδομία πολὺ τῆς τῶν Ἑλληνικῶν κτιρίων ἀπέχει μεθ' ὅλην τὴν μὴ χρῆσιν ἀμμοκονίας. Ἄλλοι πύργοι καταπεσόντες εἰς ἐρείπια δεικνύουσιν ἔτι ἐν τοῖς συντρίμμασιν αὐτῶν πρὸς μὲν τὰ ἔξω καταπεπτωκότας τοὺς μεγάλους τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας λίθους, πρὸς δὲ τὰ ἔσω τοὺς μικροὺς τοὺς ἀποτελοῦντας τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν, ὅπως καὶ ἐπὶ τοῦ ἐν Ἄνδρῳ παρετηρήσαμεν.

Ἐπὶ τῆς Σίφνου διατηροῦνται διάφορα διαφόρων παλαιοτέρων χρόνων κτίρια καὶ ἐν τούτοις οὐδεὶς τῶν πύργων τούτων φέρει χαρακτῆρά τινος τούτων ἢ ὁπωσδήποτε ὁμοιάζει πως πρός τινα τῶν ἠρειπιωμένων παλαιῶν τούτων οἰκοδομῶν αἵτινες σαφῶς φέρουσι τὸν τύπον τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς κατὰ διαφόρους περιόδους ἀπὸ τῶν παλαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς Ῥωμαϊκῆς μορφώσεως τῆς τέχνης.

Καὶ ἡ θέσις δὲ τῶν πύργων τούτων συνηγορεῖ ὑπὲρ τοῦ ὅτι ἐκτίσθησαν ἐν χρόνοις καθ' οὓς αἱ νῆσοι, ἕρμαιον τῶν ἀπὸ τῆς Δύσεως κατακτητῶν, ἐδέχθησαν τούτους οἰκήτορας, φροντίσαντας νὰ συντηρηθῶσιν ἐπ' αὐτῶν ὡς πλεῖστον καὶ διὰ τοῦτο ἱδρύσαντας πολλὰ τὰ προφυλακτικὰ μέσα. Μία τούτων καὶ ἡ Σίφνος, ἥτις εἰς διαφόρους ἐποχὰς πολλοὺς προσείλκυσεν εἰς ἔρευναν αὐτῆς ἕνεκα τῶν ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων φημιζομένων μεταλλείων της, διετήρησε μέχρις ἡμῶν τὰ ἴχνη οἰκοδομῶν ἱδρυθεισῶν βεβαίως εἰς προφύλαξιν ἀπὸ παντὸς κινδύνου ἐπιθέσεως διὰ τὰ ὑποτιθέμενα ἔτι πλούσια μεταλλεῖα αὐτῆς. Αἱ οἰκοδομαὶ αὗται εἶνε οἱ μνημονευθέντες πύργοι, ὧν ἡ πληθὺς ἰδίᾳ ἐπὶ μόνης ταύτης τῆς νήσου καὶ ἡ διάταξις ἐπιβεβαιοῖ μὲν τὰ ῥηθέντα, σημειοῖ δ' ἀκριβῶς καὶ τοὺς χρόνους εἰς οὓς

πρέπει ν'ἀναχθῶσι πάντα τὰ τοιούτου εἴδους κτίρια ἐν οἷς καὶ ὁ ἐν Ἄνδρῳ πύργος τοῦ ἁγίου Πέτρου.

Ὅτι δ' ἡ διάταξις τῶν ἐπὶ τῆς Σίφνου πύργων συνετέλει εἰς προφύλαξιν ἀπὸ πάσης αἰφνιδίας ἐπιθέσεως ἁπλῆ παρατήρησις τῶν τόπων τῆς ἱδρύσεως αὐτῶν ἀρκεῖ νὰ δηλώσῃ τοῦτο. Εἶνε πάντες ἀνεξαιρέτως ἱδρυμένοι ἐπὶ τῶν κυριωτέρων ὑψωμάτων τῆς νήσου ἀπὸ Β. πρὸς Ν. καὶ Δ. καθ' ὅλον τὸ μῆκος αὐτῆς· κεῖνται δὲ πρὸς ἀλλήλους ἐν τοιαύτῃ θέσει, ὥστε ὁ ἱστάμενος ἐφ' ἑνὸς τούτων ἔχει πάντοτε μακρὰν πρὸς τὰ δεξιὰ τὴν θέαν ἑτέρου πύργου, ὁμοίως δὲ καὶ πρὸς τὰ ἀριστερά, οὕτως ὥστε ἀποτελεῖται μακρὰ σειρὰ ἢ ἅλυσις πύργων, δι' ὧν, ἀπὸ τοῦ ἑνὸς ἄκρου τῆς νήσου μέχρι τοῦ ἑτέρου, ὡς διὰ τηλεγράφου ἠδύναντο διὰ σημείων νὰ συνεννοῶνται οἱ κάτοχοι.

Καὶ τοιοῦτοι μὲν οἱ ἐν Σίφνῳ περὶ ὧν καὶ ἄλλοτε διὰ πλατυτέρων τὰ δέοντα ἐκτεθήσονται, περὶ μόνων αὐτῶν ἐσομένου τοῦ λόγου.

Ἄλλο δ' ὁμοιότατον κτίσμα ἐν Ἄνδρῳ, ἐκτὸς τοῦ πύργου, ὃς ὑπόκειται ἡμῖν, σωζόμενον ἐν εὐτελέσιν ἐρειπίοις ὡς πολλοὶ τῆς Σίφνου πύργοι, συντελοῦν καὶ τοῦτο ἄγαν πρὸς τὸν σκοπὸν ἡμῶν, εἶνε ὁ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀπὸ Γαυρείου εἰς Μπατσὶ κατὰ τὴν θέσιν *Ξυλοκαρύδα* σωζόμενος πύργος κατὰ μέρος μόνον τῶν κατωτάτων δόμων αὐτοῦ. Εἶνε ὁ τοξοειδὴς ἐκεῖνος τοῖχος ὃν ἐν ταῖς *αἱμασιαῖς* καταλέγει ὁ κ. Μηλιαράκης (σ. 114) ἢ ἐν τοῖς *στηρίγμασιν ὁδῶν* ἀναγράφει. Δυστυχῶς τοῦ ὅλου κτιρίου σώζονται μόνον οἱ τρεῖς κατώτατοι δόμοι καὶ οὗτοι οὐχὶ πλήρεις ἀλλὰ κατὰ μέρος μόνον, ἀληθῶς ὡς τοῖχος ἁπλοῦς τοῦ ἀγροῦ ἐν ᾧ εὕρηνται μακρόθεν φαινόμενοι. Τὸ κτίριον τοῦτο δεικνύει, ὡς καὶ ἄλλου ὁμοίου κατὰ τὰ ΒΔ. τῆς νήσου λείψανα, ὅτι δὲν ἦτο μοναδικὸς εἰς τὸ εἶδός του ὁ τοῦ ἁγίου Πέτρου, κατ' ἀκολουθίαν δ' ὅτι καὶ εἰς τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἐκείνοις καὶ οὗτος ἀνακτέος.

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε οὕτως ἀναλελυμένως εἰρημένων σαφῶς κατάδηλον γίγνεται ὅτι ὁ θεωρούμενος ἀρχαῖος Ἑλληνικὸς πύργος, ὁ πύργος τοῦ ἁγίου Πέτρου, εἶνε καθαρὸν Μεσαιωνικὸν κτίριον, ὁποῖα καὶ τὰ ἐν Σίφνῳ. Λέγοντες δὲ πύργον πρέπει νὰ διαστέλλωμεν τοῦτον τῶν ὑπὸ τὴν αὐτὴν ὀνομασίαν φερομένων ἄλλων οἰκοδομῶν, περὶ ὧν ἐλέχθη ἤδη προηγουμένως, αἵτινες φέρουσι μὲν τὸ αὐτὸ ὄνομα διάφοροι δ' ὅλως τὴν κατασκευὴν τυγχάνουσιν εἰς διαφόρους ἐκείνου χρόνους τὴν καταγωγὴν ἀναγράφουσαι.

Ἵνα δὲ περιληπτικώτερον καὶ δι' ἑνός, ὡς εἰπεῖν, βλέμματος ἔχῃ τις πᾶν τὸ πρὸ τούτου εἰς τοὺς χρόνους τοῦ πύργου ἀποβλέπον παρατίθεμαι τοὺς λόγους ἐνταῦθα ἑξῆς καὶ μᾶλλον διακεκριμένως τοὺς ἐν τοῖς ἄνω ἐν τοῖς οἰκείοις τόποις ἐγκατεσπαρμένους.

Ἐθεώρησα λοιπὸν ἀρκούντως δεικτικὸν τῆς μεσαιωνικῆς καταγωγῆς πρῶτον καὶ κύριον τὴν οὕτω καλὴν διατήρησιν εἰς ὕψος, ἔπειτα τὴν κατασκευὴν τῶν τοίχων ἐν ὅλῳ, μεθ' ὅλην τὴν σπουδὴν ἥτις δεικνύεται εἰς

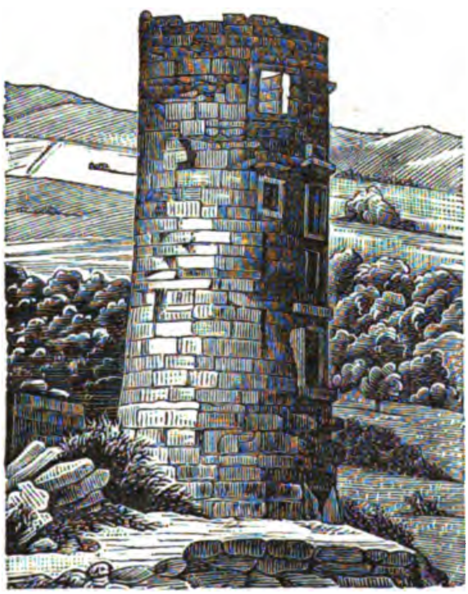
ἀναγωγὴν τοῦ τρόπου τῆς οἰκοδομῆς εἰς τὴν Πελασγικὴν τέχνην, ἧς λίαν ἀφίσταται, ἢ μᾶλλον πρὸς ἣν οὐδὲ ἰδέα συγκρίσεως δύναται νὰ ὑπάρξῃ. Κατὰ τοσούτῳ δὲ μᾶλλον ἐπιμένω εἰς τὸ τῆς οἰκοδομίας καθ' ὅσον σαφῶς ἀντιφάσκων ἑαυτῷ παρουσιάζεται ὁ τἀναντία δοξάζων, παραδεχόμενος μὲν Πελασγικὴν τὴν τέχνην, ταὐτοχρόνως δὲ ἀναγκαζόμενος κατωτέρω ἐν τῇ περιγραφῇ νὰ ἀναγράψῃ χαρακτῆρας ἥκιστα τῇ Πελασγικῇ οἰκοδομίᾳ προσήκοντας, ὡς ἐδείχθη. Ἕτερος λόγος ἀνεγράφη ἤδη ἡ τομὴ τῶν λίθων ἡ κατὰ τὰ πλάγια, ἥτις οὐδόλως ἁρμόζει εἰς οἰκοδομίαν Ἑλληνικήν. Ἔπειτα αἱ ἑκατέρωθεν τῆς θύρας στεναὶ θυρίδες ἀπεδείχθη ὅτι δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ εἶνε φωταγωγοὶ καὶ κατ' ἀκολουθίαν καὶ πᾶσαι αἱ ὁμοίως κατεσκευασμέναι τοιαῦται, ἀλλ' ὅτι πρὸς ἄμυναν εἶχον σχηματισθῇ οὕτως ὅπως καὶ ἐπὶ πολλῶν καὶ ἄλλων φρουρίων εὕρηνται. Τούτου δοθέντος βεβαίως φανερὸν γίγνεται ὅτι οὔτε τοξόται οὔτε ἀκοντισταὶ ἠδύναντο ἐκεῖθεν νἀπομάχωνται καὶ ὅτι ὡς ἐκ τούτου πολὺ μακρὰν τῶν χρόνων καθ' οὓς κεῖται ἡ χρῆσις τοιούτων ὅπλων πρέπει νὰ τεθῶσιν οἱ τοῦ πύργου. Ὁμοίως ἡ κατασκευὴ τῆς θύρας καὶ καθ' ὅλου καὶ κατὰ τὸν σχηματισμὸν τοῦ ὑπερθύρου, ὅπερ, καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ἐγένετο οὕτως ἵνα δοθῇ κατάλληλον μέσον ἀναβάσεως, δὲν φαίνεται ἔργον ἑλληνικόν. Καὶ ἡ ἐσωτερικὴ περικάλυψις τῶν μεγάλων ὀγκολίθων τοῦ πύργου ὑπὸ τῶν μικροτέρων τῶν καλῶς καὶ τούτων ἐξειργασμένων, προστίθεται τοῖς ἄνω ὡς λόγος ἱκανῶς ἰσχυρῶς διὰ τὴν διάψευσιν τῆς ἰδέας ὅτι τὸ κτίριον εἶνε ἀρχαῖον ἑλληνικόν. Καὶ καθ' ὅλου ἥ τε ἐξωτερικὴ καὶ ἐσωτερικὴ ὄψις τοῦ Πύργου, τὸ σχῆμα μάλιστα αὐτοῦ καὶ ἡ θέσις οὐδὲν ἄλλο δεικνύουσιν, ἢ ὅτι προέρχεται ἐκ χρόνων, καθ' οὓς οἱ κάτοχοι τῶν νήσων ἠσφάλιζον τὰς ἑαυτῶν κτήσεις δι' ἐποπτείας ἰσχυρᾶς ἀπὸ σημείων ὀχυρῶν, οἷα ἦσαν τὰ ὅμοια τῷ Πύργῳ τούτῳ κατασκευάσματα. Ἡ θέσις, ἐφ' ἧς τὸ κτίριον, οὐδὲν ἀρχαιότητος λείψανον διασώζει, ὥστε νὰ δύνηταί τις ἐκ τούτου τοὐλάχιστον νὰ ὑποπτεύσῃ σχέσιν τοῦ κτίσματος πρὸς χρόνους ἀρχαίους. Τὸ δὲ λεγόμενον καὶ εἰς τοιούτους χρόνους ἀναφερόμενον, ὅτι δηλ. ἐχρησίμευεν οὗτος καὶ τὰ ὅμοια τούτῳ κτίρια εἰς ἀσφαλισμὸν ἐν αὐτοῖς τῶν κατοίκων τῶν πέριξ ἐν καιρῷ κινδύνου, εἰς χρόνους οἵους ὡρίσαμεν μᾶλλον ἁρμόζον, ὡς εἷς ἔτι ἀρκούντως ἰσχυρὸς λόγος τῆς κατὰ χρόνους τοποθετήσεως τοῦ κτιρίου προσέρχεται ἡμῖν.

Ἡ δὲ παραβολὴ τοῦ κτιρίου τούτου πρὸς τὰ ἀναμφιβόλως μεσαιωνικὰ ἐπὶ τῆς Σίφνου κατασκευάσματα τί ἄλλο δεικνύουσιν ἢ ὅτι καὶ πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν καὶ ταῦτα κἀκεῖνο ἱδρύθησαν καὶ κατὰ τοὺς αὐτούς που χρόνους;

Ἐπὶ πᾶσι τούτοις πῶς οἱ παλαιότεροι τῶν περιηγητῶν οἱ φιλοτιμούμενοι νἀναγράφωσι τὰ ἀρχαῖα σημεῖα ἐπὶ τῶν νήσων δὲν ἀναφέρουσι καὶ τούτους ἐν τοῖς ἀρχαίοις κτιρίοις ἐὰν ἐθεωροῦντο καὶ τότε τοιαῦτα; τοῦτο

νομίζω, εἶνε μία ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων ἐνδείξεων, ὡς εὑρισκομένων τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, ὡς ἐκ τῶν χρόνων, ἐν οἷς ἔζων, νὰ διακρίνωσι σαφῶς τὰ παλαιότερα κτίρια, μὴ μνημονεύσωσι δὲ τῶν νεωτέρων ὡς γνωστῶν καὶ κοινοτέρων.

Ἠδύνατό τις ἴσως ἐνταῦθα νὰ συμβουλευθῇ τὴν γνώμην νεωτέρων περιηγητῶν· ἀλλὰ δυστυχῶς καὶ παρὰ τούτοις οὐδεμία συμφωνία δυστυχῶς. Καὶ οὗτοι οὐ μόνον ἀλλήλοις οὐ ταὐτὰ δοξάζουσιν ἀλλὰ πολλάκις καὶ αὐτοὶ ἑαυτοῖς ἀντιδοξοῦσιν. Ὁ Ross π. χ. ἀναφέρει ἐν τῇ περιηγήσει του ἁπλῶς *ἀρχαῖον τὸν Πύργον*, χωρὶς ὅμως νὰ δεικνύεται καὶ ὁ λόγος τῆς εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἀναγωγῆς. Ὁ δὲ Fiedler, ὁ περισσότερον ἐπὶ τῶν νήσων διατρίψας, περὶ τοῦ Πύργου τοῦ ἁγίου Πέτρου ῥητῶς λέγει (Τ. ΙΙ. σ. 235—236) ὅτι: «wohl der byzantiner Zeit angehört». Παρ' αὐτοῦ δ' ἐσχεδιάσθη ἡ παρατιθεμένη ἐνταῦθα εἰκών.

Πύργος τοῦ ἁγίου Πέτρου ἐν Ἄνδρῳ

Λόγου δὲ γιγνομένου (132 σ.) περί τινος θέσεως ὅπου φαίνονται ἴχνη συνοικισμοῦ ἐπὶ τῆς Σίφνου, ἀποδίδωσι ταῦτα τοῖς Ἐνετοῖς, δύο δὲ πύργους, ἐγγὺς ἐκεῖ κατεστραμμένους τότε ἀποδίδωσιν εἰς ἐνετικὰς οἰκογενείας τοῦ Κοζαδίνου καὶ Ἀκαρόνια. Ὁ αὐτὸς ὅμως οὗτος (ἐν σ. 134) προκειμένου περὶ ὁμοιοτάτου τούτοις πύργου, ὃν ἀνωτέρω ἀνεφέραμεν, τοῦ παρὰ τὰ Ἐξάμπελα, λέγει τοῦτον *ἀρχαῖον ἑλληνικόν*, ἀδιαφορῶν πρὸς τὰ πρότερον εἰρημένα. Ἐκ τούτου καταφαίνεται ὅτι εἴτε ἕνεκα βραχείας διαμονῆς καὶ ἐλλείψεως χρόνου εἰς ἐξέτασιν τελείαν, εἴτε ἕνεκα ἄλλων ειδικῶν

ἐρευνῶν καὶ ἀσχολιῶν τῶν ἑκάστοτε περιηγουμένων τὰς νήσους δὲν ἐξηκριβώθησαν πολλὰ τούτων σημεῖα ἀδιαφόρως καὶ ἄνευ τῆς δεούσης βεβαιότητος πολλάκις ἀναφερόμενα. Διὸ μεγάλη προσοχὴ ἀναγκαία ὑπάρχει περί τε τὴν ἐξέτασιν αὐτῶν καθ' ἑαυτὰ τῶν πραγμάτων καὶ περὶ τὴν χρῆσιν τῶν μαρτυριῶν τῶν ξένων περιηγητῶν, οἷς εὐγνωμονοῦντες διὰ τοὺς κόπους οὓς κατέβαλον εἰς συλλογὴν ὅσων συνέλεξαν δὲν εἴμεθα βεβαίως ὑποχρεωμένοι νὰ δεχθῶμεν ἀβασανίστως καὶ τὰς γνώμας αὐτῶν δι' αὐτὸ τοῦτο ὅτι τυγχάνουσι ξένοι, οὐδὲ πρέπει νὰ δεσμευώμεθα ὑφ' οἱασδήποτε ἐκφράσεως αὐτῶν, ἀφ' οὗ δὰ ἡμεῖς ἔχομεν τὸ πλεονέκτημα νὰ μὴ λεγώμεθα ξένοι, νὰ ἀναστρεφώμεθα ἐν αὐτοῖς τοῖς πράγμασι καὶ ὑπὸ πολλὰς ταῦτα ὄψεις νὰ δυνώμεθα νὰ ἐξετάσωμεν.

Ταῦτα ἐθεώρησα καλὸν νὰ σημειώσω ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν ὑπ' ἐξέτασιν πύργον, ὁρμηθεὶς εἰς τοῦτο ἐκ τῆς ἐπισκέψεως καὶ ἐξετάσεως αὐτοῦ, πλείω ἴσως τοῦ δέοντος, ἀλλ' ἀπαιτούμενα ὑπὸ τῆς φύσεως τῆς ἐρευνης, εἰς κατάδειξιν τοῦ ἀληθοῦς ὑφ' ὅλας τὰς ὄψεις. Ἐπὶ δὲ τοῦ χαρακτηρισμοῦ τῶν κτιρίων τῶν συγχρόνων τούτῳ ἠδύναντο νὰ προστεθῶσιν ἴσως καὶ ἄλλοι τινὲς ὁρισμοί, ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἐξαγόμενοι, πλὴν ἐπειδὴ οὗτοι διαφεύγουσι πλέον τὰ ὅρια τοῦ παρόντος λόγου ἔστωσαν ἡμῖν δι' ἐκτενεστέραν περὶ τῶν ἐπί τινων νήσων κτιρίων ζήτησιν.

Ἐν Πειραιεῖ τῇ 19 Ὀκτωβρίου 1881. **Ἰάκ. Χ. Δραγάτσης**

ΤΟ ΠΑΓΩΤΟΝ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.*

Η ΚΑΙΚΙΛΙΑ ΡΟΥΙΖ ΔΕ-ΛΑΜΑΝΔΑ

Ἡ Καικιλία,— ἣν ὁ πατήρ της ὠνόμαζε μὶς Σίλλαν, ἐπὶ τὸ ἀγγλικώτερον—ἦτο νεᾶνις τοῦ συρμοῦ, lionne, κατὰ τὸ ἐπίθετον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Θὰ ἦτο πρότυπον καλλονῆς ἐὰν δὲν εἶχεν ἐρυθρὰν τὴν κόμην, ὡς ὁ πατήρ της, τὸν ὁποῖον ἴσως διὰ τοῦτο ἐμίσει. Οἱ ποιηταὶ καὶ οἱ θαυμασταί της τῇ ἀπέδιδον τὴν κόμην τῆς Ἀφροδίτης, τῆς Ἠοῦς, τῆς Λουκρητίας Βοργίας, καὶ ὠνόμαζον αὐτὴν τὸ χρυσοῦν δέρας παρομοιάζοντες πρὸς τὴν Βερενίκην, ἧς τὴν κόμην κατέταξαν μεταξὺ τῶν ἀστέρων. Μάτην ἡ Καικιλία εὕρισκε τὴν κόμην της φρικώδη. Τούτου τοῦ ἐλαττώματος ἐξ-

* Ἴδ. σελ. 816.

αιρουμένου, ἡ Καικιλία εἶχεν ὡραιότητα προκλητικήν, πηγάζουσαν ἐκ δύο μεγάλων καὶ ἀνησύχων ὀφθαλμῶν, λαμπόντων ἐπὶ δέρματος χιονολεύκου. Δὲν ἦτο ὑψηλή, ἀλλ' ἐφαίνετο τοιαύτη ὡς ἐκ τοῦ ἐλαστικοῦ καὶ λιγηροῦ ἀναστήματός της, ἐκ τῆς πάντοτε ὑπερηφάνως ἐγειρομένης κεφαλῆς, ἐκ τοῦ ἐπιχάριτος καὶ ζωηροῦ βαδίσματος, οὗ τὸ μυστήριον κατέχουσι μόνον αἱ Παρισῖναι, ὡς διατείνονταί τινες.

Ἡ ἡρωίς μας ἵππευε θαυμασίως, καὶ ἦτο ἀκατάβλητος εἰς τὴν ξιφασκίαν. Ἔγραφε στίχους, ἤ, τοὐλάχιστον, συνέρραπτεν ὁμοιοκαταλήκτους στροφάς. Ἀνεγίγνωσκε μετὰ χάριτος τὰ ποιήματα τῶν ἄλλων, ἔπαιζε βάρβιτον, ἐγνώριζε τὴν ἱστορίαν τῶν οἰκοσήμων καὶ—ὡς ἔλεγον αἱ ἀντίζηλοί της—οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ τὴν νικήσῃ πίνων καμπανίτην ἢ καὶ sherry.

Τὴν κατηγόρουν ὡς φιλάρεσκον, ἀλλ' οὐδεὶς ἐτόλμα νὰ τῇ προσάψῃ παρεκτροπήν τινα. Διηγοῦντο οὐχ ἧττον ἱστορίαν ἥτις πράγματι ἦτο ἡ ἀρχὴ σφάλματος. Ὁ νεκρὸς βασιλεὺς Φερδινάνδος ὁ Β' συμπαθήσας ζωηρῶς ἐπέτυχε παρ' αὐτῆς συνέντευξιν ἐν τῷ ἄλσει τοῦ Capodimonte. Ἡ συνάντησις αὕτη ἦν ἀθώα ὅσον ἡ τοῦ Ναπολέοντος ἐν Ἀρελάτῳ, ὅστις κατέτριψε τὴν νύκτα ὅλην τρώγων μετὰ τῆς ἐρωμένης του καρπούς. Ὁ βασιλεὺς Φερδινάνδος διῆλθε τὸν χρόνον συζητῶν μετὰ τῆς Καικιλίας περὶ τῆς τιμῆς τῶν ὑποκαμίσων του, ἀνακαλύπτων ὅτι ὁ προμηθευτής του τῷ τὰ ἐπώλει πολὺ ἀκριβά, εἴκοσι καὶ πέντε φράγκα ἕκαστον. Ἐκ τοὐναντίου ἡ Καικιλία εὕρισκεν ὅτι τὰ ἠγόραζεν εἰς καλὴν τιμήν. Τὸν βασιλέα παρώργισεν ἡ παρατήρησις αὕτη, πιστεύων δὲ ὅτι ἡ μέλλουσα αὐτοῦ Πομπαδοὺρ εἶχεν ἤδη συμφωνήσει μετὰ τῶν προμηθευτῶν του ὅπως τὸν ἀπατήσῃ, διέκοψε τὴν συνομιλίαν καὶ διέταξε νὰ μὴ τῇ ἐπιτρέψωσι πλέον τὴν εἴσοδον εἰς τὴν αὐλήν, τοῦθ' ὅπερ μεγάλως ἐλύπησε τὸν κόμητα Ῥούϊζ δε-Λαμάνδα.

Ὅταν ὁ Βροῦτος εἰσῆλθε κατὰ πρῶτον εἰς τὸ δωμάτιον τῆς ὡραίας ταύτης καὶ νεαρᾶς κόρης, αὕτη ἐκοιμᾶτο ἐπί τινος ἕδρας. Τὸ ὠχρότατον πρόσωπόν της ἦτο κεχωσμένον ἐντὸς τῶν μαλακῶν προσκεφαλαίων της. Μυθιστόρημά τι τοῦ Δουμᾶ εἶχε καταπέσει τῆς χειρός της, ὁ δὲ βραχίων της ἠρτᾶτο νωχελῶς. Σταγόνες ἱδρῶτος ἐπεκάθηντο ἐπὶ τοῦ ὡραίου μετώπου της. Διὰ τῶν ἡμικλείστων βλεφαρίδων της διεφαίνοντο αἱ κόραι τῶν ὀφθαλμῶν, ἀλλὰ δὲν ἔβλεπε ποσῶς· ἐρρέμβαζεν.

Εἰς τὸν θόρυβον τῆς θύρας ἡ Καικιλία ἠγέρθη αἰφνιδίως, καὶ διώρθωσεν ἐσπευσμένως τὴν ἐσθῆτά της, καταλείπουσα ἡμιανοικτὸν τὸ γαλακτῶδές της στῆθος. Ἡ Καικιλία ἐκαίετο ἐκ πυρετοῦ, ὁ δὲ Βροῦτος κατέφθανε λίαν ἀκαταλλήλως διὰ χιλίους λόγους, ὧν ὁ κυριώτερος ὅτι ἡ ἀσθενὴς δὲν ἦτο διατεθειμένη νὰ τὸν δεχθῇ.

Δὲν ἀνταπεκρίθη λοιπὸν εἰς τοὺς ὑποκλινεῖς τοῦ δόκτωρος χαιρετισμοὺς ἀλλ' εἶπε τῇ θαλαμηπόλῳ, χωρὶς νὰ βλέπῃ τὸν Βροῦτον,

— Βοήθησέ με νὰ ἐγερθῶ, καὶ τακτοποίησε τὰ προσκεφάλαια.

Ὁ Βροῦτος ἔλαβεν ἕδραν καὶ ἐκάθησε.

— Πρέπει νὰ σᾶς φαίνηται, δεσποινὶς, εἶπε μετὰ σιωπὴν ἀγωνιώδη, πρέπει νὰ ἐκλαμβάνητε τὴν πρὸς τὸν δόκτωρα Κοκκάλαν διαγωγήν μου ἥκιστα ἀβρόφρονα καὶ τὴν ἐνταῦθα παρουσίαν μου ἀδικαιολόγητον.

— Ἀληθῶς εἶπεν ἡ Καικιλία, προσβλέπουσα πρῶτον ἤδη αὐτὸν περιφρονητικῶς.

— Ἔχετε δίκαιον, ἀπήντησεν ἐκεῖνος· ἐσκέφθην πολὺ πρὶν ἀποφασίσω νὰ ἔλθω, οὐχὶ ἕνεκα τοῦ δόκτωρος ὅστις εἶνε ἐξ ἐπαγγέλματος κακοποιὸς, οὐχὶ ἕνεκα τῆς κακίστης ἐντυπώσεως τὴν ὁποίαν ἐπρόκειτο νὰ παραγάγω, ἀλλὰ δι' ἐμὲ αὐτόν. Δὲν ἤμην ἐγὼ εὐχαριστημένος ἐξ ἐμαυτοῦ.

— Διατί ἤλθατε λοιπόν ; Διότι δὲν σᾶς ἀποκρύπτω ὅτι ὁ πατήρ μου σᾶς ἐκάλεσε καὶ ὄχι ἐγώ.

— Διατί ἦλθον ; ἄλλος τις θὰ ἔλεγεν ἐξ αἰσθήματος φιλανθρωπίας· ἐγὼ σᾶς ὁμολογῶ μετὰ τῆς εἰλικρινείας, ἧς μοὶ παρέχετε τὸ παράδειγμα, ἕνεκα περιεργείας· περιεργείας ἀνθρώπου ἥτις εἶνε κακὴ, περιεργείας ἐπιστήμονος ἥτις ἐστὶν εὐγενής.

— Λοιπὸν ἀφοῦ ἱκανοποιήσατε τὴν κακήν σας περιέργειαν, χαίρετε Κύριε.

Καὶ ταῦτα εἰποῦσα ἐστράφη πρὸς τὸν τοῖχον.

— Δεσποινὶς, ἐὰν ἤξευρα ὅτι ὁ κόμης, οὐχὶ δ' ὑμεῖς μ' ἐκαλέσατε, δὲν θὰ ἠρχόμην. Ἡ ἰατρικὴ εἶνε εἶδος μαγνητισμοῦ. Ὅταν ὁ ἰατρὸς εἶνε ἀντιπαθητικὸς αἱ σοφώτεραι συνταγαὶ ἀποβαίνουσιν ἀνίσχυροι. Ἀφοῦ ἀποτόμως μοὶ ἐπιβάλλετε νὰ ἀναχωρήσω, οὐδεὶς λόγος δικαιολογεῖ τὴν ἐνταῦθα παρουσίαν μου.

Ὁ Βροῦτος ἠγέρθη. Ἡ Καικιλία ἐστράφη βιαίως καὶ ἀνέκραξε·

— Μὰ ἐπὶ τέλους, τί ἀπαιτοῦν ἀπ' ἐμέ ; δὲν εἶμαι ἐλευθέρα ν' ἀποθάνω, ν' αὐτοκτονήσω, ν' ἀφήσω νὰ μὲ φονεύσουν ; Εἰξεύρω πολὺ καλὰ ὅτι ὁ Κοκκάλας μὲ δολοφονεῖ, καὶ διὰ τοῦτο ἴσα ἴσα τὸν διατηρῶ. Εἴσθε εὐχαριστημένος τώρα ;

— Τότε δεσποινὶς, δὲν νοσεῖ μόνον τὸ σῶμά σας, τὸ πνεῦμά σας ὑποφέρει περισσότερον, ἢ κάλλιον ἔχετε αἱμοσταγῆ πληγὴν ἐν τῇ καρδίᾳ σας.

— Ἐν τῇ καρδίᾳ ; ἀστειεύεσθε ! Ἀκούσατέ με, Κύριε, ἤμην δωδεκαέτις μόλις ὅτε ἡ διδάσκαλός μου τῆς Γαλλικῆς, μὲ εἶπε· — «Κόρη μου, ἡ εὐτυχία τῆς γυναικὸς συνίσταται εἰς δόσιν τινὰ ἀναισθησίας τῆς καρδίας· ὅσῳ μᾶλλον ἡ γυνὴ πιέζει τὸ κακοποιὸν τοῦτο ὄργανον, τοσούτῳ εὐτυχεστέρα εἶνε. Ἔκτοτε δὲν ἐφρόντισα πλέον ἐὰν ἡ θέσις τῆς καρδίας εἶνε δεξιὰ ἢ ἀριστερά.

— Ἐνοχοποιεῖτε ἑαυτὴν δεσποινίς. Ὅταν τὰ τοιαῦτα εἶνε ἀληθῆ, δὲν ὁμολογοῦνται.

— Ἔχω πυρετόν, ἰδοὺ τὸ πᾶν. Δὲν ἀξίζει τὸν κόπον νὰ ἀνησυχῇ ὁ πατήρ μου καὶ ν' ἀνησυχήσῃ τοὺς ἄλλους. Ὁ Κοκκάλας ἀρκεῖ πρὸς τὸν σκοπόν μου. Δὲν ἀπαιτοῦνται δύο ἰατροὶ διὰ νὰ φονεύσουν μίαν γυναῖκα.

— Ἐὰν σκοπεύετε νὰ αὐτοκτονήσητε, καὶ εἷς μόνος ἰατρὸς ἀρκεῖ· ἔχετε δίκαιον, εἶμαι περιττὸς ἐδῶ.

— Στενοχωρεῖσθε λοιπὸν νὰ ἔχητε συνένοχον; εἶπε πικρῶς μειδιῶσα ἡ Καικιλία.

— Τὸ θῦμα μοὶ ἐμπνέει οἶκτον.

— Δὲν τὸ πιστεύω πολὺ αὐτό. Ἀρκεσθῆτε εἰς τῆς ἐπιστήμης σας τὰ ψεύδη.

— Νομίζετε λοιπόν, δεσποινίς, ὅτι ἀνὴρ εἰκοσιτεσσάρων ἐτῶν δύναται νὰ ἴδῃ ἀπαθῶς ὡραίαν νεάνιδα εἰκοσαέτιδα θνήσκουσαν;

— Εἰς αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἡλικίαν ὁ ἄνθρωπος εἶνε δολοφόνος. Πόσων ἐτῶν ἦσαν ὁ δοὺξ Ῥισελιέ, ὁ δὸν Ζουάν;

— Δεσποινίς, ἀγνοῶ ἐντελῶς τὴν ἐπιστήμην τῆς καρδίας, ἡ καρδία ἔχει ἴσως ἀγρίας ἠθικὰς ὁρμάς... τὰς ἀγνοῶ· ἐμελέτησα μόνον τὴν καρδίαν κατὰ τὰς φυσικάς της παθήσεις. Ἄγγλος τις, εὐτυχέστερος ἐμοῦ, θὰ ἐπιληφθῇ τῆς διπλῆς ταύτης ἰάσεως, τῆς τε ἰάσεως τῆς καρδίας καὶ τῆς ἰάσεως τῆς πασχούσης ὑγείας σας. Ἐγὼ ὅμως ἀποσύρομαι, βαθέως τεθλιμμένος διὰ τὴν ἀδυναμίαν τῆς ἐπιστήμης μου. Ἄχ! διατί νὰ ἠξεύρωμεν τόσα ὀλίγα;

— Ὁ δόκτωρ Κοκκάλας δὲν ὁμιλεῖ οὕτως.

— Εἶνε εὐτυχὴς πιστεύων εἰς τὴν ἐπιστήμην του καὶ νομίζων ὅτι ἡ κινίνη ἰατρεύει πάσας τὰς νόσους, ὡς καὶ τὰς τοῦ ἔρωτος.

— Εἴσθε αὐθάδης, Κύριε. Τίς σᾶς ἔδωκε τὸ δικαίωμα νὰ νομίσητε ὅτι ἀγαπῶ;

— Αἱ πληγαὶ δὲν κρύπτονται, δεσποινίς. Ἐπέρχεται πάντοτε ἡ στιγμὴ καθ' ἣν ἡ φύσις νικᾷ τὴν καρδίαν. Ἄλλως τε, σεῖς γνωρίζετε ὅτι εἶσθε ἀσθενὴς καὶ ἐγὼ τὸ βλέπω καθαρῶς.

— Καὶ τότε, τί ἔχω;

Ὁ Βροῦτος, ἀφ' οὗ ἐσκέφθη ἐπί τινα λεπτά, εἶπε,

— Δύστηνος κόρη!

— Τί εἴπατε;

— Ἡ ἰατρική, δεσποινίς, ὀνομάζει πολλὰς ἀσθενείας δι' Ἑλληνικῶν λέξεων. Ἐπειδὴ δὲ εἶνε πιθανὸν νὰ μὴ ἠξεύρετε Ἑλληνικά, καὶ δὲν θὰ κατορθώσω ποτέ, νὰ σᾶς διερμηνεύσω τὰς λέξεις ταύτας εἰς εὔσχημον ἰταλικὴν ἔκφρασιν, παραλείπω τὸ ὄνομα. Ἄλλως τε δὲν ἔχω τὴν ἀπαίτησιν νὰ σᾶς θεραπεύσω. Δὲν εἶμαι τόσον ἀσυνείδητος, ὥστε νὰ ἀποβλέπω μόνον εἰς κέρδος.

— Δὲν ἔχω ἀνάγκην ἀπὸ τὴν ἀφιλοκέρδειάν σας, ἰατρέ. Δὲν σᾶς ἐκά-

λεσαν διὰ νὰ μᾶς εἴπῆτε αὐτὰ νομίζω. Θέλω τὸν δόκτωρα Κοκκάλαν ὅπως ἀκολουθήσω τὰς συμβουλάς του, ἀλλὰ θέλω καὶ νὰ ἔχω συνείδησιν τῶν πράξεών μου.

— Ἔστω — εἶπεν ὁ Βροῦτος. Ἰδοὺ ἡ συμβουλή μου. Ἐὰν ἐπιμένητε εἰς τὴν ἰδέαν τῆς αὐτοκτονίας, ἐξακολουθῆτε νὰ πίνητε τὰ ἰατρικὰ τὰ τὰ ὁποῖα σᾶς προσδιορίζει ὁ Κοκκάλας, ἐξακολουθῆτε νὰ δηλητηριάζησθε, νὰ ἐξασθενῆτε, νὰ προσθέτητε πῦρ εἰς τὴν καταβιβρώσκουσαν ὑμᾶς ἐσωτερικὴν φλόγα. Ἐὰν ὅμως θέλητε νὰ ζήσητε, μὴ κάμετε τίποτε, τίποτε ἀπολύτως. Ἡ πυρκαϊά, ἥτις σᾶς κατατρώγει, ἴσως θὰ σβεσθῇ ἀφ' ἑαυτῆς. Ἡ φύσις θὰ ἀνακτήσῃ τὰ δικαιώματά της.

Ἡ Καικιλία ἐδάκρυσε, καὶ εἶπε·

— Πηγαίνετε φύγετε! δὲν θέλω νὰ ἴδω κανένα!

— Ζήσατε, δεσποινίς,— εἶπεν ὁ Βροῦτος συγκεκινημένος. Ἀρκεῖ τὸ κακόν, τὸ ὁποῖον μᾶς ἔρχεται ἀπὸ τὸν Θεόν· μὴ προσθέσωμεν ἄλλο διὰ τῶν ἰδίων μας χειρῶν.

Καὶ ἐξῆλθεν.

Ὁ δὲ γέρων ὑπηρέτης τοῦ κόμητος, ὅστις τὸν περιέμενεν εἰς τὸν ἀντιθάλαμον, τὸν παρεκάλεσε νὰ εἰσέλθῃ παρὰ τῷ κυρίῳ του ὁ ὁποῖος ἤθελε νὰ τῷ ὁμιλήσῃ.

Ὁ Βροῦτος εἰσῆλθεν εἰς τὸ γραφεῖον.

— Λοιπόν; — ἠρώτησεν ὁ κόμης προσβλέπων ἀτενῶς πρὸς τὸν νέον ἰατρόν.

— Κύριε κόμη, — ἀπήντησεν ὁ Βροῦτος, καθήμενος ἐπὶ ἀνακλίντρου— πῶς ἐπιθυμεῖτε νὰ σᾶς ὁμιλήσω;

— Ἰταλικά, βεβαίως — εἶπεν ὁ Ῥοὺτζ — ἐὰν δὲν προτιμᾶτε τὰ γερμανικά!

— Ὄχι, ὄχι· προτιμῶ τὴν γλῶσσάν μας.

— Ἐπιθυμεῖτε λοιπὸν νὰ μάθητε τὴν ἀσθένειαν τῆς θυγατρός σας;

— Μοὶ φαίνεται ὅτι δικαιολογεῖται ἡ περιέργειά μου αὕτη.

— Καὶ ἐὰν ἐφαινόμην ἀδιάκριτος;

— Ἐννοῶ· πρὸς σύζυγον, πρὸς ἐραστήν, πρὸς ξένον, ἴσως θὰ ἦτο ἀδιακρισία· δι' ἕνα ὅμως πατέρα ποτέ.

— Ὁ δόκτωρ Κοκκάλας δὲν σᾶς εἶπε λοιπὸν τίποτε;

— Δὲν τὸν εἶδα ἀκόμη. Ἡ δὲ θυγάτηρ μου δὲν ἤθελε νὰ μὲ λυπήσῃ. Ἐννοεῖτε;

— Κάλλιστα.

— Τί ἔχει λοιπόν;

— Μεγαλειτέραν δυστυχίαν ἢ ἀσθένειαν, Κύριε. Εἶνε ἔγκυος.

— Ἔπρεπε νὰ τὸ περιμένω, εἶπεν ὁ κόμης σιγηλῶς ἀλλ' οὐχὶ τεταραγμένος.

— Ἔγεινεν ἀπόπειρα διορθώσεως τοῦ κακοῦ.

— Καὶ ἐπέτυχεν; ἠρώτησε μετ' ἐνδιαφέροντος ὁ κόμης.

— Ἡ φύσις ἀντέστη· ἡ θυγάτηρ σας σκέπτεται ν' αὐτοκτονήσῃ.

— Τοῦτο θὰ ἦτο φρονιμώτερον. Εἶνε ἡ μᾶλλον λογικὴ διέξοδος τῶν τοιούτου εἴδους ἀνοησιῶν.

— Δὲν ἐννοῶ τὴν λογικὴν ταύτην διέξοδον. Καὶ ἐπειδὴ δὲν εἶμαι οὔτε δολοφόνος οὐδὲ δήμιος, ἔδωκα τὴν γνώμην μου καὶ ἀναχωρῶ.

— Δὲν θ' ἀναχωρήσητε, κύριε, εἶπεν ὁ κόμης ἀποφασιστικῶς.

— Ἐν πρώτοις ἡ δεσποινὶς μ' ἀπέπεμψε. Ἀλλὰ καὶ ἂν μὲ παρεκάλει νὰ τῇ παράσχω τὴν συνδρομήν μου ἤθελον ἐπίσης ἀναχωρήσει. Δὲν παρέχω οὔτε τὴν ἐργασίαν οὔτε τὴν ἐπιστήμην μου εἰς τοιαύτας ὑποθέσεις.

— Τί συμβουλεύετε, κύριε;

— Νὰ σταθῶμεν ὅπου εἴμεθα καὶ ν' ἀφήσωμεν τὴν φύσιν ἐλευθέραν.

— Διατρέχει ἐπὶ τοῦ παρόντος κίνδυνον;

— Τῇ ἔδωκαν βίαια φάρμακα, ἅτινα τῇ ἐπέφερον φλόγωσιν. Ἴσως ἡ ὑπόθεσις θὰ τελειώσῃ ἀφ' ἑαυτῆς, ἀλλὰ θὰ ἦτο προτιμότερον νὰ βοηθήσῃ τις τὴν φύσιν διὰ κατασταλτικῶν καὶ δροσιστικῶν φαρμάκων.

— Ἀποπέμπω τὸν ἰατρὸν Κοκκάλαν, Κύριε. Ἐξακολουθήσατε παρέχοντες τὴν συνδρομήν σας εἰς τὴν θυγατέρα μου.

— Δὲν δύναμαι, δὲν ηὐτύχησα νὰ τῇ ἀρέσω καὶ σᾶς ἐπαναλαμβάνω ὅτι μὲ ἀπέπεμψε.

— Καὶ ἂν ἡ ἰδία σᾶς ἀνεκάλει;

— Θὰ σκεφθῶ, κύριε, ἀπήντησεν ὁ Βροῦτος ἐγειρόμενος καὶ ἀποχαιρετίζων τὸν κόμητα.

Ὁ κόμης τὸν συνώδευσε μέχρι τῆς θύρας καὶ τῷ εἶπεν·

— Ἰατρέ, δύνασθε νὰ μοὶ εἴπητε, ποία εἶνε ἡ πρώτη τοῦ ἰατροῦ ἀρετή;

— Ἡ ἐχεμύθεια, εἶπεν ἐξερχόμενος ὁ Βροῦτος.

— Εὐχαριστῶ, ἐφώνησεν ὁ κόμης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ο ΠΑΛΛΗΚΑΡΑΣ

Τὸ ὄνομα καὶ τὸ πρᾶγμα εἰσήχθησαν ἐν Νεαπόλει ὑπὸ τῶν Ἱσπανῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς μακρᾶς δυναστείας των. Ὁ παλληκαρᾶς εἶνε κᾶτι ὀλιγώτερον τοῦ ξιφομάχου, κᾶτι περισσότερον τοῦ κομπορρήμονος· δὲν ἔχει τὸ ἀναμφισβήτητον θάρρος τοῦ πρώτου, ἀλλὰ πράττει πλέον τοῦ δευτέρου, καυχᾶται ὅσον αὐτός. Ὑπάρχει παλληκαρᾶς δημοκρατικὸς ὅστις εἶνε χυδαῖος, καὶ ἀριστοκρατικὸς παλληκαρᾶς, ὅστις παίζει *ρόλο*.

Ὁ μαρκήσιος Ἀννίβας Δὲ Διάνο ἦτο παλληκαρᾶς νεοφώτιστος. Ἐν τῷ τῶν Ἰησουιτῶν ἐκπαιδευτηρίῳ εἶχε μάθει ὀλίγα λατινικὰ καὶ ἀρκετὴν

θεολογίαν καὶ ἑπομένως ἔμαθε νὰ βλασφημῇ μετ' ἀρκετῆς χάριτος· ὡς πρὸς τὴν ξιφασκίαν ὅμως ἠδύνατο νὰ θεωρῇ ἑαυτὸν διδάσκαλον. Καθ' ἣν στιγμὴν τὸν παρουσιάζομεν εἰς τὸν ἀναγνώστην διέτρεχε τὸ 26ον ἔτος τῆς ἡλικίας του. Εἶχε τὸ σύστημα νὰ ἐπιστρέφῃ οἴκαδε κατὰ τὰς τρεῖς μετὰ τὸ μεσονύκτιον, καὶ νὰ ἐξυπνᾷ κατὰ τὰς δύο μετὰ μεσημβρίαν, ὅτε ὁ *τίγρις* του (κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν οὕτως ὠνόμαζον τοὺς ὑπηρέτας των οἱ ἀριστοκράται) τῷ παρέθετε τὸ πρόγευμά του παρὰ τῇ κλίνῃ.

Νύκτα τινὰ ὁ μαρκήσιος ἐπέστρεψεν ὀλίγον τι μεθυσμένος. Ὁ *Τίγρις* ὅστις ἐκοιμᾶτο εἰς τὸν ἀντιθάλαμον δὲν τῷ ἤνοιξεν ἐγκαίρως. Ὁ μαρκήσιος μ' ἓν λάκτισμα τὸν ἐκρήμνισεν εἰς τὴν αὐλήν. Ὁ ὑπηρέτης φθάσας ἐκεῖ, εἶχε τὴν ἀνεπιτηδειότητα νὰ θραύσῃ καὶ βραχίονα καὶ πόδα. Ὁ μαρκήσιος, ὅστις εἶχε κλείσει ἀμέσως τὴν θύραν, δὲν ἔλαβε τὴν φροντίδα νὰ ἐξετάσῃ τί δύναται ν' ἀπογείνῃ εἷς ὑπηρέτης, ὅστις κατακρημνίζεται ἐπὶ κεκλιμένου ἐπιπέδου. Τὴν ἐπαύριον λησμονήσας ὅλα, ἠπόρει διατί ὁ ὑπηρέτης δὲν προσῆλθε τὴν συνήθη ὥραν μετὰ τοῦ προγεύματος. Κ'ἐπειδὴ ἐπείνα ἠγέρθη ἵνα δώσῃ εἰς τὸν ὑπηρέτην μάθημα, τὸ ὁποῖον νὰ τῷ ὑπομνήσῃ τὰ καθήκοντά του. Ὁ ὑπηρέτης δὲν ἦτο ἐκεῖ. Ἤνοιξε τὸ παράθυρον μήπως ἦτο εἰς τὸν κῆπον. Τὸ παράθυρον ἦτο ἐπὶ τοῦ κήπου, πέραν τοῦ ὁποίου ἐξετείνετο ὁδὸς ἔρημος. Αἴφνης ἤκουσε τὸν θόρυβον ἁμάξης. Ἡ ἅμαξα ἐσταμάτησεν ὄπισθεν τοῦ κήπου, ἀκριβῶς ἀπέναντι αὐτοῦ. Κυρία ὅλη κεκαλυμμένη ἐξῆλθεν, ἤνοιξε μικρὰν θύραν ὑπὸ τὸ φύλλωμα κισσοῦ, τῆς ὁποίας ἦτο ἀδύνατον νὰ φαντασθῇ τις τὴν ὕπαρξιν, καὶ εἰσῆλθε κρυφίως εἰς τὸ οἴκημα τοῦ κόμητος Ῥουῒζ δὲ Λαμάνδα.

— Διάβολε! ἀνέκραξεν ὁ μαρκήσιος, ὁ ἀσχημάνθρωπος αὐτὸς ἔχει ἀκόμη καλὰς ἐπιτυχίας.

Ἄς μοι ἐπιτραπῇ μία παρένθεσις.

Ὁ κόμης Ῥουῒζ ἐπαγγέλλεται τὸν καλλιτέχνην, τὸν γλύπτην. Ἀληθῶς κἄτι κάμνει, ἀλλ' ὁπωσδήποτε κάμνει. Καθ' ἣν πρόκειται στιγμὴν εἰργάζετο συγχρόνως ἐπὶ τῶν προτομῶν κομήσσης Ῥωσσίδος καὶ ἐλβετοῦ ταγματάρχου. Εἶχε τὴν ἰδιοτροπίαν νὰ δέχηται τὸν μὲν ταγματάρχην διὰ τῆς μεγάλης, καὶ τὴν κυρίαν διὰ τῆς μυστικῆς θύρας. Ὁ Μαρκήσιος, εἰς τὸν ὁποῖον δὲν ἐχρησίμευεν ὁ οἶκος ἢ πρὸς ὕπνον μόνον, ἐκ τοῦ ἐπεισοδίου τούτου οὐδὲν ἐγίνωσκεν. Ἀλλ' εἰκοσιὲξ ἐτῶν ἄνθρωπος, μάλιστα μαθητὴς Ἰησουϊτῶν, λαμβάνει πολὺ ἐνδιαφέρον ὅταν βλέπῃ κεκαλυμμένην μίαν γυναῖκα. Ὁ μαρκήσιος καταβαίνει εἰς τὴν ὁδόν, μισθόνει ἅμαξαν τῆς ὁποίας καταβιβάζει τὰ παραπετάσματα καὶ περιμένει εἰς τὸ ἄκρον κατασκοπεύων. Ἀνέμεινε μέχρι τῆς τετάρτης ὥρας. Ἡ θύρα τοῦ κήπου ἠνεώχθη. Ὁ κόμης Ῥουῒζ, κρατῶν εἰς χεῖρα τὸν σκοῦφόν του, ἤνοιξεν εὐλαβῶς τὴν θυρίδα τῆς ἁμάξης εἰς ἣν εἰσῆλθεν ἡ Κυρία πάντοτε

ἀσφαλῶς κεκαλυμμένη. Ὁ μαρκήσιος δὲ Διάνο διέταξε τὸν ἁμαξηλάτην του νὰ παρακολουθήσῃ τὴν ἅμαξαν.

Ὁ δρόμος δὲν ὑπῆρξε μακρός. Εἰς τὴν ἄκραν τῆς ὁδοῦ ἡ ἅμαξα τῆς ἀγνώστου ἔστρεψε δεξιὰ καὶ ἔγεινεν ἀφανὴς ἐντὸς αὐλῆς τινος, ἧς ἡ θύρα ἐκλείσθη ἀμέσως.

— Τί θύρα εἶνε αὐτή; — ἠρώτησεν ὁ μαρκήσιος τὸν ἁμαξηλάτην του.

— Μία τῶν θυρῶν τοῦ βασιλικοῦ παρθεναγωγείου.

— Καλά, ἐσκέφθη ὁ μαρκήσιος, τώρα γνωρίζομεν πόθεν ἔρχεται καὶ ποῦ πηγαίνει.

Καὶ διερχόμενος ἀπὸ τὴν πλατεῖαν εἰς τὴν ὁποίαν φέρει ἡ μεγάλη ὁδὸς τοῦ *Βασιλικοῦ Παρθεναγωγείου*, εἶδε τὴν ἅμαξαν τῆς Βασιλομήτορος Οὐῤῥάκας [1], ἡ ὁποία συχνότατα ἐπεσκέπτετο τὸ ἵδρυμα ἐκεῖνο.

— Δυστυχὴς καὶ εὐσεβὴς βασίλισσα! — εἶπεν ὁ ἥρως μας — ἐὰν ἤξευρες ποῖα ὄντα προστατεύεις! Ἐὰν ἤξευρες ὅτι ἐνῷ ἐπισκέπτεσαι τὰς ὑπὸ σοῦ προστατευομένας παρθένους, μία ἐξ αὐτῶν συνδιαλέγεται ἡσύχως μετὰ τοῦ γέρο-Ρουτζ! Ἀλλὰ ἡσύχασε· θ' ἀνακαλύψω ἐγὼ τὸ πτηνὸν τοῦτο τὸ ὁποῖον δὲν εὑρίσκει πολὺν ἀέρα εἰς τὴν φωλεάν του.

Μετὰ δύο ἡμέρας ὁ μαρκήσιος εὑρίσκετο ἐπὶ τῆς ὄπισθεν τοῦ κήπου του ὁδοῦ ὅτε ἡ μυστηριώδης ἅμαξα ἔφθασεν. Ὡς εὐπατρίδης, ἔσπευσε ν' ἀνοίξῃ τὴν θυρίδα εἰς τὴν κυρίαν, καὶ ὡς νεαπολιτανὸς νὰ τῇ προσφέρῃ τὸν βραχίονά του. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ κεκαλυμμένη κυρία, δυσανασχετοῦσα ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ του, τὸν διέταξεν ἀποτόμως ν' ἀπομακρυνθῇ, ὁ μαρκήσιος ἐρυθριάσας ἐκ πείσματος καὶ ὀργῆς, τὴν ἀκολουθεῖ εἰς τὸν κῆπον καὶ εἰσέρχεται μετ' αὐτῆς διὰ τῆς κρυφίας θύρας, καὶ μετ' αὐτῆς πάντοτε, ἀναβαίνει τὴν ἑλικοειδῆ κλίμακα τοῦ κόμητος Ρουτζ.

Εὑρίσκεται ἀντιμέτωπος πρὸς τὸν Ἑλβετὸν ταγματάρχην.

Ἡ κυρία κάμνει νεῦμά τι καὶ ἀφανίζεται ὄπισθεν τῶν βελουδίνων παραπετασμάτων τοῦ γραφείου. Ὁ δὲ ταγματάρχης, ἐρυθρὸς ὡς ἀστακὸς ἐξ ὀργῆς, φωνάζει.

— Τίς εἶσθε, κύριε, καὶ τί θέλετε;

— Ἄλλοτε καὶ ἀλλοῦ θὰ σᾶς εἴπω τὸ ὄνομά μου, ἐὰν τοῦτο δύναται νὰ σᾶς εὐχαριστήσῃ· ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐπιθυμῶ νὰ ὁμιλήσω εἰς τὴν κυρίαν ἐκείνην. Ὁ ταγματάρχης δίδει φοβερὸν ῥάπισμα τὸ ὁποῖον λαμβάνει ὁ κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην παρουσιαζόμενος κόμης Ρουτζ, τοῦ μαρκησίου προφυλαχθέντος ἐπιδεξίως καὶ ῥαπίσαντος σφοδρότατα τὸν ταγματάρχην. Τὴν ἐπαύριον ὁ μαρκήσιος καὶ ὁ ταγματάρχης ἐμονομάχουν διὰ ξίφους. Ὁ δυστυχὴς Ἑλβετός, ὅστις εἶχεν ἔλθει ἵνα ὑποστηρίξῃ τὸν θρόνον τῶν Βουρβόνων ἐπ' ἀμοιβῇ 350 φράγκων κατὰ μῆνα, ἐπέπρωτο

1 Ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον τοῦτο ὁ συγγραφεὺς κρύπτει τὴν βασίλισσαν Καρολίνην μητέρα τοῦ βασιλέως Φερδινάνδου τοῦ Β', Ἱσπανίδα.

νὰ μὴ ἀκούσῃ πλέον τὰ ὡραῖα ᾄσματα τῆς πατρίδος του.

Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ φονευθῇ ἐν Νεαπόλει ὡραῖός τις καὶ τῆς αὐλῆς ἄνθρωπος, μεθ' ἧς εὐκολίας ἐφονεύετο ἄνθρωπος τοῦ λαοῦ. Ὁ μαρκήσιος δὲ Διάνο ἠναγκάσθη νὰ κρυφθῇ. Ὁ πατήρ του παρεκάλεσε τὸν κόμητα δὲ Λαμάνδα νὰ μεσολαβήσῃ παρὰ τῇ βασιλομήτορι διὰ τὸν υἱόν του. Ἡ καλοκάγαθος βασίλισσα συνεκινήθη ἐκ τῆς θλίψεως τοῦ γέροντος, καὶ ὁ βασιλεύς, ὅστις ἐσέβετο τὴν μητέρα του, ἐκάμφθη καὶ ἔδωκε τὴν χάριν. Ὁ Μαρκήσιος παρουσιάσθη διὰ νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν βασιλέα καὶ τὴν βασιλομήτορα ... καὶ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἔγεινε *παλληκαρᾶς*. Τίς θὰ ἐτόλμα νὰ φιλονεικήσῃ μὲ αὐτόν, ὅστις εἶχε φονεύσει ἕνα ταγματάρχην καὶ διὰ τῆς Β. χάριτος, εἶχεν ἀποδείξει ὅτι ηὐνοεῖτο παρὰ τῆς Αὐλῆς;

Τὸ περίεργον ὅμως εἶναι ὅτι ὁ κόμης δὲ Λαμάνδα, ὅστις ἔπρεπε νὰ ἦναι ὠργισμένος κατὰ τοῦ μαρκησίου, ἔμεινε φίλος του, καὶ εἰς χορόν τινα τὸν ἐσύστησεν εἰς τὴν θυγατέρα του. Ὁ δὲ μαρκήσιος, ὅστις ἦτο πολὺ ἀφῃρημένος, ἀφ' οὗ ἐγνώρισε τὴν θυγατέρα τοῦ κόμητος Ῥοὺζ, ἔκαμε συχνὰ λάθη καί, ἀντὶ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ πατρός, ἐπήγαινε τακτικῶς εἰς τὸ δωμάτιον τῆς Καικιλίας. Καὶ αἱ μὲν ἐπισκέψεις πρὸς τὸν πατέρα καθίσταντο ὁσημέραι σπανιώτεραι, ἐνῷ αἱ πρὸς τὴν θυγατέρα, ἀπ' ἐναντίας, πάντοτε συχνότεραι. Μὲ τὸν καιρὸν ὅμως παρημέλησε καὶ τὰς μὲν καὶ τὰς δέ, καὶ μετὰ ἕνα μῆνα μάλιστα τὰς εἶχεν ἐντελῶς διακόψει.

Ὁ Βροῦτος παρετήρησεν ἀργότερα ὅτι ἡ ἀμέλεια αὐτὴ τοῦ μαρκησίου συνέπιπτε μετὰ τῆς ἀφανείας τῆς θυγατρὸς τοῦ λοχίου *Τᾶκαμε θάλασσα*.

Ἡ δὲ καλυπτροφόρος γυνή; θὰ ἐρωτήσῃ ὁ ἀναγνώστης.

Ἐξηκολούθησε τὰς ἐπισκέψεις της εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ κόμητος Ῥοὺζ, ὡς ἐὰν τέκνον τι τῆς Ἑλβετίας μὴ εἶχε φονευθῇ ἕνεκεν αὐτῆς· τὰς ἐξηκολούθησε μάλιστα τακτικώτερα καὶ συχνότερα ἢ πρότερον. Ἀλλὰ ἡ προτομὴ αὐτὴ δὲν ἐτελείωνε ποτέ. Νομίζω μάλιστα ὅτι οὐδέποτε ἐπεράτώθη.

Πάντα ταῦτα φαίνονται μυστηριώδη θὰ εἴπῆτε. Καὶ ἐγὼ συμμερίζομαι τὴν ἰδέαν σας. Ἂς πορευθῶμεν παρὰ τῷ κόμητι ὅπως λάβωμεν ἐξηγήσεις τινάς, εἰ δυνατόν. Εἶνε εἰς τὸ δωμάτιον τῆς θυγατρός του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΠΑΤΗΡ ΚΑΙ ΘΥΓΑΤΗΡ

Ἂς ὀπισθοδρομήσωμεν ὀλίγον.

Ὅτε ἡ καλυπτροφόρος γυνὴ εἶχεν ἐννοήσει τὸν Βροῦτον εἰς τὸ δωμά-

τιον τοῦ κόμητος, εἶχεν ἀποσυρθῇ θεωρήσασα αὐτὸν ἐπανειλημμένως. Μόλις δὲ ἔπεσε τὸ παραπέτασμα, εἶπε πρὸς αὐτόν·

— Λοιπόν;

— Οὐδεμία εἴδησις κυρία, ἀπήντησεν ὁ κόμης ὑποκλινόμενος, ἀλλὰ θὰ μάθωμεν· ἔθεσα ἐπὶ τὰ ἴχνη του ἕνα κάποιον 'Ανοιχτομμάτην, τὸν πονηρότερον ἄνθρωπον τῆς ἀστυνομίας.

Ἡ κυρία προσέθεσε στενάζουσα·

— Πρὸ πάντων νὰ μὴ γίνωνται σκάνδαλα. Τίς εἶνε ὁ νέος ὅστις ἦτο ἐδῶ πρὸ ὀλίγου;

— Ἰατρός, κυρία, ἐπαρχιώτης. Δὲν ὑπάρχει φόβος...

— Ἔχει τιμίαν φυσιογνωμίαν. Ἀφήσατέ με· ὑπάγω ν' ἀναπαυθῶ ὀλίγον.

Δὲν γνωρίζω ποία ἰδέα διῆλθε τὸ πνεῦμα τοῦ κόμητος, τοῦ ὁποίου τὸ πρόσωπον ἐφαιδρύνθη.

Ὁ ἰατρὸς Κοκκάλας ἐπαύθη, ἀλλὰ τὴν ἐπαύριον ὁ Βροῦτος δὲν ἦλθεν, ἂν καὶ ὁ κόμης τὸν εἶχε προσκαλέσει διὰ τοῦ ὑπηρέτου. Τῷ ἔγραψε τότε ὅτι τὸν ἤθελεν, οὐχὶ διὰ τὴν θυγατέρα του, ἀλλὰ δι' ἑαυτόν, ἐπειδή, ἕνεκα λύπης, εἶχε πάθει ἔκχυσιν χολῆς. Τὸν παρεκάλει λοιπὸν νὰ ἔλθῃ εἰς τὸ ἰατρικὸν συμβούλιον, τὸ ὁποῖον ἐπρόκειτο νὰ γείνῃ.

Ὁ Βροῦτος δὲν ἠδύνατο νὰ ἀρνηθῇ· ἡ ἐπιστημονικὴ φιλοτιμία του ἱκανοποιεῖτο. Κατὰ τὴν ὡρισμένην ὥραν ἦλθεν, ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ περιμένῃ τὸν ἄλλον ἰατρὸν ἀργοπορήσαντα.

Μετά τινα καιρὸν ἡ θύρα τῆς μυστηριώδους κλίμακος ἀνοίγεται, εἰσέρχεται ἡ καλυπτροφόρος γυνή, ἐκπλήττεται, ὡς καὶ πρότερον διὰ τὴν συνάντησιν, καί, προσβλέψασα ἐταστικῶς τὸν Βροῦτον, διέρχεται τὸ γραφεῖον καὶ ἀφανίζεται ὄπισθεν τοῦ παραπετάσματος, συνοδευομένη ὑπὸ τοῦ κόμητος.

— Ἐμάθετε τίποτε ἀπὸ τὸν κατάσκοπόν σας;

— Μάλιστα κυρία.

— Τί λοιπόν; Πόσον ἀργοπορεῖτε!

— Ὁ Μαρκήσιος ἔκλεψε μίαν μοδίστραν καὶ ἔγεινεν ἄφαντος μετ' αὐτῆς.

— Ἄφαντος; Καὶ δύναταί τις νὰ ἦναι ἄφαντος ἐν Νεαπόλει;

— Ἐξηφανίσθη κυρία, ἐξητμίσθη, χωρὶς ν' ἀφήσῃ οὐδὲν ἴχνος.

— Πολὺ καλά· ἂς τ' ἀφήσωμεν αὐτά, τὸ εἶχα ἐννοήσει. Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος ἀπέθανε, Ῥούτζ.

Ὁ κόμης ἔκλινεν ἐδαφιαίως.

— Ἀλλὰ ὁ ἰατρὸς αὐτὸς τί θέλει ἐδῶ; Μήπως εἶσθε ἀσθενής;

— Ὄχι, κυρία, ἡ θυγάτηρ μου ἀσθενεῖ.

— Ἆ! Ἔχει καλὴν φυσιογνωμίαν ὁ ἰατρὸς αὐτός, καὶ θὰ ἔχῃ μέλλον.

— Τὸ πιστεύω, κυρία, διότι, ἐκτὸς ὅτι εἶνε ἐπιστήμων, εἶνε καὶ μυστικός, μυστικώτατος.

— Προσέχετε τὴν θυγατέρα σας, κύριε 'Ρουΐζ, τὰς δὲ ἐπισκέψεις τοῦ ἰατροῦ της θὰ πληρώσω ἐγώ.

— Πόσον εἶσθε καλὴ κυρία! εἶπεν ὁ κόμης, χαιρετῶν πάλιν ἐδαφιαίως.

— Adieu.

Ὁ κόμης ἐξῆλθεν. Ἔλαβε τὸν Βροῦτον διὰ τῆς χειρὸς καὶ τοῦ εἶπεν.

— Ἔλθετε.

Μόλις ἔφθασαν εἰς τὸν ἀντιθάλαμον τῆς Καικιλίας, ὁ κόμης ἐκάλεσε τὴν θαλαμηπόλον.

— Ἐρώτησε τὴν κυρίαν σου, ἐὰν δύναται νὰ δεχθῇ τὸν ἰατρὸν Βροῦτον καὶ ἐμέ. Τὸν ἰατρὸν τὸν φέρω ἐγώ, ἐνόησες;

— Πληρέστατα κύριε κόμη.

Μετὰ δύο λεπτὰ ὁ κόμης καὶ ὁ ἰατρὸς ἐγένοντο δεκτοὶ παρὰ τῇ Καικιλίᾳ, ἥτις ἔκειτο πυρέσσουσα. Ἡ νεᾶνις ὡμίλησεν εἰς τὸν ἰατρὸν περὶ τῆς ἀσθενείας της, καὶ τῷ ἔτεινε τὸν βραχίονα ὅπως ἐξετάσῃ τὸν σφυγμόν. Ὁ Βροῦτος εἶπεν ὅτι ἡ φλόγωσις ἀνεπτύσσετο καὶ ἔγραψε συνταγήν.

— Ἔλθετε νὰ τὴν ἴδῆτε καὶ ἀπόψε ἰατρέ, εἶπεν ὁ κόμης.

— Δὲν μοὶ φαίνεται ἀναγκαῖον, παρετήρησεν ὁ Βροῦτος.

— Τὸ ἀπαιτῶ· εἶπεν ὁ κόμης, καὶ σᾶς παρακαλῶ θερμῶς, ἰατρέ.

— Τὸ ἐπιθυμῶ καὶ ἐγώ, ἐψιθύρισεν ἡ Καικιλία, ὑποκινουμένη ὑπὸ τῶν βλεμμάτων τοῦ πατρός της.

— Ὁ πυρετὸς θὰ πέσῃ ἀπόψε, εἶπεν ὁ Βροῦτος, καὶ ὁ ἰατρὸς τῆς δεσποινίδος θὰ φροντίσῃ αὔριον διὰ τὰ περαιτέρω.

— Ὁ ἰατρὸς τῆς δεσποινίδος εἶσθε σεῖς, κύριε. Ἐβαρύνθην τοὺς ἀμαθεῖς ἐκείνους, οἵτινες τὴν ἐφόνευον. Δὲν θέλω νὰ εἴπῃ ὁ κόσμος ὅτι ὑπῆρξα συνένοχός των, καθόσον μάλιστα αἱ περιστάσεις τῆς ἀσθενείας δύνανται νὰ δικαιολογήσουν τὴν διαβολήν. Πρέπει νὰ μ' ἐννοήσητε ἀμφότεροι.

Ὁ Βροῦτος, χαιρετήσας, ἀνεχώρησεν.

Ἐπανῆλθε τὸ ἑσπέρας.

Ὁ κόμης παρευρέθη εἰς τὴν ἐπίσκεψιν, καὶ παρετήρησεν ὅτι ἡ θυγάτηρ του ἐπήγαινε καλλίτερα. Ἀναχωρήσαντος δὲ τοῦ ἰατροῦ, ἔνευσεν εἰς τὴν θαλαμηπόλον νὰ ἐξέλθῃ, καὶ ἔμεινε μόνος μετὰ τῆς Καικιλίας. Περιεπάτησεν ὀλίγον εἰς τὸ δωμάτιον ἔχων τὰς χεῖρας ἐσταυρωμένας ὄπισθεν. Τὸ φῶς κηροπηγίου τινός, κεκαλυμμένου ὑπὸ ἀλαβαστρίνης σφαίρας, ἐφώτιζεν ἡδέως τὸ δωμάτιον.

Ἡ κεφαλὴ τῆς Καικιλίας κεχωσμένη ἐντὸς ἁπαλῶν προσκεφαλαίων δὲν θὰ διεκρίνετο ἐὰν οἱ σπινθηροβολοῦντες ὀφθαλμοί της δὲν ἔλαμπον ἐκεῖθεν ζωηροί.

—Τοιουτοτρόπως λοιπόν, δεσποινίς, εἶπεν ὁ 'Ρουΐζ ἐπὶ τέλους, σταματῶν πρὸ τοῦ κηροπηγίου, τὴν ἔπαθες ἔ; Ἐνόμιζες λοιπὸν ὅτι, παίζουσα αὐτὸ τὸ παιγνίδιον θὰ ἔπιανες κανένα μακρήσιον διὰ σύζυγον, ἤ, τὸ κάτω κάτω

κάμποσαις ἀπὸ ταῖς πεταλοῦδαις ἐκείναις ποῦ λέγονται φιλήματα! ἀνόητη, γνωρίζω τὰ πάντα.

Ἡ Καικιλία δὲν ἀπεκρίθη, καὶ ἔκλεισε τοὺς ὀφθαλμούς.

Ὁ πατήρ της τῇ ἐνέπνεε φρίκην.

— Ἐὰν ἦσο ἀληθὴς κόμησσα ἢ ἁπλῶς δούλη, δὲν θὰ ἦτο τίποτε. Δύναταί τις πολὺ καλὰ νὰ ῥιψοκινδυνεύσῃ ὡρισμένην τινὰ θέσιν. Ἀλλὰ νὰ ῥιψοκινδυνεύσῃ τις μίαν θέσιν ἀκροσφαλῆ, νὰ κηλιδώσῃ μίαν ἀβέβαίαν ὑπόληψιν, νὰ προσθέσῃ τὴν ἀνοησίαν εἰς τὸ σκότος, τὸ αἶσχος εἰς τὴν ἀτιμίαν, αὐτὸ εἶνε βλακία. Τί θὰ γείνῃς μὲ αὐτὴν τὴν κηλῖδα ἐπὶ τῆς ὡραιότητός σου;... Ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ σοῦ μόνης, ἐξηκολούθησεν ὁ κόμης, διερχόμενος βιαίως τὸ δωμάτιον, καλά· ἀλλὰ σὺ κυνηγεῖς ἐντὸς τῆς περιφερείας μου, καὶ τοῦτο δὲν τὸ ἐπιτρέπω.

— Δὲν σᾶς ἐννοῶ πάτερ μου.

— Θὰ μ' ἐννοήσῃς. Γνωρίζεις τίς πληρώνει τὴν πολυτέλειαν ταύτην, ἡ ὁποία σὲ περιστοιχίζει;

— Ἡ παρὰ τῇ Αὐλῇ θέσις σας, νομίζω—ἀπήντησεν ἡ Καικιλία.

— Ἀκριβῶς, ἡ θέσις μου. Διατί λοιπὸν ἐξεμυάλισες τὸν μαρκήσιόν μου; διότι, ἐὰν δὲν ἀπατῶμαι, τὸ πάθημά σου εἶνε ἔργον του.

Ἡ Καικιλία ἐσιώπα· ἀλλὰ ἐρωτικά τινα δάκρυα ἐπρόδιδον τὴν σιωπήν της.

— Ποσάκις ἐσκέφθην νὰ φονεύσω αὐτὸν τὸν σκύλον — εἶπεν ὁ Ῥουτζ, καὶ ἤξιζε τὸν κόπον. Ἀλλὰ εἴμεθα πάντοτε ἐν καιρῷ.

— Ποτέ! — ἐφώναξεν ἡ Καικιλία, ἡμιεγειρομένη ἐπὶ τῶν προσκεφαλαίων της.

— Ποτέ! τί; — ἀπεκρίθη ὁ κόμης μειδιῶν σατανικῶς. Νομίζεις λοιπὸν ὅτι θὰ φροντίσω νὰ σοὶ τὸν ἐπαναφέρω μετανοοῦντα; Ὁ μαρκήσιός σου ἔγεινεν ἄφαντος.

— Θεέ μου! διατί λοιπὸν δὲν μὲ ἀφήσατε νὰ ἀποθάνω;

— Διατί; διότι μοὶ εἶσαι ἀναγκαία. Μήπως νομίζεις ὅτι σ' ἐμεγάλωσα καὶ σ' ἀνέθρεψα διὰ νὰ μὲ συντρίψῃς; Ὁ ἰατρὸς εἶπεν ὅτι θὰ ἀποθάνῃς, ἢ θὰ περιμένῃς τὴν φυσικὴν χρῆσιν τῆς καταστάσεώς σου. Ἐσκέφθην.... ὅτι δὲν πρέπει ν' ἀποθάνῃς ἀκόμα.

— Τὸ αἶσχός μου λοιπὸν εἶναι διὰ σᾶς εὐτυχία;

— Εἰς τὴν οἰκογένειάν μας, δεσποινίς, τὸ αἶσχος δὲν κηλιδόνει, ἀλλὰ τρέφει. Ἐνοήσατε, δεσποινίς μου;

— Πάτερ μου!

— Ὀνόμαζέ με σύντροφον, καὶ θὰ εἴπῃς τὴν ἀλήθειαν.

— Ἔχετέ τι καταχθόνιον νὰ μοὶ ἀνακοινώσητε — εἶπεν ἡ Καικιλία διὰ στερεωτέρας φωνῆς, καὶ ἴσως δὲν τολμᾶτε νὰ ἀποκαλύψητε ὅλην τὴν ἰδέαν σας. Ὁμιλεῖτε καθαρὰ καὶ γρήγορα· θὰ ἰδῶ τί μοὶ μένει νὰ πράξω.

— Εἰς ἄλλας περιστάσεις θὰ σ' ἔστελλον εἰς Παρισίους διὰ νὰ ἰατρευθῇς εἰς εἰδικόν τι ἵδρυμα, ὁπόθεν θὰ ἐπέστρεφες κόρη ὡς καὶ πρότερον, καὶ θὰ ἔλεγον εἰς τοὺς περιέργους ὅτι ἡ γηραιὰ μάμμη σου, ἡ μαρκησία δὲ Ἀρβάκος Λαμάνδα... σὲ προσεκάλεσεν εἰς τὸν πύργον της ἐν Ἰσπανίᾳ. Ἀλλὰ τώρα ἔχω ἀνάγκην σοῦ. Ἐὰν ἦσο περιττή, θὰ σ' ἐγκατέλιπον εἰς τὰς φροντίδας τοῦ δόκτωρος Κοκκάλα... εὑρίσκεσο εἰς καλὰς χεῖρας. Ἀλλὰ τώρα σὲ κάμνω σύντροφον εἰς τὰς ὑποθέσεις μου.

— Ποίας ὑποθέσεις;

— Τοῦτο δὲν σ' ἐνδιαφέρει. Δὲν εἶσαι ἡ σύντροφος εἰς τὴν ἑταιρίαν, ἀλλὰ τὸ πρόωρον προϊόν σου δὲν συμπεριλαμβάνεται εἰς τοὺς λογαριασμούς μου. Μ' ἐννοεῖς;

— Δὲν τολμῶ νὰ σᾶς ἐννοήσω.

— Ἐξηγοῦμαι σαφέστερον. Μετ' ὀλίγους μῆνας ὅλος ὁ κόσμος θὰ παρατηρήσῃ ὅτι ἡ ὀσφύς σου δὲν ἔχει πλέον τὴν συνήθη εὐκαμψίαν καί, ὀλίγον ἀργότερα, ἡ οἰκογένεια θὰ προσαποκτήσῃ καὶ τρίτον κλαυθμηρὸν μέλος. Ἐὰν ἡ ἀστυνομία δὲν εἶχεν ἀνοικτοὺς τοὺς ὀφθαλμούς, ἠδυνάμεθα ν' ἀπαλλαχθῶμεν αὐτοῦ εὐκόλως... ὁ διάβολος εἶνε φίλος μου. Ἀλλὰ ἡ μέθοδος αὕτη τοῦ σώζειν τὴν κινδυνεύουσαν ἀρετὴν θὰ μᾶς ὡδήγει εἰς τὸ κακουργοδικεῖον.

Πρέπει λοιπὸν νὰ εὕρωμεν τὸν νόμιμον πατέρα. Τοῦτο εἶνε οἰκογενειακόν... νὰ εὑρίσκωμεν τὸν νόμιμον πατέρα. Ἐγὼ εὑρέθην διὰ σέ.... διὰ τὸ τέκνον σου θὰ φροντίσω ἐγώ.

Ἡ Καικιλία ἔκλαιε σπασμωδικῶς, κρύπτουσα τὸ πρόσωπόν της ὑπὸ τὰ προσκεφάλαια.

— Πρὸς τὸ παρὸν—ἐξηκολούθησεν ὁ κόμης—ἄφησε τὸν κ. Βροῦτον νὰ σὲ ἰατρεύσῃ. Ἅμα ἰατρευθῇς, δὲν θὰ σ' ἐρωτήσω πλέον περὶ τοῦ πρακτέου. Ἐξηγήθημεν, ἐλπίζω.

Καί, χωρὶς νὰ περιμένῃ ἀπάντησιν τῆς Καικιλίας, ὁ Ῥουὶζ ἐξῆλθεν.

Α. Φραβασίλης.

ΦΥΣΙΚΗ ΚΑΤ' ΟΙΚΟΝ

ΘΕΡΜΟΤΗΣ

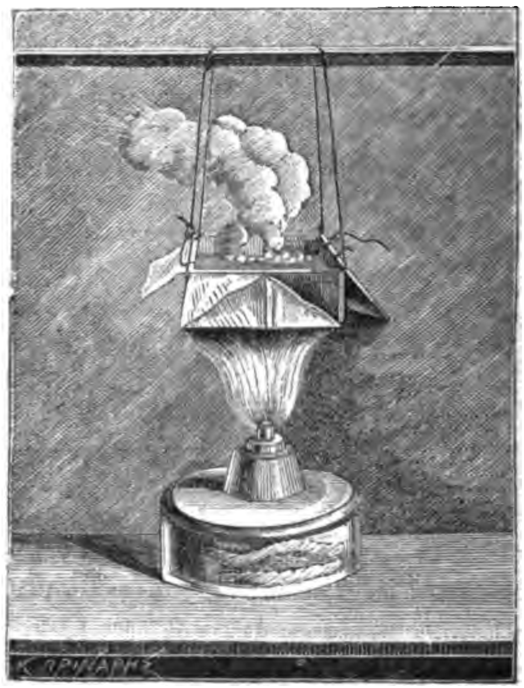
Θερμότης τοῦ ἡλίου.—Διάφοροι τρόποι παραγωγῆς θερμότητος.— Τί ἐστι θερμότης.—Μεταβολὴ καταστάσεως τῶν σωμάτων.—Διαστολὴ διὰ τῆς θερμότητος.—Θερμόμετρον.—Ζέσις ὕδατος ἐντὸς χαρτίνου ἀγγείου.— Τῆξις μολύβδου ἐντὸς χαρτίνου ἀγγείου.—Ἐπανάπηξις τοῦ πάγου.

Καθ' ἑκάστην πρωΐαν ὁ ἀνατέλλων ἥλιος οὐ μόνον φωτίζει τὴν περὶ ἡμᾶς φύσιν, ἀλλὰ καὶ θερμότητα ἐκπέμπει, ἥτις καθίσταται καὶ εἰς ἡμᾶς αἰσθητή, ἐπενεργοῦσα ἐπὶ τῶν ἡμετέρων αἰσθήσεων. Πρὸ τοῦ ἐξετάσωμεν τί ἐστι καὶ πῶς παράγεται ἡ θερμότης, ἀναφέρομεν διαφόρους τρόπους, καθ' οὓς δυνάμεθα νὰ παραγάγωμεν θερμότητα. Κατὰ τὴν ἔρευναν ταύτην θέλομεν μεταχειρισθῆ τὴν ἡμετέραν ἀφήν, τὴν αἴσθησιν δηλ. τὴν ἑδρεύουσαν ἀνὰ πᾶσαν τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἡμετέρου σώματος, ὅπως διακρίνωμεν τὴν παραγωγὴν τῆς θερμότητος.

Καὶ πρῶτον μὲν εἴδομεν ὅτι ὁ ἥλιος παρέχει θερμότητα, γνωρίζομεν ἐπίσης ὅτι ἀπὸ τῆς ἑστίας εἰς ἣν ὑπάρχουσι καιόμενα ἢ διάπυρα ξύλα ἢ ἄνθρακες μεταδίδεται θερμότης, ὡς καὶ ἀπὸ λύχνου οἱουδήποτε· ἂν προστρίψωμεν τὰς χεῖράς μας πρὸς ἀλλήλας παράγεται ἐπίσης θερμότης καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν θερμαίνονται· τὸ αὐτὸ συμβαίνει ἂν προστρίψωμεν καὶ δύο ἕτερα σώματα πρὸς ἄλληλα. Τὸν τρόπον τοῦτον τῆς παραγωγῆς τῆς θερμότητος γνωρίζουσιν οἱ μαθηταὶ τῶν σχολείων, οἵτινες τρίβουσι δυνατὰ ἐπὶ τοῦ θρανίου τὸ μετάλλινον ἄκρον κονδυλοφόρου, ἔπειτα δὲ ἐγγίζοντες αὐτὸν ἐπὶ τῆς χειρὸς τοῦ γείτονός των παράγουσιν εἰς αὐτὸν αἴσθημα καύσεως. Ὑπάρχει καὶ ἕτερος τρόπος καθ' ὃν δυνάμεθα νὰ ἀναπτύξωμεν θερμότητα, ἂν ἀφήσωμεν δηλ. σῶμά τι νὰ πέσῃ ἐπὶ ἑτέρου· κατὰ τὴν σύγκρουσιν θερμαίνονται ἀμφότερα τὰ σώματα. Γνωστὸν εἶναι π.χ. ὅτι ὅταν κρούωμεν διὰ σφύρας τὴν κεφαλὴν καρφίου θερμαίνεται καὶ ἡ σφῦρα καὶ τὸ καρφίον διὰ τῆς συγκρούσεως αὐτῶν πρὸς ἄλληλα, ὡς δυνάμεθα νὰ πεισθῶμεν ἐγγίζοντες αὐτά. Ὅταν κόπτωμεν ξύλον ἢ ἕτερον σῶμα διὰ πρίονος παράγεται ἐπίσης θερμότης. Θερμότης λοιπὸν παράγεται διὰ καύσεως, διὰ τριβῆς, διὰ κρούσεως καὶ κατ' ἄλλους δὲ τρόπους τοὺς ὁποίους παραλείπομεν ἐνταῦθα. Ἡ ἡλιακὴ θερμότης παράγεται ἐκ τῶν ἐπὶ τοῦ ἡλίου τελουμένων καύσεων.

Ἠδύνατό τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ἡ θερμότης εἶναι ὕλη τις, ἥτις εἰσερχομένη εἰς τὰ σώματα καθιστᾷ αὐτὰ θερμά. Ἡ ὑπόθεσις ὅμως αὕτη καταπίπτει ἂν σκεφθῇ τις ὅτι κατὰ τὴν περίπτωσιν καθ' ἣν σῶμά τι θερμαίνεται ἐπιτιθέμενον π. χ. εἰς τὸν ἥλιον ἢ πλησίον καιούσης ἑστίας, τὸ

σῶμα τοῦτο δὲν καθίσταται βαρύτερον καὶ ἂν ζυγίσωμεν αὐτὸ διὰ τῆς λεπτοτάτης τῶν πλαστίγγων, ἐν ᾧ ἂν ἡ θερμότης ἦτο ὕλη τις ἔπρεπε νὰ ἐπαυξήσῃ τὸ βάρος τοῦ σώματος. Δύναταί τις ὅμως ν' ἀντείπῃ ὅτι ἡ διὰ τῆς πλάστιγγος ἀπόδειξις δὲν εἶναι πειστικὴ διότι δυνατὸν ἡ θερμότης θεωρουμένη ὡς ὕλη νὰ ἦναι τόσον ἐλαφρά, ὥστε νὰ μὴ καθίσταται αἰσθητὴ εἰς τὰς ἡμετέρας πλάστιγγας. Καὶ τοῦτο μὲν δύναται νὰ ὑποστηρίξῃ τις προκειμένου περὶ θερμότητος, μεταδιδομένης ἀπὸ ἑνὸς σώματος θερμοτέρου εἰς ἕτερον ψυχρότερον, ἀλλ' ὅταν δύο σώματα θερμαίνωνται διὰ τῆς πρὸς ἄλληλα προστριβῆς, δὲν δύναταί τις νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι εἰσῆλθεν εἰς αὐτὰ ὕλη, ἥτις κατέστησεν αὐτὰ θερμά, διότι πόθεν

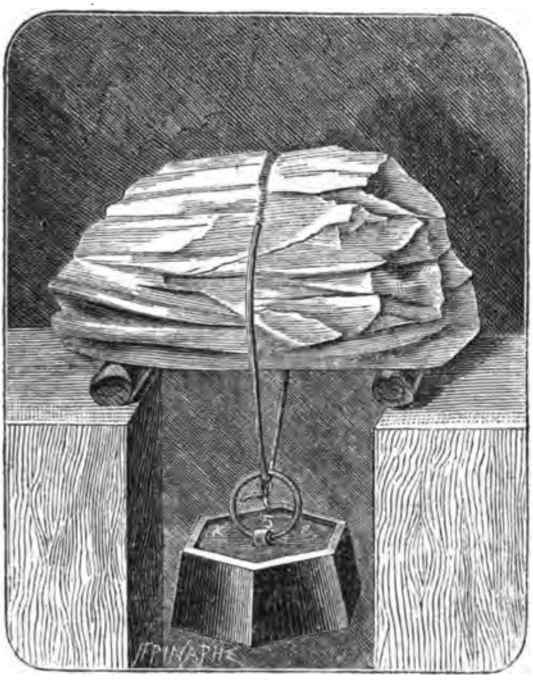
Σχῆμα 58.

ἐλήφθη ἡ ὕλη αὕτη; οὐχὶ βεβαίως ἐκ τοῦ περικυκλοῦντος τὰ σώματα ταῦτα ἀέρος, διότι οὗτος οὐδόλως ἐψυχράνθη.

Τί εἶναι λοιπὸν ἡ θερμότης, ἀφοῦ δὲν εἶναι ὕλη; Εἶναι ὅ,τι καὶ ὁ ἦχος καὶ τὸ φῶς· εἶναι κίνησίς τις. Εἴδομεν ὅτι ὁ ἥλιος ἐκπέμπει οὐ μόνον φῶς ἀλλὰ καὶ θερμότητα. Ὅτε ἐπραγματεύθημεν περὶ φωτός, εἴδομεν ὅτι τὸ φῶς παράγεται διὰ κινήσεων παλμικῶν τοῦ αἰθέρος καὶ ὅτι αἱ δονήσεις αὗται προσβάλλουσαι τὸν ἡμέτερον ὀφθαλμόν, εἴτε ἀκριβέ-

στερον τὸ ἡμέτερον ὀπτικὸν νεῦρον, παράγουσιν ἐν ἡμῖν τὸ αἴσθημα τοῦ φωτός. Ἐπίσης καὶ ἡ θερμότης φθάνει εἰς ἡμᾶς ἐκ τοῦ ἡλίου διὰ τῆς παλμώδους κινήσεως τοῦ μεταξὺ τοῦ ἡλίου καὶ ἡμῶν αἰθέρος· ἡ κίνησις αὕτη, προσβάλλουσα τὰ καθ' ἅπασαν τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἡμετέρου σώματος ὑπὸ τὴν ἐπιδερμίδα ἀπολήγοντα αἰσθητήρια νεῦρα, παράγει ἐν ἡμῖν τὸ αἴσθημα τῆς θερμότητος.

Καὶ τὰ ἡμέτερα μὲν νεῦρα προσβάλλουσα ἡ κίνησις τοῦ αἰθέρος, ἣν περιεγράψαμεν καὶ τὴν ὁποίαν θὰ ὀνομάζωμεν εἰς τὸ ἑξῆς συντομίας χάριν καὶ θερμότητα, παράγει τὸ αἴσθημα τῆς θερμότητος· ἂς ἐξετάσωμεν δὲ νῦν ποίαν ἐνέργειαν προξενεῖ προσβάλλουσα ἕτερα σώματα. Ἂς ἐκθέσωμεν π. χ. εἰς τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου ἢ πρὸ διαπύρου ἑστίας τεμάχιον σι-

Σχῆμα 56.

δήρου· τὸ τεμάχιον τοῦτο τοῦ σιδήρου θερμαίνεται, αἰσθανόμεθα δὲ τοῦτο ἂν ψαύσωμεν αὐτὸ διὰ τῆς χειρός. Βεβαίως, ὡς εἴδομεν, δὲν εἰσῆλθεν εἰς τὸ τεμάχιον ὕλη τις, ἥτις κατέστησεν αὐτὸ θερμότερον, ἀλλ' ἡ κίνησις τοῦ αἰθέρος ἡ παραγομένη ἐκ τῆς θερμαντικῆς πηγῆς, ἐκ τοῦ ἡλίου δηλ. ἢ ἐκ τῆς διαπύρου ἑστίας, προσβάλλουσα τὸ τεμάχιον τοῦ σιδήρου θέτει τὰ μόρια αὐτοῦ εἰς κίνησιν, ἡ δὲ κίνησις αὕτη τῶν μορίων τοῦ τεμαχίου τοῦ σιδήρου προσβάλλουσα τὰ νεῦρα τῆς ἁπτομένης αὐτοῦ χειρὸς παράγει ἐν ἡμῖν τὸ αἴσθημα τῆς θερμότητος. Ὅταν διὰ τῆς προστριβῆς δύο σωμά-

των πρὸς ἄλληλα παράγεται θερμότης, ἡ θερμότης αὕτη παράγεται, διότι κατὰ τὴν προστριβὴν τίθενται εἰς κίνησιν παλμικὴν τὰ μόρια τῶν προστριβομένων σωμάτων.

Ἂν θερμάνωμεν τεμάχιόν τι πάγου τοῦτο τήκεται καὶ μεταβάλλεται εἰς ὕδωρ, ἂν δὲ καὶ τὸ ὕδωρ τοῦτο θερμάνωμεν, μεταβάλλεται εἰς ἀτμόν. Ἀνάλογόν τι συμβαίνει καὶ ἐπὶ πάντων σχεδὸν τῶν λοιπῶν σωμάτων. Ἡ θερμότης λοιπὸν τήκει μὲν τὰ στερεὰ σώματα, μεταβάλλει δ' εἰς ἀέρια τὰ ὑγρά.

Διὰ τῶν αἰσθήσεων ἡμῶν δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν σώματα θερμὰ ἀπὸ ἧττον θερμῶν, ἀλλὰ βεβαίως δὲν δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν καὶ κατὰ πόσον σῶμά τι εἶναι θερμότερον τοῦ ἑτέρου ἢ νὰ προσδιορίσωμεν ἀκριβῶς κατὰ δύο διάφορα χρονικὰ διαστήματα ἂν σῶμά τι ἔχῃ τὴν αὐτὴν θερμοκρασίαν ἢ μετέβαλε κατὰ μικρὸν αὐτήν. Οὕτω π. χ. τὸ θέρος φαίνεται ἡμῖν τὸ ὕδωρ βαθέος φρέατος ψυχρόν, τὸν δὲ χειμῶνα θερμὸν ἂν καὶ πραγματικῶς ἡ θερμότης αὐτοῦ οὐδόλως μετεβλήθη, ἀλλ' εἶναι ἡ αὐτὴ κατά τε τὸ θέρος καὶ κατὰ τὸν χειμῶνα.

Πρὸς ἀκριβῆ λοιπὸν μέτρησιν τῆς θερμοκρασίας δὲν ἀρκοῦσιν αἱ ἡμέτεραι αἰσθήσεις· μεταχειρίζονται δὲ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἰδιαίτερα ὄργανα ὀνομαζόμενα *θερμόμετρα*.

Τὰ σώματα θερμαινόμενα ἔχουσι τὴν ἰδιότητα νὰ διαστέλλωνται, ἤτοι νὰ αὐξάνωσι κατὰ τὸν ὄγκον, ψυχραινόμενα δὲ νὰ συστέλλωνται. Τῆς ἰδιότητος ταύτης τῶν σωμάτων ἐγένετο χρῆσις πρὸς κατασκευὴν τῶν θερμομέτρων. Πάντες βεβαίως γνωρίζουσι τί ἐστι θερμόμετρον. Τὸ θερμόμετρον συνίσταται ἐκ σφαίρας ὑαλίνης, ἥτις κατὰ τὸ ἄνω ἄκρον αὐτῆς συγκοινωνεῖ πρὸς λεπτότατον σωλῆνα ὑάλινον. Ἡ σφαῖρα καὶ μέρος τοῦ σωλῆνος εἶναι πεπληρωμένα ὑδραργύρου ἢ οἰνοπνεύματος κεχρωματισμένου. Ὁ σωλὴν εἶναι πρὸς τὰ ἄνω κλειστὸς καὶ κενὸς ἀέρος. Τὸ ὑγρὸν τὸ ἐν τῷ θερμομέτρῳ θερμαινόμενον αὐξάνει κατ' ὄγκον καὶ κατὰ συνέπειαν ἀνέρχεται ἐντὸς τοῦ σωλῆνος, ψυχραινόμενον δὲ τὸ ὑγρὸν τοῦτο συστέλλεται ἤτοι ἐλαττοῦται κατ' ὄγκον καὶ κατέρχεται ἐντὸς τοῦ σωλῆνος.

Ἂν ἐντὸς ἀγγείου τινὸς ἔχωμεν πάγον τηκόμενον καὶ ἐμβαπτίσωμεν εἰς αὐτὸν τὴν σφαῖραν τοῦ θερμομέτρου, τὸ ἐν αὐτῷ ὑγρὸν θέλει κατέλθει μέχρι τινὸς σημείου καὶ μείνῃ στάσιμον, ἐνόσῳ ἐντὸς τοῦ σχηματιζομένου ἐκ τῆς τήξεως ὕδατος ὑπάρχει καὶ μικρότατον τεμάχιον πάγου. Τὸ σημεῖον τοῦτο σημειοῦμεν ἐπὶ τοῦ σωλῆνος. Ἂν πάλιν βυθίσωμεν τὸ αὐτὸ θερμόμετρον εἰς πάγον τηκόμενον καὶ ἂν τὸ μέρος εἰς ὃ τήκεται ὁ πάγος εἶναιθερμότερον ἢ ψυχρότερον ἢ τὸ πρότερον πάλιν, τὸ ὑγρὸν τὸ ἐν τῷ θερμομέτρῳ θέλει κατέλθει μέχρι τοῦ αὐτοῦ σημείου. Τὴν δοκιμὴν ταύτην δυνάμεθα νὰ ἐπαναλάβωμεν ὁσάκις θέλωμεν καὶ πάντοτε τὸ ὑγρὸν θὰ κατέρχηται μέχρι τοῦ κατὰ τὴν πρώτην δοκιμὴν σημειωθέντος ση-

μείου. Ἐκ τούτου ἐξάγομεν ὅτι ἡ θερμοκρασία τοῦ τηκομένου πάγου εἶναι πάντοτε ἡ αὐτή. Ἂν ἐμβαπτίτωμεν νῦν τὸ θερμόμετρον εἰς ζέον ὕδωρ πειθόμεθα κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὅτι καὶ ἡ θερμοκρασία τοῦ ζέοντος ὕδατος εἶναι πάντοτε ἡ αὐτή, διότι τὸ ἐν τῷ θερμομέτρῳ ὑγρὸν ὑψοῦται πάντοτε μέχρις ὡρισμένου σημείου τὸ ὁποῖον ἐπίσης σημειοῦται. Τὸ διάστημα τὸ μεταξὺ τῶν δύο τούτων σημείων διαιροῦμεν εἰς 100 ἴσα μέρη, καὶ εἰς μὲν τὸ σημεῖον τὸ ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὴν τῆξιν τοῦ πάγου γράφομεν 0, εἰς δὲ τὸ ἕτερον σημεῖον 100, τὰς δὲ μεταξὺ διαιρέσεις ἀριθμοῦμεν ἀπὸ τοῦ 0 μέχρι τοῦ 100, δυνάμεθα δὲ καὶ ἄνω τοῦ 100 καὶ κάτω τοῦ 0 νὰ ἐξακολουθήσωμεν τὰς διαιρέσεις. Αἱ διαιρέσεις δ' αὗται εἶναι οἱ θερμομετρικοὶ βαθμοί.

Εἴδομεν ἐν τοῖς ἀνωτέρω ὅτι ἡ θερμοκρασία τοῦ ζέοντος ὕδατος εἶναι πάντοτε ἡ αὐτή, ἴση δηλ. πρὸς 100 βαθμούς. Ἡ θερμοκρασία αὕτη τοῦ ὕδατος εἶναι ἀνυπόφορος διὰ τὸ ἡμέτερον σῶμα, ἡ δὲ χεὶρ ἡμῶν ἐμβαπτιζομένη ἐντὸς ζέοντος ὕδατος οὐ μόνον δὲν δύναται νὰ ὑποφέρῃ τὴν θερμότητα αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ καῦμα παράγεται ἐπὶ τοῦ δέρματος. Ἀλλ' ἡ θερμότης αὕτη τοῦ ὕδατος ἥτις εἶναι ἀνυπόφορος εἰς τὸ ἡμέτερον σῶμα δὲν ἀρκεῖ π. χ. ἵνα ἀνάψῃ χάρτην· ὁ χάρτης ἔχει ἀνάγκην πολὺ ὑψηλοτέρας θερμοκρασίας ἵνα ἀνάψῃ. Ἐπὶ τῆς ἰδιότητος ταύτης τοῦ χάρτου καὶ τοῦ ζέοντος ὕδατος στηρίζεται τὸ ἀκόλουθον πείραμα, τὸ εἰκονιζόμενον ὑπὸ τοῦ σχήματος 35. Κατασκευάζομεν σκάφην ἐκ χάρτου κατὰ τὸν γνωστὸν τρόπον, ἀναρτῶμεν αὐτὴν διὰ τεσσάρων νημάτων, πληροῦμεν ὕδατος καὶ θέτομεν ὑπ' αὐτὴν λύχνον ἐν ᾧ καίεται οἰνόπνευμα. Ὁ χάρτης δὲν καίεται, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἄρχεται ζέον τὸ ὕδωρ, ὁ δὲ χάρτης δὲν ἀνάπτει εἰμὴ ἀφοῦ ἅπαν σχεδὸν τὸ ὕδωρ ἐξατμισθῇ. Τὸ περίεργον τοῦτο φαινόμενον συμβαίνει, διότι τὸ ἐν τῇ χαρτίνῃ σκάφῃ ὕδωρ ἀπορροφῶν τὴν θερμότητα δὲν ἐπιτρέπει νὰ ἀνέλθῃ ἡ θερμοκρασία τοῦ χάρτου πέρα τῶν 100 βαθμῶν, εἰς δὲ τὴν θερμοκρασίαν ταύτην, ὡς εἴδομεν, δὲν ἀνάπτει ὁ χάρτης. Τὸ πείραμα τοῦτο τῆς ζέσεως τοῦ ὕδατος δυνάμεθα νὰ ἐπιτελέσωμεν καὶ ἐντὸς τοῦ κοίλου φλοιοῦ ᾠοῦ τὸν ὁποῖον ἀναρτῶμεν ὡς καὶ τὴν χαρτίνην σκάφην.

Εἴδομεν ἀνωτέρω ὅτι ὁ πάγος τήκεται πάντοτε κατὰ τὴν αὐτὴν θερμοκρασίαν. Καὶ πάντα τὰ λοιπὰ σώματα τήκονται εἰς ὡρισμένην θερμοκρασίαν. Οὕτω π.χ. τὸ θεῖον θερμαινόμενον τήκεται πάντοτε εἰς θερμοκρασίαν 115 βαθμῶν, ὁ φωσφόρος εἰς θερμοκρασίαν 44 βαθμῶν, ὁ μόλυβδος εἰς θερμοκρασίαν 334 βαθμῶν καὶ οὕτω καθεξῆς. Ἀλλ' εἰς θερμοκρασίαν 334 βαθμῶν δὲν καίεται ὁ χάρτης· δυνάμεθα λοιπὸν ἐντὸς ἀγγείου ἐκ χάρτου νὰ τήξωμεν μόλυβδον χωρὶς νὰ καῇ τὸ ἀγγεῖον.

Λαμβάνομεν πρὸς εὐκολωτέραν ἐπιτυχίαν τοῦ πειράματος ἓν παιγνιόχαρτον, κάμπτομεν πρὸς τὰ ἄνω τὰ ἄκρα αὐτοῦ, ὥστε νὰ σχηματίσωμεν

εἶδός τι σκάφης, θέτομεν ἐντὸς τῆς σκάφης ταύτης τεμάχιον μολύβδου, π. χ. σφαῖραν μολυβδίνην, καὶ κρατοῦντες τὴν χαρτίνην ἡμῶν σκάφην ἀπὸ τῆς μιᾶς τῶν γωνιῶν παρουσιάζομεν αὐτὴν ὑπὲρ τὴν φλόγα λύχνου οἰνοπνεύματος κατὰ τὸ σημεῖον καθ' ὃ εὑρίσκεται ἡ σφαῖρα. Ὁ μόλυβδος τήκεται μετὰ παρέλευσιν χρονικοῦ τινος διαστήματος, ἡ δὲ χαρτίνη σκάφη δὲν καίεται. Τὸ φαινόμενον τοῦτο εἶναι ὅλως ἀνάλογον τῷ προηγουμένῳ.

Ἡ εἰκὼν 36 παριστᾷ πείραμα, τοῦ ὁποίου ἡ ἐξήγησις ἤθελε μηκύνει ὑπὲρ τὸ δέον τὸ ἄρθρον τοῦτο· περιοριζόμεθα λοιπὸν νὰ περιγράψωμεν τὴν ἐκτέλεσιν αὐτοῦ. Λαμβάνομεν τεμάχιον πάγου καὶ στηρίζομεν τὰ δύο ἄκρα αὐτοῦ ὡς φαίνεται ἐν τῇ εἰκόνι, ἔπειτα ἐξαρτῶμεν ἀπὸ τοῦ τεμαχίου τούτου διὰ μεταλλίνου σύρματος περιβάλλοντος αὐτὸ βάρος τι. Τὸ σύρμα συρόμενον ὑπὸ τοῦ βάρους βυθίζεται ὀλίγον κατ' ὀλίγον καὶ μετά τινα χρόνον διέρχεται ὅλον τὸ τεμάχιον τοῦ πάγου καὶ καταπίπτει ἐκ τοῦ κάτω μέρους αὐτοῦ. Ἠδύνατό τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ἐπειδὴ τὸ σύρμα διῆλθε δι' ὅλου τοῦ τεμαχίου τοῦ πάγου ἐχώρισεν αὐτὸν εἰς δύο τεμάχια, ἀλλ' ὅμως καὶ μετὰ τὴν διάβασιν τοῦ σύρματος διὰ τοῦ πάγου ὁ πάγος ἀποτελεῖ ἓν τεμάχιον· διότι συνεπάγη καὶ πάλιν κατὰ τὰ σημεῖα καθ' ἃ ἐχωρίσθη ὑπὸ τοῦ σύρματος. Ε. Δ.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ

ΥΠΟ ΤΟΥ ΔΡ. ΣΑΤΟΥΡΝΙΝΟΥ ΧΕΜΕΝΕ ΣΥΛΛΕΓΕΙΣΑΙ

καὶ διατυπωθεῖσαι Ἑλληνιστὶ ὑπὸ Ἀθ. Πετρίδου.

Α'.

ΓΑΡΓΕΛΕΣ

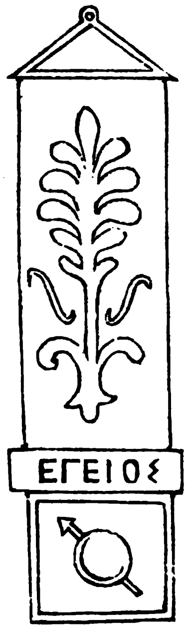
Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εὑρίσκεται ἄνωθεν ἀναγλύφου, παριστῶντος δύο ἄνδρας γυμνούς, ἔχοντας δὲ περικεφαλαίας, ἀσπίδας καὶ λόγχας. Τούτων δὲ ὁ μὲν κεῖται χαμαὶ ἐρριμένος· ὁ δὲ νικητής, πατῶν ἐπὶ τοῦ στήθους, φαίνεται νὰ τὸν διατρυπήσῃ ἕτοιμος. Ἀκέραιον δὲ τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο σώζεται ἐν Γαργαλιάνοις παρὰ τῇ οἰκίᾳ τινὸς «*Ζάμπακα*» καλουμένου, ὅστις εὗρεν αὐτὸ εἰς τὸ ἄκρον τῆς λίμνης *Δαλιάνης* εἰς Πύλον παρὰ τὴν θέσιν τὴν καλουμένην *Παλαιὸ Ἀβαρῖνο*. Μήπως ἡ ὀνομασία *Γαργαλιᾶνοι* ἔχει σχέσιν τινὰ πρὸς τὸ τῆς ἀνωτέρω ἐπιγραφῆς *Γαργέλες;*

Β'.

Εἰς δὲ τὸ χωρίον τὸ καλούμενον *Πετροχῶρι*, περιέχον 30—40 οἰκογε-

νείας καὶ κείμενον εἰς τὸ *Παλαιὸ 'Αβαρῖνο*, εἰς οἰκίαν τοῦ αὐτοῦ Ζάμπακα ἐξοχικὴν, εὑρέθη τὸ ἑξῆς μνημεῖον ὕψους 1,50μ.

Ὁ κ. Σατουρνῖνος φρονεῖ, ὅτι τὸ μνημεῖον τοῦτο μετηνέχθη ἐκ τῆς ἀρχαίας Πύλου ἐνθάδε. Δὲν ἐμφαίνει ὅμως καλὴν τέχνην ὅπως καὶ τὸ προηγούμενον τὸ ἐν Γαργαλιάνοις.

Εἰς τὴν κωμόπολιν ὅμως Γαργαλιάνους διασώζεται παράδοσις, ὅτι κατὰ τὸν Μεσαιῶνα ἦν κατῳκημένη, καὶ ὅτι πειραταὶ ἐλθόντες, ὅπως διαρπάσωσι γυναῖκας καὶ παιδία, ἐν πανηγύρει τελουμένῃ ἐκεῖσε, συνανεμίχθησαν τοῖς κατοίκοις χορεύουσιν· ἐν δὲ τῷ χορῷ γραῖά τις ἐννοήσασα τοῦτο ἐποίησε τὸ ἑξῆς αὐτοσχέδιον ᾆσμα, ἀλληγορικῶς ὑπονοήσασα δι' αὐτοῦ τοῖς ἐγχωρίοις τὴν λαθραίαν ἀναχώρησιν·

Γιὰ πηδᾶτε παλληκάρια
γιὰ χορεῦτε μαυρομμάταις
ὥστε νά 'βγῃ τὸ φεγγάρι
τὰ κακκάβια 'ς τὸ κεφάλι
τὰ παιδιὰ 'ς τὴν ἀμασχάλη.
Κι'ἀπ' ἐδῶ πάησαν κη'ἄλλοι.

Καὶ οὕτω διεσώθησαν·διότι ἅμα ἐνόησαν τὸ πρᾶγμα κατὰ μικρὸν καὶ κατ' ὀλίγον διεσκορπίσθησαν καθ' ἕνα ἕκαστοι χωρὶς νὰ ἐννοήσωσιν οἱ πειραταὶ τὸ σχέδιον τῆς γραίας. Μήπως ἐντεῦθεν ἔσχε τὴν ἀρχὴν ἡ κοινὴ παροιμία «*ἀπ' ἐδῶ πάησαν κ' οἱ ἄλλοι;*» Καὶ ἐντεῦθεν συνῳκίσθη τὸ *Πετροχῶρι*,περὶ οὗ ἀνωτέρω ὁ λόγος, μετὰ τὸ περιστατικὸν τοῦτο εἰς τὸ *Παλαιὸ 'Αβαρῖνο.*

Γ'.

ΔΙΟΣΚΟΥΡΟΙ ΕΥΠΛΕΙΑΝ

Εὑρίσκεται ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἐπὶ βράχου κειμένου ἐπὶ τῆς νήσου *Πρώτης* καλουμένης, καὶ κειμένης ἀπέναντι Μαραθοπόλεως, δήμου Πλαταμῶνος τῆς ἐπαρχίας Τριφυλίας. Ἡ νῆσος αὕτη ἔχει σχῆμα ἐπίμηκες, παρεμφερὲς κροκοδείλῳ, εἰς οὗ τινος τὸν λαιμὸν κατὰ τὸ ἔμπροσθεν μέρος σχηματίζεται λιμὴν μεταξὺ Μαραθοπόλεως καὶ νήσου, ὅστις καλεῖται κοινῶς *'Σ τὰ γράμματα* διὰ τὴν ἀνωτέρω ἐπιγραφήν· ὄπισθεν δὲ τοῦ λαιμοῦ σχηματίζεται ὡσαύτως ὅρμος τις στενὸς καὶ ἀπόκρυφος, ἔνθα κατὰ τὸ 1600 μ. Χ. Μανιάτης τις πειρατὴς *Σκατούλιας* ἐπονομαζόμενος ἐκρύπτετο καὶ ἐξώρμα νυκτὸς αἴφνης εἰς τὸν λιμένα *τῶν γραμμάτων*, καὶ διήρπαζε τὰ πλοῖα. Ἐκ τούτου ὀνομάζεται καὶ ὁ ὅρμος ἐκεῖνος *τοῦ Σκατούλια τὸ αὐλάκι*. Ἐκ δὲ τῆς οἰκογενείας ταύτης σώζονται καὶ σήμερον

εἰς τὸ *Πεταλίδι* μέλη, ἔχοντα τὴν αὐτὴν ἐπωνυμίαν. Ἐκ τοῦ περιστατικοῦ τούτου ἐγενήθη καὶ ἡ παράδοσις τοῦ λαοῦ, καθ' ἣν τὰ γράμματα τοῦ λιμένος δηλοῦσιν, ὅτι *ὅποιος νυχτόνει δὲν ξημερόνει καὶ ὅποιος ξημερόνει δὲν νυχτόνει*· ἐννοεῖται, ἕνεκα τῆς διαρπαγῆς τοῦ Σκατούλια. Ἀλλ' ὁ λαὸς σήμερον ἀγνοῶν τὸ περιστατικὸν ἢ λησμονήσας αὐτὸ, ἔδωκεν ἄλλην σημασίαν, ὅτι δῆλα δὴ ἐκ τοῦ ἀνέμου τῆς θαλάσσης ἀλλέως νυκτόνει τις καὶ ἀλλέως ἐξημερόνει διὰ τὴν τρικυμίαν· ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀληθὲς τοῦτο, διότι ὁ λιμὴν εἶναι ἀσφαλὴς, καθόσον ἀφορᾷ τὴν φύσιν τῶν ἀνέμων, ἀλλ' οὐχὶ καὶ κατὰ Σκατούλιαν.

Εἰς τὴν νῆσον ταύτην κατὰ τὴν οὐρὰν τοῦ κροκοδείλου (ὅπως παρωμοιάσαμεν αὐτὴν ἀνωτέρω) ἐπὶ λοφίσκου ὑπάρχουσιν ἴχνη ἀρχαίου ἑλληνικοῦ φρουρίου. Εἰς δὲ τὴν ξηρὰν τὴν ἀπέναντι, εἰς θέσιν *Δυαλισκάρι*, ὑπάρχουσιν ἐρείπια πόλεως ῥωμαϊκῆς καὶ ἐρείπια ναοῦ, παρ' ᾧ μονόλιθοι, ἔχοντες 3 $^1/_2$ μέτρα μήκους καὶ $^1/_2$ μετρ. διάμετρον· σώζονται δὲ καὶ μωσαϊκὰ πολλὰ εἰς οἰκιῶν ἐρείπια, δύο δ' αὐτῶν μάλιστα ἐξέχουσιν, ἐξ ὧν τὸ μὲν σύγκειται ἐκ πολὺ μικρῶν ψηφίδων, τὸ δὲ ἐξ ὀλίγον μεγαλειτέρων, ἐχόντων ὄγκον 0,011· σώζονται δὲ καὶ στῆλαι Δωρικαὶ καὶ ἄλλα λείψανα. Εἰς αὐτὰ τὰ ἐρείπια ὁ διδάκτωρ Σατουρνῖνος ὑποτίθησιν ὅτι εὑρίσκετο ἡ ἀρχαία *Ἐράνη*.

Δ'.

ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΝ ΗΜΩΝ
ΚΩΝϹΤΑΝΤΙΝΟΥ
ΜΕΓΙϹΤΟΥ ΒΑϹΙΛΕΩϹ
ΚΑΙ ΚΡΙϹΠΟΥ
ΚΑΙ ΚΩΝϹΤΑΝΤΙΝΟΥ
ΚΑΙ ΚΩΝϹΤΑΝΤΙΟΥ
ΤΩΝ ΕΠΙΦΑΝΕϹΤΑΤΩΝ
ΚΑΙϹΑΡΩΝ.

Ἐπὶ στήλης 0,75 μῆκ. 0,25 διάμετρ. ἐκ μαρμάρου, εὑρεθείσης εἰς θέσιν *Βρυσόμυλον* ἅγιον Πέτρον, δήμου Πλαταμῶνος, ἐπαρχίας Τριφυλίας, $^1/_4$ ὥρας μακρὰν ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ Σέλα (ποτάμι Ῥωμανοῦ σήμερον), ἔνθα καὶ ἄλλα ἐρείπια παρατηροῦνται καὶ Ἑλληνικὰ καὶ Ῥωμαϊκά. Ὁ Βρυσόμυλος κατὰ τὸν διδάκτορα Σατουρνῖνον εἶναι ἡ Ἀχαΐα πηγὴ τοῦ Παυσανίου, καὶ παρ' αὐτὴν ἔκειτο ἡ ἀρχαία Ἀλίκορος· ἀπέχει δὲ μίαν ὥραν ἀπὸ Γαργαλιάνους.

Εʹ.

ΑΓΑΘΑΙ ΤΥΧΑΙ
Ξ . . . ΓΡΑΜΜΑΤΕΟΣ Τ . ΣΥΝΕΔΡΩ . ΜΚΑΤ . ΡΟΥ
ΤΟΥΔ ... ΚΛΕΙΔΑ ΕΤΟΥΣ .... Ο ... ΚΟΣΤΟ ΚΑΙ ΕΝΑΤΟ
Ε . . ΕΙΑΝΑΚΛΗΘΕ . . . .

Εὑρέθη νεωστὶ ἐν Πεταλιδίῳ ἀνορυχθεῖσα ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως τῆς ἀρχαίας Κορώνης, ἐπὶ πλακὸς πλατείας μαρμαρίνης, ἐντετοιχισμένης δ' ἐν γωνίᾳ οἰκίας τινὸς ἐκεῖθι.

ϛʹ.

ἘΝΤΟ ΜΗΝΑϹΙΡΙΟ
ΕΚ ΤΗϹ ΠΕΛΟΠΟΝΙϹȣ ΚΑΙ ΚΑΛΑΒΡΗΤȣ
ΤΗϹ ΥΠΕΡΑΓΙΑϹ ΜΑΚΕΛΑΡΙΤΙϹΗϹ ΤΩ ΚΤΙϹ
ΘΕΝΤΙ ΠΟΤΕ ΠΑΡΑ ΒΕΛΙϹΑΡΙȣ ἈΡΧΙϹΤΡΑ
ΤΙΓȣ ΡΩΜΑΙΩΝ ΕΠΙ ΤΗϹ ΒΑϹΙΛΕΙΑϹ
ΙȣϹΤΙΑΝȣ Τȣ ΜΕΓΑΛȣ ΚΩϹΤΑΝΤΙΝȣΠΟ
dΕΟϹ ȣΠΑΡΩΝ ἈΡΤΙ Ξ ΚΤΙϹΘΗ
ΔΙΑ ΕΞΩΔΩΝ Τȣ ΚΥΡ ΓΕΩΡΓΙȣ ΛΑ
ΠΑΝΑΗΤȣ ΚΑῚ ἩΛΙΟ ϹΑΛΑΚΤΗϹ ΤΩ͂Ν
ΠΡΟϹΚΥΝΗΤΩΝ ΕἸϹ ΜΝΗΜΟϹΥΝΟΝ ΑΥΤΩΝ
ἈΙΩΝΙΟΝ · 1805 ϹΕΠΤΕΜΒΡΙȣ . Ι .

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη φαίνεται οὖσα ἐξ ἄλλης ἀρχαιοτέρας ἀπάνθισμα βάρβαρον, ἵνα μὴ εἴπωμεν διαστρέβλωσις ἀρχαιοτέρας ἄλλης ἐξαφανισθείσης, λίαν δὲ σπουδαίας διὰ τὴν μεσαιωνικὴν ἱστορίαν. Δὲν εἰξεύρομεν ὅμως ἀκριβῶς ὑπὸ τίνος αἰτίου κατεστράφη τὸ Μοναστήριον καὶ ἀνεκτίσθη ὕστερον ἢ ἐπεσκευάσθη, ὡς φαίνεται ἐν τῇ ἀνωτέρῳ ἐπιγραφῇ.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Τὸν λήξαντα μῆνα δύο συνεκροτήθησαν τακτικαὶ συνεδρίαι, ἡ ἀναβληθεῖσα τακτικὴ τοῦ Σεπτεμβρίου καὶ ἡ τοῦ Ὀκτωβρίου.

Ἐπεψηφίσθη ὁ προϋπολογισμὸς τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων διὰ τὸ τρέχον ἔτος. Καὶ τὰ μὲν ἔσοδα προϋπελογίσθησαν εἰς δρ. 26547.04, τὰ δ'ἔξοδα εἰς δρ. 25860 ἀπομένοντος περισσεύματος ἐκ δρ. 687.04.

Ὁ Σύλλογος ἀπεφάσισεν ὅπως συστήσῃ καὶ τμῆμα διδασκαλίας τὴν ἡμέραν διὰ τοὺς ἐπασχολουμένους τὴν νύκτα ἀπόρους παῖδας. Ἡ διδασκαλία τοῦ τμήματος τούτου ἄρξεται τὴν 1 Νοεμβρίου καὶ γενήσεται ἀπὸ τῆς μεσημβρίας μέχρι τῆς 2 ὥρας.

Ἐξεδόθη τὸ ζ'. τεῦχος τῶν Νεοελληνικῶν ἀναλέκτων περιέχον ἀνέκδοτα δημοτικὰ ᾄσματα Θήρας ἐκ τῆς συλλογῆς Πεταλᾶ. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐκδίδοται καὶ τὸ η'. περιέχον Κερκυραϊκὰ ἀνέκδοτα, ἐκ χειρογράφων ἀποκειμένων ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις Ἁγίου Ὄρους, Κανταβριγίας, Μονάχου καὶ Κερκύρας νῦν τὸ πρῶτον δημοσιευόμενα ὑπὸ Σπυρ. Π. Λάμπρου. Θέλουσι δ' ἀνατυπωθῆ καὶ τὰ ἐκλιπόντα φυλλάδια α'. καὶ β' τοῦ α'. τόμου.

Τῇ προτάσει τῆς ἐφορείας τῆς πρακτικῆς δημοτικῆς σχολῆς ὁ Σύλλογος ἐψηφίσατο τὴν σύστασιν διαγωνισμοῦ πρὸς συγγραφὴν βιβλίου Πατριδογραφίας χρησίμου εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα τῆς νέας μεθόδου. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας δημοσιεύεται τὸ πρόγραμμα τοῦ διαγωνισμοῦ τούτου, οὗ τὸ γέρας ὡρίσθη εἰς 500 δραχμάς.

Συνήφθησαν σχέσεις μετὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀρωγοῦ ἀδελφότητος αἱ «Ἐννέα Μοῦσαι», ἐξαιτησαμένης τοῦτο παρὰ τοῦ Συλλόγου.

Ἀπεφασίσθη ἡ ἀποστολὴ εἰς τὴν νεοσύστατον βιβλιοθήκην τῆς ἡγεμονίας Σάμου, τῇ αἰτήσει αὐτῆς, διπλῶν ἐκ τῶν βιβλίων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Συλλόγου.

Οἱ κκ. Ν. Μαλτζινιώτης καὶ Δ. Φέρμπος ἐλεγκταὶ, τοῦ Συλλόγου, ὑπέβαλον τὴν ἔκθεσιν αὐτῶν τῆς ἐξελέγξεως τῆς παρελθούσης ἐφορείας, ἐξ ἧς ἐξάγεται ἡ ἀρίστη κατάστασις ἐν γένει μὲν τοῦ Συλλόγου, ἰδίᾳ δὲ τοῦ ταμείου. Ὁ Σύλλογος ἐξέφρασεν ἐπὶ τῇ καλῇ ταύτῃ καταστάσει τὰ εὐχαριστήρια αὐτοῦ.

Τελουμένων τὴν 25 λήξαντος μηνὸς τῶν ἀποκαλυπτηρίων τοῦ μνημείου Βύρωνος διὰ τοῦ ὁμωνύμου Συλλόγου, προσκαλέσαντος τὸν ἡμέτερον ἐν τῇ τελετῇ ταύτῃ, ἐνετάλησαν ὑπὸ τῆς Ἐφορείας οἱ κκ. Γ. Τζίνης, κοσμήτωρ τῆς ἐν Πάτραις σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων, καὶ Χρ. Παλαμᾶς ἐν Μεσολογγίῳ, ἀμφότεροι ἀντεπιστέλλοντα μέλη, ἵνα ἀντιπροσωπεύσωσι τὸν Σύλλογον.

Ἐξελέχθη εἰδικὸς γραμματεὺς ἀντὶ τοῦ κ. Κ. Φάραγγα διορισθέντος Πρωτοδίκου ὁ κ. Α. Μαρινόπουλος.

Κατὰ τὸν λήξαντα μῆνα ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν τῇ σχολῇ τῶν ἀπόρων παίδων Ἀθηνῶν φοιτώντων παίδων ἀνῆλθεν εἰς 297, τῶν δὲ ἐν τῇ Πρακτικῇ σχολῇ τοῦ Συλλόγου εἰς 72.

Ἐντὸς τοῦ Νοεμβρίου ἄρχονται τὰ ἑσπερινὰ δημότια μαθήματα καὶ ἀναγνώσματα ὧν τὸ πρόγραμμα κατηρτίσθη ἤδη.

Ἐξελέχθησαν τακτικὰ ἐνεργὰ μέλη οἱ κκ. Γ. Κρῖνος, Γ. Δέρβος, Μιλτιάδης Βρατσάνος, Ἰωάννης Τζέτζης, Γ. Π. Καλλιγᾶς· τακτικὸν πάρεδρον ὁ κ. Νικόλαος Παγκώστας· ἀντεπιστέλλοντα δὲ ὁ κ. Εὐστ. Καρατζᾶς ἐν Σάμῳ, Ἀνδρέας Χούμης ἐν Ἑρμουπόλει, Πέτρος Οἰκονόμος ἐν Μονάχῳ καὶ Α. Χουγὲ Λατοὺρ ἐν Μονρεὰλ τοῦ Καναδᾶ· ἐπίτιμα δὲ ὁ σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Ἀθηνῶν Προκόπιος καὶ ὁ κ. Κάρολος Μ. Βουσκαλιώνης ἐν Ταυρίνῳ.

ΧΡΟΝΙΚΑ

Φιλολογία.— Ὁ ἄλλοτε πρόξενος τῆς Ἀμερικῆς ἐν Κύπρῳ **M.** di Cesnola θέλει δημοσιεύσει προσεχῶς σύγγραμμα περὶ τῶν νεωτάτων ἀνασκαφῶν ἐν ταύτῃ τῇ νήσῳ. Τὸ βιβλίον ἐπιγράφεται *Salaminia* ἐπειδὴ τὰ πλεῖστα τῶν καλλιτεχνημάτων τῶν ὑπὸ τοῦ Cesnola ἐν αὐτῷ περιγραφομένων εὑρέθησαν κατὰ τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Σαλαμῖνος ἐν Κύπρῳ. Σπουδαῖον κεφάλαιον τῆς συγγραφῆς ἀποτελοῦσιν αἱ ἐπιγραφαί, ἀναγνωσθεῖσαι καὶ σχολιασθεῖσαι ὑπὸ τοῦ ἐκδότου τῇ συνεργασίᾳ τῶν κκ. Birch, Sayce καὶ Hyde Clarke.

— Περίεργον βιβλίον ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Γάλλου J. de Cazeneuve ὑπὸ τὸν τίτλον «Les hommes célèbres, caractérisés par leurs noms». Ὁ συγγραφεὺς ζητεῖ ἐν τῷ παραδόξῳ τούτῳ ἔργῳ ν' ἀνεύρῃ σχέσεις μεταξὺ τοῦ ὀνόματος καὶ τῶν ψυχικῶν ἰδιοτήτων ἐπιφανῶν ἀνδρῶν.

— Τῇ 1)13 τοῦ προσεχοῦς Ἰανουαρίου συμπληροῦνται ἑκατὸν ἔτη ἀπὸ τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἐδιδάχθησαν τὸ πρῶτον ἐν Mannheim οἱ *Λησταὶ* τοῦ Σχιλλέρου. Ὁ κ. Th. Mehring, ὑποκριτὴς τοῦ ἐν Ἀμβούργῳ θεάτρου, παρασκευάζει ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ συγγραφὴν ἰδίαν ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἑκατονταετὴς σκηνικὴ ἱστορία τῶν Ληστῶν τοῦ Σχιλλέρου».

— Ὁ διακεκριμένος Ῥῶσος μυθιστοριογράφος Τουργκιένεφ, ὅστις θέλει διαμείνει τὸν παρόντα χειμῶνα ἐν Λονδίνῳ, ἀναγγέλλει τὴν προσεχῆ ἔκδοσιν συλλογῆς παιδικῶν διηγημάτων.

— Ἡ βασίλισσα τῆς Ῥουμανίας Ἐλισσάβετ, ἥτις εἶνε γνωστὴ ὡς ποιήτρια εἰς τὸ εὐρωπαϊκὸν κοινὸν ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Carmen Sylva, μέλλει

νὰ δημοσιεύσῃ προσεχῶς συλλογὴν πρωτοτύπων αὐτῆς ποιήσεων ὑπὸ τὸν τίτλον «Καταιγίδες». Ἡ συλλογὴ αὕτη θὰ περιέχῃ τέσσαρα ἐπύλλια.

— Παρὰ τῷ ἐν Παρισίοις ἐκδότῃ Ἐρνέστῳ Λεροὺ ἐξεδόθη κατάλογος πάντων τῶν περὶ Γεωργίου Καστριώτου τοῦ Σκενδέρβεη ἐν γαλλικῇ, ἀγγλικῇ, γερμανικῇ, λατινικῇ, ἰταλικῇ, ἱσπανικῇ, πορτογαλλικῇ, σουηδικῇ καὶ ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἀπὸ τῆς ἐφευρέσεως τῆς τυπογραφίας μέχρι τῆς σήμερον ἐκδοθέντων βιβλίων. Ὁ κατάλογος οὗτος συνταχθεὶς ὑπὸ τοῦ κ. Γεωργίου Πέτροβιτς ἐτυπώθη πολυτελῶς εἰς 150 μόνον ἀντίτυπα.

— Ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ καθηγητοῦ v Wegele ἐκδίδεται προσεχῶς *Ἱστορία τῆς ἱστοριογραφίας* ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ἱστορικῶν συγγραφῶν τῆς ἱστορικῆς ἐπιτροπείας τῆς ἐν Μονάχῳ ἀκαδημείας τῶν ἐπιστημῶν.

— Εἰς τὴν ἐν Παρισίοις ἐθνικὴν βιβλιοθήκην κατετέθη κιβώτιον περιέχον ἐπιστολὰς τοῦ Γάλλου ποιητοῦ Ἀλφρέδου Μυσσὲ αἵτινες μέλλουσι νὰ δημοσιευθῶσι τῷ 1910. Αἱ ἐπιστολαὶ αὗται ἐνεκλείσθησαν ἐν τῷ σιδηρῷ ἑρμαρίῳ τῷ περιέχοντι ἤδη τὴν ἀπόκρυφον ἀλληλογραφίαν τοῦ Ναπολέοντος Γ' καὶ τῆς κυρίας Cornu, ἥτις δημοσιευθήσεται τῷ 1885 ὑπὸ τοῦ Ἐρνέστου Ῥενάν.

— Τὸ προσεχὲς συνέδριον τῶν Ἀνατολιστῶν θέλει συγκροτηθῇ τῷ 1884 ἐν Λουγδούνῳ τῆς Ὀλλανδίας.

— Ὁ γνωστὸς ἐκδότης Teubner ἀγγέλλει τὴν προσεχῆ δημοσίευσιν λεξικοῦ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ῥωμαϊκῆς μυθολογίας. Οἱ πρωτεύοντες τῶν Γερμανῶν ἀρχαιολόγων καὶ καθηγητῶν ἀνέλαβον τὰ διάφορα τοῦ λεξικοῦ ἄρθρα.

— Ἀγγέλλεται προσεχῶς ἔκδοσις τῆς ἱστορίας τῆς Ῥωμαϊκῆς γραμματολογίας τοῦ Τόϊφφελ ἐπιτεθεωρημένης ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Schwabe.

— Ἐν Ἀμβούργῳ ἀνηγέρθη μνημεῖον εἰς μνήμην τοῦ ποιητοῦ καὶ δραματογράφου Λέσιγγ. Τὰ ἐπίσημα ἀποκαλυπτήρια ἐγένοντο τὴν 8 7βρίου.

— Ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Βίκτωρος Δουρυὺ δημοσιευομένῃ σειρᾷ τῆς γενικῆς ἱστορίας ἐξεδόθη ἱστορία τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους ἀπὸ τῶν ἀρχῶν μέχρι τῆς Βερολινείου συνθήκης ὑπὸ τοῦ ὑποκόμητος A. de la Jonquière χρηματίσαντος καθηγητοῦ ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ στρατιωτικῇ σχολῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ ἔργον διαιρεῖται ὡς ἑξῆς 1) Ὁ ἰσλαμισμὸς καὶ οἱ Τοῦρκοι. 2) Ἡ κατάκτησις. 3) Ἡ ἀκμὴ τῆς δόξης. 4) Ἡ κατάπτωσις. 5) Αἱ μεταρρυθμίσεις. 6) Ἡ σύγχρονος Τουρκία.

— Ἡ πόλις τῶν Παρισίων ἐψηφίσατο τὸ ποσὸν 70,000 φράγκων πρὸς ἐξακολούθησιν τῆς ἐκδόσεως τῆς σειρᾶς διαφόρων δημοσιεύσεων ἀναγομένων εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς ἱστορίαν. Μεταξὺ τῶν ἐκδοθησομένων νῦν βιβλίων ἀναφέρομεν γενικὸν ἄτλαντα τῶν τῆς πόλεως σχεδίων ἐν διαφόροις ἐποχαῖς, τὴν ἱστορικὴν τοπογραφίαν τῶν ἀρχαίων Παρισίων, τὴν συλ-

λογὴν τῶν ἐπιγραφῶν ἐπὶ μνημείων καὶ τάφων καὶ τῶν σημαντικωτάτων ἐκκλησιῶν καὶ νεκροταφείων τῶν Παρισίων.

— Ἡ μικροτάτη ἐφημερὶς τῆς ὑφηλίου εἶναι ἡ ἐν Μαδὸκ τοῦ Καναδᾶ ἐκδιδομένη Madoc Star (Μαδοκαῖος ἀστήρ) Ἐκδίδεται ἅπαξ τῆς ἑβδομάδος εἰς φύλλον οὗ τὸ μὲν μῆκος εἶνε 75, τὸ δὲ πλάτος 55 χιλιοστῶν τοῦ μέτρου καὶ τιμᾶται ἡμίσεος δολλαρίου κατ' ἔτος.

* * *

Τέχναι καὶ ἐπιστῆμαι. Τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1882 γενήσεται ἐν Ἐδιμβούργῳ διεθνὴς ἁλιευτικὴ ἔκθεσις. Θέλει δὲ περιέχει πάντα τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἁλιείαν ἀντικείμενα, οἷον πρότυπα, σχέδια καὶ φωτογραφίας ἁλιευτικῶν πλοιαρίων, πρότυπα λιμένων πρὸς καταφυγὴν τῶν ἁλιέων, πλοιάρια ἁλιευτικὰ καὶ καλύβας ἁλιέων, δίκτυα καὶ παντὸς εἴδους ἐργαλεῖα ἁλιευτικὰ εἴτε ποταμῶν εἴτε θαλάσσης· τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἰχθυοτροφίαν καὶ τὴν ἀνατροφὴν τῶν ἰχθύων· ἰχθῦς ζῶντας ἐν λεκάναις, συλλογὰς ἰχθύων καὶ παρυδρίων πτηνῶν τεταριχευμένων· σωστικὰς συσκευάς· σημεῖα καὶ πυρὰ τῶν ἁλιευτικῶν πλοίων· ἰχθῦς ἁλατισμένους καὶ παρεσκευασμένους εἰς κιβώτια· συσκευὰς πρὸς διατήρησιν τῶν ἰχθύων· τὰ ἐκ τῶν ἰχθύων παραγόμενα, ὡς ὠοτάριχα, χαβιάρια καὶ τὰ τοιαῦτα.

— Κατὰ τὰ προσεχῆ Χριστούγεννα ἐκδοθήσεται ἐν Ἀγγλίᾳ ἔργον ζωγραφικὸν τῆς ἡγεμονόπαιδος Ἀλίκης τῆς νεωτάτης θυγατρὸς τῆς βασιλίσσης τῆς Ἀγγλίας. Τὸ βιβλίον θὰ περιέχῃ παραστάσεις ὑδρογραφικὰς (aquarelle) τῶν δώδεκα μηνῶν τοῦ ἔτους παριστανομένων δι' ἀνθέων.

ΣΥΜΜΙΚΤΑ

Ἀράχνης νοημοσύνη. Ἄγγλος τις ἐντομολόγος κατέγεινεν ἐσχάτως περὶ τὴν μελέτην τῶν ἀραχνῶν καὶ ἐπείσθη ὅτι ἡ νοημοσύνη αὐτῶν εἶναι ὑπερβολική. Ἐν τῷ μέσῳ λιμνάζοντος ὕδατος ἔθετο ῥάβδον καὶ ἐπ' αὐτῆς ἀράχνην καὶ παρετήρει προσεκτικῶς πῶς ἤθελεν ἐκεῖθεν κατορθώσῃ νὰ φύγῃ. Ἰδοὺ πῶς τὸ κατώρθωσεν.

Ἀφοῦ ἡ ἀράχνη ἐνόησεν ὅτι πανταχόθεν ἦτο ὕδωρ καὶ ὅτι πᾶσα ἐλπὶς φυγῆς ἦτο ματαία διὰ τῶν συνήθων μέσων, ἀνέβη ἐπὶ τῆς ῥάβδου της καὶ ἐκεῖθεν διὰ λεπτοτάτου νήματος κατέρχεται εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ὕδατος καραδοκοῦσα τὴν στιγμὴν καθ' ἣν φύλλον τι ἢ ξύλον ὑπὸ τοῦ ἀνέμου διωκόμενον θὰ διέλθῃ ἐκεῖθεν, ἵνα οὕτως αὐτοῦ ἐπιβαίνουσα φθάσῃ εἰς τὴν ξηράν. Ἀλλ' ὁ παρατηρητὴς τὴν ἔθηκεν ἐκ νέου εἰς τὴν ῥάβδον. Τότε ἡ ἀράχνη κατέφυγεν εἰς μέσον ἀληθῶς εὐφυέστατον. Γινώσκει πᾶς τις τοὺς λευκοὺς καὶ πτιλώδεις πάππους οἵτινες φέρονται ὑπὸ τοῦ μικροτέρου ζεφύρου. Ἡ ἀράχνη ἀνέρχεται εἰς τὸ ὕψος τῆς ῥάβδου καὶ ἄρχεται

κατασκευάζουσα ἕνα τοιοῦτον, ὅστις θὰ τῇ χρησιμεύσῃ ὡς ἀερόστατον. Ἀλλὰ τὸ περιεργότατον εἶναι ὅτι ἀφοῦ κατεσκεύασε τοῦτο δοκιμάζει ἂν ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἀεροστάτου εἶναι ἱκανὴ νὰ τὴν βαστάσῃ· τοῦτο δὲ τὸ κατορθοῖ κρατουμένη πάντοτε παρὰ τὴν ῥάβδον διὰ νήματος. Ἂν ἡ ἐπιφάνεια δὲν εἶναι ἰσχυρὰ ἀναλαμβάνει τὴν ἐργασίαν, καὶ περαιωθείσης ἀναμένει πνοὴν ζεφύρου καὶ οὕτως ἀεροδρομοῦσα ἀναλαμβάνει ἀσφαλῶς τὴν ἐλευθερίαν της.

*
* *

Οἱ χάρτινοι ἀετοὶ ἐν Κίνᾳ. Ἓν τῶν παραδοξοτάτων τὰ ὁποῖα βλέπει ὁ ἀφικνούμενος εἰς Κίναν Εὐρωπαῖος εἶναι ἡ μανία ἣν ἔχουσιν οἱ κάτοικοι, νέοι καὶ γέροντες, πλούσιοι καὶ πένητες, νὰ διασκεδάζωσι μὲ τοὺς χαρτίνους ἀετούς. Εὐρωπαῖος ἄρτι περὶ Κίνας γράψας διηγεῖται ὅτι ἅμα ἀφίκετο εἰς Καντῶνα εἶδε παρὰ τὴν ὁδὸν καθήμενον γηραιόν τινα Κινέζον κρατοῦντα τὸ σχοινίον χαρτίνου ἀετοῦ καὶ παρατηροῦντα τὰς ἐναερίους κινήσεις του μετὰ σοβαρότητος ἅμα καὶ εὐχαριστήσεως. Ὁ περιηγητὴς ἀνεζήτει πανταχοῦ τὸν παῖδα χάριν τοῦ ὁποίου ὁ γέρων διεσκέδαζεν, ἀλλ' οὐδεὶς παρίστατο καὶ ὁ γηραιὸς Κινέζος διεσκέδαζεν αὐτὸς καθ' ἑαυτόν.

Ἐκ τῆς μανίας ταύτης τῶν Κινέζων προκύπτει καὶ ἡ περὶ τοὺς χαρτίνους ἀετοὺς τελειοποίησις ἥτις ἐν Εὐρώπῃ ὑπολείπεται πολύ. Οἱ Κινέζοι, δύναταί τις εἰπεῖν, ἀνύψωσαν εἰς τέχνην ἰδίαν τὴν κατασκευὴν τῶν ἐναερίων τούτων παιγνίων. Ὁ φέρων οὐρὰν ἀετὸς θεωρεῖται βάρβαρον καὶ παιδικόν τι ὅλως. Οἱ ἀληθεῖς ἐρασταὶ ἔχουσιν ἀετοὺς ἄνευ μὲν οὐρᾶς, παντοίους δὲ τὸ σχῆμα· τετραγώνους, στρογγύλους, ἑξαγώνους, ὀκταγώνους, τριγώνους, καρδιοσχήμους, καὶ οὕτω καθεξῆς.

Οἱ εὔθυνοὶ ἀετοὶ κατασκευάζονται ἐκ ξυλαρίων βαμβοὺ καὶ καλύπτονται διὰ λεπτοῦ, ἀλλὰ δυνατοῦ χάρτου ἐφ' οὗ ζωγραφίζονται τὰ ποικίλα ἐκεῖνα φανταστικὰ σχήματα, ἅτινα βλέπομεν ἐπὶ τῶν διαφόρων κινεζικῶν σκευῶν. Οἱ ἀετοὶ τῶν πλουσίων εἶναι κατεσκευασμένοι ἐκ μετάξης, ἐζωγραφισμένοι δ' ὑπὸ τεχνιτῶν ἱκανῶν, φέροντες ἐπιχρυσώματα, ἅτινα ἀντανακλῶνται εἰς τὸν ἥλιον καὶ δεδεμένοι διὰ μεταξίνων κλωστῶν. Τινὲς τούτων στοιχίζουσι καὶ μέχρι δισχιλίων καὶ τρισχιλίων φράγκων. Τὴν νύκτα τοὺς ἀετοὺς τούτους οἱ Κινέζοι φωτίζουσιν ἀναρτῶντες φανοὺς χαρτίνους ποικίλους καὶ ποικιλοχρώμους. Ἀναμένουσι δὲ πρὸ πάντων νύκτας ἐστερημένας τοῦ σεληναίου φωτὸς διὰ νὰ τοὺς ἀναπετάσωσιν εἰς τὸν ἀέρα καὶ τότε ὡραιότατον θέαμα κινητῶν ἀστέρων παρίσταται ἐν τῷ οὐρανῷ.

Καὶ ἡ τέχνη τοῦ ἀναπεταννύειν τοὺς ἀετοὺς εἶναι τελειοποιημένη ἐν Κίνᾳ· οὕτω δὲν τρέχουσι διὰ νὰ πετάσῃ ὁ ἀετὸς, ἀλλὰ χαμαὶ καθήμενοι κατορθοῦσι νὰ τὸν ἀναπέμψωσι· ἐντεῦθεν δὲ τὸ παίγνιον τοῦτο ἐν Κίνᾳ εἶναι ἴδιον πάσης ἡλικίας καὶ πάσης ἐποχῆς.

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΝ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΠΟΣΤΑΛΕΝΤΑ

Πλάναι συνταγματικαὶ ἀπόσπασμα ἀνεκδότου πραγματείας περὶ τοῦ καθ' ὅλου Δημοσίου Δικαίου, ὑπὸ Α. Ν. Στούπη δικηγόρου καὶ ὑφηγητοῦ. Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῆς Ἑνώσεως. 1881. εἰς 8ον σελ. 54.

Κανονισμὸς τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὑπὸ Κωνσταντίνου Α. Παπάζη Δ. Φ. ἱδρυθείσης ἐμπορικῆς πραγματικῆς Σχολῆς ὁ Ἑρμῆς. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τύποις Ξενοφῶντος Ν. Σάλτη. Εἰς 8ον σελ. 14.

Ἔργα τῶν μαθητῶν τοῦ ἐν Ἀθήναις ἑλληνικοῦ ἰδιωτικοῦ Παιδαγωγείου Β. Ν. Βουλγαρέως κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1880—81· ἔτος σχολικὸν ε', φυλλάδιον β'. Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῆς Ἑνώσεως παρὰ τὴν πλατεῖαν τῆς Ὁμονοίας. 1881. Εἰς 8ον σελ. 178.

Μελέται περὶ τῶν διαφόρων τῶν φυλακῶν συστημάτων ὑπὸ Δαμιανοῦ Βορρὲ ὑφηγητοῦ τοῦ ποινικοῦ Δικαίου. Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου Ἀδελφῶν Περρῆ. 1881. Εἰς 8ον σελ. 111.

Λουδοβίκου Φιγκάτου ἀντιναυάρχου ἡ ἀρχαία ναυμαχία μεθερμηνευθεῖσα ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ ὑπὸ Ν. Πετρῆ. Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου «ὁ Παλαμήδης». 1881. Εἰς 13ον σελ. 55.

Περὶ κατασκευῆς σιδηροδρόμου ἀπὸ Πύργου εἰς Κατάκωλον. Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου «Ἐθνικοῦ Πνεύματος». 1881. Εἰς 4ον σελ. 22.

Ἀλφαβητάριον, δι' οὗ χαίροντες διδάσκονται οἱ παῖδες τὴν ἀνάγνωσιν συνδεομένην μὲ τὴν γραφὴν, ὑπὸ Βλασίου Γ. Σκορδέλη, διευθυντοῦ τοῦ ἐν Πελοποννήσου Διδασκαλείου. Α' σχολικὸν ἔτος. Ἐκδίδοται δαπάνῃ Ἰω. Ε. Ἀθανασιάδου. Ἐν Τριπόλει τυπογραφεῖον καὶ βιβλιοπωλεῖον Ε. Ἀθανασιάδου. 1881. Εἰς 8ον σελ. 89.

Φρύνη δρᾶμα εἰς τέσσαρας πράξεις μετὰ προλόγου ὑπὸ Ῥιχάρδου Καστελβεκίου, ἐκ τοῦ Ἰταλικοῦ. Ἐν Ἀθήναις. 1881. Εἰς 12ον σελ. 86.

Μῦθοι καὶ Διάλογοι πρὸς χρῆσιν τῶν ἀνήβων ὑπὸ Δημ. Γρ. Καμπουρόγλου. Ἐν Ἀθήναις, ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῆς Ἑνώσεως. 1881. Εἰς 8ον σελ. 31.

Canti Neoellenici traduzione olf Adolfo Semma. Verona 1881. 12ον XLV 223.

The Society for the promotion of Hellenic Studies. The Journal of Hellenic Studies. 1881. Vol. II No 1 April 1881. 8ον 232.

Διὰ συνδρομὰς ἀπευθυντέον πρὸς τὸν ἐκδότην κ. Σαράντην Π. Οἰκονόμον (ἐν ὁδῷ Ἀθηνᾶς παρὰ τῷ τελωνείῳ). Διὰ πληροφορίας δὲ καὶ καταχωρίσεις πρὸς τὸν κ. Π. Ι. Φέρμπον γραμματέα τῆς ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιτροπῆς (ἐν τῷ καταστήματι τοῦ Συλλόγου ὁδὸς Νομισματοκοπείου ἀριθ. 4),

---

Ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἀπευθυντέον διὰ συνδρομὰς καὶ καταχωρίσεις ἐν τοῖς γραφείοις τῶν ὑπὸ τοῦ *Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ* συντηρουμένων σχολῶν τῶν Ἀπόρων Παίδων, ἐν δὲ τῷ ἐξωτερικῷ παρὰ τοῖς ἀντιπράκταις τοῦ Συλλόγου.

Ὁ Παρνασσὸς ἐκδίδοται τὸ τέλος ἑκάστου μηνός.

ΤΙΜΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΠΛΗΡΩΤΕΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ἐν Ἑλλάδι δραχμαὶ νέαι ἤτοι φράγκα	15
Ἐν τῇ Ἀλλοδαπῇ	20

Ἔξω τῶν Ἀθηνῶν εἰς οὐδένα στέλλεται ὁ *Παρνασσὸς* ἐὰν μὴ προαποσταλῇ ἡ συνδρομή.

Σώματά τινα τοῦ Α′ Β′ Γ′ καὶ Δ′ τόμου τοῦ *Παρνασσοῦ* εὑρίσκονται καὶ πωλοῦνται ἐν τῷ τυπογραφείῳ *Παρνασσῷ*.

Αἱ συνδρομαὶ τῶν ἐπαρχιῶν γίνονται δεκταὶ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια τῆς Ἐθνικῆς καὶ Ἰονικῆς Τραπέζης. Τοῦ δ' ἐξωτερικοῦ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια γαλλικὰ καὶ ἰταλικά.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΟΜΟΣ Ε' ΤΕΥΧΟΣ ΙΑ' ΚΑΙ ΙΒ'.
ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ ΚΑΙ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1881

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ
1881

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Μ. Ν. ΔΑΜΙΡΑΛΗ. — Σαίξπηρ. Ἀντώνιος καὶ Κλεοπάτρα Δρᾶμα εἰς πράξεις πέντε. σ. 913.

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΓΕΩΡΓΑΝΤΑ ὑποστρατήγου. — Ἱστορικὰ ἀπομνημονεύματα τῆς βασιλείας Ὄθωνος σ. 1001.

Κ. Α. ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ. — Ἐκ τῶν ἀπομνημονευμάτων τῆς κομήσσης Ἀντωνίνης Δμητριέδνας Βλουδοβ περὶ τοῦ Ἰωάννου Καποδιστρίου σ. 1016.

ΣΤΕΦΑΝΟΥ Α. ΒΛΑΣΤΟΥ. — Ἱστορία μετρίου ἀνδρὸς σ. 1044.

ΤΙΜ. Α. ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ. — Ἡ ἐν Παρισίοις ἔκθεσις τοῦ ἠλεκτρισμοῦ. Ἠλεκτρικὸν φῶς. Β'. μετὰ ἐννέα σχημάτων. σ. 1057.

Α. ΦΡΑΒΑΣΙΛΗ. — Τὸ παγωτὸν τῆς Βασιλίσσης τοῦ Πετρουτσέλη δελλὰ Γαττίνα. Κεφάλαιον δ'. Δύο εὐτυχίαι συγχρόνως. — Κεφάλαιον ε'. Ἀπρόοπτον τέλος εἰδυλλίου ἀγνώστου. — Κεφάλαιον ς'. Καστελλαμάρε.— Κεφάλαιον ζ'. Μικρὰ ἐπεισόδια.— Κεφάλαιον η'. καὶ τελευταῖον. Τὸ παγωτὸν τῆς βασιλίσσης. σ. 1068.

Δ. Ι. ΖΑΛΟΥΧΟΥ. — Περὶ τοῦ ἐν Αἰτωλικῷ γεωλογικοῦ φαινομένου σ. 1089.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ.— *Πειραιῶς ἀρχαιολογήματα.* 1) Δύο δρόσημα· 2) ἀνάγλυφον τοῦ εἴδους τῶν νεκροδείπνων ἐκ τῶν Ἁλῶν· 3) ὁ ἐκ τῶν Ἁλῶν βωμίσκος· 4) ὁ ἐξ Αἰγίνης βωμίσκος· 5) ἄλλα εὑρήματα ὑπὸ Ἰακ. Χ. Δραγάτση.— *Ὁ ἐν Κυθήροις Λέων* ὑπὸ Νικολάου Ι. Σολωμοῦ.— *Γερμανικὴ σχολή.* σ. 1093.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ. σ. 1102.

ΧΡΟΝΙΚΑ. — Ἐκπαίδευσις. σ. 1103.

Ἀπὸ τοῦ νέου ἔτους θὰ δημοσιευθῇ ἐν τῷ **Παρνασσῷ** τὸ νέον διήγημα τοῦ ἰταλοῦ Βαρίλλη

COME UN SOGNO

κατὰ μετάφρασιν τοῦ κ. Α. Φραβασίλη.

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιστατεῖ ἐπιτροπὴ συγκειμένη ἐκ τῶν κκ. Εἰρηναίου Ἀσωπίου, Ἐμμανουὴλ Δ. Ῥοΐδου, Παναγιώτου Ι. Φέρμπου Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου καὶ προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου κ. Τιμολέοντος Ἀργυροπούλου.

ΣΑΙΞΠΗΡ

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΚΑΙ ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ

ΔΡΑΜΑ ΕΙΣ ΠΕΝΤΕ ΠΡΑΞΕΙΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ ΕΚ ΤΗΣ ΑΓΓΛΙΚΗΣ

Υπο Μ. Ν. ΔΑΜΙΡΑΛΗ

ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ ΤΟΥ ΔΡΑΜΑΤΟΣ

- **ΜΑΡΚΟΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ**, **ΟΚΤΑΒΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡ**, **ΑΙΜΙΛ. ΛΕΠΙΔΟΣ** — τρίαρχοι
- **ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ**
- **ΒΙΝΤΙΔΙΟΣ**, **ΕΡΩΣ**, **ΣΚΑΡΡΟΣ**, **ΔΕΡΚΕΤΑΣ**, **ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ**, **ΦΙΛΩΝ**, **ΜΑΙΚΗΝΑΣ** — φίλοι τοῦ Ἀντωνίου
- **ΑΓΡΙΠΠΑΣ**, **ΔΟΛΟΒΕΛΛΑΣ**, **ΠΡΟΚΛΗΙΟΣ**, **ΘΥΡΣΟΣ**, **ΓΑΛΛΟΣ** — φίλοι τοῦ Καίσαρος
- **ΜΗΝΑΣ**, **ΜΕΝΕΚΡΑΤΗΣ**, **ΒΑΡΙΟΣ** — φίλοι τοῦ Πομπηΐου
- **ΤΑΥΡΟΣ** ὑπασπιστὴς τοῦ Καίσαρος
- **ΚΑΝΙΔΙΟΣ** » τοῦ Ἀντωνίου
- **ΣΙΛΙΟΣ** ἀξιωματικὸς εἰς τὸν στρατὸν τοῦ Βεντιδίου.
- **ΕΥΦΡΟΝΙΟΣ** πρέσβυς τοῦ Ἀντωνίου πρὸς τὸν Καίσαρα.
- **ΑΛΕΞΑΣ**, **ΜΑΡΔΙΑΝΟΣ**, **ΣΕΛΕΥΚΟΣ**, **ΔΙΟΜΗΔΗΣ** — θεράποντες τῆς Κλεοπάτρας
- **ΜΑΝΤΙΣ**
- **ΓΕΛΩΤΟΠΟΙΟΣ**
- **ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ** βασίλισσα τῆς Αἰγύπτου.
- **ΟΚΤΑΒΙΑ** ἀδελφὴ τοῦ Καίσαρος καὶ σύζυγος τοῦ Ἀντωνίου.
- **ΧΑΡΜΙΟΝ**, **ΕΙΡΑΣ** — θεραπαινίδες τῆς Κλεοπάτρας.

Ἀξιωματικοί, στρατιῶται, ἀγγελιαφόροι καὶ ὑπηρέται.

Ἡ σκηνὴ εἰς διάφορα μέρη τοῦ Ῥωμαϊκοῦ Κράτους.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τῆς μεταφράσεως τοῦ Ἀντωνίου καὶ τῆς Κλεοπάτρας ἀποπειρώμενος, οὔτε τοῦ ἔργου τὸ δυσχερὲς οὔτε τῶν ἐμῶν δυνάμεων τὸ ἀσθενὲς ἠγνόουν.

Εἰς τὴν μετάφρασιν ἔργου τινὸς τοῦ Σαίξπηρ μὲ παρώτρυναν ὁ ἐξ Ἀμερικῆς εὐγενὴς φίλος κ. Φέλτων καὶ ὁ τὴν Ἀγγλικὴν διδάξας με κ. W. Macneil, οἷς πολλὰς ὁμολογῶ χάριτας, ἐφ' ᾗ μοὶ παρέσχον πολυτίμῳ συνδρομῇ.

Νῦν δ' ὅτε τὰ ἔργα τοῦ Σαίξπηρ,κτῆμα κοινὸν τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου καταστάντα, ἐπανειλημμένως μεταφράζονται, ἐκδίδονται καὶ σχολιάζονται, δὲν ἐργάζεται, νομίζομεν, ἀνωφελὲς ἔργον ὁ τῇ ἐξελληνίσει αὐτῶν ἐπιχειρῶν, κἂν ἀτελῶς ταύτην ἐκπονῇ.

Οὐδαμῶς ἀξιῶ ὅτι προσφέρω εἰς τὸ κοινὸν ἔργον ἄπταιστον· πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Πολλαὶ εἶνε αἱ δυσχέρειαι καθ' ὧν παλαίει ὁ εἰς τὴν ἡμετέραν γλῶσσαν μεθερμηνεύων τὸν Σαίξπηρ, οὗ πολλὰ μὲν χωρία ἑρμηνεύονται διαφοροτρόπως ὑπὸ τῶν σχολιαστῶν, τὰ δὲ ποιήματα καθόλου καὶ ὑπ' αὐτῶν ἔτι τῶν λογίων Ἄγγλων μελετῶνται μετὰ σχολίων καὶ σημειώσεων.

Ἐν τῇ προκειμένῃ μεταφράσει προσεπάθησα νὰ δώσω ὡς οἷόν τε πιστότερον τὴν ἔννοιαν τοῦ κειμένου, σεβασθεὶς ἐν πολλοῖς καὶ αὐτὴν τὴν ἐνιαχοῦ ἐλευθέραν λέξιν τοῦ ποιητοῦ.

Ἐκ τῶν λογοπαιγνίων οἷς συνεχῶς ἀρέσκεται ὁ Σαίξπηρ, προσεπάθησα ὡσαύτως νὰ μετενέγκω τινὰ εἰς τὴν ἡμετέραν γλῶσσαν ὅσον ἠδυνήθην ἀκριβέστερον, καίπερ γινώσκων ὅτι τὸ τοιοῦτον ἀποβαίνει πολλάκις ἀδύνατον. Εὔχομαι δ' ἀπὸ καρδίας ἵνα ἁρμοδιώτεροι μετενέγκωσιν εἰς τὴν ἡμετέραν γλῶσσαν πάντα τὰ ἔργα τοῦ ἐνδόξου δραματουργοῦ, ἵνα καὶ ἡμεῖς, κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Καρόλου Φοῦλδα, αἰσθανθῶμεν τρανότερον τὸν θροῦν τοῦ χρυσοῦ τούτου δένδρου.

Ὁ μεταφραστής.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΚΑΙ ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ

ΠΡΑΞΙΣ ΠΡΩΤΗ

ΣΚΗΝΗ Α'.

Ἀλεξάνδρεια. Δωμάτιον ἐν τῷ ἀνακτόρῳ τῆς Κλεοπάτρας.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΑΙ ΦΙΛΩΝ

ΦΙΛΩΝ. Τῇ ἀληθείᾳ, ἡ παραφορὰ αὕτη τοῦ στρατηγοῦ ἡμῶν ὑπερβαίνει πᾶν ὅριον. Οἱ λαμπροὶ αὐτοῦ ὀφθαλμοί, οἱ πρὸ τῶν στοίχων καὶ τῶν πρὸς μάχην παρατεταγμένων φαλάγγων ἀπαστράπτοντες ἄλλοτε ὡς ὁ θωρακοφόρος Ἄρης, στρέφουσι τώρα καὶ συγκεντρόνουσιν ὅλην τὴν δύναμιν τοῦ βλέμματος ἐπὶ μελαγχρινοῦ μετώπου, ἡ δὲ ἀρήϊφιλος καρδία του ἥτις κατὰ τὸν ἀλαλαγμὸν τῶν φονικῶν μαχῶν κατέθραυε τὰς πόρπας τοῦ θώρακος, ἀπέβαλε πᾶσαν ὁρμὴν καὶ κατέστη φυσητὴρ καὶ ῥιπίδιον αερίζον τῆς Αἰγυπτίας τὴν ἀκολασίαν! Ἰδοὺ ἔρχονται!

[Σαλπίσματα. Εἰσέρχεται ὁ Ἀντώνιος μετὰ τῆς Κλεοπάτρας καὶ τῆς συνοδείας των. Εὐνοῦχοι ἀερίζουσιν αὐτήν].

Παρατήρησον μετὰ προσοχῆς καὶ θὰ ἴδῃς ὅτι ὁ τρίτος τοῦ κόσμου στῦλος κατέστη παίγνιον ἑταίρας. Πρόσεχε καὶ ἴδε.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ἂν τῷ ὄντι μὲ ἀγαπᾷς εἰπέ μοι πόσον.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Εἶνε μικρὸς ὁ ἔρως ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος δύναται νὰ καταμετρηθῇ.

ΚΛΕΑΠΑΤΡΑ. Θέλω νὰ ὁρίσω τὸ ὅριον μέχρι τοῦ ὁποίου δύναται νὰ φθάσῃ ὁ πρὸς ἐμὲ ἔρως.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Τότε νέαν κατ' ἀνάγκην γῆν καὶ νέον οὐρανὸν πρέπει νὰ ἀνακαλύψῃς. (Εἰσέρχεται ὑπηρέτης).

ΥΠΗΡΕΤΗΣ. Ἐκ τῆς Ῥώμης ἔφθασαν εἰδήσεις, ἄρχων.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Συντόμως λέγε, μὲ ἐνοχλεῖς.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ἄκουσον αὐτὰς Ἀντώνιε. Ἴσως παρωργίσθη ἡ Φουλβία, ἢ τίς ἠξεύρει μὴ ὁ μόλις γενειῶν Καῖσαρ δὲν σοὶ κοινοποιεῖ τὰς ἐπιτακτικὰς αὐτοῦ προσταγὰς λέγων: πρᾶξον τοῦτο ἢ ἐκεῖνο, κυρίευσον τὸ βα-

σίλειον τοῦτο, ἀπελευθέρωσον τὸ βασίλειον ἐκεῖνο, ἐκτέλεσον τὰς διαταγάςμου εἰδὲ μὴ καταστρέφεσαι.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Πῶς, φιλτάτη!...

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ."Ισως.—Ναί, πιθανῶς δὲ δὲν πρέπει νὰ μείνῃς πλειότερον ἐδῶ, καὶ ὁ Καῖσαρ σὲ ἀπαλλάττει ἴσως τῆς ὑπηρεσίας· ἄκουσον λοιπὸν 'Αντώνιε.—Ποῦ εἶναι αἱ διαταγαὶ τῆς Φουλβίας; τοῦ Καίσαρος ἤθελον νὰ εἴπω.—Καὶ τῶν δύο.— Κάλεσον τοὺς ἀγγελιαφόρους.—'Ερυθριᾷς 'Αντώνιε τὸ βλέπω, ὡς γνωρίζω ὅτι εἶμαι βασίλισσα τῆς Αἰγύπτου, τὸ δὲ ἐρύθημά σου τοῦτο ἐκφράζει ἢ σεβασμὸν πρὸς τὸνΚαίσαρα, ἢ ταραχὴν ὅταν σὲ ἐπιπλήττῃ ἡ ὀξεῖα φωνὴ τῆς Φουλβίας.— Ποῦ εἶναι οἱ ἀγγελιαφόροι;

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἂς διαλυθῇ ἡ 'Ρώμη εἰς τὸν Τίβεριν, καὶ ἂς καταπέσῃ ἡ ἀψὶς τοῦ συμπαγοῦς κράτους! 'Εδῶ εἶνε ὁ ἰδικός μου κόσμος. Κόνις εἶνε τὰ βασίλεια, ἡ δὲ βορβορώδης γῆ ἐκτρέφει ἐπίσης καὶ κτήνη καὶ ἀνθρώπους· ἐν τούτῳ κεῖται ἡ εὐγένεια τοῦ βίου, (ἀσπάζεται αὐτὴν) ὅταν τόσον ἀμοιβαίως ἀγαπώμενον ζεῦγος, ὅταν δύο τοιαῦται ὑπάρξεις δύνανται νὰ τὸ πράττωσι· ἐν τῷ θείῳ δὲ τούτῳ ἐναγκαλισμῷ ἂς μάθῃ ὁ κόσμος ὅτι εἴμεθα ἀπαράμιλλοι.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ.Λαμπρὸν ψεῦδος! Διατί ἐνυμφεύθη τὴν Φουλβίαν ἀφοῦ δὲν τὴν ἠγάπα;—'Εγὼ μὲν θὰ προσποιηθῶ τὴν μωρὰν, ἀλλ' ὁ 'Αντώνιος θὰ εἶνε πάντοτε ὁ αὐτός.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ.'Εφόσον δύναται παρ' αὐτῷ ἡ Κλεοπάτρα.'Αλλὰ χάριν τοῦ "Ερωτος καὶ τῶν τερπνῶν στιγμῶν του, μὴ χάνωμεν τὸν χρόνον εἰς δηκτικὰς συζητήσεις. Οὐδεμία στιγμὴ τοῦ βίου μας πρέπει νὰ παρέλθῃ ἄνευ ψυχαγωγίας. Πῶς θὰ διασκεδάσωμεν ἀπόψε;

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ἄκουσον τοὺς πρέσβεις.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Σιώπα, ὦ φίλερις βασίλισσα. Καὶ αἱ ἐπιπλήξεις καὶ τὰ σκώμματα καὶ οἱ θρῆνοι,ὅλα σοὶ ἁρμόζουσι· καὶ αὐτά σου τὰ πάθη ἁμιλλῶνται νὰ καταστῶσι χαρίεντα καὶ ἀγαπητά. Ἄφες τοὺς πρέσβεις. Τὴν ἑσπέραν ταύτην σὺ καὶ ἐγὼ θὰ διέλθωμεν μόνοι τοὺς δρόμους τῆς πόλεως διὰ νὰ παρατηρήσωμεν τὸν λαόν. 'Ελθὲ βασίλισσά μου. Χθὲς τὸ ἑσπέρας ἐξέφρασες τὴν ἐπιθυμίαν ταύτην (πρὸς τὸν ὑπηρέτην) Μὴ μᾶς ὁμιλεῖς.('Εξέρχεται ὁ 'Αντώνιος μετὰ τῆς Κλεοπάτρας καὶ τῆς συνοδείας των).

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ. Τόσον ὀλίγον ἐκτιμᾷ τὸν Καίσαρα ὁ 'Αντώνιος;

ΦΙΛΩΝ. 'Ενίοτε ὅταν δὲν εἶνε 'Αντώνιος, λησμονεῖ τὴν μεγάλην ἐκείνην ἰδιότητα, ἥτις ἔπρεπε νὰ εἶνε ἀναπόσπαστος ἀπ' αὐτοῦ.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ.Λυποῦμαι βλέπων αὐτὸν ἐπικυροῦντα διὰ τῆς διαγωγῆς αὐτοῦ, τὰ ἐν'Ρώμῃ ἐναντίον του διαδιδόμενα. 'Αλλ' ἐλπίζω νὰ ἴδω καλλιτέρας του πράξεις αὔριον. Χαῖρε. (ἐξέρχονται).

ΣΚΗΝΗ Β'.

[Ἄλλο δωμάτιον τῶν ἀνακτόρων].

ΧΑΡΜΙΟΝ, ΕΙΡΑΣ, ΑΛΕΞΑΣ ΚΑΙ ΜΑΝΤΙΣ.

ΧΑΡΜΙΟΝ. Ἄρχον Ἀλεξᾶ, γλυκὲ Ἀλεξᾶ, ὑπέρτατε Ἀλεξᾶ, σχεδὸν ἀπόλυτε κύριε Ἀλεξᾶ, ποῦ εἶνε ὁ μάντις ἐκεῖνος τὸν ὁποῖον ἐπαινοῦσες τόσῳ πολὺ εἰς τὴν βασίλισσαν; Ὢ πόσον ἤθελα νὰ μάθω τὸν σύζυγον ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος, λέγεις ὅτι θὰ τὸ θεωρήσῃ τιμήν του νὰ στολίσῃ τὰ κέρατά του!

ΑΛΕΞΑΣ. Μάντι.

ΜΑΝΤΙΣ. Εἰς τὰς διαταγάς σας.

ΧΑΡΜΙΟΝ. Αὐτὸς εἶνε; Σὺ κύριε γνωρίζεις τὸ μέλλον;

ΜΑΝΤΙΣ. Εἰς τὸ ἄπειρον βιβλίον τῶν μυστικῶν τῆς φύσεως δύναμαι ὀλίγον νὰ ἀναγινώσκω.

ΑΛΕΞΑΣ. Δεῖξέ του τὸ χέρι σου. (Εἰσέρχεται ὁ Αἰνόβαρβος).

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Στρῶστε τραπέζι γρήγορα, καὶ φέρτε κρασὶ ἄφθονο γιὰ νὰ πιοῦμε εἰς ὑγείαν τῆς Κλεοπάτρας.

ΧΑΡΜΙΟΝ. Μιὰ καλὴ τύχη δόσε μου καλέ μου μάντι.

ΜΑΝΤΙΣ. Δὲν δίδω τύχας, προλέγω μόνον.

ΧΑΡΜΙΟΝ. Εἰπέ μου, λοιπὸν μιὰ σὲ παρακαλῶ.

ΜΑΝΤΙΣ. Θὰ γίνῃς πολὺ λευκοτέρα ἀφ' ὅτι εἶσαι.

ΧΑΡΜΙΟΝ. Ἐννοεῖ βέβαια εἰς τὸ δέρμα.

ΕΙΡΑΣ. Ὄχι θὰ φκιασιδώνεσαι ὅταν γεράσῃς.

ΧΑΡΜΙΟΝ. Ἆ, θεὸς φυλάξοι ἀπὸ ζαρωματιές!

ΑΛΕΞΑΣ. Μὴ ταράττῃς τὴν μαντείαν του πρόσεχε.

ΧΑΡΜΙΟΝ. Σιωπή.

ΜΑΝΤΙΣ. Περισσότερον θὰ ἀγαπήσῃς παρὰ θ' ἀγαπηθῇς.

ΧΑΡΜΙΟΝ. Καλλίτερα εἶχα νὰ ζεστάνω τὰ σωθικά μου μὲ τὸ πιοτό.

ΑΛΕΞΑΣ. Ἔ, ἄκουσέ τον λοιπόν.

ΧΑΡΜΙΟΝ. Ἔλα καλέ μου, πές μου μιὰ μεγάλη τύχη! Νά, νὰ 'πανδρευθῶ τρεῖς βασιλεῖς σ' ἕνα πρωΐ, καὶ ἀπ' ὅλους νὰ χηρέψω· ὅταν γίνω πενήντα χρόνων νὰ κάμω ἕνα παιδὶ ποῦ καὶ αὐτὸς ὁ Ἡρώδης τῆς Ἰουδαίας νὰ τὸ προσκυνήσῃ· κάμε τρόπον νὰ 'πανδρευθῶ τὸν Ὀκτάβιον Καίσαρα, καὶ νὰ γίνω κ' ἐγὼ σὰν τὴν κυρά μου.

ΜΑΝΤΙΣ. Θὰ ζήσῃς περισσότερον ἀπὸ τὴν κυρίαν τὴν ὁποίαν ὑπηρετεῖς.

ΧΑΡΜΙΟΝ. Τί καλά! Καλλίτερα μ' ἀρέσει ἡ ζωὴ παρὰ τὰ σῦκα.

ΜΑΝΤΙΣ. Τὸ μέλλον σου δὲν θὰ εἶνε τόσον εὐτυχὲς ὅσον τὸ παρελθόν σου.

ΧΑΡΜΙΟΝ. Λοιπόν, καθὼς φαίνεται τὰ παιδιά μου δὲν θἄχουν ὄνομα.

Πές μου σὲ παρακαλῶ πόσα ἀρσενικὰ καὶ πόσα θηλυκὰ παιδιὰ πρέπει νὰ ἔχω;

ΜΑΝΤΙΣ. Ἂν ἑκάστη σου εὐχὴ εἶχε καὶ μήτραν, καὶ ἂν αἱ εὐχαί σου εἰσηκούοντο, ἕνα ἑκατομμύριον.

ΧΑΡΜΙΟΝ. Σῶπα τρελλέ! Σὲ συγχωρῶ γιατί εἶσαι μάγος.

ΑΛΕΞΑΣ. Σὺ νομίζεις ὅτι μόνον τὰ σινδόνιά σου γνωρίζουν τὰς ἐπιθυμίας σου.

ΧΑΡΜΙΟΝ. Ἔλα 'πὲς καὶ τῆς Εἰράδος τὴν ἰδική της.

ΑΛΕΞΑΣ. Ὅλοι θὰ μάθωμεν τὴν τύχην μας.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Ἡ ἰδική μου καὶ πολλῶν ἄλλων θὰ εἶνε ὅτι ἀπόψε θὰ πλαγιάσωμεν μεθυσμένοι.

ΕΙΡΑΣ. Νὰ μιὰ παλάμη ἡ ὁποία προμηνύει ἐγκράτειαν ἂν ὄχι τίποτ' ἄλλο.

ΧΑΡΜΙΟΝ. Ἀπαράλλακτα ὅπως ἡ πλημμύρα τοῦ Νείλου προμηνύει σιτοδείαν.

ΕΙΡΑΣ. Σῶπα τρελλὴ συντρόφισσα τοῦ κρεββατιοῦ, δὲν 'μπορεῖς σὺ νὰ μαντεύσῃς.

ΧΑΡΜΙΟΝ. Ἂν ἕνα παχουλὸ χέρι δὲν εἶνε σημεῖον γονιμότητος δὲν 'ξεύρω τί μοῦ γίνεται. Πές της σὲ παρακαλῶ μιὰ συνειθισμένη τύχη.

ΜΑΝΤΙΣ. Αἱ μοῖραί σας εἶνε ὅμοιαι.

ΕΙΡΑΣ. Μὰ πῶς, πῶς; Πέ μου λεπτομερείας.

ΜΑΝΤΙΣ. Ἐτελείωσα.

ΕΙΡΑΣ. Ἡ τύχη μου δὲν εἶνε κανένα δάκτυλο καλλίτερη ἀπὸ τὴν ἰδική της;

ΧΑΡΜΙΟΝ. Ἔ, καλά, ἂν ἡ τύχη σου ἦτον ἕνα δάκτυλο καλλίτερη ἀπὸ τὴν ἰδικήν μου σὲ ποιὸ μέρος θὰ ἤθελες νὰ εἶνε;

ΕΙΡΑΣ. Ὄχι βέβαια 'στὴ μύτη τοῦ ἀνδρός μου.

ΧΑΡΜΙΩΝ. Ὁ θεὸς νὰ διορθώσῃ τοὺς κακούς μας στοχασμούς! Ἔλα Ἀλεξᾶ,—πές του κι' αὐτοῦ τὴν τύχη του. Σὲ παρακαλῶ, ὦ γλυκειά μου, Ἶσις, δός του μιὰ γυναῖκα ποῦ νὰ μὴ 'μπορῇ νὰ περιπατήσῃ, νὰ τοῦ ἀποθάνῃ καὶ νὰ πάρῃ μιὰ χειρότερη! Κ' ἔπειτα ἀπὸ τούτη δός του ἄλλη μία τρὶς χειρότερη, ἕως ὅτου ἡ χειρότερη ἀπ' ὅλαις νὰ τὸν συνοδεύῃ γελῶντας εἰς τὸν τάφον καὶ πενῆντα φοραῖς κερατωμένον! Ἄκουσε τὴν δέησίν μου αὐτήν, καλή μου Ἶσις, καὶ ἀρνήσου μου ἀκόμη καὶ κἄτι ἄλλο σπουδαιότερο.

ΕΙΡΑΣ. Ἀμήν. Ἄκουσε ἀγαπητὴ θεὰ τὴν δέησίν μας, διότι ὅπως ῥαγίζεται ἡ καρδιὰ τοῦ ἀνθρώπου νὰ βλέπῃ ἕνα εὔμορφον ἄνθρωπον μὲ γυναῖκα ἄπιστη, ἔττι λυπᾶται κατάκαρδα νὰ βλέπῃ ἕνα παληάνθρωπο ἀκεράτωτο. Δεῖξε λοιπὸν τὴν δικαιοσύνη σου, ἀγαπητὴ θεά, καὶ δός του τὴ τύχη ποῦ τοῦ πρέπει.

ΧΑΡΜΙΟΝ. 'Αμήν.

ΑΛΕΞΑΣ. Γιὰ κύτταξ' ἐκεῖ! Ἂν ἦτον εἰς τὴν ἐξουσίαν των νὰ μὲ κερατώσουν, θὰ τό 'κανων καὶ πόρναι ἀκόμη ἂν ἐπρόκειτο νὰ γίνουν.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Σιωπή! Ἔρχεται ὁ 'Αντώνιος.

ΧΑΡΜΙΟΝ. Δὲν εἶν' αὐτός, ἡ βασίλισσα. (Εἰσέρχεται ἡ Κλεοπάτρα).

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Εἴδατε τὸν σύζυγόν μου;

ΧΑΡΜΙΟΝ. Ὄχι, κυρία.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Δὲν ἦτο ἐδῶ;

ΧΑΡΜΙΟΝ. Ὄχι, κυρία.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ἦτον εὔθυμος, ἀλλ' αἰφνιδίως ἐσκέφθη περὶ τῆς 'Ρώμης. — Αἰνόβαρβε.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Κυρία!

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ζήτησέ τον καὶ ὁδήγησέ τον ἐδῶ. Ποῦ εἶνε ὁ 'Αλεξᾶς;

ΑΛΕΞΑΣ. 'Εδῶ κυρία εἰς τὰς διαταγάς σας.— Ἔρχεται ὁ κύριός μου.

(Εἰσέρχεται ὁ 'Αντώνιος, μεθ' ἑνὸς ἀγγελιαφόρου καὶ ὑπηρετῶν).

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Δὲν θέλω νὰ τὸν ἴδω. Ἔλθετε μαζύ μου. ('Εξέρχεται ἡ Κλεοπάτρα μετὰ τοῦ Αἰνοβάρβου, τοῦ 'Αλεξᾶ, τῆς Εἰράδος, Χαρμίου, Μάντεως καὶ τῶν ὑπηρετῶν).

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ. Πρώτη ἐστασίασεν ἡ σύζυγός σου Φουλβία.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ μου Λευκίου;

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ. Ναί· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ πόλεμος οὗτος ἔλαβε τέλος, καὶ ἡ κατάστασις τοῦ κράτους τοὺς ἠνάγκασε νὰ συμφιλιωθῶσι καὶ νὰ ἑνωθῶσι κατὰ τοῦ Καίσαρος, ὅστις εὐτυχήσας κατὰ τὴν πρώτην μάχην ἐξεδίωξεν αὐτοὺς ἐκ τῆς 'Ιταλίας.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Καλῶς. Τί χειρότερον ἔχεις ν' ἀναγγείλῃς;

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ. Αἱ δυσάρεστοι ἀγγελίαι ἐμβάλλουσιν εἰς στενοχωρίαν καὶ τὸν κομιστὴν αὐτῶν.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ὅταν αὗται λέγωνται εἰς ἀνόητον ἢ ἄνανδρον. —'Εξακολούθει. Ὅτι ἔγεινεν, ἔγεινεν.— Οὕτως ἐκλαμβάνω ἐγὼ τὰ πράγματα. Ὁπώς τὸν κολακεύοντα, οὕτω καὶ τὸν λέγοντα ἀλήθειαν ἀκούω μετὰ προσοχῆς, καὶ θάνατον ἂν ὑπέκρυπτεν ἡ διήγησίς του.

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ. Ὁ Λιβηϊνός— λυπηρὰ ἀγγελία — ὑπέταξε διὰ τῶν Πάρθων τὴν 'Ασίαν ἀπὸ τοῦ Εὐφράτου, καὶ ἡ τροπαιοφόρος αὐτοῦ σημαία κυματίζει ἀπὸ τῆς Συρίας μέχρι τῆς Λυδίας καὶ 'Ιωνίας ἐνῷ...

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. 'Ενῷ ὁ 'Αντώνιος ἤθελες νὰ εἴπῃς.

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ. Ὦ στρατηγέ!

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Λέγε ἐλευθέρως, μὴ μετριάζῃς τὰ ὑπὸ τοῦ πλήθους λεγόμενα. 'Ονόμασον τὴν Κλεοπάτραν ὅπως ὀνομάζουσιν αὐτὴν εἰς τὴν 'Ρώμην· ἐπανάλαβε τὰς σκωπτικὰς φράσεις τῆς Φουλβίας, καὶ ἐπίπληξον τὰ σφάλματά μου μὲ τὴν παρρησίαν ἐκείνην μεθ' ἧς ὁμιλεῖ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ κακεντρέ-

χεια,διότι όταν παύση πνέων ὁ ζωογονῶν ἡμᾶς ἄνεμος τῆς ἀληθείας, τότε φύονται ἐν ἡμῖν χόρτα ἄγρια, μόνος δὲ τῶν ἡμετέρων σφαλμάτων ὁ ἔλεγχος καλλιεργεῖ τὴν ψυχὴν ἡμῶν. Ἄφες με δι' ὀλίγον.

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ. Εἰς τὰς διαταγάς σου. (Ἐξέρχεται).

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἔ, τί νέα ἐκ Σικυῶνος;

Α'. ΥΠΗΡΕΤΗΣ. Ἦλθε κανεὶς ἀπὸ τὴν Σικυῶνα; Ποῦ εἶναι ὁ ταχυδρόμος;

Β'. ΥΠΗΡΕΤΗΣ. Περιμένει τὰς διαταγάς σας.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἂς εἰσέλθῃ.—Πρέπει νὰ θραύσω τὰ ἰσχυρὰ ταῦτα δεσμὰ τῆς Αἰγύπτου, ἢ νὰ ἐξαφανισθῶ εἰς τὸν παράφορον τοῦτον ἔρωτα. (Εἰσέρχεται ἄλλος ἀγγελιαφόρος). Ποῖος εἶσαι;

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ. Ἀπέθανεν ἡ σύζυγός σου Φουλβία.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ Ποῦ ἀπέθανεν;

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ. Εἰς τὴν Σικυῶνα. Τὴν διάρκειαν τῆς ἀσθενείας της, καὶ ὅ,τι ἄλλο μέλλεις νὰ μάθῃς,θὰ ἀναγνώσῃς εἰς τὴν ἐπιστολὴν ταύτην. (Τῷ ἐγχειρίζει ἐπιστολήν).

ΑΝΤΩΝΙΟΣ.Ἄφες με σὲ παρακαλῶ. (Ἐξέρχεται ὁ ἀγγελιαφόρος). Ψυχὴ εὐγενὴς ἀπῆλθε τοῦ κόσμου! Αὐτὸ κ'ἐγὼ ἐπεθύμουν.Ἐπιθυμοῦμεν καὶ πάλιν τὴν ἀπόκτησιν ἐκείνου τὸ ὁποῖον ἄλλοτε ἀπεδιώκομεν μετὰ περιφρονήσεως ἡ δὲ παροῦσα εὐτυχία ἐξαφανιζομένη διὰ τῆς μεταβολῆς τῶν περιστάσεων, μεταβάλλεται εἰς λύπην. Εἶνε καλὴ τώρα ὅτε δὲν ὑπάρχει πλέον,ἡ δὲ ἄλλοτε διώξασα αὐτὴν χεὶρ ἐπιθυμεῖ νῦν νὰ τὴν ἐπαναφέρῃ. Πρέπει νὰ ἀποσπασθῶ ἀπὸ τὴν γόησσαν ταύτην βασίλισσαν. Μυρίας καταστροφάς, μεγαλειτέρας τῶν δεινῶν ὅσα γνωρίζω, ἐγκυμονεῖ ἡ ῥαθυμία μου.—Ἔ, Αἰνόβαρβε! (Εἰσέρχεται ὁ Αἰνόβαρβος).

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Τί διατάσσει ὁ στρατηγός;

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Πρέπει ταχέως νὰ φύγω ἀπ' ἐδῶ.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Ἀλλὰ τότε θὰ φονεύσωμεν τὰς γυναῖκας ἡμῶν. Βλέπομεν ὅτι ἡ ἐλαχίστη πικρότης, εἶνε δι' αὐτὰς θανατηφόρον τραῦμα, ἂν δὲ ἴδωσιν ἡμᾶς ἀπερχομένους ἀφεύκτως θ' ἀποθάνωσι.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Πρέπει νὰ ἀπέλθω.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Ἐν ἀνάγκῃ ἂς ἀποθάνωσιν αἱ γυναῖκες. Θὰ ἦτο κρῖμα νὰ θυσιάσωμεν αὐτὰς ἄνευ λόγου, ἀλλὰ προκειμένου περὶ σπουδαίας ὑποθέσεως, οὐδόλως πρέπει νὰ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψιν. Τὴν ἐλαχίστην ὑπόνοιαν τῆς ἀναχωρήσεώς μας ἂν λάβῃ ἡ Κλεοπάτρα θ' ἀποθάνῃ πάραυτα. Εἰκοσάκις τὴν εἶδον ἀποθνήσκουσαν δι' ἀφορμὰς ὄχι τόσῳ σπουδαίας. Νομίζω ὅτι εἰς τὸν θάνατον ὑπάρχει στοιχεῖόν τι διαθέτον αὐτὴν κάπως ἡδυπαθῶς, διότι εἶνε πάντοτε πρόθυμος ν' ἀποθάνῃ.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Εἶνε τόσῳ πανοῦργος ὅσῳ δὲν δύνασαι νὰ φαντασθῇς.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Φεῦ! ὄχι, στρατηγέ· τὸ πάθος της εἶνε ἁγνόν, ἁγνό·

τατος ἔρως. Δὲν δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν στεναγμοὺς καὶ δάκρυα τὰς καταιγίδας καὶ τοὺς ὄμβρους τοὺς ὁποίους διαχέει· εἶνε θύελλαι καὶ τρικυμίαι μεγαλείτεραι πασῶν ὅσας ἀναφέρουσι τὰ ἡμερολόγια· δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ εἶνε πανουργία, ἀλλ'ἂν πράγματι εἶνε, τότε, ὡς ἄλλος Ζεύς, δύναται αὕτη ν' ἀνοίγῃ τοὺς καταῤῥάκτας τοῦ οὐρανοῦ.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Εἴθε νὰ μὴ τὴν ἔβλεπον ποτέ!

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Ὢ, θὰ ἔχανες τὴν εὐκαιρίαν, στρατηγέ, τοῦ νὰ ἴδῃς θαυμαστὸν ἀριστοτέχνημα, καὶ τότε τῆς εὐτυχίας ταύτης ἡ ἀπώλεια, θὰ καθίστα ἀτυχὲς τὸ ταξείδιόν σου.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἀπέθανεν ἡ Φουλβία.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Ἡ Φουλβία;

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἀπέθανε.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Τότε, στρατηγέ, πρόσφερε εὐχαριστήριον θυσίαν εἰς τοὺς θεούς. Ὅταν οἱ θεοὶ εὐδοκήσωσι νὰ στερήσωσι τὸν ἄνδρα τῆς συζύγου του, τότε δεικνύουσιν εἰς αὐτὸν πρὸς παρηγορίαν τοὺς ῥάπτας τῆς γῆς, οἵτινες ὅταν φθαρῶσι τὰ παλαιὰ ἐνδύματα ἔχουσι πρόχειρον ὕλην πρὸς κατασκευὴν νέων. Ἂν μόνη ἡ Φουλβία ὑπῆρχεν ἐπὶ τῆς γῆς, τότε τὸ δυστύχημα θὰ ἦτο μέγα, καὶ θὰ εἶχες λόγον νὰ θρηνῇς· ἀλλ' ἡ λύπη αὕτη ἀναπληροῦται ὑπὸ τῆς παρηγορίας· ἐκ τοῦ παλαιοῦ σου ἐνδύματος θὰ παραχθῇ νέον φόρεμα· — καὶ μὰ τὴν ἀλήθεια νομίζω ὅτι κρομμύου δάκρυα ἀρκοῦν διὰ τὴν λύπην ταύτην.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Τὰ ζητήματα τὰ ὁποῖα διήγειρεν εἰς τὸ κράτος ἀπαιτοῦσι τὴν παρουσίαν μου.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Ἀλλὰ καὶ τὰ ζητήματα τὰ ὁποῖα διήγειρες ἐδῶ, δὲν δύνανται νὰ λάβωσι τέλος ἄνευ σοῦ, μάλιστα δὲ τὸ τῆς Κλεοπάτρας τὸ ὁποῖον ἐξαρτᾶται καθ' ὁλοκληρίαν ἀπὸ σοῦ.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἂς παύσωσιν αἱ ἐπιπόλαιοι ἀπαντήσεις. Γνωστοποίησον εἰς τοὺς ἀξιωματικοὺς τὴν ἀπόφασίν μου. Θὰ ἀναγγείλω εἰς τὴν βασίλισσαν τὸν λόγον τῆς σπουδῆς μου ταύτης, καὶ θὰ κατορθώσω νὰ συναινέσῃ εἰς τὴν ἀναχώρησιν ἡμῶν. Διότι τὴν ἀνάγκην ταύτην δὲν μοὶ ἐπιβάλλει μόνον ὁ θάνατος τῆς Φουλβίας καὶ ἄλλοι σπουδαιότεροι λόγοι, ἀλλὰ καὶ ἐπιστολαὶ πολλῶν ἐκ Ῥώμης ἀφοσιωμένων φίλων, μοὶ παριστάνουσι τὴν ἀνάγκην ταχείας ἐπιστροφῆς. Ὁ Σέξτος Πομπήϊος, προκαλέσας τὸν Καίσαρα εἰς μάχην δεσπόζει νῦν τῆς θαλάσσης, ὁ δὲ ἄστατος λαὸς (ὅστις τότε μόνον ἀγαπᾷ τοὺς ἱκανοὺς ἄνδρας, ὅταν ἡ ἱκανότης αὐτῶν ἐκλείψῃ) περιβάλλει διὰ τῶν ἀξιωμάτων τοῦ μεγάλου Πομπηΐου, τὸν υἱὸν αὐτοῦ, ὅστις, μέγας κατὰ τὸ ὄνομα καὶ τὴν δύναμιν, μεγαλείτερος δὲ κατὰ τὴν τόλμην καὶ δραστηριότητα, θεωρεῖται ὡς ὁ ἄριστος τῶν στρατιωτῶν· ἂν δὲ τὰ πλεονεκτήματά του ταῦτα ἐπαυξηθῶσι, τότε ὄλεθρος ἐπαπειλεῖ τὸν κόσμον. Τεκταίνονται πολλά, τὰ ὁποῖα ὡς αἱ τρίχες τοῦ ἵππου ἐν τῷ

ὕδατι λαμβάνουσι μόνον ζωήν, ὄχι δὲ καὶ τὸ δηλητήριον τοῦ ὄφεως.[1] Γνωστοποίησον εἰς πάντας τοὺς ὑφ' ἡμᾶς, ὅτι ἡ ἐπιθυμία ἡμῶν εἶνε νὰ ἀπέλθωμεν ὅσον ἔνεστι ταχύτερον ἐντεῦθεν.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Εἰς τὰς διαταγάς σας. (Ἐξέρχονται).

ΣΚΗΝΗ Γ'.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ, ΧΑΡΜΙΟΝ, ΕΙΡΑΣ ΚΑΙ ΑΛΕΞΑΣ

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ποῦ εἶνε;

ΧΑΡΜΙΟΝ. Δὲν τὸν εἶδα ἀπὸ τότε.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. (Πρὸς τὸν Ἀλεξᾶ) Κύτταξε νὰ ἴδῃς ποῦ εἶνε, ποῖος εἶνε μαζί του καὶ τί κάμνει.— Νὰ μὴ φανῇ ὅτι σὲ ἔστειλα.—Ἂν μὲν εἶνε μελαγχολικός, εἰπὲ αὐτῷ ὅτι χορεύω, ἂν δὲ εὔθυμος, ὅτι αἰφνιδίως ἠσθένησα. Ὕπαγε καὶ ἐπίστρεψον ταχέως. (Ἐξέρχεται ὁ Ἀλεξᾶς).

ΧΑΡΜΙΟΝ. Νομίζω κυρία ὅτι ἂν τὸν ἀγαπᾷς πολύ, δὲν ἠξεύρεις τὸν τρόπον νὰ τὸν ἀναγκάσῃς νὰ σὲ ἀγαπήσῃ καὶ αὐτὸς πολύ.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Τί ἐξ ὅσων ἔπρεπε νὰ κάμω δὲν κάμνω;

ΧΑΡΜΙΟΝ. Νὰ ὑποχωρῇς εἰς ὅλα καὶ νὰ μὴ ἀντιλέγῃς εἰς τίποτε.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Μὲ συμβουλεύεις ὡς μωρὰ τὸν τρόπον τοῦ νὰ τὸν χάσω.

ΧΑΡΜΙΟΝ. Μὴ τὸν παραθυμώνῃς· ἔχε καὶ ὀλίγην ὑπομονήν. Μισοῦμεν μὲ τὸν καιρὸν ὅ,τι συχνὰ φοβούμεθα. (Εἰσέρχεται ὁ Ἀντώνιος). Νὰ ἔρχεται ὁ Ἀντώνιος.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Δὲν εἶμαι καλά, αἰσθάνομαι ἀθυμίαν.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Λυποῦμαι ἀναγγέλλων τὴν ἀπόφασίν μου.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Βοήθησόν με νὰ ἐξέλθω ἀγαπητή μου Χάρμιον, θὰ πέσω· δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ παραταθῇ πολὺ ἡ κατάστασις αὕτη, δὲν ἀντέχουσιν αἱ φυσικαὶ δυνάμεις.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Τώρα προσφιλής μου βασίλισσα.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Στάσου μακρὰν σὲ παρακαλῶ.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Τί συμβαίνει;

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Βλέπω ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν σου ὅτι ἔχεις καλὰς εἰδήσεις. Τί λέγει ἡ σύζυγος; Δύνασαι νὰ ἀναχωρήσῃς. Εἴθε νὰ μὴ σοὶ ἐπέτρεπε ποτὲ νὰ ἔλθῃς! Ἂς μὴ εἴπῃ ὅτι ἐγὼ σὲ κρατῶ ἐδῶ. Οὐδεμίαν ἐξουσίαν ἔχω ἐπὶ σοῦ· εἰς αὐτὴν ἀνήκεις.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Μάρτυρές μου οἱ θεοί.

ΚΛΑΟΠΑΤΡΑ. Ὦ, οὐδέποτε βασίλισσα ἐπροδόθη κατὰ τρόπον τοιοῦ-

1. Ὑπαινιγμὸς δημώδους δυσειδαιμονίας, καθ' ἣν ἡ θρὶξ τοῦ ἵππου ῥιπτομένη εἰς διεφθαρμένον ὕδωρ μεταβάλλεται εἰς ὄφιν.

τον! Καὶ ὅμως εἶδον ἐξ ἀρχῆς τεκταινομένην τὴν προδοσίαν.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Κλεοπάτρα!

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Πῶς νὰ πιστεύσω ὅτι εἶσαι ἰδικός μου καὶ πιστὸς, καὶ ἂν ἀκόμη οἱ ὅρκοι σου ἐκλόνιζον τοὺς θρόνους τῶν θεῶν, σὺ ὁ ἐξαπατήσας τὴν Φουλβίαν; Τρέλλα τερατώδης νὰ πιστεύσω εἰς τοὺς ψευδεῖς ἐκείνους ὅρκους οἵτινες καταπατῶνται ἅμα προφερόμενοι!

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Γλυκυτάτη βασίλισσα—

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Μὴ ζήτει σὲ παρακαλῶ πρόφασιν διὰ τὴν ἀναχώρησίν σου, ἀλλ' ἀποχαιρέτησον καὶ ἄπελθε· ὅταν παρεκάλεις νὰ μείνῃς, εἶχες τότε προχείρους τοὺς λόγους. Δὲν ὡμίλεις τότε περὶ ἀναχωρήσεως. Ἐπὶ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τῶν χειλέων μου ὑπῆρχεν ἡ αἰωνιότης, ἡ δὲ εὐτυχία ἐπεκάθητο ἐπὶ τῶν βλεφάρων μου· καὶ τὸ εὐτελέστατον τῶν πραγμάτων ἐν ἐμοὶ εἶχέ τι τότε τὸ ἀγγελικόν. Εἶμαι ἀκόμη ἡ ἰδία ἢ σὺ, ὁ μέγιστος στρατιώτης τοῦ κόσμου, κατέστης ὁ μέγιστος τῶν ψευστῶν.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Λοιπὸν, κυρία!

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ἤθελον νὰ εἶχον τὸ ἀνάστημά σου· θὰ ἐμάνθανες τότε ὅτι ὑπάρχει γενναία καρδία ἐν Αἰγύπτῳ.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἄκουσόν μου, βασίλισσα· ἡ κραταρὰ τῶν περιστάσεων ἀνάγκη αἰτεῖ ἐπί τινα χρόνον τὰς ὑπηρεσίας μου, ἀλλ' ἡ καρδία μου θὰ μείνῃ παρὰ σοί. Ἡ Ἰταλία ἡμῶν εἶναι ἕρμαιον ἐμφυλίων σπαραγμῶν. Ὁ Σέξτος Πομπήϊος βαδίζει πρὸς τὰς πύλας τῆς Ῥώμης· τὸ ἰσόπαλον τῶν ἐσωτερικῶν κομμάτων γεννᾷ φατριαστικὰς ἀνησυχίας. Οἱ ἄλλοτε μισούμενοι καθίστανται νῦν ἀγαπητοὶ ἕνεκα τῆς ἰσχύος αὐτῶν, ὁ δὲ καταδικασθεὶς Πομπήϊος, ὠφελούμενος ἐκ τῆς δόξης τοῦ πατρός του ἐπισπᾶται ταχέως τὰς συμπαθείας τῶν μὴ ὠφεληθέντων ἐκ τῆς παρούσης καταστάσεως, τούτων δὲ ὁ πληθυνόμενος ἀριθμὸς ἀποβαίνει ἐπικίνδυνος· οἱ δὲ ἐκ τῆς ἡσυχίας ἀπαυδήσαντες ζητοῦσιν ἀντιφάρμακον δι' οἰασδήποτε παρατόλμου καὶ ἀπελπιστικῆς μεταβολῆς. Ἀλλ' ἐκεῖνο ὅπερ ἀφορᾷ μόνον ἐμὲ, τοῦτο δὲ, κάλλιον παντὸς ἄλλου, πρέπει νὰ σὲ καθησυχάζῃ διὰ τὴν ἀναχώρησίν μου, εἶνε ὁ θάνατος τῆς Φουλβίας.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ἂν ἡ ἡλικία δὲν ἠδυνήθη ἔτι νὰ μὲ ἀπαλλάξῃ τῆς κουφονοίας μὲ ἔχει ὅμως ἀπηλλαγμένην τῆς νηπιώδους εὐπιστίας. Εἶνε δυνατὸν νὰ ἀποθάνῃ ἡ Φουλβία;

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἀπέθανε, βασίλισσά μου. (*Τῇ ἐγχειρίζει ἐπιστολήν*). Ἰδὲ καὶ ἀνάγνωθι ἐν βασιλικῇ ἀνέσει τὰς ταραχὰς ἃς αὕτη διήγειρε· καὶ τέλος, τὸ πάντων κάλλιστον, ἰδὲ πότε καὶ ποῦ ἀπέθανεν.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ὢ τοῦ ψευδεστάτου ἔρωτος! Ποῦ εἶνε αἱ ἱεραὶ φιάλαι τὰς ὁποίας ἔπρεπε νὰ πληρώσῃς ἐκ δακρύων λύπης, Βλέπω τώρα ἐκ τοῦ θανάτου τῆς Φουλβίας τίνι τρόπῳ θὰ κούσῃς καὶ τὸν ἰδικόν μου.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Παῦσον πλέον τὰς ἔριδας, καὶ ἑτοιμάσθητι νὰ μάθῃς τὰ

σχέδιά μου, τῶν ὁποίων ἡ ἐκτέλεσις εἶνε εἰς τὴν πλήρη ἐξουσίαν σου. Ὁρκίζομαι εἰς τὸ πῦρ τὸ ζωογονοῦν τὴν ἰλὺν τοῦ Νείλου νἀναχωρήσω πιστὸς πρὸς σὲ στρατιώτης καὶ θεράπων, κηρύττων πόλεμον ἢ συνομολογῶν εἰρήνην κατὰ τὴν σὴν ἐπιθυμίαν.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ἔλα Χάρμιον, κόψε τὸν στηθόδεσμόν μου —Ἀλλ' ὄχι! ἄφησέ τον — ἐν τῇ αὐτῇ στιγμῇ καὶ ἠσθένησα καὶ ἀνέλαβον· τοιοῦτος εἶνε καὶ ὁ ἔρως τοῦ Ἀντωνίου.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἡσύχασον, περισπούδαστός μοι βασίλισσα καὶ ἐμπιστεύθητι εἰς τὸν ἔρωτα ἐκείνου ὅστις ὑφίσταται σπουδαίαν δοκιμασίαν.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ἔχω τὸ παράδειγμα τῆς Φουλβίας . . . Στρέψον, σὲ παρακαλῶ, τὸ πρόσωπον, καὶ κλαῦσον δι' αὐτήν· ἀποχαιρέτισόν με ἔπειτα, καὶ εἰπὲ ὅτι τὰ δάκρυα ταῦτα χύνονται χάριν τῆς βασιλίσσης τῆς Αἰγύπτου. Ἔλα, σὲ παρακαλῶ, ὑποκρίθητι τελείαν ὑποκρισίαν, καὶ κατόρθωσον νὰ φανῇς αἰσθανόμενος λύπην ἀκραιφνῆ.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἀρκεῖ· θὰ μοῦ ἀνάψῃς τὸ αἷμα.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Δύνασαι νὰ ὑποκριθῇς ἔτι καλλίτερον, ἀλλὰ καὶ τοῦτο εἶνε ἀρκετόν.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Μὰ τὸ ξῖφός μου!

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Καὶ μὰ τὴν ἀσπῖδά σου! — Ἔ κάτι καλλίτερα, ἀλλ' ὄχι τέλειον. Κύτταξε σὲ παρακαλῶ, Χάρμιον, πόσον ἁρμόζει ὁ θυμὸς εἰς τὸν Ἡρακλείδη τοῦτον Ῥωμαῖον [1].

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Σὲ καταλείπω, βασίλισσα.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Μίαν λέξιν, φιλόφρων στρατηγέ. Κύριε, σὺ κ' ἐγὼ πρέπει νὰ χωρισθῶμεν.—Ἀλλὰ δὲν πρόκειται περὶ τούτου. Κύριε, σὺ κ' ἐγὼ ἠγαπήθημεν — ἀλλὰ καὶ πάλιν δὲν πρόκειται περὶ τούτου, ὡς καλῶς γινώσκεις. Ἤθελον νὰ εἴπω περὶ—ὢ ἡ μνήμη μου εἶνε τόσον ἄπιστος ὡς ὁ Ἀντώνιος. Τὰ πάντα λησμονῶ [2].

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἂν δὲν ἐγνώριζον ὅτι ἡ βασίλισσα ὑπέβαλλεν εἰς τὸ θέλημά της τὴν κουφότητα, θὰ ὑπελάμβανον αὐτὴν ὡς τὴν προσωποποίησιν τῆς κουφότητος.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Καὶ ὅμως εἶνε βαρὺ φορτίον νὰ ἔχῃ τις τὴν κουφότητα ταύτην τόσον ἐγγὺς τῆς καρδίας ὅσον ἡ Κλεοπάτρα, ἀλλὰ συγχώρησόν μοι, διότι καὶ αὐταὶ αἱ ἥδισται ἕξεις μου ἀποβαίνουσι δυσαρεστώταται εἰς ἐμέ, ὅταν καὶ εἰς σὲ δὲν ἀρέσκουσιν. Ἡ τιμή σου ἐπιτάττει τὴν ἀναχώρησίν σου· μὴ προσέχῃς λοιπὸν εἰς τὴν ἄσπλαγχνόν μου ἀνοησίαν. Εἴθε οἱ θεοὶ νά σε προφυλάττωσιν, εἴθε τῆς δάφνης ὁ στέφανος νὰ κοσμῇ τὸ ξῖφός σου, καὶ ἡ εὐτυχία νὰ σὲ ἀκολουθῇ κατὰ πόδας!

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἐμπρὸς ἄγωμεν. Τοιαύτη εἶνε ἡ φύσις τοῦ ἀποχωρισμοῦ

1 Ὁ Ἀντώνιος ἔλεγεν ὅτι εἶλκε τὸ γένος ἐκ τοῦ Ἄντωνος, υἱοῦ τοῦ Ἡρακλέους.

2 Τὸ κείμενον λέγει I am all forgotten, ἀλλὰ σχολιάζεται ὡς I forget every thing.

ἡμῶν ὥστε σὺ μὲν μένουσα ἐδῶ, θὰ μὲ συνοδεύσῃς πανταχοῦ, ἐγὼ δὲ καίπερ μακρὰν σου φεύγων, θὰ μένω μετὰ σοῦ. Ἄγωμεν (ἐξέρχονται).

ΣΚΗΝΗ Δ'.

Ῥώμη. Δωμάτιον ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Καίσαρος.

ΟΚΤΑΒΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡ, ΛΕΠΙΔΟΣ
μετὰ τῆς συνοδείας των.

ΚΑΙΣΑΡ. Δύνασαι νὰ ἴδῃς Λέπιδε καὶ νὰ μάθῃς εἰς τὸ ἑξῆς, ὅτι δὲν εἶνε ἴδιον τοῦ Καίσαρος νὰ μισῇ μέγαν συνάρχοντα. Ἰδοὺ τί γράφουσιν ἐξ Ἀλεξανδρείας.«Ἁλιεύει, πίνει, καὶ διέρχεται τὰς νύκτας εἰς συμπόσια· δὲν εἶνε ἀνδρικώτερος τῆς Κλεοπάτρας, οὔτε ἡ χήρα τοῦ Πτολεμαίου θηλυπρεπεστέρα αὐτοῦ». Μόλις ἠξίωσε νὰ δεχθῇ τοὺς ἀπεσταλμένους ἡμῶν ἢ νὰ σκεφθῇ περὶ τῶν συναδέλφων του. Ἐν ἑνὶ λόγῳ, ἔχει πάντα τὰ ἀνθρώπινα ἐλαττώματα.

ΛΕΠΙΔΟΣ. Δὲν δύναμαι νὰ πιστεύσω ὅτι τὰ ἐλαττώματά του εἶνε τοσαῦτα ὥστε νὰ ἀμαυρώσωσι τὰς ἀρετάς του. Τὰ σφάλματα ἐν αὐτῷ εἶνε ὡς αἱ κηλῖδες τοῦ οὐρανοῦ, αἵτινες λάμπουσι πλειότερον εἰς τὸ σκότος· κληρονομικὰ μᾶλλον ἢ ἐπίκτητα, ἐκ τῆς φύσεως μᾶλλον ἢ ἐξ ἑαυτοῦ προερχόμενα.

ΚΑΙΣΑΡ. Εἶσαι πολὺ ἐπιεικής. Ἂς παραδεχθῶμεν ὅτι δὲν εἶνε ἄτοπον νὰ κυλίεται ἐπὶ τῆς κλίνης τῶν Πτολεμαίων, νὰ παραχωρῇ βασίλειον διὰ μίαν ἀστειότητα, νὰ κρεπαλᾷ μετὰ δούλων, οἰνοβαρὴς δὲ καὶ κλονούμενος νὰ διέρχηται τὰς ὁδοὺς ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ, γρονθοκοπούμενος μετὰ ῥυπαρῶν φαυλοβίων· ἂς παραδεχθῶμεν ὅτι ταῦτα πάντα δὲν εἶνε ἀπρεπῆ — καὶ ἀληθῶς πρέπει νὰ ἦνε σπανία φύσις διὰ νὰ κηλιδωθῇ ὑπὸ τοιούτων πράξεων — καὶ ὅμως, δὲν πρέπει παντάπασι νὰ συγχωρῇ ὁ Ἀντώνιος τὰ αἴσχη ταῦτα, ὅταν ἡμεῖς ὑποφέρωμεν ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐπιπολαιότητός του. Ἂν μόνον κατὰ τὰς ὥρας τῆς σχολῆς αὐτοῦ παρεδίδετο εἰς τὸν ἡδυπαθῆ τοῦτον βίον, ὁ κόρος καὶ ἡ ἐξάντλησις ἤθελον συνετίσει αὐτὸν, ἀλλὰ νὰ σπαταλᾷ τὸν χρόνον, ὅστις ἐπιτάττει αὐτὰ, νἀφήσῃ τὰς διασκεδάσεις, καὶ νὰ σκεφθῇ περὶ τοῦ ἰδίου καὶ τοῦ ἡμετέρου συμφέροντος, τοῦτο σημαίνει ὅτι εἶνε ἄξιος τῆς τιμωρίας ἐκείνης, ἣν ἐπιβάλλουσιν συνήθως εἰς τοὺς νεανίσκους, οἵτινες ἔχουσι μὲν ἀρκοῦσαν μάθησιν, θυσιάζουσιν ὅμως τὴν ἑαυτῶν πεῖραν εἰς τὰς προσωρινὰς ἡδονὰς καὶ γίνονται ἀποστάται τῆς λογικῆς (εἰσέρχεται ἀγγελιαφόρος). Ἰδοὺ μᾶς φέρουσι νέας εἰδήσεις.

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ. Αἱ διαταγαί σου ἐξετελέσθησαν πανευγενέστατε

Καῖσαρ, καὶ μετ' ὀλίγον θὰ μάθῃς τὰ συμβαίνοντα. Ὁ Πομπήϊος εἶνε ἰσχυρὸς κατὰ θάλασσαν, καὶ φαίνεται ὅτι προσείλκυσε τὴν ἀγάπην ἐκείνων οἵτινες ἐκ φόβου μόνον ἠκολούθουν τῷ Καίσαρι. Οἱ δυσηρεστημένοι σπεύδουσιν εἰς τοὺς λιμένας, ἡ δὲ κοινὴ γνώμη παριστᾷ αὐτὸν ὡς θῦμα τῆς ἀδικίας.

ΚΑΙΣΑΡ. Ἔπρεπε νὰ τὸ περιμένω. Ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτάτης ἐποχῆς διδασκόμεθα ὅτι ὁ ἄρχων ἔχει ὑπὲρ αὐτοῦ τὰς εὐχὰς τοῦ λαοῦ, ἕως ὅτου καταλάβῃ τὴν ἐξουσίαν, ὅτι ὁ πεπτωκὼς τότε μόνον ἀγαπᾶται, ὅταν πλέον δὲν ἦνε ἄξιος ἀγάπης, καὶ ὅτι καθίσταται ἐπιθυμητὸς μόνον ὅταν ἐκλίπῃ. Ὁ λαὸς ὁμοιάζει πρὸς φῦκον κυματίζοντα ἐπὶ τῶν ὑδάτων, ὅστις φέρεται τῇδε κἀκεῖσε ὑπὸ τοῦ ἑκάστοτε μεταβαλλομένου ἀνέμου καὶ φθείρεται ἐν τῇ ἀενάῳ ταύτῃ κινήσει.

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ. Σοὶ ἀναγγέλλω, Καῖσαρ, ὅτι οἱ διαβόητοι πειραταὶ Μενεκράτης καὶ Μηνᾶς εἶνε κύριοι τῆς θαλάσσης, καὶ ὅτι διασχίζουσιν αὐτὴν διὰ πλοίων παντὸς εἴδους. Πολλὰς ἐπιδρομὰς ἐπιχειροῦσιν εἰς τὴν Ἰταλίαν, καὶ πανικὸν ἐμπνέουσιν εἰς τὰς παραλίους πόλεις, ἐξανίσταται δὲ καὶ ἐπαναστατεῖ ἡ σφριγῶσα νεολαία· ἂν κἀνὲν πλοῖον τολμήσῃ ν' ἀποπλεύσῃ, συλλαμβάνεται αὐθωρεί, τὸ δὲ ὄνομα τοῦ Πομπηΐου ἐμπνέει περισσότερον φόβον παρ' ὅσον θὰ ἐνέπνεεν ὁ κατ' αὐτοῦ πόλεμος.

ΚΑΙΣΑΡ. Ἄφες Ἀντώνιε τὸν ἀκόλαστον καὶ ἡδυπαθῆ βίον σου. Διωχθεὶς ποτὲ ἐκ τῆς Μουτίνης ὅπου ἐφόνευσας τοὺς ὑπάτους Πάνσαν καὶ Ἵρτιον καὶ ταλαιπωρούμενος ὑπὸ τῆς πείνης, ὑπέφερες αὐτήν, καίτοι ἁβροδιαίτως ἀνατραφείς, καὶ αὐτῶν τῶν ἀγρίων ὑπομονητικώτερον, πίνων καὶ ἵππων οὖρον, καὶ βορβορῶδες καὶ διεφθαρμένον ὕδωρ, τὸ ὁποῖον καὶ αὐτὰ τὰ ζῶα ἀπέφευγον μετ' ἀποστροφῆς· ὁ οὐρανίσκος σου δὲν ἀπηξίου οὔτε τῶν ἀγριωτέρων βάτων τοὺς καρπούς, καὶ ὡς ἔλαφος, ὅταν ἡ χιὼν καλύπτῃ τὰς βοσκάς, ἐβλαστολόγεις καὶ αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς φλοιοὺς τῶν δένδρων λέγεται δὲ ὅτι ἐπὶ τῶν Ἄλπεων σὲ εἶδον τρώγοντα κρέας παράδοξον, οὗτινος ἡ θέα μόνη ἐπέφερεν εἴς τινας τὸν θάνατον. Ταῦτα δὲ πάντα—καὶ τὸ λέγω πρὸς καταισχύνην σου—ὑπέφερες τόσον ἀνδρικῶς, ὥστε οὐδαμῶς ἠλλοιώθη τὸ πρόσωπόν σου.

ΛΕΠΙΔΟΣ. Εἶνε ἄξιος οἴκτου.

ΚΑΙΣΑΡ. Εἴθε τὸ αἴσθημα τῆς καταισχύνης νὰ ἐπιταχύνῃ τὴν ἔλευσίν του. Εἶνε καιρὸς νὰ ἐμφανισθῶμεν οἱ δύο ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον πρέπει πάραυτα νὰ προσκαλέσω τὸ συμβούλιον. Ἡ ἀδράνεια ἡμῶν ἐξυπηρετεῖ τὰ συμφέροντα τοῦ Πομπηΐου.

ΛΕΠΙΔΟΣ. Αὔριον Καῖσαρ θὰ ἦμαι εἰς θέσιν νὰ σοὶ ἀναγγείλω ἀκριβῶς διὰ τίνων δυνάμεων θὰ δυνηθῶ νὰ ἐπαρκέσω κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις.

ΚΑΙΣΑΡ. Ἕως ὅτου δὲ συνέλθωμεν θὰ φροντίσω καὶ ἐγὼ περὶ τούτου. Χαῖρε.

ΛΕΠΙΔΟΣ. Χαῖρε, Καῖσαρ. Ἂν κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο μάθῃς τι νεώτερον περὶ τῶν συμβαινόντων, σὲ παρακαλῶ νὰ μοὶ τὸ ἀναγγείλῃς.

ΚΑΙΣΑΡ. Μὴ ἀμφίβαλλε, Λέπιδε, γνωρίζω τὸ καθῆκόν μου.

ΣΚΗΝΗ Ε'.

Ἀλεξάνδρεια. Δωμάτιον ἐν τοῖς ἀνακτόροις.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ, ΧΑΡΜΙΟΝ, ΕΙΡΑΣ ΚΑΙ ΜΑΡΔΙΑΝΟΣ

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Χάρμιον.

ΧΑΡΜΙΟΝ. Κυρία.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Χά, χά! — Δός μοι νὰ πίω μανδραγόραν.

ΧΑΡΜΙΟΝ. Διατί, κυρία;

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Διὰ νὰ δυνηθῶ νὰ κοιμηθῶ κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἀπουσίας τοῦ Ἀντωνίου μου.

ΧΑΡΜΙΟΝ. Παραπολὺ σκέπτεσαι περὶ αὐτοῦ.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ὦ, εἶνε προδοσία!

ΧΑΡΜΙΟΝ. Ὄχι, κυρία δὲν πιστεύω.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ἔ! εὐνοῦχε! Μαρδιανέ!

ΜΑΡΔΙΑΝΟΣ. Τί ἐπιθυμεῖ ἡ ὑμετέρα ὑψηλότης;

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ὄχι βεβαίως ν' ἀκούσω τώρα τὸ τραγοῦδί σου. Δὲν εὐχαριστοῦμαι εἰς ὅ,τι ἔχει ὁ εὐνοῦχος. Εἶσαι εὐτυχὴς ὢν εὐνοῦχος, διότι οὕτως αἱ σκέψεις σου δὲν πλανῶνται μακρὰν τῆς Αἰγύπτου. Αἰσθάνεσαι ποτὲ ἔρωτα;

ΜΑΡΔΙΑΝΟΣ. Ναί, χαριτωμένη βασίλισσα.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ, Πράγματι; [1]

ΜΑΡΔΙΑΝΟΣ. Ἐν τῷ πράγματι, ὄχι κυρία,[2] διότι δὲν δύναμαι νὰ κάμω ἄλλο, παρ' ὅτι εἶνε ἐμπράκτως ἀθῶον νὰ κάμῃ τις. Ἔχω ὅμως ἄγρια πάθη καὶ συχνὰ συλλογίζομαι τί ἔκαμεν ἡ Ἀφροδίτη μὲ τὸν Ἄρην.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ποῦ νομίζεις Χάρμιον ὅτι θὰ εἶνε τώρα; Εἶνε ὄρθιος ἢ κάθηται; περιπατεῖ ἢ ἱππεύει; Ὦ σὺ, μακάριε ἵππε, ὅστις φέρεις τὸν Ἀντώνιον! Βάδιζε ἀσφαλῶς! διότι γινώσκεις ὁποῖον φέρεις; τὸν ἡμιάτλαντα τοῦ κόσμου, τὸν βραχίονα καὶ τὴν περικεφαλαίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ὁμιλεῖ κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ἢ ψιθυρίζει τὰ ἑξῆς: «Ποῦ εἶνε ὁ ἐκ τοῦ γηραιοῦ Νείλου ὄφις μου», διότι οὕτω μὲ ὀνομάζει. Ἀλλὰ βλέπω ὅτι τρέφομαι μὲ ἡδυπαθέστατον δηλητήριον. Εἶνε δυνατὸν νὰ σκεφθῇ περὶ

1 Indeed.

2 Not in deed, madam.

ἐμοῦ ἣν κατέστησαν μέλαιναν τὰ ἐρωτικὰ φιλήματα τοῦ Φοίβου καὶ ἐρυτίδωσε βαθέως ὁ χρόνος; Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς σου, ὦ εὐρυμέτωπε Καῖσαρ, ἤμην ἀξία μονάρχου, ὁ δὲ μέγας Πομπήϊος, μένων ἀκίνητος καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ μετώπου μου προσηλῶν ἔβλεπεν αὐτὸ ἀσκαρδαμυκτὶ καὶ ἀπέθνησκεν ἀτενίζων ἐκείνην ἐξ ἧς ἤντλει τὴν ζωήν. (Εἰσέρχεται ὁ Ἀλεξᾶς).

ΑΛΕΞΑΣ. Χαῖρε βασίλισσα τῆς Αἰγύπτου.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Πόσον διαφέρεις τοῦ Μάρκου Ἀντωνίου! Καὶ ὅμως ἐπειδὴ εἶσαι ἀπεσταλμένος παρ' αὐτοῦ ὁ φιλοσοφικὸς ἐκεῖνος λίθος σὲ ἐχρύσωσε διὰ τῆς ἀφῆς του. Πῶς εἶνε ὁ ἀνδρεῖός μου Μάρκος Ἀντώνιος;

ΑΛΕΞΑΣ. Ἡ τελευταία του πρᾶξις ἀγαπητὴ βασίλισσα ἦτο ἓν φίλημα — τὸ τελευταῖον πολλῶν ἄλλων — τὸ ὁποῖον ἔδωκεν εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῦτον μαργαρίτην. — Οἱ λόγοι του εἶνε ἐρριζωμένοι εἰς τὴν καρδίαν μου.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ἡ ἀκοή μου εἶνε ἀνυπομόνητος νὰ τοὺς ἀποσπάσῃ ἐκεῖθεν.

ΑΛΕΞΑΣ. Φίλε μου, μοὶ εἶπεν· «Ἄγγειλον τῇ βασιλίσσῃ ὅτι ὁ πιστὸς »Ῥωμαῖος στέλλει εἰς τὴν ἰσχυρὰν βασίλισσαν τῆς Αἰγύπτου, τὸν θησαυρὸν ἑνὸς ὀστράκου, καὶ ὅτι διὰ νὰ ἐπανορθώσω τὸ μικροπρεπὲς τοῦτο »δῶρον θὰ στολίσω διὰ βασιλείων τὸν μεγαλοπρεπῆ αὐτῆς θρόνον. Εἰπὲ »αὐτῇ ὅτι ἡ ἀνατολὴ ἅπασα θὰ τὴν ἀνακηρύξῃ βασίλισσαν». Μετὰ δὲ ταῦτα ἔκλινε τὴν κεφαλήν, καὶ μὲ τρόπον σοβαρὸν ἀνέβη ἐπὶ θυμοειδοῦς ἵππου τοῦ ὁποίου οἱ γενναῖοι χρεμετισμοὶ ἐκάλυψαν τὴν φωνήν μου.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Πῶς ἦτο μελαγχολικὸς ἢ φαιδρός;

ΑΛΕΞΑΣ. Ὅπως κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην τοῦ ἔτους τὴν μεταξὺ ψύχους καὶ θάλπους· οὔτε μελαγχολικός, οὔτε φαιδρός.

ΚΛΕΟΠΑΡΑ. Ὢ κρᾶσις εὐτυχής! Ἰδέ τον, ἰδέ τον, καλή μου Χάρμιον· τοιοῦτος εἶνε ὁ Ἀντώνιος, ἀλλὰ πρόσεξέ τον. Δὲν ἦτο μελαγχολικός, διότ ἤθελε νὰ ἐνθαρρύνῃ ἐκείνους οἵτινες ἐλάμβανον θάρρος παρ' αὐτοῦ· δὲν ἦτο δὲ φαιδρός, ὡς νὰ ἐφαίνετο λέγων εἰς αὐτοὺς ὅτι ἡ διάνοιά του ἐστρέφετο πρὸς τὴν Αἴγυπτον ὅπου καὶ ἡ εὐτυχία του· ἀλλὰ μεταξὺ τῶν δύο τούτων διαθέσεων. Ὢ θεῖον κρᾶμα! Εἴτε μελαγχολικὸς εἶσαι, εἴτε φαιδρός, ἡ ὑπερβολὴ τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἑτέρου πάθους σοὶ ἁρμόζει ὅσον εἰς οὐδένα ἄλλον θνητόν.(Πρὸς τὸν Ἀλεξᾶν). Συνήντησας τοὺς ταχυδρόμους μου;

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ. Ναί, βασίλισσα, εἴκοσι διαφόρους ἀγγελιαφόρους. Πρὸς τί τόσῳ πολλούς;

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ὁ γεννηθεὶς τὴν ἡμέραν καθ' ἣν θὰ λησμονήσω νὰ πέμψω ἀποστόλους πρὸς τὸν Ἀντώνιον, θὰ ἀποθάνῃ ἐλεεινός. — Χαρτὶ καὶ μελάνη, Χάρμιον.— Καλῶς ἦλθες, φίλτατε Ἀλεξᾶ. — Ἠγάπησα ποτὲ τόσῳ τὸν Καίσαρα, Χάρμιον;

ΧΑΡΜΙΟΝ. Ὢ τὸν ἀνδρεῖον ἐκεῖνον Καίσαρα!

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Νὰ σκάσῃς ἂν ἀποκριθῇς πάλιν μὲ τόσην ἔμφασιν! Εἰπέ τον ἀνδρεῖον Ἀντώνιον.

ΧΑΡΜΙΟΝ. Τὸν ἀνδρεῖον Καίσαρα!

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Μὰ τὴν Ἶσιδα, θὰ σοῦ σπάσω τὰ δόντια, ἂν παραβάλῃς καὶ πάλιν, μὲ τὸν Καίσαρα τὸν πρῶτον ἄνδρα τοῦ κόσμου!

ΧΑΡΜΙΟΝ. Ζητῶ ταπεινῶς συγγνώμην. Ἐπαναλαμβάνω *τὸ τραγοῦδί σου.*

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Κατὰ τὴν νεαράν μου ἡλικίαν, ὅτε ἡ κρίσις δὲν ἦτο ὥριμος. . . . τὸ αἷμα ψυχρόν, νὰ ἐπαναλαμβάνῃς τώρα ὅ,τι ἔλεγον τότε! . . Ἐλθέ, ἂς ἐξέλθωμεν. . . Φέρε μου χαρτὶ καὶ μελάνην· θὰ λαμβάνῃ καθ' ἑκάστην νέους χαιρετισμούς, καὶ ἂν πρόκηται ἀκόμη νὰ καταστήσω τὴν Αἴγυπτον ἔρημον κατοίκων.

ΠΡΑΞΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΣΚΗΝΗ Α'.

Μεσσήνη. Δωμάτιον ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Πομπηΐου.

ΠΟΜΠΗΙΟΣ, ΜΕΝΕΚΡΑΤΗΣ, ΜΗΝΑΣ

ΠΟΜΠΗΙΟΣ. Ἂν οἱ μεγάλοι θεοὶ εἶνε δίκαιοι θὰ συνταχθῶσι μετὰ τῶν δικαίων.

ΜΗΝΑΣ. Μάθε, ἀνδρεῖε Πομπήϊε, ὅτι δὲν ἀρνοῦνται ὅ,τι ἀναβάλλουσι.

ΠΟΜΠΗΙΟΣ. Καθ' ὃν χρόνον ἱκετεύομεν αὐτοὺς γονυκλινεῖς εἰς τοὺς πόδας τοῦ θρόνου των, καταστρέφεται τὸ παρ' ἡμῶν αἰτούμενον.

ΜΕΝΕΚΡΑΤΗΣ. Ἡμᾶς αὐτοὺς ἀγνοοῦντες, αἰτοῦμεν συνεχῶς ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον δύναται νὰ μᾶς βλάψῃ, ἀλλ' οἱ θεοὶ ἀρνοῦνται αὐτὸ ἐν τῇ συνέσει των πρὸς σωτηρίαν ἡμῶν· ὥστε κερδίζομεν ὅταν αἱ προσευχαὶ ἡμῶν δὲν εἰσακούωνται.

ΠΟΜΠΗΙΟΣ. Θὰ ἐπιτύχω· ὁ λαὸς μὲ ἀγαπᾷ, ἡ δὲ θάλασσα εἶνε εἰς τὴν ἐξουσίαν μου. Ἡ ἰσχύς μου αὐξάνει ἀδιαλείπτως, καὶ ἐλπίζω νὰ φθάσῃ εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς δυνάμεως. Ὁ Μάρκος Ἀντώνιος δὲν ἔχει κατὰ νοῦν ν' ἀφήσῃ τὰ συμπόσια τῆς Αἰγύπτου χάριν ἐξωτερικῶν πολέμων. Ὁ Καῖσαρ συλλέγει χρήματα, ἀλλ' ἀποβάλλει τὰς συμπαθείας τοῦ λαοῦ. Ὁ Λέπιδος, κολακεύων καὶ τοὺς δύο, κολακεύεται ὑπ' ἀμφοτέρων· οὐδένα ἀγαπᾷ, ἀλλὰ καὶ οὐδεὶς ἐκ τῶν δύο σκέπτεται περὶ αὐτοῦ.

ΜΕΝΕΚΡΑΤΗΣ. Ὁ Καῖσαρ καὶ ὁ Λέπιδος ἐξεστράτευσαν μετὰ στρατεύματος πολυαρίθμου.

ΠΟΜΠΗΙΟΣ. Πόθεν τὸ γνωρίζεις; εἶνε ψεῦδος.

ΜΕΝΕΚΡΑΤΗΣ. Παρὰ τοῦ Σιλβίου, στρατηγέ.

ΠΟΜΠΗΙΟΣ. Ὀνειρεύεται. Γνωρίζω ὅτι καὶ οἱ δύο εἶνε εἰς τὴν Ῥώμην, ἀναμένοντες τὸν Ἀντώνιον. Εἴθε πάντα τὰ θέλγητρα τοῦ ἔρωτος νὰ καλλύνωσι τὰ μαραμένα σου χείλη, ὦ ἀκόλαστος Κλεοπάτρα! Ἂς ἑνωθῇ ἡ μαγεία μετὰ τῆς καλλονῆς, καὶ μετ' αὐτῶν ἀμφοτέρων ἡ ἡδυπάθεια. Πρόσδεσον τὸν ἀκόλαστον εἰς παρατεταμένα συμπόσια, καὶ κράτει ἐξημμένον τὸν ἐγκέφαλόν του. Ἂς ὀξύνωσι τὴν ὄρεξίν του μάγειροι Ἐπικούρειοι δι' ἐρεθιστικῶν καρυκευμάτων, καὶ ἂς ἀμβλύνωσι τῆς τιμῆς τὸ αἴσθημα ὁ ὕπνος καὶ ἡ τρυφή, ἕως οὗ πέσῃ εἰς ἐντελῆ λήθαργον. — Λοιπὸν Βάριε; (Εἰσέρχεται ὁ Βάριος).

ΒΑΡΙΟΣ. Ἔχω τι θετικώτατον νὰ σοὶ ἀναγγείλω. Ὁ Μάρκος Ἀντώνιος ἀναμένεται εἰς Ῥώμην ἀπὸ ὥρας εἰς ὥραν. Τόσος χρόνος παρῆλθεν ἀφ' ὅτου ἀπῆλθε τῆς Αἰγύπτου, ὥστε ἠδύνατο νὰ φθάσῃ καὶ μακρύτερα.

ΠΟΜΠΗΙΟΣ. Μετὰ περισσοτέρας εὐαρεστήσεως θὰ ἤκουον ἀγγελίαν ὀλιγώτερον σπουδαίαν. Δὲν ἐπίστευον, Μηνᾶ, ὅτι ὁ ἀκόρεστος οὗτος ἐρωτότροπος ἤθελε φορέσει τὴν περικεφαλαίαν του χάριν τόσῳ μικροῦ πολέμου· ἡ στρατιωτικὴ αὐτοῦ ἱκανότης εἶνε δὶς ὑπερτέρα τῶν δύο ἄλλων. Ἀλλὰ τώρα πρέπει νὰ μεγαλαυχῶμεν, ἀφοῦ ἡ ἐκστρατεία μας δύναται νἀποσπάσῃ ἀπὸ τοὺς κόλπους τῆς Αἰγυπτίας χήρας τὸν οὐδέποτε ὑπὸ τῶν ἡδονῶν κορεννύμενον Ἀντώνιον.

ΜΗΝΑΣ. Δὲν δύναμαι νὰ παραδεχθῶ ὅτι εἶνε δυνατὸν νὰ ὁμονοήσωσι ποτὲ ὁ Καῖσαρ καὶ ὁ Ἀντώνιος. Ἡ ἀποθανοῦσα σύζυγός του ἐστασίασε κατὰ τοῦ Καίσαρος, ὁ δὲ ἀδελφός του τῷ ἐκήρυξε πόλεμον, μολονότι δὲν πιστεύω νὰ παρωτρύνθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου.

ΠΟΜΠΗΙΟΣ. Δὲν ἠξεύρω, Μηνᾶ, κατὰ πόσον αἱ μικραὶ αὗται ἔριδες δύνανται νὰ ὑποχωρήσωσιν ἀπέναντι τῶν μεγαλειτέρων. Εἶνε πρόδηλον, ὅτι ἂν δὲν εἴχομεν ἐγερθῇ ἐναντίον αὐτῶν, θὰ ἤριζον πρὸς ἀλλήλους, διότι ἔχουσι σπουδαίας ἀφορμὰς ἔριδος, ἀλλὰ δὲν ἠξεύρομεν ἀκόμη κατὰ πόσον ὁ φόβος, ὃν ἐμπνέομεν εἰς αὐτούς, θὰ δυνηθῇ νὰ τοὺς συμφιλιώσῃ, καὶ νὰ διαλύσῃ τὰς ἀσημάντους αὐτῶν διαφοράς. Γενηθήτω τὸ θέλημα τῶν θεῶν. Πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ζωῆς ἡμῶν πρέπει νὰ ἀναπτύξωμεν ὅλας ἡμῶν τὰς δυνάμεις. Ἐλθὲ Μηνᾶ (ἐξέρχονται).

ΣΚΗΝΗ Β'.

Ῥώμη. Δωμάτιον ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Λεπίδου.

ΑΙΝΟΒΑΡΔΟΣ, ΛΕΠΙΔΟΣ

ΛΕΠΙΔΟΣ. Πρᾶξιν ἀρίστην καὶ ἀξίαν σοῦ θὰ πράξῃς, φίλε Αἰνόβαρδε, καθικετεύων τὸν στρατηγόν σου νὰ ποιῆται χρῆσιν πρᾳοτέρων λόγων.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Θὰ παρακαλέσω αὐτὸν νὰ ἀποκρίνεται ὅπως ἁρμόζει εἰς τὸν Ἀντώνιον. Ἂν ὁ Καῖσαρ τὸν ἐρεθίσῃ πρέπει ὁ Ἀντώνιος νὰ λάβῃ ὕφος ἀγέρωχον, καὶ βροντοφώνως ὡς ἄλλος Ἄρης νὰ ἀποκριθῇ. Μὰ τὸν Δία, ἂν ἐγὼ ἔφερον τὸν πώγωνα τοῦ Ἀντωνίου, δὲν θὰ ἔκειρον αὐτὸν σήμερον!

ΛΕΠΙΔΟΣ. Δὲν εἶνε καιρὸς τώρα διὰ προσωπικὰς ἔριδας.

ΑΙΝΟΒΑΡΔΟΣ. Πᾶσα στιγμὴ εἶνε κατάλληλος πρὸς τὰ ζητήματα τὰ ὁποῖα αὕτη γεννᾷ.

ΛΕΠΙΔΟΣ. Ἀλλὰ τὰ μικρότερα πρέπει νὰ ὑποχωροῦν ἀπέναντι τῶν μεγαλειτέρων.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Ὄχι, ἂν τὰ μικρότερα ἔρχωνται πρῶτα.

ΛΕΠΙΔΟΣ. Οἱ λόγοι σου εἶνε ἐμπαθέστατοι. Ἀλλὰ μὴ ὑποδαύλιζε, σὲ παρακαλῶ, τὸ ὑπὸ τὴν τέφραν πῦρ. Ἰδοὺ ἔρχεται ὁ γενναιόφρων Ἀντώνιος. (Εἰσέρχεται ὁ Ἀντώνιος μετὰ τοῦ Βενδιδίου).

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Ἰδοὺ καὶ ὁ Καῖσαρ. (Εἰσέρχ. ὁ Καῖσαρ, ὁ Μαικήνας καὶ ὁ Ἀγρίππας)

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἂν συμφωνήσωμεν ἐδῶ, θὰ μεταβῶμεν ἔπειτα εἰς τὴν χώραν τῶν Πάρθων! Ἀκούεις Βενδίδιε;

ΚΑΙΣΑΡ. Δὲν ἠξεύρω, Μαικήνα, ἐρώτησον τὸν Ἀγρίππαν.

ΛΕΠΙΔΟΣ. Ἐπειδή, γενναῖοι φίλοι, εἶνε σπουδαῖον τὸ ζήτημα τὸ ὁποῖον μᾶς συνήνωσεν ἐδῶ, δὲν πρέπει νὰ ἐπιτρέψωμεν, ὥστε πράξεις ἀσήμαντοι νὰ διαιρέσωσιν ἡμᾶς. Ἀκούσωμεν μὲ πραότητα ὅ,τι ἐπιλήψιμον συνέβη. Ὅταν μετ' ἐμπαθείας συζητῶμεν τὰς μηδαμινὰς ταύτας διαφορὰς ἡμῶν, διαπράττομεν φόνον, ἐνῷ προσπαθοῦμεν νὰ ἐπουλώσωμεν πληγάς. Ὅθεν καθικετεύω ὑμᾶς, εὐγενεῖς συνάδελφοι, νὰ θίγετε τὰ μᾶλλον δυσάρεστα ζητήματα μετὰ μεγίστης πραότητος, ἀποφεύγοντες ἀπρεπεῖς ἢ ἐρεθιστικὰς ἐκφράσεις.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Πολὺ ὀρθόν. Θὰ ἔπραττον οὕτως ἂν εἴμεθα ἐνώπιον τοῦ στρατοῦ καὶ ἕτοιμοι πρὸς μάχην.

ΚΑΙΣΑΡ. Καλῶς ἦλθες εἰς Ῥώμην.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Σὲ εὐχαριστῶ.

ΚΑΙΣΑΡ. Κάθισε.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Κάθισε, κύριε.

ΚΑΙΣΑΡ. Ἔ, λοιπόν.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Μανθάνω ὅτι δίδεις κακὴν σημασίαν εἰς πράγματα τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουν τοιαύτην ἢ δὲν ἀφορῶσιν εἰς σὲ καὶ τοιαύτην ἂν εἶχον.

ΚΑΙΣΑΡ. Θὰ ἤμην γελοῖος ἂν ἄνευ λόγου ἢ δι' ἐλάχιστα ἐθεώρουν ἐμαυτὸν ὑβρισθέντα, καὶ ἰδίως ὑπὸ σοῦ· πολὺ δὲ γελειότερος θὰ ἤμην ἂν ἅπαξ προέφερον περιφρονητικῶς τὸ ὄνομά σου, ἐνῷ οὐδένα εἶχον λόγον νὰ τὸ πράξω.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Τί σοὶ ἔμελεν ἡ ἐν Αἰγύπτῳ διαμονή μου, Καῖσαρ;

ΚΑΙΣΑΡ. Ὄχι πλειότερον ἀφ' ὅτι σοὶ ἔμελεν εἰς Αἴγυπτον ἡ ἐν Ῥώμῃ

ἰδική μου. Ἂν ὅμως ἐκεῖ ἐσκευώρεις κατὰ τῆς ἀρχῆς μου, τότε ἡ ἐν Αἰγύπτῳ διαμονή σου ἠδύνατο νὰ μοὶ ἦνε θέμα συζητήσεως.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Τί ἐννοεῖς μὲ τὸ ἐσκευώρεις;

ΚΑΙΣΑΡ. Δύνασαι νὰ μαντεύσῃς τὰς σκέψεις μου ἐκ τῶν ἐδῶ συμβάντων μου. Ἡ σύζυγος καὶ ὁ ἀδελφός σου ἔλαβον τὰ ὅπλα ἐναντίον μου, ἡ δὲ ἀποστασία των ἐχρησίμευεν ὡς παράδειγμα τὸ ὁποῖον ὤφειλες νὰ ἀκολουθήσῃς· ἦσο τὸ σύνθημα τοῦ πολέμου.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἀπατᾶσαι. Οὐδέποτε ὁ ἀδελφός μου μὲ ἀνέμιξεν εἰς τὰς πράξεις του· ἐπληροφορήθην περὶ τούτου, καὶ αἱ πληροφορίαι μου προέρχονται ἐξ ἀσφαλοῦς πηγῆς, ἐκ τῶν ἐκθέσεων τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων οἵτινες ἐπολέμησαν ὑπὲρ σοῦ. Μήπως δὲν περιεφρόνησε καὶ τὴν ἐξουσίαν μου καὶ τὴν ἰδικήν σου, κηρύξας πόλεμον ἐναντίον σου, καὶ παρὰ τὴν θέλησίν μου, ἀφοῦ ὁ ἰδικός σου ἀγὼν ἦτο καὶ ἰδικός μου; Ὡς πρὸς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην αἱ πρὸς σὲ ἐπιστολαί μου σὲ καθησύχασαν. Ἂν ὅμως θέλῃς νὰ προκαλέσῃς ἔριδα καὶ δὲν ἔχεις ἄλλην ἀφορμήν, μὴ τὴν ζητῇς διὰ τοῦ παραπόνου τούτου.

ΚΑΙΣΑΡ. Δικαιολογεῖσαι ἀποδίδων μοι ἔλλειψιν κρίσεως, ἀλλ' αἱ προφάσεις αὗται δὲν συνηρμολογήθησαν καλῶς.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ὄχι, ὄχι τοιαῦτα. Γινώσκω, εἶμαι βέβαιος ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀπατηθῇς ὡς πρὸς τοῦτο, τουτέστι, ὅτι ἐγώ, σύμμαχός σου ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ κατὰ σοῦ διεξαγομένῳ ἀγῶνι, ἠδυνάμην νὰ βλέπω ἀσμένως πόλεμον συνταράττοντα τὴν ἡσυχίαν μου. Ὡς πρὸς τὴν σύζυγόν μου θὰ σοὶ ηὐχόμην σύζυγον ἔχουσαν τὸ πνεῦμά της. Εἶσαι κύριος τοῦ τρίτου μέρους τοῦ κόσμου, καὶ δύνασαι νὰ διοικήσῃς αὐτὸ διὰ μικροῦ χαλινοῦ, δὲν δύνασαι ὅμως νὰ πράξῃς τὸ αὐτὸ προκειμένου περὶ τοιαύτης συζύγου.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Εἴθε νὰ εἴχομεν ὅλοι τοιαύτας συζύγους, ὥστε οἱ ἄνδρες νὰ παραλαμβάνωσιν αὐτὰς εἰς τοὺς πολέμους!

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Χαρακτῆρος οὖσα βιαίου καὶ ἀνυπομόνου, διήγειρε ταραχάς, — μὴ στερουμένας πολιτικῆς δεξιότητος — αἵτινες ὁμολογῶ μετὰ λύπης, Καῖσαρ, σοὶ ἐπροξένησαν πολλὴν ἀνησυχίαν· ἀλλ' ὡς πρὸς τοῦτο, ὀφείλεις νὰ ὁμολογήσῃς ὅτι οὐδὲν ἠδυνάμην νὰ πράξω.

ΚΑΙΣΑΡ. Σοὶ ἔγραψα ὅτε ἐκραιπάλας ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἀλλὰ σὺ θέσας τὰς ἐπιστολὰς εἰς τὸν κόλπον σου, ἀπέπεμψας τὸν ἀπεσταλμένον μου μετὰ σαρκαστικῶν ἐπιπλήξεων.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἐνεφανίσθη αἰφνιδίως ἐνώπιόν μου πρὶν ἢ εἰσέτι εἰσαγγελθῇ. Πρὸ μικροῦ δὲ εἶχον δεχθῇ εἰς συμπόσιον τρεῖς βασιλεῖς, καὶ κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην δὲν ἤμην ὅπως καὶ τὴν πρωΐαν, ἀλλὰ τὴν ἐπιοῦσαν τῷ ὡμολόγησα εἰς ποίαν κατάστασιν εὑρισκόμην, ὅπερ ἦτο τὸ αὐτὸ ὡς ἐὰν τῷ ἐζήτουν συγγνώμην. Ἀλλὰ μὴ ἀναμιγνύωμεν αὐτὸν εἰς τὴν ἔριδα ἡ-

μῶν. Ἀπαλείψωμεν αὐτὸν ἐκ τῆς διαφορᾶς, ἂν πρόκηται νὰ συζητήσωμεν περὶ ταύτης.

ΚΑΙΣΑΡ. Παρέβης τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ ὅρκου σου· τοιαύτην δὲ παράβασιν οὐδέποτε θὰ δυνηθῇς σὺ νὰ κατηγορήσῃς ἐμοῦ.

ΛΕΠΙΔΟΣ. Μὴ παραφέρεσαι, Καῖσαρ.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ὄχι, Λέπιδε, ἄφες τον νὰ ὁμιλήσῃ· ἡ τιμὴ περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλεῖ καὶ τὴν ὁποίαν ὑποθέτει ὅτι παρέβην εἶνε ἱερά· ἀλλ' ἐξακολούθει, Καῖσαρ. Παρέβην τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ ὅρκου μου.—

ΚΑΙΣΑΡ. Τοῦ νὰ μοὶ παράσχῃς ἔνοπλον βοήθειαν ὅταν ἤθελον ζητήσει αὐτήν, ἀλλὰ σὺ ἠρνήθης ταύτην.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἠμέλησα μᾶλλον, καὶ τοῦτο καθ' ἣν στιγμὴν ὧραι φαρμακεραὶ μὲ καθίστων οὐχὶ κύριον ἐμαυτοῦ. Θὰ δείξω δὲ πρὸς σὲ τὴν μετάνοιάν μου, ὅσον δύναμαι· ἀλλ' ἡ χρηστότης μου δὲν θὰ καταβιβάσῃ τὸ μεγαλεῖόν μου, οὔτε θὰ μεταχειρισθῶ τὸ μεγαλεῖον ἄνευ χρηστότητος. Τὸ ἀληθὲς εἶνε, ὅτι ἡ Φουλβία ὑπεκίνησεν ἐδῶ πολέμους ὅπως μὲ ἀποσπάσῃ ἐκ τῆς Αἰγύπτου, διὰ τοῦτο δ' ἐγὼ ὅστις ἐν ἀγνοίᾳ ὑπῆρξα ἀφορμὴ τούτων, ζητῶ συγγνώμην τοιαύτην, οἵαν ἐπιβάλλει ἡ τιμὴ νὰ ζητήσω ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ.

ΛΕΠΙΔΟΣ. Ὡμίλησας εὐγενῶς.

ΜΑΙΚΗΝΑΣ. Παύσατε, παρακαλῶ, τὴν περὶ τῶν ἀμοιβαίων δυσαρεστήσεων συζήτησιν, λησμονήσατε δ' αὐτὰς ἐντελῶς, ἐνθυμούμενοι ὅτι ἡ παροῦσα στιγμὴ σᾶς ἐπιβάλλει τὴν συμφιλίωσιν.

ΛΕΠΙΔΟΣ. Πολὺ φρονίμως ὡμίλησας, Μαικήνα.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Ἢ ἂν ἐπὶ τοῦ παρόντος συμφιλιωθῆτε, δύνασθε νὰ ἐπανέλθητε ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου, ὅταν δὲν θὰ γίνηται πλέον λόγος περὶ τοῦ Πομπηΐου. Τότε μὴ ἔχοντες ἄλλο τι νὰ πράξητε, θὰ ἔχετε καιρὸν νὰ φιλονεικῆτε.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Σιώπα· σὺ εἶσαι μόνον στρατιώτης.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Εἶχον σχεδὸν λησμονήσει ὅτι ἡ ἀλήθεια πρέπει νὰ σιωπᾷ.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Δεικνύεις ἔλλειψιν σεβασμοῦ πρὸς τοὺς παρόντας, ἀρκεῖ.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Καλὰ λοιπόν, ἐξακολουθῆτε· εἰς τὸ ἑξῆς θὰ εἶμαι ἀναίσθητος ὡς πέτρα.

ΚΑΙΣΑΡ. Ἀποδοκιμάζω μόνον τὸν τρόπον, ὄχι καὶ τὴν οὐσίαν τῆς ὁμιλίας του, διότι δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ μείνωμεν συνδεδεμένοι, ἔχοντες τόσον ἐναντία φρονήματα. Καὶ ὅμως, ἐὰν ἐγνώριζον ὅτι ὑπάρχει κρίκος δυνάμενος νὰ μᾶς συνδέσῃ, θὰ περιηρχόμην τὴν οἰκουμένην πρὸς ἀνεύρεσίν του.

ΑΓΡΙΠΠΑΣ. Ἐπίτρεψόν μοι, Καῖσαρ.

ΚΑΙΣΑΡ. Ὁμίλησον, Ἀγρίππα.

ΑΓΡΙΠΠΑΣ. Ἔχεις ἀδελφὴν ὁμομητρίαν, τὴν θαυμαστὴν Ὀκταβίαν, ὁ δὲ μέγας Ἀντώνιος διατελεῖ νῦν ἐν χηρείᾳ.

ΚΑΙΣΑΡ. Σιώπα, Ἀγρίππα, ἂν σὲ ἤκουεν ἡ Κλεοπάτρα θὰ σὲ ἐπέπληττε δικαίως διὰ τὴν προπέτειάν σου.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Δὲν εἶμαι ἔγγαμος Καῖσαρ, ἄφες τὸν Ἀγρίππαν νὰ ἐξακολουθήσῃ.

ΑΓΡΙΠΠΑΣ. Ὅπως συνδεθῆτε διὰ φιλίας ἀδιασπάστου, ἀδελφοποιήθητε, καὶ τὰς καρδίας ὑμῶν ἑνώσητε διὰ δεσμοῦ ἀδιαρρήκτου· πρέπει ὁ Ἀντώνιος νὰ συζευχθῇ τὴν Ὀκταβίαν, ἀξίαν ἕνεκα τοῦ κάλλους της νὰ συνδεθῇ μετὰ τοῦ ἐπιφανεστάτου τῶν ἀνδρῶν, καὶ τῆς ὁποίας αἱ ἀρεταὶ καὶ αἱ ἔξοχοι χάριτες ἐκφράζουσιν ἐκεῖνο ὅπερ οὐδεὶς δύναται νὰ ἐκφράσῃ. Διὰ τοῦ γάμου τούτου, ὅλαι αἱ μικραὶ ζηλοτυπίαι αἱ φαινόμεναι τώρα μεγάλαι, καὶ ὅλοι οἱ σπουδαῖοι φόβοι οἱ φαινόμενοι ἐπικίνδυνοι, θὰ ἐξηφανίζοντο τότε· τότε καὶ αἱ ἀλήθειαι θὰ ἐθεωροῦντο μῦθοι, ἐνῷ τώρα καὶ οἱ μῦθοι σχεδὸν θεωροῦνται ἀλήθειαι. Ἡ πρὸς ἀμφοτέρους ἀγάπη τῆς Ὀκταβίας ἤθελε συνδέσει μὲν ὑμᾶς, ἐξασφαλίσει δὲ καὶ εἰς τοὺς δύο τὰς συμπαθείας ὅλων. Συγγνώμην δι' ὅσα ἔλαβον τὸ θάρρος νὰ εἴπω. Δὲν εἶνε σκέψις στιγμιαία, ἀλλὰ μεμελετημένη καὶ κατὰ καθῆκον βασανισθεῖσα.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Τί λέγει ὁ Καῖσαρ;

ΚΑΙΣΑΡ. Θὰ περιμείνῃ ν' ἀκούσῃ πῶς ἐξέλαβεν ὁ Ἀντώνιος τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀγρίππα λεχθέντα.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ποίαν ἰσχὺν ἔχει ὁ Ἀγρίππας πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς προτάσεως ταύτης, ἐὰν ἔλεγον, «ἔστω δέχομαι Ἀγρίππα;»

ΚΑΙΣΑΡ. Τὴν ἰσχὺν τοῦ Καίσαρος, τὴν ἰσχύν μου ἐπὶ τῆς Ὀκταβίας.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Εἴθε νὰ μὴ διαλογισθῶ ποτὲ περὶ προσκόμματος τοῦ λαμπροῦ τούτου καὶ τόσον εὐοιώνου σχεδίου! — Δός μοι τὴν χεῖρά σου. Προχώρησον εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς εὐτυχοῦς ταύτης πράξεως. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης ἂς διευθύνῃ τὴν ἀγάπην ἡμῶν ἀδελφικὴ καρδία, καὶ ἂς προβῶμεν ἀδελφικῶς εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν μεγάλων ἡμῶν σχεδίων!

ΚΑΙΣΑΡ. Λάβε τὴν χεῖρά μου. Σοὶ παραδίδω ἀδελφὴν ἣν οὐδέποτε ἀδελφὸς ἠγάπησε μετὰ μείζονος στοργῆς. Εἴθε νὰ ζήσῃ ἵνα ἑνώσῃ τὰ βασίλεια καὶ τὰς καρδίας ἡμῶν· εἴθε ἡ ἀγάπη ἡμῶν νὰ μὴ διασπασθῇ τοῦ λοιποῦ!

ΛΕΠΙΔΟΣ. Γένοιτο!

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Δὲν ἐφανταζόμην ὅτι ἤθελον πολεμήσει κατὰ τοῦ Πομπηΐου, διότι ἐσχάτως ἀκόμη ἐφέρθη πρός με λίαν φιλοφρόνως· ὀφείλω μόνον νὰ τὸν εὐχαριστήσω ἵνα μὴ φανῶ ἐπιλήσμων τῆς εὐεργεσίας, καὶ μετὰ ταῦτα νὰ προκαλέσω αὐτὸν πάραυτα.

ΛΕΠΙΔΟΣ. Ὁ καιρὸς ἐπείγει. Πρέπει εὐθὺς νὰ βαδίσωμεν κατὰ τοῦ Πομπηΐου, πρὶν ἢ οὗτος βαδίσῃ καθ' ἡμῶν.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ποῦ εἶνε;

ΚΑΙΣΑΡ. Πλησίον τοῦ Μισηνοῦ ὄρους.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ποία εἶνε ἡ κατὰ ξηρὰν δύναμίς του;

ΚΑΙΣΑΡ. Μεγάλη καὶ ἀδιαλείπτως αὐξάνουσα, ἀλλὰ κατὰ θάλασσαν εἶνε ἀπόλυτος κύριος.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Κατὰ τὴν διατρέχουσαν φήμην. Εἴθε νὰ εἴχομεν ἤδη συνδιαλεχθῇ μετ' αὐτοῦ! Ἄς σπεύδωμεν. Ἀλλά, τελειώσωμεν τὴν ὑπόθεσιν περὶ τῆς ὁποίας ὡμιλήσαμεν πρὶν ἢ ὁπλισθῶμεν.

ΚΑΙΣΑΡ. Προθυμότατα. Σὲ προσκαλῶ δὲ νὰ ἔλθῃς, ἵνα ἴδῃς τὴν ἀδελφήν μου, θὰ σὲ ὁδηγήσω πρὸς αὐτὴν κατ' εὐθεῖαν.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἐλθέ, Λέπιδε, μὴ μᾶς στερήσῃς τῆς παρουσίας σου.

ΛΕΠΙΔΟΣ. Οὐδὲ ἀσθένεια θὰ μὲ ἐμπόδιζε, γενναῖε Ἀντώνιε.

(Ἀκούονται σαλπίσματα. Ἐξέρχονται ὁ Καῖσαρ, ὁ Ἀντώνιος καὶ ὁ Λέπιδος).

ΜΑΙΚΗΝΑΣ. Καλῶς ἦλθες ἐξ Αἰγύπτου φίλε.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Ὁ λαμπρὸς Μαικήνας, τὸ ἥμισυ τῆς καρδίας τοῦ Καίσαρος! Ὁ ἀξιότιμος φίλος Ἀγρίππας!

ΑΓΡΙΠΠΑΣ. Φίλε Αἰνόβαρβε!

ΜΑΙΚΗΝΑΣ. Πρέπει νὰ χαίρωμεν ὅτι τὰ πράγματα διηυθετήθησαν καλῶς.—Ὑπῆρξε λαμπρὰ ἡ ἐν Αἰγύπτῳ διαμονή σας.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Ὦ, ναί· ἐκοιμώμεθα τὴν ἡμέραν καὶ διηρχόμεθα τὴν νύκτα πίνοντες.

ΜΑΙΚΗΝΑΣ. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι εἰς πρόγευμα δώδεκα δαιτυμόνων, εἴχετε ὀκτὼ ὁλοκλήρους ἀγριοχοίρους ὀπτούς;

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Αὐτὸ ἦτο ὡς μυῖα παραβαλλομένη πρὸς ἀετόν. Ὡς πρὸς τὰ συμπόσια εἴχομεν ἄλλα πολὺ τερατωδέστερα τὰ ὁποῖα ἀληθῶς εἶνε ἄξια μνείας.

ΜΑΙΚΗΝΑΣ. Πρέπει νὰ εἶνε γυνὴ ἀπροσμάχητος ἂν ἡ περὶ αὐτῆς φήμη εἶνε ἀκριβής.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Ἐκ τῆς πρώτης συναντήσεώς της μετὰ τοῦ Ἀντωνίου ἐπὶ τοῦ Κύδνου ποταμοῦ, ἐκυρίευσεν εὐθὺς τὴν καρδίαν του.

ΜΑΙΚΗΝΑΣ. Ἐκεῖ πράγματι ἐνεφανίσθη ἐν ὅλῃ τῇ ἀκτινοβόλῳ αὐτῆς λάμψει, ἂν αἱ πληροφορίαι μου δὲν εἶνε ψευδεῖς.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Ἰδοὺ πῶς ἦτο. Τὸ πλοιάριον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐπέβαινεν, ὅμοιον πρὸς ἀπαστράπτοντα θρόνον, ἔλαμπεν ἐπὶ τοῦ ὕδατος· ἡ μὲν πρύμνα αὐτοῦ ἦτον ἐκ χρυσοῦ σφυρηλάτου, τὰ δὲ ἱστία πορφυρᾶ καὶ τόσον ἀρωματώδη, ὥστε οἱ ἄνεμοι ἐθώπευον αὐτὰ ἐρωτύλως· αἱ ἀργυραῖ κῶπαι, κινούμεναι ἐρρύθμως πρὸς τὸν ἦχον τῶν αὐλῶν παρώτρυνον τὸ ὑπ' αὐτῶν διωκόμενον ὕδωρ νὰ ἐπανέρχηται ταχύτερον, ὡσεὶ ἠσθάνετο ἔρωτα πρὸς τὰ κτυπήματά των. Ἡ δὲ Κλεοπάτρα ἦτο ὑπερτέρα πάσης περιγραφῆς. Κατακειμένη ὑπὸ χρυσοκέντητον σκιάδα, ὑπερέβαινε κατὰ τὴν

καλλονὴν καὶ αὐτὴν τὴν Ἀφροδίτην, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ φαντασία ἐνεφύσησε κάλλος καὶ τοῦ φυσικοῦ ἀνώτερον. Παῖδες εὐειδεῖς, ὅμοιοι πρὸς μειδιῶντας ἔρωτας ἵσταντο ἑκατέρωθεν αὐτῆς μετὰ ποικιλοχρόων ἀνὰ χεῖρας ῥιπιδίων, ἡ δ' ἐκ τούτων παραγομένη λεπτὴ αὔρα, ἐφαίνετο αὐξάνουσα μᾶλλον ἢ ἐλαττοῦσα τὴν θερμότητα τῶν λεπτοφυῶν ἐκείνων παρειῶν, ἃς προσεπάθουν νὰ δροσίσωσι.

ΑΓΡΙΠΠΑΣ. Θαυμάσιον ὄντως θέαμα διὰ τὸν Ἀντώνιον!

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Αἱ θεραπαινίδες της ὅμοιαι μὲ Νηρηΐδας καὶ Σειρῆνας, ὑπήκουον εἰς τὸ ἐλάχιστον αὐτῆς νεῦμα, αἱ δὲ ὑποκλίσεις των ἐπηύξανον τὰς χάριτας αὐτῶν. Μία τούτων ἐνδεδυμένη ὡς σειρὴν ἐπηδαλιούχει, τὰ δὲ μετάξινα σχοινία ἐκυρτοῦντο ὑπὸ τὴν ἀφὴν τῶν ἁβρῶν ἐκείνων καὶ εὐκινήτων χειρῶν. Ὀσμὴ δὲ ἡδυτάτη, διεχέετο ἀπὸ τοῦ πλοιαρίου ἐπὶ τὰς γειτνιαζούσας ὄχθας. Ἡ πόλις ἅπασα ἔσπευσε νὰ τὴν ἴδῃ, ὁ δὲ Ἀντώνιος, καθήμενος ἐπὶ θρόνου εἰς τὴν ἀγορὰν, ἔμεινε μόνος συρίζων εἰς τὸν ἀέρα· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ ἀὴρ, ἂν δὲν ἀντέβαινεν εἰς τοὺς φυσικοὺς νόμους, ἤθελε μεταβῇ πρὸς θέαν τῆς Κλεοπάτρας, ἀφίνων οὕτω χάσμα ἐν τῇ φύσει ! [1]

ΑΓΡΙΠΠΑΣ. Θαυμασία ἀληθῶς ἡ Αἰγυπτία !

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Ἅμα ἀποβιβασθεῖσαν προσεκάλεσεν αὐτὴν εἰς δεῖπνον ὁ Ἀντώνιος, ἀλλ' αὕτη ἀπεκρίθη ὅτι θὰ ἥρμοζε μᾶλλον νὰ φιλοξενηθῇ οὗτος παρ' αὐτῆς. Τότε δὲ ὁ φιλόφρων ἡμῶν Ἀντώνιος, οὗ οὐδέποτε γυνὴ ἤκουσε προφέροντος τὴν λέξιν «ὄχι», ξυρισθεὶς δεκάκις, μεταβαίνει εἰς τὸ συμπόσιον, καὶ ὡς εἰσφοράν, προσφέρει τὴν καρδίαν του δι' ὅσα μόνον οἱ ὀφθαλμοί του ἐγεύθησαν.

ΑΓΡΙΠΠΑΣ. Οὐράνιον πλᾶσμα. Ἔκαμε τὸν μέγα Καίσαρα νὰ κατακλιθῇ μὲ τὸ ξῖφος· ἐκαρποφόρησε δὲ ὁ ὑπ' αὐτοῦ καλλιεργηθεὶς ἀγρός. Ἡμέραν τινὰ εἶδον αὐτὴν πηδήσασαν τεσσαρακοντάκις ἐν τῷ μέσῳ τῆς δημοσίας ἀγορᾶς. Ἀπολέσασα δὲ τὴν ἀναπνοὴν ὡμίλει καὶ ἤσθμαινε οὕτως, ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ πάθησις μετεβάλλετο εἰς χάριν, καὶ ἄπνους ἀκόμη ἀνέδιδε ζωήν.

ΜΑΙΚΙΝΑΣ. Τώρα ὁ Ἀντώνιος πρέπει νὰ τὴν καταλίπῃ ἐντελῶς.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Οὐδέποτε. Δὲν θὰ θελήσῃ.—Οὔτε ἡ ἡλικία δύναται νὰ τὴν μαράνῃ, οὔτε ἡ συνήθεια νὰ ἐλαττώσῃ τὴν ἐν αὐτῇ ποικιλίαν τῶν θελγήτρων. Αἱ μὲν ἄλλαι γυναῖκες κατευνάζουσι τὰς ὀρέξεις τὰς ὁποίας διεγείρουσιν, ἀλλ' αὕτη, ὅσῳ περισσότερον θέλει νὰ κατευνάσῃ αὐτάς, τόσῳ περισσότερον τὰς διεγείρει· διότι καὶ τὰ χαμερπέστατα πράγματα

1 Πλούταρ. Τῶν μὲν ἱστίων ἁλουργῶν ἐκπεπετασμένων, τῆς δὲ εἰρεσίας ἀργυραῖς κώπαις ἀναφερομένης πρὸς αὐλὸν ἅμα σύριγξι καὶ κιθάραις συνηρμοσμένον. Αὕτη μὲν κατέκειτο ὑπὸ σκιάδι χρυσοπάστῳ κεκοσμημένῳ γραφικῶς ὥσπερ Ἀφροδίτη, παῖδες δὲ καὶ γραφικοῖς ἔρωσιν εἰκασμένοι παρ' ἑκάτερον ἑστῶτες ἐρρίπιζον.

ἔχουσι τόσην χάριν ἐν αὐτῇ, ὥστε, οἱ ἅγιοι πατέρες εὐλογοῦσιν αὐτὴν ἀκολασταίνουσαν.

ΜΑΙΚΗΝΑΣ. Ἂν τὸ κάλλος, ἡ φρόνησις καὶ ἡ κοσμιότης, δύνανται νὰ ἑλκύσωσι τὴν καρδίαν τοῦ Ἀντωνίου, ἡ Ὀκταβία εἶνε εὐτυχὴς κλῆρος δι' αὐτόν.

ΑΓΡΙΠΠΑΣ. Ἂς ὑπάγωμεν.— Δέχθητι, φίλε Αἰνόβαρβε τὴν φιλοξενίαν μου ἐφ' ὅσον διαμένεις ἐδῶ.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Σὲ εὐχαριστῶ, φίλε (ἐξέρχονται).

ΣΚΗΝΗ Γ'.

Ῥώμη.— Δωμάτιον ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Καίσαρος.

ΚΑΙΣΑΡ, ΑΝΤΩΝΙΟΣ, ΟΚΤΑΒΙΑ, ΥΠΗΡΕΤΑΙ, ΜΑΝΤΙΣ.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ὁ κόσμος καὶ τὰ σπουδαῖά μου καθήκοντα, θὰ μὲ χωρίζωσιν ἐνίοτε ἐκ τῆς ἀγκάλης σου.

ΟΚΤΑΒΙΑ. Καθ' ὅλον δὲ τοῦτο τὸ διάστημα γονυπετὴς πρὸ τῶν θεῶν θὰ δέωμαι ὑπὲρ σοῦ.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Καλὴν νύκτα, ἄρχον. — Μὴ κρίνης, Ὀκταβία μου, περὶ τῶν ἐλαττωμάτων μου ἐκ τῶν διαδόσεων τοῦ κόσμου. Δὲν ἠκολούθησα πάντοτε τὴν εὐθεῖαν ὁδόν, ἀλλ' εἰς τὸ ἑξῆς ὁ βίος μου θὰ εἶνε κανονικός. Καλὴν νύκτα, φιλτάτη κυρία.

ΟΚΤΑΒΙΑ. Καλὴν νύκτα, ἄρχον.(Ἐξέρχεται ὁ Καῖσαρ μετὰ τῆς Ὀκταβίας).

ΚΑΙΣΑΡ. Καλὴν νύκτα.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Λοιπὸν κατεργάρη ! ἐπιθυμεῖς τὴν Αἴγυπτον ;

ΜΑΝΤΙΣ. Εἴθε νὰ μὴ ἠρχόμην ποτὲ ἐκεῖθεν, οὔτε σὺ νὰ μετέβαινες ἐκεῖσε !

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Καὶ διὰ ποῖον λόγον σὲ παρακαλῶ ;

ΜΑΝΤΙΣ. Τὸν λόγον βλέπω εἰς τὴν μαντικήν μου τέχνην, ἀλλὰ δὲν δύναμαι νὰ τὸν ἐκφράσω. Ὁπωςδήποτε ἐπίστρεψον ταχέως εἰς τὴν Αἴγυπτον.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Εἰπέ μοι, τίνος τύχη θὰ εἶνε λαμπροτέρα τοῦ Καίσαρος ἢ ἡ ἰδική μου ;

ΜΑΝΤΙΣ. Τοῦ Καίσαρος. Διὸ μὴ μένῃς πλησίον του, ὦ Ἀντώνιε. Ὁ δαίμων σου — ἤτοι τὸ προστατεῦόν σε πνεῦμα — εἶνε μεγαλόφρον, γενναῖον, ὑψηλὸν, ἀπαράμιλλον, ὅταν λείπῃ τὸ τοῦ Καίσαρος· ἀλλὰ πλησίον ἐκείνου, ὁ ἄγγελός σου καταβάλλεται καὶ μεταβάλλεται εἰς τρόμον· τούτου ἕνεκα φεῦγε πάντοτε μακρὰν αὐτοῦ.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Μὴ ὁμιλήσῃς πλέον περὶ τούτου.

ΜΑΝΤΙΣ. Εἰς οὐδένα ἄλλον ἐκτὸς σοῦ, καὶ μόνον μετὰ σοῦ. Εἰς οἱονδήποτε παίγνιον παίξῃς μετ' αὐτοῦ, χάνεις πάντοτε· παρὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα σὲ νικᾷ διὰ τῆς τύχης του· ἡ δόξα σου ἀμαυροῦται, ὅταν αὐτὸς λάμπῃ πλησίον σου. Ἐπαναλαμβάνω ὅτι ὁ δαίμων σου φοβεῖται νά σε καθοδηγήσῃ πλησίον ἐκείνου, καὶ ὅτι ἀνακτᾶται τὴν γενναιότητά του ὅταν ἐκεῖνος εἶνε ἀπών.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ὕπαγε. Εἰπὲ τῷ Βενδιδίῳ ὅτι θέλω νὰ τῷ ὁμιλήσω. (ἐξέρχεται ὁ μάντις). Θὰ πέμψω αὐτὸν κατὰ τῶν Πάρθων.— Εἴτε ἐκ τύχης, εἴτε ἐκ τέχνης, ὁ ἄνθρωπος οὗτος εἶπε τὴν ἀλήθειαν. Καὶ αὐτοὶ οἱ κύβοι τῷ ὑπακούουσιν, εἰς ὅλα δὲ τὰ παίγνια ἡμῶν ἡ δεξιότης μου ναυαγεῖ ἀπέναντι τῆς τύχης του. Ἂν ῥίψωμεν λαχνοὺς κερδίζει· παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν οἱ ἀλέκτορές του καταβάλλουσι τοὺς ἰδικούς μου, αἱ δὲ ὄρτυγές του ἐκδιώκουσι πάντοτε τὰς ἰδικάς μου. Θὰ ἐπανέλθω εἰς τὴν Αἴγυπτον, καί, μολονότι συνάπτω τὸν γάμον τοῦτον πρὸς ἡσυχίαν μου, (εἰσέρχεται ὁ Βενδίδιος) εἰς τὴν ἀνατολὴν εἶνε αἱ τέρψεις μου. — Ὦ, ἐλθὲ Βενδίδιε.— Πρέπει νὰ ὑπάγῃς ἐναντίον τῶν Πάρθων. Ἡ ἐντολή σου εἶνε ἑτοίμη· ἐλθὲ νὰ τὴν λάβῃς (ἐξέρχονται).

ΣΚΗΝΗ Δ'.

Ῥώμη. — Ὁδός.

ΛΕΠΙΔΟΣ, ΜΑΙΚΗΝΑΣ, ΑΓΡΙΠΠΑΣ

ΛΕΠΙΔΟΣ. Μὴ ταράττεσθε περισσότερον· σπεύσατε σᾶς παρακαλῶ εἰς συνάντησιν τῶν στρατηγῶν σας.

ΑΓΡΙΠΠΑΣ Εὐθὺς ὡς ὁ Μάρκος Ἀντώνιος ἐναγκαλισθῇ τὴν Ὀκταβίαν, θὰ σᾶς ἀκολουθήσωμεν.

ΛΕΠΙΔΟΣ. Χαίρετε λοιπόν, ἕως ὅτου σᾶς ἴδω μὲ τὴν στρατιωτικὴν στολὴν ἡ ὁποία ἁρμόζει τόσον καλὰ εἰς ἀμφοτέρους ὑμᾶς.

ΜΑΙΚΗΝΑΣ. Καθόσον δύναμαι νὰ κρίνω περὶ τῆς πορείας, θὰ φθάσωμεν πρὸ ὑμῶν εἰς τὸ ὄρος, Λέπιδε.

ΛΕΠΙΔΟΣ. Ἡ ὁδός σας εἶνε συντομωτέρα· τὰ σχέδιά μου θὰ μὲ ἀναγκάσωσι νὰ λοξοδρομήσω, καὶ θὰ μὲ προσπεράσητε κατὰ δύο ἡμερῶν δρόμον.

ΜΑΙΚΗΝΑΣ καὶ ΑΓΡΙΠΠΑΣ. Σοὶ εὐχόμεθα καλὴν ἐπιτυχίαν.

ΛΕΠΙΔΟΣ. Χαίρετε (ἐξέρχεται).

ΣΚΗΝΗ Ε'.

Ἀλεξάνδρεια.— Δωμάτιον ἐν τοῖς ἀνακτόροις.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ, ΧΑΡΜΙΟΝ, ΕΙΡΑΣ, ΑΛΕΞΑΣ, ΥΠΗΡΕΤΑΙ.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ν' ἀκούσω μουσικὴν θέλω, μουσικήν, τὴν μελαγχολικὴν τροφὴν ἡμῶν τῶν ἐραστῶν.

ΥΠΗΡΕΤΗΣ. Ἔ, μουσική! (Εἰσέρχεται ὁ Μαρδιανός).

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ἀφήσατέ την· ἂς ὑπάγωμεν εἰς τὸ σφαιριστήριον.[1] Ἔλα Χάρμιον.

ΧΑΡΜΙΟΝ. Μὲ πονεῖ τὸ χέρι, παῖξε καλλίτερα μὲ τὸν Μαρδιανόν.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Γυνὴ παίζουσα μὲ εὐνοῦχον, εἶνε τὸ αὐτὸ ὡς νὰ παίζῃ μὲ γυναῖκα. Ἔλα, θέλεις νὰ παίξῃς μαζύ μου;

ΜΑΡΔΙΑΝΟΣ. Θὰ παίξω ὅσον ἠμπορέσω καλλίτερα, κυρία.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ὅταν τις δεικνύῃ καλὴν θέλησιν εἶνε ἄξιος συγγνώμης καὶ ἀποτυγχάνων. Δὲν θέλω νὰ παίξω τώρα. — Δόσατέ μου τὴν ὁρμίαν. Θὰ ὑπάγωμεν εἰς τὸν ποταμόν· ἐκεῖ δὲ ἀκούουσα μακρόθεν τὴν μουσικήν, θὰ συλλαμβάνω φαιοπτέρυγας ἰχθῦς· τὸ κυρτὸν ἄγκιστρόν μου θὰ διαπερᾷ τὰς ἰλυώδεις σιαγόνας των, καὶ ἀνασύρουσα αὐτοὺς θὰ νομίζω ὅτι ἕκαστος τούτων εἶνε εἷς Ἀντώνιος, καὶ θὰ λέγω, ἆ! ἆ! σὲ συνέλαβον.

ΧΑΡΜΙΟΝ. Πόσον ἐγελάσαμεν τὴν ἡμέραν ὅτε ἐστοιχηματίσατε μὲ τὸν Ἀντώνιον εἰς τὸ ψάρευμα, ὅταν ὁ βουτιχτὴς ἐκρέμασε εἰς τὸ ἀγκίστρι του ἕνα παστόψαρο τὸ ὁποῖον ἀνέσυρε καταχαρούμενος!

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ὢ τί καιρός, τί καιρὸς ἦτον ἐκεῖνος! Τὸν ἐπεριγέλασα τόσῳ, ὥστε ἔχασε τὴν ὑπομονήν, καὶ τὴν ἰδίαν ἑσπέραν τὸν καθησύχασα μὲ τὸν αὐτὸν τρόπον. Τὴν ἐπιοῦσαν πρὸ τῆς ἐννάτης τῆς πρωΐας τὸν ἐμέθυσα τόσον ὥστε ἠναγκάσθη νὰ κατακλιθῇ. Τότε τὸν ἐνέδυσα τὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς μου, καὶ τὸ φόρεμά μου, ἐγὼ δὲ ἐζώσθην τὸ ξίφος τὸ ὁποῖον ἔφερεν εἰς Φιλίππους! Ὦ! ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν. (Εἰσέρχεται ἀγγελιαφόρος). Χῦσε τὰς ἀγαθὰς ἀγγελίας σου εἰς τὰ πρὸ πολλοῦ στεῖρα ὦτά μου.

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ. Κυρία, κυρία —

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ἀπέθανεν ὁ Ἀντώνιος; Φονεύεις τὴν βασίλισσάν σου ἂν εἴπῃς ναί, ἀχρεῖε· ἂν ὅμως ἀναγγείλῃς ὅτι εἶνε ἐλεύθερος καὶ ὑγιαίνει, λάβε χρήματα καὶ φίλησε τὰς κυανᾶς φλέβας τῆς χειρὸς ταύτης, τὴν ὁποίαν βασιλεῖς ἤγγιζον εἰς τὰ χείλη των καὶ τρέμοντες ἐφίλουν.

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ. Ἐν πρώτοις, κυρία, σοὶ ἀναγγέλλω ὅτι εἶνε καλά.

1 Εἷς ἐκ τῶν πολλῶν ἀναχρονισμῶν τοῦ δράματος τούτου.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ἰδού, λάβε περισσότερον χρυσόν· ἀλλὰ πρόσεχε δύστηνε, συνειθίζομεν νὰ λέγωμεν ὅτι καὶ οἱ νεκροὶ εἶνε καλά· ἂν οὕτω πως τὸ ἐννοεῖς, θὰ διαλύσω τὸν χρυσὸν τὸν ὁποῖον σοῦ δίδω, καὶ θὰ χύσω αὐτὸν εἰς τὸν κακάγγελον λάρυγγά σου.

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ. Ἄκουσόν με, καλή μου κυρία.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Καλά, σὲ ἀκούω, ἐξακολούθει· ἀλλὰ ἡ ὄψις σου δὲν εἶνε φαιδρά· ἂν ὁ Ἀντώνιος εἶνε ὑγιὴς καὶ ἐλεύθερος, διατί τόσον σκυθρωπὴ φυσιογνωμία, ἀφοῦ πρόκηται ν' ἀναγγείλῃς τόσον εὐάρεστον ἀγγελίαν; Ἂν πάλιν δὲν ἦτο καλὰ ἔπρεπε νὰ παρουσιασθῇς οὐχὶ ὑπὸ μορφὴν ἀνθρώπου, ἀλλ' ὡς ἐριννὺς ὀφειοπλόκαμος.

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ. Θὰ εὐαρεστηθῇ ἡ βασίλισσα νὰ μὲ ἀκούσῃ;

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Μοῦ ἔρχεται κατὰ νοῦν νὰ σὲ κτυπήσω πρὶν ἢ ὁμιλήσῃς. Ἀλλ' ὅμως ἂν εἴπῃς ὅτι ὁ Ἀντώνιος ζῇ, ὑγιαίνει, ὅτι εἶνε φίλος καὶ ὄχι αἰχμάλωτος τοῦ Καίσαρος, βροχὴ χρυσοῦ καὶ χάλαζα πολυτίμων μαργαριτῶν θὰ πέσῃ ἐπὶ σοῦ.

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ Ὑγιαίνει κυρία.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Πολὺ καλά.

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ. Καὶ διάκειται φιλικῶς πρὸς τὸν Καίσαρα.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Εἶσαι τίμιος ἄνθρωπος.

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ. Οὐδέποτε ἡ φιλία των ἦτο στενωτέρα.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Λάβε παρ' ἐμοῦ πλοῦτον ὁλόκληρον.

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ. Ἀλλ' ὅμως κυρία —

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Δὲν μοὶ ἀρέσκει αὐτὸ τὸ «ἀλλ' ὅμως»· μετριάζει τὸ εὐάρεστον τῶν ἤδη ἀγγελθέντων. Ἀποτροπιάζομαι αὐτὸ τὸ «ἀλλ' ὅμως». Ὁμοιάζει πρὸς τὸν δεσμοφύλακα ἐκεῖνον ὅστις ἐξάγει ἐκ τῆς εἱρκτῆς ἀποφώλιόν τι τέρας. Εἰπὲ σὲ παρακαλῶ, φίλε μου, ὅλας ὁμοῦ τὰς καλὰς ἢ κακὰς ἀγγελίας. Διάκειται φιλικῶς πρὸς τὸν Καίσαρα εἶπες, ὅτι ὑγιαίνει, καὶ ὅτι εἶνε ἐλεύθερος.

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ. Ἐλεύθερος κυρία! ὄχι· δὲν εἶπα τοιοῦτόν τι. Συνεδέθη μετὰ τῆς Ὀκταβίας.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Τίνι τρόπῳ;

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ. Συζυγικῶς.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ὠχριῶ, Χάρμιον.

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ. Κυρία, ἐνυμφεύθη τὴν Ὀκταβίαν.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Λοιμικὴ νὰ σὲ θερίσῃ (*τύπτουσα αὐτὸν τὸν ῥίπτει χαμαί*).

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ. Ὑπομονή, καλή μου κυρία.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Τί λέγεις; — Φύγε ἀπ' ἐδῶ (*κτυπᾷ αὐτὸν καὶ πάλιν*). Ἄθλιε πανοῦργε! μὴ σοῦ πετάξω τὰ μάτια καὶ τὰ ποδοκυλίσω ὡς σφαίρας· θὰ σοῦ ξεριζώσω τὰ μαλλιὰ (*τινάσσει αὐτὸν ὁρμητικῶς*)· θὰ μαστιγω-

θῆς διὰ μεταλλικοῦ σύρματος, θὰ σὲ ἀλείψουν μὲ ἅλμην, καὶ θὰ σὲ ψήσουν μὲ ὀλίγην φωτιά.

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ. Ἐγὼ μόνον τὴν ἀγγελίαν φέρω, ἐρασμία βασίλισσα, δὲν ἀνεμίχθην εἰς τὸν γάμον.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Εἰπὲ ὅτι δὲν εἶνε ἀληθές, θὰ σοὶ δώσω μίαν ἐπαρχίαν, καὶ θὰ ἔχῃς λαμπρὰν προαγωγήν. Διὰ τοῦ ῥαπίσματος ὅπερ ἔλαβες ἐξιλεώνεις τὴν ὀργὴν τὴν ὁποίαν μοὶ διήγειρας. Θὰ σοὶ χαρίσω δὲ οἱονδήποτε δῶρον μοὶ αἰτήσῃς.

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ. Ἐνυμφεύθη κυρία.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Μοχθηρέ, πολὺ ἔζησας (σύρει ἐγχειρίδιον).

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ. Ἆ! τότε φεύγω. Τί σκοπὸν ἔχεις, κυρία; ἐγὼ δὲν ἔπταισα εἰς τίποτε (ἐξέρχεται).

ΧΑΡΜΙΟΝ. Ἡσύχασε κυρία, ὁ ἄνθρωπος εἶνε ἀθῷος.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ὑπάρχουσιν ἀθῷοι οἱ ὁποῖοι δὲν διαφεύγουσι τὸν κεραυνόν. — Ἂς καταποντισθῇ ἡ Αἴγυπτος εἰς τὸν Νεῖλον! καὶ ἂς μεταβληθῶσιν εἰς ὄφεις ὅλα τὰ ἀγαθοποιὰ πλάσματα! — Καλέσατε πάλιν αὐτὸν τὸν δοῦλον. Δὲν θὰ τὸν δαγκάσω, μ' ὅλην τὴν λύσσαν τὴν ὁποίαν ἔχω. Φωνάξατέ τον.

ΧΑΡΜΙΟΝ. Φοβεῖται νὰ ἔλθῃ.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Δὲν θὰ πειράξω αὐτόν· θὰ εἶνε ἀγενεῖς αἱ χεῖρες αὗται νὰ κτυπήσωσι κατώτερόν μου, ἀφοῦ ἐγὼ ὑπῆρξα ἡ αἰτία πάντων ὅσα μοὶ συνέβησαν.— Πλησίασε· (εἰσέρχεται πάλιν ὁ ἀγγελιαφόρος). Εἶνε μὲν ἔντιμον, δὲν εἶνε ὅμως πάντοτε καλὸν νὰ εἶνέ τις ἄγγελος κακῶν. Λέγε με χίλια στόματα τὰς εὐαρέστους ἀγγελίας, καὶ ἄφησε τὰς δυσαρέστους νὰ ὑπονοῶνται ἀφ' ἑαυτῶν.

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ. Ἐξετέλεσα τὸ καθῆκόν μου.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ἐνυμφεύθη; Ἂν καὶ πάλιν εἴπῃς ναί, δὲν θὰ δυνηθῶ νὰ σὲ μισήσω περισσότερον ἀφ' ὅσον σὲ μισῶ.

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ. Ἐνυμφεύθη κυρία.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Οἱ θεοὶ νὰ συνταράξωσι τὰς φρένας σου! Ἐπιμένεις ἀκόμη;

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ. Νὰ ψευσθῶ λοιπὸν κυρία;

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Εἴθε νὰ ἐψεύδεσο, καὶ ἂν ἀκόμη ἐπρόκειτο νὰ καταποντισθῇ τὸ ἥμισυ τῆς Αἰγύπτου μου, καὶ νὰ μεταβληθῇ εἰς δεξαμενὴν λεπιδωτῶν ὄφεων. Ὕπαγε, φύγε ἀπ' ἐδῶ· καὶ Ναρκίσσου πρόσωπον ἂν εἶχες, θὰ μοὶ ἐφαίνεσο ὁ εἰδεχθέστατος τῶν ἀνθρώπων. Εἶνε νυμφευμένος;

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ. Ζητῶ συγγνώμην ἀπὸ τὴν Μεγαλειότητά σου.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Εἶνε νυμφευμένος;

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ. Μὴ ἐκλαμβάνῃς ὡς προσβολὴν ὅ,τι δὲν ἐλέχθη διὰ νὰ σὲ προσβάλῃ. Νομίζω δὲ ἀδικώτατον τὸ νὰ μὲ τιμωρήσῃς διὰ πρᾶγμα τὸ ὁποῖον μὲ διέταξες νὰ κάμω. Ἐνυμφεύθη τὴν Ὀκταβίαν.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ὢ! εἴθε ὁ δόλος ἐκείνου νὰ σὲ καθίστα δόλιον σὲ τὸν μὴ τοιοῦτον! Πῶς! Εἶσαι βέβαιος περὶ τούτου; Τὰ ἐμπορεύματα τὰ ὁποῖα ἔφερες ἐκ Ῥώμης εἶνε πολὺ ἀκριβὰ δι' ἐμέ· ἂς μείνωσιν εἰς βάρος σου, καὶ ἂς ἐπιφέρωσι τὸν ὄλεθρόν σου!

ΧΑΡΜΙΟΝ. Ὑπομονή, καλή μου βασίλισσα.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ἐπαινοῦσα τὸν Ἀντώνιον κατηγόρουν τὸν Καίσαρα.

ΧΑΡΜΙΟΝ. Πολλαῖς φοραῖς, κυρία.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Τιμωροῦμαι τώρα διὰ τοῦτο. Βοηθήσατέ με νὰ ἐξέλθω-Λειποθυμῶ. Εἰράς, Χάρμιον.— Δὲν εἶνε τίποτε. — Πήγαινε νὰ εὕρῃς αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον, ἀγαπητέ μου Ἀλεξᾶ· ἐρώτησον αὐτὸν περὶ τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς Ὀκταβίας, τῆς ἡλικίας καὶ τῶν ὀρέξεών της, μὴ λησμονήσῃς καὶ τὸ χρῶμα τῆς κόμης. Φέρε μου γρήγορα ἀπόκρισιν (ἐξέρχεται ὁ Ἀλεξᾶς). Ἂς φύγῃ διὰ παντός. — Ὄχι—Χάρμιον· μολονότι ἀφ' ἑνὸς μὲν παρίσταται ὡς Γοργώ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὡς Ἄρης. (Πρὸς τὸν Μαρδιανόν). Εἰπὲ εἰς τὸν Ἀλεξᾶ νὰ μάθῃ καὶ περὶ τοῦ ἀναστήματός της — Λυπήσου με Χάρμιον, ἀλλὰ μὴ μὲ ὁμιλεῖς — ὁδήγησέ με εἰς τὸ δωμάτιόν μου (Ἐξέρχονται).

ΣΚΗΝΗ Ζ'.

Παρὰ τὸ Μισηνόν.

ΠΟΜΠΗΙΟΣ, ΜΗΝΑΣ, ΚΑΙΣΑΡ, ΛΕΠΙΔΟΣ, ΑΝΤΩΝΙΟΣ, ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ, ΜΑΙΚΗΝΑΣ.

ΠΟΜΠΗΙΟΣ. Ἔχω τοὺς ἰδικούς σας ὁμήρους καὶ σεῖς τοὺς ἰδικούς μου, ὥστε δυνάμεθα νὰ συνδιασκεφθῶμεν πρὶν ἢ συμπλακῶμεν.

ΚΑΙΣΑΡ. Εἶνε πρέπον νὰ ἔλθωμεν πρῶτον εἰς ἐξηγήσεις, καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἐστείλαμεν τὰς προτάσεις ἡμῶν ἐγγράφους· ἂν δὲ ἐξήτασες αὐτάς, εἰπὲ ἡμῖν ἂν σοὶ εὐχαρεστῶσιν ὥστε νὰ ἀποστείλῃς εἰς τὴν Σικελίαν τοὺς ἀνδρείους τούτους νέους, οἵτινες ἄλλως θὰ ἀπολεσθῶσιν ἐδῶ.

ΠΟΜΠΗΙΟΣ. Ἀποτείνομαι πρὸς τοὺς τρεῖς γερουσιαστὰς τοῦ μεγάλου τούτου κόσμου, τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν θεῶν — Δὲν ἐννοῶ διατί ὁ πατήρ μου, ἔχων υἱὸν καὶ φίλους, θὰ ἐστερεῖτο ἐκδικητῶν, ἀφοῦ ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ, οὗτινος τὸ φάσμα ἐνεφανίσθη εἰς Φιλίππους εἰς τὸν ἐνάρετον Βροῦτον, σᾶς εἶδεν ἐκεῖ πολεμοῦντας ὑπὲρ αὐτοῦ. Τίς λόγος παρεκίνησεν εἰς συνωμοσίαν τὸν πελιδνὸν Κάσσιον; Ποῖος λόγος παρεκίνησε τὸν ὑπὸ πάντων τιμώμενον ἐνάρετον Ῥωμαῖον Βροῦτον, καὶ τοὺς λοιποὺς συνωμότας, τοὺς ἐραστὰς τούτους τῆς ὡραίας ἐλευθερίας νὰ πλημμυρήσωσι δι' αἵματος τὸ Καπιτώλιον; τίς ἄλλος λόγος ἢ διότι δὲν ὑπέφερον τὸν ἄνθρωπον

ἀνώτερον ἀνθρώπου; Ἰδοὺ ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον ἐξώπλισα τὰ πλοῖά μου, ὑπὸ τὸ βάρος τῶν ὁποίων ἀφρίζει ὁ ὠργισμένος πόντος, καὶ διὰ τῶν ὁποίων ἐσκόπουν νὰ τιμωρήσω τὴν πρὸς τὸν εὐγενῆ πατέρα μου ἀχαριστίαν τῆς δολερᾶς Ῥώμης.

ΚΑΙΣΑΡ. Πρᾶξον ὡς θέλεις.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Δὲν μᾶς φοβίζουσι τὰ πλοῖά σου. Θὰ ἀγωνισθῶμεν καὶ κατὰ θάλασσαν, ἀλλὰ γνωρίζεις πόσον σὲ ὑπερτεροῦμεν κατὰ ξηράν.

ΠΟΜΠΗΙΟΣ. Κατὰ ξηρὰν βεβαίως μὲ ὑπερτερεῖς, ὡς κατέχων τὴν οἰκίαν τοῦ πατρός μου,ἀλλ' ἐπειδὴ οὔτε ὁ κοῦκκος κτίζει ποτὲ τὴν φωλεάν του, μένε ἐν αὐτῇ ἐφ' ὅσον δύνασαι.

ΛΕΠΙΔΟΣ. Εἰπέ μας σὲ παρακαλῶ — διότι τὰ ἄλλα εἶνε ἐκτὸς τοῦ προκειμένου — τί φρονεῖς περὶ τῶν προτάσεών μας.

ΚΑΙΣΑΡ. Αὐτὸ εἶνε τὸ ζήτημα.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Σκέφθητι ὡρίμως τί πρέπει νὰ πράξῃς χωρὶς νὰ λάβῃς ὑπ' ὄψιν παρακλήσεις.

ΚΑΙΣΑΡ. Καὶ τί δύναται νὰ συμβῇ ἂν ἐπιδιώξῃς καλλιτέραν τύχην.

ΠΟΜΠΗΙΟΣ. Μοὶ προσεφέρατε τὴν Σικελίαν καὶ τὴν Σαρδινίαν, ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦ νὰ καθαρίσω ἐκ τῶν πειρατῶν τὴν θάλασσαν,καὶ νὰ στέλλω ποσόν τι σίτου εἰς Ῥώμην· τούτων συμφωνηθέντων, θὰ θέσωμεν τὸ ξῖφος εἰς τὴν θήκην, καὶ θ' ἀπέλθωμεν μὲ ἄθικτον θώρακα.

ΚΑΙΣΑΡ, ΑΝΤΩΝΙΟΣ καὶ ΛΕΠΙΔΟΣ. Αὗται εἶνε αἱ προτάσεις ἡμῶν.

ΠΟΜΠΗΙΟΣ. Μάθετε λοιπὸν ὅτι ἦλθον ἐδῶ μὲ τὴν ἀπόφασιν νὰ τὰς δεχθῶ, ἀλλ' ὁ Μάρκος Ἀντώνιος μὲ ἠρέθισέ πως. — Καίτοι δὲ καταβιβάζω τὴν ἀξίαν τῆς πράξεως ἀναφέρων αὐτήν, οὐχ ἧττον πρέπει νὰ μάθῃς Ἀντώνιε ὅτι, ὅταν ὁ ἀδελφός σου ἐπολέμει κατὰ τοῦ Καίσαρος, ἡ μήτηρ σου ἐλθοῦσα εἰς Σικελίαν ἔτυχε παρ' ἐμοῦ φιλικωτάτης ὑποδοχῆς.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Τὸ ἔμαθον, Πομπήϊε, καὶ εἶμαι προθυμότατος νὰ ἐκφράσω τὴν πρὸς σὲ εὐγνωμοσύνην μου.

ΠΟΜΠΗΙΟΣ. Δός μοι τὴν χεῖρά σου· δὲν ἐπερίμενον νὰ σὲ συναντήσω ἐδῶ Ἀντώνιε.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Εἶνε μαλακαὶ αἱ κλίναι εἰς τὴν ἀνατολὴν, καὶ σ' εὐχαριστῶ ὡς συντελέσαντα εἰς τὸ νὰ ἔλθω ταχύτερον παρ' ὅτι ἐσκόπευον,διότι ὠφελήθην ἐκ τῆς ἐπιστροφῆς.

ΚΑΙΣΑΡ. Μετεβλήθης ἀφ' ὅτου σὲ εἶδον ἐσχάτως.

ΠΟΜΠΗΙΟΣ. Δὲν ἠξεύρω τί ἴχνη ἀφῆκεν ἡ ἀδυσώπητος τύχη ἐπὶ τοῦ μετώπου μου, ἀλλ' οὐδέποτε θὰ εἰσέλθῃ αὕτη εἰς τὸ στῆθός μου, οὐδέποτε θὰ ὑποδουλώσῃ τὴν καρδίαν μου.

ΛΕΠΙΔΟΣ. Μετὰ χαρᾶς σὲ βλέπω ἐδῶ.

ΠΟΜΠΗΙΟΣ. Τὸ πιστεύω, Λέπιδε. — Λοιπὸν εἴμεθα σύμφωνοι. Παρακαλῶ νὰ συνταχθῇ καὶ νὰ σφραγισθῇ παρ' ἡμῶν ἡ σύμβασις.

ΚΑΙΣΑΡ. Αὕτη θὰ εἶνε ἡ πρώτη μας πρᾶξις.

ΠΟΜΠΗΙΟΣ. Θὰ φιλοξενήσωμεν ἀλλήλους πρὶν ἢ χωρισθῶμεν. Ἂς ῥίψωμεν κλῆρον διὰ νὰ ἴδωμεν τίς θ' ἀρχίσῃ πρῶτος.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἐγὼ Πομπήιε.

ΠΟΜΠΗΙΟΣ. Ὄχι Ἀντώνιε, ὁ κλῆρος θ' ἀποφασίσῃ· ἀλλ' εἴτε πρῶτος, εἴτε τελευταῖος, ἡ λαμπρὰ μαγειρικὴ τῆς Αἰγύπτου θὰ ἔχῃ τὰ πρωτεῖα. Ἤκουσα ὅτι τὰ συμπόσια ἐκεῖ/α ἐπάχυναν τὸν Ἰούλιον Καίσαρα.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἤκουσες καὶ πολλὰ ἄλλα.

ΠΟΜΠΗΙΟΣ. Δὲν ἔχουσι διπλῆν συμασίαν οἱ λόγοι μου.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Καλλωπίζεις αὐτοὺς δι' ὡραίων λέξεων.

ΠΟΜΠΗΙΟΣ. Ἤκουσα λοιπὸν αὐτό· καὶ ὅτι ὁ Ἀπολλόδωρος ἔφερε....

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Ἀρκεῖ πλέον.— Εἶνε ὅπως τὸ εἶπες.

ΠΟΜΠΗΙΟΣ. Τί σὲ παρακαλῶ;

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Ἔφερεν εἰς τὸν Καίσαρα μίαν βασίλισσαν ἐντὸς ἑνὸς στρώματος.

ΠΟΜΠΗΙΟΣ. Τώρα σὲ ἀναγνωρίζω· πῶς ἔχεις στρατιῶτα;

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Καλά, καὶ φαίνεται ὅτι θὰ περάσω καὶ καλά, διότι βλέπω ὅτι ἑτοιμάζονται τέσσαρα συμπόσια,

ΠΟΜΠΗΙΟΣ. Δός μοι τὴν χεῖρά σου· οὐδέποτε σὲ ἐμίσησα· σὲ εἶδον μαχόμενον καὶ ἐζήλευσα τὴν ἀνδρείαν σου.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Οὐδέποτε σὲ ἠγάπησα πολύ· ἀλλὰ σὲ ἐπήνεσα ὅταν δεκάκις ἦσο ἄξιος τῶν ἐπαίνων τοὺς ὁποίους σοὶ ἀπέδωκα.

ΠΟΜΠΗΙΟΣ. Ἔχε πάντοτε τὴν αὐτὴν εἰλικρίνειαν, διότι αὕτη σοὶ ἁρμόζει θαυμασίως. Σᾶς προσκαλῶ ὅλους ἐπὶ τοῦ πλοίου μου. Θέλετε φίλοι νὰ προπορευθῆτε;

ΚΑΙΣΑΡ, ΑΝΤΩΝΙΟΣ καὶ ΛΕΠΙΔΟΣ. Δεῖξέ μας τὸν δρόμον Πομπήιε.

ΠΟΜΠΗΙΟΣ Ἔλθετε. (Ἐξέρχονται ὁ Πομπήιος, ὁ Καῖσαρ, ὁ Ἀντώνιος, ὁ Λέπιδος μετὰ στρατιωτῶν καὶ ὑπηρετῶν).

ΜΗΝΑΣ. (Κατ' ἰδίαν). Οὐδέποτε ὁ πατήρ σου, Πομπήιε, ἤθελε συνομολογήσει τοιαύτην συνθήκην.—Ἐγνωρίσθημεν ἄλλοτε, κύριε (πρὸς τὸν Αἰνόβαρβον).

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Εἰς τὴν θάλασσαν νομίζω.

ΜΗΝΑΣ. Μάλιστα.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Ἠνδραγάθησας κατὰ θάλασσαν.

ΜΗΝΑΣ. Καὶ σὺ κατὰ ξηράν.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Ἐπαινῶ πάντα ἐπαινοῦντά με, μολονότι οὐδεὶς δύναται ν' ἀρνηθῇ τὰ κατὰ ξηρὰν κατορθώματά μου.

ΜΗΝΑΣ. Οὔτε τὰ κατὰ θάλασσαν ἰδικά μου.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Νομίζω ὅτι πρὸς ἀσφάλειάν σου δύνασαι ν' ἀρνηθῇς κἄτι τι· ὑπῆρξες φοβερὸς λῃστὴς κατὰ θάλασσαν.

ΜΗΝΑΣ. Καὶ σὺ κατὰ ξηράν.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Τότε ἀρνοῦμαι τὰς κατὰ ξηρὰν ὑπηρεσίας μου· ἀλλὰ δός μου τὸ χέρι σου Μηνᾶ· ἂν οἱ ὀφθαλμοί μας εἶχον ἐξουσίαν, ἤθελον συλλάβει ἐδῶ δύο λῃστὰς ἀσπαζομένους.

ΜΗΝΑΣ. Ὅλων τῶν ἀνθρώπων τὰ πρόσωπα εἶνε εἰλικρινῆ, οἱαιδήποτε καὶ ἂν ὦσιν αἱ χεῖρές των.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Πρόσωπον ὡραίας γυναικὸς δὲν εἶνε ποτὲ εἰλικρινές·

ΜΗΝΑΣ. Μὴ συκοφαντῇς, κλέπτουσι μόνον καρδίας.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Ἤλθομεν ἐδῶ διὰ νὰ πολεμήσωμεν ἐναντίον σας.

ΜΗΝΑΣ. Τὸ κατ' ἐμέ, λυποῦμαι διότι ἡ συνέντευξις αὕτη ἀπέληξεν εἰς οἰνοποσίαν. Σήμερον ὁ Πομπήϊος ἀποδιώκει γελῶν τὴν τύχην του.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Ἂν οὕτω πράξῃ, βεβαίως δὲν θὰ τὴν ἐπαναφέρῃ κλαίων.

ΜΗΝΑΣ. Ἔχεις δίκαιον φίλε. Δὲν ἐπεριμένομεν νὰ ἴδωμεν ἐδῶ τὸν Μάρκον Ἀντώνιον. Σὲ παρακαλῶ, ἐνυμφεύθη τὴν Κλεοπάτραν ;

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Ἡ ἀδελφὴ τοῦ Καίσαρος ὀνομάζεται Ὀκταβία.

ΜΗΝΑΣ. Ἀληθῶς· ἦτο σύζυγος τοῦ Γαΐου Μαρκέλλου.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Ἀλλὰ τώρα εἶνε σύζυγος τοῦ Μάρκου Ἀντωνίου.

ΜΗΝΑΣ. Τί λέγεις ;

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Ἀληθέστατον.

ΜΗΝΑΣ. Τότε ὁ Καῖσαρ καὶ αὐτὸς συνεδέθησαν διὰ παντός.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Ἐὰν ἠναγκαζόμην νὰ προείπω περὶ τοῦ δεσμοῦ τούτου, δὲν θὰ ἐξέφραζον τοιαύτην γνώμην.

ΜΗΝΑΣ. Νομίζω ὅτι ἡ πολιτικὴ μᾶλλον ἢ ὁ ἔρως ὑπηγόρευσε τὸν γάμον τοῦτον.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Αὐτὴν τὴν γνώμην ἔχω καὶ ἐγώ. Ἀλλὰ θὰ ἴδῃς ὅτι ὁ δεσμὸς ἐκεῖνος, ὅστις φαίνεται ὅτι συσφίγγει τὴν φιλίαν των, θὰ πνίξῃ αὐτήν. Ἡ Ὀκταβία ἔχει ἦθος αὐστηρόν, ψυχρὸν καὶ πρᾶον.

ΜΗΝΑΣ. Καὶ τίς δὲν ἤθελε τοιαύτην σύζυγον ;

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Ὄχι ὁ στερούμενος τῶν ἀρετῶν τούτων· καὶ τοιοῦτος εἶνε ὁ Μάρκος Ἀντώνιος. Αὐτὸς θὰ ἐπιστρέψῃ πάλιν εἰς τὴν Αἰγυπτίαν του· τότε δὲ οἱ στεναγμοὶ τῆς Ὀκταβίας θὰ προκαλέσωσι τὴν βαρεῖαν ὀργὴν τοῦ Καίσαρος, καὶ ὡς προεῖπον, ὅ,τι νῦν σφίγγει τὸν δεσμὸν τῆς φιλίας των, αὐτὸ τοῦτο θὰ γίνῃ ἀφορμὴ τῆς διχονοίας των. Ἀλλοῦ εἶνε ἡ καρδία τοῦ Ἀντωνίου, ἐδῶ ἐνυμφεύθη κατ' ἀνάγκην.

ΜΗΝΑΣ. Πιθανόν. Λοιπόν, πηγαίνομεν εἰς τὸ πλοῖον ; Θὰ πίω εἰς ὑγείαν σου, Αἰνόβαρβε.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Θὰ σοῦ ἀνταποδώσω τὴν πρόποσιν. Ἐγυμνάσαμεν ἀρκετὰ τοὺς λάρυγγάς μας εἰς τὴν Αἴγυπτον.

ΜΗΝΑΣ. Ἐμπρός. Ἄγωμεν (Ἐξέρχονται).

ΣΚΗΝΗ Ζ'.

Ἐπὶ τοῦ πλοίου τοῦ Πομπηΐου ἠγκυροβολημένου παρὰ τὸ Μισηνὸν ἀκρωτήριον.

Μουσικὴ παιανίζει. Εἰσέρχονται δύο ἢ τρεῖς ὑπηρέται φέροντες τὰ τοῦ συμποσίου.

Α'. ΥΠΗΡΕΤΗΣ. Τώρα θὰ ἔλθουν σύντροφε· μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς δὲν στέκουν καλὰ στὰ πόδια, ὀλίγος ἀέρας ἂν τοὺς φυσήσῃ θὰ τοὺς ρίξῃ κάτω.

Β'. ΥΠΗΡΕΤΗΣ. Ὁ Λέπιδος εἶνε κατακόκκινος.

Α'. ΥΠΗΡΕΤΗΣ. Τὸν ἔκαμαν νὰ πιῇ καὶ τὸ μερίδιο τῶν ἄλλων.

Β'. ΥΠΗΡΕΤΗΣ. Ὅταν βλέπῃ ὅτι ὁ ἕνας ἀρχίζει νὰ πειράζῃ τὸν ἄλλον, φωνάζει «φθάνει, φθάνει πλέον», τοὺς συμφιλιώνει μὲ τὰ παρακάλια του, καὶ ὕστερα συμφιλιώνει καὶ τὸν ἑαυτόν του μὲ τὸ πιοτό.

Α'. ΥΠΗΡΕΤΗΣ. Ναί, ἀλλὰ ἔτσι τὸ λογικό του πρέπει νὰ τοῦ φεύγῃ πολὺ εὔκολα.

Β'. ΥΠΗΡΕΤΗΣ. Νὰ τί εἶνε νὰ ἀνακατώνεται κανεὶς μὲ μεγάλους. Ἢ ἕνα καλάμι ἄχρηστο ἔχω, ἢ μιὰ λόγχη τὴν ὁποίαν δὲν'μπορῶ νὰ σηκώσω, εἶνε γιὰ μένα τὸ ἴδιο.

Α'. ΥΠΗΡΕΤΗΣ. Νὰ ἀναιβῇς σὲ μιὰ ὑψηλὴ σφαῖρα, καὶ νὰ μένῃς ἀκίνητος, εἶνε τὸ ἴδιο, ὡς νὰ βλέπῃς δυὸ τρύπαις εἰς τὴν θέσιν τῶν ματιῶν, πρᾶγμα ποῦ ἀσχημίζει τρομερὰ τὸ πρόσωπον. (Ἀκούονται σάλπιγγες. Εἰσέρχονται ὁ Καῖσαρ, ὁ Ἀντώνιος, ὁ Πομπήϊος, ὁ Λέπιδος, ὁ Ἀγρίππας, ὁ Μαικήνας, ὁ Αἰνόβαρβος, ὁ Μηνᾶς καὶ ἄλλοι ἀρχηγοί).

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. (Πρὸς τὸν Καίσαρα). Ἰδοὺ πῶς γίνεται Καῖσαρ. Μετροῦν τὴν πλημμύραν τοῦ Νείλου διά τινος κλίμακος ἐπὶ τῶν πυραμίδων, καὶ ἐκ τῆς ἀνυψώσεως ἢ καταβάσεως τοῦ ὕδατος, γνωρίζουσιν ἂν θὰ ἐπέλθῃ εὐφορία ἢ ἀφορία· ὅσῳ περισσότερον ὑψοῦται ὁ Νεῖλος, τόσῳ μεγαλειτέρα προμηνύεται ἡ εὐφορία· ὅταν δὲ ἀρχίζῃ νὰ ἀποσύρεται, τότε ὁ γεωργὸς σπείρει τὸν σπόρον ἐπὶ τοῦ ἰλυώδους ἐδάφους, καὶ μετὰ μικρὸν ἐπέρχεται ὁ θερισμός.

ΛΕΠΙΔΟΣ. Ἔχετε παραδόξους ὄφεις ἐκεῖ.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ναί, Λέπιδε.

ΛΕΠΙΔΟΣ. Οἱ ὄφεις σας οὗτοι τῆς Αἰγύπτου, γεννῶνται ἐκ τοῦ πηλοῦ διὰ τῆς ἐπενεργείας τοῦ ἡλίου· τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ μὲ τοὺς κροκοδείλους σας.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἀληθές.

ΠΟΜΠΗΙΟΣ. Ἂς καθήσωμεν,—ἂς φέρουν κρασί. Θὰ πιοῦμεν εἰς ὑγείαν τοῦ Λεπίδου.

ΛΕΠΙΔΟΣ. Δὲν εἶμαι τόσον καλὰ ὅσον ἔπρεπε, ἀλλὰ βαστῶ πάντοτε.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Ἀφοῦ πάρῃς κανένα ὕπνο μάλιστα, ἀλλ' ἕως τότε φοβοῦνται ὅτι δὲν θὰ στέκῃς καλά.

ΛΕΠΙΔΟΣ. Ναί, βέβαια· ἤκουσα ὅτι αἱ Πυραμίδες τῶν Πτολεμαίων εἶνε πολὺ ὡραῖα πράγματα· ἀναντιρρήτως τὸ ἤκουσα.

ΜΗΝΑΣ. (Κατ' ἰδίαν πρὸς τὸν Πομπήϊον). Μίαν λέξιν, Πομπήϊε.

ΠΟΜΠΗΙΟΣ. Εἰπέ μου σιγά· τί τρέχει;

ΜΗΝΑΣ. (Κατ' ἰδίαν). Σήκω σὲ παρακαλῶ, στρατηγέ· ἄκουσε νὰ σοῦ 'πῶ μίαν λέξιν.

ΠΟΜΠΗΙΟΣ. Περίμενε ὀλίγον—Πίνω εἰς ὑγείαν τοῦ Λεπίδου.

ΛΕΠΙΔΟΣ. Τί πρᾶγμα εἶνε αὐτὸς ὁ κροκόδειλος;

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἔχει τὸ σχῆμα τοῦ κροκοδείλου. Εἶνε πλατὺς ὅσον ἔχει πλάτος, καὶ ὑψηλὸς ἀκριβῶς ὅσον εἶνε· κινεῖται μὲ τὰ ὄργανά του, καὶ ζῇ μὲ ὅ,τι τρέφεται· ὅταν ἐκλίπῃ τὸ ζωτικόν του στοιχεῖον μετεμψυχοῦται.

ΛΕΠΙΔΟΣ. Τί χρῶμα ἔχει;

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Τὸ χρῶμά του.

ΛΕΠΙΔΟΣ. Παράδοξος ὄφις.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Πραγματικῶς. Καὶ τὰ δάκρυά του εἶνε ὑγρά.

ΚΑΙΣΑΡ. Θὰ τὸν εὐαρεστήσῃ ἆρά γε ἡ περιγραφὴ αὕτη;

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ὕστερα ἀπὸ τὸ ποτῆρι τοῦ Πομπηΐου, ἄλλως αὐτὸς εἶνε ἀληθὴς ἐπικούρειος.

ΠΟΜΠΗΙΟΣ. (Κατ' ἰδίαν πρὸς τὸν Μηνᾶν). Ἔλα τί διάβολο θέλεις νὰ μοῦ εἰπῇς; ἄφησέ με τώρα· φύγε. Κάμε ὅπως σοῦ εἶπα — Ποῦ εἶνε τὸ ποτῆρι τὸ ὁποῖον σοῦ ἐζήτησα;

ΜΗΝΑΣ. (Κατ' ἰδίαν). Ἂν χάριν τῶν ὑπηρεσιῶν μου θέλεις νὰ μὲ ἀκούσῃς, σήκω μιὰ στιγμή.

ΠΟΜΠΗΙΟΣ. Εἶσαι τρελλός, μοῦ φαίνεται. Τί τρέχει; (Ἐγείρεται καὶ περιπατεῖ κατ' ἰδίαν μετὰ τοῦ Μηνᾶ).

ΜΗΝΑΣ. Αἱ ὑπηρεσίαι μου ἦσαν πάντοτε εἰς τὴν διάθεσίν σου.

ΠΟΜΠΗΙΟΣ. Μὲ ὑπηρέτησας πιστῶς, τί ἄλλο ἔχεις νὰ εἴπῃς; — Εὐθυμεῖτε, κύριοι.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Πρόσεχε τὰς ἀμμώδεις αὐτὰς παγίδας, Λέπιδε, διότι θὰ βυθισθῇς.

ΜΗΝΑΣ. Θέλεις νὰ γίνῃς κύριος ὅλου τοῦ κόσμου;

ΠΟΜΠΗΙΟΣ, Τί λέγεις;

ΜΗΝΑΣ. Θέλεις νὰ γίνῃς κύριος ὁλοκλήρου τοῦ κόσμου. Σοὶ τὸ λέγω διὰ δευτέραν φοράν.

ΠΟΜΠΗΙΟΣ. Πῶς εἶνε δυνατόν;

ΜΗΝΑΣ. Συγκατάνευσον, καὶ μολονότι μὲ νομίζεις πτωχόν, δύναμαι νὰ σοῦ δώσω τὴν οἰκουμένην.

ΠΟΜΠΗΙΟΣ. Μήπως ἔπιες πολὺ κρασί;

ΜΗΝΑΣ. Ὄχι, Πομπήϊε, οὔτε τὸ ἤγγισα εἰς τὰ χείλη μου. Ἂν τολμήσῃς, δύνασαι νὰ γίνῃς ὁ ἐπίγειος Ζεύς. Ὅ,τι περιβρέχει ὁ Ὠκεανὸς καὶ ἐγκλείει ὁ οὐρανὸς εἶνε ἰδικόν σου ἂν θελήσῃς.

ΠΟΜΠΗΙΟΣ. Δεῖξόν μοι τίνι τρόπῳ.

ΜΗΝΑΣ. Οἱ τρεῖς οὗτοι τρίαρχοι καὶ κυρίαρχοι τοῦ κόσμου εἶνε ἐπὶ τοῦ πλοίου σου. Ἄφες με νὰ κόψω τὰ σχοινία, ὅταν δὲ ἀπομακρυνθῶμεν σφάζομεν αὐτούς, καὶ τότε τὸ πᾶν εἶνε εἰς τὴν ἐξουσίαν σου.

ΠΟΜΠΗΙΟΣ. Ἆ! ἔπρεπε νὰ τὸ κάμῃς χωρὶς νὰ μοῦ τὸ εἴπῃς. Πρᾶξις τοιαύτη θὰ μοὶ ἦτο αἰσχρά, ὑπηρεσία σου δὲ ἔξοχος. Πρέπει νὰ ἠξεύρῃς ὅτι ἡ τιμή μου δὲν ὁδηγεῖται ὑπὸ τοῦ συμφέροντος, ἀλλὰ τὸ συμφέρον ὑπὸ τῆς τιμῆς. Μεταμέλου ὅτι ἡ γλῶσσα ἐπρόδωκε τὸ σχέδιόν σου. Ἂν ἐξετέλεις αὐτὸ ἐνῷ τὸ ἠγνόουν, θὰ τὸ ἐπεδοκίμαζον μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν, ἀλλὰ τώρα ὀφείλω νὰ τὸ καταδικάσω. Παραιτήσου λοιπὸν αὐτοῦ, καὶ ἐλθὲ νὰ πίωμεν.

ΜΗΝΑΣ. (Κατ' ἰδίαν). Καλά, οὐδέποτε πλέον θὰ ἀκολουθήσω τὴν παρακμάζουσαν τύχην σου· ὅστις αἰτεῖ πρᾶγμά τι καὶ δὲν λαμβάνει αὐτὸ ὅταν τῷ προσφέρηται, χάνει διὰ παντὸς τὴν εὐκαιρίαν.

ΠΟΜΠΗΙΟΣ. Πίνω εἰς ὑγείαν τοῦ Λεπίδου.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Φέρετέ τον εἰς τὴν ξηράν.—Θὰ πίω ἀντ' αὐτοῦ, Πομπήϊε.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Εἰς ὑγείαν σου, Μηνᾶ.

ΜΗΝΑΣ. Τὸ δέχομαι εὐχαρίστως, Αἰνόβαρβε.

ΠΟΜΠΗΙΟΣ. Γέμισε ἕως τὰ χείλη τὸ ποτήριον.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. (Δεικνύει τὸν ὑπηρέτην ὅστις μεταφέρει τὸν Λέπιδον). Νά, ἕνα δυνατὸ παιδί, Μηνᾶ.

ΜΗΝΑΣ. Διατί;

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Δὲν βλέπεις ὅτι σηκόνει τὸ τρίτον τοῦ κόσμου;

ΜΗΝΑΣ. Τότε τὸ τρίτον τοῦ κόσμου εἶνε μεθυσμένον. Εἴθε νὰ ἦτο καὶ τὸ ὅλον, τότε θὰ ἐτρέχαμεν μὲ κλειστὰ μάτια!

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Πίνε λοιπόν, καὶ σύ, διὰ νὰ αὐξήσῃ ἡ εὐθυμία.

ΜΗΝΑΣ. Ἐμπρός.

ΠΟΜΠΗΙΟΣ. Δὲν ἐφθάσαμεν ἀκόμη εἰς τὰ Ἀλεξανδρινὰ συμπόσια.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Πλησιάζομεν—Ἂς κρούσωμεν τὰ ποτήρια—Ἔ! Πίνω εἰς ὑγείαν τοῦ Καίσαρος.

ΚΑΙΣΑΡ. Ἐπεθύμουν νὰ τὸ ἀποφύγω. Μοὶ εἶνε ἔργον ἐπίπονον, διότι ὅσῳ περισσότερον πλύνω τὸν ἐγκέφαλον, τόσῳ θολώτερος γίνεται.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Πρέπει νὰ συμμορφώνεσαι μὲ τὰς περιστάσεις.

ΚΑΙΣΑΡ. Καλὰ λοιπόν, θὰ πίω κ' ἐγὼ εἰς ὑγείαν σου. Ἀλλ' ἐπροτίμων νὰ μείνω ἐντελῶς νῆστις ἐπὶ τέσσαρας ἡμέρας, παρὰ νὰ πιῶ τόσῳ πολὺ εἰς μίαν.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. (Πρὸς τὸν Ἀντώνιον). Λοιπόν, ἀνδρεῖέ μου αὐτοκράτορ, θὰ χορεύσωμεν τώρα τὸν βακχικὸν χορὸν τῆς Αἰγύπτου, διὰ νὰ συμπληρώσωμεν τὸ συμπόσιόν μας;

ΠΟΜΠΗΙΟΣ. Ἂς τὸν χορεύσωμεν, ἀνδρεῖέ μου στρατιῶτα.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Θὰ δώσωμεν ὅλοι τὰς χεῖρας ἕως ὅτου ὁ κατακτητὴς οἶνος βυθίσει τὰς αἰσθήσεις μας ἐντὸς γλυκείας καὶ ἡδυπαθοῦς λήθης.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Δόσατε ὅλοι τὰς χεῖρας—Ἂς παιανίσῃ δυνατὰ ἡ μουσική. Ἐγὼ θὰ σᾶς τοποθετήσω κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο, ἔπειτα θὰ τραγουδήσῃ τὸ παιδί, καὶ καθένας θὰ ἐπαναλάβῃ τὴν τελευταίαν στροφὴν ὅσον εἰμπορεῖ δυνατώτερα. (Ἡ μουσικὴ παιανίζει. Ὁ Αἰνόβαρβος τοὺς τοποθετεῖ).

Ἔλα τοῦ οἴνου βασιλειά, Βάκχε κρασοπατέρα
Μὲ τὰ παχειά σου μάγουλα, τὰ μάτια φλογισμένα
Ὅλα μὲ 'ς τὸ ποτῆρι σου ξεχνοῦμεν ἐδῶ πέρα
Μὲ κλίμα τὰ κεφάλια μας εἶνε στεφανωμένα
Κέρνα κι' ἂς στρέψῃ γύρω μας, ἂς στρέψῃ ὅλ' ἡ γῆ
Κέρνα κι' ἂς στρέψ' ὁλόγυρα, ὁλόγυρα ἡ γῆ.

ΚΑΙΣΑΡ. Ἔ! Δὲν ἀρκεῖ πλέον; Καλὴ νύκτα Πομπήϊε—Ἂς ἀποσυρθῶμεν—Ἂς ἀποσυρθῶμεν, ἀδελφέ μου (Πρὸς τὸν Ἀντώνιον). Εὐθυμία τοιαύτη εἶνε ἀνάρμοστος πρὸς τὴν σοβαρότητα τῶν ἡμετέρων πραγμάτων· ἂς ἀποχωρισθῶμεν λοιπόν, κύριοι· βλέπετε ὅτι ὅλοι εἴμεθα ἐξημμένοι. Ὁ εὔρωστος Αἰνόβαρβος κατεβλήθη ὑπὸ τοῦ οἴνου, καὶ ἡ γλῶσσά μου ἀρχίζει νὰ τραυλίζῃ. Παρ' ὀλίγον νὰ μᾶς μεταμορφώσῃ ὅλους ἡ κραιπάλη αὕτη. Εἶνε ἀνάγκη νὰ εἴπω περισσότερα; Καλὴ νύκτα· δός μου τὸ χέρι σου Ἀντώνιε.

ΠΟΜΠΗΙΟΣ. Θὰ σᾶς συνοδεύσω καὶ εἰς τὴν ξηράν.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Βεβαιότατα· δός μας τὸ χέρι σου.

ΠΟΜΠΗΙΟΣ. Κατέχεις, ὦ Ἀντώνιε, τὴν οἰκίαν τοῦ πατρός μου—Ἀλλὰ τί πειράζει· εἴμεθα φίλοι. Ἂς καταβῶμεν εἰς τὴν λέμβον.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Προσέξατε μὴ πέσετε — Ἐγὼ δὲν ἐξέρχομαι Μηνᾶ. (Ἐξέρχονται ὁ Πομπήϊος, ὁ Καῖσαρ καὶ ὁ Ἀντώνιος).

ΜΗΝΑΣ. Ὄχι, ἔλα εἰς τὸ δωμάτιόν μου. Ἐμπρὸς τύμπανα! σάλπιγγες! αὐλοί! ἐμπρός! Ἂς ἀκούσῃ ὁ Ποσειδῶν πόσον πανηγυρικῶς χαιρετίζομεν τοὺς μεγάλους τούτους ἄνδρας. Παίξατε, παίξατε (τύμπανα κροτοῦσι σάλπιγγες ἠχοῦν).

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Οὖρα!! Νὰ τὸ καπέλο μου.

ΜΗΝΑΣ. Οὖρα! Ἔλα γενναῖέ μου ἀρχηγέ! (Ἐξέρχονται).

ΠΡΑΞΙΣ ΤΡΙΤΗ

ΣΚΗΝΗ Α'.

Πεδιάς ἐν Συρίᾳ. — Εἰσέρχεται ἀγερώχως ὁ ΒΕΝΔΙΔΙΟΣ μετὰ τοῦ ΣΙΛΙΟΥ καὶ ἄλλων ἀξιωματικῶν καὶ στρατιωτῶν Ῥωμαίων· φέρουσιν ἐνώπιόν του τὸν νεκρὸν τοῦ Πακόρου.

ΒΕΝΔΙΔΙΟΣ. Κατετροπώθητε νῦν, ὦ ἀκοντισταὶ Πάρθοι, ἡ δὲ τύχη ηὐδόκησε νὰ μὲ καταστήσῃ ἐκδικητὴν τοῦ θανάτου τοῦ Μάρκου Κράσου. — Φέρετε ἐνώπιον τοῦ στρατοῦ ἡμῶν τὸ σῶμα τοῦ υἱοῦ τοῦ βασιλέως. Ὁ σὸς Πάκορος Ὀρόδη πληρόνει τὸν θάνατον τοῦ Μάρκου Κράσου.

ΣΙΛΙΟΣ. Καταδίωξον τοὺς φυγάδας Πάρθους, γενναῖε Βενδίδιε, ἐφ' ὅσον τὸ ξίφος σου ἀχνίζει ἀπὸ Παρθικὸν αἷμα. Ῥίφθητι ἐναντίον αὐτῶν διὰ τῆς Μηδίας, τῆς Μεσοποταμίας, καὶ ἐντὸς ἀκόμη τῶν ἀσύλων, εἰς ἃ ἐν ἀταξίᾳ καταφεύγουσιν· οὕτω δὲ ὁ μέγας ἀρχηγός σου Ἀντώνιος θὰ σὲ περιαγάγῃ ἐπὶ θριαμβευτικοῦ ἅρματος καὶ θὰ περιβάλῃ μὲ στεφάνους τὴν κεφαλήν σου.

ΒΕΝΔΙΔΙΟΣ. Ἀρκοῦσιν, ἀρκοῦσιν, ὦ Σίλιε, ὅσα ἔπραξα. Μὴ λησμονῇς ὅτι ὁ ὑποδεέστερος δὲν πρέπει νὰ πράττῃ πλειότερα τοῦ δέοντος. Μάθε ὅτι εἶνε προτιμότερον νὰ ἀφήσῃ ἡμιτελὲς τὸ ἔργον, ἢ νὰ περιβληθῇ μὲ μεγάλην δόξαν ὅταν λείπῃ ὁ ἀρχηγὸς τὸν ὁποῖον ὑπηρετεῖ. Καὶ ὁ Καῖσαρ καὶ ὁ Ἀντώνιος ἐνίκησαν περισσοτέρας νίκας διὰ τῶν στρατηγῶν αὐτῶν ἢ αὐτοπροσώπως. Ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ Ἀντωνίου Σόσιος, ὅστις εἶχεν ἐν Συρίᾳ τὴν θέσιν ἣν ἔχω σήμερον ἐγώ, ἀπώλεσε τὴν εὔνοιάν του, διότι ἀπέκτησε πολλὴν δόξαν ἐντὸς ὀλιγίστου χρόνου. Ὅστις ἐν τοῖς πολέμοις ἐκτελεῖ πλειότερα ἢ ὁ στρατηγός του, γίνεται στρατηγὸς τοῦ στρατηγοῦ, ἡ δὲ φιλοτιμία, ἡ ἀρετὴ αὕτη τοῦ στρατιώτου, προτιμᾷ μᾶλλον ἧτταν, ἢ νίκην ἥτις τὸν ἐπισκιάζει. Ἠδυνάμην νὰ πράξω πλειότερα ὑπὲρ τοῦ Ἀντωνίου, ἀλλὰ θὰ τὸν δυσηρέστουν, καὶ τότε θὰ ἔχανον τὴν ἀξίαν των αἱ ὑπηρεσίαι μου.

ΣΙΛΙΟΣ. Κέκτησαι, Βενδίδιε, τὰ πλεονεκτήματα ἐκεῖνα, ἄνευ τῶν ὁποίων ὁ στρατιώτης ὀλίγον διαφέρει τοῦ τυφλοῦ ξίφους. Θὰ γράψῃς εἰς τὸν Ἀντώνιον ;

ΒΕΝΔΙΔΙΟΣ. Θὰ τῷ μηνύσω εὐσεβάστως, τί διὰ τοῦ ὀνόματός του, τῆς μαγικῆς ταύτης λέξεως ἐν τῷ πολέμῳ κατορθώσαμεν, καὶ τίνι τρόπῳ διὰ τῶν σημαιῶν του καὶ τῶν καλῶς μισθοδοτουμένων λεγεώνων του, κατετροπώσαμεν τὸ μέχρι τοῦδε ἀήττητον ἱππικὸν τῶν Πάρθων.

ΣΙΛΙΟΣ. Ποῦ εἶνε τώρα ;

ΒΕΝΔΙΔΙΟΣ. Προτίθεται νὰ μεταβῇ εἰς Ἀθήνας, ὅπου θὰ σπεύσωμεν

νὰ ἐμφανισθῶμεν ἐνώπιόν του, ὅτῳ τὸ δυνατὸν ταχύτερον μᾶς ἐπιτρέψῃ τὸ φορτίον, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ φέρωμεν μεθ' ἡμῶν. Ἐμπρός. Ἄγωμεν. (Ἐξέρχονται).

ΣΚΗΝΗ Β'.

Ῥώμη. Ἀντιθάλαμος ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Καίσαρος.

ΑΓΡΙΠΠΑΣ, ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ

ΑΓΡΙΠΠΑΣ. Πῶς, ἀπεχωρίσθησαν οἱ ἀδελφοί;

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Διηυθέτησαν τὰς ὑποθέσεις των μετὰ τοῦ Πομπηΐου, ὅστις καὶ ἀνεχώρησεν· οἱ ἄλλοι τρεῖς σφραγίζουσι τὴν συνθήκην. Ἡ Ὀκταβία κλαίει διότι θὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν Ῥώμην· ὁ Καῖσαρ εἶνε μελαγχολικός, ὁ δὲ Λέπιδος, κατὰ τὸ λέγειν τοῦ Μηνᾶ, ταράσσεται ὑπὸ ζηλοτυπίας ἀπὸ τῆς ἡμέρας τοῦ συμποσίου τοῦ Πομπηΐου.

ΑΓΡΙΠΠΑΣ. Εἶνε εὐγενὴς ὁ Λέπιδος.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Εὐγενέστατος. Ὦ! πόσον ἀγαπᾷ τὸν Καίσαρα!

ΑΓΡΙΠΠΑΣ. Ναί, ἀλλὰ πόσον λατρεύει τὸν Μάρκον Ἀντώνιον!

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Τὸν Καίσαρα; Ὁ Καῖσαρ εἶνε ὁ Ζεὺς τῶν ἀνθρώπων.

ΑΓΡΙΠΠΑΣ. Καὶ τί εἶνε ὁ Ἀντώνιος; Ὁ θεὸς τοῦ Διός.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Ὁμιλεῖς περὶ τοῦ Καίσαρος; Πῶς; τοῦ ἀπαραμίλλου;

ΑΓΡΙΠΠΑΣ. Ὦ Ἀντώνιε! Ὦ σὺ τῆς Ἀραβίας φοῖνιξ!

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Ἐὰν θέλῃς νὰ ἐπαινέσῃς τὸν Καίσαρα, εἰπέ,— Καῖσαρ· —καὶ πλέον οὔ.

ΑΓΡΙΠΠΑΣ. Τῷ ὄντι ἔπλεξε καὶ εἰς τοὺς δύο τὰ μέγιστα ἐγκώμια.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Ἀλλ' ἀγαπᾷ περισσότερον τὸν Καίσαρα. — Καὶ ὅμως ἀγαπᾷ τὸν Ἀντώνιον. Ὦ! οὔτε καρδία, οὔτε γλῶσσα, οὔτε εἰκών, οὔτε συγγραφεύς, οὔτε ἀοιδός, οὔτε ποιητής, δύναται νὰ αἰσθανθῇ, νὰ ἐκφράσῃ, νὰ παραστήσῃ, νὰ γράψῃ, νὰ ψάλῃ ἢ νὰ ἐξυμνήσῃ τὴν ἀγάπην του πρὸς τὸν Ἀντώνιον· ὡς πρὸς τὸν Καίσαρα, κλίνατε, κλίνατε τὸ γόνυ, καὶ θαυμάσατε!

ΑΓΡΙΠΠΑΣ. Ἀγαπᾷ ἀμφοτέρους.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Ἐκεῖνοι μὲν εἶνε πτέρυγες, οὗτος δὲ τὸ ἔντομον, ὥστε, . . . (ἀκούονται σάλπιγγες) Μᾶς προσκαλοῦσι νὰ ἱππεύσωμεν. Χαῖρε, γενναῖε Ἀγρίππα.

ΑΓΡΙΠΠΑΣ. Χαῖρε, ἀνδρεῖε στρατιῶτα, σοὶ εὔχομαι καλὴν τύχην.

(Εἰσέρχονται ὁ Καῖσαρ, ὁ Ἀντώνιος, ὁ Λέπιδος καὶ ἡ Ὀκταβία).

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Μὴ προχωρήσῃς περισσότερον, Καῖσαρ.

ΚΑΙΣΑΡ. Ἀφαιρεῖς μέγα μέρος τοῦ ἑαυτοῦ μου. Δεῖξον τὴν πρὸς ἐμὲ

ἀγάπην σου ἐν τῷ προσώπῳ αὐτῆς.—Ἀδελφή, δείχθητι σύζυγος τοιαύτη ὁποίαν σὲ φαντάζομαι, διότι δύναμαι νὰ δώσω οἱανδήποτε ἐγγύησιν περὶ τῆς διαγωγῆς σου.—Εἴθε, γενναῖε Ἀντώνιε, τὸ εἴδωλον τοῦτο τῆς ἀρετῆς τὸ τεθὲν μεταξὺ ἡμῶν ὡς δεσμὸς συγκρατῶν τὸν πύργον τῆς ἀγάπης μας μὴ μεταβληθῇ εἰς κριὸν τειχολέτην, διότι, καλλίτερον νὰ ἠγαπώμεθα ἄνευ τοῦ δεσμοῦ τούτου, ἂν ὑπ' ἀμφοτέρων δὲν ἀγαπᾶται τρυφερῶς.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Μὴ μὲ προσβάλλῃς διὰ τῆς δυσπιστίας σου ταύτης.

ΚΑΙΣΑΡ. Εἶπον.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ὅσον αὐστηρῶς καὶ ἂν ἐξετάσῃς τὴν διαγωγήν μου, δὲν θὰ εὕρῃς τὴν ἐλαχίστην ἀφορμὴν δικαιολογοῦσαν τοὺς φόβους τοὺς ὁποίους φαίνεται ὅτι ἔχεις. Εἴθε οἱ θεοὶ νὰ σὲ προφυλάττωσι καὶ νὰ διαθέτωσι ὑπὲρ τῶν σχεδίων σου τὰς καρδίας τῶν Ῥωμαίων! Ἐδῶ θὰ χωρισθῶμεν.

ΚΑΙΣΑΡ. Χαῖρε, προσφιλεστάτη μου ἀδελφή, εἴθε τὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως νὰ σοὶ εἶνε εὐμενῆ καὶ νὰ σὲ εὐφραίνωσι! χαῖρε.

ΟΚΤΑΒΙΑ. Ἀγαπητέ μου ἀδελφέ!

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ὁ Ἀπρίλιος εἶνε εἰς τοὺς ὀφθαλμούς της. Εἶνε τὸ ἔαρ τοῦ ἔρωτος, τὰ δὲ δάκρυά της ἡ ζωογόνος βροχή. Ἔσο φαιδρά.

ΟΚΤΑΒΙΑ. Φρόντιζε ἀδελφέ μου διὰ τὸν οἶκον τοῦ συζύγου μου καί...

ΚΑΙΣΑΡ. Τί Ὀκταβία;

ΟΚΤΑΒΙΑ. Θὰ σοῦ το εἴπω κρύφα.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἀρνεῖται ἡ γλῶσσα νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν καρδίαν, ἀδυνατεῖ δὲ ἡ καρδία νὰ ἐμψυχώσῃ τὴν γλῶσσαν· εἶνε ὡς τὸ πτίλον τοῦ κύκνου τὸ ὁποῖον ἵσταται ἐν ἰσορροπίᾳ ἐπὶ τῶν ἀνυψουμένων κυμάτων, καὶ πρὸς οὐδεμίαν κλίνει διεύθυνσιν.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. (Κατ' ἰδίαν πρὸς τὸν Ἀγρίππαν). Πῶς, θὰ κλαύσῃ ὁ Καῖσαρ;

ΑΓΡΙΠΠΑΣ. Νέφος καλύπτει τὸ πρόσωπόν του.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Καὶ ὡς ἵππος θὰ ἦτο ἀσχημότερος, ἔχων ἐπὶ τοῦ μετώπου τὸ λεγόμενον νέφος, πολὺ δὲ περισσότερον ὡς ἄνθρωπος.[1]

ΑΓΡΙΠΠΑΣ. Διατί Αἰνόβαρβε; Ὅταν ὁ Ἀντώνιος εὗρε νεκρὸν τὸν Καίσαρα, ἐξέβαλε γοερὰς φωνάς, ἔκλαυσε δὲ ὅταν εἰς Φιλίππους εὗρε φονευμένον τὸν Βροῦτον.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Ἀληθῶς· τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἠνοχλεῖτο ὑπὸ καταρροῆς! Ἐθρήνει ἐκεῖνον τὸν ὁποῖον ἀσμένως κατέστρεφε· πίστευσον δὲ εἰς τὴν εἰλικρίνειαν τῶν δακρύων του, ὅταν καὶ ἐμὲ ἴδῃς κλαίοντα.

ΚΑΙΣΑΡ. Ὄχι, φιλτάτη Ὀκταβία, θὰ λαμβάνῃς πάντοτε εἰδήσεις παρ' ἐμοῦ· δὲν θὰ ἐξαλείψῃ ὁ χρόνος τὴν ἀνάμνησίν σου.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἐλθέ, Καῖσαρ· θὰ διαγωνισθῶμεν εἰς τὸν πρὸς αὐτὴν ἔ-

1. Λέγεται ὅτι ὁ ἵππος ἔχει νέφος ἐπὶ τοῦ προσώπου, ὅταν ἐπὶ τοῦ μετώπου μεταξὺ τῶν δύο ὀφθαλμῶν ἔχει μαύρην ἢ φαιὰν κηλῖδα.

ρωτα. Ἰδοὺ σὲ ἐναγκαλίζομαι καὶ σὲ ἀφίνω ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν θεῶν.

ΚΑΙΣΑΡ. Χαῖρε. Εὐτύχει!

ΛΕΠΙΔΟΣ. Εἴθε ὅλα τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ νὰ φωτίζωσι τὴν εὐτυχῆ σου πορείαν!

ΚΑΙΣΑΡ. Χαῖρε. Χαῖρε! (ἀσπάζεται τὴν Ὀκταβίαν).

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Χαίρετε. (Ἠχοῦσι σάλπιγγες. Ἐξέρχονται).

ΣΚΗΝΗ Γ'.

Ἀλεξάνδρεια. Δωμάτιον ἐν τῷ ἀνακτόρῳ τῆς Κλεοπάτρας.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ, ΧΑΡΜΙΟΝ, ΕΙΡΑΣ, ΑΛΕΞΑΣ

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ποῦ εἶνε αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος;

ΑΛΕΞΑΣ. Φοβεῖται σχεδὸν νὰ ἔλθῃ.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ἔλα, ἔλα — Πλησίασε. (Εἰσέρχεται ὁ ἀγγελιαφόρος).

ΑΛΕΞΑΣ. Καὶ αὐτὸς ὁ Ἡρώδης τῆς Ἰουδαίας δὲν τολμᾷ νὰ σὲ ἀτενίσῃ, Μεγαλειοτάτη, εἰμὴ μόνον ὅταν εἶσαι εὐθύμως διατεθειμένη.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἡρώδου τὴν κεφαλὴν θὰ λάβω· ἀλλὰ τίνι τρόπῳ, ἀφοῦ ἔφυγεν ὁ Ἀντώνιος διὰ τοῦ ὁποίου ἠδυνάμην νὰ τὸ πράξω; Πλησίασε.

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ. Ἐρασμία βασίλισσα —

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Εἶδες τὴν Ὀκταβίαν;

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ. Ναί, κραταιὰ Ἄνασσα.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ποῦ;

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ. Εἰς τὴν Ῥώμην, κυρία· παρετήρησα αὐτὴν κατὰ πρόσωπον, καὶ τὴν εἶδα βαδίζουσαν μεταξὺ τοῦ ἀδελφοῦ της καὶ τοῦ Μάρκου Ἀντωνίου.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Εἶνε τόσον ὑψηλὴ ὅσον ἐγώ; [1]

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ. Ὄχι, κυρία.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Τὴν ἤκουσες νὰ ὁμιλῇ; Ἔχει ὀξεῖαν ἢ χαμηλὴν φωνήν;

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ. Τὴν ἤκουσα, κυρία· ἔχει φωνὴν σιγαλήν.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Αὐτὸ δὲν εἶνε εὐάρεστον· δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ τὴν ἀγαπήσῃ ἐπὶ πολύ.

ΧΑΡΜΙΟΝ. Νὰ τὴν ἀγαπήσῃ; Ὦ Ἶσις! ἀδύνατον.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Τὸ πιστεύω, Χάρμιον· βραχνὴ φωνὴ καὶ ἀνάστημα νάνου!! Ἔχει μεγαλοπρέπειαν τὸ βάδισμά της; Ἐνθυμήσου ἂν ποτὲ παρετήρησας μεγαλοπρεπὲς παράστημα.

1 Ὁ Grey λέγει ὅτι προφανῶς ὁ ποιητὴς ὑπαινίσσεται τὴν βασίλισσαν Ἐλισσάβετ, ἀποτείνασαν τῷ Ἰακώβῳ Μελβὶλ τὴν αὐτὴν ἐρώτησιν περὶ τῆς βασιλίσσης τῆς Σκωτίας.

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ. Ἕρπει, κυρία. Καὶ ἡ στάσις καὶ τὸ βάδισμά της, εἶναι ἕνα καὶ τὸ αὐτό. Φαίνεται, σῶμα ἄψυχον, ἄγαλμα μᾶλλον ἢ ἄνθρωπος.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Εἶναι βέβαιον;

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ. Ἐκτὸς ἂν δὲν ἔχω παρατηρητικόν.

ΧΑΡΜΙΟΝ. Παρατηρητὰς ’σὰν αὐτὸν δὲν ἔχομεν οὔτε τρεῖς εἰς τὴν Αἴγυπτον.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Παρατηρῶ ὅτι εἶνε πολὺ νοήμων—ἕως τώρα δὲν βλέπω τίποτε εἰς αὐτὴν—ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἔχει καλὴν κρίσιν.

ΧΑΡΜΙΟΝ. Ἐξαίρετον.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Πόσον ἐτῶν νὰ εἶνε σὲ παρακαλῶ;

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ. Ἦτο χήρα κυρία.

ΚΛΕΑΠΑΤΡΑ. Χήρα; ἀκούεις Χάρμιον;

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ. Καὶ πιστεύω ὅτι ἔχει τὰ τριάντα.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ἐνθυμεῖσαι τὸ πρόσωπόν της; εἶνε μακρὸν ἢ στρογγύλον.

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ. Στρογγύλον μέχρις ἐλαττώματος.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶνε εὐήθεις οἱ τοιοῦτοι.—Τί χρῶμα ἔχουν τὰ μαλλιά της;

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ. Καστανὰ κυρία, καὶ τὸ μέτωπόν της τόσῳ χαμηλὸν ὅσον ἤθελε τὸ ἐπιθυμήσει.[1]

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ἰδού, λάβε χρήματα. Μὴ παρεξηγήσῃς τὴν πρώτην μου παραφοράν· θὰ σὲ μεταχειρισθῶ καὶ πάλιν· σὲ εὑρίσκω πολὺ κατάλληλον διὰ τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην. Ὕπαγε νὰ ἑτοιμασθῇς· αἱ ἐπιστολαί μου εἶνε ἕτοιμοι. (Ἐξέρχεται ὁ ἀγγελιαφόρος).

ΧΑΡΜΙΟΝ. Ἄξιος ἄνθρωπος.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Πραγματικῶς. Μετανοῶ πολύ, διότι τὸν ἐκακομεταχειρίσθην. Ἐξ ὅσων εἶπε, βλέπω ὅτι τὸ πλᾶσμα αὐτὸ δὲν εἶνε μεγάλο πρᾶγμα.

ΧΑΡΜΙΟΝ. Δὲν εἶνε τίποτε, κυρία.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος θὰ εἶδε βεβαίως καὶ θὰ γνωρίζῃ τί ἐστὶ μεγαλεῖον.

ΧΑΡΜΙΟΝ. Ἂν εἶδε μεγαλεῖον! Μὰ τὴν Ἴσιδα, πῶς εἶνε δυνατὸν νὰ μὴν εἶδε ἀφοῦ σὲ ὑπηρετεῖ τόσον καιρόν;

ΚΗΕΟΠΑΤΡΑ. Ἔχω ἀκόμη κἄτι τι νὰ τὸν ἐρωτήσω· ἀλλὰ δὲν πειράζει· τὸν ὁδηγεῖς εἰς τὸ δωμάτιόν μου ὅπου θὰ γράψω. Τὰ πάντα δύνανται ἀκόμη ν’ ἀποβῶσι καλῶς.

ΧΑΡΜΙΟΝ. Σοῦ τὸ ἐγγυῶμαι κυρία.

1 Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὸ χαμηλὸν μέτωπον ἐθεωρεῖτο ὡραῖον.

ΣΚΗΝΗ Δ'.

Ἀθῆναι. Δωμάτιον ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Ἀντωνίου.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΚΑΙ Η ΟΚΤΑΒΙΑ.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ναί, ναί, ὄχι μόνον τοῦτο Ὀκταβία, τοῦτο καὶ χίλια ἄλλα τῆς αὐτῆς φύσεως πράγματα θὰ ἦσαν συγγνωστά, ἀλλὰ περιεπλάκη εἰς νέους πολέμους κατὰ τοῦ Πομπηΐου, συνέταξε τὴν διαθήκην του, καὶ ἀνέγνω αὐτὴν δημοσίᾳ. Μόλις ἀνέφερε τὸ ὄνομά μου· ὅταν δὲ ἠναγκάσθη νὰ μὲ ἐπαινέσῃ, ἔπραξε τοῦτο μετὰ ψυχρότητος καὶ ἀκουσίως. Ἐλάχιστα μοὶ ἀπένειμε· καὶ ὅταν εἶχε καταλληλοτάτην εὐκαιρίαν νὰ ὁμιλήσῃ ὑπὲρ ἐμοῦ, ἢ ἀπέφυγεν, ἢ ὡμίλησε μετὰ πολλῆς ἐπιφυλάξεως.

ΟΚΤΑΒΙΑ. Ὦ μὴ πιστεύσῃς εἰς ὅλα φίλτατέ μοι, ἢ μὴ παροργίζεσαι δι' ὅλα ἂν πρέπῃ νὰ τὰ πιστεύῃς. Ἂν ἡ ῥῆξις αὕτη συμβῇ, οὐδέποτε θὰ ὑπάρξῃ γυνὴ δυστυχεστέρα ἐμοῦ, ἱσταμένη μεταξὺ δύο ἀντιπάλων, καὶ δεομένη ὑπὲρ ἀμφοτέρων. Οἱ θεοὶ θὰ μὲ σκώψωσιν,ὅταν ἀφ' ἑνὸς μὲν λέγω «Ὦ φυλάξατε τὸν προσφιλῆ μου σύζυγον»,ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀναιρῶ τὴν προσευχὴν ταύτην ἀνακράζουσα «φυλάξατε τὸν ἀδελφόν μου». Νίκα σύζυγε νίκα ἀδελφέ· ἡ μία προσευχὴ ἀναιρεῖ τὴν ἄλλην· δὲν ὑπάρχει μέσος ὅρος μεταξὺ τῶν ἄκρων τούτων.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἂς κλίνῃ ἡ ἀγάπη σου, γλυκεῖα Ὀκταβία, πρὸς ἐκεῖνον ὅστις ἀγωνίζεται πλειότερον νὰ διατηρήσῃ αὐτήν. Ἂν ἀπολέσω τὴν τιμήν, ἀπόλλυμαι καὶ ἐγὼ αὐτός. Προτιμότερον νὰ μὴν ἤμην σύζυγός σου, παρὰ νὰ σοὶ ἀνήκω κατῃσχυμένος· ἀλλά, κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν σου μεσίτευσον πρὸς συνδιαλλαγὴν ἡμῶν. Κατὰ τὸ διάστημα δὲ τοῦτο, Ὀκταβία, θὰ ἑτοιμασθῶ πρὸς ἐπιχείρησιν πολέμου, ὅστις θὰ ἐπισκιάσῃ τὸν ἀδελφόν σου. Σπεῦσον ὅσῳ δύναται ταχύτερον· οὕτως ἐκπληροῦται ἡ ἐπιθυμία σου.

ΟΚΤΑΒΙΑ. Εὐχαριστῶ, Ἀντώνιε. Εἴθε ὁ πανίσχυρος Ζεὺς νὰ σᾶς συμφιλιώσῃ δι' ἐμοῦ τῆς ἀσθενοῦς, τῆς ἀσθενεστάτης! Πόλεμος μεταξὺ ὑμῶν τῶν δύο θὰ ἦτο ὡς νὰ ἐσχίζετο ὁ κόσμος καὶ τὸ ἐκ τούτου χάσμα αὐτοῦ νὰ πληρωθῇ νεκρῶν.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ὅταν ἐννοήσῃς τὸν αἴτιον τοῦ πολέμου τούτου, δεῖξον πρὸς αὐτὸν τὴν δυσαρέσκειάν σου· διότι, δὲν εἶνε δυνατὸν τὰ σφάλματά μας νὰ εἶνε τόσον ἴσα, ὥστε καὶ ἡ ἀγάπη σου νὰ διανέμηται ἐξ ἴσου μεταξύ μας. Ἑτοίμασον τὰ τῆς ἀναχωρήσεώς σου· ἔκλεξον τὴν συνοδείαν σου καὶ δαπάνησον ὁσαδήποτε θελήσῃς. (ἐξέρχονται).

ΣΚΗΝΗ Ε'.

Ἀθῆναι. Ἕτερον δωμάτιον τῆς αὐτῆς οἰκίας.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ, ΕΡΩΣ.

ΑΙΝΟΒΑΡΔΟΣ. Λοιπόν, φίλε Ἔρως;

ΕΡΩΣ. Ἔχομεν παραδόξους εἰδήσεις, Αἰνόβαρβε;

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Τί τρέχει;

ΕΡΩΣ. Ὁ Καῖσαρ καὶ ὁ Λέπιδος ἐκήρυξαν πόλεμον κατὰ τοῦ Πομπηΐου.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Αὐταὶ εἶνε παλαιαί. Ποία ὑπῆρξεν ἡ ἔκβασις;

ΕΡΩΣ. Ὁ Καῖσαρ, ἀφοῦ πρῶτον μετεχειρίσθη αὐτὸν εἰς τὸν κατὰ τοῦ Πομπηΐου πόλεμον, ἀρνεῖται νῦν νὰ τὸν ἀναγνωρίσῃ ὡς συνάρχοντα, οὔτε τῷ ἐπιτρέπει νὰ συμμετάσχῃ τῆς δόξης τῆς ἐκστρατείας· μὴ ἀρκεσθεὶς δὲ εἰς ταῦτα, κατηγορεῖ αὐτοῦ ὡς διατηρήσαντος μυστικὴν ἀλληλογραφίαν μετὰ τοῦ Πομπηΐου, καὶ ἐπὶ τῇ κατηγορίᾳ ταύτῃ διατάσσει τὴν σύλληψίν του. Τώρα δὲ ὁ δυστυχὴς τρίαρχος εἶνε εἰς τὰς φυλακάς, περιμένων τὸν θάνατον νὰ τὸν λυτρώσῃ.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Ὥστε κόσμε, δὲν σοὶ μένουν πλέον εἰμὴ δύο μόνον σιαγόνες. Καὶ τὴν τροφὴν δὲ ἅπασαν τὴν ὁποίαν ἐμπεριέχεις ἂν ῥίψῃς μεταξὺ αὐτῶν, θὰ σπαράξωσιν ἀλλήλους. Ποῦ εἶνε ὁ Ἀντώνιος;

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Περιπατεῖ εἰς τὸν κῆπον κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον, ποδοπατῶν τοὺς ἐνώπιον αὐτοῦ σχοίνους, φωνάζων· «Μωρὲ Λέπιδε» καὶ ἀπειλῶν νὰ κόψῃ τὸν λαιμὸν τοῦ ἀξιωματικοῦ του ἐκείνου, ὅστις ἐδολοφόνησε τὸν Πομπήϊον.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Τὰ μεγάλα μας πλοῖα ἐξωπλίσθησαν.

ΕΡΩΣ. Διὰ νὰ ἀποπλεύσωσιν εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐναντίον τοῦ Καίσαρος. Ἀλλὰ κἄτι τι ἄλλο, Δομίτιε· ὁ κύριός μου ἐπιθυμεῖ νὰ σοὶ ὁμιλήσῃ· ἠδυνάμην βραδύτερον νὰ σοὶ ἀναγγείλω τὰ νέα μου.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Δὲν θὰ εἶνε τίποτε· ἀλλ' ἔστω.—Ὁδήγησόν με εἰς τὸν Ἀντώνιον.

ΕΡΩΣ. Ἐλθὲ Αἰνόβαρβε. (Ἐξέρχονται).

ΣΚΗΝΗ ΣΤ'.

Ῥώμη. Δωμάτιον ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Καίσαρος.

ΚΑΙΣΑΡ, ΑΓΡΙΠΠΑΣ, ΜΑΙΚΗΝΑΣ.

ΚΑΙΣΑΡ. Πρὸς περιφρόνησιν τῆς Ῥώμης ἔπραξε ταῦτα πάντα, καὶ ἔτι πλειότερα ἐν Ἀλεξανδρείᾳ.—Ἰδοὺ πῶς συνέβησαν.—Ἐπὶ βήματος ἀργυ-

ροῦ, στηθέντος ἐπὶ τῆς δημοσίας ἀγορᾶς ἐνεθρονίσθησαν δημοσίᾳ ἐπὶ χρυσῶν καθίσαντες θρόνων, αὐτός τε καὶ ἡ Κλεοπάτρα· παρὰ τοὺς πόδας αὐτῶν ἐκάθητο ὁ Καισαρίων, ὃν ὀνομάζουσιν υἱὸν τοῦ πατρός μου, καὶ προσέτι ὅλη ἡ ἀθέμιτος γενεὰ ἡ ἐκ τῆς ἀκολασίας αὐτῶν γεννηθεῖσα. Ἀπένειμε τῇ Κλεοπάτρᾳ τὴν διοίκησιν τῆς Αἰγύπτου, κηρύξας αὐτὴν βασίλισσαν τῆς Κοίλης Συρίας, τῆς Κύπρου καὶ Λυβίας.

ΑΓΡΙΠΠΑΣ. Δημοσίᾳ ταῦτα ;

ΚΑΙΣΑΡ. Ἐπὶ τῆς δημοσίας πλατείας ἔνθα εἶνε τὰ γυμναστήρια· ἀναγορεύσας δὲ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ βασιλεῖς βασιλέων, ἔδωκεν εἰς μὲν τὸν Ἀλέξανδρον τὴν μεγάλην Μηδίαν, τὴν χώραν τῶν Πάρθων καὶ τὴν Ἀρμενίαν· εἰς δὲ τὸν Πτολεμαῖον ὥρισε τὴν Συρίαν, τὴν Κιλικίαν καὶ τὴν Φοινίκην. Αὕτη δὲ ἐνεφανίσθη φέρουσα στολὴν τῆς θεᾶς Ἴσιδος, λέγεται δὲ ὅτι, καὶ πρότερον ἐδέχετο συνεχῶς ἀκροάσεις ὑπὸ τὸ ἔνδυμα τοῦτο.[1]

ΜΑΙΚΗΝΑΣ. Πρέπει νὰ μάθῃ ὅλα ταῦτα ἡ Ῥώμη.

ΑΓΡΙΠΠΑΣ. Ἥτις ἀηδιάσασα ἐκ τῆς αὐθαδείας του θ' ἀποβάλῃ πᾶσαν καλὴν ἰδέαν περὶ αὐτοῦ.

ΚΑΙΣΑΡ. Ὁ λαὸς τὰ γνωρίζει· ἔλαβεν ἤδη καὶ τὰς ἐκείνου κατηγορίας.

ΑΓΡΙΠΠΑΣ. Ποῖον κατηγορεῖ ;

ΚΑΙΣΑΡ. Τὸν Καίσαρα λέγων, ὅτι ἀφαιρέσας τὴν Σικελίαν ἀπὸ τοῦ Σέξτου Πομπηΐου, δὲν παρεχώρησα εἰς αὐτὸν τὸ ἐκ τῆς νήσου ταύτης μερίδιόν του· ὅτι μοὶ ἐδάνεισε πλοῖα, τὰ ὁποῖα δὲν ἀπέδωκα, τέλος δὲ ἀγανακτεῖ διότι καθήρεσα ἐκ τῆς τριανδρίας τὸν Λέπιδον, καὶ κατεκράτησα τὰ εἰσοδήματά του.

ΑΓΡΙΠΠΑΣ. Πρέπει Καῖσαρ νὰ ἀπολογηθῇς εἰς τὰς κατηγορίας ταύτας.

ΚΑΙΣΑΡ. Ἀπεκρίθην ἤδη, καὶ ὁ ἀγγελιαφόρος ἀνεχώρησεν. Εἶπον αὐτῷ ὅτι ὁ Λέπιδος εἶχε γίνει λίαν ἐπαχθής, ὅτι κατεχρᾶτο τὴν μεγάλην του ἐξουσίαν καὶ ὅτι ἦτο ἄξιος τῆς ἀποβολῆς. Ὡς πρὸς τὰς ὑπ' ἐμοῦ γενομένας κατακτήσεις, τῷ χορηγῶ τὴν μερίδα του, ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦ νὰ λάβω κ' ἐγὼ τὴν ἰδικήν μου ἐκ τῆς Ἀρμενίας καὶ τῶν ἄλλων ὑπ' αὐτοῦ κυριευθέντων βασιλείων.

ΜΑΙΚΗΝΑΣ. Οὐδέποτε θὰ συναινέσῃ εἰς τοῦτο.

ΚΑΙΣΑΡ. Τότε οὔτ' ἐγὼ συναινῶ εἰς ὅ,τι ζητεῖ. (Εἰσέρχεται ἡ Ὀκταβία).

ΟΚΤΑΒΙΑ. Χαῖρε ἀδελφέ μου, χαῖρε φίλτατε Καῖσαρ.

ΚΑΙΣΑΡ. Ἐπέπρωτο νὰ σὲ ὀνομάσω ἀπόπεμπτον !

ΟΚΤΑΒΙΑ. Δὲν μὲ ὠνόμασες ποτέ, ἀλλ' οὔτε ἔχεις λόγον νὰ μὲ ὀνομάσῃς οὕτω.

ΚΑΙΣΑΡ. Διατί ἦλθες τόσον αἰφνιδίως ; Δὲν ἔρχεσαι ὡς ἀδελφὴ τοῦ Καίσαρος. Στρατὸς ὁλόκληρος ἔπρεπε νὰ προπορεύηται τῆς συζύγου τοῦ

1 Ἐμπλήσας γὰρ ὄχλου τὸ γυμνάσιον, καὶ θέμενος ἐπὶ βήματος ἀργυροῦ δύο θρόνους τὸν μὲν ἑαυτοῦ κτλ. Πλουτ. Ἀντ.

Ἀντωνίου, οἱ δὲ χρεμετισμοὶ τῶν ἵππων νὰ ἀναγγέλλωσι τὴν ἄφιξίν της πολὺ πρὶν ἢ φανῇ· τὰ παρὰ τὴν ὁδὸν δένδρα νὰ καλύπτωνται ὑπὸ θεατῶν ἀνυπομόνως περιμενόντων τὴν ἐμφάνισίν σου, προσέτι δὲ ὁ ὑπὸ τῆς πολυαρίθμου συνοδείας σου ἐγειρόμενος κονιορτὸς νὰ φθάνῃ μέχρις οὐρανοῦ· ἀλλὰ σὺ ἦλθες εἰς Ῥώμην ὡς κόρη ἀγοραία, μὴ ἐπιτρέψασα νὰ ἐκδηλώσωμεν τὴν πρὸς σὲ ἀγάπην ἡμῶν, ἥτις ἀγάπη, μένουσα ἀνεκδήλωτος, καθίσταται ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀμφίβολος. Ἔπρεπε καὶ διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης νὰ ἔλθωμεν εἰς προϋπάντησίν σου, καὶ εἰς ἕκαστον σταθμὸν νά σε ὑποδεχώμεθα μετ' αὐξανούσης ἀγαλλιάσεως.

ΟΚΤΑΒΙΑ. Οὐδείς, ἀδελφέ μου, μὲ ἠνάγκασε νὰ ἔλθω οὕτως, ἔπραξα τοῦτο ἐξ ἰδίας θελήσεως. Ἀκούσας ὁ σύζυγός μου Μάρκος Ἀντώνιος, ὅτι παρασκευάζεσθε πρὸς πόλεμον, μοὶ ἀνεκοίνωσε τὴν λυπηρὰν ἀγγελίαν καὶ τούτου ἕνεκα παρεκάλεσα αὐτὸν νὰ μοὶ ἐπιτρέψῃ νὰ ἐπανέλθω πρὸς σέ.

ΚΑΙΣΑΡ. Σοὶ τὸ ἐπέτρεψε δὲ εὐχαρίστως, διότι παρενέβαλλες προσκόμματα εἰς τὴν ἀκολασίαν του.

ΟΚΤΑΒΙΑ. Μὴ λέγεις ταῦτα, Καῖσαρ.

ΚΑΙΣΑΡ. Οἱ ὀφθαλμοί μου εἶνε προσηλωμένοι ἐπ' αὐτοῦ, ὁ δὲ ἄνεμος φέρει πρὸς ἐμὲ πάσας αὐτοῦ τὰς πράξεις. Ποῦ εἶνε τώρα ;

ΟΚΤΑΒΙΑ. Εἰς τὰς Ἀθήνας, Καῖσαρ.

ΚΑΙΣΑΡ. Ὄχι λίαν ἠδικημένη μου ἀδελφή. Ἡ Κλεοπάτρα τῷ ἔνευσε νὰ μεταβῇ παρ' αὐτῇ. Εἰς πόρνην παρέδωκε τὸ κράτος του, ἀμφότεροι δὲ στρατολογοῦσιν ἐναντίον μου τοὺς βασιλεῖς τῆς γῆς. Συνήθροισαν ἤδη τὸν βασιλέα τῆς Λυδίας Βάκχον, τὸν Ἀρχέλαον τῆς Καππαδοκίας, τὸν Φιλάδελφον τῆς Παφλαγονίας, τὸν βασιλέα τῆς Θρᾴκης Σαδάλαν, τὸν Μάλχον τῆς Ἀραβίας, τὸν βασιλέα τοῦ Πόντου, τὸν Ἡρώδη τῆς Ἰουδαίας, τὸν τῆς Κομμαγηνῆς Μιθριδάτην, καὶ τοὺς βασιλεῖς τῆς Μηδίας καὶ Λυκαονίας Πολέμωνα καὶ Ἀμύνταν, καὶ πλῆθος ἄλλων σκηπτρούχων ἡγεμόνων.

ΟΚΤΑΒΙΑ. Ὦ δύσμοιρος ἐγώ, τῆς ὁποίας τὴν καρδίαν κατέχουσι δύο ἀδελφοί, ἐναντίον ἀλλήλων μαχόμενοι !

ΚΑΙΣΑΡ. Καλῶς ἦλθες ἐδῶ. Αἱ ἐπιστολαί σου ἀνέστειλαν τὴν ῥῆξιν ἡμῶν, ἕως ὅτου διέγνων μέχρι πόσου σὺ μὲν ὑβρίζεσο, πόσους δ' ἡμεῖς κινδύνους ὡς ἐκ τῆς ἀμελείας ἡμῶν διατρέχομεν. Ἔχε θάρρος· μὴ θορυβῆται ὑπὸ τῶν περιστάσεων, αἵτινες διαταράσσουσιν ἐξ ἀνάγκης τὴν εὐτυχίαν σου, καὶ ἄφες τὰ ὑπὸ τῆς μοίρας ἀποφασισθέντα νὰ ἀκολουθήσωσιν ἀγογγύστως τὴν πορείαν των. Καλῶς ἦλθες εἰς Ῥώμην. Οὐδέν σοῦ προσφιλέστερον. Ἐξυβρίσθης πλειότερον παρ' ὅσον ἦτο δυνατὸν νὰ φαντασθῇ τις, οἱ δὲ δίκαιοι θεοὶ ἐξελέξαντο ἡμᾶς καὶ πάντας τοὺς σὲ ἀγαπῶντας, ὅπως σὲ ἐκδικήσωσι. Παρηγορήθητι, καλῶς ἦλθες πρὸς ἡμᾶς.

ΑΓΡΙΠΠΑΣ. Καλῶς ἦλθες, κυρία.

ΜΑΙΚΗΝΑΣ. Καλῶς ἦλθες, ἀγαπητὴ κυρία. Ἡ Ῥώμη πᾶσα συμπονεῖ σοι καὶ σὲ ἀγαπᾷ. Μόνος ὁ μοιχὸς καὶ ἐν ἀκολασίαις ἀχαλίνωτος Ἀντώνιος σὲ ἀποπέμπει, ὅπως παραδώσῃ τὴν ἰσχυρὰν αὐτοῦ ἰσχὺν εἰς χεῖρας ποταπῆς ἑταίρας, ἥτις ἐπισείει αὐτὴν μετὰ πατάγου ἐναντίον ἡμῶν.

ΟΚΤΑΒΙΑ. Εἶνε ἀληθῆ ταῦτα, Καῖσαρ;

ΚΑΙΣΑΡ. Ἀληθέστατα. Καλῶς ἦλθες ἀδελφή. Ἔχε ὑπομονήν, φιλτάτη (Ἐξέρχονται).

ΣΚΗΝΗ Ζ'.

Τὸ στρατόπεδον τοῦ Ἀντωνίου παρὰ τὸ Ἄκτιον.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ, ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Θὰ μοῦ τὸ πληρώσῃς, μὴ ἀμφιβάλλῃς.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Ἀλλὰ διατί, κυρία, διατί, διατί;

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Δὲν ἤθελες νὰ παρευρεθῶ εἰς τὸν πόλεμον λέγων ὅτι δὲν ἦτο πρέπον.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Αἶ, καλά, μήπως εἶνε;

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ἂν δὲν ὑπάρχῃ εἰδικὴ κατηγορία ἐναντίον μου διατί νὰ μὴ παρευρεθῶ;

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. (Κατ' ἰδίαν). Εἰμποροῦσα τώρα νὰ ἀποκριθῶ πολὺ καλὰ ὅτι, ἂν εἰς τὸν πόλεμον εἴχομεν τὰ ἄλογα μαζὺ μὲ ταῖς φοράδαις, τὰ ἄλογα θὰ ἦσαν ἐντελῶς ἄχρηστα, διότι κάθε φοράδα θὰ ἐσήκωνε ἕνα στρατιώτην μὲ τὸ ἄλογό του.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Τί λέγεις;

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Ἡ παρουσία σου θὰ ἀνησυχῇ κατ' ἀνάγκην τὸν Ἀντώνιον, θὰ ἀπασχολῇ τὴν καρδίαν, τὸν νοῦν καὶ τὸν χρόνον αὐτοῦ, ἐνῷ θὰ ἔχῃ ἀπόλυτον ἀνάγκην τούτων. Κατηγοροῦσιν ἤδη αὐτοῦ ἐπὶ ἐπιπολαιότητι, καὶ λέγουσιν ἐν Ῥώμῃ ὅτι τὸν πόλεμον τοῦτον διευθύνει ὁ εὐνοῦχος Ποθεινὸς καὶ αἱ θεραπαινίδες του.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ἂς καταποντισθῇ ἡ Ῥώμη, καὶ ἂς σαπίσωσιν αἱ γλῶσσαι ἐκείνων, οἵτινες ὁμιλοῦσιν ἐναντίον ἡμῶν. Ὑφίσταμαι κ' ἐγὼ τὰ βάρη τοῦ πολέμου, καὶ ὡς ἡγέτης τοῦ βασιλείου μου θὰ παρευρεθῶ ὡς ἐὰν ἤμην ἀνήρ. Μὴ ἀντιλέγῃς, δὲν θὰ ὑποχωρήσω.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Πολὺ καλά, τότε σιωπῶ.— Ἰδοὺ ὁ αὐτοκράτωρ. (Εἰσέρχεται μετὰ τοῦ Κανιδίου).

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Δὲν εἶνε παράδοξον, Κανίδιε, ἀναχωρήσας ἀπὸ τὸν Τάραντα καὶ τὸ Βρενδήσιον νὰ πλεύσῃ τόσῳ ταχέως τὸ Ἰόνιον πέλαγος, καὶ νὰ καταλάβῃ τὴν Τορώνην; (πρὸς τὴν Κλεοπάτραν) Τὸ ἤκουσες φιλτάτη.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Οὐδεὶς πλειότερον τοῦ ἀδρανοῦς θαυμάζει τὴν γοργότητα

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἐπίπληξις εὔστοχος ἁρμόζουσα εἰς τὸν ἀνδρειότερον πολεμιστὴν ἐπιπλήττοντα ἡμᾶς ἐπὶ νωθρότητι. Θὰ πολεμήσωμεν καὶ κατὰ θάλασσαν, Κανίδιε.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Κατὰ θάλασσαν; Πῶς ἄλλως;

ΚΑΝΙΔΙΟΣ. Διατί στρατηγέ;

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Διότι μᾶς προκαλεῖ.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Ἀλλὰ καὶ σὺ στρατηγὲ τὸν προεκάλεσες εἰς μονομαχίαν.

ΚΑΝΙΔΙΟΣ. Τῷ προέτεινες νὰ πολεμήσητε εἰς τὴν Φάρσαλον ἔνθα ἄλλοτε ἐπολέμησεν ὁ Καῖσαρ κατὰ τοῦ Πομπηΐου· ἀλλ' ἀπορρίπτει τὴν πρότασίν σου ὡς μὴ ὠφέλιμον, ἐπομένως πρέπει καὶ σὺ νὰ πράξῃς τὸ αὐτό.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Τὰ πληρώματα τῶν πλοίων σου εἶνε ἐλλειπῆ, οἱ δὲ ναῦται εἶνε ὀνηλάται καὶ θερισταὶ ἐσπευσμένως ναυτολογηθέντες. Ὁ στόλος τοῦ Καίσαρος ἔχει ναύτας πολλάκις πολεμήσαντας κατὰ τοῦ Πομπηΐου· τὰ πλοῖά του εἶναι ἐλαφρὰ καὶ εὐκίνητα, βαρέα δὲ καὶ δυσκίνητα τὰ ἰδικά σου. Δὲν εἶνε αἶσχος νὰ ἀρνηθῇς τὴν ναυμαχίαν ἀφοῦ εἶσαι ἕτοιμος νὰ πολεμήσῃς κατὰ ξηράν.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Κατὰ θάλασσαν, κατὰ θάλασσαν.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Ἀλλὰ τοιουτοτρόπως καθιστᾷς ἄχρηστον, ὦ ἀρχηγέ, τὴν ἀπαράμιλλον στρατιωτικὴν ἐμπειρίαν σου, διασπᾷς τὸν στρατὸν συγκείμενον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐξ ἐμπείρων πεζομάχων, δὲν χρησιμοποιεῖς τὰς ὁμολογουμένας στρατιωτικὰς γνώσεις σου, ἐγκαταλείπεις τὴν μόνην ἀσφαλῆ ὁδὸν καὶ ἀπορρίπτων τὸ ἀσφαλὲς καὶ βέβαιον παραδίδεσαι εἰς τὴν τυφλὴν τύχην.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Θὰ πολεμήσω καὶ κατὰ θάλασσαν.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ἔχω ἑξήκοντα πλοῖα πρὸς ἕκαστον τῶν ὁποίων οὐδὲ ἓν τῶν τοῦ Καίσαρος παραβάλλεται.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Θὰ καύσωμεν τὰ πλεονάζοντα καὶ διὰ τῶν ἐπιλοίπων τελείως ἐξωπλισμένων θὰ προσβάλωμεν τὸν Καίσαρα ἐπιτιθέμενοι κατ' αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου τοῦ Ἀκτίου. Ἐὰν δὲ ἀποτύχωμεν (εἰσέρχεται ἀγγελιαφόρος) δυνάμεθα νὰ πράξωμεν τοῦτο κατὰ ξηράν. Τί συμβαίνει;

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ. Εἶνε ἀληθὴς ἡ ἀγγελία στρατηγέ· ἐδόθη ἤδη τὸ σημεῖον τῆς ἐμφανίσεως· ὁ Καῖσαρ κατέλαβε τὴν Τορώνην.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Εἶνε δυνατὸν νὰ ἔφθασεν ἐκεῖ ὁ ἴδιος; ἀδύνατον. Παράδοξον νὰ φθάσουν ἤδη ἐκεῖ αἱ δυνάμεις του! Σὺ Κανίδιε, θὰ διοικήσῃς τὰς δέκα ἐννέα λεγεῶνας καὶ τοὺς δωδεκακισχιλίους ἱππεῖς· ἡμεῖς δὲ θὰ ἐπιβιβασθῶμεν ἐπὶ τῶν πλοίων. (Εἰσέρχεται στρατιώτης). Ἐλθὲ Θέτις μου! — Τί τρέχει παλληκάρι μου;

ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Μὴ πολεμήσῃς κατὰ θάλασσαν, ὦ γενναῖε αὐτοκράτωρ· μὴ στηρίξῃς τὰς ἐλπίδας σου εἰς σαθρὰς σανίδας. Δυσπιστεῖς εἰς τὸ

ξΐρός μου καὶ τὰς πληγάς μου ταύτας; Ἂς πολεμήσωσι κατὰ θάλασσαν οἱ Αἰγύπτιοι καὶ οἱ Φοίνικες· ἡμεῖς συνειθίσαμεν νὰ νικῶμεν ἱστάμενοι ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ πόδα πρὸς πόδα ἀντιπροτείνοντες.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἐμπρός, ἐμπρός, ἄγωμεν (ἐξέρχονται ὁ Ἀντώνιος ἡ Κλεοπάτρα καὶ ὁ Αἰνόδαρδος).

ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Μὰ τὸν Ἡρακλέα, νομίζω ὅτι ἔχω δίκαιον.

ΚΑΝΙΔΙΟΣ. Ναὶ στρατιῶτα· πλὴν ὅλη αὐτοῦ ἡ ἐνέργεια κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον δὲν πηγάζει ἐκ τῆς αὐτοβουλίας του. Ὁ στρατηγός μας ἄγεται ὑπὸ ἄλλου, ἡμεῖς δὲ εἴμεθα στρατιῶται γυναικῶν.

ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Δὲν εἶνε ἀληθὲς ὅτι θὰ διοικήσῃς τὰς λεγεῶνας καὶ τὸ ἱππικὸν ἡμῶν;

ΚΑΝΙΔΙΟΣ. Ὁ Μάρκος Ὀκτάβιος, ὁ Μάρκος Ἰνστήϊος, ὁ Ποπλικόλας καὶ ὁ Κοίλιος θὰ διευθύνωσι κατὰ θάλασσαν, ἡμεῖς δὲ ὅλας τὰς πεζικὰς δυνάμεις. Ἡ ταχύτης αὕτη τοῦ Καίσαρος καταντᾷ ἀπίστευτος.

ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Ἦτον ἀκόμη εἰς τὴν Ῥώμην, ὅτε ὁ στρατὸς ἀπερχόμενος κατὰ μικρὰ ἀποσπάσματα, διέλαθε τὴν προσοχὴν παντὸς κατασκόπου.

ΚΑΝΙΔΙΟΣ. Ἤκουσες ποῖος εἶνε ὁ ὑπασπιστὴς αὐτοῦ;

ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Κάποιος Ταῦρος λέγουν.

ΚΑΝΙΔΙΟΣ. Ἄ, τὸν γνωρίζω (εἰσέρχεται ἀγγελιαφόρος).

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ. Ὁ αὐτοκράτωρ ζητεῖ τὸν Κανίδιον.

ΚΑΝΙΔΙΟΣ. Ὁ καιρὸς ἐγκυμονεῖ εἰδήσεις, καὶ πᾶσα στιγμὴ γεννᾷ νέας.

ΣΚΗΝΗ Η'.

Πεδιὰς παρὰ τὸ Ἄκτιον.

ΚΑΙΣΑΡ, ΤΑΥΡΟΣ, ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΙ ΚΑΙ ΑΛΛΟΙ.

ΚΑΙΣΑΡ. Ταῦρε.

ΤΑΥΡΟΣ. Τί διατάσσει ὁ Καῖσαρ;

ΚΑΙΣΑΡ. Μὴ προσβάλῃς κατὰ ξηράν· συγκράτησον ὅλας τὰς δυνάμεις. μὴ προκαλέσῃς μάχην πρὶν ἢ τελειώσωμεν τὴν ναυμαχίαν. Συμμορφοῦ πρὸς τὰς διαταγὰς τοῦ ἐγγράφου τούτου. Ἡ τύχη ἡμῶν ἐξήρτηται ἐκ τοῦ τολμήματος τούτου (ἐξέρχονται).

(Εἰσέρχεται ὁ Ἀντώνιος μετὰ τοῦ Αἰνοδάρδου).

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἂς παρατάξωμεν τὰς μεραρχίας μας πρὸς τὸ κάτω μέρος τοῦ λόφου ἀπέναντι τοῦ στρατοῦ τοῦ Καίσαρος· ἐκ τῆς θέσεως ταύτης δυνάμεθα νὰ βλέπωμεν τὸν ἀριθμὸν τῶν πλοίων καὶ ἐνεργήσωμεν ἁρμοδίως. (Ἐξέρχονται. Εἰσέρχεται ἔνθεν μὲν ὁ Κανίδιος ἡγούμενος τῶν στρατευμάτων του,

ἔνθεν δὲ ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ Καίσαρος. Ταῦρος μετὰ τῶν ἰδικῶν του, ἀφοῦ δὲ ἀπομακρυνθῶσιν ἀκούεται κρότος ναυμαχίας. Ὁ θόρυβος ἐξακολουθεῖ, εἰσέρχεται ὁ Αἰνόβαρβος).

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Τετέλεσται, τετέλεσται, τὰ πάντα ἀπώλοντο· οὔτε νὰ παρατηρήσω περισσότερον ἀντέχω. Ἡ ναυαρχὶς τῶν Αἰγυπτίων Ἀντωνιάς, ἀνακρούσασα πρύμναν, τρέπεται εἰς φυγὴν μετὰ τῶν ἑξήκοντα Αἰγυπτιακῶν πλοίων· τὸ θέαμα τοῦτο ἐπέπεσεν ὡς κεραυνὸς ἐπὶ τῶν ὀφθαλμῶν μου. (Εἰσέρχεται ὁ Σκάρος).

ΣΚΑΡΟΣ. Θεοὶ Ὀλύμπιοι!

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Τί σημαίνει ἡ παραφορὰ αὕτη;

ΣΚΑΡΟΣ. Ἕνεκα τῆς ἀμαθείας μας χάνομεν τὸ μεγαλείτερον μέρος τοῦ κόσμου! Ἐν φιλήμασιν ἀπεβάλομεν βασίλεια καὶ ἐπαρχίας.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Πῶς φαίνεται ἡ μάχη;

ΣΚΑΡΟΣ. Τὸ μέρος ἡμῶν φαίνεται ὡς προσβληθὲν ὑπὸ τῆς λοιμικῆς ἐκείνης ἥτις ἐπιφέρει βέβαιον θάνατον. Ἡ ἀσελγὴς ἐκείνη φορβὰς τῆς Αἰγύπτου, ποῦ νὰ τὴν θερίσῃ λέπρα! ἐν τῷ μέσῳ τῆς μάχης, ὅτε τὸ ἀποτέλεσμα, ὅμοιον πρὸς διδύμους ἀδελφούς, ἐφαίνετο ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ἑκατέρωθεν, μᾶλλον δὲ κλίνον ὑπὲρ ἡμῶν, κεντηθεῖσα ὑπὸ μυίας, ὡς ἀγελὰς τὸν Ἰούνιον, ὑψόνει τὰ ἱστία καὶ τρέπεται εἰς φυγήν.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Τὸ εἶδον, καὶ οἱ ὀφθαλμοί μου ἔπαθον τόσον ἐκ τῆς θέας αὐτοῦ, ὥστε δὲν ἠδυνήθην νὰ τὸ ὑποφέρω πλειότερον.

ΣΚΑΡΟΣ. Μόλις αὕτη ἀνέκρουσε πρύμναν, καὶ ὁ Ἀντώνιος, τὸ εὐγενὲς τοῦτο θῦμα τῆς μαγικῆς της δυνάμεως, ὑψόνει τὰ ἱστία, καὶ ὡς παράφορος νῆσσα, ἐγκαταλείπων τὴν μάχην εἰς τὴν ἀκμὴν αὐτῆς, φεύγει ὄπισθεν ἐκείνης. Οὐδέποτε εἶδον αἰσχροτέραν πρᾶξιν· οὐδέποτε ἐμπειρία, ἀνδρεία, τιμή, ἐπρόδωκεν ἑαυτὴν τοιουτρόπως.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Ἀλλοίμονον, ἀλλοίμονον! (Εἰσέρχεται ὁ Κανίδιος).

ΚΑΝΙΔΙΟΣ. Ἡ τύχη ἡμῶν πνέει τὰ λοίσθια κατὰ θάλασσαν, βυθίζεται δὲ διὰ τοῦ τὰ μάλιστα ἀξιοθρηνήτου τρόπου. Ἂν ὁ στρατηγὸς ἡμῶν ἐδεικνύετο οἷος ἄλλοτε ἦτο, τὰ πάντα θὰ ἀπέβαινον κατ' εὐχήν. Ὦ μᾶς ἔδωκε τὸ παράδειγμα τῆς φυγῆς, αἰσχρῶς φεύγων ὁ ἴδιος!

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. (Κατ' ἰδίαν). Αὐτοῦ λοιπὸν ἔφθασαν τὰ πράγματα; Τότε καλὴ νύκτα.

ΚΑΝΙΔΙΟΣ. Ἔφυγον πρὸς τὴν Πελοπόνησον.

ΣΚΑΡΟΣ. Δὲν εἶνε δύσκολον νὰ τοὺς ἀκολουθήσω· θὰ μεταβῶ ἐκεῖ καὶ θὰ περιμείνω ὅ,τι συμβῇ.

ΚΑΝΙΔΙΟΣ. Τὰς λεγεῶνας καὶ τὸ ἱππικόν μου θὰ παραδώσω εἰς τὸν Καίσαρα· ἓξ βασιλεῖς μοὶ ἔδωκαν ἤδη τὸ παράδειγμα τῆς ὑποταγῆς.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Θὰ ἀκολουθήσω ἀκόμη τὴν πληγεῖσαν τύχην τοῦ Ἀντωνίου, μολονότι ἡ λογικὴ μοὶ ὑπαγορεύει νὰ πράξω τὸ ἐναντίον (ἐξέρχονται).

ΣΚΗΝΗ Θ'.

Ἀλεξάνδρεια. Δωμάτιον ἐν τοῖς ἀνακτόροις.

Εἰσέρχεται ὁ ΑΝΤΩΝΙΟΣ μετὰ πολλῶν ὑπηρετῶν.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἀκούσατε· ἡ γῆ μοὶ ἀπαγορεύει νὰ βαδίσω πλέον ἐπ' αὐτῆς, αἰσχύνεται νὰ μὲ φέρῃ! —Πλησιάσατε φίλοι. Τόσῳ πολὺ ἐβραδυπόρησα εἰς τὸ κόσμον, ὥστε ἀπώλεσα διὰ παντὸς τὸν δρόμον. Ἔχω ἕνα πλοῖον μὲ φορτίον χρυσοῦ. Λάβετε αὐτό, μοιράσατέ το, φύγετε καὶ συμφιλιώθητε μὲ τὸν Καίσαρα.

ΥΠΗΡΕΤΑΙ. Νὰ φύγωμεν! ποτέ.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Κ' ἐγὼ αὐτὸς ἔφυγα διδάξας τοὺς ἀνάνδρους νὰ δραπετεύωσι καὶ νὰ στρέφωσι τὰ νῶτα. Ἀπέλθετε φίλοι. Ἀπεφάσισα νὰ ἀκολουθήσω πορείαν, ἥτις δὲν ἔχει χρείαν ὑμῶν· ἀπέλθετε· οἱ θησαυροί μου εἶνε εἰς τὸ πλοῖον· λάβετε αὐτούς. Ὦ ἠκολούθησα ἐκεῖνο οὗτινος ἡ θέα μόνη μοὶ προξενεῖ νῦν ἐρύθημα! Καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς μου στασιάζουσι, διότι αἱ μὲν λευκαὶ ἐλέγχουσι τὰς μελαίνας ἐπὶ θρασύτητι, αὗται δὲ πάλιν τὰς λευκὰς ἐπὶ φόβῳ καὶ ἀδυναμίᾳ. Ἀπέλθετε φίλοι· θὰ σᾶς δώσω ἐπιστολὰς πρὸς φίλους οἵτινες θὰ διευκολύνωσι τὰ τῆς πορείας σας. Μὴ λυπεῖσθε σᾶς παρακαλῶ, καὶ μὴ δεικνύετε ἀποστροφὴν πρὸς ὅσα λέγω. Ἀκολουθήσατε ὅ,τι σᾶς συμβουλεύει ἡ ἀπελπισία μου· ἐγκαταλείψατε ἐκεῖνον ὅστις ἐγκαταλείπει ἑαυτόν· πορεύθητε κατ' εὐθεῖαν εἰς τὸ παράλιον, θὰ σᾶς δώσω τὸ πλοῖον ἐκεῖνο καὶ τοὺς θησαυρούς. Ἄφετέ με δι' ὀλίγον σᾶς παρακαλῶ.—Ναὶ σᾶς παρακαλῶ —Ναὶ ἄφετέ με, διότι ἀληθῶς δὲν ἔχω πλέον τὴν ἐξουσίαν νὰ σᾶς διατάξω.— Θὰ σᾶς ἴδω μετ' ὀλίγον. (κάθηται. Εἰσέρχονται ὁ Ἔρως καὶ ἡ Κλεοπάτρα ὁδηγουμένη ὑπὸ τῆς Χαρμίου καὶ Εἰράδος).

ΕΡΩΣ. Πήγαινε καλή μου κυρία, καὶ παρηγόρησέ τον.

ΕΙΡΑΣ. Παρηγόρησέ τον ἀγαπητὴ βασίλισσα.

ΧΑΡΜΙΟΝ. Καὶ τί ἄλλο εἰμπορεῖς νὰ κάμῃς;

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ἀφήσατέ με νὰ καθήσω. Ὦ Ἥρα!

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ὄχι, ὄχι, ὄχι, ὄχι, ὄχι.

ΕΡΩΣ. Πῶς δὲν στρέφεις τὸ βλέμμα νὰ ἴδῃς στρατηγέ;

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Οὖφ· ὄχι ὄχι.

ΧΑΡΜΙΟΝ. Κυρία.

ΕΙΡΑΣ. Κυρία, καλή μου αὐτοκράτειρα!

ΕΡΩΣ. Στρατηγέ, στρατηγέ.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ναί, φίλε μου, ναί. Εἰς Φιλίππους, αὐτὸς ἔφερε τὸ ξίφος εἰς τὴν θήκην ὡς χορευτής, ἐνῷ ἐγὼ ἐκτύπων τὸν ἰσχνὸν καὶ ἐρρυτιδωμένον

Κάσσιον. Ἐγὼ κατήνεγκα τὸ τελευταῖον τραῦμα εἰς τὸν παράφορον Βροῦτον, ἐνῷ αὐτός, οὐδεμίαν ἔχων στρατιωτικὴν ἐμπειρίαν, ἐπολέμει μόνον διὰ τῶν ὑπασπιστῶν αὐτοῦ. Καὶ ὅμως τώρα... ἀλλὰ τί μὲ τοῦτο.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ἀπομακρύνθητε.

ΕΡΩΣ. Ἡ βασίλισσα, στρατηγέ, ἡ βασίλισσα.

ΕΙΡΑΣ. Πήγαινε καὶ μίλησέ του, κυρία, τἄχασε ἀπὸ τὴν ἐντροπή του.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Καλὰ λοιπόν. — Βοηθήσατέ με.—Ὤ! —

ΕΡΩΣ. Σήκω, γενναῖε Ἀντώνιε· ἡ βασίλισσα πλησιάζει· ἡ κεφαλή της εἶνε κεκλιμένη· ὁ θάνατος ἐπίκειται αὐτῆς, καὶ μόνη ἡ παρηγορία σου δύναται νὰ τὴν σώσῃ.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἐκηλίδωσα τὴν τιμήν μου. Ἀτιμοτάτη ἦτον ἡ φυγή μου.

ΕΡΩΣ. Ἡ βασίλισσα, στρατηγέ.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ποῦ μὲ κατήντησες, ὦ Αἰγυπτία; Ἰδὲ πῶς ἀποκρύπτω ἀπὸ σοῦ τὸ αἶσχός μου, στρέφων τὰ βλέμματα εἰς τὰ ὀπίσω, εἰς τὰς πράξεις δηλαδὴ ἐκείνας τὰς ὁποίας περιβάλλει ἡ ἀτιμία.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Συγχώρησον, συγχώρησον, ὦ ἄρχον, τὰ δειλιάσαντα πλοῖά μου! Οὐδέποτε ἐφανταζόμην ὅτι ἤθελες ἀκολουθήσει.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἐγνώριζες κάλλιστα, ὦ βασίλισσα, ὅτι αἱ ἶνες τῆς καρδίας μου ἦσαν δεδεμέναι ἐπὶ τοῦ πηδαλίου σου, καὶ ὅτι φεύγουσα θὰ μὲ ἔσυρες ὄπισθέν σου. Ἐγνώριζες τὴν ἐπὶ τοῦ πνεύματός μου μεγίστην δύναμίν σου, καὶ ὅτι εἰς τὸ νεῦμά σου ἠδυνάμην καὶ τῶν θεῶν αὐτῶν τὰς διαταγὰς νὰ παρακούσω.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ὢ συγχώρησόν μοι!

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Τώρα πρέπει νὰ στείλω ταπεινωτικὰς προτάσεις εἰς τὸν νεανίαν, καὶ εἰς μέσα ποταπὰ καὶ χαμερπῆ νὰ περιστρέφωμαι, ἐγώ, ὁ κατ' ἀρέσκειαν διευθύνας τὸ ἥμισυ τοῦ κόσμου, καὶ τύχας ἀνυψῶν καὶ καταβιβάζων. Ἐγνώριζες πόσον μὲ εἶχες ὑποδουλώσει, καὶ ὅτι τὸ ξίφος μου ἀμβλυνθὲν ὑπὸ τοῦ ἔρωτος, θὰ ὑπήκουεν αὐτῷ εἰς πᾶσαν περίστασιν.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ὢ συγχώρησον, συγχώρησον!

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Μὴ χύσῃς οὔτε ἓν δάκρυ. Ἓν σου δάκρυ ἀξίζει ὅλα ὅσα ἐκερδήσαμεν καὶ ἀπωλέσαμεν. Δός μοι ἓν φίλημα· τοῦτο μὲ ἀποζημιοῖ. Ἐξαπέστειλα τὸν παιδαγωγὸν ἡμῶν, δὲν ἐπανῆλθεν ἀκόμη; Αἰσθάνομαι ἐμαυτὸν καταβεβλημένον, φιλτάτη· ἂς μοὶ φέρωσιν οἶνον καὶ ὀλίγον κρέας. Γνωρίζει ἡ τύχη ὅτι ὅσῳ δριμύτερον ἐπιτίθεται ἐναντίον μου, τόσῳ περισσότερον τὴν περιφρονῶ. (ἐξέρχονται).

ΣΚΗΝΗ Ι'.

Στρατόπεδον τοῦ Καίσαρος ἐν Αἰγύπτῳ.

ΚΑΙΣΑΡ, ΔΟΛΟΒΕΛΛΑΣ, ΘΥΡΣΟΣ ΚΑΙ ΑΛΛΟΙ.

ΚΑΙΣΑΡ. Εἰσαγάγετε τὸν ἀπεσταλμένον τοῦ Ἀντωνίου. — Τὸν γνωρίζετε;

ΔΟΛΟΒΕΛΛΑΣ. Εἶνε ὁ παιδαγωγὸς τῶν τέκνων του, Καῖσαρ. Ἀπόδειξις ὅτι ἐμαδήθη, ὅταν στέλλῃ ἐνταῦθα τόσον ἀσήμαντον πτερὸν τῆς πτέρυγός του, ὁ πρὸ μικροῦ ἔτι ἔχων βασιλεῖς ὡς ἀγγελιαφόρους.

ΚΑΙΣΑΡ. Πλησίασε καὶ ὁμίλησον.

ΕΥΦΡΟΝΙΟΣ. Τοιοῦτος ὁποῖος εἶμαι, ἔρχομαι ἐκ μέρους τοῦ Ἀντωνίου. Τελευταῖον ἀκόμη ἤμην τόσον ἀσήμαντος εἰς τὰ σχέδιά του, ὅσον εἶνε ἡ ἐπὶ τῶν φύλλων τῆς μυρσίνης πρωϊνὴ δρόσος παραβαλλομένη πρὸς τὸν ὠκεανόν.

ΚΑΙΣΑΡ. Ἔστω. Ἀνακοίνωσον ἡμῖν τὴν ἐντολήν σου.

ΘΥΡΣΟΣ. Σὲ προσαγορεύει ὡς κύριον τῆς τύχης του, καὶ παρακαλεῖ νὰ τῷ ἐπιτρέψῃς νὰ ζήσῃ ὡς ἰδιώτης ἐν Αἰγύπτῳ· ἀπορριπτομένης δὲ τῆς αἰτήσεώς του, περιορίζεται εἰς τὸ νὰ σὲ ἱκετεύσῃ νὰ τῷ ἐπιτρέψῃς νὰ ἀναπνέῃ ἐλευθέρως, ὡς ἰδιώτης, τὸν ἀέρα τοῦ ὁρίζοντος τῶν Ἀθηνῶν. Ταῦτα ὡς πρὸς τὸν Ἀντώνιον. Ὡς πρὸς δὲ τὴν Κλεοπάτραν, αὕτη ἀνομολογεῖ τὸ μεγαλεῖόν σου, καὶ ὑποτασσομένη εἰς τὴν ἰσχύν σου, αἰτεῖ παρὰ σοῦ ὑπὲρ τῶν διαδόχων αὐτῆς, τὸ διάδημα τῶν Πτολεμαίων, ὅπερ νῦν κεῖται εἰς τὴν διάθεσίν σου.

ΚΑΙΣΑΡ. Οὐδεμία τῶν αἰτήσεων τοῦ Ἀντωνίου θὰ εἰσακουσθῇ. Ὡς πρὸς τὴν Κλεοπάτραν, συγκατατίθημι ν' ἀκούσω αὐτήν, καὶ νὰ τῇ χορηγήσω ὅ,τι ἐπιθυμεῖ, ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦ νὰ ἐκδιώξῃ τῆς Αἰγύπτου τὸν καταισχυνθέντα ἐραστὴν αὐτῆς, ἢ νὰ τοῦ ἀφαιρέσῃ τὴν ζωήν· ἂν τοῦτο πράξῃ, θὰ εἰσακουσθῶσιν αἱ παρακλήσεις της. Ἀνακοίνωσον ταῦτα εἰς ἀμφοτέρους.

ΕΥΦΡΟΝΙΟΣ. Εἴθε ἡ τύχη νὰ ἀκολουθῇ τὰ βήματά σου!

ΚΑΙΣΑΡ. Ὁδηγήσατέ τον διὰ τοῦ στρατοῦ. (Ἐξέρχεται ὁ Εὐφρόνιος. Πρὸς τὸν Θύρσον). Ἰδοὺ εὐκαιρία νὰ δοκιμάσωμεν τὴν εὐγλωττίαν σου· σπεῦσον, ἀπόσπασον τὴν Κλεοπάτραν ἀπὸ τοῦ Ἀντωνίου. Ὑποσχέθητι ἐξ ὀνόματός μου ὅ,τι σοῦ ζητήσῃ· πρόσθες καὶ ἰδικάς σου προσφοράς. Οὐδ' εἰς τὰς μεγαλειτέρας εὐτυχίας εἶνε σταθεραὶ αἱ γυναῖκες, ἡ δὲ στέρησις δύναται νὰ καταστήσῃ ἐπίορκον καὶ τὴν ἐναρετωτάτην τῶν Ἑστιάδων. Μεταχειρίσθητι ὅλην σου τὴν πανουργίαν, ὅρισε μόνος τὴν ἀμοιβήν σου, ἡ θέλησίς σου ἐκτελεσθήσεται ὡς νόμος.

ΘΥΡΣΟΣ. Ἀπέρχομαι Καῖσαρ.

ΚΑΙΣΑΡ. Παρατήρησον πῶς ἐκλαμβάνει ὁ Ἀντώνιος τὸ δυστύχημά του, καὶ τί εἰκάζεις ἐκ τοῦ ἤθους καὶ τῶν ψυχικῶν αὐτοῦ διαθέσεων.

ΘΥΡΣΟΣ. Θὰ ἐκτελέσω τὰς διαταγάς σου. (Ἐξέρχεται).

ΣΚΗΝΗ ΙΑ'.

Ἀλεξάνδρεια Δωμάτιον ἐν τοῖς ἀνακτόροις.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ, ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ, ΧΑΡΜΙΟΝ, ΕΙΡΑΣ.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Τί πρέπει νὰ πράξωμεν, Αἰνόβαρβε;

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Νὰ σκεφθῶμεν καὶ ν' ἀποθάνωμεν.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Τίς πταίει διὰ ταῦτα, ὁ Ἀντώνιος ἢ ἐγώ;

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Ὁ Ἀντώνιος μόνος, ὅστις ἐπέτρεψεν εἰς τὸ πάθος του νὰ ὑποδουλώσῃ τὸ λογικόν του. Καὶ τί σημαίνει ἂν ἔφυγες ἐκ τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου θεάτρου τοῦ πολέμου, ὅπου ὁ τρόμος διεδίδετο ἀπὸ τάξεως εἰς τάξιν; Διατί νὰ σὲ ἀκολουθήσῃ; Δὲν ἔπρεπεν ὁ κνισμὸς τοῦ ἔρωτος νὰ ἐπηρεάσῃ τὴν στρατιωτικήν του δεινότητα καθ' ἣν στιγμήν, χάριν αὐτοῦ καὶ μόνου, τὸ ἥμισυ τοῦ κόσμου ἐμάχετο κατὰ τοῦ ἑτέρου. Τὸ δὲ αἶσχος τοῦ νὰ ἀκολουθήσῃ τὰ φεύγοντα πλοῖά σου ἐνώπιον τοῦ ἐκπεπληγμένου στόλου, δὲν ἦτο μικρότερον τοῦ ὀλέθρου του.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Σιώπα σὲ παρακαλῶ. (Εἰσέρχεται ὁ Ἀντώνιος μετὰ τοῦ Εὐφρονίου).

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Αὕτη εἶνε ἡ ἀπάντησίς του;

ΕΥΦΡΟΝΙΟΣ. Ναί, ἄρχον.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Λοιπὸν ἡ βασίλισσα θὰ τύχῃ πάσης περιποιήσεως, ἑπομένως θὰ μὲ παραδώσῃ.

ΕΥΦΡΟΝΙΟΣ. Οὕτω λέγει.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἀνακοίνωσον αὐτὸ εἰς τὴν βασίλισσαν (πρὸς τὴν Κλεοπάτραν). Ἀπόστειλον τὴν πολιότριχα ταύτην κεφαλὴν εἰς τὸν παῖδα Καίσαρα, καὶ θὰ σοὶ δώσῃ ὅσα βασίλεια ἐπιθυμήσῃς.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Τὴν κεφαλὴν αὐτὴν Ἀντώνιε;

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἐπίστρεψον καὶ εἰπὲ αὐτῷ ὅτι φέρει τὰ ῥόδα τῆς νεότητος, καὶ ὅτι ἐκ τῆς ἡλικίας ταύτης ὁ κόσμος προσδοκᾷ τι ἔκτακτον. Τοὺς θησαυρούς, τὰ πλοῖα καὶ τὰς λεγεῶνάς του δύναται καὶ ἄνανδρος νὰ ἔχῃ, οἱ δὲ ἀξιωματικοὶ αὐτοῦ νὰ νικῶσιν ὑπὸ τὴν ὑπηρεσίαν ἑνὸς παιδὸς ὅσον καὶ ὑπὸ τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Καίσαρος. Προκαλῶ λοιπὸν αὐτὸν νὰ ἀφήσῃ τὰ λαμπρὰ ταῦτα πλεονεκτήματα, καὶ μὲ γυμνὸν ξίφος νὰ ἔλθῃ μόνος νὰ διαγωνισθῇ πρὸς ἐμὲ ἐν τῇ παρακμῇ ταύτῃ τῆς ἰσχύος καὶ ἡλικίας μου.[1]

[1] Ἀπαιτῶ λοιπὸν παρ' αὐτοῦ, νὰ μὴ στηρίζηται εἰς τὴν ὑπεροχήν, ἣν δύναται νὰ τῷ παράσχῃ ἡ σύγκρισις τῆς διαφόρου ἡμῶν τύχης, ἀλλά, ἀνὴρ πρὸς ἄνδρα, νὰ μετρηθῇ μετ' ἐμοῦ ἐν τῇ παρακμῇ ταύτῃ τῆς ἡλικίας καὶ ἰσχύος μου. Jonhson.

Πηγαίνω νὰ γράψω τὴν πρόκλησιν· ἀκολούθει μοι: (ἐξέρχεται ὁ Ἀντώνιος μετὰ τοῦ Εὐφρονίου).

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Ἆ μάλιστα! εἶνε πολὺ πιθανὸν ὁ νικηφόρος Καῖσαρ νὰ διακινδυνεύσῃ τὴν εὐτυχίαν του, καὶ νὰ ἐκτεθῇ εἰς τὰ ὄμματα τοῦ κόσμου ἐναντίον ἑνὸς ξιφομάχου. Βλέπω ὅτι ἡ κρίσις τῶν ἀνθρώπων εἶνε μέρος τῆς τύχης των, καὶ ὅτι ἡ ἐξωτερικὴ κατάστασις μεταβάλλει καὶ τὰς ψυχικὰς διαθέσεις. Εἶνε δυνατόν, σώας ἔχων τις τὰς φρένας, νὰ φαντασθῇ ὅτι ὁ πανίσχυρος Καῖσαρ, θὰ δεχθῇ πρόκλησιν ἀνδρὸς στερουμένου πάσης ἀρχῆς; Καὶ τὴν κρίσιν του ὑπεδούλωσες ὦ Καῖσαρ! (εἰσέρχ. ὑπηρέτ.)

ΥΠΗΡΕΤΗΣ. Ἀγγελιαφόρος ἐκ μέρους τοῦ Καίσαρος.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Πῶς! χωρὶς καμμίαν ἄλλην ἐθιμοτυπίαν; — Ἰδέτε ὦ θεράπαιναί μου! Οἱ πρὸ τοῦ κάλυκος μετὰ σεβασμοῦ κλίνοντες τὸ γόνυ, φράττουσι νῦν τὴν ῥῖνα πρὸ τοῦ μαραμμένου ῥόδου. — Δεχθῆτέ τον.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. (Κατ' ἰδίαν). Ἀρχίζω νὰ φιλονεικῶ μὲ τὴν συνείδησίν μου. Πίστις εἰς τρελλούς, εἶνε καθαρὰ τρέλλα. Καὶ ὅμως, ἐκεῖνος ὅστις δύναται νὰ ὑποφέρῃ καὶ νὰ ἀκολουθήσῃ ἀγογγύστως τὸν δυστυχήσαντα κύριον, νικᾷ τὸν νικήσαντα τὸν κυριόν του, καὶ καταλαμβάνει θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ. (Εἰσέρχεται ὁ Θύρσος).

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ποία εἶνε ἡ θέλησις τοῦ Καίσαρος;

ΘΥΡΣΟΣ. Ἄκουσον αὐτὴν κατ' ἰδίαν.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ὅλοι οἱ ἐδῶ εἶνε φίλοι· ὁμίλει ἐλευθέρως.

ΘΥΡΣΟΣ. Ὥστε εἶνε ἴσως φίλοι καὶ τοῦ Ἀντωνίου.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Ἔχει ἀνάγκην τόσων, ὅσους ἔχει καὶ ὁ Καῖσαρ, ἄλλως δὲ οὔτε ἡμεῖς τῷ ἀναγκαιοῦμεν. Ἂν ὁ Καῖσαρ εὐαρεστῆται, ὁ κύριός μας θὰ δεχθῇ προθύμως τὴν φιλίαν του. Ὡς πρὸς ἡμᾶς, γνωρίζεις ὅτι εἴμεθα φίλοι τῶν φίλων του, ἑπομένως δὲ καὶ τοῦ Καίσαρος.

ΘΥΡΣΟΣ. Ἔστω. — Οὕτω λοιπὸν ὀνομαστὴ βασίλισσα, ὁ Καῖσαρ σὲ παρακαλεῖ, ὁσάκις σκέπτεσαι περὶ τῆς παρούσης θέσεώς σου, νὰ ἐνθυμῆσαι ὅτι εἶνε Καῖσαρ.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ἐξακολούθει. Ἀληθῶς βασιλικὴ γενναιότης.

ΘΥΡΣΟΣ. Γνωρίζει ὅτι ἀπὸ φόβον καὶ ὄχι ἀπὸ ἔρωτα προσκολλᾶται εἰς τὸν Ἀντώνιον.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ὦ!..

ΘΥΡΣΟΣ. Τούτου ἕνεκα λυπεῖται διὰ τὰς εἰς τὴν τιμήν σου προσαφθείσας κηλῖδας, καὶ θεωρεῖ αὐτὰς ὡς ὕβριν ἐπιβληθεῖσαν, οὐχὶ δὲ ἀξίας σοῦ.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Εἶνε θεὸς καὶ γνωρίζει τὸ ἀληθὲς δίκαιον. Ἡ τιμή μου δὲν ὑπεχώρησε, ἐκυριεύθη.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. (Κατ' ἰδίαν). Θὰ ἐρωτήσω τὸν Ἀντώνιον διὰ νὰ βεβαιωθῶ περὶ τούτου — Ἀντώνιε, Ἀντώνιε· βλέπω ὅτι τόσα πολλὰ νερὰ κάμνεις,

ὥστε πρέπει νὰ σὲ ἀφήσω νὰ βυθισθῇς, διότι καὶ οἱ ἀγαπητότεροί σου σὲ ἐγκαταλείπουν. (Ἐξέρχεται).

ΘΥΡΣΟΣ. Νὰ ἀναγγείλω εἰς τὸν Καίσαρα τὰς αἰτήσεις σου; διότι εἶνε πρόθυμος νὰ χορηγήσῃ ἅμα παρακληθῇ. Μεγάλην θὰ ᾐσθάνετο χαρὰν, ἂν τὴν τύχην αὐτοῦ μετεχειρίζεσο ὡς βακτηρίαν πρὸς στήριγμά σου· ἀλλὰ μετ' ἐνθουσιασμοῦ θὰ ἤκουε παρ' ἐμοῦ, ὅτι κατέλιπες τὸν Ἀντώνιον, καὶ ὅτι ἐτέθης ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ κυριάρχου τοῦ κόσμου.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Πῶς ὀνομάζεσαι;

ΘΥΡΣΟΣ. Ὀνομάζομαι Θύρσος.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Εἰπὲ ἀγαπητὲ ἀγγελιαφόρε εἰς τὸν μέγαν Καίσαρα, ὅτι διὰ σοῦ φιλῶ τὴν νικηφόρον αὐτοῦ χεῖρα, ὅτι εἶμαι πρόθυμος νὰ καταθέσω εἰς τοὺς πόδας του τὸ στέμμα μου, καὶ νὰ γονατίσω ἐνώπιόν του· εἰπὲ αὐτῷ ὅτι ἐκ τῆς πανισχύρου φωνῆς του περιμένω τὴν τύχην τῆς Αἰγύπτου.

ΘΥΡΣΟΣ. Ἡ ἀπόφασίς σου εἶνε λίαν γενναιόφρων. Ὅταν ἐν διαμάχῃ μεταξὺ φρονήσεως καὶ τύχης, πράξῃ ἡ πρώτη ὅ,τι δύναται, οὐδὲν συμβὰν δύναται νὰ ταράξῃ αὐτήν. Ἐπίτρεψόν μοι τὴν χάριν νὰ φιλήσω μετὰ σεβασμοῦ τὴν χεῖρά σου.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ὁ πατὴρ τοῦ ὑμετέρου Καίσαρος, μετὰ τὰς σκέψεις αὐτοῦ περὶ κατακτήσεως βασιλείων, προσεκόλλα συνεχῶς τὰ χείλη του ἐπὶ τῆς ἀσημάντου ταύτης χειρός, καὶ τὰ φιλήματα ἔπιπτον ὡς βροχή. (Εἰσέρχεται ὁ Ἀντώνιος μετὰ τοῦ Αἰνοβάρβου).

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Εὐνοίας δείγματα, μὰ τὸν ἐρίγδουπον Δία! — Ποῖος εἶσαι, ὦ ἄνθρωπε!

ΘΥΡΣΟΣ. Ὁ ἐκτελεστὴς τῶν διαταγῶν τοῦ ἰσχυροτάτου τῶν ἀνδρῶν, εἰς ὃν τὰ μάλιστα ἐμπρέπει ἡ ὑποταγή.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Θὰ μαστιγωθῇς.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἔ, ἔλθετε! — Ἔ, σὺ ἁρπακτικὸν πτηνόν! — Θεοὶ καὶ δαίμονες! — Ἡ ἐξουσία μου ἐξαφανίζεται! Πρὸ μικροῦ ἀκόμη εἰς τὴν ἐλαχίστην μου πρόσκλησιν, οἱ βασιλεῖς ἔσπευδον ὡς παίζοντες παῖδες καὶ ἐφώναζον «τί διατάσσεις;» Εἴσθε κωφοί; (εἰσέρχονται ὑπηρέται). Εἶμαι ἀκόμη ὁ Ἀντώνιος. Πάρετε ἀπ' ἐδῶ τὸν ἀγύρτην τοῦτον, καὶ μαστιγώσατέ τον.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Καλλίτερα νὰ παίζῃ τις μὲ λεοντιδέα, παρὰ μὲ γεροντολέοντα ἀποθνήσκοντα.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Σελήνη καὶ ἀστέρες! — Μαστιγώσατέ τον — Καὶ εἴκοσι τῶν μεγαλειτέρων ὑποτελῶν, τῶν εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ Καίσαρος ὑποτασσομένων, ἂν εὕρισκον ἐδῶ αὐθαδιάζοντας τόσῳ, ὥστε νὰ λάβωσι τὴν χεῖρα ἐκείνης — πῶς ὀνομάζεται ἀφ' ὅτου δὲν εἶνε πλέον Κλεοπάτρα; — Μαστιγώσατέ τον παιδία ἕως οὗ ἀλλοιωθῇ τὸ πρόσωπόν του, καὶ κλαίων ἐξαιτήσηται ἔλεος. Πάρετέ τον ἀπ' ἐδῶ.

ΘΥΡΣΟΣ. Μάρκε Ἀντώνιε! ...

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Σύρατέ τον ἀπ' ἐδῶ, καὶ φέρετέ τον πάλιν ἀφοῦ μαστιγωθῇ. Ὁ ὑπηρέτης οὗτος τοῦ Καίσαρος θὰ ἐκτελέσῃ ἐντολήν μου πρὸς ἐκεῖνον. (Ἐξέρχονται οἱ ὑπηρέται μετὰ τοῦ Θύρσου) — (Πρὸς τὴν Κλεοπάτραν) Ἦσο ἡμιμαραμένη πρὶν ἢ σὲ γνωρίσω. Ἆ! ἀφῆκα λοιπὸν ἄθικτον ἐν Ῥώμῃ τὸ προσκεφαλόν μου, ἀπέφυγον τὴν κτῆσιν νομίμου γόνου ἐκ τοῦ ἀδάμαντος τῶν γυναικῶν, ὅπως ἀπατηθῶ ὑπὸ γυναικὸς κατερχομένης μέχρις ὑπηρετῶν;

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Καλέ μου ἄρχον!

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἦσο πάντοτε ὑποκρίτρια. — Ἀλλ' ὅταν τὰ ἐλαττώματα ῥιζόνωνται ἐν ἡμῖν — ὢ συμφορά! — οἱ σώφρονες θεοὶ μᾶς ἀποτυφλοῦσ', βυθίζουσι τὸ λογικόν μας εἰς τὸν ἴδιον ἡμῶν βόρβορον, κάμνουσιν ἡμᾶς νὰ λατρεύωμεν τὰ σφάλματά μας, καὶ μᾶς σκώπτουσι βαδίζοντας τὴν ὁδὸν τῆς καταισχύνης!

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ἕως ἐκεῖ κατηντήσαμεν;

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Σὲ εὗρον ὡς ψυχρὸν φαγητὸν ἐπὶ τοῦ πινακίου τοῦ ἀποθανόντος Καίσαρος. Ἀλλ' ὄχι, ἦσο ὑπόλειμμα τοῦ Γναΐου Πομπηΐου, χωρὶς νὰ λάβω ὑπ' ὄψει ὅσας ἄλλας ὥρας διῆλθες ἀκολάστως, καὶ τὰς ὁποίας δὲν ἐνέγραψεν ἡ φήμη· διότι εἶμαι πεπεισμένος ὅτι ἀγνοεῖς τί ἐστὶν ἐγκράτεια, μολονότι δύνασαι ἴσως νὰ τὸ μαντεύσῃς.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Καὶ πρὸς τί ταῦτα;

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Νὰ ἐπιτρέψῃς εἰς ἄνθρωπον ὅστις δέχεται φιλοδώρημα καὶ λέγει «ὁ Θεὸς νὰ σοῦ τὰ πληρώσῃ», νὰ λάβῃ μὲ οἰκειότητα τὴν χεῖρα ἐκείνην, μὲ τὴν ὁποίαν ἔπαιζεν ἡ ἰδική μου, τὴν βασιλικὴν ταύτην σφραγῖδα τῶν εὐγενῶν καρδιῶν! Ὢ εἴθε νὰ ἤμην ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Βασανοῦ καὶ νὰ ἐκβάλλω μηκυθμοὺς ἰσχυρότερον ἀγέλης κερασφόρων ζώων, διότι ἔχω ἀφορμὴν θυμοῦ ἀγρίου, τὴν ὁποίαν ἐὰν ἐξέθετον ἀπαθῶς, θὰ ὡμοίαζον πρὸς τὸν καταδεδικασμένον ἐκεῖνον ὅστις, τὸν βρόχον ἔχων ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ, εὐχαριστεῖ τὸν δήμιον διὰ τὴν δεξιότητά του. — Ἐμαστιγώθη; (εἰσέρχονται οἱ ὑπηρέται μετὰ τοῦ Θύρσου).

Α' ΥΠΗΡΕΤΗΣ. Περίφημα, ἄρχον.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἐφώναξεν, ἐζήτησε συγγνώμην;

Α' ΥΠΗΡΕΤΗΣ. Ἐζήτησεν ἔλεος.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἂν ζῇ ὁ πατήρ σου θὰ μεταμεληθῇ, διότι δὲν ἐγεννήθης κόρη· ἀλλὰ καὶ σὺ θὰ λυπηθῇς ἀκολουθήσας τὸν θρίαμβον τοῦ Καίσαρος, ἀφοῦ ἤδη ἕνεκα τούτου ἐμαστιγώθης. Εἰς τὸ ἑξῆς ἂς σοὶ προξενῇ πυρετὸν ἡ λευκὴ χεὶρ τῆς γυναικός· τρέμε ὅταν βλέπῃς αὐτήν.—Ἐπίστρεψον εἰς τὸν Καίσαρα, καὶ εἰπὲ αὐτῷ τίνι τρόπῳ σὲ μετεχειρίσθημεν. Πρόσεξον νὰ τῷ εἴπῃς ὅτι μὲ ἐρεθίζει δεικνύμενος πρός με ἀλαζὼν καὶ ὑπερόπτης, καὶ λαμβάνων μόνον ὑπ' ὄψιν τί εἶμαι τώρα, καὶ ὄχι τί ἤμην. Μὲ ἐρεθί-

ζει,— καὶ εἶνε εὔκολον κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην, ὅτε ὁ ἄλλοτε φωτίζων τὰ βήματά μου ἀστήρ, ἀφεὶς τὴν τροχιάν του, ἐβυθίσθη εἰς τὰς ἀβύσσους τοῦ Ἅδου.—Ἂν οἱ λόγοι καὶ αἱ πράξεις μου ἀπαρέσκωσιν αὐτῷ, εἰπέ τῳ ὅτι ἔχει εἰς τὴν ἐξουσίαν του τὸν ἀπελεύθερόν μου Ἵππαρχον, τὸν ὁποῖον δύναται νὰ μαστιγώσῃ, νὰ κρεμάσῃ, ἢ νὰ βασανίσῃ κατ' ἀρέσκειαν ὅπως ἔχῃ τὰ ἴσα[1]. Παρακίνησέ τον καὶ σύ, καὶ κρημνίσου ἀπ' ἐδῶ μὲ τὸ ξυλοκόπημά σου. (ἐξέρχεται καὶ ὁ Θύρσος).

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ἐτελείωσας;

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Φεῦ! ἔδυσε νῦν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν σελήνη, καὶ μόνον τὸ σημεῖον τοῦτο προμηνύει τὴν πτῶσιν τοῦ Ἀντωνίου!

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Πρέπει νὰ περιμένω ἕως ὅτου τελειώσῃ.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἔπρεπε ν' ἀνταλλάξῃς βλέμματα μεθ' ἑνὸς ὑπηρέτου διὰ νὰ κολακεύσῃς τὸν Καίσαρα;

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Δὲν μὲ γνωρίζεις ἀκόμη;

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Πρὸς ἐμὲ λοιπὸν ψυχρὰ καρδία;

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ἄχ, φίλτατε, ἂν εἶμαι τοιαύτη, ἂς παραγάγῃ χάλαζαν ὁ οὐρανὸς ἐκ τῆς παγετώδους καρδίας μου, καὶ ἂς δηλητηριάσῃ αὐτὴν ἐν τῇ πηγῇ της· ἂς πέσωσιν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς μου οἱ πρῶτοι κόκκοι τῆς χαλάζης ταύτης, καὶ διαλυόμενοι ἂς ἐξαφανίσωσι τὴν ζωήν μου! ἂς κτυπήσωσιν οἱ δεύτεροι τὸν Καισαρίωνα! καὶ οὕτως ἐφεξῆς, ἕως ὅτου οἱ ἀπόγονοί μου ἅπαντες, καὶ οἱ ἀνδρεῖοί μου Αἰγύπτιοι κατακυλισθῶσι νεκροὶ καὶ ἄταφοι ὑπὸ τὴν ἐκρηγνυμένην ταύτην χαλαζοβόλον καταιγίδα, ταφῶσι δὲ ὑπὸ τῶν μυιῶν καὶ τῶν ἐντόμων τοῦ Νείλου βορὰ αὐτῶν γενόμενοι!

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἱκανοποιήθην. Ὁ Καῖσαρ κατέρχεται εἰς Ἀλεξάνδρειαν· ἐκεῖ δὲ θὰ ἀντιταχθῶ κατὰ τῆς τύχης του. Ὁ στρατὸς ἡμῶν ἀντέστη γενναίως· τὰ διασκορπισθέντα πλοῖα συνηθροίσθησαν πάλιν, καὶ ὁ στόλος ἡμῶν παρουσιάζει ὄψιν ἀπειλητικήν. Τί ἔγεινες λοιπὸν ὦ θάρρος μου; Ἀκούεις δέσποινα; ἂν ἅπαξ ἔτι ἐπανέλθω ἀπὸ τοῦ πεδίου τῆς μάχης διὰ νὰ φιλήσω τὰ χείλη ταῦτα, θὰ ἐμφανισθῶ αἱματόφυρτος. Ἐγὼ καὶ τὸ ξίφος μου θὰ καταλάβωμεν θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ὑπάρχει ἀκόμη ἐλπὶς περὶ τούτου.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ἰδοὺ ὁ ἀνδρεῖός μου Ἀντώνιος!

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Θὰ τριπλασιασθῇ ἡ δύναμις τῶν νεύρων τῆς καρδίας καὶ τῆς πνοῆς μου, καὶ θὰ κτυπήσω ἀνηλεῶς. Κατὰ τὰς στιγμὰς τῆς εὐτυχίας μου, οἱ αἰχμάλωτοι ἐξηγόραζον παρ' ἐμοῦ τὴν ζωὴν δι' ἑνὸς ἀστεϊσμοῦ, ἀλλὰ τώρα θὰ τρίξω τοὺς ὀδόντας καὶ θὰ στείλω εἰς τὸν Τάρταρον πάντα ὅστις θελήσει νά μοι ἀντιστῇ. Ἂς διέλθωμεν ἀκόμη μίαν νύκτα εὔθυμον·

[1] Σὺ δὲ εἰ μὴ φέρῃς τὸ πρᾶγμα ἔφη, μετρίως, ἔχεις ἐμὸν ἀπελεύθερον Ἵππαρχον· τοῦτον κρεμάσας μαστίγωσον ἵνα ἴσον ἔχωμεν (Πλουταρ. Ἀντ.)

κάλεσον τοὺς μελαγχολικοὺς ἡμῶν ἀρχηγούς, ἂς ῥεύσῃ ἄφθονος ὁ οἶνος, καὶ ἂς παρίδωμεν τὸν κώδωνα τοῦ μεσονυκτίου.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Σήμερον εἶνε ἡ ἡμέρα τῶν γενεθλίων μου· εἶχον ἀποφασίσει νὰ διέλθω αὐτὴν ἄνευ πομπῆς, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ σύζυγός μου ἔγεινε πάλιν Ἀντώνιος, θὰ γίνω κ' ἐγὼ Κλεοπάτρα.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Θὰ εὐδοκιμήσωμεν ἀκόμη.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ὁδηγήσατε εἰς τὸν Ἀντώνιόν μου πάντας τοὺς γενναίους ἀρχηγούς του.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ναί, ὁδηγήσατέ τους· θὰ ὁμιλήσω μετ' αὐτῶν· ἀπόψε δὲ θὰ ἐκχειλίσῃ ὁ οἶνος διὰ τῶν οὐλῶν αὐτῶν.— Ἐλθέ, βασίλισσά μου. Δὲν ἀπερροφήθη εἰσέτι ὅλη μου ἡ ἰκμάς. Τὴν πρώτην φορὰν καθ' ἣν θὰ πολεμήσω, θὰ ἀναγκάσω τὸν θάνατον νά με ἀγαπήσῃ, διότι θὰ διαγωνισθῶ καὶ πρὸς τὸ θανατηφόρον του δρέπανον. (Ἐξέρχεται ὁ Ἀντώνιος, ἡ Κλεοπάτρα καὶ οἱ ὑπηρέται).

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Καὶ τὸν κεραυνὸν αὐτὸν δύναται τώρα νὰ περιφρονήσῃ! Μανιώδης εἶνε ὁ ἐξ ὑπερβολικοῦ τρόμου γενόμενος ἀτρόμητος· ἐν τῇ περιστάσει δὲ ταύτῃ καὶ περιστερὰ δύναται διὰ τοῦ ῥάμφους της νὰ προσβάλῃ στρουθοκάμηλον. Βλέπω ὅτι ὁ στρατηγὸς ἡμῶν ἀναλαμβάνει θάρρος πρὸς βλάβην τοῦ ἐγκεφάλου. Ὅταν ἡ ἀνδρεία κρατεῖ τῆς λογικῆς, καταστρέφει τὸ ξίφος διὰ τοῦ ὁποίου μάχεται. Θὰ ζητήσω τρόπον νὰ τὸν ἀφήσω. (Ἐξέρχεται).

ΠΡΑΞΙΣ ΤΕΤΑΡΤΗ

ΣΚΗΝΗ Α'.

Στρατόπεδον τοῦ Καίσαρος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ.

Εἰσέρχεται ὁ ΚΑΙΣΑΡ ἀναγινώσκων ἐπιστολήν, εἶτα ὁ ΑΓΡΙΠΠΑΣ, ὁ ΜΑΙΚΗΝΑΣ καὶ ἄλλοι.

ΚΑΙΣΑΡ. Μὲ ὀνομάζει παιδίον καὶ μὲ ἐπιπλήττει, ὡσεὶ εἶχε τὴν δύναμιν νὰ μὲ ἐκδιώξῃ τῆς Αἰγύπτου, ἐμαστίγωσε τὸν ἀπεσταλμένον μου καὶ μὲ προκαλεῖ εἰς μονομαχίαν. Ὁ Καῖσαρ κατὰ τοῦ Ἀντωνίου! Ἂς μάθῃ ὁ γεροφαῦλος ὅτι ἔχω πολλοὺς τρόπους θανάτου, καὶ ὅτι ἐν ταυτῷ χλευάζω τὴν πρόσκλησιν αὐτοῦ.

ΜΑΙΚΗΝΑΣ. Πρέπει νὰ συλλογισθῇ ὁ Καῖσαρ ὅτι ὅταν ἀνὴρ τόσον ὑψηλῆς περιωπῆς ἀρχίζῃ νὰ λυσσᾷ, εἶναι σημεῖον ὅτι πλησιάζει νὰ πέσῃ. Μὴ ἀφήσῃς αὐτὸν ν' ἀναπνεύσῃ, ἀλλ' ἐπωφελήθητι τὴν παραφοράν του. Οὐδέποτε ἡ ὀργὴ ὑπῆρξεν καλὸς ἑαυτῆς φύλαξ.

ΚΑΙΣΑΡ. Ἀναγγείλατε εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς ἡμῶν ὅτι προτιθέμεθα νὰ δώσωμεν τὴν τελευταίαν μάχην. Εἰς τὰς τάξεις ἔχομεν ἀρκετοὺς ὑπηρετήσαντας ἐσχάτως ἀκόμη μετὰ τοῦ Ἀντωνίου, οἵτινες δύνανται νὰ συλλάβωσιν αὐτόν. Φρόντισον περὶ τῆς ἐκτελέσεως τῶν διαταγῶν μας καὶ ἑτοιμάσατε εὐωχίαν εἰς τὸν στρατόν. Ἔχομεν ἀρκετὰ ἐφόδια, οἱ δὲ στρατιῶται ἐδείχθησαν ἄξιοι τῆς γενναιοδωρίας ταύτης. Δύσμοιρε Ἀντώνιε! (ἐξέρχονται).

ΣΚΗΝΗ Β'.

Ἀλεξάνδρεια. Δωμάτιον ἐν τοῖς ἀνακτόροις.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ, ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ, ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ, ΧΑΡΜΙΟΝ, ΕΙΡΑΣ, ΑΛΕΞΑΣ.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Δὲν θέλει νὰ μονομαχήσῃ πρὸς ἐμὲ, Δομίτιε.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Ὄχι.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Διατί νὰ μὴ θέλῃ;

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Διότι φρονεῖ ὅτι, ἔχων τύχην εἰκοσάκις καλλιτέραν τῆς ἰδικῆς σου, θὰ ἦτο εἴκοσιν ἐναντίον ἑνός.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Αὔριον, στρατιῶτα, θὰ πολεμήσω καὶ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν· ἢ θὰ ζήσω, ἢ θὰ ἐπαναφέρω εἰς τὴν ζωὴν τὴν θνήσκουσαν τιμήν μου, λούων αὐτὴν εἰς τὸ αἷμα· θὰ πολεμήσῃς καὶ σὺ καλά;

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Θὰ κτυπῶ καὶ θὰ φωνάζω. Ἐμπρός! νίκη ἢ θάνατος.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Πολὺ καλά. Ἐμπρός! καλέσατε τοὺς ὑπηρέτας τοῦ οἴκου μου. (Εἰσέρχονται οἱ ὑπηρέται). Ἂς φανῶμεν ἐλευθέριοι εἰς τὸ δεῖπνόν μας ἀπόψε. Δός μοι τὴν χεῖρά σου· ἦσο τιμιώτατος, καὶ σύ· — καὶ σὺ ἐπίσης· —καὶ σύ·—καὶ σύ.—Μὲ ὑπηρετήσατε πιστῶς καὶ εἴχατε βασιλεῖς συνυπηρετοῦντας.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Τί σημαίνει τοῦτο;

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. (Κατ' ἰδίαν). Εἶνε μία ἀπὸ τὰς ἀλλοκότους ἐκείνας ἰδιοτροπίας, τὰς ὁποίας ἡ λύπη ἀποσπᾷ ἐκ τῆς ψυχῆς.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Καὶ σὺ ὡσαύτως εἶσαι πιστός. Ἐπεθύμουν νὰ μοὶ ἦτο δυνατὸν νὰ μεταμορφωθῶ εἰς τόσους, ὅσοι εἶσθε σεῖς, καὶ ὅλοι ὁμοῦ συσσωματωμένοι ν' ἀποτελέσητε ἕνα Ἀντώνιον, ὥστε νὰ δυνηθῶ νὰ σᾶς ἀποδώσω τὰς πρὸς ἐμὲ καλὰς ὑπηρεσίας σας.

ΥΠΗΡΕΤΑΙ. Ὁ θεὸς φυλάξοι!

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Λοιπὸν καλοί μου φίλοι! περιποιήθητέ με ἀπόψε· μὴ φεισθῆτε ποτῶν καὶ ἀξιώσατέ με τιμῆς τοιαύτης ὡς ἐὰν τὸ κράτος μου ἦτο ἀκόμη εἰς τὴν ὑμετέραν διάθεσιν.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Τί ἐννοεῖ μὲ τοῦτο;

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Νὰ κάμῃ τοὺς φίλους νὰ κλαύσουν.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Περιποιήθητέ με απόψε· ίσως θα είνε το τέλος των εκδουλεύσεών σας. Ίσως δεν θα ίδητε πλέον ή την αιμχτόφυρτον σκιάν μου· πιθανόν αύριον να υπηρετήτε άλλον κύριον. Σας βλέπω ώς εκείνος, όστις σας δίδει αποχαιρετισμόν. Δεν σας αποπέμπω, πιστοί μου φίλοι· αλλ' ώς κύριος λαβών τας καλάς υμών υπηρεσίας, σας ακολουθώ μέχρι του τάφου· δύω μόνον ώρας υπηρετήσατέ με απόψε· δεν ζητώ πλειότερον και είθε να σας ανταμείψωσιν οί θεοί!

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Τί έχεις κατά νουν, Αντώνιε, και λυπείς αυτούς τοιουτοτρόπως; Δεν βλέπεις ότι κλαίουν, εγώ δε το ζώον έχω τα 'μάτια δακρυσμένα ώς να τα έτριψα με κρομμύδια. Προς Θεού μη μας μεταμορφώσης εις γυναίκας.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ώ! Επικατάρατος να ήμαι αν είχον τοιαύτην πρόθεσιν! Είθε να εκλάμψη ευτυχία από των σταγόνων των δακρύων τούτων! Πολύ θλιβεράν σημασίαν αποδίδετε εις τους λόγους μου αγαπητοί μου φίλοι, διότι σας ώμίλησα διά να σας ενθαρρύνω και εξέφρασα την επιθυμίαν να διέλθωμεν την νύκτα υπό το φως των πυρσών. Μάθετε, φίλοι ότι πολλά ελπίζω εκ της αύριον και ότι θα σας οδηγήσω εκεί όπου προσδοκώ μάλλον ζωήν νικηφόρον ή θάνατον και τιμήν. Άς μεταβώμεν εις το δείπνον και άς πνίξωμεν εις τον οίνον τας οχληράς σκέψεις.

ΣΚΗΝΗ Γ'.

Ἡ αὐτὴ πόλις. Πρὸ τῶν ἀνακτόρων.

[Εισέχονται δύο στρατιώται προς φρούρησιν].

Α'. ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Καλή νύκτα αδελφέ· αύριον είναι ή ημέρα.

Β'. ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Το ζήτημα θα λυθή είτε κατά τον ένα είτε κατά τον άλλον τρόπον. Χαίρε. Ήκουσες αν συνέβη τίποτε παράξενον εις τους δρόμους;

Α'. ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Όχι· τί τρέχει;

Β'. ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Ίσως είναι διάδοσις· καλή νύκτα.

Α'. ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Καλή νύκτα, σύντροφε.

]Εισέρχονται δύο άλλοι στρατιώται].

Β'. ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Στρατιώται, άγρυπνοι φύλακες.

Γ'. ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Και σεις επίσης να ήσθε άγρυπνοι. (Οί δύο πρώτοι τοποθετούνται εις τας θέσεις των)

Δ'. ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Εδώ είναι ή θέσις μας, (Τοποθετούνται και ούτοι εις τας θέσεις των). και αν αύριον ευτυχήση ο στόλος μας, έχω βεβαιότητα ότι ο στρατός της ξηράς θα πολεμήση καλά.

Γ'. ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Εἶναι στρατὸς γενναῖος καὶ ἀποφασιστικός.

('Ακούεται συμφωνία βαρυαύλων ὑπὸ τὴν σκηνήν)

Δ'. ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Σιωπή! Τί θόρυβος εἶναι αὐτός;

Α'. ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Ἄκουσε, ἄκουσε!

Β'. ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Σιωπή!

Α'. ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Μουσικὴ εἰς τὸν ἀέρα.

Γ'. ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὴν γῆν.

Δ'. ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Εἶναι καλὸν σημεῖον· δὲν εἶναι ἔτσι;

Γ'. ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Ὄχι!

Α'. ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Σιωπὴ σᾶς λέγω. Τί νὰ σημαίνῃ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα;

Β'. ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Εἶναι ὁ θεὸς Ἡρακλῆς, ὁ τόσον ἀγαπητὸς εἰς τὸν Ἀντώνιον, ὁ ὁποῖος τώρα τὸν ἀφίνει.

Α'. ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Ἂς προχωρήσωμεν νὰ ἰδοῦμεν ἂν ἄλλοι σκοποὶ ἀκούουν τὰ ἴδια. (Προχωροῦν πρὸς ἄλλην θέσιν)

Β'. ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Ἔ! σύντροφοι;

ΠΟΛΟΙ ΟΜΟΥ. Ἀκούετε, ἀκούετε καὶ σεῖς τὴν μουσικήν;

Α'. ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Ναί, δὲν εἶναι παράξενον;

Γ'. ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Ἀκούετε, σύντροφοι, ἀκούετε;

Α'. ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Ἂς ἀκολουθήσωμεν τὸν θόρυβον, ὅσον ἐπιτρέπεται νὰ προχωρήσωμεν νὰ ἰδοῦμεν ποῦ θὰ παύσῃ.

ΟΛΟΙ ΟΜΟΥ. Ναί, ναί, παράξενον πρᾶγμα. (Ἐξέρχονται).

ΣΚΗΝΗ Δ'.

Ἡ αὐτὴ πόλις. Δωμάτιον ἐν τοῖς ἀνακτόροις.

Εἰσέρχεται ὁ ΑΝΤΩΝΙΟΣ, ἡ ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ, ἡ ΧΑΡΜΙΟΝ καὶ ἄλλοι ὑπηρέται.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἔρως! τὴν πανοπλίαν μου· Ἔρως!

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Κοιμήσου ὀλίγον.

ΑΝΟΩΝΙΟΣ. Ὄχι ἀγάπη μου.—Ἔλα Ἔρως, φέρε τὴν πανοπλίαν μου. (Εἰσέρχεται ὁ Ἔρως φέρων πανοπλίαν). Φόρεσέ μου τὸν ὁπλισμόν μου. Ἂν ἡ τύχη δὲν εἶναι ὑπὲρ ἡμῶν σήμερον, ἀφορμὴ τούτου θὰ ἦναι ἡ πρὸς αὐτὴν περιφρόνησίς μας. Ἐλθέ!

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ἄφησέ με νὰ σὲ βοηθήσω καὶ ἐγώ. Εἰς τί χρησιμεύει τοῦτο;

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ὄχι, ἄφησέ τον, ἄφησέ τον, σὺ εἶσαι ὁ ὁπλοποιὸς τῆς καρδίας μου.—Ἀνάποδα, ἀνάποδα· ἔτσι, ἔτσι.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ἄφησε νὰ σὲ βοηθήσω καὶ ἐγώ· ἔτσι πρέπει νὰ ἦναι.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Καλά, καλά, τώρα θὰ ἐπιτύχω. Βλέπεις καλέ μου σύντροφε; Πήγαινε νὰ ὁπλισθῇς καὶ σύ.

ΕΡΩΣ. Εὐθὺς στρατηγέ.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Δὲν εἶναι καλὰ κουμπωμένη;

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Περίφημα, περίφημα. Καταιγὶς θὰ πέσῃ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐκείνου ὅστις θὰ . . . τὴν ξεκουμπώσῃ πρὶν ἐγὼ θελήσω νὰ τὴν ἐκδυθῶ διὰ νὰ ἀναπαυθῶ. Ἐμπερδεύονται τὰ δάκτυλά σου Ἔρως, ἡ βασίλισσά μου εἶναι ἐπιδεξιώτερος ὑπασπιστὴς ἀπὸ σέ. Σπεῦσον. Ἐπεθύμουν ἀγάπη μου νὰ μὲ ἔβλεπες πολεμοῦντα σήμερον καὶ νὰ ἐγνώριζες τὴν βασιλικὴν ταύτην τέχνην. Θὰ ἔβλεπες ἀκάματον στρατιώτην. (Εἰσέρχεται ἀξιωματικὸς ὡπλισμένος). Καλὴ μέρα σου, καλῶς ἦλθες· τὸ πρόσωπόν σου δεικνύει ἄνδρα γνωρίζοντα τὸ καθῆκον τοῦ πολεμιστοῦ. Ἐγειρόμεθα ἐνωρὶς διὰ τὴν ἐργασίαν τὴν ὁποίαν ἀγαπῶμεν καὶ μετὰ χαρᾶς μεταβαίνομεν εἰς αὐτήν.

Α'. ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΣ. Μολονότι εἶναι ἐνωρὶς, χίλιοι ἄνδρες ὡπλίσθησαν ἤδη στρατηγὲ, καὶ σὲ περιμένουν εἰς τὰς πύλας τῆς πόλεως.

(Ζητωκραυγαὶ μετὰ κρότου τυμπάνων καὶ σαλπισμάτων. Εἰσέρχονται ἄλλοι ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται).

Β'. ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΣ. Ἡ πρωΐα εἶναι λαμπρὰ, καλὴ μέρα στρατηγέ.

ΟΛΟΙ ΟΜΟΥ. Καλ' ἡμέρα στρατηγέ.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ὡραία εἶναι ἡ μουσικήσας παιδιά. Ἡ πρωΐα αὕτη, ὁμοιάζουσα μὲ πνεῦμα φιλοδόξου καὶ πολλὰ ὑποσχομένου νεανίου ἀνατέλλει ἐνωρίς. (πρὸς τὸν Ἔρωτα). Ναί, ναί, δός μοι τοῦτο ἀπ' αὐτὸ τὸ μέρος· πολὺ καλά. (πρὸς τὴν Κλεοπάτραν). Χαῖρε, ἀγάπη μου καὶ εὐτύχει ὅ,τι δήποτε καὶ ἂν μᾶς συμβῇ (ἀσπάζεται αὐτήν). Εἶναι φίλημα στρατιώτου· θὰ ἤμην ἄξιος ἐπιπλήξεως καὶ περιφρονήσεως ἂν ἔχανον τὸν χρόνον εἰς τετορνευμένας τυπικὰς φιλοφρονήσεις. Σὲ ἀφίνω, ὡς ἁρμόζει εἰς χαλύβδινον ἄνδρα· ἀκολουθήσατέ με, σεῖς οἱ μέλλοντες νὰ πολεμήσητε· θὰ σᾶς ὁδηγήσω εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης. Χαίρετε (ἐξέρχεται).

ΧΑΡΜΙΟΝ. Θέλεις ν' ἀποσυρθῇς εἰς τὸ δωμάτιόν σου;

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ὁδήγησέ με ἐκεῖ. Ἀναχωρεῖ ὡς ἥρως. Εἴθε αὐτὸς καὶ ὁ Καῖσαρ ν' ἀπεφάσιζον διὰ μονομαχίας τὴν τύχην τοῦ μεγάλου τούτου πολέμου. Τότε ὁ Ἀντώνιος, — ἀλλὰ τώρα, — καλά, ἐμπρός. (Ἐξέρχονται).

ΣΚΗΝΗ Ε'.

Στρατόπεδον τοῦ Ἀντωνίου πλησίον τῆς Ἀλεξανδρείας. Σάλπιγγες ἠχοῦσι.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ, ΕΡΩΣ, ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ.

ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Εὔχομαι εἰς τοὺς Θεούς, ἡ σημερινὴ ἡμέρα νὰ ἦναι εὐτυχὴς διὰ τὸν Ἀντώνιον.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Εἴθε αἱ συμβουλαὶ καὶ αἱ οὐλαί σου νὰ μ' ἔπειθον ἄλλοτε νὰ πολεμήσω κατὰ ξηράν!

ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Ἂν τὸ εἶχες κάμει, οἱ αὐτομολήσαντες βασιλεῖς καὶ ὁ στρατιώτης ὁ ὁποῖος σὲ ἄφησε σήμερον, θὰ ἠκολούθουν τὰ βήματά σου.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ποῖος ἐδραπέτευσε σήμερον;

ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Ποῖος; ἐκεῖνος ὅστις ἦτο πάντοτε πλησίον σου. Κάλεσε τὸν Αἰνόβαρβον, δὲν θὰ σὲ ἀκούσῃ, ἢ θὰ σοῦ φωνάξῃ ἀπὸ τὸ στρατόπεδον τοῦ Καίσαρος. «Δὲν εἶμαι πλέον ἰδικός σου».

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Τί λέγεις;

ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Εἶνε μὲ τὸν Καίσαρα στρατηγέ!

ΕΡΩΣ. Ἀλλὰ δὲν ἐπῆρε μαζύ του οὔτε τὰ κιβώτια οὔτε τοὺς θησαυρούς του στρατηγέ.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἔφυγε;

ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Βεβαιότατα.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ὕπαγε, Ἔρως, στεῖλέ του τοὺς θησαυρούς του. Ὕπαγε μὴ κρατήσῃς τὸ παραμικρόν, σὲ διατάσσω. Γράψον αὐτῷ,—θὰ τὴν ὑπογράψω— ἐπιστολὴν ἀποχαιρετισμοῦ λίαν εὐγενῆ. Εἰπὲ ὅτι εὔχομαι νὰ μὴ τῷ δοθῇ ποτὲ πλέον ἀφορμὴ ν' ἀλλάξῃ κύριον. Ὦ, ἡ τύχη μου διέφθειρε καὶ τοὺς τιμίους. Σπεῦσον, ὁ Αἰνόβαρβος! (ἐξέρχονται).

ΣΚΗΝΗ ΣΤ'.

Στρατόπεδον τοῦ Καίσαρος πρὸ τῆς Ἀλεξανδρείας. Σαλπίσματα.

ΚΑΙΣΑΡ, ΑΓΡΙΠΠΑΣ, ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ ΚΑΙ ΑΛΛΟΙ.

ΚΑΙΣΑΡ. Προχώρησον Ἀγρίππα καὶ ἄρχισε τὴν μάχην· ἡ θέλησις ἡμῶν εἶνε νὰ συλληφθῇ ζῶν ὁ Ἀντώνιος. Γνωστοποίησον αὐτήν.

ΑΓΡΙΠΠΑΣ. Εἰς τὰς διαταγάς σου. (Ἐξέρχεται ὁ Ἀγρίππας).

ΚΑΙΣΑΡ. Πλησιάζει ὁ καιρὸς τῆς παγκοσμίου εἰρήνης· ἂν ἡ ἡμέρα αὕτη ἀποβῇ εὐτυχής, ἡ ἐλαία θ' ἀναθάλλῃ ἐλευθέρως εἰς τὰς τρεῖς γωνίας τοῦ κόσμου. (Εἰσέρχεται ἀγγελιαφόρος).

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ. Ὁ Ἀντώνιος ἔφθασεν εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης.

ΚΑΙΣΑΡ. Διάταξον τὸν Ἀγρίππαν νὰ τοποθετήσῃ τοὺς φυγάδας εἰς τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν ἵνα ὁ Ἀντώνιος ἐξαντλήσῃ πως τὴν ὀργήν του ἐναντίον τῶν ἰδικῶν του, (ἐναντίον ἑαυτοῦ,.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Ὁ Ἀλεξᾶς ἠλλοφρόνησε· μετέβη εἰς τὴν Ἰουδαίαν δι' ὑποθέσεις τοῦ Ἀντωνίου καὶ ἐκεῖ ἔπεισε τὸν Ἡρώδη νὰ ἑνωθῇ μετὰ τοῦ Καίσαρος καὶ ἐγκαταλείψῃ τὸν κύριον αὐτοῦ Ἀντώνιον. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἀπηγχόνισεν αὐτὸν διὰ τὰς ὑπηρεσίας του ταύτας. Ὁ Κανίδιος καὶ ὅσοι

ἄλλοι ηὐτομόλησαν, ἔχουσι μὲν ὑπηρεσίαν, οὐδεμιᾶς ὅμως ἀπολαύουσιν ἐμπιστοσύνης. Κακῶς ἐφέρθην, τόσῳ δὲ πικρῶς μέμφομαι ἐμαυτὸν διὰ τοῦτο, ὥστε οὐδέποτε πλέον θὰ αἰσθανθῶ χαράν. (Εἰσέρχεται στρατιώτης τοῦ Καίσαρος).

ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Ὁ Ἀντώνιος, Αἰνόβαρβε, σοὶ στέλλει ὅλους τοὺς θησαυρούς σου, ἔτι δὲ δείγματά τινα τῆς μεγαλοδωρίας του. Ὁ ἀπεσταλμένος ἦλθεν ἐδῶ ὑπὸ τὴν προστασίαν μου, καὶ τώρα εἶνε εἰς τὴν σκηνήν σου, ὅπου ξεφορτώνει τοὺς ἡμιόνους του.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Σοῦ τοὺς χαρίζω.

ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Μὴ μὲ περιγελᾷς, Αἰνόβαρβε· σοῦ λέγω τὴν ἀλήθειαν. Θὰ ἔκαμνες καλὰ νὰ συνοδεύσῃς τὸν κομιστὴν ἕως ὅτου ἐξέλθῃ ἀπὸ τὸ στρατόπεδον. Θὰ τὸ ἔκαμνα ἐγὼ ἂν δὲν ἤμην σκοπός. Ὁ αὐτοκράτωρ σας ἐξακολουθεῖ ἀκόμη νὰ ἦναι Ζεύς.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Εἶμαι ὁ φαυλότατος τοῦ κόσμου· τὸ αἰσθάνομαι πλειότερον παντὸς ἄλλου. Τίνι τρόπῳ, ὦ Ἀντώνιε, ὦ μεταλλεῖον γενναιοδωρίας, ἤθελες ἀνταμείψει καλλιτέρας μου ὑπηρεσίας, ἀφοῦ στέλλεις χρυσοῦν στέφανον εἰς τὴν αἰσχρὰν διαγωγήν μου; ἐξογκοῦται ἡ καρδία μου καὶ ἂν ἡ θλῖψις δὲν κατασυντρίψῃ αὐτήν, τρόπος ταχύτερος θὰ καταστρέψῃ τὴν θλῖψιν. Ἀλλὰ αἰσθάνομαι ὅτι θὰ ἐπαρκέσῃ ἡ θλῖψις. Ἐγὼ νὰ πολεμήσω ἐναντίον σου! Ὄχι... θὰ ζητήσω τάφρον καὶ ἐντὸς αὐτῆς ν' ἀποθάνω· ἡ ὅσῳ πλειότερον βορβορώδης τάφρος, εἶνε ἡ μᾶλλον ἁρμόζουσα εἰς τὸ τελευταῖον μέρος τοῦ βίου μου. (Ἐξέρχεται).

ΣΚΗΝΗ Ζ'.

Τὸ μεταξὺ τῶν δύο στρατοπέδων πεδίον τῆς μάχης. Ἀκούεται θόρυβος συμπλοκῆς, σαλπίσματα καὶ κρότος τυμπάνων.

ΑΓΡΙΠΠΑΣ ΚΑΙ ΑΛΛΟΙ.

ΑΓΡΙΠΠΑΣ. Ἂς ὑποχωρήσωμεν· πάρα πολὺ ἐπροχωρήσαμεν. Καὶ αὐτὸς ὁ Καῖσαρ ἀγωνίζεται ἐρρωμένως· ἡ ἀντίστασις εἶναι μεγαλειτέρα παρ' ὅτι ἐπεριμένομεν (ἐξέρχονται· ὁ κρότος τῆς μάχης ἐξακολουθεῖ. Εἰσέρχεται ὁ Ἀντώνιος μετὰ τοῦ Σκάρρου πληγωμένου).

ΣΚΑΡΡΟΣ. Αὐτὸς εἶνε πόλεμος, ἀνδρεῖε αὐτοκράτωρ! Ἂν ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ἐμαχόμεθα τοιουτοτρόπως, θὰ τοὺς ἐτρέπομεν εἰς φυγὴν κατασυντετριμμένους.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Τὸ αἷμά σου ῥέει ἀφθόνως.

ΣΚΑΡΡΟΣ. Εἶχον ἐδῶ μίαν πληγὴν ἡ ὁποία εἶχε τὸ σχῆμα Τ, ἀλλὰ τώρα ἔγεινε Η.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ὑποχωροῦν.

ΣΚΑΡΡΟΣ. Θὰ τοὺς καταδιώξωμεν μέχρις ἐσχάτων. Ἔχω ἀκόμη θέσιν δι' ἓξ πληγάς. (Εἰσέρχεται ὁ Ἔρως)·

ΕΡΩΣ. Ἐδιώχθησαν, στρατηγέ, καὶ ἡ ἐπιτυχία μας εἶνε λαμπρὰ νίκη.

ΣΚΑΡΡΟΣ. Ἂς τοὺς πελεκήσωμεν καὶ ἂς συλλάβωμεν αὐτοὺς ὡς λαγωούς. Εἶνε διασκέδασις νὰ κτυπᾷ τις τοὺς φεύγοντας.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Θὰ σὲ ἀνταμείψω ἅπαξ διὰ τὴν φαιδρότητά σου καὶ δεκάκις διὰ τὴν ἀνδρείαν σου. Ἐμπρός.

ΣΚΑΡΡΟΣ. Θὰ ἀκολουθήσω, ἂς ἦμαι καὶ χωλὸς ἀκόμη.

ΣΚΗΝΗ Η'.

Ὑπὸ τὰ τείχη τῆς Ἀλεξανδρείας. Κρότος πολέμου.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΚΑΙ ΣΚΑΡΡΟΣ.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Τὸν κατεδιώξαμεν μέχρι τοῦ στρατοπέδου του. Ἂς σπεύσῃ τις νὰ ἀναγγείλῃ εἰς τὴν βασίλισσαν τὰ κατορθώματά μας. Αὔριον πρὶν ἢ μᾶς ἴδῃ ὁ ἥλιος θὰ χύσωμεν τὸ αἷμα, τὸ ὁποῖον μᾶς διέφυγε σήμερον. Σᾶς εὐχαριστῶ ὅλους, διότι εἴσθε ἀνδρεῖοι καὶ ἐπολεμήσατε οὐχὶ ὡς ὑπηρετοῦντες ἀγῶνα τρίτου, ἀλλ' ὡσεὶ ὁ ἀγών μου οὗτος ἦτο ἀγὼν ἑκάστου ὑμῶν. Ἀνεδείχθητε ὅλοι Ἕκτορες. Εἰσέλθετε εἰς τὴν πόλιν, ἐναγκαλίσθητε τὰς συζύγους καὶ τοὺς φίλους καὶ διηγήθητε αὐτοῖς τὰ ἀνδραγαθήματά σας· τῆς χαρᾶς των τὰ δάκρυα θὰ πλύνωσι τὸ πεπηγὸς αἷμα τῶν τραυμάτων σας, τὰ δὲ φιλήματά των θὰ ἐπουλώσωσι τὰς ἐνδόξους πληγάς σας. (Εἰς τὸν Σκάρρον). Δός μοι τὴν χεῖρά σου. (Εἰσέρχεται ἡ Κλεοπάτρα μετὰ τῆς συνοδείας της). Εἰς τὴν μεγάλην ταύτην μάγισσαν θὰ ἐπαινέσω τὰ κατορθώματά σου, ἵνα εὐχαριστοῦσα σὲ εὐλογήσῃ. — Ὦ σύ, φῶς τοῦ κόσμου, περίπτυξον τὸν σιδηρόφρακτόν μου λαιμόν, καὶ ῥίφθητι χωρὶς νὰ σὲ ἐμποδίσῃ τὸ πάχος τοῦ θώρακός μου ἐπὶ τὴν καρδίαν μου, ἵνα αἰσθανθῇς τοὺς τιναγμοὺς τῶν θριαμβευτικῶν αὐτῆς παλμῶν.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ὦ βασιλεῦ βασιλέων! Ὦ ἄπειρος ἀνδρεία! Ἔρχεσαι λοιπὸν περιχαρής, διαφυγὼν τὴν μεγάλην παγίδα τοῦ κόσμου;

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Τοὺς ἐστείλαμεν νὰ κοιμηθοῦν ἀηδονάκι μου. Πῶς κόρη μου; μολονότι πολιαὶ τρίχες ἀρχίζουν ν' ἀναμιγνύωνταί πως μὲ τὰς μελανάς, ἔχω ὅμως ἐγκέφαλον ζωογονοῦντα τὰ νεῦρά μου, ὥστε νὰ δύναμαι καὶ πρὸς νέους νὰ διαγωνισθῶ. Παρατήρησον τὸν ἄνθρωπον τοῦτον. Ἐπίτρεψον αὐτῷ νὰ φιλήσῃ τὴν συμπαθῆ χεῖρά σου. Φίλησέ την, πολεμιστά μου. Ἐπολέμησε σήμερον ὡς θεός, ὅστις μισῶν τὸ ἀνθρώπινον γένος, ἔλαβε τὴν μορφὴν αὐτοῦ διὰ νὰ ἀφανίσῃ.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Κατάχρυσον πανοπλίαν θὰ σοὶ δώσω φίλε, ἀνήκουσάν ποτε εἰς βασιλέα.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Εἶνε ἄξιος αὐτῆς καὶ ἀπαστράπτουσα ἐξ ἀδαμάντων, ὡς τὸ ἱερὸν ἅρμα τοῦ Φοίβου. Δός μοι τὴν χεῖρά σου, ἂς εἰσέλθωμεν φαιδροὶ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, φέροντες τὰς ὡς ἡμεῖς κατακτυπημένας ἀσπίδας μας. Ἂν τὸ μέγα ἡμῶν ἀνάκτορον ἠδύνατο νὰ χωρέσῃ ὅλον τὸν στρατόν, θὰ ἐδειπνοῦμεν πάντες ὁμοῦ καὶ θὰ ἐπίνομεν εἰς τὴν τύχην τῆς αὐριανῆς ἡμέρας, ἥτις ὑπισχνεῖται βασιλικὸν ὄλεθρον. Σάλπιγγες ἐμπλήσατε τὴν πόλιν τοῦ μεταλλίνου ἤχου σας καὶ ἑνώσατε αὐτὸν μετὰ τοῦ παταγώδους κρότου τῶν τυμπάνων, ἕως ὅτου ἀντηχήσωσιν ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, τὴν ἄφιξιν ἡμῶν ἐπευφημοῦντες.

ΣΚΗΝΗ Θ'.

Στρατόπεδον τοῦ Καίσαρος.

Α'. ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Ἂν δὲν μᾶς ἀλλάξουν σὲ μιὰ ὥρα, πρέπει να πᾶμε εἰς τὸ φυλακεῖον· ἡ νύκτα εἶνε φεγγερή, καὶ λέγουν ὅτι εἰς τὰς δύω τὸ πρωὶ θὰ παραταχθῶμεν εἰς μάχην.

Β'. ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Ἡ ὑστερινὴ ἡμέρα ἦτο πολὺ κακὴ γιὰ 'μᾶς.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Ἔσο μάρτυς, ὦ νύξ.

Γ'. ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Ποιὸς εἶν' αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος;

Β'. ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Ἂς πλησιάσωμεν νὰ τὸν ἀκούσωμεν.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Ὅταν τὴν μνήμην τῶν αὐτομόλων κηλιδώσῃ ἡ ἱστορία, ἔσο μάρτυς, ὦ Θεία σελήνη, ὅτι ὁ ἀτυχὴς Αἰνόβαρβος μετεμελήθη ἐνώπιόν σου !

Α'. ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Ὁ Αἰνόβαρβος !

Γ'. ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Σιωπὴ ν' ἀκούσωμεν ἀκόμη.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ. Ὦ ἀληθοῦς βαρυθυμίας βασίλισσα, χύσον ἐπ' ἐμοῦ τὰ δηλητηριώδη ὑγρὰ τῆς νυκτός, ἵνα ἡ κατὰ τῆς θελήσεώς μου ἀποστακτοῦσα ζωὴ ἀποσπασθῇ ἀπ' ἐμοῦ. Κατὰ τοῦ σκληροῦ λίθου τοῦ σφάλματος ῥίψον τὴν καρδίαν μου, ἥτις ἀποξηρανθεῖσα ἐκ τῆς λύπης θὰ κατασυντριβῇ, καὶ θέσῃ τέρμα εἰς ὅλας τὰς ἀγενεῖς μου σκέψεις. Ὦ Ἀντώνιε, οὗτινος ἡ εὐγένεια ὑπερτερεῖ τὴν ἀτιμίαν τῆς αὐτομολίας μου· σὺ μὲν συγχώρησόν μου, ἀλλ' ἄφες τὸν κόσμον νὰ μὲ κατατάξῃ μεταξὺ τῶν δραπετῶν καὶ φυγάδων ! (ἀποθνήσκει).

Β'. ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Ἂς τοῦ 'μιλήσωμεν.

Α'. ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Ἂς τὸν ἀκούσωμεν, διότι ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα λέγει εἰμπορεῖ νὰ ἦνε διὰ τὸν Καίσαρα.

Γ'. ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Ναὶ ἔτσι νὰ κάμωμεν, ἀλλ' αὐτὸς κοιμᾶται. Ἐγὼ θαρρῶ πῶς λιποθυμᾶ, γιατί προσευχὴ τόσῳ κακὴ σὰν τὴ 'δική του, δὲν εἶνε γιὰ ὕπνο.

Β'. ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Ἂς πᾶμε κοντά του.

Γ'. ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Ξύπνα, ξύπνα, κύριε 'μίλησέ μας.

Β'. ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Δὲν ἀκοῦς κύριε;

Α'. ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Τὸ χέρι τοῦ θανάτου εἶνε ἐπάνω του. Ἀκούσατε! (ἀκούεται κρότος τυμπάνων μακρόθεν). Τὰ τύμπανα ξυπνοῦν μεγαλοπρεπῶς τοὺς στρατιώτας. Ἂς τὸν φέρωμεν εἰς τὸ φυλακεῖον. Εἶνε ἄνθρωπος σπουδαῖος· ἡ ὥρα μας ἐπέρασε μὲ τὸ παραπάνω.

Γ'. ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Ἐμπρὸς λοιπόν· εἱμπορεῖ ἀκόμα νὰ γιατρευθῇ. (Ἐξέρχονται φέροντες τὸ σῶμα).

ΣΚΗΝΗ Γ'.

Μεταξὺ τῶν δύο στρατοπέδων.

Εἰσέρχεται ὁ ΑΝΤΩΝΙΟΣ, ὁ ΣΚΑΡΡΟΣ μετὰ στρατιωτῶν βαδιζόντων ἐν τάξει.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Σήμερον ἑτοιμάζονται πρὸς ναυμαχίαν· δὲν τοὺς ἀρέσκομεν κατὰ ξηράν.

ΣΚΑΡΡΟΣ. Ἑτοιμάζονται καὶ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν, στρατηγέ.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἐπεθύμουν νὰ ἐπολέμουν καὶ εἰς τὸ πῦρ καὶ εἰς τὸν ἀέρα· καὶ ἐκεῖ ἀκόμη ἤθελον τοὺς προσβάλει. Ἰδοὺ πῶς διέταξα τὰ πράγματα. Τὸ πεζικὸν θὰ καταλάβῃ ὑπὸ τὰς διαταγάς μου τοὺς παρὰ τὴν πόλιν λόφους, ὁπόθεν δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν τὸν ἀριθμὸν τῶν πλοίων καὶ τὰς κινήσεις αὐτῶν.—Διαταγαὶ ἐδόθησαν διὰ τὴν ναυμαχίαν καὶ ὁ στόλος αὐτῶν ἐξῆλθε τοῦ λιμένος (ἐξέρχονται. Εἰσέρχεται ὁ Καῖσαρ ἡγούμενος τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ).

ΚΑΙΣΑΡ. Κατὰ ξηρὰν θὰ μείνωμεν ἀκίνητοι, ἐκτὸς ἐὰν προσβληθῶμεν, ὅπερ ὅμως, νομίζω, δὲν θὰ συμβῇ, διότι τὸ μεγαλείτερον μέρος τῶν δυνάμεών του ἐστάλη εἰς τὰ πλοῖα· σπεύσωμεν εἰς τὰς κοιλάδας διὰ νὰ καταλάβωμεν τὰς μάλιστα ἐπικαίρους θέσεις (ἐξέρχονται. Εἰσέρχεται πάλιν ὁ Ἀντώνιος μετὰ τοῦ Σκάρρου).

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Δὲν συνεπλάκησαν ἀκόμη. Ἐκ τοῦ μέρους ὅπου ὑψοῦται ἡ πεύκη ἐκείνη θὰ δυνηθῶ νὰ διακρίνω τὰ πάντα· θὰ σοὶ εἴπω ταχέως πῶς φαίνονται τὰ πράγματα (ἐξέρχεται).

ΣΚΑΡΡΟΣ. Χελιδόνες ἔκτισαν τὰς φωλεάς των ἐπὶ τῶν πλοίων τῆς Κλεοπάτρας· οἱ οἰωνοσκόποι λέγουσιν ὅτι δὲν ἠξεύρουσι — δὲν δύνανται νὰ εἴπωσι — φαίνονται ἄθυμοι, δὲν τολμῶσι νὰ ἐκφράσωσιν ὅ,τι γνωρίζουσιν.

Ὁ Ἀντώνιος εἶνε καὶ σφριγῶν καὶ ἐνταυτῷ φαίνεται καὶ καταβεβλημένος, ἡ δὲ τεταραγμένη τύχη του δίδει αὐτῷ ἐκ διαλειμμάτων ἐλπίδας καὶ φόβους δι' ὅ,τι ἔχει καὶ δι' ὅ,τι δὲν ἔχει. (εἰσέρχεται πάλιν ὁ Ἀντώνιος).

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἀπώλετο τὸ πᾶν! Ἡ βδελυρὰ αὕτη Αἰγυπτία μὲ ἐπρόδωκε· ὁ στόλος μου παρεδόθη εἰς τὸν ἐχθρόν. Ἐκεῖ κάτω ἀνευφημοῦσι καὶ ὀργιάζουσιν, ὡς φίλοι πρὸ πολλοῦ χωρισθέντες. Σύ, τριχῶς ἑταίρα, μὲ ἐπώλησες εἰς τὸν ἀρχάριον τοῦτον, καὶ μόνον κατὰ σοῦ ἐξανίσταται ἡ καρδία μου.— Διάταξον αὐτοὺς νὰ φύγωσι, διότι ὅταν ἐκδικηθῶ τὴν μάγισσαν, θὰ τελειώσουν ὅλα δι' ἐμέ· διάταξον αὐτοὺς νὰ φύγωσι· πήγαινε (ἐξέρχεται ὁ Σκάρρος). Ὦ ἥλιε, δὲν θὰ ἴδω πλέον τὴν ἀνατολήν σου. Ἐδῶ ἡ τύχη ἀποχωρίζεται τοῦ Ἀντωνίου· ἐδῶ ἀποχαιρετιζόμεθα. Οὕτω λοιπὸν ἀπέληξαν ὅλα; Αἱ καρδίαι, αἵτινες μὲ ἠκολούθουν ὡς κυνάριον, καὶ εἰς τὰς ὁποίας ἐχορήγουν ὅ,τι ἐπεθύμουν, διαλύονται καὶ σταλάζουσι τὸ μέλι των ἐπὶ τοῦ εὐδαίμονος Καίσαρος. Ἀπεφλοιώθη δὲ ἡ πάντας σκιάζουσα γηραιὰ πεύκη. Ἐπροδόθην. Ὦ, ἡ ψευδὴς αὕτη ψυχὴ τῆς Αἰγυπτίας! Ἡ ὀλεθρία ἐκείνη γόησσα, τῆς ὁποίας τὸ βλέμμα προεκάλει ἢ ἀνέστελλε τοὺς πολέμους μου, ὁ κόλπος τῆς ὁποίας ἦτο ὁ τελικὸς σκοπὸς τοῦ βίου μου, μὲ ἐξηπάτησεν ὡς γνησία ἀθιγγανίς, καὶ μὲ ἐβύθισε μέχρι τοῦ πυθμένος τῆς καταστροφῆς. Ἔ! Ἔρως! Ἔρως! (εἰσέρχεται ἡ Κλεοπάτρα). Ἆ! ὀπίσω, ὀπίσω μάγισσα!

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Διατί ὁ σύζυγός μου μαίνεται τόσον κατὰ τῆς ἀγάπης του;

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Φύγε ἀπ' ἐδῶ, ἢ θὰ σὲ μεταχειρισθῶ ὅπως σοῦ πρέπει κα ἀμαυρώσω τὸν θρίαμβον τοῦ Καίσαρος. Ἂς σὲ συλλάβῃ καὶ ἂς σὲ φέρῃ ἐνώπιον τοῦ φωνασκοῦντος ὄχλου· ἀκολούθησον τὸ ἅρμά του, ὡς ἡ μεγίστη κηλὶς τοῦ φύλου σου, δεικνυομένη ὡς τέρας, ἀντὶ ὀλιγίστων χρημάτων, εἰς τοὺς βλακεστάτους καὶ χαμερπεστάτους θεατάς. Ἂς ξεσχίσῃ τὸ πρόσωπόν σου ἡ ὑπομονητικὴ Ὀκταβία διὰ τῶν ὀξέων ὀνύχων της. (ἐξέρχεται ἡ Κλεοπάτρα). Καλὰ ἔκαμες νὰ φύγῃς, ἂν τὸ ζῆν εἶναι καλόν· ἀλλὰ θὰ ἦτο προτιμότερον νὰ ἔπιπτες ὑπὸ τὴν ὀργήν μου, διότι ὁ θάνατος θὰ σὲ ἀπήλλαττε πολλῶν ἄλλων.— Ἔρως. Ἔ! Ἐπ' ἐμοῦ φέρω τὸν χιτῶνα τοῦ Νέσου. Δίδαξόν με τὴν ὀργήν σου, ὦ πρόγονέ μου Ἀλκίδη, διὰ νὰ πετάξω τὸν Λύχαν ἐπὶ τῶν κεράτων τῆς σελήνης, καὶ διὰ χειρῶν ὁμοίων πρὸς ἐκείνας, αἵτινες ἐκράτησαν τὸ βαρύτερον ῥόπαλον, νὰ καταστρέψω ἐμαυτόν. Θ' ἀποθάνῃ ἡ μάγισσα, μ' ἐπώλησεν εἰς τὸν ῥωμαῖον νεανίσκον καὶ πίπτω θῦμα τῆς συνωμοσίας της· θὰ τὸ πληρώσῃ διὰ τοῦ θανάτου. Ἔρως. Ἔ!

ΣΚΗΝΗ ΙΑ'.

Ἀλεξάνδρεια. Δωμάτιον ἐν τῷ ἀνακτόρῳ τῆς Κλεοπάτρας.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ, ΧΑΡΜΙΟΝ, ΕΙΡΑΣ, ΜΑΡΔΙΑΝΟΣ.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Βοηθήσατέ με, θεράπαιναί μου! Ὦ! καὶ τοῦ Τελαμονίου ἡ μανία διὰ τὴν ἀσπίδα τοῦ Ἀχιλλέως ἦτο μετριωτέρα τῆς ἰδικῆς του· οὔτε τῆς Θεσσαλίας ὁ Ταῦρος εἶχε ποτὲ τοιαύτην θηριωδίαν.

ΧΑΡΜΙΟΝ. Πήγαινε εἰς τὸν τάφον, κλείσου ἐκεῖ καὶ μήνυσέ του ὅτι ἀπέθανες. Δὲν δοκιμάζει μεγαλειτέραν ἀγωνίαν τὸ σῶμα ὅταν χωρίζεται ἀπὸ τὴν ψυχὴν ἀπὸ ἐκείνην τὴν ὁποίαν δοκιμάζει ὅταν χάνει τὸ μεγαλεῖον.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ἄγωμεν εἰς τὸ μνημεῖον. Ὕπαγε νὰ τῷ εἰπῇς, Μαρδιανέ, ὅτι ηὐτοκτόνησα, καὶ ὅτι ἡ τελευταία μου λέξις ἦτο «Ἀντώνιος»· σὲ παρακαλῶ δὲ νὰ τὸ προφέρῃς μὲ τρόπον, ὥστε νὰ τὸν συγκινήσῃς· πήγαινε, Μαρδιανέ, καὶ ἐπίστρεψον νὰ μὲ εἴπῃς πῶς ἐκλαμβάνει τὸν θάνατόν μου.— Ἄγωμεν εἰς τὸ μνημεῖον.

ΣΚΗΝΗ ΙΒ'.

Ἄλλο δωμάτιον.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΚΑΙ ΕΡΩΣ.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Μὲ βλέπεις ἀκόμη, Ἔρως;

ΕΡΩΣ. Ναί, γενναῖε στρατηγέ.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἐνίοτε βλέπομεν νέφος ἔχον σχῆμα δράκοντος, ἄλλοτε πάλιν ἀτμὸν ὁμοιάζοντα πρὸς ἄρκτον, λέοντα, πυργοειδὲς φρούριον, πρὸς βράχον κρεμάμενον, πρὸς κωνοειδὲς ὄρος ἢ πρὸς κυανοῦν ἀκρωτήριον, φέρον ἐπ' αὐτοῦ δένδρα, ταῦτα δὲ πάντα κλίνοντα πρὸς τὴν γῆν, καὶ ἀπατῶντα τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν διὰ τοῦ ἀέρος. Εἶδες τὰ σημεῖα ταῦτα; εἶνε τὰ ἀπαίσια θεάματα τῆς Ἑσπέρας.

ΕΡΩΣ. Ναί, στρατηγέ μου.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Καὶ ὁ στρατηγός σου, ἀγαπητέ μου Ἔρως, εἶνε τώρα ὅμοιος πρὸς τὰ φαινόμενα ἐκεῖνα. Εἶμαι ἀκόμη ὁ Ἀντώνιος, δὲν δύναμαι ὅμως, φίλε μου, νὰ διατηρήσω τὸ ὁρατὸν αὐτὸ σχῆμα. Τὸν πόλεμον τοῦτον ἐπεχείρησα χάριν τῆς βασιλίσσης τῆς Αἰγύπτου, ἀλλ' ἡ βασίλισσα — τῆς ὁποίας τὴν καρδίαν ἐνόμιζον ὅτι κατεῖχον, ὅπως αὕτη κατεῖχε τὴν ἰδικήν

μου, ἥτις ἐφ' ὅσον ἦτον ἰδική μου, προσήλωνεν εἰς ἑαυτὴν μυρίας ἄλλας, νῦν ἐξαφανισθείσας — αὕτη, Ἔρως, συνεννοηθεῖσα μετὰ τοῦ Καίσαρος, ἐδολιεύθη τὴν δόξαν μου, χάριν τοῦ θριάμβου τοῦ ἐχθροῦ μου. Ἔ! μὴ κλαίῃς, ἀγαπητὲ Ἔρως, ἐμείναμεν ἡμεῖς αὐτοὶ διὰ νὰ θέσωμεν τέρμα εἰς τὸν βίον μας — Ὦ ἡ αἰσχρὰ κυρία σου! (εἰσέρχεται ὁ Μαρδιανός). Αὕτη μοὶ ἀφήρπασε τὸ ξίφος!

ΜΑΡΔΙΑΝΟΣ. Ὄχι, Ἀντώνιε, ἡ κυρία μου σὲ ἠγάπα καὶ εἶχε καθ' ὁλοκληρίαν συνδέσει τὴν τύχην της μετὰ τῆς ἰδικῆς σου.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Φύγ' ἀπ' ἐδῶ, ἀναίσχυντε εὐνοῦχε! Σιώπα! Μ' ἐπρόδωκε καὶ θ' ἀποθάνῃ.

ΜΑΡΔΙΑΝΟΣ. Ὁ θάνατος εἶνε χρέος, τὸ ὁποῖον ἅπαξ μόνον πληρώνεται. Τὸ χρέος τοῦτο τὸ ἐπλήρωσεν αὕτη. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἤθελες νὰ κάμῃς, ἔγεινε καὶ ἄνευ σοῦ. Αἱ τελευταῖαι λέξεις, τὰς ὁποίας ἐπρόφερεν, ἦσαν «Ἀντώνιε, φίλτατε Ἀντώνιε». Στεναγμοὶ ὀδύνης διέκοψαν τότε τὸ ὄνομα «Ἀντώνιος» καὶ διεσπάσθη μεταξὺ τῆς καρδίας καὶ τῶν χειλέων της· παρέδωκε τὸ πνεῦμα, ἔχουσα θαμμένον ἐν ἑαυτῇ τὸ ὄνομά σου.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἀπέθανε λοιπόν;

ΜΑΡΔΙΑΝΟΣ. Ἀπέθανε.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἀφόπλισόν με, Ἔρως· ἐτελείωσεν ἡ ἐργασία τῆς μακρᾶς ἡμέρας καὶ πρέπει νὰ κοιμηθῶμεν. Τὸ ν' ἀπέλθῃς σῶος, εἶναι γενναία ἀμοιβὴ διὰ τὴν ἐργασίαν σου. Πήγαινε, κρημνίσου. (ἐξέρχεται ὁ Μαρδιανός). Οὔτε τοῦ Αἴαντος ἡ Ἑπταβόειος ἀσπὶς θὰ δυνηθῇ νὰ περιστείλῃ τοὺς ἰσχυροὺς παλμοὺς τῆς καρδίας μου· ὤ, ἀνοίξατε πλευρά μου! ἀνάπτυξον ἅπαξ, καρδία μου, δύναμιν μεγαλειτέραν ἀπὸ τὸ περικλεῖόν σε στῆθος, καὶ διάρρηξον τὸ εὔθραστον κιβώτιόν σου! — Σπεῦσον, Ἔρως, σπεῦσον.— Δὲν εἶμαι πλέον στρατιώτης· φύγετε ὦ τεθραυσμένα λείψανα τῆς πανοπλίας μου. Σᾶς ἔφερα ἐντίμως (πρὸς τὸν Ἔρωτα)· ἄφες με ὀλίγον (ἐξέρχεται ὁ Ἔρως). Θὰ σὲ προφθάσω, Κλεοπάτρα, καὶ κλαίων θὰ ζητήσω συγγνώμην. Οὕτω πρέπει νὰ πράξω, διότι τώρα πᾶσα βραδύτης εἶνε βάσανος. Κατακλιθῶμεν καὶ μὴ χρονοτριβῶμεν πλέον, ἀφ' οὗ ἐσβέσθη ἡ λαμπάς. Πᾶσα προσπάθεια ἀποβαίνει νῦν ἀνωφελής· ναί, καὶ αὐτὴ ἡ δύναμις περιέρχεται εἰς ἀμηχανίαν ἐκ τῶν προσπαθειῶν αὐτῆς· ἂς θέσωμεν λοιπὸν τὴν σφραγῖδα καὶ τὰ πάντα τετέλεσται.— Ἔρως! — Ἔρχομαι, βασίλισσά μου. Ἔρως! — περίμενέ με. Ἐκεῖ, ὅπου αἱ ψυχαὶ ἀναπαύονται ἐπὶ τῶν ἀνθέων θὰ βαίνωμεν κρατούμενοι ἐκ τῆς χειρός, καὶ διὰ τοῦ φαιδροῦ ἡμῶν ὕφους θὰ ἐπισύρωμεν ἐφ' ἡμῶν τὰ βλέμματα τῶν φασμάτων. Καὶ ἡ Διδὼ καὶ ὁ Αἰνείας θὰ μείνωσιν ἄνευ συνοδείας, καὶ πάντες θὰ σπεύσωσι πρὸς ἡμᾶς. Ἐλθέ, Ἔρως, Ἔρως! (εἰσέρχεται ὁ Ἔρως).

ΕΡΩΣ. Τί θέλει ὁ στρατηγός μου;

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Τόσον ἄτιμος εἶνε ὁ βίος τὸν ὁποῖον διάγω ἀπὸ τοῦ θα-

νάτου τῆς Κλεοπάτρας, ὥστε οἱ θεοὶ βδελύσσονται τὴν χαμέρπειάν μου. Ἐγώ, ὁ διὰ τοῦ ξίφους μου διαχωρίσας τὸν κόσμον καὶ διὰ τῶν στόλων μου σχηματίζων πόλεις ἐπὶ τῆς κυανῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης νὰ καταδικάζω ἐμαυτόν, κατώτερον γυναικός, ὡς πρὸς τὸ θάρρος; δὲν ἔχω τὴν ψυχικὴν εὐγένειαν ἐκείνης, ἥτις διὰ τοῦ θανάτου αὐτῆς λέγει πρὸς τὸν Καίσαρα «Ἐγὼ ἐνίκησα ἐμαυτήν». Ὡρκίσθης Ἔρως, ὅταν ἐπέλθῃ ἀνάγκη (καὶ ὄντως ἦλθε νῦν) ὅταν δὲν θὰ ἠδυνάμην ν' ἀποφύγω τὸ αἶσχος καὶ τὸ ὄνειδος νὰ μὲ φονεύσῃς κατὰ διαταγήν μου· πρᾶξον αὐτό. Ἔφθασεν ἡ ὥρα· δὲν κτυπᾷς ἐμὲ ἀλλὰ τὸν Καίσαρα, τοῦ ὁποίου καταστρέφεις τὰ σχέδια. Θάρρει, Ἔρως!

ΕΡΩΣ. Ὁ θεὸς φυλάξοι! Νὰ πράξω ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ὅλα τὰ ἐχθρικὰ βέλη τῶν Πάρθων δὲν ἠδυνήθησαν νὰ κατορθώσωσιν;

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἤθελες, Ἔρως, νὰ ἴδῃς ἐκ τῶν παραθύρων τῆς Μεγάλης Ῥώμης, τὸν κύριόν σου βαδίζοντα μὲ ἐσταυρωμένας χεῖρας, κλίνοντα τὸν καμφθέντα αὐχένα του καὶ μὲ πρόσωπον κατῃσχυμένον, τὸ δὲ προπορευόμενον ἅρμα τοῦ εὐτυχοῦς Καίσαρος νὰ στιγματίζῃ τὸ αἶσχος τοῦ ἀκολουθοῦντος;

ΕΡΩΣ. Δὲν ἤθελον νὰ τὸ ἴδω.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἐλθὲ λοιπόν, διότι πρέπει νὰ ἰαθῶ διὰ μιᾶς πληγῆς· σύρε τὸ ἔντιμον ἐκεῖνο ξίφος, τὸ ὁποῖον προσήνεγκε τόσας ὑπηρεσίας εἰς τὴν πατρίδα σου.

ΕΡΩΣ. Ὦ, συγχώρησόν με, στρατηγέ.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Δὲν ὡρκίσθης ὅταν σὲ ἠλευθέρωσα νὰ πράξῃς τοῦτο, ὅταν σὲ διατάξω; Πρᾶξον αὐτὸ παρευθύς, ἢ θὰ θεωρήσω ὅλας τὰς προτέρας ὑπηρεσίας σου ὡς ἀσκόπως καὶ κατὰ τύχην γενομένας. Σύρε καὶ πλησίασε.

ΕΡΩΣ. Στρέψον ἀπ' ἐμοῦ τὴν εὐγενῆ ἐκείνην φυσιογνωμίαν ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐνυπάρχει ἡ μεγαλοπρέπεια κόσμου ὁλοκλήρου.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. (Στρέφων τὸ πρόσωπον) Ἰδού!

ΕΡΩΣ. Ἔσυρα τὸ ξίφος.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Λοιπὸν ἂς ἐκτελέσῃ πάραυτα τὴν πρᾶξιν διὰ τὴν ὁποίαν τὸ ἔσυρες.

ΕΡΩΣ. Ἀγαπητέ μου κύριε, στρατηγέ μου καὶ αὐτοκράτορ· ἄφες με νὰ σὲ εἴπω χαῖρε, πρὶν καταφέρω τὸ θανατηφόρον τοῦτο κτύπημα.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Τὸ εἶπες, φίλε, χαῖρε.

ΕΡΩΣ. Χαῖρε ἔξοχε στρατηγέ. Νὰ κτυπήσω τώρα;

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Κτύπα Ἔρως.

ΕΡΩΣ. Ἰδοὺ λοιπόν· (πίπτει ἐπὶ τοῦ ξίφους του) τοιουτοτρόπως ἀποφεύγω τὴν λύπην τοῦ θανάτου τοῦ Ἀντωνίου. (Ἀποθνήσκει).

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ὦ τρὶς εὐγενέστερε ἐμοῦ! Μὲ διδάσκεις, ὦ ἀνδρεῖε Ἔρως ὅ,τι ἐγὼ ὤφειλον νὰ πράξω, καὶ ὅπερ σὺ δὲν ἠδυνήθης νὰ ἐκτελέσῃς.[1] Ἡ

1 Εὖγε ὦ Ἔρως ὅ,τι μὴ δυνηθεὶς αὐτός, ἐμὲ ποιεῖν ὃ δεῖ διδάσκεις. (Πλούταρχος).

βασίλισσά μου καὶ ὁ Ἔρως μὲ ὑπερέβησαν ἐγγράψαντες πρὸ ἐμοῦ διὰ τοῦ ἀνδρείου παραδείγματός των πρᾶξιν γενναίαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἀλλὰ θὰ γίνω μνηστὴρ τοῦ θανάτου μου καὶ θὰ ῥιφθῶ εἰς τὰς ἀγκάλας του ὡς εἰς κλίνην ἐρωμένης. Ἐμπρὸς λοιπόν! Ἔρως, ὁ κύριος σου ἀποθνήσκει μαθητής σου. Τὴν πρᾶξιν ταύτην (πίπτει ἐπὶ τοῦ ξίφους του) ἐδιδάχθην παρὰ σοῦ. Πῶς; δὲν ἀπέθανον ἀκόμη; Δὲν ἀπέθανον; Ἔ! φύλακες! Ἔ! ἀποτελειώσατέ με. (Εἰσέρχεται ὁ Δερκέτας μετὰ φυλάκων).

Α'. ΦΥΛΑΞ. Τί τρέχει;

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Δὲν ἔκαμα καλὰ τὴν ἐργασίαν μου. Φίλοι — τελειώσατε ὅ,τι ἤρχισα.

Β'. ΦΥΛΑΞ. Ἔδυσε τὸ ἄστρον.

Α'. ΦΥΛΑΞ. Καὶ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου.

ΟΛΟΙ. Ὦ συμφορά! ἀλλοίμονον.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἄς με φονεύσῃ ὅστις ἀπὸ σᾶς μὲ ἀγαπᾷ.

Α. ΦΥΛΑΞ. Ὄχι ἐγώ.

Β'. ΦΥΛΑΞ· Οὔτ' ἐγώ.

Γ'. ΦΥΛΑΞ. Οὔτε κανεὶς (ἐξέρχονται οἱ φύλακες).

ΔΕΡΚΕΤΑΣ. Ὁ θάνατος καὶ ἡ τύχη σου τρέπουσιν εἰς φυγὴν τοὺς ὀπαδούς σου. Ἀρκεῖ μόνον νὰ δείξω εἰς τὸν Καίσαρα τὸ ξίφος τοῦτο καὶ νὰ τῷ φέρω τὴν ἀγγελίαν, διὰ ν' ἀποκτήσω τὴν εὔνοιάν του. (εἰσέρχεται ὁ Διομήδης).

ΔΙΟΜΗΔΗΣ. Ποῦ εἶνε ὁ Ἀντώνιος;

ΔΕΡΚΕΤΑΣ. Ἐκεῖ Διομήδη, ἐκεῖ.

ΔΙΟΜΗΔΗΣ. Ζῇ; δὲν ἀποκρίνεσαι ὦ ἄνθρωπε;

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Σὺ εἶσαι Διομήδη; σύρε τὸ ξίφος σου καὶ κτύπησόν με ἕως ὅτου ν' ἀποθάνω.

ΔΙΟΜΗΔΗΣ. Ὑπέρτατε κύριε, ἡ κορία μου Κλεοπάτρα μ' ἔστειλε πρὸς σέ.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Πότε σὲ ἔστειλε;

ΔΙΟΜΗΔΗΣ. Τώρα στρατηγέ.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ποῦ εἶνε;

ΔΙΟΜΗΔΗΣ. Κλεισμένη εἰς τὸν τάφον της. Εἶχεν ὀδυνηρὰν προαίσθησιν τῶν συμβάντων. Ὅταν εἶδεν ὅτι τὴν ὑπώπτευσας ὡς συνεννοουμένην μετὰ τοῦ Καίσαρος—πρᾶγμα, ὅπερ οὐδέποτε θὰ πράξῃ—καὶ ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ κατευνασθῇ ἡ ὀργή σου, σοὶ ἐμήνυσεν ὅτι ἀπέθανεν, ἀλλὰ φοβουμένη τ' ἀποτελέσματα τῆς ἀγγελίας, μ' ἔστειλε νὰ σοὶ φανερώσω τὴν ἀλήθειαν, πλὴν φοβοῦμαι ὅτι ἔφθασα πολὺ ἀργά.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Πολὺ ἀργά, φίλτατε Διομήδη, κάλεσον τοὺς φύλακάς μου.

ΔΙΟΜΗΔΗΣ. Ἔ! φύλακες τοῦ αὐτοκράτορος! φύλακες, τρέξατε, σᾶς ζητεῖ ὁ αὐτοκράτωρ (Εἰσέρχονται οἱ φύλακες).

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Φέρετέ με, φίλοι, πλησίον τῆς Κλεοπάτρας. Εἶνε ἡ τελευταία ὑπηρεσία τὴν ὁποίαν σᾶς διατάσσω.

Α'. ΦΥΛΑΞ. Δυστυχία μας! Πόσον ἐπιθυμοῦμεν νὰ ζήσῃ ὁ κύριός μας καὶ νὰ κηδεύσῃ πάντας τοὺς πιστοὺς ὑπηρέτας του!

ΟΛΟΙ. Ὦ! βαρείας συμφορᾶς ἡμέρα!

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Μὴ παρέχετε καλοί μου φίλοι, εἰς τὴν ἀδυσώπητον μοῖραν τὴν εὐχαρέσκειαν ἐπὶ τῇ λύπῃ σας. Δέχθητε ἀπαθῶς ὅ,τι ἔρχεται πρὸς τιμωρίαν μας! τιμωροῦμεν καὶ ἡμεῖς αὐτὴν ὅταν φαινώμεθα ὅ,τι φέρομεν αὐτὸ ἀλύπως. — Σηκώσατέ με! Πολλάκις σᾶς ὡδήγησα· φέρετέ με καὶ σεῖς τώρα, ἀγαπητοί μου φίλοι, καὶ δεχθῆτε ὅλοι τὰς εὐχαριστίας μου. (Ἐξέρχονται φέροντες τὸν Ἀντώνιον).

ΣΚΗΝΗ ΙΓ'.

Τάφος.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ, ΧΑΡΜΙΟΝ, ΕΙΡΑΣ.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ὦ ποτὲ πλέον δὲν θὰ ἐξέλθω ἀπ' ἐδῶ, Χάρμιον.

ΧΑΡΜΙΟΝ. Παρηγορήσου, ἀγαπητὴ κυρία.

ΚΛΕΟΠΑΡΤΑ. Ὄχι! δὲν θέλω· δέχομαι μᾶλλον εὐχαρίστως τὰ φοβερώτατα καὶ μάλιστα ἀπροσδόκητα συμβάντα, ἀλλὰ περιφρονῶ τὰς παρηγορίας· τὸ μέγεθος τῆς λύπης μου, ἀνάλογον πρὸς τὴν αἰτίαν αὐτῆς, πρέπει νὰ ἦναι τοιοῦτον, ὁποῖον εἶνε καὶ τὸ παράγον αὐτῇ αἴτιον. (Φθάνει ὁ Διομήδης)Λοιπόν; ἀπέθανε;

ΔΙΟΜΗΔΗΣ. Ὁ θάνατος ἐπίκειται αὐτοῦ, ἀλλὰ δὲν ἀπέθανε. Παρατήρησον ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος τοῦ τάφου· φέρεται ἀπὸ τοὺς φύλακάς του. (Φθάνει ὁ Ἀντώνιος φερόμενος ὑπὸ τῶν φυλάκων),

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Καῦσον, ἥλιε, τὴν μεγάλην σφαῖραν, ἐντὸς τῆς ὁποίας περιστρέφεσαι! σκότη καλύψατε τὴν ἄστατον παραλίαν τοῦ κόσμου! ὦ Ἀντώνιε! Ἀντώνιε! Ἀντώνιε! Βοήθησόν με Χάρμιον, βοήθησον Εἰράς, βοηθήσατε καὶ σεῖς φίλοι, διὰ νὰ τὸν σύρωμεν.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Σιωπή. Δὲν κατέβαλε τὸν Ἀντώνιον ἡ ἀνδρεία τοῦ Καίσαρος, ἀλλ' ὁ Ἀντώνιος ἐνίκησεν ἑαυτόν.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Οὕτως ἔπρεπε νὰ γίνῃ, μόνος ὁ Ἀντώνιος νὰ καταβάλῃ τὸν Ἀντώνιον. Ἀλλ' ὁποία συμφορὰ ὅτι τὸ πρᾶγμα ἔγεινεν οὕτω!

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἀποθνήσκω, βασίλισσα τῆς Αἰγύπτου, ἀποθνήσκω· θὰ ἐνοχλήσω μόνον ὀλίγον τὸν θάνατον, ἕως ὅτου ἐπιθέσω τὸ τελευταῖον ἀσθενές μου φίλημα ἐπὶ τῶν χειλέων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα μυριάκις ἐφίλησα.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Δὲν τολμῶ, φίλτατέ μου (συγγνώμην, ἀγαπητέ μου σύζυγε) δὲν τολμῶ, φοβοῦμαι μὴ συλληφθῶ· δὲν θὰ κοσμήσω ποτὲ διὰ τῆς παρουσίας μου τὴν δεσποτικὴν ἐπίδειξιν τοῦ εὐτυχοῦς Καίσαρος. Ἐὰν τὸ

ἐγχειρίδιον, τὸ δηλητήριον, ὁ ὄφις ἔχουσιν αἰχμήν, ἐνέργειαν ἢ κέντημα, εἶμαι ἀσφαλής· ἡ σύζυγός σου Ὀκταβία, ἡ ψευδοσώφρων ἐκείνη καὶ ψυχρά, δὲν θὰ λάβῃ ποτὲ τὴν τιμὴν νὰ μὲ ὑβρίσῃ διὰ τῆς περιφρονήσεώς της. Ἐλθέ, ἐλθὲ Ἀντώνιε, βοηθήσατέ με γυναῖκές μου, πρέπει νὰ τὸν ἀνασύρωμεν, βοηθήσατε καλοί μου φίλοι.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ὦ ταχέως, διότι ἀποθνήσκω.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ἰδοὺ πραγματικὴ ἄσκησις! Πόσον βαρὺς εἶνε ὁ σύζυγός μου! Ἡ λύπη μας ἀφαιρεῖ τὴν δύναμιν καὶ τοῦτο αὐξάνει τὸ βάρος. Ἂν εἶχον τὴν δύναμιν τῆς μεγάλης Ἥρας, αἱ πτέρυγες τοῦ Ἑρμοῦ ἤθελον σὲ σηκώσει καὶ τοποθετήσει πλησίον τοῦ Διός. Ἀλλά, ἀκόμη ὀλίγη δύναμις.—Παραλογίζεται πάντοτε ὁ ἔχων ἐπιθυμίας.— Ὦ! ἐλθέ, ἐλθέ, ἐλθέ. Καλῶς ἦλθες, καλῶς ἦλθες! (ἀνασύρουσι τὸν Ἀντώνιον). Ἀπόθανε ἐκεῖ ὅπου ἔζησες, καὶ ἀνάζησον ὑπὸ τῶν φιλημάτων μου· ἂν τὰ χείλη μου εἶχον τοιαύτην δύναμιν, θὰ ἐφθείροντο εἰς τὴν ἐργασίαν ταύτην.

ΟΛΟΙ. Ὦ ἄξιον οἴκτου θέαμα!

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἀποθνήσκω, Αἰγυπτία, ἀποθνήσκω· δός μοι ὀλίγον οἶνον καὶ ἄφες με νὰ ὁμιλήσω.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ἄφες με νὰ ὁμιλήσω καὶ νὰ ὑβρίσω τόσον, ὥστε ἡ ἐπίβουλος οἰκοδέσποινα τύχη, παροργισθεῖσα ἐκ τῶν ὕβρεών μου νὰ θραύσῃ τὸν τροχόν της.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Μίαν λέξιν, φιλτάτη βασίλισσα. Ζήτησον παρὰ τοῦ Καίσαρος τὴν τιμὴν καὶ τὴν ἀσφάλειάν σου.— Ὦ!

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Εἶνε δύω πράγματα ἀσυμβίβαστα.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Ἄκουσον, ἀγαπητή μου. Ἐκ τῶν περὶ τὸν Καίσαρα, ἐμπιστεύθητι μόνον εἰς τὸν Προκλήϊον.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Εἰς τὴν ἀπόφασίν μου μόνον καὶ εἰς τὰς χεῖράς μου θὰ ἐμπιστευθῶ. Εἰς οὐδένα ἐκ τῶν τοῦ Καίσαρος.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ. Μὴ θρηνῇς καὶ μὴ λυπῆσαι διὰ τὴν περὶ τὸ τέλος τοῦ βίου μου ἐπελθοῦσαν μεταβολήν, ἀλλὰ καταπραΰνε τὰς σκέψεις σου, ἀναπολοῦσα εἰς τὴν μνήμην τὴν προτέραν τύχην, ὅτε ἤμην ὁ μέγιστος καὶ ἐπιφανέστατος ἡγεμὼν τοῦ κόσμου.Καὶ νῦν δὲ ἔτι δὲν ἀποθνήσκω ἀγενῶς,οὔτε παραδίδω ἀνάνδρως τὴν περικεφαλαίαν εἰς τὸν συμπολίτην μου, ἀλλὰ Ῥωμαῖος ὑπὸ Ῥωμαίου ἀνδρείως νικηθείς. Ἡ ψυχή μου μὲ καταλείπει, δὲν δύναμαι πλέον (ἀποθνήσκει).

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ἀποθνήσκεις λοιπόν, ἀνδρῶν ἁπάντων εὐγενέστατε; Δὲν φροντίζεις περὶ ἐμοῦ; Θὰ μείνω λοιπὸν εἰς τὸν βαρύθυμον τοῦτον τόπον, ὅστις ἄνευ σοῦ εἶνε καὶ σταύλου χειρότερος; Ὦ ἴδετε γυναῖκές μου! διαλύεται τὸ διάδημα τοῦ κόσμου. Σύζυγέ μου! Ἐμαράνθη τοῦ πολέμου ὁ στέφανος, ἔδυσε τοῦ στρατιώτου ὁ πολικὸς ἀστήρ· παῖδες καὶ

κοράσια ἐξισοῦνται τώρα πρὸς ἄνδρας· ἀπέθανεν ἡ ἐξοχότης καὶ οὐδὲν ἀξιοσημείωτον ἔμεινεν ὑπὸ τὸ φῶς τῆς σελήνης (λιποθυμεῖ).

ΧΑΡΜΙΟΝ. Ὦ, ἠτύχασε. κυρία!

ΕΙΡΑΣ. Ἀπέθανε καὶ αὐτή, ἀπέθανεν ἡ βασίλισσά μας.

ΧΑΡΜΙΟΝ. Κυρία.

ΕΙΡΑΣ. Κυρία.

ΧΑΡΜΙΟΝ. Ὦ κυρία, κυρία, κυρία!

ΕΙΡΑΣ. Βασίλισσα τῆς Αἰγύπτου, αὐτοκράτειρα.

ΧΑΡΜΙΟΝ. Σιωπή, σιωπή, Εἰράς.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Δὲν εἶμαι πλέον ἢ ἁπλῆ γυνή, ἔχουσα τ' αὐτὰ πάθη μὲ τὴν χωρικήν, ἡ ὁποία ἀμέλγει καὶ ἐκτελεῖ τὰς βαναυσοτάτας ἐργασίας. Πρὶν ἢ ἀφαρπάσωσι τὸν ἀδάμαντά μου, εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ ῥίψω τὸ σκῆπτρον εἰς τὸ πρόσωπον τῶν ὑβριστῶν θεῶν καὶ νὰ εἴπω εἰς αὐτοὺς ὅτι ὁ κόσμος οὗτος ἦτον ἴσος πρὸς τὸν ἰδικόν των. Ὅλα εἶνε μηδέν, ἡ ὑπομονὴ εἶνε ἀνοησία, ἡ δὲ ἀνυπομονησία ἁρμόζει εἰς λυσσαλέον κύνα. Εἶνε ἁμάρτημα λοιπὸν νὰ ῥιφθῇ τις εἰς τὸ ὑπόγειον οἴκημα τοῦ θανάτου. πρὶν τολμήσῃ ὁ θάνατος νὰ ἔλθῃ πρὸς ἡμᾶς; Πῶς εἶσθε ἀγαπηταί μου; τί τρέχει; τί τρέχει; θάρρος! λοιπὸν Χάρμιον! ἀγαπηταί μου κόραι! Ὦ ἴδετε, κατηναλώθη, ἐσβέσθη ἡ λαμπάς! Θάρρος φίλοι μου (πρὸς τοὺς κάτω φύλακας) Θὰ τὸν ἐνταφιάσωμεν, καί, κατὰ τὴν Ῥωμαϊκὴν συνήθειαν, θὰ πράξωμεν ὅ,τι εὐγενὲς καὶ γενναῖον, ὥστε καὶ ὁ θάνατος νὰ ὑπερηφανευθῇ καλῶν ἡμᾶς πλησίον αὐτοῦ. Ἄς ἐξέλθωμεν· ἐψυχράνθη τὸ κιβώτιον τῆς εὐρείας ταύτης ψυχῆς. Ὦ, ἔλθετε, γυναῖκές μου, ἔλθετε. Οἱ μόνοι ἡμῶν φίλοι εἶνε ἡ ἀπόφασις καὶ τάχιστος θάνατος.

ΠΡΑΞΙΣ ΠΕΜΠΤΗ

ΣΚΗΝΗ Α'.

Στρατόπεδον τοῦ Καίσαρος ἔμπροσθεν τῆς Ἀλεξανδρείας

Εἰσέρχονται ὁ ΚΑΙΣΑΡ, ὁ ΑΓΡΙΠΠΑΣ, ὁ ΔΟΛΟΒΕΛΑΣ, ὁ ΜΑΙΚΗΝΑΣ, ὁ ΓΑΛΛΟΣ, ὁ ΠΡΟΚΛΗΙΟΣ καὶ ἄλλοι.

ΚΑΙΣΑΡ. Ὕπαγε πρὸς αὐτὸν Δολοβέλα, καὶ προσκάλεσέ τον νὰ παραδοθῇ. Εἰπὲ αὐτῷ ὅτι εἰς ἣν εὑρίσκεται ἐλεεινὴν κατάστασιν, πᾶσα χρονοτριβὴ ἐπισπᾶται τὴν ἡμετέραν χλεύην.

ΔΟΛΕΒΕΛΑΣ. Ἀπέρχομαι Καῖσαρ. (Ἐξέρχεται ὁ Δολοβέλας.—Εἰσέρχεται ὁ Δερκέτας κρατῶν τὸ ξίφος τοῦ Ἀντωνίου).

ΚΑΙΣΑΡ. Τί σημαίνει τοῦτο; καὶ τίς εἶσαι σὺ ὁ τολμῶν οὕτω νὰ ἐμφανισθῇς ἐνώπιόν μου;

ΔΕΡΚΕΤΑΣ. Ὀνομάζομαι Δερκέτας· ὑπηρέτησα δὲ τὸν Μάρκον Ἀντώνιον, ὅστις κάλλιον παντὸς ἄλλου ἦτον ἄξιος πιστοτάτης ὑπηρεσίας. Ἦτο δὲ κύριός μου ἐφ' ὅσον ἔζη καὶ ὡμίλει, καὶ διήνυσα τὸν βίον πολεμῶν τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. Ἂν εὐαρεστῆσαι νὰ μὲ προσλάβῃς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν σο, θὰ εἶμαι καὶ πρὸς τὸν Καίσαρα ὅ,τι ἤμην πρὸς ἐκεῖνον· ἂν δὲ δὲν θέλῃς, τότε παραδίδω τὴν ζωήν μου.

ΚΑΙΣΑΡ. Τί λέγεις ;

ΔΕΡΚΕΤΑΣ. Λέγω ὦ Καῖσαρ, ὅτι ἀπέθανεν ὁ Ἀντώνιος.

ΚΑΙΣΑΡ. Πτῶσις τοιαύτη ἔπρεπε νὰ παραγάγῃ κρότον μεγαλείτερον. Ἡ ὑδρόγειος σφαῖρα ἔπρεπε νὰ τινάξῃ λέοντας εἰς τὰς ὁδοὺς τῶν πόλεων, καὶ πολίτας εἰς τὰ σπήλαια τῶν λεόντων. Ὁ θάνατος τοῦ Ἀντωνίου δὲν εἶνε θάνατος ἰδιώτου· ἐν τῷ ὀνόματι τούτῳ ἐμπεριέχεται τὸ ἥμισυ τοῦ κόσμου.

ΔΕΡΚΕΤΑΣ. Ἀπέθανε, Καῖσαρ, ὄχι ὑπὸ τῶν ὀργάνων τῆς δικαιοσύνης ἢ ὠνητοῦ ἐγχειριδίου, ἀλλ' αὐτὴ ἐκείνη ἡ χεὶρ ἥτις ἐνεχάραξε τὴν τιμὴν αὐτοῦ ἐπὶ τῶν πράξεών της, διέσχισε τὴν καρδίαν του μὲ τὸ θάῤῥος ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἤντλει ἐκ τῆς καρδίας του.Ἰδοὺ τὸ ξίφος του· τὸ ἐξείλκυσα ἐκ τῆς πληγῆς του· παρατήρησον αὐτό,εἶνε αἱματόφυρτον ἐκ τοῦ εὐγενοῦς του αἵματος.

ΚΑΙΣΑΡ. Σᾶς βλέπω σκυθρωποὺς φίλοι· ἀλλὰ μὰ τοὺς θεούς, ἡ ἀγγελία αὕτη πρέπει ν' ἀποσπάσῃ δάκρυα καὶ ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν βασιλέων.

ΑΓΡΙΠΠΑΣ. Εἶνε δὲ παράδοξον ὅτι ἡ φύσις μᾶς ἀναγκάζει νὰ θρηνήσωμεν τὰς πράξεις ἐκείνας ὧν τὴν ἐκτέλεσιν ἐπιδιώκομεν μετὰ καρτερίας.

ΜΑΙΚΗΝΑΣ. Τὰ ἐλαττώματά του ἀντεσταθμίζοντο ὑπὸ τῶν ἀρετῶν αὐτοῦ.

ΑΓΡΙΠΠΑΣ. Οὐδέποτε εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐξοχώτερον φρόνημα· ἀλλὰ σεῖς, ὦ θεοί, μᾶς ὑποβάλλετε εἰς σφάλματα ἵνα μᾶς ὑπομιμνήσκητε ὅτι εἴμεθα ἄνθρωποι. Συνεκινήθη ὁ Καῖσαρ.

ΜΑΙΚΗΝΑΣ. Ὅταν τόσον εὐρὺ κάτοπτρον τίθεται ἐνώπιόν του, πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ κατοπτρισθῇ.

ΚΑΙΣΑΡ. Ὦ Ἀντώνιε.Ἐγὼ σὲ ἔφερα εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, πλὴν ἀποκόπτομεν τὰ γαγγραινώδη μέρη τοῦ σώματος. Ἔπρεπε κατ' ἀνάγκην ἢ νὰ σοὶ προξενήσω τοιαύτην πτῶσιν ἢ ἐγὼ νὰ πέσω ὑπὸ σοῦ. Δὲν ὑπῆρχε χῶρος δι' ἀμφοτέρους ἡμᾶς εἰς τὸν κόσμον. Ἀλλὰ σὲ θρηνῶ μὲ δάκρυα πολύτιμα ὡς τὸ αἷμα τῆς καρδίας, σέ, τὸν ἀδελφόν μου,τὸν συναγωνιστὴν εἰς πάσας τὰς ἐπιχειρήσεις, τὸν συνάρχοντα, φίλον καὶ σύντροφον εἰς τοὺς πολέμους, τὸν βραχίονα τοῦ σώματός μου, καὶ τὴν καρδίαν ἐξ ἧς ἐνεπνέετο ἡ ἰδική μου.—Σὲ θρηνῶ, διότι οἱ ἀσυμβίβαστοι ἀστέρες μας, ἐνῷ εἴμεθα ἴσοι, ἐπέφερον ἐπὶ τέλους διχασμὸν μεταξὺ ἡμῶν.—Ἀκούσατέ με, φίλοι μου,—ἀλλὰ θὰ ὁμιλήσω περὶ τούτου εἰς ἁρμοδιωτέραν στιγμήν.

(Εἰσέρχεται ἀγγελιαφόρος).Ὁ ἄνθρωπος οὗτος, φαίνεται ἀνυπόμονος νὰ ἀναγγείλῃ τὰς εἰδήσεις του· ἂς ἀκούσωμεν τί θὰ εἴπῃ.—Πόθεν ἔρχεσαι ;

ΑΓΓΕΛΟΣ. Εἶμαι κ' ἐγὼ δυστυχὴς Αἰγύπτιος. Ἡ βασίλισσα καὶ κυρία μου, κεκλεισμένη εἰς τὸν τάφον της, τὸ μόνον κτῆμα τὸ ὁποῖον τῇ ἀπέμεινεν ἐπὶ τῆς γῆς, ἐπιθυμεῖ νὰ μάθῃ τοὺς σκοπούς σου, διὰ νὰ διαθέσῃ ἑαυτὴν πρὸς ὅ,τι μέλλεις νὰ τῇ ἐπιβάλῃς.

ΚΑΙΣΑΡ. Εἰπὲ αὐτῇ νὰ λάβῃ θάρρος· θὰ μάθῃ μετ' ὀλίγον δι' ἑνὸς τῶν ἡμετέρων, πόσον ἐντίμως καὶ εὐμενῶς ἀπεφασίσαμεν νὰ τὴν μεταχειρισθῶμεν, διότι ὁ Καῖσαρ εἶνε πάντοτε γενναιόφρων.

ΑΓΓΕΛΟΣ. Οἱ θεοὶ νὰ σὲ προστατεύωσι ! (Ἐξέρχεται).

ΚΑΙΣΑΡ. Ἐλθὲ Προκλήιε. Ὕπαγε νὰ τῇ εἴπῃς, ὅτι οὐδόλως προτιθέμεθα νὰ ταπεινώσωμεν αὐτήν· δὸς αὐτῇ οἱανδήποτε παρηγορίαν ἀπαιτήσει ἡ φύσις τῆς ὀδύνης, μή, ἐν τῷ μεγαλείῳ της μᾶς διαφύγῃ διὰ θανατηφόρου καταστροφῆς, διότι ἡ παρουσία της ἐν Ῥώμῃ θὰ διαιώνιζε τὸν θρίαμβον ἡμῶν. Ὕπαγε καὶ ἐπίστρεψον ὅσῳ δύνασαι ταχύτερον, διὰ νὰ μᾶς εἴπῃς τί λέγει, καὶ εἰς ποίαν κατάστασιν εὗρες αὐτήν.

ΠΡΟΚΛΗΙΟΣ. Ἀπέρχομαι Καῖσαρ. (Ἐξέρχεται ὁ Προκλήϊος).

ΚΑΙΣΑΡ. Συνόδευσέ τον Γάλλε.—Ποῦ εἶνε ὁ Δολοβέλας, διὰ νὰ βοηθήσῃ τὸν Προκλήϊον ;

ΑΓΡΙΠΠΑΣ καὶ ΜΑΙΚΗΝΑΣ. Δολοβέλα !

ΚΑΙΣΑΡ. Ἄφετέ τον, ἐνθυμοῦμαι τώρα εἰς τί ἐνασχολεῖται· θὰ ἐπανέλθῃ ἐγκαίρως. Ἔλθετε μετ' ἐμοῦ εἰς τὴν σκηνὴν ὅπουθὰ ἴδητε μετὰ πόσης ἀποστροφῆς παρεσύρθην εἰς τὸν πόλεμον τοῦτον, καὶ πόσην μετριοπάθειαν καὶ πρᾳότητα μετεχειρίσθην εἰς τὰς ἐπιστολάς. Ἔλθετε νὰ ἴδητε τὰς ἀποδείξεις τῶν ὅσα σᾶς λέγω (Ἐξέρχεται).

ΣΚΗΝΗ Β'.

Ἀλεξάνδρεια. Δωμάτιον ἐν τῷ τάφῳ.

Εἰσέρχονται ἡ ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ, ἡ ΧΑΡΜΙΟΝ καὶ ἡ ΕΙΡΑΣ.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ἡ θλίψις μου ἀρχίζει νὰ διασκεδάζηται. Εἶνε εὐτελὲς νὰ εἶνε τις Καῖσαρ. Δὲν εἶνε ἡ Τύχη, ἀλλὰ δοῦλος αὐτῆς καὶ ὑπηρέτης τῆς θελήσεώς της. Εἶνε μέγα τι ἡ ἐκτέλεσις τῆς πράξεως ἐκείνης ἥτις, θέτουσα τέρμα εἰς πάσας τὰς λοιπάς, δεσμεύει τὰς συμφοράς, καὶ κλείει τὴν θύραν εἰς τὰς περιπετείας· τῆς πράξεως ἐκείνης ἥτις ἀποκοιμίζει, καὶ αἴρει διὰ παντὸς τὸν βόρβορον ἐκεῖνον, ἐκ τοῦ ὁποίου λαμβάνει τὴν τροφὴν καὶ ἐπαίτης καὶ Καῖσαρ. (Πλησιάζουν εἰς τὰς θύρας τοῦ τάφου ὁ Προκλήϊος, ὁ Γάλλος καὶ στρατιῶται).

ΠΡΟΚΛΗΙΟΣ. Ὁ Καῖσαρ στέλλει τὰς προσρήσεις του εἰς τὴν βασίλισσαν τῆς Αἰγύπτου, καὶ σοὶ παραγγέλλει νὰ σκεφθῇς περὶ τῶν δικαίων ἀπαιτήσεων τὰς ὁποίας προτίθεσαι νὰ τοῦ ζητήσῃς.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. (Ἔσωθεν). Πῶς ὀνομάζεσαι;

ΠΡΟΚΛΗΙΟΣ. Ὀνομάζομαι Προκλήϊος.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. (Ἔσωθεν). Ὁ Ἀντώνιος μοὶ ὡμίλισε περὶ σοῦ, καὶ μὲ εἶπε νὰ ἐμπιστευθῶ εἰς σέ· ἀλλὰ δὲν μὲ μέλει πολὺ ἂν ἀπατηθῶ, ἀφοῦ ἡ πίστις δὲν μοὶ χρησιμεύει πλέον. Ἂν ὁ κύριός σου ἐπιθυμῇ νὰ ἴδῃ βασίλισσαν ἐπαιτοῦσαν παρ' αὐτοῦ, πρέπει νὰ τῷ εἴπῃς ὅτι ἡ Μεγαλειότης, διὰ νὰ εἶνε ἀξιοπρεπής, πρέπει νὰ αἰτήσῃ ὄχι ὀλιγώτερον βασιλείου. Ἂν εὐαρεστεῖται νὰ παραχωρήσῃ χάριν τοῦ υἱοῦ μου τὴν κυριευθεῖσαν Αἴγυπτον, θὰ μοὶ δώσῃ τόσα ἐκ τῶν ἐμῶν, ὥστε θὰ εὐχαριστήσω αὐτὸν γονυκλινής.

ΠΡΟΚΛΗΙΟΣ. Λάβε θάρρος. Ἔπεσες εἰς χεῖρας ἡγεμόνος γενναίου· μὴ φοβοῦ· ἀποτάθητι ἐλευθέρως εἰς τὸν κύριόν μου, οὗτινος ἡ ἄπειρος γενναιοφροσύνη ἐπιδαψιλεύεται ἄφθονος εἰς πάντας τοὺς εἰς αὐτὴν καταφεύγοντας. Ἐπίτρεψόν μοι νὰ τῷ ἀναγγείλω τὴν εὐγενῆ ὑποταγήν σου, καὶ θὰ εὕρῃς νικητὴν συγχωροῦντα προθύμως πάντα ἐπικαλούμενον τὴν ἐπιείκειάν του.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. (Ἔσωθεν). Εἰπὲ αὐτῷ σὲ παρακαλῶ, ὅτι εἶμαι ὑποτελὴς τῆς τύχης του, καὶ ὅτι παραδίδω εἰς αὐτὸν τὸ μεγαλεῖον οὗ ἐγένετο κύριος. Ἀπὸ ὥρας εἰς ὥραν μανθάνω τὸ μάθημα τῆς ὑποταγῆς, καὶ εὐχαρίστως θὰ ἔβλεπον αὐτὸν κατὰ πρόσωπον.

ΠΡΟΚΛΗΙΟΣ. Θὰ τῷ ἀναγγείλω ταῦτα, ἀγαπητὴ κυρία. Παρηγορήθητι, διότι γνωρίζω ὅτι ἡ κατάστασίς σου συνεκίνησε καὶ τὸν παραίτιον αὐτῆς.

ΓΑΛΛΟΣ. Βλέπεις πόσον εὔκολον εἶνε νὰ τὴν συλάβωμεν.

(Ὁ Προκλήϊος καὶ οἱ δύο φύλακες ἀναβαίνουσιν εἰς τὸν τάφον διὰ κλίμακος στηριχθείσης ἐπὶ τοῦ παραθύρου, καταβάντες δὲ ἔρχονται ὄπισθεν τῆς Κλεοπάτρας. Τινὲς τῶν φυλάκων ἀπωθοῦσι τοὺς μοχλοὺς καὶ ἀνοίγουσι τὰς θύρας.

ΓΑΛΛΟΣ. Φυλάξατέ την ἕως ὅτου ἔλθῃ ὁ Καῖσαρ. (Ἐξέρχεται).

ΕΙΡΑΣ. Ὦ βασίλισσα!

ΧΑΡΜΙΟΝ. Ὦ Κλεπάτρα! Σὲ συνέλαβον, βασίλισσά μου.

ΚΛΟΠΑΤΡΑ. Γρήγορα, καλαί μου χεῖρες. (Σύρει ἐγχειρίδιον).

ΠΡΟΚΛΗΙΟΣ. Στάσου, εὐγενὴς κυρία στάσου. (Συλλαμβάνει καὶ ἀφοπλίζει αὐτήν). Μὴ πράξῃς τοιαύτην ἀδικίαν· ἡ παρουσία μας σοὶ παρέχει σωτηρίαν οὐδένα δὲ κίνδυνον.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Πῶς, δὲν μοῦ ἐπιτρέπετε οὔτε τὸν θάνατον ὅστις καὶ τοὺς κύνας ἀπαλλάττει ἀπὸ τὰ δεινά;

ΠΒΟΚΛΗΙΟΣ. Κλεοπάτρα, μὴ ὀνειδίζῃς τὴν ἀγαθότητα τοῦ κυρίου

μου καταστρέφουσα έαυτήν· ἄφες τὸν κόσμον νὰ ἴδῃ αὐτὸν ἐξασκοῦντα τὴν γενναιοδωρίαν του, καὶ μὴ ἐμποδίζῃς αὐτὴν διὰ τοῦ θανάτου σου.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ποῦ εἶσαι θάνατε! Ἐλθέ, ἐλθὲ νὰ λάβῃς βασίλισσαν πολυτιμοτέραν πολλῶν νηπίων καὶ ἐπαιτῶν!

ΠΡΟΚΛΗΙΟΣ. Ὦ, ἡσύχασον, κυρία!

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Οὔτε θὰ φάγω, οὔτε θὰ πίω, κύριε, ἀλλ' οὔτε θὰ κοιμηθῶ, ἂν ἦνε ἀνάγκη νὰ προφέρω πλείονας περιττοὺς λόγους διακηρύττουσα τὴν ἀπόφασίν μου.[1] Θὰ καταστρέψω τὸ θνητὸν τοῦτο οἴκημα, καὶ ἂς πράξῃ ὅ,τι δύναται ὁ Καῖσαρ. Μάθε κύριε ὅτι δὲν θὰ παρουσιασθῶ μὲ δεμένας χεῖρας εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ δεσπότου σου, οὔτε θὰ ὑποφέρω τὰς ἐπιπλήξεις τῶν ψυχρῶν βλεμμάτων τῆς εὐήθους Ὀκταβίας. Νομίζουσιν ὅτι θὰ μὲ σηκώσωσι διὰ νὰ μὲ ἐπιδείξωσι εἰς τὸν φωνασκοῦντα ὄχλον τῆς σαρκαστικῆς Ῥώμης; Προτιμότερον νὰ ταφῶ εἰς τάφρον τῆς Αἰγύπτου! Προτιμότερον νὰ κεῖμαι δλόγυμνος ἐπὶ τῆς ἰλύος τοῦ Νείλου, καὶ τῶν ἐντόμων βορὰ γινομένη νὰ καταντήσω θέαμα εἰδεχθές! Ναί, προτιμότερον αἱ ὑψηλαὶ πυραμίδες τῆς χώρας μου νὰ μοῦ χρησιμεύσουν ὡς ἀγχόνη καὶ ἀλυσσόδετον νὰ μὲ κρεμάσουν ἐπ' αὐτῶν!

ΠΡΟΚΛΗΙΟΣ. Εἶνε ὑπερβολικὸς ὁ τρόμος σου· οὐδὲν θὰ εὕρῃς εἰς τὸν Καίσαρα δικαιολογοῦν τὸν φόβον σου. (Εἰσέρχεται ὁ Δολοβέλας).

ΔΟΛΟΒΕΛΛΑΣ. Προκλήϊε, γνωρίζει ὁ Καῖσαρ τί ἔπραξες καὶ σὲ διατάσσει νὰ μεταβῇς παρ' αὐτῷ· ὡς πρὸς τὴν βασίλισσαν, θὰ λάβω αὐτὴν ὑπὸ τὴν προστασίαν μου.

ΠΡΟΚΛΗΙΟΣ. Τοῦτο μὲ εὐχαριστεῖ πολύ, Δολοβέλα· ἔσο εὐγενὴς πρὸς αὐτήν. (Πρὸς τὴν Κλεοπάτραν). Θὰ ἀναφέρω εἰς τὸν Καίσαρα ὅ,τι ἐπιθυμεῖς, ἂν θέλῃς νὰ μοὶ ἀναθέσῃς τὴν ἐντολήν.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Εἰπὲ αὐτῷ, ὅτι ἡ ἐπιθυμία μου εἶνε ὁ θάνατος.

ΔΟΛΟΒΕΛΛΑΣ. Ἤκουσες περὶ ἐμοῦ εὐγενεστάτη αὐτοκράτειρα.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Δὲν δύναμαι νὰ εἴπω.

ΔΟΛΟΒΕΛΛΑΣ. Βεβαίως μὲ γνωρίζεις.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Δὲν ὠφελεῖ κύριε, ἂν σὲ γνωρίζω, ἢ ἤκουσα περὶ σοῦ. Γελᾷς ὅταν ἀκούῃς παιδία ἢ μητέρας διηγουμένας τὰ ὄνειρά των. Δὲν ἔχεις αὐτὴν τὴν συνήθειαν;

ΔΟΛΟΒΕΛΛΑΣ. Δὲν ἐννοῶ κυρία.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Εἶδον καθ' ὕπνον ὅτι ὑπῆρχεν αὐτοκράτωρ ὀνομαζόμενος Ἀντώνιος.—Ὦ! ἐὰν ἠδυνάμην νὰ παραδοθῶ καὶ πάλιν εἰς τὰς ἀγκάλας τοιούτου ὕπνου διὰ νὰ δυνηθῶ νὰ ἴδω παρόμοιον ἄνδρα!

ΔΟΛΟΒΕΛΛΑΣ. Ἐπιτρεψόν μοι κυρία...

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Τὸ πρόσωπόν του ἦτον ὡς ὁ οὐρανός ἐπ' αὐτοῦ ἦσαν

1 Οὕτως ἑρμηνεύει τὸ χωρίον τοῦτο ὁ Jonhson.

προσκεκολλημένοι ἥλιος καὶ σελήνη, οἵτινες περιστρεφόμενοι, ἐφώτιζον τὸ μικρὸν τοῦτο Ο, τὴν γῆν μας.

ΔΟΛΟΒΕΛΛΑΣ. Μεγαλειοτάτη. . . .

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Αἱ κνῆμαί του διεσκέλιζον τὸν Ὠκεανόν· ὁ βραχίων αὐτοῦ ὑψούμενος ἐσκέπαζε τὸν κόσμον· ὅταν ὡμίλει εἰς φίλους, ἡ φωνή του ἦτο μελῳδικὴ ὡς ἐναρμόνιος σφαῖρα, ἀλλ' ὅταν ἤθελε νὰ ἐκφοβίσῃ καὶ συνταράξῃ τὴν οἰκουμένην, ὡμοίαζε πρὸς κρότον βροντῆς. Ἡ γενναιοδωρία του δὲν εἶχε χειμῶνα· ἦτο διαρκὴς ὥρα συγκομιδῆς, ἧς ἡ εὐφορία ηὔξανε περισσότερον διὰ τοῦ θερισμοῦ. Αἱ διασκεδάσεις του ὡμοίαζον πρὸς τὰς τοῦ δελφῖνος, ἀνασκιρτῶντος εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης. Τὴν συνοδείαν του ἀπετέλουν βασιλεῖς καὶ ἡγεμόνες. Βασίλεια καὶ νῆσοι ἦσαν ὡς νομίσματα, ἐκβαλλόμενα ἐκ τοῦ θυλακίου του.

ΔΟΛΟΒΕΛΛΑΣ. Κλεοπάτρα. . .

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Νομίζεις ὅτι ὑπῆρξεν, ἢ ὅτι εἶνε δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ ἄνθρωπος τοιοῦτος ὡς ἐκεῖνος τὸν ὁποῖον ἐγὼ εἶδον κατ' ὄναρ ;

ΔΟΛΟΒΕΛΛΑΣ. Ὄχι, εὐγενὴς δέσποινα.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ψεύδεσαι, καὶ σὲ ἀκούουν οἱ θεοί. Ἀλλ' ἂν ὑπάρχῃ, ἢ ὑπῆρξε ποτὲ τοιοῦτος, τοῦτο ὑπερβαίνει καὶ τὴν δύναμιν τοῦ ὀνείρου· δὲν ἔχει ἀρκετὴν ὕλην ἡ φύσις ὅπως διαγωνισθῇ πρὸς τὴν φαντασίαν εἰς τὰ παράδοξα ταῦτα ἰνδάλματα· καὶ ὅμως, τὸ νὰ φαντασθῇ τις ἕνα Ἀντώνιον, θὰ ἦτο τεχνούργημα τῆς φύσεως, κατὰ πολὺ ἀνώτερον τῶν φανταστικῶν ἰνδαλμάτων.

ΔΟΛΟΒΕΛΛΑΣ. Ἄκουσόν με κυρία. Ἡ συμφορὰ ἣν ὑπέστης εἶνε μεγάλη ὡς σύ, ἀνάλογος δὲ πρὸς αὐτήν, καὶ ἡ λύπη σου. Νὰ μὴν ἴδω ποτὲ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν σχεδίων μου, ἂν ἐκ συμπαθείας δὲν αἰσθάνομαι λύπην ἐγκάρδιον.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Εὐχαριστῶ κύριε. Γνωρίζεις τί σκέπτεται νά με κάμῃ ὁ Καῖσαρ ;

ΔΟΛΟΒΕΛΛΑΣ. Αἰσθάνομαι ἀποστροφὴν ν' ἀναγγείλω ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἄλλως ἐπεθύμουν νὰ μάθῃς.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Εἰπέ το σὲ παρακαλῶ, κύριε.

ΔΟΛΟΒΕΛΛΑΣ. Μολονότι εἶνε γενναιόφρων. . .

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Θὰ μὲ ἐπιδείξῃ ὡς τρόπαιον τῆς νίκης του ;

ΔΟΛΟΒΕΛΛΑΣ. Ναί, κυρία, τὸ γνωρίζω (φωναὶ ἔξωθεν Σταθῆτε μακράν, ὁ Καῖσαρ). (Εἰσέρχ. ὁ Καῖσαρ, ὁ Γάλλος, ὁ Προκλήϊος, ὁ Μαικήνας, ὁ Σέλευκος καὶ ὑπηρ.)

ΚΑΙΣΑΡ. Ποῦ εἶνε ἡ βασίλισσα τῆς Αἰγύπτου ;

ΔΟΛΟΒΕΛΛΑΣ. Ὁ αὐτοκράτωρ κυρία (ἡ Κλεοπάτρα γονατίζει).

ΚΑΙΣΑΡ. Ἐγέρθητι, μὴ γονατίζῃς.—Ἐγέρθητι σὲ παρακαλῶ, ἐγέρθητι βασίλισσα τῆς Αἰγύπτου.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Τοιοῦτον εἶνε, αὐτοκράτωρ, τὸ θέλημα τῶν θεῶν· ὀφείλω νὰ ὑπακούσω εἰς τὸν δεσπότην καὶ κύριόν μου.

ΚΑΙΣΑΡ. Μὴ ἀνησύχει· τὴν ἀνάμνησιν τῶν πρὸς ἡμᾶς ὕβρεών σου, καίτοι γεγραμμένην διὰ τοῦ αἵματός μας, θέλομεν θεωρεῖ ὡς τυχαῖον συμβάν.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ἀπόλυτε κύριε τοῦ κόσμου· δὲν δύναμαι νὰ συνηγορήσω ἀρκετὰ ὑπὲρ ἐμοῦ, πρὸς δικαιολόγησίν μου, ἀλλ' ὁμολογῶ, ὅτι ὑπέπεσα καὶ ἐγὼ εἰς τὰς ἀδυναμίας ἐκείνας αἵτινες κατήσχυναι πολλάκις τὸ ἡμέτερον φῦλον.

ΚΑΙΣΑΡ. Μάθε, Κλεοπάτρα, ὅτι εἴμεθα διατεθειμένοι νὰ συγχωρήσωμεν μᾶλλον ἢ νὰ τιμωρήσωμεν. Ἂν ἀφεθῇς εἰς ἡμᾶς—οἵτινες διακείμεθα λίαν εὐμενῶς πρός σε — θὰ ὠφεληθῇς ἐκ τῆς ἀλλαγῆς ταύτης· ἀλλ' ἂν ζητήσῃς νὰ μοὶ προσάψῃς σκληρότητα, ἀκολουθοῦσα τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀντωνίου, θὰ ἀποβάλῃς τὴν ἡμετέραν εὐμένειαν, καὶ θὰ ἐπιφέρῃς τὸν ὄλεθρον τῶν τέκνων σου, ἐκ τοῦ ὁποίου θὰ προφυλάξω αὐτά, ἂν ἐπ' ἐμὲ στηρίξῃς τὰς ἐλπίδας σου. Σὲ προσκυνῶ.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Δύνασαι νὰ διέλθῃς τὸν κόσμον, διότι ὅλος εἶνε εἰς τὴν ἐξουσίαν σου, ἡμεῖς δέ, θυρεοὶ καὶ σύμβολα τῆς νίκης σου, θ' ἀναρτηθῶμεν εἰς οἱονδήποτε μέρος θελήσῃς. Λάβε αὐτό, αὐτοκράτωρ; (τῷ ἐγχειρίζει σημείωσιν).

ΚΑΙΣΑΡ. Σὺ θὰ μὲ συμβουλεύῃς εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὴν Κλεοπάτραν.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Εἶνε ἡ σημείωσις τῶν χρημάτων, τῶν σκευῶν, καὶ κοσμημάτων τὰ ὁποῖα ἔχω· εἶνε ἀκριβῶς καταγεγραμμένα, ἐκτὸς ὀλίγων ἀσημάντων πραγμάτων.—Ποῦ εἶνε ὁ Σέλευκος;

ΣΕΛΕΥΚΟΣ. Ἐδῶ κυρία.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Εἶνε ὁ θησαυροφύλαξ μου. Ἂς εἴπῃ αὐτοκράτορ ἐπὶ ἰδίῳ αὐτοῦ κινδύνῳ, ἐὰν ἐκράτησά τι δι' ἐμαυτήν. Εἰπὲ τὴν ἀλήθειαν.

ΣΕΛΕΥΚΟΣ. Θὰ προετίμων νὰ σφραγίσω τὰ χείλη μου, παρὰ μὲ κίνδυνόν μου νὰ εἴπω ὅ,τι δὲν εἶνε ἀληθές.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Τί ἐκράτησα;

ΣΕΛΕΥΚΟΣ. Τοσαῦτα ὅσα εἶνε ἱκανὰ νὰ ἐξαγοράσουν ὅσα ἐφανέρωσες.

ΚΑΙΣΑΡ. Μὴν ἐρυθριᾷς Κλεοπάτρα· ἐπιδοκιμάζω τὴν σύνεσίν σου εἰς τὴν πρᾶξιν ταύτην.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ἰδέ, Καῖσαρ! ὢ παρατήρησον πῶς παρακολουθεῖται τὸ μεγαλεῖον! Μετ' ὀλίγον οἱ ἄνθρωποί μου θὰ ἦνε ἰδικοί σου, ἀλλ' ἂν ἐπρόκειτο ν' ἀλλάξωμεν τύχας, οἱ ἰδικοί σου θὰ ἤρχοντο μετ' ἐμοῦ. Μὲ ἐξαγριόνει ἡ ἀχαριστία τοῦ Σελεύκου τούτου. Δοῦλε ἄπιστε ὡς μισθωτὸς ἔρως. Ἄ, ὑποχωρεῖς ματαίως, διότι σοὶ ἐγγυῶμαι ὅτι θὰ συλλάβω τοὺς ὀφθαλμούς σου, καὶ πτέρυγας ἂν εἶχον. Δοῦλε, ἄψυχε κακοῦργε, σκύλε, τέρας χαμερπείας.

ΚΑΙΣΑΡ. Ἐπίτρεψόν μοι βασίλισσα.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Δὲν εἶνε δεινὸν ὄνειδος δι' ἐμέ, ὦ Καῖσαρ, σὺ μὲν νὰ καταδεχθῇς νὰ μὲ τιμήσῃς ἐν τῇ ταπεινώσει μου ταύτῃ, ὁ δὲ ὑπηρέτης μου νὰ ἐπαυξήσῃ τὰς συμφοράς μου διὰ τοῦ φθόνου του; Ἀλλ' ἃς παραδεχθῶμεν, γενναῖε Καῖσαρ, ὅτι ἐφύλαξα εὐτελῆ τινα γυναικεῖα κοσμήματα ἢ ἀσήμαντα ἀθυρμάτια, ἐξ ἐκείνων τὰ ὁποῖα δίδομεν εἰς στενοὺς φίλους· ἃς παραδεχθῶμεν ὅτι ἐφύλαξα καὶ πολυτιμότερα ἀκόμη διὰ νὰ τὰ προσφέρω εἰς τὴν Λιβίαν καὶ τὴν Ὀκταβίαν, καὶ παρακινήσω αὐτὰς νὰ μεσιτεύσωσιν ὑπὲρ ἐμοῦ, πρέπει διὰ τοῦτο νὰ καταγγελθῶ ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου τὸν ὁποῖον διέθρεψα; Ὦ θεοί! Τοῦτο μοὶ εἶνε ὀδυνηρότερον καὶ τῆς πτώσεώς μου (πρὸς τὸν Σέλευκον) Φύγε, σὲ παρακαλῶ, μὴ οἱ σπινθῆρες τοῦ πνεύματός μου ἀναπηδήσωσιν ἐκ τῆς τέφρας τῆς δυστυχίας μου. Ἂν ἦσο ἄνθρωπος θὰ μὲ συνεπάθεις.

ΚΑΙΣΑΡ. Ἔξελθε Σέλευκε. (Ἐξέρχεται ὁ Σέλευκος).

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ἂς μάθῃ ὁ κόσμος ὅτι ἡμεῖς οἱ μεγάλοι κατηγορούμεθα πάντοτε διὰ τὰς πράξεις τῶν ἄλλων, καὶ ὅτι πίπτοντες γινόμεθα αὐτοπροσώπως ὑπεύθυνοι διὰ τὰ σφάλματα αὐτῶν! Εἴμεθα τῳόντι ἄξιοι οἴκτου!

ΚΑΙΣΑΡ. Κλεοπάτρα, δὲν συμπεριελάβομεν μεταξὺ τῶν κατακτηθέντων οὔτε ὅσα ἐφύλαξες, οὔτε ὅσα ἐφανέρωσες· πάντα ταῦτα εἶνε ἰδικά σου καὶ διάθεσον αὐτὰ κατ' ἀρέσκειαν· πίστευσον δὲ ὅτι ὁ Καῖσαρ δὲν εἶνε ἔμπορος διὰ νὰ συναλλαγῇ μετὰ σοῦ περὶ πραγμάτων πωλουμένων ἐν τῇ ἀγορᾷ· παρηγορήθητι λοιπόν, καὶ μὴ ἀφίεσαι εἰς ἀλλοκότους φόβους· ὄχι, ἀγαπητὴ βασίλισσα, διότι προτιθέμεθα νὰ φροντίσωμεν περὶ σοῦ καθ' οἱονδήποτε τρόπον συμβουλεύσῃς ἡ ἰδία. Τρῶγε λοιπὸν καὶ ὕπνωττε. Τοιαύτη εἶνε ἡ περὶ σοῦ μέριμνα ἡμῶν καὶ συμπάθεια, ὥστε θὰ εἴμεθα πάντοτε φίλοι σου. Χαῖρε.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Κύριέ μου, δεσπότα!

ΚΑΙΣΑΡ. Ὄχι τοιοῦτον τίτλον, χαῖρε. (ἐξέρχεται ὁ Καῖσαρ μετὰ τῆς συνοδείας του).

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Μὲ κολακεύει κόραι μου, μὲ κολακεύει διὰ νὰ βαυκαλίσῃ τὸ φρόνημά μου, ἀλλ' ἄκουσον Χάρμιον (Ψιθυρίζει εἰς τὸ οὖς τοῦ Χαρμίου)

ΕΙΡΑΣ. Ἐτελείωσαν ὅλα κυρία. Ἐπέρασεν ἡ λαμπρὰ ἡμέρα καὶ μᾶς ἔρχεται σκότος.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Πήγαινε ταχέως· ἔδωκα ἤδη διαταγάς, καὶ ὅλα εἶνε ἕτοιμα· πήγαινε νὰ εἴπῃς νὰ σπεύσουν

ΧΑΡΜΙΟΝ. Πηγαίνω κυρία. (Εἰσέρχεται πάλιν ὁ Δολοβέλας).

ΔΟΛΟΒΕΛΑΣ. Ποῦ εἶνε ἡ βασίλισσα;

ΧΑΡΜΙΟΝ. Νά την, κύριε (ἐξέρχεται ὁ Χάρμιον).

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Δολοβέλα.

ΔΟΛΟΒΕΛΑΣ. Συμφώνως πρὸς τὸν ὅρκον τὸν ὁποῖον ὤμοσα κατὰ διαταγήν σου, καὶ τὸν ὁποῖον ἡ πρὸς σὲ ἀγάπη μου μοὶ ἐπιβάλλει νὰ τη-

ρήσω μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαβείας, σοὶ ἀναγγέλλω ὅτι ὁ Καῖσαρ θὰ ἀναχωρήσῃ διὰ τῆς Συρίας, καὶ ὅτι μετὰ τρεῖς ἡμέρας θὰ σὲ προαποστείλῃ μετὰ τῶν τέκνων σου. Ὠφελήθητι ὅσῳ δύνασαι πλειότερον ἐκ τῆς ἀγγελίας ταύτης. Ἐξεπλήρωσα τὴν ἐπιθυμίαν σου καὶ τὴν ὑπόσχεσίν μου.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Σοὶ εἶμαι ὑπόχρεως, Δολοβέλα.

ΔΟΛΟΒΕΛΑΣ. Καὶ ἐγὼ δοῦλός σου. Χαῖρε, ἀγαπητὴ βασίλισσα. Πρέπει νὰ συνοδεύσω τὸν Καίσαρα.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Χαῖρε. Σὲ εὐχαριστῶ. (ἐξέρχεται ὁ Δολοβέλας). Τί φρονεῖς τώρα, Εἰράς; Αἰγυπτιακὸν νευρόσπαστον θὰ ἐπιδεικνύεσαι εἰς Ῥώμην ὅπως κ' ἐγώ. Τεχνῖται βάναυσοι μὲ ῥυπαρὰ περιζώματα, μὲ στάθμην καὶ σφυρίον εἰς τὰς χεῖρας θὰ μᾶς σηκώνωσιν διὰ νὰ μᾶς βλέπῃ τὸ πλῆθος· καὶ βυθισμέναι εἰς τὴν πνιγηρὰν ἀτμόσφαιραν τῆς ἀναπνοῆς των, δυσώδους ὡς ἐκ τῆς ἀκαθάρτου τροφῆς των, θ' ἀναγκαζώμεθα ν' ἀναπνέωμεν τὰς ἀναθυμιάσεις ταύτας.

ΕΙΡΑΣ. Ὁ θεὸς φυλάξοι!

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Καὶ ὅμως εἶνε βεβαιότατον, Εἰράς. Ῥαβδοῦχοι ἀναιδεῖς θὰ μᾶς μεταχειρισθῶσιν ὡς ἑταίρας· ἀγενεῖς στιχουργοὶ θὰ μᾶς ψάλωσι παράφωνα ᾄσματα· εὐφυεῖς κωμῳδοποιοὶ θὰ μᾶς ἀναβιβάσωσιν αὐτοσχεδίως ἐπὶ τῆς σκηνῆς, καὶ θὰ παριστάνωσι τὰ ἀλεξανδρινὰ ἡμῶν συμπόσια. Ὁ Ἀντώνιος θὰ ἐμφανισθῇ οἰνοβαρής, ἐγὼ δὲ θὰ ἴδω νεανίσκον τινὰ παρῳδοῦντα τὸ μεγαλεῖόν μου ἐν τῇ στυγνῇ αὐτοῦ φωνῇ, καὶ ὡς πόρνην παριστάνοντα τὴν Κλεοπάτραν.

ΕΙΡΑΣ. Ὦ θεοί!

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Εἶνε βεβαιότατον.

ΕΙΡΑΣ. Ποτὲ δὲν θά το ἰδῶ, διότι εἶμαι βεβαία ὅτι τὰ νύχια μου,εἶνε δυνατώτερα ἀπὸ τὰ μάτια μου.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Εἶνε ὁ μόνος τρόπος τοῦ νὰ ματαιώσωμεν τὰς προπαρασκευάς των, καὶ νὰ καταστρέψωμεν τὰ παραλογώτατα σχέδιά των. — (εἰσέρχεται ἡ Χάρμιον). Λοιπὸν Χάρμιον; Στολίσατέ με ὡς βασίλισσαν, γυναῖκές μου. Φέρετε τὰ ὡραιότερά μου ἐνδύματα.—Θὰ μεταβῶ καὶ πάλιν εἰς τὸν Κύδνον πρὸς συνάντησιν τοῦ Ἀντωνίου.— Ἔλα, πήγαινε Εἰράς. — Τώρα πρέπει νὰ τελειώσωμεν πλέον, γενναία μου Χάρμιον· ἀφοῦ δὲ μοὶ προσφέρῃς καὶ τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην, θὰ σὲ ἀφήσω ἐλευθέραν νὰ διασκεδάσῃς μέχρι συντελείας τοῦ κόσμου. Φέρετε τὸ στέμμα, τὰ πάντα. Πόθεν ὁ κρότος οὗτος; (ἐξέρχεται ἡ Εἰράς· κρότος ἔξωθεν. Εἰσέρχεται φύλαξ).

ΦΥΛΑΞ. Ἕνας χωρικὸς ἐπιμένει νὰ παρουσιασθῇ ἐνώπιον τῆς Μεγαλειότητός σου; Σοῦ φέρει σῦκα.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ἂς εἰσέλθῃ (ἐξέρχεται ὁ φύλαξ). Πόσον γενναίαν πρᾶξιν δύναται νὰ πράξῃ ἐλάχιστον ἐργαλεῖον! Μοὶ φέρει τὴν ἐλευθερίαν. Ἐλήφθη ἡ ἀπόφασίς μου, καὶ οὐδὲν γυναικεῖον ὑπάρχει ἐν ἐμοί. Τώρα εἶμαι

ἄκαμπτος ὡς μάρμαρον ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν. Δὲν εἶνε πλέον πλανήτης μου ἡ ἄστατος σελήνη. (εἰσέρχεται πάλιν ὁ φύλαξ μετὰ τοῦ γελωτοποιοῦ φέροντος κάλαθον).

ΦΥΛΑΞ. Αὐτὸς εἶνε.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ἔξελθε καὶ ἄφησέ τον. (ἐξέρχεται ὁ φύλαξ). Μήπως ἔχεις ἐκεῖ τὸν εὔμορφον ἐκεῖνον σκώληκα τοῦ Νείλου ὁ ὁποῖος φονεύει χωρὶς νὰ προξενῇ πόνον;

ΓΕΛΩΤΟΠΟΙΟΣ. Μάλιστα, τὸν ἔχω, ἀλλὰ δὲν θὰ σὲ ἐσυμβούλευα ποτὲ νὰ τὸν ἐγγίξῃς, διότι τὸ δάγκαμά του εἶνε ἀθάνατον· οὐδέποτε ἢ σπανίως ἀναλαμβάνουν ὅσοι ἀποθνήσκουν ἀπ' αὐτό.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ἐνθυμεῖσαι κανένα νὰ ἀπέθανεν ἀπ' αὐτό;

ΓΕΛΩΤΟΠΟΙΟΣ. Πολλοὺς καὶ ἄνδρας καὶ γυναῖκας. Χθὲς ἀκόμη ἤκουσα γιὰ μιά· μιὰ τίμια γυναῖκα, ἀλλὰ ὀλίγον ψεύτρα, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν ἔπρεπε νὰ κάνῃ τίμια γυναῖκα ἐκτὸς μόνον μὲ τρόπον τίμιον· ἔλεγαν λοιπὸν πῶς ἀπέθανε, τί πόνους ᾐσθάνθη, καὶ μὰ τὴν ἀλήθειαν παρίστανε τὸ φίδι πολὺ καλά· ἀλλὰ ὁποῖος πιστεύῃ ὅλα ὅσα λέγουν αὐταῖς δὲν θὰ γλυτώσῃ ἂν κάμῃ τὰ μισὰ ἀφ' ὅσα κάνουν. Τὸ βέβαιον εἶνε ὅτι τὸ σκουλίκι εἶνε πολὺ παράδοξο [1].

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Φύγε τώρα ἀπ' ἐδῶ· χαῖρε.

ΓΕΛΩΤΟΠΟΙΟΣ. Εὔχομαι νὰ εὐχαριστηθῇς πολὺ ἀπὸ τὸ φίδι (ὁ γελωτοποιὸς ἐναποθέτει τὸ κάνιστρον).

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Χαῖρε.

ΓΕΛΩΤΟΠΟΙΟΣ. Πρέπει νὰ μὴ λησμονῇς, ὅτι τὸ φίδι θὰ ἐνεργήσῃ σύμφωνα μὲ τὸ φυσικό του.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ναί, ναί· χαῖρε.

ΓΕΛΩΤΟΠΟΙΟΣ. Μάθε ὅτι μόνον εἰς φρονίμους ἀνθρώπους πρέπει νὰ ἐμπιστεύεται κανεὶς τὸ φίδι, διότι, μὰ τὴν ἀλήθειαν, δὲν ἔχει μεγάλην καλωσύνην.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Μὴ σὲ μέλλει, θὰ φροντίσωμεν.

ΓΕΛΩΤΟΠΟΙΟΣ. Πολὺ καλά· μὴ τοῦ δώσῃς τίποτε νὰ φάγῃ σὲ παρακαλῶ, διότι δὲν εἶνε ἄξιο νὰ τὸ θρέψῃς.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Θὰ μὲ φάγῃ;

ΓΕΛΩΤΟΠΟΙΟΣ. Μὴ μὲ νομίζεις τόσῳ κουτό, ὥστε νὰ μὴ γνωρίζω ὅτι οὔτε ὁ διάβολος δὲν 'μπορεῖ νὰ φάγῃ γυναῖκα· γνωρίζω ὅτι ἡ γυναῖκα εἶνε φαγητὸ γιὰ τοὺς θεούς, ὅταν δὲν τὸ μαγειρεύῃ ὁ διάβολος. Ἀλλὰ μὰ τὴν ἀλήθεια, αὐτοὶ οἱ παραλυμένοι διάβολοι κάμνουν πολὺ κακὸ εἰς

[1] Ὁ γελωτοποιὸς παίζει μὲ τὴν λέξιν lie ὅπερ σημαίνει ψεύδεσθαι καὶ κατακλίνεσθαι. Something given to lie, κάπως ἀγαπῶσαν νὰ κατακλίνεται, πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον δὲν ἔπρεπε νὰ κάμνῃ τίμια γυναῖκα, ἐκτὸς μόνον ἐντίμως, ἤτοι μετὰ τοῦ συζύγου της.

τὰς γυναῖκας τῶν θεῶν, διότι ἂν οἱ θεοὶ κάμουν δέκα, οἱ δαίμονες χαλοῦν τὰ πέντε.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Καλά, πήγαινε, χαῖρε.

ΓΕΛΩΤΟΠΟΙΟΣ. Ναί, μὰ τὴν πίστι μου· σοῦ εὔχομαι νὰ περάσῃς καλὰ μὲ τὸ φίδι. (εἰσέρχεται ἡ Εἰρὰς φέρουσα ἐσθῆτα, στέμμα κτλ.).

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Δός μου τὸ φόρεμά μου· φόρεσέ μου τὸ στέμμα μου. Αἰσθάνομαι ἐν ἐμοὶ πόθον ἀθανασίας. Δὲν θὰ ὑγράνῃ πλέον τὰ χείλη μου ὁ χυμὸς τῶν σταφυλῶν τῆς Αἰγύπτου. — Σπεῦσον, σπεῦσον, καλή μου Εἰράς· γρήγορα. Μοὶ φαίνεται ὅτι ἀκούω τὸν Ἀντώνιον νὰ μὲ φωνάζῃ· τὸν βλέπω ἐγειρόμενον διὰ νὰ ἐπαινέσῃ τὴν εὐγενῆ μου πρᾶξιν· τὸν ἀκούω σκώπτοντα τὴν εὐτυχίαν τοῦ Καίσαρος, εὐτυχίαν ἣν οἱ θεοὶ παρέχουσιν εἰς τοὺς ἀνθρώπους, πρὸς ἀποζημίωσιν τῶν κακῶν ὅσα ἡ ὀργὴ αὐτῶν τοῖς προξενεῖ βραδύτερον. Ἔρχομαι, σύζυγε. Ἂς ἀποδείξω τώρα διὰ τοῦ θάρρους μου τὰ ἐπὶ τοῦ τίτλου τούτου δικαιώματά μου! Πῦρ εἶμαι τώρα καὶ ἀήρ· ἀφίνω εἰς χαμερπεστέρας ὑπάρξεις τὰ λοιπὰ στοιχεῖα τοῦ σώματος.— Καλά.—Ἐτελείωσες; Ἐλθὲ λοιπόν, ἐλθὲ νὰ λάβῃς τὴν τελευταίαν θερμότητα τῶν χειλέων μου. Χαῖρε, καλὴ Χάρμιον. — Χαῖρε πάντοτε Εἰράς. (φιλεῖ αὐτάς. Ἡ Εἰρὰς πίπτει καὶ ἀποθνήσκει). Μήπως ἔχω τὴν ἀσπῖδα εἰς τὰ χείλη μου; Πῶς, πίπτεις; Ἂν τόσον ἡσύχως χωρίζεσαι ἀπὸ τὴν φύσιν, τὸ κτύπημα τοῦ θανάτου, εἶνε ὡς τσίμπημα ἐραστοῦ, τὸ ὁποῖον εἶνε ἐπιθυμητόν, μολονότι προξενεῖ πόνον. Πῶς, μένεις ἀκίνητος; Ἂν οὕτω πως ἐξαφανίζεσαι, λέγεις εἰς τὸν κόσμον ὅτι δὲν ἀξίζει τὸν κόπον οὔτε νὰ τὸν ἀποχαιρετίσῃ τις.

ΧΑΡΜΙΟΝ. Ξέσπασε, σύννεφο πυκνό, καὶ βρέξε, διὰ νὰ ἠμπορέσω νὰ εἰπῶ ὅτι κλαίουν καὶ οἱ θεοὶ αὐτοί!

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Τοῦτο μὲ καταισχύνει. Ἂν αὐτὴ συναντήσῃ πρώτη τὸν βοστρυχώδη Ἀντώνιον, θὰ τὴν ἐρωτήσῃ περὶ ἐμοῦ, καὶ θὰ τῇ δώσῃ τὸ φίλημα ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἶνε ὡς ἄλλος οὐρανὸς δι' ἐμέ. (πρὸς τὴν ἀσπίδα ἣν θέτει ἐπὶ τοῦ στήθους). Ἔλα ἄθλιε ἀνθρωποκτόνε. Λύσε παρευθὺς μὲ τοὺς ὀξεῖς ὀδόντας σου τὸν περιπεπλεγμένον τοῦτον δεσμὸν τοῦ βίου. Ὀργίσου καὶ σπεῦσον, κουτὲ φαρμακερέ. Εἴθε νὰ ἠδύνασο νὰ ὁμιλῇς, καὶ νὰ σὲ ἤκουον νὰ ὀνομάζῃς τὸν μέγαν Καίσαρα ἀγροῖκον ὄνον!

ΧΑΡΜΙΟΝ. Ὦ ἄστρον τῆς ἀνατολῆς!

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Σιωπή, σιωπή! Δὲν βλέπεις ὅτι τὸ βρέφος μου τὸ ὁποῖον ἔχω εἰς τὸ στῆθος, θηλάζει τὴν τροφὸν διὰ νὰ τὴν ἀποκοιμήσῃ;

ΧΑΡΜΙΟΝ. Ἂς δοθῇ τέλος, ἂς δοθῇ!

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ. Ἡδὺ ὡς βάλσαμον, γλυκὺ ὡς αὔρα, τερπνὸν ὡς . . . Ὦ Ἀντώνιε! — Ἔλα καὶ σύ, ἔλα (θέτει ἄλλην ἀσπίδα ἐπὶ τοῦ βραχίονος). Διατί νὰ βραδύνω (πίπτει ἐπὶ τῆς κλίνης καὶ ἀποθνήσκει).

ΧΑΡΜΙΟΝ. Εἰς τὸν ἄθλιον τοῦτον κόσμον; Χαῖρε λοιπόν! — Καυχή-

σου τώρα θάνατε! Τὴν ὡραιοτέραν γυναῖκα τοῦ κόσμου ἔχεις εἰς τὴν ἐξουσίαν σου.— Κλεισθῆτε ὡραῖα βλέφαρα, καὶ ἂς μὴ ἴδουν ποτὲ τὸν χρυσοῦν Φοῖβον βασιλικώτερα 'μάτια! Εἶνε στραβὰ τὸ στέμμα σου· θὰ τὸ διορθώσω καὶ ἔπειτα θὰ διασκεδάσω. (εἰσέρχεται δρομαῖος ὁ φύλαξ).

Α'. ΦΥΛΑΞ. Ποῦ εἶνε ἡ βασίλισσα;

ΧΑΡΜΙΟΝ. Σιγά, σιγὰ μὴ τὴν ξυπνήσῃς.

Α'. ΦΥΛΑΞ. Ὁ Καῖσαρ ἔπεμψε —

ΧΑΡΜΙΟΝ. Πολὺ ἀργὸς ταχυδρόμος. (θέτει τὴν ἀσπίδα). Ἔλα γρήγορα; μόλις σὲ αἰσθάνομαι.

Α'. ΦΥΛΑΞ. Πλησιάσετε! Δὲν τὰ βλέπω καλά. Ἠπατήθη ὁ Καῖσαρ.

Β'. ΦΥΛΑΞ. Ἦλθεν ὁ Δολοβέλας ἐκ μέρους τοῦ Καίσαρος· φωνάξετέ τον.

Α'. ΦΥΛΑΞ. Τί εἶν' αὐτά; Εἶνε καλὰ αὐτά, Χάρμιον;

ΧΑΡΜΙΟΝ. Πολὺ καλὰ καὶ ἁρμόζοντα εἰς βασίλισσαν ἡ ὁποία κατάγεται ἀπὸ τόσους μεγάλους βασιλεῖς. Ἄχ, στρατιώτη (ἀποθνήσκει).

(Εἰσέρχεται ὁ Δολοβέλας)

ΔΟΛΟΒΕΛΑΣ. Τί συμβαίνει ἐδῶ;

Β'. ΦΥΛΑΞ. Ὅλαι ἀπέθανον.

ΔΟΛΟΒΕΛΑΣ. Αἱ προαισθήσεις σου Καῖσαρ, πραγματοποιοῦνται. Ἔρχεσαι νὰ ἴδῃς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς φοβερᾶς ἐκείνης πράξεως τὴν ὁποίαν προσεπάθεις τόσῳ νὰ ἐμποδίσῃς (φωναὶ ἔξωθεν ὁ Καῖσαρ, ὁ Καῖσαρ, σταθῆτε μακράν). (Εἰσέρχεται ὁ Καῖσαρ μετὰ τῆς συνοδείας του). Εἶσαι μάντις ἀψευδής, Καῖσαρ· ἔγεινεν ὅτι ἐφοβεῖσο.

ΚΑΙΣΑΡ. Γενναιοτάτη μέχρι τέλους· ἐνόησε τὰ σχέδιά μας καὶ ὡς βασίλισσα ὑπερήφανος ἐξέλεξε μόνη τὸν θάνατόν της.— Τίνι τρόπῳ ἀπέθανον; Δὲν βλέπω αἷμα ἐπ' αὐτῶν.

ΔΟΛΟΒΕΛΑΣ. Ποῖος ἦτο τελευταῖος μαζί των;

Α'. ΦΥΛΑΞ. Ἕνας χωρικὸς ὁ ὁποῖος τῆς ἔφερε σῦκα. Νὰ τὸ καλάθι.

ΚΑΙΣΑΡ. Λοιπὸν ἐδηλητηριάσθησαν;

Α'. ΦΥΛΑΞ. Ἡ Χάρμιον αὐτὴ Καῖσαρ, ἔζη πρὸ ὀλίγων ἀκόμη στιγμῶν· ἦτον ὀρθία, καὶ ὡμίλει· εὗρον αὐτὴν διορθόνουσαν τὸ διάδημα τῆς νεκρᾶς κυρίας της· ἔπειτα ἤρχισε νὰ τρέμῃ καὶ παρευθὺς ἔπεσε.

ΚΑΙΣΑΡ. Ὁποία εὐγενὴς ἀδυναμία! Ἂν εἶχον καταπίει δηλητήριον θὰ ἐφαίνετο ὑπὸ ἐξωτερικοῦ τινος ἐξογκώματος, ἀλλ' αὕτη φαίνεται ὡς κοιμωμένη, καὶ οἱονεὶ θέλουσα νὰ συλλάβῃ ἄλλον Ἀντώνιον, διὰ τῆς ἀκατασχέτου αὐτῆς χάριτος.

ΔΟΛΟΒΕΛΑΣ. Ἐπὶ τοῦ στήθους ὑπάρχει κηλὶς αἵματος, καὶ μικρὸν ἐξόγκωμα· τὸ αὐτὸ παρατηρεῖται καὶ ἐπὶ τοῦ βραχίονος.

ΦΥΛΑΞ. Εἶνε ἴχνος ἀσπίδος, αὐτὰ δὲ τὰ φύλλα τῶν σύκων φέρουν τὸ σίαλον ἐκεῖνο τὸν ὁποῖον ἀφίνουν αἱ ἀσπίδες εἰς τὰ ὑπόγεια τοῦ Νείλου.

ΚΑΙΣΑΡ. Εἶνε πολὺ πιθανὸν νὰ ἀπέθανε διὰ τοῦ τρόπου τούτου, διότι

ὁ ἰατρός της μὲ εἶπεν ὅτι εἶχε κάμει ἀπείρους ἐρεύνας ὡς πρὸς τὸν εὐκολώτερον τρόπον τοῦ θανάτου. — Σηκώσατε τὴν κλίνην της· καὶ φέρετε τὰς γυναῖκάς της ἔξω τοῦ τάφου.— Θὰ ἐνταφιασθῇ πλησίον τοῦ Ἀντωνίου της. Οὐδεὶς ἐπὶ γῆς τάφος θὰ ἐγκλείῃ ὀνομαστότερον ζεῦγος. Γεγονότα τόσῳ σπουδαῖα καταπλήττουσι καὶ τοὺς αὐτουργοὺς αὐτῶν· ὁ δὲ οἶκτος ὃν ἐμπνέει ἡ ἀφήγησις αὐτῶν δὲν εἶνε κατώτερος τῆς δόξης ἐκείνου ὅστις κατέστησε τὸ τέλος αὐτῶν ἀξιοθρήνητον. Ὁ στρατὸς ἡμῶν θὰ ἀκολουθήσῃ μετὰ πομπῆς τὴν κηδείαν ταύτην, καὶ εἶτα θὰ ἐπανέλθωμεν εἰς Ῥώμην. Ἐλθέ, Δολοβέλα, φρόντισον ὥστε νὰ τελεσθῇ μετὰ πολλῆς τάξεως ἡ μεγάλη αὕτη τελετή. (ἐξέρχονται).

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΔΡΑΜΑΤΟΣ

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ
ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΟΘΩΝΟΣ *

Ὡς εἴπομεν μετὰ τὸ τέλος τῆς συνελεύσεως καὶ τὴν διάλυσιν αὐτῆς ὁ βασιλεὺς Ὄθων ἀμέσως προσεκάλεσε τὸν Μαυροκορδάτον καὶ τὸν Κωλέτην οἵτινες τόσον ὑπὲρ αὐτοῦ ἔδειξαν ζῆλον, νὰ σχηματίσουν ὑπουργεῖον, ἀλλ' ἐπειδὴ πρόεδρος τοῦ ὑπουργείου ὡρίσθη ὁ Μαυροκορδάτος, ὁ Κωλέττης ἀπέφυγε νὰ λάβῃ ὡς ἁπλοῦς ὑπουργὸς μέρος καὶ συνάμα δὲν ὑπέδειξε κανένα ἐκ τῶν φίλων του διὰ νὰ συμπεριληφθῇ εἰς τὸ νέον σχηματισθησόμενον ὑπουργεῖον. Τότε ὁ Μαυροκορδάτος συνεκρότησε τὸ ὑπουργεῖον αὐτὸ μονομερὲς ἀλλὰ ἀμέσως μετὰ τὴν συγκρότησίν του ἀπεδείχθη ὅτι ἔμελλε νὰ ἐπέμβῃ εἰς τὰς βουλευτικὰς ἐκλογὰς δραστηρίως. Συγχρόνως ἐσχημάτισε καὶ τὴν γερουσίαν καὶ προσέλαβεν εἰς αὐτὴν πλὴν ἄλλων καὶ τὸν Λάμπρον Νάκον εἰς τὸν ὁποῖον ἔδωκε καὶ τὸν σταυρὸν τοῦ λαιμοῦ τῶν Ταξιαρχῶν,χωρὶς προηγουμένως νὰ ἔχῃ κανὲν παράσημον. Νὰ ἐπικρίνω τὸν Λάμπρον Νάκον δὲν μοῦ ἁρμόζει,διότι οὗτος ἦτο ἐκ τῶν πρώτων οἰκογενειῶν τῆς Ἑλλάδος, μεγαλοκτηματίας καὶ ὑπέφερε πολλὰ κατὰ τὸν ἱερὸν ἀγῶνα καὶ εἶχε μάλιστα παραγκωνισθῇ ἀπὸ τὰς κατὰ καιρὸν κυβερνήσεις ἀλλ' ἡ βασιλεία τοῦ Ὄθωνος προέβη εἰς τὸ μέτρον τοῦτο, ὄχι διὰ νὰ βραβεύσῃ τὸν Νάκον ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπληροφορήθη τὸ ἐνεργὸν μέρος ὅπερ ἔλαβα ἐγὼ εἰς τὴν μεταπολίτευσιν καὶ ἐνόμισεν ὅτι μὲ τοῦτο ἤθελεν ἐλαττώσῃ τὴν ἐπιρροήν μου.

Τὸ ὑπουργεῖον Μαυροκορδάτου ὁμόφωνον μὲ τὸν βασιλέα Ὄθωνα ἀμέσως ἔδωσε βαθμοὺς εἰς τοὺς στρατιωτικοὺς καὶ ἐπροβίβασε πολλούς, τὸ ὁποῖον εἶχον ὑποσχεθῇ εἰς πολλοὺς τῶν πληρεξουσίων τῆς συνελεύσεως διὰ νὰ τοὺς ἀποσπάσωσιν ἀπὸ τὴν μερίδα τοῦ ὑπουργείου τῆς μεταβολῆς. Τὴν δὲ γερουσίαν κατήρτισαν ἀπὸ τριάκοντα ἓξ πρόσωπα ἐνῷ ἐδύναντο κατὰ πρῶτον νὰ συγκροτήσουν αὐτὴν ἀπὸ εἴκοσι πέντε,ἀλλ' ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς δὲν ἤρκεσε φαίνεται εἰς τὰς ἐργασίας των. Συγχρόνως ἐνήργησαν τὰς διοικητικὰς τῶν ἐπαρχιῶν, οἰκονομικάς, δικαστικὰς καὶ πάντων ἐν γένει τῶν λοιπῶν ὑπαλλήλων μεταβολὰς κατὰ τὸ σχέδιόν τους, καὶ ὑπ' ὄψιν ἔχοντες τὰς προσεχεῖς ἐκλογάς, εἰς τὰς ὁποίας ἤθελον νὰ ἀποκλείσουν πάντας ἐκείνους οἱ ὁποῖοι δὲν ἐσυμφώνουν μετ' αὐτῶν.

Ἐπὶ τέλους κατήρτισαν ὁμοῦ μὲ τὸν βασιλέα τὸν κατάλογον τῶν ὑποψηφίων βουλευτῶν ἀποκλείσαντες ὅλους τοὺς ἄλλους· ἔλεγε δὲ ἡ τότε κυβέρνησις ὅτι εἰς ὅλα τὰ κράτη τὰ συνταγματικὰ τίθενται ὑπουργικοὶ ὑποψήφιοι βουλευταί. Τοῦτο δὲ τὸ σύστημα τῶν ὑπουργικῶν ὑποψηφίων

* Ἴδε σελ. 851.

βουλευτῶν διετηρήθη μέχρι τῆς ἐξώσεως τοῦ Ὄθωνος. Μετὰ ταῦτα ἡ νέα μεταβολὴ τῆς 10 Ὀκτωβρίου μετέβαλε μόνον τὴν ὀνομασίαν τῶν ὑπουργικῶν ὑποψηφίων καὶ ὠνόμασε τοὺς ὑπουργικοὺς ὑποψηφίους δῆθεν συνδυασμούς, ἀλλὰ πάντοτε αἱ κατὰ καιρὸν κυβερνήσεις ἐπροστάτευον τὸν ἰδικόν των συνδυασμὸν παραχωροῦσαι εἰς αὐτὸν ὅλα τὰ μέσα καὶ πλεονεκτήματα τῆς ἐξουσίας, ὡς ἐπίσης καὶ τὰς ἐπεμβάσεις καὶ ἐνίοτε καὶ τὰς καλπονοθεύσεις καὶ παρανομίας. Τοῦτο δὲ δυστυχῶς ἐπικρατεῖ μέχρι σήμερον μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι τινὲς κυβερνήσεις δὲν ἐξετροχιάσθησαν κατὰ τὰς ἐκλογάς, ἀλλὰ κατόπιν ἐρχόμενοι οἱ βουλευταὶ ἐνταῦθα καὶ ἔχοντες τὴν πλειοψηφίαν εἰς τὰς βουλὰς ἠνάγκαζον τὴν κυβέρνησιν νὰ παραδέχηται ὅλας τὰς καλπονοθεύσεις καὶ παρανομίας καὶ νὰ ἀποκλείῃ ἀπὸ τὴν βουλὴν ὅλους τοὺς ἀντιθέτους.

Ἐπανέρχομαι εἰς τὸ τότε συστηθὲν ὑπουργεῖον τοῦ Μαυροκορδάτου κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1844. Τὸ σύστημα τότε καὶ ὁ νόμος ὁ βουλευτικὸς δὲν ἦτο ὅπως σήμερον· αἱ βουλευτικαὶ ἐκλογαὶ δὲν ἐνηργοῦντο τὴν αὐτὴν ἡμέραν εἰς ὅλον τὸ κράτος, ἀλλ' ἡ κυβέρνησις εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἀναβάλλῃ τὰς ἐκλογὰς ὁσάκις ἐδίδετο ἀφορμὴ κατὰ δήμους ἢ πολλάκις καὶ κατὰ ἐπαρχίαν. Ὠφεληθὲν ἐξ αὐτῆς τῆς εὐκολίας τὸ τότε ὑπουργεῖον καὶ μὴ ἔχον ἀναλόγους δυνάμεις νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς ὅλας τὰς ἐκλογὰς τοῦ κράτους μετεχειρίσθη τὸ μέσον τῆς ἀναβολῆς· καὶ τοῦτο καθ' ὅσον ἀποπερατουμένων τῶν ἐκλογῶν ἑνὸς μέρους νὰ μεταφέρωνται αἱ στρατιωτικαὶ δυνάμεις ἐκεῖ, ὅπου ἦτο ἀνάγκη ἀντιστάσεως κατὰ τῶν ἐπεμβάσεων.

Ἐγὼ τότε ἀποκλεισθεὶς παρὰ τῆς κυβερνήσεως ἐθεώρησα καλὸν νὰ παρουσιασθῶ εἰς τὸν βασιλέα Ὄθωνα καὶ νὰ τοῦ παραπονεθῶ διὰ τὰ τοιαῦτα ἀλλὰ μόλις ἐπαρουσιάσθην εἰς αὐτὸν ἡ πρώτη λέξις τὴν ὁποίαν μὲ εἶπεν ἦτον, ἰδοὺ τὸ θέλημά σας ἐγένετο καὶ νὰ φροντίσητε εἰς τὴν ἐπαρχίαν σας νὰ μὴ συμβοῦν ἀταξίαι. Ἐγὼ δὲ ἀπήντησα ὅτι ἡ τάξις δὲν θὰ σαλευθῇ εἰς τὴν ἐπαρχίαν ἂν τὸ ὑπουργεῖον θελήσῃ ν' ἀφήσῃ ἐλευθέρας τὰς βουλευτικὰς ἐκλογάς. Ὁ Ὄθων τότε μὲ τρόπον ἐπιτακτικὸν ἀπεκρίθη ὅτι πρέπει νὰ παύσουν τὰ τοιαῦτα, ἄλλως θέλει ὑποστηρίξει τὰ δικαιώματά του καὶ τὰ προνόμια τὰ ὁποῖα τοῦ ἔδωσε τὸ σύνταγμα καὶ οἱ νόμοι τῆς 3 Σεπτεμβρίου. Ἐκ τούτου ἐγὼ ἠρεθίσθην ὀλίγον καὶ ἀπήντησα ὅτι τὸ ὀρθὸν καὶ τὸ δίκαιον εἶναι τὸ ὑπουργεῖον νὰ μὴ φέρῃ κατὰ κρημνῶν τὴν Ἑλλάδα, καὶ ὅτι ἐν τοιαύτῃ περιστάσει οἱ κάτοικοι ἀπελπισθέντες θὰ θέσωσι πρῶτον πῦρ εἰς τὰς οἰκίας των καὶ ἀκολούθως ὁ θεὸς οἶδε τί θ' ἀπογίνῃ. Ὁ Ὄθων ἀκούσας ταῦτα ἀπεσύρθη θυμωμένος ἐγὼ δὲ ἐξῆλθον τῆς αἰθούσης τοῦ θρόνου εἰς τὸ δωμάτιον τῶν ὑπασπιστῶν καὶ διαγγελέων. Κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἔτυχε νὰ ἦναι τῆς ὑπηρεσίας ὑπασπιστὴς μὲν ὁ Γαρδικιώτης, διαγγελεὺς δὲ ὁ Δημήτριος Μαυρομιχάλης· ὁ δὲ Γαρδικιώτης

ἀποχαιρετίζων με ἐστοιχημάτισε μαζύ μου ὅτι δὲν θὰ ἐκλεχθῶ ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν μου βουλευτής, κ' ἐγὼ διϊσχυριζόμην τὸ ἐναντίον.

. Μετὰ τὴν συνέντευξιν ταύτην μετὰ τοῦ Ὄθωνος κατῆλθον τῶν ἀνακτόρων καὶ ἀμέσως ἀνεχώρησα διὰ τὴν πατρίδα μου ὅπου μὲ ὑπεδέχθησαν ὄχι μόνον οἱ συμπολῖταί του μετ' ἐνθουσιασμοῦ, ἀλλ' ἀκόμη καὶ ὅθεν διῆλθον οἱ κάτοικοι μὲ ἐχαιρέτιζον, καὶ ἀπὸ τὴν Μάνδραν καὶ ἀπὸ τὴν Εἰδυλλίαν καὶ ἀπὸ τὰς Θήβας.

Ἀμέσως ἅπασα ἡ ὑπαλληλία μετεκινήθη εἰς τὴν Λεβαδείαν· διωρίσθησαν δὲ συγγενεῖς καὶ φίλοι τῶν ὑποψηφίων βουλευτῶν τῆς κυβερνήσεως, οἵτινες περιήρχοντο ἅπασαν τὴν ἐπαρχίαν μετὰ μεγάλης συνοδίας στρατιωτικῆς πεζῶν καὶ ἱππέων, διότι ἡ κυβέρνησις εἶχε στείλει ἐκεῖ ἀπόσπασμα ἱππικοῦ ἐπίτηδες ὅπως χρησιμεύσῃ εἰς τὰς βουλευτικὰς ἐκλογὰς καὶ ὁλόκληρον τάγμα πεζικὸν ὑπὸ διοικητὴν τὸν Ἀθανάσιον Βαλτινόν. Διὰ νὰ κατατρομάξωσι δὲ τοὺς ἐκλογεῖς ἐκήρυττον ὅτι ἐγὼ εἶμαι εἰς τὴν ὀργὴν τοῦ βασιλέως καὶ ἀπηγορεύετο ἡ εἴσοδος τῶν πολιτῶν εἰς τὴν οἰκίαν μου. Βλέποντες ὅμως οἱ ἐναντίοι μου ὅτι ταῦτα πάντα δὲν τοὺς ἐχρησίμευον καὶ σωρηδὸν ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν πόλιν ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ὅλην τὴν ἐπαρχίαν ἤρχοντο ἄνθρωποι εἰς τὴν οἰκίαν μου, ἐμηχανεύθησαν δολοπλοκίαν καὶ μὲ παρέστησαν ὅτι ἐπλαστογράφησα ἀριστεῖα τοῦ ἀγῶνος τὸ σιδηροῦν καὶ χαλκοῦν· ἡ δὲ κυβέρνησις ἀμέσως ἐξαπέστειλεν εἰς Λεβαδείαν τὸν τότε εἰσαγγελέα τὸν πρωτοδικῶν Δημήτριον Μητσάκην ἄνδρα ἀκεραίου χαρακτῆρος. Ἐλθὼν ὁ Μητσάκης εἰς Λεβαδείαν προέβη εἰς ἀνακρίσεις καὶ ἀφοῦ ἔλαβε τὰς ἀναγκαίας καταθέσεις τῶν μαρτύρων, πάντων ἀντιθέτων μου, ἐννόησε τὸ τέχνασμα καὶ οὕτως ἡ κατηγορία ἀπεδείχθη ἀβάσιμος, καὶ ἐχάθη καὶ αὐτὴ ἡ ἐλπὶς ἀπὸ τοὺς ἐναντίους νὰ μὲ καθείρξουν εἰς τὰς ποινικὰς φυλακάς. Τὸ δὲ ὑπουργεῖον βλέπον τὴν ἀποτυχίαν εἰς ταῦτα πάντα ἐχάρισεν ἀπὸ τὰς δημοσίας ἀποθήκας καρποὺς εἰς τὰς οἰκογενείας τῶν ὑπουργικῶν ὑποψηφίων ἐν συνόλῳ πέντε χιλιάδες κοιλὰ τὰ ὁποῖα καὶ διενεμήθησαν. Ἐφρόντισαν ἀκόμη ἐπειδὴ ὑπῆρχεν ἡ συγκομιδὴ τῶν δημητριακῶν καρπῶν νὰ διορίσουν εἰς ὅλην τὴν ἐπαρχίαν τριπλοῦς καὶ τετραπλοῦς ἐπιστάτας καὶ φύλακας, ἐνπρώτοις διὰ νὰ ὠφεληθοῦν τὴνμισθοδοσίαν τους καὶ τὴν κατάχρησίν των συγχρόνως δὲ διὰ νὰ ἔχουν καὶ τὴν ψῆφον αὐτῶν εἰς τὰς βουλευτικὰς ἐκλογάς. Ἀλλ' ἰδόντες ὅτι καὶ ταῦτα πάντα δὲν τοὺς ἐχρησίμευον ἐξαπέστειλαν εἰς τὴν κυβέρνησιν οἱ ὑπουργικοὶ τὸν Ἰωάννην Καλύβαν νὰ παραστήσῃ εἰς αὐτὴν τὰ διατρέχοντα καὶ νὰ ἀπαιτήσῃ νέας συνδρομάς. Ἀλλ' ὁ πρόεδρος τῆς κυβερνήσεως Α. Μαυροκορδάτος θυμωθεὶς εἶπε πρὸς τοῦτον ὅτι ἡ κυβέρνησις ἐξήντλησε πᾶν μέσον ὑπὲρ αὐτῶν· ἄλλο δὲν τοὺς ἔμεινε παρὰ μόνον νὰ τοὺς στείλῃ καὶ πυροβόλα μεγάλης ὁλκῆς. Τοῦ εἶπε λοιπὸν νὰ ἀναχωρήσῃ καὶ νὰ διαταχθῇ ἡ ψηφοφορία τῶν βουλευτικῶν ἐκλογῶν, διότι ὡς ἐκ τούτων ὅλων ἀνεβάλ-

λετο καὶ ὅτι ἂν ἔλθῃ καὶ ὁ Γεωργαντᾶς βουλευτὴς βεβαίως δὲν θὰ τοῦ κόψῃ τὴν κεφαλήν. Μόλις δ' ἐπέστρεψεν ὁ Καλύβας εἰς Λεβαδείαν διετάχθη ἡ ψηφοφορία εἰς ὅλην τὴν ἐπαρχίαν πλὴν τοῦ δήμου Πέτρας, ὁ ὁποῖος συνέκειτο ἀπὸ 800 ψηφοφόρους ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὀλίγην ἐλπίδα εἶχον οἱ ὑπουργικοὶ ὑποψήφιοι. Ἀφοῦ δὲ παρῆλθον δύο μῆνες ἀπὸ τὴν ψηφοφορίαν τῶν ἄλλων δήμων τῆς ἐπαρχίας καὶ ἀφοῦ κατενόησαν ὅτι εἰς τὸν ἀναβληθέντα δῆμον δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπέλθῃ καμμία πρὸς αὐτοὺς ὠφέλεια διέταξαν τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ τοῦ δήμου ἀφοῦ πρότερον ἀπεπεράτωσαν εἰς πολλὰς ἐπαρχίας τὰς ἐκλογὰς καὶ ἠδύναντο νὰ αὐξήσωσι τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις εἰς τὴν ἐπαρχίαν Λεβαδείας. Τότε ἐστάλη ὁ λοχαγὸς Ζωγράφος καταγόμενος ἐξ Ἀθηνῶν μὲ μίαν διλοχίαν τακτικοῦ στρατοῦ καὶ ὁ μοίραρχος Μόστρας μὲ ἑκατὸν πεντήκοντα περίπου χωροφύλακας καὶ ὅλα ταῦτα τὰ σώματα ἐτοποθετήθησαν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ δήμου Πέτρας εἰς τὸ χωρίον Ἅγιος Γεώργιος, καθὼς καὶ ὁ διοικητὴς τῆς ἐπαρχίας μεθ' ὅλων τῶν λοιπῶν πολιτικῶν ὑπαλλήλων αὐτῆς καὶ μὲ τοὺς ὑποψηφίους βουλευτάς. Τὴν παραμονὴν τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐκλογῆς μετέβην ἐκεῖ καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος καὶ ἐπρότεινα συμφώνως μὲ τὸ σύνταγμα τὰ μὲν στρατιωτικὰ σώματα κατὰ τὴν ψηφοφορίαν νὰ περιορισθοῦν εἰς τὰ καταλύματά των χωρὶς νὰ ἐξέλθουν παντάπασι, μία ἐνωμοτία δὲ χωροφυλάκων νὰ φρουρῇ ἔξωθεν τῆς θύρας τοῦ καταστήματος τῆς ἐνεργηθησομένης βουλευτικῆς ἐκλογῆς πρὸς φύλαξιν τῆς τάξεως· οἱ δὲ ὑποψήφιοι ἀμφοτέρων τῶν μερίδων καθὼς καὶ ὁ διοικητὴς μεθ' ὅλων τῶν πολιτικῶν ὑπαλλήλων νὰ ἀποχωρήσουν εἰς τὴν πόλιν Λεβαδείας διὰ νὰ μείνῃ ἡ ψηφοφορία ἐλευθέρα· ὁ ταγματάρχης Ἀθανάσιος Βαλτινὸς παρεδέχθη εὐχαρίστως τοῦτο. Εἰς τὸ τάγμα δὲ τοῦ ῥηθέντος ταγματάρχου ὑπῆρχεν ὡς ἀξιωματικὸς καὶ ὁ νῦν βουλευτὴς Λεβαδείας Γεώργιος Λάππας ἀντισυνταγματάρχης.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἀνεχώρησαν διὰ τὴν Λεβαδείαν οἱ ὑποψήφιοι καθὼς καὶ ὁ Διοικητής, τὴν ἐπιοῦσαν δὲ ἥτις ἦτο ἡ ἡμέρα τῆς ψηφοφορίας καὶ ἦτο καὶ ἡμέρα Κυριακή, ἤρχισαν ἀπὸ τὸ πρωῒ νὰ ἐπισωρεύωνται ψηφοφόροι καὶ ἤρχισαν νὰ ψηφοφοροῦν, ἰδόντες δὲ τότε οἱ Κυβερνητικοὶ ὅτι ἡ ψηφοφορία αὕτη ἐνηργεῖτο ἀπελπιστικὴ δι' αὐτούς, διέταξαν κατὰ τὸ γεῦμα τοὺς ψηφοφόρους οἱ ὁποῖοι εὐθυμοῦντες καὶ ᾄδοντες προσήρχοντο νὰ ἀποσυρθοῦν καὶ νὰ παύσουν τὰ ᾄσματα. Οὗτοι δὲ μὴ θεωροῦντες ὡς ἔγκλημα τὴν εὐθυμίαν τους δὲν ἀπεσύρθησαν· τότε διετάχθη πυροβολισμὸς κατ' αὐτῶν ὅστις ἐθανάτωσε αὐθωρεὶ δύο πολίτας καὶ τρεῖς ἐπλήγωσεν. Ἀμέσως ἐξαπέστειλαν εἰς Λεβαδείαν εἴδησιν εἰς ἐμέ, καὶ χωρὶς νὰ χάσω καιρὸν συμπαραλαβὼν καὶ ὅσους ἔτυχε νὰ εὑρεθοῦν παρόντες ἔνοπλοι, δεκαοκτὼ μόλις, ἐκίνησα πεζὸς διότι ὁ ἵππος μου δὲν ἐστάθη δυνατὸν νὰ ἑτοιμασθῇ. Διελθὼν δὲ ἐκ τῆς Γρανίτσης καὶ τυχαίως ἔξωθεν τοῦ χωρίου εὑρὼν τὸν προῦχοντα τούτου Ἀνδρέαν Ἀθανασίου ἐπεφόρτισα αὐτὸν ἐὰν

ἦναι ἐντὸς τοῦ χωρίου ἄνθρωποι μὲ ὅπλα νὰ τοὺς εἰπῇ νὰ λάβουν αὐτὰ καὶ νὰ μὲ ἀκολουθήσουν, ἀλλὰ μόλις εὑρέθη ὁ υἱός του καὶ ἄλλοι δύο ἔνοπλοι, οἵτινες καὶ μὲ ἠκολούθησαν καὶ οὕτω συνεπληρώθησαν ἅπαντες εἴκοσι καὶ εἷς. Ἡ νὺξ μᾶς κατέλαβε κάτωθεν τοῦ χωρίου Ἁγίου Γεωργίου ὅπου ἐγίνετο ἡ ψηφοφορία, ἐγὼ δὲ ἐσκέφθην ὡς κατάλληλον μέρος τὸ μεγαλήτερον χωρίον τοῦ δήμου τούτου τὸ Στεβενίκον πρὸς τοποθέτησιν, τὸ ὁποῖον ἦτο καὶ ὀχυρόν. Ἐκεῖ δὲ μεταβὰς πολὺ ἀργὰ ἔμαθον ἀπὸ τοὺς κατοίκους ὅτι ἐντὸς ἑνὸς παλαιοῦ Πύργου, ὅστις ἔκειτο ἐν τῷ μέσῳ τοῦ χωρίου, ἦτο τοποθετημένη μία ἐνωμοτία χωροφυλάκων. Θυμωθεὶς διὰ τὸ δυσάρεστον αὐτὸ συμβὰν ἀμέσως κατέβην μὲ τοὺς ὑπ' ἐμὲ εἰς τὸν Πύργον καὶ ἔκρουσα τὴν θύραν· ὁ ἐνωμοτάρχης ἤνοιξεν αὐτὴν ἀπροσέκτως, ἀμέσως δ' εἰσῆλθον ἐντὸς τοῦ Πύργου μὲ τοὺς ὁπλοφόρους μου καὶ εἶπον εἰς τοὺς χωροφύλακας νὰ μὴ λάβουν καμμίαν ὑποψίαν διότι δὲν σκοπῶ νὰ τοὺς κακοποιήσω καὶ ἂν θέλουν ἂς μείνουν καὶ οὗτοι ἐντὸς τοῦ Πύργου. Αὐτοὶ δὲ ἐξῆλθον ἀνὰ εἷς μὲ τὰ ὅπλα των ἐκ τοῦ Πύργου καὶ ἑνωθέντες ἀκολούθως μετέβησαν εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον ὅπου ἦτο τοποθετημένος καὶ ὁ στρατός.

Ἀναχωροῦντα ἀπὸ τὴν Λεβαδείαν μὲ ἠκολούθησαν κατὰ τύχην καὶ δύο σαλπιγκταὶ πρὸ πολλοῦ ἀποσυρθέντες ἀπὸ τὸν τακτικὸν στρατὸν ἔχοντες μαζύ των καὶ τὰς σάλπιγγας· εἶχον δὲ παραγγείλει εἰς τὴν ἀναχώρησίν μου ἐκ Λεβαδείας νὰ γράψουν οἱ φίλοι μου εἰς ὅλα τὰ χωρία τῆς ἐπαρχίας περὶ τῶν εἰς τὸ χωρίον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου συμβάντων καὶ παρήγγειλα αὐτοὺς νὰ λάβουν τὰ ὅπλα καὶ νὰ τρέξουν εἰς τὸ χωρίον Στεβενίκον ὅπου εἶχον μεταβῆ. Πολὺ πρωῒ δὲ ἀπὸ τὰ πλησιέστερα μέρη ἤρχισαν ἐνόπλως νὰ εἰσέρχωνται εἰς τὸ Στεβενίκον καὶ ἀφοῦ ἐπλησίαζον ἐκένωνον καὶ τὰ ὅπλα των· τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἀπεβίωσε καὶ εἷς κάτοικος τοῦ χωρίου Στεβενίκου ἐκ τῶν πληγωθέντων εἰς τὴν ψηφοφορίαν, τοῦτον δὲ ἐνεταφιάσαμεν μετὰ πομπῆς καὶ ἐκενώσαμεν τὰ ὅπλα τῶν ὅσων εὑρέθησαν ἐπὶ τοῦ τάφου. Ἡ ἐκεῖ δὲ ἡ στρατιωτικὴ ἀρχὴ ἀπέστειλεν εἰς Στεβενίκον ἕνα ἐνωμοτάρχην μετὰ δέκα χωροφυλάκων καὶ μὲ ἓν ἔγγραφον τοῦ ταγματάρχου καὶ λοιπῶν, ὅτι ἐπληροφορήθησαν τὴν τοποθέτησίν μου ἐκεῖ μετὰ πολλῶν ἐνόπλων καὶ μετὰ σαλπίγγων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀντιβαίνει εἰς τὸ καθεστὸς καὶ ὅτι πρέπει νὰ ἀποσυρθῶ ἐκεῖθεν διαλύων καὶ τοὺς ὁπλοφόρους, ἄλλως οὗτοι θέλουν ἐκπληρώσει κατ' ἐμοῦ τὸ καθῆκόν των. Ἐγὼ δὲ εἰς ἀπάντησιν ἔγραψα πρὸς αὐτοὺς ὅτι ἡ συνάθροισις τῶν ἐνόπλων ἐκεῖ δὲν ἦτο διὰ κακοὺς σκοπούς, ἀλλὰ τοῦτο προῆλθεν ὡς ἐκ τῆς διαγωγῆς τοῦ στρατοῦ πρὸς τοὺς ψηφοφόρους διὰ τὸ ὁποῖον ἔχουν νὰ δώσουν λόγον εἰς τὴν Βουλήν. Ἐγὼ δὲ εὑρίσκομαι εἰς τὴν ἀνάγκην σύμφωνα μὲ τὸ σύνταγμα νὰ ἀντιτάξω τὴν βίαν κατὰ τῆς βίας. Ἅμα ἔλαβον τὴν ἀπάντησιν αὐτὴν ἐσκέφθησαν διὰ τὸ αἷμα

τηρὸν συμβὰν, καὶ μεταμεληθέντες ἠθέλησαν νὰ συμβιβάσουν τὸ πρᾶγμα· τότε ἐξαπέστειλαν εἰς Στεβενίκον τὸν Πρόεδρον τῆς Ἐφορευτικῆς ἐπιτροπῆς κατὰ τὴν ψηφοφορίαν Ἰωάννην Συλιναραῖον ἄνθρωπον φρόνιμον ἐκ νεότητός του, ὅστις ἐχρημάτισε καὶ πληρεξούσιος εἰς τὴν ἐθνικὴν συνέλευσιν τῆς 3ης Σεπτεμβρίου. Ἐλθὼν δὲ οὗτος εἰς Στεβενίκον μοὶ εἶπε τὰ ὅσα ἐπεφορτίσθησαν παρὰ τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ, ὅτι τὸ δυσάρεστον συμβὰν ἔγεινε κατὰ λάθος ἐναντίον τῆς θελήσεώς των καὶ ἐπειδὴ εἶναι φίλοι τῆς τάξεως ἐπιθυμοῦν νὰ συμβιβασθῇ αὐτὴ ἡ ὑπόθεσις χωρὶς νὰ προκύψουν καὶ ἄλλα δυσάρεστα· μοὶ ἔγραφε δὲ νὰ εἴπω εἰς τὸν ἀπεσταλμένον τοῦτον τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπέλθῃ αἴσιον ἀποτέλεσμα· ἐγὼ δὲ ἔδωσα γραπτὴν τὴν ἰδέαν μου, νὰ ἀναχωρήσωσι δηλαδὴ συγχρόνως καὶ ὁ στρατὸς καὶ ἐγὼ μὲ τοὺς ὁπλοφόρους καὶ νὰ θέσωμεν εἰς τὴν ἀναχώρησίν μας ἓν σημεῖον, πᾶς δ' εὑρισκόμενος εἰς τὴν ψηφοφορίαν νὰ ἀναχωρήσῃ καὶ νὰ μείνῃ μόνον ἡ ἐφορευτικὴ ἐπιτροπὴ καὶ εἷς ἐνωμοτάρχης μετὰ δέκα χωροφυλάκων πρὸς διατήρησιν τῆς τάξεως καὶ ἐλευθέρας ψηφοφορίας, τὸ ὁποῖον καὶ παρεδέχθησαν οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ· καὶ πραγματικῶς δοθέντος τοῦ συνθήματος ἀνεχώρησαν τὴν αὐτὴν ὥραν καὶ ὁ στρατὸς τῆς κυβερνήσεως ἀπὸ τὸν κάτω δρόμον τοῦ χωρίου Ἁγίου Γεωργίου διὰ τὴν Λεβαδείαν, ἐγὼ δὲ ἀπὸ τὸν ἐπάνω δρόμον τοῦ χωρίου Σεβετίκου.

Ἰδοὺ δὲ καὶ ἡ ἀνταλλαχθεῖσα ἀλληλογραφία ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης.

Ἐν Ἁγίῳ Γεωργίῳ, 7 Αὐγούστου 1844.

Κύριε Γεωργαντᾶ.

Πληροφορούμεθα μετὰ θετικότητος ὅτι συναθροίσας περὶ τῶν 40 ὁπλοφόρων μὲ σαλπιγκτὰς ἐπὶ κεφαλῆς μετέβης καὶ ὀχυρώθης εἰς Στεβενίκον ἄνευ τινὸς ἀνάγκης καὶ ὅτι προσέτι διέταξες καὶ ἄλλους ὁπλοφόρους ὅπου καὶ ὑμεῖς, καὶ ἐκ τούτου σήμερον διέβησαν πρὸς τὰ αὐτοῦ 50 ὁπλοφόροι πρὸς σχηματισμὸν ἴσως στρατοῦ.

Μὴ γνωρίζοντες τὸν σκοπὸν τῶν τοιούτων κινημάτων καὶ γνωρίζοντες ὅτι ἄνευ τινὸς δικαιώματος ἀντεποιήθητε καθήκοντα τῆς ἐξουσίας, σᾶς προσκαλοῦμεν ἐν ὀνόματι τοῦ νόμου καὶ τοῦ βασιλέως νὰ διαλύσητε ἐντὸς μιᾶς ὥρας ἀνυπερβλήτου προθεσμίας τοὺς ὁποίους ἐσχηματίσατε ὁπλοφόρους καὶ νὰ ἀπέλθῃ ἕκαστος εἰς τὰ ἴδια, διότι ἄλλως χαρακτηριζομένης τῆς πράξεώς σας ταύτης ὡς στάσεως ἐναντίον τῶν καθεστώτων, εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ ἐνεργήσωμεν ὅ,τι ἐκ τῶν καθηκόντων μας.

Ὁ μοίραρχος Παρνασσίδος
Μ. ΜΟΣΤΡΑΣ

Δ. ΒΑΛΤΙΝΟΣ, ταγματάρχης.

Ἀριθ. Πρ. 1886.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ο ΔΗΜΑΡΧΟΣ ΠΕΤΡΑΣ

Πρὸς τὸν Κύριον Ἀντώνιον Γεωργαντᾶν.

Δὲν γνωρίζομεν τὸν σκοπὸν μὲ τὸν ὁποῖον συνοδευθεὶς μὲ ἀρκετοὺς ὁπλοφόρους ἔφθασες, ὡς πληροφορούμεθα, ἐντὸς τοῦ Δήμου μας, ὀχυρώθης εἰς Στεβενίκον καὶ προσκα-

καλεῖς τὴν σύναξιν καὶ ἄλλων· ὁποῖος δήποτε ὅμως εἶναι ὁ σκοπός σας, δὲν διστάζομεν νὰ σᾶς εἴπωμεν, Κύριε, ὅτι εἶναι ἀξιοκατάκριτος καὶ ἀντιβαίνει εἰς τὰ καθεστῶτα τῆς Κυβερνήσεως, τὰ ὁποῖα πᾶς φιλήσυχος πολίτης πρέπει νὰ σέβηται καὶ ὑπακούει.

Ἐπειδὴ λοιπὸν τὰ κινήματά σου ταῦτα δὲν παρουσιάζουν ἄλλον χαρακτῆρα παρὰ βεβαίως παρ' ἐναντίον τῶν καθεστώτων, διότι ὁπλοφορία καὶ σύνταξις στρατοῦ ἄνευ ἀνάγκης καὶ ἄνευ ἐξουσίας ὑπαινίττεται βεβαίως ἀναρχικοὺς σκοποὺς διὰ ταῦτα σᾶς προσκαλοῦμεν, Κύριε, ἐν ὀνόματι τοῦ Νόμου καὶ τοῦ Βασιλέως νὰ διαλύσῃς ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ τοὺς ὁποίους ἐσύναξες στρατιώτας καὶ νὰ τοὺς ἀποστείλῃς εἰς τὰ ἴδια διότι ἄλλως τὴν πρᾶξίν σου ταύτην θὰ παραστήσωμεν εἰς τὴν Κυβέρνησιν ἀναρχικὴν καὶ θὰ ἐπικαλεσθῶμεν ἐν ὀνόματι τοῦ ὁποίου ἀντιπροσωπεύομεν λαοῦ τὴν δύναμιν πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἡσυχίας, ἥτις ἤδη ἐπαπειλεῖται.

Τῇ 7 Αὐγούστου 1844, Ἅγιος Γεώργιος.

Ὁ Δήμαρχος
Α. ΠΑΠΠΑΙΩΑΝΝΟΥ

Τίμιε ἀδελφέ.

Σήμερον μὲ τὸν Κύριον Μοίραρχον ὡμιλήσαμεν μὲ τὸν Κύριον Στάμον Νάκον τὰ δέοντα. Σᾶς λέγω πάλιν, Κύριε Γεωργαντᾶ, ὡς ἀδελφὸς νὰ ἀναχωρήσητε διὰ τὴν οἰκίαν σας, καὶ νὰ ἡσυχάσητε. Αὔριον δὲ ἅμα μάθωμεν τὴν ἔλευσίν σας εἰς Λεβαδείαν θέλομεν ἀναχωρήσει καὶ ἡμεῖς ἀφίνοντες μόνον μίαν μικρὰν φρουρὰν πρὸς φύλαξιν τῶν καρπῶν καὶ νὰ ἔλθωσιν οἱ ἐπίλοιποι δημόται οἵτινες ἀκόμη δὲν ἐψηφοφόρησαν νὰ ψηφοφορήσουν ἐλευθέρως. Διότι καθὼς ἐμάθαμεν ὁ ἄνθρωπος ὅστις τὸ ἀνέφερε τὸ ὡμολόγησε καὶ ἔμπροσθεν τοῦ Κυρίου Στάμου ὅτι ἐπροκηρύξατε τὸν δῆμον νὰ ὁπλισθοῦν καὶ νὰ ἔλθητε νὰ μᾶς πολεμήσητε. Τούτου γενομένου, Κύριε Γεωργαντᾶ, ἠμπορῆτε νὰ στοχασθῆτε πολὺ καλὰ ὅτι ἤθελεν ὑπερασπισθῶμεν τὸν βαθμὸν καὶ τὸ βασιλικὸν στέμμα τὸ ὁποῖον φέρομεν ἐπὶ κεφαλῆς μέχρι τελευταίας ῥανίδος αἵματος καθὼς τὸ ἀπαιτεῖ τὸ χρέος μας καὶ ὁ ὅρκος τὸν ὁποῖον ἐδώσαμεν πρὸς τὸν βασιλέα καὶ τὴν πατρίδα μας.

Κύριε Γεωργαντᾶ εἴμεθα ἄνθρωποι τῆς ἡσυχίας καθὼς μέχρι ὥρας τὸ ἐπαρατηρήσατε οὕτω καὶ ἡ εὐγενεία σας ἐπιθυμεῖτε τὸ αὐτό. Τὰ ἐπίλοιπα μανθάνετε παρὰ τοῦ Κυρίου Στάμου.

Ὁ ἀδελφός σας
ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΒΑΛΤΙΝΟΣ

Ὁ Κύριος μοίραρχος σᾶς ἀσπάζεται.—Ὁμοίως καὶ ὁ Ἰωάννης Δράκος.

Σημ. Ὁ μακαρίτης Ἀθανάσιος Βαλτινὸς ἔλαβε τὰ ὅπλα ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος τοῦ 1821. Ὁ βασιλεὺς Ὄθων τὸν προσέλαβεν ὑπασπιστὴν καὶ αὐτὸς τὸν ἠκολούθησεν καὶ εἰς τὴν ἀναχώρησίν του εἰς τὴν Βαυαρίαν, ἐπιστρέψας δὲ εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ ἔντιμος οὗτος στρατιωτικὸς ἀπεβίωσεν ὑποστράτηγος. Ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπαναστάσεως μέχρι τέλους τοῦ βίου του διέπρεψε διαρκῶς. Ἦτο ἄνθρωπος ἐνάρετος, εὐπροσήγορος καὶ καλῶς φίλος. Ἡ οἰκογένεια τῶν ἀδελφῶν Βαλτινῶν ἦτο ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἡ πρώτη εἰς τὴν ἐπαρχίαν Βάλτου ὑπηρετοῦσε δὲ ὑπὸ τὸν Ἀλῆ πασᾶ καὶ συχνὰ ἤρχοντο εἰς τὴν Λεβαδείαν ἐπιφορτισμένοι μὲ ὑπηρεσίαν παρ' αὐτοῦ.

Ὁ Ἰωάννης Δράκος ἦτο υἱὸς τοῦ Γεωργίου Δράκου τοῦ πεσόντος ὁμοῦ μὲ τόσους ἄλλους ἀνδρείους εἰς τὴν καταστρεπτικὴν μάχην κατὰ τὸ 1827 μεταξὺ τῆς θέσεως παλαιοῦ Φαλήρου καὶ Ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν. Εἶχεν ἐκπαιδευθῆ τὰ στρατιωτικὰ εἰς τὴν Εὐρώπην. Ὁ βασιλεὺς Ὄθων τὸν προσέλαβε κατ' ἀρχὰς ὡς διαγγελέα καὶ ἀκολούθως ὑπασπιστήν. Καὶ οὗτος δὲ τὸν ἠκολούθησεν εἰς τὴν ἀναχώρησίν του. Ἐπιστρέψας δὲ ἀπὸ τὴν Βαυαρίαν ἔχρη

μάτισε καὶ ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν. Ὅλος ὁ βίος του ἦτο ἀμέμπτου διαγωγῆς, ἦτο δὲ καλοκἀγαθος λίαν. Ἀπεβίωσε δὲ νέος κατὰ τὴν ἡλικίαν ἀφήσας πολυμελῆ οἰκογένειαν λίαν ἐκτιμωμένην.

Δὲν εἶμαι εἰς θέσιν νὰ γνωρίζω τὰς ἐπεμβάσεις τῆς ἐξουσίας εἰς τὰς ἄλλας ἐπαρχίας τοῦ κράτους λεπτομερῶς, καὶ ἀφίνω τοῦτο νὰ τὸ πράξουν ἐκεῖνοι οἵτινες εὑρίσκονται εἰς θέσιν καλλιτέραν ἀπὸ ἐμέ. Ἀναφέρω μόνον τὴν τρομερὰν ἐπέμβασιν εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἡ ὁποία ἐγένετο διὰ νὰ ἐπιτύχῃ ὁ τότε στρατιωτικὸς διοικητὴς Δ. Καλλέργης. Τοιαύτη δ' ἦτο ἡ ἐπέμβασις, ὥστε ἠναγκάσθη ὁ λαὸς τῆς πρωτευούσης νὰ συνέλθῃ εἰς τοὺς δρόμους τῆς ἀγορᾶς, κραυγάζων κατὰ τοῦ ὑπουργείου· ὡς ἐκ τούτου ὁ βασιλεὺς προσωπικῶς κατῆλθεν εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ εἶπεν εἰς τὸν ὄχλον νὰ ἡσυχάσῃ καὶ νὰ διαλυθῇ καὶ ὅτι θέλει φέρει τὴν δέουσαν θεραπείαν, τότε δὲ ὁ λαὸς ἐζητωκραύγασεν ὑπὲρ τοῦ βασιλέως. Ἀποσυρθεὶς εἰς τὰ Ἀνάκτορα ὁ Ὄθων, προσεκάλεσε τὸν Ἰωάννην Κωλέττην καὶ Ἀνδρέαν Μεταξᾶν καὶ τοὺς ἐπεφόρτισε νὰ σχηματίσωσιν ὑπουργεῖον, οὗτοι δὲ ἀμέσως συνεκρότησαν τοιοῦτον ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Ἰωάννου Κωλέττου.

Συνελθόντων δὲ τῶν βουλευτῶν πρὸς συγκρότησιν τῆς Βουλῆς, ἦλθον εἰς Ἀθήνας ὡς ἐπίδοξος βουλευτής· ἦλθε δὲ καὶ ὁ γερουσιαστὴς Λάμπρος Νάκος, ὅστις εἶχεν ἀποσταλῆ εἰς τὴν Λεβάδειαν ἐπίτηδες νὰ ἐνεργήσῃ κατὰ τῆς βουλευτικῆς ἐκλογῆς μου. Κατὰ τὴν ἐθιμοταξίαν τότε τόσον οἱ γερουσιασταὶ καθὼς καὶ οἱ βουλευταὶ καὶ πᾶν ἄλλο ἐπίσημον πρόσωπον ἐρχόμενον εἰς Ἀθήνας, ἔπρεπε νὰ παρουσιάζηται εἰς τοὺς βασιλεῖς· ὁ μὴ παρουσιαζόμενος δὲν εἶχε καμμίαν εὐθύνην, ἀλλ' ἐθεωρεῖτο ὡς μία παράλειψις. Ὅθεν ἤμην οἱονεὶ προκεκλημένος νὰ τὸ πράξω. Διὰ τοῦτο μετέβην εἰς τὰ ἀνάκτορα εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν ὑπασπιστῶν, ἐκεῖ δὲ ἔτυχε νὰ ἦναι καὶ πάλιν ὑπασπιστὴς τῆς ἑβδομάδος ὁ Γαρδικιώτης καὶ ὁ Δ. Μαυρομιχάλης διαγγελεύς. Ἦσαν δ' ἐκεῖ πρὸς παρουσίασιν καὶ ἄλλοι βουλευταὶ καὶ γερουσιασταί, ἐν οἷς καὶ ὁ Λάμπρος Νάκος. Χαιρετίσας τὸν Γαρδικιώτην καὶ Μαυρομιχάλην ἐκάθησα, ὁ δὲ Γαρδικιώτης μὲ ἠρώτησε περὶ τῆς ἐκλογῆς καὶ εἴπομεν καὶ περὶ τοῦ στοιχήματος μεθ' ὃ παρουσιάσθην πρὸς τὸν Ὄθωνα, ὅστις μὲ περιεποιήθη ὑπερβαλλόντως.

Συνελθούσης τῆς Βουλῆς εἰς τὸ κατάστημα τὸ προσδιωρισμένον διὰ τὰς συνεδριάσεις αὐτῆς πρὸς ἐξέλεγξιν τῶν βουλευτικῶν ἐκλογῶν ἔγειναν ἀστειότατα πράγματα διότι ἐπεκυρώθη ἡ ἐκλογὴ τῆς Φθιώτιδος τοῦ ἀρχιλῃστοῦ Γιαταγάνα, διότι εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν ἐκλογῶν τούτων εὑρίσκετο καὶ οὗτος εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς Φθιώτιδος, εἰς δὲ τὴν ἐπαρχίαν τῆς Ἠλείας τῆς σαπουνοκασέλας, διότι οὕτως ἔγεινε μὲ τὸν Λυκοῦργον καὶ Λύσανδρον, εἰς δὲ τὴν ἐπαρχίαν Γυθείου τοῦ κοτέρου, διότι ὁ Ἀναστάσιος Μαυρομιχάλης ἐντὸς τοῦ πλοίου ἐκείνου ἐνήργησε τόσον τὴν ψηφοφορίαν, καθὼς καὶ τὴν διαλογὴν τῆς βουλευτικῆς ἐκλογῆς, εἰς δὲ τὴν ἐπαρχίαν Τριπόλεως τὴν ἐκ-

λογὴν τῶν σακκουλίων, ἐπειδὴ ὁ Ῥήγας Παλαμήδης ἐντὸς ἐσφραγισμένων σακκουλίων παρουσίασε τὰ ἔγγραφα.

Εἰς μίαν περίστασιν ὁ βασιλεὺς Ὄθων μὲ ἠρώτησεν, ἐὰν ἦτο ἀληθὲς ὅτι οἱ διευθύνοντες τὴν μεταβολὴν τῆς Γ' Σεπτεμβρίου, εἶχον ἀποφασίσει νὰ ἀνακηρύξωσιν ὡς βασιλέα τὸν Μιχαὴλ Σοῦτσον (Μιχαλ-Βόδαν). Ἐγὼ τοῦ ἀπήντησα ὅτι τοιοῦτον ἦτο ἄγνωστον πρὸς ἐμὲ καὶ ὅτι δὲν τὸ πιστεύω, μολαταῦτα θέλει ἐξετάσει τὸν Ἀνδρέαν Μεταξᾶν περὶ τούτου. Ἐξετάσας δὲ ἔλαβον ἀπάντησιν ὅτι οὐδὲν τοιοῦτον ὑπῆρξε καὶ τοῦτο ἀνέφερα πρὸς τὸν Ὄθωνα.

Ὁ βασιλεὺς Ὄθων ἐφέρετο τοῦ λοιποῦ πρὸς ἐμὲ εὐνοϊκῶς, ἀλλ' ὁ Γαρδικιώτης μὲ ἐρραδιούργει εἰς τὴν Αὐλὴν καὶ ἀντενήργει εἰς τὴν ἐπαρχίαν μου καὶ ἀντέπραττεν εἰς πάντα.

Κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἔτους 1848, ὅταν ἕνεκα τῶν διατρεχόντων εἰς τὴν Εὐρώπην, ὁ βασιλεὺς Ὄθων συνέστησε τὸ ὑπουργεῖον τοῦ Γεωργίου Κουντουριώτου, ἐξαπέστειλεν εἰς τὸ κατάστημα τῆς Βουλῆς τὸν Γαρδικιώτην, οὗτος δὲ προσκαλέσας ἰδιαιτέρως εἰς ἓν δωμάτιον τὸν Δ. Ν. Καλλιφρονᾶν, τὸν Δ. Χατζίσκον καὶ ἐμέ, μᾶς εἶπεν ἐκ μέρους τοῦ βασιλέως ὅτι ἔπεισε τὸν πρόεδρον τῆς νέας κυβερνήσεως Γεώργιον Κουντουριώτην νὰ συμπεριλάβῃ εἰς τὸ ὑπουργεῖον τὸν ἕνα ἐκ τῶν τριῶν τούτων ἀντιπροσώπων, καὶ νὰ συνεννοηθῶμεν νὰ δώσωμεν πρὸς αὐτὸν τὸ ἐγκριθὲν πρόσωπον διὰ νὰ γείνῃ ὁ διορισμός του. Ὁ Δ. Καλλιφρονᾶς καὶ ἐγὼ ἠρνήθημεν νὰ δεχθῶμεν τὴν θέσιν ταύτην, ὁ δὲ Χατζῖσκος, ὡς ἐκ τούτου θυμωθείς, ἠρνήθη καὶ οὗτος, ἀλλ' ἡμεῖς τὸν προετρέψαμεν νὰ δεχθῇ.

Εἰς τὸ ὑπουργεῖον Κουντουριώτη ἔλαβε μέρος καὶ ὁ Κρεστενίτης ὡς ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν. Οὗτος ἀπὸ ἀβροφροσύνην ἠθέλησε νὰ διορίσῃ τὸν Λύσανδρον Βιλαέτην συμπολίτην του καὶ ἀντιφερόμενον εἰς τὰ ἐπαρχιακὰ ὡς νομάρχην. Ἔλαβε λοιπὸν τὸ διάταγμα τοῦ διορισμοῦ του καὶ μετέβη εἰς τὸν βασιλέα πρὸς ὑπογραφήν. Ἡ Ἀμαλία ἦτο παροῦσα καὶ ἰδοῦσα τὸ διάταγμα ἐξέσχισεν αὐτό, εἰποῦσα εἰς τὸν Κρεστενίτην ὅτι ἔχασε τὸν νοῦν του. Μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ ὑπουργείου τούτου ἐλθὼν ὁ Σπυρο-Μήλιος κατὰ τὸ 1850 ὡς ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν κατώρθωσε νὰ συμπεριληφθῇ ὁ Λύσανδρος Βιλαέτης κατ' ἐκείνας τὰς βουλευτικὰς ἐκλογὰς ὡς ὑπουργικὸς ὑποψήφιος, καὶ ἀπὸ τὴν Ἠλείαν ὁ Κρεστενίτης ἔγραψε πρὸς τὴν Ἀμαλίαν, ἀπόντος τῆς βασιλέως εἰς τὴν Βαυαρίαν, ὅτι ἄλλοτε τὸν διορισμὸν τοῦ Λυσάνδρου ὡς νομάρχου ἐθεώρησε κακὸν καὶ τώρα θεωρεῖ φρόνιμον τὴν ὑπουργικήν του ὑποψηφιότητα. Ἡ Ἀμαλία ἐθεώρησεν ὑβριστικὸν τὸ ἔγγραφον τοῦτο καὶ δὲν ἀπήντησεν.

Εἰς τὴν Λεβαδείαν εἶχον ἐνεργηθῇ δημοτικαὶ ἐκλογαί. Εἰς τὴν μίαν τούτων κατὰ παρακίνησιν τοῦ Γαρδικιώτου καὶ τῶν συντρόφων του ἐνηργήθησαν παρανομίαι καταφανέσταται, δηλαδὴ ἐψηφοφόρησαν νεκροὶ καὶ

ἀπόντες, ἡ δὲ ἐκλογὴ ἐκερδήθη κατ' ἐμοῦ μὲ μόνον πέντε ἢ ἓξ ψήφους. Τῆς ἐκλογῆς αὐτῆς τὰ πρακτικὰ ἔφθασαν εἰς Ἀθήνας εἰς τὴν νομαρχίαν. Ἐγὼ ὑπέδειξα τὴν παρανομίαν ἥτις ἦτο ἀποδεδειγμένη ἀπὸ τὸν κατάλογον καὶ ὁ νομάρχης ὑπεσχέθη ὅτι θὰ ἀκυρώσῃ τὴν ἐκλογήν· Νομάρχης δὲ ἦτο τότε ὁ ὑποστράτηγος Δ. Μελετόπουλος. Παρ' ἐλπίδα ὅμως μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἔμαθον ὅτι ἡ ἐκλογὴ ἐπεκυρώθη καὶ τοῦτο κατ' ἀπαίτησιν τῆς βασιλίσσης. Τότε παρουσιάσθην εἰς τὴν βασίλισσαν (ὁ Ὄθων ἔλειπεν εἰς Βαυαρίαν) καὶ ἀνέφερα πρὸς αὐτὴν τὰ διατρέξαντα, ἡ δὲ βασίλισσα μοῦ ἀπήντησεν ὅτι δὲν ἔχει εἴδησιν ἀπὸ τὰ γενόμενα καὶ τὰ λεχθέντα εἶναι ἀνυπόστατα. Ἐγὼ εἶπον ὅτι πείθομαι εἰς τὰ λεγόμενα ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ νομάρχης παρηνόμησε καὶ θὰ τὸν καταγγείλω εἰς τὴν ἁρμοδίαν δικαστικὴν ἀρχὴν νὰ εὐχαρεστηθῇ καὶ ἐπιτρέψῃ τὴν εἰσαγωγήν του εἰς δίκην (ἐπειδὴ τότε τὸ τοιοῦτον τὸ ἐπρόβλεπε τὸ Σύνταγμα). Ἡ Ἀμαλία ἀκούσασα τοῦτο ἐθυμώθη ὑπερβολικὰ καὶ ἔγεινεν ἄλλη ἐξ ἄλλου καὶ ἐπὶ δέκα λεπτὰ ἔμεινε σιωπηλὴ καὶ ἀκίνητος· ἀπεσύρθη δ' ἀποτόμως εἰς τὰ ἰδιαίτερα δωμάτιά της, καὶ τούτου ἕνεκα ἀνεχώρησα καὶ ἐγώ.

Καταβαίνοντα δὲ τὴν κλίμακα τῶν ἀνακτόρων μὲ ἐπρόφθασεν ὁ διαγγελεὺς τῆς ἡμέρας ἐκείνης Κωνσταντῖνος Πάλλης, νῦν ἀπόστρατος συνταγματάρχης καὶ μοῦ εἶπεν ὅτι ἡ πρὸς τὴν βασίλισσαν διαγωγή μου δὲν ἦτο καλή, ὄχι μόνον διότι αὕτη εἶναι βασίλισσα, ἀλλὰ καὶ ἁπλῶς γυνή· ἐγὼ δὲ τοῦ ἀπήντησα ὅτι σκέπτομαι τὰ κατὰ τὴν ὁμιλίαν μου καὶ δὲν εὑρίσκω τίποτε ἄτοπον, ὅπερ ἐδύνατο νὰ δυσαρεστήσῃ τὴν βασίλισσαν. Ἡ Ἀμαλία δὲ τότε ἔγραψε πάντα ταῦτα καὶ τὰ τοῦ Κρεστενίτου πρὸς τὸν Ὄθωνα καὶ ἐκεῖνον μὲν ὠνόμασεν ὑβριστὴν ἐμὲ δὲ ἀπότομον. Τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν εἶχεν ἀναγνώσει ὁ ἐκεῖ τότε εὑρισκόμενος μετὰ τοῦ Ὄθωνος Δ. Μαυρομιχάλης διαγγελεύς, ὅστις ἔγραψε τὸ τοιοῦτον εἰς τὸν Κρεστενίτην γαμβρόν του ἐξ ἀδελφῆς.

Ὁ βασιλεὺς Ὄθων ἤργησεν ὀλίγον εἰς τὸ ταξείδιόν του αὐτό· εἶχε δὲ διαδοθῇ ὅτι ἡ αὐλὴ τῆς Βαυαρίας διὰ πολλοὺς γνωστοὺς λόγους καὶ πρὸ πάντων διὰ τὴν ἐναντιότητα τῆς Ἀμαλίας ὡς πρὸς τὸν διάδοχον τῆς Ἑλλάδος εἶχε κατορθώσει νὰ ἀπομακρύνῃ καὶ διαζευχθῇ τὴν Ἀμαλίαν. Τοῦτο εἶχε διαδοθῇ πολὺ περιωρισμένως ἀλλὰ μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Ὄθωνος πᾶσα φήμη διεσκεδάσθη.

Τὸ Σύνταγμα τῆς Γ' Σεπτεμβρίου εἶχε προτάξει τὸ ὑπουργεῖον, κατόπιν ἔθεσε τὴν βουλὴν καὶ ἔπειτα τὸ σῶμα τῆς Γερουσίας. Ἐθεωροῦντο δὲ οἱ τρεῖς πρόεδροι ἰσόβαθμοι δηλαδὴ ὁ πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου, ὁ τῆς βουλῆς, καὶ ὁ τοῦ σώματος τῆς Γερουσίας. Ὁ βασιλεὺς Ὄθων ἦτο τυπικώτατος εἰς τὰ τοιαῦτα καὶ κατὰ τὰς τελετὰς καὶ τὰ γεύματα καὶ τοὺς χοροὺς καὶ ἐπρόσεχε τὴν τάξιν· μόλον τοῦτο ἀγνοῶ πῶς συνέλαβε τὴν ἰδέαν εἰς τὰς παρουσιάσεις νὰ προτάττῃ τοὺς γερουσιαστὰς καὶ κατό-

πιν τοὺς βουλευτὰς καθὼς καὶ εἰς τοὺς χορούς τῆς αὐλῆς εἰς τὴν ἔναρξιν τοῦ χοροῦ χορευομένης τῆς πολωνέζας νὰ προτάττῃ τὸν πρόεδρον τῆς Γερουσίας. Εἰς τὸν πρῶτον χορὸν τῆς πρώτης βουλευτικῆς περιόδου προσέλαβεν ἡ βασίλισσα τὸν πρόεδρον τῆς Γερουσίας Γεώργιον Κουντουριώτην ἀντὶ τοῦ προέδρου τῆς βουλῆς Κανέλλου Δεληγιάννη. Ἰδὼν τοῦτο ὁ Κανέλλος Δεληγιάννης ἀμέσως ἀνεχώρησεν ἀπὸ τὸν χορὸν χωρὶς κἂν νὰ εἰδοποιήσῃ τὸν αὐλάρχην ἢ τὸν ὑπασπιστὴν τῆς ἑβδομάδος. Ὅταν μετὰ ταῦτα ἦλθεν ἡ σειρὰ τοῦ προέδρου τῆς βουλῆς οὐδεὶς ἐγνώριζε τί ἀπέγεινε καὶ συνέβη ἱκανὴ χασμωδία. Τοῦτ' αὐτὸ συνέβη καὶ μὲ τὸν πρόεδρον τὸν κατόπιν τοῦ Κανέλλου Δεληγιάννη Ῥήγαν Παλαμήδην εἰς μίαν παράταξιν. Ἀλλ' ὁ Παλαμήδης πονηρότερος ὑπῆγε τολμηρῶς καὶ καθεῖξε τὴν θέσιν του.

Κατὰ τὸ 1851 ὅταν ὁ βασιλεὺς Ὄθων ἀπεφάσισε νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Εὐρώπην, ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον καὶ ἔφερε τότε νόμον εἰς τὰς βουλὰς διαλαμβάνοντα ὅπως ἐν τῇ ἀπουσίᾳ του βασιλεύῃ ἡ βασίλισσα. Εἰς τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν Ἀναστάσιος Λόντος καὶ ὁ τῆς παιδείας Χρυσόγελως ἀντέταξαν ὡς μὴ προβλεπόμενον ὑπὸ τοῦ Συντάγματος καὶ τὸ ἐθεώρησαν ἀντισυνταγματικόν, ἀλλὰ τὰ ἄλλα μέλη τοῦ ὑπουργείου παρεδέχθησαν τοῦτο, τὸ ὁποῖον καὶ ἐπεψηφίσθη εἰς τὴν βουλήν. Συνῆλθον δὲ τότε εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς βουλῆς τὰ δύο σώματα, προσῆλθεν ὁ βασιλεὺς καὶ ἡ βασίλισσα παρόντος καὶ τοῦ προέδρου τῆς βουλῆς καὶ τοῦ προέδρου τῆς Γερουσίας καθὼς καὶ τοῦ Μητροπολίτου Ἀθηνῶν καὶ προέδρου τῆς Ἱερᾶς Συνόδου Νεοφύτου. Ἡ δὲ Ἀμαλία ἔδωκε τὸν νενομισμένον ὅρκον ἐνώπιον τῶν δύο βουλευτικῶν σωμάτων καὶ ὑπέγραψε τὸν δοθέντα ὅρκον καθὼς καὶ ὁ βασιλεύς, ὁ πρόεδρος τῆς βουλῆς καὶ τῆς Γερουσίας καὶ ὁ Μητροπολίτης, ὡς τοῦτο φαίνεται εἰς τὰ τότε πρακτικὰ τῆς βουλῆς.

Κατὰ τὸ 1854 ὅταν ὁ Μεντσικὼφ ἦλθεν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἐπαρουσιάσθη εἰς τὸν βασιλέα καὶ ἔμεινε σύμφωνος εἰς τὸν τότε προετοιμαζόμενον πόλεμον τῆς Ῥωσίας μετὰ τῆς Τουρκίας, ἤρχισεν ὁ Ὄθων μετὰ τῆς κυβερνήσεως νὰ προετοιμάζῃ τοὺς Ἕλληνας πρὸς τοῦτο. Ἅμα δ' ἔφθασεν ἡ ὥρα ἤρχισαν οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας νὰ συσσωματόνωνται καὶ νὰ δίδωνται εἰς αὐτοὺς ἀναλόγως τῶν σωμάτων των καὶ χρηματικὰ ποσά. Ἤρχισαν δὲ καὶ οἱ ἔξω Ἕλληνες τῆς Τουρκίας καὶ οἱ τῆς Θεσσαλίας καὶ οἱ τῆς Ἠπείρου καὶ Μακεδονίας νὰ διορίζωσιν ἀρχηγούς. Κατὰ τὴν Ἤπειρον οἱ Ἠπειρῶται ἐνέκριναν ὡς ἀρχηγὸν τῶν ὁπλοφόρων τὸν Κῖτσον Τσαβέλαν πραγματικῶς ἄνδρα δοξασθέντα κατὰ τὸν ἀγῶνα τοῦ 1821, ὁ ὁποῖος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καραϊσκάκη εἶχε θεωρηθῇ κατάλληλος διὰ τὴν θέσιν τῆς ἀρχηγίας καὶ ἐγένετο καὶ τοιοῦτος, ἀλλ' ἀγνοῶ πῶς τότε ἀπέτυχεν· ἐπίσης ἀπέτυχε καὶ κατὰ τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν στάσιν τοῦ 1836 διορισθεὶς ἀρχηγός· ὁ-

λίγον έλειψεν έὰν δὲν ἐπρόφθανεν ὁ Θεόδωρος Γρίβας δραστηρίως καὶ μὲ κίνδυνον νὰ διέλθῃ τὸν Ἀσπροπόταμον καὶ νὰ κτυπήσῃ τοὺς στασιαστὰς καὶ νὰ τοὺς καταβάλῃ, ἴσως ὁ Τσαβέλλας ἤθελεν ἀναγκασθῆ νὰ συνθηκολογήσῃ. Ἔχων λοιπὸν ὑπ' ὄψιν μου ταῦτα πάντα ἠθέλησα νὰ συστήσω τὸν Θ. Γρίβαν ὡς ἀρχηγὸν τῶν ὁπλιτῶν τῆς Ἠπείρου καὶ πολὺ περισσότερον διότι εἰς τὰ τελευταῖα ὁ Κῖτσος Τσαβέλλας, ἀγνοῶ τὴν αἰτίαν, εἶχε καταβληθῆ καὶ σωματικῶς, ἀλλὰ δὲν εἰσηκούσθην. Μάλιστα ὁ Κωνσταντῖνος Πάλλης διαγγελεὺς τότε τῆς αὐλῆς μοῦ εἶπεν ὅτι ὅστις θέλει νὰ φέρῃ ἐμπόδια εἰς τὸν διορισμὸν τοῦ Τσαβέλλα τοῦτο θὰ ἐθεωρεῖτο ὡς μία προδοσία. Ἀλλὰ δυστυχῶς αἱ ὑποψίαι μου ἐβεβαιώθησαν. Διότι τὸ ἰσχυρὸν ἐκεῖνο σῶμα τοποθετηθὲν εἰς ὀχυρὰν θέσιν κατὰ τὴν Ἄρταν διελύθη ἅμα παρουσιάσθησαν οἱ ἐχθροὶ χωρὶς νὰ ῥίψῃ ἀπὸ ἓν τουφέκιον ὁ καθεὶς κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ὁ δὲ Γρίβας μὲ τὸν υἱόν του Δημήτριον μίαν ἢ δύο ὥρας ἔξωθεν τῶν Ἰωαννίνων ἐπολέμησαν ἡρωϊκῶς κατὰ τοῦ ἐξελθόντος ἐκ τῶν Ἰωαννίνων στρατοῦ, καθὼς καὶ ἄλλα τινα ἀποσπάσματα ἑλληνικὰ ἐπροχώρησαν κατὰ τὴν Παραμυθίαν καὶ ἐκυρίευσαν καὶ ἓν μικρὸν φρούριον. Τὸ περιστατικὸν τοῦτο ἔκαμε τὸν βασιλέα νὰ σκεφθῇ καὶ λάβῃ μέτρα κατάλληλα καὶ εἰς μὲν τὴν Λαμίαν διώρισεν ἀρχηγὸν τὸν Γαρδικιώτην διὰ νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῶν τότε προχωρησάντων ἑλληνικῶν σωμάτων ἀρχηγοῦντος τοῦ Χριστοδούλου Χατζηπέτρου καὶ ὁμοῦ μὲ τὸν Γαρδικιώτην διέταξε ν' ἀκολουθήσῃ ὁ Χατζῖσκος καὶ νὰ τὸν ἀκολουθήσω καὶ ἐγώ, ἀμφότεροι ὡς σύμβουλοι. Κατὰ δὲ τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα ἀντὶ νὰ διορισθῇ ὁ Θ. Γρίβας ἄνθρωπος ἀποδεδειγμένης ἀνδρείας καὶ ἱκανότητος εἰς τὰ τοιαῦτα διωρίσθη ὁ Σπυρο-Μήλιος. Εἶναι γνωστὸν ποία φιλία μὲ συνέδεε μὲ τοῦτον, φιλία ἀνωτέρα καὶ συγγενείας, διότι εἰς ὅλον τὸ διάστημα τῆς γνωριμίας μας μὲ τὸν Μήλιον ἤμεθα ἀχώριστοι ἀλλὰ τὰ τότε πράγματα μὲ ἔκαμνον νὰ προτιμῶ διὰ τὸ αἴσιον ἀποτέλεσμα τοῦ σκοποῦ ἐκείνου τὸν Θ. Γρίβαν.

Μεταβάντες τότε εἰς τὴν Λαμίαν μὲ τὸν Γαρδικιώτην εὕρομεν κατὰ τὴν ὁροθετικὴν γραμμὴν εἰς θέσιν *Ἀσβέστη* ὑπὲρ τὰς δύο χιλιάδας καλοὺς ὁπλοφόρους ὑπὸ τὴν διοίκησιν διαφόρων ὁπλαρχηγῶν καὶ πρὸ πάντων ὑπὸ τὸν Εὐάγγελον Κοντογιάννην καὶ Παππακώσταν. Συσκεφθέντες λοιπὸν μὲ τὸν Γαρδικιώτην ἐνεκρίθη νὰ μεταβῶ ἐκεῖ μετὰ τοῦ Χατζίσκου καὶ νὰ πείσωμεν τὰ σώματα αὐτὰ νὰ ἐξέλθουν καὶ νὰ μεταβοῦν κατὰ τὴν Θεσσαλίαν καὶ πρὸ πάντων νὰ ἑνωθοῦν μὲ τὸν εὐδοκιμήσαντα τότε κατ' ἐκεῖνα τὰ μέρη Χριστόδουλον Χατζηπέτρον, ὅπερ ἐπράξαμεν. Ἐπεστρέψαμεν δὲ εἰς τὴν Λαμίαν διὰ νὰ ἐφοδιάσωμεν ἐκείνους μὲ πολεμοφόδια καὶ ὅσων ἄλλων εἶχον ἀνάγκην. Ἀλλ' ἐνῷ ἡμεῖς μὲ τὸν Χατζῖσκον ἐνηργοῦμεν ταῦτα πάντα, φαίνεται ὅτι ὁ Γαρδικιώτης δὲν ἠρέσκετο εἰς τὴν ἐνδυνάμωσιν καὶ συσσωμάτωσιν πρὸς τὸν Χατζηπέτρον, καὶ

εἶχεν εἰδοποιήσει τὸν Παπακώσταν περὶ τούτου, καὶ παρ' ἐλπίδα εἴδομεν αὐτὸν εἰς τὴν Λαμίαν. Τοῦτο ἔκαμε νὰ ἀναβληθῇ ἡ ἔξοδος τῶν ἑλληνικῶν αὐτῶν σωμάτων, ὁ δὲ Γαρδικιώτης τότε ἔκρινεν, ἀγνοῶ πῶς, νὰ ἀφήσῃ ὡς ὑπαρχηγὸν τὸν Ἰωάννην Κλίμακαν εἰς τὴν Λαμίαν. Ὁ δὲ Γαρδικιώτης ὁμοῦ μὲ τοὺς δύο συμβούλους καὶ μὲ δέκα στρατιώτας, μετέβη εἰς τὴν Ὑπάτην. Εἶχε δὲ διαδοθῇ ὅτι ἐπρόκειτο νὰ γείνῃ κατοχὴ παρὰ τῶν Ἄγγλων καὶ Γάλλων, καὶ εἶχε σταλῇ ἐντολὴ ἀπὸ τὰς Ἀθήνας νὰ σταλοῦν καὶ πυροβόλα εἰς τὸν Χατζηπέτρον. Τότε δὲ εἰς τὴν Λαμίαν εὑρίσκοντο πυροβόλα τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ ὑπὸ τὸν ἀξιωματικὸν Κουντουμᾶν, καὶ ἐπειδὴ ἐγὼ εἶχον φιλίαν μὲ αὐτὸν, ἐνεκρίθη νὰ μεταβῶ εἰς Λαμίαν διὰ νὰ τὸν πείσω νὰ λειποτακτήσῃ ὁμοῦ μὲ τὰ πυροβόλα, τοὺς πυροβολιστὰς καὶ ἅπαντα τὰ ἀναγκαῖα. Καὶ πραγματικῶς τὸν εὗρον προθυμώτατον, ἀλλ' ἦτο ἀνάγκη τότε νὰ εἰδοποιηθοῦν τὰ ἄτακτα σώματα. Ἔγραψα λοιπὸν πρὸς τὸν Γαρδικιώτην νὰ εἰδοποιήσῃ τὸν Κλίμακα νὰ φροντίσῃ περὶ τούτου καὶ νὰ εἰδοποιήσῃ τὸν ταγματάρχην Θανασοῦλαν Βαλτινὸν, τοποθετημένον εἰς τὸ Λιανοκλάδι, ἔξωθεν τοῦ ὁποίου ἔπρεπε νὰ διέλθῃ ὁ ἀξιωματικὸς Κουντουμᾶς μὲ τὰ πυροβόλα. Ὁ δὲ Γαρδικιώτης μοῦ ἀπήντησε καταφατικῶς, καὶ μοῦ ἔγραψε νὰ κάμω χρῆσιν τῆς ἐπιστολῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν Κλίμακα. Ἀλλ' ὁ Κλίμακας ἠρνήθη τὴν ἐντολὴν τοῦ Γαρδικιώτη, οὕτω δὲ δὲν ἐξετελέσθη ἡ λειποταξία αὕτη. Ἀπὸ ὅλας ὅμως τὰς ἐπαρχίας ἀδιακόπως ἐπεσωρεύοντο ὁπλοφόροι παρὰ τὰ μεθόρια τὰ ἑλληνικὰ, ἀλλὰ τότε πραγματοποιηθείσης τῆς κατοχῆς τῶν Ἀγγλογάλλων, ἐματαιώθησαν τὰ πάντα καὶ ἐσταμάτησαν ὅσοι ἦσαν ἕτοιμοι νὰ ἐξέλθουν ἐκ τῶν ἑλληνικῶν ὁρίων.

Πᾶς ἕλλην σκεπτόμενος μετὰ τὴν κατοχὴν, ἔβλεπεν ὅτι τὰ πάντα ἤθελον ματαιωθῇ, μολαταῦτα δὲν ἦτο ἀπίθανον ὅτι ἂν εἶχε πραγματοποιηθῇ ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα γενναῖον κίνημα καὶ ἂν ὅλα τὰ παρευρεθέντα σώματα κατὰ τὰ μεθόρια καὶ τὸ πυροβολικὸν ἤθελον εὐδοκιμήσει, ἂν μάλιστα διωρίζετο ἀρχηγὸς τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος ὁ τολμηρὸς ἐκεῖνος Γρίβας, τὰ δύο ταῦτα σώματα ἤθελον φέρει θρίαμβον κατὰ τὰς ἐπαρχίας ἐκείνας.

Ἅμα ἦλθεν ἡ κατοχὴ ἀμέσως διώρισαν ἀρχηγὸν τὸν κατὰ τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα εἰς Λαμίαν ἀρχηγὸν Δημήτριον Μαυρομιχάλην, τὸν ὁποῖον καὶ ἐπροβίβασαν εἰς ἀντισυνταγματάρχην. Ἡ νέα δὲ αὕτη ἑλληνικὴ κυβέρνησις ὀνομασθεῖσα τῆς κατοχῆς, ἔπαυσε τὸν Γαρδικιώτην, οὐχὶ μόνον ἀπὸ ἀρχηγὸν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν Αὐλήν. Ταῦτα πάντα τὸν Γαρδικιώτην τὸν κατελύπησαν καὶ τὸν κατέβαλον, ἀνεχώρησεν δὲ ἅπαντες οἱ περὶ αὐτὸν ἄνθρωποι τῆς κυβερνήσεως καθὼς καὶ ὁ Δ. Χατζῖσκος. Ἐγὼ δὲ καίτοι ἔχων πολλὰς ἀφορμὰς κατὰ τοῦ Γαρδικιώτου, διότι πολλὰ μοῦ παρενέβαλε προσκόμματα τόσον εἰς τὸ ἠθικὸν μέρος τῆς προαγωγῆς μου,

καθὼς καὶ εἰς τὰ ἰδιαίτερα συμφέροντά μου, μολοντοῦτο δὲν τὸν ἄφησα μεμονωμένον νομίσας εὐγενὲς καθῆκον νὰ μείνω μαζύ του πρὸς παρηγορίαν του, καὶ ἐλθὼν μετ' αὐτοῦ εἰς τὰς Ἀθήνας, τὸν ἠκολούθησα ἀκόμη καὶ εἰς τὴν νῆσον Κύθνον διαμείνας ἐκεῖ περίπου τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ τότε ἀνεχώρησα ὅταν μοῦ τὸ ἐπέβαλον κατεπείγουσαι ὑποθέσεις μου.

Κατὰ τὴν διαμονήν μας ἐν Κύθνῳ εἶχε διέλθει ἐκεῖθεν ὁ μακαρίτης Π. Ἀργυρόπουλος ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν. Ἐγὼ δὲ μετέβην εἰς ἐντάμωσίν του διὰ νὰ μάθω ἂν ἔχωσιν ἀληθείας τὰ διαδιδόμενα περὶ τοῦ Ὄθωνος ὅτι πρόκειται νὰ διωχθῇ. Ἔμαθον δὲ παρὰ τοῦ καλοῦ καὶ ἐντίμου τούτου ἀνθρώπου, ὅτι ὁ Ὄθων πρέπει νὰ ὑποστηριχθῇ εἰς τὸν θρόνον του, διότι ἄλλως ἡ Ἑλλὰς δύναται νὰ χάσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν της, ἐπειδὴ οἱ Γάλλοι ἐπεθύμουν τοῦτο καὶ σήμερον οὗτοι εἶναι δυνατοὶ διότι ἔχουν εἰς τὸν Πειραιᾶ δέκα χιλιάδας στρατὸν καὶ οἱ Ἄγγλοι εἶναι μόνον δύο χιλιάδες. Ἐξελθὼν δὲ τοῦ πλοίου ἀνεκοίνωσα τοῦτο εἰς τὸν Γαρδικιώτην.

Εἰς τὸ διάστημα δὲ τῆς διαμονῆς μου εἰς Κύθνον ἐκοιμώμην εἰς ἓν δωμάτιον μὲ τὸν Γαρδικιώτην· ὡς ἐκ τούτου ἐπίτηδες ἔδιδον ἀφορμὴν εἰς τοῦτον χάριν περιεργείας νὰ μανθάνῃ τὰ τῆς Αὐλῆς τοῦ Ὄθωνος. Ὁ δὲ Γαρδικιώτης μοῦ ἔλεγε πολλὰ καὶ πρὸ πάντων διὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Ὄθωνος ἀπὸ τὴν Βαυαρίαν κατὰ τὸ 1850, ὅτι τὰ διαδοθέντα τότε περὶ τῆς Ἀμαλίας ἦσαν ἀληθέστατα καὶ ὅτι ὁ Ὄθων ἔξωθεν τῆς Αἰγίνης ἐντὸς τοῦ πλοίου ἐδέχθη τὴν Ἀμαλίαν μὲ ψυχρότητα καθὼς καὶ ἅπαντας τοὺς μετ' αὐτῆς Αὐλικοὺς καὶ πρὸ πάντων τὸν Γαρδικιώτην, ὁ ὁποῖος κατεταράχθη ἰδὼν τοῦτο. Ἡ βασίλισσα ἰδοῦσα τὸν Ὄθωνα ἠγανακτημένον τὸν ἐπλησίασε καὶ τὸν ἠρώτησε τί ἔχει, αὐτὸς δὲ δὲν τῆς ἀπήντησεν, ἀλλ' αὕτη ὡς ἔξυπνος γυνὴ τὸ ἐννόησε καὶ κατώρθωσεν ὁμοῦ μὲ τὸν βασιλέα νὰ κατέλθουν εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ πλοίου καὶ ἐκεῖ πλέον ἠδυνήθη νὰ μεταβάλῃ τὴν ἀπόφασιν τοῦ Ὄθωνος. Μόλις δὲ ἀνέβησαν εἰς τὸ κατάστρωμα ἀμέσως ὁ βασιλεὺς διηυθύνθη πρὸς τὸν Γαρδικιώτην καὶ τὸν περιεποιήθη ἀρκετὰ καὶ ὁ Γαρδικιώτης ἔμεινε πολὺ ἱκανοποιημένος καὶ εὐχαριστημένος.

Κατὰ τὴν στάσιν τοῦ στρατοῦ κατὰ τὸ 1861 ὁ βασιλεὺς διώρισεν ἀρχηγὸν κατὰ τὴν Πελοπόννησον τὸν Γενναῖον Κολοκοτρώνην, ἀρχηγὸν δὲ τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ κατὰ τῆς ἀποστασίας τοῦ στρατοῦ εἰς τὸ Ναύπλιον τὸν ὑποστράτηγον Χάν, διέταξε δ' ἐμὲ νὰ συμπράττω μετ' αὐτοῦ, ἔχων ὑπὸ τὴν διοίκησίν μου καὶ τὸν νομὸν τῆς Ἀργολιδοκορινθίας. Ὅταν ἤθελα ν' ἀναχωρήσω διὰ τὴν θέσιν μου, ὁ βασιλεὺς μὲ ἠρώτησεν πῶς μοῦ φαίνεται αὐτὴ ἡ ἀποστασία τοῦ στρατοῦ καὶ ποία ἦτο δυνατὴ θεραπεία· τοῦ ἀπήντησα ὅτι βεβαίως ἡ ἀντιπολίτευσις ἔχει τὸν δάκτυλόν της εἰς τὰ τοιαῦτα καὶ φαίνεται νὰ κατώρθωσε τὴν διαφθορὰν τοῦ στρατοῦ, καὶ κατὰ τὴν ἰδέαν μου θεωρῶ καλὸν νὰ διαλυθῇ ἅπας ὁ τακτικὸς ἑλληνι-

κὸς στρατὸς καὶ νὰ μεταβοῦν οἱ στρατιῶται εἰς τὰς οἰκογενείας των νὰ ἐπιδοθοῦν εἰς τὰ οἰκιακά των ἔργα καὶ ἡ ἀραίωσις αὕτη θὰ ὠφελήσῃ, νὰ συμπληρώσῃ δὲ τὴν χωροφυλακὴν μέχρι πέντε χιλιάδων, διότι τὸ σῶμα τοῦτο ἀπεδείχθη τρανώτατα, ὅτι ὑποστηρίζει τὴν τάξιν, καὶ εἰς μὲν τοὺς δέκα νομοὺς νὰ προσδιορισθῇ ἡ δύναμις τῆς χωροφυλακῆς ἀναλόγως, χίλιοι δὲ ἐξ αὐτῶν ὡς ἐπίκουροι ἢ καὶ περισσότεροι νὰ τοποθετηθῶσιν εἰς τὴν Κόρινθον, οἱ δὲ ὑπόλοιποι εἰς τὰς Θήβας, καὶ ἀφοῦ παρέλθῃ ὁ ἁρμόδιος καιρὸς καὶ ἡσυχάσουν τὰ πράγματα, τότε πάλιν νὰ σχηματίσῃ νέον στρατόν. Ὁ δὲ Ὄθων μοῦ εἶπεν ὅτι εἰς τοιαύτην περίστασιν τί ἔχουν νὰ γείνοον ἐκεῖνοι οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ οἵτινες ὑπηρέτησαν τὸ καθεστός, ἐγὼ δὲ ἀπεκρίθην ὅτι οἱ μὲν καλοὶ καὶ ἱκανοὶ ἀξιωματικοὶ νὰ διορισθοῦν ὡς τοιοῦτοι εἰς τὴν χωροφυλακήν, οἱ δὲ ἄλλοι νὰ τεθοῦν εἰς ἀργίαν, τοποθετούμενοι κατὰ τὰς νήσους. Ὁ βασιλεὺς ἐνέκρινε τὴν γνώμην μου μοῦ ἐσύστησεν ὅμως ἄκραν ἐχεμύθειαν, ἕως ὅτου τελειώσουν τὰ Ναυπλιακά, ὅπερ καὶ ἐτήρησα. Μετὰ τὰ Ναυπλιακὰ ἐπιστρέψας εἰς Ἀθήνας εὗρον ἀλλέως τὰ πράγματα· ὄχι μόνον ὁ βασιλεὺς Ὄθων δὲν ἔθεσεν εἰς ἐνέργειαν τὴν ἰδέαν περὶ στρατοῦ, ἀλλ' ἀπεφάσισε νὰ κάμῃ καὶ προβιβασμούς, νὰ δώσῃ παράσημα καὶ ἄλλα πολλὰ πλεονεκτήματα. Προσεφέρθησαν δὲ καὶ εἰς ἐμὲ διὰ τοῦ τότε ὑπουργοῦ τῶν Ἐσωτερικῶν Χαραλάμπου Χρηστοπούλου, ἀλλ' ἐγὼ παρετήρησα εἰς τὸν ὑπουργὸν ὅτι ὄχι μόνον ὠφέλιμον, ἀλλὰ καὶ βλαπτικὸν εἶναι νὰ βραβευθοῦν οἱ στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοὶ μὲ σημεῖα ἐμφυλίου πολέμου καὶ ἀδελφικοῦ αἵματος, καὶ τὸν παρεκάλεσα νὰ εἰπῇ εἰς τὸν βασιλέα, εἰς ἐμὲ τοὐλάχιστον νὰ μὴ δώσῃ, διότι θ' ἀναγκασθῶ νὰ τὰ ἐπιστρέψω, μὴ ἐπιθυμῶν νὰ φέρω τὴν παραμικρὰν δυσαρέσκειαν διὰ τοῦτο. Καὶ διενεμήθησαν μὲν τὰ παράσημα καὶ ἐγένοντο οἱ προβιβασμοί, ἀλλ' ἡ ἀσθένεια ἐνεφώλευεν εἰς τὸν στρατὸν καὶ τὰ στρατιωτικὰ σώματα ἑνωθέντα μετὰ τοῦ στρατοῦ τῶν ἐπαναστατῶν εἰς ὃν ἐδόθη ἀμνηστεία πλὴν τῶν ἀρχηγῶν, προεκάλεσαν τὴν 10ην Ὀκτωβρίου καθ' ἣν ἀπεδιώχθη ὁ Ὄθων. Τὴν ἐπερχομένην ἐπανάστασιν προεῖδον καὶ ἐμήνυσα εἰς τὸν βασιλέα τὰ δέοντα διὰ τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη, νὰ ἀπομακρύνῃ δηλ. τὸν στρατὸν ἐκ τῆς πρωτευούσης, νὰ αὐξήσῃ τὴν χωροφυλακὴν καὶ νὰ διορίσῃ τὸν Θ. Γρίβαν ἀρχηγὸν καὶ στρατιωτικὸν διοικητὴν τῶν Ἀθηνῶν, συγχρόνως δὲ νὰ φέρουν ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν μὲ εὐϋπολήπτους ἀνωτέρους στρατιωτικοὺς ἀνάλογα σώματα φουστανελλοφόρων, ἀλλ' ἀπεκρούσθη ἡ ἰδέα αὕτη ἥτις ἦτο ἡ μόνη σωτήριος διὰ τὴν τότε βασιλείαν. Ἀπεναντίας δὲ ἐπεφόρτισαν στρατιωτικοὺς κατὰ τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα νὰ καταβάλουν πᾶσαν τυχὸν ἐπανάστασιν. Ἀλλὰ μόλις ἐξῆλθον τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τρεῖς ἢ τέσσαρας ἡμέρας ἐπῆλθεν ἡ μεταβολὴ τῆς Ι' Ὀκτωβρίου καὶ τοιουτοτρόπως ἐτελείωσεν ἡ σκηνὴ αὕτη ἀποπεμφθέντος τοῦ βασιλέως Ὄθωνος καὶ τῆς συζύγου του Ἀμαλίας. Α. Γεωργαντᾶς ὑποστράτηγος.

ΕΚ ΤΩΝ ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΩΝ
ΤΗΣ ΚΟΜΗΣΣΗΣ ΑΝΤΩΝΙΝΗΣ ΔΜΗΤΡΙΕΒΝΑΣ ΒΛΟΥΔΟΒ
ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΟΥ

. . . . Τότε εἰσέτι δὲν εἶχε λυθῆ ὁλοσχερῶς τὸ ζήτημα τοῦ Βελγίου (περὶ τὸ 1831)· ὑποκώφως ἐταράσσετο ἅπασα σχεδὸν ἡ Ἰταλία καὶ ἀγγελίαι οὐχὶ εὐάρεστοι ἀπηντῶντο ἐν ταῖς ἐφημερίσιν ἐξ Ἑλλάδος καίτοι ἡ περὶ τῶν ἰδίων ἡμῶν ὑποθέσεων ἀποκλειστικὴ φροντὶς μεγάλως ἀπησχόλει ἡμᾶς οὕτως ὥστε δὲν ἠδυνάμεθα νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν ἡμετέραν προσοχὴν ἐπὶ τῆς μικρᾶς ταύτης φλογὸς τῆς ἐκ τοῦ κρατῆρος τοῦ πολιτικοῦ Βεζουβίου ἐκπεμπομένης.

Ἐντούτοις ἤδη τῇ 5]17 Αὐγούστου ἔγραφον ἐκ Κερκύρας ἐν ταῖς ἐφημερίσι τὰ ἑξῆς: «Ἡ πρὸ πολλοῦ ἤδη ἀναφυεῖσα ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς νήσοις δυσαρέσκεια, ἰδίως ἐν Ὕδρᾳ ἔλαβε χροιὰν καθαρᾶς στάσεως. Οἱ Ὑδραῖοι κατέλαβον ἐν Πόρῳ τὴν φρεγάταν *Ἑλλάδα* καὶ ἕτερα Ἑλληνικὰ πλοῖα ἀποτεφρώσαντες αὐτά».

Τῇ 14]26 Αὐγούστου ἦλθεν ἀγγελία μᾶλλον καθησυχαστική, λέγουσα ὅτι ὁ Κυβερνήτης κόμης Καποδίστριας ἀνήγγειλε τὴν συγκάλεσιν τῆς Ἐθνικῆς συνελεύσεως κατὰ τὸν Ὀκτώβριον μῆνα καὶ ἐνεχείρισε διακοίνωσιν τοῖς ἀντιπροσώποις τῶν τριῶν Προστατίδων δυνάμεων, ἐξαιτούμενος τὴν ταχίστην λύσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητήματος πρὸς ἀποσόβησιν τῆς φθοροποιᾶς ἐφημέρου ἀβεβαίας καταστάσεως.

Ἐν τούτοις ὅτε ἤδη ἐπὶ τέλους πάντες οἱ Ῥῶσοι ἠτυχάσαμεν ψυχικῶς, ὅτε παρ' ἡμῖν ἐν τῇ οἰκογενείᾳ ἡμῶν ἐπῆλθε ψυχικὴ γαλήνη, αἴφνης ἐνέσκηψε κεραυνός. Λυπηρὰ ἀγγελία εἴς τε τοὺς γονεῖς μου καὶ εἰς ἡμᾶς ἐμέ τε καὶ τὴν ἀδελφήν μου, ἀφίκετο τόσον ἀργά, ὥστε κατὰ τὰ σύγχρονα μέσα τῆς ταχείας συγκοινωνίας καθίσταται ἀπίθανον. Μόλις τῇ 21 Ὀκτωβρίου εἰς Βερολῖνον καὶ τῇ 4 Νοεμβρίου εἰς Πετρούπολιν ἔφθασεν ἡ εἴδησις περὶ τοῦ τρομεροῦ θανάτου τοῦ Καποδιστρίου δολοφονηθέντος τῇ 11 Ὀκτωβρίου. Ἐν ταῖς πρὸς τὸν πατέρα ἡμῶν [1] ἐπιστολαῖς ἀνεφέραμεν τοῦτο ὡς ἁπλῆν φήμην, ὡς ἑξῆς:

«Βερολῖνον 21 Ὀκτωβρίου (2 Νοεμβρίου).

«Χθὲς κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν ξένης τινὸς κυρίας ἡ εὔθυμος συνδιάλεξις διεκόπη αἴφνης διὰ θλιβερωτάτης ἀγγελίας ἥτις ἐάν, ὃ μὴ γένοιτο, ἐπαληθεύσῃ, εἰμὶ βεβαία ὅτι μεγάλως θὰ λυπήσῃ ὑμᾶς τε καὶ ἐμέ. Λέγουσιν ὅτι ὁ Καποδίστριας, ὁ ἀγαθός, ὁ συνετός, ὁ ἀξιέραστος Καποδίστριάς μας, ὅστις κατέδειξε διὰ πλήρους ἀφοσιώσεως τὴν ἀφιλοκερδῆ ἀγάπην πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ἐδολοφονήθη ὑπ' αὐτῶν τούτων, οἵτινες δι-

1 Ὁ πατὴρ αὐτῆς κόμης Δημήτριος Ν. Βλοῦδοβ εὑρίσκετο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐν Πετρουπόλει, ἡ δὲ οἰκογένειά του ἐν Βερολίνῳ. (ὁ μεταφρ.)

τήρησαν τὴν ἀγνωμοσύνην καὶ θηριωδίαν, τὴν ζηλοτυπίαν καὶ ἀστάθειαν ἑνὶ λόγῳ ἅπαντα τὰ διακριτικὰ ἐλαττώματα τῶν προγόνων αὐτῶν καὶ ἐν γένει τῶν δημοκρατικῶν. «Tu n' es pas formé pour être revolutionnaire, pour siéger sur ces bancs égoïstes, toi né pour le devouement». Οὕτως ὁ Jules Janin ἀναγκάζει τὸν Μιραβῶ νὰ εἴπῃ πρὸς νεανίαν τινὰ ἐν τῷ μυθιστορήματί του· καὶ βεβαίως ὁ Μιραβῶ εἶχε πληρέστατα δίκαιον νὰ εἴπῃ τοῦτο. Ὁ ἔρως τῶν τοιούτων ἀνθρώπων πρὸς τὴν ἀπόλυτον ἐλευθερίαν δὲν εἶνε ἄλλο τι ἢ ὁ πόθος νὰ κορέσωσι τὴν φιλοδοξίαν, τὴν φιλαρχίαν καὶ ἅπαντα τὰ πάθη αὐτῶν».

Ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἐντυπώσεων κατεχομένη ἡ ἀδελφὴ ἔγραψε πρὸς τὸν πατέρα ταῦτα :

«Βερολῖνον 21 Ὀκτωβρίου 1831.

«Εἶνε ἆρά γε ἀληθὴς ἡ θλιβερὰ αὕτη ἀγγελία περὶ τοῦ θανάτου τοῦ κόμητος Καποδιστρίου, εἴδησις, ἣν ἀνέγνωμεν χθὲς ἐν τῇ Γερμανικῇ ἐφημερίδι; Ἐὰν δυστυχῶς ἔχεται ἀληθείας, ὑμεῖς ἤδη γινώσκετε τοῦτο ἐν Πετρουπόλει. Ὁποῖον τέλος διὰ τὸν Καποδίστριαν ὅστις ἐθυσίασε τὴν ζωὴν καὶ τὸν ἄνετον βίον ὑπὲρ τῆς εὐημερίας τῆς ἀγνώμονος πατρίου χώρας, καὶ κατὰ πόσον δυσχερὴς καθίσταται ἡ χαλιναγώγησις ἔθνους τοσοῦτον ἀτιθάσου οἷον τὸ Ἑλληνικόν! Καίτοι οὗτοι ὑπῆρξαν ἀείποτε ἀγνώμονες· πόσα δὲ παραδείγματα παρέχει αὐτὴ ἡ ἱστορία αὐτῶν περὶ τῶν διασήμων στρατηγῶν καὶ ῥητόρων καταδικασθέντων εἰς θάνατον καὶ ἐξορίαν, ἅμα τοὺς ἔσωζαν αὐτοὶ οὗτοι. Μέμφονται τοὺς βασιλεῖς ἐπὶ ἀγνωμοσύνῃ, ἐν τούτοις κατὰ πόσον ὀρθῶς λέγει ὁ Σαιξπεῖρος περὶ τοῦ λαοῦ :

Look, as I blow this feather from my fau
And as the air blows it to me again,
Obeying with my wind as I do blow,
And yielding to another, when it blows,
Commanded always by the greater gust,
Such is the linghtenes of you, common men. 1

Λυδία Βλοῦδοβ.

Τὴν εἰς τὰς ἐπιστολὰς ταύτας ἀπάντησιν τοῦ πατρὸς ἐλάβομεν τὴν 4]16 Νοεμβρίου :

»Γράφω ἀποκλειστικῶς ὅπως ἀπαντήσω εἰς σὲ καὶ πάντας ὑμᾶς. Αἱ ἐπιστολαὶ ὑμῶν μοὶ ἐκόμισαν τὴν λυπηρὰν εἴδησιν, ἣν ταυτοχρόνως ἔμαθον παρ' ἑτέρων καὶ ἐκ τῶν ἐφημερίδων, τὴν περὶ τοῦ τρομεροῦ θανάτου τοῦ προσφιλοῦς ἡμῖν Καποδιστρίου. Ἰδοὺ ἀμοιβὴ τῶν θερμῶν, ἀφιλοκερδῶν ὑπηρεσιῶν, ἃς προσήνεγκε τοῖς ὁμοφύλοις αὐτοῦ, θυσιάσας τὸ πᾶν ὑπὲρ αὐτῶν, ἀπάσας τὰς ἡδονὰς τοῦ βίου καὶ αὐτὴν δὲ τὴν ὕπαρξιν. «Les rois, ces illustres ingrats!» Ὁ λαὸς εἶνε πολὺ μᾶλλον ἀγνώμων ἢ οἱ βασιλεῖς. Καθ' ὅτι καὶ ἐκεῖνοι ἐκ τῶν βασιλέων οἵτινες δὲν ἔχουσιν ἀγαθὴν καρδίαν, τοὐλάχιστον φοβοῦνται τὴν φωνὴν τῆς Ἱστορίας· οἱ λαοὶ δὲ οὐδὲ περὶ αὐτῆς φροντίζουσι».

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἐν τῇ οἰκογενείᾳ ἡμῶν γενικὴ ἀδημονία καθ' ὅλου

1 Ἰδέ, ἐγὼ μὲν φυσῶ ἀπ' ἐμπρός μου τὸ πτερὸν τοῦτο,
ὁ δὲ ἄνεμος πνέων τὸ ἐπαναφέρει ἐπ' ἐμοῦ·
ὑπείκει μὲν εἰς τὴν ἐμὴν πνοὴν ὅταν φυσῶ,
ὑποχωρεῖ δὲ εἰς ἑτέραν ὅταν αὕτη πνέῃ,
καὶ διευθύνεται πάντοτε ὑπὸ τοῦ ἰσχυροτέρου ἀνέμου.
Τοιαύτη εἶνε καὶ ἡ ἐλαφρότης ἡμῶν τῶν κοινῶν ἀνθρώπων.

τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην καὶ μέχρι τοῦδε ζωηρῶς ἀναμιμνήσκομαι κατὰ πόσον ἔπασχον ἠθικῶς ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τῆς τελευτῆς ἑνὸς ἐξ ἐκείνων τῶν ἡρώων τῆς νεανικῆς ἡμῶν φαντασίας, οἵτινες παρίσταντο ἡμῖν ὡς ζῶντα ἀποσπάσματα τῆς ἱστορίας, ὡς ἡ προσωποποίησις τῶν ποιητικῶν εἰκόνων τῶν φιλτάτων ἡμῶν ἐκείνων συγγραφέων, οὓς ἐθεωροῦμεν ὑπερφυσικά τινα ἀθάνατα ὄντα, ἀπρόσιτα ταῖς ἀποπείραις τῆς ἀνθρωπίνης κακίας. Μεταξὺ αὐτῶν ὁ Καποδίστριας ὑπῆρξεν δι' ἐμὲ εἷς ἐκ τῶν τιμαλφεστάτων. Οἱ ὡραῖοι αὐτοῦ χαρακτῆρες, τὸ εὐγενὲς ἦθος, τὸ μελαγχολικὸν βλέμμα τῶν μεγάλων μελανῶν ὀφθαλμῶν του, ἐκείνων τῶν ἀνατολικῶν μελανῶν ὀφθαλμῶν, οἵτινες τοσοῦτον θέλγουσιν ὅταν ἐν τῇ ὑγρᾷ αὐτῶν ζοφερότητι σπινθηροβολῇ ἰδέα ἱερὰ ἢ εὐφυής, αὗται δὲ αἱ μέλαιναι ὀφρῦς τοσοῦτον διαφέρουσαι τῆς φαιᾶς αὐτοῦ κόμης ἥρμοζον αὐτῷ πληρέστατα Πάντα ταῦτα βλέπω καὶ σήμερον ἐνώπιόν μου καὶ ἀναμιμνήσκομαι ἄχρι τοῦδε ὅτι γαλήνιός τις καθαρὰ ἀτμόσφαιρα μοὶ ἐφαίνετο περικυκλοῦσα αὐτόν, ὡς ἐὰν ἐφωτίζετο τρόπον τινὰ ὑπὸ τοῦ δύοντος ἡλίου, οὗ ἡ ἀντανάκλασις ἐσχημάτιζε σέλας τι πέριξ τοῦ προσώπου του. Ἀδυνατῶ νὰ περιγράψω τὴν ζωηρὰν ταύτην γαλήνιον, ἀλλὰ μελαγχολικὴν ἐντύπωσιν, ἣν ἐνεποίει ἡ μορφὴ τοῦ Καποδιστρίου ἐπὶ τῆς παιδικῆς φαντασίας μου, ἐντύπωσιν ἥτις οὐδόλως ἠλλοιώθη ὅτε ἤδη εἶδον αὐτὸν τῷ 1826 ἐν Πετρουπόλει. Τότε ὅμως εἶχον ἴδῃ αὐτὸν στιγμιαίως ἐν τῷ θερινῷ μόνον κήπῳ καὶ τῇ Λεωφόρῳ τοῦ Ναυαρχείου. Ἡμεῖς τότε ἤδη σπουδαίως ἐξεπαιδευόμεθα· ἐν τῷ διαστήματι τῆς ἡμέρας, ἐπ' ὀλίγον ἐμένομεν παρὰ τῇ μητρί, ἡ ὥρα δὲ τοῦ περιπάτου ἦτο ἀποκλειστικῶς ἡ ἐλευθέρα ἐκ τῶν ἐνασχολήσεων ὥρα. Πρὸ δύο ὅμως ἐτῶν ἐβλέπομεν αὐτὸν καθ' ἑκάστην ἐν Ἔμσῃ ἐν τῷ περιπάτῳ, καὶ ἐκεῖ ἐβλέπομεν αὐτὸν παρὰ τῇ μητρὶ καὶ δὶς συνέπεσε νὰ ἔλθῃ καθ' ἣν ὥραν ἡ μήτηρ καὶ ἡ μάμμη ἐνεδύοντο καὶ τὸν παρεκάλουν ν' ἀναμείνῃ ἐπί τινας στιγμάς. Ἐκεῖ ἡ ἔκφρασις τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ καὶ ἡ γαλήνιος γλυκεῖα συμπεριφορὰ πρὸς κοράσιον (ἤμην δὲ τότε μόλις δώδεκα ἐτῶν), τοσοῦτον ἰσχυρῶς ἐπενήργησαν ἐπ' ἐμοῦ. Ἐκ βρεφικῆς ἡλικίας ἐσυνηθήσαμεν ν' ἀκούωμεν μετὰ πόσον ἄκρας εὐνοίας ἀνέφερον περὶ αὐτοῦ ὁ πατὴρ καὶ ἡ μήτηρ ἡμῶν, ὁ Δάσκοβ, ὁ Ζοοκόβσκιη, ἐν ἀρχῇ δὲ καὶ ὁ Σεβερὶν ὅστις μεταγενεστέρως προσῆλθεν εἰς τὸ ἀντίθετον κόμμα, ἀλλ' οὐδέποτε ὅμως ἀπεφάσισε νὰ εἴπῃ τι περὶ αὐτοῦ κακόν. Πρὸς τὸν Καποδίστριαν καὶ τὸν Καραμζῖνον ἡ οἰκογένεια ἡμῶν εἶχεν ἐξαιρετικήν τινα ἀγάπην. Οὕτως ἡ μνήμη αὐτοῦ παρέμεινε εἰς ἐμὲ τὰ μάλιστα ἀγαπητή. Ἀφ' ἑτέρου ἐὰν ἐν τῇ ἐπιστολῇ μου ἐφάνην τοσοῦτον δυσμενῶς διατεθειμένη κατὰ τῶν Ἑλλήνων, τοῦτο ὑπῆρξεν ἁπλῆ ἔξαψις ἀγανακτήσεως, ὅλως ἀναρμόστου ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ· καθ' ὅτι ἡ δολοφονία ὑπῆρξεν ἔργον καθαρᾶς κακίας καὶ τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ πληρέστατα κατεῖδε καὶ ἀπηρνήθη πᾶσαν ἐν τῷ

ἐγκλήματι τούτῳ ἐνοχὴν αὐτοῦ. Ὅτε ὁ ἕτερος τῶν δολοφόνων ἤδη ἐν τῷ τόπῳ τῆς καταδίκης ἀπετάθη πρὸς τὸν λαόν, ἐξαιτούμενος συγγνώμην πρὸ τοῦ θανάτου, ὅλον τὸ παριστάμενον πλῆθος εἰς ἀπάντησιν «Ἀνάθεμα, ἀνάθεμα!» ἐκραύγασεν ὁμοφώνως. Ὑπάρχει τι σπαρακτικὸν ἐν τῷ ἀναθεματισμῷ τούτῳ τοῦ λαοῦ ἑνὸς τῶν ἀναξίων μελῶν αὐτοῦ, προδότου τῆς πατρῴας χώρας, στιγματίσαντος τὴν δόξαν τῆς πατρίδος, τὴν δόξαν τοῦ μεγάλου ἡρωϊκοῦ ἀγῶνος. Ἐν τούτοις ἐπὶ πόσον χρόνον εἷλκυε μεγάλως τὴν ἡμετέραν προσοχὴν ὁ ἀγὼν οὗτος! Μεθ' ὁπόσου θερμοῦ ἐνδιαφέροντος ἠκολούθουν τὰς φάσεις αὐτοῦ παιδιόθεν ἔτι! Ἐνόμιζον ὅτι νῦν κατὰ τὴν παροῦσαν πεζὴν ἐποχήν, διεδραματίζοντο πάλιν ἅπαντες οἱ ἀξιοθαύμαστοι ἆθλοι τῆς μυθικῆς ἐποχῆς τοῦ Ὁμήρου, ὅτι οἱ ἡμίθεοι τῆς ἀρχαιότητος πάλιν ἐνεφανίσθησαν ἐπὶ τῆς γῆς. Ἅπαντα τὰ μαθήματα καὶ αἱ ἀναγνώσεις τοῦ δωματίου ἐν ᾧ ἐμελετῶμεν τὰ μαθήματα ἡμῶν, ἅπασαι αἱ ἀφηγήσεις τοῦ παιδικοῦ ἡμῶν κοιτῶνος περὶ τῆς γείτονος ἡμῶν Ἀνατολῆς, περὶ τῶν δεινῶν τοῦ ἀγῶνος, περὶ τῶν καταδυναστευομένων Χριστιανῶν, περὶ τῶν εὐμορφοτάτων αἰχμαλώτων Ὀθωμανίδων, ἅπαντα ταῦτα τὰ γνωστὰ ἀντικείμενα ἐπαναλαμβάνοντο ἤδη ἐπὶ ἔτη ὁλόκληρα ἐν ταῖς ἐκ Πελοποννήσου καὶ τῶν Ἑλληνικῶν νήσων εἰδήσεσι, καὶ ἐν τοῖς ποιήμασι τοῦ Βύρωνος καὶ ἐν ταῖς μεταφράσεσι τοῦ Κοζλὸβ καὶ Ζοοκόβσκιη. Πάντα ταῦτα ἤρξαντο λαμβάνοντα δι' ἐμὲ πραγματικωτέραν ὄψιν κατὰ τὸ ἔτος 1814, καίτοι ἤμην εἰσέτι κοράσιον. Ζῶντας ἀντιπροσώπους τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους εἶδον ὀλίγους. Ἀναμιμνήσκομαι ἐν τούτοις τοῦ νέου Ζακυνθίου Καρβέλλη, ὅστις ἠγάπα μίαν τῶν συγγενῶν ἡμῶν· μοὶ ἐφαίνετο ὅμως ἀνάξιος τοῦ λαοῦ αὐτοῦ· ἦτο τόσον ζωηρὸς καὶ εὔθυμος, ὡς ἐὰν τὸ ἔθνος του δὲν ἐτήκετο ἐν δουλείᾳ καὶ τυραννίᾳ. Πολλῷ μᾶλλον συνεβιβάζοντο πρὸς τὸν τύπον ὑφ' ὃν ἐγὼ ἐφανταζόμην τοὺς νέους Ἕλληνας, δύο γυναῖκες, ἀμφότεραι εὐμορφόταται ἐν τῇ νεότητί των, ἡ πτωχὴ γραῖα Δάρια Γιεγόροβνα, Ἑλληνὶς σύζυγος κοζάκου, καὶ ἡ γραῖα μαρκησία Μαρούτζη [1], ἧς οἱ ἀρχαϊκοὶ χαρακτῆρες, ἡ μελαγχολικὴ καὶ εὐγενὴς ἔκφρασις καὶ τὸ σοβαρὸν ἀνάστημα παρέμεινον ἐν τῇ μνήμῃ μου ἄχρι τοῦδε, καὶ ἥτις μοὶ ἐφαίνετο ἡ ἀφομοίωσις τῆς Ἑκάβης. Αἱ δύο αὗται γυναικεῖαι μορφαὶ καὶ τὸ εὔμορφον πρόσωπον τοῦ Καποδιστρίου, ἰδοὺ τὸ πᾶν ὃ παρίστατο εἰς ἡμᾶς ζωντανὸν ἐκ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ἔτους 1821 κατ' οἶκον κατὰ τὸ γεῦμα, περὶ τὴν τράπεζαν ἐδιηγοῦντο ἀείποτε τὰς περὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως διαφόρους εἰδήσεις ἅπαντες οἱ ἐνήλικες μετὰ πάσης τῆς ζωηρᾶς ῥητορικῆς δεινότητος, ἀνήγγειλον πρὸς ἀλλήλους τὰ ἡρωϊκὰ ἀνδραγαθήματα ἢ τὰ τρομερὰ μαρτύρια περὶ ὧν ἐλαμβάνομεν γνῶσιν, καὶ ἔκτοτε ἤδη ἤρχισα ἐγὼ νὰ θεωρῶ τὸν Μεττερνίχ, τὸν Κάστλρεϊ καὶ τὸν Στάτφορδ ὡς ἀπάνθρωπα ὄντα καὶ ἐχθρῶς δια-

1 Πιθανῶς Μουρούζη (ὁ μεταφρ.)

κείμενα πρὸς πᾶν ὅ τι εἶχεν ἡ Ῥωσία ἱερὸν καὶ τιμαλφές. Τότε ἤδη τὸ ὄνομα τοῦ Σατωβριάνδου ὡς πολιτικοῦ ἀνδρὸς καὶ συγγραφέως κατέστη προσφιλὲς καὶ συγγενὲς εἰς ἐμέ. Πάντα ταῦτα ὅμως δὲν παρίσταντο ἡμῖν καθαρῶς, καίτοι πολλῷ ἐναργέστερον τῶν μυθωδῶν ἐντυπώσεων τῆς βρεφικῆς ἡλικίας ἐναργέστερον καὶ πραγματικώτερον, καθ' ὅτι ζῶν πρόσωπον ὁ τέως μετὰ τοῦ κόμητος Στρόγονοβ, διαμένων ἐν Κωνσταντινουπόλει Δάσκοβ, αὐτὸς οὗτος εὑρίσκετο μεταξὺ ἡμῶν καὶ ἐνώπιον ἡμῶν ἀφηγεῖτο πρὸς τοὺς γονεῖς τὸν φόνον τοῦ Πατριάρχου καὶ τῶν λοιπῶν ἀρχιερέων, τοὺς φόνους καὶ τὰς βασάνους τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Χριστιανῶν [1].

Ἐνθυμοῦμαι ἰδίως ὅτε ὁ Δάσκοβ ἐπέστρεψε καὶ διηγεῖτο ὅτι μετὰ τοῦ κόμητος Στρόγονοβ ὀλίγου δεῖν ἐνέκλεισαν αὐτὸν ἐν τῷ Ἑπταπύργῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῷ γνωστῷ ἐκείνῳ Πύργῳ, ὅστις εἶνε τὸ μεταβατικὸν οἴκημα ἢ οὕτως εἰπεῖν σταθμὸς ἐν τῇ ὁδῷ τῇ ἀγούσῃ πρὸς τὸν βίαιον θάνατον, ὁτὲ μὲν διὰ στραγγαλισμοῦ, ὁτὲ δὲ διὰ καρατομήσεως καὶ ἄλλοτε δι' ἀποπνιγμοῦ ἐν τῷ Βοσπόρῳ. Ἐνθυμοῦμαι κατὰ πόσον τὸ πρὸς τὸν Δάσκοβ σέβας μου ηὐξήθη διά τινος συμπαθείας ἐν τοῖς πρὸς αὐτὸν αἰσθήμασι ἃ ἅπαντες ἠγαπῶμεν ἐκ ψυχῆς ὡς πατρικὸν φίλον. Νῦν δὲ μὲ καταλαμβάνει τρόμος ἐπὶ τῇ ἰδέᾳ τοῦ τρομεροῦ κινδύνου ὃν διέτρεξεν ὑπὲρ τῆς προστασίας τῶν χριστιανῶν μαρτύρων, περὶ ὧν ὁ κόμης Στρόγονοβ μετὰ θάρρους καὶ εὐγενῶς ἐμερίμνα ἐν ὀνόματι τῆς Ῥωσίας, *καίτοι κατεῖχεν ἀνεπαρκεῖς ὁδηγίας καὶ ὅλως ἐστερεῖτο μέσων πρὸς βεβαιοτέραν προστασίαν αὐτῶν τε* καὶ τῆς ἰδίας αὐτῶν ὑπάρξεως. Τὸ αἴσθημα τοῦτο τοῦ ἀκράτου τρόμου διὰ τὸν παρελθόντα κίνδυνον, ὃν διέτρεχε φίλτατον πρόσωπον, συχνάκις μὲ καταλαμβάνει καὶ μέχρι τοῦδε. Ἐν αὐτῇ τῇ στιγμῇ τοῦ κινδύνου ἐναπομένω τρόπον τινὰ ἄναυδος, ὑπερφυσική τις γαλήνη μὲ καταλαμβάνει, ἅπαξ ὅμως παρελθούσης τῆς καταιγίδος, πα-

1 Ἐν τῷ γνωστῷ ἱστορικῷ Περιοδικῷ συγγράμματι «Ῥωσικῷ Ἀρχείῳ (Ρούσκιη Ἀρχίβ) κατεχωρίσθη πρὸ ἐτῶν ἡ ἑξῆς: ἐπιστολὴ τοῦ ἀνωτέρω Δ. Δάσκοβ πρὸς τὸν καθηγητὴν Δημήτριεβ, ἣν οὐχὶ ἄσκοπον θεωρῶ νὰ παραθέσω ἐνταῦθα:

«Πέραν Κ)πόλεως 16 Ἀπριλίου 1821.

«Τὰ τρομερὰ γεγονότα, ὧν δυστυχῶς καθ' ἑκάστην γινόμεθα μάρτυρες, βεβαίως εἶνε ἤδη ὑμῖν γνωστά. Εἰς τοὺς μέχρι τοῦδε παθόντας προσετέθη καὶ ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τριῶν μητροπολιτῶν. Καὶ οἱ τέσσαρες ἀπηγχονίσθησαν τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα. Τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ τὸ σῶμα τοῦ Πατριάρχου ἑβδομηκονταετοῦς γέροντος παρεδόθη πρὸς ἐξύβρισιν τοῖς Ἰουδαίοις, καὶ ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν. Ἡ καρδία μου αἱμάσσει, ἐνταῦθα καὶ πρὸ πολλοῦ ἤδη ἤθελον ἀπέλθει εἰς Ὀδησσόν, ἐὰν δὲν μὲ ἐκράτει ἡ δευτέρα καταπειστικὴ αἴτησις τοῦ βαρῶνος Στρόγονοβ, ὅστις φρονεῖ ὅτι τῷ εἶμαι ἀναγκαῖος κατὰ τὰς σπουδαίας σημερινὰς περιστάσεις. Καὶ ἡμεῖς τὸν αὐτὸν διατρέχομεν κίνδυνον ἐκ τῆς ἄκρας αὐθαιρεσίας τοῦ Ὀθωμανικοῦ ὄχλου. Αἱ οἰκίαι τῶν εὐρωπαίων ἔμειναν ἄθικτοι, πολλοὶ ὅμως ἐξ αὐτῶν ἐφονεύθησαν ἐν τοῖς ὁδοῖς. Πρὸ τεσσάρων ἡμερῶν ὅμως ἐπῆλθεν ἡ τάξις. Ἡ κυβέρνησις ἔλαβε μέτρα τινά. Δάσκοβ».

ραχρῆμα μὲ καταλαμβάνει ἄφατός τις τρόμος καὶ φόβος, ἀδυνατῶ ἄνευ φόβου ν' ἀναμνησθῶ, ν' ἀναλογισθῶ τὸ τί ἠδύνατο νὰ συμβῇ, καὶ ἐπιθυμῶ νὰ κλείσω τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ νὰ φύγω μακρὰν τοῦ μὴ συμβάντος τούτου δυστυχήματος. Τούτου ἕνεκεν, φρονῶ, μὲ κατέθελγον ἀείποτε οἱ τελευταῖοι στίχοι «τῆς θαλάσσης», τοῦ γνωστοῦ ποιήματος τοῦ Ζουκόβσκιη.

Καὶ ὁ ζόφος ἀπαλείφεται καὶ τὰ νέφη ἀπέρχονται
Ἀλλὰ πλήρης τῆς τέως τρικυμίας σου
Ἐπὶ πολὺ ἀνυψοῖς τὰ πεφοβισμένα κύματα
Καὶ ἡ γλυκεῖα λαμπρότης τῶν ἐπιστρεψάντων οὐρανῶν
Οὐχὶ ταχέως σοὶ ἐπιστρέφει τὴν γαλήνην.
Ἀπατηλὴ εἶνε τῆς ἠρεμίας σου ἡ θέα
Ὑπὸ τὸ ἠρεμοῦν χάος σου ὑποκρύπτεις τρικυμίαν. . . .

Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν ζώντων προσωπικῶς γνωστῶν, ἀντικείμενα τῆς ἀγάπης καὶ ἀφοσιώσεως ἡμῶν ἦσαν καὶ ἐκεῖνα τὰ ἰδανικὰ πρόσωπα, ἅτινα ἐθεωροῦμεν ὡσαύτως ζῶντα σχεδόν, ἤτοι τὰ ἐν τοῖς ἔπεσι περιγραφόμενα καὶ ἅτινα ἀνεγινώσκομεν. Τὰ πρόσωπα ταῦτα ὑφίσταντο δι' ἐμὲ ὅπως οἱ ἀπόντες γνώριμοί μου. Τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας ἠδυνάτουν νὰ ὑποφέρω ὡς ἔθνος, καθ' ὅτι ἐν τῇ Ἰλιάδι ἀφωσιώθην ψυχῇ τε καὶ σώματι ὑπὲρ τῶν Τρώων τῶν ὑπερασπισάντων τὴν πατρίδα αὐτῶν ἐναντίον ὅλης ὁμάδος ξένων ἐθνοτήτων ἢ τοὐλάχιστον κρατῶν. Ἀείποτε ἐφρόνουν, ὅτι ἡ Τροία εὑρίσκετο τότε ἐν τῇ αὐτῇ θέσει ἐν ᾗ ἡ Ῥωσία τῷ 1772, καίτοι ὁ Λυκοῦργος, ὁ Κόδρος, ὁ Σωκράτης, ὁ Ἐπαμεινώνδας ἦσαν οἱ ἡμίθεοί μου· τοῦτο δὲ ἀποκλειστικῶς καθ' ὅτι οὗτοι ἢ ἐπεξήρχοντο κατὰ τῆς εἰσβολῆς τοῦ ἐχθροῦ, ἢ ἦσαν ἀείποτε ἀφωσιωμένοι τοῖς ὁμοφύλοις αὐτῶν ὑφ' ὧν τέως ἠδικοῦντο. Πόσον μᾶλλον ᾐσθανόμην πλήρη ἀπέχθειαν πρὸς τοὺς τελευταίους τούτους. Ἔκτοτε ὅμως ἀφ' ὅτου ἡ Ἑλλὰς ὑπέκυψε τῷ ζυγῷ τῶν Ὀθωμανῶν καὶ πάλιν ὅπως ἡ Ῥωσία εἶχεν ὑποκύψει τῷ ζυγῷ τῶν Ταταρων, οἱ Ἕλληνες ἔγειναν Ῥῶσοι κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Γαβριὴλ καὶ τῆς Ἀβδότιας Λαριτόνοβνας (τουτέστιν ὀρθόδοξοι) οἱ δὲ Ῥῶσοι Ἕλληνες κατὰ τὴν ἔκφρασιν τῆς Δάριας Γρεγόροβνας (ἕνεκα τῆς αὐτῆς αἰτίας τῆς ὁμοδοξίας) οὗτοι δι' ἐμὲ ἀνεγεννήθησαν καὶ «*ἐμβῆκαν εἰς τὴν καρδιάν μου*» κατὰ τὴν κοινὴν τοῦ λαοῦ ἔκφρασιν. Ἡ ἁπλοϊκὴ αὕτη περὶ τῶν ἐθνοτήτων πεποίθησις τῶν ἁπλοϊκῶν ἀφηγητῶν μου ἦτο ὀρθοτάτη. Ἐν διαστήματι τριῶν αἰώνων καὶ ἡμίσεως ἐν ἁπάσῃ τῇ τέως Βυζαντιακῇ Αὐτοκρατορίᾳ μία μόνη δρὰξ χριστιανῶν ἐν τῷ φυσικῷ φρουρίῳ τῶν ἀγρίων ὀρέων, διετήρησε τὴν αὐτονομίαν καὶ ἐλευθερίαν, περιοριζομένη βαθμηδὸν ἐν τοῖς στενοῖς αὐτῆς ὁρίοις, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου μὴ παύουσα ἐκγυμναζομένη ἐν τῇ ἀνίσῳ πάλῃ· ἅπας ὁ λοιπὸς πληθυσμὸς Ἑλληνικός τε καὶ Σλαυικός, ὑπέκυψε τῷ Ὀθωμανικῷ ζυγῷ. Καθ' ὅλην ὅμως τὴν διάρκειαν τοῦ πολυχρονίου τούτου ζυγοῦ καὶ τότε ὅτε οἱ Νορμανδοὶ μετὰ τῶν Ἄγγλων, οἱ Βα-

ριάγοι μετὰ τῶν Σλαύων, οἱ Φράγκοι μετὰ τῶν Γάλλων, Λογγοβάρδοι μετὰ τῶν Ἰταλῶν ἐδείκνυον παράδειγμα πλῆρες συγχωνεύσεως, οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Σλαῦοι μόνον δὲν συνεχωνεύθησαν μετὰ τῶν Τούρκων, ἀπαραλλάκτως ὅπως ἐπὶ δύο ὅλους αἰῶνας οἱ Ῥῶσοι δὲν συνεχωνεύθησαν μετὰ τῶν Τατάρων. Μικραί τινες φυλαὶ ἢ κάλλιον εἰπεῖν ἐπίσημοί τινες Σερβικαὶ οἰκογένειαι ἐξετουρκίσθησαν ἐν Βοσνίᾳ καὶ Ἀλβανίᾳ *Σπάγιοι* ὀνομασθέντες, τὸ θρήσκευμα ὅμως μόνον τὸ Ὀθωμανικὸν παραδεχθέντες· ἀπαραλλάκτως ὅπως παρ' ἡμῖν ἐν τῇ Δυτικῇ Ῥωσίᾳ ἀρχαῖαι ῥωσικαὶ οἰκογένειαι ἐξεπολωνίσθησαν τὸ ῥωμαιοκαθολικὸν δόγμα ἀσπασθεῖσαι. Μόνον τὸ ὀρθόδοξον θρήσκευμα ἐν ἁπάσαις ταῖς μᾶλλον δειναῖς καὶ διεξοδικαῖς περιστάσεσι ἐτήρησεν ἀλώβητον παρά τε τοῖς Ἕλλησι καὶ ἡμῖν τὴν ἐθνικότητα καὶ τὴν ἐνέργειαν ἐν τῇ σταθερᾷ πίστει, ὅτι εἶνε ἡ ἐλπὶς τῶν ἀπελπιζομένων, ἡ ἄγκυρα τῆς σωτηρίας τῶν τέκνων αὐτῆς καὶ ὅτι «πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς».

«Τί ἐστὶ Τουρκία;» ἠρώτησέ τις τὸν Ἕλληνα ἐπίσκοπον Νικηφόρον Θεοτόκη[1] ὅτε οὗτος ἐμόναζεν ἤδη ἐν τῇ Δανίλοβοκαρία μονῇ περὶ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. «Ἡ Τουρκία εἶνε χώρα ἔνθα ἀθροίζονται ἅπαντα τὰ ἄριστα δῶρα τῆς φύσεως καὶ ἅπαντα τὰ κακουργήματα τῆς ἀνθρωπίνης αὐθαιρεσίας» ἀπήντησεν ὁ γεραρὸς πρεσβύτης. Ἐξ αὐτῆς τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων καθυποτάξεως τῆς Ἑλλάδος μεταξὺ τῆς Ῥωσίας ἢ τῶν Ῥώσων καὶ τῶν Ἑλλήνων οὐδέποτε ἔπαυσαν αἱ φιλικαὶ σχέσεις καί τοι αἱ δυνάμεις τοῦ κράτους ἡμῶν δὲν εἶχον εἰσέτι τοσοῦτον ἑδραιωθῆ ὥστε νὰ παρέξῃ χεῖρα ἀρωγὸν δι' ὅπλων, μέχρι οὗ ἡ Ῥωσία παραδεξαμένη τὸ οὕτως ἀποκαλούμενον Εὐρωπαϊκὸν σύστημα, δὲν ἐξήγειρε τοσοῦτον τοὺς φόβους καὶ τὴν ζηλοτυπίαν τινῶν ἐκ τῶν *φίλων δυνάμεων*, οὕτως ὥστε ἡ πεπολιτισμένη αὕτη Εὐρώπη σχεδὸν ἅπασα ἐπετέθη κατὰ τῆς Ῥωσίας πρὸς διαφύλαξιν τῆς ἀγρίας αὐθαιρεσίας καὶ τοῦ ζοφεροῦ κράτους τῶν Ἀγαρηνῶν. Ἐπὶ πολὺ ἦτο παραδεκτέα ἡ φράσις «ἡ εὐρωπαϊκὴ συναυλία» Θεὲ πόσον δυσαρμονικῶς μέλπουσι τὰ μέλη τῆς μουσικῆς ταύτης συμφωνίας! Πόσον ἁρμόζουσιν αὐτοῖς οἱ ἑξῆς στῖχοι τοῦ Κριλόφ:

Ὑμεῖς δὲ, φίλοι, ὅπου ἂν καθήσητε
Οὐδέποτε θέλετε γείνει μουσικοί.

Ἐν τούτοις ἡ ἱερὰ ἰσχὺς τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τῆς αὐτῆς Ἐκκλησίας κατίσχυσαν τῶν προσκομμάτων τῆς διπλωματίας καὶ ἐν ἁπάσαις ταῖς γωνίαις τῆς Μόσχας εὗρον ἄσυλον τὰ μετόχια τοῦ Ἄθωνος καὶ τῶν Ἑλληνικῶν καὶ Σλαυικῶν μονῶν, δαψιλῶς εὐεργετουμένων ὑπὸ τῶν Τζάρων ἡμῶν καὶ πλουσίων ἰδιωτῶν· ἀφ' ἑτέρου ἐν τούτοις οἱ προσκυνηταὶ ἡμῶν πάσης τάξεως τῆς κοινωνίας, καὶ μετ' εὐλαβείας ἀπερχόμενοι εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ

[1] Ὁ γνωστὸς Κερκυραῖος πρώην ἐπίσκοπος Νέας Ῥωσίας καὶ ἀρχιεπίσκοπος Ἀστραχὰν προσκληθεὶς εἰς Ῥωσίαν ἐπὶ Αἰκατερίνης.

Ἄθωνα ἐπέστρεφον γινόμενοι αὐτόπται μάρτυρες τῶν δεινοπαθημάτων τῶν ἐν Ἀνατολῇ χριστιανῶν καὶ ἐνέσχυον αὐτοὺς διὰ τῶν προσωπικῶν τούτων σχέσεων, ὑποστηρίζοντες τὴν πνευματικὴν μετὰ τῆς μεγάλης τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἐκκλησίας σχέσιν. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ Πατριάρχαι τῆς Ἀνατολῆς ἐπεσκέπτοντο τὴν Ῥωσίαν οἱ μὲν πρὸς συλλογὴν ἐράνων, ἕτεροι πρὸς ὑποστήριξιν τῆς πίστεως καὶ διαφώτισιν τῶν ἀμφιβολιῶν τοῦ Ῥωσικοῦ ἔθνους κατὰ τὰς περιστάσεις ἐκείνας ὅτε ἡ μητρόπολις τοῦ Κιέβου ἤρξατο ἀποτρέπουσα τὸ ποίμνιον αὐτῆς τῆς εὐθείας ὁδοῦ καὶ τοῦτο ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῶν Λιθουανῶν καὶ Πολωνῶν ἡγεμόνων. Εἷς ἐκ τῶν Ἑλλήνων τούτων Πατριαρχῶν ὁ Ἱερεμίας ἔφερεν εἰς Βονωνίαν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου πρὸς τὴν Ἄνναν Γόνσκαγια ἥτις διὰ τὴν ἐν λόγῳ εἰκόνα ἀνήγειρε τὸν πρῶτον ναὸν τῆς διασήμου Ποποτζαγιεβσκάγια Λαύρας. Ἀξιοπερίεργον εἶνε ὅτι ἐννέα ἔτη μόνον πρὸ τῆς καταστροφῆς τοῦ Σερβοβουλγαρικοῦ κράτους ὑπὸ τοῦ Ἀμουρὰτ ἐν τῷ Κοσσυφοπεδίῳ ἡ Ῥωσία τὸ πρῶτον ἀπέκρουσε νικηφόρως τοὺς Ταττάρους ἐπὶ Δημητρίου Δονσκόϊ, ὀλίγα δὲ ἔτη μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ Ἰβὰν Βασίλιεβιτζ ἀπέσεισε τὰ τελευταῖα συντρίμματα τοῦ ζυγοῦ τῶν Ταττάρων. Ὁ ἱεράρχης Κυπριανὸς ἐκόμισεν εἰς Ῥωσίαν πολύτιμα χειρόγραφα ἐκ τῶν κατερημωθεισῶν Σλαυικῶν μονῶν· ἡ Σοφία Παλαιολόγου ἔφερε μεθ' ἑαυτῆς εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ἡγεμόνος τὴν πρὸς τὰς τέχνας ἀγάπην ἐκ τῆς δευτέρας πατρίου αὐτῆς χώρας τῆς Ἰταλίας, ἔνθεν καὶ εἶχε προσκληθῆ μεταξὺ πολλῶν ὁ Ἀριστοτέλης τῆς Βονωνίας Fioravanti ὁ οἰκοδομήσας τὰς μητροπόλεις τοῦ Κρεμλίνου.

Ἡ θεία Πρόνοια, οὕτως εἰπεῖν, ἐχορήγει τῇ Ῥωσίᾳ πρὸς διαφύλαξιν τὴν διαθήκην τῆς πίστεως καὶ τὸ ἐξ Ἀνατολῆς φῶς τῆς παιδείας. Ἐὰν ὑπῆρξεν αὕτη ἄξιος φύλαξ τοῦ πολιτισμοῦ ἀδυνατῶ ν' ἀποφανθῶ, τὴν πίστιν ὅμως ἐτήρησε μέχρι τοῦδε σταθερῶς καὶ ἱερῶς. Ἡ πνευματικὴ αὕτη σχέσις μεταξὺ ἡμῶν καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης ἀκατάβλητος οὖσα τῇ Δυτικῇ Εὐρώπῃ, κατέστη καταληπτὴ εἰς τὴν Αἰκατερίνην τὴν Μεγάλην καὶ κατέθελγε τὴν φαντασίαν αὐτῆς, ἐνῷ ταυτοχρόνως ἐθέρμαινε τὴν γυναικείαν αὐτῆς καρδίαν. Ἡ λύσις τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος ἐφαίνετο τότε ἁπλουστάτη συνισταμένη εἰς τὴν ἁπλῆν ἐξ Εὐρώπης ἀπέλασιν τῶν Τούρκων. Προέκειτο μόνον τίς ἐκ τῶν δυνάμεων ἠδύνατο ν' ἀναλάβῃ τοῦτο; τότε εἰσέτι ἤλπιζον εἰς ἑδραίαν ὕπαρξιν τῶν δυναστικῶν συμμαχιῶν, ἡ Αἰκατερίνη δὲ ἐσκέπτετο περὶ Ῥώσου μεγάλου δουκὸς ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως καθημένου ὡς βεβαιοῦσιν. Ἐν πάσει περιπτώσει αἱ νίκαι καὶ αἱ κατακτήσεις ἡμῶν μεγάλως ἀνύψωσαν τὸ πνεῦμα τῶν ἐν Τουρκίᾳ χριστιανῶν, κατέστησαν συγγενῆ τὴν ἰδέαν τῆς μεταξὺ τῶν Ῥώσων καὶ αὐτῶν σχέσεως καὶ συνεβάλλοντο ἵνα ἐπονομασθῶσι *τοῦ Ῥωσικοῦ κόμματος* ἐκεῖνοι οἱ Ἕλληνες, οἵτινες εἶχον ἐλπίδας εἰς τὴν ὑποστή-

ριξιν τῶν ὁμοδόξων αὐτῶν. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ἔτους 1793 ἀνεφάνη νέα ἐλπίς, ἡ ἐπὶ τοὺς Γάλλους, οἵτινες ἀπανταχοῦ ἀνεκήρυττον τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἔρριπτον τὰς στρατιὰς αὐτῶν ἀπανταχοῦ καὶ εἰς βοήθειαν πάντων ἐκείνων οἵτινες ἐξανίσταντο ἐν οἱαδήποτε χώρᾳ καθ' οἱουδήποτε. Ἐν τούτοις ἐν τῷ νέῳ συνόλῳ τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων ἡ Ῥωσία κατεῖχε τὴν πρώτην θέσιν καὶ φυσικῶς ἐγεννῶντο αἱ ἐλπίδες ἁπάντων τῶν ὁμοδόξων ἡμῶν. Νῦν, ἐφαίνετο, ἐπῆλθεν ἡ ὥρα τῆς ἀμοιβῆς ἀντὶ πάντων τῶν δεινῶν τῆς δικαιοτάτης ἀμοιβῆς, καθ' ὅτι τίς μᾶλλον ὑπέκειτο ὑπὸ τὸν ζυγόν; τίς ἕτερος ἢ αἱ χριστιανικαὶ ἐθνότητες τῆς Ἀνατολῆς παρέμειναν τοσοῦτον πισταὶ ἐν τῷ χριστιανισμῷ καὶ ταῖς Εὐρωπαϊκαῖς ἀρχαῖς; Πρὸς μεγίστην ὅμως τῶν Ὀρθοδόξων χριστιανῶν δυστυχίαν ὁ Αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος ὑπέκυψε τῷ *μυστικισμῷ*. Ἀπραγματοποίητοι ἰδέαι περὶ ἱδρύσεως *Χριστιανικοῦ Συνδέσμου* ἁπάντων τῶν ἀνάκτων πρὸς διατήρησιν τῆς εἰρήνης, παρέσυρον αὐτὸν πρὸς σχηματισμὸν τῆς *Ἱερᾶς Συμμαχίας*. Ἡ ἀείποτε πρακτικὴ Ἀγγλία πρώτη ἠρνήθη, ἡ δολία Αὐστρία προσεκολλήθη ἁπλῶς ἐκ φιλοφροσύνης, ἀλλ' ἐγίνωσκε μεταγενεστέρως νὰ μεταχειρισθῇ τὸ ζήτημα συμφώνως πρὸς τὰ ἴδια αὐτῆς καὶ μόνον συμφέροντα· μόνος ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας εἰλικρινῶς εἶχε συμπάθειαν πρὸς τὴν Συμμαχίαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τοῦ θρησκευτικοῦ ἐρεθισμοῦ. Νῦν ἐκ τῆς Συμμαχίας ταύτης ἐναπολείπεται μόνον μία χαλυβδίνη πλὰξ προσηρμοσμένη ἐπὶ τῶν κιόνων τῆς Νεύσκαρια Λαύρας μετὰ τῶν κεχαραγμένων ἐπ' αὐτῆς ὅρων τῆς συνθήκης, εἰς μνήμην τῆς ἀγαθῆς ἐκ μέρους ἡμῶν προαιρέσεως καὶ τῆς τῶν ἄλλων ὠφελείας.

Οἱ Ἕλληνες ἐν τούτοις δὲν ἠδύναντο νὰ φαντασθῶσι κἂν, ὅτι ἐν ταῖς συνδιασκέψεσι ταύταις τῶν μοναρχῶν δὲν θὰ ὑψωθῇ ἡ πανίσχυρος φωνὴ τῆς Ῥωσίας ὑπὲρ αὐτῶν.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐν Τουρκίᾳ σουλτάνος ἦτο ὁ ἀναμορφωτὴς Μαχμούδ. Κυρία φροντὶς τῶν Ὀθωμανῶν ἀναμορφωτῶν ὑπῆρξεν ἡ ἵδρυσις τῆς μοναρχίας διὰ τῶν δημεύσεων. Οἱ πασσάδες, ἰσχυροὶ καὶ πλούσιοι ἦσαν διοικηταὶ διαφόρων ἐπαρχιῶν· ἡ δὲ Ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ στρατὸς ξένων ἐστρατοπεδευμένων ἐν μέσῳ τῆς Εὐρώπης. Ἓν ἐκ τῶν κυρίων προσώπων τοῦ ἐμφυλίου τούτου πολέμου καὶ εὐνοούμενος τοῦ Σουλτάνου, ὁ Χαλὲτ Ἐφένδης ἦτο προσωπικὸς ἐχθρὸς τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, τοῦ διοικητοῦ τῶν Ἰωαννίνων, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν τοῦ κατόχου τῶν Ἰωαννίνων, οὗ ἡ φιλοδοξία δὲν εἶχεν ὅρια, οἱ δὲ θησαυροὶ ἀριθμόν. Τὸν Ἀλῆ πασᾶν ἐγὼ ἐθεώρουν ὡς τὸν τύπον τῆς ὀθωμανικῆς ποιήσεως. Τὴν εἰκόνα αὐτοῦ εἶδον ἐν τῷ Ἀγγλικῷ πονήματι «Ἀπομνημονεύματα περὶ Ἀλβανίας» τοῦ ἡμετέρου Ἄγγλου ἰατροῦ Χόλλανδ, ὃν βεβαίως δὲν ἐνθυμοῦμαι, ἀλλ' ὅστις ἀπέστειλε τὸ πόνημα εἰς τὸν πατέρα μου ὡς «δῶρον παρὰ τοῦ συγγραφέως». Ἐὰν κρίνῃ τις κατὰ τὴν εἰκόνα, ἡ φυσιογνωμία τοῦ Ἀλῆ πασᾶ

ἦτο περιεργοτάτη. Ὁ κακὸς γέρων εἶχε κανονικοὺς εὐγενεῖς χαρακτῆρας, τύπον Καυκασιανὸν καὶ ὀφθαλμοὺς ἐπιμήκεις, μεγάλους, μετὰ μεγάλων βλεφαρίδων, αἵτινες ἔδιδον εἰς τὴν μορφὴν αὐτοῦ γενικὴν λεπτότητα, ἐνῷ ὅλως διάφορον χαρακτῆρα ἔφερε τὸ τρομερὸν, κακὸν, ὀργίλον στόμα αὐτοῦ. Ὁσάκις ἔβλεπον τὴν μορφὴν αὐτοῦ ἀείποτε παρίστων ἐν τῇ φαντασίᾳ μου τὸν πασᾶν τῆς νύμφης τῆς Ἀβύδου, ὁ δὲ Σελὴμ, ἐναντίον τῆς τοῦ ποιητοῦ διαβεβαιώσεως (ὅστις ὀφείλει νὰ γινώσκῃ τὸ ἔργον του) κατ' ἐμὲ ἐθεωρεῖτο ἀείποτε Ἕλλην, υἱὸς χριστιανῆς ἐν πάσῃ περιπτώσει ἕτοιμος νὰ δράμῃ εἰς Πελοπόννησον πρὸς βοήθειαν τῶν Ἑλλήνων. Μολονότι φρονῶ ὅτι ὁ Βύρων τὸν πασᾶν αὐτοῦ τῆς Ἀβύδου ἀντέγραψεν ἐκ τῆς φύσεως, λίαν πιθανῶς ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν Ἀλῆ ἢ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Βελῆ πασᾶ παρ' ᾧ ἐφιλοξενήθη ἐν Πελοποννήσῳ. Ἡ λαμπρὰ ἀφήγησις τῆς παρουσιάσεως ἐνώπιον τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἐν τῷ θερινῷ αὐτοῦ ἀνακτόρῳ ἐν Τεπελένι εἶνε τοῖς πᾶσι γνωστή [1].

Τοιοῦτος παρίστατο εἰς τὴν παιδικὴν ἡμῶν φαντασίαν ὁ Ἀλῆ πασᾶς. Ἔτυχε τῆς εὐνοίας τοῦ Σουλτάνου διὰ τοῦ φόνου τοῦ ἰδίου αὐτοῦ πενθεροῦ καὶ διὰ τοῦτο διωρίσθη πασᾶς ἐν Ἠπείρῳ. Ἐκεῖ κατ' ἀρχὰς ἤρξατο κολακεύων τὴν Γαλλίαν τὴν καταλαβοῦσαν τὴν Δαλματίαν καὶ τὰς νήσους κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Γαλλικῆς δημοκρατίας· ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ὅμως ἠπάτησεν αὐτοὺς καὶ διὰ τοῦτο προὐβιβάσθη εἰς πασᾶν ὅλης τῆς Ῥούμελης. Τὴν Ἤπειρον, τὴν Μακεδονίαν καὶ ὅλην σχεδὸν τὴν Ἑλληνικὴν Χερσόνησον αὐτὸς οὗτος κατέλαβεν. Ἀπεπειράθη ἐν πρώτοις νὰ ἀποστείλῃ δολοφόνους εἰς Κωνσταντινούπολιν κατὰ τοῦ εὐνοουμένου τοῦ Σουλτάνου καὶ τοῦ προσωπικοῦ αὐτοῦ ἐχθροῦ, ἀλλὰ τὸ σχέδιον ἀνεκαλύφθη. Ὁ Χαλὲτ ἐσώθη καὶ ὁ ὑπερήφανος πασᾶς κατεδικάσθη εἰς θάνατον, ὡς δοῦλος ἀπειθής. Τότε δὴ ὑψώσας τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ βουλόμενος νὰ ὀχυρωθῇ ἐν Πελοποννήσῳ, προσεκάλεσεν εἰς τὰ ὅπλα ὅπως λάβωσι μέρος εἰς τὴν ἐπανάστασιν οἱ Ἕλληνες τῆς Πελοποννήσου, ὑποσχόμενος ἐν περιπτώσει νίκης κατὰ τοῦ Σουλτάνου ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν. Τῇ προσκλήσει αὐτοῦ μετὰ χαρᾶς προσέδραμον οἱ Ἕλληνες, καὶ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τοῦ ἐμφυλίου ἀγῶνος τῶν Τούρκων, ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις βαθμηδὸν ἐλάμβανε πλειοτέρας διαστάσεις. Ἁπάσας τὰς τέως κατακτήσεις αὐτοῦ ὁ Ἀλῆς ἠδυνάτει νὰ διατηρήσῃ, ἐν τούτοις ἐπὶ τρία ἔτη παρέμεινεν ἐν Ἰωαννίνοις, παρέχων καθ' ἅπαν τὸ διάστημα τοῦτο τοῖς χριστιανοῖς τὰ μέσα πρὸς πορισμὸν πολεμεφοδίων καὶ πυρίτιδος εἰς ἐξοπλισμὸν τῶν ἐμπορικῶν αὐτῶν πλοίων οὕτως, ὥστε ἐντὸς ὀλίγου διαστήματος ἐσχηματίσθη ὁλόκληρος στολίσκος ἀτρομήτων καταδρομικῶν, ἐφ' ὧν ἐδοξάσθησαν ὁ Κανάρης καὶ ὁ Μιαούλης. Ὁ δὲ ἄτακτος, ἀτελεύτητος, κοπιώδης ἐν τοῖς ὄρεσι καὶ χαράδραις ἀγὼν διεξή-

1 Βύρωνος, Τσάϊλδ Ἀρολδ ἆσμα Β'.

γετο ὁλόκληρον δεκαετηρίδα διὰ μικρῶν στρατιωτικῶν σωμάτων, ὁδηγουμένων ὑπὸ τῶν ἀνδρείων ὁπλαρχηγῶν Κολοκοτρώνη, Γρίβα, Καραϊσκάκη, Χατζῆ Πέτρου καὶ τῶν ἀδελφῶν Βότζαρη. Ὁλόκληρος σειρὰ ἐτῶν παρῆλθεν ἔκτοτε, πολλαὶ ἀπογοητεύσεις ἐπῆλθον καὶ εἰς αὐτὰ ταῦτα δὴ τὰ πρόσωπα· ἐν τούτοις ἡ καρδία μου συνεστάλη ἤδη κατὰ τὴν προβεβηκυῖαν ἡλικίαν, ὅτε ἐγνώρισα τοὺς υἱοὺς τοῦ Βότζαρη καὶ Κολοκοτρώνη, καὶ εἶδον τὸν πολιὸν ἀλλ' εἰσέτι ζωηρὸν, τὸν ἥρωα Χατζῆ Πέτρον· τοσαύτην ἰσχυρὰν ἐντύπωσιν προὐξένησαν ἐπ' ἐμοῦ τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἐν τῇ νεότητί μου.

Κατ' ἐκείνην ἀκριβῶς τὴν ἐποχὴν γραμματεὺς τοῦ κράτους καὶ ἕνεκα τῆς μεγίστης αὐτοῦ ἐπιρροῆς σχεδὸν ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν ἦτο ὁ κόμης Καποδίστριας. Ἦτο Κερκυραῖος ἐκπαιδευθεὶς ἐν τῷ Πανεπιστημείῳ τῆς Παδούης. Ἡ πρὸς τὴν ξενοκρατείαν ἀπέχθεια αὐτοῦ ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πατρίδα αὐτοῦ, ἔνθα καί τοι νέος κατεῖχε σπουδαίαν θέσιν. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος εὐχαρίστως ἐδέχετο τοὺς προθύμους ν' ἀντιπαλαίσωσι παντὶ σθένει τῷ Ναπολέοντι καὶ ὁ Καποδίστριας ἀνέλαβε τὴν Ῥωσικὴν ὑπηρεσίαν τῷ 1809.

Περίεργον ὅτι δύο διπλωμάται ἡμῶν κατέχοντες κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὰς μᾶλλον ἐξεχούσας ἐν τῇ ἐξωτερικῇ πολιτικῇ θέσεις, καὶ οἵτινες ἐθεώρουν τὰ γεγονότα ὑφ' ὅλως Ῥωσικὴν ἔποψιν ἐπιστάμενοι τὰ συμφέροντα καὶ τὰς συμπαθείας τῶν Ῥώσων οὕτως, ὅσον οἱ πλεῖστοι τῶν Ῥώσων ἀγνοοῦσιν αὐτὰ, ἀμφότεροι οὗτοι ἦσαν ξένοι καὶ οὐδὲ κἂν Ῥῶσοι ὑπήκοοι, ὁ Καποδίστριας καὶ ὁ Πότζο-δὶ-Βόργο. Ὅταν ἀναγινώσκῃς τὰς διακοινώσεις αὐτῶν περὶ τοῦ ζητήματος τῆς Πολωνίας καὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ, καταλαμβάνεσαι ὑπὸ ἀδημονίας ἀναλογιζόμενος ὅτι παρ' ἡμῖν τοῖς Ῥώσοις τόσον ὀλίγοι ὑπάρχουσιν οἱ κατάλληλοι ἄνδρες νὰ κατίδωσι κἂν ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα εἰς τοὺς ἐν τῇ Ῥωσικῇ ὑπηρεσίᾳ ξένους ἐφαίνοντο τόσον καθαρὰ καὶ ἁπλούστατα καὶ τοσοῦτον ἐπηλήθευσαν μεταγενεστέρως. Τὸν Πότζο-δὶ-Βόργο εἶδον δὶς μόνον ἐν Βερολίνῳ καὶ ἡ λαμπρὰ συνδιάλεξις αὐτοῦ, ὁ τρόπος αὐτοῦ ὡς ἀνδρὸς ἀνήκοντος τῇ ἀνωτάτῃ τάξει μὲ κατέθελγον, μολονότι ἐγὼ ἠδυνάμην ἁπλῶς νὰ ἐκφράσω περὶ αὐτοῦ γνώμην ὡς εὐγενεστάτου καὶ εὐφυεστάτου συνδαιτυμόνος καὶ οὐχὶ ὡς πολιτικοῦ ἀνδρός. Οἱ μέλανες ὡς ἄνθραξ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἔλαμπον οὐχὶ ὅμως δι' ἐκείνου τοῦ γαληνιαίου φωτὸς ὅπως τὸ τοῦ Καποδιστρίου· ἅπασα δὲ ἡ ἐξωτερικὴ αὐτοῦ μορφὴ ὑπῆρξεν ἡ τῶν Μεσημβρινῶν Χωρῶν, ὅλως ὅμως ἰδιόρρυθμος. Ὀλίγον τι μετὰ ταῦτα ἤρξαντο ἀναφέροντες περὶ τῆς ἀσθενείας αὐτοῦ καὶ ὅτι ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ ἕνεκα ὁλοσχεροῦς ἀπωλείας τοῦ μνημονικοῦ αὐτοῦ. Ἀποκλειστικῶς διὰ τοῦ ἐξαιρετικοῦ νοῦ καὶ τῆς κρίσεως πολιτικοῦ ἀνδρὸς, ὁ Πότζο ἐγίνωσκε κατὰ βάθος τὰς ἀνάγκας

καὶ τὸ ὑπὸ τῆς φύσεως προδιαγεγραμμένον πρόγραμμα τῆς Ῥωσίας. Ὁ Καποδίστριας ὡς ὀρθόδοξος ἐξεμάνθανε νῷ τε καὶ καρδίᾳ.

Εὗρον ἐν τῷ ἡμερολογίῳ μου σημείωσιν ἄγνωστον πόθεν ἐρανισθεῖσαν ὑπ' ἐμοῦ, ἐκ συνδιαλέξεως ἐπιστολῆς ἢ συγγράμματος. «On ne comprend pas la Russie parcequ' on y cherche une nation et la Russie est une eglise». Πιθανὸν νὰ εἶνε τοῦτο ὑπερβολή, ὑπάρχει ὅμως ἀρκετὴ ἀλήθεια ἐν τῷ χαρακτηρισμῷ τούτῳ. Μολοντοῦτο ὁ Καποδίστριας, ἕνεκα τῆς ἐξόχου αὐτοῦ ἀρετῆς, προσεπάθει νὰ γνωρίσῃ τὴν Ῥωσίαν ἰδίως κατὰ τὴν ἧττον πολυάσχολον ἐποχὴν τῆς ὑπηρεσίας αὐτοῦ (1809—1811), ὅτε δὲν εἰργάζετο πάντοτε καὶ δὲν εἶχεν ὡρισμένην θέσιν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἀκριβῶς ταύτην συνεφιλιώθη μετὰ τοῦ Καραμζίνου ἢ τοὐλάχιστον μετὰ τοῦ κύκλου αὐτοῦ, τῶν πιστῶν ἐκείνων φίλων, ὧν ἡ ἀκραιφνὴς φιλία διήρκεσε μέχρι τῶν τελευταίων ἡμερῶν τοῦ βίου αὐτοῦ. Παρ' αὐτῶν καὶ τῇ ἀρωγῇ αὐτῶν προσεπάθει ὁ Καποδίστριας νὰ ἐκμάθῃ τὴν Ῥωσικὴν ἐθνότητα, τὸ ἀπέραντον ἐκεῖνο κράτος, εἰς τὸ ὁποῖον κατὰ παράδοσιν ἢ κατ' ἔνστικτον ἐνεπέθετον τὰς ἐλπίδας αὐτῶν οἱ ὁμογενεῖς αὐτοῦ ὡς μέλλοντα αὐτῶν προστάτην καὶ σωτῆρα. Εἷς ἐκ τῶν ἐν Πετρουπόλει φίλων αὐτοῦ ὁ Ἑλληνόρρωσος Στούρτζας λέγει ὅτι «μεγάλως ἐνδιέφερεν αὐτὸν ὁ »ἁπλοῦς Ῥωσικὸς λαός, οὗτινος ἡ φαιδρότης, ἰσχὺς καὶ ἁπλότης ἀνεμίμνη»σκεν αὐτὸν τοὺς μαχίμους ὀρεινοὺς τῆς Ἠπείρου καὶ ἐθεώρει αὐτὸν ἐχέγ»γυον νέου μέλλοντος βίου, δι' ὃν ἀναγκαιότατον ἔσται τὸ νέον τοῦτο »ἔθνος, ἑδραιωθὲν ὑπὸ τῆς Προνοίας παρὰ τὰ σύνορα τοῦ γεγηρακότος »δυτικοῦ κόσμου». Ἔκτοτε ἤδη παρὰ τοῖς φιλοσοφοῦσιν ἤρξατο κυοφορούμενον τὸ σύστημα, ἐπεξεργασθὲν νῦν ὑπὸ τῶν συγγραφέων καὶ πεπαιδευμένων ἀνδρῶν τῆς Μόσχας, οὓς καταγελῶσι καὶ οἵτινες ἐνδεχόμενον πράγματι ν' ἀπατῶνται.

Ἀλλὰ παρῆλθεν εἷς αἰὼν κ' αἴφνης τὴν Δύσιν, οἴμοι!
πέπλος ἐκάλυψε βαρὺς καὶ σιωπὴ πενθίμη,
κ' εἰς σκότος τὴν ἐβύθισε πολύ, πολύ.
Ὦ ἄκουσον τὴν μυστικὴν φωνὴν τῆς Εἱμαρμένης,
καὶ πάλιν φώτισον τὴν γῆν, τί πλέον περιμένεις;
ἀνάστα ἡ καθεύδουσα Ἀνατολή!

Ἂν ἦτο τοῦτο ἁπλῆ φαντασία, κατελήφθησαν ὅμως ὑπ' αὐτῆς ὑψηλαὶ διάνοιαι, διακεκριμένοι ἄνδρες, πλήρεις δραστηριότητος καὶ πείρας, διαδραματίσαντες σπουδαῖα πρόσωπα, ἐν οἷς ὑπῆρξε καὶ ὁ Καποδίστριας. Κατ' αὐτὸν ὁ ἡμέτερος χωρικὸς (ἤτοι ὁ τῆς Μεγάλης Ῥωσίας) «εἶνε ἡ προσωποποίησις τῆς ἀνδρείας, τῆς δραστηριότητος, τῆς ἰσχυρᾶς κράσεως καὶ τοῦ ὑψηλοῦ νοῦ, εἶνε εὔγλωττος, ἐπιχειρηματίας καὶ ἀκούραστος. Αὐτὴ ἡ δουλεία δὲν ἀφήρεσεν οὔτε τὴν δραστηριότητα αὐτοῦ, οὔτε τὴν ἀνδρείαν ἥτις καταφρονεῖ τοὺς κινδύνους. Διὰ τῆς ἐμφύτου φαιδρότητος τῶν ἠθῶν,

ὁ Ῥῶσος χωρικὸς δὲν ἀμοιρεῖ τοῦ βαθέως θρησκευτικοῦ αἰσθήματος, εἶνε ὅλως ἀφιερωμένος εἰς τὴν πίστιν αὐτοῦ, ταυτοχρόνως δὲ ὅλως ἀνεξίθρησκος, ἐν γένει δὲ οὐδόλως φανατικός». Ἡ πρὸς τὰς διηγήσεις, τὰ ᾄσματα, τὰ ποιήματα ἀγάπη τῶν Ῥώσων, αὐτὴ δὲ ἡ μουσικὴ τῶν ἀρχαίων ᾀσμάτων. καὶ αἱ λέξεις πολλῶν ἐξ αὐτῶν ἐκίνουν τὴν προσοχὴν τοῦ Καποδιστρίου καὶ κατέθελγον αὐτόν· ἡ δὲ ἱκανότης τῶν λεγομένων Μεγαλορρώσων πρὸς ἀποικισμὸν καὶ γεωργίαν ἐν ταῖς στέππαις καὶ ἐρήμοις τῆς Νέας Ῥωσίας καὶ τῆς Σιβηρίας ἐξέπλησσον αὐτόν. «Ἔβλεπεν ἐν ἡμῖν τὴν »εὐτυχῆ συνένωσιν τῆς Ἀσίας μετὰ τῆς Εὐρώπης, τὴν Ἀνατολικὴν ὑπα»κοὴν τῇ ἐξουσίᾳ καὶ τὴν μεγαλοπρεπῆ ἀταραξίαν ἐν ταῖς δυστυχίαις, »ἀφ' ἑτέρου δραστηριότητα καὶ ἐνέργειαν καθαρῶς Εὐρωπαϊκὴν τῶν ἀπο»γόνων τοῦ Ἰάφεθ».

Διανύσας οὕτως ἐν συναναστροφῇ μετὰ τῶν φίλων καὶ ἐν φιλολογικαῖς ἐνασχολήσεσιν ὁ Καποδίστριας ἐζήτησε παρὰ τοῦ καγκελλαρίου Ῥουμιάντζεβ ν' ἀποστείλῃ αὐτὸν εἰς Βιέννην, ἔνθα καὶ διωρίσθη ἀκόλουθος τῆς ἐκεῖ πρεσβείας. Ὁ κόμης Στάκελβεργ ὑπεδέξατο αὐτὸν κατ' ἀρχὰς μετά τινος δυσπιστίας, ταχέως ὅμως ἤρξατο ἀναθέτων αὐτῷ τὴν σύνταξιν διαφόρων διακοινώσεων ἐν αἷς ἐπὶ τέλους ἐγνώσθη ἡ διακεκριμένη αὐτοῦ ἱκανότης. Τότε ἤδη ἐπέκειντο τὰ γεγονότα τοῦ ἔτους 1812. Ὁ ναύαρχος Τζιτζαγὸβ ἀναδεχθεὶς τὴν ἀρχηγείαν τοῦ παρὰ τὸν Δούναβιν στρατοῦ, προσεκάλεσε τὸν γνωστὸν αὐτῷ Καποδίστριαν εἰς Βουκουρέστιον ὅπως ἀναθέσῃ αὐτῷ τὰς μετὰ τῶν Σέρβων καὶ τῶν τῆς Μολδαυίας καὶ Βλαχίας διβανίων διαπραγματεύσεις, αὐτὰς τουτέστιν ἐκείνας τὰς ὑποθέσεις ἃς διεξήγαγεν ἄλλοτε ὁ πατήρ μου ἐπὶ τοῦ Καμένσκιι. Ὁ Τζιτζαγὸβ ἀνέθεσεν αὐτῷ ὡσαύτως τὴν διοργάνωσιν τῶν ἐκχωρηθεισῶν τῇ Ῥωσίᾳ διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Βουκουρεστίου νέων ἐν Βεσσαραβίᾳ χωρῶν, ἔργον ὅπερ ἀνέλαβον μεταγενεστέρως διάφοροι, (ἐν οἷς ὁ πατήρ μου, εὑρισκόμενος ἐπί τινα χρόνον παρὰ τῷ κόμητι Κοτζουβέϋ). Ταχέως ἀνεκλήθη ἡ νότιος στρατιὰ εἰς Ῥωσίαν καὶ ὁ Καποδίστριας εὑρέθη ἐν μέσῳ στρατοπέδου κατ' ἀρχὰς παρὰ τῷ Τζιτζαγὸβ, ἔπειτα δὲ παρὰ τῷ Μπαρκλάϊ κατ' ἀμφοτέρας τὰς ἐκστρατείας τοῦ 1812 καὶ 1813 ἔτους. Ἐκεῖ ἤδη αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ ἤρξατο ἀναθέτων αὐτῷ διπλωματικὰς ὑποθέσεις, καὶ ἐν μέσῳ τῶν δολοπλοκιῶν, τῶν προδοσιῶν καὶ τῶν ἀντιζηλιῶν τῶν διαφόρων κυβερνήσεων, αἵτινες περιεστοίχιζον τὸν αὐτοκράτορα, καταστάντα τότε ἤδη οὐ μόνον Ῥῶσον, ἀλλὰ πανευρωπαϊκόν, οὕτως εἰπεῖν, ἡγεμόνα, ὁ Καποδίστριας ταχέως ἠδυνήθη νὰ καταλάβῃ τοιαύτην θέσιν, ὥστε ἐγένετο ὁ κύριος σύμβουλος τοῦ αὐτοκράτορος καὶ αὐτὸ δὴ τοῦτο ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν, καίτοι δὲν ἔφερε τὸν τίτλον τοῦτον. Ἐν τούτοις μετ' ἄκρας ἀρετῆς τῆς λαμπρᾶς αὐτοῦ ψυχῆς ἀείποτε ἐγίνωσκε νὰ ἀποχωρίζῃ τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδος αὐτοῦ ἀπὸ τῶν συμφερόντων τῆς χώρας, ἧς τῷ ἄνακτι ὑπη-

ρέτει. Δικαίως ὁ Ζουκόβσκιη ἀπεκάλεσεν αὐτὸν τὸν *χριστιανὸν ἡμῶν Ἀριστείδην* καὶ ἐλυπεῖτο ὅτι οὐχὶ πάντες ἠδύναντο νὰ αἰσθάνωνται πρὸς αὐτὸν ἐκεῖνα τὰ αἰσθήματα τοῦ θαυμασμοῦ, ἅτινα ἄχρι τέλους εἶχον πρὸς αὐτὸν ὁ πατήρ μου καὶ ἅπαντες οἱ γνωρίσαντες τὸν Καποδίστριαν ἐν Ῥωσίᾳ. Κατὰ τὸ συνέδριον τῆς Βιέννης ἀνετέθησαν αὐτῷ διακοινώσεις ἀναφερόμεναι εἰς τὰ κυριώτερα ζητήματα τῆς Πρωσσίας, Πολωνίας καὶ Ἑλβετίας κατὰ τὸ διάστημα τῶν συνδιασκέψεων καθ' ἃς ὁ κόμης Ῥαζουμόφσκιη καὶ ὁ Γάρδενβεγ μετ' ἄκρας δυσχερείας ἠγωνίζοντο πρὸς τὸν Μετερνίχ, Ταλεϋρὰν καὶ Κάστλρεϋ. Τῇ ἐπιμόνῳ αἰτήσει αὐτοῦ ἐπισήμως ἀνεγνωρίσθη ἡ ἀνεξαρτησία τῶν Ἰονίων νήσων· ἀλλ' ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ ἠκολούθει τὴν πεποίθησιν αὐτοῦ, ὅτι δηλαδὴ ἦτο στενῶς συνδεδεμένη πρὸς τὰ συμφέροντα τῆς Ῥωσίας ἡ ἀνεξαρτησία τῆς πατρίου αὐτοῦ χώρας· ἡ προστασία δὲ τῆς Ἀγγλίας ἐγένετο δεκτὴ ὡς κακὸν μικρότερον τῆς Γαλλικῆς ἢ Αὐστριακῆς προστασίας.

Ἐν τούτοις δὲν ἠδυνήθη νὰ τύχῃ τῆς περιποθήτου κοινῆς ἀποφάσεως περὶ τῆς καταργήσεως τῆς σωματεμπορίας τῶν Νέγρων καὶ πρὸς λῆψιν μέτρων κατὰ τῆς πειρατείας τῶν βέηδων τῆς Τύνιδος καὶ τοῦ Ἀλγερίου, Ἡ Ἀγγλία δὲν συνήνεσε καὶ τὸ σχέδιον ἀνεβλήθη.

Αἱ περὶ τῆς ἀνανεώσεως τῶν κατὰ τοῦ Ναπολέοντος τῷ 1815 ἐχθροπραξιῶν προκηρύξεις καὶ ἡ περὶ τῆς ἀναδιοργανώσεως ἢ μᾶλλον συστάσεως νέου Πολωνικοῦ βασιλείου, ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ Καποδιστρίου κατ' ἐντολὴν ἢ μᾶλλον καθ' ὑπαγόρευσιν τοῦ αὐτοκράτορος, καίτοι πολλάκις ὁ Καποδίστριας ἐξέφρασεν αὐτῷ τὴν προσωπικὴν αὐτοῦ γνώμην ὅτι ἀπαλείφων ἀδικίας τινὰς τοῦ παρελθόντος διὰ τοῦ μέτρου τούτου δὲν ἐξησφάλιζε τὸ μέλλον τοῦ Πολωνικοῦ ἔθνους, ἀλλ' οὐδὲ τὸ τῆς Ῥωσίας· μεγίστη συσσώρευσις καταστρεπτικῶν καὶ σεσηπυιῶν ὑλῶν ὑπῆρχεν ἐν τῷ ἀρχαίῳ οἰκοδομήματι, μεγάλως εἶχε παρεισφρήσει ἡ πολιτικὴ ἀκολασία εἰς τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τῶν Πολωνῶν, ἀδύνατον καθιστῶσα τὴν ἑδραίαν ἀνάστασιν τοῦ κράτους τούτου. Καὶ οὐ μόνον τότε, ἀλλὰ καὶ ἔπειτα πολλάκις ὁ Καποδίστριας προσεπάθει νὰ καταδείξῃ τοῦτο τῷ αὐτοκράτορι Ἀλεξάνδρῳ ἀλλ' ἡ ἐπιρροὴ τοῦ Τζαρτορίσκιη καὶ ἡ τῆς νεότητος αὐτοῦ παραφορὰ ὑπὲρ τῆς ἰδέας ταύτης ἐκώλυον τὸν αὐτοκράτορα νὰ κατίδῃ τὰς ὀρθὰς παρατηρήσεις τοῦ Καποδιστρίου. Κατὰ τὸ ἔτος 1812 τῇ ἱκανότητι αὐτοῦ καὶ ἐπιμονῇ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου ὀφείλεται ἡ κατὰ ἑξακόσια ἑκατομμύρια φράγκων ἐλάττωσις τῆς παρὰ τῆς Γαλλίας αἰτουμένης τότε χρηματικῆς ἀποζημιώσεως, τῷ δὲ 1818 κατὰ τὸ ἐν Ἀκυϊσγράνῳ συνέδριον ἡ ἀπόφασις τοῦ ν' ἀνακληθῇ ἡ ἐναπομείνασα ἐν Γαλλίᾳ στρατιά. Οὕτω τὸ τρίτον ἤδη ἡ Γαλλία ὀφείλει τῇ Ῥωσίᾳ τὴν ἀνακούφισιν ἐκ τοῦ μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Ναπολέοντος ἐπιβληθέντος αὐτῇ βάρους. Μετὰ σπανίας δὲ δεξιότητος καὶ πείρας ὁ Καποδίστριας ἠδυνήθη νὰ ὑποστηρίξῃ τὸν Γάλ-

λον ὑπουργὸν δοῦκα Ῥισχελιὲ ἐν ταῖς διαπραγματεύσεσιν αὐτοῦ, ἐπωληθεὶς τῆς μαρτυρίας τοῦ Οὐελιγκτῶνος καὶ Πότζο-δὶ-Βόργο περὶ τῆς εἰρηνικῆς τῆς χώρας καταστάσεως. Ὁ Καποδίστριας ἤλπιζε νὰ τύχῃ ἐν Ἀκυϊσγράνῳ καὶ τῆς διαλύσεως τῆς ἐν Σατελλιώνῃ συμμαχίας τῶν τεσσάρων δυνάμεων, ὅπως ἀπολυτρώσῃ τὴν Ῥωσίαν ἢ τοὐλάχιστον ὁριστικώτερον διασαφήσῃ τὰς ἀλληλεγγύους ὑποχρεώσεις· ἀλλ' εἴς τινας τῶν δυνάμεων ἦτο λίαν ἐπικερδὲς νὰ ἐκκαρπῶνται διὰ τοῦ μέσου τούτου τὴν Ῥωσίαν. Ὡς συνήθως ἤρξαντο φοβίζοντες δι' ἐπαναστατικῶν κινημάτων οὐδεμίαν σχέσιν τῇ Ῥωσίᾳ ἐχόντων καὶ ἐπὶ τέλους ἀπαυδήσας ἀπεφάσισεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος νὰ παραμείνῃ πιστὸς τῇ ἐν Σατελλιώνῃ συμμαχίᾳ.

Κατὰ πόσον βαρέως ἔφερε τοῦτο ὁ Καποδίστριας, μαρτυρεῖ τὸ θλιβερὸν ὕφος τῆς πρὸς τὸν ἐν Λονδίνῳ διαμένοντα τότε πατέρα μου γαλλιστὶ γεγραμμένης ἐπιστολῆς ἣν εὗρον ἐν τοῖς ἐγγράφοις τοῦ πατρός μου:

Τῇ 15)27 Νοεμβρίου 1818 ἐν Ἀκυϊσγράνῳ.

«Ἐπεθύμουν νά σοι γράψω ἀγαπητέ μοι Βλουδὸβ διὰ μακρῶν, ἀλλὰ πῶς νά το κατορθώσω; Παρῆλθε ἤδη τὸ μεσονύκτιον, καὶ αὔριον ὄρθρου βαθέως ἀναχωρῶ διότι εἶμαι ἄρρωστος. Μιᾶς κἂν στιγμῆς ἀνάπαυσιν δὲν εὗρον ἀπὸ τῆς ἐντοῦθα ἀφίξεώς μου. Ἀλλὰ χάρις τῷ Θεῷ τὰ πάντα ἐτελειώθησαν καὶ ἀρκετὰ καλά. Τὰ μεγάλα ζητήματα διηυθετήθησαν λογικῶς· ἀναθέτω δὲ εἰς τὸν Σεβερῖνον νά σοι εἴπῃ περὶ αὐτῶν. Μόνον δὲ ὑπολείπεται νὰ μάθωμεν, ἐὰν θὰ ἔχῃ καιρὸν καὶ δυνάμεις, διότι ὁ νεαρὸς καὶ δυστυχὴς φίλος πάντοτε πάσχει. Πρᾶγμα ἄξιον παρατηρήσεως εἶνε ὅτι ἴσα ἴσα οἱ ἔχοντες πλείονα ἐργασίαν αὐτοὶ εἶνε οἱ μᾶλλον ἀδύνατοι καὶ ἀσθενεῖς. Ὁ αὐτοκράτωρ εὐηρεστήθη ἐκ τῆς καλῆς ἡμῶν θελήσεως, καὶ σὺ δὲ ὡς καὶ πᾶς Ῥῶσος ὀφείλει νὰ εἶνε ὡσαύτως ηὐχαριστημένος. Τοῦτο δὲ νομίζω τὴν πολυτιμοτάτην καὶ λαμπροτάτην ἀμοιβήν μου».

Μετὰ ταῦτα ἀκολουθεῖ ὁλόκληρος σελὶς περιέχουσα ἀκατανοήτους τινὰς ἀνακοινώσεις μυστηριωδῶν ἀνθρώπων. Ἐναργῶς ὀφείλει τις νὰ εἰκάσῃ ὅτι προέκειτο περί τινος δολοπλοκίας μιᾶς τῶν συμμάχων ἡμῖν δυνάμεων. «Ἡ γνώμη μου ἡ ὅλως ἰδιαιτέρα εἶνε ὅτι ὑπάρχει τι προσόμοιον πρὸς τὰ τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1815», τουτέστιν ἡ αἰσχρὰ ἐκείνη κατὰ Ῥωσίας συνθήκη, ἣν ἀπέστειλεν ὁ Ναπολέων τῷ αὐτοκράτορι Ἀλεξάνδρῳ εἰς Βιέννην, πρὸς στιγματισμὸν τοῦ Λουδοβίκου ΙΗ' ἀπέναντι τῆς Αὐστρίας, Ἀγγλίας, Βαυαρίας καὶ Ὀλλανδίας.

Ὁ πατήρ μου ὑπῆρξε τότε πρεσβευτὴς ἐν Λονδίνῳ καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον ἀνεκάλυψε τὰ ἴχνη τῆς τοιαύτης προδοτικῆς διαβολῆς. Ἡ ἐξακολούθησις τῆς ἐπιστολῆς αὐτοῦ φέρει τὸ αὐτὸ θλιβερὸν ὕφος.

«Τίς οἶδεν ἐὰν δὲν κατορθώσῃς νὰ ἀνακαλύψῃς τὸ πρᾶγμα! Τὰ μάλιστα ἀξία λόγου θὰ ἦτο ἡ ἀνακάλυψις αὕτη οὐχὶ τόσον ἵνα διακόψῃ, ἀλλὰ μᾶλλον ἵνα συσφίγξῃ τοὺς συνδέοντας δεσμούς. Τὴν ἡμέραν δὲ καθ' ἣν θὰ γνωσθῇ ὅτι τὸ πρᾶγμα ἐγένετο ἤδη γνωστὸν (ἐὰν δηλαδὴ ὑπάρχῃ τι τοιοῦτον) ὁποίαν χαρὰν θὰ αἰσθανθῶσιν . . . . καὶ

ὁποίας τινὰς προτάσεις θά μας κάμωσι. . . . Καί ἡ μὴ ὕπαρξις δὲ τοιούτου τινὸς συμβιβασμοῦ εἶνε οὐχὶ σμικρὰ ἀνακάλυψις. Σοὶ γνωστοποιῶ δὲ ὅτι ὅλην τὴν εἰς τὸ μέρος τοῦτο τῆς ὑπηρεσίας ἀναφερομένην ἀλληλογραφίαν μόνος ὁ αὐτοκράτωρ γινώσκει».

Ἀπεδείχθη ὅτι πάντα ταῦτα ἦσαν δολοπλοκίαι τυχοδιώκτου τινὸς, ἐπιδιώκοντος ἰδιοτελεῖς σκοπούς. Περίεργον ὅμως εἶνε ὅτι ἡ προδοτικὴ αὕτη μηχανορραφία εἶχε χροιὰν ἀληθείας.

Ἐν ἑτέρᾳ ἐπιστολῇ ὁ Καποδίστριας οὕτω ἀναφέρει περὶ τοῦ Πότζοδι-Βόργο ἐν τῇ πρὸς τὸν πατέρα μου συστατικῇ ἐπιστολῇ. «Ὁ στρατηγὸς Πότζο θά σοι ἀρέσῃ. Ἐὰν ἔχῃ ὄρεξιν θά σοι ὁμιλήσῃ περὶ πολιτικῶν καὶ θὰ καταγοητευθῇς».

Κατὰ τὴν πρὸς τὸ Ἀκυΐσγρανον ὁδοιπορίαν αὐτοῦ ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος παρέμεινεν ἐν Βαρσοβίᾳ, ἐν τῷ ἀγαπητῷ αὐτοῦ τούτῳ βασιλείῳ τῷ ὑπ' αὐτοῦ δημιουργηθέντι. Ὁ Καποδίστριας ἔν τινι πρὸς τὸν πατέρα μου ἐκεῖθεν ἐπιστολῇ λέγει: «Προχθὲς ἑσπέρας εὗρον τὴν Α. Μ. ἀναγινώσκουσαν τὸ χειρόγραφον τοῦ Καραμζίνου (τὴν Ἱστορίαν τῆς Ῥωσίας). Δὲν δύναμαι νά σοι εἴπω τί ἡ Α. Μ. εὐμενῶς μοὶ εἶπε περὶ αὐτοῦ. Τοῦτο μόνον εἰξεύρω ὅτι τὸ βιβλίον τοῦτο εἶνε ὠφέλιμον τὰ μέγιστα. . . .»

Ὁπόσον παράδοξος ὑπῆρξεν ὁ χαρακτὴρ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου. Συνδιαλλάττει τοὺς ἐχθροὺς ἑκάστοτε ἑτοίμους νὰ ἐπιτεθῶσι κατ' αὐτοῦ τούτου· ἀναγινώσκει μετ' ἄκρας ἡδονῆς τὰ σπουδαῖα φιλολογικὰ ἔργα, μεγαλοψύχως συγχωρεῖ καὶ ἐλεεῖ τοὺς Πολωνούς· μετ' ἀληθοῦς μεγίστου ἐνδιαφέροντος ἀκροᾶται τῶν ἐνθουσιωδῶν φαντασιοκοπημάτων τῆς κ. Κρεούδενερ καὶ τῶν ψευδῶν λόγων τῶν Ἄγγλων περιηγητῶν ἱεροκηρύκων· ἐντούτοις ἐπιμόνως ἀπορρίπτει πᾶν δραστήριον μέτρον πρὸς σωτηρίαν μυριάδων Χριστιανῶν καταστρεφομένων ὑπὸ τῆς χειρὸς τῶν ἀτιθάσσων τυράννων, τῶν ὁμοδόξων χριστιανῶν καθ' ἁπάσας τὰς ἱστορικὰς παραδόσεις, καθ' ἁπάσας τὰς πολιτικὰς ἐπόψεις εὑρισκομένων ἐν ἴσῃ μοίρᾳ καὶ οἱ προστατευόμενοι ὑπὸ τῆς Ῥωσίας λαοί! Ὁ αὐτοκράτωρ, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ διωγμοῦ συνῄνεσε νὰ πέμψῃ τὸν βαρῶνον Γρηγόριον Ἀλεξάνδροβιτζ Στρόγονοβ εἰς Κωνσταντινούπολιν ὡς ἔκτακτον ἀπεσταλμένον, ἂν οὐχὶ τῇ ἀπ' εὐθείας ἐκλογῇ τοῦ Καποδιστρίου, ἐν πάσει ὅμως περιπτώσει πρὸς μεγίστην αὐτοῦ χαράν. Ὁ βαρόνος Στρόγονοβ ἀνῆκεν ἐκείνῃ τῇ γενεᾷ ἥτις ἐν τῇ νεότητι ἐγνώρισεν εἰσέτι Αἰκατερίνην τὴν Β', ἀνῆκεν εἰσέτι εἰς τὸν αὐλικὸν ἐκείνης κύκλον. Κατεῖχε τὰ διακεκριμένα προτερήματα τῆς γενεᾶς ταύτης· *εὐρωπαϊκὴν* ἐξωτερικὴν μορφὴν καὶ *ρωσικὸν* αἴσθημα, τρόπον καὶ γλῶσσαν καθαρῶς γαλλικά, καρδίαν καὶ νοῦν γνησίως ῥωσικόν· ἠγάπα, ἐνηβρύνετο καὶ ὑπεκλίνετο πρὸ τῆς Ῥωσίας, ἐγίνωσκε δὲ ἀφόβως νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν τιμὴν τοῦ ὀνόματος τοῦ Ῥώσου διὰ τῆς γλαφυροτάτης γνησίας παρισινῆς γλώσσης. Ἡ γενεὰ αὕτη μετημφιέζετο εἰς *Εὐρωπαίους* καὶ ἐὰν ἡ μεταμφίεσις αὕτη ἦτο ἁπλοῦν ἔνδυμα διὰ τὰς αἰ-

θούσας, ἐν τῷ ἰδιαιτέρῳ δὲ σπουδαστηρίῳ ἐνεδύοντο τὸ ἁπλοῦν χαλάτιον, ἐν τῷ ἀγῶνι δὲ τὴν στολὴν τοῦ Σουβόρωβ. Καὶ ἐβάδιζον οἱ ἄνδρες οὗτοι μετὰ θάρρους κατ' αὐτῶν τούτων τῶν ῥαπτῶν, κομμωτῶν καὶ δὴ διδασκάλων, ὧν ἦσαν οἱ μαθηταί. Ὁ βαρῶνος Γρηγόριος Ἀλεξάνδροβιτζ κατέλιπεν ἀγαθὴν μνήμην περὶ αὐτοῦ παρὰ τοῖς ἐν Τουρκίᾳ Χριστιανοῖς, ὥστε καὶ μέχρι τοῦδε λέγουσιν ὅτι: «Οὐδέποτε εἴχομεν τοιοῦτον Ῥῶσον πρεσβευτὴν οἷος οὗτος!» Καὶ ἐν τούτοις οὐδὲν ἠδύνατο οὗτος νὰ πράξῃ καθ' ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ οὐδαμῶς ἐβούλετο νὰ συναινέσῃ οὔτε εἰς ἐκστρατείαν, ἀλλ' οὐδ' ὅπως ἐπιληφθῇ ναυτικῆς διαδηλώσεως πρὸς ὑποστήριξιν τῶν διαπραγματεύσεων, καίτοι ὁ Καποδίστριας εἰδήμων τῶν Τούρκων κατέπειθε τὸν Ἀλέξανδρον ν' ἀποστείλῃ στρατὸν εἰς τὰ σύνορα γινώσκων ὅτι ἡ Πύλη δὲν ἐπείθετο διὰ λόγων, ἀλλὰ δι' ἀγρίας ἰσχύος καὶ ἐθεώρει ὡς ψοφοδεῆ πᾶσαν παραχώρησιν ἢ εἰρηνικὴν πειθώ. Οἱ Ἕλληνες ἀφ' ἑτέρου ἐθεώρουν ἀδύνατον τοιαύτην ὑπομονὴν ἐν ταῖς μακροχρονίοις διαπραγματεύσεσιν ὅτε ἡ νικηφόρος στρατιὰ ἵστατο ἑτοίμη καὶ τὸ πᾶν ἐφαίνετο κλίνον γόνυ τῷ ἡγέτῃ τῶν Αἰάντων τῷ Ἀλεξάνδρῳ. Ὑπέθεσαν ὅτι ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτὴς εἶχεν ὁδηγίας νὰ παρατείνῃ τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος, ν' ἀναγκάσῃ τὴν Πύλην ὅπως ἀρνηθῇ τὴν πραγματοποίησιν τῶν αἰτήσεων ὅπως γεννηθῇ πρόφασις κηρύξεως τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας τῶν Χριστιανῶν ἀγῶνος. Αὐτὸ δὴ τοῦτο τὸ γεγονός, ὅτι τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τῆς Ῥωσίας διηύθυνεν ἀνὴρ Ἕλλην, ἐνίσχυεν τὴν τοιαύτην πεποίθησιν. Ὁ Καποδίστριας ἐν τούτοις ποθῶν τὴν προστασίαν τῆς Ῥωσίας ἀπέναντι τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει διορισμοῦ τῶν Χριστιανῶν, οὐδόλως ἐβούλετο τὴν ἐπανάστασιν αὐτῶν, καὶ ἐθεώρει παράκαιρον εἰσέτι τὴν ἵδρυσιν ἀνεξαρτήτου Ἑλλάδος. Ἐθεώρει τοὺς Ἕλληνας ἀνετοίμους εἰσέτι πρὸς πολιτικὴν αὐτονομίαν, ὅτι προηγουμένως ὤφειλον νὰ ἐκπολιτισθῶσιν ἐν τῇ ἠθικῇ πειθαρχίᾳ καὶ νὰ ἐνισχύσωσιν οὐχὶ μόνον τὸ πνεῦμα ἀλλὰ καὶ τὸν νοῦν καὶ τὰς γνώσεις. Δὲν ἐπεθύμει καὶ ἠδύνατει ν' ἀρκεσθῇ εἰς τὸ τεμάχιον ἐκεῖνο τῆς γῆς, ἐξ οὗ μεταγενεστέρως ἐσχηματίσθη τὸ Ἑλληνικὸν βασίλειον, καὶ ἐφρόνει ὅτι αὐτοὶ οὗτοι οἱ Ἕλληνες ἦσαν εἰσέτι ἀνάξιοι ἐκείνης τῆς Ἑλλάδος, ἣν ἔφερεν ἐν τῷ νῷ καὶ διανοίᾳ αὐτοῦ. Μετεχειρίζετο πᾶσαν τὴν ἐπὶ τῶν μακρὰν αὐτοῦ οἰκούντων ὁμοεθνῶν ἐπιρροὴν ὅπως ἀποτρέψῃ αὐτούς· ἀλλὰ μάτην. Μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ὑπῆρχον ἤδη ἡμιμαθεῖς ἄνδρες ἐξ ἐκείνων οἵτινες ἀποκομίσαντες ἔνθεν κἀκεῖθεν γνώσεις τινὰς καὶ ἰδίως συνεπείᾳ τῆς ἀμαθείας αὐτῶν περιφρονοῦσι τοὺς ὀρθοὺς λόγους καὶ πρόθυμοί εἰσι νὰ ῥίψωσιν εἰς τὸ βάραθρον ὁλόκληρα ἔθνη, ἐξ ἐκείνων τῶν ἀνθρώπων οὓς ἀπαντᾷ τις ἁπανταχοῦ, τυχοδιῶκται τῆς συγχρόνου ἐποχῆς, εἶδός τι τῶν περιπλανωμένων ἱπποτῶν ἢ τῶν condottieri τοῦ Μεσαίωνος, ὅτε οὗτοι δὲν ἦσαν ἔτι καθαρῶς ἀγύρται. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἱδρύσαντο μυστικὰς ἑταιρίας ἐν διαφόροις

χώραις τῆς Ἑλλάδος καὶ πολλάκις ἔστελλον πράκτορας εἰς Πετρούπολιν ὅπως ἐκμάθωσι τοὺς σκοποὺς τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ Καποδίστριας ἑκάστοτε μετὰ παρρησίας κατέστρεφε πᾶσαν αὐτῶν ἐλπίδα καὶ αὐστηρῶς ἐπέπληττεν αὐτοὺς διὰ τὰς ῥιψοκινδύνους ἀποπείρας προώρου ἀγῶνος. Οὗτοι ὅμως δὲν ἤθελον ν' ἀναμένωσι καθ' ὅτι ἡ φιλαυτία αὐτῶν ἀπῄτει νὰ ἐπιληφθῶσι τοιούτου ἔργου, μὴ φειδόμενοι τῆς ὑπάρξεως ἐκείνων οὓς παρέσυρον εἰς καταστροφήν, ἦσαν δὲ ἠναγκασμένοι νὰ καταπείσωσι τὸν λαὸν ὅτι οἱ Ῥῶσοι σπεύδουσιν ἀρωγοὶ αὐτῶν, ἔφθασαν δὲ μέχρι τῆς ἀναιδείας ν' ἀποκρύψωσι τὰς ἀληθεῖς προθέσεις τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου. Εἷς ἐκ τῶν πρακτόρων τούτων, ἄνθρωπος τίμιος γνωρίσας τὴν πραγματικὴν ἐν Πετρουπόλει θέσιν τῶν πραγμάτων, ἐπέστρεφε προτιθέμενος νὰ μεταδώσῃ αὐτὴν ὅλως καθαρὰν πρὸς τοὺς ἡγέτας τῆς ἐπαναστάσεως. Τὰ λοιπὰ μέλη τῆς ἑταιρίας ἐφόνευσαν αὐτόν, ἀπετάθησαν δὲ τῷ νεκρῷ ῥιψοκινδύνῳ πρίγκιπι Ἀλεξάνδρῳ Ὑψηλάντῃ καταπείσαντες αὐτὸν νὰ ἐμφανισθῇ εἰς Μολδαυίαν ὡς ἡγέτης τῆς στάσεως καὶ ἐκδώσῃ ἐξ ὀνόματος αὐτοῦ προκήρυξιν τοῖς Ἕλλησιν, ἧς τὸ κείμενον ἦτο γνωστὸν δῆθεν τῷ αὐτοκράτορι οὗτινος ὁ Ὑψηλάντης ἦτο ὑπασπιστής. Ἡ ἀγγελία αὕτη ἀφίκετο εἰς Λεϊβάχην (1826), ἔνθα νέον Συνέδριον ἐνησχολεῖτο εἰς τὴν κατάσβεσιν παντοίων ἐν Νεαπόλει, Πεδεμοντίῳ καὶ ἐν Ἱσπανίᾳ ἀνωμαλιῶν καὶ ταχέως μετὰ τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἐφονεύθη ἐν Παρισίοις ὁ δοὺξ τοῦ Βερρύ. Ὁ φόβος τῆς διαλύσεως τῆς Εὐρωπαϊκῆς συμμαχίας καὶ ἡ ἐπ' αὐτοῦ ἐπιρριφθεῖσα σκιὰ ὑποψίας διὰ τῆς ἀφρόνου διαγωγῆς τοῦ Ὑψηλάντη, διαγωγῆς ἣν ἐθεώρει τὸ ἐν λόγῳ συνέδριον προδοσίαν, ἠνάγκασαν τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον νὰ σπεύσῃ νὰ καταδείξῃ τὴν ἀγαθὴν αὐτοῦ πρόθεσιν τῆς τηρήσεως ἁπάντων τῶν ὅρων τῶν Συνθηκῶν. Τὸν Ὑψηλάντην ἡ ῥωσικὴ κυβέρνησις ἐπισήμως ἀπηρνήθη. Οἱ Τοῦρκοι οὐδένα ἤδη φόβον τρέφοντες εἰσῆλθον εἰς Μολδαυίαν λεηλατήσαντες αὐτήν, κατασφάξαντες τοὺς ἐπαναστάτας ἐν Πελοποννήσῳ καὶ βασανίσαντες ἁπανταχοῦ ἔνθα εἶχον ἐγερθῆ οἱ Χριστιανοί.

Οὕτως ἀπαρνουμένη τὸν Ὑψηλάντην εἰς πᾶσαν πρόθεσιν νὰ ἐγείρῃ στάσιν τῶν ἐν Μολδαυίᾳ χριστιανῶν ἡ Ῥωσία ἀφ' ἑτέρου δὲν ἀπέτρεψε τὴν Πύλην, δὲν παρεκώλησεν αὐτὴν τῆς διαπράξεως ὁλοκλήρου σειρᾶς κακουργημάτων, τοὐναντίον δὲ εὐρὺ τὸ στάδιον τῆς θηριωδίας κατέλιπεν αὐτῇ. Ὁ βαρῶνος Στρόγονοβ διεμαρτυρήθη, ἀλλ' ἡ διαμαρτύρησις αὕτη μὴ ἐνισχυθεῖσα ἐνόπλως οὐδὲν ἀποτέλεσμα ἔσχεν. Ὁ Καποδίστριας ἐπέμενεν ἐπὶ τῇ καταλείψει τῶν Παραδουναβίων Ἡγεμονιῶν ὅπως παρακωλυθῇ τὸ κίνημα τοῦ Ὑψηλάντου διὰ τῆς ἐνόπλου ταύτης διαδηλώσεως καὶ ταυτοχρόνως ἀπειλήσωσι τοὺς Τούρκους. Ἀλλ' οἱ Εὐρωπαῖοι σύμμαχοι ἡμῶν ἀπῄτουν τὴν κατάπαυσιν οὐχὶ τῆς θηριωδίας τῶν Τούρκων, ἀλλὰ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ ἀνωμαλιῶν καὶ δὲν εἶχε πίστιν καὶ ἀπάρνησιν τοῦ

αὐτοκράτορος τοῦ Μολδαυικοῦ κινήματος. Ἀπεφάσισε νὰ μὴ ἐπιληφθῇ διαδηλώσεως κατὰ τῆς Τουρκίας, φοβούμενος νὰ μὴ ἐγείρῃ τὰς ὑποψίας τῆς Ἀγγλίας καὶ Αὐστρίας. Ἀφ' ἑτέρου ὁ Γιερμόλοβ διετάχθη νὰ ἐπιστρέψῃ ἐκ τοῦ Καυκάσου ὅπως ἀναδεχθῇ τὴν ἀρχηγίαν τῆς δεκακισμυρίου στρατιᾶς ἀποστελλομένης εἰς Ἰταλίαν πρὸς ἀρωγὴν τῶν Αὐστριακῶν κατὰ τῶν ψοφοδεῶν καρβονάρων τῆς Νεαπόλεως.

Τοῦτο συνέβη κατὰ τὸν Μάρτιον· τῇ 10 δὲ Ἀπριλίου, κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν τῆς Ἀναστάσεως, ὅτε ἅπας ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἄοπλος ἡτοιμάζετο ἐν ἡσυχίᾳ νὰ ἑορτάσῃ τὴν ἐπίσημον ἡμέραν τῆς συνενώσεως τοῦ Οὐρανοῦ μετὰ τῆς ἁμαρτωλῆς ἀνθρωπότητος, ὅτε ὁ ὑπέργηρως οἰκουμενικὸς πατριάρχης Γρηγόριος, μεθ' ἅπαντος τοῦ κλήρου τελέσας τὴν ἱερὰν λειτουργίαν τοῦ Πάσχα ἐξήρχετο τοῦ ναοῦ, εὐλογῶν τοὺς περιστοιχίζοντας αὐτῶν ὀρθοδόξους, ἡ Τουρκικὴ φρουρὰ ἥρπασεν αὐτὸν καὶ τοὺς παρ' αὐτῷ τρεῖς ἀρχιερεῖς. Τοῦτο ὑπῆρξε τὸ σύνθημα τῆς γενικῆς σφαγῆς τῶν ἐν τῇ πόλει χριστιανῶν· τὸν δὲ Πατριάρχην καὶ τοὺς ἐπισκόπους κρατήσαντες ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ, κατεδίκασαν εἰς τὸν δι' ἀγχόνης θάνατον ἀπαγχονίσαντες δημοσίᾳ. Τὸ σῶμα τοῦ πολιοῦ μάρτυρος, καταβιβάσαντες τῆς ἀγχόνης, παρέδωκαν πρὸς ἐξύβρισιν τῷ Ἰουδαϊκῷ ὄχλῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Χλευάζοντες τὸν Χριστιανὸν ἀρχιποίμενα, οἱ Ἑβραῖοι ἔσυρον τὸ σῶμα ἀνὰ τὰς ὁδοὺς ἐκ τῆς μιᾶς ἄκρας μέχρι τῆς ἑτέρας τοῦ ἀρχαίου Βυζαντίου καὶ τέλος ῥίψαντες αὐτὸ εἰς τὴν θάλασσαν, προσέδεσαν βαρὺν λίθον εἰς τὸν λαιμὸν, ὅπως καταστήσωσι τοῖς Χριστιανοῖς ἀδύνατον τὴν ταφὴν αὐτοῦ μετὰ τῆς νενομισμένης ἐκκλησιαστικῆς πομπῆς. Ἀλλ' ὁπόσον ἀσθενὴς εἶνε ἡ ἀνθρωπίνη κακία, ἀπέναντι τῶν ἀνεξερευνήτων ἀποφάσεων τῆς θείας Προνοίας; Ἀδυνατεῖ τις νὰ παρίδῃ ὅτι παρόμοιον μέτρον μετεχειρίσθησάν ποτε οἱ εἰδωλολάτραι τῆς Ταυρίδος, ὅπως καταβυθίσωσιν εἰς τὸν πυθμένα τῆς θαλάσσης ἕτερον ἱεράρχην μάρτυρα φονευθέντα παρ' αὐτῶν, τὸν Πάπαν Κλήμεντα τῆς Ῥώμης. Διὰ τοῦ ἀγρίου τούτου θριάμβου τῶν τυράννων ἔληξεν ἡ τρομερὰ ἐκείνη ἡμέρα (10 Ἀπριλίου 1821). Ὅσοι ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἠδυνήθησαν νὰ διαφύγωσιν ἐπωφελούμενοι τῶν ἐμπορικῶν πλοίων, ἀπῆλθον εἰς Ῥωσίαν, ἔνθα πρὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἰσέτι εὗρον ἄσυλον οἱ σημαντικώτεροι τῶν Ἑλλήνων, οἱ ἀναγκασθέντες νὰ καταλείψωσι τὴν Τουρκίαν. Ὁποία τις ἡ θέσις, ὑπὸ τίνος αἰσθήματος λύπης καὶ τρόμου κατελήφθησαν οἱ δύστηνοι διασωθέντες τῆς κυρτῆς μαχαίρας τῶν Ὀσμανλίδων, δυνάμεθα ἐὰν οὐχὶ νὰ ἐννοήσωμεν, νὰ φαντασθῶμεν νῦν ἐπὶ τῇ ἀφηγήσει τῶν τρομερῶν ἐκείνων σκηνῶν. Εἰσέτι παρῆλθε μία ἡμέρα ἐν ἡσυχίᾳ, ἀναλόγως, ἀλλ' ἐν τῷ φόβῳ νέων βασάνων ἐπὶ τῇ προσφάτῳ ἀναμνήσει τῶν ἀνοσιουργημάτων τῆς προτεραίας, καὶ οἱ Χριστιανοὶ περίτρομοι, ἀπέλπιδες καὶ σκυθρωποὶ ἐπορεύοντο εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς θαλάσσης, δεόμενοι

ὑπὲρ τοῦ ἀθῴου φονευθέντος γέροντος. Πρὸς τὴν ἑσπέραν ἀνεφάνη τι ἐπὶ τῶν κυμάτων τῆς θαλάσσης· ἔπλεέ τι ἠρέμα παρὰ τῇ ἀκτῇ. Παρατηρήσαντες ἀνεγνώρισαν ἀνθρώπινον σῶμα. Ἐπωφελούμενοι τὸ σκότος, ἀνέφερον πρὸς τὴν ἀκτὴν καὶ ἀνεγνώρισαν τὸ σῶμα τοῦ πατριάρχου, ὃν ὁ παμμεγέθης λίθος δὲν ἐβύθισεν εἰς τὸν πυθμένα τῆς θαλάσσης. Τίνι τρόπῳ ὁ λίθος οὗτος (πιθανὸν κακῶς προσδεθεὶς) ἐκόπη τοῦ τραχήλου εἶνε ἄγνωστον, ὁπωσδήποτε ὁ λίθος δὲν ἀνεφάνη· τὸ σῶμα ἀνέπλευσεν καὶ ἦλθεν ἀκριβῶς εἰς ἐκείνην τὴν θέσιν τῆς ἀκτῆς ἔνθα δὲν ὑπῆρχον οὔτε Τοῦρκοι, οὔτε Ἰουδαῖοι, ἀλλὰ μόνον Χριστιανοί, οἵτινες εὐλαβῶς μετέφερον αὐτὸ ἐπὶ τοῦ ἐμπορικοῦ πλοίου τοῦ Ἰωάννου Σκλάβου, πλοιάρχου ἑτοιμαζομένου ν' ἀνασύρῃ τὴν ἄγκυραν καὶ ἀποπλεύσῃ εἰς Ὀδησσόν, ἔνθα παρέδωκε τὰ τιμαλφῆ λείψανα εἰς τὸν ἐμπορικὸν λιμένα. Διὰ τὸν Ῥῶσον πᾶς νεκρὸς ἀποτελεῖ ἱερὸν ἀντικείμενον σεβασμοῦ, καὶ τολμῶμεν νὰ εἴπωμεν ἄκρας μερίμνης. Μετὰ πάσης δὲ εὐλαβείας ὑπεδέχθησαν τὸ σῶμα τοῦτο ἀθορύβως ἐπιστραφὲν ὑπὸ τῶν κυμάτων εἰς χεῖρας τῶν Χριστιανῶν, μυστικῶς μεταφερθὲν ἐκ τῆς χώρας τῶν ἀπίστων εἰς τὴν τῶν ὀρθοδόξων. Ἐτάφη ἐν τῷ τῆς Ὀδησσοῦ ἑλληνικῷ ναῷ, καὶ μόλις πέρυσι τῷ 1875, τῇ αἰτήσει τοῦ Ἑλληνικοῦ κλήρου καὶ τοῦ Ἔθνους, ἐπετράπη ἡ ἐπάνοδος τῶν λειψάνων αὐτοῦ. Ἐκ νέου ἔπλευσεν ὁ Πατριάρχης ἐπὶ τῶν κυμάτων τοῦ Εὐξείνου Πόντου οὐχὶ ὅμως ἤδη ὡς ἐξόριστος λάθρα φονευθείς, ἀλλὰ διαφημισθεὶς ὡς ἱερομάρτυς, περιστοιχιζόμενος ὑφ' ὅλης τῆς λαμπρότητος τῆς συγκινητικωτάτης ἐκκλησιαστικῆς ἱεροτελεστίας, προστατευόμενος ὑπὸ τῶν ἀπελευθερωθέντων ἀπογόνων τοῦ πρώην αὐτοῦ ποιμνίου.

Ἀναμνησθῶμεν τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν τῶν χρονογραφιῶν τῶν Σλάβων τῆς Πανοννίας καὶ Μοραυίας καὶ θέλομεν ἀπαντήσει τὴν αὐτὴν εἰκόνα τῆς εἰς Ῥώμην ἐπανόδου τῶν λειψάνων τοῦ ἁγ. Κλήμεντος, διὰ τοῦ ἁγ. Κυρίλλου ἐκ τῶν ἀκτῶν τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ ναοῦ, ἔνθα νῦν ἐγείρεται ἡ μονὴ τοῦ ἁγ. Βλαδιμήρου, παρὰ τῇ Σεβαστουπόλει. Αἱ αὐταὶ νότιαι ἀκταὶ τῆς Ῥωσίας ἐν διαστήματι ἐννέα καὶ ἡμίσεως αἰώνων, παρέσχον ἄσυλον τοῖς νεκροῖς, οὓς ὡς ἐκ θαύματος ἐνεπιστεύθησαν εἰς αὐτὴν τὰ κύματα τῆς θαλάσσης, τῶν ἱερομαρτύρων τῶν δύο πρωτευουσῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ῥώμης καὶ τοῦ Βυζαντίου· δὶς ἐπέστρεφεν ἡ Ῥωσία ἀδιαφιλονεικήτως τὰ ἅγια λείψανα εἰς τὰς αἰτούσας αὐτὰ ἐκκλησίας, ὅτε παρήρχετο ἡ ἐποχὴ τῶν διωγμῶν καὶ κινδύνων, ἐφύλαττε δὲ δι' ἑαυτὴν μόνον τὴν ἱερὰν αὐτῶν μνήμην, τὸ παράδειγμα τῆς ὑπομονῆς καὶ τὸ πνεῦμα τῆς διδασκαλίας αὐτῶν. Καλὸν ἤθελεν εἶναι ἐάν ποτε ἡ Σλαυικὴ ἐκκλησία ἠδύνατο νὰ συντελέσῃ πρὸς συνδιαλλαγὴν τῆς Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς. Ὁ βαρῶνος Στρόγονοβ μετεχειρίσθη πᾶσαν προσπάθειαν, πᾶν μέτρον νουθεσιῶν καὶ ἀπειλῶν, ὅπως καταπαύσῃ τοὺς διωγμούς, ὅπως ἀναγκάσῃ τοὺς Τούρκους νὰ κατίδωσιν ὅτι

τιμωροῦντες τοὺς ἐνόπλους ἐχθροὺς ὀφείλουσι νὰ σέβωνται τὸν κοινὸν νόμον, καὶ νὰ μὴ κακοποιῶσι τοὺς ἀθῴους ἀόπλους ὑπηκόους τῆς Πύλης· αἱ ἀπαιτήσεις αὐτοῦ μᾶλλον ἠρέθιζον τὸν Σουλτάνον, ὅστις μετεχειρίσθη τὴν ἀπειλὴν καὶ ἠδύνατό τις ν' ἀναμένη ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν τοῦτο, ἤτοι νὰ καθείρξη τόν τε Στρόγονοβ καὶ ἅπαν τὸ προσωπικὸν τῆς Πρεσβείας ἐν τῷ φρουρίῳ τοῦ Ἑπταπύργου ὡς ὁμήρους ἐν περιπτώσει κινήσεως τῆς Ῥωσικῆς στρατιᾶς. Ἀπέναντι τοῦ προφανεστάτου κινδύνου, ὁ Στρόγονοβ ἐξηκολούθησεν ὑπερασπίζων τοὺς Χριστιανούς, παρὰ τῆς ἰδίας δὲ αὐτοῦ κυβερνήσεως ἀνέμενεν ὑποστήριξιν ἔνοπλον. Ὁ Καποδίστριας ἀνέθεσεν αὐτῷ νὰ ἐγχειρίση ἀποτελεσματικὴν διακοίνωσιν, δι' ἧς νὰ ζητήση ἀπάντησιν ἐν διαστήματι μιᾶς ἑβδομάδος, ἥτις δὲν ἐδόθη καὶ ὁ Στρόγονοβ, μεθ' ἅπαντος τοῦ προσωπικοῦ τῆς Πρεσβείας ἀνεχώρησε, πεπεισμένος ὅτι ἐπίκειται ὁ ἀγών. Τοῦτο συνέβη τὸν Ἰούλιον τοῦ 1821. Οἱ Τοῦρκοι σιγήσαντες ἄχρι τῆς ἀποχωρήσεως τοῦ Στρόγονοβ, ἔστειλαν ἀπάντησιν εἰς τὰς ἐφημερίδας, ἐν ᾗ ἀνεφέρετο περὶ τῆς αἰφνιδίου δῆθεν ἀναχωρήσεως τοῦ Στρόγονοβ, ἐμεμψιμοίρουν κατὰ πάντων τῶν διαβημάτων τῆς Ῥωσίας καὶ ἐν τέλει ἠτιολόγουν τὸν θάνατον τοῦ Πατριάρχου διὰ τοῦ παραδείγματος Πέτρου τοῦ Μεγάλου, καταδικάσαντος δῆθεν εἰς θάνατον τὸν Πατριάρχην τῆς Ῥωσίας.

Ὁ Καποδίστριας ἤρξατο ἐπιμένων τοὐλάχιστον ἐπὶ τῇ κατοχῇ τῶν Ἡγεμονειῶν, ὑπὲρ τῆς διασώσεως τοὐλάχιστον τῶν εναπομεινάντων εἰσέτι ἐν Κωνσταντινουπόλει Χριστιανῶν· ἐπέμεινεν ὑπὲρ τῆς τιμῆς τῆς Ῥωσίας μετὰ τὴν τοιαύτην ῥῆξιν, ἀλλ' οὐδὲν ἐπενήργησεν. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος, ἀνώτατον πάντων νομίζων τὴν Εὐρωπαϊκὴν εἰρήνην, δὲν ἠθέλησε νὰ ῥιψοκινδυνεύσῃ, νὰ διαρρήξῃ τὴν ἐν Σατιλλιώνῃ συμμαχίαν καὶ ἀνέθηκε τὴν λύσιν τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος τῷ ἀνωτάτῳ εὐρωπαϊκῷ συμβουλίῳ τῶν ἀνάκτων. Ὁ Καποδίστριας πληρέστατα παραδεχόμενος τὸ δυνατὸν τῆς ὑπάρξεως τῶν τοιούτων δοξασιῶν ἐκ μέρους τοῦ αὐτοκράτορος, ἀνεγνώριζε ταυτοχρόνως ὅτι ἦτο ἀδύνατον ν' ἀλλοιώσῃ τὰς ἰδίας αὐτοῦ πεποιθήσεις. Ἡ φιλοτιμία αὐτοῦ ὡς ὀρθοδόξου καὶ Ἕλληνος συγχρόνως δὲν ἐπέτρεπον αὐτῷ νὰ ἐξακολουθῇ ὑπηρετῶν ἐν ξένῃ χώρᾳ παρὰ ἡγεμόνι ξένῳ, ὅτε ἡ ὑπηρεσία αὕτη κατέστη ξένη καὶ δυσμενὴς τῇ πατρίῳ αὐτοῦ χώρᾳ.

Εἰλικρινῶς ἐξέθεσε πάντα ταῦτα τῷ αὐτοκράτορι, ὅστις ἀπήντησεν ὅτι «ἐὰν εὑρισκόμην εἰς τὴν θέσιν σου ἤθελον πράξῃ τὸ αὐτὸ» καὶ ὅτι διατηρῶν πρὸς αὐτὸν πληρέστατον σέβας, χορηγεῖ αὐτῷ ἀπεριόριστον ἀπουσίας ἄδειαν, τελείαν ὅμως ἄφεσιν οὐδέποτε θὰ τῷ δώσῃ. Ἀπεχωρίσθησαν διὰ παντὸς ἀλλ' ἄνευ δυσαρεσκείας, διατηροῦντες τὸ πρὸς ἀλλήλους σέβας· ὁ δὲ Καποδίστριας διετήρησε καὶ ἐκεῖνο τὸ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα

τρυφερὸν αἴσθημα, τὸ ὁποῖον εἶχον πρὸς αὐτὸν ἅπαντες οἱ πλησίον αὐτοῦ καὶ τὸ ὁποῖον κατεδείκνυε τὸ προσωπικὸν αὐτοῦ γόητρον.

Ἐγὼ ἤμην τότε εἰσέτι τοσοῦτον μικρά, μόλις δὲ εἴχομεν ἐπιστρέψῃ ἐκ Λονδίνου, ὥστε δὲν ἐνθυμοῦμαι οὔτε τὴν ἐποχὴν ἐκείνην οὔτε τὰ γεγονότα ταῦτα, ἐκτὸς ἑνὸς περὶ οὗ ἤδη ἀνέφερον, ἤτοι τὴν ἐπάνοδον καὶ τοὺς κινδύνους τοῦ Δάσκοβ, καὶ τὴν θλιβερὰν ἐν γένει ἰδέαν ὅτι ὁ Καποδίστριας ἦτο ἥρως, ἥρως ἀπροσδιορίστου τινός, καὶ σχεδὸν μάρτυς ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων χριστιανῶν οὓς ἐφόνευον οἱ Τοῦρκοι, ὅτι πολλοὶ ἐγκατέλειπον αὐτόν, ὅτι τοῦτο ἦτο ποταπὸν ἐκ μέρους αὐτῶν καὶ ὅτι ὁ Σεβερὶν δὲν παρέμεινεν ὅλως πιστὸς τῇ πολιτικῇ καὶ ἰδίως ταῖς ἰδέαις τοῦ Καποδιστρίου.

Ὁ Καποδίστριας κατῴκησεν ἐν Γενεύῃ, ἧς ὑπῆρξεν ἐπίτιμος πολίτης, ταχέως δὲ ἤρξατο ἡ συνεδρίασις τῆς ἐν Οὐηρῶνι Συνδιασκέψεως, εἰς ἣν προσεκλήθη ὁ λόρδος Στράτφορδ, ὅπως δώσῃ ἐξηγήσεις περὶ τοῦ ζητήματος τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, καθ' ὅτι οὗτος διεβεβαίου ὅτι αὕτη εἶχε καταβληθῆ, ἐνῷ ἡ Πελοπόννησος εἴπερ ποτὲ ἐπιτυχῶς ἠμύνετο, καί τινες ἤδη πόλεις ὡς ἡ Σαλαμίς, τὸ Ναύπλιον, τὸ Μεσολόγγιον εὑρίσκοντο εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων. Ἐφαίνετο ὅτι ἐπὶ τέλους θέλουσιν ἀναγνωρίσῃ αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις τῆς Εὐρώπης τὴν σπουδαιότητα τῶν γεγονότος, ὅτι ἐπὶ τέλους θέλουσιν ἀποκαλύψῃ τὸ ψεῦδος καὶ τὰς ῥαδιουργίας τῆς διπλωματίας. Οἱ ἐκ μέρους τῆς Γαλλίας ἀμφότεροι ἀντιπρόσωποι, ὁ Μονμορανσῆς καὶ Σατωβριὰν ἦσαν γνωστοὶ ἐπὶ τῇ εὐμενεῖ πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ζήτημα διαθέσει· οὐχὶ ματαίως βεβαίως ἀνῆκον ταῖς ἀρχαίαις γαλλικαῖς οἰκογενείαις (les fils des theories). Οἱ Ἕλληνες ἐντούτοις ἤδη ἐσχημάτισαν προσωρινὴν κυβέρνησιν ἐν ἁπάσῃ τῇ παρὰ τῶν Τούρκων κατακτηθείσῃ ὑπ' αὐτῶν χώρᾳ καὶ σὺν τῇ ἀφίξει εἰς Κωνσταντινούπολιν τοῦ λόρδου Στράτφορδ, ἦλθον εἰς Οὐηρῶνα καὶ οἱ Ἕλληνες πληρεξούσιοι. Ὁ Σὶρ Θωμᾶς Μέϋτλανδ, ἁρμοστὴς τῶν Ἰονίων νήσων, ἐχθρὸς τῶν Ἑλλήνων, καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα δυσμενῶς αὐτοῖς διακείμενος, διεβεβαίου τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν ὅτι αἱ ἐπιτυχίαι τῶν Χριστιανῶν εἰσὶν πρόσκαιροι.

Ὁ λόρδος Στράτφορδ ἐβεβαίου τὸ αὐτὸ ἐνώπιον τῶν μοναρχῶν, εὑρισκομένων τότε ἐν Οὐηρῶνι. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος καταγοητευμένος ὑπὸ τῆς διανοίας τοῦ Σατωβριάνδου, κατεθώπευσεν αὐτὸν πληρέστατα παραδεχόμενος τὰ χριστιανικὰ αὐτοῦ αἰσθήματα, ἀλλὰ δὲν ἀπεφάσισεν ὅμως νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν λοιπῶν δυνάμεων διχογνωμίαν. Συνεφώνησαν νὰ ἐπιτρέψωσι τῇ Γαλλίᾳ τὴν ἐν τῷ Ἱσπανικῷ ζητήματι ἐπέμβασιν ἐπὶ τῷ ὅρῳ ὅμως νὰ μὴ θίξῃ τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα· καὶ ἐν τῷ Συνεδρίῳ τούτῳ ἐτέθη σχεδὸν ἡ βάσις τῆς ἀρχῆς, καθ' ἣν ἡ Ὀθωμανικὴ κυβέρνησις ἤθελε θεωρεῖσθαι τοῦ λοιποῦ νόμιμος μοναρχία, οἱ δὲ ἐν αὐτῇ οἰκοῦντες Χριστιανοὶ κατεδικάζοντο νὰ ὑποφέρωσι τὰς βασάνους οὐχὶ ὑπὲρ τοῦ Σωτῆρος, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ θείου τοῦ δικαίου τοῦ

μονάρχου Σουλτάνου. Μολονότι ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπέλθῃ μικρά τις ἀλλοίωσις τοῦ τίτλου, νὰ γράφῃ τὰς διακοινώσεις ὁ Σουλτάνος οὐχὶ «ἐλέῳ Θεοῦ» ἀλλὰ «θείᾳ βουλήσει, ἡμεῖς Μαχμοὺδ ὁ Β'. κτλ. κτλ.»

Ἡ πικρὰ αὕτη χλεύη κατὰ τῶν ἰδίων δικαιωμάτων προέκυψε κατ' εἰσήγησιν τῆς Αὐστρίας, ἀπαρνηθείσης οὕτω τὰς ἰδίας αὐτῆς παραδόσεις καὶ τοὺς λαμπροὺς ἄθλους τῶν προγόνων αὐτῆς, τῇ συναινέσει ἁπάσης τῆς Εὐρώπης, γαυριώσης ἐπὶ τῇ σταυροφορίᾳ αὐτῆς καὶ ὀνειδιζούσης τὴν Ῥωσίαν ἐπὶ τῇ ἀποχῇ αὐτῆς. Οἱ Ἕλληνες πληρεξούσιοι οὐδὲ κἂν ἐγένοντο δεκτοὶ καὶ ὁ λόρδος Στράτφορδ ἐπέστρεψε νικητής.

Πρό τινος ἐνώπιόν μου ὑψηλόν τι καὶ εἰλικρινὲς ἱστορικὸν πρόσωπον ἐξεφράσθη οὕτως. Ἀφ' οὗ ἐπῆλθεν ὁ χρόνος καὶ καθίστανται ἀναγκαῖαι αἱ σπουδαῖαι ἀλλοιώσεις «κάλλιον ν' ἀρχίσωσιν αὗται ἄνωθεν ἢ κάτωθεν». Τὴν ἀλήθειαν ταύτην δὲν ἤθελον νὰ κατίδωσιν ἐν Οὐηρῶνι, καὶ τὸ δικαιότατον τοῦτο ζήτημα περιῆλθεν ἤδη εἰς χεῖρας οὐχὶ κράτους, ἀλλ' ἰδιωτῶν καὶ δυστυχῶς, ὅπως συχνάκις συμβαίνει, τυχοδιωκτῶν, ἐξημμένων κεφαλῶν ἀλλὰ κενῶν. Ὅπως ὁ εὐρωπαϊκὸς συρφετὸς τυχὼν τῆς ἀφέσεως μετὰ τοὺς ἀγῶνας τοῦ Ναπολέοντος ἐρρίφθη εἰς βοήθειαν τῶν Ἑλλήνων· ἀλλ' ἀντὶ βοηθείας εἰσήγαγον μόνον ῥᾳδιουργίας, κλοπὰς καὶ ἀναρχίας. Ἐν τούτοις ὑπῆρξαν καὶ ἄνδρες εἰλικρινεῖς τίμιοι καὶ ἀφιλοκερδεῖς· ὁ Γάλλος Εὐνάρδος καὶ ὁ Ἄγγλος Ἄστιγξ, ἐν τῇ ψυχικῇ ὁρμῇ τοῦ ἀδελφικοῦ αἰσθήματος, ἤρξαντο μεταχειριζόμενοι ἅπαντα τὰ μέσα αὐτῶν, ὅπως διοργανώσωσι πολλοὺς συλλόγους ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, καὶ παρέχωσιν αὐτῇ χρήματα. Ἐσχηματίσθησαν ἐπιτροπαὶ ἐν Γερμανίᾳ, Γαλλίᾳ, Ἀγγλίᾳ καὶ ἁπανταχοῦ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων· διεδίδοντο κατηγορίαι καὶ δυσμενεῖς λόγοι κατὰ τῆς διπροσωπίας τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς· τὸ πᾶν ἐπερρίπτετο ἐπὶ τῆς ἱερᾶς Συμμαχίας, καίτοι αὐτοὶ οὗτοι οἱ σύμμαχοι ὑπέγραψαν αὐτὴν ἁπλῶς πρὸς τὸ θεαθῆναι. Οὕτως ἔληξε τὸ συνέδριον τοῦτο, οὗ τὰ μέλη ὑπὸ τὸ πρόσχημα καὶ τὸ ὄνομα τῆς εἰρήνης ἐγέννησαν πλήρη δυσπιστίαν πρὸς ἀλλήλους, ἀπέχθειαν καὶ ῥᾳδιουργίας. Ἐν τούτοις ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις δὲν ἔπαυσε κατὰ τὴν ἀπόφασιν τοῦ Συνεδρίου, ἐλάμβανε μείζονας διαστάσεις, καίτοι ἔχανε τὴν τέως λαμπρότητα, καίτοι βαθμηδὸν μᾶλλον καὶ μᾶλλον δὲν ἐξελέγοντο ἤδη τὰ μέσα ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῆς. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην περίπου εἷς εἰσέτι ἐκ τῶν ἐγκαρδίων ἡμῶν φίλων, καί τοι μὴ γνωστὸς προσωπικῶς, ἔλαβε δραστηρίαν μετοχήν, σχεδὸν ἐπρωτοστάτησε τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητήματος. Ἦτο ὁ λόρδος Βύρων. Ἔκτοτε ἀφ' ὅτου ἀναμιμνήσκομαι τὸ παιδικὸν διήγημα «Franck» τῆς μὶς Ἔτζεδορθ, οἱ συγγραφεῖς τῶν ἀναγινωσκομένων ὑπ' ἐμοῦ βιβλίων ἐθεωροῦντο παρ' ἐμοῦ ζῶντες φίλοι, ἀπόντες μόνον ἀλλ' ὁπωσδήποτε πλησίον.

Νῦν ὁ Τσάϊλδ Ἀρόλδος ὡς προσωπικῶς μετέχων τῆς ἐπαναστάσεως,

περιῆψεν ἔτι μείζονα ποίησιν τῷ Ἑλληνικῷ ἀγῶνι. Πάντα ταῦτα ἤκουον ἐγὼ ἐν τῷ οἴκῳ ἡμῶν κατὰ τὴν ὥραν τοῦ γεύματος. Μετὰ ζήλου πολλοῦ ἠκροώμην ἑκάστης ἀγγελίας, ἤκουον ἑκάστην συζήτησιν τῶν πρεσβυτέρων καὶ κατακλινομένη τὸ ἑσπέρας ἐπὶ πολὺ δὲν ἠγρύπνουν φανταζομένη μάχας καὶ ἀψιμαχίας, κινδύνους καὶ ὀδύνας, τοὺς μόχθους τῶν Ἑλληνίδων προσπαθουσῶν νὰ παρέξωσι τροφὴν ἢ πυρίτιδα τοῖς συζύγοις καὶ ἀδελφοῖς. Συχνάκις μοὶ ἐπήρχοντο κατὰ νοῦν φαντασιώδεις περιστάσεις ἐν αἷς ἐγὼ αὐτὴ μετεῖχον συμπράττουσα ταῖς Ἑλληνίσι, μετέχουσα τῶν ἄθλων αὐτῶν, διασώζουσά τινα ἥρωα ἐκ βεβαίου κινδύνου ἢ καθιστῶσα Χριστιανὸν κακόν τινα ἀλλὰ ἀνδρεῖον Μουσουλμάνον. Τὰ μειράκια ἔχουσιν ἴδιον μυθώδη κόσμον, εἰς ὃν ἀπέρχονται ἀπομακρυνόμενα τῶν πρεσβυτέρων, οὗ τὴν εἴσοδον ἀποτρέπουσι τοῖς πρεσβυτέροις καὶ δὴ καὶ τοῖς φιλτάτοις αὐτῶν τοῦτο δὲ πιθανὸν, διότι φοβοῦνται τοὺς χλευασμοὺς αὐτῶν· ἀλλ' ἐν τῷ ἰδιαιτέρῳ τούτῳ κόσμῳ τόσον λαμπρὸς εἶνε ὁ βίος, τοσοῦτον εὐκόλως πραγματοποιοῦνται τὰ ἀπραγματοποίητα,τοσαύτη ὑπάρχει ἐλευθερία καὶ λαμπρότης. Ἀναμιμνήσκομαι μίαν ἐποχὴν τῆς παιδικῆς μου ἡλικίας ὅτε ὁ κόσμος οὗτος εὑρίσκετο κατ' ἐμὲ ἔν τινι εὐλογημένῃ χώρᾳ ὑπ' ἐμοῦ ἀνακαλυφθείσῃ, ἔνθα τὸ πᾶν ἦτο κῆπος εὐώδης καὶ ὠκεανὸς γαλήνιος, καὶ ἀτελεύτητα δάση μεθ' ἡλιακῶν ἀκτίνων, αἵτινες ἠκτονοβόλουν διὰ μέσου τῶν δένδρων καὶ οὐρανὸς λαμπρός· οἱ δὲ ἄνθρωποι ἀεννάως βρέφη πτερυγοφόρα δι' ὧν ἵπταντο ὑπεράνω τῶν δασῶν, ἢ τῶν ἀνθέων ἢ μακρὰν εἰς τὰ οὐράνια νέφη, ὡς ἵπτανται τὰ πτηνὰ, καὶ τὸ πᾶν ἐκινεῖτο ᾆδον καὶ ἀποτελοῦν λαμπράν τινα ἁρμονίαν. Τοσοῦτον ἠγάπησα τὴν τοιαύτην χώραν καὶ τὰ τοιαῦτα ὄντα, ὥστε ἠρώτων ἐνίοτε ἐμαυτήν. «Πιθανὸν νὰ ὑπάρχῃ τοιαύτη τις χώρα; Δὲν θὰ εὑρεθῇ Κολόμβος τις, ὅστις νὰ ἀνακαλύψῃ αὐτήν;»

Ἄλλον τινα χαρακτῆρα ἐν τῇ φαντασίᾳ μου εἶχεν ὁ κόσμος τῆς Πελοποννήσου κατὰ τὸ 1824 ἔτος, μοὶ ἦτο ὅμως ὡσαύτως πολύτιμος καὶ ἱερὸς οὕτως εἰπεῖν. Τὸ εὐγενὲς διάβημα τοῦ Βύρωνος ἐπέσυρεν οὐχὶ μόνον τῶν μειρακίων τὴν προσοχήν. Ἡ δόξα αὐτοῦ, ἡ καλλονὴ αὐτὴ καὶ δὴ ἡ διαγωγή του κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ βίου αὐτοῦ, ἐπλήρου τὰς στήλας ὅλας σχεδὸν τῆς Εὐρωπαϊκῆς δημοσιογραφίας· τὰ ποιήματα αὐτοῦ μετεφράζοντο εἰς ἁπάσας τὰς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας, αἱ εἰκόνες αὐτοῦ ἐξετίθεντο ἐν τοῖς παραθύροις ἁπάντων τῶν βιβλιοπωλείων καὶ εἰκονοπωλείων.

Ὁ θάνατος τοῦ Βύρωνος ὑπῆρξεν ἀληθὴς συμφορὰ τοῖς Ἕλλησιν. Οἱ ἐν Μεσολογγίῳ λοιποὶ ξένοι ἐστεροῦντο καὶ τῶν ὑλικῶν αὐτοῦ μέσων καὶ τῆς ὑψηλῆς δόξης καὶ τῆς φρονίμου εἰς τὸ ἔργον ἀφοσιώσεως, διηρέθησαν εἰς κόμματα. Διχονοοῦντες ἤδη οἱ Ἕλληνες ἐπάλαιον κατὰ μυρίων δυσχερειῶν καὶ ταχέως ἡ λῃστεία καὶ ἡ πειρατεία ἐκηλίδωσαν τὸν ἐθνικὸν ἀ-

γῶνα. Οἱ Τοῦρκοι καίτοι εὑρίσκοντο ἐν δυσχερεῖ θέσει ἐν τούτοις ἐπελάβοντο τῆς ἐπιθέσεως καὶ πάλιν ἐπολιόρκησαν τὸ Μεσολόγγιον, ἐν ᾧ νῦν ἐνεκλείσθη ὁ ἕτερος ἀδελφὸς Βότσαρης καὶ ἡ πολιορκία αὕτη διαρκέσασα ἔτος ὅλον μὲ κατέθελγε τὰ μάλα.

Μετὰ πλείονος βεβαίας λύπης, μετὰ πλείονος καρδιακῆς ὀδύνης, τρόμου καὶ ἀδημονίας ἠκολούθουν τριάκοντα ἔτη μετὰ ταῦτα τὰς περιπετείας τῆς ἡμετέρας Σεβαστουπόλεως, ἀλλ' ἀμφιβάλλω ἐὰν ἐκεῖθεν ἀνέμενον μετὰ πλείονος ἀνυπομονησίας καὶ περιεργίας τὰς διαφόρους εἰδήσεις ἢ ἐκ Μεσολογγίου κατὰ τὴν παιδικήν μου ἡλικίαν.

Ἐπὶ τέλους τὸ φρούριον ἔπεσεν, οὐχὶ ὅμως ἁλωθὲν ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν, ἀλλ' ἀνατιναχθὲν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Βότσαρη, ὅστις συναπωλέσθη μετὰ τῶν συναδέλφων αὐτοῦ ἐν τοῖς περιφλέκτοις ἐρειπίοις, ἐνῷ μέρος τῆς φρουρᾶς διῆλθεν διὰ τῶν τάξεων τῆς ἐχθρικῆς στρατιᾶς καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὰ ὄρη. Ἕνα ἐκ τῶν νῦν ἐπιζώντων ἐργατῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἴδομεν πρὸ ὀλίγου ἐν Πετρουπόλει, τὸν Κολοκοτρώνην, τὸν υἱὸν τοῦ ἀρχαίου μαχητοῦ, ὅστις μόλις δεκατριετὴς νεανίας διήγαγεν δώδεκα ὅλους μῆνας ἐν Μεσολογγίῳ, μετασχὼν ἁπασῶν τῶν ἐξόδων καὶ διελθὼν τὰς τάξεις τῆς Ὀθωμανικῆς στρατιᾶς. Οὗτος ὅπως καὶ ἅπαντες οἱ ἄνδρες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καίτοι ἤδη ἡ χώρα αὐτῶν ἔτυχε τῆς ἀνεξαρτησίας, καίτοι τὸ κράτος αὐτῶν ἐκηρύχθη ἀνεξάρτητον, καίτοι ὑφίστανται εἰσέτι ἅπασαι αἱ ἀπαιτήσεις τῆς οὕτω ἐπικληθείσης «μεγάλης ἰδέας» δὲν ἐπαύσαντο τρέφοντες αἴσθημά τι εὐλαβείας πρὸς τὴν Ῥωσίαν καὶ τὸν ὀρθόδοξον Τζάρον. Ἀδυνατῶ νὰ λησμονήσω κατὰ πόσον κατεγοητεύθη οὗτος ὅτε τῇ αἰτήσει τινὸς τῶν ἐν Πετρουπόλει φίλων αὐτοῦ, ἡ αὐτοκράτειρα ἀπέστειλεν αὐτῷ εἰκόνα πρὸς εὐλογίαν τῆς συζύγου αὐτοῦ· τὰ δάκρυα ἔρρεον ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν, ἡ δὲ χεὶρ ἔτρεμε καὶ θερμαὶ ἐκφράσεις εὐγνωμοσύνης ἐξεστομίσθησαν παρ' αὐτοῦ Ἰταλιστί, ἐν τῇ γλώσσῃ δι' ἧς συνενοεῖτο μεθ' ἡμῶν. Δὲν ἀπηλείφθη εἰσέτι παρὰ τῇ ἀρχαίᾳ γενεᾷ τὸ γόητρον τῆς ὀρθοδόξου χώρας ἐπὶ πολὺ χρησιμευσάσης ὡς μόνης προστάτιδος τῶν ὀρθοδόξων κατὰ τὸν προαιώνιον αὐτῶν ζυγόν.

Ὅλην τὴν δυσχερῆ ταύτην ἐποχὴν ὁ Καποδίστριας διῆλθεν ἐν Γενεύῃ. Ἐν ἀπάσῃ τῇ ἰσχύϊ ἤδη τῆς ἀνδρικῆς αὐτοῦ ἡλικίας ὅλως μονήρης διήγαγεν ἐπὶ ὁλοκλήρους μῆνας καὶ ἔτη. Ἡ πολιτικὴ αὐτοῦ θέσις, αἱ γνωσταὶ αὐτοῦ στεναὶ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον σχέσεις, ἀδύνατον καθίστων τὴν προσωπικὴν αὐτοῦ ἐν τῷ Ἑλληνικῷ ἀγῶνι μετοχήν· ἡ ἐν τῇ πατρῴᾳ αὐτοῦ χώρᾳ ἐμφάνισις ἤθελεν ἐπιφέρῃ τὸ αὐτὸ ὀλέθριον ἀποτέλεσμα οἷον τὸ κίνημα τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, καὶ ἤθελε γεννήσῃ πιθανὸν τὰς ἀπ' εὐθείας δυσμενεῖς ἐνεργείας τῆς Ἀγγλίας καὶ Αὐστρίας αἵτινες ἤθελον ἐκλάβῃ βεβαίως αὐτὸν πράκτορα τῆς Ῥωσίας. Τὸ καθῆκον τῆς συνειδήσεως αὐτοῦ ὡς πρὸς τὴν πατρῴαν αὐτοῦ χώραν καὶ τὸν Ἀλέ-

ξανδρον, ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ ἀρνηθῇ τὴν ἀπ' εὐθείας ἐν τῷ ἀγῶνι μετοχὴν, πολλῷ μᾶλλον δὲ καὶ ἡ καθαρὰ αὐτοῦ γνῶσις τῶν ῥᾳδιουργιῶν, αἵτινες κατέτρεχον τὴν Ἑλλάδα καὶ ἤθελον βεβαίως ἐνισχυθῇ ἐὰν νέος ἀντίζηλος ὁμόφυλος ἐνεφανίζετο ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν κομματαρχῶν. Πάσχων ψυχικῶς μᾶλλον ἕνεκα τῶν περιπλοκῶν τούτων ἢ τῶν αἱματηρῶν ἀπωλειῶν τῶν Ἑλλήνων ὁ Καποδίστριας προσέφερε καὶ ταύτην τὴν ὑψηλὴν τῇ πατρίδι αὐτοῦ θυσίαν· παρέμεινεν ἀπρακτῶν, μακρὰν αὐτῆς, μεταχειριζόμενος ἅπαντα τὰ ὑλικὰ αὐτοῦ μέσα, ἅπασαν τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ δύναμιν ἣν εἶχεν ἐπί τινων προσώπων, ὅπως δυνηθῇ νὰ ὑποστηρίξῃ τοὺς ἐντίμους ἄνδρας καὶ ἐξευγενίσῃ τὰ διαβήματα τοῦ διοικητοῦ συστήματος. Ὀρθότατα προέβλεπε συνεπείᾳ τῆς ἐν Ἑλλάδι ἀναρχίας καὶ ἐμφυλίου ἔριδος ὀλέθρια ἀποτελέσματα τῇ μελλούσῃ αὐτῆς τύχῃ. Τοιαύτης τινὸς μελαγχολίας εἶνε μεστὴ μία ἐπιστολὴ αὐτοῦ πρὸς τὸν πατέρα μου ἐκ Γενεύης γαλλιστὶ γραφεῖσα.

Ἐν Γενεύῃ 3|15 Φεβρουαρίου 1823.

Ἔλαβον, ἀγαπητέ μοι Βλούδοβ, τὴν ἐπιστολήν σου τῆς 9 Ἰανουαρίου καὶ σπεύδω νά σ' εὐχαριστήσω ἕνεκα τῶν ἐν αὐτῇ φιλικῶν πρός με ἐκφραζομένων αἰσθημάτων, ἅτινα τοσούτῳ μᾶλλον συναισθάνομαι, ὅσῳ εὑρίσκω αὐτὰ σύμφωνα πρὸς ὅ τι ἔχω ἐν τῇ καρδίᾳ μου καὶ ὁ χρόνος καὶ ἡ ἀπόστασις καθιστᾷ ὁσημέραι αὐτὰ προσφιλέστερα. Ἡ ὑγίεια μου ὑπὲρ ἧς μετὰ τοσαύτης προθυμίας εὐαρεστεῖσαι μεριμνῶν, καθ' ὅλον τὸν Δεκέμβριον ὑπέστη ὀδυνηροτάτας δοκιμασίας. Μόλις ἀναλαμβάνω ἤδη ἀπὸ ὀξείας νόσου, βραδέως μὲν, ἀλλὰ καὶ ἐλπίζων ὅτι ἡ ἄνοιξις θὰ συντελέσῃ εἰς τὴν τελείαν μου ἀνέρρωσιν. Ἡ ἐμφάνισις τοῦ ἡλίου ἐπὶ τοῦ ὁρίζοντος τῆς λίμνης τῆς Γενεύης μὲ ὠφέλησε πολὺ μᾶλλον ἢ αἱ συμβουλαὶ ὅλαι τῆς ἰατρικῆς σχολῆς. Ἄλλως δὲ οἱαδήποτε καὶ ἂν εἶνε ἡ σωτηρία ἐπίδρασις τοῦ κλίματος τῆς ἀτμοσφαίρας καὶ τῆς θερμοκρασίας δὲν ἔχω καὶ πολλὰ εὐάρεστα ὄνειρα περὶ τοῦ μέλλοντός μου. Ἄγων ἤδη τὸ τεσσαρακοστὸν πέμπτον ἔτος τῆς ἡλικίας μου, ἀπὸ πολλοῦ πάσχων κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον, πῶς νὰ ἔχω ἀξιώσεις περὶ ὑγιείας ἀνθηρᾶς καὶ ἀκμαίας καὶ διατί; Περὶ οὐδενὸς λοιπὸν ἄλλου πρόκειται, ἢ πῶς νὰ καταστήσω ὑποφερτὸν τὸ φορτίον τῆς ζωῆς καὶ εἰς τοῦτο καὶ μόνον περιορίζονται αἱ ἐλπίδες μου..... Ἐὰν δὲ ὅμως ὁ Πανάγαθος Θεὸς εὐδοκήσῃ νά μοι δώσῃ πλέον ἢ ὅ,τι τῷ ζητῶ, θὰ θεωρήσω ἐμαυτὸν εὐτυχῆ, μάλιστα ἐὰν δυνηθῶ ἀκόμη νὰ ἀφιερώσω τὰς ἡμέρας μου καὶ τὴν καλήν μου θέλησιν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ αὐτοκράτορος ἡμῶν καὶ τῆς ὑμετέρας πατρίδος. Ἡ εὐχή μου αὕτη, ἀγαπητέ μοι Βλούδοβ, εἶνε λίαν εἰλικρινής.... Καὶ σὺ δὲν ἀμφιβάλλεις διότι γινώσκεις ὅτι ἡ ἀναγνώρισις τῆς χάριτος εἶνε ἡ ἡδίστη τῶν ἀπολαύσεων τῆς ψυχῆς καὶ ὅτι ἡ ἐμὴ πρός τε τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὴν Ῥωσίαν συνεταυτίσθη ἤδη μετὰ τοῦ αἰσθήματος τῆς ἰδίας μου ὑπάρξεως. Δέξαι ἅπαξ ἔτι τὰς εὐχαριστίας μου διὰ τὴν ἐπιστολήν σου ὅπερ θά μοι ἀποδείξῃς ἐὰν ἐνίοτε μοὶ γράφῃς περὶ τῶν κατὰ σέ.

Ἀνάφερέ με εἰς τὴν μνήμην τῆς κυρίας καὶ τοῦ κυρίου Καραμζίνου. Ἀπείρους ἀσπασμοὺς πρὸς τοὺς κυρίους Δάσκοφ, Ζουκόφσκη καὶ à tutti quanti. Τὰ σεβάσματά μου πρὸς τὴν κυρίαν Βλούδοβ.

Ὁ ἀφωσιωμένος φίλος
Καποδίστριας

Ἄφατός τις λύπη καὶ ψυχικὴ κατάπτωσις δείκνυται ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ. Ἐναργῶς καταφαίνεται ὅτι ἐλλείπει τῷ γράφοντι τὸ εὐρὺ ἐκεῖνο στάδιον, ἡ πολιτικὴ δραστηριότης καὶ ὁ λαμπρὸς κύκλος ἐν ᾧ ἔζησε, καὶ ἡ πρὸς αὐτὸν ἐμπιστοσύνη τοῦ αὐτοκράτορος ὃν ἀποκαλεῖ ἰδικόν του· καὶ ἡ εὐρύτης τῆς Ῥωσικῆς χώρας μεθ' ἧς συνδέουσιν αὐτὸν εὐγνωμοσύνη καὶ αὐτὸ τὸ συμφέρον τῶν πρὸς αὐτὴν ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ.

Αἱ γραμμαὶ αὗται μοὶ ἔφερον πολλὰς ἀναμνήσεις. Ἐν τέλει τῆς ἐπιστολῆς ἡ ἁπλῆ συνήθης αὕτη ἐντολὴ τῶν ἀσπασμῶν, ἡ ἁπλῆ ἀπαρίθμησις τῶν ὀνομάτων τούτων, μοὶ ἀναμιμνήσκει τὰς ἡμέρας τῆς νεανικῆς ἡλικίας μου, τὸν κομψὸν, τὸν γενναῖον, τὸν εὐγενῆ ἐκεῖνον φιλικὸν καὶ οἰκογενειακὸν κύκλον.

Διορῶ μίαν εἰσέτι χορδὴν ἐν τῇ ἀνωτέρω ἐπιστολῇ. Τουτέστι τὸ μὴ ἱκανοποιηθὲν αἴσθημα, ἡ ψυχικὴ ἐκείνη κατάστασις, αἵτινες ταράσσουσι τοὺς φλογεροὺς χαρακτῆρας,ὅτε παραδίδονται μετ' ἀγάπης καὶ ἀφοσιώσεως εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ἑτέρας ἴσως καὶ συγγενοῦς ἀλλ' οὐχὶ πατρίου χώρας. Βεβαίως ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι, οἵτινες ἐντίμως καὶ ἐναρέτως ὑπηρετοῦσι ξένῃ χώρᾳ καὶ περατώσαντες τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῶν, ἀπέρχονται ἐν καθαρᾷ συνειδήσει καὶ μετ' αἰσθήματος τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ καθήκοντος αὐτῶν. Οἱ ἄνδρες οὗτοι εἶνε σεβαστοὶ καὶ ὠφέλιμοι ἀλλήλοις. Ἀλλ' ὁ Καποδίστριας εἶχε ψυχὴν λίαν ὑψηλήν, καρδίαν λίαν θερμήν, νοῦν λίαν περιπαθῆ, μὴ δυνάμενος ἀπαθῶς νὰ κατακρατῇ τὰς ῥοπὰς τῶν αἰσθημάτων αὐτοῦ· παραμένων Ἕλλην φιλόπατρις ἐν τοῖς μυχοῖς τῆς καρδίας αὐτοῦ ἤδη ἠδυνάτει νὰ ἀποχωρήσῃ τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τῆς Ῥωσίας Ἐν τούτοις πολλάκις τὸ συμφέρον καὶ ἡ διαγωγὴ τῆς μιᾶς προσέκρουον, ἐὰν οὐχὶ τῷ συμφέροντι, ἀλλὰ τοὐλάχιστον τοῖς διαβήμασι τῆς ἑτέρας. Εἶνε τυραννία ἰδιαιτέρα ὅλως ἣν βαρέως φέρει τις.

Οὕτω παρῆλθον διὰ τὸν Καποδίστριαν τὰ ἔτη 1823 καὶ 1824. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ μήτηρ μου ἠσθένησε βαρέως καὶ ὁ ἰατρὸς Μούλλερ ἀπέστειλεν ἡμᾶς εἰς Μαριενβοῦργον, διατάξας νὰ διαχειμάσωμεν ἐν εὐκραεῖ κλίματι καὶ τὸ ἑπόμενον ἔτος ἐν Ἔμσῃ. Οὕτω διελθόντες τὸν χειμῶνα ἐν Δρέσδῃ, τὸ δὲ ἔαρ ἐν Καλρσβάδῃ, συνηντήθημεν μετὰ τοῦ Καποδιστρίου ἐν Ἔμσῃ. Νομίζω ὅμως, ὅσον παράδοξον καὶ ἐὰν φαίνεται ὅτι ἐν ταῖς μακραῖς αὐτοῦ μετὰ τοῦ πατρός μου συνδιαλέξεσιν, οὐδὲν ἔλεγον περὶ τῶν συγχρόνων πολιτικῶν ζητημάτων, καίτοι ὑπῆρχον τοσοῦτον σοβαρὰ ζητήματα διὰ τὴν Ἑλλάδα. Πιθανὸν πρὸς ἀποφυγὴν ζητήματος δυναμένου νὰ δυσαρεστήσῃ τὸν Καποδίστριαν, ἀπέφευγον τὰς συζητήσεις ἐκείνας, ἅτινα ἀμφοτέρους βεβαίως τὰ μάλα διέφερον· τοῦτο τοὐλάχιστον συμπεραίνω ἐκ τῆς λύπης τοῦ Καραμζίνου μὴ δυναμένου νὰ μάθῃ παρὰ τοῦ πατρός μου τὰς γνώμας τοῦ Καποδιστρίου περὶ τῶν συγχρόνων γεγονότων.Ὁ Καραμζῖνος ὡσαύτως ἀναφέρει ἐν τῇ πρὸς αὐτὸν ἐπιστολῇ αὐ-

τοῦ απερὶ τῶν λυπηρῶν περιστάσεων αἵτινες ἀποχωρίζουσιν αὐτοὺς καὶ αἵτινες δὲν ἔληξαν ἔτι. Αἱ περιστάσεις αὗται ἦσαν αἱ περὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητήματος συζητήσεις, ἐν αἷς κατὰ τὸ εἰωθὸς ἠδυνάτουν νὰ τύχωσι τῆς μετὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων συνεννοήσεως, καὶ ἐφαίνετο ὡσαύτως ἀδύνατον τῷ αὐτοκράτορι Ἀλεξάνδρῳ ν' ἀπαρνηθῇ τὴν συνεννόησιν ταύτην. Τότε ἀκριβῶς εἶχεν ὁρισθῆ ἡ ἐν Πετρουπόλει συνδιάσκεψις πρὸς ἀναθεώρησιν τῆς ἐκ μέρους τῆς Ῥωσίας νέας προτάσεως περὶ τῆς γενικῆς ἠθικῆς (καὶ πάλιν) πιέσεως τῆς Ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως, πρὸς σχηματισμὸν ὑποτελοῦς ἡγεμονίας, ἀποτελουμένης ἐξ ἐκείνης τῆς χώρας ἥτις εὑρίσκετο ἤδη εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων, κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς Μολδαυίας, Βλαχίας καὶ Σερβίας, μετὰ ἐσωτερικῆς αὐτονόμου κυβερνήσεως. Ταυτοχρόνως ὅμως ὅτε ἐχορηγοῦμεν νέας παραχωρήσεις τῇ Τουρκίᾳ, ἐναποθέτοντες τὰς ἡμετέρας ἐλπίδας ἐπὶ τὴν εὐρωπαϊκὴν ὁμοφωνίαν, οἱ Ἕλληνες ὁπλαρχηγοὶ ἀπελπισθέντες, στερούμενοι τῶν μέσων ἤδη πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ ἀγῶνος, μὴ δυνάμενοι νὰ τύχωσι τοῦ ἐν Ἀγγλίᾳ ὑποσχεθέντος δανείου, ἀπεφάσισαν νὰ ὑποταχθῶσι τῇ Ἀγγλίᾳ, καίτοι ἐγίνωσκον τὸν τῶν Ἰονίων νήσων ζυγόν, καὶ συγκαλέσαντες ἐν τάχει Ἐθνικὴν συνέλευσιν παρέδωκαν ἑαυτούς τε καὶ τὸν λαὸν τῇ προστασίᾳ τῆς Ἀγγλίας μόνης τὸν Ἰούλιον τοῦ 1825 ἔτους. Ἡ Ἑλλὰς μετὰ τῶν θαλασσῶν αὐτῆς λιμένων καὶ νήσων, κειμένη ἐν τῇ μεταξὺ τῆς Εὐρώπης καὶ Ἀσίας ὁδῷ, ἐφάνη ἀρκοῦσα ἐγγύησις τῷ ἐμπορικῷ ἔθνει καὶ ἡ εἰς τὸ Ἑλληνικὸν δάνειον ἐγγραφὴ ἤρξατο ταχέως καλυπτομένη, καί τοι ὑπὸ ὅρους λίαν βαρεῖς. Ἡ ἀπροσδόκητος αὕτη ἀγγελία ἐξέπληξε καὶ μεγάλως δυσηρέστησε τόν τε αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον καὶ τὸν Καποδίστριαν, ὅστις ἀπογοητευμένος τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως ἐν ταῖς Ἰονίοις νήσοις, οὐδὲν ἄλλο προέβλεπε διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ δι' ἅπαντας τοὺς Χριστιανούς, ἢ διπλοῦν μόνον ζυγὸν τὸν τῶν Ἄγγλων οἰκονομικὸν καὶ τὸν τοῦ Σουλτάνου ἀείποτε ἀπεχθῆ. Ἡ Ῥωσία δέ, ἡ δευτέρα αὐτοῦ ἀγάπη ἔχανε καὶ τὴν ἐπιρροὴν καὶ τὸν τῶν λοιπῶν δυνάμεων σεβασμόν.

Τοιοῦτοι ὑπῆρξαν οἱ καρποὶ τῆς προσοχῆς ἡμῶν, τῆς ἐνδοτικότητος τῶν τοῖς πιστοῖς ἡμῶν συμμάχοις παραχωρήσεων, διασωθείσης διὰ τοῦ Ῥωσικοῦ αἵματος καὶ τῆς ἐπιμονῆς τοῦ αὐτοκράτορος ἐκ τοῦ ἐπονειδίστου ζυγοῦ τοῦ Ναπολέοντος! Ὁ πατὴρ τοσοῦτον ἐδυσθύμει ἕνεκα τοῦ προσώπου ὃ ἠνάγκαζον τὴν Ῥωσίαν νὰ διαδραματίζῃ, τοσοῦτον ἐναργῶς ἔψεγε τὴν πολιτικὴν ἡμῶν, ὥστε καὶ μέχρι τοῦδε μὴ διακείμενος φιλίως τῷ Νεσσελρόδι, νῦν ὅλως ἠπίστει πρὸς αὐτόν, καὶ ἐπὶ τῇ ἐπερωτήσει ἐὰν μέλλει νὰ δοθῇ αὐτῷ θέσις πρεσβευτοῦ, λαβὼν ἀπάντησιν ὅτι δι' αὐτὸν δὲν ὑπάρχει θέσις κενή, ὁ πατήρ μου ἀπεφάσισε νὰ παραιτηθῇ τῆς ὑπηρεσίας καὶ λάβῃ τὴν ἄφεσίν του.

Ἐν Ὀδησσῷ κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1881.

Κ. Α Παλαιολόγος

ΙΣΤΟΡΙΑ ΜΕΤΡΙΟΥ ΑΝΔΡΟΣ

«Ἂν θέλετε καλοῦμεν ταύτην ἐξομολόγησιν διαμαρτυρομένου ἱερέως».

Κεῖται νεκρὸς ἐν τῷ τάφῳ του· ἐνῷ δὲ ὑπὸ τῶν σκωλήκων κατεβιβρώσκετο, ἀκροᾶται καὶ ἀκούει, θεᾶται καὶ ὁρᾷ· οὐδεὶς θρηνεῖ αὐτόν· μόλις ἐκλιπόντος ἐπελάθοντο αὐτοῦ, ἀλλ' αἰσθάνεται ὅτι καὶ δικαίως τοῦτο ἐγένετο·

«Διότι πάντοτε ἤμην ὁ τυχών·
»Οὐδὲ ἴχνος ποτὲ καινοτομίας τινὸς ἔσχον·
»Αἱ ἰδέαι μου οὐδέποτε ἔθρεψαν τὸν κόσμον,
»Ἦσαν ἁπλῶς καὶ μόνον ἠχὼ τῆς τελευταίας ἀναγνώσεώς μου.
»Δὲν δύναμαι νὰ μεμφθῶ τοὺς γνωρίμους μοι.
»Εἶναι ἤδη ψυχροὶ πρὸς ἐμέ, ὡσαύτως ἤμην κἀγὼ πρὸς αὐτούς.
»Ὅθεν πῶς ἄλλο ἤθελον δείξει πρὸς ἐμέ,
»Ἢ κοινὴν φιλοφροσύνην;
»Οὐδὲν ἔπραξα περίβλεπτον,
»Οὐδεμίαν ἐνέπνευσα ἀγάπην,
»Ἵνα πόθον τινὶ ἐμποιήσω, ἔστω καὶ πρὸς στιγμήν,
»Διότι ἐγκατέλιπον τὴν γῆν». [1]

Ὁ νεκρὸς οὗτος εἶχε γράψει τὴν ἱστορίαν τοῦ βίου του, οὐχὶ διότι θεωρεῖ ἑαυτὸν πολλοῦ λόγου ἄξιον. «Ἡ ἱστορία μου, λέγει αὐτὸς οὗτος, εἶναι »βίος κοινοῦ ἀνθρώπου, (οἷός εἰμι ἐγώ), ὅστις, ἐβασανίσθη ὑπὸ πολλῶν προ»βλημάτων, ἅτινα οὐδέποτε ἔλυσα, ἐταράχθη ὑπὸ ποικίλων δυσχερειῶν, »ἃς οὐδέποτε ὑπερέβην, ἠμαυρώθη ὑπὸ ταπεινῶν ὑποχωρήσεων, αἵτινες »αἰωνίως πιέζουσι τὴν συνείδησίν μου».—Ἀλλὰ σαφῶς ἐγίνωσκεν ὅτι οἱ δυστυχεῖς παραμυθοῦνται τῇ διηγήσει ἀτυχιῶν ὁμοίων ταῖς ἑαυτῶν, διανοούμενοι ὅτι καὶ ἄλλοι ὑπέστησαν τὰς αὐτὰς θλίψεις καὶ κακουχίας. Συνέταξε σημείωσιν τῶν ἀδυναμιῶν καὶ τῶν ἀποτυχιῶν του, καὶ ἔπειτα ἀφῆκεν εἰς τὴν τῆς τύχης φορὰν τὸ χειρόγραφον, ἐξ οὗ, μετὰ τὸν θάνατόν του, φίλος τις ὅστις εὗρεν αὐτό, ἐκδίδει σήμερον ἀποσπάσματά τινα.

Ταῦτα ἐλέχθησαν ἐπισήμως, ἥκιστα παραδεδεγμένα ὑπὸ τοῦ δημοσίου, περὶ τῆς ἀρχῆς βιβλιαρίου τινὸς πρό τινων μηνῶν ἐκδοθέντος ἐν Ἀγγλίᾳ, καὶ ἀμέσως ἐφελκύσαντος τὴν προσοχήν. Ἰδοὺ δὲ πῶς ἀκριβῶς ἐπιγράφεται: «Αὐτοβιογραφία Μάρκου Rutherford, ἱερέως ἑτεροδόξου (Dissident) ἐκδοθεῖσα παρὰ τοῦ φίλου του Reuben Shapcott. Ἀλλὰ τίς ἐστιν ὁ Mark

1 Οἱ στίχοι οὗτοι ἀποτελοῦσι τὸ προοίμιον τοῦ Mark Rutherford, 1 τόμος ἐν Λονδίνῳ 1881, τύποις Teubner.

Rutherford; Τίς ὁ Reuben Shapcott; Ἡ ἱστορία εἶναι ἆρά γε ἀληθής; περὶ πάντων τούτων τῶν ἐρωτημάτων οὐδεὶς ἤθελέ ποτε φροντίσει, ἐὰν τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἔργον ἦτον ἄνευ τινὸς ἀξίας, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας εἶναι λίαν ἐνδιαφέρον, καὶ ὅλως ἔξω καὶ ἀνώτερον τῶν συνήθων καὶ καθημερινῶν προϊόντων τῆς φιλολογίας. Εἴτε φαντασιῶδες, εἴτε μή, τὸ βιβλίον τοῦτο εἶναι ἀληθές· δὲν εὑρίσκει τις παρόμοια πράγματα ἐν τῇ φαντασίᾳ του, ἤθελον φανῇ χυδαῖα· πρέπει νὰ τὰ ἴδῃ, νὰ τὰ αἰσθανθῇ, ἢ τοὐλάχιστον νὰ τὰ παρατηρήσῃ τις ἐκ τοῦ σύνεγγυς καὶ ὅλως γυμνά, ἵνα νοήσῃ πόσον δύνανται νὰ ὦσιν ἀπελπιστικά. Τὸ ἀπόρρητον ὑφ' ὃ καλύπτεται ὁ συγγραφεύς, καθ' ὅσον γινώσκω, δὲν ἀπεκαλύφθη μέχρι τοῦδε· ἐὰν δέ ποτε γνωσθῇ ὅτι ὁ συγγραφεὺς οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς τὸν ἥρωά του, τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἀντὶ νὰ ᾖ ἐνδιαφέρον μόνον ἐξ αἰτίας τῆς εἰλικρινείας του, θέλει θεωρηθῇ ὡς ἔκτακτον, ἕνεκα τῆς ὀξυδερκείας καὶ τῆς ἰσχυρᾶς παρατηρήσεως. Θέλω δὲ ἀναλύσει αὐτό, ἐκλαμβάνων τὸν Μάρκον Rutherford ὡς παρίσταται, ἀνὴρ μέτριος καὶ δυστυχής, γράφων τὴν ἐξομολόγησίν του μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ καταστῇ ἄλλοις ὠφέλιμος.

Α'. *Παιδικὴ ἡλικία*:

Οἱ Rutherford εἶχον ἐργαστήριον ἔν τινι κωμοπόλει τοῦ ἐνδοτέρου τῆς Ἀγγλίας, τῆς ὁποίας δὲν ἀναφέρεται τὤνομα. Ἡ οἰκογένειά των περιελάμβανε πολλὰ τέκνα, ἐξ ὧν ἦτο καὶ ὁ συγγραφεὺς τῆς αὐτοβιογραφίας Μάρκος, ὅστις σήμερον ἤθελεν ἄγει τὸ 50 περίπου ἔτος. Οἱ Rutheford ἀνῆκον εἴς τινα αἵρεσιν, καλουμένην τῶν ἀνεξαρτήτων Καλβινιστῶν. Ἐκ δὲ τῆς διηγήσεως ἐξάγεται ὅτι ἦσαν τίμιοι ἄνθρωποι καὶ εἰς ἄκρον θρῆσκοι, πλὴν στενοῦ πνεύματος, καὶ σφόδρα τηρηταὶ τῶν μικρολογιῶν τῆς εὐσεβείας. Ἡ θρησκεία των ἦτον, οὕτως εἰπεῖν, μηχανική. Οὔτε ὁ νοῦς, οὔτε ἡ καρδία των μετεῖχον αὐτῆς, καὶ ἐν τούτοις ἐπεμελοῦντο μετὰ μεγίστης προσοχῆς νὰ τὴν μεταδώσωσι τοῖς τέκνοις αὐτῶν, ὅπως καὶ αὐτοὶ τὴν εἶχον παραλάβει. Ἡ Κυριακὴ ἦτο πένθιμος ἡμέρα διὰ τὴν περιβάλλουσαν αὐτοὺς νεότητα, διότι ἀπὸ τῆς αὐγῆς μέχρι τῆς ὥρας τοῦ ὕπνου, ἠκούοντο μόνον φοβεροὶ λόγοι περὶ τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ περὶ τῶν φρικωδῶν τιμωριῶν τῆς μελλούσης ζωῆς. Τρεῖς ὁλόκληροι λειτουργίαι συμπεριλαμβάνουσαι καὶ τρεῖς ὁμιλίας, πάντοτε τὰς αὐτάς, λατρεία οἰκογενειακή, σχολεῖον τῆς Κυριακῆς, συναθροίσεις πρὸς κοινὴν προσευχὴν ἢ εὐσεβεῖς ἀναγνώσεις ἐν τῷ μεταξύ, τοιαῦται ἦσαν αἱ τακτικαὶ ἀσχολίαι των. Οὐδεμία στιγμὴ ἀναπαύσεως ἀφίετο τῷ πνεύματι καὶ πάντοτε, ὡς ἀέναος ἐνόχλησις, ἔμενεν ὁ τρόμος μὴ ἐν ἁμαρτίᾳ κατακλιθῶσιν.

«Ὁ ἑσπερινός, λέγει, ἦτο δι' ἐμὲ ἡ βαρυτάτη ὥρα· μοὶ ἦτο πάντη ἀ»δύνατον νὰ μείνω ἐγρηγορώς, καὶ ὅμως ἐγίνωσκον ὅτι, ὑπνώττειν κατὰ

»τὴν διάρκειαν τοῦ θείου λόγου, ἦτον ἁμάρτημα. Τὸν χειμῶνα τὸ παρεκ-»κλήσιόν μας ἐφωτίζετο διὰ μεγίστων κηροπηγίων, ὧν τὰ κηρία ἦσαν ἐξ »ἀλείμματος· τῶν κηρίων τούτων ὑπῆρχε συχνὴ ἀνάγκη νὰ κοπῇ ἡ θρυαλ-»λίς, καὶ εἰσέτι βλέπω ἐνώπιόν μου τὸν γηραιὸν ὑπηρέτην κύκλῳ περιφε-»ρόμενον κατὰ τὴν λειτουργίαν, καὶ κρατοῦντα παμμεγέθη ψαλλίδα, ἥτις »ἀνοιγομένη καὶ κλειομένη ἐκροτάλιζε κλὶκ, κλίκ! Πόσον τότε τὸν ἐφθό-»νουν ὡς ἔχοντα ἀσχολίαν ἡμιδέβηλον, ἥτις προεφύλαττεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς »σφοδρᾶς ταύτης ἐπιθυμίας τοῦ ὕπνου! Πόσον ἐφθόνουν τὸν φύλακα τῶν »βάθρων, ἔχοντα τὸ δικαίωμα νὰ διαμένῃ ὄρθιος πλησίον τῆς πύλης τοῦ »ἱεροῦ, καὶ ἐκ τούτου ἐπωφελεῖτο, ὅπως, ἔστιν ὅτε, παρεισδύσῃ ἐν »αὐτῷ καὶ ἐνίοτε ἐξέλθῃ εἰς τὸ κοιμητήριον, ὅτε ἤκουε παιδάρια θορυ-»βοῦντα ἔξωθεν. Ἡ ζοφερὰ καὶ μεμολυσμένη ἀτμοσφαῖρα τοῦ παρεκκλη-»σίου ηὔξανε τὴν κακήν μου διάθεσιν· πολλάκις δὲ εἶδον τὸν χειμῶνα, »ὅτε αἱ θύραι καὶ τὰ παράθυρα ἦσαν κλειστά, τὰς ὑέλους ῥεούσας καὶ »τὰς γυναῖκας λειποθυμούσας».

Ὁ κ. καὶ ἡ κ. Rutherford ἔδιδον εἰς τὰ τέκνα των τὴν ἀνατροφήν, ἣν ἐχορήγει τὸ ἄκρον τῆς ἐπαρχίας των· ἔπεμπον αὐτὰ εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον, εἰς ὃ ἐδιδάσκοντο ὀλίγα λατινικὰ καὶ κατηναλίσκετο ἄπειρος καιρὸς εἰς τὴν ἀντιγραφὴν ἐντύπων ἀλφαβηταρίων. Ὁ σκοπὸς τοῦ γυμνάσματος τούτου ἔμεινε πάντοτε μυστήριον διὰ τοὺς παλαιοὺς μαθητάς.

Ὅτε ὁ Μάρκος ἐγένετο δεκατετραέτης, οἱ γονεῖς του τὸν εἰδοποίησαν ὅτι καιρὸς ἦτο νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πίστιν. Γνωστὸν εἶναι ὅτι αἱ τῶν καθαριστῶν αἱρέσεις μεταχειρίζονται τὴν λέξιν *ἐπιστροφὴ* εἰς ἔννοιαν οὐδὲν κοινὸν ἔχουσαν πρὸς τὴν ἀλλαξοπιστίαν. Ἐν τῇ γλώσσῃ ἐκείνων σημαίνει εἶδός τι θαύματος ἐνεργουμένου ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ἁμαρτωλοῦ, τῇ δυνάμει τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ ἐγκαταλείποντος ἔπειτα τὸν ἄνθρωπον, ὅλως διάφορον τῆς πρώτης αὐτοῦ καταστάσεως. Τότε λέγεται ὅτι ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος ἀνεκαινίσθη εἰς νέον. Ὁ χαρακτὴρ καὶ ἡ ἀγωγὴ τοιαύτην ὑφίστανται ἀλλοίωσιν, ὥστε ὁ ὑπὸ τῆς θείας χάριτος ἐπισκεφθεὶς εἶναι ἢ ἔπρεπε νὰ ἦναι βελτίων ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν· ἀλλ' ἡ μεταβολὴ αὕτη δὲν θεωρεῖται ὡς ἡ κυριωτέρα συνέπεια τῆς ἐπιστροφῆς. Τὸ ἐπιστρέφειν εἰς τὴν πίστιν εἶναι πρὸ πάντων τὸ πιστεύειν μετὰ μείζονος ζέσεως καὶ αἰσθάνεσθαι ὡς ἐνθουσιασμόν τινα τῶν θρησκευτικῶν συγκινήσεων. Τὸ αὐτὸ ἄτομον ἐνδέχεται νὰ ἐπιστρέψῃ πολλάκις χωρὶς νὰ ἀλλάξῃ οὐδὲ κατὰ κεραίαν τὰς θεολογικὰς αὐτοῦ πεποιθήσεις. Ἁπλῶς καὶ μόνον διὰ τοιαύτης πράξεως θεωρεῖται λαμβάνον νέαν ὁρμὴν πρὸς τὸν Θεόν.

Αἱ διαδηλώσεις αὗται τῆς χάριτος, ἐνδόταται καὶ αἰφνίδιοι, εἶχον ὑπὸ τῶν Rutherford καταταχθῆ μετὰ τῶν λοιπῶν τῆς πνευματικῆς ζωῆς φαινομένων, μεταξὺ τῶν τηρήσεων, ὧν κανονίζεται ἡ παρασκευή, καὶ ἐκλέγεται ἡ στιγμή. Ἡ πρότασίς των λοιπὸν δὲν ἐξέπληξε τὸν νέον. Τὸ γί-

νεσθαι «*τέκνον τοῦ Θεοῦ*» ἀπετέλει δι' αὐτὸν μέρος τοῦ ἀναγκαστικοῦ προγράμματος, ὡς ἐπίσης καὶ αἱ τρεῖς ὁμιλίαι τῆς Κυριακῆς, καὶ οὐδόλως ἤρχετο εἰς τὸν νοῦν του νὰ σκεφθῇ περὶ τούτου, ὡς οὐδεὶς φροντίζει νὰ ἐρωτήσῃ ἐὰν αὔριον τὸ πρωῒ θ' ἀνατείλῃ πάλιν ὁ ἥλιος. Εἶπον αὐτῷ ὅτι ὀφείλει νὰ ἐπιστρέψῃ, ὅθεν ἐπέστρεψε, καὶ εὗρε φυσικώτατον νὰ ᾖ ἀκριβῶς ὁ αὐτὸς οἷος καὶ πρότερον. «Ἡ μόνη διαφορά, ὅτι ἤμην τότε ἴσως »κατά τι πλέον ὑποκριτής· ὄχι διότι ἐκ συστήματος προσεποιούμην ἐνώ»πιον τῶν ἄλλων ὅτι πιστεύω ὅ,τι ἐγίνωσκον ὅτι δὲν πιστεύω, ἀλλὰ διότι »ἐπηγγελλόμην τοῦτο πρὸς ἐμαυτόν».

Ὀλίγιστοι καὶ λίαν σπάνιοί εἰσιν οἱ ἄνθρωποι, οἵτινες εὑρίσκονται ὅλως ἀμέτοχοι τῆς λεπτοτάτης ταύτης ὑποκρίσεως τοῦ ἐξαπατᾶν ἑαυτούς. Οἱ πλεῖστοι εἶναι εἰλικρινεῖς, καὶ ἀληθῶς δοξάζουσιν ὅτι κατέχουσι τὰ αἰσθήματα καὶ τὰς ἰδέας, ἃς ἐπαγγέλλονται, εἰ καὶ τὰ αἰσθήματα καὶ αἱ ἰδέαι τόσον ὀλίγον ἀνήκουσιν αὐτοῖς, ὅσον τὰ πτερὰ ξυλίνου πτηνοῦ εἶναι ἴδια αὐτοῦ. Ἄλλοι παρατηροῦσιν ὅτι μύθους πλάττουσιν ὅπως ἐξαπατῶσιν αὐτοὶ ἑαυτούς, οὐχ ἧττον ἐγκαρτεροῦσι διὰ λόγους ἰδιοτελείας καὶ εὐαρεσκείας. Οἱ παρόμοιοι ἐπιδοκιμάζουσι τοὺς ὁμοίους αὐτοῖς, ἐπιδιώκουσι τὸ κῦρος ὅπερ ἡ ὑπόκρισις ἑτέρου δίδει εἰς τὴν ἑαυτῶν.

Ὁ Μάρκος Rutherford ταχέως διεῖδε καὶ ἐγνώρισε καλῶς τὴν ἑαυτοῦ προσωπίδα, τοῦθ' ὅπερ ἐγένετο τὸ αἴτιον τῆς δυστυχίας του, καθ' ὅσον ἦτο ἐπίσης ἀνίκανος καὶ νὰ τὴν ὑποφέρῃ καὶ νὰ τὴν ἀποβάλῃ. Ἐκ φύσεως δὲν ἠδύνατο νὰ μορφώσῃ στερεὰς πεποιθήσεις, ἢ νὰ ζῇ, ὡς πλεῖστοι ἄλλοι, ἄνευ πεποιθήσεων, ἢ καὶ νὰ παραδεχθῇ τὰς τῶν ἄλλων. Πάντοτε ἔβλεπε τὰς ἀντιρρήσεις, καὶ οὐδέποτε εὕρισκε τὴν κατάλληλον ἀπάντησιν. Ἠμοίρει τῆς πνευματικῆς ἰσχύος ὅπως συλλάβῃ ἰδέαν τινὰ καὶ ἀκολουθήσῃ αὐτῇ. Πολλοί, ἔχοντες περιωρισμένον νοῦν καὶ συνάμα εὐθὺν χαρακτῆρα, εἰσὶ τὴν σήμερον ἐν τοιαύτῃ καταστάσει. Ὡς πρὸς δὲ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς δοξασίας, πολλὰ κατεστράφησαν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας,πλὴν οὐδὲν ἐθεμελιώθη ἐπὶ τῶν ἐρειπίων. Ὑπάρχουσιν ἐν τῷ κόσμῳ μύριοι Μάρκοι Rutherford, αἰσθανόμενοι ὅτι ἑτερορροποῦσιν, ἕνεκα τούτου πάσχοντες, καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ εὕρωσι τὴν ἰσορροπίαν αὐτῶν. Ὁ ἐνδόμυχος μόχθος δι' οὗ φθάνουσιν εἰς τὴν συνείδησιν τῆς ἠθικῆς αὐτῶν πενίας περιγράφεται τελειότατα ἐν τῷ περὶ οὗ ὁ λόγος βιβλίῳ. Ἐπιτραπήτω μοι δὲ ὅπως ἐνδιατρίψω περισσότερον ἐπὶ τοῦ κεφαλαίου τοῦ ἐπιγραφομένου «προπαρασκευή».

Β'. Προπαρασκευή.

Ὁ Μάρκος ἐσπούδαζεν ἔτι τὴν θεολογίαν ὅτε ᾐσθάνθη τὰ πρῶτα σημεῖα τῆς ἐπαπειλούσης αὐτὸν ἠθικῆς ταραχῆς. Οἱ γονεῖς αὐτοῦ εἶχον τὰ πάντα διευθετήσει ἵνα γίνῃ ἱερεύς, οὐχὶ διότι ἐδείκνυε κλίσιν πρὸς τὸ ἀ-

ξίωμα τοῦτο, ἀλλὰ διότι ἦτον «ὡσαύτως ἁρμόδιος εἰς αὐτὸ» ὡς οἱ πολλοὶ τῶν νέων οἵτινες ἀσπάζονται τὸ κληρικὸν σχῆμα. Ἐν τῇ σχολῇ παρεδόθη εἰς τὰς χεῖρας διδασκάλου πειστικοῦ, ὅστις ἀπεστήθιζε πρὸ πολλῶν γενεῶν μαθητῶν ταὐτὰ φυλλάδια περὶ τῶν ἀποδείξεων τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ θεοπνεύστου τῶν ἁγίων Γραφῶν. Οὗτος ὁ καθηγητὴς ἦτο συγχρόνως καὶ ὁ διευθυντὴς τῆς σχολῆς. Αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς του ἦσαν στυππόχροες, ἡ φωνή του γλυκεῖα, τὸ ἐξωτερικόν του ὅλως ἐκκλησιαστικόν, καὶ ἔλεγεν, ἔλεγε χωρίς ποτε νὰ σταματήσῃ, ποτὲ νὰ ἐμποδισθῇ, ποτὲ νὰ περιπλεχθῇ εἰς τὸν χείμαρρον τῶν τετριμμένων φράσεών του, λύων τὰ σπουδαιότατα καὶ δυσκολώτατα ζητήματα διά τινων ἀνθηρῶν λόγων. Ἡ ἀντιλογία ἦτο πάντη ἄγνωστος αὐτῷ. Δι' ἁπλουστάτου τρόπου εἶχεν αὐτὴν ἐξαλείψει. Οἱ συνεργοί του ἠκολούθουν τῷ αὐτῷ συστήματι, ὅπερ τόσον βαθέως εἶχε ῥιζωθῇ ἐν τῷ πνεύματι τῆς σχολῆς, ὥστε δὲν ἐπετρέπετο, ἐπὶ ποινῇ νὰ κηρυχθῇ αἱρετικός, ὁ μαθητὴς νὰ δείξῃ ἀπορίαν τινά, οὐδέποτε δὲ μαθητὴς ἤθελε τολμήσει νὰ καθυποβάλῃ ἔνστασίν τινα τῷ διδασκάλῳ του. Οἱ μαθηταὶ δὲν ἠγνόουν ὅτι κάπου ὑπῆρχον «*ἄπιστοι*». Εἶχον ἀκούσει τὴν ἀνάγνωσιν δοκιμίου τοῦ στυπποχρόου καθηγητοῦ, κατὰ τὸν ὁποῖον ἔπρεπέ τις νὰ οἰκτείρῃ τὴν πώρωσιν τῶν ἀπίστων. Ἐγίνωσκον πρὸς τούτοις ὅτι ἡ λέξις «*Γερμανός*» δὲν ἔπρεπε νὰ προφέρηται εἰμὴ δι' ὕφους ἐκφράζοντος ἀποδοκιμασίαν. Ὁ Rutherford βραδύτερον ἐνόησεν ὅτι τὸ αἴτιον τούτου ἦτο ἡ γερμανικὴ φιλολογία καὶ ἡ ἐν αὐτῇ ἀσέβεια. Πρὸς ἀπολογίαν ὅμως τοῦ διευθυντοῦ ὀφείλομεν εἰπεῖν ὅτι ἡ διδασκαλία ἦτον ἀνάλογος πρὸς τοὺς ἀκροατάς. Ἡ σχολὴ εἶχε συστηθῇ ἵνα προπαρασκευάζῃ ἱερεῖς διὰ τὰ παρεκκλήσια τῶν πέριξ χωρίων, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐδέχετο μόνον νέους ἀξέστους, ἐξ ὧν οὐδεὶς ἴσως ἦτον εἰς κατάστασιν ν' ἀκροασθῇ ἐπωφελῶς ἀνωτέρων μαθημάτων. Αὐτὸς ὁ Rutherford, μ' ὅλην τὴν ἔμφυτον κλίσιν πρὸς τὴν ἀνάλυσιν, ὑπέστη κατ' ἀρχὰς τὴν ἐπιρροὴν τῆς δογματικῆς ταύτης μεθόδου, μὴ παραδεχομένης ἀντιλογίας, καὶ παριστώσης ὡς φανερὸν ὅ,τι ἔχρηζεν ἀποδείξεως. Συνέταξε τὰς πρώτας αὐτοῦ ὁμιλίας ἐν ἄκρᾳ πνευματικῇ ἠρεμίᾳ, καὶ μετὰ πολλοῦ ζήλου ἐκήρυττεν ὅ,τι ποτὲ δὲν εἶχε λάβει τὸν κόπον νὰ ἐννοήσῃ. Ἡ οἴησίς του ἦτο φυσικὴ καὶ συγγνωστή. Οὐδέποτε δὲ εἶναί τις τόσον καταφατικός, ὅσον ὅταν ἀδυνατῇ νὰ συζητήσῃ τὴν γνώμην του. Οἱ ἀποροῦντες σχεδὸν πάντοτε εἶναι ὅσοι βλέπουσι τὸ ὑπὲρ καὶ τὸ κατά.

Ὅτε συγγράμματα τῆς θύραθεν παιδείας διήγειρον ἐν τῷ νῷ αὐτοῦ δισταγμούς, ἐζήτησεν ἐπιχειρήματα ἐν ταῖς ἀναμνήσεσι τοῦ σχολείου, καὶ τότε ἀνεγνώρισεν ὅτι τὰ μαθήματα τῶν διδασκάλων του τόσον ἀπήντων εἰς τὰς διαφόρους ἐνστάσεις τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης, ὅσον καὶ ὁ βόμβος τῶν ἐν τῷ κήπῳ στρουθίων. Αἱ πρῶται στιγμαὶ τῶν ἐνδοιασμῶν του δὲν

ἦσαν ὀχληραί. Ἡ ἀσυνήθης ἡδονὴ τοῦ σκέπτεσθαι ἡδέως διέθρυπτε τὴν καρδίαν του. Ἐθεώρει τὸν βίον λίαν εὐάρεστον ἐν ἑαυτῷ, ἀνεξαρτήτως τῶν ὅσων συνεπιφέρει, αἴσθημα ὅπερ σπανίως συναισθάνεται ἡ νεότης, ὡς γεννώμενον συνήθως ἐν τῇ ἡλικίᾳ καθ' ἣν ὁ ἄνθρωπος, ὀλίγα μόνον περιμένων ἐκ τῆς ὑπάρξεως, δὲν περισπᾶται πλέον ὑπὸ ἐπιθυμιῶν καὶ σφοδρῶν ὀρέξεων ἀπὸ τῆς ζωηρᾶς ἀπολαύσεως τοῦ χαίρειν τὴν ζωήν.

Οὐχὶ σπανίως γίνεταί τις ἐξαίφνης πιστὸς ὡς διὰ θείας τινὸς ἐμπνεύσεως. Γίνεται ὅμως δύσπιστος βαθμηδὸν καὶ ἀνεπαισθήτως· καὶ ὁ πρῶτος βαθμὸς δύναται νὰ κληθῇ ὁ τῆς συναλλαγῆς, δηλαδὴ ἐν ὅσῳ εἰσέτι πιστεύομεν εἰλικρινῶς ὅτι θρησκευτικὸν σύστημα δύναται ἀκινδύνως νὰ κολοβωθῇ, καὶ ὅτι δυνατὸν εἶναι τὰ πάντα νὰ συμβιβασθῶσιν, ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦ τὰ πάντα ἑρμηνεύειν· εἶναι ὁ βαθμὸς καθ' ὃν λέγει τις ἐν ἑαυτῷ ὅτι τὰ ἐν τῇ κατηχήσει διδαχθέντα δόγματα, λαβόντα τὸ πάλαι τὴν ἀρχὴν ἐν ταῖς ἀνάγκαις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἐπιτρέπεται νὰ διερμηνευθῶσιν ὅπως ἐφαρμόσωμεν αὐτὰ εἰς τὰς ἐνεστώσας χρείας, κατ' οὐσίαν οὐδόλως διαφερούσας. Ὁ Rutherford κατεγίνετο εἰς τὴν ἑρμηνείαν, ὅλως εὐτυχὴς τοῦ συναισθάνεσθαι ὅτι τέλος πάντων δὲν ἦτο πλέον ἁπλῆ ἠχώ, καὶ ἐν τοιαύτῃ διαθέσει πνεύματος συνέγραψεν ὁμιλίαν περὶ ἀγνισμοῦ ἐν ᾗ προσεπάθει νὰ συναλλάξῃ τὴν Φύσιν (μὲ Φ κεφαλαῖον) μετὰ τῆς θρησκείας. Ἀπήγγειλε δὲ τὴν ὁμιλίαν του Κυριακήν τινα ἐνώπιον τῶν διδασκάλων του· τὴν ἐπαύριον Δευτέραν, ὁ καθηγητὴς προσεκάλεσεν αὐτὸν ἐν τῷ δωματίῳ του.

«Εἶπέ μοι ὅτι ἡ ὁμιλία μου ἐδείκνυε πολλὴν εὐφυΐαν, πλὴν ἤθελε περισσότερον εὐχαριστηθῇ ἐὰν περιωριζόμην νὰ ἐκθέσω μ' ὅλην τὴν δυνατὴν ἀφέλειαν «τὴν ὁδὸν τῆς σωτηρίας», ὁποία ἀπεκαλύφθη ἡμῖν ἐν τῷ Χριστῷ. Ὅσα διισχυρίσθην ἴσως ἠδύναντο νὰ ἐνδιαφέρωσιν ἄνδρας λαβόντας ἀνωτέραν ἀνατροφήν, καὶ ἐνθυμεῖτο ὁ ἴδιος ὅτι εἶχεν ἄλλοτε, πρὸ πολλῶν ἐτῶν, ἀναπτύξει σχεδὸν τὰς αὐτὰς ἰδέας, ὅτε ἦτον ἔτι πολὺ νέος, ἔν τινι ὁμιλίᾳ ἐκφωνηθείσῃ ἐνώπιον τῆς ὁμηγύρεως τῆς ἑνώσεως. Ἀλλ' ἐγὼ ὤφειλον νὰ ἐνθυμῶμαι ὅτι, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ὁ κύκλος τῆς ὠφελείας, ἣν ἔμελλον νὰ παράσχω ἤθελε μείνει περιωρισμένος μεταξὺ ταπεινῶν ἀκροατῶν ἔν τινι πολίχνῃ ἢ κώμῃ, καὶ δὲν ἐφρόνει ὅτι παρόμοιον ἀκροατήριον ἤθελε μ' ἐννοήσει ἐὰν ὡμίλουν ὑπὲρ τὴν διάνοιάν του, ὡς ἔπραξα τὴν Κυριακήν. Μετὰ τὰς πολλὰς καὶ ποικίλας μερίμνας τῆς ἑβδομάδος, δὲν ἔχουσιν ἀνάγκην τὴν Κυριακὴν τοιούτων, ἅτινα ἐνοχλοῦσι τὸν νοῦν καὶ ταράττουσιν, ἀπαιτοῦντα οἱανδήποτε ἄσκησιν τῆς διανοίας. Ἀρκεῖ αὐτοῖς μόνον ἡ ἐπανάληψις τῆς παλαιᾶς ταύτης ἱστορίας, ἥν, ὡς καλῶς γινώσκεις, κύριε Rutherford, οὐδαμῶς οὐδέποτε ἐπιτρέπεται ν' ἀποκάμωμεν ἐπαναλαμβάνοντες: «Ἡ περιγραφὴ τῆς φρικώδους ἀνομίας ἡμῶν, τοῦ ἀσύλου, οὗ ἐπιτυγχάνομεν ἐπὶ τῆς Πέτρας τῶν Αἰώνων, καὶ ἐκεῖ μό-

νον, τῆς ἀγαλλιάσεως τῶν ἐκλεκτῶν καὶ τῶν βασάνων τῶν ἀπίστων». Οἱ λόγοι οὗτοι ἔπιπτον ἐπ' ἐμὲ βαρεῖς ὡς χεὶρ πτώματος· ὅθεν ἐξῆλθον σφόδρα καταβεβλημένος. Ἡ ὁμιλία μου μὲ εἶχε συγκινήσει, καὶ ἐκεῖνος ὅστις ἰδίως ὤφειλε νὰ μὲ ὑποστηρίξῃ καὶ παροτρύνῃ, δὲν εὗρεν οὐδεμίαν λέξιν φιλόφρονα ἢ ἐνθαρρυντικὴν νὰ μοὶ ἀποτείνῃ. Οὐδὲν ἄλλο εἰμὴ ψυχροτάτην ἀδιαφορίαν, ἵνα μὴ εἴπω ψόγον».

Σταθερώτερος χαρακτὴρ ἤθελεν ἐπαναστατήσει,καὶ τὸ διήγημα διὰ μιᾶς ἤθελε καταντήσει ἀδιάφορον καὶ κοινόν. Ὁ Μάρκος Rutherford ἦτον ἐξ ἐκείνων, οἵτινες ὑπομένουσι στενάζοντες καὶ προφέροντες ἑαυτοῖς σκαιὰς καὶ ἀνωφελεῖς ἐπιπλήξεις. Ἅμα τῇ λήξει τοῦ τετάρτου ἔτους τῶν θεολογικῶν μαθημάτων του,ἐδέχθη νὰ σταλῇ ἐπὶ δοκιμῇ εἴς τινα κωμόπολιν, ὅπου καὶ ἤρεσε τῷ ποιμνίῳ του καὶ ἐγένετο δεκτός. Ἡ ἐναρκτήριος ὁμιλία του λίαν περιέργως ἐδήλωσε τὸ δεύτερον βῆμα, βῆμα ἀποτελεσματικόν, σπανίως ἐπαναλαμβανόμενον πρὸς τὰ ὀπίσω, ἐπὶ τὴν ὁδὸν τῆς ἠθικῆς ἀκαταστασίας.

Γ'. Σύγχυσις.

«Ἡ πρώτη Κυριακή, ἐν ᾗ ὡμίλησα, ἀφοῦ ἐγενόμην δεκτός, ἦτον ἡμέρα τοῦ Νοεμβρίου, συννεφώδης καὶ μελαγχολική· ἀλλ' οὐδὲν παρόμοιον ὑπῆρχεν ἐν ἐμοί. Ἡ κοινότης εἶχεν ἐπαισθητῶς αὐξήσει κατὰ τὰς τέσσαρας τελευταίας ἑβδομάδας, (μετὰ τὴν ἐκφώνησιν δηλαδὴ τῶν πρώτων ὁμιλιῶν μου), ἡ δὲ προσδοκία τῆς νέας ζωῆς, ἥτις ἀνεπτύσσετο ἐνώπιόν μου, μὲ παρώρμα ἔτι μᾶλλον».

Ἑσπέραν τινὰ ὁ Μάρκος Rutherford ἀνέβη τὸν ἄμβωνα μὲ τὸν ἐρεθισμὸν πρωτοπείρου, πεποιθότος ὅτι μέλλει νὰ ὠφελήσῃ τὴν ἀνθρωπότητα. Εἶχε πρὸς τούτοις τὴν πλάνην, συχνὴν εἰς τὴν εἰκοσαετῆ ἡλικίαν, ὅτι οἱ πολλοῦ λόγου ἄξιοι ἄνδρες εἰσὶν οὐκ ὀλίγοι, καὶ ὅτι ἔχομεν δικαίωμα νὰ θεωρώμεθα ὡς ἠδικημένοι ὅτε δὲν συγκαταλεγόμεθα ἐν τοῖς τοιούτοις. Παρατηρῶ δὲ ὅτι ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἔμεινε πάντοτε ἀδιόρθωτος. Ἡ πεῖρα, ἥτις τόσον ταχέως ἐδίδαξεν αὐτὸν νὰ λάβῃ συναίσθησιν τῆς ἑαυτοῦ μετριότητος, δὲν ἔδωκεν αὐτῷ νὰ γνωρίσῃ ὅτι οἱ πολλοῦ λόγου ἄξιοί εἰσιν ἐξαιρετικοί, ὡς καὶ τὰ ἐπίσημα συμβάντα. Ἡ ὑφὴ τῆς ἀνθρωπότητος σύγκειται ἐξ ἀτόμων μετρίων, καθὼς καὶ ἡ ὑφὴ τοῦ βίου ἀποτελεῖται ἐκ κοινῶν καὶ οὐδόλως ἐνδιαφερουσῶν περιπετειῶν.

Ὡμίλησε περὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ, θρησκείας τῶν ἐγκαταλελειμμένων, τῶν μεμονωμένων, πάντων τῶν δυστυχῶν. Ἡ καρδία του ἐνέπνεε τοὺς λόγους του, διότι τοὺς ἀνέφερεν εἰς ἑαυτόν, καὶ τὰς παραμυθίας τὰς προσφερομένας εἰς ἄλλους, ἐφαντάζετο ἐνεργούσας ἐφ' ἑαυτοῦ.

«Μετὰ τὸ τέλος τῆς λειτουργίας μετέβην εἰς τὸ ἱερόν· ἀλλ' οὐδεὶς ἦλθε νὰ μ' εὕρῃ. Ὁ νεωκόρος εἰσῆλθε, μοὶ εἶπεν ὅτι βρέχει, καὶ ἔπειτα

ἐξῆλθεν ἀμέσως ἵνα σβύσῃ τὰ κηρία καὶ κλείσῃ τὰς θύρας. Δὲν εἶχον ἀλεξιβρόχιον, ὥστε πεζῇ ἀπερχόμενος οἴκαδε ἐβράχην. Εἰσελθὼν λοιπὸν εἰς τὸ πενιχρὸν οἴκημά μου, εὗρον τὸ δεῖπνόν μου, συνιστάμενον ἐξ ἄρτου, τυροῦ καὶ ζύθου ἐπὶ τῆς τραπέζης, πλὴν ὁ οἰκοδεσπότης εἶχε θεωρήσει περιττὸν ν' ἀναζωπυρίσῃ τὸ πῦρ ἐν τοιαύτῃ νυκτερινῇ ὥρᾳ. Καίπερ κατάκοπος ὤν, οὐχ ἧττον περιεφερόμην τῇδε κἀκεῖσε ἐπὶ πολλὰς ὥρας ἐν τῷ δωματίῳ μου, πάσχων εἶδος νευρικῆς κρίσεως. Ὅσα πρὸ μικροῦ ἐκήρυξα μοὶ ἐφαίνοντο ἡ ματαιότης τῶν ματαιοτήτων, νῦν ὅτε εὑρισκόμην ἐνώπιον τῆς πραγματικότητος, διὸ πικρῶς ὠνείδιζον ἐμαυτόν, ἕνεκα πίστεως μὴ ἀντεχούσης κἂν ἐπὶ μιᾶς ὥρας δοκιμασίαν. Προσεγγιζούσης τῆς πρωΐας, κατεκλίθην, ἀλλὰ δὲν ἐκοιμήθην· καὶ ὅτε ἐφάνη τὸ σκοτεινὸν λυκαυγὲς τῆς Δευτέρας, δὲν εἶχον πλέον ἔρεισμα, καὶ συνῃσθανόμην ὅτι πίπτω εἰς ἀχανὲς κενόν. Ἡ κατάστασις αὕτη ἀπὸ ἑβδομάδος εἰς ἑβδομάδα ἐδεινώθη, καὶ ἡ μελαγχολία μου ἔλαβεν ὡρισμένον χαρακτῆρα. Μοὶ ἐπῆλθεν ἰδέα τις ὅτι τῶν φρενῶν ἐξίσταμαι, ἢ ὅτι γίνομαι βλάξ. . . .»

Ἡ οὕτως εἰπεῖν ὑποχονδριακὴ αὕτη περίοδος δὲν τὸν ἐμπόδισεν ἀπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν του ἀσχολιῶν. Ἀπ' ἐναντίας, ἐν ὅσῳ ἠσθένει μόνον ἐνδομύχους ἀπήντα δυσκολίας. Ἐξεφώνει ὁμιλίας αἵτινες οὐδενὶ ἐγέννων ὑποψίας, διὰ τὸν λόγον ὅτι ἦσαν κενὰ ῥήματα. Δὲν εἶχε τὴν δύναμιν νὰ ἐναντιωθῇ τῷ ἐπιβαλλομένῳ κυρίῳ Α. ἐριοπώλῃ καὶ διακόνῳ, ὅστις ἦτο τὸ σημαντικώτερον τοῦ ποιμνίου του μέλος, καὶ ὅστις τὸν ἠνείχετο, ἀλλὰ συνάμα καὶ ὑπόπτως ἐπετήρει αὐτόν. Προήδρευε μετὰ προσποιητῆς ἠρεμίας συναθροίσεων ῥαπτικῆς πρὸς ὄφελος τῶν πτωχῶν, ἐν αἷς ἠναγκάζετο ν' ἀναγινώσκῃ πρὸς τέρψιν τῶν κυριῶν θρησκευτικὰ μυθιστορήματα τῆς ἐκλογῆς τοῦ κ. Α., ἅτινα τὸν ἠρέθιζον μέχρι παροξυσμοῦ. Τὸ μόνον δεῖγμα ἀνεξαρτησίας, ὅπερ ἔδωκε κατὰ τοὺς δεκαοκτὼ πρώτους μῆνας τῆς διακονίας του, ἦτο τὸ νὰ εἰσαγάγῃ ἐν μιᾷ τῶν τοιούτων συναθροίσεων τὸν *Ἐφημέριον τῆς Βακεφίλδης*. Πλὴν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Β' Κεφαλαίου ὁ κ. Α. κρυφίως ἐψιθύρισεν εἰς τὸ οὖς του μὲ ἐκφραστικὸν μειδίαμα, ὅτι παροῦσαι τυγχάνουσι καὶ νεάνιδες. Ὅθεν δὲν ἐτόλμησε νὰ ἐπιμείνῃ, καὶ ἐπανέλαβε τὴν ἀνάγνωσιν τῶν θρησκευτικῶν μυθιστορημάτων. Πρὸς τὸ τέλος τῆς συνόδου ὁ κ. Α. ἀνεγίνωσκε τὸν κατάλογον τῶν γάμων, τῶν θανάτων καὶ τῶν γεννήσεων. Ἐρανιζόμενος δ' ἔκ τινος ὀρθοφρονούσης ἐφημερίδος, ὁ κατάλογος οὗτος καθίστατο εὐσεβὲς ἀντικείμενον, ὡς ἐπίσης, ὑποθέτομεν, καὶ τὰ σχόλια ἅτινα φυσικῶς θὰ προὐκάλει μεταξὺ τοῦ ἀκροατηρίου. Ἡ ἑσπερινὴ συνεδρίασις ἔληγε μετὰ τὴν διανομὴν κυπέλλων μὲ τέϊον καὶ τεμαχίων ἄρτου βουτύρῳ ἠλειμμένων.

Ἡ εἰρήνη ἐταράχθη ἅμα ὡς ὁ Μάρκος τὴν ὑγείαν ἀνεκτήσατο. Ἐπανέλαβε τὰς ἀναγνώσεις του, ἐζήτει νὰ ἐξακριβώσῃ ζητήματα ἀνώτερα τῆς καταλήψεώς του, φροντίζων περὶ ἀδιαλύτων προβλημάτων. Ἔσχε τότε

τὴν εὐκαιρίαν νὰ παρατηρήσῃ πόσον εὔκολον εἶναι εἰς ἱεροκήρυκα ν' ἀπατᾷ τὸ ἀκροατήριόν του χωρὶς τὸ ἐννοῇ. Ὁ ἱεροκήρυξ μεταχειρίζεται φρασεολογίαν τινὰ ἰδίαν τῇ αἱρέσει ἧς μέλος ἀποτελεῖ. Οἱ ἀκροώμενοι αὐτοῦ εἶναι συνειθισμένοι νὰ προσάπτωσιν ἔννοιαν ὡρισμένην εἰς τὰς χρωμένας λέξεις. Ἐὰν μὴ ἐνδιατρίψῃ ἐφ' ἑκάστει λέξει, ἵνα ἐξηγήσῃ ὅτι ἐννοεῖ αὐτὴν διαφοροτρόπως, δύναται ἐπὶ ὅλους μῆνας νὰ ὁμιλῇ πρὶν ἢ συνίδωσιν ὅτι ἐπεύσατο ὢν ὀρθόδοξος. Ὁ Rutherford ἦτον ἤδη λίαν αἱρετικός, ἐνῷ οὐδεὶς, οὐδ' αὐτὸς ὁ κ. Α., εἶχεν εἰσέτι συλλάβει ὑπόνοιάν τινα. Ἡ ἀπάθεια τοῦ ποιμνίου του ἐμπόδιζε τὴν σκανδαλώδη ἀνακάλυψιν. Ἦσαν ἀληθῶς τοιοῦτοι ἄνθρωποι οἵους εἶχεν ἀναφέρει αὐτῷ ὁ καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς, οἵτινες δὲν ἔρχονται τὴν Κυριακὴν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ὅπως ὦσιν ἠναγκασμένοι νὰ σκεφθῶσιν ἐπί τινος ἀντικειμένου. Ἄνευ ἀπροόπτου τινὸς, ὁ Rutherford πιθανῶς ἤθελεν διατρίψει ὁλόκληρον τὸν βίον του μένων ἐφημέριος τοῦ χωρίου Χ.... Τὰ ἔτη ἤθελον δαμάσει αὐτὸν, ἤθελε μεταφέρει ἐπὶ ἠθικῶν ζητημάτων τὸν ζῆλον ὃν εἰς μάτην ἐδαπάνα περὶ θεολογικῶν μικρολογιῶν, καὶ βαδίσει ἐπὶ τὰ ἴχνη τοῦ προκατόχου του, ἀνδρὸς σεβαστοῦ, ὅστις ἐπὶ πεντηκονταετίαν εἶχε κηρύξει τρεῖς ὁμιλίας καθ' ἑκάστην Κυριακὴν ἐπὶ τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ καθαρμοῦ. Δυστυχῶς ἢ εὐτυχῶς, ὅπως βούλεται ὁ ἀναγνώστης, αἱ προσπάθειαί του, ἵνα εἴπῃ πράγματα οὐχὶ ὑπὲρ τὸ δέον κοινὰ καὶ τεθρυλλημένα, ἐπέσυρον εἰς τὰς ὁμιλίας του ἀσυνήθεις ἀκροατὰς, καὶ παρετηρήθη ἡ παρουσία ἐν τῇ διδαχῇ ἀνδρὸς φανερῶς γνωστοῦ ὡς ἀθέου. Τοῦτο ἐφώτισε τὸν κ. Α., ὅθεν ἐπῆλθον ἐξηγήσεις. Ὁ Μάρκος Rutherford ἐφάνη ὀξὺς, καὶ κατὰ συνέπειαν ἔδωκε τὴν παραίτησίν του. Εἰς ὃ ἔφθασε σημεῖον, ὤφειλε νὰ ἐγκαταλείψῃ ὁλοσχερῶς τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ νὰ ζητήσῃ ἄλλο στάδιον. Ἐὰν εἶχεν ἀνδρικὴν ἐνέργειαν, οὐδόλως ἤθελε διστάσει, ἀλλ' εἴπον ὅτι ἦτον ἀδυνάτου χαρακτῆρος. Ἀπατᾶταί τις πιστεύων ὅτι αἱ πνευματικαὶ συγκρούσεις ἀπαλλάττουσι τὸν ἄνθρωπον τῶν μικρῶν φροντίδων τοῦ καθημερινοῦ βίου. Ἡ ψυχὴ, περισπωμένη ὑπὸ θρησκευτικῆς κρίσεως, μένει οὐχ ἧττον αἰσθητικὴ εἰς τοὺς ὑλικοὺς περισπασμοὺς, εἰς τὰς πικρίας, εἰς τὰ μικροπρεπῆ πάθη, ὥστε οὐδ' ὑπὸ τῆς συναισθήσεως τῆς ἑαυτοῦ ἀξιοπρεπείας ὑποστηρίζεται. Ὁ Μάρκος δειλὸς καὶ ἀμφιταλαντευόμενος, ἦτον ὀλιγώτερον ἱκανὸς παντὸς ἄλλου ν' ἀποτινάξῃ τὰς ἀθλιότητας καὶ τὰς κοινὰς ἀνάγκας ἀπόρου βίου. Σὺν τῇ ἀδημονίᾳ καὶ ταραχῇ τῆς συνειδήσεώς του, ἤχθετο συνάμα διότι τὸ ἰσχνὸν βαλάντιόν του ἐξηντλεῖτο, καὶ διότι ἐστερεῖτο θέσεως.

Οἱ τὸ ἰδεῶδες θηρεύοντες ὑπάγονται εἰς δύο κατηγορίας· τῶν πλατωνικῶν ἐραστῶν καὶ τῶν ἄλλων. Ὁ Μάρκος ἀνῆκεν εἰς τὴν πρώτην. Ἤρκει αὐτῷ τὸ μὴ πράττειν τι ἀναντιρρήτως ἐναντίον εἰς τὸ ἰδεῶδές του, περὶ ἀνεξαρτησίας καὶ εἰλικρινείας. Κρίνας ὅτι ἠδύνατο «ἄνευ ἀπιστίας»

νὰ γίνῃ ἐφημέριος ἐκκλησίας τινὸς τῶν Οὐνιταρίων,[1] ἀφοῦ τὰ δόγματα τούτων προσήγγιζον εἰς τὰς ἐνεστώσας ἰδέας του, ἔθεσε τὴν ὑποψηφιότητά του εἴς τι παρεκκλήσιον τῆς αἱρέσεως ταύτης. Παρεκλήθη λοιπὸν νὰ ὁμιλήσῃ ἅπαξ διὰ δοκιμὴν, καὶ μετέβη ἐκεῖσε ὑπὸ τὴν προστασίαν ἐμπόρου τινὸς φίλου του. Μὴ λησμονήσῃς ἀναγινώσκων τὸ κατωτέρω φύλλον ὅτι εἶχε τὴν ψυχὴν ὁ Μάρκος συγκεχυμένην ἕνεκα σπουδαιοτάτων ζητημάτων, βασανιζομένην ὑπὸ ποικίλων ἐνδοιασμῶν, ὅτι, ἑνὶ λόγῳ, εὑρίσκετο ἐν μιᾷ τῶν περιπτώσεων, καθ' ἣν ἠθέλομεν προθύμως χαρίσει τὰ πάντα ὅπως ἐπιλαθώμεθα τῶν τοῦ κόσμου. Εἰ δὲ καὶ ἡ περικοπὴ αὕτη εἶναι ἀρκετὰ ἐκτενὴς, θέλω ὅμως παράσχει αὐτὴν ὁλόκληρον, διότι οὕτω θὰ λάβῃ τις ἔπειτα ἀκριβῆ ἰδέαν τοῦ βιβλίου.

«Τόσον ἤμην ἐστερημένος χρημάτων, ὥστε τὴν πρωΐαν τῆς Κυριακῆς ἠναγκάσθην νὰ διέλθω πεζῇ ὅλον τὸν δρόμον. Μὴ λαβὼν παρ' οὐδενὸς πρόκλησίν τινα, διηυθύνθην κατ' εὐθεῖαν εἰς τὸ παρεκκλήσιον καὶ περιέμενον ἐν τῷ παρακειμένῳ κοιμητηρίῳ. Τέλος μικρὰ θύρα ἠνεῴχθη καὶ γυνή τις ἐνεφάνη. Τῇ εἶπον τίς ἤμην. Εἰσῆλθον εἰς τὸ ἱερὸν καὶ ἐκάθισα ἐπὶ σκίμποδος πλησίον μικρᾶς μαγειρικῆς τραπέζης. Καίτοι ψυχρᾶς οὔσης τῆς ἀτμοσφαίρας, δὲν ὑπῆρχε πυρὰ, οὐδὲ τὰ χρειώδη πρὸς ἑτοιμασίαν αὐτῆς. Ἐπὶ τῆς πέτρας τῆς ἑστίας εἶχε τεθῆ ποτήριον καὶ λάγηνος πλήρης ὕδατος, ἀλλ' ἀριδήλως εἶχεν ἐμπλησθῆ πρὸ πολλῶν ἡμερῶν, καὶ δὲν ἦτο λίαν ἐπαγωγός. Μετὰ νέαν σχεδὸν εἴκοσι λεπτῶν προσδοκίαν, εἶδον εἰσερχόμενον τὸν φίλον μου τὸν ἔμπορον. Μοὶ ἔσφιξε τὴν δεξιὰν, παρετήρησεν ὅτι τὸ ψῦχος ἦτο δριμὺ, καὶ ἠρώτησέ με ποίους ὕμνους θὰ ψάλωσιν· ἔδωκα αὐτῷ τὴν σημείωσιν, καὶ τότε ἀνέβην τὸν ἄμβωνα».

«Τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ἦτον ἁπλούστατον, δυνάμενον νὰ χωρήσῃ περὶ τὰς διακοσίας ψυχάς. Εἶχον ἀπέναντί μου στοὰν, ὑπὸ τὸν ἄμβωνα δὲ, κατωτέρω, σειρὰν βάθρων σκοτεινοῦ χρώματος. Τὰ ἀμέσως εὑρισκόμενα δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν ἦσαν περικυκλωμένα ὑπὸ πεπαλαιωμένων πρασίνων παραπετασμάτων· ἐμέτρησα τοὺς ἀκροατάς μου, ἦσαν ἀκριβῶς δέκα ἑπτὰ, συμπεριλαμβανομένων καὶ δύο γηραιῶν χωρικῶν, καθημένων ἐπὶ τοῦ τελευταίου βάθρου, ἐγγὺς τῆς θύρας· εἰς τὴν στοὰν, οὐδένα εἶδον, εἰμὴ μόνον νέαν τινὰ γυναῖκα, τὴν κρούουσαν τὸ ὄργανον».

«Ὁ ἔμπορος ἀπήγγειλε τὴν σειρὰν τῶν ὕμνων, καὶ ἤρξατο ᾄδων μὲ βραχεῖαν φωνὴν, προσᾴδοντος καὶ τοῦ μικροῦ ὀργάνου. Οἱ λοιποὶ ἀκροαταὶ παρηκολούθουν διὰ λεπτοῦ ψιθυρισμοῦ. Ἀρκούντως δ' ἐξεπλάγην εὑρὼν ἐν τῇ παρακειμένῃ βίβλῳ λόγον ἀφεθέντα ὑφ' ἑνὸς τῶν πρὸ ἐμοῦ ἐφημερίων. Ἦτο νεκρικὸς λόγος, καθαρῶς γεγραμμένος, ὅστις προδήλως εἶχεν ἤδη χρησιμεύσει εἰς πολλὰς περιστάσεις, εἰ καὶ ἐμπεριεῖχε προσωπικούς τινας αἰνιγμούς. Μετ' ἐμφάσεως ἐπῃνεῖτο ἡ εὐσέβεια καὶ τἀγαθὰ ἔργα τοῦ τε-

1 Αἵρεσις διαμαρτυρομένων ἀρειανίζουσα.

θνεῶτος· πλὴν καθ' ὅλας τὰς σελίδας, εἶχον προστεθῆ μεταξὺ τῶν γραμμῶν ἀντωνυμίαι θηλυκαὶ ἄνω τῶν ἀρσενικῶν, ἀδελφὴ ἄνω τοῦ ἀδελφοῦ, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχῃ δυσκολία ν' ἀναγνωσθῇ ἀδιαφόρως καὶ διὰ τὰ δύο γένη. Ἤμην νεναρκωμένος καὶ καταλελυμένος, οὐδεμίαν ᾐσθανόμην πρὸς οἱονδήποτ' ἔργον διάθεσιν· ὡμίλησα οὐχ ἧττον ἐπὶ ἡμίσειαν ὥραν περὶ τῆς ἀληθοῦς ἐννοίας τοῦ θανάτου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· μοὶ ἐφαίνετο ὅτι τοῦτο ἦτον ἀντικείμενον ἐπίσης ἐνδιαφέρον ὡς πᾶν ἄλλο».

«Μετὰ τὴν ἱεροτελεστίαν οἱ δέκα ἑπτά μου ἀκροαταὶ ἀνεχώρησαν, πλὴν ἀνδρός τινος γέροντος καὶ ἰσχνοῦ, εἰσελθόντος εἰς τὸ ἱερόν. Οὗτος, ἐλαφρῶς ὑποκλίνας τὴν κεφαλήν, μοὶ εἶπε: «Κύριε Rutherford, ἐπιθυμεῖτε νὰ μὲ συνοδεύσητε, ἂν εὐαρεστῆσθε;—Τῷ ἠκολούθησα. Διέβημεν τὸ χωρίον σχεδὸν χωρὶς ν' ἀνταλλάξωμεν λόγον καὶ ἐφθάσαμεν εἰς τὴν οἰκίαν του, ἐν ᾗ μᾶς ὑπεδέχθη ἡ σύζυγός του, προπορευθεῖσα. Οὗτοι οἱ ἄνθρωποι πρὶν ἦσαν οἱ κύριοι τοῦ ἐργαστηρίου, ἐν ᾧ νῦν εὑρίσκετο ὁ φίλος μου ἔμπορος, ἀλλ' εἶχον ἐγκαταλείψει τὸ ἐμπόριον. Ἐφαίνοντο ἔχοντες τὴν αὐτὴν ἡλικίαν, περίπου ἑξήκοντα πέντε ἐτῶν. Εἶχον τὴν αὐτὴν ἰδιοσυγκρασίαν, ἑκάτεροι ἦσαν ἰσχνοί, χλωμοὶ καὶ λυμφατικοί, ὡς εἰ ἐτρέφοντο ὑπὸ ἀλφίτου. Ἐγευματίσαμεν ἐντὸς μεγάλης αἰθούσης, ἐχούσης ἑστίαν μετὰ σιδηρῶν κιγκλίδων ἀρχαίου ῥυθμοῦ. Κάλλιστα ἐνθυμοῦμαι εἰς τί συνίστατο τὸ γεῦμα ἐκεῖνο· λαιμὸς προβάτου κρύος, γαιώμηλα, λάχανα, πλακοῦς ἀλείμματι ἠρτυμένος καὶ ζύθος, ὁ σπανιώτατος τῶν ὅσων ποτὲ εἶδον, κατὰ τὴν χροιὰν ὅμοιος πρὸς ζωμὸν λεμονίου. Τί ὅμως ἦτο τῳόντι δὲν δύναμαι νὰ εἴπω, ἐπειδὴ δὲν ἐτόλμησα νὰ τὸν γευθῶ. Ὀλίγον παράδοξον μοὶ ἐφάνη ὅτε ἠρωτήθην ἐὰν ἐπεθύμουν γαιώμηλα ἢ λάχανα. Ἀλλ' ὑποθέσας ὅτι ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ ἐπεκράτει συνήθεια νὰ μὴ τρώγωσι τὴν ἡμέραν γεώμηλα καὶ λάχανα, καὶ πρὸς τούτοις ἐνθυμούμενος ὅτι ἤμην προσωρινὸς διὰ δοκιμήν, ἀπήντησα, «λάχανα». Ὀλίγα ἐλέχθησαν κατὰ τὴν διάρκειαν. Ἡ οἰκοδέσποινα οὐδὲ λόγον προέφερε. Μετὰ τὸ γεῦμα ἔθετο τὰ πάντα ἐν τάξει, καὶ ἀπῆλθε χωρὶς νὰ φανῇ πλέον. Ὁ ξενίσας με ἐπλησίασεν εἰς τὰς κιγκλίδας τῆς ἑστίας· ἐποίησε παρατήρησίν τινα ἐπὶ τῆς ἀρξαμένης βροχῆς καὶ ἀπεκοιμήθη».

«Κατὰ τὴν δευτέραν ὥραν παρὰ εἴκοσι λεπτὰ ὑπήγαμεν εἰς τὸν ἑσπερινόν· εὕρομεν καὶ πάλιν τοὺς δεκαεπτὰ ἀκροατὰς εἰς τὴν θέσιν των, ἐκτὸς τῶν δύο χωρικῶν, οἵτινες ἴσως ἐκωλύθησαν ἕνεκα τῆς βροχῆς. Ἡ ἱεροτελεστία ἦτον ἐπανάληψις τῆς πρωϊνῆς. Ὅτε κατέβην τοῦ ἄμβωνος, ὁ ξενίσας με μ' ἐπλησίασε προσφέρων μοι δέκα ἐννέα σελίνια· τὸ ἐπιτίμιόν μου ἦτο μία γκινέα, ἀλλ' ἀφῃροῦντο δύο σελίνια διὰ τὴν τιμὴν τοῦ γεύματός μου».

Ὁ Μάρκος Rutherford ἐβαυκάλισε μὲ τὰς ὁμιλίας του, ἐπὶ ἓν ἔτος, τὸν ὕπνον τῶν δεκαεπτὰ ἀκροατῶν του. Εἶτα βαρυνθεὶς καὶ ἀπαυδήσας, ἔ-

δωκε πάλιν τὴν παραίτησίν του καὶ ἀνεχώρησεν εἰς Λονδῖνον, ἔχων τὴν ἀπόφασιν ν' ἀλλάξῃ στάδιον.

Δ'. *Συμπέρασμα*

Τὸ κακόν του προήρχετο ἐξ ἀντινομίας τῶν αἰσθημάτων μετὰ τῶν ἰδεῶν του, διὸ καὶ ἦτον ἀθεράπευτον· εἶχε συνάμα ἀνάγκας καὶ ἀνεπιτηδειότητας τοῦ πιστεύειν. Ἡ καρδία του ἐβούλετο λατρεύειν, ὁ δὲ λόγος ἀφήρπαζε τὰ ἀντικείμενα τῆς λατρείας του καὶ ἀπέλειπε τὸν βωμὸν κενόν. Εἶχε γεννηθῆ ἑκατὸν ἔτη ὀψιαίτερον. Ἐν αἰῶνι ζωηρᾶς πίστεως θὰ ἦτο θρησκομανὴς καὶ εὐτυχής. Ἐν τῷ ἡμετέρῳ δὲ οὐδὲν ἄλλο ἦτον ἢ εἶδός τι ἠθικοῦ ναυαγίου, κλυδωνιζομένου ἄνευ ἐλπίδος νὰ προσορμίσῃ εἰς ἀκτήν τινα. Ὁ ἀφανισμὸς ἑκάστης παλαιᾶς δοξασίας του ἐφαίνετο αὐτῷ ὡς νέον βῆμα πρὸς τὴν νοερὰν ἀπελευθέρωσίν του· καὶ ἀφοῦ ἐξηλείφετο, ἐξεπλήττετο διότι ἐστερεῖτο αὐτῆς. Τὰ θρησκευτικὰ δόγματα, ὧν μάλιστα κατεφρόνει θεωρητικῶς, ἦσαν αὐτῷ ἀναγκαῖα διὰ τὴν ζωὴν τοῦ αἰσθήματος. Τὴν ἡμέραν καθ' ἣν εἶχε παύσει τοῦ πιστεύειν εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς, ἐσεμνύνετο ἐπὶ τῇ νίκῃ του κατὰ τηλικαύτης δεισιδαιμονίας· ἐξεπλάγη δὲ τὴν ἐπαύριον νοήσας ὅτι τῷ ἦτον ἀδύνατον νὰ διατηρήσῃ τὴν ψυχικὴν γαλήνην ἐὰν δὲν ἔβλεπε ἄλλο ἢ μηδὲν πέραν τοῦ τάφου.

Ἤλπισε νὰ εὕρῃ ἡσυχίαν ἀλλάσσων ἐπάγγελμα· πλὴν οὐδὲν ἐπάγγελμα ἱκανοποιεῖ ἀρνητικὴν κατάστασιν τοῦ πνεύματος, ἐν ᾗ πάντοτε παρατηρεῖ τις τὰ κατά. Ἐδοκίμασε τὴν διδασκαλίαν, καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἔφυγεν ἐκ τοῦ σχολείου ἐν περιόδῳ πανικοῦ τρόμου, παραπλησίου μανίας. Κατεγίνετο ἐν βιβλιοπωλείῳ, καὶ τὸ ἀφῆκε λόγῳ ὑγείας· ἐφαντάζετο ὅτι ἔχει ἀντιπάθειαν πρὸς τὰς ἀσχολίας του. Κατὰ βάθος πᾶσα ἀσχολία ἤθελεν εἶναι κατάλληλος εἰς τὸν μαλακὸν χαρακτῆρά του, ἐὰν ἦτο δυνατὸν νὰ διάγῃ ἐν ἠρεμίᾳ πρὸς ἑαυτόν. Ἦτο, καθ' ὅλην τὴν σημασίαν τῆς λέξεως, τέκνον τοῦ αἰῶνός του, ἀνιώμενος καὶ κυμαινόμενος ἐν μέσῳ προβλημάτων παρὰ τὴν δύναμίν του. Πάντες γινώσκομεν τὴν ἱστορίαν ταύτην, καὶ πολλοὶ πολλάκις ἤδη διηγήθησαν αὐτήν· ἀλλ' ἡ παροῦσα ἀνελίσσεται ὧδε ἐν νοερᾷ σφαίρᾳ, ἐν ᾗ οὐδεὶς μέχρι τοῦδε ἐπενόησε νὰ τὴν σπουδάσῃ. Τ' ἀποτελέσματα τούτου τοῦ κακοῦ, ὅπερ ὠνομάσθη ἡ ἀσθένεια τοῦ αἰῶνός μας, εἶχον ἐξετασθῆ ἐπὶ χαρακτήρων καὶ πνευμάτων ἐξόχων. Ἡ ἱστορία τοῦ Μάρκου **Rutherford** δεικνύει ἡμῖν ὁποῖα εἶναι ἐν ἀτόμῳ κοινῷ, ἤτοι ἐν τῷ πλήθει. Δεικνύει ἡμῖν τὸ ἐπτοημένον καὶ τὴν κατάπτωσιν τῆς μετριότητος, ἥτις αἰσθάνεται, ἀλλὰ δὲν ἔχει ἀρκούντως ἰσχυρὸν νοῦν ἵνα καταστήσῃ ἑαυτῇ πίστιν πολιτικὴν ὥςπερ καὶ θρησκευτικήν, αἰσθητικὴν ὡς καὶ ἠθικήν, ἐνώπιον αἰῶνος λέγοντος αὐτῇ : Λογίζου μόνη ! Νὰ σκέπτωμαί τι ; Νὰ πιστεύω τι ; — Τὰ παλαιὰ συστήματα

ἐξηφανίσθησαν, ἀλλ' οὐδὲν ᾠκοδομήθη πρὸς ἀντικατάστασιν. Οἱ Rutherford δὲν κατέχουσι τὴν ἀδιαφορίαν ἢ τὴν ὑψηλὴν διάνοιαν, ἐπιτρεπούσας νὰ περιμένωμεν ἀταράχως, ὥστε ὁ χρόνος καὶ ἡ κοινὴ τῶν παρελθουσῶν γενεῶν ἐργασία νὰ φέρωσι συμπεράσματα ἐπὶ τοῦ σύμπαντος. Πρὸς τούτοις, καὶ ἂν φέρῃς αὐτοῖς τοιαῦτα, δὲν θέλουσι πιστεύσει εἰς αὐτά. Εἶδον ἀνατρεπόμενα ἐκεῖνα εἰς τὰ ὁποῖα οἱ πατέρες καὶ ἡ νεότης αὐτῶν ἔσχον τόσην πίστιν καὶ πεποίθησιν καὶ διετήρησαν εἰς τὸ μέλλον ἀνυπερβλήτους ὑποψίας. Ὁ κόσμος οὐδόλως φροντίζει περὶ αὐτῶν. Οὐδεὶς προσέχει αὐτοῖς. Εἰσὶν ἐκ τῶν ἀνθρώπων οὐδόλως ἐνδιαφερόντων, δι' ὧν τὸ ἄπειρον πλῆθος ἠγανάκτει, ὁ Μάρκος Rutherford. Οὐχ ἧττον ὅμως δὲν ὑπάρχουσιν ἆρά γε οὗτοι; Ἕνεκα τούτου μήπως πάσχουσιν ὀλιγώτερον; Ὦμεν πρὸς αὐτοὺς πλήρεις οἴκτου, διότι ἐξαιρέτως εἰσὶν οἱ μᾶλλον ἄξιοι συμπαθείας, ὄντες ἀνυπεράσπιστοι. Αἱ γενεαὶ τῆς ἡμετέρας ἐποχῆς ἀπώλεσαν τὴν ἠθικὴν ἑνότητα. Δὲν εἰσέρχονται πλέον ἐν τῷ ἐνεργῷ βίῳ ἔχουσαι σύνολον ἰδεῶν καὶ αἰσθημάτων σταθερῶν, συνδεδεμένων, καλῶς προσηρμοσμένων ἀλλήλοις, τοῦθ' ὅπερ ἐμβάλλει αὐτοῖς διεύθυνσίν τινα καὶ δύναται νὰ τοῖς χρησιμεύσῃ ὡς στήριγμα. Ὅθεν βλέπομεν αὐτὰς τεταραγμένας, ἀσυνεπεῖς κατὰ τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι καὶ τοῦ προσφέρεσθαι. Τὸ ἑξῆς παράδειγμα θὰ καταστήσῃ τὴν ἔννοιάν μου σαφεστέραν. Γινώσκω ἄνδρα διακεκριμένον, διατηρήσαντα ἐν μέσῳ τῶν σκοπέλων ὅλως κοσμικῆς ἀγωγῆς θρησκευτικὸν αἴσθημα λίαν ζωηρόν. Δὲν κρύπτει τοῦτο, μᾶλλον τείνει νὰ σεμνύνηται ἐπὶ τῷ φρονήματι τούτῳ. Ἀλλ' ὁ ἀνὴρ οὗτος εἶναι συνάμα ὁ φοβερώτατος καταστροφεὺς θρησκευμάτων, ὃν ποτε ἔτυχε ν' ἀπαντήσω. Ἔχει ἰδίαν μέθοδον, ἤρεμον καὶ δεικτικήν, ὅπως καταφθείρῃ θεολογικὸν σύστημα καὶ ὅπως ἐνδείξῃ ψηλαφητὸν τὸ ἀδύνατον μεταφυσικῆς τινος μετὰ τῶν ἀντιλογιῶν φιλοσοφίας τινός, παραλύουσαν τὸν ἀντιλέγοντα. Ἐὰν δὲ παρατηρήσῃς αὐτῷ τὴν σύγκρουσιν τῶν ἰδεῶν του μετὰ τῶν αἰσθημάτων του, ἀναγνωρίζει τοῦτο ὡς ἀληθὲς καὶ λυπεῖται. Ἐπίσης εἶναι εἰλικρινὴς εἰς ἑκατέρας τὰς περιστάσεις. Ἡ καρδία του πιστεύει, ἐνῷ ὁ νοῦς του εἶναι σκεπτικός. Ἀπώλεσε τὴν ἠθικὴν ἑνότητα. Ἀλλὰ μὴ οἰκτείρωμεν αὐτὸν ὑπὲρ τὸ δέον. Εὑρίσκει ἀμοιβὰς καὶ διασκέδασιν ἐν πλείσταις ὅσαις ἁβραῖς τέρψεσιν. Οἱ Rutherford ὀλιγίστας ἔχουσιν ἁβρὰς τέρψεις, ἢ ὅλως στεροῦνται. Διὰ τούτους δὲν ὑπάρχει ἀντιστάθμησις τῇ ἀπωλείᾳ τῆς κοινῆς πατρῴας κληρονομίας τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν πεποιθήσεων, ἐξ ἧς οἱ προγενέστεροι ἐλάμβανον ἁπλῶς τὸν κόπον ν' ἀντλῶσι. Παραδεχθῶμεν ὅτι οἱ πλεῖστοι συνειθίζουσι, μετά τινα πάλην, νὰ μένωσιν ἐν ἀοριστίᾳ. Παραδεχθῶμεν περιπλέον ὅτι οἱ πλεῖστοι ἀπ' ἀρχῆς στέργουσι τὴν μεταβολὴν ἄνευ πολλοῦ ἀγῶνος. Οὐχ ἧττον λυπηρὸν ἔσεται τὸ σκέπτεσθαι ὅτι σήμερον τόσα ἄλλογα ὄντα γεννῶνται, ζῶσι καὶ ἀποθνήσκουσιν, ἔχοντα ἀποκλειστικῶς τὰ ἑπόμενα ὡς σύμβολον

πίστεως. «Ὑπάρχει ἢ δὲν ὑπάρχει Ὑπέρτατον Ὂν καὶ ψυχή; —Ἡ ἠθικὴ ὑπάρχει ἐκτὸς τοῦ συμφέροντος τῆς κοινωνίας; — Ἡ πατρὶς εἶναι ἁπλῶς καὶ μόνον πρόληψις; — Τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ ἀληθὲς κεναὶ λέξεις; — Ἀγνοῶ ὁλοσχερῶς. καὶ τοῦτο δέν μ' ἐνδιαφέρει. — Θέλομεν, ἂν ἀγαπᾶτε, ὁμιλήσει περὶ τοιούτων ἀντικειμένων ἐν ὅσῳ πίνομεν τὸ τέϊον, ἡσύχως καὶ ἀταράχως. Μετὰ ταῦτα δὲ θὰ μεταβῶμεν εἰς ἄλλην ὁμιλίαν. Εἶναι πάντη περιττὸν τὸ φιλονεικεῖν περὶ ζητημάτων μὴ ἀφορώντων ἡμᾶς».

Ὁ Μάρκος Rutherford διεταράσσετο ὅλος ὁσάκις ἤκουε παρομοίους λόγους, καὶ εἶχε μυριάκις δίκαιον ν' ἀναπηδᾷ ἀνιώμενος. — Λέγε: «ναὶ ἢ οὔ!» — μὴ λέγε· «τοῦτο μοὶ εἶναι ἀδιάφορον»· — καὶ πρὸ πάντων μὴ λέγε· «τοῦτο δὲν μὲ ἀφορᾷ». — Τοιαύτη ἀπόκρισις εἶναι παντάπασιν εὐήθης!

(Arvide Barine).

(Μετεφράσθη ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ ὑπὸ Στεφ. Δ. Βλαστοῦ).

Ἐν Μασσαλίᾳ, κατὰ Σεπτέμβριον 1881.

Η ΕΝ ΠΑΡΙΣΙΟΙΣ ΕΚΘΕΣΙΣ ΤΟΥ ΗΛΕΚΤΡΙΣΜΟΥ

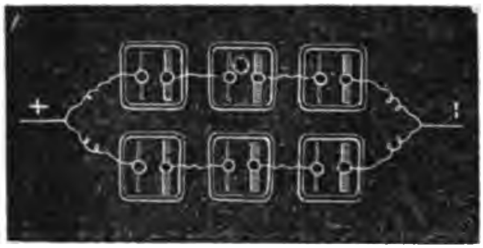
ΗΛΕΚΤΡΙΚΟΝ ΦΩΣ

Β'.

Διὰ τῆς ἐν τῷ προηγουμένῳ φυλλαδίῳ περιγραφῆς τῆς ἠλεκτρομηχανῆς τοῦ Gramme, εἴδομεν ὅτι κατὰ τὴν περιστροφικὴν κίνησιν τοῦ δακτυλίου αὐτῆς τείνει νὰ παραχθῇ ἠλεκτρικὸν ῥεῦμα τῆς αὐτῆς πάντοτε φορᾶς, ὅμοιον πρὸς τὸ παραγόμενον ὑπὸ δύο μεγάλων ἠλεκτρικῶν στηλῶν συγκειμένων ἐκ μεγάλου ἀριθμοῦ στοιχείων μεγάλων διαστάσεων καὶ ἡνωμένων πρὸς ἀλλήλας διὰ τῶν ὁμωνύμων αὐτῶν πόλων, ὡς δεικνύει τὸ σχῆμα 8. Πρὸς τοῦτο ὁ δακτύλιος φέρεται ἐπὶ χαλυβδίνου ἄξονος(σχ.9),ὅστις στρέφεται ἢ ἀπ' εὐθείας διὰ τῆς ἀτμομηχανῆς, (ὡς διὰ τῶν τρικυλίνδρων μηχανῶν Brotherhood εἰς τὰς ὁποίας αὐτὸς ὁ ἄξων τῆς μηχανῆς δύναται νὰ περιστραφῇ μὲ μεγάλην ταχύτητα ἀνερχομένην εἰς χιλίας καὶ ἔτι πλέον στροφὰς κατὰ λεπτὸν τῆς ὥρας, ὅτε ὁ ἄξων τῆς ἠλεκτρομηχανῆς τοῦ Gramme κεῖται εἰς τὴν προέκτασιν τοῦ ἄξονος τῆς ἀτμομηχανῆς), ἢ δι' ἀτέρμονος ἱμάντος, ὅστις περιβάλλων μεγάλον τροχὸν τῆς ἀτμομηχανῆς περιέρχεται καὶ περὶ τὴν τροχιλαίαν, ἣν φέρει ὁ ἄξων τῆς ἠλεκτρομηχανῆς. Ἡ τροχιλαία αὕτη φαίνεται πρὸς τὰ ἀριστερὰ τοῦ σχήματος 9.

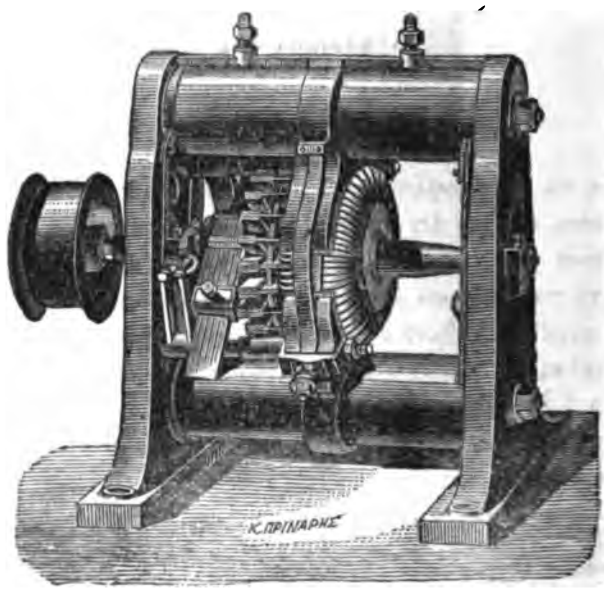
Ὑποθέσωμεν ὅτι δι' ἑνὸς τῶν ἀνωτέρω δύο μέσων ὁ δακτύλιος λαμβάνει περιστροφικὴν κίνησιν 800 ἕως 900 στροφῶν κατὰ λεπτὸν τῆς ὥρας. Κατὰ τὴν κίνησιν ταύτην τείνει νὰ παραχθῇ ἠλεκτρικὸν ῥεῦμα ἐν τῷ δακτυλίῳ

διότι τὸ κύκλωμα εἶναι ἀνοικτόν, ὡς ἐν τῇ στήλῃ (σχ. 8) ἔνθα οἱ δύο πόλοι οἱ διὰ τῶν σημείων + καὶ — παριστάμενοι δὲν εἶναι ἡνωμένοι πρὸς ἀλλήλους διὰ μεταλλικοῦ τινος ἀγωγοῦ. Διὰ τοῦτο, ὅταν περιστρέφωμεν ἁπλῶς τὸν δακτύλιον τῆς ἠλεκτρομηχανῆς τοῦ Gramme χωρὶς νὰ ἑνώ-

Σχῆμα 8.

σωμεν τοὺς πόλους δι' ἀγωγοῦ τινος, δὲν δαπανῶμεν δύναμιν, ἀλλ' οὐδὲ ἀντίστασίν τινα δοκιμάζομεν εἰμὴ τὴν ἐκ τῆς ἀντιστάσεως τοῦ ἀέρος καὶ τὴν ἐκ τῆς τριβῆς τοῦ ἄξονος ἐπὶ τῶν στηριγμάτων προερχομένην, ἥτις

Σχῆμα 9.

σχεδὸν μηδενίζεται διὰ τῶν λιπαντήρων. Ἀλλὰ δὲν ἔχει οὕτως ἂν δι' ἀγωγοῦ τινος, οἷον δι' ἐπιμήκους καὶ λεπτοῦ σύρματος σιδήρου, ἑνώσωμεν πρὸς ἀλλήλους τοὺς δύο πόλους τῆς ἠλεκτρομηχανῆς τοῦ Gramme, οἵτινες παρίστανται εἰς τὸ ἀνώτερον μέρος τοῦ σχήματος 9 διὰ δύο κοχλιῶν, ὅτε ὡς λέγομεν κοινῶς κλείομεν τὸ κύκλωμα. Ἂν ἤδη θελήσωμεν

νὰ δώσωμεν εἰς τὸν δακτύλιον τὴν αὐτὴν περιστροφικὴν κίνησιν τῶν 900 στροφῶν κατὰ λεπτόν, δοκιμάζομεν σπουδαίαν ἀντίστασιν, κινοῦσαν δύναμιν πρέπει νὰ καταναλώσωμεν, διότι ἤδη παράγεται ἐν τῷ δακτυλίῳ ἠλεκτρικὸν ῥεῦμα μεγίστης ἐντάσεως, τὸ ὁποῖον διέρχεται καὶ διὰ τοῦ λεπτοῦ ἐκ σιδήρου ἀγωγοῦ, ὅστις ἑνόνει τοὺς δύο πόλους τῆς ἠλεκτρομηχανῆς. Τὸ ἠλεκτρικὸν ῥεῦμα, εἰς ὃ μετεσχηματίσθη ἡ κινοῦσα δύναμις καὶ τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ ἰσοδύναμον τῆς δαπανηθείσης κινητικῆς δυνάμεως, μετασχηματίζεται καὶ τοῦτο εἰς θερμότητα, ἧς ἐλάχιστον μὲν μέρος ἐκφαίνεται ἐπὶ τοῦ χαλκίνου ἀγωγοῦ τοῦ δακτυλίου ὡς λίαν ἠλεκτραγωγοῦ, τὸ δὲ πλεῖστον ἐμφανίζεται ἐπὶ τοῦ σιδηροῦ σύρματος ἕνεκα τοῦ σχετικῶς δυσηλεκτραγώγου αὐτοῦ καὶ τῆς μικρᾶς αὐτοῦ διαμέτρου. Διὰ τοῦτο ὁ σιδηροῦς

Σχῆμα 10.

ἀγωγὸς ἐρυθροπυροῦται, λευκοπυροῦται, ἢ ἂν ἦναι πολὺ λεπτὸς καὶ οὐχὶ πολὺ ἐπιμήκης, τήκεται καὶ ἐξατμίζεται.

Ἀλλ' ἀντὶ νὰ ἑνώσωμεν τοὺς δύο πόλους τῆς ἠλεκτρομηχανῆς διὰ λεπτοῦ ἐκ σιδήρου ἀγωγοῦ, ἂς προσαρμόσωμεν εἰς τοὺς δύο κοχλίας δύο χαλκίνους ἀγωγοὺς μεγάλης τομῆς, ὅπως μὴ θερμανθῶσι κατὰ τὴν δίοδον τοῦ ῥεύματος, συγκοινωνοῦντας διὰ τῶν ἀντιθέτων ἄκρων αὐτῶν μὲ δύο ῥάβδους ἐκ συμπαγοῦς ἄνθρακος, ὧν οἱ ἄξονες κεῖνται ἐπὶ τῆς αὐτῆς εὐθείας. Ἂν θέσωμεν τοὺς δύο ἄνθρακας εἰς ἐπαφὴν καὶ δώσωμεν εἰς τὸν δακτύλιον τὴν αὐτὴν καὶ ἀνωτέρω περιστροφικὴν κίνησιν, εἶτα δὲ ἀπο-

μακρύνωμεν βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον τοὺς δύο ἄνθρακας ἀπ' ἀλλήλων, βλέπομεν ἀναφαινόμενον μεταξὺ αὐτῶν ζωηρὸν φωτεινόν τι τόξον, ἐξόχως λαμπρόν, τὸ ὁποῖον διατηρεῖται ἐφ' ὅσον ἡ ἀπόστασις τῶν δύο ἄκρων δὲν ὑπερβαίνει χιλιοστά τινα τοῦ μέτρου. Αὐξανομένης τῆς περιστροφικῆς κινήσεως τοῦ δακτυλίου τῆς ἠλεκτρομηχανῆς καὶ ἡ ἀπόστασις αὕτη αὐξάνει ἅμα δὲ καὶ ἡ ἔντασις τοῦ φωτός.

Κατὰ τὰς ἐρεύνας τοῦ Despretz, τὸ ἠλεκτρικὸν φῶς προέρχεται ἐκ τῆς διαπυρώσεως ἀπειρίας λεπτεπιλέπτων μορίων ἀποσπωμένων ἐκ τῶν δύο ἀνθράκων, ἅτινα σχηματίζουσιν ἅλυσιν λίαν δυσηλεκτραγωγόν, ἥτις παρέχουσα μεγίστην ἀντίστασιν εἰς τὸ ἠλεκτρικὸν ῥεῦμα μετασχηματίζει αὐτό, ὡς ἀνωτέρω ὁ σιδηροῦς λεπτὸς ἀγωγός, εἰς θερμότητα καὶ φῶς. Ἡ προβολὴ αὕτη τῶν λεπτοτάτων μορίων γίνεται καὶ ἐκ τῶν δύο πόλων, ἀλλ' ἰδίᾳ ἐκ τοῦ θετικοῦ πρὸς τὸν ἀρνητικὸν πόλον. Ὁ ἄνθραξ, ὁ μὲ τὸν θετικὸν πόλον συγκοινωνῶν, ὁ ἀνώτερος ἐπὶ τοῦ σχήματος 10, θερμαίνεται ἰσχυρότερον τοῦ ἄλλου λευκοπυρούμενος ἐπ' ἀρκετὸν μῆκος, ἐνῷ ὁ τοῦ ἀρνητικοῦ πόλου ἄνθραξ ἐρυθροπυροῦται μέχρις ἐλαχίστης ἀπὸ τοῦ ἄκρου ἀποστάσεως. Τὸ ἠλεκτρικὸν φῶς δὲν προέρχεται ἐκ τῆς καύσεως τοῦ ἄνθρακος· διὰ τοῦτο παράγεται καὶ ἐν τῷ κενῷ· ἀλλ' ἐν τῷ ἀέρι οἱ συμπαγεῖς ἄνθρακες, ἕνεκα τῆς ὑψίστης θερμοκρασίας εἰς ἣν φέρονται, καίονται, καὶ ὁ συγκοινωνῶν μὲ τὸν θετικὸν πόλον καταναλίσκεται δὶς ταχύτερον τοῦ ἑτέρου.

Ἕνεκα τῆς καταναλώσεως ταύτης τῶν ἀνθράκων τῆς ἀνίσως γινομένης, σειραὶ ὅλαι ῥυθμιστῶν τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτὸς ἐπενοήθησαν, δι' ὧν οἱ ἄνθρακες πλησιάζουσιν ἀλλήλους αὐτομάτως, ἐφόσον καταναλίσκονται καὶ ὑπὸ τὴν ἀναλογίαν τοῦ 2 πρὸς τὸ 1, τηροῦσι δὲ πάντοτε τὴν αὐτὴν ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν, ἀναλόγως τῆς ἐντάσεως τοῦ ῥεύματος.

Τὸ βολταϊκὸν τόξον ὁμοιάζει πρὸς φλόγα τρέμουσαν, ἧς τὸ σχῆμα εἶναι ᾠοειδὲς ὅταν παράγεται μεταξὺ δύο ἀνθράκων ἀπολιγόντων εἰς ἀκίδα. Κατά τινας στιγμὰς ἀναφαίνεται λαμπρόν τι σημεῖον, ἐκσφενδονιζόμενον ἀπὸ τοῦ ἑνὸς ἄνθρακος εἰς τὸν ἄλλον καὶ παράγον διάττουσάν τινα λάμψιν. Ἐπὶ τῶν ἄκρων τῶν ἀνθράκων ἀναφαίνονται ἐπίσης διάπυρα σφαιρίδια γγ' τετηκότα ὑπὸ τῆς θερμότητος, προερχόμενα ἐκ τῶν γαιωδῶν οὐσιῶν καὶ ἰδίᾳ ἐξ ὀξυπυριτίου ἐν τῷ ἄνθρακι ἐμπεριεχομένων, ἅτινα κυλίοντα μέχρι τοῦ ἄκρου τοῦ ἄνθρακος ἀναπηδῶσιν εἰς τὸ ἀντίθετον ἄκρον.

Ὁ θετικὸς ἄνθραξ, οὐ μόνον καταναλίσκεται ταχύτερον, ἀλλὰ καὶ κοιλοῦται σχηματίζων εἶδός τι κρατῆρος, ἐκπέμποντος ἄπλετον φῶς, ὁ δὲ ἀρνητικὸς ἄνθραξ καταναλίσκεται βραδύτερον ἀπολήγων πάντοτε εἰς ἀκίδα.

Τὸ ἠλεκτρικὸν φῶς, τὸ οὕτω μεταξὺ δύο ἀνθράκων παραγόμενον προέρχεται ἐκ τῆς συγκεντρώσεως μεγίστης ποσότητος θερμαντικοῦ ἐν χώρῳ

λίαν σμικρῷ. Ἡ δὲ θερμότης αὕτη πηγὴν ἔχει ἢ τὴν καῦσιν ψευδαργύρου ἐν ἠλεκτρικῇ στήλῃ, ἢ τὴν καῦσιν ἄνθρακος ἐν ἀτμομηχανῇ, δι' ἧς τίθεται εἰς κίνησιν ἡ ἠλεκτρομηχανή. Θεωρητικῶς ἡ θερμότης ἡ ἐν τῷ βολταϊκῷ τόξῳ παραγομένη δέον νὰ διαφέρῃ ἐλάχιστον τῆς πρώτης, πρακτικῶς ὅμως ἐλάχιστον μέρος τῆς οὕτως ἐν ἀτμομηχανῇ ἢ ἐν ἠλεκτρικῇ στήλῃ καταναλισκομένης θερμότητος ἀναφαίνεται εἰς τὸ διὰ τῆς καταναλώσεως αὐτῆς παραγόμενον φῶς, διότι ἐν τῇ ἐφαρμογῇ πληθὺς ἄλλων περιστάσεων συντρέχουσι πρὸς ἀπώλειαν μεγάλου μέρους τῆς θερμότητος.

Τὸ ἠλεκτρικὸν φῶς ἔχει μεγίστην ἀναλογίαν, ὡς πρὸς τὰ ἀποτελέσματα αὐτοῦ μὲ τὸ ἡλιακὸν φῶς. Ἐν ἴσῃ δὲ ποσότητι φωτισμοῦ ἐμπεριέχει πολὺ ὀλιγωτέρας ἀπὸ τὸ φωταέριον θερμαντικὰς ἀκτῖνας. Οὕτως αἴθουσα φωτιζομένη διαδοχικῶς διὰ φωταερίου, εἶτα δι' ἠλεκτρικοῦ φωτός, εἰς τρόπον ὥστε ὁ φωτισμὸς νὰ ἦναι ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τὰς δύο περιστάσεις, θερμαίνεται πολὺ πλειότερον διὰ τοῦ φωταερίου, ἐλάχιστον δὲ διὰ τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτός. Ἕνεκα τούτου τὸ ἠλεκτρικὸν φῶς θεωρεῖται κοινῶς ψυχρόν, ἀλλὰ τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι δὲν ἐμπεριέχει θερμαντικὰς ἀκτῖνας, τοὐναντίον ἡ εἰς τὸ ἠλεκτρικὸν φῶς συγκεντρουμένη θερμότης εἶναι τοιαύτη, ὥστε τὰ δυστηκτότερα τῶν σωμάτων τήκονται καὶ πολλάκις ἀφίπτανται ἐν αὐτῷ μετὰ μεγίστης εὐκολίας. Ὁ σοφὸς Ἄγγλος φυσικὸς Tyndall συνεκέντρωσε τὰς ἐκ τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτὸς ἐκπεμπομένας θερμαντικὰς ἀκτῖνας, ἀφοῦ προηγουμένως παρενέθεσεν ἀγγεῖον ὑάλινον ἐμπεριέχον πυκνὴν καὶ ἀδιαφανῆ διάλυσιν ἰωδίου, ἥτις κατέπινε πάσας τὰς φωτεινὰς ἀκτῖνας, ἄφηνε δὲ ἐλευθέρας νὰ διέλθωσι τὰς πλείστας τῶν θερμαντικῶν ἀκτίνων. Διὰ τῆς συγκεντρώσεως τῶν σκοτεινῶν τούτων θερμαντικῶν ἀκτίνων ἠδυνήθη ν' ἀναφλέξῃ ξύλον, ἄνθρακα, ταινίαν ψευδαργύρου, σύρμα μαγνησίου καὶ νὰ λευκοπυρώσῃ ἔλασμα λευκοχρύσου, ὅπερ διὰ πρίσματος διορώμενον παρεῖχε πλῆρες φωτεινὸν φάσμα.

Ἡ ἔντασις τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτὸς διὰ τῶν ὁσημέραι βελτιουμένων δυναμοηλεκτρικῶν μηχανῶν δύναται νὰ ὑπερβῇ πᾶν ὅριον. Οὕτω ἡ ἠλεκτρομηχανὴ ἡ διὰ τοῦ σχήματος 9 παριστανομένη, ὅταν ὁ δακτύλιος αὐτῆς περιστραφῇ κατὰ 800 ἕως 900 στροφὰς δύναται νὰ παράξῃ φῶς 500 καὶ ἔτι πλέον μονάδων Carcel.[1] Ὅταν ὅμως αἱ διαστάσεις αὐτῆς αὐξήσωσιν ὡς καὶ ἡ περιστροφικὴ ταχύτης, ἡ ἔντασις τοῦ φωτὸς ἐξικνεῖται μέχρι δεκακισχιλίων καὶ ἔτι πλέον μονάδων Carcel (τουτέστιν εἰς σύμπαντα

1 Ἡ φωτιστικὴ μονὰς ἣν μεταχειρίζονται ἰδίᾳ ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἥτις καλεῖται bec Carcel, εἶναι τὸ φῶς ὅπερ παρέχει λύχνος τοῦ Carcel καίων 42 γραμμάρια καθαροῦ ἐλαίου Colza καθ' ὥραν. Οἱ λαμπτῆρες τοῦ φωταερίου τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἔχουσι φωτιστικὴν δύναμιν κατά τι ἀνωτέραν μιᾶς μονάδος τοῦ Carcel.

Οἱ Ἄγγλοι μεταχειρίζονται ὡς φωτιστικὴν μονάδα τὸ candle, ἤτοι τὸ φῶς τὸ παραγόμενον ὑπὸ λαμπάδος ἐκ σπέρματος κήτους καὶ καταναλίσκον 7)8 τοῦ γραμμαρίου καθ' ὥραν. Μία μονὰς Carcel ἰσοδυναμεῖ πρὸς 7 1[2 Candle περίπου.

τὸν ἀνὰ τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως Ἀθηνῶν δημόσιον φωτισμὸν συγκεντρωθέντα εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ σημεῖον. Τὰ ἰσχυρὰ ταῦτα φῶτα χρησιμεύουσι πρὸς φωτισμὸν μεγάλων ἔργων ἐν καιρῷ νυκτὸς ἢ καὶ μεγάλων πλατειῶν ὡς ἐν Λονδίνῳ πρό τινων μηνῶν, ἢ εἰς τοὺς φάρους πρὸς ὁδηγίαν τῶν ναυτιλλομένων ἢ ἐν καιρῷ πολέμου ἔκ τε τῶν πολεμικῶν πλοίων, τῶν φρουρίων ἢ τῶν στρατοπέδων, πρὸς κατόπτευσιν τοῦ ἐχθροῦ ἐν καιρῷ νυκτός. Καὶ διὰ μὲν τὰς δύο πρώτας περιστάσεις ἀπαιτεῖται μόνον ῥυθμιστής, ὅστις νὰ κανονίζῃ αὐτομάτως τὴν ἀπόστασιν τῶν ἀνθράκων ἐφόσον οὗτοι καταναλίσκονται, ἀφίνεται δὲ τὸ φῶς γυμνὸν μὲν ἐντελῶς, ὅταν πρόκηται νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς φωτισμὸν μεγάλων δημοσίων ἔργων, οἷον εἰς ναυπηγεῖα, εἰς βιομηχανικὰ καταστήματα, ἢ περιβάλλεται διὰ γαλακτώδους ἡμιδιαφανοῦς σφαίρας, πρὸς διασκεδασμὸν τοῦ φωτὸς κατὰ τὸν φωτισμὸν τῶν πόλεων, τουθ' ὅπερ μειόνει σπουδαίως τὴν ἔντασιν αὐτοῦ.

Ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτὸς εἰς τοὺς φάρους ἀπαιτεῖται ῥυθμιστής, ὅστις οὐ μόνον κανονίζει αὐτομάτως τὴν σχετικὴν τῶν ἀνθράκων ἀπόστασιν, ἀλλὰ τηρεῖ πάντοτε τὴν φωτεινὴν ἑστίαν εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον, τουτέστιν εἰς τὴν ἑστίαν τῆς ὀπτικῆς συσκευῆς, δι' ἧς τὸ πλεῖστον μέρος τῶν ἐκ τῆς φωτεινῆς ἑστίας ἐκπορευομένων φωτεινῶν ἀκτίνων μεταβάλλεται εἰς δέσμας παραλλήλων ἀκτίνων, ἐξικνουμένων οὕτως εἰς μεγίστην ἀπὸ τοῦ φάρου ἀπόστασιν.

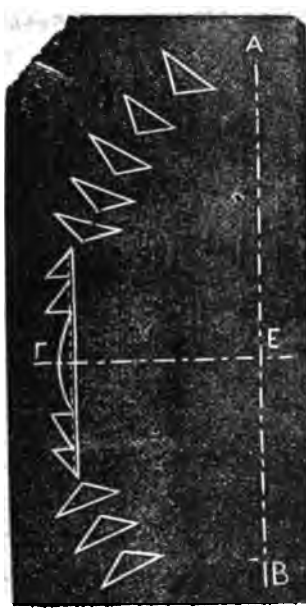
Ἐν δὲ τῇ πολεμικῇ ἐφαρμογῇ τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτὸς ὁ αὐτομάτως λειτουργῶν ῥυθμιστὴς ἐγκατελείφθη ἀντικατασταθεὶς διὰ χειροκινήτου, διότι ὁ μὲν φωτισμὸς ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ οὐδέποτε εἶναι διαρκής, ὁ δὲ διαρκῶς κανονίζων τὸν προβολέα, δι' οὗ ἡ φωτεινὴ δέσμη διευθύνεται εἰς ὡρισμένα σημεῖα, δύναται νὰ τηρῇ τοὺς ἄνθρακας εἰς τὴν ἀπαιτουμένην ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν.

Ἡ ὀπτικὴ συσκευὴ τὴν ὁποίαν μεταχειρίζονται εἰς τοὺς φάρους σκοπὸν ἔχει, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, νὰ καταστήσῃ παραλλήλους τὰς πλείστας τῶν ἀκτίνων, ἃς ἐκπέμπει ἡ φωτεινὴ ἑστία, αἵτινες ἄνευ αὐτῆς θὰ ἐχάνοντο αἱ μὲν πρὸς τὸν οὐρανὸν αἱ δὲ θὰ ἐφώτιζον ἀνωφελῶς τὰ γειτνιάζοντα πρὸς τὸν φάρον σημεῖα.

Ἐκ τῶν ἐκ τῆς φωτεινῆς ἑστίας ἐκπεμπομένων ἀκτίνων, αἱ μὲν πρὸς τὸν ὁρίζοντα βαίνουσαι δὲν ἔχουσιν ἀνάγκην ἀποκλίσεως, τοὐναντίον πᾶσαι αἱ λοιπαὶ δέον νὰ ὑποστῶσιν ἀπόκλισιν ἐπὶ τοσοῦτον μεγαλητέραν ἐφ' ὅσον ἡ γωνία, ἣν σχηματίζουσι μὲ τὸ ὁριζόντιον ἐπίπεδον, εἶναι μεγαλητέρα. Ἡ ἀπόκλισις αὕτη μέχρι μὲν γωνίας 40° κατορθοῦται διὰ κλιμακωτοῦ φακοῦ, εἰς οὗ τὴν κυρίαν ἑστίαν τίθεται ἡ φωτεινὴ ἑστία, πέραν δὲ τῆς γωνίας ταύτης γίνεται χρῆσις τριγωνικῶν πρισμάτων, ἐν οἷς αἱ ὀπτικαὶ

ἀκτῖνες ὑφιστάμεναι τὴν ὁλικὴν ἀντανάκλασιν, βαίνουσιν εἶτα παραλλήλως ταῖς λοιπαῖς καὶ τῷ ὁριζοντίῳ ἐπιπέδῳ.

Τὸ σχῆμα 11 παριστᾷ τομὴν τοιαύτης ὀπτικῆς συσκευῆς, ὑπολογισθεῖσαν οὕτως ὥστε νὰ καθιστᾷ τὰς ἀκτῖνας παραλλήλους τῷ ὁριζοντίῳ ἐπιπέδῳ. Ἂν τὸ σχῆμα τοῦτο νοήσωμεν περιστρεφόμενον περὶ τὸν ἄξονα ΑΒ, οὕτως ὥστε ἕκαστον τῶν σημείων αὐτοῦ νὰ διαγράφῃ περιφέρειαν κύκλου, οὗτινος τὸ ἐπίπεδον νὰ ἦναι κάθετον ἐπὶ τὸν ἄξονα, θέλει παραχθῇ στερεόν τι ἐκ πολλῶν κυκλικῶν δακτυλίων συγκείμενον. (σχ. 12). Ἂν τὸ στερεὸν τοῦτο κατασκευασθῇ ἐξ ὑάλου διαφανοῦς καὶ ὁμογενοῦς ἐν τῇ ἑστίᾳ δὲ Ε τεθῇ ἰσχυρόν τι ἠλεκτρικὸν φῶς, αἱ ἀκτῖνες αἱ ἐπὶ τῆς ὀπτικῆς συσκευῆς προσπίπτουσαι θὰ καταστῶσι παράλληλοι ἐν τῷ κατακορύφῳ ἐπιπέδῳ ἀλλὰ θὰ βαίνωσιν ἀφιστάμεναι ἐν τῷ ὁριζοντίῳ, φωτίζουσαι πρὸς πάντα τὰ σημεῖα τοῦ ὁρίζοντος.

Σχῆμα 11.

Σχῆμα 12.

Σχῆμα 13.

Ἂν τοὐναντίον τὸ αὐτὸ σχῆμα περιστραφῇ περὶ τὴν εὐθεῖαν ΓΕ, θὰ σχηματισθῇ φακὸς κλιμακωτὸς περιβεβλημμένος διὰ πέντε δακτυλίων, (σχ. 13) δι' οὗ αἱ ἐπ' αὐτοῦ προσπίπτουσαι ἀκτῖνες καθίστανται παράλληλοι καὶ ἐν τῷ ὁριζοντίῳ καὶ ἐν τῷ κατακορύφῳ ἐπιπέδῳ. Ἂν ἐπὶ τῶν ἑδρῶν πρίσματος ὀρθοῦ βασιεξαγώνου τοποθετηθῶσιν ἓξ τοιαῦται ὀπτικαὶ συσκευαί, ἔχουσαι πᾶσαι τὴν κυρίαν αὐτῶν ἑστίαν εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον, εἰς τὴν κοινὴν δὲ ταύτην ἑστίαν τεθῇ ἠλεκτρικὸν φῶς, θὰ σχηματισθῶσιν ἓξ κυλινδρικαὶ δέσμαι βαίνουσαι πρὸς ἓξ σημεῖα τοῦ ὁρίζοντος.

Φάρος τις παύει τοῦ νὰ ἦναι ὁρατὸς ἢ ἕνεκα τῆς ἐξασθενήσεως τῶν φωτεινῶν ἀκτίνων ἢ ἕνεκα τῆς σφαιρικότητος τῆς γῆς. Οἱ φάροι οἱ ἔχοντες ἠλεκτρικὸν φῶς ὡς φωτεινὴν ἑστίαν, ἐκλείπουσι μόνον ἕνεκα τῆς σφαιρικότητος τῆς γῆς, ἡ δὲ ἀπόστασις, καθ' ἣν ἠλεκτρικὸς φάρος εἶναι ὁρατὸς, αὐξάνει ὅταν τὸ ὕψος τῆς φωτεινῆς ἑστίας ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης γίνεται μεγαλήτερον. Ἡ ἀπόστασις αὕτη προσδιορίζεται διὰ τοῦ μήκους τῆς ἐφαπτομένης τῆς ἀγομένης ἐκ τῆς φωτεινῆς ἑστίας ἐπὶ τὴν ἀτμοσφαιρικὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς, παρατεινομένης μέχρι τοῦ ὀφθαλμοῦ τοῦ παρατηρητοῦ, ὅστις ὑποτίθεται εὑρισκόμενος μᾶλλον ἢ ἧττον ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης.

Ἡ ἐφαπτομένη αὕτη δὲν εἶναι εὐθεῖα γραμμὴ, διότι αἱ ὀπτικαὶ ἀκτῖνες προσπίπτουσαι λίαν πλαγίως ἐπὶ στρωμάτων ἀέρος διαφόρου πυκνότητος καὶ θλώμεναι καθιστῶσι τὴν ἐφαπτομένην ταύτην γραμμὴν καμπύλην, ἧς τὸ κοῖλον εἶναι ἐστραμμένον πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ αὐξάνουσι τὸ μέγεθος αὐτῆς.

Ὁ τύπος δι' οὗ ἡ ἀπόστασις αὕτη εὑρίσκεται εἶναι ὁ ἑξῆς:

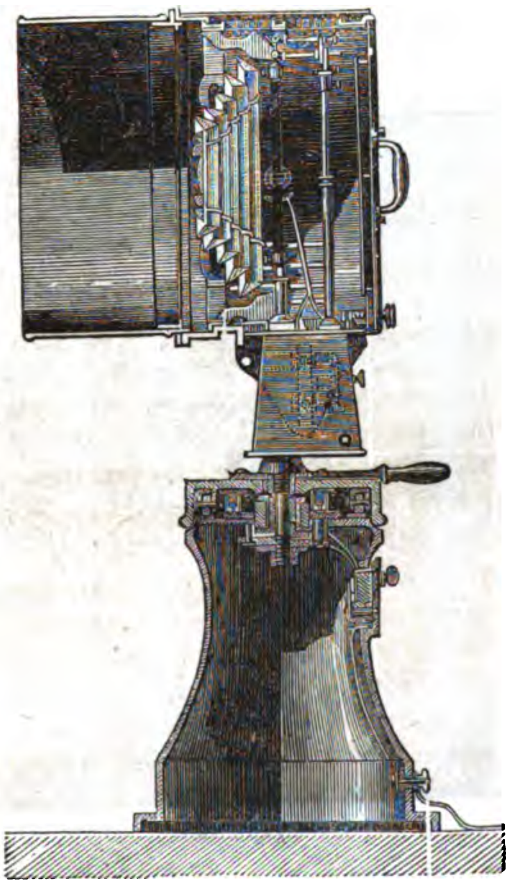
$$\Delta = \sqrt{\frac{A \times H}{0{,}42}}$$

ἔνθα Α μὲν παριστᾷ τὴν ἀκτῖνα τῆς γῆς, καὶ Η τὸ ὕψος τοῦ φάρου ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης. Ὁ ἀριθμὸς 0,42 εἶναι συντελεστὴς προερχόμενος ἐκ τῆς διαθλαστικότητος τῆς ἀτμοσφαίρας. Οὕτω φάρος ὕψους 100 μέτρων καθίσταται ἔτι ὁρατὸς εἰς ἀπόστασιν 25 περίπου μιλίων, ὅταν ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ παρατηρητοῦ κεῖται 3 μόνον μέτρα ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, καὶ εἰς 30 μιλίων ἀπόστασιν ὅταν ὁ παρατηρητὴς ἀνέλθῃ εἰς 20 μέτρα ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν αὐτῆς. Ἐκ τούτου καταφαίνεται ὅτι ἡ ἀπόστασις αὐξάνει ἐφόσον ὁ φάρος ὑψοῦται ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι κατορθωτὸν εἰμὴ μέχρις ὁρίου τινός. Ὅπως αὐξηθῇ ἡ ἀπόστασις αὕτη οἱ Sautter et Lemonnier ἐποίησαν τροποποίησίν τινα εἰς τὴν ὀπτικὴν συσκευὴν, ἥτις ἐξετίθετο ἐν τῷ Μεγάρῳ τῆς Ἐκθέσεως. Ἄνωθεν τοῦ φάρου τίθεται κλιμακωτὸς φακὸς ὁριζοντίως, ὅστις ἐκπέμπει κατακορύφως πρὸς τὰ ἄνω δέσμην ἀκτίνων ἀνιοῦσαν εἰς παμμέγιστον ὕψος καὶ φωτίζουσαν τὰ νέφη ἢ τὸν ἐν τῇ ἀτμοσφαίρᾳ ἀτμὸν ὕδατος. Αἱ οὕτως ἀνιοῦσαι ἀκτῖνες καθίστανται ὁραταὶ εἰς παμμεγίστην ἀπόστασιν καὶ κατ' αὐτὰς τὰς ὁμιχλώδεις νύκτας. Τοιοῦτος φάρος τοποθετεῖται ἤδη ἐν τῇ Ἀζοφικῇ θαλάσσῃ πρὸς ὁδηγίαν τῶν πλεόντων κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῆς Βερδιάνσκης.

Παρεμφερὴς πρὸς τὴν χρῆσιν τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτὸς εἰς τοὺς φάρους, τυγχάνει καὶ ἡ ἐφαρμογὴ αὐτοῦ ἐπὶ τῶν πολεμικῶν πλοίων, ἐπὶ τῶν φρουρίων καὶ τῶν στρατοπέδων, πρὸς κατόπτευσιν.

Ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ πλεῖσται τῶν ἐκ τῆς φωτεινῆς ἑστίας ἐκ-

πεμπομένων ἀκτίνων, δέον νὰ σχηματίσωσι δέσμην κυλινδρικὴν παραλλήλων ἀκτίνων, ἧς ἡ διεύθυνσις νὰ μεταβάλληται εὐχερῶς κατὰ βούλησιν τοῦ πειρωμένου (σχ. 14). Πρὸς τοῦτο γίνεται χρῆσις προβολέως συγκειμένου ἐκ τυμπάνου κυλινδρικοῦ, ἐν ᾧ τίθεται κλιμακωτὸς φακὸς (σχ. 13), προερχόμενος ἐκ τῆς περιστροφῆς τοῦ σχήματος 11 περὶ τὸν ἄξονα ΓΕ. Ὄπισθεν ὑπάρχει θυρὶς δι' ἧς εἰσάγεται ὁ ἠλεκτρικὸς λύχνος. Ἡ ὅλη συσκευὴ φέρεται ἐπὶ βάθρου, ἐφ' οὗ ὁ προβολεὺς δύναται νὰ στραφῇ εὐχερῶς οὐ

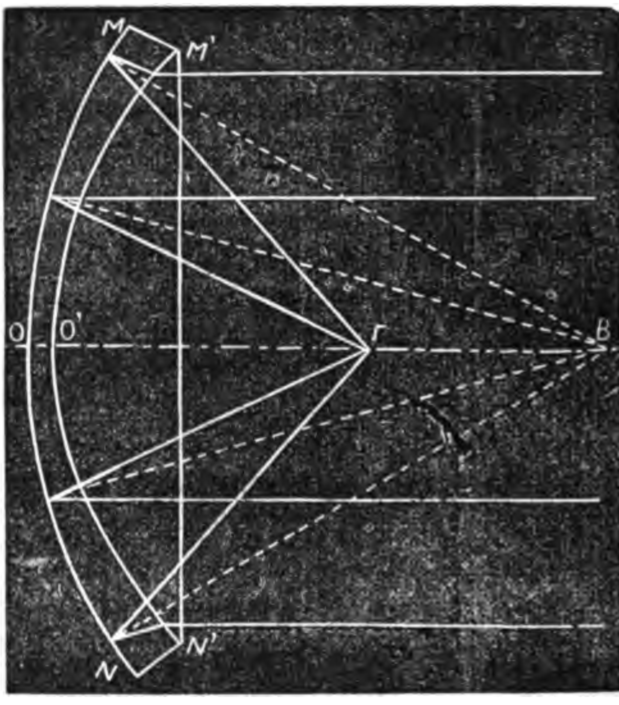

Σχῆμα 14.

μόνον περὶ κατακόρυφον ἄξονα, ἀλλὰ καὶ περὶ ὁριζόντιον ἄνευ διακοπῆς τοῦ ῥεύματος. Ὅταν ἡ φωτεινὴ ἑστία εὑρίσκεται ἐπὶ τῆς κυρίας ἑστίας τοῦ κλιμακωτοῦ φακοῦ ἡ δέσμη εἶναι κυλινδρική, τοὐναντίον ὅταν ἡ φωτεινὴ ἑστία πλησιάζῃ ἢ ἀπομακρύνηται τοῦ φακοῦ, κινουμένη ἐπὶ τοῦ κυρίου ἄξονος, ἡ δέσμη γίνεται ἀποκλίνουσα ἢ συγκλίνουσα. Ἡ κίνησις αὕτη μεταδίδεται εὐχερῶς εἰς τὴν φωτεινὴν ἑστίαν διὰ κοχλίου πρὸς τὸ κατώτερον μέρος τοῦ τυμπάνου ὑπάρχοντος.

Ὁ γάλλος συνταγματάρχης Mangin ἐπενόησεν ἐσχάτως προβολέα κατά τι τελειότερον τοῦ ἀνωτέρω, συγκείμενον ἐκ φακοῦ, οὗ τὸ εἶδος μηνίσκος ἀποκλίνων. Ὁ φακὸς οὗτος τοῦ ὁποίου τομὴν παριστᾷ τὸ σχῆμα 15, κατασκευάζεται ἐξ ὑάλου (crown), καὶ περιορίζεται ἐκ τοῦ ἑνὸς μὲν μέρους ὑπὸ ἐπιφανείας σφαιρικῆς κυρτῆς ἢ ἐπαργύρου ΜΟΝ, ἧς τὸ κέντρον κεῖται εἰς τὸ σημεῖον Β, ἐκ τοῦ ἄλλου δὲ μέρους ἐξ ἐπιφανείας ἐπίσης σφαιρικῆς κοίλης, τῆς ὁποίας ἡ ἀκτὶς μικροτέρα, τὸ δὲ κέντρον εἰς τὸ σημεῖον Γ.

Ἡ σχέσις τῶν ἀκτίνων ὑπελογίσθη οὕτως, ἐν συναρτήσει τοῦ δείκτου τῆς διαθλάσεως τῆς οὐσίας, ὥστε αἱ ἐκ τοῦ σημείου Γ ἐκπορευόμεναι

Σχῆμα 15.

ἀκτῖνες ἀνακλώμεναι ἐπὶ τῆς ἐπαργύρου ἐπιφανείας ΜΟΝ, καὶ εἶτα θλώμεναι κατὰ τὴν ἔξοδον σχηματίζουσι δέσμην παραλλήλων ἀκτίνων. Ἐπειδὴ τὸ σημεῖον Γ εἶναι τὸ κέντρον τῆς σφαιρικῆς ἐπιφανείας Μ'Ο'Ν', αἱ ὀπτικαὶ ἀκτῖνες εἰσέρχονται ἄνευ διαθλάσεως, ὡς καθέτως ἐπὶ τὴν σφαιρικὴν ταύτην ἐπιφάνειαν προσπίπτουσαι. Αἱ ἀνακλώμεναι ἐπὶ τῆς δευτέρας σφαιρικῆς ἐπιφανείας ΜΟΝ, προεκτεινόμεναι δὲν θὰ ἦσαν παράλληλοι, τοὐναντίον θὰ ἔτεμνον τὸν κύριον ἄξονα ΟΟ' εἰς διάφορα σημεῖα, ἐπὶ τοσοῦτον πλησιέστερα πρὸς τὸ κέντρον Β τῆς σφαιρικῆς ἐπιφανείας, ἐφόσον τὰ σημεῖα τῆς ἀνακλαστικῆς ἐπιφανείας ΜΟΝ, ἐφ' ἃ προσπίπτουσιν

εἰσὶ μᾶλλον μεμακρυσμένα τοῦ σημείου Ο. Ἀλλ' ἕνεκα τῆς διαθλάσεως, ἣν ὑφίστανται κατὰ τὴν ἔξοδον ἐκ τῆς δευτέρας σφαιρικῆς ἐπιφανείας Μ'Ο'Ν', αἱ ἀκτῖνες σχηματίζουσι δέσμην κυλινδρικήν.

Τοιοῦτος ἐν συντόμῳ ὁ ἄριστος τῶν προβολέων τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτὸς διὰ τὴν εἰδικὴν ταύτην περίστασιν, ὅστις ἔκειτο ἐν τῷ Μεγάρῳ τῆς Ἐκθέσεως ὑπὸ διάφορα μεγέθη, καὶ ὃν παρεδέχθη καὶ αὐτὴ ἡ Ἀγγλία.

Τῶν αὐτῶν ἐπίσης προβολέων γίνεται χρῆσις καὶ εἰς τὰς κατὰ ξηρὰν στρατιωτικὰς κατοπτεύσεις, ἀλλ' ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ σύμπαν τὸ σύστημα, ἥ τε κινητήριος ἀτμομηχανὴ καὶ ἡ ἠλεκτρομηχανὴ τοῦ Gramme, δέον νὰ ὦσιν εὐμετακόμιστοι καὶ νὰ κατέχωσιν ὅσον ἔνεστι μικρότερον χῶρον. Πρὸς τοῦτο, ἐπὶ σιδηροῦ ἅρματος συρομένου εὐχερῶς ὑπὸ δύο κα-

Σχῆμα 16.

λῶν ἵππων, τοποθετεῖται ἀτμολέβης συστήματος Field (σχ. 16) μὲ διπλοῦς αὐλούς, δυνάμενος νὰ παρέξῃ ἀτμὸν ἐν μικρῷ χρονικῷ διαστήματι 20 περίπου λεπτῶν τῆς ὥρας. Ἐν τῷ μέσῳ τίθεται ἡ κινητήριος μηχανή, ἥτις συνήθως εἶναι τρικύλινδρος μηχανὴ συστήματος Brotherhood, ἐκ τοῦ ἄλλου δὲ μέρους συμμετρικῶς πρὸς τὸν λέβητα, κεῖται ἡ ἠλεκτρομηχανὴ συνδεομένη διὰ διπλοῦ καλωδίου μὲ τὸν προβολέα τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτός.

Διὰ μηχανῆς τοῦ Gramme, παρεχούσης φῶς ἐντάσεως 2500 μονάδων Carcel, προβολεὺς τοῦ Mangin καθιστᾷ ὁρατὰς εἰς παρατηρητὴν ἱστάμενον πλησίον τοῦ προβολέως, ὁμάδας στρατιωτῶν, οἰκίας, ἅρματα κείμενα

εἰς ἀπόστασιν πεντακισχιλίων μέτρων. Ἂν ὁ παρατηρητὴς εὑρίσκεται μεταξὺ τῆς φωτιστικῆς συσκευῆς καὶ τῶν φωτιζομένων ἀντικειμένων, διακρίνει τοιαῦτα κείμενα καὶ εἰς ἔτι μεγαλητέραν ἀπὸ τοῦ προβολέως ἀπόστασιν.

Διὰ ἔτι μεγαλητέρων ἠλεκτρομηχανῶν Gramme καὶ διὰ προβολέως Mangin 90 ὑφεκατομέτρων διαμέτρου, ὅτε ἡ ἔντασις τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτὸς ἀνέρχεται εἰς 4500 μονάδας Carcel, κατέστησαν ὁρατὰ εὐκρινῶς κτίρια μέχρις ἀποστάσεως δεκακισχιλίων μέτρων. Τέλος φάρος πρωτοταγής, φέρων ὡς φωτεινὴν ἑστίαν ἠλεκτρικὸν φῶς ἐκ τῶν ἰσχυροτάτων καὶ ὑποτιθέμενος εἰς τοιοῦτον ὕψος, ὥστε ἡ ὅρασις νὰ μὴ παρεμποδίζηται ὑπὸ τῆς σφαιρικότητος τῆς γῆς, καθίσταται ὁρατὸς μέχρις ἀποστάσεως 150 ναυτικῶν μιλίων.

Εἰς πάσας τὰς ἐκτεθείσας ἐφαρμογὰς τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτὸς, γίνεται ἰδίᾳ χρῆσις αὐτοῦ ἕνεκα τῆς πρωτίστης ἰδιότητος, ἣν ἰδίᾳ τὸ φῶς τοῦτο κέκτηται, τουτέστιν ἕνεκα τῆς μεγίστης αὐτοῦ ἐντάσεως, ἥτις ὑπερβαίνει πᾶν ὅριον καὶ παράγεται διὰ φωτεινῆς ἑστίας κατεχούσης ἐλάχιστον χῶρον. Ἀλλὰ πρὸς φωτισμὸν μεγάλων ἐκτάσεων, οἷον πόλεων κτλ. τὸ ἠλεκτρικὸν φῶς δὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὑπὸ τὴν μορφὴν μοναδικῆς ἰσχυρᾶς ἑστίας, ἀλλὰ δέον νὰ κατατμηθῇ καὶ νὰ ὑποδιαιρεθῇ, ὅπως διανεμηθῇ εἰς πολλὰ σημεῖα καὶ φωτίζει ὅσον ἔνεστιν ὁμοιομερῶς πάντα τὰ μέρη τῆς ἐκτάσεως, ἥτις πρόκειται νὰ φωτισθῇ. Τὸ ζήτημα τοῦτο, τῆς ὑποδιαιρέσεως τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτὸς, ἀπησχόλησεν ἐπὶ πολὺν χρόνον πληθὺν ἐπιστημόνων, καὶ σήμερον ἔτι δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἐλύθη τελείως καὶ πρακτικῶς. Οὐχ ἧττον ἐν τῇ Ἐκθέσει ὑπῆρχον συστήματα ἀρκούντως τέλεια καὶ ἐφαρμόσιμα, εἰς ὧν τὴν περιγραφὴν θὰ μεταβῶμεν προσεχῶς.

Τ. Α. Ἀργυρόπουλος.

ΤΟ ΠΑΓΩΤΟΝ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'. *

ΔΥΟ ΕΥΤΥΧΙΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΩΣ

Μία ἑβδομὰς παρῆλθε.

Ἡ Καικιλία μετὰ σπουδαίαν κρίσιν, εὑρίσκετο εἰς τὸ στάδιον τῆς ἀναρρώσεως, ἐξηκολούθει δὲ πάντοτε προσφερομένη πρὸς τὸν Βροῦτον ἀγερώχως, καίτοι οὗτος ἐδείκνυε πρὸς αὐτὴν ἐνδιαφέρον καὶ οἶκτον. Οὐχ ἧττον τὸν συνεπάθησεν ὁ κόμης, ὅστις τῷ ἐπρομήθευσε δύο πελάτας ἐκ τῆς αὐλῆς, καὶ ηὐδόκησε μάλιστα νὰ τῷ ἐπιδείξῃ καὶ τὴν προτομὴν τῆς μυ-

* Ἴδ. σελ. 886.

στηριώδους κυρίας, ἥτις πρό τινων ἡμερῶν ἐπολλαπλασίαζε τὰς ἐπισκέψεις της.

Μετὰ μίαν ἑβδομάδα ὁ κόμης προσεκάλεσε τὸν Βροῦτον εἰς γεῦμα μετὰ τῆς θυγατρός του, ἐντελῶς πλέον ἰαθείσης. Ὁ Βροῦτος ἐδέχθη.

Τὸ γεῦμα ἔλαβε χώραν ἐν τῷ τῆς Καικιλίας δωματίῳ. Ἡ νεᾶνις σχεδὸν δὲν ἔφαγε, ἀλλ' ὁ κόμης τὴν ἀνεπλήρωσε φιλοτίμως. Ὁ δὲ Βροῦτος καίτοι θαμβωθεὶς ἐκ τοῦ θαυμασίου κάλλους τῆς Καικιλίας δὲν ὑπελείφθη τοῦ κόμητος. Μετὰ τὸ γεῦμα ἡ Καικιλία ἀπεσύρθη, ὁ δὲ κόμης καὶ ὁ Βροῦτος ἔμειναν καπνίζοντες μέχρι τῆς ὥρας τοῦ τεΐου.

Ὁ καμπανίτης ἔκαμε τὸν κόμητα φλύαρον.

— Εἶσθε πλούσιος, ἰατρέ ;—εἶπεν εἰς τὸν Βροῦτον διὰ μελιρρύτου φωνῆς. — Ὄχι ! ἀπεκρίθη ὁ Βροῦτος, δὲν ἠξεύρω ἀλλὰ νομίζω ὅτι τὰ χρήματα τοῦ μακαρίτου θείου μου ἐτελείωσαν.

— Εἶσθε ἔγγαμος ;

— Πρόκειται νὰ γείνω.

— Πῶς, πρόκειται ;

— Μάλιστα, πρόκειται νὰ νυμφευθῶ. Ὑπέστην τὰς πρώτας ἀπογοητεύσεις. Ἡ κόρη, ἣν ἠγάπων, ἐκλάπη. Τώρα δὲ περιμένω, ἀλλ' ἐξετάζω τὸ κρανίον μου κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Γάλλ διὰ νὰ ἴδω ἐὰν εἶμαι προωρισμένος διὰ γάμον.

— Καὶ τί σᾶς ἀπαντᾷ τὸ κρανίον σας, κύριε Βροῦτε ;

— Ἀπελπισία ! Μόνον ὑπομονὴν ἔχω, ἀλλὰ προσπαθῶ διὰ τῆς ἀνατροφῆς νὰ ἀποκτήσω τὰς ἄλλας ἀρετάς, ὧν στεροῦμαι.

— Ἐὰν ἔχετε τὴν ὑπομονήν, μὴ ζητεῖτε ἄλλην συζυγικὴν ἀρετήν. Δι' αὐτῆς καὶ μόνης θὰ εἶσθε πρότυπος σύζυγος.

— Νομίζετε ; ἀλλὰ νομίζω ὅτι σύζυγος, στερούμενος ἰσχυροῦ χαρακτῆκτῆρος...

— Δυστυχῆ ! θέλετε λοιπὸν νὰ φέρετε τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὴν οἰκίαν σας ; ὑπομονή, διάκρισις, ὑποταγή, μυωπία, ἀγαθοσύνη, ἰδού...

— Διάβολε ! οὐδὲν ἔχω τῶν προσόντων τούτων.

— Ἔχετε τὴν ὑπομονήν, καὶ ἀρκεῖ ἰατρέ. Ἀλλά, ποῖα προτερήματα ζητεῖτε εἰς τὴν σύζυγόν σας ;

— Τὴν κόμην ἐρυθράν.

— Μπά ! ὡς τῆς Καικιλίας !

— Μὲ συγχωρεῖτε, δὲν ἤθελον νὰ κάμω ὑπαινιγμούς. Ἀλλ' ἡ ἰδέα ἴσως ἐγεννήθη ἐκ τῆς θαυμασίας κόμης τῆς κυρίας θυγατρός σας.

— Καλά. Ἡ ἐρυθρὰ κόμη εἶνε δι' ὑμᾶς χρυσὴ κόμη. Ἔπειτα δέ ;

— Ἔπειτα ἀγαπῶ ὡραίαν λευκὴν ἐπιδερμίδα, μελανοὺς ὀφθαλμούς, ῥόδινα χείλη καὶ ἐλεφαντίνους ὀδόντας.

— Ὡς ἡ Καικιλία λοιπόν, εἶπε πάλιν ὁ κόμης.

— Εἶνε ἀληθές, ἡ δεσποινὶς ἔχει πάντα ταῦτα, διότι εἶνε ὡραία. Ἔπειτα μοὶ ἀρέσκουν αἱ νεάνιδες, αἵτινες ἔχουν λιγυρὸν τὸ σῶμα, ἀγέρωχον τὴν κεφαλὴν, καὶ φιλοδωροῦν ὁτὲ μὲν μειδιάματα, ὁτὲ δὲ μαστιγώσεις, ἀσπάζονται καὶ δαγκάνουσι.

— Μὰ τὸν θεὸν, ὁμιλεῖτε περὶ τῆς Καικιλίας ἰατρέ!

— Συγγνώμην, κύριε κόμη. Δὲν τολμῶ νὰ κάμω ὑπαινιγμοὺς, ἀλλὰ χαίρομαι διὰ τὴν καλλαισθησίαν μου.

— Νὰ χαρῆτε διά τι καλλίτερον, κύριε Βροῦτε. Ἡ Καικιλία ἔχει καλὴν προῖκα. Ἡ δὲ βασιλομήτωρ Οὐρράκα, ἥτις τὴν ἀγαπᾷ ὑπερμέτρως, θὰ τῆς κάμῃ ὡραῖα δῶρα κατὰ τὸν γάμον της. Ἡ θυγάτηρ μου θὰ πλάσῃ καλὴν πελατείαν ὑπὲρ τοῦ εὐτυχοῦς ἰατροῦ, ὅστις θὰ τὴν νυμφευθῇ, τὴν θέσιν διευθυντοῦ νοσοκομείου, τὴν εὔνοιαν τῆς αὐλῆς καὶ τὴν προστασίαν μου.

— Πάντα ταῦτα εἶνε πολὺ ὡραῖα, εἶπεν ὁ Βροῦτος. Ἀλλὰ ἡ δεσποινὶς νυμφεύεται ἰατρόν;

— Ὑπάρχει σχέδιόν τι τοιοῦτον, ἐὰν ὅμως ὁ ἰατρὸς ἐκεῖνος ἔχει εὐφυΐαν τινα, καὶ πνεῦμα ἱκανὸν διὰ νὰ παρίδῃ quelques incovénients καὶ νὰ δεχθῇ τὰ ἄλλα καθήκοντα τῆς θέσεώς του.

— Πάντα ταῦτα ἐμπεριέχονται εἰς τὴν προῖκα τῆς Καικιλίας κύριε κόμη;

— Ἀφεύκτως.

— Ὑποθέτω ὅτι ὁ ἰατρὸς ἐδέχθη.

— Δὲν τὸν ἠρώτησα ἀκόμη. Ἄλλως τε τὸ πρᾶγμα δεῖται σκέψεως. Εἶνε νέος εἴκοσι τεσσάρων ἐτῶν, πτωχὸς, ἄνευ προστασίας, ἐπαρχιώτης.

— Ἀπαράλλακτα ὡς ἐγώ.

— Μάλιστα, ἰατρέ· μὲ τὰς αὐτὰς φιλοτιμίας, τὴν αὐτὴν ἐχεμύθειαν, καὶ γνωρίζων ὅσα καὶ ὑμεῖς περὶ τῆς καταστάσεως τῆς θυγατρός μου. Τί νομίζετε ὅτι θὰ ἀπαντήσῃ ὁ συνάδελφός σας ἅμα τῷ εἴπω ὅτι δύναμαι νὰ τῷ παραχωρήσω τὴν χεῖρα τῆς Καικιλίας;

— Δὲν εἰξεύρω. Νομίζω ὅτι θὰ ἀπαιτήσῃ νὰ γνωρίζῃ τί ἀπαιτεῖται παρ' αὐτοῦ εἰς ἀντάλλαγμα τῆς εὐνοίας ταύτης.

— Καὶ δικαίως. Ἀλλ' ὑμεῖς, κύριε Βροῦτε, τί θὰ ἐκάμνετε εἰς τὴν θέσιν του;

— Θὰ ἐζήτουν δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας διὰ νὰ σκεφθῶ. Τοιαύτας ἀποφάσεις δὲν λαμβάνει τις μετὰ τὸ γεῦμα, ὅταν τὸ αἷμα βράζει θερμανθὲν ὑπὸ τοῦ καμπανίτου.

— Καλά. Ἀλλὰ πρέπει νὰ γνωρίσῃ καὶ τί ἀπαιτεῖται παρ' αὐτοῦ.

— Τοῦτο εἶνε φυσικόν.

— Ἀπαιτεῖται ἐχεμύθεια καὶ μυστικὸς γάμος. Εἰς τὴν θέσιν τῆς Καικιλίας, ὁ ἐκκλησιαστικὸς γάμος, τελεσθεὶς νύκτωρ ὑπὸ φίλου ἱερέως ἐν μεμονωμένῃ ἐκκλησίᾳ, εἶνε ἀρκετὸς ἐπὶ τοῦ παρόντος. Ἀργότερα θὰ προστεθῇ ὁ πολιτικὸς γάμος ἐν μεγάλῃ πομπῇ.

— Βέβαια, ἡ θέσις εἰς ἣν εὑρίσκεται ἡ δεσποινὶς, δὲν ἐπιτρέπει νὰ τὴν ἐκθέσητε εἰς ζωηρὰς ἐντυπώσεις.

— Διὰ τοῦτο δὰ πρέπει καὶ ὁ σύζυγος νὰ ἐξακολουθήσῃ ἐπί τινα καιρὸν νὰ ζήσῃ ἐν τῇ οἰκίᾳ του.

— Αὐτὸν τὸν ὅρον ἴσως δὲν θὰ τὸν ἐδεχόμην ἐὰν εὑρισκόμην εἰς τὴν θέσιν τοῦ συζύγου, ὃν ἑτοιμάζετε διὰ τὴν δεσποινίδα.

— Καὶ θὰ εἴχετε δίκαιον ἐὰν δὲν ὑπῆρχε καὶ ἀνταμοιβή. Ἀλλ' ἐγὼ εἶμαι δίκαιος ἄνθρωπος· δὲν ἐπιβάλλω μεγάλας θυσίας χωρὶς νὰ προσφέρω καὶ τὸ ἰσότιμον.

— Πῶς, τὸ ἰσότιμον; τὸ ἰσότιμον ὡραίας καὶ χαριτοβρύτου συζύγου.

— Ἰατρὲ, ἀγνοεῖτε ἔθιμά τινα τῆς ἀριστοκρατίας. Δὲν καταλαμβάνετε ὅτι δύναται νὰ ὑπάρχῃ γάμος εἰκονικός;

— Αὐτὰ εἶνε τουρκικὰ δι' ἐμέ. Γνωρίζω μόνον τὰ ἔθιμα τῆς ἐπαρχίας μου, ὅπου ὁ σύζυγος παραλαμβάνει τὴν σύζυγον παρ' αὐτῷ καὶ κάμνει ὁ ἴδιος τὰ τέκνα του.

— Δὲν εἶσθε πολιτισμένοι. Ἀλλ' ὑποθέσατε ὅτι θὰ εἴπω εἰς τὸν γαμβρόν μου: — Σᾶς ἀπαγορεύω ἐπί τινα καιρὸν δικαιώματά τινα, καὶ σᾶς παρακαλῶ νὰ μὴ ὁδηγήσητε τὴν σύζυγόν σας παρ' ὑμῖν, διότι τοῦτο θὰ ἠδύνατο νὰ μὲ βλάψῃ. Σᾶς παρακαλῶ νὰ μὴ διαδώσητε τὴν εἴδησιν τοῦ συνοικεσίου τούτου, διότι θὰ ἔκαμνε κρότον, καὶ ἠδύνατο νὰ λυπήσῃ τινὰς, οἵτινες ἔχουν συμφέροντα ἐναντία. Σᾶς καθιστῶ συνεταῖρόν μου καὶ, ὅταν ἀποθάνω, θὰ κληρονομήσητε τὴν περιουσίαν μου. Θέλω ὁ σύντροφός μου νὰ ἦναι ὁ σύζυγος τῆς θυγατρός μου, διότι τότε τὰ συμφέροντά μου θὰ ἦναι καὶ ἰδικά του, καὶ θὰ μὲ ἀφήσῃ νὰ τὸν ὁδηγήσω ὡς θέλω, θὰ ἦναι σώφρων, καὶ δὲν θὰ σκέπτεται νὰ μὲ ἐγκαταλείψῃ ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν ῥιψοκινδυνεύων τὸ μέλλον». — Ὑποθέσατε ὅτι λέγω ὅλα αὐτά! Τί νομίζετε ὅτι θὰ μοὶ ἀπήντα ὁ μέλλων γαμβρός μου; τί ἠθέλατε ἀπαντήσει σεῖς ὁ ἴδιος;

— Διάβολε! Ἀλλ' ὅλα αὐτὰ εἶνε σκοτεινὰ καὶ ἀδύνατα. Νὰ ἐγκαταλείψῃ τις τὴν σύζυγόν του, γυναῖκα τοσούτῳ ἀξιέραστον, ἀφοῦ κλείσῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπί τινων πραγμάτων, καὶ νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τῆς ὡραίας ἐκείνης γυναικὸς ἵνα ἐπιχειρήσῃ μυστηριώδη τινά· ἐννοεῖτε καλῶς, τοῦτο εἶνέ πως σκληρὸν, ἀκατάληπτον, ἴσως ἄτιμον. Ἀπαιτοῦνται ἐξηγήσεις τοὐλάχιστον.

— Ναὶ, μία μόνη θὰ ἦνε ἀρκετή... Ἐὰν θὰ ἔλεγον, παραδείγματος χάριν... παραδείγματος χάριν... τὸ παράδειγμα δὲν μοῦ παρουσιάζεται ἀμέσως. Ἀλλὰ θὰ λάβωμεν τὴν ἱστορίαν τοῦ μαρκησίου d' Alenteyo y Espinosa. Γνωρίζετε τὴν ἱστορίαν αὐτήν;

— Οὐδόλως.

— Εἶνε περίεργος καὶ διδακτική. Ὁ βασιλεὺς Φίλιππος Ε'. δὲν ἦτο

πολὺ πιστὸς εἰς τὴν πρώτην του σύζυγον Λουΐζαν τῆς Σαβαυδίας. Εἶχεν ἐρωμένας, ἐν κρυπτῷ ὅμως, διότι δὲν ἤθελε νὰ δυσαρεστήσῃ τὴν σύζυγόν του. Ὁ μαρκήσιος ἐδέχετο ἐν τῇ οἰκίᾳ του τὸν βασιλέα ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ κόμητος d' Argouille, καὶ ἐφρόντιζε νὰ τοῦ προμηθεύῃ πάντοτε ὡραίαν τινὰ γυναῖκα, ἵνα διασκεδάζῃ τὴν Α. Μ. Ἀλλ' ὁ Φίλιππος Ε', ὅστις ἦτο ὀχληρὸς, ἠνόχλει καὶ τοὺς ἄλλους, αἱ δὲ ὡραῖαι γυναῖκες, αἵτινες ἦσαν προωρισμέναι πρὸς διασκέδασιν τῆς Α. Μ., ἔλειπον πολλάκις ἀπὸ τοῦ ἐντευκτηρίου. Ἡ πίστις, τὰ συμφέροντα καὶ ἡ εὔνοια τοῦ μαρκησίου ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν διεκινδύνευον. Τί ἐσκέφθη τότε ὁ πανοῦργος καὶ ἔντιμος Ἱσπανός; Ἐνύμφευσε τὸν υἱόν του μετὰ τῆς ὡραιοτέρας καὶ χαριεστέρας γυναικὸς τῆς Ἱσπανίας, ἣν ὁ βασιλεὺς ἦτο διατεθειμένος νὰ γνωρίσῃ.Ἀφ' ἧς ἡ μαρκησία d' Aleuleyo y Espinosa εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν ταύτην, ἐπεφορτίσθη αὐτὴ νὰ δέχηται τὸν βασιλέα. Ἀνέλαβε λοιπὸν τὰ καθήκοντα αὐτὰ, καὶ ἦσαν ἀληθῶς ὀχληρὰ, διότι ἡ ἀνία καὶ ἡ ἰδιοτροπία τοῦ βασιλέως ἦσαν δυσβάστακτον φορτίον· ἀλλὰ, γνωρίζουσα τὸ κάτω κάτω ὅτι εἰργάζετο δι' ἑαυτὴν, διὰ τὴν οἰκίαν της, διὰ τοὺς οἰκείους της, διὰ τὴν τύχην της, ὑπετάγη καρτερικῶς εἰς τὸν ζυγὸν καὶ ἔμεινε σταθερὰ εἰς τὴν θέσιν της, ὅθεν εἶχον ἀποχωρήσει αἱ ἄλλαι.

Ὁ εὐτυχὴς μαρκήσιος, μετὰ τὸν γάμον, δὲν ἠναγκάζετο πλέον νὰ φροντίζῃ περὶ τοῦ μέλλοντός του. Ἡ θέσις του δὲν ἐκινδύνευε πλέον.

Ἡ νύμφη του ἔγεινεν ὁ συνεταῖρός του.

— Ἀλλὰ τίς ἀναλογία ὑπάρχει, κύριε κόμη, μεταξὺ τῆς νύμφης τοῦ μαρκησίου καὶ τοῦ ἰατροῦ πρὸς ὃν θέλετε νὰ δώσητε τὴν χεῖρα τῆς Καικιλίας.

— Οὐδεμία. Ἀνέφερα τὸ ἀνέκδοτον τοῦτο ὡς παράδειγμα τῶν εἰκονικῶν συνοικεσίων εἰς τὰ ὁποῖα οἱ φρόνιμοι πατέρες παρορμῶσιν ἐνίοτε τὰ τέκνα των· ἡ περίστασίς μας εἶνε ἐντελῶς διάφορος.

— Ἐπιτρέπετε νὰ σᾶς ἐρωτήσω ὁποία εἶνε;

— Ὄχι· ἀλλὰ σκεφθῆτε ὀλίγον ὅλας τὰς ἀνοησίας τὰς ὁποίας μᾶς ἐνέπνευσεν ὁ καμπανίτης, καὶ θὰ ὁμιλήσωμεν πάλιν περὶ αὐτῶν μετ' ὀλίγας ἡμέρας. Τώρα εἶνε ἀργὰ, ἰατρέ· καλὴν νύκτα. Ἐλπίζω ὅτι αὔριον οὐδὲν θὰ ἐνθυμεῖσθε ἐξ ὅσων μᾶς ἐνέπνευσεν ὁ οἶνος. Φοβοῦμαι μήπως εἴμεθα ὀλίγον μεθυσμένοι καὶ οἱ δύο.

Ὁ Βροῦτος ἀπεχαιρέτησε τὸν κόμητα καὶ ἀνεχώρησε.

Δὲν ἠξεύρω τί ὠνειρεύθη κατὰ τὴν νύκτα ἐκείνην. Εἶδε γάμους ἔνθα ἡ Ἑλένη, ἡ Ἐλίζα, ἡ Καικιλία, ὅλαι αἱ θαλαμηπόλοι καὶ αἱ χορεύτριαι, ἃς εἶχε συναντήσει κατὰ τὴν ζωήν του, περιΐπταντο ἐν μαγικῷ χορῷ, καταφιλοῦσαι αὐτὸν καὶ θωπεύουσαι διὰ τρυφερῶν μειδιαμάτων καὶ βλεμμάτων θερμῶν. Ἐνυμφεύθη ὁλόκληρον χαρέμιον καὶ ὁ ἄπιστος... οὐδόλως δυσηρεστήθη ἢ μετενόησε.

Τὴν ἐπιοῦσαν ἡ ἐκ τῶν ὀνείρων καὶ τοῦ οἴνου ἔξαψις δὲν εἶχεν ἐντελῶς κατευνασθῆ, διότι ὁ Βροῦτος ἐξηκολούθησε νὰ ἐνθυμῆται τὴν παράδοξον μετὰ τοῦ κόμητος συνδιάλεξιν τῆς χθές, ἤθελε δὲ νὰ πείσῃ ἑαυτὸν ὅτι δὲν εἶχε μεθύσει, καὶ ὅτι, μάλιστα, εἶχε ξεμεθύσει κατὰ τὰς πρώτας λέξεις τῆς παραδόξου ἐκείνης φλυαρίας.

Οὐχ ἧττον ἡ πρωτότυπος συνδιάλεξις τοῦ ἐκούρασε τὸ πνεῦμα.

Ἐσκέφθη. Ἐσκέπτετο ὅλην τὴν ἡμέραν, ἀλλὰ δὲν ἠθέλησε νὰ ζητήσῃ τὴν λύσιν τοῦ αἰνίγματος τούτου παρὰ τοῦ συνταγματάρχου, ὅστις θὰ τοῦ ἔλεγε καθαρά· «Εἶνε ἀτιμία».

Ὁ συνταγματάρχης δεν ἐλεπτολόγει τὰ ζητήματα τῆς ἠθικῆς, ἀλλὰ τὰ ἔκοπτε διὰ τῆς σπάθης ὡς Κοζάκους καὶ Πρώσσους. Τὴν ἑσπέραν ὁ Βροῦτος προέτεινε τὴν ἱστορίαν τοῦ μαρκησίου Φιλίππου τοῦ Ε', εἰς τὸν κὺρ Γαβριὴλ, ὡς ὑπόθεσιν δράματος. Ὁ κὺρ Γαβριὴλ, ὡς ἠθοποιός, τὴν ἥρπασε χωρὶς νὰ φανῇ ὅτι ἐσκανδαλίσθη.

— Ἀλλ' ἐὰν ἡ ἱστορία αὕτη συνέβαινεν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας, εἶπεν ὁ Βροῦτος; ἐάν τις εὑρίσκετο εἰς παρομοίαν θέσιν, τί θὰ τὸν ἐσυμβουλεύετε νὰ κάμῃ;

— Δὲν φροντίζω περὶ τῆς λύσεως τῶν κωμῳδιῶν μου, ἀπήντησε σοβαρῶς ὁ κὺρ Γαβριήλ.

. . . .

Ἐξηγούμεθα:

Ἡ ἱστορία αὕτη λαμβάνει χώραν ἐν Νεαπόλει κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Βουρβόνων.

Θὰ ἦτο ἀνήθικος πανταχοῦ· εἰς τὴν Νεάπολιν ὅμως τότε, ἦτο φυσική. Ἄγγλος, εἰς τὴν πρότασιν τοῦ κόμητος Ῥούϊζ, θὰ ἀπεποιεῖτο ἄνευ δισταγμοῦ. Γερμανός, θὰ ἐδίσταζε πρῶτον καὶ θὰ ἐδέχετο κατόπιν. Γάλλος θὰ ἐρράπιζε τὸν κόμητα, ἢ θὰ ἐδέχετο αὐθωρεί· ὁ Νεαπολιτανὸς δὲν ἐφρόντιζε περὶ τῆς πράξεως, ἀλλὰ περὶ τῶν συνεπειῶν. Ὁ Νεαπολιτανὸς κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν δὲν εἶχεν ἠθικὸν αἴσθημα. Τὸ 1859 ἤρχισε, τὸ δὲ 1860 ἐτελείωσε τὴν τροποποίησιν τῶν ἠθικῶν ἰδεῶν τῆς Μεσημβρινῆς Ἰταλίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

ΑΠΡΟΟΠΤΟΝ ΤΕΛΟΣ ΕΙΔΥΛΛΙΟΥ ΑΓΝΩΣΤΟΥ

Ὁ λοχίας *τάκαμε θάλασσα*, δηλ. ὁ συνταγματάρχης Κολίνης, εὑρίσκετο ἐν Νεαπόλει πρὸ ἑνὸς ἔτους, καὶ ἔζη γράφων φιλολογικὰ καὶ κριτικὰ ἄρθρα ἔν τινι ἐφημερίδι, κατῴκει δὲ πάντοτε μετὰ τοῦ Βρούτου, ὅστις ἐγίνετο σκυθρωπότερος ἐφ' ὅσον ἡ θέσις του ἐβελτιοῦτο.

Ἑσπέραν τινὰ ὁ λοχίας τὸν ἠρώτησε:

— Βροῦτε, θὰ ἔλθῃς ἀπόψε εἰς τὸ San Carlo;

— Δὲν δύναμαι, ἐπειδὴ εἶμαι ἐν ὑπηρεσίᾳ ἀπόψε εἰς τὸ νοσοκομεῖον.

— Κρῖμα! Παριστάνουσι τὴν Λίνδαν, ἥτις σὲ ἀρέσει τόσον.

— Κρῖμα, ἀληθῶς, ἀπήντησεν ὁ Βροῦτος.

— Δὲν πειράζει καὶ τόσον πολύ. Δὲν τραγῳδεῖ ἡ Frezzolini, ἀλλὰ μία πρωτόπειρος. Ὁ πρέσβυς τῆς Γαλλίας πρίγκηψ De Joinville, ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἀκούσῃ τὴν Λίνδαν, διὰ νὰ παρασταθῇ ἔπειτα εἰς τὸ ἰταλικὸν θέατρον τῶν Παρισίων κατὰ τὸν προσεχῆ χειμῶνα. Ὁ πρίγκηψ θὰ ἦναι εἰς τὸ βασιλικὸν θεωρεῖον.

— Λυποῦμαι ὅτι δὲν δύναμαι νὰ ἔλθω μαζύ σου, ἀλλὰ θὰ μὲ διηγηθῇς τὰ πάντα ἔπειτα, διότι κατὰ τὰς ἰατρικάς μου ἐπισκέψεις ἐν τῇ ἀριστοκρατίᾳ ἀναγκάζομαι νὰ ὁμιλῶ περὶ μουσικῆς, περὶ ἱππασίας, περὶ μυθιστορημάτων, δραμάτων κτλ.

— Ἰδοὺ τί νὰ εἴπῃ νὰ ἦναί τις ἰατρὸς τῆς ἀριστοκρατίας καὶ τοῦ συρμοῦ.

Ὁ λοχίας μετέβη μόνος εἰς τὸ θέατρον· ἔπρεπε νὰ γράψῃ τὴν ἐπαύριον περὶ τῆς νέας ἀοιδοῦ καὶ τοῦ μελοδράματος. Ἐκάθησεν εἰς τὴν θέσιν του παρὰ τὸν διάδρομον τῆς πλατείας. Ἐτοποθέτησε καλὰ τὴν ξυλίνην του κνήμην, διὰ νὰ μὴν ἐνοχλήσῃ τοὺς ἄλλους· ἔθεσε τὸ ξίφος του μεταξὺ τῶν κνημῶν, καὶ ἐμάζευσε πρὸς τὸ στῆθος, ὅσον ἠδύνατο, τὸ ἐπίλοιπον τοῦ βραχίονός του.

Ἡ συμφωνία ἐτελείωνε καὶ ἡ αὐλαία ἔμελλε νὰ ἐγερθῇ, ὅτε θορυβώδης καὶ ἄτακτος ὅμιλος νεανιῶν εἰσῆλθε προηγουμένου τινὸς ὃν ὠνόμαζον Μαρκήσιον.

Ὁ μαρκήσιος, ὅστις ἦτο ὁ Ἀννίβας Δεδιάνο, συνέπιπτε νὰ κάθηται παρὰ τὸ κάθισμα τοῦ λοχίου, καὶ διῆλθε πρὸ αὐτοῦ χωρὶς νὰ τῷ ζητήσῃ συγγνώμην.

— Μήπως σοὶ ἐπάτησα τὸν πόδα, λοχία; — τῷ εἶπε σαρκαστικῶς, προσβλέπων τὴν ξυλίνην αὐτοῦ κνήμην.

Ὁ συνταγματάρχης, χωρὶς νὰ προφέρῃ λέξιν, συνεσφίχθη περισσότερον.

— Μοὶ φαίνεσαι προσβεβλημένος, ἀπόστρατε, ἐξηκολούθησεν ὁ μαρκήσιος. Δὲν ἔχω τίποτε μὲ σέ. Δός μοι τὴν χεῖρά σου, ἰδοὺ ἡ ἰδική μου.

Καὶ ἔτεινε τὴν χεῖρα πρὸς τὸν ἀποκεκομμένον βραχίονά του. Ἀλλ' ὁ συνταγματάρχης δὲν ἀπεκρίθη.

— Μὲ συγχωρεῖς, γέρω-λοχία, ἐξηκολούθησεν ὁ μαρκήσιος, πειραχθεὶς ἐκ τῆς περιφρονητικῆς σιωπῆς του· εἰς ποῖον οἰνοπωλεῖον ἄφησες τὸ ὑπόδημα καὶ τὸ γάντι σου;

— Κύριε, ἀγαπῶ τὴν μουσικὴν καὶ σᾶς παρακαλῶ νὰ μοὶ ἐπιτρέψητε νὰ τὴν ἀκούσω.

— Ὁ στρατιώτης ἀγαπᾷ τὴν μουσικήν!—εἶπεν ὁ μαρκήσιος, ἀποτει-

νόμενος πρὸς τοὺς φίλους του. Νομίζει ὅτι τὸ μελόδραμα ἐμπεριέχει κανονοβολισμούς.

Οἱ φίλοι τοῦ μαρκησίου ἤρχισαν νὰ καγχάζωσιν, ἐνῷ ὁ συνταγματάρχης, περιφρονῶν τὴν χυδαίαν ταύτην ἐπίθεσιν ἀγνώστου, οὐδὲν δικαίωμα ἔχοντος νὰ τὸν ὑβρίζῃ, ἐξηκολούθει σιωπῶν.

Τὸ μελόδραμα ἤρχισεν. Ἡ Ὀνδίνα ἡ πρωτόπειρος ἀοιδὸς, εἰσῆλθεν εἰς τὴν σκηνήν. Πάντες οἱ θεαταὶ ἐχειροκρότησαν ἐνθουσιωδῶς τὴν ἐμφάνισιν τῆς ὡραίας κόρης· ὁ δὲ συνταγματάρχης, διατελῶν εἰς μυστηριώδη συγκίνησιν, ἠρώτα ἑαυτὸν ποῦ ποτὲ τὴν εἶχεν ἴδεῖ. Εἰς τοὺς πρώτους της λαρυγγισμοὺς οἱ θεαταὶ προσηλώθησαν. Ἠκροῶντο τῆς φωνῆς ἐκείνης, θαυμασίας τὴν ἔκτασιν, τὴν γλυκύτητα, τὴν δύναμιν. Ὁ Δονιζέτης μετὰ τοῦ πρίγκηπος de Joinville ἐν τῷ βασιλικῷ θεωρείῳ, ἦτο ἔξαλλος ἐκ χαρᾶς. Ὅτε ἐτελείωσεν ἡ πρώτη πρᾶξις ἅπαν τὸ ἀκροατήριον ἐχειροκρότησε φρενιτειωδῶς. Ἡ Ὀνδίνα προσεκλήθη πλειστάκις ἐπὶ τοῦ προσκηνίου, οἱ δὲ θεαταὶ ἀμφιταλαντεύοντο τί πρῶτον νὰ θαυμάσωσι, τὴν ὡραιότητα, τὴν φωνὴν, ἢ τὴν μετριοφροσύνην της.

Κατὰ τὴν δευτέραν πρᾶξιν ὁ ἐνθουσιασμὸς ηὔξησε· τὰ χειροκροτήματα καὶ αἱ ἐπιδοκιμασίαι τῶν θεατῶν κατέπνιγον τὴν μουσικήν. Ὁ συνταγματάρχης ἐξηκολούθει σιωπῶν. Δὲν εἶχε πλέον οὔτε φωνὴν οὔτε κίνησιν· ἡ δὲ ζωή του εἶχε συγκεντρωθῆ εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὰ ὦτα αὐτοῦ· ἀνεπόλει τὰς ἀναμνήσεις του, ἀνέπλαττε τὸν παρελθόντα βίον του ἵνα ἀναμνησθῇ ποῦ εἶχεν ἴδεῖ αὐτὴν τὴν νέαν, ἥτις τόσον τὸν ἐτάραξεν. Δὲν ἔβλεπε πλέον τὴν ἀοιδὸν τῆς Λίνδας εἰς τὴν ἐσωτερικήν του ὀπτασίαν, ἀλλ' αἱ ἀναμνήσεις του προέβαινον ἀπώτερον.

— Λοιπὸν, ἀπόμαχέ μου, εἶπεν ὁ μαρκήσιος παροργισθεὶς ἐκ τῆς σιωπῆς τοῦ συνταγματάρχου,— διατί δὲν χειροκροτεῖς, ἀφοῦ ἔλεγες ὅτι σοὶ ἀρέσκει ἡ μουσική; χωρὶς ἄλλο ἡ ἀγαπητή σου μουσικὴ θὰ ἦνε ἡ μουσικὴ τῶν τεντζερέδων καὶ τῆς γκάϊδας.

Κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἡ Ὀνδίνα ἐτελείωσε τὸ «No, non è ver mentirono». Ὁ ἐνθουσιασμὸς τῶν θεατῶν ἦτο ἔξαλλος· ὁ δὲ συνταγματάρχης, μὴ δυνάμενος νὰ συγκρατήσῃ τὴν συγκίνησίν του, ἐξῆλθε τοῦ θεάτρου, καθ' ἣν στιγμὴν ὁ μαρκήσιος τῷ ἔστρεφε τὰ νῶτα ὁμιλῶν πρὸς τοὺς φίλους του.

— Διάβολε, ἐκραύγασεν οὗτος ἅμα ἐνόησε τὴν ἀπουσίαν του·—μήπως ὁ ἄθλιος αὐτὸς λοχίας δὲν κατεδέχθη οὔτε κἂν νὰ μ' ἀπαντήσῃ, θὰ ἴδωμεν!—Καὶ, ταῦτα λέγων, ἐξῆλθε μετὰ τῶν φίλων του διὰ νὰ τὸν εὕρῃ. Εἰς τὴν θύραν ἠρώτησε τὸν φρουρὸν, ὅστις τῷ ἀπήντησεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὃν ἐζήτει, εἶχε διευθυνθῆ πρὸς τὴν πλατεῖαν τῶν Ἀνακτόρων.

Ὁ μαρκήσιος καὶ οἱ φίλοι του ἐβάδισαν ἐπὶ τὰ ἴχνη του. Ἐπὶ τέλους

βλέπουν τὸν συνταγματάρχην διερχόμενον ἀπέραντον τινὰ αὐλὴν χρησιμεύουσαν ὡς δίοδον μεταξὺ δύο στενωπῶν.

— Διαβολολογία, — εἶπεν ὁ μαρκήσιος θίγων διὰ τῆς ῥάβδου του τὸν ὦμον τοῦ συνταγματάρχου, μὲ τὴν ξυλίνην σου κνήμην τρέχεις περισσότερον ἀπὸ ἵππον ἀγγλικόν !

— Τί θέλετε, κύριε ; ἀπήντησεν οὗτος ἡσύχως, στρέφων τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸν χυδαῖόν του ὑβριστήν.

— Εἶμαι ὀλίγον περίεργος, στρατηγέ, ἀπεκρίθη ὁ μαρκήσιος.—Ἤθελα νὰ μάθω ἂν οἱ μύστακές σου εἶνε χρωματισμένοι μὲ τὴν ἰδίαν βαφὴν τῶν ὑποδημάτων σου.

Καὶ συγχρόνως ἔτεινε τὴν χεῖρά του διὰ νὰ τοὺς σύρῃ.

— Κύριε, εἶπεν ὁ συνταγματάρχης, διὰ φωνῆς ψυχρᾶς μέν, ἀλλὰ περιφρονητικῆς,— σᾶς ἐρωτῶ καὶ πάλιν τί θέλετε παρ' ἐμοῦ ; τίς εἶσθε ; ποῖοι σᾶς στέλλουν ; τί σημαίνει αὐτὴ ἡ ἀνόητος πρόκλησις ; ἐγνώριζον ἤδη ὅτι ἡ ἀστυνομία ἔχει κατασκόπους, ἀλλὰ δὲν ἐπίστευον ποτὲ ὅτι μισθοδοτεῖ παλληκαράδες μὲ κίτρινα χειρόκτια !

— Εἶμαι ὁ μαρκήσιος Δεδιάνο,— ἀπήντησεν οὗτος ὀργίλως —Ἤθελον ἁπλῶς νὰ δείξω εἰς τοὺς ὀφθαλμούς σου τὸ χρῶμα τῶν ὤτων σου, καὶ νὰ σὲ διδάξω πῶς κάθηνται εἰς τὰ θέατρα. Ἀλλ' ἀφοῦ μὲ ὑβρίζεις γίνομαι ἀπαιτητικώτερος.

— Κύριε μαρκήσιε, προσέξατε !—εἶπεν ὁ συνταγματάρχης ἡσύχως.— Ὑποφέρω τὰς βαναύσους ὕβρεις, ἀλλὰ καὶ ἡ ὑπομονή μου ἔχει ὅρια. Σᾶς παρακαλῶ, ἀκολουθήσατε τὸν δρόμον σας.

Καὶ ταῦτα λέγων, ὁ συνταγματάρχης ἠθέλησε νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν δρόμον του.

— Ἄχ ! ἐκραύγασεν ὁ μαρκήσιος παροργισθεὶς ἔτι πλέον ἐκ τῆς αταράχου στάσεως τοῦ θύματος. — Φοβεῖσαι λοιπόν ; ἀφοῦ προέπεμψες μίαν κνήμην καὶ ἕνα βραχίονα διὰ νὰ σοὶ προετοιμάσουν τὴν κατοικίαν, θὰ ὑπάγῃς διὰ νὰ τοὺς ἀνταμώσῃς, ἢ δὲν εἶμαι ἄξιος τοῦ ὀνόματός μου ! Ἐμπρὸς ἐσεῖς, ἐξηκολούθησε στρεφόμενος πρὸς τοὺς φίλους του. Σπρώξατε μὲ τὰ ὑποδήματά σας αὐτὸν τὸν σκύλον ὑπὸ τὸν φανόν, διὰ νὰ ἴδω καλὰ πῶς θὰ τὸν ξυραφίσω.

— Ὀπίσω, ἐφώναξεν ὁ συνταγματάρχης πρὸς τοὺς νέους, οἵτινες ἤδη ἡτοιμάζοντο νὰ ῥιφθῶσι κατ' αὐτοῦ. Ἐάν ποτε ἠκούσατε νὰ ὁμιλῶσι περὶ τοῦ πράγματος, τὸ ὁποῖον ὀνομάζεται τιμή, ἴδατε,ἀναγκάζομαι νὰ ὑπερασπισθῶ ἐμαυτόν.

Ὁ μαρκήσιος εἶχεν ἤδη ἀνασύρει ἐκ τῆς ῥάβδου του μακρὸν ξίφος· ὁ δὲ συνταγματάρχης ἐξήγαγεν ἡσύχως τὸ ἰδικόν του, τὸ ὁποῖον δὲν εἶχεν ἄκραν, καὶ ἦτο κατὰ τὸ ἥμισυ βραχύτερον ἐκείνου τοῦ μαρκησίου.

— Κάμιλλε, εἶπεν οὗτος πρὸς ἕνα τῶν φίλων του, ἔσο μάρτυς τοῦ ἀν-

θρώπου τούτου. Θὰ σὲ δώσω ἀπόδειξιν ὅτι σὲ ἠνάγκασα ἐγὼ καὶ ἔπειτα θὰ σὲ καθαρίσω διὰ φαινικοῦ ὀξέως. Τί νὰ κάμω, ἀφοῦ ἐγὼ μονομαχῶ μὲ αὐτόν!

— Οὐδενὸς ἔχω ἀνάγκην, εἶπεν ὁ συνταγματήρχης. Ἐὰν πρόκειται περὶ προμελετημένης καὶ πληρωμένης δολοφονίας, ἀρκεῖ εἷς καὶ μόνος δολοφόνος· ἐὰν ὅμως πρόκειται περὶ ἁπλῆς νεανικῆς ἀπερισκεψίας, δὲν θέλω νὰ τὴν συμμερισθῶ δεχόμενος μάρτυρας. Εἶσθε ἕτοιμος;

Ἡ γλῶσσα καὶ ἡ συμπεριφορὰ τοῦ συνταγματάρχου ἐξέπληξαν ὀλίγον τὸν μαρκήσιον καὶ τοὺς φίλους του, οἵτινες ἠννόουν ἐπὶ τέλους ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος, μὲ τὸν ὁποῖον ἤθελον νὰ διασκεδάσωσιν, ἦτο ἴσως πλέον τι ἢ ὅ,τι ἡ στολὴ τοῦ λοχίου ἐδείκνυεν. Ἀλλ' ἤδη ἦτον ἀργὰ διὰ νὰ ὀπισθοχωρήσῃ· ὁ λοχίας εἶχε λάβει ἀμυντικὴν θέσιν.

Τρομερὰ καὶ ἀγωνιώδης σιωπὴ ἐπεκράτει. Ἡ ζωηρὰ τοῦ μαρκησίου συνδιάλεξις εἶχε σύρει εἰς τὰ παράθυρα διάφορα πρόσωπα.

Τὰ ὅπλα ἀπήστραψαν ἐξ ἐρυθρᾶς λάμψεως, φωτιζομένης ἀπαισίως ὑπὸ τοῦ ἡμισβέστου φανοῦ. Πάντων αἱ μορφαὶ ἦσαν ὠχραὶ ἐκ συγκινήσεως. Ἐπρόκειτο νὰ χυθῇ αἷμα, χωρὶς νὰ δυνηθῇ τις νὰ μάθῃ οὔτε διὰ ποῖον οὔτε διατί.

Ἐκ τῆς ἁπλῆς στάσεως τοῦ συνταγματάρχου ὁ μαρκήσιος ἐνόησεν ὅτι εἶχεν ἀπέναντί του δεινὸν ξιφομάχον, ὅστις ὑπέμεινε καὶ ἐταπεινοφρόνει ἀκριβῶς διότι συνῃσθάνετο τὴν προσωπικήν του δύναμιν. Ὁ μαρκήσιος, εἶχεν ὑπὲρ αὐτοῦ τὴν γνῶσιν τοῦ ὅπλου, τὸ φῶς, τὴν ἡλικίαν, τὴν εὐκαμψίαν· ὁ δὲ συνταγματάρχης, τὸ σπουδαιότερον, τὴν συνείδησιν ἐλευθέραν.

Δὲν θὰ περιγράψωμεν τὰς λεπτομερείας ὅλας τῆς παραδόξου ταύτης μονομαχίας. Μετὰ πέντε λεπτὰ ὁ μαρκήσιος ἔπιπτε καιρίως τραυματισθεὶς κατὰ τὸ στῆθος, ὁ δὲ συνταγματήρχης ὡδηγεῖτο εἰς τὴν ἀστυνομίαν ὑπὸ περιπόλου διαβαινούσης τυχαίως ἐκεῖθεν κατ' ἐκείνην τὴν στιγμήν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ϛʹ.

ΚΑΣΤΕΛΛΑΜΑΡΕ.

Μετὰ τὴν πρώτην ἐκείνην παράστασιν, ἡ Ὀνδίνα εἶχε γίνει *τοῦ συρμοῦ*. Ἡ ἀριστοκρατικωτέρα μερὶς τῆς κοινωνίας τῆς Νεαπόλεως ἤνοιγεν εὐχαρίστως πρὸς αὐτὴν τὰς αἰθούσας της. Ὁ Ῥῶσος πρίγκηψ Μοργανὼφ τῇ εἶχε προσφέρει λαμπρὸν οἴκημα καὶ ἑκατὸν πεντήκοντα χιλιάδων φράγκων εἰσόδημα· ὁ μαρκήσιος Δεδιάνο τὴν εἶχεν ἀπαγάγει· ὁ δὲ πρέσβυς τῆς Γαλλίας, πρίγκηψ de Joinville, τῇ εἶχε προτείνει νὰ ψάλῃ εἰς

τὸ θέατρον τῶν Παρισίων. Δὲν ἔχομεν καιρὸν νὰ ἐξακριβώσωμεν τίνι τρόπῳ εἶχε μάθει ὅ,τι μέχρι τοῦδε διηγήθημεν· τὴν μονομαχίαν δηλ. τοῦ λοχία *Τᾶκαμε θάλασσα*, καὶ ὅτι οὗτος ἦτο βαρῶνος καὶ συνταγματάρχης τοῦ Γαλλικοῦ στρατοῦ, καί, ἐκτὸς τούτου, πατήρ της. Αἱ γυναῖκες ὑποκρύπτουσι τόσα μυστήρια! Παραλείπομεν λοιπὸν πάντα ταῦτα, καὶ τὴν ἐπανευρίσκομεν, μετά τινας μῆνας, συνδιαλεγομένην μετὰ τοῦ κὺρ Γαβριήλ.

— Θὰ ὑπάγω εἰς Παρισίους, τῷ ἔλεγε, συνοδευομένη ὑπὸ τοῦ Δονιζέτη, καὶ θὰ παρακαλέσω τὸν πρίγκηπα de Joinville νὰ ἀπαιτήσῃ παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ τίτλου καὶ τοῦ βαθμοῦ τοῦ πατρός μου. Θὰ στείλω δὲ εἰς τὸν πατέρα μου, ἐντὸς χρυσῆς θήκης, τὴν κοινοποίησιν τοῦ ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν τῆς Γαλλίας ὑπουργοῦ, χωρὶς ὅμως νὰ τῷ εἴπω τίς εἶμαι. Δὲν θέλω νὰ μ' ἐπανεύρῃ ὑπὸ τὰ ὀνόματα τῆς Ἑλένης ἢ τῆς Ὀνδίνας, τὰ ὁποῖα θὰ τῷ ἐπαναφέρωσι λυπηρὰς ἀναμνήσεις. Θέλω νὰ μὲ γνωρίσῃ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ συζύγου μου.

— Ἆ! ἔχομεν καὶ σύζυγον ὑπ' ὄψιν, εἶπεν ὁ κὺρ Γαβριήλ.

— Μάλιστα καὶ πρὸ πολλοῦ. Ἀγαπῶ τὸν Βροῦτον, ἀφ' ἧς οἱ ὀφθαλμοί μας συνηντήθησαν ἐκ τῶν παραθύρων μας. Δι' αὐτὸν καὶ μόνον ἤθελον νὰ μείνω τιμία κόρη. Ἐὰν ἐπάλαισα ἐπὶ τοσοῦτον κατὰ τῆς δυστυχίας, μόνον δι' αὐτὸν τὸ ἔκαμα. Ἐπίστευσα ὅτι καὶ αὐτὸς μὲ ἠγάπα· ἀλλὰ τὸν ἐπανεῖδον σοβαρόν, σκυθρωπόν, ὑπὸ τὸ βάρος ἴσως μυστηριώδους λύπης. Κὺρ Γαβριήλ, θέλω νὰ μάθω τὸ μυστήριον τοῦτο καὶ σᾶς ἐκάλεσα.

Ὁ κὺρ Γαβριὴλ ἐσιώπα.

— Κὺρ Γαβριήλ, ἐξηκολούθησεν ἡ Ὀνδίνα, ἐὰν πρόκηται περὶ μυστικοῦ τινος, δὲν ἀπαιτῶ νὰ τὸ μάθω. Ἀλλ' ἐὰν ὁ Βροῦτος εἶναι θῦμα σκοτεινῆς τινος σκευωρίας, — ὅπως μοὶ λέγει θλιβερά τις προαίσθησις, — τὰ πάντα θὰ τολμήσω ἵνα τὸν ἐλευθερώσω! Μὲ γνωρίζετε, κὺρ Γαβριήλ· ἐὰν ἔχω τὸ κελάδημα τῆς ἀηδόνος καὶ τὸ βλέμμα τῆς περιστερᾶς, ὡς λέγουσι, ἔχω καὶ τοὺς ὄνυχας τῆς τίγρεως!

Μετά τινας στιγμὰς σκέψεως, ὁ κὺρ Γαβριὴλ ἀπήντησε: Θὰ σᾶς βοηθήσω, κυρία, εἰς τὰς ἐρεύνας σας. Ἀλλά, διὰ νὰ ἀρχίσωμεν, πηγαίνετε νὰ εὕρητε τὸν μαρκήσιον εἰς Καστελλαμάρε.

— Δὲν θὰ ὑπάγω μόνη, ἀπεκρίθη ἡ Ὀνδίνα. Ἀπὸ τῆς σήμερον εἶμαι ἡ θυγάτηρ τοῦ συνταγματάρχου.

— Θὰ σᾶς συνοδεύσω. Καὶ ἔστε βεβαία ὅτι ἡ ἀστυνομία θὰ ἀπολέσῃ τὰ ἴχνη μας.

— Δέχομαι. Ἐς αὔριον.—

Τὴν ἐπαύριον, κατὰ τὰς 8 π μ. ὁ ὑπηρέτης ἀνήγγειλεν εἰς τὴν Ὀνδίνα τὸν κ. Adam Tugmutton.

— Δὲν γνωρίζω τὸ ζῶον τὸ φέρον τοιοῦτον ὄνομα, καὶ δὲν δέχομαι, εἶπεν ἡ Ὀνδίνα, τελειόνουσα τὸν καλλωπισμόν της.

Ὁ ὑπηρέτης ἔφερε τὴν ἀπάντησιν ταύτην, μεταφράζων ὅμως τὴν λέξιν *ζῶον* διὰ τοῦ *μιλόρδου*.

— Αόοοο! . . . εἶπεν ὁ μιλόρδος Adam. Εἰπέτε εἰς τὴν κυρίαν ὅτι ἔχω ἀπόλυτον ἀνάγκην νὰ τῇ ὁμιλήσω.

— Ἀπαντήσατε εἰς τὸν Adam αὐτὸν ὅτι ἡ Εὔα δὲν ἐνεδύθη ἀκόμη τὰ φύλλα τῆς συκῆς καί, ἐὰν ἔχῃ ἀνάγκην νὰ μοὶ ὁμιλήσῃ, δύναται νὰ καταθέσῃ τὸν λόγον του παρὰ τῷ θυρωρῷ.

— Εἰπέτε εἰς τὴν δεσποινίδα ὅτι ἔχω ἀνάγκην νὰ τὴν ἴδω.

— Εἰπέτε εἰς τὸν μιλόρδον ὅτι θὰ ἀναχωρήσω ἐντὸς ὀλίγου καὶ τῷ ἐπιτρέπω νὰ μὲ ἀναμένῃ μέχρι τῆς ἐπιστροφῆς.

— Εἰπέτε εἰς τὴν κυρίαν ὅτι προτιμῶ νὰ τὴν συνοδεύσω ἐγὼ καὶ νὰ ἀφήσω ἐδῶ τὸν λόγον μου νὰ τὴν ἀναμείνῃ.

— Ἄς ὑπάγῃ εἰς τὸν διάβολον! ἐφώναξεν ἀνυπομονοῦσα ἡ Ὀνδίνα.

— Ἀόοοο! — εἶπεν ὁ μιλόρδος, παρακαλῶ λοιπὸν τὴν δεσποινίδα νὰ μὲ συστήσῃ εἰς τὸν διάβολον, διότι δὲν ἔχω τὴν τιμὴν νὰ τὸν γνωρίζω.

Ἡ ἐπιμονὴ τοῦ ἀνθρώπου τούτου ἠρέθισε τὴν Ὀνδίναν, ἥτις ἐπερίμενε κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην τὸν κὺρ Γαβριὴλ διὰ νὰ ὑπάγουν εἰς Καστελλαμάρε.

Δὲν ὑπῆρχον εἰσέτι σιδηρόδρομοι εἰς τὸ βασίλειον τῆς Νεαπόλεως.

— Ἄς εἰσέλθῃ λοιπόν, εἶπεν εἰς τὸν ὑπηρέτην, καὶ ἡ ἅμαξα ἂς περιμένῃ πρὸ τῆς θύρας.

Ὁ ὑπηρέτης εἰσήγαγε τὸν μυλόρδον Adam Tugmutton, ἔκλεισε τὴν θύραν καὶ ἀπεμακρύνθη βραδέως καὶ ὑπομειδιῶν πονηρῶς. Μόλις ὅμως προὐχώρησε τινὰ βήματα, ἤκουσεν ἠχηρὸν γέλωτα τῆς κυρίας, καί, μετὰ πέντε λεπτά, ὁ μιλόρδος καὶ ἡ Ὀνδίνα κατήρχοντο τὴν κλίμακα, συνομιλοῦντες εὐθύμως, εἰσήρχοντο εἰς τὴν ἅμαξαν, καὶ ὁ μιλόρδος ἔλεγεν εἰς τὸν ἁμαξηλάτην: — Εἰς Καστελλαμάρε.

Ὁ μιλόρδος — οἱ ἀναγνῶσται τὸν ἀνεγνώρισαν βεβαίως — ἦτο ὁ κὺρ Γαβριήλ, μετημφιεσμένος εἰς γνήσιον Ἄγγλον, μὲ τὰ παροιμιώδη ἐρυθρὰ γένεια, τὰ ἱστορικὰ ὀρθὰ *φωκόλ*, τὰ ἀναπόφευκτα τετράγωνα πανταλόνια, καὶ τὰ ἐθνικὰ διπηχιαῖα ὑποδήματα. Δὲν ἐλησμόνει οὔτε τὰ ἀπαρέμφατα ὁμιλῶν.

Ἔφθασαν εἰς Καστελλαμάρε τὴν ἑσπέραν.

Τὴν ἐπιοῦσαν ἀνέβησαν ἔφιπποι τὸν λοφίσκον ἐφ' οὗ εὑρίσκετο ἡ ἔπαυλις τοῦ πρίγκηπος τῆς Καπέρτης, ἐν ᾗ κατῴκει ὁ μαρκήσιος Δεδιάνο. Ἐκτεταμένος κῆπος, περιπεφραγμένος ὑπὸ σιδηρῶν κιγκλίδων, προηγεῖτο τῆς οἰκίας. Πρὸ τῆς θύρας τοῦ κήπου περιέμενε λαμπρὰ ἅμαξα.

— Μοὶ φαίνεται ὅτι γνωρίζω τὸν ἁμαξηλάτην, εἶπεν ὁ κὺρ Γαβριήλ· Περίεργον.

Εἰσελθὼν δὲ εἰς τὸν κῆπον μετὰ τῆς Ὀνδίνας, παρετήρησε δευτέραν ἅμαξαν ἀγοραίαν πρὸ τῆς οἰκίας.

— Ἂς ἀναπαυθῶμεν ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν δένδρων τούτων, εἶπεν ὁ κὺρ Γαβριήλ. Ὅταν θὰ ἐξέλθῃ ὁ Βροῦτος, ὑμεῖς μὲν θὰ ἀναβῆτε παρὰ τῷ μαρκησίῳ, ἐγὼ δὲ θὰ σᾶς περιμένω ἐδῶ μετὰ τοῦ Βρούτου, καὶ οἱ τρεῖς ὁμοῦ θὰ ἀπέλθωμεν εἰς Νεάπολιν.

Μόλις ὁ κὺρ Γαβριὴλ ἐτελείωνε τὰς λέξεις ταύτας, δύο ἐκπυρσοκροτήσεις πιστολίου ἠκούσθησαν. Ἄνθρωπός τις, ἀσκεπὴς ἔχων τὴν κεφαλὴν, κατῆλθε δρομαίως τὴν κλίμακα τῆς οἰκίας, καὶ διῆλθε πρὸ αὐτῶν ὡς ἀστραπή.

— Ὁ Βροῦτος!—Ἀνέκραξαν συγχρόνως ἡ Ὀνδίνα καὶ ὁ Γαβριήλ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

ΜΙΚΡΑ ΕΠΕΙΣΟΔΙΑ

Ἡ πριγκήπισσα τοῦ Kerson ἐπερίμενε πρὸ ἡμισείας ὥρας ἐν τῇ μικρᾷ αἰθούσῃ πλησίον τοῦ γραφείου τοῦ κόμητος Ῥούϊζ.

Ἦτο γυνὴ τεσσαρακοντοῦτις, ἀλλ' οἱ πλέον ἐξησκημένοι, οἱ πλέον τολμηροὶ ἤθελον τῇ δώσει μόλις 25 ἐτῶν ἡλικίαν. Πάντες οἱ Νεαπολιτανοὶ τὴν ἐγνώριζον ὡς ἐκ τῆς θαυμασίας ὁμοιότητός της μετὰ τῆς Βασιλομήτορος. Θὰ ἔλεγέ τις ὅτι ἦσαν δίδυμοι ἀδελφαὶ, ἐὰν ἡ μὲν βασίλισσα δὲν ἦτο γεννημένη ἐν Ἱσπανίᾳ, ἡ δὲ πριγκίπησσα ἐν Πολωνίᾳ... Οὐδεὶς ἐγνώριζε ποῦ κατῴκει. Ἐλέγετο χήρα Πολωνοῦ στρατηγοῦ, καὶ ἐφαίνετο μόνον εἰς τὰς οἰκίας τῶν πτωχῶν. Ἰδοὺ τὸ πᾶν. Ἴσως ὁ κόμης Ῥούϊζ, γνωρίζει πλειότερα, ἀλλὰ δὲν ἔχομεν τὴν ἀδιακρισίαν νὰ τὸν ἐρωτήσωμεν.

Ἐπερίμενε πρὸ μιᾶς ὥρας, ἀνυπομόνως, ὡς λέαινα ἐν τῷ κλωβῷ της. Αἴφνης ἡ θύρα ἠνεῴχθη, καὶ ὁ Βροῦτος ἐφάνη ἐπὶ τοῦ φλοιοῦ. Εἶχε τὰς παρειὰς περιτετυλιγμένας διὰ λινοῦ.

— Τί εἶνε αὐτό;—ἠρώτησεν ἡ πριγκίπησσα.

— Πληγή.

— Πληγή; καὶ πῶς;

— Σφαῖρα πιστολίου ἔκοψε τὸ οὖς μου καὶ ἐπλήγωσε τὴν παρειάν μου.

— Θεέ μου! Μονομαχία;

— Ὄχι, κυρία· ἀποτυχοῦσα δολοφονία.

— Τίς;

— Ὁ μαρκήσιος Δεδιάνο.

Ἡ πριγκήπισσα ὠχρίασε καὶ ἐσιώπησεν. Ὁ δὲ Βροῦτος, καθήσας πλησίον αὐτῆς τῇ εἶπε:

— Κυρία, θὰ σᾶς ἀποκαλύψω τι.

— Τί λέγεις; Βροῦτε;

— Κυρία, θὰ μὲ περιφρονήσητε βεβαίως καὶ θὰ ἔχητε δίκαιον· δὲν δικαιολογοῦμαι. Ἀλλ' οὐδέποτε θὰ μὲ περιφρονήσητε ὅσον ἐγὼ περιεφρόνησα ἐμαυτὸν ἀφ' ἧς ἔθεσα τὸν πόδα εἰς τὸ καταγώγιον τοῦτο.

— Κύριε, εἶπεν ἡ πριγκήπισσα προσβεβλημένη.

— Σᾶς παρακαλῶ, κυρία, μὴ παρεξηγήσητε τοὺς λόγους μου. Δὲν ἔχω πεῖραν τοῦ κόσμου. Ἀλλ' ἐὰν οἱ λόγοι μου σᾶς προσβάλλωσιν, ἐστὲ βεβαία ὅτι ἡ καρδία μου σᾶς ὑπολήπτεται βαθέως.

— Καὶ τίς εἶνε ἡ παράδοξος αὕτη ἀποκάλυψις εἰς ἣν τόσον παραδόξως μὲ προετοιμάζετε ;

— Πρέπει νὰ ἀρχίσω πόρρωθεν, κυρία, διὰ νὰ σᾶς ἐξηγήσω ὅλην τὴν διαγωγήν μου. Ἔχετε καιρὸν καὶ διάθεσιν νὰ μὲ ἀκούσητε σήμερον ;

— Ὁμιλεῖτε· ἔχω καιρόν.

— Ἡμέραν τινα ἐκλήθην νὰ ἐπισκεφθῶ νεάνιδά τινα, ἣν ἄλλος τις ἰατρὸς ἐπεσκέπτετο καὶ ἐφόνευε, τὴν θυγατέρα τοῦ κόμητος Ῥουΐζ δὲ Λαμάνδα. Ἡ νεᾶνις ἦτο ἔγκυος.

— Τίς ἦτο ὁ ἐραστής της ;

— Ὁ μαρκήσιος Δεδιάνο.

— Ὁ ἄθλιος ! ἀνέκραξεν ἡ πριγκήπισσα

— Μετέβαλα τὴν θεραπείαν, καὶ ἡ νεᾶνις ἐσώθη ἐκ βεβαίου κινδύνου. Ὁ κόμης ἐξ εὐγνωμοσύνης βεβαίως, μὲ προσεκάλεσεν εἰς γεῦμα μετ' αὐτοῦ καὶ τῆς θυγατρός του, τῆς ὁποίας ἤθελε νὰ σώσω καὶ τὴν τιμήν, ὡς ἔλεγεν, ἀφοῦ τῇ ἔσωσα τὴν ζωήν. Μετὰ τὸ γεῦμα, ἀφοῦ ἐμείναμεν μόνοι ἤκουσα τὰ σχέδιά του.

— Καὶ ποῖα ἦσαν τὰ σχέδια αὐτά ;

— Ἀδύνατον νὰ σᾶς τὰ ἐκτυλίξω ὅλα. Συγκεφαλαιοῦνται εἰς τὸ ἑξῆς : «Λάβετε σύζυγον τὴν θυγατέρα μου, ἥτις εἶνε ὡραία καὶ εὐγενής, καὶ ἐγὼ θὰ σᾶς προστατεύσω καὶ θὰ σᾶς δώσω λαμπρὰν θέσιν».

— Καὶ ἐνεδώκατε ;

— Ἐσκέφθην δύο ἡμέρας . . . συνεβουλεύθην φίλον τινά . . . καὶ ἐδέχθην συλλογιζόμενος,—ὄχι τὰ πλούτη καὶ τὸ ὄνομά της,—ἀλλ' ὅτι θὰ ἀποδώσω τὴν τιμὴν εἰς ἀπατηθεῖσαν κόρην, καὶ πατέρα εἰς τὸ γεννηθησόμενον ὀρφανόν.

— Ἄθλιε !

— Τρέχετε, πριγκήπισσα. Μοὶ ἐφάνη ὅτι ἔπραττον ἡρωϊκὴν καὶ εὐγενῆ πρᾶξιν προστατεύων τὴν δυστυχῆ ἐκείνην νεάνιδα. Ἀλλ' ὅ,τι ἔπρεπε νὰ μὲ φωτίσῃ ἐὰν εἶχον πεῖραν τοῦ βίου, ὅ,τι μ' ἐφώτισεν ἔπειτα, εἶναι οἱ ὅροι τοῦ συνοικεσίου.

— Καὶ τίνες ἦσαν ;

— Ὁ γάμος ἔπρεπε νὰ μείνῃ μυστικὸς καὶ νὰ ζήσω χωριστὰ ἀπὸ τῆς συζύγου μου.

— Χωριστά!—ἀνέκραξεν ἡ πριγκίπησσα,—καὶ ὑπηκούσατε;

— Μάλιστα, πριγκίπησσα, καὶ εἶμαι εἰσέτι ξένος πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτήν.

Ἡ πριγκήπισσα τὸν ἠσπάσθη ἐνθουσιωδῶς ἐπὶ τοῦ μετώπου. Ὁ Βροῦτος ἐξηκολούθησεν:

— Τὴν ἐνυμφεύθην λοιπόν, ἀλλ' ἡ Καικιλία δὲν μὲ ἠγάπα, καὶ μοὶ τὸ εἶπε. Τοῦτο ὑπῆρξεν ἡ δυστυχία μου... τὴν ἠγάπων! Ἡ ἀντίστασίς της μ' ἐσαγήνευσεν. Ἐὰν μὲ ἠγάπα ἴσως θὰ τὴν περιεφρόνουν.

— Ἔπειτα;

— Δὲν ἐτελείωσα. Μένει νὰ σᾶς ἀποκαλύψω τὸ χειρότερον, καὶ σᾶς παρακαλῶ, κυρία, νὰ ἦσθε εὔσπλαγχνος πρὸς τὴν μεταμέλειάν μου.

— Ὁμιλεῖτε.

— Ὁ Ῥοὺζ μοὶ ὡμίλησε κατ' ἀρχὰς μυστηριωδῶς πως περὶ τοῦ ἐργαστηρίου του. Ἐννόησα ὅτι ὑπῆρχέ τι τὸ σκοτεινόν. Ἐζήτησα, ἀπήτησα ἐξηγήσεις... καὶ τότε, ἀναγκασθείς, μοὶ ὡμίλησε περὶ τοῦ δωματίου τούτου... περὶ ὑμῶν...

— Καὶ τί σᾶς εἶπε; ἀπαιτῶ ὅλην τὴν ἀλήθειαν.

— Θὰ τὴν εἴπω· ἀπεφάσισα νὰ ἐξιλεωθῶ διὰ πλήρους ἐξομολογήσεως. Τὸ δωμάτιον τοῦτο, κυρία, εἶνε τὸ εἰσόδημά του· προσπαθεῖ νὰ τὸ εὑρίσκητε πάντοτε θελκτικόν. Φοβεῖται μήπως, εὑρίσκουσα αὐτὸ κενὸν ἢ πληκτικόν, τὸ ἐγκαταλείψητε. Νὰ προσφέρῃ εἰς ὑμᾶς ἄνθρωπόν τινα συνδεδεμένον πρὸς ἑαυτὸν διὰ τῶν δεσμῶν τῆς συγγενείας, ἰδοὺ τὸ εὐφυὲς ἐπινόημα τῆς ἐμπορικῆς του διανοίας. Εἶνε φαῦλος καὶ φιλάργυρος, ἰδοὺ τὸ ἔγκλημά του. Τὰ ἰδικά μου εἶνε χειρότερα.

— Ἃς ἀκούσωμεν.

— Μοὶ ἐξήγησέ πως τὰς θεωρίας του περὶ ἀλληλεγγύης. καλύπτων τὸ ἀποτρόπαιον μέρος, ὅπερ μοὶ ἐφύλαττεν. Ὁ χαρακτήρ μου, τὸ γνωρίζετε, εἶνε φιλήδονος καὶ ἀσθενής. Ἤμην περίεργος νὰ ἴδω ἐκ τοῦ πλησίον τὰ Ἐλευσίνια ταῦτα μυστήρια, ὡς γνήσιος ἐπαρχιώτης. Ἡμέραν τινὰ μὲ ἐσύστησε πρὸς ὑμᾶς... ἦσθε ἀσθενής...

— Τὸ ἐνθυμοῦμαι.

— Ὡμιλήσαμεν. Σᾶς ἐξήτασα ὡς ἰατρός, οὐχὶ ὡς ἄνθρωπος.

— Ἄ! Καὶ σᾶς ἐφάνην πράγματι ἀσθενής;

— Μάλιστα, κυρία, πολὺ ἀσθενής. Διὰ τοῦτο καὶ μόνον ἐξηκολούθησα νὰ θέλω νὰ εἰσέλθω εἰς τὸ δωμάτιον τοῦτο. Ἄλλως, θὰ ἔπληττα ὑμᾶς καὶ ἐμαυτόν. — Ἡ πριγκήπισσα, ἐκάλυψε τὸ πρόσωπον διὰ τῶν χειρῶν της, οὐδεμίαν προφέρουσα λέξιν. Ὁ Βροῦτος ἐξηκολούθησεν:

— Μάλιστα, κυρία, ἦσθε ἀσθενής. Ἡ ἀσθένειά σας, νευρική, ἔχει ἐν τῇ νοσολογίᾳ ὄνομά τι, τὸ ὁποῖον δὲν σᾶς ἐπαναλαμβάνω. Διέγνωσα τὴν ἀσθένειάν σας ἐκ τῆς πρώτης ἡμέρας καθ' ἣν σᾶς εἶδον, τὴν ἐμελέτησα,

καὶ ᾐσθάνθην τύψιν συνειδότος, διότι σᾶς συνεβούλευσα ὡς ἀντιφάρμακον μαρκήσιον τινὰ ἢ Ἑλβετὸν ταγματάρχην. Ἐδέχθην τὸν ἔρωτά σας ὡς μυστικὸν τῆς ἐπιστήμης μου, ὡς δόγμα πίστεως. Καθ' ἡμέραν ἔπασχον δι' ὅ,τι ἔπραττον, ἀλλὰ παρηγορούμην συλλογιζόμενος ὅτι σᾶς ἐθεράπευον. Τὸ ἔγκλημά μου εἶνε ὅτι σᾶς ἐλυπήθην καὶ δὲν σᾶς ἠγάπησα. Μετεχειρίσθην τὴν ἀτιμίαν ὡς ἤθελον εἰς ἄλλας ἀσθενείας μεταχειρισθῇ τὸ πρωσσικὸν ὀξὺ ἢ τὸ ἀρσενικόν.

— Καὶ διατί ἐσιωπήσατε μέχρι σήμερον;

— Διότι, κυρία, ἐὰν ἀπεσυρόμην, οἱ μαρκήσιοι καὶ οἱ ταγματάρχαι ἤθελον σᾶς μεταχειρισθῇ ἐλαφρῶς, σᾶς ταπεινώσῃ, σᾶς ἐγκαταλείψῃ... Μ' ἐννοεῖτε, κυρία;

— Ἐξακολουθῆτε· σᾶς κρίνω.

— Ἔκρινα ὁ ἴδιος ἐμαυτόν, κυρία, καὶ ἦλθον νὰ σᾶς κοινοποιήσω τὴν ἀπόφασίν μου.

— Τὴν ἀπόφασίν σας;

— Μάλιστα, κυρία. Δύο σφαῖραι πιστολίου, δι' ὧν ἐπληγώθην πρὸ ὀλίγου...

— Τί σημαίνει αὐτό;

— Νύκτα τινὰ μοὶ ἔφεραν εἰς τὸ νοσοκομεῖον τὸν μαρκήσιον Δεδιάνο πληγωθέντα ἐν μονομαχίᾳ. Ἐγνώριζον τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀνθρώπου τούτου. Εἶχε διαφθείρει τὴν νεάνιδα, ἥτις ἔγεινε ἔπειτα σύζυγός μου. Εἶχο ἀπαγάγει τὴν θυγατέρα τοῦ στενωτέρου φίλου μου, ἣν ἔμελλον νὰ συζευχθῶ καὶ ἣν ἀγαπῶ εἰσέτι ὡς ἀδελφήν, ἐνῷ αὐτὴ μὲ ἀγαπᾷ, ἴσως δι' ἄλλου ἔρωτος...

— Τὸ ὄνομά της;

— Δὲν πρόκειται περὶ αὐτῆς. Ὁ μαρκήσιος εἶχε πληγώσει ἐν ἀτίμῳ μονομαχίᾳ τὸν πατέρα τῆς νεάνιδος αὐτῆς, καὶ ὁ πατὴρ αὐτὸς εὑρίσκετο ἐν τῇ φυλακῇ. Δὲν εἶχον δίκαιον μισῶν αὐτόν;... Ἀλλὰ τὸν φέρουσι πληγωθέντα πρός με. Ὁ ἰατρὸς ἐπισκιάζει ἐν ἐμοὶ τὸν ἄνθρωπον. Βλέπω ἐν αὐτῷ μόνον τὸν ἀσθενῆ, ἓν καθῆκον νὰ ἐκπληρώσω... καὶ τὸν ἰατρεύω.

— Εὐήθη!

— Ἔχετε δίκαιον. Ὁ μαρκήσιος, καταδιωκόμενος παρὰ τῆς ἀστυνομίας, εὗρεν ἀσφαλὲς ἄσυλον ἐν τῇ ἐπαύλει τοῦ πρίγκηπος τῆς Κασέρτης, ὅπου μὲ προσεκάλεσεν. Εἰσῆλθον ἐν τῇ αἰθούσῃ, καὶ παρεκλήθην ὑπὸ τοῦ ὑπηρέτου νὰ περιμείνω ἐπ' ὀλίγον, διότι ὁ μαρκήσιος ἐδέχετο ἐπίσκεψίν τινα. Ἐπερίμενα ἡμίσειαν ὥραν, ταραχθεὶς ὑπὸ θλιβερᾶς προαισθήσεως.... Ἐπὶ τέλους ἡ θύρα ἠνεῴχθη καὶ γυνή τις κεκαλυμμένη, ἐφάνη ἐπὶ τοῦ φλοιοῦ, συνοδευομένη ὑπὸ τοῦ μαρκησίου. Δὲν μὲ εἶδον. Ἡ καρδία μου ἔπαλλε σφοδρά. Ἀποχαιρετίζουσα τὸν μαρκήσιον ἡ γυνὴ ἤ-

γειρε ὀλίγον τὴν καλύπτραν της, ἵνα τὸν φιλήσῃ. Ἠγέρθην βιαίως . . . εἶχον ἀναγνωρίσει τὴν Καικιλίαν, τὴν σύζυγόν μου. Ὥρμησα κατὰ τοῦ μαρκησίου . . . ἀλλὰ δύο σφαῖραι ἔσχισαν τὴν ἐπιδερμίδα τῆς κεφαλῆς μου, καὶ ἐπλήγωσαν τὸ οὖς εἰς τὴν παρειάν μου. Οἱ ὑπηρέται εἰσελθόντες μὲ ἔρριψαν ἐκ τῆς κλίμακος, ἴσως διὰ νὰ προφυλάξωσι τὸν κύριόν των ἀπὸ ἐγκλήματος. Ἔφυγον . . . καὶ ἰδού με !

— Θεέ μου ! καὶ γίνονται τοιαῦτα ἀτιμωρητεὶ ἐν Νεαπόλει ;

— Δύο μόνον πράγματα δὲν γίνονται ἀτιμωρητεὶ ἐν Νεαπόλει, κυρία, νὰ ἀγαπᾷ τις τὴν πατρίδα του, καὶ νὰ ποθῇ τὴν ἐλευθερίαν ! Ἀλλ' ἂς τελειώσωμεν. Τὸ τελευταῖον τοῦτο συμβεβηκὸς διέσχισε τὸν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου πέπλον. Ἀπὸ τῆς χθὲς ἐξετάζω τὴν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο διαγωγήν μου, καὶ δὲν εὑρίσκω ἕνα κἂν λόγον, ἵνα τὴν δικαιολογήσω πρὸ τῆς συνειδήσεώς μου. Χθὲς, ἤμην ἔτι ἁπλοῦς τις ἐπαρχιώτης, καὶ ἠδύνατό τις νὰ μὲ συγχωρήσῃ. Σήμερον, ὅτε γνωρίζω ὅλην τὴν ἔκτασιν τῶν πράξεών μου, θὰ ἤμην ἄθλιος ἐὰν ἐξηκολούθουν. Περιφρονῶ πολὺ ἐμαυτὸν, καὶ θέλω νὰ ἀπαλλαχθῶ τῆς περιφρονήσεως τῶν ἄλλων. Χαίρετε, κυρία !

Ὁ Βροῦτος ἠγέρθη ἵνα ἐξέλθῃ. Ἡ πριγκήπισσα ἔλαβε τὴν χεῖρά του, καὶ τῷ εἶπε :

— Περιμένετε μέχρι τῆς αὔριον. Σᾶς ὀφείλω μίαν ἀπάντησιν.

— Θὰ σᾶς ὑπακούσω, Κυρία.

Καὶ ταῦτα λέγων ὁ Βροῦτος, ἤγειρεν ἤδη τὸ παραπέτασμα τῆς θύρας ἵνα ἐξέλθῃ, ὅτε ἡ πριγκήπισσα τῷ εἶπεν ἀφελῶς :

— Ἰατρέ, τὸ κυνάριόν μου προσεβλήθη ἐξ ὑδροφοβίας. Ὅταν ἔλθητε αὔριον, σᾶς παρακαλῶ νὰ μοὶ φέρητε τὸ φιαλίδιον τοῦ πρωσσικοῦ ὀξέος

Ὁ Βροῦτος ἀποχαιρετήσας ἐξῆλθεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

ΤΟ ΠΑΓΩΤΟΝ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ

Τρεῖς μῆνες παρῆλθον ἔκτοτε. Τὰ συμβάντα βαδίζουσι πρὸς τὴν λύσιν των.

Ὁ πατὴρ τοῦ Βρούτου καὶ ἡ Χελώνη ἀπεβίωσαν.

Ὁ μαρκήσιος Δεδιάνο, ἀπαγαγὼν τὴν Καικιλίαν, τὴν ἐφόνευσεν ἐν στιγμῇ μέθης καὶ ἔφυγεν εἰς Παρισίους.

Ὁ κὺρ Γαβριὴλ, πλουτίσας τὸ δραματολόγιόν του διὰ νέων κωμῳδιῶν, ἐξακολουθεῖ ἐνθουσιάζων τὸν λαὸν τῆς Νεαπόλεως.

Ὁ Βροῦτος γενόμενος μελαγχολικώτατος, ἔπαυσε βλέπων τὸν κόμητα Ῥουΐζ, ἀλλὰ παραμένει πάντοτε ἰατρὸς τῆς Αὐλῆς.

Ὁ λοχίας *Τάκαμε θάλασσα*, συλληφθεὶς κατὰ τὴν νύκτα τῆς μονομαχίας, εὑρίσκετο εἰσέτι εἰς τὰς φυλακάς, ἔνθα περιέμενε τὴν ἡμέραν τῆς δίκης.

Ἡ Ὀνδίνα, βοηθουμένη ὑπὸ τοῦ Δονιζέτη καὶ τοῦ πρίγκηπος de Joinville, κατέβαλλε πᾶσαν προσπάθειαν ἐν Παρισίοις ὅπως ὁ λοχίας *Τάκαμε θάλασσα* ἀναγνωρισθῇ ὡς συνταγματάρχης τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ καί, ἑπομένως, ὡς γάλλος πολίτης.

Ἡ δίκη του ἐλάμβανε διαστάσεις διεθνοῦς ζητήματος. Ἡ πρὸς τὸν συνταγματάρχην διαγωγὴ τῆς νεαπολιτανικῆς κυβερνήσεως προσέβαλε τὴν ἀνθρωπίνην συνείδησιν, τὴν ἠθικήν, τὴν δικαιοσύνην, καὶ—ὡς ἔλεγεν ὁ πρέσβυς τῆς Γαλλίας—τὰς διεθνεῖς συμβάσεις, συμφώνως πρὸς τὰς ὁποίας ἡ νεαπολιτανικὴ Κυβέρνησις ὑπεχρεοῦτο νὰ ἀναγνωρίσῃ τοὺς στρατιωτικοὺς βαθμοὺς τοὺς ὁποίους εἶχον χορηγήσει οἱ γάλλοι Μονάρχαι. Καὶ οἱ μὲν πρεσβευταὶ τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ῥωσίας ὑπερήσπιζον τὴν βουρβωνικὴν κυβέρνησιν, οἱ πρεσβευταὶ δὲ τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Πρωσσίας, καίτοι διπλωματικῶς μείναντες οὐδέτεροι, συνεμερίζοντο τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ γάλλου πρεσβευτοῦ.

Ὁ Βασιλεύς, μεριμνῶν περὶ τῆς ἀνεξαρτησίας του, εἶχε διατάξει νὰ ἐπιταθῶσιν αἱ κατὰ τοῦ συνταγματάρχου αὐστηρότητες. Ἡ ἀστυνομία ἐπέβλεπε τοὺς συχνάζοντας εἰς τὴν γαλλικὴν πρεσβείαν. Ὁ ἐρεθισμὸς προήγγελλε σπουδαίας ταραχάς.

Τὰς ταραχὰς ταύτας ἐπέτεινεν ἡ ἀπόφασις τοῦ συνταγματάρχου, δηλώσαντος ὅτι οὐδένα δέχεται συνήγορον, ἀλλ' ὅτι θὰ ὑπερασπίσῃ αὐτὸς ἑαυτόν. Ἡ ἀπόφασις αὕτη εἶχε συνταράξει τὸν Πρόεδρον, τὸ δικαστήριον καὶ τὴν Αὐλήν. Καί, πράγματι, πῶς νὰ ἀποστομώσῃ τις ἄνθρωπον ὑπερασπίζοντα ἑαυτὸν καὶ διηγούμενον εὐσχήμως καὶ ἀξιοπρεπῶς ἱστορικὰ γεγονότα; Τὰ γεγονότα δὲ ταῦτα ἐφοβεῖτο ἡ Αὐλή. Ἠδύνατο ὁ Πρόεδρος νὰ ἀπαγορεύσῃ τὸν λόγον εἰς κατηγορούμενον, ὅστις εἶχε κατακτήσει τὰς συμπαθείας τοῦ ἀκροατηρίου, ἐνδεδυμένον μὲν τὴν πτωχὴν στολὴν τοῦ λοχίου, ἀλλὰ φέροντα τὸ παράσημον τὸ ὁποῖον τῷ ἐνεχείρισεν αὐτὸς ὁ Αὐτοκράτωρ, καὶ δεικνύοντα τὸ δίπλωμα τοῦ συνταγματάρχου καὶ τὸν τίτλον του Βαρώνου;

Ἐν τούτοις ἡ ἡμέρα τῆς κρίσεως ἐπλησίαζε καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ κοινοῦ ἐδιπλασιάζετο. Νέον τηλεγράφημα ἀνησύχησε τὴν Αὐλήν. Ὁ ἐν Παρισίοις πρεσβευτὴς τῆς Νεαπόλεως εἰδοποίει ὅτι ἡ ἀοιδὸς Ὀνδίνα ἐπέστρεφεν εἰς Νεάπολιν κομίζουσα εἰς τὸν πρέσβυν τῆς Γαλλίας ἐπιστολάς, τῶν ὁποίων—ἔλεγε—δὲν εἶχε κατορθώσει νὰ ἀποκαλύψῃ τὸ περιεχόμενον, ἀλλ' εἶχεν ἀφορμὰς νὰ θεωρῇ ὡς σπουδαιοτάτας. . . . . . .

Τί ἐμπεριεῖχον αἱ ὑπὸ τῆς Ὀνδίνας κομισθεῖσαι πρὸς τὸν πρέσβυν τῆς Γαλλίας ἐπιστολαί;

Τὴν ἐπιοῦσαν ὁ πρεσβευτὴς παρουσιάσθη εἰς τὸν ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸν καὶ τῷ ἀνήγγειλεν·

1ον. Ὅτι ὁ τοῦ πολέμου ὑπουργὸς τῆς Γαλλίας ἀνεγνώριζε τῷ κ. Πέτρῳ Κολίνη τὸν βαθμὸν συνταγματάρχου, τοῦ ὁποίου ἠξιώθη κατὰ τὴν ἐν Βατερλὼ μάχην, τὸν μεγαλόσταυρον τοῦ Λεγεῶνος τῆς Τιμῆς, ὃν ὁ Ναπολέων τῷ εἶχεν ἀπονείμει ἰδιοχείρως, καὶ τὸν τίτλον τοῦ Βαρῶνος.

2ον. Ὅτι ἀφοῦ ὁ Βαρῶνος Κολίνης ἀνεγνωρίσθη ὡς συνταγματάρχης τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ, ἐλογίζετο, διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, ὡς γάλλος πολίτης, καὶ ὡς τοιοῦτος ἐπροστατεύετο ὑπὸ τῆς Γαλλίας.

3ον. Ὅτι, ἐκ καταθέσεως τοῦ μαρκησίου Δεδιάνο, ἐφαίνετο ὅτι ὁ συνταγματάρχης, προσβληθεὶς ὑπ' αὐτοῦ, εἶχεν ἁπλῶς ὑπερασπίσει ἑαυτόν· τοῦθ' ὅπερ οὐδεμία νομοθεσία δύναται νὰ ἀπαγορεύσῃ, καὶ

4ον. Ὅτι ἡ καταδίκη τοῦ συνταγματάρχου ἦτο αὐθαίρετος καὶ μυσαρὰ πρᾶξις, ἣν ἡ γαλλικὴ Κυβέρνησις δὲν ἐδέχετο, ζητοῦσα ἠθικὴν ἀποζημίωσιν διὰ τὴν γενομένην προσβολὴν πρὸς ἑαυτὴν ἐν τῷ προσώπῳ ἑνὸς τῶν μελῶν τοῦ στρατοῦ της. Ὁ πρεσβευτὴς τῆς Γαλλίας προσέθετεν ὅτι ἐὰν ὁ συνταγματάρχης Κολίνης δὲν ἀπεφυλακίζετο, ἤθελεν—ἐν ὀνόματι τῆς Γαλλίας—διαμαρτυρηθῇ ἐπὶ οἱαδήποτε κατὰ γάλλου πολίτου ἀδικίᾳ.

Ὁ βασιλεὺς ἐμαίνετο.

Ὁ συνταγματάρχης ἔμελλε νὰ παρουσιασθῇ εἰς τὸ δικαστήριον τὴν ἐπαύριον.

. . . .

Τὴν αὐτὴν ἑσπέραν τῆς εἰς Νεάπολιν ἀφίξεώς της ἡ Ὀνδίνα ἔλαβεν ἐπιστολὴν τῆς Α. Μ. τῆς Βασιλίσσης. Ἐπὶ τούτῳ ἐξεπλάγη μεγάλως, διότι ἐγνώριζε πόσον ἐμισεῖτο ἐν τῇ Αὐλῇ.

Ἡ Βασίλισσα, μαθοῦσα τοὺς ἐν Παρισίοις θριάμβους της, τὴν παρεκάλει νὰ ψάλῃ εἰς τὴν Αὐλήν, ἐνώπιον αὐτῆς καὶ τῶν θυγατέρων της.

Ἡ Ὀνδίνα δέχθη.

Τὴν 8ην ὥραν τῆς ἑσπέρας τῆς ὁρισθείσης ἡμέρας ἅμαξα τῆς Αὐλῆς ἦλθε νὰ τὴν παραλάβῃ.

Εἰσήχθη ἀμέσως εἰς τὸ δωμάτιον τῆς Βασιλίσσης, ἥτις τὴν περιέμενε μετὰ τῶν θυγατέρων αὐτῆς καί τινων κυριῶν τῆς Τιμῆς.

Ἡ Βασίλισσα Οὐρράκα, καίπερ Ἱσπανίς, προϋπάντησε τὴν ἀοιδόν, καὶ τὴν ηὐχαρίστησε διότι εἶχεν ἔλθει.

— Δεσποινίς, τῇ εἶπεν, ἀνέγνωσα ἐν ταῖς ἐφημερίσι τόσα θαυμάσια περὶ τῆς φωνῆς σας, ὥστε ἐπεθύμησα νὰ παράσχω εἰς τὰς βασιλόπαιδας καὶ εἰς ἐμαυτὴν τὴν εὐχαρίστησιν νὰ σᾶς ἀκούσωμεν.

— Θὰ ἤμαι εὐτυχής, ἀπεκρίθη ἡ Ὀνδίνα, ἀσπαζομένη τὴν χεῖρα τῆς Βασιλίσσης, ἐὰν δυνηθῶ νὰ προξενήσω εἰς τὴν Μεγαλειότητά σας τὴν εὐχαρίστησιν ἣν ἀναμένει.

Ἡ βασίλισσα τῇ εἶπε νὰ καθήσῃ παρ' αὐτῇ καὶ τῇ ἀπηύθυνεν ἐρωτήσεις τινὰς περὶ τῶν γονέων καὶ τοῦ βίου της, εἰς ἃς ἡ Ὀνδίνα ἀπήντησεν εὐσχημόνως. Μετὰ τὰ ἀναψυκτικά, ἡ βασίλισσα, ὡδήγησε τὴν Ὀνδίναν εἰς μικράν τινα αἴθουσαν ἐν ᾗ παρέκειτο κομψότατον Βιενναῖον κλειδοκύμβαλον.

Ἡ Ὀνδίνα ἠρώτησε τὴν βασίλισσαν ποίαν μουσικὴν προετίμα, ἂν ἠγάπα τὸν Βελλίνην ἢ τὸν Μερκαδάντην, τὸν Βέρδην ἢ τὸν Μάγερβερ.

— Ὅλους, καὶ οὐδένα—εἶπεν ἡ βασίλισσα. Ἀγαπῶ πᾶν ὅ,τι εἶνε ὡραῖον τρυφερόν, μελῳδικόν. Μουσική, μὴ οὖσα γλυκεῖα καὶ μελῳδική, δύναται νὰ ἦναι ὡραία, ἀλλὰ δὲν εἶνε ἡ εὐφυὴς συρραφὴ ἤχων. Καὶ αἱ Ἀμαζόνες ἦσαν ὡραῖαι, ἀλλὰ δὲν ἦσαν γυναῖκες.

— Ἔπραξα καλῶς λοιπόν, ἐλθοῦσα ἄνευ βιβλίων μουσικῆς. Ἔχω ὁλόκληρον μουσικολόγιον ἐδῶ, εἶπε φέρουσα τὴν χεῖρα ἐπὶ τῆς καρδίας.— Ἡ καρδία θὰ μοὶ ὑπαγορεύσῃ τὸ ᾆσμα, καὶ θὰ παύσω μόνον ὅταν ἡ Ὑμετέρα Μεγαλειότης μὲ διατάξῃ νὰ σιωπήσω.

Ἐκάθησε πρὸ τοῦ κλειδοκυμβάλου καὶ ἤρχισεν.

Δὲν ἠξεύρω τί ἔψαλε. Λησμονοῦσα ποῦ εὑρίσκετο, ἐμπνεομένη ὑπὸ τῆς τῆς θέας τῆς μουσικῆς, ἡ Ὀνδίνα ἐπέτα εἰς τὸν ἰδανικὸν κόσμον. Ἐκ τοῦ *Κουρέως* εἰς τὴν *Σεμιράμιδα*, ἐκ τοῦ *Ὀθέλλου* εἰς τὴν *Νόρμαν* ἐκ τῆς *Λουκίας* εἰς τὴν *Ὑπνοβάτιδα*, ἐκ τῆς *Σαπφοῦς* εἰς τὴν *Αἰνδαν* καὶ ἀπανθίζουσα πᾶν ὅ,τι εὗρε γλυκὺ καὶ τρυφερόν, ἐνθουσιῶδες καὶ ὡραῖον, συνήνωσε τὰ πάντα εἰς μελῳδικωτάτην ἀνθοδέσμην.

Ἡ βασίλισσα, ἐνθουσιασμένη, τὴν ἠσπάσθη εἰς τὸ μέτωπον, καὶ ἀνέκραξε· — «Τώρα ἐννοῶ διατί πᾶς τις σπεύδει νὰ ἐκτελῇ τὰς ἐπιθυμίας σας. Ζητήσατέ μοι τὸν οὐρανόν, καὶ σᾶς τὸν δίδω!

— Ἡ εὐχαρίστησις τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος εἶνε ὁ μεγαλείτερός μου θρίαμβος, ἀπεκρίθη ἡ Ὀνδίνα.

Ἔφερον τὸ τέϊον. Ἐπειδὴ δὲ ἦλθεν ἡ ὥρα καθ' ἣν αἱ βασιλόπαιδες ἀπεχώρουν, ἐξῆλθον τῆς αἰθούσης ἀκολουθούμεναι ὑπὸ τῶν κυριῶν τῆς αὐλῆς. Ἡ βασίλισσα ἔμεινα μόνη μετὰ τῆς Ὀνδίνας. Ὡμίλησαν περὶ τῶν Παρισίων.

Ἡ προσήνεια τῆς βασιλίσσης, ἐνεθάρρυνε καὶ ἐσαγήνευσε τὴν Ὀνδίναν, φύσει εἰλικρινῆ καὶ εὔθυμον. Εἰς τὴν ὁρμὴν τοῦ λόγου της, ἡ Ὀνδίνα ἀπεκάλυψεν εἰς τὴν βασίλισσαν πολλὰ μυστικὰ τοῦ ἰδιαιτέρου βίου τῶν ἀοιδῶν, τῇ εἶπε ὅτι ὁ συνταγματάρχης ἦτο πατήρ της, καὶ ὡμολόγησεν ὅτι ἠγάπα τὸν Βροῦτον.

— Καὶ ὁ ἰατρός μου σᾶς ἀγαπᾶ, δεσποινίς ; — ἠρώτησεν ἡ Οὐρράκα μετ' ἀγαθότητος.

— Οὐδέποτε ἀντηλλάξαμεν λέξιν ἔρωτος. Ἀλλὰ νομίζω, ὅτι ἀμφοτε-

ροι γνωρίζομεν ὅτι ἠγαπήθημεν πάντοτε. Ὅτε συνηντήθημεν κατὰ πρῶτον, ἐγνωριζόμεθα ἤδη πρὸ αἰῶνος.

— Καὶ ὁ Βροῦτος γνωρίζει ὅλα αὐτά; αἰσθάνεται καὶ αὐτὸς ὅ,τι ὑμεῖς;

— Φαντασθῆτε, ὅτι χωρὶς νὰ μοὶ εἴπῃ ποτὲ λέξιν ἐκ τῶν προφερομένων συνήθως εἰς τὰς νεάνιδας, ὁ Βροῦτος ἡτοίμασε τὰ πάντα, καὶ προτίθεται νὰ ἔλθῃ πρός με, λέγων μοι: — Ἑλένη, ἰδοὺ ὁ πατήρ σου, ἂς συζευχθῶμεν· — Καὶ ἐγὼ ἐπίσης παρεσκευάσθην καὶ τὸν περιμένω διὰ νὰ τῷ εἰπῶ: «— Ναί, θὰ συζευχθῶμεν τὴν Κυριακήν». Τὰ σώματά μας ἀνῆκον εἰς ἄλλους, Μεγαλειοτάτη, ἀλλ' ὄχι καὶ αἱ καρδίαι μας. Ὁ Βροῦτος καὶ ἐγὼ οὐδέποτε φίλημα ἀντηλλάξαμεν, καὶ ὅμως ἐγεύθημεν ὅλας τὰς ἡδονὰς τοῦ ἔρωτος!

Ἡ Βασίλισσα ἠρυθρίασε· τὸ αἷμα ἀνῆλθε εἰς τὰς παρειάς της. Ἐκτύπησε τὸν κώδωνα, καὶ ὁ Ῥοὺζ παρουσιάσθη.

— Ἄνοιξε τὸ παράθυρον, καὶ φέρε μας παγωτά, τῷ εἶπε.

Ἐξερχομένου τοῦ Ῥούζ, ἐπορεύθη πρὸς τὸ ἑρμάριόν της, ἤνοιξε θήκας τινάς, ἐζήτησέ τι, καὶ ἐξήγαγε περιδέραιον. Ἐζήτει εἰσέτι, ὅτε ὁ Ῥοὺζ ἐπέστρεφε φέρων δίσκον μὲ παγωτὰ ἐκ βυσσίνου.

Ἡ βασίλισσα, ἔχουσα πάντοτε τὸ πρόσωπον ἐστραμμένον πρὸς τὸ ἑρμάριον, ἔλαβεν ἐκ τοῦ δίσκου ἓν παγωτόν, τὸ ἔρριψεν εἰς ποτήριον ὕδατος καὶ ἐπροχώρησε πρὸς τὴν Ὀνδῖναν.

— Κόρη μου, τῇ εἶπε, θὰ λάβῃς ποτὲ ὡραιοτέρους ἀδάμαντας. Ἀλλὰ φόρεσε καὶ αὐτὸ τὸ βραχιόλιον εἰς ἀνάμνησίν μου, καὶ πίε αὐτὸ τὸ παγωτὸν νὰ δροσισθῇς.

Ἡ Ὀνδίνα τὴν ηὐχαρίστησεν εὐσεβάστως, περιεβλήθη τὸ περιδέραιον, ἀφ' οὗ τὸ ἐφίλησε καὶ ἔπιε τὸ παγωτόν.

Ἐκάθησαν πάλιν· ὁ Ῥοὺζ ἐξῆλθε καὶ ἡ διακοπεῖσα συνδιάλεξις ἐπανελήφθη.

Μετ' ὀλίγον, ἡ Ὀνδῖνα ᾐσθάνθη παγετὸν διερχόμενον τὰ ὀστᾶ της. Ἡ ὄψις της παρήλλαξεν, ἡ φωνὴ διεκόπη, οἱ ὀφθαλμοὶ ἐκλείσθησαν.

— Συγγνώμην Μεγαλειοτάτη, ἐψιθύρισε, δὲν εἶμαι καλά.

Ἡ Βασίλισσα τεταραγμένη, ἔκρουσε τὸν κώδωνα. Ὁ Ῥοὺζ ἐφάνη.

— Φέρε αὐτὴν τὴν νεάνιδα ἐπὶ τῆς κλίνης, τῷ εἶπε, ἡ θερμότης τὴν ἔβλαψεν.

Ὁ Ῥούζ, λαβὼν τὴν Ὀνδίναν ἐπὶ τῶν χειρῶν, τὴν εναπέθεσεν ἐπὶ τῆς κλίνης τῆς Βασιλίσσης.

— Ἕνα ἱερέα, ἕνα ἰατρόν, ἐψέλλισεν ἡ Ὀνδίνα.

— Δὲν εἶναι τίποτε, κόρη μου, δὲν εἶναι τίποτε, εἶπεν ἡ Βασίλισσα. Ἡσυχάσατε.— Ῥούζ, ἄνοιξε τὰ ἄλλα παράθυρα.

— Ἕνα ἱερέα, ἕνα ἰατρόν, Μεγα . . . λειοτάτη! ἐψέλλισε πάλιν ἡ δυστυχής.

— Ρουλζ, στεῖλε νὰ φωνάξουν τὸν ἰατρὸν Βροῦτον. — Ἡσύχασε, κόρη μου· εἶνε ἡ θερμότης.

Καί, ταῦτα λέγουσα ἡ Βασίλισσα, ἐξεκούμβωσε τὸν στηθόδεσμον τῆς Ὀνδίνας. Εἶτα, θέσασα τὴν χεῖρα ἐπὶ τῆς καρδίας της, δὲν ᾐσθάνθη εἰμὴ ἀδιάκριτον τινὰ ψίθυρον. Αἱ κόραι τῶν ὀφθαλμῶν της εἶχον ἀνοιχθῆ ὑπερβολικῶς, αἱ δὲ χεῖρές της ἦσαν κάθιδροι καὶ ψυχραί.

Ἡ Βασίλισσα ἐκάθησεν ἐπὶ ἀνακλίντρου.

Μετ' ὀλίγα λεπτὰ ὁ Ῥουλζ ἐπανῆλθεν ἀγγέλλων ὅτι ὁ Βροῦτος ἔρχεται.

— Πολὺ ἀργά!—ἐψιθύρισεν ἡ Ὀνδίνα προσπαθοῦσα ματαίως νὰ ἐγερθῇ ἐπὶ τῆς κλίνης. Καὶ ἔκλεισε τοὺς ὀφθαλμούς.

Ὁ Βροῦτος εἰσέρχεται. Ἡ Βασίλισσα τῷ δεικνύει τὴν κλίνην καὶ τὴν ἀσθενῆ. Ὁ Βροῦτος ἀναγνωρίζει τὴν Ἑλένην, τρέχει πρὸς αὐτήν, τὴν παρατηρεῖ τρέμων, ἐγείρει τὴν κεφαλήν της καί, διὰ νὰ τὴν ἴδῃ καλλίτερον ζητεῖ ἓν κηρίον ἐκ τῆς πλησίον τραπέζης. Ἀλλὰ βλέπει ἐπ' αὐτῆς ἓν φιαλίδιον ... τὸ φιαλίδιον τὸ ὁποῖον ὁ ἴδιος εἶχε φέρει εἰς τὴν πριγκίπησσαν de Kerson διὰ τὸ κυνάριόν της .... ἐννοεῖ τὰ πάντα, ἐκβάλλει φωνὴν τρόμου καί, γονυπετῶν πρὸ τῆς Βασιλίσσης, ἐκφωνεῖ ἀπελπιστικῶς· «Χάριν!»

Ἡ Βασίλισσα τὸν θεωρεῖ ἔκπληκτος, ὡς μὴ ἐννοοῦσα· εἶτα διὰ φωνῆς ψυχρᾶς:

— Χάρις; ... ναί, ἰατρέ ... προσευχηθῆτε· ὁ θεὸς θὰ σᾶς εὐσπλαγχνισθῇ. Καὶ ἐξῆλθε μετὰ τοῦ Ῥουλζ.

. . . .

Ἡ Ὀνδίνα δὲν ἔζη πλέον.

Ἔκτοτε τὸ *ἐκ βυσσίνου* παγωτὸν ὠνομάσθη ἐν Νεαπόλει τὸ Παγωτὸν τῆς Βασιλίσσης.

Α. Φραβασίλης

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΝ ΑΙΤΩΛΙΚΩ ΓΕΩΛΟΓΙΚΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ

Παρακαλέσαντες τὸν καθηγητὴν κ. Α. Χρηστομάνον νὰ ἐκθέσῃ ἡμῖν τὴν γνώμην του περὶ τοῦ ἐσχάτως ἐν Αἰτωλικῷ παρατηρηθέντος γεωλογικοῦ φαινομένου, ἐλάβομεν παρ' αὐτοῦ τῆς ἑξῆς σημείωσιν, ἣν ἄσμενοι δημοσιεύομεν.

Ἀξιότιμε φίλε,

Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν ἐφημερίδων δημοσίευσιν τοῦ ἐν Αἰτωλικῷ παρατηρηθέντος τὴν 3ην Δεκεμβρίου ἐ. ἔ. περιέργου φαινομένου

ροι γνωρίζομεν ὅτι ἠγαπήθημεν πάντοτε. Ὅτε συνηντήθημεν κατὰ πρῶτον, ἐγνωριζόμεθα ἤδη πρὸ αἰῶνος.

— Καὶ ὁ Βροῦτος γνωρίζει ὅλα αὐτά; αἰσθάνεται καὶ αὐτὸς ὅ,τι ὑμεῖ

— Φαντασθῆτε, ὅτι χωρὶς νὰ μοὶ εἴπῃ ποτὲ λέξιν ἐκ τῶν προφερομένων συνήθως εἰς τὰς νεάνιδας, ὁ Βροῦτος ἡτοίμασε τὰ πάντα, καὶ προτίθεται νὰ ἔλθῃ πρός με, λέγων μοι: — Ἑλένη, ἰδοὺ ὁ πατήρ σου, ἂς συζευχθῶμεν· — Καὶ ἐγὼ ἐπίσης παρεσκευάσθην καὶ τὸν περιμένω διὰ νὰ τῷ εἰπῶ: «— Ναί, θὰ συζευχθῶμεν τὴν Κυριακήν». Τὰ σώματα μας ἀνῆκον εἰς ἄλλους, Μεγαλειοτάτη, ἀλλ' ὄχι καὶ αἱ καρδίαι μας. Ὁ Βροῦτος καὶ ἐγὼ οὐδέποτε φίλημα ἀντηλλάξαμεν, καὶ ὅμως ἐγεύθημεν ὅλας τὰς ἡδονὰς τοῦ ἔρωτος!

Ἡ Βασίλισσα ἠρυθρίασε· τὸ αἷμα ἀνῆλθε εἰς τὰς παρειάς της. Ἐκτύπησε τὸν κώδωνα, καὶ ὁ Ῥοὺζ παρουσιάσθη.

— Ἄνοιξε τὸ παράθυρον, καὶ φέρε μας παγωτά, τῷ εἶπε.

Ἐξερχομένου τοῦ Ῥοὺζ, ἐπορεύθη πρὸς τὸ ἑρμάριόν της, ἤνοιξε θήκας τινάς, ἐζήτησέ τι, καὶ ἐξήγαγε περιδέραιον. Ἐζήτει εἰσέτι, ὅτε ὁ Ῥοὺζ ἐπέστρεφε φέρων δίσκον μὲ παγωτὰ ἐκ βυσσίνου.

Ἡ βασίλισσα, ἔχουσα πάντοτε τὸ πρόσωπον ἐστραμμένον πρὸς τὸ ἑρμάριον, ἔλαβεν ἐκ τοῦ δίσκου ἓν παγωτόν, τὸ ἔρριψεν εἰς ποτήριον ὕδατος καὶ ἐπροχώρησε πρὸς τὴν Ὀνδῖναν.

— Κόρη μου, τῇ εἶπε, θὰ λάβῃς ποτὲ ὡραιοτέρους ἀδάμαντας. Ἀλλὰ φόρεσε καὶ αὐτὸ τὸ βραχιόλιον εἰς ἀνάμνησίν μου, καὶ πίε αὐτὸ τὸ παγωτὸν νὰ δροσισθῇς.

Ἡ Ὀνδίνα τὴν ηὐχαρίστησεν εὐσεβάστως, περιεβλήθη τὸ περιδέραιον, ἀφ' οὗ τὸ ἐφίλησε καὶ ἔπιε τὸ παγωτόν.

Ἐκάθησαν πάλιν· ὁ Ῥοὺζ ἐξῆλθε καὶ ἡ διακοπεῖσα συνδιάλεξις ἐπανελήφθη.

Μετ' ὀλίγον, ἡ Ὀνδῖνα ᾐσθάνθη παγετὸν διερχόμενον τὰ ὀστᾶ της. Ἡ ὄψις της παρήλλαξεν, ἡ φωνὴ διεκόπη, οἱ ὀφθαλμοὶ ἐκλείσθησαν.

— Συγγνώμην Μεγαλειοτάτη, ἐψιθύρισε, δὲν εἶμαι καλά.

Ἡ Βασίλισσα τεταραγμένη, ἔκρουσε τὸν κώδωνα. Ὁ Ῥοὺζ ἐφάνη.

— Φέρε αὐτὴν τὴν νεάνιδα ἐπὶ τῆς κλίνης, τῷ εἶπε, ἡ θερμότης τὴν ἔβλαψεν.

Ὁ Ῥοὺζ, λαβὼν τὴν Ὀνδίναν ἐπὶ τῶν χειρῶν, τὴν ἐναπέθεσεν ἐπὶ τῆς κλίνης τῆς Βασιλίσσης.

— Ἕνα ἱερέα, ἕνα ἰατρόν, ἐψέλλισεν ἡ Ὀνδίνα.

— Δὲν εἶναι τίποτε, κόρη μου, δὲν εἶναι τίποτε, εἶπεν ἡ Βασίλισσα. Ἡσυχάσατε.— Ῥοὺζ, ἄνοιξε τὰ ἄλλα παράθυρα.

— Ἕνα ἱερέα, ἕνα ἰατρόν, Μεγα . . . λειοτάτη! ἐψέλλισεν ἡ δυστυχής.

— Ρουτζ, στεῖλε νὰ φωνάξουν τὸν ἰατρὸν Βροῦτον. — Ἡσύχασε, κόρη μου· εἶνε ἡ θερμότης.

Καί, ταῦτα λέγουσα ἡ Βασίλισσα, ἐξεκούμβωσε τὸν στηθόδεσμον τῆς Ὀνδίνας. Εἶτα, θέσασα τὴν χεῖρα ἐπὶ τῆς καρδίας της, δὲν ᾐσθάνθη εἰμὴ ἀδιάκριτόν τινὰ ψίθυρον. Αἱ κόραι τῶν ὀφθαλμῶν της εἶχον ἀνοιχθῆ ὑπερβολικῶς, αἱ δὲ χεῖρές της ἦσαν κάθιδροι καὶ ψυχραί.

Ἡ Βασίλισσα ἐκάθησεν ἐπὶ ἀνακλίντρου.

Μετ' ὀλίγα λεπτὰ ὁ Ῥουτζ ἐπανῆλθεν ἀγγέλλων ὅτι ὁ Βροῦτος ἔρχεται.

— Πολὺ ἀργά! — ἐψιθύρισεν ἡ Ὀνδίνα προσπαθοῦσα ματαίως νὰ ἐγερθῇ ἐπὶ τῆς κλίνης. Καὶ ἔκλεισε τοὺς ὀφθαλμούς.

Ὁ Βροῦτος εἰσέρχεται. Ἡ Βασίλισσα τῷ δεικνύει τὴν κλίνην καὶ τὴν ἀσθενῆ. Ὁ Βροῦτος ἀναγνωρίζει τὴν Ἑλένην, τρέχει πρὸς αὐτήν, τὴν παρατηρεῖ τρέμων, ἐγείρει τὴν κεφαλήν της καί, διὰ νὰ τὴν ἴδῃ καλλίτερον ζητεῖ ἐν κηρίον ἐκ τῆς πλησίον τραπέζης. Ἀλλὰ βλέπει ἐπ' αὐτῆς ἐν φιαλίδιον ... τὸ φιαλίδιον τὸ ὁποῖον ὁ ἴδιος εἶχε φέρει εἰς τὴν πριγκίπισσαν de Kerson διὰ τὸ κυνάριόν της.... ἐννοεῖ τὰ πάντα, ἐκβάλλει φωνὴν τρόμου καί, γονυπετῶν πρὸ τῆς Βασιλίσσης, ἐκφωνεῖ ἀπελπιστικῶς «Χάριν!»

Ἡ Βασίλισσα τὸν θεωρεῖ ἔκπληκτος, ὡς μὴ ἐννοοῦσα· εἶτα διὰ φωνῆς ψυχρᾶς:

— Χάρις; ... ναί, ἰατρέ ... προσευχηθῆτε· ὁ θεὸς θὰ σᾶς εὐσπλαγχνισθῇ. Καὶ ἐξῆλθε μετὰ τοῦ Ῥουτζ.

. . . .

Ἡ Ὀνδίνα δὲν ἔζη πλέον.

Ἔκτοτε τὸ ἐκ *βυσσίνου παγωτὸν* ὠνομάσθη ἐν [illegible] τῆς Βασιλίσσης.

Α. [illegible]

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΝ ΑΙΤΩΛΙΚΩ ΓΕΩΛΟΓΙΚΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ

Παρακαλέσαντες τὸν καθηγητὴν κ. Α. Χρηστο[illegible] τὴν γνώμην του περὶ τοῦ ἐσχάτως ἐν Αἰτωλικῷ [illegible] γικοῦ φαινομένου, ἐλάβομεν παρ' αὐτοῦ τὰς ἑξῆς [illegible] δημοσιεύομεν.

Ἀξιότιμε [illegible]

Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ [illegible] τωλικῷ παρατηρηθ[illegible]

Έλαβον παρὰ τοῦ ἐν Μεσολογγίῳ καθηγητοῦ καὶ φίλου μου κυρίου Δ. Ζαλούχου τὴν ἑπομένην ὡραίαν καὶ εὐφραδῆ ἔκθεσιν, ἣν παρακαλῶ νὰ δημοσιεύσητε, ἐὰν εὐαρεστῆσθε, χάριν τοῦ πολλοῦ ἐπιστημονικοῦ ἐνδιαφέροντος, ὅπερ παρέχει. Θὰ προσθέσω δὲ προσεχῶς καί τινας σημειώσεις εἰς αὐτὴν πρὸς ἐξήγησιν τοῦ φαινομένου τούτου.

Α. Χρηστομάνος.

Σεβαστέ μοι κύριε καθηγητά,

Γνωστὸν βεβαίως ὑπάρχει ὑμῖν ὅτι, τὸ ἐν τῇ Λιμνοθαλάσσῃ Μεσολογγίου κείμενον *Αἰτωλικὸν* ὡς καὶ ἡ πρὸς βορρᾶν αὐτοῦ ἀπύθμενος οὕτως εἰπεῖν θαλασσία λεκάνη καὶ τὰ ἑκατέρωθεν αὐτῆς ὄρη μαρτυροῦσι, καὶ ὡς ἡ παράδοσις διετήρησε, παρήχθη ἔκ τινος ἐκρήξεως, ἧς ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ κατεβύθισις τοῦ πυθμένος τῆς ἀβαθοῦς τότε λεκάνης καὶ ἡ ἔξαρσις τοῦ ὑφισταμένου ἡφαιστειογενοῦς νησιδίου.

Ἰδοὺ δὲ τί ἡ παράδοσις λέγει περὶ τῆς ἱδρύσεως τῆς κωμοπόλεως ἐπὶ τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος νησιδίου.

Πρὸς τὸ Β. Α. τοῦ Αἰτωλικοῦ μέρος καὶ εἰς ἀπόστασιν 30 λεπτῶν τῆς ὥρας ἀπ' αὐτοῦ, ὑπάρχει ἀρχαία πηγὴ πότιμον καὶ διαυγὲς παρέχουσα ὕδωρ ἐξερχόμενον μὲν τοῦ ὄρους Ἀρακύνθου, χυνόμενον δὲ εἰς τὴν λεκάνην ἀφ' ἧς οὐ πλέον τῶν τριακοσίων μέτρων ἀφίσταται. Ἐντεῦθεν τῆς πηγῆς ταύτης ἦτο ἐκτισμένη ἡ παλαιὰ κωμόπολις Αἰτωλικοῦ *Ἔξω χώρα* τανῦν καλουμένη. Τὴν κατοικίαν δὲ ταύτην ἀκατάλληλον προϊόντος τοῦ χρόνου θεωρήσαντες οἱ Αἰτωλικιῶται ἕνεκα τῶν περιβαλλόντων αὐτὴν ἑλῶν καὶ τῆς καταμαστιζούσης αὐτοὺς λῃστείας, ἠναγκάσθησαν νὰ παραιτήσωσι καὶ ἐκλέξωσιν ἄλλην ἐπὶ τοῦ νησιδίου ἐκείνου ὅπερ ἐχρησίμευεν ὡς πρὸ αὐτοῦ τὸ Μεσολόγγιον καὶ τὰ λοιπὰ ἔτι καὶ νῦν τῆς λίμνης νησίδια πρὸς διαμονὴν τῶν ἁλιέων καὶ ἐργασίαν αὐτῶν. Τοῦτο βεβαίως θὰ ἐπενόησαν οἱ μᾶλλον ἀνεπτυγμένοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης κάτοικοι, ἀλλὰ διὰ νὰ πείσωσι καὶ τοὺς ἁπλουστέρους πρὸς παραδοχὴν αὐτοῦ ἔδει ν' ἀναμνησθῶσι τοῦ ὄφεος τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ κατώρθωσαν νὰ πείσωσιν ἐκείνους ὅτι ἡ Παναγία ἧς ἡ εἰκὼν εὑρέθη ἐπανειλημμένως ἐπί τινος θάμνου τοῦ νησιδίου, δὲν ἠρέσκετο εἰς τὴν παλαιὰν αὐτῆς κατοικίαν καὶ ζητεῖ νέαν ἣν μόνη ἐξελέξατο. Τὸ θαῦμα τοῦτο καλῶς, φαίνεται, παρασκευασθὲν ἐπέτυχε καὶ τὸ νησίδιον ἐγένετο ἡ νέα κατοικία τῆς Παναγίας (*Παζαριώτισσας* τανῦν καλουμένης ὡς ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς κειμένης) καὶ τῶν Αἰτωλικιωτῶν καταλιπόντων τὴν πρώτην νοσώδη ἧς σώζονται ἐρείπια.

Ὅτι ἡ χώρα εἶνε ἡφαιστειογενὴς μαρτυροῦσι:

Πρῶτον, τὸ πρὸς Β.Δ. τῆς λεκάνης θειοῦχον ὄρος ἐξ οὗ ἐξάγεται ἄφθονος

ἔνυδρος θειϊκὴ τίτανος καὶ ὅπερ ἐμπεριέχει ὀρυκτὸν θεῖον οὗ ἡ ὕπαρξις ὑπάρχει γνωστὴ πᾶσι τοῖς τῶν περιχώρων κατοίκοις πλὴν τῶν ἄλλων καὶ ἐκ τοῦ ἑξῆς. Σκάπτοντες κατὰ τὰ πλάγια τοῦ ὄρους τούτου εὑρίσκουσι μεγάλην ποσότητα θείου ὅπερ καί τοι ἀκάθαρτον μιγνύντες μετ' ἀνθρακικῆς ἀσβέστου οἱ πτωχοὶ κάτοικοι τοῦ ἐπ' αὐτοῦ χωριδίου ἁγίου Ἠλιοῦ μεταχειρίζονται πρὸς θείωσιν τῶν ἀμπέλων αὐτῶν.

Δεύτερον σημεῖον μαρτυροῦν τὴν ἡφαιστειογενῆ τῆς χώρας κατάστασιν εἶνε τὸ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους ἐκ μικρῶν παραθαλασσίων ὀπῶν ἀναβρύον θειοῦχον ὕδωρ ἐξ οὗ μόνον κατὰ τὸ θέρος δύναταί τις νὰ προμηθευθῇ ὡς ἐξ ἰδίας πείρας ἀντελήφθην, καὶ νὰ αἰσθανθῇ τὴν θειώδη αὐτοῦ ὀσμὴν καὶ γεῦσιν, ἅτε καλυπτομένων κατὰ τὸν χειμῶνα τῶν ὀπῶν ὑπὸ τοῦ πλημμυροῦντος θαλασσίου ὕδατος.

Τρίτον ἡ μεγίστη σχετικῶς πρὸς τὴν ἔκτασιν τῆς λεκάνης καὶ πρὸς τὸ ἀσήμαντον βάθος ὅπερ παρέχει πᾶσα ἡ ἔκτασις ὁλοκλήρου τῆς λιμναθαλάσσης ἕως τοῦ κόλπου (Κορινθιακοῦ) ταπείνωσις τοῦ βυθοῦ αὐτῆς.

Τέταρτον ἡ θαυμασία ῥωγμὴ τοῦ πρὸς Α. τῆς λίμνης ὄρους Ἀρακύνθου ἡ ἀποτελοῦσα τὸ στενὸν τῆς *Κλεισούρας* δι' οὗ διέρχεται ἡ ἀπὸ Τουρλίδος εἰς Ἀγρίνιον ἄγουσα ἐθνικὴ ἁμαξιτὴ ὁδὸς καὶ οὗ οἱ ἀπόκρημνοι καὶ φοβεροὶ ἑκατέρωθεν βράχοι διὰ τῶν συμμέτρως ἀλλήλαις κειμένων φυσικῶν εἰσοχῶν καὶ ἐξοχῶν αὐτῶν δηλοῦσι τὴν αἰφνιδίαν ποτὲ ἐγκάρσιον διάσχισιν τοῦ ὄρους.

Πέμπτον. Σκάπτοντες πρό τινος χρόνου πρὸς ἰσοπέδωσιν τοῦ ἐδάφους παρὰ τῷ χωρίῳ Σταμνᾶ κατὰ τὴν κατασκευὴν τῆς ἀπὸ Αἰτωλικοῦ εἰς τὸ ῥηθὲν χωρίον ἀγούσης, εὗρον πολυάριθμα ὀρυκτὰ λείψανα τεκμηριοῦντα ἁλιγενὲς κοίτασμα, οὗ ἡ ἔρευνα ἀπαιτεῖ καὶ γνώσεις γεωλογικὰς καὶ εὐκαιρίαν ἀνάλογον.

Καὶ ταῦτα μέχρι τῆς παρελθούσης πέμπτης, μαρτύρια τῆς ἡφαιστειογενοῦς τῆς χώρας καταστάσεως. Ἀπὸ τῆς ῥηθείσης ὅμως ἡμέρας ἤτοι τῆς 4 ἱσταμένου, ἔχομεν συμβεβηκὸς λίαν σπουδαῖον, ὅπερ παρέχει ἡμῖν ἀφορμὴν πολλῆς παρατηρήσεως, καὶ ὅπερ οἱ ἁπλούστεροι τῶν κατοίκων τῆς ἡμετέρας ἐπαρχίας ἐξέλαβον ὡς θαῦμα διότι οὐδέποτέ τις εἶπεν ἢ ἐδίδαξέ τι ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις, ἔνθα ὁ λαὸς παιδεύεται, περὶ τῶν φυσικῶν ἀλλοιώσεων.

Ἀπὸ τῆς πρωΐας τῆς 3ης ἱσταμένου, ἄνεμος σφοδρὸς ἢ μᾶλλον τυφῶν πνέων ἐνέβαλεν εἰς δεινὸν φόβον τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως Αἰτωλικοῦ, οἵτινες μὴ ἐλπίζοντες ἀλλαχόθεν βοήθειαν ἢ ἐκ τοῦ ὑψίστου, ἐδέοντο ἀπαύστως περὶ ἀπαλλαγῆς ἐκ τοῦ ἀπειλοῦντος αὐτοὺς κινδύνου καὶ ἐσκέπτοντο περὶ τελέσεως λιτανείας κατὰ τὴν ἐπιοῦσαν. Ἀπὸ δὲ τῆς 5 μ.μ. τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἐν ἁπάσαις ταῖς οἰκίαις διεχέετο δυσώδης τις ὀσμή, ἐμβάλλουσα ἑκάστην οἰκογένειαν εἰς ἀπορίαν, ἥτις προϊούσης τῆς νυκτὸς ἐπετείνετο ὅτε ἐγνώσθη πλέον ἐκ συνεννοήσεως τῶν κατοίκων ὅτι τοῦτο δὲν εἶνε ἀπο-

φορὰ περιοριζομένη εἴς τινα οἰκίαν ἢ συνοικίαν ἀλλὰ δυσῶδες ἀέριον διακεχυμένον καθ' ἅπασαν τὴν πέριξ αὐτῶν ἀτμόσφαιραν. Οὐδεὶς δὲ ἠδύνατο ν' ἀποδώσῃ τὸ πρᾶγμα εἰς τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ αἰτίαν, ἀλλ' ἕκαστος κατὰ τὸ αὐτῷ δοκοῦν ἀπεφαίνετο καὶ μάλιστα διότι οὐδεὶς κλονισμὸς τοῦ ἐδάφους προηγήθη,ὅςις νὰ παράσχῃ τοῖς κατοίκοις ὑποψίαν περὶ ἡφαιςειακῆς τινος παραγωγῆς,οὐδὲ φαινόμενόν τι φυσικὸν ἢ χημικὸν ἦτο αὐτοῖς αἰσθητὸν μέχρι τῆς πρωΐας ὅτε εἶδον τὰ ἀποτελέσματα τοῦ ἐκτάκτου τούτου συμβεβηκότος. Ἡ ὀσμὴ ἐξηκολούθει, ἡ σφοδρότης τοῦ ἀνέμου διετηρεῖτο, ἡ θάλασσα ἐταράσσετο, τὸ δὲ ὕδωρ τῆς λεκάνης κατεθολώθη. Σπουδαίαν ὑπέστησαν ἀλλοίωσιν τὰ χρώματα τῶν οἰκιῶν, ἰδίως πολλῶν τοίχων μεταβληθέντων ἀπὸ ἐρυθρῶν καὶ λευκῶν εἰς μέλανας. Τὰ ἀργυρᾶ καὶ χρυσᾶ κοσμήματα καὶ σκεύη ἠμαυρώθησαν, πολλὰ φάρμακα ἐντελῶς ἠλλοιώθησαν, τὸ δὲ γνωστὸν *τσιρῶτον*, οὗ τεμάχιον πέμπω ὑμῖν ὡς δεῖγμα, ἔλαβεν ἀργυροχρυσοειδῆ μορφήν.

Ἀλλὰ ταῦτα ἦσαν τὰ πρῶτα ἅπερ ἀντελήφθησαν ἅμα ἐγερθέντες οἱ Αἰτωλικιῶται, οἵτινες ἔσπευδον εἰς τὸν ναὸν τῆς *Παζαριώτισσας*, ἵνα δεηθῶσι περὶ κοπάσεως τοῦ ἀνέμου,ὅστις ἐθεωρεῖτο ἡ αἰτία τῆς καταστάσεως ταύτης καὶ τοῦ ἐπικειμένου κινδύνου,καὶ ὅστις εἶχεν ἤδη ἀρχίσει νὰ καταπραΰνηται ἕνεκα τῆς καταπεσούσης βροχῆς, ἥτις ἐπαναληφθεῖσα ἐκάθαρε καὶ τὴν ἀτμόσφαιραν, τῇ ἀρωγῇ τῆς *Μαυρομμάτας* (Παναγίας) κατὰ τὴν ἔκφρασιν τῶν ἁπλουστέρων. Ὥστε περὶ τὴν ἑσπέραν οὐδὲν ἴχνος πλέον ὑπῆρχε τοῦ δυσώδους ἀερίου διακεχυμένον ἐν τῇ πόλει· ἀπρόσιτον ὅμως ἦτο ἕως χθὲς τὸ κέντρον τῆς λεκάνης, ἐφ' οὗ διεχέετο τὸ ἀέριον λίαν πεπυκνωμένον, δι' ὃ οὐδεὶς ἐκ τῶν ἀποπειραθέντων ἠδυνήθη νὰ μεταβῇ διὰ πλοιαρίου εἰς τὴν ἀντίπεραν Β. ἀκτὴν αὐτῆς.

Πρὸς τὴν ἑσπέραν τῆς παρασκευῆς, ἰδίᾳ δὲ τὴν πρωΐαν τοῦ σαββάτου,ἡ βορεία ἀκτὴ τοῦ νησιδίου παρίστα εἰς τοὺς κατοίκους θέαμα μεγαλοπρεπέστατον. Χιλιάδες ἰχθύων παντὸς μεγέθους, τῶν μὲν τεθνηκότων, τῶν δὲ ναρκωμένων καὶ ἄλλων ἐν μεγάλῃ ταραχῇ εὑρισκομένων, καὶ ζητούντων τρόπον τινὰ διέξοδον ἵνα διαφύγωσι τὸν θάνατον, ὃν τὸ ἀέριον τοῖς παρεσκεύαζε, ἐπέπλεον ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν ὑδάτων. Τότε πᾶς ἀνήρ, πᾶσα γυνὴ καὶ πᾶν παιδίον ηὐχαριστεῖτο μεγάλως νὰ συλλαμβάνῃ ἐξ αὐτῶν ἢ διὰ τῶν χειρῶν ἢ διὰ κοφίνων ἢ ὅπως ἄλλως ἠδύνατο ἕκαστος. Τοῦτο δὲ ἐπανελήφθη κατὰ τὴν Κυριακὴν (ὅτε παρευρέθην καὶ ἐγὼ ἐκεῖ) καὶ σήμερον. Πλοῖα πληρωθέντα τοιούτων ἰχθύων ἀπεστάλησαν εἰς Πάτρας, ἡ δὲ ἐπαρχία Μεσολογγίου καὶ Ἀγρινίου, ἀφθόνως ἐπορίσθησαν πρὸς ἐφήμερον χαρὰν καὶ ὠφέλειαν τῶν Αἰτωλικιωτῶν, οἵτινες ἔπαθον τὸ αὐτὸ μετὰ τῆς Αἰσωπείου γυνῆς, ἥτις ἀποκτείνασα τὴν χρυσοῦν ᾠὸν αὐτῇ τίκτουσαν ὄρνιθα, ἐστερήθη διὰ παντὸς τῆς πολυτίμου καθημερινῆς καρπώσεως, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι οὗτοι δὲν εἶνε αἴτιοι, ὡς

ἐκείνη, τῆς συμφορᾶς ταύτης· διότι τὸ συμβὰν τοῦτο θ' ἀπαλλάξῃ ἐπί τινα τοὐλάχιστον ἔτη τοὺς ἁλιεῖς τοῦ Αἰτωλικοῦ ἀπὸ τῆς ἐργασίας αὐτῶν, κατέστρεψε δὲ σχεδὸν τὸ ἐντεῦθεν τοῦ Αἰτωλικοῦ ἰχθυοτροφεῖον *Πόρον* καλούμενον.

Μέγας ἤδη κατέχει πάντας φόβος περὶ ἐπικειμένης προσεχοῦς τινος ἐκρήξεως, ἕκαστος δὲ τῶν μᾶλλον ἀνεπτυγμένων φιλοτιμεῖται πῶς νὰ εὕρῃ ἐπιτυχέστερον τρόπον ἵνα πείσῃ τοὺς ἁπλουστέρους ὅτι δὲν κεῖται μακρὰν ἡ στιγμὴ τῆς καταστροφῆς.

Ἐγὼ δὲ ὁ ἐλάχιστος τῶν ὑμετέρων μαθητῶν, θεωρῶν ἐμαυτὸν ὑπόχρεων ν' ἀνακοινώσω ὑμῖν τὴν εἴδησιν ταύτην, τολμῶ νὰ ὑποβάλω εἰς τὴν κρίσιν σας τὴν ταπεινήν μου ἐξήγησιν, ἣν ἔδωκα εἰς τὸ ἔκτακτον τοῦτο φαινόμενον.

Ὑποτίθημι ὅτι ἐν τῷ βυθῷ τῆς λεκάνης ἐγένετο μικροτάτη τις ῥωγμὴ συγκοινωνοῦσα εἴτε κατ' εὐθεῖαν εἴτε πλαγίως μετὰ τοῦ πυρῆνος τῆς σφαίρας, ἥτις δὲν θὰ ἦνε βεβαίως νέα ἀφοῦ οὐδεμία προηγήθη δόνησις τοῦ ἐδάφους ἢ κρότος· ἐκτὸς ἂν ἡ δόνησις αὕτη δὲν ἐγένετο αἰσθητὴ ἕνεκα τῆς ταραχῆς καὶ τοῦ θορύβου, ὃν ἐπροξένει ὁ σφοδρὸς ἄνεμος. Τὸ δὲ ἐκ τῆς ῥωγμῆς ταύτης ἀναδοθὲν ἄχρουν ἀέριον, ὅπερ κορέσαν τὰ ὕδατα τῆς λεκάνης διεχύθη καὶ εἰς τὸν περικαλύπτοντα τὴν χώραν ἀτμοσφαιρικὸν ἀέρα, δὲν ἦτο ἄλλο τι, φρονῶ, κατὰ τὰς εἰδικωτέρας ἃς περὶ τῆς φύσεως καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτοῦ ἔσχον πληροφορίας, εἰμὴ ὑδρόθειον.

Ἐν Μεσολογγίῳ τῇ 7 Δεκεμβρίου 1881·

Διατελῶ μετὰ τοῦ προσήκοντος ὑμῖν σεβασμοῦ
ὅλως ὑμέτερος

Α. Ι. Ζαλοῦχος.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΠΕΙΡΑΙΩΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΗΜΑΤΑ

Κατὰ τοὺς δύο παρελθόντας μῆνας καὶ τὰς ἀρχὰς δὲ μεσοῦντος καὶ πάλιν ἱκανὰ παρέσχεν ὁ Πειραιεὺς τῆς ἀρχαίας τέχνης λείψανα καὶ ἐκ τῶν κατὰ γῆν σκαφῶν καὶ ἐκ τῆς ἄλλης τῆς κατὰ τὴν θάλασσαν διὰ τοῦ καθαρισμοῦ τοῦ λιμένος ἐρεύνης, ὧν τὰ περισσότερα μετενεχθέντα μέρος ἀπετέλεσαν τῆς ἐν τῷ γυμνασίῳ συλλογῆς μετά τινος τεμαχίου ἐν Αἰγίνῃ πρό τινος ἀνευρεθέντος καὶ ἐκεῖθεν μετενεχθέντος. Ταῦτα ἐξῆς κατ' εἶδος καταλέγω ἐν ἐκτενεστέρᾳ περιγραφῇ ἀπὸ τῶν συντόμων σημειώσεων τῶν δεδομένων μοι ἅμα τῇ ἀνευρέσει.

Α'. Δύο ορόσημα

1. Τὸ ἕτερον τοῦτο πρὸ ἱκανοῦ ἀποκαλυφθὲν χρόνου κεῖται ὡς βαθμὶς ἔν τινι κατὰ τὴν ὁδὸν Ἀνδρούτσου οἰκίᾳ, τῇ τοῦ Ἀντ. Γαλιότη, μῆκος ἔχον 1,22, πλάτος 0,34 ἐκ λίθου ἐγχωρίου Πειραϊκοῦ. Ὁ λίθος ὅλος ἠλλοιώθη τὴν ὄψιν χάριν τῆς χρήσεως δι' ἣν παρεσκευάσθη, καὶ ἡ ἐπ' αὐτοῦ δ' ἐπιγραφὴ ἐπιπολῆς φαίνεται ἤδη εἰργασμένη διὰ τὴν ὅλην τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀπόξεσιν. Ἔχει δ' ἡ ἐπιγραφὴ ὧδε:

ΠΒΟΠV		Προπύ
\ΟΔΕΜΟ≶	ἤτοι	λουδημου
ΙΟΗΟΡΟ≶		ίου ὅρος

Τὰ γράμματα ἀρχαϊκά, τὸ Ρ καὶ Υ καὶ Λ κατὰ τὴν παλαιὰν γραφὴν ὁμοίως καὶ τὸ Σ ὡς παρὰ τῷ παλαιῷ ἀλφαβήτῳ. Τὸ ἄνω μέρος τοῦ πρώτου στίχου ἠφανισμένον ὡς καὶ ὀλίγον ἡ δεξιὰ ἄκρα τῶν δύο ἑτέρων. Εὐτυχῶς καὶ τοῦ ὅρου τούτου γνωστὴ ἡ θέσις, διότι ἀνευρέθη ἐν τοῖς θεμελίοις τῆς οἰκίας, ἧς μέρος ἐν τῇ κλίμακι ἀποτελεῖ. Κατὰ τὴν σκαφὴν τῶν θεμελίων τούτων ἀνευρέθη σειρὰ τοίχου οἰκοδομῆς μεγάλης ἀπ' ἀνατολὰς πρὸς δυσμὰς φερομένη, πρὸ τούτου δὲ τοῦ τοίχου ἀνευρέθη κατακείμενος ὁ λίθος. Ὅτι δ' ὑπῆρχεν οἰκοδομὴ μεγάλη ἐκεῖ που, ἧς συνέχειαν ἀποτέλει ἐκείνη πρὸ τῆς ὁποίας ἀνευρέθη ὁ λίθος, δεικνύουσι τὰ ἀντικρὺ τῆς ἐν ᾗ ἡ ἐπιγραφὴ οἰκίας εὑρεθέντα κατὰ τὴν αὐτὴν φορὰν λείψανα ταύτης.

2. Ὅμοιον τούτῳ καθ' ὅλα, πλὴν ὅτι ὅλως σῶος διετηρήθη, ἀνευρέθη ἕτερος λίθος ὕψους 1,18, πλάτους 0,60 καὶ πάχους 0,24 καλῶς εἰργασμένος τἄλλα ἐπιμελέστατα δὲ τὰ περὶ τὴν ἐπ' αὐτοῦ ἐπιγραφήν, γράμμασι καλοῖς ἀρχαϊκοῖς ἐν στίχοις δύο ἔχουσαν ὧδε:

ΗΕΒΟΙΟ		Ἡρῴου
	ἤτοι	
ΗΟΡΟ≶		Ὅρος

Μεταξὺ τῶν δύο στίχων ἐλαχίστη ἀφίνεται ἀπόστασις, τὰ δὲ γράμματα ὕψος ἔχουσι 0,07, ὅμοια δὲ τὸν χαρακτῆρα τοῖς τοῦ προηγουμένου πλὴν τελείως διασωζόμενα. Ἀνευρέθη δ' ὁ λίθος πρό τινος ἐν τῇ προεκτάσει τῆς μεγάλης ὁδοῦ τῆς ἀπὸ Ζέας εἰς Φάληρον διὰ τοῦ λαιμοῦ τῆς χερσονήσου τῆς Μουνιχίας ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ μεταξὺ Πειραιῶς καὶ Φαλήρου ἀποτεμέντος καὶ εἰς ὁδὸν ἐξομαλισθέντος βραχώδους ὑψώματος, ὁπόθεν τὸ πρὸς Βορρᾶν τῆς πόλεως τεῖχος διήρχετο. Ἤδη δ' ἀνάκειται ἐν τῷ δημοτικῷ Μουσείῳ.

Β'. Ἀνάγλυφον τοῦ εἴδους τῶν νεκροδείπνων ἐκ τῶν Ἁλῶν.

Κατὰ δὲ τὸν καθαρισμὸν τοῦ λιμένος τοῦ Πειραιῶς ἡ πρὸς τοῦτο μηχανὴ ἀνέσυρεν ἐκ τοῦ βάθους τῆς θαλάσσης πρὸ τῆς καλουμένης κοινῶς *Λίμνης* ἤτοι πρὸ τῆς εἰσόδου τῶν Ἁλῶν ἀνάγλυφον καλὸν τοῦ εἴδους τῶν νεκροδείπνων περίεργον καὶ ἄξιον λόγου διὰ τὰς τῆς παραστάσεως μορφὰς καὶ τὴν διάταξιν αὐτῶν καὶ τἆλλα τὰ κατ' αὐτάς. Τὸ ἀνάγλυφον εἶναι εἰργασμένον ἐπὶ λίθου λευκοῦ Πεντελικοῦ ὕψους 0,55, πλάτους 0,95 πάχους 0,09, φέρει δὲ ἀναγλύφους μορφὰς πέντε. Τῆς ὅλης παραστάσεως ἡ πρᾶξις δύναται νὰ διαιρεθῇ εἰς μέρη δύο, τὸ πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ μεῖζον, περὶ ὃ εἶνε ἐπησχολημένα τὰ τρία πρόσωπα καὶ τὸ πρὸς τὰ ἀριστερὰ καὶ ἔλασσον ὃ ἀποτελοῦσιν αἱ ἀπολειπόμεναι δύο μορφαί, διὰ τῶν συμβόλων ἃ ἔχουσιν ἐν χερσὶ συνδεόμεναι τῇ ἄλλῃ παραστάσει καὶ ἐν ὅλον ἀποτελοῦται.

Πρὸς τὰ δεξιὰ λοιπὸν τοῦ δρῶντος ὑπάρχει κλίνη 0,20 ὕψος ἔχουσα καὶ 0,48 μῆκος μετὰ κεκοσμημένων τῶν ποδῶν σινδόνι βραχείᾳ κρεμαμένῃ ἐπεστρωμένη, δύο δὲ προσκεφάλαια (ὧν τὸ ἀνώτερον παχύτερον), κατὰ θἄτερον ἔχουσα, περὶ δὲ τὸ μέσον ἠρέμα, εἰς ἔνδειξιν μαλακότητος, κοιλαινομένη καὶ ὑποχωροῦσα εἰς τὸ βάρος τῶν ἐπὶ ταύτης σωμάτων.

Ἐπὶ τῆς κλίνης ταύτης ἀνακεκλιμένος νεανίας στηριζόμενος διὰ τοῦ νώτου κατ' ἀριστερὰν καὶ τῆς χειρὸς τῆς εὐωνύμου κεκαμμένης ἐπὶ τῶν προσκεφαλαίων. Οὗτος ἔφερε ταινίαν ἐπὶ τῆς κόμης μόλις ὑπὸ τῆς φθορᾶς τῆς ἐν τῇ θαλάσσῃ ὑποδηλουμένην νῦν· τὴν ὄψιν ἔχει πρὸς τὰ ἀριστερὰ τῷ δρῶντι ἐν κατατομῇ (en profil) μετὰ μικρὸν ὑποκεκλιμένης πρὸς τὰ κάτω καὶ ἀριστερὰ τῆς κεφαλῆς ὅλης. Ὁ κορμὸς καλῶς καὶ κανονικῶς εἰργασμένος γυμνὴν ἐπιδείκνυσι καὶ μέσην που τὴν γαστέρα. Τὰ δ' ἀπὸ ταύτης κεκαλυμμένα σινδόνι ἀποκρύπτονται. Τῇ δεξιᾷ προτεταμένῃ καὶ ἐλαφρῶς τῷ ἀγκῶνι ἁπτομένῃ τοῦ δεξιοῦ μηροῦ ἔχει ἀγγεῖον τῶν καλουμένων *ῥυτῶν* ὄρθιον μετ' ἀναγλύφου κοσμήματος δυσδιακρίτου ἐπὶ τοῦ κάτω ἄκρου. Οἱ ἄκροι πόδες ἀπὸ τῆς κνήμης σχεδὸν κρύπτονται ὄπισθεν τῆς δευτέρας μορφῆς τῆς κατὰ τὸ ἀριστερὸν ἄκρον τῆς κλίνης καθημένης. Τῇ δ' ἀριστερᾷ ὀλίγον ὑπὸ τὸν κατὰ ταὐτὸ μαστὸν διηκούσῃ ἔχει φιάλην.

Ἡ δευτέρα κατὰ τοῦτο μορφὴ κάθηται ἐπὶ τοῦ ἄκρου τοῦ ἀριστεροῦ τῆς κλίνης. Εἶνε γυναικεία νεανικὴ μορφὴ μικροτέρα τῆς πρώτης φέρουσα μακρὸν μόνον χιτῶνα ἀχειρίδωτον ἐζωσμένον περὶ τὴν ὀσφύν. Τὸ μὲν σῶμα τὸ ὅλον ταύτης εἶνε ἐστραμμένον πρὸς τὸν νεανίαν, ἡ δὲ ὄψις μετὰ τοῦ κορμοῦ κατὰ πρόσωπον, τοῦ προσώπου αὐτῆς ὀλίγον πρὸς τὰ ἀριστερὰ καὶ

Τὴν ἐπιοῦσαν ὁ πρεσβευτὴς παρουσιάσθη εἰς τὸν ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸν καὶ τῷ ἀνήγγειλεν·

1ον. Ὅτι ὁ τοῦ πολέμου ὑπουργὸς τῆς Γαλλίας ἀνεγνώριζε τῷ κ. Πέτρῳ Κολίνῃ τὸν βαθμὸν συνταγματάρχου, τοῦ ὁποίου ἠξιώθη κατὰ τὴν ἐν Βατερλὼ μάχην, τὸν μεγαλόσταυρον τοῦ Λεγεῶνος τῆς Τιμῆς, ὃν ὁ Ναπολέων τῷ εἶχεν ἀπονείμει ἰδιοχείρως, καὶ τὸν τίτλον τοῦ Βαρῶνος.

2ον. Ὅτι ἀφοῦ ὁ Βαρῶνος Κολίνης ἀνεγνωρίσθη ὡς συνταγματάρχης τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ, ἐλογίζετο, διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, ὡς γάλλος πολίτης, καὶ ὡς τοιοῦτος ἐπροστατεύετο ὑπὸ τῆς Γαλλίας.

3ον. Ὅτι, ἐκ καταθέσεως τοῦ μακρησίου Δεδιάνο, ἐφαίνετο ὅτι ὁ συνταγματάρχης, προσβληθεὶς ὑπ' αὐτοῦ, εἶχεν ἁπλῶς ὑπερασπίσει ἑαυτόν· τοῦθ' ὅπερ οὐδεμία νομοθεσία δύναται νὰ ἀπαγορεύσῃ, καὶ

4ον. Ὅτι ἡ καταδίκη τοῦ συνταγματάρχου ἦτο αὐθαίρετος καὶ μυσαρὰ πρᾶξις, ἣν ἡ γαλλικὴ Κυβέρνησις δὲν ἐδέχετο, ζητοῦσα ἠθικὴν ἀποζημίωσιν διὰ τὴν γενομένην προσβολὴν πρὸς ἑαυτὴν ἐν τῷ προσώπῳ ἑνὸς τῶν μελῶν τοῦ στρατοῦ της. Ὁ πρεσβευτὴς τῆς Γαλλίας προσέθετεν ὅτι ἐὰν ὁ συνταγματάρχης Κολίνης δὲν ἀπεφυλακίζετο, ἤθελεν—ἐν ὀνόματι τῆς Γαλλίας—διαμαρτυρηθῇ ἐπὶ οἱαδήποτε κατὰ γάλλου πολίτου ἀδικίᾳ.

Ὁ βασιλεὺς ἐμαίνετο.

Ὁ συνταγματάρχης ἔμελλε νὰ παρουσιασθῇ εἰς τὸ δικαστήριον τὴν ἐπαύριον.

. . . .

Τὴν αὐτὴν ἑσπέραν τῆς εἰς Νεάπολιν ἀφίξεώς της ἡ Ὀνδίνα ἔλαβεν ἐπιστολὴν τῆς Α. Μ. τῆς Βασιλίσσης. Ἐπὶ τούτῳ ἐξεπλάγη μεγάλως, διότι ἐγνώριζε πόσον ἐμισεῖτο ἐν τῇ Αὐλῇ.

Ἡ Βασίλισσα, μαθοῦσα τοὺς ἐν Παρισίοις θριάμβους της, τὴν παρεκάλει νὰ ψάλῃ εἰς τὴν Αὐλήν, ἐνώπιον αὐτῆς καὶ τῶν θυγατέρων της.

Ἡ Ὀνδίνα δέχθη.

Τὴν 8ην ὥραν τῆς ἑσπέρας τῆς ὁρισθείσης ἡμέρας ἅμαξα τῆς Αὐλῆς ἦλθε νὰ τὴν παραλάβῃ.

Εἰσήχθη ἀμέσως εἰς τὸ δωμάτιον τῆς Βασιλίσσης, ἥτις τὴν περιέμενε μετὰ τῶν θυγατέρων αὐτῆς καί τινων κυριῶν τῆς Τιμῆς.

Ἡ Βασίλισσα Οὐρράκα, καίπερ Ἱσπανίς, προϋπάντησε τὴν ἀοιδόν, καὶ τὴν ηὐχαρίστησε διότι εἶχεν ἔλθει.

— Δεσποινίς, τῇ εἶπεν, ἀνέγνωσα ἐν ταῖς ἐφημερίσι τόσα θαυμάσια περὶ τῆς φωνῆς σας, ὥστε ἐπεθύμησα νὰ παράσχω εἰς τὰς βασιλόπαιδας καὶ εἰς ἐμαυτὴν τὴν εὐχαρίστησιν νὰ σᾶς ἀκούσωμεν.

— Θὰ ἦμαι εὐτυχής, ἀπεκρίθη ἡ Ὀνδίνα, ἀσπαζομένη τὴν χεῖρα τῆς Βασιλίσσης, ἐὰν δυνηθῶ νὰ προξενήσω εἰς τὴν Μεγαλειότητά σας τὴν εὐχαρίστησιν ἣν ἀναμένει.

Ἡ βασίλισσα τῇ εἶπε νὰ καθήσῃ παρ' αὐτῇ καὶ τῇ ἀπηύθυνεν ἐρωτήσεις τινὰς περὶ τῶν γονέων καὶ τοῦ βίου της, εἰς ἃς ἡ Ὀνδίνα ἀπήντησεν εὐσχημόνως. Μετὰ τὰ ἀναψυκτικά, ἡ βασίλισσα, ὡδήγησε τὴν Ὀνδίναν εἰς μικράν τινα αἴθουσαν ἐν ᾗ παρέκειτο κομψότατον Βιενναῖον κλειδοκύμβαλον.

Ἡ Ὀνδίνα ἠρώτησε τὴν βασίλισσαν ποίαν μουσικὴν προετίμα, ἂν ἠγάπα τὸν Βελλίνην ἢ τὸν Μερκαδάντην, τὸν Βέρδην ἢ τὸν Μάγερβερ.

— Ὅλους, καὶ οὐδένα—εἶπεν ἡ βασίλισσα. Ἀγαπῶ πᾶν ὅ,τι εἶνε ὡραῖον τρυφερόν, μελῳδικόν. Μουσική, μὴ οὖσα γλυκεῖα καὶ μελῳδική, δύναται νὰ ἦναι ὡραία, ἀλλὰ δὲν εἶνε ἡ εὐφυὴς συρραφὴ ἤχων. Καὶ αἱ Ἀμαζόνες ἦσαν ὡραῖαι, ἀλλὰ δὲν ἦσαν γυναῖκες.

— Ἔπραξα καλῶς λοιπόν, ἐλθοῦσα ἄνευ βιβλίων μουσικῆς. Ἔχω ὁλόκληρον μουσικολόγιον ἐδῶ, εἶπε φέρουσα τὴν χεῖρα ἐπὶ τῆς καρδίας.— Ἡ καρδία θὰ μοὶ ὑπαγορεύσῃ τὸ ᾆσμα, καὶ θὰ παύσω μόνον ὅταν ἡ Ὑμετέρα Μεγαλειότης μὲ διατάξῃ νὰ σιωπήσω.

Ἐκάθησε πρὸ τοῦ κλειδοκυμβάλου καὶ ἤρχισεν.

Δὲν ἠξεύρω τί ἔψαλε. Λησμονοῦσα ποῦ εὑρίσκετο, ἐμπνεομένη ὑπὸ τῆς τῆς θέας τῆς μουσικῆς, ἡ Ὀνδίνα ἐπέτα εἰς τὸν ἰδανικὸν κόσμον. Ἐκ τοῦ *Κουρέως* εἰς τὴν *Σεμιράμιδα*, ἐκ τοῦ *Ὀθέλλου* εἰς τὴν *Νόρμαν* ἐκ τῆς *Λουκίας* εἰς τὴν *Ὑπνοβάτιδα*, ἐκ τῆς *Σαπφοῦς* εἰς τὴν *Αἵνδαν* καὶ ἀπανθίζουσα πᾶν ὅ,τι εὗρε γλυκὺ καὶ τρυφερόν, ἐνθουσιῶδες καὶ ὡραῖον, συνήνωσε τὰ πάντα εἰς μελῳδικωτάτην ἀνθοδέσμην.

Ἡ βασίλισσα, ἐνθουσιασμένη, τὴν ἠσπάσθη εἰς τὸ μέτωπον, καὶ ἀνέκραξε· — «Τώρα ἐννοῶ διατί πᾶς τις σπεύδει νὰ ἐκτελῇ τὰς ἐπιθυμίας σας. Ζητήσατέ μοι τὸν οὐρανόν, καὶ σᾶς τὸν δίδω!

— Ἡ εὐχαρίστησις τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος εἶνε ὁ μεγαλείτερός μου θρίαμβος, ἀπεκρίθη ἡ Ὀνδίνα.

Ἔφερον τὸ τέϊον. Ἐπειδὴ δὲ ἦλθεν ἡ ὥρα καθ' ἣν αἱ βασιλόπαιδες ἀπεχώρουν, ἐξῆλθον τῆς αἰθούσης ἀκολουθούμεναι ὑπὸ τῶν κυριῶν τῆς αὐλῆς. Ἡ βασίλισσα ἔμεινα μόνη μετὰ τῆς Ὀνδίνας. Ὡμίλησαν περὶ τῶν Παρισίων.

Ἡ προσήνεια τῆς βασιλίσσης, ἐνεθάρρυνε καὶ ἐσαγήνευσε τὴν Ὀνδίναν, φύσει εἰλικρινῆ καὶ εὔθυμον. Εἰς τὴν ὁρμὴν τοῦ λόγου της, ἡ Ὀνδίνα ἀπεκάλυψεν εἰς τὴν βασίλισσαν πολλὰ μυστικὰ τοῦ ἰδιαιτέρου βίου τῶν ἀοιδῶν, τῇ εἶπε ὅτι ὁ συνταγματάρχης ἦτο πατήρ της, καὶ ὡμολόγησεν ὅτι ἠγάπα τὸν Βροῦτον.

— Καὶ ὁ ἰατρός μου σᾶς ἀγαπᾷ, δεσποινίς; — ἠρώτησεν ἡ Οὐρράκα μετ' ἀγαθότητος.

— Οὐδέποτε ἀντηλλάξαμεν λέξιν ἔρωτος. Ἀλλὰ νομίζω, ὅτι ἀμφότε-

ροι γνωρίζομεν ὅτι ἠγαπήθημεν πάντοτε. Ὅτε συνηντήθημεν κατὰ πρῶτον, ἐγνωριζόμεθα ἤδη πρὸ αἰῶνος.

— Καὶ ὁ Βροῦτος γνωρίζει ὅλα αὐτά; αἰσθάνεται καὶ αὐτὸς ὅ,τι ὑμεῖς;

— Φαντασθῆτε, ὅτι χωρὶς νὰ μοὶ εἴπῃ ποτὲ λέξιν ἐκ τῶν προφερομένων συνήθως εἰς τὰς νεάνιδας, ὁ Βροῦτος ἡτοίμασε τὰ πάντα, καὶ προτίθεται νὰ ἔλθῃ πρός με, λέγων μοι: — Ἑλένη, ἰδοὺ ὁ πατήρ σου, ἂς συζευχθῶμεν· — Καὶ ἐγὼ ἐπίσης παρεσκευάσθην καὶ τὸν περιμένω διὰ νὰ τῷ εἰπῶ: «— Ναί, θὰ συζευχθῶμεν τὴν Κυριακήν». Τὰ σώματά μας ἀνῆκον εἰς ἄλλους, Μεγαλειοτάτη, ἀλλ' ὄχι καὶ αἱ καρδίαι μας. Ὁ Βροῦτος καὶ ἐγὼ οὐδέποτε φίλημα ἀντηλλάξαμεν, καὶ ὅμως ἐγεύθημεν ὅλας τὰς ἡδονὰς τοῦ ἔρωτος!

Ἡ Βασίλισσα ἠρυθρίασε· τὸ αἷμα ἀνῆλθε εἰς τὰς παρειάς της. Ἐκτύπησε τὸν κώδωνα, καὶ ὁ Ῥοὺτζ παρουσιάσθη.

— Ἄνοιξε τὸ παράθυρον, καὶ φέρε μας παγωτά, τῷ εἶπε.

Ἐξερχομένου τοῦ Ῥοὺτζ, ἐπορεύθη πρὸς τὸ ἑρμάριόν της, ἤνοιξε θήκας τινάς, ἐζήτησέ τι, καὶ ἐξήγαγε περιδέραιον. Ἐζήτει εἰσέτι, ὅτε ὁ Ῥοὺτζ ἐπέστρεφε φέρων δίσκον μὲ παγωτὰ ἐκ βυσσίνου.

Ἡ βασίλισσα, ἔχουσα πάντοτε τὸ πρόσωπον ἐστραμμένον πρὸς τὸ ἑρμάριον, ἔλαβεν ἐκ τοῦ δίσκου ἓν παγωτόν, τὸ ἔρριψεν εἰς ποτήριον ὕδατος καὶ ἐπροχώρησε πρὸς τὴν Ὀνδῖναν.

— Κόρη μου, τῇ εἶπε, θὰ λάβῃς ποτὲ ὡραιοτέρους ἀδάμαντας. Ἀλλὰ φόρεσε καὶ αὐτὸ τὸ βραχιόλιον εἰς ἀνάμνησίν μου, καὶ πίε αὐτὸ τὸ παγωτὸν νὰ δροσισθῇς.

Ἡ Ὀνδίνα τὴν ηὐχαρίστησεν εὐσεβάστως, περιεβλήθη τὸ περιδέραιον, ἀφ' οὗ τὸ ἐφίλησε καὶ ἔπιε τὸ παγωτόν.

Ἐκάθησαν πάλιν· ὁ Ῥοὺτζ ἐξῆλθε καὶ ἡ διακοπεῖσα συνδιάλεξις ἐπανελήφθη.

Μετ' ὀλίγον, ἡ Ὀνδῖνα ᾐσθάνθη παγετὸν διερχόμενον τὰ ὀστᾶ της. Ἡ ὄψις της παρήλλαξεν, ἡ φωνὴ διεκόπη, οἱ ὀφθαλμοὶ ἐκλείσθησαν.

— Συγγνώμην Μεγαλειοτάτη, ἐψιθύρισε, δὲν εἶμαι καλά.

Ἡ Βασίλισσα τεταραγμένη, ἔκρουσε τὸν κώδωνα. Ὁ Ῥοὺτζ ἐφάνη.

— Φέρε αὐτὴν τὴν νεάνιδα ἐπὶ τῆς κλίνης, τῷ εἶπε, ἡ θερμότης τὴν ἔβλαψεν.

Ὁ Ῥοὺτζ, λαβὼν τὴν Ὀνδίναν ἐπὶ τῶν χειρῶν, τὴν ἐναπέθεσεν ἐπὶ τῆς κλίνης τῆς Βασιλίσσης.

— Ἕνα ἱερέα, ἕνα ἰατρόν, ἐψέλλισεν ἡ Ὀνδίνα.

— Δὲν εἶναι τίποτε, κόρη μου, δὲν εἶναι τίποτε, εἶπεν ἡ Βασίλισσα. Ἡσυχάσατε.— Ῥοὺτζ, ἄνοιξε τὰ ἄλλα παράθυρα.

— Ἕνα ἱερέα, ἕνα ἰατρόν, Μεγα . . . λειοτάτη! ἐψέλλισε πάλιν ἡ δυστυχής.

— Ῥοὺζ, στεῖλε νὰ φωνάξουν τὸν ἰατρὸν Βροῦτον. — Ἡσύχασε, κόρη μου· εἶνε ἡ θερμότης.

Καὶ, ταῦτα λέγουσα ἡ Βασίλισσα, ἐξεκούμβωσε τὸν στηθόδεσμον τῆς Ὀνδίνας. Εἶτα, θέσασα τὴν χεῖρα ἐπὶ τῆς καρδίας της, δὲν ᾐσθάνθη εἰμὴ ἀδιάκριτον τινὰ ψίθυρον. Αἱ κόραι τῶν ὀφθαλμῶν της εἶχον ἀνοιχθῇ ὑπερβολικῶς, αἱ δὲ χεῖρές της ἦσαν κάθιδροι καὶ ψυχραί.

Ἡ Βασίλισσα ἐκάθησεν ἐπὶ ἀνακλίντρου.

Μετ' ὀλίγα λεπτὰ ὁ Ῥοὺζ ἐπανῆλθεν ἀγγέλλων ὅτι ὁ Βροῦτος ἔρχεται.

— Πολὺ ἀργά!—ἐψιθύρισεν ἡ Ὀνδίνα προσπαθοῦσα ματαίως νὰ ἐγερθῇ ἐπὶ τῆς κλίνης. Καὶ ἔκλεισε τοὺς ὀφθαλμούς.

Ὁ Βροῦτος εἰσέρχεται. Ἡ Βασίλισσα τῷ δεικνύει τὴν κλίνην καὶ τὴν ἀσθενῆ. Ὁ Βροῦτος ἀναγνωρίζει τὴν Ἑλένην, τρέχει πρὸς αὐτὴν, τὴν παρατηρεῖ τρέμων, ἐγείρει τὴν κεφαλήν της καὶ, διὰ νὰ τὴν ἴδῃ καλλίτερον ζητεῖ ἓν κηρίον ἐκ τῆς πλησίον τραπέζης. Ἀλλὰ βλέπει ἐπ' αὐτῆς ἓν φιαλίδιον ... τὸ φιαλίδιον τὸ ὁποῖον ὁ ἴδιος εἶχε φέρει εἰς τὴν πριγκίπησσαν de Kerson διὰ τὸ κυνάριόν της .... ἐννοεῖ τὰ πάντα, ἐκβάλλει φωνὴν τρόμου καὶ, γονυπετῶν πρὸ τῆς Βασιλίσσης, ἐκφωνεῖ ἀπελπιστικῶς· «Χάριν!»

Ἡ Βασίλισσα τὸν θεωρεῖ ἔκπληκτος, ὡς μὴ ἐννοοῦσα· εἶτα διὰ φωνῆς ψυχρᾶς:

— Χάρις; ... ναὶ, ἰατρέ ... προσευχηθῆτε· ὁ θεὸς θὰ σᾶς εὐσπλαγχνισθῇ. Καὶ ἐξῆλθε μετὰ τοῦ Ῥοὺζ.

. . . .

Ἡ Ὀνδίνα δὲν ἔζη πλέον.

Ἔκτοτε τὸ ἐκ *βυσσίνου* παγωτὸν ὠνομάσθη ἐν Νεαπόλει τὸ Παγωτὸν τῆς Βασιλίσσης.

Α. Φραβασίλης

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΝ ΑΙΤΩΛΙΚΩ ΓΕΩΛΟΓΙΚΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ

Παρακαλέσαντες τὸν καθηγητὴν κ. Α. Χρηστομάνον νὰ ἐκθέσῃ ἡμῖν τὴν γνώμην του περὶ τοῦ ἐσχάτως ἐν Αἰτωλικῷ παρατηρηθέντος γεωλογικοῦ φαινομένου, ἐλάβομεν παρ' αὐτοῦ τῆς ἑξῆς σημείωσιν, ἣν ἄσμενοι δημοσιεύομεν.

Ἀξιότιμε φίλε,

Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν ἐφημερίδων δημοσίευσιν τοῦ ἐν Αἰτωλικῷ παρατηρηθέντος τὴν 3ην Δεκεμβρίου ἐ. ἔ. περιέργου φαινομένου

Ἔλαβον παρὰ τοῦ ἐν Μεσολογγίῳ καθηγητοῦ καὶ φίλου μου κυρίου Δ. Ζαλούχου τὴν ἑπομένην ὡραίαν καὶ εὐφραδῆ ἔκθεσιν, ἣν παρακαλῶ νὰ δημοσιεύσητε, ἐὰν εὐαρεστῆσθε, χάριν τοῦ πολλοῦ ἐπιστημονικοῦ ἐνδιαφέροντος, ὅπερ παρέχει. Θὰ προσθέσω δὲ προσεχῶς καί τινας σημειώσεις εἰς αὐτὴν πρὸς ἐξήγησιν τοῦ φαινομένου τούτου.

Δ. Χρηστομάνος.

Σεβαστέ μοι κύριε καθηγητά,

Γνωστὸν βεβαίως ὑπάρχει ὑμῖν ὅτι, τὸ ἐν τῇ Λιμνοθαλάσσῃ Μεσολογγίου κείμενον *Αἰτωλικὸν* ὡς καὶ ἡ πρὸς βορρᾶν αὐτοῦ ἀπύθμενος οὕτως εἰπεῖν θαλασσία λεκάνη καὶ τὰ ἑκατέρωθεν αὐτῆς ὄρη μαρτυροῦσι, καὶ ὡς ἡ παράδοσις διετήρησε, παρήχθη ἔκ τινος ἐκρήξεως, ἧς ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ κατεβύθισις τοῦ πυθμένος τῆς ἀβαθοῦς τότε λεκάνης καὶ ἡ ἔξαρσις τοῦ ὑφισταμένου ἡφαιστειογενοῦς νησιδίου.

Ἰδοὺ δὲ τί ἡ παράδοσις λέγει περὶ τῆς ἱδρύσεως τῆς κωμοπόλεως ἐπὶ τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος νησιδίου.

Πρὸς τὸ Β. Α. τοῦ Αἰτωλικοῦ μέρος καὶ εἰς ἀπόστασιν 30 λεπτῶν τῆς ὥρας ἀπ' αὐτοῦ, ὑπάρχει ἀρχαία πηγὴ πότιμον καὶ διαυγὲς παρέχουσα ὕδωρ ἐξερχόμενον μὲν τοῦ ὄρους Ἀρακύνθου, χυνόμενον δὲ εἰς τὴν λεκάνην ἀφ' ἧς οὐ πλέον τῶν τριακοσίων μέτρων ἀφίσταται. Ἐντεῦθεν τῆς πηγῆς ταύτης ἦτο ἐκτισμένη ἡ παλαιὰ κωμόπολις Αἰτωλικοῦ *Ἔξω χώρα* τανῦν καλουμένη. Τὴν κατοικίαν δὲ ταύτην ἀκατάλληλον προϊόντος τοῦ χρόνου θεωρήσαντες οἱ Αἰτωλικιῶται ἕνεκα τῶν περιβαλλόντων αὐτὴν ἑλῶν καὶ τῆς καταμαστιζούσης αὐτοὺς ληστείας, ἠναγκάσθησαν νὰ παραιτήσωσι καὶ ἐκλέξωσιν ἄλλην ἐπὶ τοῦ νησιδίου ἐκείνου ὅπερ ἐχρησίμευεν ὡς πρὸ αὐτοῦ τὸ Μεσολόγγιον καὶ τὰ λοιπὰ ἔτι καὶ νῦν τῆς λίμνης νησίδια πρὸς διαμονὴν τῶν ἁλιέων καὶ ἐργασίαν αὐτῶν. Τοῦτο βεβαίως θὰ ἐπενόησαν οἱ μᾶλλον ἀνεπτυγμένοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης κάτοικοι, ἀλλὰ διὰ νὰ πείσωσι καὶ τοὺς ἁπλουστέρους πρὸς παραδοχὴν αὐτοῦ ἔδει ν' ἀναμνησθῶσι τοῦ ὄφεος τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ κατώρθωσαν νὰ πείσωσιν ἐκείνους ὅτι ἡ Παναγία ἧς ἡ εἰκὼν εὑρέθη ἐπανειλημμένως ἐπί τινος θάμνου τοῦ νησιδίου, δὲν ἠρέσκετο εἰς τὴν παλαιὰν αὐτῆς κατοικίαν καὶ ζητεῖ νέαν ἣν μόνη ἐξελέξατο. Τὸ θαῦμα τοῦτο καλῶς, φαίνεται, παρασκευασθὲν ἐπέτυχε καὶ τὸ νησίδιον ἐγένετο ἡ νέα κατοικία τῆς Παναγίας (*Παζαριώτισσας* τανῦν καλουμένης ὡς ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς κειμένης) καὶ τῶν Αἰτωλικιωτῶν καταλιπόντων τὴν πρώτην νοσώδη ἧς σώζονται ἐρείπια.

Ὅτι ἡ χώρα εἶνε ἡφαιστειογενὴς μαρτυροῦσι :

Πρῶτον, τὸ πρὸς Β.Δ. τῆς λεκάνης θειοῦχον ὄρος ἐξ οὗ ἐξάγεται ἄφθονος

ἔνυδρος θειϊκὴ τίτανος καὶ ὅπερ ἐμπεριέχει ὀρυκτὸν θεῖον οὗ ἡ ὕπαρξις ὑπάρχει γνωστὴ πᾶσι τοῖς τῶν περιχώρων κατοίκοις πλὴν τῶν ἄλλων καὶ ἐκ τοῦ ἑξῆς. Σκάπτοντες κατὰ τὰ πλάγια τοῦ ὄρους τούτου εὑρίσκουσι μεγάλην ποσότητα θείου ὅπερ καί τοι ἀκάθαρτον μιγνύντες μετ' ἀνθρακικῆς ἀσβέστου οἱ πτωχοὶ κάτοικοι τοῦ ἐπ' αὐτοῦ χωριδίου ἁγίου Ἡλιοῦ μεταχειρίζονται πρὸς θείωσιν τῶν ἀμπέλων αὐτῶν.

Δεύτερον σημεῖον μαρτυροῦν τὴν ἡφαιστειογενῆ τῆς χώρας κατάστασιν εἶνε τὸ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους ἐκ μικρῶν παραθαλασσίων ὀπῶν ἀναβρύον θειοῦχον ὕδωρ ἐξ οὗ μόνον κατὰ τὸ θέρος δύναταί τις νὰ προμηθευθῇ ὡς ἐξ ἰδίας πείρας ἀντελήφθην, καὶ νὰ αἰσθανθῇ τὴν θειώδη αὐτοῦ ὀσμὴν καὶ γεῦσιν, ἅτε καλυπτομένων κατὰ τὸν χειμῶνα τῶν ὀπῶν ὑπὸ τοῦ πλημμυροῦντος θαλασσίου ὕδατος.

Τρίτον ἡ μεγίστη σχετικῶς πρὸς τὴν ἔκτασιν τῆς λεκάνης καὶ πρὸς τὸ ἀσήμαντον βάθος ὅπερ παρέχει πᾶσα ἡ ἔκτασις ὁλοκλήρου τῆς λιμναθαλάσσης ἕως τοῦ κόλπου (Κορινθιακοῦ) ταπείνωσις τοῦ βυθοῦ αὐτῆς.

Τέταρτον ἡ θαυμασία ῥωγμὴ τοῦ πρὸς Α. τῆς λίμνης ὄρους Ἀρακύνθου ἡ ἀποτελοῦσα τὸ στενὸν τῆς *Κλεισούρας* δι' οὗ διέρχεται ἡ ἀπὸ Τουρλίδος εἰς Ἀγρίνιον ἄγουσα ἐθνικὴ ἁμαξιτὴ ὁδὸς καὶ οὗ οἱ ἀπόκρημνοι καὶ φοβεροὶ ἑκατέρωθεν βράχοι διὰ τῶν συμμέτρως ἀλλήλαις κειμένων φυσικῶν ἐσοχῶν καὶ ἐξοχῶν αὐτῶν δηλοῦσι τὴν αἰφνιδίαν ποτὲ ἐγκάρσιον διάσχισιν τοῦ ὄρους.

Πέμπτον. Σκάπτοντες πρό τινος χρόνου πρὸς ἰσοπέδωσιν τοῦ ἐδάφους παρὰ τῷ χωρίῳ Σταμνᾶ κατὰ τὴν κατασκευὴν τῆς ἀπὸ Αἰτωλικοῦ εἰς τὸ ῥηθὲν χωρίον ἀγούσης, εὗρον πολυάριθμα ὀρυκτὰ λείψανα τεκμηριοῦντα ἁλιγενὲς κοίτασμα, οὗ ἡ ἔρευνα ἀπαιτεῖ καὶ γνώσεις γεωλογικὰς καὶ εὐκαιρίαν ἀνάλογον.

Καὶ ταῦτα μέχρι τῆς παρελθούσης πέμπτης, μαρτύρια τῆς ἡφαιστειογενοῦς τῆς χώρας καταστάσεως. Ἀπὸ τῆς ῥηθείσης ὅμως ἡμέρας ἤτοι τῆς 4 ἱσταμένου, ἔχομεν συμβεβηκὸς λίαν σπουδαῖον, ὅπερ παρέχει ἡμῖν ἀφορμὴν πολλῆς παρατηρήσεως, καὶ ὅπερ οἱ ἁπλούστεροι τῶν κατοίκων τῆς ἡμετέρας ἐπαρχίας ἐξέλαβον ὡς θαῦμα διότι οὐδέποτέ τις εἶπεν ἢ ἐδίδαξέ τι ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις, ἔνθα ὁ λαὸς παιδεύεται, περὶ τῶν φυσικῶν ἀλλοιώσεων.

Ἀπὸ τῆς πρωΐας τῆς 3ης ἱσταμένου, ἄνεμος σφοδρὸς ἢ μᾶλλον τυφὼν πνέων ἐνέβαλεν εἰς δεινὸν φόβον τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως Αἰτωλικοῦ, οἵτινες μὴ ἐλπίζοντες ἀλλαχόθεν βοήθειαν ἢ ἐκ τοῦ ὑψίστου, ἐδέοντο ἀπαύστως περὶ ἀπαλλαγῆς ἐκ τοῦ ἀπειλοῦντος αὐτοὺς κινδύνου καὶ ἐσκέπτοντο περὶ τελέσεως λιτανείας κατὰ τὴν ἐπιοῦσαν. Ἀπὸ δὲ τῆς 5 μ. μ. τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἐν ἁπάσαις ταῖς οἰκίαις διεχέετο δυσώδης τις ὀσμή, ἐμβάλλουσα ἑκάστην οἰκογένειαν εἰς ἀπορίαν, ἥτις προϊούσης τῆς νυκτὸς ἐπετείνετο ὅτε ἐγνώσθη πλέον ἐκ συνεννοήσεως τῶν κατοίκων ὅτι τοῦτο δὲν εἶνε ἀπο-

φορὰ περιοριζομένη εἴς τινα οἰκίαν ἢ συνοικίαν ἀλλὰ δυσῶδες ἀέριον διακεχυμένον καθ' ἅπασαν τὴν πέριξ αὐτῶν ἀτμόσφαιραν. Οὐδεὶς δὲ ἠδύνατο ν' ἀποδώσῃ τὸ πρᾶγμα εἰς τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ αἰτίαν, ἀλλ' ἕκαστος κατὰ τὸ αὐτῷ δοκοῦν ἀπεφαίνετο καὶ μάλιστα διότι οὐδεὶς κλονισμὸς τοῦ ἐδάφους προηγήθη, ὅςις νὰ παράσχῃ τοῖς κατοίκοις ὑποψίαν περὶ ἠφαιςειακῆς τινος παραγωγῆς, οὐδὲ φαινόμενόν τι φυσικὸν ἢ χημικὸν ἦτο αὐτοῖς αἰσθητὸν μέχρι τῆς πρωΐας ὅτε εἶδον τὰ ἀποτελέσματα τοῦ ἐκτάκτου τούτου συμβεβηκότος. Ἡ ὀσμὴ ἐξηκολούθει, ἡ σφοδρότης τοῦ ἀνέμου διετηρεῖτο, ἡ θάλασσα ἐταράσσετο, τὸ δὲ ὕδωρ τῆς λεκάνης κατεθολώθη. Σπουδαίαν ὑπέστησαν ἀλλοίωσιν τὰ χρώματα τῶν οἰκιῶν, ἰδίως πολλῶν τοίχων μεταβληθέντων ἀπὸ ἐρυθρῶν καὶ λευκῶν εἰς μέλανας. Τὰ ἀργυρᾶ καὶ χρυσᾶ κοσμήματα καὶ σκεύη ἠμαυρώθησαν, πολλὰ φάρμακα ἐντελῶς ἠλλοιώθησαν, τὸ δὲ γνωστὸν *τσιρῶτον*, οὗ τεμάχιον πέμπω ὑμῖν ὡς δεῖγμα, ἔλαβεν ἀργυροχρυσοειδῆ μορφήν.

Ἀλλὰ ταῦτα ἦσαν τὰ πρῶτα ἅπερ ἀντελήφθησαν ἅμα ἐγερθέντες οἱ Αἰτωλικιῶται, οἵτινες ἔσπευδον εἰς τὸν ναὸν τῆς *Παζαριώτισσας*, ἵνα δεηθῶσι περὶ κοπάσεως τοῦ ἀνέμου, ὅστις ἐθεωρεῖτο ἡ αἰτία τῆς καταστάσεως ταύτης καὶ τοῦ ἐπικειμένου κινδύνου, καὶ ὅστις εἶχεν ἤδη ἀρχίσει νὰ καταπραΰνηται ἕνεκα τῆς καταπεσούσης βροχῆς, ἥτις ἐπανκληφθεῖσα ἐκάθαρε καὶ τὴν ἀτμόσφαιραν, τῇ ἀρωγῇ τῆς *Μαυρομμάτας* (Παναγίας) κατὰ τὴν ἔκφρασιν τῶν ἁπλουστέρων. Ὥστε περὶ τὴν ἑσπέραν οὐδὲν ἴχνος πλέον ὑπῆρχε τοῦ δυσώδους ἀερίου διακεχυμένον ἐν τῇ πόλει· ἀπρόσιτον ὅμως ἦτο ἕως χθὲς τὸ κέντρον τῆς λεκάνης, ἐφ' οὗ διεχέετο τὸ ἀέριον λίαν πεπυκνωμένον, δι' ὃ οὐδεὶς ἐκ τῶν ἀποπειραθέντων ἠδυνήθη νὰ μεταβῇ διὰ πλοιαρίου εἰς τὴν ἀντίπεραν Β. ἀκτὴν αὐτῆς.

Πρὸς τὴν ἑσπέραν τῆς παρασκευῆς, ἰδίᾳ δὲ τὴν πρωΐαν τοῦ σαββάτου, ἡ βορεία ἀκτὴ τοῦ νησιδίου παρίστα εἰς τοὺς κατοίκους θέαμα μεγαλοπρεπέστατον. Χιλιάδες ἰχθύων παντὸς μεγέθους, τῶν μὲν τεθνηκότων, τῶν δὲ ναρκωμένων καὶ ἄλλων ἐν μεγάλῃ ταραχῇ εὑρισκομένων, καὶ ζητούντων τρόπον τινὰ διέξοδον ἵνα διαφύγωσι τὸν θάνατον, ὃν τὸ ἀέριον τοῖς παρεσκεύαζε, ἐπέπλεον ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν ὑδάτων. Τότε πᾶς ἀνήρ, πᾶσα γυνὴ καὶ πᾶν παιδίον ηὐχαριστεῖτο μεγάλως νὰ συλλαμβάνῃ ἐξ αὐτῶν ἢ διὰ τῶν χειρῶν ἢ διὰ κοφίνων ἢ ὅπως ἄλλως ἠδύνατο ἕκαστος. Τοῦτο δὲ ἐπανελήφθη κατὰ τὴν Κυριακὴν (ὅτε παρευρέθην καὶ ἐγὼ ἐκεῖ) καὶ σήμερον. Πλοῖα πληρωθέντα τοιούτων ἰχθύων ἀπεστάλησαν εἰς Πάτρας, ἡ δὲ ἐπαρχία Μεσολογγίου καὶ Ἀγρινίου, ἀφθόνως ἐπορίσθησαν πρὸς ἐφήμερον χαρὰν καὶ ὠφέλειαν τῶν Αἰτωλικιωτῶν, οἵτινες ἔπαθον τὸ αὐτὸ μετὰ τῆς Αἰσωπείου γυνῆς, ἥτις ἀποκτείνασα τὴν χρυσοῦν ᾠὸν αὐτῇ τίκτουσαν ὄρνιθα, ἐστερήθη διὰ παντὸς τῆς πολυτίμου καθημερινῆς καρπώσεως, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι οὗτοι δὲν εἶνε αἴτιοι, ὡς

ἐκείνη, τῆς συμφορᾶς ταύτης· διότι τὸ συμβὰν τοῦτο θ' ἀπαλλάξῃ ἐπί τινα τοὐλάχιστον ἔτη τοὺς ἁλιεῖς τοῦ Αἰτωλικοῦ ἀπὸ τῆς ἐργασίας αὐτῶν, κατέστρεψε δὲ σχεδὸν τὸ ἐντεῦθεν τοῦ Αἰτωλικοῦ ἰχθυοτροφεῖον *Πόρον* καλούμενον.

Μέγας ἤδη κατέχει πάντας φόβος περὶ ἐπικειμένης προσεχοῦς τινος ἐκρήξεως, ἕκαστος δὲ τῶν μᾶλλον ἀνεπτυγμένων φιλοτιμεῖται πῶς νὰ εὕρῃ ἐπιτυχέστερον τρόπον ἵνα πείσῃ τοὺς ἁπλουστέρους ὅτι δὲν κεῖται μακρὰν ἡ στιγμὴ τῆς καταστροφῆς.

Ἐγὼ δὲ ὁ ἐλάχιστος τῶν ὑμετέρων μαθητῶν, θεωρῶν ἐμαυτὸν ὑπόχρεων ν' ἀνακοινώσω ὑμῖν τὴν εἴδησιν ταύτην, τολμῶ νὰ ὑποβάλω εἰς τὴν κρίσιν σας τὴν ταπεινήν μου ἐξήγησιν, ἣν ἔδωκα εἰς τὸ ἔκτακτον τοῦτο φαινόμενον.

Ὑποτίθημι ὅτι ἐν τῷ βυθῷ τῆς λεκάνης ἐγένετο μικροτάτη τις ῥωγμὴ συγκοινωνοῦσα εἴτε κατ' εὐθεῖαν εἴτε πλαγίως μετὰ τοῦ πυρῆνος τῆς σφαίρας, ἥτις δὲν θὰ ἦνε βεβαίως νέα ἀφοῦ οὐδεμία προηγήθη δόνησις τοῦ ἐδάφους ἢ κρότος· ἐκτὸς ἂν ἡ δόνησις αὕτη δὲν ἐγένετο αἰσθητὴ ἕνεκα τῆς ταραχῆς καὶ τοῦ θορύβου, ὃν ἐπροξένει ὁ σφοδρὸς ἄνεμος. Τὸ δὲ ἐκ τῆς ῥωγμῆς ταύτης ἀναδοθὲν ἄχρουν ἀέριον, ὅπερ κορέσαν τὰ ὕδατα τῆς λεκάνης διεχύθη καὶ εἰς τὸν περικαλύπτοντα τὴν χώραν ἀτμοσφαιρικὸν ἀέρα, δὲν ἦτο ἄλλο τι, φρονῶ, κατὰ τὰς εἰδικωτέρας ἃς περὶ τῆς φύσεως καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτοῦ ἔσχον πληροφορίας, εἰμὴ ὑδρόθειον.

Ἐν Μεσολογγίῳ τῇ 7 Δεκεμβρίου 1881·

Διατελῶ μετὰ τοῦ προσήκοντος ὑμῖν σεβασμοῦ
ὅλως ὑμέτερος

Δ. Ι. Ζαλοῦχος.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΠΕΙΡΑΙΩΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΗΜΑΤΑ

Κατὰ τοὺς δύο παρελθόντας μῆνας καὶ τὰς ἀρχὰς δὲ μεσοῦντος καὶ πάλιν ἱκανὰ παρέσχεν ὁ Πειραιεὺς τῆς ἀρχαίας τέχνης λείψανα καὶ ἐκ τῶν κατὰ γῆν σκαφῶν καὶ ἐκ τῆς ἄλλης τῆς κατὰ τὴν θάλασσαν διὰ τοῦ καθαρισμοῦ τοῦ λιμένος ἐρεύνης, ὧν τὰ περισσότερα μετενεχθέντα μέρος ἀπετέλεσαν τῆς ἐν τῷ γυμνασίῳ συλλογῆς μετά τινος τεμαχίου ἐν Αἰγίνῃ πρό τινος ἀνευρεθέντος καὶ ἐκεῖθεν μετενεχθέντος. Ταῦτα ἑξῆς κατ' εἶδος καταλέγω ἐν ἐκτενεστέρᾳ περιγραφῇ ἀπὸ τῶν συντόμων σημειώσεων τῶν δεδομένων μοι ἅμα τῇ ἀνευρέσει.

Α'. Δύο ὁρόσημα

1. Τὸ ἕτερον τοῦτο πρὸ ἱκανοῦ ἀποκαλυφθὲν χρόνου κεῖται ὡς βαθμὶς ἔν τινι κατὰ τὴν ὁδὸν Ἀνδρούτσου οἰκίᾳ, τῇ τοῦ Ἀντ. Γαλιότη, μῆκος ἔχον 1,22, πλάτος 0,34 ἐκ λίθου ἐγχωρίου Πειραϊκοῦ. Ὁ λίθος ὅλος ἠλλοιώθη τὴν ὄψιν χάριν τῆς χρήσεως δι' ἣν παρεσκευάσθη, καὶ ἡ ἐπ' αὐτοῦ δ' ἐπιγραφὴ ἐπιπολῆς φαίνεται ἤδη εἰργασμένη διὰ τὴν ὅλην τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀπόξεσιν. Ἔχει δ' ἡ ἐπιγραφὴ ὧδε:

ΠΒΟΠV		Π ρ ο π ύ
ΛΟΔΕΜΟΣ	ἤτοι	λ ο υ δ η μ ο υ
ΙΟΗΟΡΟΣ		ί ο υ ὅ ρ ο ς

Τὰ γράμματα ἀρχαϊκά, τὸ Ρ καὶ Υ καὶ Λ κατὰ τὴν παλαιὰν γραφὴν ὁμοίως καὶ τὸ Σ ὡς παρὰ τῷ παλαιῷ ἀλφαβήτῳ. Τὸ ἄνω μέρος τοῦ πρώτου στίχου ἠφανισμένον ὡς καὶ ὀλίγον ἡ δεξιὰ ἄκρα τῶν δύο ἑτέρων. Εὐτυχῶς καὶ τοῦ ὅρου τούτου γνωστὴ ἡ θέσις, διότι ἀνευρέθη ἐν τοῖς θεμελίοις τῆς οἰκίας, ἧς μέρος ἐν τῇ κλίμακι ἀποτελεῖ. Κατὰ τὴν σκαφὴν τῶν θεμελίων τούτων ἀνευρέθη σειρὰ τοίχου οἰκοδομῆς μεγάλης ἀπ' ἀνατολὰς πρὸς δυσμὰς φερομένη, πρὸ τούτου δὲ τοῦ τοίχου ἀνευρέθη κατακείμενος ὁ λίθος. Ὅτι δ' ὑπῆρχεν οἰκοδομὴ μεγάλη ἐκεῖ που, ἧς συνέχειαν ἀπετέλει ἐκείνη πρὸ τῆς ὁποίας ἀνευρέθη ὁ λίθος, δεικνύουσι τὰ ἀντικρὺ τῆς ἐν ᾗ ἡ ἐπιγραφὴ οἰκίας εὑρεθέντα κατὰ τὴν αὐτὴν φορὰν λείψανα ταύτης.

2. Ὅμοιον τούτῳ καθ' ὅλα, πλὴν ὅτι ὅλως σῶος διετηρήθη, ἀνευρέθη ἕτερος λίθος ὕψους 1,18, πλάτους 0,60 καὶ πάχους 0,24 καλῶς εἰργασμένος τἆλλα ἐπιμελέστατα δὲ τὰ περὶ τὴν ἐπ' αὐτοῦ ἐπιγραφήν, γράμμασι καλοῖς ἀρχαϊκοῖς ἐν στίχοις δύο ἔχουσαν ὧδε:

HEΒOΙO		Ἡ ρ ῴ ο υ
	ἤτοι	
HOΡOΣ		Ὅ ρ ο ς

Μεταξὺ τῶν δύο στίχων ἐλαχίστη ἀφίνεται ἀπόστασις, τὰ δὲ γράμματα ὕψος ἔχουσι 0,07, ὅμοια δὲ τὸν χαρακτῆρα τοῖς τοῦ προηγουμένου πλὴν τελείως διασωζόμενα. Ἀνευρέθη δ' ὁ λίθος πρό τινος ἐν τῇ προεκτάσει τῆς μεγάλης ὁδοῦ τῆς ἀπὸ Ζέας εἰς Φάληρον διὰ τοῦ λαιμοῦ τῆς χερσονήσου τῆς Μουνιχίας ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ μεταξὺ Πειραιῶς καὶ Φαλήρου ἀποταμέντος καὶ εἰς ὁδὸν ἐξομαλισθέντος βραχώδους ὑψώματος, ὁπόθεν τὸ πρὸς Βορρᾶν τῆς πόλεως τεῖχος διήρχετο. Ἤδη δ' ἀνάκειται ἐν τῷ δημοτικῷ Μουσείῳ.

Β΄. Ἀνάγλυφον τοῦ εἴδους τῶν νεκροδείπνων ἐκ τῶν Ἁλῶν.

Κατὰ δὲ τὸν καθαρισμὸν τοῦ λιμένος τοῦ Πειραιῶς ἡ πρὸς τοῦτο μηχανὴ ἀνέσυρεν ἐκ τοῦ βάθους τῆς θαλάσσης πρὸ τῆς καλουμένης κοινῶς *Λίμνης* ἤτοι πρὸ τῆς εἰσόδου τῶν Ἁλῶν ἀνάγλυφον καλὸν τοῦ εἴδους τῶν νεκροδείπνων περίεργον καὶ ἄξιον λόγου διὰ τὰς τῆς παραστάσεως μορφὰς καὶ τὴν διάταξιν αὐτῶν καὶ τἄλλα τὰ κατ' αὐτάς. Τὸ ἀνάγλυφον εἶναι εἰργασμένον ἐπὶ λίθου λευκοῦ Πεντελικοῦ ὕψους 0,55, πλάτους 0,95 πάχους 0,09, φέρει δὲ ἀναγλύφους μορφὰς πέντε. Τῆς ὅλης παραστάσεως ἡ πρᾶξις δύναται νὰ διαιρεθῇ εἰς μέρη δύο, τὸ πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ μεῖζον, περὶ ὃ εἶνε ἐπησχολημένα τὰ τρία πρόσωπα καὶ τὸ πρὸς τὰ ἀριστερὰ καὶ ἔλασσον ὃ ἀποτελοῦσιν αἱ ἀπολειπόμεναι δύο μορφαί, διὰ τῶν συμβόλων ἃ ἔχουσιν ἐν χερσὶ συνδεόμεναι τῇ ἄλλῃ παραστάσει καὶ ἓν ὅλον ἀποτελοῦσι.

Πρὸς τὰ δεξιὰ λοιπὸν τοῦ δρῶντος ὑπάρχει κλίνη 0,20 ὕψος ἔχουσα καὶ 0,48 μῆκος μετὰ κεκοσμημένων τῶν ποδῶν σινδόνι βραχείᾳ κρεμαμένῃ ἐπεστρωμένη, δύο δὲ προσκεφάλαια (ὧν τὸ ἀνώτερον παχύτερον), κατὰ θἄτερον ἔχουσα, περὶ δὲ τὸ μέσον ἠρέμα, εἰς ἔνδειξιν μαλακότητος, κοιλαινομένη καὶ ὑποχωροῦσα εἰς τὸ βάρος τῶν ἐπὶ ταύτης σωμάτων.

Ἐπὶ τῆς κλίνης ταύτης ἀνακεκλιμένος νεανίας στηριζόμενος διὰ τοῦ νώτου κατ' ἀριστερὰν καὶ τῆς χειρὸς τῆς εὐωνύμου κεκαμμένης ἐπὶ τῶν προσκεφαλαίων. Οὗτος ἔφερε ταινίαν ἐπὶ τῆς κόμης μόλις ὑπὸ τῆς φθορᾶς τῆς ἐν τῇ θαλάσσῃ ὑποδηλουμένην νῦν· τὴν ὄψιν ἔχει πρὸς τὰ ἀριστερὰ τῷ δρῶντι ἐν κατατομῇ (en profil) μετὰ μικρὸν ὑποκεκλιμένης πρὸς τὰ κάτω καὶ ἀριστερὰ τῆς κεφαλῆς ὅλης. Ὁ κορμὸς καλῶς καὶ κανονικῶς εἰργασμένος γυμνὴν ἐπιδείκνυσι καὶ μέσην που τὴν γαστέρα. Τὰ δ' ἀπὸ ταύτης κεκαλυμμένα σινδόνι ἀποκρύπτονται. Τῇ δεξιᾷ προτεταμένῃ καὶ ἐλαφρῶς τῷ ἀγκῶνι ἁπτομένῃ τοῦ δεξιοῦ μηροῦ ἔχει ἀγγεῖον τῶν καλουμένων *ῥυτῶν* ὄρθιον μετ' ἀναγλύφου κοσμήματος δυσδιακρίτου ἐπὶ τοῦ κάτω ἄκρου. Οἱ ἄκροι πόδες ἀπὸ τῆς κνήμης σχεδὸν κρύπτονται ὄπισθεν τῆς δευτέρας μορφῆς τῆς κατὰ τὸ ἀριστερὸν ἄκρον τῆς κλίνης καθημένης. Τῇ δ' ἀριστερᾷ ὀλίγον ὑπὸ τὸν κατὰ ταὐτὸ μαστὸν διηκούσῃ ἔχει φιάλην.

Ἡ δευτέρα κατὰ τοῦτο μορφὴ κάθηται ἐπὶ τοῦ ἄκρου τοῦ ἀριστεροῦ τῆς κλίνης. Εἶνε γυναικεία νεανικὴ μορφὴ μικροτέρα τῆς πρώτης φέρουσα μακρὸν μόνον χιτῶνα ἀχειρίδωτον ἐζωσμένον περὶ τὴν ὀσφύν. Τὸ μὲν σῶμα τὸ ὅλον ταύτης εἶνε ἐστραμμένον πρὸς τὸν νεανίαν, ἡ δὲ ὄψις μετὰ τοῦ κορμοῦ κατὰ πρόσωπον, τοῦ προσώπου αὐτῆς ὀλίγον πρὸς τὰ ἀριστερὰ καὶ

τὴν ἐκεῖθεν ἐρχομένην μορφὴν στρεφομένου. Τὴν δεξιὰν ἐλαφρῶς στηρίζει ἐπὶ τῆς ἄκρας τῆς κλίνης ἐστραμμένην ἐκ τῶν ἔξω πρὸς τὰ κατὰ τὸ σῶμα αὐτῆς. Τὴν ἀριστερὰν καταπίπτουσαν ἐν ἀφελείᾳ μέχρι τοῦ γόνατος ἔχει ἐρριμμένην ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ μηροῦ. Τῶν δὲ ποδῶν, οἵτινες λεπτὰ ἔφερον πέδιλα καὶ κρέμανται ἀπὸ τῆς κλίνης, ὁ ἀριστερὸς προκύπτει κάτωθεν τοῦ ἐπ' αὐτοῦ χιαστῶς διερχομένου δεξιοῦ.

Ὄπισθεν ταύτης καὶ ἐξ ἀριστερῶν ἐρχομένη πρὸς τὰ δεξιὰ δ' ἐν κινήσει προσβλέπουσα εἶνε ἡ τρίτη τοῦ μέρους τούτου μορφή. Χιτῶνα καὶ αὕτη ἀχειρίδωτον φοροῦσα, ἐζωσμένον περὶ τὴν ὀσφύν, ἐν πτυχαῖς τεχνικαῖς καταπίπτοντα, βαίνει ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ τὸν δεξιὸν μετὰ χάριτος ὑπεγείρουσα. Τῇ δεξιᾷ κεκαμμένῃ καὶ ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ μαστοῦ πρὸς τὸν ἀριστερὸν φερομένῃ καὶ πρὸς τ' ἄνω τείνουσα εἶχέ τι ἀποτριβὲν μετὰ τῆς ἀποτριβείσης χειρός, τῇ δ' ἀριστερᾷ πρὸς τὰ κάτω τεινούσῃ φέρει ἀνεστραμμένον προσωπεῖον τεθλιμμένης ὄψεως.

Μετὰ τὴν μορφὴν ταύτην ὑπάρχουσι δύο ἄλλαι πρὸς ἀλλήλας προσβλέπουσαι καὶ στενώτατα πρὸς τὴν προηγουμένην παράστασιν συνδεόμεναι, καί περ ἀπεστραμμέναι ταύτης. Εἶνε ἀμφότεραι γυναικεῖαι μορφαὶ ὁμοίως τῇ προηγουμένῃ ἐνδεδυμέναι. Τούτων ἡ πρὸς τὰ δεξιὰ τῷ δρῶντι στηριζομένη ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ, ἔχει τῇ δεξιᾷ κάτω τεταμένῃ προσωπεῖον ὄψεως θρηνώδους, τῇ δ' ἀριστερᾷ παρὰ τὸ γόνυ καταπιπτούσῃ κύμβαλον. Ἡ δ' ἑτέρα ἡ ἀντικρὺ ταύτης τὴν μὲν δεξιὰν στηρίζει ἐπὶ τῆς ὀσφύος, τῇ δ' ἀριστερᾷ εἰς γωνίαν πρὸς τἄνω κεκαμμένῃ κρατεῖ κύμβαλον ὡσεὶ ἐν κινήσει. Ἡ κεφαλὴ ταύτης ἦτο πρόσθετος, ὡς δεικνύει ἡ ὀπὴ ἡ ἐπὶ τοῦ λίθου καὶ τὰ πέριξ ἴχνη. Ἴσως ἔφερε τὸ προσωπεῖον ἐπὶ τοῦ προσώπου αὕτη. Αἱ δύο τελευταῖαι μορφαὶ ὑψηλότεραι τῆς ἐν μέσῳ.

Ἐπὶ τῆς ὑπὸ τὴν ἀνάγλυφον παράστασιν ἀφιεμένης ταινιώδους προεξοχῆς 0,07 περίπου ὕψους, ἐπὶ τοῦ πάχους τῆς ὁποίας (0,03) ἐπείργασται ἡ παράστασις σώζονται καὶ γράμματα ὑπὸ μὲν τὴν τοῦ ἀνδρὸς μορφὴν τοῦ ἐπὶ τῆς κλίνης τάδε:

ΔΙΟΝΥϹΟϹ

περαιτέρω δὲ ταύτης καὶ ὀλίγον πρὸς τὰ ἀριστερὰ ὑπὸ τὴν νεανικὴν γυναικείαν μορφὴν τὰ τελικὰ κυρίου ὀνόματος βεβαίως θηλυκοῦ γένους τάδε:

. . . . . ΙΑ

τὰ δὲ πρὸ αὐτῶν ἀποτετριμμένα.

Τὸ ὅλον ἔπαθεν οὐ σμικρὰν φθορὰν ὑπὸ τοῦ θαλασσίου ὕδατος ἀποτριβὲν καὶ οὕτως ὅμως καλὴν παρέχει μίαν εἰκόνα τοῦ βίου τῶν ἀρχαίων, καλὸν δίδαγμα παρουσιάζει σκηνῆς τινος ἐν τοῖς συμποσίοις καὶ τῆς ἐν τούτοις τῶν ὀρχηστρίδων προσελεύσεως, οἷαι βεβαίως αἱ ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου εἰκονιζόμεναι.

Γ'. Ὁ ἐκ τῶν Ἁλῶν βωμίσκος.

Ἡ αὐτὴ καθαριστικὴ τοῦ λιμένος μηχανὴ ὀλίγον περαιτέρω τοῦ τόπου ὅπου ἀνέσυρε τὸ προηγούμενον ἀνάγλυφον ἐξήγαγε καὶ μικρὸν ἐν εἴδει βωμίσκου κίονα ὕψους 0,45, διαμέτρου τῆς βάσεως περὶ 0,17. Ὁ βωμίσκος οὗτος μειοῦται προβαίνων τἄνω ὅπου εἶνε ἀποτετριμμένος ἱκανῶς εἰς ὕψος δὲ 0,30 φέρει δακτύλιον ἀνάγλυφον ἐλαφρῶς περιθέοντα αὐτὸν καὶ προφανεστέραν καθιστῶντα τὴν μείωσιν τοῦ πάχους αὐτοῦ.

Περὶ τὸν βωμίσκον τοῦτον τρεῖς ἵστανται μορφαὶ 0,36 ὕψους, ὧν ἁπασῶν αἱ κεφαλαὶ κατεστραμμέναι ὀλίγα μόνον ἀφίνουσαι ἴχνη. Ἡ μία τούτων χιτῶνα ποδήρη φέρουσα καὶ ἱμάτιον καταλεῖπον γυμνὸν τὸν δεξιὸν ὦμον καὶ τὴν χεῖρα τὴν ἀπὸ τοῦ ἀγκῶνος ἀποκεκομμένην, ἔχει τῇ ἀριστερᾷ δᾷδα ἥτις ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ἐγγίζει ὤμου καὶ ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν ὑψοῦται. Ἡ μορφὴ αὕτη ἔπαθεν οὐκ ὀλίγον ὑπὸ τῆς θαλάσσης κατὰ τὴν ἑτέραν πλευρὰν τὴν δεξιάν. Φαίνεται δ' ἐκ τοῦ συμβόλου ὅτι ἡ Δημήτηρ εἶνε ἡ εἰκονιζομένη.

Δεξιόθεν τῷ δρῶντι ἑτέρα μορφὴ μετὰ χιτῶνος ποδήρους ἀχειριδώτου καὶ ἱματίου ἀφίνοντος ὅλον τὸ στῆθος ἀκάλυπτον καὶ τὴν δεξιὰν χεῖρα, ἀπὸ δὲ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου καὶ τῶν κατὰ τὴν ὀσφὺν συνεχομένου ὑπὸ τῆς πρὸς τὰ ὀπίσω κεκαμμένης ἀριστερᾶς. Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἔφερε κάλυμμα οἷον τὸ τῶν ἀγαλματίων τῆς Κυβέλης. Ἡ δεξιὰ εἶνε ἐφθαρμένη κατὰ τὸν βραχίονα, μέχρις ἐξαφανίσεως δ' ἀποτετριμμένα τὰ ἀπὸ τούτου ἄχρι τῆς ἄκρας χειρὸς φαινομένης ὀλίγον ἐπὶ τοῦ κιονίσκου παρὰ τὸν μηρὸν τὸν δεξιόν. Ὡς δὲ τὸ ἴχνος τοῦτο δεικνύει ἐκράτει ῥάβδον, ἥτις, ὡς δεικνύει ἡ θέσις τῆς χειρός, ἐκυρτοῦτο βεβαίως πρὸς τὰ ἄνω. Ἡ μορφὴ αὕτη φαίνεται ὅτι εἶνε παράστασις Κυβέλης ὀρθίας. Ἐκτὸς τῆς ἀποκοπῆς τῆς κεφαλῆς καὶ τῆς χειρὸς τῆς δεξιᾶς οὐδεμίαν ὑπὸ τῆς θαλάσσης ὑπέστη βλάβην.

Ἡ τρίτη μορφὴ ἀποκεκομμένη καὶ αὕτη τὴν κεφαλὴν φέρει χιτῶνα διαφόρως τῶν ἄλλων δύο ἐπτυχωμένον καὶ οὐχὶ ἱμάτιον ἀλλ' ἐπίβλημα ἢ διπλοΐδιον μέχρι που τῶν γονάτων καθικνούμενον ἐν πτυχαῖς συμμέτροις ἀρχαϊκαῖς, οἷαί που καὶ αἱ τοῦ χιτῶνος. Τῇ ἀριστερᾷ, παρὰ τὸν μηρὸν κατερχομένῃ δυσδιάκριτον ὑπὸ τῆς ἀλλοιωσάσης τὸ μέρος ἐκεῖνο θαλάσσης τί εἶχεν· ὁμοίως καὶ ἡ δεξιὰ ἀπὸ τοῦ ἀγκῶνος ἀποκεκομμένη καὶ οὐδὲν χαρακτηριστικὸν δεικνύουσα. Μόνον δὲ ἐπὶ τοῦ ἐπιβλήματος κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ δεξιοῦ μηροῦ φαίνεται τὸ ἴχνος ἐφ' οὗ ἐστηρίζετο ἡ χεὶρ αὕτη. Ἔνθεν καὶ ἔνθεν τοῦ τραχήλου κατήρχοντο δύο βόστρυχοι ἀνὰ εἷς ἑκατέρωθεν ἡ δὲ κεφαλὴ φαίνεται ὅτι ἔφερε περικεφαλαίαν, ὡς τὰ ἴχνη δεικνύουσιν.

Τὸ ἀρχαϊκὸν τῆς ἐνδυμασίας ταύτης κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς δύο ἄλλας, οἱ βόστρυχοι, ἡ στάσις καὶ τέλος τὰ ἴχνη τῆς κόρυθος οὐδὲν ἄλλο δεικνύουσιν, ἢ ὅτι Ἀθηνᾶς ἡ παράστασις. Ὥστε ἐν συνόλῳ ἔχομεν καλὸν ἱκανοῦ ὕψους βωμίσκον ἰδιωτικὸν διὰ θυμιάματα τῶν τριῶν θεαινῶν Κυβέλης, Δήμητρος καὶ Ἀθηνᾶς, ὅστις ἦτο βεβαίως ἀνατεθειμένος ἐπὶ βάσεως ἄλλης ἰδίας, φερούσης τὸ κυκλικὸν σχῆμα τοῦ κάτω μέρους ἐν κοιλότητι, ἐν ᾗ ἦτο ἐντεθειμένη, ὡς δεικνύει τὸ κατὰ τοῦτο ἀκατέργαστον αὐτῆς.

Δ'. Ὁ ἐξ Αἰγίνης βωμίσκος.

Ἐνταῦθα ἀναγράφομεν καὶ ἕτερον βωμίσκον ὅμοιον τῷ ἄνω σημειωθέντι, οὐχὶ μὲν ἐκ Πειραιῶς προερχόμενον, ἀλλ' ἐν Αἰγίνῃ μὲν ἀνακαλυφθέντα, κτῆμα δὲ κατ' αὐτὰς τοῦ μουσείου Πειραιῶς γενόμενον, πολλῷ δ' ἧττονος ἄξιον ἢ ὁ προηγουμένως μνημονευθείς. Δὲν σώζει δυστυχῶς οὗτος τὸ ὅλον ὕψος, ἀποκεκομμένος τὰ ἀπὸ τῶν σφυρῶν τῶν τριῶν ἐπ' αὐτοῦ μορφῶν. Εἶνε κατεσκευασμένος ἐκ λίθου φαιοῦ ἔχων ὕψος σωζόμενον 0,19. Αἱ ἐπ' αὐτοῦ μορφαὶ ἔχουσιν ὕψος 0,16, εἶνε δὲ καὶ αἱ τρεῖς ὁμοιοτρόπως ἐνδεδυμέναι χιτῶνα ποδήρη καὶ ἐπίβλημα. Παρὰ τὰς χεῖρας τῆς μιᾶς δύο δᾳδῶν ἴχνη μακρῶν φαίνονται· τῆς φερούσης ὅμως ταύτας κατεστραμμένη ἡ ὄψις. Ἡ δευτέρα, ἡ φέρουσα τῆς Κυβέλης ἐπὶ κεφαλῆς τὸ κάλυμμα, ἔχει τὴν ἀριστερὰν ἐπὶ τοῦ στήθους κεκαμμένην καὶ διασώζει πλήρη κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον τὴν ὄψιν. Ἡ τρίτη ἔχει ὁμοίαν στάσιν, κρατοῦσά τι, οἱονεὶ σφαῖραν, τῇ δεξιᾷ, ἐφθαρμένην ὅμως ὅλως ἔχουσα τὴν κεφαλήν.

Ὁ μικρὸς οὗτος βωμίσκος οὐδὲ νὰ συγκριθῇ πρὸς τὸν προηγούμενον ὡς πρὸς τὴν τέχνην καὶ ἐργασίαν, καὶ τὴν διατήρησιν δέ, δύναται, ὡς ὅλως ἄνευ τέχνης τινὸς ἐξειργασμένος καὶ ἐφθαρμένος εἰς ἄκρον. Ἀμφότεροι δ' εἶνε ὁμοιότατοι πρὸς ἄλλον παλαιότερον ἐν τῷ μουσείῳ κατὰ τὸ ἄνω μέρος μόνον διασωζόμενον.

Ε'. Ἄλλα τινὰ εὑρήματα.

Ἐκτὸς τῶν ἄνω σημειωθέντων ὡς ἐκ τῶν Ἁλῶν προελθόντων ἀνακειμένων ἀνειλκύσθη πρό τινων ἡμερῶν κατὰ τὸ αὐτὸ μέρος, ὑπερφυσικοῦ μεγέθους ἀνδριάντος ὑπερμεγέθης κνήμη λίθου λευκοῦ, ὀλίγον κάτωθεν τῆς ἐπιγονατίδος ἀποκεκομμένη καὶ ὀλίγον ἄνωθεν τῶν σφυρῶν τεθραυσμένη, μῆκος δ' ἔχουσα 0,60. Ἡ καλῶς εἰργασμένη καὶ μετὰ μεγάλης ἀνατομικῆς δυνάμεως καὶ ἀκριβείας κατεσκευασμένη γυμνὴ αὕτη κνήμη, φέρει ἐπὶ τῆς ἄνω ἀποκεκομμένης πλαγίως ἐπιφανείας τεσσαρασκαίδεκα

ὀπὰς κυκλικὰς, εἰς μικρὸν βάθος εἰσχωρούσας, κανονικὰς, ἐν συμπλέγματι οὐχὶ συμμετρικῶς τεταγμέναις πρὸς ἀλλήλας.Ἡ οὐχὶ λίαν ἀνώμαλος τομὴ ὅλης τῆς ἄνω ἐπιφανείας, ἐφ' ἧς αἱ ὀπαὶ, αὐταὶ αὗται αἱ περὶ τὸ κέντρον ταύτης συνεσωρευμέναι, καὶ ἡ πλαγία διεύθυνσις τῆς τομῆς ἐκ τῶν ἔξω (τῆς ἐπιγονατίδος) πρὸς τὰ κάτω καὶ ὄπισθεν, ἡ προσφορωτάτη εἰς ὑποστήριξιν πλαγίως διακειμένου σώματος, ὑποδεικνύουσιν ὅτι ὁ μηρὸς βεβαίως ἦτο πρόσθετος, ἀφ' οὗ ἡ κνήμη κατὰ τὸ κάτω πέρας οὐ μόνον δὲν παρέχει ὑπονοίας περὶ τοῦ προσθέτου αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ἀποτόμως τεθραυσμένη εἶνε. Ἐκτὸς τούτου ὑποδηλοῦταί πως καὶ ἡ πλαγία τοῦ μηροῦ θέσις καὶ κατ' ἀκολουθίαν καὶ τοῦ ὅλου ἀγάλματος ἡ στάσις, ὅτι δηλ. ἦτο ἄγαλμα καθημένου τινὸς ἢ ὁπωσδήποτε ὀκλάζοντος.

Πλὴν τούτου καθ' ἑκάστην ἀνασύρονται μεγάλοι ἐκ τοῦ πυθμένος τῆς θαλάσσης λίθοι εἰργασμένοι, πώρινοι, τῶν τειχῶν ἴσως τῶν ἔξωθεν τῶν Ἁλῶν διερχομένων καὶ τοσοῦτοι μέχρι τοῦδε ἐξήχθησαν, ὥστε ὁλόκληρος ἡ προέκτασις ἡ πλατεῖα ἡ πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ λιμενίσκου τῶν Ἁλῶν, ἄβατος ὑπὸ τούτων κατέστη. Καὶ ἄλλα δὲ μαρμάρινα ἀσημότερα λείψανα μνημείων εὑρηνται ἐντούτοις ἐκεῖ κατακείμενα, ἐφθαρμένα τὰ πλεῖστα ὑπὸ τῆς πολυχρονίου ἐν τῷ ὕδατι διαμονῆς.

Ἐνταῦθα δὲν θεωρῶ ἄπο σκοποῦ νὰ ἀναφέρω καὶ ἄλλο τι ἀλλαχοῦ τοῦ Πειραιῶς παρατηρηθὲν σχέσιν ἔχον πρὸς τὰ ὕδατα τῆς πόλεως, τὸ τῶν πολλῶν ὑδραγωγείων ἢ ὀχετῶν. Ἐκ τῶν κυριωτέρων ὑπὸ μέγα βάθος ἐσχάτως ἀναφανέντων ἀποδείκνυται σαφῶς ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ταῦτα ἢ συνδετικὰ φρεάτων μεγάλων εἰς οὐχὶ μεγάλας ἀποστάσεις. Τοιοῦτο ἀνευρέθη ὄπισθεν τοῦ Γυμνασίου Πειραιῶς ἐπὶ τῆς διασταυρώσεως τῶν ὁδῶν Καραΐσκου καὶ Σωτείρας ἐν τῇ ἀνασκαφῇ τῶν θεμελίων τῆς οἰκίας Η. Δαμάσκου, εἰς βάθος 4 μέτρων ἐν τῇ πέτρᾳ ἐσκαμμένον, ὕψος περὶ τὰ 3 ½ μέτρα ἐχούσῃ, διευθυνόμενον ἀπὸ Β. μετὰ καμπήν τινα πρὸς τὰ Ἀ. Πρὸς ἀμφότερα τὰ σημεῖα ὑπῆρχον φρέατα τεσσάρων μέτρων βάθους. Ἐν τῷ αὐτῷ οἰκοπέδῳ καὶ κατὰ τὴν δυτικὴν γωνίαν εὑρέθη ἕτερον εἰς βάθος πέντε μέτρων ἀπ' Ἀ. πρὸς Δ. φερόμενον ἀπὸ φρέατος εἰς φρέαρ.

Ὅμοιον εἰς μικρότερον βάθος προχθὲς εὑρέθη κατὰ τὰ Ὑδραΐϊκα ἀπὸ φρέατος εἰς φρέαρ καὶ τοῦτο, καὶ ἀπὸ Ἀ. πρὸς Δ. εἶτα δὲ πρὸς Ν. φερόμενον. Πάντα ταῦτα εἶχον ὕψος ἑνὸς περίπου μέτρου καὶ πλάτους 1,55, κανονικωτάτην δὲ τὴν ἐργασίαν, καὶ ἄνευ ἐσωτερικῆς ἐπιχρίσεως, ὅπερ μαρτύριον τῆς ἀρχαιότητος, πλήρη δὲ λεπτοτάτου χώματος ἐκ καθιζημάτων προερχομένου.

Ἐν Πειραιεῖ τῇ 26 Νοεμβρίου 1881. Ἰάκ. Χ. Δραγάτσης.

Ο ΕΝ ΚΥΘΗΡΟΙΣ ΛΕΩΝ

Εὑρισκόμενος ἐσχάτως ἐν Κυθήροις, εἶδον ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τοῦ φρουρίου λέοντα λίθινον ὀκλάζοντα ἐπὶ τῶν ὀπισθίων ποδῶν, τῶν ἐμπροσθίων ὄντων καθέτων πρὸς τὴν βάσιν. Τὸ εὔρυθμον τῆς στάσεως, ἡ καμπυλότης τῶν γραμμῶν καὶ ἡ ἐν γένει ἁρμονικότης τοῦ ἔργου, μὲ ἔπεισαν ὅτι εἶχον ἐνώπιόν μου ἔργον ἑλληνικῆς τέχνης. Διεκοίνωσα τὰς ἐντυπώσεις μου πρός τινας παρισταμένους, πλὴν οὗτοι μοὶ ἀπεκρίθησαν ὅτι ἀνέκαθεν εὑρίσκετο αὐτόσε καὶ ὅτι εἶναι ἐνετικός. Ἡ ἐντύπωσις ὅμως ἥν μοι ἐπροξένει δὲν ἠδύνατο νὰ μὲ πείσῃ ὅτι ὁ ὀκλάζων οὗτος καὶ ἄνευ χαίτης λέων, ἦτο ὁ ὄρθιος πυκνοχαίτης καὶ μᾶλλον ὕαιναν ὁμοιάζων τοιοῦτος τοῦ Ἁγίου Μάρκου, ὡς εὑρίσκεται ἐπὶ πάντων τῶν φρουρίων τῶν Ἐνετῶν.

Ἡ νῦν πρωτεύουσα τῆς νήσου, ἔκτισται ἐπὶ θέσεως ἐφ' ἧς οὐδὲν ἴχνος δεικνύει ὅτι ἐπ' αὐτῆς ὑπῆρχεν ἀρχαία πόλις, καίτοι φρονῶ ὅτι ἐνταῦθα ὑπῆρχεν ἡ ὑπὸ Παυσανίου μνημονευομένη (Παυσ. ΙΙΙ. 23, καὶ ἐναντίον τῆς ὑπὸ τῶν νεωτέρων παραδεδεγμένης γνώμης, φρονῶ ὅτι ὁ λιμὴν Καψαλίου ἐστὶν ὁ ἀρχαῖος λιμὴν Σκάνδεια, ὡς ἀλλαχόσε τὸν λόγον ποιήσωμαι. Ἐρευνῶν τὰ περὶ τούτου, ἔλαβον παρ' ἀξιοτίμου κυρίου τῆς νήσου, σημειώσεις τινας χειρογράφους, ἀφορώσας εἰς τὴν ἱστορίαν αὐτῆς καὶ γραφείσας ἐν ἔτει 1825 ὑπό τινος Μιχέλῃ ἐκ Κυδωνίας τῆς Κρήτης. Ἐν ταύταις ἀνέγνων ὅτι πρό τινων ἐτῶν, ἤτοι πρὸ τοῦ 1825, Ἄγγλος τις ἐνεργῶν ἀνασκαφὰς εἰς τὴν παρὰ τὸν λιμένα Αὐλάμονος παλαιόπολιν, εὗρε λέοντα μαρμάρινον,ὃν μετενεγκὼν εἰς τὴν πόλιν, ἔθετο ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τοῦ φρουρίου. Ἡ εἴδησις αὕτη ἐπεβεβαίωσε τὴν ἐντύπωσίν μου, πάραυτα δὲ ἐπιστρέψας εἰς τὸ φρούριον καὶ ἀνελθὼν τὴν ὑψηλὴν ἔπαλξιν, ἐξήτασα τὸ ὡραῖον τοῦτο ἔργον, ὅπερ ἐκ πρώτης ὄψεως μοὶ εἶχε προξενήσει τὴν εὐάρεστον ἐκείνην ἐντύπωσιν, ἣν ἐγείρει ἐπὶ τῶν αἰσθήσεων ἡ ἁρμονικότης τῆς ἑλληνικῆς τέχνης. Ὁ λέων οὗτος κατεσκεύασται ἐκ καθαροῦ λευκοῦ μαρμάρου, ἐστὶν ὕψους ἀπὸ τῆς κεφαλῆς μέχρι τῆς βάσεως 1,20 μ. ὀκλάζει ἐπὶ τῶν ὀπισθίων ποδῶν, τῶν ἐμπροσθίων κατερχομένων καθέτως ἐκ τῆς κεφαλῆς, ἥτις ἠρέμα ὁρᾷ πρὸς τὰ ἐμπρός, τοῦ στόματος ὄντος ἡμιανοικτοῦ. Τὸ προέχον τοῦ στήθους καὶ τὸ νευρῶδες τῶν ἐμπροσθίων ποδῶν, δεικνύουσι τεραστίαν σωματικὴν δύναμιν ἠρεμοῦσαν. Τὰ ὦτα εἰσὶ τεθραυσμένα, ὡς καὶ τμήματά τινα τοῦ σώματος, ἴχνη δὲ μολυβδώσεων καταδεικνύουσιν ὅτι τὸ τοιοῦτο προῆλθεν ἐκ σφαιρῶν τουφεκίου. Μετ' ἐκπλήξεως δ' ἐπληροφορήθην ὅτι χρησιμεύει ὡς σκοπὸς εἰς τοὺς διὰ πυροβολισμῶν διασκεδάζοντας χωροφύλακας. Ἔσπευσα πάραυτα διαμαρτυρόμενος εἰς τὸν κ. Ἔπαρχον διὰ τὴν βεβήλωσιν ταύτην, οὗτος δὲ

μὲ διεβεβαίωσεν ὅτι θέλει λάβει τ' ἁρμόδια μέτρα πρὸς περαιτέρω διαφύλαξιν αὐτοῦ.

Καίτοι εὑρισκόμενος ἐπὶ στενῆς ἐπάλξεως εἰς τὸ ἄκρον ὑψηλοῦ βράχου 200 περίπου μέτρα ὑπὲρ τὴν ὑποκειμένην θάλασσαν, καὶ ἔπνεε σφοδρότατος βόρειος ἄνεμος τοῦ μηνὸς Νοεμβρίου, ἐπελήφθην ἱστάμενος ὄρθιος, τῆς παρατιθεμένης ἐνταῦθα σχεδιογραφήσεως αὐτοῦ.

Τὸ ἔργον τοῦτο ἐστὶ τὸ μόνον τοιοῦτο ἀρχαίας τέχνης, ἄχρι τοῦδε γνωστὸν ἐπὶ τῆς νήσου. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, εὑρίσκετο ἐπὶ ἐπισή-

Ὁ ἐν Κυθήροις Λέων

μου τινος ἀγνώστου τάφου. Ὁμοιάζει τὴν στάσιν πρὸς τὸν ἐν Χαιρωνείᾳ λέοντα, καίτοι οὗτος φέρει χαίτην, ἐνῷ ὁ προκείμενος στερεῖται τοιαύτης, ὁμοιάζων μᾶλλον Αἰγύπτιακὸν τύπον λέοντος οὐ μὴν καὶ τοὺς ἐπὶ τῆς Μυκηναίας πύλης τοιούτους. Ἡ βάσις ἐφ' ἧς ὀκλάζει ὁ λέων ἐστὶ λεπτοτάτη μόλις 0,02 ὑπὸ τοὺς ἐμπροσθίους πόδας καὶ λεπτυνομένη χάνεται πρὸς τὰ ὄπισθεν.

Ἡ θέσις ἐν ᾗ εὑρέθη, κεῖται ἄνωθεν τοῦ Αὐλέμονος, λιμένος ὅστις ἐστὶν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ ἀρχαῖος Φοινικοῦς λιμήν, καὶ τὰ ἄνωθεν τούτου εἰς 5 περίπου χιλιομέτρων ἀπόστασιν ἐρείπια, εἶναι τὰ τῆς ἀρχαιοτάτης πόλεως τῶν Κυθηρίων (Θουκ. IV 54). Ἐνταῦθα φαίνονται ἐρείπια καὶ στῆλαί τινες Δωρικοῦ ῥυθμοῦ, εὑρέθησαν δὲ καὶ τάφοι περιέχοντες ἀγγεῖα ἀρχαιότατα. Ἐνταῦθα ὑπῆρχε καὶ τὸ Ἱερὸν τῆς Οὐρανίας Ἀφροδίτης. «Τὸ

δὲ Ἱερὸν τῆς Οὐρανίας ἁγνότατον καὶ ἱερὸν ὁπόσα παρ' Ἕλλησιν ἐστὶν ἀρχαιότατον» (Παυσ. III 23).

Ἐκ τῆς στάσεως, τῆς ἐργασίας καὶ τῆς θέσεως ἐν ᾗ εὑρέθη, τεκμαίρεται ὅτι ὁ λέων οὗτος ἀρχαιότατος ἐστὶν, ἐκ δὲ τῆς ἐλλείψεως μαρμάρου ἐν τῇ νήσῳ, ὅτι μετηνέχθη ἔξωθεν.

Ὁ ἀκριβὴς ὁρισμὸς τῶν θέσεων τῶν ἀρχαίων λιμένων καὶ πόλεων τῆς νήσου, ἀποβαίνει λίαν δυσχερὴς σήμερον, ὡς ἐκ τῆς ἀσαφείας τῶν μνημονευόντων ἀρχαίων συγγραφέων. Περὶ τούτων καὶ τῆς αὐτόσε ἐκδρομῆς μου, θέλω διαλάβει ἐν προσεχεῖ ἄρθρῳ.

Ἐν Ναυπλίῳ Δεκέμβριος 1881.

Νικόλαος Ι. Σολωμός.

ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Συνεδρία τῆς 29 Νοεμβρίου

Ὁ κ. *Καΐλερ*, περὶ τῶν στοιχείων τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Συνεδρία τῆς 15 Δεκεμβρίου

Ὁ κ. *Ποστολάκας*, περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ κ. Ἰωάννου Δημητρίου δωρηθείσης τῷ ἑλληνικῷ ἔθνει νομισματικῆς συλλογῆς.

Ὁ κ. *Πουχστάϊν*, περὶ τῆς αἰγυπτιακῆς συλλογῆς τοῦ κ. Ἰωάννου Δημητρίου.

Συνεδρία τῆς 23 Δεκεμβρίου

Ὁ κ. *Καΐλερ*, καταθέτει καὶ ἀναλύει τὴν συγγραφὴν τοῦ κ. Bohn περὶ τοῦ ἐν Περγάμῳ ναοῦ τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς καὶ τὴν τοῦ κ. Mau, περὶ τῆς ἱστορίας τῆς πομπηϊανῆς τοιχογραφίας.

Ὁ κ. *Ποστολάκας* δεικνύει καὶ ἐπεξηγεῖ ἔκτυπά τινα ἑλληνικῶν νομισμάτων καὶ δακτυλιολίθων.

Ὁ κ. *Καββαδίας*, περὶ τῶν ἀνασκαφῶν κατὰ τὸ ἐν Ἐπιδαύρῳ θέατρον.

Ὁ κ. *Λόλλιγκ*, περὶ ἐπιγραφῶν ἐν Κυζίκῳ ἀναφερομένων, εἰς τὴν λατρείαν τῆς Κυβελης.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Ἤρξαντο τὰ δημόσια μαθήματα καὶ ἀναγνώσματα τοῦ Συλλόγου. Κατὰ τὸν λήξαντα μῆνα ἐδίδαξαν ὁ κ. Ἰω. Μεσολωρᾶς *ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν* καὶ ὁ κ. Ἰγν. Μοσχάκης *ἑρμηνείαν τοῦ Εὐαγγελίου*. Τὰ λοιπὰ μαθήματα θ' ἀρχίσωσι τὸν Ἰανουάριον. Διατριβὰς δ' ἀνέγνωσαν ὁ κ. Κ

Ξένος περὶ τοῦ *Ραβελαὶ καὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ* καὶ ὁ κ. Ἰγν. Μοσχάκης *ἡ γυνὴ καὶ ὁ χριστιανισμός.*

Πληροφορηθεὶς ὁ Σύλλογος ὅτι ἐξ Ἰταλίας παρασκευάζονται νὰ κατέλθωσιν εἰς Ἑλλάδα πολλοὶ Ἰταλο-Ἀλβανοὶ ἄποικοι, συνέστησεν ἐκ νέου τὴν ἐπὶ τούτῳ ἐπιτροπὴν αὐτοῦ ὅπως συνεννοηθῇ μετὰ τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐσωτερικῶν διὰ τὰ περαιτέρω.

Εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις σχολὴν τῶν ἀπόρων παίδων προσετέθη τὸ μάθημα τῆς ἀπαγγελίας, ἀνατεθὲν τῷ κ. Α. Μανούσῳ, εὐδοκίμως διδάξαντι τὸ μάθημα τοῦτο ἐν τῷ ᾠδείῳ.

Τὴν 5 Δεκεμβρίου ἐδόθη ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ κ. Β. Μελᾶ εὐμενῶς παραχωρηθείσῃ, εὐεργετικὸς χορὸς ὑπὲρ τῆς σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν εὐγενῶν κυριῶν Εὐθυμίας Α. Κουμουνδούρου, Ῥόζας Σ. Βαλαωρίτου, Τερψιχόρης Β. Μελᾶ, Ἰφιγενείας Α. Συγγροῦ καὶ Ναταλίας Α. Σούτσου. Τὸ ἐκ τοῦ χοροῦ τούτου εἰσπραχθὲν ποσὸν ἀνῆλθεν εἰς δρ. 4,679,30.

Ἀπεβίωσεν ὁ **Φραγκῖσκος Πυλαρινὸς** τὸ ἀρχαιότερον τῶν ἐπιτίμων μελῶν τοῦ Συλλόγου ψηφισθὲν τοιοῦτο ἀπὸ τοῦ 1866. Ὁ Πυλαρινὸς ἦν ἐκ τῶν ἐνθέρμως ἀγαπησάντων τὸν Σύλλογον ἐκ τῆς πρώτης αὐτοῦ συστάσεως καὶ ἐκθύμως πάντοτε ὑπὲρ αὐτοῦ ἐργασθέντων.

Ὁμοίως ἀπεβίωσεν ὁ **Δημήτριος Δεσποτόπουλος** μέλος ἐπίτιμον ἀγαπητὸν καὶ σεβαστόν.

ΧΡΟΝΙΚΑ

Ἐκπαίδευσις. Ἐν Γερμανίᾳ προετοιμάζεται σχέδιον *μεταρρυθμίσεως τοῦ ἐν τοῖς γυμνασίοις διδακτικοῦ συστήματος*, ὅπερ προταθήσεται τῇ ἐπικυρώσει τῆς προσεχοῦς βουλῆς. Ἡ μεταρρύθμισις αὕτη συνίσταται περίπου εἰς τὰ ἑξῆς· ἐν ἀμφοτέροις τοῖς γυμνασίοις, τῷ τε ἀνθρωπιστικῷ (humanistisches) ἢ κλασικῷ (classisches) καὶ τῷ πρακτικῷ, ἤ, ὡς κακοζήλως παρ' ἡμῖν ἐκλήθη πραγματικῷ (Realgymnasium), θέλει ἐπαυξηθῇ τὸ μάθημα τῶν φυσικομαθηματικῶν ἐπιστημῶν καὶ θέλει ἀνέλθει ἡ διδασκαλία αὐτοῦ τοὐλάχιστον μέχρι τῶν ἓξ ὡρῶν καθ' ἑβδομάδα· ἐν τῷ πρώτῳ τῶν γυμνασίων τούτων θέλουσι προστεθῇ ὧραι τῇ παραδόσει τῶν ἑλληνικῶν, ἐν τῷ δευτέρῳ τῇ τῶν λατινικῶν καὶ ἀγγλικῶν γραμμάτων Ἡ προταθησομένη αὕτη μεταρρύθμισις δεικνυσιν ἡμῖν φανερὰν ἀντίδρασιν κατὰ τῆς ἄλλοθεν, πρὸ πάντων ὑπὸ τῶν εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας καταγινομένων, ὑποστηριζομένης ἰδέας, ὅτι ἡ κλασικὴ μόρφωσις ὀφείλει ἵνα ὑπο-

χωρήση τῇ πρακτικῇ καὶ ἡ διδασκαλία τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν τῇ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Οὐ τοῦ παρόντος βεβαίως ὅπως ἐκφέρωμεν τὰς ἡμετέρας κρίσεις ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου, ὀφείλομεν ὅμως νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι μ' ὅλον τὸ ἱερὸν σέβας, ὅπερ πρὸς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας ἔχομεν πεπείσμεθα, ὅτι θεωρία καὶ πρᾶξις ἀνάγκη ἵνα συμβαδίζωσιν, ὡς πανταῦ καὶ πάντοτε, οὕτω καὶ ἐν τῇ τῶν νέων ἐκπαιδεύσει, καὶ ὡς ἄνευ γνώσεων τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν δὲν δύναταί τις νὰ ὀνομασθῇ ἄνθρωπος, οὕτω ἢ μᾶλλον κατὰ μείζονα λόγον, καὶ ἄνευ γνώσεων τῆς ἱστορίας, ὥστε οὔτε ἡ πρακτικὴ ἢ ἡ κατὰ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας ἐκπαίδευσις πρέπει νὰ ὑπερέχῃ τῆς θεωρητικῆς ἢ τῆς κατὰ τὰς ἱστορικὰς ἐπιστήμας, οὔτω πάλιν ἡ δευτέρα τῆς πρώτης, ἀλλ' ἀμφότεραι νὰ ἔχωσι τὴν αὐτὴν θέσιν. Καὶ ἕτερόν τι δείκνυσιν ἡμῖν, ἀφ' ἑτέρου ἡ προμελετωμένη αὕτη μεταρρύθμισις· τείνει ἵνα καταστήσῃ καὶ τὸ λεγόμενον πρακτικὸν γυμνάσιον (Relgymnasium) κλασικόν, σκοποῦσα ν' αὐξήσῃ τὰς ὥρας τοῦ ἐν αὐτῷ μαθήματος τῶν λατινικῶν, ἐν ᾧ ἐπιθυμία εἶναι τῶν εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας καταγινομένων ἵνα ἀπ' ἐναντίας τὸ δεύτερον πρακτικὸν καταστήσωσι. Ἐὰν καὶ περὶ τῶν δύο τούτων εἰδῶν τῶν γυμνασίων ἐπιτρέπηται ἡμῖν ἐνταῦθα ἵνα ἐν παρόδῳ ἐκφράσωμεν τὸ ἡμέτερον φρόνημα, λέγομεν, ὅτι οὐ μόνον ἡ συγχώνευσις τοῦ κλασικοῦ ἐν τῷ πρακτικῷ γυμνασίῳ οὐδόλως πείθει ἡμᾶς ἀλλ' οὐδὲ αὐτὴ ἡ ὕπαρξις τῶν διαφόρων γυμνασίων καὶ μᾶλλον ἠθέλομεν ἐπιδοκιμάσῃ τὴν συγχώνευσιν τοῦ πρακτικοῦ ἐν τῷ κλασικῷ, διότι πράγματι, ἐὰν λ. χ. υἱὸς ἐμπόρου, ὑπακούων τῇ θελήσει τοῦ πατρός, εἰσέλθῃ εἰς τὸ πρακτικὸν γυμνάσιον, ὅπως μετὰ τὴν ἀποφοίτησιν διαδεχθῇ τὸν πατέρα ἐν τῷ σταδίῳ τοῦ βίου, ἀφ' οὗ ἀποφοιτήσῃ ὅμως πεισθῇ ὅτι οὐδαμῶς ἡ φύσις αὐτοῦ πρὸς τὸ ἐμπόριον ῥέπει ἀλλὰ μάλιστα πρὸς τὴν φιλολογίαν π.χ., ἐν ὁποίᾳ θέσει εὑρεθήσεται ὁ ἄνθρωπος οὗτος, μὴ δυνάμενος νὰ ἐπιδοθῇ εἰς ὅ,τι κλίνει, ἕνεκα τῆς ἀγνοίας τῶν ἑλληνικῶν καὶ λοιπῶν τῇ φιλολογίᾳ ἀναγκαίων σπουδῶν; ἄρξεται ἐκ νέου τὰ γυμνασιακὰ μαθήματα; οὐχὶ βεβαίως· ἄρα θέλει θυσιάσει τὸ μέλλον αὐτοῦ τῷ πρακτικῷ γυμνασίῳ, θέλει γείνῃ δοῦλος τῆς ἐκπαιδεύσεως αὐτοῦ. Ἐκ πάντων τούτων ἐξάγομεν τὸ συμπέρασμα ὅτι τὰ λύκεια πρέπει νὰ διδάσκωσι τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα, ὥστε ὁ τελειόφοιτος νὰ ᾖ εἰς θέσιν νὰ ἐκλέξῃ ἐλεύθερος τὸ στάδιον αὐτοῦ, τοῦθ' ὅπερ καταστρέφει προφανῶς τὸ πρακτικὸν γυμνάσιον. Τὴν ἰδέαν ταύτην εἴδομεν εὐχαρίστως ἐπικροτουμένην ὑπὸ πολλῶν περιφήμων ἀνδρῶν, ἐν οἷς καὶ τὰ ὀνόματα δύο ἐνδόξων συγκαταλέγονται, ἑνὸς διασήμου καθηγητοῦ καὶ πολιτειολόγου καὶ ἑνὸς μεγάλου ἀρχιτέκτονος καὶ συγγραφέως, τοῦ Holtzeudorff δῆλα δὴ καὶ τοῦ Semper. Π. Μ. Οἰ.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΠΕΜΠΤΟΥ ΤΟΜΟΥ.

Ὁ πίναξ τῶν περιεχομένων τοῦ λήγοντος Ε΄. ἔτους τοῦ Παρνασσοῦ λεπτομερὴς ὡς συνήθως θὰ διανεμηθῇ μετὰ τοῦ προχοῦς Α΄ τεύχους τοῦ ΣΤ΄ ἔτους.

Λήξαντος ἤδη τοῦ ἔτους παρακαλοῦνται οἱ κατὰ πόλεις ἀνταποκριταὶ τοῦ Παρνάσσου νὰ ἀποστείλωσι συντόμως τὰ ἐξαγόμενα τῶν ἐργασιῶν αὐτῶν.

Διὰ συνδρομὰς ἀπευθυντέον πρὸς τὸν ἐκδότην κ. Σαράντην Π. Οἰκονόμον (ἐν ὁδῷ Ἀθηνᾶς παρὰ τῷ τελωνείῳ). Διὰ πληροφορίας δὲ καὶ καταχωρίσεις πρὸς τὸν κ. Π. Ι. Φέρμπον γραμματέα τῆς ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιτροπῆς (ἐν τῷ καταστήματι τοῦ Συλλόγου ὁδὸς Νομισματοκοπείου ἀριθ. 4),

---

Ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἀπευθυντέον διὰ συνδρομὰς καὶ καταχωρίσεις ἐν τοῖς γραφείοις τῶν ὑπὸ τοῦ *Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ* συντηρουμένων σχολῶν τῶν Ἀπόρων Παίδων, ἐν δὲ τῷ ἐξωτερικῷ παρὰ τοῖς ἀνταποκριταῖς τοῦ Συλλόγου.

Ὁ Παρνασσὸς ἐκδίδοται τὸ τέλος ἑκάστου μηνός.

ΤΙΜΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΠΛΗΡΩΤΕΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ἐν Ἑλλάδι δραχμαὶ νέαι ἤτοι φράγκα	15
Ἐν τῇ Ἀλλοδαπῇ	20

Ἔξω τῶν Ἀθηνῶν εἰς οὐδένα στέλλεται ὁ *Παρνασσὸς* ἐὰν μὴ προαποσταλῇ ἡ συνδρομή.

Σώματά τινα τοῦ Α′ Β′ Γ′ καὶ Δ′ τόμου τοῦ *Παρνασσοῦ* εὑρίσκονται καὶ πωλοῦνται ἐν τῷ τυπογραφείῳ *Παρνασσῷ*.

Αἱ συνδρομαὶ τῶν ἐπαρχιῶν γίνονται δεκταὶ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια τῆς Ἐθνικῆς καὶ Ἰονικῆς Τραπέζης. Τοῦ δ' ἐξωτερικοῦ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια γαλλικὰ καὶ ἰταλικά.